

ಮಗ್ಗೇದಸಂಹಿತೆ

ಭಾಗ—೧೪

ನರಡನೆಯ ಅಪ್ಪಕದಲಿ

ವಿದನೆಯ ಮತ್ತು ಆರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯಗಳು.

ಪ್ರಥಮ ಮಂಡಲದ ಸೂಕ್ತಗಳು ೧೪೪-೧೯೦

ದ್ವಿತೀಯ ಮಂಡಲದ ಸೂಕ್ತಗಳು ೧-೨೩

ಶ್ರೀ ಜಯಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ವೇದರತ್ನಮಾಲಾ

• ಸಂಖ್ಯೆ—೧೪

RIG-VEDA

ಸಾ ಯ ಏ ಭಾ ಸ್ಯ ಸ ಮೇ ತಾ

ಋಗ್ವೇದ ಸಂಹಿತಾ

(ಕರ್ಣಾಟಕಭಾಷಾರ್ಥಾನುವಾದವಿವರಣೆಗಳೊಡನೆ)

ಭಾಗ—೧೪

ಎರಡನೆಯ ಅಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ

ಐದನೆಯ ಮತ್ತು ಆರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯಗಳು.

ಪ್ರಥಮ ಮಂಡಲದ ಸೂಕ್ತಗಳು ೧೮೪-೧೯೦

ದ್ವಿತೀಯ ಮಂಡಲದ ಸೂಕ್ತಗಳು ೧-೨೩

—:೦:—

Translated with Exhaustive Critical Notes

by

ASTHANA MAHAVIDWAN

H. P. VENKATA RAO.

Editor.

Printed at

SREE VINAYAK PRINTING WORKS, MYSORE.

1952

Published by the gracious permission of
His Highness
Sri Jayachamarajendra Wodeyar Bahadur,
G.C.B., G.C.S.I., Maharaja of Mysore.

ಯಡುನಂಕ ಸಯಃಪಾರಾನಾರಸುಧಾಕರರೂ ಸತ್ಸಂಪ್ರದಾಯವೈದಿಕವಿದ್ಯಾವರ್ಧಕರೂ
 ಮೈಸೂರುದೇಶವನ್ನಾಳುವ ಧರ್ಮಪ್ರಭುಗಳೂ ಆದ ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾರಾಜ
 ಶ್ರೀ ಜಯಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ಒಡೆಯರ್ ಬಹದ್ದೂರ್,
 ಜಿ.ಸಿ.ಬಿ., ಜಿ.ಸಿ.ಎಸ್.ಐ. ರವರು

ವೇದಪ್ರಕಟನಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ನಿಯಮಿತವಾಗಿರುವ

ವೇದವಿಮರ್ಶನ ವಿದ್ವನ್ಮಂಡಲಿ

ಅಧ್ಯಕ್ಷರು :

ಶ್ರೀ ಜಗದ್ಗುರು ನಾಗಲಿಂಗಪರಮಾಜಕಾಚಾರ್ಯ ಸೀತಾಧ್ಯಕ್ಷರಾದ
ಶಿಲ್ಪಸಿದ್ಧಾಂತಿ ಶಿವಯೋಗಿ ಶ್ರೀ ಸಿದ್ಧಲಿಂಗಸ್ವಾಮಿಗಳವರು.

—o—

Translator & Editor :

ಆಸ್ಥಾನ ಮಹಾವಿದ್ವಾನ್ H. P. ವೆಂಕಟರಾವ್

ಸಹಾಯಕ ವಿದ್ವನ್ಮಂಡಲಿ

1. ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| ಜಿ. ವಿಷ್ಣುಮೂರ್ತಿಭಟ್ಟರು, ವ್ಯಾಕರಣವಿದ್ವಾನ್, ಶಿವಮೊಗ್ಗದ ಜರವರ ಸಂಸ್ಕೃತಮಹಾವಿದ್ಯಾಲಯ, ಮೈಸೂರು.
2. ಆಸ್ಥಾನ ವಿದ್ವಾನ್ ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| H. ಗಂಗಾಧರಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು, ಜ್ಯೋತಿಷವಿದ್ವಾನ್ ಮತ್ತು ಕರ್ಣಾಟಕ ಭಾಷಾಪಂಡಿತರು,
3. ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| ಶ್ರೀನಿವಾಸಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು, ಮೃಗೇದ ಘನಪಾಠಿಗಳು.
4. ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| ಹಿಟ್ಟೆವಳ್ಳಿ ಬಿಳಿಗಿರಿರಂಗಾಚಾರ್ಯರು, ಶಾಸ್ತ್ರವಿದ್ವಾನ್.
5. ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| ಹಿಟ್ಟೆವಳ್ಳಿ ದೇವರಾಜಭಟ್ಟರು, ಮಾನವಶಾಸ್ತ್ರದ ಪಂಡಿತರು.
6. ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| ವೆಂಕಟರಮಣಾಚಾರ್, M. A., B. T., ಸಾಹಿತ್ಯವಿದ್ವಾನ್.
7. ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| S. ರಂಗನಾಥನ್, ಸಾಹಿತ್ಯವಿದ್ವಾನ್, ಅರಮನೆ ಸರಸ್ವತಿ ಭಂಡಾರ.
8. ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| ಪುತ್ತೂರು ಅನಂತಕೃಷ್ಣಮಾಚಾರ್, ಸಾಹಿತ್ಯವಿದ್ವಾನ್,
Govt. Oriental Research Institute. Mysore.
9. ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| S. ಸೀತಾರಾಮಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು, ರಿಟೈರ್ಡ್ ಪಂಡಿತರು.
Govt. Oriental Research Institute, Mysore.

ಶ್ರೀ ಜಗದ್ಗುರು ನಾಗಲಿಂಗಪ್ರಾಜ್ಞಾಚಾರ್ಯ ಪೀಠಾಧ್ಯಕ್ಷರಾದ
ಶಿಲ್ಪಸಿದ್ಧಾಂತಿ ಶಿವಯೋಗಿ ಶ್ರೀ ಸಿದ್ಧಲಿಂಗಸ್ವಾಮಿಗಳವರು
ವೇದವಿಮರ್ಶನ ವಿದ್ವನ್ಮಂಡಲಿಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷರು

ಮುನ್ನುಡಿ.

ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಮಂಡಲವು ಮುಗಿದು ದ್ವಿತೀಯಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಸುನಾರು ಅರ್ಧಭಾಗದಷ್ಟು ಮುಗಿದಿದೆ. ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿರುವ ಹತ್ತು ಮಂಡಲಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಮಂಡಲವೂ ಕೊನೆಯದಾದ ಹತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲವೂ ಇತರ ಮಂಡಲಗಳಿಗಿಂತ ಪರಿಮಾಣದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡದಾಗಿರುವುದಲ್ಲದೆ ಎರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಒಟ್ಟು ನೂರತೊಂಬತ್ತೊಂದು ಸೂಕ್ತಗಳೂ ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟೃಗಳಾದ ಅನೇಕ ಋಷಿಗಳೂ ಇದಾರೆ. ವಿಷಯವೈವಿಧ್ಯತೆಯೂ ಇದೆ, ಈ ಕಾರಣಗಳಿಂದಲೂ ಇತರ ಕಾರಣಗಳಿಂದಲೂ ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಈ ಎರಡು ಮಂಡಲಗಳಿಗೂ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯ ಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ನಾವು ಪ್ರಥಮಮಂಡಲವನ್ನು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಬರೆದು ವಿವರಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಾಗಲಿ, ಇತರ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಾಗಲಿ ಋಗ್ವೇದಕ್ಕೆ ಇಷ್ಟು ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಅರ್ಥಾನುವಾದ ವಿವರಣೆಗಳು ಇದುವರೆಗೆ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಕಟವಾಗಿಲ್ಲವೆಂದರೆ ಅತಿಶಯೋಕ್ತಿಯೇನಲ್ಲ. ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಕೆಲವು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಆದಷ್ಟು ಸಂಗ್ರಹಮಾಡಿ ಮುದ್ರಿಸಲಾಗುವುದು. ಈ ಕ್ರಮಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ವ್ಯಾಕರಣಭಾಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬಿಡುವುದಲ್ಲದೆ ಹಿಂದೆ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳು ಪುನಃ ವಿವರಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಆ ವಿಷಯಗಳಿರುವ ಪುಟ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸೂಚಿಸಲಾಗುವುದು.

ಈ ದೇಶದ ಪೂರ್ವಕಾಲದ ಪಂಡಿತರೂ, ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯಪಂಡಿತರೂ ವೇದಗಳ ಸಂಶೋಧನೆ ಮತ್ತು ವಿನುರ್ಣಗಳಿಗಾಗಿ ಪಟ್ಟಿರುವ ಶ್ರಮವು ಅಷ್ಟಿಷ್ಟಲ್ಲ. ಅವರ ಅಪಾರವಾದ ಶ್ರಮದ ಫಲರೂಪವಾದ ಅಪೂರ್ಣ ಗ್ರಂಥಗಳ ತಿರುಳನ್ನು ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಿ ಅದರ ಜೊತೆಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳನ್ನೂ ಬಹು ಶ್ರಮದಿಂದ ಹುಡುಕಿ ಸೇರಿಸಿ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಸರ್ವಾದರಣೀಯವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಗೂ, ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಯನ್ನಾಡುವ ಜನರಿಗೂ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹವಿತ್ತು ವೇದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಜನರು ಈಶ್ವರಾನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾಗಬೇಕೆಂಬ ಸದುದ್ದೇಶದಿಂದಲೇ ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾರಾಜರವರೂ ಅವರ ಸರ್ಕಾರದವರೂ ಈ ಬಹು ದ್ರವ್ಯಸಾಧ್ಯವಾದ ಉದ್ಯಮವನ್ನು ಕೈಗೊಂಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಂತಹ ಸತ್ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನೆರವಾಗಿ ಸಹಕರಿಸಬೇಕಾದುದು ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರ ಕರ್ತವ್ಯವು.

ಅತಿಪ್ರಾಚೀನವೂ, ಅತಿಗಹನವೂ, ಅತಿವಿಸ್ತಾರವೂ, ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೂ ಮೂಲಭೂತವೂ ಆದ ಇಂತಹ ಋಗ್ವೇದಸಂಹಿತೆಯನ್ನು ಸರಳವಾದ ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ವಿಮರ್ಶಾಸಹಿತವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದು ಸುಲಭವಾದ ಕೆಲಸವಲ್ಲ. ಆದರೂ ಇಂತಹ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯದಿಂದ ಪಂಡಿತಪಾಮರಾದಿಯಾದ ಸಕಲಜನರೂ ಜ್ಞಾನಾಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದು ಈಶ್ವರಾನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾಗಲೆಂಬ ಘನವಾದ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ, ಕರ್ಣಾಟಕ ಸಿಂಹಾಸನಾಧೀಶ್ವರರೂ, ವೇದವಿದ್ಯಾಭಿಮಾನಿಗಳೂ, ಸ್ವಯಂ ಪಂಡಿತರೂ, ಪ್ರಜಾನುರಾಗಿಗಳೂ, ದೈವಭಕ್ತತ್ವರರೂ ಆದ ಶ್ರೀ ಜಯಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ಒಡೆಯರ್ ಬಹದ್ದೂರ್ ಜಿ. ಸಿ. ಬಿ., ಜಿ. ಸಿ. ಎಸ್. ಐ. ಮಹಾ ಪ್ರಭುವರ್ಯರು ಬಹುದ್ರವ್ಯಸಾಧ್ಯವಾದ ಈ ಗ್ರಂಥಪ್ರಕಟಣೆಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಉದಾರಾಶ್ರಯದಿಂದ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು, ಕರ್ಣಾಟಕಜನಕೋಟಿಯ ಸುಕೃತವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಇಂತಹ ಉದಾರಮತಿಗಳಾದ ನಮ್ಮ

ಪ್ರಭುವರ್ಯರಿಗೂ, ಅವರ ಕುಟುಂಬಕ್ಕೂ (ವೇದಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿಮುಖ್ಯವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಗಾಯತ್ರೀ
ಎಂಬ ಮಂತ್ರನಾಮಾಂಕಿತರಾದ) ರಾಜಕುಮಾರಿಗೂ, ದ್ವಿತೀಯ ರಾಜಕುಮಾರಿಗೂ, ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಜಾಕೋಟಿಗೂ,
ವೇದಪುರುಷನಾದ ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ಐಹಿಕಫಲಗಳಾದ ಆಯುರಾರೋಗ್ಯೈಶ್ವರ್ಯಾದಿಸಕಲಸಂಪತ್ತನ್ನೂ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ
ವಾದ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನೂ ಇತೋಪ್ಯತಿಯವಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಮೈಸೂರು
ಶ್ರೀಮತ್ಪರನಾಮಸಂವತ್ಸರ ಮಾಘ ಶುದ್ಧ ಸತ್ತಮಾ ಸ್ಥಿರವಾರ }
2-2-1952.

ಅನುವಾದಕ
ಹೆಚ್. ಪಿ. ವೆಂಕಟರಾಜ್,
ಅಸ್ಥಾನ ಮಹಾವಿದ್ವಾನ್

॥ ಶ್ರೀಃ ॥

ವಿಷಯಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ

—:0:—

ನರಡನೆಯ ಅಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

ಪ್ರಥಮ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ೧೮೪-೧೯೧ ಸೂಕ್ತಗಳು

ಪುಟ ಸಂಖ್ಯೆ

೧೮೪.	ತಾವಾನುಭ್ಯ ಎಂಬ ನೂರಂಭತ್ತೆನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
	ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ಯಾಸ	3
	ಋಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	4
	ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರಗಳ ಸ್ವರೂಪ ಇತ್ಯಾದಿ	5
	ನಾಸತ್ಯಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ	13
	ಅರ್ಯಃ	13
	ಮಘವಾನಾ	14
	ಊರ್ಮಾ	19
	ಅಸ್ತೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇರುವ ಸಪ್ತವಿಭಕ್ತ್ಯರ್ಥ ಪ್ರಯೋಗಗಳು	20
	ಪೂಷನ್ ಶಬ್ದದ ನಾನಾರ್ಥಗಳು	24
	ಸೂರ್ಯಾದೇವಿಯ ವಿವಾಹವಿಷಯ ಇತ್ಯಾದಿ	26
	ಸುದಾನೂ, ಚರ್ಷಣಯಃ, ಮಾನ್ಯಸ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆ	36
	ದೇವಯಾನ, ಪಿತೃಯಾನಗಳ ಸ್ವರೂಪವಿವರಣೆ	45
೧೮೫.	ಕತರಾ ಪೂರ್ವಾ ಎಂಬ ನೂರಂಭತ್ತೈದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
	ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ಯಾಸ ಮತ್ತು ಋಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	47
	ಅಭಿಷ್ಠ ವವೇಂಬ ಯಾಗದ ವಿಷಯ	49
	ಕನಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥವಿವರಣೆ	58
	ಅಭ್ತ ಶಬ್ದಾರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	63
	ಅದಿತಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥವಿವರಣೆ	67
	ಸ್ವರ್ವತ್ ಶಬ್ದವಿವರಣೆ	69
	ಯುವತೀ, ಸಮಂತೇ, ಜಾನಿಾ, ಭುವನಸ್ಯ ನಾಭಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳವಿವರಣೆ	79
	ಆಗಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆ	90

೧೮೬. ಆ ನ ಇಳಾಭಿಃ ಎಂಬ ನೂರನಿಂಭತ್ತಾರಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವು	99
ಋಷಿದೇವತಾಭಂದಸ್ಸುಗಳು	100
ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯ	102
ವಿದರ್ಭೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿಮರ್ಶೆ	104
ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯ ವಿಷಯ	107
ಮಿತ್ರ, ವರುಣ, ಆರ್ಯಮಾ ಎಂಬ ದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯ	119
ಉಷಾಸಾನಕ್ತಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ವಿನರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	136
ಉಪ ವ ವರ್ಷೇ ಎಂಬ ಋಕ್ಸಿನ ನಿರುಕ್ತವು ಮತ್ತು ಅರ್ಥವಿಮರ್ಶೆ	137
ಅರ್ಕ ಶಬ್ದದ ನಾನಾರ್ಥಗಳು	139
ಅಹಿರ್ಬುಧ್ನ್ಯಃ ಎಂಬ ದೇವತೆಯ ವಿಷಯ ಇತ್ಯಾದಿ	142
ನಸಾತ್ ಶಬ್ದದ ವಿನರಣೆ	144
ತ್ವಷ್ಟ್ಯನಿ ವಿಷಯ	149
ಕಂ, ಈಂ, ಇತ್, ಉ ಎಂಬ ನಿಪಾತಗಳ ವಿಷಯ	154
ದೇವತೆಗಳ ನಾನಾವಿಧ ವಾಹನಗಳು	156
ನು ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ವಿನರಣೆ	159
ಇರಿಣಿಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ವಿನರಣೆ	160
ಪೂಷನ್, ವಿಷ್ಣು ಎಂಬ ದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯ	164
ವಿಷ್ಣುವಿನ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಾವತಾರ ವಿಷಯ	166
ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯ	168
ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ನಾನಾಕಾರ್ಯಗಳು	170

೧೮೭. ಪಿತುಂ ನು ಸ್ತೋಷಂ ಎಂಬ ನೂರನಿಂಭತ್ತೇಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ಪೀಠಿಕೆ—ಅನ್ವದ ಮಹಿಮೆ ಇತ್ಯಾದಿ	177
ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ	185
ಋಷಿದೇವತಾಭಂದಸ್ಸುಗಳು	186
ಪಿತು ಶಬ್ದಾರ್ಥವಿನರಣೆ	187
ರಜಃ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ಇತ್ಯಾದಿ	195
ಸೋಮರಸದ ವಿಷಯ ಇತ್ಯಾದಿ	206
ಸೋಮರಸಕ್ಕೆ ಮಿಶ್ರಮಾಡುವ ಅತಿರದ್ರವ್ಯಗಳು	209
ಕರಂಭ, ಓಷಧಿ ಶಬ್ದಗಳ ವಿನರಣೆ	212

೧೮೮.	ಸಮಿದ್ಧೋ ಅದ್ವೈ ಎಂಬ ನೂರವಂಭತ್ತೊಂಟಿನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
	ಸೂಕ್ತದ ಪೀಠಿಕೆ, ಆಪ್ತೀ ಸೂಕ್ತಗಳ ವಿಷಯ ಇತ್ಯಾದಿ	216
	ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ ಮತ್ತು ಋಷಿದೇವತಾಛಂದಸ್ಸುಗಳು	225
	ಸಮಿದ್ಧ ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	227
	ತನೂನಸಾತ್ ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	231
	ಈಡ್ಯಃ ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	233
	ಬರ್ಹಿಃ ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	237
	ದೇವೀದ್ವಾರಃ (ದುರಃ) ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	239
	ಉಷಸೌ (ಸಕ್ತೋಷಾಸಾ) ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	245
	ದೈನ್ಯಾ ಹೋತಾರಾ ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	250
	ಭಾರತೀಳೇ ಸರಸ್ವತಿ (ತಿಸ್ರೋ ದೇವ್ಯಃ) ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	254
	ತ್ವಷ್ಟಾ ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	261
	ವನಸ್ಪತೇ ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	266
	ಸ್ವಾಹಾಕೃತೀಷು (ಸ್ವಾಹಾಕೃತಯಃ)	271
೧೮೯.	ಅಗ್ನೇ ನಯ ಸುಪಥಾ ಎಂಬ ನೂರವಂಭತ್ತೊಂಭತ್ತಿನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
	ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ	275
	ಋಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	276
	ರಯಿ, ದೇವ, ನಯುನ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ	277
	ಮಾನಸ್ಯ ಸೂನುಃ, ಜೀರದಾನುಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ	295
೧೯೦.	ಅನರ್ವಾಣಂ ಎಂಬ ನೂರತ್ವೊಂಭತ್ತಿನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
	ಸೂಕ್ತದ ಪೀಠಿಕೆ	299
	ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನ ಇತ್ಯಾದಿ	299
	ಬೃಹಸ್ಪತಿದೇವತೆಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ವಿಷಯಗಳು	300
	ದೇವಾಸಿ, ಶಂತನು ಎಂಬ ರಾಜರ ವಿಚಾರ	301
	ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ನಾನಾಕಾರ್ಯಗಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮಪರಿಚಯ	302
	ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ ಇತ್ಯಾದಿ	305
	ಋಷಿದೇವತಾಛಂದಸ್ಸುಗಳು	306
	ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಆಯುಧ ವಿಷಯ	318
೧೯೧.	ಕಂಕತೋ ನ ಎಂಬ ನೂರತ್ವೊಂಭತ್ತೊಂದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
	ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ ಇತ್ಯಾದಿ	332

ಋಷಿದೇವತಾಛಂದಸ್ಸುಗಳು	333
ಕಂಕತೆ: ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	335
ಹಾವುಗಳಲ್ಲಿರುವ ನಾನಾಭೇದಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ	335
ವಿಷನಾಶಕವಾದ ಓಷಧಿಗಳ ಸ್ವರೂಪ ಇತ್ಯಾದಿ	338
ನಾನಾವಿಧದರ್ಭೆಗಳ ವಿಷಯ	340
ಪೃಥಿವ್ಯಂತರಿಕ್ಷ ಸ್ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸರ್ಪಗಳ ವಿಷಯ	347
ವಿವಿಧಜಾತಿಯ ಸರ್ಪಗಳ ವಿಷಯ	349
ಯಾತುಧಾನ್ಯ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿಚಾರ	352
ಸೂರ್ಯನ ವಿಷಪರಿಹಾರಶಕ್ತಿವರ್ಣನೆ ಇತ್ಯಾದಿ	357
ಮಧುವಿದ್ಯದ ಸ್ವರೂಪ	359
ವಿಷಾಪಹಾರಕ ಸಣ್ಣ ಪಕ್ಷಿಗಳು	361, 363
ನದಿಗಳ ವಿಷಾಪಹರಣಶಕ್ತಿ ಇತ್ಯಾದಿ	367
ಇಯತ್ತೇಕಃ, ಕುಷುಂಭಕಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆ	369
ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ Wilson ಪಂಡಿತನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ	372
ಪ್ರಥಮಮಂಡಲದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಬೇಕಾದ ಖಿಲಮಂತ್ರಗಳು	373

ಇತಿ ಪ್ರಥಮಂ ಮಂಡಲಂ ಸಮಾಪ್ತಂ

॥ ಅಥ ದ್ವಿತೀಯಂ ಮಂಡಲಂ ॥

ಎರಡನೆಯ ಮಂಡಲದ ಪೀಠಿಕೆಯು	375
ಮಂಡಲದ್ರಷ್ಟೃವಾದ ಗೃತ್ಸಮದಋಷಿಯ ವೃತ್ತಾಂತ	376
೨. ತೈಮಗ್ನೇ ದ್ಯುಭಿಃ ಎಂಬ ಮೊದಲನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿಸ್ತಾರವಿವರಣೆ	378
ಋಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	379
ಅಗ್ನಿ ಶಬ್ದ ನಿರ್ವಚನ ಇತ್ಯಾದಿ	381
ಅಶುಶುಷ್ಕಣಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ	382
ಅಗ್ನಿ ಮಥನ ವಿಚಾರ (ಏತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ)	384
ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸುವ ನಾನಾ ಪುತ್ರಿಕೃಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ	394
ಉದ್ರ ಶಬ್ದ ನಿರ್ವಚನ	402

ಅಸುರ ಶಬ್ದದ ನಾನಾರ್ಥಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ	403
ದ್ರವಿಣೋದಾಃ ಎಂಬ ದೇವತೆಯ ವಿಷಯ	407
೨. ಯಜ್ಞೇನ ವರ್ಧತೆ ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ	427
ಋಷಿದೇವತಾ ಭಂದಸ್ಸುಗಳು	428
ಯಜ್ಞ, ಜಾತವೇದಾಃ, ಅಗ್ನಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ನಿರ್ವಚನ ಇತ್ಯಾದಿ	429
ಪಂಚಕೃಷ್ಣಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥವಿವರಣೆ	449
೩. ಸಮಿದ್ಧೋ ಅಗ್ನಿಃ ಎಂಬ ಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ ಮತ್ತು ಋಷಿದೇವತಾ ಭಂದಸ್ಸುಗಳು	455
ಸೂಕ್ತದ ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ಇತ್ಯಾದಿ	456
೪. ಹುನೇ ವಃ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ ಮತ್ತು ಋಷಿದೇವತಾ ಭಂದಸ್ಸುಗಳು	470
ಅತಿಥಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿಚಾರ	472
ದಾವಾನಲರೂಪದ ಅಗ್ನಿಯ ಸ್ವರೂಪ	478
ದಾವಾಗ್ನಿಯು ವನವನ್ನು ದಹಿಸುವ ವರ್ಣನೆ ಇತ್ಯಾದಿ	483
೫. ದೋತಾಚನಿಷ್ಠ ಎಂಬ ಐದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ ಮತ್ತು ಋಷಿದೇವತಾ ಭಂದಸ್ಸುಗಳು	490
ಪಿತೃ ಶಬ್ದಾರ್ಥವಿವರಣೆ	491
ವ್ರತೆ ಶಬ್ದಾರ್ಥವಿವರಣೆ	498
ಸ್ವಸಾರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ನಾನಾರ್ಥಗಳು	499
೬. ಇಮಾಂ ಮೇ ಅಗ್ನೇ ಎಂಬ ಆರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ ಮತ್ತು ಋಷಿದೇವತಾ ಭಂದಸ್ಸುಗಳು	506
ಸೂಕ್ತದ ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ಇತ್ಯಾದಿ	507
೭. ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಯೇವಿಷ್ಠ ಎಂಬ ಏಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ	517
ಋಷಿದೇವತಾ ಭಂದಸ್ಸುಗಳು	518
ಭಾರತೆ ಶಬ್ದಾರ್ಥವಿವರಣೆ	519
ಸರ್ಪಿಃ ಶಬ್ದವಿವರಣೆ	525

೮. ವಾಚಯನ್ನಿವ ಎಂಬ ಎಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ ಮತ್ತು ಋಷಿದೇವತಾ ಭಂದಸ್ಸುಗಳು	526
ನು ಎಂಬ ನಿಸಾತದ ವಿವಿಧಪ್ರಯೋಗಗಳು	528
ಸ್ತುತಿ: ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ವಿವಿಧಾರ್ಥಗಳು	532

ನರಡನೆಯ ಅಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

೯. ನಿ ಹೋತಾ ಹೋತ್ಯಷದನೇ ಎಂಬ ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ ಮತ್ತು ಋಷಿದೇವತಾ ಭಂದಸ್ಸುಗಳು	538
ಅಗ್ನಿ ಪ್ರಣಯನವೆಂಬ ಕರ್ಮದ ವಿನರಣೆ (ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿರುವಂತೆ)	541
ತೋಕ, ತನಯ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ವಿನರಣೆ	551
ಅಗ್ನಿಯು ಸ್ವರ್ಗಾಂತರಕ್ಕೆ ಭೂಮಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ವಿಚಾರ ಇತ್ಯಾದಿ	553

೧೦. ಜೋಹೂತ್ರೋ ಅಗ್ನಿಃ ಎಂಬ ಹತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ	561
ಋಷಿದೇವತಾ ಭಂದಸ್ಸುಗಳು	562
ಜೋಹೂತ್ರಃ, ಇಳೆಸ್ವದೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ವಿನರಣೆ	563
ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳ ವಿವಿಧವಾಹನಗಳು	566
ಮನುವಿನ ವಷಯ	574

೧೧. ಶ್ರಧೀ ಹವಂ ಎಂಬ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವು	576
ಋಷಿದೇವತಾ ಭಂದಸ್ಸುಗಳು	577
ದಾಸ, ದಸ್ಯು ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ವಿನರಣೆ	580
ಉಕ್ಥದ ಸ್ವರೂಪ ಇತ್ಯಾದಿ	582
ಸೋಮಗಳ ವಿನರಣೆ	586
ಒಂಭತ್ತುವಿಧ ಸ್ತೋಮಗಳು, ಅವುಗಳ ಸ್ವರೂಪ	587
ದಾನವ ಶಬ್ದವಿನರಣೆ	603
ಇಂದ್ರನ ಸೋಮಪಾನ ವಿಚಾರ	606
ಮಿತ್ರ ಶಬ್ದಾರ್ಥವಿನರಣೆ	614
ಮಾರುತಂ ಶರ್ಧಃ, ಸಜೋಷಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ವಿನರಣೆ	615
ಇಂದ್ರನು ಮರುದ್ಭೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಸೋಮಪಾನಮಾಡಿದ ವಿಚಾರ	617
ಬರ್ಹಿರಾಸ್ತರಣದ ಕ್ರಮ	620

ತ್ರಿಕದ್ರೋಣಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆ	622
ತ್ರಿಕನ ವಿಷಯ	625
ತ್ವಷ್ಟ್ಯಪುತ್ರನಾದ ವಿಶ್ವರೂಪನನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಸಂಹಾರಮಾಡಿದ ವಿಷಯ	626
ಅರ್ಬುದ ಶಬ್ದಾರ್ಥವಿವರಣೆ	633
ವಲ ಮತ್ತು ಪಣಿಗಳ ವೈತ್ಯಾಂತವು	634
ಅಂಗಿರಸರ ವಿಷಯ	635
ದಕ್ಷಿಣಾ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನ ಮತ್ತು ನಾನಾರ್ಥಗಳು	639

೧೨. ಯೋ ಜಾತ ಏವ ಎಂಬ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ	642
ಇಂದ್ರನು ಗೃತ್ಸಮದಮುಷಿಯ ರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದ ವಿಷಯ ಇತ್ಯಾದಿ	643
ಮುಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	644
ಇಂದ್ರನ ನಾನಾವಿಧ ಗುಣಗಳ ವರ್ಣನೆ	646
ಅಹಿಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನ ಮತ್ತು ನಾನಾರ್ಥಗಳು	653
ದಸ್ಯುಗಳೆಂಬ ಕಪ್ಪುಜನರ ವಿಚಾರ	656
ಗ್ರಾಮ, ರಥ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆ	664
ಯಂ ಕ್ರಂದಸೀ ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ ಅರ್ಥವಿಮರ್ಶೆ	667
ಶಂಬರಾಸುರನ ವಿಷಯ	672
ಶರಚ್ಛಬ್ದಾರ್ಥ	673
ಸಪ್ತರಶ್ಮಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ವಿವಿಧಾರ್ಥವರ್ಣನೆ	675
ಅರ್ಥಾನುಸಾರವಾಗಿ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿರುವ ದ್ವೈವತಮಂತ್ರ, ಸ್ತುತಿಮಂತ್ರ, ಅಶೀರ್ವಂತ್ರ ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾಭೇದಗಳು	682

೧೩. ಋತುರ್ಜನಿತ್ರೀ ಎಂಬ ಹದಿಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ	683
ಮುಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	684
ಅಹನ, ಅಂಶು ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆ	686
ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸುವ ಹೋತೃಮೊದಲಾದ ಮತ್ತಿಜರ ಕರ್ತವ್ಯವು	691
ಅಸಿನ್ನೆನ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದಾರ್ಥವಿಮರ್ಶೆ	695
ನೈಮರ, ಸಹವಸು ಎಂಬ ಅಸುರರ ವಿಷಯ	704
ದಭೀತಿಯ ವಿಷಯ	707

ಪಂಚಜನರ ವಿಷಯ	710
ಜಾತೂಸ್ಥಿರನ ವಿಷಯ	712
ತುರ್ವೀತಿ, ವಯ್ಯ, ಪರಾವ್ಯಕ್ ಎಂಬುವರ ವಿಷಯ	714
೧೪. ಅಧ್ಯರ್ಯವೋ ಭರತ ಎಂಬ ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ಯಾಸ	719
ಋಷಿದೇವತಾ ಭಂದಸ್ಸುಗಳು	720
ಅಧ್ಯರ್ಯ ಶಬ್ದಾರ್ಥವಿಮರ್ಶೆ ಇತ್ಯಾದಿ	721
ಅಂಥ: ಅಮತ್ತ್ರ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ	722
ಅಧ್ಯರ್ಯವೋ ಭರತ ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿಗೆ ನಿರುಕ್ತವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾರರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮತ್ತು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ	724
ವೃತ್ತ ಶಬ್ದಾರ್ಥವಿವರಣೆ	727
ಇಂದ್ರನು ಉರಣ ಮತ್ತು ಅರ್ಬುಡ ಎಂಬ ಅಸುರರನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡಿದ ವಿಚಾರ	731
ಇಂದ್ರನು ಅಶ್ವ, ಶುಷ್ಕ, ನಿಪ್ರ, ನಮುಚಿ, ರುಧಿಕ್ರಾ ಎಂಬ ಅಸುರರನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದ ವಿಚಾರ	733
ನಮುಚಿ ಎಂಬ ಅಸುರನ ಸಂಹಾರ ವರ್ಣನೆ	735
ಶಂಬರನೆಂಬ ಅಸುರನ ನೂರು ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನು ನಾಶಮಾಡಿದ ವಿಚಾರ	739
ಕುತ್ಸ, ಆಯು, ಅತಿಥಿಗ್ವ ಎಂಬುವರ ವಿಷಯ	741
ಸೋಮರಸವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವ ಕ್ರಮ ಇತ್ಯಾದಿ	744
ಊರ್ಧರ, ಕೃದರ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ನಿರ್ವಚನ ಇತ್ಯಾದಿ	750
೧೫. ಪ್ರ ಘಾ ನ್ತ ಸ್ಯ ಎಂಬ ಹದಿನೈದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ಯಾಸ	753
ಋಷಿದೇವತಾ ಭಂದಸ್ಸುಗಳು	754
ಸೋಮಪಾನದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಹರ್ಷದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಮಾಡಿದ ಅನೇಕ ಸಾಹಸಕೃತ್ಯಗಳ ವರ್ಣನೆ ಇತ್ಯಾದಿ	755
ಇಂದ್ರನು ದೆಭೀತಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದ ವಿಚಾರ	761
ಇಂದ್ರನು ಉಷೋದೇವತೆಯ ರಥವನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡಿದ ವಿಚಾರ	766
ಪರಾವ್ಯಕ್ ಎಂಬ ಕುಂಟನೂ, ಕುರುಡನೂ ಆದ ಋಷಿಗೆ ಇಂದ್ರನು ಕಾಲುಗಳನ್ನೂ ಕಣ್ಣು ಗಳನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟು ರಕ್ಷಿಸಿದ ವಿಚಾರ	769
೧೬. ಪ್ರ ವಃ ಸತಾಂ ಎಂಬ ಹದಿನಾರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ಯಾಸ ಮತ್ತು ಋಷಿದೇವತಾ ಭಂದಸ್ಸುಗಳು	774

ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ತ್ರೇಷ್ಠನೆಂಬ ವಿಚಾರ	776
ಹೋಣೆ ಶಬ್ದಾರ್ಥವಿವರಣೆ	780
ಇಂದ್ರನ ರಥದ ಅಪ್ರತಿಹತವಾದ ಸಂಚಾರಶಕ್ತಿ ಇತ್ಯಾದಿ	781
ವೃಷಭ ಶಬ್ದವಿವರಣೆ	783
ಉತ್ಪಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನ ಮತ್ತು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ	789
ಶತಕೃತು ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆ	792
೧೭. ತದಸ್ಮೈ ನನ್ಯಂ ಎಂಬ ಹದಿನೇಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ಯಾಸ ಮತ್ತು ಋಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	795
ಅಂಗಿರಸ್ವತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ	797
ಗೋತ್ರ ಶಬ್ದವಿವರಣೆ	798
ಮಜ್ಜನಾ, ಪ್ರವಯಾಃ ಆತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆ	804
ಇಂದ್ರನು ಪರ್ವತಗಳನ್ನು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿದ ವಿಚಾರ ಇತ್ಯಾದಿ	807
ಕ್ರಿವಿ ಎಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಸಂಹರಿಸಿದ ವಿಷಯ ಇತ್ಯಾದಿ	810
ಅನಾಜಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ	812
೧೮. ಪ್ರಾತಾ ರಥಃ ಎಂಬ ಹದಿನೆಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ಯಾಸ ಮತ್ತು ಋಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	817
ಪ್ರಾತಾ ರಥಃ ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನ ಎರಡುನಿಧನಾದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯು	819
ತ್ರಿಕಶಃ, ಸಪ್ತರಶ್ಮಿಃ ದಶಾರಿತ್ರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆ	820
ಶುನದೋತ್ರ ಶಬ್ದಾರ್ಥ	830
೧೯. ಅಸಾಯ್ಯಸ್ಯ ಎಂಬ ಹತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ಯಾಸ	836
ಋಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	837
ಅಂಧಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	839
ವಿತಶ ಎಂಬ ಋಷಿಯ ವಿಷಯ	845
ಸೂರ್ಯನೊಡನೆ ಹೋರಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಏತಶಋಷಿಗೆ ಇಂದ್ರನು ಸಹಾಯಮಾಡಿದ ವಿಷಯ ಇತ್ಯಾದಿ	846
ಸೀಯು ಎಂಬ ಅಸುರನ ವಿಷಯ	851
೨೦. ವಯಂ ತೇ ವಯಃ ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ಯಾಸ	854

ಋಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	855
ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಅಂಗರಸರಿಗೂ ಇರುವ ಮಿತ್ರತ್ವವಿಷಯ	864
ವೃತ್ರಹನನಾರ್ಥವಾಗಿ ದೇವತೆಗಳು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಬಲವನ್ನು ಕೊಟ್ಟ ವಿಚಾರ	871
೨೦. ವಿಶ್ವಜಿತೇ ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ	873
ಋಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	874
ಜನಂಸಹಃ, ವೃಕಂಚಯಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ	881
ಅನಾನುದಃ, ವೃಷಭಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆ	883
೨೧. ತ್ರಿಕದ್ರುಕೇಷು ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ	890
ಋಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	891
ಇಂದ್ರನಿಗೂ ವಿಷ್ಣುವಿಗೂ ಇರುವ ಸಾಹಚರ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ	893
ಇಂದ್ರನು ಕ್ರಿವಿ ಎಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದ ವಿಷಯ ಇತ್ಯಾದಿ	897
೨೨. ಗಣಾನಾಂ ತ್ವಾ ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ	902
ಋಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	903
ಬೃಹ್ಮಣಿಸ್ಪತಿ ಮತ್ತು ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಎಂಬ ದೇವತೆಗಳ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವಿಷಯವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	904
ಗಣಿಸ್ಪತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ಅರ್ಥವ್ಯತ್ಯಾಸ	912
ಕವಿ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನ ಮತ್ತು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ	913
ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೇ ಎಲ್ಲಾ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೂ ಕರ್ತನು ಎಂಬ ವಿಚಾರ	917
ಪರಿರಸಃ, ಗೋತ್ರಭಿದಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ	919
ಅಂಹಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಾರ್ಥವಿಚಾರ	921
ವ್ರತ ಶಬ್ದದ ನಾನಾರ್ಥಗಳು	925
ಆರಾತಿ, ವೃಕ, ಅನಾಗಸಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ನಿರ್ವಚನ ಮತ್ತು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ	927
ಬೃಹಸ್ಪತೇ ಅತಿ ಯದರ್ಯಃ ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ, ವಿಮರ್ಶೆ ಮತ್ತು ಐತರೇಯ	
ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಈ ಋಕ್ಕಿನ ವಿನಿಯೋಗ ಮತ್ತು ಅರ್ಥವಿಮರ್ಶೆ ಇತ್ಯಾದಿ	942
ಸ್ತೇನ ಶಬ್ದನಿರ್ವಚನ ಮತ್ತು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	947
ಸಾಮ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನ ಇತ್ಯಾದಿ	947

ದ್ವಿತೀಯಾಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ಅರಣೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಸಮಾಪ್ತವು

ವಿಷಯಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ ಸಮಾಪ್ತವು

॥ ಶ್ರೀ ॥

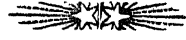
॥ ಶ್ರೀ ಮಹಾಗಣಾಧಿಪತಯೇ ನಮಃ ॥

ವಾಗೀಶಂಧ್ಯಾಃ ಸುಮನಸಃ ಸರ್ವಾರ್ಥಾನಾ ಮುಪಕ್ರಮೇ
ಯಂ ನತ್ವಾ ಕೃತಕೃತ್ಯಾಃ ಸ್ಯುಸ್ತಂ ನಮಾಮಿ ಗಣಾನನಂ ॥
ಯಸ್ಯ ನಿಶ್ಚಿಸಿತಂ ವೇದಾ ಯೋ ವೇದೇಭ್ಯೋಽಖಿಲಂ ಜಗತ್
ನಿರ್ಮಮೇ ತಮಹಂ ವಂದೇ ವಿದ್ಯಾ ತೀರ್ಥಮಹೇಶ್ವರಂ ॥
ದ್ವಿತೀಯಾಷ್ಟಕಮಧ್ಯಸ್ಥಶ್ಚತುರ್ಥೋಽಧ್ಯಾಯ ಆದರ ತ್
ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಃ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯೇಣ ಪಂಚಮೋ ವ್ಯಾಕರಿಸ್ಯತೇ ॥
ವೇದಃ ಶಿವಃ ಶಿವೋ ವೇದೋ ವೇದಾಧ್ಯಾಯಾ ಸದಾಶಿವಃ |
ತಸ್ಮಾತ್ಪೂರ್ವಪ್ರಯತ್ನೇನ ವೇದಮೇವ ಸದಾ ಜಪೇತ್ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಸಹಿತಾ

ಋಗ್ವೇದ ಸಂಹಿತಾ

ಭಾಗ—೧೪

॥ ದ್ವಿತೀಯಾಷ್ಟಕೇ ಪಂಚಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಎರಡನೆಯ ಅಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ॥

ಪ್ರಥಮಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ನೂರ ಎಂಭತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

:೦:

ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಎರಡನೇ ಅಷ್ಟಕದ ಐದನೇ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮೊದಲನೇ ಮಂಡಲದ ೧೪೪ ನೇ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ಎರಡನೇ ಮಂಡಲದ ೮ ನೇ ಸೂಕ್ತದವರೆಗೆ ಒಟ್ಟು ೧೬ ಸೂಕ್ತವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೇ ಮಂಡಲದ ಸಮಾಪ್ತಿಯವರೆಗೆ ಎಂದರೆ ೧೪೪ ರಿಂದ ೧೯೧ ರ ವರೆಗಿರತಕ್ಕ ಎಂಟು ಸೂಕ್ತಗಳೂ ಅಗಸ್ತ್ಯನಿಂದ ದೃಷ್ಟವಾದವು. ಉಳಿದವು ಗೃತ್ಸಮದಿಂದ ದೃಷ್ಟವಾದ ಸೂಕ್ತಗಳು. ಅಗಸ್ತ್ಯ ಮತ್ತು ಗೃತ್ಸಮದ ಈ ಇಬ್ಬರೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಋಷಿಗಳು. ಇಬ್ಬರ ಕೃತಿಗಳೂ ಉತ್ತಮವಾದ ಕಾವ್ಯಶೈಲಿಯಿಂದಲೂ ತಾತ್ಪ್ರಿಕದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಕೂಡಿವೆ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಅಗಸ್ತ್ಯನ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವೇನೆಂದು ಪರಿಶೀಲಿಸಿ, ಎರಡನೇ ಮಂಡಲದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಗೃತ್ಸಮದ ಕೃತಿಕೌಶಲವನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಗಸ್ತ್ಯನ ಮಹಿಮೆಯು ಆಸಾಧಾರಣವಾದುದೆಂದು ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಅತಿಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಅವನ ಉತ್ಪತ್ತಿಕೃಮವೇ ಅವನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

ಸತ್ತೇ ಹ ಜಾತಾವಿಷಿತಾ ನಮೋಭಿಃ ಕುಂಭೇ ರೇತಃ ಸಿಸಿಚಿತುಃ ಸಮಾನಂ |

ತತೋ ಹ ಮಾನ ಉದಿಯಾಯ ಮಧ್ಯಾತ್ತತೋ ಜಾತಮೃಷಿಮಾಹುರ್ವಸಿಷಂ ||

ಉಕ್ಕಭೃತಂ ಸಾಮಭೃತಂ ಬಿಭರ್ತಿ ಗ್ರಾವಾಣಿಂ ಬಿಭತ್ಸು ವದಾತ್ಯಗ್ರೇ |

ಉಪೈನಮಾಧ್ವಂ ಸುಮನಸ್ಯಮಾನಾ ಆ ವೋ ಗಚ್ಛಾತಿ ಪ್ರತ್ಯದೋ ವಸಿಷ್ಠಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭. ೩೭ ೧೩. ರಿಂದ ೧೪)

ತೇನೈವ ತು ಮುಹೂರ್ತೇನ ವೀರ್ಯವಂತೌ ತಪಸ್ವಿನೌ |

ಅಗಸ್ತ್ಯಶ್ಚ ವಸಿಷ್ಠಶ್ಚ ತತ್ರೇರ್ಷೀ ಸಂಬಭೂವತುಃ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೫-೧೫೦)

ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರಾದ ಮಿತ್ರವರುಣರಿಬ್ಬರೂ ಸಹ ಸತ್ರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಪ್ಸರಸ್ತ್ರೀಯಾದ ಉರ್ವಶಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ಮೋಹಗೊಂಡರು. ಆಗ ಅವರ ರೇತಸ್ಸು ಸ್ವಲಿತವಾಗಿ ವಸತೀವರಿಯರತ್ತ ಕುಂಭದೊಳಗೆ ಬಿದ್ದು ಹೋಯಿತು. ಆ ಒಡನೆಯೇ ವಸಿಷ್ಠ ಮತ್ತು ಅಗಸ್ತ್ಯ ಎಂಬಿಬ್ಬರು ತಪಸ್ವಿಗಳೂ ವೀರ್ಯವಂತರೂ ಆದ ಋಷಿಗಳು ಉತ್ಪನ್ನರಾದರು. ಮಹಾತಪಸ್ವಿಯಾದ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಶಮ್ಯಾ ಮಾತ್ರವುಳ್ಳವನಾದನು, ಮತ್ತು ವಸಿಷ್ಠ ಮತ್ತು ಅಗಸ್ತ್ಯ ಇಬ್ಬರೂ ಸಹ ಆದಿತ್ಯನ ತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳವರೇ ಆದರು, ಎಂಬ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಪ್ರಕರಣವನ್ನು ಬೇರೆ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಇಹಲೋಕರೂಪಿಯಾದ ಮಿತ್ರನ ಅಂಶವೂ, ದಿವ್ಯಲೋಕರೂಪಿಯಾದ ವರುಣನ ಅಂಶವೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿ ಅಗಸ್ತ್ಯನ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದುವು. ಮಿತ್ರನ ಅನ್ನಾತ್ಮಕವಾದ ತೇಜೋರೂಪವೂ ಮತ್ತು ವರುಣನ ಮಹತ್ತಾದ ಓಜೋ ರೂಪವೂ ಅಗಸ್ತ್ಯನಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮಿಳಿತವಾಗಿವೆ. ಮತ್ತು ಕೃತುದಕ್ಷೌ ಹ ವಾ ಅಸ್ಯ ಮಿತ್ರಾವರುಣೌ (ಶ. ಬ್ರಾ ೪. ೧. ೪. ೧) ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವಂತೆ, ಮಿತ್ರವರುಣರಲ್ಲಿ, ಮಿತ್ರನು ಸಂಕಲ್ಪರೂಪನು ; ವರುಣನು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಶಕ್ತಿಸ್ವರೂಪನು. ಈ ಸಂಕಲ್ಪ ಮತ್ತು ಶಕ್ತಿಗಳೆರಡೂ ಅಗಸ್ತ್ಯನ ಮಹಾಗುಣಗಳು ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಮಿತ್ರನಂತೆ ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಗೆ ಸಂಕಲ್ಪವನ್ನು ಮಾಡುವವನೂ ಮತ್ತು ವರುಣನಂತೆ ಆದನ್ನು ಸಾಧಿಸುವವನೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಮಿತ್ರನಂತೆ ಅವನು ಬ್ರಹ್ಮರೂಪನು ಮತ್ತು ವರುಣನಂತೆ ಕೃತುರೂಪನು, ಆದುದರಿಂದ ಇವನು ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಕೃತುದಕ್ಷಸ್ವರೂಪನಾಗಿಯೂ ಇದ್ದಾನೆ.

ಅಗಸ್ತ್ಯಃ ಖನಮಾನಃ ಖನಿಕ್ರೈಃ ಪ್ರಜಾಮಪತ್ಯೈಂ ಬಲಮಿಚ್ಛಮಾನಃ |

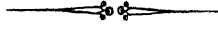
ಉಭೌ ವರ್ಣಾವೃಷಿರುಗ್ರಃ ಪುಪೋಷ ಸತ್ಯಾ ದೇವೇಷ್ವಾಶಿಷೋ ಜಗಾಮ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧. ೧೭೯. ೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಗಸ್ತ್ಯನ ವಿಶೇಷ ಗುಣಗಳೆಲ್ಲವೂ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ವರ್ಣಿತವಾಗಿವೆ. ಯಜ್ಞ, ಸ್ತುತಿ ಮೊದಲಾದ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಅಭಿಮತದ ಸಾಧಕನೂ, ಪುತ್ರ, ಭೃತ್ಯ ಮತ್ತು ಬಲಾದಿಗಳ ಕಾಮಿಯೂ, ಅತೀಂದ್ರಿಯ

ದ್ರಷ್ಟೃವೂ ಮತ್ತು ಸಂಸಾರ ಮಗ್ನನಾದರೂ ಪಾಪರಹಿತನೂ ಆದ ಅಗಸ್ತ್ಯಮುನಿಯು ಮುಖ್ಯವಾದ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿರಡಾದ ಕಾಮ ಮತ್ತು ತಪಸ್ಸುಗಳೆರಡನ್ನೂ ಸಾಧಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿದ್ದಾನೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಸತ್ಯ ಫಲಗಳಿಂದ ಆಶೀರ್ವಚನಗಳನ್ನೂ ಸಂಪಾದಿಸಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಅಗಸ್ತ್ಯನ ಪ್ರಭಾವವು ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಂಸಿತವಾಗಿದೆ.

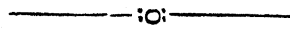
ಇಂತಹ ಪ್ರಭಾವಪೂರಿತನೂ ದ್ರಷ್ಟೃವೂ ಆದ ಮುನಿಯಿಂದ ದ್ರಷ್ಟೃವೂ ನಿರ್ಮಿತವೂ ಆದ ಸೂಕ್ತಗಳೂ ಸಹ ಗಂಭೀರವಾದ ಭಾವಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯುಳ್ಳವಾಗಿಯೇ ಇರಬೇಕು. “ಕತೇರಾ ಪೂರ್ವಾ ಕತೇರಾ ಪರಾಯೋಃ” (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೮೫-೧) “ಇದಂ ದ್ಯಾವಾ ಪೃಥಿವೀ ಸತ್ಯಮಸ್ತು” (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೮೫-೧೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರವಾಕ್ಯಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಅಗಸ್ತ್ಯನ ಭಾವಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸತ್ಯಸೌಂದರ್ಯಗಳ ಸಾಮರಸ್ಯಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವನ್ನು ತಿಳಿಸಲಾಗುವುದು. ವಿಶ್ವಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಭೆಯನ್ನು ಬೀರುವ ಉಷ್ಣನ ಆವಿರ್ಭಾವವಾದ ದೊಡನೆಯೇ ಜಗಜ್ಜೈಹ್ವಾಗಳಾದವರೂ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರೂಪರಾದವರೂ ಆದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸತಕ್ಕ “ತಾ ನಾನುದ್ಯೌತಾವಪರಂ” (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೮೫-೧) ಎಂಬಮಂತ್ರದಿಂದ ಈ ಅಧ್ಯಾಯವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ

ತತ್ರ ತಾ ನಾನುತೀದಂ ಪ್ರಥಮಮಂಡಲಸ್ಯ ಚತುರ್ವಿಂಶೇನುವಾಕೇ ಪಂಚಮಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಪೂರ್ವಸೂಕ್ತೇ ಷಡಿತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ ಸೂಕ್ತಸಂಖ್ಯಾನುವರ್ತತ ಇತಿ ಪರಿಭಾಷಿತತ್ವಾತ್ ಷಡ್ಯಚಂ | ಋಷಿ-ಶ್ಲೋಕಸ್ಯಾದಿತಿ ಪರಿಭಾಷಯಾಗಸ್ಯಂ | ತಥಾಶ್ವಿನಂ ನಾ ಇತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ತಾಹ್ಯಾದಿಪರಿಭಾಷಯೇದಮು-ಸ್ಯಾಶ್ವಿನಂ | ಅನಾದೇಶಪರಿಭಾಷಯಾ ತ್ರೈಷ್ಟುಭಂ | ತಾ ನಾನುತೈನುಕ್ರಾಂತಂ || ಯುವೋ ರಜಾಂ-ಸೀತ್ಯಾದೀನಾಂ ಪಂಚ ಸೂಕ್ತಾನಾಂ ತೈತೀಯವರ್ಜಿತಾನಾಂ ಪ್ರಾತರನುವಾಕಾಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಯೋರ್ವಿನಿಯೋಗ ಉಕ್ತಃ | ತತ್ರೇದಂ ಪಂಚಮಂ ||

ಅನುವಾದವು—ತಾನಾನುದ್ಯೌ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಪ್ರಥಮಮಂಡಲದ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಆರು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಋಷಿಯು ; ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ ದೇವತೆಯು ; ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ಸು. ಯುವೋ ರಜಾಂಸಿ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಮುಂದಿನ ಐದು ಸೂಕ್ತಗಳಿಗೆ (ಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತ ವಿನಹ) ಪ್ರಾತರನುವಾಕ ಮಂತ್ರಪಠನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಸಂಬಂಧವಾದ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ಸಿನ ಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತಗಳ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವ ಪ್ರಕಾರ ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೂ ಅದೇ ವಿನಿಯೋಗವು. ಆ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಇದು ಐದನೆಯದು.

॥ ಓಂ ॥

ಸೂಕ್ತ—೧೮೪

—ಎಣ್ಣೆ—

॥ ಮಂಡಲ—೧ ॥ ಅನುವಾಕ—೨೪ ॥ ಸೂಕ್ತ—೧೮೪ ॥

॥ ಅಷ್ಟಕ—೨ ॥ ಅಧ್ಯಾಯ—೫ ॥ ವರ್ಗ—೧ ॥

॥ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಪುಸ್ತಕಂಖ್ಯೆ—೬ ॥

॥ ಪುಷ್ಪಿ—ಅಗಸ್ತ್ಯಃ ॥

॥ ದೇವತಾ—ಅಶ್ವಿನೌ ॥

॥ ಭಂದಃ—ತ್ರಿಮಿಪ್ತಃ ॥

—:—

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತಾ ನಾನುದ್ಯ ತಾವಸರಂ ಹುನೇನೋಚ್ಚಂತ್ಯಾಮುಷಸಿ ವಹ್ನಿರುಕ್ಥೈಃ ।

ನಾಸತ್ಯಾ ಕುಹ ಚಿತ್ಸಂತಾವರ್ಯೋ ದಿವೋ ನಸಾತಾ ಸುದಾಸ್ತರಾಯ

॥ ೧ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ತಾ | ನಾಂ | ಅದ್ಯ | ತಾ | ಅಪರಂ | ಹುನೇನು | ಉಚ್ಚಂತ್ಯಾಂ | ಉಷಸಿ | ವಹ್ನಿಃ | ಉಕ್ಥೈಃ |

ನಾಸತ್ಯಾ | ಕುಹ | ಚಿತ್ | ಸಂತಾ | ಅವರ್ಯಃ | ದಿವಃ | ನಸಾತಾ | ಸುದಾಸ್ತರಾಯ ॥ ೧ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ತಾ ತೌ ರಕ್ಷಕತ್ವೇನ ಪ್ರಸಿದ್ಧೌ ನಾಂ ಯುವಾಮದ್ಯಾಸ್ತಿನ್ಯಾಗದಿನೇ ಹುನೇನು | ಅಹ್ವಯಾಮು
ಇತ್ಯಾಶೀಃ | ತಥಾಪರಮಪರಸ್ಮಿನ್ನಪಿ ದಿನೇ ತೌ ಯುವಾಂ ಹುನೇನು | ಅಪರಮಿತ್ಯೇತದಪರಸ್ಮಿನ್ನಿ-
ತ್ಯರ್ಥೇ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹಾರಾತ್ ಅದ್ಯಾ ಚ ನೋ ಮೃಳಯತಾಪರಂ ಚ | ಋ ೨-೨೯-೨ | ಇತ್ಯಾದಿ-
ಮಂತ್ರಾಂತರೇ ತಥಾ ದರ್ಶನಾಚ್ಚ | ಅಪರಯಾಗಂ ಪ್ರತ್ಯಸೀತಿ ನಾ | ಕಸ್ಮಿನ್ನಾಲೇ | ಉಷಸ್ಯುಷೋ-
ದೇವತಾಯಾಮುಚ್ಚಂತ್ಯಾಂ ತನೋ ವಿನಾಸಯಂತ್ಯಾಂ ಸತ್ಯಾಂ | ಉಷಃಕಾಲೇ ಹಿ ಪ್ರಾತರನುನಾಕಾಶ್ಚಿನ-
ಶಸ್ತ್ರೇ ಪ್ರಯುಜ್ಯೇತೇ | ಉಕ್ತೇ ಕಾಲೇ ಹೇ ನಾಸತ್ಯಾಸತ್ಯರಹಿತೌ ದಿವೋ ನಸಾತಾ ದ್ಯುಲೋಕಸ್ಯ

ನಸಾತಯಿತಾರೌ ನಸ್ತೃಸ್ಥಾನೀಯೌ ನಾ ಕುಹ ಚಿತ್ಸಂತೌ ಕುತ್ರಚಿದ್ವೇಶೇ ವರ್ತಮಾನೌ ಯುನಾಂ ವಹ್ನಿಃ
ಸ್ತುತೇರ್ವೋಥಾರ್ಯೌ ಈರಯಿತಾ ಸ್ತುತೇರೀಶ್ವರೋ ನಾ ಈದೃಶೋಽಹಂ ಹೋತಾ ಸುದಾಸ್ತರಾಯಾ-
ತ್ಯರ್ಥಂ ಶೋಭನಹನಿದಾರ್ತ್ರೇ ಯಜಮಾನಾಯ ತದರ್ಥಂ ತೌ ಯುನಾಮುಕ್ಥೈಃ ಶಸ್ತ್ರೈರ್ಹರ್ವೇಮೇತಿ
ಸಂಬಂಧಃ | ಅತ್ರಾಖ್ಯಾತಂ ಪದಮೇಕವಚನತಯಾ ನೇತವ್ಯಂ | ವಹ್ನಿರರ್ಯಶಬ್ದೌ ನಾ ಬಹುವಚನತ್ವೇನ
ನೇತವ್ಯೌ | ಅಥನಾ ವಾಕ್ಯದ್ವಯಂ | ಯಸ್ಮಾದ್ವಹ್ನಿರರ್ಯೋ ಹೋತೋಕ್ತಗುಣಕೌ ಯುನಾಂ ಶಂಸತಿ
ತಸ್ಮಾದ್ವಯಂ ಯಜಮಾನಾಸ್ತೌ ಯುನಾಮಾಹ್ವಯಾಮ ಇತಿ ||

| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ |

ನಾಸತ್ಯಾ—ಅಸತ್ಯರಹಿತರಾದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನಿದೇವತೆಗಳೇ | ತಾ ವಾಂ—ರಕ್ಷಕರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ನಿಮ್ಮನ್ನು |
ಅದ್ಯ—ಈ ಯಾಗದ ದಿನದಲ್ಲಿ | ಉಷಸಿ—ಉಷೋದೇವತೆಯು | ಉಚ್ಛಂತ್ಯಾಂ—ತಮಸ್ಸನ್ನು ನಿವಾರಣೆ
ಮಾಡುವ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ | ಹುವೇನು—ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕರೆಯುತ್ತೀವೆ (ಹಾಗೆಯೇ) | ಅಪರಂ—ಬೇರೆ ಯಾಗದಿನಗಳಲ್ಲೂ
ಸಹ | ತಾ—ಆ ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನು (ಕರೆಯುತ್ತೀವೆ) | ದಿವಃ ನಸಾತಾ—ಎಲೈ ದ್ಯುಲೋಕದ ಪೌತ್ರರಾದ ಅಶ್ವಿನಿ
ದೇವತೆಗಳೇ | ಕುಹ ಚಿತ್ ಸಂತೌ—ನೀವು ಯಾವ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಸಹ | ವಹ್ನಿಃ—ಸ್ತುತಿವಾಹಕನೂ |
ಅರ್ಯಃ—ಸ್ತುತಿ ಪ್ರೇರಕನೂ ಆದ ನಾನು (ಹೋತೃವು) | ಸುದಾಸ್ತರಾಯ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸತಕ್ಕ
ಯಜಮಾನನಿಗಾಗಿ | ಉಕ್ಥೈಃ—ಶಸ್ತ್ರ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕರೆಯುತ್ತೀನೆ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ದ್ಯುಲೋಕದ ಪೌತ್ರರೂ, ಅಸತ್ಯರಹಿತರೂ ಆದ ಅಶ್ವಿನಿದೇವತೆಗಳೇ, ರಕ್ಷಕರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ನಿಮ್ಮನ್ನು
ಈ ಯಾಗದ ದಿನದಲ್ಲಿ ಉಷೋ ದೇವತೆಯು ತಮಸ್ಸನ್ನು ನಿವಾರಣೆಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲೂ, ಬೇರೆ ಯಾಗದಿನಗಳಲ್ಲೂ
ಸಹ ನೀವು ಯಾವ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಸ್ತುತಿವಾಹಕನೂ, ಸ್ತುತಿಪ್ರೇರಕನೂ ಆದ ನಾನು
(ಹೋತೃವು) ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನಿಗೋಸ್ಕರ ಶಸ್ತ್ರರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ
ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕರೆಯುತ್ತೀನೆ.

English Translation

We invoke you two, (Ashwins), to-day ; the same two on any other
day : when the morning dawns. Nasatyas, grandsons of heaven, wherever
you may be, the pious reciter (of the hymn) invokes you with praises on
behalf of the liberal donor (of the offering).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಪ್ರಾತರನುವಾಕ, ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳು ಇವುಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ಅವುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸತಕ್ಕ ಸಂದರ್ಭ, ಯಾರು
ಪಠಿಸಬೇಕು, ಪಠಿಸಬೇಕಾದ ಕಾಲ ಮೊದಲಾದ ವಿವರಗಳನ್ನು ನಾವು ಹಿಂದೆಯೇ ಎಂದರೆ ಋ. ಸಂ. ಭಾಗದ
೧ ರಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇವೆ.

ಪ್ರಾತರನುವಾಕಾಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ವಿನಿಯೋಗವಿದೆಯೆಂದು ಸಾಯಣ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಅಶ್ವಿನ ಶಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕಥಾಸಂದರ್ಭವು ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಜಾಪತೀರ್ವ್ಯ ಸೋಮಾಯ ರಾಜ್ಞೇ ದುಹಿತರಂ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತೋರಾಂ ಸಾವಿತ್ರೀಂ ತಸ್ಯೈ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ವರಾ ಆಗಚ್ಛಂಸ್ತಸ್ಯಾ ಏತತ್ಸಹಸ್ರಂ ವಹತುಮನ್ಯಾಕರೋದ್ಯದೇತದಾಶ್ವಿನಮಿತ್ಯಾ-
ಚಕ್ಷತೇನಾಶ್ವಿನಂ ಹೈವ ತದ್ಯದರ್ವಾಕ್ಸಹಸ್ರಂ ತಸ್ಮಾತ್ತತ್ಸಹಸ್ರಂ ವೈವ ಶಂಸೇದ್ಭೂಯೋ ನಾ
ಪ್ರಾತ್ಯ ಘೃತಂ ಶಂಸೇದ್ಯಥಾ ಹ ನಾ ಇದಮನೋ ನಾ ರಥೋ ನಾಕ್ನೋ ವರ್ತತ ಏವಂ ಹೈ
ನಾಕ್ನೋ ವರ್ತತೇ | ಶಕುನಿರಿವೋತ್ಪತಿಷ್ಯನ್ನಾ ದ್ವಯೀತ |

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೧೭-೧)

ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ತನ್ನ ಮಗಳಾದ ಸೂರ್ಯೆಯನ್ನು ಸೋಮನಿಗೆ ವಿವಾಹಾರ್ಥವಾಗಿ ಕೊಡಲು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ
ದಾಗ ಸಕಲದೇವತೆಗಳೂ ಅವಳನ್ನು ತಾವು ವರಿಸಬೇಕೆಂಬ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಬಂದರು. ಆಗ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಅಶ್ವಿನ
ಶಸ್ತ್ರವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಸಹಸ್ರ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪರಿಸರಿಸಿದನು. ಅದಕ್ಕೆ ಕಡಿಮೆಯಾಗಬಾರದೆಂದೂ ಒಂದು
ನಿಯಮವನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿದನು. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ರಥಚಕ್ರವು ತೈಲಸಿಂಚಿತವಾದನಂತರ ಹೇಗೆ ಸುಲಭವಾಗಿ ಚಲಿಸ
ಬಲ್ಲದೋ ಹಾಗೆ ಘೃತಪಾನಾನಂತರ ಸುಲಭವಾಗಿ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪರಿಸರಿಸಬಹುದಾದುದರಿಂದ ಮೊದಲು ಘೃತಪಾನ
ವನ್ನು ಮಾಡಿ ನಂತರ ಪರಿಸರಿಸಲು. ಮತ್ತು ಪಕ್ಷಿಯು ಹಾರುವುದಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧವಾದಾಗ ತನ್ನ ದೇಹವನ್ನು ಲಘುವಾಗಿ
ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಇವಳನ್ನು ಮೋಹಿಸುವ ವರನೂ ಆ ಗುಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರಬೇಕೆಂದನು

ತಸ್ಮಿನ್ನೇವಾ ನ ಸಮಜಾನತ ಮಮೇದಮಸ್ತು ಮಮೇದಮಸ್ವಿತಿ ತೇ ಸಂಜಾನಾನಾ ಅಬ್ರು-
ವನ್ನಾಜಿಮಸ್ಯಾಯಾಮಹೈ ಸ ಯೋ ನ ಉಜ್ಜೇಷ್ಯತಿ ತಸ್ಯೇದಂ ಭವಿಷ್ಯತೀತಿ ತೇಗ್ನೇರೇ-
ನಾಥಿ ಗೃಹಸತೇರಾದಿತ್ಯಂ ಕಾಷ್ಠಾಮಕುರ್ವತ ತಸ್ಮಾದಾಗ್ನೇಯಾ ಪ್ರತಿಪದ್ಧವತ್ಯಾಶ್ವಿನ-
ಸ್ಯಾಗ್ನಿ ಹೋತಾ ಗೃಹಪತಿಃ ಸ ರಾಜೇತಿ |

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೧೭-೧)

ಆಗ ದೇವತೆಗಳು ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಹೋರಾಟಮಾಡಲಿಷ್ಟವೆಂದೆ ಎಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ ಒಂದು ಪಂದ್ಯದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಬೇ
ಕೆಂದೂ, ಆ ಪಂದ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾರು ಜಯಿಸುತ್ತಾರೆಯೋ ಅವರು ಇವಳನ್ನು ವರಿಸಲು ಅರ್ಹರೆಂದೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಒಂದು
ತೀರ್ಮಾನಕ್ಕೆ ಬಂದರು. ಆಗ ಗೃಹಪತಿಯಾದ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಸೂರ್ಯನ ವರೆಗೆ ಓಡಿವರು.

ತಾಸಾಂ ವೈ ದೇವತಾನಾಮಾಜಿಂ ಧಾವಂತೀನಾಮುಭಿಸೃಷ್ಟಾ ನಾಮಗ್ನಿರ್ಮುಖಂ ಪ್ರೌಢಮಃ
ಪ್ರತ್ಯಪದ್ಯತ ತಮಶ್ವಿನಾವನ್ನಾಗಚ್ಛತಾಂ ತಮಬ್ರೂತಾಮಪೋದಿಹ್ಯಾನಾಂ ನಾ ಇದಂ
ಜೇಷ್ಠಾವ ಇತಿ ಸ ತಥೇತ್ಯಬ್ರವೀತ್ತಸ್ಯ ವೈ ಮಮೇಹಾಪ್ಯಸ್ವಿತಿ ತಥೇತಿ ತಸ್ಮಾ ಅಸ್ಯತ್ರಾ-
ಕುರುತಾಂ ತಸ್ಮಾದಾಗ್ನೇಯಮಾಶ್ವಿನೇ ಶಸ್ಯತೇ |

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೧೭-೨)

ಸಕಲದೇವತೆಗಳೂ ಈ ಪಂದ್ಯದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಿ ಓಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅಗ್ನಿಯು ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಮುಂದಾದನು.
ಆಗ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿ ನಮಗೆ ದಾರಿಯನ್ನು ಬಿಡು, ಈ ಪಂದ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾವು ಜಯಿಸಲು

ಅನಂತರ ಅಗ್ನಿ, ಉಷಸ್ಸು, ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಇವರನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಪ್ರಾತರನುವಾಕ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವನು. ಇವು ಮೂರು ಭಾಗಗಳಾಗಿವೆ. ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಹೇಳುವ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ಆಗ್ನೇಯಕ್ರತುವೆಂದೂ. ಉಷಸ್ಸನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಪಠಿಸುವ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ಉಷಸ್ಯಕ್ರತುವೆಂದೂ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಪಠಿಸುವ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ಅಶ್ವಿನ ಕ್ರತುವೆಂದೂ ಹೆಸರು. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿದೇವತೆಯನ್ನೂ ಉದ್ದೇಶಿಸಿದ ಮಂತ್ರಗಳು ಏಳು ಭಂದಸ್ತುಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸಲು ಸಪ್ತಭಿಃ ಸಪ್ತಭಿಃ ಭಂದೋಭಿಃ ಎಂಬ ವೀಕ್ಷೆಯಿದೆ. (ದ್ವಿರುಕ್ತವಾಗಿದೆ.) ಅದರಂತೆ ಈ ಮಂತ್ರಗಳ ವಿವರಣೆಯು ಈ ರೀತಿಯಿದೆ.

ಉಪ ಪ್ರಯಂತಃ (ಋ. ಸಂ. ೧-೭೪-೧)	ಇತ್ಯಾದಿಷು ಚೈಂದೋ ಗಾಯತ್ರಂ
ತ್ವಮಗ್ನೇ ವಸೂನ್ (ಋ. ಸಂ. ೧-೪೫-೧)	ಅನುಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಃ
ಅಬೋಧ್ಯಗ್ನಿಃ (, ೫-೧-೧)	ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ,
ಏನಾ ವೋ ಅಗ್ನಿಂ (, ೭-೧೭-೧)	ಬೃಹತೀ ,
ಅಗ್ನೇ ನಾಜಸ್ಯ (, ೧-೭೯-೪)	ಉಷ್ಣಿಕ್ ,
ಜನಸ್ಯ ಗೋಪಾ (, ೫-೧೧-೧)	ಜಗತೀ ,
ಅಗ್ನಿಂ ತಂ ಮನ್ಯೇ (, ೫-೭-೧)	ಪಂಕ್ತಿಃ ,

ತಾನ್ಯೇತಾನಿ ಸಪ್ತಚೈಂದಾಸಾಗ್ನೇಯೇ ಕೃತೌ ಪ್ರಾತರನುವಾಕೇ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಾನಿ | ಏಳು ಭಂದಸ್ತುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಈ ಏಳು ಸೂಕ್ತಮಂತ್ರಗಳೂ ಅಗ್ನಿದೇವತೆಯನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿದ ಪ್ರಾತರನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಆಗ್ನೇಯಕ್ರತುಸಂಬಂಧವಾದ ಮಂತ್ರಗಳು.

ಪ್ರತಿಷ್ಯಾ ಸೂನರೀ (ಋ. ಸಂ. ೪-೫೨-೧)	ಇತ್ಯಾದಿಷು ಗಾಯತ್ರೀ ಭಂದಃ
ಉಷೋ ಭದ್ರೇಭಿಃ (, ೧-೪೯-೧)	ಅನುಷ್ಟುಪ್ ,
ಇದಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಃ (, ೧-೧೧೩-೧)	ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ,
ಪ್ರತ್ಯು ಅದರ್ಶಿ (, ೭-೮೨-೧)	ಬೃಹತೀ ,
ಉಷಸ್ತಚ್ಚಿತ್ರಮಾಭರ (, ೧-೯೨-೧೩)	ಉಷ್ಣಿಕ್ ,
ಏತಾ ಉತ್ಯಾ (, ೧-೯೨-೧)	ಜಗತೀ ,
ಮಹೇ ನೋ ಅದ್ಯ (, ೫-೭೯-೧)	ಪಂಕ್ತಿಃ ,

ತಾನ್ಯೇತಾನ್ಯುಷಸಃ ಪ್ರಾತರನುವಾಕೇ ಸಪ್ತಚೈಂದಾಂಸಿ ಈ ಏಳೂ ಉಷೋದೇವತೆಯನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿದುದೂ, ಪ್ರಾತರನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಉಷಸ್ಯಕ್ರತು ಸಂಬಂಧವಾದುದೂ ಆದ ಮಂತ್ರಗಳು, ಮತ್ತು,

ಏಷೋ ಉಷಾ (ಋ. ಸಂ. ೧-೪೭-೧)	ಇತ್ಯಾದಿಷು ಗಾಯತ್ರೀ ಚೈಂದಃ
ಯದದ್ಯ (, ೫-೭೩-೧)	ಅನುಷ್ಟುಪ್ ,
ಅಭಾತ್ಯಗ್ನಿಃ (, ೫-೭೭-೧)	ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ,
ಇಮಾ ಉ ನಾಂ (, ೭-೭೪-೧)	ಬೃಹತೀ ,
ಅಶ್ವಿನಾ ವರ್ತಿಃ (, ೧-೯೨-೧೬)	ಉಷ್ಣಿಕ್ ,

ಅಬೋಧ್ಯಗ್ನಿರ್ಜ಼(,, ೧-೫೭-೧) ,, ಜಗತಿ ,, |
ಪ್ರತಿ ಸ್ತಿಯತಮಂ(,, ೫-೭೫-೧) ,, ಪಂಕ್ತಿಃ ,, |

ತಾನ್ಯೇತಾನ್ಯಾಶ್ಚಿನೇ ಪ್ರಾತರನುವಾಕೇ ಸಪ್ತಚೈಂದಾಂಸಿ | ಈ ಏಳು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ದೈವಿಸಿದ ಮತ್ತು ಅಶ್ವಿನಕ್ರತುಸಂಬಂಧವಾದ ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರಗಳು. ಈ ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರಗಳ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಅದರ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಕಂಡಂತೆ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ದೇವೇಭ್ಯಃ ಪ್ರಾತರ್ಯಾವಭ್ಯೋ ಹೋತರನುಬ್ರೂಹೀತ್ಯಾಹಾಧ್ವರ್ಯಃ | ಏತೇ ನಾವ ದೇವಾಃ ಪ್ರಾತರ್ಯಾವಾಣೋ ಯದಗ್ನಿರುಷಾ ಅಶ್ವಿನೌ ತ ಏತೇ ಸಪ್ತಭಿಃ ಸಪ್ತಭಿಶ್ಚಂದೋಭಿರಾಗ್ಚೈಂತಿ | ಆಸ್ಯ ದೇವಾಃ ಪ್ರಾತರ್ಯಾವಾಣೋ ಹವಂ ಗಚ್ಛಂತಿ ಯ ಏವಂ ವೇದ | ಪ್ರಜಾಪತೌ ನೈ ಸ್ವಯಂ ಹೋತರಿ ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮನುವಕ್ಷ್ಯತೃಭಯೇ ದೇವಾಸುರಾ ಯಜ್ಞಮುಪಾವಸನ್ನಸ್ಯಭ್ಯಮನುವಕ್ಷ್ಯತೃಸ್ಯಭ್ಯಮಿತಿ ಸ ನೈ ದೇವೇಭ್ಯ ಏವಾನ್ವಬ್ರವೀತ್ | ತತೋ ನೈ ದೇವಾ ಅಭವನ್ವರಾಸುಂಃ ಭವತ್ಯಾತ್ಮನಾ ಪರಾಸ್ಯ ದ್ವಿಷನ್ ಸಾಪ್ತಾ ಭ್ರಾತೃವ್ಯೋ ಭವತಿ ಯ ಏವಂ ವೇದ | ಪ್ರಾತರ್ವೈ ಸ ತಂ ದೇವೇಭ್ಯೋಽನ್ವಬ್ರವೀದ್ಯತ್ಪ್ರಾತರನುವಾಕಸ್ಯ ಪ್ರಾತರನುವಾಕತ್ವಂ | ಮಹತಿ ರಾತ್ರಾ ಅನೂಚ್ಯಃ ಸರ್ವಸ್ಯ ನಾಚಿಃ ಸರ್ವಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಪರಿಗೃಹೀತ್ಯೈ ಯೋ ನೈ ಭವತಿ ಯಃ ಶ್ರೇಷ್ಠತಾಮತ್ಸುತೇ ತಸ್ಯ ನಾಚಿಂ ಪ್ರೋದಿತಾಮನು-ಪ್ರವದಂತಿ ತಸ್ಮಾನ್ಮಹತಿ ರಾತ್ರಾ ಅನೂಚ್ಯಃ ಯದಾ ನಾ ಅಧ್ವರ್ಯುರುಸಾಕರೋತಿ ನಾಚೈವೋಸಾಕರೋತಿ ನಾಚಾ ಹೋತಾನ್ವಾಹ ವಾಗ್ಬಿ ಬ್ರಹ್ಮ ತತ್ರ ಸ ಕಾಮ ಉಸಾಪ್ತೋ ಯೋ ನಾಚಿ ಚ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಚ ||

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೭-೫)

ಅಗ್ನಿ, ಉಷಸ್ಸು ಮತ್ತು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಇವರೇ ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ ದೇವತೆಗಳು. ಇವರಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದುದೇವತೆಯೂ ಸಪ್ತಚೈಂದಸ್ಸನ್ನುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಈ ತತ್ತ್ವವನ್ನರಿತ ಮಾನವನಲ್ಲಿಗೆ ಇವರು ಬಂದು ಸೇರುತ್ತಾರೆ. ಒಂದು ಸಲ ಪ್ರಜಾಪತಿಯೇ ಹೋತೃನಾಗಿದ್ದಾಗ ದೇವತೆಗಳು ಒಂದು ಕಡೆಯೂ ಅಸುರರು ಇನ್ನೊಂದುಕಡೆಯೂ ಯಜ್ಞದೀಕ್ಷಿತರಾಗಿದ್ದು ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ತಮ್ಮ ಯಾಗಕ್ಕೆ ಪ್ರಾತರನುವಾಕವನ್ನು ಪಠಿಸುವನೆಂದು ಎರಡು ಗುಂಪಿನವರೂ ಭಾವಿಸಿಕೊಂಡರು. ಆದರೆ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ದೇವತೆಗಳಿಗಾಗಿ ಮಾತ್ರ ಪಠಿಸಿದನು. ದೇವತೆಗಳು ಇದರಿಂದ ಜಯಿಸಿದರು. ಅಸುರರು ಪರಾಜಿತರಾದರು. ಇದನ್ನು ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾತರನುವಾಕವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಯಿತು ಮತ್ತು ಇದರ ಪ್ರಭಾವವು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತೋರಬೇಕಾದರೆ ಗಭೀರವಾದ ಮಧ್ಯರಾತ್ರಿಯ ಅನಂತರ ಬೆಳಕು ಹರಿಯುವುದರೊಳಗೆ ಇದನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ವಾಕ್ಯೇ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪ ವಾದ್ದರಿಂದ ಇದನ್ನು ಪಠಿಸಿದರೆ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವು ಲಭಿಸುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಜಾಪತೌ ಸ್ವಯಂ ಹೋತರಿ ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮನುವಕ್ಷ್ಯತಿ ಸರ್ವಾ ದೇವತಾ ಅಶಂಸಂತ-
ಮಾಮುಭಿ ಪ್ರತಿ ಸತ್ಸ್ಯತಿ ಮಾಮುಭೀತಿ ಸ ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿರೈಕ್ಷತ ಯದ್ಯೇಕಾಂ ದೇವತಾಮಾದಿಷ್ಟಾ

ಮುಖ್ಯ ಪ್ರತಿಪತ್ಯಾ ಮೀತರಾನೇಕೇನ ದೇವತಾ ಉಸಾಸ್ತಾ ಭವಿಷ್ಯಂತೀತಿ ಸ ಏತಾನ್ಯು
ಚಮುಪತ್ಯದಾಪೋ ರೇವತೀರಿತ್ಯಾಪೋ ವೈ ಸರ್ವಾ ದೇವತಾ ರೇವತೈಃ ಸರ್ವಾ ದೇವತಾಃ ಸ
ಏತಯೇರ್ಜಾ ಪ್ರಾತರನುವಾಕಂ ಪ್ರತ್ಯಪದ್ಯತ ತಾಃ ಸರ್ವಾ ದೇವತಾಃ ಪ್ರಾನೋದಂತೆ
ಮಾಮುಖ್ಯಪ್ರತ್ಯಸಾದಿ ಮಾಮುಖೀತಿ | ಸರ್ವಾ ಹಾಸ್ಮಿನ್ ದೇವತಾಃ ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮನು-
ಬ್ರುವತಿ ಪ್ರಾನೋದಂತೇ ಸರ್ವಾಭಿರ್ಹಾಸ್ಯ ದೇವತಾಭಿಃ ಪ್ರಾತರನುವಾಕಃ ಪ್ರತಿಪನ್ನೋ
ಭವತಿ ಯ ಏವಂ ವೇದ |

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೭-೬)

ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಹೋತೃವಾಗಿದ್ದಾಗ ಪ್ರಾತರನುವಾಕವನ್ನು ಪಠಿಸಲು ಸಿದ್ಧವಾದಾಗ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿ
ಯೊಬ್ಬರೂ ತಮ್ಮನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಪಠಿಸುವನು ಎಂದು ಕುತೂಹಲದಿಂದ ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಗ ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿಗೆ
ಸಂದಿಗ್ಧಾವಸ್ಥೆಯುಂಟಾಯಿತು. ಒಂದು ದೇವತೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ಉದ್ದೇಶಿಸಿದರೆ ಇನ್ನೊಂದು ದೇವತೆಯನ್ನು
ಪಡೆಯುವುದು ಹೇಗೆ ಎಂದು ಯೋಚಿಸಿ ಕೊನೆಗೆ ಸಕಲ ದೇವತಾತ್ಮಕವಾದ (ಜಲ) ಅಪ್ಪನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ,

ಆಪೋ ರೇವತೀಃ ಕ್ಷಯಥಾ ಹಿ ವಸ್ತುಃ ಕ್ರತುಂ ಚ ಭದ್ರಂ ಬಿಭೃತಾನ್ಯತಂ ಚ |
ರಾಯಶ್ಚ ಸ್ಥ ಸ್ಪಪತ್ಯಸ್ಯ ಪತ್ನೀಃ ಸರಸ್ವತೀ ತದ್ಗೃಣತೇ ವಯೋಧಾತ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦. ೩೦. ೧೨)

ಎಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿದನು. ಇದರಿಂದ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳೂ ತೃಪ್ತರಾದರು. ಅದುದರಿಂದ ಈ ತತ್ವವನ್ನರಿತು
ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸತಕ್ಕ ಸ್ತುತಿಕರ್ತನು ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಪಾತ್ರನಾಗಿ ಸಕಲ
ವಾದ ಅಭೀಷ್ಟವನ್ನೂ ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ.

ತಿಸ್ತೋ ದೇವತಾ ಅನ್ವಾಹ ತ್ರೆಯೋ ನಾ ಇಮೇ ತ್ರಿವೃತೋ ಲೋಕಾ ಏಷಾಮೇವ ಲೋಕಾಃ
ನಾಮುಖೀತ್ಯೈ |

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೭-೮)

ಅಗ್ನಿ, ಉಷಸ್ಸು ಮತ್ತು ಅಶ್ವಿನಿದೇವತೆಗಳು ಈ ಮೂವರೇ ಮೂರು ಲೋಕಗಳಿಗೂ ಅಧಿಪತಿಗಳಾಗಿರು
ವುದರಿಂದ ಇವರನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಪಠಿಸಿದ ಮಂತ್ರಗಳು ಮೂರು ಲೋಕಗಳ ಅವಾಪ್ತಿಗೂ ಸಾಧನವಾಗುವುವು, ಎಂದಿರುವಾಗ
ಇಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಸಂಶಯವು ತಲೆದೋರುತ್ತದೆ. ಆ ಸಂಶಯವನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ಈ ರೀತಿ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು
ಹೇಳಿದೆ

ತದಾಹುಃ ಕಥಮನೂಚ್ಯಃ ಪ್ರಾತರನುವಾಕ ಇತಿ | ಯಥಾಚ್ಛಂದಸಮನೂಚ್ಯಃ ಪ್ರಾತರನುವಾಕಃ
ಪ್ರಜಾಪತೇರ್ವಾ ಏತಾನ್ಯಂಗಾನಿ ಯಚ್ಛಂದಾಂಸ್ಯೇಷ ಉ ಏವ ಪ್ರಜಾಪತಿರ್ಯೋ ಯಜತೇ
ಯದ್ಯಜಮಾನಾಯ ಹಿತಂ | ಪಚ್ಛೋಽನೂಚ್ಯಃ ಪ್ರಾತರನುವಾಕಶ್ಚ ತುಷ್ಪಾದಾ ವೈ ಪಠವಃ
ಪಠಾನಾಮವರುದ್ಧೈಃ | ಆಹುತಿಭಾಗಾ ನಾ ಅನ್ಯಾ
ದೇವತಾ ಅನ್ಯಾಃ ಸ್ತೋಮಭಾಗಾಶ್ಚಂ ಬೋಧಾಗಾಸ್ತಾ ಯಾ ಅಗ್ನಾವಾಹುತಯೋ ಹೂ-

ಯಂತೇ ತಾಭಿರಾಹುತಿಭಾಗಾಃ ಪ್ರೀಣಾತ್ಯೈಥ ಯತ್ ಸ್ತುತಂತಿ ಚ ತಂಸಂತಿ ಚ ತೇನ
ಸ್ತೋಮಭಾಗಾಶ್ಚಂದೋಭಾಗಾಃ | ಉಭಯೋರಾಹಾಸ್ಯೈತಾ ದೇವತಾಃ ಪ್ರೀತಾ ಅಭೀಷ್ಟಾ
ಭವಂತಿ ಯ ಏವಂ ವೇದ |

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೭-೮)

ಪ್ರಾತರನುವಾಕವನ್ನು ಪಠಿಸುವ ಕ್ರಮವಾವುದು ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಭಂದೋಬದ್ಧವಾಗಿಯೂ, ನಿಯಮಿತವಾದ ಭಂದಸ್ಸು
ಗಳ ಕ್ರಮವನ್ನನುಸರಿಸಿಯೂ ಪಠಿಸುವುದೇ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾದ ಕ್ರಮವು. ಏತಕ್ಕೇಂದರೆ, ಭಂದಸ್ಸುಗಳು ಪ್ರಜಾಪತಿಯ
ಅಂಗಗಳು. ಪ್ರಜಾಪತಿಯೇ ಯಜ್ಞಕರ್ತನು, ಮತ್ತು ಪಶುಗಳು ಪಾದಚಾರಿಗಳಾದುದರಿಂದ ಅವನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕಾ
ದರೆ ಪ್ರಾತರನುವಾಕವನ್ನು ಪಾಠಕ್ರಮದಿಂದಲೇ ಪಠಿಸಬೇಕು. ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಪಠನದ ಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ
ಇನ್ನೊಂದು ಸಂದೇಹವನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿದೆ. ಅದೇನೆಂದರೆ,

ಅಭೂದುಷಾ ರುಶತ್ಪಶುರಿತ್ಯುತ್ತಮಯಾ ಪರಿದಧಾತಿ | ತದಾಹುರೈತ್ರಿಸ್ತೃತೂನನ್ಯಾಹಾ-
ಗ್ನೀಯಮುಷಸ್ಯಮಾಶ್ವಿನಂ ಕಥಮಸ್ಯೈಕಯರ್ಚಾ ಪರಿದಧತಃ ಸರ್ವೇ ತ್ರಯಃ ಕೃತವಃ
ಪರಿಹಿತಾ ಭವಂತೀತಿ | ಅಭೂದುಷಾ ರುಶತ್ಪಶುರಿತ್ಯುಷಸೋ ರೂಪಮಾಗ್ನಿರಧಾಯೈತ್ವಿಯ
ಇತ್ಯಗ್ನೀರಯೋಜಿ ನಾಂ ವೃಷಣ್ಣಿಸೂ ರಥೋ ದಸ್ರಾವಮತ್ಯೋ ವಾಧ್ವೀ ಮಮ ಶ್ರುತಂ
ಹವಸಿತ್ಯಶ್ವಿನೋರೇವಮುಹಾಸ್ಯೈಕಯರ್ಚಾ ಪರಿದಧತಃ ಸರ್ವೇ ತ್ರಯಃ ಕೃತವಃ ಪರಿಹಿತಾ
ಭವಂತಿ ಭವಂತಿ |

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೭-೮)

ಪ್ರಾತರನುವಾಕವನ್ನು ಅಗ್ನಿ, ಉಷಸ್ಸು, ಮತ್ತು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಎಂಬ ಈ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ
ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಪಠಿಸಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ.

“ ಅಭೂದುಷಾ ರುಶತ್ಪಶುರಾಗ್ನಿರಧಾಯೈತ್ವಿಯಃ | ”

(ಋ. ಸಂ. ೫. ೭೫ ೯)

ಎಂಬ ಒಂದೇ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಸಮಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಉದ್ದೇಶಿಸಿದ ಎಲ್ಲಾ ಕರ್ಮಗಳೂ
ಹೇಗೆ ಪೂರ್ಣಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಬಂದರೆ ಆಗ ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮೂರು ದೇವತೆಗಳ ಸ್ತುತಿಯೂ ಇದೆ
ಯೆಂಬುದನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ತೋರಿಸಿದೆ. ಇದು ಪ್ರಾತರನುವಾಕದ ಮಹಿಮೆಯು ಈ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ
ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಾಯಣರು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನ ವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ
“ ಉಷಃ ಕಾಲೇ ಹಿ ಪ್ರಾತರನುವಾಕಾಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರೇ ಪ್ರಯುಜ್ಯೇತೇ ” ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಉಷಸಿ ಉಚ್ಛಂತ್ಯಾಂ ಎಂದು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಯಾಗ
ಭೂಮಿಗೆ ಅವರ ಪ್ರಯಾಣ ಕಾಲವನ್ನು ಸೂಚಿಸತಕ್ಕ,

ಅಚೋಧ್ಯಗ್ನಿರ್ಜ್ಞ ಉದೇತಿ ಸೂರ್ಯೋ ವ್ಯುಂ ಷಾಶ್ಚಂದ್ರಾ ಮಹ್ಯಾವೋ ಅರ್ಚಿಷಾ |

ಅಯುಕ್ಷಾತಾಮಶ್ವಿನಾ ಯಾತೇನೇ ರಥಂ ಪ್ರಾಸಾವೀದ್ಧೇವಃ ಸವಿತಾ ಜಗತ್ಪುಥಕ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧. ೧೫೭. ೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ವೇದಿಕೆಯ ಮೇಲೆ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಆದಿತ್ಯನೂ ಉದಯಿಸುತ್ತಾನೆ. ಮಹಾತ್ಮಳಾದ ಉಷೋದೇವಿಯು ತನ್ನ ಪ್ರಭೆಯೊಡನೆ ಜಗತ್ತಿಗೆಲ್ಲಾ ಹರ್ಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ. ಆದುದರಿಂದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಯಜ್ಞಭೂಮಿಗೆ ಹೋಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಿಮ್ಮ ರಥವನ್ನು ಕುದುರೆಗಳೊಡನೆ ನೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟಿರಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವಂತೆಯೇ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಯಜ್ಞಭೂಮಿಗಾಗಿ ಅನರ ಪ್ರಯಾಣಕಾಲವನ್ನು ತಿಳಿಸುವಾಗಲೆಲ್ಲಾ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಜ್ವಲನವನ್ನೂ, ಉಷ್ಣನ ಆವಿರ್ಭಾವವನ್ನೂ ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯನ ಉದಯವನ್ನೂ ಸೂಚಿಸಿದೆ. ಇದೇ ಅಂಶವನ್ನು ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸುತ್ತಾ,

ದೇವೇಭ್ಯಃ ಪ್ರಾತರ್ಯಾವಭ್ಯೋ ಹೋತರನುಬ್ರೂಹಿತ್ಯಾಹಾಧ್ವರ್ಯಃ | ಏತೇ ನಾವ ದೇವಾಃ
ಪ್ರಾತರ್ಯಾವಾಣೋ ಯದಗ್ನಿರುಷಾ ಅಶ್ವಿನೌ ತ ಏತೇ ಸಪ್ತಭಿಃ ಸಪ್ತಭಿಶ್ಚಂದೋಭಿರಾಗಚ್ಛಂತಿ ||

(ಐ ಬ್ರಾ. ೭-೫)

ಎಂದು ಮೇಲೆ ಉದಾಹರಿಸುವ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ, ಉಷಸ್ಸು ಮತ್ತು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಗೃಹಕ್ಕೆ ಬರಲು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಧ್ವರ್ಯುವು ಹೋತೃನಿಗೆ ಆದೇಶವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಆದೇ ಅಂಶವನ್ನು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾ ಉಷ್ಣನ ಆವಿರ್ಭಾವವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಉಷಸಿ ಉಚ್ಛಂತಿ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಕತ್ತಲನ್ನು ಚದುರಿಸಿ ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾ ಎಂಬುದಾಗಿ ಒಂದರ್ಥವೂ ಅಥವಾ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾ ಎಂಬ ಇನ್ನೊಂದರ್ಥವೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಉಷಾ ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದದ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿಯೂ ಸಹ ಉಚ್ಛಂತಿ ಎನ್ನುವುದರ ಮೂಲಕವಾಗಿಯೇ ಆಗಿದೆ. ಉಷಾಃ ಕಸ್ಮಾದುಚ್ಛೇತೀತಿ ಸತ್ಯಾ ರಾತ್ರೇರಸರಃ ಕಾಲಃ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೨. ೧೮) ಆದರೆ ಉಷಾ ವಸ್ತೇಃ ಕಾಂತಿಕರ್ಮಣ ಉಚ್ಛೇತೇರಿತರಾ ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾ (ನಿ ೧೨ ೭.) ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉಚ್ಛಂತಿ ಶಬ್ದವು ವಶ ಕಾಂತೌ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಉಚ್ಛೇ ವಿನಾಸೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಬಹುದೆಂದೂ ಸಹ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಉಷಸಿ ಉಚ್ಛಂತ್ಯಾಂ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ ಕತ್ತಲನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಚದುರಿಸಿ ಹೊರಕ್ಕೆ ಆವಿರ್ಭವಿಸುವ ಉಷಸ್ಸು ಎಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ ಉಷಸ್ಸು ಎಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು.

ದಿವಃ ನಸಾತಾ—ನಸಾತ್ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪುತ್ರನೆಂದೂ ಪೌತ್ರನೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು “ನಸಾದಿತ್ಯನಂತರಾಯಾಃ ಪ್ರಜಾಯಾಃ ನಾಮಧೇಯಂ” ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪುತ್ರನಲ್ಲವೆಂದೂ ಪೌತ್ರಾದಿಗಳೆಂದೂ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೮. ೫.) ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ದಿವಃ ನಸಾತಾ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ದ್ವೈಲೋಕಸ್ಯ ನಸ್ತೃತ್ಯಾ ನೀಯೌ ಎಂದರ್ಥ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಒಂದೊಂದು ಕಡೆ ಒಂದೊಂದು ವಿಧವಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ,

ಇಹೇಹ ಜಾತಾ ಸಮವಾದಶೀತಾಮರೇಪಸಾ ತನ್ವಾ ೩ ನಾಮುಭಿಃ ಸ್ವೈಃ |

ಜಿಷ್ಣುರ್ವಾಮನ್ಯಃ ಸುಮುಖಸ್ಯ ಸೂರಿದಿವೋ ಅನ್ಯಃ ಸುಭಗಃ ಪುತ್ರ ಊಹೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧. ೧೮೧. ೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಶ್ವನೀದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು ಮಧ್ಯಮಲೋಕದ ಪುತ್ರನಾಗಿ ಚಂದ್ರರೂಪನಾಗಿಯೂ ಇನ್ನೊಬ್ಬನು ದ್ಯುಲೋಕದ ಪುತ್ರನಾಗಿ ಸೂರ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ ಲೋಕರಕ್ಷಕರಾಗಿರುವರು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಇವರಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ದೇವತೆಗೆ ನಾಸತ್ಯನೆಂದೂ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ದೇವತೆಗೆ ದಸ್ರನೆಂದೂ ಹೆಸರಿರುವುದಾಗಿ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಈ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಹಿಂದೆ ಋ ಸಂ. ೧. ೧೮೧. ೪ ನೇ ಋಕ್ಕಿನ ವಿಶೇಷ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ನಾಸತ್ಯಾ—ನಾಸತ್ಯಾ ಚಾಶ್ವಿನಾ | ಸತ್ಯಾ ವೇವ ನಾಸತ್ಯಾವಿತ್ಯಾರ್ಣವಾಭಃ ಸತ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಣೇತಾರಾ ವಿತ್ಯಾಗ್ರಾಯಣಃ | ನಾಸಿಕಾ ಪ್ರಭವೌ ಬಭೂವತುರಿತಿ ನಾ |

(ನಿ. ೬ ೧೩)

ಔರ್ವನಾಭರ ಮತದಂತೆ ಸತ್ಯಾತ್ಮಕರೂ ಅಸತ್ಯರಲ್ಲದವರೂ ಆದವರೇ ನಾಸತ್ಯರೆಂದೂ, ಆಗ್ರಾಯಣರ ಮತದಂತೆ ಸತ್ಯವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವವರಾದುದರಿಂದ ನಾಸತ್ಯರೆಂದೂ, ಅಥವಾ ನಾಸಿಕದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನರಾದುದರಿಂದ ನಾಸತ್ಯರೆಂದೂ, ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಈ ವಿಶೇಷವಿರಲು ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರ ಮತದಂತೆ ಒಂದೊಂದು ವಿಧವಾಗಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅರ್ಯಃ—ಈರಯಿತಾ ಸ್ತುತೇರಿಶ್ವರೋ ವಾ ; ಸ್ತುತಿಪ್ರೇರಕನು ಅಥವಾ ಸ್ತುತಿನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ಈಶ್ವರನು ಎಂಬರ್ಥವೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಇದು ಹೋತೃವಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸತಕ್ಕ ತಾನು ಎಂದು ಹೋತೃವು ತನ್ನ ಭಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಶ್ರದ್ಧೆಯನ್ನೂ ಈ ವಿಶೇಷಣದ ಮೂಲಕ ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ.

ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಪದವನ್ನು ಈಶ್ವರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ ೩. ೧೧) ಮತ್ತು ಈ ಪದವನ್ನು ಈಶ್ವರನೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವ—

ಪ್ರತತ್ತೇ ಅದ್ಯ ಶಿಸಿವಿಷ್ಟ ನಾಮಾರ್ಯಃ ಶಂಸಾಮಿ ವಯುನಾನಿ ವಿದ್ವಾನ್ |

ತಂ ತ್ವಾ ಗೃಣಾಮಿ ತವಸಮತವ್ಯಾನ್ ಪ್ಲಯಂತಮಸ್ಯ ರಜಸಃ ಪರಾಕೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭. ೧೦೦. ೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ, “ ಅರೋಹಮೀಶ್ವರಃ ಸ್ತೋಮಾನಾಮರೈಸ್ತಮಸೀತಿ ನಾ ” (ನಿ. ೫. ೯) ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ವೃತ್ತಿಕಾರರು “ ಯಸ್ಮಾದರೋಹಮಸ್ಮಿ ಈಶ್ವರಃ ಸ್ತುತೀನಾಮುದೀರಣೇ ಯುಷ್ಮದ್ಗುಣಾಭಿಜ್ಞಃ ಅಥವಾ ಅರೈಸ್ತಮಸಿ ಅರೈ ಈಶ್ವರಃ ಮದನುಗ್ರಹಾಯ ಸಮರ್ಥಃ | ಸ್ತುತಿ ಮಾಡಲು ನಿನ್ನ ಗುಣಗಳನ್ನೂ ನಾನು ತಿಳಿಯಲು ಸಮರ್ಥನಾಗಿರುವೆನು. ಅಥವಾ ಅನುಗ್ರಹ ಮಾಡಲು ನೀನು ಸಮರ್ಥನಾಗಿದ್ದೀಯೆ ಎಂದೂ ಆಗಬಹುದೆಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪೂಜ್ಯನು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವು ಅನೇಕಕಡೆಗಳಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ,

ಪೃಥೂ ರಥೋ ದಕ್ಷಿಣಾಯಾ ಅಯೋಜ್ಯೈನಂ ದೇವಾಸೋ ಅನ್ಯತಾಸೋ ಅಸ್ತುಃ |
ಕೃಷ್ಣಾ ದುದಸ್ಥಾದರ್ಯಾ ಇ ವಿಹಾಯಾಶ್ಚಿ ಕಿಶ್ನೆಂತೀ ಮಾನುಷಾಯ ಕ್ಷಯಾಯ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧. ೧೨೩. ೧.)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಕರಣದಿಂದ ಗಮ್ಯವಾದ ಉಷೋದೇವತೆಯ ಗುಣಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾ ಅರ್ಯಾ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿದೆ. ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಪೂಜ್ಯಾ ಎಂದರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ, ಮತ್ತು, ಇದರ ಪ್ರಯೋಗವು ಸರ್ವೇಶ್ವರ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಅಧಿಕವಾಗಿದೆ.

ಮಘವಾನಾ—ಈ ವಿಶೇಷಣಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ನಯುಕ್ತಾ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನದಿಂದ ಕೂಡಿದ (ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು) ಎಂದರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಮಘವನ್ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಇಂದ್ರನ ಪರವಾಗಿಯೇ ಇದ್ದರೂ ಸಹ, ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ಗುಣಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವಾಗಲೂ ಸಹ ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಅಥವಾ ಮಘ ಶಬ್ದವನ್ನು ಧನ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ ೩. ೯.) ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ನರೂಪವಾದ ಧನವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಮಘಮಿತಿ ಧನನಾಮಧೇಯಂ ಮಂಹತೇರ್ದಾನಕರ್ಮಣಃ | ಎಂದು ಮಘಶಬ್ದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಮಘೋನೀ ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ (ನಿ ೧ ೭) ಆದರಂತೆಯೇ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಮಘವಾನಾ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಕ್ಕೆ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಅಥವಾ,

ಮಘವಾನಾ ಎಂದರೆ ವಿಷ್ಣುವಿನೊಡಗೂಡಿರುವ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದರೂ ತಪ್ಪಾಗಲಾರದು. ಹೇಗೆಂದರೆ, ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ, ವಿಷ್ಣುವಿಗೂ ಮುಖಕ್ಕೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನೂ ಹೇಳಿರುವ ವಿಷಯವನ್ನು ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ. (ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೪. ೧. ೧. ೧೩) ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಮುಖ ರೂಪವಾದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೂ ಇರುವ ಸಾಹಚರ್ಯವೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದು. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಸಹ ಹಿಂದೆ,

ತಮಸ್ಯ ರಾಜಾ ವರುಣಸ್ತಮಶ್ವಿನಾ ಕ್ರತುಂ ಸಂಚತ ಮಾರುತಸ್ಯ ನೇಧಸಃ |

ದಧಾರ ದಕ್ಷಮುಕ್ತಮಮಹರ್ವಿದಂ ವ್ರಜಂ ಚ ವಿಷ್ಣುಃ ಸಖಿವಾ ಅಪೋರ್ಣತೇ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧. ೧೫೬. ೪.)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳನ್ನು | ವಿವರಿಸುವಾಗ ತಿಳಿಸಿದೆ. (ಮುಗ್ಧೇದ ಸಂಹಿತಾ, ಭಾಗ ೧೧ ; ಪುಟ 656-657) ಅಲ್ಲದೆ, ಋಕ್ಸಂತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇದೇ ಸಾಹಚರ್ಯವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಯಾದಿಂದ್ರೇಣ ಸರಥಂ ಯಾಥೋ ಅಶ್ವಿನಾ ಯದ್ವಾ ನಾಯುನಾ ಭವಥಃ ಸನೋಕಸಾ |

ದಯಾದಿತ್ಯೇಭಿರ್ಮಭುಭಿಃ ಸಜೋಷಸಾ ಯದ್ವಾ ನಿಷ್ಕೋರ್ವಿಕ್ರಮಣೇಷು ತಿಷ್ಠಥಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೮. ೯. ೧೨.)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸಾಹಚರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ವಿಷಯವು ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಮುಘನಾನಾ ಎಂದರೆ ವಿಷ್ಣುವಿನೊಡಗೂಡಿದ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿದರೂ ಮಾಡಬಹುದು. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಹೇಳುವಂತೆ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನ ಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿದವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಉಚಿತವಾಗಿರುವುದಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೆ.

ಸುವೃಕ್ತಿ—ಸುಷ್ಣು ಸಾಪವರ್ಜನಂ ಯಥಾಭವತಿ ತಥಾ | ಯದ್ವಾ | **ಸುಸಮಾಪ್ತಿ—**ಪಾಪದಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬಿಡುಗಡೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು ಅಥವಾ ಶುದ್ಧವಾದ ಸಮಾಪ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದು ಎಂದರ್ಥ. ಈ ಪದವು ಸ್ತೋಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಒಂದೊಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು,

ಇಯಂ ಶುಷ್ಣೇಭಿರ್ಭಿಸತಾ ಇವಾರುಜತ್ಸಾನು ಗಿರೀಣಾಂ ತವಿಷ್ಣೇಭಿರೂರ್ಮಿಭಿಃ |

ಪಾರಾವತೆಘ್ನೀಮವಸೇ ಸುವೃಕ್ತಿಭಿಃ ಸರಸ್ವತೀನಾ ವಿನಾಸೇನಾ ಧೀತಿಭಿಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬. ೬೧. ೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನುದಾಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿರುವ ಸುವೃಕ್ತಿಭಿಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸುವೃಕ್ತಿಭಿಃ ಶೋಭನಾಭಿಃ ಸ್ತುತಿಭಿಃ ಎಂದು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ತುತಿಯೆಂದೇ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ವೃಕ್ತಿಶಬ್ದವು ವರ್ಜನಾರ್ಥಕವಾಗಿಯೂ ಸಹ ಬೇರೆ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ,

ಕುವಿದಂಗ ಯವಮಂತೋ ಯವಂ ಚಿದ್ಯಥಾ ದಾಂತೈನುಪೂರ್ವಂ ವಿಯೋಯ |

ಇಹೇಹೈಷಾಂ ಕೃಣುಹಿ ಭೋಜನಾನಿ ಯೇ ಬರ್ಹಿಷೋ ನನೋವೃಕ್ತಿಂ ನ ಜಗ್ಮುಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦. ೧೩೧. ೨)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ನನೋವೃಕ್ತಿಂ ನಮಸಃ ಹರ್ವಿರ್ಲಕ್ಷ್ಯಣಸ್ಯಾನ್ನಸ್ಯ ನಮಸ್ಕಾರಾತ್ಮಕಸ್ಯ ಸ್ತೋತ್ರಸ್ಯ ನಾ ವರ್ಜನಮ-ಕರಣಂ ನ ಜಗ್ಮುಃ | ನಮಸ್ಕಾರಾತ್ಮಕವಾದ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಡಲಿಲ್ಲ ಎಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವೃಕ್ತಿಶಬ್ದವು ವರ್ಜನಾರ್ಥಕವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದರೆ ಈ ಪದವು ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದೇ ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ,

ಅಸ್ಮಾ ಇದು ತೈಮುಪಮಂ ಸ್ಪರ್ಷಾಂ ಭರಾಮ್ಯಾಂಗೂಷಮಾಸ್ಯೇನ |

ನಂಹಿಷ್ಮಮಚ್ಛೋಕ್ತಿಭಿರ್ಮತೀನಾಂ ಸುವೃಕ್ತಿಭಿಃ ಸೂರಿಂ ವಾವೃಧಧ್ಯೈ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧. ೬೧. ೩-)

ಇತ್ಯಾದಿಕಡೆಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ತುತಿಯೆಂದೇ ಅರ್ಥ.

ವರ್ತಿಃ—ವರ್ತನಹೇತುಭೂತಂ ಗೃಹಂ | ವಾಸಮಾಡಲು ಆಧಾರಭೂತವಾದ ಮನೆಯೆಂದರ್ಥವೆಂದು ಸಾಯಣರು ಈ ಪದವು ಬರುವೆಡೆಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅರ್ಥಮಾಡಿಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಸ್ಕಂದಪುರಾಣಗಳು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಮಾರ್ಗವೆಂದರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ,

ತ್ರಿವರ್ತಿಯಾರ್ತಂ ತ್ರಿರನುವ್ರತೇ ಜನೇ ತ್ರಿಃ ಸುಸ್ತಾನ್ಯೇ ಶ್ರೇಢೇವ ಶಿಕ್ಷತಂ |

ತ್ರಿರ್ನಾಂದ್ಯಂ ವಹತಮಶ್ವಿನಾ ಯುವಂ ತ್ರಿಃ ಪೃಕ್ಷೋ ಅಸ್ಮೇ ಅಕ್ಷರೇವ ಪಿನ್ವತಂ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧. ೩೪. ೪.)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ವರ್ತಿಯೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಗೃಹವೆಂದೂ ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಪಥವೆಂದೂ ಅರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ತ್ರಿವರ್ತೀ, ಅಶ್ವಿನಾವರ್ತೀ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವರ್ತಿಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿರುವ ೧. ೧೦೬. ೧೮ ; ೧. ೧೦೭. ೨ ; ೧. ೧೧೯. ೪. ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವ ಸೂಕ್ತಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳ ಪರವಾದವೇ ಆಗಿವೆಯೆಂಬುದು ಒಂದು ವಿಶೇಷವಿಷಯ, ಆದರೆ,

ಇಷಂ ದುಹಂತು ದುಘಾಂ ವಿಶ್ವಧಾಯಸಂ ಯಜ್ಞ ಪ್ರಿಯೇ ಯಜಮಾನಾಯ ಸುಕ್ರತೋ |

ಅಗ್ನೇ ಘೃತಸ್ತು ಸ್ತೀರ್ಯತಾನಿ ದೀದ್ಯದ್ವರ್ತಿಯೇಜ್ಞಂ ಪರಿಯಂತು ಕ್ರತೋಯಸೇ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧೦. ೧೨೨. ೬.)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅಗ್ನಿಪರವಾದ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞ ಗೃಹವೆಂದರ್ಥ ಮಾಡಿದೆ. ಸಾಯಣರೂ ಸಹ ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಮಾರ್ಗವೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ,

ಯೋ ಹ ಸ್ಯ ವಾಂ ರಥಿರಾ ವಸ್ತ ಉಸ್ರಾ ರಥೋ ಯುಜಾನಃ ಪರಿಯಾತಿ ವರ್ತೀ |

ತೇನ ನಃ ಶಂಯೋರುಷಸೋ ವ್ಯುಷ್ವಾ ನೈಶ್ವಿನಾ ವಹತಂ ಯಜ್ಞೇ ಅಸ್ಮಿನ್ ||

(ಮು. ಸಂ. ೭. ೬೯. ೫.)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ವರ್ತೀ ಮಾರ್ಗಂ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಇದು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನೇ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದ ಮಂತ್ರವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಗೃಹವೆಂದರ್ಥ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಇದು ಯಜ್ಞ ಗೃಹಕ್ಕೆ ಸರ್ವಾಯುಷದ ವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ತಾ—ತದ್ ಶಬ್ದ ದ್ವಿವಚನ (ಔ) ಪರವಾದಾಗ ತೈದಾದೀನಾಮಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ವ. ಅತೋಗುಣೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪರರೂಪ. ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಹುವೇಮ—ಹೈಇ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ. ಧಾತು. ಲಿಜ್ ಉತ್ತಮವುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತ ರೂಪ ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಚ್ಯಂತ್ಯಾಮ್—ಉಭೀ ವಿವಾಸೇ ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶತ್ರಾದೇಶ. ತುದಾದಿಭ್ಯಃ ಶಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ ವಿಕರಣ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಉಗಿತತ್ವ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಾಪ್. ವಿಕರಣಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ವಹ್ನಿಃ—ನಹ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು ನಹಿ ಶ್ರಿ ಶ್ರುಯುದ್ವಯ—(ಉ ಸೂ ೪-೪೯೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ವ ವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂತೌ—ಅಸ ಭುವಿ. ಧಾತು. ಲಟಗೆ ಶತ್ರಾದೇಶ. ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಶ್ವಸೋರಲ್ಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಯದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ ಪರಸಂವರ್ಧ.

ಅರ್ಯಃ—ಮು ಗತೌ ಧಾತು ಅರ್ಯ ಸ್ವಾಮಿನೈತ್ಯಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾಮಿರೂಪಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುದಾಸ್ತರಾಯೆ—ಶೋಭನಂ ದದಾತೀತಿ ಸುದಾಃ. ಡುದಾಞ್ ದಾನೇ- ಧಾತು. ಆಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃದುತ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದರಮೇಲೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತರಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪಿತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪದಾಂತದಲ್ಲಿ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗ, ಸತ್ವ- ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನಾಂತ ರೂಪ. || ೧ ||

:೦:

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಸ್ಮೇ ಊ ಷು ವೃಷಣಾ ಮಾದಯೇಥಾನುತ್ಪಣೀರ್ಹತಮೂಮ್ಯಾಃ
ಮದಂತಾ ।

ಶ್ರುತಂ ನೇ ಅಚ್ಛೋಕ್ತಿಭಿರ್ಮತೀನಾಮೇಷ್ವಾ ನರಾ ನಿಚೇತಾರಾ ಚ
ಕರ್ಣೈಃ || ೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಸ್ಮೇ ಇತಿ | ಊಂ ಇತಿ | ಸು | ವೃಷಣಾ | ಮಾದಯೇಥಾಂ | ಉತ್ | ಪಣೀನ್ | ಹತಂ | ಊಮ್ಯಾಃ |
ಮದಂತಾ ।

ಶ್ರುತಂ | ನೇ | ಅಚ್ಛೋಕ್ತಿಭಿಃ | ಮತೀನಾಂ | ಏಷ್ವಾ | ನರಾ | ನಿಚೇತಾರಾ | ಚ | ಕರ್ಣೈಃ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ವೃಷಣಾ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಕಾವತ್ರಿನೌ ಯುವಾಮುಸ್ಮೇ ಉ ಅಸ್ಮಾಸ್ತೇವ ಸು ಮಾದ-
ಯೇಥಾಂ | ಸುಷು ತೃಪ್ಯತಂ | ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ತರ್ಪಯತಮಭಿಮತಂ | ತಥಾ ಪಣೀನ್ವಣಿಜೋ ಲುಬ್ಧ-
ಕಾನಯಷ್ಟಾನುದುನ್ಮೂಲೃ ಹತಂ | ನಾಶಯತಂ | ಕೀದೃಶೌ ಯುವಾಂ | ಊಮ್ಯಾಃ ರಾತ್ರಿನಾ-
ಮೈತತಾ | ರಾತ್ರೌ ಮದಂತಾ ಮಾದ್ಯಂತೌ | ಯದ್ವಾ | ಊರ್ಮಿರಿತಿ ಸೋಮನಾಮ | ಊರ್ಮಿ-
ರ್ಯಸ್ತೇ ಪವಿತ್ರ ಅ | ಋ. ೯-೬೪-೧೧ | ಇತ್ಯಾದಿಷು ತಥಾ ಪ್ರಯೋಗಾತ್ | ಅಸ್ತದೀಯೇನ

ಸೋಮೇನ ಮದಂತಾ | ತಾದೃಶಾ ಯುವಾಂ ಮೇ ಮಮಾಚ್ಛೋಕ್ತಿಭಿರಾಭಿಮುಖ್ಯಕರೈರ್ನಿರ್ಮಲವೇದ-
ನಾಕೈ ರಚಿತಾ ಮತೀನಾಂ || ಕರ್ಮಣಿ ಸ್ಥಿತಿಃ || ಮನನಸಾಧನಾಃ ಸ್ತುತಿಃ ಕರ್ಣೈರಾಕರ್ಷಣಸಾಧನೈಃ
ಶ್ರೋತ್ರೈಃ ಶ್ರುತಂ | ಶೃಣುತಂ | ಹೇ ನರಾ ನೇತಾರಾ ಯುವಾಂ ಖಲ್ವೇಷ್ವಾಸ್ತೇಷ್ವಾರಾವಸ್ತುತ್ಪತ್ತೀನಾಂ
ತಥಾ ನಿಚೇತಾರಾ ಲಬ್ಧಾ ನಾಂ ತಾಸಾಂ ಸಂಚಯಕರ್ತಾರಾ | ನಿರಿತ್ಯೇಷ ಸಮಿತ್ಯೇತಸ್ಯ ಸ್ಥಾನೇ |
ಯಸ್ಮಾದೇವಂವಿಧೌ ತಸ್ಮಾಚ್ಛೃಣುತಮಿತಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಊರ್ವಾ—ರಾತ್ರಿಯ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ (ಅಥವಾ ನಮ್ಮಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾದ ಸೋಮಗಳಲ್ಲಿ) | ಮದಂತಾ—
ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುವವರೂ | ವೃಷಣಾ—ಕಾಮವರ್ಷಕರೂ ಆದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಅಸ್ಮೇ ಉ—
ನಮ್ಮಲ್ಲಿಯೇ (ಅಥವಾ ನಮ್ಮ ತೃಪ್ತಿಗಾಗಿಯೇ) | ಸು ಮಾದಯೇಥಾಂ—ನೀವೂ ಸಹ ಪೂರ್ಣವಾದ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು
ಹೊಂದಿರಿ | ತಥಾ—(ಹಾಗೆಯೇ) | ಸಚೇನ್—ಯಜ್ಞ ಮಾಡದಿರತಕ್ಕ ಲೋಭಿಗಳನ್ನು | ಉತ್ ಹತಂ—
ನಿರ್ಮೂಲಮಾಡಿ ನಾಶಮಾಡಿರಿ | ನರಾ—ನೇತೃಗಳಾದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ವಿಷ್ವಾ—(ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು) ನಿರೀಕ್ಷಿ-
ಸುವವರೂ | ನಿಚೇತಾರಾ ಚ—(ಲಬ್ಧವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು) ಶೇಖರಿಸುವವರೂ ಆದ ನೀವು | ಅಚ್ಛೋಕ್ತಿಭಿಃ—
(ನಿಮ್ಮ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಪಡೆಯಲು) ವೇದವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ | ಮೇ—ನನ್ನ (ನನ್ನಿಂದ ರಚಿತವಾದ)
ಮತೀನಾಂ—ಧ್ಯಾನಾತ್ಮಕವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು | ಕರ್ಣೈಃ—ನಿಮ್ಮ ಕಿವಿಗಳಿಂದ | ಶ್ರುತಂ—ಕೇಳಿರಿ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ನಮ್ಮಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾದ ಸೋಮರಸಗಳಲ್ಲಿ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುವವರೂ, ಕಾಮವರ್ಷಕರೂ ಆದ
ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನಮಗೆ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನಂಟುಮಾಡುವ ಸಲುವಾಗಿ ನೀವೂ ಸಹ ಪೂರ್ಣವಾದ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು
ಪಡೆಯಿರಿ. ಹಾಗೆಯೇ ಯಜ್ಞ ಮಾಡದಿರತಕ್ಕ ಲೋಭಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮೂಲಮಾಡಿ ನಾಶಮಾಡಿರಿ. ನೇತೃಗಳಾದ
ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುವವರೂ, ಲಬ್ಧವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು ಶೇಖರಿಸುವವರೂ ಆದ
ನೀವು, ನಿಮ್ಮ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ವೇದವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದುದೂ, ಧ್ಯಾನಾತ್ಮಕವಾದುದೂ ಆದ
ನನ್ನ ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಕೇಳಿರಿ.

English Translation

Showerers (of benefits), rejoicing in (our) libations, make us happy
and destroy the niggard (withholder) of offerings; hear, leaders, with your
ears, my praises addressed to you with pure words, for you are seekers
(after praise), you are retentive (of laudation).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಊರ್ವಾ—ರಾತ್ರಿನಾಮೈತತ್ | ಯದ್ವಾ | ಉರ್ಮಿರಿತಿ ಸೋಮನಾಮ | ನಿರುಕ್ತಕಾರರು
ಈ ಪದವನ್ನು ರಾತ್ರಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಪಠಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. (ನಿ ೨-೧೨) ಆದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ರಾತ್ರಿಯೆಂದರ್ಥ

ವಾಗಬಹುದು ಎಂಬುದು ಒಂದು ವಿಕಲ್ಪ. ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಊರ್ಮಿಪದದ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿಯು ಹೇಗೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ ಸಾಯಣರು ಬೇರೆ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಪದವು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವಾಗ ಆ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಈ ರೀತಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಸ್ಮಾ ಉಷಾಸ ಆತಿರಂತ ಯಾನುನಿಂ ದ್ರಾಯ ನಕ್ತಮೂಮ್ಯಾಃ ಸುಪಾಚಃ |

ಅಸ್ಮಾ ಅಪೋ ನಾತರಃ ಸಪ್ತ ತಸ್ಥುರ್ನೃಭ್ಯಸ್ತುರಾಯ ಸಿಂಧವಃ ಸುಪಾರಾಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೯೬-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಊರ್ಮಿ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ರಾತ್ರಿನಾನ್ವೃತತ್ | ಋ ಗತಿಪ್ರಾಪಣಯೋಃ | “ ಅತೇರೂ ಚ ” (ಉ ಸೂ. ೪-೪೮೪) ಇತಿ ‘ ಮಿ ’ ಪ್ರತ್ಯಯಃ ಸನ್ಯೇರಭಿಗಂತವ್ಯಃ | ರಾತ್ರೌ ಹಿ ಸರ್ವೇ ಸ್ವನಿವಾಸಂ ಗಚ್ಛಂತಿ | ಸ್ವನಿಲಯಪ್ರಾಪ್ತಿಹೇತುಭೂತಾ ರಾತ್ರಯಃ | ಗತ್ಯರ್ಥಕವಾದುದೂ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಪ್ತ ಕಾರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದೂ ಆದ ಋ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಈ ಪದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಕಲಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ನಿವಾಸಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ನೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಸ್ವಸ್ಥಾನಗಳಿಗೆ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಸೇರಿಸುವುದರಿಂದ ರಾತ್ರಿಗೆ ಊರ್ಮಿಯೆಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು, ಯದ್ವಾ ಊರ್ಮಿರಿತಿ ಸೋಮನಾಮ--ಅಥವಾ ಊರ್ಮಿಯೆಂದರೆ ಸೋಮವೆಂದರ್ಥವಾಗಬಹುದು ಎಂದು ಎರಡನೆಯ ವಿಕಲ್ಪವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ,

ಊರ್ಮಿಯಸ್ತೇ ಪವಿತ್ರ ಆ ದೇವಾವೀಃ ಪರೈಕ್ಷರತ್ | ಸೀದನ್ಮೃತಸ್ಯ ಯೋನಿನಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೯-೬೪-೧೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಊರ್ಮಿಯೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಸೋಮವೆಂದರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಅದೇ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದಂಶವನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು. ಊರ್ಮಿಯೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಸೋಮವೆಂದರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಊರ್ಮಿಯೆಂದರೆ ಜಲತರಂಗವೆಂದರ್ಥ. ಉದಾಹೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸೋಮವನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವುದರಿಂದ ತರಂಗರೂಪವಾದ ಸೋಮರಸವೆಂದರ್ಥವು ಗಮ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಜಲತರಂಗವೆಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವ,

ಮಾ ನಃ ಸಮಸ್ಯ ದೂಢ್ಯಂ ಃ ನಿ ಪರಿದ್ವೇಷಸೋ ಅಂಹತಿಃ | ಊರ್ಮಿರ್ನ ನಾವಮಾ ವಧೀತ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೭೫-೯)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಊರ್ಮಿರೂರ್ಣೀತೇಃ | ಅಚ್ಛಾದನೇ ಮಾಡು, ಮುಚ್ಚು, ಆವರಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಊರ್ಣ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ (ನಿ. ೫-೨೩). ತರಂಗ ಅಥವಾ ಜಲಸಂಘಾತವೆಂದರ್ಥ. ಜಲಸಮೂಹ ಅಥವಾ ಜಲಸಂಘಾತವೆಂಬರ್ಥದಲ್ಲೂ ಸಹ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ.

ಧನ್ವಸ್ತ್ರೋತಃ ಕೃಣುತೇ ಗಾತುಮೂರ್ಮಿಂ ಶುಕ್ರೈರೂರ್ಮಿಭಿರಭಿ ನಕ್ಷತಿ ಹ್ವಂ |

ವಿಶ್ವಾ ಸನಾನಿ ಜಠರೇಷು ಧತ್ತೇಽಂತರ್ನವಾಸು ಚರತಿ ಪ್ರಸೂಷು ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೫-೧೦)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಉರ್ಮಿಂ ಕೃಣುತೇ. ಉರ್ಮಿಭಿಃ ಅಭಿನಕ್ಷತಿ ಎಂದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ, ಅಗ್ನಿಯು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಜಲಸಂಘಾತ ವನ್ನು ಪ್ರವಾಹರೂಪದಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ನಿರ್ಮಲವಾದ ಆ ಅಲೆಯು ರೂಪದ ಜಲಸಮೂಹಗಳಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ನೀರಿನಿಂದ ತೊಯ್ಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ರಾತ್ರಿಯೆಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ತರಂಗರೂಪವಾದ ಸೋಮರಸವೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪಣೀನ್—ಪಣಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವ್ಯಯಾಸಹಿಷ್ಣುತೋ ವಣಿಜಃ ಖರ್ಚುಮಾಡಲು ಹಿಂಜರಿಯತಕ್ಕ ವೈಶ್ಯರು (ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು) ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿ, ಅನಂತರ ಪಣಿವರ್ಣಿಗೃವತೀತಿ ಯಾಶ್ವಃ ಎಂದು ಯಾಶ್ವರ ಮತವನ್ನು ದಾಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ,

೨
ಇಂದ್ರೋ ವಿಶ್ವಾಸ್ತೇಕನಾಟಾ ಅಹದ್ಯಶ ಉತ ಕೃತ್ವಾ ಪಣೀರಭಿ |

(ಋ ಸಂ ೮-೬೬-೧೦)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿರುವ ಪಣಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಣಿಜಃ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಮಾಡುವವರು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೬-೨೬) ಮತ್ತು ಪಣಿಃ ಪಣಿನಾತ್ | ವಣಿಕ್ ಪಣ್ಯಂ ನೇನೇಕ್ತಿ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ವೈಶ್ಯನಿಗೆ ಪಣಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಮತ್ತು ಆ ವ್ಯಾಪಾರಿಯು ಯಾವಾಗಲೂ ತನ್ನ ಪದಾರ್ಥವು ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರಲೆಂದು ಶುದ್ಧವಾಗಿಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ. (ನಿ. ೨-೧೭). ಇದಲ್ಲವೆ, ಇನ್ನೂ ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಪಣಿಯು ಇತಿ ಲುಬ್ಧಕಾ ಅಬುಧ್ಯಮಾನಾ ಯಾಗಾದೀನಕುರ್ವಾಣಾ ಆದಾನತೀಲಾ ಅಸ್ತಚ್ಛತ್ರೇವ—ಲೋಭಿಗಳೂ, ಯಾಗಾದಿಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸದವರೂ ದಾನಾದಿಕರ್ಮರಹಿತರೂ ಆದ ಶತ್ರುಗಳೆಂದೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಲುಬ್ಧಕಾನಯಷ್ಟ್ವಾನ್ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. (ಪಣಿಗಳೆಂಬ ಅಸುರರ ಗುಂಪಿನ ವಿಷಯವನ್ನು ಮುಂದೆ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ).

ಅಸ್ಮೀ ಉ—ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅಸ್ಮಾಸ್ತೇವ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದೆ ಅಸ್ಮೀ ಎಂಬ ಪದವು ರೂಪದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ವಿಧವಾಗಿದ್ದರೂ ಎಲ್ಲಾ ವಿಭಕ್ತೃರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆಯೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೬-೭). ಈ ಪದದಂತೆಯೇ ಅಸ್ಮಾಕಂ ಎಂಬ ಪದವೂ ಸಹ ಸರ್ವವಿಭಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದನ್ನು ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾ (ನಿ. ೬-೭). ಅಸ್ಮೀ ಇತ್ಯೇತತ್ಪದಂ ಸರ್ವವಿಭಕ್ತ್ಯಂತಂ | ತಸ್ಮಾದನೇಕಾರ್ಥಂ | ಏಕಮೇವ ಹ್ಯೇತಚ್ಚೈವ ರೂಪಂ ಸಪ್ತಸ್ವಸಿ ವಿಭಕ್ತ್ಯರ್ಥೇಷು ವರ್ತತೇ | ಪ್ರಕರಣಾದಿವಶಾತ್ ತಸ್ಯ ನಿಯಮೋ ಭವತಿ | ತದ್ಯಥಾ ಪ್ರಥಮಾಯಾಸ್ತಾವತ್ ಅಸ್ಮೀತೇ ಬಂಧುಃ | ವಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ.

ಏಳು ವಿಭಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗವಿರತಕ್ಕ ಅಸ್ಮೀ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಆಯಾಯ ಪ್ರಕರಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮೀತೇ ಬಂಧುಃ ಎಂಬುದು ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ. ಮತ್ತು ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ,

ಅ ಶ್ವೇನಸ್ಯ ಜವಸಾ ನೂತನೇನಾಸ್ಮೇ ಯೂತಂ ನಾಸತ್ಯಾ ಸಜೋಷಾಃ |

ಹವೇ ಹಿ ವಾಮುಶ್ವಿನಾ ರಾತಹನ್ಯಾ ಶಶ್ವತ್ತನಾಯಾ ಉಷಸೋ ವ್ರೃಷ್ವಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೮-೧೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಉದಾಹರಿಸಿ ಅಸ್ಮೇ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅಸ್ಮಾನ್ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಇಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆಯೆಂದೂ,

ಭೂರಿ ಚಕರ್ಥ ಯುಜ್ಯೇಭಿರಸ್ಮೇ ಸಮಾನೇಭಿವ್ಯಷಭಿ ಪಾಂಸ್ಯೇಭಿಃ |

ಭೂರೀಣಿ ಹಿ ಕೃಣವಾಮಾ ಶವಿಷ್ಯೇಂದ್ರ ಕೃತ್ವಾ ಮರುತೋ ಯದ್ವಶಾಮ ||

(ಋ. ಸಂ ೧-೧೬೫-೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಅಸ್ಮಾಭಿಃ ಎಂದು ತೃತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತ್ಯರ್ಥವೆಂದೂ,

ಅಸ್ಮೇ ಪ್ರಯಂಧಿ ಮಘವನ್ಮೃಜೀಷಿನ್ನಿಂದ್ರ ರಾಯೋ ವಿಶ್ವನಾರಸ್ಯ ಭೂರೀಃ |

ಅಸ್ಮೇ ಶತಂ ಶರದೋ ಜೀವಸೇ ಧಾ ಅಸ್ಮೇ ನೀರಾಞ್ಭಾಶ್ವತ ಇಂದ್ರ ಶಿಪ್ರಿನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೩೬-೧೦)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ಎಂದರೆ ನಮಗಾಗಿ ಎಂದು ಚತುರ್ಥಿವಿಭಕ್ತ್ಯರ್ಥವೆಂದೂ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು,

ತಸ್ಯ ವಯಂ ಸುಮತೌ ಯಜ್ಞಿಯಸ್ತಾಪಿ ಭದ್ರೇ ಸಾಮನಸೇ ಸ್ಯಾಮ |

ಸ ಸುತ್ರಾಮಾ ಸ್ಯನಾ ಇಂದ್ರೋ ಅಸ್ಮೇ ಅರಾಷ್ಟಿ ದ್ವೇಷಃ ಸನುತರ್ಯುಯೋತು ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೪೭-೧೩)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮತ್ ನಮ್ಮ ದೆಸೆಯಿಂದ ಎಂದು ಪಂಚಮೀ ವಿಭಕ್ತ್ಯರ್ಥವೆಂದೂ,

ಅ ನೋ ಭರ ಭಗವಿಂದ್ರ ದ್ಯುಮಂತಂ ನಿ ತೇ ದೇಷ್ಟಸ್ಯ ಧೀಮಹಿ ಪ್ರೇರೇಕೇ |

ಊರ್ವ ಇವ ಪೆಪ್ರಥೇ ಕಾನೋ ಅಸ್ಮೇ ತಮಾ ಪೃಣ ವಸುಪತೇ ವಸೂನಾಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೩೦-೧೯)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮಾಕಂ ಎಂದರೆ ನಮ್ಮ ಎಂದು ಷಷ್ಠೀವಿಭಕ್ತ್ಯರ್ಥವೆಂದೂ ಹೀಗೆಯೇ,

ಅಗ್ನೇ ವಾಜಸ್ಯ ಗೋಮತ ಈಶಾನಃ ಸಹಸೋ ಯದೋ |

ಅಸ್ಮೇ ಧೇಹಿ ಜಾತವೇದೋ ಮಹಿ ಶ್ರವಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೭೯-೪)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಪ್ತಮೀವಿಭಕ್ತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದೆಂದೂ ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲಾ ವಿಭಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಒಂದೇ ರೂಪದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆಯೆಂದೂ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೬-೭).

ಮತೀನಾಂ— ಮನನಸಾಧನಾಃ ಸ್ತುತೀಃ — ಧ್ಯಾನಾತ್ಮಕವಾದ ಸ್ತುತಿಯೆಂದರ್ಥ. ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಷಷ್ಠೀ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ನಮ್ಮ ಧ್ಯಾನಾತ್ಮಕವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಎಂದರ್ಥ.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಸ್ಮೇ—ಅಸ್ಮದ್ ಶಬ್ದ. ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಪ್ತಮೀ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಶೇ ಆದೇಶ.

ಮಾದಯೇಥಾಮ್—ಮದ ತೃಪ್ತಿಯೋಗೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಹತಮ್—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ತಮಾದೇಶ. ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶವನತಿತನೋ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅನುನಾಸಿಕ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉನ್ಯಾಮ್—ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಪ್ತಮೀವಿಕವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಯಣಾದೇಶ. ಏಕಾದೇಶದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಯೂ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಮದಂತಾ—ಮದ ತೃಪ್ತಿಯೋಗೇ. ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶತ್ರಾದೇಶ. ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಕಾರಾದೇಶ. ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ

ಶ್ರುತಮ್—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ತಮಾದೇಶ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಜಾತ್ವಾತಿದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪಾದಾದಿ ಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ನಾತೀನಾಮ್—ನಾಮನೈತರಸ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾಮವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಷಷ್ಠೀ.

ವಿಷ್ವಾ—ಇಷ ಗತೌ. ಧಾತು. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತೃನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಷ್ವತ್ವ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ನಿಚೇತಾರಾ—ಚಿಞ್ ಚಯನೇ. ಧಾತು. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತೃನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥ-ಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ನಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಸಮ್ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಾದೇಶ. || ೨ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಶ್ರಿಯೇ ಪೂಷನ್ನಿಷುಕ್ಯತೇವ ದೇವಾ ನಾಸತ್ಯಾ ವಹತುಂ ಸೂರ್ಯಾಯಾಃ |

ವಚ್ಯಂತೇ ವಾಂ ಕಕುಹಾ ಅಪ್ಸು ಜಾತಾ ಯುಗಾ ಜೂರ್ಣೇವ ವರುಣಸ್ಯ

ಭೂರೇಃ || ೩ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಶ್ರಿಯೇ | ಪೂಷನ್ | ಇಷುಕ್ಯತಾ ಇವ | ದೇವಾ | ನಾಸತ್ಯಾ | ವಹತುಂ | ಸೂರ್ಯಾಯಾಃ |

ವಚ್ಯಂತೇ | ವಾಂ | ಕಕುಹಾಃ | ಅಪ್ಸುಸು | ಜಾತಾಃ | ಯುಗಾ | ಜೂರ್ಣಾ ಇವ | ವರುಣಸ್ಯ |

ಭೂರೇಃ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸನಿತಾ ಸೂರ್ಯೋ ದುಹಿತರಂ ಸೂರ್ಯಾಖ್ಯಾಂ ಪ್ರದಾತುಮನಾ ದೇವಾನಾಹೂಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ-
ಸಮೀಕ್ಷಣಾಯಾಜಿಂ ಪರಿಕಲ್ಪ್ಯ ಯ ಇಮಂ ಜ್ಯೇಷ್ಠತಿ ಸ ಏಷಾಂ ಕನ್ಯಕಾಮೃಕ್ಷಹಸ್ತಕ್ಷೇಪಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ
ಚ ಲಭತ ಇತ್ಯೇಕಲ್ಪಯತ್ | ತಮಗ್ನಿಃ ಪ್ರಥಮಮಜಯತ್ ತಮನ್ವತ್ಪಿನಾನಸಿ ಜಿತ್ವಾಗ್ನಿಂ ಪ್ರಧೃಷ್ಯಕ್ಷ-
ಹಸ್ತಂ ಕನ್ಯಕಾಂ ಚಾಲಭೇತಾಂ | ತತ ಇಂದ್ರ ಉಷಾಶ್ಚಾ ಜಯತಾಂ | ತಾ ಚ ತೈರಗ್ನಾದಿಭಿಃ ಪ್ರಾರ್ಥಿತಾ
ಸ್ತಶಸ್ತ್ರಸ್ಯ ಕಂಚಿತ್ಕಂಚಿತ್ಪಾಗಂ ತೇಭ್ಯಃ ಪರಿಕಲ್ಪ್ಯ ಸೂರ್ಯಾಂ ಸ್ವರಥೇಧಾರಯತಾಮಿತಿ | ಅಯಮಿತಿ-
ಹಾಸೋ ಬೃಹತ್ಮಣೇ ಪ್ರಜಾಪತಿರ್ವ್ಯ ಸೋಮಾಯ ರಾಜ್ಞೇ | ಐ- ಬೃ. ೪-೭ | ಇತ್ಯೇತ್ರಮ್ನಾತೋ-
ಸ್ತಾಭಿಃ ಪ್ರಥಮಾಷ್ಟಕೇ ಅ ವಾಂ ಪತಿತ್ವಂ ಸಖ್ಯಾಯ (ಋ. ೧-೧೧೯-೫) ಇತ್ಯೇತ್ರ ಪ್ರಪಂಚಿತಃ |
ಅತ್ರಾಹ | ಹೇ ಪೂಷನ್ ಪೋಷಕ ಸೂರ್ಯ | ಏತಚ್ಚಂದ್ರಸ್ಯಾಪ್ಯ ಪಲಪ್ತಣಂ ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸೋ-
ರೇನಾಸ್ತಿತ್ವಾತ್ | ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸಾವಿತ್ಯೇಕೇ | ನಿ. ೧೨=೧ | ಇತಿ ಯಾಸ್ಯೇನೋಕ್ತತ್ವಾತ್ | ಅತಃ
ಪೂಷನ್ನಿತ್ಯುಕ್ತೇ ಹೇ ಪೋಷಕಾವತ್ಪಿನಾವಿತ್ಯುಕ್ತಂ ಭವತಿ | ಹೇ ಪೋಷಕಾ ಹೇ ನಾಸತ್ಯಾಸತ್ಯೇರಿತಾ
ದೇವಾ ದೇವಾ ಯುವಾಂ ಶ್ರಿಯೇ ಶ್ರೇಯಸೇ | ಶಸ್ತ್ರಸ್ಯ ಕನ್ಯಾಯಾಶ್ಚ ಲಾಭಾಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಇಷು-
ಕ್ಯತೇವ | ಇವಶಬ್ದ ಏವಾರ್ಥೇ | ಅಜಿಧಾವನಾಯೇಷುವಜ್ಜೀಪ್ರಮೃಜುಗಾಮಿನೌ ಕೃತಾನೇವ ಸಂಶೌ
ಸೂರ್ಯಾಯಾ ಏತೆನ್ನಾಮಿಕಾಯಾಃ ಸನಿತುಃ ಪುತ್ರಾಃ || ಕರ್ಮಣಿ ಷಷ್ಠೀ || ಸೂರ್ಯಾಂ ವಹತುಂ
ರಥೇ ಧಾರಯಿತುಂ | ಅಜಿಮುದಜಯತಾಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಯಸ್ಮಾದೇವಂ ತಸ್ಮಾದಪ್ಸು ಜಾತಾಃ ಕರ್ಮಸು
ಸಂಪಾದಿತಾಃ ಕಕುಹಾಃ ಶಸ್ತ್ರರೂಪಾಃ ಸ್ತುತಯೋ ಭೂರೇರವಿಚ್ಛಿನ್ನಪ್ರವಾಹಸ್ಯ ವರುಣಸ್ಯ ಫಲಪ್ರತಿ-
ಬಂಧಕಪಾಪನಿನಾರಕಸ್ಯ ಯಾಗಸ್ಯ ಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥಂ ತತ್ಸಂಬಂಧಿನೋ ವಾಂ ಪ್ರತಿ ವಚ್ಯಂತೇ ಹೋತ್ರಾ-
ದಿಭಿಃ | ಯುನಾಮೇವ ಶಸ್ತ್ರಗತಮಂತ್ರೈರ್ಯಾಗಕಾಲೇ ಚ ಸ್ತುವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಯುಗಾ ಜೂರ್ಣೇವ
ಜೀರ್ಣಾನಿ ಯುಗಾನೀವ | ಇವಶಬ್ದಃ ಸಂಪ್ರತ್ಯರ್ಥಃ | ಪುರಾತನಾ ಯಾಗಕಾಲಾ ಯಥಾ ತದ್ವದದ್ಯತನಾ
ಅಸೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಪೂರ್ವಕಾಲೇ ಯಥಾ ಯುನಾಮೇವ ಸ್ತುವಂತಿ ತದ್ವದಿದಾನೀನುಸೀತಿ ತಾತ್ಪರ್ಯಂ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ನಾಸತ್ಯಾ—ಅಸತ್ಯರಹಿತರೂ | ಪೂಷನ್—(ಸೂರ್ಯ ಮತ್ತು ಚಂದ್ರರೂಪರಾಗಿ) ಜಗತ್ಪೋಷಕರೂ | ದೇವಾ—ದೇವತಾತ್ಮರೂ ಆದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ! ಶ್ರಿಯೇ—ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರರೂಪನಾದ ಶ್ರೀಯಸ್ಸಿಗಾಗಿಯೂ (ಮತ್ತು) ಸೂರ್ಯಾಯಾಃ—ಸೂರ್ಯಪುತ್ರಿಯನ್ನು | ವಹತುಂ—ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಬರುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ | ಇಷು ಕೃತಾ ಇವ—ಬಾಣದಂತೆ ನೇಗವಾಗಿಯೂ, ನೇರವಾಗಿಯೂ (ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೊರಟಿರಿ) | ನಾಂ—(ಅಂತಹ) ನಿಮ್ಮನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ | ಅಪ್ಸು ಜಾತಾಃ—ಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಪಾದಿತವಾದವೂ | ಕಕುಹಾಃ—ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರರೂಪವೂ ಆದ ಸ್ತುತಿಗಳು | ಭೂರೇಃ—ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದುದೂ | ವರುಣಸ್ಯ—(ಫಲಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾದ ಪಾಪವನ್ನು) ನಿವಾರಿಸತಕ್ಕದ್ದೂ ಆದ ಯಾಗದ ಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ | ಜೂರ್ಣಾ ಇವ ಯುಗಾಃ—ಪುರಾತನವಾದ ಯಾಗಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ ಪಠಿತವಾಗುತ್ತಿದ್ದಂತೆಯೇ | ವಚ್ಯಂತೇ—(ಈಗಲೂ) ಪಠಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅಸತ್ಯರಹಿತರೂ, ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸರೂಪರಾಗಿ ಜಗತ್ಪೋಷಕರೂ, ದೇವತಾತ್ಮರೂ ಆದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ, ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರರೂಪನಾದ ಶ್ರೀಯಸ್ಸಿಗಾಗಿಯೂ, ಸೂರ್ಯಪುತ್ರಿಯನ್ನು ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಬರುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಬಾಣದಂತೆ ನೇಗವಾಗಿಯೂ, ನೇರವಾಗಿಯೂ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೊರಟಿರಿ. ಅಂತಹನಿಮ್ಮನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಪಾದಿತವಾದವೂ, ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರರೂಪವೂ ಆದ ಸ್ತುತಿಗಳು ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದುದೂ, ಫಲಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾದ ಪಾಪವನ್ನು ನಿವಾರಿಸತಕ್ಕದ್ದೂ ಆದ ಯಾಗದ ಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಪುರಾತನವಾದ ಯಾಗಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ ಪಠಿತವಾಗುತ್ತಿದ್ದಂತೆಯೇ ಈಗಲೂ ಪಠಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ.

English Translation

Divine Ashwins, in whom is no untruth, (darting) like arrows to acquire glory, and to carry off Surya, to you are addressed the prayers that are recited at holy rites, for (the completion of) the uninterrupted, sin-removing (sacrifice), as ancient sages (offered them).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪೂಷನ್—ಈ ಪದವು ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಜಗತ್ಪೋಷಕರಾದುದರಿಂದ ಈ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ಅವರ ಗುಣವನ್ನೂ ಕಾರ್ಯವನ್ನೂ ಪ್ರಶಂಸಿದೆ. ಈ ಪದದ ನಿರ್ವಚನದಿಂದಲೇ ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾದ ಪೂಷದೇವನ ಗುಣವೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಪೂಷಾ—ಯದ್ರಶ್ಮಿಪೋಷಂ ಪುಷ್ಯತಿ ತತ್ ಪೂಷಾ ಭವತಿ |

(ನಿ. ೧೨-೧೬)

ರಶ್ಮಿಗಳಿಂದ ಪೋಷಿಸುವವನಾದುದರಿಂದ ಆದಿತ್ಯನಿಗೆ ಪೂಷಾ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ನಿರ್ವಚನವಿದೆ. ಶತಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ,

ಇಯಂ ನೈ ಪೂಷಾ ಪೂಷೇಯಂ ಹೀದಂ ಸರ್ವಂ ಪುಷ್ಯತಿ ಯದಿದಂ ಕಿಂ ಚ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೪-೪-೨-೨೫)

ಈ ದೇವತೆಯು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಪೋಷಿಸುವವನಾದುದರಿಂದ ಪೂಷನೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು ಆದಿತ್ಯಪರವಾಗಿಯೂ ಆಗಬಹುದು. ಅಥವಾ ಹವ್ಯವಾಹನನಾಗಿ ದೇವಮಾನವಾದಿ ಸಕಲರ ಪೋಷಣೆಗೂ ಕಾರಣನಾದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಪರವಾಗಿಯೂ ಆಗಬಹುದು. ಅಥವಾ ಆದಿತ್ಯನೇ ಅಗ್ನಿಯ ರೂಪಾಂತರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದರೆ ಆಗ ಕ್ಲೇಶವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಸಹ ಅಪ್ಪಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಹೇಗೆ ಉಚಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯು ಸಾಧ್ಯವಾದರೆ, ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ,

ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸಾನಿತ್ಯೇಕೇ |

(ನಿ. ೧೨-೧)

ಎಂಬ ನಿರುಕ್ತವಾಕ್ಯದಂತೆ ಅಪ್ಪಿನೀದೇವತೆಗಳೇ ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರ ಮಸ್ಸುಗಳಾಗಿರುವರು ಎಂದೂ ಒಂದು ಮತವಿರುವುದರಿಂದ ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಇವರಿಗೆ ಸಹಜವಾಗಿ ಅನ್ವಯಿಸಲೇ ಬೇಕಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದೇ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ,

ಪುಷ್ಯನ್ ಕ್ಷತಿಂ ಪೋಷಯತಿ ಪ್ರಣುದನ್ ರಶ್ಮಿಭಿಸ್ತಮಃ |

ತೇನೈವಮಸ್ಮಾತ್ಪೂಷೇತಿ ಭರದ್ವಾಜಸ್ತು ಪಂಚಭಿಃ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೨-೬೩)

ಕತ್ತಲನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾ ಸ್ಪರ್ಧಿಯು ನೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವಂತೆ ಅದನ್ನು ಪೋಷಿಸುವುದರಿಂದ ಪೂಷನ್ ಎಂದು ಹೆಸರು ಎಂಬ ಬೃಹದ್ದೇವತಾವಾಕ್ಯವೂ ಸಹ ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೇ,

ತ್ವಂ ನಾತ್ಮೈರರುಣೈರ್ಯಾಸಿ ಶಂಕಯಸ್ತ್ವಂ ಪೂಷಾ ವಿಧತಃ ಪಾಸಿ ನು ತ್ವನಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೧-೬)

ತ್ವಮಗ್ನೇ ದ್ರವಿಣೋದಾ ಅರಂಕೃತೇ ತ್ವಂ ದೇವಃ ಸವಿತಾ ರತ್ನಧಾ ಅಸಿ |

ತ್ವಂ ಭಗೋ ನೃಪತೇ ವಸ್ತು ಈಶಿಷೇ ತ್ವಂ ಪಾಯುರ್ಧಮೇ ಯಸ್ತೇವಿಧತಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೧-೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪೂಷ, ಭಗ, ಸವಿತ್ಯ, ಆದಿತ್ಯ ಇವರುಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಆದಿತ್ಯರೆಲ್ಲಾ ಅಗ್ನಿಸ್ವರೂಪರು. ಮತ್ತು ಅಪ್ಪಿನೀದೇವತೆಗಳು ಆದಿತ್ಯರೂಪರು. ಆದುದರಿಂದ ಪೂಷನ್ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಅವರ ಜಗತ್ಪೋಷಕತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಅಲ್ಲದೇ,

ತತ್ತ್ವಾವಶ್ವಿನೌ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾವಿತ್ಯೇಕೇ |

(ನಿ. ೧೨-೧)

ಇವರೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆಂದು ಒಂದು ಮತವಿರುವುದರಿಂದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಜಗತ್ಪೋಷಕರಾಗಿರುವರಾದ್ದೂ, ಆದುದರಿಂದ ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಉಚಿತವಾಗಿರುವುದೆಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಆದುದರಿಂದ ಸಾಯಣರೂ ಸಹ ಹೇ ಪೂಷಕ ಸೂರ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸೂರ್ಯಾಯಾಃ ವಹತುಂ—ಸೂರ್ಯಾಯಾಃ ಏತನ್ನಾನಿಕಾಯಾಃ ಸವಿತುಃ ಪುತ್ರಾಃ ರಥೇ ಧಾರಯಿತುಂ | ಸವಿತೃಪುತ್ರಿಯಾದ ಸೂರ್ಯಾ ಎಂಬ ಕನ್ನಿಕೆಯನ್ನು ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಲು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಈ ಸಂದರ್ಭದ ಕಥೆಯನ್ನು ಸಾಯಣರು ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಸವಿತಾ ಸೂರೋ ದುಹಿತರಂ ಸೂರ್ಯಾಖ್ಯಂ ಪ್ರದಾತುಮನಾಃ ದೇವಾನಾಹೂಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ-
ಸಮೀಕ್ಷಣಾಯ ಆಜಿಂ ಪರಿಕಲ್ಪ್ಯ ಯ ಇಮಂ ಜೇಷ್ಠತಿ ಸ ಏತಾಂ ಕನ್ಯಕಾಮೃಕ್ಷದ-
ಸ್ತುಕ್ಲೇಪ್ತಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಚ ಲಭತೇ ಇತ್ಯಕಲ್ಪಯತ್ | ತಮಗ್ನಿಃ ಪ್ರಥಮಮಜಯತ್ |
ತಮಸ್ತಪ್ತಿನಾವಸಿ ಜಿತ್ವಾ ಅಗ್ನಿಂ ಪ್ರಥಮ್ಯ ಋಕ್ಷಹಸ್ತಂ ಕನ್ಯಕಾಂ ಚ ಚಾಲಭೇತಾಂ | ತತಃ
ಇಂದ್ರ ಉಷಾಶ್ಚಾಲಭೇತಾಂ | ತೌ ಚ ತೈರಗ್ನಾದಿಭಿಃ ಪ್ರಾರ್ಥಿತೌ ಸ್ವಶಸ್ತ್ರಸ್ಯ ಕಂಚಿತ್ಕಂ-
ಚಿದ್ಭಾಗಂ ತೇಭ್ಯಃ ಪರಿಕಲ್ಪ್ಯ ಸೂರ್ಯಃ ಸ್ವರಥೇ ಅಧಾರಯತಾಂ ಇತಿ |

ಸವಿತೃವು ತನ್ನ ಮಗಳಾದ ಸೂರೈಯನ್ನು ವಿವಾಹಾರ್ಥವಾಗಿ ಕೊಡಲು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕರೆಯಿಸಿ ಅವರ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಅಳಿಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ಸ್ಪರ್ಧೆಯನ್ನೇರ್ಪಡಿಸಿದನು. ಅದರಲ್ಲಿ ಜಯಿಸಿದವರಿಗೆ ತನ್ನ ಪುತ್ರಿಯನ್ನೂ ಮತ್ತು ಸಹಪ್ರಭುತ್ವರಮಿತವಾದ ಶಸ್ತ್ರವನ್ನೂ ಒಪ್ಪಿಸುವುದಾಗಿ ಪ್ರಕಟಿಸಿದನು. ಆಗ ಅಗ್ನಿಯು ಅದನ್ನು ಜಯಿಸಿದಾಗ ಅತ್ತಿನೀ ದೇವತೆಗಳು ಅವನನ್ನು ಪ್ರತಿಭಟಿಸಿ ಅವೆರಡನ್ನೂ ತಾವೇ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರು. ಅನಂತರ ಇಂದ್ರನೂ ಮತ್ತು ಉಷಸ್ಸೂ ಸಹ ಆ ಸ್ಪರ್ಧೆಯನ್ನು ಜಯಿಸಿದಾಗ ಅವರೊಂದಿಗೂ ಅಗ್ನಿಯಿಂದಲೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿತನಾಗಿ ತಮ್ಮ ಶಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೂ ಕೊಂಚ ಭಾಗವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ ಸೂರೈಯನ್ನು ತಮ್ಮ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿಕೊಂಡರು ಎಂಬ ಕಥೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದೇ ವಿಷಯವನ್ನು ಹಿಂದೆ ಇದೇ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ೧-೧೮೪-೧ ನೇ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅತ್ತಿನ ಶಸ್ತ್ರದ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸುವಾಗ “ಪ್ರಜಾಪತಿರ್ವ್ಯ ಸೋಮಾಯ ರಾಜ್ಞೇ” ಎಂಬ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ (ಐ. ೪-೭) ಅಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿರುವ ಕಥೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ ವಿವಾಹವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಸೂಕ್ತವೇ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ. (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೫). ಆ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಸೂರ್ಯ ಎಂಬ ದೇವಕನ್ಯೆಯ ಅಥವಾ ದೇವತೆಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಹೇಗೆ ವರ್ಣಿಸಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದು ಅತ್ಯವಶ್ಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಸೂರೈಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದೆ

ತಸ್ಯ ಮುಖ್ಯತಮಾ ದೇವಾವತ್ತಿನೌ ಸೂರ್ಯಮಾಶ್ರಿತೌ |

ವೃಷಾಕಪಾಯೀ ಸೂರೋಷಾಃ ಸೂರ್ಯಸ್ಯೈವ ತು ಪತ್ನಯಃ ||

ಅನುತೋರ್ವಾಜ್ ನಿವರ್ತಂತೇ ಪ್ರತಿಲೋಮಾಸ್ತದಾಶ್ರಯಾಃ |

ಪುರೋದಯಾತ್ತಾಮುಷಸಂ ಸೂರ್ಯಾಂ ಮಧ್ಯಂದಿನೇ ಸ್ಥಿತೇ ||

ವೃಷಾಕಪಾಯೀಂ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ತಾಮೇವಾಹುಸ್ತು ನಿಮ್ರುಚಿ |

ತಸ್ಯಾಶ್ರಯೇ ಸರಣ್ಯಾಶ್ಚ ಭಗಃ ಪೂಷಾ ವೃಷಾಕಪಿಃ ||

(ಬೃಹದೇ. ೨. ೮ ರಿಂದ ೧೦)

ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳಿಬ್ಬರೂ ಸೂರ್ಯಸಂಬಂಧಿಯಾದ ದೇವತೆಗಳು. ವೃಷಾಕಪಾಯೀ ಸೂರ್ಯಾ ಮತ್ತು ಉಷಸ್ಸು ಈ ಮೂವರೂ ಸೂರ್ಯ ಪತ್ನಿಯರು. ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕದ ಅವರು ಸೂರ್ಯಸಂಬಂಧವನ್ನು ಪಡೆದು ಈ ಲೋಕದ

ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹಿಂತಿರುಗುತ್ತಾರೆ ಒಂದೇ ದೇವತೆಯು ಮೂರು ಸ್ವರೂಪವಾಗಿ ಸೂರ್ಯೋದಯಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಉಷ್ಣ ಸ್ನೇಂದೂ, ಮಾಧ್ಯಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ್ಯಾ ಎಂದೂ, ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯಾಸ್ತಮಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ವೃಷಾಕಪಾಯೀ ಎಂದೂ ನಾಮಧೇಯವುಳ್ಳವಳಾಗಿದ್ದಾಳೆ, ಎಂದು ಹೇಳಿ ಪುನಃ ಸೂರ್ಯ್ಯಾಸೂಕ್ತದ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವಾಗ ಈ ವಿಧವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಸಾವಿತ್ರೀ ಚೈವ ಸೂರ್ಯ್ಯಾ ಚ ಸೈವ ಪತ್ನೀ ವಿವಸ್ವತಃ |
ಸ್ತುತಾ ವೃಷಾಕಪಾಯೀತಿ ಉಷಾ ಇತಿ ಚ ಯೋಚ್ಯತೇ |
ಉಷಾ ವಿಷಾ ತ್ರಿಧಾತ್ಮಾನಂ ವಿಭಜ್ಯ ಪ್ರೈತಿ ಗೋಪತಿಂ ||
ಉಷಾಃ ಪುರೋದಯಾದ್ಭೂತ್ವಾ ಸೂರ್ಯ್ಯಾ ಮಾಧ್ಯಂದಿನೇ ಸ್ಥಿತೇ |
ಭೂತ್ವಾ ವೃಷಾಕಪಾಯೀ ಚ ದಿನಾಂತೇಷ್ಟವಗಚ್ಛತಿ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೨. ೧೧೯ ರಿಂದ ೧೨೧)

ಸಾವಿತ್ರೀ ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯ್ಯಾ ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಸಹ ವಿವಸ್ವಂತನ ಪತ್ನಿಯರು. ಇದೇ ಸೂರ್ಯ್ಯಯನ್ನು ವೃಷಾಕಪಾಯಿ ಮತ್ತು ಉಷಸ್ಸು ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ ಸಹ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವ ವಿಷಯವನ್ನೇ ಪುನಃ ತಿಳಿಸಿ ಈ ಸೂರ್ಯ್ಯಯ ವಿವಾಹದ ವಿಷಯವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸುವ ವಿಷಯವನ್ನು ಸೂರ್ಯ್ಯಾಸೂಕ್ತದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನೂ ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದೆ. ಹೀಗೆ ಸೂರ್ಯ್ಯಾ ಎಂಬ ಕನ್ಯೆಯ ವರ್ಣನೆಯಿರುವಾಗ ಅವಳಿಗೂ ಸೂರ್ಯನಿಗೂ ಸಂಬಂಧವೇನು ಮತ್ತು ಅವಳು ಅಸ್ತಿ ನೀ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ವರಿಸಿದಳು ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥವೇನು ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದು ಅವಶ್ಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಸೂರ್ಯ್ಯಾ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಉದಾಹರಿಸಿರುವ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ್ಯಯು ಅಸ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೊಂದಿಗೆ ವಿವಾಹಾರ್ಥವಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಯದಸ್ತಿನಾ ಪೃಚ್ಛಮಾನಾವಯಾತಂ ತ್ರಿಚಕ್ರೇಣ ವಹತುಂ ಸೂರ್ಯ್ಯಾಃ |

ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ಅನು ತದ್ವಾಮಜಾನನ್ ಪುತ್ರಃ ಪಿತರಾವವ್ಯಚೇತ ಪೂಷಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦. ೮೫. ೧೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ತನಲ್ಲಿ, “ ಎಷ್ಟೆ ಅಸ್ತಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ, ಸೂರ್ಯ್ಯಯನ್ನು ಪಾಣಿಗ್ರಹಣ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನೀವು ನಿಮ್ಮ ತ್ರಿಚಕ್ರಾತ್ಮಕವಾದ ರಥದಲ್ಲಿ ಬಂದಾಗ ನಿಮ್ಮ ವಿವಾಹವನ್ನು ಸಕಲವಾದ ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ಅನುಮೋದಿಸಿದರು. ಮತ್ತು ನಿಮ್ಮ ಪುತ್ರನಾದ ಪೂಷನು ನಿಮ್ಮನ್ನು ಪಿತೃವನ್ನಾಗಿ ಅರಿಸಿಕೊಂಡನು.” ಎಂದು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ತನಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ ವಹತುಂ ಸೂರ್ಯ್ಯಾಃ ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಇದಲ್ಲದೇ,

ಸ್ತೋಮಾ ಅಸನ್ನೈತಿಧಯಃ ಕುರೀರಂ ಛಂದ ಓಪಶಃ |

ಸೂರ್ಯ್ಯಾ ಯಾ ಅಸ್ತಿನಾ ವರಾಗ್ನಿರಾಸೀತ್ಪುರೋಗನಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦. ೮೫. ೮)

ಯದಯಾತಂ ಶುಭಸ್ತುತೀ ವರೇಯಂ ಸೂರ್ಯ್ಯಾಮುಪ |

ಕ್ಷೈಕಂ ಚಕ್ರಂ ವಾಮಾಸೀತ್ಕ್ಷೈ ದೇಷ್ಟಾಯ ತಸ್ಯ ಭುಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦ ೮೫. ೧೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇದೇ ವರ್ಣನೆಯಿರುತ್ತದೆ. ಇದಲ್ಲದೇ,

ಅಧಿ ಶ್ರಿಯೇ ದುಹಿತಾ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ರಥಂ ತಸ್ಯಾ ಪುರುಭುಜಾ ಶತೋತಿಂ |
ಪ್ರ ಮಾಯಾಭಿರ್ಮಾಯಿನಾ ಭೂತಮತ್ರ ನರಾ ನೃತೋ ಜನಿಮನ್ಯಜ್ಞ ಯಾನಾಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬. ೬೩. ೫)

ಓ ತ್ಯಮಹ್ಯ ಆ ರಥಮದ್ಯಾ ದಂಸಿಷ್ಯಮೂತಯೇ |
ಯಮಶ್ವಿನಾ ಸುಹವಾ ರುದ್ರವರ್ತನೀ ಆ ಸೂರ್ಯಾಯೈ ತಸ್ಯ ಥುಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮. ೨೨. ೧.)

ಕೋ ವ್ಯಳಾತಿ ಕತಮ ಅಗಮಿಷ್ಠೋ ದೇವಾನಾಮು ಕತಮಃ ಶಂಭವಿಷ್ಠಃ |
ರಥಂ ಕನಾಹುದ್ರವದಶ್ವಮಾಶುಂ ಯಂ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ದುಹಿತಾವ್ಯಣೀತ ||

(ಋ. ಸಂ. ೪. ೪೩. ೨.)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ಸೂರ್ಯಯು ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ವಯಂನಾರಾಥವಾಗಿ ನರಿಸಿದುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಮೇಲೆ ಉದಾಹೃತವಾಗಿರುವ ೬. ೬೩. ೫ ನೇ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ತ್ರಿಚಕ್ರಾತ್ಮಕವಾದ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ದೇವತೆಗಳಿಗಾಗಿ ಏರ್ಪಡಿಸಿದ್ದ ಸ್ಪರ್ಧೆಯಲ್ಲಿ ಜಯವನ್ನು ಪಡೆದರೆಂದಿದೆ. ಆದರೆ, ಸೂಕ್ತಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಮೇಲೆ ಉದಾಹೃತವಾಗಿರುವ ೧೦. ೮೫. ೧೫ ನೇ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅವರು ಸೂರ್ಯಯನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಲು ಹೊರಟಾಗ ಅವರ ಒಂದು ರಥಚಕ್ರವು ಅದೃಶ್ಯವಾಯಿತು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಇದರ ತಾತ್ಪರ್ಯವೇನು ಎಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ Maryla Falk ಎಂಬ ಅಂಗ್ಲಪಂಡಿತರು ತಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

"What were the three wheels of the Aswin's car? The twin gods are most frequently said to come at early dawn, but this is not the only time of their coming. The express statement repeatedly occurs that they are invoked both in the morning and in the evening. (VIII. 22-14; X. 39-1; X. 40-4). Once it is said that they come also at noon (V. 76-3). It remains undecided what specific natural phenomenon they were supposed to represent, but their connection with the transition between light and darkness is certain. They may thus have been meant to represent the morning and evening star as they are said to have been born separately. (V. 73-4). Their path is red or golden — it is dawn and sunset. Their car runs also by day and by night since it is said to move round the whole of the sky (I. 180-10) to cover the whole expanse of heaven in its course (IV. 43-5) to compass Heaven and Earth in one day' (III. 58-8). But at those times, it is not seen. In its nightly course it separates the extreme points of heaven and at that time' ಸೂರ್ಯಾ enfolds the Aswin's brightness. (VII. 69-3 & 4). The other, more obvious, moment of their marriage with ಸೂರ್ಯಾ is when they cross the path of the Sun at the zenith: This was when the Sun mounted on their car and when the third, the middle or noontide wheel of that car disappeared, [according to the 15th stanza of the ಸೂರ್ಯಾಸೂಕ್ತ] or was promptly arrested, [according to the 3rd stanza of the hymn V 73.] One beautiful wheel you

promptly arrested for the sake of the beauty (of ಸೂರ್ಯಾ) whereas round the other spheres you fly powerfully". The 5th stanza of the same hymn explains that, when ಸೂರ್ಯಾ mounted on their ever swift-running car, they were encompassed by the flaming rays of the Sun's glow. The wheel of the Sun, of the flaming ಸೂರ್ಯಾ, absorbed the wheel of the Aswins, made it disappear in its rays.

[The Indian Historical Quarterly Vol. XVIII. No. 1. March 1942. p. 28.]

ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದ ಸಾರಾಂಶವು ಈರೀತಿಯಲ್ಲಿದೆ.

ಯೋ ನಾಂ ಪರಿಜ್ಞಾ ಸುವೃದಶ್ಚಿನಾ ರಥೋ ದೋಷಾನುಷಾಸೋ ಹವ್ಯೋ ಹನಿಷ್ವತಾ |

ಶಶ್ವತ್ತಮಾಸ್ತಮು ನಾನಿದಂ ವಯಂ ಪಿತುರ್ನ ನಾನು ಸುಹವಂ ಹನಾಮಹೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೨೯-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಉಷಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಮತ್ತು ಸಾಯಂಸಂಧ್ಯಾಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಆಹೂತ ರಾಗುವರೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ,

ಉತಾ ಯಾತಂ ಸಂಗವೇ ಪ್ರಾತರಹೋ ಮಧ್ಯಂದಿನ ಉದಿತಾ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ |

ದಿನಾ ನಕ್ತಮವಸಾ ಶಂತಮೇನ ನೇದಾನೀಂ ಪೀತಿರಶ್ವಿನಾ ತತಾನ || (ಋ. ಸಂ. ೫. ೭೬. ೩.)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಅವರನ್ನು ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನಕ್ಕೂ ಆಹ್ವಾನಿಸಿದೆ. ಈ ರೀತಿ ಸವನತ್ರಯದಲ್ಲೂ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯ ವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವೇನೆಂಬುದನ್ನು ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರೂ ಒಂದೊಂದಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೇಳುವರು ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೧೨-೧) ಮತ್ತು

ನಾನಾ ಜಾತಾವರೇಪಸಾ ಸಮಸ್ಮೇ ಬಂಧುಮೇಯಥುಃ | (ಋ-ಸಂ-೫-೭೩-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ನಾನಾ ಜಾತಾ | ಸೃಥಗೇವ ಸಮೃದ್ಧಾ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅವರ ನೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನೂ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನೂ ತೋರಿಸಿದೆ. ಕೆಲವಡೆಗಳಲ್ಲಿ ನಾಸತ್ಯ, ದಸ್ರ ಎಂಬ ಎರಡು ಹೆಸರುಗಳೂ ಅಶ್ವಿನೀದ್ವಯದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ನೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ರೂಪಗಳು ಎಂದೂ ತಿಳಿಸಿದೆ. (Journal of Oriental Research, Madras Vol XV) ಪ್ರಭಾತಕಾಲದಲ್ಲೂ ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸತಕ್ಕ ದೇವತೆಗಳು ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದಲೇ ಹಿರಣ್ಯಯಾಃ ನಾಂ ಸವಯಾಃ (೧-೧೮೦-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಅವರ ರಥದ ಮತ್ತು ರಥಚಕ್ರದ ಸಂಧ್ಯಾರಾಗದ ವರ್ಣನು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು,

ಯುವೋಃ ಶ್ರಿಯಂ ಪರಿಯೋಷಾವ್ಯಾಣೀತ ಸೂರೋ ದುಹಿತಾ ಪರಿತಕ್ಮಾಯಾಂ |

ಯದ್ವೇವಯಂತಮವಥಃ ಶಚೀಭಿಃ ಪರಿ ಘ್ರಂಸನೋಮನಾ ನಾಂ ವಯೋ ಗಾತ್ ||

(ಋ-ಸಂ-೭-೬೯-೪)

ಎಂಬಲ್ಲಿ, ಹೀಗೆ ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದೆ. "ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಯಾವಾಗಲೂ ನಿಮ್ಮ ಸೌಂದರ್ಯದ ಸೇವೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಆಸಕ್ತಳಾದ ಸೂರ್ಯದುಹಿತೆಯು ಸವನಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸೇರಿ ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತಾಳೆ" ಎಂಬ ವರ್ಣನೆಯಲ್ಲದೇ, ಇದೇ ಸೂರ್ಯದುಹಿತೆಯು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಅವರು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಪಥಕ್ಕೆ ಮಧ್ಯವರ್ತಿಗಳಾದಾಗ ಆಕ್ರಮಿಸಿ ಅವರನ್ನು ಸೇರುತ್ತಾಳೆ ಎಂದೂ ಸಹ ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಇಂತಹ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ,

ಈಮಾರ್ಗದ್ವಪುಷೇ ವಪುಶ್ಚಕ್ರಂ ರಥಸ್ಯ ಯೇಮಥುಃ |

ಪರ್ಮಾಣ್ಯಾ ನಾಹುಷಾ ಯುಗಾ ಮಹ್ನಾ ರಜಾಂಸಿ ದೀಯಥಃ ||

(ಋ-ಸಂ-೫-೭೩-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥದ ಮೂರನೆಯ ಚಕ್ರವೂ, ಅದರ ಪ್ರಕಾಶವೂ ನರ್ಜಿತವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ರಥಚಕ್ರವುಳ್ಳ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸೂರೈಯು ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ ಎಂದು,

ಆ ಯದ್ವಾಂ ಸೂರ್ಯಾ ರಥಂ ತಿಷ್ಠದ್ರಘುಷ್ಯದಂ ಸದಾ |

(ಋ-ಸಂ-೫-೭೩-೫)

ಮುಂತಾದ ಕಡೆ ಸ್ತುತಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಇದೇ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ, ಸೂರೈಯು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥವನ್ನು ಏರಿದೊಡನೆಯೇ ಅವರ ರಥವು ಸೂರೈನ ಸ್ವರ್ಣಮಯವಾದ ಪ್ರಭೆಗಳಿಂದ ಪೂರಿತವಾಯಿತು ಎಂದು “ ಸರಿ ವಾಮರುಷಾ ವಯೋ ಘೃಣಾವರಂತ ಆತೇಷಃ ” ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದೆ. ಎಂದರೆ ಸೂರೈಯ ಪ್ರಭೆಯು ಅವರ ರಥಚಕ್ರವನ್ನು ಮರೆಸುವಂತೆ ಮಾಡಿತು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮೇಲೆ ಉದಾಹರಿಸಿರುವ Maryla Falk ಎಂಬ ಪಂಡಿತರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ವಿಮರ್ಶಾತ್ಮಕವಾಗಿಯೂ ಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ವಿವರಣೆಯಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಆ ಲೇಖನದ ಇನ್ನು ಕೆಲವು ವಿವರಣೆಗಳು ಕೇವಲ ಕಲ್ಪಿತವಾದವಾಗಿವೆ. ಅವು ಯಾವ ರೀತಿ ಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಮುಂದೆ ಸೂರ್ಯಾಸೂಕ್ತವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಸೂರೈಯ ವಿನಾಹದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಥೂಲವಾದ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ತೋರತಕ್ಕ ಒಂದೆರಡು ವಿರೋಧಾಂಶಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿ ಅನಂತರ ಸೂರೈಯೊಂದಿಗೆ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವ ಉಳಿದ ದೇವತೆಗಳಾರು, ಅವರ ಸ್ವರೂಪವೇನು, ಎಂಬುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಸ್ಥೂಲವಾದ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ತೋರತಕ್ಕ ಈ ವಿರೋಧಾಂಶಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಸಾಮರಸ್ಯವಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಮುಂದೆ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಪಾಗೂಹನ್ನವೃತಾಂ ಮರ್ತ್ಯೇಭ್ಯಃ ಕೃತ್ವೀ ಸವರ್ಣಾಮದದುರ್ವಿವಸ್ವತೇ |

ಉತಾಶ್ವಿನಾವಭರದ್ಯತ್ತದಾಸೀದಜಹಾದು ದ್ವಾಮಿಥುನಾ ಸರಣ್ಯಾಃ ||

(ಋ-ಸಂ-೧೦-೧೭-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು ಸರಣ್ಯವನ್ನು ವಿಸ್ತೃಂತನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ವಿನಾಹ ಮಾಡಿದರೆಂದೂ, ಅಶ್ವರೂಪಿಯಾದ ಅವಳು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಹಡೆದಳು ಎಂದೂ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ಎಂದರೆ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ವಿಸ್ತೃಂತನ ಪುತ್ರರೆಂದು ಇದರಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಮೇಲೆ ಉದಾಹರಿಸಿರುವ,

ಸಾವಿತ್ರೀ ಚೈವ ಸೂರ್ಯಾ ಚ ಸೈವಸತ್ವೀ ವಿಶೇಷತಃ |

(ಬೃ. ದೇ. ೭-೧೧೯)

ಎಂಬ ಬೃಹದ್ದೇವತಾವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸೂರೈಯು ವಿಸ್ತೃಂತನ ಪತ್ನಿಯೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅವಳನ್ನೇ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ವರಿಸಿದರು ಎಂಬುದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇನು ? ಹೀಗೆಯೇ,

ಸೋಮೋ ವಧೂಯುರಭವದತ್ತಿನಾ ಸ್ತಾಮುಭಾ ವರಾ |

ಸೂರ್ಯಾಂ ಯೇತ್ವತ್ಯೇ ಶಂಸಂತೀಂ ಮನಸಾ ಸವಿತಾದದಾತ್ ||

(ಋ ಸಂ ೧೦-೮೫-೯)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸವಿತೃವು ತನ್ನ ಪುತ್ರಿಯಾದ ಸೂರ್ಯೆಯನ್ನು ಸೋಮನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ವಿವಾಹವನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ಆಗ ಅತ್ತಿನೀ ದೇವತೆಗಳು ಕೇವಲ ವೀಕ್ಷಕರಾಗಿ ಮಾತ್ರ ವಾಗಿದ್ದರು. ವಿವಾಹವಾದನಂತರ ಸೂರ್ಯೆಯು ಭತ್ಯವಾದ ಸೋಮನ ಗೃಹಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಸೇರಿದಳು ಎಂದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಯಾವ ವಿಧವಾಗಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಸೂರ್ಯಾ ಸೂಕ್ತದ ವಿನರಣೆಯಲ್ಲಿ ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿ ಈ ವಿರೋಧಾಂಶಗಳಿಗೆ ಸಾಮರಸ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಾಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿರುವ ಸೂರ್ಯಾ ಮತ್ತು ಅವಳ ವಿವಾಹದ ವರ್ಣನೆಯಲ್ಲಿ ಗಹನವಾದ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕತತ್ವವು ಅಡಗಿದೆ. ಈ ಅಂಶವನ್ನು ಸೂರ್ಯಾಸೂಕ್ತದ ಕೆಲವು ಮಂತ್ರಗಳು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಉಪನಿಷದ್ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ತತ್ವವು ಈ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ,

ಮನೋ ಅಸ್ಯಾ ಅನ ಅಸೀದ್ವ್ಯಾರಾಸೀದುತ ಚ್ಛದಿಃ |

ಶುಕ್ರವನಡ್ವಾಹಾನಾಸ್ತಾಂ ಯದಯಾತ್ಸೂರ್ಯಾ ಗೃಹಂ ||

ಋಕ್ಸಾಮಾಭ್ಯಾಮುಭಿಹಿತಾ ಗಾನ್ ತೇ ಸಾಮನಾವಿತಃ |

ಶ್ರೋತ್ರಂ ತೇ ಚಕ್ರೇ ಅಸ್ತಾಂ ದಿವಿ ಪಂಥಾಶ್ವರಾಚರಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦. ೮೫. ೧೦, ೧೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯೆಯ ಕೇವಲ ಭೌತಿಕವಾದ ಶರೀರದ ವರ್ಣನೆಯು ಮಾತ್ರವಿಲ್ಲ ಸೂರ್ಯೆಯು ವಿಶ್ವತತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುವ ಒಂದು ಶಕ್ತಿಯೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ಈ ವರ್ಣನೆಯಂತೆ, ಮನಸ್ಸೇ ಅವಳ ರಥವು ; ಅಂತರಿಕ್ಷವೇ ಮೇಲುಹೊದ್ದಿಕೆಯು. ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ಎರಡು ಪ್ರಭಾಮಂಡಲಗಳೇ ಅವಳ ವಾಹನಗಳು. ಋಕ್ಯುನಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ಸಾಮದಿಂದಲೂ ಆಹಿತವಾದ ಆ ವಾಹನಗಳು ಸೂರ್ಯೆಯನ್ನು ವಹಿಸಿದುವು. ಆ ರಥಚಕ್ರಗಳೇ ಅವಳ ಕರ್ಣಗಳು. ಅವಳು ಸಂಚರಿಸುವ ಮಾರ್ಗವು ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಥವಾಗಿದ್ದಿತು. ಇಂತಹ ವಿವಾಹ ನೇಪಥ್ಯಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತಳಾದ ಸೂರ್ಯೆಯನ್ನು ವರಿಸಲು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಬಂದಾಗ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಅನುಮೋದಿಸಿದರು ಎಂದಿದೆ.

ಇನ್ನು ಕೆಲವು ವರ್ಣನೆಗಳಿಗಿಂತ ಸೂರ್ಯೆಗೂ ಶಬ್ದಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮಿಕವಾಕ್ಯೆಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನೇ ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸುತ್ತಾ,

ಯದಾ ತು ನಾಗ್ವನತ್ಯೇಷಾ ಸೂರ್ಯಾಮುಂ ಲೋಕಮಾಶ್ರಿತಾ |

ತಥಾ ಸೂಕ್ತಮುಷಾ ಭೂತ್ಯಾ ಸೂರ್ಯಾ ಚ ಭಜತೇಽಖಿಲಂ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೨. ೭೯)

ಸೂರ್ಯಾನೇವ ಸತಿಮೇತಾಂ ಗೌರೀಂ ವಾಚಂ ಸರಸ್ವತೀಂ |

ಪಶ್ಯಾಮೋ ವೈಶ್ವದೇವೇಷು ನಿಪಾತೇನೈವ ಕೇವಲಾಃ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೨. ೮೧)

ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಶಬ್ದಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮಿಕವಾದ ವಾಕ್ಯೇ ಸೂರ್ಯಾರೂಪದಲ್ಲಿ ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಥಳಾಗಿರುವಳು. ಇವಳೇ ಸೂರ್ಯೆಯು, ಇವಳೇ ಉಷೋದೇವತೆಯು, ಗೌರಿಯು ಮತ್ತು ಸರಸ್ವತಿಯು ಎಂಬುದಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಈ ವಾಕ್ಯನ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಹಿಂದೆ ೧. ೧೬೪. ೪೧ ನೇ ಋಕ್ವಿನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಈ ರೀತಿ ವಾಕ್ಯ ನೊಡನೆ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯಗೂ ಗಂಧರ್ವನಿಗೂ ಇರತಕ್ಕ ದಾಂಪತ್ಯಸಂಬಂಧವೂ ಅರ್ಥ ವಾಗುತ್ತದೆ. ಸೂರ್ಯಸೂಕ್ತದ, ಕೊನೆಯ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮನನ್ನು ಪಡೆದ ಗಂಧರ್ವನಿಗೆ ಸೂರ್ಯೆಯು ಲಭಿಸಿದುದು ಹೇಗೆ ಎಂಬುದು ಈ ರೀತಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ತುಭ್ಯಮಗ್ರೇ ಪರೈವಹನ್ತೋ ಸ್ಯಾಂ ವಹತುನಾ ಸಹ |
ಪುನಃ ಪತಿಭ್ಯೋ ಜಾಯಾಂ ದಾ ಅಗ್ನೇ ಪ್ರೇಜಯಾ ಸಹ ||
ಪುನಃ ಪತ್ನೀಮಗ್ನಿರದಾದಾಯುಷಾ ಸಹ ವರ್ಚಸಾ |
ದೀರ್ಘಾಯುರಸ್ಯಾ ಯಃ ಪತಿರ್ಜೀವಾತಿ ಶರದಃ ಶತಂ ||
ಸೋಮಃ ಪ್ರಥಮೋ ವಿವಿದೇ ಗಂಧರ್ವೋ ವಿವಿದ ಉತ್ತರಃ |
ತೃತೀಯೋ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೇ ಪತಿಸ್ತುರೀಯಸ್ತೇ ಮನುಷ್ಯಜಾಃ |
ಸೋಮೋ ದದದ್ಗಂಧರ್ವಾಯ ಗಂಧರ್ವೋ ದದದಗ್ನಯೇ |
ರಯಿಂ ಚ ಪುತ್ರಾಂಶ್ಚಾದಾಗ್ನಿರ್ಮಹ್ಯಮಥೋ ಇಮಾಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೫-೩೮ ರಿಂದ ೪೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯೆಯು ಅಗ್ನಿಗೆ ಪ್ರಥಮತಃ ದತ್ತಳಾಗಿ ಅನಂತರ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಸೋಮನಿಗೂ, ಸೋಮನಿಂದ ಗಂಧರ್ವನಿಗೂ, ಗಂಧರ್ವನಿಂದ ಪುನಃ ಅಗ್ನಿಗೂ ಸೇರಿದುದೂ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಈ ಗಂಧರ್ವನಿಗೂ ಸೋಮನಿಗೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವು ಬೇರೆ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಸೋಮನು ವಾಗ್ದೇವಿಯನ್ನು ಗಂಧರ್ವನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದ ಕಥೆಯು ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಸೋಮೋ ವೈ ರಾಜಾ ಗಂಧರ್ವೇಷ್ವಾಸೀತ್ತಂ ದೇವಾಶ್ಚ ಋಷಯಶ್ಚಾಭ್ಯಧ್ಯಾಯನ್ತಥಮಯೇ-
ಮಸ್ಮಾನ್ನೋಮೋ ರಾಜಾಗಚ್ಛೇದಿತಿ ಸಾ ವಾಗಬ್ರವೀತ್ ಸ್ತ್ರೀಕಾಮಾ ವೈ ಗಂಧರ್ವಾ ಮಯೈವ
ಸ್ತ್ರಿಯಾ ಭೂತಯಾ ಪಣಿಧ್ವಮಿತಿ ನೇತಿ ದೇವಾ ಅಬ್ರುವನ್ತಥಂ ವಯಂ ತ್ವದ್ಯತೇ ಸ್ಯಾಮೇತಿ
ಸಾಗ್ರಬ್ರವೀತ್ಕ್ರೀಣೇತ್ಯೇವ ಯರ್ಹಿ ವಾವ ವೋ ಮಯಾಥೋ ಭವಿತಾ ತರ್ಹ್ಯೇವ ವೋಽಹಂ
ಪುನರಾಗಂತಾಸ್ತ್ರೀತಿ ತಥೇತಿ ತಯಾ ಮಹಾನಗ್ನ್ಯಾ ಭೂತಯಾ ಸೋಮಂ ರಾಜಾನಮ
ಕ್ರೀಣನ್ |

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೫-೨)

ಸೋಮರಾಜನು ಗಂಧರ್ವರ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿದ್ದನು. ದೇವತೆಗಳೂ ಋಷಿಗಳೂ ಸಹ ಅವನನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಬಗೆ ಹೇಗೆ ಎಂಜು ಯೋಚಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಗ ವಾಗ್ದೇವಿಯು ಗಂಧರ್ವರ ಸ್ತ್ರೀವ್ಯಾಮೋಹವನ್ನು ಅರಿತು ತಾನು ಸುಂದರ ಸ್ತ್ರೀಯಾಗುವುದಾಗಿಯೂ ತನ್ನನ್ನು ಗಂಧರ್ವರಿಗರ್ಪಿಸಿ ಸೋಮನನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದೆಂದೂ ತಿಳಿಸಿದಳು. ಆಗ ದೇವತೆಗಳು ಅವಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರಲಿಷ್ಟಪಡಲಿಲ್ಲ. ಆಗ ಅವಳು ಪುನಃ ಅಪೇಕ್ಷಿತಳಾದಾಗ ಅವರನ್ನು ಸೇರುವುದಾಗಿ ಭರವಸೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಾಗ ಅವಳನ್ನು ನಗ್ನ ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಿ ಗಂಧರ್ವರಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿ ಸೋಮನನ್ನು ಪಡೆದರು

ಎಂಬ ಕಥೆಯಿದೆ. ಈ ಗಂಧರ್ವಲೋಕವಾವುದು, ಸೂರ್ಯನು ವಾಗ್ವಾಸದಲ್ಲಿ ಈ ಲೋಕವನ್ನು ಸೇರಿದಳು ಎಂದ ರಥವೇನು ಎಂಬುದನ್ನೂ ಸಹ ೧೦-೮೫ ನೇ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿರುವುದು. ಈ ಸೂರ್ಯಾಗಂಧರ್ವರ ಸಂಬಂಧವನ್ನು Eggeling ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

The Rigvedic Gandharva was primarily wedded to the hypercosmic ಸೂರ್ಯ—the original immortal abode of Soma—and the wedding of king Soma who was derived from the Gandharva to ಸೂರ್ಯ—in other words, the return of the moon to the hypercosmic sphere of the nocturnal Sun—is the happy ending of the Gandharva's drama so tragically started. Soma's dying is not a death, for he is actually re-born through his union with ಸೂರ್ಯ, ಈ ರೀತಿ ಸೋಮಪತ್ನಿಯೆಂದೂ, ಗಂಧರ್ವಪತ್ನಿಯೆಂದೂ, ಮೇಲೆ ವಿವರಿಸಿದಂತೆ ಒಂದೊಂದು ಸಲ ಸೂರ್ಯಪತ್ನಿಯೆಂದೂ, ಸೂರ್ಯನು ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರಮಸ್ತುಗಳೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಂ ವಹತುಂ ಎಂದು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಸೂರ್ಯನನ್ನು ತಮ್ಮ ತ್ರಿಚಕ್ರಾತ್ಮಕವಾದ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ವಿಷಯವು ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಅಪ್ಸು ಜಾತಾಃ—ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಪ್ ಸಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞಕರ್ಮವೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಅಪಃ ಇತ್ಯಂತರಿಕ್ಷವಾನು (ನಿ ೨-೧೦) ಎಂದು ಸಾಯಣರು ನಿರುಕ್ತವಾಕ್ಯದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ೧-೯೫-೩ ಇತ್ಯಾದಿ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಪ್ಸು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ೧-೧೦೪-೬ ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅಬ್ದೇನತೆ ಯೆಂದೇ ಅರ್ಥ. ಋ. ಸಂ ೧-೧೬೩-೪ ನೇ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಪ್ಸು ತ್ರೀಣಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅಬುಸಜೀನಿತ್ವಾತ್ ಭೂಲೋಕೋಽಪಿ ಅಪ್ ಸಬ್ದೇನಾಭಿಧೀಯತೇ ಎಂದು ಅಪ್ ಸಬ್ದಕ್ಕೆ ಪೃಥ್ವಿಯೆಂದರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಅಲ್ಲದೇ ಅಪಃ ಅಪ್ಸಃ ಇತ್ಯಾದಿ ೨೬ ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ, ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮವೆಂದರ್ಥ.

ಕಕುಹಾಃ—ಕುಕುಹ ಶಬ್ದವು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಮಹನ್ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೧೩) ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪೂಜ್ಯವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳೆಂದರ್ಥ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಶ್ರಿಯೇ—ಶ್ರೀಞ್ ಸೇವಾಯಾಂ ಧಾತು. ಕ್ವಿಬ್ಜಚಿಪ್ರಚ್ಛಿ—(ಉ. ಸೂ. ೨-೨೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ರಪ್ರತ್ಯಯ. ದೀರ್ಘ. ಚತುರ್ಥೀವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಸಾನೇಕಾಚಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇಷುಕ್ಯತಾ ಇವ—ಡುಕ್ಯಞ್ ಕರಣೇ ಧಾತು ಕ್ವಿಪ್ರ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯ ಪಿತಿ ಕೃತಿ ತುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ತುಕಾಗಮ. ಕೃದುತ್ಪರಪಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಮುಂದೆ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಹತುಮ್—ವಹ ಪ್ರಾಸಣೇ ಧಾತು ತುಮುಬ್ಜುಲಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ತುಮನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸೂರ್ಯಾಯಾಃ — ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಇಯಂ ಸೂರ್ಯಾ, ತಸ್ಯಾಃ ಸೂರ್ಯಾದ್ವೇನತಾಯಾಂ ಚಾಬ್ಜಾಚ್ಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೪೮-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ದೇವತಾರೂಪಾರ್ಥತೋರುವುದರಿಂದ ಟಾಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕರ್ತೃಕರ್ಮಣೋಃ ಕೃತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೩-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಷ್ಟೀ ಬಂದಿದೆ.

ವಚ್ಯಂತೇ—ಬ್ರೂಜ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಧಾತು ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲಟ್. ಸಾರ್ವಧಾತುಕೇ ಯಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕ್. ಬ್ರೂವೋ ವಚಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೫೩) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆರ್ಥಧಾತುಕಯಕ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ವಚ್ಯಾದೇಶ, ಯಕ್ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ವಚಿಸ್ಪಿಪಿಯೇಜಾ- (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಉಕಾರಾದೇಶ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ ಎಂಬಲ್ಲಿ ನಾ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವರೂಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಚ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಇಕೋ ಯೇಣಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರರೂಪ, ಯಣಾದೇಶ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಕ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಜೂರ್ಣಾ ಇವ—ಜ್ಯಾಷ್ ವಯೋಹಾನೌ ಧಾತು. ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ- ಶ್ರುಕಃ ಕಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕಾಚಾದುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ಪ. ರಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಲಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ರೇಫಾಂತ ಉಪಧಿಗೆ ದೀರ್ಘ. ರದಾಭ್ಯಾಂ ನಿಷ್ಠಾತೇ- (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ರೇಫದ ಪರದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠಾತಕಾರ ಬಂದುದರಿಂದ ನತ್ವ. ರಷಾಭ್ಯಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಣತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ನವುಂಸಕ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಶೇಷ್ಯಂದಸಿ ಬಹು ಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ.

—:—

ಸಂಹಿತಾ ಶಾತಃ

ಅಸ್ಮೇ ಸಾ ವಾಂ ಮಾಧ್ವೀ ರಾತಿರಸ್ತು ಸ್ತೋಮಂ ಹಿನೋತಂ ಮಾನ್ಯಸ್ಯ
ಕಾರೋಃ |

ಅನು ಯದ್ವಾಂ ಶ್ರವಸ್ಯಾ ಸುದಾನೂ ಸುವೀರ್ಯಾಯ ಚರ್ಷಣಯೋ
ಮದಂತಿ || ೪ ||

ಪದಸಾತಃ

ಅಸ್ಮೇ ಇತಿ | ಸಾ | ವಾಂ | ಮಾಧ್ವೀ ಇತಿ | ರಾತಿಃ | ಅಸ್ತು | ಸ್ತೋಮಂ | ಹಿನೋತಂ | ಮಾನ್ಯಸ್ಯ |
ಕಾರೋಃ |

ಅನು | ಯೇತ್ | ನಾಂ | ಶ್ರವಸ್ಯಾ | ಸುದಾನೂ ಇತಿ ಸುದಾನೂ | ಸುವೀರ್ಯಾಯ | ಚರ್ಷಣಯೇ |
ಮದಂತಿ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಮಾಧ್ವೀ ಮಧುಪೂರ್ಣಪಾತ್ರಯುಕ್ತಾವತ್ಸಿನೌ ನಾಂ ಯುವಗೋಃ ಸಂಬಂಧಿನೀ ಸಾ
ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ ರಾತಿರ್ದಾನಮಸ್ಮೇ ಅಸ್ಮಾಕಮಸ್ತು ಭವತು | ತದರ್ಥಂ ಮಾನ್ಯಸ್ಯ ಮನನೀಯಸ್ಯ ಕಾರೋಃ
ಸ್ತೋತುರಗಸ್ಯ ಸ್ತೋಮಂ ಸ್ತುತಿಂ ಹಿನೋತಂ | ಪ್ರೀಣಯತಂ | ಹೇ ಸುದಾನೂ ಶೋಭನಫಲದಾನಾ
ನಾಂ ಯುನಾಂ ಶ್ರವಸ್ಯಾ ಕೀರ್ತೀರನ್ನಸ್ಯ ವೇಚ್ಛಯಾ ಯದ್ಯಸ್ಮಾತ್ಸುವೀರ್ಯಾಯ ಯಜಮಾನಾಯ
ಶೋಭನಬಲಾಯ ನಾ ಚರ್ಷಣಯೋ ಮನುಷ್ಯಾ ಋತ್ವಿಗ್ರಾಸಾ ಅನು ಮದಂತಿ | ಅನುಕ್ರಮೇಣ
ಮಾದ್ಯಂತಿ ಯುವಾಭ್ಯಾಂ ಸಹ ಸ್ವಯಂ ನಾ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸುದಾನೂ—ಶೋಭನಾತ್ಮಕವಾದ ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಯೇತ್—ಯಾವ
ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ | ಚರ್ಷಣಯೇ—ಋತ್ವಿಗ್ರಾಸರಾದ ಮಾನವರು | ಸುವೀರ್ಯಾಯ—(ಯಜಮಾನನಿಗಾಗಿ ಅಥವಾ)
ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಫಲಕ್ಕಾಗಿಯೂ | ಶ್ರವಸ್ಯಾ—ಅನ್ನೇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೂ | ನಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನೂ | ಅನು ಮದಂತಿ—
ಕ್ರಮವಾಗಿ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುತ್ತಾರೆಯೋ (ಆದ್ದರಿಂದ) | ಮಾನ್ಯಸ್ಯ—ಸಂಭಾವಿತನೂ | ಕಾರೋಃ—ಸ್ತುತಿಕರ್ತನೂ
ಆದ ಅಗಸ್ತ್ಯನ | ಸ್ತೋಮಂ—ಸ್ತುತಿಯನ್ನು | ಹಿನೋತಂ—ಕೇಳಿ ತೃಪ್ತಿಪಡಿ | ಮಾಧ್ವೀ—ಮಧುಪೂರ್ಣವಾದ
ಪಾತ್ರೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ನಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಂದ ಬರತಕ್ಕದ್ದೂ | ಸಾ—ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದೂ ಆದ |
ರಾತಿಃ—ದಾನವು | ಅಸ್ಮೇ—ನಮಗೆ | ಅಸ್ತು—ಇರಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಶೋಭನಾತ್ಮಕವಾದ ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ ಋತ್ವಿಗ್ರಾಸ
ರಾದ ಮಾನವರು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಫಲಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಅನ್ನೇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೂ ಕ್ರಮವಾಗಿ ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನೂ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುತ್ತಾ
ರೆಯೋ ಆದ್ದರಿಂದ ಸಂಭಾವಿತನೂ, ಸ್ತುತಿಕರ್ತನೂ ಆದ ಅಗಸ್ತ್ಯನ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಕೇಳಿ ತೃಪ್ತಿಪಡಿ. ಮಧು
ಪೂರ್ಣವಾದ ಪಾತ್ರೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮಿಂದ ದತ್ತವಾಗತಕ್ಕದ್ದೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದೂ
ಆದ ದಾನವು ನಮಗಿರಲಿ

English Translation

Receivers of the oblation, may your liberality be displayed towards
us : be pleased with the hymn of the venerable author, so that men may
honour the institutor of the ceremony, as (they honour) you, liberal donors,
for the sake of renown.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸುದಾನೂ—ಶೋಭನಫಲದಾನೌ, ಮಂಗಳಾತ್ಮಕವಾದ ಫಲಗಳನ್ನು ದಾನಮಾಡತಕ್ಕವರು ಎಂದು ಅಶ್ವಿನೀತೇವತೆಗಳ ಗುಣವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದೆ. ದಾನುಶಬ್ದವು ರಸವೆಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಸುದಾನವಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ರಸಭರಿತರು ಅಥವಾ ರಸದಾತರು ಎಂಬರ್ಥವೂ ಉಂಟು. ಈ ಪದವು ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಾಗ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ರಸದಾತರು ಎಂದರೆ ಉತ್ತಮವಾದ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕವನ್ನು ಸುರಿಸುವವರು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪಿನ್ದಂತೈ ಪ್ರೋ ಮರುತಃ ಸುದಾನವಃ ಪಯೋ ಘತವದ್ವಿದಭೇಷ್ವಾಭುನಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೬೪-೬)

ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಮೇಲಿನ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಉದಾರವಾದ ದಾನವು ದೇವತೆಗಳ ಕಾರ್ಯವೇ ಅಲ್ಲದೆ ಯಜ್ಞ ಕರ್ತರ ಗುಣವಾಗಿಯೂ ಇರಬಹುದು.

ಇಷಂ ಪೃಂಚಂತಾ ಸುಕೃತೇ ಸುದಾನವ ಆ ಬರ್ಹಿಃ ಸೀದತಂ ನರಾ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೪೭-೮)

ಸೇದಗ್ನೇ ಅಸ್ತು ಸುಭಗಃ ಸುದಾನುರ್ಯಸ್ತಾ ನೈತೈನ ಹವಿಷಾ ಯ ಉಕ್ತೈಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೪-೪-೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ದಾನಿಗಳೆಂದು ಯಜ್ಞ ಕರ್ತರಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ೧೮-೪೩-೭ ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ದಾನು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸೋಮರಸವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು. ಅಲ್ಲದೇ,

ಉತ್ತರಾ ಸೂರಧರಃ ಪುತ್ರ ಅಸಿದ್ಧಾನುಃ ಶಯೇ ಸಹವತ್ಸಾ ನ ಭೇನುಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೩೨-೯)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ದಾನು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವೃತ್ತಮಾತೆಯಾದ ಅಸುರಸ್ತ್ರೀಯೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಪದದ ವಿಶೇಷಾರ್ಥವನ್ನು ಜೀರದಾನು ಎಂಬ ಪದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನೂ, ವಿಶೇಷಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನೂ ಹಿಂದೆಯೇ ತಿಳಿಸಿದೆ

ಚರ್ಷಣಯೋ—ಮ. ಸಂ. ೧-೧೦೯-೫ನೇ ಋಕ್ಪದ್ಧತಿಯವ ಚರ್ಷಣೇ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಸಾಯಣರು ಸರ್ವಸ್ಯ ದ್ರಷ್ಟಾರೌ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮೊದಲು ಹೇಳಿ ಅನಂತರ ಮನುಷ್ಯನಾಮ ವಾ ಚರ್ಷಣೇಶಬ್ದಃ (ನಿ ೩-೭) ಮನುಷ್ಯಾಕಾರೌ ವಾ ದ್ರಷ್ಟಾರೌ ವಾ ಸರ್ವಾರ್ಥಾನಾಂ | ಚರ್ಷಣೇಶಬ್ದವು ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮಾನವಾಕಾರದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನೋಡತಕ್ಕವರು ಎಂದಾದರೂ ಆಗಬಹುದೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಪುನಃ ೧-೧೦೯-೬ ನೇ ಋಕ್ಪದ್ಧತಿಯ ಚರ್ಷಣೇ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಮಾನವರೆಂದೇ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

Monier Williams ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ಕೃಷ್ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದುದೆಂದೂ, Griffith ಎಂಬುವನು ಚೇರ್ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದುದೆಂದೂ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದರ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಋಗ್ವೇದ ಸಂಹಿತಾ ಭಾಗ ೨ ಮತ್ತು ಪುಟ ೪ ರಲ್ಲಿ ವಿವರವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಮಾನ್ಯಸ್ಯ—ಈ ಪದದ ವಿಶೇಷಾರ್ಥವನ್ನು ಋಗ್ವೇದಸಂಹಿತೆಯ ೧೨ನೇ ಭಾಗದಲ್ಲಿ (ಪುಟ 725) ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಋ ಸಂ. ೧-೧೬೫-೧೫ನೇ ಋಕ್ನಲ್ಲಿರುವ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಪೂಜ್ಯನೆಂದರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಅಗಸ್ತ್ಯನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಅಗಸ್ತ್ಯನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿಸುವಾಗ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದೆ—

ಮಾನೇನ ಸಮಿತೋ ಯಸ್ಮಾತ್ ತಸ್ಮಾನ್ಮಾನ್ಯ ಇಹೋಚ್ಯತೇ |

ಯದ್ವಾ ಕುಂಭಾದೃಷಿರ್ಜಾತಃ ಕುಂಭೇನಾಪಿ ಹಿ ಮೀಯತೇ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೫.೧೫೩)

ಪೂಜಾರ್ಹನಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅಥವಾ ಮಾನ (ಅಳತೆ) ದ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಕುಂಭದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾದುದರಿಂದ ಎಂದರೆ ಕುಂಭರೂಪವಾದ ಮಾನದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾದುದರಿಂದಲೂ ಅಗಸ್ತ್ಯನಿಗೆ ಮಾನ್ಯನೆಂದು ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಅಗಸ್ತ್ಯನಿಗೆ ಮಾಂದಾರ್ಯಸ್ಯ, ಮಾನ್ಯಸ್ಯ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಗಳು ಅನೇಕಕಡೆಗಳಲ್ಲಿವೆ. Max Muller ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ೧-೧೬೫-೧೫ನೇ ಋಕ್ನಿಗೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾನೆ—

I translate ಮಾನ್ಯ, the son of ಮಾನ, because the poet is so called in I-139-8 is in all probability the same as our ಮಾಂದಾರ್ಯ, ಮಾನ್ಯ. But it may also be ಮಾನ್ಯ, descendant of ಮಾಂದಾರಿ.

(S. B. E XXXII. P. 206)

ಮಾನ ಎಂಬ ಅಂಕಿತನಾಮವು ಒಂದು ಸಂತತಿಯ ಮೂಲವುರೂಪನ ಹೆಸರು ಎಂದು ಅಂಗ್ಲ ಪಂಡಿತರು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಡುತ್ತಾರೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ Keith ಎಂಬುವನೂ ಸಹ ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಮಾನ is the name of man occurring in several passages of the Rig-veda. In one place, express mention is made of his son (ಸೂನು) by whom ಅಗಸ್ತ್ಯ must have been meant. In another passage, apparently the same meaning applies to ಮಾನ — ie. ಅಗಸ್ತ್ಯ as ಮಾನ.

[Index to Vedic names and subjects by Madconell & Keith. Vol. II. p. 152.]
ಎಂದರೆ,

ಅಪೋಜಾಮ ನಿವಚನಾನ್ಯಸ್ಯಿನ್ಮಾನಸ್ಯ ಸೂನುಃ ಸಹಸಾನೇ ಆಗ್ನಾ ||

ವಯಂ ಸಹಸ್ರನ್ಯುಷಿಭಿಃ ಸನೇನು ವಿದ್ಯಾಮೇಷಂ ವೃಜನಂ ಜೀರದಾನುಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೮೯-೮)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮಾನಸ್ಯ ಸೂನುಃ ಎಂದರೆ ಮಾನ ಎಂಬ ಋಷಿಪುತ್ರನಾದ ಅಗಸ್ತ್ಯ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಂಗ್ಲಪಂಡಿತರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ಆದರೆ, ಸಾಯಣರು ಇದೇ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಈ ರೀತಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಮಾನಸ್ಯ ಸೂನುಃ ; ಮೀಯತ ಇತಿ ಮಾನಃ ಮಂತ್ರಃ | ತಸ್ಯ ಸೂನುಃ ಅಗ್ನಿಃ ಮಂತ್ರೇಣ ಉತ್ಪಾದ್ಯಮಾನತ್ವಾತ್ | ಮಾನಸ್ಯ ಸೂನೌ ಅಗ್ನೌ ||

(ಋ. ಭಾ. ೧-೧೮೯-೮)

ಮಾನವೆಂದರೆ ಮಂತ್ರ. ಇದರ ಮಗ ಅಗ್ನಿ. ಆದುದರಿಂದ ಮಾನಸ್ಯ ಸೂನುಃ ಎಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯಿಂದರ್ಥ, ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಂತೆಯೇ,

ಸತ್ರೇ ಹ ಜಾತಾವಿಷಿತಾ ನಮೋಭಿಃ ಕುಂಭೇ ರೇತಃ ಸಿಷಿಚಿತುಃ ಸಮಾನಂ |

ತತೋ ಹ ಮಾನ ಉದಿಯಾಯ ಮಧ್ಯಾತ್ತತೋ ಜಾತಮೃಷಿಮಾಹುರ್ವಸಿಷ್ಯಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೩೩-೧೩)

ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಗಸ್ತ್ಯನೆಂದೇ ಅರ್ಥವಾದರೂ ಸಹ ಮಾನ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಅಂಕಿತನಾಮವೆಂದು ತಿಳಿಸಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಮಾನಸ್ಯ ಎಂಬ ಪದವಿರುವಾಗಲೆಲ್ಲಾ ಅಂಗ್ಲಪಂಡಿತರು ಅರ್ಥಮಾಡುವುದಕ್ಕೂ ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸುವುದಕ್ಕೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಮಾನಪುತ್ರನಾದ ಅಗಸ್ತ್ಯನೆಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಸಂಭಾವಿತನೂ ಪೂಜ್ಯನೂ ಆದ ಅಗಸ್ತ್ಯನೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕಾರೋಃ—ಸ್ತೋತುಃ ಅಗಸ್ತ್ಯಸ್ಯ | ಸ್ತುತಿಕರ್ತನಾದ ಅಗಸ್ತ್ಯನ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರೂ ಕಾರುಶಬ್ದವನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರೇ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ, ೩-೧೯) ಬೃಹದ್ದೇವತಾಕಾರರು ಈ ಪದವನ್ನು ಕವಿಗಳು, ಸೂಕ್ಷ್ಮದ್ರಷ್ಟೃಗಳಾದ ಋಷಿಗಳು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಗ್ನೇಸ್ತು ಯಾನಿ ಸೂಕ್ತಾನಿ ಪಂಚನಾಮಾನಿ ಕಾರವಃ |

ಷಡ್ವಿಂಶತಿಸ್ತಥೇಂದ್ರಸ್ಯ ಪ್ರಾಹುಃ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಸಪ್ತ ಚ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೨-೨೨)

ಪೃಥಕ್ಕ್ತೇನ ಸಮಾಸೈಸ್ತು ಯಜ್ಞೇ ಯಚ್ಛಸ್ಯತೇ ನೃಭಿಃ |

ಸ್ತುವಂತ್ಯಾಪ್ರೀಷು ತೇನೇಮಂ ನರಾಶಂಸಂ ತು ಕಾರವಃ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೨-೨೮)

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಾರುಗಳು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಕವಿಪರಾಂಶವಾದ ಪದವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮಕ್ಕಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ,

ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆದಭಿ ಗೃಣಂತಿ ಕಾರವೋ ವಯೋ ವದಂತೆ ಋತುಥಾ ಶಕುಂತಯಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೪೩-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲೂ ಕವಿಯೆಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದನ್ನು ಹಿಂದೆ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಸ್ಮೀ—ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಶೇ ಆದೇಶ

ಮಾಧ್ವೀ—ಮಧೋರಜ್ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ಸರದಲ್ಲಿ ಮಧು ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಅಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ಋತ್ಯನಾಸ್ತ್ಯು—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ ಯಣಾದೇಶವು ನಿಪಾತವಾಗಿದೆ. ಅಮಂತ್ರಿತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಾತಿಃ—ಮಂತ್ರೇವ್ಯಷೇಷಜಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೬) ಕ್ತಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಹಿನೋತಮ್—ಹಿ ಗತಾ ವೃದ್ಧಿ ಚ ಧಾತು. ಸ್ವಾದಿ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ತಪ್ಪನಪ್ಪನ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಬಾದೇಶ. ಸ್ವಾದಿಭ್ಯಃಶ್ಚುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಚು ವಿಕರಣ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕಾರೋಃ—ಡುಕ್ಯೇ ಕರಣೇ ಧಾತು ಕೃವಾಪಾ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಚೋಜ್ಞಾತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶ್ರವಸ್ಯಾ—ಶ್ರವಃಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛತಿ ಶ್ರವಸ್ಯತಿ. ಸುಪಆತ್ಮನಃಕೃಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್. ಅಪ್ರತ್ಯಯಾತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಜಂತದ ಮೇಲೆ ಆಕಾರ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಟಾಪ್. ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ - ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸರ್ವವರ್ಧಿ

ಸುವೀರ್ಯಾಯ—ಶೋಭನಂ ವೀರ್ಯಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ತಸ್ಮೈ. ವೀರ್ಯವೀರ್ಯೌಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುಸ್ವರಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಾಗಿ ಉತ್ತರ ಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿ ಏಕ ವಚನಾಂತರೂಪ.

ಚರ್ಷಣಯಃ—ಕೃಷ ವಿಲೇಖನೇ. ಧಾತು. ಕೃಷೇರಾದೇಶಚಿಃ (ಉ. ಸೂ. ೨೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆದಿಯ ಕಕಾರಕ್ಕೆ ಚಕಾರಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತು ಮುಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಆಟ್-ಕುಪ್ಪಾಜ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ

ಮದಂತಿ—ಮದೀ ಹರ್ಷಗ್ಗೇಪನಯೋಃ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಚಯುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಏಷ ವಾಂ ಸ್ತೋಮೋ ಅಶ್ವಿನಾವಕಾರಿ ಮಾನೇಭಿರ್ಮಘವಾನಾ ಸುವೃಕ್ತಿ |
ಯಾತಂ ವರ್ತಿಸ್ತನಯಾಯ ತ್ಮನೇ ಚಾಗಸ್ಯೇ ನಾಸತ್ಯಾ ಮದಂತಾ || ೫ ||

ಪದನಾಠಃ

ಏಷಃ | ವಾಂ | ಸ್ತೋಮಃ | ಅಶ್ವಿನಾ | ಅಕಾರಿ | ಮಾನೇಭಿಃ | ಮಘವಾನಾ | ಸುವೃಕ್ತಿ |
ಯಾತಂ | ವರ್ತಿಸಃ | ತನಯಾಯ | ತ್ಮನೇ | ಚ | ಅಗಸ್ಯೇ | ನಾಸತ್ಯಾ | ಮದಂತಾ || ೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ಹೇ ಮಘವಾನಾ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ನ ವಂತೌ ವಾಂ ಯುವಾಭ್ಯಾಮೇಷ ಸ್ತೋಮಃ
ಸ್ತೋತ್ರಂ ಸುವೃಕ್ತಿ ಸುಷ್ಮ ಪಾಪವರ್ಜನಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಯದ್ವಾ ಸುಸಮಾಪ್ತೃಕಾರಿ | ಕೃತಃ |
ಕೀದೃಶೋಽಯಂ | ಮಾನೇಭಿರ್ಮಾರ್ಗೈರ್ಹವಿಷ್ಪ್ರದಾನರೂಪೈಃ ಸಹಿತಃ | ಹೇ ನಾಸತ್ಯಾಸತ್ಯರಹಿತೌ
ಯುವಾಮಗಸ್ತ್ಯ ಏತನ್ನಾನ್ನಿ ಮಹರ್ಷೌ ಮಯಿ ಮದಂತಾ ಮಾದ್ಯಂತೌ ಸಂತೌ ವರ್ತಿರ್ಗೃಹಂ
ಯಜ್ಞ ಸಂಬಂಧಿ ಯಾತಂ | ಪ್ರಾಪ್ನುತೇ | ಕಿಮರ್ಥಂ | ತನಯಾಯ ಪುತ್ರಾದಿಲಾಭಾಯ ತ್ಮನ ಆತ್ಮನೇ
ಚ ಹಿತಾಯ ||

| ಶ್ರುತಿಸಾರ್ಥಃ |

ಮಘವಾನಾ- ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನದಿಂದ ಯುಕ್ತರಾದ | ಅಶ್ವಿನೌ-ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ |
ವಾಂ-ನಿಮಗಾಗಿ | ಮಾನೇಭಿಃ-ಹವಿಷ್ಪ್ರದಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ | ಸುವೃಕ್ತಿ-ಪಾಪವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ
ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದೂ (ಅಥವಾ ಪೂರ್ಣವಾದದ್ದೂ) ಆದ | ಏಷಃ ಸ್ತೋಮಃ-ಈ ಸ್ತುತಿಯು | ಅಕಾರಿ-ನಿರ್ಮಿತ
ವಾಗಿದೆ | ನಾಸತ್ಯಾ-ಆಸತ್ಯರಹಿತರಾದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, (ನೀವಿಬ್ಬರೂ) | ಅಗಸ್ಯೇ-ಅಗಸ್ಯನೆಂದು
ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ನನ್ನಲ್ಲಿ (ನನ್ನ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ) | ಮದಂತಾ-ತ್ವಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವರಾಗಿ | ತನಯಾಯ-
ಪುತ್ರಾದಿ ಲಾಭಕ್ಕಾಗಿಯೂ | ತ್ಮನೇ ಚ-ಆತ್ಮಹಿತಕ್ಕಾಗಿಯೂ | ವರ್ತಿಸಃ-ಯಜ್ಞಗೃಹಕ್ಕೆ | ಯಾತಂ-
ಬನ್ನಿರಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮಗಾಗಿ ಹವಿಷ್ಪ್ರದಾನದಿಂದ ಕೂಡಿ
ದುದೂ, ಪಾಪವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದೂ ಮತ್ತು ಪೂರ್ಣವಾದದ್ದೂ ಆದ ಸ್ತುತಿಯು ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿದೆ.
ಆಸತ್ಯರಹಿತರಾದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಅಗಸ್ಯನೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ನನ್ನ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ತೃಪ್ತ
ರಾಗಿ ಪುತ್ರಾದಿ ಲಾಭಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಆತ್ಮಹಿತಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಸಹ ನನ್ನ ಯಜ್ಞಗೃಹಕ್ಕೆ ಬನ್ನಿರಿ.

English Translation

Ashwins, possessors of wealth, this sin-removing hymn has been addressed to you, together with respectful (oblations): Nasatyas, be favourable to Agastya; come to his dwelling for (conferring on him) progeny, and for his own (good).

(ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು)

ಮಘವಾನಾ—ಈ ವಿಶೇಷಣಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಹರ್ವಿರ್ವಿಕ್ರಣಾನ್ಯ ಯುಕ್ತಾ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನದಿಂದ ಕೂಡಿದ (ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು) ಎಂದರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಮಘವಾನ್ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಇಂದ್ರನ ಪರವಾಗಿಯೇ ಇದ್ದರೂ ಸಹ, ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ಗುಣಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವಾಗಲೂ ಸಹ ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಅಥವಾ ಮಘ ಶಬ್ದವನ್ನು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ನರೂಪವಾದ ಧನವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಮಘಮಿತಿ ಧನನಾಮಭೇದಂ ಮಂಹತೇರ್ವಾನಕರ್ಮಣಃ | ಎಂಬ ಮಘಶಬ್ದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಮಘೋನೀ ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೧-೭). ಅದರಂತೆಯೇ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಸನ್ನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಮಘವಾನಾ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಕ್ಕೆ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಅಥವಾ,

ಮಘವಾನಾ ಎಂದರೆ ವಿಷ್ಣುವಿನೊಡಗೂಡಿರುವ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದರೂ ತಪ್ಪಾಗಲಾರದು. ಹೇಗೆಂದರೆ, ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ, ವಿಷ್ಣುವಿಗೂ ಮುಖ್ಯಾ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನೂ ಹೇಳಿರುವ ವಿಷಯವನ್ನು ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ. (ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೪-೧೧-೧೩) ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಮುಖ ರೂಪನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೂ ಇರುವ ಸಾಹಚರ್ಯವೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದು. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಸಹ ಹಿಂದೆ,

ತಮಸ್ಯ ರಾಜಾ ವರುಣಸ್ತಮಶ್ವಿನಾ ಕೃತುಂ ಸಚಿಂತ ಮಾರುತಸ್ಯ ನೇಧಸಃ |

ಧಧಾರ ದಕ್ಷಮುತ್ತಮಮಹರ್ವಿದಂ ವ್ರಜಂ ಚ ವಿಷ್ಣುಃ ಸಖಿನಾ ಅಪೋರ್ಣತೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೫೬-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಸನ್ನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ತಿಳಿಸಿದೆ. (ಋಗ್ವೇದ ಸಂಹಿತಾ ಭಾಗ ೧೧: ಪುಟ 656-657) ಅಲ್ಲದೆ, ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇದೇ ಸಾಹಚರ್ಯವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಯದಿಂದ್ರೇಣ ಸರಥಂ ಯಾಥೋ ಅಶ್ವಿನಾ ಯದ್ವಾ ನಾಯುನಾ ಭವಥಃ ಸನೋಕಸಾ |

ಯಾದಾದಿತ್ಯೇಭಿರ್ಯುಭಿಃ ಸಜೋಷಾ ಯದ್ವಾ ವಿಷ್ಣೋರ್ವಿ ಕೃಮಣೇಷು ತಿಷ್ಠಥಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೯-೧೨)

ಇತ್ಯಾದಿಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸಾಹಚರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ವಿಷಯವು ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಮುಘವಾನಾ ಎಂದರೆ ವಿಷ್ಣುವಿನೊಡಗೂಡಿದ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿದರೂ ಮಾಡಬಹುದು. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿಸವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದೇ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಉಚಿತವಾಗಿರುವುದಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೆ.

ಸುವೃಕ್ತಿ—ಸುಷ್ಮ ಪಾಸವರ್ಜನಂ ಯಥಾಭವತಿ ತಥಾ | ಯದ್ವಾ | ಸುಸಮಾಪ್ತಿ—ಪಾಪದಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬಿಡುಗಡೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು ಅಥವಾ ಶುದ್ಧವಾದ ಸಮಾಪ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದು ಎಂದರ್ಥ. ಈ ಪದವು ಸ್ತೋಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಒಂದೊಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು,

ಇಯಂ ಶುಷ್ಮೇಭಿರ್ಬಿಸಖಾ ಇವಾರುಜತ್ಸಾನು ಗಿರೀಣಾಂ ತನಿಷ್ಠೇಭಿರೂರ್ಮಿಭಿಃ |

ಸಾರಾವತಕ್ಷೀಮವಸೇ ಸುವೃಕ್ತಿಭಿಃ ಸರಸ್ವತೀಮಾ ನಿವಾಸೇಮು ಧೀತಿಭಿಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬. ೬೧. ೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿರುವ ಸುವೃಕ್ತಿಭಿಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸುಪ್ರವೃತ್ತಾಭಿಃ ಶೋಭನಾಭಿಃ ಸ್ತುತಿಭಿಃ ಎಂದು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ತುತಿಯೆಂದೇ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ವೃಕ್ತಿಶಬ್ದವು ವರ್ಜನಾರ್ಥಕವಾಗಿಯೂ ಸಹ ಬೇರೆ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ,

ಕುನಿದಂಗೆ ಯವಮಂತೋ ಯವಂ ಚಿದ್ಯಥಾ ದಾಂತ್ಯನುಪೂರ್ವಂ ನಿಯೂಯ |

ಇಹೇಹೈಷಾಂ ಕೃಣುಹಿ ಭೋಜನಾನಿ ಯೇ ಬರ್ಹಿಷೋ ನಮೋವೃಕ್ತಿಂ ನ ಜಗ್ಮುಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೩೧-೨)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ನಮೋವೃಕ್ತಿಂ ನಮಸಃ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಸ್ಯಾನ್ನಸ್ಯ ನಮಸ್ಕಾರಾತ್ಮಕಸ್ಯ ಸ್ತೋತ್ರಸ್ಯ ವಾ ವರ್ಜನಮು ಕರಣಂ ನ ಜಗ್ಮುಃ | ನಮಸ್ಕಾರಾತ್ಮಕವಾದ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಡಲಿಲ್ಲ ಎಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವೃಕ್ತಿಶಬ್ದವು ವರ್ಜನಾರ್ಥಕವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದರೆ ಈ ಪದವು ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದೇ ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ,

ಅಸ್ಮಾ ಇದು ತ್ಯಮುಪಮಂ ಸ್ವರ್ಷಾಂ ಭರಾಮ್ಯಾಗೂಷಮಾಸ್ಯೇನ |

ಮುಂಹಿಷ್ಯಮಚ್ಛೋಕ್ತಿಭಿರ್ಮತೀನಾಂ ಸುವೃಕ್ತಿಭಿಃ ಸೂರಿಂ ವಾವೃಧಧ್ಯೈ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೧-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಕಡೆಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ತುತಿಯೆಂದೇ ಅರ್ಥ.

ವರ್ತಿಃ—ವರ್ತನಹೇತುಭೂತಂ ಗೃಹಂ | ವಾಸಮಾಡಲು ಆಧಾರಭೂತವಾದ ಮನೆಯೆಂದರ್ಥವೆಂದು ಸಾಯಣರು ಈ ಪದವು ಬರುವೆಡೆಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಸ್ತುಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಮಾರ್ಗವೆಂದರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ,

ತ್ರಿವರ್ತಿಯಾರ್ತಂ ತ್ರಿರನುವ್ರತೇ ಜನೇ ತ್ರಿಃ ಸುಪ್ರಾ ವ್ಯೇ ತ್ರೇಧೇವ ಶಿಕ್ಷತಂ |

ತ್ರಿರ್ನಾಂದ್ಯಂ ವಹತಮುತ್ಪಿನಾ ಯುವಂ ತ್ರಿಃ ಪೃಷ್ಠೋ ಅಸ್ಮೇ ಅಕ್ಷರೇವ ಪಿನ್ವತಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧. ೩೪. ೪.)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ವರ್ತಿಯೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಗೃಹವೆಂದೂ ಸ್ವಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ಪಥವೆಂದೂ ಅರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ತ್ರಿವರ್ತೀ, ಅತ್ಪಿನಾವರ್ತೀ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವರ್ತಿಸಬ್ಧ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವ ೧. ೧೧೬. ೧೮ ; ೧. ೧೧೭. ೨ ; ೧. ೧೧೯. ೪. ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಿರುವ ಸೂಕ್ತಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಪರವಾದವೇ ಆಗಿವೆ. ಯೆಂಬುದು ಒಂದು ವಿಶೇಷವಿಷಯ, ಅದರೇ,

ಇಷಂ ದುಹಂತುಸ್ಸದುಘಾಂ ವಿಶ್ವಧಾಯಸಂ ಯಜ್ಞಪ್ರಿಯೇ ಯಜನಾನಾಯ ಸುಕ್ರತೋ |

ಅಗ್ನೇ ಘೃತಸ್ಸುಸ್ತ್ರಿಯತಾನಿ ದೀದ್ಯದ್ವರ್ತಿಯೇಜ್ಞಂ ಪರಿಯಂತುಸ್ಸುಕ್ರತೋಯಸೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦. ೧೨೨. ೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅಗ್ನಿ ಪರವಾದ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಗೃಹವೆಂದರ್ಥ ಮಾಡಿದೆ. ಸಾಯಣರೂ ಸಹ ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಮಾರ್ಗವೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ,

ಯೋ ಹ ಸ್ಯ ನಾಂ ರಥಿರಾ ವಸ್ತ ಉಸ್ರಾ ರಥೋ ಯುಜಾನಃ ಪರಿಯಾತಿ ವರ್ತೀ |

ತೇನ ನಃ ಶಂಯೋರುಷಸೋ ವೃಷ್ವಾ ನೃಶ್ವಿನಾ ವಹತಂ ಯಜ್ಞೇ ಅಸ್ಮಿನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭. ೬೯. ೫.)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ವರ್ತೀ ಮಾರ್ಗಂ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಇದು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನೇ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದ ಮಂತ್ರವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿ ಗೃಹವೆಂದರ್ಥ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಇದು ಯಜ್ಞಗೃಹಕ್ಕೆ ಪರ್ಮಾಯಪದವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಆಕಾರಿ — ಡುಕ್ಯುಕ್ಯ ಕರಣೇ ಧಾತು ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಕವಚನಾಂತರೂಪ ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಾನೇಭಿಃ—ಮನ ಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು. ಘೃಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತಉಪಧಾಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿ. ಜ್ಞಾತೃದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಭಿಷ್ ಪರವಾದಾಗ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಿಸಿಗೆ ಐಸ್ ವಿಕಲ್ಪವಾದುದರಿಂದ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎತ್ತು.

ಮಘವಾನಾ—ಛಂದಸೀವನಿಪೌ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ತರ್ಥದಲ್ಲಿ ವನಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಂಖೋಧ ನಾದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಆಮಂತ್ರನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಸುವೃಕ್ತಿ—ವೃಜೀ ವರ್ಜನೇ. ಧಾತು. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ತಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚೋಃಕುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವ. ಖರಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚತ್ವ. ಶೋಭನಂ ವೃಕ್ತಿ ಯಸ್ಮಿನ್ ಕರ್ಮಣಿ ತದ್ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ. ಸುವೃಕ್ತಿ ನಞ್ ಸುಭ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಾಕಮ್—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ನ.ಧ್ಯಮಪುರುಷದ್ವಿ ವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿ ಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ನರ್ತಿಃ—ವೃತು ನರ್ತನೇ. ಧಾತು. ಹೈಪಿಷಿರುಹಿ—(ಉ. ಸೂ. ೪-೫೫೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ತ್ವನೇ—ಮಂತ್ರೇಷ್ಟಾಜ್ಯಾ ದೇರಾತ್ವನಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಯ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪಬರುತ್ತದೆ.

ಮದಂತಾ—ಮದ ತೃಪ್ತಿಯೋಗೇ. ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶತ್ರಾದೇಶ. ವೃತ್ಯಾದಿಂದ ಶಪ್ ವಿಶರಣ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ ಸೂತ್ರ ದಿಂದ ಆಕಾರಾದೇಶ.

:0:

ಸಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅತಾರಿಷ್ಟ ತಮಸಸ್ಪಾರಮಸ್ಯ ಪ್ರತಿ ನಾಂ ಸ್ತೋಮೋ ಅಶ್ವಿನಾನಧಾಯಿ ।

ಏಹ ಯಾತಂ ಸಫಿಭಿದೇವಯಾನೈರ್ವಿದ್ಯಾಮೇಷಂ ವೃಜನಂ ಜೀರ-

ದಾನುಂ ॥ ೬ ॥

ಋದಪಾಠಃ

ಅತಾರಿಷ್ಟ । ತಮಸಃ । ಪಾರಂ । ಅಸ್ಯ । ಪ್ರತಿ । ನಾಂ । ಸ್ತೋಮಃ । ಅಶ್ವಿನಾ । ಅಧಾಯಿ ।

ಆ । ಇಹ । ಯಾತಂ । ಸಫಿಭಿಃ । ದೇವಯಾನೈಃ । ವಿದ್ಯಾಮು । ಇಷಂ । ವೃಜನಂ । ಜೀರದಾನುಂ ॥

॥ ೬ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅತಾರಿಷ್ಟೇತಿ ಷಷ್ಠೀ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾ ॥

॥ ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥಃ ॥

ಅಶ್ವಿನೌ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ । ಅಸ್ಯ ತಮಸಃ—(ಶ್ರೀಯಸ್ಸಿಗೆ ವಿಘ್ನಕಾರಿಯಾದ) ಈ ದುಃಖದ । ಪಾರಂ—ಕೊನೆಯನ್ನು । ಅತಾರಿಷ್ಟ—(ನಿಮ್ಮ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ) ದಾಟಿದ್ದೇವೆ । ನಾಂ ಪ್ರತಿ—ನಿಮ್ಮನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ । ಸ್ತೋಮಃ—ಸ್ತುತಿಯು । ಅಧಾಯಿ—ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿದೆ (ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ) । ದೇವಯಾನೈಃ ಸಫಿಭಿಃ—ದೇವತೆ

ಗಳು ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ ಮಾರ್ಗಗಳಿಂದ | ಇಹ—ಈ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ | ಆ ಯಾತೆಂ—ಬನ್ನಿರಿ | (ವಯಂ—ನಾವು) |
ಇಷಂ—ಅನ್ನವನ್ನೂ | ವೃಜನಂ—ಬಲವನ್ನೂ | ಜೀರದಾನುಂ—ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನೂ | ವಿದ್ಯಾಮು—
ಪಡೆಯುವಂತಾಗಲಿ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನಿದೇವತೆಗಳೇ, ಶ್ರೀಯಸ್ಸಿಗೆ ವಿಘ್ನಕಾರಿಯಾದ ಈ ದುಃಖದ ಅಂತವನ್ನು ನಿಮ್ಮ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ
ದಾಟಿದ್ದೇವೆ. ನಿಮ್ಮನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಈ ಸ್ತುತಿಯು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ದೇವತೆಗಳು ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ ಮಾರ್ಗಗಳಿಂದ
ಈ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬನ್ನಿರಿ. ನಾವು ಅನ್ನವನ್ನೂ, ಬಲವನ್ನೂ, ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನೂ ಪಡೆಯುವಂತಾಗಲಿ.

English Translation

(Through your aid), Ashwins, we cross over the limit of darkness : to
you this (our hymn) has been addressed : come hither by the path traversed
by the gods, that we may obtain food, strength, and long life.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ದೇವಯಾನ್ತೈಃ ಪಥಿಭಿಃ—ದೇವಗಂತವೈ ಮಾರ್ಗೈಃ | ದೇವತೆಗಳು ಸಂಚರಿಸುವ ಮಾರ್ಗಗಳಿಂದ
ಎಂದು ಭೌತಿಕವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ದೇವಯಾನ, ಪಿತೃಯಾನ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ
ಪಾರಿಭಾಷಿಕವಾದ ಅರ್ಥವಿದೆ. ಆದರೆ ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ದೇವಯಾನವೆಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ದೇವತೆಗಳು
ಸಂಚರಿಸುವ ಮಾರ್ಗವೆಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ
ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದ ತಾತ್ಪರ್ಯವೂ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ.

ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ದೇವಯಾನ ಮತ್ತು ಪಿತೃಯಾನ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಂದ ಪುರುಷನ ಮರಣಾನಂತರ
ಅವನ ದೇಹವು ಭಸ್ಮವಾಗಿ ನಿತ್ಯನಾಗಿರುವ ಆತ್ಮನು ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ ಮಾರ್ಗಗಳೆರಡು ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.
ಸತ್ಯರ್ಮಕ್ಕೆ ಫಲವನ್ನನುಭವಿಸಲು ಹೋಗತಕ್ಕ ಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೇವಯಾನ ಇನ್ನೊಂದು ಪಿತೃಯಾನ. ಒಂದು
ದೇವತೆಗಳ ಮಾರ್ಗ ; ಮತ್ತೊಂದು ಪಿತೃಗಳ ಮಾರ್ಗ. ಪಂಚಾಗ್ನಿ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನರಿತು ಸತ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆಯ
ನ್ನಿಟ್ಟಿರುವವರು ದೇವಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹೊರಟು ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಸೇರುತ್ತಾರೆ. ಇವರ ಮರಣಾನಂತರ ಆತ್ಮನು ಜ್ವಾಲೆ
ಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ತನ್ನೂಲಕ ಅಹಸ್ಸನ್ನೂ, ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷವನ್ನೂ, ಉತ್ತರಾಯಣವನ್ನೂ, ಸಂವತ್ಸರವನ್ನೂ, ಆದಿತ್ಯ
ನನ್ನೂ, ವಿದ್ಯುತ್ತನ್ನೂ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ತನ್ನೂಲಕ ಅಮಾನವನಾದ ಪುರುಷನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪಡೆಯು
ತ್ತಾನೆ—ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಯಾರು ಕೇವಲ ಯಜ್ಞದಿಂದಲೂ ದಾನಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಲೋಕವನ್ನು ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸುತ್ತಾರೆಯೋ ಎಂದರೆ
ಪಂಚಾಗ್ನಿ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನರಿಯದೇ ಕೇವಲ ಸತ್ಯರ್ಮನಿರತರಾಗಿರುವರೋ ಅಂತಹವರು ಮರಣಾನಂತರ ಬೇರೆ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ
ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾರೆ. ದೇಹವು ದಗ್ಧವಾದನಂತರ ಆತ್ಮನು ಧೂಮದೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿ ಅನಂತರ ರಾತ್ರಿಯನ್ನೂ, ತನ್ನೂಲಕ

ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷವನ್ನೂ, ತದ್ವಾರಾ ದಕ್ಷಿಣಾಯನವನ್ನೂ ಅನಂತರ ಪಿತೃಲೋಕವನ್ನೂ ಕೊನೆಗೆ ಚಂದ್ರಲೋಕವನ್ನೂ ನೇರುತ್ತಾರೆ. ಅದೇ ಅವರ ಚರಮಸ್ಥಾನವು. ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅವರ ಸತ್ಪುರ್ಮಗಳಿಗನುಗುಣವಾದ ಫಲಗಳನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅನುಭವಿಸಿ, ಪಿತೃಗಳೊಂದಿದ್ದು, ತಮ್ಮ ಕರ್ಮದ ಸಂಸ್ಕಾರವು ಮುಗಿದೊಡನೆಯೇ ಪುನಃ ಅದೇ ಧೂಮವಾಗ್ವಾಗ ಪೃಥ್ವಿಗೆ ಹಿಂತಿರುಗುತ್ತಾರೆ. ಇದೇ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರತಕ್ಕ ದೇವಯಾನ ಮತ್ತು ತೃಪ್ತಿಯಾನಗಳ ಸ್ವರೂಪವು.

ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ನಾವು ಗಮನಿಸಬೇಕಾದುದೇನೆಂದರೆ, ಮೇಲೆ ವಿವರಿಸಿದಂತೆ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ಭಾವವೆಲ್ಲವೂ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ದೇವಯಾನ ಪದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುತ್ತದೆಯೇ ಅಥವಾ ಕೇವಲ ದೇವತೆಗಳು ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ ಭೌತಿಕವಾದ ಮಾರ್ಗವೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆಯೇ ಎಂಬುದು. ಇದರಂತೆಯೇ, ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ಪಿತೃಯಾನ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಸಹ ಯಾವ ಅರ್ಥ ಎಂಬುದನ್ನೂ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ವಿಮರ್ಶಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ.

ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ದೇವಯಾನ ಎಂಬ ಪದವು ಒಟ್ಟು ಹದಿನಾರು ಸಲ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. [೧-೨೨-೭; ೧. ೧೬೨-೪; ೧. ೧೮೩-೬, ೧-೧೮೪-೬ ೪. ೩೭-೧; ೫ ೪೩-೬; ೭. ೩೮-೮ ೭. ೭೬-೨; ೧೦. ೧೮-೧; ೧೦. ೫೧-೨; ೧೦-೫೧-೫; ೧೦. ೯೮-೧೧; ೧೦. ೧೮೧-೩.] ಈ ಸಂದರ್ಭಗಳೆಲ್ಲಾ ಸಾಯಣರು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅವರ ವಿವರಣೆಯ ಪ್ರಕಾರ ನೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಯಜ್ಞ ಕರ್ತರಾದ ಮಾನವರು ತಮ್ಮ ಹವಿಸ್ಸುಗಳೊಂದಿಗೆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಲು ಹೋಗತಕ್ಕ ಮಾರ್ಗವೆಂದೂ ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಪೃಥ್ವಿಗೆ ಬರತಕ್ಕ ಮಾರ್ಗವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪಿತೃಯಾನವೆಂಬ ಪದವು ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಒಂದು ಸಲ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆ ಪ್ರಯೋಗವು ಯಾವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲೆಂದರೆ,

ಯಂ ತ್ವಾ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಯಂ ತ್ವಾಪಸ್ತ್ವಿಷ್ವಾ ಯಂ ತ್ವಾ ಸುಜನಿಮಾ ಜಜಾನ |

ಪಂಥಾಮನು ಪ್ರವಿದ್ವಾನ್ ಪಿತೃಯಾಣಂ ದ್ಯುಮದಗ್ನೇ ಸಮಿಧಾನೋ ವಿ ಭಾಹಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೨-೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳಿಂದಲೂ ಆಪ್ತುಗಳಿಂದಲೂ, ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನಿಂದಲೂ, ತೃಪ್ತೃವಿನಿಂದಲೂ, ಪ್ರಜ್ವಲಿತನಾದವನೂ ಮತ್ತು ಪಿತೃಯಾಣದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅರಿತವನೂ ಆದ ಆಗ್ನಿಯು ಪ್ರಜ್ವಲಿತನಾದೊಡನೆಯೇ ಪ್ರಕಾಶಿತನಾಗಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಮೂರನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿರುವ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆಯಂತೆ “ಪಿತೃಯಾಣಂ ಪಿತರೋ ಯೇನ ಮಾರ್ಗೇಣ ಗಚ್ಛಂತಿ ತಂ” ಪಿತೃಗಳು ಯಾವ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವರೋ ಆ ಮಾರ್ಗವೆಂದರ್ಥ.

ನೂರ ಎಂಭತ್ತೈದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು.

ಕತರಾ ಪೂರ್ವೋತ್ಥೇಕಾದಶರ್ಚಂ ಷಷ್ಠಂ ಸೂಕ್ತಮಾಗಸ್ಯಂ ತ್ರಿಷ್ಟುಭಂ | ಕತರೈಕಾದಶ
ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀಯಮಿತ್ಯನುಕ್ರಾಂತಂ || ಅಭಿಪ್ಲವಿಕೇ ಷಷ್ಠೇಽಹನಿ ವೈಶ್ವದೇವಶಸ್ತ್ರೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯ-
ನಿವಿದ್ಧಾನಮಿದಂ | ತೃತೀಯಸ್ಯೇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರೀತಂ | ಕತರಾ ಪೂರ್ವೋಷಾಸಾನಕ್ಷೇತಿ ವೈಶ್ವದೇವಂ |
ಅ. ೨-೨ | ಇತಿ || ಮಹಾವ್ರತೇಽಪಿ ವೈಶ್ವದೇವಶಸ್ತ್ರ ಇದಮೇವ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯನಿವಿದ್ಧಾನಂ | ಉತ್ತ-
ಮಾದಾಭಿಪ್ಲವಿಕಾತ್ಮತೀಯಸವನಂ | ಐ. ಅ ೫-೩-೨ | ಇತ್ಯತಿದೇಶಾತ್ ||

ಅನುವಾದವು—ಕತರಾ ಪೂರ್ವ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ
ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಅಗಸ್ಯನು ಋಷಿಯು ; ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು
ದೇವತೆಯು ; ತ್ರಿಷ್ಟುವಾಂಛದಸ್ಸು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಕತರೈಕಾದಶ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀಯಂ ಎಂದು ಹೇಳಿ
ರುವುದು. ಅಭಿಪ್ಲವಯಾಗದ ಆರನೆಯ ದಿನವ ವೈಶ್ವದೇವಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವಾಗ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ
ದೇವತೆಗಳ ನಿವಿದ್ಧಾನ (ಗುಣಾಶಂಸನ) ಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನ
ಶ್ರೌತ ಸೂತ್ರದ ತೃತೀಯಸ್ಯ ಎಂಬ ಖಂಡದ ಕತರಾಪೂರ್ವೋಷಾಸಾನಕ್ಷೇತಿ ವೈಶ್ವದೇವಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ
ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಅ. ೨-೨). ಮತ್ತು ಮಹಾವ್ರತದಲ್ಲಿ ವೈಶ್ವದೇವಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರ ಪಠನಮಾಡುವಾಗ ದ್ಯಾವಾ
ಪೃಥಿವೀ ಸಂಬಂಧವಾದ ನಿವಿದ್ಧಾನ ಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವು ಐತರೇಯಾರಣ್ಯಕದ (ಐ. ೫-೩-೨)
ಉತ್ತಮಾದಾಭಿಪ್ಲವಿಕಾತ್ಮತೀಯಸವನಂ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು.

|| ಓಂ ||

ಸೂಕ್ತ—೧೮೫

—ಸೂಕ್ತ—

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೨೪ || ಸೂಕ್ತ—೧೮೫ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೫ || ವರ್ಗ—೨-೩ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ—೧೦ ||

|| ಋಷಿ—ಅಗಸ್ಯ ||

|| ದೇವತಾ—ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ ||

|| ಛಂದಃ—ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಕತರಾ ಪೂರ್ವಾ ಕತರಾಪರಾಯೋಃ ಕಥಾ ಜಾತೇ ಕವಯಃ ಕೋ ವಿ
ವೇದ |

ವಿಶ್ವಂ ತ್ಮನಾ ಬಿಭೃತೋ ಯದ್ಧ ನಾಮು ವಿ ವರ್ತೇತೇ ಅಹನೀ ಚಕ್ರಿ
ಯೇವ || ೧ ||

| ಪದವಾಚಃ |

ಕತರಾ | ಪೂರ್ವಾ | ಕತರಾ | ಅಪರಾ | ಅಯೋಃ | ಕಥಾ | ಜಾತೇ ಇತಿ | ಕವಯಃ | ಕಃ | ವಿ
ವೇದ |

ವಿಶ್ವಂ | ತ್ಮನಾ | ಬಿಭೃತಃ | ಯತ್ | ಹ | ನಾಮು | ವಿ | ವರ್ತೇತೇ ಇತಿ | ಅಹನೀ ಇತಿ | ಚಕ್ರಿಯಾಃ
ಇವ || ೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಯೋರೇನಯೋರ್ಧ್ಯಾವಾಪ್ಯಧಿವ್ಯೋರ್ಮಧ್ಯೇ ಕತರಾ ಪೂರ್ವಾ ಪೂರ್ವಮುತ್ಪನ್ನಾ | ಕತರಾ
ವಾಪರಾ ಪಶ್ಚಾದ್ವಾವಿನೀ | ಏವಂ ಸೌರ್ವಾಪರ್ಯಪ್ರಕ್ಷಃ | ಉಭಯೋರವಿನಾಭಾವೇನ ಸಹ್ಯೇವ ವರ್ತ-
ಮಾನತ್ವಾದಿತಿ ಭಾವಃ | ತಥಾ ಕಥಾ ಕೇನ ಹೇತುನಾ ಜಾತೇ | ಕಿಮನಯೋರುತ್ಪಾದನಮಿತ್ಯರ್ಥಃ |
ಹೇ ಕವಯಃ ಕ್ರಾಂತದರ್ಶಿನೋಽತೀಂದ್ರಿಯಜ್ಞಃ ಯೂಯಂ ವದತ ಕೋ ವಿ ವೇದ | ಸೌರ್ವಾಪರ್ಯಂ
ಕಾರಣಂ ಚ ವಿಶೇಷೇಣ ವಿವಿಚ್ಯ ವಾ ಜಾನಾತಿ | ನ ಕೇನಾಪಿ ಜ್ಞಾಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಜ್ಞಾನೇ ಕಾರಣ-
ಮಾಹ | ಯದ್ಧ ಯಸ್ಮಾತ್ಪಲಂ ಹೇತೋರ್ನಾಮು ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ವಿಶ್ವಂ ಕೃತ್ಸ್ನಮಪಿ ಜಗದವಿಶೇಷೇಣ ತ್ಮನಾತ್ಮ
ನೈವಾನ್ಯೈರಪೇಕ್ಷ್ಯೇಣೈವ ಬಿಭೃತಃ ಧಾರಯತಃ | ಯದ್ವಾ | ಯದ್ಧ ನಾಮು ಯತ್ತಿಂಚಿತ್ಪದಾರ್ಥಜಾತ-
ಮಸ್ತಿ ವಿಶ್ವಂ ತತ್ಸರ್ವಮಾತ್ಮನಾ ಬಿಭೃತಃ | ಅನೇನ ಯತ್ಕಾರಣಂ ಬ್ರೂಮಸ್ತದಪ್ಯಾಭ್ಯಾ ಮೇವ ಭ್ರಿಯತ
ಇತಿ ಕಾರಣಾಭಾವಃ ಪ್ರತಿಪಾದಿತಃ | ಉತ್ತರೇಣ ಸೌರ್ವಾಪರ್ಯಭಾವ ಉಚ್ಯತೇ | ಅಹನೀ ಏತೇ
ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ ಚಕ್ರಿಯೇವ ಚಕ್ರಿಯುಕ್ತೇ ಇವ ವಿ ವರ್ತೇತೇ | ಅತ್ರ ಕತರಾ ಪೂರ್ವಾ ಕತರಾಪ-
ರೈನಯೋರಿತ್ಯಾದಿ ನಿರುಕ್ತಂ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಂ | ನಿ. ೩-೨೨ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಯೋಃ—ಈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆರಡರಲ್ಲಿ | ಕತರಾ—ಯಾವುದು | ಪೂರ್ವಾ—ಮೊದಲು ಉತ್ಪನ್ನ
ವಾಯಿತು | ಕತರಾ—ಯಾವುದು | ಅಪರಾ—ಅನಂತರ ಉತ್ಪನ್ನವಾಯಿತು | ಕಥಾ—ಯಾವ ಉಪಾದಾನ
ಕಾರಣದಿಂದ | ಜಾತೇ—ಇವೆರಡೂ ಉತ್ಪನ್ನವಾದವು | ಕವಯಃ—ಕ್ರಾಂತದರ್ಶಿಗಳಾದ ಎಬೈ ಮುಷಿಗಳೇ | ಕಃ—

ಯಾವನು ತಾನೇ ! ವಿ ವೇದ—ಈ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅರಿತಿದ್ದಾನೆ ! ಯೆಡ್ಡ—ಇವುಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಾದ ಯಾವ ಪದಾರ್ಥಸಮೂಹವಿದೆಯೋ ! (ತತ್) ವಿಶ್ವಂ—ಆ ಸಮಸ್ತ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ವಿಶ್ವವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ! ತ್ಮನಾ—(ಇತರ ಸಹಾಯದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು) ತಾವೇ ! ಬಿಭೃತಃ—ಧರಿಸಿವೆ ! ಅಹನೀ—(ಇವುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ) ಅಹೋರಾತ್ರಗಳೆರಡೂ ಸಹ ! ಚಕ್ರಿಯಾ ಇವ—ಚಕ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೆ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ! ವಿ ವರ್ತೇತೇ—ಅನ್ವತ್ತಿರೂಪದಿಂದ ಪರಿಭ್ರಮಣವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಿವೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಯಲ್ಲಿ ಯಾವುದು ಮೊದಲು ಉತ್ಪನ್ನವಾಯಿತು ? ಯಾವುದು ಅನಂತರ ಉತ್ಪನ್ನವಾಯಿತು ? ಯಾವ ಉಪಾದಾನಕಾರಣದಿಂದ ಇವೆರಡೂ ಉತ್ಪನ್ನವಾದವು ? ಕ್ರಾಂತದರ್ಶಿಗಳಾದ ಎಲೈ ಋಷಿಗಳೇ, ಯಾವನು ತಾನೇ ಈ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅರಿತಿದ್ದಾನೆ ? ಇವುಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಾದ ಯಾವ ಪದಾರ್ಥಸಮೂಹವಿದೆಯೋ ಆ ಸಮಸ್ತ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ವಿಶ್ವವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು ಇತರ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೇ ತಾವೇ ಧರಿಸಿವೆ, ಇವುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಅಹೋರಾತ್ರಗಳೆರಡೂ ಸಹ ಚಕ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೆ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಅನ್ವತ್ತಿರೂಪದಿಂದ ಪರಿಭ್ರಮಣವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಿವೆ.

English Translation.

Which of these two, (Heaven and Earth), is prior, which posterior ? how were they engendered ? (declare), sages, who knows this ? Verily, you uphold the Universe of itself, and the days (and nights) revolve as if they had wheels.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

೧-೧೮೫ ನೆಯ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ ಸಾಯಣರು, “ ಅಭಿಷ್ಠವಿಕೇ ಪಷ್ಠೇಽಹನಿ ವೈಶ್ವದೇವಶಸ್ತ್ರೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯನಿವಿದ್ಧಾನಮಿದಂ ” “ ಮಹಾವ್ರತೇಪಿ ವೈಶ್ವದೇವಶಸ್ತ್ರೇ ಇದಮೇವ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯನಿವಿದ್ಧಾನಂ ” ಅಭಿಷ್ಠವಿಕವಾದ ವೈಶ್ವದೇವಶಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಮಹಾವ್ರತದ ವೈಶ್ವದೇವಶಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಇದರ ಪಠನವು ವಿಹಿತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿ (ಆ-ಶ್ರೀ-೭-೭) ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸತಕ್ಕ ಮಂತ್ರಗಳು ಅಭಿಷ್ಠವಾಕ್ಯವಾದ ಕರ್ಮಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಹಾವ್ರತದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಬೇಕಾದರೆ, ಆ ಎರಡು ಕರ್ಮಗಳ ಸ್ವರೂಪವೇನು ? ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಮಂತ್ರಗಳ ಪಠನೆಯ ಮಹತ್ವವೇನು ಎಂಬುದನ್ನು ಅರಿಯಬೇಕು.

ಗತ್ಯರ್ಥಕವಾದ ವೃಣ್ಣ ಧಾತುವಿಗೆ ಅಭಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು ಸೇರಿದಾಗ ದಾಟು ಎಂಬ ಅರ್ಥವಾಗುವುದು ಮತ್ತು ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗವೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ಇದರಂತೆಯೇ, ಅಭಿಷ್ಠವ ಪದವು ಕರ್ಮ ಸಂಬಂಧವಾಗಿರುವ ಪಾರಿಭಾಷಿಕವಾದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವಾಗಲೂ ಸಹ ಇದೇ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವುದೆಂದು ಶ್ರುತಿ

ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ನಿರ್ವಚನವು ಯಾವರೀತಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿದು ಅನಂತರ ಈ ಕರ್ಮದ ರೂಪವೇನು ಎಂಬುದನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸೋಣ.

ತೇ ದೇವಾ ಏತಮಭಿಪ್ಲವಂ ಸಮಭರನ್ | ತೇನಾಭ್ಯಪ್ಲವಂತೆ | ತದಭಿಪ್ಲವಸ್ಯಾಭಿಪ್ಲವತ್ವಂ |

(ಜೈಮಿನೀಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. II. 440. 3)

ಎಂಬ ಈ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಅಭಿಪ್ಲವಶಬ್ದದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಜೈಮಿನೀಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಪಣಿಯೆಂಬ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದ ಅಸುರರು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದಾಗ ಇಂದ್ರನು ಆ ಗೋವುಗಳ ಅನ್ವೇಷಣಕ್ಕಾಗಿ ಸರಮೆಯೆಂಬ ದೇವಶುನಿಯನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಅವಳು ಆ ಅಸುರರ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದು ಅವರೊಡನೆ ಸಂಭಾಷಣೆಯನ್ನು ನಡೆಸಿ ಅನಂತರ ಆ ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದ ವಿಷಯವನ್ನು ಬೇರೆ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಇದೇ ಸರಮೆಯು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿ ವರ್ತಿಸಿದಳು ಎಂದು ಕೆಲವು ಕಡೆಯೂ, ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿರೋಧವಾಗುವಂತೆ ತನ್ನ ಸ್ವಾರ್ಥದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ವರ್ತಿಸಿದಳು ಎಂದು ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಕಡೆ ವರ್ಣಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿರುವುದು. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ, ಮೇಲೆ ಉದಾಹರಿಸಿರುವ ಜೈಮಿನೀಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸರಮೆಯ ಸಹಾಯದಿಂದ ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಕಷ್ಟದಿಂದ ದಾಟಿದರು ಮತ್ತು ತಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ಲವಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಕನಾದುದರಿಂದ ಅವರು ಅಭಿಪ್ಲವ ಯಾಗವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿದರು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಯಾಗವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿ ತಮ್ಮ ಅಪತ್ತನ್ನು ದಾಟಿದರು ಎಂದಿರೋಣದರಿಂದಲೇ ಇದಕ್ಕೆ ಅಭಿಪ್ಲವವೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಇದರ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನೂ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಇದರಂತೆಯೇ,

ತೇ ಅದಿತ್ಯಾಃ | ಚತುರ್ಭಿಸ್ತೋಮೈಶ್ಚ ತುರ್ಭಿಃ ಪೃಷ್ಠೈರ್ಲಘುಭಿಃ ಸಾಮಭಿಃ

ಸ್ವರ್ಗಂ ಲೋಕಮುಭ್ಯಪ್ಲವಂತ ಯದಭ್ಯಪ್ಲವಂತ ತಸ್ಮಾದಭಿಪ್ಲವಾಃ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧.೨ ೨-೨-೧೦)

ಅಭಿಪ್ಲವಯಾಗದಿನಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಪೃಷ್ಠಸಾಮಗಳ ಪಠನಿಂದ ದೇವತೆಗಳು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವನ್ನು ದಾಟಿದರು ಈ ರೀತಿ ದಾಟಿದುದರಿಂದಲೇ (ಯದಭ್ಯಪ್ಲವಂತ) ಈ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಅಭಿಪ್ಲವವೆಂದು ಹೆಸರು ಬಂದಿತು ಎಂದು ಕಥಾಸಂದರ್ಭಸೂಚಕವಾದ ಒಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಇದೊಂದು ವಿಧವಾದ ನಿರ್ವಚನವಲ್ಲದೇ ಇದಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರು ಬರಲು ಇನ್ನೊಂದು ಕಾರಣವೂ ಇದೆಯೆಂದು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಏತದ್ವಿಸ್ತೈ ತದ್ವಿದ್ವಾನಾಹ ಪೈಂಗ್ಯಃ | ಪ್ಲವಂತ ಇವ ನ್ಯಾಭಿಪ್ಲವಾಸ್ತಿಸ್ತತೀವ ಪೃಷ್ಠ್ಯ
ಇತಿ ಪ್ಲವತ ಇವ ಹ್ಯಯಮಂಗೈಸ್ತಿಸ್ತತೀವಾತ್ಮನೇತಿ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧.೨-೨-೪-೮)

ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯ ಶಿಷ್ಯನಾದ ಪೈಂಗ್ಯನು ಅಭಿಪ್ಲವದ ಮತ್ತು ಪೃಷ್ಠ್ಯದ ಸ್ವರೂಪಗಳನ್ನು ತಿಳಿದಿದ್ದಾನೆ. ಇವುಗಳ ಮೂರ್ತವನ್ನು ತಿಳಿದು “ ಪ್ಲವನಾತ್ಮಕವಾದ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳದ್ದರಿಂದ ಅಭಿಪ್ಲವವೆಂದೂ, ಸ್ಥಿರವಾದ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳದ್ದರಿಂದ ಪೃಷ್ಠ್ಯವೆಂದೂ ಈ ಎರಡು (ಅಭಿಪ್ಲವ ಮತ್ತು ಪೃಷ್ಠ್ಯ) ಕರ್ಮಗಳಿಗೂ ಈ ಹೆಸರು ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆಂದು ಈ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನೂ ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಾಗಲಿ, ಮಾನವರಾಗಲಿ, ಈ

ಕರ್ಮವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುದರಿಂದ ಅಪತ್ಯವನ್ನು ದಾಟುತ್ತಾರೆಯೆಂದು ಇದರ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಸೂಚಿಸತಕ್ಕ ನಿರ್ವಚನವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ “ ದ್ಯಾವಾ ರಕ್ಷತಂ ಪೃಥಿವೀ ನೋ ಅಭ್ಯಾತ್ ” ಎಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಲ್ಲಿ “ ನಮ್ಮನ್ನು ಮಹದ್ಭಯದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿ ” ಎಂಬ ಮೊರೆಯಿರುವುದರಿಂದ ಅಭಿಷ್ಲವ ಯಾಗ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಿದರೆ ಆಪತ್ತಿನಿಂದ ದಾಟಬಹುದು. ಈ ಅಭಿಷ್ಲವವು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಸಹ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಇದು “ ಗವಾಮಯನಂ ” ಎಂಬ ಯಾಗದ ಅಂಗವು. “ ಗವಾಮಯನವು ” ಸಂವತ್ಸರಾತ್ಮಕವಾದುದು. ಪುರುಷನೂ ಸಂವತ್ಸರಾತ್ಮಕನು. ಸಂವತ್ಸರಾತ್ಮಕವಾದ ಗವಾಮಯನಕ್ಕೆ ಅಭಿಷ್ಲವವು ಅಂಗವಾದರೆ, ಸಂವತ್ಸರಾತ್ಮಕವಾದ ಪುರುಷತ್ವದ ಅಂಗವಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು. ಇದನ್ನೇ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾ, ಶತಪಥದಲ್ಲಿ “ ಪುರುಷೋ ವೈ ಸಂವತ್ಸರಃ . . . ಉರೋಭಿಷ್ಲವಃ ” ಸಂವತ್ಸರವೇ ಪುರುಷತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸಿದರೆ ಆಗ ಅಭಿಷ್ಲವವು ಅವನ ಉರಸ್ಸು-ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಇದರ ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದೆ (ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೨-೧-೪-೧). ಸಂವತ್ಸರಾತ್ಮಕವಾದ ಸಾಗರವನ್ನು (ಸತ್ಪರೂಪವಾದ ಸಾಗರವನ್ನು ದಾಟಲು ಮುಖ್ಯವಾದ ಸಾಧನವೇ ಅಭಿಷ್ಲವವು. “ ಪ್ರಸ್ತೇಯೋಭಿಷ್ಲವಃ ” (ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೨-೨-೧-೧) ಆರುಣೇಯ ಶ್ವೇತುಕೇತವು ಈ ಸಂವತ್ಸರತ್ವವನ್ನರಿತವನಾಗಿ ಅಭಿಷ್ಲವದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ,

ತದಾಹುಃ | ಕಸ್ಮಾದುಭಯತೋ ಜ್ಯೋತಿಷೋಭಿಷ್ಲವಾ ಭವಂತ್ಯನ್ಯತೋ ಜ್ಯೋತಿಃ ಪೃಷ್ಠಾ
ಇತೀಮೇ ವೈ ಲೋಕಾ ಅಭಿಷ್ಲವಾ ಉಭಯತೋ ಜ್ಯೋತಿಷೋ ವಾ ಇಮೇ ಲೋಕಾಃ ||

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೨-೨-೨-೧)

ಅಭಿಷ್ಲವವು ಉಭಯರೂಪವಾದ ಜ್ಯೋತಿಯಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿದೆ. ಈ ಲೋಕಗಳೇ (ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳೇ) ಅಭಿಷ್ಲವವು. ಪಾರ್ಥಿವಾಗ್ನಿರೂಪವಾದ ಜ್ಯೋತಿಯಿಂದ ಪೃಥ್ವಿಯ ಭಾಗದಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ಆದಿತ್ಯರೂಪವಾದ ಜ್ಯೋತಿಯಿಂದ ದಿವ್ಯಲೋಕದ ಭಾಗದಿಂದಲೂ ಈ ಅಭಿಷ್ಲವವು ಬೆಳಗುತ್ತಿದೆ. “ ತ ಆದಿತ್ಯಾಃ ಸ್ವರ್ಗಂ ಲೋಕ-ಮುಭ್ಯಷ್ಟವಂತ ” ಈ ಅಭಿಷ್ಲವರೂಪವಾದ ನಾನೆಯಿಂದಲೇ ಆದಿತ್ಯರು (ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳೊಡನೆ) ದಿವ್ಯಲೋಕವನ್ನು ಸೇರಿದರು ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಅಭಿಷ್ಲವದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೇ ಅಭಿಷ್ಲವರೂಪವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಕರ್ಮಕಾಲದಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ವರ್ಣನೆಯು ಸ್ತುತಿಯೂ ಸಹಜವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೇ, ಅಭಿಷ್ಲವಾಂಗಗಳಾದ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಪೋಮಾದಿಗಳಿಗೂ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳಿಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಜ್ಯೋತಿರ್ಗೌರಾಯುರಿತಿ ಸ್ತೋಮೇಭಿಯಂತ್ಯಯಂ ವೈ ಲೋಕೋ ಜ್ಯೋತಿರಂತರಿಕ್ಷಂ
ಗೌರಸೌ ಲೋಕ ಆಯುಃ ಸ ಏನೈಷ ಉತ್ತರಸ್ತ್ಯಹಃ ಜ್ಯೋತಿರ್ಗೌರಾಯುರಿತಿ ತ್ರೀಣ್ಯಹಾನಿ
ಗೌರಾಯುಜ್ಯೋತಿರಿತಿ ತ್ರೀಣಿ | ಆಯಂ ವೈ ಲೋಕೋ ಜ್ಯೋತಿರಸೌ ಲೋಕೋ
ಜ್ಯೋತಿಸ್ತೇ ಏತೇ ಜ್ಯೋತಿಷೀ ಉಭಯತಃ ಸಂಲೋಕೇತೇ | ತೇನೈತೇನೋಭಯತೋ
ಜ್ಯೋತಿಷಾ ಷಳಹೇನ ಯಂತಿ ತದ್ಯದೇತೇನೋಭಯತೋ ಜ್ಯೋತಿಷಾ ಷಳಹೇನ ಯಂತ್ಯ-
ನಯೋರೇವ ತಲ್ಲೋಕಯೋರುಭಯತಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಂತೋ ಯಂತ್ಯಸ್ತೃಷ್ಟ ಲೋಕೇ-
ಮುಷ್ಠಿಂ ಶ್ಲೋಭಯೋಃ ||

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೧೮-೧)

ಷಡಹಾತ್ಮಕನಾದ ಅಭಿಪ್ಲವಕ್ಕೆ ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ, ಜ್ಯೋತಿಷ್ವೋಮ, ಗೋಷ್ವೋಮ ಮತ್ತು ಆಯುಷ್ವೋಮ ಎಂಬ ಮೂರು ಅಹಸ್ಸಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ಯೋತಿಷ್ವೋಮವೇ ಪೃಥ್ವಿಯು, ಗೋಷ್ವೋಮವೇ ಅಂತರಿಕ್ಷವು ಮತ್ತು ಆಯುಷ್ವೋಮವೇ ದ್ಯುಲೋಕವು. ಎರಡನೆಯ ಭಾಗವಾದ ತ್ರ್ಯಹಗಳಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಗೋಷ್ವೋಮ ಆಯುಷ್ವೋಮ ಮತ್ತು ಜ್ಯೋತಿಷ್ವೋಮಗಳೆಂಬ ಕ್ರಮವಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದ ಯಾವ ಜ್ಯೋತಿ (ಷ್ವೋಮ) ಯು ಪೃಥ್ವೀರೂಪವಾಗಿದೆಯೋ ಅದೇ (ಎರಡನೆಯ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ) ಜ್ಯೋತಿಯು ದ್ಯುಲೋಕರೂಪವಾಗಿದೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ಲವರೂಪವಾದ ಯಾಗವನ್ನು ಎರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಜ್ಯೋತೀ ರೂಪವಾದ ಎರಡು ಲೋಕಗಳ ನಡುವೆಯೂ ಸಹ ಷಡಂಗಗಳೊಡನೆ ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಾರೆ. (ಜ್ಯೋತಿಷ್ವೋಮ, ಗೋಷ್ವೋಮ, ಆಯುಷ್ವೋಮ ಎಂಬ ಮೂರೂ ಮೊದಲನೆಯ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದವು. ಗೋಷ್ವೋಮ, ಆಯುಷ್ವೋಮ ಮತ್ತು ಜ್ಯೋತಿಷ್ವೋಮ ಎಂಬ ಮೂರೂ ಎರಡನೆಯ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದ ಕ್ರಮವು. ಅದುದರಿಂದಲೇ (ಅಭಿಪ್ಲವಕ್ಕೆ ಷಡಹವೆಂಬ ಹೆಸರು). ಎರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಜ್ಯೋತಿಯನ್ನು ಬೆಳಗಿಸಿ ಷಡಹರೂಪವಾದ ಈ ಅಭಿಪ್ಲವವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಾ ಎರಡು ಲೋಕಗಳ ಸ್ಥಿತಿಗೂ ಸಹಾಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು,

ಪರಿಯದ್ವಾ ಏತದ್ವೇನ ಚಕ್ರಂ ಯದಭಿಪ್ಲವಃ ಷಳಹಸ್ತಸ್ಯ ಯಾವಭಿತೋಽಗ್ನಿಷ್ವೋಮೌ ತೌ
ಪ್ರಧೀಯೇ ಚಕ್ಷಾರೋ ಮಧ್ಯ ಉಕ್ಥಾಸ್ತನ್ನಭ್ಯಂ | ಗಚ್ಛತಿ ನೈ ವರ್ತಮಾನೇನ ಯತ್ರ
ಕಾಮಯತೇ ತತ್ಸ್ತಸ್ತಿ ಸಂವತ್ಸರಸ್ಯ ಪಾರಮಶ್ಚತೇ ಯ ಏವಂ ವೇದ | ಯೋ ನೈ ತದ್ವೇದ
ಯತ್ತ್ರಥಮಃ ಷಳಹಃ ಸ ನೈ ಸ್ತಸ್ತಿ ಸಂವತ್ಸರಸ್ಯ ಪಾರಮಶ್ಚತೇ ಯಸ್ತದ್ವೇದ ಯದ್ವಿ-
ತೀಯೋ ಯಸ್ತದ್ವೇದ ಯತ್ತೃತೀಯೋ ಯಸ್ತದ್ವೇದ ಯಚ್ಚತುರ್ಥೋ ಯಸ್ತದ್ವೇದ
ಯತ್ತಂ ಚಿಮಃ ||

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೧೮-೧೫)

ಷಡಹಾತ್ಮಕನಾದ ಈ ಅಭಿಪ್ಲವವು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ನಲಯಾತ್ಮಕನಾದ ಚಕ್ರರೂಪವಾಗಿದೆ. ಎರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಇರುವ ಅಗ್ನಿಷ್ವೋಮಗಳೇ ಎರಡು ಚಕ್ರನೇಮಿಗಳು. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ನಾಲ್ಕು ಉಕ್ಥಗಳೇ ನಾಭಿರೂಪವು. ಯಾವನು ಈ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ರಿತಿವಾದಿಯೋ ಅವನು ಈ ಚಕ್ರದ ಸಹಾಯದಿಂದ ಸಂವತ್ಸರದ ಪಾರವನ್ನು ದಾಟುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಅಭಿಪ್ಲವದ ಪೂರ್ಣವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದು ಅದನ್ನು ವಿಧ್ಯುಕ್ತವಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸಿದರೆ ಅವನಿಗೆ ಸಂವತ್ಸರದ ಪೂರ್ತ ಸಕಲವಾದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳೂ ಸಿದ್ಧಿಸುವುವು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ಲವದ ಮಹಿಮೆಯು ಪ್ರಶಂಸಿತವಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲದೇ,

ಸಾ ಯಥಾ ಸ್ತುತಿರಂಜಸಾಯನ್ಯೇನಮಭಿಪ್ಲವಃ ಷಳಹಃ ಸ್ವರ್ಗಸ್ಯ ಲೋಕಸ್ಯಾಥ ಯಥಾ
ಮಹಾಪಥಃ ಪರ್ಯಾಣ ಏವಂ ಪೃಷ್ಠಃ ಷಳಹಃ ಸ್ವರ್ಗಸ್ಯ ಲೋಕಸ್ಯ ತದ್ಯದುಭಾಭ್ಯಾಂ
ಯಂತ್ಯುಭಾಭ್ಯಾಂ ನೈ ಯನ್ನ ರಿಷ್ಯತ್ಯುಭಯೋಃ ಕಾಮಯೋರುಸಾಪ್ತೈ ಯಶ್ಚಾಭಿಪ್ಲವೇ
ಷಳಹೇ ಯಶ್ಚ ಪೃಷ್ಠೈ |

(ಐ ಬ್ರಾ. ೧೮-೩)

ಈ ಅಭಿಪ್ಲವಷಡಹವೇ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗತಕ್ಕ ನೇರವಾದ ದಾರಿಯಾಗಿದೆ. ಪೃಷ್ಠವು ಬಳಸಾದ ದಾರಿಯು. ಈ ಎರಡು ಸಾಧನಗಳಿಂದಲೂ ಸಹ ಮುಂದುವರೆದು ಯಜ್ಞಕರ್ತನು ತನ್ನ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರಾಪ್ತಿ

ಗಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಬಹುದು. ಈ ಪಡಹಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯೋಮ, ಗೋಷ್ಯೋಮ ಮತ್ತು ಆಯುಷ್ಯೋಮಗಳ ಸ್ಥಾನವೇನು ಎಂಬುದನ್ನು ಮುಂದೆ ಸಂದರ್ಭಬಂದಾಗ ತಿಳಿಸಲಾಗುವುದು. ಇದೇ ಪಡಹದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಕೌಷೀತಕೇಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತಾ ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. “ ಸಂವತ್ಸರವು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಮರ್ತ್ಯವಾದ ಚಕ್ರರೂಪವಾಗಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಸ್ಯಾದಿಗಳೇ ಆದ ಆರುವಿಧವಾದ ಅನ್ನವು ಅಂತರ್ಗತವಾಗಿದೆ. ಈ ಚಕ್ರದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ನಿಂತು ಅನರು ಅಭಿಪ್ಲವರೂಪವಾದ ಯಾಗವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವರು. ಈ ಯಜ್ಞವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವ ಸಕಲ ದೇವಮಾನವರೂ ಸಹ ಸಂವತ್ಸರರೂಪವಾದ ಈ ಚಕ್ರದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ನಿಂತು ಆರು ವಿಧವಾದ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ. ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯೋಮಾದಿಗಳನ್ನು ಎರಡೆರಡು ಸಲ ನೆರವೇರಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಆರುವಿಧವಾದ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಸಹ ದ್ವಿಗುಣವಾಗಿ ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ ” ಎಂದಿದೆ.

ಮಹಾವ್ರತವೂ ಸಹ ‘ಗವಾಂ ಅಯನ’ ಸತ್ತ್ವದ ಒಂದಂಗವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಒಂದು ಸಂವತ್ಸರದ ವರೆಗೂ (360 ದಿನ) ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಗವಾಮಯನಾತ್ಮಕವಾದ ಸತ್ತ್ವಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಯಣೀಯ ಅತಿರಾತ್ರ ಎಂಬುದು ಆರಂಭದ ದಿನವು ಮತ್ತು ಉಪಯೋಗೀಯ ಅತಿರಾತ್ರವು ಕೊನೆಯದಿನವು. ಅತ್ಯಂತ ಕೊನೆಯದಾದ ಉಪಯೋಗೀಯ ಅತಿರಾತ್ರಕ್ಕೆ ಮೊದಲನೆಯ ಕಾರ್ಯಕಲಾಪಗಳಿಗೆ ಮಹಾವ್ರತವೆಂದು ಹೆಸರು. (ಇದು ಅಗ್ನಿಷ್ಠೋಮಾತ್ಮಕವಾದುದು) ಈ ಮಹಾವ್ರತಕ್ಕೆ ಚತುರ್ವಿಂಶತು ಆರಂಭಕರ್ಮವಾಗಿರುವಂತೆಯೇ ಮಹಾವ್ರತವು ಸಮಾಪ್ತಿರೂಪವಾದ ಕರ್ಮವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮಹಾವ್ರತದ ಕಲಾಪವನ್ನು ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ನಿವರಿಸಿದೆ

ಯದ್ವೈ ಚತುರ್ವಿಂಶತಂ ತನ್ಮಹಾವ್ರತಂ ಬೃಹದ್ದಿನೇನಾತ್ರ ಹೋತಾ ರೇತಃ ಸಿಂಚತಿ ತದದೋ
ಮಹಾವ್ರತೀಯೇನಾಹ್ನಾ ಪ್ರಜನಯತಿ ಸಂವತ್ಸರೇ ಸಂವತ್ಸರೇ ವೈ ರೇತಃ ಸಿಕ್ತಂ ಜಾಯತೇ
ತಸ್ಮಾತ್ಸಮಾನಂ ಬೃಹದ್ದಿವಃ ಯ ಏವಂ ವಿದ್ವಾನೇತದಹರುಸೈತಿ |

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೧೭-೮)

“ ಗವಾಂ ಅಯನದ ” ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಚತುರ್ವಿಂಶಕ್ಕಿರತಕ್ಕ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವೇ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಮಹಾವ್ರತ ಕೈರುತ್ತದೆ. ಬೃಹದ್ದಿವ ಮಂತ್ರಗಳೊಡನೆ ಹೋತೃವು ಬೀಜರೂಪವಾದ ರೇತಸ್ಸನ್ನು ಸುರಿದು ಮಹಾವ್ರತದ ದಿನ ಪ್ರಜನನಕ್ರಿಯೆಗೆ ಸಾಹಾಯ್ಯಕನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಯಾವ ಬೀಜವಾಗಲಿ ಒಂದು ವತ್ಸರದೊಳಗೆ ಫಲರೂಪವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ತತ್ತ್ವವನ್ನರಿತವನು ವತ್ಸರದ ಪಾಶವನ್ನು ದಾಟಿ ಅನ್ನಸಂಪತ್ತನ್ನೂ ಸಂತಾನಸಂಪತ್ತನ್ನೂ ಪಡೆಯುವನು ಎಂಬ ಈ ವಿವರಣೆಯಿಂದ ಮುಖ್ಯವಾದ ಒಂದಂಶವು ತಿಳಿಯುವುದೇನೆಂದರೆ, ಪ್ರವರ್ಗ್ಯಕರ್ಮದಂತೆಯೇ ಮಹಾವ್ರತ ರೂಪವಾದ ಕರ್ಮದಿಂದಲೂ ಸಹ ಯಜ್ಞಬೀಜವನ್ನು ವತ್ಸರದವರೆಗೆ ರಕ್ಷಿಸಿ ನಂತರ ಅದು ಫಲಜನಕವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವುದೇ ಈ ಕರ್ಮದ ಉದ್ದಿಶ್ಯವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಕಳೆದು ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ವತ್ಸರಕ್ಕೂ ಆಗಾಮಿಯಾದ ವತ್ಸರಕ್ಕೂ ಒಂದು ಅನುಸ್ಮೃತವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಸಹ ಈ ಕರ್ಮವು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ

ಈ ಕರ್ಮಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಹದ್ಭಕ್ತ ರೂಪವಾದ ಸಾಮಸರನವೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದು ಮಹಾವ್ರತ-ಗ್ರಹ ವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುವುದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮದಲ್ಲಿ ಮಹಾವ್ರತ ಸಾಮಸರನವೂ ಅನಂತರ ಮಹದ್ಭಕ್ತ ಸರನವೂ

ಸಹ ಮಹಾವ್ರತದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಈ ಪಠದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ-ಪ್ರಜಾಪತಿಗಳ ರಹಸ್ಯತತ್ವವು ಅಡಗಿದೆ. ಈ ಮಹದುಕ್ಥವು ಐದು ವಿಭಾಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು ಅಗ್ನಿ-ಪ್ರಜಾಪತಿಸಂಯೋಗರೂಪವಾದುದೂ ಆದ ದೇಹತತ್ವದ ಐದು ವಿಭಾಗಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುತ್ತದೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ,

(೧) ಪಕ್ಷಿರೂಪವಾದದ್ದೂ ಆದ ಗಾಯತ್ರಸಾಮವು ತಿವ್ಯತ್ಸೋಮಾತ್ಮಕವಾಗಿದ್ದು ತಲೆಯನ್ನೂ, (೨) ರಥಂತರಸಾಮವು ಪಂಚದಶಸೋಮಾತ್ಮಕವಾಗಿದ್ದು ಬಲಭಾಗದ ಪಕ್ಷವನ್ನೂ (೩) ಬೃಹತ್ಸಾಮವು ಸಪ್ತದಶಸೋಮಾತ್ಮಕವಾಗಿದ್ದು ಎಡಭಾಗದ ಪಕ್ಷವನ್ನೂ, (೪) ಭದ್ರಸಾಮವು ಏಕವಿಂಶಸೋಮಾತ್ಮಕವಾಗಿದ್ದು ಪುಚ್ಛವನ್ನೂ ಮತ್ತು (೫) ರಾಜನ್ಯ ಸಾಮವು ಪಂಚವಿಂಶಸೋಮಾತ್ಮಕವಾಗಿದ್ದು ಆತ್ಮನನ್ನೂ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುತ್ತವೆ. ಮಹಾವ್ರತ ಮಹಾವ್ರತಸಾಮ ಮತ್ತು ಮಹದುಕ್ಥ ಇವುಗಳ ಮಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನೂ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕತತ್ವವನ್ನೂ ವಿನಿರಿಸುತ್ತಾ ಇವುಗಳ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಶತಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದೆ.

ಪ್ರಜಾಪತೀರ್ಮಾನೋಕ್ತಾನ್ಯೈಪ್ಸತ್ | ಸ ಏತಂ ವಯೋವಿಧಮಾತ್ಮಾನಮಪಶ್ಯದಗ್ನಿಂ ತಂ ವ್ಯಧತ್ತೇನೇಮಂ ಲೋಕಮಾಪ್ನೋತ್ಸೈ ದ್ವಿತೀಯಂ ವಯೋವಿಧಮಾತ್ಮಾನಮಪಶ್ಯನ್ಮಹಾವ್ರತಂ ತದ್ವ್ಯಧತ್ತೇನಾಂತರಿಕ್ಷಮಾಪ್ನೋತ್ಸೈ ತೃತೀಯಂ ವಯೋವಿಧಮಾತ್ಮಾನಮಪಶ್ಯನ್ಮಹದುಕ್ಥಂ ತದ್ವ್ಯಧತ್ತೇನ ದಿವಮಾಪ್ನೋತ್ |

ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಈ ಲೋಕಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪಡೆಯುವ ಉದ್ದಿಶ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದನು. ಆಗ ಪಕ್ಷಿರೂಪನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು (ಅಗ್ನಿ ಚಿತಿಯನ್ನು) ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಅನಂತರ ಅದನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಐಹಿಕಲೋಕವನ್ನು ಪಡೆದನು. ಅನಂತರ ಅವನಿಗೆ ಎರಡನೇ ಪಕ್ಷಿರೂಪದ ಮಹಾವ್ರತದ ದರ್ಶನವಾಗಿ ಅದನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕವನ್ನು ಪಡೆದನು. ಕೊನೆಗೆ ಮೂರನೆಯ ಪಕ್ಷಿರೂಪದ ಮಹದುಕ್ಥದ ದರ್ಶನವಾಗಿ ಅದನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನಂತರ ದೈವಲೋಕವನ್ನು ಪಡೆದನು.

ಆಯಂ ನಾನ ಲೋಕ್ಪವಿಷೋಽಗ್ನಿಶ್ಚಿತಃ | ಅಂತರಿಕ್ಷಂ ಮಹಾವ್ರತಂ ದ್ಯೌರ್ಮಹದುಕ್ಥಂ ತಸ್ಮಾದೇತಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಸಹೋಪೇಯಾದಗ್ನಿಂ ಮಹಾವ್ರತಂ ಮಹದುಕ್ಥಂ ಸಹ ಹೀಮೇ ಲೋಕಾ ಅಸೃಜ್ಯಂತ ಇತ್ಯಥಿದೇವತಂ |

ಪ್ರಜಾಪತಿನಿರ್ಮಿತವಾದ ಈ ಅಗ್ನಿಚಿತಿಯೇ ಪಾರ್ಥಿವನಲೋಕವು. ಮಹಾವ್ರತವೇ ಅಂತರಿಕ್ಷವು. ಮಹದುಕ್ಥವೇ ದೈವಲೋಕವು. ಈ ಲೋಕಗಳೆಲ್ಲವೂ ಪ್ರಜಾಪತಿಯಿಂದ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೃಷ್ಟವಾದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿ ಚಿತಿ, ಮಹಾವ್ರತ ಮತ್ತು ಮಹದುಕ್ಥಗಳ ಸ್ವರೂಪಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೇ ಅರಿಯಬೇಕು. ಅವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಸೃಷ್ಟಿಯೇ ಪ್ರಥಮತಃ ಸೃಷ್ಟವಾದುದರಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿದೇವತೆಯಾದ ಅಗ್ನಿಚಿತಿಯೇ ಮೊದಲು ನಿರ್ಮಿತವಾಯಿತು. ಇದು ದೇವತಾಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿನಿರಿಸುವ ವರ್ಣನೆಯಾಯಿತು ಇದರಂತೆಯೇ ದೇಹತತ್ವವನ್ನು ವಿನಿರಿಸುತ್ತಾ,

ಅಥಾಧ್ಯಾತ್ಮಂ | ಮನ ಏನಾಗ್ನಿಃ ಪ್ರಾಣೋ ಮಹಾವ್ರತಂ ನಾಜ್ಮಹದುಕ್ಥಂ
ಆತ್ಮೈವಾಗ್ನಿಃ | ಪ್ರಾಣೋ ಮಹಾವ್ರತಂ ನಾಜ್ಮಹದುಕ್ಥಂ
ಶಿರ ಏನಾಗ್ನಿಃ | ಪ್ರಾಣೋ ಮಹಾವ್ರತಮಾತ್ಮಾ ಮಹದುಕ್ಥಂ

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೦-೧-೨-೧ ರಿಂದ ೯)

ಅಧ್ಯಾತ್ಮತತ್ತ್ವವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ, ಮನಸ್ಸೇ ಅಗ್ನಿ ಚತಿಯು, ಪ್ರಾಣವೇ ಮಹಾವ್ರತವು ಮತ್ತು ವಾಕ್ಯೇ ಮಹದುಕ್ತ ವೆಂದೂ, ದೇಹತತ್ತ್ವವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ—ಆತ್ಮನೇ ಅಗ್ನಿ ಚತಿಯೆಂದೂ, ಪ್ರಾಣವೇ ಮಹಾವ್ರತವೆಂದೂ ವಾಕ್ಯೇ ಮಹದುಕ್ತವೆಂದೂ ಸಹ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಮಹಾವ್ರತದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ,

“ ಯಜುಷ್ವಃ ಪ್ರಾಣ ಏವ ಮಹಾಂಸ್ತಸ್ಯಾನ್ನಮೇವ ವ್ರತಂ
ತನ್ಮಹಾವ್ರತಗ್ಂ ಸಾಮತಃ ಪ್ರಾಣ ಉ ಏವೋಕ್ ತಸ್ಯಾನ್ನಮೇವ ಥಂ ತದುಕ್ತಂ . . .

(ಶ್ರ. ಬ್ರಾ. ೧೦-೪-೧-೨೩)

ಯಜ್ಞಾಧ್ಯಕ್ಷನಾದ ಅಗ್ನಿಯೇ ಮಹಾನ್, ಅವನ ಅನ್ನವೇ ವ್ರತವು, ಆದುದರಿಂದ ಮಹಾವ್ರತವೆಂದೂ, ಪ್ರಾಣವೇ ಉಕ್, ಮತ್ತು ಅದರ ಅನ್ನವೇ ಥವು ಆದುದರಿಂದಲೇ ಉಕ್ತವೆಂದೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುವು ಎಂದು ಅಧ್ಯಾತ್ಮಪಕ್ಷದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಮಹಾವ್ರತ (ಗ್ರಹ)ದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಸಹ ಈ ರೀತಿ ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದೆ.

ಅಥಾತೋ ಮಹಾವ್ರತೀಯಸ್ಯೈವ | ಪ್ರಜಾಪತೇರ್ಹ ವೈ ಪ್ರಜಾಃ ಸಸೃಜಾನಸ್ಯ ಪರ್ವಾಣಿ ವಿ
ಸಸ್ರಗ್ಂ ಸುಃ ಸ ವಿಸ್ರಸ್ತೈಃ ಪರ್ವಭಿರ್ನಶಶಾಕ ಸಂಹಾತುಂ ತತೋ ದೇವಾ ಅರ್ಚಂತಃ
ಶ್ರಾಮ್ಯಂತಶ್ಚೇರುಸ್ತ ಏತಂ ಮಹಾವ್ರತೀಯಂ ದದ್ಯಶುಸ್ತಮಸ್ಮಾ ಅಗೃಹ್ಣಂಸ್ತೇನಾಸ್ಯ
ಪರ್ವಾಣಿ ಸಮದಧುಃ |

ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನಂತರ ಆ ಶ್ರಮದಿಂದ ಅವನ ದೇಹದ ಸಂಧಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಶಿಥಿಲಿತವಾದವು. ಆದುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಮೇಲಕ್ಕೇಳುವುದೇ ಶ್ರಮವಾಯಿತು. ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ತಮ್ಮ ಶ್ರದ್ಧಾಪೂರ್ವಕವಾದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಯಿಂದ ಮಹಾವ್ರತಗ್ರಹದ ದರ್ಶನವನ್ನು ಪಡೆದು ಅವನನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಅರ್ಪಿಸಿದರು. ಆಗ ವನ ಸಂಧಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸರಿಹೋದವು,

ಸ ಸಗ್ಂಹಿತೈಃ ಪರ್ವಭಿಃ | ಇದಮನ್ನಾಭ್ಯಮುಭೃತ್ಸೌ ಯಾದಿದಂ ಪ್ರಜಾಪತೇರನ್ನಾಭ್ಯಂ ಯದ್ವೈ
ಮನುಷ್ಯಾಣಾಮುಶನಂ ತದ್ವೇವಾನಾಂ ವ್ರತಂ ಮಹದ್ವಾ ಇದಂ ವ್ರತಮುಭೂದ್ಯೇನಾಯಗ್ಂ
ಸಮಹಾಸ್ತೇತಿ ತಸ್ಮಾನ್ನಮಾವ್ರತೀಯೋ ನಾನು |

(ಶ್ರ. ಬ್ರಾ. ೪-೬-೪-೧ ರಿಂದ ೨)

ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಸಂಧಿಗಳು ಸರಿಹೋದಾಗ ಮಹಾವ್ರತೀಯಗ್ರಹರೂಪವಾದ ಈ ಅನ್ನವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದನು. ಪ್ರಜಾಪತಿಗೂ ಅವನಿಂದ ಸೃಷ್ಟವಾದ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೂ ಯಾವುದು ಅನ್ನವೋ ಅದೇ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಸಹ ವ್ರತರೂಪವಾದ ಅನ್ನವು. ಪ್ರಜಾಪತಿಗೂ ಸಹ ದೇಹಯಾತನೆಯನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸಿ ಅವನು ಜೈತನ್ಯಯುಕ್ತನಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಮಹತ್ತ್ವವುಳ್ಳೊಂದರಿಂದಲೇ ಇದಕ್ಕೆ ಮಹಾವ್ರತೆ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಯಿತು ಎಂದು ಇದರ ಸ್ತುತಿಯಿದೆ. ಇಂತಹ ಮಹತ್ತ್ವವುಳ್ಳ ಮಹಾವ್ರತದ ಲಕ್ಷಣವೇನು ಎಂಬುದನ್ನು ಐತರೇಯಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಆದರ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿಳಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದುದರಿಂದ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಶೇಷಾಂಶವನ್ನು ಮುಂದೆ ತಿಳಿಸಲಾಗುವುದು.

ಅಥ ಮಹಾವ್ರತಂ | ಇಂದ್ರೋ ವೈ ವೃತ್ರಂ ಹತ್ವಾ ಮಹಾನಭವದ್ಯನ್ಮಹಾನಭವತ್ತನ್ಮಹಾವ್ರತ-
ಮಭವತ್ತನ್ಮಹಾವ್ರತಸ್ಯ ಮಹಾವ್ರತತ್ವಂ |

(ಐತರೇಯ ಆರಣ್ಯಕಂ ೧-೧)

ಇಂದ್ರನು ವೃತ್ರನನ್ನು ಕೊಂದು ತನ್ನ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿದನು. ಅನಂತರ ಆ ಮಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಕೊಂಡಾಡುವ ಮಹಾವ್ರತವು ಆರಂಭವಾಯಿತು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಮಹಾವ್ರತವೆಂಬ ಕರ್ಮಕ್ಕೂ ಇದೇ ಹೆಸರು ಬಂದಿತು. ವೃತ್ರಾಸುರಹನನರೂಪವಾದ ಈ ಕರ್ಮದಿಂದಲೇ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮಹೇಂದ್ರನೆಂಬ ಹೆಸರೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಯಿತು ಎಂಬ ಕಥಾಸನ್ನಿವೇಶವು “ ಇಂದ್ರೋ ವೈ ವೃತ್ರಂ ಹತ್ವಾ ಯನ್ಮಹಾನಿಂದ್ರೋ ಭವತ್ತನ್ಮಹೇಂದ್ರಸ್ಯ ಮಹೇಂದ್ರತ್ವಂ ” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ (೧೨-೧೦) ಮತ್ತು ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ (೬-೫-೫-೩) ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. ಐತರೇಯಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ “ ತನ್ಮಹಾವ್ರತಸ್ಯ ಮಹಾವ್ರತತ್ವಂ ” ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಇಂದ್ರನ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಕೊಂಡಾಡುವ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಸಹ ಸಾಯಣರು ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ತೈತ್ತಿರೀಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ನಿರ್ವಚನವನ್ನೇ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮೇಲೆ ಶತಸಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಿಂದ ಉದಾಹೃತವಾಗಿರುವ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಶ್ರಮಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮಹಾವ್ರತದ ಅರ್ಪಣೆಯ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವಂತೆಯೇ ತೈತ್ತಿರೀಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲೂ ಅದೇ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಆ ವಿವರಣೆಯ ಕ್ರಮವು ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಮತ್ತು ಶತಸಥದ ವಿವರಣೆಗಿಂತ ಕೊಂಚ ವ್ಯತ್ಯಸ್ತವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಜಾಪತಿಃ ಪ್ರಜಾಃ ಸೃಷ್ಟ್ವಾ ವೃತ್ತೋಽಶಯೇತ್ | ತಂ ದೇವಾ ಭೂತಾನಾಗ್ಂ ರಸಂ ತೇಜಃ
ಸಂಭೃತ್ಯ | ತೇನೈನಮಭಿಷಜ್ಯನ್ | ಮಹಾನವನರ್ತಿತೀತಿ | ತನ್ಮಹಾವ್ರತಸ್ಯ ಮಹಾವ್ರತತ್ವಂ |
ಮಹದ್ವ್ರತಮಿತಿ | ತನ್ಮಹಾವ್ರತಸ್ಯ ಮಹಾವ್ರತತ್ವಂ | ಮಹತೋ ವ್ರತಮಿತಿ | ತನ್ಮಹಾವ್ರತಸ್ಯ
ಮಹಾವ್ರತತ್ವಂ ||

(ತೈ ಬ್ರಾ. ೧-೨-೬-೧)

ಎಂಬ ವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ಶಾಂತನಾದ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಶ್ರಮದಿಂದ ಬಳಲಿ ಬಿದ್ದುಕೊಂಡಾಗ ದೇವತೆಗಳು ಸಕಲ ಪ್ರಜೆಗಳ ಸಾರಭೂತವಾದ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಅದರ ಸಹಾಯದಿಂದ ಅವನ ಶ್ರಮವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದರು. ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಮಹಾನ್ ಆದನು. ಸಾರಭೂತವಾದ ಈ ತೇಜಸ್ಸೇ ಮಹಾವ್ರತ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಹವಿಸ್ಸಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸಿ, ಮಹಾವ್ರತಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರು ಏತಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಯಿತು ಎಂಬುದನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಮಹಾನವರ್ತಿಷ್ಯ ಅನೇನ ಕರ್ಮಣಾ ಇತಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತ್ಯಾ ತಸ್ಯ ಕರ್ಮಣಃ ಮಹಾವ್ರತಮಿತಿ ನಾಮಾ
ಸಂಪನ್ನಂ | ಯದ್ವಾ ಕರ್ಮಣೋಽಸ್ಯ ಮಹಾಫಲಹೇತುತ್ವೇನ ಮಹತ್ವಾನ್ ಮಹಚ್ಛ
ತದ್ವ್ರತಮಿತಿ ತದ್ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಃ | ಅಥನಾ ಮಹತಃ ಪ್ರಜಾಪತೇರೌಷಧರೂಪತ್ವಾನ್ಮಹತೋ
ವ್ರತಮಿತಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಃ ||

ಹವಿಸ್ಸಿನ ಅರ್ಪಣಾರೂಪವಾದ ಕರ್ಮದಿಂದ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಮಹಾನ್ ಆದನು ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿರುವುದರಿಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಮಹಾಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೂ ಸ್ವರೂಪಯೋಗ್ಯತೆಯೂ ಇರುವ ಕರ್ಮವಾಗಿರುವುದರಿಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಮಹಾನ್ ಆದ ಪ್ರಜಾಪತಿಗೆ ತೇಷಧರೂಪವಾದುದರಿಂದಾಗಲಿ ಈ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಮಹಾವ್ರತವೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಂತಹ ಮಹಾವ್ರತದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಸೂಕ್ತದ ಪಠನವು ವಿಧ್ಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನೇ,

ಕತರಾ ಪೂರ್ವಾ ಕತರಾಪರಾಯೋರಿತಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀಯಂ ಸಮಾನೋದರ್ಕಂ ಸಮಾನೋದರ್ಕಂ ನಾ ಏತದಹರೇತಸ್ಯಾಹ್ನೋ ರೂಪಂ ||

(ಐ. ಅ. ೧-೫-೩)

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಸಿಗೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ನಿರ್ವಚನವು ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿದೆ.

ಕತರಾ ಪೂರ್ವಾ ಕತರಾಪರಾ | ಏನಯೋಃ ಕಥಂ ಜಾತೇ ಕವಯಃ ಕ ಏನೇ ವಿಜಾನಾತಿ | ಸರ್ವಮಾತ್ಮನಾ ಬಿಭೃತೋ ಯದ್ಭೈನಯೋಃ ಕರ್ಮ ವಿವರ್ತೇತೇ ಚೈನಯೋರಹನೀ ಅಹೋರಾತ್ರೇ ಚಕ್ರಿಯೇವ ಚಕ್ರಯುಕ್ತೇ ಇನೇತಿ ದ್ಯಾವಾ-ಪೃಥಿವ್ಯೋರ್ಮಹಿಮಾನಮಾಚಿಷ್ಯ ಅಚಿಷ್ಯೇ

(ನಿ. ೩-೨೨)

ಈ ಎರಡುದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾದ ದೇವತೆಯು ಯಾರು? ಇವರ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಕ್ರಮವೇನು? ಎಲೈ ಋಷಿಗಳೇ, ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ಯಾರಿಗೆ ಈ ರಹಸ್ಯವು ಗೊತ್ತಿದೆ? ವಿಶ್ವದ ಸಕಲ ಭೂತಗಳಿಗೂ ಇವರೇ ಆಧಾರವು. ರಥದ ಎರಡು ಚಕ್ರಗಳಂತೆ ಅಹೋರಾತ್ರಗಳೆರಡೂ ಸಹ ಇವರನ್ನು ಅನುಸ್ಮೃತವಾಗಿ ಸುತ್ತುತ್ತಿವೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದೆ. “ಕತರಾ ಪೂರ್ವಾ ಕತರಾ ಅಪರಾ” ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ, “ಕಿಂ ಪೂರ್ವಾಪರೋಽಪಿ, ಉತ ಯುಗಪತ್ ಭವೇತಾಂ” ಒಬ್ಬರಾದ ನಂತರ ಇನ್ನೊಬ್ಬರು ಉತ್ಪನ್ನರಾದರೇ ಅಥವಾ ಇಬ್ಬರೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಜನಿಸಿದರೇ ಎಂಬುದೇ ಪ್ರಶ್ನೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ದೇವತೆಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಸಲ ಆಶ್ಚರ್ಯವೂ, ಕೆಲವು ಸಲ ಅನಿಶ್ಚಿತವಾದ ಊಹೆಯೂ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿದೆ.

ಕಿಂ ಸ್ವಿದ್ವನಂ ಕ ಉ ಸ ವೃಕ್ಷ ಅಸ ಯತೋ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ನಿಷ್ಕತಕ್ಷುಃ |

ಸಂತಸ್ಥಾನೇ ಅಜರೇ ಇತ ಊತೀ ಅಹಾನಿ ಪೂರ್ವೀರುಷಸೋ ಜರಂತ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೩೧-೨)

ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾದ ಅಹಸ್ಸುಗಳೂ ಉಷಸ್ಸುಗಳೂ ಸಹ ಉರುಳಿಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ ನಾಶರಹಿತವಾಗಿಯೂ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿಯೂ ಸ್ಥಿರವಾಗಿಯೂ ನಿಂತಿರತಕ್ಕ ಈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು ಯಾವ ವನದ ಯಾವ ವೃಕ್ಷಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿದೆ ಎಂದು ಋಷಿಯು ತನ್ನ ಪ್ರಶಂಸಾಪೂರ್ವಕವಾದ ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದ್ದಾನೆ.

“ಕಿಂ ಸ್ವಿದ್ವನಂ” ಎಂಬ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೩೧-೨) ವೃಕ್ಷಪಡಿಸಿರುವ ಚಿಟ್ಟಾಸೆಯನ್ನು ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಿದೆ. ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ತಕ್ಕ ಉತ್ತರವೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ,

ಕಿಂಸ್ವಿದಾಸೀದಧಿಷ್ಠಾನಮಾರಂಭಣಿಂ ಕಥಮತ್ಸಿತ್ಯಥಾಸೀತ್ |

ಯತೋ ಭೂಮಿಂ ಜನಯನ್ ವಿಶ್ವಕರ್ಮಾ ವಿ ದ್ಯಾವಾರ್ಣೇನೈಹಿನಾ ವಿಶ್ವಚಿಕ್ಷ್ಣುಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೪೧-೨)

ಪೃಥ್ವಿಯನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಹರಡುವಂತೆ ಮಾಡಿದ ವಿಶ್ವಚಕ್ಷುಸ್ಸುಳ್ಳ ವಿಶ್ವಕರ್ಮನಿಗೆ ಇವುಗಳ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ಇದ್ದ ಆಧಾರವೇನು ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರರೂಪದಲ್ಲಿ,

ಕಿಂ ಸ್ವಿದ್ವನಂ ಕ ಉ ಸ ವೃಕ್ಷ ಆಸೀತ್ | ಯತೋ ದಾವ್ಯಾಪೃಥಿವೀ ನಿಷ್ಪತಕ್ಪ್ನುಃ | ಮನೀಷಿಣೋ ಮನಸಾ ಪೃಚ್ಛತೇದು ತತ್ | ಯದಧ್ಯತಿಷ್ಠದ್ಭುವನಾನಿ ಧಾರಯನ್ | ಬ್ರಹ್ಮ ವನಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಸ ವೃಕ್ಷ ಆಸೀತ್ | ಯತೋ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ನಿಷ್ಪತಕ್ಪ್ನುಃ | ಮನೀಷಿಣೋ ಮನಸಾ ವಿಬ್ರ-
ವೀಮಿ ವಃ | ಬ್ರಹ್ಮಾಧ್ಯತಿಷ್ಠದ್ಭುವನಾನಿ ಧಾರಯನ್ ||

(ತೈ. ಬ್ರಾ. ೨-೪-೯-೬-೭)

ಈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನೇ (ನಾಶವಿಲ್ಲದ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂಬ ವಸ್ತುವೇ) ವನವು. ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ವೃಕ್ಷವು. ಅದರಿಂದಲೇ ಇವುಗಳ ನಿರ್ಮಾಣವು. ಎಂದು ತೈತ್ತಿರೀಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಕವಯಃ—ಕ್ರಾಂತದರ್ಶನಃ— ಅತೀಂದ್ರಿಯಜ್ಞಾಃ | ಎಂದು ಕವಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. “ ಮೇಧಾವೀ ಕವಿಃ ಕ್ರಾಂತದರ್ಶನೋ ಭವತಿ ಕವತೇರ್ವಾ ” (ನಿ. ೧೨-೧೩) ಎಂಬ ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಹಿಂದೆ ಕವಿಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಕವಿಯ ಸ್ವರೂಪವೇನು ಮತ್ತು ಅವನ ಶಕ್ತಿಯೇನು ಯಾವ ಸ್ವರೂಪ ಮತ್ತು ಶಕ್ತಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಕವಿ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಸಹ ಹಿಂದೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಸನಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವತತ್ತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುವ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಅರಿತಿರುವವನು ಯಾರು ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿ, “ ಕವಯಃ, ಕೋ ವಿನೇದ ” ಅತೀಂದ್ರಿಯಜ್ಞರಾದ ಎಲೈ ಋಷಿಗಳೇ, ಈ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಯಾವನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅರಿತಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಕೇಳಿದೆ. ಎಂದರೆ ಕೇವಲ ಸಾಧಾರಣ ವಾದುದೂ ಭೌತಿಕವಾದುದೂ ಆದ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಈ ರಹಸ್ಯವು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ. ಈ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಭೇದಿಸಿ ಅರ್ಥ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಯೋಗ್ಯತೆಯುಳ್ಳ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಶಕ್ತಿಯಿರಬೇಕು. ಅಂತಹ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ದರ್ಶನಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನೇ ಕವಿಯೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ.

ಸಮಾನಂ ನೀಳಂ ವೃಷಣೋ ವಸಾನಾಃ ಸಂ ಜಗ್ಮಿರೇ ಮಹಿಷಾ ಅವರ್ತೀಭಿಃ |

ಋತಸ್ಯ ಪದಂ ಕವಯೋ ನಿ ಸಾಂತಿ ಗುಹಾ ನಾಮಾನಿ ದಧಿರೇ ಪರಾಣಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೫-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಕವಿಯ ನಿಜವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಕವಿಗಳು ಋತದ ಪಥವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಅತ್ಯಂತ ಗೂಢವಾದ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ರಹಸ್ಯದ ನಾಮಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಅದನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿ ಲೋಕಕ್ಕೆ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಎಂದರೆ ಗೂಢವಾಗಿ ಆಡಗಿ ಲೋಕದ

ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗದಿರುವ ಅಂಶಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಅಂತರ್ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅರಿತು ಲೋಕದ ದೃಷ್ಟಿಗೂ ಕೊಂಚ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಬಲ್ಲ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವರೆಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇಂತಹ ಅತೀಂದ್ರಿಯಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ಋಷಿಗಳನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ರಹಸ್ಯತತ್ವವೇನು? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದೆ.

ನಿಶ್ಚಂ ತ್ಮನಾ ಬಿಭೃತಃ—ನಿಶ್ಚಪಾಲಕರಾದ ದ್ಯುಲೋಕಾಧಿದೇವತೆಯೂ ಭೂದೇವಿಯೂ ಸಹ ಸಕಲ ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ತಮ್ಮಲ್ಲೇ ಧರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಮತ್ತು ತಾವೇ ಅವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಭರಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ.

ನಮೋ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀಭ್ಯಾಮಿತಿ ತದಾಭ್ಯಾಂ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀಭ್ಯಾಂ ನಿಹ್ನುವತೇ ಯಯೋರಿದಂ ಸರ್ವಮಥಿ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೩-೪-೩-೨೧)

ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಕಲ ಲೋಕಗಳ ಸ್ಥಿತಿಯೂ, ಭರಣವೂ ಮತ್ತು ಸಕಲವಾದ ರಕ್ಷಣಾನ್ವಾಪಾರವೂ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಇದೇ ಭಾವವನ್ನು ಹಿಂದೆ,

ಉರುವ್ಯಚಸಾ ನುಹಿನೀ ಅಸಶ್ಚತಾ ಪಿತಾ ಮಾತಾ ಚ ಭುವನಾನಿ ರಕ್ಷತಃ |

ಸುದೃಷ್ಟಮೇ ವಪುಷ್ಯೇ ಇ ನ ರೋದಸೀ ಪಿತಾ ಯತ್ತೀನುಭಿ ರೂಪೈರವಾಸಯತ್ ||

(ಋ. ಸಂ ೧-೧೬೦-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನ ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವಾಗ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಕತರಾ—ಕಿಮ್ ಶಬ್ದ. ಕಿಂಯತ್ತದೋಃ ನಿರ್ಧಾರಣೇದ್ವಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿರ್ಧಾರಣಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಡತರಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಡಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಟಿಗೆ (ಅ ಇಮ್) ಲೋಪ. ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದಂತವಾದುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಟಾಪ್.

ಅಯೋಃ—ಅನಯೋಃ ಎಂದು ರೂಪನಾದಾಗ ಭಾವದಸವಾಗಿ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ.

ಕಥಾ—ಥಾಹೇತಾ ಚ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೩೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿಮ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಥಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಿಭಕ್ತಿ ಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಕಿಮಃ ಕಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕವಯಃ—ಕು ಶಬ್ದೇ. ಧಾತು. ಅಚಿಇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥ-ಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಅವಾದೇಶ. ಸಂಬೋಧನಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಆಮಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತ್ಮನಾ—ಮಂತ್ರೇಷ್ವಾಜ್ಯಾದೇರಾತ್ಮನಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಯ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ.

ವರ್ತತೇ—ವೃತು ವರ್ತನೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಕ್ರಿಯಾಇವ — ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ. ಮತೌಚೆ (ಪಾ. ಸೂ ೪-೪-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಘ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆಯನೇಯೀ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಯಾದೇಶ. ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ದ್ವಿವಚನಪರವಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

— ೦ —

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಭೂರಿಂ ದ್ವೇ ಅಚರಂತೀ ಚರಂತಂ ಸದ್ವಂತಂ ಗರ್ಭಮಸದೀ ದಧಾತೇ |

ನಿತ್ಯಂ ನ ಸೂನುಂ ಪಿತ್ರೋರುಸಸ್ಥೇ ದ್ಯಾವಾ ರಕ್ಷತಂ ಪೃಥಿವೀ ನೋ

ಅಭ್ವಾತ್ || ೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಭೂರಿಂ | ದ್ವೇ ಇತಿ | ಅಚರಂತೀ ಇತಿ | ಚರಂತಂ | ಸದ್ವಂತಂ | ಗರ್ಭಂ | ಅಸದೀ ಇತಿ | ದಧಾತೇ
ಇತಿ |

ನಿತ್ಯಂ | ನ | ಸೂನುಂ | ಪಿತ್ರೋಃ | ಉಸಸ್ಥೇ | ದ್ಯಾವಾ | ರಕ್ಷತಂ | ಪೃಥಿವೀ ಇತಿ | ನಃ | ಅಭ್ವಾತ್ ||೨||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಚರಂತೀ ಅವಿಚಲೇ ದ್ವೇ ಏನೈತೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ ಭೂರಿಂ ಬಹುತರಂ ಚರಂತಂ ಸದ್ವಂತಂ ಸಾದಯುಕ್ತಂ ಗರ್ಭಂ ಗರ್ಭವದಾಶ್ರಿತಂ ಕೃತ್ಸಂ ಸ್ರಾಣಿಜಾತಮಸದೀ ಸ್ವಯಂ ಸಾದರಹಿತೇ ದಧಾತೇ ಧಾರಯತಃ | ಅನಯೋರ್ಮುಢ್ಯೇ ಖಲು ಸರ್ವಂ ಜಗತ್ಸ್ಯುನೇಣ ವರ್ತತೇ | ಧಾರಣೇ ವೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಪಿತ್ರೋರ್ಮಾತಾಪಿತ್ರೋರುಸಸ್ಥ ಉತ್ಸಂಗೇ ವರ್ತಮಾನಂ ನಿತ್ಯಂ ಧ್ರುವಮಾತ್ಮಜಂ ಸೂನುಂ ನ ಪುತ್ರ-ಮಿವ ಯಥಾ ಸ್ನೇಹೇನ ವರ್ಧಯಂತೌ ಧಾರಯಂತೌ ಮಾತಾಪಿತರೌ ತದ್ವತ್ | ಅಥ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇಣಾಹ | ಹೇ ದ್ಯಾವಾ ಪೃಥಿವೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ | ಇತರೇತರಾಪೇಕ್ಷಯಾ ದ್ವಿತ್ವಮುಭಯೋಃ | ನೋಽಸ್ಮಾನ-ಭ್ಯಾನ್ನಹತೋ ಭಯಹೇತೋಃ ಸಾಸಾಪ್ರಕ್ಷತಂ ಸಾಲಯತಂ | ಯದ್ವಾ | ಅಭ್ವಾದಭ್ಯಂ ಮಹತ್ | ಅತ್ಯರ್ಥಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಭ್ಯೇತಿ ಮಹನ್ನಾಮ || ದ್ವಂದ್ವೇ ಕೃತದ್ಯಾವಾದೇಶಸ್ಯ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀಶಬ್ದಸ್ಯ ಮಧ್ಯೇ ರಕ್ಷತಮಿತಿ ಪದಪ್ರಯೋಗಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಅನುಂಕ್ರಿತಸ್ಯಾವಿದ್ಯಮಾನತ್ವೇನ ನಿಘಾತಾಭಾವಃ ||

! ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ !

ಸಿತೋಃ—ಮಾತಾಪಿತೃಗಳ | ಉಪಸ್ಥೇ—ತೊಡೆಯಮೇಲೆ ಬೆಳೆಯುವ | ನಿತ್ಯಂ ಸೂನುಂ ನ—
ಔರಸಪುತ್ರನನ್ನು (ಮಾತಾಪಿತೃಗಳು) ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಧರಿಸಿ ಪಾಲಿಸುವಂತೆ | ಅಚರಂತೀ—ಸ್ವಯಂ ಚಲನರಹಿತ
ವಾದವೂ | ಅಪದೀ—ಪಾದರಹಿತವಾದವೂ ಆದ | ದ್ವೇ—ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆರಡೂ ಸಹ | ಭೂರಿಂ—ಬಹು
ವಿಧವಾದವೂ | ಪದ್ವಂತಂ—ಪಾದಯುಕ್ತವಾದವೂ | ಚರಂತಂ—ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕವೂ ಆದ | ಗರ್ಭಂ—ಮಾತೃ
ವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿರುವ ಗರ್ಭದಂತೆ ಇವೆರಡನ್ನೂ ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವ ಪ್ರಾಣಿಜಾತವನ್ನು | ದಧಾತೇ—ಧರಿಸಿರುತ್ತವೆ |
ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ—ಎಲೈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೇ | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಅಭ್ಯಾತ್—ಮಹತ್ತಾದುದೂ, ಭಯಹೇತು
ವಾದುದೂ ಆದ ಪಾಪದಿಂದ | ರಕ್ಷತಂ—ರಕ್ಷಿಸಿರಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಮಾತಾಪಿತೃಗಳ ತೊಡೆಯಮೇಲೆ ಬೆಳೆಯುವ ಔರಸಪುತ್ರನನ್ನು ಮಾತಾಪಿತೃಗಳು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಧರಿಸಿ
ಪಾಲಿಸುವಂತೆ ಸ್ವಯಂ ಚಲನರಹಿತವಾದವೂ, ಪಾದರಹಿತವಾದವೂ ಆದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆರಡೂ ಸಹ ಬಹು
ವಿಧವಾದವೂ, ಪಾದಯುಕ್ತವಾದವೂ ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕವೂ, ಗರ್ಭವು ಮಾತೃವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುವಂತೆ ತಮ್ಮನ್ನು
ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವವು ಆದ ಸಕಲಪ್ರಾಣಿಜಾತವನ್ನೂ ಧರಿಸಿರುತ್ತವೆ. ಎಲೈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೇ ನಮ್ಮನ್ನು ಮಹ
ತ್ತಾದುದೂ, ಭಯಹೇತುವಾದುದೂ ಆದ ಪಾಪದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿರಿ

English Translation

Footless and motionless, they sustain numerous moving and footed
races, as a son is even (nursed) on the lap of his parents : defend us, Heaven
and Earth, from great (danger).

! ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು !

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳಿಗೂ ಉಳಿದ ಪ್ರಾಣಿಜಾತಕ್ಕೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ಮತ್ತು ಅವೆರ
ಡಕ್ಕೂ ಇರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಅಚರಂತೀ ಅಪದೀ ಎಂಬ ಎರಡು ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ
ಸ್ಥೈರ್ಯವನ್ನೂ, ಪದ್ವಂತಂ ಚರಂತಂ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ ಸಕಲಪ್ರಾಣಿಗಳ ಗಮನಾದಿಕ್ರಿಯೆಯನ್ನೂ ಅಥವಾ
ಹಾಗೆಯೇ ಚಾಂಚಲ್ಯವನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಸಿತೋಃ ಉಪಸ್ಥೇ ನಿತ್ಯಂ ಸೂನುಂ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಂದ ಲೋಕಸಾಧಾ
ರಣವಾದ ಉಪಮಾನವನ್ನು ತೋರಿಸಿದರೂ ಸಹ ಮುಂದೆ ಗರ್ಭಂ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಗರ್ಭರೂಪವಾದ ಸಕಲಪ್ರಾಣಿ
ಜಾತಗಳು ಎಂದರ್ಥವಾಗುವುದರಿಂದ ಸಿತೋಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಮಾತಾಪಿತೃರೂಪವಾದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು ಎಂದೂ
ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಔರಸಪುತ್ರನನ್ನು ಮಾತಾಪಿತೃಗಳು ತಮ್ಮ ತೊಡೆಯಮೇಲೆ ಧರಿಸಿ ಪಾಲಿಸು
ವಂತೆ, ತಮ್ಮದೇ ಗರ್ಭಾತ್ಮಕವಾದ ಪ್ರಾಣಿಜಾತಗಳನ್ನು ವಿಶ್ವಕ್ಕೇ ಮಾತಾಪಿತೃಗಳಾದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು ಧರಿಸಿ
ಪಾಲಿಸುತ್ತವೆಯೆಂದರ್ಥ.

ಪಿತ್ರೋಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಮಾತಾಪಿತೃರೂಪರಾದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದರೆ, ಆಗ ಅವರಲ್ಲಿ ಪಿತೃವಾರು ಮತ್ತು ಮಾತೃವಾರು ಎಂಬ ಪ್ರತ್ನೆಯು ಬರುತ್ತದೆ. ಪಿತುಃ—ಪಿತೃಸ್ಥಾನೀಯಾಯಾಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ಮಾತುಃ—ಮಾತಾಂತರಿಕ್ಷಂ ನಿರ್ಮೀಯಂತೀಸ್ಮಿನ್ ಭೂತಾನಿ (ನಿ. ೨-೮) ಎಂಬುದಾಗಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪಾಲನಾರ್ಥಕವಾದ ಪಾ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಸಕಲ ಭೂತಗಳನ್ನೂ ಪಾಲಿಸತಕ್ಕ ಪೃಥಿವಿಗೆ ಪಿತೃವೆಂದೂ, ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಕಲಭೂತಗಳೂ ನಿರ್ಮಿತವಾಗುವುದರಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷಕ್ಕೆ ಮಾತೃವೆಂದೂ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ವಿನರಣೆಯಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಈ ವಿನರಣೆಯು ಒಂದು ವಿಧದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದನಿರ್ವಚನದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸಾಧುವಾಗಿದೆಯೇ ವಿನಹ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾದ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಹೊಂದಲಾರದು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅಂತರಿಕ್ಷಕ್ಕೆ ಪಿತೃವೆಂದೂ ಪೃಥಿವಿಗೆ ಮಾತೃವೆಂದೂ ನಿರ್ದೇಶಿಸುವ ವಾಕ್ಯಗಳೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ.

ತನ್ನೋ ವಾತೋ ಮಯೋಭು ವಾತು ಭೇಷಜಂ ತನ್ನಾತಾ ಪೃಥಿವೀ ತತ್ ಪಿತಾ ದ್ಯೌಃ |

ತದ್ಗ್ರಾಹಾಣಃ ಸೋಮಸುತೋ ಮಯೋಭುವಸ್ತದಶ್ಚಿನಾ ಶೃಣುತಂ ಧಿಷ್ಣಾ ಯುವಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೮೯-೪)

ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು ಪಿತೃವೆಂದೂ ಪೃಥಿವಿಯನ್ನು ಮಾತೃವೆಂದೂ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿರುವುದನ್ನು ಒಂದೆ ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ, “ಮುಧುದ್ಯೌರಸ್ತು ನಃ ಪಿತಾ” (ಋ. ಸಂ. ೧-೯೦-೭) ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಹ ದ್ಯೌಲೋಕಾಧಿದೇವತೆಗೆ ಪಿತೃವೆಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ರೂಢವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಮಾತಾಪಿತೃಗಳಿಂದರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. ಇಂತಹ ಮಾತಾಪಿತೃಗಳ ಉತ್ಪಂಗದಲ್ಲಿ (ತೊಡೆಯಮೇಲೆ) ಪ್ರಾಣಿಜಾತಗಳು ಬೆಳೆಯುತ್ತವೆಯೆಂದರ್ಥ.

ಉಪಸ್ಥೇ—ಉಪಸ್ಥ ಶಬ್ದವನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಉಪಸ್ಥಃ ಯಜ್ಞಃ, ಅಹವನೀಯೋ ವಾ ಅಂತರಿಕ್ಷಂ ವಾ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪಿತೃಗಳ ಉತ್ಪಂಗದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಪಿತ್ರೋಃ ಉಪಸ್ಥೇ ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಗೂ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳಿಗೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ,

ತ್ರಿಮೂರ್ಧಾನಂ ಸಪ್ತರಶ್ಮಿಂ ಗೃಣೀಷೇಽನೂನಮಗ್ನಿಂ ಪಿತ್ರೋರುಪಸ್ಥೇ |

ನಿಷತ್ತಮಸ್ಯ ಚರತೋ ಧ್ರುವಸ್ಯ ವಿಶ್ವಾ ದಿವೋ ರೋಚನಾಪಪ್ತಿವಾಂಸಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೪೬-೧)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪಿತ್ರೋಃ ಉಪಸ್ಥೇ ನಿಷತ್ತಂ ಅಗ್ನಿಂ | ತನ್ನ ಪಿತೃಗಳಾದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ತೊಡೆಯಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿರುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸಕಲಭೂತಜಾತಗಳಿಗೂ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳಿಗೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿದೆ.

ನಿತ್ಯಂ ಸೂನುಂ ಎನ್ನುವಾಗ ನಿತ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧ್ರುವವೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ಧ್ರುವತ್ವವನ್ನೂ ಪ್ರಾಣಿಜಾತಗಳ ಅಧ್ರುವವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿ, ಅವುಗಳಿರತಕ್ಕ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ

ಇಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧ್ರುವವೆನ್ನುವ ಅರ್ಥಕ್ಕಿಂತಲೂ ತಮ್ಮದೇ ಆದ ಎಂಬರ್ಥವು ಉಚಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಸಹಜವಾದ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲೂ ನಿತ್ಯಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಔರಸಪುತ್ರನೆಂದರ್ಥಮಾಡಬಹುದು

ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ಮಾತಾಪಿತೃತ್ವರೂಪವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಮಾತ್ರ ವಲ್ಲದೇ ಜಗತ್ತನ್ನು ಮಹದ್ಭಯದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. “ ದ್ಯಾವಾ ರಕ್ಷತಂ ಪೃಥಿವೀ ಸೋ ಅಭ್ಯಾತ್ ” ಎಂಬ ಪಲ್ಲವಿಯು ಸೂಕ್ತದ ೨-೮ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿರುವುದು.

ಅಭ್ಯಾತ್—ಅಭ್ಯಶಬ್ದವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ, (ನಿ. ನಿ. ೨೪) ಮಹನ್ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೨೩) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಈ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳೇ ಅಲ್ಲದೇ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗ ವಿರುವುದರಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯರೂ ಸಹ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿದರೆ ಅನಂತರ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇದರ ಸರಿಯಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿಷ್ಕರ್ಷಿಸಬಹುದು.

ನಹಿ ತೇ ಕ್ಷತ್ರಂ ನ ಸಹೋ ನ ಮನ್ಯುಂ ವಯಶ್ಚ ನಾಮೀ ಪತೆಯಂತ ಅಪುಃ |

ನೇಮಾ ಆಪೋ ಅನಿಮಿಷಂ ಚಿರಂತೀರ್ನ ಯೇ ವಾತಸ್ಯ ಪ್ರಮಿನಂತ್ಯಭ್ಯಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೪-೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವರುಣನ ಸ್ತುತಿಯಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವಾತಸ್ಯ ಯೇ ಗತಿವಿಶೇಷಾಃ ತೇ ತ್ವದೀಯಂ ಅಭ್ಯಂ ವೇಗಂ ನ ಹಿಂಸಂತಿ ವಾಯುವಿನ ಗತಿವೇಗವೂ ಸಹ ವರುಣನ ವೇಗವನ್ನು ತಡೆಯಲಾರವು ಎಂದು ಅಭ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವೇಗವೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು,

ಯುಷ್ಮೇಷಿತೋ ಮರುತೋ ಮರ್ತ್ಯೇಷಿತ ಆ ಯೋ ನೋ ಅಭ್ಯ ಈಷತೇ |

ವಿ ತಂ ಯುಯೋತ ಶವಸಾ ವೈರೋಜಸಾ ವಿ ಯುಷ್ಮಾಕಾಭಿರೂತಿಭಿಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೩೯-೮)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮರುತ್ತುಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಯಃ ಕಶ್ಚಿದಭ್ಯಃ ಶತ್ರುಃ ನಃ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ ತಂ ಶವಸಾ ವಿ ಯುಯೋತ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ ಅಭ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶತ್ರುವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ.

ಅಸೂತ ಪೃಥ್ವಿರ್ಮಹತೇ ರಣಾಯ ತ್ರೇಷಮಯಾಸಾಂ ಮರುತಾಮನೀಕಂ |

ತೇ ಸಸ್ವರಾಸೋಽಜನಯಂತಾಭ್ಯಮಾದಿತ್ಸಧಾಮಿಸಿರಾಂ ಪರೈಪಶ್ಯನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೮-೯)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಂ ಮೇಘಂ ಜನಯಂತಿ | ಎಂದು ಅಭ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೇಘವೆಂದೂ,

ಆ ಯುನ್ಮೇ ಅಭ್ಯಂ ವನದಃ ಪನಂತೋಶಿಗ್ಂಧ್ಯೋ ನಾಮಿನೀತ ವರ್ಣಂ |

ಸ ಚಿತ್ರೇಣ ಚಿಕಿತೇ ರಂಸು ಭಾಸಾ ಜಜುರ್ವಾ ಯೋ ಮುಹುರಾ ಯುವಾ ಭೂತ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೪-೫)

ಎಂಬ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಆಗ್ನಿಯ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾಸವೆಂದರೆ ಮಹತ್ವವೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರಂತೆಯೇ,

ಅರ್ಹಸ್ವಿಭರ್ಷಿ ಸಾಯಣಾಧಿಭರ್ಷಾನ್ವಿತಂ ಯಜತಂ ವಿಶ್ವರೂಪಂ |

ಅರ್ಹಸ್ವಿದಂ ದೇವಸೇ ವಿಶ್ವಮುಚ್ಯಂ ನ ವಾ ಓಜಿಯೋ ರುದ್ರ ತ್ವದಸ್ತಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೩೩-೧೦)

ಎಂಬ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಂ ಅಭ್ಯಂ | ಮಹನ್ನಾಮೃತತ್ | ಅತಿವಿಸ್ತೃತಂ ಜಗತ್ | ಮಹನ್ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ವಿಸ್ತೃತವಾದ ಜಗತ್ತೆಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಎಂದರೆ ಮೇಲೆ ಉದಾಹೃತವಾದ ೨-೪-೫ ರಲ್ಲಿ ಆಗ್ನಿಯ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ೨-೩೩-೧೦ನೇ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತಿನ ಭೌತಿಕವಾದ ವಿಸ್ತೃತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

ಅಭ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೂಲಾರ್ಥವಾವುದು, ಆ ಮೂಲಾರ್ಥದ ಮೇಲೆ ಈ ಪರಂಪರೆಯಾದ ಅರ್ಥಗಳು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತವೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕಾದರೆ ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವ ಅಭ್ಯಶಬ್ದವನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ ಈ ಮೂಲಾರ್ಥವು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅಥ ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಪರಾರ್ಥಮಗಚ್ಛತ್ | ತತ್ಪರಾರ್ಥಂ ಗಚ್ಛೈಕ್ಷತ ಕಥಂ ನ್ನಿಮಾನ್ಲೋಕಾನ್ತು-
ತ್ಯನೇಯಾಮಿತಿ ತದ್ವ್ಯಾಭ್ಯಾಸೇನ ಪ್ರತ್ಯನ್ವೇದ್ರಾಪೇಣ ಚೈವ ನಾಮ್ನಾ ಚ ಸ ಯಸ್ಯ ಕಸ್ಯ
ಚ ನಾಮಾಸ್ತಿ ತನ್ನಾಮ ಯಸ್ಯೋಽಪಿ ನಾಮಾಸ್ತಿ ಯದ್ವೇದ ರೂಪೇಣೇದಗ್ಂ ರೂಪಮಿತಿ
ತದ್ರೂಪನೇತಾವದ್ವಾ ಇದಂ ಯಾನದ್ರೂಪಂ ಚೈವ ನಾಮಾ ಚ | ತೇ ಹೈತೇ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ
ಮಹತೀ ಅಭ್ಯೇ | ಸ ಯೋ ಹೈತೇ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಮಹತೀ ಅಭ್ಯೇ ನೇದ ಮಹದ್ಭಾವಾಭ್ಯಂ
ಭವತಿ ||

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೧-೨-೩-೩)

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಾಮ ಮತ್ತು ರೂಪಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಹತ್ತಾದ ಅಭ್ಯಗಳೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನ ಅಭ್ಯವು ಮೂರ್ತ (Concrete), ಅಮೂರ್ತ (Abstract) ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಹತ್ತಾದ ಮೂರ್ತಶಕ್ತಿ, ಅಮೂರ್ತಶಕ್ತಿ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಶಕ್ತಿಗಳೂ ವಿಶ್ವವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿವೆಯೆಂದರ್ಥ. ಈ ಮೂಲಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಉಳಿದ ತಾತ್ಪರ್ಯಗಳು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತವೆ. ಈ ವಿಧವಾಗಿ ಮೂರ್ತಾಮೂರ್ತರೂಪವಾದ ವಿಶ್ವತತ್ತ್ವವೆಂಬ ವ್ಯಾಪಕವಾದ ಅರ್ಥವು,

ಉದೂ ಆಯಾ ಉಪನಕ್ಷತ್ರೇವ ಬಾಹೂ ಹಿರಣ್ಯಯಾ ಸವಿತಾ ಸುಪ್ರತೀಕಾ |

ದಿನೋ ರೋಹಾಂಸ್ಯರುಹತ್ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಅರೀರಮತ್ಪತೆಯತ್ಕಚ್ಚಿದಭ್ಯಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೨೧-೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ನಲ್ಲಿರುವ ಅಭ್ಯಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಅಡಕವಾಗಿದೆ ಈ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ "ಅಭ್ಯಂ ಮಹತ್ ಸರ್ವಂ ವಸ್ತುಜಾತಂ" ಎಂದು ಅದರ ವ್ಯಾಪಕವಾದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಕೆಲವು

ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಕವಾದ ಸಚ್ಚಕ್ತಿಯೂ ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ದುಷ್ಟಶಕ್ತಿಯೂ ಸೂಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಎರಡರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ

ಪ್ರ ಯೇ ವಸುಭ್ಯ ಈವದಾ ನನೋ ದುರೈ ಮಿತ್ರೇ ವರುಣೇ ಸೂಕ್ತವಾಚಿಃ |

ಅವೈತ್ಯಭ್ಯಂ ಕೃಣುತಾ ವರೀಯೋ ದಿನಸ್ಪೃಥಿನ್ಯೋರವಸಾ ಮದೇಮು ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೪೯-೫)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಂ ಮಹದ್ಧನಂ ತೇಜೋ ನಾ | ಮಹತ್ತಾದ ತೇಜಶ್ಚಕ್ತಿಯೆಂದೂ,

ದ್ವಾಪೋ ನ ಯಸ್ಯ ಪನಯಂತ್ಯಭ್ಯಂ ಭಾಸಾಂಸಿ ವಸ್ತೇ ಸೂರೋ ನ ಶುಕ್ರಃ |

ವಿ ಯ ಇನೋತ್ಯಜರಃ ಪಾವಕೋಽಶ್ವ ಸ್ಯ ಚಿಚ್ಚಿಶ್ಚ ಥತ್ಸೂರ್ವಾಣಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೪-೩)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಂ ಮಹತ್ಕರ್ಮ | ಎಂದು ಮಹತ್ತಾದ ಕರ್ಮಶಕ್ತಿಯೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಈ ಎರಡು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಸಚ್ಚಕ್ತಿಯೆಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ.

ತಾ ಇನ್ನೇ ೩ ಇವ ಸಮನಾ ಸಮಾನೀರಮೀತನರ್ಣಾ ಉಷಸಶ್ಚ ರಂತಿ |

ಗೂಹಂತೀರಭ್ಯಮಸಿತಂ ರುಶದ್ವಿಃ ಶುಕ್ರಾಸ್ತನೂಭಿಃ ಶುಚಿಯೋ ರುಚಾನಾಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೪-೫೧-೯)

ಎಂಬ ಋಕ್ಮಿನಲ್ಲಿ ಅತಿಮಹತ್ಕೃಷ್ಣಂ ರೂಪಂ | ಮಹತ್ತಾದ ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ವಿಕಾರವಾದುದೂ, ಹಿಂಸಾತ್ಮಕವಾದುದೂ ಆದ ಭೂತಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಾಗ ಅಭ್ಯ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವಂತೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಮಿನಲ್ಲಿಯೂ ಅದರ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ನಃ ಅಸ್ಮಾನ್ ಅಭ್ಯಾತ್ ಮಹತೋ ಭಯಹೇತೋಃ ಪಾಪಾತ್ ರಕ್ಷತಂ ಪಾಲಯತಂ | ನಮ್ಮನ್ನು ಮಹತ್ತಾದುದೂ, ಭಯಹೇತುವಾದುದೂ ಆದ ಪಾಪದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿರಿ. ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಚರಂತೀ—ಚರ ಗತಿಭಕ್ಷಣಯೋಃ ಧಾತು ಲಟಿಗೆ ಶತ್ವಾದೇಶ. ಉಗಿತಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಜೀಃ ನೌ ತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸವಾದಾಗ. ತತ್ಪುರುಷೇತುಲ್ಯಾರ್ಥ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ವಯಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪದ್ವಂತಮ್—ಪತ್ ಪಾದಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಪದ್ವಾನ್. ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮತುಪ್. ರೈಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಪ. ವೃತ್ಯಯದಿಂದ ಮತುಪಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾವಿಕಚನದಲ್ಲಿ ಉಗಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ನುನಾಗಮ.

ಅಪದೀ—ನ ನಿದ್ಯತೇ ಪಾದಃ ಯಯೋಸ್ತೇ. ನೌ ಸುಭ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುವರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಾದಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪದಾದೇಶ. ಪಾದೋಽನ್ಯತರಸ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಃ. ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ದ್ವಿವಚನಪರವಾದಾಗ ಪೂರ್ವ ಸವರ್ಣದೀರ್ಘ.

ದಧಾತೇ—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣವೋಪಾಯೋಃ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ—ದ್ಯೌಶ್ಚ ಪೃಥಿವೀಚ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೌ. ದಿವೋದ್ಯಾವಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಂದ್ವದಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾದೇಶ. ಭಾಂದಸನಾಗಿ ದ್ವಂದ್ವಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ರಕ್ಷತಮ್ ಎಂಬ ತಿಜಂತವು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ದ್ವಿವಚನಪರವಾದಾಗ ಪೂರ್ವಸರ್ವಣದೀರ್ಘ. ಪಾದಾದಿ ಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಕ್ಷತಮ್—ರಕ್ಷಪಾಲನೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ಅಮಂತ್ರಿತಂ ಪೂರ್ವಮನಿಧ್ಯಮಾನವತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ಅವಿಧ್ಯಮಾನವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಅತಿಜಂತಪರದಲ್ಲಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೭) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

—:—

ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ

ಅನೇಹೋ ದಾತ್ರನುದಿತೇರನರ್ವಂ ಹುನೇ ಸ್ವರ್ವದವಧಂ ನಮಸ್ವತ್ ।

ತದ್ರೋದಸೀ ಜನಯತಂ ಜರಿತ್ರೇ ದ್ಯಾವಾ ರಕ್ಷತಂ ಪೃಥಿವೀ ನೋ

ಅಭ್ವಾತ್ ॥ ೩ ॥

ಃ ಪದಸಾರಃ ।

ಅನೇಹಃ | ದಾತ್ರಂ | ಅದಿತೇಃ | ಅನರ್ವಂ | ಹುನೇ | ಸ್ವರ್ವತ್ | ಅವಧಂ | ನಮಸ್ವತ್ |

ತತ್ | ರೋದಸೀ ಇತಿ | ಜನಯತಂ | ಜರಿತ್ರೇ | ದ್ಯಾವಾ | ರಕ್ಷತಂ | ಪೃಥಿವೀ ಇತಿ | ನಃ |

ಅಭ್ವಾತ್ ॥ ೩ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅದಿತೇಃ | ಏತದಂತರಿಕ್ಷಸ್ಯಾಪ್ಯುಪಲಕ್ಷಣಂ | ಅಖಂಡನೀಯಾಯಾಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಸ್ತದ್ವಶಸ್ಯಾಂ—
ತರಿಕ್ಷಸ್ಯ ಚ ಸಂಬಂಧಿ ದಾತ್ರಂ ಧನಂ ಹುನೇ | ಆಹ್ವಯಾಮಿ | ಸ್ವಹಯಾಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಕೀದೃಶಂ
ತದ್ಧನಂ | ಅನೇಹೋಪಾಸಂ ದುಃಖರಹಿತಂ ಸುಖಾತ್ಮಕಂ ಅನರ್ವಮನರಣಂ | ಅಕ್ಷೀಣಮಿತ್ಯರ್ಥಃ |

ಸ್ವರ್ವತ್ ಸರ್ವತಃ ಫಲಭೂತೇನ ಸ್ವರ್ಗೇಣ ತದ್ವತ್ ಅವಧಮಹಿಸಿತಂ ನಮಸ್ತದನ್ನವತ್ | ಈದ್ಯಶಂ
ಧನಂ ಹುವೇ | ತದಸ್ಮಾಭಿಃ ಕಾಂಕ್ಷಿತಮುಕ್ತಲಕ್ಷಣಂ ಧನಂ ಹೇ ರೋದಸೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ ಜರಿತ್ರೇ
ಸ್ತೋತ್ರೇ ಯಜಮಾನಾಯ ಜನಯತಂ | ಉತ್ಪಾದಯತಂ | ದ್ಯಾವೇತ್ಯಾದಿ ನ್ಯಾಖ್ಯಾತಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅದಿತೇಃ—ಖಂಡರಹಿತವಾದ (ಪೂರ್ಣವಾದ) ಅಂತರಿಕ್ಷಕ್ಕೂ ಪೃಥ್ವಿಗೂ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದೂ | ಅನೇಹಃ—
ದುಃಖರಹಿತವಾದುದೂ (ಆದುದರಿಂದಲೇ ಸುಖಾತ್ಮಕವಾದುದೂ) | ಅನರ್ವಂ—ಕ್ಷಯರಹಿತವಾದುದೂ |
ಸ್ವರ್ವತ್—ಫಲಭರಿತವಾದ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದುದೂ | ಅವಧಂ—ಅಹಂಸಿತವಾದುದೂ | ನಮಸ್ತತ್—
ಅನ್ವಯುಕ್ತವಾದುದೂ ಆದ | ದಾತ್ರಂ—ಧನವನ್ನು | ಹುವೇ—ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೇನೆ | ರೋದಸೀ—ಎಲೈ ದ್ಯಾವಾ
ಪೃಥಿವಿಗಳೇ | ತತ್—ನಮ್ಮಿಂದ ಕಾಂಕ್ಷಿತವಾದ ಆ ಧನವನ್ನು | ಜರಿತ್ರೇ—ಸ್ತುತಿಕರ್ತನಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ |
ಜನಯತಂ—ಉಂಟುಮಾಡಿ | ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ—ಎಲೈ ಪೃಥಿವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳೇ | ಅಭ್ವಾತ್—ಭಯಕ್ಕೆ ಹೇತು
ವಾದ ಪಾಪದಿಂದ | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ರಕ್ಷತಂ—ರಕ್ಷಿಸಿರಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಪೂರ್ಣಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ ಪೃಥ್ವಿಗೂ ಅಂತರಿಕ್ಷಕ್ಕೂ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದೂ, ದುಃಖಾಭಾವದಿಂದ ಸುಖಾತ್ಮಕವಾದುದೂ
ಕ್ಷಯರಹಿತವಾದುದೂ, ಫಲಭರಿತವಾದ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದುದೂ, ಅಹಂಸಿತವಾದುದೂ, ಅನ್ವಯುಕ್ತವಾದುದೂ
ಆದ ಧನವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೇನೆ. ಎಲೈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೇ, ನಮ್ಮಿಂದ ಕಾಂಕ್ಷಿತವಾದ ಆ ಧನವನ್ನು ಸ್ತುತಿಕರ್ತ
ನಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಉಂಟುಮಾಡಿ. ಭಯಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾದ ಪಾಪದಿಂದ ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿರಿ.

English Translation

I solicit of Aditi wealth, without pain or decay, like heaven (in its fullness of enjoyment), exempt from injury, and abounding in food: grant, Heaven and Earth, such wealth to him who praises you: defend us, Heaven and Earth, from great (danger).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ದಾತ್ರಂ ಹುವೇ—ಧನವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿದೆ. ಮತ್ತು
ಅದಿತೇಃ, ಅನೇಹಃ, ಅನರ್ವಂ, ಸ್ವರ್ವತ್, ಅವಧಂ, ನಮಸ್ತತ್ ಇವೆಲ್ಲವೂ ದಾತ್ರಂ ಎಂದರೆ ಧನದ
ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ವಿಶೇಷಣಪದಗಳಾಗಿವೆ.

ಅದಿತೇಃ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಈ ರೀತಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಏತದಂತರಿಕ್ಷಸ್ಯಾಪ್ಯುಲಕ್ಷಣಂ |
ಅಖಂಡನಿಲಯಾಯಾಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ತಾದೃಶಸ್ಯಾಂತರಿಕ್ಷಸ್ಯ ಚ ಸಂಬಂಧಿ ದಾತ್ರಂ | ಅದಿತಿಯೆಂಬ ಪದವು
ಅಂತರಿಕ್ಷಪರ್ಮಾಯವಾಗಬಹುದು. ಮತ್ತು ಅಖಂಡಾತ್ಮಕವಾದ ಪೃಥಿವಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸಬಹುದು.

ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪೃಥಿವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳೆರಡಕ್ಕೂ ವಿಶೇಷಣಪದವಾಗಿ, ಅಖಂಡಾತ್ಮಕವಾದ ಪೃಥಿವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳೆರಡಕ್ಕೂ ಸೇರಿದ ಧನನೆಂದರ್ಥವಾಡಿದೆ.

ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಅದಿತಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅದೀನಾ (ನಿ. ೪-೨೩), ದೀನವಲ್ಲದ್ದು, ಅಖಂಡಾತ್ಮಕವಾಗಿರತಕ್ಕದ್ದು, ಕ್ಷಯಿಸದಿರುವುದು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದು ಅಗ್ನಿ, ಅದಿತಿಯೆಂಬ ದೇವಮಾತಾ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಅನಂತತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸತಕ್ಕ ವಿಶೇಷಣ ಪದವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಪದಕ್ಕಿರತಕ್ಕ ತಾತ್ಪರ್ಯದ ನೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಕುರಿತು Max-Muller ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾನೆ

"Aditi, an ancient God or Goddess is in reality, the earliest name invented to express the infinite. That was called A-diti, the unbound, the un-bounded. It is derived from Diti, bond and the negative particle and meant therefore, originally what is free from bonds of any kind whether of space or time, free from physical weakness, free from moral guilt."

(S. B. E. Vol. XXXII. p. 241.)

ಅನಂತವಾದುದು, ದೇಶಕಾಲಾದಿಗಳಿಂದ ಪರಿಮಿತವಾಗದಿರುವುದು, ಅಪ್ರಮೇಯವಾದುದು ಎಂಬ ಯಾವತತ್ತ್ವವಿದೆಯೋ ಆ ತತ್ತ್ವದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವು ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕಕಡೆಗಳಲ್ಲಿದೆ. ಸೂಕ್ತದ್ರಷ್ಟೃಗಳಾದ ಋಷಿಗಳು ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಒಂದು ಗಭೀರವಾದ ಭಾವವನ್ನು ನೈಶಿಷ್ಟ್ಯವೆತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಬಂಧಿತವಾಗುವುದು, ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗುವುದು, ನಿಯಮಿತವಾಗುವುದು ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ದಿತಿ ಶಬ್ದದ ನಿಷೇಧಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ ಭೌತಿಕವಾದ ಪರಿಮಿತಿಯಾಗಲಿ, ಸೈತಿಕವಾದ ನ್ಯೂನತೆಯಾಗಲಿ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಅನಂತವಾದ ತತ್ತ್ವೋದ್ಯೋತಕವಾದ ಪದವಿದು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ

ಅದಿತಿದ್ಯೌರದಿತಿರಂತರಿಕ್ಷಮದಿತಿನಾರ್ತಾ ಸ ಪಿತಾ ಸ ಪುತ್ರಃ |

ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ಅದಿತಿಃ ಪಂಚ ಜನಾ ಅದಿತಿರ್ಜಾತಮದಿತಿರ್ಜನಿತ್ವಂ ||

(ಋ. ಸಂ ೧-೮೯-೧೦)

ಇತ್ಯಾದಿಋಕ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವಂತೆ ಅದಿತಿಯು ವಿಶ್ವಮಾತೆ ಮತ್ತು ವಿಶ್ವಾತ್ಮಕಳು. ಇಂತಹ ಜಗನ್ಮಾತೆ ಯಾದ ದೇವತೆಯು ಸಕಲವಾದ ಭೌತಿಕಜಗತ್ತಿಗೂ ನೈತಿಕವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೂ ಅಧ್ಯಕ್ಷಳು ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಆದರೆ ಅದಿತಿಪದವು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಒಂದು ದೇವತೆಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದೇ ಅಥವಾ ಅದಿತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣಪದವೇ ಎಂಬುದನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಬೇಕು. ಋ. ಸಂ. ೧೦-೭೨ನೇ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಓದು ಇತರ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಅದಿತಿಶಬ್ದವು ಅದಿತಿಪುತ್ರರಾದ ಅದಿತ್ಯಾದಿಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೇ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದೂ ಒಂದು ಮತವಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ,

"Aditi is not a prominent deity in the Veda, she is celebrated rather in her sons, Adityas, than in her own person"

(S. B. E. XXXII. p. 243)

ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ Max Muller ಮುಂತಾದ ಪಂಡಿತರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದೆ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಆ ವಿಮರ್ಶೆಯು ಅಷ್ಟು ಅಗತ್ಯವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಮುಂದೆ ಉಚಿತವಾದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅನಂತವೂ ಅಖಂಡವೂ ಆದ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ ದ್ಯಾವಾಪೃಥ್ವಿವಿಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಅಸರಿಮಿತವಾದ ಧನವು ಲಭಿಸಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿದೆ.

ಅನೇಕಃ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಅಪಾರಂ, ದುಃಖರಹಿತಂ, ಸುಖಾತ್ಮಕಂ ಎಂದರ್ಥವಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಶತ್ರುರಹಿತವಾದುದು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅನರ್ವಂ—ಅನರಣಂ, ಅಕ್ಷೀಣಂ | ಕ್ಷಯರಹಿತವಾದುದು ಎಂದರ್ಥವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ. “ಅನರ್ವಾ-ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೋಽನ್ಯಸ್ಮಿನ್” (ನಿ. ೬-೨೩) ಇತರರ ಆಶ್ರಯವೂ, ಅಧೀನತೆಯೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದೆಂದು ಒಂದರ್ಥವೂ, ಜರಾಮರಣಾದಿಗಳಿಲ್ಲದೆ ಶಾಶ್ವತವಾದುದು ಎಂಬ ಇನ್ನೊಂದರ್ಥವೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. “ತ್ರಿನಾಭಿ ಚಕ್ರಮಜರಮನರ್ವಂ” (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೪-೨) ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅರ್ಥವೇ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಅನರ್ವಪದಕ್ಕೂ ಅಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದರ ವಿಶೇಷಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಅನರ್ವನ್, ಅನರ್ವಾಣಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಯೋಗಗಳಿರುವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ವರ್ವತ್—ಫಲಭರಿತವಾದ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದುದು ಎಂದು ದಾತ್ರಂ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಸ್ವರ್ ಎಂಬ ಪದದ ಮೂಲಧಾತುವೇನು, ಈ ಪದದ ನಿಪ್ಪತ್ತಿಯು ಹೇಗೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಸ್ವಃ ಆದಿತ್ಯೋ ಭವತಿ ; ಸು ಆರಣಃ ಇತ್ಯಾದಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ನಿರ್ವಚನದೊಂದಿಗೆ (ನಿ. ೨-೧೪) ಹಿಂದೆ ವಿವರಿಸಿ, ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಃ ಎಂಬ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಸ್ವರ್ವತ್ ಎಂಬ ಪದವಿರುವಂತೆಯೇ, ಸ್ವರ್ಧೃಶಃ, ಸ್ವರ್ವಿದ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಯೋಗಗಳೂ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿದ್ದು ಆಯಾಸಂದರ್ಭಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕ ವಿಶೇಷಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತವೆ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ವತ್ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವ ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಉದಾಹರಿಸಿ ಇದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಯಾ ಇಂದ್ರ ಭುಜ ಅಭರಃ ಸ್ವರ್ವಾ ಅಸುರೇಭ್ಯಃ |

ಸೋತಾರಮಿನ್ಮಘವನ್ನಸ್ಯ ವರ್ಧಯ ಯೇ ಚ ತ್ವೇ ವೃಕ್ತಬರ್ಹಿಷಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೯೭-೧)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ವಾನ್—ಸುಖವಾನ್ ; ಸ್ವರ್ಗವಾನ್ ವಾ | ಅಥವಾ ಸ್ವಃ ಶಬ್ದಃ ಸರ್ವಪರೈರ್ಯಃ | ಸರ್ವಂ ಭೂತಜಾತಂ ಆತ್ಮನ ವಿಮೋಕ್ಷನ್ನತ್ವಾತ್ ತದ್ವಾನ್ || ಎಂದರೆ, ಸ್ವಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸ್ವರ್ಗ, ಸುಖ ಅಥವಾ ಸಮಸ್ತ ಎಂಬರ್ಥಗಳಾಗುವುದರಿಂದ ಸ್ವರ್ವಾನ್ ಎಂದರೆ ಸುಖವಂತ, ಸ್ವರ್ಗವಂತ ಅಥವಾ ಸರ್ವಸ್ವವನ್ನೂ ಪಡೆದಿರುವವನು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ತಂ ಶಿಶೀತಾ ಸ್ವಧ್ವರಂ ಸತ್ಯಂ ಸತ್ವಾನಮೃತ್ವಿಯಂ |

ಉತೋ ನು ಚಿದ್ಯ ಓಹತ ಅಂಡಾ ಶುಷ್ಕಸ್ಯ ಭೇದತ್ಯಜೈಃ ಸರ್ವತೀರಪೋನಭಂತಾಮನ್ಯಕೇ ಸಮೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೪೦-೧೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ವತೀಃ ಅಸಃ ಎಂದು ಉದಕಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವಾಗ ದಿವ್ಯಾನಿ ಎಂದರೆ ದಿವ್ಯಲೋಕದಲ್ಲಿ (ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ) ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಉದಕವೆಂದರ್ಥ. ಇದೇ ವಿಶೇಷಣವು ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಇತರದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪಗಳನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ,

ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀಮದಿತಿಂ ಧಾರಯತ್ ಕ್ಷಿತಿಂ ಸ್ವರ್ವತೀನಾ ಸಚೇತೇ ದಿನೇದಿನೇ ಚಾಗ್ರನಾಂಸಾ ದಿನೇದಿನೇ |

ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತ್ ಪ್ರತ್ರಮಾಶಾತೇ ಆದಿತ್ಯಾ ದಾನುನಸ್ವತೀ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೬-೩)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ವತೀ ಎಂಬ ಪದವು ಅದಿತಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞನಿಷ್ಪತ್ತಿದ್ವಾರಾ ಸ್ವರ್ಗವತೀಂ ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ

ಆ ತೇ ಶುಷ್ಕೋ ವೃಷಭ ಏತು ಪಶ್ನಾದೋತ್ತರಾದಧರಾದಾ ಪುರಸ್ತಾತ್ |

ಆ ವಿಶ್ವತೋ ಅಭಿ ಸಮೇತ್ಸರ್ವಾಜಿಂದ್ರ ದ್ಯುಮ್ನಂ ಸ್ವರ್ವದ್ವೀಹ್ಯಸ್ಮೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೧೯-೯)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಸುಖಯುಕ್ತಂ ಧನಂ ಎಂಬರ್ಥವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಂತೆಯೇ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಸಿನ್ದ್ರಿಯೂ ಪಶು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದುದು ಎಂದರೆ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಲಭಿಸುವ ಸುಖದಂತೆ ಸುಖದಾಯಿಯಾದ ವಾತ್ಸ್ರ (ಧನ) ವೆಂದರ್ಥ.

ರೋದಸೀ—ಈ ಪದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನೂ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನೂ ಹಿಂದೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಇನ್ನೂ ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿ ಇದರ ವಿಶೇಷಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಮುಂದೆ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅನೇಹಃ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತೋಃ ಧಾತು. ನೌಘಹನವಹಚೆ ((ಉ. ಸೂ. ೪-೬೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸಿಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿಗೆ ಏಹಾದೇಶ. ನಲೋಪೋನೌಘಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನೌಘನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ತಸ್ಮಾನ್ನಡಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪರದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ನುಡಾಗಮ. ದ್ವಿತೀಯಾ ದ್ವಿವಚನ ಪರವಾದಾಗ ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಸ್ವನೋರ್ನಪುಂಸಕಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭ನ೧-೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಲೋಪ. ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಾತ್ಸ್ರಮ್—ಡುದಾಙ್ ದಾನೇ ಧಾತು. ದಾದಿಭ್ಯಶ್ಚಂದಸಿ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೦೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ವೃತ್ಯಯದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಹುವೇ—ಹ್ವೇಙ್ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇಚ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ವರ್ವತ್—ಸ್ವರ್ ಸ್ವರ್ಗಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಸ್ವರ್ವತ್. ಮತ್ತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ನಜಃಸ್ವರ್ ಸ್ವರಿತಾ (ಫಿ ಸೂ. ೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವಧಮ್—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಅಪ್ರಪ್ರತ್ಯಯ ಸನ್ನಿಯೋಗದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ವಧಾದೇಶ. ನ ವಿದ್ಯತೇ ವಧಃ ಯಸ್ಯ ತತ್. ನ ಇಹ ಸುಭ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜನಯತಮ್—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ. ಧಾತು. ಹೇತುಮತಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿಚ್. ಜನೀಜ್ಞಾಷ್. ಕ್ಲೆಸುರಂಜೋಮಾಂತಾಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಿತ್ಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಮಿತಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಣಿಜಂತದಮೇಲೆ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

—:೦:—
ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅತಃಪ್ರಮಾನೇ ಅವಸಾನಂತೀ ಅನು ಸ್ಯಾಮ ರೋದಸೀ ದೇವಪುತ್ರೇ |

ಉಭೇ ದೇನಾನಾಮುಭಯೇಭಿರನ್ತಾಂ ದ್ಯಾವಾ ರಕ್ಷತಂ ಪೃಥಿವೀ

ನೋ ಅಭ್ವಾತ್ || ೪ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅತಃಪ್ರಮಾನೇ ಇತಿ | ಅವಸಾ | ಅವಂತೀ ಇತಿ | ಅನು | ಸ್ಯಾಮ | ರೋದಸೀ ಇತಿ | ದೇವ-
ಪುತ್ರೇ ಇತಿ ದೇವಪುತ್ರೇ |

ಉಭೇ ಇತಿ | ದೇನಾನಾಂ | ಉಭಯೇಭಿಃ | ಅನ್ತಾಂ | ದ್ಯಾವಾ | ರಕ್ಷತಂ | ಪೃಥಿವೀ ಇತಿ |

ನಃ | ಅಭ್ವಾತ್ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅವಸಾ ಸ್ವತೋಽಧಿಕೇನ ಕೇನಚಿತ್ಪ್ರತೀನಾವನೇನ ಸಮ್ಯದ್ಧಾತಪ್ರಮಾನೇ ಅನೀಶ್ವರೇ || ತಪ ಏತ್ಯರ್ಥಕರ್ಮಣ ಇದಂ ರೂಪಂ || ಅತಃಪ್ರಮಾನೇ ಅನ್ಯೈರಸೀಡ್ಯಮಾನೇ | ಅವಸಾನೇನಾ-
ವಂತೀ ತರ್ಪಯಂತ್ಯಾ ದೇವಪುತ್ರೇ ದೇನಾ ವ್ಯವಹರ್ತಾರೋ ಮನುಷ್ಯಾಃ ಪುತ್ರಸ್ಥಾನೀಯಾ ಯಯೋ-
ಸ್ತಾದ್ವಶ್ಯಾ | ಲೋಕದ್ವಯಸ್ಥಾ ಮನುಷ್ಯಾಶ್ಚ ದೇನಾಶ್ಚ ತದುಪಜೀವ್ಯತ್ವಾತ್ಪತ್ರಾ ಇತ್ಯುಚ್ಯಂತೇ |

ಈದೃಶಾವುಭೇ ರೋದಸೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ ದೇವಾನಾಮಹ್ನಾಂ | ಏತದ್ವಾತ್ರೇರಪ್ಯುಪಲಕ್ಷಣಂ |
ದ್ಯೋತಮಾನಾಮಹ್ನಾಂ ರಾತ್ರೀಣಾಂ ಚ ಸಂಬಂಧಿಭಿರುಭಯನಿಧ್ಯೈಃ ಶೀತೋಷ್ಣಾದಿರೂಪೈರ್ವಿಲಕ್ಷಣೈ-
ರ್ಧನ್ಯೈರ್ನಿಮಿತ್ತಭೂತೈಃ | ತೇಷಾಂ ಲಾಭಾಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ತದರ್ಥಂ ಯುವಾಮನು ಸ್ಯಾಮ | ಅನು-
ಭವೇಮ | ಶಿಸ್ತೋ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅವಸಾ—ಸಮೃದ್ಧವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯದಿಂದ | ಅತಪ್ಯಮಾನೇ—ತಮಗಿಂತಲೂ ಉತ್ತಮವಾದ ಈಶ್ವರರೇ-
ಇಲ್ಲದಿರುವವರೂ | [ಅಥವಾ ಅತಪ್ಯಮಾನೇ—ಇತರರಿಂದ ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡದವರೂ | ಅವಸಾ—ಅನ್ನದಿಂದ |
ಅವಂತೀ—(ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ) ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವವರೂ |] ದೇವಪುತ್ರೇ—ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ (ಮಾನವರನ್ನೂ) ಪುತ್ರರ-
ನ್ನಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವವರೂ | ದೇವಾನಾಂ—ದ್ಯೋತಮಾನಗಳಾದ | ಅಹ್ನಾಂ—ಅಹೋರಾತ್ರಗಳ | ಉಭ-
ಯೇಭಿಃ—ಶೀತೋಷ್ಣವೇ ಮುಂತಾದ ಉಭಯಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವವರೂ ಆದ | ಉಭೇ ರೋದಸೀ—
ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳಿಬ್ಬರನ್ನೂ | ಅನು ಸ್ಯಾಮ—ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಸೇವಿಸೋಣ | ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ—ನಲೈ ದ್ಯಾವಾ
ಪೃಥಿವಿಗಳೇ | ಅಭ್ಯಾತ್—ಭಯಂಕರವಾದ ವಿಪತ್ತಿನಿಂದ | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ರಕ್ಷತಂ—ರಕ್ಷಿಸಿರಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಇತರರಿಂದ ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡದವರೂ, ಅನ್ನದಿಂದ ಸಮಸ್ತರನ್ನೂ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವವರೂ, ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಮಾನ-
ವರನ್ನೂ ಪುತ್ರರನ್ನಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವವರೂ, ದ್ಯೋತಮಾನಗಳಾದ ಅಹೋರಾತ್ರಗಳ ಶೀತೋಷ್ಣವೇ ಮುಂತಾದ
ಉಭಯಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವವರೂ ಆದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳಿಬ್ಬರನ್ನೂ ಸಹ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಸೇವಿಸೋಣ.
ನಲೈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೇ, ನಮ್ಮನ್ನು ಭಯಂಕರವಾದ ವಿಪತ್ತಿನಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿರಿ.

English Translation

May we ever be (devoted to) that Heaven and Earth, who are not
subject to annoyance, who satisfy (all beings) with food, who have the gods
(and men) for sons, and who are both endowed with the double (condition)
of the divine days (and nights): defend us, Heaven and Earth, from great
(danger).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅವಸಾ—ಅವಸಾ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಿದೆ. (ನಿ. ೩-೮). ಅದರ ಆಧಾರದಮೇಲೆ
ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅನ್ನ ರೂಪವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯದಿಂದ ಎಂದು ಒಂದರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಅಥವಾ ನಿರುಕ್ತ
ಕಾರರು ಬೇರೊಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿರುವ (ನಿ. ೧೦-೩) ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯ,

ಹಿರಣ್ಯ ಸ್ತೂಪಃ ಸವಿತರ್ಯಥಾ ತ್ವಾಂಗಿರಸೋ ಜುಹ್ವೇ ನಾಜೇ ಅಸ್ಮಿನ್ |

ಏನಾ ತ್ವಾರ್ಚೆನ್ನವಸೇ ವಂದಮಾನಃ ಸೋಮಸ್ಯೇನಾಂಶುಂ ಪ್ರತಿ ಜಾಗರಾಹಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೪೯-೫)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅವನೇ ಎಂಬ ವದಕ್ಕೆ ಅವನಾಯೆ ಎಂದರೆ ರಕ್ಷಣಾಯೆ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ (ಅನ್ನರೂಪವಾದ) ರಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಸಾಯಣರು ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಎರಡುವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ, ಅತಸ್ಯಮಾನೇ ಎಂಬ ವದಕ್ಕೆ ಅನೀಶ್ವರೇ ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂಬುದನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ, ತಸೇಃ ಐಶ್ವರ್ಯಕರ್ಮಣಃ ಇದಂ ರೂಪಂ | ಐಶ್ವರ್ಯಾರ್ಥಕವಾದ ತಸ್ಯ ಧಾತುವಿನ ರೂಪವಿದು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಬೇರೆ ಯಾವ ಈಶ್ವರನಿಗೂ ಅಧೀನ ವಲ್ಲದೇ ಸ್ವತಃ ಸಕಲ ಜಗತ್ತಿಗೂ ಈಶ್ವರರಾದ ಎಂದರ್ಥ. ಆಗ, ಅವಸಾ ಅತಸ್ಯಮಾನೇ ಎಂದರೆ ಸಂಪತ್ಸ ವೃದ್ಧಿಯಿಂದ ಜಗದೀಶ್ವರರು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಎರಡನೆಯದಾಗಿ; ಅತಸ್ಯಮಾನೇ ಅಸೈಶ್ವರಸೀಡ್ಯ ಮಾನೇ | ಇತರರಿಂದ ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡದಿರುವವರಾಗಿ ಅವಸಾ ಅವಂತೀ | ರಕ್ಷಣೆಗಳೊಂದಿಗೆ ಜಗತ್ತನ್ನು ರಕ್ಷಿಸು ವವರು ಎಂದರ್ಥವು.

ದೇವಪುತ್ರೇ—ದೇವಾಃ, ವ್ಯವಹಾರಾರೋ ಮನುಷ್ಯಾಃ ಪುತ್ರಸ್ಥಾನೀಯಾಃ ಯಯೋಸ್ತಾದ್ಯಶ್ಚಾ | ಲೋಕದ್ವಯಸ್ಥಾಃ ಮನುಷ್ಯಾಶ್ಚ ದೇವಾಶ್ಚ ತದುಪಜೀವ್ಯತ್ವಾತ್ ಪುತ್ರಾ ಇತ್ಯುಚ್ಯಂತೇ | ದ್ವಿಲೋಕವನ್ನು ನಂಬಿಕೊಂಡು ಅದರ ವೃಷ್ಟ್ಯಾದ್ಯನುಗ್ರಹದಿಂದ ಮಾನವರೂ, ಯಜ್ಞಾಹುತಿಗಳ ಅರ್ಪಣೆಯಿಂದ ಪೃಥ್ವಿಯನ್ನು ನಂಬಿ ದೇವತೆಗಳೂ ಇವುಗಳಿಗೆ ಉಪಜೀವಿಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇವರನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪುತ್ರರನ್ನಾಗಿ ಉಳ್ಳವರು ಎಂದು ದ್ಯಾವಾ ಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ.

ಇಮೌ ವೈ ಲೋಕೌ ಸಹಾಸ್ತಾಂ ತೌ ವೈತಾಂ ನಾವರ್ಷನ್ ಸಮಪತತ್ತೇ ಪಂಚಜನಾ ನ ಸಮ-
ಜಾನತ ತೌ ದೇವಾಃ ಸಮನಯಂಸ್ತೌ ಸಂಯಂತಾನೇತಂ ದೇವವಿವಾಹಂ ವ್ಯವಹೇತಾಂ |

(ಐ, ಬ್ರಾ, ೧೯-೫)

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿರುವ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ದಾಂಪತ್ಯಸಂಬಂಧವನ್ನೂ, ಸಮಸ್ತಲೋಕಗಳ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೂ ಸಹ ಇವರೇ ಆಧಾರಭೂತರಾಗಿರುವರೆಂದು ತಿಳಿಸಿರುವ ಅಂಶವನ್ನೂ ಸಹ ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಯ ಇಮೌ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಜನಿತ್ರೀ ರೂಪೈರಸಿಂಶದ್ಭವನಾನಿ ವಿಶ್ವಾ |

ತಮದ್ಯ ಹೋತರಿಸಿತೋ ಯಜೀಯಾನ್ ದೇವಂ ತ್ವಷ್ಟಾರಮಿಹ ಯಕ್ಷಿ ವಿದ್ವಾನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೧-೧೦-೯)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು ಸಮಸ್ತವಿಶ್ವಕ್ಕೂ ಜನನೀಜನಕರೆಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ದೇವಮಾನವಾದಿಜಗತ್ತಿಗೆಲ್ಲಾ ಜನಯಿತ್ರಿಯೆಂದರ್ಥ. ಹೀಗೆಯೇ,

ಉಪಹೂತೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಪೂರ್ವಜೇ ಋತಾವರೀ ದೇವೀ ದೇವಪುತ್ರೇ ಇತಿ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧-೮-೧-೨೯)

ಇತ್ಯಾದಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು ದೇವಪುತ್ರೇ ಎಂದು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿರುವ ವಿಶೇಷಣವು ರೂಢವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೂ ಅದೇ ಅಂಶವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು “ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು ಸಕಲ ವಿಶ್ವಕ್ಕೂ ಆಶ್ರಯಭೂತರೂ, ರಕ್ಷಕರೂ ಆದ ಮಾತಾಪಿತೃಗಳು ” ಎಂದು ಇವರ ಮಹತ್ವದ ವರ್ಣನೆಯು ಶ್ರುತ್ಯಂತ

ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಇದೇ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ ೧-೧೮೫-೬ ನೇ ಋಕ್ಸಿನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕಿಯಾ

ಅತಸ್ಯಮಾನೇ—ತಪ ಐಶ್ವರ್ಯೇ ಧಾತು. ದಿನಾದಿ ಲಟಿಗೆ ಶಾನಚಾದೇಶ. ದಿನಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಯನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಯನ್ ವಿಕರಣ. ಅನೇಮುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುಕಾಗಮ. ನರ್ಞತಪ್ಪು-ರುಷ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ತಪ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ಯಯಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅನಂತೀ — ಅನ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶತ್ರಾದೇಶ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಉಗಿತತ್ವ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀವ್. ದ್ವಿವಚನ (ಚೌ) ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ.

ಸ್ಯಾಮು—ಅಸ ಭುವಿ. ಧಾತು. ಲಿಜ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಉಪಸರ್ಗಪ್ರಾದುರ್ಭಾಷ್ಯಂ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೮೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೇವಪುತ್ರೇ—ದೇವಾಃ ಪುತ್ರಾಃ ಯಯೋಸ್ತೇ ದೇವಪುತ್ರೇ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಪೂರ್ವ-ಪದಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ.

ಉಭಯೇಭಿಃ—ಉಭಯೋನ್ಯತ್ರ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಭಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆಯಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುಲಂ-ಭಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಿಸಿಗೆ ಐಸ್‌ಭಾವ ವಿಕಲ್ಪವಿಧಾನ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ವೈದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

:0:

ಸಂಹಿತಾಸಾಹಿ

ಸಂ|ಗಚ್ಛ|ಮಾ|ನೇ| ಯು|ನ|ತೀ| ಸಮಂ|ತೇ| ಸ್ವ|ಸಾ|ರಾ| ಜಾ|ಮಿ| ಪಿ|ತ್ರೋ|ರು|ಪ|ಸ್ಥೇ| |

ಅ|ಭಿ|ಜಿ|ಘ್ರಂ|ತೀ| ಭು|ನ|ನ|ಸ್ಯ| ನಾ|ಭಿಂ| ದ್ಯಾ|ನಾ| ರಕ್ಷ|ತಂ| ಪೃ|ಥಿ|ವೀ| ನೋ|

ಅ|ಭ್ಯಾ|ತ್ || ೫ ||

ಪದಸಾಹಿ

ಸಂ|ಗಚ್ಛ|ಮಾ|ನೇ| ಇತಿ| ಸಂ|ಗಚ್ಛ|ಮಾ|ನೇ| ಯು|ನ|ತೀ| ಇತಿ| ಸಮಂ|ತೇ| ಇತಿ| ಸಂ|ತಂ|ತೇ| ಸ್ವ|ಸಾ|ರಾ| |

ಜಾ|ಮಿ| ಇತಿ| ಪಿ|ತ್ರೋಃ| ಉ|ಪ|ಸ್ಥೇ| |

ಅಭಿಜಿಘ್ರಂತೀ ಇತ್ಯಭಿಜಿಘ್ರಂತೀ | ಭುವನಸ್ಯ | ನಾಭಿಂ | ದ್ಯಾವಾ | ರಕ್ಷತಂ | ಪೃಥಿವೀ ಇತಿ | ನಃ |

ಅಭ್ವಾತ್ || ೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸಂಗಚ್ಛಮಾನೇ ಪರಸ್ಪರಮುಪಕಾರಿತ್ವೇನ ಸಹ ಯುಜ್ಯಮಾನೇ | ನೃಷ್ಟಿಹವಿಷೋಕ್ತ ಪರಸ್ಪರ-
ಮುಪಕಾರ್ಯೋಪಕಾರಕಭಾವಃ | ಯದ್ವಾ | ಪೂರ್ವಂ ಸಂಸ್ಪೃಷ್ಟೇ ಏವ ಸತ್ಯಾ ಪಶ್ಚಾದ್ವಿಯುಜ್ಯ ನೃಷ್ಟಿ-
ಹವಿಷೀ ಅಕುರ್ವಂತ್ಯಾ ಪಶ್ಚಾನ್ನನುಷ್ಯುಃ ಪ್ರಾರ್ಥಿತೈರ್ದೇವೈರ್ವಿನಾಹಿತೇ ಸತ್ಯಾ ಸಂಗತೇ ಅಭೂತಾ-
ಮಿತ್ಯಾಹುಃ | ಅಯಮರ್ಥೋ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಸಹಾಸ್ತಂ | ತೈ. ಬ್ರಾ. ೧-೧-೩-೨ | ಇತ್ಯಾದಿ
ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ ಸಮಾನ್ಯಾತಃ | ಯುವತೀ ನಿತ್ಯತರುಣ್ಯಾ ಮಿತ್ರಯಂತ್ಯಾ ವಾ ಸರ್ವೇಷು ಭಾವೇಷು
ಸಮಂತೇ ಸಮಾನಾಂತಿಕೇ ಸಮಾನಪರ್ಯಂತೇ ವಾ ಸ್ವಸಾರಾ ಪರಸ್ಪರಂ ಸ್ಪೃಶ್ಯಭೂತೇ ಜಾಮಿಾ ಬಂಧು-
ಭೂತೇ | ಪ್ರಜಾಪತೇಃ ಸಕಾಶಾತ್ಸಹೋತ್ಪನ್ನತ್ವಾತ್ಪರಸ್ಪರಂ ಜಾಮಿತ್ವಂ | ತಥಾ ಚ ನಿಗಮೌ ದಿವಂ ಚ
ಪೃಥಿವೀಂ ಚಾಂತರಿಕ್ಷಮಥೋ ಸ್ವಃ | ಋ. ೧೦-೧೯೦-೩ | ಯತೋ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ನಿಷ್ಪತಕ್ಷುಃ |
ಋ. ೧೦-೩೧-೭ | ಇತಿ | ಪಿತ್ರೋಃ ಸರ್ವಸ್ಯ ಪಿತೃಸ್ಥಾನೀಯಯೋಃ ಪಾಲಕಯೋಸ್ತಯೋರುಪಸ್ಥ
ಉತ್ಸಂಗೇ ಸ್ಥಿತಂ ಭುವನಸ್ಯ ಭೂತಜಾತಸ್ಯ ನಾಭಿಂ ಬಂಧಕಮುದಕಮಭಿಜಿಘ್ರಂತೀ ಅಭಿಘ್ರಾಣಂ
ಕುರ್ವಂತ್ಯಾ ಸ್ಪೃಶಂತ್ಯಾ | ಸಮಾನಮೂತದುಡಕಂ | ಋ. ೧-೧೬೪-೫೧ | ಇತ್ಯಾದಿಮಂತ್ರನರ್ಣಾ-
ದುಭಯೋರುದಕಪ್ರದತ್ವಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ | ಈದೃಶ್ಯಾ ನೋ ರಕ್ಷತಂ ||

|| ಸ್ತುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಸಂಗಚ್ಛಮಾನೇ—(ಪರಸ್ಪರ ಉಪಕಾರಮಾಡುವ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ) ಯಾವಾಗಲೂ ಜತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇರತಕ್ಕ
ವರೂ | ಯುವತೀ—ನಿತ್ಯಕರ್ಮರೂ | ಸಮಂತೇ—ಸಮಾನವ್ಯಾಪ್ತಿಯುಳ್ಳವರೂ | ಸ್ವಸಾರಾ—ಅಕ್ಕತಂಗಿಯ
ರಂತೆ ಪರಸ್ಪರ ಪ್ರೀತಿಯುಕ್ತರೂ | ಜಾಮಿಾ—(ಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಮಕ್ಕಳಾದ್ದರಿಂದ) ಪರಸ್ಪರ ಬಂಧುತ್ವವುಳ್ಳವರೂ |
ಪಿತ್ರೋಃ—ತಂದೆತಾಯಿಗಳ ಅಥವಾ ಪಾಲಕರ | ಉಪಸ್ಥೇ—ಅಂಕದಲ್ಲಿ (ತೊಡೆಯಮೇಲೆ) ಇರುವ | ಭುವನಸ್ಯ-
ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ | ನಾಭಿಂ—ಆಧಾರಭೂತವಾದ ಉದಕವನ್ನು | ಅಭಿಜಿಘ್ರಂತೀ—ಸ್ಪರ್ಶ
ಮಾಡತಕ್ಕವರೂ (ಧರಿಸಿರುವವರೂ) ಆದ | ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ—ಎಲೈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೇ | ಅಭ್ವಾತ್—ಮಹ
ದ್ಭಯದಿಂದ | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ರಕ್ಷತಂ—ರಕ್ಷಿಸಿರಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೇ, ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಜತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇರತಕ್ಕವರು, ನಿತ್ಯತರುಣರು.
ಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಮಕ್ಕಳಾದ್ದರಿಂದ ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಅಕ್ಕತಂಗಿಯಂತೆ ಪ್ರೀತಿಯುಕ್ತರೂ ಬಂಧುಗಳೂ ಆಗಿರುವಿರಿ. ಸಮಸ್ತ
ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಆಧಾರಭೂತವಾದ ಉದಕವನ್ನು ನೀವು ಧರಿಸಿದ್ದೀರಿ. ಇಂತಹ ನೀವು ನಮ್ಮನ್ನು ಮಹದ್ಭಯದಿಂದ
ರಕ್ಷಿಸಿರಿ.

English Translation

Going always together, equally young, and of the like termination, sisters, and kindred, and scenting the navel of the world, placed on their lap as its parents : defend us, Heaven and Earth, from great danger.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಗಸ್ತ್ಯಮುಷಿಯು ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ರಚನಾಕೌಶಲ್ಯವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಸೂಕ್ತದ ದೇವತೆಗಳಾದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಕೃತ್ಯಗಳೂ, ಲೋಕರಕ್ಷಣೆಯೂ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಮತ್ತು ಸಹಜವಾದ ಶಬ್ದಸಮೂಹದಿಂದ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಎಂದರೆ, ಈ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವಾಗ ಅಥವಾ ಸ್ತುತಿಸುವಾಗ ಅತಿಸ್ಯಮಾನೇ, ಅನಂತೀ, ದೇವಪುತ್ರೇ, ಸಂಗಚ್ಛಮಾನೇ, ಯುವತೀ, ಸಮಂತೇ, ಸ್ವಸಾರಾ, ಜಾಮೀ, ಅಭಿಜಿಘ್ರಂತೀ, ಉರ್ವೀ, ಸದ್ಮನೀ, ಬೃಹತೀ, ಜನಿತ್ರೀ, ಸುಪ್ರತೀಕೇ, ಪೃಥ್ವೀ, ಬಹುಲೇ, ದೂರೇಂತೇ, ಸುಭಗೇ, ಸುಪ್ರತೂರ್ತೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಶಬ್ದಗಳು ಸಹಜವಾಗಿಯೂ, ಗಂಭೀರಾರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ಸಂದರ್ಭೋಚಿತವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದಲ್ಲದೆ ದೇವತೆಗಳ ಗುಣಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವಾಗ ಈ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗವು ಕವಿತ್ವಕ್ಕೆ ಗಾಂಭೀರ್ಯವನ್ನೂ, ಭಕ್ತಿಭಾವವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಋಕ್ಕುಗಳ ರಚನೆಯು ಬಹು ಉನ್ನತಮಟ್ಟದಲ್ಲಿರುವುದೆಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಾದ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲ. ಇದಲ್ಲದೆ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲನೆಯ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಶೋತ್ತರರೂಪದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿರುವ ಗಹನವಾದ ತತ್ತ್ವಗಳೂ, ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ ಉಪಮಾನಗಳೂ ಮುಷಿಯ ಕವಿತ್ವದ ರಚನಾಕೌಶಲ್ಯಕ್ಕೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ನಿದರ್ಶನಗಳಾಗಿವೆ.

ಸಂಗಚ್ಛಮಾನೇ—ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜತೆಯಲ್ಲಿ ಹೋಗುವವರು ಅಥವಾ ಇರುವವರು ಎಂದರ್ಥವು. ಸಾಯಣರು ತಮ್ಮ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ—ಪರಸ್ಪರಮುಪಕಾರಿತ್ವೇನ ಸಹ ಯುಜ್ಯಮಾನೇ | ವೃಷ್ಟಿಹವಿಷೋಶ್ಚ ಪರಸ್ಪರಮುಪಕಾರಯೋಪಕಾರಕಭಾವಃ | ಯದ್ವಾ | ಪೂರ್ವಂ ಸಂಸೃಷ್ಟೇ ಏವ ಸತ್ಯಾ ಪಶ್ಚಾದ್ವಿಯುಜ್ಯ ವೃಷ್ಟಿಹವಿಷೀ ಅಕುರ್ವಂತ್ಯಾ ಪಶ್ಚಾನ್ನನುಷ್ಠೇಃ ಪ್ರಾರ್ಥಿತೈರ್ದೇವೈರ್ವಿವಾಹಿತೇ ಸತ್ಯಾ ಸಂಗತೇ ಅಭೂತಾಮಿತ್ಯಾಹುಃ | ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಎಂದರೆ ಪರಸ್ಪರ ಉಪಕಾರಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಜತೆಯಲ್ಲಿರುವವು ಇಲ್ಲಿ ಉಪಕಾರವೆಂದರೆ ಉದಕವೃಷ್ಟಿ (ಮಳೆ) ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸು. ಮಳೆಯಾಗುವುದರಿಂದ ಸಸ್ಯಾದಿಗಳು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಹವಿಸ್ಸಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಧಾನ್ಯಾದಿಗಳು ದೊರೆಯುವುದರಿಂದ ವೃಷ್ಟಿಹವಿಸ್ಸುಗಳು ಪರಸ್ಪರ ಸಹಕಾರದಿಂದ ಲಭಿಸುವವೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳಿಗೂ ವೃಷ್ಟಿಗೂ ಏನು ಸಂಬಂಧ ಎಂದರೆ ಅದನ್ನೂ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೇ ಅಭಿಜಿಘ್ರಂತೀ ಭುವನಸ್ಯ ನಾಭಿಂ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಮುಷಿಯು ವಿವರಿಸಿರುವನು. ಎಂದರೆ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ (ದ್ಯಾವಾ) ಮೇಘಗಳು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರಿ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ (ಪೃಥಿವೀ) ಸಸ್ಯಾದಿಗಳು ಬೆಳೆಯುವವು. ಆದುದರಿಂದ ಈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು ವೃಷ್ಟಿಗೂ, ಸಸ್ಯಾದಿಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೂ ಪರಸ್ಪರ ಸಹಾಯಭೂತವಾಗಿರುವವು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅಥವಾ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಎಂದರೆ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿದ್ದರೂ ಅವುಗಳು ಕಾರಣಾಂತರಗಳಿಂದ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿದ್ದು ಲೋಕಕ್ಕೆ ಅತ್ಯವಶ್ಯಕವಾದ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು

ಉಂಟುಮಾಡದಿರುವಾಗ ಮನುಷ್ಯರ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಂತೆ ದೇವತೆಗಳು ಈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ವಿನಾಹವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿ ಅವರು ಒಂದಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿರುವರು. ಈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು ಒಂದಾಗಿದ್ದರು ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು—

ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಸಹಾಸ್ರಾಂ | ತೇ ವಿಯತೀ ಅಬ್ರೂತಾಂ ||

(ತೈ. ಬ್ರಾ. ೧-೧-೩ ೨)

ಎಂಬ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿರುವರು. ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—

ಪ್ರಜಾಪತಿರಕಾನುಯತ ಪ್ರಜಾಯೇಯ ಭೂಯಾನ್ತ್ಯಾಮಿತಿ ಸತಪೋಽತಸ್ಯತ ಸ ತಪಸ್ತ-

ಪ್ತೇನೋಲ್ಲೋಕಾನಸ್ಯ ಜತ ಪೃಥಿವೀಮಂತರಿಕ್ಷಂ ದಿವಂ |

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೨೫-೨)

ಎಂಬ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣ ವಾಕ್ಯವಿರುವುದು. ಪ್ರಜಾಪತಿಯು (ಬ್ರಹ್ಮನು) ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಆಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ಅನಂತರ ಆ ತಪೋಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಈ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಎಂದರೆ ಪೃಥಿವೀ, ಅಂತರಿಕ್ಷ, ಸ್ವರ್ಗ ಎಂಬ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿದನು ಎಂದು ಈ ಮಂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ಈ ವಿಷಯವು ಮಗ್ಗೇದಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಎಂದರೆ,

ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸೌ ಧಾತಾ ಯಥಾಪೂರ್ವಮಕಲ್ಪಯತ್ |

ದಿವಂ ಚ ಪೃಥಿವೀಂ ಚಾಂತರಿಕ್ಷಮಥೋ ಸ್ತಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೯೦-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ಎಂದರೆ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡುವಾಗ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರನ್ನು ಸ್ವರ್ಗ, ಭೂಮಿ, ಅಂತರಿಕ್ಷ ಎಂಬ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇದಲ್ಲದೇ,

ಜನಿತಾ ದಿವೋ ಜನಿತಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ಪಿಬಾ ಸೋಮಂ ಮದಾಯ ಕಂ ಶತಕ್ರತೋ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೩೬-೪)

ಯನ್ಮಾತರಂ ಚ ಪಿತರಂ ಚ ಸಾಕಮಜನಯಥಾಸ್ತನ್ತಃ ಸ್ವಾಯಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೫೪-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಆದರೆ ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಪ್ರಜಾಪತಿಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇದರಲ್ಲಿ ವಿರೋಧವೇನೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು—

ಸೋಮಾಪೂಷಣಾ ಜನನಾ ರಯಿಣಾಂ ಜನನಾ ದಿವೋ ಜನನಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ |

ಜಾತೌ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಭುವನಸ್ಯ ಗೋಸೌ ದೇವಾ ಅಕೃಣ್ವನ್ನಮೃತಸ್ಯ ನಾಭಿಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೪೦-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸೋಮ ಮತ್ತು ಪೂಷನ್ ಎಂಬ ದೇವತೆಗಳು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡಿದರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಸ ನಾಂ ಯಜ್ಞೇಷು ಮಾನವೀ ಇಂದುರ್ಜನಿಷ್ಠ ರೋದಸೀ |

(ಋ. ಸಂ. ೯-೯೮-೯)

ಪ್ರ ಹಿನ್ವಾನೋ ಜನಿತಾ ರೋದಸ್ಯೋ ರಭೋ ನ ನಾಜಂ ಸನಿಷ್ಯನ್ನಯಾಸೀತ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೯-೯೦-೧)

ಸೋಮಃ ಪವತೇ ಜನಿತಾ ಮತೀನಾಂ ಜನಿತಾ ದಿವೋ ಜನಿತಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೯-೯೬-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮದೇವತೆಯೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ನಾಭ್ಯಾ ಆಸೀದಂತರಿಕ್ಷಂ ಶಿಷ್ಣೋರ್ಧ್ಯಾಃ ಸಮವರ್ತತ |

ಪದ್ಯಾಂ ಭೂಮಿದಿಶಃ ಶ್ರೋತ್ರಾತ್ತಥಾ ಲೋಕಾ ಅಕಲ್ಪಯನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೯೦-೧೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ಪರಮಪುರುಷನ ನಾಭಿಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕವೂ, ಶಿರಸ್ಸಿನಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವೂ, ಪಾದಗಳಿಂದ ಭೂಲೋಕವೂ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾದವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಕೆಲವು ಋಷಿಗಳು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ವಿಸಯದಲ್ಲಿ ಆಶ್ಚರ್ಯಚಕಿತರಾಗಿ, ಇವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದವರಾರು, ಹೇಗೆ ನಿರ್ಮಿಸಿದರು, ಯಾವ ವಸ್ತುವಿನಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿದರು ಎಂದು ಸಂದೇಹವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಕಿಂ ಸ್ವಿದ್ಭನಂ ಕ ಉ ಸ ವೃಕ್ಷ ಅಸ ಯತೋ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ನಿಷ್ಪತಕ್ತುಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೩೧-೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ಕವಶ ಐಲೂಷನೆಂಬ ಋಷಿಯೂ,

ಕಿಂ ಸ್ವಿದ್ಭನಂ ಕ ಉ ಸ ವೃಕ್ಷ ಅಸ ಯತೋ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ನಿಷ್ಪತಕ್ತುಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೧-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಕರ್ಮಾ ಭೌವನನೆಂಬ ಋಷಿಯೂ-ಯಾವ ವನದ, ಯಾವ ವೃಕ್ಷದಿಂದ (ಮರದಿಂದ) ದ್ಯಾವಾ ಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದರು ? ಎಂದು ಸಂಶಯಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಸೂಚಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಅದೇ ಸೂಕ್ತದ ೨ ಮತ್ತು ೩ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ—

ಕಿಂ ಸ್ವಿದಾಸೀದಧಿಷ್ಠಾ ನಮಾರಂಭಣಿಂ ಕತಮುತ್ಸ್ರಿತ್ ಕಿಮಾಸೀತ್ |

ಯತೋ ಭೂಮಿಂ ಜನಯನ್ ವಿಶ್ವಕರ್ಮಾ ವಿದ್ಯಾಮೌರ್ಣೋನ್ಮಹಿನಾ ವಿಶ್ವಚಿಕ್ಷಾಃ |

ವಿಶ್ವತಶ್ಚ ಕ್ಷುರುತ ವಿಶ್ವತೋ ಮುಖೋ ವಿಶ್ವತೋ ಬಾಹುರುತ ವಿಶ್ವತಸ್ಪಾತ್ |

ಸಂ ಬಾಹುಭ್ಯಾಂ ಧಮತಿ ಸಂ ಪತತ್ರೈರ್ಧ್ಯಾವಾಭೂಮೀ ಜನಯನ್ ದೇವ ಏಕಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೧-೨, ೩)

ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಯಾವವಸ್ತುವಿದ್ದಿತು ? ಆ ಪ್ರಾರಂಭಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದ ವಸ್ತುವಿನ ಸ್ವರೂಪವೆಂಥಾದ್ದು ? ವಿಶ್ವಕರ್ಮ ನಾನುಕವಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ಯಾವ ವಸ್ತುವಿನಿಂದ ದ್ಯಾವಾ ಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು ?

ಎಂದು ತನಗೆ ತಾನೇ ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುತ್ತಾ ಅದಕ್ಕತ್ತರವನ್ನೂ—ಎಲ್ಲಿಲ್ಲಿಯೂ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ, ಎಂದರೆ ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ಎಲ್ಲಾ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಎಲ್ಲೆಡೆಗಳನ್ನೂ ನೋಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ, ಸಮಸ್ತ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮುಖ, ಬಾಹು, ಪಾದಗಳು ಇವುಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಎಂದರೆ ಸರ್ವಶಕ್ತನಾದ ಆ ಒಬ್ಬನೇ ಆದ ದೇವನು (ವಿಶ್ವಕರ್ಮನಾಮಕನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು) ಈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು ಎಂದು ಉತ್ತರವನ್ನು ಋಷಿಯು ಅಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಿರುವನು-

ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ವಿನಾಹ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿರುವುದು—

ಇಮೇ ನೈ ಲೋಕೌ ಸಹಾಸ್ತಂ ತೌ ವ್ಯೇತಾಂ ನಾವರ್ಷನ್ ಸಮತಪತ್ತೇ ಪಂಚಜನಾ ನ ಸಮಜಾನತ ತೌ ದೇವಾಃ ಸಮನಯಂಸ್ತೌ ಸಂಯಂತಾವೇತಂ ದೇವವಿನಾಹಂ ವ್ಯವಹೇತಾಂ ||

(ಐ. ಬ್ರಾ ೧೯-೫)

ಎಂದರೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಈ ಲೋಕಗಳು ಎಂದರೆ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಒಂದೇ ಕಡೆಯಲ್ಲಿದ್ದವು ಕಾರಣಾಂತರ ದಿಂದ ಅವು ಬೇರೆಬೇರೆಯಾದವು. ಆಗ ನುಳೆ ಬರುವುದು ನಿಂತುಹೋಯಿತು. ಬಿಸಿಲೂ ಇಲ್ಲವಾಯಿತು ಆಗ ಪಂಚ ಜನರು ಎಂದರೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿವರ್ಣದವರೂ ಸಮಸ್ತಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ತಲ್ಲಣಿಸಿಹೋದರು. ಅವರಿಗೆ ಸುಖವಿಲ್ಲವಾಯಿತು. ಆಗ ದೇವತೆಗಳು ಲೋಕಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕಾಗಿ ಈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳಿಗೆ ದೇವನಿಯನುದಂತೆ ವಿನಾಹವನ್ನು ಮಾಡಿ ಅವರನ್ನು ಒಂದುಗೂಡಿಸಿ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಸುಖವನ್ನುಂಟು ಮಾಡಿದರು. ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇದನ್ನೇ ಸಾಯಣರು ತಮ್ಮ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವರು.

ಯುವತೀ—ಯುವಕರು, ತರುಣರು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಋಷಿಗಳು ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಯುವಕರೆಂದು ಎಂದರೆ ಮುಪ್ಪಿನ ವಿಕಾರಗಳಿಗೆ ಒಳಗಾಗದೆ ಸದಾ ಶಕ್ತಿಯುಕ್ತರಾಗಿಯೂ, ಸೌಂದರ್ಯವುಳ್ಳವರಾಗಿಯೂ ಇರುವರೆಂದು ವರ್ಣಿಸುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅಗ್ನಿ, ಇಂದ್ರ, ಉಷಸ್ಸು, ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು, ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೇ ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಅಗ್ನಿನಾಗ್ನಿಃ ಸಮಿಧ್ಯತೇ ಕವಿಗೃಹಪತಿಯೇವಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨-೬)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದವು ಅಗ್ನಿಪರವಾಗಿಯೂ,

ಪುರಾಂ ಭಿಂದುರ್ಯೇವಾ ಕವಿರಮಿತೌಜಾ ಅಜಾಯತ |

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಪರವಾಗಿಯೂ,

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧-೪)

ಯುವಂ ತುಗ್ರಾಯ ಪೂರ್ವೇಭಿರೇವೈಃ ಪುನರ್ಮನ್ಯಾವಭವತಂ ಯುನಾನಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೨-೧೪)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಪರವಾಗಿಯೂ,

ಆ ನೋ ಜನೇ ಶ್ರವಯತಂ ಯುನಾನಾ ಶ್ರುತಂ ಮೇ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ ಹವೇಮಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೬೨-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರಾವರುಣರ ಪರವಾಗಿಯೂ,

ಏಷಾ ದಿವೋ ದುಹಿತಾ ಪ್ರತ್ಯರ್ಥಿ ವ್ಯುಚ್ಛಂತೀ ಯುವತಿಃ ಶುಕ್ರನಾಸಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೩-೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಉಷೋದೇವತೆಯ ಪರವಾಗಿಯೂ,

ಉತ ಸ್ವಸಾರಾ ಯುವತೀ ಭವಂತೀ ಆದು ಬ್ರುನಾತೇ ಮಿಥುನಾನಿ ನಾಮ |

(ಮು. ಸಂ. ೩-೫೪-೭)

ಇತ್ಯಾದಿಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ಪರನಾಗಿಯೂ ಈ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು.

ಸಮಂತೇ—ಸಮಾನಾಂತಿಕೇ ಸಮಾನಸರ್ಯಂತೇ ನಾ | ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆಂಬ ಎರಡು ಲೋಕಗಳು ಒಂದೇ ಕೊನೆಯುಳ್ಳದ್ದು ಅಥವಾ ಸಮಾನವ್ಯಾಪ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದು ಎಂದರೆ ಒಂದು ಲೋಕಕ್ಕಿರುವ ನಿಶ್ಚಾರದಷ್ಟೇ ಇನ್ನೊಂದು ಲೋಕವೂ ಇರುವುದು. ಎರಡರ ವಿಸ್ತಾರವೂ ಒಂದೇ ಆಗಿರುವುದೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ (ಯಜುರ್ವೇದದಲ್ಲಿ)—

ಅಂತರ್ಹಿತೋ ಹಿ ದೇವಲೋಕೋ ಮನುಷ್ಯಲೋಕಾತ್ |

(ತೈ. ಸಂ. ೬-೧-೧.೧)

ಎಂದರೆ ಮನುಷ್ಯಲೋಕವೂ (ಭೂಮಿಯು) ದೇವಲೋಕವೂ (ಸ್ವರ್ಗ) ಒಂದರಲ್ಲೊಂದು ಓತಪ್ರೋತನಾಗಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಎಂದರೆ ಭೂಮಿಯೂ, ಸ್ವರ್ಗವೂ (ಅಂತರಿಕ್ಷವೂ) ಸಮಾನವಿಸ್ತೀರ್ಣವುಳ್ಳವುಗಳೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸ್ವಸಾರಾ—ಪರಸ್ಪರಂ ಸ್ವಸ್ವಭೂತೇ | ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವಸ್ವಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವು ಅಕ್ಕತಂಗಿಯರೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಅಕ್ಕತಂಗಿಯರಂತೆ ಪರಸ್ಪರ ಪ್ರೀತಿಯುಕ್ತರೂ, ಸಮಾನಸ್ಥಾನ (ಪದವಿ) ವುಳ್ಳವರೂ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಯುವತೀ, ಸಮಂತೇ, ಸ್ವಸಾರಾ, ಇವು ೭ ನೇ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ದೊರೇಅಂತೇ ಮೊದಲಾದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ವಿಶೇಷಣಪದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಸೂಚಿಸುವ ಶಬ್ದಗಳು—

ಸಮಾನ್ಯಾ ನಿಯುತೇ ದೊರೇ ಅಂತೇ ಧ್ರುವೇ ಪದೇ ತಸ್ಥತುರ್ಜಾಗರೂಕೇ |

ಉತ ಸ್ವಸಾರಾ ಯುವತೀ ಭವಂತೀ ಆದು ಬ್ರುನಾತೇ ಮಿಥುನಾನಿ ನಾಮ ||

(ಮು. ಸಂ. ೩-೫೪-೭)

ಮೊದಲಾದ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡುಬರುವುದು.

ಜಾಮಿ—ಪರಸ್ಪರ ಬಂಧುತ್ವವುಳ್ಳವರು. ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು ಒಂದೇಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನೇ ಸೃಷ್ಟಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಪರಸ್ಪರ ಬಂಧುತ್ವವಿರುವುದೆಂದು ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಜಾಮಿಶಬ್ದವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ (ನಿ. ೨-೨೪) ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಬಂಧುತ್ವವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಯಾಸ್ಕರು ತಮ್ಮ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ—

ನ ಜಾಮಯೋ ಭಗಿನ್ಯೈ | ಜಾಮಿರನ್ಯೇಽಸ್ಯಾಂ ಜನಯಂತಿ ಜಾಮಪತ್ಯಂ | ಜಮತೇರ್ವಾ ಸ್ಯಾದ್ಗತಿರ್ಮರ್ಣೋ ನಿರ್ಗಮನಸ್ತ್ರಯಾ ಭವತಿ ||

(ನಿ. ೩-೭)

ಎಂದರೆ ಜಾಮಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಗಿನೀ (ಸಹೋದರೀ) ಎಂದರ್ಥವು ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಇತರರು ಎಂದರೆ ಭರ್ತೃವು ಪುತ್ರರನ್ನು ಉತ್ಪಾದನೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಜಾಮಿ ಎಂಬ ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ಜಾಮಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗಮ ನಾರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ, ಎಂದರೆ ಈ ಸ್ತ್ರೀಯು ವಿವಾಹಾನಂತರ ತಾನು ಹುಟ್ಟಿದ ತಂದೆಯ ಮನೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಭರ್ತೃವಿನ (ಗಂಡನ)

ಮನೆಗೆ ಹೋಗುವವಳಾದ್ದರಿಂದ ಸಹೋದರಿಗೆ ಜಾಮಿಯೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಬಂಧುತ್ವವೆಂದು ಸಾಮಾನ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದು ಸಮಂಜಸವಾಗಿದೆ.

ಪಿತೋಃ ಉಪಸ್ಥೇ—ಪಿತೋಃ ಸರ್ವಸ್ಯ ಪಿತೃಸ್ಥಾನಿಯಯೋಃ ಸಾಲಕಯೋಸ್ತಯೋರುಪಸ್ಥ ಉತ್ಸಂಗೇ ಸ್ಥಿತಂ | ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ತಂದೆ ತಾಯಿಗಳಂತೆ ಪಾಲಕರಾಗಿರುವ ಈ ದ್ಯಾವಾ ಪೃಥಿವಿಗಳ ಅಂಕದಲ್ಲಿರುವ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು ಲೋಕಕ್ಕೆ ತಂದೆತಾಯಿಗಳಾಗಿರು ವರೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ-

ಉರುನ್ಯಚಿಸಾ ಮಹಿನೀ ಅಸತ್ವತಾ ಪಿತಾ ಮಾತಾ ಚ ಭುವನಾನಿ ರಕ್ಷತಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೦-೨)

ತನ್ನೋ ವಾತೋ ಮಯೋಭು ವಾತು ಭೇಷಜಂ ತನ್ನಾತಾ ಪೃಥಿವೀ ತತ್ತಿತಾ ದ್ಯೌಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೮೯-೪)

ಇದಂ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಸತ್ಯಮಸ್ತು ಪಿತರ್ಮಾತರ್ಯದಿಹೋಪಬ್ರುನೇ ವಾಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೮೫-೧೧)

ಅ ಸುಷ್ಪುತೀ ನಮಸಾ ವರ್ತಯಥೈಶ್ವ ದ್ಯಾವಾ ವಾಜಾಯ ಪೃಥಿವೀ ಅಮೃಧ್ರೇ |

ಸಿತಾ ಮಾತಾ ಮಧುವಜಾಃ ಸುಹಸ್ತಾ ಭರೇಭರೇ ನೋ ಯಶಸಾವವಿಷ್ವಾಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೪೩-೨)

ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪೃಥಿವಿಯು ಲೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ತಾಯಿಯೆಂದೂ, ಸ್ವರ್ಗವು (ಅಂತರಿಕ್ಷವು) ತಂದೆಯೆಂದೂ ವಿವರಿಸಿರುವುದು. ತಂದೆತಾಯಿಗಳು ತಮ್ಮ ಪುತ್ರರನ್ನು ತೊಡೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಲೋಕಕ್ಕೆ ತಂದೆ-ತಾಯಿಗಳಾದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು ಪುತ್ರಸ್ಥಾನೀಯವಾದ ವೃಷ್ಟಿಗಾಗಿ ಶೇಖರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಮೇಘಗಳ ಉದಕವನ್ನು ತಮ್ಮ ತೊಡೆಯ ಮೇಲೆ ಎಂದರೆ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಲೋಕಪೋಷಣೆಗಾಗಿ ಧರಿಸಿರುವರೆಂದು ಋಷಿಯು ವರ್ಣಿಸಿರುವನು.

ಅಭಿಜಿಘ್ರಂತೀ—ಅಭಿಘ್ರಾಣಂ ಕುರ್ವಂತ್ಯಾ, ಸ್ಪೃಶಂತ್ಯಾ | ಮೂಸಿನೋಡುವವರು ಎಂದರೆ ಸ್ಪರ್ಶ ಮಾಡುವವರು ಎಂದು ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆಯು. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಈ ಅರ್ಥ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು ಋಷಿಯು ಏತಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವನು, ಅವನ ಆಶಯವೇನು ಎಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವಂತಿಲ್ಲ. ಈ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೆಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದಾರ್ಥವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇತರ ಋಷಿಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಪ್ರಾಯಶಃ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಜನರು ತಮಗೆ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರವಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಮೂಸಿನೋಡಿ ಅದನ್ನು ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ಭದ್ರವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವುದರಿಂದ ಈ ದ್ಯಾವಾ-ಪೃಥಿವಿಗಳು ಮೇಘಸಂಘಾತದಲ್ಲಿರುವ ಉದಕವನ್ನು ಜನಗಳ ಉಪಯೋಗಕ್ಕಾಗಿ ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಧರಿಸಿ ರು ರೆಂದು ಋಷಿಯು ಆಶಯವಿರಬಹುದು.

ಭುವನಸ್ಯ ನಾಭಿಂ—ಭುವನಶಬ್ದವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೨-೨೪) ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು,

ನೀಚೇನಬಾರಂ ವರುಣಃ ಕವಂಧಂ ಪ್ರ ಸರ್ವಜ ರೋದಸೀ ಅಂತರಿಕ್ಷಂ |
ತೇನ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಭುವನಸ್ಯ ರಾಜಾ ವಯಂ ನ ವೃಷ್ಟಿವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ ಭೂಮಿ ||

(ಮ. ಸಂ. ೫-೮೫-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಭುವನಸ್ಯ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ವರು-ಸರ್ವಸ್ಯ ಭುವನಸ್ಯ (ಭೂತಜಾತಕಸ್ಯೋದಕಸ್ಯ ನಾ) ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. (ನಿ. ೧೦-೪) ಭುವನವೆಂದರೆ ಲೋಕ ಅಥವಾ ಲೋಕದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಎಂದರ್ಥ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಉದಕವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಪರಿಗ್ರಹಿಸಿರುವರು. ನಾಭಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ವರು—

ಸಂಬಂಧನಾನ್ನಾಭಿಃ ಸನ್ನಹನಾನ್ನಾಭ್ಯಾ ಸನ್ನದ್ಭಾ ಗರ್ಭಾ ಜಾಯಂತೆ ಇತ್ಯಾಹುರೇತಸ್ಮಾದೇವ
ಜ್ಞಾತೀನ್ ಸನಾಭಯ ಇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ |

(ನಿ. ೪-೨೦)

ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಎಂದರೆ ನಾಭಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಒಟ್ಟು ಗೂಡಿಸುವ ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಸಾಯಣರು,

ಪೃಚ್ಛಾಮಿ ತ್ವಾ ಪರಮಂತಂ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ಪೃಚ್ಛಾಮಿ ಯತ್ರ ಭುವನಸ್ಯ ನಾಭಿಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೬೪-೩೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಭುವನಸ್ಯ ಭೂತಜಾತಕಸ್ಯ ನಾಭಿಃ ಸಂನಾಹೋ ಬಂಧನಂ | ಯತ್ರ ಸರ್ವಂ ಸಂನದ್ಧಂ ಭವತಿ ತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ಎಂದರೆ ಸಮಸ್ತವೂ ಎಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿ ಸೇರುವುದೋ ಅದಕ್ಕೆ ನಾಭಿಯೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಪ್ರಕೃತ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮೇಳಗಳ ಜಲವು ವೃಷ್ಟ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಒಂದುಕಡೆ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿ ಸೇರಿರುವುದನ್ನು ಎಂದರೆ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿರುವ ಉದಕವನ್ನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಸಂಗಚ್ಛಮಾನೇ—ಗಮ್ ಲೈ ಗತೌ. ಧಾತು. ಸಮ್ ಉಪಸರ್ಗಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಸಮೋಗಮ್ಯ-ಚ್ಛಿಭ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲಟಿಗೆ ಶಾನಚಾದೇಶ. ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ತರಸದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಅದಂತವಾದುದರಿಂದ ಟಾಪ್.

ಯುವತೀ—ಯೂನಸ್ತೀಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯುವನ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ರತ್ವಯ. ಆನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರುವುದರಿಂದ ಟಿಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ನಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿಸದಿಕಾಂತಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಆಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿವಚನಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣ ದೀರ್ಘ.

ಸಮಂತೇ—ಸಮಾನಂ ಅಂತಿಕಂ ಯಯೋಸ್ತೇ ಸಮಂತೇ. ಅಂತಿಕಶಬ್ದದ ಕಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸಮಾನಸ್ಯ ಭಂದಸ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾನಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಭಾವ. ಬಹುವ್ರೀಹಾಪ್ರಕೃತ್ಯಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಸಾರಾ—ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ದ್ವಿನಚನ ಔಕಾರ. ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಅಭಿಜಿಘ್ರಂತೀ—ಘ್ರಾ ಗಂಧೋಪಾದಾನೇ. ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶತ್ರಾದೇಶ. ಸಾಘ್ರಾಧ್ಯಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಶತ್ರಾದೇಶ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಉಗಿತತ್ವ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೇಷ್ಠ. ಲಸಾರ್ವ ಧಾತುಕ ಅನುದಾತ್ತನಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾದಿಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ದ್ವಿನಚನಪರನಾದಾಗ ಪೂರ್ವಸರ್ವೋದೀರ್ಘ. || ೫ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಉರ್ವೀ ಸದ್ಮನೀ ಬೃಹತೀ ಋತೇನ ಹುನೇ ದೇವಾನಾಮವಸಾ ಜನಿತ್ರೀ |
ದಧಾತೇ ಯೇ ಅಮೃತಂ ಸುಪ್ರತೀಕೇ ದ್ಯಾವಾ ರಕ್ಷತಂ ಪಥಿವೀ ನೋ
ಅಭ್ವಾತ್ || ೬ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಉರ್ವೀ ಇತಿ | ಸದ್ಮನೀ ಇತಿ | ಬೃಹತೀ ಇತಿ | ಋತೇನ | ಹುನೇ | ದೇವಾನಾಂ | ಅವಸಾ | ಜನಿತ್ರೀ
ಇತಿ |
ದಧಾತೇ ಇತಿ | ಯೇ ಇತಿ | ಅಮೃತಂ | ಸುಪ್ರತೀಕೇ ಇತಿ | ಸುಪ್ರತೀಕೇ | ದ್ಯಾವಾ | ರಕ್ಷತಂ | ಪಥಿವೀ
ಇತಿ | ನಃ | ಅಭ್ವಾತ್ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಉರ್ವೀ ವಿಸ್ತೀರ್ಣೇ ಸದ್ಮನೀ ಸದನಾಧಾರಭೂತೇ ಬೃಹತೀ ಮಹತ್ಯಾ ಮಹಾನುಭಾವೇ ದೇವಾನಾಂ | ಉಪಲಕ್ಷಣಮೇತತ್ | ದೇವಮನುಷ್ಯಾದಿನಾಮವಸಾ ಪ್ರೀತ್ಯಾ ನಿಮಿತ್ತೇನ ಜನಿತ್ರೀ ವೃಷ್ಟಿಸಸ್ಯಯೋರ್ಜನಿತೃ | ವೃಷ್ಟ್ಯಾದೇರ್ದೇವಾನಾಮವಸಾ ತರ್ಪಣೇನ ನಿಮಿತ್ತೇನ ಋತೇನ ಯಜ್ಞೇನ ಚ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇನ ಹುನೇ | ಆಹ್ವಯಾಮಿ | ದೇವಾನಾಂ ಹವಿರರ್ಥಮಸ್ಮದ್ಯಜ್ಞಾಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯೇ ಸುಪ್ರತೀಕೇ ಶೋಭನರೂಪೇ ಅಮೃತಮುದಕಂ ದಧಾತೇ ಧಾರಯತಃ ತೇ ಯುವಾಮಾಹ್ವಯಾಮಿ | ಶಿಷ್ಯಂ ಸ್ತೃಷ್ಯಂ ||

| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ |

ಉರ್ವೀ—ಅತ್ಯಂತ ನಿಶ್ಚಿತರೂ | ಸದ್ಮನೀ—ಸಮಸ್ತಕ್ಕೂ ಆಧಾರಭೂತರೂ | ಬೃಹತೀ—ಮಹಾನುಭಾವರೂ | ಜನಿತ್ರೀ—(ವೃಷ್ಟಿ ಮತ್ತು ಸಸ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ) ಜನನಿಯರೂ | (ಮತ್ತು) ಯೇ—ಯಾರು | ಸುಪ್ರತೀಕೇ—ಸುಂದರವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವರಾಗಿ | ಅಮೃತಕ್ಕೆ ಸದೃಶವಾದ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕವನ್ನು | ದಧಾತೇ—ಧರಿಸಿದ್ದಾರೆಯೋ ಅಂತಹವರೂ ಆದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು | ದೇವಾನಾಂ—ದೇವತೆಗಳ (ಮತ್ತು ಮಾನವರ) | ಅವಸಾ—ತೃಪ್ತಿಕಾರಣವಾದ | ಋತೇನ—ಯಜ್ಞನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ | ಹುವೇ—ಸ್ತುತಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ | ಕರಿಯುತೇನೆ | ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ—ಎಲೈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೇ | ಅಭ್ವಾತ್—ಮಹದ್ಭಯದಿಂದ | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ರಕ್ಷತಂ—ರಕ್ಷಿಸಿರಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅತ್ಯಂತ ನಿಶ್ಚಿತರೂ, ಸಮಸ್ತಕ್ಕೂ ಆಧಾರಭೂತರೂ, ಮಹಾನುಭಾವರೂ, ವೃಷ್ಟಿ ಮತ್ತು ಸಸ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಜನನಿಯರೂ, ಸುಂದರರೂಪವುಳ್ಳವರೂ, ಅಮೃತಕ್ಕೆ ಸದೃಶವಾದ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವರೂ ಆದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು ದೇವತೆಗಳ ಮತ್ತು ಮಾನವರ ತೃಪ್ತಿಗೆ ಹೇತುವಾದ ಯಜ್ಞನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕರಿಯುತೇನೆ. ಎಲೈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೇ, ನಮ್ಮನ್ನು ಮಹಾವಿಪತ್ತಿನಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸಿರಿ.

English Translation

I Invoke to the sacrifice, for the preservation of gods (and men), the two vast, all supporting, and mighty parents (of the rain and corn); who, beautiful in form, sustain ambrosial (showers); defend us, Heaven and Earth, from great danger.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಹಿಂದಿನ ಋಕ್ವಿನಂತೆ ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿಯೂ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ಗುಣಗಳ ವರ್ಣನೆ ಇದೆ. ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳಿಂದಲೇ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಅಚ್ಚುಮೆಚ್ಚಿನ ಪದಗಳ ಜೋಡಣೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿದೆಯೆನ್ನಬಹುದು. ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು ದೃಢವಾಗಿ ಸಂಬಂಧಹೊಂದಿರುವ ವಸ್ತುಗಳು ಬೇರೆ ಇಲ್ಲ. ಅದುದರಿಂದ ಇದು ಕ್ರಮೇಣ ಅನೇಕರೂ ದಂಪತಿಗಳೆಂಬ ಭಾವನೆಗೆ ಅವಕಾಶ ಕೊಟ್ಟಿತು. ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀದ್ವೈತಕವಾದ ಸೂಕ್ತಗಳು ಆರು ಮಾತ್ರ ಇರುವುವು. ದ್ವುದೇವತೆಯನ್ನೊಳಗೊಂಡವು ಮಾತ್ರ ಸ್ತುತಿಸುವ ಸೂಕ್ತವಿಲ್ಲ ಮೂರು ಋಕ್ವಿನ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಸೂಕ್ತವು ಮಾತ್ರ (ಋ. ಸಂ. ೫-೮೪-೩) ಪೃಥಿವಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತದೆ. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ದ್ವುದೇವತೆಗೆ ನಿರ್ದೇಶವಿದ್ದೇ ಇದೆ.

ಉರ್ವೀ—ಉರು ಶಬ್ದದಿಂದ ಉರ್ವೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಉರು ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಬಹುನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೨.೧೩). ಅತ್ಯಂತ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಎಂದರ್ಥವು.

ಸದ್ಮನೀ—ಸದ್ಮ ಶಬ್ದವನ್ನು ಯಾಸ್ಕರು ಗೃಹನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೩-೧೩). ಇಲ್ಲಿ ಸದ್ಮನೀ ಎಂದರೆ ವಾಸನಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಗೃಹಗಳುಳ್ಳ ಪೃಥಿವೀ ಎಂದರ್ಥವು.

ಬೃಹತೀ—ದೊಡ್ಡದಾದ ಅಥವಾ ಹೆಚ್ಚಾದ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳವರು.

ದೇವನಾಮವಸಾ ಜನಿತ್ರೀ—ದೇವತೆಗಳ (ಮತ್ತು ಮನುಷ್ಯರ) ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸಿ ಆ ಮೂಲಕ ಸಸ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವರು ಎಂದು ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆಯು. ಜನಿತ್ರೀ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡುವ ಎಂದರ್ಥವಾಗುವುದರಿಂದ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಸಸ್ಯಾದಿಗಳನ್ನೂ ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು.

ಋತೇನ—ಋತಶಬ್ದದ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಅರ್ಥಾನುವಾದವನ್ನು ನಾವು ಹಿಂದೆ ಅನೇಕಾವರ್ತಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಋತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸತ್ಯ, ಉದಕ, ಯಜ್ಞ ಇತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥಗಳಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ದಧಾತೇ ಯೇ ಅಮೃತಂ—ಅಮೃತ ಶಬ್ದವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೧೪) ಹಿರಣ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೧೦) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಯಾಸ್ಕರು—

ರುಶದ್ವತ್ಸಾ ರುಶತೀ ಶ್ವೇತ್ಯಾಗಾದಾರೈಗು ಕೃಷ್ಣಾ ಸದನಾನ್ಯಸ್ಯಾಃ |

ಸಮಾನಬಂಧೂ ಅಮೃತೇ ಅನೂಚೀ ದ್ಯಾವಾ ವರ್ಣಂ ಚಿರತೆ ಅಮಿನಾನೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೩-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ದಹರಿಸಿ ಅಮೃತೇ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅಮರಧರ್ಮಾಣೌ—ಯಾವಾಗಲೂ ಮರಣವನ್ನು ಹೊಂದದೇ ಇರುವವರು ಎಂದೂ, (ನಿ. ೨-೨೦)

ಯೇತ್ರಾ ಸುಪರ್ಣಾ ಅಮೃತಸ್ಯ ಭಾಗಮನಿನೀಷಂ ವಿದಥಾಭಿಸ್ತರಂತಿ |

ಇನೋ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಭುವನಸ್ಯ ಗೋಪಾಃ ಸ ಮಾ ಧೀರಃ ಪಾಕಮತ್ರಾ ವಿವೇಶ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೪-೨೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ದಹರಿಸಿ ಅಮೃತಸ್ಯ ಉದಕಸ್ಯ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೩-೧೧). ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಮೃತವೆಂದರೆ ಉದಕವೆಂದೇ ಅರ್ಥವು. ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಆಧಾರಭೂತವಾದ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕವನ್ನು (ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವೇಘರೂಪದಿಂದ) ಧರಿಸಿರುವವರೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸುಪ್ರತೀಕೇ—ಪ್ರತೀಕಂ ಮುಖಂ ಪ್ರಕಾಶಾಖ್ಯಂ ದರ್ಶನಂ ನಾ | ಪ್ರತೀಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮುಖವೆಂದಾಗಲಿ, ಕಾಂತಿಯುತವಾದ ಆವಿರ್ಭಾವವೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—

ಯಾವನ್ಮಾತ್ರಮುಷಸೋ ನ ಪ್ರತೀಕಂ ಸುವರ್ಣೋಽ ವಸತೇ ಮಾತರಿಶ್ವಃ |

ತಾವದ್ಧಾತೃಪ ಯಜ್ಞಮಾಯನ್ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ ಹೋತುರವರೋ ನಿಷೀದನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೫-೧೯)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಕಾಂತಿಯುತವಾದ ಆವಿರ್ಭಾವವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಜಲಸಸ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಯನಮನೋಹರವಾದ ಶೋಭನರೂಪವುಳ್ಳವರೆಂದರ್ಥವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸದ್ವಿನೀ—ಪದ್ವಿ ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು. ಧಾತು. ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಪಿದೈತ್ಯಂತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನಿನ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬೃಹತೀ—ಬೃಹನ್ನಹತೋರುಸಸಂಖ್ಯಾನಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಸಿಗೆ ಉದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ದ್ವಿವಚನಸರವಾದಾಗ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ ಏಕಾದೇಶನಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜನಿತ್ರೀ—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ. ಧಾತು. ಕರ್ತೃಯಲ್ಲಿ ತ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇಡಾಗಮು. ಯನ್ನೇಭ್ಯೋ ಜೀಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಜೀಸಿ. ಯಣಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಧಾತೇ—ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಪ್ರತೀಕೇ—ತೋಭನಂ ಪ್ರತೀಕಂ ಯಯೋಸ್ತೇ. ಸುಪ್ರತೀಕೇ. ಪರಾದಿತ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಉರ್ವೀ ಪೃಥ್ವೀ ಬಹುಲೇ ದೂರೇಅಂತೇ ಉಪ ಬ್ರುವೇ ನಮಸಾ ಯಜ್ಞೇ
ಅಸ್ಮಿನ್ |

ದಧಾತೇ ಯೇ ಸುಭಗೇ ಸುಪ್ರತೂರ್ತೀ ದ್ಯಾವಾ ರಕ್ಷತಂ ಪೃಥಿವೀ ನೋ
ಅಭ್ವಾತ್ || ೭ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಉರ್ವೀ ಇತಿ | ಪೃಥ್ವೀ ಇತಿ | ಬಹುಲೇ ಇತಿ | ದೂರೇಅಂತೇ ಇತಿ | ದೂರೇಅಂತೇ | ಉಪ | ಬ್ರುವೇ |
ನಮಸಾ | ಯಜ್ಞೇ | ಅಸ್ಮಿನ್ |

ದಧಾತೇ ಇತಿ | ಯೇ ಇತಿ | ಸುಭಗೇ ಇತಿ | ಸುಪ್ರತೂರ್ತೀ ಇತಿ | ಸುಪ್ರತೂರ್ತೀ | ದ್ಯಾವಾ |
ರಕ್ಷತಂ | ಪೃಥಿವೀ ಇತಿ | ನಃ | ಅಭ್ವಾತ್ || ೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಉರ್ವೀ ಉರ್ವ್ಯ ಮಹತ್ಯಾ ಪೃಥ್ವೀ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಬಹುಲೇ ಅನೇಕಪ್ರಕಾರೇಣ ಪ್ರಭಮಾನೇ
ಬಹ್ವಾಕಾರೇ ದೂರೇ ಅಂತೇ ವಿಪ್ರಕೃಷ್ಣಾಂತದೇಶೇ | ಅಸಾರೇ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಈದೃಶ್ಯಾ ಯುವಾಮಸ್ಮಿ-
ನ್ಯಜ್ಞೇ ನಮಸಾ ನಮಸ್ಸಾರಭನೇನ ಸ್ತೋತ್ರೇಣೋಪ ಬ್ರುವೇ | ಉಸೇತ್ಯೇ ಬ್ರವೀಮಿ | ಸ್ತಾಮೀತ್ಯರ್ಥಃ |
ಪುನಃ ಕೇದೃಶ್ಯಾ | ಯೇ ಸುಭಗೇ ಶೋಭನಭಾಗ್ಯೇ ಸುಪ್ರತೂರ್ತೀ ಸುಪ್ರತರಣೇ ಶೋಭನದಾನೇ
ದಧಾತೇ ವಿಶ್ವಂ ಜಗತ್ ತೇ ಯುವಾಮುಪ ಬ್ರುವೇ ಸ್ತಾಮಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಉರ್ವೀ—ಮಹತ್ತಾದ ಆಕಾರವುಳ್ಳವರೂ | ಪೃಥ್ವೀ—ಅತ್ಯಂತ ವಿಸ್ತೃತರೂ | ಬಹುಲೇ—ನಾನಾ
ರೂಪವಾದ ಆಕಾರವುಳ್ಳವರೂ | ದೂರೇ ಅಂತೇ—ಅನಂತರೂ (ಮತ್ತು) | ಯೇ—ಯಾರು | ಸುಭಗೇ—ಶೋಭ
ನಾತ್ಮಕರಾಗಿಯೂ | ಸುಪ್ರತೂರ್ತೀ—ಶೋಭನದಾತ್ಮಕಳಾಗಿಯೂ ಆಗಿ | ದಧಾತೇ—(ಸಕಲಜಗತ್ತನ್ನೂ) ಧರಿಸಿ
ದ್ದಾರೆ ಯೋ ಅಂತಹವರೂ ಆದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು | ಅಸ್ಮಿನ್ ಯಜ್ಞೇ—ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ | ನಮಸಾ—
ನಮಸ್ಕಾರಪೂರ್ವಕವಾದ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ | ಉಪಬ್ರುವೇ—ಸಮೀಪಿಸಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇನೆ | ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ—
ಎಲೈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೇ | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಅಭ್ಯಾತ್—ಮಹದ್ವಯದಿಂದ | ರಕ್ಷತಂ—ರಕ್ಷಿಸಿರಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಮಹತ್ತಾದ ಆಕಾರವುಳ್ಳವರೂ, ಅತ್ಯಂತ ವಿಸ್ತೃತರೂ, ನಾನಾರೂಪವಾದ ಆಕಾರವುಳ್ಳವರೂ, ಅನಂತರೂ,
ಶೋಭನಾತ್ಮಕರೂ, ಶೋಭನದಾತ್ಮಕಳೂ ಮತ್ತು ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತನ್ನೂ ಧರಿಸಿರುವವರೂ ಆದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು
ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ನಮಸ್ಕಾರ ಪೂರ್ವಕವಾದ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ಸಮೀಪಿಸಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇನೆ. ಎಲೈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೇ,
ನಮ್ಮನ್ನು ಭಯಂಕರವಾದ ಪಾಪದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸಿರಿ.

English Translation

I glorify with reverence, at this sacrifice, (the two), who are vast,
expansive, multiform, infinite, auspicious; who support (all beings) by
their bounty : defend us, Heaven and Earth, from great danger.

! ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು !

ಬಹುಲೇ—ಪರ್ವತಗಳು, ನದಿಗಳು, ವನಗಳು, ವೃಕ್ಷಗಳು, ಗೃಹಗಳು ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರ ದೃಶ್ಯ
ಗಳಿಂದ ಬಹುವಿಧಾಕಾರವುಳ್ಳ ಎಂದರ್ಥ.

ದೂರೇ ಅಂತೇ—ಅಂತನಂದರೆ ಕೊನೆಯು. ಇದರ ಕೊನೆಯು ಬಹು ದೂರದಲ್ಲಿರುವುದು ಎಂದರೆ ಬಹು
ದೂರದವರಿಗೂ ವಿಸ್ತಾರಗೊಂಡು ಅಪಾರವಾಗಿರುವುದೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಈ ಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗವು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ
ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ—

ಸಮಾನ್ಯಾ ವಿಯುತೇ ದೂರೇ ಅಂತೇ ಧ್ರುವೇ ಪದೇ ತಸ್ಥತುರ್ಜಾಗರೂಕೇ |

ಉತ ಸ್ವಸಾರಾ ಯುವತೀ ಭವಂತೀ ಆದು ಬೃವಾತೇ ಮಿಥುನಾನಿ ನಾಮ ||

(ಮ. ಸಂ. ೩-೫೪-೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಮಾತ್ರವಿರುವುದು. ಇನ್ನೆಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲ. ಅಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ಗುಣವನ್ನೇ ಪ್ರಶಂಸಿಸುವುದಾಗಿದೆ.

ದೇಧಾತೇ—ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧರಿಸುವುದು ಎಂದು ಮಾತ್ರ ಅರ್ಥವಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲ ಸಮಸ್ತಜಗತ್ತನ್ನೂ ಪೋಷಣಾದಿಗಳಿಂದ ಧರಿಸಿರುವವರು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸುಪ್ರತೂರ್ತೀ—ಶೋಭನದಾನವುಳ್ಳವರು ಎಂದರೆ ಜಗತ್ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಅತ್ಯವಶ್ಯಕವಾದ ವೃಷ್ಟಿ (ಮಳೆ) ಸಸ್ಯಾದಿಗಳು, ಆಹಾರ ಮುಂತಾದ ಸಕಲಸಾಧನಸಂಪತ್ತುಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಡುವವರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ನಮಸಾ—ನಮಃಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಮಸ್ಕಾರ, ಅನ್ನ, ಸ್ತೋತ್ರಗಳೆಂಬ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳಿರುವುವು. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತ್ರವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಪರಿಗ್ರಹಿಸಿರುವರು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಉರ್ವೀ—ಉರು ಶಬ್ದವು ಗುಣವಾಚಕವಾಗಿ ಅದಂತವಾಗಿದೆ. ವೋತೋಗುಣವಚನಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಜೀವ್ ಯಣಾದೇಶ. ಉದಾತ್ತಯಣೋಹಲ್ ಪೂರ್ವಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಈಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿನಚನಪರವಾದಾಗ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ. ಇಕಾರಾಂತಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ ಬಂದಿದೆ.

ಬ್ರುವೇ—ಬ್ರೂ.ಇತ್ಯಾ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಭಗೇ—ಅದ್ಯುದಾತ್ತಂ ದ್ವೈಚ್ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಪ್ರತೂರ್ತೀ—ಶೋಭನಾ ಪ್ರತೂರ್ತಿಃ ದಾನಂ ಯಯೋಸ್ತೇ. ಪರಾದಿಶ್ಚಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದುತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ದ್ವಿನಚನದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ. || ೭ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ದೇವಾನಾನ್ವಾ ಯಚ್ಚೈಕೈನಾ ಕಚ್ಚಿದಾಗಃ ಸಖಾಯಂ ನಾ ಸದಮಿಜಾ ಸ್ಪತಿಂ
ನಾ |

ಇಯಂ ಧೀರ್ಭೂಯಾ ಅವಯಾನಮೇಷಾಂ ದ್ಯಾವಾ ರಕ್ಷತಂ ಸೃಥಿವೀ
ನೋ ಅಭ್ಯಾತ್ || ೮ ||

|| ಸದಪಾಠಃ ||

ದೇವಾನ್ | ನಾ | ಯತ್ | ಚಕ್ರಮ | ಕತ್ | ಚಿತ್ | ಆಗಃ | ಸಖಾಯಂ | ನಾ | ಸಹಂ | ಇತ್ |
ಜಾಃಪತಿಂ | ನಾ |

ಇಯಂ | ಧೀಃ | ಭೂಯಾಃ | ಅವಯಾನಂ | ಏಷಾಂ | ದ್ಯಾವಾ | ರಕ್ಷತಂ | ಸೃಥಿವೀ | ಇತಿ | ನಃ |
ಅಭ್ಯಾತ್ || ೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ದ್ಯಾವಾಸೃಥಿವ್ಯಾ ವಯಂ ದೇವಾನ್ ದೇವಾನ್ಪ್ರತಿ ಯತ್ಕಚ್ಚಿದಾಗೋಪರಾಧಂ ತತ್ತದ್ಯಾ-
ಗಕಾಲೇ ತೇಷಾಂ ತೇಷಾಮಯಾಗಲಕ್ಷಣಂ ಸದಮಿತ್ಸರ್ವದ್ಯವ ಚಕ್ರಮ ಕೃತವಂತೋ ವಯಂ |
ಸಖಾಯಂ ನಾ ಪ್ರಿಯಂ ಮಿತ್ರಂ ನಾ ಪ್ರತಿ ಯಚ್ಚಕ್ರಮ | ಜಾಪತಿಂ | ಜಾಃ ಪುತ್ರೈಃ | ತಾಸಾಂ ಪತಿಂ
ಜಾಮಾತರಂ ನಾ ಜಾಯಾಪತಿಂ ಪ್ರತಿ ದೋಷಾರೋಪಣಕಲಹೋತ್ಪಾದನಾದಿರೂಪಂ ಯತ್ಸರ್ವದ್ಯವ
ಚಕ್ರಮ | ಏಷಾಮುಕ್ತರೂಪಾಣಾಂ ಸಾಪಾನಾಮಸಗಮಂ ಕರ್ತುಮಿಯಂ ಧೀರ್ಯುಷ್ಮತ್ಸ್ವತ್ತಿರೂಪ-
ಮಿದಂ ಕರ್ಮ ಭೂಯಾಃ | ಭೂಯಾತ್ | ಭವತು | ದ್ಯಾವೇತ್ಯಾದಿ ಗತಂ | ಅತ್ರ ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರಕಾರಾಂತ-
ರೇಣ ಮಂತ್ರಮಂತರೇಣ ರಕ್ಷತಂ ರಕ್ಷತಮಿತಿ ಸ್ಪರ್ಥನಂ ತಯೋರಶ್ವಿನ್ಯಾದಿಬಹುಮನನಾಸಂಭವಾ-
ದುಚಿತಮೇವ | ತಸ್ಮಾತ್ಸ್ವಸ್ಥಾನ ಏವ ಸ್ಥಿತೇ ಅನುಕೂಲೇ ಭವತಮಿತ್ಯೇವಂ ಸ್ಪರ್ಥ್ಯತೇ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಎಲೈ ದ್ಯಾವಾಸೃಥಿವಿಗಳೇ) ವಯಂ-ನಾವು | ದೇವಾನ್ ನಾ-ದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಾಗಲಿ |
ಯತ್ಕಚ್ಚಿದಾಗಃ-ಲೋಪ ಅಥವಾ ದೋಷರೂಪವಾದ ಯಾವುದೇ ಆದ ಅಪರಾಧವನ್ನು | ಸದಮಿತ್-ಯಾವಾ
ಗಲೂ | ಚಕ್ರಮ-ಮಾಡಿರಬಹುದೋ (ಹಾಗೆಯೇ) | ಸಖಾಯಂ ನಾ-ಮಿತ್ರರ ವಿಷಯದಲ್ಲಾಗಲಿ | ಜಾಪತಿಂ
ನಾ-ಜಾಮಾತೃವಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಾಗಲಿ (ಯಾವ ಅಪರಾಧವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದರೂ ಸಹ) | ಏಷಾಂ-ಇಂತಹ
ಅಪರಾಧಗಳಿಗೆ | ಅವಯಾನಂ-ಪರಿಹಾರಸಾಧನವಾಗಿ | ಇಯಂ ಧೀಃ-ಸ್ತುತಿಪೂರ್ವಕವಾದ ಈ ಕರ್ಮವು |
ಭೂಯಾಃ-ಆಗಲಿ | ದ್ಯಾವಾಸೃಥಿವೀ-ಎಲೈ ದ್ಯಾವಾಸೃಥಿವಿಗಳೇ | ನಃ-ನಮ್ಮನ್ನು | ಅಭ್ಯಾತ್-ಮಹ
ದ್ವಯದಿಂದ | ರಕ್ಷತಂ-ರಕ್ಷಿಸಿರಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೇ, ನಾವು ನೆರವೇರಿಸುವ ಯಜ್ಞಕಾಲಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಯಾವ ಅಪರಾಧಗಳನ್ನು ಮಾಡಿರುವೆವೋ ಹಾಗೆಯೇ ಸುಹೃತ್ತುಗಳ ಮತ್ತು ಜಾಮಾತ್ಯಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಯಾವ ಅಪರಾಧಗಳನ್ನು ಮಾಡಿರುವೆವೋ ಅಂತಹ ಸಮಸ್ತ ಅಪರಾಧಗಳಿಗೂ ಸ್ತುತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಈ ಕರ್ಮವು ಪರಿಹಾರ ರೂಪವಾಗಿರಲಿ. ಎಲೈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೇ, ನಮ್ಮನ್ನು ಭಯಂಕರವಾದ ಪಾಪದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸಿರಿ.

English Translation

May this sacrifice be the means of expiating those offences which we may have committed against the gods, against a friend at any time, against a son-in-law : defend us, Heaven and Earth, from great danger.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಋಷಿಯು ತಾನು ಮಾಡುವ ಅಥವಾ ಈಗ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಯಜ್ಞರೂಪವಾದ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸಬಹುದಾದ ಅನೇಕ ಲೋಪದೋಷಗಳನ್ನೂ, ಅಪರಾಧಗಳನ್ನೂ ಮನ್ನಿಸಬೇಕೆಂದು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ವಿನೀತನಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಆಗಿ—ಪಾಪ, ಅಪರಾಧ ಎಂದರ್ಥವು. ಯಾಸ್ಕರು ಈ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ—

ಯಸ್ಮೈ ತ್ವಂ ಸುದ್ರವಿಣೋ ದದಾಶೋನಾಗಾಸ್ತ್ವಮದಿತೇ ಸರ್ವತಾತಾ |

ಯಂ ಭದ್ರೇಣ ಶವಸಾ ಜೋದಯಾಸಿ ಪ್ರಜಾವತಾ ರಾಧಸಾ ತೇ ಸ್ಯಾಮ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೪-೧೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನದಾಹರಿಸಿ, ಅಗ ಆಜ್ಞಪೂರ್ವಾದ್ಗಮೇಃ (ಅವಶ್ಯಮೇವೈತದಾಗಚ್ಛೇತಿ ಕರ್ತಾರಮಿತ್ಯಾಗಿಃ) ಏನ ಏತೇಃ. ಕಿಲ್ಪಿಷಂ ಸುಕೃತಕರ್ಮಣೋ ಭಯಂ ಕೀರ್ತಿಮಸ್ಯ ಭಿನತ್ತೀತಿ ನಾ | ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನನು ಆಚರಿಸಬಹುದಾದ ಲೋಪದೋಷಗಳಿಗೆ ಸಂಭವಿಸಬಹುದಾದ ಪಾಪವು ಯಜಮಾನನನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಬಂದೇ ಬರುವುದಾದ್ದರಿಂದ ಇಂತಹ ಪಾಪ ಅಥವಾ ಅಪರಾಧಕ್ಕೆ ಆಗಿ ಎಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ ಇದರಂತೆ ಕಿಲ್ಪಿಷಶಬ್ದಾರ್ಥವೂ ಇರುವುದೆಂದು ಪ್ರಾಸ್ತಾವಿಕವಾಗಿ ಅದರರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಿದಾರೆ.

ಋಷಿಯು ಪ್ರಸ್ತಾಪ ಮಾಡಿರುವ ಅಪರಾಧವು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸಂಬಂಧ ಪಟ್ಟಿರುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸುವ, ಮತ್ತಿಗಾದಿ ಜನರು, ಸ್ನೇಹಿತರು, ಅಳಿಯ ಮೊದಲಾದ ಇತರ ಬಂಧುಬಾಂಧವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಾಗಿಯೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಜನರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಪರಾಧವೇನೆಂದರೆ-ಪರಸ್ಪರ ದೋಷಾರೋಪಣೆ, ಕಲಹ, ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಸಂಭವವಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ಮನ್ನಿಸಬೇಕೆಂದು ಋಷಿಯು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವನು.

ಜಾಸ್ವತಿಂ—ಜಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅವಶ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ (ನಿ. ೩. ೨.) ಪುತ್ರಿಯೆಂದರ್ಥವು. ಪುತ್ರಿಯ ಪತಿಗೆ ಜಾಸ್ವತಿ ಅಥವಾ ಜಾಮಾತಾ ಎಂದು ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. ಜಾಮಾತಾಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು

ಯಾಸ್ಕರು ಜಾಮಾತಾ ಜಾ ಅಪತ್ಯಂ ತನ್ನಿರ್ಮಾತಾ ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದಕ್ಕೆ ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ—ಜಾ ಅಪತ್ಯಂ ಸ್ತ್ರೀತ್ವಂ ಹಿ ಮೈಥುನೇನ ವ್ಯವಹಾರೇಣಾಸೌ ನಿರ್ಮಿಣೋತಿ ತೇನಾಸೌ ದುಹಿತುಃ ಪತಿರ್ಜಾಮಾತಾ ಭವತಿ (ನಿ. ೬-೯) ಎಂದು ಹೇಳಿದಾರೆ. ಪುತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸಂತಾನವನ್ನು ಉತ್ಪಾದನೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅಳಿಯನಿಗೆ ಜಾಮಾತಾ ಎಂದು ಹೆಸರು.

ಧೀಃ—ಇಯಂ ಧೀರ್ಯುಷ್ಮತ್ಸ್ತುತಿರೂಪಂ ಕರ್ಮ | ಧೀಶಬ್ದವು ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೨) ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳಾದ ನಿಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಾನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ಕರ್ಮವೆಂದು ಋಷಿಯು ಹೇಳಿರುವನು.

ವ್ಯಾಕರಣಸೃಕ್ರಿಯಾ

ಚಕ್ರಮು—ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋ ದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜಾಸ್ತುತಿಮ್—ಜಾಯಂತೇ ಇತಿ ಜಾಃ. ದೃಶಿಗ್ರಹಣಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಉಪಪದವಿಲ್ಲವಾದರೂ ಡ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಡಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಟಿಲೋಪ. ಶಬ್ದಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಬಹುವಚನ. ಜಾನಾಂ ಪತಿಃ ತಮ್. ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಗಃ—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಇಣಿ ಆಗೋಪರಾಭೇಚೆ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿಗೆ ಆಗಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭೂಯಾಃ—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಜಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ ಅತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಉ॒ಭಾ ಶಂ॑ಸಾ ನ॒ರ್ಯಾ ಮಾ॑ಮ॒ವಿಷ್ವಾ॑ಮು॒ಭೇ ಮಾ॑ಮೂ॒ತಿ ಅ॑ವ॒ಸಾ
ಸ॒ಚೇ॒ತಾಂ ।

ಭೂ॑ರಿ ಚಿ॒ದ್ರ್ಯಃ ಸು॒ದಾ॑ಸ್ತ॒ರಾಯೇ॑ಷಾ ಮದಂತ ಇ॒ಷಯೇ॑ನು ದೇ॒ನಾಃ
॥ ೯ ॥

ಸದಪಾಠಃ

ಉ॒ಭಾ | ಶಂ॑ಸಾ | ನ॒ರ್ಯಾ | ಮಾಂ | ಅ॒ವಿ॒ಷ್ವಾಂ | ಉ॒ಭೇ ಇತಿ॑ | ಮಾಂ | ಉ॒ತೀ ಇತಿ॑ | ಅ॒ವ॒ಸಾ |
ಸ॒ಚೇ॒ತಾಂ ।

ಭೂರಿ | ಚಿತ್ | ಅರ್ಯಃ | ಸುದಾಸ್ತರಾಯ | ಇಷಾ | ಮದಂತಃ | ಇಷಯೇಮ | ದೇವಾಃ || ೯ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಉಭಾ ಶಂಸಾ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೋರುಭಯೋರ್ವಿಷಯಾವುಭಾವಸಿ ಶಂಸಾ ನರ್ಯಾ ನರೇಭ್ಯೋ
ಹಿತಾವೀದ್ಯಶ್ಯಾವುಭಯಾಶ್ರಯೇ ಸ್ತುತೀ ಮಾಮವಿಷ್ಟಾಂ | ರಕ್ಷತಾಂ | ಯದ್ವಾ | ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಭಿ-
ಮಾನಿದೇವಯೋರೇವ ಶಂಸಶಬ್ದೇನಾಭಿಧಾನಾತ್ಪಲ್ಲಿಂಗತಾ | ತಥೋಭೇ ಉತೀ ರಕ್ಷಕೇ ದ್ಯಾವಾ-
ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಮಾಮವಸಾ ರಕ್ಷಣೇನ ಸಚೇತಾಂ | ಯದ್ವಾ | ಪ್ರಾಣಿಭ್ಯೋ ಹಿತಕರಾವುಭಾವೈಹಿಕಾಮುಷ್ಮಿಕ-
ವಿಷಯಾ ಶಂಸಾ ಮಾಮವಿಷ್ಟಾಂ | ಪ್ರಾಪ್ನುತಾಂ | ತಥೋಭೇ ಅಪ್ಯೂತೀ ತಯೋಃ ಸಂಬಂಧಿನೋರಭಿ-
ಮಾನಿದೇವತಯೋರವಸಾಸ್ತುಪ್ತರ್ಪಣೇನ ನಿಮಿತ್ತೇನ ಸಚೇತಾಂ | ಹೇ ದೇವಾ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೋರಂತ-
ರ್ಭೂತಾಃ ಸರ್ವೇಽಪಿ ದೇವಾಃ ಅರ್ಯಃ ಸ್ತೋತಾರೋ ವಯಂ ಸುದಾಸ್ತರಾಯಾತಿಶಯೇನ ಶೋಭನ-
ದಾತ್ಮತ್ವಾಯೇಷಾನ್ಮೇನ ಸೋಮಲಕ್ಷಣೇನ ಮದಂತೋ ಮಾದಯಂತಃ ಸಂತೋ ಭೂರಿ ಚಿತ್ | ಚಿತ್
ಪೂಜಾಯಾಂ | ಅಭಿಪೂಜಿತಂ ಧನಮಿಷಯೇಮ | ಇಚ್ಛೇಮ | ಯದ್ವಾ | ಅರ್ಯ ಇತಿ ಪಷ್ಯಾತಿ
ರೂಪಂ | ಈಶ್ವರಾದ್ರಾಜಾದೇರಪಿ ಸುದಾಸ್ತರಾಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಶಿಷ್ಯಂ ಸಮಾನಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ನರ್ಯಾ—ನರರಿಗೆ ಹಿತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವರೂ | ಉಭಾ ಶಂಸಾ—ಉಭಯಾತ್ಮಕವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಗೂ
ವಿಷಯರಾಗಿರುವವರೂ ಆದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು ಅಥವಾ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳಿಬ್ಬರನ್ನೂ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಪೂಜಿಸಿದ ಈ
ಸ್ತುತಿಗಳು | ಮಾಂ—ನನ್ನನ್ನು | ಅವಿಷ್ಟಾಂ—ರಕ್ಷಿಸಲಿ | ಉಭೇ ಉತೀ—ರಕ್ಷಕರಾದ ಈ ಇಬ್ಬರೂ | ಮಾಂ-
ನನ್ನನ್ನು | ಅವಸಾ—ರಕ್ಷಣೆಯ ಕರ್ಮದಿಂದ | ಸಚೇತಾಂ—ಸೇರಿಕೊಳ್ಳಲಿ | ದೇವಾಃ — (ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ
ನಡುವೆ ಅಂತರ್ಗತರಾದ) ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳೇ | ಅರ್ಯಃ—ಸ್ತೋತ್ರಗಳಾದ ನಾವು | ಇಷಾ—ಹೆವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವಾದ
ಅನ್ನದಿಂದ | ಮದಂತಃ—ನಿಮನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುತ್ತಾ | ಸುದಾಸ್ತರಾಯ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ದಾನಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದ
ಕ್ಕಾಗಿ | ಭೂರಿಚಿತ್—ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ಧನವನ್ನು | ಇಷಯೇಮ—ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ನರರಿಗೆ ಹಿತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವರೂ, ಉಭಯಾತ್ಮಕವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಗೂ ಪಾತ್ರರಾಗಿರುವವರೂ ಆದ
ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು ನನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ. ರಕ್ಷಕರಾದ ಈ ಇಬ್ಬರೂ ನನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಣೆಯ ಕರ್ಮದಿಂದ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳಲಿ.
ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ನಡುವೆ ಅಂತರ್ಗತರಾದ ಸಕಲದೇವತೆಗಳೇ, ಸ್ತೋತ್ರಗಳಾದ ನಾವು ಹೆವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನದಿಂದ
ನಿಮ್ಮನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುತ್ತಾ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ದಾತೃಗಳಾಗುವ ಉದ್ದಿಶ್ಯದಿಂದ ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ಧನವನ್ನು
ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೇನೆ.

English Translation

May both these, accepting praise, and friendly to man, be favourable
to me : may they both be associated as guardians for my protection : deities,

we your adorers, propitiating you with (sacrificial) food, desire ample (wealth), for the sake of making liberal donations.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಚಿತ್—ಈ ಶಬ್ದವು ಯಾಸ್ಕರು ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಚಿದಿತ್ಯೇಷೋಽ ನೇಕಕರ್ಮಾ ಅನೇಕ ವಿಧಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಆಚಾರ್ಯಶ್ವಿದಿದಂ ಬ್ರೂಯಾದಿತಿ ಪೂಜಾಯಾಂ ಆಚಾರ್ಯನೇ ಇದನ್ನು ಹೇಳಿರುವನು ಎಂಬಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದವು ಪೂಜ್ಯತ್ವವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. ದಧಿಚಿದಿತ್ಯುಪಮಾರ್ಥೇ (ನಿ. ೧-೪) ಮೊಸರಿನಂತೆ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಈ ಪದವು ಉಪಮಾರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪೂಜ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಅರ್ಯಃ—ಈರಯಿತಾ ಸ್ತುತೇರಿಶ್ವರೋ ವಾ | ಸ್ತುತಿಪ್ರೇರಕನು ಅಥವಾ ಸ್ತುತಿನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ಈಶ್ವರನು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಪ್ರಕೃತ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತಿರುವ ನಾವು ಎಂದರ್ಥವು. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು ಈಶ್ವರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಸಿದ್ಧಾರೆ (ನಿ. ೩-೧೧) ಮತ್ತು ಈ ಪದವನ್ನು ಈಶ್ವರನೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವ—

ಪ್ರತತ್ತೇ ಅದ್ಯ ಶಿವಿವಿಷ್ಣು ನಾಮಾರ್ಯಃ ಶಂಸಾಮಿ ವಯುನಾನಿ ವಿದ್ವಾನ್ |

ತಂ ತ್ವಾ ಗೃಣಾಮಿ ತವಸಮತವ್ಯಾನ್ ಕ್ಷಯೇತಮಸ್ಯ ರಜಸಃ ಪರಾಕೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೧೦೦-೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ -- ಅರ್ಯೋಽಹಮೀಶ್ವರಃ ಸ್ತೋಮಾನಾಮರ್ಯಸ್ತುಮಸೀತಿ ವಾ (ನಿ. ೫-೯) ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ವೃತ್ತಿಕಾರರು ಯಸ್ಮಾದರ್ಯೋಽಹಮಸ್ಮಿ ಈಶ್ವರಃ ಸ್ತುತೀನಾಮುದೀರಣೇ ಯಸ್ಮದ್ಗುಣಾಭಿಜ್ಞಃ ಅಥವಾ ಅರ್ಯಸ್ತುಮಸಿ ಅರ್ಯ ಈಶ್ವರಃ ಮದನುಗ್ರಹಾಯ ಸಮರ್ಥಃ | ಸ್ತುತಿಮಾಡಲು ನಿನ್ನ ಗುಣಗಳನ್ನು ನಾನು ತಿಳಿಯಲು ಸಮರ್ಥನಾಗಿರುವೆನು. ಅಥವಾ ಅನುಗ್ರಹಮಾಡಲು ನೀನು ಸಮರ್ಥನಾಗಿದ್ದೀಯೆ ಎಂದೂ ಅಗಬಹುದೆಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪೂಜ್ಯನೂ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವು ಅನೇಕಕಡೆಗಳಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಪೃಥೂ ರಥೋ ದಕ್ಷಿಣಾಯಾ ಅಯೋಜ್ಯೈನಂ ದೇವಾಸೋ ಅಮೃತಾಸೋ ಅಸೃಃ |

ಕೃಷ್ಣಾದುದಸ್ಯಾದರ್ಯಾ ೩ ವಿಹಾಯಾಶ್ಚಿ ಕಿಶ್ಲಂತೀ ಮಾನುಷಾಯ ಕ್ಷಯಾಯ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೩-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಕರಣದಿಂದ ಗಮ್ಯವಾದ ಉಷೋದೇವತೆಯ ಗುಣಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾ ಅರ್ಯಾ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿದೆ. ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಪೂಜ್ಯಾ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಇದರ ಪ್ರಯೋಗವು ಸರ್ವೇಶ್ವರ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಅಧಿಕವಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಉಭಾ—ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿನಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಮುಂದಿನ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಅನಿಷ್ಠಾಮ್—ಅವ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ — ತಸ್ಥಾಸ್ಥಮಿಪಾಂ— (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಾನಾದೇಶ. ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೪) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಲೋಟಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಿಪ್. ಅರ್ಧಧಾತುಕಸ್ಯೇಡ್ವಲಾದೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೩೩೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಚೇತಾಮ್—ಷಚ ಸಮನಾಯೇ. ಧಾತು. ಧಾತ್ವಾದೇಃ ಷಃ ಸಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ಸತ್ವ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರ್ಯಃ—ಋ ಗತೌ. ಧಾತು. ಅರ್ಯಃ ಸ್ವಾಮಿವೈಶ್ಯಯೋಃ ಅರ್ಯಸ್ಯಸ್ವಾಮ್ಯಾಖ್ಯಾಚೇತ್ (ಫಿ. ಸೂ. ೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುದಾಸ್ತರಾಯ—ಶೋಭನಂ ದದಾತೀತಿ ಸುದಾಃ. ಡುದಾಜ್ ದಾನೇ ಧಾತು. ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದರ ಮೇಲೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತರಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮದಂತೇ—ಮದ ತೃಪ್ತಿಯೋಗೇ. ಧಾತು. ಣಿಜರ್ಥ ತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಯಾರ್ಥಕವಾಗಿದೆ. ಲಟಿಗೆ ಶತ್ರಾದೇಶ. ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಇಷಯೇನು—ಇಷು ಇಚ್ಛಾಯಾಮ್. ಧಾತು. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲಿಜ್. ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯತಂ ದಿನೇ ತದನೋಚಂ ಪೃಥಿನ್ಯಾ ಅಭಿಶ್ರಾವಾಯ ಪ್ರಥಮಂ

ಸುಮೇಧಾಃ ।

ಪಾತಾನುವದ್ಯಾದ್ಧುರಿತಾದಭೀಕೇ ಪಿತಾ ಮಾತಾ ಚ ರಕ್ಷತಾನುವೋಭಿಃ

॥ ೧೦ ॥

। ಪದಪಾಠಃ ।

ಯತಂ | ದಿನೇ | ತತ್ | ಅನೋಚಂ | ಪೃಥಿನ್ಯಾ | ಅಭಿಶ್ರಾವಾಯ | ಪ್ರಥಮಂ | ಸುಮೇಧಾಃ |

ಪಾತಾಂ | ಅವದ್ಯಾತ್ | ದುಃಖತಾತ್ | ಅಭೀಕೇ | ಪಿತಾ | ಮಾತಾ | ಚ | ರಕ್ಷತಾಂ | ಅವಃಽಭಿಃ
|| ೧೦ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಋತಂ ದಿನ ಇತಿ ದ್ವೇ ದ್ಯಾನಾಪ್ಯಧಿನೀಯೇ ಪಶೌ ಪುರೋಡಾಶಹವಿಷೋರನುವಾಕ್ಯೇ |
ಅಗ್ನೀಷೋಮಾನಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ಋತಂ ದಿನೇ ತದವೋಚಂ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಇತಿ ದ್ವೇ | ಅ. ೩-೮ |
ಇತಿ ||

ಸುಮೇಧಾಃ ಶೋಭನಪ್ರಜ್ಞೋಽಹಂ ದಿನೇ ದ್ಯುದೇವತಾಯೈ ಪೃಥಿವ್ಯೈ ಪೃಥಿವೀದೇವತಾಯೈ
ತತ್ತತ್ಪ್ರೀತಿಕರವೃತಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಪ್ರಥಮಂ | ಮುಖ್ಯನಾಮೃತತ್ ಪ್ರತಮಂ ಪ್ರಕೃಷ್ಟತಮಮವೋಚಂ |
ಬ್ರವೀಮಿ | ಕಿಮರ್ಥಂ | ಅಭಿಶ್ರಾವಾಯಾಭಿತಃ ಸರ್ವತಃ ಶ್ರವಣಾಯೆ | ಕಿಂಚಿ ಪಿತಾ ಪಾಲಕೋ
ದ್ಯುಲೋಕೋ ಮಾತಾ ಸಸ್ಯಾದೇರ್ನಿರ್ಮಾತ್ರೀ ಪೃಥಿವೀ ಚೋಭೇ ಅವದ್ಯಾನ್ನಿಂದಿತಾದ್ವಿಃಖಪ್ರಾಪಕಾ-
ದಂದಸಃ ಸಕಾಶಾತ್ಪಾತಾಂ | ರಕ್ಷತಾಂ | ತಥಾಭೀಕೇ | ಅಂತಿಕನಾನ್ಮೃತತ್ | ಸಮಾಪ ಏನಾವೋಭಿ-
ರಭಿಮತತರ್ಪಣೈ ರಕ್ಷತಾಂ | ಪಾಲಯತಾಂ ||

ಪ್ರತಿಷದಾರ್ಥ

ಸುಮೇಧಾಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ನಾನು | ದಿನೇ—ದ್ಯುದೇವತೆಯನ್ನೂ | ಪೃಥಿವ್ಯೈ—ಪೃಥಿವಿ
ಯನ್ನೂ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ | ತತ್—ಪ್ರೀತಿಕರವೂ | ಪ್ರಥಮಂ—ಅತಿಮುಖ್ಯವೂ ಆದ | ಋತಂ—ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು |
ಅಭಿಶ್ರಾವಾಯೆ—ಸರ್ವತ್ರ ಶ್ರುತವಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ | ಅವೋಚಂ—ಪರಿಸುತೇನೆ | ಪಾತಾ—ಪಾಲಕನಾದ ದ್ಯುದೇ
ವತೆಯೂ | ಮಾತಾ ಚ—ಜಗನ್ನಿರ್ಮಾತ್ರಿಯಾದ ಪೃಥಿವಿಯೂ | ಅವದ್ಯಾತ್—ನಿಂದಿತವಾದ | ದುರಿತಾತ್—ಪಾಪ
ದಿಂದ | ಪಾತಾಂ—(ನಮ್ಮನ್ನು) ರಕ್ಷಿಸಲಿ. (ಹಾಗೆಯೇ) | ಅಭೀಕೇ—ನಮ್ಮ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದು |
ಅವೋಭಿಃ—ರಕ್ಷಣಾಕರ್ಮಗಳಿಂದ | ರಕ್ಷತಾಂ—ರಕ್ಷಿಸಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ನಾನು ದ್ಯುದೇವತೆಯನ್ನೂ, ಪೃಥಿವಿಯನ್ನೂ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಪ್ರೀತಿಕರವೂ ಅತಿ
ಮುಖ್ಯವೂ ಆದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಸರ್ವತ್ರ ಶ್ರುತವಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪರಿಸುತೇನೆ. ಪಾಲಕನಾದ ದ್ಯುದೇವತೆಯೂ
ಜಗನ್ನಿರ್ಮಾತ್ರಿಯಾದ ಪೃಥಿವಿಯೂ ನಿಂದಿತವಾದ ಪಾಪದಿಂದ ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ. ಹಾಗೆಯೇ ನಮ್ಮ ಸಮಾಪ
ದಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದು ರಕ್ಷಣಾಕರ್ಮಗಳಿಂದ ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ—

English Translation

Endowed with understanding, I repeat to Heaven and Earth this
initial praise, to be heard around: may paternal (heaven) and maternal
(earth) preserve us from reprehensible iniquity; and ever nigh defend us
with their protection.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಋತಂ ದಿವ ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಕೂ ಇದಂ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ಋಕ್ಕೂ ಪಶುಯಾಗದಲ್ಲಿ ಪುರೋಡಾಶಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡುವಾಗ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀದೇವತಾಕವಾದ ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಅಗ್ನೀಷೋಮೌ ಎಂಬ ಖಂಡದ ಋತಂ ದಿವೇ ತದವೋಚಂ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಇತಿಧ್ವೇ (ಅ. ೩-೮) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು.

ಋತಂ—ಋತಶಬ್ದಕ್ಕೆ, ಸತ್ಯ, ಯಜ್ಞ, ಧರ್ಮ, ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಸ್ತೋತ್ರವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಥಮಂ—ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಕರು ಪ್ರಥಮ ಇತಿ ಮುಖ್ಯನಾಮ ಪ್ರತನೋ ಭವತಿ (ನಿ. ೨-೨೨) ಎಂದರೆ ಪ್ರಥಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯವೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವುದು ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಋಷಿಯು ಈ ಋಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು ಮಾತಾಪಿತೃಗಳೆಂದು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ದುಃಖವನ್ನಂಟು ಮಾಡುವ ಪಾಪದಿಂದ ತನ್ನನ್ನೂ ಕಾಪಾಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವನು. ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ದ್ಯುದೇವತೆಯು ತಂದೆಯೆಂದೂ ಪೃಥಿವಿಯು ತಾಯಿಯೆಂದೂ ಕರೆಯುವುದೇ ರೂಢಿಯಾಗಿದೆ.—

ತನ್ನೋ ವಾತೋ ಮಯೋಭು ವಾತು ಭೇಷಜಂ ತನ್ಮಾತಾ ಪೃಥಿವೀ ತಪ್ಪಿತಾ ದ್ಯೌಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೮೯-೪)

ಉರುವ್ಯಚಿಸಾ ಮಹಿನೀ ಅಸಶ್ವತಾ ಸಿತಾ ಮಾತಾ ಚ ಭುವನಾನಿ ರಕ್ಷತಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೦-೨)

ಇದಂ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಸತ್ಯಮಸ್ತು ಸಿತರ್ಮಾಕರ್ಯಾದಿಹೋ ಸಬ್ರವೇ ವಾಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೮೫-೧೧)

ಅ ಸುಷ್ಪ್ತೀ ನಮಸಾ ವರ್ತಯಥೈ ದ್ಯಾವಾ ವಾಜಾಯ ಪೃಥಿವೀ ಅಮೃಧೈ |

ಸಿತಾಮಾತಾ ಮಧುವಚಾಃ ಸುಹಸ್ತಾ ಭರೇಭರೇ ನೋ ಯಶಸಾವನಿಷ್ಠಾಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೪೩-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮತ್ತು ಋ. ಸಂ. ೫-೪೩-೧೫; ೬-೫೧-೫; ೬-೭೦-೬; ೬-೭೨-೨; ೮-೯೨-೨; ೧೦-೫೪-೩; ೧೦-೮೮-೧೫; ಅಥ. ವೇ. ೨-೨೮-೪; ೩-೨೩-೬; ೬-೪-೩; ೬-೧೨೦-೨; ೮-೭-೨, ೧೨-೧-೧೦ ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು ತಂದೆತಾಯಿಗಳೆಂದು ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಸಕ್ರಿಯಾ

ದಿನೇ—ಉಡಿದಂ ಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ (ಚತುರ್ಥೀ) ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವೋಚಿಮ್—ಬ್ರೂಜ್ ನೃಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ. ಧಾತು. ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ ಲಜ್ ಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಜ್. ಉತ್ತಮವುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ ತಿಜಂ ತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಭಿಶ್ರಾವಾಯ—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ ಧಾತು. ಸಚಾದಿನಿಬಂಧನವಾಗಿ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಾರ್ವಧಾತು-
ಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ ಅವಾದೇಶ. ಶ್ರವ ಏನ ಶ್ರಾವಃ ಪ್ರಜ್ಞಾದಿಭ್ಯಶ್ಚ
(ಪಾ ಸೂ. ೫.೪-೩೮) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪ
ಬಂದಾಗ ಅತಃಪದಾಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ
ದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸುಮೇಧಾಃ—ಶೋಭನಂ ಮೇಧಃ ಯಸ್ಯ. ನೌಞ್ ಸುಭ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಾತಾಮ್—ಪಾ. ರಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರು
ವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅವದ್ಯಾತ್—ನದ ವಕ್ತಾಯಾಂ ನಾಚಿ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ನೌಞ್ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಅವದ್ಯ ಸೆಣ್ಣು
ವರ್ಯಾಗರ್ಹ್ಯ — (ಪಾ ಸೂ ೩-೧-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗರ್ಹಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ
ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ.

:೦:

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಇದಂ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಸತ್ಯಮಸ್ತು ಸಿತರ್ಮಾತರ್ಯದಿಹೋಸಬ್ರುವೇ
ವಾಂ |

ಭೂತಂ ದೇನಾನಾಮವಮೇ ಅನೋಭಿವಿದ್ಯಾಮೇಷಂ ವೃಜನಂ ಜೀರ-

ದಾನುಂ || ೧೧ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಇದಂ | ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಇತಿ | ಸತ್ಯಂ | ಅಸ್ತು | ಸಿತಃ | ಮಾರ್ತಃ | ಯತ್ | ಇಹ | ಉಪ್ರಬ್ರುವೇ |
ವಾಂ |

ಭೂತಂ | ದೇನಾನಾಂ | ಅವಮೇ ಇತಿ | ಅವಃ೨ಭಿಃ | ವಿದ್ಯಾಮು | ಇಷಂ | ವೃಜನಂ | ಜೀರದಾನುಂ
|| ೧೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೌ ಇದಮಸ್ಮಾಭಿಃ ಕ್ರಿಯಮಾಣಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಸತ್ಯಮಸ್ತು |
ಅನಿತಥಂ ಭವತು | ಫಲವದ್ಭವತ್ಪ್ರತ್ಯರ್ಥಃ | ಇದಮಿತ್ಯುಕ್ತಂ ಕಿಂ ತದಿತ್ಯಾಹ | ಹೇ ಪಿತೃರ್ವ್ಯಾಃ ಹೇ

ಮಾತಃ ಪೃಥಿವಿ ನಾಂ ಯುನಾಂ ಪ್ರತೀಹಾಸ್ಮಿನ್ಯಜ್ಞೇ ಯತ್ಸೋತ್ರಮುಪಬ್ರುವೇ ಉಪೇತ್ಯ ಬ್ರವೀಮಿ
ತತ್ಸತ್ಯಮಸ್ತು | ದೇನಾನಾಂ ಸ್ತೋತ್ರೈಶ್ಚಾಪ್ಯಾಹವಮೇ | ಅಂತಿಕನಾಮೃತತ್ | ನಿತ್ಯಸಂನಿಹಿತೇ
ಯುನಾಮಪ್ರೋಭಿಸ್ತರ್ಪಣೈರ್ಯುಕ್ತೇ ಭೂತಂ | ಭವತಂ | ಅವಶಿಷ್ಯಂ ಗತಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಪಿತಃ—ಪಿತೃಸ್ವರೂಪನೂ | ಮಾತಃ—ಮಾತೃಸ್ವರೂಪಳೂ ಆದ | ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ—ಎಲೈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿ
ಗಳೇ | ನಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನೂ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ | ಇಹ—ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ | ಯತ್—ಯಾವ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ಉಪ-
ಬ್ರುವೇ (ನಿಮ್ಮನ್ನು) ಸಮೀಪಿಸಿ ಪರಿಸುತ್ತುನೆಯೋ | ಇದಂ—ಅಂತಹ ಈ ಸ್ತುತಿಯು | ಸತ್ಯಂ—ಸತ್ಯರೂಪವಾದ
ಫಲವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದಾಗಿ | ಅಸ್ತು—ಆಗಲಿ | ದೇನಾನಾಂ—ಸ್ತೋತ್ರಗಳಾದ ನಮಗೆ | ಅವಮೇ—ಸಮೀಪಸ್ಥ
ರಾದ ನೀವಿಬ್ಬರೂ | ಅವೋಭಿಃ—ರಕ್ಷಣೆಯ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವರಾಗಿ | ಭೂತಂ—ಆಗಿರಿ | ಇಷಂ—
ಅನ್ನವನ್ನೂ | ವ್ಯವನಂ—ಬಲವನ್ನೂ | ಜೀರದಾನಂ—ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನೂ | ವಿದ್ಯಾಮು—(ನಾವು) ಪಡೆ
ಯುವಂತಾಗಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಸಕಲ ಜಗತ್ತಿಗೂ ಮಾತಾಪಿತೃಭೂತರಾದ ಎಲೈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೇ, ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನೂ
ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಪರಿಸುತಕ್ಕ ಸ್ತುತಿಯು ನಮಗೆ ಸತ್ಯರೂಪವಾದ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವಂತಹುದಾಗಲಿ. ನೀವಿಬ್ಬರೂ
ಸ್ತೋತ್ರಗಳಾದ ನಮ್ಮ ಸಮೀಪಸ್ಥರಾಗಿಯೇ ಇದ್ದು ರಕ್ಷಣೆಯ ಕರ್ಮದಿಂದ ಕೂಡಿರಿ. ನಿಮ್ಮ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ
ನಾವು ಅನ್ನವನ್ನೂ, ಬಲವನ್ನೂ, ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನೂ ಪಡೆಯುವಂತಾಗಲಿ—

English Translation

May this (hymn), Heaven and Earth, be successful ; (the hymn)
which, Father and Mother, I repeat to you both on this occasion ; be ever
with your protection in the proximity of those who praise you, that we may
obtain food, strength, and long life.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪುಷಿಯು ತಾನು ಪರಿಸಿರುವ ಈ ಸ್ತೋತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿರುವ ರಕ್ಷಣಾಧಿಕಾರ್ಯಗಳೆಲ್ಲವೂ
ಸತ್ಯವಾಗಿ, ದೇವತಾಸಾನ್ನಿಧ್ಯವುಂಟಾಗಲಿ, ಅನ್ನ ಬಲ ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯ ಉಂಟಾಗಲಿ, ಎಂದು ದೇವತೆಗಳನ್ನು
ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಉಪಸಂಹಾರಮಾಡುವನು.

ಪಿತಃ ಮಾತಃ—ಹಿಂದಿನ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು ಪಿತಃ
ಮಾತಃ (ತಂದೆತಾಯಿಗಳು) ಎಂಬ ಗೌರವಸೂಚಕವಾದ ಮತ್ತು ಸಹಜವಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಭಕ್ತಿ
ಭಾವದಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವನು.

ಯೇತ್ ಇಹ ಉಪಬ್ರುವೇ ನಾಂ ಇದಂ ಸತ್ಯಮಸ್ತು-ಎಲೈ ದೇವತೆಗಳೇ, ನಾನು ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸಮಾಪಿಸಿ ನಿಮ್ಮ ವಿಷಯವಾಗಿ ಹೇಳುವ (ಪಠಿಸುವ) ಈ ಸ್ತೋತ್ರವು ಸತ್ಯಫಲವನ್ನುಂಟುಮಾಡಲಿ ಎಂದು ತನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ ಭಕ್ತಿಭಾವವನ್ನೂ, ಅಭೀಷ್ಟವನ್ನೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿರುವನು

ದೇವಾನಾಂ-ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಸ್ತೋತ್ರಾಣಾಮಸ್ಮಾಕಂ-ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಯಜಮಾನ ರಾದಿಯಾದ ನಮ್ಮ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ಅನಮೇ-ತಳಿತ್, ಅಸಾತ್-ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೊಂದು ಅಂತಿಕನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನಮೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವು. (ನಿ. ೩-೯)

॥ ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ॥

ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ-ದ್ಯೌಶ್ಚ ಪೃಥಿವೀ ಚ. ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ. ದಿವೋದ್ಯಾವಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ಯಾವಾದೇಶ. ಸಂಬೋಧನಾದ್ವಿವಚನವರವಾದಾಗ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್-(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೨೯) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣ ದೀರ್ಘ. ಆ ಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸತ್ಯಮ್-ಸತ್ಯ ಸಾಧು ಸತ್ಯಮ್. ಸತ್ಯಾದಶಪಥೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೪-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗಿ ನಿವಾತವಾಗಿದೆ.

ಉಪಬ್ರುವೇ-ಬ್ರೂಜ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ. ಧಾತು ಲೋಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ವೃತ್ತಾನ್ವಿತೈಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜುಚೋದಾತ್ತವತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಉಪ) ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭೂತಮ್-ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು- ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ತಮಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಭೂಸುಮೋಸ್ತಿಜಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

—:೦:—

ನೂರ ಎಂಭತ್ತಾರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು.

ಆ ನ ಇಳಾಭಿರಿತಿ ಸಪ್ತಮಂ ಸೂಕ್ತಮೇಕಾದಶರ್ಚಮಾಗಸ್ಯಂ ತ್ರೈಷ್ಟುಭಂ ವೈಶ್ವದೇವಂ ।
ಆ ನೋ ವೈಶ್ವದೇವಮಿತ್ಯನುಕ್ರಾಂತಂ ॥ ವಿನಿಯೋಗೋ ಲೈಂಗಿಕಃ ॥

ಅನುವಾದವು-ಆ ನ ಇಳಾಭಿಃ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಅಗಸ್ಯನು ಋಷಿಯು; ವಿಶ್ವದೇವತೆಗಳೇ ದೇವತೆಯು; ತ್ರೈಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ಸು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ-ಆ ನೋ ವೈಶ್ವದೇವಂ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು.

॥ ಓಂ ॥

ಸೂಕ್ತ—೧೮೬

॥ ಮಂಡಲ—೧ ॥ ಅನುವಾಕ—೨೪ ॥ ಸೂಕ್ತ—೧೮೬ ॥

॥ ಅಷ್ಟಕ—೨ ॥ ಅಧ್ಯಾಯ—೫ ॥ ವರ್ಗ—೪-೫ ॥

॥ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಪಂಕ್ತಿಂಶ್ಚ—೧೧ ॥

॥ ಪುಷ್ಪಿ—ಆಗಸ್ತ್ಯಃ ॥

॥ ದೇವತಾ—ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾಃ ॥

॥ ಭಂದಃ—ತ್ರಿಷ್ವಪ್ ॥

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅ ನ ಇಳಾಭಿವಿದಥೇ ಸುಶಸ್ತಿ ವಿಶ್ವಾನರಃ ಸವಿತಾ ದೇವ ಏತು ।

ಅಸಿ ಯಥಾ ಯುನಾನೋ ಮತ್ಸಥಾ ನೋ ವಿಶ್ವಂ ಜಗದಭಿಪಿತ್ವೇ

ಮನೀಷಾ ॥ ೧ ॥

ಛಂದಃಪಾಠಃ

ಅ | ನಃ | ಇಳಾಭಿಃ | ವಿದಥೇ | ಸುಶಸ್ತಿ | ವಿಶ್ವಾನರಃ | ಸವಿತಾ | ದೇವಃ | ಏತು |

ಅಸಿ | ಯಥಾ | ಯುನಾನಃ | ಮತ್ಸಥ | ನಃ | ವಿಶ್ವಂ | ಜಗತ್ | ಅಭಿಪಿತ್ವೇ | ಮನೀಷಾ ॥ ೧ ॥

ಸಾಯಣ ಭಾಷ್ಯಂ

ನೋ ವಿದಥೇಽಸ್ಮದೀಯೇ ಯಜ್ಞೇ ಸುಶಸ್ತಿ ॥ ಸುಪೋ ಲುಕ್ ॥ ಸುಶಸ್ತಿಭಿಃ ಶೋಭನ-
ಶಂಸನ್ಯಃ ಸ್ತುತಿಭಿಃ ಪ್ರದೇಯೈ ರತ್ನೈಃ ಸಹ | ಯದ್ವಾ | ಇಳಾಭಿಃ | ತದಾಶ್ರಿತೇಷು ತಾಚ್ಛಬ್ಧ್ಯಂ | ಭೂಮಿ-
ಸ್ಥಾನಾಭಿದೇವತಾಭಿಃ ಸಹ | ವಿಶ್ವಾನರಃ ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಹಿತಕಾರ್ಯಿಣಃ ಸವಿತಾ ಪ್ರೇರಕ ಅದಿತ್ಯಶ್ಚ
ದೇವ ಏತು | ಆಗಚ್ಛತು | ಹೇ ಯುನಾನೋ ನಿತ್ಯತರುಣಾ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಮಿಶ್ರಯಿತಾರೋ ವಾ ಯೂಯಂ
ನೋಽಸ್ಮಾನಭಿಪಿತ್ವೇಽಭಿಪತನೀಯೇಽಸ್ಮದ್ಯಜ್ಞೇ ಮನೀಷಾ ಮನೀಷಯಾ ಮನಸ ಈಶಿತೃತ್ವೇನ |
ಸ್ವೇಚ್ಛಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಪಿಃ ಸಂಭಾವನಾಯಾಂ | ಅಸ್ಯ ಸ್ಥಾನತ್ವತ್ವಥ | ಮಾದೇಯಥ | ಯಥಾ ವಿಶ್ವಂ
ಜಗತ್ | ಏತತ್ಸಾರವರಸ್ಯಾಪ್ರಸಲಪ್ತಣಂ | ಯದ್ವಾ | ಕೃತ್ವಂ ಪ್ರಸಂಚಂ ಮತ್ಸಥ ತಥಾಸ್ಮಾನಸಿ |
ಯದ್ವಾ | ಜಗಚ್ಛಬ್ಧೋ ಯಜಮಾನರೂಪಮನುಷ್ಯವಾಚೀ | ಸರ್ವಾನಸಿ ಯಜಮಾನಾನ್ಯಥಾ ಮತ್ಸಥ
ತಥೇತ್ಯರ್ಥಃ ॥

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವಿಶ್ವಾನರಃ—ಸರ್ವಲೋಕಕ್ಕೂ ಹಿತಕಾರಿಯಾದ ಅಗ್ನಿಯೂ | ಸವಿತಾ ದೇವಃ—ದೇವತಾತ್ಮನಾದ ಸವಿತೃವೂ | ಇಳಾಭಿಃ—ಭೂಮಿಸ್ಥಾನಾಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿ | ನಃ ವಿವಿಧೇ—ನಮ್ಮ ಈ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ | ಸುಶಸ್ತಿ—ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ರತ್ನಗಳೊಡನೆ| ಏತು—ಬರಲಿ| ಯುವಾನಃ—ನಿತ್ಯತರುಣರಾದ ಎಲೈ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳೇ! ಅಭಿಸಿತ್ತೇ—ಸದ್ಯಃ ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಡುವ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ | ಮನೀಷಾ—ನಿಮ್ಮ ಆತ್ಮಸಂತೋಷದಿಂದ | ಯಥಾ ವಿಶ್ವಂ ಜಗತ್—ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಅಥವಾ ಸಮಸ್ತ ಯಜ್ಞಕರ್ತರನ್ನೂ ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವಂತೆ | ನಃ ಅಪಿ—ನಮ್ಮನ್ನೂ ಸಹ | ಮತ್ಸೇಫ—ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಿರಿ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಸರ್ವಲೋಕಕ್ಕೂ ಹಿತಕಾರಿಯಾದ ಅಗ್ನಿಯೂ, ದೇವತಾತ್ಮನಾದ ಸವಿತೃವೂ ಭೂಮಿಸ್ಥಾನಾಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿ ನಮ್ಮ ಈ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ರತ್ನಗಳೊಡನೆ ಬರಲಿ- ನಿತ್ಯತರುಣರಾದ ಎಲೈ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳೇ, ಸದ್ಯಃ ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಡುವ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮ ಆತ್ಮಸಂತೋಷದಿಂದ ಸಮಸ್ತಯಜ್ಞಕರ್ತರನ್ನೂ ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವಂತೆ ನಮ್ಮನ್ನೂ ಸಹ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಿರಿ.

English Translation

May the divine Savitri, the benefactor of all men, come benignantly to our solemnity, together with the divinities of earth, and do you, who are (always) young, willingly present at our sacrifice, exhilarate us, as (you exhilarate) the whole world.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸರ್ಜೋಷಾಃ—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಮರು ತಮ್ಮ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ—

ಅಜುಹ್ವಾನೇ ಈಡ್ಯೋ ವಂದ್ಯಶ್ಚಾಯಾಹ್ಯಗ್ನೇ ವಸುಭಿಃ ಸರ್ಜೋಷಾಃ |

ತ್ವಂ ದೇವನಾಮಸಿ ಯಹ್ವ ಹೋತಾ ಸ ಏನಾನ್ ಯಕ್ಷೀಷೀತೋ ಯಜೀಯಾನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೦-೩)

ಎಂಬ ಪುಕ್ಕನ್ನುದಹರಿಸಿ ಸರ್ಜೋಷಾಃ-ಸಹ ಜೋಷಣಃ (ಸಮಾನಪ್ರೀತಿಭೂತವು) ಎಂದರೆ ಸಮಾನಪ್ರೀತಿಯುಕ್ತನಾಗಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು.

ಶವಃ—ಶವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೪) ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶವಃ ಎಂದರೆ ಬಲವೆಂದರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಬಲವನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ (ಪುಷ್ಟಿಪ್ರದವಾದ) ಅನ್ನವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ವಿಶ್ವೇ ದೇವತೆಗಳು—ಅಶ್ವಿನೌ ಮೊದಲಾದ ದೇವತಾವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಮೂವತ್ತೊಂದು ನಾನುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ದೇವತೆಗಳ ಹೆಸರು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು. ಇವರು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ವಿಶೇಷದೇವತೆಗಳೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳುವರು. ಕೆಲವರು ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಆದರೆ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳೆಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪುಷ್ಪಿಗಳು ಅರಃಧಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಇತರ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿರುವ ವಿಷಯಗಳಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು. ಈ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಯಾಸ್ಮರು ಓಮಾಸಃ ಎಂಬ ಪುಕ್ಕಿಗೆ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಬರೆದಿರುವರು—ಅವಿತಾರೋ ನಾನನೀಯಾ ನಾ ಮನುಷ್ಯಧೃತಃ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ಇಹಾಗಚ್ಛತ ದತ್ತವಂತೋ ದತ್ತವತಃ ಸುತಮಿತಿ, ತದೇತತೀಕಮೇವ ವೈಶ್ವದೇವಂ ಗಾಯತ್ರಂ ತೃಚಂ ದಶತಯಾಷು ವಿದ್ಯತೇ ಯತ್ನು ಕಿಂಚಿದ್ವಹುದೈವತಂ ತದೈಶ್ವದೇವಾನಾಂ ಸ್ಥಾನೇ ಯುಜ್ಯತೇ ಯದೇವ ವಿಶ್ವಲಿಂಗಮಿತಿ ಶಾಕಪೂಣಿಃ (ನಿ. ೧೨-೪೦) ಈ ಪುಕ್ಕಿನ ಅರ್ಥವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ನಾವು ಹೇಳಿರುವ ಅರ್ಥಕ್ಕೂ ಯಾಸ್ಮರ ಅರ್ಥಕ್ಕೂ ಏನೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಯಾಸ್ಮರ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಂತೆ ವಿಶ್ವೇದೇವಾಃ ಎಂದರೆ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳು ಎಂದೂ, ಮತ್ತು ವಿಶ್ವೇದೇವರೆಂದರೆ ಆ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ವಿಶೇಷದೇವತೆಗಳೆಂದೂ ಶಾಕಪೂಣಿ ಎಂಬುವರ ಮತವೆಂದು ಯಾಸ್ಮರೇ ಹೇಳಿರುವರು. ಆದುದರಿಂದ ಅವರ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಈ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯವಿತ್ತೆಂದು ದೃಢವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು. ಈಗ ಗೃಹ್ಯಾದಿಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯಿರುವಂತೆ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಈ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳು ಸಾಧಾರಣದೇವತೆಗಳ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದವರಲ್ಲವೆಂದೂ, ಇವರದೇ ಹದಿಮೂರು ಜನರ ವಿಶೇಷ ಗುಂಪೆಂದೂ ತಿಳಿದುಬರುವುದು. ಅದು ಹೇಗಾದರೂ ಇರಲಿ. ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ದೇವತೆಗಳ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದವರೆಂದು ಹೇಳುವುದೇ ಯುಕ್ತವಾಗಿ ತೋರುವುದು.

ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸ್ತೋತ್ರನುಡಿಸಿರುವ ೬೨ ಸೂಕ್ತಗಳಿವೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೪ ನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ೪೧ ಪುಕ್ಕುಗಳು ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳ ಪರವಾಗಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ—ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೫೫ ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು—ಉಳಿದ ಎಲ್ಲಾ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅನೇಕದೇವತೆಗಳನ್ನು ಎಂದರೆ ಇತರ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಅಗ್ನಿ, ಇಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿರುವುದಲ್ಲದೆ ವೃಕ್ಷಗಳು, ನದಿಗಳು, ವರ್ಷತಗಳು, ಗೋವುಗಳು, ಅಶ್ವಗಳು ಮೊದಲಾದುವುಗಳೂ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲದೆ ಇತರ ದೇವತಾಕವಾದ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕಡೆ ಒಟ್ಟು ೧೭ ಪುಕ್ಕುಗಳು ವಿಶ್ವೇದೇವತಾಕವಾಗಿವೆ. ಈ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳೇ ಈ ಪುಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ದೇವತೆಗಳೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಮತ್ತು ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೫೫-೧ ನೆಯ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ವಸುರುದ್ರಾದಿತ್ಯರೂ ಸೇರಿದ್ದಾರೆ.

ವಾಜಸನೇಯ ಸಂಹಿತೆಯ (ಶುಕ್ಲಯಜುರ್ವೇದ) ೨-೨೨ ನೆಯ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು, ಆದಿತ್ಯರು, ವಸುಗಳು, ಮರುತ್ತು ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಸೇರಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವರು. ಅದೇ ಸಂಹಿತೆಯ ೩೩-೪೫ ರಿಂದ ೪೭ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರ, ವಾಯು ಮತ್ತು ಇತರ ದೇವತೆಗಳು ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ.

ಅಥರ್ವಣವೇದದ ೨೦-೬೨-೬ ನೆಯ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳನ್ನು ಏಕನಚನದಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಲಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳ ಪರವಾದ ಅನೇಕ ಸೂಕ್ತಗಳು ಅಥರ್ವಣವೇದದಲ್ಲಿವೆ.

ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳ ಹೆಸರು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಕೌಷೀತಕೀ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ೪-೧೪, ಗೋಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ೧-೨೦ ನೆಯ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೇ ಸಂಬೋಧನೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಶತಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ೩-೯-೨-೬ ನೆಯ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳೆಂದೂ, ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೪-೨-೨-೩೭ ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಾದಿವಾಯುಗಳೆಂದೂ ಶ. ಬ್ರಾ. ೭-೧-೧-೪೨ ರಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳೆಂದೂ, ಶ. ಬ್ರಾ. ೨-೪-೪-೧೩ ರಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳೆಂದೂ ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ತೈತ್ತಿರೀಯ ಆರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ (ತೈ. ಆ. ೫-೧-೬) ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳು ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ.

ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕಡೆ ಈ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳು ದಿಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಗಳೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೧೨-೩೯) ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳೆಂದರೆ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳೂ ಎಂದಿದೆ. ನಿರುಕ್ತದ ಭಾಷ್ಯಕಾರರಾದ ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರೆಂಬವರು ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳೆಂದರೆ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರಾದ ಯಾಸ್ಕರು ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳೆಂದರೆ ಸಮಸ್ತ ದೇವತೆಗಳು ಎಂದು ತಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದಲ್ಲದೆ ಶಾಕಪೂಣಿ ಎಂಬುವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿರುವರು. ಶಾನ್ಕರರು ತಮ್ಮ ಬೃಹದ್ದೇವತಾ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ (ಬೃ. ದೇ. ೨-೧೪೮ ರಿಂದ ೧೩೪ ಶ್ಲೋಕಗಳು) ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿ ಹೇಳುವಾಗ, ವಿಶ್ವೇದೇವಾಃ ಎಂದರೆ ಸಮಸ್ತದೇವತೆಗಳು ಎಂದು ಯಾಸ್ಕರು ಮತ್ತು ಶಾಂಡಿಲ್ಯರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಶಾನ್ಕರರು ಮತವೂ ಅದೇ ರೀತಿ ಇದೆ.

ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯರು ಈ ಮುಕ್ತಿಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುವಾಗ ವಿಶ್ವೇದೇವರೆಂದರೆ ಅಸ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ ನೊಂದಲಾದ ಮೂವತ್ತೊಂದು ಮಂದಿ ದೇವತೆಗಳು ಸೇರಿ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವರೆಂಬುದಾಗಿ ತಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯಪಂಡಿತರಲ್ಲಿ Langlois, Kaegi, Hopkins ಎಂಬವರು ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳೆಂದರೆ ಸಮಸ್ತದೇವತೆಗಳು ಎಂದೂ Wilson, Griffith, Macdonell ಎಂಬವರು ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳೆಂದರೆ ಸಮಸ್ತದೇವತೆಗಳು ಅಥವಾ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳೆಂಬ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ದೇವತೆಗಳ ಸಮೂಹ ಎಂಬ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಅನುಮೋದಿಸಿರುವರು.

ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂದರೆ—ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಬಹುಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳೆಂದರೆ ಸಮಸ್ತದೇವತೆಗಳೆಂಬ ಅರ್ಥವೇ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದ್ದು, ಕಾಲಕ್ರಮೇಣ ವಿಶ್ವೇದೇವರೆಂದರೆ, ಆ ಹೆಸರಿನ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ದೇವತೆಗಳ ಸಮೂಹವೆಂದು ಭಾವಿಸುವುದು ಬಳಕೆಗೆ ಬಂತೆಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಅನೇಕ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳೇ ಒಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ದೇವತೆಗಳ ಗುಂಪೆಂದು ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದರೆ ಯಾಸ್ಕರ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯವಿತ್ತೆಂದು ಯಾಸ್ಕರ ನಿರುಕ್ತದಿಂದಲೇ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳ ಪರವಾದ ಋಕ್ಕುಗಳು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಬರುವುದಲ್ಲದೆ ವಿಶ್ವೇದೇವತಾಕವಾದ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಸೂಕ್ತಗಳೇ ೫೮ ಇರುವವು ಋ ಸಂ. ಪ್ರಥಮಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ೧೪, ೮೯, ೯೦, ೧೦೫, ೧೦೬, ೧೦೭, ೧೦೮, ೧೦೯,

೧೨೨ ನೇ ಸೂಕ್ತಗಳು ; ಎರಡನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ - ೨೯, ೩೧ ನೆಯ ಸೂಕ್ತಗಳು ; ಮೂರನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ- ೫೪ ನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ; ನಾಲ್ಕನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ- ೫೫ ನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ; ಐದನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ- ೪೧, ೪೨, ೪೩, ೪೪, ೪೫, ೪೬, ೪೭, ೪೮, ೪೯, ೫೦, ೫೧ ; ಆರನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ- ೪೯, ೫೦, ೫೧, ೫೨ ; ಏಳನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ೩೫, ೩೬, ೩೭, ೩೮, ೪೦, ೪೨, ೪೩ ; ಎಂಟನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ- ೨೭, ೨೮, ೨೯, ೩೦, ೫೮, ೮೩ ; ಹತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ- ೩೧, ೩೨, ೩೫, ೩೬, ೬೪, ೬೫, ೬೬, ೯೨, ೯೩, ೧೦೦, ೧೦೧, ೧೦೯, ೧೧೪, ೧೨೬, ೧೨೮, ೧೩೭, ೧೪೧, ೧೫೭, ೧೮೧, ಎಂಬ ಸೂಕ್ತಗಳು ವಿಶ್ವೇದೇವತಾಕವು.

ವಿದರ್ಭೇ-ಯಜ್ಞೇ | ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. ವೇದಯಾತ್ಮ್ಯ ಸ್ತೋತ್ರೇಷು ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇಷು ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿದರ್ಭ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ತೋರಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ನಿರ್ವಚನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನು ಮಾತ್ರ ಅನುಸರಿಸಿದೆ. ಯಜ್ಞಃ, ವೇದಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಯಜ್ಞ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ ೩-೧೯), ಮತ್ತು ವಿದರ್ಭಾನಿ ವೇದನಾನಿ | ವಿದರ್ಭ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನವೆಂದರ್ಥವೆಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸಲು (ನಿ. ೬-೭).

ಹೋತಾ ದೇವೋ ಅಮರ್ತ್ಯಃ ಪುರಸ್ತಾದೇತಿ ಮಾಯಯಾ | ವಿದರ್ಭಾನಿ ಪ್ರಚೋದಯನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೨೭-೭)

ಎಂಬ ಶುಕ್ತವನ್ನು ದಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಕವಾದ ವಿದ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ವಿದರ್ಭಾನಿ ವೇದಿತವ್ಯಾನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ | ಅರಿಯಲ್ಪಡಬೇಕಾದ ಕರ್ಮಗಳು ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಪದಕ್ಕೆ ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ಕೆಲವು ಪಂಡಿತರು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿ ಎಲ್ಲರೂ ತಮ್ಮ ಮೈಯತ್ತಿಗೆ ನಾಡ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿರುವರು. ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರೂ ಒಂದೊಂದು ವಿಧವಾದ ಈ ಪದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಬೇರೆಬೇರೆ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಎಲ್ಲಾ ಅರ್ಥಗಳೂ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವುವು ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. Max Muller ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು,

ಅಮಾದೇಷಾಂ ಭಿಯಸಾ ಭೂಮಿರೇಜತಿ ನೌರ್ನ ಪೂರ್ಣಾ ಕ್ಷರತಿ ವೃಥಿಯರ್ತೀ |

ದೋರೇದ್ಯಶೋ ಯೇ ಚಿತಯಂತ ಏನುಭಿರಂತರ್ಮಹೇ ವಿದರ್ಭೇ ಯೇತಿರೇ ನರಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೫೯-೨)

ಎಂಬ ಶುಕ್ತವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ವಿದರ್ಭೇ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ (ಯಜ್ಞ)ಸಭೆ (the great sacrificial assembly) ಯೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಮತ್ತು ಇದರ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾ ಇತರ ಜರ್ಮನ್ ಪಂಡಿತರು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಹೇಳಿರುವ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಇದರ ಮೂಲಧಾತುವಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನೂ ಕೊನೆಗೆ Vidatha may have been the name of a sacred act, as Veda is of sacred knowledge. But the fact remains that it is best translated by assembly, particularly an assembly for sacrificial purposes.

(Sacred Books of the East. Vol. 32 p. 349-50)

ಪವಿತ್ರವಾದ ಜ್ಞಾನವೆಂಬುದು ವೇದಶಬ್ದಾರ್ಥವಾಗುವಂತೆ ಪವಿತ್ರವಾದ ಕ್ರಿಯೆಯೆಂಬುದು ವಿದರ್ಭಶಬ್ದಾರ್ಥವೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳಿರುವರು. ಆದರೆ ಯಜ್ಞ ಸಭೆಯೆಂಬುದೇ ಈ ಪದದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ನಿಷ್ಕರ್ಷಿಸಿದ್ದಾನೆ.

Hermann Oldenberg ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು Vedic Hymns ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಮು. ಸಂ. ೧-೩೧-೬ನೇ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವ ವಿದ್ವೇ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ತನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅವನ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿ ಅನಂತರ ಅವನ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

On the derivation and meaning of ವಿದ್ವೇ Various opinions have been pronounced in the last years which have been collected by prof. Max Muller in his note on R. V V-59-2 (S. B. E. Vol. 32 p. 349 sq.) without trying to discuss here all different theories, I proceed to state my own opinion-

I propose to derive ವಿದ್ವೇ from ವಿ+ಧಾ; The Verb ವಿ+ಧಾ means 'to distribute, to arrange, to ordain;' thus the original meaning of ವಿದ್ವೇ must be like the meaning of ವಿಧಾನ, 'distribution, disposition, ordinance; In V. 3-6, we read ವಿದ್ವೇಷು ಅಹ್ವಾಂ: this phrase receives its explanation by VII. 66-11 we may call attention also to VI. 51-2 within the sphere of the Vedic poets' thoughts, the most prominent example of something most artificially ವಿಹಿತ was the sacrifice. ಯಜ್ಞ and ವಿದ್ವೇ, Sacrifice and ordinance became nearly synonymous. (III 3-3) finally ವಿದ್ವೇ seems to mean 'the act of disposing of any business' or the like; this meaning appears, I believe, in some passages like the well-known phrase, ಬೃಹದ್ವೇಷು ವಿದ್ವೇ ಸಾವೀರಾ:--may we with Valiant men mightily raise our voice in the determining of ordinances. Thus the word ವಿದ್ವೇ and ಸಭಾ approach each other in their meaning; a person influential in council is called both ವಿದ್ವೇ and ಸಭೇಯ '.

(Sacred Books of the East. Vol. 46. p. 27)

ಈ ಲೇಖನದ ಮುಖ್ಯ ಸಾರಾಂಶವೇನೆಂದರೆ,

ವಿದ್ವೇ ಶಬ್ದವು ಧಾ ಧಾತುವಿಗೆ ವಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವನ್ನು ಸೇರಿಸುವುದರಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ವಿಧಾ ಎಂದರೆ ಹಂಚು, ನಿಯಮಿಸು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿಯಮಪಾಲನೆಯೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು. ವಿದ್ವೇ ಮತ್ತು ವಿಧಾ ಈ ಎರಡು ಪದಗಳ ಅರ್ಥಗಳೂ ಒಂದೇ ಎಂಬ ಅಂಶವನ್ನು,

ವಯಮಗ್ನೇ ವನುಯಾಮು ತ್ವೋತಾ ವಸೂಯೋ ಹವಿಷಾ ಬುಧ್ಯಮಾಣಾಃ |

ವಯಂ ಸನುರ್ಮೇ ವಿದ್ವೇಷ್ವಹ್ಮಾಂ ವಯಂ ರಾಯಾ ಸಹಸಸ್ಪತ್ರ್ ಮರ್ತಾನ್ ||

(ಮು. ಸಂ. ೫-೩-೬)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವ ವಿದ್ವೇಷ್ವಹ್ಮಾಂ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೂ,

ವಿ ಯೇ ದಧುಃ ಶರದಂ ಮಾಸಮಾದಹರ್ಮಜ್ಞ ಮಕ್ತುಂ ಚಾದ್ಯಚಿಂ |

ಅನಾಪ್ಯೇ ವರುಣೋ ಮಿತ್ರೋ ಅರ್ಮಮಾ ಪ್ತೇತ್ರಂ ರಾಜಾನ ಆಶತ ||

(ಮು. ಸಂ. ೭-೬೬-೧೧)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವ ವಿ-ದಧುಃ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೂ ಇರತಕ್ಕ ಸಮಾನಾರ್ಥದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು, ವಿಹಿತ ವಿದ್ವೇ ಎಂಬ ಪದಗಳ ಅರ್ಥಗಳೂ ಒಂದೇ ಆಗಿ, ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತವಾದ ಯಜ್ಞವೇ ವಿದ್ವೇವೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ

ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಯಜ್ಞ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞಸಭೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಉಳಿಯಿತು ಎಂದು ಈ ಪಂಡಿತನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ವಿದ್ವಂಸರೆ ಸಭೆಯೆಂದಾಗುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಗೃಹ ಎಂಬರ್ಥವೇ ಸರಿಯಾದುದು ಎಂದು Bloomfield ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು Max Muller ಮತ್ತು Oldenberg ಎಂಬಿಬ್ಬರೂ ಹೇಳಿರುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿರುವ ದೋಷಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅವನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಈ ರೀತಿಯಿದೆ.—

The word ವಿದ್ವಂ contains the root ವಿದ್ in its ordinary sense of 'get, acquire'. Instead of this, the radical idea underlying the word was generally felt to be 'come to-gether,' 'assemble'. Again, the false start from the notion of 'assemblage' resulted in an approximation of the word to other words for assemblage, especially to ಸಭಾ with which ವಿದ್ವಂ was almost identified. We shall see that there are decided points of contact between the words ವಿದ್ವಂ and ಸಭಾ but the contact is that of extreme opposites in a way. ವಿದ್ವಂ refers to home matters; ಸಭಾ generally to public matters.

In the interpretation of a term that figures prominently in the mystic—hieratic sphere of the Veda it is peculiarly necessary to search for its uses outside of that sphere, if there be such uses. In X—85-26, the bride after the wedding ceremony proper, as the newly married couple are about to travel to their new home is addressed with the words "May Pushan taking thee by the hand lead thee home, may the Aswins lead thee forth on their car. Go to your house in order that thou mayst be mistress of the house".

Now ವಿದ್ವಂ here, can but have one meaning, 'household' or something very like it. It certainly cannot refer to anything in the nature of a public gathering similar to the ಸಭಾ. In the phrase ಬೃಹದ್ವದೇವ ವಿದ್ವಂ ಸುವೀರಾಃ (R. V. 2-1-16), the word ಸುವೀರಾಃ refers to family relations not to public life.

Thus far, it may not be doubted, the word appears in the language of ordinary life. But it is found to a very much greater extent in the sacerdotal sphere: indeed, as all interpreters from Yaska on, have agreed, it often has a meaning very close to Yagna 'Sacrifice' itself. This is as it should be. In as much as the sacrifice is a private, home affair, it is very natural ವಿದ್ವಂ the house, the premises, the establishment, should figure prominently in connection with the sacrifice. ಈ ಲೇಖನದ ಸಾರಾಂಶವೇನೆಂದರೆ ವಿದ್ವಂ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಭಾ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೆಲವರು ಹೇಳಿರುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಗೃಹವೆಂದರ್ಥ. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದನ್ನು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಗಮನಿಸಬಹುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಪೂಷಾ ತ್ರೇತೋ ನಯತು ಹಸ್ತಗೃಹ್ಯಾಶ್ವಿನಾ ತ್ವಾ ಪ್ರ ವಹತಾಂ ರಥೇನ |

ಗೃಹಾನ್ ಗಚ್ಛೇ ಗೃಹಪತ್ನೀ ಯಥಾಸೋ ವಶಿನೀ ತ್ವಂ ವಿದಥಮಾ ವದಾಸಿ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೮೫-೨೬)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಪೂಷನೂ, ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೂ ನಿನ್ನನ್ನು ಸತಿಗೃಹಕ್ಕೆ ಕ್ಷೇಮದಿಂದ ಕರೆದೊಯ್ಯಲಿ ಎಂಬರ್ಥವಿರುವುದು ವಿಶದವಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ,

ಯೇ ಸ್ತೋತ್ರೈರ್ಭ್ಯೋ ಗೋಅಗ್ರಾಮಶ್ಚಪೇಶಸಮಗ್ನೇ ರಾತಿಮುಪಸೃಜಂತಿ ಸೂರಯಃ |

ಅಸ್ಮಾಜ್ಜ್ಞಾ ತಾಂಶ್ಚ ಪ್ರ ಹಿ ನೇಷಿ ವಸ್ಯ ಆ ಬೃಹದ್ವದೇಮ ವಿದಥೇ ಸುನೀರಾಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೨-೧-೧೬)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸುನೀರಾಃ ಎಂದರೆ ಶೋಭನವು ತ್ರಾದಿಸಹಿತಾಃ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಗೃಹವೆಂದರ್ಥ. ಅದೇ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಕಾರ್ಯವು ನಡೆಯುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಗೃಹವೆಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಯಾಸ್ಕಾದಿಗಳು ಯಜ್ಞಪರಾಯಶಬ್ದವೆಂದು ಹೇಳುವುದರಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ಅರ್ಥವಿದೆ. ಹೀಗೆಂಬುದಾಗಿ ವಾಶ್ವಾತ್ಯರಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಪಂಡಿತರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ.

ಹೀಗೆ ಗೃಹ, ಯಜ್ಞ, ಸಭಾ ಎಂಬ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳೆಲ್ಲವೂ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದೂ ತಪ್ಪೆಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಅರ್ಥಗಳೆಲ್ಲವೂ ಇವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ೧೦-೮೫-೨೬ ಮತ್ತು ೨೭; ೭-೮೪-೩ ಇತ್ಯಾದಿಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಗೃಹವೆಂದೂ, ೧೦-೧೦೦-೬, ೧೦-೧೧೦-೭ ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞವೆಂದೂ ಅರ್ಥನಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಯಜ್ಞಗೃಹವೆಂದೂ ಮತ್ತು ಯಜ್ಞಸಭಾ ಎಂದೂ ಸಹ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಇಳಾಭಿಃ—ಇಳಾ ಶಬ್ದವು ಪೃಥಿವೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೫) ವಾಜ್ಞನುಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೩) ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಗೋನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಳಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪೃಥಿವೀ, ವಾಕ್ಯು, ಅನ್ನ, ಗೋವು ಎಂದು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳಿರುವುವು ಇಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಪೃಥಿವೀ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಇಳಾಭಿಃ—ಭೂಮಿಸ್ಥಾನಾಭಿವೇಶತಾಭಿಃ | ಭೂಮಿಯನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ವಿಶ್ವಾನರಃ—ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಹಿತಕಾರ್ಯಗ್ನಿಃ | ಸರ್ವ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಹಿತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಅಗ್ನಿಯೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯು. ಯಾಸ್ಕರು ತಮ್ಮ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ—

ವೈಶ್ವಾನರಃ | ವೈಶ್ವಾನರಃ ಕಸ್ಮಾದ್ವಿಶ್ವಾನ್ನರಾನ್ನಯತಿ | ವಿಶ್ವವಿನಂ ನರಾ ನಯಂತೀತಿ ವಾ |

ಅಪಿ ವಾ ವಿಶ್ವಾನರ ಏವ ಸ್ಯಾತ್ ಪ್ರತ್ಯೇಕಃ ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂತಾನಿ ತಸ್ಯ ವೈಶ್ವಾನರಃ |

(ನಿ. ೭-೨೧)

ವೈಶ್ವಾನರನೆಂದರೆ ಏನು ? ಈ ಹೆಸರು ಈ ದೇವತೆಗೆ ಏತಕ್ಕೆ ಬಂದಿತು ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಈ ದೇವತೆಯು (ಅಗ್ನಿಯು) ಸಮಸ್ತರನ್ನೂ ಒಯ್ಯುವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ ಸಮಸ್ತರಿಗೂ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನಮುಕ್ತುಗಳೂ ಈ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪೂರ್ವವೇದಿಯಿಂದ ಅಹವನೀಯಾಗ್ನಿ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುವುದರಿಂದ ವೈಶ್ವಾನರನೆಂಬ ಹೆಸರು. ಮತ್ತು ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ

ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಜಾತರಾಗ್ನಿರೂಪದಿಂದ ಅಂತಃಪ್ರವಿಷ್ಟನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅಗ್ನಿಗೆ ವೈಶ್ವಾನರನೆಂದು ಹೆಸರು. ವೈಶ್ವಾನರನೇ ವೈಶ್ವಾನರನು ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ವೈಶ್ವಾನರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶ್ವೇ ಸರ್ವೇ ನರಾ ಏನಮಗ್ನಿಂ ಯಜ್ಞಾದೌ ಪ್ರಣಯಂತೀತಿ ವಿಶ್ವೇನರಾಃ ತತ್ಸಂಬಂಧಾದ್ವೈಶ್ವಾನರಃ ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ, ವಿಶ್ವೇಷಾಂ ನರಾಣಾಂ ಲೋಕಾಂತರಂ ಪ್ರತಿ ನೇತೃತಯಾ ಸಂಬಂಧೀ ವೈಶ್ವಾನರಃ ಎಂದೂ ವಿಶ್ವಾನ್ ಸರ್ವಾನ್ ಪ್ರಾಣಿನಃ ಪ್ರತ್ಯೈತೋ ಗಚ್ಛತ ಇತಿ ವೈಶ್ವಾನರೌ, ಮಧ್ಯಮೋತ್ತಮೌ, ತಾಭ್ಯಾಮುತ್ತಮೌ ವೈಶ್ವಾನರಃ ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ, ಮೂರು ರೀತಿಯಿಂದ ವೈಶ್ವಾನರ ಶಬ್ದವನ್ನು ನಿರ್ವಚನಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಮೇಘಾವರಕನಾದ ವೃತ್ರನನ್ನು ಕೊಂದವನೂ, ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದನೂ, ರಾಕ್ಷಸನಾಶಕನೂ ಆದ ವೈಶ್ವಾನರನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವ ಭಾವವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದೇ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ನಿರುಕ್ತವು ಈ ರೀತಿ ಇದೆ. ಪ್ರಬ್ರಮೀಮಿ ತನ್ನಹಿತ್ತಂ ಮಹಾಭಾಗ್ಯಂ ವೃಷಭಸ್ಯ ವರ್ಷಿತುರಸಾಂ ಯಂ ಪೂರವಃ ಪೂರಯಿತವ್ಯಾ ಮನುಷ್ಯಾ ವೃತ್ರಹಣಿಂ ಮೇಘಹನಂ ಸಚಿಂತೇ ಸೇವಂತೇ ವರ್ಷಕಾಮಾ ದಸ್ಯೌರ್ಧಸ್ಯತೇಃ ಕ್ಷಯಾರ್ಥಾದುಪದಸ್ಯಂತೈಸ್ಮಿನ್ ರಸಾ ಉಪದಾಸಯಂತಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ತಮಗ್ನಿರ್ವೈಶ್ವಾನರೋ ಘ್ನಂತೌವಾಧೂನೋದಸಃ ಕಾಷ್ಠಾ ಅಭಿನಚ್ಛಂಬರಂ ಮೇಘಂ (ನಿರು. ೭-೨೦) ಇದರ ಮೇಲೆ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ವೈಶ್ವಾನರನು ಯಾರು ಎಂದು ವಿಚಾರಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಆಗ ಕೆಲವರು ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ವಾಯುವನ್ನೋ, ಇಂದ್ರನನ್ನೋ ವೈಶ್ವಾನರನೆನ್ನಬೇಕು ಎಂದಿರುವರು. ಏಕೆಂದರೆ ಅವರಿಬ್ಬರಿಗೆ ವರ್ಷಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿರುವುದು. ವೃಷ್ಟಿಪ್ರಾಪ್ತಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಅವರನ್ನೇ ಸ್ತುತಿಸಬೇಕು. ಅಗ್ನಿಗೆ ಪೃಥಿವಿಯನ್ನೇ ಸ್ಥಾನವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿರುವರು. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ವೈಶ್ವಾನರ ಶಬ್ದವು ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಏಕೆಂದರೆ, ಪ್ರಾತಸ್ಸವನ, ಮಾಧ್ಯಂದಿನ ಸವನ, ಸಾಯಂಸವನಗಳನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಭೂಲೋಕ, ಭುವಲೋಕ, ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಗಳೆಂದು ನಿರೂಪಿಸಿ, ಆಯಾಸವನಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ಆಯಾ ಲೋಕಗಳು ದೊರೆಯುವವೆಂದೂ ತೀರ್ಮಾನಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆಗ ತೃತೀಯಸವನಾನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದು. ಮತ್ತು ಭೂಮಿಯಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಚ್ಯುತಿಯಾದಗುವುದು. ಅಂತಹ ಪ್ರಚ್ಯುತಿಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಅಗ್ನಿಮಾರುತಾತ್ಮಕವಾದ ಕೊನೆಯ ಶಸ್ತ್ರದಿಂದ ಮತ್ತೆ ಭೂಮಿಗೆ ಬರಲು ಆ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವರು. ಆ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರವು ವೈಶ್ವಾನರ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಆರಂಭವಾಗುವುದು. ಅನಂತರ ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನ ಸಂಬಂಧವಾದ ರುದ್ರದೇವತೆ ಮತ್ತು ಮರುದ್ದೇವತೆಯರನ್ನು ತದ್ದೇವತಾಕವಾದ ಸೂಕ್ತಪಾಠದಿಂದ ಅವರೊಳಿಸುವರು ಅಗ್ನಿಗೆ ಪೃಥಿವೀ ಸ್ಥಾನವಿರುವುದರಿಂದ, ಇಲ್ಲಿ ವೈಶ್ವಾನರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸೂರ್ಯನಾಚಕತ್ವವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಪೃಥಿವಿಗೆ ಅನರೋಹಣವು ಹೇಗೆತಾನೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿತು ? ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಮಾಡಿ ವೈಶ್ವಾನರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸೂರ್ಯನೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಆದರೆ ಸಾಯಣಚಾರ್ಯರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಮಾತ್ರ ವೈಶ್ವಾನರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನಗತವಾದ ವಿದ್ಯುತ್ಸಂಬಂಧವಾದ ಅಗ್ನಿ ಎಂದಾಗಿದೆ.

|| ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯ ಮಹಿಮೆ ||

ಇಂದ್ರಂ ಮಿತ್ರಂ ವರುಣಮಗ್ನಿಮಾಹುರಥೋ ದಿವ್ಯಃ ಸ ಸುಪರ್ಣೋ ಗರುತ್ಮಾನ್ |

ಏಕಂ ಸದ್ವಿಸ್ರಾ ಬಹುಧಾ ವದಂತೈಗ್ನಿಂ ಯಮಂ ಮಾತರಿತ್ವಾನಮಾಹುಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೪-೬೬)

ಇಮಮೇವಾಗ್ನಿಂ ಮಹಾಂತಮಾತ್ಮಾನಮೇಕಮಾತ್ಮಾನಂ ಬಹುಧಾ ಮೇಧಾವಿನೋ ವದಂತಿ ||
ಅಗ್ನಿಃ ಸರ್ವಾ ದೇವತಾಃ ಇತಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಮಸಿ ಭವತಿ. (ನಿ. ೭-೧೮) ಮಹಾತ್ಮನೂ ವಿಶ್ವಾತ್ಮನೂ ಆದ ಈ
ಅಗ್ನಿಯನ್ನೇ ಇಂದ್ರಾದಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಎಲ್ಲರೂ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು ಬೇರೆ ಬೇರೆ
ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ರೂಪಾಂತರಗಳಿಂದ ಅವಿಭವಿಸುವ ಎಲ್ಲಾ ಅಗ್ನಿಶಕ್ತಿಗಳಿಗೂ ಈ ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯೇ ಮೂಲ,
ಉಳಿದ ರೂಪಗಳೆಲ್ಲಾ ಈ ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯ ಶಾಖೆಗಳು ಎಂದೂ ಸಹ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿವೆ.

ವಯಾ ಇದಗ್ನೇ ಅಗ್ನಯಸ್ತೇ ಅನ್ಯೇ ತ್ವೇ ವಿಶ್ವೇ ಅಮೃತಾ ಮಾದಯಂತೇ |

ವೈಶ್ವಾನರ ನಾಭಿರಸಿ ಕ್ಷಿತೀನಾಂ ಸ್ಥೂಣೇವ ಜನಾ ಉಪಮಿದ್ಯಯಂಥ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೯-೧)

ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯೇ ದೇವಮಾನವಾದಿ ಸಕಲ ಜಗತ್ತಿನ ಸ್ಥಿತಿಗಳಿಗೂ ಹೇತುಭೂತನಾಗಿ ವಿಶ್ವದ ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ
ನೇತೃವಾಗಿರುತ್ತಾನೆ ಆದುದರಿಂದ ಆತ್ಮಕಲ್ಯಾಣವನ್ನೂ ಜಗತ್ಕಲ್ಯಾಣವನ್ನೂ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಸಕಲ ಭೂತಗಳೂ ವಿಶ್ವಾ
ತ್ಮನಾದ ಈ ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅರಿತು ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು ಎಂಬುದಾಗಿ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನ
ಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸತಕ್ಕ ಶ್ರುತಿಗಳೂ, ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪದೇಶಿಸತಕ್ಕ ಶ್ರುತಿಗಳೂ, ಒಂದೇ ವಿಧವಾಗಿ
ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯ ಉಪಾಸನೆಯ ಆವಶ್ಯಕತೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ವೈಶ್ವಾನರಸ್ಯ ಸುಮತೌ ಸ್ಯಾಮ (ಋ. ಸಂ.
೧-೯೮-೧) ಎಂದು ಋಗಾದಿಸಂಹಿತೆಗಳೂ, ಸ ಯೋ ಹ್ಯೇತಮೇವಮಗ್ನಿಂ ವೈಶ್ವಾನರಂ ಪುರುಷವಿಧಂ
ಪುರುಷೇಂದ್ರತಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ ನೇದಾಸ ಪುನರ್ಮೃತ್ಯುಂ ಜಯತಿ ಸರ್ವಮಾಯುರೇತಿ | ಪುರುಷಾಂತರ್ಹಿತನೂ
ಪುರುಷರೂಪನೂ ಆಗಿರುವ ಈ ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ಸಕಲರೂ ಮೃತ್ಯುವನ್ನು ಜಯಿಸಿ
ಪೂರ್ಣವಾದ ಆಯಸ್ಸನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ (ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೦-೬-೧-೧೧) ಎಂದು ಶತಪಥಾದಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳೂ, ಅಥ
ಯ ಏತದೇವಂ ವಿದ್ವಾನ್ಗ್ನಿಹೋತ್ರಂ ಜುಹೋತಿ ತಸ್ಯ ಸರ್ವೇಷು ಲೋಕೇಷು ಸರ್ವೇಷು ಭೂತೇಷು
ಸರ್ವೇಷ್ವಾತ್ಮಸು ಹುತಂ ಭವತಿ | ಹೀಗೆ ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದು ಯಾವ ಪುರುಷನು ಅಗ್ನಿ
ಹೋತ್ರವನ್ನೂ ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ ಅವನು ಸಕಲ ಭೂತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಕಲಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಕಲವಾದ ಆತ್ಮ
ಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹುತಮಾಡಿದಂತೆಯೇ (ಛಾ. ಉ. ೫-೨೪-೨) ಎಂಬುದಾಗಿ ಛಾಂದೋಗ್ಯಾದಿ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳೂ ವೈಶ್ವಾ
ನರಾಗ್ನಿಯ ಉಪಾಸನೆಯ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ದೇವತೆಯ ಸ್ವರೂಪವೇನು, ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನ
ಕ್ಕೂ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದ ಜ್ಞಾನಸಂಪಾದನೆಗೂ ಈ ದೇವತೆಗೂ ಇರತಕ್ಕ ಸಂಬಂಧವೇನು ಎಂಬುದನ್ನು ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ
ತಿಳಿಯಬೇಕಾದುದು ಅತ್ಯವಶ್ಯಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮೇಲಿನ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ರಾಜಾ ಹಿ ಕಂ ಭುವನಾನಾಮಭಿಶ್ರೀಃ |
ವೈಶ್ವಾನರನು ಸಕಲ ಭೂತಗಳಿಗೂ ಪೂಜ್ಯನಾದ ಪ್ರಭುವಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಆದರೆ ಆ ವೈಶ್ವಾನರು ಯಾರು
ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯೂ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಹುಟ್ಟಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನೇ ವಿವರಿಸುವಾಗ ಅನೇಕ ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು
ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ವೈಶ್ವಾನರನು ಪ್ರಾರ್ಥಿವಾಗ್ನಿಯೆಂದು ನಿಷ್ಕರ್ಷಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ವಿವರಣೆಯು
ಈ ರೀತಿಯಿದೆ.

ವೈಶ್ವಾನರಃ ಕಸ್ಮಾದ್ವಿಶ್ವಾನ್ನರಾನ್ನಯತಿ | ವಿಶ್ವ ಏನಂ ನರಾ ನಯಂತೀತಿ ವಾ |

ಅಪಿ ವಾ ವಿಶ್ವಾನರ ಏವ ಸ್ಯಾತ್ ಪ್ರತ್ಯೇತಃ ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂತಾನಿ ತಸ್ಯ ವೈಶ್ವಾನರಃ ||

(ನಿ. ೭-೨೧-)

ಇವನು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ನೇತೃವಾಗಿ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನಾದುದರಿಂದಲೂ, ಅಥವಾ ಇವನನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನ ದೇವತೆಯಾಗಿ ಕರೆದೊಯ್ಯುವುದರಿಂದಲೂ, ಅಥವಾ ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಸಕಲ ಭೂತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರವೇಶಿಸಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ವೈಶ್ವಾನರಸ್ಯ ಸುಮತೌ ಸ್ಯಾಮಂಬ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕನ್ನು ನಿವರಿಸಿ ಈ ದೇವತೆಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇತೋ ಜಾತಃ ಸರ್ವಮಿದಮಭಿಸತ್ಯತಿ ವೈಶ್ವಾನರಃ ಸಂಯತತೇ ಸೂರ್ಯೇಣ ರಾಜಾ ಯಃ | ಸರ್ವೇಷಾಂ ಭೂತಾನಾಮಭಿಶ್ರಯಣೇಯಸ್ತಸ್ಯ ವಯಂ ವೈಶ್ವಾನರಸ್ಯ ಕಲ್ಯಾಣ್ಯಾಂ ಮತೌ ಸ್ಯಾಮೇತಿ | ಸಕಲರಿಗೂ ಪ್ರಭುವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಸರ್ವರಿಗೂ ಆಶ್ರಯನಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ನಾವೆಲ್ಲರೂ ಈ ವೈಶ್ವಾನರನ ಅನುಗ್ರಹಾತ್ಮಕವಾದ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಯೋಗ್ಯರಾಗಿರೋಣ. ಪಾರ್ಥಿವಾಗ್ನಿಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಿ ಇವನು ವಿಶ್ವವನ್ನೆಲ್ಲಾ ವೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯನೊಡನೆ ಒಂದಾಗುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಋಕ್ಕಿನ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ,

ತತ್ಕೋ ವೈಶ್ವಾನರಃ | ಈ ವೈಶ್ವಾನರನು ಯಾರು (ನಿ. ೬-೨೨) ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಹಾಕಿ ಆಗಮಗಳ ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯನ್ನು ಚರ್ಚಿಸಿ ತಾವು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ತಮ್ಮ ಚರ್ಚೆಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ವೈಶ್ವಾನರನು ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಥನಾದ ದೇವತೆಯೆಂದು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ದೋಷವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮಧ್ಯಮ ಇತ್ಯಾಚಾರ್ಯಾಃ | ವರ್ಷಕರ್ಮಣಾ ಹ್ಯೇನಂ ಸೌತಿ | ಪ್ರ ನೂ ಮಹಿತ್ವಂ ವೃಷಭಸ್ಯ ವೋಚಂ | (ಬೃ. ಸಂ. ೧-೫೯-೬) ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಷಕಮಂತೆ ವೃಷಿಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಹೇತುಭೂತನೆಂದು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಥನಾದ ದೇವತೆಯೆಂದು ಆಚಾರ್ಯರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು. ಅಲ್ಲದೇ,

ಏಷಾಂ ಲೋಕಾನಾಂ ರೋಹಣ ಸವನಾನಾಂ ರೋಹ ಆಮ್ನಾತೋ ರೋಹಾತ್ ಪ್ರತ್ಯವ-
ರೋಹಶ್ಚೀರ್ಷಿತಸ್ತಾಮನುಕೃತಿಂ ಹೋತಾಗ್ನಿ ಮಾರುತೇ ಶಸ್ತ್ರೇ ವೈಶ್ವಾನರೀಯೇಣ ಸೂಕ್ತೇನ
ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ |

ಸೂರ್ಯಪ್ರಸೂತಾವಗ್ನೀ ತು ದೃಷ್ಟೌ ಪಾರ್ಥಿವಮಧ್ಯಮೌ |

ಏತೇಷಾಮೇವ ಲೋಕಾನಾಂ ತ್ರಯೋಣಾಮಧ್ಯರೇಧ್ವರೇ ||

ರೋಹಾಪ್ರತ್ಯವರೋಹೇಣ ಚೀರ್ಷಣ್ಣಗ್ನಿ ಮಾರುತಂ |

ಶಸ್ತ್ರಂ ವೈಶ್ವಾನರೀಯೇಣ ಸೂಕ್ತೇನ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೧-೧೦೧ : ೧-೧೦೨)

ಆಹುತಿಗಳ ಅಧಿಕೃತ ಪೃಥಿವೀ, ಅಂತರಿಕ್ಷ ಮತ್ತು ದ್ಯುಲೋಕ ಎಂಬ ಆರೋಹಣಕ್ರಮವನ್ನು ನುಸರಿಸಬೇಕೆಂಬ ವಿಧಿವಾಕ್ಯವಿದೆ. ಆರೋಹಣಕ್ರಮವಾದಮೇಲೆ ಅವರೋಹಣಕ್ರಮವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಬೇಕು. ಈ ಸರಣಿಯನ್ನು ನುಸರಿಸಿ ಯಜ್ಞಕರ್ತನು ಅಗ್ನಿಯನ್ನೂ ಮರುತ್ತುಗಳನ್ನೂ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಪಠಿಸಿರುವ ಈ ವೈಶ್ವಾನರೀಯಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಅವರೋಹಣಕ್ರಮದಿಂದ ಮೊದಲು ವೈಶ್ವಾನರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೇ ಇಲ್ಲಿ ನಿರ್ದೇಶಿ

ಸಿರುವ ವೈಶ್ವಾನರನನ್ನು ಅಥಾಸಾನಾದಿತ್ಯ ಇತಿ ಪೂರ್ವೇ ಯಜ್ಞಕಾಃ | ಅದಿತ್ಯನೆಂದು ಪ್ರಾಚೀನರಾದ ಯಜ್ಞ ಕರ್ತರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿವರಿಸಿ ನಂತರ,

ಸೋಽಸಿ ನ ಸ್ತೋತ್ರಿಯಮಾದ್ರಿಯತಾಗ್ನೇಯೋ ಹಿ ಭವತಿ | ತತ ಆಗಚ್ಛತಿ ಮಧ್ಯಸ್ಥಾನಾ ದೇವತಾ ರುದ್ರಂ ಚ ಮರುತಶ್ಚ ತತೋಽಗ್ನಿಮಿಹಸ್ಥಾನಮತ್ರ ವೈ ಸ್ತೋತ್ರಿಯಂ ಶಂಸತಿ |

ಈ ಸೂಕ್ತವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನೇ ಉದ್ದೇಶಿಸಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಅನಂತರ ರುದ್ರನನ್ನೂ ಮರುತ್ತುಗಳನ್ನೂ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ ಪುನಃ ಯಜ್ಞ ಕರ್ತನು ಯಾವ ಪಾರ್ಥಿವವಾದ ಯಜ್ಞಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ ಆ ಪಾರ್ಥಿವ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನೇ ಪುನಃ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಸ್ತುತಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿರುವ ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯು ಪಾರ್ಥಿವಸ್ಥವಾದ ದೇವತೆಯೇ ಹೊರತು ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಥವಾದುದಲ್ಲ ಎಂದು ಮೇಲಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವರು. ಮತ್ತು ಈ ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯು ಪಾರ್ಥಿವಸ್ಥವಾದ ದೇವತೆ ಎಂದು ತಮ್ಮ ವಾದವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾ ಅದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳನ್ನೂ ಉದಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಥಾಪ್ಯಾಹ - ಇತೋ ಜಾತೋ ವಿಶ್ವಮಿದಂ ವಿ ಚಷ್ಟೇ ವೈಶ್ವಾನರೋ ಯತತೇ ಸೂರೈಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೮-೧)

ನ ಚ ಪುನರಾತ್ಮನಾತ್ಮಾ ಸಂಯತತೇಽಸ್ಮೈವಾನ್ಯಃ ಸಂಯತತ ಇತ ಇನುಮಾದಧಾತ್ಯಮು-
ತೋಽಮುಷ್ಯ ರಶ್ಮಯಃ ಪ್ರಾದುರ್ಭವಂತೀತೋಽಸ್ಯಾಚಿಷಸ್ತಯೋರ್ಭಾಸೋಃ ಸಂಸಂಗಂ
ದೃಷ್ಟ್ವಾವಮವಕ್ಷ್ಯತ್ ||

ವೈಶ್ವಾನರನು ತಾನು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಪ್ರಸರಿಸಿ ಸೂರ್ಯನೊಡನೆ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯವಿರುವುದೂ ಈ ಸಮರ್ಥನೆಗೆ ಸಹಾಯವಾಡುತ್ತದೆ. ವೈಶ್ವಾನರನೂ ಸೂರ್ಯನೇ ಆದರೆ ತಾನೇ ಪ್ರಸರಿಸಿ ತನ್ನಲ್ಲೇ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುವ ನೆಂಬುದು ಅಸಂಭವ. ಒಂದು ವಸ್ತುವು ತಾನು ವಿಸ್ತರಿಸಿಕೊಂಡು ಇನ್ನೊಂದರೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಸಹಜವಾಗಿದೆ. ಯಜ್ಞಕರ್ತನು ಪೃಥ್ವಿಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಜ್ವಲಿತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದಮೇಲೆ ಅದರ ಕಿರಣಗಳು ಮೇಲಿನ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಹರಡಿ ಅಲ್ಲೂ ಅವಿಭವಿಸುತ್ತವೆ. ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಅದಿತ್ಯನ ಕಿರಣಗಳೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಎರಡೂ ಒಂದಾಗುವುದನ್ನು ನೋಡಿ ಯತತೇ ಸೂರೈಃ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅದೂ ಅಲ್ಲದೆ,

ಅಥ ಯಾನ್ಯೇತಾನ್ಯಾತ್ಮಮಿಕಾನಿ ಸೂಕ್ತಾನಿ ಭಾಗಾನಿ ವಾ ಸಾವಿತ್ರಾಣಿ ವಾ ಸೌರ್ಯಾಣಿ
ವಾ ಷೌಷ್ಣಾನಿ ವಾ ವೈಷ್ಣವಾನಿ ವಾ ವೈಶ್ವದೇವ್ಯಾನಿ ವಾ ತೇಷು ವೈಶ್ವಾನರೀಯಾಃ
ಪ್ರವಾದಾ ಅಭಿವಿಷ್ಯನ್ನಾದಿತ್ಯಕರ್ಮಣಾ ಚೈನಮಸ್ತೋಷ್ಯನ್ನಿತ್ಯುದೇಷೀತ್ಯಸ್ತಮೇಷೀತಿ-
ವಿಪರೇಷೀತಿ |

ವೈಶ್ವಾನರನು ಸೂರ್ಯನೇ ಆಗಿದ್ದರೆ ಆಗ ಸವಿತ್ಯ, ಪೂಷ, ವಿಷ್ಣು, ವಿಶ್ವೇದೇವ ಇತ್ಯಾದಿ ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಥರಾದ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವೂ, ಕ್ರಿಯೆಯೂ ಇವನಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾಹೃತವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾಗಿದ್ದಿತು, ಮತ್ತು ಉದಯಿಸು ತಾನೆ, ಅಸ್ತಮಿಸುತ್ತಾನೆ, ಪರಿಭ್ರಮಣವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಇತ್ಯಾದಿ ವರ್ಣನೆಗಳೂ ಇರಬೇಕಾಗಿದ್ದಿತು ಆದರೆ

ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿದೇವತಾಕವಾದ ವರ್ಣನೆಗಳು ಮಾತ್ರವಿರುವುದರಿಂದ ಪಾರ್ಥಿವವಾದ ಅಗ್ನಿಪರ್ಮಾಯವೆಂಬುದು ದೃಢವಾಗಿ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಆಧಾರಗಳಿಂದ,

ಯಸ್ತು ಸೂಕ್ತಂ ಭಜತೇ ಯಸ್ಯೈ ಹವಿನಿರೂಪ್ಯತೇಽಯಮೇವ ಸೋಽಗ್ನಿವೈಶ್ವಾನರಃ |

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವೂ, ಹವಿಸ್ಸಿನ ಅರ್ಪಣೆಯೂ ವೈಶ್ವಾನರರೂಪದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನೇ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟವೆಯೆಂದು ಖಚಿತವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು. (ನಿ. ೭-೨೨ ರಿಂದ ೭-೩೧) ಈ ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯ ಆವಿರ್ಭಾವವು ಪೃಥ್ವಿಯಲ್ಲಾದರೂ ಸಹ ಇವನೇ, ರಾಜಾ ಹಿ ಕಂ ಭುವನಾನಾಮುಭಿಶ್ಚೀಃ | ಸಕಲಭೂತಜಾತಗಳಿಗೂ ಪ್ರಭುವಾಗಿಯೂ ಆಶ್ರಯನಾಗಿಯೂ ಇದ್ದಾನೆ. ಅದುದರಿಂದಲೇ ದೇವಮಾನವಾದಿಸಕಲರೂ ಇವನ ಉಪಾಸನೆಯಿಂದಲೇ ಶ್ರೀಯಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದಲು ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಅನೇಕಕಡೆ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಗಳಿಂದ ಇವನ ಪಾರ್ಥಿವಸ್ವರೂಪವನ್ನು ರಿತು ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಒಂದು ಕ್ರಮವಾದರೆ, ಇವನು ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪಿಯಾದುದೂ, ಸರ್ವಜಗತ್ತಿನ ಚೇತನಾಚೇತನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಂತರ್ಗತವಾಗಿರುವುದೂ ಆದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ರಿಯವ ಆಧ್ಯಾತ್ಮರೂಪವಾದ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮಾಡತಕ್ಕ ಉಪಾಸನೆಯು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾಗಿರುವುದು. ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೂ ಜ್ಞಾನೋಪಾಸನೆಗೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ವಿಶ್ವಾತ್ಮನಾದ ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಶತಪಥಾದಿಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಛಾಂದೋಗ್ಯಾದಿಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಇವನ ನಿಜವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನರಿಯಲು ಉತ್ತಮವಾದ ಗುರುವನ್ನು ಆರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋದ ಋಷಿಗಳ ಕಥೆಯನ್ನು ಶತಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ. (೧೦-೬-೧-೧ ರಿಂದ ೧೧)

ಅಸಿ ವಾ ವಿಶ್ವಾನರ ಏವ ಸ್ಯಾತ್ ಪ್ರತ್ಯೈತಃ ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂತಾನಿ ತಸ್ಯ ವೈಶ್ವಾನರಃ |

(ನಿ. ೭-೨೧) ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಸಕಲ ಭೂತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಂತರ್ಗತನಾಗಿರುವವನು ಎಂಬ ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ನಿರ್ವಚನದಂತೆ ಸರ್ವಾಂತರ್ರಾಮಿಯಾದ ವಿಶ್ವಾನರನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಈ ಕಥೆಯು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. —

**ಅಥ ಹೈತೇರುಣೇ ಔಪವೇಶಾ ಸಮಾಜಗ್ಮಃ ಸತ್ಯಯಜ್ಞಃ ಪೌಲುಷಿರ್ಮಹಾಶಾಲೋ ಜಾಬಾ-
ಲೋ ಬುಡಿಲ ಅಶ್ವತರಾಶ್ವಿರಿಂದ್ರದ್ಯುಮ್ನೋ ಭಾಲ್ಗವೇಯೋ ಜನಃ ಶಾರ್ಕರಾಕ್ಷ್ಯಸ್ತೇ ಹ
ಸಮಾಸತೇ ತೇಷಾಂ ಹ ವೈಶ್ವಾನರೇ ನ ಸಮಿಯಾಯ ||೧||**

ಸತ್ಯಯಜ್ಞ ಪೌಲುಷಿಯೂ, ಮಹಾಶಾಲಜಾಲನೂ, ಬುಡಿಲ, ಅಶ್ವತರ ಅಶ್ವಿ, ಇಂದ್ರದ್ಯುಮ್ನ, ಭಾಲ್ಗವೇಯನೂ, ಜನಶಾರ್ಕರಾಕ್ಷ್ಯನೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಅರುಣಔಪವೇಶಿಯ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಸೇರಿ ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಎಲ್ಲರೂ ಕಲಿತು ಚರ್ಚಿಸಿದರೂ ಸಹ ಅವರಿಗೆ ನಿಷ್ಕರ್ಷವಾದ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಂಟಾಗದೆ ಪರಸ್ಪರ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ ಭೇದವುಂಟಾಯಿತು. ವಿಪ್ರೇತ್ತಿಪ್ರೇತ್ತಿಯುಂಟಾಯಿತು. || ೧ ||

**ತೇ ಹೋಚುಃ | ಅಶ್ವತರಿವಾರ್ಯಂ ಕೈಕೇಯಃ ಸಂಪ್ರತಿ ವೈಶ್ವಾನರಂ ವೇದ ತಂ ಗಚ್ಛಾಮೇತಿ
ತೇ ಹಾಶ್ವತರಿಂ ಕೈಕೇಯಮಾಜಗ್ಮಸ್ತೇಭ್ಯೋ ಹ ಪ್ರಥಗಾವಸಥಾನ್ಪ್ರಥಗಪಚಿತೀಃ ಪ್ರಥಕ್-
ಸಾಹಸ್ರಾಸ್ತೋಮಾಸ್ತೋನಾಚಿ ತೇ ಹ ಸ್ರಾತರಸಂವಿದಾನಾ ಏವ ಸಮಿತ್ವಾಣಯಃ ಪ್ರತಿ-
ಚಕ್ರಮಿರ ಉಪತ್ಸಾಯಾಮೇತಿ ||೨||**

ಆಗ ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರುವ ಅಶ್ವಪತಿ ಕೈಕೇಯನಲ್ಲಿಗೆ ಹೋದರು. ಅವನು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ ಈ ಅತಿಥಿಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ವಾಸಸ್ಥಾನಗಳನ್ನೂ, ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಗೌರವಗಳನ್ನೂ, ಸಹಸ್ರಾರು ಪಾನಗಳನ್ನೂ ಅರ್ಪಿಸಿ ಅವರನ್ನು ಸತ್ಕರಿಸಿದನು. ಮರುದಿನ ಪ್ರಾತಃಕಾಲ ಅವರೆಲ್ಲರೂ ತಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯಭೇದಗಳನ್ನೇ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ತಮ್ಮ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಸಮಿತ್ತುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು 'ನಾವು ನಿಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯರಾಗಬೇಕೆಂದಿದ್ದೇವೆ'. ಎಂದು ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಂಡರು. || ೨ ||

ಸ ಹೋನಾಚೆ | ಯೆನ್ನು ಭಗವಂತೋನೂಚಾನಾ ಅನೂಚಾನಪುತ್ರಾಃ ಕಿಮಿದಮತಿ ತೇ ಹೋಚುರ್ವೈಶ್ವಾನರಂ ಹ ಭಗವಾನ್ಸಂಪ್ರತಿ ವೇದ ತಂ ನೋ ಬ್ರೂಹೀತಿ ಸ ಹೋನಾಚೆ ಸಂಪ್ರತಿ ಖಲು ನ್ನಾ ಅಹಂ ವೈಶ್ವಾನರಂ ವೇದಾಭ್ಯಾಧತ್ತ ಸಮಿಧ ಉಪೇತಾ ಸ್ಥೇತಿ ||೩||

ಆಗ ಅವನು, ನೀವೆಲ್ಲರೂ ಸಕಲಶಾಸ್ತ್ರಪಾರಂಗತರಾದವರ ಪುತ್ರರಾಗಿಯೂ ಅಧ್ಯಯನವನ್ನು ಮಾಡಿದವರಾಗಿಯೂ ಇದ್ದುಕೊಂಡು ನನ್ನಲ್ಲಿಗೆ ಶಿಷ್ಯವೃತ್ತಿಗೆ ಬಂದಿರುವುದೇನು? ಎಂದು ಆಶ್ಚರ್ಯಪಟ್ಟು ಅವರನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದನು. ಆಗ ಅವರು- ನೀವು ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿದ್ದೀರಿ. ನಮಗೂ ಅದರ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿ ಎಂದು ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಂಡಾಗ ಅವನು 'ನನಗೆ ಆ ರಹಸ್ಯವು ಗೊತ್ತಿದೆ ನಿಮಗೂ ಅದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತೇನೆ. ಅಗ್ನಿಗೆ ಸಮಿತ್ತುಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ ಇಂದಿನಿಂದ ನೀವು ನನ್ನ ಶಿಷ್ಯರಾಗಿದ್ದೀರಿ' ಎಂದನು. ||೩||

ಸ ಹೋನಾಚಾರುಣಮೌಪವೇಶಿಂ | ಗೌತಮ ಕಂ ತ್ವಂ ವೈಶ್ವಾನರಂ ವೇತ್ಥೇತಿ ಪೃಥಿವೀಮೇವ ರಾಜನ್ನಿತಿ ಹೋನಾಚೋಮಿತಿ ಹೋನಾಚೈಷ ವೈ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ಏತಂ ರಯಿಂ ವೈಶ್ವಾನರ ಏತಂ ಹಿ ವೈತ್ವಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ವೈಶ್ವಾನರಂ ವೇತ್ಥ ತಸ್ಮಾತ್ ತ್ವಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಃ ಪ್ರಜ್ಞಯಾ ಪಶುಭಿರಸಿ ಯೋ ವಾ ಏತಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಂ ವೈಶ್ವಾನರಂ ವೇದಾಪ ಪುನರ್ಮೃತ್ಯುಂ ಜಯತಿ ಸರ್ವಮಾಯುರೇತಿ ಪಾದೌ ತ್ವಾ ಏತೌ ವೈಶ್ವಾನರಸ್ಯ ಪಾದೌ ತೇಮ್ನಾ ಸ್ಯತಾಂ ಯದಿ ಹ ನಾಗಮಿಷ್ಯ ಇತಿ ಪಾದೌ ತೇವಿದಿತಾವಭವಿಷ್ಯತಾಂ ಯದಿ ಹ ನಾಗಮಿಷ್ಯ ಇತಿ ವಾ ||೪||

ಅನಂತರ ಅರುಣ ಔಪವೇಶಿಯನ್ನು ಕುರಿತು 'ಗೌತಮನೇ, ನಿನಗೆ ಗೊತ್ತಿರುವಂತೆ ವೈಶ್ವಾನರನಾರು?' ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ 'ಪೃಥಿವಿಯೇ ವೈಶ್ವಾನರನೆಂದು' ಅವನು ಹೇಳಿದನು. ಆಗ ಧೋರೆಯು 'ಹೌದು' ಸರ್ವಾಧಾರನಾದ ವೈಶ್ವಾನರನೇ ಅದು. ನೀನು ಈ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವುದರಿಂದ ಪಶುವುತ್ರಾದಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಸ್ಥಿರನಾಗಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತನಾಗಿದ್ದೀಯೆ! ಇದನ್ನು ತಿಳಿದವನು ಮೃತ್ಯುವನ್ನು ಜಯಿಸಿ ಪೂರ್ಣಾಯುಷ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಸತ್ಯವಾಗಿಯೂ ಇವು ವೈಶ್ವಾನರನ ಪಾದಗಳು ಮಾತ್ರ. ನೀನು (ವೈಶ್ವಾನರನ ಪೂರ್ಣವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು) ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರಬೇಡಿ ಇದ್ದಿದ್ದರೆ ನಿನ್ನ ಪಾದಗಳು ಸಡಿಲವಾಗಿ ಕ್ಷೀಣಿಸಿಬಿಡುತ್ತಿದ್ದವು ಅಥವಾ ನಿನ್ನ ಗೋಚರಕ್ಕೇ ಬೀಳುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ' ಎಂದನು. ||೪||

ಅಥ ಹೋನಾಚೆ ಸತ್ಯಯಜ್ಞಂ ಪೌಲುಷಿಂ | ಪ್ರಾಚೀನಯೋಗ್ಯ, ಕಂ ತ್ವಂ ವೈಶ್ವಾನರಂ ವೇತ್ಥೇತ್ಯಪ ಏವ ರಾಜನ್ನಿತಿ ಹೋನಾಚೋಮಿತಿ ಹೋನಾಚೈಷ ವೈ ರಯಿರ್ವೈಶ್ವಾನರ ಏತಂ ಹಿ ವೈತ್ವಂ ರಯಿಂ ವೈಶ್ವಾನರಂ ವೇತ್ಥ ನಸ್ಮಾತ್ತ್ವಂ ರಯಿಮಾನ್ಪುಷ್ಪಿಮಾನಸಿ ಯೋ ವಾ ಏತಂ ರಯಿಂ ವೈಶ್ವಾನರಂ ವೇದಾಪ ಪುನರ್ಮೃತ್ಯುಂ ಜಯತಿ ಸರ್ವಮಾಯುರೇತಿ ವಸ್ತಿಸ್ತಾ ಏಷ ವೈಶ್ವಾನರಸ್ಯ ವಸ್ತಿಸ್ತಾಹಾಸ್ಯದ್ಯದಿ ಹ ನಾಗಮಿಷ್ಯ ಇತಿ ವಸ್ತಿಸ್ತೇವಿದಿತೋಽಭವಿಷ್ಯದ್ಯದಿ ಹನಾಗಮಿಷ್ಯ ಇತಿ ವಾ ||೫||

ಅಮೇಲೆ ಸತ್ಯಯಜ್ಞ ಪಾಲನೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಎಲೈ ಪ್ರಾಚೀನಯೋಗ್ಯನೇ, ವೈಶ್ವಾನರನಾರೆಂಬುದಾಗಿ ನೀನುತಿಳಿದಿದ್ದೀಯೆ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಲು ಅವನು ಅಪ್ಪೇ (ಉದಕ) ವೈಶ್ವಾನರನೆಂದನು. ಅದನ್ನೂ ಅನುಮೋದಿಸಿ ದೊರೆಯು ಅದು ವೈಶ್ವಾನರಿಯವಾದ ಧನವು. ನೀನು ಆ ಧನದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದುದರಿಂದ ನೀನು ಧನಿಕ ನಾಗಿಯೂ ಉಚ್ಚಾಯಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನಾಗಿಯೂ ಇದ್ದೀಯೆ. ಅದನ್ನು ತಿಳಿದವನು ಮೃತ್ಯುವನ್ನು ಜಯಿಸಿ ಪೂರ್ಣವಾದ ಆಯುಷ್ಯವನ್ನು ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಇದು ವೈಶ್ವಾನರನ ಅಂತಃಕೋಶಮಾತ್ರ ವಾಗಿದೆ. ನೀನು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರದೇ ಇದ್ದಿದ್ದರೆ ನಿನ್ನ ಕೋಶವೂ ಅಪ್ರಯೋಜಕವಾಗುತ್ತಿತ್ತು ಅಥವಾ ನಿನ್ನ ಗೋಚರಕ್ಕೆ ಅದು ಬೀಳುತ್ತಿರಲೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದನು. ||೫||

ಅಥ ಹೋನಾಚ ಮಹಾಶಾಲಂ ಜಾಬಾಲಂ | ಔಪಮನ್ಯವ ಕಂ ತ್ವಂ ವೈಶ್ವಾನರಂ ವೇತ್ಥೇತ್ಯಾ-
ಕಾಶಮೇವ ರಾಜನ್ನಿತಿ ಹೋನಾಚೋಮಿತಿ ಹೋನಾಚೈಷ ವೈ ಬಹುಲೋ ವೈಶ್ವಾನರ ಏತಂ
ಹಿ ವೈ ತ್ವಂ ಬಹುಲಂ ವೈಶ್ವಾನರಂ ವೇತ್ಥ ತಸ್ಮಾತ್ತ್ವಂ ಬಹು ಪ್ರಜಯಾ ಪಶುಭಿರಸಿ ಯೋ
ನಾ ಏತಂ ಬಹುಲಂ ವೈಶ್ವಾನರಂ ವೇದಾಪ ಪುನರ್ಮೃತ್ಯುಂ ಜಯತಿ ಸರ್ವಮಾಯು-
ರೇತ್ಯಾತ್ಮಾ ತ್ವಾ ಏಷ ವೈಶ್ವಾನರಸ್ಯಾತ್ಮಾ ತ್ವಾಹಾಸ್ಯದ್ಯದಿ ಹ ನಾಗಮಿಷ್ಯ ಇತ್ಯಾತ್ಮಾ
ತೇವಿದಿತೋಽಭವಿಷ್ಯದ್ಯದಿ ಹ ನಾಗಮಿಷ್ಯ ಇ ತಿನಾ ||೬||

ಅನಂತರ ಮಹಾಶಾಲಜಾಬಾಲನನ್ನು ಕುರಿತು ಎಲೈ ಔಪಮನ್ಯವನೇ, ವೈಶ್ವಾನರನಾರೆಂಬುದಾಗಿ ನೀನು ತಿಳಿದಿದ್ದೀಯೆ ಎಂದನು. ಆಕಾಶವೆಂದು ಅವನು ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಡಲು ಅದನ್ನೂ ಒಪ್ಪಿ ಅದು ವೈಶ್ವಾನರಬಹುಲ (ಸಮೃದ್ಧ) ವೆಂದೂ ಇದನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದಲೇ ನೀನು ಪಶುಪುತ್ರಾದಿಗಳ ಬಾಹುಳ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವೆ. ಇದನ್ನು ತಿಳಿದವನು ಮೃತ್ಯುವನ್ನು ಜಯಿಸಿ ಪೂರ್ಣವಾದ ಆಯುಷ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಇದು ವೈಶ್ವಾನರನ ಪ್ರಧಾನ ಕಾಂಡಮಾತ್ರವಾಗಿರುವುದು ನೀನು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರದಿದ್ದರೆ ನಿನ್ನ ದೇಹದ ಮುಖ್ಯತತ್ತ್ವವೇ ಅಪ್ರಯೋಜಕ ವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಅಥವಾ ನಿನಗೆ ಅದು ತಿಳಿಯುತ್ತಲೇ ಇರಲಿಲ್ಲ ಎಂದನು. ||೬||

ಅಥ ಹೋಚ ಬುಡಿಲಮಾಶ್ವತರಾಶ್ವಿಂ | ವೈಯಾಘ್ರಪದ್ಯ ಕಂ ತ್ವಂ ವೈಶ್ವಾನರಂ ವೇತ್ಥೇತಿ
ವಾಯುಮೇವ ರಾಜನ್ನಿತಿ ಹೋವಾಚೋಮಿತಿ ಹೋವಾಚೈಷ ವೈ ಪೃಥಗ್ವತ್ಸಾರ್ಥ. ವೈಶ್ವಾನರ
ಏತಂ ಹಿ ವೈ ತ್ವಂ ಪೃಥಗ್ವತ್ಸಾರ್ಥನಂ ವೈಶ್ವಾನರಂ ವೇತ್ಥ ತಸ್ಮಾತ್ತ್ವಂ ಪೃಥಗ್ರಥಶ್ರೇಣೀಯೋ-
ನುಯಾಂತಿ ಯೋ ನಾ ಏತಂ ಪೃಥಗ್ವತ್ಸಾರ್ಥನಂ ವೈಶ್ವಾನರಂ ವೇದಾಪ ಪುನರ್ಮೃತ್ಯುಂ ಜಯತಿ
ಸರ್ವಮಾಯುರೇತಿ ಪ್ರಾಣಿಸ್ತ್ವಾ ಏಷ ವೈಶ್ವಾನರಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಿಸ್ತ್ವಾಹಾಸ್ಯದ್ಯದಿ ಹ ನಾಗಮಿಷ್ಯ
ಇತಿ ಪ್ರಾಣಿಸ್ತೇವಿದಿತೋಽಭವಿಷ್ಯದ್ಯದಿ ಹ ನಾಗಮಿಷ್ಯ ಇತಿ ವಾ || ೭ ||

ಪುನಃ ಬುಡಿಲ ಅಶ್ವತರಾಶ್ವಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಎಲೈ ವೈಯಾಘ್ರಪದ್ಯನೇ, ವೈಶ್ವಾನರನಾರೆಂಬುದಾಗಿ ನೀನು ತಿಳಿದಿದ್ದೀಯೆ ಎನ್ನಲು ಅವನು ವಾಯುವೇ ವೈಶ್ವಾನರನೆಂದನು. ಅದನ್ನೂ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಆ ರಾಜರ್ಷಿಯು ವಾಯುವು ವೈಶ್ವಾನರನ ಮಾರ್ಗವೈವಿಧ್ಯವು. ನೀನು ಇದನ್ನು ತಿಳಿದುದರಿಂದಲೇ ನಾನಾಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ ರಥಗಳು ನಿನ್ನನ್ನು ಹಂಬಾಲಿಸುತ್ತವೆ. ಇದನ್ನು ತಿಳಿದವನು ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಮೃತ್ಯುವನ್ನು ಜಯಿಸಿ ಪೂರ್ಣಾಯುಷ್ಯವನ್ನು

ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಇದು ವೈಶ್ವಾನರನ ಉಸಿರು ಮಾತ್ರವಾಗಿದೆ. ನೀನು ನನ್ನಲ್ಲಿಗೆ ಬರದಿದ್ದರೆ ನಿನಗೆ ನಿನ್ನ ಉಸಿರೂ ಅಪ್ರಯೋಜಕವಾಗುತ್ತಿತ್ತು ಅಥವಾ ನಿನಗೆ ಅದರ ಅರಿವೇ ಇರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ ಎಂದನು. ||೭||

ಅಥ ಹೋನಾಚೇಂದ್ರದ್ಯುಮ್ನಂ ಭಾಲ್ಗವೇಯಂ | ವೈಯಾಘ್ರಶಬ್ದ ಕಂ ತ್ವಂ ವೈಶ್ವಾನರಂ ವೇತ್ಥೇ-
ತ್ಯಾದಿತ್ಯಮೇವ ರಾಜನ್ನಿತಿ ಹೋನಾಚೋಮಿತಿ ಹೋನಾಚೈಷ ವೈ ಸುತತೇಜಾ ವೈಶ್ವಾನರ
ಏತಂ ಹಿ ವೈ ತ್ವಾಂ ಸುತತೇಜಸಂ ವೈಶ್ವಾನರಂ ವೇತ್ಥ ತಸ್ಮಾತ್ತವೈಷ ಸುತೋಽದ್ಯಮಾನಃ
ಪೇಚ್ಯಮಾನೋಽಕ್ಷೇಯಮಾಣೋ ಗೃಹೇಷು ತಿಷ್ಠತಿ ಯೋ ನಾ ಏತಂ ಸುತತೇಜಸಂ ವೈಶ್ವಾ-
ನರಂ ವೇದಾಪ ಪುನರ್ಮೃತ್ಯುಂ ಜಯತಿ ಸರ್ವಮಾಯುರೇತಿ ಚಕ್ಷುಸ್ತ್ವಾ ಏತದ್ವೈಶ್ವಾನರಸ್ಯ
ಚಕ್ಷುಸ್ತ್ವಾಹಾಸ್ಯದ್ಯದಿ ಹ ನಾಗಮಿಷ್ಯ ಇತಿ ಚಕ್ಷುಸ್ತೇವಿದಿತಮಭಿವಿಷ್ಯದ್ಯದಿ ಹ ನಾಗಮಿಷ್ಯ
ಇತಿ ನಾ ||೮||

ಅನಂತರ ಇಂದ್ರದ್ಯುಮ್ನ ಭಾಲ್ಗವೇಯನನ್ನು ಕುರಿತು ವೈಶ್ವಾನರನಾರೆಂದು ನೀನು ತಿಳಿದಿದೆಯೆ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಲಾಗಿ ಅವನು ಅದಿತ್ಯನೇ ವೈಶ್ವಾನರನೆಂದನು. ಅದನ್ನು ಅನುಮೋದಿಸಿ ನಿಜವಾಗಿಯೂ, ಸೋಮನ ತೇಜಸ್ಸೇ ವೈಶ್ವಾನರನು. ನೀನು ಇದನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವುದರಿಂದಲೇ ನಿನ್ನ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಸೋಮರಸವೂ ಅದರ ಪಾಕವೂ ಇಲ್ಲದೇ ಇರುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಇದನ್ನು ತಿಳಿದವನು ಮೃತ್ಯುವನ್ನು ಜಯಿಸಿ ಪೂರ್ಣಾಯುಷ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಇದು ವೈಶ್ವಾನರನ ನೇತ್ರಮಾತ್ರವಾಗಿದೆ. ನೀನು ನನ್ನಲ್ಲಿಗೆ ಬರದಿದ್ದರೆ ನಿನ್ನ ನೇತ್ರವೂ ಅಪ್ರಯೋಜಕವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಅಥವಾ ನಿನಗೆ ಅದರ ಅರಿವೇ ಇರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ ಎಂದನು. ||೯||

ಅಥ ಹೋನಾಚೇ ಜನಂ ಶಾರ್ಕರಾಕ್ಷ್ಯಂ | ಸಾಯವಸ ಕಂ ತ್ವಂ ವೈಶ್ವಾನರಂ ವೇತ್ಥೇತಿ ದಿವಮೇವ
ರಾಜನ್ನಿತಿ ಹೋನಾಚೇ ಓಮಿತಿ ಹೋನಾಚೈಷ ನ್ಯಾಅತಿಷ್ಠಾ ವೈಶ್ವಾನರ ಏತಂ ಹಿ ನೆ
ತ್ವಮತಿಷ್ಠಾ ವೈಶ್ವಾನರಂ ವೇತ್ಥ ತಸ್ಮಾತ್ತ್ವಂ ಸಮಾನಾನತಿತಿಷ್ಠಸಿ ಯೋ ನಾ ಏತಮತಿಷ್ಠಾಂ
ವೈಶ್ವಾನರಂ ವೇದಾಪ ಪುನರ್ಮೃತ್ಯುಂ ಜಯತಿ ಸರ್ವಮಾಯುರೇತಿ ಮೂರ್ಧಾ ತ್ವಾ ಏಷ
ವೈಶ್ವಾನರಸ್ಯ ಮೂರ್ಧಾ ತ್ವಾಹಾಸ್ಯದ್ಯದಿ ಹ ನಾಗಮಿಷ್ಯ ಇತಿ ಮೂರ್ಧಾ ತೇವಿದಿತೋಽ-
ಭಿವಿಷ್ಯದ್ಯದಿ ಹ ನಾಗಮಿಷ್ಯ ಇತಿ ನಾ ||೧೦||

ಆಮೇಲೆ, ಜನಶರ್ಕರಾಕ್ಷ್ಯನನ್ನು ಕುರಿತು ಎಲೈ ಸಾಯವಸನೇ, ವೈಶ್ವಾನರನಾರೆಂಬುದಾಗಿ ನೀನು ತಿಳಿದಿದ್ದೀಯೆ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಲು ಅವನು ಅಂತರಿಕ್ಷವೆಂದು ಹೇಳಿದನು. ಅದನ್ನು ಅನುಮೋದಿಸುತ್ತ ಅಂತರಿಕ್ಷವೇ ವೈಶ್ವಾನರನ ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಅಂಶ. ನೀನು ಅದನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವುದರಿಂದಲೇ ನೀನು ನಿನ್ನ ಸಮಾನರಾದವರಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅತ್ಯುತ್ಕೃಷ್ಟನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಇದನ್ನು ತಿಳಿದವನು ಮೃತ್ಯುವನ್ನು ಜಯಿಸಿ ಪೂರ್ಣಾಯುಷ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಇದು ವೈಶ್ವಾನರನ ಶಿರೋಭಾಗಮಾತ್ರವಾಗಿದೆ. ನೀನು ನನ್ನಲ್ಲಿಗೆ ಬರದಿದ್ದರೆ ನಿನ್ನ ಶಿರಸ್ಸೂ ಅಪ್ರಯೋಜಕವಾಗುತ್ತಿತ್ತು ಅಥವಾ ನಿನಗೆ ಅದರ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯೇ ಇರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ ಎಂದನು. ||೧೧||

ತಾನ್ ಹೋನಾಚೇ ಏತೇ ವೈ ಯೂಯಂ ಪೃಥಗ್ವೈಶ್ವಾನರಾನ್ವಿದ್ಯಾಂಸಃ ಪೃಥಗನ್ನಮುಘಸ್ತಂ
ಪ್ರಾದೇಶಮಾತ್ರಮಿವ ಹ ವೈ ದೇವಾಃ ಸುನಿದಿತಾ ಅಭಿಕಂಪನ್ನಾಸ್ತಥಾ ತು ವ ಏನಾನ್ವಷ್ಟಾಮಿ
ಯಥಾ ಪ್ರಾದೇಶಮಾತ್ರಮೇವಾಭಿಸಂಪಾದಯಿಷ್ಯಾಮೀತಿ ||೧೨||

ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಅವರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರೂ ವೈಶ್ವಾನರನ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಗ್ರಹಿಸಿದ್ದೀರಿ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅನ್ವವನ್ನು ಭುಜಿಸುತ್ತಿದ್ದೀರಿ. ಸುವಿದಿತರಾದ ಈ ದೇವತೆಗಳು ಪ್ರಾದೇಶವರ್ತಿಗಳಾಗಿ (Measure of a span) ಮಾತ್ರ ವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಮಗೆ ಆಯಾ ದೇವತೆಗಳು ಪ್ರಾದೇಶ ವರ್ತಿಗಳಾಗಿ ಮಾತ್ರವಿರುವಂತೆ ನಿಮಗೆ ವಿವರಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದನು ||೧೦||

ಸ ಹೋನಾಚಿ | ಮೂರ್ಧಾನಮುಪದಿಶನ್ನೇಷ ವಾ ಅತಿಷ್ಠಾ ವೈಶ್ವಾನರ ಇತಿ, ಚಕ್ಷುಷೀ ಉಪ-
ದಿಶನ್ನುವಾಚೈಷ ವೈ ಸುತತೇಜಾ ವೈಶ್ವಾನರ ಇತಿ, ನಾಸಿಕೇಽಉಪದಿಶನ್ನುವಾಚೈಷ ವೈ ಸ್ಪೃಘ-
ಗೃತ್ವಾ ವೈಶ್ವಾನರ ಇತಿ, ಮುಖ್ಯಮಾಕಾಶಮುಪದಿಶನ್ನುವಾಚೈಷ ವೈ ಬಹುಲೋ ವೈಶ್ವಾನರ
ಇತಿ ಮುಖ್ಯಾ ಅಪ ಉಪದಿಶನ್ನುವಾಚೈಷ ವೈ ರಯಿರ್ವೈಶ್ವಾನರ ಇತಿ ಭುಬಕಮುಪದಿಶನ್ನು-
ವಾಚೈಷ ವೈ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ವೈಶ್ವಾನರ ಇತಿ, ಸ ಏಷೋಽಗ್ನಿರ್ವೈಶ್ವಾನರೋ ಯತ್ಪುರುಷಃ ಸ ಯೋ
ಹೈತಮೇನುಮಗ್ನಿಂ ವೈಶ್ವಾನರಂ ಪುರುಷನಿಧಂ ಪುರುಷೇಽಂತಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ ನೇದಾಪ
ಪುನರ್ಮೃತ್ಯುಂ ಜಯತಿ ಸರ್ವಮಾಯುರೇತಿ ನ ಹಾಸ್ಯಃ ಬ್ರುವಾಣಂ ಚ ನ ವೈಶ್ವಾನರೋ
ಹಿನಸ್ತಿ ||೧೦||

ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ತಲೆಯನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ ಇದು ವೈಶ್ವಾನರನ ಉತ್ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಅಂಶವೆಂದೂ, ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಇದು ವೈಶ್ವಾನರನ ಅಂಶವಾದ ಸೋಮ ತೇಜಸ್ಸೆಂದೂ, ನಾಸಿಕದ ಕಡೆ ತೋರಿಸಿ ಇದು ವೈಶ್ವಾನರನ ಮಾರ್ಗಗಳ ವೈವಿಧ್ಯವೆಂದೂ, ಆಕಾಶವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ ಇದು ಸಮೃದ್ಧವೈಶ್ವಾನರನೆಂದೂ, ಮುಖ್ಯೋದಕದ ಕಡೆ ತೋರಿಸಿ ಇದು ವೈಶ್ವಾನರಧನವೆಂದೂ, ಗಡ್ಡವನ್ನು ತೋರಿಸಿ, ಇದು ವೈಶ್ವಾನರನ ಆಧಾರವೆಂದೂ ಹೇಳಿದನು. ಈ ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯು ಪುರುಷಶ್ರೇಷ್ಠನಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ಯಾರೂ ಆಲ್ಲವೆಂದೂ, ಮತ್ತು ಪುರುಷರೂಪನೂ, ಪುರುಷನ ಅಂತಸ್ಥನಾಗಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತನಾಗಿರುವವನೂ ಆದ ಈ ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯನ್ನು ತಿಳಿದವನು ಮರಣವನ್ನು ಜಯಿಸಿ ಪೂರ್ಣಾಯುಷ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯುವನೆಂದೂ, ಇವನ ಪ್ರಶಂಸೆಯನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಮಾಡುವವನಿಗೆ ಯಾವ ತೊಂದರೆಯೂ ಆಗಲಾರದೆಂದೂ ವಿವರಿಸಿದನು ||೧೦||

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೦, ೬-೧-೧ರಿಂದ ೧೧)

ಅಭಿಸಿತ್ತೇ—ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಅಭಿಪ್ರೇತನೀಯೇ ಈಗ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಅಥವಾ ಈಗ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿರುವ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿರುವರು. ಯಾಸ್ಕರು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೧೫) ಅಭಿಸಿತ್ತೇ ಅಭಿಪ್ರಾಪ್ತಿ ಎಂದರೆ ಈಗ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಅಥವಾ ಈಗ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಿರುವರು.

ವಿಶ್ವಂ ಜಗತ್—ಈ ಪದಗಳಿಗೆ ಸಾಯಣರು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು ಏತತ್ಸ್ಮಾ ವರಸ್ಯಾಪ್ಯುಲಪಕ್ಷಣಂ | ಕೃತ್ವಂ ಪ್ರಪಂಚಂ | ಎಂದರೆ ಚಲಿಸದಿರುವ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತು ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಯದ್ವಾ ಜಗಚ್ಛಬ್ದೋ ಯಜಮಾನರೂಪನುಸುಷ್ಯನಾಚೀ | ಸರ್ವಾನಪಿ ಯಜಮಾನಾನ್ ಅಥವಾ ಜಗಚ್ಛಬ್ದವು ಯಜಮಾನರೂಪದಿಂದಿರುವ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಂ ಜಗತ್ ಎಂದರೆ ಸಮಸ್ತ ಯಜಮಾನರನ್ನೂ ಎಂದು ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು

ಮನೀಷಾ—ಮನೀಷಯಾ | ಮನಸ ಈಶಿತ್ಯತ್ವೇನ | ಸ್ವೇಚ್ಛಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ತನ್ನ ಮನಸ್ಸು ಹೇಳಿದಂತೆ ಅಥವಾ ಒಪ್ಪಿದಂತೆ ಎಂದರೆ ಆತ್ಮಸಂತೋಷದಿಂದ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಇಳಾಭಿಃ—ಈಡ ಸ್ತುತೌ. ಧಾತು. ಭಾಂದಸವಾಗಿ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಕ್ವಿಪ್ ಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಟಾಪಂಚಾಪಿ ಹಲಂತಾನಾಂ ಯಥಾ ವಾಚಾ ದಿಶಾ ನಿಶಾ (ಕೌ ೨-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಲಂತವಾದರೂ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಟಾಪ್ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸುಶಸ್ತಿ—ಶಂಸು ಸ್ತುತೌ. ಧಾತು. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ತಿನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅನುದಾ-ಶ್ಲೋಕದೇಶವನತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುನಾಸಿಕಲೋಕ. ಶೋಭನಾಃ ಶಸ್ತಯಃ ಯಾಸು ತಾಃ ಸುಶಸ್ತಿ. ನೆಇಸುಭ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ತೃತೀಯಾ ಬಹುವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್.

ವಿಶ್ವಾನರಃ—ನರೇ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನರ ಶಬ್ದಪರವಾದುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ವಿಶ್ವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘಬರುತ್ತದೆ.

ಏತು—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮತ್ಸೇಫ—ಮದೀ ಹರ್ಷಗ್ಲೇಪನಯೋಃ ಧಾತು. ಅಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಯರ್ಥಕವಾಗಿದೆ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮ ಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಥ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೪) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಿಪ್. ಖರಿ ಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ದಕಾರಕ್ಕೆ ಚರ್ತ್ವ. ಯಥಾ ಎಂಬುದು ಹಿಂದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಾಸ್ಯ ಸುದಾತ್ತೇತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವ ಧಾತುಕ ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಮನೀಷಾ—ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಪರವಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅ ನೋ ವಿಶ್ವ ಆಸ್ಕಾ ಗಮಂತು ದೇವಾ ಮಿತ್ರೋ ಅರ್ಯಮಾ ವರುಣಃ
ಸಚೋಷಾಃ |

ಭುವನ್ಯಥಾ ನೋ ವಿಶ್ವೇ ವೃಧಾಸಃ ಕರನ್ತುಷಾಹಾ ವಿಧುರಂ ನ ಶನಃ

|| ೨ ||

ಪದವಾಃ |

ಅ | ನಃ | ವಿಶ್ವೇ | ಅಸ್ಮಾಃ | ಗಮಂತು | ದೇವಾಃ | ಮಿತ್ರಃ | ಆರ್ಯಮಾ | ವರುಣಃ | ಸ್ವಜೋಷಾಃ |
ಭುವನ್ | ಯಥಾ | ನಃ | ವಿಶ್ವೇ | ವೃಧಾಸಃ | ಕರನ್ | ಸ್ತುತಾ | ವಿಧುರಂ | ನ | ಶವಃ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವೈಶ್ವದೇವೇ ಸತಾವಾ ನೋ ವಿಶ್ವ ಇತ್ಯೇಷಾ ಹವಿಷಃ ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾ | ಆ ನೋ ದೇವಾನಾ-
ಮುಪೇನೇತು ಶಂಸ ಆ ನೋ ವಿಶ್ವ ಅಸ್ಮಾಃ ಗಮಂತು ದೇವಾಃ | ಅ. ೩-೭ | ಇತಿ ||

ನೋಸ್ಮಾಕಂ ಯಜ್ಞಂ ವಿಶ್ವೇ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ಅಸ್ಮಾಃ ಶತ್ರುಣಾಮಾಸ್ತಂದೆಯಿತಾರ ಆಕ್ರ-
ಮಿತಾರೋ ನಾ ಅ ಗಮಂತು | ಅಗಚ್ಛಂತು | ಕೇ ತೇ | ಮಿತ್ರೋರ್ಯಮಾ ವರುಣಶ್ಚ ತ್ರೆಯೋಸಿ
ಸಜೋಷಾಃ ಸಮಾನಪ್ರೀತಯಃ ಸಂತ ಅಗಚ್ಛಂತು | ಕಿಂತು ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ನೋಸ್ಮಾಕಂ ವೃಧಾಸೋ
ವರ್ಧಯಿತಾರೋ ಯಥಾ ಭುವನ್ ಭವೇಯುಃ ತಥಾ ಸುಷಾಹಾ ಸುಷ್ಮ ಶತ್ರುಣಾಮಭಿಭವೇನ ನೋ-
ಸ್ತದೀಯಂ ಶಪೋನ್ಯಂ ವಿಧುರಂ ಹೀನಂ ಯಥಾ ನ ಕರನ್ ನ ಕುರ್ಯುಃ ತಥಾಗಚ್ಛಂತು ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವಿಶ್ವೇ (ದೇವಾಃ)—ವಿಶ್ವೇ ದೇವತೆಗಳು | ನಃ—ನಮಗೆ | ವೃಧಾಸಃ—ವೃದ್ಧಿ ಕಾರಕರಾಗಿ | ಯಥಾ
ಭುವನ್—ಹೇಗೆ ಆದರೋ (ಮತ್ತು) | ಸುಷಾಹಾ—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ನಾಶಪಡಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ |
ನಃ—ನಮ್ಮ | ಶವಃ—ಅನ್ನವನ್ನು | ವಿಧುರಂ—ಹೀನವಾದುದನ್ನಾಗಿ | (ಯಥಾ) ನ ಕರನ್—ಹೇಗೆ ಮಾಡು
ವುದಿಲ್ಲವೋ (ಹಾಗೆ) | ಮಿತ್ರಃ—ಮಿತ್ರನೂ | ಅರ್ಯಮಾ—ಅರ್ಯಮನೂ | ವರುಣಃ—ವರುಣನೂ | ವಿಶ್ವೇ
ದೇವಾಃ—ಈ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳೂ | ಸಜೋಷಾಃ—ಸಮಾನವಾದ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದವರಾಗಿಯೂ |
ಅಸ್ಮಾಃ—(ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು) ಪ್ರತಿಭಟಿಸುವವರಾಗಿಯೂ | ನಃ — ನಮ್ಮ ಯಾಗವನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ |
ಅ ಗಮಂತು—ಬರಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ವಿಶ್ವೇ ದೇವತೆಗಳು ನಮಗೆ ವೃದ್ಧಿ ಕಾರಕರಾಗಿ ಆಗಿರುವಂತೆಯೂ ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ನಾಶಪಡಿ
ಸುವುದರ ಮೂಲಕ ನಮ್ಮ ಅನ್ನವನ್ನು ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡದೇ ವೃದ್ಧಿಮಾಡುವಂತಹವರಾಗಿಯೂ ಆಗಿ ಮಿತ್ರನೂ,
ಅರ್ಯಮನೂ, ವರುಣನೂ, ಈ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ಸಮಾನವಾದ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದವರಾಗಿಯೂ, ನಮ್ಮ
ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಭಟಿಸುವವರಾಗಿಯೂ ಸಹ ನಮ್ಮ ಯಾಗವನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಬರಲಿ.

English Translation

May all the triumphant gods, Mitra, Aryaman, Varuna equally well
pleased, come (to our rite) : may they all be propitious to us : may they not
leave us in want of food, after overcoming (our foes).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಪಶುಯಾಗದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವೇದೇವತಾಕವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹೋಮಮಾಡುವಾಗ ಆ ನೋ ವಿಶ್ವೇ ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾ ಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ—ಆ ನೋ ದೇವಾನಾಮುಪನೇತು ಶಂಸ ಆ ನೋ ವಿಶ್ವ ಆಸ್ತಾಗಮಂತು ದೇವಾಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ (ಅ. ೩-೭) ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು.

ಆಸ್ತಾಗ—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸುವವರು ಅಥವಾ ಆಕ್ರಮಿಸುವವರು. ದೇವತೆಗಳು ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಭೂಮಿಗೆ ಬಂದು ನಮಗೆ ಅನ್ನಾದ್ಯಾಹಾರಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ.

ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾಃ—ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳೂ ಇಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರ, ಅರ್ಯಮ, ವರುಣ ಎಂಬ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿ ಬರಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳು ಎಂದು ಹೇಳುವಾಗ ಮಿತ್ರ, ಅರ್ಯಮ, ವರುಣ ಎಂಬ ದೇವತೆಗಳು ಅನರಲ್ಲಿ ಸೇರಿಹೋಗಿಲ್ಲವೇ ಎಂದರೆ, ಹಾಗೆ ಸೇರಿದ್ದರೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಈ ಮೂರು ದೇವತೆಗಳೂ ಬಂದೇಬರಬೇಕೆಂದು ಒತ್ತಿ ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಮೂರು ದೇವತೆಗಳ ಹೆಸರನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಸೂಚಿಸಿದೆ.

ಮಿತ್ರಃ ಅರ್ಯಮಾ, ವರುಣಃ—ಈ ಮೂರುದೇವತೆಗಳೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕದೇವತೆಗಳೆಂದು ಭಾವಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೂ ಇವರು ಸೂರ್ಯನ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳಾದ ಎಂದರೆ ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ಹೆಸರಿನ ಅಂಶದೇವತೆಗಳೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಈ ಮೂರು ದೇವತೆಗಳೂ ಅಗ್ನಿಯ ಬೇರೆ ರೂಪಗಳೆಂದು ಕೆಲವು ಕಡೆ ಹೇಳಿದೆ.

ತ್ವಮಗ್ನೇ ವರುಣೋ ಜಾಯಸೇ ಯತ್ತ್ವಂ ಮಿತ್ರೋ ಭವಸಿ ಯತ್ಸಮಿದ್ಧಃ |

((ಋ. ಸಂ. ೫-೩-೧))

ತ್ವಮರ್ಯಮಾ ಭವಸಿ ಯತ್ಸನೀನಾಂ ನಾಮ ಸ್ವಧಾವನ್ ಗುಹ್ಯಂ ಬಿಭರ್ಷಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೩-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಉತ್ಪನ್ನವಾದಾಗ ಅವನಿಗೆ ವರುಣನೆಂದೂ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೊತ್ತಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಧಗಧಗನೆ ಉರಿಯುತ್ತಿರುವಾಗ ಆ ಅಗ್ನಿಗೆ ಮಿತ್ರನೆಂದೂ, ಕನ್ಯಾಸಂಬಂಧವಾದ ಹೋಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಯಮಾ ಎಂದೂ ಅಗ್ನಿಗೆ ಈ ಮೂರು ಹೆಸರುಗಳಿವೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ—

ಮಿತ್ರೋಽಸಿ ವರುಣೋಽಸೀತ್ಯಾಹ | ಮೈತ್ರಂ ನಾ ಅಹಃ | ವಾರುಣೇ ರಾತ್ರಿಃ | ಅಹೋರಾತ್ರಾ-
ಭ್ಯಾನ್ಮೇವೈನಮುಪಾವಹರತಿ ||

(ತೈ. ಬ್ರಾ ೧-೭-೧೦-೧)

ಮಿತ್ರನು ಹಗಲಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯೆಂದೂ, ವರುಣನು ರಾತ್ರಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಮೂರು ದೇವತೆಗಳೂ ಕೆಲವುಕಡೆ ಸೂರ್ಯನ ಅಂಶದೇವತೆಗಳೆಂದೂ ಕೆಲವುಕಡೆ ಅಗ್ನಿಯ ಬೇರೆಬೇರೆ ಹೆಸರುಗಳೆಂದೂ ಹೇಳಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು.

ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರನು ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು. ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರನು ಸೂರ್ಯನ ಬೇರೊಂದು ಹೆಸರಾದರೂ ಮಿತ್ರನಿಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವಿದೆ ಎಂದರೆ ವೈಯಕ್ತಿಕಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿದೆ. ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರ, ವರುಣ, ಅರ್ಯಮಾ ಎಂಬವರು ಅದಿತಿಯ ಪುತ್ರರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ ಆದ್ದರಿಂದ ಇವರನ್ನು ಅದಿತ್ಯರೆಂದು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಕರೆದಿದೆ. ಈ ಅದಿತ್ಯರು ಎಂದರೆ ಅದಿತಿಪುತ್ರರು ಆರು ಜನರೆಂದು—

ಇಮಾ ಗಿರ ಅದಿತ್ಯೇಭ್ಯೋ ಘೃತಸ್ತೋಃ ಸನಾದ್ರಾಜಭ್ಯೋ ಜುಹ್ವಾ ಜುಹೋಮಿ |
ಶೃಣೋತು ಮಿತ್ರೋ ಅರ್ಯಮಾ ಭಗೋ ನಸ್ತು ವಿಜಾತೋ ವರುಣೋ ದಕ್ಷೋ ಅಂಶಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೨೭-೧)

ಎಂದರೆ ಮಿತ್ರ, ಅರ್ಯಮಾ, ಭಗ, ವರುಣ, ದಕ್ಷ, ಅಂಶ ಎಂದು ಆರು ಜನರ ಹೆಸರನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿದೆ.

ದೇವಾ ಅದಿತ್ಯಾ ಯೇ ಸಸ್ತು ತೇಭಿಃ ಸೋಮಾಭಿ ರಕ್ಷ ನ ಇಂದ್ರಾಯೇಂದೋ ಪರಿ ಸ್ತನ |

(ಋ. ಸಂ. ೯-೧೧೪-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅದಿತಿಪುತ್ರರು ಏಳು ಜನರೆಂದಿದೆ

ಅಷ್ಟಾ ಪುತ್ರಾಸೋ ಅದಿತೇರ್ಯೇ ಜಾತಾಸ್ತನ್ವ ೧ ಸ್ವರಿ |
ದೇವಾ ಉಸಪ್ರೈತ್ಸಸ್ತಭಿಃ ಪರಾ ಮಾರ್ತಂಡಮಾಸ್ಯತ್ |
ಸಸ್ತಭಿಃ ಪುತ್ರೈರದಿತಿರಪ ಪ್ರೈತ್ಸಾವ್ಯಂ ಯುಗಂ |
ಪ್ರಜಾಯೈ ಮೃತ್ಯವೇ ತ್ವತ್ಪುನರ್ಮಾರ್ತಂಡಮಾಭರತ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೭೨-೮, ೯)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅದಿತಿಗೆ ಮೊದಲು ಏಳು, ಅನಂತರ ಮಾರ್ತಂಡನೆಂದು ಒಟ್ಟು ಎಂಟು ಮಂದಿ ಪುತ್ರರಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಆರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ—

ಅಷ್ಟಾ ಪುತ್ರಾಸೋ ಅದಿತೇಃ | ಯೇ ಜಾತಾಸ್ತನ್ವಃ ಪರಿ | ದೇವಾ ಉಸಪ್ರೈತ್ಸಸ್ತಭಿಃ |
ಪರಾಮಾರ್ತಂಡಮಾಸ್ಯತ್ | ಸಸ್ತಭಿಃ ಪುತ್ರೈರದಿತಿಃ | ಉಸಪ್ರೈತ್ಸಾವ್ಯಂ ಯುಗಂ |
ಪ್ರಜಾಯೈ ಮೃತ್ಯವೇ ತತ್ | ಪರಾಮಾರ್ತಂಡಮಾಭರದಿತಿ | ತಾನನುಕ್ರಮಿಷ್ಯಾಮಃ |
ಮಿತ್ರಶ್ಚ ವರುಣಶ್ಚ | ಧಾತಾ ಚಾರ್ಯಮಾ ಚ | ಆಗಂಶಶ್ಚ ಭಗಶ್ಚ | ಇಂದ್ರಶ್ಚ ವಿವಸ್ವಾಗ್-
ಶ್ವೇತೈತೇ |

(ತೈ. ಆ. ೧-೧೩-೩)

ಅದಿತಿಗೆ ಇದ್ದ ಎಂಟು ಮಂದಿ ಪುತ್ರರ ಹೆಸರನ್ನೂ ಹೇಳಿದೆ. ಮಿತ್ರ, ವರುಣ, ಧಾತಾ, ಅರ್ಯಮಾ, ಅಂಶ, ಭಗ, ಇಂದ್ರ, ವಿವಸ್ವಾನ್ ಎಂಬವರೇ ಆ ಎಂಟು ಜನರು ಎಂದಿದೆ. ಇದೇ ವಿಷಯವು ತೈತ್ತಿರೀಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ—

ಅದಿತಿಃ ಪುತ್ರಕಾಮಾ | ಸಾಧ್ಯೇಭ್ಯೋ ದೇವೇಭ್ಯೋ ಬ್ರಹ್ಮಾದನಮಸಚಿತ್ | ತಸ್ಯಾ ಉಚ್ಚೇ-
ಷಣಿಮದಮಃ | ತತ್ಪ್ರಾಶ್ನಾತ್ | ಸಾ ರೇತೋಧತ್ತ | ತಸ್ಯೈ ಧಾತಾ ಚಾರ್ಯಮಾ ಚಾಜಾ-

ಯೇತಾಂ | ಸಾ ದ್ವಿತೀಯಮಪಚತ್ | ತಸ್ಯಾ ಉಚ್ಛೇಷಣಮದದುಃ | ತತ್ಪ್ರಾಶ್ನಾತ್ |
 ಸಾ ರೇತೋಽಧತ್ತ | ತಸ್ಯೈ ಮಿತ್ರಶ್ಚ ವರುಣಶ್ಚಾಜಾಯೇತಾಂ | ಸಾ ತೈತೀಯಮಪಚತ್ |
 ತಸ್ಯಾ ಉಚ್ಛೇಷಣಮದದುಃ | ತತ್ಪ್ರಾಶ್ನಾತ್ | ಸಾ ರೇತೋಽಧತ್ತ | ತಸ್ಯಾ ಅಗ್ಂಶಶ್ಚ
 ಭಗಶ್ಚಾಜಾಯೇತಾಂ | ಸಾ ಚತುರ್ಥಮಪಚತ್ | ತಸ್ಯಾ ಉಚ್ಛೇಷಣಮದದುಃ |
 ತತ್ಪ್ರಾಶ್ನಾತ್ | ಸಾ ರೇತೋಽಧತ್ತ | ತಸ್ಯಾ ಇಂದ್ರಶ್ಚ ವಿವಸ್ವಾಗ್ಂಶ್ಚಾಜಾಯೇತಾಂ

(ಶ್ರೈ. ಬ್ರಾ. ೧-೧-೯-೧, ೨, ೩.)

ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅದಿತಿಯು ಎಂಟು ಮಂದಿ ಪುತ್ರರನ್ನು ಪಡೆದ ವಿಷಯವು ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಈ ಎಂಟು ಮಂದಿಯಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರ, ವರುಣ, ಅರ್ಯಮಾ ಎಂಬ ಮೂರುಮಂದಿಯೇ ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದವರು. ಋ. ಸಂ. ೨-೨೭ನೇ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರ, ವರುಣ, ಅರ್ಯಮಾ ಎಂಬುವರ ಲೋಕೋಪಕಾರಕವಾದ ಸಾಹಸಕೃತ್ಯಗಳ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವರ್ಣನೆ ಇದೆ.

ಮಿತ್ರೈಃ—ಮಿತ್ರಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಯಾಸ್ವರು ತಮ್ಮ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.—

ಮಿತ್ರೈಃ ಪ್ರಮಿತೇಸ್ತ್ರಾಯತೇ | ಸಂಮಿನ್ವಾನೋ ದ್ರವತೀತಿ ನಾ | ಮೇದಯತೇವಾ |

(ನಿ. ೧೦-೨೧)

ಮಿತ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವೇನು ಎಂದರೆ—ಮಿತ್ರೈಃ ಕಸ್ಮಾತ್ | ಸ ಹಿ ಪ್ರಮಿತೇಃ ತ್ರಾಯತೇ | ಪ್ರಮಿತಿಃ ಮರಣಂ | ತತಃ ಸರ್ವಲೋಕಂ ತ್ರಾಯತೇ ವರ್ಷದ್ವಾರೇಣ | ಪ್ರಮಿತಿ ಎಂದರೆ ಮರಣವು. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಜನರಿಗೆ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಆ ಮೂಲಕ ಅನ್ನಾದ್ಯಾಹಾರಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸಿ, ಹಸಿವಿನಿಂದ ಉಂಟಾಗಬಹುದಾದ ಮರಣಭಯವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನಾದ್ದರಿಂದ ಈ ದೇವತೆಗೆ ಮಿತ್ರನೆಂದು ಹೆಸರು.

ಸಮಂತತೋ ಮಿನ್ವಾನಃ ಉದಕೇನ ದ್ರವತಿ ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕೇ | ಈ ದೇವತೆಯು ಉದಕಕ್ಕೆ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿ ಅಂತಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಇದ್ದುಕೊಂಡು ಮೇಘಗಳ ಮೂಲಕ ಸುತ್ತಲೂ ಎಂದರೆ ಸಮಸ್ತಪ್ರದೇಶವನ್ನು ತೊಯ್ದುಹೋಗುವಂತೆ ಎಂದರೆ ನೀರಿನಿಂದ ನೆನೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಈ ದೇವತೆಗೆ ಮಿತ್ರನೆಂದು ಹೆಸರು.

ಅಥವಾ—ಸ್ನೇಹನಾರ್ಥಸ್ಯ ಸರ್ವಂ ಹ್ಯಸಾವುದಕೇನ ಸ್ನೇಹಯತಿ | ಈ ದೇವತೆಯು ಉದಕದಿಂದ ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ, ಎಂದರೆ ಒಂದಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನಾದ್ದರಿಂದ ಈ ದೇವತೆಗೆ ಮಿತ್ರನೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಮೂರುವಿಧವಾದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿ ಅದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ—

ಮಿತ್ರೋ ಜನಾನ್ ಯಾತಯತಿ ಬ್ರುವಾಣೋ ಮಿತ್ರೋ ದಾಧಾರ ಪೃಥಿವೀಮುತ ದ್ಯಾಂ |

ಮಿತ್ರೈಃ ಕೃಷ್ಣೀರನಿಮಿಷಾಭಿ ಚಪ್ಪೇ ಮಿತ್ರಾಯ ಹವ್ಯಂ ಪೃತವಜ್ಜು ಹೋತ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೫೯-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ತನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವರು. ಈ ಋಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರನು ಕೃಷ್ಯಾದಿಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಸಹಾಯಕನಾಗಿ ವೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಸುರಿಸಿ ಜನರಿಗೆ ಅನ್ನಾದ್ಯಾಹಾರಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತಾ ಭೂಲೋಕದ ಜನರನ್ನೂ ಸ್ವರ್ಗನಿವಾಸಿಗಳನ್ನೂ ಧರಿಸುವನು ಎಂದರೆ ಪೋಷಿಸುವನು. ಎಲೈ ಮನುಷ್ಯರೇ

ಇಂತಹ ಮಿತ್ರದೇವನಿಗೆ ಘೃತಮಿತ್ರವಾದ ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ ಎಂದು ಮಿತ್ರನ ಅಸಾಧಾರಣಗುಣಗಳನ್ನೂ, ಲೋಕೋಪಕಾರವನ್ನೂ ಬಹು ಚೆನ್ನಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರನ ಪರವಾಗಿ ಇರುವ ಸೂಕ್ತವೆಂದರೆ ೯ ಋಕ್ಕುಗಳುಳ್ಳ ಈ ಸೂಕ್ತಮಾತ್ರ (ಋ. ಸಂ. ೩-೫೯) ಇತರ ಕಡೆ ಮಿತ್ರನು ವರುಣ ಮೊದಲಾದ ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ತುತನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ವರುಣರ ಸಾಹಚರ್ಯವು ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮಿತ್ರನೊಬ್ಬನೇ ದೇವತೆಯಾಗಿವುಳ್ಳ ಸೂಕ್ತವು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಒಂದು ಮಾತ್ರವಿರುವುದು (ಋ. ಸಂ. ೩-೫೯) ಅಲ್ಲಿಯೂ ಆ ದೇವತೆಯ ಸ್ತುತಿಭಾಗವು ಅಪ್ಪಕ್ಕ. ಆದರೆ ಮೊದಲನೆಯ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಮಿತ್ರನ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅದೇ ಸೂಕ್ತದ ಐದನೆಯ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ—

ಮಹಾ ಆದಿತೋ ನಮಸೋಪಸದ್ಯೋ ಯಾತಯಜ್ಞನೋ ಗೃಣತೇ ಸುಶೇವಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೫೯-೫)

ಈ ಮಿತ್ರನನ್ನು ಮನುಷ್ಯರನ್ನೆಲ್ಲಾ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರಿಸುವ ಮಹನೀಯನಾದ ಆದಿತನೆಂದು ಕರೆದಿದೆ ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಯಾತಯಜ್ಞನ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು—

ವ್ರತೇನ ಸ್ಥೋ ಧ್ರುವಕ್ಷೇಮಾ ಧರ್ಮಣಾ ಯಾತಯಜ್ಞನಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೭೨-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರವರುಣರಿಬ್ಬರ ಪರವಾಗಿಯೂ

ಮಿತ್ರಸ್ತಯೋರ್ವರುಣೋ ಯಾತಯಜ್ಞನೋರ್ಯಮಾ ಯಾತಯಜ್ಞನಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೬-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರ, ವರುಣ, ಅರ್ಯಮಾ ಎಂದು ಮೂರುಮಂದಿಯ ಪರವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಋ. ಸಂ. ೩-೫೯ ನೆಯ ಸೂಕ್ತದ ಪ್ರಕಾರ ಮಿತ್ರನು ಸ್ವರ್ಗ ಮತ್ತು ಭೂಮಿಗಳಿಗೆ ಆಧಾರನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಮನುಷ್ಯರ ಐದು ಪಂಗಡಗಳು (ಪಂಚಜನಾಃ) ಅವನಿಗೆ ವಿಧೇಯರಾಗಿದಾರೆ, ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಅವನು ಜೀವನಾಧಾರವಾಗಿದ್ದಾನೆ, ಎಂದು ಮಿತ್ರನ ಗುಣವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ಋ. ಸಂ. ೫-೮೧-೪ ರಲ್ಲಿ ಸವಿತೃ ಮತ್ತು ಮಿತ್ರರು ಒಂದೇ ಎಂದೂ, ವಾಜಸನೇಯಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ (ವಾ. ಸಂ. ೪-೩) ಮಿತ್ರನ ನಿಯಮಗಳನ್ನನುಸರಿಸಿಯೇ ವಿಷ್ಣುವು ಮೂರು ಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನಿಟ್ಟನೆಂದೂ ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮-೪ ರಲ್ಲಿ ಉಷಃಕಾಲಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಸ್ಥಾಪಿತನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಮಿತ್ರನನ್ನು ತಾನೇ ತನಗೋಸ್ಕರ ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುತ್ತಾನೆಂದೂ, ಋ. ಸಂ. ೩-೫-೪ ರಲ್ಲಿ ದೀಪ್ತನಾದ ಅಗ್ನಿಯೇ ಮಿತ್ರನು ಎಂದೂ, ಋ. ಸಂ. ೫-೩-೧ ರಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಜನಿತನಾದಾಗ ವರುಣನು, ದೀಪ್ತನಾದಾಗ ಮಿತ್ರನು ಎಂದೂ,

ಮಿತ್ರೋ ಅಗ್ನಿರ್ಭವತಿ ಯತ್ಸಮಿದ್ಧೋ ಮಿತ್ರೋ ಹೋತಾ ವರುಣೋ ಜಾತವೇದಾಃ |

ಮಿತ್ರೋ ಅಧ್ವರ್ಯುರಿಷೀರೋ ದಮೂನಾ ಮಿತ್ರಃ ಸಿಂಧೂನಾಮುತ ಸರ್ವತಾನಾಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೫-೪)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಜ್ವಲಿತನಾದ ಅಗ್ನಿಯೇ ಮಿತ್ರನೆಂದೂ, ಈ ಮಿತ್ರನೇ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹೋತೃವೂ, ಅಧ್ವರ್ಯವೂ, ವರುಣನೂ, ಜಾತವೇದಸೈಂಬ ಅಗ್ನಿಯೂ, ಆಗಿರುವನೆಂದೂ, ಇವನು ನದಿಗಳಿಗೂ ಪರ್ವತಗಳಿಗೂ ಮಿತ್ರ (ಸ್ನೇಹಿತ, ಹಿತಕಾರಿ) ನೆಂದೂ ಮಿತ್ರನ ಗುಣಗಳ ವರ್ಣನೆ ಇದೆ.

ವರುಣಃ—ವರುಣೋ ವೃಣೋತೀತಿ ಸತೇ (ಐ. ೧೦-೨) ಮೇಘ ಸಮೂಹದಿಂದ ಅವೃತನಾದ್ದರಿಂದ ಈ ದೇವತೆಗೆ ವರುಣನೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಯಾಸ್ಮಕ ನಿರ್ವಚನವಿದೆ

ವರುಣನು ಅತಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ದೇವತೆ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಮಾನನು. ವರುಣ ದೇವತಾಕವಾದ ಮಂತ್ರಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಬಹಳ ಕಡಿಮೆ. ವರುಣದೇವತಾಕವಾದ ಸೂಕ್ತಗಳು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡಿನೆ. ಆದರೆ ಮಿತ್ರವರುಣರನ್ನು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸುವ ಸೂಕ್ತಗಳು ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ಇವೆ

ವರುಣನಿಗೆ ಮಾನುಷದೇಹ, ಮಾನುಷವ್ಯಾಪಾರಗಳುಂಟು. ಆದರೆ ಭೌತಿಕ ಶರೀರ ಮತ್ತು ವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅವನ ನೈತಿಕವ್ಯಾಪಾರಾದಿಗಳ ಮತ್ತು ಕಾರ್ಯಗಳ ವರ್ಣನೆಯೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಅವನಿಗೆ ಮುಖ, ಕಣ್ಣು, ತೋಳುಗಳು, ಕೈಗಳು ಮತ್ತು ಪಾದಗಳಿವೆ; ರಥ ನಡೆಯಿಸುತ್ತಾನೆ, ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ, ತಿನ್ನುತ್ತಾನೆ, ಪಾನಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಇತ್ಯಾದಿ ಅವನ ಶರೀರವ್ಯಾಪಾರಗಳ ವಿವರಣೆ ಇದೆ. ಅಗ್ನಿ, ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ವರುಣರಿಗೆ ಸೂರ್ಯನೇ ನೇತ್ರನೆಂದು,

ಚಿತ್ರಂ ದೇವಾನಾಮುದಗಾದನೀಕಂ ಚಕ್ಷುರ್ಮಿತ್ರಸ್ಯ ವರುಣಸ್ಯಾಗ್ನೇಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೫-೧)

ಉದು ತ್ಯಚ್ಚಕ್ಷುರ್ಮಹಿ ಮಿತ್ರಯೋರಾ ಏತಿ ಪ್ರಿಯಂ ವರುಣಯೋರದಭಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೫೧-೧)

ಉದ್ವಾಂ ಚಕ್ಷುರ್ವರುಣ ಸುಕ್ರತೀಕಂ ದೇವಯೋರೇತಿ ಸೂರ್ಯಸ್ತತನ್ವಾನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೬೧-೧)

ಚಕ್ಷುರ್ಮಿತ್ರಸ್ಯ ವರುಣಸ್ಯ ದೇವಶ್ಚರ್ಮೇವ ಯಃ ಸಮವಿವ್ಯಕ್ ತಮಾಂಸಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೬೩-೧)

ನಮೋ ಮಿತ್ರಸ್ಯ ವರುಣಸ್ಯ ಚಕ್ಷುಸೇ ಮಹೋ ದೇವಾಯ ತದ್ವತಂ ಸಪರ್ಯತ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೩೭-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ. ಸೂರ್ಯನು ಇವನಿಗೆ ನೇತ್ರಪ್ರಾಯನೆಂಬ ವಿಷಯವು ಮಿತ್ರವರುಣ ದೇವತಾಕವಾದ ಸೂಕ್ತಗಳ ಮೊದಲನೆಯ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಮಿತ್ರವರುಣರ ಪ್ರಸ್ತಾಪ ಬಂದಾಗಲೆಲ್ಲಾ ಮೊದಲು ಗೋಚರವಾಗುವುದೇ ಈ ಅಂಶವೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಋ. ಸಂ. ೭-೬೬-೧ ನೆಯ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅರ್ಯಮಾ, ಮಿತ್ರ, ವರುಣರು ಸೂರ್ಯನೇತ್ರರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ವರುಣನು ದೂರದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳವನು (ಉರು ಚಕ್ಷುಸಂ) ಎಂದು ಋ. ಸಂ. ೧-೨೫-೫ ; ೧-೨೫-೧೬ ; ಮೊದಲಾದ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಆ ನೋ ಬರ್ಹೀ ರಶಾದಸೋ ವರುಣೋ ಮಿತ್ರೋ ಅರ್ಯಮಾ | ಸೀದಂತು ಮನುಷೋ ಯಥಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೬-೪)

**ವ್ರತೇನ ಸ್ಥೋ ಧ್ರುವಕ್ಷೇನಾ ಧರ್ಮಣಾ ಯಾತಯಚ್ಚನಾ | ನಿ ಬರ್ಹಿಷಿ ಸದತಂ ಸೋಮ-
ಪೀತಯೇ ||**

(ಋ. ಸಂ. ೫-೭೨-೨)

ಇತ್ಯಾದಿಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಮಿತ್ರ, ವರುಣ, ಅರ್ಯಮರನ್ನು ಯಜ್ಞವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಸಿರುವ ದರ್ಭೆಯ ಮೇಲೆ ಬಂದು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಯದೀ ಸಖಾಯಾ ಸಖ್ಯಾಯ ಸೋಮೈಃ ಸುತೇಭಿಃ ಸುಪ್ರಯಸಾ ಮಾದಯ್ಯತೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೪೧-೩)

ಇತ್ಯಾದಿಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ವರುಣನು ಇಂದ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಸೋಮಪಾನಮಾಡುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಬಿಭ್ರದ್ಧ್ವಾ ಸಿಂ ಹಿರಣ್ಯಯಂ ವರುಣೋ ವಸ್ತ ನಿರ್ಣಿಜಂ | ಪರಿ ಸ್ವತೋ ನಿ ಪೇದಿರೇ |

(ಋ. ಸಂ- ೧-೨೫-೧೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವರುಣನು ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ ಮೇಲುಹೊದಿಕೆ ಅಥವಾ ನಿಲುವಂಗಿಯನ್ನೂ ಮತ್ತು ಹೊಳೆಯುವ ಉಡುಪನ್ನೂ ಧರಿಸುತ್ತಾನೆಂಬ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ವರುಣನ ರಥವು ಸುವರ್ಣಮಯವಾದುದು, ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾದದ್ದು ಮತ್ತು ಅದರಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಪ್ರಚೋದಕವಾದ ಜಾವಟಿಗಳಿವೆ. ಮಿತ್ರಾವರುಣರು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಎತ್ತರವಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ರಥಾರೋಹಣಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಋ. ಸಂ ೫-೬೩-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ವರ್ಣನೆಗಳಿವೆ.

ಮಿತ್ರಾವರುಣರ ವಾಸಗೃಹವು ಸುವರ್ಣಮಯವಾದುದು ಮತ್ತು ಅದು ಮೇಲುಲೋಕದಲ್ಲಿದೆ. ಮತ್ತು ವರುಣನು ತನ್ನ ಪ್ರಾಸಾದದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು—

ನಿ ಪಸಾದ ಧೃತವ್ರತೋ ವರುಣಃ ಪಸ್ತೃಷಿ ಸ್ವಾ | ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಾಯ ಸುಕೃತುಃ |

ಅತೋ ವಿಶ್ವಾನ್ಯದ್ಭುತಾ ಚಿರಿತ್ವಾ ಅಭಿ ಪಶ್ಯತಿ | ಕೃತಾನಿ ಯಾ ಚ ಕರ್ತಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೫-೧೦, ೧೧)

ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವುದನ್ನೆಲ್ಲಾ ನೋಡುತ್ತಾನೆ. ಮಿತ್ರಾವರುಣರ ವಾಸಸ್ಥಾನವು ಬಹಳ ದೊಡ್ಡದು, ಬಹಳ ಎತ್ತರವಾದುದು, ಸಹಸ್ರಸ್ತಂಭಗಳನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿ ದೃಢವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಅವರ ಮನೆಗೆ ಸಹಸ್ರದ್ವಾರಗಳಿವೆ. (ಋ. ಸಂ. ೭-೮೮-೫) ಸರ್ವದರ್ಶಿಯಾದ ಸೂರ್ಯನು ತನ್ನ ವಾಸಸ್ಥಾನದಿಂದ ಹೊರಟು ಮಿತ್ರಾವರುಣರ ಮನೆಗೆ ಮನುಷ್ಯರ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಹೋಗುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ಅವರ ಪ್ರಿಯವಾದ ಮನೆಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇತ್ಯಾದಿ ವರ್ಣನೆಗಳೂ ಇವೆ.

ವರುಣನು ಒಂಟಿಯಾಗಿ ಅಥವಾ ಮಿತ್ರಸಹಿತನಾಗಿ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಂತೆ ಅನೇಕ ಕಡೆ ರಾಜನೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ.—

ಅಬುಧ್ನೇ ರಾಜಾ ವರುಣೋ ವನಸ್ಯೋರ್ಧ್ವಂ ಸ್ತುಪಂ ದದತೇ ಪೂತದಕ್ಷಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೪-೭)

ತ್ವಂ ನಿಶ್ವೇಷಾಂ ವರುಣಾಸಿ ರಾಜಾ ಯೇ ಚ ದೇವಾ ಅಸುರ ಯೇ ಚ ಮರ್ತಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೨೭-೧೦)

ತೇನ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಭುವನಸ್ಯ ರಾಜಾ ಯವಂ ನ ವೃಷ್ಟಿವೃಣಂತಿ ಭೂಮು |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೮೫-೩)

ಇತ್ಯಾದಿಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ವರುಣನು ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ಅಲ್ಲ, ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಸಕಲ ಲೋಕಗಳಿಗೂ ರಾಜನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ವರುಣನಲ್ಲದೆ ಇಂದ್ರ, ಯಮ, ಸೋಮ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ರಾಜನೆಂಬ ಗೌರವಸೂಚಕವಾದ ಹೆಸರಿದೆ.

ಇಂದ್ರನ ಸಂಬಂಧವಾದ ಕಥೆಗಳು ಅನೇಕವಿವೆ. ಆದರೆ ವರುಣನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ತೀರಾ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಒಂದಾದರೂ ಕಥೆಗಳಿಲ್ಲ. ವರುಣನು ಭೌತಿಕ ಮತ್ತು ನೈತಿಕ ವಿಧಿಗಳ (ವರುಣಸ್ಯ ವ್ರತಾನಿ) ನಿಯಮಕನೆಂದು ಬಹಳವಾಗಿ ಹೊಗಳಿದೆ. ಮಿತ್ರಾವರುಣರ ದೈವಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಯಾ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಇದು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸಿದರೆ ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಮಾಡಲು ಅವರಿಗಿರುವ ಗೂಢವಾದ ಶಕ್ತಿ ಎಂತಲೂ, ರಾಕ್ಷಸರಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅದೇ ಪದಕ್ಕೆ ಕೆಟ್ಟದ್ದನ್ನು ಮಾಡಲು ಅವರಿಗಿರುವ ಗೂಢವಾದ ಶಕ್ತಿ ಎಂತಲೂ ಅರ್ಥ. ಒಳ್ಳೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರಾವರುಣರಿಗೆ ಈ ಪದವು ಸಲ್ಲುತ್ತದೆ. ಕೆಟ್ಟ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ರಾಕ್ಷಸರಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ. ಅಸುರಶಬ್ದಾರ್ಥದಂತೆ ಮಾಯಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಎರಡರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ತನ್ನಲ್ಲಿ ನಿಗೂಢವಾದ ಈ ಮಾಯಾಶಕ್ತಿಯಿಂದ ವರುಣನು ವಾಯುಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಅಳತೆಕಡ್ಡಿಯಿಂದ ಅಳೆಯುವಂತೆ ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅಳೆಯುತ್ತಾನೆ. ಸೂರ್ಯನು ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು ದಾಟುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಅವನನ್ನು ಮಳೆ ಮೋಡಗಳಿಂದ ಮಸಕಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ಮಧುಮಿಶ್ರಿತವಾದ (ಸಿಹಿಯಾದ) ಹನಿಗಳು ಉದುರುತ್ತವೆ. (ಋ. ಸಂ. ೫-೬೩-೪) ಆಕಾಶವು ಮಳೆಗರೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಮಾಯಾ ಎಂಬ ಪದವು ಋ. ಸಂ. ೬-೪೮-೪; ೭-೨೮-೪; ೧೦-೯೯-೧೦ ; ೧೦-೧೪೭-೫ ; ಮೊದಲಾದ ಋಕ್ತುಗಳೆಲ್ಲಲ್ಲೂ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ವರುಣನಿಗೇ ಹೇಳಿದೆ.

ಪ್ರಕೃತಿನಿಯಮಗಳನ್ನು ನಿಧಿಸುವವನು ವರುಣನು. ಅವನೇ ಭೂಮಿ ಮತ್ತು ಸ್ವರ್ಗಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು. ಮತ್ತು

ಆಸೀದದ್ವಿಶ್ವಾ ಭುವನಾನಿ ಸಂರಾಷ್ಟ್ರೇತ್ತಾನಿ ವರುಣಸ್ಯ ವ್ರತಾನಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೪೨-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ವರುಣನು ಸಮಸ್ತ ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಾಸಮಾಡುವನೆಂದೂ, ಅವನ ನಿಯಮಾದಿಗಳು ಆಲ್ಪೆಲ್ಲಾ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವವೆಂದೂ,

ತಿಸ್ರೋ ದ್ಯಾವೋ ನಿಹಿತಾ ಅಂತರಸ್ಮಿನ್ ತಿಸ್ರೋ ಭೂಮಿರಪರಾಃ ಪೃಥ್ವಿಧಾನಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೮೭-೫)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮೂರು ಉರ್ಧ್ವಲೋಕಗಳೂ, ಮೂರು ಭೂಲೋಕಗಳೂ (ಅಧೋಲೋಕಗಳು) ಅವನ ವಶದಲ್ಲಿವೆಯೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ. ವರುಣ ಮತ್ತು ಮಿತ್ರರು ಪ್ರಪಂಚವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಆಳುತ್ತಾರೆ. (ಋ. ಸಂ. ೫-೬೩-೭) ಅವರೇ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತಿಗೂ ರಕ್ಷಕರು. (ಋ. ಸಂ. ೨-೨೭-೪) ವರುಣನು ಸ್ವರ್ಗ, ಭೂಮಿ, ಆಕಾಶಗಳಿಗೆ ಆಧಾರಭೂತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. (ಋ. ಸಂ. ೫-೬೯-೧, ೪) ಅವನು ಉದಕದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನೂ, ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನನ್ನೂ, ಕಲ್ಲಿನಮೇಲೆ ಸೋಮವನ್ನೂ ಇಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಸೂರ್ಯನಿಗೋಸ್ಕರ ಅಗಲವಾದ ದಾರಿಯನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ವರುಣ, ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು

ಆರ್ಯಮರು ಸೂರ್ಯನಿಗೋಸ್ಕರ ದಾರಿಯನ್ನು ಬಿಡಿಸುತ್ತಾರೆ. (ಋ ಸಂ. ೭-೬೦-೪). ಇತ್ಯಾದಿನೇಕ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವರುಣನ ಆಧಿಕಾರ ವರ್ಣನೆ ಇದೆ.

ತೈತ್ತರೀಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ (ತೈ. ಸಂ. ೬-೪-೮-೩) ಮಿತ್ರೋಽಹರಜನಯದ್ವರುಣೋ ರಾತ್ರಿಂ-ಎಂದರೆ ಮಿತ್ರನು ಹಗಲನ್ನೂ, ವರುಣನು ರಾತ್ರಿಯನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿವರೆಂದಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ—ಮೈತ್ರಂ ನಾ ಅಹಃ | ವಾರುಣೇ ರಾತ್ರಿಃ —ಎಂದರೆ ಮಿತ್ರನು ಹಗಲಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯೆಂದೂ, ವರುಣನು ರಾತ್ರಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯೆಂದೂ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. (ತೈ. ಸಂ. ೨-೧-೭-೪) ಒಂದು ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ವರುಣನು ಋತುಗಳನ್ನು ವಿಭಜಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ವೇದ ಮಾಸೋ ದೃತವ್ರತೋ ದ್ವಾದಶ ಪ್ರಜಾವತಃ | ವೇದಾ ಯ ಉಪಜಾಯತೇ |

(ಋ ಸಂ. ೧-೨೫-೮)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ವರುಣನಿಗೆ ಹನ್ನೆರಡು ತಿಂಗಳೂ ತಿಳಿದಿವೆಯೆಂದೂ,

ನಿ ಯೇ ದಧುಃ ಶರದಂ ಮಾಸಮಾದಹರ್ಯಜ್ಞಮುಕ್ತುಂ ಚಾದೃಚಂ |

ಅನಾಸ್ಯಂ ವರುಣೋ ಮಿತ್ರೋ ಆರ್ಯಮಾ ಪ್ತತ್ರಂ ರಾಜಾನ ಆಶತ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೬೬-೧೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರ, ವರುಣ, ಆರ್ಯಮರು, ಶರತ್ಕಾಲ, ತಿಂಗಳು, ಹಗಲು ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿಗಳನ್ನು ವಿಂಗಡಿಸಿದರು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಉದಕವನ್ನು ಕ್ರಮಪಡಿಸುವವನೂ ಅವನೇ ಎಂದು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ನದಿಗಳು ಹರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುವವನೂ ಅವನೇ. ಅವನ ಅಪ್ಪಣೆಮೇರೆಯೇ ಅವು ಸತತವಾಗಿ ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತವೆ. (ಋ. ಸಂ. ೨-೨೮-೪) ನದಿಗಳು ವೇಗವಾಗಿ ಸಮುದ್ರದೊಳಕ್ಕೆ ನೀರು ತಂದು ಸುರಿಯುತ್ತಿದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ತುಂಬದಿರುವುದು ಅವನ ಹುದುಗಿದ ಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ (ಋ. ಸಂ. ೫-೮೫-೬) ವರುಣ ಮತ್ತು ಮಿತ್ರರು ನದಿಗಳಿಗೆ ಒಡೆಯರು ವರುಣನು ಸಾಗರಗಳಿಗೆ ಒಡೆಯನೆಂಬುದು ಸಿದ್ಧವಾದ ಅಂಶವಾದರೂ ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿ ಬರುವುದು ಬಹಳ ಅಪರೂಪ. ಪ್ರಾಯಶಃ ಇದು ಅಮುಖ್ಯವೆಂಬುದೇ ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿರಬಹುದು. ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವರುಣನು ಜಲಾಧಿಪತಿಯೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದಾನೆ. ಮತ್ತು ವರುಣನು ಅಷ್ಟದಿಕ್ಪಾಲಕರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾಗಿ ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯೆಂಬುದು ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ವಿಷಯ. ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಯಾವ ಸಮರ್ಥನೆಯೂ ಇಲ್ಲ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ವರುಣನಿಗೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದೆಲ್ಲಾ ವಾಯುಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಇರುವ ನೀರಿನೊಡನೆಯೇ ವೃಷ್ಟಿಗಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಡುವ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ವರುಣ ಮತ್ತು ಮಿತ್ರರೇ ಪ್ರಮುಖರು. ಪರ್ವತಗಳೆಲ್ಲಾ ಮೋಡಗಳಿಂದ ಆವೃತವಾಗಿರುವಾಗ ಬುಡಮೇಲಾದ ಬಾನಿಯಿಂದ (ಮೋಡದಿಂದ) ಸ್ವರ್ಗ, ಭೂಮಿ ಮತ್ತು ಆಕಾಶಗಳಿಗೆ ನೀರ್ಗರೆದು ಭೂಮಿಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ವರುಣನು ತೇವವಾಗಿ ಮಾಡುವನು ಎಂದು ಋ. ಸಂ. ೫-೮೫-೩, ೪ನೆಯ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ ಒಂದು ಇಡೀ ಸೂಕ್ತವೇ (ಎಂದರೆ ಋ. ಸಂ. ೫-೬೩ನೆಯ ಸೂಕ್ತವು) ಅವರ ಮಳೆಗರೆಯುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಯಜುರ್ವೇದ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ (ತೈ. ಸಂ. ೫-೫-೪-೧) ಆಪೋ ವರುಣಸ್ಯ ಪತ್ನಯ ಆಸನ್—ನೀರುಗಳು ವರುಣನ ಪತ್ನಿಯರೆಂದೂ (ತೈ. ಸಂ. ೬-೪-೩-೨) ಮಿತ್ರಾಕುಸೌ ನಾ ಅಸಾ ನೇತಾರೌ—ಮಿತ್ರವರುಣರು ನೀರಿಗೆ ನಾಯಕರು ಎಂದೂ ಹೇಳಿದೆ.

ವರುಣನ ಶಾಸನಗಳು ಜೆನ್ನಾಗಿ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿವೆಯೆಂದು ಸದೇ ಪದೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಅವನಿಗೆ ಧೃತವ್ರತ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಮಿತ್ರಾನರುಣರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಸಂದಿದೆ.

ಪೆರಿ ಧಾಮಾನಿ ಮರ್ಯುಶದ್ವೈರುಣಸ್ಯ ಪುರೋ ಗಯೇ ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ಅನು ವ್ರತಂ ನಭಂತಾ-
ಮನ್ಯಕೇ ಸಮೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೪೧-೭)

ನ ನಾಂ ದೇವಾ ಅನ್ಯತಾ ಆ ಮಿನಂತಿ ವ್ರತಾನಿ ಮಿತ್ರಾನರುಣಾ ಧ್ರುವಾಣಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೬೯-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳೇ ಮಿತ್ರಾನರುಣಾರ್ಯಮರ ಅವ್ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸುತ್ತಾರೆಂದೂ ಅನಾದಿ ದೇವತೆಗಳೂ ಕೂಡ ಅವರ ಧೃತವ್ರತಗಳನ್ನು ಮಾರಲಾರರೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ. ಮಿತ್ರಾನರುಣರು ನಿಯಮ (ಋತ) ಮತ್ತು ಬೆಳಕಿಗೆ ನಿಯಮಕರು. ಈ ಶಾಸನಗಳ ಬಲದಿಂದಲೇ ಅವರು ನಿಯಮಗಳಿಗೆ ಬೆಂಬಲಕೊಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿದೆ. ಈ ಗುಣವು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಇವರಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ, ಒಂದೊಂದು ವೇಳೆ ಆದಿತ್ಯರಲ್ಲಿ, ಅಥವಾ ಇತರ ಸಾಧಾರಣ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಅವರು ಸತ್ಯ (ಋತ) ಮತ್ತು ನ್ಯಾಯವನ್ನೂ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವವರು (ಋತಸ್ಯ ಗೋಪಾಃ) ಎಂದರೆ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವರು (ಅಥವಾ ಪಾಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವವರು) ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಮಿತ್ರಾನರುಣರಿಗೆ ಅನೇಕ ವೇಳೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವುದು ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ.

ವರುಣನ ಶಕ್ತಿಯು ಅಗಾಧವಾದುದು. ಹಾರುವ ಪಕ್ಷಿಗಳಾಗಲಿ, ಹರಿಯುವ ನದಿಗಳಾಗಲಿ ಅವನ ರಾಜ್ಯದ ಗಡಿಯ ಮೇರೆಯನ್ನು ಸೇರಲಾರವು. ಅವನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಮೀರಲಾರವು ; ಅವನ ಕೋಪವನ್ನು ತಡೆಯಲಾರವು. ಮಿತ್ರಾ ವರುಣರ ಸೀಮೆಯ ಎಲ್ಲೆ ಕಟ್ಟನ್ನು ಆಕಾಶ ಮತ್ತು ನದಿಗಳು ಕೂಡ ತಲಪಿಲ್ಲ. ಸಮಸ್ತವೂ ವರುಣನಲ್ಲಿಯೇ ಅಡಗಿವೆ. ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ವಸತಿಗಳೂ ಮೂರು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಗಳೂ ಮೂರು ಭೂಲೋಕಗಳೂ ಅವಲ್ಲಿಯೇ ನಿಹಿತವಾಗಿವೆ. ವರುಣನು ಸರ್ವಜ್ಞನು. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷಿಗಳ ಹಾರಾಟ, ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ನಾವೆಗಳ ಸಂಚಾರ, ದೂರಗಾಮಿ ಯಾದ ವಾಯುವಿನ ಗತಿ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಅವನಿಗೆ ತಿಳಿದಿವೆ. ಹಿಂದೆ ಕಳೆದುಹೋದ ಅಥವಾ ಮುಂದೆಬರುವ ಎಲ್ಲಾ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಅವನು ನೋಡುತ್ತಾನೆ. ಮನುಷ್ಯರ ಸತ್ಯಾಸತ್ಯಕರ್ಮಗಳ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನು ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯಗಳು, ಯೋಜನೆಗಳು, ಉಪಾಯಗಳು ಎಲ್ಲವೂ ವರುಣನಿಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತವೆ. ಸ್ವರ್ಗ ಮತ್ತು ಭೂಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಅವುಗಳಿಂದಾಚೆ ಇರುವುದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಅವನು ಗ್ರಹಿಸಬಲ್ಲನು. ಆಕಾಶದಾಚೆ ಎಷ್ಟೋ ದೂರ ಓಡಿಹೋದರೂ ಯಾರೂ ವರುಣನ ದೃಷ್ಟಿ ಪಥವನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಹೋಗಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ನೀತಿನಿಯಾಮಕನಾದುದರಿಂದ ವರುಣನಿಗೆ ಪಾಪವೆಂದರೆ ಬಹಳ ಕೋಪಬರುತ್ತದೆ. ಅವನ ನಿಯಮಗಳನ್ನು - ಲ್ಲಂಘಿಸಿದರೂ ಕೋಪ, ಇವೆರಡಕ್ಕೂ ಅವನು ಬಹಳ ಕ್ರೂರಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ವಿಧಿಸುತ್ತಾನೆ. ಪಾಪಿಗಳನ್ನು ಬಂಧಿಸುವ ವರುಣನ ಪಾಶವು ಋ. ಸಂ. ೧-೨೪-೧೫ ; ೧-೨೫-೧೧ ; ೬-೭೪-೪ ೧೦-೮೫-೨೪ ಮೊದಲಾದ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಆ ಪಾಶವು ಅನ್ಯತವಾದಿಯನ್ನು ಬಂಧಿಸುತ್ತದೆ. ಸತ್ಯವಾದಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುತ್ತದೆ.

ಯೋವೋ ರಾಷ್ಟ್ರಂ ಬೃಹದಿನ್ವತಿ ದ್ಯಾಯೋ ಸೇತೃಭಿರರಜ್ಜುಭಿಃ ಸಿನೀಥಃ |

ಪರಿ ನೋ ಹೇಳೋ ವರುಣಸ್ಯ ವೃಜ್ಯಾ ಉರುಂ ನ ಇಂದ್ರಃ ಕೃಣವದು ಲೋಕಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೮೪-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಸಹಚರಿತನಾದ ವರುಣನು ಹೆಗ್ಗವಲ್ಲದ ಬಂಧನಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಪಾಶವೆಂಬ ಶಬ್ದವು ಇಡೀ ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಡೆ ಮಾತ್ರ ಅಗ್ನಿದೇವತಾಕವಾದ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ. ಅದೂ ಅವನ ಭಕ್ತರನ್ನು ಬಂಧಿಸಿರುವ ಪಾಶವನ್ನು ಬಿಡಿಸು ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಪಾಶ ಬಂಧನ ಮತ್ತು ಮೋಚನ (ಪಾಶಬಿಡಿಸುವ) ಕಾರ್ಯಗಳು ವರುಣನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸಂಬಂಧಿಸಿದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಮಿತ್ರನಿಂದ ಕೂಡಿದ ವರುಣನು ಅನ್ಯತವನ್ನು ಓಡಿಸುವವನು, ದೈಷ್ಟಿಸುವವನು ಮತ್ತು ಶಿಕ್ಷಿಸುವವನು. ಮಿತ್ರ ವರುಣರು ತಮ್ಮ ಪೂಜೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪಾರದಿಂದಿರುವವರನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ ಆದರೆ ವರುಣನು ಸಶ್ಚಾತ್ತಾಪ ಪಡುವವರನ್ನು ಮನ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹಗ್ಗದಂತೆ ಬಿಚ್ಚುತ್ತಾನೆ, ಮತ್ತು ಪಾಪಪರಿಹಾರಮಾಡುತ್ತಾನೆ ; ಸ್ವತಃ ಮಾಡಿದ ಪಾಪದಿಂದ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ. ಅವನ ಪೂರ್ವಿಕರು ಮಾಡಿದ ಪಾಪದಿಂದಲೂ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ತನ್ನಿಂದ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ನಿಯಮಗಳನ್ನೇ ಪ್ರತಿನಿತ್ಯವೂ ಉಲ್ಲಂಘಿಸಿ ಅನಂತರ ಸಶ್ಚಾತ್ತಾಪಪಡುವವರನ್ನೂ ಉಳಿಸಿ ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ತನ್ನ ಆಜ್ಞೆಗಳನ್ನು ವಿಸ್ಮೃತಿಯಿಂದ ಉಲ್ಲಂಘಿಸಿದವರಲ್ಲಿ ಕನಿಕರತೋರಿಸುತ್ತಾನೆ. ವರುಣನಲ್ಲಿ ನೂರುಗಟ್ಟಿ, ಸಾವಿರಗಟ್ಟಿ ಲೇಷಧಿಗಳಿವೆ. ಅವನು ಮೃತ್ಯುವನ್ನು ದೂರಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ಪಾಪವನ್ನು ಪರಿಹಾರಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಅವನು ಪ್ರಾಣಾಪಹಾರಮಾಡಬಲ್ಲನು, ಜೀವದಾನವನ್ನೂ ಮಾಡಬಲ್ಲನು. ಸಿತ್ಯತ್ವ ವನ್ನು ರಕ್ಷಣೆಮಾಡುವವರಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಕುಶಲನು ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವರುಣನ ಗುಣವರ್ಣನೆಯು ಅನೇಕ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ನಾವು ಅದನ್ನು ಅತಿಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಉಚಿತ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವಿವರಿಸುತ್ತೇವೆ.

ತೈತ್ತಿರೀಯಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ - ಫಲ್ಲನೀನಕ್ಷತ್ರಮರ್ಯಮಾ ದೇವತಾ ಅನೂರಾಧಾ ನಕ್ಷತ್ರಂ ಮಿತ್ರೋ ದೇವತಾ (ತೈ. ಸಂ. ೪-೪-೯-೨) - ಎಂದರೆ ಅರ್ಯಮನು ಪೂರ್ವ ಫಲ್ಲನೀ ನಕ್ಷತ್ರಕ್ಕೂ ಮಿತ್ರನು ಅನೂರಾಧಾನಕ್ಷತ್ರಕ್ಕೂ ಅಧಿಪತಿಗಳೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಅರ್ಯಮಾ - ಆದಿತ್ಯರ ಪರವಾದ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಆದಿತ್ಯರೆಂದರೆ ಮಿತ್ರ, ವರುಣ ಮತ್ತು ಅರ್ಯಮರೇ ಉದ್ವಿಷ್ಟರು. ನಾವು ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದಂತೆ ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ (ಋ. ಸಂ. ೨-೨೭-೧) ಮಿತ್ರ, ಅರ್ಯಮ, ಭಗ, ವರುಣ, ದಕ್ಷ, ಅಂಶ ಎಂಬ ಆರು ಜನರ ಹೆಸರುಮಾತ್ರವಿದೆ ಋ. ಸಂ. ೯-೧೧೪-೩ ನೆಯ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯರ ಸಂಖ್ಯೆ ಏಳೆಂದೂ, ಋ. ಸಂ. ೧೦-೭೨-೮ ರಲ್ಲಿ ಅದಿತಿయు ಮೊದಲು ಏಳು ಜನ ಪುತ್ರರನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿ ಎಂಟನೆಯ ಮಾರ್ತಂಡನನ್ನು ಅನಂತರ ಪಡೆದಳೆಂದೂ ಇದೆ. ಅ. ವೇ. ೮-೯-೨೧ ರಲ್ಲಿಯೂ ತೈ. ಬ್ರಾ. ೧-೧-೯-೧ ರಲ್ಲಿಯೂ ಅದಿತಿಗೆ ಮಿತ್ರ, ಅರ್ಯಮಾ, ವರುಣ, ಅಂಶ, ಭಗ, ಧಾತ್ಯ, ಇಂದ್ರ, ವಿವಸ್ವಾನ್ ಎಂಬ ಎಂಟು ಮಂದಿ ಪುತ್ರರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ (ಶ. ಬ್ರಾ. ೬-೧-೨.೮ ; ೧೧-೬-೩-೮) ಆದಿತ್ಯರು ತಿಂಗಳಿಗೊಬ್ಬರಂತೆ ಹನ್ನೆರಡು ಜನರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆದಿತ್ಯರು ಹನ್ನೆರಡುಮಂದಿಯೆಂದೇ ಇದೆ.

ಅರ್ಯಮಾ ಎಂಬ ದೇವತೆಯ ಹೆಸರು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ನೂರುಕಡೆ ಬಂದಿದ್ದರೂ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಯಾಸ್ಕರು ತಮ್ಮ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ (ನಿಘಂಟುವಿನಲ್ಲಿ) ದೇವತೆಗಳ ಹೆಸರುಗಳ ರೂಪ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಈ ಅರ್ಯಮಾದೇವತೆಯ ಹೆಸರನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಎರಡು ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೊರತಾಗಿ

ಬಾಕಿ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಬೇರೆ ದೇವತೆಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಸ್ತಾಪ ; ಅದೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ವರುಣರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ. ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಕನ್ಯೆಯರನ್ನು ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಾಗ,

ತೈಮರ್ಯಮಾ ಭವಸಿ ಯತೈನೀನಾಂ ನಾಮ ಸ್ವಧಾವನ್ ಗುಹ್ಯಂ ಬಿಭರ್ಷಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೩-೨)

ನೀನೇ ಅರ್ಯಮಾ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಭಗೋ ಅರ್ಯಮಾ ಸವಿತಾ ಪುರಂಧಿರ್ಮಹ್ಯಂ ತ್ವಾದುರ್ಗಾರ್ಹವತ್ಯಾಯ ದೇನಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೫-೩೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ—ಎಲೈ ದೇವತೆಗಳೇ, ಭಗ, ಅರ್ಯಮಾ, ಸವಿತ್ಯ, ಪುರಂಧಿ ಇವರುಗಳು ಈ ವಧುವನ್ನು ನನ್ನ ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ನೆರವಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನನಗೆ ಕೊಟ್ಟರು ಎಂದು ವರನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.

ನ ತಮಂಹೋ ನ ದುರಿತಂ ದೇನಾಸೋ ಅಷ್ಟ ಮರ್ತ್ಯಂ |

ಸಜೋಷಸೋ ಯಮರ್ಯಮಾ ಮಿತ್ರೋ ನಯಂತಿ ವರುಣೋ ಅತಿ ದ್ವಿಷಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೨೬-೧)

ತುನಮಸ್ಮಭ್ಯಮೂತಯೇ ವರುಣೋ ಮಿತ್ರೋ ಅರ್ಯಮಾ |

ಶರ್ಮ ಯಚ್ಚಂತು ಸಪ್ರಥ ಆದಿತ್ಯಾಸೋ ಯಾದೀಮಹೇ ಅತಿ ದ್ವಿಷಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೨೬-೨)

ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೨೬ನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಮೇಲೆ ಉದಹರಿಸಿರುವ ಋಕ್ಕುಗಳಿಂದ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಆದಿತ್ಯರನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ದೇನಾಸಃ ಅಷ್ಟ ಎಂದು ಮೊದಲನೆಯ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು ಎಂಟು ಮಂದಿ ಆದಿತ್ಯರನ್ನೇ (ವೇದದಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯರ ಸಂಖ್ಯೆ ಎಂಟು ಮಂದಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿಲ್ಲ) ಉದ್ದೇಶಿಸಿದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ೭ ನೇ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯಾಸಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವೂ ಇದನ್ನೇ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಪ್ರತಿ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ (ಕೊನೆಯ ಋಕ್ಕುಹೊರತು) ವರುಣೋ ಮಿತ್ರೋ ಅರ್ಯಮಾ ಎಂದು ಮಿತ್ರವರುಣಾರ್ಯಮರ ಹೆಸರು ಪಲ್ಲವಿಯಂತೆ ಪುನಃ ಪುನಃ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು ಆದಿತ್ಯರಲ್ಲಿ ಈ ಮಿತ್ರವರುಣಾರ್ಯಮರು ಪ್ರಧಾನಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಾಗಿದೆ. ಅರ್ಯಮನ ವಿಷಯವು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ವಿಶೇಷ ವಿವರಣೆಯು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಗಮಂತು—ಗಮಲ್ಯ ಗತೌ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನ ಪರನಾದಾಗ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಅತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭುವನ್—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲಿಜ್ ಸರನಾದಾಗ ಲಿಜ್ಯಾಶಿಸ್ಯಜ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದು ಜುತ್ವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಚಿತ್ವ-ಧಾತುಭುವಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉವಜಾದೇಶ ಆಗಮಶಾಸ್ತ್ರಮನಿತ್ಯಮ್ (ಸರಿ. ೯೩೨) ಎಂಬುದರಿಂದ

ಯಾಸುಟಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಅದ್ವೈದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ.

ವೃಧಾಸಃ—ವೃಧುವೃದ್ಧಾ ಧಾತು. ಇಗುಪಥಜ್ಞಾಪ್ರೀಕಿರಃ ಕಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಥಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಜನ್ ಪರವಾದಾಗ ಅಜ್ಜಸೇರಸುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಸುಕಾಗಮ.

ಕರನ್—ಡುಕ್ವಜ್ ಕರಣೇ. ಧಾತು. ಛಂದಸಿ ಉಜ್ಲಜ್ ಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಙ್ಗದಲ್ಲಿ ಉಜ್. ಕೈಮೃದ್ಯರುಹಿಭ್ಯಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಲಿಗೆ ಅಜಾದೇಶ. ಋದ್ಯಶೋಜಿ ಗುಣಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜ್ ಪರವಾದಾಗ ಧಾತುವಿನ ಋಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಯೋಗೇಽಪಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸುಸಾಹಾ—ಷಹ ಮರ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರಾದಿಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕ್ವಿದುತ್ವರ ಪದಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಛಂದಸವಾಗಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಿಘುರನ್—ವೃಥ ಭಯಸಂಚನಯೋಃ ಧಾತು. ವೃಥೇಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಕಿಚ್ಚ (ಉ ಸೂ. ೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉರಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನ ಸಂಪ್ರಸಾರಣೇ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮ್ ಎಂದು ನಿಷೇಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಇಕಾರರೂಪ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ, ಪರಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

— : ೦ : —

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಪ್ರೇಷ್ಠಂ ನೋ ಅತಿಥಿಂ ಗೃಣೀಷೇ | ಅಗ್ನಿಂ ಶಸ್ತಿಭಿಸ್ತುರ್ವಣಿಃ ಸಜೋಷಾಃ |

ಅಸದ್ಯಥಾ ನೋ ವರುಣಃ ಸುಕೀರ್ತಿಃ ಪರ್ಷದರಿಗೂರ್ತಃ ಸೂರಿಃ

|| ೩ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಪ್ರೇಷ್ಠಂ | ನಃ | ಅತಿಥಿಂ | ಗೃಣೀಷೇ | ಅಗ್ನಿಂ | ಶಸ್ತಿಭಿಃ | ತುರ್ವಣಿಃ | ಸಜೋಷಾಃ |

ಅಸತ್ | ಯಥಾ | ನಃ | ವರುಣಃ | ಸುಕೀರ್ತಿಃ | ಇಷಃ | ಚ | ಪರ್ಷತ್ | ಅರಿಗೂರ್ತಃ | ಸೂರಿಃ

|| ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ದೇವಾಃ ನೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಪ್ರೇಷ್ಯಂ ಪ್ರಿಯತಮಂ | ಸರ್ವೇಷಾಮಾಹ್ವಾತೃತ್ವಾದ್ಧನಿವ-
ಹನಾಚ್ಚಾಗ್ನಿದೇವಾನಾಂ ಪ್ರಿಯತಮಃ | ತಮತಿಥಿಂ ಗೃಣೇಷೇ | ಗೃಣೇ | ಸ್ತಾಮಿ || ವ್ಯತ್ಯಯೇನ
ಮಧ್ಯಮಃ || ಕೇನ ಸಾಧನೇನ | ಶಸ್ತಿಭಿಃ ಶಂಸನ್ಯಃ ಸ್ತುತಿಭಿಃ | ಕೀದೃಶೋಽಹಂ | ತುರ್ವಣಿಸ್ತೂರ್ಣ-
ವನಿಃ ಶೀಘ್ರಂ ಸಂಭಕ್ತಾ ಸಜೋಷಾ ಯುಷ್ಮಾಭಿಃ ಸಹ ಪ್ರೀಯಮಾಣಃ | ಯದ್ವಾ | ಏತೇ ಅಗ್ನಿನಿಶೇ-
ಷಣೇ | ಯಸ್ತುರ್ವಣಿಃ ಶೀಘ್ರಂ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಸಂಭಕ್ತಾ ಸಜೋಷಾ ಯುಷ್ಮಾಭಿಃ ಸಹ ಪ್ರಿಯಮಾಣಃ
ತಮಗ್ನಿಂ ಗೃಣೇಷೇ | ಯಥಾ ಯೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ವರುಣ ಏತನ್ನಾಮಕೋ ದೇವಃ
ಸುಕೀರ್ತಿಃ ಶೋಭನಕೀರ್ತಿಮಾನಸತ್ | ಸುಕೀರ್ತಿಂ ಭಿಕ್ಷೇ ವರುಣಸ್ಯ ಭೂರೇಃ | ಋ. ೨-೨೮-೧ |
ಇತ್ಯಾದಿಮಂತ್ರವರ್ಣೇಷು ವರಣಾತ್ಸುಕೀರ್ತಿರೇವೈಷಣೀಯಾ | ಅರಿಗೂರ್ತೋಽರಿಷ್ಟದಾತೃಷು ಸದಾ
ಶಬ್ದಿತಃ ಅರಿಣಾಂ ಹನನಾ- ಯೋದ್ಯುಕ್ತೋ ವಾ ಸೂರಿಃ ಪ್ರೇರಯಿತಾತ್ರಯಂ ವರುಣ ಇಷತ್ವಾನ್ನಾನಿ
ಪರ್ಷತ್ | ಪೂರಯೇತ್ | ತಥಾ ತಮಸಿ ಸ್ತುಮ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ದೇವಾಃ—ಎಲೈ ದೇವತೆಗಳೇ | ತುರ್ವಣಿಃ—ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ತೃಪ್ತಿಸುವನು
ಆತುರವುಳ್ಳವನೂ | ಸಜೋಷಾಃ—ದೇವತೆಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಸಮಾನವಾದ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನೂ ಆದ ನಾನು | [ಅಥವಾ
(ಯೇ—ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯು) | ತುರ್ವಣಿಃ—ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ವಹಿಸಲು ಆತುರವುಳ್ಳವನೂ | ಸಜೋಷಾಃ-
ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಾನವಾದ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನೂ] ಅಗಿದ್ದಾನೋ ಅಂತಹವನೂ, ಮತ್ತು | ವಃ—ನಿಮಗೆ | ಪ್ರೇಷ್ಯಂ—
ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನೂ | ಅತಿಥಿಂ—ಅತಿಥಿಪ್ರಾಯನೂ ಆದ | ಅಗ್ನಿಂ—ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಶಸ್ತಿಭಿಃ—ಸ್ತೋತ್ರ
ಗಳಿಂದ | ಗೃಣೇಷೇ—ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ | ಯಥಾ—ಯಾವ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ | ಅರಿಗೂರ್ತಃ—ಅದಾತ್ಮಗಳಾದ ಅರಿ-
ಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನೂ | ಸೂರಿಃ—ಮಾನವರಿಗೆ ಕರ್ಮಪ್ರೇರಕನೂ ಆದ | ವರುಣಃ—ವರುಣನು |
ಸುಕೀರ್ತಿಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕೀರ್ತಿಕಾರಕನಾಗಿ | ಅಸತ್—ಅಗುತ್ತಾನೆಯೋ, (ಮತ್ತು) | ಇಷತ್ವ—ಅನ್ನವನ್ನೂ |
ಪರ್ಷತ್—ತುಂಬಿಕೊಡುವಂತಾಗುವನೋ (ಆ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವರುಣನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ).

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ದೇವತೆಗಳೇ, ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ತೃಪ್ತಿಸುವನು ಆತುರವುಳ್ಳವನೂ, ದೇವತೆ
ಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಸಮಾನವಾದ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನೂ ಆದ ನಾನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಿಯನೂ, ಅತಿಥಿಪ್ರಾಯನೂ ಆದ
ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ. ಮತ್ತು ಅದಾತ್ಮಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನೂ, ಮಾನವರಿಗೆ ಕರ್ಮ
ಪ್ರೇರಕನೂ ಆದ ವರುಣನು ನಮಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕೀರ್ತಿಕಾರಕನಾಗುವಂತೆಯೂ ಮತ್ತು ನಮಗೆ ಅನ್ನವನ್ನು ತುಂಬಿ
ಕೊಡುವಂತೆಯೂ ಆಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅವನನ್ನೂ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ.

English Translation

I praise with hymns, (O gods), your best beloved guest, Agni, who is
prompt (to partake of the oblation), and who is well pleased along (with you);
so that (thereby) Varuna, the possessor of renown, the subduer of foes, the
animator (of men), may fill us with food.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳೇ ದೇವತೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲನೆಯ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಸವಿತೃದೇವತೆಯನ್ನೂ, ಎರಡನೆಯ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರ, ವರುಣ, ಆರ್ಯಮಾ ಎಂಬ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ (ಆದಿತ್ಯರನ್ನೂ) ಸ್ತುತಿಸಿ, ಈ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮೂರನೆಯ ಎಂದರೆ ಪ್ರೇಷ್ಯಂ ಮೋ ಅತಿಥಿಂ ಎಂಬ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಆಗ್ನಿಯನ್ನೂ, ವರುಣನನ್ನೂ ಋಷಿಯು ಸ್ತುತಿಸುವನು.

ಪ್ರೇಷ್ಯಂ — ಪ್ರಿಯತಮಂ | ಸರ್ವೇಷಾಮಾಹ್ವಾತ್ಯತ್ವಾದ್ಧವಿರ್ವಹನಾಚ್ಛಾನ್ವಿದೇವಾನಾಂ ಪ್ರಿಯತಮಃ | ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನಾದ ಆಗ್ನಿಯನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು. ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಆಗ್ನಿಯು ಹೇಗೆ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನು ಎಂದರೆ, ಮನುಷ್ಯರು ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆಗ್ನಿಯು ಹೋತೃತ್ವವನ್ನು ವಹಿಸಿ, ಯಜಮಾನರು ಉದ್ದೇಶಿಸಿರುವ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡಿ ಯಜ್ಞಭೂಮಿಗೆ ಕರೆತರುವುದರಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ಯಜಮಾನರು ದೇವತೆಗಳನ್ನದ್ದೇಶಿಸಿ ಆಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡುವ ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ವಹಿಸಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತಲವುವಂತೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ, ಆಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಸಹಜವಾಗಿದೆ.

ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಆಗ್ನಿಗೂ ಮನುಷ್ಯರ ದೈನಂದಿನ ಜೀವನಕ್ಕೂ ನಿಕಟಬಾಂಧವ್ಯವಿರುವುದು. ಆಗ್ನಿಯು ಮನುಷ್ಯರಿಂದ ಹುತವಾದುದನ್ನು (ಆಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಿದುದನ್ನು) ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅದುದರಿಂದಲೇ ಅವನಿಗೆ ಹವ್ಯವಾಹಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿದೆ. ಅವನಿಲ್ಲದೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಂತೋಷವೇ ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ನೆಂದು,

ಮಹಾ ಅಸೃಧ್ವರಸ್ಯ ಪ್ರಕೇತೋ ನ ಋತೇ ತ್ವದಮೃತಾ ಮಾದಯಂತೇ |

(ಋ ಸಂ ೭-೧೧-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಮತ್ತು ಆಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕರೆತರುವ ಮತ್ತು ಅವರಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಒಯ್ಯುವ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿಯೂ—

ಆಗ್ನಿಂ ದೂತಂ ವೃಣೇಮಹೇ ಹೋತಾರಂ ವಿಶ್ವವೇದಸಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞಭೂಮಿಗೆ ಕರೆತರುವ ಮತ್ತು ಅವರನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವ ದೂತನೆಂದು ಆಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಅಗ್ನೇ ದೇವಾ ಇಹಾವಹ ಜಜ್ಞಾನೋ ವೃಕ್ತ ಬರ್ಹಿಷೇ | ಅಸಿ ಹೋತಾ ನ ಈಡ್ಯಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ-ಎಲೈ ಆಗ್ನಿಯೇ ನೀನು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕರೆತರುವ ಹೋತೃವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನೀನು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಈ ಯಜ್ಞಭೂಮಿಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಾ ಎಂದು ಆಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. ಋ. ಸಂ. ೧-೧೪-೧ ರಲ್ಲಿ ದೇವೇಭಿಯಾರ್ಹಿ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಈ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬಾ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಆಗ್ನಿಯು ಭೂಮಿಗೆ ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳ ಸಮ್ಮೇಷಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ಎರಡು ದಾರಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ. ಅದರಿಂದಲೇ ಅವನಿಗೆ ದೂತನೆಂತಲೇ ಕರೆಯುವುದು ವಾಡಿಕೆಯಾಗಿದೆ.

ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಅತಿಮುಖ್ಯ ಪಾತ್ರವಹಿಸಿರುವನೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಪುರೋಹಿತರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಸ್ಥಾನವೇ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಋತ್ವಿಕ್, ವಿಪ್ರ, ಪುರೋಹಿತ, ಹೋತಾ ಮೊದಲಾದ ವಿಶೇಷಣಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳೆಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹೋತಾ (ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸುವವನು ಅಥವಾ ಹೋಮನಿಷ್ಠಾದಕನು) ಎಂದು ಕರೆಯುವುದೇ ವಿಶೇಷವಾಗಿದೆ. ಅವನು ಹೋತೃಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನು ಮತ್ತು ಶ್ರೇಷ್ಠನು. ಹವ್ಯವಾಹನನ ಕೆಲಸವೇ ಅಗ್ನಿಯ ಮುಖ್ಯ ಕೆಲಸ. ಆದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನೆಂದು ಋಷಿಯು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಅತಿಥಿಂ—ಮನುಷ್ಯನು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದೇವತೆಗಳ ವರಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ಮಾತರಿಶ್ವನು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮೊದಲು ಕಂಡು ಭೂಮಿಗೆ ಕರೆತರುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದವನೇ ಎಂಬುದು ಸಿದ್ಧವಾದಂತಾಯಿತು. ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಅಗ್ನಿಯು ಮನುಷ್ಯರ ಅತಿಥಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರಬಹುದು. ಅಥವಾ ಅತಿಥಿಯು ಯಾವಾಗಲೂ ಪೂಜ್ಯನೂ ಗೌರವಾರ್ಹನೂ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದರಂತೆ ಅಗ್ನಿಯೂ ಪೂಜಾರ್ಹನಾದ್ದರಿಂದ ಅತಿಥಿಯೆಂಬ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಿರಬಹುದು.

ತುರ್ವಣಿಃ—ತುರ್ವಣಿಸ್ತೂರ್ಣವನಿಃ ಎಂದು ಯಾಸ್ಮರು ಈ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೬-೧೪) ವನ ಪಣಿ ಸಂಭಕ್ತೌ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತೂರ್ಣಂ ಹಿ ಯಃ ಸಂಭಜತೇ ಸ ತೂರ್ಣವನಿರಿತ್ಯುಕ್ತಃ | ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಬರುವವನು ಎಂದರ್ಥವು. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ತುರ್ವಣಿಃ ಸಜೋಷಾಃ ಎಂದರೆ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಪ್ರೀತಿಸಲ್ಪಡುವವನಾಗಿ ಅಥವಾ ಇತರದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಸಹಿತನಾಗಿ ಈ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞ ಭೂಮಿಗೆ ಬೇಗನೆ ಬರುವವನೆಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಸಜೋಷಾಃ—ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಸಜೋಷಾ ಯುಷ್ಮಾಭಿಃ ಸಹ ಪ್ರೀಯಮಾಣಃ ಎಂದರೆ ನಲೈ ದೇವತೆಗಳೇ, ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ನಿಮ್ಮೊಡನೆ ಬರಬೇಕೆಂದು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಯಸ್ತುವರ್ಣಿಃ ಶೀಘ್ರಂ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಸಂಭಕ್ತೌ ಸಜೋಷಾ ಯುಷ್ಮಾಭಿಃ ಸಹ ಪ್ರೀಯಮಾಣಸ್ತಮಗ್ನಿಂ ಗೃಣೇಷೇ—ನಲೈ ದೇವತೆಗಳೇ, ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ನೀವು ಪ್ರೀತಿಸುತ್ತೀರೋ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಯಜ್ಞ ಭೂಮಿಗೆ ಬರುವ ಆ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ವರುಣಃ ಸುಕೀರ್ತಿಃ—ಯಾವ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ವರುಣನು ಒಳ್ಳೆಯ ಕೀರ್ತಿವಂತನಾಗಿ ನಮಗೆ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿತನಾದನೋ ಆ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಎಂದು ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆಯು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ

ಅತಿ ಯೋ ಮಂದ್ರೋ ಯಜಞಾಯ ದೇವಃ ಸುಕೀರ್ತಿಂ ಭಿಕ್ಷೇ ವರುಣಸ್ಯ ಭೂರೇಃ |

(ಋ. ಸಂ ೨-೨೮-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸುವರು. ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವರುಣನಿಂದ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಸ್ತುತಿಸಿರುವುದು ವಿಶದವಾಗಿದೆ.

ಅರಿಗೂರ್ತೇ—ಈ ಶಬ್ದವು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು. ಬೇರೆಯೂ ಇಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಅರಿಗೂರ್ತೋಽರಿಷ್ಟದಾತ್ವೇಷು ಸದಾ ಶಬ್ದಿತಃ ಅರಿಣಾಂ ಹನನಾಯೋದ್ಯು-
ಕ್ತೋ ನಾ—ಎಂದರೆ ದಾನಮಾಡದೆ ಇರುವ ಎಂದರೆ ಯಾರಿಗೂ ಏನನ್ನೂ ಕೊಡದಿರುವ ಲೋಭಿಗಳ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಶಬ್ದಮಾಡುವ ಎಂದರೆ ನಿಂದಿಸುವ ಎಂದೂ ಅಥವಾ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡಲು ಉದ್ಯುಕ್ತ ನಾದ ಎಂದೂ ಇನ್ನೊಂದು ಅರ್ಥವೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆಂದು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಸೂರಿಃ—ಸೂರಿಶಬ್ದವು ಸ್ತೋತ್ರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೧೯) ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡತಕ್ಕವನು ಎಂದರ್ಥ. ಮತ್ತು ಯಾಸ್ಕರು—

ಇಹೇಹ ಜಾತಾ ಸಮವಾವಶೀತಾನುರೇಷಸಾ ತೆನ್ನಾ ೩ ಸಾಮಭಿಃ ಸ್ತೈಃ |

ಜಿಷ್ಣುರ್ವಾಮನ್ಯಃ ಸುಮುಖಸ್ಯ ಸೂರಿದಿವೋ ಅನ್ಯಃ ಸುಭಗಃ ಪುತ್ರ ಊಹೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೮೧-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿರುವ ಸೂರಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಈರಯಿತಾ ಎಂದರೆ ಪ್ರೇರಯಿತಾ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು. (ನಿ. ೧೨-೩) ಭಾಷ್ಯಕಾರರೂ ಈ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪರಿಗ್ರಹಿಸಿ ಸೂರಿಃ ಎಂದರೆ ಪ್ರೇರಯಿತಾ ಅಯಂ ವರುಣಃ—ಪ್ರೇರಕನಾದ ವರುಣನು ಎಂದೇ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕಿಯಾ

ಪ್ರೇಷ್ಮಮ್—ಅತಿಶಯೇನ ಪ್ರಿಯಃ ಶ್ರೇಷ್ಠಃ ತಮ್. ಅತಿಶಾಯನೇ ತಮಬಿಷ್ಮನೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಷ್ಮನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರಿಯಸ್ಥಿರ ಸ್ಥಿರ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಿಯ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪ್ರ ಆದೇಶ. **ಪ್ರೇಕೃತ್ಯೈಕಾಚ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರುವುದರಿಂದ ಟಿಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅತಿಥಿಮ್—ಅತ ಸಾತತ್ಯಗಮನೇ. ಧಾತು. ಋತನ್ಯಂಜಿ—(ಉ. ಸೂ. ೪-೪೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಥಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗೃಣೇಷೇ—ಗೃಣ ಶಬ್ದೇ. ಕ್ರಾೃದಿ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಟ್ ಉತ್ತಮವುರುಷ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ ಮಧ್ಯಮವುರುಷ ಏಕವಚನ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಕ್ರಾೃದಿಭ್ಯಃ ಶ್ನಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ನಾವಿಕರಣ. **ಪ್ವಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೦) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಈ ಹಲ್ಯಘೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೩) ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಕರಣದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಈಕಾರಾದೇಶ. ಋಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಣತ್ವ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತುರ್ವಣಿಃ—ತುರ್ವೀ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕ ಅನಿಪ್ರತ್ಯಯ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸತ್—ಅಸ ಭುವಿ. ಧಾತು. ಲೇಟ್. ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್. ಇತಶ್ಚ ಲೋಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತ್ಯ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಲೇಟೋಽಡ್ಯಾಟಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಾ

ಗಮ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗಮ ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸುಕೀರ್ತಿಃ—ತೋಭನಾ ಕೀರ್ತಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುಕೀರ್ತಿಃ ನೆಜ್ಜಾಸುಭ್ಯಾನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪರ್ಷತ್—ಪ್ತ್ಯ ಪಾಲನಪೂರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲೇಟ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್. ಇಕಾರಲೋಪ. ಅಡಾಗಮ. ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಪ್. ಅವನ್ನು ನಿಮಿ ತ್ವೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಋಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ರೇಫನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಸಿಸಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ಯ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

:೦:

ಸಂಹಿತಾವಾಕ:

ಉಪ ನ ಏಷೇ ನಮಸಾ ಜಿಗೀಷೋಷಾಸಾನಕ್ತಾ ಸುದುಘೇನ ಧೇನುಃ |

ಸಮಾನೇ ಅಹನ್ವಿಮಿಮಾನೋ ಅರ್ಕಂ ವಿಷುರೂಪೇ ಪಯಸಿ ಸಸ್ಮಿನ್ನೂಧನ್ |

|| ೪ ||

ಸದವಾಕ:

ಉಪ | ನಃ | ಅ | ಈಷೇ | ನಮಸಾ | ಜಿಗೀಷಾ | ಉಷಸಾನಕ್ತಾ | ಸುದುಘೇನ | ಧೇನುಃ |

ಸಮಾನೇ | ಅಹನ್ | ವಿಮಿಮಾನಃ | ಅರ್ಕಂ | ವಿಷುರೂಪೇ | ಪಯಸಿ | ಸಸ್ಮಿನ್ | ಉಧನ್ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ದೇವಾಃ ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ನಮಸಾ ಹವಿಷಾ ನಮಸ್ಕಾರೇಣ ವೋಪೋಪೇತ್ಯ ಜಿಗೀಷಾ ಸಾಸಾನಾಂ ಜಿಗೀಷಯೇಷೇ ಇಚ್ಛಾಮಿ || ಇಷ ಗತಾನಿತ್ಯಸ್ಯ ವೇಷತೇರ್ನಾ ಗತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥಸ್ಯ ಲಿಟ್ಟುತ್ಪ-
ಮೈಕವಚನ ಇದಂ ರೂಪಂ || ಭಜಾಮಿ | ಕಸ್ಮಿನ್ನಾಲೇ | ಉಷಾಸಾನಕ್ತಾಹನಿ ರಾತ್ರಾ ಚ | ಯದ್ವಾ |
ಅಹೋರಾತ್ರದೇವತೇ ಅಪ್ಯಭಿಗಚ್ಛಾಮಿ | ಗತಾ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಸುದುಘಾ ಧೇನುರಿವ ಸುದೋಗ್ಧೀ
ಧೇನುರ್ಯಥಾ ದೋಹಾಯ ದೋಗ್ಧಗೃಹಮಾಗಚ್ಛತಿ ತದ್ವತ್ | ಕಿಂ ಕುರ್ವನ್ | ಸಸ್ಮಿನ್ ಸಮಾನ
ಉಧನ್ಮೂಧಸ್ಯುತ್ಪನ್ನೇ ವಿಷುರೂಪೇ ನಾನಾರೂಪೇ ಪಯಸಿ ಕ್ಷೀರಘೃತಾದಿಕೇರ್ಕಮರ್ಚನೀಯಮುನ್ನಂ
ಚೆರುಪುರೋಡಾಶಾದಿಕಂ ವಿಮಿಮಾನೋವಿವಿಧಂ ಮಿಮಾನಃ | ಕಸ್ಮಿನ್ನಾಲೇ | ಸಮಾನೇಹನ್ ಪಪ್ಯೇಹನಿ
ಏಕಸ್ಮಿನ್ನೇವಾಹನಿಂ ವದ್ಯವ ನೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಏಕಸ್ಮಿನ್ನೇವಾಹನಿ ಸಮಾನ ಉಧಸ್ಯುತ್ಪನ್ನೇ ನಾನಾರೂಪೇ

ಪಯಸಿ ತ್ವದರ್ಥಂ ಹವಿರ್ವಿಮಿಮಾನ ಉಪಗಚ್ಛಾಮೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ಸಸ್ತನ್ ಸರ್ವಸ್ತನ್ನೂಧಸಿ
ಫಲಾಖ್ಯಕ್ಷೀರೋತ್ಪಾದಕೇ ಯಜ್ಞೇ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಸತಿ ವಿಷುರೂಪೇ ಪಯಸಿ ನಾನಾರೂಪೇ ಸೋಮ-
ಲಕ್ಷಣೋದಕೇಽರ್ಕಮನ್ನಸಾಧನಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ವಿಮಿಮಾನೋಽಹಂ ಯುಷ್ಮಾನಭಿಗಚ್ಛಾಮಿ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಎಲೈ ದೇವತೆಗಳೇ) ಸಮಾನೇ ಅಹನ್—ಒಂದೇ (ಆರನೆಯ) ದಿನದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಸಮಸ್ತಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ |
ಸಸ್ತನ್—ನಮಾನವಾದ (ಒಂದೇ ಅದ) | ಉಧನ್—ಕೆಚ್ಚಲಿನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದುದೂ | ವಿಷುರೂಪೇ—
ನಾನಾ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಹೊಂದುವುದೂ ಆದ | ಪಯಸಿ—ಕ್ಷೀರದಲ್ಲಿ | ಅರ್ಕಂ—ಅರ್ಚನೆಯವಾದ
ಚರ್ಮಾದ್ಯನ್ನವನ್ನು | ವಿಮಿಮಾನಃ—ಮಿಶ್ರಮಾಡತಕ್ಕ ನಾನು | ಜಿಗೀಷಾ—ಪಾಪವನ್ನು ಜಯಿಸುವ ಆಸೆಯಿಂದ |
ಸುದುಘಾ—ಜಿನ್ನಾಗಿ ಹಾಲನ್ನು ಕರೆಯುವ | ಧೇನುಃ ಇವ—ಹಸುವು ದೋಹನಕ್ಕೆ ತಾನಾಗಿಯೇ ಬರುವಂತೆ |
ಉಷಾಸಾನಕ್ತಾ—ಅಹೋರಾತ್ರವೂ | ನಮಸಾ—ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಮತ್ತು ನಮಸ್ಕಾರ ಪೂರ್ವಕವಾ
ಗಿಯೂ | ವಃ—ನಿಮ್ಮನ್ನು | ಉಪ—ಸಮೀಪಿಸಿ | ಏಷೇ—(ನಿಮ್ಮ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯವನ್ನು) ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತೇನೆ-

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ದೇವತೆಗಳೇ, ಯಜ್ಞದ ಆರನೆಯ ದಿನದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಕೆಚ್ಚಲಿನಿಂದ ಲಬ್ಧವಾದುದೂ ಮತ್ತು ನಾನಾ
ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಹೊಂದುವುದೂ ಆದ ಕ್ಷೀರದಲ್ಲಿ ಪೂಜ್ಯವಾದ ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದ್ಯನ್ನವನ್ನು ಮಿಶ್ರ
ಮಾಡತಕ್ಕ ನಾನು ಪಾಪವನ್ನು ಜಯಿಸುವ ಆಸೆಯಿಂದ ಜಿನ್ನಾಗಿ ಹಾಲನ್ನು ಕರೆಯುವ ಹಸುವು ದೋಹನಕ್ಕೆ
ತಾನಾಗಿಯೇ ಬರುವಂತೆ ಅಹೋರಾತ್ರವೂ ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಮತ್ತು ನಮಸ್ಕಾರ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿಯೂ ಸಹ
ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿ ನಿಮ್ಮ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತೇನೆ.

English Translation

I approach you, (deities), with reverence, night and day, in the hope
of overcoming (sin), as (willingly) as a gentle cow (comes to be milked)'
mixing (for you) on the appropriate day the (sacrificial) food, (consisting)
of multiform (preparations) of milk (generated) from the same udder.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದ್ದರೂ ಉಷಾಸಾನಕ್ತಾ ಎಂಬ ದೇವತೆಯನ್ನಲ್ಲದೆ ಇತರ ದೇವತೆ
ಗಳನ್ನೂ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಎಂದರೆ ಸವಸ್ವಿರೂಪದಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿದೆ

ನಮಸಾ—ಹವಿಷಾ ನಮಸ್ಕಾರೇಣ ವಾ | ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದ ಅಥವಾ ನಮಸ್ಕಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ದೇವತೆ
ಗಳಾದ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸಮೀಪಿಸುತ್ತೇನೆಂಬಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಉಷಾಸಾನಕ್ತಾ—ಅಹನಿ ರಾತ್ರೌ ಚ | ಯದ್ವಾ | ಅಹೋರಾತ್ರದೇವತೇ ಅಪ್ಯಭಿಗಚ್ಛಾಮಿ |
ಹಗಲಿನಲ್ಲಿಯೂ ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ, ಅಹೋರಾತ್ರಾಭಿಮಾನಿಗಳಾದ
ಉಷಾಸಾನಕ್ತಾ ಎಂಬ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ, ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಈ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ನಕ್ಷೋಷಾಸಾ ಎಂಬ ರಾತ್ರಿ ಮತ್ತು ಪ್ರಾತಃಕಾಲದ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳು ಆಹ್ವಾನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವರು. ನಕ್ಷೋಷಾಸಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಕರ ವಿವರಣೆಯು ಈ ರೀತಿ ಇರುವುದು—

ಉಷಾಸಾನಕ್ತಾ | ಉಷಾಸಾನಕ್ಷೋಷಾಶ್ಚ ನಕ್ತಾ ಚೋಷಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾ | ನಕ್ಷೇತಿ ರಾತ್ರೀನಾಮಾನಕ್ತಿ ಭೂತಾನ್ಯವಶ್ಯಾಯೇನಾಪಿ ವಾ ನಕ್ತಾವ್ಯಕ್ತವರ್ಣಾ ||

ನಕ್ಷೋಷಾಸಾ, ಉಷಾಸಾನಕ್ತಾ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ಪಠಿಸಿದರೂ, ಅರ್ಥಮಾತ್ರ ಒಂದೇ ಆಗಿರುವುದು. ಉಷಾಃ ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿರುವೆವು. ನಕ್ತಾ ಎಂದರೆ ರಾತ್ರಿಯ ಹೆಸರು. ಏಕೆಂದರೆ, ನಕ್ತಾ ಎಂದರೆ ಅವ್ಯಕ್ತವರ್ಣಾ ಕತ್ತಲೆಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಸ್ತುಗಳು ಅವ್ಯಕ್ತವಾಗಿರುವವು ಎಂದರೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿದೆ ಇರುವುವು. ಆದುದರಿಂದ ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಾತ್ರಿಗೆ ನಕ್ತಾ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಮತ್ತು ಈ ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡಲಸಮರ್ಥವಾಗಿರುವವು. ಆನಕ್ತಿ, ಕ್ಲೇದಯತಿ ಭೂತಾನಿ ಅವಶ್ಯಾಯೇನ ಇತಿ ! ಅಪಿ ವಾನಕ್ತಾ ಅವ್ಯಕ್ತವರ್ಣಾ | ಯಥಾ ಅಹಃ ಸರ್ವಮಭಿವ್ಯಕ್ತರೂಪಂ ಭವತಿ ನ ತಥಾ ರಾತ್ರಿಃ || ಕತ್ತಲೆಯು ಪ್ರಾಣಿಗಳ ವ್ಯಾಪಾರಾದಿಗಳು ಸರಿಯಾಗಿ ನಡೆಯಲು ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದಂತೆ ಅವುಗಳಿಗೆ ತೊಂದರೆ ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಾತ್ರಿಗೆ ನಕ್ತಾ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ಯಾವುದೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣಿಸದಂತೆ ಅವ್ಯಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಕ್ತಾ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತವಸ್ತುಗಳ ರೂಪಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣಿಸುವವು. ರಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಆರೀತಿ ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ರಾತ್ರಿಕಾಲಕ್ಕೆ ನಕ್ತಾ ಎಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು. (ನಿ. ೮-೧೧).

ಉಷಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ಮಾಡಿರುವೆವು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರಷ್ಟೆ. ಆ ವಿವರಣೆಯು ಈ ರೀತಿ ಇರುವುದು—

ವಿಭಾವರೀ, ಸೂದರೀ ಮೊದಲಾದ ಹದಿನಾರು ಶಬ್ದಗಳು ಉಷೋನಾಮ ಶಬ್ದಗಳು (ನಿ. ೨-೧೯) ಮತ್ತು

ಉಷಾಃ ಕಸ್ಮಾದುಚ್ಛೇತಿತಿ ಸತ್ಯಾ ರಾತ್ರೇರಪರಃ ಕಾಲಃ ||

ರಾತ್ರಿಕಾಲದ ತಮಸ್ಸನ್ನು (ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು) ನಿನಾರಣೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಉಷಾಃ ಎಂದು ಹೆಸರು ಎಂದರೆ ರಾತ್ರಿಯ ಅಪರಕಾಲವು, ಕೊನೆಯ ಭಾಗವು. ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವರು.

ಇದಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ ಜ್ಯೋತಿರಾಗಾಚ್ಚಿತ್ರಃ ಪ್ರಕೇತೋ ಅಜನಿಷ್ಠ ವಿಭಾ |

ಯಥಾ ಪ್ರಸೂತಾ ಸನಿತುಃ ಸನಾಯಃ ಏನಾ ರಾತ್ರ್ಯುಷಸೇ ಯೋನಿಮಾರೈಕ್ ||

(ಬು. ಸಂ. ೧-೧೧೩-೧)

ಈ ಬುಕ್ಕಿನ ನಿರುಕ್ತವು—

ಇದಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ ಜ್ಯೋತಿರಾಗಮತ್ | ಚಿತ್ರಂ ಪ್ರಕೇತನಂ ಪ್ರಜ್ಞಾತತ-
ಮಮಜನಿಷ್ಠ ವಿಭೂತತಮಂ ಯಥಾ ಪ್ರಸೂತಾ ಸನಿತುಃ ಪ್ರಸನಾಯ ರಾತ್ರಿರಾದಿತ್ಯಸ್ಯ

ಏವಂ ರಾತ್ರುಷಸೇ ಯೋನಿಮರಿಚತ್ ಸ್ಥಾನಂ | ಸ್ತ್ರೀಯೋನಿರಭಿಯುತ ಏನಾಂ
ಗರ್ಭಃ ||

ಸೂರ್ಯನ ಉತ್ತಮವಾದ ಮತ್ತು ಅತಿಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಬೆಳಕು ಉದಯಿಸುತ್ತಿರುವುದು. ಇಂತಹ ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿರುವ ಉಷಃಕಾಲವು ಆ ಪ್ರಕಾಶದ ನಿರ್ಕೇತನ (ಧ್ವಜದಂತೆ) ದಂತೆ ಬೆಳಕಿಗೆ ಮುಂಚೆಯೇ ತಲೆದೋರುವುದು. ಹೇಗೆಂದರೆ, ಸೂರ್ಯನ ಬೆಳಕು ಹಗಲೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಕಾಶಿಸಿ ಆಸ್ತಮಾನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಾತ್ರಿಗೆ ಯೋನಿಭೂತವಾಗಿ ಎಂದರೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವಂತೆ. ರಾತ್ರಿಯು ತನ್ನ ಅವಸಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಷಃಕಾಲಕ್ಕೆ ಯೋನಿಭೂತವಾಗಿರುವುದು ಎಂದರೆ ಕಾರಣಭೂತವಾಗಿರುವುದು ಯೋನಿಯೆಂದರೆ ಜನ್ಮ ಸ್ಥಾನವು ಹಗಲಿನ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ರಾತ್ರಿಯೂ, ರಾತ್ರಿಯ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಉಷಃಕಾಲವೂ, ಒಂದಾಗುತ್ತಲೊಂದು ಪರಿವರ್ತನರೂಪದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುವು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು. ಆದುದರಿಂದ ಉಷಃ ಎಂದರೆ ರಾತ್ರಿ ಕಳೆದನಂತರ ಸೂರ್ಯೋದಯಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ತಲೆದೋರುವ ಪ್ರಕಾಶವು, ಬೆಳಕು ಎಂದರ್ಥವು.

ಭಾಷ್ಯಕಾರರ (ಸಾಯಣರ) ಅರ್ಥವಿರಣೆಯು-ನಕ್ತಶಬ್ದಃ ಉಷಶಬ್ದಶ್ಚ ಲೋಕೇ ಕಾಲವಿಶೇಷವಾ-
ಚಿನಾ | ಇಹ ತು ತತ್ಕಾಲಾಭಿಮಾನಿವಹ್ಮಿಮೂರ್ತಿದ್ವಯೇ ಪ್ರಯುಜ್ಯೇತೇ | ನಕ್ತೋಷಾಸಾ ನಕ್ತೋಷೋ-
ನಾಮಿಕೇ ವಹ್ಮಿಮೂರ್ತೀ-ಎಂದರೆ ನಕ್ತ (ರಾತ್ರಿ) ಉಷಃ (ಪ್ರಾತಃಕಾಲ) ಎಂಬ ಈ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಲೋಕ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ರಾತ್ರಿ, ಪ್ರಾತಃಕಾಲ ಎಂಬ ಕಾಲವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಅರ್ಥವಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ, ಈ ಶಬ್ದಗಳು ರಾತ್ರಿ ಮತ್ತು ಪ್ರಾತಃಕಾಲಾಭಿಮಾನಿನಿರ್ದೇಶಗಳೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುವು. ಆದುದರಿಂದ ನಕ್ತೋಷಾಸಾ ಅಥವಾ ಉಷಾಸಾನಕ್ತಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ರಾತ್ರಿ ಮತ್ತು ಉಷಃಕಾಲಾಭಿಮಾನಿನಿರ್ದೇಶಗಳಾದ ಅಗ್ನಿಯ ಎರಡುಮೂರ್ತಿ (ರೂಪಗಳು) ಗಳೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ ಸುಪೇಶಸಾ (ಒಳ್ಳೆಯ ರೂಪ ಅಥವಾ ಆಕಾರ ವುಳ್ಳ) ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದು ಏಕೆಂದರೆ ರಾತ್ರಿ ಮತ್ತು ಪ್ರಾತಃಕಾಲಗಳು ಕಾಲ ವಿಭಾಗಗಳಾದ್ದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ರೂಪವಾಗಲೀ ಆಕಾರವಾಗಲೀ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಕಾಲದ ಅಭಿಮಾನಿನಿರ್ದೇಶಗಳೆಂದು ಹೇಳುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ರೂಪವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಬಹುದು ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಆ ರೀತಿ ನಿರ್ದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಆಕಾಲಗಳ ಅಭಿಮಾನಿನಿರ್ದೇಶಗಳನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು, ನಕ್ತೋಷಸಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿರುವ ಪಕಾರವು ಛಂದಸ್ಸಿನ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ದೀರ್ಘವಾಗಿರುವುದು.

ಸುದುಘೇವ ಧೇನುಃ ದೇವತೆಗಳನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ನಿಮ್ಮ ಸಮಾಸಕ್ಕೆ ಬರಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತೇನೆಂದು ಋಷಿಯು ಹೇಳುವಾಗ ಅದಕ್ಕೊಂದು ಉಪಮಾನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವನು. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹಾಲುಕರೆಯುವ ಹಸುವು ಸಾಯಂಕಾಲ ವಾಗುತ್ತಲೇ ಹೊರಗೆ ಮೇಯುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ತನ್ನ ಯಜಮಾನನ ಮನೆಗೆ ಬರುವಂತೆ ಎಂದು ಉಪಮಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವುದು.

ಈಷೇ-ಈಷೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಇಷ ಗತೌ ಎಂಬ ಗತ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಇಷ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ, ಅದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಈಷ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಬಹುದೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ವಿವರಣೆ ಇದೆ. ಈಷೇ ಎಂದರೆ ಇಚ್ಛಾಮಿ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೇನೆ ಅಥವಾ (ನಿಮ್ಮ) ಸಮಾಸಕ್ಕೆ ಬರಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದರ್ಥವು.

ಸಮಾನೇ ಪೆಯೆಸಿ ಉಧನ್ ವಿಷುರೂಪೇ—ಈ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದು. ಒಂದೇ ದಿವಸದಲ್ಲಿ ಕರೆದ ಹಾಲಿನಿಂದ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಹಾಲು, ಮೊಸರು, ತುಪ್ಪ, ಹವಿಸ್ಸು ಮೊದಲಾದವು ಎಂದು ಒಂದು ಅರ್ಥವೂ, ಪೇರವೇ ಫಲವಾಗಿವುಳ್ಳ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಪಯೋವಿಕಾರಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಎಂದರೆ (ಗವಾಶಿರ, ದಧ್ಯಾಶಿರ ಮೊದಲಾದ) ಸೋಮರಸಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಎಂದು ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥವೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂದರೆ—ಎಲ್ಲಾ ಗೋವುಗಳ ಸ್ತನಗಳಿಂದಲೂ ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ಹಾಲು ಒಂದೇಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾದರೂ ಅವು ಹಾಲು, ಮೊಸರು, ತುಪ್ಪ ಮೊದಲಾದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ರೂಪಗಳನ್ನು ಹೊಂದುವುದು. ಈ ವಿಧವಾದ ಪಯೋವಿಕಾರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಚರುವು ಪುರೋಡಾಶಾದಿರೂಪವಾದ ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಸೋಮರಸಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಾ ನಿಮ್ಮ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಬರುವೆನು ಎಂದು ಶುಷಿಯು ನರ್ಚಿಸಿರುವನು.

ವಿಷುರೂಪೇ—ನಾನಾರೂಪೇ | ನಾನಾರೂಪಗಳುಳ್ಳ ಎಂದರೆ ಹಾಲು ಒಂದೇ ಆದರೂ ಅದರಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ವಸ್ತುಗಳು, ಹಾಲು, ಮೊಸರು, ತುಪ್ಪ ಎಂದು ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿರುವುವು.

ಅರ್ಕಂ—ಅನ್ನಸಾಧನಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಅರ್ಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ನವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವರು. ಯಾಸ್ಕರು ತಮ್ಮ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ—

ಅರ್ಕೋ ದೇವೋ ಭವತಿ ಯದೇನಮರ್ಚಂತಿ |

ಅರ್ಕೋ ಮಂತ್ರೋ ಭವತಿ ಯದನೇನಾರ್ಚಂತಿ |

ಅರ್ಕಮನ್ನಂ ಭವತ್ಯರ್ಚತಿ ಭೂತಾನಿ |

ಅರ್ಕೋ ವೃಕ್ಷೋ ಭವತಿ ಸಂವೃತ್ತಃ ಕಟುಕಿಮ್ನಾ |

(ನಿ. ೫-೪)

ಎಂದು ಅರ್ಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಎಂದರೆ—(೧) ದೇವಃ | ತಾವತ್ಸರ್ವ ಏನಾರ್ಕ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ ಯೇತ್-ಯಸ್ಮಾತ್ ಏನಂ ದೇವಂ ಅರ್ಚಂತಿ ಸ್ತೋತಾರಃ | ಅರ್ಕ ಎಂದರೆ ದೇವತೆಯು ಏಕೆಂದರೆ ಇದರಿಂದ ಭಕ್ತ ಯಾರನ್ನು ಪೂಜಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವರೋ ಅಂತಹ ವ್ಯಕ್ತಿ ಅಥವಾ ದೇವನು, ಎಂದರೆ ಭಕ್ತನು ಪೂಜಿಸುವ ವಸ್ತುವಿಗೆ (ದೇವತೆಗೆ) ಅರ್ಕವೆಂದು ಹೆಸರು.

(೨) ಅರ್ಕೋ ಮಂತ್ರೋ ಭವತಿ | ಯೇತ್ ಯಸ್ಮಾತ್ ಅನೇನ ಮಂತ್ರೇಣ ಅರ್ಚಂತಿ ಸ್ತೋತಾರಃ ತಸ್ಮಾದರ್ಕಃ | ಅರ್ಕವೆಂದರೆ ಮಂತ್ರವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುವುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರು ಇದರಿಂದ (ಅರ್ಕದಿಂದ, ಋಕ್ಕಿನಿಂದ, ಮಂತ್ರದಿಂದ) ದೇವತೆಯನ್ನು ಅರ್ಚಿಸುವರು. ಅದುದರಿಂದ ಅರ್ಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಂತ್ರವೆಂದೂ ಹೆಸರು.

(೩) ಅರ್ಕಮನ್ನಂ ಭವತಿ | ತದ್ಧಿ ಅರ್ಚತಿ ಭೂತಾನಿ, ಯೋ ಹಿ ಪೂಜ್ಯಃ ತಸ್ಯಾನ್ನಮಹಿ ಸಂಸ್ಕಾರವಿಶೇಷೇಣ ಸಂಸ್ಕೃತಂ ಪೂಜಾಯಾಂ ಕ್ರಿಯತೇ, ಪೂಜ್ಯಂ ಚ ಸರ್ವಸ್ಯೈವಾನ್ನಂ | ಅರ್ಕವೆಂದರೆ ಅನ್ನವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುವುದು. ಅನ್ನವು (ಆಹಾರವು) ಸಮಸ್ತಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಆವಶ್ಯಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅನ್ನ

ವನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಅದರದಿಂದ ಗೌರವಿಸಿ ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವರು. ಎಂದರೆ ಎಲ್ಲರೂ ಪ್ರೀತ್ಯಾದರಗಳಿಂದ ಗೌರವಿಸಿ ಬಯಸುವುದರಿಂದ ಅರ್ಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ವವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುವುದು.

(೪) ಅರ್ಕೋ ವೃಕ್ಷೋ ಭವತಿ ಯ ಏಷ ಪ್ರಸಿದ್ಧಃ | ಸಂವೃತ್ತಃ ಹಿ ಸಂಗತಃ ಸಂನ್ಯಾಪ್ತಃ ಕಟುಕಿನ್ನಾ ಕಟುಕಭಾವೇನ ಭವತಿ | ಇನ್ನು ಅರ್ಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಒಂದುವಿಧವಾದ ವೃಕ್ಷವೆಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷವೆಂದರೆ ಎಕ್ಕದ ಗಿಡವೆಂದು ಕರ್ನಾಟಕ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುವರು. ಇದರ ಸಮಿತ್ತುಗಳನ್ನು ಹೋಮಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದರಿಂದಲೂ, ಇದನ್ನು ಔಷಧಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ರೂಢಿಯಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅರ್ಕವೃಕ್ಷವು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದ ವಸ್ತುವಾಗಿದೆ. ಇದು ಕಹಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕಟುಕಿನ್ನಾ ಎಂದು ಹೇಳುವರು.

ಅರ್ಕಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆಯ ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಯಾಸ್ಕರು ಗಾಯಂತ್ರಿ ತ್ವಾ ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು ಅದು ಇಲ್ಲಿ ಅನಾನೃತ್ಯಕವಾದ್ದರಿಂದ ವಿವರಿಸಿಲ್ಲ. (ಋ. ಸಂ. ಭಾಗ ೨ ಪೇಜುಗಳು 385ನ್ನು ನೋಡಿ).

॥ ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ॥

ಈರ್ಷೇ—ಇಷ ಗತೌ ಧಾತು. ಛಂದಸಿಲುಜ್ಲಿಂಜಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಟಃ. ಉತ್ತಮವುರೂಪ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಿಗೀಷಾ—ಜೇತುಮಿಚ್ಛಾ ಜಿಗೀಷಾ ತಯಾ. ಜಿ ಜಯೇ ಧಾತು. ಧಾತೋಃ ಕರ್ಮಣಃ ಸಮಾನ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧ ೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಚ್ಛಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸನ್. ಸನ್ಯಜಿಗೀಷಾ ಸೂತ್ರದಿಂದ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಜ್ಜ ನಗಮಾಂ ಸನಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನ್ ಪರವಾದಾಗ ಧಾತುವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಸನ್‌ಲಿಟೋರ್ಜೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವ. ಅಪ್ರತ್ಯಯಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನ್ನಂತದ ಮೇಲೆ ಆಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಟಾಪ್. ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಉಷಾಸಾನಕ್ತಾ—ಉಷಾಶ್ಚ ನಕ್ತಂ ಚ. ಉಷಾಸೋಷಸಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೩೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಂದ್ವದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ಉಷಾಸಾದೇಶ. ದೇವತಾದ್ವಂದ್ವೇ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಭಯಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಅಹನ್—ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಪ್ತಮೀಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ನ ಜಿ ಸಂಬುದ್ಧೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿಮಿಮಾನಃ—ಮಾಜ್ ಮಾನೇ. ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶಾನ್‌ಚಾದೇಶ. ಶ್ಲವಿಕರಣ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತು ನಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಭೃಗಾಮಿತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ವ. ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ

(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾದಿಸಮಾಸವಾದಾಗ ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಷುರೂಪೇ—ವಿಷು ನಾನಾ ರೂಪಾಣಿ ಯಸ್ಯ ತತ್- ತಸ್ಮಿನ್. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಉತ ನೋ ಽ ಬುಧ್ನೋ ಮಯಸ್ತಃ ಶಿಶುಂ ನ ಪಿಪ್ರುಷೀವ ವೇತಿ
ಸಿಂಧುಃ |

ಯೇನ ನಸಾತಮುಪಾಂ ಜುನಾಮು ಮನೋ ಜುವೋ ವೃಷಣೋ ಯಂ
ವಹಂತಿ || ೫ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಉತ | ನಃ | ಅಹಿಃ | ಬುಧ್ನೋ | ಮಯಃ | ಕರಿತಿ | ಕಃ | ಶಿಶುಂ | ನ | ಪಿಪ್ರುಷೀವ | ವೇತಿ | ಸಿಂಧುಃ |
ಯೇನ | ನಸಾತಂ | ಅಪಾಂ | ಜುನಾಮು | ಮನಃಜುವಃ | ವೃಷಣಃ | ಯಂ | ವಹಂತಿ || ೫ ||

ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ

ಉತಾಪಿ ಚ ನೋಽಸ್ಮಾಕಮಹಿರಂತರಿಕ್ಷಗಾಮ್ಯಹಂತಾ ನಾಹಿನೋ ವಾಹನ್ಯಮಾನೋ ವೈತ-
ನ್ನಾಮಕೋ ದೇವಃ ಸ ಏವ ಬುಧ್ನೋಃ | ಬುಧ್ನಂ ಬಂಧಕಮಂತರಿಕ್ಷಂ | ತದರ್ಹತೀತಿ ಬುಧ್ನೋಽಂತೆ-
ರಿಕ್ಷಜಾಯೇತನ್ನಾಮಕೋ ದೇವೋ ಮಯಃ ಸುಖಂ ಕಃ | ಕರೋತು || ಕರೋತೇರ್ಲಜಃ ರೂಪಂ ||
ಕಿಂಚಿ ಪಿಪ್ರುಷೀ | ಇವಶಬ್ದ ಏವಾರ್ಥಃ ಪೂರಣೋ ವಾ | ಅಸ್ಮಾನೈಸೇನಾಪ್ಯಾಯಂತೀ ಸಿಂಧುರ್ನಾಮು
ನದೀ ವೇತು | ಅಗಚ್ಛತು | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಶಿಶುಂ ನ ಯಥಾ ಶಿಶುಂ ಪ್ಯಾಯಂತೀ ಗೌರ್ಗಚ್ಛತಿ
ತದ್ವತ್ | ಅಪಾಂ ನಸಾತಮುದಕಾನಾಮಸಾತಯಿತಾರಂ ವರ್ಷಕಮೇತನ್ನಾಮಕಂ ಯದ್ವೋದಕಾನಾಂ
ನಸ್ತಾರಂ ತೃತೀಯಂ ಪುತ್ರಂ | ಅದ್ಭ್ಯ ಓಷಧಿವನಸ್ತತಯಃ ತೇಭ್ಯೋಽಗ್ನಿರಿತಿ ನಪ್ತೃತ್ವಂ | ತಾದೃಶ-
ಮಗ್ನಿಂ ಜುನಾಮು | ಸ್ತುತಿಭಿಃ ಸಂಗಚ್ಛೇಮ || ಜು ಇತಿ ಸೌತ್ರೋ ಧಾತುರ್ಗತ್ಯರ್ಥಃ || ಯಂ ದೇವಂ
ಮನೋಜುವೋ ಮನೋವೇಗಾ ವೃಷಣೋ ವರ್ಷಕಾ ಮೇಘಾ ಅಶ್ವಾ ವಹಂತಿ ಸ ಸುಖಂ ಕರೋತು ||

! ಶತಿಸದಾರ್ಥ !

ಉತ—ಮತ್ತು | ಅಹಿರ್ಬುಧ್ನೈಃ—ಅಂತರಿಕ್ಷಸಂಚಾರಿಯಾದ ಅಹಿರ್ಬುಧ್ನೈಃ ದೇವತೆಯು | ನಃ—ನಮಗೆ | ಮಯೇಃ—ಸುಖವನ್ನು | ಕಃ—ಉಂಟುಮಾಡಲಿ | ಯಂ—ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಮನೋಜುವಃ—ಮನೋವೇಗದಂತೆ ವೇಗವುಳ್ಳವೂ | ವೃಷಣಃ—ವರ್ಷಕಗಳೂ ಆದ ಮೇಘಗಳು ಅಥವಾ ಅಶ್ವಗಳು | ವಹಂತಿ—ವಹಿಸಿ ತರುತ್ತವೆಯೋ | ತಂ ಅಸಾಂ ನಪಾತಂ—ಅಂತಹವನೂ ಮತ್ತು ಅಪ್ಸುಗಳ ಪಾತ್ರನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಯೇನ—ಯಾವ ದೇವತೆಯ ಸಹಾಯದಿಂದ | ಜುನಾಮ—ಸ್ತುತಿಯುಕ್ತರಾಗಿ ಸಮೀಪಿಸುತ್ತೇವೆಯೋ ಅಂತಹ ದೇವತೆಯೂ ನಮಗೆ ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡಲಿ | ಪಿಪ್ಪುಷೀ ಇವ—ನಮ್ಮನ್ನು (ಸರ್ವದಾ) ಪೋಷಿಸುವವಳೇ ಆದ | ಸಿಂಧುಃ—ಸಿಂಧುದೇವತೆಯೂ | ಶಿತುಂ ನ—ವತ್ಸವನ್ನು (ಕರುವನ್ನು) ತೃಪ್ತಿಸದಿಸಲು ಹೋಗುವ ಗೋವಿನಂತೆ | ವೇತಿ—ನಮ್ಮ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅಂತರಿಕ್ಷ ಸಂಚಾರಿಯಾದ ಅಹಿರ್ಬುಧ್ನೈಃ ದೇವತೆಯು ನಮಗೆ ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡಲಿ. ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮನೋವೇಗದಂತೆ ವೇಗವುಳ್ಳವೂ, ವರ್ಷಕಗಳೂ ಆದ ಮೇಘಗಳು (ಅಥವಾ ಅಶ್ವಗಳು) ವಹಿಸಿ ತರುತ್ತವೆಯೋ ಅಂತಹವನೂ ಮತ್ತು ಅಪ್ಸುಗಳ ಪಾತ್ರನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಯಾವ ದೇವತೆಯ ಸಹಾಯದಿಂದ ಸ್ತುತಿಯುಕ್ತರಾಗಿ ಸಮೀಪಿಸುತ್ತೇವೆಯೋ ಅಂತಹ ದೇವತೆಯೂ ನಮಗೆ ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡಲಿ. ನಮ್ಮನ್ನು ಸರ್ವದಾ ಪೋಷಿಸುವವಳೇ ಆದ ಸಿಂಧುದೇವತೆಯೂ ಸಹ ವತ್ಸವನ್ನು ತೃಪ್ತಿಸದಿಸಲು ಹೋಗುವ ಗೋವಿನಂತೆ ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ನಮ್ಮನ್ನು ತೃಪ್ತಿಸದಿಸಲಿ.

English Translation

May Ahirbudhnya grant us happiness: may Sindhu come, nourishing us as a (cow her) calf, whereby we may propitiate the grandson of the waters* (Agni), whom the clouds, swift as thought, convey.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಹಿಃ ಬುಧ್ನೈಃ--ಅಹಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಮೂವತ್ತು ಮೇಘನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ, (ನಿ. ೨-೨೧) ನೂರೊಂದು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೪) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಬುಧ್ನಮಂತರಿಕ್ಷಂ ಬದ್ಧಾ ಅಸ್ಮಿನ್, ಧೃತಾ ಅಸ ಇತಿ ವಾ | ಬದ್ಧಾ ಅಸ್ಮಿನ್ ಧೃತಾಃ ಪ್ರಾಣಾ ಇತಿ (ನಿ. ೧೦-೪೪) ಎಂದರೆ ಬುಧ್ನಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಂತರಿಕ್ಷವೆಂದರ್ಥವು. ಏತಕ್ಕಿಂದರೆ, ಈ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ನೀರು ಮೇಘರೂಪದಿಂದ ಕಟ್ಟಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಅಥವಾ ಧರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಅದ್ದರಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷಕ್ಕೆ ಬುಧ್ನವೆಂದು ಹೆಸರು ಅಥವಾ ಪ್ರಾಣಗಳು ಧರಿಸಲ್ಪಡುವ ಶರೀರಕ್ಕೂ ಬುಧ್ನ ಎಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಯಾಸ್ಮರು ನಿರ್ವಚನವನ್ನಾ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು,

ಅಹಿರ್ಬುಧ್ನೈಃ | ಯೋಽಹಿಃ ಸ ಬುಧ್ನೈಃ ಬುಧ್ನಮಂತರಿಕ್ಷಂ ತನ್ನಿವಾಸಾತ್ ||

(ನಿ. ೧೦-೪೪)

ಅಹಿರ್ಬುಧ್ನೈಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ-ಬುಧ್ನಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇರುವ ಅಂತರಿಕ್ಷವೆಂಬ ಅರ್ಥವೇ ಅಹಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಇರುವುದು. ಆ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿ ಇರುವ ದೇವತೆಗೆ ಅಹಿರ್ಬುಧ್ನೈನೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಯಾಸ್ಮರು, ಹೇಳಿ ಅದರ ಸಮರ್ಥನೆಗಾಗಿ

ಮಾ ನೋಽಹಿರ್ಬುಧ್ನ್ಯೋ ರಿಷೇ ಧಾನ್ಯಾ ಯಜ್ಞೋ ಅಸ್ಯ ಸ್ಥಿಧದೃತಾಯೋಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೩೪-೧೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ತನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಈ ಅಹಿರ್ಬುಧ್ನ್ಯ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ೧-೮೬-೫ ; ೨-೩೧-೬ ; ೫-೪೧-೧೬ ; ೬-೪೯-೧೪ ; ೬-೫೦-೧೪ ; ೭-೩೫-೧೩ ; ೭-೩೮-೫ ; ೧೦-೬೪-೪ ; ೧೦-೬೬-೧೧ ; ೧೦-೯೨-೧೨ ; ೧೦-೯೩-೫ ಎಂಬ ಋಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು. ಕೆಲವು ಕಡೆ ಈ ದೇವತೆಯ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಅಜ ಏಕಪಾತ್ ಎಂಬ ದೇವತೆಯ ಹೆಸರೂ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ಅಹಿರ್ಬುಧ್ನ್ಯ ಎಂದರೆ ಸಮುದ್ರದ ಅಥವಾ ಪಾತಾಳಲೋಕದ ಸರ್ಪವೆನ್ನು ಬಹುದು. ಈ ಹೆಸರು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ನಿಶ್ಚೇದೇವತಾಕವಾದ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಒಟ್ಟು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಈ ದೇವತೆಯ ಹೆಸರು ಹನ್ನೆರಡು ಸಲ ಮಾತ್ರ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದು. ಐದು ಸಲ ಅಜಏಕಪಾದದೊಡನೆಯೂ, ಮೂರು ಸಲ ಅಪಾಂನಪಾತನೊಡನೆಯೂ ಮೂರು ಸಲ ಸಮುದ್ರದೊಡನೆಯೂ ಎರಡು ಸಲ ಸವಿತೃವಿನೊಡನೆಯೂ ಹೇಳಿದೆ. ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ಜತೆಯಲ್ಲಲ್ಲದೆ ಈ ಹೆಸರು ಒಂದೇ ಮೂರು ಋಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ (ಋ. ಸಂ. ೫-೪೧-೧೬ ; ೭-೩೪-೧೬, ೧೭) ಮಾತ್ರ ಬಂದಿರುವುದು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಈ ದೇವತೆಯ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ದೇವತೆಯೆಂದರೆ ಅಜ ಏಕಪಾತ್ ಅಥವಾ ಅಪಾಂನಪಾತ್. ಅಜಏಕಪಾತ್ ಮತ್ತು ಅಹಿರ್ಬುಧ್ನ್ಯ ಇವೆರಡೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅಕ್ಕಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಜೋಡಿಸಿದಂತಿರುತ್ತವೆ. ಅಹಿರ್ಬುಧ್ನ್ಯನು ಅಂತರಿಕ್ಷದ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನೆಂದೇ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೫-೪) ಪರಿಗಣಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಪ್ರವಾಹದ ತಳದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವ, ನೀರಿನಲ್ಲೇ ಜನಿಸಿದ ಸರ್ಪವನ್ನೂ ಗಾನದಿಂದ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಋ. ಸಂ. ೭-೩೪-೧೬ ; ೧೦-೯೩-೫ ಋಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಈ ದೇವತೆಯು ಆಕಾಶದ ಜಲರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಸೂಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಋ. ಸಂ. ೭-೩೪-೧೭ ರಲ್ಲಿ ಅವನನ್ನು ಪೂಜಿಸುವವರನ್ನೂ ಹಿಂಸಿಸಬಾರದೆಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿದೆ. ಋ. ಸಂ. ೫-೪೧-೧೬ರಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ವಿಷಯದ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿದೆ. ಈ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ

ಅವನ ಸ್ವಭಾವದಲ್ಲಿ ದೌಷ್ಠ್ಯವಡಗಿದೆಯೆಂದು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಹಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ವೃತ್ತನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ವೃತ್ತನೂ ಇದೇ ರೀತಿ ನೀರನ್ನು ಆವರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದನು. ನೀರು ಅವನನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ ಹರಿಯಿತು. ಅಥವಾ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ವಾಯುಮಂಡಲದ ತಳದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದನು ಎಂದು ವರ್ಣನೆ ಇದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಹಿರ್ಬುಧ್ನ್ಯ, ಅಹಿರ್ವೃತ್ತ ಈ ಇಬ್ಬರೂ ಒಂದೇ ಆಗಿದ್ದರೆಂಬ ಭಾವನೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿದೆ. ಅಹಿರ್ಬುಧ್ನ್ಯನು ಕ್ರಮೇಣ ದೇವತೆಯೆಂಬ ಭಾವನೆ ಬಂದರೂ, ಅವನ ದುಷ್ಪ್ರಭಾವ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ (ತೈ. ಸಂ. ೪-೪-೧೦-೩) ಪ್ರೋಷ್ಯಪದಾನಕ್ಷತ್ರಮಜ ಏಕಪಾದೇವತಾ ಪ್ರೋಷ್ಯಪದಾನಕ್ಷತ್ರ ಮಹಿರ್ಬುಧ್ನಿಯೋ ದೇವತಾ—ಪೂರ್ವಾಭಾದ್ರನಕ್ಷತ್ರಕ್ಕೆ ಅಜ ಏಕಪಾತ್ ಎಂಬ ದೇವತೆಯು ಅಧಿಪತಿಯೆಂದೂ, ಉತ್ತರಾಭಾದ್ರನಕ್ಷತ್ರಕ್ಕೆ ಅಹಿರ್ಬುಧ್ನ್ಯನು ದೇವತೆಯೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ. ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಹಿರ್ಬುಧ್ನ್ಯ ಎಂಬುದು ರುದ್ರನ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಮಯಃ—ಮಯಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಶಿಂಬಾತಾ, ಶತೆರಾ ನೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತು ಸುಖನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮಯಃ ಎಂದರೆ ಸುಖವು ಎಂದರ್ಥ. (ನಿ. ೩-೯)

ಶಿಶುಂ ನ ಸಿಪ್ರ್ಯಷೀ—ಗೋವು ತನ್ನ ಕರುವನ್ನು ಹಾಲನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಪೋಷಿಸುವಂತೆ ಎಂದು ಸಿಂಧುನದಿಗೆ ಉಪಮಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಎಂದರೆ ಗೋವು ತನ್ನ ಕರುವಿಗೆ ಹಾಲನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಕಾಪಾಡುವಂತೆ ಸಿಂಧು ನದಿಯು

ಜನರಿಗೆ ಕೃಷ್ಯಾದಿಕೆಲಸಗಳಿಗೂ ಅನ್ನ ಪಾನಾದಿಗಳಿಗೂ ಸಮೃದ್ಧಿಯಾದ ನೀರನ್ನು ಒದಗಿಸಿ ಕೊಟ್ಟು ಕಾಪಾಡುವುದೆಂಬ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವೇನೆಂದರೆ ಒಂದು ಹೆಸುವು ತನ್ನ ಒಂದು ಕರುವಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಕ್ಷೀರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಪೋಷಿಸುವುದು. ಆದರೆ ಸಿಂಧುನದಿಯು ಅನೇಕ ಜನಗಳಿಗೆ ಪೋಷಣೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು.

ಸಿಂಧುಃ—ಸಿಂಧುಶಬ್ದವು ನದೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ (ನಿ. ೨-೨೪) ಸಿಂಧುವೆಂದರೆ ಸ್ಯಂಧನಶೀಲಾ—ಹರಿಯುವ, ಪ್ರವಹಿಸುವ ನದಿಯೆಂದರ್ಥವು. ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ,

ಸುದೇವೋ ಅಸಿ ವರುಣ ಯಸ್ಯ ತೇ ಸಪ್ತ ಸಿಂಧವಃ |

ಅನುಕ್ಷರಂತಿ ಕಾಕುದಂ ಸೂಮ್ಯಂ ಸುಷಿರಾಮಿವ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೬೯-೧೨)

ತಮೂ ಷು ಸಮನಾ ಗಿರಾ ಪಿತ್ಯಾಣಾಂ ಚ ಮನ್ಮಥಿಃ |

ನಾಭಾಕಸ್ಯ ಪ್ರತಸ್ತಿಭಿಯೌ ಸಿಂಧೂನಾಮುಪೋದಯೇ ಸಪ್ತಸ್ತಸಾ ಸ ಮಧ್ಯಮೋ ನಭಂತಾ—ಮನ್ಯಕೇ ಸಮೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೪೧-೨)

ಇತ್ಯಾದಿಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸಿಂಧು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತಿರುವ ನದಿಗಳೆಂದೂ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಉತೆ ನೋ ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಯುನಲ್ಲಿಯೂ ಮತ್ತು,

ಅಮಂದಾನ್ನೋಮಾನ್ತ ಭರೇ ಮನೀಷಾ ಸಿಂಧಾವಧಿ ಕ್ಷಯತೋ ಭಾವ್ಯಸ್ಯ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೬-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಂಧೂನದಿಯೆಂದೂ,

ಶ್ರೋತು ನಃ ಶ್ರೋತುರಾತಿಃ ಸುಶ್ರೋತುಃ ಸುಕ್ಷೇತ್ರಾ ಸಿಂಧುರದ್ಭಿಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೨-೬)

ಇಂದ್ರೋ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಸಿಂಧುರದ್ಭಿರಾದಿತ್ಯೇನೋ ಅದಿತಿಃ ಶರ್ಮ ಯಂಸತ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೫೪-೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಜಲಾಭಿನಾನಿ ದೇವತೆಯೆಂದೂ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು.

ಅಸಾಂ ನಸಾತಂ—ಅಸಾಂ ಉದಕಾನಾಂ ನಸಾತಂ ನಸಾತಯಿತಾರಂ ತಾಸಾಂ ನಪ್ತಾರಂ ವಾ ಅಗ್ನಿಂ | ಅಧ್ಭ್ಯ ಓಷಧಿವನಸ್ಪತಯಃ ತಾಭ್ಯಃ ಅಗ್ನಿಃ ಇತ್ಯೇಷಾಂ ನಪ್ತೌತ್ವಮಗ್ನೇಃ | ಉದಕಗಳಿಂದ ಓಷಧಿವನಸ್ಪತಿಗಳು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಅವುಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಜನಿಸುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಗೆ (ಉದಕಗಳ ಪೌತ್ರ) ಅಸಾಂ ನಸಾತ್ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ನಸಾತ್—ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪುತ್ರನೆಂದೂ ಪೌತ್ರನೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಆದರೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ನಸಾದಿತ್ಯೇನೆಂತರಾಯಾಃ ಪ್ರಜಾಯಾ ನಾಮಧೇಯಂ | ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪುತ್ರನಲ್ಲದೆಂದೂ ಪೌತ್ರಾದಿಗಳೆಂದೂ ಈ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೮-೫) ಮತ್ತು ತನೂನಸಾತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಅಪಃ ಅತ್ರ ತನ್ಮ ಉಚ್ಯಂತೇ | ತತಾ ಅಂತರಿಕ್ಷೇ

ತಾಭ್ಯಃ ಓಷಧಿವನಸ್ಪತಯಃ ಜಾಯಂತೇ ಓಷಧಿವನಸ್ಪತಿಭ್ಯ ಏಷ ಜಾಯತೇ | ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ ಉದಕಗಳ ಪೌತ್ರನೆಂದೂ ಮತ್ತು ಶಾಕಪೂಣಿಯ ಮತದಂತೆ ಅಗ್ನಿಯ ಪರ್ಯಾಯನಾಮವೆಂದೂ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಅನಂತರಂ ಪ್ರೇಜಾಮಾಹುರ್ನಸಾದಿತಿ ಕೃಪಣ್ಯವಃ |

ನಸಾದಮುಷ್ಯ ಚೈವಾಯಮಗ್ನಿಸ್ತೇನ ತನೂನಸಾತ್ ||

ಎಂದು ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ನುಸರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಇಲ್ಲಿ ಅಪಾಂನಸಾತ್ ಎಂಬುದು ಅಗ್ನಿಪರ್ಯಾಯನಾಮವೇ ಅಥವಾ ಬೇರೆ ದೇವತೆಯ ಹೆಸರೇ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಭಿಪ್ರಾಯಭೇದವಿರುವುದನ್ನು ಅಗ್ನಿರಿತಿ ಶಾಕಪೂಣಿಃ ಎಂಬ ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ವಚನದಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಅಥವಾ ಅಪಾಂ ನ ಸಾತಯಿತಾ ವೈದ್ಯುತಾಗ್ನಿರೂಪೇಣ ಪ್ರವರ್ಷಕತ್ವಾದಿತಿ ಭಾವಃ ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ ವೈದ್ಯುತಾಗ್ನಿಗೆ ಈ ಹೆಸರೆಂದು ಸಾಯಣರು ವಿನರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಅಪಾಂನಸಾತ್ ಎಂಬುದರ ವಿವರಣೆಯು ತನೂನಸಾತ್ ಎಂಬುದರ ವಿವರಣೆಯಂತೆಯೇ ಆಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ತನೂನಸಾದಯಂ ತ್ವೇನ ನಾಮ್ನಾ ಯಚ್ಛತ್ಯಸೌ ತನುಂ |

ನಸಾದಿತಿ ಪ್ರೇಜಾಮಾಹುರಮುತೋಽಸ್ಯ ಚ ಸಂಭವಾತ್ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೩.೧)

ತನ್ನಿಂದ ತಾನೇ ಜುಟ್ಟಿದುದರಿಂದ ತನ್ನ ಪುತ್ರನೇ ಆಗಿ ತನೂನಸಾತ್ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಅನೇಕಕಡೆ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಅಪಾಂನಸಾತ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೂ ಇದೇ ವಿವರಣೆಯು. ಅಥವಾ—

ಅಪಾಂ ನಸಾತಂ | ಜಲಸ್ಯ ನ ಪಾಲಕಂ | ಜಲಸ್ಯ ಶೋಷಕಂ | ಜಲಕ್ಕೆ ನಿರೋಧಿಯಾಗಿ, ಜಲವನ್ನು ಒಣಗಿಸುವವನಾದುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಅಪಾಂನಸಾತ್ ಎಂದು ಹೆಸರು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಋ. ಸಂ. ೧-೨೨-೬ನೆಯ ಋಕ್ಕಿನ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಯಾಸ್ಕರು ಅಪಾಂನಸಾತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವೂ, ತನೂನಸಾತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವೂ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಶಬ್ದಗಳೆಂದು ಹೇಳಿ, ತನೂನಸಾತ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆಜ್ಯ (ಕರಗಿಸಿದ ತುಪ್ಪ) ವೆಂದೂ, ಅಗ್ನಿಯೆಂದೂ ಎರಡುವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. (ನಿ ೧೦-೮ ಮತ್ತು ೮-೫). ಈಗ ಅಪಾಂನಸಾತ್ ಎಂಬ ದೇವತೆಯು ಅಗ್ನಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯೇ, ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿಯ ಅಂಶವೇ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಭಿಪ್ರಾಯಭೇದವಿದೆ. ಋ. ಸಂ. ೧-೧೪೨ನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಆಪ್ರೀದೇವತೆಯಾದ ತನೂನಸಾತ್ ಎಂಬ ದೇವತೆಯ ವಿಷಯವನ್ನು ನಿಮರ್ಶಿಸುತ್ತಾ ಈ ದೇವತೆಯು ಅಗ್ನಿಯ ರೂಪಾಂತರವೆಂದು ಹೇಳಿರುವ ಬೃಹದ್ದೇವತಾ ವಾಕ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಇದೊಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ದೇವತೆಯಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವ ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಆಧಾರಗಳಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭದ ದೆಸೆಯಲ್ಲಿ ಇದೊಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ದೇವತೆಯಂತೆ ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಅನಂತರ ಅಗ್ನಿಯೊಂದಿಗೆ ಐಕ್ಯವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯ ಅಂಶವೆಂದು ಪರಿಗಣಿತವಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಲೂ ಅವಕಾಶವಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ಮತದಂತೆ ಅಪಾಂನಸಾತ್ ದೇವತೆಯೂ, ತನೂನಸಾತ್ ದೇವತೆಯೂ, ಒಂದೇ ಆದುದರಿಂದ ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ವಿವರಣೆಯು ಎರಡು ದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಅಪಾಂನಸಾತ್ ಎಂಬ ದೇವತೆಗೆ ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ಸ್ಥಾನವಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿದರೆ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿರುವ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಅಪಾಂನಸಾತ್ ದೇವತೆಯು ಅನೇಕ ಸಲ ಆಹ್ವಾನಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬ ಅಂಶವು ತಿಳಿದುಬರುವುದು.

ಪ್ರ ನಃ ಪೂಷಾ ಚರಥಂ ವಿಶ್ವದೇವೈರೈಷಾಂ ನಪಾತವತು ವಾಯುರಿಸ್ವಯೇ |

ಆತ್ಮಾನಂ ವಸೋ ಅಭಿ ವಾತಮರ್ಚತ ತದಶ್ವಿನಾ ಸುಹವಾ ಯಾಮುನಿ ಶ್ರುತಂ ||

(ಋ. ಸಂ ೧೦-೯೨-೧೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವದೇವತೆಗಳೊಂದಿಗೆ ಪೂಷನೂ ಅನಂತರ ಅಪಾಂನಪಾತನೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿತನಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಎರಡನೆಯ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೯೨-೨) ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞದ ವರ್ಧಕನೆಂದು ಸ್ತುತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ೬ನೆಯ ಮಂಡಲದ ೭೫ನೆಯ ಸೂಕ್ತದ ೧೩ನೇ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಜವಿಕಪಾತ್ ಅಹಿರ್ಬುಧ್ನೈ, ಸಮುದ್ರ, ಅಪಾಂನ-ಪಾತ್ ಮತ್ತು ಪೃಥ್ವಿ ಎಂಬ ಈ ದೇವತೆಗಳು ಒಟ್ಟಿಗೂ, ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳು ಮೊದಲನೆಯ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ, ನಾಲ್ಕನೆಯ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಮಾತ್ರವೂ ಆಹ್ವಾನಿತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ೬ನೆಯ ಮಂಡಲದ ೫೨ನೆಯ ಸೂಕ್ತದ ೧೪ನೆಯ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಪಾಂನಪಾತನೊಂದಿಗೆ ಇತರದೇವತೆಗಳು ಆಹ್ವಾನಿತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ೬ ಮತ್ತು ೧೨ನೆಯ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಾರ್ಥಿತನಾಗಿದಾನೆ. ಇದರಂತೆ ೨ನೆಯ ಮಂಡಲದ ೩೧ನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿಯೂ ೬ನೆಯ ಮಂಡಲದ ೫೦ನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿಯೂ ಅಗ್ನಿಯನ್ನೂ, ಅಪಾಂನಪಾತನನ್ನೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ನಿರ್ದೇಶನಾಡಿದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಗ್ನಿಯೂ ಅಪಾಂನಪಾತನೂ ಒಂದೇ ದೇವತೆಯೆಂದು 'ತಾದಾತ್ಮ್ಯ'ವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

೨ನೆಯ ಮಂಡಲದ ೫೨ನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ಕೇವಲ ಅಪಾಂನಪಾತದೇವತಾಕವೇ ಆಗಿದೆ. ೧೫ನೆಯ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿದೆಯೇ ಹೊರತು ಉಳಿದ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯವರೆಗೆ ಅಗ್ನಿಯ ಹೆಸರೇ ಇಲ್ಲ. ಆದರೂ ಸಹ ಅಗ್ನಿಪರವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದಾದರೆ ೧೧ ಮತ್ತು ೧೨ನೆಯ ಋಕ್ಕುಗಳು ಮಾತ್ರವಾಗಿವೆ. ಆದರೆ ಅಲ್ಲಿಯ ವರ್ಣನೆಯೂ ಸಹ ಸಾಕ್ಷಾದ್ವಾಗಿ ಅನ್ವಯಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು Bloomfield ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ಈ ರೀತಿ ತನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆ.—

While Agni became more and more conspicuous. Apan Napat seems to have waned in popularity, until he was so far forgotten that a confusion arose concerning the two uses of the expression ಅಪಾಂನಪಾತ್ "the son of the waters" was swallowed up in Agni, a son of the waters as he was occasionally (twice in the Rik) called, since he too, because of his original lightning nature, was supposed to have been born of the rain-clouds. To the same source is to be traced the myth of his hiding in the waters, for this myth probably had no connection originally with Apan Napat, beyond the mere fact that both he and Agni were forms of lightning which, appearing when the thunderstorm was at its height seemed to disappear in the clouds from which they came.

The conclusion seems to be warranted, therefore, that Agni and Apan Napat were once distinct Gods—Gods, of the lightning, who were, however, associated with each other and were much alike in certain particulars and that this association, and resemblance ulti-

mately resulted, possibly at the close of the Vedic Period, in a confusion and union of the two, as a result of which Apan Napat was absorbed by Agni-

(Journal of American Oriental Society Vol. XIX (2) p. 144)

ಮನೋಜುವಾಃ—ಮನ ಇವ ವೇಗಯುಕ್ತಃ | ಮನಸ್ಸಿನಂತೆ ವೇಗವುಳ್ಳವನು. ಮನಸ್ಸು ಎಷ್ಟುದೂರದಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತುವನ್ನಾಗಲಿ ಕ್ಷಣಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಚಿಂತಿಸಬಲ್ಲುದು. ಅದುದರಿಂದ ಬಹುವೇಗವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವಾಗ ಮನೋವೇಗದಂತೆ ವೇಗವುಳ್ಳ ಎಂಬ ಉಪಮಾನವನ್ನು ಹೇಳುವ ರೂಢಿಯು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವುದು.

ಇಂದ್ರನಾಯೋ ಮನೋಜುವಾ ವಿಸ್ರಾ ಹವಂತ ಊತಯೇ | ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷಾ ಧಿಯಸ್ತೀ ||

(ಋ ಸಂ. ೧-೨೩-೩)

ಇತ್ಯಾದಿಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಮನೋಜುವ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ವೃಷಣಃ—ವರ್ಷಕಾ ಮೇಘಾಃ | ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಮೇಘಗಳು ಎಂದು ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆಯು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರತಿಯಾ

ಅಹಿಃ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಅಜಃ ಶ್ರಿಹನಿಭ್ಯಾಂಹ್ರಸ್ವತ್ವ (ಉ ಸೂ. ೪-೫; ೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಇತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಜಾಗಿ ಹ್ರಸ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಡಿತ್ವನಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಟಿಗೆ (ಅನ್) ಲೋಪ. ಅಹಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಬುಧ್ವ್ಯಃ—ಬುಧ್ವನುಹರ್ತೀತಿ ಬುಧ್ವ್ಯಃ ಅರ್ಹಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಾಂದಸ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಕಾರಲೋಪ. ತಿತ್ ಸ್ವರಿತಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕಃ—ಡುಕ್ಯತ್ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಛಂದಸಿ ಲುಜಾಲಜಾಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಜ್. ತಿಪ್ ಬಂದಾಗ ಇತೆಶ್ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ತಿಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಋಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ ರಪರವಾಗಿ ಬಂದಾಗ ಹಲ್ ಜ್ಯಾಭ್ಯೋದೀರ್ಘಾಃ—(ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಪಿಗೆ ಲೋಪ. ರೇಫಕ್ಕೆ ಅವಸಾನನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ವಿಸರ್ಗ. ಛಾಂದಸನಾಗಿ ಅಡಾಗನು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಿಪ್ತುಷೀ—ಓಷ್ಠಾಯೀ ವೈದ್ಧೌ ಧಾತು. ಛಾಂದಸನಾಗಿ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ ಕ್ವಸುಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕ್ವಸು ಆದೇಶ ಲಿಡ್ಯಜೋಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಪೀ ಆದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಉಗಿತಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಪ್. ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯವಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ, ಪೂರ್ವರೂಪ. ಧಾತು ಈಕಾರಕ್ಕೆ ಯಣಾದೇಶ. ಶಾಸಿನಿಸಿಘಸೀನಾಂ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ವೇತಿ—ವೀ ಗತ್ಯಾದಿಸು ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಸಾತಮ್—ನಭ್ರಾಣ್ ನಸಾತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಲೋಪಾಭಾವವು ನಿಸಾತಿತ ವಾಗಿದೆ. ನಜ್ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸಾಮ್—ಉಡಿದಂಸದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪಷ್ಠಿಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜುನಾಮು—ಜು ಗತೌ. ಧಾತು. (ಸೂತ್ರಮಾತ್ರ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ) ಕ್ರ್ಯಾದಿ ಲೋಟ್. ಉತ್ತಮ ವುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ಯತ್ಯಾನ್ನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಏಕರಣಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಹಂತಿ—ಯದ್ಯೇಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತುಪಾಠಃ

ಉತ ನ ಈಂ ತ್ವಷ್ಟಾ ಗಂತ್ವಚ್ಛಾ ಸ್ಮತ್ಸೂರಿಭಿರಭಿಪಿತ್ವೇ ಸಜೋಷಾಃ ।

ಅ ವೃತ್ತಹೇಂದ್ರಚ್ಛರ್ಷಣಿಪ್ರಾಸ್ತುನಿಷ್ವಮೋ ನರಾಂ ನ ಇಹ ಗಮ್ಯಾಃ ॥ ೬ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಉತ | ನಃ | ಈಂ | ತ್ವಷ್ಟಾ | ಅ | ಗಂತ್ವ | ಅಚ್ಛ | ಸ್ಮತ್ | ಸೂರಿಭಿಃ | ಅಭಿಪಿತ್ವೇ | ಸಜೋಷಾಃ |

ಅ | ವೃತ್ತಹಾ | ಇಂದ್ರಃ | ಚರ್ಷಣಿಪ್ರಾಃ | ತುನಿಷ್ವಮಃ | ನರಾಂ | ನಃ | ಇಹ | ಗಮ್ಯಾಃ ॥ ೬ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ತ್ವಷ್ಟಾ ದೇವೋಽಸಿ ನೋಽಸ್ಮಾನಚ್ಛಾಭಿಸ್ರಾಪ್ತುಮೀಮಿದಾನೀಮಿಮಂ ಯಜ್ಞಂ ನಾ ಗಂತ್ವು ।
ಅಗತ್ಯ ಚ | ಸ್ಮತ್ಸಹಾರ್ಥೇ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯೇ ನಾ ವರ್ತತೇ | ಅತ್ರ ಪ್ರಶಂಸಾಯಾಂ | ಪ್ರಶಸ್ತಂ ಯಥಾ
ತಥಾಭಿಪಿತ್ವೇಽಭಿಗಂತವ್ಯೇ ಯಜ್ಞೇ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಸತಿ ಸೂರಿಭಿಃ ಸ್ತೋತ್ರಭಿರ್ಯತ್ಸಿಗ್ಧಿಃ ಸಜೋಷಾಃ
ಸಮಾನಪ್ರೀತಿರ್ಭವತ್ವಿತಿ ಶೇಷಃ | ತಥಾ ವೃತ್ತಹಾ ವೃತ್ತೇಫಾತಿಃ ಚರ್ಷಣಿಪ್ರಾಃ | ಚರ್ಷಣಯೋ
ಮನುಷ್ಯಾ ಯಜಮಾನಾಃ | ಕಾಮೈಸ್ತೇಷಾಂ ಪೂರಕಸ್ತುನಿಷ್ವಮೋ ಬಹುತನೋ ಮಹತ್ತಮ ಇಹಾ-
ಸ್ತಿಸ್ತುರ್ಮಣಿ ನರಾಂ ನೃಣಾಂ ನೋಽಸ್ಮಾಕಮುಕ್ತಗುಣೋಪೇತಃ ಸನ್ನಾ ಗಮ್ಯಾಃ | ಅಗಚ್ಛತು ॥

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಉತ—ಮತ್ತು | ತ್ವಷ್ಟಾ—ತ್ವಷ್ಟಾನಾಮಕದೇವತೆಯು | ನಃ ಅಭಿ—ನಮ್ಮ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ | ಈಂ—ಈ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ | ಆ ಗಂತು—ಬರಲಿ (ಅನಂತರ) ಅಭಿಸಿತ್ತೇ—ಸದ್ಯಃ ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಡುವ ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ | ಸೂರಿಭಿಃ—ಅವನ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳೊಡನೆ | ಸಜೋಷಾಃ—ಸಮಾನವಾದ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿ | ಸ್ಮತ್—ಯಜ್ಞವು ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಲಿ | ಚರ್ಷಣಿಪ್ರಾಃ—ಮಾನವರ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪೂರೈಸುವನೂ | ತುವಿಷ್ಟಮಃ—ಅತ್ಯಂತಮಹತ್ವವುಳ್ಳವನೂ | ವೃತಾಹಾ—ವೃತ್ತಹಂತಕನೂ ಆದ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ಇಹ—ಈ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ | ನರಾಂ ನಃ—ಮಾನವರಾದ ನಮ್ಮನ್ನದ್ದೇಶಿಸಿ | ಆ ಗಮ್ಯಾಃ—ಬರಲಿ.

ಭಾಷಾರ್ಥ

ತ್ವಷ್ಟಾನಾಮಕವಾದ ದೇವತೆಯು ನಮ್ಮ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಈ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬರಲಿ. ಈಗಲೇ ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಡುವ ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅವನ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳೊಡನೆ ಸಮಾನವಾದ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿ ಯಜ್ಞವು ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಲಿ. ಮಾನವರ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪೂರ್ತಿಮಾಡಿ ರಕ್ಷಿಸುವನೂ, ಅತ್ಯಂತ ಮಹತ್ವವುಳ್ಳವನೂ, ವೃತ್ತಹಂತಕನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು ಈ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಮಾನವರಾದ ನಮ್ಮನ್ನದ್ದೇಶಿಸಿ ಬರಲಿ.

English Translation

Or may Twashtri come to this sacrifice, equally well pleased with those who praise (him) at the excellent (rite) at which he is present : may the most potent Indra the protector of man, the destroyer of Vritra, come to the (solemnity) of our leaders.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ತ್ವಷ್ಟವನ್ನೂ ಇಂದ್ರನನ್ನೂ ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ದೇವಶಿಲ್ಪಿಯೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ತ್ವಷ್ಟ ವಿನ ವಿಷಯವನ್ನು ನಾವು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿದ್ದೇವೆ.

ತ್ವಷ್ಟಾ—ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ವರು ತಮ್ಮ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು —

ತ್ವಷ್ಟಾ ತ್ವಷ್ಟಾ ತೂರ್ಣಮಶ್ನುತ ಇತಿ ನೈರುಕ್ತಾಃ | ತ್ವಿಷೇರ್ವಾಸ್ಯಾದ್ವೀಸ್ಮಿ ಕರ್ಮಣಸ್ತುಕ್ಷತೇರ್ವಾ ಸ್ಯಾತ್ಕರೋತಿ ಕರ್ಮಣಃ | ಮಾಧ್ಯಮಿಕಸ್ತುಷ್ಪೇತ್ಯಾಹುರ್ಮಾಧ್ಯಮೇ ಚ ಸ್ಥಾನೇ ಸಮಾಮ್ನಾತಃ | ಅಗ್ನಿ ರಿತಿ ಶಾಕಪೂಜಿಃ ||

(ನಿ. ೮-೧೪)

ಎಂದರೆ ತ್ವಷ್ಟಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸುವವನು ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಹೇಳುವರು. ಅಥವಾ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾಗಿರುವವನು ಅಥವಾ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು (ಶಿಲ್ಪಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ) ಮಾಡುವವನು, ಮಾಧ್ಯಮಿಕನೆಂದೂ ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು. ಎಂದರೆ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರುವವನು ಎಂದರ್ಥವು. ಅಗ್ನಿಯೆಂದು ಶಾಕ ಪೂಜೆಯು ಹೇಳುವನು.

ತ್ವಷ್ಟೃವು ವಿಶ್ವಕರ್ಮನಂತೆ ದೇವತೆಗಳ ಶಿಲ್ಪಿಯೆಂದೂ ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು. ಏಕೆಂದರೆ ಯಾಸ್ವರು ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ—

ಯ ಇಮೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಜನಿತ್ರೀ ರೂಪೈರಪಿಂಶದ್ಭವನಾನಿ ವಿಶ್ವಾ |

ತಮದ್ಯೈ ಹೋತೇರಿಷಿತೋ ಯಜೀಯಾನ್ದೇವಂ ತ್ವಷ್ಟಾರಮಿಹ ಯಕ್ಷ ವಿದ್ವಾನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೦-೯)

ತ್ವಷ್ಟೃವು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀಗಳ ನಿರ್ಮಾಪಕನು ಮತ್ತು ಸಮಸ್ತಲೋಕಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಅನರವರಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ರೂಪ, ಸೌಂದರ್ಯ, ಋದ್ಧಿ, ವೃದ್ಧಿ, ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಕಾರಣಕರ್ತನು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಇದಲ್ಲದೆ ತ್ವಷ್ಟಾ ವೈ ಪಶೂನಾಂ ಮಿಥುನಾನಾಗ್ಂ ರೂಪಕೃತ್ (ತೈ. ಸಂ. ೬-೧-೮-೫) ತ್ವಷ್ಟಾ ರೂಪಾಣಾಮಧಿಪತಿಃ (ತೈ. ಸಂ. ೩-೩) ತ್ವಷ್ಟಾ ರೂಪಾಣಿ ವಿಕರೋತಿ ಎಂದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿ (ಯಜುರ್ವೇದ) ವಾಕ್ಯಗಳು ತ್ವಷ್ಟೃವಿನ ವಸ್ತುನಿರ್ಮಾಣ ಕುಶಲತೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವವು ಮತ್ತು.

ಮಹ್ಯಂ ತ್ವಷ್ಟಾ ವಜ್ರಮತಕ್ಷದಾಯಸಂ ಮಯಿ ದೇವಾಸೋಽವ್ಯಜನ್ನಪಿ ಕೃತುಂ |

(ಋ. ವಂ. ೧೦-೪೮-೩)

ತ್ವಷ್ಟೃವು ತನಗೆ ಉಕ್ತಿನಿಂದ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣಮಾಡಿಕೊಟ್ಟನು ಎಂದು ಇಂದ್ರನು ಹೇಳಿರುವನು. ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅವಶ್ಯಕವಾದ ಯಜ್ಞಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನೂ ಇತರ ಅನೇಕವಸ್ತುಗಳನ್ನೂ ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಟ್ಟಿರುವನೆಂದು ಮಗ್ನೇದದ ಅನೇಕ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ತ್ವಷ್ಟೃವು ಬಹಳ ಕುಶಲನಾದ ಕೆಲಸಗಾರನು. ತನ್ನ ದಕ್ಷತೆಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವ ನಾನಾಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಅವನಷ್ಟು ದಕ್ಷರಾದ ಕೆಲಸಗಾರರೇ ಇಲ್ಲ. ಅದುದರಿಂದ—

ತ್ವಷ್ಟಾ ಯದ್ಯಜ್ರಂ ಸುಕೃತಂ ಹಿರಣ್ಯಯಂ ಸಹಸ್ರಭೃಷ್ಟಿಂ ಸ್ವಸಾ ಅವರ್ತಯತ್ |

ಧತ್ತೆ ಇಂದ್ರೋ ನರ್ಯಾಸಾಂಸಿ ಕರ್ತವ್ಯೇಹನ್ ವೃತ್ರಂ ನಿರಸಾನೌಬ್ಜದರ್ಶನಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೮೫-೯)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ತ್ವಷ್ಟೃವು ಬಹಳ ಉತ್ತಮವಾದುದೂ ಸುವರ್ಣದಂತೆ ಥಳಥಳಿಸುವುದೂ ಸಾವಿರ ಅಲಗುಗಳುಳ್ಳದ್ದೂ ಆದ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟನೆಂದೂ ಅದರಿಂದ ಇಂದ್ರನು ವೃತ್ರನನ್ನು ಸೆಹಾರ ಮಾಡಿದನೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ.

ತ್ವಷ್ಟಾ ಮಾಯಾ ನೇದಪಸಾನುಪಸ್ತಮೋ ಬಿಭೃತ್ಪ್ರಾತ್ರಾ ದೇವಪಾನಾನಿ ಶಂಕಮಾ |

ಶಿಶೀತೇ ನೂನಂ ಪರಶುಂ ಸ್ವಾಯಸಂ ಯೇನ ವೃಶ್ವಾ ದೇತತೋ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೨೩-೯)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ತ್ವಷ್ಟೃವು ಬಹಳಬುದ್ಧಿವಂತನಾದ ಕೆಲಸಗಾರನಾದ್ದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸೋಮಪಾನಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪಾನಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿರುವುದಲ್ಲದೆ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಯ ಉಕ್ತಿನ ಕೊಡಲಿಯನ್ನು ಹರಿತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ

ಕೊಟ್ಟನೆಂಬ ವರ್ಣನೆ ಇದೆ. ತ್ವಷ್ಟೃವಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ ವಿಷಯಗಳು ಬಹಳವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮುಂದೆ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವಿವರಿಸಲಾಗುವುದು.

ಸೂರಿಭಿಃ-ಸೂರಿಸ್ತವ ಸ್ತೋತಾ | ಸ್ತೋತ್ರವೆಂದರ್ಥ. ರೇಭಿಃ, ಜರಿತಾ, ಕಾರುಃ ಇತ್ಯಾದಿ ೧೩ ಸ್ತೋತ್ರ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೯) ಸೂರಯಃ ಎಂದರೆ ಸ್ತುತಿಕಾರರು, ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸತಕ್ಕ ಭಕ್ತರು ಎಂದರ್ಥ. ಪ್ರಾಜ್ಞರು, ವಿವೇಕಿಗಳು, ಮೇಧಾವಿಗಳು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸೂರಿ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅನೇಕಕಡೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ದೇವತೆಗಳ ತತ್ತ್ವಸ್ವರೂಪಗಳನ್ನೂ, ವಿಶ್ವದ ರಹಸ್ಯತತ್ತ್ವಗಳನ್ನೂ ಗ್ರಹಿಸುವ ಅಲೌಕಿಕವಾದ ಚಾಕ್ಷುಷವೂ ಮಾನಸಿಕವೂ ಆದ ದರ್ಶನಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ಋಷಿಗಳ ಪರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದಾಗ ಈ ವಿಶೇಷವು ಒಂದು ವಿಶೇಷಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ.

ತದ್ವಿಷ್ಟೋಃ ಪರಮಂ ಪದಂ ಸದಾ ಪಶ್ಯಂತಿ ಸೂರಯಃ | ದಿವೀವ ಚಕ್ಷುರಾತತಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೨-೨೦)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡತಕ್ಕವರೆಂದು ಮಾತ್ರವಾಗದೆ ಋಷಿಗಳ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ದರ್ಶನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಋಷಿಗಳ ಪರವಾಗಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ ಇಂದ್ರಾದೇವತೆಗಳಿಗಳಿಗೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಮಹಿಷ್ಯಮಚ್ಛೋಕ್ತಿಭಿರ್ಮತೀನಾಂ ಸುವೃಕ್ತಿಭಿಃ ಸೂರಿಂ ನಾವೃಧಧ್ಯೈ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೩-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಪಶ್ಚಿತಮಿಂದ್ರಂ ಎಂದು ಇಂದ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಾಜ್ಞತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇದಲ್ಲದೇ, ಪ್ರಭು, ಪ್ರೇರಕ, ಸನ್ಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುವಾಗಲೂ ಸೂರಿಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ

ಜನೋ ಯಃ ಪಜ್ರೇಭ್ಯೋ ನಾಜಿನೀನಾನಶ್ವಾನತೋ ರಥಿನೋ ಮಹ್ಯಂ ಸೂರಿಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೨-೮)

ಅಸದ್ಯಥಾ ಜರಿತ್ರ ಉತ ಸೂರಿರಿಂದ್ರೋ ರಾಯೋ ವಿಶ್ವನಾರಸ್ಯ ದಾತಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೨೩-೧೦)

ಮುಹ್ಯಂತ್ಯನೈ ಅಭಿತೋ ಜನಾಸ ಇಹಾಸ್ಮಾಕಂ ಮಘವಾ ಸೂರಿರಸ್ತು ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೧-೬)

ಎಂಬಿನೇ ಮುಂತಾದ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಭುಗಳೂ, ಸನ್ಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕರೂ ಆದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಈ ವಿಶೇಷವು ಇಂದ್ರಾದಿಗಳ ಗುಣಗಳನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸುತ್ತದೆ.

ಆದಸ್ಯ ತೇ ಕೃಷ್ಣಾಸೋ ದಕ್ಷಿ ಸೂರಯಃ ಶೂರಸ್ಯೇನ ತ್ರೇಷಥಾದೀಷತೇ ವಯಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೪೧-೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ಒಂದೊಂದು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಮಾರ್ಗವೆಂಬ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ತ್ವಷ್ಟಾ—ತ್ವಷ್ಟಾ ತನೂಕರಣೇ. ಧಾತು. ಕರ್ತೃಯಲ್ಲಿ ತ್ವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾವಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಗಂತು—ಗಮ್‌ಲ್ಯ ಗತೌ. ಧಾತು. ಲೋಟೌ. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ. ಏರುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಧಾತುಮಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ, ಪರಸವರ್ಣ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಚ್ಛೇ—ನಿಸಾತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಜೋಷಾಃ—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು. ಔಣಾದಿಕ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಮಾನಂ ಜೋಷಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ. ಸಮಾನಸ್ಯ ಛಂದಸಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಮಾನ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಭಾವ. ಪ್ರಥಮಾವಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ವೃತ್ರಹಾ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ. ಧಾತು. ಬ್ರಹ್ಮಭ್ರೂಣ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃತ್ರಶಬ್ದ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಕ್ವಿಪ್. ವೃತ್ರಂ ಹತವಾನ್ ವೃತ್ರಹಾ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿ-ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚರ್ಷಚಿಪ್ರಾಃ—ಪ್ರಾ ಪೂರಣೇ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಕಾರಾಂತಶಬ್ದ ವಾಗುತ್ತದೆ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನರಾಮ್—ನೃ ನಯೇ. ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪಷ್ಠಿ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಸಾನೇಕಾಚಿಪ್ರಾ-ತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗಮ್ಯಾಃ—ಗಮ್‌ಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಲಿಜ್. ವೃತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಸಿಪಿಗೆ ಯಾಸುಟಾಗಮು. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಉತ ನ ಈಂ ಮತಯೋಽಶ್ವಯೋಗಾಃ ತಿಶುಂ ನ ಗಾವಸ್ತರುಣಂ
ರಿಹಂತಿ |

ತಮ್ನಾಂ ಗಿರೋ ಜನಯೋ ನ ಪತ್ನೀಃ ಸುರಭಿಷ್ಟಮಂ ನರಾಂ ನಸಂತ || ೭ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಉತ | ನಃ | ಈಂ | ಮತಯಃ | ಅಶ್ವಯೋಗಾಃ | ತಿಶುಂ | ನ | ಗಾವಃ | ತರುಣಂ | ರಿಹಂತಿ |

ತಂ | ಈಂ | ಗಿರಃ | ಜನಯಃ | ನ | ಪತ್ನೀಃ | ಸುರಭಿಃ | ತಮಂ | ನರಾಂ | ನಸಂತ || ೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಉತಾಸಿ ಚೇಮೇನಂ ತರುಣಂ ನಿತ್ಯಯುವಾನಮಿಂದ್ರಂ ಮತಯೋಽಸ್ಮದ್ಭುದ್ಧಯೋಽಶ್ವಯೋಗಾ
ಅಶ್ವಸಮಾನಪ್ರಾಪ್ತಯೋ ರಿಹಂತಿ | ಆಸ್ವಾದಯಂತಿ | ಸ್ತುವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ ಗಾಪೋ
ದೋಗ್ಧೋ ಧೇನವಃ ಶಿಶುಂ ನ ಶಿಶುಮಿವ ವತ್ಸಮಿವ ತಂ ಯಥಾ ಲಿಹಂತಿ ತದ್ವತ್ | ತದೇವಾಹ |
ತಮೀಂ ತಮೇವೈನಂ ನರಾಂ ನರಾಣಾಂ ಯಜಮಾನಾನಾಂ ಸುರಭಿಷ್ಟಮಮತಿಶಯೇನ ಸುರಭಿಂ ಜನಯಃ
ಫಲಸ್ಯೋತ್ಪಾದಯಿತ್ಯೋ ಗಿರಃ ಸ್ತುತಯೋ ನಸಂತ | ವ್ಯಾಪ್ನುವಂತಿ | ನಸತಿರ್ವ್ಯಾಪ್ತಿಕರ್ಮಾ | ತತ್ರ
ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಜನಯೋ ನೋತ್ಪಾದಯಿತ್ಯಃ ಪತ್ನೀಃ ಪತ್ನೀಃ ಪತಿಮಿವ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಉತ—ಮತ್ತು | ಈಂ ತರುಣಂ—ನಿತ್ಯತರುಣನಾದ ಈ ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಅಶ್ವಯೋಗಾ—ಅಶ್ವಗಳಂತೆ
ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸಂಯೋಜಿತಗಳಾಗಿರುವ | ನಃ ಮತಯಃ—ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಗಳು | ಗಾವಃ—ಕರೆಯುವ ಧೇನುಗಳು |
ಶಿಶುಂ ನ—ತಮ್ಮ ಕರುಗಳನ್ನು ನೆಕ್ಕುವಂತೆ | ರಿಹಂತಿ—ನೆಕ್ಕುತ್ತವೆ. (ಇಂದ್ರನನ್ನು ಅಕ್ಕರೆಯಿಂದ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತವೆ.)
ತಂ ಈಂ—ಅದೇ ಇಂದ್ರನನ್ನೇ | ನರಾಂ—ಯಜ್ಞಕರ್ತರಾದ ಮಾನವರ | ಸುರಭಿಷ್ಟಮಂ—ಅತ್ಯಂತ ಪರಿಮಳ
ದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಫಲವನ್ನು | ಜನಯಃ—ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವ | ಗಿರಃ—ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳು | (ಜನಯಃ—ಪುತ್ರೋ
ತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ) | ಪತ್ನೀಃ ನ—ಪತ್ನಿಯರು ತಮ್ಮ ಪತಿಗಳನ್ನು ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ |
ನಸಂತ—ಪ್ರಾಪಿಸುತ್ತವೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ನಿತ್ಯತರುಣನಾದ ಈ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಅಶ್ವಗಳಂತೆ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸಂಯೋಜಿತವಾಗಿರುವ ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಗಳು
ಕರೆಯುವ ಧೇನುಗಳು ತಮ್ಮ ವತ್ಸಗಳನ್ನು ನೆಕ್ಕುವಂತೆ ಅಕ್ಕರೆಯಿಂದ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತವೆ. ಅದೇ ಇಂದ್ರನನ್ನೇ
ಅತ್ಯಂತಪರಿಮಳದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಫಲವನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವ ಮಾನವರ ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳು ಪುತ್ರೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ
ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಪತ್ನಿಯರು ತಮ್ಮ ಪತಿಗಳನ್ನು ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತವೆ.

English Translation

For our minds, yoked together like horses, tend to the ever youthful
Indra, as cows to their calves : and the praises of men, (addressed) to him,
are generating most fragrant (fruit), as wives bear (children to their hus-
bands).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಶ್ವಯೋಗಾ—ಅಶ್ವಗಳು ರಥಕ್ಕೆ ಯಾವರೀತಿ ಸಂಯೋಜಿತಗಳಾಗಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರುತ್ತವೆಯೋ ಅದರಂತೆ
ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಗಳು ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯಿಂದ ನೆಲಸಲಿ ಅಥವಾ ಸ್ತುತಿಸಲಿ ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು

ಗಾವಃ ಶಿತುಂ ನ ರಿಹಂತಿ—ಹಾಲು ಕರೆಯುವ ಹಸುಗಳು ತಮ್ಮ ಕರುಗಳನ್ನು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಯಾವ ರೀತಿ ನೆಕ್ಕುತ್ತವೆಯೋ ಅದೇ ರೀತಿ ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಗಳು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸೇವಿಸಲಿ ಎಂದು ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ತರುಣಂ—ನಿತ್ಯಯುವಾನಮಿಂದ್ರಂ | ಯಾವಾಗಲೂ ಯುವಕನಂತಿರುವ ಅಥವಾ ನಿತ್ಯತರುಣನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು . ಇಂದ್ರನು ಯುವಕನೆಂಬ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ—

ಪುರಾಂ ಭಿಂದುರ್ಯುವಾ ಕವಿರಮಿತೌಜಾ ಅಜಾಯತ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧-೪)

ಇತ್ಯಾದಿಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಯುವಕನೂ, ಅತ್ಯಂತ ತೇಜಶ್ವಾಲಿಯೂ ಆಗಿರುವನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಈಂ—ಕಂ, ಈಂ, ಇತ್, ಉ ಎಂಬ ಮಿತಾಕ್ಷರ ಶಬ್ದಗಳು ಪಾದಪೂರಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುವು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾಸ್ಕರು—

ಅಥ ಯೇ ಪ್ರವೃತ್ತೇಽರ್ಥಮಿತಾಕ್ಷರೇಷು ಗ್ರಂಥೇಷು ವಾಕ್ಯಪೂರಣಾ ಆಗಚ್ಛಂತಿ ಸದಪೂರ-
ಣಾಸ್ತೇ ಮಿತಾಕ್ಷರೇಷ್ವನರ್ಥಕಾಃ ಕಮೀಮಿದ್ವಿತಿ ||

(ನಿ. ೧-೯)

ಕಂ, ಈಂ, ಇತ್, ಉ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಛಂದೋಬದ್ಧವಲ್ಲದ (ಅಮಿತಾಕ್ಷರ) ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವಾಕ್ಯಪೂರ-
ಣಾರ್ಥವಾಗಿಯೂ, ಛಂದೋಬದ್ಧವಾದ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ (ಮಿತಾಕ್ಷರ) ಪಾದಪೂರಣಾರ್ಥ
ವಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಯಾವ ಅರ್ಥವೂ ಇರಬೇಕಾದುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಗಿರಃ—ವಾಕ್ಯಗಳು ಎಂದರೆ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳು. ಯಾಸ್ಕರು ಸ್ತುತಯಃ ಗಿರೋ ಗೃಣಾತೇಃ
(ನಿ. ೧-೧೦) ಎಂದು ಗಿರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿ ಗಿರಃ ಎಂದರೆ ಸ್ತುತಿಗಳು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಜನಯಃ — ನೋತ್ಪಾದಯಿತ್ರೈಃ | ಇನ್ನೂ ಮಕ್ಕಳಾಗದಿರುವ ಆದರೆ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ಎಂದರೆ ಯುವತಿಯರಾದ ಸ್ತ್ರೀಯರೆಂದರ್ಥವು. ಇಂತಹ ಪತ್ನಿಯರು ಯಾವರೀತಿ ತಮ್ಮ ಪತಿಯನ್ನು ಮನೋಭಿಲಾಷೆಯಿಂದ ಸೇರುವರೋ ಅದರಂತೆ ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಗಳೂ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸೇರಲಿ ಎಂದು ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಶ್ವಯೋಗಾಃ—ಅಶ್ವಸ್ಯ ಯೋಗ ಇವ ಯೋಗಃ ಯಾಸಾಂ ತಾಃ ಅಶ್ವಯೋಗಾಃ ಬಹುವ್ರೀಹಾ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತರು ಮ — ತ್ವಾ ಪ್ಲವನತರಣಯೋಃ ಧಾತು. ತ್ರೋರಶ್ಚ ಲೋವಾ (ಉ. ಸೂ ೪-೩೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉನನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿಗೆ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಗುಣ ರಪರವಾಗಿ ಬಂದಾಗ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ರೇಫಕ್ಕೆ

ಲಕಾರಾದೇಶ. ಅರ್ಹಕುಸ್ವಾಜ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಿಹಂತಿ—ಲಿಹ ಆಸ್ವಾದನೇ. ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲಟ್, ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಧಾತುರೇಫಕ್ಕೆ ಲಕಾರಾದೇಶ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜನಯೇ—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ. ಧಾತು. ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯಾನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುರಭಿಷ್ಟಮಮ್—ಅತಿಶಾಯನೇ ತಮಬಿಷ್ಟನಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಮಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ.

ನಸಂತ—ನಸ ಕೌಟಿಲ್ಯೇ. ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ಷೋನಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ನತ್ಯ. ಛಂದಸಿ ಲುಜ್—ಲಜ್‌ಲಿಟ್ಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಜ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನಾಂತ ರೂಪ ಬಹುಲಂ ಛಂದಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಸೂತ್ರಃ

ಉತ ನ ಈಂ ಮರುತೋ ವೃದ್ಧಸೇನಾಃ ಸ್ಮದ್ರೋದಸೀ ಸಮನಸಃ ಸದಂತು |

ಪೃಷತ್‌ಶ್ಚಾಸೋ ವನಯೋ ನ ರಥಾ ರಿಶಾದಸೋ ಮಿತ್ರಯುಜೋ ನ
ದೇವಾಃ || ೮ ||

ಸದಪಃ ||

ಉತ | ನಃ | ಈಂ | ಮರುತಃ | ವೃದ್ಧಸೇನಾಃ | ಸ್ಮತ್ | ರೋದಸೀ ಇತಿ | ಸಮನಸಃ | ಸದಂತು |

ಪೃಷತ್‌ಶ್ಚಾಸಃ | ಅವನಯಃ | ನ | ರಥಾಃ | ರಿಶಾದಸಃ | ಮಿತ್ರಯುಜಃ | ನ | ದೇವಾಃ || ೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಉತಾಪಿ ಚ ನೋಽಸ್ಮದೀಯಮೀಮಿದಾನೀಮೇನಂ ಯಾಗಂ ವಾ ಮರುತಃ ಸ್ಮತ್ ಸಹಾಪಿ ಸದಂತು | ಗಚ್ಛಂತು | ಕುತೋ ದೇಶಾತ್ | ರೋದಸೀ ರೋದಸ್ಯೋದಾರ್ಥನಾಪೃಥಿವ್ಯೋಃ ಸಕಾಶಾತ್ | ಯದ್ವಾ | ರೋದಸ್ಯಾವಸಿ ಗಚ್ಛಂತು | ಕೀದೃಶಾಸ್ಮೇ ಮರುತಃ | ವೃದ್ಧಸೇನಾಃ ಪ್ರವೃದ್ಧಬಲಾಃ ಸಮನಸಃ ಸಮಾನಮನಸ್ಕಾಃ ಪೃಷದಶ್ಚಾಸಃ ಪೃಷದ್ವರ್ಣಾಶ್ಚಾಃ | ಪೃಷತ್ಯೋ ಮರುತಾಮಿತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ಅವನಯೋ ನ ಯಥೈವ ನಮನಸ್ವಭಾವಾ ರಥಾ ರಂಹಣಸ್ವಭಾವಾ ರಥಮತೋ ವಾ || ಮತ್ಪರ್ಥೋ ಲುಪ್ಯತೇ ||

ಯದ್ವಾ | ಅವನಯೋ ರಕ್ಷಕಾ ರಥಾ ಇವ ಸ್ಥಿತಾಃ | ರಿಶಾದಸಃ | ರಿಶಾಃ ಶತ್ರುನಃ | ತೇಷಾಮತ್ತಾರೋ
ಮಿತ್ರಯುಜೋ ದೇವಾ ನ ಮೈತ್ರೀಯುಕ್ತಾ ವ್ಯವಹರ್ತಾರ ಋತ್ವಿಜ ಇವ | ಯದ್ವಾ | ಮೈತ್ರೀಯುಕ್ತಾ
ಅನ್ಯೇ ದೇವಾ ಯಥಾ ಗಚ್ಛಂತಿ ತದ್ವತ್ ||

ಪ್ರತಿಸದಾರ್ಥ

ಉತ—ಮತ್ತು | ವೃದ್ಧಸೇನಾಃ—ಪ್ರವೃದ್ಧವಾದ ಬಲವುಳ್ಳವರೂ | ಸಮನಸಃ—ಸಮಾನಮನಸ್ಸರೂ |
ಪೃಷದಶ್ವಾಸಃ—ಚಿತ್ರವರ್ಣದ ಅಶ್ವಗಳುಳ್ಳವರೂ | ಅವನಯಃ ರಥಾಃ ನ—ರಕ್ಷಕವಾದ ರಥಗಳಂತಿರುವವರೂ
ಅಥವಾ ರಥಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವರೂ | ರಿಶಾದಸಃ—ಶತ್ರುಭಕ್ಷಕರೂ ಆದ | ಮರುತಃ ಸ್ತೃತ್—ಮರುದ್ದೇವತೆ
ಗಳೂ ಸಹ | ಮಿತ್ರಯುಜಃ—ಮಿತ್ರರೊಡನೆ ಕೂಡಿದ | ದೇವಾಃ ನ—ಇತರ ದೇವತೆಗಳಂತೆ | ರೋದಸೀ—
ಭೂಮ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳ ಕಡೆಯಿಂದ | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಈಂ—ಈ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ | ಸದಂತು—ಬರಲಿ | (ರೋದಸೀ
ಸದಂತು—ದ್ರಾವ್ಯವಾಪೃಥಿವಿಗಳೂ ಬರಲಿ) |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಪ್ರವೃದ್ಧವಾದ ಬಲವುಳ್ಳವರೂ, ಸಮಾನವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವರೂ, ಚಿತ್ರವರ್ಣದ ಅಶ್ವವುಳ್ಳವರೂ, ರಕ್ಷಕ
ವಾದ ರಥಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವರೂ, ಶತ್ರುಭಕ್ಷಕರೂ ಆದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ಮಿತ್ರರೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ಇತರ
ದೇವತೆಗಳಂತೆ ಭೂಮ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳ ಕಡೆಯಿಂದ ನಮ್ಮ ಈ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬರಲಿ. ಅವರೊಡನೆ ದ್ರಾವ್ಯವಾಪೃಥಿವಿಗಳೂ ಬರಲಿ.

English Translation

Or may the Maruts, being of one mind, come from heaven and earth
(to the sacrifice); they who are a mighty host, who have parti-coloured
steeds, who are like protecting chariots, and who are devourers of foes, may
they come like friendly deities.

! ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು !

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಮತ್ತು ದ್ರಾವ್ಯವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನೂ ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಪೃಷದಶ್ವಾಸಃ—ಪೃಷದ್ವರ್ಣಾಶ್ವಾಃ | ನಾನಾವಿಧವಾದ ಬಣ್ಣಗಳುಳ್ಳ ಪೃಷತೀ ಎಂಬ ಅಶ್ವಗಳುಳ್ಳವರು
ಎಂದರ್ಥ. ನಾನಾ ದೇವತೆಗಳ ವಾಹನಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾಸ್ಮರು—

ಹರೀ ಇಂದ್ರಸ್ಯ | ರೋಹಿತೋಽಗ್ನೇಃ | ಹರಿತ ಅದಿತ್ಯಸ್ಯ | ರಾಸಭಾವತ್ತಿನೋಃ | ಅಜಾಃ
ಪೂಷ್ಣಃ | ಪೃಷತ್ಯೋ ಮರುತಾಂ | ಅರುಣ್ಯೋ ಗಾವ ಉಷಸಃ | ಶ್ಯಾವಾಃ ಸವಿತುಃ |
ವಿಶ್ವರೂಪಾ ಬೃಹಸ್ಪತೇಃ | ನಿಯುತೋ ನಾಯೋಃ |

(ನಿ. ೨.೨೮)

ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಪೃಷತೀ ಎಂಬ ವಿಚಿತ್ರವರ್ಣವುಳ್ಳ ಜಿಂಕೆಗಳು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ವಾಹನವೆಂದು
ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಯೇ ಪೃಷ್ಠತೀರ್ಭಿರ್ಯುಷ್ವಿಭಿಃ ಸಾಕಂ ವಾತೀಭಿರಂಜಿಭಿಃ | ಅಜಾಯಂತ ಸ್ವಭಾನವಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೩೭-೨)

ಉಪೋ ರಥೇಷು ಪೃಷ್ಠತೀರಯುಗ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಷ್ಟಿರ್ವಹತಿ ರೋಹಿತಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೩೯-೬)

ಪ್ರಯದ್ರಥೇಷು ಪೃಷ್ಠತೀರಯುಗ್ಧ್ವಂ ನಾಜೇ ಅದ್ರಿಂ ಮರುತೋ ರಂಹಯಂತಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೪೫-೫)

ಯದೇಷಾಂ ಪೃಷ್ಠತೀ ರಥೇ ಪ್ರಷ್ಟಿರ್ವಹತಿ ರೋಹಿತಃ | ಯಾಂತಿ ಶುಭ್ರಾ ರಿಣಿನ್ನಪಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೭-೨೮)

ಇತ್ಯಾದಿಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ರಥಕ್ಕೆ ಪೃಷ್ಠತೀ ಎಂಬ ಚಿಕ್ಕಿಗಳಿರುವ ಜಿಂಕೆಗಳನ್ನು (Spotted deer) ಹೂಡುವ ವಿಷಯವು ಪ್ರಸಾಪನಾಡಿಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ರಿಶಾದಸಃ—ರಿಶಾಃ ಶತ್ರುನಃ | ತೇಷಾಮತ್ತಾರೋ ಮರುತಃ |

ರಿಶಃ ಎಂದರೆ ಶತ್ರುಗಳು ಅವರನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವವರು ಎಂದರೆ ಧ್ವಂಸಮಾಡಿ ನಾಶಮಾಡುವವರು, ಶತ್ರುನಾಶಕರು ಎಂದರ್ಥವು. ರಿಶಾದಸಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಶತ್ರುನಾಶಕರು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ದೇವತೆಗಳ ಪರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕಿಯಾ

ವೃದ್ಧಸೇನಾಃ—ವೃದ್ಧಾ ಸೇನಾ ಯೇಷಾಂ ತೇ. ವೃದ್ಧಸೇನಾಃ ಬಹುಮ್ರೀಹಾಪ್ರಕೃತ್ಯಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಮಾನಸಃ—ಸಮಾನಂ ಮನಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸಮಾನಸಃ ಸಮಾನಸ್ಯ ಛಂದಸ್ಯ ಮೂರ್ಧ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಮಾನ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಭಾವ. ಬಹುಮ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸದಂತು—ಷದ್ ಲೃ ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು. ಧಾತು. ಧಾತ್ವಾದೇಃ ಷಃ ಸಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಿಗೆ ಸತ್ತು. ಲೋಟ್. ಪ್ರಥಮವುರೂಪ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿಗೆ ಅಂತಾದೇಶ. ಏರುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ಪ. ಬಹುಲಂಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಆದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸೀದಾ ದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೃಷ್ಠದಶ್ವಾಸಃ—ಅಜ್ಜಸೇರಸುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಸುಕಾಗಮ.

ಅವನಯಃ—ಅವ ರಕ್ತಣೀ. ಧಾತು. ಅರ್ತಿಸ್ಯ ಧೃಧಮ್ಯ—(ಉ. ಸೂ. ೨-೨೫೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಥಾಃ—ಅದು ಉಳ್ಳದ್ದು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮತುಸ್ ಬಂದಾಗ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಮತುಸಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಿಶಾದಸಃ—ರಿಶಾನ್ ಅದಂತಿ ಇತಿ ರಿಶಾದಸಃ ಅದ. ಭಕ್ಷಣೇ ಧಾತು ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯೋಽಸುನ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮಾನದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ತರ ಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಿತ್ರಯುಜಃ—ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ. ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಪ್ರ ನು ಯದೇಷಾಂ ಮಹಿನಾ ಚಿಕಿತ್ರೇ ಪ್ರ ಯುಂಜತೇ ಪ್ರಯುಜಸ್ತೇ
ಸುವೃಕ್ತಿ ।

ಅಥ ಯದೇಷಾಂ ಸುದಿನೇ ನ ಶರುವಿಶ್ವಮೇರಿಣಂ ಪುಷಾಯಂತ
ಸೇನಾಃ ॥ ೯ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಪ್ರ | ನು | ಯತ್ | ಏಷಾಂ | ಮಹಿನಾ | ಚಿಕಿತ್ರೇ | ಪ್ರ | ಯುಂಜತೇ | ಪ್ರಯುಜಃ | ತೇ | ಸುವೃಕ್ತಿ |
ಅಥ | ಯತ್ | ಏಷಾಂ | ಸುದಿನೇ | ನ | ಶರುಃ | ವಿಶ್ವಂ | ಅ | ಇರಿಣಂ | ಪುಷಾಯಂತ | ಸೇನಾಃ
॥ ೯ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಏಷಾಂ ಮರುತಾಂ ಮಹಿನಾ ಮಹಿನಾ ವೃಷ್ಟಿಲಕ್ಷಣೋ ಯದ್ಯಸ್ಮಾತ್ಪ್ರ ಚಿಕಿತ್ರೇ ಪ್ರಜ್ಞಾಯತೇ |
ಯದ್ವಾ | ಏಷಾಂ ಮಹತ್ತೇನ ಯುಕ್ತಾ ನರಾಶ್ಚಿಕಿತ್ರೇ ಜಾನಂತ್ಯನುಷ್ಠೇಯಂ | ನ್ನಿತಿ ಪೂರಣಃ |
ತತಸ್ತೇ ಜ್ಞಾತಾರಃ ಸುವೃಕ್ತಿ || ಸುಪೋ ಲುಕ್ || ಸುಷ್ಪತೀನಾಂ ಪ್ರಯುಜಃ ಪ್ರಯೋಗಾನ್ಮು
ಯುಂಜತೇ | ಅಥಾಥ ಪ್ರಯೋಗಾನಂತರಂ ಯದ್ಯಸ್ಮಾದೇಷಾಂ ಸೇನಾ ವೃಷ್ಟ್ಯತ್ವಾದಕಾ ವಿಶ್ವಂ ಸರ್ವಂ
ಭುವನಮಿರಿಣಮೂಷರಪ್ರದೇಶಂ ಯಥಾ ತಥಾ ಸರ್ವತಃ ಪುಷಾಯಂತ ಉತ್ಪಾದಯಂತಿ | ತತ್ರ
ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಸುದಿನೇ ಮೇಘಾವರಣಾದಿರಿತೇ ದಿನೇ ಶರುರಂಧಕಾರಹಿಂಸಕಃ ಪ್ರಕಾಶ ಇವ | ಸ
ಯಥಾ ಸರ್ವಮಾವೃಣೋತಿ ತಥಾ ಮರುತ್ಸೇನಾ ವೃಷ್ಟ್ಯ ಸರ್ವಮೂಷರಂ ಕರೋತಿ | ಯದ್ವಾ | ಮರು-
ನ್ಮಹಿಮಾ ವೃಷ್ಟಿಭವತಿ | ತದಾ ಸಸ್ಯಾದಿಸಮೃದ್ಧೌ ಸತ್ಕಾಂ ಪ್ರಯೋಗಂ ಕುರ್ವಂತಿ | ಯದಾ ಯಜಂತಿ
ತದಾ ಮರುತ್ಸೇನಾಃ ಸರ್ವಾಂ ಮಹೀಮುಂದುತೀತ್ಯೇವಂ ಮಹಾನುಭಾವಾ ಮರುತ ಇತಿ ತೇಷಾಂ
ಸ್ತುತಿಃ |

|| ಶ್ರುತಿಸದಾರ್ಥ ||

ಅಥ—ಅನಂತರ | ಸುದಿನೇ—ಮೇಘಾವರಣದಿಂದ ರೂಪವಾದ ಸುದಿನಗಳಲ್ಲಿ | ಶರುಃ ನ—ಪ್ರಕಾಶವು
ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪಿಸುವಂತೆ | ಯತ್—ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ | ಏಷಾಂ—ಈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ | ಸೇನಾಃ—

ವೃಷ್ಟ್ಯುತ್ಪಾದಕವಾದ ಬಲಗಳು | ಇರಿಣಂ—ಉಷರಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಉದಕಸಿಕ್ತವಾಗಿ ಮಾಡುವಂತೆ | ವಿಶ್ವಂ—
ಸಕಲ ಲೋಕವನ್ನೂ | ಆ ಪುಷಾಯಂತೆ—ಉದಕದಿಂದ ತುಂಬುತ್ತವೆಯೋ, (ಮತ್ತು) | ಯತ್—ಯಾವ
ಕಾರಣದಿಂದ | ಏಷಾಂ—ಈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ | ಮಹಿನಾ—ವೃಷ್ಟಿರೂಪವಾದ ಮಹಿಮೆಯು | ಪ್ರ ಚಿಕಿತ್ರೇ—
ಚೆನ್ನಾಗಿ ಜ್ಞಾತವಾಗುತ್ತದೆಯೋ | [ಅಥವಾ ಯತ್—ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ | ಏಷಾಂ—ಈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ
ಮಹಿನಾ—ನಾಹಾತ್ಮ್ಯದಿಂದ | ಪ್ರ ಚಿಕಿತ್ರೇ ನು—ಅನುಷ್ಠೇಯವಾದ ಕರ್ಮಗಳು ಚೆನ್ನಾಗಿಯೇ ಜ್ಞಾತವಾಗು
ತ್ತವೆಯೋ ಆದುದರಿಂದ |] ತೇ—ಜ್ಞಾತೃಗಳಾದ ಯಜಮಾನರು | ಸುವೃಕ್ತಿ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ
ಪ್ರಯುಜಾಂ—ಆಯಾ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು | ಪ್ರ ಯುಂಜತೇ—ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ (ಆಚರಿಸುತ್ತಾರೆ).

ಭಾಸಾರ್ಥ

ಮೇಘಾವರಣದಿಂದ ರಹಿತವಾದ ಸುದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶವು ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪಿಸುವಂತೆ ಈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ
ವೃಷ್ಟ್ಯುತ್ಪಾದಕವಾದ ಬಲಗಳು ಉಷರಪ್ರದೇಶವನ್ನೂ ಉದಕಸಿಕ್ತವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಹಾಗೆ, ಸಕಲಲೋಕವನ್ನೂ
ಉದಕದಿಂದ ತುಂಬುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು ಇದರಿಂದ ಇವರ ವೃಷ್ಟಿರೂಪದ ಮಹಿಮೆಯು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಜ್ಞಾತವಾಗುತ್ತದೆ.
ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಯಜ್ಞಕರ್ತರು ತಮ್ಮ ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಿತವರಾಗಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ
ಆಯಾ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುತ್ತಾರೆ.

English Translation

For, verily, their greatness is well known, (as) they diligently dis-
charge their functions ; by which their sport pours rain upon every arid soil,
as light spreads (universally) on a fine day.

ನು—ನು ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಕರ ವಿವರಣೆಯು ಈ ರೀತಿ ಇದೆ—

ನು ಇತ್ಯೇಷೋಽನೇಕಕರ್ಮಾ | ಇದಂ ನು ಕರಿಷ್ಯತಿ ಹೇತ್ವಪದೇಶೇ | ಕಥಂ ನು ಕರಿಷ್ಯ-
ತಿತ್ಯನುಪೃಷ್ಟೇ | ನನ್ನೇತದಕಾರ್ಷೀದಿತಿ ಚ | ಅಥಾಪ್ರ್ಯಪಮಾರ್ಥೇ ಭವತಿ |

(ನಿ ೧-೪)

ನು ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಮತ್ತು ಕಾರಣವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳುವಾಗಲೂ,
ಉಪಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳಿ-

ವೃಕ್ಷಸ್ಯ ನು ತೇ ಪುರುಹೂತ ವಯಾ ವ್ಯಾ ೩ ತಯೋ ರುರುಹುರಿಂದ್ರ ಪೂರ್ವೀಃ |

(ಋ ಸಂ. ೬-೨೪-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಇದರಲ್ಲಿರುವ ವೃಕ್ಷಸ್ಯ ನು ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ವೃಕ್ಷಸ್ಯ ಇವ ವೃಕ್ಷದ ಹಾಗೆ ಎಂದು
ಉಪಮಾರ್ಥವಿರುವುದನ್ನು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಸುದಿನೇ—ಮೇಘಾವರಣಾದಿರಹಿತೇ ದಿನೇ | ಮೋಡಗಳಿಲ್ಲದೆ ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ಸೂರ್ಯಪ್ರಕಾಶದಿಂದ
ಕೂಡಿದ ದಿನಕ್ಕೆ ಸುದಿನವೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವರು. ರೂಢಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ರೀತಿ ಇದೆ ಮೇಘಚ್ಛ-

ಹೈ೮೫ ದುರ್ದಿನಂ—ಮೋಡ ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಯು ಚೀಳದಿರುವ ದಿನಕ್ಕೆ ದುರ್ದಿನವೆಂದು ಕೋಶದ ವಿವರಣೆ ಇದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸುದಿನವೆಂದರೆ ಮೋಡಗಳಿಲ್ಲದೆ ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ದಿನವೆಂದರ್ಥವು.

ಶರುಃ-ಶರುಮಾನ್ ಎಂದರೆ ಹಿಂಸಾನಾನ್ ಹಿಂಸಿಸುವನು ಎಂದು ಯಾಸ್ಮರು ಹೇಳಿರುವರು (ನಿ. ೫-೧೨) ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಅಂಧಕಾರಹಿಂಸಕಃ ಪ್ರಕಾಶಕಃ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವ ಎಂದರೆ ನಾಶನಾಡಿ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಸೂರ್ಯನೆಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಇಲ್ಲಿ—ಮೇಘಾದಿಗಳಿಲ್ಲದ ದಿನದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ ತನ್ನ ಬೆಳಕನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸರಿಸುವಂತೆ ಮರುದ್ದೇ ವತಿಗಳು ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸಿ ಸಮಸ್ತಪ್ರದೇಶವನ್ನೂ, ಊಷರಭೂಮಿಯನ್ನೂ ಸಹ ನೀರಿನಿಂದ ನೆನೆಯಿಸಿ ಸಸ್ಯಾದಿ ಸಮೃದ್ಧಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಮರುದ್ದೇವತಿಗಳ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ದೃಷ್ಟಾಂತ ಮೂಲಕ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಇರಿಣಿಂ—ಊಷರಪ್ರದೇಶಂ | ಏನೂ ಬೆಳೆಯದ ಕರಲು ಭೂಮಿಯೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ವಿವರಣೆಯು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾಸ್ಮರು ತಮ್ಮ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ—

ಪ್ರಾವೇಸಾ ಮಾ ಬೃಹತೋ ಮಾದಯಂತಿ ಪ್ರವಾತೇಜಾ ಇರಿಣೇ ವರ್ವತಾನಾಃ |

ಸೋಮಸ್ಯೇವ ಮೌಜವತಸ್ಯ ಭಕ್ಷೋ ವಿಭೀದಕೋ ಜಾಗೃವಿರ್ಮಹ್ಯಮಚ್ಛಾನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೩೪-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನುದಾಹರಿಸಿ, ಇದ್ದಲ್ಲಿರುವ ಇರಿಣೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ—

ಇರಿಣಿಂ ನಿರ್ಯುಣಿಂ ಋಣಾತೇರಸಾರ್ಣಂ ಭವತಿ | ಅಪರತಾ ಅಸ್ಮಾದೋಷಧಯ ಇತಿ ವಾ ||

(ನಿ. ೯-೮)

ಎಂದರೆ-ಇರಿಣಿ ಅಥವಾ ಅಪಾರ್ಣವೆಂದರೆ ಋಣ ಅಥವಾ ಸಾಲವಿಲ್ಲದಿರುವ ಎಂದೂ, ಅಥವಾ ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ನೀರಿಲ್ಲ ದಿರುವುದರಿಂದ (ಅರ್ಣವೆಂದರೆ ಉದಕ, ಅಪಾರ್ಣವೆಂದರೆ ಉದಕವಿಲ್ಲದ ಭೂಮಿ) ಓಷಧಿ ವನಸ್ಪತಿಗಳು ಬೆಳೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ನೀರಿಲ್ಲದ ಪ್ರದೇಶ ಅಥವಾ ಮರುಭೂಮಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿರುವರು.

ಇಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ಅಂಶವೇನೆಂದರೆ ನೀರಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಏನೂ ಬೆಳೆಯದ ಮರು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಬಹಳವಾಗಿ ವೃಷ್ಟಿ (ಮಳೆ) ಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಅಲ್ಲಿ ಸಸ್ಯಾದಿಗಳು ಸಮೃದ್ಧವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು ಮರುದ್ದೇವತಿಗಳ ಮಹಿಮೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೆಂದು ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ.

ದಿವಾ ಚಿತ್ತಮಃ ಕೃಣ್ಣಂತಿ ಸರ್ಜನೈನೋದವಾಹೇನ | ಯತ್ಪ್ರೇಥೀವಿಂ ವ್ರೃಂದಂತಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೩೮-೯)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಈ ಮರುದ್ದೇವತಿಗಳು ಹಗಲನ್ನು ಸಹ ಮೋಡಗಳಿಂದ ಮುಚ್ಚಿ ಕತ್ತಲೆಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸಿ, ಉದಕಪ್ರವಾಹವನ್ನೂ ಹರಿಸಿ, ಭೂಮಿಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ನೆನೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಸಿಂಘಂತ್ಯಪೋ ಮರುತಃ ಸುದಾನವಃ ಪಯೋ ಘೃತವದ್ವಿಫೇಷ್ವಾಭುವಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೪-೬)

ಯೇ ದ್ರೆಸ್ತಾ ಇವ ರೋದಸೀ ಧಮಂತ್ಯನು ವೃಷ್ಟಿಭಿಃ | ಉತ್ಸಂ ದುಹಂತೋ ಅಕ್ಷಿತಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೭-೧೬)

ಇತ್ಯಾದಿಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಎರಡು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮಳೆಯನ್ನೂ ಸುರಿಸುತ್ತಾ ಬೀಸುತ್ತಾರೆಂದು ಈ ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವರ್ಣನೆ ಇದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಮಹಿನಾ—ಮಹತ್ ಶಬ್ದ. ಸೃಷ್ಟಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಇಮನಿಚ್ಛಪ್ರತ್ಯಯ. ಟೀಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಗೆ (ಆತ್) ಲೋಪ. ಮಹಿಮನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸು ವಿಭಕ್ತಿಪರವಾದಾಗ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಾದೇಶ. ವೃತ್ಯಯದಿಂದ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಅನಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಮಹಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ.

ಚಿಕಿತ್ರೇ—ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲಿಟ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಲಿಟಸ್ತುರಿಯೋ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇರೇಚ್ ಆದೇಶ ಬಂದಾಗ ಇರಯೋರೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ರೇ ಆದೇಶ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯುಂಜತೇ—ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುವೃಕ್ತಿ—ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಸ್ಮಿ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಲುಕ್.

ಶರುಃ—ಶ್ಯ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು, ಶ್ವಾಸ್ವಾಸ್ತಿ ಹಿತ್ರಸಿ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಹಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇರಿಣಮ್—ಋ ಗತೌ. ಧಾತು. ಅತೇಃಕಿಡಿಚ್ಚ (ಉ. ಸೂ. ೨-೨೦೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತ್ ವಿಧಾನವಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಇತ್ತ್. ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ ಅಹಿಂಕುಸ್ವಾಜ್ —ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ತ್. ಇಚ್ಚಿತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪುಷಾಯಂತೆ—ಪುಷ ಸ್ನೇಹನಸೇಚನಪೂರಣೇಷು. ಧಾತು. ಕ್ರ್ಯಾದಿ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲಜ್. ಶ್ವಾವಿಕರಣ ಬಂದಾಗ ಛಂದಸಿಶಾಯಂಜಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಶಾಯಚಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಜಿತ್ವಾದಿದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಾಯಚ್ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

:o:

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಪ್ರೋ ಅತ್ತಿನಾವನಸೇ ಕೃಣುಧ್ವಂಸ ಪ್ರ ಪೂಷಣಂ ಸ್ವತವಸೋ ಹಿ ಸಂತಿ |
 ಅದ್ವೇಷೋ ವಿಷ್ಣುರ್ವಾತ ಋಭುಕ್ಷಾ ಅಚ್ಛ ಸುಮ್ಮಾಯ ವವೃತೀಯ
 ದೇವಾನ್ || ೧೦ ||

ಸದಪಾಠಃ

ಪ್ರೋ ಇತಿ | ಅತ್ತಿನಾ | ಅವಸೇ | ಕೃಣುಧ್ವಂ | ಪ್ರ | ಪೂಷಣಂ | ಸ್ವತವಸಃ | ಹಿ | ಸಂತಿ |
 ಅದ್ವೇಷಃ | ವಿಷ್ಣುಃ | ವಾತಃ | ಋಭುಕ್ಷಾಃ | ಅಚ್ಛ | ಸುಮ್ಮಾಯ | ವವೃತೀಯ | ದೇವಾನ್ || ೧೦ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಋತ್ವಿಜಃ ಅತ್ತಿನಾವನತನ್ನಾಮಕೌ ದೇವಾವುದ್ದಿಶ್ಯಾವಸೇಽಸ್ತದ್ರಕ್ಷಣಾಯ ಪ್ರೋ ಕೃಣುಧ್ವಂ
 ಸ್ತುತಿಂ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಕೃಣುಧ್ವಂ | ಪೂಷಣಂ ಪೋಷಕಮೇತನ್ನಾಮಕಂ ದೇವಮಪ್ಯವಸೇ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ
 ಸ್ತುತಿಂ ಕೃಣುಧ್ವಂ | ಕಿಂಚಿ ಯೇ ಸ್ವತವಸಃ ಸ್ವಾಯತ್ತಬಲಾಃ ಸಂತಿ ತಾನಪಿ ಪ್ರ ಕೃಣುಧ್ವಂ | ಕೇ ತೇ |
 ಅದ್ವೇಷೋ ದ್ವೇಷರಹಿತೋ ವಿಷ್ಣುರ್ವ್ಯಾಪ್ತ ಏತನ್ನಾಮಕೋ ದೇವಃ | ಪ್ರಥಮಮನಾಹೂತೋಽಪಿ ನ
 ಕುಪ್ಯತೀತಿ ವಕ್ತುಮದ್ವೇಷ ಇತ್ಯುಕ್ತಂ | ತಥಾ ವಾತಃ ಸರ್ವತ್ರ ಸಂಚಾರೀ ವಾಯುರ್ಋಭುಕ್ಷಾಃ ಪತಿ-
 ರಿಂದ್ರಶ್ಚ | ಏತಾನಪಿ ಪ್ರ ಕೃಣುಧ್ವಂ | ಅತೋಽಹಂ ಸ್ವಾಯತ್ತಬಲಾನ್ ಸರ್ವಾನಪಿ ದೇವಾನ್ ಸುಮ್ಮಾಯ
 ಸುಖಾಯಾಚ್ಛಾಭಿಮುಖ್ಯೇನ ವವೃತೀಯ | ಸ್ತೋತ್ರೈರಭಿವರ್ತಯೇಯಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಎಲೈ ಋತ್ವಿಜ್ಞಗಳೇ) ಅತ್ತಿನಾ—ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನಾ | ಪೂಷಣಂ—ಪೋಷಕನಾದ ಪೂಷದೇವತೆ
 ಯನ್ನಾ (ಉದ್ದೇಶಿಸಿ) | ಅವಸೇ—ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ | ಪ್ರೋ ಕೃಣುಧ್ವಂ—ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸ್ತುತಿನಾಡಿರಿ |
 ಅದ್ವೇಷಃ—ದ್ವೇಷರಹಿತನೂ | ವಿಷ್ಣುಃ—ವ್ಯಾಪಕನೂ ಆದ ವಿಷ್ಣುವೂ | ವಾತಃ—ಸರ್ವತ್ರ ಸಂಚಾರಿಯಾದ
 ವಾಯುದೇವನೂ | ಋಭುಕ್ಷಾಃ—ಪ್ರಭುವಾದ ಇಂದ್ರನೂ | ಸ್ವತವಸಃ—ಸ್ವಾಯತ್ತಬಲರಾದ ಇತರ ದೇವತೆಗಳೂ |
 ಸಂತಿ ಹಿ—ಇದ್ದಾರಷ್ಟೇ | (ತಾನಪಿ—ಅವರನ್ನಾ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ) | ಪ್ರ (ಕೃಣುಧ್ವಂ)—ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸಿ
 (ನಾನೂ ಕೂಡ) ದೇವಾನ್—ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳನ್ನಾ | ಸುಮ್ಮಾಯ—ಸುಖಕ್ಕಾಗಿ | ಅಚ್ಛ—ನನ್ನ ಅಭಿಮುಖ
 ವಾಗಿರಲು | ವವೃತೀಯ—(ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ) ನನ್ನ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಋತ್ವಿಜ್ಞಗಳೇ, ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನಾ, ಪೋಷಕನಾದ ಪೂಷದೇವತೆಯನ್ನಾ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ನಮ್ಮ
 ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸಿರಿ. ದ್ವೇಷರಹಿತನೂ, ವ್ಯಾಪಕನೂ ಆದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನಾ ಸರ್ವತ್ರ ಸಂಚಾರಿಯಾದ ವಾಯು

ದೇವನನ್ನೂ, ಪ್ರಭುವಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನೂ ಮತ್ತು ಸ್ವಾಯತ್ತಬಲರಾದ ಇತರ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಸ್ತುತಿಸಿರಿ ನಾನೂ ಸಹ ನನ್ನ ಸುಖವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳೂ ನನ್ನ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿಯೇ ಇರುವಂತೆ ಮಾಡಲು ಅವರನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ.

English Translation

Propitiate the Ashwins and Pushan, for my protection ; (propitiate) those (deities), who are of independent powers, as Vishnu, devoid of hatred, Vayu, and Ribhukshin, and may I influence the gods to be present for my felicity.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನಿದೇವತೆಗಳು, ಪೂಷನ್, ವಿಷ್ಣು, ವಾತ, ಇಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಋಭುಕ್ವಾಃ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರೇ-ಎರಡರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಉರುಕ್ಷಯಣಃ ಇಂದ್ರಃ—ವಿಸ್ತೃತವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು ಎಂದು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿಯಾಗಲಿ, ಋಭೂಣಾಂ ರಾಜಾ ಋಭುಗಳಿಗೆ ಅಥವಾ ಪ್ರಕಾಶಮಾನರಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ರಾಜನೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೯-೩) ಅಥವಾ ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿರುವಂತೆ ಈ ಶಬ್ದವು ಮಹನ್ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೩) ಮಹಾತ್ಮನಾದ ಇಂದ್ರನೆಂದಾದರೂ ಆಗಬಹುದು.

ವಾತಃ—ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಕರ ನಿರುಕ್ತವು ವಾತೋ ವಾತೀತಿ ಸತಃ ಬೀಸುವುದರಿಂದ (ಗಾಳಿಯು) ಈ ದೇವತೆಗೆ ವಾತವೆಂದು ಹೆಸರು (ನಿ. ೧೦-೩೪) ವಾಯು ಮತ್ತು ವಾತ ಎಂಬ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳೂ ವಾಯುದೇವತೆ ಮತ್ತು ಗಾಳಿ ಎಂಬ ಇವೆರಡನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಆದರೆ ವಾಯುವು ದೇವತೆ, ವಾತವು ಗಾಳಿ, ವಾತದೇವತಾಕವಾಗಿ ಎರಡು ಸೂಕ್ತಗಳೂ (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೬೮ ಮತ್ತು ೧೦-೧೮೬) ಇತರ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳೂ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನ ಜತೆಯಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ಹನ್ನೆರಡು ಸೂಕ್ತಗಳೂ ಇವೆ. ವಾಯು ಮತ್ತು ವಾತ ಎಂಬ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳೂ ಒಂದೇ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಬರುವುದೂ ಉಂಟು —

ತೇ ನೋ ರುದ್ರಃ ಸರಸ್ವತೀ ಸಜೋಷಾ ಮಿಾಳ್ವಂಷಂತೋ ವಿಷ್ಣುಮೃಳಂತು ವಾಯುಃ |

ಋಭುಕ್ವಾ ವಾಜೋ ದೈವ್ಯೋ ವಿಧಾತಾ ಪರ್ಜನ್ಯಾವಾತಾ ಸಿಸ್ಯತಾಮಿಷಂ ನಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೫೦-೧೨)

ಪ್ರ ನಃ ಪೂಷಾ ಚರಥಂ ವಿಶ್ವದೇವೈರೈಷಾಂ ನಸಾದವತು ವಾಯುರಿಷ್ಟಯೇ |

ಅತ್ಮಾನಂ ವಸ್ಯೋ ಅಭಿ ವಾತಮರ್ಚತ ತದಶ್ವಿನಾ ಸುಹವಾ ಯಾಮನಿ ಶ್ರುತಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೯೨-೧೩)

ಎಂಬ ಈ ಎರಡು ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವಾಯು, ವಾತ ಎಂಬೆರಡು ದೇವತೆಗಳೂ ಸ್ತುತರಾಗಿದಾರೆ. ವಾಯು, ವಾತ, ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ವಾಯುವೇ ಇಂದ್ರನ ಜತೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ತುತನಾಗುವುದು.

ಇಂದ್ರನಾಯೂ ಇನ್ನೇ ಸುತಾ ಉಪ ಪ್ರಯೋಭಿರಾ ಗತಂ | ಇಂದ್ರೋ ವಾಮುಶಂತಿ ಹಿ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೨-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ವಾಯು ಇಬ್ಬರೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸ್ತುತರಾಗಿದಾರೆ.

ವಾತವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಪರ್ಜನ್ಯನೊಡನೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿರುವುದು.

ಪರ್ಜನ್ಯವಾತಾ ವೃಷಭಾ ಪೃಥಿನ್ಯಾಃ ಪುರೀಷಾಣಿ ಜಿನ್ವತಮಸ್ಯಾನಿ |

(ಮ. ಸಂ. ೬-೪೯-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪರ್ಜನ್ಯನೂ ವಾತವೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದಾರೆ. ಈ ಎರಡಕ್ಕೂ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ವಿಶೇಷಣಗಳು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಭಿನ್ನವಾದವು ; ವಾತನ ವಿಶೇಷಣಗಳು ವೇಗ ಮತ್ತು ರಭಸವನ್ನೇ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ.

ಪೂಷಣಿ-ಪೂಷಾ ಯದ್ರಶ್ಮಿಪೋಷಂ ಪುಷ್ಯತಿ ತತ್ಪೂಷಾ ಭವತಿ |

(ನಿ ೧೨-೬)

ರಶ್ಮಿಗಳಿಂದ ಪೋಷಿಸುವವನಾದ್ದರಿಂದ ಈ ದೇವತೆಗೆ ಪೂಷಾ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಎಂದು ನಿರುಕ್ತದ ವಚನವಿದೆ. ಶತಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ—

ಇಯಂ ವೈ ಪೂಷಾ ಪೂಷೇಯಂ ಹೀದಂ ಸರ್ವಂ ಪುಷ್ಯತಿ ಯದಿದಂ ಕಿಂಚಿ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೪-೪-೨-೨೫)

ಈ ದೇವತೆಯು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಪೋಷಿಸುವವನಾದ್ದರಿಂದ ಪೂಷನೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವನು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು ಪೂಷನು ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದು.

ಪುಷ್ಯನ್ ಕ್ಷಿತಿಂ ಪೋಷಯತಿ ಪ್ರಣುದನ್ ರಶ್ಮಿಭಿಸ್ತಮಃ |

ತೇನೈನಮಸ್ತೌತ್ವೋಷೇತಿ ಭರದ್ವಾಜಸ್ತು ಪಂಚಭಿಃ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೨-೬೩)

ಕತ್ತಲನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾ ಪೃಥ್ವಿಯು ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವಂತೆ ಅದನ್ನು ಪೋಷಿಸುವುದರಿಂದ ಪೂಷಾ ಎಂಬ ಹೆಸರು. ಈ ದೇವತೆಯನ್ನು ಭರದ್ವಾಜಋಷಿಯು ಆರನೆಯ ಮಂಡಲದ ೫೩, ೫೪, ೫೫, ೫೬, ೫೮ ಈ ಐದು ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಸಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಬೃಹದ್ದೇವತಾವಾಕ್ಯವಿದೆ.

ಈ ದೇವತೆಯ ಹೆಸರು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ೧೨೦ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಈ ದೇವತೆಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವ ಎಂಟು ಸೂಕ್ತಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ೨ ಸೂಕ್ತಗಳೂ, ಆರನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ೫ ಸೂಕ್ತಗಳೂ ಹತ್ತನೆಯಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ೧ ಸೂಕ್ತವೂ ಪೂಷಣನನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತವೆ. ಋ. ಸಂ. ೬-೫೭ನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನೊಡನೆಯೂ ಮ. ಸಂ. ೨-೪೦ ರಲ್ಲಿ ಸೋಮನೊಡನೆಯೂ ಸ್ತುತನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ಪೂಷಣನಿಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಮಾರ್ಗಗಳೂ ತಿಳಿದಿರುವುದರಿಂದ ಅವನನ್ನು ವೀಧಿಗಳ ರಕ್ಷಕನೆನ್ನುವರು. ದಾರಿಯಲ್ಲಿ (ಅಥವಾ ಪ್ರಯಾಣಕಾಲದಲ್ಲಿ) ಒದಗಬಹುದಾದ ತೊಂದರೆಗಳನ್ನೂ, ತೋಳಗಳನ್ನೂ, ದರೋಡೆಕೋರರನ್ನೂ

ರಸ್ತೆಗಳಿಂದ ಆಚೆಹಾಕು ಎಂದು ಅವನನ್ನು ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. (ಋ. ಸಂ. ೧-೪೨-೧ ರಿಂದ ೩) ಇದೇ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿಯೇ ಅವನಿಗೆ ವಿಮುಚೋನಪಾತ್-ವಿವೇಚನೆಯ ಪುತ್ರ ಎಂಬ ಹೆಸರಿದೆ. ಋ ಸಂ. ೬-೫೫-೧ ರಲ್ಲಿಯೂ ಈ ವಿಶೇಷಣವಿದೆ.

ವಿ ಪೆಥೋ ವಾಜಸಾತಯೇ ಚಿನುಹಿ ವಿ ಮೃಧೋ ಜಹಿ | ಸಾಧಂತಾಮುಗ್ರ ನೋ ಧಿಯಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೫೩-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಋ ಸಂ. ೧-೪೨-೨, ೮ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ತೊಡೆದುಹಾಕು, ರಸ್ತೆಯನ್ನು ಬೆಳ್ಳಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡು ಮತ್ತು ರಸ್ತೆಯು ಒಳ್ಳೆಯ ಮೇವಿರುವ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಸೇರಲಿ ಎಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಇದೆ. ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಬರಬಹುದಾದ ತೊಂದರೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿ ದಾರಿಯನ್ನು ಶುಭಪ್ರದವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಋ. ಸಂ. ೬-೪೯-೮ ; ೬-೫೩-೧ ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ದಾರಿಗೂ ಅವನೇ ರಕ್ಷಕ, ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಅವನು ದಾರಿತೋರಿಸುವವನು ಎಂದಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಪ್ರಯಾಣೋನ್ಮುಖನಾದ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನೂ ರಸ್ತೆಗಳ ತಿಲಿಯಾದ ಪೂಷಣನಿಗೆ ಋ. ಸಂ. ೬-೫೩ನೆಯ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಚ್ಚರಿಸುತ್ತಾ ಪೂಜೆ ಸಲ್ಲಿಸಬೇಕು. ಮತ್ತು ದಾರಿತಪ್ಪಿದವರೆಲ್ಲಾ ಪೂಷಣನನ್ನೇ ಮರೆಹೊಗಬೇಕು ಎಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಗೃಹ್ಯ ಸೂತ್ರ ೩-೬-೮ ಮತ್ತು ಸಾಂಖ್ಯಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರ ೩-೪-೯ ಇತ್ಯಾದಿಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು.

ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡ ಪ್ರಾಣಿಯನ್ನು ಹುಡುಕುವಂತೆ, ಹುಡುಕಬೇಕೆಂದು, ಪ್ರಾರ್ಥಿತನಾದ ಪೂಷಣನು, ನಷ್ಟನೂ ನಿಗೂಢನೂ ಆಗಿದ್ದ ರಾಜನನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದನೆಂದು ಋ. ಸಂ. ೧-೨೩-೧೪, ೧೫ ಮತ್ತು ತೈ. ಸಂ. ೩-೩-೯-೧ ಇತ್ಯಾದಿಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಏನು ಕಳೆದು ಹೋದರೂ ಪೂಷಣನಿಗೆ ಪೂಜೆ ಸಲ್ಲಿಸಬೇಕು. (ಅ. ಗೃ. ಸಂ. ೩-೭-೯) ಅದೇ ರೀತಿ ದನಕರುಗಳನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ಅವುಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದೂ ಪೂಷಣನ ವಿಶೇಷ ಲಕ್ಷಣ. ಹಳ್ಳದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದು ಗಾಯಗೊಳ್ಳದಂತೆ ಕಾಪಾಡಿ, ಅಪಾಯವಾಗದಂತೆ ಮನೆಗೆ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಆಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಾನೆ. ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡಿರುವವುಗಳನ್ನು ಪುನಃ ತರುತ್ತಾನೆ (ಋ. ಸಂ. ೬-೫೪-೭ ಮತ್ತು ೧೦) ಅವನ ಅಂಕುಶವು ದನಕರುಗಳನ್ನು ನೇರವಾಗಿ ಅಟ್ಟುತ್ತದೆ ಅವನು ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅವನು ದನಕರುಗಳನ್ನು ಸೃಜಿಸುವವನು. (ಮೈ. ಸಂ. ೪-೩-೭ ; ತೈ. ಬ್ರಾ. ೧-೭-೨-೪) ಇತ್ಯಾದಿವರ್ಣನೆಯು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಬಹಳವಾಗಿದೆ. ದನಕರುಗಳು ಮೇಯುವುದಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡಾಗ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕಾದ ಪೂಷಣನ ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಸಂಖ್ಯಾಯನ ಗೃಹ್ಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ (ಸಾಂ. ಗೃ. ಸೂ. ೩-೯) ತಿಳಿಸಿದೆ.

ವಿಷ್ಣುಃ—ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಿಷ್ಣುವು ಅತಿಮುಖ್ಯ ದೇವತೆಯೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೂ ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅಷ್ಟು ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆ ಇಲ್ಲ. ಐದು ಸೂಕ್ತಗಳು ಮತ್ತು ಒಂದು ಸೂಕ್ತದ ಕೆಲವು ಭಾಗ ಮಾತ್ರ ವಿಷ್ಣುದೇವತಾಕವು. ಇದಲ್ಲದೆ ಅನೇಕಕಡೆ ಇತರ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ, ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಹೆಸರು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮುಖ್ಯ ಪರಾಕ್ರಮವು ಮೂರು ಪದಗಳ ವಿನ್ಯಾಸವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಮೂರು ಪದಕ್ರಮಗಳೂ ಸ್ವರ್ಗ, ಅಂತರಿಕ್ಷ, ಭೂಮಿಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವುವು. ಇವಲ್ಲದೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪರಮಪದವೆಂಬ ಸ್ಥಾನವು ಅತಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪದವಿಯೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತ ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸಂಬಂಧವು ವಿಶೇಷವಾಗಿರುವಂತೆ ಕಂಡು ಬರುವುದು. ಇಂದ್ರನು ವೃತ್ರಾಸುರನನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸಹಾಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ. ಯಜುರ್ವೇದದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ವಿಷಯವು ನಾನಾ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ವಿಷ್ಣುವು ಯಜ್ಞಕ್ಕೂ, ಪರ್ವತಗಳಿಗೂ ಅಧಿಪತಿಯೆಂದೂ, ಯಜ್ಞಸ್ವರೂಪನೆಂದೂ, ದೇವತೆಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಮುಂದಾಳೆಂದೂ (Leader) ವಿವರಿಸುವ ಅನೇಕ ಮಂತ್ರಗಳಿವೆ. ವಿಷ್ಣುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಕರು ಈ ರೀತಿ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.—

ವಿಷ್ಣುಃ—ಅಥ ಯದ್ವಿಷಿತೋ ಭವತಿ ತದ್ವಿಷ್ಣುರ್ಭವತಿ ವಿಷ್ಣುರ್ವಿಶತೇರ್ವಾ,
ವ್ಯಶೋತೇರ್ವಾ |

(ನಿ. ೧೨-೧೮)

ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದರಿಂದ, ಅಥವಾ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ವ್ಯಾಪಿಸುವುದರಿಂದ ಅಥವಾ ರಶ್ಮಿಗಳಿಂದ ಸರ್ವವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವವನಾದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ಹೆಸರು. ಆದುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೆಂದರೆ ಆದಿತ್ಯನೆಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು ಎಂದು ವಿಷ್ಣುಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆಮಾಡಿರುವರು.

ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮಹತ್ವಾರ್ಥವೆಂದರೆ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಣ ಅಥವಾ ಮೂರು ಪಾದಪ್ರಕ್ಷೇಪಣ ಎಂಬ ಕಾರ್ಯವು. ಈ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಪಾದಪ್ರಕ್ಷೇಪಗಳು ಯಾವುವು ? ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯವಿದೆ. ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಪಂಡಿತರು ಇದಕ್ಕೆ ಸೂರ್ಯನ ಉದಯ, ಉಚ್ಚಸ್ಥಾನಾಗಿರುವುದು ಮತ್ತು ಅಸ್ತಮಾನ ಎಂಬ ಸೂರ್ಯನ ಮೂರು ಅವಸ್ಥೆಗಳೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

[This stepping of Vishnu is emblematic of the rising, the culminating and setting of the sun.]

[Max Muller. Sacred Books of the East. Vol. XXXII. p. 133]

ಔರ್ಣವಾಭಾದಿ ಪ್ರಾಚೀನಪಂಡಿತರೂ ಸಹ ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆಂದು ನಿರುಕ್ತವಾಕ್ಯದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸಮಾರೋಹಣೇ ವಿಷ್ಣುಪದೇ ಗಯತಿರಸೀತ್ಯೌರ್ಣವಾಭಃ |

(ನಿ. ೧೨-೧೯)

ಎಂದು ಔರ್ಣವಾಭರ ಮತವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಸಮಾರೋಹಣೇ—ಉದಯಗಿರಾವುದ್ಯನ್ ಪದಮೇಕಂ ನಿಧತ್ತೇ | ವಿಷ್ಣುಪದೇ ಮಾಧ್ಯಂದಿನೇಽಂತರಿಕ್ಷೇ | ಗಯತಿರಸೀ—ಅಸ್ತಂಗಿರಾ | ಉದಯಾಚಲದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯೋದಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾದಲ್ಲಿಡತಕ್ಕ ಒಂದು ಪಾದವೂ, ಮಧ್ಯಾಹ್ನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚಸ್ಥಾನಾಗಿರತಕ್ಕ ಇನ್ನೊಂದು ಪಾದವೂ, ಅಸ್ತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಸ್ತಾಚಲದಲ್ಲಿಡತಕ್ಕ ಮೂರನೆಯ ಪಾದವೂ ಸಹ ಶ್ರೇಢಾ ನಿಧಧೇ ಪದಂ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಔರ್ಣವಾಭರ ಮತವೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಲ್ಲದೇ,

ವಿಷ್ಣುಸ್ತೃಧಾ ನಿಧತ್ತೇ ಪದಂ ಶ್ರೇಢಾಭಾವಾಯ ಸೃಥಿವ್ಯಾಮಂತರಿಕ್ಷೇ ದಿವೀತಿ ಶಾಕಪೂಣಿಃ |

(ನಿ. ೧೨-೧೯)

ಪೃಥಿವೀ, ಅಂತರಿಕ್ಷ ಮತ್ತು ದ್ಯುಲೋಕ ಎಂಬ ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲೂ ಸಂಚರಿಸುವ ಸೂರ್ಯನ ಮೂರು ಅವಸ್ಥೆಗಳನ್ನು ಈ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಪಾದಪ್ರಕ್ಷೇಪವು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬುದು ಶಾಕಪೂಣಿಯ ಮತವೆಂದೂ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಪ್ರಾರ್ಥಿವೋಗ್ನಿಭೂತಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಯತ್ಕಿಂಚಿದಸ್ತಿ ತದ್ವಿಕ್ರಮತೇ | ಅಂತರಿಕ್ಷೇ ವಿದ್ಯುದಾತ್ಮನಾ ದಿವಿ ಸೂರ್ಯಾತ್ಮನಾ | ಅಗ್ನಿ, ವಾಯು ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯ ಈ ರೂಪಗಳಿಂದ ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಆಕ್ರಮಿಸುತ್ತಾನೆಂದರ್ಥವಾದಿದ್ದಾರೆ. ಇದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವ,

ವಿಷ್ಣುಮುಖಾ ವೈ ದೇವಾಶ್ವಂದೋಭಿರಿಮಾಂಲ್ಲೋಕಾನನಪಜಯ್ಯಮಭ್ಯಜಯನ್ ಯದ್ವಿಷ್ಣುಕ್ರಮಾನ್ತಮತೇ ವಿಷ್ಣುರೇವ ಭೂತ್ವಾ ಯಜಮಾನಶ್ವಂದೋಭಿರಿಮಾಂಲ್ಲೋಕಾನನಪಜಯ್ಯಮಭಿಜಯತಿ ವಿಷ್ಣೋಃ ಕ್ರಮೋಸ್ಯಭಿಮಾತಿಹೇತ್ಯಾಹ ಗಾಯತ್ರೀ ವೈ ಪೃಥಿವೀ ತ್ರೈಷ್ವಭಮಂತರಿಕ್ಷಂ ಜಾಗತೀ ದ್ಯೌರಾನುಷ್ವಭೀರ್ದಿಶಶ್ವಂದೋಭಿರೇವೇಮಾಂಲ್ಲೋಕಾನ್ ಯಥಾಪೂರ್ವಮಭಿಜಯತಿ |

(ತೈ. ಸಂ. ೧-೭-೫-೪)

ಅನ್ಯಾ ದೇವತಾಸೀದ್ಗೋಬ್ರವೀದ್ವಿಷ್ಣವೇ ಹೀದಮಾ ಹರಿಷ್ಯಾಮೋ ಯೇನಾಯಮಿದಮಿತಿ ಸ ವಿಷ್ಣುಸ್ತೇಧಾತ್ಮಾನಂ ವಿ ನೃಥತ್ತ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ತೃತೀಯಮಂತರಿಕ್ಷೇ ತೃತೀಯಂ ದಿವಿ ತೃತೀಯಮಭಿಪರೈವರ್ತಾದ್ಧೃವಿಭೇದ್ಯತ್ರೈವ್ಯಾಂ ತೃತೀಯಮಾಸೀತ್ತೇನೇಂದ್ರೋ ವಜ್ರಮುದಯಚ್ಛದ್ವಿಷ್ಣುನುಸ್ಥಿತಸ್ತೋಬ್ರವೀನ್ಮಾ ನೋ ಪ್ರ ಹಾರಸ್ತಿ ನಾ ಇದಂ ||

(ತೈ. ಸಂ. ೨-೪-೧೨-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ,

ಯದ್ವೇನ ವಿಷ್ಣುಕ್ರಮಾನ್ತಮತೇ! ಯಜ್ಞೋ ವೈ ವಿಷ್ಣುಃ ಸ ದೇವೇಭ್ಯ ಇಮಾಂ ವಿಕ್ರಾಂತಿಂ ವಿಚಕ್ರಮೇ ಯೈಷಾಮಿಯಂ ವಿಕ್ರಾಂತಿರಿದಮೇವ ಪ್ರಥಮೇನ ಪದೇನ ಪಸ್ಪಾರಾಥೇದಮಂತರಿಕ್ಷಂ ದ್ವಿತೀಯೇನ ದಿವಮುತ್ತಮೇನೈತಾಮ್ನೇವೈಷ ಏತಸ್ಮೈವಿಷ್ಣುರೃಜ್ಞಂ ವಿಕ್ರಾಂತಿಂ ವಿಕ್ರಮತೇ ತಸ್ಮಾದ್ವಿಷ್ಣುಕ್ರಮಾನ್ತಮತೇ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧-೯-೩-೯)

ಯದ್ವೇನ ವಿಷ್ಣುಕ್ರಮವಾತ್ಸಪ್ರೇ ಭವತಃ | ವಿಷ್ಣುಕ್ರಮೈವೈ ಪ್ರಜಾಪತಿರಿಮಂ ಲೋಕಮಸೃಜತ ವಾತ್ಸಪ್ರೇಣಾಗ್ನಿಂ ವಿಷ್ಣುಕ್ರಮೈವೈ ಪ್ರಜಾಪತಿರಂತರಿಕ್ಷಮಸೃಜತ ವಾತ್ಸಪ್ರೇಣಾವಾಯುಂ ವಿಷ್ಣುಕ್ರಮೈವೈ ಪ್ರಜಾಪತಿರಿದಮಸೃಜತ ವಾತ್ಸಪ್ರೇಣಾದಿತ್ಯಂ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೬-೭-೪-೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಶಾಕಪೂಣಿಯವರ ಮತದಂತೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮೂರು ಪಾದಗಳಿಗೂ, ಪೃಥಿವೀ, ಅಂತರಿಕ್ಷ ಮತ್ತು ದ್ಯುಲೋಕಗಳಿಗೂ, ಅಗ್ನಿ, ವಾಯು, ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯ ಈ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತೋರಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು

ಆ ಯೋ ವಿನಾಯ ಸಚಿಥಾಯ ದೈವ್ಯ ಇಂದ್ರಾಯ ವಿಷ್ಣುಃ ಸುಕೃತೇ ಸುಕೃತ್ತರಃ |

ವೇಧಾ ಅಜಿನ್ವತ್ರಿಷಧಸ್ಥ ಅರೈಮೃತಸ್ಯ ಭಾಗೇ ಯಜಮಾನಮಾಭಜತ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೫೬-೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವೇ ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಮೂರುಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಆಕ್ರಮಿಸುತ್ತಾನೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ. ಮೇಲೆ ಉದಹರಿಸಿರುವ ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ೬-೭-೪-೭ ನೇ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವಂತೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪ್ರಾದತ್ರಯವೇ ಸ್ತೋತ್ರಾದಿ ಲೋಕಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಗೂ ಸ್ಥಿತಿಗೂ ಹೇತುವಾಗಿರುವುದು ಎಂಬ ಅಂಶವನ್ನು (ಖ. ಸಂ. ೧-೧೫೪-೨) ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಧಿಷ್ಠೆಯಂತಿ ಭುವನಾನಿ ವಿಶ್ವಾ | ಸಕಲ ಲೋಕಗಳಿಗೂ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮೂರುವಿಕ್ರಮಗಳೇ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಆಧಾರವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿವೆ ಎಂದು ವಿಷ್ಣುವಿಕ್ರಮಗಳ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ.

ಪುರಾಣಾದಿಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಒಂದು ಪ್ರಾಮುಖ್ಯವಾದ ಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಸಮಸ್ತ ವಿಶ್ವವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಪರಮೇಶ್ವರನೆಂದೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೆಂದೂ ಹೇಳುವರು. ಅಥವಾ ಜಗದುತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಿತಿಲಯಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವ ಬ್ರಹ್ಮ, ವಿಷ್ಣು, ಮಹೇಶ್ವರರೆಂಬ ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವು ಒಬ್ಬನಾಗಿ ಜಗತ್ತನ್ನು ಪಾಲಿಸುವನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು. ಈ ಜಗತ್ಪಾಲನಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವು ಅನೇಕ ಅವತಾರಗಳನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳಬೇಕಾದ ಅನತ್ಯಕತೆಯುಂಟಾದುದರಿಂದ ಆ ಅವತಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ನಾಮನ ಅಥವಾ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಾವತಾರವೇ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ಮತ್ತು ಇತರಪಂಡಿತರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅವತಾರಾದಿಗಳು ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಡದಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ವೇದದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ದೇವತಾಕಾರ್ಯಗಳೇ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷರೀತಿಯಿಂದ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಪುರಾಣಕಥೆಗಳಿಗೆ ಮೂಲವು ವೇದವೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಪುರಾಣಾಂತರ್ಗತವಾದ ಅವತಾರಗಳನ್ನು ವೇದಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ಹೊಂದಿಸಿ ಅರ್ಥಮಾಡುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲವೆಂದೂ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಮತ್ತು ಆಧುನಿಕ ಪಂಡಿತರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು.

ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಕಥೆಯಂತೆ, ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿಯೆಂಬ ಅಸುರನು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದು ರಾಜ್ಯಭಾರ ಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಸೋತುಹೋದ ದೇವತೆಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮೊರೆಯಿಡಲು ವಿಷ್ಣುವು ಅವರನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವಾಮನಾವತಾರವನ್ನು ಮಾಡಿ ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ಯಾಗದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಕೈಗೊಂಡಿರುವಾಗ ಅವನಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ತನ್ನಗೆ ಮೂರುಪಾದದಷ್ಟು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಲು ಅದಕ್ಕೆ ಬಲಿಯು ಸಮ್ಮತಿಸಿ ಅದರಂತೆ ಕೊಡುವೆನೆಂದು ಹೇಳಿದನು. ಬಳಿಕ ವಾಮನರೂಪದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವು ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಾವತಾರವನ್ನು ತಾಳಿ ಎಂದರೆ ಭೂಮ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸುವಂತೆ ಬೃಹದಾಕಾರವನ್ನು ತಾಳಿ ಒಂದು ಪಾದದಿಂದ ಭೂಮಿಯೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಮತ್ತೊಂದು ಪಾದದಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನೂ ಆಕ್ರಮಿಸಿ ಮೂರನೇ ಪಾದವನ್ನು ಎಲ್ಲಿಡಲೆಂದು ಬಲಿಯನ್ನು ಕೇಳಲು ಆ ರಾಜನು ಸತ್ಯಸಂಧನಾದುದರಿಂದ ಮೂರನೇ ಪಾದವನ್ನು ಬೇರೆ ಸ್ಥಳವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ತನ್ನ ತಲೆಯಮೇಲೆ ಇಟ್ಟು ಅನುಗ್ರಹಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲು ಅದರಂತೆ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮನು ತನ್ನ ಮೂರನೆಯಪಾದವನ್ನು ಬಲಿಯ ತಲೆಯ ಮೇಲಿಟ್ಟು ಅವನನ್ನು ಪಾತಾಳಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯಭಾರಮಾಡುತ್ತಾ ಸುಖದಿಂದಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಅವನಿಗೆ ಬೇಕಾದ ವರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟನೆಂದು ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವರ್ಣನೆ ಇದೆ.

ಅಶ್ವಿನೌ—ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯವನ್ನು ನಾವು ಹಿಂದೆ ಅನೇಕಾವರ್ತಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಈಗ ಇಲ್ಲಿ ಅವರ ಸೂಕ್ಷ್ಮಪರಿಚಯವನ್ನೂ, ಅವರು ತಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದವರಿಗೆ ಮಾಡಿದ ಸಹಾಯದ ವಿವರವನ್ನೂ ಮಾತ್ರ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತೇವೆ.

ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಇಬ್ಬರು. ಅವರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಿಗೆ ದಸ್ರ ಎಂತಲೂ ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಗೆ ನಾಸತ್ಯಾ ಎಂತಲೂ ಹೆಸರಿರುವುದಾದರೂ ಇಬ್ಬರನ್ನೂ ಅನೇಕವೇಳೆ ದಸ್ರಾ ಅಥವಾ ನಾಸತ್ಯಾ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೇ ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ.

ಅವರ ರಥವು ಸುವರ್ಣಮಯವಾದುದು ಮತ್ತು ಚಕ್ರ, ಅಚ್ಚು ಪೊಸಲಾದ ಭಾಗಗಳೆಲ್ಲವೂ ಚಿನ್ನದಿಂದ ಮಾಡಿದುದು (ಋ ಸಂ. ೪-೪೪-೪, ೧-೧೮೦-೧, ೮-೫-೨೯, ೮-೨೨-೫ ಇತ್ಯಾದಿ) ಅದು ಒಂದು ವಿಲಕ್ಷಣವಾದ ರಥ. ಅದಕ್ಕೆ ಮೂರು ಚಕ್ರ, ಮೂರು ನೇಮಿ ಮತ್ತು ಬೇರೆ ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳೂ ಮೂರು ಮೂರು ಇರುವುವು. ಅದು ಮನೋವೇಗವುಳ್ಳದ್ದು. ಮೂರು ಚಕ್ರದ ರಥವೆಂದರೆ ಅವರೊಬ್ಬರದೇ.

ಯದಯಾತಂ ಶುಭಸ್ತೀ ವರೇಯಂ ಸೂರ್ಯಾಮುಪ |

ಕ್ಷೈಕಂ ಚಕ್ರಂ ನಾಮಾಸೀತ್ ಕ್ಷೈ ದೇಷ್ಟ್ಯಾಯ ತಸ್ಯ ತುಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೫-೧೫)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಾದೇವಿಯ ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಹೋದಾಗ ರಥದ ಒಂದು ಚಕ್ರವು ಹಾಳಾಗಿ ಹೋಯಿತೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅತ್ತಿನಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಶ್ವ (ಕುದುರೆ) ವುಳ್ಳವರು ಎಂದರ್ಥವಾದರೂ ಅವರು ಆಶ್ವಾರೋಹಿಗಳಾದುದರಿಂದ ಆ ಹೆಸರು ಅವರಿಗೆ ಬಂದಿದೆ ಎಂದು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಅವರ ರಥವನ್ನು ಎಳೆಯುವ ಅಶ್ವಗಳು (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೭-೨) ಪಕ್ಷಿಗಳು (೬-೬೩-೬) ಹೆಸಗಳು (೪-೪೫-೪) ಗರುಡಪಕ್ಷಿಗಳು (೧-೧೧೮-೪) ಶ್ರೇಣರೂಪವಾದ ಅಶ್ವಗಳು (೮-೫-೭) ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಆದರೆ ಅವರ ಮುಖ್ಯವಾಹನವು ಯಾಸ್ಕರು ಹೇಳಿರುವಂತೆ ರಾಸಭಾವತ್ಸಿನೋಃ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಕತ್ತಿಗಳೇ ವಾಹನಗಳು (ನಿ. ೨-೨೮).

ಕದಾ ಯೋಗೋ ನಾಜಿನೋ ರಾಸಭಸ್ಯ ಯೇನ ಯಜ್ಞಂ ನಾಸತ್ಯೋಪಯಾಥಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೩೪-೯)

ತದ್ರಾಸಭೋ ನಾಸತ್ಯಾ ಸಹಸ್ರಮಾಜಾ ಯಮಸ್ಯ ಪ್ರಥನೇ ಜಿಗಾಯ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೬-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ರಾಸಭನೇ (ಕತ್ತಿ) ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ವಾಹನವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಅವರನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವವರು ಪ್ರಾತಃಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಆಹ್ವಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಸೂರ್ಯ ಪುತ್ರಿಯೊಡನೆ ಇವರಿಗೆ ಸಂಬಂಧವಿದೆ, ಸೂರ್ಯನೇ ಅವರನ್ನು ವರಿಸಿದಳು (ಋ ಸಂ. ೭-೬೯-೪) ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಅವಳ ಪತಿಯರು (೪-೪೩-೬) ಸೂರ್ಯನು ಅವರ ರಥವನ್ನು ಏರಿದಳು (೫-೭೩-೫ ; ೮-೮-೧೦) ಸೂರ್ಯನ ಪುತ್ರಿಯು ಅವರ ರಥವನ್ನು ಏರುತ್ತಾಳೆ (ಋ. ಸಂ. ೧-೩೪-೫ ; ೧-೧೧೬-೧೭ ; ೧-೧೧೮-೫ ; ೬-೬೩-೫) ಅವರು ಸೂರ್ಯನನ್ನು ತಮ್ಮನಳೆಂದು ಭಾವಿಸುತ್ತಾರೆ (೭-೬೮-೩) ಮತ್ತು ಅವಳು ರಥದಲ್ಲಿ ಅವರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತಾಳೆ (೮-೨೯-೮) ಇತ್ಯಾದಿ ವರ್ಣನೆಗಳಿವೆ.

ಅವರು ಜನರಿಗೆ ಕಷ್ಟದಲ್ಲಿ ನೆರವಾಗುತ್ತಾರೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಆಖ್ಯಾಯಿಕೆಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳನ್ನು ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರವಾಗಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಕೆಲವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಇತಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇವೆ.

ಜುಜುರುಷೋ ನಾಸತ್ಯೋತ ವನ್ರಿಂ ಪ್ರಾಮುಂಚಿತಂ ದ್ರಾಹಿಮಿವ ಚ್ಯವಾನಾತ್ |

ಪ್ರಾತಿರತಂ ಜಹಿತಸ್ಯಾಯುರ್ದ್ರಾದಿತ್ಯತಿಮಾಕೃಣುತಂ ಕನೀನಾಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೬-೧೦)

ಚ್ಯವನನೆಂಬ ಋಷಿಯು ಬಹಳ ವೃದ್ಧನಾಗಿ ದೇಹವು ಶಿಥಿಲವಾಗಿ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಾಗ ಅವನ ಜನರು ಅವನನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದರು. ಈ ಋಷಿಯು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲು ಅವರು ಬಂದು ಇವನ ಶಿಥಿಲವಾದ ದೇಹವನ್ನು ಕಳೆದು ಯುವಕನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಇವನ ಪತ್ನಿಗೆ ಪ್ರಿಯನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರು ಮತ್ತು ಅವನ ಆಯುಷ್ಯವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿದರು ಎಂದಿದೆ. ಇದೇ ವಿಷಯವು—

ಯುವಂ ಚ್ಯವಾನಮುತ್ಪನ್ನಾ ಜರಂತಂ ಪುನರ್ಯುವಾನಂ ಚಕ್ರಥುಃ ಶಚೀಭಿಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೭-೧೩)

ನಿಷ್ವಾಗ್ರ್ಯಂ ಪಾರಯಥಃ ಸಮುದ್ರಾತ್ ಪುನಶ್ಚ್ಯವಾನಂ ಚಕ್ರಥುರ್ಯುವಾನಂ |

ಋ ಸಂ. ೧-೧೧೮-೬)

ಪ್ರ ಚ್ಯವಾನಾಜ್ಜುಜುರುಷೋ ವಪ್ರಿಮುತ್ಕಂ ನ ಮುಂಚಿಥಃ |

ಯುವಾ ಯದೀ ಕೃಥಃ ಪುನರಾ ಕಾಮವೃಷ್ಟೇ ವಧ್ವಃ ||

(ಋ ಸಂ. ೫-೭೪-೫)

ಉತ ತೈದ್ವಾಂ ಜುರತೇ ಅತ್ತಿನಾ ಭೂಚ್ಛ್ಯವಾನಾಯ ಪ್ರತೀತ್ಯಂ ಹವಿದೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೬೮-೬)

ಯುವಂ ಚ್ಯವಾನಂ ಜರಸೋಮುಮುಕ್ತಂ ನಿ ಪೇದವ ಉಹಥುರಾಶುಮುತ್ಸಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೭೧-೫)

ಯುವಂ ಚ್ಯವಾನಂ ಸನಯಂ ಯಥಾ ರಥಂ ಪುನರ್ಯುವಾನಂ ಚರಥಾಯ ತಕ್ಷಥುಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೩೯-೪)

ಈ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವೃದ್ಧನಾದ ಚ್ಯವನಋಷಿಯನ್ನು ಯುವಕನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ ವಿಷಯದ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ಶತ ಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ವಿಷಯಕವಾದ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಇತಿಹಾಸವಿದೆ. ಅದರಂತೆಯೇ—

ಯುವಂ ವಿಸ್ರಸ್ಯ ಜರಣಾ ಮುಪೇಯುಷಃ ಪುನಃ ಕಲೇರಕೃಣುತಂ ಯುವದ್ವಯಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೩೯-೮)

ಎಂಬ ಋಕ್ಪನ್ನಲ್ಲಿ ಕಲಿ ಎಂಬುವನು ಮುಪ್ಪನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ ಅವನನ್ನು ಯುವಕನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ ವಿಷಯದ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿದೆ.

ಯಾಭಿರ್ವಮ್ಸಂ ವಿಸಿಪಾನಮುಪಸ್ತುತಂ ಕಲಿಂ ಯಾಭಿರ್ವಿತ್ತಜಾನಿಂ ದುವಸ್ಯಥಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೭-೧೫)

ಎಂಬ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಕಲಿ ಎಂಬುವನು ಪತ್ನಿಯನ್ನು ಪರಿಗ್ರಹಿಸಿ ಮದುವೆಯಾದಾಗ ಅವನಿಗೆ ತಮ್ಮ ನೆರವನ್ನು ನೀಡಿ ಅನೇಕ ಸಹಾಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಅವರು ವಿಮದನ ಪತ್ನಿಯರಾದ ಯುವತಿಯರಿಗೋಸ್ಕರ ಒಂದು ರಥವನ್ನೂ (೧-೧೧೭-೧೯) ಅಥವಾ ಅವನಿಗೆ ಓರ್ವ ಪತ್ನಿಯನ್ನೂ (೧-೧೧೭-೧) ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದರು. ಅವಳು ಪುರಮಿತ್ರನ ಪತ್ನಿಯಾಗಿದ್ದಳೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೭-೨೦ ; ೧೦-೩೯-೭) ಮತ್ತು ಅವಳ ಹೆಸರು ಕಮಧ್ಯಾ (೧೦-೬೫-೨)

ಕೃಷ್ಣ ಎಂಬುವನ ಮಗನಾದ ವಿಶ್ವಕನಿಗೆ ಕಳೆದುಹೋಗಿದ್ದ ಅವನ ಮಗನನ್ನು ತಂದು ಒಪ್ಪಿಸಿದರು (ಋ ಸಂ. ೧-೧೧೬-೨೩; ೧-೧೧೭-೭ ; ೧೦-೬೫-೧೨) ಋ ಸಂ. ೮-೭೫-೧ ರಿಂದ ೩ ನೆಯ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಕ ಮತ್ತು ವಿಷ್ಣು ಪುಗಳ ಹೆಸರುಗಳು ಸೂಚಿತವಾಗಿವೆ.

ಭುಜ್ಯವಿನ ಕಥೆಯು ಪದೇ ಪದೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಭುಜ್ಯವು ತುಗ್ರ ಎಂಬ ರಾಜನ ಪುತ್ರನು. ಇವನು ಸಮುದ್ರಯಾನಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಮುಳುಗಿಹೋಗುತ್ತಿರಲು, ಅಲೆಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಭುಜ್ಯವು ಒಂದು ಮರದ ತುಂಡನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ತೇಲಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಆಗ ಅವನು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ವರೆಹೊಕ್ಕನು. ಆಳವೇ ತಿಳಿಯದ ಮಹಾಸಾಗರದಲ್ಲಿ ನೂರುಹುಟ್ಟುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನೌಕೆಯಲ್ಲಿ ಅವನನ್ನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಮನೆಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋದರು. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹಾರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತಿದ್ದ, ಒಡಕುಗಳಿಲ್ಲದ ಹಡಗಿನಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ರೆಕ್ಕೆಗಳುಳ್ಳ ನಾಲ್ಕು ದೋಣಿಗಳಲ್ಲಿ, ಅಥವಾ ನೂರು ಪಾದಗಳು ಮತ್ತು ಆರು ಕುದುರೆಗಳುಳ್ಳ, ಹಾರುವ ಮೂರು ರಥಗಳಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಮನೋವೇಗವುಳ್ಳ ತಮ್ಮ ರಥದಲ್ಲಿ ವೇಗಶಾಲಿಗಳಾಗಿ ಹಾರಿಹೋಗುವ ತಮ್ಮ ಅಶ್ವಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಭುಜ್ಯನನ್ನು ಕುಳಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದು ಅವನ ಮನೆಗೆ ಸೇರಿಸಿದರು. (೧-೧೧೬-೩, ೪-೫, ೧-೧೧೭-೧೪, ೧೫ ; ೧-೧೮೨-೫, ೬, ೭ ; ೭-೬೮-೭ ; ೧-೧೧೭-೬, ೨೦ ; ೧-೧೧೮-೬ ; ೧-೧೧೯-೪ ; ೧-೧೫೮-೩ ; ೬-೬೨-೬ ; ೭-೬೯-೭ ; ೮-೫-೨೨ ; ೧೦-೩೯-೪ ; ೧೦-೪೭-೭ ; ೧೦-೬೫-೧೨ ; ೧೦-೧೪೩-೫)

ವಿಶ್ವಲಾ ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಯು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಕಾಲು ಕತ್ತರಿಸಿಹೋಗಲು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದಾಗ ಅವರು ಬಂದು ಅವಳಿಗೆ ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಾಲನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಟ್ಟು ಕಾಪಾಡಿದರೆಂದು ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೨-೧೦ ; ೧-೧೧೬-೧೫ ; ೧-೧೧೭-೧೧ ; ೧-೧೧೮-೮ ; ೧೦-೩೯-೮ ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

(ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ವಾಹನವಾದ ರಾಸಭವು ತೋಳನ ರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ) ಋಷಿಪ್ರಾಶ್ನ ನೆಂಬುವನು ತಾನು ಕಾಯುತ್ತಿದ್ದ ಕುರಿಗಳ ಮಂದೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದುನೂರು ಕುರಿಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಆ ತೋಳಕ್ಕೆ ಆಹಾರವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟನು. ಅದರಿಂದ ಅವನ ತಂದೆಗೆ ಕೋಪಬಂದು ಋಷಿಪ್ರಾಶ್ನನ ಕಣ್ಣನ್ನು ಕೀಳಿಸಿ ಕುರುಡನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು. ಆಗ ತೋಳವು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿತು. ಅವರು ತುಷ್ಟರಾಗಿ ಋಷಿಪ್ರಾಶ್ನನಿಗೆ ಕಣ್ಣನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು. (ಋ ಸಂ. ೧-೧೧೬-೧೬ ; ೧-೧೧೭-೧೭, ೧೮) ಋ. ಸಂ. ೧-೧೦೦-೧೭ ನೆಯ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಋಷಿಪ್ರಾಶ್ನನೆಂಬುವನು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿದ ವಿಷಯವಿದೆ.

ಪಾರಾವೃಜನೆಂಬುವನು ಕುರುಡನೂ ಕುಂಟನೂ ಆಗಿದ್ದನು. ಮತ್ತು ಅವನು ಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರಲಿಲ್ಲ. ಅವನಿಗೆ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳು ನೋಡುವ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ, ನಡೆಯುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟರು. ಎಂದರೆ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನೂ ಕಾಲುಗಳನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದರು (ಋ ಸಂ ೧-೧೧೨-೮) ಪಾರಾವೃಜನೆಂಬುವನ ಹೆಸರು ಇಂದ್ರನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪ ಬಂದಾಗ ಋ. ಸಂ. ೨-೧೩-೨ ; ೨-೧೫-೭ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವುದು

ರೇಭನೆಂಬ ಋಷಿಯನ್ನು ದೇವರು ಕೈಕಾಲು ಕಟ್ಟಿಹಾಕಿ ಒಂದು ಭಾವಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದ್ದರು ಒಂಭತ್ತು ಹಗಲು ಹತ್ತು ರಾತ್ರಿಗಳ ಪರ್ಯಂತ ಅವನು ಅಲ್ಲಿಯೇ ಬಿದ್ದಿದ್ದು ಸಾಯುವ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದನು. ಅವನನ್ನು ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳು, ಸೋಮರಸವನ್ನು ಸೌಟಿನಿಂದ ಎತ್ತುವಂತೆ ಭಾವಿಯಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿ ಜೀವದಾನಮಾಡಿದರು. (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೨-೫ ; ೧-೧೧೬-೨೪ ; ೧-೧೧೭-೧೨ ; ೧-೧೧೭-೪ ; ೧-೧೧೮-೬ ; ೧-೧೧೯-೬ ; ೧೦-೩೯-೯).

ವಂದನೇ ಎಂಬುವನೂ ಇದೇರಿತಿ ದುಷ್ಟರಿಂದ ಅಪಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಕತ್ತಲೆಯ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ (ಹಳ್ಳದಲ್ಲಿ. ಹಾಕಿದ್ದಾಗ ಅವನನ್ನು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಅಪಾಯದಿಂದ ಪಾರುಮಾಡಿ ಅವನನ್ನು ಬೆಳಕಿಗೆ ತಂದರು. (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೨-೫; ೧-೧೧೬-೧೧; ೧-೧೧೭-೫; ೧-೧೧೮-೬; ೧೦-೩೯-೮ ' ೧-೧೧೯-೬, ೭).

ಪೆಜ್ರವಂಶೀಯನಾದ ಕಕ್ಷೀವತನಿಗೆ ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ವರಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ನೂರಾರುಜಾಡಿ ಸುರಾ (ಮದ್ಯ) ಅಥವಾ ಮಧುವನ್ನು ಜರಡಿಯಿಂದ ಸುರಿಯುವಂತೆ ಕುದುರೆಯ ಗೊರಸಿನಿಂದ ಸುರಿಸಿದರು. (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೬-೭; ೧-೧೧೭-೬).

ಅಶ್ವಿ ಎಂಬ ಋಷಿಯು, ದ್ವೇಷಾಸೂಯೆಯಿಂದ ಅಂಧಕಾರಾವೃತನಾದ, ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ಉರಿಯುತ್ತಿರುವ ದೊಡ್ಡ ಕಮರಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟು ತೊಂದರೆಪಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲು ಅವರು ಬಂದು ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಹಿಮದಿಂದ ಶಮನಮಾಡಿ, ಆಹಾರಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಸಂತೈಸಿ, ಅವನನ್ನು ಆ ಅವಸ್ಥೆಯಿಂದ ಪಾರು ಮಾಡಿದರು. (೧-೧೧೨-೭; ೧-೧೧೬-೮; ೧-೧೧೭-೩; ೧-೧೧೮-೭; ೧-೧೧೯-೬; ೫-೭೮-೪ ರಿಂದ ೬) ೭-೭೧-೫; ೮-೬೨-೩, ೭ ರಿಂದ ೯; ೧೦-೩೯-೯) ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೦-೩ ನೆಯ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿಯನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ರಕ್ಷಿಸಿದನೆಂದು ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ.

ವದ್ರಿಮತೀ ಎಂಬುವಳು ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದೆ ಬಂಜೆಯಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲು ಅವಳಿಗೆ ಹಿರಣ್ಯಹಸ್ತನೆಂಬ ಪುತ್ರನನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದರು. (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೬-೧೩; ೧-೧೧೭-೨೪; ೬-೬೨-೭; ೧೦-೩೯-೭).

ಘೋಷಾ ಎಂಬುವಳು ತನ್ನ ತಂದೆಯ ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದು ಮದುವೆಯಾಗದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅವಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಂತೆ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಅವಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ ಪತಿಯನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದರು. (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೭-೭; ೧೦-೩೯-೩, ೬; ೧೦-೪-೫) ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೭-೭ನೇ ಋಕ್ಕಿನ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ಘೋಷಾ ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಯು ಕುಷ್ಠರೋಗದಿಂದ ನರಳುತ್ತಿದ್ದಳೆಂದೂ, ಆ ರೋಗವನ್ನು ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳು ವಾಸಿಮಾಡಿದರೆಂದೂ ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ೧೦ ನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ (೧೦-೩೯) ಈ ಘೋಷಾ ಎಂಬುವಳಿಂದ ದೃಷ್ಟವಾದ ಒಂದು ಸೂಕ್ತವಿದೆ.

ಶಯು ಎಂಬುವನ ಹಸುವು ಮುದಿಯಾಗಿ ಕರುವನ್ನು ಹಾಕದಿರುವಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಹಾಲುಕೊಡುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದರು. (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೬-೨೨; ೧-೧೧೭-೨೦; ೧-೧೧೮-೮; ೧-೧೧೯-೬; ೧೦-೩೯-೧೩)

ಪೇದುವೆಂಬ ರಾಜನಿಗೆ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಇಂದ್ರನಂತೆ ಅತಿ ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ಒಂದು ಬಿಳಿ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೆಂದೂ ಅದರಿಂದ ಅವನು ತನ್ನ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದು ಬಹಳವಾದ ವಸ್ತುವಾಹನಾದಿಗಳನ್ನು ಪಡೆದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೬-೬; ೧-೧೧೭-೯; ೧-೧೧೮-೯; ೧-೧೧೯-೧೦; ೭-೭೧-೫; ೧೦-೩೯-೧೦)

ಇದಲ್ಲದೆ ಒಂದನೇ ಮಂಡಲದ ೧ ೨, ೧೧೬, ೧೧೭, ೧೧೮, ೧೧೯ ನೆಯ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಅನೇಕ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಸಹಾಯವನ್ನು ಮಾಡಿರುವುದಲ್ಲದೆ ಈ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳು ಪಶುಪಕ್ಷ್ಯಾದಿಗಳಿಗೂ ಉಪಕಾರ ಮಾಡಿರುವರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ—ಒಂದು ತೋಳವು ಒಂದು ಗುಬ್ಬಿಚ್ಚೆಯನ್ನು ಕಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಆ ಗುಬ್ಬಿಚ್ಚೆಯ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಂತೆ ಅದನ್ನು ತೋಳನ ಬಾಯಿಂದ ಬಿಡಿಸಿಕಾಪಾಡಿದರೆಂದು ಋ. ಸಂ.

೧-೧೧೬-೧೪ ; ೧-೧೧೭-೧೬ ; ೧-೧೧೮-೮ ; ೧೦ ೩೯-೧೩ ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಈ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲದೆ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಸಂಬಂಧವಾದ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳಿರುವುವು. ಅವುಗಳನ್ನು ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗುವುದು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಕೃಣುಧ್ವಮ್—ಕೃವಿ ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋಶ್ಚ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ನುಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವತವಸಃ—ಸ್ವಂ ಸ್ವೀಯಂ ತವಃ ಬಲಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸ್ವತವಸಃ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂತಿ—ಅಸ ಭುವಿ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಹಿಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅದ್ವೇಷಃ—ನ ವಿದ್ಯತೇ ದ್ವೇಷಃ ಯಸ್ಯ. ನೆಜ್ಞಾಸುಭ್ಯಾವ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಾತಃ—ನಾ ಗತಿಗಂಧನಯೋಃ ಧಾತು. ಹಸಿವ್ಯಗ್ರಿಣ್—(ಉ. ಸೂ. ೩-೩೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ತನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಚ್ಛ—ನಿಸಾತಸ್ಯ ಚೆ (ಉ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ವವೃತೀಯ—ವೃತು ವರ್ತನೇ ಧಾತು. ಲಿಜ್ಞ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಇಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇಟೋತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅತ್ತ. ಲಿಜಃ ಸೀಯುಟ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಸೀಯುಟಾಗಮ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶ್ಲವಿಕರಣ. ಶ್ಲನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ಲಿಜಃ ಸಲೋಪೋ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೭೯) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಲೋಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

—:೦:—

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಇಯಂ ಸಾ ವೋ ಅಸ್ಮೀ ದೀಧಿತೀರ್ಯಜತ್ರಾ ಅಪಿಸ್ರಾಣೀ ಚ ಸದನೀ ಚ
ಭೂಯಾಃ |

ನಿ ಯಾ ದೇವೇಷು ಯತತೇ ವಸೂಯುರ್ವಿದ್ಯಾಮೇಷಂ ವೃಜನಂ ಜೀರ
ದಾನುಂ || ೧೧ ||

|| ಸದಸಾಹ ||

ಇಯಂ | ಸಾ | ವಃ | ಅಸ್ಮೇ ಇತಿ | ದೀಧಿತಿಃ | ಯಜತ್ರಾಃ | ಅಸಿಪ್ರಾಣೇ | ಚ | ಸದನೀ | ಚ |
ಭೂಯಾಃ |

ನಿ | ಯಾ | ದೇವೇಷು | ಯತತೇ | ವಸುತಯುಃ | ವಿದ್ಯಾಮು | ಇಷಂ | ವೃಜನಂ | ಜೀರದಾನುಂ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಯಜತ್ರಾ ಯಷ್ಟವ್ಯಾ ದೇವಾಃ ನೋ ಯುಷ್ಮತ್ಸಂಬಂಧಿನೀ ಸೇಯಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ ದೀಧಿತಿ-
ರ್ದೀಪ್ತಿರಸ್ಮೇ ಅಸ್ಮಾಕಮಪಿಪ್ರಾಣೇ ಸರ್ವದಾ ಚೇಷ್ಟಯಿತ್ರೀ ಸದನೀ ಚ ನಿವಾಸವತೀ ಚ ಭೂಯಾಃ |
ಭೂಯಾತ್ | ಭವತು | ಯಾ ದೀಧಿತಿರ್ವಸುತಯುರ್ವಸುಮತೀ ದೇವೇಷು ನಿ ಯತತೇ ನಿಯಮೋನ
ಪ್ರಯತ್ನಂ ಕರೋತಿ | ತಾನಪಿ ಪ್ರಕಾಶಿತುಂ ಸೈವ ಭೂಯಾತ್ | ವಿದ್ಯಾಮೇತಿ ಗತಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯಜತ್ರಾಃ—ಯಜ್ಞಾರ್ಹರಾದ ಎಲೈ ದೇವತೆಗಳೇ | ಯಾ—ಯಾವ ಪ್ರಭೆಯು | ವಸುತಯುಃ—
ಸಂಪದ್ವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿ | ದೇವೇಷು—ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ | ನಿ ಯತತೇ—ನಿಯತವಾಗಿ ಹವಿರ್ಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಿ
ದೆಯೋ | ಸಾ—ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದು | ವಃ—ನಿಮ್ಮ ಸಂಬಂಧವಾದುದು ಆದ | ಇಯಂ ದೀಧಿತಿಃ—ಈ
ಪ್ರಭೆಯು | ಅಸ್ಮೇ—ನಮ್ಮಗಳಿಗೆ | ಅಸಿ ಪ್ರಾಣೇ ಚ—ಸರ್ವದಾ ಚೈತನ್ಯದಾಯಿಯಾದುದು | ಸದನೀ ಚ—
ನಿವಾಸಯುಕ್ತವಾದುದು ಆಗಿ | ಭೂಯಾಃ—ಆಗಲಿ | ಇಷಂ—ಅನ್ನವನ್ನೂ | ವೃಜನಂ—ಬಲವನ್ನೂ |
ಜೀರದಾನುಂ—ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನೂ | ವಿದ್ಯಾಮು—ನಾವು ಪಡೆಯುವರಾಗಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಯಜ್ಞಾರ್ಹರಾದ ದೇವತೆಗಳೇ, ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ಪ್ರಭೆಯು ಸಂಪದ್ವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿಯೂ, ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧ
ವಾಗಿಯೂ ಆಗಿ, ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ಆವಿರ್ಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆಯೋ ಆ ಪ್ರಭೆಯು ನಮಗೆ ಸರ್ವದಾ ಚೈತನ್ಯದಾಯಿ
ಯಾಗಿಯೂ, ನಿವಾಸವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದಾಗಿಯೂ ಆಗಲಿ. ನಾವು ಅನ್ನವನ್ನೂ, ಬಲವನ್ನೂ, ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯ
ವನ್ನೂ ನಿಮ್ಮ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಪಡೆಯುವಂತಾಗಲಿ.

English Translation

Objects of admiration, may that wealth-abounding effulgence which
manifests itself amongst the gods, give animation to our existence, and (per-
manence to) our dwellings; that we may (thence) obtain food, strength,
and long life.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಸ್ಮೀ ಈ ಶಬ್ದವು ಏಳುನಿಭಕ್ತಿಗಳ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

(೧) ಅಸ್ಮೀ ತೇ ಬಂಧುಃ | ವಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಅಸ್ಮೀ ಇತ್ಯೇತದ್ವದಂ ಸರ್ವನಿಭಕ್ತ್ಯಂತಂ | ತಸ್ಮಾದನೇಕಾರ್ಥಂ | ಏಕಮೇವ ಹ್ಯೇತಚ್ಛಬ್ದರೂಪಂ ಸಪ್ತಸ್ವಪಿ ನಿಭಕ್ತ್ಯರ್ಥೇಷು ವರ್ತತೇ | ಪ್ರಕರಣಾದಿವಶಾತ್ ತಸ್ಯ ನಿಯಮೋ ಭವತಿ | ತದ್ವಿಧಾ—
ಪ್ರಥಮಾಯಾಸ್ತಾವತ್—ಅಸ್ಮೀ ತೇ ಬಂಧುಃ | ವಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಎಂದರೆ ಅಸ್ಮೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಏಳು ನಿಭಕ್ತಿಗಳ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಎಂದರೆ ಆಯಾ ಪ್ರಕರಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಏಳು ನಿಭಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ನಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಹೇಗೆಂದರೆ—ಅಸ್ಮೀ ತೇ ಬಂಧುಃ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಯಂ—ನಾವು ಎಂದರ್ಥವಿರುವುದು. ಇದು ಪ್ರಥಮಾ ನಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆಯು

(೨) ಅಸ್ಮೀ ಯಾತಂ ನಾಸತ್ಯಾ ಸಜೋಷಾಃ | ಅಸ್ಮಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ದ್ವಿತೀಯಾಯಾಸ್ತಾವತ್—ಅಸ್ಮೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ನಿಭಕ್ತಿಯಾದ ಅಸ್ಮಾನ್-ನಮ್ಮನ್ನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು ಈ ಅರ್ಥದ ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಆ ಶ್ರೇನಸ್ಯ ಜವಸಾ ನೂತನೇನಾಸ್ಮೀ ಯಾತಂ ನಾಸತ್ಯಾ ಸಜೋಷಾಃ |

ಹವೇ ಹಿ ವಾಮುತ್ಪಿನಾ ರಾತಹವ್ಯಃ ಶಶ್ವತ್ತಮಾಯಾ ಉಷಸೋ ವ್ಯುಷ್ವಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೮-೧೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವರು. ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿರುವ ಅಸ್ಮೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಸ್ಮಾನ್-ನಮ್ಮನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು.

(೩) ಅಸ್ಮೀ ಸಮಾನೇಭಿವೃಷಭ ಪೌಂಸ್ಯೇಭಿಃ | ಅಸ್ಮಾಭಿರಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ತೃತೀಯಾಯಾಸ್ತಾವತ್—ಇಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮೀ ಎಂದರೆ ಅಸ್ಮಾಭಿಃ-ನಮ್ಮಿಂದ ಎಂದು ತೃತೀಯಾವಿಭಕ್ತ್ಯರ್ಥವು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—

ಭೂರಿ ಚಕರ್ಥ ಯುಜ್ಯೇಭಿರಸ್ಮೀ ಸಮಾನೇಭಿವೃಷಭ ಪೌಂಸ್ಯೇಭಿಃ |

ಭೂರೀಣಿ ಹಿ ಕೃಣಿವಾಮಾ ಶವಿಷ್ಯೇಂದ್ರ ಕೃತ್ವಾ ಮರುತೋ ಯದ್ವಶಾಮು ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೫-೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮೀ ಎಂದರೆ ಅಸ್ಮಾಭಿಃ-ನಮ್ಮಿಂದ ಎಂದರ್ಥವು.

(೪) ಅಸ್ಮೀ ಪ್ರಯಂಥಿ ಮಘವನ್ಮೃಜೀಷಿನ್ | ಅಸ್ಮಭ್ಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಚತುರ್ಥಾಯಾಸ್ತಾವತ್—ಇಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮೀ ಎಂದರೆ ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ-ನಮಗಾಗಿ ಎಂದು ಚತುರ್ಥವಿಭಕ್ತ್ಯರ್ಥವು ಉದಾಹರಣೆ.

ಅಸ್ಮೀ ಪ್ರ ಯಂಥಿ ಮಘವನ್ಮೃಜೀಷಿನ್ದ್ರ ರಾಯೋ ವಿಶ್ವನಾರಸ್ಯ ಭೂರೇಃ |

ಅಸ್ಮೀ ಶತಂ ಶರದೋ ಜೀವಸೇ ಧಾ ಅಸ್ಮೀ ವೀರಾಙ್ಭಶ್ವತ ಇಂದ್ರ ತಿಪ್ತಿನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೩೬-೧೦)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಅಸ್ಮೈ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ-ನಮಗಾಗಿ ಎಂದು ಚತುರ್ಥೀವಿಭಕ್ತ್ಯರ್ಥವು.

(೫) ಅಸ್ಮೈ ಆರಾಚ್ಛಿ ದ್ವೀಷಃ ಸನುತರ್ಯೋಯೋತು | ಅಸ್ಮದಿತ್ಯರ್ಥಃ |

ಪಂಚಮ್ಯಾಸ್ತಾವತ್-ಇಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮೈ ಎಂದರೆ ಅಸ್ಮತ್-ನಮ್ಮ ದೆಸೆಯಿಂದ ಎಂದರ್ಥವು. ಉದಾಹರಣೆ—

ತಸ್ಯ ವಯಂ ಸುಮತೌ ಯಜ್ಞಯಸ್ಯಾಪಿ ಭದ್ರೇ ಸೌಮನಸೇ ಸ್ಯಾಮ |

ಸ ಸುತ್ರಾನಾ ಸ್ತನಾ ಇಂದ್ರೋ ಅಸ್ಮೈ ಆರಾಚ್ಛಿ ದ್ವೀಷಃ ಸನುತರ್ಯೋಯೋತು ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೪೭-೧೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಅಸ್ಮೈ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಸ್ಮತ್-ನಮ್ಮ ದೆಸೆಯಿಂದ ಎಂದು ಪಂಚಮೀವಿಭಕ್ತ್ಯರ್ಥವು.

(೬) ಊರ್ವ ಇವ ಪಪ್ರಥೇ ಕಾನೋ ಅಸ್ಮೈ | ಅಸ್ಮಾಕಮಿತ್ಯರ್ಥಃ |

ಷಷ್ಠ್ಯಾಸ್ತಾವತ್-ಇಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮೈ ಎಂದರೆ ಅಸ್ಮಾಕಂ-ನಮಗೆ ಎಂದರ್ಥವು. ಈ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಗಾಗಿ—

ಅ ನೋ ಭರ ಭಗಮಿಂದ್ರ ದ್ಯುಮಂತಂ ನಿ ತೇ ದೇಷ್ಟಸ್ಯ ಧೀಮಹಿ ಪ್ರರೇಕೇ |

ಊರ್ವ ಇವ ಪಪ್ರಥೇ ಕಾನೋ ಅಸ್ಮೈ ತಮಾ ಪೃಣ ವಸುಸತೇ ವಸೂನಾಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೩೦-೧೯)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ದಹರಿಸಿರುವರು. ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಅಸ್ಮೈ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಸ್ಮಾಕಂ-ನಮ್ಮ, ನಮಗೆ ಎಂದು ಷಷ್ಠೀ ವಿಭಕ್ತ್ಯರ್ಥವು.

(೭) ಅಸ್ಮೈ ಧತ್ತ ವಸವೋ ವಸೂನಿ | ಅಸ್ಮಾಸ್ವಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಸಪ್ತಮ್ಯಾಸ್ತಾವತ್--ಇಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮೈ ಎಂದರೆ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವು. ಉದಾಹರಣೆ—

ಅಗ್ನೇ ನಾಜಸ್ಯ ಗೋಮತ ಈಶಾನಃ ಸಹಸೋ ಯದೋ |

ಅಸ್ಮೈ ಧೇಹಿ ಜಾತನೇದೋ ಮಹಿ ಶ್ರವಃ ||

(ಋ. ಸಂ ೧-೭೯-೪)

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಅಸ್ಮೈ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಸ್ಮಾ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಎಂದು ಸಪ್ತಮೀವಿಭಕ್ತ್ಯರ್ಥವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಸ್ಮೈ-ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್-(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಷಷ್ಠೀಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಶೇಷದೇಶ.

ಯಜತ್ರಾಃ-ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಷು ಧಾತು. ಅಮಿನಕ್ಷಿಯಜಿ-(ಉ. ಸೂ. ೩-೩೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಂಬೋಧನಾದಲ್ಲಿ ಆನುಂತ್ರಿತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸದನೀ-ಷಡ್‌ಲ್ಪ ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು ಧಾತು. ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ. ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಟಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಜೀವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭೂಯಾಃ—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಜ್ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷವಿಕವಚನಕ್ಕೆ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷವಿಕವಚನಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯತತೇ—ಯತೀ ಪ್ರಯತ್ನೇ ಧಾತು ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ವೃತ್ತಾ-ನ್ನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರಪ್ರತೀಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವಸೂಯಾಃ—ವಸೂನಿ ಇಚ್ಛತಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ ವಿವಕ್ಷಾನಾಡಿದಾಗ ಸುಪೆ ಅತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕ್ಯಾಚ್ಛೆಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರಮೇಲೆ ಉಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತೋ ಲೋಪಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃಚಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಭಾಂದಸವಾಗಿ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ನೂರ ಎಂಭತ್ತೇಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು.

ಪಿ ೯ ರಿ ಕೆ .

ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಅನ್ನ ಸ್ತುತಿಯೇ ದೇವತೆಯು. ಶೌನಕರು ತಮ್ಮ ಋಗ್ವಿಧಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ (ಋಗ್ವಿ. ೧-೨೭) ಅನ್ನವನ್ನು ಅಥವಾ ಆಹಾರವನ್ನು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಪೂಜಿಸಿ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಿ ಬಳಿಕ ಅತಿಥಿ ಮೊದಲಾದವರಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪಭಾಗವನ್ನು ದಾನಮಾಡಿ ಅನಂತರ ತಾನು ಭುಜಿಸಬೇಕು ಎಂಬುದು ಆರ್ಯರಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನಿಂದಲೂ ನಡೆದು ಬಂದಿರುವ ಪದ್ಧತಿಯಾಗಿದೆ. ಅನ್ನದ ಮಹತ್ವದ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ವಿಮರ್ಶಮಾಡುವುದು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿದೆ. ಅನ್ನವೆಂಬ ಶಬ್ದವು ಅದೆ-ಭಕ್ಷಣೇ (ಅದ್-ತಿನ್ನು) ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಅನ್ನದ ಉತ್ಪತ್ತಿ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—

ತಸ್ಮಾದ್ವಾ ಏತಸ್ಮಾದಾತ್ಮನ ಆಕಾಶಃ ಸಂಭೂತಃ | ಆಕಾಶಾದ್ವಾಯುಃ | ವಾಯೋರಗ್ನಿಃ |
ಅಗ್ನೀರಾಪಃ | ಅದ್ಭ್ಯಃ ಪೃಥಿವೀ | ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಓಷಧಯಃ | ಓಷಧೀಭ್ಯೋಽನ್ನಂ |
ಅನ್ನಾತ್ಪುರುಷಃ ||

(ತೈ. ಉ. ೨-೧)

ಎಂದು ಶ್ರುತಿನಾಕೈವಿರುವುದು. ಪ್ರಸಂಚ ಅಥವಾ ಸಂಚಭೂತಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮವಸ್ತುವಿನಿಂದ (ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ) ಮೊದಲು ಆಕಾಶವೂ, ಆಕಾಶದಿಂದ ವಾಯುವೂ, ವಾಯುವಿನಿಂದ ಅಗ್ನಿಯೂ, ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಉದಕವೂ, ಉದಕದಿಂದ ಪೃಥಿವೀ (ಭೂಮಿ) ಯೂ, ಭೂಮಿಯಿಂದ ಓಷಧಿಗಳೂ (ಸಸ್ಯಾದಿಗಳೂ), ಓಷಧಿಗಳಿಂದ ಅನ್ನವೂ ಉತ್ಪನ್ನವಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇಂತಹ ಅನ್ನದಿಂದ ಪುರುಷನ (ಇತರ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಸಹ) ಉತ್ಪತ್ತಿ

ಯುಂಟಾಯಿತೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ. ಮತ್ತು ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಇರುವ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯವೇನು? ಅನ್ನದಿಂದ ಆಗುವ ಉಪಯೋಗವೇನು? ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಅನ್ನವೆಂದು ಹೆಸರು ಬರಲು ಕಾರಣವೇನು ಮುಂತಾದ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರವನ್ನೂ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಿದೆ.—

ಅನ್ನಾದ್ವೈ ಪ್ರಜಾಃ ಪ್ರಜಾಯಂತೇ | ಯಾಃ ಕಾಶ್ಚ ಪೃಥಿವೀಗ್ ಶ್ರಿತಾಃ | ಅಥೋ ಅನ್ನೇನೈವ
ಜೀವಂತಿ | ಅಥೈನದಪಿಯಂತ್ಯಂತತಃ | ಅನ್ನಗ್ಂಹಿ ಭೂತಾನಾಂ ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ | ತಸ್ಮಾತ್ಸರ್ವಾ-
ಷಧಮುಚ್ಯತೇ | ಸರ್ವಂ ವೈ ತೇಽನ್ನಮಾಪ್ನುವಂತಿ | ಯೇಽನ್ನಂ ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸತೇ |
ಅನ್ನಗ್ಂಹಿ ಭೂತಾನಾಂ ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ | ತಸ್ಮಾತ್ಸರ್ವಾಷಧಮುಚ್ಯತೇ | ಅನ್ನಾದ್ವೈತಾನಿ
ಜಾಯಂತೇ | ಜಾತಾನ್ಯನ್ನೇನ ವರ್ಧಂತೇ | ಅದ್ಯತೇತ್ತಿ ಚ ಭೂತಾನಿ | ತಸ್ಮಾದನ್ನಂ
ತದುಚ್ಯತ ಇತಿ ||

(ತೈ. ಉ. ೨-೨)

ಎಂದರೆ ಪೃಥಿವಿಯನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿದ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಜೆಗಳೂ (ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಸಹ) ಅನ್ನದಿಂದಲೇ ಹುಟ್ಟುವರು, ಅನ್ನದಿಂದಲೇ ಜೀವಿಸುವರು, ಕೊನೆಗೆ ಅದರಲ್ಲಿಯೇ ಲಯಹೊಂದುವರು. ಭೂತಗಳಲ್ಲಿ (ಅಥವಾ ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳಲ್ಲಿ) ಸೃಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಅನ್ನವೇ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಹಿರಿಯದು. ಅದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಸರ್ವಾಷಧವೆನ್ನುವರು. ಅನ್ನರೂಪದಿರುವ (ಪರ) ಬ್ರಹ್ಮದ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವವರು ಎಲ್ಲ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಸಂಪಾದಿಸುವರು ಎಂದರೆ ಅವರಿಗೆ ಅನ್ನವು ಯಥೇಷ್ಟವಾಗಿ ದೊರಕುವುದು. ಅನ್ನವೇ ಎಲ್ಲಾ ಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ಹಿರಿಯದು.

ಭೂತಗಳೆಂದರೆ ಪೃಥಿವೀ, ಉದಕ, ತೇಜಸ್ಸು, ವಾಯು, ಆಕಾಶ ಎಂದು ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳು. ಈ ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳೂ ಅವುಗಳ ಮೂಲರೂಪದಲ್ಲಿಯೇ ಆಹಾರವಾಗಿ ಇರುವವು. ಹೇಗೆಂದರೆ—ಪೃಥಿವೀಯೆಂದರೆ ಗಟ್ಟಿಪದಾರ್ಥ. ನಾವು ತಿನ್ನುವ ಆಹಾರದಲ್ಲಿ ಧಾನ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಗಟ್ಟಿಪದಾರ್ಥಗಳಿದ್ದೇ ಇರುವವು. ಇವು ಪೃಥಿವ್ಯಂಶವು. ಎರಡನೆಯದು ಉದಕವು. ಉದಕವನ್ನು ನಾವು ಪಾನಮಾಡುವೆವು. ಇದಲ್ಲದೆ ನಾವು ತಿನ್ನುವ ಅಥವಾ ಪಾನಮಾಡುವ (ಹಾಲು ಮೊದಲಾದ) ಇತರ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉದಕಾಂಶವು ಇದ್ದೇ ಇರುವುದು. ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಪೃಥಿವ್ಯಂಶವಾದ (ಘಟ್ಟಿಯಾದ) ಆಹಾರಕ್ಕಿಂತಲೂ ಉದಕವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬೇಕಾಗುವುದು ನಮ್ಮ ಶರೀರದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಉದಕಾಂಶವೇ (ರಕ್ತವೇ) ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವುದು. ಮೂರನೆಯದು—ತೇಜಸ್ಸು. ತೇಜಸ್ಸೆಂದರೆ ಶಾಖವು. ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಶಾಖವಿಲ್ಲದೆ ಜೀವಿಸುವುದಕ್ಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ ನಾವು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಆಹಾರದಿಂದಲೂ ನಮ್ಮ ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ ಬಿಸಿಲು ಗಾಳಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ಉಷ್ಣಾಂಶದಿಂದಲೂ ನಮಗೆ ಶಾಖವು ದೊರೆಯುವುದು. ದೇಹದಲ್ಲಿ ಶಾಖವು ಇಲ್ಲದೆ ನಿಂತುಹೋದಕೂಡಲೇ ಮರಣವು ಸಂಭವಿಸುವುದು. ಹುಟ್ಟಿದಲಾಗಾಯಿತು ಸಾಯುವವರಿಗೂ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಶಾಖವಿದ್ದೇ ಇರಬೇಕು- ಅದುದರಿಂದ ಶಾಖದ ಅಥವಾ ತೇಜಸ್ಸಿನ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಎಷ್ಟಿರುವುದೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಳುವ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇಲ್ಲ. ನಮಗೆ ಉದಕಕ್ಕಿಂತ ಒಂದುಪಾಲು ತೇಜಸ್ಸು ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಬೇಕಾಗುವುದು. ನಾಲ್ಕನೆಯದು:—ವಾಯುವು. ನಾವು ಉಸಿರನ್ನು ಒಳಕ್ಕೆ ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವಾಗ ಹೊರಗಿರುವ ವಾಯುವನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸಿ ದೇಹದ ಒಳಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆ. ಉಸಿರಾಡದೆ ಒಂದು ಕ್ಷಣವೂ ಇರಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಉಸಿರಾಡುವುದು ನಿಂತೊಡನೆಯೇ ಪ್ರಾಣವೂ ಹೋಗುವುದು ಎಂದರೆ ಮರಣವು ಸಂಭವಿಸುವುದು. ಹುಟ್ಟಿದಲಾಗಾಯಿತು ಮರಣ

ಪರ್ಯಂತರ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ವಾಯುವು ಅತ್ಯವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಬೇಕೇಬೇಕು ಮತ್ತು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ, ಪೃಥಿವ್ಯಂಶ ವಾದಘಟ್ಟ ಅಹಾರ, ಉದಕ, ತೇಜಸ್ಸು ಇವುಗಳಿಗಿಂತ ವಾಯುವು ಅಧಿಕ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಬೇಕಾಗುವುದು. ಐದನೆಯದು—ಆಕಾಶ (ಅವಕಾಶ) ಆಕಾಶವಿಲ್ಲದೆ ನಾವಾಗಲಿ ಇತರ ಪ್ರಾಣಿಗಳಾಗಲಿ ಇರುವುದೇ! ಅಸಾಧ್ಯವು. ನಮ್ಮ ಚಲನವಲನಗಳಿಗೂ ಶರೀರದ ಅವಶ್ಯಕತೆಗೂ ಆಕಾಶವು ಬೇಕೇ ಬೇಕು. ತೇಜಸ್ಸು, ವಾಯು, ಆಕಾಶ ಎಂಬ ಮೂರು ವಸ್ತುಗಳೂ ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸದಿದ್ದರೂ ಅವುಗಳು ನಮ್ಮ ಶರೀರಪೋಷಣೆಗೆ ಅತ್ಯವಶ್ಯಕವು ಇದಲ್ಲದೆ ನಮಗೆ (ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂಸಹ) ಪೃಥಿವ್ಯಂಶವಾದ ಘಟ್ಟಿಯಾದ ಅಹಾರಕ್ಕಿಂತ ಉದಕವು ಒಂದುಪಾಲು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬೇಕು. ಉದಕಕ್ಕಿಂತ ತೇಜಸ್ಸು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬೇಕು. ತೇಜಸ್ಸಿಗಿಂತ ವಾಯುವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿಬೇಕು. ವಾಯುವಿಗಿಂತ ಆಕಾಶವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬೇಕು ಮತ್ತು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಶೇಷವೇನೆಂದರೆ ಪೃಥಿವ್ಯಂಶಸಂಬಂಧವಾದಅಹಾರದಲ್ಲಿ ಉದಕ, ತೇಜಸ್ಸು, ವಾಯು, ಆಕಾಶ ಇವುಗಳು ಮಿಶ್ರವಾಗಿರುವುವು; ತೇಜಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವಾಯು ಆಕಾಶಗಳಿರುವವು. ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವು ಸೇರಿರುವುದು. ಈ ರೀತಿ ಪಂಚಭೂತಗಳೂ ಅವುಗಳ ಮಿಶ್ರಣವೂ (ಎಂದರೆ) ಒಪ್ಪದಿನನಸ್ಪರ್ತಿಗಳು ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಅಹಾರರೂಪವಾಗಿ ಏರ್ಪಟ್ಟಿರುವವು. ಈ ವಿಧವಾದ ಅಹಾರಕ್ಕೆ ಅನ್ನವೆಂದು ಹೆಸರು. ಅದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ (ಅನ್ನಕ್ಕೆ) ಸರ್ವೋಪಪನ್ನವರು.

ಅನ್ನದಿಂದ ಭೂತಗಳ (ಪ್ರಾಣಿಗಳ) ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವುದು. ಹುಟ್ಟಿದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಅನ್ನದಿಂದಲೇ ಬೆಳೆದು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನೈದುವವು (ದೊಡ್ಡದಾಗುವವು). ಅದು (ಅನ್ನವು) ತಿನ್ನಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಹಾಗೂ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ತಿನ್ನುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನ್ನವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ (ಅನ್ನವು ತಿನ್ನಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಅದು ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುತ್ತದೆ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ) ವಿನರಣೆಯು ಅವಶ್ಯಕವು. ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಅಹಾರವೆಂಬುದು ಮೂಲಸ್ವರೂಪದಿಂದಿರುವ ನೀರು ಮೊದಲಾದ ಪಂಚಭೂತಗಳು ಹೊರತಾಗಿ ಇತರ ಅಹಾರವೆಲ್ಲವೂ ಸಜೀವ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂದಲೇ ಉತ್ಪನ್ನವಾದದ್ದು. ಪ್ರಾಣಿಸಂಬಂಧವಾದ ಅಹಾರವಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ಅಹಾರವೇ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಹೇಗೆಂದರೆ ಮಾಂಸಹಾರಿಗಳಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಸಸ್ಯಾಹಾರಿಗಳಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುತ್ತವೆ. ಸಸ್ಯಾಹಾರಿಗಳಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಸಸ್ಯಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುತ್ತವೆ. ಸಸ್ಯಗಳಿಗೂ ಜೀವವಿರುವುದರಿಂದ (ಸಸ್ಯವು ಜೀವವಿಲ್ಲದ್ದಾದರೆ ಬೆಳೆಯಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ?) ಜೀವವಿರುವ ಚರಪ್ರಾಣಿಗಳು ಒಂದನ್ನೊಂದು ತಿಂದೇ ಜೀವಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಸಸ್ಯ ಜಾತಿಯು ಚರವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರದಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅವು ತಮ್ಮ ಅಹಾರವನ್ನು ಭೂಮಿಯಿಂದ ಅಥವಾ ಪಂಚಭೂತಗಳಿಂದ ನೇರವಾಗಿ ಮಾತ್ರ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವವು. ಅದುದರಿಂದ ಚರಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಸಜೀವಪ್ರಾಣಿಗಳ ಅಥವಾ ಸಸ್ಯಸಂಬಂಧವಾದ ಅಹಾರವಿಲ್ಲದೆ ಜೀವಿಸುವುದಕ್ಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಅನ್ನವನ್ನು ಪ್ರಾಣಿಗಳು ತಿನ್ನುವುವು ; ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಅನ್ನವು ತಿನ್ನುವುದು ಎಂದರೆ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂದಲೇ ಅನ್ನವು (ಅಹಾರವು) ಉಂಟಾಗುವುದು ಎಂದು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದೆ. ಮುಖ್ಯವಾದ ವಿಷಯವೇನೆಂದರೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಚರಪ್ರಾಣಿಗಳೂ (ಮನುಷ್ಯರೂ ಸಹ) ಒಂದನ್ನೊಂದು ತಿಂದೇ ಜೀವಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಅವುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಣಿಸಂಬಂಧವಾದ ಅಹಾರವಿಲ್ಲದೆ ಜೀವಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಆಗುವುದೇಇಲ್ಲ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇ ಅದ್ಯತೇಽತ್ತಿ ಚ ಭೂತಾನಿ | ತಸ್ಮಾದನ್ನಂ ತದುಚ್ಯತೇ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು.

ಅನ್ನವನ್ನೂ (ಅಹಾರವನ್ನೂ) ಪೂಜಿಸಿ ಗೌರವದಿಂದ ಕಾಣಬೇಕೆಂಬ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿವೆ—

ಅನ್ನಂ ನ ನಿದ್ಯಾತ್ | ತದ್ಭೂತಂ | ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಅನ್ನಂ | ಶರೀರಮನ್ನದಂ | ಪ್ರಾಣೇ

ಶರೀರಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ | ಶರೀರೇ ಪ್ರಾಣಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಃ | ತದೇತದನ್ನಮನ್ನೇ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ |

ಸ ಯ ಏತದನ್ನಮನ್ನೇ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ ವೇದ ಪ್ರತಿಷ್ಠತಿ | ಅನ್ನವಾನನ್ನಾದೋ ಭವತಿ |
ಮಹಾನ್ಯವತಿ ಪ್ರಜಯಾ ಪಶುಭಿರ್ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸೇನ | ಮಹಾನ್ವೀರ್ತ್ಯಾ ||

(ತೈ. ಉ. ೩-೭)

ಅನ್ನವನ್ನು ನಿಂದಿಸಬಾರದು. ಅದನ್ನು ಒಂದು ವ್ರತವೆಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕು. ಪ್ರಾಣವೇ ಅನ್ನವು. ಶರೀರವು ಅನ್ನವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸಿ ಅದರಿಂದ ಬೆಳೆಯುವುದು. ಪ್ರಾಣದಲ್ಲಿ ಶರೀರವು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವಾಗಿದೆ. ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣವು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾಣ ಮತ್ತು ಶರೀರಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧವಿದೆ. ಇವೆರಡೂ ಅನ್ನದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವಿರುವುದು ಎಂದರೆ ಅನ್ನದಿಂದಲೇ ಶರೀರ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣಗಳ ವೃದ್ಧಿ ಮತ್ತು ರಕ್ಷಣೆಯು ಉಂಟಾಗುವುದು. ಅನ್ನವಿಲ್ಲದೆ ಶರೀರವಾಗಲಿ, ಪ್ರಾಣವಾಗಲಿ ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಅನ್ನದಲ್ಲಿ (ಅನ್ನರೂಪವಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ) ಅನ್ನ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವಾಗಿರುವುದೆಂಬುದನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ಗೌರವಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಅನ್ನದಿಂದ ಸಮೃದ್ಧನೂ, ಅನ್ನವನ್ನು ಪಚ್ಛಿಸುವವನೂ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಅವನು ಪ್ರಜೆಗಳಿಂದಲೂ (ಸಂತಾನಾದಿಗಳಿಂದಲೂ) ಪಶುಸಂಪತ್ತಿನಿಂದಲೂ, ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ಸು ಮತ್ತು ಕೀರ್ತಿಗಳಿಂದಲೂ ಯುಕ್ತನಾಗಿ ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನೂ ಗೌರವಾನ್ವಿತನೂ ಆಗುತ್ತಾನೆ.

ಅನ್ನಂ ನ ಪರಿಚಕ್ಷೀತ | ತದ್ವ್ರತಂ | ಅಪೋ ವಾ ಅನ್ನಂ | ಜ್ಯೋತಿರನ್ನಾದಂ | ಅಪ್ಪು
ಜ್ಯೋತಿಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ | ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯಾಪಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಾಃ | ತದೇತದನ್ನಮನ್ನೇ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ |
ಸ ಯ ಏತದನ್ನಮನ್ನೇ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ ವೇದ ಪ್ರತಿಷ್ಠತಿ | ಅನ್ನವಾನನ್ನಾದೋ ಭವತಿ |
ಮಹಾನ್ಯವತಿ ಪ್ರಜಯಾ ಪಶುಭಿರ್ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸೇನ | ಮಹಾನ್ವೀರ್ತ್ಯಾ ||

(ತೈ. ಉ. ೩-೮)

ಅನ್ನವನ್ನು ಹೀಯಾಳಿಸಬೇಡಿರಿ. ಹಾಗೆ ಮಾಡುವುದೇ ಒಂದು ವ್ರತವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ. ಉದಕವೇ ಅನ್ನವು, ಜ್ಯೋತಿಯು (ತೇಜಸ್ಸು) ಅನ್ನವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವುದು. ಉದಕದಲ್ಲಿ ಜ್ಯೋತಿಯು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವಾಗಿದೆ. ಜ್ಯೋತಿಯಲ್ಲಿ ಉದಕವು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವು. ಇವೆರಡು ಎಂದರೆ ಜ್ಯೋತಿ ಮತ್ತು ಉದಕಗಳು ಅನ್ನದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವಾಗಿರುವುವು. (ಅನ್ನದಲ್ಲಿ ಶಾಖವೂ ಉದಕಾಂಶವೂ ಇರುವುದು) ಅನ್ನವು ಅನ್ನದಲ್ಲಿ (ಅನ್ನರೂಪವಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ) ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವಾಗಿರುವುದೆಂಬುದನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ಗೌರವಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಅನ್ನದಿಂದ ಸಮೃದ್ಧನೂ, ಅನ್ನವನ್ನು ಪಚ್ಛಿಸುವವನೂ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಅವನು ಪ್ರಜೆಗಳಿಂದಲೂ (ಸಂತಾನಾದಿಗಳಿಂದಲೂ) ಪಶುಸಂಪತ್ತಿನಿಂದಲೂ, ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ಸು ಮತ್ತು ಕೀರ್ತಿಗಳಿಂದಲೂ ಯುಕ್ತನಾಗಿ ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನೂ ಗೌರವಾನ್ವಿತನೂ ಆಗುತ್ತಾನೆ.

ಅನ್ನವನ್ನು ಅತಿಥಿ ಅಭ್ಯಾಗತರಿಗೆ ದಾನಮಾಡಿ ಅನಂತರ ತಾನು ಭುಜಿಸಬೇಕೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿಪ್ರಮಾಣಗಳಿವೆ.

ಮೋಘಮನ್ನಂ ವಿಂದತೇ ಅಪ್ರಚೇತಾಃ ಸತ್ಯಂ ಬ್ರವೀಮಿ ವಧ ಇತ್ಯ ತಸ್ಯ |
ನಾರ್ಯಮಣಂ ಪುಷ್ಯತಿ ನೋ ಸಖಾಯಂ ಕೇವಲಾಘೋ ಭವತಿ ಕೇವಲಾದೀ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೭-೬)

ಎಂದರೆ ಯಾರಿಗೂ ಏನನ್ನೂ ಕೊಡದ ಲೋಭಿಯು ಸಂಪಾದಿಸುವ ಅನ್ನವು (ಆಹಾರವು) ವೃಥಾವು. ಅವನು ಸಂಪಾದಿಸುವ ಅನ್ನದಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಯಾವ ಉಪಕಾರವೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅದು ಅವನ ಮರಣಕ್ಕೆ (ಕೇಡಿಗೂ) ಕಾರಣವಾಗುವುದು. ಇದು ನಿಜವೆಂದು ನಾನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ. ಯಾವ ಪುರುಷನು ಅರ್ಯಮಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡದೆ ಎಂದರೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಆಹಾರವನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸದೆ ಸ್ನೇಹಿತನಿಗೂ ಅಥವಾ ಸ್ನೇಹಿತನಂತೆ ಮನೆಗೆ ಬರುವ ಅತಿಥಿಅಭ್ಯಾತರಿಗೂ ಆಹಾರದಿಂದ ತೃಪ್ತಿಸದಿಸದೆ ತಾನೊಬ್ಬನೇ ತಿನ್ನುತ್ತಾನೆಯೋ ಅವನು ಮಹಾ ಪಾಪಿಯು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಮತ್ತು,

ನ ಸ ಸಖಾ ಯೋ ನ ದದಾತಿ ಸಖ್ಯೇ ಸಚಾಭುವೇ ಸಚಮಾನಾಯ ಪಿತ್ರಃ |

ಅಪಾಸ್ತಾತ್ಪ್ರೇಯಾನ್ನ ತದೋಕೋ ಅಸ್ತಿ ಪೃಣಂತಮಸ್ಯಮರಣಂ ಚಿದಿಚ್ಛೇತ್ ||

(ಋ. ಸಂ ೧೦-೧೧೭-೪)

ಸ್ನೇಹಿತನಿಗೂ, ತನ್ನ ಜತಿಗಾರನಿಗೂ, ತನ್ನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವವನಿಗೂ ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡದಿರುವವನು ಸ್ನೇಹಿತನೇ ಅಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಂತಹ ಪುರುಷನ ಮನೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಬೇಕು. ಅದೊಂದೇ ಮನೆಯಲ್ಲ. ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಉದಾರಿಗಳ ಮನೆಯು ಇದ್ದೇ ಇರುವುದು. ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದು ಒಳ್ಳೆಯದು. ಎಂದು ಋಷಿಯು ವರ್ಣಿಸಿರುವನು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಸದ್ಗೃಹಸ್ಥರಾದವರು ಅತಿಥಿಅಭ್ಯಾತರ ಸತ್ಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಅನ್ನವನ್ನು ತಮಗೆ ಸಾಕಾಗುವುದಕ್ಕಿಂತ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ

ಅನ್ನಂ ಬಹು ಕುರ್ವೀತ | ತದ್ವ್ರತಂ | ಪೃಥಿವೀ ವಾ ಅನ್ನಂ | ಆಕಾಶೋಽನ್ನಾದಃ |
ಪೃಥಿವ್ಯಾಮಾಕಾಶಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಃ | ಆಕಾಶೇ ಪೃಥಿವೀ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಾ | ತದೇತದನ್ನಮನ್ನೇ
ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ | ಸ ಯ ಏತದನ್ನಮನ್ನೇ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ ವೇದ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ | ಅನ್ನವಾನನ್ನಾದೋ
ಭವತಿ | ಮಹಾನ್ಭವತಿ ಪ್ರಜಯಾ ಪಶುಭಿರ್ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸೇನ | ಮಹಾನ್ ಕೀರ್ತಾಃ ||

(ತೈ. ಉ. ೩-೯)

ಅನ್ನವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕು. ಹಾಗೆ ಮಾಡುವುದನ್ನೇ ಒಂದು ವ್ರತವೆಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕು. ಪೃಥಿವಿಯು ಅನ್ನವು. ಆಕಾಶವು ಅನ್ನವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವುದು. ಎಂದರೆ ಪೃಥಿವಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಸಸ್ಯಾದಿಗಳೂ, ಧಾನ್ಯಾದಿಗಳೂ ಹವಿರೂಪದಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷ (ಸ್ವರ್ಗ) ಸ್ಥರಾದ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಭುಜಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಪೃಥಿವಿಯಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವು. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪೃಥಿವಿಯು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವು. ಇವೆರಡೂ (ಪೃಥಿವ್ಯಾಕಾಶಗಳೆರಡೂ) ಅನ್ನದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವು. ಆ ಅನ್ನವು ಅನ್ನದಲ್ಲಿ (ಅನ್ನರೂಪವಾದ ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ) ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವು ಅನ್ನವು ಅನ್ನದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಅಥವಾ ಗೌರವದಿಂದ ಬಾಳುತ್ತಾನೆ. ಅವನು ಅನ್ನದಿಂದ ಸಪ್ತಧನೂ, ಅನ್ನವನ್ನು ಪ-ಭೋಗಿಸುವವನೂ ಆಗುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಸಂತತಿಯುಕ್ತನಾಗಿಯೂ, ಪಶುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿಯೂ, ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ಸು ಕೀರ್ತಿಗಳಿಂದ ಸಹಿತನಾಗಿಯೂ ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಮನ್ನಣೆಯನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು,

ನ ಕಂಚನ ವಸತೌ ಪ್ರತ್ಯಾಚಕ್ಷೀತ | ತದ್ವ್ರತಂ | ತಸ್ಮಾದ್ಯಯಾ ಕಯಾ ಚ ವಿಧಯಾ ಬಹುನ್ನಂ
ಪ್ರಾಪ್ನುಯಾತ್ | ಆರಾಧ್ಯಸ್ತಾ ಅನ್ನಮಿತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ | ಏತದ್ವೈ ಮುಖತೋಽನ್ನಗಂ
ರಾದ್ಧಂ | ಮುಖತೋಽಸ್ಮಾ ಅನ್ನಗಂರಾಧ್ಯತೇ | ಏತದ್ವೈ ಮಧ್ಯತೋಽನ್ನಗಂ ರಾದ್ಧಂ |

ಮಧ್ಯತೋಽಸ್ಮಾ ಅನ್ನಗ್ಂ ರಾಧ್ಯತೇ | ಏತದ್ವಾ ಅಂತತೋಽನ್ನಗ್ಂ ರಾದ್ಧಂ | ಅಂತತೋಽ
 ಸ್ಮಾ ಅನ್ನಗ್ಂ ರಾಧ್ಯತೇ | ಯ ಏವಂ ವೇದ | ತತ್ಪ್ರತಿಷ್ಠೇತ್ಯುಪಾಸೀತ |
 ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ವಾನ್ ಭವತಿ | ತನ್ನಹ ಇತ್ಯುಪಾಸೀತ | ಮಹಾನ್ನವತಿ | ತನ್ನನ ಇತ್ಯುಪಾಸೀತ |
 ಮಾನವಾನ್ನವತಿ | ತನ್ನಮ ಇತ್ಯುಪಾಸೀತ | ನಮ್ಯಂತೇಽಸ್ಮೈ ಕಾಮಾಃ | ತದ್ಭ್ರೂಯೇತ್ಯುಪಾ-
 ಸೀತ | ಬ್ರಹ್ಮವಾನ್ನವತಿ | ತದ್ಭ್ರೂಣಃ ಪರಿಮರ ಇತ್ಯುಪಾಸೀತ | ಪರ್ಯೇಣಂ
 ಮ್ರಿಯಂತೇ ದ್ವಿಷಂತಃ ಸಪತ್ನಾಃ | ಪರಿಯೇ ಪ್ರಿಯಾ ಭ್ರಾತೃವ್ಯಾಃ | ಸ ಯಶ್ಚಾಯಂ
 ಪುರುಷೇ | ಯಶ್ಚಾ ಸಾವಾದಿತ್ಯೇ | ಸ ಏಕಃ | ಸ ಯ ಏವಂ ವಿತ್ | ಅಸ್ಮಾಲೋಕಾತ್ಪ್ರೇತ್ಯು |
 ಏತಮನ್ನಮಯಮಾತ್ಮಾನಮುಪಸಂಕ್ರಮ್ಯ | ಏತಂ ಪ್ಪಾಣಮಯಮಾತ್ಮಾನಮುಪಸಂಕ್ರಮ್ಯ |
 ಏತಂ ಮನೋಮಯಮಾತ್ಮಾನಮುಪಸಂಕ್ರಮ್ಯ | ಏತಂ ವಿಜ್ಞಾನಮಯಮಾತ್ಮಾನಮುಪ-
 ಸಂಕ್ರಮ್ಯ | ಏತಮಾನಂದಮಯಮಾತ್ಮಾನಮುಪಸಂಕ್ರಮ್ಯ | ಇಮಾನ್ ಲೋಕಾನ್
 ಕಾಮಾನ್ನೀ ಕಾಮರೂಪ್ಯನುಸಂಚರನ್ | ಏತತ್ಪಾಮಗಾಯನ್ನಾಸ್ತೇ | ಹಾ ೩ ವು ಹಾ ೩ ವು
 ಹಾ ೩ ವು | ಅಹಮನ್ನಮಹಮನ್ನಮಹಮನ್ನಂ | ಅಹಮನ್ನಾದೋಽಹಮನ್ನಾದೋಽಹ-
 ಮನ್ನಾದಃ | ಅಹಗ್ಂ ಶ್ಲೋಕಕೃದಹಗ್ಂ ಶ್ಲೋಕಕೃದಹಗ್ಂ ಶ್ಲೋಕಕೃತ್ | ಅಹಮಸ್ಮಿ
 ಪ್ರಥಮಜಾ ಋತಾ ೩ ಸ್ಯ | ಪೂರ್ವಂದೇವೇಭ್ಯೋ ಅಮೃತಸ್ಯನಾ ೩ ಭಾಯಿ | ಯೋ
 ಮಾ ದಧಾತಿ ಸ ಇದೇವಮಾ ೩ ನಾಃ | ಅಹಮನ್ನಮನ್ನಮದಂತಮಾ ೩ ದ್ವಿ | ಅಹಂ ವಿಶ್ವಂ
 ಭುವನಮಭ್ಯಭವಾಂ | ಸುವರ್ಣಜ್ಯೋತಿಃ | ಯ ಏವಂ ವೇದ | ಇತ್ಯುಪನಿಷತ್ ||

(ತೈ. ಉ. ೩.೧೦)

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಈ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ವೇದಪುರುಷನೇ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಳವಿಲ್ಲವೆಂದು ಯಾರಿಗೂ
 ಅಲ್ಲಗಳೆಯಬಾರದು. ಅದನ್ನೇ ವ್ರತವೆಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಾವಪ್ರಕಾರದಿಂದಲಾದರೂ ಬಹಳ
 ಅನ್ನವನ್ನು ದೊರಕಿಸಬೇಕು. ಅವನ (ಅತಿಥಿಋ) ಸಲುವಾಗಿ ಅನ್ನವನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಿರೆಂದು ಅನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಇದೇ
 ಅತ್ಯಾದರಪೂರ್ವಕ ಅನ್ನವನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡುವಿಕೆಯು. ಅನ್ನವನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಿ ಸತ್ಪಾತ್ರನಿಗೆ ದಾನಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ
 ಸಾತ್ತ್ವಿಕ, ರಾಜಸ ತಾಮಸಗಳೆಂಬ ಮೂರು ವಿಧಗಳಿರುವುವೆಂದು ಪರಮೇಶ್ವರನೇ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

ದಾತವ್ಯಮಿತಿ ಯದ್ವಾನಂ ದೀಯತೇನುಪಕಾರಿಣೇ |

ದೇಶೇ ಕಾಲೇ ಚ ಪಾತ್ರೇ ಚ ತದ್ವಾನಂ ಸಾತ್ತ್ವಿಕಂ ಸ್ತುತಂ ||

ಯದನ್ನಂ ಸಂಪಾದಿತಮಸ್ತೇತದೇವಾನ್ನಂ ಮುಖತೋ ರಾದ್ಧಂ ಭವತಿ | ಮುಖ್ಯೇ ದೇಶೇ
 ತೀರ್ಥಕ್ಷೇತ್ರವಿಶೇಷೇ ಮುಖ್ಯಕಾಲೇ ಸಂಕ್ರಾಂತ್ಯಮಾವಾಸ್ಯಾದಿರೂಪೇ ಮುಖ್ಯಾಯಾಭ್ಯಾಗತಾಯ
 ನೇದಶಾಸ್ತ್ರತದಧ್ಯಯನಾನುಷ್ಠಾನಪರಾಯ ಮುಖ್ಯಯಾ ವೃತ್ತ್ಯಾ ಶ್ರದ್ಧಾಪ್ರಣಿಪಾತಸತ್ಕಾರಾದಿರೂಪಯಾ
 ಮುಖ್ಯೇನ ದಾತ್ರಾ ಸಾತ್ತ್ವಿಕೇನ ದತ್ತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಯಃ ಪುಮಾನೇವಂ ಸಾತ್ತ್ವಿಕಂ ದಾನಪ್ರಕಾರಂ
 ವೇದ ವಿದಿತಾನುತಿಷ್ಠತಿ ಆಸ್ಮೈ ಜನ್ಮಾಂತರೇ ಮುಖ್ಯಕ್ರಮೇಣೈವಾನ್ನಂ ಸಂಪದ್ಯತೇ |

ಸಾತ್ತ್ವಿಕದಾನವೆಂದರೆ ದಾನಕೊಡುವಾಗ ದಾನತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಪುರುಷನಿಂದ ತಮಗೆ ಉತ್ತರೋತ್ತರ ಏನಾದರೂ
 ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರವಾದೀತೆಂಬ ಆಶೆಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಕೂಡದು. ಯಾವ ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರದ ಆಶೆಯೂ ಇಲ್ಲದೆ

ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾಗಿ ದೇಶಕಾಲಗಳನ್ನೂ ಪಾತ್ರಾಪಾತ್ರಗಳನ್ನೂ ವಿವೇಚಿಸಿ ಕೊಡುವ ದಾನವು ಸಾತ್ತ್ವಿಕದಾನವೆನಿಸುವುದು. ಹೇಗೆಂದರೆ—ತೀರ್ಥಕ್ಷೇತ್ರಾದಿಪುಣ್ಯಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ, ಸಂಕ್ರಾಂತಿ, ಅನುವಾಸ್ಯೆ ಮುಂತಾದ ಮುಖ್ಯ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ, ಕರೆದು ಅಥವಾ ಕರೆಯದೆ ತಾನಾಗಿ ಬರುವ, ಅತಿಥಿ ಅಥವಾ ಅಭ್ಯಾಗತನಿಗೆ ಅನ್ನದಾನಮಾಡಬೇಕು. ಆ ಅತಿಥಿಯು ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಾಧ್ಯಯನಸಂಪನ್ನನಾಗಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನಮಾಡುತ್ತಾ ಸದಾಚಾರಸಂಪನ್ನನಾಗಿದ್ದರೆ ಮತ್ತು ವೀಶೇಷವು. ಅಂತಹ ಪುರುಷನನ್ನು ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಸತ್ಕರಿಸಿ ಆದರಾದಿಗಳಿಂದ ಉಪಚರಿಸಿ ಅನ್ನದಾನಮಾಡಬೇಕು. ಹೃದ್ವಾಘೆಯಿಂದ ಪೀಡಿತನಾದ ಯಾವಪುರುಷನಿಗಾಗಲಿ ಅನ್ನದಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಅತಿಥಿಅಭ್ಯಾಗತರಿಗೆ ಅನ್ನದಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಅದು ಸಾತ್ತ್ವಿಕದಾನವಾಗುವುದಲ್ಲದೆ ಅದರಿಂದ ದಾನ ಮಾಡಿದವನು ಜನ್ಮಾಂತರಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳವಾಗಿ ಅನ್ನಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿ ಸುಖಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆದನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ-ಏತದ್ವೈ ಮುಖತೋಽನ್ನಗ್ಂ ರಾಢ್ಢಂ | ಮುಖತೋಽಸ್ಮಾ ಅನ್ನಗ್ಂ ರಾಢ್ಢತೇ | ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇನ್ನು ಎರಡನೆಯದಾದ ರಾಜಸ ಮತ್ತು ತಾಮಸದಾನಗಳ ಪ್ರಕಾರವು ಈ ರೀತಿ ಇರುವುದು—

ಯತ್ಪು ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರಾರ್ಥಂ ಫಲಮುದ್ವಿತ್ಯ ನಾ ಪುನಃ |

ದೀಯತೇ ಚ ಸಂಕ್ಲಿಷ್ಟಂ ತದ್ರಾಜಸಮುದಾಹೃತಂ ||

ಅದೇಶಕಾಲೇ ಯದ್ದಾನಮಪಾತ್ರೇಭ್ಯಶ್ಚ ದೀಯತೇ |

ಅಸತ್ಪ್ರತಮನಜ್ಞಾತಂ ತತ್ತಾಮಸಮುದಾಹೃತಂ ||

ಯಾವ ಪುರುಷನು ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರನಿರೀಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ದಾನಮಾಡುವನೋ ಅವನು ಮಾಡುವ ದಾನವು ರಾಜಸದಾನವೆನಿಸುವುದು. ಹೇಗೆಂದರೆ, ಈ ದಿನ ನಾನು ಈ ಪುರುಷನಿಗೆ ಅನ್ನದಾನಮಾಡಿದರೆ ನಾಳೆ ಅಥವಾ ಮುಂದೆ ಒಂದಾನೊಂದು ದಿನ ಅವನೂ ನನಗೆ ಆ ರೀತಿ ಸತ್ಕರಿಸುವನು ಎಂಬ ಭಾವನೆಯನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಮಾಡುವ ದಾನಕ್ಕೂ ರಾಜಸವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇಂತಹದಾನವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ-ಏತದ್ವೈ ಮುಖತೋಽನ್ನಗ್ಂ ರಾಢ್ಢಂ | ಮುಖತೋಽಸ್ಮಾ ಅನ್ನಗ್ಂ ರಾಢ್ಢತೇ | ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಇದಲ್ಲದೆ ದೇಶ, ಕಾಲ, ಪಾತ್ರಾಪಾತ್ರವಿವೇಚನೆ ಇಲ್ಲದೆ, ಸರಿಯಾದ ಸತ್ಕಾರವನ್ನೂ ಮಾಡದೆ ಕೇವಲ ಆತ್ಮಪ್ರಶಂಸೆಗೋಸ್ಕರ ಮಾಡುವ ದಾನವು ತಾಮಸವೆನಿಸುವುದು. ಎಂದರೆ ಮನಸ್ಸು ಬಂದ ಎಂದರೆ ಗರ್ಹಿತಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಕಾಲವಲ್ಲದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಅರ್ಧರಾತ್ರಿ ಮೊದಲಾದ ಆಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಅಪಾತ್ರನಿಗೆ ಎಂದರೆ ಹೃದ್ವಾಘೆಯಿಲ್ಲದೆ ಆ ಕಂಠಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ತಿಂದು ಯಾವ ಆಹಾರದ ಅವಶ್ಯಕತೆಯೂ ಇಲ್ಲದವನಿಗೆ, ಇನ್ನೊಬ್ಬರು ತನ್ನ ಅತಿಥಿಸತ್ಕಾರವನ್ನು ನೋಡಿ ಮೆಚ್ಚಲೆಂಬ ಅಹಂಭಾವದಿಂದ ಮಾಡುವ ಸತ್ಕಾರ ಅಥವಾ ದಾನವು ಅಧರ್ಮವೆನಿಸುವುದು. ಇದನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ—ಏತದ್ವಾ ಅಂತತೋಽನ್ನಗ್ಂ ರಾಢ್ಢಂ | ಅಂತತೋಽಸ್ಮಾ ಅನ್ನಗ್ಂ ರಾಢ್ಢತೇ | ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ವಿಷಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಯೋಗ್ಯನಾದ ಪಾತ್ರನಿಗೆ ಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅನ್ನದಾನಮಾಡಬೇಕು.

ಅನ್ನವನ್ನು ಪರಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವೆಂದು ತಿಳಿದು ಅದನ್ನು ಪುರುಷನು ಯಾವ ಭಾವನೆಯಿಂದ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವನೋ ಅವನ ಭಾವನೆಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಅದಕ್ಕೆ ಫಲವನ್ನು ಪಡೆಯುವನು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ—

ತತ್ಪ್ರತಿಷ್ಠೇತ್ಯುಪಾಸೀತ | ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ನಾನ್ವೇತಿ | ಅದನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಿದರೆ ಅನ್ನವಸ್ತ್ರಾದಿಸುಖಸಾಧನಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯುಳ್ಳವನಾಗುತ್ತಾನೆ. ತೇಜಸ್ವೇಂದು (ಮಹಃ) ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವವನು ಧನಾದಿಗಳಿಂದ ಸಮೃದ್ಧನಾಗಿ ಮಹತ್ತ್ವಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಗೌರವಯೋಗ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಅದನ್ನು ಮನಃ ಎಂದು ಉಪಾಸನೆಮಾಡುವವನು ಮನನಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನಾಗುತ್ತಾನೆ. ನಮಃ (ನಮಸ್ಕಾರಯೋಗ್ಯ) ಎಂದು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವವನು ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ನಮಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಡುವವನೂ, ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವನೂ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಇವನಿಗೆ ಸಮಸ್ತ ಕಾಮಗಳೂ ಎಂದರೆ ಅವನ ಅಭೀಷ್ಟಗಳೆಲ್ಲವೂ ವಶವಾಗುತ್ತವೆ, ಎಂದರೆ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತವೆ. ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವವನು ವೇದಗಳನ್ನೂ ವೇದಾರ್ಥತತ್ತ್ವರಹಸ್ಯಗಳನ್ನೂ ಬಲ್ಲವನಾಗುತ್ತಾನೆ. ತದ್ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಪರಿಮರ ಎಂದು ಉಪಾಸನೆಮಾಡುವವನ ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ ಶತ್ರುಗಳು, ಅಧಿವ್ಯಾಧಿಗಳು ಎಲ್ಲವೂ ನಾಶವಾಗುತ್ತವೆ. ಎಲ್ಲ ಶತ್ರುಗಳೂ, ದೈಷ್ಟಿಗಳೂ, ಅಪ್ರಿಯವಾದವರೂ ಸಂಪೂರ್ಣ ನಷ್ಟವಾಗುತ್ತಾರೆ. ಈ ಪುರುಷನಲ್ಲಿರುವವನೂ, ಆದಿತ್ಯನಲ್ಲಿರುವವನೂ ಅವನೇ. ಈ ವಿಧವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು ಈ ಲೋಕದಿಂದ ತೆರಳಿ ಅನ್ನಮಯ, ಪ್ರಾಣಮಯ, ಮನೋಮಯ, ವಿಜ್ಞಾನಮಯ, ಅನಂದಮಯ ಎಂಬ ಆತ್ಮಾವಸ್ಥೆಗಳನ್ನು ದಾಟಿ, ವಿದ್ಯಾಧರನಾಗಿ (ಎಂದರೆ ತನಗೆ ಬೇಕಾದ ರೂಪಗಳನ್ನು ಧರಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ದೇವತೆಯಾಗಿ) ಕಾಮನೆಗಳನ್ನು ಪಭೋಗಿಸುತ್ತಾ ಈ (ಕೆಳಗಣ) ಸಾಮಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹಾಡುತ್ತಾ ಅತ್ತಿತ್ತ ಸಂಚರಿಸುವನು. ಏನು ಚಮತ್ಕಾರವಿದು ? ನಾನು ಅನ್ನವು, ನಾನು ಅನ್ನವನ್ನಂಜುವವನು, ನಾನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವನು, ನಾನು ಸತ್ಯ (ಋತ) ಕ್ಷಿಂತ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು, ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಅಮೃತಸಾಭಿಯಲ್ಲಿ (ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ) ನಾನು ಹುಟ್ಟಿದವನು. ಯಾವನು ನನಗೆ (ಅನ್ನವನ್ನು) ಅರ್ಪಿಸುವನೋ ಅವನು ನನ್ನಂತೆಯೇ ಆಗುವನು. ನಾನು ಅನ್ನವು. ಅನ್ನವನ್ನು ತಿನ್ನುವವನನ್ನು ನಾನು ತಿನ್ನುವೆನು. ನಾನು ಈ ವಿಶ್ವವನ್ನೂ, ಈ ಭುವನವನ್ನೂ ಸೋಲಿಸುವೆನು. ಇದನ್ನರಿತವನು ಸುವರ್ಣಜ್ಯೋತಿಯಂತೆ ಆಗುವನು. ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಅನ್ನದ ಅಥವಾ ಅನ್ನಾಧಿಪತಿಯಾದ ದೇವತೆಯ (ಬ್ರಹ್ಮದ) ನಾನಾವರ್ಣನೆಗಳಿರುವವು. ಅನ್ನಸಂಬಂಧವಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಮಂತ್ರಗಳು ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳವಾಗಿರುವವು ಗ್ರಂಥವಿಸ್ತರದ ಭಯದಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

:೦:

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಪಿತುಂ ನ್ವಿತ್ಯೇಕಾದಶರ್ಚಮಷ್ಟಮಂ ಸೂಕ್ತಮಾಗಸ್ತ್ಯಮನ್ನದೇವತಾಕಂ ಗಾಯತ್ರಂ | ಅದ್ಯಾ-
ನುಷ್ಟುಬ್ಧಭೋಷ್ಣಿಕ್ | ಅದ್ಯಃ ಪಂಚಕಸ್ತ್ರಯೋಽಷ್ಟಕಾ ಅನುಷ್ಟುಬ್ಧಭಾ | ಅನು. ೫-೭ | ಇತ್ಯುಕ್ತ-
ತ್ವಾತ್ | ತೃತೀಯಾ ಪಂಚಮೀ ಸಷ್ಠೀ ಸಪ್ತಮ್ಯೇಕಾದಶೀ ಚೇತಿ ಪಂಚಾನುಷ್ಟುಭಃ | ತಥಾ ಚಾನು-
ಕ್ರಮಣಿಕಾ | ಪಿತುಂ ನ್ವನ್ನಸ್ತುತಿರ್ಗಾಯತ್ರಂ ತ್ವಾದ್ಯಾನುಷ್ಟುಬ್ಧಭಾ ತೃತೀಯಾಂತ್ಯೇ ಪಂಚಮ್ಯಾ-
ದ್ಯಾಶ್ಚ ತಿಸ್ತೋನುಷ್ಟುಭ ಇತಿ || ವಿನಿಯೋಗಂ ಶಾಂಕ ಆಹ | ಪಿತುಂ ನ್ವಿತ್ಯುಪಾಸೀತ ನಿತ್ಯಮನ್ನ-
ಮುಪಸ್ಥಿತಂ | ಪ್ರಾಜಯೇದಶನಂ ನಿತ್ಯಂ ಭುಂಜೀತ ಹ್ಯವಿಕುತ್ಸಯನ್ || ನಾಸ್ಯ ಸ್ಯಾದನ್ನಜೋ ವ್ಯಾಧಿ-
ರ್ವಿಷಮಪ್ಯಮೃತಂ ಭವೇತ್ | ವಿಷಂ ಚ ಸೀತ್ಯೈತತ್ಸೂಕ್ತಂ ಜಪೇದ್ವಿಷವಿನಾಶನಂ || ನಾವಾಗ್ಯತಸ್ತು
ಭುಂಜೀತ ನಾಶುಚಿರ್ನ ಜುಗುಪ್ಸಿತಂ | ದದ್ಯಾಚ್ಛ ಪೂಜಯೇಚ್ಛೈವ ಜುಹುಯಾಚ್ಛ ಹವಿಸ್ತದಾ |
ಹೃದ್ಯಯಂ ನಾಸ್ಯ ಕಿಂಚಿತ್ಸ್ಯಾನ್ನಾನ್ನಜಂ ವ್ಯಾಧಿನಾಪ್ನುಯಾತ್ | ಋಗ್ವಿ. ೧-೨೭ || ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಪಿತುಂ ನು ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವುವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಋಷಿಯು, ಅನ್ನಸ್ತುತಿಯೇ ದೇವತೆಯು, ಗಾಯತ್ರೀಭಂದಸ್ಸು. ಮೊದಲನೆಯ ಋಕ್ಕು ಅನುಷ್ಟುಪ್‌ಗರ್ಭೋಷ್ಟಿಕ್ ಎಂಬ ಭಂದಸ್ಸು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಆದ್ಯಃ ಪಂಚಕಸ್ತ್ರಯೋಽಷ್ಟಕಾ ಅನುಷ್ಟುಪ್‌ಗರ್ಭಾ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. (ಅನು. ೫-೭) ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೂರು, ಐದು, ಆರು, ಏಳು ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಋಕ್ಕುಗಳು ಅನುಷ್ಟುಪ್‌ಭಂದಸ್ಸು. ಮತ್ತು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಪಿತುಂ ನನ್ನಸ್ತುತಿರ್ಗಾಯತ್ರಂ ತ್ವಾದ್ಯಾಸುಷ್ಟಬ್ಲರ್ಭಾ ತೈತೀಯಾಂತ್ಯೇ ಪಂಚಮ್ಯಾದ್ಯಾಶ್ಚ ತಿಸ್ತೋಽನುಷ್ಟುಭ ಇತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಶೌನಕರು ತಮ್ಮ ಋಗ್ವಿಧಾನವೆಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಈರೀತಿ ಹೇಳಿರುವರು—

ಪಿತುಂ ನಿತ್ಯಪತಿಷ್ಠೇತ ನಿತ್ಯಮನ್ನಮುಪೇಷಿತಂ |
 ಪೂಜಯೇದಶನಂ ನಿತ್ಯಂ ಭುಂಜೀತ ಹೈವಿಕುತ್ಸಯನ್ ||
 ನಾಸ್ಯ ಸ್ಯಾದನ್ನಜೋ ವ್ಯಾಧಿರ್ವಿಷಮಹ್ಯಮೃತಂ ಭವೇತ್ |
 ವಿಷಂ ಚ ಪೀತ್ಯೈತತ್ಸೂಕ್ತಂ ಜಪೇದ್ವಿಷವಿನಾಶನಂ ||
 ನಾನಾಗ್ಯತಸ್ತು ಭುಂಜೀತ ನಾಶುಚಿರ್ನ ಜುಗುಪ್ಸಿತಂ |
 ದದ್ಯಾಚ್ಚ ಪೂಜಯೇಚ್ಛೈವ ಜುಹುಯಾಚ್ಚ ಹವಿಸ್ತದಾ ||
 ಹೃದ್ಭಯಂ ನಾಸ್ಯ ಕಿಂಚಿತ್ಸ್ಯನ್ನಾನ್ನಜಂ ವ್ಯಾಧಿಮಾಪ್ನುಯಾತ್ ||

(ಋಗ್ವಿಧಾನ. ೧-೨೭)

ಪಿತುಂ ನ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ನಿತ್ಯವೂ ಭೋಜನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಪಠಿಸಿ, ಅನ್ನವನ್ನೂ ಅರ್ಚಿಸಿ ಅನಂತರ ಭೋಜನಮಾಡಬೇಕು. ಅನ್ನವನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ನಿಂದೆನಾಡಬಾರದು. ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಆಹಾರದೋಷ ದಿಂದ ಸಂಭವಿಸಬಹುದಾದ ರೋಗಾದ್ಯುಪದ್ರವಗಳು ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಷವೂ ಕೂಡ ಅಮೃತವಾಗುವುದು. ಕಾರಣಾಂತರದಿಂದ ಎಂದರೆ ತಿಳಿಯದೆ ವಿಷವನ್ನು ಭುಂಜಿಸಿದರೂ ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಜಪಿಸಿದಲ್ಲಿ ವಿಷಪರಿಹಾರವಾಗುವುದು. ಭೋಜನಮಾಡುವಾಗ ಮನಸ್ತೀ ಹರಟದೆ ಸಂಯಮದಿಂದಲೂ, ಶುಚಿಭೂತನಾಗಿಯೂ ಭೋಜನ ಮಾಡಬೇಕು. ಜುಗುಪ್ಸೆಯಿಂದ ಅಥವಾ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬೇಡವಾದ ಅಥವಾ ನಿದ್ರ್ಯವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಭುಜಿಸಬಾರದು. ಭೋಜನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅನ್ನದ ಸ್ವಲ್ಪಭಾಗವನ್ನು ಇತರರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು, ಅನ್ನವನ್ನು ಪೂಜಿಸಿ, ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹೋಮಮಾಡಿ ಅನಂತರ ತಾನು ಭೋಜನಮಾಡಬೇಕು. ಈರೀತಿ ಮಾಡುವ ಪುರುಷನಿಗೆ ಹಸಿವಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ ಬಾಧೆಯಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಅಯೋಗ್ಯನಾದ ಆಹಾರಭಕ್ಷಣದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಯಾವ ವ್ಯಾಧಿಯೂ ಇವನಿಗೆ ಸಂಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

॥ ಓಂ ॥

ಸೂಕ್ತ—೧೮೭

॥ ಮಂಡಲ—೧ ॥ ಅನುವಾಕ—೨೪ ॥ ಸೂಕ್ತ—೧೮೭ ॥

॥ ಅಷ್ಟಕ—೨ ॥ ಅಧ್ಯಾಯ—೫ ॥ ವರ್ಗ—೬-೭ ॥

॥ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ—೧೧ ॥

॥ ಪಾಠಃ—ಅಗಸ್ಯಾಃ ॥

॥ ದೇವತಾ—ಅನ್ನೌತಿಃ ॥

॥ ಭಂದಃ—೧. ಅನುಷ್ಠುಬ್ಧಭೋಷ್ಣಿಕ್ ॥ ೨, ೪, ೮-೧೦ ಗಾಯತ್ರೀಃ ॥ ೩, ೫, ೬, ೭, ೧೧ ಅನುಷ್ಠುಪ್ ॥

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಪಿತುಂ ನು ಸ್ತೋಷಂ ಮಹೋ ಧರ್ಮಾಣಂ ತವಿಷೀಂ ।

ಯಸ್ಯ ತ್ರಿತೋ ವೈಜಸಾ ವೃತ್ತಂ ವಿಸರ್ವಮರ್ಧಯತ್ ॥ ೧ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಪಿತುಂ | ನು | ಸ್ತೋಷಂ | ಮಹಃ | ಧರ್ಮಾಣಂ | ತವಿಷೀಂ |

ಯಸ್ಯ | ತ್ರಿತಃ | ವಿ | ವೈಜಸಾ | ವೃತ್ತಂ | ವಿಸರ್ವಂ | ಅರ್ಧಯತ್ ॥ ೧ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಹಮಗಸ್ತೋ ನು ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ಪಿತುಂ ಪಾಲಕಮನ್ನಂ ಸ್ತೋಷಂ | ಸ್ತಾಮಿ | ಮಹೋ ಮಹಾಂತಂ ಧರ್ಮಾಣಂ ಸರ್ವಸ್ಯ ಧಾರಕಂ ತವಿಷೀಂ ಬಲಾತ್ಪ್ರಕಂ | ಯದ್ವಾ | ಮಹತೋ ಲೋಕಸ್ಯ ಧಾರಕಂ | ಯಸ್ಯಾನ್ನ ಸ್ಯಾಜಸಾ ಬಲೇನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯೇನ ತ್ರಿತೋ ವಿಸ್ತೀರ್ಣತಮಃ ಪ್ರಖ್ಯಾತಕೀರ್ತಿಪ್ರಿಷು ಕ್ಷಿತ್ಯಾದಿ-ಸ್ಥಾನೇಷು ತಾಯಮಾನೋಽಪೀಂದ್ರೋ ವೃತ್ತಂ ವಿಸರ್ವಂ ವಿಚ್ಛಿನ್ನಸಂಧಿಕಂ ಯಥಾ ತಥಾರ್ಧಯತ್ ಹಿಂಸಿತವಾನ್ ॥

॥ ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ॥

ಯಸ್ಯ—ಯಾವ ಅನ್ನದ | ಓಜಸಾ—ಜೈತನ್ಯದಾಯಿಯಾದ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ | ತ್ರಿತಃ—ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾದ ಕೀರ್ತಿಯುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನು | ವೃತ್ತಂ—ವೃತ್ತಾಸುರನನ್ನು | ವಿಸರ್ವಂ—ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸಂಧಿಸ್ಥಾನಗಳುಳ್ಳವನನ್ನಾಗಿ (ಮಾಡಿ) | ವಿ ಅರ್ಧಯತ್—ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಹಿಂಸಿಸಿದನೋ | ತಂ—ಅಂತಹುದೂ |

(ಮತ್ತು) | ಮಹಃ—ಮಹತ್ತಾದುದೂ | ಧರ್ಮಾಣಂ—ಸರ್ವಧಾರಕನಾದುದೂ | [ಅಥವಾ ಮಹಃ—ಮಹತ್ತಾದ | ಲೋಕದ | ಧರ್ಮಾಣಂ—ಧಾರಕನಾದುದೂ |] ತವಿಷೀಂ—ಬಲಾತ್ಕೃತನಾದುದೂ | ಪಿತುಂ—ಪಾಲಕನಾದುದೂ ಆದ ಅನ್ನವನ್ನು | ನು—ಕ್ಷಿಪ್ರವಾಗಿ | ಸ್ತೋಷಂ—ನಾನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಯಾವ ಅನ್ನದ ಜೈತನ್ಯದಾಯಿಯಾದ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲೂ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾದ ಕೀರ್ತಿಯುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನು ವೃತ್ರಾಸುರನ ಸಂಧಿಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಸಂಹರಿಸಿದನೋ ಅಂತಹುದೂ ಮತ್ತು ಮಹತ್ತಾದ ಲೋಕದ ಧಾರಕನಾದುದೂ, ಬಲಾತ್ಕೃತನಾದುದೂ ಮತ್ತು ಪಾಲಕನೂ ಆದ ಅನ್ನವನ್ನು ಕ್ಷಿಪ್ರವಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ.

English Translation

I glorify Pitu, the great, the upholder, the strong, by whose invigorating power Trita slew the mutilated Vritra.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಪಿತುಂ—ಪಾಲಕಮನ್ನಂ | ಕ್ಷುದ್ವಾಧಿಯಿಂದ ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಅನ್ನವೆಂದರ್ಥವು. ಪಿತುಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅಂಧಃ, ನಾಜಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಅನ್ನನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ (ನಿ. ೩-೯). ಇದಲ್ಲದೆ ಯಾಸ್ಕರು—

ಪಿತುರಿತ್ಯನ್ನನಾಮ ಸಾತೇರ್ವಾ, ಪಿಬತೇರ್ವಾ, ಪ್ಯಾಯತೇರ್ವಾ |

(ನಿ. ೯-೨೪)

ಎಂದು ಪಿತು ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಎಂದರೆ—ಸಾತೇರ್ವಾ—ನಮ್ಮನ್ನು ಹಸಿವಿನಿಂದ ಕಾಪಾಡುತ್ತದೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಪಿತುಃ ಎಂದರೆ ಅನ್ನವು. ಅಥವಾ ಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಇದನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಪಿತುವೆಂದು ಹೆಸರು. ದ್ರವರೂಪವಾದ (ಹಾಲು ಮೊದಲಾದ) ಆಹಾರಕ್ಕೂ ಇದು ಅನ್ವಯಿಸುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಇದರ ಉಪಯೋಗವಿರುವುದೆಂದೂ, ಸಾ (ಪಿಬ್)—ಕುಡಿ, ಪಾನಮಾಡು ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಬಹುದೆಂದೂ, ಅಥವಾ ಪ್ಯಾಯತೇರ್ವಾ—ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಪ್ಯಾಯತಿಧಾತುವಿನಿಂದಲಾದರೂ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಬಹುದೆಂದೂ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕನ್ನೇ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅದರ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು—

ಪಿತುಂ ನು ಸ್ತೋಷಂ ಮಹೋ ಧರ್ಮಾಣಂ ತವಿಷೀಂ |

ಯಸ್ಯ ತ್ರಿತೋ ವ್ಯೋಜಸಾ ವೃತ್ರಂ ವಿಸರ್ವಮರ್ಧಯತ್ ||

ತಂ ಪಿತುಂ ಸ್ತೌಮಿ ಮಹತೋ ಧಾರಯಿತಾರಂ ಬಲಸ್ಯ | ತವಿಷೀತಿ ಬಲನಾಮ ತವತೇರ್ವಾ ವೃದ್ಧಿಕರ್ಮಣಃ | ಯಸ್ಯ ತ್ರಿತ ಓಜಸಾ ಬಲೇನ ತ್ರಿತಸ್ತ್ರಿಸ್ಥಾನ ಇಂದ್ರೋ ವೃತ್ರಂ ವಿಸರ್ವಾಣಂ ವ್ಯರ್ಧಯತಿ ||

(ನಿ. ೯-೨೫)

ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ—ಎಂದರೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬಲವನ್ನು ಕೊಡುವ ಅನ್ನವನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ. ಈ ಅನ್ನದ ಪುಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಇದರ ಸಹಾಯದಿಂದ ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಇಂದ್ರನು ಶಕ್ತಿಯಂತನಾಗಿ ವೃತ್ರಾಸುರನ ಸಂಧಿಕೀಲುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಮರ್ಧನಮಾಡಿ ಸಂಹಾರಮಾಡಿದನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಪಿತು ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವು (ಅನ್ನ ವೆಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ) ಋ. ಸಂ. ೧-೬೧-೭, ೧-೧೩೨-೬, ೧-೧೮೭-೧, ೬-೨೦-೪, ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಅಥ. ವೇ. ೪-೬-೩; ತೈ. ಸಂ. ೫-೭-೨-೪, ವಾ. ಸಂ. ೨-೨೦, ೧೨-೬೫, ಐ. ಬ್ರಾ. ೧-೧೩ ನೊದಲಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ.

ಮಹೋ ಧರ್ಮಾಣಂ—ಮಹಾಂತಂ ಧರ್ಮಾಣಂ ಸರ್ವಸ್ಯ ಧಾರಕಂ | ಮಹತೋ ಲೋಕಸ್ಯ ಧಾರಕಂ—ಮಸ್ತವನ್ನೂ ಎಂದರೆ ದೊಡ್ಡ ಲೋಕವನ್ನೂ, ಲೋಕದ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಧರಿಸುವ ಎಂದು ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆಯು. ಯಾಸ್ಕರು—ಮಹತೋ ಧಾರಯಿತಾರಂ ಬಲಸ್ಯ—ಹೆಚ್ಚಾದ ಬಲವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಇದು ಪಿತು ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮತ್ತು ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಪುಷ್ಟಿಯನ್ನೂ ಬಲವನ್ನೂ ಸೇವಿಸುವವನಿಗೆ ಕೊಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವೂ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವುದು.

ತವಿಷೀಂ—ತವಿಷೀತಿ ಬಲನಾಮ | ಓಜಃ ಪಾಜಃ ನೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಬಲನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ತವಿಷೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯). ತವಿಷೀಂ ಎಂದರೆ ಬಲವನ್ನು, ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು. ಮನುಷ್ಯರಾಗಲಿ, ಇತರ ಪ್ರಾಣಿಗಳಾಗಲಿ ಅನ್ನವನ್ನು (ಆಹಾರವನ್ನು) ಸೇವಿಸುವುದರಿಂದ ಬಲವನ್ನೂ ಶಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳನ್ನೂ ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆಂಬುದು ಸರ್ವರಿಗೂ ತಿಳಿದ ವಿಷಯವಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ಅಥವಾ ನಿರುಕ್ತ ಕಾರರು ತವಿಷೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತವತೇರ್ವಾ ವೃದ್ಧಿಕರ್ಮಣಃ ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡು ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ತವತಿ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಈ ತವಿಷೀಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆಯೆಂದೂ, ಆಹಾರವನ್ನು (ಅನ್ನವನ್ನು) ಸೇವಿಸುವುದರಿಂದ ಶರೀರವು ಬೆಳೆದು ವೃದ್ಧಿಗೊಳ್ಳುವುದೆಂದೂ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ತ್ರಿತಃ—ತ್ರಿತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ವಿಸ್ತೀರ್ಣತಮಃ ಎಂದೂ, ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ತ್ರಿತಸ್ತೀರ್ಣತಮಃ (ನಿ. ೪-೬) ಎಂದೂ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಎಂದರೆ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಎಂದರ್ಥವು. ಇದಲ್ಲದೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಋಕ್ಕಿನ ನಿರ್ವಚನದಲ್ಲಿ ತ್ರಿತಸ್ತಿಸ್ಥಾನ ಇಂದ್ರಃ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ತ್ರಿಸ್ಥಾನ ಎಂದರೆ ಭೂಮಿ. ಅಂತರಿಕ್ಷ, ಸ್ವರ್ಗ ಎಂಬ ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಪ್ರತಿಹತವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನು ಎಂದರ್ಥವು. ತ್ರಿತಃ ಎಂದರೆ ತ್ರಿತ ಆಪ್ತ್ಯಃ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುವುದು. ತ್ರಿತ ಆಪ್ತ್ಯನಿಗೂ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ತ್ರಿತ ಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನೂ ಇದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಇತರ ವಿಷಯಗಳನ್ನೂ ನಾವು ಋ. ಸಂ. ಭಾಗ ೫, ಪುಟ 230-231 ಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಋ. ಸಂ. ಭಾಗ ೮ ಇದರ ಪೀಠಿಕಾಪ್ರಕರಣದ iii-viii ಪುಟಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಋ. ಸಂ. ಭಾಗ. ೮, ಪುಟ 443-447 ರಲ್ಲಿಯೂ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ತ್ರಿತಃ ಎಂದರೆ ತ್ರಿಸ್ಥಾನವಾದ ಭೂಮ್ಯಂತರಿಕ್ಷ ಸ್ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನೆಂದರ್ಥವು.

ವೃತ್ರಂ ವಿಸರ್ವಮರ್ಧಯತ್—ಇಂದ್ರನ ಸಾಹಸಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವೃತ್ರವಧೆಯೇ ಅತಿ ಮುಖ್ಯವಾದದ್ದು. ಈ ವಿಷಯವು—

ಇಂದ್ರಸ್ಯ ನು ವೀರ್ಯಾಣಿ ಪ್ರ ವೋಚಂ ಯಾನಿ ಚಕಾರ ಪ್ರಥಮಾನಿ ವಜ್ರೀ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೩೨-೧)

ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಋ ಸಂ ೧-೩೨ ನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿಯೂ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಾನಾವಿಧವಾಗಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವೃತ್ರಹಾ-ವೃತ್ರನನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡಿದವನು ಎಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಇಂದ್ರನು ವೃತ್ರನನ್ನು ತನ್ನ ಸ್ವಂತ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ವಧಿಸಿದನೆಂದು ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೫-೮ ; ೭-೨೧-೬, ೧೦-೧೩೮-೬ ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಮತ್ತು ವೃತ್ರನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ದೇವತೆಗಳು ಅವನ ವೀರ್ಯವನ್ನು ಹೆಚ್ಚುಮಾಡಿದರು (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೩-೮) ಅಥವಾ ಅವನಿಗೆ ಶಕ್ತಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಟ್ಟರು. (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೦-೫, ೬-೨೦-೨, ೧೦-೪೮-೩, ೧೦-೧೨೦-೩) ಅಥವಾ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಅವನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟರು (ಋ. ಸಂ. ೨-೨೦-೮) ಇತ್ಯಾದಿ ವರ್ಣನೆಗಳಿವೆ. ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೇ ಅವನನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವವರು ಮತ್ತು ಅವನಿಗೆ ಬೆಂಬಲವಾಗಿರುವವರು (ಋ. ಸಂ. ೩-೩೨-೪, ೧೦-೭೩-೧ ಇತ್ಯಾದಿ) ಇತರ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲಾ ವೃತ್ರನಿಗೆ ಹೆದರಿ ಓಡಿಹೋದಾಗಲೂ (ಋ. ಸಂ. ೮-೮೫-೭, ೪-೧೮-೧೧, ಐ. ಬ್ರಾ. ೩-೨೦) ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಮಾತ್ರ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ನೆರವಾಗಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಮರುತ್ತುಗಳೇ ಅವನನ್ನು ಒಂದುಸಲ ಪರಿತ್ಯಜಿಸಿದರೆಂದು (ಋ. ಸಂ. ೮-೭-೩೧) ಹೇಳಿದೆ. ವೃತ್ರನೊಡನೆ ಕಾದಾಡುವಾಗ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅಗ್ನಿ, ಸೋಮ, ವಿಷ್ಣುಗಳೂ ಸಹಾಯಕರಾಗಿದ್ದರು ಇತ್ಯಾದಿ ವರ್ಣನೆಗಳೂ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಇವೆ. ಭಾಗವತಮೊದಲಾದ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ವೃತ್ರಾಸುರನ ವಧೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಇತಿಹಾಸವಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಕಿತುಮ್—ಪಾ ಪಾನೇ ಧಾತು. ಪಃ ಕಿಚ್ಚೆ (ಉ. ಸೂ. ೧-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ತು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ವ ವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ತೋಷಮ್—ಷ್ಠೌ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲುಜ್. ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧರ್ಮಾಣಮ್—ಧೃಜ್ ಧಾರಣೇ ಧಾತು. ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದೈತ್ಯಂತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವೈತ್ಯಯದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಪರ್ವಮ್—ವಿಗತಃ ಪರ್ವಃ ಯಸ್ಮಾತ್ ಸಃ. ತಮ್. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರ್ದಯೇತ್—ಅರ್ದ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಚುರಾದಿ ಲುಜ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್. ಇಕಾರಲೋಪ. **ಸತ್ಯಾಪೇಸಾಶ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಣಿಚ್. ಶಪ್ ವಿಕರಣನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಚಿಗೆ ಗುಣ. ಆಯಾದೇಶ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಚ್ಚಬ್ಧಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಣಿಚ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸ್ವಾದೋ ಪಿತೋ ಮಧೋ ಪಿತೋ ವಯಂ ತ್ವಾ ವವ್ಯಮಹೇ ।

ಅಸ್ಮಾಕಮವಿತಾ ಭವ ॥ ೨ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಸ್ವಾದೋ ಇತಿ | ಪಿತೋ ಇತಿ | ಮಧೋ ಇತಿ | ಪಿತೋ ಇತಿ | ವಯಂ | ತ್ವಾ | ವವ್ಯಮಹೇ |

ಅಸ್ಮಾಕಂ | ಅವಿತಾ | ಭವ ॥ ೨ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಸ್ವಾದೋ ಆಸ್ವಾದನೀಯಂ ಪಿತೋ ಪಾಲಕ ಮಧೋ ಮಾಧುರ್ಯೋಪೇತ ಪಿತೋ ಹೇ ಪಾನಸಾಧನಾನ್ನ ವಯಂ ತ್ವಾ ತ್ವಾಂ ವವ್ಯಮಹೇ | ಸೇವಾಮಹೇ || ಅತ್ರ ಸರ್ವತ್ರಾನನುದಾತ್ತಾನಾಂ ಪೂರ್ವಸ್ಯಾಸಾಮಾನ್ಯವಚನತ್ವೇನಾನಿಘಾತತ್ವಂ | ಅನುದಾತ್ತಾನಾಂ ತು ವಿಶೇಷವಚನತ್ವಾನ್ನಿಘಾತತ್ವಂ || ಆಸಕ್ಯತ್ವಿತುತಬ್ಧಶ್ರವಣಂ ತಸ್ಯ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯಜ್ಞಾಪನಾರ್ಥಂ | ಹೇ ಪಿತೋ ಅಸ್ಮಾಕಮವಿತಾ ತರ್ಪಯಿತಾ ಭವ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸ್ವಾದೋ—ರುಚಿಕರವೂ | ಪಿತೋ—ಪಾಲಕವೂ | ಮಧೋ—ಮಾಧುರ್ಯೋಪೇತವೂ | ಪಿತೋ—ಪಾನಸಾಧನವೂ ಆದ ಎಲೈ ಅನ್ನವೇ | ವಯಂ—ನಾವು | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ವವ್ಯಮಹೇ—ಸೇವಿಸುತ್ತೇವೆ | ಅಸ್ಮಾಕಂ—ನಮಗೆ | ಅವಿತಾ—ರಕ್ಷಕನಾಗಿ (ತೃಪ್ತಿದಾಯಕನಾಗಿ) | ಭವ—ಆಗು |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಆಸ್ವಾದನಾರ್ಹವೂ, ಪಾಲಕವೂ, ಮಾಧುರ್ಯೋಪೇತವೂ, ಪಾನಸಾಧನವೂ ಆದ ಎಲೈ ಅನ್ನವೇ, ನಾವು ನಿನ್ನನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತೇವೆ. ನಮಗೆ ತೃಪ್ತಿದಾಯಕನಾಗಿರು.

English Translation

Savoury Pitu ; sweet Pitu ; we worship you : become our protector.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸ್ವಾದೋ ಪಿತೋ ಮಧೋ ಪಿತೋ—ಸ್ವಾದುವೆಂದರೆ ರುಚಿಕರವಾದದ್ದು ತಿನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಹಿತಕರವಾದದ್ದು ಎಂದರ್ಥವು. ಇಲ್ಲಿ ಪಿತೋ ಎಂದು ಎರಡಾವರ್ತಿ ಸಂಬೋಧನೆಮಾಡಿರುವುದು, ಅನ್ನದಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಕರ್ತೃವಿಗೆ ಇರುವ ಆದರಾತಿಶಯವನ್ನೂ, ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯವನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುವುದಾಗಿದೆ.

ಅವಿತಾ-ತರ್ಪಯಿತಾ | ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ವಿನರಣೆಯಿದೆ. ಅವಿತಾ ಎಂದರೆ ರಕ್ಷಕಃ—ಕ್ಷುದ್ಧಾಭಿಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿ ಕಾಪಾಡುವವನು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕಿಯಾ

ಸ್ವಾದೋ—ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಆಮಂತ್ರಿತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ—
(ಸಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವವ್ಯಮಹೇ—ವೃಷ್ ನರಣೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಹಿಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿತಆತ್ಮನೇಸಾದಾನಾಂ ಟೀ—(ಸಾ. ಸೂ. ೩-೪-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಗೆ ಏತ್ವ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಲವಿಕರಣ ಬಂದಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವಿತಾ—ಅವ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋ-
ದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಿತೋ—ಸಂಬುಧ್ಯಂತರೂಪ. ಇಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಬುಧ್ಧಿರೂಪವಿರುವುದರಿಂದ ಆಮಂತ್ರಿತಂ ಪೂರ್ವಮವಿದ್ಯಮಾನವತ್ (ಸಾ. ಸೂ. ೮-೧-೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅವಿದ್ಯಮಾನವದ್ಭಾವ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ (ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಪದವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರದೇ ಹೋಗುವುದು) ನಾಮಂತ್ರಿತೇ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣೇ ಸಾಮಾನ್ಯವಚನವ್ (ಸಾ. ಸೂ. ೮-೧-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವಿದ್ಯಮಾನವದ್ಭಾವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇದು ವಿಶೇಷ್ಯ ವಾಗಿಯೂ ಸ್ವಾದೋ ಎಂಬುದು ಸಾಮಾನ್ಯವಚನವಾಗಿಯೂ (ವಿಶೇಷಣ) ಇರುವುದರಿಂದ ಇಂತಹ ಲಕ್ಷ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವದ ಸಾಮಾನ್ಯವಚನವು ಇಲ್ಲವೆಂತಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಆಮಂತ್ರಿತನಿಘಾತಸ್ವರ ವಿಶೇಷ್ಯಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಮುಂದಿನ ವಿಶೇಷಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಉಪ ನಃ ಸಿತವಾ ಚರ ಶಿವಃ ಶಿವಾಭಿರೂತಿಭಿಃ |

ಮಯೋಭುರದ್ವಿಷೇಣ್ಯಃ ಸಖಾ ಸುಶೇವೋ ಅದ್ವಯಾಃ || ೩ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಉಪ | ನಃ | ಸಿತೋ ಇತಿ | ಆ | ಚರ | ಶಿವಃ | ಶಿವಾಭಿಃ | ಊತಿಭಿಃ |

ಮಯೋಭುಃ | ಅದ್ವಿಷೇಣ್ಯಃ | ಸಖಾ | ಸುಶೇವಃ | ಅದ್ವಯಾಃ || ೩ ||

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕಿಯಾ

ಹೇ ಸಿತೋ ಯತಸ್ತಂ ಶಿವೋ ಮಂಗಲಃ ಅತಃ ಶಿವಾಭಿರ್ಮಂಗಲಯುಕ್ತಾಭಿರೂತಿಭಿಃ ರಕ್ಷಣೈ-
ರ್ನೋಽಸ್ಮಾನ್ ಚರ | ಅಗಚ್ಛ | ಅಗತ್ಯ ಚ ಮಯೋಭುಃ ಸುಖಸ್ಯ ಭಾವಯಿತಾದ್ವಿಷೇಣ್ಯೋಽದ್ವೇಷ್ಯ-

ರಸಃ | ಪ್ರಿಯರಸ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಸಖಾ ಸಖವತ್ಪ್ರಿಯಕಾರೀ ಸುಶೇವೋಽತಃ ಏವ ಸುಷ್ಕ ಸುಖಕರೋಽ-
ದ್ವಯಾ ದ್ವಯರಹಿತ ಉಕ್ತಗುಣ ಏವ ನ ತು ತದ್ವಿಪರೀತೋ ಭವೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಥವಾ ದ್ವಷ್ಟಾಂತ-
ವಾದೋಽಯಂ | ಸುಶೇವೋಽದ್ವಯಾ ಮನಃಕರ್ಮವಿಸಂವಾದರಹಿತಃ ಸಖಾ ಯಥಾ ಮಯೋಭುರ-
ದ್ವೇಷ್ಯಶ್ಚ ಭವತಿ ತದ್ವತ್ತ್ವಮಪಿ ಭವೇತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಪಿತೋ—ಪಾಲಕವಾದ ಎಲೈ ಅನ್ನವೇ | ಶಿವಃ—ಮಂಗಳಾತ್ಮಕನಾದ ನೀನು | ಶಿನಾಭಿಃ—ಮಂಗಳ
ಕರಗಳಾದ | ಉತಿಭಿಃ—ರಕ್ಷಣೆಗಳೊಂದಿಗೆ | ನಃ ಉಪ—ನಮ್ಮ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ | ಆ ಚಿ—ಆಗಮಿಸು |
ಸುಶೇವಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿ ಗೌರವಿಸಲ್ಪಡುವವನೂ | ಅದ್ವಯಾಃ—ಮನಸ್ಸು ಮತ್ತು ಕರ್ಮ ಇವುಗಳಿಗೆ ಐಕ್ಯತೆ
ಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿರುವವನೂ | ಸಖಾ—ಸ್ನೇಹಿತನೂ | ಮಯೋಭುಃ—ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನೂ |
ಅದ್ವಿಷೇಣ್ಯಃ—ದ್ವೇಷರಹಿತನೂ ಆಗು | [ಅಥವಾ ಮಯೋಭುಃ—ಸಂತೋಷಕಾರಕನೂ | ಅದ್ವಿಷೇಣ್ಯಃ—
ಅನಿಷ್ಟವಾದ ರಸರಹಿತನಾಗಿ (ಪ್ರಿಯವಾದ ರಸವುಳ್ಳವನೂ) | ಸಖಾ—ಸುಹೃತ್ತಿನಂತೆ ಪ್ರಿಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡು
ವವನೂ | ಸುಶೇವಃ—(ಆದುದರಿಂದಲೇ) ಸೇವಿಸಲು ಅರ್ಹನೂ | ಅದ್ವಯಾಃ—ಪೂಜ್ಯನೂ, ಗ್ರಾಹ್ಯನೂ ಆದ
ಗುಣವಿಲ್ಲದೇ ಬೇರೆ ವಿಧವಾದ ಗುಣವಿಲ್ಲದವನೂ (ಆಗು).]

ಭಾವಾರ್ಥ

ಮಂಗಳಾತ್ಮಕವಾದ ಎಲೈ ಅನ್ನವೇ, ಮಂಗಳಕರಗಳಾದ ನಿನ್ನ ರಕ್ಷಣೆಗಳೊಂದಿಗೆ ನಮ್ಮ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ
ಆಗಮಿಸು- ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಸಂತೋಷಕಾರಕನೂ, ಅನಿಷ್ಟವಾದ ರಸರಹಿತನಾಗಿ ಪ್ರಿಯವಾದ ರಸವುಳ್ಳವನೂ
ಸುಹೃತ್ತಿನಂತೆ ಪ್ರಿಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನೂ ಮತ್ತು ಆದುದರಿಂದಲೇ ಪೂಜ್ಯನೂ, ಸೇವಿಸಲು ಅರ್ಹನೂ ಆಗಿರು.

English Translation

Come to us, Pitu, auspicious with auspicious aids ; a source of delight
not unpalatable, a friend well respected, and having none (but agreeable
properties).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಶಿವಃ, ಶಿನಾಭಿಃ, ಸುಶೇವಃ—ಶಿವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತು ಸುಖನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು
ರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೩) ಶಿವಃ ಎಂದರೆ ಸುಖವು ಎಂದರ್ಥವು. ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಮಂಗಳವೆಂದು ಅರ್ಥವಿನರಣೆಮಾಡಿರು
ವರು. ಯಾಸ್ಕರು—

ಅನಿವಾಹಾ ವಾಸ್ತೋಷ್ವತೇ ವಿಶ್ವಾ ರೂಪಾಣ್ಯಾವಿಶನ್ | ಸಖಾ ಸುಶೇವ ಏಧಿ ನಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೭-೫೫-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನ ನಿರ್ವಚನದಲ್ಲಿ ಶೇವ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ—ಶೇವ ಇತಿ ಸುಖನಾಮ |
ಶಿಷ್ಯತೇರ್ನಕಾರೋ ನಾಮಕರಣೋಽನ್ತಸ್ಥಾಂತರೋಪಲಿಂಗೀ | ವಿಭಾಷಿತಗುಣ ಶಿವಮಿತ್ಯಸ್ಯ ಭವತಿ |

(ನಿ. ೧೦-೧೭) ಶೇವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸುಖವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ಶಿವಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಅದೇ ಅರ್ಥವಿರುವುದೆಂದು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಶಿವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕೋಶಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಂಗಳವೆಂದೇ ಅರ್ಥವಿದೆ. ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದೆಲ್ಲಾ ಮಂಗಳಕರವೆಂದು ಹೇಳುವುದರಲ್ಲಿ ಬಾಧಕವೇನೂ ಇಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಅಥವಾ ಮಂಗಳಕರವಾದ ಎಂಬೆರಡು ಅರ್ಥಗಳೂ ಸಮಂಜಸವಾಗಿವೆ.

ಮಯೋಭುಃ—ಮಯಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವೂ ಸಹ ಶಿಂಜಾತಾ, ಶತರಾ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತು ಸುಖನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ **ಮಯಃ** ಎಂದರೆ ಸುಖವು. ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಮಯೋಭುಃ ಎಂದು ಹೆಸರು. **ಮಯೋಭುಃ** ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವು ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿಯೂ ಇತರ ವೇದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬಹಳವಾಗಿರುವುದು.

ಅದ್ವೀಷೇಣ್ಯಃ—ಅದ್ವೀಷ್ಯರಸಃ | ದ್ವೀಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡದಿರುವ ಅಥವಾ ಹಿತಕರವಾದ ರಸ (ರುಚಿ) ಯುಳ್ಳ ಎಂದರ್ಥವು. ಪ್ರಿಯವಾಗಿಯೂ ರುಚಿಕರವಾದದ್ದೂ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸಖಾ—ಸಖಿವತ್ಪ್ರಿಯಕಾರೀ | ಸ್ನೇಹಿತನಂತೆ ಪ್ರಿಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು ಸ್ನೇಹಿತನು ಯಾವಾಗಲೂ ಹಿತವನ್ನೇ ಕೋರಿ ಪ್ರಿಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅನ್ನವೂ ಸಹ ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಅಪೇಕ್ಷಣೀಯವಾಗಿ ಹಿತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಇಲ್ಲಿ ಋಷಿಯು ಅನ್ನವನ್ನು ಪ್ರೀತ್ಯತಿಶಯದಿಂದ ಸಖಾ-ಸ್ನೇಹಿತನೆಂಬ ಅದರವಾದ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸಂಬೋಧನೆಮಾಡಿದ್ದಾನೆ.

ಅದ್ವಯಾಃ—ದ್ವಯೇರಹಿತಃ ಉಕ್ತಗುಣ ಏವ ನ ತು ತದ್ವಿಪರೀತೋ ಭವೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಪೂಜ್ಯವೂ ಗ್ರಾಹ್ಯವೂ ಆದ ಗುಣವಿಲ್ಲದೆ ಬೇರೆವಿಧವಾದ ಗುಣವಿಲ್ಲದ ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ, **ಅದ್ವಯಾಃ ಮನಃಕರ್ಮವಿಸಂವಾದರಹಿತಃ** | ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಒಂದುವಿಧ, ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದುವಿಧ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಲ್ಲದೆ ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಹಿತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದುವಿಧವಾಗಿರುವ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಲೋಕವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹಿತರೆಂದು ನಟಿಸುವವರು ಬಾಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಹಿತವಚನಗಳನ್ನು ಆಡುತ್ತಾ ಕಾರ್ಯಾಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಕೆಡಕನ್ನೇ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾ ಇರುವುದು ಕಂಡುಬರುವುದೇನೋ ಅಸಂಭವವಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಆರೀತಿ ಮಾಡದೆ ಮನಃಕರ್ಮಗಳೆರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೇ ವಿಧವಾಗಿ ಇದ್ದು ಹಿತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನೆಂದು ಅನ್ನವನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಚರ ಚರ ಗತಿಭಕ್ಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶಿವಃ—ಶೇತೇ ಅಸ್ಮಿನ್ ಸರ್ವಮಿತಿ ಶಿವಃ ಶೀರ್ಷ್ ಸ್ತಷ್ಟೇ. ಧಾತು- ಸರ್ವ ನಿಘೃಷ್ಟರಿಷ್ಟಲಷ್ಟಶಿವ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಅದ್ವೀಷೇಣ್ಯಃ—ದ್ವಿಷ ಅಪ್ರೀತೌ. ಧಾತು. ಔಣಾದಿಕ ಏಣ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಜ್ ಪೂರ್ವಪದ. ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ **ನಜ್ ಸುಭ್ಯಾಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಶೇವಃ—ಶೀರ್ಷ್ ಸ್ವಪ್ನೇ ಧಾತು. ಇರ್ಷ್ಶೀರ್ಷ್ಭ್ಯಾಂ ವನ್ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಬಹುಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಸುಸ್ವರಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಾಗಿ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಂ ದ್ವ್ಯಚ್ ಭಂಡಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅದ್ವಯಾಃ—ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಜ್ಜಾವೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತವ ತ್ಯೇ ಪಿತೋ ರಸಾ ರಜಾಂಸ್ಯನು ನಿಷ್ಕಿತಾಃ |

ದಿವಿ ನಾತಾ ಇವ ಶ್ರಿತಾಃ || ೪ ||

ಪದಪಾಠಃ

ತವ | ತ್ಯೇ | ಪಿತೋ ಇತಿ | ರಸಾಃ | ರಜಾಂಸಿ | ಅನು | ನಿಷ್ಕಿತಾಃ |

ದಿವಿ | ನಾತಾಃ ಇವ | ಶ್ರಿತಾಃ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಪಿತೋ ತವ ತ್ವತ್ಸಂಬಂಧಿನಸ್ತ್ಯೇ ತೇ ಸ್ವಾದ್ವಮ್ಲಾದಿಷಡ್ರಸಾ ರಜಾಂಸಿ ಲೋಕಾಲೋಕ-
ಸ್ಥಾನಾರ್ಥಾನನ್ನಾನುಕೂಲೈನ ನಿಷ್ಕಿತಾಃ | ವಿವಿಧಂ ಸ್ಥಿತಾಃ | ವಿವಿಧಸ್ಥಿತೌ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ದಿವಿ ದ್ಯುಲೋ-
ಕೇಽಂತರಿಕ್ಷೇ ಶ್ರಿತಾ ನಾತಾ ನಾಯನಃ ತೇ ಯಥಾ ವ್ಯಾಪ್ತಾಸ್ತದ್ವತ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ |

ಪಿತೋ—ಎಲೈ ಅನ್ನವೇ | ದಿವಿ—ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ | ಶ್ರಿತಾಃ—ಅಶ್ರಯಿಸಿ ಪ್ರಸರಿಸಿರುವ | ನಾತಾಃ
ಇವ—ವಾಯುಗಳು ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿರುವಂತೆ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ತ್ಯೇ ರಸಾಃ—ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಆಮ್ಲಾದಿ ಷಡ್ರ
ಸಗಲೂ ಸಹ | ರಜಾಂಸಿ—ಲೋಕಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ | ಅನುನಿಷ್ಕಿತಾಃ—ಲೋಕಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲಕರವಾಗಿರುವಂತೆ ವಿಧ
ವಿಧವಾಗಿ ಪ್ರಸರಿಸಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿವೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅನ್ನವೇ, ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸರಿಸಿರುವ ವಾಯುಗಳು ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವಂತೆ ನಿನ್ನ ಆಮ್ಲಾದಿ
ಷಡ್ರಸಗಲೂ ಸಹ ಲೋಕಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ವಿಧವಿಧವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲಕಾರಕಗಳಾಗಿವೆ.

English Translation

Your flavours, Pitu, are diffused through the regions, as the winds are spread through the sky.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ತೈ—ತೇ | ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ತೈ ಎಂಬ ಶಬ್ದವೆಲ್ಲಿ ಬಂದರೂ ಅದಕ್ಕೆ ತಚ್ಛಬ್ಧಾರ್ಥವೇ ಇರುವುದು. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—

ತೈಮೂ ಷು ನಾಜಿನಂ ದೇವಜೂತಂ ಸಹಾನಾನಂ ತರುತಾರಂ ರಥಾನಾಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೭೮-೧)

ಪ್ರತಿ ತೈಂ ಚಾರುಮಧ್ವರಂ ಗೋಪೀಥಾಯ ಪ್ರ ಹೂಯಸೇ | ಮರುದ್ಧಿರಗ್ನ ಆ ಗಹಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೯-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿರುವ ತೈಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತಂ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು. (ನಿ. ೧೦-೨೯, ೩೭)

ರಜಾಂಸಿ—ರಜಃ ಶಬ್ದವು ಶ್ಯಾವೀ, ಕ್ಷಪಾ ಮೊದಲಾದ ಮೂನತ್ತುರಾತ್ರಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೨-೧೮) ಮತ್ತು ಯಾಸ್ಮರು ರಜಃ ಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ನಿವರಿಸುತ್ತಾ—

ರಜಃ | ರಜೋ ರಜತೇರ್ಜೋತೀ ರಜ ಉಚ್ಯತೇ | ಉದಕಂ ರಜ ಉಚ್ಯತೇ | ಲೋಕಾ

ರಜಾಂಸ್ಯುಚ್ಯಂತೇ ||

(ನಿ. ೪-೧೯)

ಪ್ರಕಾಶವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ರಜತಿ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ರಜಃ ಎಂದರೆ ಜ್ಯೋತಿಃ ಬೆಳಕು ಎಂದು ಅರ್ಥವು, ರಜಃ ಎಂದರೆ ಉದಕವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುವುದು, ರಜಾಂಸಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ (ರಜಃ ಶಬ್ದದ ಬಹುವಚನ) ಲೋಕಗಳೆಂದೂ ಅರ್ಥವು ಎಂದು ಯಾಸ್ಮರು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ—

ಭುವೋ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ರಜಸತ್ವ ನೇತಾ ಯತ್ರಾ ನಿಯುಧ್ಧಿಃ ಸಚಸೇ ಶಿನಾಭಿಃ |

ದಿವಿ ಮೂರ್ಧಾನಂ ದಧಿಷೇ ಸ್ಪರ್ಷಾಂ ಚಿಹ್ವಾಮಗ್ನೇ ಚಕೃಷೇ ಹವ್ಯವಾಹಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮-೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ರಜಸಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉದಕಕ್ಕೆ ಎಂಬರ್ಥವಿರುವುದನ್ನೂ,

ರಜಾಂಸಿ ಚಿತ್ರಾ ನಿಚರಂತಿ ತಾನ್ಯವಃ |

ಅದ್ಯಾ ಚಿನ್ನಾ ಚಿತ್ತದ್ರವೋ ನದೀನಾಂ ಯದಾಭ್ಯೋ ಅರದೋ ಗಾತುಮಿಂಧ್ರ |

ನಿ ಪರ್ವತಾ ಅದ್ವೈಸದೋ ನ ಸೇದುಸ್ತ್ವಯಾ ದೃಲ್ವಾನಿ ಸುಕ್ರತೋ ರಜಾಂಸಿ ||

ಋ. ಸಂ. (೬-೩೦-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ರಜಾಂಸಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲೋಕಗಳೆಂಬ ಅರ್ಥವಿರುವುದನ್ನೂ ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಲೋಕಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವು.

ರಸಾಃ ದಿವಿ ನಾತಾ ಇವ ಶ್ರಿತಾಃ—ವಾಯುವು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಸರ್ವತ್ರ ಒಂದೇ ಸಮನಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದೋ ಅದರಂತೆ, ಮಧುರಾದಿ ಷಡ್ರಸಗಳೂ ಅನ್ನದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿ ವಿಧವಿಧವಾದ ರುಚಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುವು ಎಂದು ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಋಷಿಯು ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿರುವನು.

॥ ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ॥

ರಜಾಂಸಿ—ರಂಜ ರಾಗೇ. ಧಾತು. ಭೂರಂಜಿಭ್ಯಾಂ ಕಿತ್ (ಉ. ಸೂ. ೬-೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ವವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅನಿದಿತಾಂ ಹಲ ಉಪಧಾ - ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಸ್ಮಿತಾಃ—ಷ್ಠಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ. ಧಾತು. ನಿಷ್ಠಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದೃತಿಸ್ಯತಿ ಮಾಸ್ಥಾ— (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪.೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ವಿ) ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. 4

—:0:—

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತವ ತ್ಯೇ ಸಿತೋ ದದತಸ್ತವ ಸ್ವಾದಿಷ್ಟ ತೇ ಸಿತೋ ।

ಪ್ರ ಸ್ವಾದ್ವಾನೋ ರಸಾನಾಂ ತುವಿಗ್ರೀವಾ ಇನೇರತೇ ॥ ೫ ॥

। ಪದಪಾಠಃ ।

ತವ । ತ್ಯೇ । ಸಿತೋ ಇತಿ । ದದತಃ । ತವ । ಸ್ವಾದಿಷ್ಟ । ತೇ । ಸಿತೋ ಇತಿ ।

ಪ್ರ । ಸ್ವಾದ್ವಾನಃ । ರಸಾನಾಂ । ತುವಿಗ್ರೀವಾಽಇವ । ಈರತೇ ॥ ೫ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಸಿತೋ ಸಾಲಕಾನ್ ತ್ಯೇ ತೇ ತ್ವದರ್ಥಿನೋ ನರಾಸ್ತವ ಭೋಕ್ತಾರೋ ಭವಂತೀತಿ ಶೇಷಃ । ಕೇ ತೇ ನರಾಃ । ಹೇ ಸ್ವಾದಿಷ್ಟ ಸ್ವಾದುತಮ ಪಿತೋ ಸಾಲಕ ತವ ತ್ವದನುಗ್ರಹಾತ್ತೇ ತ್ವಾಂ ದದತಃ ಪ್ರಯಚ್ಛಂತೋ ಭವಂತಿ । ಯದ್ವಾ । ತೇ ಸಿತೋ ಇತ್ಯಾದಿರಾರ್ಥಃ । ಅಭ್ಯಾಸೇ ಹಿ ಭೂಯೋಸಮರ್ಥಂ ಮನ್ಯಂತೇ । ಕಿಂಚ ತವ ರಸಾನಾಂ ಸ್ವಾದ್ವಾಮ್ಲಾದೀನಾಂ ಸ್ವಾದ್ವಾಂ ಸ್ವಾದ್ವಾನಃ ಸ್ವಾದಯಿತಾರೋ ಭಕ್ಷಯಿತಾರ ಏವ ತುವಿಗ್ರೀವಾ ಇವ । ತುವೀತಿ ಬಹುನಾಮು । ಪ್ರವೃದ್ಧಗ್ರೀವಾ ಏವ ಪ್ರೇರತೇ । ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಗಚ್ಛಂತಿ । ಸಂಚರಂತಿ । ಇವಶಬ್ದ ಏವಕಾರಾರ್ಥಃ ಪೂರಣೋ ನಾ । ಭೂಲೋಕೇಽತ್ತಾರ ಏವ ದೃಢಾಂಗಾ ಭವಂತೀತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ । ಅನತನೇ ಹಿ ಗ್ರೀವಾ ಅಧೋ ಲಂಬಂತೇ । ಯದ್ವಾ । ತವ ರಸಾನಾಮತ್ತಾರೋಽಸಂಖ್ಯಾತಗ್ರೀವಾ ಇವ ಭವಂತಿ ರಸಾನಾಂ ಬಾಹುಲ್ಯಾದಿತಿ ಭಾವಃ । ಏವಂ ಬಹುರಸೋಪೇತಮನ್ನಮಿತಿ ತಸ್ಯ ಸ್ತುತಿಃ ॥

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸ್ವಾದಿಷ್ಟ—ಅತ್ಯಂತ ಸ್ವಾದುಕರನಾದ | ಪಿತೋ—ಪಾಲಕನಾದ ಅನ್ನವೇ, | ತೈ—ನಿನ್ನನ್ನು ಅನ್ವೇಷಣ ಮಾಡತಕ್ಕ ನರರು | ತವ—ನಿನ್ನನ್ನು ಸೇವಿಸಿ ಸುಖಪಡುತ್ತಾರೆ. | ಪಿತೋ—ರಕ್ಷಕನಾದ ಅನ್ನವೇ | ತವ—ನಿನ್ನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ | ತೇ—ಅವರು (ಯಜ್ಞಕರ್ತರು) | ದದತೇ—ನಿನ್ನನ್ನು (ಇತರರಿಗೂ) ಹಂಚುತ್ತಾರೆ | ರಸಾನಾಂ—ನಿನ್ನ ಷಡ್ರಸಗಳ | ಸ್ವಾದ್ಮಾನಃ—ಭೋಕ್ತೃಗಳು (ನಿನ್ನ ರಸಾಸ್ವಾದನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಸುಖಪಡತಕ್ಕವರು) | ತುವಿಗ್ರೀವಾ ಇವ—ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಪುಷ್ಟವಾದ ಕತ್ತುಳ್ಳವರಂತೆ | ಪ್ರ ಈರತೇ—ಅನಂದವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅತ್ಯಂತ ಸ್ವಾದುಕರನೂ, ಪಾಲಕನೂ ಆದ ಎಲೈ ಅನ್ನವೇ, ನಿನ್ನನ್ನು ಭುಜಿಸತಕ್ಕ ಯಜಮಾನರು ನಿನ್ನನ್ನು ಸೇವಿಸಿ ಸುಖಪಡುತ್ತಾರೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ ಆ ಸುಖವನ್ನು ಇತರರಿಗೂ ಹಂಚುತ್ತಾರೆ. ನಿನ್ನ ಷಡ್ರಸಗಳ ಆಸ್ವಾದನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಸುಖವನ್ನನುಭವಿಸತಕ್ಕವರೆಲ್ಲರೂ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಪುಷ್ಟವಾದ ಕತ್ತುಳ್ಳವರಂತೆ ಅನಂದವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾರೆ.

English Translation

Those (men), Pitu, (are the enjoyers of your bounty), who are your distributors, most sweet Pitu, (to others): they who are relishers, of your flavours, are as if they had stiff necks.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ತೈ—ತೇ | ಈ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಾವು ಹಿಂದಿನ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಇಲ್ಲಿ ತೇ ಎಂದರೆ ಅನ್ನವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಮನುಷ್ಯರು (ಅಥವಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ?) ಅನ್ನವನ್ನು ಭುಜಿಸುತ್ತಾರೆ. ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು

ತವ—ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ತವ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಎರಡಾನರ್ಥ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸೇ ಹಿ ಭೂಯಾಂಸಮರ್ಥಂ ಮನ್ಯಂತೇ ಎಂಬ ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ವಾಕ್ಯಾನುಸಾರವಾಗಿ ದ್ವಿರುಕ್ತಿಯು ಅನ್ನದಲ್ಲಿರುವ ಗೌರವವನ್ನೂ ಪ್ರೀತ್ಯಾದರಗಳನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುವುದಾಗಿದೆ.

ದದತೇ ತವ—(ನಿನ್ನನ್ನು) ಅನ್ನವನ್ನು (ನಿನ್ನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ) ಇತರರಿಗೆ ಕೊಡುವವರು, ದಾನಮಾಡುವವರು ಎಂದೂ

ಸ್ವಾದ್ಮಾನಃ ರಸಾನಾಂ—ಅನ್ನದಲ್ಲಿರುವ ವಿಧವಿಧವಾದ ರಸಗಳನ್ನು ಆಸ್ವಾದನೆ ಮಾಡುವವರು ಅಥವಾ ಈ ವಿಧವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಭುಜಿಸತಕ್ಕವರು ಎಂದೂ ತೈ (ನರಾಃ) ಮನುಷ್ಯರು ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣಗಳು. ಎಂದರೆ ಷಡ್ರಸೋಪೇತವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ತಾವೂ ತಿಂದು ಇತರರಿಗೂ ಕೊಡತಕ್ಕ ಮನುಷ್ಯರು (ಪುಷ್ಟರಾಗುತ್ತಾರೆ) ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ತುನಿಗ್ರೀವಾ ಇವ—ತುನಿ ಎಂದರೆ ಬಹು (ನಿ ೩-೧೩) ಗ್ರೀವ ಎಂದರೆ ಕತ್ತು, ಕಂಠ, ಎಂದರ್ಥವು. **ಈ ತುನಿಗ್ರೀವಾ** ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. **ಪ್ರವೃದ್ಧಗ್ರೀವಾ**—ಜಿನ್ನಾಗಿ ಧೃಷ್ಟಪುಷ್ಪವಾಗಿಯೂ ದೃಢವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಕತ್ತುಳ್ಳವರಾಗಿ ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು. ಪುಷ್ಪವಾದ ಕತ್ತುಳ್ಳವರೆಂದರೆ ದೃಢಾಂಗರೆಂದೇ ಅರ್ಥ. ಉತ್ತಮವಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ಸೇವಿಸುವುದರಿಂದ ಕತ್ತು (ಕಂಠ) ಮಾತ್ರ ಪುಷ್ಪವಾಗುವುದಿಲ್ಲ, ಇಡೀ ಶರೀರವೇ ಪುಷ್ಪವಾಗುವುದು ಎಂದು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಗ್ರೀವ-ಕತ್ತು ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದರೂ ಇದು ಶರೀರದ ಇತರ ಅಂಗಗಳನ್ನೂ ಅಥವಾ ಇಡೀ ಶರೀರವನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ **ತುನಿಗ್ರೀವಾ ಇವ** ಎಂದರೆ ದೃಢಾಂಗರಾಗಿಯೇ ಸಂಚರಿಸುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವಿನರಣೆನಾಡಿರುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಇವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ **ಏವ** ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿರುವುದೆಂದೂ ಅಥವಾ ಇವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾವ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಾರ್ಥವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಕೇವಲ ಪಾದಪೂರಣಕ್ಕಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದೆಂದೂ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಮತ್ತು **ತುನಿಗ್ರೀವಾ ಇವ** ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ—**ತವ ರಸಾನಾಮತ್ತಾರೋಽಸಂಖ್ಯಾತಗ್ರೀವಾ ಇವ ಭವಂತಿ ರಸಾನಾಂ ಬಾಹುಲ್ಯಾದಿತಿ ಭಾವಃ** | ಅನ್ನದ ನಾನಾವಿಧ ರಸಗಳನ್ನು ಎಂದರೆ ನಾನಾವಿಧರಸೋಪೇತವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ತಿನ್ನುವವರು ಅನೇಕವಾದ ಕಂಠಗಳಿಂದ (ಬಾಯಿಗಳಿಂದ) ತಿನ್ನುವವರೆಂತೆ ಇರುವರು ಎಂದರೆ ಬಹಳವಾಗಿ ಭಕ್ಷಿಸುವವರಾಗುವರು ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ Wilson ಎಂಬ ಆಂಗ್ಲಪಂಡಿತನು ಸಾಯಣರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ವಿವರಿಸಿರುವನು—

ತುನಿಗ್ರೀವಾ ಇವೇರತೇ—ತುನಿ is ordinarily, a synonyme of ಬಹು much, many ; Sayana explains it by ಪ್ರವೃದ್ಧ, enlarged; because, he says, when people eat, they are ದೃಢಾಂಗ, firm ; and when they are without food, the neck is bent, bends down ; or it may mean that they are great eaters, as if they had many throats.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ದದತಃ—ಡುಡಾಞ್ ದಾನೇ. ಧಾತು ಲಟಿಗೆ ಶತ್ಪಾದೇಶ ಶ್ಲವಿಕರಣ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. **ಶ್ವಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ **ನಾಭ್ಯಸ್ತಾಚ್ಚತುಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ನುನಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ, **ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಾದಿಷ್ಟ—ಅತಿಶಾಯನೇ ತಮಬಿಷ್ಯನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾದು ಶಬ್ದದಮೇಲೆ ಟೀಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸ್ವಾದು ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಟಿಗೆ (ಉ) ಲೋಪ. ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಆಮಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಾದ್ಮಾನಃ—ಸ್ವಾದ ಆಸ್ವಾದನೇ. ಧಾತು. ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿವೃತ್ತಂತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತ ರೂಪ.

ಈರಲೇ—ಈರ ಗತೌ ಪ್ರೇರಣೇ ಚ ಧಾತು. ಆದಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಾ ವರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾವಾಕ:

ತ್ವೇ ಪಿತೋ ಮಹಾನಾಂ ದೇವಾನಾಂ ಮನೋ ಹಿತಂ ।

ಅಕಾರಿ ಚಾರು ಕೇತುನಾ ತವಾಹಿಮವಸಾವಧೀತ್ ॥ ೬ ॥

ಪದಪಾಠ:

ತ್ವೇ ಇತಿ | ಪಿತೋ ಇತಿ | ಮಹಾನಾಂ | ದೇವಾನಾಂ | ಮನಃ | ಹಿತಂ |

ಅಕಾರಿ | ಚಾರು | ಕೇತುನಾ | ತವ | ಅಹಿಂ | ಅವಸಾ | ಅವಧೀತ್ ॥ ೬ ॥

ಸಂಯಜಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಪಿತೋ ಮಹಾನಾಂ ಪೂಜ್ಯಾನಾಂ ಮಹತಾಂ ನಾ ದೇವಾನಾಂನಿಂದ್ರಾದೀನಾಂ ಮನಸ್ತೇ ತ್ವಯಿ ಹಿತಂ ನಿಹಿತಮಕಾರಿ | ಕೃತಂ | ಅನ್ಯತಮಸಿ ವಿಹಾಯ ತ್ವಯ್ಯೇವ ವರ್ತತೇ | ಹೇ ಪಿತೋ ತವ ಚಾರು ಸಮೀಚೀನೇನ ಕೇತುನಾ ತ್ವತ್ಕೃತೇನ ಪ್ರಜ್ಞಾನಲಕ್ಷಣೇನಾವಸಾ ರಕ್ಷಣೇನಾಹಿಂ ಮೇಘಂ ವೃತ್ರಂ ವಾವಧೀತ್ | ಹತವಾನಿಂದ್ರಃ | ಅನ್ಯಮಯಂ ಹಿ ಸೋಮ್ಯ ಮನಃ | ಛಾಂ. ೬ ಖ-೪ | ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ಅಥವಾ ತ್ವತ್ಕೇತುನಾ ಜಗದ್ರಕ್ಷಣೇನ ನಿಮಿತ್ತೇನೇತಿ ಯೋಜ್ಯಂ | ಜಗದ್ರಕ್ಷಣಾರ್ಥಂ ಹೀಂದ್ರೇಣಾಹಿ-
ರ್ಭಿದ್ಯತೇ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಪಿತೋ—ಎಲೈ ಅನ್ನವೇ | ಮಹಾನಾಂ—ಪೂಜ್ಯರಾದ | ದೇವಾನಾಂ—ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳ | ಮನಃ—ಮನಸ್ಸು | ತ್ವೇ—ನಿನ್ನಲ್ಲೇ | ಹಿತಂ ಅಕಾರಿ—ಇಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ | ತವ—ನಿನ್ನ | ಚಾರು—ರಮ್ಯವಾದುದೂ ಕೇತುನಾ—ಪ್ರಜ್ಞಾನರೂಪವಾದುದೂ ಆದ | ಅವಸಾ—ರಕ್ಷಣದಿಂದ | ಅಹಿಂ—ಮೇಘವನ್ನು (ಅಥವಾ ವೃತ್ರ ನನ್ನು) | ಅವಧೀತ್—ಇಂದ್ರನು ಕೊಂದನು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅನ್ನವೇ, ಪೂಜ್ಯರಾದ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ನಿನ್ನಲ್ಲೇ ನೆಟ್ಟಮನಸ್ಸುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ನಿನ್ನ ರಮ್ಯವಾದುದೂ, ಪ್ರಜ್ಞಾನರೂಪವಾದುದೂ ಆದ ರಕ್ಷಣದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ವೃತ್ರನನ್ನು ಕೊಂದನು.

English Translation

The thoughts of the mighty gods are fixed. Pitu, upon you, by your kind and intelligent assistance, (Indra) slew Ahi.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಮಹಾನಾಂ—ಮಹಾನುಭಾವರಾದ ಅಥವಾ ಪೂಜ್ಯರಾದ. ಮಹತ್ ಮತ್ತು ಮಹಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪರಿತವಾಗಿವೆ. (ನಿ. ೨-೨೪) ಮತ್ತು ಯಾಸ್ಯರು ಈ ಸೂಕ್ತದ ಪಿತುಂ ನು ಸ್ತೋಷಂ ಎಂಬ ಮೊದಲನೆಯ ಋಕ್ಕಿನ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಅದರಲ್ಲಿರುವ ಮಹಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಹತಃ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮಹಾನಾಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಹತ್ತ್ವವುಳ್ಳ, ಮಹಾಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳ, ದೊಡ್ಡವರಾದ ಎಂದರೆ ಪೂಜ್ಯರಾದ ಎಂದರ್ಥವು ಸಮಂಜಸವಾಗಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಮಹಾನಾಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವು ಅನ್ನದ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದಾಗಿರುವುದು. ಹೇಗೆಂದರೆ ಮಹಾನಾಂ ದೇವಾನಾಂ ಮನಃ ಪ್ರೇ ಹಿತಂ—ಮಹಾಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳ ದೇವತೆಗಳ ಮನಸ್ಸೇ ತಮ್ಮ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಆಹಾರವಾದ ಆಮೃತವನ್ನು ಅಷ್ಟಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸದೆ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ (ಅನ್ನದಲ್ಲಿ) ನೆಲಸಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಎಂದರೆ ಮಹಾಮಹಿಮ ರಾದ ದೇವತೆಗಳೇ ಅನ್ನವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವರು. ಇನ್ನು ಮನುಷ್ಯರ ಮತ್ತು ಇತರ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನ್ನದ ಅವಶ್ಯಕತೆಯು ಎಷ್ಟಿರುವುದೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಯೇ ಇಲ್ಲಿ ಎಂದು ಅನ್ನದ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು ಮಹಾನಾಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವು ಒತ್ತಿ ಹೇಳುವುದಾಗಿದೆ.

ಕೇತುನಾ—ಕೇತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಜ್ಞಾನನೆಂದು (ನಿ. ೩-೧೩) ಅರ್ಥವಿದೆ. ಪ್ರಜ್ಞಾನಲಕ್ಷಣೋಪೇತವಾದ (ರಕ್ಷಣೆ) ಯೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ವಿವರಣೆಯು. ಎಂದರೆ ಅನ್ನವನ್ನು ಸೇವಿಸುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಪ್ರಕೃಷ್ಟವಾದ ಜ್ಞಾನ ಅಥವಾ ಬುದ್ಧಿಯೆಂಬಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅಹಿಂ ಅವಧೀತ್—ಅಹಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಾನಾರ್ಥಗಳಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ವೃತ್ತನೆಂದೇ ಅರ್ಥವು. ಈ ನಾಕೃದಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ನಾಮಪದವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ವೃತ್ತನನ್ನು ಸಂಹಾರ ಮಾಡಿದವನು ಇಂದ್ರ ನಾದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಕರ್ತೃವನ್ನಾಗಿ ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲನೆಯ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ—ಎಂದರೆ ಅನ್ನದ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ (ಬಹಳವಾದ) ಬಲದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ವೃತ್ತಾಸುರನನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡಿದನು—ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನೇ ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಮಹಾನಾಮ್—ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ನಂದಿಗ್ರಹಿಪಚಾದಿಭ್ಯ—(ಪಾ ಸೂ. ೩-೧-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಸ್ಕಂಧ ಬರುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಹಿತಮ್—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ನಿಷ್ಠಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದಧಾತೇರ್ಹಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸರವಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಹಾರಿ—ಡುಕೃಜ್ ಕರಣೇ. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣ್ಯಲ್ಲಿ ಲುಜಿ. ಚಿಣ್ ಭಾನಕರ್ಮಣೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜ್ಲಿಗೆ ಚಿಣಾದೇಶ. ಅಜೋಞ್ಞಾತಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುಮುಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ.

ಚಿಣೋಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೪) ಎಂಬದರಿಂದ ತಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಂಗಳಿಗೆ ಅಡಾಗಮ. ಸಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅವಧೀತ್—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯದದೋ ಪಿತೋ ಅಜಗನ್ವಿಸ್ವ ಪರ್ವತಾನಾಂ |

ಅತ್ರ ಚಿಣೋ ಮಧೋ ಪಿತೋ ಅರಂ ಭಕ್ಷಾಯ ಗಮ್ಯಾಃ || ೭ ||

ಪದಪಾಠ

ಯತ್ | ಅದಃ | ಪಿತೋ ಇತಿ | ಅಜಗನ್ | ವಿಸ್ವ | ಪರ್ವತಾನಾಂ |

ಅತ್ರ | ಚಿತ್ | ನಃ | ಮಧೋ ಇತಿ | ಪಿತೋ ಇತಿ | ಅರಂ | ಭಕ್ಷಾಯ | ಗಮ್ಯಾಃ || ೭ ||

ಸಾಯಾಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಪಿತೋ ಅನ್ವ ತ್ವಾಂ ಯದ್ಯದಾ ವಿಸ್ವ || ಸುಪೋ ಲುಕ್ | ಅಂತ್ಯಲೋಪಶ್ಚಾಂದಸಃ ||
ವಿನಾಸನವತಾಂ ವಿದ್ಯುದ್ರೂಪಪ್ರಕಾಶನವತಾಂ | ವಿವೋ ಧನಮುದಕಲಕ್ಷಣಂ | ಧನವತಾಂ ವಾ ಪರ್ವ-
ತಾನಾಂ ಮೇಘಾನಾಂ ಸಂಬಂಧ್ಯಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ತದುದಕಮಜಗನ್ ಅಗಮತ್ ಗಚ್ಛೇತ್. ಅತ್ರ ಚಿದ್ವಿ-
ನ್ಮಾಲೇ ನೋಽಸ್ಮಾನ್ ಹೇ ಮಧೋ ಹೇ ಪಿತೋ ಮಾಧುರ್ಯೋಪೇತಾನ್ವ ತ್ವಂ ನೋಽಸ್ಮಾನರಮಲಂ
ಸಂಪೂರ್ಣಂ ಭಕ್ಷಾಯ ಭಕ್ಷಣಾಯ ಗಮ್ಯಾಃ | ಗಚ್ಛ | ಸಂನಿಹಿತೋ ಭವ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಪಿತೋ—ಎಲೈ ಅನ್ನವೇ | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ವಿಸ್ವ—(ಉದಕರೂಪವಾದ) ಧನದಿಂದ ಯುಕ್ತ
ವಾದ ಅಥವಾ ವಿದ್ಯುದ್ರೂಪವಾದ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಕೂಡಿದ | ಪರ್ವತಾನಾಂ—ಮೇಘಗಳ | ಅದಃ—ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ
ಉದಕವು | ಅಜಗನ್—(ನಿನ್ನನ್ನು) ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆಯೋ | ಅತ್ರ ಚಿತ್—ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಮಧೋ—
ಮಾಧುರ್ಯೋಪೇತನಾದ | ಪಿತೋ—ಎಲೈ ಅನ್ನವೇ | ನಃ—ನಮಗೆ | ಅರಂ—ಪೂರ್ಣವಾದ | ಭಕ್ಷಾಯ—
ಭಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾಗಿ | ಗಮ್ಯಾಃ—ಸನ್ನಿಹಿತನಾಗು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅನ್ನವೇ, ವಿದ್ಯುದ್ರೂಪದ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮೇಘಗಳ ಧನವಾದ ಉದಕವು ಯಾವಾಗ
ನಿನ್ನನ್ನು ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆಯೋ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಧುರ್ಯೋಪೇತನಾದ ಎಲೈ ಅನ್ನವೇ, ನಮಗೆ ಪುಷ್ಕಲವಾದ
ಭಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವಂತೆ ಸಮ್ಮತಿ ಸನ್ನಿಹಿತನಾಗು.

English Translation

When, Pitu, this (product) of the water-wealthy clouds, (the rain), arrives ; then do you, sweet Pitu, be at hand with sufficiency for our eating.

! ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು !

ವಿವಸ್ವತ್—ಇಲ್ಲಿ ವಿವಸ್ವತ್ ಶಬ್ದದ ಷಷ್ಠೀ ಬಹುವಚನವಾದ ವಿವಸ್ವತಾಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವಿರಬೇಕು. ತಾಂ ಎಂಬ ಅಂತ್ಯಾಕ್ಷರವು ಭಾಂದಸವಾಗಿ ಲೋಪವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಿವಸ್ವ ಎಂದು ಮಾತ್ರ ಉಳಿದಿರುವುದು. ವಿವಸ್ವತ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಕರು ವಿವಸ್ವಾನ್ ವಿವಾಸನವಾನ್ (ನಿ. ೭-೨೬) ವಿವಾಸನಕ್ರಿಯೆಯೂ ತಮಸಾಂ—ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದನ್ನೇ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ ವಿದ್ಯುತ್ (ಮಿಂಚು) ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳ ಎಂದರ್ಥವು. ಈ ಶಬ್ದವು ಪರ್ವತಾನಾಂ (ಮೇಘಾನಾಂ) ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದು.

ಪರ್ವತಾನಾಂ—ಪರ್ವತಶಬ್ದವು ಆದ್ರಿಃ ಗ್ರಾನ ಮೊದಲಾದ ಮೂವತ್ತು ಮೇಘಾನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ (ನಿ. ೨-೨೧). ಪರ್ವತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಕರು—ಪರ್ವವಾನ್ ಪರ್ವತಃ | ಪರ್ವ ಪುನಃ ಪೃಷ್ಠಾತೇಃ ಪ್ರೀಷಾತೇರ್ವಾ (ನಿ. ೧-೨೦) ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಎಂದರೆ ತುಂಬು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಪೃಥಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ, ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಪ್ರೀಷ್ ಥಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ ಪರ್ವಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಅಂತಹ ಪರ್ವಗಳುಳ್ಳದ್ದಕ್ಕೆ ಪರ್ವತವೆಂದು ಹೆಸರು. ಪೃಥಾತುವಿನಿಂದ ಪರ್ವತಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದರೆ ಆಗ ಶೂನ್ಯಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ತುಂಬುವುದೆಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಭೂಮಿಯ ಶೂನ್ಯಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ತುಂಬುವುದು ಬೆಟ್ಟವು (ಪರ್ವತವು); ಆಕಾಶದ ಶೂನ್ಯಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ತುಂಬುವುದು ಮೇಘಗಳು (ಪರ್ವತಗಳು) ಮತ್ತು ಪ್ರೀಷ್ ಥಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದರೆ ಆಗ ವೃಷ್ಟ್ಯುತ್ಪನ್ನಗದಿಂದ ಲೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪರ್ವತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೇಘವೆಂದೇ ಅರ್ಥವು.

ವ್ಯಾಕರಣ ಸಹಾಯ

ಅಜಗನ್—ಗಮಲ್ಯ ಗತೌ. ಥಾತು. ಭಾಂದಸವಾಗಿ ಲಿಜರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಜ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್. ಇತಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಸಿಗೆ ಶ್ಲ ಆದೇಶ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಥಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ ಜಗಮ್-ತ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಹಲ್‌ಜಾಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಮೋನೋಧಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨ ೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಥಾತುವಿನ ಅಂತ್ಯ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ನಕಾರಾದೇಶ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿವಸ್ವತ್—ವಿವಃ ಧನಂ. ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ವಿವಸ್ವಾನ್. ಶಬ್ದಸ್ಯಾಸ್ತಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತಸೌ ಮತ್ಪ್ರಥೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗ

ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಷಷ್ಠೀಬಹುವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ - (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅಂತ್ಯನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ ಪ್ರತ್ಯಯಪಿತೃದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ ವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅತ್ರ—ನಿಸಾತಸ್ಯ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರಮ್—ವಾಲಮೂಲಲಘ್ವ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಲತ್ವ ವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಗಮ್ಯಾಃ—ಗಮ್‌ಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು ಲಿಜ್ ಮಧ್ಯಮವುರೂಪ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

∴

ಸಂಹಿತಾಸಾರ

ಯದಪಾಂನೋಷ್ಠಧೀನಾಂ ಪರಿಂಶಮಾರಿಶಾಮುಹೇ |

ನಾತಾಪೇ ಪೀವ ಇದ್ಭವ || ೮ ||

|| ಸದಸಾರಃ ||

ಯತ್ | ಅಪಾಂ | ಓಷ್ಠಧೀನಾಂ | ಪರಿಂಶಂ | ಆರಿಶಾಮುಹೇ |

ನಾತಾಪೇ | ಪೀವಃ | ಇತ್ | ಭವ || ೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯದ್ಯೇನಾಪಾಂನೋಷ್ಠಧೀನಾಂ ಸಂಬಂಧಿ ಪರಿಂಶಂ ಪರಿಲೇಶಂ ಪರಿತಃ ಸುಖಕರಮನ್ನಮಾರಿ-
ಶಾಮುಹೇ ಅಸ್ವಾದಯಾಮುಃ ಭಕ್ಷಯಾಮುಃ ತೇನಾನ್ನೋದಕಸಾರೇಣ ಹೇ ನಾತಾಪೇ | ನಾತೇನ ಪ್ರಾಣೇ-
ನಾಪ್ನೋತಿ ಸ್ವನಿರ್ವಾಹಮಿತಿ ನಾತೇನಾಪ್ಯಾಯತ ಇತಿ ನಾ ನಾತಾಪಿ ಶರೀರಂ | ಹೇ ಶರೀರ ತ್ವಂ ಪೀವ
ಇದಾಪ್ಯಾಯಿತ ಏವ ಭವ | ಅನ್ನೋದಕಾಭ್ಯಾಂ ಶರೀರವೃದ್ಧಿಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ | ಯದ್ವಾ | ಯದ್ಯಪ್ಯಪಾ-
ನೋಷ್ಠಧೀನಾಂ ಪರಿಂಶಂ ಲೇಶಮಾಸ್ವಾದಯಾಮುಃ ತಥಾಪಿ ಹೇ ನಾತಾಪೇ ನಾತವತ್ಸರ್ವವ್ಯಾಪಕ
ಹಿತೋ ತ್ವಮಲ್ಪಮಪಿ ಪೀವಃ ಪೀವಾನೇವ ಭವ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಯತ್—ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ | ಅಪಾಂ—ಅವುಗಳಿಗೂ (ಉದಕಗಳಿಗೂ). | ಓಷ್ಠಧೀನಾಂ—ಓಷಧಿ
ಗಳಿಗೂ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದೂ | ಪರಿಂಶಂ—ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸುಖವನ್ನಂಟುಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೂ ಆದ ಅನ್ನವನ್ನು |
ಆರಿಶಾಮುಹೇ—ನಾವು ಭಕ್ಷಿಸುತ್ತೇವೆಯೋ (ಅದುದರಿಂದ) | ನಾತಾಪೇ—ಎಲೈ ಶರೀರವೇ | ಪೀವ ಇತ್ ಭವ—

ಅತ್ಯಂತ ಪುಷ್ಟವಾಗಿ ಬೆಳೆ | [ಅಥವಾ ಯೇತ್—ಒಂದುವೇಳೆ | ಅಸಾಂ—ಅಪ್ಪುಗಳಿಗೂ | ಓಷಧೀನಾಂ—
ಓಷಧಿಗಳಿಗೂ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಅನ್ನದಲ್ಲಿ | ಪರಿಂಶಂ—ಅಲ್ಪಭಾಗವನ್ನು ಮಾತ್ರ | ಅರಿಶಾಮಹೇ—ತಿಂದರೂ ಕೂಡ |
ನಾತಾಪೇ—ವಾಯುವಿನಂತೆ ಸರ್ವವ್ಯಾಪಕನಾದ ಎಲೈ ಅನ್ನವೇ | ಪೀವ ಇತ್ ಭವ—(ಅಲ್ಪವಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ)
ಪುಷ್ಟಿಕಾರಕನಾಗಿಯೇ ಆಗು.

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಶರೀರವೇ, ಅಪ್ಪುಗಳಿಗೂ ಓಷಧಿಗಳಿಗೂ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದೂ ಮತ್ತು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸುಖವನ್ನುಂಟು
ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೂ ಆದ ಅನ್ನವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವುದರಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಪುಷ್ಟವಾಗಿ ಬೆಳೆ

English Translation

And since we enjoy, the abundance of the waters and the plants ;
therefore, Body, do you grow fat.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಯೇತ್ ಅಸಾಂ ಓಷಧೀನಾಂ ಓಷಧಿಗಳೆಂದರೆ ಸಸ್ಯಾದಿಗಳು ಅಥವಾ ಸಸ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ದೊರೆಯುವ
ಧಾನ್ಯಾದಿಗಳು. ಇಲ್ಲಿ ಉದಕ ಮತ್ತು ಓಷಧಿ ಸಂಬಂಧವಾದ ಎಂದು ಅನ್ನಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣಪದಗಳಿರುವವು. ಉದಕ
ದಿಂದ ಓಷಧಿಗಳೂ, ಓಷಧಿಗಳಿಂದ ಧಾನ್ಯಾದಿಗಳೂ, ಧಾನ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅನ್ನವೂ ದೊರೆಯುವುದರಿಂದ ಅನ್ನವು
ಓಷಧ್ಯುದಕಗಳ ಸಂಬಂಧವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ನಾತಾಪೇ—ನಾತೇನ ಪ್ರಾಣೇನಾಪೋತಿ ಸ್ವನಿರ್ವಾಹಮಿತಿ ನಾತೇನಾಪ್ಯಾಯತ ಇತಿ ನಾ
ನಾತಾಪಿ ಶರೀರಂ—ಎಂದರೆ ಪ್ರಾಣವಾಯುವಿನಿಂದ ಇದರ (ಶರೀರದ) ವ್ಯಾಪಾರಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಿರ್ವಹಿಸಲ್ಪಡುವುದ
ರಿಂದ ನಾತಾಪಿ ಎಂದರೆ ಶರೀರವು, ಅಥವಾ ವಾಯುವಿನಿಂದ ತೃಪ್ತಿಸಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ನಾತಾಪಿ ಎಂದರೆ ಶರೀರ
ವೆಂದು ನಾತಾಪಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವರು.

ಪೀವಃ ಅಪ್ಯಾಯಿತಃ—ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡ ನ ಎಂದು ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆಯು. ಋ. ಸಂ.
೭-೯೧-೩ ನೆಯ ಋಕ್ಮಿನಲ್ಲಿ—

ಪೀವೋಅನ್ನಾ ರಯಿವೃಧಃ ಸುಮೇಧಾಃ ಶ್ವೇತಃ ಸಿಷಕ್ತಿ ನಿಯುತಾಮುಭಿಶ್ರೀಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೯೧-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಮಿನಲ್ಲಿರುವ ಪೀವೋ ಅನ್ನಾನ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು—ಪೀವೋ
ಅನ್ನಾನ್ ಪೀವಾಂಸಿ ಸ್ಥೂಲಾನಿ ಪ್ರಭೂತಾನ್ಯನ್ನಾನಿ ಯೇಷಾಂ ತಾನ್ | ಪೀವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ಥೂಲವಾದ ಎಂದರೆ
ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾದ ಎಂದರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿರುವರು.

ಉತಾಹಮದ್ವಿ ಪೀವ ಇದುಭಾ ಕುಕ್ಷೀ ಪೃಣಂತಿ ಮೇ ವಿಶ್ವಸ್ಮಾದಿಂದ್ರ ಉತ್ತರಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೭-೧೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಮಿನಲ್ಲಿ ಪೀವ ಇತ್ ಸ್ಥೂಲ ಏವ—ಎಂದರೆ ಸ್ಥೂಲವೆಂದೂ

ಊರ್ಜಂ ಗಾವೋ ಯವಸೇ ಪೀವೋ ಅತ್ತನ ಋತಸ್ಯ ಯಾಃ ಸದನೇ ಕೋಶೇ ಅಂಗೈಶ್ಚ |

(ಋ ಸಂ. ೧೦-೧೦೦-೧೦)

ಎಂಬ ಶುಕ್ಲೇನಲ್ಲಿ ಪೀವಃ ಪ್ರವೃದ್ಧಂ-ವೃದ್ಧಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಎಂದೂ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪೀವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ಥೂಲವಾದ ಅಥವಾ ಪುಷ್ಟಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಇಂತಹ ಅನ್ನದಿಂದ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು ಅಥವಾ ಪ್ರವೃದ್ಧನಾಗು (ಬೆಳೆ) ಎಂದು ಶರೀರವನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ. ಉತ್ತಮವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ತಿನ್ನುವುದರಿಂದ ಶರೀರಕ್ಕೆ ತೃಪ್ತಿಯಾಗಿ ಅದು ಬೆಳೆದು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವುದೆಂಬುದು ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ವಿಷಯವಾದ್ದರಿಂದ ಆ ವಿಷಯವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಏನನ್ನೂ ವಿವರಿಸುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕಿಯಾ

ಅಸಾಮ್—ಊದಿದಂ ಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಷಷ್ಟೀ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರಿಶಾಮಹೇ—ಅರ್ಜ್ ಉಪಸರ್ಗ. ರಿಶ ಹಿಂಸಾಯಾಮ್. ಧಾತು. ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಕರಣಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ತಿಜುಚೋದಾತ್ತವತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಆರ್ಜ್) ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಾತಾಪೇ—ವಾತೇನ ಆಪ್ನೋತಿ ಇತಿ ವಾತಾಪಿ ಆಪ್ ಲೃ ವ್ಯಾಪ್ತಾ ಧಾತು ಔಣಾದಿಕ ಇ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಂಬುಧ್ಯಂತರೂಪ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಆಮಂತ್ರಿತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೀವಃ—ಪೈರ್ಜ್ ವೃದ್ಧಾ ಧಾತು ಔಣಾದಿಕ ವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಪರಪೂರ್ವ ರೂಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ

ಯತ್ | ತೇ | ಸೋಮ | ಗನಾತಿರೋ | ಯವಾತಿರೋ | ಭಜಾಮಹೇ |

ವಾತಾಪೇ | ಪೀವ | ಇದ್ಭವ || ೯ ||

ಪದಪಾಠ

ಯತ್ | ತೇ | ಸೋಮ | ಗೋಽತಿರಃ | ಯವ್ತಿತಿರಃ | ಭಜಾಮಹೇ |

ವಾತಾಪೇ | ಪೀವಃ | ಇತ್ ಭವ || ೯ ||

ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ

ಪೂರ್ವಮನ್ನಸಾಮಾನ್ಯೇನ ಸ್ತುತೇದಾನೀಂ ಸೋಮಲಕ್ಷಣಮನ್ನಂ ಸ್ತುತಿ | ಹೇ ಸೋಮ ತೇ ತವ ಯದ್ಭವಂತಂ ಗನಾತಿರೋ ಗೋವಿಕಾರಕ್ಷೀರಾದ್ಯಾಶ್ರಯಣದ್ರವ್ಯಂ ಯವಾತಿರೋ ಯವವಿಕಾರಾ-ಶ್ರಯಣದ್ರವ್ಯಂ ಭಜಾಮಹೇ ಸೇನಾಮಹೇ ತೇನ ಹೇ ವಾತಾಪೇ ಶರೀರ ಪೀವೋ ಭವ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮರಸವೇ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಗವಾಶಿರಃ—ಕ್ಷಿರಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ | ಯವಾಶಿರಃ—ಯವಾದಿ ಧಾನ್ಯಗಳಿಂದ ಮಿಶ್ರವಾದುದೂ | ಯತ್—ಯಾವ ನಿನ್ನ ಅಂಶವನ್ನು | ಭಜಾಮಹೇ—ಸೇವಿಸುತ್ತೇವೆಯೋ (ಆದ್ದರಿಂದ) | ನಾತಾಪೇ—ಎಲೈ ಶರೀರವೇ | ಪ್ರೀವಃ ಇತ್ ಭವ—ಪುಷ್ಟವಾಗಿಯೇ ಬೆಳೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಶರೀರವೇ, ಗವಾಶಿರವಾದುದೂ, ಯವಾಶಿರವಾದುದೂ ಅದ ಯಾವ ಸೋಮರಸದ ಅಂಶವನ್ನು ಪಾನಮಾಡುತ್ತೀಯೋ, ಅದುದರಿಂದ ನೀನು ಪುಷ್ಟವಾಗಿ ಬೆಳೆ.

English Translation

And since we enjoy Soma, your mixture with boiled milk or boiled barley ; therefore body do you grow fat.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಇದುವರಿಗೂ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈಗ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಇದರ ಮುಂದಿನ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಆಹಾರವನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಸೋಮರೂಪವಾದ ಆಹಾರವನ್ನೂ ಸೋಮಮಿಶ್ರಿತವಾದ ಗವಾಶಿರ ಮತ್ತು ಯವಾಶಿರಗಳೆಂಬ ಆಹಾರಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಸೋಮದ ವಿಷಯವಾಗಿ ನಾವು ಹಿಂದೆ ಅನೇಕಾವರ್ತಿ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದೇವೆ. ಅದರೂ ಈಗ ಅನರ ವಿಷಯವಾಗಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಕೊಡುವುದು ಅನಶ್ಯಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ವೇದದಲ್ಲಿ ಸೋಮವಿಚಾರವಾದ ಅನೇಕ ಮಂತ್ರಗಳಿವೆ. ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲವೆಲ್ಲವೂ ಸೋಮದ ಸ್ತುತಿಯೇ ಆಗಿದೆ ಅನೇಕ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೋಮಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬರಬೇಕೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಸೋಮಸಂಬಂಧವಾದ ಅನೇಕ ಯಾಗಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ಪೋಷ್ಣಮಯಾಗವೇ ಮುಖ್ಯವಾದುದು ಈ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತ್ರಶಸ್ತ್ರಾದಿ ಮಂತ್ರಪಠನದಿಂದ ವಿಧ್ಯುಕ್ತವಾಗಿ ಸೋಮವನ್ನು ಮೂರು ಸವನಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ಪ್ರತಃಕಾಲ, ಮಧ್ಯಾಹ್ನ, ಸಾಯಂಕಾಲ) ತೆಗೆದು ಸಂಸ್ಕಾರಮಾಡಿ, ಯಜಮಾನನೂ ಋತ್ವಿಜರೂ ಪಾನಮಾಡುವರು. ಇತರ ಸೋಮಯಾಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೆಲವು ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳೊಡನೆ ಇದೇ ಕ್ರಮವು ಅನುಸರಿಸಲ್ಪಡುವುದು.

ಈಗ ಸೋಮವೆಂದರೇನು ಎಂಬುದನ್ನು ವಿಮರ್ಶಮಾಡಬೇಕಾಗಿದೆ ಸೋಮವು ಒಂದುವಿಧವಾದ ಲತಾ-ವಿಶೇಷವು ಈ ಸೋಮಲತೆಯು ಈಗ ಇಂಡಿಯಾದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ ದೊರಕುವುದಿಲ್ಲ. ಇದು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಬಯಲುಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ನದೀತೀರಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಬೆಟ್ಟಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬೆಳೆಯುವುದು ಎಷ್ಟೆಷ್ಟು ಎತ್ತರದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದಿದ್ದರೆ ಅಷ್ಟೆಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚು ರಸವನ್ನು ಕೊಡುವುದು ಸುಮಾರು ೭೦೦೦ ಅಡಿಯ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿಯೂ ಇದು ಬೆಳೆಯುವುದು. ಅದುದರಿಂದ ಈ ಸೋಮವನ್ನು ಬೆಟ್ಟಗಳಿಂದ ತಂದ ವರ್ಣನೆಗಳು ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿ (ಋ ಸಂ ೧-೯೩-೬; ೩-೪೮-೨; ೫-೪೩-೪ ಇತ್ಯಾದಿ) ಅನೇಕ ಕಡೆ ಇವೆ. ಮೌಜವತವೆಂಬ ಪರ್ವತವು ಸೋಮಲತೆಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಾಗಿದೆ.

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೩೪-೧; ವಾ. ಸಂ. ೩-೬೧; ನಿ. ೯-೮ ಇತ್ಯಾದಿ) ಶರ್ಯಣಾವತ್ ಎಂಬ ಸರ್ವೋನ್ನತರದ ದಡಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮಲತೆಯು ದೊರೆಯುವುದೆಂದು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ (ಋ. ಸಂ. ೮-೭-೨೯, ೮-೬೪-೧೧, ೯-೬೫-೨೨ ಇತ್ಯಾದಿ) ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಮತ್ತು ಅರ್ಜೀಕೆ ಎಂಬ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿಯೂ (ಋ. ಸಂ. ೮-೭-೨೯, ೮-೬೪-೧೧ ಇತ್ಯಾದಿ) ಪೆಸ್ತಾ ಎಂಬ ದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ (ಋ. ಸಂ. ೯-೬೫-೩) ಪಂಚಜನರೆಂಬ ಐದು ಪಂಗಡದವರು ವಾಸಿಸುವ ಸ್ಥಳ ದಲ್ಲಿಯೂ (ಋ. ಸಂ. ೯-೬೫-೨೩, ೯-೯೨-೩ ಇತ್ಯಾದಿ) ಸುಷೋಮ ಎಂಬ ನದಿಯ ಸುತ್ತಮುತ್ತ ಪ್ರದೇಶ ಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ಋ. ಸಂ. ೮-೭-೨೯, ೮-೬೪-೧೧ ಇತ್ಯಾದಿ) ಸೋಮವು ದೊರೆಯುವುದೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಕಡೆಯದಾದ ಸುಷೋಮ ಎಂದರೆ ಸು+ಸೋಮ= ಒಳ್ಳೆಯ ಸೋಮವು ಸಿಕ್ಕುವ ಸ್ಥಳವಾದ್ದರಿಂದ ಈ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಸುಷೋಮ ವೆಂದು ಹೆಸರು ಬಂದಿರಬಹುದು. ಆದುದರಿಂದ ಋಗ್ವೇದಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈಗಿನ ಪಂಜಾಬು ದೇಶದ ಬಯಲುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನದೀತೀರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸೋಮಲತೆಯು ಯಥೇಷ್ಟವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿತ್ತೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವುದು. ಬಯಲಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಲತೆಯಿಂದ ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಲತೆಯಷ್ಟು ರಸವು ದೊರೆಯುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲವಾಗಿ ಬಯಲಿನ ಲತೆಯನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೆನೆಯಿಸಿ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. (ಋ. ಸಂ. ೯-೬೩-೪, ೯-೭೪-೯, ೯-೭೯-೪ ಇತ್ಯಾದಿ)

ಈ ಲತೆಯ ಕಾಂಡವು ಸುಮಾರು ೪ ಅಡಿಯ ಎತ್ತರಕ್ಕೆ ಬೆಳೆಯುವುದು. ಇದರ ಕಾಂಡವು ದುಂಡಾಗಿಯೂ, ಮೃದುವಾಗಿಯೂ, ಬಿಳುವು ಮಿಶ್ರವಾದ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು. ಮತ್ತು ಒಂದು ಬೆಟ್ಟಗಾತ್ರ ದಪ್ಪನಾಗಿರುವುದು. ಎಲೆಗಳು ಬಹಳ ಸ್ವಲ್ಪ ಮತ್ತು ಬಿಳುಪಾಗಿಯೂ ಸಣ್ಣನಾಗಿಯೂ ಇರುವುವು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಎಲೆಗಳು ಉದುರಿಹೋಗುವುವು. ಗಿಡದ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಬೀಜಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ (ಜೋಳದಂತಿರುವ) ಗೊಂಚಲು ಇರುವುದು. ಇದರ ರಸವು ಹಸರುಮಿಶ್ರವಾದ ಬಿಳುಪಾಗಿರುವುದು. ರುಚಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಸಿಹಿಯಾಗಿರುವುದಾದರೂ ಕೆಲವು ದಿನಗಳವರೆಗೆ ಇಟ್ಟಿದ್ದರೆ ಹುಳಿಯಾಗುವುದು. ದೊಡ್ಡ ಮರದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಇದು ಲತೆಯಂತೆ ಮರದ ಸುತ್ತಲೂ ಹಬ್ಬಿ ಬೆಳೆಯುವುದು. ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಗಿಣ್ಣುಗಳಿರುವುವು. ಇದನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ಮುರಿಯಬಹುದು.

ಸೋಮರಸವನ್ನು ಸಿದ್ಧ ಪಡಿಸುವಾಗ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಕ್ರಮವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ವಿವರಿಸುವೆವು— ನದೀತೀರಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಪರ್ವತದ ಮೇಲೆಯೂ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ಬಹು ಪ್ರಯಾಸದಿಂದ ತಂದು ಅಥವಾ ತಂದವರಿಂದ ಕ್ರಯಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು ಈಗಲೂ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮವಿಕ್ರಯಣವೆಂಬ ಕರ್ಮವು ನಡೆಯುತ್ತಿರುವುದು. ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ತಂದ ಮೇಲೆ ಅದನ್ನು ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ (ಗ್ರಾವ, ಅದ್ರಿ) ಜಜ್ಜಿ, ಹಿಂಡಿ, ಬಟ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಸಿ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರ ಅದಕ್ಕೆ ಮೊಸರು, ಹಾಲು, ಹಿಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಬೆರೆಸಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿ ಬಳಿಕ ಯಜಮಾನಋತ್ವಿಜರು ಪಾನಮಾಡುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿದೆ. ಈ ರೀತಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಸಿದ್ಧ ಪಡಿಸುವುದು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ದಿವಸದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾತಃಕಾಲ, ಮಧ್ಯಾಹ್ನ, ಸಾಯಂಕಾಲ ಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ಅಭಿಷವಣ ಅಥವಾ ಸವನ (ರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಿ ತೆಗೆಯುವುದು) ಎಂದು ಹೆಸರು. ಪ್ರಾತಃಕಾಲದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಪ್ರಾತಃಸವನವೆಂದೂ, ಮಧ್ಯಾಹ್ನದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಸವನಕ್ಕೆ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನವೆಂದೂ, ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಸವನಕ್ಕೆ ತೃತೀಯಸವನವೆಂದೂ ಹೆಸರು.

ಸೋಮಲತೆಯು (ಬಳ್ಳಿಗಳ) ಬಭ್ರು, ಅರುಣ (ಮಾಸಲು ಕೆಂಪು) ಅಥವಾ ಹಳದಿಮಿಶ್ರವಾದ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದು. ಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದಿರುವ ಲತೆಯು ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂದೂ ಅದರಿಂದ ಹೆಚ್ಚು

ರಸವನ್ನು ತೆಗೆಯಬಹುದೆಂದೂ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ಪರ್ವತಗಳಿಂದಲೇ ತರುತ್ತಿದ್ದರು. ಇಂತಹ ಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಿ ಮೂಜನತೆವೆಂಬ ಪರ್ವತವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದಿತು ಈ ಸೋಮಲತೆಯ ಕುಡಿಯು ಅಂಸವೆಂಬ ಹೆಸರಿಸಿನಿಂದಲೂ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೮-೩ ; ೩-೪೮-೨ ಇತ್ಯಾದಿ) ಚಿಗರುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕುಡಿಗೆ ವಕ್ಷಣಾ ಎಂದೂ (ಋ. ಸಂ. ೮-೧-೧೭) ವಾಣಿ ಎಂದೂ (ಋ. ಸಂ. ೪-೨೮-೯ ; ೯-೫೦-೧) ಸೋಮರಸಕ್ಕೆ ಅಂಧಃ (ಋ. ಸಂ. ೧-೨೮-೭ ; ೩-೪೮-೧ ; ೪-೧೬-೧) ಸೋಮಲತೆಯ ದಂಡಕ್ಕೆ (ಬಳ್ಳಿಗೆ) ಪರ್ವನ್ (ಋ. ಸಂ. ೧-೯-೧) ಎಂದು ಹೇಳುವ ರೂಢಿಯಿರುವುದು

ಸೋಮರಸವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವ ಕ್ರಮವು—ಸೋಮಲತೆಯಲ್ಲಿರುವ ಅಥವಾ ಬಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿರುವ ಎಲೆಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಹಾಕಿ ಅದನ್ನು ಒರಳಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ಜಜ್ಜುವರು. ಲತೆಯು ಹೊಸದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಒಂದೆರಡು ದಿನ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ನೆನೆಹಾಕಿ ಮೆತ್ತಗಾದ ಮೇಲೆ ರಸವನ್ನು ತೆಗೆಯುವರು. ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ಜಜ್ಜುವ ಒರಳಿಗೆ ಉಲೂಖಲವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇದು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಕಲ್ಲಿನಿಂದಲೇ ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿರುವುದು, ಮರದಿಂದ ಮಾಡುವುದೂ ಉಂಟು. ಒರಳಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಮೇಲಿನಿಂದ ಕುಟ್ಟುವ ಕಲ್ಲಿಗೆ ಗ್ರಾವಾ, (ಋ. ಸಂ. ೧-೮೩-೬ ; ೧-೧೩೫-೭) ಅದ್ರಿ, (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೦-೨ ; ೧-೧೩೫-೫ ; ೧-೧೩೭-೧) ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳಿರುವವು. ಉಲೂಖಲವೆಂದರೆ ಈಗ ನಾವು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿರುವ ಒರಳಿನಂತಿರದೆ ಒಂದು ಕಲ್ಲಿನ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಹಳ್ಳ ಮಾತ್ರವಾಗಿತ್ತೆಂದು ಊಹಿಸಬಹುದು ಈ ಉಲೂಖಲವೆಂಬ ಒರಳು ಮುಸಲ (ಒನಕೆ) ದಿಂದ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಕುಟ್ಟುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿತ್ತು.

ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸೋಮವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಲು ಇಡುವ ಪಾತ್ರೆಗೆ ಚಮೂ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಋತ್ವಿಗ್ವನರು ಸೋಮಪಾನಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಪಾತ್ರೆಗಳಿಗೆ ಕಲಶ, ಚಮಸ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಚಮೂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಉಲೂಖಲ ಗ್ರಾವಾ (ಒರಳು ಮತ್ತು ಜಜ್ಜುವಕಲ್ಲು, mortar and pestle) ಇವುಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. (ಋ. ಸಂ. ೧-೨೮-೯ ; ೪-೧೮-೩ ; ೬-೫ ೨).

ಸೋಮಲತೆಗಳನ್ನು ಜಜ್ಜುವಾಗ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಚರ್ಮಗಳ ಮೇಲೆ ಇರುವುದು ರೂಢಿಯು ಈ ಚರ್ಮಕ್ಕೆ ತ್ವಕ್ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಗೋಚರ್ಮವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಋ. ಸಂ. ೧೦-೯೪-೯ ; ೧೦-೧೧೬-೪) ಸೋಮವನ್ನು ಶೇಖರಿಸಿ ಇಡುವ ಪಾತ್ರೆಗಳಿಗೆ ಕೋಶ (ಋ. ಸಂ. ೭-೧೦೧-೪ ; ೮-೨೦-೮) ಸದಸ್ಯ (ಋ. ಸಂ. ೩-೬೨-೧೫ ; ೯-೧-೨ ; ೯-೧೭-೮) ದ್ರು (ಋ. ಸಂ. ೯-೧-೨ ; ೯-೬೫-೬ ; ೯-೯೮-೨) ವನ (ಋ. ಸಂ. ೨-೧೪-೯ ; ೯-೬೬-೯) ದ್ರೋಣ (ಋ. ಸಂ. ೯-೧೫-೭ ; ೯-೩೩-೨) ಇತ್ಯಾದಿ ಹೆಸರುಗಳಿವೆ. ಸ್ತುವ ಎಂದರೆ ಸೌಟು (ladle. ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೬-೨೪) ಸೋಮರಸವನ್ನು ಸೋಸುವ ಬಟ್ಟೆ ಅಥವಾ ಜಾಲರಿಗೆ ಪವಿತ್ರವೆಂದು ಹೆಸರು. ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಬೆರಳಿನ ಸಂದಿಗಳಿಂದಲೂ ಸೋಮವನ್ನು ಸೋಸುತ್ತಿದ್ದರು.

ಸೋಮರಸವನ್ನು ಬೇರೆ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಮಿಶ್ರಣವಿಲ್ಲದೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಶುಕ್ರೆ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೭-೧ ; ೩-೩೨-೨ ; ೮-೨-೧೦) ಶುಚಿ (ಋ. ಸಂ. ೧-೫-೫ ; ೧-೩೦-೨ ; ೮-೨-೯) ಎಂದು ಹೇಳುವರು.

ಈ ರಸದ ವರ್ಣವು ಬಭ್ರು, (ಋ. ಸಂ. ೯-೩೩-೨ ; ೯-೬೩-೪ & ೬) ಹರಿತೆ (ಋ. ಸಂ. ೯-೩-೯ : ೯-೭-೬ ; ೯-೬೫-೮) ಅರುಣಿ (ಋ. ಸಂ. ೯-೪೦-೨ ; ೯-೪೫-೩) ಅರುಷ (ಋ. ಸಂ. ೯-೬೧-೨೧) ಶೋಣಿ (ಋ. ಸಂ. ೯-೯೭-೧೩) ಎಂಬ ನಾನಾವಿಧ ವರ್ಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದೆಂದೂ ಸುವಾಸನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದಾಗಿಯೂ (ಋ. ಸಂ. ೯-೯೭-೯, ೯-೧೦೭-೨) ವಿಧವಿಧವಾದ ವರ್ಣನೆಗಳಿರುವುವು.

ಸೋಮರಸಕ್ಕೆ ರುಚಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕೆಲವು ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಮಿಶ್ರಮಾಡುವರು. ಈ ಮಿಶ್ರಣಕ್ಕೆ ಆಶಿರಗ್ರವ್ಯಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಹಾಲನ್ನು ಮಿಶ್ರಮಾಡಿದ ಸೋಮರಸಕ್ಕೆ ಗವಾಶಿರವೆಂದೂ, ಮೊಸರನ್ನು ಮಿಶ್ರಮಾಡಿದ ಸೋಮರಸಕ್ಕೆ ದಧ್ಯಾಶಿರವೆಂದೂ, ಹಿಟ್ಟನ್ನು ಮಿಶ್ರಮಾಡಿದ ಸೋಮರಸಕ್ಕೆ ಯವಾಶಿರವೆಂದೂ ಹೇಳುವರು. ಸೋಮರಸವು ತೀವ್ರವೆಂದು ಕೆಲವು ವೇಳೆ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು. ಆಗ ಅದು ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ವಾಸನೆಯಿಂದ ಅಥವಾ ರುಚಿಯಿಂದ (pungent flavour) ಕೂಡಿರುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಸೋಮರಸವನ್ನು ತೆಗೆದ ಮೇಲೆ ಉಳಿಯುವ ಸಿಪ್ಪೆಯಂತಿರುವ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಋಜೀಷವೆಂದು ಹೆಸರು.

ಗ್ರಾವಾ—ಸೋಮರಸವನ್ನು ಜಜ್ಜುವ ಕಲ್ಲು. ಈ ಕಲ್ಲು ಪೃಥುಬುಧ್ನಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ವಿವರಿಸುವಂತೆ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಗಲವಾಗಿಯೂ, ಮೇಲೆ ಹಿಡಿಯಂತಿರುವುದಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಗುಂಡುಕಲ್ಲು ; ಕಲ್ಪತ್ತಿ ನಲ್ಲಿರುವ ಆರೆಯುವ ಕಲ್ಲಿನಂತೆ ಆಕಾರವುಳ್ಳ ಕಲ್ಲು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ಜಜ್ಜುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಗ್ರಾವಾ ಅದ್ವಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಕರೆಯುವರು.

ದಧ್ಯಾಶಿರಃ—ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಅವನೀಯಮಾನಂ ದಧ್ಯಾಶೀರೋಷಘಾತಕಂ ಯೇಷಾಂ ಸೋಮಾನಾಂ ತೇ ದಧ್ಯಾಶಿರಃ ಎಂದರೆ ಸೋಮರಸದಲ್ಲಿರುವ ದೋಷಸಗಿಹಾರಾರ್ಥವಾಗಿ ಮೊಸರನ್ನು ಇದಕ್ಕೆ ಮಿಶ್ರಮಾಡುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ದಧ್ಯಾಶಿರಃ ಎಂದು ಹೆಸರು ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಸೋಮರಸಕ್ಕೆ ದಧಿಯನ್ನು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಹಾಲು, ಹಿಟ್ಟು ಮೊದಲಾದ ಇತರ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು (ರುಚಿಗಾಗಿ) ಮಿಶ್ರಮಾಡಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿತ್ತು. ಈ ವಿಚಾರವಾಗಿ ನಾವು ಈ ಋಗ್ವೇದಸಂಹಿತೆಯ ಭಾಗ ೧ ಪೇಜು ೬೭೬ ರಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಬರೆದಿದ್ದೇವೆ. ದಧ್ಯಾಶಿರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಲ್ಲದೆ ಮುಂದೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಇತರ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದು—

(೧) ಇಮು ಆಯಾತಮಿಂದವಃ ಸೋಮಾಸೋ ದಧ್ಯಾಶಿರಃ ಸುತಾಸೋ ದಧ್ಯಾಶಿರಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೭-೨)

(೨) ಸುತಾ ಇಂದ್ರಾಯ ನಾಯವೇ ಸೋಮಾಸೋ ದಧ್ಯಾಶಿರಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೫೧-೭)

(೩) ಇಮು ಇಂದ್ರಾಯ ಸುನ್ವಿರೇ ಸೋಮಾಸೋ ದಧ್ಯಾಶಿರಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೩೨-೪)

(೪) ಏತೇ ಪೂತಾ ವಿಸ್ಪತ್ತಿ ತೇ ಸೋಮಾಸೋ ದಧ್ಯಾಶಿರಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೯-೨೨-೩)

(೫) ಸುತಾ ಇಂದ್ರಾಯ ವಜ್ರಿಣೇ ಸೋಮಾಸೋ ದಧ್ಯಾಶಿರಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೯-೬೩-೧೫)

(೬) ಏತೇ ಪೂತಾ ವಿಸತ್ತಿತಃ ಸೋಮಾಸೋ ದಧ್ಯಾಶಿರಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೯-೧೦೧-೧೨)

ಈ ದಧ್ಯಾಶಿರಶಬ್ದವಲ್ಲದೆ ಗವಾಶಿರ, ಯವಾಶಿರ ಮೊದಲಾದ ಇತರ ದ್ರವ್ಯಮಿಶ್ರಿತವಾದ ಸೋಮರಸಗಳು ಈ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿವೆ—

(೧) ತೀವ್ರಾಃ ಸೋಮಾಸ ಆ ಗಹ್ಯಾಶೀರ್ವಂತಃ ಸುತಾ ಇಮೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೩-೧)

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಆಶೀರ್ವಂತಃ ಸೋಮಾಸಃ ಎಂದು ಇರುವುದರಿಂದ ಸೋಮರಸಕ್ಕೆ ಹಾಲು ಮೊಸರು ಮೊದಲಾದ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಆಶಿರ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನಾದರೂ ಬೆರೆಸಿರುವುದೆಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ

(೨) ಶತಂ ನಾ ಯಃ ಶುಚೀನಾಂ ಸಹಸ್ರಂ ನಾ ಸಮಾಶಿರಾಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೦-೨)

ಇಲ್ಲಿ ಸಮಾಶಿರಾಂ ಎಂದರೆ ಸೋಮರಸಕ್ಕೆ ಆಶಿರದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಿಶ್ರಮಾಡಿರುವುದೆಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ. ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿ ಯಾವ ದ್ರವ್ಯವನ್ನೂ ಹೇಳಿಲ್ಲ.

(೩) ಸುಷುಮಾ ಯಾತಮದ್ರಿಭಿಗೋಶ್ರೀತಾ ಮತ್ಸರಾ ಇಮೇ ಸೋಮಾಸೋ ಮತ್ಸರಾ ಇಮೇ |

ಅ ರಾಜಾನಾ ದಿವಿಸ್ಪೃಶಾಸ್ತತ್ರಾ ಗಂತಮುಪ ನಃ ||

ಇಮೇ ನಾಂ ಮಿತ್ರಾಽವರುಣಾ ಗವಾಶಿರಃ ಸೋಮಾಃ ಶುಕ್ರಾ ಗವಾಶಿರಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೭-೧)

ಇಲ್ಲಿ ಗೋಶ್ರೀತಾಃ ಎಂದರೆ ಗವಾಂ ಸಯೋಭಿಮಿಶ್ರಿತಾಃ ಹಸುವಿನ ಹಾಲಿನಿಂದ ಮಿಶ್ರಿತವಾದದ್ದು ಎಂದರ್ಥವು. ಇದೇ ಋಕ್ಕಿನ ಕೊನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿರುವ ಗವಾಶಿರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಹಸುವಿನ ಹಾಲಿನಿಂದ ಮಿಶ್ರಿತವಾದ ಸೋಮವೆಂದೇ ಅರ್ಥವು.

(೪) ಶುಚಿರಸಿ ಪುರುನಿಃಷ್ಠಾಃ ಕ್ಷೀರೈರ್ಮಧ್ಯತಃ ಅಶೀರ್ತಃ | ದಧ್ಯಾ ಮಂದಿಷ್ಠಃ ಶೂರಸ್ಯ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೨-೯)

ಇಲ್ಲಿ ಹಾಲು ಮತ್ತು ಮೊಸರು ಎರಡನ್ನೂ ಮಿಶ್ರಮಾಡಿದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಎರಡು ರಸಗಳಿವೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದೆ ಎಂದರೆ ಹಾಲನ್ನು ಮಿಶ್ರಮಾಡಿದ ಸೋಮರಸವೂ, ಮೊಸರನ್ನು ಮಿಶ್ರಮಾಡಿದ ಸೋಮರಸವೂ ಎರಡು ವಿಧವೂ ಇರುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

(೫) ಸಂ ಶುಕ್ರಾಸಃ ಶುಚಿಯಃ ಸಂ ಗವಾಶಿರಃ ಸೋಮಾ ಇಂದ್ರಮಮಂದಿಷುಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೫೨-೧೦)

ಇಲ್ಲಿ ಗವಾಶಿರ ಎಂದರೆ ಹಾಲು ಮಿಶ್ರಿತವಾದ ಸೋಮವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ.

(೬) ಅಥಾ ನಿಯುತ್ವ ಉಭಯಸ್ಯ ನಃ ಪಿಬ ಶುಚಿಂ ಸೋಮಂ ಗವಾಶಿರಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೧೦೦-೧೦)

ಇಲ್ಲಿಯೂ ಗವಾಶಿರನೆಂಬ ಹಾಲು ಮಿಶ್ರಿತವಾದ ಸೋಮವನ್ನೇ ಹೇಳಿದೆ.

(೭) ಯತ್ತೇ ಸೋಮ ಗವಾಶಿರೋ ಯನಾಶಿರೋ ಭಜಾಮಹೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೮೭-೯)

(೮) ಇಮುಮಿಂಧ್ರ ಗವಾಶಿರಂ ಯನಾಶಿರಂ ಚ ನಃ ಪಿಬ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೪೨-೭)

ಇಲ್ಲಿ ಗವಾಶಿರ ಮತ್ತು ಯನಾಶಿರ ಎಂಬ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಸೋಮರಸಗಳನ್ನೂ ಹೇಳಿದೆ.

(೯) ಇಂದೋರಿಂದ್ರೋ ಯನಾಶಿರಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೯೨-೪)

(೧೦) ತ್ರಿಕದ್ರುಕೇಷು ಮಹಿಷೋ ಯನಾಶಿರಂ ತುನಿಶುಷ್ಕಸ್ತೃಪತ್ತೋಮಮಪಿಬದ್ವಿಷ್ಟ್ವನಾ
ಸುತಂ ಯಥಾವಶತ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೨೨-೧)

ಇಲ್ಲಿ ಯನಾಶಿರ ಎಂದರೆ ಹಿಟ್ಟುಮಿಶ್ರವಾದ ಸೋಮರಸವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

(೧೧) ಅಶ್ವನೇಧಸ್ಯ ದಾನಾಃ ಸೋಮಾ ಇವ ತ್ರ್ಯಾಶಿರಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೨೭-೫)

ಇಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸಕ್ಕೆ ಹಾಲು, ಮೊಸರು, ಯವ ಎಂಬ ಮೂರುವಿಧದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನೂ ಮಿಶ್ರಮಾಡಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

(೧೨) ಸಾಧೋಃ ಪಿಬ ಪ್ರತಿಕಾಮಂ ಯಥಾ ತೇ ರಸಾಶಿರಃ ಪ್ರಥಮಂ ಸೋಮಸ್ಯ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೪೮-೧)

ಇಲ್ಲಿ ರಸಾಶಿರ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಹಾಲು ಅಥವಾ ಮೊಸರು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದನ್ನಾದರೂ ಮಿಶ್ರಮಾಡಿದ ಸೋಮವೆಂದರ್ಥವು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಗವಾಶಿರಃ—ಗೋಭಿಃ ಆಶಿರಃ ಗವಾಶಿರಃ ಇಲ್ಲಿ ಗೋಶಬ್ದವು ಗೋವಿಕಾರಕ್ಷೀರಾದಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಅಶಭೋಜನೇ. ಧಾತು. ಅಶೇರ್ಚಿತ್ (ಉ. ಸೂ. ೧-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿರಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಣಿತ್ವವಿಧಾನ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅತಉಪಧಾಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಿವೃದ್ಧಿ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭಜಾಮಹೇ—ಭಜ ಸೇವಾಯಂ ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಕರಂಭ ಓಷಧೇ ಭವ ಪೀವೋ ವೃಕ್ಶ ಉದಾರಥಿಃ ।

ನಾತಾಪೇ ಪೀವ ಇದ್ಭವ ॥ ೧೦ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಕರಂಭಃ | ಓಷಧೇ | ಭವ | ಪೀವಃ | ವೃಕ್ಶಃ | ಉದಾರಥಿಃ |

ನಾತಾಪೇ | ಪೀವಃ | ಇತ್ | ಭವ ॥ ೧೦ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಕರಂಭೋ ಯಃ ಕರಂಭಾದಿರೂಪಃ ಸಕ್ತುಪಿಂಡೋಽಸ್ತಿ ತದಾತ್ಮಕ ಹೇ ಓಷಧೇ ತ್ವಂ ಪೀವಃ ಸ್ಥೌಲ್ಯವಾನ್ ವೃಕ್ಷೋ ವ್ಯಾಧೀರ್ವರ್ಜಯಿತಾ ಭವ | ಉದಾರಥಿರೂರ್ಧ್ವಗಮ ಇಂದ್ರಿಯಾಣಾಮುದ್ದೀಪಯಿತಾ ಭವ | ಶಿಷ್ಣೋ ಗತಃ ॥

|| ಸ್ತುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಕರಂಭ—ಕರಂಭ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ | ಓಷಧೇ—ಎಲೈ ಓಷಧಿಯೇ (ನೀನು) | ಪೀವಃ—ಪುಷ್ಟಿದಾಯಕನಾಗಿಯೂ | ವೃಕ್ಷಃ—ವ್ಯಾಧಿವರ್ಜಿತವಾದ ಆರೋಗ್ಯವರ್ಧಕನಾಗಿಯೂ | ಉದಾರಥಿಃ—(ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ) ಜೈತನ್ಯದಾಯಕನಾಗಿಯೂ ಆಗಿರು | ನಾತಾಪೇ—ಎಲೈ ಶರೀರವೇ | ಪೀವ ಇತ್ ಭವ—ಪುಷ್ಪವಾಗಿಯೇ ಬೆಳೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಕರಂಭರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಎಲೈ ಓಷಧಿಯೇ, ನೀನು ಪುಷ್ಟಿದಾತನಾಗಿಯೂ, ವ್ಯಾಧಿವರ್ಜಿತವಾದ ಆರೋಗ್ಯವರ್ಧಕನಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಜೈತನ್ಯದಾತನಾಗಿಯೂ ಆಗಿರು. ಎಲೈ ಶರೀರವೇ, ನೀನು ಪುಷ್ಪವಾಗಿಯೇ ಬೆಳೆ.

English Translation

Vegetable cake of fried meal, be substantial, wholesome, and invigorating ; and, Body, do you grow fat.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಕಾರಣಭೂತವಾದ ಓಷಧಿಯನ್ನು (ಸಸ್ಯವನ್ನು) ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಕರಂಭ—ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು—ಕರಂಭೋ ಯಃ ಕರಂಭಾದಿರೂಪಃ ಸಕ್ತುಪಿಂಡೋಽಸ್ತಿ ತದಾತ್ಮಕ | ಎಂದರೆ (ಧಾನ್ಯದ) ಹಿಟ್ಟನ್ನು ಕಲಸಿ ಉಂಡಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿರುವುದಕ್ಕೆ ಕರಂಭವೆಂದೂ ಆ ಕರಂಭರೂಪ

ದಲ್ಲಿರುವ ಓಷಧಿಯೆಂದೂ ಓಷಧಿಯನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕರಂಭ ಶಬ್ದದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾಸ್ಮರು ಏನನ್ನೂ ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಭಾಷ್ಯಕಾರರು—

ಪೂಷಣ್ಣತೇ ತೇ ಚಕ್ರಮಾ ಕರಂಭಂ ಹರಿವತೇ ಹರ್ಯಶ್ವಾಯ ಧಾನಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೫೨-೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಕರಂಭ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕರಂಭಂ ದಧಿಮಿಶ್ರಂ ಸಕ್ತುಂ ಮೊಸರಿನಿಂದ ಕಲಿಸಿದ ಹಿಟ್ಟಿನ ಉಂಡೆ ಎಂದೂ,

ಯ ಏನಮಾದಿದೇಶತಿ ಕರಂಭಾದಿತಿ ಪೂಷಣಂ | ನ ತೇನ ದೇವ ಆದಿಶೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೫೬-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ—ಕರಂಭಾತ್ ಕರಂಭಾಣಾಂ ಘೃತಮಿಶ್ರಾಣಾಂ ಯವಸಕ್ತುನಾಂ—ಗೋಧಿಯ ಹಿಟ್ಟು ಮತ್ತು ತುಪ್ಪ ಇವುಗಳನ್ನು ಮಿಶ್ರಮಾಡಿ ಉಂಡೆಯಾಗಿ ಕಟ್ಟಿರತಕ್ಕ ಎಂದೂ,

ಸೋಮಮನ್ಯ ಉಪಾಸದತ್ತಾತವೇ ಚನ್ನೋಃ ಸುತಂ | ಕರಂಭಮನ್ಯ ಇಚ್ಛತಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೫೭-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಕರಂಭಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕರಂಭಂ ಘೃತಸಿಕ್ತಂ ಸಕ್ತಾತ್ಮಕಂ ಹವಿಃ-ತುಪ್ಪದಿಂದ ಮಿಶ್ರಿತವಾದ ಹಿಟ್ಟಿನರೂಪದಿರುವ ಹವಿಷ್ಣು ಎಂದೂ ಅರ್ಥ ವಿವರಣೆಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಕರಂಭವೆಂದರೆ ಹಿಟ್ಟಿನ ಜತೆಗೆ ಘೃತ ದಧಿ ಮೊದಲಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಪಿಂಡರೂಪವಾಗಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೋಸ್ಕರ ಅರ್ಪಿಸಲು ಸಿದ್ಧಮಾಡಿರುವ ಹವಿಸ್ಸೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. Wilson ಎಂಬ ಅಂಗ್ಲಪಂಡಿತನು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ—ಕರಂಭ ಓಷಧೇ—The first is explained, a lump or cake of parched meal, ಸಕ್ತುಪಿಂಡ identified with an herb or vegetable ತದಾತ್ಮಕ ಓಷಧಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಮತ್ತು Griffiths ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು—ಕರಂಭ is some soft food, a sort of gruel, offered especially to ಪೂಷನ್.

ಓಷಧೇ—ಓಷಧಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವನಸ್ಪತಿ ಅಥವಾ ಸಸ್ಯವೆಂದರ್ಥವು. ಯಾಸ್ಮರು ಓಷಧಿಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನ ವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ—

ಯಾ ಓಷಧೀಃ ಪೂರ್ವಾ ಜಾತಾ ದೇವೇಭ್ಯಸ್ತ್ರಿಯುಗಂ ಪುರಾ |

ಮನೈ ನು ಬಭ್ರೂಣಾಮುಹಂ ಶತಂ ಧಾಮಾನಿ ಸಸ್ತ ಚಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೯೭-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ—

ಓಷಧಯಃ | ಓಷಧಯ ಓಷಧ್ಯಯಂತೀತಿ ವಾ |

ಓಷತ್ಯೇನಾ ಧಯಂತೀತಿ ವಾ ||

ದೋಷಂ ಧಯಂತೀತಿ ವಾ ||

(ನಿ. ೯-೨೭)

ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಎಂದರೆ, ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಯಾದಿ ರೋಗಗಳನ್ನು (ಓಷತ್) ನಾಶಮಾಡುವುದರಿಂದ (ಧಯಂತಿ) ಇದಕ್ಕೆ ಓಷಧಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ಉದರಾದಿ ಶರೀರದ ಅಂಗದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ದಾಹೋಪಶಮನಾರ್ಥವಾಗಿ

ಇದನ್ನು ಪಾನಮಾಡುವುದರಿಂದ (ಓಷತಿ ಏನಾ ಧಯಂತಿ ಇತಿ) ಇದಕ್ಕೆ ಓಷಧಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ನಾತಾದಿದೋಷಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದರಿಂದ (ದೋಷಂ ಧಯಂತೀತಿ ವಾ) ಇದಕ್ಕೆ ಓಷಧಿಯೆಂದು ಮೂರು ವಿಧವಾದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಸಿಲ್ಲಿ ಸಸ್ಯಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಧಾನ್ಯ ಅಥವಾ ಧಾನ್ಯದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಹಿಟ್ಟು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವೈಕೃತಿ—ವ್ಯಾಧೀರ್ವರ್ಜಯಿತಾ | ವ್ಯಾಧಿಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ (ಅಹಾರವು) ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಕರಂಭಃ—ಡುಕ್ಯುಜ್ಞಾ ಕರಣೇ. ಧಾತು. ಔಣಾದಿಕ ಅಂಭಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತಂ ತ್ವಾ ನಯಂ ಪಿತೋ ವಚೋಭಿರ್ಗಾವೋ ನ ಹವ್ಯಾ ಸುಷೂದಿಮು |

ದೇವೇಭ್ಯಸ್ತಾ ಸಧಮಾದಮಸ್ಮಭ್ಯಂ ತ್ವಾ ಸಧಮಾದಂ || ೧೧ ||

ಪದಪಾಠಃ

ತಂ | ತ್ವಾ | ನಯಂ | ಪಿತೋ ಇತಿ | ವಚೋಭಿಃ | ಗಾವಃ | ನ | ಹವ್ಯಾ | ಸುಷೂದಿಮು |

ದೇವೇಭ್ಯಃ | ತ್ವಾ | ಸಧಮಾದಂ | ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ | ತ್ವಾ | ಸಧಮಾದಂ || ೧೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಪಿತೋ ಅನ್ನ ಸೋಮರೂಪ ತಂ ತಾದೃಶಂ ಸ್ತುತಂ ತ್ವಾ ತ್ವಾಂ ಮಹಾನುಭಾವಂ ವಚೋಭಿಃ ಸ್ತುತಿನಾಗ್ಧಿರ್ವಯಂ ಸುಷೂದಿಮು | ಹ್ವಾರಯಾಮೋ ರಸಾನ್ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಗಾವೋ ನ ಹವಾ, ಗಾವ ಇವ ಹವೀಂಷ್ಯುತ್ಪಾದಯಂತಿ ತಥಾ ತ್ವತ್ಸಕಾಶಾತ್ಸೋಮಂ ಸುಷೂದಿಮು | ಕಿಮರ್ಥಂ ಕೀದೃಶಂ ಚೇತಿ ಚೇತ್ ಉಚ್ಯತೇ | ದೇವೇಭ್ಯ ಇಂದ್ರಾದಿಭ್ಯಸ್ತದರ್ಥಂ ಸಧಮಾದಂ ತೇಷಾಂ ಸಹ ಮಾದಯಿತಾರಂ | ನ ಕೇವಲಂ ದೇವೇಭ್ಯ ಏವ ಕಿಂತು ಸಧಮಾದಮಸ್ಮಾಭಿಃ ಸಹ ಮಾದಯಿತಾರಂ ಹುತಶೇಷರೂಪಂ ತ್ವಾ ತ್ವಾಮಸ್ಮಭ್ಯಮಸ್ಮ ದರ್ಥಮಪಿ ||

ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ

ಪಿತೋ—ಸೋಮರೂಪವಾದ ಅನ್ನವೇ | ತಂ ತ್ವಾ—ಹಿಂದೆ ವರ್ಣಿತವಾದ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ನಿನ್ನನ್ನೂ | ದೇವೇಭ್ಯಃ—ದೇವತೆಗಳಿಗೆ | ಸಧಮಾದಂ—ತೃಪ್ತಿದಾಯಕವಾದ | ತ್ವಾ-ನಿನ್ನನ್ನೂ | ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ—ನಮು

ಗಾಗಿಯೂ | ಸಧಮಾದಂ—ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನೂ | ವಯಂ—ನಾವು | ವಚೋಭಿಃ—
ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ | ಗಾವೋ ನ ಹವ್ಯಾ—ಧೇನುಗಳು ಹವಿಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಬೇಕಾದ ಕ್ಷೀರಾದಿಗಳನ್ನು
ಕರೆಯುವಂತೆ | ಸುಷೂದಿನು—ನಿನ್ನ ರಸವನ್ನು ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಸೋಮರೂಪವಾದ ಅನ್ನವೇ, ಹಿಂದೆ ವರ್ಣಿತವಾದ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನೂ, ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ನಮಗೂ
ತೃಪ್ತಿದಾಯಕನಾದವನೂ, ಆದ ನಿನ್ನನ್ನು ನಮಗೆ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಸಹ ಧೇನುಗಳು ಹವಿಸ್ಸಿ
ಗಾಗಿ ಬೇಕಾದ ಕ್ಷೀರಾದಿಗಳನ್ನು ಕರೆಯುವಂತೆ ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ನಿನ್ನ ರಸವನ್ನು ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ.

English Translation

We extract from you, Pitu, by our praises, (the sacrificial food),
as cows yield butter for oblation; from you, who are exhilarating to the
gods; exhilarating also to us.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಸೋಮರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಗಾವೋ ನ ಹವ್ಯಾ ಎಂಬ ಒಂದು
ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಹಸುಗಳು ಹವಿಸ್ಸಿಗೆ ಬೇಕಾಗುವ ಕ್ಷೀರವನ್ನು ಕರೆಯುವಂತೆ ನಾವು ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ
ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ನಿನ್ನಲ್ಲಿರತಕ್ಕ (ಅನ್ನದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ) ಮಧುರಾದಿಷ್ಡ್ರಸಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತೇವೆ ಮತ್ತು ಈ ವಿಧವಾದ
ಎಂದರೆ ಸೋಮರೂಪವಾದ ಅನ್ನದಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ನಮಗೂ ಸಹ ತೃಪ್ತಿ (ಹರ್ಷ) ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು
ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವ್ಯಾಕರ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ವಚೋಭಿಃ—ವಚ ಸರಿಭಾಷಣೇ. ಧಾತು. ಸರ್ವಧಾತು ನಿಬಂಧನವಾದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದು
ದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹವ್ಯಾ—ಶೇಷ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಪುಂಸಕ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ
ಶಿಗಿ ಲೋಪ.

ಸುಷೂದಿನು—ಷೂದ ಕ್ಷರಣೇ ಧಾತು. ಧಾತ್ವಾದೇಃ ಷಃ ಸಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಿಗೆ ಸತ್ಯ ಛಂದ—
ಸಿಲುಜ್ಲಲಜ್ಲಲಿಟಃ (ಪಾ ಸೂ ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಟ್. ಉತ್ತಮಪುರುಷ
ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಮಾದೇಶ. ಅರ್ಧಧಾತುಕಸ್ಯೇಡ್ಯಲಾದೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೩-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ
ಇಡಾಗಮ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ಅತಿಜಾಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಧಮಾದಮ್—ಸಹ ಮಾದಯತಿ ಇತಿ ಸಧಮಾದಃ ಮದ ತೃಪ್ತಿಯೇಗೇ. ಧಾತು ಚುರಾದಿ. ನಂದಿ
ಗ್ರಹಪಚಾದಿಭ್ಯಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಧಮಾದಸ್ಯಯೋಶ್ಚಂದಸಿ

(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಾದ ಎಂಬುದು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಸಹ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಧಾದೇಶ. ಥಾಥಾದಿ ಸ್ವರದಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ ಪರಾದಿತ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನೂರ ಎಂಭತ್ತೆಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು.

ಪೀಠಿಕೆ.

ಆಪ್ರೀಸೂಕ್ತಗಳ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ನಾವು ಋಗ್ವೇದಸಂಹಿತಾ ಭಾಗ ೨ ವೇಜುಗಳು 73-74 ಮತ್ತು 528ರಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದೇವೆ. ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ೧೦ ಆಪ್ರೀಸೂಕ್ತಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ-ಇಧ್ಯಃ (ಸಮಿದ್ವೋಗ್ನಿವಾ) ನರಾಶಂಸಃ, ತನೂನಪಾತ್, ಇಳಃ, ಬರ್ಹಿಃ, ದೇವೀದ್ವಾರಃ, ಉಷಾಸಾನಕ್ತಾ, ದೈವ್ಯಾ ಹೋತಾರಾ ಪ್ರಜೀತಸೌ, ತಿಸ್ರೋ ದೇವ್ಯಃ ಸರಸ್ವತೀಳಾಭಾರತ್ಯಃ, ತ್ವಷ್ಟಾ, ವನಸ್ಪತಿಃ, ಸ್ವಾಹಾಕೃತಯಃ ಎಂಬ ದೇವತಾಕವಾಡ ಮಂತ್ರಗಳಿವೆ. ಆದರೆ ನರಾಶಂಸಃ ಮತ್ತು ತನೂನಪಾತ್ ಎಂಬ ದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿ ಕೆಲವು ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ನರಾಶಂಸಃ ಎಂಬ ಒಂದೇ ದೇವತೆಯನ್ನೂ ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ತನೂನಪಾತ್ ಎಂಬ ಒಂದೇ ದೇವತೆಯನ್ನೂ ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ನರಾಶಂಸಃ ಮತ್ತು ತನೂನಪಾತ್ ಎಂಬ ಉಭಯದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಅರ್ಥಕ್ಕನು ಸಾರವಾಗಿ ಈ ಆಪ್ರೀಸೂಕ್ತಗಳನ್ನು ಮೂರುವಿಧವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ—ವಸಿಷ್ಠ, ಅಪ್ರಿ, ವಾಧ್ರ್ಯಶ್ವ ಗೃತ್ಸಮದ ಎಂಬ ಋಷಿಪ್ರಣೀತಗಳಾದ ಆಪ್ರೀಸೂಕ್ತಗಳು ಎಂದರೆ—

- ೧) ಜುಷಸ್ತ ನಃ ಸಮಿಧಮಗ್ನೇ—ಋ. ಸಂ. ೭-೨ (ವೈತ್ರಾ ವರುಣಿರ್ವಸಿಷ್ಠಃ)
- ೨) ಸುಸಮಿದ್ವಾಯ ಶೋಚಿಷೇ—ಋ. ಸಂ. ೫-೫ (ವಸುಶ್ರುತ ಆತ್ರೇಯಃ)
- ೩) ಇಮಾಂ ಮೇ ಆಗ್ನೇ ಸಮಿಧಂ—ಋ. ಸಂ. ೧೦-೭೦ (ಸುಮಿತ್ರೋ ವಾಧ್ರ್ಯಶ್ವಃ)
- ೪) ಸಮಿದ್ವೋ ಅಗ್ನಿನಿಹಿತಃ - ಋ. ಸಂ. ೨-೩ (ಗೃತ್ಸಮದಃ)

ಎಂಬ ಈ ನಾಲ್ಕು ಸೂಕ್ತಗಳೂ ಒಂದು ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದವು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ನರಾಶಂಸಃ ಎಂಬ ದೇವತಾಕವಾಡ ಒಂದೊಂದು ಋಕ್ಕುಗಳಿವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ನಾಲ್ಕುಸೂಕ್ತಗಳಿಗೆ ನರಾಶಂಸವಂತಿ ಸೂಕ್ತಾನಿ—ನರಾಶಂಸ ದೇವತೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸ್ತುತಿಸುವ ಆಪ್ರೀ ಸೂಕ್ತಗಳೆಂದು ಹೆಸರು.

- ೧) ಸುಸಮಿದ್ವೋನ ಆ ವಹ—ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩ (ಮೇಧಾತಿಥಿಃ ಕಾಣ್ಯಃ)

೨) ಸಮಿದ್ವೋ ಅಗ್ನಿ ಆ ವಹ—ಋ. ಸಂ. ೧-೧೪೨ (ದೀರ್ಘತಮಾ ಟೇಚಧ್ಯಃ) ಎಂಬ ಈ ಎರಡು ಆಪ್ರೀಸೂಕ್ತಗಳು ಎರಡನೆಯಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದವು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ನರಾಶಂಸ ಮತ್ತು ತನೂನಪಾತ್ ಎಂಬ ಉಭಯ ದೇವತೆಗಳ ಪರವಾಗಿ ಒಂದೊಂದು ಋಕ್ಕುಗಳಿವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಆಪ್ರೀಸೂಕ್ತಗಳು ನರಾಶಂಸ ಮತ್ತು ತನೂನ ಪಾತ್ ಎಂಬ ಉಭಯವಿಧದೇವತಾಕವಾಡ ಸೂಕ್ತಗಳೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಈ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಉಭಯ ದೇವತೆಗಳೂ

ಇರುವುದರಿಂದ (೧-೧೪೨ನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು) ಹನ್ನೊಂದು ಪ್ರಯಾಜ ಹೋಮಗಳಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಹನ್ನೆರಡು ಹೋಮಗಳಿದ್ದಂತಾಯಿತು.

- ೧) ಸಮಿದ್ಧೋ ಅದ್ಯ ರಾಜಸಿ—ಋ. ಸಂ. ೧-೧೮೮ (ಅಗಸ್ತ್ಯೋ ಮೈತ್ರಾ ವರುಣಃ)
- ೨) ಸಮಿತ್ಸಮಿತ್ಸಮನಾ—ಋ. ಸಂ. ೩-೪ (ಗಾಧಿನೋ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ)
- ೩) ಸಮಿದ್ಧೋ ವಿಶ್ವತಸ್ಪತಿಃ—ಋ. ಸಂ. ೯-೫ (ಕಾಶ್ಯಪೋಽಸಿತೋ ದೇವಲೋ ವಾ)
- ೪) ಸಮಿದ್ಧೋ ಅದ್ಯ ಮನುಷೋ—ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೦ (ಜುನುದಗ್ನಿರ್ಭಾರ್ಗವಃ)

ಎಂಬ ಸೂಕ್ತಗಳು ಮೂರನೆಯ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದವು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ತನೂನಪಾತ್ ಎಂಬ ದೇವತಾಕವಾದ ಋಕ್ಕುಗಳು ಮಾತ್ರವಿರುವವು. (ನರಾಶಂಸದೇವತಾಕವಾದ ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲ.) ಆದುದರಿಂದ ಇವುಗಳಿಗೆ ತನೂನ ಪಾತ್ವಂತಿ ಸೂಕ್ತಾನಿ ಎಂದರೆ ತನೂನಪಾತ್ ಎಂಬ ದೇವತಾಕವಾದ ಮಂತ್ರವನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಆಪ್ರೀಸೂಕ್ತಗಳೆಂದು ಹೆಸರು.

ಈ ಆಪ್ರೀಸೂಕ್ತಗಳನ್ನು ಪಶುಹೋಮಮಾಡುವಾಗ ಏಕಾದಶ (ಹನ್ನೊಂದು) ಪ್ರಯಾಜಹೋಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪಠಿಸುವರು. ಏಕಾದಶಾವದಾನಾನ್ಯವದ್ಯತಿ ದಶ ವೈ ಪಶೋಃ ಪ್ರಾಣಾ ಆತ್ಮೈಕಾದಶಃ (ತೈ. ಸಂ. ೬-೩-೧೦-೩) ಎಂದು ತೈತ್ತಿರೀಯಸಂಹಿತಾನಾಕ್ಯವಿರುವುದು. ಈ ಆಪ್ರೀಸೂಕ್ತಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಪಶು ಹೋಮಮಾಡುವಾಗ ಒಂದು ವಿಶೇಷನಿಯಮವಿರುವುದು. ಆಯಾ ಗೋತ್ರೋತ್ಪನ್ನರಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ತರು ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವಾಗ ಆಯಾ ಋಷಿಪುತ್ರೇತವಾದ ಆಪ್ರೀಸೂಕ್ತಗಳನ್ನೇ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ನಿಯಮವಿರುವುದು (ಅ. ೩-೨) ಪ್ರಕೃತವಾದ ಆಪ್ರೀಸೂಕ್ತವು ಅಗಸ್ತ್ಯಋಷಿಗೋತ್ರೋತ್ಪನ್ನರಾದವರು ಪಠಿಸಬೇಕಾಗಿರುವುದು.

ಆಪ್ರೀಸೂಕ್ತಗಳ ಸ್ವರೂಪ ಮತ್ತು ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ಅವುಗಳು ಹೊಂದಿರುವ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕಾದರೆ ನಮಗಿರುವ ಆಧಾರಗಳು ಎರಡು ಬಗೆಯಾಗಿವೆ. ಒಂದನೆಯದು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳು; ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ನಿರುಕ್ತಾದಿನಿರ್ವಚನವಾಕ್ಯಗಳು. ಈ ಎರಡು ಬಗೆಯ ಆಧಾರಗಳಲ್ಲಿ ನಿರುಕ್ತಾದಿನಿರ್ವಚನವಾಕ್ಯಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತವಾಗಿಯೂ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾದ ವಿವರಣೆಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿವೆ.

ಐತರೇಯಾದಿಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಆಪ್ರೀಪದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ ಅನೇಕವೂ ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೇ ಈ ಪದವನ್ನು ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಂಡು ವಿವರಿಸಿವೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ತದ್ಯದಾ ಪ್ರೀಣಾತಿ ತಸ್ಮಾದಾಪ್ರಿಯೋ ನಾಮ |

(ಕೌ. ಬ್ರಾ. ೧೦-೩)

ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವ ಸಾಧನವಾದ್ದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರೆಂದು ಕೌಷೀತಕಿಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲೂ,

ಆಪ್ರೀಭಿರಾಪ್ನವನ್ | ತದಾಪ್ರೀಣಾಮಾಪ್ರಿತ್ವಂ |

(ತೈ. ಬ್ರಾ. ೨-೨-೮-೬)

ಎಂದು ಮೇಲಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ ಹೇಳಿ ತೈತ್ತಿರೀಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲೂ,

ಯದೇತಾನ್ಯಾಪ್ರಿಯ ಆಜ್ಞಾನಿ ಭವಂತಿ | ಆತ್ಮಾನಮೇವೇತೈರಾಪ್ರೀಣಾತಿ |

(ತಾ. ಬ್ರಾ. ೧೫-೮-೨)

ಎಂದು ತಾಂತ್ರಿಕಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಆಪ್ರೀ ಎಂಬ ಪದದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಯಾಗಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೋತೃವು ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವಾಗ ಆಪ್ರಿಗಳ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯನ್ನೂ ಸೋಮವನ್ನೂ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಯಾಗಮಾಡಬೇಕಾದ ಪಶುವಿನ ವರ್ಣನೆಯಾದಮೇಲೆ (೨-೩) ಹೆನ್ನೊಂದು ಪ್ರಯಾಜಮಂತ್ರಗಳು ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ. (೨-೪) ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ,

ಅಪ್ರೀಭಿರಾಪ್ರೀಣಾತಿ | ತೇಜೋ ವೈ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸಮಾಪ್ರಿಯಸ್ತೇಜಸ್ಯೇವೇನಂ ತದ್ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸೇನ ಸಮರ್ಥಯತಿ |

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೨-೪)

ಅಪ್ರೀಋಕ್ಯುಗಳು ತೇಜೋಮಯವಾದವೂ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದವೂ ಆಗಿವೆ. ಅಂತಹ ಋಕ್ಯುಗಳಿಂದ (ಹೋತೃವು) ತೃಪ್ತಿ ಕಾರಣನಾಗುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಅಲ್ಲಿಯೂ ಆತ್ಮತೃಪ್ತಿಗೆ ಸಾಧನವಾಗಿರುವುದನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಅನಂತರ ಸಮಿಧಾ, ತೆನೂನಸಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾಣಾದಿತ್ವಗಳೊಡನೆ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯ ಬೇರೆಬೇರೆ ಮಂಡಲಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಈ ಸೂಕ್ತಗಳನ್ನೂ ಇವುಗಳ ಫಲವನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಾ ಇವುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಿರುವ ಋಷಿಗಳ ವಿಷಯವನ್ನೂ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲೇ ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಹೇಳಿದೆ

ತಾಭಿರೈವ ಋಷ್ಯಾಪ್ರೀಣೇಯಾದ್ಯೈವ ಋಷ್ಯಾಪ್ರೀಣಾತಿ ಯಜಮಾನಮೇವ ತದ್ಬಂಧುತಾಯಾ ನೋತ್ಸೇಜತಿ |

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೨-೪)

ಋಷಿಪ್ರಣೀತವಾದ ಈ ಋಕ್ಯುಗಳ ಪಠನಿಂದ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಯಜ್ಞಸಂಬಂಧದಿಂದ ಬಿಡಿಸದೆ ಕಾಪಾಡುತ್ತಾನೆಂದು ಈ ಋಕ್ಯುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವುದರ ಫಲವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಈ ಸೂಕ್ತಗಳು ಒಂದೇ ಋಷಿಯಿಂದ ದೃಷ್ಟವಾದವಲ್ಲ. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಋಷಿಗಳು ಈ ಸೂಕ್ತಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ದರ್ಶನಮಾಡಿದರು. ಆದರೂ ಸಹ ಈ ಸೂಕ್ತಗಳ ಸ್ವರೂಪವೂ, ಇವುಗಳ ಪಠನದ ಫಲವೂ ಎಲ್ಲದರಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೇ ವಿಧವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ.

ಈ ಅಪ್ರೀಸೂಕ್ತಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಈ ಸೂಕ್ತಗಳ ದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದಲೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಭೇದವಿದೆಯೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ವಿವರಣೆಯಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅಥಾತ ಆಪ್ರಿಯಃ | ಆಪ್ರಿಯಃ ಕಸ್ಮಾದಾಪ್ನೋತೇಃ ಪ್ರೀಣಾತೇರ್ವಾ | ಆಪ್ರೀಭಿರಾಪ್ರೀಣಾತೀತಿ ಚ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ |

(ನಿ. ೮-೪)

ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಅಪ್ರೀಸೂಕ್ತಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆಂತ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಬೇರೆಯೆಂದು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಅಲ್ಲದೇ, ಕಾತ್ಯಕೈ, ಶಾಕಪೂಣಿ, ಮಾಧ್ಯಮಿಕ ಇತ್ಯಾದಿ ಋಷಿಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯ

ಗಳನ್ನು ಆಗಾಗ್ಗೆ ಉಪಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಕಾತ್ಯಾಯನಿಗಳು ಯಾಜ್ಞಕರೇ ಆದರೂ ಸಹ ಅವರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರತಕ್ಕ ನಿರ್ವಚನಗಳನ್ನು ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಆಯಾ ಋಕ್ಕಿನ ವಿಷೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿ ಯಾಸ್ಮರು ಕೊನೆಗೆ ತಮ್ಮ ಖಚಿತವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ, ಅಪ್ರೀ ದೇವತೆಗಳ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ಹೇಗಿವೆಯೆಂದು ಮೊದಲು ಅವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ್ದಾರೆ

ಇತೀಮಾ ಅಪ್ರೀದೇವತಾ ಅನುಕ್ರಾಂತಾಃ | ಅಥ ಕಿಂ ದೇವತಾಃ ಪ್ರಯಾಜಾನುಯಾಜಾಃ
ಆಗ್ನೇಯಾ ಇತ್ಯೇಕೇ | ಅಗ್ನೇಯಾ ವೈ ಪ್ರಯಾಜಾ ಅಗ್ನೇಯಾ ಅನುಯಾಜಾ ಇತಿ ಚ ಬ್ರಾಹ್ಮ-
ಣಂ | ಛಂದೋದೇವತಾ ಇತ್ಯಪರಂ | ಛಂದಾಂಸಿ ವೈ ಪ್ರಯಾಜಾಶ್ಚಂದಾಂಸ್ಯನುಯಾಜಾ ಇತಿ ಚ
ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ | ಋತುದೇವತಾ ಇತ್ಯಪರಂ | ಋತವೋ ವೈ ಪ್ರಯಾಜಾ ಋತವೋನುಯಾಜಾ
ಇತಿ ಚ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ | ಸಶುದೇವತಾ ಇತ್ಯಪರಂ | ಸಶವೋ ವೈ ಪ್ರಯಾಜಾಃ ಸಶವೋನು-
ಯಾಜಾ ಇತಿ ಚ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ | ಪ್ರಾಣದೇವತಾ ಇತ್ಯಪರಂ | ಪ್ರಾಣಾವೈ ಪ್ರಯಾಜಾ
ಪ್ರಾಣಾ ನಾ ಅನುಯಾಜಾಃ ಇತಿ ಚ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ | ಆತ್ಮದೇವತಾ ಇತ್ಯಪರಂ |
ಆತ್ಮಾವೈ ಪ್ರಯಾಜಾಃ ಆತ್ಮಾ ನಾ ಅನುಯಾಜಾ ಇತಿ ಚ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ | ಆಗ್ನೇಯಾ
ಇತಿ ತು ಸ್ಥಿತಿಃ | ಭಕ್ತಿಮಾತ್ರಮಿತರಂ |

(ನಿ ಉ-೨೨)

ಎಂದು ಆಯಾಮತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಮೊದಲು,

ತವ ಪ್ರಯಾಜಾ ಅನುಯಾಜಾಶ್ಚ ಕೇವಲ ಊರ್ಜಸ್ವಂತೋ ಹವಿಷಃ ಸಂತು ಭಾಗಾಃ |
ತನಾಗ್ನೇ ಯಜ್ಞೋಽಯಮಸ್ತು ಸರ್ವಸ್ತುಭ್ಯಂ ನಮಂತಾಂ ಪ್ರದಿಶತ್ಸತ್ಸಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೫೧-೯)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನುದಹರಿಸಿ ಇದರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಪ್ರಯಾಜ ಮತ್ತು ಅನುಯಾಜ ಮಂತ್ರಗಳು ಅಗ್ನಿಯನ್ನೇ ಉದ್ದೇಶಿಸಿವೆ ಎಂದು ತಾವು ತಮ್ಮ ವಿನರಣೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು, ಅನಂತರ ಇತರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನೂ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಸಮರ್ಥಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಕೆಲವರು ಛಂದೋದೇವತೆಯನ್ನು ದ್ದೇಶಿಸಿದೆಯೆಂದೂ (ಶ. ಬ್ರಾ. ೧-೩-೨-೯), ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಋತ್ವಾತ್ಮಕವಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿದೆಯೆಂದೂ (ಶ. ಬ್ರಾ. ೧-೩-೨-೮), ಇತರರು ಯಾಗಸಶುವನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿದೆಯೆಂದೂ (ಕೌ. ಬ್ರಾ. ೩-೪) ಕೆಲವರು ಪ್ರಾಣಾತ್ಮಕವಾದ ದೇವತೆಯನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿದೆಯೆಂದೂ (ಐ. ಬ್ರಾ. ೧-೧೧, ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೧-೨-೨-೨೩, ಮತ್ತು ಇನ್ನೂ ಕೆಲವರು ಆತ್ಮನನ್ನೇ ಉದ್ದೇಶಿಸಿದೆಯೆಂದೂ (ತೈ. ಸಂ. ೬-೧-೫-೪) ಹೇಳಿರುವುದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಹೇಳಿ ಅನಂತರ ಅಗ್ನಿಯನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುವುದೇ ಸಾಧುವಾದ ಮತವೆಂದು ತಮ್ಮ ಖಚಿತವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಕಾತ್ಯಾಯನರ ಸರ್ವಾನುಕ್ರಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಆಪ್ರ ಮತ್ತೂ ಅಪ್ರೀ ಎಂಬ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ (ಈ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಅಪ್ರೀಸೂಕ್ತದ ಎಂದರೆ ೧-೧೪೨ನೇ ಸೂಕ್ತದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿರುತ್ತದೆ). ನರಾಶಂರ ದೇವತೆಯನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿರುವ ಋಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರೀ ಮಂತ್ರಗಳೆಂದೂ, ಮತ್ತು ತನೂನಸಾತ್ ಎಂಬ ದೇವತೆಯನ್ನು

ಉದ್ದೇಶಿಸಿರುವ ಋಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಆಪ್ರೀ ಮಂತ್ರಗಳೆಂದೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿದೆಯೆಂದು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ,

ದ್ವಿತೀಯೇ ದ್ವಾದಶರ್ಚೇ ತು ಪ್ರತ್ಯೇಚಂ ಯಾಸ್ತು ದೇವತಾಃ |
 ಸ್ತೂಯಂತೇ ಹ್ಯಗ್ನಿನಾ ಸಾರ್ಧಂ ತಾಸಾಂ ನಾಮಾನಿ ಮೇ ಶೃಣು ||
 ಪ್ರಥಮಾಯಾಂ ಸ್ತುತಶ್ಚೇದ್ಧೋ ದ್ವಿತೀಯಾಯಾಂ ತನೂನಪಾತ್ |
 ನರಾಶಂಸಸ್ತೀತೀಯಾಯಾಂ ಚತುರ್ಥ್ಯಾಂ ಸ್ತೂಯಂತೇ ತ್ವಿಳಃ ||
 ಬರ್ಹಿರೇವ ತು ಸಂಚಮ್ಯಾಂ ದ್ವಾರೋ ದೇವ್ಯಸ್ತತೋಽನ್ಯಯಾ ||
 ನಕ್ಸೋಷಾಸಾ ತು ಸಸ್ತಮ್ಯಾಮೃತ್ಯುಮ್ಯಾಂ ಸಂಸ್ತುತಾ ಸಹ |
 ದೇವ್ಯಾವಿತಿ ತು ಹೋತಾರೌ ನವಮ್ಯಾಮೃಚಿ ಸಂಸ್ತುತಾಃ ||
 ತಿಸ್ರೋ ದೇವ್ಯೋ ದಶಮ್ಯಾಂ ತು ಜ್ಞೇಯಸ್ತಸ್ವೈವ ತು ಸ್ತುತಃ |
 ಏಕಾದಶ್ಯಾಂ ತು ಸೂಕ್ತಸ್ಯ ಸ್ತುತಂ ವಿದ್ಯಾದ್ವನಸ್ತತಿಂ ||
 ದ್ವಾದಶ್ಯಾಂ ತು ಸ್ತುತಾ ದೇವೀರ್ವಿದ್ಯಾತ್ಸಾಹಾಕೃತೀರಿತಿ |
 ಸೂಕ್ತೇಽಸ್ಮಿನ್ಪ್ರತ್ಯೇಚಂ ಯಾಸ್ತು ದೇವತಾಃ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಾಃ ||
 ತಾ ಏವ ಸರ್ವಾಸ್ವಾಪ್ರೀಷು ದ್ವಿತೀಯಾ ತು ವಿಕಲ್ಪಿತೇ |

(ಬೃ. ದೇ. ೨-೧೪೬ ರಿಂದ ೧೫೧)

ಎಂದು ಇಧ್ಮಾದಿ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳ ಹೆಸರನ್ನೂ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ ಸೂಕ್ತದ ಕ್ರಮವನ್ನೂ ಅಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ದೇವತೆಯನ್ನು ದ್ದೇಶಿಸಿರುವುದನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಆಪ್ರೀಸೂಕ್ತಗಳೆಷ್ಟು ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು,

ಇತೀಮಾನ್ಯೇಕಾದಶಾಪ್ರೀಸೂಕ್ತಾನಿ | ತೇಷಾಂ ವಾಸಿಷ್ಠಮಾತ್ರೇಯಂ ವಾಧ್ರ್ಯಶ್ಚಂ ಗಾರ್ಕ್ಷ-
 ಮದಮಿತಿ ನಾರಾಶಂಸವಂತಿ ; ಮೈಥಾತಿಥಂ ದೈರ್ಘತಮಸಂ ಪ್ರೈಷಿಕಮಿತ್ಯುಭಯವಂತ್ಯ-
 ತೋಽನ್ಯಾನಿ ತನೂನಪಾತ್ವಂತಿ ತನೂನಪಾತ್ವಂತಿ |

(ನಿ. ೮-೨೨)

ಈ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ವಸಿಷ್ಠ, ಅತ್ರಿ, ವಧ್ರ್ಯಶ್ಚ ಮತ್ತು ಗೃತ್ವೇಮದ ಇವರಿಂದ ದೃಷ್ಟವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳು ನರಾಶಂಸಪರವಾದವು ; ಮೈಥಾತಿಥಿ ಮತ್ತು ದೀರ್ಘತಮಸ್ ಈ ಮುಷಿಗಳಿಂದ ದೃಷ್ಟವಾದವೂ ಮತ್ತು ಪ್ರೈಷಸೂಕ್ತವೂ ಸಹ ತನೂನಪಾತ್ ಮತ್ತು ನರಾಶಂಸ ಎಂಬ ಎರಡು ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಉದ್ದೇಶಿಸಿದವು ; ಉಳಿದ ನಾಲ್ಕು ಸೂಕ್ತಗಳೂ ಕೇವಲ ತನೂನಪಾತ್ ಎಂಬ ದೇವತಾಪರವಾದವು. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ (ಪ್ರೈಷಸೂಕ್ತವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿದರೆ) ಹನ್ನೊಂದು ಆಪ್ರೀಸೂಕ್ತಗಳು. ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿಯೂ,

ಪ್ರೇಷೈಃ ಸಹಾಪ್ರೀಸೂಕ್ತಾನಿ ತಾನೈಕಾದಶ ಸಂತಿ ಚ |
 ಯಜೂಂಷಿ ಪ್ರೈಷಸೂಕ್ತಂ ವಾ ದಶೈತಾನೀತರಾಣಿ ತು ||
 ಸೌತ್ರಾಮುಣ್ಯಾನಿ ತು ತ್ರೀಣಿ ಪ್ರಾಜಾಪತ್ಯಾಶ್ಚಮೇಧಿಕೇ |

ಪುರುಷಸ್ಯ ತು ಯನ್ಮೇಧೇ ಯಜುಷ್ವೇವ ತು ತಾನಿ ಷಟ್ ||
 ಅತ್ರೈವ ಪ್ರೈಷಸೂಕ್ತಂ ಸ್ಯಾನ್ನಯಜುಷ್ವಾದ್ರಿಯೇತ ತತ್ |
 ತೇಷಾಂ ಪ್ರೈಷಗತಂ ಸೂಕ್ತಂ ಯಚ್ಚ ದೀರ್ಘಶಮಾ ಜಗೌ |
 ಮೇಧಾತಿಥೌ ಯದುಕ್ತಂ ಚ ತ್ರೀಣ್ಯೇವೋಭಯವಂತಿ ತು |
 ಋಷೌ ಗೃತ್ಸಮದೇ ಯಚ್ಚ ವಾಧೃಶ್ವೇ ಚ ಯದುಚ್ಯತೇ ||
 ನರಾಶಂಸವದತ್ರೇಶ್ವ ದದರ್ಶ ಚ ಯದೌರ್ವಶಃ |
 ತನೂನಸಾದಗಸ್ತ್ಯಶ್ಚ ಜಮದಗ್ನಿಶ್ಚ ಯಜ್ಜಗೌ ||
 ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಋಷಿರ್ಯಚ್ಚ ಜಗೌ ವೈ ಕಾಶ್ಯಪೋಽಸಿತಃ |
 ಮೇಧಾತಿಥೇರ್ಯುಚಾಂ ಯಾಸ್ತು ಪ್ರೋಕ್ತಾ ದ್ವಾದಶ ದೇವತಾಃ ||
 ಸಂಪದ್ಯಂತೇ ಯಥಾಗ್ನಿಂ ತಾಃ ಸಂಪದಂ ತಾಂ ನಿಬೋಧತ |

(ಬೃ. ದೇ. ೨-೧೫೨ ರಿಂದ ೧೫೭)

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೈಷಸೂಕ್ತವನ್ನು ಸೇರಿಸಿದರೆ ಒಟ್ಟು ಹನ್ನೊಂದು ಅಪ್ರೀಸೂಕ್ತಗಳೆಂದೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಹತ್ತು ಸೂಕ್ತಗಳೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ. ಮತ್ತು ನಿರುಕ್ತವಾಕ್ಯವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿ ನರಾಶಂಸ, ತನೂನಸಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ದೇಶಿಸಿದವೂ ಮತ್ತು ಮೇಧಾತಿಥ್ಯಾದಿ ಋಷಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಣೀತವಾದವೂ ಆದ ಸೂಕ್ತಗಳ ಕ್ರಮವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದೆ.

ಪ್ರೈಷಸೂಕ್ತವು ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾಗಿಯೂ, ಎಲ್ಲಾ ಅಪ್ರೀಸೂಕ್ತಗಳ ಸಾರಾಂಶವನ್ನೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಶೇಖರಿಸಿ ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಚಿತ್ರವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದಾಗಿಯೂ ಇದೆ. ಅಪ್ರೀ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಉದ್ದೇಶಿಸಿರುವ ದೇವತೆಗಳ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ವಿಶೇಷಣಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಆಯಾ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನೂ ವಿಭಾಗಿಸಿ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ದೇವತೆಯನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸುವಾಗಲೂ ಸಹ ಮೊದಲು ಹೋತಾ ಯಕ್ಷತ್ | ಎಂಬ ಒಂದು ನಿಯತವಾದ ಮಂತ್ರಭಾಗವನ್ನು ಚ್ಚರಿಸಿ ಅನಂತರ ಆಯಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದೆ. ಮೊದಲು ಪ್ರೈಷ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿರುವ ದೇವತಾ, ದೇವತೆಯ ವಿಶೇಷಣ, ಮತ್ತು ಕರ್ತವ್ಯ ಇವುಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ಅನಂತರ ಇಂತಹ ದೇವತಾತ್ಮಕವಾದ ಅಪ್ರೀಸೂಕ್ತಗಳ ಉದ್ದಿಶ್ಯವೇನು, ಅವುಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳೇನು, ಅವುಗಳ ಪಠನೆಗಳಿಂದ ಆಗತಕ್ಕ ಲಾಭವೇನು ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿರುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳ ಸಾಮರಸ್ಯವನ್ನೂ ಅಥವಾ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿಯಬಹುದು.

ಸಂಖ್ಯೆ	ದೇವತಾ	ವಿಶೇಷಣಗಳು
೧.	ಅಗ್ನಿಃ (ಸಮಿತ್)	ಸಮಿಧಾ, ಸುಸಮಿಧಾ, ಸಮಿದ್ಧಃ
೨.	ಅಗ್ನಿಃ (ತನೂನಸಾತ್)	ಅದಿತೇಃ ಗರ್ಭಂ ಭುವನಸ್ಯ ಗೋಪಾಂ
೩.	ಅಗ್ನಿಃ (ನರಾಶಂಸಃ)	ನೃಶಸ್ತ್ರಂ ನೃಃ ಪ್ರಣೇತ್ರಂ
೪.	ಅಗ್ನಿಃ (ಇಳಿಃ)	ಈಳಿತೋ ದೇವಃ, ಹವ್ಯವಾಟ್, ಅಮೂರಃ
೫.	ಬರ್ಹಿಃ	ಸುಷ್ಪರೀಮ, ಊರ್ಣಮ್ನದ, ದೇವೇಭ್ಯಃ ಸ್ವಾಸಸ್ಥಂ
೬.	ದೇವೀದ್ವಾರಃ	ಋಷ್ವಾಃ, ಕವಷ್ಯಃ, ಕೋಷಧಾವನಿಃ

೭.	ಉಷಾಸಾನಕ್ತಾ	ಬೃಹತೀ, ಸುನೇಶಸಾ ಪತಿಭ್ಯಃ ಯೋನಿಂ ಕೃಣವಾನ್ತೇ ಸಂಸ್ತಯಮಾನೇ
೮.	ದೈನ್ಯಾ ಹೋತಾರಾ	ಮಂದ್ರಾ, ಪೋತಾರಾ, ಕವೀ, ಪ್ರಚೇತಸಾ
೯.	ತಿಸ್ತೋ ದೇವೀಃ	ಅಪಸಾಂ ಅಪಸ್ತಮಾಃ ದೇವೀಃ
೧೦.	ತ್ವಷ್ಟಾ	ಅಚಿಷ್ಯಃ, ಅಪಾಕಃ, ರೇತೋಧಾಃ, ನಿಶ್ರವಸ್, ಯಶೋಧಾಃ, ಪುರುರೂಪಃ, ಅಕಾಮಕರ್ಶನ
೧೧.	ವನಸ್ಪತಿಃ	ಧಿಯೋ ಜ್ಯೇಷ್ಠಾ, ಸ್ವದಾನ್ ಸ್ವಧಿತಿಃ, ದೇವೇಭ್ಯಃ ಋತುಥಾ ಹವ್ಯವಾಟ್, ಯಜ್ಞಸ್ಯ, ಆಯುಃ ಕಲ್ಪಮಾನಃ
೧೨.	ಅಗ್ನಿಃ (ಸ್ವಾಹಾ)	ಆಜ್ಯಸ್ಯ ಮೇದಸಃ ಸ್ವಾಹಾ

ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರೈಷ ಸೂಕ್ತವು ಸಕಲವಾದ ಆಪ್ರೀಸೂಕ್ತಗಳ ಮುಖ್ಯಾಂಶಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಒಂದು ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾದ ಚಿತ್ರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಆಪ್ರೀಸೂಕ್ತಗಳ ರಚನಾಕ್ರಮಗಳನ್ನೂ ಅವುಗಳ ಶೈಲಿಗಳನ್ನೂ ಮತ್ತು ಯಜ್ಞಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಅವುಗಳ ಪ್ರಯೋಜನಗಳೆ ಅಲ್ಲದೇ ಅವುಗಳ ಕಾವ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ಅವುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಧುನಿಕ ಪಂಡಿತರು ಹೇಳಿರುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಆಪ್ರೀಸೂಕ್ತಗಳ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಮತ್ತು ಉದ್ದಿಶ್ಯಗಳನ್ನು ಕುರಿತು Max Muller ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ಮೊದಲು ಅವು ದೇವತೆಗಳನ್ನಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಬಂಧುಗಳನ್ನಾಗಲಿ ಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸುವ ಸಾಧನವೆಂದು ಹೇಳಿ ಅನಂತರ ಅವುಗಳ ರಹಸ್ಯಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದೇ ಶ್ರಮವೆಂದು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

" It is possible that Apri hymns may have been the songs of reconciliation and that they were called Apri, i.e., appeasing hymns, not because of their appeasing the anger of Gods but the enmities of the members of the same or different families. However it may be, they indeed prove an active intercourse between the ancient families of India long before the final collection of the ten books.....The original purpose of the Apri hymns and the motive for allowing the priests to choose, are difficult to discover "

(Ancient Sanskrit Literature p. 246-7)

ಯಾಗಾದಿಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಆಪ್ರೀಸೂಕ್ತಗಳಿಗಿರುವ ಸ್ಥಾನಮಾನಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ, ದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಾಚೀನವೈದಿಕಪಂಡಿತರಲ್ಲಿಯೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯಭೇದವಿದ್ದರೂ ಸಹ ಆಪ್ರೀಸೂಕ್ತಗಳೆಲ್ಲವರಲ್ಲೂ ಅನೇಕ ಸಮಾನಧರ್ಮಗಳಿರುವವು ಅವುಗಳ ರಚನೆಯಲ್ಲಿಯೂ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಮಾದರಿಯೂ ಸಂಸ್ಕಾರವೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಎಲ್ಲವೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟವೆಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಒಂದಕ್ಕೊಂದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲವೆಂದಾಗಲಿ ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಮತ್ತು ಆರನೆಯ ಮಂಡಲಗಳ ಋಷಿಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಮಂಡಲಗಳ ಋಷಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಮನೆತನದ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾದ ಆಪ್ರೀ ಸೂಕ್ತಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಾರೆ. ಎಂಟನೇ ಮಂಡಲದ ಕಾಣ್ಕಿ ಸಂತತಿಯವರಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಆಪ್ರೀಸೂಕ್ತವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸಹ ಅವರು ೧-೧೨ ನೇ

ಸೂಕ್ತವನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ನಾಲ್ಕು ಮತ್ತು ಆರನೇ ಮಂಡಲದ ದ್ರಷ್ಟೃಗಳಾದ ಋಷಿಗಳಿಗೆ ಇದರ ಅವಶ್ಯಕತೆಯು ಇಲ್ಲದಿರುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ವಾಮದೇವ ಮತ್ತು ಭಾರದ್ವಾಜಸಂತತಿಯವರು ಈ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಇನ್ನಾವ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನಾಗಲಿ (ಭಾರದ್ವಾಜರು ಅಂಗಿರಸಗೋತ್ರೋತ್ಪನ್ನರಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ ಸೂಕ್ತವನ್ನೇ) ಪಠಿಸುತ್ತಿದ್ದಿರಬಹುದು.

ಅಪ್ರೀ ಮತ್ತು ಅಪ್ರ ಎಂಬ ಸಂಜ್ಞೆಯಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುವ ಮಂತ್ರಗಳು—

ಕಾತ್ಯಾಯನರು ಸರ್ವಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಏತದಾಪ್ರೀಸೂಕ್ತಂ ಏತೇನಾನ್ಯಾನ್ಯುಕ್ತದೈವತಾನಿ ಏಕಾದಶಕಾನಿ ತು ನಾರಾಶಂಸಾನಿ ಅಪ್ರಶಬ್ದೋಕ್ತಾನಿ ಅತನೂನಪಾತ್ವಂತಿ | ನರಾಶಂಸ ದೇವತೆಯನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಪಠಿಸುವಮಂತ್ರಗಳು ಅಪ್ರವೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೂ, ತನೂನಪಾತ್ ದೇವತೆಯನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಪಠಿಸುವ ಮಂತ್ರಗಳು ಅಪ್ರೀ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ನಿರುಕ್ತಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಈ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ವಾಕ್ಯಗಳೇ ಇಲ್ಲ.

ಅಪ್ರೀ ಎಂಬ ಹೆಸರು ದೇವತಾಪರವಾದುದೇ ಅಥವಾ ಸೂಕ್ತ ಪರವಾದುದೇ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯೂ ಗೊತ್ತಾಗುವುದಾಗಿದೆ. ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ನೋಡಿದರೆ ಮೊದಲು ಸೂಕ್ತಪರವಾಗಿದ್ದು ಅನಂತರ ದೇವತಾನಿರ್ದೇಶಕವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಾಗಿದ್ದಿರಬಹುದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಕರ್ಮದ ಸ್ವರೂಪ—ಅಪ್ರೀ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ಮವು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಗಳಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುವಂತೆ ಗೌಣವಾದ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿರಲಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ಮುಖ್ಯಯಾಗದ ಸ್ಥಾನವನ್ನೇ ಹೊಂದಿದ್ದಿತೆಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಪ್ರಯೋಜಾಹುತಿಗಳಿಗೂ ಈ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಅಹುತಿಗಳಿಗೂ ಇರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ೧-೧೩-೮, ೧-೧೮-೭, ೧-೧೪-೮, ೩-೪-೮, ೫-೫-೭, ೯-೫-೮ ಈ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಇಮಂ ಯಜ್ಞಂ ಎಂಬ ಮಂತ್ರವೂ, ೫-೫-೨, ೩-೪-೫ ನೇ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ನಃ ಯಜ್ಞಂ ಎಂಬುದೂ ೧-೧೩-೨, ೭-೨-೭, ೧೦-೧೧೦-೮ ನೇ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮಿನ್ ಯಜ್ಞೇ ಎಂಬುದೂ ಸಹ ಯಜ್ಞಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಯಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಅಹುತ್ಯರ್ಪಣದಲ್ಲಾಗಲಿ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ತೋರಿಸುವುವೇ ಹೊರತು ಪ್ರಯೋಜಾಹುತಿಗಳಂತೆ ಗೌಣವಾದ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ತ್ರಿದಿವಾ ಅಮಿಮಿಕ್ಷತಿ (೧-೧೪೨-೩); ತ್ರಿರಹನ್ನಾಯಜಂತೇ (೩-೪-೨) ಎಂಬ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಈ ಕರ್ಮವು ದಿನದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದೆಂದೂ; ಸಮಿದ್ಧೋ ಅದ್ಯ ಮನುಷೋ ದುರೋಣೇ (೧೦-೧೧೦-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಯಜ್ಞಗೃಹವಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ಸಾಧಾರಣವಾದ ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಬಹುದೆಂದೂ, ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸಮಿತ್ಸಮಿತ್ಸಮನಾ ಬೋಧ್ಯಸ್ತೇ ಶುಚಾಶುಚಾ ಸುಮತಿಂ ರಾಸಿ ವಸ್ಯಃ |

ಆ ದೇವ ದೇವಾನ್ಯಜಥಾಯ ವಕ್ಷಿ ಸಖಾ ಸಖೀನ್ತುಮನಾ ಯಕ್ಷ್ಯಗ್ನೇ ||

(ಮ. ಸಂ. ೩-೪-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಋಷಿಯು ಕಾವ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸುವ ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಜ್ವಲನವೂ ಮತ್ತು

ಜುಷಸ್ತ ನಃ ಸಮಿಧಮಗ್ನೇ ಅದ್ಯ ಶೋಚಾ ಬೃಹದ್ಯಜತಂ ಧೂಮಮೃಣ್ಣಿನ್ |

ಉಪ ಸ್ಪೃಶ ದಿವ್ಯಂ ಸಾನು ಸ್ತುಪೈಃ ಸಂ ರಶ್ಮಿಭಿಸ್ತತನಃ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೨-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಕಿರಣವೂ ಸೂರ್ಯಕಿರಣವೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಪ್ರಸರಿಸುವ ವರ್ಣನವೂ ಸಹ ಮಂತ್ರಗಳ ಕಾವ್ಯಾತ್ಮಕಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಇದೇ ವರ್ಣನೆಗಳು ಈ ಯಾಗವು ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲ್ಪಡ ತಕ್ಕದ್ದು ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ.

ಪೂರ್ವ್ಯಂ ತಂತುಂ ತನುಷ್ವ (೧-೧೪೨-೧) ಎಂಬ ಮಂತ್ರವು ಈ ಯಾಗವು ಪ್ರಾರಂಭವಾದುದೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಯಜ್ಞವು ನಿರ್ವಿಘ್ನವಾಗಿ ನೆರವೇರಲು ದೇವಹೋತೃವಾದ ಅಗ್ನಿಯ ಸಹಾಯದ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಯಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಆಜ್ಞಾಹುತಿಯನ್ನು ನೊದಲು ಅರ್ಪಿಸಬೇಕು. ಇದರಿಂದ ಅಗ್ನಿತ್ವಪ್ರಿಯಾದ ನಂತರ ಅಗ್ನಿಯು ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಕಡೆಗೆ ಪ್ರಸರಿಸುತ್ತಾನೆ. (೭-೨-೧) ಅನಂತರ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕರೆತರುತ್ತಾನೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಮಾನವರ ಸಖನಾದುದರಿಂದ (೩-೪-೧) ಈ ಉಪಕಾರವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

ಕೃತಿಕೌಶಲ್ಯ—ಅಪ್ರೀಸೂಕ್ತಗಳು ಒಂದಕ್ಕಿಂತ ಒಂದು ಬೇರೆಯಾಗಿ, ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತ ವಾಗಿದ್ದರೂ ಮತ್ತು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಋಷಿಪಂತತಿಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದರೂ ಸಹ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ವಾಕ್ಯರಣಿಯೂ ಧೈಯವೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಉಳಿದ ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ಸೂಕ್ತಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಒಂದು ವಿಧ ವಾಗಿ ಅಧಿಕವಾದ ಸಾಮರಸ್ಯವೂ ಸ್ವಾರಸ್ಯವೂ ಇವುಗಳ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ.

(ಎರಡು ಸೂಕ್ತಗಳನ್ನುಳಿದು ಉಳಿದ) ಎಲ್ಲಾ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಋಕ್ಕುಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಹೆನ್ನೊಂದಿರು ವುದೂ ಮತ್ತು ಸಮಿದ್ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಸೂಕ್ತವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ಸ್ವಾಹಾ ಎಂಬುದರೊಂದಿಗೆ ಮುಕ್ತಾಯ ವಾಗುವುದೂ ಕಾವ್ಯದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಕಲಾದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಒಂದು ನಿಯತವಾದ ನಿಯಮವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ.

ಛಂದಸ್ಸಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ನಿರ್ಬಂಧವಿಲ್ಲ. ೧-೧೩, ೧-೧೮೮, ೫-೫, ೯-೫ ಈ ಸೂಕ್ತಗಳು ಗಾಯತ್ರೀಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲೂ, ೧-೧೪೨ ನೇ ಸೂಕ್ತವು ಅನುಷ್ಠುಪ್‌ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲೂ, ೨-೩, ೩-೪, ೭-೨, ೧೦-೭೦ ಈ ಸೂಕ್ತಗಳು ತ್ರಿಷ್ಠುಪ್‌ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲೂ ರಚಿತವಾಗಿವೆ.

ದೇವಾನ್ ಅವಹ, ದೇವಾನ್ ವಕ್ತೃ, ವಿಪ್ರಾ ಯಜ್ಞೇಷು ಮಾನಸೇಷು ಕಾರುಃ, ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ಮಂತ್ರಭಾಗಗಳು ಪುನರಾವರ್ತಿತವಾಗಿವೆ.

:೦:

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸಮಿದ್ಧೋ ಅದ್ಯೇತೈಕಾದಶರ್ಚಿಂ ನವಮಂ ಸೂಕ್ತಮಾಗಸ್ತ್ಯಂ ಸರ್ವಂ ಗಾಯತ್ರಂ | ಸಮಿ-
ದ್ಭಾಗ್ನಿತನೂನಪಾದಾದಯ ಏಕಾದಶ ಪ್ರತ್ಯೇಚಂ ದೇವತಾ ಯಾಸ್ತೇನ ಕಿಂದೇವತಾಃ ಪ್ರಯಾಜಾ ಇತ್ಯು-
ಪಕ್ರಮ್ಯಾಗ್ನೇಯಾಃ ಪ್ರಯಾಜಾ ಋತುರ್ದೇವತಾಶ್ಚಂದೋದೇವತಾಃ ಪಶುರ್ದೇವತಾಃ ಸ್ತ್ರೀದೇವತಾ ಆತ್ಮ-

ದೇವತಾ ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಬಹೂನ್ಯಪ್ತಾನುಪನ್ಯಸ್ಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾನಿ ಚ ಪ್ರದರ್ಶ್ಯಾಗ್ನೇಯಾ ಏವೇತಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಿತಂ |
ನಿ. ೮-೨೨ | ಸಮಿದ್ಧ ಅಪ್ರಿಯ ಇತ್ಯನುಕ್ರಾಂತಂ || ಪಶಾವಗಸ್ಮ್ಯಾನಾಮೇಕಾದಶಪ್ರಯಾಜರೂಪಮಿದ-
ಮಾಪ್ರೀಸೂಕ್ತಂ ||

ಅನುವಾದವು—ಸಮಿದ್ಧೋ ಅದ್ಯ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತ
ನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಅಗಸ್ಟ್ಯನು ಋಷಿಯು. ಗಾಯತ್ರೀ
ಛಂದಸ್ಸು, ಸಮಿದ್ಧಾಗ್ನಿ, ತನೂನಪಾತ್ ಮೊದಲಾದ ಆಪ್ರೀ ಸೂಕ್ತದ ಹನ್ನೊಂದು ದೇವತೆಗಳು, ಈ ಸೂಕ್ತದ
ಹನ್ನೊಂದು ಋಕ್ಕುಗಳಿಗೂ ಇರುವರು. ಆಪ್ರೀ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ದೇವತೆಗಳಾರು ಎಂದು ಯಾಸ್ಕರು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ
ಉತ್ತರವಾಗಿ—ಪ್ರಯಾಜಾಃ ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ, ಪ್ರಯಾಜಮಂತ್ರಗಳು ಅಗ್ನಿಸಂಬಂಧವಾದವು, ಇದರ ಮಂತ್ರ
ಗಳಿಗೆ ಋತುದೇವತೆಗಳು, ಛಂದೋದೇವತೆಗಳು, ಪಶುದೇವತೆಗಳು, ಪ್ರಾಣದೇವತೆಗಳು, ಆತ್ಮದೇವತೆಗಳು ಎಂದು
ಮೊದಲಾಗಿ ಅನೇಕವಾದ ಪಕ್ಷಾಂತರವಾದವಿವಾದಗಳನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನವಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ವಾಕ್ಯ
ಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಕೊಟ್ಟು ಕೊನೆಗೆ ಈ ಮಂತ್ರಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅಗ್ನಿಸಂಬಂಧವಾದವುಗಳೇ ಸರಿ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ
ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. (ನಿ. ೮-೨೨) ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಿದ್ಧ ಅಪ್ರಿಯಃ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಅಗಸ್ಟ್ಯ
ಋಷಿಯ ವಂಶಸ್ಥರು ಪಶುಹೋಮದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕಾದ ಹನ್ನೊಂದು ಪ್ರಯಾಜಹೋಮಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಆಪ್ರೀ
ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದು.

|| ಓಂ ||

ಸೂಕ್ತ—೧೮೮

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೨೪ || ಸೂಕ್ತ—೧೮೮ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೫ || ವರ್ಗ—೮-೯ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ—೧೦ ||

|| ಋಷಿಃ—ಅಗಸ್ಟ್ಯಃ ||

|| ದೇವತಾ—(ಅಪ್ರಿಯಃ) ಆಪ್ರೀಸೂಕ್ತಂ—೧. ಇಧ್ವಃ ಸಮಿದ್ಧೋಽಗ್ನಿರ್ವಾ |

೨. ತನೂನಪಾತ್ | ೩. ಇಳಿಃ | ೪. ಬರ್ಹಿಃ | ೫. ದೇವೀದ್ವಾರಃ |

೬. ಉಷಾಸಾನಕ್ತಾ | ೭. ದೈವ್ಯಾಹೋತಾರೌ ಪ್ರಾಚೇತಸಾ | ೮. ತಿಸ್ರೋ

ದೇವ್ಯಃ ಸರಸ್ವತೀಛಾಭಾರತ್ಯಃ | ೯. ತ್ವಷ್ಟಾ || ೧೦. ವನಸ್ಪತಿಃ | ೧೧.

ಸಾಹಾಕೃತಯಃ ||

|| ಛಂದಃ—ಗಾಯತ್ರೀ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸಮಿದ್ಧೋ ಅದ್ಯ ರಾಜಸಿ ದೇವೋ ದೇವೈಃ ಸಹಸ್ರಜಿತ್ ।

ದೂತೋ ಹವ್ಯಾ ಕವಿರ್ವಹ ॥ ೧ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಸಂಽಽದ್ಯಃ | ಅದ್ಯ | ರಾಜಸಿ | ದೇವಃ | ದೇವೈಃ | ಸಹಸ್ರಜಿತ್ |

ದೂತಃ | ಹವ್ಯಾ | ಕವಿಃ | ವಹ ॥ ೧ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ದೇವೈರ್ವ್ಯವಹರ್ತ್ವೇಭಿರ್ಯತ್ವಿಗ್ನಿಃ ಸಮಿದ್ಧಃ ಸಮ್ಯಗ್ಗೀರಿತೋ ದೇವೋಽತ ದೀಪ್ಯ-
ಮಾನಃ ಸಮಿದ್ಧೈರ್ವಾ ದೇವೈಃ ಸಹಿತಃ ಸಮಿದ್ಧಃ ಸನ್ನದ್ಯಾಸ್ತಿನ್ಯಾಗದಿನೇ ರಾಜಸಿ | ಈಶಿಷೇ | ಹೇ
ಸಹಸ್ರಜಿತ್ ಸಹಸ್ರಸ್ಯ ಧನಸ್ಯೈತತ್ಸಂಖ್ಯಾಕಾನಾಂ ಶತ್ರುಣಾಂ ನಾ ಜೇತಃ ತತೋ ದೂತೋ ದೇವಾನಾಂ
ದೂತಸ್ತದ್ಯಜ್ಞಾದಿನಾರ್ತಾರ್ಥರ ಆಹ್ವಾತಾ ನಾ | ಅಗ್ನಿದೇವಾನಾಂ ದೂತ ಆಸೀದಿತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ಕವಿಃ
ಕ್ರಾಂತದರ್ಶೀ ಈದೃಶಸ್ತ್ವಂ ಹವ್ಯಾಸ್ಮದೀಯಾನಿ ಹವೀಂಷಿ ವಹ | ದೇವೇಭ್ಯಃ ಪ್ರಾಪಯ ||

! ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ !

(ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ) ದೇವೈಃ—ಯಜ್ಞನಿರತರಾದ ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳಿಂದ | ಸಮಿದ್ಧಃ—ಪ್ರಜ್ವಲಿತನಾಗಿ |
ದೇವಃ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ನೀನು | ಅದ್ಯ—ಈ ಯಾಗದಿನದಲ್ಲಿ | ರಾಜಸಿ—ಪ್ರಭುವಾಗಿದ್ದೀಯೆ | ಸಹಸ್ರ-
ಜಿತ್—ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ ಧನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನೂ ಅಥವಾ ಸಹಸ್ರ ಸಂಖ್ಯಾಕರಾದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು
ಜಯಿಸಿರುವವನೂ | ದೂತಃ—ದೇವದೂತನಾಗಿರುವವನೂ | ಕವಿಃ—ಕ್ರಾಂತದರ್ಶಿಯಾದವನೂ ಆದ ನೀನು |
ಹವ್ಯಾ—ನಮ್ಮಿಂದ ದತ್ತವಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು | ವಹ—ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವಹಿಸು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಯಜ್ಞನಿರತರಾದ ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳಿಂದ ಪ್ರಜ್ವಲಿತನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ನೀನು ಈ
ಯಾಗದಿನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಭುವಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ ಧನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನೂ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿರು
ವವನೂ, ದೇವದೂತನಾಗಿರುವವನೂ, ಕ್ರಾಂತದರ್ಶಿಯಾದವನೂ ಆದ ನೀನು ನಮ್ಮಿಂದ ದತ್ತವಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು
ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವಹಿಸು.

English Translation

You shine to-day, divine conqueror of thousands, kindled by the
priests: do you, who are the sapient messenger (of the gods), convey (to
them) our oblation.

. | ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು |

ದೇವೈಃ—ವ್ಯವಹರ್ತೃಭಿರ್ಯತ್ಸಿಗ್ಭಿಃ | ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸುತ್ತಿರುವ ಋತ್ವಿಗ್ವನರಿಂದ ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸಹಸ್ರಜಿತ್—ಸಹಸ್ರಸ್ಯ ಧನಸ್ಯ, ಏತಾವತ್ಸಂಖ್ಯಾಕಾನಾಂ ಶತ್ರುಣಾಂ ನಾ ಜೇತಾ | ಸಾವಿರಾರು ಧನಗಳಿಗೆ ಒಡೆಯನು, ಪ್ರಭುವು ಅಥವಾ ಸಾವಿರಾರು ಶತ್ರುಜನರನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವವನು. ಇಲ್ಲಿ ಸಹಸ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾವಿರ ಎಂದು ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟಸಂಖ್ಯೆಯ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದರ್ಥವಲ್ಲ; ಅನೇಕ, ಬಹಳ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಹಸ್ರಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು.

ದೂತಃ—ಮನುಷ್ಯರು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಿದುದನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞಭೂಮಿಗೆ ಕರೆತರುತ್ತಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಹವ್ಯವಾಟ್ ಮತ್ತು ದೂತ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಗಳಿವೆ.

ಅಗ್ನಿ ದೂತಂ ವ್ಯಣೇಮಹೇ ಹೋತಾರಂ ವಿಶ್ವವೇದಸಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞಭೂಮಿಗೆ ಕರೆತರುವ ಮತ್ತು ಅವರನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವ ದೂತನೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಅಗ್ನಿಮಗ್ನಿಂ ಹವೀಮುಭಿಃ ಸದಾ ಹವಂತ ವಿಶ್ವತಿಂ | ಹವ್ಯವಾಹಂ ಪುರುಪ್ರಿಯಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨-೨)

ಅಗ್ನಿನಾಗ್ನಿಃ ಸಮಿಧ್ಯತೇ ಕವಿರ್ಗೃಹಸತಿಯುರ್ವಾ | ಹವ್ಯವಾಟ್ ಜುಹ್ವಾಸ್ಯಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨-೬)

ಇತ್ಯಾದಿಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವ್ಯವನ್ನು ವಹಿಸುವ ದೂತನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ದೂತೋ ಹವ್ಯಾ ಕವಿರ್ವಹ | ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಕವಿಃ—ಯಾಸ್ವರು ನೋಧಾವೀ ಕವಿಃ ಕ್ರಾಂತದರ್ಶನೋ ಭವತಿ, ಕವತೇರ್ವಾ (ನಿ. ೧೨-೧೩) ಎಂದು ಕವಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಕವಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಕವಿಃ—ಅತೀಂದ್ರಿಯಜ್ಞಃ ಎಂದರೆ ಸಾಧಾರಣ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗದ ಎಂದರೆ ತಿಳಿಯದ ವಿಷಯವನ್ನು ತನ್ನ ಶಕ್ತಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಪುರುಷನು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಕವಿಯ ಸ್ವರೂಪವೇನು ಮತ್ತು ಅವನ ಶಕ್ತಿಯೇನು? ಯಾವ ಸ್ವರೂಪ ಮತ್ತು ಶಕ್ತಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಕವಿಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಸಹ ಹಿಂದೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಗೂಢವಾಗಿ ಅಡಗಿ ಲೋಕದ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗದಿರುವ ಅಂಶಗಳನ್ನೂ ತನ್ನ ಅಂತರ್ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅರಿತು ಲೋಕದ ದೃಷ್ಟಿಗೂ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಬಲ್ಲ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ಪುರುಷನು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಕವಿಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ.

ಸಮಿಧ್ಯಃ—ಸಮ್ಯಗ್ಗೀಪಿತಃ ಏತನ್ನಾಮಕಃ ತ್ವಂ | ಸಮಿಧ್ಯಃ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಖ್ಯಾತನಾದ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆಪ್ರೀಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಸ್ಥಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಸಮಿಧ್ಯಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿದೆ.

ಇಥೋ ಯಃ ಸರ್ವಮೇವಾಗ್ನಿರಯಂ ಹೀಧ್ಮಃ ಸಮಿಧ್ಯತೇ |

ಧ್ಮಾತೇರ್ವೈತತ್ತ್ವತಂ ರೂಪಂ ಧ್ಮಾತೋ ಹೀಧ್ಮಃ ಸಮಿಧ್ಯತೇ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೨-೧೮೮)

ಕಾಷ್ಠರೂಪವಾದ ಇಥ್ಯಕ್ಕೂ ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿಯಾದ ಅಗ್ನಿಗೂ ಇಲ್ಲಿ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಧ್ಮಾ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಇಥ್ಯಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಊದಿದನಂತರ ಪ್ರಜ್ವಲಿತವಾಗುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು ಎಂದು ಬೃಹದ್ದೇವತಾಕಾರರು ಇಥ್ಯ ಸಮಿಧ್ಯ ಎಂಬ ಪದಗಳ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈ ನಿರ್ವಚನವು ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ವಿವರಣೆಯನ್ನನುಸರಿಸಿದೆ. ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲೂ,

ತಾಸಾಮಿಧ್ಯಃ ಪ್ರಥಮಾಗಾಮೀ ಭವತಿ | ಇಧ್ಮಃ ಸಮಿಂಧನಾತ್ |

(ನಿ. ೮-೫)

ಎಂದು ಅಪ್ರೀಸೂಕ್ತದ ಪ್ರಥಮದೇವತೆಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ತೈತ್ತಿರೀಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲೂ ಪ್ರೈಷ-ಸೂಕ್ತದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ

ಹೋತಾ ಯಕ್ಷದಗ್ನಿಗ್ಂ ಸಮಿಧಾ ಸಮಿಧ್ಂ ಸುಷಮಿಧಾ ನಾಭಾ ಪ್ರಥಿವ್ಯಾಃ ಸಂಗಥೇ ವಾಮಸ್ಯ |

(ತೈ. ಬ್ರಾ. ೩-೬-೨-೧)

ಎಂದು ಸಮಿಧಾಖ್ಯವಾದ ಮತ್ತು ಪ್ರಥಮಪ್ರಯಾಜದೇವತೆಯಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಯಾಗಮಾಡಿ ಎಂದು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ.

ಇಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಷಯವನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಇಥ್ಯವೆಂಬ ಅಂಕಿತನಾಮವು ಅಪ್ರೀಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರೈಷ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲೂ ಸಹ ಈ ನಾಮವಿಲ್ಲ. ಸರ್ವಾನುಕ್ರಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ—

ಸುಸಮಿಧ್ ಇತೀಧ್ಮ ಸಮಿದ್ಧೋ ವಾ ಅಗ್ನಿ.....ಇತಿ ಪ್ರತ್ಯೈಚಂ ದೇವತಾಃ |

ಎಂದು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದೆ. ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲೂ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವು ಈ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿಲ್ಲದಿರುವಾಗ ಶೌನ. ಕರೂ, ಕಾತ್ಯಾಯನರೂ ಇದನ್ನು ಸಂಯೋಗಿಸಿರುವುದರಲ್ಲಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿರುವುದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಸಮಿಧ್ ಅಥವಾ ಸುಸಮಿಧ್ವೆಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಏಳು ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲೂ ಸಮಿಧ್ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಋ ಸಂ ೩-೪-೧ ; ೭-೨-೧ ; ೧೦-೭೦-೧ ಎಂಬ ಉಳಿದ ಮೂರು ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಸಮಿದ್ಧಾಖ್ಯವಾದ ಈ ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆದ್ರವ್ಯನಿಸಬೇಕಾದುದು ಮೊದಲನೆಯ ಕರ್ತವ್ಯ. ೧-೧೩-೧, ೧-೧೪೨-೧, ೩-೪-೧, ೧೦-೧೧೦-೧ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತಗಳ ಪ್ರಾರಂಭದ ಋಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಸುಸಮಿದ್ಧೋ ನ ಆ ವಹ ದೇವಾ ಅಗ್ನೇ ಹವಿಷ್ಮತೇ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩-೧) ಎಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿಂದ ಅಗ್ನಿಯ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದೆ. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ವಹಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಈ ದೇವತೆಯು ಅಗ್ನಿಯೇ ಅಲ್ಲವೇ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಭೇದವಿದ್ದೇ ಇದೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯಭೇದವನ್ನು ನಿರುಕ್ತಕಾರರೂ ಉದಹರಿಸಿ ಅನಂತರ ತಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಯಜ್ಞೇಧ್ಮ ಇತಿ ಕಾತ್ಯಕೈಃ (ನಿ. ೮-೫), ಅಗ್ನಿರಿತಿ ಶಾಕಪೂಣಿಃ (೮-೫) ಎಂದು ಆಯಾ ಋಷಿಗಳ ಮತವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಅನಂತರ ಅಗ್ನೇಯ ಇತಿ ತು ಸ್ಥಿತಿಃ (ನಿ. ೮-೨೨) ಎಂದು ತಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೂ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ—

ಸಮಿಧೋ ಯಜತಿ | ಪ್ರಾಣಾ ವೈ ಸಮಿಧಃ | ಪ್ರಾಣಾ ಹೀದಂ ಸರ್ವಂ ಸಮಿಂಧತೇ ಯೇದಿದಂ
ಕಿಂಚಿ ಪ್ರಾಣಾನೇವ ತಪ್ಪೀಣಾತಿ ಪ್ರಾಣಾನ್ಯಜಮಾನೇ ದಧಾತಿ |

(ಐ ಬ್ರಾ. ೨-೪)

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸಮಿಧ್ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣ ಇವೆರಡಕ್ಕೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆಯಾದರೂ ಕೂಡ ಉಳಿದ
ಅನೇಕ ಅಧಾರಗಳಿಂದ ಈ ದೇವತೆಯು ಅಗ್ನಿಯೇ ಆಗಿರಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ರಾಜಸಿ—ರಾಜ್ಯ ದೀಪ್ತಾ ಧಾತು. ಲಟ್ ನುಧ್ಯಮವುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ ಅತಿಜಂತದ ಪರ
ದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಹಸ್ರಜಿತ್—ಸಹಸ್ರಂ ಜಯತೀತಿ ಸಹಸ್ರಜಿತ್. ಜಿ ಜಯೇ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಚಿ (ಪಾ ಸೂ.
೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಹ್ರಸ್ಯಸ್ಯಪಿತಿಕ್ವತಿತುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೧) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತು
ವಿಗೆ ತುಕಾಗಮ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಸದ ಪ್ರಕೃತಿ
ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸಂಬುಧ್ಯಂತರೂಪ. ಅನುಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೂತೇ—ದು ಗತಾ. ಧಾತು. ದುತನಿಭ್ಯಾಂದೀರ್ಘಶ್ಚ (ಉ. ಸೂ. ೩-೩೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ
ಪ್ರತ್ಯಯ ಧಾತುವಿಗೆ ದೀರ್ಘ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಹ—ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ನುಧ್ಯಮವುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ
ಬರುತ್ತದೆ.

—:—

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತನೋನಸಾದ್ಯತಂ ಯತೇ ಮಧ್ವಾ ಯಜ್ಞಃ ಸಮಜ್ಯತೇ |

ದಧತ್ಸಹಸ್ರಿಣೀರಿಷಃ || ೨ ||

|| ಪದವಾಕಃ ||

ತನೋನಸಾತ್ | ಯತಂ | ಯತೇ | ಮಧ್ವಾ | ಯಜ್ಞಃ | ಸಂ | ಅಜ್ಯತೇ |

ದಧತ್ | ಸಹಸ್ರಿಣೀಃ | ಇಷಃ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ತನೋನಸಾದ್ಯಜ್ಞಶರೀರಸ್ಯ ನಸಾತಯಿತಾ | ಯದ್ವಾ | ಅಪೋಽತ್ರ ತನ್ನ ಉಚ್ಯಂತ ಇತ್ಯುಕ್ತ-
ತ್ವಾದಸಾಂ ನಸಾತಯಿತಾ ತಾಸಾಂ ನಸ್ತಾ ವಾ | ಅದ್ಭ್ಯ ಓಷಧಯಃ ಓಷಧೀಭ್ಯೋಽಗ್ನಿರಿತಿ ನಪ್ತೌತ್ವಂ |

ಯಜ್ಞಃ ಪೂಜ್ಯಃ | ಯಜ್ಞನಿರ್ವಾಹಕತ್ವಾದ್ವಾ ಯಜ್ಞಃ | ಈದೃಶೋಗ್ನಿರ್ಯತಂ ಯಜ್ಞಂ ಯತೇ |
ಗಚ್ಛತೇ | ಅನುತಿಷ್ಠತೇ | ಯಜಮಾನಾಯ ತದಭಿಮತಾರ್ಥಂ | ಮಧ್ವಾ ಮಧುರೇಣಾಜ್ಯಸೋಮಾದಿ-
ದ್ರವ್ಯೇಣ ಸಮಜ್ಯತೇ | ಕಿಂ ಕುರ್ವನ್ನಯಂ | ಸಹಸ್ರಿಣೇರೇತತ್ಸಂಖ್ಯಾಕಾನೀಷೋನ್ಮಾನಿ ದಧದ್ಯಜ-
ಮಾನೇಭ್ಯೋ ಧಾರಯನ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ತನೂನಪಾತ್—ತನೂನಪಾತ್ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದವನೂ | ಯಜ್ಞಃ—ಪೂಜ್ಯನಾದವನೂ
ಆದ ಅಗ್ನಿಯು | ಸಹಸ್ರಿಣೇಃ—ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ | ಇಷಃ—ಅನ್ನವನ್ನು | ದಧತ್—ಧರಿಸಿಕೊಂಡು |
ಯತಂ—ಯಜ್ಞವನ್ನು | ಯತೇ—ಆಚರಿಸುವ ಯಜಮಾನನಿಗಾಗಿ | ಮಧ್ವಾ—ಮಧುರವಾದ ಅಜ್ಯಾದಿ ದ್ರವ್ಯ
ಗಳಿಂದ | ಸಮಜ್ಯತೇ—(ಹವಿಸ್ಸನ್ನು) ಸೇರಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ತನೂನಪಾತ್ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದವನೂ, ಪೂಜ್ಯನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ
ಅನ್ನವನ್ನು ಧರಿಸಿಕೊಂಡು ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಯಜಮಾನನಿಗಾಗಿ ಮಧುರವಾದ ಅಜ್ಯಾದಿ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ
ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸೇರಿಸುತ್ತಾನೆ.

English Translation

The adorable Tanunapat proceeds to the rite, and combines with the
oblation, bearing (for the sacrificer) infinite (abundance of) food.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಯತಂ—ಇಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಋತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಯಾಸ್ಕರು
ತಮ್ಮ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ—

ನ ಯಾತವ ಇಂದ್ರ ಜೂಜುವುನೋ ನ ವಂದನಾ ಶವಿಷ್ಯ ನೇದ್ಯಾಭಿಃ |

ಸ ಶರ್ಥದರ್ಯೋ ವಿಷುಣಸ್ಯ ಜಂತೋರ್ಮಾ ಶಿಶ್ನದೇವಾ ಅಸಿ ಗುರ್ಯತಂ ನಃ ||

(ಋ ಸಂ. ೭-೨೧-೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ನದಾಹರಿಸಿ ಋತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸತ್ಯಂ ವಾ ಯಜ್ಞಂ ವಾ (ನಿ. ೪-೧೯) ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.
ಋತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳಿರುವುವು. ಪ್ರಕೃತ ಋಕ್ನಿನಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞವೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಸಮಂಜಸವಾಗಿರುವುದು.

ತನೂನಪಾತ್—ಯಜ್ಞ ಶರೀರಸ್ಯ ನಪಾತಯಿತಾ ಎಂದರೆ (ತನು) ಯಜ್ಞ ಶರೀರವನ್ನು ನಾಶಮಾಡದಿರು
ವವನು ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞ ಸಂರಕ್ಷಕನು ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ, ಯದ್ವಾ | ಆಪೋಽತ್ರ ತನ್ವಲುಚ್ಯಂತ
ಇತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾದಪಾಂ ನಪಾತಯಿತಾ ತಾಸಾಂ ನಪ್ತಾ ವಾ | ಅದ್ಭ್ಯಃ ಓಷಧಯಃ ಓಷಧಿಭ್ಯೋಽಗ್ನಿರಿತಿ ನಪ್ತೃತ್ವಂ |
ಅಥವಾ ಅಪಃ ಎಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಶರೀರವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಎಂದರೆ ಅಪಃ ಉದಕಗಳ ನಪ್ತೃ

(ಮೊಮ್ಮಗ) ಎಂದರ್ಥವು. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ, ಉದಕಗಳಿಂದ (ವೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ಉದಕಗಳಿಂದ) ಓಷಧಿ ವನಸ್ಪತಿಗಳು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುವು. ಆ ಓಷಧಿ ವನಸ್ಪತಿಗಳಿಂದ (ಅರಣಿ ಎಂಬ ಮರದ ತುಂಡುಗಳಿಂದ) ಅಗ್ನಿಯು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವನು. ಆದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಅಪಾಂ-ಉದಕಗಳಿಗೆ ನಷ್ಟವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ತನೂನಸಾತ್ ಮತ್ತು ಅಪಾಂ ನಸಾತ್ ಎಂಬ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವಿರುವುದೆಂದು ನಾವು 144-146 ನೇ ಪೇಜುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವಿನಿರಿಸಿದ್ದೇವೆ

ತನೂನಸಾತ್—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ನಿರುಕ್ತದ ಅಧಾರದಮೇಲೆ ಎರಡುವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯನಾಗಿ ತನೂನಸಾತ್ ಅಜ್ಯಂ ಇತಿ ಕಾತ್ಥಕೈಪಕ್ಷೇ ತನ್ನೋ ಗಾವೋ ಭೋಗಾನಾಂ ತಾಸು ಜಾಯಮಾನತ್ವಾತ್ | ತಾಭ್ಯಃ ಉತ್ಪನ್ನಂ ಪ್ರೇರಂ ಪ್ರೇರಾತ್ಪರ್ಸಿಃ ಇತಿ ಅಜ್ಯಸ್ಯ ನಷ್ಟೃತ್ವಂ | ತದ್ವಾನ್ ಯಜ್ಞಃ | ತನೂನಸಾತ್ ಎಂದರೆ ಅಜ್ಯವೆಂಬ ಕಾತ್ಥಕೈರ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪರಿಗ್ರಹಿಸಿದರೆ, ಆಗ ತನು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗೋವೆಂದೂ, ಅದರಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಪ್ರೇರದಿಂದ ಆಜ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವುದರಿಂದ ತನೂನಸಾತ್ ಎಂದರೆ ಅಜ್ಯ. ಅಥವಾ ಅಜ್ಯಯುತವಾದ ಯಜ್ಞವೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನಸಾದಿತ್ಯನಂತರಾಯಾಃ ಪ್ರಜಾಯಾ ನಾಮುಧೇಯಂ ನಿರ್ಣಿತತಮಾ ಭವತಿ (ನಿ. ೮-೫) ಎಂಬ ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಸಾತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪೌತ್ರನೆಂಬರ್ಥವಾಗುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಗೋಜನ್ಯವಾವ ಪ್ರೇರದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಅಜ್ಯವೆಂದರ್ಥ. ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, ಅಗ್ನಿಪಕ್ಷೇ ಆಪಸ್ತನ್ನ ಉಚ್ಯಂತೇ | ತಾಭ್ಯಃ ಓಷಧಿವನಸ್ಪತಯಃ, ತೇಭ್ಯೋಽಗ್ನಿರಿತಿ ನಷ್ಟೃತ್ವಂ | ಅರಣೇಭ್ಯಾಂ ಇತಿ ಭಾವಃ | ತನು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನೀರು ಎಂದು ಅರ್ಥ ಅದರಿಂದ ಓಷಧಿ ವನಸ್ಪತಿಗಳು (ಅರಣಿಗಳು) ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಅವುಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಜನನವಾಗುವುದರಿಂದ ತನೂನಸಾತ್ ಎಂದು ಹೆಸರು ಎಂಬುದಾಗಿ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ,

ಅಯಂ ತನೂನಸಾದಗ್ನಿರಸೌ ಹಿ ತನನಾತ್ತನುಃ |

ತತಸ್ತು ಮಧ್ಯಮೋ ಜಜ್ಞೇ ಸ್ಥಾನೇಽಯಂ ಮಧ್ಯಮಾತ್ತತಃ ||

ಅನಂತರಾಂ ಪ್ರಜಾಮಾಹುರ್ನಸಾದಿತಿ ಕೃಪಣ್ಯವಃ |

ನಸಾದಮುಷ್ಯ ಚೈವಾಯಂ ಅಗ್ನಿಸ್ತೇನ ತನೂನಸಾತ್ |

(ಬೃ. ದೇ. ೨-೭೬ ರಿಂದ ೭೭)

ತನೂನಸಾದಯಂ ತ್ವೇವ ನಾಮ್ನಾ ಯಚ್ಛತ್ವಸೌ ತನುಂ |

ನಸಾದಿತಿ ಪ್ರಜಾ ಮಾಹುರಮುತೋಽಸ್ಯ ಚ ಸಂಭವಂ |

(ಬೃ. ದೇ. ೩-೧)

ಈ ಪಾರ್ಥಿವಾಗ್ನಿಯು ದಿವ್ಯಲೋಕದ ಅಗ್ನಿಗೆ ನಸಾತ್ ಪೌತ್ರನು ; ಹೇಗೆಂದರೆ, ದಿವ್ಯಾಗ್ನಿಯು ಪ್ರಸರಣಶಕ್ತಿಯುತ (ತನನಾತ್) ನಾದುದರಿಂದ ತನುವೆಂಬ ಪರ್ಯಾಯನಾಮದಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಆತನಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಥವಾದ ವಿದ್ಯುದ್ದ್ರೂಪವಾದ ಅಗ್ನಿಯೂ, ಅವನಿಂದ ಈ ಪಾರ್ಥಿವಾಗ್ನಿಯೂ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದರಿಂದ ಪಾರ್ಥಿವಾಗ್ನಿಗೆ

ತೆನೂನಪಾತ್ ಎಂದು ಹೆಸರು. ತನ್ನ ದೇಹದಿಂದ ತಾನೇ ಪ್ರಸರಿಸಿ ಈ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾದುದರಿಂದಲೂ ಸಹ ತೆನೂನಪಾತ್ ಎಂಬ ಹೆಸರೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಸಹಸ್ರಿಣೀಃ ಇಷಃ—ಅನೇಕವಿಧವಾದ ಅನ್ನಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಆಹಾರಗಳನ್ನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಸಂಗಾ

ತೆನೂನಪಾತ್—ತನುಂ ನಪಾತಯತಿ ಇತಿ ತೆನೂನಪಾತ್. ವೃಷಾದಿ ಪಾಠದಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ.

ಯತೇ—ಇಣ್ ಗತೌ. ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶತ್ರಾದೇಶ. ಇಣೋಯಣ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಯಣಾದೇಶ. ಶತುರನುಮೋನದ್ಯಜಾದೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚತುರ್ಥೀ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಧ್ವಾ—ಜಸಾದಿಷು ಛಂದಸಿ ನಾ ವಚನಮ್ ಎಂಬವಚನದಿಂದ ನಾಭಾವಾದಿಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಣಾದೇಶ.

ಅಜ್ಯತೇ ಅಂಜೂ ವ್ಯಕ್ತಿವೃಕ್ಷಾಂಕಿಗತಿಷು. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲಟ್ ಸಾರ್ವಧಾತು-ಕೇಯಿಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕ್ ಬಂದಾಗ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನಿಧಿತಾಂಹಲಉಪಧಾ-ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಧತ್—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣಸೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು ಲಟಿಗೆ ಶತ್ರಾದೇಶ. ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಹಸ್ರಿಣೀಃ—ಸಹಸ್ರಂ ಆಸಾಂ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಸಹಸ್ರಿಣ್ಯಃ. ಅತೇನಿಶನೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ನಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಋನ್ನೇಭ್ಯೋಽಜೀಪ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಪ್. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಜುಹ್ವಾನೋ ನ ಈಡ್ಯೋ ದೇವಾ ಆ ವಕ್ತಿ ಯಜ್ಞಿಯಾನ್ |

ಅಗ್ನೇ ಸಹಸ್ರಸಾ ಅಸಿ || ೩ ||

|| ಸದಪಾಠಃ ||

ಅಜುಹ್ವಾನಃ | ನಃ | ಈಡ್ಯಃ | ದೇವಾನ್ | ಆ | ವಕ್ತಿ | ಯಜ್ಞಿಯಾನ್ |

ಅಗ್ನೇ | ಸಹಸ್ರಸಾಃ | ಅಸಿ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನಿ ಅಜುಹ್ವಾನೋಽಸ್ಮಾಭಿರಾಹೂಯಮಾನಃ ಸನ್ನೀಡ್ಯೋಽಸ್ಮಾಭಿಃ ಸ್ತುತ್ಯ ಇಹಾಮು-
ಕಸ್ತ್ವಂ ನೋಽಸ್ಮದರ್ಥಂ ಯಜ್ಞಿಯಾನ್ ಯಜ್ಞಭಾಜೋ ದೇವಾನಾ ವಕ್ತೃ | ಅವಹ | ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಂ
ಸಹಸ್ರಸಾ ಅಸಿ | ಅಪರಿಮಿತಧನಸ್ಯ ದಾತಾಸಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಅಜುಹ್ವಾನಃ—ನಮ್ಮಿಂದ ಆಹೂತನಾಗಿಯೂ | ಈಡ್ಯಃ—ಸ್ತುತೃನಾಗಿಯೂ
ಇರುವ ನೀನು | ನಃ—ನಮಗಾಗಿ | ಯಜ್ಞಿಯಾನ್—ಯಜ್ಞಾರ್ಹರಾದ | ದೇವಾನ್—ದೇವತೆಗಳನ್ನು |
ಆ ವಕ್ತೃ—ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಾ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಸಹಸ್ರಸಾ ಅಸಿ—ಅಪರಿಮಿತವಾದ ಧನಕ್ಕೆ ದಾತೃವಾಗಿದ್ದೀಯೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಮ್ಮಿಂದ ಆಹೂತನಾಗಿಯೂ ಸ್ತುತೃನಾಗಿಯೂ ಇರುವ ನೀನು ನಮಗಾಗಿ ಯಜ್ಞಾರ್ಹ
ರಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಾ. ನೀನು ಅಪರಿಮಿತವಾದ ಧನಕ್ಕೆ ದಾತೃವಾಗಿದ್ದೀಯೆ.

English Translation

Agni, who are to be glorified, bring hither, being invoked by us, the
adorable gods, for you are for the donor of thousands.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ದೇವಾನ್ ಆ ವಕ್ತೃ ಯಜ್ಞಿಯಾನ್—ಯಜ್ಞಾರ್ಹರಾದ ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ಬರಬೇಕೆಂದು ನಾವು
ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ದೇವತೆಗಳನ್ನು (ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಭೂಮಿಗೆ) ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಾ ಎಂದರ್ಥವು. ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆ
ಗಳನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡುಬರಬೇಕೆಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು—

ಅಗ್ನಿಃ ಪೂರ್ವೇಭಿರ್ಮುಷಿಭಿರೀಡ್ಯೋ ನೂತನ್ಯೆರುತ | ಸ ದೇವಾ ಏಹ ವಕ್ತೃತಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧-೨)

ಅಗ್ನೇ ದೇವಾ ಇಹಾ ವಹ ಜಜ್ಞಾನೋ ವೃಕ್ತಬರ್ಹಿಷೇ | ಅಸಿ ಹೋತಾ ನ ಈಡ್ಯಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು.

ಈಡ್ಯಃ—ಸರ್ವೈಃ ಸ್ತುತ್ಯಃ ಇಹ ನಾಮುಕಃ ತ್ವಂ | ಸಕಲರಿಂದಲೂ ಸ್ತುತೃನಾಥವನೂ, ಇಡ್ಯಃ ಎಂಬ
ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಈಳ ಈಟ್ಟೀಃ ಸ್ತುತಿಕರ್ಮಣಃ ; ಇಂಥತೇ
ರ್ವಾ | ಸ್ತುತೃರ್ಥಕವಾದ ಈಡ್ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ, ಜ್ವಲನಾರ್ಥಕವಾದ ಇಂಥ್ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ ನಿಷ್ಪನ್ನ
ವಾಗಬಹುದು (ನಿ ೮-೮) ಎಂದು ಈ ಪದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೦-೩ನೇ
ಋಕ್ಯನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಈ ಪದದ ಸರಿಯಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿನಿರೂಪಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಥಮತಃ, ಸಮಿಧ್ ಎಂಬ ಪದದಂತೆ ಈ ಪದಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ದೇವತಾರೂಪವಾದ ನಿರ್ದೇಶ
ವಿಲ್ಲದೆ ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಮಾತ್ರ ಉಪಯೋಗವಿದ್ದಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಯಾಗನಿರ್ವಹಣಕಾಲದಲ್ಲಿ
ಅಗ್ನಿಯ ಸಹಾಯವೂ ನೆರವೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಆಗಬೇಕಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಅವನು ಸ್ವಭಾವವಾಗಿಯೇ ಸ್ತುತೃನಾದನು.
ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು (೧) ಸಮಿಧ್ ನಾಗಬೇಕು. ಅನಂತರ (೨) ತನೂನಸಾತ್ ಅಥವಾ ನರಾಶಂಸ ಎಂಬ
ನಾಮಧೇಯದಿಂದ ಯಾಗದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಮಧುಪೂರಿತಗಳಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಅನಂತರ ದೇವತೆಗಳನ್ನು
ಅವನು ಯಾಗಕ್ಕೆ ಕರೆತರಬೇಕು. ಈ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಅವನು ಈಡ್ಯ(ಸ್ತುತೃ)ನಾಗಲೇಬೇಕು. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಸನ್ನಿ
ವೇಶದಲ್ಲಿ ಅವನು ಯಜಮಾನರಿಂದ (೩) ಈಡ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. (ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ).

ಆಪ್ರೀಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಈಡ್ ಧಾತುನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಈ ಪದವು ಎಂಟುಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತುತೃನಾದವನು ಅಥವಾ
ಸ್ತುತೃನಾದವನು ಎಂದು ವಿಶೇಷಣವಾಗಿಯೂ, ಮತ್ತು ಒಂದುಕಡೆ ಅಗ್ನಿಯ ದಾತೃವನ್ನು ತೋರಿಸತಕ್ಕ ವಿಶೇಷಣ
ವಾಗಿಯೂ ಒಟ್ಟು ಒಂಭತ್ತು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಪರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಮತ್ತು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಕೃತವಾದ,

ಪ್ರ ದೀಧಿತಿರ್ವಿಶ್ವವಾರಾ ಜಿಗಾತಿ ಹೋತಾರಮಿಳಃ ಪ್ರಥಮಂ ಯಜಥ್ಯೈ |

ಅಚ್ಛಾ ನಮೋಭಿವ್ಯವೃಷಭಂ ವಂದಥ್ಯೈ ಸ ದೇವಾನ್ಯಕ್ಷದಿಷಿತೋ ಯಜೀಯಾನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೪-೩)

ಎಂಬ ಆಪ್ರೀಸೂಕ್ತದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನವೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೂ ಸಹ ಆ ಋಕ್ಕಿನ
ಮುಖ್ಯದೇವತೆಯಾದ ಅಗ್ನಿಯೊಂದಿಗೆ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಈ ಅರ್ಥವು ಆಪ್ರೀಸೂಕ್ತದ ಸಂಪ್ರದಾಯ
ದಿಂದ ಭಿನ್ನವಾಗಿದೆ ಆದರೆ ಪ್ರೈಷಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅಗ್ನಿಪರಾಯವಾಗಿಯೇ ಇದೆ.

ಹೋತಾಯಕ್ಷದಗ್ನಿಮಿಡ ಈಡಿತೋ ದೇವೋ ದೇವಾಗ್ಂ ಅವಕ್ಷದ್ವದ್ವಿತೋ ಹವ್ಯನಾಡಮೂರಃ |

ಉಪೇಮಂ ಯಜ್ಞಮುಪೇನಾಂ ದೇವೋ ದೇವಹೂತಿನುವತು ನೇತ್ವಾಜ್ಯಸ್ಯ ಹೋತರೈಜ |

(ತೈ. ಬ್ರಾ. ೩-೬-೨-೧)

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು—ಇದೇತ್ಯೇತನ್ನಾನುಕಮಗ್ನಿಂ ತೃತೀಯಪ್ರಯಾಜದೇವಂ ಎಂದು ಅಗ್ನಿ
ಪರಾಯನಾನುವಂದೂ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ—

ಇಳೋ ಯಜತ್ಯನ್ನಂ ವಾ ಇಳೋನ್ನಮೇವ ತತ್ಪ್ರೀಣಾತ್ಯನ್ನಂ ಯಜಮಾನೇ ದಧಾತಿ |

(ಐ ಬ್ರಾ. ೨-೪)

ಇಳಃ ಎಂದರೆ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸತಕ್ಕ ಹವೀರೂಪದ ಅನ್ನವೆಂದೂ ಈ ಅನ್ನದ ಅರ್ಪಣೆಯ ಫಲವಾಗಿ
ಯಜಮಾನನಿಗೂ ಅನ್ನಲಾಭವಾಗುವುದೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ.

ಮೇಲೆ ವಿವರಿಸಿರುವಂತೆ, ಯಾಸ್ಕರು ಈ ಪದಕ್ಕೂ ಇಂಧ್ ಧಾತುವಿಗೂ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತೋರಿಸಿರುವುದು
ಸರಿಯಾಗಿ ಅರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿ ಕಾತ್ಯಕೈರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಯಾಸ್ಕರು ಹೇಳಿಲ್ಲ ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ

ಇಳಿಸ್ತೃಷಿಕೃತಂ ರೂಪಂ ಈಡೇಶ್ಚ ಸ್ತುತಿಕರ್ಮಣಃ |

ಇಳಾವಾಂಸ್ತೇನ ವೋಕ್ತೋಗ್ನಿರಿಡಿನಾ ವೃದ್ಧಿಕರ್ಮಣಾ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೩-೪)

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಈ ಶಬ್ದವು ಅರ್ಥವೆಂದೂ, ಅಗ್ನಿಪರ್ವಾಯನಾಮವೆಂದೂ ತೋರಿಸಿದೆ, ಮತ್ತು ಇಳಾವಾನ್ ಎಂಬ ಪದವು ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ.

ಗೋಮಾ ಅಗ್ನೇವಿಮಾ ಅಶ್ವೀ ಯಜ್ಞೋ ನೃವಶ್ವಾ ಸದಮಿದಪ್ರಮೃಷ್ಯಃ |

ಇಳಾವಾ ಏಷೋ ಅಸುರ ಪ್ರಜಾವಾನ್ದೀರ್ಘೋ ರಯಿಃ ಪೃಥುಬುಧ್ನಃ ಸಭಾವಾನ್ |

(ಮ. ಸಂ. ೪-೨-೫)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಇಳಾವಾನ್ ಎಂಬ ಪದವು ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಆ ಅಂಶವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದೆ.

ವಿವರಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಸಂಪ್ರದಾಯಭೇದಗಳು ಕಂಡರೂ ಸಹ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೇ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಅಗ್ನಿದೇವತಾಪರ್ವಾಯನಾಮವೆಂದು ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಬಹುದು.—

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಜುಹ್ವಾನಃ—ಹು ದಾನ್ವಾದನಯೋಃ ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶಾನ್ವಚಾದೇಶ. ಶ್ಲೂ ವಿಕರಣ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ಅಶ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಪ್ರಾದಿ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಕೃದುತ್ವರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಈಡ್ಯಃ—ಈಡ ಸ್ತುತೌ. ಧಾತು ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯತೋನಾವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ವಕ್ತ್ರಿ—ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹು-ಲಂಛಂದಂಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಹೋಡಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಹಕಾರಕ್ಕೆ ಧಕಾರಾದೇಶ. ಷಡೋಃ ಕಃ ಸಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆ ಧಕಾರಕ್ಕೆ ಸಕಾರ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಕಕಾರಾದೇಶ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ವ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಜ್ಞಿಯಾನ್—ಯಜ್ಞ ಮಹಂತಿ ಇತಿ ಯಜ್ಞಯಾಃ ಯಜ್ಞರ್ತ್ವಿಗ್ಭ್ಯಾಂ ಘ ಖ ಇೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಘ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆಯನೇಯೀನೀ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಯಾದೇಶ. ಯಸ್ಯೇತಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಹಸ್ರಸಾಃ—ಸಹಸ್ರಂ ಸನೋತಿ ಇತಿ ಸಹಸ್ರಸಾಃ ಷಣು ದಾನೇ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಜನಸನ ಖನಾಂ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಆತ್ವ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ವರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠ

ಪ್ರಾಚೀನಂ ಬರ್ಹಿರೋಜಸಾ ಸಹಸ್ರವೀರಮಸ್ತೃಣನ್ ।

ಯತ್ರಾದಿತ್ಯಾ ವಿರಾಜಥ ॥ ೪ ॥

ಪದಪಾಠ

ಪ್ರಾಚೀನಂ | ಬರ್ಹಿಃ | ಓಜಸಾ | ಸಹಸ್ರವೀರಂ | ಅಸ್ತೃಣನ್ |

ಯತ್ರ | ಅದಿತ್ಯಾಃ | ವಿರಾಜಥ ॥ ೪ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಪ್ರಾಚೀನಂ ಪ್ರಾಗಗ್ರಂ ಸಹಸ್ರವೀರಂ ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾಕಾ ವೀರಾಃ ಶತ್ರುಣಾಂ ವಿಶೇಷೇಣೇರಯಿ-
ತಾರೋ ದೇನಾ ಯಸ್ಯ ತತ್ತಾದೃಕ್ | ಯದ್ವಾ | ಅಪರಿಮಿತವೀರಾಃ ಪುತ್ರಾದಯೋ ಯೇನ ತಾದೃಕ್ |
ಬರ್ಹಿರೋಜಸಾ ಮಂತ್ರಲಕ್ಷಣಬಲೇನೋಪೇತಾ ಋತ್ವಿಜೋಽಸ್ತೃಣನ್ | ಆಚ್ಛಾದಯನ್ | ಯತ್ರ
ಯಸ್ಮಿನ್ಬರ್ಹಿಷ್ಯಾದಿತ್ಯಾ ಅದಿತೇಃ ಪುತ್ರಾಃ ಯೂಯಂ ವಿರಾಜಥ ವಿವಿಧಂ ರಾಜಧ್ವೇ ತದ್ಬರ್ಹಿರಸ್ತೃಣನ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಪ್ರಾಚೀನಂ—ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿಗೆ ತಿರುಗಿಸಿರುವ ಅಗ್ರಭಾಗವುಳ್ಳದ್ದು | ಸಹಸ್ರವೀರಂ—ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ
ವೀರರನ್ನು ಹೊಂದಿರತಕ್ಕದ್ದು (ಮತ್ತು) | ಯತ್ರ—ಯಾವುದರ ಮೇಲೆ | ಅದಿತ್ಯಾಃ—ಅದಿತಿಪುತ್ರರಾದ (ದೇವತೆ
ಗಳಾದ) ನೀವು | ವಿರಾಜಥ—ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತೀರೋ ಅಂತಹುದೂ ಆದ | ಬರ್ಹಿಃ—ದರ್ಭಾಸನವನ್ನು (ಋತ್ವಿಕ್ಕು
ಳು) | ಓಜಸಾ—ಮಂತ್ರರೂಪವಾದ ಬಲದಿಂದ | ಅಸ್ತೃಣನ್—ಹರಡಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಆದಿತ್ಯರೇ, ಯಾವ ಆಸನದ ಮೇಲೆ ನೀವು ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತೀರೋ ಅಂತಹುದೂ,
ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿಗೆ ತಿರುಗಿಸಿರುವ ಅಗ್ರಭಾಗವುಳ್ಳದ್ದು, ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ ವೀರರನ್ನು ಹೊಂದಿರತಕ್ಕದ್ದು ಆದ
ದರ್ಭಾಸನವನ್ನು ಮಂತ್ರರೂಪವಾದ ಬಲದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳು ಹರಡಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ.

English Translation

By the power (of their prayers) they have strewn the sacred grass, the
seat of numerous heroes, pointing to the east, on which Adityas, you are
manifest

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸಹಸ್ರವೀರಂ—ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಸಹಸ್ರ
ವೀರಂ ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾಕಾ ವೀರಾಃ ಶತ್ರುಣಾಂ ವಿಶೇಷೇಣೇರಯಿತಾರೋ ದೇನಾ ಯಸ್ಯ ತಾದೃಕ್ |

ಯೆದ್ದಾ | ಅಪರಿಮಿತವೀರಾಃ ಪುತ್ರಾದಯೋ ಯೇನ ತಾದ್ಯಕ್ | ಎಂದರೆ, ಸಹಸ್ರ (ಅನೇಕ) ವೀರರುಳ್ಳ ಅಥವಾ ಸಹಸ್ರ ಶತ್ರುವೀರರನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡುವ ದೇವತೆಗಳುಳ್ಳ, ಅಥವಾ ಬಹು ಸಂಖ್ಯಾಕರಾದ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿ ವೀರರುಳ್ಳ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು.

ಬರ್ಹಿಃ—ಇದ್ವ, ಈಳಿ: ಎಂಬ ಭಾವನೆಗಿಂತ ಈ ಸಾಧನವು ಹೆಚ್ಚು ಮೂರ್ತರೂಪವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದೆ. ಬರ್ಹಿ ಯೆಂದರೆ ದರ್ಭಾಸನವೆಂದೇ ಅರ್ಥ. ದೇವೀಃ ದ್ವಾರಾಃ ಎಂದು ದ್ವಾರಗಳಿಗೆ ಒಂದು ದೈವಿಕವಾದ ಅಂಶವನ್ನು ಆರೋಪಮಾಡುವಂತೆ ಬರ್ಹಿಗೆ ಮಾಡಿಲ್ಲ. ಕೇವಲ ದೇವತೆಗಳ ಆಸನವೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಮಾತ್ರ ಸೂಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದೂ ಅಲ್ಲದೇ, ದೇವತೆಗಳ ಆಗಮನಕ್ಕಾಗಿ ದ್ವಾರಗಳು ಇತರ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೇ ತಾವೇ ತೆರೆದುಕೊಂಡು ದಾರಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಅಜೇತನವಾದ ದ್ವಾರಗಳಿಗೆ ದೈವಿಕವಾದ ಶಕ್ತಿಯಿದ್ದ ಹೊರತು ತಮ್ಮಷ್ಟಕ್ಕೆ ತಾವೇ ತೆರೆದುಕೊಂಡು ವಿಶಾಲವಾದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ, ಬರ್ಹಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಈ ಶಕ್ತಿಯ ಆರೋಪವಿಲ್ಲ. ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳು ಇದನ್ನು ಹರಡಬೇಕು. ಕೇವಲ ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲೇ ಅಲ್ಲದೇ, ಆಪ್ತ ಸೂಕ್ತಗಳ ಇತರ ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಋತ್ವಿಗಾದಿಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದಲೇ ಬರ್ಹಿಯ ಅಸ್ತರಣವಾಗಬೇಕೆಂದು ವಿಶದವಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಪ್ರಾಚೀನಂ ಬರ್ಹಿರೋಜಸಾ ಸಹಸ್ರವೀರಮಸ್ತೃಣನ್ | ಯತ್ರಾದಿತ್ಯಾ ವಿರಾಜಥ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೮೮-೪)

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ ಋ. ಸಂ. ೯-೫-೪ ರಲ್ಲಿ ಬರ್ಹಿಃ ಪ್ರಾಚೀನೋಜಸಾ ಸವಮಾನಃ ಸ್ತೃಣನ್ ಹರಿಃ | ಎಂದೂ, ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳು ಬರ್ಹಿಯನ್ನು ಹರಡುತ್ತಾರೆ ಎಂಬ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಇತರ ಆಪ್ತ ಸೂಕ್ತಗಳ ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಬರ್ಹಿಯು ಪಾರ್ಥಿವವಾದುದೂ, ಅಜೇತನವಾದುದೂ ಆದರೂ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪವಿತ್ರವಾದ ಸ್ಥಾನರೂಪವಾದುದೂ ಆದ ಸ್ಥಾನವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಪ್ರೌಷ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ,

ಹೋತಾ ಯಕ್ಷದ್ಬರ್ಹಿಃ ಸುಷ್ಪರೀನೋಣಂಮ್ರದಾ ಅಸ್ತಿನೃಜ್ಞೇ ವಿಚಪ್ರಚ ಪ್ರಥತಾಗ್ಂ
ಸ್ವಾಸಸ್ಥಂ ದೇವೇಭ್ಯಃ | ಏನೋನದದ್ಯ ವಸವೋ ರುದ್ರಾ ಅದಿತ್ಯಾಃ ಸದಂತು ಪ್ರಿಯಮಿಂದ್ರ-
ಸ್ಯಾಸ್ತು ನೇತ್ವಾಜ್ಯಸ್ಯ ಹೋತರೈಜ ||

(ತೈ. ಬ್ರಾ. ೩-೬-೨೧)

ಬರ್ಹಿನಾಮಕಂ ಚತುರ್ಥಪ್ರಯಾಜದೇವಮಗ್ನಿಂ ಎಂದು ಅಗ್ನಿ ಸರ್ವಾಯವಾದುದೂ ದೇವತಾತ್ಮಕವಾದುದೂ ಆದ ಆಸನವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ,

ಬರ್ಹಿಯೌಜತಿ, ಪಶವೋ ವೈ ಬರ್ಹಿಃ ಪಶೂನೇವ ತತ್ಪ್ರೀಣಾತಿ ಪಶೂನೈಜಮಾನೇ ದಧಾತಿ |

(ಐ ಬ್ರಾ. ೨-೪)

ಎಂದು ಹುಲ್ಲುಮೇಯತಕ್ಕದ್ದೂ, ಹುಲ್ಲಿನಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ ಆದ ಪಶುವೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಈ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಕೊಂಚವೂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಬರ್ಹಿಃ ಪರಿಬರ್ಹಣಾತ್ | ವೇಗವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವುದರಿಂದ ದರ್ಭೆಗೆ ಬರ್ಹಿಯೆಂದು ಹೆಸರಿಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ ೮-೮) ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ,

ಬರ್ಹಿರೇನಾಯಮಗ್ನಿಸ್ತು ಸರ್ವಂ ಹಿ ಪರಿಬೃಂಹಿತಂ |

ಅನ್ನೇನ ಯದ್ಭೂತೋ ವಾ ಸನ್ನಿಧ್ವೇನ ಪರಿಬೃಂಹಿತಃ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೩-೫)

ಸಮಸ್ತವಾದ ಅನ್ನವೂ ತದ್ವ್ಯಾಪ್ಯವಾದುದರಿಂದಲೂ, ಅಹುತ್ಯನಂತರ ಇದ್ದದಿಂದ ಪೂರಿತವಾಗುವುದರಿಂದಲೂ ಅಗ್ನಿಯೇ ಬರ್ಹಿರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಬೃಹದ್ದೇವತಾಕಾರರು ನಿರುಕ್ತವಾಕ್ಯಗಳನ್ನನುಸರಿಸಿದ್ದರೂ ಸಹ ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕೊಂಚ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ತೋರಿಸಿ, ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಕೇವಲ ದೇವತೆಗಳ ಆಸನವಾದ ಬರ್ಹಿಯೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದನ್ನು ಇವರು ದೇವತಾತ್ಮಕವಾದುದೂ ಅಗ್ನಿ ಪರ್ವಾಯವಾದದೂ ಆದ ಆಸನವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಆದಿತ್ಯಾಃ—ಇದೇ ಭಾಗದ 120 ನೇ ಪುಟದಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯರು ಯಾರೂ ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿಮರ್ಶೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪಕಿಯಾ

ಸಹಸ್ರವೀರಮ್—ಸಹಸ್ರ ಸಂಖ್ಯಾಕಾಃ ವೀರಾಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಬಹು ವೀರೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವದ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ತೃಣನ್—ಸ್ತೃಣ್ ಆಚ್ಛಾದನೇ ಧಾತು. ಕ್ರ್ಯಾದಿ. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿಗೆ ಅಂತಾದೇಶ ಇಕಾರಲೋಪ, ಶ್ವಾವಿಕರಣ. ಶ್ವಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಋಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಣತ್ವ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಜಿಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಆದಿತ್ಯಾಃ—ಆದಿತೇಃ ಅಪತ್ಯಾನಿ ಪುನಾಂಸಃ ಆದಿತ್ಯಾಃ ದಿತೃದಿತ್ಯಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತದ್ಧಿತೇಷ್ಟಚಾಮಾದೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೭) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ ಯಸ್ಯೇತಿಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೧) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ವಿರಾಟ್ ಸಮ್ರಾಷ್ಟಿಭಿಃ ಪ್ರಭ್ವೀರ್ಬುಹ್ವೀಶ್ಚ ಭೂಯಸೀಶ್ಚ ಯಾಃ |

ದುರೋ ಘೃತಾನ್ಯಕ್ಷರನ್ || ೫ ||

ಪದಪಾಠಃ

ವಿರಾಟ್ | ಸಂರಾಟ್ | ವಿಸ್ರಾಟ್ | ಪ್ರಾಟ್ | ಬುಹ್ವೀಃ | ಚ | ಭೂಯಸೀಃ | ಚ | ಯಾಃ |

ದುರಃ | ಘೃತಾನಿ | ಅಕ್ಷರನ್ || ೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವಿರಾಟ್ || ವಿಶೇಷೇಣ ರಾಜಂತ ಇತಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನೈಕವಚಿನಂ || ಸಮ್ರಾಟ್ ಸಮ್ಯಗಿತಿ ಪೂಜ್ಯತರಂ ರಾಜಮಾನಾಃ || ಅತ್ರಾಪಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನೈಕವಚಿನಂ || ವಿಭೀರ್ವಿಭೀರ್ವ್ಯೇ ವಿವಿಧಂ ಭವಿತ್ಯೇ ಪ್ರಭೀಃ ಪ್ರಭೀಃ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಭವಿತ್ಯೇ ಬಹೀರ್ಬಹೀರ್ವ್ಯೇ ಭೂಯಸೀರ್ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಸಂಖ್ಯಾಭಿಶ್ಚ ಭೂಯಸ್ಯ ಶ್ಚ ಯಾ ದುರೋ ಯಜ್ಞಗೃಹದ್ವಾರಃ ಸಂತಿ ತಾ ಘೃತಾನ್ಯುದಕಾನಿ ಪ್ರಾಣ್ಯುಪಕಾರಾರ್ಥಮುಕ್ತರನ್ | ಫಲಂತಿ | ಯದ್ವಾ | ಬಹೀರ್ಭೂಯಸೀರೀತ್ಯೇತೇ ಸಂಖ್ಯಾವಚಿನೇ | ಶಿಷ್ಟಾನಿ ತಾಸಾಂ ನಾಮಧೇಯಾನಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವಿರಾಟ್—ವಿಶೇಷರೀತಿಯಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದೂ | ಸಮ್ರಾಟ್—ಪೂಜ್ಯತರವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದೂ | ವಿಭೀಃ—ಬಹು ವಿಧವಾಗಿ ಶೋಭಿಸುವುದೂ | ಪ್ರಭೀಃ—ಮಹತ್ತ್ವದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದೂ | ಬಹೀಃ—ಬಹು ಸಂಖ್ಯಾತವಾಗಿರುವುದೂ | ಭೂಯಸೀಶ್ಚ—ಬಾಹುಳ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದೂ ಆದ | ಯಾಃ ದುರಃ—ಯಜ್ಞಗೃಹದ ಯಾವ ದ್ವಾರಗಳಿರುವುವೋ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ | ಘೃತಾನಿ—ಉದಕಗಳು | ಅಕ್ತರನ್—ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ವಿಶೇಷರೀತಿಯಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದೂ, ಪೂಜ್ಯತರವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದೂ, ಬಹು ವಿಧವಾಗಿ ಶೋಭಿಸುವುದೂ, ಮಹತ್ತ್ವದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದೂ, ಬಹು ಸಂಖ್ಯಾತವಾಗಿರುವುದೂ, ಬಾಹುಳ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದೂ ಆದ ಯಜ್ಞಗೃಹದ ಯಾವ ದ್ವಾರಗಳಿವೆಯೋ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಉದಕಗಳು ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ.

English Translation

They have sprinkled water on the doors (of the hall of sacrifice), which are variously and perfectly radiant, manifold, excellent, many, and numerous—

ವಿಶೇಷವಿವರಗಳು

ಈ ಋಕ್ಮನಲ್ಲಿ ದೇವೀರ್ವಾರಃ ಎಂಬ ಯಜ್ಞಗೃಹದ ದ್ವಾರದೇವತೆಗಳನ್ನು (ದುರಃ) ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಋಕ್ಮನಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ವಿಶೇಷವೇನೆಂದರೆ ಯಜ್ಞಗೃಹದ ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ನಾಲ್ಕು ದ್ವಾರಗಳ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಿದೆ. ಇತರ ಆಪ್ತ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಹೆಸರುಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ವಿರಾಟ್ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅವಯವಾರ್ಥವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ ದುರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣಪದಗಳನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುವುದೂ ಸಮಂಜಸವಾಗಿದೆ. ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಈ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಪ್ರಯತ್ನಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದಾರೆ.

ದುರಃ—ದ್ವಾರಃ ಯಜ್ಞಗೃಹದ ದ್ವಾರದೇವತೆಗಳು. ಇವರು ಯಾರು ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾಸ್ಕರು—
ದ್ವಾರಃ | ದ್ವಾರೋ ಜವತೇರ್ವಾ ದ್ರವತೇರ್ವಾ ನಾರಯತೇರ್ವಾ | ಗೃಹದ್ವಾರ ಇತಿ ಕಾತ್ಯಕೈಃ |
ಅಗ್ನಿ ರಿತಿ ಶಾಕಪೂಣಿಃ ||

(ನಿ. ೮-೧೦)

ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿದಾರೆ. ದ್ವಾರವೆಂದರೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದಕ್ಕೆ, ಒಳಗೆ ಹೋಗುವುದಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಒಳಗೆ ಹೋಗುವುದನ್ನು ತಡೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ದ್ವಾರವೆಂದು ಹೆಸರು. ದ್ವಾರವೆಂದರೆ ಗೃಹದ್ವಾರ (ಬಾಗಿಲು) ಎಂದು ಕಾತ್ಯಕೈರ ಮತವು ; ಅಗ್ನಿಯೆಂದು ಶಾಕಪೂಣಿಯ ಮತವು ಎಂದೂ ಹೇಳಿರುವರು. ಹೋಮವನ್ನು ಮಾಡುವ ಹೋಮಗೃಹವು ಅಗ್ನಿಯ ಸ್ವರೂಪವೆಂದೂ ಆದುದರಿಂದ ಅದರ ದ್ವಾರಗಳೂ ಅಗ್ನಿಯ ವಿಶೇಷರೂಪಗಳೆಂದೂ (ಅಗ್ನಿ ವಿಶೇಷ ಮೂರ್ತಿಯು) ಹೇಳುವರು. The doors of the chamber in which the oblation is offered said to be personification of Agni.

ಯಜ್ಞಗೃಹದ ದ್ವಾರಾಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳೆಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ದ್ವಾರಗಳು ಯಜ್ಞಗೃಹದ ದ್ವಾರಗಳೇ ಅಥವಾ ಇದು ಕೇವಲ ಆಲಂಕಾರಿಕವಾದ ಪ್ರಯೋಗವೇ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಭಿಪ್ರಾಯಭೇದವಿದೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಇಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗೃಹದ್ವಾರಗಳೆಂದರ್ಥವಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಆಗ ಆಪ್ರೀ ಸೂಕ್ತಗಳ ದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಸಹ ಈಗ ಹೇಳಿರುವ ಅಂಶಗಳಿಗೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾದ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಭಾವಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಕಾರ್ಮಿಕವಾದ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿದರೆ, ಬರ್ಹಿ ಮತ್ತು ಸ್ವಾಹಾಕೃತಿ ಈ ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ದೇವತ್ವಾರೋಪಣೆಯಿಲ್ಲದೆ ಕೇವಲ ಪಾರ್ಥಿವವಾದುದೂ ಆದರೂ ಯಾಗಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಅಲೌಕಿಕವಾದ ಶುದ್ಧಿಯುಳ್ಳದ್ದೂ ಆದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ತಿಸ್ರೋ ದೇವೀಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವತಿಯು ಶುದ್ಧವಾದ ದೈವಿಕಾಂಶವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಆ ನದಿಯ ಜತೆಯಲ್ಲಿ ಉಳಿದಿರಡು ನದಿಗಳನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ದೇವತೆಗಳೆಂದು ಕರೆದಿದೆ. ಇದರಂತೆಯೇ ದೈವ್ಯಾ ಹೋತಾರೌ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ದೇವಾತ್ಮನಾದ ಅಗ್ನಿಯೊಡನಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥನವಾದ ಹೋತೃವನ್ನೂ ದೇವತೆಯೆಂದೇ ಉದ್ದೇಶಿಸಿದೆ. ಆದರೆ ದೇವೀಃ ದ್ವಾರಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇದಕ್ಕೆ ಅನುಕಾಶವಿಲ್ಲವಾಗಿದೆ. ಈ ದ್ವಾರಗಳು ಯಜ್ಞಗೃಹದ ಬಾಗಿಲುಗಳೇ ಆಗಿದ್ದರೆ, ಬರ್ಹಿ, ಸ್ವಾಹಾಕೃತಿ ಇವುಗಳಿಲ್ಲದ ವಿಶೇಷವಾದ ಸ್ಥಾನವು ಇವಕ್ಕೇತಕ್ಕೆ ಎಂಬ ಒಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಏಳುತ್ತದೆ. ಯಜ್ಞಾಂಗಗಳಾದ ಕೆಲವು ಉಪಕರಣಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ದೇವದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ, ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಮುಖ್ಯವಾದ ವೇದಿಯ ಹೆಸರೇ ಇಲ್ಲವಾಗಿದೆ.

ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ ಇಲ್ಲಿ ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ಇನ್ನೊಂದು ಅಂಶವೇನೆಂದರೆ, ದ್ವಾರಗಳು ಎಂದು ಬಹು ವಚನದಲ್ಲಿವೆ.

ಸಪ್ತ ಹೋತ್ರಾಣಿ ಮನಸಾ ವೃಣಾನಾ ಇನ್ದ್ರಂತೋ ವಿಶ್ವಂ ಪ್ರತಿ ಯನ್ಮತೇನ |

ನೃಪೇಶಸೋ ವಿದಥೇಷು ಪ್ರ ಜಾತಾ ಅಭೀಷಮಂ ಯಜ್ಞಂ ವಿ ಚರಂತ ಪೂರ್ವೀಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೪-೫)

ಎಂಬ ಆಪ್ರೀಸೂಕ್ತದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವೀಃ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವೂ ಸಹ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿಯೇ ಇದೆ. ಮತ್ತು ಈ ದ್ವಾರದೇವತೆಗಳ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿದರೆ,

೧) ವಿ ಶ್ರಯಂತಾಮೃತಾವೃಧೋ ದ್ವಾರೋ ದೇವೀರಸಶ್ಚತಃ ಯಜ್ಞಕಾರ್ಯದ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಿರಿ ಎಂದು ೧-೧೩-೬ ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ

೨) ದುರೋ ಘೃತಾನ್ಯಕ್ಷರನ್ | ಉದಕಗಳನ್ನು ಸುರಿಸಿದರು ಎಂದು ಪ್ರಕೃತವಾದಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ

೩) ಪ್ರ ಪ್ರ ಯಜ್ಞಂ ಪ್ರಣೀತೇ ನ | ಯಜ್ಞವನ್ನು ಫಲದಿಂದ ತುಂಬಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ೫-೫-೫ ರಲ್ಲೂ

೪) ಇನ್ದ್ರಂತೋ ವಿಶ್ವಂ ಪ್ರತಿ ಯನ್ನೈತೇನ | ಸಕಲವಿಶ್ವವನ್ನೂ ಉದಕದಿಂದ ಜೈತನ್ಯಯುಕ್ತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆಂದು ೩-೪-೫ ರಲ್ಲೂ ಹೀಗೆ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕವಿಧವಾಗಿ ಅವರ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದೆ. ಈ ಕರ್ತವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕ್ರಿಯೆಗಳು ಕೇವಲ ಅಲಂಕಾರಿಕವಾಗಿಯೂ ಔಪಚಾರಿಕವಾಗಿಯೂ ಅವುಗಳಿಗೆ ಆರೋಪಿತವಾದವೆಂದೂ ಅದರಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಾಂಶವಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಕೆಲವರ ಮತವಾಗಿದೆ.

ಸಮಿದ್ಧೋ ಅಸ್ಯ ಮನುಷೋ ದುರೋಣೇ ದೇವೋ ದೇವಾನ್ ಯಜಸಿ ಜಾತವೇದಃ |

ಆ ಚಿ ವಹ ಮಿತ್ರಮಹಶ್ವಿ ಕಿತ್ಯಾನ್ತ್ವಂ ದೂತಃ ಕವಿರಸಿ ಪ್ರಚೀತಾಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೦-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮನುಷೋ ದುರೋಣೇ | ಮಾನವನ ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ಕೇವಲ ಲೌಕಿಕವಾದ ಈ ಗೃಹದ್ವಾರಗಳಿಗೆ ಈ ಔಪಚಾರಿಕವಾದ ಭಾಷೆಯು ಅತ್ಯುತ್ಪ್ರೇಕ್ಷೆಯಾಗಿಯೂ ಕಾಣಬಹುದು. ನೈವೇಶಸಃ ಋತಾವೃಧಃ, ಪಾವಕಾ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷಣಗಳೂ ಸಹ ಉಚಿತವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಕೆಲವು ವಿಮರ್ಶಕರ ಮತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳ ಸಮರ್ಥನೆಗಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಖಂಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಲಿ ವೈದಿಕಸಂಪ್ರದಾಯ ಪಾಲನೆಗೆ ಮೂಲರಾದ ವೈದಿಕಪಂಡಿತರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದು ಒಳ್ಳೆಯದು.

ಸ್ವಾಧ್ಯೋಽ ವಿ ದುರೋ ದೇವಯಂತೋಽಶ್ವಶ್ರಯೋ ರಥಯುದೇವತಾತಾ |

ಪೂರ್ವೀ ಶಿಶುಂ ನ ಮಾತರಾ ರಿಹಾಣೇ ಸಮಗ್ರುವೋ ನ ಸಮನೇಷ್ಟಂಜನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೨-೫)

ಎಂಬ ಆಪ್ರೀಸೂಕ್ತದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಗೃಹದ್ವಾರಾಣಿ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯಜ್ಞಗೃಹದ್ವಾರಗಳಿಂದರ್ಥವೆಂದು ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದರಂತೆಯೇ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಪಂಡಿತರು ವ್ಯಶಿಶ್ರಯುಃ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾಪದಕ್ಕೆ ಯಜಮಾನಾಃ ಎಂಬುದು ಕರ್ತೃವೆಂದೂ ಅವರು ಯಜ್ಞಗೃಹದ್ವಾರವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ನಿಂತರೆಂದು ಅನ್ವಯವೆಂದೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆಂಗ್ಲಪಂಡಿತರಾದ Oldenberg, Grassman ಮತ್ತು Ludwig ಎಂಬವರೂ ಸಹ ಇದೇ ವಿವರಣೆಯನ್ನನುಮೋದಿಸುತ್ತಾ,

ವಿರಾಟ್ಟಂವ್ರಾಡ್ವಿಭ್ರೀಃ ಪ್ರಭ್ವೀರ್ಬರ್ಹ್ವೀಶ್ಚ ಭೂಯಸೀಶ್ಚ ಯಾಃ | ದುರೋ ಘೃತಾನ್ಯಕ್ಷರನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೮೮-೫)

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವಿರಾಟ್ ಸಮ್ರಾಟ್ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಎರಡು ಕಡೆಗಳ ಹೆಸರೆಂದೂ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. Max Muller ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ಇವು ದೇವತೆಗಳು ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಇಳಿದುಬರುವ ಸ್ವರ್ಗದ್ವಾರಗಳೆಂದಿದ್ದಾನೆ. (History of Ancient Sanskrit Literature. p. 245). ಪ್ರೈಷಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ,

ಹೋತಾಯಕ್ಷದ್ವಾರ ಋಷ್ವಾಃ ಕವಸ್ಯೋಽಕೋಷಧಾವನೀರುದಾತಾಭಿರ್ಜಿಹತಾಂ ವಿ ಪಕ್ಷೋಭಿಃ ಶ್ರಯಂತಾಂ | ಸುಪ್ರಾಯಣಾ ಅಸ್ಮಿನ್ಯಜ್ಞೇ ವಿಶ್ರಯಂತಾಮೃತಾವೃಧೋ ವಿಯಂ-ತ್ವಾಜ್ಯಸ್ಯ ಹೋತೇರೃಜ |

(ತೈ. ಬ್ರಾ. ೩-೬-೨-೨)

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಹೇಳಿರುವುದನ್ನು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ದುರೋ ದ್ವಾರಸಂಜ್ಞಾಕಾಃ ಪಂಚಮಪ್ರಯಾಜದೇವತಾ-
ಸ್ತದ್ರೂಪಮಗ್ನಿಂ ದೈವ್ಯೋ ಹೋತಾ ಯಜತು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಈ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಆತಾಭಿಃ
ಉಜ್ಜಿಹತಾಂ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಮುಖ್ಯವಾದುವು. ಇದು ಮೇಲಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಕೊಂಚಮಟ್ಟಿಗೆ ವಿರೋಧಿಸು
ತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ದ್ವಾರವೆಂದರೆ ಯಜ್ಞಗೃಹದ ಬಾಗಿಲುಗಳೆಂಬುದು ಅಲಂಕಾರಿಕವಾದುದು ಎಂದೆನ್ನಬಹುದೆಂದು
ಒಂಥು ಮತವಾಗಿದೆ. ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ,

ದುರೋ ಯಜತಿ ವೃಷ್ಟಿರ್ವೈ ದುರೋ ವೃಷ್ಟಿಮೇವ ತತ್ಪ್ರೀಣಾತಿ ವೃಷ್ಟಿಮನ್ನಾದ್ಯಂ
ಯಜಮಾನೇ ದಧಾತಿ |

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೨-೪)

ಎಂದು ದ್ವಾರವೆಂಬ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ವೃಷ್ಟಿಯೆಂದರ್ಥವಾಡಿದೆ. ಈ ಅರ್ಥವು ಹೇಗಾಗುವುದೆಂದು ವಿಶದಪಡಿಸಿಲ್ಲ.
ನಿರುಕ್ತಕಾರರು,

ದ್ವಾರೋ ಜನತೇರ್ವಾ ದ್ರವತೇರ್ವಾ ನಾರಯತೇರ್ವಾ | ಮುಂದಕ್ಕೆ ಒತ್ತು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು
ಕೊಡುವ ಜು ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ, ಮುಂದುವರಿ ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ದ್ರು ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ
ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ವೃ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆಯೆಂದು,

ವ್ಯಚಸ್ತೀರುರ್ವಿಯಾ ವಿ ಶ್ರಯಂತಾಂ ಪತಿಭ್ಯೋ ನ ಜನಯಃ ಶುಂಭಮಾನಾಃ |
ದೇವೀದ್ವಾರೋ ಬೃಹತೀರ್ವಿಶ್ವಮಿನ್ನಾ ದೇವೇಭ್ಯೋ ಭವತ ಸುಪ್ರಾಯಣಾಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೧೧೦-೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ದ್ವಾರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ, ಗೃಹದ್ವಾರ ಇತಿ ಕಾತ್ಯಕೈಃ |
ಕಾತ್ಯಕರ ಮತದಂತೆ ಗೃಹದ್ವಾರವೆಂದೂ, ಅಗ್ನಿರಿತಿ ಶಾಕಪೂಣಿಃ | ಶಾಕಪೂಣಿಯ ಮತದಂತೆ ಅಗ್ನಿಯೆಂದೂ
ಸಹ ಮತಭೇದವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೮-೧೦) ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ,

ದ್ವಾರಸ್ತು ದೇವ್ಯೋ ಯಾಃ ಪೋಕ್ತಾ ವಿಶ್ವೇಷಾಂ ತಾಸ್ತು ಪತ್ನಯಃ |

ಅಗ್ನಾಯೀಮನುವರ್ತಂತೇ ತಥಾಗ್ನಯ್ಯಗ್ನಿಮೇವ ಚ ||

ಅಗ್ನಾ ಧ್ರುವಂ ಸ್ಥಿತಾಸ್ತಾಸ್ತು ಸಂಸ್ತಾಯಂತೇಽಗ್ನಿನಾ ಸಹ |

ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಂ ತಾಸು ಚೈವಾಗ್ನೇ ಸ್ತುತಿಷ್ವೇವ ಹವಿಷ್ಣು ಚ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೩-೬ರಿಂದ ೭)

ಈ ದ್ವಾರಗಳು ದೇವಪತ್ನಿಯರೆಂದೂ, ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವ ಅಗ್ನಾಯಿಯನ್ನು ಇವರು ಅನುಸರಿಸುವರೆಂದೂ,
ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲೇ ಸ್ಥಿರರಾಗಿ ನೆಲೆಸಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯೊಡನೆ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವರೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ. ಈ ವಿವರಣೆಯು
ಸಯುಕ್ತಿಕವಾಗಿದೆ.

ಯಜ್ಞಗೃಹದ ನಾಲ್ಕು ದ್ವಾರಗಳನ್ನು ಸಂಸ್ಕಾರಮಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಈರೀತಿ
ವರ್ಣಿಸಿದೆ—

ಪ್ರಾಚೀನವಗಾಂಠಂ ಕರೋತಿ ದೇವನುಸುಷ್ಯಾ ದಿಶೋ ವ್ಯಭಜಂತ ಪ್ರಾಚೀಂ ದೇವಾ ದಕ್ಷಿಣಾ
ಸಿತರಃ ಪ್ರತೀಚೀಂ ಮನುಷ್ಯಾ ಉದೀಚೀಗ್ಂ ರುದ್ರಾಃ ||

(ತೈ. ಸಂ, ೬-೧-೧-೧)

ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞಗೃಹದ ಪೂರ್ವದ್ವಾರವನ್ನು ದೇವತೆಗಳೂ, ದಕ್ಷಿಣದ್ವಾರವನ್ನು ಸ್ಥಿತದೇವತೆಗಳೂ, ಪಶ್ಚಿಮದ್ವಾರವನ್ನು ಮನುಷ್ಯರೂ, ಉತ್ತರದ್ವಾರವನ್ನು (ಏಕಾದಶ) ರುದ್ರರೂ ಹಂಚಿಕೊಂಡರೆಂದಿದೆ.

ಈ ಯಜ್ಞಗೃಹದ ದ್ವಾರಗಳ ಹೆಸರುಗಳು ಈ ಮಕ್ಕನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಈ ರೀತಿ ಇದೆ. ವಿರಾಟ್ ಎಂಬುವುದು ಪೂರ್ವದ್ವಾರವೆಂದೂ ಸಮ್ರಾಟ್ ಎಂಬುದು ದಕ್ಷಿಣದ್ವಾರವೆಂದೂ ವಿಭ್ವೀಃ ಎಂಬುದು ಪಶ್ಚಿಮದ್ವಾರವೆಂದೂ ಪ್ರಭ್ವೀಃ ಎಂಬುದು ಉತ್ತರದ್ವಾರವೆಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಈ ಶಬ್ದಗಳ ಅವಯವಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ವಿರಾಟ್—ವಿಶೇಷೇಣ ರಾಜಂತ ಇತಿ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನೈಕವಚನಂ | ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ದ್ವಾರಕ್ಕೆ (ಪೂರ್ವದ್ವಾರಕ್ಕೆ) ವಿರಾಟ್ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಏಕವಚನ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ.

ಸಮ್ರಾಟ್—ಸಮ್ಯಗಿತಿ ಪೂಜ್ಯತರಂ ರಾಜಮಾನಾಃ | ಅತ್ರಾಸಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನೈಕವಚನಂ | ಚೆನ್ನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ದ್ವಾರವು ಪೂಜ್ಯಾರ್ಹವೂ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನವೂ ಆಗಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿ ಏಕವಚನ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು.

ವಿಭ್ವೀಃ—ವಿಭ್ವ್ಯೋ ವಿವಿಧಂ ಭವಿತ್ಯೈಃ | ವಿಧವಿಧವಾಗಿ ಇರುವುದು ಎಂದರೆ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿರುವ ದ್ವಾರಗಳೆಂದರ್ಥವು.

ಪ್ರಭ್ವೀಃ—ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಭವಿತ್ಯೈಃ | ಬಹಳ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿರುವ ದ್ವಾರಗಳೆಂದರ್ಥವು.

ಬಹ್ವೀಶ್ಚ ಭೂಯಸೀಶ್ಚ—ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧ ಸಂಖ್ಯಾಭಿಶ್ಚ ಭೂಯಸ್ಯಶ್ಚ | ಎಂದರೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವಂತೆ ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ನಾಲ್ಕು ದ್ವಾರಗಳು. ಭೂಯಸೀಶ್ಚ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಈ ದ್ವಾರಗಳು ದೊಡ್ಡದಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮಹಾದ್ವಾರಗಳೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂಬ ವಿಷಯವು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಘೃತಾನಿ—ಘೃತಶಬ್ದವು, ಅಣಃ ಕ್ಷೋದಃ ನೊದಲಾದ ನೂರೊಂದು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸಹಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೨-೨೪-) ಇಲ್ಲಿ ಘೃತಾನಿ ಎಂದರೆ ಉದಕಗಳೆಂದರ್ಥವು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ವಿರಾಟ್—ವಿಶೇಷೇಣ ರಾಜಂತೇ ಇತಿ ವಿರಾಜಃ ರಾಜ್ಯ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್‌ಪ್ರತ್ಯಯ. ವ್ಯತ್ಯಯೋಬಹುಲಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಏಕವಚನ ಪ್ರತ್ಯಯಬರುತ್ತದೆ. ಸದಾಂತದಲ್ಲಿ ವ್ರಶ್ಚಭೃಷ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ತು. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್‌ಕೃತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃದುತ್ತರ ಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಸಮ್ರಾಟ್ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಏಕವಚನ ಬಂದಿದೆ.

ಭೂಯೋಸೀಃ—ಆತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಹು ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಈಯಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಹೋಲೋಪೋ ಭೂ ಚ ಬಹೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಹುವಿನ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಈಯಸುವಿನ ಈಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಬಹು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಭೂ ಆದೇಶ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ವಿನಕ್ವಾಮಾಡಿದಾಗ ಉಗಿತಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಃ. ಈಯಸುನ್ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ.

ಅಕ್ಷರನ್—ಕ್ಷರ ಸಂಚಲನೇ. ಧಾತು. ಛಂದಸಿ ಲುಜ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಜ್. ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸುರುಕ್ಮೇ ಹಿ ಸುಪೇಶಸಾಧಿ ತ್ರಿಯಾ ವಿರಾಜತಃ |

ಉಷಾಸಾವೇಹ ಸೀದತಾಂ || ೬ ||

| ಪದಪಾಠಃ |

ಸುರುಕ್ಮೇ ಇತಿ ಸುರುಕ್ಮೇ | ಹಿ | ಸುಪೇಶಸಾ | ಅಧಿ | ತ್ರಿಯಾ | ವಿರಾಜತಃ |

ಉಷಾಸಾ | ಅ | ಇಹ | ಸೀದತಾಂ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸುರುಕ್ಮೇ ಶೋಭನದೀಪ್ತಾಭರಣೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇ ಸುಪೇಶಸಾ ಶೋಭನರೂಪೇ ಈದೃಶ್ಯಾವಹೋ-
ರಾತ್ರದೇವತೇ ಅಭ್ಯಧಿಕಂ ತ್ರಿಯಾ ಸೌಂದರ್ಯೇಣ ವಿರಾಜತಃ | ವಿಶೇಷೇಣ ದೀಪ್ಯೇತೇ || ಹಿಯೋಗಾ-
ದನಿಘಾತಃ || ತಾದೃಶ್ಯಾವುಷಾಸಾ | ಏತದ್ರಾತ್ರೇರಪ್ಯುಪಲಕ್ಷಣಂ | ಉಷಃಶಬ್ದೋ ದಿವಸಸ್ಯೋಪಲಕ್ಷಕಃ |
ರಾತ್ರಿರುಷಾಶ್ಚೋಭೇ ಇಹಾಸ್ಥಿನ್ದಿನ ಆ ಸೀದತಾಂ | ಅಗತ್ಯ ತಿಷ್ಠತಾಂ | ಅಗಚ್ಛತಾಂ ನಾ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸುರುಕ್ಮೇ—ಪ್ರಕಾಶವೇ ಆಭರಣವಾಗಿ ಉಳ್ಳವರೂ | ಸುಪೇಶಸಾ—ಆಕರ್ಷಕವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವರೂ
ಆದ ಅಹೋರಾತ್ರದೇವತೆಗಳು | ಅಧಿ—ಅಧಿಕವಾದ | ತ್ರಿಯಾ—ಸೌಂದರ್ಯದಿಂದ | ವಿರಾಜತಃ—ಪ್ರಕಾಶಿಸು-
ತ್ತಾರೆ | ಉಷಾಸಾ—ಇಂತಹ ಸೌಂದರ್ಯವುಳ್ಳ ಅಹೋರಾತ್ರದೇವತೆಗಳು | ಇಹ—ಇಂದು (ದರ್ಭಾಸನದ ಮೇಲೆ) |
ಆ ಸೀದತಾಂ—ಬಂದು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಪ್ರಕಾಶವೇ ಆಭರಣವಾಗಿ ಉಳ್ಳವರೂ, ಆಕರ್ಷಕವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವರೂ ಆದ ಅಹೋರಾತ್ರದೇವತೆಗಳು
ಅಧಿಕವಾದ ಸೌಂದರ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಂತಹ ಸೌಂದರ್ಯವುಳ್ಳ ಅಹೋರಾತ್ರದೇವತೆಗಳು ಬಂದು ದರ್ಭಾ-
ಸನದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲಿ.

English Translation

Let the brilliant and beautiful Day and Night, who shine with surpassing lustre, sit down here (upon the sacred grass).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸುಪೇಶಸಾ—ನಿರ್ಜಿಹ್, ವಮ್ರಿಃ ಮೊದಲಾದ ೧೬ ರೂಪವಾಚಕ ಶಬ್ದಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪೇಶಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೮-೧೧) ಪೇಶಃ ಎಂದರೆ ರೂಪವು. ಅದುದರಿಂದ **ಸುಪೇಶಸಾ—ಶೋಭನ ರೂಪಯುಕ್ತೇ—**ಶೋಭನ ರೂಪದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಸುಂದರರಾದ ಎಂದರ್ಥವು.

ಉಷಸಾ—ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ **ಉಷಸಾ** ಎಂದು ದ್ವಿವಚನ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ **ಉಷಾಸಾನಕ್ತಾ** ಅಥವಾ **ನಕ್ತೋಷಾಸಾ** ಎಂಬ ಇಬ್ಬರು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿರುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಈ **ನಕ್ತೋಷಾಸಾ** ಎಂಬ ದೇವತೆಯಾರು ? ಇವರ ಸ್ವರೂಪವೇನು ? ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ವಿಮರ್ಶೆಮಾಡುವುದು ಆನಶ್ಯಕವಾಗಿದೆ.

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ **ನಕ್ತೋಷಾಸಾ** ಎಂಬ ರಾತ್ರಿ ಮತ್ತು ಪ್ರಾತಃಕಾಲದ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳು ಆಹ್ವಾನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವರು. **ನಕ್ತೋಷಸಾ** ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ವರ ವಿವರಣೆಯು ಈ ರೀತಿ ಇರುವುದು—

ಉಷಾಸಾನಕ್ತಾ | ಉಷಾಸಾನಕ್ತೋಷಾಶ್ಚ ನಕ್ತಾ ಚೋಷಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾ | ನಕ್ತೇತಿ ರಾತ್ರಿನಾಮಾನಕ್ತಿ ಭೂತಾನ್ಯವಶ್ಯಾಯೇನಾಪಿ ವಾ ನಕ್ತಾವ್ಯಕ್ತವರ್ಣಾ ||

ನಕ್ತೋಷಾಸಾ, ಉಷಾಸಾನಕ್ತಾ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ಪಠಿಸಿದರೂ, ಅರ್ಥಮಾತ್ರ ಒಂದೇ ಆಗಿರುವುದು. **ಉಷಾಃ** ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿರುವೆವು. **ನಕ್ತಾ** ಎಂದರೆ ರಾತ್ರಿಯ ಹೆಸರು. ಏಕೆಂದರೆ, **ನಕ್ತಾ** ಎಂದರೆ **ಅವ್ಯಕ್ತವರ್ಣಾ** ಕತ್ತಲೆಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಸ್ತುಗಳು ಅವ್ಯಕ್ತವಾಗಿರುವವು ಎಂದರೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣಿಸದೆ ಇರುವವು. ಅದುದರಿಂದ ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಾತ್ರಿಗೆ **ನಕ್ತಾ** ಎಂದು ಹೆಸರು ಮತ್ತು ಈ ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡಲಸಮರ್ಥವಾಗಿರುವವು. **ಅನಕ್ತಿ ಕ್ಲೇದಯತಿ ಭೂತಾನಿ ಅವಶ್ಯಾಯೇನ | ಅಪಿ ವಾನಕ್ತಾ ಅವ್ಯಕ್ತವರ್ಣಾ | ಯಥಾ ಅಹಃ ಸರ್ವಮಭಿವ್ಯಕ್ತರೂಪಂ ಭವತಿ ನ ತಥಾ ರಾತ್ರಿಃ ||** ಕತ್ತಲೆಯು ಪ್ರಾಣಿಗಳ ವ್ಯಾಪಾರಾದಿಗಳು ಸರಿಯಾಗಿ ನಡೆಯಲು ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದಂತೆ ಅವುಗಳಿಗೆ ತೊಂದರೆ ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಾತ್ರಿಗೆ **ನಕ್ತಾ** ಎಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ಯಾವುದೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣಿಸದಂತೆ ಅವ್ಯಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ **ನಕ್ತಾ** ಎಂದು ಹೆಸರು. ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ವಸ್ತುಗಳ ರೂಪಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣಿಸುವವು. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಆ ರೀತಿ ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಅದುದರಿಂದ ರಾತ್ರಿಕಾಲಕ್ಕೆ **ನಕ್ತಾ** ಎಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು (ನಿ. ೮-೧೧).

ಉಷಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ಮಾಡಿರುವೆವು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರಷ್ಟೆ. ಆ ವಿವರಣೆಯು ಈ ರೀತಿ ಇರುವುದು—

ವಿಭಾವರೀ, ಸೂನರೀ ವೊದಲಾದ ಹದಿನಾರು ಶಬ್ದಗಳು ಉಷೋನಾಮ ಶಬ್ದಗಳು. (೨-೧೯)
ಮತ್ತು

ಉಷಾಃ ಕಸ್ಯಾದುಚ್ಛೇತಿ ಸತ್ಯಾ ರಾತ್ರೇರಪರಃ ಕಾಲಃ ||

ರಾತ್ರಿಕಾಲದ ತಮಸ್ಸನ್ನು (ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು) ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಉಷಾಃ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಎಂದರೆ ರಾತ್ರಿಯ ಅಪರಕಾಲವು, ಕೊನೆಯ ಭಾಗವು. ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವರು.

ಇದಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ ಜ್ಯೋತಿರಾಗಾಚ್ಚಿತ್ರಃ ಪ್ರಕೇತೋ ಅಜನಿಷ್ಠ ವಿಭ್ವಾ |

ಯಥಾ ಪ್ರಸೂತಾ ಸವಿತುಃ ಸವಾಯ್ ಏನಾ ರಾತ್ರೃಷಸೇ ಯೋನಿಮಾರೈಕ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೩-೧)

ಈ ಋಕ್ವಿನ ನಿರುಕ್ತವು—

ಇದಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ ಜ್ಯೋತಿರಾಗಮತ್ | ಚಿತ್ರಂ ಪ್ರಕೇತನಂ ಪ್ರಜ್ಞಾತತ-
ಮಮಜನಿಷ್ಠ ವಿಭೂತತಮಂ ಯಥಾ ಪ್ರಸೂತಾ ಸವಿತುಃ ಪ್ರಸವಾಯ್ ರಾತ್ರಿರಾದಿ-
ತ್ಯಸ್ಯ | ಏನಂ ರಾತ್ರೃಷಸೇ ಯೋನಿಮರಿಚತ್ ಸ್ಥಾನಂ | ಸ್ತ್ರೀಯೋನಿರಭಿಯುತ
ಏನಾಂ ಗರ್ಭಃ ||

ಸೂರ್ಯನ ಉತ್ತಮವಾದ ಮತ್ತು ಅತಿಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಬೆಳಕು ಉದಯಿಸುತ್ತಿರುವುದು. ಇಂತಹ ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿರುವ ಉಷಾಕಾಲವು ಆ ಪ್ರಕಾಶದ ನಿರ್ದೇಶನ (ಧ್ವಜದಂತೆ) ದಂತೆ ಬೆಳಕಿಗೆ ಮುಂಚೆಯೇ ತಲೆದೋರುವುದು. ಹೇಗೆಂದರೆ, ಸೂರ್ಯನ ಬೆಳಕು ಹಗಲೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಕಾಶಿಸಿ ಅಸ್ತಮಾನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಾತ್ರಿಗೆ ಯೋನಿಭೂತವಾಗಿ ಎಂದರೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವಂತೆ ರಾತ್ರಿಯು ತನ್ನ ಅವಸಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಷಾಕಾಲಕ್ಕೆ ಯೋನಿಭೂತವಾಗಿರುವುದು ಎಂದರೆ ಕಾರಣಭೂತವಾಗಿರುವುದು. ಯೋನಿಯೆಂದರೆ ಜನ್ಮ ಸ್ಥಾನವು. ಹಗಲಿನ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ರಾತ್ರಿಯೂ ರಾತ್ರಿಯ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಉಷಾಕಾಲವೂ ಒಂದಾಗುತ್ತಲೊಂದು ಪರಿವರ್ತನರೂಪದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುವು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು ಆದುದರಿಂದ ಉಷಾ ಎಂದರೆ ರಾತ್ರಿ ಕಳೆದನಂತರ ಸೂರ್ಯೋದಯಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿ ತಲೆದೋರುವ ಪ್ರಕಾಶವು, ಬೆಳಕು ಎಂದರ್ಥವು.

ಭಾಷ್ಯಕಾರರ (ಸಾಯಣರ) ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯು—ನಕ್ಷತ್ರಶಬ್ದ ಉಷಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲೋಕೇ ಕಾಲವಿಶೇಷವಾ-
ಚಿನಾ | ಇಹ ತು ತತ್ಕಾಲಾಭಿಮಾನಿವಹ್ಮಮೂರ್ತಿದ್ವಯೇ ಪ್ರಯುಜ್ಯೇತೇ | ನಕ್ಷೋಷಾಸಾ ನಕ್ಷೋಷೋ-
ನಾಮಿಕೇ ವಹ್ಮಮೂರ್ತೀ-ಎಂದರೆ ನಕ್ಷ (ರಾತ್ರಿ) ಉಷಃ (ಪ್ರಾತಃಕಾಲ) ಎಂಬ ಈ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಲೋಕ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ರಾತ್ರಿ, ಪ್ರಾತಃಕಾಲ ಎಂಬ ಕಾಲವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಅರ್ಥವಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ, ಈ ಶಬ್ದಗಳು ರಾತ್ರಿ ಮತ್ತು ಪ್ರಾತಃಕಾಲಾಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುವು. ಆದುದರಿಂದ ನಕ್ಷೋಷಾಸಾ ಅಥವಾ ಉಷಾಸಾನಕ್ಷತ್ರ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ರಾತ್ರಿ ಮತ್ತು ಉಷಾಕಾಲಾಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳಾದ ಅಗ್ನಿಯ ಎರಡು ಮೂರ್ತಿ (ರೂಪಗಳು)ಗಳೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ

ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ ಸುಪೇಶಸಾ (ಒಳ್ಳೆಯ ರೂಪ ಅಥವಾ ಆಕಾರ ವುಳ್ಳ) ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದು. ಏಕೆಂದರೆ ರಾತ್ರಿ ಮತ್ತು ಪ್ರಾತಃಕಾಲಗಳು ಕಾಲ ವಿಭಾಗಗಳಾದ್ದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ರೂಪವಾಗಲಿ, ಆಕಾರವಾಗಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆ ಕಾಲದ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆ ಗಳೆಂದು ಹೇಳುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ರೂಪವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಬಹುದು. ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಆ ರೀತಿ ನಿರ್ದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಆ ಕಾಲಗಳ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳನ್ನೇ ಪ್ರತಿಸಾಧಿಸಿರುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು, ನಕ್ಷತ್ರಾಸಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿರುವ ಷಕಾರವು ಛಂದಸ್ಸಿನ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ದೀರ್ಘವಾಗಿರುವುದು.

ಋ. ಸಂ. ೧-೧೪೨-೭ನೆಯ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಋತಸ್ಯ ಮಾತರಾ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಬಹು ಮುಖ್ಯವಾದುದು.

ಪ್ರವತಾಂ ತ ಉಷಸಾ ವಾಜಯಂತೀ ಅಗ್ನೇ ನಾತಸ್ಯ ಸಥ್ಯಾಭಿರಚ್ಛ |

ಯತ್ಸೀಮಂಜಂತಿ ಪೂರ್ವ್ಯಂ ಹವಿರ್ಭಿರಾ ವಂಧುರೇವ ತಸ್ಥತುರ್ದುರೋಣೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೧೪-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಕ್ಕೂ ಅವರಿಗೂ ಇರತಕ್ಕ ನಿತ್ಯಸಂಬಂಧವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಅವರನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸಿರುವ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ (ಇಂತಹ ಋಕ್ಕುಗಳು ಸುಮಾರು ಇಪ್ಪತ್ತಿವೆ) ಇತರ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಬಂದು ದರ್ಭಾಸನದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಅದರಲ್ಲೂ ಉಷಾಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಜ್ವಲಿತ ನಾಗತಕ್ಕ ಅಗ್ನಿಯೊಡನೆ ಅತ್ಯಂತ ನಿಕಟವಾದ ಸಂಬಂಧವಿದೆ. ಅದುದರಿಂದಲೇ ಅವರು ತಮ್ಮ ನಡುವೆ ಅಗ್ನಿ ಯನ್ನು ಧರಿಸಿ ಹಿಡಿದಿರುವುದಾಗಿ ಆಲಂಕಾರಿಕವಾದ ವರ್ಣನೆಯು,

ನಕ್ಷತ್ರಾಸಾ ವರ್ಣಮಾಮೋಮ್ಯಾನೇ ಧಾಪಯೇತೇ ಶಿಶುಮೇಕಂ ಸಮೀಚೀ |

ದ್ಯಾವಾಕ್ಷಾಮಾ ರುಕ್ಮೋ ಅಂತರ್ವಿ ಭಾತಿ ದೇವಾ ಅಗ್ನಿಂ ಧಾರಯಂತೈವಿಣೋದಾಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೬-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಶಿಶು ರೂಪನಾದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಹವಿಃಪಾನಮಾಡಲು ಸಹಾಯಮಾಡುತ್ತಾರೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಅವರು ಯಜ್ಞಕರ್ತರ ಸಮೀಪವರ್ತಿನಿಯರೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಧಾರಣ ವಾಗಿ ಆಪ್ರೀಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಈ ಅಂಶದ ವರ್ಣನೆಯು ಪುನರಾವರ್ತಿತವಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಆ ಸುಷ್ವಯಂತೀ ಯಜತೇ ಉಸಾಕೇ ಉಷಾಸಾನಕ್ತಾ ಸದತಾಂ ನಿ ಯೋನೌ |

ದಿವ್ಯೇ ಯೋಷಣೇ ಬೃಹತೀ ಸುರುಕ್ಮೇ ಅಧಿ ಶ್ರಿಯಂ ಸಕುಪಿತಂ ದಧಾನೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೦-೬)

ಎಂಬ ಆಪ್ರೀ ಸೂಕ್ತದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ವಿಷಯವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಉಷಾಸಾನಕ್ತಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಯಜ್ಞಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಗೌಣವಾದ ಸ್ಥಾನವಿಲ್ಲದೇ ಅತಿಮುಖ್ಯವಾದ ಸ್ಥಾನ ಲಭಿಸುವುದೆಂದು ಈ ಅಂಶದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಈ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಸ್ಥಾನಲಾಭವು,

ಹೋತಾ ಯಕ್ಷದುಷಾಸಾನಕ್ತಾ ಬೃಹತೀ ಸುಪೇಶಸಾ ನೈಗಾಃ ಪತಿಭ್ಯೋ ಯೋನಿಂ ಕೃಣ್ವಾನೇ |
ಸಗ್ನ್ ಸ್ಮಯಮಾನೇ ಇಂದ್ರೇಣ ದೇವೈರೇದಂ ಬರ್ಹಿಃ ಸೀದತಾಂ ವೀತಾಮಾಜ್ಯಸ್ಯ
ಹೋತರೈಃ ||

(ತೈ. ಬ್ರಾ. ೩-೬-೨-೧)

ಎಂಬ ಪೈಷಸೂಕ್ತದ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿ ಉಷಾನಕ್ತರು ಕೇವಲ ಅಗ್ನಿಯೊಡನೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ ಇಂದ್ರಾದಿ ಇತರ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆಯೂ ದರ್ಭಾಸನದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿದೆ. ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಇವರನ್ನು ಅಹೋರಾತ್ರೇ ಎಂದು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ೮-೧೧ ರಲ್ಲಿ ಈ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಉಷಸ್ ಮತ್ತು ನಕ್ತ ಎಂಬ ಎರಡು ಪದಗಳ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನೂ ಈ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಹೇಳಿರುವುದನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲೂ ಸಹ, ಇವರನ್ನು ಈ ರೀತಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ನಕ್ತೋಷಾಸೌ ಚ ಯೇ ದೇವ್ಯಾವಾಗ್ನೇಯ್ಯಾವೇನ ತೇ ಸ್ಮೃತೇ |

ಶ್ಯಾವಾಗ್ನೇಯೀ ಹಿ ಕಾಲಸ್ಯ ತಸ್ಯೈವೋಷಾಃ ಕಲೇವ ತು ||

(ಬೃ. ದೇ. ೩-೮)

ಉಷಸ್ಸು ಮತ್ತು ನಕ್ತ ಈ ಎರಡು ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ಅಗ್ನಿ ಸಂಬಂಧಿಗಳೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ಯಾವಿಯು (ರಾತ್ರಿದೇವತೆ ೧-೭೧-೧) ಅಗ್ನಿಯೊಂದಿಗೆ ನಿಕಟವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದೂ, ಮತ್ತು ಉಷಃ ಕಸ್ಮಾದುಚ್ಛತೀತಿ ಸತ್ಯಾ ರಾತ್ರೇರಪರಃ ಕಾಲಃ (ನಿ. ೨-೧೮) ಎಂಬ ನಿರುಕ್ತವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉಷಸ್ಸು ಆ ರಾತ್ರಿಯ ಅಪರಕಾಲವೆಂದೂ ತಿಳಿದ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ.

ತಮ ಉಚ್ಛತ್ಯುಷಾ ನಕ್ತನಕ್ತೇಮಾಂ ಹಿಮಬಿಂದುಭಿಃ |

ಅಪಿ ವಾವ್ಯಕ್ತವರ್ಣೇತಿ ನಇದ್ ಪೂರ್ವಾಣ್ವೀರಿದಂ ಭವೇತ್ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೩-೯)

ಈ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಉಷಸ್ಸು ಕತ್ತಲನ್ನು ಓಡಿಸುತ್ತಾಳೆ. ರಾತ್ರಿಯು ಹಿಮಬಿಂದುಗಳಿಂದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನೆನೆಯುವಂತೆಯೂ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗುವಂತೆಯೂ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ. ಅಥವಾ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ವರ್ಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ನೆಳ್ಳು ಪದದೊಡನೆ ಅಣ್ಣನ್ ಧಾತುವು ಸೇರಿ ಅವ್ಯಕ್ತವರ್ಣರೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ.

ಸಾ ಹಿ ದೋಷಾ ಭವತ್ಯಾದೌ ನಿಶೀಥೇ ಸಾ ತಮಸ್ಸತೀ |

ನಾಮ್ನಾ ಭವತ್ಯುಷಾಶ್ಚೈವ ಸ್ಯುಷಾ ಪ್ರಾಗುದಯಾದ್ರವೇಃ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೩-೧೦)

ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಈ ದೇವತೆಗೆ (ಪ್ರ)ದೋಷಾ ಎಂದೂ, ಮಧ್ಯರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ತಮಸ್ಸತೀಯೆಂದೂ ಸೂರ್ಯೋದಯಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಉಷಸ್ಸೆಂದೂ ಹೆಸರು. ದೋಷಾ, ತಮಸ್ಸತೀ, ಶ್ಯಾವೀ, ನಕ್ತಾ ಇವೆಲ್ಲಾ ರಾತ್ರಿ ನಾಮಗಳೆಂದು ನಿಘಂಟುವಿನಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿಘಂಟು ೧-೭).

ಮುಕ್ತಂಘ್ರತೆಯು ಇತರ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ತಂತುಂ ತತಂ ಸಂವಯಂತೀ (೨-೩-೬) ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷಗಳಿಂದ ಯಜ್ಞದ ವಿಸ್ತರಣೆಗೆ ಉಷಾಸಾನಕ್ತಗಳ ಸಹಾಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಸುರುಕ್ಮೇ—ತೋಭನಂ ರುಕ್ಮಂ ಯಯೋಸ್ತೇ. ಸುರುಕ್ಮೇ. ನೌಘ್ ಸುಭ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸುಸೇತಸಾ—ತೋಭನಂ ವೇಶಃ ಯಯೋಸ್ತೇ ಸುಸ್ವರಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಾಗಿ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಂ ದ್ವೈಚ್ಛಂ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸುಸಾಂ ಸುಲಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ವಿರಾಜತೇ—ರಾಜ್ಯ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ಹಿ ಎಂಬುದರ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ತಿಜುಚೋದಾತ್ತವತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ವಿ) ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೀದತಾಮ್—ಷದ್‌ಲ್ಯ ವಿಶರಣಗತ್ಯನಸಾದನೇಷು. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ತಸ್‌ಥಸ್‌ಥ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಾನಾದೇಶ. ಸಾಘ್ರಾಧ್ಯಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸೀದಾದೇಶ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಪ್ರಥಮಾ ಹಿ ಸು ನಾಚಸಾ ಹೋತಾರಾ ದೈವ್ಯಾ ಕವೀ ।

ಯಜ್ಞಂ ನೋ ಯಕ್ಷತಾಮಿನುಂ ॥ ೭ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಪ್ರಥಮಾ | ಹಿ | ಸುನಾಚಸಾ | ಹೋತಾರಾ | ದೈವ್ಯಾ | ಕವೀ | ಇತಿ ।

ಯಜ್ಞಂ | ನಃ | ಯಕ್ಷತಾಂ | ಇನುಂ ॥ ೭ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಪ್ರಥಮಾ | ಮುಖ್ಯನಾಮೈತತ್ | ಪ್ರತಮೌ ಪ್ರಕೃಷ್ಠತಮೌ | ಹಿಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧೌ | ಸುನಾಚಸಾ ಪ್ರಿಯವಚನೌ ದೈವ್ಯಾ ದೇವಾರ್ಹೌ ಹೋತಾರಾ ದೇವಾನಾಮಾಹ್ವಾತಾರೌ ಹೋಮನಿಷ್ಪಾದಕೌ ನಾ ಕವೀ ಮೇಧಾವಿನಾವೇತೌ ನೋಽಸ್ಮದೀಯಮಿನುಂ ಯಜ್ಞಂ ಯಕ್ಷತಾಂ | ಯಜತಾಂ | ಗಚ್ಛತಾಂ ನಾ ॥

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಪ್ರಥಮಾ ಹಿ—ಪ್ರಸಿದ್ಧರೂ, ಪ್ರಮುಖರೂ | ಸುನಾಚಸಾ—ಪ್ರಿಯಕರನಾದ ವಾಕ್ಯುಳ್ಳವರೂ |

ದೈವ್ಯಾ—ದೇವತಾತ್ಮರೂ | ಹೋತಾರಾ—ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಹ್ವಾನವನ್ನು ಕೊಡುವವರೂ | ಕೇವೀ—ಮೇಧಾವಿಗಳೂ ಆದ ಈ ಇಬ್ಬರೂ | ನೇ—ನಮ್ಮ | ಇಮಂ ಯಜ್ಞಂ—ಈ ಯಜ್ಞವನ್ನು | ಯಕ್ಷತಾಂ—ನೆರವೇರಿಸಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಪ್ರಸಿದ್ಧರೂ, ಪ್ರಮುಖರೂ, ಪ್ರಿಯತರವಾದ ವಾಕ್ಯುಳ್ಳವರೂ, ದೇವತಾತ್ಮರೂ, ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಹ್ವಾನವನ್ನು ಕೊಡುವವರೂ, ಮೇಧಾವಿಗಳೂ ಆದ ಈ ಇಬ್ಬರೂ ಸಹ ನಮ್ಮ ಈ ಯಜ್ಞವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಲಿ.

English Translation

Let these two chief, well-spoken, divine sages, the invokers (of the gods), perform this our sacrifice.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ದೈವ್ಯಾ ಹೋತಾರಾ—ದೇವಸಂಬಂಧಿನೌ ಹೋತಾರೌ | ಅಯಂ ಚ ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನಶ್ಚ ಇತ್ಯುಭೌ ದೇವಸಂಬಂಧಿಗಳೂ ಹೋತೃಗಳೂ ಆದ ಪಾರ್ಥಿವಾಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಥವಾದ ಅಗ್ನಿ ಎಂಬ ಅಗ್ನಿಯ ಎರಡು ರೂಪಗಳೆಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅಧುನಿಕರಾದ ಕೆಲವು ಪಂಡಿತರು ಇದಕ್ಕೆ ಭಿನ್ನವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ತಮ್ಮಲ್ಲೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯಭೇದವನ್ನೂ ತೋರಿದ್ದಾರೆ. Geldner ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ಯಜ್ಞ ಕರ್ತನಾದ ಹೋತೃ ಮತ್ತು ಅವನ ಅಗ್ನಿಯೆಂದೂ, Haug ಎಂಬುವನು ಹೋತೃ ಮತ್ತು ಅಧ್ವರ್ಯುವೆಂದೂ, Oldenberg ಎಂಬುವನು ಹೋತೃ ಮತ್ತು ಅವನ ಸಹಾಯಕನಾದ ಮೈತ್ರಾನರುಣನೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇನ್ನೊಂದೂ ಸಮಂಜಸವಾಗಿಲ್ಲ.

ಯಜ್ಞವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುದೇ ಈ ಹೋತೃಗಳ ಮುಖ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯವೆಂದು ಯಜ್ಞಂ ನೋ ಯಕ್ಷತಾ-ಮಿಮಂ | ಎಂದು ೧-೧೩-೮, ೧-೧೮೮-೨ ನೇ ಋಕ್ಪಗಳಲ್ಲೂ, ದೇವಾನೈಜಂತಾವೃತುಥಾ | ಎಂದು ೨-೩-೨ ನೇ ಋಕ್ಪಿನಲ್ಲೂ ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಕರ್ತವ್ಯಜ್ಞ ಪನವು ಮಾನವನಾದ ಹೋತೃವಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಅಲಂಕಾರಿಕವಾಗಿ ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ.

ದೈವಾ ಹೋತಾರಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾಸ್ಕರ ವಿವರಣೆಯು—

ದೈವ್ಯಾ ಹೋತಾರಾ ದೈವ್ಯೌ ಹೋತಾರಾವಯಂ ಚಾಗ್ನಿರಸೌ ಚ ಮಧ್ಯಮಃ ||

ಎಂದರೆ ಈ ಶಬ್ದವು ಅಗ್ನಿಯನ್ನೇ ಸೂಚಿಸುವುದು. ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಅಹ್ವಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಮನುಷ್ಯರಿಗೂ ಅಗ್ನಿಯು ಮಧ್ಯಸ್ಥನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವರು.

ದೈವ್ಯಾ ಹೋತಾರಾ ಪ್ರಥಮಾ ಸುನಾಚಾ ಮಿಮಾನಾ ಯಜ್ಞಂ ಮನುಷೋ ಯಜಧ್ಯೈ |

ಪ್ರಚೋದಯಂತಾ ವಿಧರ್ಭೇಷು ಕಾರೂ ಪ್ರಾಚೀನಂ ಜ್ಯೋತಿಃ ಪ್ರದಿತಾ ದಿಶಂತಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೦-೨)

ಇದಕ್ಕೆ ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯ ಕೃತವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು—

ಯಾವೇತೌ ದೈವ್ಯಾ ಹೋತಾರೌ | ದೇವೇಷು ಭವೌ ದೇವ್ಯೌ ದೇವಾವೇವ ದೇವ್ಯೌ | ಸ್ವಾರ್ಥೇ
 ಏವ ತದ್ಧಿತಃ | ಮನುಷ್ಯಹೋತಾರೌ ಅವೇಕ್ಷ್ಯ | ದೈವ್ಯಾ ಹೋತಾರೌ ಹೋತೃಮೈತ್ರಾ-
 ವರುಣೌ ಇತಿ ವಿಶೇಷಣಂ | ಹೋತಾರೌ ಹೋತಾರೌ ಅಹ್ವತಾರೌ ದೇವಾನಾಂ ನಾಯ್ವಗ್ನೀ |
 ಪ್ರಥಮಾ ಪ್ರಥಮೌ ಮುಖ್ಯೌ ಮನುಷ್ಯಹೋತಾರಾವವೇಕ್ಷ್ಯ | ಸುನಾಚೌ | ಸುನಾಚೌ,
 ಪ್ರಶಸ್ತನಾಚೌ, ಸುಸ್ತುತೌ | ಮಿಮಾನಾ ಯಜ್ಞಂ ಯಜ್ಞನಿರ್ಮಾತಾರೌ ನಿತ್ಯಂ | ಮನುಷ್ಯಃ
 ಮನುಷ್ಯಸ್ಯ ಯಜಘ್ನೈ ಯಜನಾಯ | ಪ್ರಚೋದಯಂತಾ ಪ್ರಚೋದಯಮಾನೌ |
 ವಿದಥೇಷು ಯಜ್ಞೇಷು | ಕಾರೂ ಕರ್ತಾರೌ | ಇತ್ಯಾದಿ |

ಇದರ ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂದರೆ—ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಗ್ನಿವಾಯುಗಳು ಹೋತೃಗಳೆಂದೂ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಹೋತೃ
 ಮೈತ್ರಾವರುಣರೆಂಬ ಋತ್ವಿಜರು ಹೋತೃಗಳೆಂದೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. ಅಗ್ನಿ ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿವಾಯುಗಳು ದೇವತೆ
 ಗಳಿಗೂ ಮನುಷ್ಯರಿಗೂ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದು ಅವರಿಗೆ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಮಧ್ಯಮನೆಂದು
 ಹೇಳಲ್ಪಡುವನು. ದೈವ್ಯಾ ಹೋತಾರೌ ಎಂಬ ದೇವತೆಗಳ ಹೆಸರು ಆಪ್ರೀಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲದೆ—

ತ್ವಷ್ಟಾರಂ ವಾಯುಮೃಭವೋ ಯ ಓಹತೇ ದೈವ್ಯಾ ಹೋತಾರೌ ಉಷಸಂ ಸ್ತುತಯೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೬೫-೧೦)

ದೈವ್ಯಾ ಹೋತಾರೌ ಪ್ರಥಮಾ ಪುರೋಹಿತ ಋತಸ್ಯ ಸಂಜಾಮಸ್ತೇಮಿ ಸಾಧುಯಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೬೬-೧೩)

ಎಂಬ ಎರಡು ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದು. ಋ ಸಂ ೭-೨-೭ ನೆಯ ಋಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಜಾತಾವೇದಸಾ
 ಎಂದೂ ಋ. ಸಂ. ೧೦-೭೦-೭ ನೆಯ ಋಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಪುರೋಹಿತೌ ಎಂದೂ ಇವರನ್ನು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಮೇಲೆ
 ಹೇಳಿದ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಮಿಮಾನಾ ಯಜ್ಞಂ ಮನುಷೋ ಯಜಘ್ನೈ, ಯಜ್ಞೇಷು ಮಾನುಷೇಷು ಕಾರೂ
 ಮತ್ತು ಪ್ರಚೋದಯಂತಾ ವಿದಥೇಷು ಕಾರೂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಈ ದೇವತೆಗಳು, ಮನುಷ್ಯರು ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞ
 ಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವವರು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇವರನ್ನು ಪುರೋಹಿತರೆಂದು ಕರೆದಿರುವುದು ಸಹಜವಾಗಿದೆ.
 ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೋತೃಗಳು ಅಗ್ನಿವಾಯುಗಳಾದರೆ ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಹೋತೃ, ಇವನ ಸಹಾಯಕ ಋತ್ವಿಜನಾದ ಮೈತ್ರಾ
 ವರುಣನು ಹೋತೃಗಳೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವರು. ಈ ಮೈತ್ರಾವರುಣನು ಪ್ರೈಷಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಇತರ ಋತ್ವಿಜರಿಗೆ
 ಆಯಾಯ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವಂತೆ ಆಜ್ಞಾಪಿಸುವನು. ಯಜುರ್ವೇದದಲ್ಲಿ (ತೈ. ಸಂ. ೬-೧-) ಮೈತ್ರಾ-
 ವರುಣೋ ಹಿ ಪುರಸ್ತಾದ್ಯತ್ಪ್ರಿಗ್ಭ್ಯೋ ವಾಚಂ ವಿಭಜತಿ - ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು.

ಹೀಗೆ ಕೆಲವು ವಿಶೇಷಣಗಳು ಎರಡು ಹೋತೃಗಳಿಗೂ ಸಮಾನವಾಗಿದ್ದರೂ, ಮಾನವನಾದ ಹೋತೃವಿನ
 ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನೇ ಸೂಚಿಸುವಂತೆ, ಇನ್ನು ಕೆಲವು ವಿಶೇಷಣಗಳೂ ಸಹ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದ್ದರೂ ಅವು ದೇವ-
 ಹೋತೃವಾದ ಅಗ್ನಿಯ ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನೇ ವರ್ಣಿಸುತ್ತವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ದೈವ್ಯಾ ಹೋತಾರಾ ಪ್ರಥಮಾ ಸ್ಯಂಜೇ ಸಪ್ತ ಪೃಕ್ಷಾಸಃ ಸ್ವಧಯಾ ಮದಂತಿ |

ಋತಂ ಶಂಸಂತ ಋತಮಿತ್ತ ಅಹುರನು ವ್ರತಂ ವ್ರತಸಾ ದೀಧ್ಯಾನಾಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೪-೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಾ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ದೇವಹೋತೃವಾದ ಅಗ್ನಿಪರವೇ ಆಗಿದೆ ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ. ೧-೧೩-೪ ರಲ್ಲಿ ಹೋತಾ ಮನುಹಿತಃ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಈ ಎರಡು ಹೋತೃಗಳಿಗೂ ಇರತಕ್ಕ ನಿಷ್ಕರ್ಷವಾದ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಪ್ರೈಷಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಹೋತಾ ಯಪ್ತದೈವ್ಯಾ ಹೋತಾರಾ ಮಂದ್ರಾ ಪೋತಾರಾ ಕವೀ ಪ್ರಚೀತಸಾ | ಸ್ವಿಷ್ಟ-
ಮದ್ಯಾನ್ಯಃ ಕರದಿಷಾ ಸ್ತಭಿಗೂರ್ತಮನ್ಯ ಉರ್ಜಾ ಸತವಸೇಮಂ ಯಜ್ಞಂ ದಿವಿ ದೇವೇಷು
ಧತ್ತಾಂ ವೀತಾಮಾಜ್ಯಸ್ಯ ಹೋತರೈಃ |

(ತೈ. ಬ್ರಾ. ೩-೬-೨-೨)

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಹೋತೃವು ಅನ್ನರೂಪವಾದ ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಸ್ವೀಕಾರಾರ್ಹವನ್ನಾಗಿಸುವುದೆಂದೂ, ಇನ್ನೊಬ್ಬನು ಈ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳ ನಡುವೆ ಸ್ಥಾಪಿಸಲೆಂದೂ ಸೂಚಿಸಿದೆ. ಈ ಕಾರ್ಯವಿಧಾನವು ಮಾನವನಾದ ಹೋತೃವಿಗೂ ದೇವಹೋತೃವಾದ ಅಗ್ನಿಗೂ ಇರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ,

ದೈವ್ಯಾ ಹೋತಾರಾ ಯಜತಿ ಪ್ರಾಣಾಪಾನೌ ವೈ ದೈವ್ಯಾ ಹೋತಾರಾ ಪ್ರಾಣಾಪಾನಾವೇವ
ತತ್ತ್ರೀಣಾತಿ ಪ್ರಾಣಾಪಾನೌ ಯಜಮಾನೇ ದಧಾತಿ |

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೨-೪)

ಎಂದು ಈ ಹೋತೃಗಳಿಗೂ ಪ್ರಾಣಾಪಾನಗಳಿಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಈ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸತಕ್ಕವನು ಯಜ್ಞಕರ್ತನಿಗೆ ಪ್ರಾಣಾಪಾನಗಳ ಸುಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಕೊಡುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ,

ದೈವ್ಯಾ ಹೋತಾರಾ ದೈವ್ಯಾ ಹೋತಾರಾವಯಂ ಚಾಗ್ನಿರಸೌ ಚ ಮಧ್ಯಮಃ |

(ನಿ. ೮-೧೨)

ಎಂದು ಸಾಯಣರ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವ ಆಧಾರವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸಾರ್ಥವವಾದ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಥನಾದ ಅಗ್ನಿಯೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನನುಮೋದಿಸುತ್ತಾ,

ದೈವ್ಯಾವಿತಿ ತು ಹೋತಾರಾವಗ್ನೀ ಸಾರ್ಥವಮಧ್ಯಮೌ |

ದಿವ್ಯಾದಗ್ನೇರ್ಹಿ ಜಜ್ಞಾತೇ ದೈವ್ಯಾ ತೇನೇಹ ಜನ್ಮನಾ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೩-೧೧)

ಈ ಇಬ್ಬರು ಹೋತೃಗಳೂ ಸಾರ್ಥವ ಮತ್ತು ಮಧ್ಯಮರಾದ (ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಥರಾದ) ಅಗ್ನಿಗಳೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಪ್ರಥಮಾ—ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿವಚನವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಸುನಾಚಸಾ—ಶೋಭನಂ ವಾಚಃ. ಯಯೋಸ್ತೇ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಂ ದ್ವ್ಯಚ್ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಸದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಹಿಂದಿನಂತೆ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ದೈವ್ಯಾ—ದೇವಮರ್ಹತ ಇತಿ ದೈವ್ಯಾ. ದೇನಾದ್ಯೌಞಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೮೫-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯೌಞ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತದ್ವಿತೇಷ್ವಚಾನಾದೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೮೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ. ಇತ್ಯಾನ್-ನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಯಕ್ಷತಾಮ್—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಷು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಪರವಾದಾಗ ಸಿಬ್ಬಹುಲಂಚೇಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೪) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಸಿಪ್. ವ್ರಶ್ಚ ಭೃಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ವ. ಷಢೋಕಸಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕಕಾರಾದೇಶ. ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಕಾರನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ವ. ಯಕ್ಷತಾಮ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

—:೦:—

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಭಾರತೀಳೇ ಸರಸ್ವತಿ ಯಾ ವಃ ಸರ್ವಾ ಉಪಬ್ರುವೇ ।

ತಾ ನಶ್ವೋದಯತ ಶ್ರಿಯೇ ॥ ೮ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಭಾರತಿ | ಇಳೇ | ಸರಸ್ವತಿ | ಯಾಃ | ವಃ | ಸರ್ವಾಃ | ಉಪಬ್ರುವೇ ।

ತಾಃ | ನಃ | ಚೋದಯತ | ಶ್ರಿಯೇ ॥ ೮ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಭಾರತಿ | ಭರತ ಅದಿತ್ಯಃ | ತಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿನೀ ಭಾರತೀ | ತಾದೃಶಿ ದ್ಯುಲೋಕದೇವತೇ ಹೇ ಇಳೇ ಭೂದೇವಿ ಹೇ ಸರಸ್ವತಿ | ಸರೋ ವಾಗುದಕಂ ವಾ | ತದ್ವತ್ಯಂತರಿಕ್ಷದೇವತೇ ತಾದೃಶಿ ದೇವಿ | ಏತಾಃ ಕ್ಷಿತ್ಯಾದಿದೇವತಾಃ | ಏತಾಸ್ತಿಸೃ ಆದಿತ್ಯಪ್ರಭಾವನಿಶೇಷರೂಪಾ ಇತ್ಯಾಹುಃ | ಯಾಸ್ತಿಸೃಃ ಸರ್ವಾ ವೋ ಯುಷ್ಮಾನುಪಬ್ರುವೇ ಉಪೇತ್ಯ ಸ್ತಾಮಿ ತಾ ಯೂಯಂ ನೋಽಸ್ಮಾಞ್ಚೈವೇ ಸಂಪದೇ ಚೋದಯತ | ಪ್ರೇರಯತ ॥

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಭಾರತಿ—ಎಲೈ ದ್ಯುಲೋಕಾಧಿದೇವತೆಯೇ | ಇಳೇ—ಪೃಥಿವೀದೇವತೆಯೇ | ಸರಸ್ವತಿ—ಅಂತರಿಕ್ಷದೇವತೆಯೇ | ಯಾಃ—ಯಾವ ನೀವು ಮೂವರು ದೇವತೆಗಳದ್ದೀರೋ | ವಃ ಸರ್ವಾಃ—ಆ ನಿಮ್ಮೆಲ್ಲರನ್ನೂ |

ಉಪಬ್ರುವೇ—ಸಮೀಪಿಸಿ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ | ತಾಃ—ನೀವು ಮೂರು ದೇವತೆಗಳೂ | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಶ್ರಿಯೇ—
ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ | ಜೋದಯತೆ—ಪ್ರೇರಿಸಿರಿ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ, ಭಾರತೀ, ಇಳಾ, ಸರಸ್ವತೀ ಎಂಬ ಲೋಕತ್ರಯದ ಅಧಿದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಸಮೀಪಿಸಿ
ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ. ನೀವೆಲ್ಲರೂ ಸಹ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸಿರಿ.

English Translation

Bharati, Ila, Saraswati, I invoke you all, that you may direct us to prosperity.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮೂರು ದೇವತೆಗಳ ಗುಂಪನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಅವರನ್ನು ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ದಯಮಾಡಿಸಬೇಕೆಂದು
ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಮತ್ತು ೧-೧೪೨ನೇ ಸೂಕ್ತವನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಎಲ್ಲಾ ಅಪ್ರೀ ಸೂಕ್ತ
ಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಈ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ತಿಸ್ರೋ ದೇವೀಃ ಎಂದು ಸಾಮೂಹಿಕವಾಗಿ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದೆ. ಇಳಾ,
ಸರಸ್ವತೀ, ಭಾರತೀ ಎಂಬುವರೇ ಈ ಮೂವರು. ಈ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವೇನು ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬಹಳವಾದ
ಅಭಿಪ್ರಾಯಭೇದವಿದೆ. ೧-೧೪೨ ರಲ್ಲಿ ಭಾರತೀ ಎಂಬ ದೇವತೆಗೆ ಹೋತ್ರಾ, ಶುಚಿಃ, (ಮರುತ್ಸು, ದೇವೇಷು) ಅರ್ಪಿತಾ
ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಗಳೂ, ಸರಸ್ವತೀ ಎಂಬ ದೇವತೆಗೆ ಮಹೀ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವೂ ಇರುತ್ತದೆ ಕೆಲವು ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ
ಮಹೀ ಎಂಬ ಪದವು ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರದೆ ಭಾರತೀದೇವತೆಯ ಪರಾಯಪರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.
ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಈ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ನಿಷ್ಕರ್ಷವಾಗಿ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಎಂಬುದನ್ನು ಶ್ರುತ್ಯಾದಿನಾಕ್ಯ
ಗಳನ್ನು ಪ್ರಮಾಣಪಾಠಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ವಿಮರ್ಶಿಸಬಹುದು.

ತಿಸ್ರೋ ದೇವೀಃ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾಸ್ಮರು—

ತಿಸ್ರೋ ದೇವೀಃ | ತಿಸ್ರೋ ದೇವೀಸ್ತಿಸ್ರೋ ದೇವ್ಯಃ ||

ಎಂದು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿ ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ—

ಆ ನೋ ಯಜ್ಞಂ ಭಾರತೀ ತೋಯಮೇತ್ಸಿಳಾ ಮನುಷ್ಯದಿಹ ಚೇತಯಂತೀ |

ತಿಸ್ರೋ ದೇವೀರ್ಬರ್ಹಿರೇದಂ ಸ್ಯೋನಂ ಸರಸ್ವತೀ ಸ್ವಪಸಃ ಸದಂತು ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೦-೮)

ಐತು ನೋ ಯಜ್ಞಂ ಭಾರತೀ ಹಿಸ್ರಂ | ಭರತ ಅದಿತ್ಯಸ್ತಸ್ಯ ಭಾ ಇಳಾ ಚ ಮನುಷ್ಯ-

ದಿಹ ಚೇತಯಮಾನಾ ತಿಸ್ರೋ ದೇವ್ಯೋ ಬರ್ಹಿರಿದಂ ಸುಖಂ ಸರಸ್ವತೀ ಚ ಸಕ-

ಮಾರ್ಣಾ ಆಸೀದಂತು ||

ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಎಂದರೆ—

ಭಾರತೀ—ಭರತನೆಂದರೆ ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು ಅದಿತ್ಯನ ದೀಪ್ತಿಗೆ ಭಾ ಎಂದು ಹೆಸರು.
ಆದುದರಿಂದ ಭಾರತಿಯೆಂದರೆ ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಕಾಶವು ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶರೂಪದಿಂದಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು

ಇಳಾ—ಇಳಾ ಎಂದರೆ ಪೃಥಿವಿಯು. ಮನುಷ್ಯತ್ ಚೇತಯಂತೀ—ಮನುಷ್ಯರಂತೆ ಪ್ರೇರಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಎಂದರೆ ಭೂಮಿಯು ಮೇಲೆ ಇರುವ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಅನ್ನಾದ್ಯಾಹಾರಗಳನ್ನು, ಧನಾದಿಗಳನ್ನು, ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಇಳಾ ಎಂದರೆ ಪೃಥಿವೀಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಯ ರೂಪವಿಶೇಷವು.

ಸರಸ್ವತೀ—ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ಶಿಡಿಲುಮಿಂಚುಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸರಸ್ವತಿಯು ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿ ಸ್ವರೂಪವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು.

ಆದುದರಿಂದ ಇಳಾ, ಸರಸ್ವತೀ, ಭಾರತೀ ಎಂಬ ಮೂರು ಮಂದಿ ದೇವಿಯರನ್ನು ಸ್ವರ್ಗ, ಅಂತರಿಕ್ಷ, ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಇರುವ ಅಗ್ನಿಯ ಮೂರು ರೂಪಗಳೆಂದು ಹೇಳುವ ರೂಢಿಯಿರುವುದು.

ಆಪ್ರಿಸೂಕ್ತಗಳ ಮುಖ್ಯಾಂಶಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿರುವ ಪ್ರೈಷಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಈ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿರುವ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿದರೆ—

ಹೋತಾಯೆಷ್ಟತ್ತಿಸ್ರೋ ದೇವೀರಸಸಾನುಪಸ್ತಮಾ ಅಚ್ಛಿದ್ರಮಧ್ಯೇ ದಮಪಸ್ತನ್ವತಾಂ | ದೇವೇ-
ಭ್ಯೋ ದೇವೀರ್ದೇವಮಪೋ ವಿಯಂತಾಜಸ್ಯ ಹೋತರ್ಯಜ ||

(ತೈ. ಬ್ರಾ. ೩-೬-೨-೨)

ಎಂದು ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ತಿಸ್ರೋ ದೇವೀಃ ಎಂದು ಮಾತ್ರವಿದೆ. ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಇಡಾ, ಸರಸ್ವತೀ, ಭಾರತೀತ್ಯೇವಂರೂಪಾಸ್ತಿಸ್ರೋಽಷ್ಟಮಪ್ರಯಾಜದೇವ್ಯಸ್ತದ್ಗ್ರೂಪಮಗ್ನಿಂ ದೈವ್ಯೋ ಹೋತಾಯಜತು | ಇಡಾ, ಸರಸ್ವತೀ ಮತ್ತು ಭಾರತೀ ಎಂಬ ಮೂವರು ಅಷ್ಟಮಪ್ರಯಾಜದೇವತೆಗಳು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುವ ದೇವತೆಗಳೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ, ಅಪಸಾಂ ಅಪಸ್ತಮಾಃ | ಕರ್ಮವತೀನಾಂ ಮಧ್ಯೇಽತಿಶಯೇನ ಕರ್ಮವತ್ಯಃ | ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕರ್ಮವತಿಯರೆಂದೂ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ,

ತಿಸ್ರೋ ದೇವೀರ್ಯಜತಿ ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಅಪಾನೋ ವ್ಯಾನಸ್ತಿಸ್ರೋ ದೇವ್ಯಸ್ತಾ ಏವ ತತ್ಪ್ರೀಣಾತಿ
ತಾ ಯಜಮಾನೇ ದಧಾತಿ |

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೨-೪)

ಎಂದು ಈ ಮೂರು ದೇವತೆಗಳಿಗೂ, ಪ್ರಾಣ ಅಪಾನ ಮತ್ತು ವ್ಯಾನ ಎಂಬ ಜೀವತತ್ತ್ವಗಳಿಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಆ ನೋ ಯಜ್ಞಂ ಎಂಬ ೧೦-೧೦೦-೮ ನೇ ಋಕ್ಕನ್ನುದಹರಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಈ ರೀತಿ ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಏತು ನೋ ಯಜ್ಞಂ ಭಾರತೀ ಪ್ರಪಂ | ಭರತ ಅದಿತ್ಯಸ್ತಸ್ಯ ಭಾ ಇಳಾ ಚ ಮನುಷ್ಯವದಿಹ ಚೇತಯಮಾನಾ ತಿಸ್ರೋ ದೇವ್ಯಃ ಬರ್ಹಿರಿದಂ ಸುಖಂ ಸರಸ್ವತೀ ಚ ಸುಕರ್ಮಾಣಿ ಆಸೀದಂತು | (ನಿ. ೮-೧೩) ಭರತನ (ಸೂರ್ಯನ) ಪ್ರಭಾರೂಪನಾದ ದೇವತೆಯೂ, ಇಳೆಯೂ, ಸರಸ್ವತಿಯೂ ಬರ್ಹಿಯನ್ನಲಂಕರಿಸಲಿ. ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ,

ತಿಸ್ರಸ್ತು ದೇವ್ಯೋ ಯಾಃ ಪ್ರೋಕ್ತಾಸ್ತಿಸ್ಥಾ ನೈವೇಹ ಸಾ ತು ವಾಕ್ |

ತ್ರಿವಿಧೇನೋಚ್ಛತೇ ನಾಮ್ನಾ ಜ್ಯೋತಿಃಷು ತ್ರಿಷು ವರ್ತಿನೀ ||

ಅಗ್ನಿಮೇವಾನುಗೇಳಾ ತು ಮಧ್ಯಂ ಪ್ರಾಸ್ತಾ ಸರಸ್ವತೀ |
 ಅಮೂ ಸ್ಥಿತಾಧಿ ಲೋಕಂ ತು ಭಾರತೀ ಭವತಿ ಹ್ಯಸೌ ||
 ಸೃಷಾ ತು ತ್ರಿವಿಧಾ ವಾಗ್ವೈ ದಿವಿ ಚ ವ್ಯೋಮ್ನಿ ಚೇಹ ಚ |
 ವ್ಯಸ್ತಾ ಚೈವ ಸಮಸ್ತಾ ಚ ಭಜತ್ಯಗ್ನಿನಿಮಾನಸಿ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೩-೧೨ ರಿಂದ ೧೪)

ತ್ರಿಸ್ರೋ ದೇವ್ಯಃ ಎಂದರೆ ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲೂ ಇರುವ ವಾಗಧಿದೇವತೆಗಳು. (ವಾಕ್ಯನ ಮೂರು ರೂಪಗಳನ್ನು ಬೃ. ದೇ. ೨-೨೨ ರಿಂದ ೨೨ ನೇ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.)

ಅಯಂ ಪ್ರಯೋಗಸ್ತೇತೇಷಾಂ ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ ತ್ರಿಷು ವರ್ತತಾಂ |

(ಬೃ. ದೇ. ೧-೯೦)

ಎಂದು ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ಬೇರೆಬೇರೆ ದೇವತೆಗಳು ಒಂದೇ ವಾಗಧಿದೇವತೆಯ ರೂಪಾಂತರಗಳು. ಇವರಲ್ಲಿ ಇಳೆಯು ಪಾರ್ಥಿವಾಗ್ನಿಯನ್ನನುಸರಿಸಿದಳು. ಸರಸ್ವತೀಯು ಮಧ್ಯಲೋಕವನ್ನಾ ಕ್ರಮಿಸಿದಳು ಮತ್ತು ಭಾರತೀಯು ದ್ಯುಲೋಕಸ್ಥಳಾದಳು. ಆದರೂ ಸಹ,

ದೇವ್ಯಸ್ತ್ರಿಸ್ರಃ ತ್ರಿತಾಶ್ವೈನಂ ತ್ವಷ್ಟಾ ಚೈವೈತದಾಶ್ರಯಃ |

(ಬೃ. ದೇ. ೧-೧೦೮)

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಈ ಮೂರು ಲೋಕದ ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ಪಾರ್ಥಿವಾಗ್ನಿಯನ್ನೇ ಸೇವಿಸುತ್ತಾರೆಂದು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ಪರವಾಗಿಯೇ ಮುಕ್ತಾಯಮಾಡಿದೆ.

ಇಳಾ ಸರಸ್ವತೀ ಮಹೀ ತಿಸ್ರೋ ದೇವೀರ್ಮಯೋಭುವಃ | ಬರ್ಹಿಃ ಸೀದಂತಸ್ತ್ರಿಸ್ರಿಧಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩-೯)

ಎಂಬ ಋಕ್ವೇದದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ಅನುಪೂರ್ವಿಯಿರುವ ಋ. ಸಂ. ೫-೫-೮ ನೇ ಋಕ್ವೇದದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಭಾರತೀ ಎಂಬ ನಿರ್ದೇಶವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಮಹೀ ಎಂಬುದು ಭಾರತೀ ದೇವತೆಯ ಪರ್ವಾಪದವೆಂದು ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವೇದದಲ್ಲಿಯೂ ಮತ್ತು,

ಭಾರತೀ ಪವಮಾನಸ್ಯ ಸರಸ್ವತೀಳಾ ಮಹೀ |

ಇಮಂ ನೋ ಯಜ್ಞಮಾ ಗಮಂತಿಸ್ರೋ ದೇವೀಃ ಸುಪೇಶಸಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೯-೫-೮)

ಎಂಬ ಋಕ್ವೇದದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ.

ಇಳಾ—ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಮೇವಾನುಗೇಳಾ (೩-೧೩) ಇಳೆಯು ಪಾರ್ಥಿವಾಗ್ನಿಯನ್ನನುಸರಿಸಿದಳು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದಲೂ,

ಪ್ರ ದೀಧಿತಿರ್ವಿಶ್ವವಾರಾ ಜಿಗಾತಿ ಹೋತಾರಮಿಳಃ ಪ್ರಥಮಂ ಯಜಥ್ಯೈ |

ಅಚ್ಛಾ ನಮೋಭಿವೃಷಭಂ ವಂದಥ್ಯೈ ಸ ದೇವಾನ್ಯಕ್ಷದಿಷಿತೋ ಯಜೀಯಾನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೪-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇಳಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹವೀರೂಪವಾದ ಅನ್ನವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಮತ್ತು ೭-೧೬-೮ ನೇ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಘೃತಹಸ್ತಾ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವೂ, ೧೦-೭೦-೮ ರಲ್ಲಿ ಘೃತವೇದೀ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವೂ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ಇಳಾ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಹವಿಸ್ಸೆಂದರ್ಥಮಾಡಬಹುದಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೆ. ಬಹುಶಃ ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ,

ಉತ್ತಾನಾಯಾಮನ ಭರಾ ಚಿಕಿತ್ಸಾನ್ತಸ್ತದ್ಯಃ ಪ್ರವೀತಾ ವೃಷಣಂ ಜಜಾನ |

ಅರುಷಸ್ತು ಪೋ ರುಶದಸ್ಯ ಸಾಜ ಇಳಾಯಾಸ್ಪತ್ನೋ ವಯುನೇಜನಿಷ್ಠ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೨೯-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇಳಿಯ ಪುತ್ರನೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ.

ಭಾರತೀ—ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯನ ಪ್ರಭೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. (ಭರತಃ ಆದಿತ್ಯಃ ತಸ್ಯ ಭಾಃ) Macdonell ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ತನ್ನ Vedic Mythology ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಭರತವಂಶದವರಿಂದ ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಹವಿಸ್ಸು ಎಂದೂ, (p. 87) Grassmann ಎಂಬುವನು ವಾಗ್ದೇವತೆಯೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿ ಸಂಬಂಧಿಯೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು.

ತಸ್ಮಾ ಅಗ್ನಿ ಭಾರತಃ ಶರ್ಮ ಯಂಸಜ್ಞೋಕ್ತಶ್ಚಾತ್ಸಾರ್ಯಮುಚ್ಚರಂತಂ |

ಯ ಇಂದ್ರಾಯ ಸುನವಾಮೇತ್ಯಾಹ ನರೇ ನರಾಯ ನೃತಮಾಯ ನೃಣಾಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೨೫-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಭಾರತಃ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾದುದರಿಂದ ತತ್ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ದೇವತೆ ಭಾರತೀ ಎಂದು ಹೆಸರಿಡಬಹುದೆಂದು ಇನ್ನು ಕೆಲವರ ಮತ.

ಸರಸ್ವತೀ—ಸರ ಇತ್ಯುದಕನಾಮ | ತದ್ವತೀಸ್ತನಿತಾದಿರೂಪಾ ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾ ಚ ವಾಕ್ | ಸರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉದಕವೆಂದರ್ಥ. ಉದಕವನ್ನು ಕೈವಳೂ ಮತ್ತು ಗುಡುಗು ಮುಂತಾದ ಶಬ್ದವುಳ್ಳವಳೂ ಆದ ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಥ ವಾದ ವಾಗ್ದೇವತೆಯ ರೂಪಾಂತರವೆಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸರಸ್ವತಿಯು ದೇವಾತ್ಮಕಳಾದ ನದಿ ಯೆಂದು ಕೆಲವರ ಮತ. ಅಥವಾ ದೇವ್ಯಸ್ತಿಸ್ರಃ ಶ್ರಿತಾಶ್ಚೈನಂ (ಬೃ. ದೇ. ೧-೧೦೮) ಈ ಮೂವರು ಅಗ್ನಿ ಯನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅಗ್ನಿಯು ಪೃಥ್ವೀ, ಅಂತರಿಕ್ಷ ಮತ್ತು ದ್ಯುಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರು ರೂಪಗಳಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಭಾರತಿಯು ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಭೆಯೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಸರಸ್ವತಿಯು ಸಿಡಿಲುಮಿಂಚುಗಳಿಗೆ ದೇವತೆಯೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಇಳಿಯೂ ಅಗ್ನಿಗೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿರು ವುದರಿಂದಲೂ, ಈ ಮೂವರೂ ಅಗ್ನಿಯ ರೂಪಾಂತರಗಳೆಂದೂ ಕೆಲವರ ಮತ ಪ್ರೌಷ್ಠಸೂಕ್ತದ ವಿನರಣೆಯಲ್ಲಿ ತದ್ರೂಪಮಗ್ನಿಂ ಎಂದಿರುವುದನ್ನು ಮೇಲೆಯೇ ಹೇಳಿದೆ

ಸರಸ್ವತಿಯು ಸಿಡಿಲುಮಿಂಚುಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯನ್ನಾಗಿ ಅನೇಕ ಕಡೆ ವರ್ಣಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಸರ ಸ್ವತಿಯು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಯ ರೂಪವು. ಇಳಾದೇವಿಯು ಭೂಮಿಯ ಮೇಲಿರುವ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ (ಜನಗಳಿಗೆ) ಧನಾದಿಗಳನ್ನೂ ದೀರ್ಘಾಯುವನ್ನೂ ಕೊಡುವವಳಾದುದರಿಂದ ಈ ದೇವತೆಯು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಯ ರೂಪವು ಎಂದು ಈ ಇಳಾ ಸರಸ್ವತೀಭಾರತಿಯರ ಸಂಕೇತವು. ಈ ಮೂವರು ದೇವತೆಗಳೂ ಯಜ್ಞವೇದಿಕೆಗೆ ಬಂದು ಬರ್ಹಸ್ತರಣದ (ಹರಡಿರುವ ದರ್ಭೆಗಳ) ಮೇಲೆ ಬಂದು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಋಷಿಗಳು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿದಾರೆ.

ಸರಸ್ವತಿಯು ನದಿಯಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ದೇವತೆಯೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಋಷಿಗಳು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿರುವ ಕೆಲವು ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತೇವೆ.

- (1) ತಾನ್ನೂರ್ವಯಾ ನಿವಿದಾ ಹೂಮಹೇ ವಯಂ ಭಗಂ ಮಿತ್ರಮದಿತಂ ದಕ್ಷಮಸ್ತೃಧಂ |
ಅರ್ಯಮಣಂ ವರುಣಂ ಸೋಮಮಶ್ವಿನಾ ಸರಸ್ವತೀ ನಃ ಸುಭಗಾ ಮಯೆಸ್ವರತ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೮೯-೩)

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವತಿಯು ವಾಗ್ಧೇವತೆ ಅಥವಾ ಶಿಡಿಲುಮಿಂಚುಗಳ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆ.

- (2) ಸರಸ್ವತಿ ತ್ವಮಸ್ಮಾ ಅವಿಡ್ಧಿ ಮರುತ್ವತೀ ಧೃಷತೀ ಜೇಷಿ ಶತ್ರುನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೩೦-೮)

- (3) ಸರಸ್ವತೀ ಶೃಣವನ್ ಯಜ್ಞಿಯಾಸೋ ಧಾತಾ ರಯಿಂ ಸಹವೀರಂ ತುರಾಸಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೫೪-೧೩)

ಈ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವತಿಯು ನದೀ ಎಂದಾಗಲೀ ಶಿಡಿಲುಮಿಂಚುಗಳ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯೆಂದಾಗಲೀ ಭಾವಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

- (4) ದಮೂನಸೋ ಅಸಸೋ ಯೇ ಸುಹಸ್ತಾ ವೃಷ್ಣಃ ಪತ್ತೀರ್ನದ್ಯೋ ವಿಭ್ವತಷ್ಟಾಃ |
ಸರಸ್ವತೀ ಬೃಹದ್ವಿವೋತ ರಾಕಾ ದಶಸ್ಯಂತೀರ್ವರಿವಸ್ಯಂತು ಶುಭ್ರಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೪೨-೧೨)

- (5) ಆ ನೋ ದಿವೋ ಬೃಹತಃ ಪರ್ವತಾದಾ ಸರಸ್ವತೀ ಯಜತಾ ಗಂತು ಯಜ್ಞಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೪೩-೧೧)

- (6) ಉಭಾ ನಾಸತ್ಯೋ ರುದ್ರೋ ಅಫ ಗ್ನಾಃ ಪೂಷಾ ಭಗಃ ಸರಸ್ವತೀ ಜುಷಂತ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೪೬-೨)

ಈ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸರಸ್ವತಿಯು ಶಿಡಿಲುಮಿಂಚುಗಳ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯು. Griffith ಎಂಬವರು ಈ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದರಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವತಿಯನ್ನು ಸಿಂಧು ಅಥವಾ ಸರಸ್ವತಿ ಎಂಬ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ನದಿಯೆಂತಲೂ, ೨-೩ ನೆಯ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಯೆಂತಲೂ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವುದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಡುವರು. K. C. ಚಟ್ಟು ಪಾಠ್ಯಾಯ ಎಂಬವರು ೧-೨ನೆಯ ಋಕ್ಕುಗಳು ಸಿಂಧುನದಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುವುದೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಈ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳೂ ಅತ್ರಿಋಷಿಯ ವಂಶಸ್ಥರಿಂದಲೇ ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಋಕ್ಕಿಗೆ ಅತ್ರಿ ಅಥವಾ ಅತ್ರಿಯ ಪುತ್ರನಾದ ಭೂಮನೆಂಬವನೂ, ಎರಡನೆಯ ಋಕ್ಕಿಗೆ ಅತ್ರಿಯೂ ಮೂರನೆಯ ಋಕ್ಕಿಗೆ ಅತ್ರಿಯ ವಂಶಸ್ಥನಾದ ಪ್ರತಿಕ್ಷತ್ರನೆಂಬವನೂ ಋಷಿಗಳು. ಎರಡನೆಯ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವತಿಯನ್ನು ಸ್ವರ್ಗದಿಂದಲೂ (ದಿವಃ) ಮೇಘಮಂಡಲದಿಂದಲೂ (ಪರ್ವತಾದಾ) ಆಹ್ವಾನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪತ್ನೀಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವಿರುವುದರಿಂದ ಸರಸ್ವತಿಯನ್ನೂ, ಇತರ ನದಿಗಳನ್ನೂ ಇಂದ್ರನ ಪತ್ನಿಯರನ್ನಾಗಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಭಾವಿಸಿರುವರು.

- (7) ಅಗ್ನಿರಿಂದ್ರೋ ವರುಣೋ ಮಿತ್ರೋ ಅರ್ಯಮಾ ನಾಯುಃ ಪೂಷಾ ಸರಸ್ವತೀ

ಸಜೋಷಸಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೬೫-೧)

(8) ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾಸಃ ಶೃಣವನ್ ವಚಾಂಸಿ ಮೇ ಸರಸ್ವತೀ ಸಹ ಧೀಭಿಃ ಪುರಂಧ್ಯಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೬೫-೧೩)

ಈ ಎರಡು ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸರಸ್ವತಿಯು ವಾಗ್ವೇದತೆಯು.

(9) ಯತ್ಸುರಾಮಂ ವ್ಯಪಿಬಃ ಶಚೀಭಿಃ ಸರಸ್ವತೀ ತ್ವಾ ಮಘವನ್ನಭಿಷ್ಣು ಕ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೩೧-೫)

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವತಿಯು ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಇರುವಂತೆ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಸರಸ್ವತಿಯು ಶಿಡಿಲುಮಿಂಚುಗಳ ಅಭಿಮಾನಿವೆತೆಯೆಂದಾಗಲಿ ಭಾವಿಸಬಹುದು.

(10) ಗರ್ಭಂ ಧೇಹಿ ಸಿನೀವಾಲಿ ಗರ್ಭಂ ಧೇಹಿ ಸರಸ್ವತಿ | (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೮೪-೨)

ಇಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವತಿಯನ್ನು ವಾಗ್ವೇದತೆಯೆಂದೇ ಹೇಳುವುದು ಸಮಂಜಸವಾಗಿರುವುದು.

ಸರಸ್ವತೀನದಿಯು ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ಹರಿಯುತ್ತಿತ್ತೆಂಬ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ತಿಳಿದಮಟ್ಟಿಗೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ವಿವರಿಸುವೆವು. ಈ ವಿವರಣೆಯು (1) R. D. Oldham in Journal of Asiatic Society Bengal 1886 page 322 (2) C. F. Oldham, Journal of Royal Asiatic Society 1893, page 51 (3) Maps of the Cambridge History of India Vol. I. Ancient India (4) Maps of Punjab published by the Surveyor-General of India (5) Ancient India as described by Megasthenes and Arrian ಎಂಬ ಭಾಷಣಗಳನ್ನನುಸರಿಸಿ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಸರಸ್ವತೀನದಿಯು ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೊಡ್ಡನದಿಯಾಗಿದ್ದಿತು. ಹಿಮಾಲಯಪರ್ವತದಲ್ಲಿರುವ ಸಿರ್ಮೂರ್ (Sirmur) ಪರ್ವತಶ್ರೇಣಿಯಲ್ಲಿ ಉದ್ಭವಿಸಿ ಅಲ್ಲಿಂದ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೂ ಸ್ವಲ್ಪದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೂ ಹರಿಯುವುದು. ಇದರ ಉದ್ಭವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಐದು ಸಣ್ಣ ತೊರೆಗಳು (ನೀರು ಹರಿಯುವ ಸಣ್ಣ ಹಳ್ಳಗಳು) ಸೇರಿ ಈ ನದಿಯಾಗಿ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹರಿದಿರಬಹುದು. ಅದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಪಂಚಾಜಾತಾ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿರಬೇಕು ಸ್ವಲ್ಪದೂರ ಹರಿದ ಮೇಲೆ ದೃಷದ್ವತೀ ಎಂಬ ನದಿಯು (the modern Chitrang) ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಿಂದ ಹರಿದು ಬಂದು ಇದಕ್ಕೆ ಸೇರುವುದು. ಅಪಯಾ ಎಂಬುದು ದೃಷದ್ವತೀಗೆ ಉಪನದಿಯು. ಆ ಕಾಲದ ಸರಸ್ವತಿಯು ಈಗಿನ ಸುರಸುತಿನದಿಯ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕಿತ್ತು. (ಮರಳುಭೂಮಿಗಳಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವ ನದಿಗಳು ತಮ್ಮ ಪಾತ್ರಗಳನ್ನು ಅನೇಕವೇಳೆ ಬದಲಾಯಿಸುವುವು, ಈಗಿನ ಸರಸುತಿ ನದಿಗೆ ಮಾರ್ಕಂಡಾ (Markand) ಮತ್ತು ಗಗ್ಗರ್ (Ghaggar) ಎಂಬ ಸಣ್ಣ ನದಿಗಳು ಸೇರುವುವು. ಬಳಿಕ ಸರಸ್ವತಿಯು ದಕ್ಷಿಣ ಮತ್ತು ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವಹಿಸಿ ಕಡೆಗೆ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಸೇರುವುದು. ಈಗಿನ ಹಾಕ್ರ (Hakra) ಎಂಬ ಒಣಗಿಹೋಗಿರುವ ನದಿಯ ಪಾತ್ರವೇ ಆಗಿನ ಸರಸ್ವತೀ ನದಿಯ ಪಾತ್ರವಾಗಿರಬೇಕು. ಅದು ಈಗಿನ (Sutlej) ಎಂಬ ನದಿಯೊಡನೆ ಸಂಗಮವಾಗಿ ಸಿಂಧೂನದಿಯಲ್ಲಿ ಐಕ್ಯವಾಗಿರಬಹುದು. ಅಥವಾ ನೇರವಾಗಿ ಸಿಂಧೂನದಿಗೆ ಹೋಗಿ ಸೇರಿರಬಹುದು. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಿಂಧೂನದಿಯು ಈಗಿರುವುದಕ್ಕಿಂತ ಬಹುದೂರ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿತ್ತು ಮತ್ತು (Rann of Kach) ಎಂಬ ಕೊಲ್ಲಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಸೇರುತ್ತಿತ್ತು. ಮ್ಯಾಕ್ಸ್ ಮುಲ್ಲರ್ (Max Muller) ಪಂಡಿತನು ಋ. ಸಂ. ೭-೯೫-೨ ನೆಯ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅಸಮುದ್ರಾತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಈ ಸರಸ್ವತೀನದಿಯು ನೇರವಾಗಿ ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಸೇರುತ್ತಿತ್ತೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ, ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಈ ನದಿಯು ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಸೇರುವ ಮೊದಲು ಮರಳುಕಾಡಿನ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹರಿಯುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ

ನದಿಯು ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಸೇರುವ ಮೊದಲೇ ಮರುಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಇಂಗಿಹೋಗಿರಬಹುದು (See Muir's Sanskrit Texts Vol. II page 393) ಈ ರೀತಿ ನದಿಯು ಮರುಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಇಂಗಿಹೋದ ವಿಚಾರದ ವರ್ಣನೆಯು ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿಯೂ (ವನಪರ್ವ—ತೀರ್ಥಯಾತ್ರಾ ವರ್ಣನೆ) ಮತ್ತು ಮನುಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೂ (೧-೨೧) ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಈಗಿನ ಸುರಸುತಿ ನದಿಯೇ ಹಿಂದಿನ ಸರಸ್ವತೀನದಿಯಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಭಾರತಿ—ಶಾರ್ಙ್ಗರವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾದುದರಿಂದ ಶಾರ್ಙ್ಗರವಾದಿಭ್ಯೋಜೀನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಆಮಂತ್ರಿತನಿಘಾತಸ್ವರಃ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇಳೇ—ಆಮಂತ್ರಿತಂ ಪೂರ್ವಮವಿದ್ಯಮಾನವತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಸಂಬಂಧ್ಯಂತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅವಿದ್ಯಮಾನವದ್ಭಾವ ಬರುವುದರಿಂದ ಪದದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದಂತೆ ಆಗಲಿಲ್ಲ. ಅದುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿಂದಿನಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಮುಂದಿನ ಸರಸ್ವತಿ ಶಬ್ದವನ್ನು ಕುರಿತು ಈ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳೂ ಇಲ್ಲದಂತಾಗುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೂ ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಪಬ್ರುವೆ—ಬ್ರೂಜ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ವೃತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತನಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತಿಜಃಚೋದಾತ್ತವತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಉಪ) ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚೋದಯತ—ಚುದ ಪ್ರೇರಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ನುಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿ ಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶ್ರಿಯೇ—ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಸಾವೇಕಾಚಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠ

ತ್ವಷ್ಟಾ ರೂಪಾಣಿ ಹಿ ಪ್ರಭುಃ ಪಶುನ್ವಿಶ್ವಾನ್ರಮಾನಜೇ |

ತೇಷಾಂ ನಃ ಸ್ವಾತಿನಾ ಯಜ || ೯ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತ್ವಷ್ಟಾ | ರೂಪಾಣಿ | ಹಿ | ಪ್ರಭುಃ | ಪಶುನ್ | ವಿಶ್ವಾನ್ | ಸಂಽಅನಜೇ |

ತೇಷಾಂ | ನಃ | ಸ್ವಾತಿಂ | ಅ | ಯಜ || ೯ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ತ್ವಷ್ಟಾ ಯಜ್ಞಸಾಧನಸಾತ್ರಾಭಿಮಾನೀ ದೇವೋ ರೂಪಾಣಿ ಯೋನೌ ಸೃಷ್ಟ್ವಾನಿ ರೇತಾಂಸಿ ರೂಪಾಣಿ ಕರ್ತುಂ ಪ್ರಭುರ್ಹಿ | ಹಿಶಬ್ದಃ ಶ್ರುತ್ಯಂತರಪ್ರಸಿದ್ಧಿದ್ಯೋತನಾರ್ಥಃ | ಯಾವಚ್ಛೋ ವೈ ರೇತಸಃ ಸಿಕ್ತಸ್ಯ ತ್ವಷ್ಟಾ ರೂಪಾಣಿ ವಿಕರೋತಿ | ತೈ. ಸಂ. ೧-೫-೯-೧ | ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ಸ ದೇವೋ ವಿಶ್ವಾನ್ ಸರ್ವಾನಸಿ ಪಶೂನಸ್ಮದೀಯಾನ್ ಗವಾದಿಕಾನ್ ಸಮಾನಜೇ | ಸಮ್ಯಗನಕ್ತಿ | ವ್ಯಕ್ತೀಕರೋತಿ || ಸಂಪೂರ್ವಾದನಕ್ತೇರ್ಲಿಟಿ ತಸ್ಮಾನ್ನೂಡಿತಿ ನುಹ್ || ಅಥ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಃ | ತೇಷಾಮುಕ್ತಾನಾಂ ಪಶೂನಾಂ ಸ್ಫಾತಿಂ ವೃದ್ಧಿಂ ನೋಽಸ್ಮದರ್ಥಮಾ ಯಜ | ಸರ್ವತಃ ಪ್ರೂಜಯ | ಕುರ್ವಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ತ್ವಷ್ಟಾ—ತ್ವಷ್ಟೃವು | ರೂಪಾಣಿ—ಸೃಷ್ಟವಾದ ರೇತಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ರೂಪಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಪರಿಷ್ಕರಿಸಲು | ಪ್ರಭುಃ ಹಿ—ಸಮರ್ಥನಾಗಿದ್ದಾನೆ | (ಅವನು) ವಿಶ್ವಾನ್ ಪಶೂನ್—ನಮಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸಮಸ್ತ ಪಶ್ವಾದಿಗಳನ್ನೂ | ಸಮಾನಜೇ—ನೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಪರಿಷ್ಕರಿಸಿದನು | (ಎಲೈ ತ್ವಷ್ಟೃವೇ) | ತೇಷಾಂ—ಆ ಪಶ್ವಾದಿಗಳ | ಸ್ಫಾತಿಂ—ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು | ನಃ—ನಮಗೋಸ್ಕರ | ಆ ಯಜ—ಮಾಡು.

ಭಾಷಾರ್ಥ

ತ್ವಷ್ಟೃವು ಸೃಷ್ಟವಾದ ರೇತಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ರೂಪಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಪರಿಷ್ಕರಿಸಲು ಸಮರ್ಥನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅವನು ನಮಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸಮಸ್ತ ಪಶ್ವಾದಿಗಳಿಗೂ ನೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಪರಿಷ್ಕರಿಸಿದನು. ಎಲೈ ತ್ವಷ್ಟೃವೇ, ನಮಗಾಗಿ ಆ ಪಶ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಅವುಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ವೃದ್ಧಿಮಾಡು.

English Translation

Twashtri, who is the master (in fashioning) the forms (of beings), has made all animals distinct; grant us, (Twashtri), their increase.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ತ್ವಷ್ಟಾ—ಯಾಸ್ಮರ ವಿವರಣೆಯು—

ತ್ವಷ್ಟಾ | ತ್ವಷ್ಟಾ ತೂರ್ಣಮುಶ್ನತ ಇತಿ ನೈರುಕ್ತಾಃ | ತ್ವಿಷೇರ್ವಾ ಸ್ಯಾದ್ವೀಪ್ತಿಕರ್ಮಣಸ್ತ್ವಿಷೇ-
ತೇರ್ವಾ ಸ್ಯಾತ್ಕರೋತಿ ಕರ್ಮಣಃ || ಮಾಧ್ಯಮಿಕಸ್ತ್ವಪ್ಪೇತ್ಯಾಯುರ್ಮಧ್ಯಮೇ ಚ ಸ್ಥಾನೇ
ಸಮಾನ್ಯಾತಃ | ಅಗ್ನಿ ರಿತಿ ಶಾಕಪೂಣಿಃ || (ನಿ. ೮-೧೪)

ಎಂದರೆ ತ್ವಷ್ಟಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸುವವನು ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಹೇಳುವರು ಅಥವಾ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾಗಿರುವವನು ಅಥವಾ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು (ಶಿಲ್ಪಕರ್ಮಗಳನ್ನು) ಮಾಡುವವನು, ಮಾಧ್ಯಮಿಕನೆಂದೂ ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು. ಎಂದರೆ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರುವವನು. ಅಗ್ನಿಯೆಂದು ಶಾಕಪೂಣಿಯು ಹೇಳುವನು.

ತ್ವಷ್ಟೃವು ವಿಶ್ವಕರ್ಮನಂತೆ ದೇವತೆಗಳ ಶಿಲ್ಪಿಯೆಂದೂ ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು. ಏಕೆಂದರೆ ಯಾಸ್ಕರು ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ,

ಯೇ ಇಮೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಜನಿತ್ರೀ ರೂಪೈರಪಿಂಶದ್ಭುವನಾನಿ ವಿಶ್ವಾ |

ತಮದ್ಯ ಹೋತರಿಸಿತೋ ಯೇಜೀಯಾನ್ ದೇವಂ ತ್ವಷ್ಟಾರಮಿಹ ಯಕ್ಷಿ ವಿದ್ವಾನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೦-೯)

ತ್ವಷ್ಟೃವು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ನಿರ್ಮಾಪಕನು ಮತ್ತು ಸಮಸ್ತ ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಅವರವರಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ರೂಪ, ಸೌಂದರ್ಯ ಋದ್ಧಿ, ವೃದ್ಧಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಕಾರಣಕರ್ತನು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಇದಲ್ಲದೆ ತ್ವಷ್ಟಾ ವೈ ಪಶೂನಾಂ ಮಿಥುನಾನಾಂ ರೂಪಕೃತ್ (ತೈ. ಸಂ. ೬-೧-೮-೫) ತ್ವಷ್ಟಾ ರೂಪಾಣಾ-ಮಧಿಪತಿಃ (ತೈ. ಸಂ. ೩-೩) ತ್ವಷ್ಟಾ ರೂಪಾಣಿ ವಿಕರೋತಿ—ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿ (ಯಜುರ್ವೇದ) ವಾಕ್ಯಗಳು ತ್ವಷ್ಟೃವಿನ ವಸ್ತುನಿರ್ಮಾಣ ಕುಶಲತೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವವು. ಮತ್ತು

ಮಹ್ಯಂ ತ್ವಷ್ಟಾ ವಜ್ರಮತಕ್ಷದಾಯಸಂ ಮಯಿ ದೇವಾಸೋಽವ್ಯಜನ್ನಪಿ ಕೃತುಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೪೮-೩)

ತ್ವಷ್ಟೃವು ನನಗೆ ಉಕ್ಕಿನಿಂದ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣಮಾಡಿಕೊಟ್ಟನು ಎಂದು ಇಂದ್ರನು ಹೇಳಿರುವನು. ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅವಶ್ಯಕವಾದ ಯಜ್ಞಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನೂ, ಇತರ ಅನೇಕ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವನೆಂದು ಋಗ್ವೇದದ ಅನೇಕ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ತ್ವಷ್ಟೃವು ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನು ಎಂದು ಯಾಸ್ಕರು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು.

ತ್ವಷ್ಟೃದೇವತೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಕೆಳಗೆ ಉದಾಹೃತವಾಗಿರುವವು, ಅಪ್ರೀಸೂಕ್ತ ಸಂಬಂಧವಾದ ದೇವತೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ನಿರ್ದೇಶಿಸುವವಾಗಿವೆ.

ಹೋತಾಯತೃತ್ವಷ್ಟಾರಮಚಿಷ್ಟಮಸಾಕಗ್ಂ ರೇತೋಧಾಂ ವಿಶ್ರವಸಂ ಯಶೋಧಾಂ |

ಪುರುರೂಪಮಕಾಮಕರ್ಶನಗ್ಂ ಸುಪೋಷಃ ಪೋಪೈಃ ಸ್ಯಾತ್ಸವೀರೋ ವೀರೈರ್ವೇತ್ವಾಜ್ಯಸ್ಯ

ಹೋತರೃಜ |

(ತೈ. ಬ್ರಾ. ೩-೬-೨-೨)

ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಚಿಷ್ಟಂ, ಅಸಾಕಂ, ರೇತೋಧಾಂ, ವಿಶ್ರವಸಂ, ಯಶೋಧಾಂ, ಪುರುರೂಪಂ, ಅಕಾಮ ಕರ್ಶನಂ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ—

ಅಚಿಷ್ಟಂ—ಎಂದರೆ ಚೇಷ್ಟನರಹಿತಂ, ಚಾಂಚಲ್ಯರಹಿತಂ, ಸ್ಥಿರಂ, ಚಂಚಲವಲ್ಲದೇ ಸ್ಥಿರ ವಾಗಿರತಕ್ಕವನೆಂದೂ,

ಅಸಾಕಂ—ಎಂದರೆ ಅಬಾಲಂ, ಪ್ರಾಜ್ಞಂ | ಬಾಲನಲ್ಲದೆ ಪ್ರಾಜ್ಞನೆಂದೂ,

ರೇತೋಧಾಂ—ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಪುತ್ರಾದಿಬೀಜಸ್ಯ ಯಜಮಾನೇ ಧಾರಯಿತಾರಂ | ಯಜ್ಞಕರ್ತನಲ್ಲಿ ಪುತ್ರಾದಿ ಬೀಜವನ್ನು ಬಿತ್ತುವವನೆಂದೂ,

ವಿಶ್ರವಸಂ—ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವಿವಿಧಕೀರ್ತಿಯುಕ್ತಂ | ಬಗೆಬಗೆಯ ಕೀರ್ತಿಯುಕ್ತನೆಂದೂ,

ಯಶೋಧಾಂ—ಎಂದರೆ ಯಜಮಾನೇ ಯಶಸಃ ಧಾರಯಿತಾರಂ | ಯಜ್ಞಕರ್ತನು ಯಶೋಭಾಗಿ ಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವವನೆಂದೂ,

ಪುರುರೂಪಂ—ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಬಹುರೂಪಂ ವಿಧವಿಧವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವನೆಂದೂ,

ಅಕಾಮಕರ್ತನಂ—ಎಂದರೆ ಕಾಮಾನಾಂ ಅನಾಶಯಿತಾರಂ | ಯಜಮಾನನ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸಾರ್ಥಕಗೊಳಿಸುವವನೆಂದೂ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಈ ವಿಶೇಷಣಗಳು ತ್ವಷ್ಟೃವಿನ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ತ್ವಷ್ಟೃ ಶಬ್ದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ (೮-೧೪) ತ್ವಷ್ಟಾ ತೂರ್ಣಮಶ್ನುತ ಇತಿ ನೈರುಕ್ತಾಃ | ತ್ವಿಷೇರ್ವಾ ಸ್ಯಾದ್ವೀಪ್ತಿಕಮಣಿಸ್ತ್ವಕ್ಷತೇರ್ವಾ ಸ್ಯಾತ್ ಕರೋತಿ ಕರ್ಮಣಃ | ವೇಗವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರಿನಿಂದ ನೈರುಕ್ತಕಾರರ ಮತ ಅಥವಾ ಪ್ರಕಾಶಿಸು ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ತ್ವಿಷ್ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ, ಕರ್ತ್ರರ್ಥಕವಾದ ತ್ವಕ್ಷ್ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಬಹುದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈ ನಿರ್ವಚನಗಳಿಂದ ತ್ವಷ್ಟೃವು ವೇಗವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸುವವನೆಂದೂ, ಪ್ರಕಾಶಿಸುವವನೆಂದೂ, ಮತ್ತು ನಿರ್ಮಾತನೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುವುದು. ಈ ದೇವತೆಯು ಯಾವ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನೆಂದು ತೋರಿಸಲು ಮಾಧ್ಯಮಿಕಸ್ತ್ವೈತ್ಯಾಹುರ್ಮಾಧ್ಯಮೇ ಚ ಸ್ಥಾನೇ ಸಮಾಮ್ನಾತಃ | ಅಗ್ನಿರಿತಿ ಶಾಕಪೂಣಿಃ | ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಥವಾದ ದೇವತೆಗಳ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದವನೆಂದು ಕೆಲವರೂ, ಅಗ್ನಿಯೆಂದು ಶಾಕ ಪೂಣಿಯೂ ಹೇಳಿರುವ ಮತಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಮತವನ್ನನುಮೋದಿಸುತ್ತಾ

ತ್ವಷ್ಟಾ ರೂಪವಿಕರ್ತಾ ಚ ಯೋಽಸೌ ಮಾಧ್ಯಮಿಕೇ ಗಣೇ |

ಸ್ತುತಃ ಸ ಚ ನಿಸಾತೇನ ಸೂಕ್ತಂ ಸ್ಯ ತನ ವಿದ್ಯತೇ |

(ಬೃ. ದೇ. ೩-೨೫)

ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮಾಧ್ಯಮಲೋಕದ ದೇವತೆಗಳ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿರತಕ್ಕವನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು;

ತ್ವಷ್ಟಾ ತು ಯಸ್ತ್ವಯಮೇವ ಪಾರ್ಥಿವೋಽಗ್ನಿರಿತಿ ಸ್ತುತಿಃ |

ಪಾರ್ಥಿವಸ್ಯಾಸ್ಯ ವರ್ಚಃ ಸ್ಯುಃ ಕಸ್ಯಾಸ್ಯಾಕ್ ಚಾರ್ತವೇಷು ಚ ||

ತ್ವಿಷಿತಸ್ತ್ವಕ್ಷತೇರ್ವಾ ಸ್ಯಾತ್ ತೂರ್ಣಮಶ್ನುತ ಏವ ನಾ |

ಕರ್ಮಸೂತ್ತಾರಣೋ ವೇತಿ ತೇನ ನಾಮೃತದಶ್ಚ ತೇ ||

ಯಃ ಸಹಸ್ರತಮೋ ರಶ್ಮೀ ರವೇಶ್ಚಂದ್ರಮುಪಾಶ್ರಿತಃ |

ಸೋಽಸಿ ತ್ವಷ್ಟಾರಮೇವಾಗ್ನಿಂ ಪರಂ ಚೇಹ ಚ ಯನ್ಮಧು ||

(ಬೃ. ದೇ. ೩-೧೫ ರಿಂದ ೧೭)

ಪಾರ್ಥಿವಾಗ್ನಿಗೆ ಯಾವ ಸ್ತುತಿಯೋ ಅದೇ ತ್ವಷ್ಟೃವನ್ನೂ ಉದ್ದೇಶಿಸಿದ ಪೃಥ್ವಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ದೇವತೆಯೆಂಬ ಸೂಚನೆಯೂ ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿವೆ. ಋತುಪರವಾದ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲೂ ಇವನನ್ನು ಅಗ್ನಿಯ ಅಂಶವೆಂದೇ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಎಂದು ಅನಂತರ ತ್ವಷ್ಟ್ಯ ಪದಕ್ಕೆ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ನಿರ್ವಚನವನ್ನೇ ಹೇಳಿದೆ. ಚಂದ್ರವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಸೂರ್ಯನ ಸಹಸ್ರರಶ್ಮಿಯು ಮಧುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವಂತೆ ತ್ವಷ್ಟ್ಯವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ ಎಂದೂ ಸಹ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಬೃಹದ್ದೇವತಾಕಾರರು ನಿರುಕ್ತೋಕ್ತವಾದ ಶಾಕಪೂಣಿಯ ಮತವನ್ನು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನುಮೋದಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ನಿಘಂಟುವಿನಲ್ಲಿ ತ್ವಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಮೊದಲು ಅಪ್ರೀದೇವತೆ ಗಳೊಡನೆಯೂ, (೫-೨) ಅನಂತರ ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಥವಾದ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆಯೂ (೫-೫) ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ದ್ಯುಲೋಕಸ್ಥವಾದ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆಯೂ (೫-೬) ಸೇರಿಸಿದೆ.

ತ್ವಷ್ಟ್ಯ ಮತ್ತು ದಧೀಚಿಋಷಿಯ ಕಥೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ೧-೧೩೯ನೇ ಸೂಕ್ತದ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ,

ತ್ವಷ್ಟಾರಂ ಯಜತಿ ವಾಗ್ವೈ ತ್ವಷ್ಟಾ ವಾಗ್ವೀದಂ ಸರ್ವಂ | ತ್ವಾಷ್ಟ್ರೀಂ ವಾಚಮೇವ ತತ್ಪ್ರೀ-
ಣಾತಿ ವಾಚಂ ಯಜಮಾನೇ ದಧಾತಿ |

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೨-೪)

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತ್ವಷ್ಟ್ಯವಿಗೂ ವಾಗ್ವೈಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದೂ ಒಂದು ಮತವಾಗಿದೆ.

ಯ ಇಮೇ ದ್ರಾವಾಪೃಥಿವೀ ಜನಿತ್ರೀ ರೂಪೈರಪಿಂಶದ್ಭುವನಾನಿ ವಿಶ್ವಾ |

ತಮದ್ಯ ಹೋತರಿಷಿತೋ ಯಜೀಯಾನ್ ದೇವಂ ತ್ವಷ್ಟಾರಮಿಹ ಯಕ್ಷಿ ವಿದ್ವಾನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೦-೯)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಈ ದೇವತೆಗೆ ದಿವ್ಯಜನ್ಮವಿದೆಯೆಂದೂ, ಅದುದರಿಂದಲೇ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇವನು ತನ್ನ ಪ್ರಾಕ್ತನತ್ವವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾನೆಂದೂ ಸ್ತುತಿಸಿದೆ. ತ್ವಷ್ಟ್ಯವು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನನು ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು,

ಇಹ ತ್ವಷ್ಟಾರಮಗ್ರಿಯಂ ವಿಶ್ವರೂಪಮುಪಹ್ವಯೇ | ಅಸ್ಮಾಕಮಸ್ತು ಕೇವಲಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩-೧೦)

ತ್ವಷ್ಟಾರಮಗ್ರಜಾಂ ಗೋಷಾಂ ಪುರೋಯಾವಾನಮಾ ಹುವೇ |

ಇಂದುರಿಂದ್ರೋ ವೃಷಾ ಹರಿಃ ಪವಮಾನಃ ಪ್ರಜಾಪತಿಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೯-೫-೯)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಿಯ, ಅಗ್ರಜ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ತ್ವಷ್ಟಾ ರೂಪಾಣಿ ಹಿ ಪ್ರಭುಃ ಪಶೂನ್ವಿಶ್ವಾನ್ತಮಾನಜೇ | ತೇಷಾಂ ನಃ ಸ್ನಾತಿಮಾ ಯಜ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೮೮-೯)

ತ್ವಷ್ಟಾ ರೂಪಾಣಿ ವಿಕರೋತಿ |

(ತೈ. ಸಂ. ೧-೫-೯-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳು ತ್ವಷ್ಟ್ಯವಿನ ನಿರ್ಮಾಣಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತವೆ. ಅಲ್ಲದೇ ಅವನಿಗೆ ವಿಶ್ವರೂಪನೆಂಬ ವಿಶೇಷಣವೂ ಇದೆ. (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩-೧೦)

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಸಮಾನಜೇ—ಸಮ ಉಪಸರ್ಗ. ಅಂಜೂ ವ್ಯಕ್ತಿಮೃತ್ವಾಂತಿಗತಿಷು. ಧಾತು ಭಾಂದಸವಾಗಿ ಲಿಟ್. ಲಿಟಸ್ತುರ್ಮಯೋರೇಶಿರೇಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಏಶಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಕಿತ್ವಾತಿವೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ನಲೋಪ. ಅಣ್ಣಮಿತ್ತವಾಗಿ ದ್ವಿತ್ವಗಳು ಬಂದಾಗ ತಸ್ಮಾನ್ನಿಟ್-ದ್ವಿಹಲಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಟಾಗಮ. ಹಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧವಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜುಚೋದಾತ್ತವತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಿಗೆ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ಥಾತಿನ್—ಸ್ಥಾಯೀ ವೃದ್ಧಿ. ಕ್ತಿಚ್ಚಕ್ತಾಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲೋಪೋವ್ಯೋ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕಾರಲೋಪ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಜ—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾದಿಷು. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

—:೦:—

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಉಪ ತ್ವನ್ಯಾ ವನಸ್ಪತೇ ಪಾಥೋ ದೇವೇಭ್ಯಃ ಸೃಜ |

ಅಗ್ನಿಹವ್ಯಾನಿ ಸಿಸ್ವದತ್ || ೧೦ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಉಪ | ತ್ವನ್ಯಾ | ವನಸ್ಪತೇ | ಪಾಥಃ | ದೇವೇಭ್ಯಃ | ಸೃಜ |

ಅಗ್ನಿಃ | ಹವ್ಯಾನಿ | ಸಿಸ್ವದತ್ || ೧೦ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ವನಸ್ಪತೇ ಯೂಪಾಭಿಮಾನಿ ದೇವ ತ್ವನ್ಯಾತ್ಮನೈವ ದೇವೇಭ್ಯೋಽಗ್ನಾದಿಭ್ಯಃ ಪಾಥಃ ಪಶುರೂಪಮುನ್ನಮುಪ ಸೃಜ | ಉತ್ಪಾದಯ | ಯೂಪಾಭಾವೇ ಪಶುನಿಯೋಜನಾಭಾವೇನ ಹವಿಷೋಽಭಾವಾತ್ | ತ್ವಯ್ಯೇವಂ ಕೃತವತಿ ಸತ್ಯಗ್ನಿಹವ್ಯಾನಿ ಹವೀಂಷಿ ಸಿಸ್ವದತ್ | ಸ್ವದಯತು | ಸ್ವಾದೂಕರೋತು ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ವನಸ್ಪತೇ—ಎಲೈ ಯೂಪಾಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯೇ | ತ್ವನ್ಯಾ—ನಿನ್ನ ಸ್ವರೂಪದಿಂದಲೇ | ದೇವೇಭ್ಯಃ—ಅಗ್ನಾದಿದೇವತೆಗಳಿಗೆ | ಪಾಥಃ—ಪಶುರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು | ಉಪ ಸೃಜ—ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡು (ಅನಂತರ) | ಅಗ್ನಿಃ—ಅಗ್ನಿಯು | ಹವ್ಯಾನಿ—ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು | ಸಿಸ್ವದತ್—ಆಸ್ವಾದಿಸಲಿ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಯೂಪಾಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯೇ, ನಿನ್ನ ಸ್ವರೂಪದಿಂದಲೇ ಅಗ್ನಾದಿದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪಶುರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡು. ಅನಂತರ ಅಗ್ನಿಯು ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಆಸ್ತಾದಿಸಲಿ.

English Translation

Vanaspati, deliver of yourself the victim to the gods, so that Agni may taste the oblation.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ವನಸ್ಪತೇ-ವನಸ್ಪತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಕರ ವಿವರಣೆಯು—

ವನಸ್ಪತೇ ಇತ್ಯೇನಮಾಹೈಷ ಹಿ ವನಾನಾಂ ಪಾತಾ ನಾ ಪಾಲಯಿತಾ ನಾ | ವನಂ ವನೋತೇ ||

(ನಿ. ೮-೩)

ತತ್ಕೋ ವನಸ್ಪತಿಃ | ಯೂಪ ಇತಿ ಕಾತ್ಯಕೈಃ | ಅಗ್ನಿರಿತಿ ಶಾಕಪೂಣಿಃ || (ನಿ. ೮-೧೮)

ಎಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯನ್ನೇ ವನಸ್ಪತಿಯೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಏಕೆಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯು ವನಗಳ ಪಾಲಕನು ಅಥವಾ ಸಂರಕ್ಷಕನು. ವೃಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಅಂತರ್ಭೂತವಾಗಿದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ಸುಡುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅದರ ಸಂರಕ್ಷಕನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವನು. ಅಥವಾ ದಾರ್ವಾದಿ ಯಜ್ಞಸಾಧನಗಳಿಗೆ ಉಪಯೋಗವಾಗುವುದರಿಂದ ವನವೆಂದು ಹೆಸರು. ವನಸ್ಪತೇ ಎಂದರೆ ವೃಕ್ಷರಾಜ, ದೊಡ್ಡದಾದ ವೃಕ್ಷ ಎಂದರ್ಥವು. ವನಸ್ಪತಿ ಎಂದರೆ ಯಾವ ದೇವತೆಯು? ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪಶುವನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನೆಟ್ಟಿರುವ ಮರದ ಕಂಭವೆಂದು ಕಾತ್ಯಕೈರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ವನಸ್ಪತಿಯೆಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯೆಂದು ಶಾಕಪೂಣಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಕಾತ್ಯಕೈರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸುಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯಾಸ್ಕರು ಒಂದು ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಾಹರಣೆ ಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವರು—

ಅಂಜಂತಿ ತ್ವಾಮಧ್ವರೇ ದೇವಯಂತೋ ವನಸ್ಪತೇ ಮಧುನಾ ದೈವ್ಯೇನ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೮-೧)

ಎಂದರೆ ಎಲೈ ವನಸ್ಪತಿಯೇ (ಯೂಪಸ್ತಂಭವೇ) ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಋತ್ವಿಗ್ಯಜಮಾನರು ನಿನ್ನನ್ನು ಮಂತ್ರ ಸಂಸ್ಕೃತವಾದ ಘೃತ (ತುಪ್ಪ)ದಿಂದ ಲೇಪನ ಮಾಡುವರು ಎಂದು ಪಶುವನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಯೂಪಸ್ತಂಭವನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಸಂಬೋಧನೆ ಮಾಡಿರುವುದು. ಮತ್ತು ಇದೇ ಸೂಕ್ತದ ೩, ೬, ೧೧ ನೆಯ ಋಕ್ವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವನಸ್ಪತಿಯನ್ನು ಯೂಪಸ್ತಂಭವೆಂದು ಸಂಬೋಧನೆ ಮಾಡಿರುವುದಲ್ಲದೆ ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಯೂಪವೇ ದೇವತೆಯು ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ—“ವನಸ್ಪತೇ ಶತವಲ್ಯೋ ವಿರೋಹ ಸಹಸ್ರವಲ್ಯಾ ವಿ ವಯಂ ರುಹೇಮು” ಎಂದರೆ, ಎಲೈ ವನಸ್ಪತಿಯೇ, ನೂರಾರು ಮತ್ತು ಸಾವಿರಾರು (ವೃಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ) ಚಿಗರುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಬೆಳೆ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ವನಸ್ಪತಿಯಾದ ವೃಕ್ಷಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯಿಸುವುದಾಗಿರುವುದು. ಋ. ಸಂ. ೧೦-೨೦-೧೦ ನೇ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ “ವನಸ್ಪತೇ ರಶನಯಾ ನಿಯೋಯೇ” ಎಲೈ ವನಸ್ಪತಿಯೇ, ಪಶುವನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗದಿಂದ ಕಟ್ಟಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ವನಸ್ಪತಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯೂಪಸ್ತಂಭವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪುಷ್ಟೀಕರಿಸುವುದು. ಅದುದರಿಂದ ವನಸ್ಪತಿಯೆಂದರೆ ಯೂಪಸ್ತಂಭವೆಂದೇ ಅರ್ಥವು. ಅಗ್ನಿಯೆಂದು ಪರೋಕ್ಷಾರ್ಥವು.

ವನಸ್ಪತಿಯು ಸ್ವರೂಪವೇನೆಂಬುದನ್ನು ಬಹಳ ವಿನುರ್ಶಮಾಡಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ಪದದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಕೆಲವು ಅಧುನಿಕರಾದ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ವಿದ್ವಾಂಸರು ವೇದಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹಿಂಸಾತ್ಮಕವಾದ ಪಶುಯಾಗವು ಪ್ರಬಲವಾಗಿದ್ದು ಅಪ್ರೀ ಸೂಕ್ತಗಳು ಅಂತಹ ಯಾಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪ್ರಯಾಜಮಂತ್ರಗಳೆಂದು ತೀರ್ಮಾನಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ.

ಸ್ಥೂಲವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿದರೆ ವನಸ್ಪತಿಯೆಂದರೆ ಯಾಗಪಶುವನ್ನು ಕಟ್ಟತಕ್ಕ ಯಾಪಸ್ತಂಭವೆಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಇದು ಯಜ್ಞ ಪಶುವನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಸ್ತಂಭವೇ ಅಲ್ಲವೇ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿ ಅನಂತರ ಅವುಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ವನಸ್ಪತಿಯು ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ನಿಷ್ಕರ್ಷಿಸಬಹುದು.

ಪ್ರೈಷಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ,

ಹೋತಾ ಯಕ್ಷದ್ವನಸ್ಪತಿಮುಪಾಪಸ್ರಕ್ಷದ್ಧಿಯೋ ಜೋಷ್ವಾರಗಂ ಶಶಮಂ ನರಃ | ಸ್ವದಾತ್ಸೈಃ-

ಧಿರ್ಯುತುಥಾದ್ಯ ದೇವೋ ದೇವೇಭ್ಯೋ ಹವ್ಯವಾಡ್ವೇತ್ವಾಜ್ಯಸ್ಯ ಹೋತರೈಃ |

(ತೈ. ಬ್ರಾ. ೩-೬-೨-೨)

ಎಂಬ ಮಂತ್ರಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯವು ಈ ರೀತಿಯಿದೆ. ವನಸ್ಪತಿಂ ಯೂಪಾಧಾರಭೂತಂ ದಶಮಪ್ರಯಾಜದೇವತಾತ್ಮಕಮಗ್ನಿಂ ದೈವ್ಯೋ ಹೋತಾ ಯಜತು-ವನಸ್ಪತಿಯು ಯೂಪಕ್ಕೆ ಆಧಾರಭೂತವಾದದ್ದು ಮತ್ತು ಹತ್ತನೇ ಪ್ರಯಾಜದೇವತಾತ್ಮಕವಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಇವನನ್ನದ್ದೇಶಿಸಿ ಹೋತ್ರವು ಯಾಗಮಾಡಲಿ ಎಂದು ವನಸ್ಪತಿಗೆ ಧಿಯೋ ಜೋಷ್ವಾ, ಸ್ವದಾತ್ ಸ್ವಧಿತಿ, ದೇವೇಭ್ಯಃ ಋತುಥಾ ಹವ್ಯವಾಟ್, ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಆಯುಃ ಕಲ್ಪಮಾನಃ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಗಳಿವೆ. ಈ ವಿಶೇಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಧಿಯೋ ಜೋಷ್ವಾ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಬುದ್ಧೇಃ ಪ್ರೀಣಯಿತಾರಂ | ಬುದ್ಧಿಗೆ ಹರ್ಷದಾಯಕನೆಂದೂ, ಸ್ವಧಿತಿ-ಸ್ವದಿತಿಯಿಂದ (ವಚ್ರಾಯುಧ ಅಥವಾ) ದಿವ್ಯಶಸ್ತ್ರದಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತವಾದದ್ದೆಂದೂ, ಋತುಥಾ-ಋತೌ ವಿಹಿತೇ ಕಾಲವಿಶೇಷೇ ಅದ್ಯ ಅಸ್ಥಿನ್ಯರ್ಮಣಿ ಸ್ವದಾದಸ್ಮಾಭಿದೀಯಮಾನಂ ಹವಿಃ ಸ್ವದಯತು | ಕಿಂಚಿ ದೇವೋ ವನಸ್ಪತಿದೇವೇಭ್ಯೋ ದೇವಾರ್ಥಂ ಹವ್ಯಾ ಹವೀಂಷ್ಯವಾಡ್ಯಹತು | ಈ ಯಾಗಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮಿಂದ ಅರ್ಪಿತಗಳಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಲಿ ಎಂದು ಮಂತ್ರಾರ್ಥ. ಮತ್ತು ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಆಯುಃ ಕಲ್ಪಮಾನಃ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ಯಜ್ಞದ ಆಯಸ್ಸನ್ನು ಬೆಳೆಸುವವನು ಎಂದರ್ಥ. ಈ ವಿಧವಾದ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ ಪ್ರೈಷ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೂ ವನಸ್ಪತಿಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣೋ ವೈ ವನಸ್ಪತಿಃ (೨-೪) ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಮೊದಲು ವನಸ್ಪತಿ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅನಂತರ ಅಪ್ರೀ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ವನಸ್ಪತಿಯು ಸ್ವರೂಪವೇನೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಋ. ಸಂ. ೨-೩೭-೩ ನೇ ಋಕ್ಕನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಅದರಲ್ಲಿರುವ ವನಸ್ಪತಿಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ (ನಿ. ೮-೩) ವನಾನಾಂ ಪಾತಾ ವಾ ಪಾಲಯಿತಾ ವಾ | ವನಂ ವನೋತೇಃ | ವನಗಳಿಗೆ ಪ್ರಭುವಾಗಿರುವುದರಿಂದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಪಾಲಕನಾದುದರಿಂದಾಗಲಿ ವನಸ್ಪತಿಯೆಂದು (ಅಗ್ನಿಯು) ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದಾನೆ ಮತ್ತು ಪಡೆ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ವನ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಅನಂತರ ಅಪ್ರೀಸೂಕ್ತದ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಚರ್ಚಿಸುವಾಗ (೮-೧೮) ತತ್ ಕೋ ವನಸ್ಪತಿಃ, ಯೂಪ ಇತಿ ಕಾತ್ಯಕೈಃ ಅಗ್ನಿರಿತಿ ಶಾಕಪೂಣಿಃ | ಎಂದು ಎರಡು ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಕಾತ್ಯಕೈರ ಋತವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕೆ.

ಅಂಜಂತಿ ತ್ವಾಮಧ್ವರೇ ದೇವಯಂತೋ ವನಸ್ಪತೇ ಮಧುನಾ ದೈವ್ಯೇನ |

ಯದೊರ್ಧ್ವಸ್ತಿಷ್ಠಾ ದ್ರವಿಣೇಹ ಧತ್ತಾದ್ಯದ್ವಾ ಪ್ತಯೋ ಮಾತುರಸ್ಯಾ ಉಪಸ್ಥೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೮-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ದಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ವನಸ್ಪತಿಪದಕ್ಕೆ ಯೋಪವೇದೇ ಸಂಬೋಧಿಸಿದ್ದಾರೆ ಅನಂತರ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಶಾಕಪ್ರೋಣಿಯ ಮತವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲು—

ವನಸ್ಪತೇ ರಶನಯಾ ನಿಯೋಯಾ ದೇವಾನಾಂ ಪಾಥ ಉಪ ವಕ್ಷ್ಯ ವಿದ್ವಾನ್ |

ಸ್ವದಾತಿ ದೇವಃ ಕೃಣವದ್ವನೀಂಷ್ಯವತಾಂ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಹವಂ ಮೇ ||

(೧೦-೭೦-೧೦)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ದಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಯಣರು ಯೋಪವೇದೇ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಯೂಪಾಂತರ್ಗತವಾದ ಅಗ್ನಿಯೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ಮತ. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು ವಿನಿವೃತ್ತಾ ಏವಮಗ್ನಿರ್ವನಸ್ಪತಿಃ | ಯತ್ ಪುನರೇತದುಕ್ತಂ ಯೂಪಾಂಜನೀಯಾಯಾಂ 'ಯೂಪೇ ವನಸ್ಪತಿಶಬ್ದಃ' ಇತಿ | ಅತ್ರ ಬ್ರೂಮಃ—ಅಗ್ನಿರೇನಾಸೌ ಯೂಪಾಂತರ್ಗತೋ ಯೂಪಾತ್ಮನಾ ವರ್ತಮಾನೋ ಯೂಪಾಂಜನೀಯಾಯಾಂ ವನಸ್ಪತಿಶಬ್ದೇನೋಚ್ಯತೇ | ಇಲ್ಲಿ ವನಸ್ಪತಿಯೆಂದರೆ ಯೂಪಾಂತರ್ಗತನಾದ ಅಗ್ನಿಯೇ ಹೊರತು ಬೇರೆಯಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ಸ್ಥಿರಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಬೃಹದ್ದೇವತಾಕಾರರು,

ವನಸ್ಪತಿಂ ತು ಯಂ ಪ್ರಾಹುರಯಂ ಸೋಽಗ್ನಿರ್ವನಸ್ಪತಿಃ |

ಅಯಂ ವನಾನಾಂ ಹಿ ಪತಿಃ ಪಾತಾ ಪಾಲಯಿಷೀತಿ ವಾ ||

ಅಗ್ನಿಗೃತ್ಸಮದೇನಾಯಂ ವನಸ್ಪತಿರಿತಿಳಿತಃ |

ಮಂದಸ್ತೇತ್ಯಸ್ಯ ಸೂಕ್ತಸ್ಯ ಪಳ್ಯಚಸ್ಯ ತೃತೀಯಯಾ ||

ಯೂಪವತ್ತರುವಚ್ಚೈವ ಸ್ತುತಿಯಾಸ್ಯ ಪ್ರಸಂಗಜಾ |

ಸರ್ವೇಣಾಂಜತಿ ಸೂಕ್ತೇನ ತೃತೀಯೇ ಸಾ ತು ಮಂಡಲೇ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೩-೨೬ರಿಂದ ೨೮)

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩-೧೧ನೇ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಉದ್ದೇಶಿರುವ ಅಪ್ರೀದೇವತೆಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಚರ್ಚಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ವನಸ್ಪತಿಯೆಂದರೆ ಪಾರ್ಥಿವಾಗ್ನಿಯೆಂದೂ ಮತ್ತು ಋ. ಸಂ. ೨-೩೭-೨ನೇ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಗೃತ್ಸಮದನೂ ವನಸ್ಪತಿಶಬ್ದದಿಂದ ಈ ಪಾರ್ಥಿವಾಗ್ನಿಯನ್ನೇ ಉದ್ದೇಶಿಸಿದ್ದಾನೆಂದೂ, ಮೂರನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ನಾತ್ರ ಕೆಲವು ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಯೂಪ ಅಥವಾ ವೃಕ್ಷವೆಂದರ್ಥವೆಂದೂ ಅದೂ ಸಹ ಪ್ರಸಂಗಜವೆಂದೂ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದೇ ಅಲ್ಲದೆ,

ಇಥೈಷ ಪವಮಾನೋಽಗ್ನಿರ್ಮಧ್ಯಮೋಽಗ್ನಿರ್ವನಸ್ಪತಿಃ |

ಅಮುಷ್ಮಿನ್ನೇವ ವಿಪ್ರೈಸ್ತು ಲೋಕೇಽಗ್ನಿಶ್ಯುಚಿರುಚ್ಯತೇ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೧-೬೬)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ವನಸ್ಪತಿಯೆಂದರೆ ಮಧ್ಯಮಲೋಕದ ಅಗ್ನಿಯೆಂದು ತೋರಿಸಿ, ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ನಾನಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪವನ ಅಗ್ನಿಯನ್ನೇ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿರುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವೇ ಇಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ನಿಷ್ಕರ್ಷವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ತ್ವನ್ಯಾ—ಆತ್ಮನ್ ಶಬ್ದ, ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸದ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಯಾದೇಶ. ಮಂತ್ರೇಷ್ಟಾಜ್ಯಾದೇರಾತ್ಮನಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಯ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ-

ಸೃಜ—ಸೃಜ ವಿಸರ್ಗೇ ಧಾತು ಲೋಟ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಿಷ್ಟದತ್—ಸ್ವದ ಆಸ್ತಾದನೇ. ಧಾತು ಛಂದಸಿಲುಜ್ಲಲಜ್ಲಲಿಟಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩.೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲುಜ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್. ಇತೆಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಛಿಶ್ರಿದ್ರಿಸ್ತುಭ್ಯಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಲಿಗೆ ಚಜಾದೇಶ. ಚಜ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತವಾದಿ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

—:0:—

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಪುರೋಗಾ ಅಗ್ನಿದೇವಾನಾಂ ಗಾಯತ್ರೇಣ ಸಮಂಜ್ಯತೇ |

ಸ್ವಾಹಾಕೃತೀಷು ರೋಚತೇ || ೧೧ ||

ಪದಪಾಠ

ಪುರೋಗಾಃ | ಅಗ್ನಿಃ | ದೇವಾನಾಂ | ಗಾಯತ್ರೇಣ | ಸಂ | ಅಂಜ್ಯತೇ |

ಸ್ವಾಹಾಕೃತೀಷು | ರೋಚತೇ || ೧೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಯಮಗ್ನಿದೇವಾನಾಂ ಪುರೋಗಾ ಅಸುರಯುದ್ಧಂ ಪ್ರತಿ ಪುರೋಗಾಮೀ ಯದ್ವಾ ದೇವಾನಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಯಜ್ಞಂ ಪ್ರತ್ಯಗ್ನಿರೇವ ಪುರೋಗಾಮೀ ಅತಃ ಏವಾಗ್ರಣೀತ್ವಾದೇವಾಗ್ನಿಶಬ್ದೋ ನಿಷ್ಪನ್ನಃ | ಅಗ್ನಿಃ ಕಸ್ಮಾದಗ್ರಣೀರ್ಭವತೀತಿ ನಿರುಕ್ತಂ | ೭-೧೪ | ತಾದೃಶೋಽಯಂ ಗಾಯತ್ರೇಣೈತದುಪಲಕ್ಷಿತೇನ ಮಂತ್ರೇಣ

ಸಮಂಜ್ಯತೇ ಸಮ್ಯಗ್ ಪ್ರಜ್ಞತೇ | ಸ್ವಾಹಾಕೃತೀಷು ಸ್ವಾಹಾಕಾರೇಷು ಸತ್ಸು ಹವಿಃಷು ದೀಯಮಾನೇಷು
ರೋಚಿತೇ | ಅತ್ಯರ್ಥಂ ದೀಪ್ಯತೇ | ಏತಾಃ ಪ್ರಯಾಜದೇವತಾ ಯಜ್ಞಾವಯನಾಭಿಮಾನಿನ್ಯಃ | ತದ್ವಾರಾ
ಯಜ್ಞ ಏವ ಸ್ತೂಯತ ಇತಿ ಕೇಷಾಂಚಿನ್ಮತಂ | ಅಗ್ನಿರೇವ ನಾಮಾಂತರಮಿತ್ಯನ್ಯೇ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನಿಃ—ಅಗ್ನಿಯು | ದೇವಾನಾಂ—ದೇವತೆಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ | ಪುರೋಗಾಃ—ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಾ ಅಥವಾ
ಯಾಗಕಾಲದಲ್ಲಾಗಲಿ ಮುಂದಾಳಾಗಿದ್ದಾನೆ (ಈ ಅಗ್ನಿಯು) | ಗಾಯತ್ರೇಣ—ಗಾಯತ್ರರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರ
ದಿಂದ | ಸಮಂಜ್ಯತೇ—ವರ್ಣಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ | ಸ್ವಾಹಾಕೃತೀಷು—ಸ್ವಾಹಾಕಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು
ಅರ್ಪಿಸಿದಾಗ | ರೋಚಿತೇ—ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಯಾಗಕಾಲದಲ್ಲಾಗಲಿ ಅಗ್ನಿಯೇ ದೇವತೆಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಅಗ್ರಗಾಮಿಯಾಗಿ
ದ್ದಾನೆ. ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಗಾಯತ್ರರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರದಿಂದ ವರ್ಣಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಸ್ವಾಹಾಕಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ
ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿದಾಗ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾನೆ.

English Translation

Agni, the preceptor of the gods, is characterized by the Gayatri measure, (metre) ; he blazes when the oblations are offered.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಪುರೋಗಾಃ—ಅಯಮಗ್ನಿದೇವಾನಾಂ ಪುರೋಗಾ ಅಸುರಯುದ್ಧಂ ಪ್ರತಿ ಪುರೋಗಾಮಿ |
ಯದ್ವಾ | ದೇವಾನಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಯಜ್ಞಂ ಪ್ರತ್ಯಗ್ನಿರೇವ ಪುರೋಗಾಮೀ | ಎಂದರೆ ಅಸುರರೊಡನೆ ಯುದ್ಧ
ಮಾಡುವಾಗ ಈ ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಮನುಷ್ಯರಿಗೂ ಮುಂದಾಳಾಗಿರುವನು, ನಾಯಕನಾಗಿರುವನು
(Leader) ಅಥವಾ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ನಾನಾದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸಿ ಅವರನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವಾಗ ಅವರಲ್ಲೆಲ್ಲಾ
ಮೊದಲು ಅಗ್ನಿಗೆ ಪ್ರಥಮಸ್ಥಾನವು ಎಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯನ್ನೇ ಮೊದಲು ಸ್ತುತಿಸುವರು. ಪುರೋಹಿತ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ
ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಇದೇ ಅರ್ಥವಿರುವುದು. ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ (ಯಜ್ಞವೇದಿಕೆಯಲ್ಲಿ) ಯಜಮಾನರ ಮುಂದುಗಡೆ
ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪುರೋಹಿತನೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಯಾವ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿದರೂ ಯಜ್ಞಾದಿ
ಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ಪ್ರಥಮಸ್ಥಾನವು (ಮುಖ್ಯಸ್ಥಾನವು) ಇರುವುದೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಯಾಸ್ಕರು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—
ಅಗ್ನಿಃ ಕಸ್ಮಾತ್ ಅಗ್ರಣೀರ್ಭವತೀತಿ (ನಿ. ೭-೧೪) ಅಗ್ನಿ ಶಬ್ದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಅಗ್ನಿಯು
ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಮುಂದುಗಡೆ ನಾಯಕನಂತಿರುವುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಅಗ್ನಿಯೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಅದು
ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪುರೋಗಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಗಾಯತ್ರೇಣ ಸಂ ಅಜ್ಯತೇ—ಗಾಯತ್ರೇ ಛಂದಸ್ಸಿನಿಂದ ಅಥವಾ ಗಾಯತ್ರವೆಂಬ ಸಾಮಮಂತ್ರದಿಂದ
ಈ ಸ್ವಾಹಾಕೃತಿಯೆಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಅಗ್ನಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸುತ್ತೇವೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು, ಋ. ಸಂ ೧-೧೪೨-೧೨ನೆಯ
ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಗಾಯತ್ರೇವೇಷಸೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದವೂ ಈ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಸಮರ್ಥಿಸಿರುವುದು.

ಸ್ವಾಹಾಕೃತೀಷು—ಯಾಸ್ಕರ ವಿನರಣೆಯು—

ಸ್ವಾಹಾಕೃತಯಃ | ಸಾಹಾಕೃತಯಃ ಸ್ವಾಹೇತ್ಯೇತತ್ ಸು ಆಹೇತಿ ನಾ | ಸ್ವಾ ನಾಗಾಹೇತಿ
ನಾ | ಸ್ವಂ ಪ್ರಾಹೇತಿ ನಾ | ಸ್ವಾಹುತಂ ಹವಿರ್ಜುಹೋತಿತಿ ನಾ ||

(ನಿ. ೮-೨೧)

ಸ್ವಾಹಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಅವಯವಾರ್ಥಗಳಿರುವವು.

(೧) ಸು ಆಹೇತಿ ನಾ—ಸು= ಜಿನ್ನಾಗಿ ಆಹ= ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಜಿನ್ನಾಗಿ ಆಧವಾ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ
ಉಚ್ಚರಿಸುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ವಾಹಾ ಎಂದು ಹೆಸರು.

(೨) ಸ್ವಾ ನಾಗಾಹೇತಿ ನಾ—ಸ್ವಾ = ಸ್ವಕೀಯವಾದ ವಾಕ್ = ವಾಕ್ಯವು. ತಂ ಸ್ವಾ ನಾಗ-
ಭೈವದಜ್ಜುಹುಧೀತಿ ತತ್ಸ್ವಾಹಾಕಾರಸ್ಯ ಜನ್ಮ ಎಂದು ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವಿರುವುದು
(ಬ್ರಾಹ್ಮಣ). ಎಂದರೆ ಹೋಮ ಮಾಡುವಾಗ ವೇದಮಂತ್ರವಾದ ಋಕ್ಕಿನ ಅಂತ್ಯ
ದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಹಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ತಾನೇ (ಹೋಮ ಮಾಡುವವನು) ಸೇರಿಸಿ ಹೇಳು
ವುದರಿಂದ ಸ್ವಾಹಾ ಎಂದು ಹೆಸರು.

(೩) ಸ್ವಂ ಪ್ರಾಹೇತಿ ನಾ—ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವಂ = ತನ್ನ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಆಹ=ಹೋಮ ಮಾಡುವನೆಂದು
ಹೇಳುವನು. ಅದರಿಂದ ಸ್ವಾಹಾ ಎಂದು ಹೆಸರು.

(೪) ಸ್ವಾಹುತಂ ಹವಿರ್ಜುಹೋತಿತಿ ನಾ—ತಾನು ಹೋಮಮಾಡುವ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವಾಹಾ
ಎಂಬ ಶಬ್ದೋಚ್ಚಾರಣೆ ಮೂಲಕ ಹೋಮ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ
ಹವಿಃಪ್ರದಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸ್ವಾಹಾ ಎಂದು ಹೆಸರು.

ಸ್ವಾಹಾಕಾರಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಕರು ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವರು—

ಸದ್ಯೋ ಜಾತೋ ವ್ಯಮಿಮಿತ ಯಜ್ಞಮಗ್ನಿ ದೇವಾನಾಮುಭವತ್ಪರೋಗಾಃ |

ಅಸ್ಯ ಹೋತುಃ ಪ್ರದಿಶ್ಯತಸ್ಯ ನಾಚಿ ಸ್ವಾಹಾಕೃತಂ ಹವಿರದಂತು ದೇವಾಃ ||

(ಋ. ಸಂ ೧೦-೧೧೦-೧೧)

ಇದರ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವು—ಈಗತಾನೇ ಉತ್ಪನ್ನನಾದ (ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಈಗ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ) ಅಗ್ನಿಯು
ದೇವತೆಗಳ ಮುಂದೆ ಕುಳಿತು ಹೋತೃವಿನ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಎಂದರೆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ
ವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಾ ಯಜ್ಞವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವನು. ಇಂತಹ ಹೋತೃವು ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇದ್ದು ಸಮರ್ಪಿ
ಸುವ ಸ್ವಾಹಾಕಾರಶಬ್ದಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಹೋಮಮಾಡುವ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ಭಕ್ಷಿಸಲಿ ಎಂದು. ಅದುದ
ರಿಂದ ಸ್ವಾಹಾ ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞಾರ್ಥವಾಗಿ ವಿಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರೀತ್ಯ
ರ್ಥವಾಗಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹೋಮಮಾಡುವಾಗ ಮಂತ್ರಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚರಿಸುವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ವಾಹಾ ಎಂದು ಹೆಸರು
ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಕೆಲವು ಅಪ್ರೀಮಾಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಹಾಕೃತಯಃ ಎಂದು ಬಹುವಚನ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತ
ದಲ್ಲಿರುವ ಹನ್ನೊಂದು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹೋಮಮಾಡುವಾಗ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಹನ್ನೊಂದು ಪ್ರಯಾಜ ಮಂತ್ರ

ಗಳಿಗೂ ಸ್ವಾಹಾಕಾರವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಪಠಿಸುವುದರಿಂದ ಸ್ವಾಹಾಕೃತಯಃ ಎಂದು ಬಹುವಚನವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವುದು.

ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಹಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಬೇರೆ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಅಂಗಿರಾ ಋಷಿಯ ವೃತನಾದ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಮಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಹಾ ಎಂದು ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು. ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಹಾದೇವಿಯು ದಕ್ಷಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಮಗಳೆಂದೂ, ಅಗ್ನಿಯ ಪತ್ನಿಯೆಂದೂ ಹೇಳಿರುವುದು.

ಸ್ವಾಹಾ ಇತ್ಯೇವಂಪೂರ್ವಾ ಕೃತಿಃ ಕರಣಮುಚ್ಚಾರಣಂ ಯಕ್ಷ್ಯಮಾಣದೇವತಾನಾಂ ತಾಃ ಸ್ವಾಹಾಕೃತಯಃ | ತದ್ವಂತಿ ಹವ್ಯಾನ್ | ಆಹುತ್ಯರ್ಪಣಕ್ಕೆ ಪಠಿಸತಕ್ಕ ಸ್ವಾಹಾ ಎಂಬ ಮಂತ್ರದೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ಹವ್ಯಗಳೆಂದು ಹವ್ಯಾನ್ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಆಪ್ತೀಸೂಕ್ತಗಳ ಕೊನೆಯ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪಠಿಸಿರತಕ್ಕ ಪದವಾಗಿದೆ. ಕೆಲವು ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷಣವಾಗಿಯೂ ಎಂದರೆ ; ೧-೧೩-೧೨ ರಲ್ಲು ಸ್ವಾಹಾ ಕೃಣೋತೇನ ಎಂದೂ ೧-೧೪೨-೧೨ ರಲ್ಲು ಸ್ವಾಹಾ ಕರ್ತೇನ ಎಂದೂ ೩-೪-೧೧, ೭-೨-೧೧ ಮತ್ತು ೧೦-೭೦-೧೧ನೇ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಕರಣಾರ್ಥಕದಲ್ಲಿಯೂ ೨-೩-೧೧ ರಲ್ಲಿ ಹವ್ಯಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿಯೂ ; ೧೦-೧೧೦-೧೧ ರಲ್ಲು ಹವಿಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿಯೂ ಇದೆ

ಈ ಪದದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಈ ಪದದಿಂದ ದೇವತಾತ್ಮಕವಾದ ಸ್ವಾಹಾಕೃತಿಯನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದೆಯೆಂದು ಕೆಲವರೂ ಈ ಪದದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಕೆಲವರೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರೌಷಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ,

ಹೋತಾ ಯಕ್ಷದಗ್ನಿಗ್ಂ ಸ್ವಾಹಾಜ್ಯಸ್ಯ.....ವಿಯಂತು ಹೋತರೈಜ |

(ತೈ. ಬ್ರಾ. ೩-೬-೨.೨)

ಎಂದು ಪಠಿಸಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಯೋಽಯಂ ಸ್ವಾಹಾಶಬ್ದೋದಿತಃ ಉತ್ತಮಪ್ರಯಾಜದೇವಃ ಅಗ್ನಿಃ ತಂ ದೈವ್ಯೋ ಹೋತಾ ಯಜತು | ಸ್ವಾಹಾ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಪ್ರಯಾಜದೇವತೆಯಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿದೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು,

ಸಾಹಾಕೃತಯಃ | ಸ್ವಾಹೇತ್ಯೇತತ್ ಸು ಆಹೇತಿ ನಾ, ಸ್ವಾ ನಾಗಾಹೇತಿ ನಾ ಸ್ತಂ ಪ್ರಾಹೇತಿ ನಾ, ಸ್ವಾಹುತಂ ಹವಿರ್ಜುಹೋತಿತಿ ನಾ |

(ನಿ. ಲ-೨೧)

ಸುಷ್ಕವಾಗಿ ಪಠಿಸಿದನೆಂದಾಗಲಿ, ಸುಷ್ಕವಾಗಿದೆಯೆಂದು ವಾಕ್ಯೇ ಹೇಳಿದುದರಿಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಸ್ವಾಹಾ ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಪೂತವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನರ್ಪಿಸುವುದರಿಂದಾಗಲಿ ಸ್ವಾಹಾಕೃತಿಯೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ವಿವರಿಸಿ ೧೦-೧೧೦-೧೧ ನೇ ಋಕ್ಕನ್ನು ದಹರಿಸಿ ಈ ಭಾವವನ್ನು ವಿಶದಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ,

ಸ್ವಾಹಾಕೃತೀರೈಜತಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ವೈ ಸ್ವಾಹಾಕೃತಯಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಯಾಮೇವ ತದೈಜ್ಞಮಂತತಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಯತಿ |

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೨-೪)

ಸ್ವಾಹಾಕೃತಿಯಿಂದ ಆಹುತಿಯು ಸಮಾಪ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಯಾಗಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಅದೇ ಉಪಸ್ಥಂಭಕವಾಗಿರುವುದು ಮತ್ತು ಯಜ್ಞವನ್ನು ಸರಿಯಾದ ಆಧಾರದಮೇಲೆ ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು ಎಂದು ವಿನಿಶ್ಚಯಿಸಿದೆ. ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ,

ಸ್ವಾಹಾಕೃತಯೋಽನೇಕಾಶ್ಚ ವಿದುಷಾಂ ಮತಯೋಽಭವನ್ |

ತತ್ಸರ್ವಂ ತ್ವಯಮೇವಾಗ್ನಿರ್ಭವತೀತಿ ವಿನಿಶ್ಚಯಃ ||

ಅಯಂ ಹಿ ಕರ್ತಾ ಸ್ವಾಹಾನಾಂ ಕೃತಿಸ್ತಾಸಾಮಿಹೈಕಜಾ |

ಅಯಂ ಪ್ರಸೂತಿಭೂತಾನಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಮಯಮವ್ಯಯಃ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೩-೨೯ರಿಂದ ೩೦)

ಸ್ವಾಹಾಕೃತಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಜ್ಞರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ಒಂದೇ ವಿಧವಾಗಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಸಹ ಈ ಪದದಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸಕಲವಾದ ಭಾವನೂ ಸಹ ಈ ಪಾರ್ಥಿವಾಗ್ನಿಯನ್ನೇ ಉದ್ದೇಶಿಸಿದೆ. ಈ ಅಗ್ನಿಯೇ ಸ್ವಾಹಾಕರ್ತನಾದುದರಿಂದಲೂ, ಇವನೇ ಇದರ ಕೃತಿಯೂ ಆದುದರಿಂದಲೂ ಪಾರ್ಥಿವಾಗ್ನಿಯು ಈ ರೀತಿ ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ, ಎಂದು ಆಗ್ನೇಯೀ ಇತಿ ತು ಸ್ಥಿತಿಃ (ನಿ. ೮-೨೨) ಎಂಬ ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ಮತವನ್ನು ನುಸರಿಸಿ ಬೃಹದ್ದೇವತಾಕಾರರು ತಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸ್ವಾಹಾಕಾರಾತ್ಮಕವಾದ ಆಪ್ರೀಸೂಕ್ತಗಳ ಕೊನೆಯ ಋಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಪೂಷ, ಮರುತ್ತುಗಳು, ವಾಯು ಸೂರ್ಯ, ಇಂದ್ರ, ವರುಣ ಇತ್ಯಾದಿ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲಾ ಉದ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ, ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಅಧಿಕವಾಗಿ,

ಪುರೋಗಾ ಅಗ್ನಿದೇವಾನಾಂ ಗಾಯತ್ರೇಣ ಸಮಜ್ಯತೇ | ಸಾಹಾಕೃತೀಷು ರೋಚತೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೮೮-೧೧)

ಸದ್ಯೋ ಜಾತೋ ವ್ಯಮಿಮೀತ ಯಜ್ಞಮಗ್ನಿದೇವಾನಾಮಭವತ್ಪುರೋಗಾಃ |

ಅಸ್ಯ ಹೋತುಃ ಪ್ರದಿಶ್ಯತಸ್ಯ ನಾಚಿ ಸ್ವಾಹಾಕೃತಂ ಹವಿರದಂತು ದೇವಾಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೦-೧೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳ ಪುರೋಗನೆಂದು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಸ್ವಾಹಾಕೃತಿಯ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ವಿನಿಶ್ಚಯಿಸುತ್ತಾ,

ಆ ಯಾಹ್ಯಗ್ನೇ ಸಮಿಧಾನೋ ಅರ್ನಾಜಿಂದ್ರೇಣ ದೇವೈಃ ಸರಥಂ ತುರೇಭಿಃ |

ಬರ್ಹಿರ್ನ ಅಸ್ತಮದಿತಿಃ ಸುಪುತ್ರಾ ಸ್ವಾಹಾ ದೇವಾ ಅಮೃತಾ ಮಾದಯಂತಾಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೪-೧೧)

ಆಗ್ನೇ ವಹ ವರುಣಮಿಷ್ಟಯೇ ನ ಇಂದ್ರ ದಿವೋ ಮರುತೋ ಅಂತರಿಕ್ಷಾತ್ |

ಸೀದಂತು ಬರ್ಹಿರ್ವಿಶ್ವ ಆ ಯಜತ್ರಾಃ ಸ್ವಾಹಾ ದೇವಾ ಅಮೃತಾ ಮಾದಯಂತಾಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೭೦-೧೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಹಾ ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ದೇವತೆಗಳು ಹರ್ಷಗೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಹಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಷ್ಟು ದಿವ್ಯವಾದ ಸ್ಥಾನವಿದೆಯೆಂದು ಸೂಚಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಪುರೋಗಾಃ—ಗಮಲ್ಯ ಗತೌ. ಧಾತು. ಜನಸನಖನ ಕ್ರಮಗಮೋವಿಟ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ವಿಡ್ವನೋರನುನಾಸಿಕಸ್ಯಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅನುನಾಸಿಕವಾದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಆತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಸರ್ವವೂ ಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗಾಯತ್ರೀಣಿ—ಗಾಯತ್ರಾಃ ಸಂಬಂಧಿ ಗಾಯತ್ರಮ್. ತಸ್ಯೇದಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೩-೧೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಈಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ,

ಅಜ್ಯತೇ—ಅಂಜೂವ್ಯಕ್ತಿಮೃಕ್ಷಕಾಂತಿಗತಿಷು. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರೋಚತೇ—ರುಚ ದೀಪ್ತೌ. ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜ್ಜು ತಿಜಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನೂರ ಎಂಭತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು.

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಗ್ನೇ ನಯೇತಿ ದಶಮಂ ಸೂಕ್ತಮಷ್ಟರ್ಚಮಾಗಸ್ಯಂ ತ್ರೈಷ್ಟುಭಮಾಗ್ನೇಯಂ | ಅಗ್ನೇ ನಯಾಷ್ಟಾ ವಾಗ್ನೇಯಮಿತ್ಯನುಕ್ರಮಣಿಕಾ || ಪ್ರಾತರನುನಾಕಾಶ್ಚಿನಶಸ್ತ್ರಯೋಸ್ತ್ರೈಷ್ಟುಭಶ್ಚಂದಸಿ ವಿನಿ-
ಯೋಗಃ | ಅಥೈತಸ್ಯಾ ಇತ್ಯೆತ್ರಾಗ್ನೇ ನಯಾಗ್ನೇ ಬೃಹನ್ನಿತ್ಯಷ್ಟಾನಾಮುತ್ಸಮಾದುತ್ತಮಾಸ್ತಿಸ್ತ ಉದ್ವರೇತ್ |
ಆ, ೪-೧೩ | ಇತಿ ಸೂಕ್ತಿತತ್ವಾತ್ || ಅತ್ರ ಶಾನಕಃ | ಉತ್ಪಥಪ್ರತಿಪನ್ನೋ ಯೋ ಭ್ರಷ್ಟೋ ವಾಸಿ ಪಥಃ
ಕ್ಷಚಿತ್ | ಪಂಥಾನಂ ಪ್ರತಿಪದ್ಯೇತ ಕೃತ್ವಾ ವಾ ಕರ್ಮ ಗರ್ಹಿತಂ || ಅಗ್ನೇ ನಯೇತಿ ಸೂಕ್ತೇನ
ಪ್ರತ್ಯೇಚಂ ಜುಹುಯಾದ್ವೃತಂ | ಜಪೇಚ್ಚ ಪ್ರಯತೋ ನಿತ್ಯಮುಪತಿಷ್ಠೇತ ವಾಽನಲಂ | ಋಗ್ವಿ ೧-೨೭ |
ಇತಿ || ಅದ್ಯಾಶ್ಚತಸ್ರಃ ಶ್ರವಣಾಕರ್ಮಣಿ ವಿನಿಯುಕ್ತಾಃ | ಶ್ರವಣ್ಯಾಂ ಪರ್ಣಮಾಸ್ಯಾಮಿತ್ಯತ್ರ
ಸೂಕ್ತಿಕಂ | ಅಗ್ನೇ ನಯ ಸುಪಥಾ ರಾಯೇ ಅಸ್ಮಾನಿತಿ ಚಿತಸ್ಯಭಿಃ ಪ್ರತ್ಯೇಚಂ ಹುತ್ವಾ | ಆ. ಗೃ ೨-೧-೪ |
ಇತಿ || ಅಗ್ನೇಯೇ ಪಶೌ ವನಾಪುರೋಡಾಶಯೋರಾದ್ಯೇ ದ್ವೇ ಅನುವಾಕೈಃ | ತಥಾ ಚ ಸೂಕ್ತಿಕಂ |
ಅಗ್ನೇ ನಯ ಸುಪಥಾ ರಾಯೇ ಅಸ್ಮಾನ್ ಪಾಹಿ ನೋ ಅಗ್ನೇ ಪಾಯುಭಿರಜಸ್ರೈಃ | ಆ ೩-೭ | ಇತಿ ||
ಅದ್ಯಾ ಪ್ರಾಯಣೇಯೇಷ್ಟಾವಾಗ್ನೇಯಸ್ಯಾನುವಾಕ್ಯಾ | ಸೈವೋದಯನೀಯೇ ಯಾಜ್ಞಾ | ತದಹಃ
ಪ್ರಾಯಣೇಯೇಷ್ಟಿರಿತ್ಯತ್ರ ಸೂಕ್ತಿಕಂ | ಅಗ್ನೇ ನಯ ಸುಪಥಾ ರಾಯೇ ಅಸ್ಮಾನಾ ದೇವಾನಾಮಪಿ
ಪಂಥಾಮಗನ್ತು | ಆ. ೪-೩ | ಇತಿ || ವಿಸರೀತಾಶ್ಚ ಯಾಜ್ಞಾನುವಾಕ್ಯಾ ಇತಿ ಚ ||

ಅನುವಾದವು—ಅಗ್ನೇ ನಯ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಹತ್ತನೆಯ ಅನುವಾಕವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಋಷಿಯು ; ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು ; ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ಸು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಅಗ್ನೇ ನಯಾಷ್ಟಾಪಾಗ್ನೇಯಂ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದು. ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರ ಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ಸಿನ ಆಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತ ಸೂತ್ರದ—ಅಥೈತಸ್ಯಾ ಇತ್ಯೇತ್ರಾಗ್ನೇ ನಯಾಗ್ನೇ ಬೃಹನ್ನಿತ್ಯೇಷ್ಟಾಪಾನಾಮುತ್ತಮಾದುತ್ತಮಾಸ್ತಿಸ್ತ ಉದ್ಧರೇತ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಆ ೪-೧೩) ಮತ್ತು ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶೌನಕಮಹರ್ಷಿಯು ಋಗ್ವಿಧಾನವೆಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿರುವರು—

ಉತ್ಪಥಪ್ರತಿನೋ ಯೋ ಭ್ರಷ್ಟೋ ವಾಪಿ ಪಥಃ ಕ್ವಚಿತ್ |

ಪಂಥಾನಂ ಪ್ರತಿಸದ್ಯೇತ ಕೃತ್ವಾ ವಾ ಕರ್ಮ ಗರ್ಹಿತಂ ||

ಅಗ್ನೇ ನಯೇತಿ ಸೂಕ್ತೇನ ಪ್ರತ್ಯ ಚಂ ಜುಹುಯಾದ್ಧೃತಂ |

ಜಪೇಚ್ಛ ಪ್ರಯತೋ ನಿತ್ಯಮುಪತಿಷ್ಯೇತ ವ್ಯಾನಲಂ ||

(ಋಗ್ವಿಧಾನ. ೧-೨೭)

ಎಂದರೆ ಯಾವ ಪುರುಷನು ಬಿಟ್ಟವನನ್ನು ಹತ್ತುವಾಗ ಅಥವಾ ದೂರದೇಶ ಪ್ರಯಾಣಮಾಡುವಾಗ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ದರೂ ದಾರಿತಪ್ಪಿದರೆ, ಅಥವಾ ನಿಂದ್ಯವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕಾಣದೆ ಮಾಡಿದರೆ ಅಂತಹ ಪುರುಷನು ಅಗ್ನೇ ನಯ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಪ್ರತಿಋಕ್ಕಿನಿಂದಲೂ ತುಪ್ಪದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು ಮತ್ತು ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಶುಚಿಭೂತನಾಗಿ ನಿತ್ಯವೂ ಜಪಮಾಡಿ ಅಗ್ನುಪಸ್ಥಾನಮಾಡಬೇಕು. ಆ ರೀತಿ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಸರಿಯಾದ ಮಾರ್ಗವು ಸಿಕ್ಕುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಇದಲ್ಲದೆ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲಿನ ನಾಲ್ಕು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು—ಪ್ರತಿ ಋಕ್ಕಿನಿಂದಲೂ ಶ್ರವಣನಕ್ಷತ್ರ ಯುಕ್ತವಾದ ಪೌರ್ಣಮಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಾಕರ್ಮವೆಂಬ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರದ—ಶ್ರಾವಣ್ಯಾಂ ಪೌರ್ಣಮಾಸ್ಯಾಂ ಎಂಬ ಖಂಡದ ಅಗ್ನೇ ನಯ ಸುಪಥಾ ರಾಯೇ ಅಸ್ಮಾನಿತಿಚಿತಸೃಭಿಃ ಪ್ರತ್ಯೈಚಂ ಹುತ್ವಾ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಆ ಗೃ. ಸೂ. ೨-೧-೪) ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿ ಸಂಬಂಧವಾದ ಪಶುಯಾಗದಲ್ಲಿ ವಪಾಪುರೋಡಾಶ ಹೋಮಮಾಡುವಾಗ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲಿನ ಎರಡು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾಮಂತ್ರಗಳನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತ ಸೂತ್ರದ—ಅಗ್ನೇನಯ ಸುಪಥಾ ರಾಯೇ ಅಸ್ಮಾನ್ ಪಾಹಿ ನೋ ಅಗ್ನೇ ಪಾಯುಭಿರಜಸ್ರೈಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಆ. ೩-೭) ಮತ್ತು ಪ್ರಾಯಣೀಯೇಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ (ಯಜ್ಞದ ಮೊದಲದಿನ) ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲನೆಯ ಋಕ್ಕನ್ನು ಅಗ್ನಿ ಸಂಬಂಧವಾದ ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾ ಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿಯೂ, ಉದಯನೀಯೇಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ (ಯಜ್ಞದ ಕೊನೆಯದಿನ) ಅದೇ ಋಕ್ಕನ್ನು ಯಾಜ್ಞಾಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ—ತದೇಹಃ ಪ್ರಾಯಣೀಯೇಷ್ಟಿ ಎಂಬ ಖಂಡದ ಅಗ್ನೇ ನಯ ಸುಪಥಾ ರಾಯೇ ಅಸ್ಮಾನಾ ದೇವಾನಾಮಪಿ ಪಂಥಾಮಗನ್ತ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದಲೂ, ವಿಸರೀತಾಶ್ಚ ಯಾಜ್ಯಾನುವಾಕ್ಯಾ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದಲೂ ಸಹ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಆ. ೪-೩).

॥ ಓಂ ॥

ಸೂಕ್ತ—೧೮೯

॥ ಮಂಡಲ—೧ ॥ ಅನುವಾಕ—೨೪ ॥ ಸೂಕ್ತ—೧೮೯ ॥

॥ ಅಷ್ಟಕ—೨ ॥ ಅಧ್ಯಾಯ—೫ ॥ ವರ್ಗ—೧೦-೧೧ ॥

॥ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವಂಶಂಖ್ಯೆ—೮ ॥

ಋಷಿಃ—ಅಗಸ್ತ್ಯಃ ।

ದೇವತಾ—ಅಗ್ನಿಃ ॥

ಛಂದಃ—ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ।

—:೦:—

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಗ್ನೇ ನಯ ಸುಸಥಾ ರಾಯೇ ಅಸ್ಮಾನ್ವಿಶ್ವಾನಿ ದೇವ ವಯುನಾನಿ
ವಿದ್ವಾನ್ ।

ಯುಯೋಧ್ಯ ೧ ಸ್ಮಜ್ಜುಹುರಾಣಮೇನೋ ಭೂಯಿಷ್ಠಾಂ ತೇ ನಮುಃಕುತಿಂ
ವಿಧೇಮು ॥ ೧ ॥

। ಪದಪಾಠಃ ।

ಅಗ್ನೇ | ನಯ | ಸುಸಥಾ | ರಾಯೇ | ಅಸ್ಮಾನ್ | ವಿಶ್ವಾನಿ | ದೇವ | ವಯುನಾನಿ | ವಿದ್ವಾನ್ ।

ಯುಯೋಧಿ | ಅಸ್ಮತ್ | ಜುಹುರಾಣಂ | ಏನಃ | ಭೂಯಿಷ್ಠಾಂ | ತೇ | ನಮುಃಕುತಿಂ | ವಿಧೇಮು ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇಂಽಗನಾದಿಗುಣವಿಶಿಷ್ಟ ದೇವ ದ್ಯೋತಮಾನ ವಿಶ್ವಾನಿ ವಯುನಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಪ್ರಜ್ಞಾ-
ನಾನಿ । ಅನೇನೈತದನುಷ್ಠಿತಮಿದಂ ಪ್ರಾಯಣೀಯಮಿತಿ ಯದೇತಜ್ಞಾನಮಸ್ತಿ ತದ್ವಿದ್ವಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ ।
ಯತೋ ವಿದ್ವಾನ್ ಅತಸ್ತ್ವಮಸ್ಮಾನ್ ಸುಸಥಾ ಶೋಭನೇನ ಮಾರ್ಗೇಣ ರಾಯೇ ಗಂತವ್ಯಾಯ
ಸ್ವರ್ಗಾದಿಧನಾಯ | ದ್ವಿತೀಯಾರ್ಥೇ ವಾ ಚತುರ್ಥೇ | ಪ್ರಾಕಣೀಯಂ ರಯಿಂ ಪ್ರತಿ ನಯ | ತದರ್ಥಂ
ಜುಹುರಾಣಂ ಕುಟಿಲಕಾರ್ಯೇನಃ ಸಾಸಂ ಫಲಪ್ರತಿಬಂಧರೂಪಮಸ್ಮದಸ್ಮತ್ತೋ ಯುಯೋಧಿ ।
ಪೃಥಕ್ಕುರು | ತೇ ತವ ವಯಂ ಭೂಯಿಷ್ಠಾಮತಿಪ್ರವೃದ್ಧಾಂ ನಮುಃಕುತಿಂ ನಮಸ್ಕಾರೋಕ್ತಿಂ ಸ್ತುತಿಂ
ವಿಧೇಮು | ಪರಿಚರೇಮು | ಕುರ್ಮಃ ॥

ಪ್ರತಿಸದಾರ್ಥ

ದೇವ—ದೇವತಾತ್ಮನಾದ | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, | ವಿಶ್ವಾನಿ ವಯುನಾನಿ—ಸಕಲ ಜ್ಞಾನಗಳನ್ನೂ | ವಿದ್ವಾನ್—ತಿಳಿದಿರುವ ನೀನು | ಅಸ್ಮಾನ್—ನಮ್ಮನ್ನು | ಸುಪಥಾ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಾರ್ಗದಿಂದ | ರಾಯೇ—ಸ್ವರ್ಗಾದಿರೂಪವಾದ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಪಡೆಯಲು | ನಯ—ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗು | ಜುಹುರಾಣಂ—ಕುಟಲವಾದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಎಳೆಯತಕ್ಕ | ಏನಃ—ಪಾಪವನ್ನು | ಅಸ್ತತ್—ನಮ್ಮಿಂದ | ಯುಯೋಧಿ—ಬೇರೆ ಮಾಡು | ತೇ—ನಿನಗೆ | ಭೂಯಿಷ್ಠಾಂ—ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿ | ನಮುಉಕ್ತಿಂ—ನಮಸ್ಕಾರೋಕ್ತಿಯನ್ನು | ವಿಧೇಮ—ಪಠಿಸುವೆವು |

ಭಾವಾರ್ಥ

ದೇವತಾತ್ಮನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಸಕಲಜ್ಞಾನಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರುವ ನೀನು ನಮ್ಮನ್ನು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಾದಿರೂಪವಾದ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗು. ಕುಟಲವಾದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಸೆಳೆಯತಕ್ಕ ಪಾಪದಿಂದ ನಮ್ಮನ್ನು ದೂರಮಾಡು. ನಾವು ನಿನಗೆ ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ನಮಸ್ಕಾರೋಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಠಿಸುವೆವು.

English Translation

Agni, knowing all kinds of knowledge, lead us by good ways to wealth, remove far from us the sin that would force us astray, that we may offer to you most ample adoration.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ರಾಯೇ—ರಯಿಶಬ್ದವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೪) ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (೩-೯) ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು. ಇದಲ್ಲದೆ—ಯಾಸ್ಯರು,

ರಯಿರಿತಿ ಧನನಾಮ ರಾತೇರ್ದಾನಕರ್ಮಣಃ (ನಿ. ೪-೧೭) ಎಂದು ರಯಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧನವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಈ ಶಬ್ದವು ರಾ-ಕೊಡು ದಾನಮಾಡು ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಧನವೆಂಬರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಪ್ರಕೃತ ಋಕ್ನಲ್ಲಿಯೂ ಅದೇ ಅರ್ಥವು.

ದೇವ—ದೇವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಯರ ನಿರುಕ್ತವು ಈ ರೀತಿ ಇರುವುದು—

ದೇವೋ ದಾನಾದ್ವಾ, ದೀಪನಾದ್ವಾ, ದ್ಯೋತನಾದ್ವಾ, ದ್ಯುಸ್ಥಾನೋ ಭವತೀತಿ ನಾ, ಯೋ ದೇವಃ ಸಾ ದೇವತಾ |

(ನಿ. ೭-೧೫)

ಎಂದರೆ ಈ ದೇವತೆಯು ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುವವಾದ್ದರಿಂದ (ದಾನಾದ್ವಾ) ಇವನಿಗೆ ದೇವನೆಂದು ಹೆಸರು ; ಇವನು ಸಕಲವನ್ನೂ ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ (ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ) ಬೆಳಗಿಸುವವನಾದ್ದರಿಂದ (ದೀಪನಾತ್, ದ್ಯೋತನಾದ್ವಾ) ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಒಂದೇ ಅರ್ಥ ಇವನಿಗೆ ದೇವನೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ದ್ಯುಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ (ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ) ಇರುವವ

ನಾದ್ದರಿಂದ ಇವನಿಗೆ ದೇವನೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ದೇವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಾನಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಇಲ್ಲಿ ದೇವಶಬ್ದವು ಅಗ್ನೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಎಲ್ಲಾ ವಿವರಣೆಗಳೂ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವವು.

ವಯುನಾನಿ—ವಯುನಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು **ಅಸ್ರೇಮಾಃ ಅನೇಮಾಃ** ಮೊದಲಾದ ಹತ್ತು ಪ್ರಶಸ್ತನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ, **ಕೇತಃ ಕೇತುಃ** ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೊಂದು ಪ್ರಜ್ಞಾನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೧೩) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಇವಲ್ಲದೆ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ವರು—

ವಯುನಂ ವೇತೇಃ ಕಾಂತಿರ್ವಾ ಪ್ರಜ್ಞಾ ವಾ—(ನಿ. ೫-೧೫) ವಯುನಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ವೇತಿಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಕಾಂತಿ ಅಥವಾ ಪ್ರಜ್ಞೆಯೆಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿ ಇದರ ಸಮರ್ಥನೆಗಾಗಿ—

ಅಹಿರಿವ ಭೋಗೈಃ ಪರ್ಯೇತಿ ಬಾಹುಂ ಜ್ಯಾಯಾ ಹೇತಿಂ ಪರಿಬಾಧಮಾನಃ |

ಹಸ್ತಘ್ನೋ ವಿಶ್ವಾ ವಯುನಾನಿ ವಿದ್ವಾನ್ ಪುಮಾನ್ಪುಮಾಂಸಂ ಪರಿ ಪಾತು ವಿಶ್ವತಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೨೫-೧೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವರು ಇಲ್ಲಿಯೂ **ವಯುನಾನಿ ಪ್ರಜ್ಞಾನಾನಿ** ಎಂದು ವಯುನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಿರುವರು—

ನಮುಲುಕ್ತಿಂ—ನಮಸ್ಕಾರೋಕ್ತಿಂ ಸ್ತುತಿಂ | ನಮಸ್ಕಾರಪೂರ್ವಕವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವೆವು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ನಯ—ಣೀರ್ಜ್ ಪತ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಆಮಂತ್ರಿತಂ ಪೂರ್ವಮವಿಧ್ಯಮನವತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನೇ ಎಂಬ ಆಮಂತ್ರಿತವು ಇದ್ದರೂ ಇಲ್ಲದಂತಾಗುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ರಾಯೇ—ದ್ವಿತೀಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸುಸಾಂಸುಮೋ ಭವಂತಿ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಚತುರ್ಥಿ ಬಂದಿದೆ. ಊಡಿದಂ ಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಯುನಾನಿ—ಅಜ ಗತಿಕ್ಷೇಪಣಯೋಃ ಧಾತು. ಅಜಿಯಮಿತಿರ್ಜ್ಞಭ್ಯಶ್ಚ (ಉ. ಸೂ. ೩-೪೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉನನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಜೇವ್ಯಘ್ಞಾಪೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪.೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ವೀ ಭಾವ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅದರ ಈಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅಯಾದೇಶ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯುಯೋಧಿ—ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿಗೆ ಅಪಿತ್ವವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜುಹುರಾಣಮ್—ಹುರ್ಭಾ ಕೌಟಲ್ಯೇ. ಧಾತು. ಹುರ್ಭೇಃಸನೋ ಲುಕ್ ಛಲೋಪಶ್ಚ (ಉ. ಸೂ. ೨-೨೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನ್ನಂತದ ಮೇಲೆ ಅನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸನಿಗೆ ಲುಕ್. ಧಾತುವಿನ ಛಕಾರಕ್ಕೆ

ಲೋಪ. ಅಟ್ ಕೌಸ್ವಾಜ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋ ದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಮಉಕ್ತಿಮ್—ತಾದೌಚಿನಿತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಧೇಮ್—ವಿಧ ವಿಧಾನೇ. ಧಾತು. ತುದಾದಿ. ಲಿಜ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜ್ಜತಿಜಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಶಾತಃ

ಅಗ್ನೇ ತ್ವಂ ಪಾರಯಾ ನಮ್ರೋ ಅಸ್ಮಾನ್ ಸ್ತಿಸ್ತಿಭಿರತಿ ದುರ್ಗಾಣಿ ವಿಶ್ವಾ ।
ಪೂಶ್ಚ ಪೃಥ್ವೀ ಬಹುಲಾ ನ ಉರ್ವೀ ಭವಾ ತೋಕಾಯ ತನಯಾಯ
ಶಂ ಯೋಃ ॥೨॥

ಪದಪಾಠ

ಅಗ್ನೇ | ತ್ವಂ | ಪಾರಯ | ನಮ್ರಃ | ಅಸ್ಮಾನ್ | ಸ್ತಿಸ್ತಿಭಿಃ | ಅತಿ | ದುರ್ಗಾಣಿ | ವಿಶ್ವಾ |
ಪೂಃ | ಚ | ಪೃಥ್ವೀ | ಬಹುಲಾ | ನಃ | ಉರ್ವೀ | ಭವ | ತೋಕಾಯ | ತನಯಾಯ | ಶಂ | ಯೋಃ
॥ ೨ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಯುಷ್ಯಾನೇಷ್ವಾ ಮಗ್ನೇ ತ್ವಂ ಪಾರಯೇತಿ ದ್ವೇ ಸ್ತಿಷ್ಠಕೃತೋ ಯಾಜ್ಞೇ ಪಾಹಿ ನ ಇತಿ ಚತುರ್ಥ್ಯನುಮಾಕಾ | ಪಾಹಿ ನೋ ಅಗ್ನೇ ಪಾಯುಭಿರಜಸ್ಪ್ರೀರಗ್ನೇ ತ್ವಂ ಪಾರಯಾ ನಮ್ರೋ ಅಸ್ಮಾನಿತಿ ಸಂಯಾಜ್ಯೇ | ಅ. ೨-೧೦ | ಇತಿ ಸೂತ್ರೀತಂ || ಏತೇ ಏವ ಸ್ವಸ್ತೃಯನ್ಯಾಮಸಿ ಸಂಯಾಜ್ಯೇ ಇತಿ ಸೂತ್ರೀತತ್ವಾತ್ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಂ ನಮ್ರೋ ನವತರಃ ಸ್ತುತೋ ವಾ ತ್ವಮಸ್ಮಾನ್ಯಾಗಾನುಷ್ಠಾತ್ಮಾನತಿ ಪಾರಯ | ಕರ್ಮ ಸಮಾಪಯ್ಯಾತಿಪಾರಯ | ಅತಿಕ್ರಾಮಯ | ಕೇನ ಸಾಧನೇನ | ಸ್ತಿಸ್ತಿಭಿಃ | ಅಸ್ತಿರಭಿಪೂಜಿತಃ | ಸುಶಬ್ದಃ ಶೋಭನವಚನಃ | ಅತ್ಯಂತಂ ಪೂಜಿತೈರ್ಯಜ್ಞಾದಿಸಾಧನೈಃ | ಕಾನಿ | ದುರ್ಗಾಣಿ ದುರ್ಗಮನಾನಿ ಪಾಪಾನಿ | ಅನತಿಕ್ರಮಣೀಯಾನಿ ದುರಿತಾಖ್ಯಾನ್ಯತಿಪಾರಯ | ಕಿಂಚಿ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಪೃಥ್ವೀ ಪೃಥುತರಾ ಪೂಶ್ಚ ಪುರ್ಯಸಿ ಭವತ್ವಿತಿ ಶೇಷಃ | ಚಿಶಬ್ದೋ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣೇನ ಸಹ ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥಃ | ಪೂರಿತಿ ಜಾತ್ಯೇಕವಚನಂ | ಪುರಾಣ್ಯಸಿ ಭವಂತಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ನೋಽಸ್ಮಾಕಮುರ್ವೀ ಪೃಥ್ವ್ಯಸಿ ಬಹುತರಾ ಭವತು | ತ್ವಂ ತು ತೋಕಾಯಾಪತ್ಯಾಯ ತನಯಾಯ ಪುತ್ರಾಯ | ತೋಕಶಬ್ದೋಽಪತ್ಯಸಾಮಾನ್ಯವಚನಃ | ತನಯಶಬ್ದಃ ಪುತ್ರವಚನಃ | ಶಂ ಸುಖಂ ಯೋರ್ನಿಶ್ರಯಿತಾ ಭವ | ಯದ್ವಾ | ರೋಗಾಣಾಂ ಶಮನಂ ಭಯಾನಾಂ ಯಾವನಂ ಚ ಭವ | ಕುರ್ವಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ನಮ್ಯಃ—ಸ್ತುತೃನಾಗಿದ್ದು | ಅಸ್ಮಾನ್—ನಮ್ಮನ್ನು | ಸ್ತಸ್ತಿಭಿಃ—ಅತ್ಯಂತ ಮಂಗಳಾತ್ಮಕವಾದ ಯಜ್ಞಾದಿಸಾಧನಗಳಿಂದ | ದುರ್ಗಾಣಿ — (ಸಾಧಾರಣವಾದ ಸಾಧನಗಳಿಂದ) ದಾಟಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವ ಪಾಪಗಳಿಂದ | ಅತಿ ಪಾರಯ—ದಾಟಿಸು | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಪೂಃ—ಪಟ್ಟಣವು | ಪೃಥ್ವೀ—ಅತ್ಯಂತ ವಿಸ್ತೃತವಾದದ್ದಾಗಿಯೂ, ಉರ್ವೀ ಚ—ವಿಸ್ತೃತವಾದ ಭೂಮಿಯೂ ಕೂಡ | ಬಹುಲಾ—ಅಧಿಕಸಂಖ್ಯಾತವಾಗಿಯೂ ಆಗಲಿ | ತೋಕಾಯ—ನಮ್ಮ ಪೌತ್ರಾದಿಗಳಿಗೂ | ತನೆಯಾಯ—ಪುತ್ರರಿಗೂ | ಶಂಯೋಃ—ಸುಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವನಾಗಿ | ಅಥವಾ ಶಂಯೋಃ—ರೋಗಶಮನವನ್ನೂ ಭಯ ರಾಹಿತ್ಯವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುವವನಾಗಿ | ಭವ—ಆಗು |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ಸ್ತುತೃನಾಗಿದ್ದು ನಮ್ಮನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ಮಂಗಳಾತ್ಮಕವಾದ ಯಜ್ಞಾದಿ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಕಠಿಣವಾದ ಪಾಪಗಳಿಂದ ದೂರಮಾಡು. ನಮ್ಮ ಪಟ್ಟಣವು ಅತ್ಯಂತ ವಿಸ್ತೃತವಾದದ್ದಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ವಿಸ್ತೃತವಾದ ಭೂಮಿಯು ಅಧಿಕಸಂಖ್ಯಾತವಾಗಿಯೂ ಆಗಲಿ. ನಮ್ಮ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ರೋಗಶಮನವನ್ನೂ ಭಯ ರಾಹಿತ್ಯವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುವವನಾಗಿ ಆಗು.

English Translation

Adorable Agni, convey us by the sacred acts (of worship), beyond all evil ways : may our city be spacious ; our land be extensive ; be the bestower of happiness upon our offspring, upon our sons

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು:

ಅಗ್ನೇ ತ್ವಂ ಪಾರಯ ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಕನ್ನೂ ಮುಂದಿನ ಋಕ್ಕನ್ನೂ ಆಯುಷ್ಯಾಮೇಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ತಿಷ್ಟ ಕೃದ್ಧೋಮಮಾಡುವಾಗ ಯಾಜ್ಞಾಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಈ ಸೂಕ್ತದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಋಕ್ಕಾದ ಪಾಹಿನೋ ಅಗ್ನೇ ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನೂ ಪುರೋನುವಾಕ್ಯ ಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿಯೂ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ-ಪಾಹಿನೋ ಅಗ್ನೇ ಪಾಯುಭಿರಜಸ್ರೈರಗ್ನೇ ತ್ವಂ ಪಾರಾಯಾ ನಮ್ಯೋ ಅಸ್ಮಾನಿತಿ ಸಂಯಾಜ್ಯೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದಲೂ ಸ್ತುತ್ಯಯನದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಈ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞಾಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಿರುವುದು. (ಅ. ೨-೧೦)

ನಮ್ಯಃ—ನವತರಃ ಸ್ತುತೃಣಾ ವಾ | ನಮ್ಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನವತರವೆಂದು ಯಾಸ್ಕರ ನಿರ್ವಚನವಿದೆ, (ನಿ. ೬-೯) ಅಗ್ನಿಗೆ ಸಮಿದಾದಿಗಳನ್ನು ಹಾಕುವುದರಿಂದ ಅದು ವೃದ್ಧಿಯಾಗಿ ಹೊಸಹೊಸದಾಗಿರುವುದೆಂದು ಅನೇಕ ಕಡೆ ವರ್ಣನೆಗಳಿವೆ. ಸಾಯಣರು ಸ್ತುತೃಃ—ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಇದರ ಜತೆಗೆ ಹೇಳಿರುವರು. ನಮ್ಯಶಬ್ದವು ಅಗ್ನಿಪರವಾಗಿ ಅನೇಕ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ಸ್ವಸ್ತಿಭಿಃ—ಅಸ್ತಿರಭಿಪ್ರಾಜಿತಃ | ಸುಶಬ್ದಃ ಶೋಭನವಚನಃ | ಅತ್ಯಂತಂ ಪೂಜಿತೈರ್ಯಜ್ಞಾದಿ ಸಾಧನೈಃ | ಪೂಜಾರ್ಹವಾದ ಯಜ್ಞಾದಿಸಾಧನಗಳಿಂದ ಎಂದರ್ಥವು. ಸ್ವಸ್ತೀತ್ಯವಿನಾಶಿನಾಮ | ಅಸ್ತಿರಭಿ ಪ್ರಾಜಿತಃ ಸು ಅಸ್ತೀತಿ | (ನಿ. ೩-೨೧) ಎಂದು ಯಾಸ್ಕರ ನಿರ್ವಚನವಿರುವುದು. ನಾಶವಿಲ್ಲದಿರುವುದು ಆದುದರಿಂದಲೇ ಪೂಜಾರ್ಹವಾದುದು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ಸು ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ, ಒಳ್ಳೆಯದಾದ, ಶೋಭನರೂಪ ವಾದ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುವುದು.

ಪ್ರಾಃ—ನಗರವು, ನಾವು ವಾಸಿಸುತ್ತಿರುವ ಪಟ್ಟಣವು. ಈ ಶಬ್ದವು ಜಾತ್ಯೇಕವಚನವೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವರು. ಎಂದರೆ ಏಕವಚನಪ್ರಯೋಗವಿದ್ದರೂ ಇದಕ್ಕೆ ಬಹುವಚನಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದೆಂದರ್ಥವು.

ಬಹುಲಾ—ಬಹುತೇರಾ—ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಸುಖಸಂಪತ್ತುಗಳನ್ನೂ, ಪುತಪೌತ್ರಾದಿಗಳನ್ನೂ ಒದಗಿಸಿ ಕೊಡುವಂತಾಗಲಿ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಪಾರಯ—ಪಾರ ತೀರಸಮಾಪ್ತೌ. ಧಾತು. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲೋಟ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕ ವಚನಾಂತರೂಪ ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದುರ್ಗಾಣಿ—ಗಮಾಲ್ಯ ಗತೌ. ಧಾತು. ಸುದುರೋರಧಿಕರಣೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಡಪ್ರತ್ಯಯ. ಡಿತ್ತಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಟಿಗೆ ಲೋಪ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವಾ—ಶೇಷ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ.

ಸೃಷ್ಟಿ—ಗೌರಾದಿಗಣಪತಿವಾದುದರಿಂದ ಜೋಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗು ತ್ತದೆ.

ಭವಾ—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರು ವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ದ್ವೈಚೋತಸ್ತಿಜಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ತನಯಾಯ—ತನು ವಿಸ್ತಾರೇ. ಧಾತು ವಲಿಮಲಿತನಿಭ್ಯಃಕಯೇನ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೩೯) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಕಯೇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಗ್ನೇ ತ್ವಮಸ್ಮದ್ಯುಯೋಧ್ಯಮೀವಾ ಅನಗ್ನಿತ್ರಾ ಅಭ್ಯಮಂತ ಕೃಷ್ಣೀಃ |

ಪುನರಸ್ಮಭ್ಯಂ ಸುವಿತಾಯ ದೇವ ಕ್ಷಾಂ ವಿಶ್ವೇಭಿರನ್ಯತೇಭಿಯಜತ್ರ

|| ೩ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಗ್ನೇ | ತ್ವಂ | ಅಸ್ಮತ್ | ಯುಯೋಧಿ | ಅಮೀನಾಃ | ಅನಗ್ನಿತ್ರಾಃ | ಅಭಿ | ಅಮಂತ | ಕೃಷ್ಣೀಃ |
ಪುನಃ | ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ | ಸುವಿತಾಯ | ದೇವ | ಹ್ವಾಂ | ವಿಶ್ವೇಭಿಃ | ಅಮೃತೇಭಿಃ | ಯಜತ್ರ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಮಮೀನಾ ರೋಗಾನಸ್ಮದಸ್ಮತ್ತೋ ಯುಯೋಧಿ | ವ್ಯಾವರ್ತಯ | ಯಾ
ಅನಗ್ನಿತ್ರಾ ಅಗ್ನಿನಾಪಾಲಿತಾಃ ಕೃಷ್ಣೀಃ ಪ್ರಜಾ ಅಭ್ಯಮಂತ ಆಭಿಮಿಮತೇಽಸ್ಮಾನ್ || ಯಚ್ಛೇ ಬಾಧ್ಯಾ-
ಹಾರಾದನಿಘಾತಃ || ತಾ ಯುಯೋಧಿ | ಯದ್ವಾ | ತಾ ಅನಗ್ನಿತ್ರಾಃ ಪಾಪಿನ್ಯಃ ಕೃಷ್ಣಯಃ ಪ್ರಜಾ ಅಭ್ಯ-
ಮಂತ | ತ್ವಯಾಭ್ಯಮಿತುಮಭಿಶೋ ರೋಗೈಃ ಪ್ರಾಪಯಿತುಮರ್ಹಂತಿ | ನಯಂ ತು ನ ತಾದೃಶಾಃ |
ಅತೋಽಸ್ಮತ್ತೋ ವಿಯೋಜಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ನ ಕೇವಲಂ ವಿಯೋಗಮಾತ್ರಂ ಅಪಿ ತು ಪುನಃಪುನರಿದಂ
ಕರ್ತವ್ಯಂ | ಅಸ್ಮಭ್ಯಮಸ್ಮದರ್ಥಂ ಸುವಿತಾಯ ಶೋಭನಫಲಾಯ ಹೇ ಯಜತ್ರ ಯಷ್ಟವ್ಯ ದೇವ
ದ್ಯೋತಮಾನಾಗ್ನೇ ವಿಶ್ವೇಭಿರಮೃತೇಭಿಃ ಸರ್ವೈರಮರಣಧರ್ಮಭಿರನ್ಯೈರ್ಯಷ್ಟವ್ಯೈರ್ವೇವೈಃ ಸಹ ಹ್ವಾಂ
ಪೃಥಿವೀಂ ದೇವಯಜನಲಕ್ಷಣಾಮಾಗಚ್ಛೇತಿ ಶೇಷಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಅಮೀನಾಃ—ರೋಗಗಳನ್ನೂ (ಮತ್ತು) | ಅನಗ್ನಿತ್ರಾಃ—
ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಅರಕ್ಷಿತರಾದವರೂ | ಯಾಃ ಕೃಷ್ಣೀಃ—ನಮ್ಮ ಶತ್ರುರೂಪರೂ ಆದ ಯಾವ ಪ್ರಜೆಗಳು | ಅಭ್ಯಮಂತೆ—
ನಮ್ಮನ್ನು ಪ್ರತಿಭಟಿಸಿ ದ್ವೇಷಿಸುತ್ತಾರೆಯೋ, ಅವರನ್ನೂ | ಪುನಃ—ಪದೇ ಪದೇ | ಅಸ್ಮತ್—ನಮ್ಮಿಂದ |
ಯುಯೋಧಿ—ದೂರಮಾಡಿ ನಾಶಪಡಿಸು | ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ—ನಮಗೆ | ಸುವಿತಾಯ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಫಲವನ್ನು
ಒದಗಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ | ಯಜತ್ರ—ಯಜ್ಞಾರ್ಹನೂ | ದೇವ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯೇ | ವಿಶ್ವೇಭಿರ-
ಮೃತೇಭಿಃ—ಮರಣಧರ್ಮರಹಿತರಾದ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆಯೂ | ಹ್ವಾಂ—ಯಜ್ಞ ಭೂಮಿಗೆ ದಯಮಾಡು.

ಭವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ನಮ್ಮ ರೋಗಗಳನ್ನೂ ಮತ್ತು ನಿನ್ನ ರಕ್ಷಣೆಗೆ ಒಳಪಡದೆ ನಮ್ಮನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವ
ಶತ್ರುಗಳನ್ನೂ ನಮ್ಮಿಂದ ಪದೇಪದೇ ದೂರಮಾಡಿ ನಾಶಪಡಿಸು. ನಮಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಫಲವನ್ನು ಒದಗಿಸುವುದ
ಕ್ಕಾಗಿ ಯಜ್ಞಾರ್ಹನೂ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನನೂ ಆದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಮರಣಧರ್ಮರಹಿತರಾದ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳೊಡ
ನೆಯೂ ಯಜ್ಞ ಭೂಮಿಗೆ ದಯಮಾಡು.

English Translatin

Agni, remove from us disease, and those men who, unprotected by
Agni, are adverse to us ; and, adorable divinity, (visit) the earth, with the all
immortals, rfo our welfare.

ಅಮೀನಾಃ—ರೋಗಗಳು. ಅನು ರೋಗೇ (ಚುರಾದಿ ಪರಸ್ತ್ರೈಪದಿ) ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಈ ಶಬ್ದವು, ರೋಗ ಅಥವಾ ಹಿಂಸೆಯೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಯಾಸ್ಮರು—

ಯಶ್ವೇ ಗರ್ಭಮಮೀನಾ ದುರ್ಜಾಮಾ ಯೋನಿನಾಶಯೇ |

ಅಗ್ನಿಷ್ಟಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಸಹ ನಿಷ್ಕ್ರವ್ಯಾದಮನೀನಶತ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೬೨-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿರುವ ಅಮೀನಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರೋಗಭೂತಃ ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದಾರೆ. (ನಿ. ೬-೧೨)

ಅನಗ್ನಿತ್ರಾಃ—ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡದಿರುವವರು ಎಂದರೆ ಪಾಪಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವರು, ರಾಕ್ಷಸರು.

ಅಮೃತೇಭಿಃ—ಅಮರಣಧರ್ಮಭಿರಸ್ಮೈರ್ಯಷ್ಟನ್ಯೈರ್ಯೈಃ | ಮರಣರಹಿತರಾದ ಪೂಜಾರ್ಹರಾದ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಂದ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅನಗ್ನಿತ್ರಾ—ಅಗ್ನಿನಾ ತ್ರಾತಾಃ ಅಗ್ನಿತ್ರಾಃ ನ ಅಗ್ನಿತ್ರಾಃ ಅನಗ್ನಿತ್ರಾಃ ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಜಾಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅಮಂತ—ಮಾಜ್ ಮಾನೇ ಶಬ್ದೇ ಚ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಜ್. ವೃತ್ತಯದಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಯಚ್ಚಬ್ಧ ಅಧ್ಯಾಯತವಾಗುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೈ- ತ್ತಾನ್ನಿ ತೈಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಜಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಆದ್ಯು ದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕೃಷ್ಣೀಃ—ಕೃಷ ವಿಲೇಖನೇ. ಧಾತು. ಕ್ರಿಚ್ ಕ್ರೌಚಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಕಾರ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಆದಕ್ಕೆ ಸ್ವುತ್ವ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸುವಿತಾಯೆ—ಸುಷ್ಟು ಇತಃ ಸುವಿತಃ ತಸ್ಮೈ ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ವಾದೀನಾಂ ಛಂದಸಿ ಬಹುಲಮುಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೭-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಉಪಜಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಮೃತೇಭಿಃ—ನಿಘೋಷ ಜರಮರ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಭಿಸಿಗೆ ಐಸಾಭಾವ ವಿಕಲ್ಪವಾದುದರಿಂದ ಬಹುವಚನೇರ್ಝಲ್ಯೇತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ವ.

ಯಜತ್ರ—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾದಿಷು. ಧಾತು. ಅಮಿನಕ್ರಿಯೇಜಿ—(ಉ ಸೂ. ೩-೩೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಪಾಹಿ ನೋ ಅಗ್ನೇ ಪಾಯುಭಿರಜಸ್ರೈರುತ ಪ್ರಿಯೇ ಸದನೇ ಆ ಶುಶುಕ್ವಾನ್ |

ಮಾ ತೇ ಭಯಂ ಜರಿತಾರಂ ಯವಿಷ್ಯ ನೂನಂ ವಿದನ್ಮಾಪರಂ ಸಹಸ್ವಃ || ೪ ||

ಪದಪಾಠ

ಪಾಹಿ | ನಃ | ಅಗ್ನೇ | ಪಾಯುಭಿಃ | ಅಜಸ್ರೈಃ | ಉತ | ಪ್ರಿಯೇ | ಸದನೇ | ಆ | ಶುಶುಕ್ವಾನ್ |
ಮಾ | ತೇ | ಭಯಂ | ಜರಿತಾರಂ | ಯವಿಷ್ಯ | ನೂನಂ | ವಿದತ್ | ಮಾ | ಅಪರಂ | ಸಹಸ್ವಃ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಪಾಹಿ ನ ಇತ್ಯಸ್ಯಾ ವಿನಿಯೋಗದ್ವಯಮಗ್ನೇ ತ್ವಂ ಸಾರಯೇತ್ಯತ್ರೋಕ್ತಂ || ತಥಾಗ್ನೇಯ-
ಪಶಾನೇಷ್ಯವ ಹವಿಷೋಽನುವಾಕ್ಯಾ | ತಥಾ ಚ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ಪಾಹಿ ನೋ ಅಗ್ನೇ ಪಾಯುಭಿರಜಸ್ರೈಃ
ಪ್ರ ವಃ ಶುಕ್ವಾಯ ಭಾನವೇ ಭರದ್ವಂ | ಆ ೩-೭ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ನೋಽಸ್ಮಾನಜಸ್ರೈರನವರತ್ನೈರವಿಚ್ಛಿನ್ನೈಃ ಪಾಯುಭಿಃ ಪಾಲನಪ್ರಕಾರೈಃ ಪಾಹಿ |
ಪಾಲಯ | ಉತಾಪಿ ಚ ಪ್ರಿಯೇ ಸದನೇ ತವ ಪ್ರಿಯಭೂತೇ ಯಾಗಗೃಹ ಆ ಸರ್ವತಃ ಶುಶುಕ್ವಾನ್
ದೀಪ್ಯಮಾನೋ ಭವೇತಿ ಶೇಷಃ | ಕಿಂಚಿ ಹೇ ಯವಿಷ್ಯ ಯುವತಮು ತೇ ತವ ಜರಿತಾರಂ ಗರಿತಾರಂ
ಸ್ತೋತಾರಂ ಮಾಂ ನೂನಮದ್ಯ ಭಯಂ ಮಾ ವಿದತ್ | ಮಾ ಲಭತಾಂ | ಮಾಪ್ನೋತು | ಹೇ ಸಹಸ್ವೋ
ಬಲವನ್ನಗ್ನೇ ಅಪರಮಪರಸ್ಥಿತ್ಯಾಲೇ ಭಯಂ ಮಾ ವಿದತ್ | ಅಪರಂ ಮದನ್ಯಂ ವಾ ಮಾ ವಿದತ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಅಗ್ನಿಯೇ | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಅಜಸ್ರೈಃ—ಅನವರತವಾದುದೂ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದುದೂ ಆದ |
ಪಾಯುಭಿಃ—ರಕ್ಷಣಾಕ್ರಮಗಳಿಂದ | ಪಾಹಿ—ರಕ್ಷಿಸು | ಉತ—ಮತ್ತು | ಪ್ರಿಯೇ ಸದನೇ—ನಿನಗೆ ಪ್ರೀತಿ
ಪಾತ್ರವಾದ ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ | ಆ—ಸುತ್ತಲೂ | ಶುಶುಕ್ವಾನ್—ಪ್ರಕಾಶಿಸು | ಯವಿಷ್ಯ—ಅತ್ಯಂತ ಯುವಕ
ನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಜರಿತಾರಂ—ಸ್ತೋತ್ರವಾದ ನನ್ನನ್ನು | ನೂನಂ—ಈಗ | ಭಯಂ—
ಭಯವು | ಮಾ ವಿದತ್—ಸಮೀಪಿಸದಂತಾಗಲಿ | ಸಹಸ್ವಃ—ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಅಪರಂ—
ಬೇರೆಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ | ಮಾ—ನನ್ನನ್ನು ಭಯವು ಸಮೀಪಿಸದಿರಲಿ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅತ್ಯಂತ ಯುವಕನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಅನವರತವಾದುದೂ, ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದುದೂ ಆದ ರಕ್ಷಣಾಕ್ರಮ
ಗಳಿಂದ ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸು. ಮತ್ತು ನಿನಗೆ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರವಾದ ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸು. ಬಲಶಾಲಿ

ಯಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ ನಿನ್ನ ಸ್ತೋತ್ರವಾದ ನನಗೆ ಈ ಯಜ್ಞಕಾಲದಲ್ಲಾಗಲಿ ಇತರ ಯಾವಕಾಲದಲ್ಲಾಗಲಿ ಭಯವೆಂಬುದೇ ಇಲ್ಲದಿರಲಿ.

English Translation

Cherish us, Agni, with incessant bounties ; shine always in your favourite abode : let no danger, youngest (of the gods), assail your worshipper to-day ; nor, mighty one, let it assail him at any other season.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಪಾಯುಭಿಃ—ಪಾಲನಪ್ರಕಾರ್ಯಃ | ರಕ್ಷಣಾವಿಧಾನಗಳಿಂದ. ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪಾಹ ಎಂಬ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವು ರಕ್ಷಣಾಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದೇ ಅರ್ಥವಿರುವ ಪಾಯುಭಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವು ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲವೇ ? ಎಂದರೆ ರಕ್ಷಣೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಅನೇಕ ವಿಧವಿರುವುವು. ಅಜಸ್ರೈಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ರಕ್ಷಣೆಯು ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಯಾತ್ರವಿರದೆ ಸದಾಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಇರಬೇಕೆಂದು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಮತ್ತು ಆ ರಕ್ಷಣೆಯು ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿರಬಹುದು. ಶತ್ರುಗಳಿಂದಲೂ, ದೃಷ್ಟವ್ಯುಗಳಿಂದಲೂ ನಮಗೆ ಅಪಾಯವಾಗದಂತೆ ರಕ್ಷಿಸುವುದು ; ಅಗ್ನಿ ಭಯ, ಜಲಭಯ ಇತ್ಯಾದಿ ಭಯಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವುದು ; ರೋಗಾದ್ಯುಪದ್ರವಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವುದು ; ಹಸಿವಿನಿಂದ (ಹೃದ್ಯಾ ಧೆಯಿಂದ) ಪೀಡಿತರಾಗಿ ಮೃತ್ಯುವಿಗೀಡಾಗದಂತೆ ಅನ್ನಾದ್ಯಾಹಾರಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ರಕ್ಷಿಸುವುದು, ಎಂದು ಅನೇಕವಿಧವಾದ ರಕ್ಷಣೋಪಾಯಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪಾಯುಭಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಮಾ—ಇಲ್ಲಿ ಮಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ನಿಷೇಧಾರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಾಗಿರುವುದು. ಉಂಟಾಗದಿರಲಿ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಜರಿತಾರಂ—ಸ್ತೋತಾರಂ ಮಾಂ | ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತಿರುವ ನನ್ನನ್ನು. ಜರತೇಃ ಸ್ತುತಿಕರ್ಮಣಃ (ನಿ. ೧೦-೮) ಎಂದು ನಿರುಕ್ತವಚನವಿದೆ.

ನೂನಂ—ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಕರು—

ನೂನಮಿತಿ ವಿಚಿಕಿತ್ಸಾರ್ಥಿಯೋ ಭಾಷಾಯಾಮುಭಯಮನ್ವಧ್ಯಾಯಂ ವಿಚಿಕಿತ್ಸಾರ್ಥಿಯಶ್ಚ ಪದಪೂರಣಶ್ಚ |

(ನಿ. ೧-೫)

ನೂನಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ವಿಚಿಕಿತ್ಸಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವಿಚಿಕಿತ್ಸಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪದಪೂರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು—ವಿಚಿಕಿತ್ಸಾನಾಮ ವಿವೇಕಪೂರ್ವಕೋ ಅವಧಾರಣಾಭಿಪ್ರಾಯಃ—ಸಂಶಯವು ಉಂಟಾಗಿರುವ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ವಿಮರ್ಶೆಯಿಂದ ನಿಶ್ಚಯಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ವಿಚಿಕಿತ್ಸಾ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ನೂನಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಈಗ ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು.

ಯಮಿಷ್ಯ—ಯುವತಮ ಯುವಕರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು. ಅಗ್ನಿಯು ಯಾವಾಗಲೂ ಸಮಿದಾಜ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಜ್ವಲಿತನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಯುವಕನೆಂದೇ ಸಂಬೋಧಿಸುವುದು ರೂಢಿಯು

ಅಗ್ನಿನಾಗ್ನಿಃ ಸಮಿಧ್ಯತೇ ಕವಿಗೃಹಪತಿಯುನಾ | ಹವ್ಯವಾಡ್ವಹ್ಯಾಸ್ಯಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೨-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಯುನಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಈ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಸಾಹಿ—ಪಾ ರಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು- ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತ ರೂಪ. ಪಾದಾದಿ ಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿಗೆ ಅಪಿತ್ವವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಾಯುಭಿಃ—ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಧಾತುವಿಗೆ ಕೈನಾಪಾ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಊಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆತೋಯುಕ್ ಚಿಣ್ ಕೈತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯುಕಾಗಮ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶುಶುಕ್ವಾನ್—ಶುಚ ದೀಪ್ತೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ ಕೈಸುಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕ್ವಸುರಾದೇಶ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ವಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜರಿತಾರಮ್—ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನ್ ಧಾತುವು ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತ್ರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಸಾರ್ವಧಾತು-ಕಾರ್ಥ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಋಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯವಿಷ್ಠ—ಅಶತಿಯೇನ ಯುನಾ. ಅತಿಶಾಯಿನೇತಮಬಿಷ್ಠನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಷ್ಠನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ಥೂಲದೂರ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವನ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅವಾದೇಶ. ಸಂಬುಧಿಯಲ್ಲಿ ಆಮಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿದತ್—ವಿದಲ್ಯ ಲಾಭೇ. ಧಾತು. ಮಾಜುಲುಜ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಾಜ್ ಉಪಸದವಾಗಿರುವಾಗ ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತೆಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಅಂತ್ಯ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಲೃದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಪುಷಾದಿದ್ಯುತಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಲಿಗೆ ಅಜಾದೇಶ. ಇದು ಜುತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ನಮಾಜ್ ಯೋಗೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಹಸ್ವ—ಮತುವಸೋರುಃ ಸಂಬುದ್ಧೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಬುಧಿಯಲ್ಲಿ ರುತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಮಂತ್ರಿತ್ಯಸ್ಯ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಮಾ ನೋ ಅಗ್ನೇವ ಸೃಜೋ ಅಘಾಯಾವಿಷ್ಯವೇ ರಿಸವೇ ದುಚ್ಛುನಾಯೈ ।

ಮಾ ದತ್ತತೇ ದಶತೇ ಮಾದತೇ ನೋ ಮಾ ರಿಷತೇ ಸಹಸಾವನ್ವರಾ ದಾಃ

॥ ೫ ॥

॥ ಪದಪಾಠಃ ॥

ಮಾ | ನಃ | ಅಗ್ನೇ | ಅವ | ಸೃಜಃ | ಅಘಾಯ | ಅವಿಷ್ಯವೇ | ರಿಸವೇ | ದುಚ್ಛುನಾಯೈ |

ಮಾ | ದತ್ತತೇ | ದಶತೇ | ಮಾ | ಅದತೇ | ನಃ | ಮಾ | ರಿಷತೇ | ಸಹಸಾವನ್ | ಪರಾ | ದಾಃ || ೫ ||

ಸಂಯಜಿಭಾಷ್ಯಂ

ಅಚ್ಯುತಾಯ ಭಾಮಾಯೈಕಕಪಾಲಪುರೋಡಾಶಹೋಮೇ ಮಾ ನೋ ಅಗ್ನ ಇತ್ಯನಯಾಶ-
ಯಮುಭಿಜುಹೋತಿ | ತಥಾ ಚ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ಮಾ ನೋ ಅಗ್ನೇವ ಸೃಜೋ ಅಘಾಯೇತ್ಯೇನಮಾಶ-
ಯೇನಾಭಿಜುಹೋತಿ | ಅ, ಗೃ. ೨-೧-೬ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ನೋವಸ್ಮಾನಘಾಯ ಹಿಂಸಕಾಯಾವಿಷ್ಯವೇ | ಅವಿಷ್ಯತಿರತ್ತಿಕರ್ಮಾ | ಅನ್ನೇ-
ಚ್ಛವೇ ದುಚ್ಛುನಾಯೈ | ಶುನಂ ಸುಖಂ | ದುಷ್ಟಸುಖಕಾರಿಣೇ | ದುಃಖಕಾರಿಣಿ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ತಸ್ಮೈ
ರಿಸವೇ ಮಾವ ಸೃಜಃ | ಮಾ ತ್ಯಾಕ್ರೀಃ | ತದಧೀನಂ ಮಾ ಕುರ್ವಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ನೋವಸ್ಮಾನದತ್ತತೇ
ದಂತವತೇ ದಶತೇ ಖಾದತೇ ಸರ್ಪಾದಯೇ ಮಾವ ಸೃಜಃ | ತಥಾ ನೋವಸ್ಮಾನದತ್ತೇದಂತಕಾಯ
ಶೃಂಗಾದಿಭಿರ್ಘಾತಿನೇ ಮಾವ ಸೃಜಃ | ತಥಾ ರಿಷತೇ ಹಿಂಸಕಾಯ ತಸ್ಕರರಾಕ್ಷಸಾದಯೇ ಹೇ ಸಹ-
ಸಾವನ್ ಸಹಸ್ವಿನ್ ಮಾ ಪರಾ ದಾಃ | ಪರಾಭೂತಂ ಮಾ ದೇಹಿ | ಸರ್ವಥಾ ನ ದೇಹೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಅಘಾಯ—ಹಿಂಸಕನೂ (ಪಾಪಿಷ್ಠನೂ) | ಅವಿಷ್ಯವೇ-
ಹೊಟ್ಟೆಬಾಕನೂ | ದುಚ್ಛುನಾಯೈ—ದುಃಖಕಾರಿಯೂ ಆದ | ರಿಸವೇ—ಶತ್ರುವಿಗೆ | ಮಾ ಅವ ಸೃಜಃ—
ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟು (ನಮ್ಮನ್ನು ಅವನ) ಅಧೀನರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬೇಡ | ದತ್ತತೇ—ದಂತಾದಿಗಳಿರುವವನು | ದಶತೇ—
ಕಚ್ಚತಕ್ಕವನು ಆದ ಸರ್ಪಾದಿಗಳಿಗೂ | ಮಾ—ಸಿಕ್ಕಿ ನರಳುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಡ | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಅದತೇ—
ದಂತವಿಲ್ಲದೇ (ಕೊಂಬು ಮುಂತಾದ ಸಾಧನಗಳಿಂದ) ಹಿಂಸಿಸುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ | ಮಾ—ಸಿಕ್ಕಿಸ ಬೇಡ (ಹಾಗೆಯೇ)
ರಿಷತೇ—ಹಿಂಸೆಮಾಡತಕ್ಕ ಇತರ ಪ್ರಾಣಿಗೂ ಬಿಟ್ಟುಕೊಡಬೇಡ | ಸಹಸಾವನ್—ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ಎಲೈ
ಅಗ್ನಿಯೇ | ಮಾ ಪರಾ ದಾಃ—ನನ್ನನ್ನು ಅಪಜಯಕ್ಕೂ ಅವಮಾನಕ್ಕೂ ಈಡುಮಾಡಬೇಡ.

ಭಾನಾರ್ಥ

ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಹಿಂಸಕನೂ, ಹೊಟ್ಟೆಬಾಕನೂ, ದುಃಖಕಾರಿಯೂ ಆದ ಶತ್ರು; ನಮ್ಮನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟು ಅವನ ಅಧೀನರಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಡ. ಹಾಗೆಯೇ ದಂತಾದಿಗಳಿದ್ದು ಕಚ್ಚತಕ್ಕವ ದಂತವಿಲ್ಲದೇ ಶೃಂಗಾದಿಗಳಿಂದ ಹಿಂಸಿತಕ್ಕವನೂ ಆದ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಸಿಕ್ಕಿಸಬೇಡ. ನಮ್ಮನ್ನು ಅಪಜಯಕ ಅವಮಾನಕ್ಕೂ ಪಾತ್ರರಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಡ.

English Translation

Abandon us not, Agni, to a wicked, voracious, malevolent foe (abandon us) not to one who has fangs, and who bites; nor to one witho teeth; nor to the malignant; nor give us up, powerful Agni, to disgrace.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಘಾಯೆ—ಹಿಂಸಕಾಯೆ | ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ತೋಃ ಎಂಬ ಧಾತುವಿಗೆ ಅಜ್ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗ ಸೇರಿರುವ ಅಘಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹಿಂಸೆಮಾಡುವವನು ದುಷ್ಟನು ಎಂದರ್ಥ. ರಿಷತೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಇದೇ ಅರ್ಥವು. ಅಘಾಯೆ, ಅವಿಷ್ಯವೇ ರಿಪವೇ ಇತ್ಯಾದಿಶಬ್ದಗಳು ಚತುರ್ಥ್ಯೈಕವಚನದಲ್ಲಿದ್ದು ಹಿಂಸಕನಿಗೆ ನಮ್ಮನ್ನು ವಶಮಾಡಬೇಡ ಎಂದರೆ ಹಿಂಸಕನ ಕೈಗೆ ನಾವು ಸಿಕ್ಕದಂತೆ ಕಾಪಾಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಅವಿಷ್ಯವೇ—ಅವಿಷ್ಯತಿರತ್ತಿಕರ್ಮಾ | ಅನ್ನೇಚ್ಛವೇ | ಅತಿಯಾಗಿ ತಿನ್ನುವವನಿಗೆ ಎಂದರೆ ರಸಾದಿಗಳಿಗೆ.

ದುಚ್ಛುನಾಯೈ—ಶುನಶಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತು ಸುಖನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೩) ಶುನವೆಂದರೆ ಸುಖವು. ದುಷ್ಟಸುಖಕಾರಿಣೇ ದುಃಖಕಾರಿಣಿ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಂತಹ ಸುಖವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವವನನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ದತ್ತತೇ—ದಂತವತೇ—ಹುಲ್ಲುಗಳುಳ್ಳ ದುಷ್ಟಪ್ರಾಣಿಗಳು. ಇವುಗಳು ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ತಮ್ಮ ಹರಿತವಾದ ಹುಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಕಚ್ಚುವುವು.

ದೇಶತೇ—ವಿಷದಂತಗಳಿಂದ ಕಚ್ಚುವ ಸರ್ಪಾದಿಗಳು. ವಿಷಜಂತುಗಳ ಹುಲ್ಲುಗಳು ಭಯಂಕರವಾಗಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಕಚ್ಚುವಾಗ ವಿಷವು ಶರೀರಕ್ಕೆ ಸೇರಿ ಮರಣವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸರ್ಪಾದಿಗಳು ಅಪಾಯಕಾರಿಗಳು.

ಅದತೇ—ದಂತರಹಿತನಾದ ದುಷ್ಟಪ್ರಾಣಿಗಳು ಎಂದರೆ ಕೆಲವು ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಹುಲ್ಲುಗಳು ಭಯಂಕರವಾದದ್ದರೂ ಅವುಗಳು ತಮ್ಮ ಕೊಂಬು, ಗೊರಸು, ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಅಪಾಯವನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾದರೂ, ಗೂಳಿ, ಮೊದಲಾದವು ಕೊಂಬುಗಳಿಂದಲೂ, ಕತ್ತೆ, ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಕಾಲುಗೊಂದಿಂದಲೂ ಜನರಿಗೆ ಅಪಾಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುವು. ಇಂತಹ ನಾನಾವಿಧ ದುಷ್ಟಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂದ ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಸೃಜಃ—ಸೃಜ ವಿಸರ್ಗೇ ಧಾತು. ತುದಾದಿ. ಮಾಜ್ಞಃ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ ಮಾಜ್ಞಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವಿಷ್ಯವೇ—ಸನಾಶಂಸಘಿಷ್ಠಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವಿಷ್ಯ ಎಂಬ ಸನ್ನಂತದ ಮೇಲೆ ಉಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅತೋಲೋಪಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ

ಮಚ್ಛನಾಯೈ—ದುಷ್ಟಂ ಶುನಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಲಿಂಗವ್ಯತ್ಯಾಸ ಬಂದಿದೆ. **ಪರಾದಿಶ್ಚಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದತ್ತೇ—ದಂತಾಃ ಅಸ್ಯ ಸಂತಿ ಇತಿ ತದ್ವಾನ್. ದಂತ ಪದಕ್ಕೆ ದತಾದೇಶ. ಸ್ವರ ವಿಧಾವ್ಯಂಜನ-ಮವಿದ್ಯಮಾನವತ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಮಧ್ಯೆ ತಕಾರವಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲದಂತಾಗುವುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವನುಡ್ಭಾಂ-ಮತುಸ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ದಶತೇ—ದಂಶ ದಶನೇ ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶತ್ರಾದೇಶ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. **ದಂಶಸಂಜ ಸ್ವಂಜಾಂ ಶಪಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತಾಸ್ಯನುಡಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ರಿಷತೇ—ರಿಷ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶತ್ರಾದೇಶ. **ಸಂಜ್ಞಾಪೂರ್ವಕೋ ವಿಧಿರನಿತ್ಯಃ** ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ದಾಃ—ಡುದಾಜ್ ದಾನೇ. ಧಾತು ಮಾಜ್ಞಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಲುಜಃ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಮಾಜ್ಞಯೋಗದಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಸಾರ

ವಿ ಘ್ ತ್ವಾ^೨ವಾ^೧ ಋತಜಾತ ಯಂಸದ್ಗುಣಾನೋ ಅಗ್ನೇ^೩ ಕ್ಷೇ^೪ಕ್ಷೇ^೫ವರೂಢಂ ।

ವಿಶ್ವಾದ್ರಿ^೬ರಿಕ್ಷೋರುತ ವಾ ನಿ^೭ನ್ನೋ^೮ರಭಿಹ್ರತಾಮುಸಿ^೯ ಹಿ ದೇವ^{೧೦} ವಿಷ್ವಟ್

ಪದಪಾಠ

ವಿ | ಘ | ತ್ವಾನ್ವಾನ್ | ಋತೃಜಾತ | ಯಂಸತ್ | ಗೃಣಾನಃ | ಅಗ್ನೇ | ತನ್ನೇ | ವರೂಥಂ |

ವಿಶ್ವಾತ್ | ರಿಕ್ಷೋಃ | ಉತ | ನಾ | ನಿನ್ನೋಃ | ಅಭಿಹೃತಾಂ | ಅಸಿ | ಹಿ | ದೇವ | ವಿಷ್ವಾತ್ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಋತೃಜಾತ ಯಜ್ಞಾರ್ಥಮುತ್ಪನ್ನಾಗ್ನೇ ವರೂಥಂ ವರಣೀಯಂ ತ್ವಾಂ ತನ್ನೇ ಶರೀರ-
ಪೋಷಾಯ ಗೃಣಾನಃ ಸ್ತುವಂಸ್ತವಾಂಸ್ತಯಾ ದೇವತಯಾ ತದ್ವಾಙ್ಮನೋ ವಿ ಘ ಯಂಸತ್ |
ವಿಮುಂಚತಿ ಖಲ್ವಾತ್ಮಾನಂ | ಕಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಕಾಶಾತ್ | ರಿಕ್ಷೋಃ ಹಿಂಸಿತಕ್ಕ ಜೋರಾದಿಗಳಿಂದಲೂ, | ಉತ
ನಾ ಥವಾ ನಿನ್ನೋಃ ನಿಂದೆಮಾಡತಕ್ಕ ಶತ್ರುವಿನಿಂದಲೂ, | ವಿ ಘ ಯಂಸತ್—ತನ್ನನ್ನು
ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ (ಅವನ ಹಿಂಸೆಗೆ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ) | ದೇವ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ (ನೀನು) |
ಅಭಿಹೃತಾಂ—ವಂಚಕರಾದ ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ | ವಿಷ್ವಾತ್—ಹಿಂಸೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನಾಗಿ | ಅಸಿ ಹಿ—
ಇದ್ದೀಯಲ್ಲವೇ ?

| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಋತೃಜಾತ—ಯಜ್ಞಾರ್ಥವಾಗಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾದ | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ವರೂಥಂ—ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ
ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ನಿನ್ನನ್ನು | ತನ್ನೇ—ತನ್ನ ಶರೀರಪೋಷಣೆಗಾಗಿ | ಗೃಣಾನಃ—ದೇವತಾತ್ಮನಾದ ನಿನ್ನಂತೆಯೇ
ಪ್ರವೃದ್ಧನಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳವನೂ ಆದ ಯಜಮಾನನು | ರಿಕ್ಷೋಃ—ಹಿಂಸಿತಕ್ಕ ಜೋರಾದಿಗಳಿಂದಲೂ, | ಉತ
ನಾ—ಅಥವಾ (ಅಲ್ಲದೇ) | ನಿನ್ನೋಃ—ನಿಂದೆಮಾಡತಕ್ಕ ಶತ್ರುವಿನಿಂದಲೂ | ವಿ ಘ ಯಂಸತ್—ತನ್ನನ್ನು
ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ (ಅವನ ಹಿಂಸೆಗೆ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ) | ದೇವ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ (ನೀನು) |
ಅಭಿಹೃತಾಂ—ವಂಚಕರಾದ ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ | ವಿಷ್ವಾತ್—ಹಿಂಸೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನಾಗಿ | ಅಸಿ ಹಿ—
ಇದ್ದೀಯಲ್ಲವೇ ?

ಭಾವಾರ್ಥ

ಯಜ್ಞಾರ್ಥವಾಗಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ತನ್ನ ಶರೀರ
ಪೋಷಣೆಗಾಗಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವವನೂ, ದೇವಾತ್ಮನಾದ ನಿನ್ನಂತೆಯೇ ಪ್ರವೃದ್ಧನಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳವನೂ ಆದ ಯಜ
ಮಾನನು, ಹಿಂಸಿತಕ್ಕ ಜೋರಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ನಿಂದೆಮಾಡತಕ್ಕ ಶತ್ರುವಿನಿಂದಲೂ ತನ್ನನ್ನು ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು
ತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ಅವನ ಹಿಂಸೆಗೆ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ವಂಚಕರಾದ ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ
ನೀನು ಹಿಂಸಾಕಾರಕನಾಗಿದ್ದೀಯೆ.

English Translation

Agni, born for sacrifice, (a man) praising you, who are excellent, for
(the sake of cherishing) his body, becomes such as you are exempts himself
from all who are inclined to harm or revile him ; for you, Agni, are the
especial adversary of those who do wrong.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಋತೇಜಾತೆ—ಋತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಾನಾರ್ಥಗಳಿರುವುವು. ಇಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಯಜ್ಞವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಆ ಯಜ್ಞಾರ್ಥವಾಗಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾದವನೆಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವರೂಢಂ—ವರೂಢಶಬ್ದವು ಗೃಹನಾನುಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೩) ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮನೆಯೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಆದರೆ ಈ ಶಬ್ದವು ವೃಜ್ಞ-ವರಣೇ (ಸ್ವಾದಿ-ಉಭಯಪದಿ) ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿವರಣೇಯಂ-ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದು. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ (ತ್ವಾಂ) ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ರಿರಿಕ್ಷೋಃ—ಹಿಂಸಿತುಮಿಚ್ಛೋಶ್ಚೋರಾದೇಃ ಸಕಾಶಾತ್ | ಹಿಂಸೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಕಳ್ಳರೇ ಮುಂತಾದ ದುಷ್ಟಜನರಿಂದ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ.

ನಿನಿತ್ಯೋಃ—ನಿಂದಿಸಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ ವಿರೋಧಿಜನಗಳಿಂದ.

ಅಭಿಹ್ರುತಾಂ — ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಉಪಾಯಾಂತರಗಳಿಂದ ಮೋಸಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುವ ಕೆಟ್ಟಜನರೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ತ್ವಾವಾನ್—ಯುಷ್ಮದ್ ಶಬ್ದ. ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಆ ಸರ್ವನಾಮ್ನಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೯೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ದಕಾರಕ್ಕೆ ಆತ್ಮ. ಪ್ರತ್ಯಯೋತ್ತರಪದಯೋಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಸರ್ಯಂತಕ್ಕೆ ತ್ವಾದೇಶ. ದೀರ್ಘ. ಮತುಪ್ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತನಾಗುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ದೀರ್ಘಾದಟೆ ಸಮಾನಪಾದೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ. ಆತೋಟಿನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುನಾಸಿಕತ್ವ.

ಯೆಂಸತ್—ಯಮ ಉಪರಮೇ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್. ಇತೆಶ್ಚ ಲೋಪಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಲೇಟೋಡಾಟೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅವಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಸಿಬ್ಬಹುಲಂಲೇಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಪ್. ಧಾತುಮಕಾರಕ್ಕೆ ಸಕಾರನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅನುಸ್ವಾರ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವರೂಢಮ್—ವೃಜ್ಞ ವರಣೇ. ಧಾತು. ಜೃ ವೃಜ್ಞಭ್ಯಾಮೂಢಮ್ (ಉ. ಸೂ. ೨-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಊಢನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಋಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಿತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಿರಿಕ್ಷೋಃ—ರಿರಿಕ್ಷತೀತಿ ರಿರಿಕ್ಷಃ ರಿಷ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಧಾತೋಃಕರ್ಮಣಃ ಸಮಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಚ್ಛಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸನ್. ಸನ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ಸನಾಶಂಸಭಿಕ್ಷುಃ

(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನ್ನಂತದ ಮೇಲೆ ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತೋಲೋಪಃ
(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನ್ನಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.
ಪಂಚಮೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ನಿನಿತ್ಯೋಃ—ಇಂದಿ ಕುತ್ಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಷೋನಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ
ನತ್ವ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಸನ್. ಸನ್ನಂತ ಮೇಲೆ ಉಪ್ರತ್ಯಯ.

ಅಭಿಹ್ರತಾಮ್—ಹ್ರ ಕೌಟಿಲ್ಯೇ. ಧಾತು. ಕ್ತಿಪ್. ಪ್ರತ್ಯಯ. ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯ ಪಿತಿಕೃತಿತುಕ್
(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ತುಕಾಗಮ. ಕೃದುತ್ತರ ಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಷಷ್ಠೀ ಬಹುವಚ
ನಾಂತರೂಪ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತ್ವಂ ತಾ ಅಗ್ನ ಉಭಯಾನ್ವಿ ವಿದ್ವಾನ್ವೇಷಿ ಪ್ರಸಿತ್ವೇ ಮನುಷೋ ಯಜತ್ರ |

ಅಭಿಸಿತ್ವೇ ಮನವೇ ಶಾಸ್ಯೋ ಭೂರ್ಮರ್ವಜೇನ್ಯ ಉಶಿಗ್ವಿನಾಕ್ರಃ

|| ೨ ||

ಪದ ಏಕಃ

ತ್ವಂ | ತಾನ್ | ಅಗ್ನೇ | ಉಭಯಾನ್ | ವಿ | ವಿದ್ವಾನ್ | ವೇಷಿ | ಪ್ರಸಿತ್ವೇ | ಮನುಷಃ | ಯಜತ್ರ |

ಅಭಿಸಿತ್ವೇ | ಮನವೇ | ಶಾಸ್ಯಃ | ಭೂಃ | ಮರ್ವಜೇನ್ಯಃ | ಉಶಿಕ್ವಿಭಿಃ | ನ | ಅಕ್ರಃ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಯಜತ್ರ ಯಷ್ಟನ್ಯಾಗ್ನೇ ತ್ವಂ ತಾನ್ಯಷ್ಟಾನಯಷ್ಟಾಂಶ್ವೋಭಯಾನ್ಮನುಷೋ ಮನುಷ್ಯಾ
ನ್ವಿವಿಚ್ಯ ವಿದ್ವಾಂಜಾನನ್ ಪ್ರಸಿತ್ವೇ ಸನ್ನಿಹಿತ ಏವ ಕಾಲೇ ವೇಷಿ | ಕಾಮಯಸೇ ಯಷ್ಟಾನ್ | ತಥಾ
ಕುರ್ವನ್ನಕ್ರ ಆಕ್ರಮಿತಾ ತ್ವಂ ಮನವೇ | ಷಷ್ಠ್ಯರ್ಥೇ ಚತುರ್ಥೇ | ಮನುಷ್ಯಸ್ಯ ಯಜಮಾನಸ್ಯಾಭಿ-
ಸಿತ್ವೇಽಭಿಪ್ರಾಪ್ತಕಾಲೇಽಭಿಗಮನವತಿ ಯಜ್ಞೇ ವಾ ಶಾಸ್ಯೋ ಭೂಃ | ಶಿಕ್ಷಣೀಯೋ ಭವ | ಇದಂ
ಕುರ್ವಿದಂ ಕುರ್ವಿತಿ ವಿಧೇಯೋ ಭವ | ಮರ್ವಜೇನ್ಯಃ ಶೋಧಯಿತಾ ಯಜಮಾನ ಉಶಿಗ್ವಿಃ ಕಾಮಯ-
ಮಾನ್ಯೈರ್ಬುತ್ಪಿಗ್ವಿರಿವ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ

ಯಜತ್ರ—ಯಜ್ಞಾರ್ಥನಾದ | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ತಾನ್ ಉಭಯಾನ್—
ಯಜ್ಞ ಕರ್ತರೂ ಮತ್ತು ಯಜ್ಞ ಕರ್ತರಲ್ಲದವರೂ ಆದ ಎರಡು ಬಗೆಯ | ಮನುಷಃ—ಮಾನವರನ್ನೂ | ವಿದ್ವಾನ್—
ತಿಳಿದುಕೊಂಡು | ಪ್ರಸಿತ್ವೇ—ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ಯಜ್ಞ ಕಾಲದಲ್ಲಿ | ವೇಷಿ—ಯಜ್ಞ ಕರ್ತರನ್ನು ಮಾತ್ರ ಇಚ್ಛಿಸು

ತ್ರೀಯೆ (ಅನಂತರ) | ಅಕ್ರೇ—ವ್ಯಾಪಕನಾದ ನೀನು | ಮನವೇ—ಯಜ್ಞಕರ್ತನಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಅಭಿಸಿತ್ತೇ—ಸದ್ಯಃ ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಡುವಂತೆಯಾಗದಲ್ಲಿ | ಮರ್ಮಜೇನ್ಯಃ—ಶೋಧಕನಾದ ಯಜಮಾನನು | ಉಶಿಗ್ನಿಃ ನೆ—ಋತ್ವಿಕ್ಯುಗಳ ಆಪೇಕ್ಷೆಯಂತೆ ವಿಧಿಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯುವಂತೆ | ಶಾಸ್ಯಃ ಭೂಃ—ಇದನ್ನು ಮಾಡು, ಇದನ್ನು ಬಿಡು ಎಂದು ತಿಳಿಸುವವನಾಗಿ ಆಗು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಯಜ್ಞಾರ್ಹನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ಯಜ್ಞಕರ್ತರೂ, ಯಜ್ಞಕರ್ತರಲ್ಲದವರೂ ಆದ ಎರಡು ಬಗೆಯ ಮಾನವರನ್ನೂ ವಿಭಾಗಮಾಡಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ಯಜ್ಞಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಕರ್ತರನ್ನು ಮಾತ್ರ ಇಚ್ಛಿಸು ತ್ರೀಯೆ. ಅನಂತರ, ಯಜ್ಞಭೂಮಿಯಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಕನಾದ ನೀನು ಯಜ್ಞಕರ್ತನಾದ ಯಜಮಾನನು ಋತ್ವಿಕ್ಯುಗಳಿಂದ ಶಿಕ್ಷಿತನಾಗುವಂತೆ ನೀನೂ ಸಹ ಇದನ್ನು ಮಾಡು, ಇದನ್ನು ಬಿಡು ಎಂಬ ವಿಧಿವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಿಕ್ಷಕನಾಗಿರು.

English Translation

Adorable Agni, you are sagacious, and in a short time discriminate between both those men (who do and do not worship you); approach the worshipper at the proper time, and be compliant (with his wishes), like an institutor of the rite, (who is directed) by the desires (of the priests).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಉಭಯಾನ್ ಮನುಷಃ—ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಜನರು ಎಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸಿ ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವವರು, ಮತ್ತು ಆರೀತಿ ಮಾಡದ ಇತರರು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಸಿತ್ತೇ, ಅಭಿಸಿತ್ತೇ—ಸನ್ನಿಹಿತೇ ! ಈಗ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿರುವ, ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. ಯಾಸ್ಮರು ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು ಇಪ್ಪತ್ತು ದ್ವಿಶನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು,

ಪ್ರಸಿತ್ತೇಭೀಕ ಇತ್ಯಾಸನ್ನಸ್ಯ | ಪ್ರಸಿತ್ತೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ | ಅಭೀಕೇಭ್ಯಕ್ತೇ |

(ನಿ. ೩-೨೦)

ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಸಿತ್ತೇ ಎಂದರೆ ಈಗ ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ (ಯಜ್ಞ) ವೆಂದ ಭಿಪ್ರಾಯವು. ಅಭಿಸಿತ್ತೇ—ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಇದೇ ಅರ್ಥವು. ಅಭಿಸಿತ್ತೇ—ಅಭಿಗಮನವತಿ ಯಜ್ಞೇ | ನಮ್ಮ ಎದುರಿಗೆ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ಉಶಿಗ್ನಿಃ—ಉಶಿಕ್ ಶಬ್ದವು ಕಾಂತಿಕರ್ಮವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಮೇಧಾವಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೧೯) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ (ಬುದ್ಧಿವಂತರಾದ) ಋತ್ವಿಕ್ಯುಗಳೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅಕ್ರೇ—ಅಕ್ರಮಿತಾ ತ್ವಂ | ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಅಕ್ರಮಿಸಿ ದಹಿಸುವವನು ಎಂದು ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಯಾಸ್ಮರು—ಅಕ್ರ ಅಕ್ರಮಣಾತ್ ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿ (ನಿ. ೬-೧೭).

ಅಕ್ರೋ ನ ಬಭ್ರೀ ಸಮಿಥೇ ಮಹೀನಾಂ ದಿದೃಕ್ಷೇಯಃ ಸೂನವೇ ಭಾಯುಜೀಕಃ |

ಉದುಸ್ತಿಯಾ ಜನಿತಾ ಯೋ ಜಜಾನಾಪಾಂ ಗರ್ಭೋ ನೈತನೋ ಯದ್ವೋ ಅಗ್ನಿಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೩-೧-೧೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಮನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವರು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ತಾನ್ + ಅಗ್ನೇ—ದೀರ್ಘಾದಟಿಸಮಾನಸಾದೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ. ಆತೋಟಿನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುನಾಸಿಕಭಾವ.

ವೇಷಿ—ವೀ ಕಾಂತ್ಯಾದಿಷು. ಧಾತು ಕಾಂತಿ ಎಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛಾ ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಸಿಗೆ ಲುಕ್. ಸಿಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಈಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಪಾದಾದಿ ಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಿಪ್ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಶಾಸ್ತ್ಯಃ—ಶಾಸು ಅನುಶಿಷ್ಟೌ ಧಾತು. ಏತಿಸ್ತುಶಾಸ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೦೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಕಾರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ ಇದು ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಭೂಃ—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಛಂದಸಿಲುಜ್ಲಜ್ಲಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಢರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಜ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಛಂದಸವಾಗಿ ಅಡಾಗನು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮರ್ವೃಜೇನ್ಯಃ—ಮೃಜೂ ಶುದ್ಧೌ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಯಜಂತದ ಮೇಲೆ ಷೇಣ್ಯಾನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಜ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಶಿಗ್ನಿಃ—ವಶ ಕಾಂತೌ. ಧಾತು. ವಶಃಕಿತ್ (ಉ. ಸಂ. ೨-೨೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಜಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಕ್ಕೆ ಕಿತ್ವ ವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಗ್ರಹಿಜ್ಯಾವಯಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ವಕಾರಕ್ಕೆ ಉಕಾರರೂಪ, ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಪರದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಉಶಿಜ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರದಿಂದ ಇಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಕ್ರಃ—ಕ್ರಮು ಪಾದವಿಕ್ಷೇಪೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಛಂದಸವಾಗಿ ಡ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಡಿತ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಟಿಗೆ (ಅಮ್) ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಆಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅ॒ನೋ॑ಚಾಮ॒ ನಿ॒ವಚ॑ನಾನ್ಯ॒ಸ್ತಿನ್ಮಾ॑ನಸ್ಯ॒ ಸೂ॒ನುಃ॑ ಸ॒ಹಸ್ರಾ॑ನೇ ಅ॒ಗ್ನೌ॑ |

ನ॒ಯಂ॑ ಸ॒ಹಸ್ರ॑ಮೃ॒ಷಿಭಿಃ॑ ಸ॒ನೇಮ॑ ನಿ॒ದ್ಯಾಮೇ॒ಷಂ॑ ನೃ॒ಜನಂ॑ ಜೀ॒ರದಾ॑ನುಂ

॥ ೮ ॥

: ಪದಪಾಠ:

ಅವೋಚಾಮ | ನಿವಚನಾನಿ | ಅಸ್ಮಿನ್ | ಮಾನಸ್ಯ | ಸೂನುಃ | ಸಹಸಾನೇ | ಅಗ್ನೌ |

ವಯಂ | ಸಹಸ್ರಂ | ಋಷಿಭಿಃ | ಸನೇಮ | ವಿದ್ಯಾಮ | ಇಷಂ | ವೃಜನಂ | ಜೀರದಾನುಂ || ೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವಯಮಸ್ಮಿನ್ನಗ್ನೌ ನಿವಚನಾನಿ ನಿಯಮಪೂರ್ವಕಾಣಿ ವಚಾಂಸಿ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪಾಣ್ಯವೋಚಾಮ | ಬ್ರೂಮಃ | ಅಗ್ನಿರ್ವಿಶೇಷ್ಯತೇ | ಮಾನಸ್ಯ ಸೂನುಃ | ಮೀಯತ ಇತಿ ಮಾನೋ ಮಂತ್ರಃ | ತಸ್ಯ ಸೂನುರಗ್ನಿಃ ಮಂತ್ರೇಣೋತ್ಪದ್ಯಮಾನತ್ವಾತ್ | ಸಪ್ತಮ್ಯರ್ಥೇ ಪ್ರಥಮಾ | ಮಾನಸ್ಯ ಸೂನೌ ಸಹಸಾನೇ ಶತ್ರುಣಾಮಭಿಭವಿತರ್ಯಗ್ನೌ ವವೋಚಾಮ | ವಯಮೇಭಿರ್ಯುಷಿಭಿರತೀಂದ್ರಿಯಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶಕೈರ್ಮಂತ್ರೈಃ ಸಾಧನೈಃ ಸಹಸ್ರಮಪರಿಮಿತಂ ಧನಂ ಸನೇಮ | ಸಂಭಜೇಮಹಿ | ವಿದ್ಯಾಮೇತಿ ಗತಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಮಾನಸ್ಯ ಸೂನುಃ—ಮಂತ್ರದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾದ ಪುತ್ರನೂ | ಸಹಸಾನೇ—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನೂ ಆದ | ಅಸ್ಮಿನ್ ಅಗ್ನೌ—ಈ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ (ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ) | ನಿವಚನಾನಿ—ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು | ಅವೋಚಾಮ—ಪಠಿಸುತ್ತೇವೆ | ವಯಂ—ನಾವು | ಋಷಿಭಿಃ—ಅತೀಂದ್ರಿಯಾರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸತಕ್ಕ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ | ಸಹಸ್ರಂ—ಅಪರಿಮಿತವಾದ ಧನವನ್ನು | ಸನೇಮ—ಹೊಂದುವಂತಾಗಲಿ (ಮತ್ತು) | ಇಷಂ—ಅನ್ನವನ್ನೂ | ವೃಜನಂ—ಬಲವನ್ನೂ | ಜೀರದಾನುಂ—ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನೂ | ವಿದ್ಯಾಮ—ಹೊಂದುವಂತಾಗಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಮಂತ್ರದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾದ ಪುತ್ರನೂ, ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನೂ ಆದ ಈ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದೈಶಿಸಿ ನಾವು ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತೇವೆ. ಅತೀಂದ್ರಿಯಾರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸತಕ್ಕ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ನಾವು ಅಪರಿಮಿತವಾದ ಧನವನ್ನೂ, ಅನ್ನವನ್ನೂ, ಬಲವನ್ನೂ ಮತ್ತು ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನೂ ಹೊಂದುವಂತಾಗಲಿ.

English Translation

We address our pious prayers to you, Agni, the son of prayer, the subduer of foes; may we procure, by these sacred supplications, infinite wealth that we may thence obtain food, strength, and long life.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಮಾನಸ್ಯ ಸೂನುಃ—ಮೀಯತ ಇತಿ ಮಾನೋ ಮಂತ್ರಃ | ತಸ್ಯ ಸೂನುರಗ್ನಿಃ | ಮಂತ್ರೇಣೋತ್ಪದ್ಯಮಾನತ್ವಾತ್ | ಸಪ್ತಮ್ಯರ್ಥೇ ಪ್ರಥಮಾ | ಇಲ್ಲಿ ಮಾನವೆಂದರೆ ಮಂತ್ರವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ಮಾಜ್ ಮಾನೇ—ಅಳತೆಮಾಡು ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಮಾನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕ್ಲಾಪ್ತವಾದ ಅಕ್ಷರಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ (ಋಕ್ಯು ಅಥವಾ ಛಂದಸ್ಸು) ಮಂತ್ರವೆಂದರ್ಥವು. ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅರಣಿಯಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮಾನಸ್ಯ ಸೂನುಃ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದವನು (ಮಂತ್ರದ ಪುತ್ರನು) ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸಪ್ತಮೀವಿಭಕ್ತೃರ್ಧದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿಯ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು. ಮಾನಸ್ಯ ಸೂನುಃ ಎಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಸಹಸ್ರಂ—ಅಪರಿಮಿತವಾದ, ಅಧಿಕಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ.

ಋಷಿಭಿಃ—ಋಷೀ ಗತೌ | ಗತ್ಯರ್ಥಕ ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಕದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಋಷಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನ, ತಿಳುವಳಿಕೆ ಇತ್ಯಾದಿ ಅರ್ಥಗಳೂ ಇರುವುವು. ಮಂತ್ರವು ಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಋಷಿಭಿಃ ಎಂದರೆ, ಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಜೀರದಾನುಂ—೧-೧೬೫-೧೫ ರಲ್ಲು ಸಾಯಣರು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಜಯಶೀಲದಾನಂ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ದ್ದಾರೆ. ಇವಕ್ಕೆ ಜಯಶೀಲಂ ದಾನಂ ಜೀವನಂ ನಾ ಎಂಬುದೂ ಪಾಠಾಂತರವುಂಟು. ಇಲ್ಲಿ ಜೀರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜಯ ಅಥವಾ ಜಯಕಾರಕ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಹೇಗಾಗುವುದೆಂಬುದು ವಿಚಾರಾರ್ಹವಾದ ವಿಷಯ. ಜೀರ ಮತ್ತು ದಾನು ಈ ಎರಡು ಪದಗಳೂ ಸೇರಿ ಜೀರದಾನುವಾಗಿದೆ. ಈ ಎರಡು ಪದಗಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿಯೇ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತವೆ. ಅಲ್ಲದೇ, ಜೀರ ಶಬ್ದದೊಡನೆ ಅಶ್ವ ಅಧ್ವರ ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳೂ ಸೇರಿ ಜೀರಾಶ್ವ, ಜೀರಾಧ್ವರ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಯೋಗಗಳೂ ಇವೆ.

ಮನುಷ್ಯದ್ವೇವ ಧೀಮಹಿ ಪ್ರಚೀತಸಂ ಜೀರಂ ದೂತಮಮರ್ತ್ಯಂ |

(ಋ ಸಂ. ೧-೪೪-೧೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿರುವ ಜೀರ ಶಬ್ದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ ಸಾಯಣರು ಜು ಧಾತುವಿನಿಂದ ಈ ಪದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ಜೋರೀ ಚ. ಉ. ಸೂ. ೨-೧೮೧) ಮತ್ತು (ಶತ್ರುಣಾಂ) ವಯೋಹಾನಿಕರಂ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಜೀರಂ ಎಂಬುದು ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಜ್ಞಾ ವಯೋಹಾನೌ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದಲೂ ಈ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯು ಸಾಧ್ಯವಾಗಬಹುದೆಂದು ಈ ಅರ್ಥದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಜೀರ ಶಬ್ದವನ್ನು ಕ್ಷಿಪ್ರ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಪಠಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೩-೯).

ದಿವಿಸ್ಪೃಶಂ ಯಜ್ಞಮಸ್ಮಾಕಮಶ್ವಿನಾ ಜೀರಾಧ್ವರಂ ಕೃಣುತಂ ಸುಮ್ನಮಿಷ್ಯಯೇ |

ಪ್ರಾಚೀನರಶ್ಮಿಮಾಹುತಂ ಘೃತೇನ ತದ್ವೇನಾನಾಮನೋ ಅದ್ಯಾ ವೃಣೇಮಹೇ ||

(ಋ ಸಂ. ೧೦-೩೬-೬).

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಕರ್ಮವನ್ನು ಜೀರಾಧ್ವರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಎಂದು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಜೀರಾಧ್ವರವೆಂದರೆ ವಿಘ್ನಗಳಿಂದ ತಡೆಯಿಲ್ಲದೆಯೂ, ಹಿಂಸಾರಹಿತವಾಗಿ, ಶ್ರೀಘ್ರವಾಗಿ ನೆರವೇರುವುದೂ ಆದ ಯಜ್ಞವೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪೃಷ್ಠೇ ತಾ ವಿಶ್ವಾ ಭುವನಾ ವವಕ್ವಿರೇ ಮಿತ್ರಾಯ ನಾ ಸದಮಾ ಜೀರದಾನವಃ |

ಪೃಷದಶ್ವಾಸೋ ಅನವಭ್ರರಾಧಸ ಋಜಿಸ್ಯಾಸೋ ನ ವಯುನೇಷು ಧೂಷದಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೩೪-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಜೀರದಾನವಃ ಎಂಬುದು ಮರುತ್ಥಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಅತಿಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಯಜಮಾನನ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವವರೆಂದರ್ಥ. ಇದರಂತೆಯೇ ಜೀರಾಶ್ವಃ, ಜೀರಾಶ್ವಂ, ಎಂಬ ಸಮಸ್ತಪದಗಳೂ ಸಹ ಆಗ್ನಾದಿದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಅಥವಾ ಅವರ ರಥಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದೂ ಉಂಟು.

ಆ ನಾಂ ರಥಂ ಪುರುಮಾಯಂ ಮನೋಜುವಂ ಜೀರಾಶ್ವಂ ಯಜ್ಞಯಂ ಜೀವಸೇ ಹುನೇ |

ಸಹಸ್ರಕೇತುಂ ವನಿನಂ ಶತದ್ವಸುಂ ಶ್ರುಷ್ಟೀವಾನಂ ವರಿವೋಧಾಮುಭಿ ಪ್ರಯಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೯-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಓಡತಕ್ಕ ಕುದುರೆಗಳುಳ್ಳವರೆಂದು ಅಪ್ಪಿನಿದೇವತೆಗಳ ರಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತದೆ. ಇದರಂತೆಯೇ ದಾನು ಶಬ್ದವೂ ಸಹ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಸುದಾನವಃ ಜೀರದಾನವಃ ಎಂದು ಸಮಸ್ತಪದವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಸನ್ನಿವೇಶಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ದಾನು ಶಬ್ದವು ದಾತೃವೆಂದಾಗಲೀ ಅಥವಾ ಅಸುರನೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಉದಾಹರಿಸಿರುವ ಸನ್ನಿವೇಶದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸ್ತುಪೇಯ್ಯಂ ಪುರುವರ್ಷಸಮ್ಭವಮಿನತಮಾಪ್ತಮಾಪ್ತಾನಾಂ |

ಆ ದರ್ಷತೇ ಶವಸಾ ಸಪ್ತ ದಾನೂನ್ ಪ್ರ ಸಾಕ್ಷತೇ ಪ್ರತಿಮಾನಾನಿ ಭೂರಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೨೦-೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿಗೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಸಪ್ತ ದಾನೂನ್ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಪ್ತ ದಾತ್ಯಾನ್ ಇತಿ ವಾ ಸಪ್ತ ದಾನವಾನ್ ಇತಿ ವಾ ಸಪ್ತದಾತೃಗಳೆಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಸಪ್ತದಾನವರೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ದಾನು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಸುರನೆಂದರ್ಥವು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ತನ್ನ ಕ್ಲೇಶವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾ Max Muller ಪಂಡಿತನು ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

It must be confessed that even the meaning of Danu is by no means quite clear. It is clear enough where it means Demon, II. 11, 18 : II. 12. 11 ; IV. 30.7 : X. 120.6 ; The seven Demons, in I. 32.9 ; III. 30.8 ; Danu, Demon is applied to the mother of Vritra' the dark cloud ; From this Danu we have the derivative Danava, meaning again Demon, why the demons conquered by Indra, were called Danu is not clear, unless they were conceived originally as dark clouds, like Danu, the mother of Indra. Danu might mean wise or even powerful, for this meaning also is ascribed to Danu by the author of Unadi Sutras.

[S. B. E. XXXII. P. 114-115]

ದಾನು ಎಂಬುದು ಅಸುರಸ್ತ್ರೀಯ ಎಂದರೆ ವೃತ್ರನ ತಾಯಿಯ ಹೆಸರು. ಅವಳ ಪುತ್ರರು ದಾನವ ಎಂದಾಗಬೇಕೇ ಹೊರತು ದಾನು ಎಂದು ಹೇಗಾಯಿತು ಎಂದು ಈ ಪಂಡಿತನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಮತ್ತು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಶಕ್ತಿ, ಪ್ರಾಜ್ಞ, ಎಂಬರ್ಥಗಳೂ ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ಉಪಾಧಿಸೂತ್ರದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ದಾತೃವೆಂಬರ್ಥವೇ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದು.

ಹೀಗೆ ಜೀರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕ್ಷಿಪ್ರ ವೆಂದೂ, ದಾನು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದಾನ ವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾದರೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಕ್ಷಿಪ್ರವಾದ ದಾನವೆಂದರ್ಥವಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಸಾಯಣರು ಜಯಶೀಲವಾದ ದಾನವೆಂದರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಜೀರಶಬ್ದವು ಪ್ರೇರಕಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಜಯ ಪ್ರೇರಕವಾದ ದಾನವೆಂದರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಜೀರದಾನವಃ ಎಂಬ ಪದವು ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಬರುವುದೇ ಅಧಿಕವಾಗಿದೆ.

ಪೃಷ್ಠೇ ತಾ ವಿಶ್ವಾ ಭುವನಾ ವನಕ್ಷಿರೇ ಮಿತ್ರಾಯ ನಾ ಸದಮಾ ಜೀರದಾನವಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೨-೩೪-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಜೀರದಾನವಃ ಮರುತಃ ಎಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು,

ವೃಷಾ ನ ಕ್ರುದ್ಧಃ ಪತಯದ್ರಜಃಸ್ಯಾ ಯೋ ಅರ್ಯಸತ್ವೀರಕೃಣೋದಿವಾ ಅಪಃ |

ಸ ಸುನ್ವತೇ ಮಘನಾ ಜೀರದಾನವೇವಿಂಧಜ್ಞೋತಿರ್ಮನವೇ ಹವಿಷ್ಮತೇ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೪೩-೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನರ್ಪಿಸುವ ಯಜ್ಞ ಕರ್ತನಿಗೂ ಈ ಪದವು ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅವೋಚಾಮ—ಬ್ರೂಣ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಜ್. ಬ್ರೂವೋವಚಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೫೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ವಚಾದೇಶ. ಅಸ್ಯತಿವಕ್ತಿಖ್ಯಾ— (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಲಿಗೆ ಅಜಾದೇಶ. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ವಚಿಲುಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉನಾ ಗಮು ಗುಣ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಡಾಗಮಸ್ವರದಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮಾನಸ್ಯ—ಮಾಜ್ ಮಾನೇ ಧಾತು. ಘಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಮಾನಸ್ಯ ಸೂನುಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸುಸಾಂ ಸುಪೋ ಭವಂತಿ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಸಪ್ತಮ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಾ ಬಂದಿರುತ್ತದೆ.

ಸಹಸಾನೇ—ಸಹ ಮರ್ಷಣೇ. ಧಾತು ಧಾತ್ವಾದೇಃ ಷಃ. ಸಃ, (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ಸತ್ವ. ಋಗ್ವಾ ವೃಧಿಮಂದಿಸಹಿಭ್ಯಃಕಿತ್ ಉ. ಸೂ. ೨-೨೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸಾನಾಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ

ಸನೇಮ—ಷಣ ಸಂಭಕ್ತೌ- ಧಾತು. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಆದಿಗೆ ಸತ್ವ. ಲಿಜ್ ಉತ್ತಮವುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜ್ಜತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಿ ರಿ ಕೆ .

ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ದೇವತೆಯು. ಯಾಸ್ಕರು ತಮ್ಮ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ—

ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ ಬೃಹತಃ ಸಾತಾ ನಾ ಸಾಲಯಿತಾ ನಾ |

(ನಿ. ೧೦-೧೧)

ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದಕ್ಕೆ ವಾಖ್ಯಾನಕಾರರಾದ ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು—ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ ಕಸ್ಮಾತ್ ? “ ಬೃಹತಃ ಸಾತಾ ನಾ ಸಾಲಯಿತಾ ನಾ ” ಬೃಹತಃ ಮಹತೋಽಸ್ಯ ಜಗತಃ ಉದಕಸ್ಯ ನಾ ಸಾತಾ ರಕ್ಷಿತಾ, ಸಾಲಯಿತಾ ಅಸಿ ರಕ್ಷಿತೈವ ಧಾತ್ವನ್ಯತ್ವಮರ್ಥೈಕತ್ವಂ || ಎಂದರೆ ದೊಡ್ಡದಾದ ಜಗತ್ತಿನ ಅಥವಾ ಉದಕದ ಸಂರಕ್ಷಕನು, ಕಾಪಾಡುವವನು. ಪತಿಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಸಾತಾ, ಸಾಲಯಿತಾ ಎಂಬ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಧಾತುಗಳಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಶಬ್ದಗಳಿದ್ದರೂ ಅರ್ಥವು ಮಾತ್ರ ಒಂದೇ ಆಗಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಸಾಯಣರು ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಬೃಹತಃ ಸಾತಾ ಎಂಬುದನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಬೃಹತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬೃಹತಃ ಯಜ್ಞಾ ಖ್ಯಾತಕರ್ಮಣಃ ಅಥವಾ ವೃಷ್ಟ್ಯಾ ಖ್ಯಾತಕರ್ಮಣಃ ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞರೂಪವಾದ ಕರ್ಮದ ಅಥವಾ ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನರೂಪವಾದ ಕರ್ಮದ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪುರೋಹಿತನಾಗಿ ಯಜ್ಞಕರ್ಮವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುದರಿಂದಲೂ, ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಅವಶ್ಯಕವಾದ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ ಈ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ವಿಶೇಷಣಗಳೂ ಸಹಜವಾಗಿರುವುವು. ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಪುರೋಹಿತತ್ವವನ್ನೂ ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸುವ,

ಯದ್ದೇವಾಸಿಃ ಶಂತನವೇ ಪುರೋಹಿತೋ ಹೋತ್ರಾಯ ವೃತಃ ಕೃತಯನ್ನದೀಧೇತ್ |

ದೇವಶ್ರುತಂ ವೃಷ್ಟಿವನಿಂ ರರಾಣೋ ಬೃಹಸ್ಪತಿರ್ವಾಚಮಸ್ಮಾ ಅಯಚ್ಛತ್ ||

(ಋ ಸಂ. ೧೦-೯೮-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ಯಾಸ್ಕರು ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವರು. ಈ ಋಕ್ವಿನ ನಿರ್ವಚನದಲ್ಲಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿರ್ಬ್ರಹ್ಮಾ-ಸೀತ್ ಸೋಽಸ್ಮೈ ನಾಚಮಯಚ್ಛತ್—ಎಂದರೆ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಶಂತನುವೆಂಬ ರಾಜನು ಮಾಡಿದ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂಬ ಪುರೋಹಿತನಾಗಿ ವಾಕ್ಯರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದನೆಂದೂ ಆ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಯಜಮಾನನು ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿ ವೃಷ್ಟಿ ಉಂಟಾಯಿತೆಂದೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಯಜುರ್ವೇದಾದಿಗಳಲ್ಲಿ—

ಬೃಹಸ್ಪತಿದೇವಾನಾಂ ಪುರೋಹಿತ ಆಸೀಚ್ಛಂಡಾಮರ್ಕಾವಸುರಾಣಾಂ |

(ತೈ. ಸಂ. ೬-೪-೧೦-೧)

ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪುರೋಹಿತನಾಗಿದ್ದನು. ಶಂಡಾಮರ್ಕರೆಂಬವರು ಅಸುರರಿಗೆ ಪುರೋಹಿತರಾಗಿದ್ದರು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮ ವೈ ದೇವಾನಾಂ ಬೃಹಸ್ಪತಿರ್ಬ್ರಹ್ಮಣೈವೈನಮಭಿಚರತಿ |

(ತೈ. ಸಂ. ೨-೨-೯-೧)

ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ದೇವತೆಗಳು ಮಾಡಿದ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನಾಗಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿದನು ಎಂದೂ ಹೇಳಿದೆ.

ತಸ್ಮೈ ವಿಶಃ ಸ್ವಯಮೇವಾ ನಮಂತೇ ಯಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಾ ರಾಜನಿ ಪೂರ್ವ ಏತಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೫೦-೮)

ಅವಸ್ಯನೇ ಯೋ ವರಿವಃ ಕೃಣೋತಿ ಬ್ರಹ್ಮಣೇ ರಾಜಾ ತಮವಂತಿ ದೇವಾಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೪-೫೦-೯)

ಸೋಮಂ ರಾಜಾನಮವಸೇಗ್ನಿಂ ಗೀರ್ಭಿರ್ಹವಾಮಹೇ |

ಆದಿತ್ಯಾನ್ನಿಷ್ಟಂ ಸೂರ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಂ ಚ ಬೃಹಸ್ಪತಿಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೪೧-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನು ಎಂದು ವರ್ಣನೆ ಇದೆ.

ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿಗೆ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯವಾದ ಸ್ಥಾನವೇ ಇದೆ. ಹನ್ನೊಂದು ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತುತನಾಗಿರುವುದಲ್ಲದೆ ಎರಡು ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ (ಋ. ಸಂ. ೪-೪೯ ; ೭-೯೭) ಇಂದ್ರನ ಜತೆಯಲ್ಲಿ ದ್ವಂದ್ವದೇವತೆಯಾಗಿಯೂ ಸ್ತುತನಾಗಿಾನೆ. ಬೃಹಸ್ಪತಿಶಬ್ದವು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ೧೨೦ ಸಲ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿದೇವತೆಗಳು ಒಂದೇ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ವಿನಿಮಯವಾಗಿ ಸ್ತುತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೂ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೇ ಬೇರೆ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಯೇ ಬೇರೆ ದೇವತೆಗಳು.

ಕೆಲವು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಪಂಡಿತರೂ, ಆಧುನಿಕವಿದ್ವಾಂಸರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರೂ ಸಹ ಋ. ಸಂ. ೨-೨೩ ನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಗಳು ಪರಸ್ಪರ ವಿನಿಮಯವಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಇಬ್ಬರೂ ಒಂದೇ ದೇವತೆಯೆಂದು ತಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿರುವರು. ಆದರೆ, ಯಾಸ್ಕರು, ಶೌನಕರು ಸಾಯಣರು ಮೊದಲಾದ ಪುರಾತನ ವೇದಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೇ ಬೇರೆ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಯೇ ಬೇರೆ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವರು. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಋ. ಸಂ. ೨-೨೩ ನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ೧೯, ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ೧, ೫, ೯, ೧೧, ೧೭, ೧೯. ಎಂಬ ೬ ಋಕ್ಕುಗಳು ಮಾತ್ರ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತವೆ. ಉಳಿದ ೧೩ ಋಕ್ಕುಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಯ ಪರವಾಗಿವೆ. ಯಾಸ್ಕರೂ ಸಹ ಬೃಹಸ್ಪತಿಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅದುದರಿಂದ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೇ ಬೇರೆ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಯೇ ಬೇರೆ.

ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತ ತೀರಾ ಭಿನ್ನವಾದ ನೈತಿಷ್ಠ್ಯವು ಬೃಹಸ್ಪತಿಗೆ ಇದೆ. ಇತರ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಕೃತಿ ಅಥವಾ ಪ್ರಕೃತಿಶಕ್ತಿಯ ರೂಪವಿಶೇಷಗಳಾದರೆ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಮಾನವನ ನೈತಿಕ ಮತ್ತು ಧಾರ್ಮಿಕ ಜೀವನಕ್ಕೆ ತ್ರಿಕೈ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತಿದೆ. ಸ್ತುತಿ ಸ್ತೋತ್ರ ಅಥವಾ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗೆ ರಕ್ಷಕನಾದ ಈ ದೇವತೆಯು ದೇವತೆಗಳ ಮನಸ್ಸಿನ ನಿರ್ಧಾರ, ಸಂಕಲ್ಪ ಅಥವಾ ಶಕ್ತಿಯ ಮೇಲೆ ತನ್ನ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬೀರುವನೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಉದಾಹರಣೆಗಳಿವೆ. ಋಗ್ವೇದ ೧೦ ನೇ ಮಂಡಲದ ೯೮ ನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ದೇವಾಪಿ ಮತ್ತು ಶಂತನು ಎಂಬ ಕುರುಂಶದ ರಾಜಪುತ್ರರ ವಿಷಯಕವಾದ ಒಂದು ಇತಿಹಾಸವರ್ಣನೆ ಇದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಪಾತ್ರವು ಬಹುಮುಖ್ಯವಾದುದೆಂಬುದನ್ನು ನಿರೂಪಕಾರರು ಈ ರೀತಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ —

ಅತ್ರೇತಿಹಾಸಮಾಚಕ್ಷತೇ | ದೇವಾಪಿಶ್ವಾಷ್ಟ್ರೀಣಃ ಶಂತನುಶ್ಚ ಕೌರವೌ ಭ್ರಾತರೌ ಬಭೂವತುಃ |
 ಸ ಶಂತನುಃ ಕನೀಯಾನಭಿಷೇಚಯಾಂಚಕ್ರೇ | ದೇವಾಪಿ ಸ್ತುತಃ ಪ್ರತಿವೇದೇ | ತತಃ
 ಶಂತನೋ ರಾಜ್ಯೇ ದ್ವಾದಶ ವರ್ಷಾಣಿ ದೇವೋ ನ ವವರ್ಷ | ತಮೂಚುರ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ಅಧರ್ಮ
 ಸ್ವಯಾ ಚರಿತೋ ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ ಭ್ರಾತರಮಂತರಿತ್ಯಾಭಿಷೇಚಿತಂ ತಸ್ಮಾತ್ತೇ ದೇವೋ ನ
 ವರ್ಷೀತಿ | ಸ ಶಂತನುರ್ದೇವಾಪಿಂ ಶಿಶಿಕ್ಷ ರಾಜ್ಯೇನ | ತಮುವಾಚ ದೇವಾಪಿ ಪುರೋಹಿ-
 ತಸ್ತೇಽಸಾನಿ ಯಾಜಯಾನಿ ಚ ತ್ವೇತಿ ||

(ನಿ. ೨-೧೧)

ಪೂರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕುರುವಂಶದಲ್ಲಿ ಋಷಿಷೇಣನೆಂಬ ರಾಜನಿಗೆ ದೇವಾಪಿ, ಶಂತನು ಎಂಬ ಈವರು ಪುತ್ರರಿದ್ದರು. ಅವರಲ್ಲಿ ದೇವಾಪಿಯೆಂಬುವನು ಹಿರಿಯನು ; ಶಂತನು ಕಿರಿಯನು. ಇವರ ತಂದೆಯಾದ ಋಷಿಷೇಣನು ಮೃತನಾದ ಬಳಿಕ ಅವನ ಹಿರಿಯನುಗನಾದ ದೇವಾಪಿ ಎಂಬುವನು ರಾಜನಾಗಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛಿಸಿದನು. ಆದರೆ ಇವನ ತಮ್ಮನಾದ ಶಂತನುವು ಅದಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶಕೊಡದೆ ತಾನೇ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ದೊರೆಯಬೇಕೆಂದು ಬಯಸಿ ಅಣ್ಣನಾದ ದೇವಾಪಿಯನ್ನು ಓಡಿಸಿ ತಾನೇರಾಜ್ಯವಾಳಲು ಮೊದಲು ಮಾಡಿದನು. ಅಣ್ಣನಾದ ದೇವಾಪಿಯು ವ್ಯಾಕುಲವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಕಾಡಿಗೆ ಹೋಗಿ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಕಾಲಕಳೆಯುತ್ತಿದ್ದನು. ಹೀಗಿರಲು ಇವನ ದೇಶದಲ್ಲಿ ೧೨ ವರ್ಷಗಳವರೆಗೆ ಮಳೆಯೇ ಬರದೆ ಮಹಾಕ್ಷಾಮವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು. ಆಗ ರಾಜನಾದ ಶಂತನುವು ಇದಕ್ಕೆ ಏನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಆಲೋಚಿಸಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಸಲಹೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದನು. ಅದಕ್ಕೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ರಾಜನನ್ನು ಕುರಿತು-ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಕಾರ ರಾಜನ ಹಿರಿಯ ಮಗನೇ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರಿಯು. ಆದುದರಿಂದ ರಾಜ್ಯಭಾರವನ್ನು ನಿನ್ನ ಅಣ್ಣನಾದ ದೇವಾಪಿಯೇ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿದ್ದಿತು. ಆದರೆ ನೀನು ಅದಕ್ಕವಕಾಶಕೊಡದೆ ಅವನನ್ನು ಓಡಿಸಿ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿರುವೆ. ಹೀಗೆ ನೀನು ಅಧರ್ಮವನ್ನು ಆಚರಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ವೃಷ್ಟಿದೇವನು ನಿನ್ನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಳೆಗರೆಯುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ಶಂತನುರಾಜನು ತಾನು ಮಾಡಿದ ಅನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪಪಟ್ಟು ವನದಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸುಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ತನ್ನ ಅಣ್ಣನಾದ ದೇವಾಪಿಯನ್ನು ಕರೆಸಿ ಅನನಿಗೆ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಿದನು. ಆದರೆ ದೇವಾಪಿಯು ರಾಜ್ಯವು ತನಗೆ ಬೇಡವೆಂದೂ ತಾನು ವನದಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ನಿವೃತ್ತಿಮಾರ್ಗವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುವೆನೆಂದೂ ಹೇಳಿ, ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಿರುವ ಅನಾವೃಷ್ಟಿಪರಿಹಾರಾರ್ಥವಾಗಿ ಶಂತನುವು ಯಜ್ಞಮಾಡಬೇಕೆಂದೂ ಅದರಲ್ಲಿ ತಾನು ಪೌರೋಹಿತೃವನ್ನು ವಹಿಸಿ ವೃಷ್ಟಿಯಾಗಲು ಸಹಾಯಮಾಡುವೆನೆಂದೂ ಹೇಳಿದನು. ಅದಕ್ಕೆ ರಾಜನು ಒಪ್ಪಲು ದೇವಾಪಿಯು ಅವನ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹೋತೃವೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನ ಪಾತ್ರವನ್ನು ವಹಿಸಿದನು. ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನಾದನು ವೃಷ್ಟಿವರ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಆ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹೋತೃವಾದ ದೇವಾಪಿಯು ಬ್ರಹ್ಮನಾದ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಎಲೈ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೇ, ನಿನಗೆ ದೇವತೆಗಳ ಮನಸ್ಸಿನ ಮೇಲೆ ಬಹಳವಾದ ಪ್ರಭಾವವಿರುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಅವರನ್ನು ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ನನಗೆ ತಿಳಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಹಾಗೇ ಆಗಲೆಂದು ವೃಷ್ಟಿವರ್ಷಣಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೋತೃವಾದ ದೇವಾಪಿಗೆ ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟನು. ಆ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದೈತಿಸಿ ಹೋಮಮಾಡಲು ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ವೃಷ್ಟಿಯಾಯಿತು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ವೃಷ್ಟಿಕಾಮ ಸೂಕ್ತವೆಂದೂ ಹೆಸರು. ಈ ವಿಷಯವು ಕೆಲವು ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳೊಡನೆ ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣ ೪-೨೦-೭ ; ಮಹಾಭಾರತ ಆದಿಪರ್ವ ; ಭಾಗವತಪುರಾಣ ೯-೨೨-೧೪ ರಿಂದ ೧೭ ; ಇತ್ಯಾದಿ ಪುರಾಣಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಋ. ಸಂ ೧೦ನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ೧೦೮ ನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ಉಪಾಖ್ಯಾನವಿರುವುದು ಪಣಿಗಳೆಂಬ ಅಸುರರು ದೇವತೆಗಳ ಗೋವುಗಳನ್ನು (ಉದಕವಿಶಿಷ್ಟಗಳಾದ ಮೇಘಗಳನ್ನು) ಅಪಹರಿಸಿ ಅಭೇದ್ಯನಾದ ಒಂದು ದುರ್ಗದಲ್ಲಿ ಬಚ್ಚಿಟ್ಟಿದ್ದರು. ಅದನ್ನು ಹುಡುಕುವಂತೆ ಇಂದ್ರನು ದೇವಶುನಿಯಾದ ಸರಮೆಯನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಆ ಸರಮೆಯು ಪಣಿಗಳಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಅವರೊಡನೆ ವಾಗ್ವಾದವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿ ಅಪಹರಿಸಿದ್ದ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕೊಡುವಂತೆ ಕೇಳಲು ಆ ಪಣಿಗಳು-ಇಂದ್ರನ ಶಕ್ತಿಯೆಷ್ಟರದು? ತಾವು ಮಹಾವೀರರು ಮತ್ತು ತಮ್ಮ ಆಯುಧಗಳು ತುಂಬಾ ಹರಿತವಾದವು ಆದ್ದರಿಂದ ತಮ್ಮನ್ನು ಗೆಲ್ಲಲು ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ಗೋವುಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟಿರುವ ಸ್ಥಳವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ಅದುದರಿಂದ ಸರಮೆಯು ದೇವತೆಗಳ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ತಮ್ಮ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದಲ್ಲಿ ಬೇಕಾದ ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುವೆಂದೂ, ನಾನಾವಿಧವಾಗಿ ಪ್ರೇರಿಸಿದರೂ ಸರಮೆಯು ಅದಕ್ಕೊಪ್ಪದೆ ಅಲ್ಲಿಂದ ಹಿಂತಿರುಗಿ ಆ ವಿಷಯವನ್ನೆಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದಳು. ಆಗ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ತನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಆ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಬಚ್ಚಿಟ್ಟಿದ್ದ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಪತ್ತೆಮಾಡಿದನು. ಬಳಿಕ ದೇವತೆಗಳು ಅವರನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಂದರು ಎಂಬ ಉಪಾಖ್ಯಾನವಿದೆ.

ಇಂತಹ ಅನೇಕಸಾಹಸಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಪಾತ್ರವು ಬಹಳ ಮುಖ್ಯವಾಗಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಮಾನವರಿಗೆ ವೃಷ್ಟಿಬೇಕಾದಾಗ ಸಹಾಯಮಾಡಲು ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಸಹಾಯವು ಅತ್ಯವಶ್ಯಕವಾಗಿದೆ. ಈ ವಿಧವಾದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯೇ ಬೃಹಸ್ಪತಿದೇವತಾಕವಾದ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುವುದು.

ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವಂತೆ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಗುಣಗಳು, ಕಾರ್ಯಸಾಧನೆಗಳು ಯಾವರೀತಿ ಇವೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸೋಣ. ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳಿಂದ ಜನಿಸಿದವನು ಮತ್ತು ಅವರ ಮಹತ್ತ್ವದಿಂದಲೇ ಅವನ ಪೋಷಣೆಯಾಗಿದೆ. (ಋ ಸಂ ೭-೯೭-೮) ಆದರೆ ಅವನನ್ನು ತೃಷ್ಣವು ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡಿದನೆಂದು ಒಂದು ಕಡೆ (೨-೨೩-೧೭) ಹೇಳಿದೆ. ಅವನಿಗೆ ದೇವತೆಗಳ ಜನಕನೆಂದು ಹೆಸರಿದೆ. (೨-೨೬-೩); ಕನ್ಯಾರನ ಸುತ್ತಿಗೆಯ ಏಟಿನಿಂದ ಅಗ್ನಿಕಣಗಳು ಹಾರುವಂತೆ ದೇವತೆಗಳು ಇವನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನರಾದರು (೧೦-೭೨-೮) ಎಂದೂ ಹೇಳಿದೆ.

ಅವನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮ (ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂಬ ಋತ್ವಿಜ) ನೆಂದು ಹೆಸರಿದೆ. (೧೦-೧೪೧-೩) ಋತ್ವಿಜರೊಡನೆ ಇವನಿಗೆ ಸಂಬಂಧವಿದೆ (೭-೧೦-೪ ; ೧೦-೧೪-೩). ಅಂಗಿರಸನೆಂತಲೂ ಹೆಸರಿದೆ. (೪-೪೦-೧ ; ೪-೭೩-೧ ; ೧೦-೪೭-೬) ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವವನು, ಉಚ್ಚರಿಸುವವನು ; ಅವುಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿ, ಪ್ರೇರಕ (೨-೨೩-೧, ೨ ; ೧-೪೦-೫ ೧೦-೯೮-೭) ; ಮಂತ್ರದಿಂದಲೇ ತನ್ನ ಉದ್ದೇಶಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸಾಧಿಸುತ್ತಾನೆ (೨-೨೪-೩) ; ಯಜ್ಞವೆಂಬ ದೇದೀಪ್ಯ ಮಾನವಾದ ರಥವನ್ನೇರಿಕೊಂಡು ದೇವತೆಗಳ ಮತ್ತು ಸ್ತೋತ್ರಗಳ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಲು ಹೊರಡುತ್ತಾನೆ. (೨-೨೩ ೩) ; ಇವನು ಶ್ರದ್ಧಾಳುಗಳ ಪೋಷಕ ಮತ್ತು ರಕ್ಷಕನು. ಅವರಿಗೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನಾಗಿದಾನೆ ; ಅವರನ್ನು ವಿಪತ್ತುಗಳಿಂದ ಪಾರುಮಾಡುತ್ತಾನೆ. (೨-೨೩-೪) ಅವರಿಗೆ ಸಂಪದಾದಿಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾನೆ (೨-೨೩-೯) ದೇವತೆಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಪಿತೃವೆನಿಸಿಕೊಂಡಿದಾನೆ ; ದಿವ್ಯವಾದ ಸಮಸ್ತ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದಾನೆ (೩-೬೨-೪ ; ೪-೫೦-೬) ; ವಿಶ್ವರೂಪನು ; ಎಲ್ಲರೂ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಇವನಲ್ಲಿವೆ (೭-೧೦-೪, ೭-೯೭-೪), ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ ಈಟಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿದಾನೆ (೭-೯೭-೭) ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಸೇರಿ ಇಪನೂ ಸೈನ್ಯಗಳಿಗೆ ನಾಯಕನಾಗಿದಾನೆ. (೧೦-೧೦೩-೮)

ಆಯುಸ್ಸನ್ನು ವೃದ್ಧಿಮಾಡುವವನು (೧೦-೧೦೦-೫), ಸಸ್ಯಗಳು ಇವನಿಂದ ಉದ್ಭೂತವಾದವು, (೧೦-೯೭-೧೫ ಮತ್ತು ೧೯) ; ಕಪಿಲವರ್ಣದ ಅಶ್ವಗಳೇ ಅವನ ವಾಹನವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. (ನಿ. ೨-೨೮).

ರಾಕ್ಷಸರಿಂದ ಭಾವಿಯಲ್ಲಿ ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟು, ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದ ತ್ರಿತನ ಆರ್ತ ನಾದವನ್ನು ಕೇಳಿ, ಆ ಅಪಾಯಕರವಾದ ಅವಸ್ಥೆಯಿಂದ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಅವನನ್ನು ಬಿಡುಗಡೆಮಾಡಿದನೆಂದೂ (೧-೧೦೫-೧೭), ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಸೇರಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಅಂಧಕಾರಾವೃತವಾಗಿದ್ದ ಉದಕವನ್ನು ಪುನಃ ಪ್ರವಹಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದನೆಂದೂ (೨-೨೩-೧೮ ; ೧-೫೬-೫ ;)ಹೇಳಿದೆ.

ಮಧುಭರಿತವಾದ ಕೂಸದ ಶಿಲಾದ್ವಾರವನ್ನು ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ತನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಒಡೆದನು. ದೇವತೆ ಗಳು ಆ ಮಧುವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿ ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಮಳೆಗರೆದರು (೨-೨೪-೩, ೪) ; ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಬೆಂಕಿಕಾರು ತ್ತಿರುವ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ವಲನ ದುರ್ಗಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸಿದಾಗ ಗೋಸಮೂಹಗಳು ಗೋಚರವಾದವು ; ಮೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಒಡೆಯುವಂತೆ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ಆಟ್ಟಿದನು ; ಶಿಲೆಯಿಂದ ಆವೃತವಾದ (ನೀರು) ಮಧುವನ್ನು ಕಂಡು, ತನ್ನ ಸಿಂಹನಾದದಿಂದಲೇ ಸೀಳಿ ಅದನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ಬರಮಾಡಿದನು (೧೦-೬೮-೪ ರಿಂದ ೯) ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಹಸುಗಳನ್ನು ಬಂಡೆಗಳಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ತಂದನು ; ವಲನ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ತನ್ನ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡನು (೧೦-೬೮-೫)

ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ದೇವತ್ವವಿಶಿಷ್ಟನು (೨-೨೩-೨) ; ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಸ್ವಕೀಯನು (೩-೬೨-೪ ; ೪-೫೦-೬) : ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಹೆಚ್ಚು ದೇವತ್ವವುಳ್ಳವನು : ದೇವತೆಯ ರೂಪದಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಎಲ್ಲಾ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. (೨-೨೪-೧೧ ; ೮-೬೧-೧೮) ; ಭೂಮಿಯ ಎರಡು ಕೊನೆ ಗಳನ್ನು ಸಮರ್ಥನಾದ ಇವನು ದೂರವಾಗಿ ಇಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆ. (೪-೫೦-೧) ; ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರು ಒಬ್ಬರಾದ ಮೇಲೊ ಬ್ಬರೂ ಉದಯಿಸುವುದು ಅವನ ಅನುಕರಣೀಯವಾದ ಕೃತ್ಯವೇ ಆಗಿದೆ. (೧೦-೬೮-೧೦) ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ (ಯಜುರ್ವೇದದಲ್ಲಿ) ಬೃಹಸ್ಪತಿಗೂ ಕೆಲವು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಗೂ ಸಂಬಂಧವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಪುಷ್ಯನಕ್ಷತ್ರದ ದೇವತೆ (ತೈ. ಸಂ. ೪-೪ ೧೦-೧) ; ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯನ್ನು ವಾಚಸ್ಪತಿಯೆಂದೂ, ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಗ್ರಹಾಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿ ಎಂಬ ದೇವತೆಗಳು ಅಗ್ನಿಯ ರೂಪಾಂತರಗಳೆಂದು ಕೆಲವು ಪಂಡಿತರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. M. Langlois ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ತನ್ನ ಋಗ್ವೇದ ಭಾಷಾಂತರವೆಂಬ ಗ್ರಂಥದ ಭಾಗ I p. 249, 254, 578, ಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಎರಡು ದೇವತೆಗಳೂ ಅಗ್ನಿಯ ರೂಪಾಂತರಗಳೆಂದು ಅನೇಕ ಉದಾಹರಣೆ ಗಳಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾನೆ. Wilson ಎಂಬ ಪಂಡಿತನೂ ತನ್ನ ಋಗ್ವೇದ ಭಾಷಾಂತರದ ಮೊದಲನೆಯ ಭಾಗದ ಪೀಠಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದ್ದಾನೆ ; Max Muller ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ಸಹ— Brihaspati and Brahmanaspati are both varieties of Agni, the priest and the purohit of the Gods and men and as such he is invoked together with the Maruts &c. ಎಂದರೆ ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿ ಎಂಬೆರಡೂ ಅಗ್ನಿಯ ರೂಪಾಂತರಗಳು, ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಮನುಷ್ಯರಿಗೂ ಋತ್ವಿಜ ಮತ್ತು ಪುರೋಹಿತ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವವರು ; ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೇ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ

ಅವರಿಗೆ ಆಹ್ವಾನವಿತ್ತಿರುವುದು ಅನೇಕಕಡೆ ಇದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಈ ರೀತಿ ಅಗ್ನಿಗೂ ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಗಳಿಗೂ ಇರುವ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವ ಒಂದೆರಡು ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತೇವೆ.

ತ್ವಮಗ್ನಿ ಇಂದ್ರೋ ವೃಷಭಃ ಸತಾಮಸಿ ತ್ವಂ ವಿಷ್ಣುರುರುಗಾಯೋ ನಮಸ್ಯಃ |

ತ್ವಂ ಬ್ರಹ್ಮಾ ರಯಿವಿಧ್ವ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತೇ ತ್ವಂ ವಿಧರ್ತಃ ಸಚಸೇ ಪುರಂಧ್ರಾ ||

(ಋ ಸಂ. ೨-೧-೩)

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಸಜ್ಜನರಲ್ಲಿ ಅತಿಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಇಂದ್ರನೇ ನೀನು ; ಪೂಜ್ಯನೂ ಅತಿದೊಡ್ಡದೇಹವುಳ್ಳವನೂ ಆದ ವಿಷ್ಣುವು ನೀನೇ ; ಎಲೈ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಯೇ, ಧನಾಧ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಾಮಕ ಋತ್ವಿಜನೂ ನೀನೇ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ನಾನಾ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ತಂ ಶುಭ್ರಮಗ್ನಿಮವಸೇ ಹವಾಮಹೇ ವೈಶ್ವಾನರಂ ಮಾತರಿಶ್ವಾನಮುಕ್ಥ್ಯಂ |

ಬೃಹಸ್ಪತಿಂ ಮನುಷೋ ದೇವತಾತಯೇ ವಿಪ್ರಂ ಶ್ರೋತಾರಮತಿಥಿಂ ರಘುಷ್ಯದಂ ||

(ಋ ಸಂ. ೩-೨೬-೨)

ಶುಭ್ರನೂ, ಮಾನವವರ್ಗಕ್ಕೇ ಮಿತ್ರಭೂತನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗೋಸ್ಕರ ಆಹ್ವಾನಿಸುತ್ತೇವೆ ; ಮಂತ್ರವಾಚ್ಯನಾಗಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ ಮಾತರಿಶ್ವನನ್ನೂ, ಜ್ಞಾನಿಯೂ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಸ್ತುತಿಸುವವನೂ, ಅತಿಥಿಸ್ಥಾನೀಯನೂ, ಶೀಘ್ರಗಾಮಿಯೂ ಆದ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯನ್ನೂ ಮಾನುಷಸಂಬಂಧವಾದ ಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಬರುವಂತೆ ಆಹ್ವಾನಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯರು ೫-೪೩-೧೨ನೆಯ ಋಕ್ಸಿಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಬರೆಯುವಾಗ ಬೃಹಸ್ಪತಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ—

ಅಥವಾ ಇಯಮಾಗ್ನೇಯೀ| ಬೃಹತಃ ಪರಿವೃಥಸ್ಯ ಕರ್ಮಣಃ ಸ್ವಾಮೀತಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿರಗ್ನಿರುಚ್ಯತೇ|

ತಥಾ ನೀಲವರ್ಣಧೂಮಪೃಷ್ಠತ್ವಸದನಸಾದನಹಿರಣ್ಯವರ್ಣತ್ವಾದಿಲಿಂಗೈರಪ್ಯಗ್ನಿರೇವ ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ ||

ಎಂದರೆ—ಅಥವಾ ಈ ಮಂತ್ರವು ಅಗ್ನಿದೇವತಾಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದುದು ಎನ್ನಬಹುದು. ಪ್ರಸ್ತುತವಾದ ಯಜ್ಞರೂಪ ಮಹಾಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಅದರಂತೆ ಕಪ್ಪಾದ ಧೂಮವೇ ಪೃಷ್ಠಭಾಗ. ಯಜ್ಞವೇದಿಯೇ ಸ್ಥಾನ, ಹಿರಣ್ಯವರ್ಣ ಮೊದಲಾದ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದಲೂ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯನ್ನು ಅಗ್ನಿಯೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳಿದಾರೆ.

ಇನ್ನು ಅಗ್ನಿಗೂ ಬೃಹಸ್ಪತಿಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಗಳಿಗೂ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿರುವ ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ವಿಮರ್ಶೆ ಮಾಡೋಣ.

ಸೋಷಾಮವಿಂದತ್ಸ ಸ್ವಃ ೧ ಸೋ ಅಗ್ನಿಂ ಸೋ ಅರ್ಕೇಣ ನಿ ಬಜಾಧೇ ತಮಾಂಸಿ |

ಬೃಹಸ್ಪತಿಗೋ ವಪುಷೋ ವಲಸ್ಯ ನಿರ್ಮಜ್ಜಾನಂ ನ ಪರ್ವಣೋ ಜಭಾರ ||

(ಋ ಸಂ. ೧೦-೬೮-೯)

ಎಂಬ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು - ಉಷಸ್ಸು, ಸ್ವರ್ಗ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದನು ಮತ್ತು ಒಂದು ಮಂತ್ರದಿಂದ ಅಂಧಕಾರವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದನು ಎಂದು ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಯು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಇಂದ್ರಂ ನೋ ಅಗ್ನೇ ವಸುಭಿಃ ಸಜೋಷಾ ರುದ್ರಂ ರುದ್ರೇಭಿರಾ ವಹಾ ಬೃಹಂತಂ |

ಅದಿತ್ಯೇಭಿರದಿತಿಂ ವಿಶ್ವಜನ್ಯಾಂ ಬೃಹಸ್ಪತಿಮ್ಯಕ್ಷಭಿರ್ವಿಶ್ವನಾರಂ ||

(ಋ ಸಂ. ೭-೧೦-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ವೇದದಲ್ಲಿ ವಸುಗಳಿಂದ ಸಹಿತನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನೂ, ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳಿಂದ ಸಹಿತನಾದ ರುದ್ರನನ್ನೂ ಅದಿತ್ಯರು (ದೇವತೆ) ಗಳಿಂದ ಸಹಿತಳಾದ ವಿಶ್ವಜನನಿಯಾದ ಅದಿತಿಯನ್ನೂ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಅಂಗಿರಾ ಋಷಿಗಳಿಂದ ಸಹಿತನಾದ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯನ್ನೂ ಕರೆತರಬೇಕೆಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಯೇ ಬೇರೆ ಅಗ್ನಿಯೇ ಬೇರೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಋಕ್ಪಾಠಗಳು—೩-೨೦-೫, ೪-೪೦-೧, ೫-೫೧-೧೨ ೭-೪೧-೧, ೭-೪೪-೧, ೯-೫-೧೧, ೧೦-೩೫-೧೧, ೧೦-೬೫-೧, ೧೦-೧೩೦-೪, ೧೦-೧೪೧-೩, ಮೊದಲಾದ ಮಂತ್ರಗಳು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಬಹಳವಾಗಿವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯೇ ಬೇರೆ, ಬೃಹಸ್ಪತಿಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಗಳೇ ಬೇರೆ ಎಂಬ ಸಿದ್ಧಾಂತವೇ ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿತವಾಗಿದೆ.

ನೂರ ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು.

ಅನರ್ವಾಣಮಿತ್ಯಷ್ಟಚ್ಛಮೇಕಾದಶಂ ಸೂಕ್ತಮಾಗಸ್ಯಂ ಬಾರ್ಹಸ್ಪತ್ಯಂ ತ್ರೈಷ್ಟುಭಂ |
ಅನರ್ವಾಣಂ ಬಾರ್ಹಸ್ಪತ್ಯಮಿತ್ಯನುಕ್ರಾಂತಂ || ಶ್ರೌತವಿನಿಯೋಗೋ ಲೈಂಗಿಕಃ || ಅತ್ರ ಶೌನಕಃ |
ಸ್ನಾತ್ವಾ ಜಪೇದನರ್ವಾಣಂ ನಮಸ್ಕೃತ್ಯ ಬೃಹಸ್ಪತಿಂ | ವೀರಾನ್ಧನಂ ಚ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ ಸೋಽಶ್ಲೋಕೈಂ
ಚ ನಿಯುಚ್ಛತಿ | ಋಗ್ವಿ. ೧-೨೭ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಅನರ್ವಾಣಂ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಋಕ್ಪಾಠಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಅಗಸ್ಯನು ಋಷಿಯು. ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ದೇವತೆಯು. ತ್ರೈಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ಸು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಅನರ್ವಾಣಂ ಬಾರ್ಹಸ್ಪತ್ಯಂ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಶ್ರೌತವಿನಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು ಎಂದರೆ ಮಂತ್ರದ ಅರ್ಥಾನುಸಾರವಾಗಿರುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶೌನಕಮಹರ್ಷಿಯು ತಮ್ಮ ಮುಗ್ಧಧಾನವೆಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ—

ಸ್ನಾತ್ವಾ ಜಪೇದನರ್ವಾಣಂ ನಮಸ್ಕೃತ್ಯ ಬೃಹಸ್ಪತಿಂ |

ವೀರಾನ್ ಧನಂ ಚ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ ಸುಶ್ಲೋಕೈಂ ಚ ನಿಯುಚ್ಛತಿ ||

(ಋಗ್ವಿಧಾನ. ೧-೨೭)

ಯಾವ ಪುರುಷನು ಸ್ನಾನಮಾಡಿ ಶುಚಿಭೂತನಾಗಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಎಂಬ ದೇವತೆಯನ್ನು ನಮಸ್ಕಾರಮಾಡಿ ಅನರ್ವಾಣಂ ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಎಂಟು ಋಕ್ಪಾಠಗಳನ್ನು ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಜಪಮಾಡುವನೋ ಅವನಿಗೆ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ವೀರರಾದ ಪುತ್ರರನ್ನೂ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನೂ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನೂ ಕೊಡುವನು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

॥ ಓಂ ॥

ಸೂಕ್ತ—೧೯೦

॥ ಮಂಡಲ—೧ ॥ ಅನುವಾಕ—೨೪ ॥ ಸೂಕ್ತ—೧೯೦ ॥

॥ ಅಷ್ಟಕ—೨ ॥ ಅಧ್ಯಾಯ—೫ ॥ ವರ್ಗ—೧೨, ೧೩ ॥

॥ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಪುಕ್ತಂಖ್ಯ—೮ ॥

ಋಷಿಃ—ಅಗಸ್ತ್ಯಃ ॥

ದೇವತಾ—ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ ॥

ಭಂಡಃ—ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ॥

—:೦:—

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅನ॒ರ್ವಾಣಿಂ॑ ವೃ॒ಷಭಂ॑ ಮ॒ಂದ್ರಜಿ॑ಹ್ವಂ ಬೃ॒ಹಸ್ಪ॑ತಿಂ ವ॒ರ್ಧಯಾ॑ ನ॒ವ್ಯ॑
ಮ॒ರ್ಕೈಃ ।

ಗಾ॒ಥಾನ್ಯಃ॑ ಸು॒ರುಚೋ॑ ಯಸ್ಯ॑ ದೇ॒ವಾ ಆ॑ಶೃ॒ಣ್ವಂತಿ॑ ನ॒ವಮಾ॑ನಸ್ಯ ಮ॒ರ್ತಾಃ॑
॥ ೧ ॥

॥ ಪದಪಾಠಃ ॥

ಅನ॒ರ್ವಾಣಿಂ॑ । ವೃ॒ಷಭಂ॑ । ಮ॒ಂದ್ರಜಿ॑ಹ್ವಂ । ಬೃ॒ಹಸ್ಪ॑ತಿಂ । ವ॒ರ್ಧಯಾ॑ । ನ॒ವ್ಯಂ॑ । ಅ॒ರ್ಕೈಃ ।

ಗಾ॒ಥಾನ್ಯಃ॑ । ಸು॒ರುಚಿಃ॑ । ಯಸ್ಯ॑ । ದೇ॒ವಾಃ । ಆ॑ಶೃ॒ಣ್ವಂತಿ॑ । ನ॒ವಮಾ॑ನಸ್ಯ । ಮ॒ರ್ತಾಃ॑ ॥ ೧ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಹೋತಃ ನವ್ಯಂ ನವತರಂ ಸ್ತುತ್ಯಂ ವಾ ತಮನರ್ವಾಣಮಗಂತಾರಂ । ಸ್ತೋತುರಧೀನ-
ಮಿತ್ಯರ್ಥಃ । ವೃಷಭಮಪಾಂ ಫಲಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾರಂ ಮಂದ್ರಜಿಹ್ವಂ ಮಾದಕವಾಚಿಕಂ ಬೃಹಸ್ಪತಿಂ
ಮಂತ್ರಸ್ಯ ಪಾಲಯಿತಾರಮೇತನ್ನಾಮಕಂ ದೇವಮರ್ಕೈರರ್ಚಿಸಾಧನೈರ್ಮಂತ್ರೈರ್ವರ್ಧಯ । ಪ್ರವೃದ್ಧಂ
ಕುರು । ಸುರುಚಿಃ ಶೋಭನದೀಪ್ತೇರ್ನವಮಾನಸ್ಯ ಸ್ತೂಯಮಾನಸ್ಯ । ಕರ್ಮಣಿ ಕರ್ತೃಪ್ರತ್ಯಯಃ ॥
ಯಸ್ಯ ಬೃಹಸ್ಪತೇಃ ॥ ಕರ್ಮಣಿ ಷಷ್ಠ್ಯಃ ॥ ರೋಚಮಾನಂ ಸ್ತೂಯಮಾನಂ ಗಾಥಾನ್ಯಃ । ಗಾಥೇತಿ
ವಾಣ್ಮನು । ಸ್ತುತಿವಚಿಸೋ ನೇತಾರೋ ದೇವಾ ವ್ಯವಹರ್ತಾರೋ ಮರ್ತಾ ಮನುಷ್ಯಾ ಹೋತ್ರಾ-
ದಯಃ । ಯದ್ವಾ । ನವಮಾನಸ್ಯ ಸ್ತುವಾನಸ್ಯ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿನಸ್ತೇ । ಆಶೃಣ್ವಂತಿ ಆಶ್ರಾವ-
ಯಂತಿ ಪುರಾ ತಂ ಬೃಹಸ್ಪತಿಂ ವರ್ಧಯ । ಅತ್ರಾನರ್ವಾಣಮಪ್ರತ್ಯೇತಮನ್ಯಸ್ಮಿನ್ನಿತ್ಯಾಧಿ ನಿರುಕ್ತಂ
ಪ್ರತ್ಯವ್ಯಂ । ನಿ. ೬-೨೩ ॥

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಎಲೈ ಹೋತೃವೇ) ಸುರುಚಿಃ—ಶೋಭನಾತ್ಮಕವಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನೂ | ನವಮಾನಸ್ಯ—ಸ್ತುತಿ ಸಲ್ಪಡುವವನೂ ಆದ | ಯಸ್ಯ—ಯಾವ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ (ಪ್ರಶಂಸೆಯನ್ನು) | ಗಾಥಾನ್ಯಃ—ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಕರ್ತೃಗಳೂ ನೇತೃಗಳೂ ಆದ | ದೇವಾಃ—ದೇವತೆಗಳೂ | ಮರ್ತಾಃ—ಮಾನವರೂ | ಅಶೃಣ್ವಂತಿ—ಘೋಷಿಸಿ ಪಠಿಸುತ್ತಾರೆಯೋ ಅಂತಹ | ನನ್ಯಂ—ಸ್ತುತ್ಯನೂ | ಅನರ್ವಾಣಂ—(ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು) ಬೇರೆ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋಗಿರುವವನೂ | ವೃಷಭಂ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವವನೂ | ಮಂದ್ರಜಿಹ್ವಂ—ಹರ್ಷದಾಯಕವಾದ ವಾಕ್ಯವುಳ್ಳವನೂ ಆದ | ಬೃಹಸ್ಪತಿಂ—ಮಂತ್ರಕ್ಕೆ ಪಾಲಕನೂ ಆದ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯನ್ನು | ಅರ್ಕೈಃ—ಪೂಜಾಸಾಧನಗಳಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ | ವರ್ಧಯ—ಪ್ರವೃದ್ಧನಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು (ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡು) |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಶೋಭನಾತ್ಮಕವಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನೂ, ಸ್ತುತ್ಯನೂ ಆದ ಯಾವ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಪ್ರಶಂಸೆಯನ್ನು ಸ್ತುತಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ನೇತೃಗಳಾದ ದೇವತೆಗಳೂ ಮಾನವರೂ ಘೋಷಿಸಿ ಪಠಿಸುತ್ತಾರೆಯೋ ಅಂತಹ ಸ್ತುತ್ಯನೂ, ಸ್ತೋತ್ರ ವಿನಲ್ಲಿಯೇ ನಿಯತವಾಗಿರುವವನೂ, ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವವನೂ, ಹರ್ಷದಾಯಕವಾದ ವಾಕ್ಯವುಳ್ಳವನೂ ಮಂತ್ರಪಾಲಕನೂ ಆದ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯನ್ನು ಪೂಜಾಸಾಧನಗಳಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಪ್ರವೃದ್ಧನಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು.

English Translation

Priests, augment by your hymns Brihaspati, who deserts not (his worshipper); the showerer (of benefits), the pleasant-tongued, the adorable; of whom resplendent, gods and men, (the ministers) of the institutor of the sacrifice, emulous in sacred songs, proclaim (the praise)

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅನರ್ವಾಣಂ—ಅಗಂತಾರಂ ಸ್ತೋತುರಧೀನಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನ ಸಮಾಪವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಟುಹೋಗಿರುವ ಎಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನ ಅಧೀನನಾಗಿರುವ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿದಾರೆ. ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ಮತದಂತೆ—ಅಪ್ರತ್ಯುತಃ ಅಪ್ರತಿಗತೋನ್ಯಸ್ಥಿನ್ ಅನ್ಯಮನಾಶ್ರಿತಃ ಸ್ವತಂತ್ರ ಇತ್ಯರ್ಥಃ (ನಿ-೪-೨೭) ಎಂದರೆ ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಸಹಾಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸದಿರುವವನು, ಸ್ವತಂತ್ರನು ಎಂದರ್ಥವು. ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳಿಗೂ ಇಲ್ಲಿ ಅವಕಾಶವಿದೆ.

ವೃಷಭಂ—ಅಪಾಂ ಫಲಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾರಂ | ವೃಷಭಶಬ್ದನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ನಾವು ಋ. ಸಂ. ಭಾಗ ೫ ಪೇಜು 682, ಭಾಗ ೮, ಪೇಜು 168 ಇತ್ಯಾದಿ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಉದಕರೂಪವಾದ ಫಲಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವವನು ಎಂದರ್ಥವು. ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನಕ್ಕೆ ಸಹಾಯ ಕನು ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಪೀಠಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ವಿಷಯವನ್ನು ನೋಡಿ. (ಪೇಜು 301)

ಮಂದ್ರಜಿಹ್ವಂ—ಮಾದಕನಾಚಂ | ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹರ್ಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುವ ಜಿಹ್ವೆ (ನಾಲಿಗೆ) ಯುಳ್ಳವನು ಎಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರಿಗೆ ಸಂತೋಷವಾಗುವಂತೆ ಅಹ್ಲಾದಕರವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುವವನು ಎಂದರ್ಥವು.

ಅರ್ಕೈಃ—ಅರ್ಚನಸಾಧನೈರ್ಮಂತ್ರೈಃ | ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಎಂದರ್ಥವು. ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವುದರಿಂದ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ಅರ್ಕಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಅರ್ಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಯರು—

ಅರ್ಕೋ ದೇವೋ ಭವತಿ ಯದೇನಮರ್ಚಂತಿ | ಅರ್ಕೋ ಮಂತ್ರೋ ಭವತಿ ಯದನೇನಾರ್ಚಂತಿ
ಅರ್ಕಮನ್ಮಂ ಭವತ್ಯರ್ಚತಿ ಭೂತಾನಿ | ಅರ್ಕೋ ವೃಕ್ಷೋ ಭವತಿ ಸಂವೃತ್ತಃ ಕಟುಕಿಮ್ನಾ ||

(ನಿ. ೫-೪)

ಎಂದು ನಾಲ್ಕುವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು—

(1) ಅರ್ಕೋ ದೇವೋ ಭವತಿ ಯದೇನಮರ್ಚಂತಿ | ತಾವತ್ಸರ್ವ ಏವಾರ್ಕ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ ಯದ್ಯ-
ಸ್ಮಾದೇನಂ ದೇವಂ ಆರ್ಚಂತಿ ಸ್ತೋತಾರಃ || ಅರ್ಕ ಎಂದರೆ ದೇವತೆಯು, ಏಕೆಂದರೆ ಇದರಿಂದ ಭಕ್ತರು
ಯಾರನ್ನು ಪೂಜಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವರೋ ಅಂತಹ ವ್ಯಕ್ತಿ ಅಥವಾ ದೇವನು ಎಂದರೆ, ಭಕ್ತರು ಪೂಜಿಸುವ
ವಸ್ತುವಿಗೆ (ದೇವತೆಗೆ) ಅರ್ಕವೆಂದು ಹೆಸರು.

(2) ಅರ್ಕೋ ಮಂತ್ರೋ ಭವತಿ | ಯದ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಅನೇನ ಮಂತ್ರೇಣ ಅರ್ಚಂತಿ ಸ್ತೋತಾರಃ
ತಸ್ಮಾದರ್ಕಃ || ಅರ್ಕವೆಂದರೆ ಮಂತ್ರವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುವುದು ಏಕೆಂದರೆ, ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರು ಇದರಿಂದ
(ಅರ್ಕದಿಂದ ಅಥವಾ ಮಂತ್ರದಿಂದ) ದೇವತೆಯನ್ನು ಅರ್ಚಿಸುವರು. ಅದುದರಿಂದ ಅರ್ಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಂತ್ರವೆಂದೂ
ಹೆಸರು.

(3) ಅರ್ಕಮನ್ಮಂ ಭವತಿ | ತದ್ವಿ ಅರ್ಚತಿ ಭೂತಾನಿ ಯೋ ಹಿ ಪೂಜ್ಯಃ ತಸ್ಯಾನ್ಮಮಹಿ
ಸಂಸ್ಕಾರವಿಶೇಷೇಣ ಸಂಸ್ಕೃತಂ ಪೂಜಾಯಾಂ ಕ್ರಿಯತೇ ಪೂಜ್ಯಂ ಚ ಸರ್ವಸ್ಯೈವಾನ್ಮಂ | ಅರ್ಕವೆಂದರೆ
ಅನ್ನವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುವುದು. ಅನ್ನವು (ಆಹಾರವು) ಸಮಸ್ತಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅನ್ನ
ವನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಆದರದಿಂದ ಗೌರವಿಸಿ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವರು ಎಂದರೆ, ಎಲ್ಲರೂ ಪ್ರೀತ್ಯಾದರಗಳಿಂದ ಗೌರವಿಸಿ ಬಯಸುವುದ
ರಿಂದ ಅರ್ಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ನವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುವುದು.

(4) ಅರ್ಕೋ ವೃಕ್ಷೋ ಭವತಿ ಯ ಏಷ ಪ್ರಸಿದ್ಧಃ | ಸಂವೃತ್ತಃ ಹಿ ಸಂಗತಃ ಸಂನ್ಯಾಪ್ತಃ
ಕಟುಕಿಮ್ನಾ ಕಟುಕಭಾವೇನ ಭವತಿ || ಇನ್ನು ಅರ್ಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವೃಕ್ಷವೆಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿಯೇ
ಇದೆ. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷವೆಂದರೆ ಎಕ್ಕದ ಗಿಡವೆಂದು ಕರ್ಣಾಟಕ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುವರು. ಇದರ ಸಮಿತ್ತು
ಗಳನ್ನು ಹೋಮಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದರಿಂದಲೂ, ಇದನ್ನು ಔಷಧಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ರೂಢಿಯಿರುವುದ
ರಿಂದಲೂ ಅರ್ಕವೃಕ್ಷವು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದ ವಸ್ತುವಾಗಿದೆ. ಇದು ಕಹಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕಟುಕಿಮ್ನಾ ಎಂದು
ಹೇಳುವರು. ಅರ್ಕಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆಯ ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಯಾಸ್ಯರು ಗಾಯಂತಿತ್ವಾ (ಮು ಸಂ ೧-೧೦-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಇದರ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಆ ವಿನರಣೆಯು ಇಲ್ಲಿ ಅಪ್ರಕೃತವು. ಪ್ರಕೃತ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅರ್ಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಂತ್ರವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಸ್ವೀಕರಿಸಿರುವರು.

ಗಾಥಾನ್ಯಃ—ಗಾಥಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಶ್ಲೋಕಃ, ಧಾರಾ ಮೊದಲಾದ ಐವತ್ತೇಳು ವಾಚ್ಯಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೨-೨೩) ಗಾಥಾ ಎಂದರೆ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯವೆಂದರ್ಥವು. **ಗಾಥಾ ನಯಂತೀತಿ** ಗಾಥಾನ್ಯಃ | ಇಂತಹ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ನಾಯಕರಾದ ದೇವತೆಗಳು ಮತ್ತು ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವ ಹೋತ್ರಾದಿ ಋತ್ವಿಜರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅಥ ನಾ ನವಮಾನಸ್ಯ (ಸಂಬಂಧಿನಸ್ತೇ) ಗಾಥಾನ್ಯಃ ಅಶೃಣ್ವಂತಿ ಅಶ್ರಾವಯಂತಿ | ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು—ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಯಜಮಾನನ ಸಂಬಂಧಿಗಳಾದ ಹೋತ್ರಾದಿಗಳು ಬೃಹಸ್ಪತಿಯನ್ನು ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಿ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂಬ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಿರುವರು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅನರ್ವಾಣಿಮ್—ನೇಜ್ ಸುಭ್ಯಾಮ್ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ **ಅರ್ವಣಿಸ್ತ್ಯಸಾವನೇಜಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೭೨) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನೇಜಃ ಎಂದು ನಿಷೇಧ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ತೃ ಎಂಬುದು ಅಂತಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಮಂದ್ರಜಿಹ್ವಮ್—ಮಂದ್ರಾ ಜಿಹ್ವಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ತಮ್. ಬಹುಪ್ರೀಹೌಪ್ರಕೃತ್ಯಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವರ್ಧಯೇ—ವೃಧು ವರ್ಧನೇ ಧಾತು ಪ್ರಯೋಜಕ ವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಜೇತುಮತಿಚಿ (ಪಾ ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲೋಟ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತ ರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗಾಥಾನ್ಯಾ—ಣೀಜ್ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. **ಣೋನಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ನತ್ವ. ಗಾಥಾಃ ನಯಂತಿ ಇತಿ ಗಾಥಾನ್ಯಃ. ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕೃದುತ್ತರಪದಸ್ವರದಿಂದ ಈಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಯಣಾದೇಶ. ಉದಾತ್ತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಯಣ್ ಬಂದು ಅದರ ಸರದಲ್ಲಿ ಅನುದಾತ್ತವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಣಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಶೃಣ್ವಂತಿ—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ. ಧಾತು. ಲಟ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರಿಭಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರೋಂಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ **ಶ್ರುನಃ ಶೃಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಶೃ ಆದೇಶ. ಶ್ನುವಿಕರಣ. ಯಣಾದೇಶ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ **ತಿಜಃಚೋದಾತ್ತವತಿ** (ಪಾ ಸೂ. ೮-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಆಜ್) ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನನಮಾನಸ್ಯ—ಣಿ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. **ಣೋನಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ನತ್ವ ಲಟಿಗೆ ಶಾನಚಾದೇಶ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥ—

ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅನಾದೇಶ. ಅನೇಮುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುಕಾಗಮ. ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಸಂಬಂಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಷಷ್ಠೀ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದಿದೆ.

:೦:

ಸಂಹಿತಾಶಾಹಿ

ತನ್ಮುತ್ಪಿಯಾ ಉಪ ವಾಚಃ ಸಚಂತೇ ಸರ್ಗೋ ನ ಯೋ ದೇವಯತಾ-
ಮಸರ್ಜಿ |

ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ ಸ ಹ್ಯಂಜೋ ವರಾಂಸಿ ವಿಭ್ವಾಭವತ್ಸನ್ಮತೇ ಮಾತರಿಶ್ವಾ || ೨ ||

ಪದಸಾಹಿ

ತಂ | ಋತ್ವಿಯಾಃ | ಉಪ | ವಾಚಃ | ಸಚಂತೇ | ಸರ್ಗಃ | ನ | ಯಃ | ದೇವಯತಾಂ | ಅಸರ್ಜಿ |

ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ | ಸಃ | ಹಿ | ಅಂಜಃ | ವರಾಂಸಿ | ವಿಭ್ವಾ | ಅಭವತ್ | ಸಂ | ಋತೇ | ಮಾತರಿಶ್ವಾ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಬಾರ್ಹಸ್ಪತೇ ಸಶಾ ತನ್ಮುತ್ಪಿಯೇತ್ಯೇಷಾ ವಸಾಯಾಜ್ಯಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಬೃಹಸ್ಪತೇ ಅತಿ ಯದರ್ಯೋ ಅರ್ಹಾತ್ತಮ್ತುತ್ಪಿಯಾ ಉಪ ವಾಚಃ ಸಚಂತೇ | ಅ. ೨-೭ | ಇತಿ ||

ತಂ ಬೃಹಸ್ಪತಿಮ್ತುತ್ಪಿಯಾ ವರ್ಷಾರ್ತುಸಂಬಂಧಿನೋ ವಾಚೋ ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾ ಉಪ ಸಂಚತೇ | ಸಮಿಸೇ ಸೇವಂತೇ | ಯಃ ಸರ್ಗೋ ನೋದಕಸ್ಯ ಸೃಷ್ಟಾಪಿ | ನಶಬ್ದೋಽಸ್ಯರ್ಥೇ | ದೇವಯತಾಂ ದೇವಾನಿಚ್ಛತಾಂ ಯಜಮಾನಾನಾಮಸರ್ಜಿ ಫಲಂ | ಯದ್ವಾ | ದೇವಂ ತಮಿಚ್ಛತಾಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಮ- ಸರ್ಜಿ ಸೃಷ್ಟವಾನ್ಸೃಷ್ಟ್ಯದಕಂ | ಯದ್ವಾ | ಋತ್ವಿಯಾಃ ಪ್ರಾಪ್ತಕಾಲೀನಾ ವಾಚೋ ಹೊತ್ರಾದಿಪ್ರೇರಿತಾ ವಾಚ ಉಪ ಸಚಂತೇ ತಂ ಯಃ ಸರ್ಗೋ ನೋದಕಸ್ಯಷ್ಟಿರಿವ ಸಃ ಸ ಏವ ಬೃಹಸ್ಪತಿರಂಜೋ ಹಿ ವ್ಯಂಜಕಃ ಖಲು | ತಸ್ಮಿನ್ನರ್ವತಿ ಸರ್ವೇ ಭವಂತಿ | ಅತ ಏವ ವಿಭ್ವಾ ವಿಭುವ್ಯಾಪ್ತೋ ಮಾತರಿಶ್ವಾ ವೃಷ್ಟಿ- ನಿರ್ಮಾತರ್ಯಂತರಿಕ್ಷೇ ಚೇಷ್ಟಮಾನೋ ವಾಯುಸದೃಶೋ ವಾ ವರಾಂಸಿ ವರಣೀಯಾನಿ ವೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ- ಫಲಾನಿ ಸಂಪಾದಯನ್ನತ ಉದಕೇ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಸತಿ ಸಮಭವತ್ | ಸಂಭೂತಃ | ಅಥವಾ | ಅಂಜೋ ಯೇಚ್ಛಿಯಾನಾಂ ವ್ಯಂಜಕೋ ಮಾತರಿಶ್ವಾ ಫಲಸ್ಯ ನಿರ್ಮಾತರಿ ಯಜ್ಞೇ ಶ್ವಸಿತಾ ವರ್ತಮಾನಃ ಸ ಬೃಹ- ಸ್ಪತಿರ್ಯತೇ ಯಜ್ಞೇ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಸತಿ ವರಾಂಸಿ ವರಣೀಯಾನಿ ಹವೀಂಸೀಚ್ಛನ್ ವಿಭ್ವಾ ವಿಭುಃ ಸಮಭವತ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಯಃ—ಯಾವ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು | ಸರ್ಗೋ ನ—(ಉದಕವನ್ನು) ಸೃಷ್ಟಿಸುವವನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಯೋ (ಮತ್ತು) | ದೇವಯತಾಂ—ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸಹಾಯಾರ್ಥವಾಗಿ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಯಜಮಾನರಿಗೆ | ಅಸರ್ಜಿ—ಫಲವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಒದಗಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ | ತಂ—ಅಂತಹ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯನ್ನು | ಋತ್ವಿಯಾಃ—ವರ್ಷಾರ್ಥವಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ | ವಾಚಿಃ—ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾ ವಾಕ್ಯಗಳು | ಉಪ ಸಚಂತೇ—ಸಮೀಪಿಸಿ ಸೇವಿಸುತ್ತವೆ | ಸಃ ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ—ಅದೇ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು | ಅಂಜಃ ಹಿ—ಸಕಲವನ್ನೂ ಆವಿರ್ಭವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವವನಲ್ಲವೇ ? | ವಿಭ್ವಾ—ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವವನೂ | ಮಾತರಿಶ್ವಾ—ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನೂ ಅಥವಾ ವಾಯುಸದೃಶನೂ ಆದ ಅವನು | ವರಾಂಸಿ—ಅಪೇಕ್ಷಿತಗಳಾದ ವೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ಫಲಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾ | ಋತೇ—ಉದಕದ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ || ಸಮಭವತ್—ಉತ್ಪನ್ನನಾದನು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಉದಕವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವವನೂ, ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸಹಾಯಾರ್ಥವಾಗಿ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ವೃಷ್ಟಿರೂಪವಾದ ಫಲವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಒದಗಿಸುವವನೂ, ಆದ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯನ್ನು ವರ್ಷಾರ್ಥವಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಮಾಧ್ಯಮಿಕವಾಕ್ಯಗಳು ಸಮೀಪಿಸಿ ಸೇವಿಸುತ್ತವೆ. ಅದೇ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಸಕಲವನ್ನೂ ಆವಿರ್ಭವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ಇವನ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದಲೇ ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವವನೂ, ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನೂ ಆದ ವಾಯುವು ಅಪೇಕ್ಷಿತಗಳಾದ ವೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾ ಉದಕದ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾದನು.

English Translation

The hymns of the (rainy) season are addressed to him, who is verily the creator (of the rain), and has granted it (to the prayers) of the devout ; for that Brihaspati is the manifester (of all), the expansive wind that (dispensing) blessing has been produced for (the diffusion of water).

! ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು !

ಪಶುಯಾಗದಲ್ಲಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ವಸಾಹೋಮಮಾಡುವಾಗ ತಮ್ಮತ್ತಿಯಾ ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು ಯಾಜ್ಞಾನುಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ—ಬೃಹಸ್ಪತೇ ಅತಿ ಯದರ್ಯೋ ಅರ್ಹಾತ್ತಮ್ಪತ್ತಿಯಾ ಉಪ ವಾಚಿಃ ಸಚಂತೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೨-೨)

ಋತ್ವಿಯಾ—ವರ್ಷಾರ್ಥಸಂಬಂಧಿನೋ ವಾಚಿಃ | ಬೃಹಸ್ಪತಿಗೂ ವೃಷ್ಟಿಗೂ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಷಾರ್ಥಸಂಬಂಧವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ನ—ನ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಇಲ್ಲಿ ಸಮುಚ್ಚ ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ (ಅಪಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ) ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ—ನೇತಿ ಪ್ರತಿಷೇಧಾರ್ಥಿಯೋ ಭಾಷಾಯಾಂ | ಉಭಯಮನ್ವಧ್ಯಾಯಂ | ಎಂದರೆ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಸಾಧಾರಣ

ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ನ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪ್ರತಿಷೇಧಾರ್ಥಕವು. (ಇಲ್ಲವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು) ಭಂದಸ್ಥಿತಿಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧ ಎಂದರೆ ನಿಷೇಧಾರ್ಥವನ್ನೂ ಉಪಮಾರ್ಥವನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುವುದು ಎಂದು ಯಾಸ್ಮಿನ್ ನಿರ್ವಚನವಿದೆ. (ನಿ. ೧-೪)

ಮಾತರಿಶ್ವಾ—ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತಃ ನಿರ್ಮಾತರಿ ಅಂತರಿಕ್ಷೇ ಶ್ವಸನ್ ವರ್ತಮಾನಃ | ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತಿಗೂ ನಿರ್ಮಾತೃವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಎಂದು ಮಾತರಿಶ್ವಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನಾರ್ಥವು. ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿ ವಾಯು ಇತ್ಯಾದಿ ದೇವತೆಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು. ಇಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ವಾಯುಸದೃಶನಾದ ಎಂದರೆ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿರುವರು.

ವ್ಯಾಕರ. ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಋತ್ವಿಯಾಃ—ಭಂದಸಿ ಘಸ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಋತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಘಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆಯನೇಯೀನೀ — (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಯಾದೇಶ. ಸಿತಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಭಸಂಜ್ಞೆಗೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ ಪದ ಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ ಓಗುಣಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಣಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಚಿಂತೇ—ಪಚ ಸಮವಾಯೇ ಧಾತು. ಆದಿಗೆ ಸತ್ವ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೇವಯತಾಮ್—ದೇವಾನ್ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛಂತಃ ದೇವಯಂತಃ ತೇಷಾಮ್. ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕ್ಯಚ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಯಚ್ ಬಂದಾಗ ಅದರ ಮೇಲೆ ಲಟ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಶತ್ರುದೇಶ. ಸ್ಕೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ ನುಮ್ ರಹಿತವಾದ ಶತ್ವವಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ಅಜಾದಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಶತುರನುಮೋ ನದ್ಯಜಾದೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸರ್ಜಿ—ಸೃಜ ವಿಸರ್ಗೇ. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲುಜ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿಣ್ಭಾವಕರ್ಮಣೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಲಿಗೆ ಚಿಣಾದೇಶ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧೆಗೆ ಗುಣ. ಚಿಣೋಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿಣಿನಪರದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಯದ್ಯುತ್ಪನ್ನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಚ್ಚಬ್ಧ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಡಾಗಮ ಸ್ವರದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅರ್ಜ್ಜಾಃ—ಅಂಜೂ ನೈತ್ತಿನ್ರುಕ್ಷಣಕಾಂತಿಗತಿಮು. ಧಾತು. ಸರ್ವಧಾತು ನಿಬಂಧನವಾದ ಅಚ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವರಾಂಸಿ—ವೃಜ್ಞ ವರಣೇ ಧಾತು ಹಿಂದಿನಂತೆ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಋಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ವಿಭಾ—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ವಿಪ್ರಸಂಭ್ಯೋ ದ್ವಸಂಜ್ಞಾಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಡು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಡಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಟಿಗೆ ಲೋಪ. ವಿಭು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸು ಪರವಾದಾಗ ಸುಸಾಂಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಕಾರಾದೇಶ. ಆಗ ಓಃ ಸುಪಿ (ಪಾ ಸೂ ೬-೪-೮೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಣಾದೇಶ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ನಭೂ ಸುಧಿಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪುನಃ ಯಣಾದೇಶ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ. ಅಥವಾ ವಿ ಪೂರ್ವಕವಾದ ಭೂ ಧಾತುವಿಗೆ ಔಣಾದಿಕ ಡುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಉಪಸ್ತುತಿಂ ನಮಸ ಉದ್ಯತಿಂ ಚ ಶ್ಲೋಕಂ ಯಂಸತ್ಸವಿತೇವ ಪ್ರ
ಬಾಹೂ |

ಅಸ್ಯ ಕ್ರತ್ವಾಹನ್ಯೋಯೋ ಅಸ್ತಿ ಮೃಗೋ ನ ಭೀಮೋ ಅರಕ್ಷಸಸ್ತು-
ವಿಷ್ಣುನ್ || ೩ ||

ಪದಪಾಠ

ಉಪಸ್ತುತಿಂ | ನಮಸಃ | ಉತ್ಯಯತಿ | ಚ | ಶ್ಲೋಕಂ | ಯಂಸತ್ | ಸವಿತಾಽವ | ಪ್ರ | ಬಾಹೂ
ಇತಿ |

ಅಸ್ಯ | ಕ್ರತ್ವಾ | ಅಹನ್ಯಃ | ಯಃ | ಅಸ್ತಿ | ಮೃಗಃ | ನ | ಭೀಮಃ | ಅರಕ್ಷಸಃ | ತುವಿಷ್ಣುನ್ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಯಂ ಬೃಹಸ್ಪತಿರುಪಸ್ತುತಿಂ ಯಜಮಾನೋನೋಪೇತ್ಯ ಕ್ರಿಯಮಾಣಾಂ ಸ್ತುತಿಂ ನಮಸೋ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಸ್ಯಾನ್ನ ಸ್ಯೋದ್ಯತಿಮುದ್ಧಾರಂ ಚ ಶ್ಲೋಕಮನ್ಯೋ ಯೋ ಮಂತ್ರವಿಶೇಷೋಽಸ್ತಿ ತಂ ಚ ಪ್ರ ಯಂಸತ್ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಯತೇ ಸ್ವೀಕರ್ತುಂ | ಯಜಮಾನೋ ವಾ ತತ್ಸರ್ವಂ ಪ್ರಯಚ್ಛತ್ಯಸ್ತು ! ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಸವಿತೇವ ಸೂರ್ಯ ಇವ ಸ ಯಥಾ ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಕಂ ಸ್ವೀಕರೋತಿ ತದ್ವತ್ | ಯಜ-ಮಾನಪ್ರದಾನಪಕ್ಷೇ ಸವಿತಾ ಸರ್ವಸ್ಯ ಪ್ರಸವಿತಾ ಸೂರ್ಯ ಇವ | ಸ ಯಥಾ ಬಾಹುಭ್ಯಃ ಪ್ರಕಾಶಾದಿ ಪ್ರಯಚ್ಛತಿ ತದ್ವದ್ಬಾಹೂ ಬಾಹುಭ್ಯಾಂ ಯಜಮಾನೋಽಪೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತಸ್ಯ ಮಹತ್ತ್ವಮಾಹ | ಅರಕ್ಷಸಃ

ಸ್ವನಿರೋಧಿರಕ್ಷೋರಹಿತಸ್ಯಾಸ್ಯ ಬೃಹಸ್ಪತೇಃ ಕೃತ್ವಾ ಕರ್ಮಣಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯೇನಾಹನ್ಯೋಽಹಿ ಸಾಧು-
ಯಃ ಸೂರ್ಯೋಽಸ್ತಿಸ ಭೀನೋ ನ ಮೃಗ ಇವ ಭಯಜನಕಃ ಸಿಂಹಾದಿರಿವ ಭೀನೋ ಭಯಹೇತುಸ್ತು-
ವಿಷ್ಣಾನ್ ಬಲವಾನ್ ಪರಿಭ್ರಮತೀತಿ ಶೇಷಃ | ಯಸ್ಯ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯೇನ ಮಂತ್ರಾಭಿಮಾನಿನೋ ಬೃಹಸ್ಪತೇಃ
ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾನ್ಮಂದೇಹಾದ್ಯಸುರಾಞ್ಚಾತ್ಯಾತಿತೇಜಸ್ವೀ ಭವತಿ ತಾಹ್ಯಶೋ ಮಹಾನುಭಾವೋ ಯಜಮಾನ-
ದತ್ತಂ ಹವಿರಾದಿಕಂ ಸ್ವೀಕರೋತಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸವಿತಾ—ಸೂರ್ಯನು | ಪ್ರ ಬಾಹೂ ಇವ—ತನ್ನ ಹಸ್ತ (ಕಿರಣ)ಗಳನ್ನು ಪ್ರಸರಿಸುವಂತೆ | ಆಯಂ—
ಈ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು | ಉಪಸ್ತುತಿಂ—(ಯಜಮಾನನಿಂದ) ಪಠಿತವಾದ ಸ್ತುತಿಯನ್ನೂ | ನಮಸಃ—ಹವಿರೂಪದ
ಅನ್ನದ | ಉದ್ಯಂತಿ—ಅರ್ಪಣೆಯನ್ನೂ | ಶ್ಲೋಕಂ—ಇತರ ವಿಧವಾದ ಮಂತ್ರವಿಶೇಷಗಳನ್ನೂ | ಪ್ರಯಂ-
ಸತ್—ಆತ್ಮೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯನು ಕಿರಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಸರಿಸಿ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು
ಕೊಡುವಂತೆ ಯಜಮಾನನೂ ಸಹ ತನ್ನ ಬಾಹುಗಳನ್ನು ಪ್ರಸರಿಸಿ ಸ್ತುತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾನೆ | ಅರಕ್ಷಸಃ—
ತನಗೆ ವಿರೋಧಿಗಳಾದ ರಾಕ್ಷಸರೇ ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡಿರುವ | ಅಸ್ಯ—ಈ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ | ಕೃತ್ವಾ—ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ
ಅಹನ್ಯಃ—ಅಹಸ್ತನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸತಕ್ಕ | ಯಃ ಅಸ್ತಿ—ಯಾವ ಸೂರ್ಯನಿದ್ದಾನೆಯೋ | (ಸಃ—
ಅವನು) | ಮೃಗೋ ನ—ಕ್ರೂರವೃಗದಂತೆ | ಭೀಮಃ—ಭಯಂಕರನಾಗಿಯೂ | ತುವಿಷ್ಣಾನ್—ಬಲಶಾಲಿ
ಯಾಗಿಯೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಸೂರ್ಯನು ತನ್ನ ಕಿರಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಸರಿಸುವಂತೆ ಈ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಯಜಮಾನನಿಂದ ಪಠಿತವಾದ ಸ್ತುತಿ
ಯನ್ನೂ ಅವನಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾದ ಅನ್ನವನ್ನೂ, ಇತರ ಮಂತ್ರವಿಶೇಷಗಳನ್ನೂ ಆತ್ಮೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಲು
ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. ತನಗೆ ವಿರೋಧಿಗಳಾದ ರಾಕ್ಷಸರೇ ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡಿರುವ ಈ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ
ಅಹಸ್ತನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸತಕ್ಕ ಸೂರ್ಯನು ಕ್ರೂರವೃಗದಂತೆ ಭಯಂಕರನಾಗಿಯೂ ಬಲಶಾಲಿಯಾಗಿಯೂ
ಆಗಿದ್ದಾನೆ.

English Tranlation

He is ready (to accept) the offered praise, the presentation of the
homage. the hymn, as the sun (is ready to put forth) his rays ; by the acts of
him whom the Rakshasas (oppose not), the daily (revolving sun) exists,
and he is strong as a fearful beast of prey.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಪುಕ್ತಿನ ಪೂರ್ವಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು—ಈ ಬೃಹಸ್ಪ
ತಿಯು, ಯಜಮಾನನು ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಮಾಡುವ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಕೇಳಿ, ಅವನು ತನ್ನ ಕೈಗಳನ್ನು ನೀಡಿ
ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿರಕ್ಷಣ ರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನೂ, ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರವನ್ನೂ, ಸೂರ್ಯನು ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು

ಸ್ವೀಕರಿಸುವಂತೆ ಸ್ವೀಕರಿಸುವನು ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು. ಅಥವಾ ಈ ಯಜಮಾನನು ಬೃಹಸ್ಪತಿಯನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರನಾಡುತ್ತಾ ಸರ್ವಜಗತ್ತಿಗೂ ಕಾರಣನಾದ ಸೂರ್ಯನು ಬಾಹುರೂಪವಾದ ತನ್ನ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಾದಿಗಳನ್ನು (ಬೆಳಕು, ಉಷ್ಣತ್ವ) ಲೋಕದ ಜನರಿಗೆ ಕೊಡುವಂತೆ ಈ ಯಜಮಾನನೂ ಹವಿರಾದಿಅನ್ನವನ್ನೂ ಇತರಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಬೃಹಸ್ಪತಿಗೆ ಕೈ ನೀಡಿ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು. ಈ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳಿಗೂ ಇಲ್ಲಿ ಅವಕಾಶವಿರುವುದು.

ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನೂ, ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಅರಕ್ಷಸಃ-ತನಗೆ ವಿರೋಧಿಯಾದ ರಾಕ್ಷಸರಿಲ್ಲದವನು ಎಂದರೆ ರಾಕ್ಷಸರಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ಈ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯನ್ನು ಎದುರಿಸಲು ಶಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳನ್ನು ಪಡೆದಿರುವುದಿಲ್ಲ ; ತುವಿಷ್ಠಾನ್-ಅತ್ಯಂತ ಬಲಶಾಲಿಯು ; ಮೃಗೋ ನ ಭೀಮಃ-ಸಿಂಹಾದಿಮೃಗದಂತೆ ಭಯಂಕರ ಪ್ರತಾಪವುಳ್ಳವನು ಎಂದರ್ಥವು. ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರರಾಕ್ರಮವುಳ್ಳವನಿಗೆ ಮೃಗೋ ನ ಭೀಮಃ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಅನೇಕಕಡೆ ಇದೆ—

ಪ್ರ ತದ್ವಿಷ್ಣು ಸ್ತವತೇ ವೀರ್ಯೇಣ ಮೃಗೋ ನ ಭೀಮಃ ಕುಚರೋ ಗಿರಿಷ್ಠಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೫೪-೨)

ಮೃಗೋ ನ ಹಸ್ತೀ ತವಿಷೀಮುಷಾಣಿಃ ಸಿಂಹೋ ನ ಭೀಮಃ ಆಯುಧಾನಿ ಬಿಭೃತ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೪-೧೬-೧೪)

ಅಶ್ವೋ ನ ಕ್ರದೋ ವೃಷಭಿರ್ಯುಜಾನಃ ಸಿಂಹೋ ನ ಭೀಮೋ ಮನಸೋ ಜವೀಯಾನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೯-೯೭-೨೮)

ಅಶುಃ ಶಿಶಾನೋ ವೃಷಭೋ ನ ಭೀಮೋ ಘನಾಘನಃ ಕ್ಷೋಭಣಿಶ್ಚ ಷಣೀನಾಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೦೩-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಭೀಮಶಬ್ದವು ಭಯಂಕರಪರಾಕ್ರಮವೆಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಿಂಹ ವೃಷಭ ಮೊದಲಾದ ಬಲವುಳ್ಳ ಮೃಗಗಳ ಉಪಮಾನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ನಮಸಃ—ನಮು ಪ್ರಹೃತ್ವೇ ಶಬ್ದೇ ಚ. ಧಾತು. ಣೋನಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ನತ್ವ. ಔಣಾದಿಕ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಷ್ಠೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಯಂಸತ್—ಯಮ ಉಪರಮೇ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟಿ (ವಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಪ್. ತಿಜ್ಜತಿಜಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ.

ಬಾಹೂ—ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ತೃತೀಯಾ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮಾದ್ವಿವಚನ ಆದೇಶ ಬಂದಿರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ.

ಅಹನ್ಯಃ—ಅಹ್ ಭವಃ (ಹಗಲಿನಲ್ಲಿರುವವನು) ಅಹನ್ಯ. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ತಿತ್ಸ್ವರಿತಮ್ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ತಿ—ಯಃ ಎಂಬುದು ಹಿಂದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೈತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಭೀಮಃ—ಇಾಭೀ ಭಯೇ ಧಾತು. ಭೀಯಃ ಸುಗ್ವಾ (ಉ ಸೂ ೧-೧೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಹ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ. ಭೀಮಃ ಭಿಭ್ಯತ್ಯಸ್ಮಾತ್ (ನಿರು. ೧-೨೦) ಎಂದು ಯಾಸ್ವರು ವಿನಯಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಸಂಹಿತಾವಾಣಿ

ಅಸ್ಯ ಶ್ಲೋಕೋ ದಿನೀಯತೇ ಸೃಥಿನ್ಯಾನುತ್ಯೋ ನ ಯಂಸದ್ಯಕ್ಷಭೃದ್ವಿ

ಚೇತಾಃ |

ಮೃಗಾಣಾಂ ನ ಹೇತಯೋ ಯಂತಿ ಚೇನಾ ಬೃಹಸ್ಪತೇರಹಿನಾಯಾ ಅಭಿ
ದ್ಯೂನ್ || ೪ ||

ಪದಪಾಠ

ಅಸ್ಯ | ಶ್ಲೋಕಃ | ದಿವಿ | ಈಯತೇ | ಸೃಥಿನ್ಯಾಂ | ಆತ್ಯಃ | ನ | ಯಂಸತ್ | ಯಕ್ಷಭೃತ್ |

ವಿಚೇತಾಃ |

ಮೃಗಾಣಾಂ | ನ | ಹೇತಯಃ | ಯಂತಿ | ಚ | ಇನಾಃ | ಬೃಹಸ್ಪತೇಃ | ಅಹಿನಾಯಾನ್ | ಅಭಿ |
ದ್ಯೂನ್ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಸ್ಯ ಬೃಹಸ್ಪತೇಃ ಶ್ಲೋಕಃ ಸ್ತುತ್ಯಾತ್ಮಿಕಾ ಕೀರ್ತಿರ್ಗರ್ಜಿತವಾಗ್ವಾ ದಿವಿ ದ್ಯೋತಮಾನೇ ದ್ಯುಲೋಕೇ ಸೃಥಿನ್ಯಾಂ ಚೇಯತೇ | ಗಚ್ಛತಿ | ವ್ಯಾಪ್ನೋತಿ | ಯೋ ಬೃಹಸ್ಪತಿರತ್ಯೋ ನಾತನಶೀಲ ಆದಿತ್ಯ ಇವ ಯಕ್ಷಭೃತ್ ಪೂಜಿತಂ ಹವಿರಾದಿಕಂ ದಧಾನೋ ವಿಚೇತಾ ವಿವಿಧಂ ಚೇತಯಿತಾ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ವಿಶಿಷ್ಟಪ್ರಜ್ಞಾಯುಕ್ತೋ ನಾ ಯಂಸತ್ ನಿಯಚ್ಛತಿ ಫಲಂ | ಕಿಂಚಿ ಮೃಗಾಣಾಂ ಹಂತುಮನ್ವಿಷ್ಯತಾಂ ಹೇತಯೋ ನಾಯುಧಾನೀವಾಸ್ಯ ಬೃಹಸ್ಪತೇರಿಮಾ ಹೇತಯೋ ಹಿಂಸ್ರಾಣ್ಯಾಯುಧಾನಿ ಯಂತಿ | ಗಚ್ಛಂತಿ ಚ || ಚೇನಾಯೋಗೇ ಪ್ರಥಮೇತಿ ನ ನಿಘಾತಃ || ಅಹಿನಾಯಾನಾಗತ್ಯ ಹಂತ್ರೋಽಂತರಿಕ್ಷ-ಚಾರಿಣ್ಯೋ ವಾ ಮಾಯಾ ಯೇಷಾಂ ವೃತ್ರಾದೀನಾಂ ತಾನಸುರಾನ್ ದ್ಯೂನ್ ದಿವಸಾನ್ || ಕಾಲಾ-ಧ್ವನೋಃ | ಪಾ. ೨-೨-೫ | ಇತಿ ದ್ವಿತೀಯಾ || ತಾನ್ಯಾಯುಧಾನ್ಯಭಿ ಲಕ್ಷಯಂತಿ ಚ | ಉಪಸರ್ಗಶ್ರುತೇ-ಯೋಗ್ಯಕ್ರಿಯಾಧ್ಯಾಹಾರಃ ||

ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಸ್ಯ—ಈ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು | ಶ್ಲೋಕಃ—ಸ್ತುತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಕೀರ್ತಿಯು | ದಿವಿ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ | ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ—ಪೃಥಿವಿಯಲ್ಲಿಯೂ | ಈಯತೇ—ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತದೆ (ಇವನು) | ಆತ್ಯೋ ನ—(ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ) ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ ಆದಿತ್ಯನಂತೆ | ಯಕ್ಷಭೃತ್—ಪೂಜ್ಯವಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ವಹಿಸಿಯೂ | ವಿಚೇತಾಃ—ಪ್ರಜ್ಞಾಯುಕ್ತನಾಗಿಯೂ ಅಥವಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಚೈತನ್ಯಯುಕ್ತವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಲೂ | ಯಂಸತ್—ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ | ಮೃಗಾಣಾಂ—ಮೃಗಗಳನ್ನು ಬೇಟೆಯಾಡುವ ವ್ಯಾಧರ | ಹೇತಯಃ ನ—(ಹರಿತವಾದ) ಆಯುಧಗಳಂತೆ | ಬೃಹಸ್ಪತೇಃ—ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು | ಇಮಾಃ—ಕ್ರೂರವಾದ ಆಯುಧಗಳು | ದ್ಯೂನ್—ಪ್ರತಿ ದಿನವೂ | ಅಹಿಮಾಯಾನ್ ಅಭಿ—ವಂಚಕರಾದ ಅಸುರರನ್ನು ಲಕ್ಷಿಸಿ | ಯಂತಿ ಚ—ಅಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡೂ ಹೋಗುತ್ತವೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಸ್ತುತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಕೀರ್ತಿಯು ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ, ಪೃಥಿವಿಯಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತದೆ. ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ ಆದಿತ್ಯನಂತೆ ಇವನು ಪೂಜ್ಯವಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ವಹಿಸಿಯೂ, ಪ್ರಜ್ಞಾಯುಕ್ತನಾಗಿಯೂ ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ಮೃಗಗಳನ್ನು ಬೇಟೆಯಾಡುವ ವ್ಯಾಧರ ಹರಿತವಾದ ಆಯುಧಗಳಂತೆ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಕ್ರೂರವಾದ ಆಯುಧಗಳು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ವಂಚಕರಾದ ಅಸುರರನ್ನು ಲಕ್ಷಿಸಿ ಅಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಹಿಂಸಿಸುತ್ತವೆ.

English Translation

The glory of this Brihaspati spreads through heaven and earth like the sun : receiving worship, and giving intelligence, he bestows (the rewards of sacrifice) ; like the weapons of the hunters, so these (weapons) of Brihaspati fall daily upon the workers of guile.

ವಿಷಯವಿವರಣೆ

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಕೀರ್ತಿಯು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದನ್ನೂ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ವಹಿಸುವುದನ್ನೂ, ಶತ್ರುಗಳು, ಅಸುರರು ನೊಡಲಾದ ದುಷ್ಟರನ್ನು ತನ್ನ ಆಯುಧಗಳಿಂದ ನಾಶಮಾಡುವುದನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ೬ನೆಯ ಮಂಡಲದ ೭೩ನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಬಹು ಚೆನ್ನಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವುದನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತೇನೆ.—

ಯೋ ಅದ್ವಿಭಿತ್ ಪ್ರಥಮಜಾ ಋತಾವಾ ಬೃಹಸ್ಪತಿರಾಂಗಿರಸೋ ಹವಿಷ್ಮಾನ್ |

ದ್ವಿಬರ್ಹಜ್ಞಾ ಪ್ರಾಘರ್ಮಸತ್ ಪಿತಾ ನ ಆ ರೋದಸೀ ವೃಷಭೋ ರೋರವೀತಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೭೩-೧)

ಈ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಪರ್ವತಗಳನ್ನು ಒಡೆದು ಪುಡಿಪುಡಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ; ಪ್ರಜಾಪತಿಗೆ (ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ) ಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿದವನು; ಸತ್ಯವ್ರತನು; ಅಂಗಿರಾಶಿಷಿಯ ವಂಶಸ್ಥನು; ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವವನು ಅಥವಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಒಯ್ಯುವವನು; ಎರಡು (ಭೂಮಿ, ಸ್ವರ್ಗಗಳೆಂಬ) ಲೋಕಗಳನ್ನು ದಾಟಬಲ್ಲವನು; ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಜ್ಯೋತಿಃಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವವನು; ನಮಗೆ ತಂದೆಯಂತಿರುವವನು; ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವವನು; ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳಲ್ಲಿ (ಗೂಳಿಯಂತೆ) ಗರ್ಜನೆ ಮಾಡುವವನು.

ಜನಾಯೆ ಚಿದ್ಯ ಈವತ ಉ ಲೋಕಂ ಬೃಹಸ್ಪತಿದೇವಹೂತಾ ಚಕಾರ |

ಘ್ನನ್ ವೃತ್ತಾಣಿ ನಿ ಪುರೋ ದರ್ಧರೀತಿ ಜಯೇತ್ಯೌತ್ತರಮಿತ್ರಾನ್ ಪೃತ್ವ ಸಾಹನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೭೩-೨)

ಈ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ತನ್ನನ್ನು ದೇವತೆಯಂತೆ ಆಹ್ವಾನಮಾಡಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ (ಪುರುಷನಿಗೆ) ಉತ್ತಮ ಲೋಕವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವನು; ವಿಘ್ನಗಳನ್ನೂ, ಶತ್ರುಗಳನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡುವನು. ಮಿತ್ರರಲ್ಲದ ಅಸುರಾದಿಗಳನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಗೆದ್ದು ಅವರ ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡುವನು.

ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ ಸಮಜಯದ್ವಸೂನಿ ಮಹೋ ವ್ರಜಾನ್ ಗೋಮುತೋ ದೇವ ಏಷಃ |

ಅಸಃ ಸಿಷಾಸನ್ತಸ್ಯ ೧ ರಪ್ರತೀತೋ ಬೃಹಸ್ಪತಿರ್ಹಂತ್ಯಮಿತ್ರಮರ್ಕೃಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೭೨-೩)

ಈ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಶತ್ರುಗಳ ಧನಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದನು; ಮತ್ತು ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಹುಲ್ಲುಗಾವಲುಗಳನ್ನೂ ದನಕರುಗಳನ್ನೂ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡನು; ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಥನಾದ ಮೇಘಮಂಡಲದ ಉದಕವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉತ್ತಮವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ (ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಥರಾದ) ವೃತ್ತಾದಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಮೇಲೆಹೇಳಿದ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಮುಖ್ಯವಾದ ಗುಣಗಳೆಲ್ಲಾ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಪ್ರಶಂಸಿತವಾಗಿವೆ.

ಅಹಿಮಾಯಾನ್—ಅಗತ್ಯ ಹಂತ್ಯಃ ಅಂತರಿಕ್ಷಚಾರಿಣ್ಯೋ ವಾ ಮಾಯಾ ಯೇಷಾಂ ವೃತ್ತಾದೀನಾಂ ತಾನಸುರಾನ್ | ಓಡಿಬಂದು ಅಥವಾ ಅಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದು ಮಾಯದಿಂದ ಎಂದರೆ ಕುಟಿಲೋಪಾಯಗಳಿಂದ ಕೊಲ್ಲುವ ಶತ್ರುಗಳು ಅಥವಾ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ ಮಾಯಾದಿಗಳಿಂದ ತೊಂದರೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ವೃತ್ತಾದಿ ಅಸುರರು ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಅಹಿಮಾಯಾನ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಅಹಿಮಾಯಶಬ್ದವು ಋ. ಸಂ. ೬-೨೦-೭, ೬-೫೨-೧೫, ೧೦-೬೩-೪ ಎಂಬ ಋಕ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಅಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳ ಪರವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿರುವರು.

ಈ ಋಕ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಆ ವಿಷಯವಾಗಿ ಸ್ವಲ್ಪ ವಿಮರ್ಶಮಾಡುವುದು ಅವಶ್ಯಕವು ಮೇಲಿನ ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಋಕ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ—ಬೃಹಸ್ಪತಿರ್ಹಂತ್ಯಮಿತ್ರಮರ್ಕೃಃ—ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಶತ್ರುವಾದವರನ್ನು ಮಂತ್ರಗಳಿಂದಲೇ ನಾಶಮಾಡುವನು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದಕ್ಕೆ ಋಗ್ವೇದಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಮರ್ಥನೆಯಿರುವುದು.

ಮತಜ್ಯೇನ ಕ್ಷಿಪ್ರೇಣ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತರ್ಯೋತ್ರ ವಷ್ಟಿ ಪ್ರ ತದಶ್ನೋತಿ ಧನ್ಯನಾ |

ತಸ್ಯ ಸಾಧ್ವೀರಿಷವೋ ಯಾಭಿರಸ್ಯತಿ ನೃಚಕ್ಷುಸೋ ದೃಶಯೇ ಕರ್ಣಯೋನಯೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೨೪-೮)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅವನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಧನುಸ್ಸು ಇದೆ ಅದಕ್ಕೆ ಮತವೇ (ಯಜ್ಞ ಅಥವಾ ಸತ್ಯ) ಹೆದೆಯು (ಜ್ಯಾ) ಮತ್ತು ಸಾಧುತ್ವವೇ ಬಾಣವು ಎಂದಿದೆ.

ಸ ಹಿ ಶುಚಿಃ ಶತಪತ್ರಃ ಸ ಶುಂಭ್ಯುರ್ಹಿರಣ್ಯನಾಶೀರಿಷಿರಃ ಸ್ವರ್ಷಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೯೭-೭)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ತಿಯು ಚಿನ್ನದ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ತ್ವಷ್ಟಾ ಮಾಯಾ ನೇದಸಸಾಮಪಸ್ತಮೋ ಬಿಭ್ರತ್ವಾತ್ರಾ ದೇವಪಾನಾನಿ ಶಂತಮಾ |

ಶಿಶೀತೇ ನೂನಂ ಪರಶುಂ ಸ್ವಾಯಸಂ ಯೇನ ವೃಕ್ಷದೇತಶೋ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತಿಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೫೩-೯)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ತೃಷ್ಣುವು ಹರಿತಮಾಡಿಕೊಟ್ಟ ಕಬ್ಬಿಣದ ಕೊಡಲಿಯನ್ನು ಶತ್ರುವಧಕ್ಕಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ತಿಯು ಉಪಯೋಗಿಸುವನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಈಯೇತೇ—ಈರ್ಷ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಜಕಾರ ಇತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇ ಪದ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅತ್ಯೇ—ಅತ ಸಾತತ್ಯಗಮನೇ ಧಾತು. ಕೃಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ವ ವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯಕ್ಷಭೃತ್—ಯಕ್ಷಂ ಭಿಭರ್ತಿ ಇತಿ ಯಕ್ಷಭೃತ್. ಭೃಜ್ ಭರಣೇ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಚೇತಾಃ—ವಿವಿಧಂ ಚೇತಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವಿಚೇತಾಃ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಯಂತಿ—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರೋಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ. ಧಾತುವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಯಣಾದೇಶ ಮುಂದೆ ಚ ಎಂಬುದರ ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಚ ನಾ ಯೋಗೇ ಪ್ರಥಮಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ (ಅಂತಿ) ಆದ್ಯದಾತ್ವವಾಗುತ್ತದೆ.

ದ್ಯೌನ್—ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿನಿತ್ಯವೂ ತಪ್ಪದೆ ದಿವಸಗಳ ಸಂಬಂಧ ಕ್ರಿಯಾಕ್ಕೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಕಾಲಾಧ್ಯನೋ ರತ್ಯಂತ ಸಂಯೋಗೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೩-೫) ಕಾಲ ಮತ್ತು ದಾರಿ ಇವುಗಳಿಗೆ ನಿತ್ಯಸಂಬಂಧತೋರುವಾಗ ಸಷ್ಠ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ದ್ವಿತೀಯಾ ಬರುತ್ತದೆ, ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದಿರುತ್ತದೆ.

ಅಭಿ—ಇದು ಉಪಸರ್ಗ. ಉಪಸರ್ಗಾಃಕ್ರಿಯಾಯೋಗೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾಪದದ ಸಂಬಂಧ ವಿರುವಾಗ ಮಾತ್ರ ಉಪಸರ್ಗ ಎಂಬ ಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾವನ್ನು ಹೇಳುವ ಪದವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಉಪ

ಸರ್ಗವಿರುವುದರಿಂದ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕ್ರಿಯಾಪವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅದುದರಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಯವಂತಿ ಎಂದು ಕ್ರಿಯಾಪದವು ಅಧ್ಯಾಹೃತವಾಗಿದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯೇ ತ್ವಾ ದೇವೋಸ್ತ್ರೀಕಂ ಮನ್ಯಮಾನಾಃ ಸಾಪಾ ಭದ್ರಮುಪಜೀವಂತಿ
ಪಜ್ರಾಃ |

ನ ದೂಢ್ಯೇ ಅನು ದದಾಸಿ ನಾಮಂ ಬೃಹಸ್ಪತೇ ಚಯಸ ಇತ್ಪಿಯಾರುಂ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಯೇ | ತ್ವಾ | ದೇವ | ಉಸ್ತ್ರೀಕಂ | ಮನ್ಯಮಾನಾಃ | ಸಾಪಾಃ | ಭದ್ರಂ | ಉಪಜೀವಂತಿ | ಪಜ್ರಾಃ |

ನ | ದೂಢ್ಯೇ | ಅನು | ದದಾಸಿ | ನಾಮಂ | ಬೃಹಸ್ಪತೇ | ಚಯಸೇ | ಇತ್ | ಪಿಯಾರುಂ || ೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ದೇವ ಬೃಹಸ್ಪತೇ ಯೇ ಸಾಪಾಃ ಸಾಪಬುದ್ಧಯೋಽಲ್ಪಾಃ ಸಜ್ರಾ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ನವಂತಃ
ಸಾಪೇನ ಜೀರ್ಣಾ ವಾ ನರಾ ಭದ್ರಂ ಕಲ್ಯಾಣಂ ತ್ವಾ ತ್ವಾಮುಸ್ತ್ರೀಕಂ | ಉಸ್ತ್ರೀಯೇತಿ ಗೋನಾಮ |
ಕುತ್ಸಿತಾಮಲ್ಪಕ್ಷಿರೋತ್ಸ್ರಾವಿಣೀಂ ಗಾಂ ಜೀರ್ಣಮನಡ್ವಾಹಂ ವಾ ಮನ್ಯಮಾನಾ ಉಪಜೀವಂತಿ
ಉಪೇತ್ಯ ಪ್ರಾಣಂತಿ | ಅಲ್ಪಂ ಯಾಚಂತೆ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ದೂಢ್ಯೇ ದುರ್ಧಿಯೇ || ವಚನವ್ಯತ್ಯಯಃ ||
ದುರ್ಬುದ್ಧಿಭ್ಯಸ್ತೇಭ್ಯೋ ವಾಮಂ ವನನೀಯಂ ಧನಂ ನಾನು ದದಾಸಿ | ಅನುಕೂಲಂ ನ ವಿತರಸಿ | ಹೇ
ಬೃಹಸ್ಪತೇ ದೇವ ಪಿಯಾರುಂ ಸೋಮಪಾನಶೀಲಂ ಸೋಮೇನ ಯಷ್ಟಾರಂ ಮಹಾಫಲರಿಪ್ಸುಂ ತು
ಚಯಸ ಇತ್ | ಗಚ್ಛಸ್ಯೇನಾನುಗ್ರಹೀತುಂ || ಚಯ ಗತಾವಿತ್ಯಸ್ಯೇದಂ ರೂಪಂ || ಯದ್ವಾ | ಹೇ
ಬೃಹಸ್ಪತೇ ಪಿಯಾರುಂ ಹಿಂಸಕಂ || ಪೀಯತೇರ್ಹಿಸಾಕರ್ಮಣ ಇದಂ ರೂಪಂ || ತಂ ಪ್ರಾಣಿಹಿಂಸಕಂ
ಚಯಸ ಇತ್ | ಹಂಸ್ಯೇವ | ಬೃಹಸ್ಪತೇ ಯಚ್ಚಾ ತಯಸಿ ದೇವಪೀಯುಮಿತಿ ನಿರುಕ್ತಂ | ೪-೨೫ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ದೇವ—ಪೂಜ್ಯನಾದ ಎಲೈ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೇ | ಯೇ ಸಾಪಾಃ—ಯಾವ ಪಾಪಿಗಳು | ಪಜ್ರಾಃ—ಹವಿ
ರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ನಯುಕ್ತರಾಗಿ | ಭದ್ರಂ—ಕಲ್ಯಾಣಾತ್ಮಕನಾದ | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | (ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಯೋಜನಕಾರಿಯಾಗದೆ
ಇರುವ) ಉಸ್ತ್ರೀಕಂ—ಜೀರ್ಣವಾದ ಗೋವೆಂದು | ಮನ್ಯಮಾನಾಃ—ತಿಳಿದವರಾಗಿ | ಉಪಜೀವಂತಿ—
ಜೀವಿಸುತ್ತಾರೆಯೋ | ದೂಢ್ಯೇ—ದುಷ್ಪಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಆ ಪಾಪಿಗಳಿಗೆ | ನಾಮಂ—ಕಾಂಕ್ಷಿತವಾದ ಧನವನ್ನು |
ನ ಅನು ದದಾಸಿ—ಅವರವರ ಅನುಕೂಲಕ್ಕೆ ಬೇಕಾಗುವಂತೆ ಕೊಡುವುದೇ ಇಲ್ಲ | ಬೃಹಸ್ಪತೇ—ಎಲೈ

ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೇ | ಪಿಯಾರುಂ—ಸೋಮವನ್ನರ್ಪಿಸಿ ಯಜ್ಞಮಾಡತಕ್ಕವನನ್ನು | ಚೆಯಸೇ ಇತ್—ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತೀಯೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಪೂಜ್ಯನಾದ ಎಲೈ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೇ, ಯಾವ ಪಾಪಿಗಳು ಪಾಪದಿಂದ ಜೀರ್ಣರಾಗಿಯೂ, ಕಲ್ಯಾಣಾತ್ಮಕನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು ವೃದ್ಧವಾದ ಗೋವೆಂದೂ, ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕೆ ಬಾರದವನೆಂದೂ ತಿಳಿದವರಾಗಿಯೂ ಜೀವಿಸುತ್ತಾರೆನೋ, ದುಷ್ಟಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಅಂತಹ ಪಾಪಿಷ್ಠರಿಗೆ ನೀನು ಕಾಂಕ್ಷಿತಗಳಾದ ಧನಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಆದರೆ ಸೋಮವನ್ನರ್ಪಿಸಿ ಯಜ್ಞಮಾಡತಕ್ಕವನನ್ನು ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತೀಯೆ.

English Translation

Divine Brihaspati, you do not bestow desired (wealth) upon those stupid (men), who, sinful and mean, subsist, considering you, who are auspicious, as an old ox, but you favour him who offers (you) libations.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ತನ್ನನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡದವರಿಗೆ ಏನನ್ನೂ ಕೊಡದೆ ಹಿಂಸಕರಾದ ಅವರನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವನು ಎಂಬ ವಿಷಯವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಸುನೀತಿಭಿರ್ನಯಸಿ ತ್ರಾಯಸೇ ಜನಂ ಯಸ್ತುಚ್ಯಂ ದಾಶಾನ್ ತಮಂಹೋ ಅಶ್ವವತ್ |

ಬ್ರಹ್ಮದ್ವಿಷಸ್ತಪನೋ ಮನ್ಯುಮಿರಸಿ ಬೃಹಸ್ಪತೇ ಮಹಿತತ್ತೇ ಮಹಿತ್ರನಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೨೩-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ—ನಿನ್ನನ್ನೂ (ಬೃಹಸ್ಪತಿಯನ್ನು) ಹವಿರಾದಿಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವನಿಗೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನಾಗಿ ಅವನನ್ನು ಕಾಪಾಡುತ್ತೀಯೆ. ಪಾಪಗಳು ಅವನನ್ನು ಮುಟ್ಟಲಾರವು. ಆದರೆ ನಿನ್ನನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವವರು ನಿನ್ನ ಕೋಪಕ್ಕೆ ಈಡಾಗುತ್ತಾರೆ. ಎಲೈ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೇ ಇದಲ್ಲವೇ ನಿನ್ನ ಮಹಿಮೆಯು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಉಸ್ರಿಕಂ—ಉಸ್ರಿಯೇತಿ ಗೋನಾಮ | ಕುತ್ಸಿತಾಲ್ಪಕ್ಷೀರೋ ಸ್ರಾವಿಣೀಂ ಗಾಂ ಜೀರ್ಣಮನಡ್ವಾಹಂ ವಾ | ಉಸ್ರಿಯಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಗೋನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೯) ಉಸ್ರಿಯೇತಿ ಗೋ ನಾಮ ಉಸ್ರಾವಿಣೋಽಸ್ರಾಂ ಭೋಗಾಃ ಉಸ್ರೇತಿ ಚ (ನಿ. ೪-೧೯) ಎಂದು ಯಾಸ್ಕರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಲು ಕರೆಯುವ ಹಸುವಿಗೆ ಉಸ್ರಿಯಾ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಏಕೆಂದರೆ ಅಂತಹ ಹಾಲಿನಿಂದ ಭೋಗಾದಿಗಳಿಗೆ ಅವಕಾಶವಾಗುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಉಸ್ರಾ ಎಂತಲೂ ಹೆಸರು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಉಸ್ರಿಕಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಹಳ ಅಲ್ಪವಾಗಿ ಹಾಲುಕೊಡುವ ಅಥವಾ ಹಾಲನ್ನೇ ಕೊಡದಿರುವ ಬಂಜೆಯಾದ ಹಸುವೆಂತಲೂ ಅಥವಾ ಮುದಿಯಾಗಿ ಯಾವ ಕಷ್ಟಕೆಲಸವನ್ನೂ ಮಾಡಲಾರದ ಎತ್ತಿಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಇಂತಹ ಹಾಲುಕೊಡದ ಹಸುವಿನಿಂದಲೂ ಅಥವಾ ಕೆಲಸಮಾಡಲಾರದ ಎತ್ತಿನಿಂದಲೂ ಯಾರೂ ಯಾವ ಪ್ರತಿಫಲವನ್ನೂ ನಿರೀಕ್ಷಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರಂತೆ ಪಾಪಿಷ್ಠರು ಬಂಜೆಯಾದ ಹಸುವಿನಂತೆ ಅಥವಾ

ಮುದಿಯಾದ ಎತ್ತಿನಂತೆ ನಿನ್ನಿಂದ (ಬೃಹಸ್ಪತಿಯಿಂದ) ಏನೂ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿದು ನಿನ್ನನ್ನು ಆರಾಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂತಹ ದುಷ್ಟರಿಗೆ ನೀನು ಏನನ್ನೂ ಎಂದರೆ ಬೇಕಾದ ಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಅವರನ್ನು ಹಿಂಸೆಮಾಡುತ್ತೀಯೆ ಎಂದು ಋಕ್ಕಿನ ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಉಪಜೀವಂತಿ—ಉಪೇತ್ಯ ಸ್ತಾಣಂತಿ | ಅಲ್ಪಂ ಯಾಚಂತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ನಿನ್ನನ್ನು ಸಮಾಪಿಸಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಏನನ್ನೂ ಕೇಳುವುದಿಲ್ಲ, ನಿನ್ನನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಯಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಪಶ್ಚಾತ್ತಃ—ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ನವಂತಃ—ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣರೂಪವಾದ ಅನ್ನವುಳ್ಳವರು ಎಂದೂ ಅಥವಾ ಪಾಪೇನ ಜೀರ್ಣಾ ವಾ ನರಾಃ-ಪಾಪಿಷ್ಠರಾದ ಮನುಷ್ಯರು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು.

ಬೃಹಸ್ಪತೇ—ಚಯಸ ಇತ್ತಿಯಾರುಂ— ಈ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಯಾಸ್ವರು—ಬೃಹಸ್ಪತೇ ಯೇಚ್ಚಾತೆಯಸಿ ದೇವಸೀಯುಂ ಪೀಯೆತಿಹಿಂಸಾಕರ್ಮ (ನಿ. ೪-೨೫) ಎಂದರೆ ಹಿಂಸಾಕರ್ಮವೆಂದು ಅರ್ಥಕೊಡುವ ಪೀಯೆತಿಧಾತುವಿನಿಂದ ಪಿಯಾರು ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹಿಂಸೆಮಾಡುವವನು ಎಂದರೆ ದೇವಹಿಂಸಕನು, ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸದೆ ತನ್ನ ಸ್ವಂತ ಭೋಗದಲ್ಲಿಯೇ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನು. ಇಂತಹ ದೇವಹಿಂಸಕನನ್ನು ಬೃಹಸ್ಪತಿಯಾದ ನೀನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತೀಯೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿರುವರು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಉಸ್ರಿಕಮ್—ಉಸ್ರಿಯಾ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಕುತ್ಸಿತಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ದ್ವಿತೀಯಾಜಾದಿಗೆ (ಯಾ) ಲೋಪ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮನ್ಯಮಾನಾಃ—ಮನ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶಾನಚಾದೇಶ. ಶ್ಯನ್ ವಿಕರಣ. ಇದು ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇಷ್ಟಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಾಪಾಃ—ಪಾಪಂ ಯೇಷಾಮಸ್ತಿ ಇತಿ ಪಾಪಾಃ. ಅರ್ಶಾದಿಭ್ಯೋಅಚ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ತರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಪಜೀವಂತಿ—ಜೀವ ಪ್ರಾಣಧಾರಣೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜಃಚೋದಾತ್ತಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಉಪ) ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೂಢ್ಯೇ—ದುಷ್ಟಂ ಧ್ಯಾಯಂತಿ ಇತಿ ದುರ್ಧಯಃ | ಧೈಯ ಚಿಂತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಕಾರಗ್ರಹಣಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಪೃಷೋದರಾದಿಗಣದಲ್ಲಿ ಧೈಯ ಚ ಎಂದು ಸೂತವಾದುದರಿಂದ ಇಷ್ಟರೂಪ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಚತುರ್ಥಿಗೆ ಸಪ್ತಮೀ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದಿರುತ್ತದೆ.

ಚೆಯೇಸೇ—ಚಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಇತ್. ಎಂಬುದರ ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಸಿಯಾರುಂ—ಸೀಜ್ ಧಾತು. ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಹಿಂಸಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ನಿತ್ಯಾದ ಉಣಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯದಿಂದ ಅಭಿಮತರೂಪ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠ

ಸುಪ್ರೈತುಃ ಸೂಯವಸೋ ನ ಪಂಥಾ ದುರ್ನಿಯಂತುಃ ಪರಿಪ್ರೀತೋ ನ
ಮಿತ್ರಃ |

ಅನರ್ವಾಣೋ ಅಭಿ ಯೇ ಚಕ್ಷತೇ ನೋ ಸೀವೃತಾ ಅಪೋರ್ಣುವಂತೋ
ಅಸ್ತುಃ || ೬ ||

ಪದಪಾಠ

ಸುಪ್ರೈತುಃ | ಸುಯವಸಃ | ನ | ಪಂಥಾಃ | ದುರ್ನಿಯಂತುಃ | ಪರಿಪ್ರೀತಃ | ನ | ಮಿತ್ರಃ |

ಅನರ್ವಾಣಃ | ಅಭಿ | ಯೇ | ಚಕ್ಷತೇ | ನಃ | ಅಸೀವೃತಾಃ | ಅಪೋರ್ಣುವಂತಃ | ಅಸ್ತುಃ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭ.ಪ್ರ.

ಹೇ ಬೃಹಸ್ಪತೇ ತ್ವಂ ಸುಪ್ರೈತುಃ ಸುಷ್ಮ ಗಂತುರ್ಮನುಷ್ಯಸ್ಯ ಸುಯವಸಃ ಶೋಭನಾನ್ನಸ್ಯ
ಪಂಥಾ ನ ಮಾರ್ಗ ಇವ ಸುಷ್ಮ ಯಜ್ಞಮಾರ್ಗಗಾಮಿನೋ ಸುಯವಸಃ ಪಂಥಾ ಇವ | ಸುಖಕಾರೀ
ಭವೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಚಿ ದುರ್ನಿಯಂತುರ್ದುಃಖೇನ ನಿಯಮಿತೋ ರಾಜ್ಞಃ ಪರಿಪ್ರೀತಃ ಸರ್ವಪ್ರಕಾರೇಣ
ಸಂತುಷ್ಟೋ ದ್ವೇಷಾದಿರಹಿತೋ ಮಿತ್ರೋ ನ ಸುಹೃನ್ಮಂತ್ರೀವ | ಸ ಯಥಾ ದುರ್ನಯಾನ್ನಿವರ್ತಯತಿ
ತದ್ವತ್ ತ್ವಮಸಿ ತಥಾಸ್ಮಭ್ಯಂ ಕುರ್ವಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಸಖಿವದಮಾರ್ಗಾನ್ನಿವರ್ತಯ ಮಾರ್ಗೇ ಯಜ್ಞಾದಿರೂಪೇ
ಯೋಜಯಿತ್ವಾ ತತ್ರಾಸಿ ಫಲಪ್ರದೋ ಭವೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಚಾನರ್ವಾಣೋಽಪಾಪಾ ಯೇ ನರಾ
ನೋಽಸ್ಮಾನಭ್ಯಾಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಚಕ್ಷತೇ ಬೋಧಯಂತಿ ತೇಽಸೀವೃತಾ ಅಜ್ಞಾನೇನಾವೃತಾ ಅಸ್ಯ-
ಪೋರ್ಣುವಂತೋಽಪಗತಾವರಣವಂತೋ ಜ್ಞಾನವಂತೋಽಸ್ತುಃ | ತಿಷ್ಠಂತು | ಯದ್ವಾ | ಅನರ್ವಾಣ-
ಸ್ತ್ವಾಮಪ್ರಾಪ್ನುವಂತೋ ಯೇಽಸ್ಮದ್ವಿರೋಧಿನೋ ನೋಽಸ್ಮಾನಭಿ ಚಕ್ಷತೇ ಅಭಿವದಂತಿ ನಂದಂತಿ
ತೇಽಸೀವೃತಾ ಅಚ್ಛಾದಿತಾ ರಕ್ಷಿತಾ ಅಸ್ಯ ಪೋರ್ಣುವಂತೋಽಪಗತರಕ್ಷಣಾ ಭವಂತಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಎಲೈ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೇ) ಸುಯವಸಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮಗಳ | ಪಂಥಾಃ ನ—ಮಾರ್ಗವು ಸುಖಕರವಾಗಿರುವಂತೆಯೂ | (ಮತ್ತು) ದುರ್ನಿಯಂತೇ—ದುಷ್ಟರನ್ನು ನಿಗ್ರಹ ಮಾಡತಕ್ಕ ರಾಜನಿಗೆ | ಪರಿಪ್ರೀತಃ—ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ ಪ್ರೇಮವುಳ್ಳವನೂ | ಮಿತ್ರಃ ನ—ಸುಹೃತ್ತೂ ಆಗಿರುವ ಮಂತ್ರಿಯು ಸುಖಕರವಾಗಿರುವಂತೆಯೂ | ಸುಪ್ರೈತುಃ—ಸನ್ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹರಿಸಿ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಸುಖಕಾರಿಯಾಗಿರು | ಯೇ—ಯಾರು | ಅನರ್ವಾಣಃ—ಪಾಪರಹಿತರಾಗಿ | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು (ನಮಗೆ) | ಅಭಿಚಕ್ಷತೇ—ಉಪದೇಶವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಸನ್ಮಾರ್ಗಗಾಮಿಗಳಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆಯೇ? (ಅವರು) | ಅಸೀವೃತಾಃ—ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಆವೃತರಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ | ಅಪೋರ್ಣವಂತೆಃ—ಅಜ್ಞಾನರೂಪವಾದ ಆವರಣದಿಂದ ಮುಕ್ತರಾಗಿ | ಅಸ್ಥಃ—ಆಗಲಿ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೇ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳ ಮಾರ್ಗವು ಸುಖಕರವಾಗಿರುವಂತೆಯೂ ಮತ್ತು ದುಷ್ಟರನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕ ರಾಜನಿಗೆ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ ಪ್ರೇಮವುಳ್ಳವನೂ, ಸುಹೃತ್ತೂ ಆಗಿರುವ ಮಂತ್ರಿಯು ಸುಖಕರವಾಗಿರುವಂತೆಯೂ, ಸನ್ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹರಿಸಿ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಸುಖಕಾರಿಯಾಗಿರು. ಮತ್ತು ನಮಗೆ ಸನ್ಮಾರ್ಗವನ್ನು ತಿಳಿಸತಕ್ಕ ಬೋಧಕರು ಪಾಪರಹಿತರಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವರು ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಆವೃತರಾಗಿದ್ದರೆ, ಅವರ ಆವರಣವನ್ನೂ ತೆಗೆದು ಅವರನ್ನೂ ಜ್ಞಾನಿಗಳಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು.

English Translation

Be a (pleasant) way to him who goes well and makes good offerings, like the affectionate friend of (a ruler who) restrains the bad, and may those sinless men who instruct us, although yet enveloped (by ignorance), stand extricated from their covering.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ವಿಷಯವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲ ಅಥವಾ ತೊಡಕಾಗಿರುವುದು. ಆದರೂ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಒಂದುವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥವು ಹೊಂದುವಂತೆ ವಿವರಿಸಿರುವರು—ಉತ್ತರಾರ್ಧಕ್ಕೆ ಹೇಳಿರುವ ಅರ್ಥವು ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ.

ಸುಪ್ರೈತುಃ—ಸುಷ್ಠು ಗಂತುರ್ಮನುಷ್ಯಸ್ಯ | ಸನ್ಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕನಾದ ಮನುಷ್ಯನ ಎಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಭಜಿಸುವ ಮನುಷ್ಯನ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸುಯವಸಃ—ಯನಶಬ್ದವು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪತನವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಉತ್ತಮವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವನಿಂದರ್ಥವು. ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳಿಂದ ಅನ್ನವು ದೊರೆಯುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಮಾರ್ಗಗಾಮಿನೋ

ಸಂಧಾ ಇವ-ಯಜ್ಞ ಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛಿಸುವ ಸನ್ಮಾರ್ಗದಂತೆ ಎಂದರೆ ಸುಖಕರವಾದ ಮಾರ್ಗದಂತೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು,

ದುರ್ನಿಯಂತುಃ—ದುಃಖೇನ ನಿಯಮಿತುಃ | ಅಥವಾ ದುರ್ನಯಾನಿವರ್ತಯತಿ ಇತಿ ದುರ್ನಿಯಂತಾ ತಸ್ಯ | ಬಹಳ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಪಾಲನೆಮಾಡುವ ಅಥವಾ ದುರ್ಮಾರ್ಗಗಾಮಿಗಳನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸಿ ಸನ್ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುವ ರಾಜನೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ವಿವರಿಸಿರುವರು

ಪರಿಶ್ರೇತಃ ಮಿತ್ರಃ ನ—ಸರ್ವಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ ಸಂತುಷ್ಟನಾದ ಎಂದರೆ ನಿಜವಾದ ಪ್ರೀತಿವಿಶ್ವಾಸಗಳುಳ್ಳ ಸ್ನೇಹಿತನಂತೆ ಎಂದರ್ಥವು. ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ರಾಜನನ್ನು ಅಥವಾ ಮಂತ್ರಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಶಬ್ದಗಳು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ದುರ್ನಿಯಂತುಃ ಮಿತ್ರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ರಾಜ, ಮಂತ್ರಿ ಎಂದು ಅರ್ಥಹೊಂದುವಂತೆ ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಅಥವಾ ರಾಜ, ಮಂತ್ರಿ ಮೊದಲಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳದೆ ದುರ್ನಿಯಂತುಃ ಮಿತ್ರೋ ನ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ ಕೆಟ್ಟಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ತಪ್ಪಿ ನಡೆಯುವವನನ್ನು ಅವನ ಹಿತೈಷಿಯಾದ ಸ್ನೇಹಿತನು ದಾರಿಗೆ ತರುವಂತೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ಅನರ್ವಾಣಃ—ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಅಸಾಸಾಃ ಪಾಪರಹಿತರಾದವರು ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಈ ಅರ್ಥವು ಹೇಗೆ ಹೊಂದುವುದೆಂಬುದನ್ನು ವಿವರಿಸಿಲ್ಲ. ಯಾಸ್ಕರು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ—

ಅನರ್ವಾ ಪ್ರತ್ಯೈತೋನ್ಯಸ್ಮಿನ್ (ನಿ ೬-೨೩) ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಯಃ ಅನ್ಯಸ್ಮಿನ್ ನ ಆಶ್ರಿತೋ ಭವತಿ ಸ್ವಪ್ರಧಾನ ಏವ ಸಃ ಅನರ್ವಾ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನು ಇತರರಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಪಡೆಯದೆ ತಾನೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಎಂದರೆ ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿ ಇರುವನೋ ಅವನಿಗೆ ಅನರ್ವಾ ಎಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನರ್ವಾಣಃ (ಪ್ರ. ಬಹುವಚನಂತ) ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ವತಂತ್ರರಾದ ಮನುಷ್ಯರು, ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಅಧೀನದಲ್ಲಿಲ್ಲದವರು ಎಂದೇ ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ಮತವಂತೆ ಅರ್ಥವು.

ಅಸೀವೃತಾಃ, ಅಪೋರ್ಣುವಂತಃ—ಈ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಸಾಯಣರು ಅಜ್ಞಾನೇನಾವೃತಾಃ ಅಪಗತಾವರಣವಂತಃ ಎಂದು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿರುವರು. ಎಂದರೆ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಆವೃತರಾದವರು (ಕವಿಯುಲ್ಪಟ್ಟವರು) ಅಜ್ಞಾನಾಂಧರಃ, ತಿಳುವಳಿಕೆ ಇಲ್ಲದವರು ಎಂದು ಅಸೀವೃತಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು; ಅಪೋರ್ಣುವಂತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಜ್ಞಾನಾನವರಣದಿಂದ ನಿವೃತ್ತರಾದವರು, ಅಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದವರು, ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಈ ಎರಡು ವಿಧ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳೂ ಈ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಸರಿಯಾದ ಅರ್ಥವೇ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿದ್ದೇ ಇದೆ. ಭಾಷ್ಯಕಾರರೂ ಕೂಡ ಈ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ವಿವರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗದೆ ಪ್ರಕಾರಾಂತರವಾಗಿ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಯದ್ವಾ | ಅನರ್ವಾಣಸ್ತಾಮಸ್ರಾಪ್ತುವಂತೋ ಯೇಸ್ಯದ್ವಿರೋಧಿನೋ ನೋಸ್ಯಾನಭಿ ಚಕ್ಷತೇ ಅಭಿವದಂತಿ ನಿಂದಂತಿ ತೇಸೀವೃತಾ ಅಚ್ಛಾದಿತಾ ರಕ್ಷಿತಾ ಅಪ್ಯಪೋರ್ಣುವಂತೋಪಗತೇರಕ್ಷಣಾ ಭವಂತಿ | ಎಂದರೆ, ನಮ್ಮ ವಿರೋಧಿಗಳಾದ ಯಾವ ಮನುಷ್ಯರು ನಿನ್ನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿ ಸದೆ ನಮ್ಮನ್ನು ನಿಂದಿಸುತ್ತಾರೆಯೋ ಅಂತವರಿಗೆ ಸ್ವರಕ್ಷಣೆಯಿದ್ದರೂ ಆ ರಕ್ಷಣೆಯು ಅವರಿಗೆ ದೊರಕದಂತೆ ಆಗಲಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಈ ಅರ್ಥವೂ ಸಹ ಅಷ್ಟು ಸಮಂಜಸವಾಗಿಲ್ಲ. ಈ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಶಯಕ್ಕೆ

ವಕಾಶವಿದ್ದೇ ಇದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ-ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಅವೃತ್ತರಾದವರು ಇನ್ನೊಬ್ಬರಿಗೆ ಬುದ್ಧಿಹೇಳುವುದು ಸರಿಯೆನಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗೆಯೇ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸದವರಿಗೆ ರಕ್ಷಣೆ ಇದ್ದರೂ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದೂ ಸರಿಯಾಗಿಲ್ಲ ಎಕೆಂದರೆ ನಿನ್ನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸದೆ ಇರುವವರಿಗೆ ರಕ್ಷಣೆಯೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಅವರಿಗಿರುವ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸು ಎಂದು ಹೇಳುವುದೂ ಸಹ ಯುಕ್ತರಹಿತವಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ಅಂತೂ ಈ ಋಕ್ಮಿನ ಸರಿಯಾದ ಅರ್ಥವು, ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಉತ್ತರಾರ್ಥದ ಅರ್ಥವು ಸಂಶಯವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿಯೇ ಉಳಿದಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಸುಪ್ರೈತುಃ—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಕರ್ತ್ರರ್ಥದಲ್ಲಿ ತೃನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರವಂಬ ಉಪಸರ್ಗದ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಏತೈಧತ್ಯೂತ್ಸು ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿ. ಪಷ್ಠೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸುಯವಸಃ—ಕ್ರತ್ವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ರತ್ವಾದಯಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅನರ್ವಾಣಃ—ನಜ್ ಪೂರ್ವಪದವುಳ್ಳ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸ. ಅರ್ವಣಸ್ತೃಸಾವನೇಷಾಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ನ ಜ್ ನ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ನಿರ್ವೇಧಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ತೃ ಎಂಬುದು ಅಂತಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ನಜ್ ಸು-ಭ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಕ್ಷತೇ—ಚಕ್ಷಿಜ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ. ಧಾತು. ಆದಾದಿ. ಆತ್ಮನೇಪದದಲ್ಲಿ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುವುದರಿಂದ ಯ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಆತ್ಮನೇಪದೇಷ್ಟನತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಯಚ್ಚಬ್ಧಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಪೀವೃತಾಃ—ಅಪಿ ಎಂಬುದು ಉಪಸರ್ಗ. ವೃಜ್ ವರಣೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ನಿಸಾತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಪಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ತುಃ—ಷ್ಠಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ. ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಜ್. ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರ್ಞಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಗಾತಿಸ್ಥಾಘೃಸಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚಿಗೆ ಲುಕ್. ಅತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೪೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಉಸಾದೇಶ. ಪೂರ್ವರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸಂ ಯಂ ಸ್ತುಭೋಽವನೆಯೋ ನ ಯಂತಿ ಸಮುದ್ರಂ ನ ಪ್ರವತೋ

ರೋಧಚಕ್ರಾಃ ।

ಸ ವಿದ್ವಾನ್ ಉಭಯಂ ಚಷ್ಟೇ ಅಂತರ್ಬಹಸ್ಪತಿಸ್ತರ ಆಪಶ್ಚ ಗೃಧ್ರಃ || ೭ ||

ಶಬ್ದಾರ್ಥಃ

ಸಂ | ಯಂ | ಸ್ತುಭಃ | ಅವನಯಃ | ನ | ಯಂತಿ | ಸಮುದ್ರಂ | ನ | ಸ್ತವತಃ | ರೋಧಚಕ್ರಾಃ |

ಸಃ | ವಿದ್ವಾನ್ | ಉಭಯಂ | ಚಷ್ಟೇ | ಅಂತಃ | ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ | ತರಃ | ಅಪಃ | ಚ | ಗೃಧ್ರಃ || ೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸಂ ಯಂ ಸ್ತುಭ ಇತ್ಯೇಷಾ ಬಾರ್ಹಸ್ಪತೈಃ ಸಶಾ ಪುರೋಡಾಶಸ್ಯ ಯಾಜ್ಯಾ | ಸೂತ್ರಿತಂ ಚ |
ಸಂ ಯಂ ಸ್ತುಭೋಽವನಯೋ ನ ಯಂತೈವಾ ಪಿತ್ರೇ | ಅ. ೩-೭ | ಇತಿ ||

ಯಂ ಬೃಹಸ್ಪತಿಂ ಸ್ತುಭಃ ಸ್ತೋತ್ರಾಣ್ಯವನಯೋ ನ ಸರ್ವಾ ಅವನಯೋ ಭೂಮಯೋ
ಮನುಷ್ಯಾ ಯಥಾ ಸ್ವಾಮಿನಂ ಕರ್ಮ ಪ್ರತಿ ನಾ ಸಂ ಯಂತಿ ಸಂಗಚ್ಛಂತಿ ತದ್ವತ್ ತಥಾ ಸಮುದ್ರಂ
ರೋಧಚಕ್ರಾಃ | ನದೀನಾನ್ಯೇತತ್ | ರೋಧನಶೀಲಾನಿ ಚಕ್ರಾಣಿ ಯಾಸು ತಾಸ್ತಾದೃಶ್ಯಃ ಕೂಲಂ ಕ್ರಮ-
ಮಾಣಾ ನಾ ಸ್ತವತಃ ಸ್ತವಂತೋ ನದ್ಯೋ ಯಥಾ ಯಂತಿ ತದ್ವತ್ ಸರ್ವಾ ಅಪಿ ಸ್ತುತಯೋ ಯನೇನ
ಪ್ರಾಪ್ತುಂತಿ ಗೃಧ್ರೋ ಗರ್ಧನಶೀಲೋ ವೃಷ್ಟಿಮಾಕಾಂಕ್ಷಮಾಣಃ ಸ ಬೃಹಸ್ಪತಿರ್ವಿದ್ವಾನ್ ವಕ್ಷ್ಯಮಾ-
ಣಾಭಿಜ್ಞ ಸ್ತರಸ್ತರಣಂ ಜಲಾಭಿವೃದ್ಧಿಮಾಸ ಉದಕಾನಿ ಚೋಭಯಮಂತರ್ಮಥ್ಯೇ ಸ್ಥಿತ್ವಾ ಚಷ್ಟೇ ಪಶ್ಯತಿ |
ಕರೋತೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅವನಯೋ ನ—ಮಾನವರು ತಮ್ಮ ಯಜಮಾನರನ್ನು ಸುತ್ತುವರಿಯುವಂತೆಯೂ (ಮತ್ತು) | ರೋಧ-
ಚಕ್ರಾಃ—ಎರಡು ದಡಗಳ ನಡುವೆ ಹರಿಯುವ ನದಿಗಳು | ಸಮುದ್ರಂ—ಸಮುದ್ರಾಭಿಮುಖವಾಗಿ | ಸ್ತವತಃ—
(ಒಂದೇ ಮಾರ್ಗವನ್ನನುಸರಿಸಿ) ಹರಿಯುವಂತೆಯೂ | ಸ್ತುಭಃ—ಸಕಲಸ್ತುತಿಗಳೂ ಸಹ | ಯಂ—ಯಾವ ಬೃಹ
ಸ್ಪತಿಯನ್ನು | ಸಂ ಯಂತಿ—ಹೋಗಿ ಸುತ್ತುವರಿದು ಸೇರುತ್ತವೆಯೋ | ಸಃ ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ—ಆ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು |
ವಿದ್ವಾನ್—ಪ್ರಾಜ್ಞನಾದವನಾಗಿಯೂ | ಗೃಧ್ರಃ—ಜಲಾಕಾಂಕ್ಷಿಯಾಗಿಯೂ | ಅಂತಃ—ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ
ನಿಂತು | ತರಃ—ಜಲಾಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಅಥವಾ ದಾಟುವ ಕ್ರಮವನ್ನೂ | ಅಪಃ—ಉದಕವನ್ನೂ | ಉಭಯಂ ಚ-
ಈ ಎರಡು ವಿಷಯಗಳನ್ನೂ | ಚಷ್ಟೇ—ಧ್ಯಾನಿಸಿ (ಜಲಾಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು) ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಮಾನವರು ತಮ್ಮ ಯಜಮಾನರನ್ನು ಸುತ್ತುವರಿಯುವಂತೆಯೂ, ಎರಡು ದಡಗಳ ನಡುವೆ ಹರಿಯುವ
ನದಿಗಳು ಸಮುದ್ರಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಏಕಮಾರ್ಗಾನುಸರಣದಿಂದ ಹರಿಯುವಂತೆಯೂ, ಸಕಲ ಸ್ತುತಿಗಳೂ ಯಾವ
ಬೃಹಸ್ಪತಿಯನ್ನು ಸೇರಿ ಸುತ್ತುವರಿಯುತ್ತವೆಯೋ ಆ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಪ್ರಾಜ್ಞನಾದವನಾಗಿಯೂ, ಜಲಾಕಾಂಕ್ಷಿ

ಯಾಗಿಯೂ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಜಲಾಭಾವವನ್ನು ದಾಟುವ ಕ್ರಮವನ್ನೂ ಉದಕವನ್ನೂ ಧ್ಯಾನಿಸಿ ಜಲಾಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

English Translation

To whom praises (necessarily) proceed, as men (assemble round a master); as rivers, rolling between their banks, flow to the ocean: that wise Brihaspati, greedy (after rain), and stationary in the midst, contemplates both (the ferry and the water),

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸಂ ಯಂ ಸ್ತುಭಃ ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಕು ಬೃಹಸ್ಪತಿಯನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಪಶುಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡುವ ಪುರೋಡಾಶಹೋಮದಲ್ಲಿ ಯಾಜ್ಯಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರದ—ಸಂ ಯಂ ಸ್ತುಭೋವನಯೋ ನ ಯಂತ್ಯೇವಾ ಪಿತ್ರೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು.

ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಅರ್ಥವೂ ಸಹ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಅವನಯೋ ನ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಉಭಯಂ, ಅಂತಃ, ಮತ್ತು ತರಃ ಆಪಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಅರ್ಥವು ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ.

ಸ್ತುಭಃ—ಸ್ತೋಭತೀತಿ ಸ್ತುತಿಃ | ಸ್ತೋಭತಿಶಬ್ದವು ಅರ್ಚನಾನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೧೯) ಆದ್ದರಿಂದ ಸ್ತುಭಃ ಎಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರಗಳು.

ಅವನಯಃ—ಭೂಮಯೋ ಮನುಷ್ಯಾಃ | ಅವನಯಃ | ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪೃಥಿವೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೫) ನದೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೪) ಅಂಗುಲಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅವನಿಶಬ್ದವು ಭೂಮಿಯೆಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ-ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ ಮನುಷ್ಯರು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಅವನಯೋ ನ ಯೇತಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಮನುಷ್ಯರು ತಮ್ಮ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಸಮೀಪಿಸುವಂತೆ ಎಂದು ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆ ಇದೆ. ಈ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಈ ಅರ್ಥವು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯವೆಂಬುದನ್ನು ಊಹಿಸಿ ಹೊಂದಿಸಬೇಕಾಗಿರುವುದು. ಮುಷಿಯ ಆಶಯವೇನೆಂಬುದನ್ನು ಖಚಿತವಾಗಿ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ರೋಧಚಕ್ರಾಃ—ಈ ಶಬ್ದವು ನದೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೨-೨೪) ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅವನಯವಾರ್ಥವು ಮೂರುವಿಧವಾಗಿರುವುದು—ರುಧಿರ್ ಅವರಣೇ ಮತ್ತು ಡುಕ್ಯೌ ಕರಣೇ ಎಂಬ ಎರಡು ಧಾತುಗಳಿಂದ ಕ್ರಮವಾಗಿ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ರೋಧ ಮತ್ತು ಚಕ್ರ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಸೇರಿ ರೋಧಚಕ್ರವೆಂಬ ಶಬ್ದವಾಗಿದೆ.

(೧) ರೋಧಸ್ಯ ನಿರೋಧಸ್ಯ ಚಕ್ರಂ ಕರಣಂ ಕೃತಿರಾಸಾಂ ವಿದ್ಯತ ಇತಿ ರೋಧಚಕ್ರಾಃ | ನದ್ಯೋ ವೃಷ್ಟ್ಯಾ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ಸ್ವೈರಸಂಚರಣನಿರೋಧಕಾರಿಣ್ಯಃ | ನದಿಗಳು ತಮ್ಮಲ್ಲಿರುವ ನೀರಿನಿಂದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಸಂಚಾರಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುವು. ಎಂದರೆ ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತಿರುವ ನೀರಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ನದಿಯನ್ನು ಪ್ರಾಣಿಗಳು ದಾಟಲಸಮರ್ಥವಾಗಿರುವುವು ಆದುದರಿಂದ ನದಿಗಳಿಗೆ ರೋಧಚಕ್ರಾಃ ಎಂದು ಹೆಸರು.

(೨) ಯದ್ವಾ | ರೋಧಃ ತೀರಂ ತಸ್ಯ ಕರಣಂ ನಿರ್ಮಾಣಮಾಸಾಂ ವಿದ್ಯತೇ ತೀರವತ್ಯೋ ಹಿ ನದ್ಯಃ | ಸಕಾರಲೋಪಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಅಥವಾ-ರೋಧವೆಂದರೆ ದಡವು, ತೀರವು; ನದಿಗಳು ಹರಿಯುವಾಗ ತಮ್ಮ ಎರಡು ಸಕ್ಕಗಳಲ್ಲೆಯೂ ದಡವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುವು. ಆದುದರಿಂದ ಎರಡು ದಡಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಪ್ರವಹಿಸುವುದರಿಂದ ನದಿಗಳಿಗೆ ರೋಧಚಕ್ರಾಃ ಎಂದು ಹೆಸರು.

(೩) ಯದ್ವಾ | ರುಧ್ಯತೇನೇನ ಜಲಪ್ರವಾಹ ಇತಿ ರೋಧಃ ಶಬ್ದಃ ಕರಣಂ ನಿರ್ಮಾಣಮಾಸಾಂ ವಿದ್ಯತೇ | ಅಥವಾ ನದಿಯಲ್ಲಿ ಹರಿಯುತ್ತಿರುವ ಜಲಪ್ರವಾಹವು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ ಹರಿಯದಂತೆ ಇದರ ಪಕ್ಕಗಳಲ್ಲಿರುವ ದಡಗಳಿಂದ ತಡೆಯಲ್ಪಡುವುದು ಇಂತಹ ದಡವನ್ನು ನದಿಗಳು ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ನದಿಗಳಿಗೆ ರೋಧ ಚಕ್ರಾಃ ಎಂದು ಹೆಸರು

ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಸಮುದ್ರಂ ನ ಸ್ರವತಃ ರೋಧಚಕ್ರಾಃ—ಹರಿಯುತ್ತಿರುವ ನದಿಗಳು ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಸೇರುವಂತೆ ನಾವು ಮಾಡುವ ಸ್ತೋತ್ರಗಳು ಬೃಹಸ್ಪತಿಯನ್ನು ಸೇರುವುವು ಎಂಬ ಉಪಮಾನವು ಸಮಂಜಸವಾಗಿರುವುದು.

ಗೃಧ್ರಃ—ಗರ್ಭನಶಿಲೋ ವೃಷ್ಟಿಮಾಕಾಂಕ್ಷಮಾಣಃ ಸಃ ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ | ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೨೪-೮ ರಲ್ಲಿ ಇರುವ ಗೃಧ್ರಸ್ಯ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು—ರಸಾನಭಿಕಾಂಕ್ಷತಃ | ಉದಕವನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಎಂದೂ ಮತ್ತು ಋ. ಸಂ. ೧-೮೮-೪ ರಲ್ಲಿರುವ ವೃಧ್ರಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜಲಾಭಿಕಾಂಕ್ಷಾಯುಕ್ತಾನ್ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು

ತರಃ—ತರಣಂ ಜಲಾಭಿವೃದ್ಧಿಂ | ಜಲಾಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು. ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ವಿವರಣೆಯು. ತರಣಂ ಎಂದರೆ ದಾಟುವುದು, Ferry ಎಂದು ಸಾಶ್ವತ್ಯಪಂಡಿತರ ವಿವರಣೆಯು.

ಉಭಯಂ ಚಷ್ಟೇ ಅಂತಃ—(ಎರಡನ್ನೂ ಎಂದರೆ ಉದಕ ಮತ್ತು ಅದನ್ನು ದಾಟುವ ಕ್ರಮವನ್ನು) ಎರಡರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ನೋಡುತ್ತಾನೆ ಅಥವಾ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಇಲ್ಲಿ ಉಭಯಮಂತರ್ಮಧ್ಯೇ ನಿಲಿರು ಮತ್ತು ತರಣ ಇವುಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡುವುದು ಅಷ್ಟು ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿಲ್ಲ ಉಭಯಂ ಅಂತಃ ಎಂದರೆ ಭೂಮಿ ಮತ್ತು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಗಳ ನಡುವೆ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಎಂಬರ್ಥವು ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊಂದುವುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಜಲಾವೃತವಾದ ಮೇಘಪಂಕ್ತಿಗಳು ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಥವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಆರೀತಿ ಇರುವ ಜಲಾರಾಶಿಯನ್ನೂ ಅದರ ತರಣಕ್ರಮವನ್ನೂ (ಎಂದರೆ ವೃಷ್ಟಿಕ್ರಮ) ಉಂಟುಮಾಡಿದನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವೇ ಇಲ್ಲಿ ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊಂದಿ ಕೊಳ್ಳುವುದು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅನನಯಃ—ಅನ ರಕ್ಷಣಾದಿಷು. ಧಾತು. ಅರ್ತಿಸ್ಯ ಧೃಧ—(ಉ. ಸೂ. ೨-೨೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಂತಿ—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ವೃತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಾದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ರವತಃ—ಸ್ರ ಗತೌ ಧಾತು. ಸ್ರವಣಂ ಸ್ರವಃ ತತ್ಪುರ್ವಂತಿ. ಹರಿಯುವವುಗಳು ಎಂದರ್ಥ. ಸರ್ವಪ್ರಾತಿಸದಿಕೇಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಬ್ಜಾ ವಕ್ತವ್ಯಃ ಎಂಬ ವಾರ್ತಿಕದಿಂದ ಕ್ರಿಯಾ ವಿನಿಶ್ಚಯವಾದಾಗ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕ್ವಿಬಂತಕ್ಕೆ ಧಾತುಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವಾಗ ಕ್ವಿಪ್ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಪುನಃ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. (ಕೃತ್) ಇದು ಪಿತೃದುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ತುಕಾಗಮ. ಸ್ರವತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ರೋಧಚಕ್ರಾಃ—ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಿಷ್ಟೇ—ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಚಕ್ಷಿಜ್ ಧಾತುವು ದರ್ಶನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮವುರೂಪ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗೃಹ್ರಃ—ಗೃಧ್ರ ಅಭಿಕಾಂಕ್ಷಾಯಾಂ. ಧಾತು. ಸುಸೂಧಾಗೃಧಿಭ್ಯಃಕ್ರನ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

:೦:

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಏವಾ ಮಹಸ್ತುವಿಜಾತಸ್ತುವಿಷ್ಣಾನ್ಬೃಹಸ್ಪತಿಸ್ತಿಸ್ವಭೋ ಧಾಯಿ ದೇವಃ |

ಸ ನಃ ಸ್ತುತೋ ವೀರವದ್ಭಾತು ಗೋಮುದ್ವಿದ್ಯಾಮೇಷಂ ವೃಜನಂ ಜೀರ-

ದಾನುಂ || ೮ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಏವ | ಮಹಃ | ತುವಿಜಾತಃ | ತುವಿಷ್ಣಾನ್ | ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ | ವೃಷಭಃ | ಧಾಯಿ | ದೇವಃ |

ಸಃ | ನಃ | ಸ್ತುತಃ | ವೀರವತ್ | ಧಾತು | ಗೋಮತ್ | ವಿದ್ಯಾಮ | ಇಷಂ | ವೃಜನಂ | ಜೀರ-

ದಾನುಂ || ೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಮಹೋ ಮಹಾಂಸ್ತುವಿಜಾತೋ ಬಹ್ವರ್ಥಮುತ್ಪನ್ನಸ್ತುವಿಷ್ಣಾನ್ ಬಲವಾನ್ ವೃಷಭೋಽಪಾಂ ವರ್ಷಿತಾ ದೇವೋ ಬೃಹಸ್ಪತಿರೇವೈವಂ ಸ್ತುತಿಸ್ತಕಾರೇಣ ಧಾಯಿ | ಧೀಯತೇ | ಸ್ತೂಯತೇ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಸ ಸ್ತುತೋ ದೇವೋ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ವೀರವತ್ಪ್ರಾಡ್ಯುಷೇತಂ ಗೋಮದ್ಗೋಭಯುಕ್ತಂ ಫಲಂ ಧಾತು | ಕರೋತ್ಪ್ರಿತ್ಯರ್ಥಃ | ವಿದ್ಯಾಮೇತಿ ಗತಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಮಹಃ—ಮಹಾತ್ಮನೂ | ತುವಿಜಾತಃ—ಬಹುವಾದ ಪ್ರಯೋಜನಗಳಿಗಾಗಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾದವನೂ | ತುವಿಷ್ಣಾನ್—ಬಲಶಾಲಿಯೂ | ವೃಷಭಃ—ಉದಕವನ್ನು ಸುರಿಸತಕ್ಕವನೂ | ದೇವಃ—ದೇವತಾತ್ಮಕನೂ ಆದ | ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ—ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು | ಏವ—ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ | ಧಾಯಿ—ಸ್ತುತಿಸಲ್ಲಡುತ್ತಾನೆ | ಸ್ತುತಃ ಸಃ—ಈ ವಿಧವಾಗಿ ಸ್ತುತನಾದ ದೇವನು | ನಃ—ನಮಗೆ | ವೀರವತ್—ವೀರರಾದ ಪುತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ |

ಗೋಮತ—ಗೋವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ ಆದ ಫಲವನ್ನು | ಧಾತು—ಉಂಟುಮಾಡಲಿ | ವಯಂ—ನಾವು |
ಇಷಂ—ಅನ್ನವನ್ನೂ | ವೃಜನಂ—ಬಲವನ್ನೂ | ಜೀರದಾನುಂ—ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನೂ | ವಿದ್ಯಾಮ—
ಪಡೆಯೋಣ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಮಹಾತ್ಮನೂ ಬಹುವಾದ ಪ್ರಯೋಜನಗಳಿಗಾಗಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾದವನೂ, ಬಲಶಾಲಿಯೂ, ಉದಕವನ್ನು
ಸುರಿಸತಕ್ಕವನೂ, ದೇವತಾತ್ಮನೂ ಆದ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಈ ವಿಧವಾಗಿ
ಸ್ತುತನಾದ ದೇವನು ನಮಗೆ ವೀರರಾದ ಪುತ್ರಾದಿಗಳನ್ನೂ, ಗೋವುಗಳನ್ನೂ ಕೊಡಲಿ. ನಾವು ಅನ್ನವನ್ನೂ,
ಬಲವನ್ನೂ, ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನೂ ಪಡೆಯುವಂತಾಗಲಿ.

English Translation

So, Brihaspati, the mighty, the beneficent, the powerful, the showerer
(of benefits), the divine, has been glorified : praised by us, may he make us
possessed of progeny and cattle, that thence we may obtain food, strength
and long life.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ, ಋಷಿಯು ಸೂಕ್ತದ ಉಪಸಂಹಾರವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯನ್ನು ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾಭಿ
ವೃದ್ಧಿಗಾಗಿಯೂ, ಗೋವುಗಳೇ ಮೊದಲಾದ ಪಶುಸಂಪತ್ತ್ವಾಪ್ತಿಗಾಗಿಯೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾನೆ.

ತುವಿಜಾತಃ—ತುವಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಬಹುನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೧೩) ತುವಿಜಾತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ
ಯಾಸ್ಕರು ಬಹುಜಾತಃ—ಬಹಳವಾದ ಪ್ರಯೋಜನಗಳನ್ನು ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಉಂಟುಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉತ್ಪನ್ನ
ನಾದವನೆಂದು ಹೇಳಿದಾರೆ.

ವೀರವತ್, ಗೋಮತ—ಈ ಶಬ್ದಗಳು ವಿಶೇಷಣಗಳಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ವಿಶೇಷ್ಯಪದವನ್ನು
ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅಥವಾ ಇಷಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣಪದಗಳನ್ನಾಗಿ ಬೇಕಾದರೂ
ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು. ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಗಳಾದ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಗಳನ್ನೂ, ಭೃತ್ಯರನ್ನೂ, ಗೋವುಗಳನ್ನೂ
ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ವಿವಾ—ನಿಸಾತಸ್ಯಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ತುವಿಜಾತಃ—ಬೂಹನಾಮುಪಕಾರಕತಯಾ ತತ್ಸಂಬಂಧಿತ್ವೇನ ಜಾತಃ ತುವಿಜಾತಃ ಸಸ್ಮಿತತ್ಪುರುಷ
ಸಮಾಸಃ ಸಮಾಸಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧಾಯಿ—ಡುಧಾಞ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾ ಧ್ವದಲ್ಲಿ ಉಜ್. ಪ್ರಥಮವುರುಷವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗನು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜಂತನಿಘಾತ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧಾತು—ಡುಧಾಞ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಆಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಏರುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಉಕಾರಾದೇಶ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಶ್ಲವಿಕರಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರಬರುತ್ತದೆ.

ನೂರ ತೊಂಭತ್ತೊಂದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು.

ಕಂಕತ ಇತಿ ಪೋಷಶರ್ಚೆಂ ದ್ವಾದಶಂ ಸೂಕ್ತಂ ಋಷಿರಗಸ್ತ್ಯಃ ಅಪ್ತೃಣಸೂರ್ಯಾಸ್ತ್ರಯೋ ದೇವತಾಃ ತ್ರಿಷ್ಟಪ್ ಛಂದಃ | ಸೂರ್ಯೇ ವಿಷಮಿತ್ಯಾದ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತ್ರೋ ಮಹಾಪಂಕ್ತಯಃ | ಅಷ್ಟಕಾ ಸಪ್ತಕಃ ಷಟ್ಕೋ ದಶಕೋ ನವಕಶ್ಚ | ಅನು. ೧೦-೩ | ಇತ್ಯುಕ್ತಲಕ್ಷಣೋಪೇತತ್ವಾತ್ | ನವಾನಾಮಿ-ತ್ಯೇಷಾ ತ್ರಯೋದಶೀ ಮಹಾಬೃಹತೀ | ಚಿತ್ತಾರೋಷ್ವಕಾ ಜಾಗತಶ್ಚ ಮಹಾಬೃಹತೀ | ಅನು ೯-೯ | ಇತಿ ಹ್ಯುಕ್ತಂ | ಅತ್ರ ಯದ್ಯಪ್ಯಕ್ಷರಾಣಿ ನ್ಯೂನಾನಿ ತಥಾಪಿ ವ್ಯೂಹೇನ ಪೂರಣೀಯಾನಿ | ಅತ್ರಾನು-ಕ್ರಮಣಿಕಾ | ಕಂಕತಃ ಪೋಷಶೋಪನಿಷದಾನುಷ್ಟುಭಮಪ್ತೃಣಸೂರ್ಯಂ ವಿಷತಂಕಾವಾನಗಸ್ತ್ಯಃ ಪ್ರಾಬ್ರವೀದ್ದಶಮ್ಯಾದ್ಯಶ್ಚ ತಿಸ್ತ್ರೋ ಮಹಾಪಂಕ್ತಯೋ ಮಹಾಬೃಹತೀ ಚೇತಿ | ಉಪನಿಷದಿತಿ ರಹಸ್ಯ-ಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ವಿಷತಂಕಾಯುಕ್ತೋಗಸ್ತ್ಯಸ್ತತ್ರರಿಹಾರಾಯೇದಮುಕ್ತವಾನ್ || ಶ್ರುತಸ್ಯ ವಿಶೇಷ-ವಿನಿಯೋಗೋ ಲೈಂಗಿಕಃ || ಅತ್ರ ಶಾನಕಃ | ಕಂಕತೋ ನೇತಿ ಸೂಕ್ತಂ ತು ವಿಷಾರ್ಥಃ ಪ್ರಯತೋ ಜಪೇತ್ | ವಿಷಂ ನ ಕ್ರಮತೇ ಚಾಸ್ಯ ಸರ್ವಾದ್ವಿಷ್ಟವಿಷಾದಪಿ || ಯತ್ಕೀಟಲೂತಾಸು ವಿಷಂ ದಂಷ್ಟಿ ವೃಶ್ಚಿಕತಶ್ಚ ಯತ್ | ಮೂಲಂ ಚ ಕೃತ್ರಿಮಂ ಚೈವ ಜಪನ್ನರ್ವಮಪೋಹತಿ | ಋಗ್ವಿ. ೧-೨೮ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಕಂಕತೋ ನ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹದಿನಾರು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವುವು ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಋಷಿಯು. ಅಪ್ತೃಣಸೂರ್ಯರು (ಉದಕ, ತೃಣ, ಸೂರ್ಯ) ದೇವತೆಗಳು, ತ್ರಿಷ್ಟಪ್ ಛಂದಸ್ಸು ಸೂರ್ಯೇ ವಿಷಂ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗುವ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳು (೧೦, ೧೧, ೧೨ ನೇ ಋಕ್ಕುಗಳು) ಮಹಾಬೃಹತೀ ಛಂದಸ್ಸವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಛಂದ ಸ್ಥಿನ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮೊದಲ ಎರಡು ಪಾದಗಳಿಗೆ ಎಂಟಿಂಟು ಅಕ್ಷರಗಳೂ, ಮೂರನೆಯ ಪಾದಕ್ಕೆ ಏಳು ಅಕ್ಷರಗಳೂ, ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದಕ್ಕೆ ಆರು ಅಕ್ಷರಗಳೂ, ಐದನೆಯ ಪಾದಕ್ಕೆ ಹತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳೂ, ಆರನೆಯ ಪಾದಕ್ಕೆ ಒಂಭತ್ತುಅಕ್ಷರ ಗಳೂ ಇರುವುವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. (ಅನು. ೧೦-೩) ನವಾನಾಂ ಎಂಬ ಹದಿಮೂರನೆಯ ಋಕ್ಕು ಮಹಾಬೃಹತೀ ಛಂದ ಸ್ಸವು ಈ ಛಂದಸ್ಥಿನ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಎಂಟಿಂಟು ಅಕ್ಷರಗಳ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳೂ, ಹನ್ನೆರಡು ಅಕ್ಷರವ ಒಂದು ಪಾದವಿರುವ

ವೆಂದು ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. (ಅನು ೯-೯). ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಭಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಅಕ್ಷರಗಳು ಕಮ್ಮಿಯಾಗಿದ್ದರೂ ಪದವಿಭಾಗ, ಸಂಧಿಯೇ ನೊದಲಾದ ಕ್ರಮಗಳಿಂದ ಅಕ್ಷರಗಳು ಕಮ್ಮಿಯಾಗಿ ಕಂಡು ಬಂದರೂ ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಗಳು ಕ್ಲಪ್ತಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುವೆಂದೇ ಊಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—
ಕಂಕತೇ ಷೋಱಶೋಪನಿಷದಾನುಷ್ಠಭಮಪ್ತೃಣಸೌರ್ಯಂ ವಿಷಶಂಕಾನಾನಗಸ್ತೃಃ ಪ್ರಾಬ್ರವೀದ್ಧ-
ಶಮ್ಯಾದ್ಯಾಶ್ಚ ತಿಸ್ತೋ ಮಹಾಪಂಕ್ತಯೋ ಮಹಾಬೃಹತೀ ಚೇತಿ | ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಉಪನಿಷತ್ ಎಂದರೆ ರಹಸ್ಯವೆಂದರ್ಥವು ತನಗೆ ಸರ್ಪದಶನದಿಂದ ವಿಷಸ್ವರ್ಶವಾಗಿರಬಹುದೆಂಬ ಸಂಶಯದಿಂದ ಆ ವಿಷಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಆಗಸ್ತೃ ಋಷಿಯು ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಶ್ರೌತಪ್ರಯೋಗವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು. ಶಾನಕಮಹರ್ಷಿಯು ತಮ್ಮ ಋಗ್ವಿಧಾನವೆಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿಚಾರವಾಗಿ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿರುವರು—

ಕಂಕತೋ ನೇತಿ ಸೂಕ್ತಂ ತು ವಿಷಾತಃ ಪ್ರಯತೋ ಜಪೇತ್ |
ವಿಷಂ ನ ಕ್ರಮತೇ ಚಾಸ್ಯ ಸರ್ಪಾದ್ವೃಷ್ಟಿವಿಷಾದಪಿ |
ಯತ್ತೀಟಲೂತಾಸು ವಿಷಂ ದಂಷ್ಟ್ರವೃಶ್ಚಿಕಜಂ ಚ ಯತ್ ||
ಮೂಲಂ ಚ ಕೃತ್ತಿಮಂ ಚೈವ ಜಪನ್ ಸರ್ವಂ ವ್ಯವೋಹತಿ |
ಧರ್ಮಂ ಬುದ್ಧಿಂ ಧನಂ ಪುತ್ರಾನ್ ಸೌಭಾಗ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸಂ |
ಆರೋಗ್ಯಂ ಪುಷ್ಪಿಮಾಯುಷ್ಯಂ ಪಶೂನ್ ವಿದ್ಯಾಂ ಮಹದ್ಯಶಃ |

(ಋಗ್ವಿಧಾನ. ೧-೨೮)

ವಿಷಬಾಧೆಯಿಂದ ನರಳುತ್ತಿರುವ ಪುರುಷನು (ಹಾವು ಕಚ್ಚಿದ್ದರಿಂದ ವಿಷವೇರಿ ಪರಿತಪಿಸುತ್ತಿರುವ ಪುರುಷನು) ಕಂಕತೋ ನ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಶ್ರದ್ಧಾಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಜಪಿಸಬೇಕು. ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಹಾವು ಕಚ್ಚಿದ್ದರಿಂದ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ವಿಷವಾಗಲಿ, ದೃಷ್ಟಿದೋಷದಿಂದ ಉಂಟಾದ ವಿಷವಾಗಲಿ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಮುಂದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಪಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಇದಲ್ಲದೆ ಸರೀಸೃಪ, ಚೇಳು ನೊದಲಾದ ವಿಷಜಂತುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ವಿಷವು ಸಹ ಪರಿಹಾರವಾಗುವುದು. ಆ ವಿಷವು ವಿಷಜಂತುವಿನಿಂದ ಕಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟು ಶರೀರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರಲಿ ಅಥವಾ ವಿಷಮಿಶ್ರಿತವಾದ ಆಹಾರಾದಿಗಳು ಶರೀರಕ್ಕೆ ಸೇರಿರಲಿ ಇನ್ನೆಲ್ಲವೂ ಈ ಸೂಕ್ತಜಪದಿಂದ ಪರಿಹಾರವಾಗುವುವು. ಇದಲ್ಲದೆ ಈ ಸೂಕ್ತಜಪದಿಂದ ಧರ್ಮಕಾರ್ಯವೂ, ಒಳ್ಳೆಯ ಬುದ್ಧಿಯೂ, ಧನ, ಪುತ್ರಾದಿಗಳು, ಸೌಭಾಗ್ಯ, ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ಸು, ಆರೋಗ್ಯ, ಪುಷ್ಪಿ ಆಯುಷ್ಯಾಭಿವೃದ್ಧಿ, ಪಶುಸಂಪತ್ತು, ವಿದ್ಯಾ, ಕೀರ್ತಿ ನೊದಲಾದ ಫಲಗಳೆಲ್ಲವೂ ಲಭಿಸುವುವು.

|| ಓಂ ||

ಸೂಕ್ತ—೧೯೧

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೨೪ || ಸೂಕ್ತ—೧೯೧ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೫ || ವರ್ಗ—೧೪, ೧೫, ೧೬ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ—೧೬ ||

ಋಷಿ—ಆಗಸ್ತೃಃ ||

ದೇವತಾ—ಆಪ್ತೃಣಸೌರ್ಯಾಃ ||

ಭಂದಃ—೧-೯, ೧೪-೧೬ ಅನುಷ್ಟುಪ್ | ೧೦-೧೨. ಮಹಾಪಂಕ್ತಿಃ |

೧೩. ಮಹಾಬೃಹತೀ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಕಂಕತೋ ನ ಕಂಕತೋಽಥೋ ಸತೀನಕಂಕತಃ |

ದ್ವಾವಿತಿ ಪ್ಲುಷೀ ಇತಿ ನ್ಯಗದೃಷ್ಟಾ ಅಲಿಪ್ಸತ || ೧ ||

ಪದಸಾಠ

ಕಂಕತಃ | ನ | ಕಂಕತಃ | ಅಥೋ ಇತಿ | ಸತೀನಕಂಕತಃ |

ದ್ವಾ | ಇತಿ | ಪ್ಲುಷೀ ಇತಿ | ಇತಿ | ನಿ | ಅದೃಷ್ಟಾಃ | ಅಲಿಪ್ಸತ || ೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಕಂಕತೋಽಲ್ಪವಿಷಃ ಕಶ್ಚಿತ್ ನ ಕಂಕತಸ್ತದ್ವಿಪರೀತೋಽನಲ್ಪವಿಷೋ ಮಹೋರಗಾದಿಃ || ತಕತೇರ್ಗತ್ಯರ್ಥಸ್ಯ ವರ್ಣವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಕಂಕತ ಇತಿ ಸರನ್ ಭವತಿ || ಅಥೋ ಅಪಿ ಚ ಸತೀನಕಂಕತಃ | ಸತೀನಮಿತ್ಯುದಕನಾಮ | ಸತೀನಂ ಗಹನಮಿತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಸಾರಾತ್ | ಉದಕಚಾರ್ಯಲ್ಪವಿಷವಾನ್ ಕಶ್ಚಿದ್ವಂದುಭಾದಿಃ | ಏವಂ ದ್ವಾವಿತಿ | ಅಲ್ಪವಿಷಮಹಾವಿಷಭೇದೇನ ಜಲಸ್ಥಲಭೇದೇನ ವಾ ದ್ವಿಪ್ರಕಾರಾವಿತಿ | ಪ್ಲುಷೀ ಇತಿ ಪ್ಲೋಷಣಾವಿತಿ | ಪ್ರಕಾರದ್ವೈವಿಧ್ಯದಾಹಕತ್ವಯೋಃ ಪ್ರತಿಸಾಧನಾಯೇತಿ ಕಾರದ್ವಯಂ | ತಥಾದೃಷ್ಟಾ ಅದೃಶ್ಯಮಾನರೂಪಾ ಏತತ್ಪಂಜ್ವಕಾಶ್ಚ ಕೇಚಿದ್ವಿಷಧರಾ ಏವಮುಕ್ತಪ್ರಕಾರಾಯೇ ಸಂತಿ ತೇ ನೂನಂ ಮಾಂ ನ್ಯಾಲಿಪ್ಸತ ವಿಶೇಷೇಣ ಲಿಂಸಂತಿ | ಸರ್ವಾಣ್ಯಂಗಾಢಿ ವಿಷಮಾವೃಣೋತಿ | ಕೇನೈವಂ ಕೃತಮಿತಿ ಜ್ಞಾಯತ ಇತಿ ಭಾವಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಕಂಕತಃ—ಅಲ್ಪವಾದ ವಿಷವುಳ್ಳ ಸರ್ಪಾದಿಗಳೂ | ನ ಕಂಕತಃ—ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ವಿಷವುಳ್ಳ ಮಹೋರಗಾದಿಗಳೂ | ಅಥೋ—ಅದರಂತೆಯೇ | ಸತೀನ ಕಂಕತಃ—ವಿಷಪೂರಿತವಾದ ನೀರುಹಾವುಗಳೂ | ದ್ವಾವಿತಿ—ಭೂಮಿಯಮೇಲೆ ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕವೂ ಮತ್ತು ಜಲಚರಗಳೂ ಅಥವಾ ಅಲ್ಪವಿಷವುಳ್ಳವೂ ಮತ್ತು ಮಹಾವಿಷವುಳ್ಳವೂ ಆದ ಎರಡು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ | ಪ್ಲುಷೀ ಇತಿ—ಹಿಂಸಾಕಾರಕವೂ, ನಾಶಕಾರಕಗಳೂ ಆಗಿರುವವೂ | ಅದೃಷ್ಟಾಃ—ಕಣ್ಣಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗದ ಇತರ ವಿಷಜಂತುಗಳೂ ಸಹ | ನಿ ಅಲಿಪ್ಸತ—ನನ್ನನ್ನು ವಿಷದಿಂದ ಪೂರಿತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತವೆ

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅಲ್ಪವಿಷವುಳ್ಳ ಸರ್ಪಾದಿಗಳೂ, ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ವಿಷವುಳ್ಳ ಮಹೋರಗಾದಿಗಳೂ, ಅದರಂತೆಯೇ ವಿಷಪೂರಿತ ಜಲಚರಗಳೂ, ಈ ರೀತಿ ಎರಡು ಜಾತಿಯ ವಿಷಜಂತುಗಳೂ ಸಹ ನನಗೆ ಗೋಚರವಾಗದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನನ್ನನ್ನು ವಿಷಪೂರಿತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತವೆ.

English Translatin

Some creature of little venom ; some creature of great venom ; or some venomous aquatic reptile ; creatures of two kinds, both destructive (of life), or (poisonous) unseen creatures, have anointed me with their poison.

! ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು !

ಪ್ರಥಮ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಇದು ಕೊನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಅಗಸ್ತ್ಯಋಷಿಯು ತನ್ನನ್ನು ಹಾವು ಕಚ್ಚಿರುವುದೆಂದು ಸಂಶಯಪಟ್ಟು ಆ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪಮಾಡಿರುವನು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಬೇರೆ ಸೂಕ್ತವಿಲ್ಲ. ಈ ಸೂಕ್ತ ಜಪದಿಂದ ಹಾವೇ ಮೊದಲಾದ ವಿಷ ಜಂತುಗಳ ಸಂಬಂಧವಾದ ವಿಷವು ಪರಿಹಾರವಾಗುವುದೆಂದು ಶೌನಕರು ತಮ್ಮ ಋಗ್ವಿಧಾನವೆಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದನ್ನು ಈ ಸೂಕ್ತದ ಪೀಠಿಕೆಯಲ್ಲಿಯೇ ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಎರಡುವಿಧವಾದ ಹಾವುಗಳ ವಿಷಯವು ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಪವಿಷವುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಮಹಾ ವಿಷವುಳ್ಳ ಹಾವುಗಳೆಂದು ಎರಡುವಿಧ ; ಅಥವಾ ಭುಮಿಯ ಮೇಲೆ ಸಂಚರಿಸುವ ಹಾವುಗಳು ಮತ್ತು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ವಾಸ ಮಾಡುವ ನೀರುಹಾವುಗಳು ಎಂದೂ ಎರಡುವಿಧ, ಎಂದು ಋಷಿಯು ವರ್ಣಿಸಿರುವನು.

ಕಂಕತಃ—ಅಲ್ಪವಿಷಃ | ತಕತೇರ್ಗತ್ಯರ್ಥಸ್ಯ ವರ್ಣವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಕಂಕತ ಇತಿ ಸರನ್ ಭವತಿ | ಗತ್ಯರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ತಕತಿಧಾತುವಿನಿಂದ ವರ್ಣ (ಅಕ್ಷರ) ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಕಂಕತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆಯೆಂದೂ ಈ ಶಬ್ದವು ಸರನ್ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ನೆಲದಮೇಲೆ ಹರಿದಾಡುವ ಜಂತುವೆಂದೂ, ಆದ್ದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಹಾವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದೆಂದೂ ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ವಿವರಣೆಯಿದೆ. ಹಾವುಗಳಿಗೆ ಇರುವ ವಿಷಶಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ನಾನಾ ಭೇದಗಳಿರುವುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಕೆಲವು ಹಾವು ಕಚ್ಚಿದರೆ ಹೆಚ್ಚು ಬಾಧೆಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ ; ಕೆಲವು ಕಚ್ಚಿದರೆ ವಿಷವು ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಕೆಲವು ಕಾಲಾನಂತರ ಬಾಧೆಯನ್ನೂ ಅನಂತರ ಮರಣವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡಬಹುದು ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಜಾತಿಯ ಹಾವುಗಳು ಎಂದರೆ ನಾಗರಹಾವುಗಳು ಹೆಚ್ಚಾದ ವಿಷವುಳ್ಳದ್ದಾದ್ದರಿಂದ ಅವು ಕಚ್ಚಿದರೆ ಮರಣವು ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಸಂಭವಿಸುವುದು. ಈ ನಾಗರಹಾವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅನೇಕ ಭೇದಪ್ರಭೇದಗಳಿರುವವು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕಚ್ಚಿದರೆ ಕೆಲವು ಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿಯೇ (ತಕ್ಷಣವೇ) ಮರಣವು ಸಂಭವಿಸುವುದು. ಇಂತಹ ಹಾವುಗಳು ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ ನಾನಾ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಹರಡಿರುವವು. ಕೆಲವು ಜಾತಿಯ ಹಾವುಗಳು ನೋಡುವುದಕ್ಕೆ ಬಹಳ ದೊಡ್ಡದಾಗಿಯೂ, ಭಯಂಕರವಾಗಿಯೂ ಇದ್ದರೂ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಅವು ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಕಚ್ಚುವುದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಆಹಾರಾರ್ಥವಾಗಿ ನುಂಗುತ್ತವೆ. ಕೆಲವು ಜಾತಿಯ ಹಾವುಗಳು ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡಿದರೆ ಸಾಕು, ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಶರೀರವು ಕೊಳೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಅನಂತರ ಮರಣವು ಸಂಭವಿಸುವುದು ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಜಾತಿಯ ಹಾವುಗಳು ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಕಂಡೊಡನೆಯೇ ಅವುಗಳ ಕಣ್ಣಿಗೆ ನೇರವಾಗಿ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ವಿಷ ಮಿಶ್ರಿತ ರಸವನ್ನು ಎರಚುವವು. ಅದರಿಂದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಕುರುಡಾಗುವ ಸಂಭವವುಂಟು ಈ ರೀತಿ ಹಾವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅವುಗಳ ವಿಷದಲ್ಲಿಯೂ ನಾನಾಭೇದಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅಗಸ್ತ್ಯಋಷಿಯು ಅಲ್ಪವಿಷವುಳ್ಳ, ಮಹಾವಿಷವುಳ್ಳ, ನೀರಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಹಾವುಗಳೆಂದು ಅವುಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿರುವನು.

ನ ಕಂಕತಃ—ತದ್ವಿಪರೀತೋಽನಲ್ಪವಿಷಃ ಮಹೋರಗಾದಿಃ | ಅಲ್ಪವಿಷವಲ್ಲದ ಎಂದರೆ ಮಹಾವಿಷ ಯುಕ್ತವಾದ ನಾಗರಹಾವೇ ಮೊದಲಾದ ಕ್ರೂರಸರ್ಪಗಳು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸತೀನಕಂಕತಃ—ಸತೀನಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ನೊರೊಂದು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ ೨-೨೪) ಸತೀನಕಂಕತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನೀರುಹಾವು, ನೀರಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಹಾವು ಎಂದರ್ಥವು.

ದ್ವಾನಿತಿ ಪ್ಲುಷೀ—ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಹಾವುಗಳೂ ಕೆಡಕನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವು, ಅಪಾಯಕಾರಿಗಳು.

ಅದೃಷ್ಟಾಃ—ಅದೃಶ್ಯಮಾನರೂಪಾ ಏತದ್ವ್ಯಂಜಕಾಶ್ಚ | ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸದಿರುವ ಎಂದರೆ ಅತಿ ಸಣ್ಣದಾದ ಅಥವಾ ತೃಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಪೊದೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಡಗಿಕೊಂಡಿದ್ದು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸದಂತೆ ಇರುವ ಈ ಹಾವುಗಳು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಹಾವುಗಳು ಹುಲ್ಲಿನಲ್ಲಿಯೂ, ಪೊದೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಬಿಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಜನರಿಗೆ ಇದು ತಕ್ಷಣ ಗೋಚರವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಜನರಿಗೆ ಆ ರೀತಿ ಅರಿವಿಲ್ಲದಿರುವಾಗ ಅವರನ್ನು ಮೋಸಗೊಳಿಸಿ ಕಚ್ಚುವವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅಲಿಪ್ಸತಃ—ವಿಶೇಷಣ ಲಿಂಪಂತಿ | ಸರ್ವಾಣ್ಯಂಗಾನಿ ವಿಷಮಾವೃಣೋತಿ | ಸಮಸ್ತ ಅಂಗಗಳಿಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವಂತೆ ವಿಷವನ್ನು ಸವರುವವು ಎಂದರೆ ಕಚ್ಚುವವು ಅಥವಾ ಕಚ್ಚಿ ವಿಷವನ್ನು ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಕಂಕತಃ—ತಕ ಗತೌ ಧಾತು. ವರ್ಣವ್ಯತ್ಯಾಸದಿಂದ ಅಭಿಮತರೂಪ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ವೃತ್ಯಯ ದಿಂದಲೇ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸತೀನಕಂಕತಃ—ತತ್ಪುರುಷೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸತೀನ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅದೃಷ್ಟಾಃ—ನ ದೃಷ್ಟಾಃ ಪರಾದಿಶ್ಚಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಲಿಪ್ಸತಃ—ಲಿಪ ಉಪದೇಹೇ. ಧಾತು. ತುದಾದಿ. ಭಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಜ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಅತಾದೇಶ. ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಜಿಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠ

ಅದೃಷ್ಟಾನ್ತಂತ್ಯಾಯತ್ಯಥೋ ಹಂತಿ ಸರಾಯತೀ |

ಅಥೋ ಅವಘ್ನತೀ ಹಂತ್ಯಥೋ ಪಿನಷ್ಟಿ ಪಿಂಷತೀ || ೨ ||

ಪದಪಾಠ

ಅದೃಷ್ಟಾನ್ | ಹಂತಿ | ಆಯತೀ | ಅಥೋ ಇತಿ | ಹಂತಿ | ಸರಾಯತೀ |

ಅಥೋ ಇತಿ | ಅವಘ್ನತೀ | ಹಂತಿ | ಅಥೋ ಇತಿ | ಪಿನಷ್ಟಿ | ಪಿಂಷತೀ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅನೇನ ವಿಷಘ್ನೋಷಧಿಃ ಸ್ತುತೀ | ಆಯತೀ ವಿಷದಷ್ಟಸ್ಯ ಸಕಾಶಮಾಗಚ್ಛಂತೀ ವಿಷ-
ನಿರ್ಹರಣಸಾಧನೌಷಧಿರದೃಷ್ಟಾನದೃಶ್ಯಮಾನಾನ್ವಿಷಧರಾನ್ದಂತಿ | ಹಿಂಸಿತಿ | ಅಥೋ ಅಸಿ ಚ ಸರಾಯತೀ
ಸರಾಗಚ್ಛಂತೀ ಸಮ್ನಾಜನಸಮಯೇರ್ವರ್ತುಂ ಪ್ರಾಪ್ತಾ ಹಂತಿ | ನಾಶಯತಿ ಜಲಚರವಿಷಧರಾನ್ |
ಅಥೋ ಅಸಿ ಚಾವಘ್ನತೀ || ಕರ್ಮಣಿ ಕರ್ತೃ ಪ್ರತ್ಯಯಃ || ಅವಹನ್ಯಮಾನೌಷಧಿಃ ಸ್ವಗಂಧೇನ ಹಂತಿ
ಬಹುವಿಷಾನ್ | ಯದ್ವಾ | ಕಾಚಿದೋಷಧಿರ್ದಂಶಕಾನ್ಮಾರಯತ್ಯೇವ | ಅಥೋ ಅಸಿ ಚ ಪಿಂಷತೀ
ಪೇಷಣಕರ್ತ್ರೀ ದೃಷತ್ಪಿಷ್ಯಮಾಣಾ ನೌಷಧಿಃ ಪಿನಷ್ಟಿ | ಚೂರ್ಣೀಕರೋತ್ಯಲ್ಪವಿಷಾನ್ | ಅಥನಾ
ಸರ್ವೇಷು ವಾಕ್ಯೇಷ್ವವಿಶೇಷೇಣ ಸರ್ವವಿಷಕಾರಿಣಾಂ ನಾಶ ಉಕ್ತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಆಯತೀ—(ಓಷಧಿಯು) ವಿಷದಷ್ಟನಾದವನ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬರುವಾಗಲೇ | ಅದೃಷ್ಟಾನ್—ಕಣ್ಣಿಗೆ
ಗೋಚರವಾಗದ ವಿಷಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು | ಹಂತಿ—ಕೊಲ್ಲುತ್ತದೆ | ಅಥೋ—ಅನಂತರ | ಸರಾಯತೀ—(ತೊಳೆಯುವ
ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೇಹದಿಂದ) ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೋಗತಕ್ಕ ಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಹಂತಿ—ಅವುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ | ಅಥೋ—
ಅದೂ ಅಲ್ಲದೆ | ಅವಘ್ನತೀ—ತನ್ನ (ಗಂಧದಿಂದಲೇ) ನಾಶಕಾರಿಯಾದ ಓಷಧಿಯು | ಹಂತಿ—ವಿಷಧರಗಳನ್ನು
ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ | ಅಥೋ—ಅದರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ | ಪಿಂಷತೀ—ಚೂರ್ಣರೂಪವಾದ ಓಷಧಿಯು | ಪಿನಷ್ಟಿ—
ವಿಷಕ್ರಿಮಿಗಳನ್ನು ಚೂರ್ಣಮಾಡುತ್ತದೆ. (ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತದೆ)

ಭಾವಾರ್ಥ

ಓಷಧಿಯು ವಿಷದಷ್ಟನಾದವನ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬರುವಾಗಲೇ ಕೆಲವು ವಿಷಧರಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತದೆ.
ಇದರಂತೆಯೇ ದೇಹದಿಂದ ತೊಳೆಯುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಸಹ ಕೆಲವು ವಿಷಕ್ರಿಮಿಗಳನ್ನು
ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತದೆ. ತನ್ನ ಗಂಧದಿಂದಲೇ ನಾಶಪಡಿಸುವ ಓಷಧಿಗಳೂ ಇವೆ. ಚೂರ್ಣರೂಪವಾದ ಓಷಧಿಯು
ಕ್ರಿಮಿಗಳನ್ನು ಚೂರ್ಣರೂಪವಾಗಿ ಮಾಡಿ ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

English Translation

(The antidote), coming (to the bitten person), destroys the unseen (venomous creatures); departing, (it destroys them); deprived (of substance), it destroys them (by its odour); being ground, it pulverises them.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಮಿನಲ್ಲಿ ವಿಷವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಬಲ್ಲ ಅಥವಾ ಪರಿಹಾರಮಾಡುವ ಓಷಧಿಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿನಿರಸಲಾಗಿದೆ.

ಅದೃಷ್ಟಾನ್ ಹಂತಿ ಆಯತೀ—ವಿಷಹರವಾದ ಓಷಧವು ಬರುವಾಗಲೇ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸದಂತೆ ಅಡಗಿ ಕೊಂಡಿರುವ ವಿಷಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುತ್ತದೆ. ಎಂದರೆ ಓಷಧಿಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ವಿಷಜಂತುಗಳು ತಕ್ಷಣ ನಾಶವಾಗುತ್ತವೆ.

ಅಥೋ ಹಂತಿ ಪರಾಯತೀ—ಪರಾಗಚ್ಛೇತೀ ಸಮ್ನಾಜನಸಮಯೇನಾರ್ಹೈವ್ಯತ್ತಾ ಹಂತಿ ಹಾವು ಕಡಿದಿದ್ದ ಗಾಯವನ್ನು ತೊಳೆಯುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೇಹದಿಂದ ಹೊರಗೆ ಹೋಗುವ ವಿಷವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ. ಎಂದು ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದು ಅಷ್ಟು ಸಮಂಜಸವಾಗಿ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ಪರಾಯತೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು ಎಂದರ್ಥವು. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷಪ್ರಾಣಿಗಳು ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಕಚ್ಚಿ ತಮ್ಮನ್ನು ಎಲ್ಲಿ ಕೊಲ್ಲುವರೋ ಎಂಬ ಭಯದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕಾಣದಂತೆ ಓಡಿಹೋಗುತ್ತಿರುವ ಸರ್ಪಾದಿಗಳನ್ನು ಓಷಧಿಯು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಅರ್ಥವು ಇಲ್ಲಿ ಸರಿಹೋಗುತ್ತದೆ.

ಅಥೋ ಅವಘ್ನತೀ ಹಂತಿ—ಓಷಧಿಯು ತನ್ನ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಗಂಧದಿಂದ (ವಾಸನೆಯಿಂದಲೇ) ಹಾವುಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುತ್ತದೆ. ಹಾವುಗಳು ಕೆಲವು ಮೂಲಿಕೆಗಳ (ನಾಗದಾಳಿಸವು ಇತ್ಯಾದಿ) ವಾಸನೆಯನ್ನು ಸಹಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಂತಹ ಓಷಧಿಗಳಿರುವ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಟುಹೋಗುವವು. ಅವಘ್ನತೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಘ್ರಾ (ಜಿಘ್ರ) ವಾಸನೆ ನೋಡು ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಅವ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದದ್ದೆಂದು ಭಾವಿಸಿದರೆ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವು ಹೊಂದುವುದು. ಅಥವಾ ಹನ ಕುಂಸಾಗತ್ಯೋಃ—ಕೊಲ್ಲು ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದದ್ದೆಂದು ಭಾವಿಸಿದಲ್ಲಿ ಅವಘ್ನತೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ (ಮನುಷ್ಯರನ್ನು) ಕಚ್ಚಿ ಕೊಲ್ಲುವ ವಿಷಜಂತುಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು. ಅಂತಹ ವಿಷಜಂತುಗಳನ್ನು ಓಷಧಿಯು ಕೊಲ್ಲುತ್ತದೆ (ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತದೆ) ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ಅಥೋ ಪಿನಷ್ಟಿ ಪಿಂಷತೀ—ಔಷಧಿಗಳಿಗಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕೆಲವು ಮೂಲಿಕೆಗಳನ್ನು ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ (ಪುಡಿಮಾಡಿ) ಉಪಯೋಗಿಸುವುದುಂಟು. ಅಂತಹ ಚೂರ್ಣವು ವಿಷಜಂತುಗಳನ್ನು ಮರ್ದನಮಾಡಿ (ಅರೆದು) ಕೊಲ್ಲುವುದು ಎಂದರೆ ನಾಶಮಾಡುವುದು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಈ ಋಕ್ಮಿನ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೆಲ್ಲವೂ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚುಕಡಿದು ಒಂದೇವಿಧವಾಗಿರುವುದು. ಈ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ—ಔಷಧಿಗಳು ಗಾಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ವಿಷಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವುವು ಎಂದು ಹೇಳ

ಬಹುದು ಅಥವಾ ವಿಷಪೂರಿತ ಸರ್ಪಾದಿಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವುವು ಎಂದಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಹಂತಿ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಆಯತೀ—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವನಿವಕ್ವಾ ನಾಡಿದಾಗ ಜೀಪ್. ಶತುರ ನುಮೋನದ್ಯಜಾದೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪರಾಯತೀ. ಅವಘ್ನತೀ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವಘ್ನತೀ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ. ಕುಟ್ಟಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅವಹನ್ಯಮಾನಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗ ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯವೇ ಕರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ.

ಪಿಸೆಷ್ಟಿ—ಪಿಷಲ್ಯ ಸಂಚೂರ್ಣನೇ. ಧಾತು. ರುಧಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶ್ವನ್ ವಿಕರಣ ಮಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯವಾದ ಅಚಿನ ಪರಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ಪುತ್ವದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಟಕಾರಾದೇಶ ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಶರಾಸಃ ಕುಶರಾಸೋ ದರ್ಭಾಸಃ ಸೈರ್ಯಾ ಉತ |

ಮೌಂಜಾ ಅದೃಷ್ಟಾ ವೈರಿಣಾಃ ಸರ್ವೇ ಸಾಕಂ ನೈಲಿಪ್ಸತ || ೩ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಶರಾಸಃ | ಕುಶರಾಸಃ | ದರ್ಭಾಸಃ | ಸೈರ್ಯಾಃ | ಉತ |

ಮೌಂಜಾಃ | ಅದೃಷ್ಟಾಃ | ವೈರಿಣಾಃ | ಸರ್ವೇ | ಸಾಕಂ | ನಿ | ಅಲಿಪ್ಸತ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅನ್ಯಾಂಶ್ಚ ವಿಷಹೇತೂನಾಹ | ಶರಾಸಃ ಶರಾ ವೇಣುದಂಡಸದೃಶಾ ಅಂತಶ್ಚಿದ್ರಾಸ್ತ್ಯಣಿನಿಶೇಷಾಃ | ಕುಶರಾಸಃ ಕುಶ್ವಿತಶರಾ ಅಂತಶ್ಚಿದ್ರಾಃ ಶರಸದೃಶಾಸ್ತ್ಯಣಿನಿಶೇಷಾಃ | ದರ್ಭಾಸೋ ದರ್ಭಾಃ ಕುಶಾಃ | ಸೈರ್ಯಾಸ್ತಟಾಕಾದಿಪ್ರಾಂತೋದ್ಯವಾಸ್ತ್ಯಣಿನಿಶೇಷಾ ಅಶ್ವವಾಲಾ ಇತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಃ | ಮೌಂಜಾ ಮುಂಜಾಃ

ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಃ | ವೈರಿಣಾ ವೀರಣಪ್ರಕಾರಾಃ | ಏತೇಷು ವರ್ತಮಾನಾ ಅದೃಷ್ಟಾ ಉಕ್ತರೂಪಾಃ ಸರ್ವೇ
ವಿಷಧರಾಃ ಸಾಕಂ ಮಿಲಿತ್ವಾ ನೈಲಿಪ್ಸತ | ನಿಲಂಪಂತಿ ಸ್ಮ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಶರಾಸಃ—ಶರಾ ಎಂಬ ತೃಣದಲ್ಲಡಗಿರುವವು | ಕುಶರಾಸಃ—ಕುಶವೆಂಬ ತೃಣವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿರುವವು
ದರ್ಭಾಸಃ—ದರ್ಭೆಗಳಲ್ಲಿರುವವು | ಸೈರಾಃ—ಸೈರೈ ಎಂಬ ಜೊಂಡಿನಲ್ಲಿರುವವು | ಮೌಂಜಾಃ—ಮುಂಜದ
ಪೊದೆಯಲ್ಲಡಗಿರುವವು | ವೈರಿಣಃ—ವೀರಣದಲ್ಲಿರುವವು ಆಗಿ | ಅದೃಷ್ಟಾಃ—ಕಣ್ಣಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗದಿರುವ |
ಸರ್ವೇ—ಸಮಸ್ತವಾದ ವಿಷಧರಗಳೂ ಸಹ | ಸಾಕಂ—ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡು | ನೈಲಿಪ್ಸತ—ನನ್ನನ್ನು ವಿಷ
ಪೂರಿತನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತವೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಶರಾ, ಕುಶ, ಸೈರೈ, ಮುಂಜ, ವೀರಣ ಇತ್ಯಾದಿ ತೃಣಗಳಲ್ಲಡಗಿರುವವು, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗದಿರು
ವವು ಅದ ಸಕಲ ವಿಷಧರಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸಹ ನಮ್ಮನ್ನು ಕಚ್ಚಿ ನಮ್ಮ ದೇಹವೆಲ್ಲವೂ ವಿಷದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗುವಂತೆ
ಮಾಡುತ್ತವೆ.

English Tranlation

(Blades of) shara grass, (of) kushara, (of) darbha, (of) sourya, (of)
munja, (of) virana, all (the haunt) of unseen (venomous creatures), have
together anointed me (with their venom).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹಾವುಗಳು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸದಂತೆ ಅಡಗಿಕೊಂಡಿರುವ ನಾನಾವಿಧ ಹುಲ್ಲು, ದರ್ಭೆ ಇತ್ಯಾದಿ
ಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಶರಾಸಃ—ವೇಣುದಂಡಸದೃಶಾ ಅಂತಶ್ಚಿದ್ರಾಸ್ತ್ಯಣಿವಿಶೇಷಾಃ ಬಿದುರಿನಂತೆ ಎತ್ತರವಾಗಿಯೂ ನೇರ
ವಾಗಿಯೂ, ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕತ್ತರಿಸಿದಂತೆಯೂ ಇರುವ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಹುಲ್ಲು ಅಥವಾ ದರ್ಭೆಯು (Saccharum
Sara) ಈ ವಿಧವಾದ ದರ್ಭೆಯು ಒತ್ತೊತ್ತಾಗಿಯೂ ನೀರಿನ ವಸತಿ ಇರುವ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬೆಳೆಯುವುದು.
ಇವು ಎತ್ತರದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ಸೊಂಟದಷ್ಟು ಇರುವುದರಿಂದ ಇವುಗಳ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಎನಿರುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯ
ವಿಲ್ಲ. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸದ ಇಂತಹ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹಾವುಗಳು ಅಡಗಿಕೊಂಡಿರುವವು ಎಂದರ್ಥವು.

ಕುಶರಾಸಃ—ಕುಶ್ವತಶರಾ ಅಂತಶ್ಚಿದ್ರಾಃ ಶರಸದೃಶಾಸ್ತ್ಯಣಿವಿಶೇಷಾಃ | ಕುಶರ ಎಂಬ ದರ್ಭೆಯೂ
ಸಹ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಶರವೆಂಬ ದರ್ಭೆಯ ಹಾಗೆಯೇ ಇರುವುದು ಎಂದರೆ ಅದೇ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿರುವುದು ಆದರೆ ಹೆಚ್ಚು
ಎತ್ತರವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವುದಿಲ್ಲ

ದರ್ಭಾಸಃ—ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಗೃಹ್ಯ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬಳಸುವ ದರ್ಭೆಯೆಂಬ ಹುಲ್ಲು. ಇದು ಹೆಂಚೇ
ಕಡ್ಡಿ ಯಂತೆ ಅಷ್ಟೇ ಗಾತ್ರವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವುದು. (Poa cynosuroides).

ಸೈರ್ಯಾಃ—ಸೈರ್ಯಾಸ್ತ ಟಾಕಾದಿಪ್ರಾಂತೋದ್ಯನಾಸ್ತೃಣವಿಶೇಷಾ ಅಶ್ವನಾಲಾ ಇತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಃ | ಸೈರ್ಯ ಎಂದರೆ ಕೆರೆಗಳ ಅಥವಾ ತಟಾಕ ನದಿ ಇವುಗಳ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ನಿಂತನೀರಿರುವ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಜೊಂಡು ಹುಲ್ಲು. ಇದಕ್ಕೆ ಕುದುರೆಯ ಬಾಲ ಎಂದು ಹೇಳುವ ರೂಢಿ ಇದೆ. ಆನೆಗಳು ಇದನ್ನು ಆಹಾರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವುವು. (Saccharum spontaneum)

ಮುಂಜಾಃ—ಮುಂಜಾಃ ಮುಂಜಾಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಃ | ಮುಂಜಾ ಎಂಬ ಉದ್ದವಾಗಿ ಕಡ್ಡಿಯಂತೆ ಬೆಳೆಯುವ ಹುಲ್ಲು. ಇದನ್ನು ಚಾಪೆ ಹೆಣೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವರು. (Saccharum munja)

ವೈರಿಣಾಃ—ವೀರಣಪ್ರಕಾರಾಃ | ವೀರಣವೆಂಬ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು ಹೇಗಿರುವುದೆಂದು ಗೊತ್ತಾಗುವುದಿಲ್ಲ. (Andropogon muricatum)

ಈ ವಿಧವಾದ ಹುಲ್ಲುಗಳಲ್ಲದೆ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಹುಲ್ಲುಗಳೂ ಇರುವುವು. ಇಲ್ಲಿ ಕೆಲವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಹಾವುಗಳು ಜನರಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದಂತೆ ಅಡಗಿದ್ದು ಹತ್ತಿರ ಬರುವವರನ್ನು ಕಚ್ಚುವುವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಶರಾಸಃ—ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಜಸ್. ಅಜ್ಜಸೇರಸುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಸುಕಾಗಮ. ಏಕಾದೇಶಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕುಶರಾಸಃ—ಕುಶ್ರಿತಾಃ ಶರಾಃ ಕುಶರಾಸಃ. ಹಿಂದಿನಂತೇ ಜಸ್ಸಿಗೆ ಅಸುಕಾಗಮ. ತತ್ಪುರುಷೇ-ತುಲ್ಯಾರ್ಥ—(ಪಾ. ಸೂ ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಯೇನೇನಾ-ಕು ನಿಪಾತಾನಾಮ್ ಎಂದು ಪಠಿತವಾಗಿದೆ.

ನೈಲಿಪ್ತತ—ನಿ ಉಪಸರ್ಗ. ಲಿಪ ಉಪದೇಹೇ ಧಾತು ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಅತಾದೇಶ. ಚ್ಲಿಗೆ ಸಿಚಾದೇಶ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

—:೦:—

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ನಿ ಗಾವೋ ಗೋಷ್ಠೇ ಅಸದನ್ನಿ ಮೃಗಾಸೋ ಅವಿಕ್ಷತ |

ನಿ ಕೇತವೋ ಜನಾನಾಂ ನೈಗದೃಷ್ಟಾ ಅಲಿಪ್ತತ || ೪ ||

ಪದಪಾಠ

ನಿ | ಗಾವಃ | ಗೋಷ್ಠೇ | ಅಸದನ್ | ನಿ | ಮೃಗಾಸಃ | ಅವಿಕ್ಷತ |

ನಿ | ಕೇತವಃ | ಜನಾನಾಂ | ನಿ | ಅದೃಷ್ಟಾಃ | ಅಲಿಪ್ತತ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಗಾವೋ ಗೋಷ್ಠೇ ನೃಸದನ್ | ನಿಷೀದಂತಿ | ಮೃಗಾಸೋ ಮೃಗಾ ನೃವಿಕ್ಷತೆ | ನಿವಿಷ್ವಾಃ | ಸ್ವಸ್ತಸ್ಥಾನ ಉಪರತಾಃ | ಜನಾನಾಂ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ಕೇತವಃ ಪ್ರಜ್ಞಾನಾನಿ ನಿ || ಉಪಸರ್ಗಶ್ರುತೇರ್ಯೋ-
ಗ್ಯಕ್ರಿಯಾಧ್ಯಾಹಾರಃ | ನೀಚಾನ್ಯಭವನ್ | ಏತೇಽಸ್ಮಿನ್ನಮಯೇದೃಷ್ಟಾ ಅದೃಶ್ಯಮಾನರೂಪಾಃ ಸಂತೋ-
ನೃಲಿಪ್ತತೆ | ನಿಲಿಂಪಂತಿ ವಿಶೇಷೇಣ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಗಾವಃ—ಗೋವುಗಳು | ಗೋಷ್ಠೇ—ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ | ನೃಸದನ್—ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟು ವಿಶ್ರಾಂತಿಯನ್ನು
ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದವು | ಮೃಗಾಸಃ—ಮೃಗಗಳು | ನೃವಿಕ್ಷತೆ—ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸ್ವಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶ್ರಾಂತಿಯನ್ನು
ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದವು | ಜನಾನಾಂ—ಪ್ರಾಣಿಗಳ | ಕೇತವಃ—ಪ್ರಜ್ಞಾನಗಳು | ನಿ—ಪ್ರಶಾಂತವಾಗಿದ್ದವು
(ಇಂತಹ ಕಾಲದಲ್ಲಿ) | ಅದೃಷ್ಟಾಃ—ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದಿರುವ ವಿಷಧರಗಳು | ನೃಲಿಪ್ತತೆ—ನನ್ನನ್ನು ಕಚ್ಚಿ ವಿಷವನ್ನು
ನನ್ನ ದೇಹದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದವು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದಿರುವ ವಿಷಧರಗಳು ನನ್ನನ್ನು ಕಚ್ಚಿ ನನ್ನ ದೇಹವು ವಿಷದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು-
ವಾಗ ಗೋವುಗಳು ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದವು. ಮೃಗಗಳು ಸ್ವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಮಲಗಿದ್ದವು. ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಚೇತನ-
ಗಳು ಪ್ರಶಾಂತವಾಗಿದ್ದವು.

English Translation

The cows had lain down in their stalls; the wild beasts had retreated (to their lairs); the senses of men were at rest; when the unseen (venomous creatures) anointed me (with their venom).

ಸಂಕುತಾರ್ಥಃ

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹಾವುಗಳು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ರಾತ್ರಿಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಸಂಚರಿಸುವವು ಎಂಬುದನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.
ಹೇಗೆಂದರೆ, ದನಕರುಗಳು (ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ) ಅವುಗಳ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮಲಗಿರುವವು. ಎಂದರೆ ಚಲನವಲನಗಳಿಲ್ಲದೆ
ವಿಶ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾ ಮೆಲಕು ಹಾಕುತ್ತಿರುವವು. ಕಾಡುಮೃಗಗಳೂ ಸಹ ತಮ್ಮ ಸ್ವಸ್ಥಾನವಾದ ಗುಹೆಗಳಲ್ಲಿ
ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ನಿದ್ರಿಸುವವು. ಜನರೂ ಸಹ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ನಿತ್ಯವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನು ಮುಗಿಸಿ ಯಾವ ಕೆಲಸವನ್ನೂ ಮಾಡದೆ
ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ರಾಂತಿಗಾಗಿ ನಿದ್ರಿಸುತ್ತಿರುವರು. ಇಂತಹ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಹಾವುಗಳು ಕಾಣದಂತೆ ಬಂದು ಜನರನ್ನು
ಕಚ್ಚುತ್ತವೆ ಎಂಬಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಇಲ್ಲಿ ಕಾಡುಮೃಗಗಳು ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಗುಹೆಗಳಲ್ಲಿರುವವು ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಸರಿಯಾಗಿಲ್ಲ.
ಏಕೆಂದರೆ ಅವುಗಳು ಹಗಲೆಲ್ಲಾ ತಮ್ಮ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಮಲಗಿ ನಿದ್ರಿಸುವವು. ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಚರಿಸಿ

ಸುವು. ಆದರೆ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮೃಗಾಸಃ ಎಂದು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಕಾಡುಮೃಗಗಳೆಂದೇ ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಕುದುರೆ ನೊದಲಾದ ಸಾಧುಪ್ರಾಣಿಗಳಾದರೂ (Domestic Animals) ಆಗಬಹುದು. ಅಥವಾ ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಬ್ದವೂ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಜನರು ಕೆಲಸಮಾಡದೆ ಪ್ರಜ್ಞಾಹೀನರಾಗಿರುವ (ನಿದ್ರಿಸುತ್ತಿರುವ) ಕಾಲವೆಂದು ಸೂಚಿಸಿರುವುದರಿಂದ ರಾತ್ರಿಕಾಲವೆಂದು ಭಾಸವಾಗುವುದು. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ರಾತ್ರಿಯಾಗಲಿ ಹಗಲಾಗಲಿ, ಜನರು ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಅವರವರ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮುಗಿಸಿ ವಿಶ್ರಾಂತಿ ಹೊಂದುತ್ತಿರುವಾಗ ಈ ದುಷ್ಟಹಾವುಗಳು ಕಾಣದಹಾಗೆ ಬಂದು ಅವರನ್ನು ಕಚ್ಚುವುವು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಈ ಋಕ್ಕಿನ ನೊದಲನೆಯ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿ ಅಸದನ್ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾಪದವು ಇರುವುದು. ಉಳಿದ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾಪದವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ನಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಆಯಾ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಕ್ರಿಯಾಪದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಈ ರೀತಿ ಇರುವ ಋಕ್ಕುಗಳು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಬೇಕಾದಷ್ಟಿವೆ. ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಥದ ವಿನರಣೆಯನ್ನು ಒತ್ತಿಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ (Emphasis) ಈ ರೀತಿ ಉಪಸರ್ಗವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದುಂಟು—

ಮಾ ನೋ ಮಹಾಂತಮುತ ಮಾ ನೋ ಅರ್ಭಕಂ ಮಾ ನ ಉಕ್ಷಂತಮುತ ಮಾ ನ ಉಕ್ಷಿತಂ |

ಮಾ ನೋ ವಧೀಃ ಸಿತರಂ ನೋತ ಮಾತರಂ ಮಾ ನಃ ಪ್ರಿಯಾಸ್ತನ್ಯೋ ರುದ್ರ ರೀರಿಷಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೪-೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವಧೀಃ, ರೀರಿಷಃ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾಪದಗಳು ಒಂದಾವರ್ತಿ ಮಾತ್ರ ಪಠಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಮಾ ಎಂಬ ನಿಷೇಧಾರ್ಥಕಶಬ್ದವು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅಂತಹ ಪ್ರಯೋಗಗಳು ಕವಿಯ ರಚನಾ ಕೌಶಲ್ಯಕ್ಕೆ ಕಳೆಯನ್ನೂ ಗಾಂಭೀರ್ಯವನ್ನೂ ಪ್ರಾಸವನ್ನೂ ಕೊಡುವವಾಗಿವೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಗೋಷ್ಠೇ—ಷ್ಠಾ ಗತಿನೃತ್. ಧಾತು. ಸುಸಿ ಸ್ಥಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗೋ ಶಬ್ದ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಂಬಾಂಬಗೋಭೂಮಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨೯-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ವ. ಆತೋಲೋಪ ಇಟಿ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಸದನ್—ಷದಲ್ಯ ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು. ಧಾತು ಛಾಂದಸವಾಗಿ ನರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಜ್ ಪುಷಾದಿದ್ಯುತಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಲಿಗೆ ಅಜಾದೇಶ. ಬಹುವಚನ ರ್ಛು ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ. ಅಡಾಗಮ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವಿಕ್ಷತ—ವಿಶ ಪ್ರವೇಶನೇ ಧಾತು. ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಿ—ಕ್ರಿಯಾಪದದ ಸಂಬಂಧವಿರುವಾಗ ಉಪಸರ್ಗಸಂಜ್ಞೆ ವಿಹಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ನಿ ಎಂಬುದು ಶ್ರುತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಯೋಗ್ಯ ಕ್ರಿಯಾಪದವು ಅಧಾಹ್ಯತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾನಾಥ

ಏತ ಉ ತೈ ಪ್ರತ್ಯದೃಶ್ಯಂ ದೋಷಂ ತಸ್ಯರಾ ಇವ ।

ಅದೃಷ್ಟಾ ವಿಶ್ವದೃಷ್ಟಾಃ ಪ್ರತಿಬುದ್ಧಾ ಅಭೂತನ ॥ ೫ ॥

॥ ಪದಪಾಠಃ ॥

ಏತೇ | ಉಂ ಇತಿ | ತೈ | ಪ್ರತಿ | ಅದೃಶ್ಯಂ | ಪ್ರದೋಷಂ | ತಸ್ಯರಾಃ ಇವ |

ಅದೃಷ್ಟಾಃ | ವಿಶ್ವದೃಷ್ಟಾಃ | ಪ್ರತಿಬುದ್ಧಾಃ | ಅಭೂತನ ॥ ೫ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ತೈ ತ ಏತೇ ಸರ್ಪಾಃ ಪ್ರತ್ಯದೃಶ್ಯಂ | ಪ್ರತಿದೃಶ್ಯಂತೇ ರಾತ್ರೌ ಶ್ವಾಸಾದಿಲಿಂಗೇನ | ಯದ್ವಾ |
ತೇ ರಾತ್ರೌ ಹಂತಾರೋ ದಿವ್ಯತೇ ಪ್ರತಿದೃಶ್ಯಂತೇ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಪ್ರದೋಷಂ | ರಾತ್ರಿದೋಷಾ |
ರಾತ್ರಿಂ ಪ್ರತಿ ತಮಸಾಭಿಭೂತಾಸು ರಾತ್ರಿಷು ತಸ್ಯರಾ ಇವ ಹಿಂಸಕಾಶ್ಚಾರಾ ದೃಶ್ಯಂತೇ ಯಥಾ ತದ್ವತ್ |
ಕೀದೃಶಾಸ್ತೇ | ಅದೃಷ್ಟಾ ಅಪರಿದೃಶ್ಯಮಾನಾ ವಿಶ್ವದೃಷ್ಟಾ ವಿಶ್ವಂ ದೃಷ್ಟಂ ಯೈಸ್ತೇ ತಾದೃಶಾಃ ಪ್ರತಿ-
ದೃಶ್ಯಂತೇ | ಅತೋ ಹೇ ನರಾಃ ಪ್ರತಿಬುದ್ಧಾ ಅಭೂತನ | ಭವತ ॥

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ತೈ ತೇ—ಮೇಲೆ ವರ್ಣಿತವಾದ ಈ ವಿಷಯಗಳು | ಪ್ರದೋಷಂ—ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಕೂಡಿದ ಪ್ರದೋಷ
ಕಾಲದಲ್ಲಿ | ತಸ್ಯರಾ ಇವ—ಜೋರರು ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ | ಪ್ರತ್ಯದೃಶ್ಯಂ—(ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವುಗಳ
ನಿಶ್ಚಾಸಾದಿಗಳಿಂದ) ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತವೆ ಅಥವಾ ರಾತ್ರಿಯ ಹೊತ್ತು ಕಾಣದಿದ್ದರೂ ಹಗಲುಹೊತ್ತು ಕಾಣಲ್ಪ
ಡುತ್ತವೆ | ಅದೃಷ್ಟಾಃ ಅವುಗಳು ಇತರರಿಂದ ನೋಡಲ್ಪಡದಿದ್ದರೂ | ವಿಶ್ವದೃಷ್ಟಾಃ—ಉಳಿದ ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ
ಸಹ ಅವು ನೋಡುತ್ತವೆ, (ಆದುದರಿಂದ ಎಲೈ ಜನರೇ) | ಪ್ರತಿಬುದ್ಧಾ ಅಭೂತನ—ಬಹಳು ಎಚ್ಚರದಿಂದಿರಿ. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಮೇಲೆ ವರ್ಣಿತವಾದ ವಿಷಯಗಳು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಕೂಡಿದ ಪ್ರದೋಷಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜೋರರು ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು
ವಂತೆ ರಾತ್ರಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವುಗಳ ನಿಶ್ಚಾಸಾದಿಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಇತರರು ಅವುಗಳನ್ನು ನೋಡಲು
ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಉಳಿದ ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ಸಹ ಅವು ನೋಡಬಲ್ಲವು. ಆದುದರಿಂದ ಎಲೈ ಜನರೇ. ಎಲ್ಲರೂ ಎಚ್ಚರ
ದಿಂದಿರಿ.

English Translation

Or they may be discovered (in the dark), as thieves in the (dusk of)
evening ; for although they be unseen, yet all are seen by them ; therefore,
men, be vigilant.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ತೈ—ತೇ | ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕಡೆ ತಚ್ಛಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ತ್ಯದ್ ಶಬ್ದವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿದೆ.

ಏತಾ ಉ ತ್ಯಾ ಉಷಸಃ ಕೇತುಮುಕ್ರತ ಪೂರ್ವೇ ಅರ್ಥೇ ರಜಸೋ ಭಾನುಮಂಜತೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೨-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ತ್ಯಾಃ ಎಂದರೆ ತಾಃ ಎಂದರ್ಥವು.

ಪ್ರತ್ಯದೃಶ್ರನ್ ಪ್ರದೋಷಂ—ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತವೆ ಎಂದರೆ ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ರಾತ್ರಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಹಾವುಗಳು ಅವುಗಳ ನಿಶ್ಯಾಸಶಬ್ದಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತವೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ತಸ್ಯ ರಾ ಇವ—ಕತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರಮಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕಳ್ಳರ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಕಳ್ಳರು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಜನರೆಲ್ಲರೂ ನಿದ್ರಿಸುತ್ತಿರುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ಕಾಣದಿರಲೆಂದು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಕತ್ತಲೆಯು ಕವಿದಿರುವಾಗ ಕಳ್ಳತನವನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಅದರಂತೆಯೇ ಈ ದುಷ್ಟವಾದ ಹಾವುಗಳು ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ ಜನರಿಗೆ ಅಪಾಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುವು.

ಅದೃಷ್ಟಾಃ ವಿಶ್ವದೃಷ್ಟಾಃ—ಕತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಅಥವಾ ಹರಿದಾಡುವ ಹಾವುಗಳನ್ನು ಜನರು ನೋಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವುಗಳು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸದಂತೆ ಇರುವುವು. ಅದರೂ ಅವುಗಳು ಮಾತ್ರ ಎಲ್ಲರನ್ನು ನೋಡಬಲ್ಲವು. ಈ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಅವುಗಳಿಂದ ಜನರಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಅಪಾಯವು ಉಂಟಾಗುವ ಸಂಭವವುಂಟು. ಆದ್ದರಿಂದ ಋಷಿಯು—

ಪ್ರತಿಬುದ್ಧಾ ಅಭೂತನ—ಎಲೈ ಜನರೇ, ನೀವು ಈ ಹಾವುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದ ಇರಬೇಕೆಂದು ಜನರಿಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ತೈ—ತ್ಯದ್ ಶಬ್ದ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಜಸಿಗೆ ಶಿ ಆದೇಶ. ತ್ಯದಾದೀನಾಮಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ವ ಪರರೂಪ. ಗುಣ

ಅದೃಶ್ರನ್—ದೃಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಜಃ. ಇರಿತೋವಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಲಿಗೆ ಅಜಃದೇಶ. ಬಹುಲಿಂಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ರಿಯುಗೆ ರುಡಾಗಮ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತಸ್ಯ ರಾಃ—ತದ್ವೈಹತೋಃ ಕರಸತೋಃ—(ವಾ ೩೭೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಚ್ಛಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪತಿ ಶಬ್ದ ಪರವಾದಾಗ ಜೋರ ಎಂಬ ಅರ್ಥತೋರುವಾಗ ಮಧ್ಯೆ ಸುಡಾಗಮ ತದಿನ ದಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ.

ವಿಶ್ವದೃಷ್ಟಾಃ—ವಿಶ್ವಂ ದೃಷ್ಟಂ ಯೈಸ್ತೇ ವಿಶ್ವದೃಷ್ಟಾಃ ಸಂಜ್ಞಾ ತೋರುವುದರಿಂದ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ವಿಶ್ವಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಶ್ವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರದಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಭೂತನೇ—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ವಿಧ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಭಾಂದಸವಾಗಿ ಲುಜ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಧಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತಸ್ಯಸ್ಥಿ ಧಮಿಸಾಂ ತಾಂತಂತಾಮಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ತ ಆದೇಶ. ತಪ್ತನಪ್ತನಫನಾಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪುನಃ ಅದಕ್ಕೆ ತನಾದೇಶ. ಭೂಸುಮೋಸ್ತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣನಿಷೇಧ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಸಂಹಿತಾಸೂತಃ

ದ್ಯೌರ್ವಃ ಪಿತಾ ಪೃಥಿವೀ ಮಾತಾ ಸೋಮೋ ಭ್ರಾತಾದಿತಿಃ ಸ್ವಸಾ |

ಅದೃಷ್ಟಾ ವಿಶ್ವದೃಷ್ಟಾಸ್ತಿತ್ವತೇಳಯತಾ ಸು ಕಂ || ೬ ||

ಸದಸಾಠ

ದ್ಯೌಃ | ವಃ | ಪಿತಾ | ಪೃಥಿವೀ | ಮಾತಾ | ಸೋಮಃ | ಭ್ರಾತಾ | ಅದಿತಿಃ | ಸ್ವಸಾ |

ಅದೃಷ್ಟಾಃ | ವಿಶ್ವದೃಷ್ಟಾಃ | ತಿಷ್ಠತಃ | ಇಳಯತಃ | ಸು | ಕಂ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅತಃ ಪರಂ ವಿಷನಿಚಿಕಿತ್ಸಾ | ತತ್ರ ತಾವತ್ ಹೇ ಸರ್ಪಾಃ ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ದ್ಯೌಃ ಪಿತಾ | ಪೃಥಿವೀ ಮಾತಾ | ಸೋಮೋ ಭ್ರಾತಾ | ಅದಿತಿರ್ದೇವಮಾತಾ ಸ್ವಸಾ | ಏವಂಮಹಾನುಭಾವಾ ಮಹೋರಗಾಃ ಅದೃಷ್ಟಾ ಅನ್ಯೈರದೃಶ್ಯಮಾನರೂಪಾಃ ಸ್ವಯಂ ತು ವಿಶ್ವದೃಷ್ಟಾಃ ಸರ್ವಸ್ಯ ದೃಷ್ಟಾರೋ ಯೂಯಂ ತಿಷ್ಠತಃ ಸ್ವಸ್ತಸ್ಥಾನೇ | ಮಾಂ ಪ್ರತಿ ಮಾ ಗಚ್ಛತಃ | ಸು ಸುತರಾಂ ಕಂ ಸುಖಂ ಯಥಾ ತಥೇಳಯತಃ | ಈರಯತಃ | ಗಚ್ಛತಃ | ಸೋಮಶಬ್ದೇನ ಸೋಮಾಧಾರೋ ಮೃಲೋಕ ಉಚ್ಯತೇ | ಪೃಥಿವ್ಯಂ-ತರಿಕ್ಷದ್ಭೂಸ್ಥಾನಸ್ಥಾಃ ಸರ್ಪಾಃ ಸ್ವಸ್ತಸ್ಥಾನಂ ಪ್ರಾಪ್ನುತಾಸ್ತದ್ವಾಧಂ ಮಾ ಕುರತೇತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಎಲೈ ಸರ್ಪಗಳೇ) ವಃ—ನಿಮಗೆ | ದ್ಯೌಃ—ದ್ಯುಲೋಕವು | ಪಿತಾ—ತಂದೆಯು | ಪೃಥಿವೀ—ಪೃಥಿವಿಯು | ಮಾತಾ—ತಾಯಿಯು | ಸೋಮಃ—ಸೋಮಾಧಾರವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷವು | ಭ್ರಾತಾ—ಒಡಹುಟ್ಟಿದವನು | ಅದಿತಿಃ—ದೇವಮಾತೆಯಾದ ಅದಿತಿಯು | ಸ್ವಸಾ—ಸಹೋದರಿಯು | ಅದೃಷ್ಟಾಃ—ಇತರಿಂದ ನೀವು ನೋಡಲ್ಪಡದಿದ್ದರೂ | ವಿಶ್ವದೃಷ್ಟಾಃ—ನೀವು ಸಕಲವನ್ನೂ ನೋಡಬಲ್ಲರಿ | ತಿಷ್ಠತಃ—ನಿಮ್ಮ ನಿಮ್ಮ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲೇ ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿರಿ | ಸು—ಆಶೀರ್ವಾದವಾಗಿ | ಕಂ—ಸುಖವನ್ನು ಹೊಂದುವಂತೆ | ಇಲಯತಃ—ವರ್ತಿಸಿರಿ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಸರ್ಪಗಳೇ, ನಿಮಗೆ ದ್ಯುಲೋಕವೇ ತಂದೆಯು ಪೃಥಿವಿಯೇ ತಾಯಿಯು. ಸೋಮವೇ (ಸೋಮಾಧಾರವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷವೇ) ಭ್ರಾತೃವು. ದೇವಮಾತೆಯಾದ ಅದಿತಿಯೇ ಸಹೋದರಿಯು ನಿಮ್ಮನ್ನು ಇತರರು

ನೋಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸಹ ನೀವು ಇತರ ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ನೋಡಬಲ್ಲಿರಿ. ನೀವು ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಬಂದು ನಮಗೆ ತೊಂದರೆಯನ್ನು ಕೊಡದೇ ನಿಮ್ಮ ನಿಮ್ಮ ಸ್ವಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿದ್ದು ಸುಖವನ್ನನುಭವಿಸಿರಿ.

English Translation

Heaven, (serpents), is your father, Earth your mother, Soma your brother, Aditi your sister, unseen, all seeing, abide (in your own holes), enjoy (your own) good pleasure.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಇದುವರಿಗೂ ಸರ್ಪಾದಿಗಳು ಜನರಿಗೆ ಉಂಟುಮಾಡುವ ಕೆಡಕನ್ನು ಕುರಿತು ಅಗಸ್ತ್ಯಮುನಿಯು ನಿಂದೆಮಾಡಿ ಇವುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಜನರು ಬಹು ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದ ಇರಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿ, ಈಗ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಮುಂದಿನ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಅವು ಯಾರಿಗೂ ತೊಂದರೆ ಕೊಡದಂತೆ ತಮ್ಮಷ್ಟಕ್ಕೆ ತಾವು ಸುಖವಾಗಿರಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಸೋಮಃ—ಇಲ್ಲಿ ಸೋಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸೋಮವು ಇರುವ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವೆಂಬ ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ಎಂದರೆ ಪೃಥಿವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಸ್ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿರುವ ನಾನಾವಿಧಸರ್ಪಗಳಿಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿರುವ—

ನಮೋ ಅಸ್ತು ಸರ್ವೇಭ್ಯೋ ಯೇ ಕೇ ಚ ಪೃಥಿವೀಮನು |

ಯೇ ಅಂತರಿಕ್ಷೇ ಯೇ ದಿವಿ ತೇಭ್ಯಃ ಸರ್ವೇಭ್ಯೋ ನಮಃ ||

(ತೈ. ಸಂ. ೪-೨-೮-೩)

ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದು. ಪೃಥಿವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಸ್ವರ್ಗಗಳೆಂಬ ಮುಖ್ಯವಾದ ಮೂರು ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಲ್ಲದೆ ಇತರ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ಸರ್ಪಗಳ ವಿಷಯವು ಸಹ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಿದೆ—

ಯೇಽದೋ ರೋಚಿನೇ ದಿವೋ ಯೇ ವಾ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ರಶ್ಮಿಷು |

ಯೇಷಾಮಪ್ಸುಸದಃ ಕೃತಂ ತೇಭ್ಯಃ ಸರ್ವೇಭ್ಯೋ ನಮಃ ||

ಯಾ ಇಷವೋ ಯಾತುಧಾನಾನಾಂ ಯೇ ವಾ ವನಸ್ಪತೀ ಗ್ಂ ರನು |

ಯೇ ವಾವಟೀಷು ಶೇರತೇ ತೇಭ್ಯಃ ಸರ್ವೇಭ್ಯೋ ನಮಃ ||

(ತೈ. ಸಂ. ೪-೨-೮-೩)

ಎಂಬ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ ಸರ್ಪಗಳು, ಸೂರ್ಯನ ರಶ್ಮಿಗಳಲ್ಲಿ (ಬಿಸಲಿನಲ್ಲಿ) ಇರಲು ಬಯಸುವ ಸರ್ಪಗಳು, ನೀರಿನಲ್ಲಿರುವ ಸರ್ಪಗಳು (Annaconda) ರಾಕ್ಷಸರ ಬಾಣಗಳಂತೆ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ ಸರ್ಪಗಳು, ವೃಕ್ಷಗಳ ಮೇಲೆ ವಾಸಿಸುವ ಸರ್ಪಗಳು (ಹಸರು ಹಾವು) ಪಾಳುಭಾವಿಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಸರ್ಪಗಳು ಎಂದು ಅನೇಕಜಾತಿಯ ಹಾವುಗಳ ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ತಿಷ್ಠತೆ—ಷ್ಯಾಗತಿನಿವೃತ್ತಿ.-ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ತಾದೇಶ. ಸಾಘ್ರಾಧ್ಯಾ-
ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ತಿಷ್ಠ ಆದೇಶ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ
ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಇಳೆಯತೆ—ಇಲ ಪ್ರೇರಣೇ ಧಾತು. ಚುರಾದಿ. ಸತ್ಯಾಸಪಾಶ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್, ಛಾಂದಸೆ
ನಾಗಿ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಅನ್ಯೇಷಾಮುಸಿ-
ದೃಶ್ಯತೇ (ಪಾ. ಸೂ ೬-೧-೧೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ. ತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ
ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಣಿಚ್ ಸ್ವರದಿಂದ ಲಕಾರೋತ್ತರ ಅಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠ

ಯೇ ಅಂಸ್ಯಾ ಯೇ ಅಂಗ್ಯಾಃ ಸೂಚೀಕಾ ಯೇ ಪ್ರ ಕಂಕತಾಃ ।

ಅದೃಷ್ಟಾಃ ಕಿಂ ಚನೇಹ ವಃ ಸರ್ವೇ ಸಾಕಂ ನಿ ಜಸ್ಯತ ॥ ೭ ॥

ಸದಪಾಠ

ಯೇ | ಅಂಸ್ಯಾಃ | ಯೇ | ಅಂಗ್ಯಾಃ | ಸೂಚೀಕಾಃ | ಯೇ | ಪ್ರಕಂಕತಾಃ |

ಅದೃಷ್ಟಾಃ | ಕಿಂ | ಚನ | ಇಹ | ವಃ | ಸರ್ವೇ | ಸಾಕಂ | ನಿ | ಜಸ್ಯತ ॥ ೭ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯೇಂಸ್ಯಾ ಅಂಸಾರ್ಹಾ ಅಂಸಗಾ ಅಂಸೇ ಭನಾ ಅಂಸಾಭ್ಯಾಂ ಖಾದಂತೋ ವಾ | ತಥಾ
ಯೇಂಸ್ಯಾ ಅಂಗಗಾ ಅಂಗೇನ ಶರೀರೇಣ ಹಂತಾರೋ ವಾ ಲೂತಿಕಾದಯಃ | ಸೂಚೀಕಾಃ ಸೂಚೀ-
ಸದೃಶಪುಚ್ಛರೋಮಾಣೋ ವೃತ್ತಿ ಕಾದ್ಯಾಃ | ಯೇ ಚ ಪ್ರಕಂಕತಾಃ ಪ್ರಕೃಷ್ಟವಿಷಾಃ ಪ್ರಕೃಷ್ಟಗಾಮಿನೋ
ವಾ ಮಹೋರಗಾ ಅದೃಷ್ಟಾ ಅದೃಶ್ಯಮಾನಾಃ ಕಿಂ ಚನ ಯತ್ಕಿಂಚಿತ್ಸರ್ವಜಾತಮಸ್ತಿ | ಇಹಾಸ್ಮಿನ್
ಸಮಾಪೇ ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಕಿಮಸ್ತಿ | ಅತೋ ಯೂಯಂ ಸರ್ವೇ ಸಾಕಂ ಸಹ ನಿತರಾಂ ಜಸ್ಯತ |
ಮುಂಚಿತಾಸ್ಮಾನ್ ॥ ಜಸು ಮೋಕ್ಷಣೇ ದೈನಾದಿಕಃ ॥

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಯೇ—ಯಾನ ವಿಷಧರಗಳು | ಅಂಸ್ಯಾಃ—ಭುಜದಿಂದ ಸರಿಯುವವೋ | ಯೇ—ಯಾವುವು |
ಅಂಗ್ಯಾಃ—(ಪೂರ್ಣವಾದ) ಶರೀರದಿಂದ ಸರಿಯುವವೋ | ಸೂಚೀಕಾಃ—ಸೂಚಿಯಂತೆ ಪುಚ್ಛವೂ ರೋಮವೂ
ಉಳ್ಳ ವೃತ್ತಿ ಕಾದಿಗಳೂ | ಯೇ—ಯಾವುವು | ಪ್ರಕಂಕತಾಃ—ಉಲ್ಬಣವಾದ ವಿಷವುಳ್ಳವೋ | ಅದೃಷ್ಟಾಃ—

ಗೋಚರವಾಗದ | ಕಿಂಚನ—ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ವಿಷಜಂತುಗಳೂ ಆದ ಎಲೈ ಸರ್ಪಾದಿಗಳೇ | ಇಹ—ಇಲ್ಲಿ | ವಃ—ನಿಮ್ಮ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದ ಯಾವ ಕ್ರೂರಜಂತುಗಳಿವೆಯೋ | ಸರ್ವೇ ಸಾಕಂ—ಅವೆಲ್ಲವೂ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿ ಕೊಂಡು | ಜಸ್ಯತ—ನಮ್ಮನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಿರಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಭುಜದಿಂದ ಸರಿಯತಕ್ಕವೂ, ಶರೀರದಿಂದ ಸರಿಯತಕ್ಕವೂ ಆದ ವಿಷಧರಗಳೂ, ಸೂಚಿಯಂತೆ ಪುಚ್ಛವೂ ರೋಮವೂ ಉಳ್ಳ ವೃಶ್ಚಿಕಾದಿಗಳೂ, ಉಲ್ಬಣವಾದ ವಿಷವಿದ್ದು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗದ ಇತರ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ವಿಷ ಜಂತುಗಳೂ ಅನೇಕವಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದು ನಮಗೆ ಹಿಂಸಾಕಾರಕವಾಗಿರತಕ್ಕವೆಲ್ಲವೂ ನಮ್ಮನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ದೂರ ಹೋಗಲಿ.

English Translation

Those (who move with their) shoulders, those (who move with their) bodies, those who sting with sharp fangs, those who are virulently venomous ; what do you here, you unseen, depart together far from us.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು:

ಅಂಸ್ಯಾಃ—ಅಂಸಾರ್ಹಾ, ಅಂಸಗಾ, ಅಂಸೇ ಭವಾ, ಅಂಸಾಭ್ಯಾಂ ಖಾದಂತೋ ನಾ | ಎಂದರೆ ಭುಜಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಸರ್ಪಗಳು, ಭುಜಗಳಿಂದಲೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಚಲನವಲನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಹಾವು ಗಳು, ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಸರ್ಪಗಳಿಗೆ ಭುಜಂಗ, ಭುಜಗ ಎಂಬ ಹೆಸರಿದೆ, ಭುಜದಿಂದ ದುಟ್ಟುವವು, ಭುಜದಿಂದ ಕಚ್ಚು ವುವು ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಹಾವುಗಳ ಸ್ವಸೂಪವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಭುಜದಿಂದ ಕಚ್ಚುವವು ಎಂದರೆ ಸ್ಪರ್ಶ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ವಿಷವು ವ್ಯಾಪಿಸುವವು. ಅಂತಹ ಜಾತಿಯ ಹಾವುಗಳು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹಾವುಗಳು ಭುಜಗಳಿಂದ ಸಂಚರಿಸುವವು ಉತ್ತೇಕ್ಷೆಯು. ಹಾವುಗಳಿಗೆ ಕಾಲುಗಳಿಲ್ಲದಿರುವುದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದ ವಿಷಯ. ಆದರೂ ಅವುಗಳ ಬೆನ್ನಿನಿಂದ ರಚನೆಯು ಚಲಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳು ಬಹುವೇಗವಾಗಿ ಚಲಿಸಬಲ್ಲವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಹಾವುಗಳು ಭುಜದಿಂದ ಸಂಚರಿಸುವವು ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ರೂಢಿ ಯಾಗಿದೆ.

ಅಂಗ್ಯಾಃ—ಅಂಗಗಾಃ ಅಂಗೇನ ಶರೀರೇಣ ಹಂತಾರೋ ನಾ | ಅಂಗದಿಂದ ಚಲಿಸುವ ಅಥವಾ ಅಂಗದಿಂದ ಕೊಲ್ಲುವ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಅಂಗದಿಂದ ಚಲಿಸುವವು ಎಂದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ವಕ್ರತೆಯಿಂದ ಸಂಚರಿಸುವವು, ಅಂಗದಿಂದ ಕೊಲ್ಲುವವು ಎಂದರೆ ಕೊಳಕುಮಂಡಲದ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಹಾವುಗಳಂತೆ ಅವುಗಳು ಸ್ಪರ್ಶಮಾತ್ರದಿಂದ ವಿಷವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸುವಂತೆನೂ ಕೊಲ್ಲುವವು. ಇಂತಹ ಜಾತಿಯ ಹಾವುಗಳು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸೂಚಿಕಾಃ—ಸೂಚೀಸದೃಶಪುಚ್ಛರೋಮಾಣೋ ವೃಶ್ಚಿಕಾದ್ಯಾಃ | ಸೂಚಿಯ ಮೊನೆಯಂತೆ ಚೂಪಾದ ಕೊಂಡಿಗಳು ಬಾಲದಲ್ಲಿರುವ ಜೇಳು ಮೊದಲಾದ ವಿಷಜಂತುಗಳು ಎಂದರ್ಥವು.

ಪ್ರಕಂಕತಾಃ—ಪ್ರಕೃಷ್ಟವಿಷಾಃ ಪ್ರಕೃಷ್ಟಗಾಮಿನೋ ನಾ | ಬಹು ತೀಕ್ಷ್ಣವಿಷವುಳ್ಳ ಹಾವುಗಳು ಅಥವಾ ಬಹುವೇಗವಾಗಿ ಚಲಿಸುವ ಹಾವುಗಳು.

ಇಂತಹ ಮಹಾಮಹಾವಿಷಸರ್ಪಗಳೂ, ಇತರ ವಿಷಜಂತುಗಳೂ ಯಾರಿಗೂ ಕಾಣಿಸದಂತೆ ಹುಲ್ಲಿನಲ್ಲಿಯೂ ಪೊದೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಡಗಿರುವುವು. ಇವುಗಳನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಋಷಿಯು, ಎಲೈ ವಿವಿಧಜಾತಿಯ ಸರ್ಪಗಳೇ, ನೀವು ಇಲ್ಲಿದ್ದು ಮಾಡುವುದೇನು ? ನಿಮಗೇನು ಕೆಲಸ ? ನೀವೆಲ್ಲರೂ ಕೂಡಿ ನಮ್ಮ ಸಮಾಸವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಡಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವನು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಂಗ್ಯಾಃ—ಅಂಸೇ ಭವಾಃ ಭವೇಭಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಯತೋಽನಾವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಅಂಗ್ಯಾಃ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರಗಳು ಬರುತ್ತವೆ.

ಜಸ್ಯತ—ಜಸು ಮೋಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ದಿನಾದಿ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ತಾದೇಶ. ದಿನಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಯನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಯನ್ ವಿಕರಣ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

:೦:

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಉತ್ಪುರಸ್ತಾತ್ಪೂರ್ವಾಃ ಏತಿ ವಿಶ್ವದೃಷ್ಟೋ ಅದೃಷ್ಟಹಾ |

ಅದೃಷ್ಟಾನ್ಸರ್ವಾಃ ಇಂಭಯನ್ಸರ್ವಾಶ್ಚ ಯಾತುಧಾನ್ಯಃ || ೮ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಉತ್ | ಪುರಸ್ತಾತ್ | ಸೂರ್ಯಃ | ಏತಿ | ವಿಶ್ವದೃಷ್ಟಃ | ಅದೃಷ್ಟಹಾ |

ಅದೃಷ್ಟಾನ್ | ಸರ್ವಾನ್ | ಇಂಭಯನ್ | ಸರ್ವಾಃ | ಚ | ಯಾತುಧಾನ್ಯಃ || ೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಸೌ ಸೂರ್ಯಃ ಪುರಸ್ತಾತ್ಪೂರ್ವಸ್ಯಾಂ ದಿಶ್ಯುದೇತಿ | ಕೀದೃಶಃ ಸಃ | ವಿಶ್ವದೃಷ್ಟಃ | ವಿಶ್ವೇ ದೃಷ್ಟವ್ಯಾ ಯಸ್ಯ ಸ ತಾದೃಶಃ | ಅದೃಷ್ಟಹಾ | ಅದೃಷ್ಟಾ ವಿಷವಿಶೇಷಾ ವಿಷಧರವಿಶೇಷಾ ನಾ | ತೇಷಾಂ ಹಂತಾ | ಯದ್ವಾ | ಅದೃಷ್ಟಮದರ್ಶನಮಜ್ಞಾನಮಂಧಕಾರಃ | ತಸ್ಯ ಹಂತಾ | ಸೂರ್ಯ ಉದಿತೇ ಸತಿ ಸರ್ವೇ ವಿಷಧರಾ ವಿಷಾಣಿ ನಾ ಪಲಾಯಂತೇ | ಕಿಂ ಕುರ್ವನ್ನುದೇತೀತಿ ಚೇತ್ ಉಚ್ಯತೇ | ಸರ್ವಾನದೃಷ್ಟಾನಪ್ರಪ್ಯವ್ಯಾನ್ವಿಷರಾಕ್ಷಸಾದೀ ಇಂಭಯನ್ ಹಿಂಸಯನ್ | ತಥಾ ಸರ್ವಾ ಯಾತುಧಾನ್ಯಃ |

ಯಾತವೋ ಯಾತನಾಸ್ತೀವ್ರವೇದನಾಃ | ತಾಸಾಂ ಧಾತ್ರೀರುತ್ಪಾದಯಿತ್ರೀರ್ಮಹೋರಗೀರಾಕ್ಷಸೀರ್ವಾ
ಜಂಭಯನ್ ಪುರಸ್ತಾದುದೇತಿ | ಅತೋಽಸ್ಮತ್ತೋ ನಿ ಜಸ್ಯತೇತಿ ಸಂಬಂಧಃ ||

ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ

ವಿಶ್ವದೃಷ್ಟಃ—ಸಕಲ ಲೋಕವನ್ನೂ ನೋಡತಕ್ಕವನೂ | ಅದೃಷ್ಟಹಾ—ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದಿರುವ ವಿಷಧ-
ರಾದಿಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನೂ ಅಥವಾ ಅಂಧಕಾರವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನೂ ಆದ | ಸೂರ್ಯಃ—ಸೂರ್ಯನು |
ಸರ್ವಾನ್ ಅದೃಷ್ಟಾನ್—ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದ ಸಕಲವಾದ ವಿಷಜಂತುಗಳನ್ನೂ | ಮತ್ತು ಸರ್ವಾಶ್ಚ ಯಾತುಧಾನ್ಯಃ—
ಅವುಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಸಕಲವಾದ ಸ್ತ್ರೀಜಂತುಗಳನ್ನೂ (ಅಥವಾ ಅಸುರಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನೂ) | ಜಂಭಯನ್—
ಹಿಂಸಿಸಿ ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತಾ | ಪುರಸ್ತಾತ್—ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ | ಉದೇತಿ—ಉದಯಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಸಕಲ ಲೋಕವನ್ನೂ ನೋಡತಕ್ಕವನೂ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದಿರುವ ವಿಷಧರಾದಿಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನೂ
ಆದ ಸೂರ್ಯನು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದ ಸಕಲವಾದ ವಿಷಜಂತುಗಳನ್ನೂ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಸಕಲ
ಸ್ತ್ರೀಜಂತುಗಳನ್ನೂ ಹಿಂಸಿಸಿ ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತಾ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಉದಯಿಸುತ್ತಾನೆ.

English Translation

The all-seeing sun rises in the east, the destroyer of the unseen, driv-
ing away all the unseen (venomous creatures), and all evil spirits.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಋಷಿಯು—ರಾತ್ರಿಯ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಕತ್ತಲೆಯು ಪರಿಹಾರವಾಗಿ ಸೂರ್ಯನು ಉದಯಿಸುವು
ದನ್ನೂ ಅದರಿಂದ ವಿಷಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂದಂಟಾಗಬಹುದಾದ ಭಯನಿವಾರಣೆಯಾಗುವುದನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿ, ತನ್ನ ಸಂತೋಷ
ವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದ್ದಾನೆ.

‘ವಿಶ್ವದೃಷ್ಟಃ—ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ನೋಡಲ್ಪಡುವ ಸೂರ್ಯನು. ಸೂರ್ಯನು ಉದಯಿಸಿದಾಗ ಅವನನ್ನು
ಎಲ್ಲರೂ ನೋಡುವರು. ಸೂರ್ಯನು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಬೇಕಾದವನು; ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು.
ರಾತ್ರಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದುಷ್ಟವೃಗಗಳ ಮತ್ತು ವಿಷಪ್ರಾಣಿಗಳ ಬಾಧೆಯು ವಿಶೇಷವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತಹ ರಾತ್ರಿಯು
ಕಳೆದು ಬೆಳಗಾಗಿ ಸೂರ್ಯನು ಉದಯಿಸುವುದನ್ನು ಸಕಲಪ್ರಾಣಿಗಳೂ, ಜನರೂ ಬಹು ಸಂತೋಷದಿಂದ
ಸ್ವಾಗತಿಸುವರು. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಶ್ವದೃಷ್ಟಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಕಲರೂ ಆನಂದದಿಂದ ನೋಡುವ ಸೂರ್ಯನು
ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅದೃಷ್ಟಹಾ—ಅದೃಷ್ಟಾ ವಿಷವಿಶೇಷಾ ವಿಷಧರವಿಶೇಷಾ ವಾ | ತೇಷಾಂ ಹಂತಾ | ಯದ್ವಾ |
ಅದೃಷ್ಟಮದರ್ಶನಮಂಜ್ಞಾನಮಂಧಕಾರಃ | ತಸ್ಯ ಹಂತಾ | ಸೂರ್ಯ ಉದಿತೇ ಸತಿ ಸರ್ವೇ ವಿಷಧರಾ
ವಿಷಾಣಿ ವಾ ಪಲಾಯಂತೇ | ಇಲ್ಲಿ ಅದೃಷ್ಟವೆಂದರೆ ಕಾಣಿಸದಿರುವ ವಿಷ ಅಥವಾ ಕಾಣಿಸದಂತೆ ಅಡಗಿಕೊಂಡಿರುವ
ವಿಷವುಳ್ಳ ಸರ್ಪಗಳು ಎಂದರ್ಥವು. ಇವುಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವವನಾದ್ದರಿಂದ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಅದೃಷ್ಟಹಾ ಎಂಬ
ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಿದೆ. ಅಥವಾ ಅದೃಷ್ಟವೆಂದರೆ—ಕಾಣಿಸದಿರುವುದು, ಅಜ್ಞಾನ, ಕತ್ತಲೆ ಮುಂತಾದವು.

ಇವುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಅದೃಷ್ಟಹಾ ಎಂದೂ ಹೆಸರು. ಏಕೆಂದರೆ ಸೂರ್ಯನು ಉದಯಿಸಿದ ಕೂಡಲೆ ವಿಷವುಳ್ಳ ಸರ್ಪಾದಿಗಳೂ ಓಡಿಹೋಗುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳಿಗೆ ಸೂರ್ಯನ ಬೆಳಕಿರುವ ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಸಂಚಾರವಿಲ್ಲ. ಇದಲ್ಲದೆ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಗಳಿಗೆ (ಬಿಸಲಿಗೆ) ವಿಷವನ್ನು ಪರಿಹಾರಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯೂ ಇದೆ ಎಂದು ಆಧುನಿಕ ವಿಜ್ಞಾನಿಗಳು ಒಪ್ಪುವರು ಆದುದರಿಂದಲೇ,

ಅದೃಷ್ಟಾನ್ ಸರ್ವಾನ್ ಜಂಭಯನ್ — ಕಾಣಿಸದಂತೆ ಅಡಗಿಕೊಂಡಿರುವ ಸವಸ್ತು ದುಷ್ಟಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ತನ್ನ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಾ (ಓಡಿಸುತ್ತಾ) ಸೂರ್ಯನು ಉದಯಿಸುವನು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಯಾತುಧಾನ್ಯಃ—ಯಾತನೋ ಯಾತನಾಸ್ತೀವ್ರವೇದನಾಃ ತಾಸಾಂ ಧಾತ್ರೀರುತ್ಪಾದಯಿತ್ರೀರ್ಮ—ಹೋರಗೀ ರಾಕ್ಷಸೀರ್ವಾ | ಯಾತುವೆಂದರೆ ಬಹುತೀವ್ರವಾದ ವೇದನೆ, ನೋವು. ಅಂಥಹ ವೇದನೆಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ಮಹಾವಿಷಪೂರಿತವಾದ ಸರ್ಪ ಅಥವಾ ರಾಕ್ಷಸಿಯರು ಎಂದು ಸಾಯಂಭರ ವಿವರಣೆಯು.

ಯಾತುಧಾನರೆಂಬವರು ರಾಕ್ಷಸವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಜಾತಿಯು. ಇವರು ಜನರಿಗೆ ನಾನಾ ವಿಧ ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಇವರ ಬಾಧೆಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು (ರಕ್ಷೋಹಾಗ್ನಿ ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿ) ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವ ಮಂತ್ರಗಳು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಇವೆ. ೧೦ನೆಯ ಮಂಡಲದ ೮೭ನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿಯೂ ೧೧೮ನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿಯೂ ಇವರ ಬಾಧೆಯಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಈ ಯಾತುಧಾನರು ಮನುಷ್ಯರ ಮತ್ತು ಆಶ್ವಗಳ ಮಾಂಸವನ್ನು ತಿನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು ಗೋಕ್ಷೀರವನ್ನು ಪಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ. (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೭-೧೬, ೧೭). ತಮ್ಮ ರಕ್ತ ಮತ್ತು ಮಾಂಸದ ಆಶೆಯನ್ನು ತೀರಿಸಿ ಕೊಳ್ಳಲು ಈ ರಾಕ್ಷಸರು ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಆಕ್ರಮಣವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅವರನ್ನು ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕವೇ. ಯಜ್ಞಕರ್ತರನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸದಂತೆ ತಡೆಗಟ್ಟಬೇಕೆಂದು ಅಗ್ನಿಗೆ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಮಾಡಲಾಗಿದೆ. (೮-೪೮-೨೦) ಈ ಭೂತಪ್ರೇತಗಳು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ನಾವು ತಿನ್ನುವಾಗ ಅಥವಾ ಕುಡಿಯುವಾಗ ನಮ್ಮ ಬಾಯಿ ಮೂಲಕವೇ ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತವೆ (ಅ. ವೇ. ೫-೨೯-೬ ರಿಂದ ೮). ಇತರ ದ್ವಾರಗಳಿಂದಲೂ ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದುಂಟು (ಅ. ವೇ. ೮-೬-೩). ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಮಾಡುವುದೇ ತಡ, ಮನುಷ್ಯನ ಮಾಂಸವನ್ನು ಕಿತ್ತು ತಿಂದು, ರೋಗವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಅ. ವೇ. ೫-೨೯-೫, ೧೦), ಹುಚ್ಚುತನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಮತ್ತು ನಾಕ್ಸುಟುಪ್ಪವನ್ನು ನಾಶ ಗೊಳಿಸುತ್ತಾರೆ. (ಅ. ವೇ. ೬-೧೧೧-೩, ಹಿ. ಗೃ. ಸೂ. ೧-೧೫-೫). ಮನುಷ್ಯರ ವಾಸಗೃಹಗಳನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸುತ್ತಾರೆ. (ಕಾ. ಸೂ. ೧೩೫-೯) ಅವರ ಸಂಚಾರಕಾಲವು ರಾತ್ರಿ ಅಥವಾ ಸಾಯಂಕಾಲ. (ಋ. ಸಂ. ೭-೧೦೪-೮). ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅವರ ಆಟವೇನೂ ನಡೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲಿ ಉದಯಿಸುವ ಸೂರ್ಯನು ಅವರನ್ನು ಓಡಿಸಿಬಿಡುತ್ತಾನೆ. (ತೈ. ಸಂ. ೨-೬-೬-೩) ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ವರ್ಣನೆಗಳು ಯಾತುಧಾನರ ವಿಷಯವಾಗಿ ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿಯೂ ಇತರ ವೇದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿವೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪತ್ರಿಯಾ

ಪುರಸ್ತಾತ್—ಪೂರ್ವಶಬ್ದ. ದಿಕ್ಶಬ್ದೇಭ್ಯಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೨೭) ಬುಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅದೃಷ್ಟಹಾ ಹನ ಹಿಂಸಾಗತೋಃ ಧಾತು ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೮೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದೃಷ್ಟ ಎಂಬುದು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇದರಲ್ಲಿ ಸರ್ವವೂ ಲೋಪಹೊಂದುತ್ತದೆ

ಅದೃಷ್ಟನ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ ನಲೋಪ. ಗತಿಕಾರಕೋಪ-
ಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಂಭಯನ್—ಜಂಭಿ ನಾಶನೇ. ಧಾತು. ಚುರಾದಿ. ಸತ್ಯಾಪ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ
ಣಿಚ್. ಣಿಜಂತದಮೇಲೆ ಲಟ್. ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಲಟಿಗೆ ಶತ್ರಾದೇಶ. ಶಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದ
ರಿಂದಲೂ ಅದರ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದ
ರಿಂದಲೂ ಣಿಚ್ ಸ್ವರದಿಂದ ಅದರ ಆದೇಶವಾದ ಭಕಾರೋತ್ತರ ಅಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯಾತುಧಾನ್ಯಃ—ಯಾತುಧಾನಿಶಬ್ದ. ಜಪ್ ಪರವಾದಾಗ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಯಣಾದೇಶ. ಉದಾತ್ತ
ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಯಣಾದೇಶ ಬಂದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಣಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಯಣಿನ ಪರಕ್ಕೆ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಉದಪಪ್ತದಸೌ ಸೂರ್ಯಃ ಪುರು ವಿಶ್ವಾನಿ ಜೂರ್ವನ್ ।

ಅದಿತ್ಯಃ ಪರ್ವತೇಭ್ಯಃ ವಿಶ್ವದ್ಯಷ್ಟಃ ಅದೃಷ್ಟಹಾ ॥ ೯ ॥

ಃ ಪದಪಾಠಃ

ಉತ್ | ಅಪಪ್ತತ್ | ಅಸೌ | ಸೂರ್ಯಃ | ಪುರು | ವಿಶ್ವಾನಿ | ಜೂರ್ವನ್ |

ಅದಿತ್ಯಃ | ಪರ್ವತೇಭ್ಯಃ | ವಿಶ್ವದ್ಯಷ್ಟಃ | ಅದೃಷ್ಟಹಾ ॥ ೯ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಸೌ ಪುರಸ್ತದ್ವೈಶ್ಯಮಾನಃ ಸೂರ್ಯಃ ಪರ್ವಸ್ಯ ಪ್ರೇರಕ ಅದಿತ್ಯ ಉದಪಪ್ತತ್ | ಊರ್ಧ್ವಂ
ಗಚ್ಛತಿ || ಪತತೇರ್ಲುಜಿ ಪುಮಾಗಮೇ ರೂಪಂ || ಕಿಂ ಕುರ್ವನ್ | ವಿಶ್ವಾನಿ ಬಹೂನಿ ವಿಷಾಣಿ ಪುರು
ಪ್ರಭೂತಂ ಜೂರ್ವನ್ ಹಿಂಸನ್ | ಕೀದೃಶೋಽಸೌ | ಪರ್ವತೇಭ್ಯಃ ಪರ್ವವದ್ಭ್ಯಃ ಪ್ರಾಣಿಭ್ಯಸ್ತೇಷಾ-
ಮುಪಕಾರಾಯಾದಿಶ್ಯೋ ವಿಷೋದಕಾದೀನಾಮದನಶೀಲಃ ವಿಶ್ವದ್ಯಷ್ಟೋ ವಿಶ್ವಂ ದೃಷ್ಟಂ ಯೇನ
ತಾದೃಶಃ ಅದೃಷ್ಟಹಾದೃಷ್ಟಾನಾಂ ವಿಷವಿಶೇಷಾಣಾಂ ಹಂತಾ | ಏವಮುಹಾನುಭಾವಃ ಸೂರ್ಯಃ
ಊರ್ಧ್ವಮಾರೋಹತಿ | ಅತೋ ವಿಷಶಂಕಾ ನ ಕಾರ್ಯಾ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಪರ್ವತೇಭ್ಯಃ—ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಉಪಕಾರಕ್ಕಾಗಿ | ಅದಿತ್ಯಃ—ವಿಷೋದಕಾದಿಗಳನ್ನು ಹೀರುವ ಅದಿತ್ಯ
ರೂಪನೂ | ವಿಶ್ವದ್ಯಷ್ಟಃ—ಸಕಲವನ್ನೂ ನೋಡತಕ್ಕವನೂ | ಅದೃಷ್ಟಹಾ—ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ವಿಷಚರಗಳನ್ನು

ನಾಶಮಾಡುವವನೂ ಆದ | ಅಸೌ ಸೂರ್ಯಃ—ಈ ಸೂರ್ಯನು | ವಿಶ್ವಾನಿ—ಸಮಸ್ತವಾದ ವಿಷಗಳನ್ನೂ | ಪುರು—
ಪೂರ್ಣವಾಗಿ | ಜೂರ್ವನ್—ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾ | ಉದಸಪ್ತತ್—ಉದಯಿಸಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಉಪಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ವಿಷೋದಕಾದಿಗಳನ್ನು ಹೀರುವ ಆದಿತ್ಯರೂಪನೂ, ಸಕಲವನ್ನೂ ನೋಡ
ತಕ್ಕವನೂ, ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ವಿಷಚರಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನೂ ಆದ ಈ ಸೂರ್ಯನು ಸಮಸ್ತವಾದ ವಿಷಗಳನ್ನೂ
ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾ ಉದಯಿಸಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾನೆ

English Translation

The Sun has risen on high, destroying all the many (poisons) ; Aditya, the all-seeing, the destroyer of the unseen, (rises) for (the good of) living beings.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಹಿಂದಿನ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯೋದಯದ ವಿಷಯವನ್ನೂ ಅದರಿಂದ ದುಷ್ಟ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಪಲಾಯನವನ್ನೂ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು ಕ್ರಮೇಣ ಮೇಲಕ್ಕೇರುವುದನ್ನೂ ಅದರಿಂದಂಟಾಗುವ ರಶ್ಮಿಗಳ ತೀಕ್ಷ್ಣತೆಯಿಂದ ವಿಷಾದಿಗಳು ನಾಶವಾಗುವ ವಿಷಯವನ್ನೂ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಸೂರ್ಯಃ—ಸರ್ವಸ್ಯ ಪ್ರೇರಕ ಆದಿತ್ಯಃ | ಸರ್ವ ಜಗತ್ತನ್ನೂ ಎಂದರೆ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಸರ್ವ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಪ್ರೇರಿಸುವ ಸೂರ್ಯನು. ಸೂರ್ಯನಿಂದ ರಶ್ಮಿಗಳ ಮೂಲಕ ಹೊರಡುವ ತೀಕ್ಷ್ಣವನ್ನು ನಾವು ಪಡೆಯದಿದ್ದರೆ ಜೀವಿಸಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಸೂರ್ಯ ಅತ್ಯಾ ಜಗತಃ ಎಂದು ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೫-೧ ರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಸೂರ್ಯನೇ ಸಕಲ ಜಗತ್ತಿಗೂ ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪನು. ಸೂರ್ಯನ ತೇಜಸ್ವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಭೂಮಿಯಮೇಲಿರುವ ಒಂದು ಹುಲ್ಲುಕಡ್ಡಿ ಯೂ ಚಲಿಸಲಾರದು. ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿವರ್ಗಕ್ಕೂ, ಮನುಷ್ಯರಿಗೂ ಸೂರ್ಯನ ತೇಜಸ್ಸು (ಶಾಖವು) ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಬೇಕೇ ಬೇಕು. ಶಾಖವು (ಆಗ್ನಿಯು) ಪಂಚಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಗಾಳಿ, ನೀರು, ಆಹಾರ ಇವು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿರುವಂತೆ ಸೂರ್ಯನ ತೇಜಸ್ಸು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿರುವುದು. ಅಗ್ನಾದಿಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ತೇಜಸ್ಸಿಗೂ, ಸೂರ್ಯನ ತೇಜಸ್ಸಿಗೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ. ಸೂರ್ಯನ ತೇಜಸ್ಸಿಗೆ ವಿಷವನ್ನು ಪರಿಹಾರ ಮಾಡುವ ಮತ್ತು ಆರೋಗ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯಿದೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಮಧ್ಯಾಹ್ನದ ಸೂರ್ಯನ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಕಿರಣಗಳು ವಿಷವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಪುರು ವಿಶ್ವಾನಿ ವಿಷಾಣಿ ಜೂರ್ವನ್-ಹಿಂಸನ್ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳಿದೆ. ಹಿಂದೆ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿರುವ—

ಹೃದ್ರೋಗಂ ಮಮ ಸೂರ್ಯ ಹರಿಮಾಣಂ ಚ ನಾಶಯ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೦-೧೧)

ಎಲೈ ಸೂರ್ಯನೇ, ನನ್ನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ರೋಗವನ್ನೂ, ನನ್ನ ಚರ್ಮದ ಮೇಲೆ ಹರಡಿರುವ ಕುಷ್ಠ ರೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗಿರುವ ಹೆಳದಿಯ ಬಣ್ಣವನ್ನೂ (ತೊನ್ನು. Leprosy) ನಾಶಮಾಡು ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವುದು ಸೂರ್ಯನ ರೋಗಪರಿಹಾರಶಕ್ತಿಗೆ ನಿದರ್ಶನವಾಗಿರುವುದು.

ಪರ್ವತೇಭ್ಯಃ—ಪರ್ವವದ್ಭ್ಯಃ ಪ್ರಾಣಿಭ್ಯಸ್ತೇಷಾಮುಪಕಾರಾಯಾದಿತೋ ವಿಷೋದಕಾದೀ-
ನಾಮದನಶೀಲಃ ಉದಪಸ್ತತ್ | ಗಿಣ್ಣುಗಳಂತೆ ಇರುವ ಶರೀರವುಳ್ಳ ಪ್ರಾಣಿಗಳೆಂದು ಪರ್ವತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು
ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು ಎಂದರೆ ಪಾದ, ಮೂಣಕಾಲು, ತೊಡೆ, ಉದರ, ಕಂಠ, ಶಿರಸ್ಸು ಎಂಬ ಶರೀರದ
ಬೇರೆಬೇರೆ ಭಾಗಗಳು ಸೇರಿ ಒಂದು ದೊಡ್ಡದಾದ ಪದಾರ್ಥದಂತಿರುವುದು ಪರ್ವತದಲ್ಲಿಯೂ (ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ) ಅನೇಕ
ಬಂಡೆಗಳು ಒಂದರಮೇಲೊಂದು ಇದ್ದು ಅವೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಒಟ್ಟು ಪರ್ವತವೆಂಬ ಹೆಸರಿರುವುದು. ಆ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು
ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಹೋಲಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಇಂತಹ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಉಪಕಾರಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದ
ಗಳನ್ನು ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಪೂರ್ಣಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಿರುವರು.

ವಿಶ್ವದೃಷ್ಟೋ ಅದೃಷ್ಟಹಾ—ಈ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆಯನ್ನೂ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹಿಂದಿನ ಋಕ್ಸನಲ್ಲಿಯೇ
ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಪಸ್ತತ್—ಪತ್‌ಲ್ಯ ಗತೌ. ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ಉಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ.
ಇತೆಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಧಾತುವು ಲೃದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಪುಷಾದಿದ್ಯುತಾದಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ
ಚ್ಚಿಗೆ ಅಜಾದೇಶ. ಪತೇಪುಮ್ (ಪಾ ಸೂ ೭-೪-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಪುಮಾಗಮ. ಮಿತ್ತಾದುದರಿಂದ
ಅಂತ್ಯಾಚಿನಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ
ಬರುತ್ತದೆ.

ಜೂರ್ವನ್—ಜುರ್ವೀ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶತ್ಪ್ರಾದೇಶ. ಉಪಧಾಯಾಂ ಚಿ ಎಂಬುದ
ರಿಂದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ, ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ
ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠ

ಸೂರ್ಯೇ ವಿಷ್ಣುನಾ ಸಜಾಮಿ ದೃತಿಂ ಸುರಾವತೋ ಗೃಹೇ |

ಸೋ ಚಿನ್ನು ನ ಮರಾತಿ ನೋ ವಯಂ ಮರಾಮಾರೇ ಅಸ್ಯ ಯೋಜನಂ

ಹರಿಷ್ಠಾ ಮಧು ತ್ವಾ ಮಧುಲಾ ಚಿಕಾರ || ೧೦ ||

ಪದಪಾಠ

ಸೂರ್ಯೇ | ವಿಷಂ | ಅ | ಸಜಾಮಿ | ದೃತಿಂ | ಸುರಾವತಃ | ಗೃಹೇ |

ಸಃ | ಚಿತ್ | ನು | ನ | ಮರಾತಿ | ನೋ ಇತಿ | ವಯಂ | ಮರಾಮ | ಅರೇ | ಅಸ್ಯ | ಯೋಜನಂ |

ಹರಿಷ್ಠಾಃ | ಮಧು | ತ್ವಾ | ಮಧುಲಾ | ಚಿಕಾರ || ೧೦ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅದಿತ್ಯಮಂಡಲೇ ಚತುರ್ಥೇನಾಂಗುಲಿನಾ ವಿಷಮಾದಾಯ ಮಧುಕೃತ್ಯ ಯೋಜಯಿತ್ವಾ ನಿರ್ವಿಷೋ ಭವೇದಿತಿ ಯದೇತದ್ವಿಷವಿದ್ಯಾಯಾಮುಕ್ತಂ ತದಿದಮತ್ರೋಚ್ಯತೇ | ಅಹಂ ವಿಷಾವೃತೋಽ-
ಗಸ್ತ್ಯಃ ಸೂರ್ಯೇ ಸರ್ವಸ್ಯ ಪ್ರೇರಯಿತರಿ ಮಧುವಿದ್ಯಾರೂಪೇ ಸೂರ್ಯಮಂಡಲೇ ವಿಷಮಾವೃತ್ಯ ವರ್ತಮಾನಂ ಸೂರ್ಯ ಅ ಸಜಾಮಿ | ಆಸಕ್ತಂ ಕರೋಮಿ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಸುರಾವತೋ ಗೃಹೇ ಸುರಾನಿರ್ಮಾತೃಸದನೇ ದೃತಿಮಿವ ಚರ್ಮಮಯಂ ಸುರಾಪಾತ್ರಮಿವ | ಯಥಾ ತತ್ಪರ್ತುರ್ನ ದೋಷಾಯ ಭವತಿ ತದ್ವದ್ವಿಷಮಾದಿತ್ಯಸ್ಯ ನ ಬಾಧಕಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಸೋ ಚಿತ್ ಸ | ಚಿತ್ ಪೂಜಾಯಂ | ಉಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ | ಪೂಜ್ಯಃ ಸ ಸೂರ್ಯಃ ಖಲು ನ ಮರಾತಿ | ನ ಮ್ರಿಯತೇ | ನೋ ವಯಂ ಮರಾಮ | ತದನುಗ್ರಹಾತ್ತತ್ತ್ವೇವ ವಿಷಸ್ಯ ಯೋಜಿತತ್ವಾದ್ಯಯಮಪಿ ನ ಮ್ರಿಯಾಮಹ್ಯೇ | ಉಭಯೋರಮರಣೇ ಕಾರಣಮಾಹ | ಹರಿಷ್ಮಾಃ | ಹರಯೋಽಶ್ವಾಃ | ತೇಷು ಸ್ಥಿತ ಅದಿತ್ಯ ಅರೇ ದೂರೇಽಸ್ಯ ವಿಷಸ್ಯ ಯೋಜನಂ ಪ್ರಾಪಣಂ ಚಕಾರ | ತದೇವೋಚ್ಯತೇ | ಹೇ ವಿಷ ತ್ವಾ ತ್ವಾಂ ಮಧ್ವಮೃತಂ ಚಕಾರ | ವಿಷಸ್ಯ ವಿಷಭಾವಂ ದೂರೇಽಸನೋದ್ಯಾಮೃತೀಚಕಾರೇತಿ | ಏಷೈವ ಮಧುಲಾ ಮಧುದಾತ್ರೀ ನಿರ್ವಿಷೀ-
ಕರ್ತ್ರೀ ಮಧುವಿದ್ಯಾ | ಯದೇತದಾದಿತ್ಯಸ್ಯ ವಿಷಯೋಜನಂ ತೇನ ಚಾಮೃತೀಕರಣಂ ಯದಸ್ತಿ ಏಷಾ ಮಧುವಿದ್ಯಾ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸುರಾವತಃ—ಸುರೆಯನ್ನು (ಮಧ್ಯವನ್ನು) ತಯಾರಿಸತಕ್ಕವನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ | ದೃತಿಂ ಇವ—ಸುರೆಯನ್ನು ತುಂಬುವ ಚೀಲವನ್ನು ಇಡುವಂತೆ | ವಿಷಂ—ನಮ್ಮ ಸುತ್ತಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ವಿಷವನ್ನು | ಸೂರ್ಯೇ—ಸೂರ್ಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ (ಬಿಸಲಿನಲ್ಲಿ) | ಆ ಸಜಾಮಿ—ಸಂಯೋಜಿಸುತ್ತೇನೆ, (ಇಡುತ್ತೇನೆ) | ಸೋ ಚಿತ್—ಪೂಜ್ಯನಾದ ಆ ಸೂರ್ಯನಾದರೋ | ನು—ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ | ನ ಮರಾತಿ—ಮರಣವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ | ನೋ ವಯಂ ಮರಾಮ—ಅವನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ನಾವೂ ಮರಣವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ | ಅರೇ—ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಸಹ | ಹರಿಷ್ಮಾಃ—ಅಶ್ವಗಳ ಮೇಲೆ ಆರೂಢನಾಗಿರುವ ಸೂರ್ಯನು | ಅಸ್ಯ—ಈ ವಿಷದ | ಯೋಜನಂ—ಸಂಪರ್ಕವನ್ನು ಹೊಂದಿದನು (ಈ ವಿಷದ ಶಕ್ತಿಯು ನನಗೆ ಪ್ರಸರಿಸದಂತೆ ಮಾಡಿದನು) (ಎಲೈ ವಿಷವೇ) | ಮಧುಲಾ—ಮಧುವಿದ್ಯೆಯು | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಮಧು ಚಕಾರ—ಅಮೃತವನ್ನಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಿದೆ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಸುರೆಯನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸುರೆಯನ್ನು ತುಂಬುವ ಚೀಲವನ್ನು ಇಡುವಂತೆ ನಮ್ಮ ಸುತ್ತಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ವಿಷವನ್ನು ಸೂರ್ಯನ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಸಂಯೋಜಿಸುತ್ತೇನೆ. ಪೂಜ್ಯನಾದ ಆ ಸೂರ್ಯನಾದರೂ ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಮರಣವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಅವನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ನಮಗೂ ಮರಣವಿಲ್ಲ ದೂರದೇಶದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಸಹ ಅಶ್ವಾರೂಢನಾದ ಸೂರ್ಯನು ಈ ವಿಷದ ಸಂಪರ್ಕವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಅದರ ಶಕ್ತಿಯು ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೆ ಪ್ರಸರಿಸದಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ಎಲೈ ವಿಷವೇ, ಮಧುವಿದ್ಯೆಯು ನಿನ್ನನ್ನು ಅಮೃತವನ್ನಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಿದೆ.

English Translation

I deposit the poison in the solar orb, like a leather bottle in the house of a vender of spirits ; verily, that adorable (Sun) never dies, nor, (through his favour), shall we die (of the venom) ; for, through afar off, yet drawn by his coursers, he will overtake (the poison) ; the science of antidotes converted you, (Poison), to ambrosia.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಹಿಂದಿನ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯೋದಯವನ್ನೂ, ಸೂರ್ಯಾರೋಹಣವನ್ನೂ ಹೇಳಿ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು ವಿಷವನ್ನು ಪರಿಹಾರ ಮಾಡುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ವಿಷಪರಿಹಾರಕ್ರಮವು ವಿಷವಿದ್ಯೆ ಅಥವಾ ಮಧುವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದನ್ನು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು—ಆದಿತ್ಯ-ಮಂಡಲೇ ಚತುರ್ಥೇನಾಂಗುಲಿನಾ ವಿಷಮಾದಾಯ ಮಧುಕೃತ್ಯ ಯೋಜಯಿತ್ವಾ ನಿರ್ವಿಷೋ ಭವೇದಿತಿ ಯದೇತದ್ವಿಷವಿದ್ಯಾಯಾಮುಕ್ತಂ ತದಿದಮತ್ತೋಚ್ಯತೇ | ಎಂದರೆ, ಬಲಗೈಯ ನಾಲ್ಕನೇ ಬೆರಳಿನಿಂದ ಎಂದರೆ ಅನಾಮಿಕಾ ಎಂಬ ಬೆರಳಿನಿಂದ ಗಾಳುದಲ್ಲಿರುವ ವಿಷವನ್ನು ತೆಗೆದು ಸೂರ್ಯಮಂಡಲದಲ್ಲಿ (ಸೂರ್ಯನ ಮಂಡಲವನ್ನು ಹೋಲುವಂತೆ ಬರೆದಿರುವ ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿ, ಬಿಸಲಿನಲ್ಲಿ) ಸೇರಿಸಿಟ್ಟು ಮಧುವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಪ್ರಯೋಗಾದಿಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಿದಲ್ಲಿ ವಿಷವು ಪರಿಹಾರವಾಗುವುದು ಎಂದು ವಿಷವಿದ್ಯೆ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಮುಖ್ಯ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಸೂರ್ಯೇ ವಿಷಂ ಆ ಸಜಾಮಿ—ವಿಷಾವೃತ್ತೋಽಗಸ್ತ್ರೋಽಹಂ ಸೂರ್ಯೇ ಸರ್ವಸ್ಯ ಪ್ರೇರಯಿತರಿ ಮಧುವಿದ್ಯಾರೂಪೇ ಸೂರ್ಯಮಂಡಲೇ ವಿಷಮಾವೃತ್ಯ ವರ್ತಮಾನಂ ಸೂರ್ಯ ಆ ಸಜಾಮಿ | ವಿಷದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳ ಅಗಸ್ತ್ಯನಾಮಕನಾದ ನಾನು ಸರ್ವಜಗತ್ತನ್ನೂ ಪ್ರೇರಿಸುವ ಮಧುವಿದ್ಯಾ ಸ್ವರೂಪವಾದ ಸೂರ್ಯಮಂಡಲದಲ್ಲಿ (ನನ್ನ ಶರೀರಗತವಾದ) ವಿಷವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಇಡುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಅಗಸ್ತ್ಯಮುಷಿಯು ಹೇಳಿರುವನು. ಇಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಮಂಡಲವೆಂದರೆ ವಿಷಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಆಚರಿಸುವ ಪ್ರಯೋಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಸಲಿನಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ ಮಂಡಲದಂತೆ ಇರುವ (ಅಥವಾ ಮಂತ್ರತಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರದ ಪ್ರಕಾರ ಬೀಜಾಕ್ಷರಗಳಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಸೂರ್ಯಮಂಡಲ ಚಿತ್ರವು) ಎಂದಿರಬಹುದು. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಯುಕ್ತವಾದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಬಿಸಲಿನಲ್ಲಿ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ದೃತಿಂ ಸುರಾವತೋ ಗೃಹೇ—ವಿಷವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಬಿಸಲಿನಲ್ಲಿಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಮುಷಿಯು ಹೇಳಿರುವನು—

ಸುರಾವತೋ ಗೃಹೇ ಸುರಾನಿರ್ಮಾತ್ಮಸದನೇ ದೃತಿಮಿವ ಚರ್ಮಮಯಂ ಸುರಾಪಾತ್ರಮಿವ | ಯಥಾ ತತ್ಕರ್ತುರ್ನ ದೋಷಾಯ ಭವತಿ ತದ್ವದ್ವಿಷಮಾದಿತ್ಯಸ್ಯ ನ ಬಾಧಕಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಮದ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವ (ಮಾಡುವ) ಪುರುಷನು ತನ್ನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮದ್ಯವನ್ನು ಚರ್ಮದ ಚೀಲದಲ್ಲಿ ಶೇಖರಿಸಿ ಇಡುವಂತೆ ನಾನೂ ಸಹ

ವಿಷವನ್ನೆಲ್ಲಾ ತೆಗೆದು ಬಿಸಲಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಡೆ ಇಡುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಋಷಿಯು ಉಪಮಾನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವನು. ಮತ್ತು ಆ ರೀತಿ ಮಧ್ಯವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಮಾಡಿ (ಕುಡಿಯದೆ) ಒಂದು ಕಡೆ ಇಡುವುದರಿಂದ ಆ ಮಧ್ಯನಿರ್ಮಾತೃವಿಗೆ ಯಾವ ಪ್ರಕಾರವಾದ ಬಾಧೆಯೂ ಹೇಗೆ ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆ ಬಿಸಲಿನಲ್ಲಿ ಇಡುವ ವಿಷಸಂಗ್ರಹದಿಂದ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಯಾವ ಬಾಧೆಯೂ ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಚಿತ್—ಚಿದಿತಿ ಪೂಜಾಯಾಂ | ಅತ್ಯಂತಮನಿವತ್ತರಾ | ಯಾಸ್ಕರು ಚಿತ್ ಎಂಬ ನಿಪಾತವು ಚಿದಿ-ತ್ಯೇಷೋಽನೇಕಕರ್ಮ-ಅನೇಕವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿ, ಆಚಾರ್ಯಶ್ಚಿದಿದಂ ಬ್ರೂಯಾದಿತಿ ಪೂಜಾಯಾಂ | ದಧಿಚಿದಿತ್ಯುಪಮಾರ್ಥೇ | ಕುಲ್ಮಾಷಾಂಶ್ಚಿದ್ವಾಹರೇತ್ಯವಕುಶ್ಚಿತೇ | ಆಚಾರ್ಯಶ್ಚಿತ್ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ ಎಂಬ ನಿಪಾತವು ಪೂಜಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ; ದಧಿಚಿತ್ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಪಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ, ಕುಲ್ಮಾಷಾಂಶ್ಚಿತ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ನಿಂದಾರ್ಥಕವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಪೂಜಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸೋ ಚಿನ್ನು ನ ಮರಾತಿ ನೋ ವಯಂ—ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು—ಪೂಜ್ಯಃ ಸಃ ಸೂರ್ಯಃ ಖಲು ನ ಮರಾತಿ | ನ ಮ್ರಿಯತೇ | ನೋ ವಯಂ ಮರಾಮ | ತದನುಗ್ರಹಾತ್ತತ್ತ್ವೇವ ವಿಷಸ್ಯ ಯೋಜಿತತ್ವಾ ದ್ವಯಮಪಿ ನ ಮ್ರಿಯಾಮಹ್ಯ | ಸೂರ್ಯನ ಬಿಸಲಿನಲ್ಲಿ ವಿಷವನ್ನು ಇಡುವುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಬಾಧಕವೇನೂ ಇಲ್ಲ. ಅದರಿಂದ ಸೂರ್ಯನು ಸಾಯುವುದಿಲ್ಲ ; ನಾವೂ ಸಾಯುವುದಿಲ್ಲ. ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂದರೆ—ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ವಿಷಹರಣ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ನಾವು ಬಿಸಲಿನಲ್ಲಿಡುವ ವಿಷದಿಂದ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಯಾವ ಕೆಡಕೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆ ಸೂರ್ಯನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ನಮ್ಮ ವಿಷವು ಪರಿಹಾರವಾಗಿ ನಮಗೂ ಕೆಡಕುಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ ನಾವೂ ಸಾಯುವುದಿಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನೆಂಬುದನ್ನು ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸುವರು.

ಅಸ್ಯ ಯೋಜನಂ ಹರಿಷ್ಠಾ ಚಕಾರ—ಸೂರ್ಯನು ಬಹುದೂರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಅವನ ಕಿರಣಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ವಿಷವನ್ನು ಹೀರಿ ಅದನ್ನು ನಿರ್ವೀರ್ಯವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವನು. ಮತ್ತು ವಿಷವು ಹೋಗಿ ಅವ್ಯತವಾಗುವುದು ಅದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವಿಷವನ್ನೇ ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಋಷಿಯು ಹೇಳಿರುವನು.

ಮಧು ತ್ವಾ ಮಧುಲಾ ಚಕಾರ—ವಿಷಸ್ಯ ವಿಷಭಾವಂ ದೂರೇಽಪನೋದ್ಯಾಮೃತೀಚಕಾರೇತಿ | ಏಷೈವ ಮಧುನಾ ಮಧುದಾತ್ರೀ ನಿರ್ವಿಷೀಕರ್ತ್ರೀ ಮಧುವಿದ್ಯಾ | ಯದೇತದಾದಿತ್ಯಸ್ಯ ವಿಷಯೋಜನಂ ತೇನ ಚಾಮೃತೀಕರಣಂ ಯದಸ್ತಿ ಏಷಾ ಮಧುವಿದ್ಯಾ | ಸೂರ್ಯಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ವಿಷವನ್ನು ಇಡುವುದು. ಆ ವಿಷವನ್ನು ಸೂರ್ಯನು ಅವ್ಯತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದೂ ಮಧುವಿದ್ಯೆಯೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು ಆದ್ದರಿಂದ ಋಷಿಯು ವಿಷವನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ—ಎಲೈ ವಿಷವೇ, ಸೂರ್ಯನು ನಿನ್ನ ವಿಷವನ್ನು (ಕೊಲ್ಲುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು) ನಿರ್ವೀರ್ಯವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದಲ್ಲದೆ ಮಧುವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ವಿಷವನ್ನೂ ಅವ್ಯತವನ್ನಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸುವನು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವನು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ Wilson ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು—

The notion that pervades this stanza and forms the burden of the three following, is derived, according to Sayana, from the Visha-Vidya, the science of poisons or of antidotes,

whence it is also termed Madhu-vidya, science of ambrosia; one formula of which, as cited by him is—"having taken the poison in the solar orb with the fourth finger; having made it ambrosia and caused them to blend together, may it become poisonless" By the Surya Mandala or orb of the Sun is probably to be understood a mystical diagram or figure wholly or partly typical of the solar orb; the Sun being considered as especially instrumental in counteracting the operation of poison; the science of antidotes is also named in the text Madhula, as synonymous with Madhuvidya. It was originally taught by Indra to Dadyanch who communicated it to the aswins, and thereby lost his head.

ಎಂದು ಹೇಳಿರುವನು. ವಿಷವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ಅದನ್ನು ಅಮೃತವನ್ನಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸುವ ವಿದ್ಯೆಗೆ ಮಧುವಿದ್ಯೆವೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಆ ಮಧುವಿದ್ಯೆವೆಂಬ ಶಬ್ದವು ಮಧುಲಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಬೋಧಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ಮಧುವಿದ್ಯವನ್ನು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ದಧೀಚಿಗೆ ಉಪದೇಶಮಾಡಿದನೆಂದೂ ಮತ್ತು ಅದನ್ನು ಯಾರಿಗೂ ಹೇಳಕೂಡದೆಂದು ಕಟ್ಟುಮಾಡಿ, ಒಂದು ವೇಳೆ ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಯಾರಿಗಾದರೂ ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟರೆ ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟವನ ಶಿರಸ್ಸು ಕತ್ತರಿಸಿಹೋಗುವುದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದನು. ಆದರೂ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯ ಮೇರೆಗೆ ಆ ಮಧುವಿದ್ಯವನ್ನು ದಧೀಚಿ ಮುಷಿಯು ಅವರಿಗೆ ಉಪದೇಶಮಾಡಿದನೆಂದೂ ಅದರಿಂದ ಅವನ ತಲೆಯು ಕತ್ತರಿಸಿ ಹೋಗಲು ಆ ತಲೆಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಕುದುರೆಯ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಅವನನ್ನು ಬದುಕಿಸಿದರೆಂದೂ ಉಪಾಖ್ಯಾನದ ವಿವರಗಳನ್ನು ನಾವು ಋ. ಸಂ. ಭಾಗ ೫ ಪೇಜು 615 ; ಭಾಗ 6 ಪೇಜು 615 ; ಭಾಗ ೯ ಪೇಜು 245 ಮತ್ತು 401 ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇವೆ.

ವ್ಯಾಕರಣ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಸಜಾಮಿ—ಸಜ್ಜ ಸಂಗೇ. ಧಾತು. ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವಿಕರಣವ್ಯತ್ಯಾಸ ಬರುವುದರಿಂದ ಲಟಿನಲ್ಲಿ ಶಪಿಗೆ ಶ ವಿಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಜಿಂಧ್ವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಧಾನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಅತೋದೀರ್ಘೋ-ಯಜ್ಞ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೃತಿಮ್—ದ್ವಾ ವಿದಾರಣೇ ಧಾತು. ದೃಣಾತೇರ್ಹ್ರಸ್ವಶ್ಚ (ಉ. ಸೂ. ೬೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿಗೆ ಪ್ರಸ್ತ. ಪದಿಪ್ರಥಿಭ್ಯಾಂ ನಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿತ್ವವು ಇರುವುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾದಿ-ರ್ನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮರಾತಿ—ಮೃಜ್ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗೇ. ಧಾತು. ವೃತ್ಯಯದಿಂದ ಪರಸ್ಮೈಪದ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಲೇಟೋಽಡಾಟೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೇಟಿನ ತಿಪಿಗೆ ಅಡಾಗಮ. ಧಾತುವಿನ ಋಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮರಾಮಿ—ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಧಾತುವಿನ ಲೇಟ್ ಉತ್ತಮವುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಹಿಂದಿ ನಂತೆಯೇ ಸ್ವರಕಾರ್ಯಗಳು ಬರುತ್ತವೆ.

ಹರಿಷ್ಠಾಃ—ಹರಿಷು ತಿಷ್ಠತೀತಿ ಹರಿಷ್ಠಾಃ ಸ್ಯಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು. ಸುಸಿಫಃ (ಪಾ ಸೂ. ೩-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತೋಲೋಪ ಇಟೀಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ.

ವೃತ್ತಯದಿಂದ ಬಹುವಚನಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ. ಗತಿಕಾರಕೋಪ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಧುಲಾ—ಲಾ ಆದಾನೇ. ಧಾತು. ಸುಪಿಸ್ಥಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸುಪಿ ಎಂದು ಯೋಗವಿಭಾಗಮಾಡಿಕೊಂಡು ರಿಂದ ಸುಬಂತ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಅದಂತ ಇತರ ಧಾತುಗಳಿಗೂ ಕಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಉತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠ

ಇಯತಿ ಕಾ ಶಕುಂತಿಕಾ ಸಕಾ ಜಘಾಸ ತೇ ವಿಷಂ ।

ಸೋ ಚಿನ್ನು ನ ಮರಾತಿ ನೋ ವಯಂ ಮರಾಮಾರೇ ಅಸ್ಯ ಯೋಜನಂ

ಹರಿಷ್ಠಾ ಮಧು ತ್ವಾ ಮಧುಲಾ ಚಕಾರ ॥ ೧೧ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಇಯತಿ ಕಾ | ಶಕುಂತಿಕಾ | ಸಕಾ | ಜಘಾಸ | ತೇ | ವಿಷಂ |

ಸೋ ಇತಿ | ಚಿತ್ | ನು | ನ | ಮರಾತಿ | ನೋ ಇತಿ | ವಯಂ | ಮರಾಮು | ಆರೇ | ಅಸ್ಯ |

ಯೋಜನಂ | ಹರಿಷ್ಠಾಃ | ಮಧು | ತ್ವಾ | ಮಧುಲಾ | ಚಕಾರ ॥ ೧೧ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಇಯತಿ ಕಾ | ಇಯತ್ವಾಂ ಕುರ್ವಾಣೀಯತ್ವಾವತೀ ನಾ | ಬಾಲೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಶಕುಂತಿಕಾ | ಶಕುಂತೇ ಶಕುನಃ | ತಸ್ಯ ಸ್ತ್ರೀ | ತಾಂ ಕುಸಿಂಜಲೀಮಾಯಃ | ಸಕಾ ಸಾ ತೇ ತವ ವಿಷಂ ಜಘಾಸ | ಭಕ್ತಿತವತೀ | ಸಾ ವಿಷಹರ್ತ್ರಿಣಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ | ಸೋ ಚಿತ್ || ಸಾ ಉ ಇತಿ ನಿಸಾತಸಮುದಾಯ ಏಕಂ ಪದಂ || ಸಾಪಿ ಶಕುಂತಿಕಾ ನ ಮ್ರಿಯತೇ ನಿತ್ಯಪ್ರತಿಪಕ್ಷತ್ವಾದ್ವಿಷಸ್ಯ | ಶಿಷ್ಟಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಚರಂ | ಅನೇನ ವಿದ್ಯಾಯಾಂ ಯದ್ವೇಹಾವೃತಂ ವಿಷಂ ತಸ್ಯ ಶಕುನೇಭ್ಯ ಆದಿತ್ಯಾಯ ಚ ಪ್ರದಾನಮಸ್ತೀತ್ಯುಕ್ತಂ ಭವತಿ ||

ಪ್ರತಿಪದ ಥ

ಇಯತಿ ಕಾ—ಈ ಸಣ್ಣರೂಪದ | ಸಕಾ ಶಕುಂತಿಕಾ—ಅದೇ ಪಕ್ಷಿಯು | ತೇ—ನಿನ್ನ | ವಿಷಂ—ವಿಷವನ್ನು | ಜಘಾಸ—ಭಕ್ಷಿಸಿದೆ (ಆದರೂ ಸಹ) | ಸೋ ಚಿತ್—ಶಕ್ತಿಯುತನಾದ ಅದು | ನು—ಖಂಡಿತ ವಾಗಿಯೂ | ನ ಮರಾತಿ—ಮರಣವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ | ನೋ ವಯಂ ಮರಾಮು—ನಾವೂ ಸಹ ಮೃತ

ರಾಗುವುದಿಲ್ಲ | ಅರೇ—ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದ ರೂ ಸಹ | ಹರಿಷ್ಮಾಃ—ಅಶ್ವಾರೂಢನಾದ ಸೂರ್ಯನು | ಅಸ್ಯ—ಈ ವಿಷದ | ಯೋಜನಂ—ಸಂಪರ್ಕವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ | (ಈ ವಿಷದ ಶಕ್ತಿಯು ನಮಗೆ ಪ್ರಸರಿಸದಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ) (ಎಲೈ ವಿಷನೇ) ಮಧುಲಾ—ಮಧುವಿದ್ಯೆಯು | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಮಧು ಚಿಕಾರ—ಅಮೃತವನ್ನಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಿದೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅಶ್ವಾರೂಢನು ಈ ಪಕ್ಷಿಯು ನಿನ್ನ ವಿಷವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸಿದೆ. ಆದರೂ ಸಹ ಅದು ಶಕ್ತಿಯುತನಾದುದರಿಂದ ಮೃತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದ ರೂ ಸಹ ಅಶ್ವಾರೂಢನಾದ ಸೂರ್ಯನು ಈ ವಿಷದ ಸಂಪರ್ಕವನ್ನು ಹೊಂದಿ ವಿಷದ ಶಕ್ತಿಯು ನಮಗೆ ಪ್ರಸರಿಸದಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಎಲೈ ವಿಷನೇ, ಮಧುವಿದ್ಯೆಯು ನಿನ್ನನ್ನು ಅಮೃತವನ್ನಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಿದೆ.

English Translation

That little insignificant bird has swallowed your venom ; she does not die, nor shall we die; for, although afar off, yet drawn by his coursers, (the Sun) will overtake (the poison) ; the science of antidotes has converted you (Poison), to ambrosia.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಹಿಂದಿನ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಮಂಡಲದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯನು ವಿಷವನ್ನು ಪರಿಹಾರ ಮಾಡುವನೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳಿ ಈಗ ಕಪಿಂಜಲವೆಂಬ ಪಕ್ಷಿಯು ವಿಷವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸಿ ಪರಿಹಾರಮಾಡುವುದೆಂದು ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಇಯೆತ್ತಿಕಾ ಶಕುಂತಿಕಾ | ಇಯೆತ್ತಾಂ ಕುರ್ವಾಣೇಯತ್ತಾವತೀ ನಾ | ಬಾಲೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಒಬ್ಬರು ಮಾಡುವುದನ್ನು ನೋಡಿ ಅದನ್ನು ಅನುಕರಣೆ ಮಾಡುವುದು ಬಾಲಕರ ಸ್ವಭಾವವಷ್ಟೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಯೆತ್ತಿಕಾ ಎಂದರೆ (ಅನುಕರಣೆ ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ) ಬಾಲಿಕಾ ಎಂದರ್ಥವು. ಶಕುಂತಿಕಾ ಎಂದರೆ ಶಕುನ ಪಕ್ಷಿಯು ಅಥವಾ ಕಪಿಂಜಲವೆಂದೂ ಇದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. (Francoline partridge) ಶಕುಂತಿಕಾ ಎಂದರೆ ಹೆಣ್ಣು ಪಕ್ಷಿಯು. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಯೆತ್ತಿಕಾ-ಶಕುಂತಿಕಾ ಎಂದರೆ ಚಿಕ್ಕದಾದ ಶಕುನ ಅಥವಾ ಕಪಿಂಜಲ ಪಕ್ಷಿಯು ಹೆಣ್ಣುಮರಿ ಎಂದರ್ಥವು. ಶಕುಂತಪಕ್ಷಿಯು ಹೆಸರು ಋ. ಸಂ. ೨-೪೨-೩, ೨-೪೩-೧ ರಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ಸಕಾ ಜಘಾಸ ತೇ ವಿಷಂ—ಸಕಾ ಎಂದರೆ ಸಾ ಎಂದೇ ಅರ್ಥವು. ಹಿಂದೆ ವಿವರಿಸಿದ ಹೆಣ್ಣು ಕಪಿಂಜಲಪಕ್ಷಿಯು ಮರಿಯು ನಿನ್ನ (ವಿಷದ) ವಿಷವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸಿತು (ತಿಂದಿತು) ಅಷ್ಟು ಸಣ್ಣ ಹಕ್ಕಿಯು ವಿಷವನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಮ್ಯಮಾಡದೆ ಅದನ್ನು ತಿನ್ನುವುದು. ಅದು ಅದಕ್ಕೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಆಹಾರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ಸಾಯುವುದಿಲ್ಲ. ನಾವೂ ಸಾಯುವುದಿಲ್ಲ. ಇತ್ಯಾದಿ ವಿವರಗಳೆಲ್ಲಾ ಹಿಂದಿನಂತೇ ಇವೆ.

ಸೋ ಚಿನ್ನು—ಇಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹಿಂದಿನ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಮಾಡಿರುವಂತೆ ಸಃ ಚಿತ್ ನು ಎಂದು ಪದಚ್ಛೇದ ಮಾಡಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಸಾ+ಉ=ಸೋ ಎಂದು ಪದಚ್ಛೇದವಿರುವುದು. ಉ ಎಂಬ ನಿಪಾತವು ಪದ ಪೂರಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಸಾ ಎಂದು ಪದವಿಭಾಗ ಮಾಡಿದರೆ ಶಕುಂತಿಕಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣಪದವಾಗಿ ಅರ್ಥವು ಹೊಂದುವುದೆಂದೂ ವಿನಿರಸಿರುವರು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಸಕಾ—ತದ್ ಶಬ್ದ. ಅವ್ಯಯಸರ್ವನಾಮ್ನಾ ಮಕಚ್ ಸ್ರಾಕ್ ಟೀಃ (ಸಾ. ಸೂ. ೫-೩-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಧ್ಯಕ್ಕೆ ಅಕಚ್ ಬರುತ್ತದೆ. ತದೋಃಸಾವ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಸಕಾರಾದೇಶ. ಅಕಚ್ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದಂತನಾದುದರಿಂದ (ತ್ಯದಾದ್ಯ ತ್ವದಿಂದ) ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಟಾಪ್. ಏಕಾದೇಶಸ್ವರದಿಂದ ಅದೂ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜಘಾಸ—ಅದ ಭಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಲಿಟ್ ವಿನಕ್ಷಾಮಾಡಿದಾಗ ಲಿಟ್ಟನ್ಯತರಸ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಘ್ ಸ್ ಅದೇಶ. ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ಅತಲುಸಧಾಯಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾ ದೀರ್ಘ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೋ ಇತಿ—ಇಲ್ಲಿ ಸಾ ಉ ಎಂದು ಎರಡು ಪದಗಳಿವೆ. ನಿಪಾತಾಃ—ಎಂಬಲ್ಲಿ ಇವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇವೆರಡೂ ನಿಪಾತಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಏಕಪದವಾಗಿರುತ್ತವೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ :

ತ್ರಿಃ ಸಪ್ತ ವಿಷ್ಪಲಿಂಗಕಾ ವಿಷಸ್ಯ ಪುಷ್ಪಮುಕ್ತನ್ |

ತಾತ್ಪಿನ್ನು ನ ಮರಂತಿ ನೋ ವಯಂ ಮರಾಮಾರೇ ಅಸ್ಯ ಯೋಜನಂ

ಹರಿಷ್ಠಾ ಮಧು ತ್ವಾ ಮಧುಲಾ ಚಿಕಾರ || ೧೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ತ್ರಿಃ | ಸಪ್ತ | ವಿಷ್ಪಲಿಂಗಕಾಃ | ವಿಷಸ್ಯ | ಪುಷ್ಪಂ | ಅಮುಕ್ತನ್ |

ತಾಃ | ಚಿತ್ | ನು | ನ | ಮರಂತಿ | ನೋ ಇತಿ | ವಯಂ | ಮರಾಮು | ಅರೇ | ಅಸ್ಯ | ಯೋಜನಂ |

ಹರಿಷ್ಠಾಃ | ಮಧು | ತ್ವಾ | ಮಧುಲಾ | ಚಿಕಾರ || ೧೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ತ್ರಿಃ ಸಪ್ತ ತ್ರಿಗುಣಿತಾಃ ಸಪ್ತಸಂಖ್ಯಾಕಾ ವಿಷ್ವಲಿಂಗಕಾ ವಿವಿಧಾಃ ವಿಷ್ವಲಿಂಗಕಾಃ | ಸಪ್ತಸು ಜಹ್ವಾಸು ಲೋಹಿತಶುಕ್ಲಕೃಷ್ಣಭೇದೇನೈಕವಿಂಶತಿಯಾರ್ಥಾಂ ತಾಃ | ಯದ್ವಾ | ತ್ರಿಃ ಸಪ್ತೈಕವಿಂಶತಿ-
ಭೇದಾ ವಿಷ್ವಲಿಂಗಕಾಃ ಸೂಕ್ಷ್ಮಚಟಿಕಿಕಾ ವಿಷಪ್ರತಿಪಕ್ಷಭೂತಾಃ | ವಿಷಸ್ಯಾಸ್ಮದಾವರಕಸ್ಯ ಪುಷ್ಯಂ
ಪೋಷಮಕ್ಷನ್ | ಅದಂತು ನಾಶಯಂತು | ತಾಶ್ಚ ನ ಮರಂತಿ ನ ವಯಮಸಿ | ಶಿಷ್ಯಮವಶಿಷ್ಯಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ತ್ರಿಃ ಸಪ್ತ—ತ್ರಿಗುಣಿತವಾದ ಸಪ್ತಸಂಖ್ಯಾಕವುಳ್ಳ (೨೧) ಎಂದರೆ ಇವತ್ತೊಂದು | ವಿಷ್ವಲಿಂಗಕಾಃ—
ವಿಧವಿಧವಾದ ಅಗ್ನಿಕೆಂಡಗಳು | ವಿಷಸ್ಯ—ನಮ್ಮನ್ನು ಆವರಿಸಿರುವ ವಿಷದ | ಪುಷ್ಯಂ—ಪ್ರಬಲವಾದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು |
ಅಕ್ಷನ್—ನುಂಗಿಬಿಡಲಿ (ನಾಶಮಾಡಲಿ) | ತಾಶ್ಚಿನ್ನು—ಅವುಗಳಾದರೋ | ನ ಮರಂತಿ—ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ
ಮರಣವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ | ನೋ ವಯಂ ಮರಾಮ—ನಾವೂ ಮೃತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ | ಆರೇ—
ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಸಹ | ಹರಿಷ್ಯಾಃ—ಅಶ್ವಾರೂಢನಾಗಿರುವ ಸೂರ್ಯನು | ಅಸ್ಯ—ಈ ವಿಷದ | ಯೋಜನಂ—
ಸಂಪರ್ಕವನ್ನು ಹೊಂದಿದನು (ಈ ವಿಷದ ಶಕ್ತಿಯು ನಮಗೆ ಪ್ರಸರಿಸದಂತೆ ಮಾಡಿದನು) | ಮಧುಲಾ—ಮಧು
ವಿದ್ಯೆಯು | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಮಧು ಚಕಾರ—ಅಮೃತವನ್ನಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಿದೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಏಕವಿಂಶತಿಸಂಖ್ಯಾಕವುಳ್ಳನೂ, ವಿಧವಿಧವಾದವೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಕೆಂಡಗಳು ನಮ್ಮನ್ನು ಆವರಿಸಿರುವ ವಿಷದ
ಪ್ರಬಲವಾದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ನುಂಗಿ ನಾಶಮಾಡಲಿ. ಅವುಗಳಿಗೆ ಮರಣವೇ ಇಲ್ಲ. ಅವುಗಳ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ನಾವೂ
ಮೃತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಸಹ ಅಶ್ವಾರೂಢನಾದ ಸೂರ್ಯನು ಈ ವಿಷದ ಸಂಪರ್ಕವನ್ನು
ಹೊಂದಿ ಅದರ ಶಕ್ತಿಯು ನಮಗೆ ಪ್ರಸರಿಸದಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ಎಲೈ ವಿಷವೇ, ಮಧುವಿದ್ಯೆಯು ನಿನ್ನನ್ನು ಅಮೃತ
ವನ್ನಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಿದೆ.

English Translation

May the thrice-seven sparks (of Agni) consume the influence of the
venom; they verily do not perish; nor shall we die; for although afar off,
the Sun, drawn by his coursers, will overtake the poison; the science of
antidotes has converted you, (Poison), to ambrosia.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ಇವತ್ತೊಂದುವಿಧ ಕಣಗಳು ಅಥವಾ ಪಕ್ಷಿಗಳು ನಮ್ಮ ವಿಷವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲಿ
ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ತ್ರಿಃ ಸಪ್ತ—ತ್ರಿಗುಣಿತಾಃ ಸಪ್ತಸಂಖ್ಯಾಕಾ | ಮೂರು ಸಲ ಏಳು ಅಥವಾ ಇವತ್ತೊಂದು ಎಂದರ್ಥವು.

ವಿಷ್ಪಲಿಂಗಕಾಃ—ವಿವಿಧಾಃ ವಿಷ್ಪಲಿಂಗಕಾಃ | ಸಪ್ತಸು ಜಿಹ್ವಾಸು ಲೋಹಿತಶುಕ್ಲಕೃಷ್ಣಭೇದೇ-
 ನೈಕವಿಂಶತಿಯೋಸಾಂ ತಾಃ | ಯದ್ವಾ | ತ್ರಿಸಪ್ತೈಕವಿಂಶತಿಭೇದಾ ವಿಷ್ಪಲಿಂಗಕಾ ಸೂಕ್ಷ್ಮಚಟಿಕಿಕಾ
 ವಿಷಪ್ರತಿಸಪ್ತಭೂತಾಃ | ಅಗ್ನಿಯ ಕಣಗಳು ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ವಿಧವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅಗ್ನಿಗೆ ಸಪ್ತಜಿಹ್ವೆ—ಏಳು
 ಜ್ವಾಲೆಗಳಿರು (Flames) ವ ವಿಷಯವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಜ್ವಾಲೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಕೆಂಪು, ಬಿಳುಪು, ಕಪ್ಪು
 ಎಂಬ ಭೇದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕಣಗಳು ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಇರುವುವು. ಅಥವಾ ವಿಷ್ಪಲಿಂಗವೆಂದರೆ ಗುಬ್ಬಿಚ್ಚಿ
 ಅಥವಾ ಗರುಡಪಕ್ಷಿಯೆಂಬ ಸಣ್ಣ ಪಕ್ಷಿಗಳು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಭೇದ ಅಥವಾ ಜಾತಿಗಳಿರುವುವು. ಇವು
 ವಿಷವನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಯಮಾಡದೆ ತಿನ್ನುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವು. ಇತರ ವಿಷಯಗಳು ಹಿಂದಿನ ಋಕ್ಕಿನಂತೆಯೇ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಪುಷ್ಯಮ್—ಪುಷ ಪುಷ್ವಾ. ಧಾತು. ಛಾಂದಸ ಶ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇದು ಪರವಾದಾಗ
 ಶ್ಯನ್ ವಿಕರಣ. ಇದು ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಪ್ಪನ್—ಅದ ಭಕ್ತಣೇ. ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲೋಢರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಜ್. ಲುಜ್ ಸನೋರ್ಘಸ್ ಲೃ
 (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಘಸ್ ಲೃ ಆದೇಶ. ಮಂತ್ರೇಘಸ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಲಿಗೆ
 ಲುಕ್. ಗಹಮನ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾಲೋಪ. ಚತ್ವರ್. ಷತ್ವ. ಅಡಾಗಮ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ
 ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠ

ನವಾನಾಂ ನವತೀನಾಂ ವಿಷಸ್ಯ ರೋಪುಷೀಣಾಂ |

ಸರ್ವಾಸಾನುಗ್ರಭಂ ನಾಮಾರೇ ಅಸ್ಯ ಯೋಜನಂ ಹರಿಷ್ಠಾ ಮಧು ತ್ವಾ

ಮಧುಲಾ ಚಕಾರ || ೧೩ ||

|| ಸದಪಾಠಃ ||

ನವಾನಾಂ | ನವತೀನಾಂ | ವಿಷಸ್ಯ | ರೋಪುಷೀಣಾಂ |

ಸರ್ವಾಸಾಂ | ಅಗ್ರಭಂ | ನಾಮ | ಆರೇ | ಅಸ್ಯ | ಯೋಜನಂ | ಹರಿಷ್ಠಾಃ | ಮಧು | ತ್ವಾ | ಮಧುಲಾ |

ಚಕಾರ || ೧೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ನವಾನಾಂ ನವತೀನಾಂ ನವಾಧಿಕಾನಾಂ ನವತಿಸಂಖ್ಯಾಕಾನಾಂ ನದೀನಾಂ | ಪುನಃ ಕೀದೃಶೀನಾಂ |
 ವಿಷಸ್ಯಾಸ್ತದ್ವ್ಯಾಪಕಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯ ವಿಷಸ್ಯ ರೋಪುಷೀಣಾಂ ಲೋಪಯಿತ್ರೀಣಾಂ ಭೇತ್ತೀಣಾಂ | ಸರ್ವಾ-

ಸಾಮುಕ್ತಾನಾಂ ಗಂಗಾದಿನದೀನಾಂ ನಾಮಾಗ್ರಭಂ | ಗೃಹ್ಣಾಮಿ | ಸಂಕೀರ್ತಯಾಮಿ || ಗೃಹೇಶ್ವಾಂದಸೇ
ಲುಜಃ ಭಾಂದಸಶ್ಚೇಲ್ಲುಕ್ | ಹೃಗ್ರಹೋರ್ಭಃ || ಅಸ್ಯ ಯೋಜನಮಿತ್ಯಾದಿ ಗತಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ನವಾನಾಂ ನವತೀನಾಂ—ತೊಂಭತ್ತೊಂಭತ್ತು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳವೂ | ವಿಷಸ್ಯ—ವಿಷದ | ರೋಪು-
ಷೀಣಾಂ—ನಾಶಕಗಳೂ ಆದ | ಸರ್ವಾಸಾಂ—ಗಂಗಾದಿಸಕಲನದಿಗಳ | ನಾಮ—ಪವಿತ್ರವಾದ ನಾಮವನ್ನು |
ಅಗ್ರಭಂ—ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ | ಆರೇ—ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಸಹ | ಹರಿಷ್ಠಾಃ—ಅಶ್ವಾರೂಢನಾದ ಸೂರ್ಯನು | ಅಸ್ಯ—
ಈ ವಿಷದ | ಯೋಜನಂ—ಸಂಪರ್ಕವನ್ನು ಹೊಂದಿದನು (ಎಲೈ ವಿಷವೇ) | ಮಧುಲಾ—ಮಧುವಿದ್ಯೆಯು |
ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಮಧು ಚಿಕಾರ—ಅಮೃತವನ್ನಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಿದೆ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ತೊಂಭತ್ತೊಂಭತ್ತು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳವೂ, ವಿಷದ ನಾಶಕಗಳೂ ಆದ ಗಂಗಾದಿಸಕಲನದಿಗಳ ಪವಿತ್ರವಾದ
ನಾಮವನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ. ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಸಹ ಅಶ್ವಾರೂಢನಾದ ಸೂರ್ಯನು ಈ ವಿಷದ ಸಂಪರ್ಕವನ್ನು
ಹೊಂದಿದನು. ಎಲೈ ವಿಷವೇ, ಮಧುವಿದ್ಯೆಯು ನಿನ್ನನ್ನು ಅಮೃತವನ್ನಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಿದೆ.

English Translation

I recite the names of ninety and nine (rivers), the destroyers of poison;
although afar off, (the Sun), drawn by his coursers. will overtake the
poison : the science of antidote has converted you, (Poison), to ambrosia.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಇದುವರೆಗೂ ವಿಷನಿರ್ಹರಣೋಪಾಯಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಈಗ ವಿಷದೋಷಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಗಂಗಾದಿಪುಣ್ಯನದೀ
ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಸ್ಮರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುವೆನೆಂದು ಋಷಿಯು ವರ್ಣಿಸಿರುವನು.

ನವಾನಾಂ ನವತೀನಾಂ—ಇಲ್ಲಿ ನವಾನಾಂ ನವತೀನಾಂ ಎಂದರೆ ನವಾಧಿಕಾನಾಂ ನವತಿಸಂಖ್ಯಾ-
ಕಾನಾಂ ನದೀನಾಂ | ಎಂದರೆ ತೊಂಭತ್ತೊಂಭತ್ತು ನದಿಗಳೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಅನೇಕವಾದ ಅಥವಾ ಬಹಳ
ವಾದ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ನವನವತಿ, ಶತ, ಸಹಸ್ರ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗವು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಅನೇಕಕಡೆ
ಇದೆ. ಇಂತಹ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಅಷ್ಟಾಗಿ ಗಮನಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಗಂಗಾದಿ ಅನೇಕ (ಬಹು ಸಂಖ್ಯಾಕ
ವಾದ) ಪುಣ್ಯನದಿಗಳನ್ನು ಸ್ಮರಣೆ ಮಾಡುವೆನೆಂದು ಋಷಿಯು ಹೇಳಿರುವನು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ನವಾನಾಮ್—ಷಟ್ ತ್ರಿ ಚತುರ್ಭ್ಯೋಹಲಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾಂತವಾದ
ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಷಟ್ ಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಪರದ ನಾಮ್ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನವತೀನಾಮ್—ಸಂಕ್ತಿ ವಿಶಂತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನವನ್ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಲೋಪವು ನಿಪಾತವಾಗಿದೆ. ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಸಷ್ಟೀಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ನಾಮಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಗ್ರಭಮ್—ಗ್ರಹ ಉಪಾದಾನೇ ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಜಿ. ಉತ್ತಮ ಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಮಿಹಿಗೆ ಆನಾದೇಶ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಚ್ಲಿಗೆ ಲುಕ್. ಹೃಗ್ರಹೋರ್ಭಕ್ಕಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಭಕಾರಾದೇಶ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮು ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠ

ತ್ರಿಃ ಸಪ್ತ ಮಯೂರ್ಯಃ ಸಪ್ತ ಸ್ವಸಾರೋ ಅಗ್ರವಃ |

ತಾಸ್ತೇ ವಿಷಂ ವಿ ಜಭ್ರಿರ ಉದಕಂ ಕುಂಭಿನೀರಿವ || ೧೪ ||

ಪದಪಾಠ

ತ್ರಿಃ | ಸಪ್ತ | ಮಯೂರ್ಯಃ | ಸಪ್ತ | ಸ್ವಸಾರಃ | ಅಗ್ರವಃ |

ತಾಃ | ತೇ | ವಿಷಂ | ವಿ | ಜಭ್ರಿರೇ | ಉದಕಂ | ಕುಂಭಿನೀರಿವ || ೧೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ತ್ರಿಃ ಸಪ್ತೈಕವಿಂಶತಿಸಂಖ್ಯಾಕಾ ಮಯೂರ್ಯೋ ಮಯೂರಸ್ತ್ರಿಯಃ | ತಾ ವಿಷಕಾರಿಸರ್ಪ-
ದ್ವೇಷಿಣ್ಯ ಇತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ ನಾಗದ್ವೇಷಿಗರುಡಸಕ್ಷಾದುತ್ತನ್ನತ್ಪಾತ್ | ತಥಾ ಸಪ್ತೈತತ್ಸಂಖ್ಯಾಕಾಃ ಸರ್ಪಣ-
ಸ್ವಭಾವಾಃ ಸ್ವಸಾರಃ ಸ್ವಯಮೇವ ಸರಣಾ ಅಗ್ರವಃ | ನದೀನಾಮೃತೇತ್ | ಸುರಗಂಗಾಧ್ಯಾಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಃ
ಸಪ್ತ ನದ್ಯಃ ಸಂತಿ | ತಾಸ್ತೇ ಹೇ ದೇಹ ತವ ವಿಷಂ ವಿ ಜಭ್ರಿರೇ | ವಿಶೇಷೇಣ ಹರಂತು | ತತ್ರದೃಷ್ಟಾಂತಃ |
ಉದಕಂ ಕುಂಭಿನೀಃ ಕುಂಭಿನ್ಯಃ ಕುಂಭವತ್ಯಃ ಕುಂಭೇನ ಜಲಹಾರಿಣ್ಯ ಇವ | ತಾ ಯಥಾ ತದ್ಧರಂತಿ
ತದ್ವನ್ನದ್ಯೋ ಮಯೂರ್ಯಶ್ಚಾತಿಪ್ರಭೂತಂ ಹರಂತು ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ದೇಹ—ಎಲೈ ದೇಹನೇ) ತ್ರಿಃ ಸಪ್ತ—ಏಕವಿಂಶತಿಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ | ಮಯೂರ್ಯಃ—ಹೆಣ್ಣು ನವಿಲ
ಗಳೂ | ಸಪ್ತ—ಸಪ್ತಸಂಖ್ಯಾಕವಾದವೂ | ಸ್ವಸಾರಃ—ಪ್ರವಹಿಸುವವೂ ಆದ | ತಾಃ ಅಗ್ರವಃ—ಗಂಗಾದಿ
ನದಿಗಳೂ ಸಹ | ಕುಂಭಿನೀಃ—ಕುಂಭಗಳಿಂದ ಉದಕವನ್ನು ಹೊರತಕ್ಕ ಸ್ತ್ರೀಯರು | ಉದಕಂ ಇವ—ನೀರನ್ನು
ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವಂತೆ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ವಿಷಂ—ವಿಷವನ್ನು | ವಿ ಜಭ್ರಿರೇ—ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅಪಹರಿಸಲಿ
(ನಾಶಪಡಿಸಲಿ).

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ದೇಹವೇ, ಏಕವಿಂಶತಿಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ ಹೆಣ್ಣುನವಿಲುಗಳೂ, ಸಪ್ತಸಂಖ್ಯಾಕವಾದವೂ, ಪ್ರವಹಿಸುವವೂ ಆದ ಗಂಗಾದಿನದಿಗಳೂ ಸಹ, ಕುಂಭಗಳಿಂದ ನೀರನ್ನು ಹೊರುವ ಸ್ತ್ರೀಯರು ನೀರನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವಂತೆ ನಿನ್ನ ವಿಷವನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅವಹರಿಸಲಿ.

English Translation

May the thrice-seven peahens, the seven-sister rivers, carry off, (O Body), your poison as maidens, with pitchers, carry away water.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಶ್ರೀ: ಸಪ್ತ ಮಯೂರ್ಯಃ—ಮಯೂರವೆಂದರೆ ನವಿಲು. ಮಯೂರಿ ಎಂದರೆ ಹೆಣ್ಣುನವಿಲು ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ವಿಧವಾದ (ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಜಾತಿಪ್ರಭೇದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ) ಹೆಣ್ಣುನವಿಲುಗಳು ; ಈ ನವಿಲುಗಳು ಹಾವನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವ ಗರುಡವಕ್ಷಿಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದುವೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ನವಿಲುಗಳು ಹಾವುಗಳನ್ನು ನಿರ್ಭಯವಾಗಿ ಕೊಂದು ತಿನ್ನುವುದು ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಸಪ್ತ ಸ್ತಸಾರೋ ಅಗ್ರವಃ—ಸ್ತಸಾರಃ ಎಂದರೆ ಹರಿಯುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ, ಪ್ರವಹಿಸುವ ಎಂದರ್ಥವು. **ಅಗ್ರವಃ** ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅಂಗುಲಿ (ಬೆರಳು) ನಾನುಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ನದೀನಾನುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೨-೨೪) ಇಲ್ಲಿ ನದಿಗಳೆಂದರ್ಥವು ಹರಿಯುತ್ತಿರುವ ನದಿಗಳಿಗೆ ವಿಷಾಪಹಂಶಶಕ್ತಿಯಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಗಂಗಾದಿಸಪ್ತನದಿಗಳೆಂದೂ ಹೇಳಿರುವರು. ಅಥವಾ ಗಂಗಾ ಮತ್ತು ಅದರ ಉಪನದಿಗಳಾದರೂ ಆಗಬಹುದು. ಅನೇಕ ಪುಣ್ಯನದಿಗಳಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಸಪ್ತ ಎಂಬ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಏಳು ಮುಖ್ಯನದಿಗಳೆಂದು ಋಷಿಯ ಆಶ್ರಯವಿರುವುದು.

ತೇ ವಿಷಂ—ನಿನ್ನ ಎಂಬ ಈ ಶಬ್ದವು ದೇಹವನ್ನು ಕುರಿತು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ವಿನಯವು. ನಿನ್ನ (ಶರೀರದ) ವಿಷವನ್ನು ಹೆಣ್ಣುನವಿಲುಗಳೂ, ಹರಿಯುವ ಸಪ್ತ ನದಿಗಳೂ ಪರಿಹರಿಸಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಉದಕಂ ಕುಂಭಿನೀರಿವ—ಕುಂಭಿನೀಃ ಕುಂಭಿನೈಃ ಕುಂಭವತ್ಯಃ ಕುಂಭೇನ ಜಲಹಾರಿಣ್ಯ ಇವ | ತಾ ಯಥಾ ತದ್ವರಂತಿ ತದ್ವನ್ನದ್ಯೋ ಮಯೂರ್ಯಶ್ಚಾತಿಪ್ರಭೂತಂ ಹರಂತು | ಕುಂಭಿನೀ ಎಂದರೆ ನೀರನ್ನು ತರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕುಂಭವನ್ನು (ಗಡಿಗೆ ಅಥವಾ ಬಿಂದಿಗೆ) ಯನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ಸ್ತ್ರೀಯರೆಂದರ್ಥವು. ಇಂತಹ ಸ್ತ್ರೀಯರು ನದ್ಯಾದಿ ಜಲಾಶಯದಿಂದ ಕುಂಭದಲ್ಲಿ ನೀರನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವಂತೆ, ನದಿಗಳು ದೇಹದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ವಿಷವನ್ನು ಕೊಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಹೋಗಲಿ ಎಂದು ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಮಯೂರ್ಯಃ—ಮಯೂರಶಬ್ದ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಜಾತಿವಾಚಕವಾದುದರಿಂದ ಜೇಷ್ಠ. ಜಸಿನಲ್ಲಿ ಯಣಾದೇಶ. ಉದಾತ್ತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಯಣಾದೇಶ ಬಂದುದರಿಂದ ಸರಕ್ಕೆ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಬ್ಬಿರೇ—ಹೃಷ್ ಷ್ ಹರಣೇ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲೋಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಟ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಇರೇಚ್ ಆದೇಶ ಇದಕ್ಕೆ ಕಿತ್ವಾತ್ಮದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಣಾದೇಶ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕುಂಭಿನೀಃ—ಕುಂಭಃ ಆಸಾಮಸ್ತಿ ಇತಿ ಕುಂಭಿನೀಃ ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇನಿಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ನಾಂತೆ ನಾದುದರಿಂದ ಇೇಪ್. ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಜಿಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ.

—:—

ಸಂಹಿತಪಾಠಃ

ಇಯತ್ತಕಃ ಕುಷುಂಭಕಸ್ತಕಂ ಭಿನದ್ಭಿಶ್ಚನಾ |

ತತೋ ವಿಷಂ ಪ್ರ ವಾವೃತೇ ಪರಾಚೀರನು ಸಂವತಃ || ೧೫ ||

ಪದಪಠಃ

ಇಯತ್ತಕಃ | ಕುಷುಂಭಕಃ | ತಕಂ | ಭಿನದ್ಭಿ | ಅಶ್ಚನಾ |

ತತಃ | ವಿಷಂ | ಪ್ರ | ವಾವೃತೇ | ಪರಾಚೀಃ | ಅನು | ಸಂವತಃ || ೧೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಇಯತ್ತಕಃ ಕುತ್ಸಿತೇಯತ್ತಃ | ಅಲ್ಪಪ್ರಮಾಣ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕುಷುಂಭಕಃ ಕುಂ ಪೃಥ್ವೀಂ ಸುಂಭತಿ ವಿಲಿಖತೀತಿ ಸರ್ಪಾಣಾಂ ಕುತ್ಸಿತಂ ಸುಂಭಯಿತಾ ನಿಗ್ರಹೀತಾ ಕುಷುಂಭಕೋ ನಕುಲಃ | ಸ ತೇ ವಿಷಂ ಹರತ್ವಿತಿ ಶೇಷಃ | ಯದಿ ನ ತಥಾ ಸ ಕರೋತಿ ತಕಂ ಕುತ್ಸಿತಂ ತಂ ನಕುಲಮಶ್ಚನಾ ಭಿನದ್ಭಿ | ವಿದಾರಯಾಮಿ | ವಿಷನಿರ್ಹರಣಪ್ರಯೋಗೇ ಯಾವದ್ವಿಷಾಪಗಮಂ ತಂ ಪಾಷಾಣಾನುಘಾತ-ಮನುತಿಷ್ಯಂತಿ ತದ್ವಿಧಃ | ತದಿದಮತ್ರೋಕ್ತಂ | ತತ ಏವಂ ಪ್ರಯೋಗೇ ಸತಿ ವಿಷಂ ಪ್ರ ವಾವೃತೇ | ವಿಷಾವೃತಾದ್ವೇಹಾದ್ವಿಷಂ ಪ್ರವರ್ತತೇ | ನಿರ್ಗಚ್ಛತು | ಕಾಃ ಪ್ರತಿ | ಉಚ್ಯತೇ | ಪರಾಚೀಃ ಪರಾಗಂಚ-ನವತೀರತಿದೂರಗಾಃ ಸಂವತಃ ಸಂವಿಭಾಗವತೋ ದಿಶೋಽನು ಲಕ್ಷೀಕೃತ್ಯ | ದಿಗಂತಂ ಪ್ರತಿ ಗಚ್ಛತು ನ ಮಾಂ ಪ್ರತಿ ಗಚ್ಛತ್ವಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಯತ್ತಕಃ—ಅಲ್ಪಪ್ರಮಾಣವುಳ್ಳ | ಕುಷುಂಭಕಃ—ಮುಂಗಸಿಯು (ಈ ನನ್ನ ಸರ್ಪದಷ್ಟವಾದ ವಿಷ ವನ್ನ ಪಹರಿಸಲಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ) | ತಕಂ—ಕುತ್ಸಿತವಾದ ಆ ಮುಂಗಸಿಯನ್ನು | ಅಶ್ಚನಾ—ಕಲ್ಲಿನಿಂದ | ಭಿನದ್ಭಿ—

ಜಜ್ಜಿಹಾಕುತ್ತ್ರೇನಿ | ತತಃ—ಅನಂತರ | ವಿಷಂ—ವಿಷವು | ಪ್ರ ವಾವೃತೇ—ಹೊರಕ್ಕೆಬರಲಿ | ಪರಾಚೀಃ—
ಅತ್ಯಂತ ದೂರಸ್ಥವಾದ | ಸಂವತಃ—ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನು | ಅನು—ಲಕ್ಷಿಸಿ ಹೊರಟುಹೋಗಲಿ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅಲ್ಪಪ್ರಮಾಣವುಳ್ಳ ಮುಂಗಸಿಯು ನನ್ನ ಸರ್ಪದಷ್ಟವಾದ ವಿಷವನ್ನು ಪಹರಿಸಲಿ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅದನ್ನು ಕಲ್ಲಿ
ನಿಂದ ಜಜ್ಜಿಹಾಕುತ್ತ್ರೇನಿ. ಅನಂತರ ವಿಷವು ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಅತ್ಯಂತ ದೂರಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಹೊರಟುಹೋಗಲಿ.

English Translation

May the insignificant mungoose (carry off) your venom, (Poison), if
not, I will crush the vile (creature) with a stone; so may the poison depart
(from my body), and go to distant regions.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಮಿನಲ್ಲಿ ಮುಂಗಸಿಯು ವಿಷವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಋಷಿಯು ಆಶಿಸಿರುವನು.

ಇಯೆತ್ತೇಕಃ—ಕುತ್ಸಿತೇಯತ್ತಃ ಅಲ್ಪಪ್ರಮಾಣ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಬಹಳ ಚಿಕ್ಕದಾದ ಶರೀರಾಕೃತಿಯುಳ್ಳ,
ಅಲ್ಪ ಅಥವಾ ಸಣ್ಣದಾದ ಎಂದರ್ಥವು.

ಕುಷುಂಭಕಃ—ಕುಂ ಪೃಥಿವೀಂ ಸುಂಭತಿ ವಿಲಿಖತೀತಿ ಸರ್ಪಾಣಾಂ ಕುತ್ಸಿತಂ ಸುಂಭಯಿತಾ ನಿಗ್ರ-
ಹೀತಾ ಕುಷುಂಭಕೋ ನಕುಲಃ | ಕು ಎಂದರೆ ಭೂಮಿ (ನೆಲ) ಆ ನೆಲದಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವಾಗ ವಕ್ರವಾಗಿ ಗೆರೆಯನ್ನು
ಎಳೆದಂತೆ ಸರ್ಪಗಳ ಸಂಚಾರದ ಗುರುತು ಇರುವುದರಿಂದ ಕುತ್ಸಿತಂ ಎಂದರೆ ಸರ್ಪಗಳು. ಅಂತಹ ಸರ್ಪಗಳನ್ನು ಕೆಣಕಿ
ಜಗಳವಾಡಿ ಕೊಲ್ಲುವುದರಿಂದ ಕುಷುಂಕಭವೆಂದರೆ ನಕುಲ ಅಥವಾ ಮುಂಗಸಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. (the neul or
or viverra Mungoose) ಈ ಮುಂಗಸಿಗಳು ತಮ್ಮ ಸ್ವಭಾವ ಶತ್ರುಗಳಾದ ಸರ್ಪಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದು
ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಮುಂಗಸಿಯು ಶರೀರದ ವಿಷವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ
ಹರತು ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾಪದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ತಕಂ ಭಿನದ್ಧಿ ಅಶ್ವನಾ—ತಕಂ ಎಂದರೆ ತಂ—ಆ ಸಣ್ಣ ಅಥವಾ ನೀಚಪ್ರಾಣಿಯನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು.
ಒಂದು ವೇಳೆ ಮುಂಗಸಿಯು ವಿಷಶಮನ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಆ ನೀಚ ಪ್ರಾಣಿಯನ್ನು ಒಂದು ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ಜಜ್ಜಿ ಕೊಲ್ಲುವೆನು,
ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ವಿಷನಿರ್ಹರಣ ಪ್ರಯೋಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷವು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಹೋಗಿ ವಾಸಿಯಾಗುವವರಿಗೂ
ಕಲ್ಲನ್ನು ಒಂದರಿಂದೊಂದನ್ನು ಕುಟ್ಟುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಮಾಡಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆಯು.

ತತೋ ವಿಷಂ ಪ್ರ ವಾವೃತೇ ಪರಾಚೀರನು ಸಂವೃತಾಃ—ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿರುವ ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ
ವಿಷವು ಶರೀರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ತಿರಿಗಿ ನನ್ನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಾರದಂತೆ ನಾನಾದಿಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಬಹು ದೂರವಾಗಿ ಹೊರಟು
ಹೋಗಲಿ, ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಭಿನದ್ವಿ—ಭಿದಿರ್ ವಿಧಾರಣೇ. ಧಾತು. ರುಧಾದಿ. ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಮಿಪ್. ಶ್ವಮ್ ವಿಕರಣ. ಮಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ನಕಾರೋತ್ತರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವನ್ಯತೇ—ವ್ಯತು ವರ್ತನೇ. ಧಾತು. ಛಂದಸಿ ಲುಜ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಠರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಟ್. ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತುದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ತುಜಾದೀನಾಂ ದೀರ್ಘೋಭ್ಯಾಸಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಕುಷುಂಭಕಸ್ತದಬ್ರವೀದ್ಗಿರೀಃ ಪ್ರವರ್ತಮಾನಕಃ ।

ವೃತ್ತಿಕಸ್ಯಾರಸಂ ವಿಷಮರಸಂ ವೃತ್ತಿಕ ತೇ ವಿಷಂ ॥ ೧೬ ॥

ಪದಪಾಠ

ಕುಷುಂಭಕಃ । ತತ್ । ಅಬ್ರವೀತ್ । ಗಿರೀಃ । ಪ್ರವರ್ತಮಾನಕಃ ।

ವೃತ್ತಿಕಸ್ಯ । ಅರಸಂ । ವಿಷಂ । ಅರಸಂ । ವೃತ್ತಿಕ । ತೇ । ವಿಷಂ ॥ ೧೬ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಧ್ಯಾಯೋಪಾಕರಣೋತ್ಪನ್ನೋಽಯೋಃ ಕುಷುಂಭಕಸ್ತದಿತ್ಯಂತ್ಯಾ ವಿನಿಯುಕ್ತಾ । ದಧಿಸಕ್ತಾ-
ಇವ್ವಾಹೋತಿತ್ಯುಪಕ್ರಮ್ಯ ಕುಷುಂಭಕಸ್ತದಬ್ರವೀತ್ । ಅ. ಗೃ. ೩-೫-೫ । ಇತಿ ಸೂತ್ರೀತತ್ಯಾತ್ ॥

ಏವಂ ಮಹಾನುಭಾವೇನಾಗಸ್ಮ್ಯಮಹರ್ಷಿಣೋಚ್ಯಮಾನೇ ಸತಿ ಗಿರೀಃ ಸಕಾಶಾತ್ಪ್ರವರ್ತ-
ಮಾನಕಃ ಪ್ರವರ್ತಮಾನೋಽತಿತೀಘ್ರಮಭಿಗಚ್ಛನ್ ಕುಷುಂಭಕೋ ನಕುಲಸ್ತದಬ್ರವೀತ್ । ತದ್ವ್ಯಾಕ್ಯ-
ಮಾಚಿಖ್ಯಾ । ಕಿಂ ತದಿತಿ ಉಚ್ಯತೇ । ವೃತ್ತಿಕಸ್ಯ ತದ್ವಿಷಮರಸಮಸಾರಂ । ಬಾಧಕಂ ನ ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ ।
ತಥಾ ಲೋಕೇಽಪಿ ಸರ್ಪದಷ್ಟಮಪಿ ಕ್ರಿಮ್ಯಾದಿದಂಶನಮೇವ ಅತೋ ನ ಬಾಧ ಇತಿ ಹಿ ವದಂತಿ ।
ಏವಮಭಿವಚನೇನ ಸೋಽಪಿ ನಿರ್ವಿಷೋಽಭವತ್ । ಅಥ ತಂ ವೃತ್ತಿಕಂ ಪ್ರತಿ ನಕುಲ ಆಹ । ಹೇ ವೃತ್ತಿಕ
ತೇ ವಿಷಮರಸಂ । ಅತಸ್ತಮೃಷಿಂ ಕಿಂ ಕರಿಷ್ಯತಿ । ತಸ್ಮಾತ್ತೇರಿಹರೇತಿ । ಯದೈವವಾವಾದೀತ್ ತದಾ-
ಪ್ರಭೃತಿ ವೃತ್ತಿಕವಿಷಮಸಾರಮುಭವತ್ । ಏಷಾ ವಿಷನಿರ್ಹರಣ್ಯಪನಿಷತ್ ॥

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಗಿರೀಃ—(ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅಗಸ್ತ್ಯಮುಷಿಯು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನಂತರ) ಗಿರಿಯಿಂದ | ಪ್ರವರ್ತಮಾನಕಃ—ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಮುಷಿಯನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿ | ಕುಷುಂಭಕಃ—ಮುಂಗಸಿಯು | ತದಬ್ರವೀತ್—ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿತು | ವೃಶ್ಚಿಕಸ್ಯ—ವಿಷಧರವಾದ ವೃಶ್ಚಿಕದ | ವಿಷಂ—ವಿಷವು | ಅರಸಂ—ಶಕ್ತಿರಹಿತವಾದುದು. (ಆದುದರಿಂದ ಹಿಂಸಾತ್ಮಕವಲ್ಲದ್ದು) | ವೃಶ್ಚಿಕ—ಎಲೈ ವೃಶ್ಚಿಕವೇ | ತೇ ವಿಷಂ—ನಿನ್ನ ವಿಷವು | ಅರಸಂ—ಶಕ್ತಿರಹಿತವಾದುದು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅಗಸ್ತ್ಯಮುಷಿಯಿಂದ ಈರೀತಿ ಪಠಿತವಾದ ನಂತರ ಗಿರಿಯಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಅವಸರವಾಗಿ ಬಂದ ಮುಂಗಸಿಯು ಮುಷಿಯನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿ “ ವಿಷಧರವಾದ ವೃಶ್ಚಿಕದ ವಿಷವು ಶಕ್ತಿರಹಿತವಾದುದು. ಎಲೈ ವೃಶ್ಚಿಕವೇ, ನಿನ್ನ ವಿಷಕ್ಕೆ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ. ಅದು ಯಾರಿಗೂ ಕೆಡಕನ್ನುಂಟುಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ” ಎಂದು ಹೇಳಿತು.

English Translation

Hastening forth at the command (of Agastya), thus spoke the mongoose.—The venom of the scorpion is innocuous, scorpion, your venom is innocuous.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಕುಷುಂಭಕಸ್ತತ್—ಎಂಬ ಈ (ಸೂಕ್ತದ ಅಥವಾ ಮಂಡಲದ) ಕೊನೆಯ ಮುಕ್ತಾ, ಅಧ್ಯಾಯೋಪಾಕರ್ಮ ಅಥವಾ ಉತ್ಸರ್ಜನವೆಂಬ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ದಧಿಸಕ್ತ ಹೋಮದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರದ—ದಧಿಸಕ್ತಾಂಜ್ವಲೋತೀತ್ಯುಪಕ್ರಮ್ಯ ಕುಷುಂಭಕಸ್ತದಬ್ರವೀತ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ಗೃ. ಸೂ. ೩-೫-೫)

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಅಧ್ಯಾಯೋಪಾಕರ್ಮ ಮತ್ತು ಉತ್ಸರ್ಜನಪ್ರಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ದಧಿಸಕ್ತ ಹೋಮಮಾಡುವಾಗ ಮುಕ್ತಾಪಾಠ್ಯಯಿಗಳು ಮುಗ್ಧೇದದ ಪ್ರತಿಮಂಡಲದ ಮೊದಲನೆಯ ಮುಕ್ತಾದ ಅಗ್ನಿಮಾಳೇ ಪುರೋಹಿತಂ (ಮು. ಸಂ. ೧-೧-೧) ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ್ನೂ ಮಂಡಲದ ಕೊನೆಯ ಮುಕ್ತಾದ ಕುಷುಂಭಕಸ್ತದಬ್ರವೀತ್ (ಮು. ಸಂ. ೧-೧೧-೧೬) ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ್ನೂ ಪಠಿಸಿ ಹೋಮಮಾಡುವರು ಅನಂತರ ಅದರಂತೆ ಎರಡನೆಯ ಮಂಡಲದ ಮೊದಲನೆಯ ಮುಕ್ತಾದ ತ್ವಮಗ್ನೇ ದ್ಯುಭಿಸ್ತಮಾಶುಶುಕ್ಷಣಿಃ (ಮು. ಸಂ. ೨-೧-೧) ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ್ನೂ ಅದೇ ಮಂಡಲದ ಕೊನೆಯ ಮುಕ್ತಾದ ಅವದಂಸ್ತ್ವಂ ಶಕುನೇ ಭದ್ರಮಾ ವದ (ಮು. ಸಂ. ೨-೪೩-೩) ಎಂಬ ಕೊನೆಯ ಮುಕ್ತನ್ನೂ ಪಠಿಸಿ ಹೋಮಮಾಡುವರು. ಹೀಗೆಯೇ ಮುಂದಿನ ಮಂಡಲಗಳ ಎಂದರೆ ಹತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲದವರಿಗೆ ಪ್ರತಿಮಂಡಲದ ಆದ್ಯಂತ ಮುಕ್ತಗಳನ್ನು ಎಂದರೆ ಒಟ್ಟುಗುವ ಇಪ್ಪತ್ತು ಮುಕ್ತಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಹೋಮಮಾಡುವರು.

ಗಿರೀಃ ಪ್ರವರ್ತಮಾನಕಃ—ಬಿಟ್ಟು ತಪ್ಪಲಲ್ಲಿರುವ ಬಿಲಾದಿಗಳಿಂದ ತಕ್ಷಣ ಹೊರಟು ಬಂದು ಎಂದರ್ಥವು ಹಿಂದಿನ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅಗಸ್ತ್ಯಮುಷಿಯು ಮುಂಗಸಿಯನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ—ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ವಿಷವನ್ನು ನಾಶಮಾಡು. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನು ಜಜ್ಜಿ ಕೊಲ್ಲುವೆನು ಎಂದು ಹೇಳಿದ ತಕ್ಷಣ ಮುಂಗಸಿಯು

ಭಯಪಟ್ಟು ತನ್ನ ನಿನಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ಪರ್ವತದ ಬಿಲಪ್ರದೇಶದಿಂದ ತಕ್ಷಣ ಹೊರಗೆ ಬಂದು ಅಗಸ್ತ್ಯಮುಷಿಯನು ಸಮಾಧಾನಮಾಡುವ ಸಲುವಾಗಿ ಈರೀತಿ (ಎಂದರೆ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯವನ್ನು) ಹೇಳಿತು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ Wilson ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ಈರೀತಿ ಬರೆಯುತ್ತಾನೆ.

M. Langlois has preferred a totally different interpretation of this sukta, understanding it to allude to the state of the sky before the commencement of a sacrifice ; he, therefore, interprets ವಿಷ by darkness. Which is dispersed by the morning light, or by the rays of the sun ; On what authority this view of the intention of the hymn is founded has not been stated ; nothing of the kind is intimated by Sayana whose interpretation is confirmed by the legendary application of the hymn as related by ಶಾಂಕ by the corresponding text of the ಅಥರ್ವಣ ; there are no doubt, many expressions of doubtful import, and some which are used in other places, as in the ಯಜುರ್ವೇದ, in a different acceptation ; but the interpretation given by Sayana appears to be most consistent with the general purport of the text.

ವೃಶ್ಚಿಕಸ್ಯಾರಸಂ ವಿಷಮರಸಂ ವೃಶ್ಚಿಕ ತೇ ವಿಷಂ—ಈ ವಾಕ್ಯವು ಮುಂಗಸಿಯು ವಿಷಪರಿಹಾರಾರ್ಥವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿರುವುದು. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಜನರಿಗೆ ಚೀಳು ಮೊದಲಾದ ವಿಷಜಂತುಗಳು ಅಥವಾ ವಿಷವುಳ್ಳ ಸರ್ಪಗಳೇ ಆಗಲಿ ಕಚ್ಚಿದಾಗ ಅವರು ಸತ್ತುಹೋಗುವೆವು ಎಂದು ಭಯವಿಹ್ವಲರಾಗಿರುವರು. ವಿಷಕ್ಕಿಂತಲೂ ಆ ಭಯವೇ ಹೆಚ್ಚು ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಯಾಗಿ ಮರಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ವಿನೇಕಿಗಳಾವವರು ಹಾವು ಕಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ ಜನರನ್ನು ಕುರಿತು—ಭಯಪಡಬೇಡ, ಅದು ವಿಷದ ಹಾವಲ್ಲ, ಅದರಿಂದ ಏನೂ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲ, ಈಗಲೇ ಗುಣವಾಗುವುದು ಎಂದು (ವಿಷದ ಹಾವು ಕಚ್ಚಿದ್ದರೂ) ಸುಳ್ಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಭಯನಿವಾರಣೆಮಾಡುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿದೆ. ಭಯ ನಿವಾರಣೆಯಾದರೆ ವಿಷವು ದೇಹಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಸಿಸುವ ಭೀತಿಯು ಅಷ್ಟಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಬದುಕಿ ಕೊಳ್ಳುವ ಸಂಭವವುಂಟು. ಈ ನೀತಿಯನ್ನನುಸರಿಸಿಯೇ ಮುಂಗಸಿಯು ಪರ್ವತದ ಬಿಲದಿಂದ ತಕ್ಷಣ ಹೊರಗೆ ಬಂದು ವಿಷಶಂಕೆಯಿಂದ ಪರಿತಪಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಅಗಸ್ತ್ಯಮುಷಿಯನ್ನು ಕುರಿತು—ಎಲೈ ವೃಶ್ಚಿಕವೇ, ನಿನ್ನ ವಿಷವು ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದುದಲ್ಲ. ಶಕ್ತಿರಹಿತವಾದುದು ಎಂದು ಹೇಳಿತು. ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ವೃಶ್ಚಿಕಸ್ಯ ಅರಸಂ ವಿಷಂ ಎಂದು ದ್ವಿರುಕ್ತಿಯಿರುವುದು ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಒತ್ತಿ ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಮುಂಗಸಿಯು ವೃಶ್ಚಿಕವನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಹೇಳಲು ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ—ಎಲೈ ಅಗಸ್ತ್ಯಮುಷಿಯೇ, ನಿನಗೆ ಹಾವುಕಚ್ಚಿಲ್ಲ, ಅಲ್ಲ ವಿಷವುಳ್ಳ ಚೀಳು ಕಚ್ಚಿರಬಹುದು. ಚೀಳಿನ ಕಡಿತದಿಂದ ಏನೂ ತೊಂದರೆಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದಕ್ಕೇತಕ್ಕೆ ವ್ಯಥೆಪಡುವೆ ? ಎಂದು ಸಮಾಧಾನ ಮಾಡುವ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ವೃಶ್ಚಿಕದ ವಿಷವು ಶಕ್ತಿರಹಿತವಾದುದು, ಹಾವಿನ ವಿಷದಂತೆ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದುದಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಭಯಪಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ ಎಂದು ಲೋಕನೀತಿಯನ್ನನುಸರಿಸಿ ಹೇಳಿರುವುದೆಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಬ್ರವೀತ್—ಬ್ರೂಜ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಧಾತು. ಲುಜ್ ಉತ್ತಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್. ಇತೆಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಬ್ರುವಳು (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಕ್ಕೆ ಈಡಾಗಮ ಧಾತುವಿನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ ಅವಾದೇಶ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಈಡಾಗಮ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರವರ್ತಮಾನಕಃ—ಪ್ರವರ್ತಮಾನ ಏವ ಪ್ರವರ್ತಕಃ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಥವಾ ಅಲ್ಪ ಎಂಬರ್ಥತೋರುನಾಗ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋ ಓ ವ್ರಶ್ಚಾ ಛೇದನೇ. ಧಾತು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವೃಶ್ಚಿಕಸ್ಯ—ವೃಶ್ಚಿಕೃಷೋಃ ಕಿಕಿನ್ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿಕಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಇಚ್ಛಾತ್ಯಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಥಮಮಂಡಲಸ್ಯಾಂತೇ ಪಠಿತನ್ಯಾನಿ ಖಿಲಸೂಕ್ತಾನಿ (ಪರಿಶಿಷ್ಟಾನಿ)

ಮಾ ಬಿಭೇರ್ನ ಮರಿಷ್ಯಸಿ ಪರಿ ತ್ವಾ ಸಾಮಿ ಸರ್ವತಃ |
 ಘನೇನ ಹನ್ಮಿ ವೃಶ್ಚಿಕಮಹಿಂ ದಂಡೇನಾಗತಂ || ೧ ||
 ಆದಿತ್ಯರಥವೇಗೇನ ವಿಷ್ಣುಜಾಹುಬಲೇನ ಚ |
 ಗರುಡಪಕ್ಷನಿಪಾತೇನ ಭೂಮಿಂ ಗಚ್ಛ ಮಹಾಯಶಾಃ || ೨ ||
 ಗರುಡಸ್ಯ ಪಾತಮಾತ್ರೇಣ ತ್ರಯೋ ಲೋಕಾಃ ಪ್ರಕಂಪಿತಾಃ |
 ಪ್ರಕಂಪಿತಾ ಮಹೀ ಸರ್ವಾ ಸಶೈಲವನಕಾನನಾ || ೩ ||
 ಗಗನಂ ನಷ್ಟಚಂದ್ರಾರ್ಕಂ ಜ್ಯೋತಿಷಂ ನ ಪ್ರಕಾಶತೇ |
 ದೇವತಾ ಭಯಭೀತಾಶ್ಚ ಮಾರುತೋ ನ ಪ್ಲವಾಯತಿ ||
 ಮಾರುತೋ ನ ಪ್ಲವಾಯತ್ಯೋಂ ನಮಃ || ೪ ||
 ಭೋ ಸರ್ಪ ಭದ್ರ ಭದ್ರಂ ತೇ ದೂರಂ ಗಚ್ಛ ಮಹಾವಿಷ |
 ಜನ್ಮೇಜಯಸ್ಯ ಯಜ್ಞಾಂತೇ ಅಸ್ತೀಕವಚನಂ ಸ್ಮರ || ೫ ||
 ಅಸ್ತೀಕವಚನಂ ಶ್ರುತ್ವಾ ಯಃ ಸರ್ಪೋ ನ ನಿವರ್ತತೇ |
 ಶತಥಾ ಭಿದ್ಯತೇ ಮೂರ್ಧ್ನಿ ಶಿಂಶವೃಕ್ಷಫಲಂ ಯಥಾ || ೬ ||
 ನರ್ಮದಾಯೈ ನಮಃ ಪ್ರಾತರ್ನರ್ಮದಾಯೈ ನಮೋ ನಿಶಿ |
 ನಮೋಽಸ್ತು ನರ್ಮದೇ ತುಭ್ಯಂ ತ್ರಾಹಿ ಮಾಂ ವಿಷಸರ್ಪತಃ || ೭ ||
 ಯೋ ಜರತ್ಕಾರುಣಾ ಜಾತೋ ಜರತ್ಕಾರ್ವಾಂ ಮಹಾಯಶಾಃ |
 ತಸ್ಯ ಸ್ಮರಾಮಿ ಭದ್ರಂ ತೇ ದೂರಂ ಗಚ್ಛ ಮಹಾವಿಷ || ೮ ||
 ಅಸಿತಿಂ ಚಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿಂ ಚ ಸುನೀತಿಂ ಚಾಪಿ ಯಃ ಸ್ಮರೇತ್ |
 ದಿನಾ ನಾ ಯದಿ ನಾ ರಾತ್ರೌ ನಾಸ್ತಿ ಸರ್ಪಭಯಂ ಭವೇತ್ || ೯ ||
 ಅಗಸ್ತೀರ್ಮಾಧವಶ್ಚೈವ ಮುಚುಕುಂದೋ ಮಹಾಮುನಿಃ |
 ಕಪಿಲೋ ಮುನಿರಾಸ್ತೀಕಃ ಪಂಚೈತೇ ಸುಖಶಾಯಿನಃ || ೧೦ ||

ಪರಿಶಿಷ್ಟಮಂತ್ರದ ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು—ವೇದಪುರುಷನು ಈ ಸೂಕ್ತಜಪಮಾಡುವ ಪುರುಷನನ್ನು ಕುರಿತು ಈರೀತಿ ಹೇಳಿರುವನು.—ಹಾವುಕಚ್ಚಿ ವಿಷವೇರುತ್ತಿರುವುದೆಂದು ಹೆದರಬೇಡ, ನೀನು ಸಾಯುವುದಿಲ್ಲ, ನಾನೇ ನಿನ್ನನ್ನು ಸರ್ವಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಪಾಡುವೆನು. ಚೀಳನ್ನಾಗಲಿ, ಹಾವನ್ನಾಗಲಿ ಬಲವಾದ ಕೋಲಿನಿಂದ ಹೊಡೆದು

ಕೊಲ್ಲುವೆನು, ಎಲೈ ಸರ್ಪವೇ, ಓಡಿಹೋಗಿ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ ಬಿಲದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೋ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸೂರ್ಯನ ರಥದಂತೆ ವೇಗವಾಗಿಯೂ, ವಿಷ್ಣುವಿನ ಬಾಹುಗಳಂತೆ ಬಲಶಾಲಿಯಾಗಿಯೂ, ಗರುಡಪಕ್ಷಿಯಂತೆ ಮೇಲೆಬೀಳುವುದೂ ಆದ ನನ್ನ ದಂಡದಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನು ಪ್ರಹರಿಸುವೆನು. ಗರುಡನು ಬಂದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಮೂರು ಲೋಕಗಳೂ ನಡಗುವುವು. ಪರ್ವತವನಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಭೂಮಿಯೆಲ್ಲವೂ ಭಯದಿಂದ ಕಂಪಿಸುವುದು. ಗರುಡನು ಬರುವ ರಭಸಕ್ಕೆ ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರರು ಪ್ರಕಾಶಹೀನರಾಗುವರು. ನಕ್ಷತ್ರಗಳೂ ಬೆಳಗುವುದಿಲ್ಲ. ದೇವತೆಗಳು ಭಯದಿಂದ ತಲ್ಲಣಿಸುವರು. ಗಾಳಿಯು ಬೀಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಎಲೈ ಮಹಾವಿಷಪೂರಿತವಾದ ಸರ್ಪವೇ, ದೂರವಾಗಿ ಹೊರಟುಹೋಗು. ನಿನಗೆ ಒಳ್ಳೆಯದಾಗಲಿ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಜನಮೇಜಯರಾಜನ ಯಜ್ಞಪರಿಸಮಾಪ್ತಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಸ್ತೀಕಮುನಿಯ ವಚನವನ್ನು ಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೋ. ಆಸ್ತೀಕಮುನಿಯು ಎಚ್ಚರಿಕೆಗಾಗಿ ಹೇಳಿರುವ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಗಮನಿಸದೆ ಯಾವ ಸರ್ಪವು ಹೊರಟುಹೋಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅದರ ತಲೆಯು ಶಿಂಶವೃಕ್ಷಫಲದಂತೆ ನೂರು ಹೋಳುಗಳಾಗಿ ಶೀಳಿಹೋಗುವುದು. ಎಲೈ ನರ್ಮದಾ ನದಿಯೇ, ನಿನಗೆ ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ನಮಸ್ಕಾರವು. ನನ್ನನ್ನು ವಿಷ ಸರ್ಪದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿ ಕಾಪಾಡು. ಜರತ್ಕಾರು ಎಂಬ ಕನ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಹಾಮಹಿಮನಾದ ಜರತ್ಕಾರುವೆಂಬ ಮುನಿಯನ್ನು ಸ್ಮರಣಮಾಡುತ್ತೇನೆ. ಆ ಮಹಾಮುನಿಯ ಹೆಸರನ್ನು ಸ್ಮರಣಮಾಡುವವರಿಗೆ ವಿಷಸರ್ಪದ ಭಯವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಎಲೈ ವಿಷಪೂರಿತ ಸರ್ಪವೇ, ದೂರ ಹೊರಟುಹೋಗು. ನಿನಗೆ ಮಂಗಳವಾಗಲಿ. ಅಸಿತಿ, ಅರ್ಥಸಿದ್ಧಿ, ಸುನೀತಿ ಎಂಬುವರನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುವ ಪುರುಷನಿಗೆ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಾಗಲಿ, ಹಗಲಿನಲ್ಲಾಗಲಿ ಸರ್ಪಭಯವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಅಗಸ್ತಿ, ಮಾಧವ, ಮುಚುಕುಂದ, ಕಪಿಲ, ಆಸ್ತೀಕ ಎಂಬ ಐವರು ಮಹಾಮುನಿಗಳನ್ನೂ ಸ್ಮರಿಸುವ ಪುರುಷನು ಸರ್ಪಭಯರಹಿತನಾಗಿ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸುಖವಾಗಿ ನಿದ್ರಿಸುವನು.

|| ಇತಿ ಪ್ರಥಮಂ ಮಂಡಲಂ ಸಮಾಪ್ತಂ ||

ಯದಕ್ಷರಪದಭ್ರಷ್ಟಂ ಮಾತ್ರಾಹೀನಂ ತು ಯದ್ಭವೇತ್ |

ತತ್ಪರ್ವಂ ಕ್ಷಮ್ಯತಾಂ ದೇವ ವಾಗೀಶ್ವರ ನಮೋಽಸ್ಮು ತೇ ||

||ಓಂ ತತ್ಸತ್ ||

॥ ಶ್ರೀಃ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಗಣೇಶಾಯ ನಮಃ ॥

ಅಥ ದ್ವಿತೀಯಂ ಮಂಡಲಂ

ಪಿ ೯ ಠ ಕೆ .

ಋಗ್ವೇದಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ವಿಭಾಗಗಳಿವೆ. ಈ ವಿಭಾಗಗಳಿಗೆ ಮಂಡಲಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬ ಋಷಿ ಮತ್ತು ಅವನ ವಂಶದವರು (ಅಥವಾ ಗುಂಪಿನವರು) ರಚಿಸಿದ ಅಥವಾ ದ್ರಷ್ಟೃಗಳಾದ ಮಂತ್ರಗಳ ಸಮೂಹವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿ ಒಂದೊಂದು ಮಂಡಲವೆಂದು ನಿಷ್ಕರ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಆದರೆ ೧, ೯, ೧೦ ನೆಯ ಮಂಡಲಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆಬೇರೆ ಗುಂಪಿನ ಅನೇಕ ಋಷಿಗಳಿರುವರು. ೯ನೇ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಬೇರೆಬೇರೆ ಋಷಿಗಳಿದ್ದರೂ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಪವಮಾನಸೋಮವೆಂಬ ಒಂದೇ ದೇವತೆಯ ಹೆಸರಿರುವುದು. ಎಂದರೆ ಇತರ ಮಂಡಲಗಳಲ್ಲಿದ್ದಂತೆ ಋಷಿಗಳಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸದೆ ಎಲ್ಲಾ ಋಷಿಗಳಿಂದಲೂ ದೃಷ್ಟವಾದ ಸೋಮದೇವತಾತ್ಮಕ ವಾದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿ ಒಂದು ಮಂಡಲವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿರುವರು. ಆದುದರಿಂದ ಆ ಮಂಡಲ ದಲ್ಲಿರುವ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಪವಮಾನಃ ಸೋಮಃ ಎಂಬ ಒಂದೇ ದೇವತೆಯು ; ಋಷಿಗಳು ಮಾತ್ರ ಬೇರೆಬೇರೆ

ಮೊದಲನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ನೂರು ಅಥವಾ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆ ನೂರು ಋಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ದ್ರಷ್ಟೃಗಳಾದ ಋಷಿಗಳ ಮಂತ್ರವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿರುವುದು. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಋಷಿಯ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸುಮಾರು ೧೦೦ ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವುವು. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಮಂಡಲದ ಋಷಿಗಳಿಗೆ ಶತರ್ಚಿನರು (ನೂರು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದವರು) ಎಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಮಂಡಲಕ್ಕೆ ಶತರ್ಚಿನಮಂಡಲವೆಂದು ಹೆಸರು.

ಇದೇ ಕ್ರಮವನ್ನನುಸರಿಸಿ 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8ನೆಯ ಮಂಡಲಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಗೃತ್ಸಮದ, ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ, ವಾಮದೇವ, ಅತ್ರಿ, ಭರದ್ವಾಜ, ನಸಿಷ್ಠ ಮತ್ತು ಕಣ್ವ ಋಷಿಗಳು ದ್ರಷ್ಟೃಗಳೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಹತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಯಾವರೀತಿಯಿಂದಲೂ ವಿಂಗಡಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗದ ಅನೇಕ ದೊಡ್ಡದೊಡ್ಡ ಸೂಕ್ತ ಗಳೂ, ಅತಿಸಣ್ಣ ಸೂಕ್ತಗಳೂ ಸೇರಿರುವುವು ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಈ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿ ಈ ಮಂಡಲವನ್ನು ಕ್ಷುದ್ರಸೂಕ್ತ ಮತ್ತು ಮಹಾಸೂಕ್ತಗಳ ಮಂಡಲವೆಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಥಮಮಂಡಲದಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಈ ಹತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿಯೂ ಒಟ್ಟು ೧೯೧ ಸೂಕ್ತಗಳಿವೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ದ್ವಿತೀಯಮಂಡಲಕ್ಕೆ ಗೃತ್ಸಮದನೆಂಬ ಋಷಿಯು ದ್ರಷ್ಟೃವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಮಂಡಲಕ್ಕೆ ಗಾತ್ರಗ್ನಮದ ಮಂಡಲವೆಂದು ಹೇಳುವ ರೂಢಿ ಇರುವುದು. ಪ್ರತಿ ಮಂಡಲ ದಲ್ಲಿಯೂ ಋಷಿ ಅಥವಾ ವಿಷಯವಿಭಾಗಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಅನೇಕ ಅನುವಾಕಗಳೆಂಬ ಹಲವು ಸೂಕ್ತಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ವಿಭಾಗಗಳಿರುವುವು. ಪ್ರಥಮ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ೨೪ ಅನುವಾಕಗಳೂ ಒಟ್ಟು ೧೯೧ ಸೂಕ್ತಗಳೂ ಇರುವುವು. ಈ ದ್ವಿತೀಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ೪ ಅನುವಾಕಗಳೂ ಒಟ್ಟು ೪೩ ಸೂಕ್ತಗಳೂ ಇರುವುವು ಈ ಮಂಡಲವು ಎಲ್ಲಾ ಮಂಡಲಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕದು.

ಈ ಮಂಡಲಕ್ಕೆ ದ್ರಷ್ಟೃವಾದ ಗೃತ್ಸಮದಋಷಿಯ ವಿಷಯವನ್ನು ಸೂಕ್ತವಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸೋಣ. ಯಾಸ್ತುಮಹರ್ಷಿಯು ತಮ್ಮ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಗೃತ್ಸಮದನೆಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ —

ಗೃತ್ಸಮದೋ ಗೃತ್ಸಮದನಃ | ಗೃತ್ಸ ಇತಿ ಮೇಧಾವಿನಾಮ | ಗೃಣಾತೇಃ ಸ್ತುತಿಕರ್ಮಣಃ |

(ನಿ. ೯-೫)

ಎಂದರೆ—ಗೃತ್ಸಮದನೆಂದರೆ ಗೃತ್ಸಮದನವು; ಸ್ತುತಿಕರ್ಮವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಗೃಣಾತಿ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಗೃತ್ಸ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಾಗಿದೆ. ಗೃತ್ಸಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೇಧಾವಿ (ಬುದ್ಧಿವಂತನು) ಎಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಹೇಳಿದಾರೆ. ಮದನಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹರ್ಷಾಳು ಅಥವಾ ಹರ್ಷವುಳ್ಳವನು ಎಂದರ್ಥವು. ಗೃತ್ಸಶ್ಚಾಸೌ ಮದನಶ್ಚ ಗೃತ್ಸಮದನಃ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಗೃತ್ಸಮದಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬುದ್ಧಿವಂತನೂ ಹರ್ಷದಿಂದಿರುವವನೂ (ಹಸನ್ಮುಖಿ) ಆದ ಪುರುಷನೆಂದರ್ಥವು.

ಈ ಗೃತ್ಸಮದಋಷಿಯು ಮೊದಲು ಅಂಗಿರಾಋಷಿಗೋತ್ರೋದ್ಭವನಾದ ಶುನಹೋತ್ರನೆಂಬ ಋಷಿಯ ಪುತ್ರನಾಗಿದ್ದನು. ಒಂದಾನೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇವನು ಯಜ್ಞಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಅಸುರರು ಬಂದು ಇವನನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಹೋದರು. ಗೃತ್ಸಮದನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯ ಮೇಲೆ ಇಂದ್ರನು ಇವನನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ತಂದನು. ಇಂದ್ರನ ಅಪ್ಪಣೆಯಿಂದಲೇ ಇವನಿಗೆ ಗೃತ್ಸಮದನೆಂಬ ಹೆಸರು ರೂಢವಾಯಿತು. ಮತ್ತು ಭೃಗುಕುಲದ ಶುನಕ ಅಥವಾ ಶೌನಕನ ಪುತ್ರನೆಂದು ಇವನ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಮತ್ತು ಶೌನಕಋಷಿಯ ಶಿಷ್ಯನಾದ ಕಾತ್ಯಾಯನ ಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಋಷ್ಯನುಕ್ರಮಣಿಕೆ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿಯೂ ನಾನಾ ಸೂಕ್ತಗಳ ಋಷಿಗಳ ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ—

ತ್ವಮಗ್ನಿ ಇತಿ ಗೃತ್ಸಮದಃ ಶೌನಕೋ ಭೃಗುತಾಂ ಗತಃ |

ಶೌನಹೋತ್ರಃ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ತು ಯ ಅಂಗಿರಸ ಉಚ್ಯತ ಇತಿ ||

ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಎಂದರೆ, ತ್ವಮಗ್ನೀ ದ್ಯುಭಿಃ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದ ಋಷಿಯಾದ ಗೃತ್ಸಮದನೆಂಬುವನು ಅಂಗಿರಸರ ವಂಶಸ್ಥನಾದ ಶುನಹೋತ್ರನ ಪುತ್ರನಾಗಿ ಜನಿಸಿದರೂ ಬಳಿಕ (ಕಾರಣಾಂತರದಿಂದ) ಭೃಗುಋಷಿಕುಲೋತ್ಪನ್ನನಾದ ಶುನಕನ ಪುತ್ರನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಾಗಿರುವನು.

ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಈ ಋಷಿಯ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ವಿಧವಾದ ಇತಿಹಾಸವಿದೆ. ಮಹಾಭಾರತದ ಅನುಶಾಸನ ಪರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಇತಿಹಾಸದಂತೆ ಹೈಹಯದೇಶದ ರಾಜನಾದ ವೀತಿಹವ್ಯನೆಂಬುವನಿಗೆ ಒಬ್ಬ ಪುತ್ರನಿದ್ದನು. ಈ ರಾಜನ ಶತ್ರುವಾದ ಪ್ರತರ್ದನ ಎಂಬ ಕಾಶೀದೇಶ ಶತ್ರುರಾಜನ ಬಾಧೆಯಿಂದ ಈ ವೀತಿಹವ್ಯನು ರಾಜ್ಯವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ದೇಶಭ್ರಷ್ಟನಾಗಿ ಅಲೆಯುತ್ತಾ ಭೃಗುಋಷಿಯ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದನು. ಅದರಿಂದ ಕೋಪಗೊಂಡ ಕಾಶಿಯ ಪ್ರತರ್ದನರಾಜನು ಭೃಗುಋಷಿಯ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಕ್ಷತ್ರಿಯರನ್ನು ತನ್ನ ವಶಪಡಿಸಬೇಕೆಂದು ಬಲಾತ್ಕಾರಮಾಡಲು ಆಗ ಭೃಗುಋಷಿಯು ಶರಣಾಗತನಾದ ರಾಜನನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಡಲಿಷ್ಟಪಡದೆ ತನ್ನ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯರು ಯಾರೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದನು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಭೃಗುಋಷಿಯ ಮಾತು ಅಸತ್ಯವಾಗದಿರಲು ವೀತಿಹವ್ಯನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾದನು. ಅವನ ಮಗನಾದ ಗೃತ್ಸಮದನೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಋಷಿಯಾಗಿ ಮುಗ್ಧೇದದ ಎರಡನೆಯ ಮಂಡಲಕ್ಕೆ ದ್ರಷ್ಟೃವಾಗಿರುವನು.

ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದುಕಡೆ—ದೇವಾಸುರರ ಯುದ್ಧವಾದಾಗ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಪಜಯವಾಗಲು ಇಂದ್ರನು ಒಂದು ಗೂಢವಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಮರೆಯಾಗಿದ್ದನು- ಇವನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಬೇಕೆಂದು ಅಸುರರು ಹೊಂಚು ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಗೃತ್ಸಮದನು ಇಂದ್ರನಂತೆ ವೇಷಧರಿಸಿ ಅಸುರರನ್ನು ವಂಚಿಸಿ ಆ ಮೂಲಕ ಇಂದ್ರನನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಲು ಸಹಾಯಮಾಡಿದನು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ನೈಮಿಶಾರಣ್ಯವೆಂಬ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಋಷಿಗಳು ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಕಾಲ ಸತ್ತ್ವಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಲೋಮಹರ್ಷಣನೆಂಬ ಸೂತಪೌರಾಣಿಕನಿಂದ ಪುರಾಣಶ್ರವಣಸತ್ಕಥಾಶ್ರವಣಾದಿ ಕಾಲಕ್ಷೇಪಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಆ ಋಷಿಗಳ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಗೃತ್ಸಮದನ ಹೆಸರೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಈ ಮಂಡಲದ್ರಷ್ಟೃವಾದ ಗೃತ್ಸಮದನೇ ಇವನೇ, ಅಥವಾ ಗೃತ್ಸಮದ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಬೇರೆ ಋಷಿಯೇ ಎಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಅರ್ಥವೇದದ ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ಗೃತ್ಸಮದನೂ ಒಬ್ಬ ಶಾಖಾಕಾರನೆಂದೂ ತಿಳಿಯಬರುವುದು. ಭಾಷ್ಯಕಾರರಾದ ಸಾಯಣರು ಅಲ್ಲಿ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿರುವರು.

ಗೃತ್ಸಮದಋಷಿದ್ರಷ್ಟೃವಾದ ಈ ಮಂಡಲದ ಪ್ರಥಮ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ೧೬ ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವುವು. ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳಿಗಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಹೇಳಿರುವ ಉಪಸಂಹಾರರೂಪವಾದ ಕೊನೆಯಋಕ್ಕು ಒಂದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ೧೫ ಋಕ್ಕುಗಳೂ ತ್ವಂ ತ್ವಾಂ ಮೊದಲಾದ ಯುಷ್ಮಚ್ಚಬ್ದವಾಚಕವಾದ ಪದಗಳಿಂದಲೇ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿವೆ. ಅಷ್ಟೇಅಲ್ಲದೆ ಅನೇಕ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದವೂ ಯುಷ್ಮಚ್ಚಬ್ದದಿಂದಲೇ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿದೆ. ಈ ವಿಧವಾದ ಪ್ರಾಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸೂಕ್ತಗಳು ಸುಗ್ರೀವದಲ್ಲಿ ಅನೇಕವಾಗಿವೆ. ಪ್ರಥಮ ಮಂಡಲದ ೩೧ ನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಸೂಕ್ತದಂತೆ ಅನೇಕ ಋಕ್ಕುಗಳು ತ್ವಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುವು. ಕೆಲವು ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಋಕ್ಕುಗಳೆಲ್ಲಾ ಏತಚ್ಚದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುವು. ಒಂಭತ್ತನೇ ಮಂಡಲದ ೩, ೧೫, ೨೨, ೨೭, ೩೮, ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿ ಋಕ್ಕೂ ಏತಚ್ಚದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುವು. ಕೆಲವು ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಒಂಭತ್ತನೇ ಮಂಡಲದ ೩೭ ನೇ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿ ಋಕ್ಕು ತಚ್ಚಶಬ್ದದಿಂದ ಆದರಲ್ಲಿಯೂ ಸಃ ಎಂಬ ಪದದಿಂದಲೇ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುವು. ಇದೇ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಗೃತ್ಸಮದ ಋಷಿದ್ರಷ್ಟೃವಾದ ೧೪ ನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ (ಕೊನೆಯ ಋಕ್ಕನ್ನು ಬಿಟ್ಟು) ಪ್ರತಿಋಕ್ಕೂ ಅಧ್ಯರ್ಯವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿರುವುವು. ಮತ್ತು ಇದೇ ಮಂಡಲದ ೨೫ ನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಋಕ್ಕಿನ ಕೊನೆಯ ಪಾದವೂ ಯಂಯಂ ಯುಜಂ ಕೃಣುತೇ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಃ ಎಂದು ಪಲ್ಲವಿಯಂತೆ ಮುಗಿದಿರುವುದು. ಈ ರೀತಿ ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಪ್ರಾಸಬದ್ಧವಾದ ಮಂತ್ರಗಳೂ ಸೂಕ್ತಗಳೂ ಗಾನಮಾಡುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದಲ್ಲದೆ ಋಷಿಗಳ ರಚನಾಕೌಶಲ್ಯವನ್ನೂ ವಾಕ್ಪ್ರಾಧಿಮಿಯನ್ನೂ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವುವು ಪ್ರಕೃತಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಗೃತ್ಸಮದ ಋಷಿಯು ಸಹ ನಾನಾವಿಧ ಪ್ರಾಸಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮತ್ತು ಅರ್ಥಗರ್ಭಿತವಾದ ಋಕ್ಕುಗಳಿಂದಲೂ ಸೂಕ್ತಗಳಿಂದಲೂ ನಾನಾದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿರುವನು. ಇಂತಹ ಮಂತ್ರಗಳೆಲ್ಲವೂ ಬಹಳ ಪ್ರೌಢವಾದ ಕವಿತ್ವವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಳುವ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇಲ್ಲ.

ಎರಡನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

:೦:

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಶತರ್ಚಿನಾಂ ಪ್ರಥಮಂ ಮಂಡಲಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಂ | ಅಥ ಗಾರ್ತ್ವಮದಂ ದ್ವಿತೀಯಂ ಮಂಡಲಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಯತೇ | ತ್ವಮಗ್ನೇ ದ್ಯುಭಿರಿದ್ಯುತೀಯಂ ಮಂಡಲಂ | ಚಿತ್ತಾರೋಽನುವಾಕಾಃ | ತೇಷು ಪ್ರಥಮೇನುವಾಕ ಏಕಾದಶ ಸೂಕ್ತಾನಿ | ತತ್ರ ತ್ವಮಗ್ನೇ ದ್ಯುಭಿರಿತಿ ಮೋಡಶರ್ಚಂ ಪ್ರಥಮಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಮಂಡಲದ್ರಷ್ಟಾ ಗೃತ್ವಮದ ಋಷಿಃ | ಸ ಚ ಪೂರ್ವಮಾಂಗಿರಸಕುಲೇ ಶುನಹೋತ್ರಸ್ಯ ಪುತ್ರಃ ಸನ್ ಯಜ್ಞಕಾಲೇಽಸುರೈರ್ಗೃಹೀತ ಇಂದ್ರೇಣ ಮೋಚಿತಃ | ಪಶ್ಚಾತ್ತದ್ವಚನೇನೈವ ಭೃಗುಕುಲೇ ಶುನಹ- ಪುತ್ರೋ ಗೃತ್ವಮದನಾಮಾಭೂತ್ | ತಥಾ ಚಾನುಕ್ರಮಣಿಕಾ | ಯ ಆಂಗಿರಸಃ ಶೌನಹೋತ್ರೋ ಭೂತ್ವಾ ಭಾರ್ಗವಃ ಶೌನಹೋಽಭವತ್ಸ ಗೃತ್ವಮದೋ ದ್ವಿತೀಯಂ ಮಂಡಲಮುಪಶ್ಯದಿತಿ | ತಥಾ ತಸ್ಯೈವ ಶೌನಹಸ್ಯ ವಚನಮೃಷ್ಯನುಕ್ರಮಣೇ | ತ್ವಮಗ್ನ ಇತಿ ಗೃತ್ವಮದಃ ಶೌನಹೋ ಭೃಗುತಾಂ ಗತಃ | ಶೌನಹೋತ್ರಃ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ತು ಯ ಆಂಗಿರಸ ಉಚ್ಯತ ಇತಿ | ತಸ್ಮಾನ್ಮಂಡಲದ್ರಷ್ಟಾ ಶೌನಹೋ ಗೃತ್ವಮದ ಋಷಿಃ | ಜಗತೀ ಭಂದಃ | ಮಂಡಲಾದಿಪರಿಭಾಷಯಾಗ್ನೇಯಂ | ಅತ್ರಾನುಕ್ರಮಣಿಕಾ | ತ್ವಮಗ್ನೇ ಜಾಗತಂ ತ್ವಿತಿ || ಪ್ರಾತರನುವಾಕಾಶ್ಚಿನಶಸ್ತ್ರಯೋರ್ಜಾಗತೇ ಭಂದಸೀದಮಾದಿಸೂಕ್ತದ್ವಯಸ್ಯ ವಿನಿ- ಯೋಗಃ | ತ್ವಮಗ್ನೇ ದ್ಯುಭಿರಿತಿ ಸೂಕ್ತೇ | ಅ. ೪-೧೩ | ಇತಿ ಸೂಕ್ರಿತತ್ವಾತ್ || ಉಪಾಕರಣೋತ್ಪರ್ಜ- ನಯೋರಪ್ಯಾಧ್ಯಾ ವಿನಿಯುಕ್ತಾ ||

ಅನುವಾದವು—ಶತರ್ಚಿನರೆಂಬ ಋಷಿಗಳಿಂದ ದೃಷ್ಟವಾದ ಪ್ರಥಮಮಂಡಲವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾಯಿತು ಈಗ ಗೃತ್ವಮದಋಷಿದ್ರಷ್ಟವಾದ ಎರಡನೆಯ ಮಂಡಲವನ್ನು ವಿವರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ತ್ವಮಗ್ನೇದ್ಯುಭಿಃ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತ ದಿಂದ ಎರಡನೆಯ ಮಂಡಲವು ಆರಂಭವಾಗುವುದು. ಈ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಅನುವಾಕಗಳಿರುವುವು. ಅವುಗಳ ಮೈಕಿ ಮೊದಲನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದು ಸೂಕ್ತಗಳಿರುವುವು ; ಆ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ತ್ವಮಗ್ನೇ ದ್ಯುಭಿಃ ಎಂಬುದು ಮೊದಲನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹದಿನಾರು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವುವು. ಮಂಡಲದ್ರಷ್ಟವಾದ ಗೃತ್ವಮದನೇ ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಋಷಿಯು ; ಈ ಗೃತ್ವಮದ ಋಷಿಯು ಮೊದಲು ಆಂಗಿರಸ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಶುನಹೋತ್ರನೆಂಬುವನಿಗೆ ಪುತ್ರ ನಾಗಿ ಒಂದಾನೊಂದುಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಅಸುರರಿಂದ ಅಪಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಬಳಿಕ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಬಿಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟನು. ಅನಂತರ ಆ ಇಂದ್ರನ ಮಾತಿನಂತೆ ಭೃಗುಕುಲದಲ್ಲಿ ಶುನಹನೆಂಬ ಋಷಿಯ ಪುತ್ರನೂ ಗೃತ್ವಮದ ನೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನೂ ಆದನು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಯ ಆಂಗಿರಸಃ ಶೌನಹೋತ್ರೋ ಭೂತ್ವಾ ಭಾರ್ಗವಃ ಶೌನಹೋಽಭವತ್ಸ ಗೃತ್ವಮದೋ ದ್ವಿತೀಯಂ ಮಂಡಲಮುಪಶ್ಯದಿತಿ | ಎಂದರೆ, ಆಂಗಿರಸಗೋ ತ್ರದ ಶುನಹೋತ್ರನ ಮಗನು ಭೃಗುಲೋತ್ಪನ್ನನಾದ ಶುನಹನೆಂಬ ಋಷಿಗೆ ಗೃತ್ವಮದನೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಪುತ್ರ ನಾದನು. ಈ ಗೃತ್ವಮದನು ಋಗ್ವೇದದ ಎರಡನೆಯ ಮಂಡಲದ ದ್ರಷ್ಟವಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಮತ್ತು ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅದರ ಕರ್ತೃವಾದ ಶೌನಹರ ವಚನವು ಹೀಗೆ ಇರುವುದು—

ತ್ವಮಗ್ನ ಇತಿ ಗೃತ್ವಮದಃ ಶೌನಹೋ ಭೃಗುತಾಂ ಗತಃ |

ಶೌನಹೋತ್ರಃ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ತು ಯ ಆಂಗಿರಸ ಉಚ್ಯತ ಇತಿ ||

ಮೊದಲು ಅಂಗಿರಸಗೋತ್ರದ ಶುನಹೋತ್ರನೆಂಬುವನಿಗೆ ಪುತ್ರನಾಗಿದ್ದು ಅನಂತರ ಭೃಗುಕುಲದ ಶುನಕನಿಗೆ ಪುತ್ರನಾದ ಗೃತ್ಸಮದನೆಂಬ ಋಷಿಯು ತ್ವಮಗ್ನೇ ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಈ ಎರಡನೆಯ ಮಂಡಲಕ್ಕೆ ದ್ರಷ್ಟೃವಾಗಿರುವನು. ಅದ್ದರಿಂದ ಶುನಕಪುತ್ರನಾದ ಗೃತ್ಸಮದನೆಂಬ ಋಷಿಯೇ ಈ ಮಂಡಲದ್ರಷ್ಟೃವಾಗಿರುವನು. ತ್ವಮಗ್ನೇ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿಯೇ ದೇವತೆಯು ; ಜಗತೀಭಂದಸ್ಸು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ತ್ವಮಗ್ನೇ ಜಾಗತಂ ತು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಪ್ರಾತರನುವಾಕ ಮತ್ತು ಆಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜಗತೀಭಂದಸ್ಸಿನ ಋಕ್ಕುಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮತ್ತು ಮುಂದಿನ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ-ತ್ವಮಗ್ನೇ ದ್ಯುಭಿರಿತಿ ಸೂಕ್ತೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೪-೧೩) ಮತ್ತು ಅಧ್ಯಾಯೋಪಾಕರಣ ಉತ್ಪರ್ಜನಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲನೆಯ ಋಕ್ಕಿನ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಹಿಂದಿನ ಸೂಕ್ತದ ಅನುವಾದದಲ್ಲಿಯೇ ತಿಳಿಸಿದೆ.

|| ಓಂ ||

ಸೂಕ್ತ—೧

|| ಮಂಡಲ—೨ || ಅನುವಾಕ—೧ || ಸೂಕ್ತ—೧ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೫ || ವರ್ಗ—೧೭, ೧೮, ೧೯ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ—೧೬ ||

ಋಷಿಃ—ಗೃತ್ಸಮದ ಅಂಗಿರಸಃ ಶುನಹೋತ್ರಃ ಪಶ್ಚಾದ್ಭಾಗವಃ ಶುನಕಃ ||

ದೇವತಾ—ಅಗ್ನಿಃ ||

ಭಂದಃ—ಜಗತೀ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠ

ತ್ವಮಗ್ನೇ ದ್ಯುಭಿಸ್ತಮಾಶುಶುಕ್ಷಣಿಸ್ತಮದ್ಭೃಷ್ಟಮಶ್ವನಸ್ಪರಿ ।

ತ್ವಂ ವನೇಭೃಷ್ಟಮೋಷಧೀಭೃಷ್ಟಂ ನೃಣಾಂ ನೃಪತೇ ಜಾಯಸೇ ಶುಚಿಃ

|| ೧ ||

ಪದಪಾಠ

ತ್ವಂ | ಅಗ್ನಿ | ದ್ಯುಽಭಿಃ | ತ್ವಂ | ಅಶುಶುಕ್ಷಣಿಃ | ತ್ವಂ | ಅತ್ಽಭೃಃ | ತ್ವಂ | ಅಶ್ವನಃ | ಪರಿ |

ತ್ವಂ | ವನೇಭೃಃ | ತ್ವಂ | ಓಷಧೀಭೃಃ | ತ್ವಂ | ನೃಣಾಂ | ನೃಪತೇ | ಜಾಯಸೇ | ಶುಚಿಃ || ೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಅಗ್ರಣೇತ್ವಾದಿಗುಣವಿಶಿಷ್ಟ ಹೇ ನೃಣಾಂ ನೃಪತೇ | ನೃಣಾಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಯೇ ನರಾ ಯೆಷ್ಟಾರಃ ಸಂತಿ ತೇಷಾಂ ವಿಶೇಷೇಣ ಪಾಲಯಿತಃ | ಯದ್ವೋಭಾಭ್ಯಾಂ ಸದಾಭ್ಯಾಂ ಬಹುತ್ವಂ ನಿತ್ಯಸ್ವಾಮಿತ್ವಂ ಚ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತೇ | ಸರ್ವೇಷಾಂನುಸಿ ನರಾಣಾಂ ನಿತ್ಯಪಾಲಕೇತ್ಯರ್ಥಃ || ನೃಣಾಮಿತ್ಯಸ್ಯ ನಿಘಾತಾಭಾವಶ್ಚಾಂದಸಃ || ತಾದೃಶ ಹೇ ದೇವ ತ್ವಂ ದ್ಯುಭಿರ್ಯಾಗದಿವಸೈರ್ನಿಮಿತ್ತ- ಭೂತೈರ್ಜಾಯಸೇ | ಯಾಗಾರ್ಥಂ ಮಥನೇನೋತ್ಪದ್ಯಸ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ ತಾದೃಶೈರ್ವಿವಸೈಃ ಸಹಿತೋ ಜಾಯಸೇ | ತತ್ತದ್ಯಾಗದಿವಸೇಷು ಪ್ರಸಿದ್ಧೋ ಭವಸೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ತ್ವಮಾಶುಶುಕ್ಷಣಿರ್ಜಾ- ಯಸೇ | ಆ ಸರ್ವತೋ ದೀಪ್ಯಮಾನೋ ಭವಸಿ || ಅಜ್ಯುಪಸದೇ ಶುಚಿ ದೀಪ್ತಾವಿತ್ಯೇತಸ್ಯ ಸನಂತಸು ಣಾಂದಸಮಿದಂ ರೂಪಂ | ಯದ್ವಾ ಅಶು ಶೀಘ್ರಂ ಶುಚ್ ದೀಪ್ತಃ ಸನ್ ಯತಃ ಸ ಸೇವ್ಯತೇ ಇತಿ | ಅಶ್ಯ ಶುಚಿಂ ಶೋಕಂ ಸನೋತಿ ದದಾತಿ ಶತ್ರುಭ್ಯೋ ದಾಹಾದಿನೇತ್ಯಾಶುಶುಕ್ಷಣಿಃ || ತಾದೃಶೋ ಭವಸಿ | ಏವಂ ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರತಿನಿಶೇಷಣಂ ಜಾಯಸ ಇತಿ ಯೋಜ್ಯಂ | ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಮದ್ವ್ಯೋ ವೃಷ್ಟ್ಯು- ಕೇಭ್ಯೋ ಜಾಯಸೇ ವೈದ್ಯುತರೂಪೇಣ ವಾಡವರೂಪೇಣ ವಾ ಸಮುದ್ರೋದಕೇಭ್ಯಃ | ಅತ್ಮನೋ ಮೇಘಾತ್ಪಾಷಾಣಾದ್ವಾ ಪರಿ ಜಾಯಸೇ | ಯೋ ಅಶ್ಮನೋರಂತರಗ್ನಿಂ ಜಜಾನ | ೨-೧೨-೩ | ಇತಿ ಹಿ ಮಂತ್ರಾಂತರಂ | ತ್ವಂ ವನೇಭ್ಯೋ ವೃಕ್ಷಾದಿಸಮೂಹೇಭ್ಯೋ ದಾವರೂಪೇಣ | ತ್ವನೋಷಧೀಭ್ಯೋ ವೈಶ್ವಾನರರೂಪೇಣ | ಏವಂ ಮಹಾನುಭಾವಸ್ತ್ವಂ ಮಥನೇನೋತ್ಪನ್ನಃ ಸನ್ ಸರ್ವಾತ್ಮಕೋ ಭವಸೀ- ತ್ಯರ್ಥಃ | ಶುಚಿರೇವ ಜಾಯಸೇ | ಯದ್ವಾ ಶುಚಿರಾದಿತ್ಯರೂಪೋ ಜಾಯಸ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತ್ರ ತ್ವಮಗ್ನೇ ದ್ಯುಭಿರಹೋಭಿರೀತ್ಯಾದಿ ನಿರುತ್ತಮನುಸಂಭೇಯಂ | ನಿ. ೬-೧ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ನೃಣಾಂ ನೃಪತೇ—ಮಾನವರಿಗೆ ಪ್ರಭುವೂ ಪಾಲಕನೂ ಆದ | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ದ್ಯುಭಿಃ—ಯಾಗದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಯಾಗದ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ | ಜಾಯಸೇ—ಉತ್ಪನ್ನನಾಗುತ್ತೀಯೆ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಅಶುಶುಕ್ಷಣಿಃ—ಸರ್ವತ್ರ ದೀಪ್ಯಮಾನನಾಗಿಯೂ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ದಹಿಸುವವನಾಗಿಯೂ ಇದ್ದೀಯೆ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಅದ್ಭ್ಯಃ—ಉದಕಗಳಿಂದಲೂ | ಅಶ್ಮನಃ ಪರಿ—ಪಾಷಾಣಗಳಿಂದಲೂ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗುತ್ತೀಯೆ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ವನೇಭ್ಯಃ—ವೃಕ್ಷಾದಿಗಳಿಂದ ದಾವಾನಲರೂಪನಾಗಿಯೂ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಓಷಧೀಭ್ಯಃ—ಓಷಧಿಗಳಿಂದ ವೈಶ್ವಾನರರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗುತ್ತೀಯೆ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಶುಚಿಃ—ಪವಿತ್ರಾತ್ಮನೂ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನೂ ಆದ ಆದಿತ್ಯರೂಪನೂ ಆಗಿದ್ದೀಯೆ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಮಾನವರಿಗೆ ಪ್ರಭುವೂ ಪಾಲಕನೂ ಆದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ಯಾಗದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಯಾಗದ ನಿಮಿತ್ತ ವಾಗಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗುತ್ತೀಯೆ. ನೀನು ಸರ್ವತ್ರ ದೀಪ್ಯಮಾನನಾಗಿಯೂ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ದಹಿಸುವವನಾಗಿಯೂ ಇದ್ದೀಯೆ. ನೀನು ಉದಕಗಳಿಂದಲೂ ಪಾಷಾಣಗಳಿಂದಲೂ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗುತ್ತೀಯೆ. ನೀನು ವೃಕ್ಷಾದಿಗಳಿಂದ ದಾವಾನಲರೂಪನಾಗಿಯೂ, ಓಷಧಿಗಳಿಂದ ವೈಶ್ವಾನರ ರೂಪವಾಗಿಯೂ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗುತ್ತೀಯೆ. ನೀನು ಪವಿತ್ರಾ- ತ್ಮನೂ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನೂ ಆದ ಆದಿತ್ಯರೂಪನೂ ಆಗಿದ್ದೀಯೆ.

English Translation

Sovereign of men, Agni, you are born for the days (of sacrifice), pure and all-irradiating, from the waters, from the stones, from trees, and from plants.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಗೃತ್ಸಮದ ಋಷಿಧೃಷ್ಟವಾದ ಈ ಮೊದಲನೆಯ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲನೆಯ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ವಿಧವಿಧವಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿಕ್ರಮವನ್ನು ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುತ್ತೇವೆ.

ತೈಂ ಅಗ್ನೇ ನೃಣಾಂ ನೃಪತೇ—ಋಷಿಯು ಈ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಬೋಧನೆಮಾಡಿರುವನು. ಅಗ್ನಿ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನೂ ನಾನಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ನಾವು ಋ. ಸಂ. ಭಾಗ ೧ ಪೇಜು 612-614 ರಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿರುವೆವು. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಅಗ್ರಣೀತ್ವಾದಿಗುಣವಿಶಿಷ್ಟ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದನ್ನು ಮಾತ್ರ ವಿವರಿಸುವೆವು. ಯಾಸ್ಕರು ತಮ್ಮ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ—

ಅಗ್ನಿಃ ಕಸ್ಮಾದಗ್ರಣೀರ್ಭವತ್ಯಗ್ರಂ ಯಜ್ಞೇಷು ಪ್ರಣೀಯತೇಽಙ್ಗಂ ನಯತಿ |

(ನಿ. ೭-೧೪-)

ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ಪ್ರಥಮಸ್ಥಾನವು, ಎಂದರೆ ಅಗ್ರಶಬ್ದವು ಪ್ರಧಾನವಾಚಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಗೆ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನಸ್ಥಾನವು ಸಲ್ಲುವುದು. ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅರಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡಿದ ಕೂಡಲೇ ಆಹವನೀಯವೆಂಬ ಅಗ್ನಿ ಕುಂಡದಲ್ಲಿಡುವರು. ಅಲ್ಲಿಂದ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯವೆಂಬ ಅಗ್ನಿ ಕುಂಡದ ಬಳಿಗೆ ಒಯ್ಯುವರು. ಆದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಅಗ್ರಣೀ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ಅಗ್ರಣೀಎಂದರೆ ದೇವಸೇನೆಯನ್ನು ಸ್ವತಃ (ತಾನೇ) ನಡೆಸುವವನು ಅಥವಾ ದೇವಸೇನೆಗೆ ಮುಂದಾಳಾಗಿರುವವನು(ನಾಯಕ or Leader) ಎಂದಾಗುವುದು. ಅಗ್ನಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರು ಬರಲು ಇದು ಒಂದನೆಯ ಕಾರಣವು. ಇದಲ್ಲದೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಂತರದಲ್ಲಿ—ಅಗ್ನಿರ್ದೇವಾನಾಂ ಸೇನಾನೀ ಎಂದು. ಇದನ್ನನುಸರಿಸಿ ಋಕ್ಯಾಖ್ಯಾಯಿಕೆಗಳು ತಮ್ಮ ಮಂತ್ರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ—ಅಗ್ನಿರ್ಮುಖಂ ಪ್ರಥಮೋ ದೇವತಾನಾಂ (ಐ. ಬ್ರಾ. ೧-೪) ಎಂದು ಪಠಿಸುವರು. ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಮತ್ತೊಂದು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿರ್ದೇವಾನಾಮವಮುಃ (ಐ. ಬ್ರಾ. ೧-೧-೧) ಎಂದಿರುವುದು. ತೈತ್ತಿರೀಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಅಗ್ನಿರಗ್ರೇ ಪ್ರಥಮೋ ದೇವತಾನಾಂ (ತೈ. ಬ್ರಾ. ೨-೪-೩-೩) ಎಂದೂ ಅಗ್ನಿರವಮೋ ದೇವತಾನಾಂ ಎಂದೂ ಇರುವುದು. ಈ ಉದಾಹರಣೆಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯವನು, ಅಗ್ರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವವನು, ಮುಂದಾಳು, ನಾಯಕನು, ಎಂದಾಗುವುದು. ಶುಕ್ಲಯಜುರ್ವೇದದಲ್ಲಿ (ವಾ. ಸಂ) ಸ ವಾ ಏಷೋಽಗ್ರೇ ದೇವತಾನಾಮಜಾಯತೆ ತಸ್ಮಾದಗ್ನಿರ್ನಾಮೇತಿ-ಎಂದರೆ ಈ ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿದನು ಆದುದರಿಂದ ಇವನಿಗೆ ಅಗ್ನಿಯೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದಿರುವುದು.

ನೃಣಾಂ ನೃಪತೇ—ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಯೇ ನರಾಃ ಯೆಷ್ವಾರಃ ಸಂತಿ ತೇಷಾಂ ವಿಶೇಷೇಣ ಪಾಲಯಿತಃ | ಯದ್ವೋಭಾಭ್ಯಾಂ ಪದಾಭ್ಯಾಂ ಬಹುತ್ವಂ ನಿತ್ಯಸ್ವಾಮಿತ್ವಂ ಚ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತೇ | ಸರ್ವೇಷಾ ಮಪಿ ನರಾಣಾಂ ನಿತ್ಯಪಾಲಕೇತ್ಯರ್ಥಃ || ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಯಾರು ಯಜ್ಞಮಾಡುತ್ತಾರೋ ಅಂತಹ ಯಜಮಾನ

ರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ ಎಂದರ್ಥವು; ಅಥವಾ ನೈಷಾಂ ನೈಪತೇ ಎಂಬ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳೂ ಅನೇಕ ಜನರಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದರಿಂದ ಸಮಸ್ತಜನರಿಗೂ ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಸಂರಕ್ಷಕನು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ತ್ವಮಗ್ನೇ ದ್ಯುಭಿಃ—ಯಾಗದಿವಸೈರ್ನಿಮಿತ್ತಭೂತೈರ್ಜಾಯಸೇ | ಯಾಗಾರ್ಥಂ ಮಥನೇನೋ-ತ್ವದ್ಯೈಸ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ ತಾದೃಶೈರ್ದಿವಸೈಃ ಸಹಿತೋ ಜಾಯಸೇ | ತತ್ತದ್ಯಾಗದಿವಸೇಷು ಪ್ರಸಿದ್ಧೋ ಭವಸೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ಯಾಗದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗುತ್ತೀಯೆ ; ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞಾರ್ಥವಾಗಿ (ಅಗ್ನಿಯಿಂದಲೇ ಯಜ್ಞ) ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅರಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಥನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗುತ್ತೀಯೆ ; ಅಥವಾ ಆಯಾ ಯಾಗದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಯಜಮಾನರು ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ ಆ ದಿವಸಗಳಿಂದ ಸಹಿತನಾಗಿಯೇ ಎಂದರೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿಯೇ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗುವೆ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವು.

ತ್ವಮಾಶುಶುಕ್ಷಣಿಃ—ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಈ ಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ-ತ್ವಮಾಶುಶುಕ್ಷಣಿರ್ಜಾಯಸೇ | ಆ ಸರ್ವತೋ ದೀಪ್ಯಮಾನೋ ಭವಸಿ | ಅಜ್ಯುಪಪದೇ ಶುಚಿ ದೀಪ್ತಾವಿತ್ಯೇತಸ್ಯ ಛಾಂದಸಮಿದಂ ರೂಪಂ | ಯದ್ವಾ | ಆಶು ತೀಪ್ತಂ ಶುಚ್ ದೀಪ್ತಃ ಸನ್ ಯತಃ ಸ ಸೇವ್ಯತೆ ಇತಿ | ಆಶು ಶುಚಿಂ ಶೋಕಂ ಸನೋತಿ ನದಾತಿ ಶತ್ರುಭ್ಯೋ ದಾಹಾದಿನೇತ್ಯಾಶುಶುಕ್ಷಣಿಃ | ತಾದೃಶೋ ಭವತಿ || ಎಂದರೆ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ ನೀನು ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾ ಬೆಳಗುತ್ತೀಯೆ. ಪ್ರಕಾಶಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶುಚ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಆ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು ಸೇರಿ ಆಶುಶುಕ್ಷಣಿಃ ಎಂಬ ರೂಪವಾಗಿದೆ. ಅಥವಾ ಆಶು-ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಶುಚ್-ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾಗಿ ಕ್ಷಣಿಃ-ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುವುದರಿಂದಲೂ ಅಥವಾ ನಿನ್ನ ದಹನಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಆಶು-ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಶುಚಿ-ಶೋಕವನ್ನು ಸನೋತಿ-ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಉಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ ಅಗ್ನಿಗೆ ಆಶುಶುಕ್ಷಣಿಃ ಎಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಈ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಯಾಸ್ಕರು ತಮ್ಮ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕನ್ನೇ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಇದರ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ—

ತ್ವಮಗ್ನೇ ದ್ಯುಭಿರಹೋಭಿಸ್ತ್ವಮಾಶುಶುಕ್ಷಣಿಃ | ಆಶು ಇತಿ ಚ ಶು ಇತಿ ಚ ಕ್ಷಿಪ್ರನಾಮನೀ ಭವತಃ | ಕ್ಷಣಿರುತ್ತರಃ ಕ್ಷಣೋತೇಃ ಆಶು ಶುಚಾ ಕ್ಷಣೋತಿತಿ ನಾ ಸನೋತಿತಿ ನಾ || ಶುಚ್ ಶೋಚತೇಃ | ಪಂಚಮ್ಯರ್ಥೇ ನಾ ಪ್ರಥಮಾ | ತಥಾ ಹಿ ನಾಕ್ಸಂಯೋಗ ಆ ಇತ್ಯಾಕಾರ ಉಪಸರ್ಗಃ ಪುರಸ್ತಾಚ್ಚೀರ್ಷೀತಜ ಉತ್ತರ ಆಶು ಶೋಚಯಿಷುರಿತಿ | ಶುಚಿಃ ಶೋಚತೇ-ರ್ಜ್ವಲತಿಕರ್ಮಣಃ | ಆಯಮಪೀತರಃ ಶುಚಿರೇತಸ್ಮಾದೇವ | ನಿಷ್ಪಿಕ್ತಮಸ್ಮಾತ್ ಪಾಪಕ-ಮಿತಿ ನೈರುಕ್ತಾಃ ||

(ನಿ. ೬-೧)

ಎಂದರೆ-ಆಶು ಮತ್ತು ಶು ಎಂಬ ಪದಗಳು ಕ್ಷಿಪ್ರ (ಬೇಗನೆ ಎಂದರ್ಥವುಳ್ಳ) ನಾಮಗಳು. ಕ್ಷಣಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಹಿಂಸಾರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಕ್ಷಣೋತಿಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ ; ಅಥವಾ ಹೊಂದು ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ಸನೇತಿಧಾತುವಿನಿಂದಲಾದರೂ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಬಹುದು. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಶು ಎಂಬ ಅಕ್ಷರವು ಪ್ರಕಾಶಿಸು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶುಚಿಶಬ್ದದ ಪರ್ಯಾಯಪದವು. ಅದುದರಿಂದ, ಆಶುಶುಕ್ಷಣಿಃ ಎಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಜಾಗ್ರತೆ

ಯಾಗಿ (ಶತ್ರುಗಳನ್ನು) ಹಿಂಸಿಸುವನು (ದಹಿಸುವವನು) ಅಥವಾ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಬೇಕಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಬೇಗನೆ ಒದಗಿಸಿಕೊಡುವವನು ಎಂದರ್ಥವು.

ಅಥವಾ ಶುಕ್ ಎಂಬ ಪದವು ಪ್ರಕಾಶಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶುಚ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪಂಚಮೀ ವಿಭಕ್ತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿಯ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಆ ಎಂಬುದು ಉಪಸರ್ಗವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಆ+ಶುಶುಕ್ಷಣಿಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶುಶುಕ್ಷಣಿಶಬ್ದವು ಚಿಕೀರ್ಷಿತಾರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸಿದರೆ ಆಶುಶುಕ್ಷಣಿಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನು (ಅಗ್ನಿಯು) ಎಂದರ್ಥವಾಗುವುದು.

ಅಥವಾ ಶುಚಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಕಾಶಿಸು ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ಶೋಚತಿಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಬಹುದು. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ಅವಕಾಶವಿರುವುದು. ಇದಲ್ಲದೆ ಶುಚಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇನ್ನೊಂದರ್ಥವೂ ಇರುವುದು ಶುಚಿಃ ಎಂದರೆ ಪವಿತ್ರವಾದದ್ದು, ಶುದ್ಧವಾದದ್ದು ಪಾಪರಹಿತವಾದದ್ದು ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ಅರ್ಥವು. ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅ+ಅಶುಶುಕ್ಷಣಿಃ==ಅಶುಶುಕ್ಷಣಿಃ ಎಂದರೆ ಪಾಪರಹಿತನಾದವನು (ಅಗ್ನಿಯು) ಎಂದರ್ಥವು. (ಅ denotes negative. As there are two ಅ's, two negatives make an affirmative ; Sinless) ನೈರುತ್ತರರು ಈ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅನುಮೋದಿಸುವರು.

ದ್ವೈಭಿಃ ಅಹೋಭಿಃ—ಪೌರ್ಣಮಾಸ್ಯಾ, ಅಮಾವಾಸ್ಯಾ, ಮೊದಲಾದ ಯಜ್ಞಾರ್ಹವಾದ ದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಯಜ್ಞಾರ್ಥವಾಗಿ ಮುಖಿಸಿ ಉತ್ಪಾದನೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅಂತಹ ದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗುತ್ತೀಯೆ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಹೇಳಿದೆ.

ತ್ವಮದ್ಭ್ಯಃ—ತ್ವಮದ್ಭ್ಯೋ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕೇಭ್ಯೋ ಜಾಯಸೇ ವೈದ್ಯತರೂಪೇಣ ವಾಡವರೂಪೇಣ ವಾ ಸಮುದ್ರೋದಕೇಭ್ಯಃ | ನೀರಿನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗುತ್ತೀಯೆ ಎಂದರೆ ಮಳೆಯು ಹುಯ್ಯುತ್ತಿರುವಾಗ ಮೋಡಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗುವ ಮಿಂಚಿನ ರೂಪದಲ್ಲಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಸಮುದ್ರದ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸುವ ಬಾಡಬಾನಲ ರೂಪದಲ್ಲಾಗಲಿ ನೀನು ಉತ್ಪನ್ನನಾಗುತ್ತೀಯೆ ಎಂದು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ.

ತ್ವಮಶ್ವನಸ್ವರಿ—ಅಶ್ವನೋ ಮೇಘಾತ್ಪಾಷಾಣಾದ್ವಾ | ಅಶ್ವಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಮೂವತ್ತು ಮೇಘನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೧) ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮೇಘಗಳಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯುದ್ರೂಪದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗುವೆ. ಅಥವಾ ಅಶ್ವನ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪಾಷಾಣ, ಕಲ್ಲು ಎಂಬ ಅರ್ಥವೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಎರಡು ಕಲ್ಲುಗಳ ಘರ್ಷಣೆಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗುವೆ ಎಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು. (ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ದೀಪದಕಡ್ಡಿಗಳು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿಲ್ಲದಿದ್ದಾಗ ಚಕಮುಕಿಕಲ್ಲುಗಳಿಂದಲೇ ಬಿಂಕಿಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು) ಮೇಘಗಳಿಂದ ವಿದ್ಯುದ್ರೂಪದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಉತ್ಪನ್ನನಾಗುವನೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು—

ಯೋ ಹತ್ವಾಹಿಮರಿಣಾತ್ಸಪ್ತ ಸಿಂಧೂನ್ಯೋ ಗಾ ಉದಾಜದಪಥಾ ವಲಸ್ಯ |

ಯೋ ಅಶ್ವನೋರಂತರಗ್ನಿಂ ಜಜಾನ ಸಂವೃಕ್ಸಮತ್ಸ ಸ ಜನಾಸ ಇಂದ್ರಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೧೨-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವರು. ಈ ಋಕ್ತಿನ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಸಾಯಣರು—
ಯಶ್ಚಾಶ್ವನೋಃ ಅಶ್ವತೇ ವ್ಯಾಪ್ನೋತ್ಯಂತರಿಕ್ಷಮಿತಿ ಅಶ್ವಾ ಮೇಘಃ | ಅತ್ಯಂತಮೈದುರೂಪಯೋರ್ಮೇಘಃ

ಘಯೋರಂತರ್ಮಧ್ಯೇ ವೈದ್ಯತಮಗ್ನಿಂ ಜಜಾನ ಉತ್ಪಾದಯಾಮಾಸ | ಎಂದರೆ ಅಶ್ಮಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ವ್ಯಾಪಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಅಶ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಎಂದರೆ ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಮೇಘಕ್ಕೆ ಅಶ್ಮಾ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಅಂತಹ ಮೃದುವಾಗಿರುವ ಮೇಘಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವೈದ್ಯತಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡಿದನೆಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿರುವರು.

ತ್ವಂ ವನೇಭ್ಯಃ—ವೃಕ್ಷಾದಿಸಮೂಹೇಭ್ಯೋ ದಾವರೂಪೇಣ | ಕಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ದಾವಾಗ್ನಿರೂಪದಿಂದ (ಕಾಡುಕಿಚ್ಚು) ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವೆ. ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಬಿದಿರುಗಳು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಘರ್ಷಣೆಯಾಗಿ ಅದರಿಂದ ಬೆಂಕಿಯು ಹುಟ್ಟಿ ಕಾಡನ್ನೆಲ್ಲಾ ದಹಿಸುವುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ತ್ವಮೋಷಧೀಭ್ಯಃ—ವೈಶ್ವಾನರರೂಪೇಣ | ಮಥನೇನೋತ್ಪನ್ನಃಸನ್ ಸರ್ವಾತ್ಮಕೋ ಭವಸೀ-
ತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಗ್ನಿಯು ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ಜಾಠರಾಗ್ನಿರೂಪದಿಂದ) ಮತ್ತು ಓಷಧಿವನಸ್ಪತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿರೂಪದಿಂದ ಇರುವನು. ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವಾಗ ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷದ ಅಥವಾ ಶಮಿವೃಕ್ಷದ ಎರಡು ಮರದ ತುಂಡುಗಳನ್ನು ಒಂದರಮೇಲೊಂದನ್ನಿಟ್ಟು ಬಲವಾಗಿ ಕಡೆಯುವರು. ಅದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವನು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—

ಶಮಿಾಗರ್ಭಾದಗ್ನಿಂ ಮಂಥತಿ | ಏಷಾ ವಾ ಅಗ್ನೀರ್ಯಜ್ಞಿಯಾ ತನೂಃ | ತಾಮೇವಾಸ್ಮೈ
ಜನಯತಿ ||

(ಶೈ. ಬ್ರಾ. ೧-೧-೯-೧)

ಎಂದು ತೈತ್ತಿರೀಯಬ್ರಾಹ್ಮಣವಾಕ್ಯವಿರುವುದು. ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕವಾಗಿಯೂ, ಸಂಸ್ಕಾರಸಹಿತವಾಗಿಯೂ ಮಥಿಸಿ ಉತ್ಪನ್ನಮಾಡುವ ವಿಧಾನವನ್ನು ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ (ಐ. ಬ್ರಾ. ೩-೫) ಈರೀತಿ ಹೇಳಿರುವುದು. ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಮಥನವಿಚಾರವು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಕ್ರಮವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸೋಮವಿಕ್ರಯಣವೆಂಬ (ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ಪರ್ವತವನಾದಿಗಳಿಂದ ತಂದವರಿಂದ ಕ್ರಯಕ್ಕೆ ಪಡೆಯುವುದು) ಕರ್ಮವು ಸಮಾಪ್ತಿಯಾದಮೇಲೆ ಅಗ್ನಿಮಥನಕಾರ್ಯವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದು. ಆಗ ಅಧ್ವರ್ಯುವೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನು ಹೋತೃವೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಈರೀತಿ ಹೇಳುವನು—

ಅಗ್ನಯೇ ಮಥ್ಯಮಾನಾಯಾನುಬ್ರೂಹೀತ್ಯಾಹಾಧ್ವರ್ಯುರಭಿ ತ್ವಾ ದೇವ ಸವಿತರಿತಿ ಸಾವಿತ್ರೀ-
ಮನ್ವಾಹ ತದಾಹುರ್ಯದಗ್ನಯೇ ಮಥ್ಯಮಾನಾಯಾನುವಾಚಾಹಾಥ ಕಸ್ಮಾತ್ಸಾವಿತ್ರೀ-
ಮನ್ವಾಹೇತಿ | ಸವಿತಾ ವೈ ಪ್ರಸವಾನಾಮಿಶೇ ಸವಿತೃಪ್ರಸೂತ ಏವೈನಂ ತನ್ಮಥತಿ
ತಸ್ಮಾತ್ಸಾವಿತ್ರೀ ಮನ್ವಾಹ |

ಅಧ್ವರ್ಯುವು ಹೋತೃವನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ—ಅಗ್ನಯೇ ಮಥ್ಯಮಾನಾಯಾನುಬ್ರೂ ೩ ಹಿ ಎಂಬ ಪ್ರೈಷಮಂತ್ರ. ವನ್ನು ಹೇಳುವನು (ಪ್ರೈಷಮಂತ್ರವೆಂದರೆ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ನಾನಾ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಅಧ್ವರ್ಯು ಮೊದಲಾದವರು ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಜನರನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಇಂತಿಂತಹ ಕರ್ಮವನ್ನು (ಅಥವಾ ಹೋಮವನ್ನು) ಮಾಡು ಎಂದು ಆಜ್ಞಾರೂಪವಾಗಿ ವಿಧಿಸುವ ಮಂತ್ರಪಠನವು, ಅದನ್ನು ಕೇಳಿ ಹೋತೃವು—

ಅಭಿ ತ್ವಾ ದೇವ ಸವಿತರಿಶಾನಂ ವಾರ್ಯಾಣಾಂ | ಸದಾವನ್ ಭಾಗಮೀಮಹೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೪-೩)

ಎಂಬ ಸವಿತೃದೇವತಾಕವಾದ ಮಂತ್ರವನ್ನು (ಸಾವಿತ್ರಿ ಋಕ್ವನ್ನು) ಪಠಿಸುವನು. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಂಶಯವು ತಲೆದೋರುವುದು. ಅಗ್ನಿಮಂಥನಕ್ಕಾಗಿ ಅವಶ್ಯಕವಾದ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ಅಧ್ವರ್ಯುವು ಹೋತೃವಿಗೆ ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಿದ್ದರೂ, ಹಾಗೆ ಮಾಡದೆ ಹೋತೃವು ಸವಿತೃದೇವತಾಪರವಾದ ಋಕ್ವನ್ನು ಪಠಿಸಲು ಕಾರಣವೇನು ? ಇದು ತಪ್ಪಲ್ಲವೇ ಎಂದರೆ, ಹಾಗಲ್ಲ. ಸವಿತಾ ನೈ ಪ್ರಸವಾನಾಮೀಶೇ-ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಂತೆ ಯಜ್ಞಾದಿಸಮಸ್ತ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವುದನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡಬೇಕಾದರೂ ಆ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆಲ್ಲಾ ಸವಿತೃವು ಸ್ವಾಮಿ (ಅಧಿಪತಿ) ಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಮಂಥನವೆಂಬ ಅಗ್ನಿತ್ವತ್ತಿಕಾರ್ಯಾರಂಭಕ್ಕಾಗಿ ಸವಿತೃದೇವತೆಯ ಅನುಜ್ಞೆಯನ್ನು ಕೇಳುವುದು ಸಹಜವಾಗಿದೆ. ಅನಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಹೋತೃವು ಮೊದಲು ಸವಿತೃದೇವತಾಪರವಾದ ಋಕ್ವನ್ನು ಪಠಿಸಿರುವನು.

ಮಹೀ ದ್ಯೌಃ ಪೃಥಿವೀ ಚ ನ ಇತಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀಯಾಮನ್ನಾಹ | ತದಾಹುರ್ಯದಗ್ನಯೇ
ಮಥ್ಯಮಾನಾಯಾನುವಾಚಾಹಾಥ ಕಸ್ಮಾದ್ಧ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀಯಾಮನ್ನಾಹೇತಿ ದ್ಯಾವಾ-
ಪೃಥಿವೀಭ್ಯಾಂ ನಾ ಏತಂ ಜಾತಂ ದೇವಾಃ ಪರೈಃ ಪೃಥಿವೀಭ್ಯಾಂ ನೇವಾ ದ್ಯಾವಿ ಪರಿಗ್ರಹೀತ-
ಸ್ತಸ್ಮಾದ್ಧ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀಯಾಮನ್ನಾಹ ||

ಅನಂತರ ಹೋತೃವು ಮುಂದುವರಿದು—

ಮಹೀ ದ್ಯೌಃ ಪೃಥಿವೀ ಚ ನ ಇಮಂ ಯಜ್ಞಂ ಮಿಮಿಕ್ಷತಾಂ |

ಪಿಸ್ಪತಾಂ ನೋ ಭರೀಮುಭಿಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೨-೧೩)

ಎಂಬ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀದೇವತಾಕವಾದ ಋಕ್ವನ್ನು ಪಠಿಸುವನು. ಇದಕ್ಕೆ ಕೆಲವರ ಅಕ್ಷೇಪಣೆಯು-ಅಗ್ನಿಮಂಥನ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಅಗ್ನಿಪರವಾದ ಋಕ್ವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಈ ಹೋತೃವು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀಪರವಾದ ಋಕ್ವನ್ನು ಪಠಿಸುವುದೇತಕ್ಕೆ ? ಎಂದರೆ ಹಿಂದೆ ದೇವತೆಗಳು ಅಗ್ನಿಯು ಉತ್ಪನ್ನವಾದಾಗ ಅವನನ್ನು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ (ಭೂಮಿ ಸ್ವರ್ಗಗಳ) ಮಥ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಿಗ್ರಹಿಸಿರುವರು (ಹಿಡಿದರು) ಆದ್ದರಿಂದ ಈಗಲೂ ಹಾಗೆಯೇ ಮಾಡಬೇಕು. ಪಾನಕನಾಮಕನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಭೂಮಿಯಿಂದಲೂ ಸೂರ್ಯರೂಪನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಸ್ವರ್ಗದಿಂದಲೂ ಪರಿಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಪರಿಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀದೇವತಾಕವಾದ ಋಕ್ವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕಾದುದು ನ್ಯಾಯವಾಗಿದೆ.

ತ್ವಾಮಗ್ನೇ ಪುಷ್ಕರಾದಧೀತಿ ತೃಚಿಮಾಗ್ನೇಯಂ ಗಾಯತ್ರಮನ್ನಾಹಾಗ್ನೇ ಮಥ್ಯಮಾನೇ ಸ್ವಯೇ-
ವೈನಂ ತದ್ದೇವತಯಾ ಸ್ತೇನ ಛಂದಸಾ ಸಮರ್ಥಯತಿ | ಅಥರ್ವಾ ನಿರಮಂಥತೇತಿ ರೂಪ-
ಸಮೃದ್ಧನೇತದ್ವೈ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಸಮೃದ್ಧಂ ಯದ್ರೂಪಸಮೃದ್ಧಂ ಯತ್ಕರ್ಮ ಕ್ರಿಯಮಾಣ-
ಮ್ನುಗಭಿವದತಿ. ||

ಬಳಿಕ ಹೋತೃವು ಅಗ್ನಿಮಂಥನಕ್ಕಾಗಿ ಅಗ್ನಿದೇವತಾಕವಾದ—

ತ್ವಾಮಗ್ನೇ ಪುಷ್ಕರಾದಧ್ಯಭರ್ವಾ ನಿರಮಂಥತ | ಮೂರ್ಧ್ನೋ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ವಾಘತಃ |
ತಮು ತ್ವಾ ದಧ್ಯಜಾಋಷಿಃ ಪುತ್ರಃ ಈಥೇ ಅಥರ್ವಣಃ | ವೃತ್ರಹಣಿಂ ಪುರಂದರಂ ||
ತ ಮು ತ್ವಾ ಪಾಥ್ಯೋ ವೃಷಾ ಸಮೀಥೇ ದಸ್ಯುಹಂತಮಂ | ಧನಂಜಯಂ ರಣೇರಣೇ

(ಋ. ಸಂ. ೬-೧೬-೧೩, ೧೪, ೧೫)

ಎಂಬ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವನು. ಈ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳು ಅಗ್ನಿದೇವತೆಯನ್ನೇ ಸ್ತುತಿಸತಕ್ಕವು. ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ಗಾಯತ್ರೀಛಂದಸ್ಸಿನ ಋಕ್ಕುಗಳೇ ಆಗಿರುವುವು. ಏಕೆಂದರೆ, ಅಗ್ನಿಯೂ, ಗಾಯತ್ರೀಛಂದಸ್ಸೂ ಎರಡೂ ಪ್ರಜಾಪತಿಯಿಂದಲೇ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಗಾಯತ್ರೀ ಛಂದಸ್ಸು ಸ್ವಕೀಯಛಂದಸ್ಸೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು. ಈಗ ಮೊದಲನೆಯ ಋಕ್ಕಿನ ಎರಡನೆಯಪಾದದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಅಥರ್ವಾ ನಿರಮಂಥತ—ಅಥರ್ವಾ ಎಂಬ ಋಷಿಯು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮಥನಮಾಡಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡಿದನು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆಯಷ್ಟೆ. ಈ ಅಥರ್ವಾ ಎಂಬ ಋಷಿಯು ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತ ಮೊದಲು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅರಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಥಿಸಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡಿದನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಥರ್ವಣ ಋಷಿಗೆ ಪುತ್ರನಾಗಿ ಜನಿಸಿದ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸಮೃದ್ಧವಾಗಿ ಬೆಳೆದು ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವನು ಎಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಇದೆ. ಈ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯು ಅರಣಿಗಳಿಂದ ರೂಪಗೊಂಡು ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಿ (ಎಂದರೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ಅಗ್ನಿರೂಪದಿಂದ) ಯಜ್ಞಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೊಂಡು (ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುತ್ತಾ) ಪ್ರಕಾಶಿಸಲಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಈ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಿರುವುದು ಸಹಜವಾಗಿದೆ.

ಸ ಯದಿ ನ ಜಾಯೇತ ಯದಿ ಚಿರಂ ಜಾಯೇತ ರಾಕ್ಷೋಘ್ನೋ ಗಾಯತ್ರೋಽನೂಚ್ಯಾಃ
ಅಗ್ನೇ ಹಂಸಿ ನೃತ್ರಿಣಿಮಿತ್ರೈತಾಃ ರಕ್ಷಸಾಮಪಹತ್ಯೈ ರಕ್ಷಾಂಸಿ ವಾ ಏನಂ ತರ್ಹ್ಯಾಲಭಂತೇ
ಯರ್ಹಿ ನ ಜಾಯತೇ ಯರ್ಹಿ ಚಿರಂ ಜಾಯತೇ ||

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಐದು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಾ ಅರಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಮಂಥನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದರೂ ಅಗ್ನಿಯು ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗದೆ ಇದ್ದರೆ ಅಥವಾ ಬಹಳ ಕಾಲದವರೆಗೂ, ಹೊಗೆ ಮುಂತಾದ್ದು ಬರುತ್ತಾ ನಿಧಾನವಾಗಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾದರೆ ಆಗ ಗಾಯತ್ರೀಛಂದಸ್ಸಿನ ರಾಕ್ಷೋಘ್ನವೆಂಬ ಈ ಕೆಳಗಿನ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು.—

ಅಗ್ನೇ ಹಂಸಿ ನೃತ್ರಿಣಿ ದೀದೃನ್ಮರ್ತೇಷ್ವಾ | ಸ್ವೇ ಕ್ಷಯೇ ಶುಚಿವ್ರತ ||
ಉತ್ತಿಷ್ಠಾಸಿ ಸ್ವಾಹುತೋ ಘೃತಾನಿ ಪ್ರತಿಮೋದಸೇ | ಯತ್ತ್ವಾ ಸ್ತುಚಃ ಸಮಸ್ಥಿರನ್ ||
ಸ ಆಹುತೋ ವಿ ರೋಚಿತೇಽಗ್ನಿರೀಳೇನ್ಯೋ ಗಿರಾ | ಸ್ತುಚಾ ಪ್ರತೀಕಮುಜ್ಯತೇ ||
ಘೃತೇನಾಗ್ನಿಃ ಸಮುಜ್ಯತೇ ಮಧುಪ್ರತೀಕ ಆಹುತಃ | ರೋಚಮಾನೋ ವಿಭಾವಸುಃ |
ಜರಮಾಣಃ ಸಮಿಧ್ಯಸೇ ದೇವೇಭ್ಯೋ ಹವ್ಯವಾಹನ | ತಂ ತ್ವಾ ಹವಂತ ಮರ್ತಾಃ ||
ತಂ ಮರ್ತಾ ಅಮರ್ತೈಃ ಘೃತೇನಾಗ್ನಿಂ ಸಪರ್ಯತ | ಅದಾಭ್ಯಂ ಗೃಹಪತಿಂ ||
ಅದಾಭ್ಯೇನ ಶೋಚಿಷಾಗ್ನೇ ರಕ್ಷಸ್ತ್ವಂ ದಹ | ಗೋಸಾ ಋತಸ್ಯ ದೀದಿಹಿ ||
ಸ ತ್ವಾಮಗ್ನೇ ಪ್ರತೀಕೇನ ಪ್ರತ್ಯೋಷ ಯಾತುಧಾನ್ಯಃ | ಉರುಕ್ಷಯೇಷು ದೀದೃತ್ ||
ತಂ ತ್ವಾ ಗೀರ್ಭಿರುರುಕ್ಷಯಾ ಹವ್ಯವಾಹಂ ಸಮಿಧಿರೇ | ಯಜಿಷ್ಠಂ ಮಾನುಷೇ ಜನೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೮-೧ ರಿಂದ ೯)

ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವುವು. ಇವುಗಳು ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಓಡಿಸಿ ಅವರನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವುದರಿಂದ ರಾಕ್ಷಸರು ನಾಶವಾಗುವರು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮಥನಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗದಿರುವುದೂ ಅಥವಾ ವಿಳಂಬವಾಗಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದೂ ಸಹ ಏತಕ್ಕೆಂದರೆ, ಈ ರಾಕ್ಷಸರು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸಿ ಅವನನ್ನು ಬಿಡದೆ ತಮ್ಮ ಅಧೀನದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವರು. ಆದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಬಿಡುಗಡೆಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ರಾಕ್ಷಸರ ಹನನವು ಅವಶ್ಯಕವು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಒಂಭತ್ತು ಋಕ್ಕುಗಳ ರಕ್ಷೋಹನಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದು.

ಸ ಯದ್ಯೇಕಸ್ಯಾಮೇವಾನೂಕ್ತಾಯಾಂ ಜಾಯೇತ ಯದಿ ದ್ವಯೋರಥೋತ ಬ್ರುವಂತು ಜಂತವ
ಇತಿ ಜಾತಾಯ ಜಾತವತೀಮುಭಿರೂಪಾಮನುಬ್ರೂಯಾತ್ ||

ರಕ್ಷೋಘ್ನ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಋಕ್ಕನ್ನು ಪಠಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಅಗ್ನಿಯು ಉತ್ಪನ್ನವಾದರೆ ಅಥವಾ ಎರಡು, ಮೂರು ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳ ಪಠನಾನಂತರ ಉತ್ಪನ್ನವಾದರೆ ಆ ಕ್ಷಣವೇ,

ಉತ ಬ್ರುವಂತು ಜಂತವ ಉದಗ್ನಿರ್ವೃತ್ರಹಾಜನಿ | ಧನಂಜಯೋ ರಣೇರಣೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೭೪-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಕೂಡಲೇ ಪಠಿಸಬೇಕು ಏಕೆಂದರೆ, ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿರುವ ವಿಷಯವು ಅಗ್ನಿಯ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವುದು. ಈ ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವುದೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಜಾತವತೀಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು. ಅನಂತರ ಉದಗ್ನಿರ್ವೃತ್ರಹಾಜನಿ ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಅಜನಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾದನು ಎಂಬ ಜನ್ಮಸೂಚಕವಾದ ಪದವು ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾದ ಕೂಡಲೇ ಅನುರೂಪವಾದ ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು ಆ ಕೂಡಲೇ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದು.

ಯದ್ಯಜ್ಞೇಭಿರೂಪಂ ತತ್ಸಮೃದ್ಧಂ ಆ ಯಂ ಹಸ್ತೇನ ಖಾದಿನಮಿತಿ ಹಸ್ತಾಭ್ಯಾಂ ಹೈನಂ
ಮಂಥಂತಿ ಶಿಶುಂ ಜಾತಮಿತಿ ಶಿಶುರಿವ ವಾ ಏಷ ಪ್ರಥಮಜಾತೋ ಯದಗ್ನಿಃ ನ ಬಿಭ್ರತಿ ವಿಶಾ
ಮಗ್ನಿಂ ಸ್ವಧ್ವರಮಿತಿ ಯದ್ವೈ ದೇವಾನಾಂ ನೇತಿ ತದೇಷಾಮೋ ೩ ಮಿತಿ ಪ್ರ ದೇವಂ ದೇವ-
ನೀತಯೇ ಭರತಾ ವಸುವಿತ್ತಮಮಿತಿ ಪ್ರಹ್ರಿಯಮಾಣಾಯಾಭಿರೂಪಾ ಯದ್ಯಜ್ಞೇಭಿರೂಪ-
ತತ್ಸಮೃದ್ಧಂ ಆ ಸ್ವೇ ಯೋನೌ ನಿಷೀದತ್ಪಿತಿ ಏಷ ಹ ವಾ ಅಸ್ಯ ಸ್ವೋ ಯೋನೀರ್ಯ-
ದಗ್ನಿರಗ್ನೀಃ ||

ಇದುವರೆಗೆ ಅಗ್ನಿ ಮಥನಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ ಆರು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು (ಅಭಿತ್ವಾ, ಮಹೀದ್ಯಾಃ, ತ್ವಾಮಗ್ನೇ ತಮುತ್ವಾ, ಉತ ಬ್ರುವಂತು ಎಂಬ ಆರು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು) ಹೇಳಿ ಈಗ—

ಆ ಯಂ ಹಸ್ತೇ ನ ಖಾದಿನಂ ಶಿಶುಂ ಜಾತಂ ನ ಬಿಭ್ರತಿ | ವಿಶಾಮಗ್ನಿಂ ಸ್ವಧ್ವರಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೧೬-೪೦)

ಎಂಬ ಏಳನೆಯ ಋಕ್ಕನ್ನು ಹೋತ್ವವು ಪಠಿಸುವನು. ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಅರ್ಥವು ಈರೀತಿ ಇರುವುದು. ಹೊಸದಾಗಿ

ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗುವನ್ನು ಕೈಗಳಿಂದ ಎತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಅರಣಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಶುಶ್ರುಷುಗಳು ಕೈಗಳಿಂದ ಎತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವರು. ಈ ಶಿಶುರೂಪದ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಜೆಗಳು ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಪಾತ್ರವಹಿಸುವವನಾಗಿಯೂ, ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವವನಾಗಿಯೂ ಇರುವನು, ಎಂದು ಇದರ ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು. ಮೊದಲನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಹಸ್ತಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗವು—ಈ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಶುಶ್ರುಷುಗಳು ತಮ್ಮ ಹಸ್ತಗಳಿಂದ ಮಥಿಸುವರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಎತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವರು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಅಗತಾನೇ ಉತ್ಪನ್ನನಾದ ಅಗ್ನಿಗೆ, ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗುವಿನ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ನ ಎಂಬ ಪದವು ಓಂ ಎಂಬ ಅಂಗೀಕಾರಾರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಲೋಕಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ನ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ನಿಷೇಧಾರ್ಥವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸೂಚಿಸುವುದು. ಆದರೆ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದವು ನಿಷೇಧಾರ್ಥವನ್ನೂ, ಉಪಮಾರ್ಥವನ್ನೂ, ಅಂಗೀಕಾರಾರ್ಥವನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುವುದು ಇಲ್ಲಿ ಅಂಗೀಕಾರಾರ್ಥವೆಂದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ಮತ್ತು ದೇವಾನಾಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಮಂತ್ರಗಳೆಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ವರ್ಣವೃತ್ತ್ಯಾದಿಂದ ವೇದಾನಾಂ—ವೇದಗಳ ಸಂಬಂಧವಾದ ಎಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು. ಇನ್ನು ಅಗ್ನಿಮಥನದ ಎಂಟನೆಯ ಶುಕ್ಲವನ್ನು, ಎಂದರೆ—

ಪ್ರ ದೇವಂ ದೇವನೀತಯೇ ಭರತಾ ವಸುವಿತ್ತಮಂ | ಅ ಸ್ತೇ ಯೋನೌ ನಿ ಸೀದತು ||

(ಮ. ಸಂ. ೬-೧೬-೪೧)

ಎಂಬ ಶುಕ್ಲವನ್ನು ಹೋತ್ವವು ಪಠಿಸುವನು. ಎಲೈ ಋಷಿಪುತ್ರರೇ, ಈಗ ಉತ್ಪನ್ನನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅವನ ಸ್ವಸ್ಥಾನವಾದ ಆಹವನೀಯಕುಂಡದಲ್ಲಿ ಇಡಿರಿ. ಅಗ್ನಿಯು ಸ್ವಸ್ಥಾನವಾದ ಅಲ್ಲಿ ಅವನು ಕೂತುಕೊಳ್ಳಲಿ ಎಂಬರ್ಥವಿರುವ ಈ ಶುಕ್ಲವು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಆಹವನೀಯಕುಂಡದಲ್ಲಿ ಇಡುವ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಮಯೋಚಿತವಾಗಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಕರ್ಮದಲ್ಲಿಯೂ ಪಠಿಸುವ ಪ್ರೈಷಮಂತ್ರಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಹೋತ್ವವು ಆಯಾ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಮಯೋಚಿತವಾದುದೂ ಸರಿಯಾದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದೂ ಆದ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವನು. ಹೇಗೆಂದರೆ—ಅಗ್ನಿಯು ಉತ್ಪನ್ನನಾದಕೂಡಲೇ ಅಧ್ವರ್ಯುವು ಹೋತ್ವವನ್ನು ಕುರಿತು—ಜಾತಾಯಾನುಬ್ರೂ ೩ ಹಿ ಎಂದು ಪ್ರೈಷಮಂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುವನು. ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರವಾಗಿ ಹೋತ್ವವು ಸಮಯೋಚಿತವಾದ ಉತ ಬ್ರುವಂತು ಜಂತವಃ ಎಂಬ ಶುಕ್ಲವನ್ನು ಪಠಿಸುವನು. ಹಾಗೆಯೇ ಉತ್ಪನ್ನನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಆಹವನೀಯವೆಂಬ ಕುಂಡದಲ್ಲಿ ಇಡುವಾಗ ಅಧ್ವರ್ಯುವು—ಪ್ರಹ್ರಿಯಮಾಣಾಯಾನುಬ್ರೂ ೩ ಹಿ ಎಂದು ಪ್ರೈಷಮಂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳಿದಕೂಡಲೇ ಹೋತ್ವವು ಆ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾದ ಪ್ರ ದೇವಂ ದೇವನೀತಯೇ ಎಂಬ ಶುಕ್ಲವನ್ನು ಪಠಿಸುವನು. ಇದರಂತೆ ಪ್ರತಿ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿಯೂ ನಡೆಯುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಯಜುರ್ವೇದದ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹತೆಯಲ್ಲಿ ಈ ವಿಷಯವಾಗಿ—

ಅಗ್ನಯೇ ಮಥ್ಯಮಾನಾಯಾನುಬ್ರೂ ಹೀತ್ಯಾಹ ಸಾವಿತ್ರೀಮೃಚಿಮನ್ನಾಹ ಸವಿತ್ವಪ್ರಸೂತ
ಏವೈನಂ ಮಂಥತಿ ಜಾತಾಯಾನುಬ್ರೂಹಿ ಪ್ರಹ್ರಿಯಮಾಣಾಯಾನುಬ್ರೂಹೀತ್ಯಾಹ
ಕಾಂಡೇಕಾಂಡ ಏವೈನಂ ಕ್ರಿಯಾಮಣೇ ಸಮರ್ಥಯತಿ ಗಾಯತ್ರೀಃ ಸರ್ವಾ ಅನ್ವಾಹ ||

(ತೈ. ಸಂ. ೬-೨-೫-೨, ೩)

ಇತ್ಯಾದಿ. ಈ ವಿಷಯವನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಯದ್ಯಜ್ಞೇಭಿರೂಪಂ ತತ್ಸಮೃದ್ಧಂ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿವರಿಸಿರುವುದು. ಎಂದರೆ ಆಯಾ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಆಯಾ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಅನುರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಬೇಕೆಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಅ ಸ್ತೇ ಯೋನೌ ನಿ ಸೀದತು ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಕೂಡಲೇ

ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಆಹವನೀಯಕುಂಡದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸುವರು. ಏಕೆಂದರೆ ಆಹವನೀಯಸ್ಥಾನವೇ ಮುಖತನಾದ (ಆಗತಾನೇ ಉತ್ಪನ್ನನಾದ) ಅಗ್ನಿಯ ಸ್ಥಾನವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು.

ಆಜಾತಂ ಜಾತವೇದಸೀತಿ ಜಾತ ಇತರೋ ಜಾತವೇದಾ ಇತರಃ ಪ್ರಿಯಂ ಶಿಶೀತಾತಿಥಿಮಿತ್ಯೇಷ
ಹ ನಾ ಅಸ್ಯ ಪ್ರಿಯೋಽತಿಥಿಯದಗ್ನಿರಗ್ನೇಃ ಸ್ಯೋನ ಆ ಗೃಹಪತಿಮಿತಿ ಶಾಂತ್ಯಾಮೇವೈನಂ
ತದ್ವಿಧಾತಿ | ಅಗ್ನಿನಾಗ್ನಿಃ ಸಮಿಧ್ಯತೇ ಕವಿರ್ಗೃಹಪತಿಯುರ್ನಾ | ಹವ್ಯವಾಡ್ವಹ್ವಾಸ್ಯ ಇತ್ಯೆಭಿ-
ರೂಪಾ ಯದ್ಯಜ್ಞೇಭಿರೂಪಂ ತತ್ಸಮೃದ್ಧಂ | ತ್ವಂ ಹ್ಯಗ್ನೇ ಅಗ್ನಿನಾ ವಿಪ್ರೋ ವಿಪ್ರೇಣ
ಸಸ್ತೇತೇತಿ ವಿಪ್ರ ಇತರೋ ವಿಪ್ರ ಇತರಃ ಸನ್ನಿತರಃ ಸನ್ನಿತರಃ ಸಖಾ ಸಖ್ಯಾ ಸಮಿಧ್ಯಸ
ಇತ್ಯೇಷ ಹ ನಾ ಅಸ್ಯ ಸ್ವಃ ಸಖಾ ಯದಗ್ನಿರಗ್ನೇಃ ||

ಈಗ ಹೋತೃವು ಒಂಭತ್ತನೇ ಋಕ್ಕಾದ—

ಆ ಜಾತಂ ಜಾತವೇದಸಿ ಪ್ರಿಯಂ ಶಿಶೀತಾತಿಥಿಂ | ಸ್ಯೋನ ಆ ಗೃಹಪತಿಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೧೬-೪೨)

ಎಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವನು. ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂದರೆ—ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅಗ್ನಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದೆ. ಜಾತಂ—ಎಂದರೆ ಆಗತಾನೆ ಮುಢನಮಾಡಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು ಮೊದಲನೆಯದು, ಆಗತಾನೇ ಉತ್ಪನ್ನವಾದುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ಜಾತಂ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿರುವುದು. ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿ ಕುಂಡದಲ್ಲಿ ಮೊದಲೇ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿರುವುದು ಎರಡನೆಯದು. ಇದಕ್ಕೆ ಜಾತವೇದಸಂ ಎಂದು ಹೇಳುವರು. ಮುಢನದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಅಗ್ನಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವವನಾದ್ದರಿಂದ ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಗೆ ಜಾತವೇದಸಂ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಮೊದಲೇ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿದ್ದ ಜಾತವೇದಸವೆಂಬ ಅಗ್ನಿಗೆ ಹೊಸದಾಗಿ ಮುಖತನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನಾದ ಅತಿಥಿಯಂತಿರುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರಿಯನೂ, ಅತಿಥಿಸ್ವರೂಪನೂ ಆದ ಈ ಮುಖತಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಸುಖನಿವಾಸಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಕುಂಡದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಗುವುದು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು. ಅನಂತರ ಹೋತೃವು—

ಅಗ್ನಿನಾಗ್ನಿಃ ಸಮಿಧ್ಯತೇ ಕವಿರ್ಗೃಹಪತಿಯುರ್ನಾ | ಹವ್ಯವಾಡ್ವಹ್ವಾಸ್ಯಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨-೬)

ಎಂಬ ಹತ್ತನೆಯ ಋಕ್ಕನ್ನು ಪಠಿಸುವನು. ಇದರ ಅರ್ಥವು—ಮೊದಲೇ ಆಹವನೀಯ ಕುಂಡದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ್ದ ಅಗ್ನಿಯ ಜೊತೆಗೆ ಹೊಸದಾಗಿ ಮುಖತನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಸೇರಿ ಜಿನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿ ಬೆಳಗುವುದು ಈ ಮುಖತಾಗ್ನಿಯು ಸರ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ಕ್ರಾಂತದರ್ಶಿಯು, ಗೃಹದ ಅಥವಾ ಯಜಮಾನನ ಪಾಲಕನು, ನಿತ್ಯತರುಣನು, ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ವಹಿಸುವನು, ಜುಹೂ ಎಂಬ ಹೋಮಸಾಧನವಾದ ಸೌಟನ್ನು ಮುಖದಲ್ಲಿ (ಬಾಯಲ್ಲಿ) ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವವನು. (ಎಂದರೆ ಜುಹೂ ಎಂಬ ಸೌಟಿನಿಂದ ಆಜ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ವಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡುವುದರಿಂದ ಜುಹ್ವಾಸ್ಯಃ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ.) ಈ ರೀತಿ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಅನುರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದಾದ ಬಳಿಕ ಹೋತೃವು—

ತ್ವಂ ಹ್ಯಗ್ನೇ ಅಗ್ನಿನಾ ವಿಪ್ರೋ ವಿಪ್ರೇಣ ಸನ್ಸ್ತತಾ | ಸಖಾ ಸಖ್ಯಾ ಸಮಿಧ್ಯಸೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೪೩-೧೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ಪಠಿಸುವನು. ಎಲೈ ನೂತನಾಗ್ನಿಯೇ, ಮೇಧಾವಿಯಾದ ನೀನು ಮೇಧಾವಿಯಾದ ಆಹವನೀ ಯಾಗ್ನಿನೊಡನೆ ಸೇರಿ, ಸ್ನೇಹಿತನು ಸ್ನೇಹಿತನೊಡನೆ ಸೇರಿ ಸುಖಿಸುವಂತೆ ಸುಖನಾಗಿರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ತಂ ಮರ್ಜಯಂತ ಸುಕ್ರತುಂ ಪುರೋಯಾನವನಮಾಜಿಷು | ಸ್ವೇಷು ಕ್ಷಯೇಷು ವಾಜಿನಮಿತಿ
ಏಷ ಹ ವಾ ಅಸ್ಯ ಸ್ವಃ ಕ್ಷಯೋ ಯದಗ್ನಿರಗ್ನೇಃ | ಯಜ್ಞೇನ ಯಜ್ಞಮಯಜಂತ ದೇವಾ
ಇತ್ಯುತ್ತಮಯಾ ಪರಿಧಾತಿ | ಯಜ್ಞೇನ ವೈ ತದ್ದೇವಾ ಯಜ್ಞಮಯಜಂತ ಯದಗ್ನಿನಾಗ್ನಿ-
ಮಯಜಂತ ತೇ ಸ್ವರ್ಗಂ ಲೋಕಮಾಯನ್ ತಾನಿ ಧರ್ಮಾಣಿ ಪ್ರಥಮಾನ್ಯಾಸನ್ | ತೇ ಹ
ನಾಕಂ ಮಹಿಮಾನಃ ಸಚಂತ ಯತ್ರ ಪೂರ್ವೇ ಸಾಧ್ಯಾಃ ಸಂತಿ ದೇವಾ ಇತಿ ಛಂದಾಸಿ ವೈ
ಸಾಧ್ಯಾ ದೇವಾಸ್ತೇಗ್ರೇಗ್ನಿನಾಗ್ನಿಮಯಜಂತ ತೇ ಸ್ವರ್ಗಂ ಲೋಕಮಾಯನ್ ||

ಅನಂತರ ಹೋತ್ಯವು—ತಂ ಮರ್ಜಯಂತ ಸುಕ್ರತುಂ (ಋ. ಸಂ. ೮-೪೫-೮) ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ಪಠಿಸುವನು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿ ಅಗ್ನಿಯ ಸ್ವೀಕಿಯನಿವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಅನಂತರ ಅಗ್ನಿಮಥನದಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ಋಕ್ವಾದ ಎಂದರೆ ೧೩ ನೆಯ ಋಕ್ವಾದ ಯಜ್ಞೇನ ಯಜ್ಞಮಯಜಂತ ದೇವಾಃ (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೯೦-೧೬) ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ಹೋತ್ಯವು ಪಠಿಸಿ ಅಗ್ನಿಮಥನಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮುಗಿಸುವನು. ಇಲ್ಲಿ ಮಥಿತಾಗ್ನಿಯನ್ನು (ಪ್ರಹ್ರಿಯಮಾಣಾಗ್ನಿಯನ್ನು) ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದೇ ಅಗ್ನಿನಾಗ್ನಿಮಯಜಂತ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು. ಅಥವಾ ಈ ಕರ್ಮವನ್ನೇ ಯಜ್ಞೇನ ಯಜ್ಞಮಯಜಂತ ದೇವಾಃ ಎಂಬ ಕೊನೆಯ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗಾಯತ್ರಾದಿ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳು ಎಂದರ್ಥವು. ಈ ದೇವತೆಗಳು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಮಥಿತಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸಿದರು. ಆದರಿಂದ ಅವರು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವನ್ನು ಪಡೆದರು.

ಆದಿತ್ಯಾಶ್ವೈವೇಹಾಸನ್ನಂಗಿರಸಶ್ಚ ತೇಗ್ರೇಗ್ನಿನಾಗ್ನಿಮಯಜಂತ ತೇ ಸ್ವರ್ಗಂ ಲೋಕಮಾ-
ಯನ್ ಸೈಷಾ ಸ್ವರ್ಗಾಹುತಿಯದಗ್ನಾಹುತಿಯದಿ ಹ ವಾ ಅಪ್ಯಬ್ರಾಹ್ಮಣೋಕ್ತೋ
ಯದಿ ದುರುಕ್ತೋಕ್ತೋ ಯಜತೇಽಥ ಹೈಷಾಹುತಿರ್ಗಚ್ಛತ್ಯೇವ ದೇವಾನ್ ಪಾಪ್ಮನಾ
ಸಂಸೃಜ್ಯತೇ ಗಚ್ಛತ್ಯಸ್ಯಾಹುತಿದೇವಾನ್ನಾಸ್ಯಾಹುತಿಃ ಪಾಪ್ಮನಾ ಸಂಸೃಜ್ಯತೇ ಯ ಏವಂ
ವೇದ ||

ಇದರಂತೆಯೇ ಆದಿತ್ಯರೂ, ಅಂಗಿರಸರೂ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡಿ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋದರು ಈ ಅಗ್ನಾಹುತಿಯು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಕ್ಕೆ ನೇರವಾದ ಮಾರ್ಗವು. ಇಂತಹ ಯಜ್ಞಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಮುಖ್ಯಪುರೋಹಿತನು ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಲ್ಲದಿದ್ದರೂ, ಅಥವಾ ಕೆಟ್ಟಮನುಷ್ಯನಾದರೂ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಡುವ ಅಗ್ನಾಹುತಿಯು ಮಾತ್ರ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸುವುದು. ಪುರೋಹಿತನ ದೋಷಾದಿಗಳು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಎಂದರೆ ಆದರಿಂದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಕೆಡಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಮೇಲೆ ವಿವರಿಸಿರುವ ಈ ಅಗ್ನಾಹುತಿಯ ಕ್ರಮವನ್ನು ಯಾವನು ತಿಳಿದಿರುವನೋ ಅವನು. ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸೇರುವನು. ಅವನಿಗೆ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಪಾಪದ ಸಂಪರ್ಕವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ಇಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಎಂದು ಮೇಲಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದಷ್ಟೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಏನರಣೆಯು ಅವಶ್ಯಕವು—ಜನ್ಮನಾತ್ರದಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಿ ಯಾಜನಾಧಿಕಾರವನ್ನು (ಯಜ್ಞಮಾಡಿಸುವ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು) ಪಡೆದಿದ್ದರೂ ಕೆಲವು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ತಮ್ಮ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ದುರುಪಯೋಗಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ದೋಷಭಾಗಿಗಳಾಗುವರು ಈ ಅಬ್ರಾಹ್ಮಣರಲ್ಲಿ ಆರು ವಿಧವೆಂದು ಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಹೇಗೆಂದರೆ—

ಅಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಸ್ತು ಷಟ್ ಪ್ರೋಕ್ತಾ ಇತಿ ಶಾತಾತಪೋಽಬ್ರವೀತ್ |

ಅದ್ಯಸ್ತು ರಾಜಭೃತ್ಯಃ ಸ್ಯಾದ್ವಿತ್ತೀಯಃ ಕ್ರಯವಿಕ್ರಯಾ |

ತೈತೀಯೋ ಬಹುಯಾಜ್ಯಾಽಪ್ಯಶ್ಚ ತುರ್ಭೋಽಶ್ರೌತಯಾಜಕಃ |

ಪಂಚನೋ ಗ್ರಾಮಯಾಜೀ ಚ ಷಷ್ಠೋ ಬ್ರಹ್ಮಬಂಧುಃ ಸ್ವತಃ ||

ಅಬ್ರಾಹ್ಮಣರೆಂದರೆ ಯಾರು ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶಾತಾತಪರೆಂಬುವರು ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿರುವರು. (೧) ರಾಜಭೃತ್ಯರು ಎಂದರೆ ಜೀವನೋಪಾಯಕ್ಕಾಗಿ ರಾಜನನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಅವನ ಸೇವೆಮಾಡುವವರು (೨) ಕ್ರಯವಿಕ್ರಯಾದಿಗಳಿಂದ ಜೀವಿಸುವವರು. ಅಂಗಡಿ ಮುಂತಾದದ್ದನ್ನು ಇಟ್ಟು ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಮಾರಿ ಜೀವಿಸುವವರು. (೩) ಜೀವನೋಪಾಯಕ್ಕೆ ಸಾಕಾದಷ್ಟು ವರಮಾನವಿದ್ದರೂ ಅಧಿಕಧನ ಸಂಪಾದನೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ದುರಾಶೆಯಿಂದ ಯಾರಿಗೆಂದರವರಿಗೆ ಯಜ್ಞ (ಅಥವಾ ಪೌರೋಹಿತ) ಮಾಡಿಸುವುದನ್ನೇ ತಮ್ಮವೃತ್ತಿಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವವರಿಗೆ ಬಹುಯಾಜಿಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. (೪) ಅಶ್ರೌತಯಾಜಕರು, ಎಂದರೆ ಶ್ರೌತಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಸಂಪನ್ನರಾಗಿದ್ದರೂ ಆ ರೀತಿ ಶ್ರೌತಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸದೆ ಇತರರಿಗೂ ಮಾಡಿಸದೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಲ್ಲದ ಸ್ಮಾರ್ತಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವವರಿಗೆ ಅಶ್ರೌತಯಾಜಕರೆಂದು ಹೆಸರು. (೫) ಗ್ರಾಮಯಾಜಕರು ಎಂದರೆ, ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಾಗಲಿ, ನಗರಗಳಲ್ಲಾಗಲಿ, ಯೋಗ್ಯರಾಗಲಿ, ಅಯೋಗ್ಯರಾಗಲಿ ಯಾರಿಗೆ ಬೇಕಾದರೂ ದ್ರವ್ಯಾಶೇಗಾಗಿ ಯಜ್ಞಮಾಡಿಸತಕ್ಕವರಿಗೆ ಗ್ರಾಮನಗರಯಾಜಕರೆಂದು ಹೆಸರು. (೬) ಬ್ರಹ್ಮಬಂಧು ಎಂದರೆ ಸೂರೋದಯಾಸ್ತಮಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಸಂಧ್ಯಾದಿಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸದೆ ಇರತಕ್ಕವರಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಬಂಧುಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಆರು ವಿಧವಾದ ಪುರೋಹಿತರು ಮಾಡಿಸುವ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಅಬ್ರಾಹ್ಮಣೋಕ್ತ ಅಥವಾ ದುರುಕ್ತೋಕ್ತ ಎಂದು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿರುವುದು.

ತಾ ಏತಾಸ್ತಯೋದಶಾನ್ವಾಹ ರೂಪಸಮೃದ್ಧಾ ಏತದ್ವೈಯಜ್ಞಸ್ಯ ಸಮೃದ್ಧಂ ಯದ್ವಿ-
ಪಸಮೃದ್ಧಂ ಯತ್ಕರ್ಮ ಕ್ರಿಯಮಾಣಮ್ನಿಗಭಿವದತಿ | ತಾಸಾಂ ತ್ರಿಃಪ್ರಥಮಾಮನ್ವಾಹ
ತ್ರಿರುತ್ತಮಾಂ ತಾಃ ಸಪ್ತದಶ ಸಂಪದ್ಯಂತೇ ಸಪ್ತದಶೋ ವೈ ಪ್ರಜಾಪತಿದ್ವಾದಶ ಮಾಸಾಃ
ಪಂಚರ್ತವಸ್ತಾನಾನ್ಸಂವತ್ಸರಃ ಸಂವತ್ಸರಃ ಪ್ರಜಾಪತಿಃ ಪ್ರಜಾಪತ್ಯಾಯತನಾಭಿರೇವಾಭೀ
ರಾಧ್ಯೋತಿ ಯ ಏವಂ ನೇದ ತ್ರಿಃ ಪ್ರಥಮಾಂ ತ್ರಿರುತ್ತಮಾಮನ್ವಾಹ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ವ ತದ್ವರ್ಸೌ
ನಹ್ಯತಿ ಸ್ಥೇಮ್ನೇ ಬಲಾಯಾವಿಸ್ರಂಸಾಯ ||

(ಐ ಬ್ರಾ. ೩-೫)

ಈ ರೀತಿ ಅಗ್ನಿ ಮಂಥನಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮುಕ್ಕುಗಳು ಒಟ್ಟು ಹದಿನೂರು. ರಕ್ಷೋಘ್ನದೇವತಾಕವಾದ
ಮುಕ್ಕುಗಳು ಇದರಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಹದಿನೂರು ಮುಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಆಯಾ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿಸುವುದರಿಂದ

ಅಗ್ನಿಮಥನ, ಅಗ್ನೈತ್ವತ್ತಿ, ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡುಹೋಗಿ ಆಹವನೀಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದು, ಅಲ್ಲಿ ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯೊಡನೆ ಸೇರಿಸುವುದು ಎಂಬ ಈ ಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲಾ ಸಮಯೋಚಿತವಾದ ಋಕ್ಕುಗಳ ಪಠನದಿಂದ ಸಾಂಗವಾಗಿ ನೆರವೇರುವುದಕ್ಕೆ ರೂಪಸಮೃದ್ಧಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಹದಿಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಋಕ್ಕನ್ನು (ಅಭಿ ತ್ವಾ ದೇವ ಸವಿತೇ ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನೂ) ಕೊನೆಯ ಋಕ್ಕನ್ನೂ (ಯಜ್ಞೇನ ಯಜ್ಞಮಯಜಂತ ದೇವಾಃ ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನೂ) ಹೋತ್ವವು ಮೂರಾವೃತ್ತಿ ಪಠಿಸಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಒಟ್ಟು ಈ ಅಗ್ನಿಮಥನಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಹದಿನೇಳು ಋಕ್ಕನ್ನು ಪಠಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಸಪ್ತದಶಸಂಖ್ಯಾ (ಹದಿನೇಳು) ಸ್ವರೂಪನು. ಏಕೆಂದರೆ ಹನ್ನೆರಡು ತಿಂಗಳು, ಐದು ಋಕ್ಕುಗಳೂ ಸೇರಿ ಒಂದು ಸಂವತ್ಸರವಾಗುವುದು. ಆ ಸಂವತ್ಸರವೇ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರಜಾಪತಿಯಲ್ಲಿ ನಿಹಿತವಾದ ಈ ಋಕ್ಕುಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿದವನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಮತ್ತು ಕೊನೆಯ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಮೂರುಮೂರಾವರ್ತಿ ಪಠಿಸುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞದ ಕಟ್ಟುಗಳು (ಗಂಟುಗಳು) ದೃಢವಾಗಿಯೂ, ಬಿಗುವಾಗಿಯೂ ಆಗಿ ಜಾರಿಹೋಗದಂತೆ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಲು ಅವಕಾಶವಾಗುವುದು ಎಂದು ಅಗ್ನಿಮಥನಕಾರ್ಯದ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ (ಐ. ಬ್ರಾ. ೩-೫) ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ಅಗ್ನಿನಿರ್ಮಂಥನವಿಧಿಯು ಸಮಾಪ್ತವು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠ

ತನಾಗ್ನೇ ಹೋತ್ರಂ ತನ ಪೋತ್ರಮೃತ್ವಿಯಂ ತನ ನೇಷ್ಟ್ರಂ ತ್ವಮಗ್ನಿ-
ದೃತಾಯತಃ ।

ತನ ಪ್ರಶಾಸ್ತ್ರಂ ತ್ವಮಧ್ವರೀಯಸಿ ಬ್ರಹ್ಮಾ ಚಾಸಿ ಗೃಹಪತಿಶ್ಚ ನೋ
ದಮೇ || ೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತನ | ಅಗ್ನೇ | ಹೋತ್ರಂ | ತನ | ಪೋತ್ರಂ | ಮೃತ್ವಿಯಂ | ತನ | ನೇಷ್ಟ್ರಂ | ತ್ವಂ | ಅಗ್ನಿತ್ | ಋತ್ವ-
ಯತಃ ।

ತನ | ಪ್ರಶಾಸ್ತ್ರಂ | ತ್ವಂ | ಅಧ್ವರೀಯಸಿ | ಬ್ರಹ್ಮಾ | ಚ | ಅಸಿ | ಗೃಹಪತಿಃ | ಚ | ನಃ | ದಮೇ
|| ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಹೋತ್ರಂ ಹೋತುಃ ಕರ್ಮ ಶಸ್ತ್ರಯಾಜ್ಯಾದಿಲಕ್ಷಣಂ ಯದಸ್ತಿ ತದಪಿ ತನ್ಯೇವ |
ತ್ವದೀಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ಪೋತ್ರಂ ಪೋತುಃ ಕರ್ಮ ಯದಸ್ತಿ ತದಪಿ ತನ್ಯೇವ | ತಥಾ ಋತ್ವಿಯಂ

ಪ್ರಾಪ್ತ ಕಾಲಮಾರ್ತ್ವಿಜ್ಯಂ ತವ್ಯವ | ನೇಷ್ಟ್ರಂ ನೇಷ್ಟ್ರಃ ಕರ್ಮ ಪ್ರಸ್ಥಿತಯಾಜ್ಯಾದಿರೂಪಂ ತವ | ಹೇ
ಅಗ್ನೇ ತ್ವಮಗ್ನಿತ್ ಅಗ್ನೀಧ್ರಶ್ಚ ತ್ವನೇವಾಸಿ | ತಥಾ ಋತಾಯತೋ ಯಜ್ಞಮಿಚ್ಛತಸ್ತವೈವ ಪ್ರಶಾಸ್ತ್ರಂ
ಯತ್ಪ್ರಶಾಸ್ತುರ್ಯುಕ್ತಾವರುಣಸ್ಯ ಕರ್ಮ ತತ್ | ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಮಧ್ವರೀಯಸಿ | ಅಧ್ವರಂ ಯಜ್ಞಂ
ಕಾಮಯಸೇ | ಅಧ್ವರ್ಯುರ್ಭವಸೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾಧ್ವರ್ಯುಶಬ್ದವೃತ್ತತೇಃ | ಅಧ್ವರ್ಯುರಧ್ವರ-
ಯುರಧ್ವರಂ ಕಾಮಯತೇ ಇತಿ ನೇತಿ ಹಿ ನಿರುಕ್ತಂ | ೧-೮ | ತಥಾ ಬ್ರಹ್ಮಾ ಬ್ರಹ್ಮಣಾಚೈಂಸ್ಯಪ್ಯಸಿ | ತಥಾ
ನೋ ದಮೇಽಸ್ಮದ್ಯಜ್ಞಗೃಹೇ ಗೃಹಪತಿಶ್ಚಾ ಸೀತಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಹೋತ್ರಂ—ಶಸ್ತ್ರಯಾಜ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವ ಹೋತ್ರವಿನ ಕರ್ಮವು |
ತವ—ನಿನಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು | ಪೋತ್ರಂ—ಪೋತ್ರವಿನ ಕರ್ಮವೂ | ತವ—ನಿನ್ನದೇ ಎಂದರೆ ನಿನಗೋಸ್ಕರವೇ
(ಆಗಿದೆ) | ಋತ್ವಿಯಂ—ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳ ಕರ್ಮವೂ | ನೇಷ್ಟ್ರಂ—ನೇಷ್ಟ್ರವಿನ ಕರ್ಮವೂ | ತವ—ನಿನ್ನದೇ
ಆಗಿದೆ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಋತಾಯತೇ—ಯಜ್ಞವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಅಗ್ನಿತ್—ಅಗ್ನೀಧ್ರ-
ನಾಗಿದ್ದೀಯೆ | ಪ್ರಶಾಸ್ತ್ರಂ—ಪ್ರಶಾಸ್ತೃವಿನ ಕರ್ಮವೂ | ತವ—ನಿನ್ನದೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಅಧ್ವರೀಯಸಿ—
ಅಧ್ವರ್ಯುವಾಗಿದ್ದೀಯೆ ಎಂದರೆ ಅಧ್ವರ್ಯುವು ಮಾಡುವ ಕೆಲಸವನ್ನುಮಾಡುತ್ತೀಯೆ | ಬ್ರಹ್ಮಾ ಚ ಅಸಿ—ಬ್ರಹ್ಮನೂ
ಆಗಿದ್ದೀಯೆ | ನಃ—ನಮ್ಮ | ದಮೇ—ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ | ಗೃಹಪತಿಶ್ಚ—ಗೃಹಪತಿಯೂ (ಅಥವಾ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ
ಯಜಮಾನನೂ) ಆಗಿದ್ದೀಯೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಹೋತ್ರವಿಗೆ ಸೇರಿದ ಕರ್ಮವೂ, ಪೋತ್ರ ಮತ್ತು ನೇಷ್ಟ್ರಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ ಕರ್ಮವೂ
ನಿನ್ನದೇ ಆಗಿದೆ. ಯಜ್ಞವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ನೀನು ಅಗ್ನೀಧ್ರನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಪ್ರಶಾಸ್ತೃವಿನ
ಕರ್ಮವೂ ನಿನ್ನದೇ. ನೀನು ಅಧ್ವರ್ಯುವೂ, ಬ್ರಹ್ಮನೂ ಆಗಿದ್ದೀಯೆ, ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ ಗೃಹಪತಿಯೂ
ಆಗಿದ್ದೀಯೆ.

English Translation

Yours, Agni, is the office of the Hotri, of the Potri, of the Ritwij ; of
the Neshtri, you are the Agnidhra of the devout, yours is the function of the
Prashastri, you are the Adhwaryu and the Brahman, and the householder
in our dwelling.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ವೇದದಲ್ಲಿಯೂ ಮುಂದಿನ ಋಕ್ವೇದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ನಾನಾದೇವತೆಗಳ ಮತ್ತು ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳ
ಸ್ವರೂಪವೆಂದೂ ನಾನಾವಿಧವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದವರ ಗುಣಪ್ರಶಂಸನೆಮಾಡುವಾಗ ಇಂದ್ರ, ಚಂದ್ರ,
ದೇವೇಂದ್ರರೆಂದು ಹೊಗಳುವುದು ವಾಡಿಕೆಯಷ್ಟೆ. ಆದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಗೃಹಮದಹುಷಿಯು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ವಿವಿಧ
ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿ ಗುಣಗಾನಮಾಡಿರುವನು. ಈ ವಿಧವಾದ ವರ್ಣನೆಯು—

ವೇದಾನಾಂ ಸಾಮನೇದೋಽಸ್ಮಿ ದೇವಾನಾಮಸ್ಮಿ ವಾಸವಃ |

ಇಂದ್ರಿಯಾಣಾಂ ಮನಶ್ಚಾಸ್ಮಿ ಭೂತಾನಾಮಸ್ಮಿ ಚೇತನಾ ||

(ಭ. ಗೀ. ೧೦=೨೨)

ಮೊದಲಾದ ಭಗವದ್ಗೀತಾವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇತರ ಅನೇಕ ಆಧುನಿಕ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡುಬರುವುದು. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಪಾತ್ರಗಳನ್ನು ವಹಿಸುವ ಹೋತೃ, ಪೋತೃ, ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳು, ನೇಷ್ಠ್ಯ, ಅಧ್ವರ್ಯು, ಬ್ರಹ್ಮ, ಗೃಹಪತಿ ಮುಂತಾದವರ ಕರ್ಮ ಅಥವಾ ಸ್ವರೂಪವೇ ನೀನೆಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸುವ ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೋತೃ, ಅಧ್ವರ್ಯು, ಉದ್ಗಾತೃ, ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂಬವರು ಮುಖ್ಯರಾದವರು. ಇವರಿಗೆ ಸಹಾಯಕರಾಗಿ ಇನ್ನೂ ಹನ್ನೆರಡು ಮಂದಿ ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳಿರುವರು. ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಒಟ್ಟು ಹದಿನಾರು ಮಂದಿ ಹೇಗೆಂದರೆ—

- (1) ಹೋತೃವರ್ಗದ ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳು—ಹೋತೃ, ವೈತ್ರಾನರುಣ, ಅಚ್ಛಾವಾಕ, ಮತ್ತು ಗ್ರಾವಸ್ತುತ್
- ಈ ನಾಲ್ಕು ಮಂದಿಯೂ ಹೋತೃವರ್ಗದ ಋತ್ವಿಜರು.
- (2) ಅಧ್ವರ್ಯುವರ್ಗದವರು—ಅಧ್ವರ್ಯು, ಪ್ರತಿಪ್ರಸ್ಥಾತೃ, ನೇಷ್ಠ್ಯ ಮತ್ತು ಉನ್ನೇತೃ.
- (3) ಉದ್ಗಾತೃವರ್ಗದವರು—ಉದ್ಗಾತೃ, ಪ್ರಸ್ತೋತೃ, ಪ್ರತಿಹತ್ಯ, ಮತ್ತು ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ.
- (4) ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಗದವರು—ಬ್ರಹ್ಮ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಛಂಸಿ, ಅಗ್ನೀಧ್ರ, ಪೋತೃ.

ಈ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಹೋತೃವರ್ಗದವರ ಮುಖ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯವೇನೆಂದರೆ—ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅಧ್ವರ್ಯುವು ಪ್ರೈಷಮಂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳಿ ಇಂತಹ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ಉಚ್ಚರಿಸಿದಕೂಡಲೇ ಹೋತೃವು ಪ್ರಾತರನುವಾಕ ಮಂತ್ರಗಳು, ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳು, ಯಾಜ್ಞ್ಯಾಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾಮಂತ್ರಗಳು, ಅಗ್ನಿಮಧನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಬೇಕಾದ ಮಂತ್ರಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿರುವ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಪಠಿಸಿ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ನೆರವಾಗುವುದು. ಇವರಿಗೆ ಋಗ್ವೇದ ಮಂತ್ರಗಳೇ ಮುಖ್ಯವು.

ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅಧ್ವರ್ಯು ಮತ್ತು ಇವನ ಸಹಾಯಕವರ್ಗದವರ ಪಾತ್ರವೇ ಬಹು ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವುದು. ಎಲ್ಲಾ ಕೆಲಸಗಳಿಗೂ ಅಧ್ವರ್ಯುವೇ ಮುಂದಾಳಾಗಿ ಇತರ ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಇಂತಿಂತಹ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಆಯಾಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೈಷಮಂತ್ರಗಳ ಮೂಲಕ ನಿರ್ದೇಶಿಸುವನು. ಆದ್ದರಿಂದ—ಅಧ್ವರ್ಯುರ್ವಾ ಋತ್ವಿಜಾಂ ಪ್ರಥಮೋ ಯುಜ್ಯತೇ — ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅಧ್ವರ್ಯುವೇ ಮುಖ್ಯನಾದವನು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇವನ ಕೆಲಸ ಕಾರ್ಯಗಳೆಲ್ಲಾ ಯಜುರ್ವೇದವನ್ನೇ ಅವಲಂಬಿಸಿರುವುದು.

ಉದ್ಗಾತೃವರ್ಗದವರು, ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಸೋಮಪಠನ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಯೋಚಿತವಾದ ಸಾಮಗಾನಮಾಡುವರು. ಸಾಮವೇದ ಮಂತ್ರಗಳೇ ಇವರಿಗೆ ಮುಖ್ಯವಾದವು ಆಯೆ ಜ್ಞೋನಾ ಏಷ ಯೋಽಸಾಮಾ—ಎಂದರೆ ಸಾಮಗಾನವಿಲ್ಲದ ಯಜ್ಞವು ಯಜ್ಞವೇ ಅಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇವರ ಪಾತ್ರವೂ ಬಹು ಮುಖ್ಯವಾಗಿರುವುದು.

ಬ್ರಹ್ಮ ಮತ್ತು ಅವನ ಸಹಾಯಕವರ್ಗದವರು ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಕೆಲಸಕಾರ್ಯಗಳು ಸಾಂಗವಾಗಿಯೂ, ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿಯೂ ನೆರವೇರಿರುತ್ತಿರುವುದೇ ಇಲ್ಲವೇ ಎಂಬುದನ್ನೂ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಲೋಪದೋಷಗಳೇನಾದರೂ ಸಂಭವಿಸಿದಲ್ಲಿ ಅವಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾದ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಯಜ್ಞವು ಸುವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಂದ ಪರಿಸಮಾಪ್ತಿಯಾಗುವಂತೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವರು. ಇದೇ ಇವರ ಕರ್ತವ್ಯವು. ಇವರಿಗೆ ನಾಲ್ಕುವೇದಗಳ ಪರಿಜ್ಞಾನವೂ ಇರಬೇಕು.

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅಯಾ ವರ್ಗದ ಋತ್ವಿಜರ ಸಾಮಾನ್ಯಕರ್ತವ್ಯಗಳು. ಇನ್ನಲ್ಲದೆ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಋತ್ವಿಜನಿಗೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಮತ್ತು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ವಿಶೇಷ ಕರ್ತವ್ಯವೂ ಇರುವುದು. ಅವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಇಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸುವುದರಿಂದ ಗ್ರಂಥವು ವಿಸ್ತಾರವಾಗುವುದೆಂಬ ಶಂಕೆಯಿಂದಲೂ ಅದರ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಅಷ್ಟಾಗಿ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಆ ವಿಷಯವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿಲ್ಲ. ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾದ ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳ ಕೆಲಸಗಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಿವರವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳುವೆವು.

ಹೋತೃವು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಆಯಾಕಾಲಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವನು. ಪೋತೃವು ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು. ಇವನು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸಬಹುದಾದ ಲೋಪದೋಷಗಳನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸಿ ಶುದ್ಧಿಮಾಡುವನು ; ನೇಷ್ಟೃವು ಯಜಮಾನಪತ್ನಿಯನ್ನೂ ಕರತರುವುದು ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವನು. ಇವನು ಅಧ್ವರ್ಯುವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು ; ಅಗ್ನೀತ್ (ಅಗ್ನೀಧ್ರ)ನು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಜ್ವಲಗೊಳಿಸಿ ಅದನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವನು. ಇವನು ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು ; ಪ್ರಸ್ಥಾತೃ (ಮೈತ್ರಾವರುಣ) ಹೋತೃವಿನ ಸಹಾಯಕನಾಗಿ ಇತರ ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ನಿರ್ದೇಶಕನಾಗಿರುವನು. (ಮೈತ್ರಾವರುಣೋ ಹಿ ಪುರಸ್ತಾದೃತ್ವಿಗೈಶ್ಚ ವಾಚಂ ವಿಭಜತಿ ಎಂದ ಶೈತ್ತಿರೀಯಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯವಿರುವುದು). ಅಧ್ವರ್ಯುವು ಯಜ್ಞದ ಸಮಸ್ತ ಕಾರ್ಯಕಲಾಪಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮುಂದಾಳಾಗಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವನು. ಯಾವ ಕೆಲಸ ನಡೆಯಬೇಕಾದರೂ ಇವನ ಅಥವಾ ಇವನ ಆಜ್ಞೆಯ ಮೂಲಕವೇ ; ಬ್ರಹ್ಮನು ಯಜ್ಞವು ಸರಿಯಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವುದೇ ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಮಂತ್ರತಂತ್ರ ಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆಯೇ ಎಂಬುದನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವನು ; ಗೃಹಪತಿಯೆಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಗೃಹಕ್ಕೆ ಪತಿಯಾದ ಅಗ್ನಿಯಾಗಬಹುದು ಅಥವಾ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಯಜಮಾನನಾದರೂ ಆಗಬಹುದು. ಇವರುಗಳೆಲ್ಲರೂ ಅಗ್ನಿಯ ಸ್ವರೂಪವೇ ಎಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯು ಮಹಾನುಹಿಮೆಯುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಋಷಿಯು ವರ್ಣಿಸಿರುವನು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠ

ತ್ವಮಗ್ನಿ ಇಂದ್ರೋ ವೃಷಭಃ ಸತಾಮಸಿ ತ್ವಂ ವಿಷ್ಣುರುರುಗಾಯೋ
ನಮಸ್ಯಃ |

ತ್ವಂ ಬ್ರಹ್ಮಾ ರಯಿವಿಧ್ವಂಹ್ಮಣಿಸ್ತತೇ ತ್ವಂ ವಿಧರ್ತಃ ಸಚಸೇ ಪುರಂಧ್ರಾ ||

ಪದಪಾಠ

ತ್ವಂ | ಅಗ್ನೇ | ಇಂದ್ರಃ | ವೃಷಭಃ | ಸತಾಂ | ಅಸಿ | ತ್ವಂ | ವಿಷ್ಣುಃ | ಉರುಗಾಯಃ | ನಮಸ್ಯಃ |
 ತ್ವಂ | ಬ್ರಹ್ಮಾ | ರಯಿವಿತ್ | ಬ್ರಹ್ಮಣಃ | ಪತೇ | ತ್ವಂ | ವಿಧರ್ತರಿತಿ ವಿಧರ್ತಃ | ಸಚಿಸೇ | ಪುರಂದ್ರಾಃ
 || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಂ ಯತಃ ಸತಾಂ ವೃಷಭೋ ವರ್ಷಿತಾಸಿ ಅತಃ ಇಂದ್ರೋಽಸಿ | ಯದ್ವಾ ಸತಾಂ
 ಸಾಧೂನಾಮಿಂದ್ರೋಽಸಿ | ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾಸಿ | ತ್ವಂ ವಿಷ್ಣುರಸಿ | ಯತಃ ಉರುಗಾಯೋ ಬಹು-
 ಭಿರ್ಗೀಯಮಾನೋ ನಮಸ್ಯೋ ನಮಸ್ಕಾರಾರ್ಹಃ ಭವಸಿ | ಹೇ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತೇ ಪರಿವೃಥಸ್ಯ ಕರ್ಮಣೋ
 ಮಂತ್ರಸ್ಯ ನಾ ಪಾಲಯಿತಸ್ತ್ವಂ ಯತೋ ರಯಿವಿತ್ ಗವಾದಿಧನಸ್ಯ ವೇತ್ತಾ ಅತೋ ಬ್ರಹ್ಮಾಸಿ |
 ಹೇ ವಿಧರ್ತರ್ವಿಧಕಾರಕ ವೈಶ್ವಾನರರೂಪಾಗ್ನೇ ಪುರಂದ್ರಾಃ ಬಹುಪ್ರಕಾರಯಾ ಬುದ್ಧಾಃ ಸಚಿಸೇ |
 ಸಹ ವರ್ತಸೇ | ಸರ್ವದಾ ಬುದ್ಧಾಃ ಸ್ತುತಯಸ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಸತಾಂ—ಸತ್ಪುರುಷರಿಗೆ | ವೃಷಭಃ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು
 ಸುರಿಸತಕ್ಕ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನಾಗಿ | ಅಸಿ—ಇದ್ದೀಯೆ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಉರುಗಾಯಃ—ಅನೇಕರಿಂದ
 ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವವನೂ | ನಮಸ್ಯಃ—ನಮಸ್ಕಾರಾರ್ಹನೂ ಆದ | ವಿಷ್ಣುಃ—ವಿಷ್ಣುವಾಗಿದ್ದೀಯೆ | ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತೇ—
 ಕರ್ಮಪಾಲಕನಾದ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ರಯಿವಿತ್—ಧನವಂತನಾದ | ಬ್ರಹ್ಮಾ—ಬ್ರಹ್ಮನಾಗಿದ್ದೀಯೆ |
 ವಿಧರ್ತಃ—ಅನೇಕ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಕರ್ತನಾದ ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯೇ | ಪುರಂದ್ರಾಃ—ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಜ್ಞಾನದಿಂದ |
 ಸಚಿಸೇ—ಯುಕ್ತನಾಗಿದ್ದೀಯೆ (ಅಥವಾ ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಂದ ಸ್ತುತನಾಗಿದ್ದೀಯೆ).

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಸತ್ಪುರುಷರಿಗೆ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸತಕ್ಕ ಇಂದ್ರನೂ, ಅನೇಕರಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡು
 ವವನೂ, ನಮಸ್ಕಾರಾರ್ಹನೂ ಆದ ವಿಷ್ಣುವೂ, ಧನವಂತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೂ ನೀನೇ ಆಗಿದ್ದೀಯೆ. ನೀನು ಸಕಲ
 ವಿಧವಾದ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೂ ಯುಕ್ತನಾಗಿದ್ದೀಯೆ

English Translation

You, Agni, are Indra, the showerer (of bounties) on the good ; you
 are the adorable Vishnu, the hymned of many ; you, Brahmasanapati, are
 Brahma, the possessor of riches ; you, the author of various (conditions), are
 associated with wisdom.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ವೃಷಭಃ—ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾ | ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವವನು. ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವವನು.

ಇಂದ್ರೋ ವೃಷಭಃ ಸತಾಂ ಅಸಿ—ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಇಂದ್ರನಂತೆ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವವನಾಗಿರುವೆ. ಅಥವಾ ಇಂದ್ರೋ ಸತಾಂ ಅಸಿ—ಎಂದರೆ ಸಜ್ಜನರಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಶ್ರೇಷ್ಠನೆನಿಸಿರುವೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವಿಷ್ಣುರುರುಗಾಯಃ—ಬಹುಭಿರ್ಗೀಯಮಾನೋ ವಿಷ್ಣುರಸಿ | ವಿಷ್ಣುವಿನಂತೆ ಅನೇಕರಿಂದ ನಿನ್ನ ಗುಣಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿ ಗಾನಮಾಡಲ್ಪಡುವೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತೇ—ಯಜ್ಞಕರ್ಮಣಃ ಪಾಲಯಿತಾ | ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳ ಪಾಲಕನು. ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತಿಯಂತೆ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆ ಒಡೆಯನು.

ಪುರಂಧ್ರಾ—ಪುರಂಧಿರ್ಬಹುದೀ ಎಂದು ಯಾಸ್ಮರ ನಿರ್ವಚನವಿರುವುದು. (ನಿ. ೬-೧೩) ಬಹು ಪ್ರಕಾರಾಯಾ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ಸಚೇಸೇ ಬಹಳವಾದ ಅಥವಾ ಬಹುವಿಧವಾದ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಇರುವವನು. ಅಥವಾ ಜನರು ತಮ್ಮ ಬಹುಪ್ರಕಾರವಾದ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವರು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತ್ವಮುಗ್ಧೇ ರಾಜಾ ವರುಣೋ ಧೃತವ್ರತಸ್ತ್ವಂ ಮಿತ್ರೋ ಭವಸಿ ದಸ್ಮ
ಈಡ್ಯಃ |

ತ್ವಮರ್ಯಮಾ ಸತ್ಪತಿಯಸ್ಯ ಸಂಭುಜಂ ತ್ವಮಂತೋ ವಿದಥೇ ದೇವ
ಭಾಜಯುಃ || ೪ ||

ಪದಪಾಠಃ

ತ್ವಂ | ಅಗ್ಧೇ | ರಾಜಾ | ವರುಣಃ | ಧೃತವ್ರತಃ | ತ್ವಂ | ಮಿತ್ರಃ | ಭವಸಿ | ದಸ್ಮಃ | ಈಡ್ಯಃ |

ತ್ವಂ | ಅರ್ಯಮಾ | ಸತ್ಪತಿಸ್ತು | ಯಸ್ಯ | ಸಂಭುಜಂ | ತ್ವಂ | ಅಂತಃ | ವಿದಥೇ | ದೇವ |
ಭಾಜಯುಃ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ಧೇ ತ್ವಂ ಯತೋ ಧೃತವ್ರತೋ ಧಾರಿತಕರ್ಮಾಸಿ ಅತೋ ವರುಣೋ ರಾಜಾಸಿ |
ಯತೋ ದಸ್ಮಃ ಶತ್ರುಣಾಮುಪಕ್ಷಸಯಿತಾ ಈಡ್ಯಃ ಸ್ತುತ್ಯಶ್ಚ ಅತೋ ಮಿತ್ರ ಏತನ್ನಾಮಕೋ

ದೇವೋಽಸಿ | ಯತಃ ಸತ್ವತಿಃ ಸತಾಮುಭಿಮತಪ್ರದಾನೇನ ಪಾಲಯಿತಾ ಅತೋಽರ್ಯಮಾ ಭವಸಿ |
ದಾತೃತ್ವಂ ಚಾರ್ಯಮ್ನೋ ಲಿಂಗಂ | ಅರ್ಯಮೇತಿ ತನಾಹುರ್ಯೋ ದದಾತೀತಿ | ಯಸ್ಯಾರ್ಯಮ್ನೋ
ದಾನಂ ಸಂಭುಜಂ ಸಂತತಭುಜಂ ನ್ಯಾಪಕಂ ಭವತಿ | ಯದ್ವಾ ಯಸ್ಯ ಧನಂ ಸಂಭುಜಂ ಸಮ್ಯಕ್
ಭೋಗಾಯ ಸಾಧು ಗೃಹೀತ್ಯಾಣಾಂ | ತಥಾ ತ್ವಮಂಶಃ ಸೂರ್ಯಮೂರ್ತ್ಯಂತರಭೂತ ಏತನ್ನಾ-
ಮಕೋ ದೇವೋಽಸಿ | ತಾದೃಶ ಹೇ ದೇವ ವಿದಥೇಽಸ್ತದೀಯೇ ಯಜ್ಞೇ ಭಾಜಯುಃ ಫಲಾನಾಂ
ಭಾಜಯಿತಾ ಸ್ತುಪಯಿತಾಸಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಧೃತವ್ರತಃ—ಸತ್ಯಾದಿ ವ್ರತಗಳಿಗೆ ನಿಯಾಮಕನೂ |
ರಾಜಾ—ಪ್ರಭುವಾದವನೂ ಆದ | ವರುಣಃ—ವರುಣನಾಗಿದ್ದೀಯೆ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ದಸ್ಮಃ—ಶತ್ರುನಾಶಕನೂ |
ಈಡ್ಯಃ—ಸ್ತುತ್ಯನೂ ಆದ | ಮಿತ್ರಃ—ಮಿತ್ರನಾಗಿದ್ದೀಯೆ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಯಸ್ಯ—ಯಾವ ಅರ್ಯಮನ
ದಾನವು | ಸಂಭುಜಂ—ಸರ್ವತ್ರ ಭೋಗ್ಯನಾಗಿದೆಯೋ ಅಂತಹ | ಸತ್ವತಿಃ—ಸಜ್ಜನರ ಪಾಲಕನಾದ | ಅರ್ಯಮಾ—
ಅರ್ಯಮನಾಗಿ | ಭವಸಿ—ಆಗಿದ್ದೀಯೆ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಅಂಶಃ—ಅಂಶದೇವನೂ ಆಗಿದ್ದೀಯೆ | ದೇವಃ—ದೇವತಾ,
ತ್ವನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ವಿದಥೇ—ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ | ಭಾಜಯುಃ—ಸತ್ಪಲಗಳನ್ನು ಹಂಚುವವನಾಗು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ಧೃತವ್ರತನೂ, ಪ್ರಭುವೂ ಆದ ವರುಣನೂ, ಶತ್ರುನಾಶಕನೂ ಸ್ತುತ್ಯನೂ ಆದ
ಮಿತ್ರನೂ ಆಗಿದ್ದೀಯೆ. ಸರ್ವರಿಂದಲೂ ಭೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ ದಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣನೂ ಸತ್ಪಾಲಕನೂ ಆದ ಅರ್ಯಮನೂ
ಅಂಶನೂ ಆಗಿದ್ದೀಯೆ. ದೇವತಾತ್ವನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸತ್ಪಲಗಳನ್ನು ಹಂಚುವವನಾಗು

English Translation

You, Agni, are the royal Varuna, observant of holy vows : you are
the adorable Mitra, the destroyer (of foes) : you are Aryaman, the protector
of the virtuous, whose (liberality) is enjoyed by all : you are a portion (of
the sun) : be the distributor (of good things), divine (Agni), at our sacrifice.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮಿತ್ರ, ವರುಣ, ಅರ್ಯಮಾ, ಅಂಶ ಎಂಬ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವೆಂದು
ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಈ ಮಿತ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ಆದಿತ್ಯರೆಂದು,

ಇಮಾ ಗಿರ ಆದಿತ್ಯೇಭ್ಯೋ ಘೃತಸ್ಯೋ ಸನಾದ್ರಾಜಭ್ಯೋ ಜುಹ್ವಾ ಜುಹೋಮಿ |

ಶೃಣೋತು ಮಿತ್ರೋ ಅರ್ಯಮಾ ಭಗೋ ನಸ್ತು ವಿಜಾತೋ ವರುಣೋ ದಕ್ಷೋ ಅಂಶಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೨೭-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಮತ್ತು ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮುಂದಿನ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ತುತರಾಗಿದಾರೆ. ಮಿತ್ರ, ವರುಣ, ಅರ್ಯಮಾ ಎಂಬ ಈ ಮೂವರು ದೇವತೆಗಳೂ ಒಂದು ಗುಂಪಾಗಿ ಅನೇಕ ಕಡೆ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವರು. ಇವರ ವಿಷಯವಾಗಿ ನಾವು ಇದೇ ಭಾಗದ 119-129ನೇ ಪೇಜುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಬರೆದಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ.

ವಿದಥೇ—ಅಸ್ಮದೀಯೇ ಯಜ್ಞೇ—ನಾವು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ; ವಿದಥಶಬ್ದದ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವಿನರಣೆಗಳನ್ನು ಋ. ಸಂ. ಭಾಗ ೧೩ ಪೇಜು 9-13 ರಲ್ಲಿ ಬರೆದಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ.

ಭಾಜಯಿಃ—ಫಲಾನಾಂ ಭಾಜಯಿತಾ ಪ್ರಾಪಯಿತಾಸಿ | ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಇಷ್ಟಾರ್ಥರೂಪವಾದ ಫಲಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಡುವವನಾಗಿದ್ದೀಯೆ.

ಸಂಹಿತಾಶಾಹಿ:

ತ್ವಮಗ್ನೇ ತ್ವಷ್ಟಾ ವಿಧತೇ ಸುವೀರ್ಯಂ ತವ ಗ್ನಾವೋ ಮಿತ್ರಮಹಃ
ಸಜಾತ್ಯಂ |

ತ್ವಮಾಶುಹೇಮಾ ರರಿಷೇ ಸ್ವಶ್ತ್ವಂ ತ್ವಂ ನರಾಂ ಶರ್ಧೋ ಅಸಿ ಪುರೂವಸುಃ
|| ೫ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ತ್ವಂ | ಅಗ್ನೇ | ತ್ವಷ್ಟಾ | ವಿಧತೇ | ಸುವೀರ್ಯಂ | ತವ | ಗ್ನಾವಃ | ಮಿತ್ರಮಹಃ | ಸಜಾತ್ಯಂ |

ತ್ವಂ | ಅಶುಹೇಮಾ | ರರಿಷೇ | ಸ್ವಶ್ತ್ವಂ | ತ್ವಂ | ನರಾಂ | ಶರ್ಧಃ | ಅಸಿ | ಪುರೂವಸುಃ || ೫ ||

ವಾಯುಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಷ್ಟಾ ಫಲಸ್ಯ ಸಾಧು ಸಂಪಾದಯಿತಾ ತ್ವಂ ವಿಧತೇ ಪರಿಚರತೇ ಜನಾಯಾ ಸುವೀರ್ಯಂ ಶೋಭನವೀರ್ಯಂ | ವೀರ್ಯಂ ಧನರ | ತದ್ಧೇತುರ್ಭವಸಿ | ಗ್ನಾವೋ ಯಾಃ ಸ್ತುತಿನಾಚಃ ಸಂತಿ ತಾಸ್ತವ ಸ್ವಭೂತಾಃ | ಹೇ ಮಿತ್ರಮಹಃ ಹಿತಕಾರಿತೇಜಃ ಸಜಾತ್ಯಮಸ್ಮಾಕಂ ಬಾಂಧವಂ ಭಜಸ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಅಶುಹೇಮಾ ಅಶು ಪ್ರೇರಯಿತಾ ತ್ವಂ ಸ್ವಶ್ತ್ವಂ ಶೋಭನಾಶ್ವಸಮೂಹೋಪೇತಂ ಫಲಂ ರರಿಷೇ | ದದಾಸಿ | ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಪುರೂವಸುಃ ಪ್ರಭೂತಧನಸ್ತ್ವಂ ನರಾಂ ನರಾಣಾಂ ಶರ್ಧೋ ಬಲಸ್ಯಾನೀಯೋಽಸಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತ್ವಷ್ಟಾ—ಫಲವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ವಿಧತೇ—(ನಿನ್ನನ್ನು) ಸೇವಿಸತಕ್ಕ ಜನರಿಗೆ | ಸುವೀರ್ಯಂ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವೀರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಧನವನ್ನು (ಕೊಡುತ್ತೀಯೆ) |

ಗ್ನಾವಃ—ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳೆಲ್ಲವೂ | ತವ—ನಿನ್ನವೇ ಆಗಿವೆ | ಮಿತ್ರಮಹಃ—ಜಗತ್ತಿಗೆ ಹಿತವನ್ನಂಟು ಮಾಡುವ ತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಸಜಾತ್ಯಂ—ನಮ್ಮೊಡನೆ ಬಂಧುತ್ವವನ್ನು ಪಾಲಿಸು | ಆಶುಹೇಮಾ—(ಕರ್ತವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ) ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಪ್ರೇರಿಸತಕ್ಕ ನೀನು | ಸ್ವಶ್ಶ್ಯಂ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅಶ್ವದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಫಲವನ್ನು | ರರಿಷೇ—ಕೊಡುತ್ತೀಯೆ | ಪುರೂವಸುಃ—ಪ್ರಭೂತವಾದ ಧನವುಳ್ಳ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ನರಾಂ—ನರರ | ಶರ್ಧಃ—ಶಕ್ತಿ ರೂಪವಾಗಿ | ಅಸಿ—ಇದ್ದೀಯೆ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ತ್ವಷ್ಟುರೂಪವಾದ ನೀನು ನಿನ್ನನ್ನು ಸೇವಿಸತಕ್ಕ ಜನರಿಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವೀರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಧನವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತೀಯೆ. ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಿನ್ನವೇ ಆಗಿವೆ. ಜಗತ್ತಿಗೆ ಹಿತವನ್ನಂಟು ಮಾಡುವ ತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಮ್ಮೊಡನೆ ಬಂಧುತ್ವವನ್ನು ಪಾಲಿಸು. ನಮ್ಮನ್ನು ಕರ್ತವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಪ್ರೇರಿಸತಕ್ಕ ನೀನು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅಶ್ವದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತೀಯೆ. ಪ್ರಭೂತವಾದ ಧನವುಳ್ಳ ನೀನು ನರರ ಶಕ್ತಿರೂಪನಾಗಿದ್ದೀಯೆ.

English Translatin

You, Agni, are Twashtri, (the giver) of great wealth to (your) worshipper : these praises are yours : do you, of benevolent power, (admit) our affinity : you, who are prompt to encourage (us), give us good (store of) horses : you, who abound with opulence, are the strength of men.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ತ್ವಷ್ಟಾ—ಫಲಸ್ಯ ಸಾಧು ಸಂಪದಯಿತಾ | ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳ ಫಲವನ್ನು ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಒದಗಿಸಿಕೊಡುವವನು ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದಾರೆ. ಅಥವಾ ತ್ವಷ್ಟಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತ್ವಷ್ಟುನಾಮಕನಾದ ದೇವತೆಲ್ಲಿಯಿಂದಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು. ದೇವತೆಲ್ಲಿಯಾದ ತ್ವಷ್ಟುವು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಯಾವ ರೀತಿ ಅವರಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಸಲಕರಣೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಡುವನೋ ಅದರಂತೆ ನೀನು (ಅಗ್ನಿಯು) ಸಹಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ, ಮನುಷ್ಯರಿಗೂ ಸಕಲವಿಧವಾದ ಧನಾದಿಸಂಪತ್ತನ್ನು ಕೊಡುವವನೆಂಬ ಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಗ್ನಾವಃ—ಗ್ನಾವೋ ಯಾಃ ಸ್ತುತಿವಾಚಃ ಸಂತಿ ತಾಸ್ತವ ಸ್ವಭೂತಾಃ | ಗ್ನಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ವಾಚ್ಯಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ (ನಿ. ೨-೨೩) ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಿನ್ನ ಪರವಾಗಿಯೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಸ್ವರೂಪವೇ ನೀನು ಎಂಬ ಭಿಪ್ರಾಯವು.

—:೦:—

ಸಂಹಿತಾವಾಣಿ

ತ್ವಮಗ್ನೇ ರುದ್ರೋ ಅಸುರೋ ಮಹೋ ದಿನಸ್ತ್ವಂ ಶರ್ಧೋ ಮಾರುತಂ
ವೃಕ್ಷ ಈಶಿಷೇ |

ತ್ವಂ ವಾತ್ಸೇರರುಣೈರ್ಯಾಸಿ ಶಂಗಯಸ್ತ್ವಂ ಪೂಷಾ ವಿಧತಃ ಪಾಸಿ ನು
ತ್ಮನಾ || ೬ ||

ಪದವಾಕ

ತ್ವಂ | ಅಗ್ನೇ | ರುದ್ರಃ | ಅಸುರಃ | ಮಹಃ | ದಿವಃ | ತ್ವಂ | ಶರ್ಧಃ | ಮಾರುತಂ | ಪೃಕ್ಷಃ | ಈಶಿಷೇ |
ತ್ವಂ | ವಾತ್ಸೇ | ಅರುಣೈಃ | ಯಾಸಿ | ಶಂಗಯಃ | ತ್ವಂ | ಪೂಷಾ | ವಿಧತಃ | ಪಾಸಿ | ನು | ತ್ಮನಾ
|| ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಂ ಮಹೋ ದಿವೋ ಮಹತೋ ದ್ಯುಲೋಕಾತ್ | ಉಪಲಕ್ಷಣಮೇತತ್ |
ಲೋಕತ್ರಯಾತ್ | ಅಸುರಃ ಶತ್ರುಣಾಂ ನಿರಸಿತಾ ರುದ್ರೋಽಸಿ | ರುದ್ರಃ ಖಂ ದುಃಖದೇತುರ್ವಾ
ಪಾಪಾದಿಃ | ತಸ್ಯ ದ್ರಾವಯಿತಾ ಏತನ್ನಾಮಹೋ ದೇವೋಽಸಿ | ರುದ್ರೋ ವಾ ಏಷ ಯದಗ್ನಿಃ |
ತ್ವೈ ೫-೪-೩ | ಇತ್ಯಾದಿಷ್ಟಗ್ನೇ ರುದ್ರಶಬ್ದೇನ ವ್ಯವಹಾರಾತ್ | ಯದ್ವಾ ತ್ವಂ ರುದ್ರಃ | ರಾತಿ ಮಾಮು-
ನಿಷ್ಟ್ವಾ ನರಾ ದುಃಖೇ ಪತಿಷ್ಯಂತೀತಿ ರುದ್ರಃ | ತಾದೃಶೋಽಸಿ | ರುದ್ರೋ ರಾತೀತಿ ಸತೆ ಇತಿ ಹಿ
ನಿರುಕ್ತಂ | ತಥಾ ಮಹೋ ಮಹತೋ ದ್ಯುಲೋಕಸ್ಯ ಸಂಬಂಧ್ಯಸುರೋಽಸಿ | ಅಸುರ್ಬಲಂ | ತಸ್ಯ
ದಾತಾದಿತ್ಯರೂಪಶ್ಚ ತ್ವಮಸಿ | ಅಗ್ನೇರ್ದ್ಯುಲೋಕಸಂಬಂಧ್ಯಸುರತ್ವಮುತ ವಾ ದಿವೋ ಅಸುರಾಯ
ಮನ್ಮ | ೫-೪-೩ | ಇತ್ಯಾದಿಷು | ತಥಾ ತ್ವಂ ಮಾರುತಂ ಶರ್ಧೋ ಮರುತ್ಸಮೂಹರೂಪಂ ಬಲಮಸಿ |
ವಾಯುರೂಪಶ್ಚ ತ್ವಮಸೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಏವಮಗ್ನಾದಿತ್ಯವಾಯುರೂಪಸ್ತ್ವಂ | ಪೃಕ್ಷೋಽನ್ನಸ್ಯ ಹರ್ನಿ-
ಕ್ಷಣಸ್ಯ ತ್ವಮಾಶಿಷೇ | ಈಶ್ವರೋ ಭವಸಿ | ಯಸ್ಮಾದೇವಂ ತಸ್ಮಾತ್ತ್ವಂ ವಾತ್ಸೇರ್ವಾಯುಸದೃಶೈರರುಣೈ-
ರರುಣವರ್ಣೈರಶ್ವೈಃ ಶಂಗಯಃ ಸುಖಸ್ಯ ಗೃಹರೂಪ ಅವಾಸಭೂತಃ ಸನ್ ಯಾಸಿ | ಪ್ರಪ್ನೋಷಿ
ಯಾಗಗೃಹಂ | ಯದ್ವಾ ಅರುಣೈರ್ಗಮನಶೀಲೈರ್ವಾತ್ಸೇರ್ವಾಯುಭಿರುತ್ಪನ್ನಃ ಸನ್ ಯಾಸಿ ವನೇ | ತಥಾ
ತ್ವಂ ಪೂಷಾ ಸರ್ವಸ್ಯ ಪ್ರೋಷಕಃ ಸನ್ ನು ಪ್ರಪ್ತಂ ತ್ಮನಾ ಅತ್ಮನಾನುಗ್ರಹರೂಪಯಾ ಸ್ವಬುದ್ಧೈವ
ವಿಧತಃ ಪರಿಚರತೋ ಯಜಮಾನಾನ್ ಪಾಸಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಮಹಃ—ಮಹತ್ತಾದ | ದಿವಃ—ದ್ಯುಲೋಕದಿಂದ (ಲೋಕ
ತ್ರಯದಿಂದ) ಅಸುರಃ—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಓಡಿಸತಕ್ಕ | ರುದ್ರಃ—ರುದ್ರನಾಗಿದ್ದೀಯೆ | [ಅಥವಾ ರುದ್ರಃ ತ್ವಂ—
ರುದ್ರರೂಪನಾದ ನೀನು | ಮಹಃ—ಮಹತ್ತಾದ | ದಿವಃ—ದ್ಯುಲೋಕಕ್ಕೆ | ಅಸುರಃ—ಶಕ್ತಿದಾಯಕನಾದ
ಆದಿತ್ಯನಾಗಿದ್ದೀಯೆ] | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಮಾರುತಂ ಶರ್ಧಃ—ಮರುತ್ತುಗಳ ಸಂಘಾತರೂಪವಾದ ಶಕ್ತಿಯಾಗಿ
ದ್ದೀಯೆ | ಪೃಕ್ಷಃ—ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನಕ್ಕೆ | ಈಶಿಷೇ—ಪ್ರಭುವಾಗಿದ್ದೀಯೆ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಅರುಣೈಃ—
ಗಮನಶೀಲವಾದ | ವಾತ್ಸೈಃ—ವಾಯುಗಳಿಂದ (ಪ್ರಜೋದಿತನಾಗಿಯೂ) ಅಥವಾ ವಾಯುರೂಪವಾದ ಅಶ್ವಗಳಿಂದ

ನೆಯೂ | ಶಂಗಳಯಃ—ಸುಖಕ್ಕೆ ಆವಾಸಭೂತನಾಗಿಯೂ | ಯಾಸಿ—ಯಜ್ಞಗೃಹಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತೀಯೆ | ತ್ವಂ—
ನೀನು | ಪೂಷಾ—ಸಕಲಕ್ಕೂ ಪೋಷಕನಾಗಿದ್ದು | ನು—ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ | ತ್ವನಾ—ನಿನ್ನ ಆತ್ಮೀಚ್ಛೆಯಿಂದ |
ವಿಧತಃ—ನಿನ್ನನ್ನು ಪರಚರಿಸುವ ಯಜಮಾನನನ್ನು | ಪಾಸಿ—ಕಾಪಾಡುತ್ತೀಯೆ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ರುದ್ರರೂಪನಾದ ನೀನು ಮಹತ್ತರದ ದ್ಯುಲೋಕಕ್ಕೆ ಆದಿತ್ಯನಾಗಿ ಇದ್ದೀಯೆ. ಮರುತ್ತು
ಗಳ ಸಂಘಾತರೂಪವಾದ ಶಕ್ತಿಯೇ ನೀನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ನೀನೇ ಪ್ರಭುವು. ವಾಯುವಿ
ನಿಂದ ಪ್ರಚೋದಿತನಾಗಿಯೂ, ಸುಖಕ್ಕೆ ಆವಾಸಭೂತನಾಗಿಯೂ, ನೀನು ಯಜ್ಞಗೃಹಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತೀಯೆ. ನೀನು
ಸಕಲಕ್ಕೂ ಪೋಷಕನಾಗಿದ್ದು ನಿನ್ನನ್ನು ಪರಚರಿಸುವ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕಾಪಾಡುತ್ತೀಯೆ.

English Translation

You, Agni, are Rudra, the expeller (of foes) from the expanse of
heaven; you are the strength of the Maruts, you are supreme over (sacrifi-
cial) food, you, who are pleasantly domiciled (in the hall of sacrifice), go
with ruddy horses, (fleet as) the wind; as Pushan, you cherish, of your
own will, those, who offer worship.

! ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು !

ರುದ್ರಃ—ರುದ್ವಃಖಂ ದುಃಖರ್ಹೇತುರ್ವಾ ಪಾಪಾದಿಃ | ತಸ್ಯ ದ್ರಾವಯಿತಾ | ರುತ್ ಎಂದರೆ
ದುಃಖವು. ದುಃಖಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾದುದು (ಕಾರಣವಾದುದು) ಪಾಪವು. ಆ ಪಾಪವನ್ನು ಓಡಿಸುವವನಾದ್ದರಿಂದ
ಈ ದೇವನಿಗೆ ರುದ್ರನೆಂದು ಹೆಸರು. ಯಜುರ್ವೇದದ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ—ರುದ್ರೋ ವಾ ವಿಷ ಯದಗ್ನಿಃ
(ತೈ. ಸಂ. ೫-೪-೩) ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅಗ್ನಿಯೇ ರುದ್ರಸ್ವರೂಪನಾಗಿರುವನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.
ಅಥವಾ ರಾತಿ ಮಾಮನಿಷ್ಠಾ ನರಾ ದುಃಖೇ ಪತಿಷ್ಯಂತೀತಿ ರುದ್ರಃ | ಅಗ್ನಿಯಾದ ನನ್ನನ್ನು ಯಜ್ಞಾದಿ
ಗಳಿಂದ ಆರಾಧಿಸದೆ ಮನುಷ್ಯರು ದುಃಖಭಾಜನರಾಗುವುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಅಗ್ನಿಗೆ ರುದ್ರನೆಂದು ಹೆಸರು. ನಿರುಕ್ತ
ದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ—

ರುದ್ರೋ ರಾತೀತಿ ಸತಃ | ರೋರೂಯಮಾಣೋ ದ್ರವತೀತಿ ವಾ ರೋದಯತೇರ್ವಾ | ಯದ-
ರುದತ್ತದ್ರುದ್ರಸ್ಯ ರುದ್ರತ್ವಂ ಇತಿ ಕಾತಕಂ | ಯದರೋದೀತ್ತದ್ರುದ್ರಸ್ಯ ರುದ್ರತ್ವಂ ಇತಿ
ಹಾರಿದ್ರವಿಕಂ ||

(ನಿ. ೧೦-೭)

ಎಂದು ಯಾಸ್ಕರು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಇದನ್ನನುಸರಿಸಿ ರುದ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಆರು ವಿಧವಾಗಿ
ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ರುದ್ರ ಶಬ್ದವು ರುದ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಣಿಜಂತದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದು. ಯಾಸ್ಕರು
ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ—ರುದ್ರೋ ರಾತೀತಿ ಸತಃ ರೋರೂಯಮಾಣೋ ದ್ರವತೀತಿ ವಾ ರೋದಯತೇರ್ವಾ |

ರುದ್ರನೆಂದರೆ ರೌತಿ-ಸ್ತನಯಿತ್ನುಶಬ್ದಂ ಕರೋತೀತಿ ರುದ್ರಃ | ಮೇಘದ ಗುಡುಗಿನ ಹಾಗೆ ಧ್ವನಿಮಾಡುವವನಾದ್ದರಿಂದ ರುದ್ರನೆಂಬ ಹೆಸರು ಅಥವಾ ರೋರೂಯಮಾಣೋ ದ್ರವತಿ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಮೇಘದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಓಡಾಡುವವನು ಅಥವಾ ರೋದಯತೇರ್ವಾ ಶತ್ರುಗಳು ಅಳುವಹಾಗೆ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನುಮಾಡಿ ಅವರನ್ನು ಅಳಿಸುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿನಿಶ್ಚಯಿಸುವರು. ಮತ್ತು ಯದರುದ್ರತ್ ತದ್ರುದ್ರತ್ವಂ ಇವನು ತನ್ನ ತಂದೆಯಾದ ಪ್ರಜಾಪತಿಗೆ ಬಾಣಗಳಿಂದ ಪೆಟ್ಟುಬಿದ್ದಾಗ ಅವನನ್ನು ನೋಡಿ ವ್ಯಸನಪಟ್ಟು ಅತ್ತನು ಎಂದು ಕಾಶಕ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಇತಿಹಾಸವನ್ನನುಸರಿಸಿಯೂ, ಅಥವಾ ಮೈತ್ರಾಯಣೀಯಶಾಖಾಭೇದಗತವಾದ ಯದರೋದೀತ್ ತದ್ರುದ್ರತ್ವಂ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನನುಸರಿಸಿ, ರೋದನಮಾಡಿದಕಾರಣ ಈ ದೇವನಿಗೆ ರುದ್ರನೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು (ನಿ. ೧೦-೭) ರುದ್ರಶಬ್ದಾರ್ಥನಿರ್ವಚನಮಾಡಿರುವರು. ಸಾಯಣರು ರುದ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಸ್ವಲ್ಪ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವರು. ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ಅಳುವಂತೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ ಅಥವಾ ಸಂಸಾರವೆಂಬ ದುಃಖವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ, ಅಥವಾ ಶಬ್ದರೂಪವಾದ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಅಥವಾ ಆತ್ಮವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಆತ್ಮವಿದ್ಯೋಪಾಸಕರಿಗೆ ಉಪದೇಶಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ, ಅಥವಾ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಆವರಿಸುವ ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯಂತೆ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಆವರಿಸುವ ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ, ಈ ದೇವನಿಗೆ ರುದ್ರನೆಂಬ ಹೆಸರು ಸಲ್ಲುವುದು ಎಂದು ರುತ್ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥಭೇದಗಳನ್ನನುಸರಿಸಿ ರುದ್ರಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿನಿಶ್ಚಯಿಸುವರು. ಈ ರುದ್ರಶಬ್ದನಿರ್ವಚನವನ್ನೂ ನಾನಾವಿಧ ಅರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಋ. ಸಂ. ಭಾಗ 5 ವೇಜು 589, ಭಾಗ 6 ವೇಜು 350, ಭಾಗ 9 ವೇಜು 101, ಭಾಗ 10 ವೇಜು 379; ಭಾಗ 13 ವೇಜು 541 ಈ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ವಿನಿಶ್ಚಯಿಸುವೆವು.

ಅಸುರಃ—ಶತ್ರುಣಾಂ ನಿರಸಿತಾ | ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವವನು ಎಂದು ಅಗ್ನಿಗಾಗಲಿ, ರುದ್ರಶಬ್ದಕ್ಕಾಗಲಿ ಇದು ವಿಶೇಷಣದಪವಾಗಿದೆ. ಅಥವಾ ಅಸುರ್ಬಲಂ ತಸ್ಯ ದಾತಾದಿತ್ಯರೂಪಶ್ಚ | ತ್ವಮಸಿ ಅಥವಾ ಅಸು ವೆಂದರೆ ಬಲವು. ಆ ಬಲವನ್ನು ಕೊಡುವ ಆದಿತ್ಯರೂಪನೇ ನೀನು ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ. ಅಗ್ನಿಗೆ ದ್ಯುಲೋಕ ಸಂಬಂಧವಾದ ಅಸುರತ್ವವನ್ನು—

ಉತ ನಾ ದಿವೋ ಅಸುರಾಯ ಮನ್ಮ ಪ್ರಾನ್ಥಾಂಸೀವ ಯಜ್ಯವೇ ಭರಧ್ವಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೪೧-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು. ಅಸುರ ಶಬ್ದವು ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ರಾಕ್ಷಸ ಶಬ್ದದ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವು ನಾನಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿದೆ. ಅಸುವೆಂದರೆ ಪ್ರಾಣ, ಪ್ರಜ್ಞಾ, ಎಸೆಯುವುದು ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕಾರ್ಥಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅಸುರಶಬ್ದವೂ ಈ ಅರ್ಥಗಳಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇವನ್ನು ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅನ್ವಯಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಬೃಹಚ್ಛ್ರವಾ ಅಸುರೋ ಬರ್ಹಣಾ ಕೃತಃ ಪುರೋ ಹರಿಭ್ಯಾಂ ವೃಷಭೋ ರಥೋ ಹಿ ಸಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೪-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಸುರಶಬ್ದವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆಯೇ ಅಸುರಃ—ಶತ್ರುಣಾಂ ನಿರಸಿತಾ ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ, ಯದ್ವಾ ಅಸುಃ ಪ್ರಾಣೋ ಬಲಂ

ನಾ ತದ್ವಾನ್ | ರೋ ಮತ್ಪ್ರಥೀಯಃ | ಅಥವಾ ಅಸವಃ ಪ್ರಾಣಾಃ ತೇನ ಚ ಆಪೋ ಲಕ್ಷ್ಯಂತೇ |
ತಾನ್ ದಾತಿ ದದಾತೀತಿ ಅಸುರಃ | ಅಥವಾ ಅಸುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಣ, ಬಲ ಎಂಬರ್ಥಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣವುಳ್ಳ
ವನು, ಬಲವುಳ್ಳವನು ಎಂದಾಗಬಹುದು. ಅಥವಾ ಅಸವಃ ಎಂದರೆ ಉದಕಗಳು, ಅವುಗಳನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ
(ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದನಾದ) ಇಂದ್ರನೆಂದಾಗಬಹುದು. ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಈ ವಿಧವಾದ ನಾನಾಶಕ್ತಿಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಎಲ್ಲಾ
ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಶಬ್ದವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಬಹುದು. ಇದರಂತೆಯೇ,

ಕ್ಷಯನ್ನ ಸ್ಥಭ್ಯಮಸುರ ಪ್ರಚೇತಾ ರಾಜನ್ನೇನಾಂಸಿ ಶಿಶ್ರಃ ಕೃತಾನಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೪-೧೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅನಿಷ್ಟಕ್ಷೇಪಣಶೀಲಃ—ಅನಿಷ್ಟವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನಾದುದರಿಂದ ವರುಣನಿಗೆ ಅಸುರನೆಂಬ
ವಿಶೇಷಣಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ—

ತ್ವಮಗ್ನೇ ರುದ್ರೋ ಅಸುರೋ ಮಹೋ ದಿವಸ್ತ್ವಂ ಶರ್ಧೋ ಮಾರುತಂ ಪೃಕ್ಷ ಈಶಿಷೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೧-೬)

ಎಂಬ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಸುರಶಬ್ದವು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಿರಸನಮಾಡುವವನು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ಅಥವಾ
ರುದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ನಿ ಸುಸರ್ಣೋ ಅಂತರಿಕ್ಷಾಣ್ಯುಖ್ಯದ್ಗಭೀರವೇಷಾ ಅಸುರಃ ಸುನೀಥಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೩೫-೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಸುರಃ ಎಂದರೆ ಅಸುಂ ಪ್ರಾಣಂ ರಾತಿ ದದಾತೀತ್ಯಸುರಃ ಆದಿತ್ಯಃ | ಎಂದರೆ ಪ್ರಾಣದಾತ
ನಾದ (ಚೈತನ್ಯದಾತನಾದ) ಸೂರ್ಯನೆಂದರ್ಥವು.

ಪೃಷದ್ಯೋನಿಃ ಪಂಚಹೋತಾ ಶೃಣೋತ್ಪತೂರ್ತಪಂಥಾ ಅಸುರೋ ಮಯೋಭುಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೪೨-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ವಿವರಿಸಿದಂತೆ ಪ್ರಾಣದಾತನಾದ ವಾಯುವೆಂದರ್ಥವು.

ಅಸ್ಮೇ ವೀರೋ ಮರುತಃ ಶುಷ್ಕಸ್ತೃ ಜನಾನಾಂ ಯೋ ಅಸುರೋ ವಿಧರ್ತಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೫೬-೨೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಸುರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶುಷ್ಕ ವಾನ್ ಎಂಬರ್ಥವಿದೆ.

ಶತಂ ಕಕ್ಷೀವಾ ಅಸುರಸ್ಯ ಗೋನಾಂ ದಿವಿ ಶ್ರವೋಽಜರಮಾ ತತಾನ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೬-೨)

ಇಲ್ಲಿ ಅಸುರಸ್ಯ ಗೋನಾಂ ಎಂದರೆ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ದಾನಶೀಲನೆಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಇದೆ.

ತ್ರಿರುತ್ತಮಾ ದೂಣಶಾ ರೋಚನಾನಿ ತ್ರಯೋ ರಾಜಂತ್ಯಸುರಸ್ಯ ವೀರಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೫೬-೮)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಸ್ಯತಿ ಕ್ಷಿಪತಿ ಸರ್ವಮಿತ್ಯಸುರಃ ಕಾಲಾತ್ಮಾ ಸಂವತ್ಸರಃ ಎಂದು ಕಾಲಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿ
ಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಯಥಾ ರುದ್ರಸ್ಯ ಸೂನವೋ ದಿವೋ ವಶಂತ್ಯಸುರಸ್ಯ ನೇಧಸಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೨೦-೧೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಸುರಸ್ಯ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಮೇಘವೆಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ.

ಅನಾಯುಧಾಸೋ ಅಸುರಾ ಅದೇನಾಶ್ಚ ಕ್ರೇಣ ತಾ ಅಸ ವಸೆ ಋಜೀಷಿನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೯೬-೯)

ಇತ್ಯಾದಿಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅಸುರರೆಂದರೆ ರಾಕ್ಷಸರ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದ ದೈತ್ಯರೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳಾದ ಅಂತಹ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ನಿರಸನಮಾಡತಕ್ಕ ಅಗ್ನಿ ಅಥವಾ ರುದ್ರನೆಂದರ್ಥವು. ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮತ್ತು ಆಧುನಿಕ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿಯೂ ಸುರ ಎಂದರೆ ದೇವತೆ, ಅಸುರ ಎಂದರೆ ದೇವತೆಯಲ್ಲದ ರಾಕ್ಷಸ ಎಂಬರ್ಥವು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಆದರೆ ಅಸುರಶಬ್ದವು ಸುರ ಶಬ್ದದ ನಿಷೇಧಾರ್ಥಕವಾಗಿ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿಲ್ಲ. ಅಸುರ ಎಂಬ ಶಬ್ದವೇ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ (ಆದರಲ್ಲಿಯೂ ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ) ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದ್ದು ಅನಂತರ ಅಕಾರಲೋಪವಾಗಿ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತಾರ್ಥ ಸೂಚಕವಾದ ಸುರ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ. ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಅದಿತಿ ಶಬ್ದವು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದ್ದು ಅನಂತರ ಅಕಾರಲೋಪವಾಗಿ ದಿತಿ ಶಬ್ದವು ರೂಢಿಗೆ ಬಂದಿದೆ. ಅದಿತಿ ಯೆಂದರೆ ದೇವಮಾತಾ, ದೇವತೆಗಳ ತಾಯಿ. ದಿತಿ ಯೆಂದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾಗಿ ರಾಕ್ಷಸರ ಮಾತೆಯು ಎಂಬರ್ಥವು ಈಚೆಗೆ ರೂಢಿಗೆ ಬಂದಿರುವುದು.

ಮಾರುತಂ ಶರ್ಧಃ—ಮರುತ್ಸಮೂಹರೂಪಂ ಬಲಮಸಿ | ವಾಯುರೂಪಶ್ಚ ತ್ವಮಸೀತ್ಯರ್ಥಃ |
ವಾಯುರೂಪನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಅಥವಾ ೪೯ ಮಂದಿ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಒಟ್ಟು ಸಂಘಶಕ್ತಿರೂಪನಾಗಿದ್ದೀಯೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಸಂಘಶಕ್ತಿಯು ಅದ್ಭುತವಾದದ್ದು. ಈ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವಾಗ ಮಾರುತಂ ಶರ್ಧಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವಿವರಿಸುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿದೆ.

ಇಂದ್ರಂ ಮಿತ್ರಂ ವರುಣಮಗ್ನಿಮೂತಯೇ ಮಾರುತಂ ಶರ್ಧೋ ಅದಿತಿಂ ಹನಾಮಹೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೦೬-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಸಂಘಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಮಾರುತಂ ಶರ್ಧಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು.

ಪೃಕ್ಷ ಈಶಿಷೇ—ಅನ್ನಸ್ಯ ಹರ್ವಿರ್ಪ್ರಣಸ್ಯ ತ್ವಂ ಈಶ್ವರೋ ಭವಸಿ |

ಪೃಕ್ಷಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. (ಋ. ೩-೯) ಹವೀರೂಪವಾದ ಅಥವಾ ಆಹಾರರೂಪವಾದ ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿಯೇ ಪ್ರಭುವೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ತ್ವಂ ವಾತ್ಸೇರರುಣೈರ್ಯಾಸಿ ಶಂಗಯಃ—ತ್ವಂ ವಾತ್ಸೇರ್ವಾಯುಸದೃಶೈರರುಣೈರರುಣವಣೈರಶ್ಚೈಃ ಶಂಗಯಃ ಸುಖಸ್ಯ ಗೃಹರೂಪ ಆವಾಸಭೂತಃ ಸನ್ ಯಾಸಿ ಪ್ರಾಪ್ನೋಷಿ ಯಾಗಗೃಹಂ |
ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ವಾಯುಸದೃಶವಾದ ಎಂದರೆ ವಾಯುವಿನಂತೆ ವೇಗವುಳ್ಳ ಮಾಸಲು ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿ (ಎಂದರೆ ಅಶ್ವಯುಕ್ತವಾದ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು) ಸುಖನಿವಾಸವುಳ್ಳವನಾಗಿ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಗೃಹಕ್ಕೆ

ಬರುವವನಾಗು ಎಂದರ್ಥವು. ಯದ್ವಾ ಅರುಣೈರ್ಗಮನಶೀಲೈರ್ವಾಯುಭಿರುತ್ಪನ್ನಃ ಸನ್ ಯಾಸಿ ವನೇ | ಅಥವಾ ಯಾವಾಗಲೂ ಚಲಿಸುವ ಅಥವಾ ಬೀಸುತ್ತಿರುವ ಗಾಳಿಯಿಂದ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಿ ಪ್ರವೃದ್ಧಮಾನನಾಗುವೆ ಎಂದಾದರೂ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು

ಪೂಷಾ—ಸರ್ವಸ್ಯ ಪೋಷಕಃ | ಸರ್ವರನ್ನೂ ಪೋಷಿಸತಕ್ಕ ಅಗ್ನಿಯು ಅಥವಾ ಪೂಷಾ ಎಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ದೇವತೆಯು. ಇಂತಹ ದೇವತಾಸ್ವರೂಪನಾಗಿರುವೆ.

ನು—ಕ್ಷಿಪ್ರಂ | ಬೇಗನೆ. ಯಾಸ್ಕರು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನು ಇತ್ಯೇಷೋಽನೇಕಕರ್ಮಾ ನು ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳಿರುವವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. (೨. ೧-೪) ಕಾರಣವನ್ನು ತಿಳಿಸುವಾಗಲೂ, ಉಪಮಾದೃಢಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕ್ಷಿಪ್ರಂ—ಬೇಗನೆ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ತ್ಮನಾ ವಿಧತಃ ಸಾಸಿ—ಆತ್ಮನಾ, ಅನುಗ್ರಹರೂಪಯಾ ಸ್ವಬುದ್ಧೈವ ವಿಧತಃ ಪರಿಚರತೋ ಯಜಮಾನಾನ್ ಸಾಸಿ—ಆತ್ಮನಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಆಕಾರವು ಛಂದಸ್ಸಿನ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಲೋಪವಾಗಿ ತ್ಮನಾ ಎಂದಿರುವುದು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರಬೇಕಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ತ್ಮನಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವೇ ಇರುವುದು. ಅನುಗ್ರಹರೂಪವಾದ ನಿನ್ನ ಸ್ವಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನು ಉಪಚರಿಸುತ್ತಿರುವ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸು ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠ

ತ್ವಮಗ್ನೇ ದ್ರವಿಣೋದಾ ಅರಂಕೃತೇ ತ್ವಂ ದೇವಃ ಸವಿತಾ ರತ್ನಧಾ ಅಸಿ |
ತ್ವಂ ಭಗೋ ನೃಪತೇ ವಸ್ತ ಈಶಿಷೇ ತ್ವಂ ಸಾಯುದ್ಧಮೇ ಯಸ್ತೇಽ-
ವಿಧತ್ || ೨ ||

ಪದಪಾಠ

ತ್ವಂ | ಅಗ್ನೇ | ದ್ರವಿಣಃಽದಾಃ | ಅರಂಕೃತೇ | ತ್ವಂ | ದೇವಃ | ಸವಿತಾ | ರತ್ನಧಾಃ | ಅಸಿ |
ತ್ವಂ | ಭಗಃ | ನೃಪತೇ | ವಸ್ತಃ | ಈಶಿಷೇ | ತ್ವಂ | ಸಾಯುಃ | ದಮೇ | ಯಃ | ತೇ | ಅವಿಧತ್ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಮರಂಕೃತೇ ತ್ವಾಮಲಂಕುರ್ವತೇ ಯಜಮಾನಾಯ ದ್ರವಿಣೋದಾಃ | ಹಿರಣ್ಯಸ್ಯ ದಾತಾಸಿ | ದೇವೋ ದ್ಯೋತಮಾನಃ ಸವಿತಾ ಸರ್ವಸ್ಯ ಸತ್ಕರ್ಮಸು ಪ್ರೇರಕಸ್ತ್ವಂ ರತ್ನಧಾ ರಮಣೀ-

ಯಾನಾಂ ಧನಾನಾಂ ಮಣಿಮುಕ್ತಾದೀನಾಂ ಧಾರಯಿತಾಸಿ | ತಥಾ ಹೇ ನೃಪತೇ ನೃಣಾಂ ಪಾಲಕಾಗ್ನೇ
ತ್ವಂ ಭಗೋ ಭಜನೀಯಃ ಸನ್ ವಸ್ತೋ ವಸುನೋ ಧನಸ್ಯೇಶಿಷೇ | ಸಮರ್ಥೋ ಭವಸಿ ದಾತುಂ | ಯೋ
ಯಜಮಾನೋ ದಮೇ ಯಜ್ಞಗೃಹೇ ತೇ ತ್ವಾಮವಿಧತ್ ಪರಿಚರತಿ ತಸ್ಯ ಪಾಯುಃ ಪಾಲಕಸ್ತ್ವಮಸಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಅರಂಕೃತೇ—ನಿನ್ನನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ
ದ್ರವಿಣೋದಾಃ—ಸುವರ್ಣಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುವವನಾಗಿದ್ದೀಯೆ | ರತ್ನಧಾಃ ತ್ವಂ—ರಮಣೀಯವಾದ ಮಣಿ
ಮುಕ್ತಾದಿಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ನೀನು | ದೇವಃ ಸವಿತಾ—ಸಕಲ ಕರ್ಮಗಳಿಗೂ ಪ್ರೇರಕನಾದವನೂ, ದೇವತಾತ್ಮನೂ
ಆದ ಸವಿತೃವಾಗಿ | ಅಸಿ—ಆಗಿದ್ದೀಯೆ | ನೃಪತೇ—ನರರಿಗೆಲ್ಲಾ ಪಾಲಕನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು |
ಭಗಃ—ಪೂಜ್ಯನಾದ ಭಗನಾಗಿ | ವಸ್ತುಃ—ಧನಕ್ಕೆ | ಈಶಿಷೇ—ಪ್ರಭುವಾಗಿದ್ದೀಯೆ | ಯಃ—ಯಾವ ಯಜ
ಮಾನನು | ದಮೇ—ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ | ತೇ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಅವಿಧತ್—ಉಪಚರಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ ಅವನ |
ಪಾಯುಃ—ಪಾಲಕನಾಗಿ | ತ್ವಂ—ನೀನು (ಇದ್ದೀಯೆ) |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ನಿನ್ನನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಸುವರ್ಣಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ದ್ರವಿ
ಣೋದನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ರಮಣೀಯವಾದ ಮಣಿಮುಕ್ತಾದಿಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ನೀನು ಸಕಲ ಕರ್ಮಗಳಿಗೂ ಪ್ರೇರಕ
ನಾದವನೂ, ದೇವತಾತ್ಮನೂ ಆದ ಸವಿತೃವಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ನರರಿಗೆಲ್ಲಾ ಪಾಲಕನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ಪೂಜ್ಯ
ನಾದ ಭಗನಾಗಿ ಧನಕ್ಕೆ ಪ್ರಭುವಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಯಾವ ಯಜಮಾನನು ನಿನ್ನನ್ನು ಉಪಚರಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ ಅವನ
ಪಾಲಕನಾಗಿದ್ದೀಯೆ.

English Translation

You, Agni, are Dravinodas, to him who honours you : you are the
divine Savitri, the possessor of precious things : protector of men, you are
Bhaga and rule over wealth ; you are the cherisher of him who worships you
in his dwelling.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ದ್ರವಿಣೋದಾಃ—ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಕರು ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಬರೆದಿರುವರು—

ದ್ರವಿಣೋದಾಃ | ದ್ರವಿಣೋದಾಃ ಕಸ್ಮಾದ್ಭನಂ ದ್ರವಿಣಮುಚ್ಯತೇ | ಯದೇನದಭಿದ್ರ-
ವಂತಿ | ಬಲಂ ನಾ ದ್ರವಿಣಂ ಯದೇನೇನಾಭಿದ್ರವಂತಿ | ತಸ್ಯ ದಾತಾ ದ್ರವಿಣೋದಾಃ |
(ನಿ. ೮-೧)

ಇಲ್ಲಿ ದ್ರವಿಣೋದಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯು, ದ್ರವಿಣಂ ದದಾತೀತಿ ದ್ರವಿಣೋದಾಃ ದ್ರವಿಣಶಬ್ದಕ್ಕೆ
ಧನ, ಬಲ ಎಂದು ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಿರುವುವು. ಆದುದರಿಂದ ದ್ರವಿಣೋದಾಃ ಎಂದರೆ ಧನವನ್ನು ಅಥವಾ ಬಲವನ್ನು

ಕೊಡುವವನು ಎಂದರ್ಥವು. ಇದು ಈ ಶಬ್ದದ ಅವಯವಾರ್ಥವು. ಇದಲ್ಲದೆ ಯಾಸ್ಕರು ದ್ರವಿಣೋದಾ ದ್ರವಿಣಸಃ ಎಂಬ ಋಕ್ಪದ್ಯಕ್ಕೆ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೫-೭) ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುವರು—

ದ್ರವಿಣೋದಾ ಯಸ್ತ್ವಂ | ದ್ರವಿಣಸ ಇತಿ ದ್ರವಿಣಸಾದಿನ ಇತಿ ವಾ ದ್ರವಿಣಸಾನಿನ ಇತಿ ವಾ
ದ್ರವಿಣಸಸ್ತಸ್ಮಾತ್ ಪಿಬ ತ್ವಿತಿ ವಾ | ಯಜ್ಞೇಷು ದೇವಮಿಾಳತೇ | ಯಾಚಂತಿ ಸ್ತುವಂತಿ,
ವರ್ಧಯಂತಿ ಪೂಜಯಂತೀತಿ ವಾ ||

ಎಂದರೆ ಧನ, ಹವಿಸ್ಸು ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಋತ್ವಿಜರು ದ್ರವಿಣೋದಾ ಎಂಬ ನಿನ್ನನ್ನು ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮಪಾನ ಮಾಡುವಂತೆ, ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವು. ಇಲ್ಲಿ ದ್ರವಿಣೋದಾಃ ಎಂಬುದು ಪ್ರಥಮಾ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಏಕವಚನವಾಗಿದ್ದರೂ ದೇವಂ ಎಂಬ ದ್ವಿತೀಯೈಕವಚನಕ್ಕೆ ಹೇಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಯಿತೆಂದರೆ—ದ್ರವಿಣೋದಾ ಯಃ ದೇವಃ ತಂ ದೇವಂ, ಯಾವ ದೇವನು ಧನದಾತನೋ ಆ ದೇವನನ್ನು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವಂತೆ ಪದಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ದ್ರವಿಣಸಃ—ಎಂದರೆ ಧನ ಅಥವಾ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ದೇವತಾಯಜನಾರ್ಥವಾಗಿ ದೇವನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವವರಾದುದರಿಂದ ದ್ರವಿಣಸಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಋತ್ವಿಜರು ಎಂದರ್ಥವು ಮತ್ತು ಈಳತೇ ಎಂದರೆ ಯಾಚಿಸುತ್ತಾರೆ, ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ, ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುತ್ತಾರೆ, ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂಬ ಅನೇಕ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ತತ್ಕೋ ದ್ರವಿಣೋದಾ ಇಂದ್ರ ಇತಿ ಕ್ರೌಷ್ವಕಿಃ |

ಸ ಬಲಧನಯೋರ್ದಾತ್ಯತಮಸ್ತಸ್ಯ ಚ ಸರ್ವಾ ಬಲಕೃತಿಃ ||

ದ್ರವಿಣೋದಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅವಯವಾರ್ಥವನ್ನೇನೋ ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು. ಆದರೆ ಈ ದ್ರವಿಣೋದಾಃ ಎಂಬ ದೇವತೆಯು ಯಾರು ? ಎಂದರೆ, ಇಂದ್ರನೇ ದ್ರವಿಣೋದಾಃ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುವನು, ಏಕೆಂದರೆ ದ್ರವಿಣ ಶಬ್ದವು ಸೂಚಿಸುವ, ಬಲ, ಧನ, ಇವುಗಳನ್ನು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಕೊಡುವವನು ಇಂದ್ರನೇ ಆದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನೇ ದ್ರವಿಣೋದಾಃ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ಕ್ರೌಷ್ವಕಿ ಎಂಬವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅಥಾಪ್ಯಗ್ನಿಂ ದ್ರವಿಣೋದಸಮಾಹೈವ ಪುನರೇತಸ್ಮಾಜ್ಜಾಯತೇ |

ಯೋ ಅಶ್ಮನೋರಂತರಗ್ನಿಂ ಜಜಾನ ಇತ್ಯಪಿ ನಿಗಮೋ ಭವತಿ ||

ಮತ್ತು ಇವರು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು. ಇಂದ್ರನು ದ್ರಾವ್ಯವಾಪ್ಯಧಿವಿಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ಸಿದ್ಧನು. ಅವುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಆದುದರಿಂದ ದ್ರವಿಣೋದಾಃ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿ ಯೆಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು ಎಂದು ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ “ಅಶ್ಮನೋರಂತರಗ್ನಿಂ ಜಜಾನ” ಎಂಬ ಋಕ್ಪದ್ಯ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವರು.

ಅಥಾಪ್ಯೈತುಯಾಜೇಷು ದ್ರವಿಣೋದಸಃ ಪ್ರವಾದಾ ಭವಂತಿ | ತೇಷಾಂ ಪುನಃ ಪಾತ್ರಸ್ಯೇಂದ್ರ-
ಪಾನಮಿತಿ ಭವತಿ || ಅಥಾಪ್ಯೇನಂ ಸೋಮಪಾನೇನ ಸ್ತುತಿ ಅಥಾಪ್ಯಾಹ ದ್ರವಿಣೋದಾಃ
ಪಿಬತು ದ್ರವಿಣೋದಸ ಇತಿ ||

ಋತುಗಳನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಋತ್ವಿಜರ ಹಸ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಪಾತ್ರೆಯಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಸೋಮಪಾನ ಮಾಡುವನೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸೋಮಪಾನಸಂಬಂಧವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ, ಋತ್ವಿಜರನ್ನು ದ್ರವಿಣೋದಸರೆಂದು ಕರೆಯುವ ರೂಢಿ ಇದೆ. ಇದೆಲ್ಲವೂ ಕ್ರಾಷ್ಟುಕಿ ಎಂಬುವರ ಮತವು.

ಅಯಮೇವಾಗ್ನಿದ್ರವಿಣೋದಾ ಇತಿ ಶಾಕಪೂಣಿಃ | ಅಗ್ನೀಯೇಷ್ಟೇವ ಹಿ ಸೂಕ್ತೇಷು ದ್ರವಿ-
ಣೋದಸಾಃ ಪ್ರನಾದಾ ಭವಂತಿ.

ಅಗ್ನಿಯೇ ದ್ರವಿಣೋದಾಃ ಎಂದು ಶಾಕಪೂಣಿಯವರ ಮತವು. ಏಕೆಂದರೆ ಅಗ್ನಿಸಂಬಂಧವಾದ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಋತ್ವಿಜರು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವಾಗ ದ್ರವಿಣೋದಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣಪದವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವರು.

ಯಥೋ ಏತತ್ಸ ಬಲಧನಯೋರ್ದಾತ್ಯತಮ ಇತಿ ಸರ್ವಾಸು ದೇವತಾಸ್ತೈಶ್ಚರ್ಯಂ ವಿದ್ಯತೇ |
ಯಥೋ “ ಏತದೋಜಸೋ ಜಾತಮುತಮನ್ಯ ಏನಂ” ಇತಿ ಚಾಹೇತ್ಯಯಮಪ್ಯಗ್ನಿರೋ-
ಜಸಾ ಬಲೇನ ಮಥ್ಯಮಾನೋ ಜಾಯತೇ ತಸ್ಮಾದೇನಮಾಹ ಸಹಸಸ್ಪತ್ರಂ ಸಹಸಃ ಸೂನುಂ
ಸಹಸೋ ಯಹುಂ ||

ಸಮಸ್ತ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಐಶ್ವರ್ಯವಿರುವುದು. ಅದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯೂ ಬಲ, ಧನ ಇವುಗಳನ್ನು ಕೊಡುವನು. ಬಲಧನಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನೂ ದ್ರವಿಣೋದಾಃ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಇದಲ್ಲದೆ ದ್ರವಿಣಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಲವೆಂದು ಅರ್ಥವಿರುವುದಷ್ಟೆ. ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವಾಗ ಬಲವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿ (ಬಲವಾಗಿ) ಮಥನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಬಲದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದನೆಂದು ಹೇಳುವ ಪ್ರತೀತಿ ಇದೆ. ಅದುದರಿಂದಲೇ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಹಸಸ್ಪತ್ರಂ, (ಸಹಸಃ-ಬಲದ, ಪುತ್ರಂ-ಪುತ್ರನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು) ಸಹಸಃ ಸೂನುಂ, ಸಹಸೋ ಯಹುಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸುವರು—

ದ್ವೈನ್ಯಃ ಸರ್ಪಿರಾಸುತಿಃ ಪ್ರತ್ನೋ ಹೋತಾ ವರೇಣ್ಯಃ |

ಸಹಸಸ್ಪತ್ರೋ ಅದ್ಭುತಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೭-೬)

ತ್ವಂ ಹ ಯದ್ಯವಿಷ್ಠ್ಯ ಸಹಸಃ ಸೂನವಾಹುತ |

ಋತಾನಾ ಯಜ್ಞಿಯೋ ಭುವಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೭೫-೩)

ಅಗ್ನೇ ನಾಜಸ್ಯ ಗೋಮತ ಈಶಾನಃ ಸಹಸೋ ಯಹೋ |

ಅಸ್ಮೇ ಧೇಹಿ ಜಾತನೇದೋ ಮಹಿಶ್ರವಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೭೯-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸಹಸಸ್ಪತ್ರ, ಸಹಸಃಸೂನು, ಸಹಸೋ ಯಹು ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವಾಗ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುವು. ಅದುದರಿಂದ ಬಲಧನಗಳನ್ನು ಇತರ ದೇವತೆಗಳು ಕೊಡುವವರಾದರೂ ಅಗ್ನಿಯೇ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ದ್ರವಿಣೋದಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದಿತನಾಗಿರುವನು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠ

ತ್ವಾಮಗ್ನೇ ದಮ ಆ ವಿಶ್ವತಿಂ ವಿಶ್ವಾಂ ರಾಜಾನಂ ಸುವಿದತ್ರಮ್ಬಂಜತೇ |

ತ್ವಂ ವಿಶ್ವಾನಿ ಸ್ವನೀಕ ಪತ್ಯಸೇ ತ್ವಂ ಸಹಸ್ರಾಣಿ ಶತಾ ದಶ ಪ್ರತಿ || ೮ ||

ಪದಪಾಠಃ

ತ್ವಾಂ | ಅಗ್ನೇ | ದಮೇ | ಆ | ವಿಶ್ವತಿಂ | ವಿಶಃ | ತ್ವಾಂ | ರಾಜಾನಂ | ಸುವಿದತ್ರಂ | ಮಂಜತೇ |
ತ್ವಂ | ವಿಶ್ವಾನಿ | ಸ್ವಾನೀಕ | ಪತ್ಯಸೇ | ತ್ವಂ | ಸಹಸ್ರಾಣಿ | ಶತಾ | ದಶ | ಪ್ರತಿ || ೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ವಿಶ್ವತಿಂ ಯಜಮಾನಾನಾಂ ಪಾಲಕಂ ತ್ವಾಂ ವಿಶೋ ಯಜಮಾನಾ ದಮೇ ಸ್ವರೀಯೇ
ಯಜ್ಞಗೃಹ ಆ | ಆಸಾದಯಂತಿ || ಉಪಸರ್ಗವಶಾದ್ಯೋಗ್ಯಕ್ರಿಯಾಧ್ಯಾಹಾರಃ | ತಥಾ ಕೃತ್ವಾ ರಾಜಾನಂ
ದೀಪ್ಯಮಾನಂ ಸುವಿದತ್ರಂ ಶೋಭನಜ್ಞಾನಮಸ್ಮದನುಕೂಲಚೇತಸ್ಯಂ ಸುಧನಂ ವಾ ತ್ವಾಮ್ಬಂಜತೇ |
ಪ್ರಸಾಧಯಂತಿ || ಮಂಜತಿಃ ಪ್ರಸಾಧನಕರ್ಮೋತಿ ಯಾಸ್ಯಃ || ಯತಃ ಏವಂ ತತೋ ಹೇ ಸ್ವನೀಕ ಶೋಭನ-
ಜ್ವಾಲಾರೂಪಸೇನ ತ್ವಂ ವಿಶ್ವಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ | ಹವೀಂಷೀತಿ ಶೇಷಃ || ಪಶ್ಯುರ್ಭೇ ದ್ವಿತೀಯಾ |
ವಿಶ್ವೇಷಾಂ ಹವಿಷಾಮಾಜ್ಯಸೋಮಪುರೋಡಾಶಾದೀನಾಂ ಪತ್ಯಸೇ | ಈಶ್ವರೋ ಭವಸಿ || ಈಶ್ವರನಾಮೈ-
ತತ್ | ಇರಜ್ಯತಿ ಪತ್ಯತ ಇತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಪಾಠಾತ್ || ಯದ್ವಾ ಪತಿಭಾವಮಾಚರಸಿ ತ್ವಂ ತು ಸಹಸ್ರಾಣಿ
ಶತಾ ಶತಾನಿ ದಶ ಏತತ್ಸಂಖ್ಯಾಕಾನಿ ಪ್ರತಿ | ಏತತ್ಸಂಖ್ಯಾಕಾನಾಮುಭಿಮತಸಾಧನಾನಾಂ ಪ್ರತಿನಿಧಿರಿತ್ಯರ್ಥಃ |
ಪ್ರತಿಃ ಪ್ರತಿನಿಧಿಪ್ರತಿದಾನಯೋರಿತಿ ಕರ್ಮಪ್ರವಚನೀಯತ್ವಂ || ತೈರ್ಯತ್ಪಲಂ ಭವತಿ ತತ್ತ್ವಯಾ
ಲಭ್ಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ವಿಶ್ವತಿಂ—ಯಜಮಾನರ ಪಾಲಕನಾದ | ತ್ವಾಂ—ನಿನ್ನನ್ನು | ವಿಶಃ—
ಯಜಮಾನರು | ದಮೇ—ತಮ್ಮಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ | ಆ—ಉಪಚರಿಸುತ್ತಾರೆ | ರಾಜಾನಂ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನೂ |
ಸುವಿದತ್ರಂ—ಶೋಭನಾತ್ಮಕವಾದ ಜ್ಞಾನ ಅಥವಾ ಧನವುಳ್ಳವನೂ ಆದ | ತ್ವಾಂ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಮಂಜತೇ—
ಅಲಂಕರಿಸಿ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ | ಸ್ವನೀಕ—ಜ್ವಾಲಾರೂಪವಾದ ಸೇನೆಯುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ವಿಶ್ವಾನಿ-
ಸಕಲ ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಗೂ | ಪತ್ಯಸೇ—ಪ್ರಭುವಾಗಿದ್ದೀಯೆ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಸಹಸ್ರಾಣಿ—ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾಕವೂ |
ಶತಾ—ಶತಸಂಖ್ಯಾಕವೂ | ದಶ—ದಶಸಂಖ್ಯಾಕವೂ ಆದ (ಎಂದರೆ) ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳಿಗೆ | ಪ್ರತಿ—ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗಿ
ಅವುಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಡುವವನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಯಜಮಾನರು ತಮ್ಮಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಉಪಚರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಕಾಶಮಾನನೂ,
ಶೋಭನಾತ್ಮಕವಾದ ಜ್ಞಾನ ಅಥವಾ ಧನವುಳ್ಳವನೂ ಆದ ನಿನ್ನನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಿ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ. ಜ್ವಾಲಾರೂಪ

ವಾದ ಸೇನೆಯುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯೇ ನೀನು ಸಕಲಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಗೂ ಪ್ರಭುವಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ನೀನು ದಶಸಂಖ್ಯಾಕವೂ ಶತಸಂಖ್ಯಾಕವೂ, ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾಕವೂ ಆದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸಿ ಕೊಡುವವನಾಗಿದ್ದೀಯೆ.

English Translation

The people adore you, Agni, the protector of the people in their dwellings ; they propitiate you as a benevolent sovereign ; leader of a radiant host, you are lord over all offerings ; you are the distributor of tens, and hundreds, and thousands (of good things).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸುವಿದತ್ತಂ—ಸು ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ಎಂದರ್ಥ.

ಋಂಜತೇ—ಪ್ರಸಾದಯಂತಿ ಅರಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ ಯಾಸ್ಕರು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ—ಋಂಜತಿಃ ಪ್ರಸಾದನ-ಕರ್ಮಾ | ಅ ವ ಋಂಜಸೇ ಊರ್ಜಾಂ ವ್ಯುಷ್ಟಿಷು ಇತ್ಯಪಿ ನಿಗಮೋ ಭವತಿ | (ನಿ. ೬-೨೧) ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ವಿಶ್ವಾನಿ ಪತ್ಯಸೇ—ಸರ್ವಾಣಿ ಹವೀಂಷೀತಿ ಶೇಷಃ | ಪತ್ಯರ್ಥೇ ದ್ವಿತೀಯಾ | ವಿಶ್ವೇಷಾಂ ಹವಿಷಾಮಾಜ್ಯಸೋಮಪುರೋಡಾಶಾದೀನಾಂ ಪತ್ಯಸೇ ಈಶ್ವರೋ ಭವತಿ || ಇಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾನಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಜತೆಗೆ ಹವೀಂಷಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದೂ ದ್ವಿತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಪತ್ಯಸೇ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆಂದೂ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವರು. ಆದುದರಿಂದ ವಿಶ್ವಾನಿ ಎಂದರೆ ಹವಿಸ್ಸು, ಆಜ್ಯ, ಸೋಮ, ಪುರೋಡಾಶ ಮೊದಲಾದ ಹೋಮದ್ರವ್ಯಗಳಿಗೆ ಪತ್ಯಸೇ—ಸ್ವಾಮಿಯಾಗಿದ್ದೀಯೆ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ. ಪತ್ಯತೇ (ಪತ್ಯಸೇ ಎಂಬುವುದು ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೈಕವಚನವು) ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಇರಜ್ಯತಿ ಪತ್ಯತೇ ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕು ಐಶ್ವರ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೧) ಪತ್ಯಸೇ ಎಂದರೆ ಪ್ರಭುವಾಗಿ ದ್ವೀಯೆ ಎಂದರ್ಥವು.

ಸಹಸ್ರಾಣಿ ಶತಾ ದಶ ಪ್ರತಿ—ಹತ್ತರಷ್ಟು, ನೂರರಷ್ಟು ಸಾವಿರಗಟ್ಟಲೆ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವವನಾಗಿರುವೆ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗಮಾತ್ರವಿದ್ದರೂ ಅದಕ್ಕನುಸಾರವಾದ ಪ್ರತಿನಿಧಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅಥವಾ ಸಾವಿರಾರು ಜನರಿಂದ ದೊರೆಯಬಹುದಾದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನೀನೊಬ್ಬನೇ ಒದಗಿಸಿಕೊಡುವೆ ಎಂದಾದರೂ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು.

ಸ್ವನೀಕ—ಶೋಭನಜ್ವಲಾರೂಪಸೇನ | ಉತ್ತಮವಾದ ಜ್ವಾಲೆಗಳೇ ಅಗ್ನಿಗೆ ಸೇನಾರೂಪವಾಗಿರುವುವು. ಎಂದರೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಜ್ವಾಲೆಗಳಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವವನೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಈ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ಪರವಾಗಿ ಋ. ಸಂ. ೪-೬-೬, ೬-೧೫-೧೬, ೭-೧-೨೩, ೭-೩-೬ ಎಂಬ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವುದು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತ್ವಾಮೇಗ್ನೇ ಪಿತರಮಿಷ್ಟಿಭಿರ್ನರಸ್ತ್ವಾಂ ಭ್ರಾತ್ರಾಯ ಶಮ್ಯಾತನೂರುಚಂ ।

ತ್ವಂ ಪುತ್ರೋ ಭವಸಿ ಯಸ್ಮೇ ವಿಧತ್ವಂ ಸಖಾ ಸುಶೇವಃ ಪಾಸ್ಯಾಧ್ಯುಷಃ

॥ ೯ ॥

ಸದಪಾಠ

ತ್ವಾಂ | ಅಗ್ನೇ | ಪಿತರಂ | ಇಷ್ಟಿಭಿಃ | ನರಃ | ತ್ವಾಂ | ಭ್ರಾತ್ರಾಯ | ಶಮ್ಯಾ | ತನೂರುಚಂ |

ತ್ವಂ | ಪುತ್ರಃ | ಭವಸಿ | ಯಃ | ತೇ | ಅವಿಧತ್ | ತ್ವಂ | ಸಖಾ | ಸುಶೇವಃ | ಪಾಸಿ | ಅಧ್ಯುಷಃ || ೯ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಪಿತರಂ ಪಾಲಕಂ ತ್ವಾಂ ನರೋ ನೇತಾರೋ ಯಜಮಾನಾ ಇಷ್ಟಿಭಿರೇಷಣಿಸಾಧನೈ-
ರ್ಯಾಗೈರ್ಯಜಂತ ಇತಿ ಶೇಷಃ | ಪಿತೃವತ್ಪಾಲನಾಯ ಯಜಂತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ತನೂರುಚಂ
ಶರೀರಾಣಾಂ ದೀಪಕಂ ಶರೀರೇಷು ದೀಪ್ಯಮಾನಂ ವೈಶ್ವಾನರಾತ್ಮನಾ ತ್ವಾಂ ಭ್ರಾತ್ರಾಯ ಭ್ರಾತೃತ್ವಾಯ
ಸೌಭ್ರಾತ್ರಾಯ ಶಮ್ಯಾ || ಕರ್ಮನಾನ್ಯತತ್ || ಕರ್ಮಣಾ ಯಜಂತ ಇತಿ ಶೇಷಃ | ಯದ್ದೋಭಯತ್ರ
ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣೇನಾವಿಧದಿತ್ಯನೇನ ಸಂಬಂಧಃ | ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಯೋ ನರಸ್ಮೇ ತ್ವಾಮವಿಧತ್ ಪರಿಚರತಿ
ತಸ್ಯ ತ್ವಂ ಪುತ್ರೋ ಭವಸಿ | ಪುತ್ರವತ್ಪಾಲಯಿತಾ ಭವಸಿ | ತಥಾ ತ್ವಂ ಸಖಾ ಸಮಾನಖ್ಯಾನಃ ಸಖಿವದ್ಧಿತ-
ಕಾರೀ ಸುಶೇವಃ || ಶೇವಮಿತಿ ಸುಖನಾಮ || ಸುಷ್ಮ ಸುಖಕಾರೀ ಸನ್ ಅಧ್ಯುಷ ಅಧರ್ಷಕಾತ್ಮಾ ಪಾಸಿ |
ರಕ್ಷಸಿ | ಪಿತೃತ್ವಕಾಮಾಯ ಪಿತೃತ್ವೇನ ಭ್ರಾತೃತ್ವಕಾಮಾಯ ಭ್ರಾತೃತ್ವೇನ ಪುತ್ರತ್ವಕಾಮಾಯ ಪುತ್ರ-
ಸ್ಥಾನೀಯೋ ಭವಸಿ | ತ್ರಿಪ್ರಕಾರೇಣ ರಕ್ಷಸೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಪಿತರಂ ಪಾಲಕನಾದ | ತ್ವಾಂ—ನಿನ್ನನ್ನು | ನರಃ—ಯಜಮಾನರು |
ಇಷ್ಟಿಭಿಃ—ಯಾಗಾದಿಗಳಿಂದ (ಪಿತೃವನ್ನು ಪೂಜಿಸುವಂತೆ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ) | ತನೂರುಚಂ—ಶರೀರಕ್ಕೆ ಕಾಂತಿ
ಯನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ | ತ್ವಾಂ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಶಮ್ಯಾ—ಕರ್ಮಗಳಿಂದ | ಭ್ರಾತ್ರಾಯ—ಸಹೋದರನಂತೆಯೂ
ಉಪಚರಿಸುತ್ತಾರೆ | ಯಃ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನು | ತೇ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಅವಿಧತ್—ಉಪಚರಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ
(ಅವನಿಗೆ) | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಪುತ್ರಃ—ಪುತ್ರನಾಗಿ | ಭವಸಿ—ಆಗುತ್ತೀಯೆ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಸಖಾ—ಸ್ನೇಹಿತ
ನಂತೆ | ಸುಶೇವಃ—ಸುಖಕಾರಿಯಾಗಿರುತ್ತಾ | ಅಧ್ಯುಷಃ—ಆಸಕ್ತನಾಗಿರುತ್ತಲೂ | ಪಾಸಿ—ರಕ್ಷಿಸುತ್ತೀಯೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಪಾಲಕನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು ಯಜಮಾನರು ಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಪಿತೃವಿನಂತೆಯೂ,
ಶರೀರಕ್ಕೆ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ನಿನ್ನನ್ನು ಸಹೋದರನಂತೆಯೂ, ಉಪಚರಿಸುತ್ತಾರೆ ನಿನ್ನನ್ನು ಉಪಚರಿಸುವ

ಯಜಮಾನನಿಗೆ ನೀನು ಪುತ್ರರೂಪನಾಗಿ ಉಪಕಾರಕನಾಗಿದ್ದೀಯೆ ನೀನು ಸುಹೃತ್ತಿನಂತೆ ಆಸಕ್ತನಾಗಿರುತ್ತಲೂ, ಸುಖಕಾರಿಯಾಗಿರುತ್ತಲೂ ರಕ್ಷಿಸುತ್ತೀಯೆ.

English Translation

(Devout) men (worship) you, Agni, as a father, with sacred rites; they (cherish) you, who are the illuminator of the body, with acts (of kindness), as a brother; you are as a son to him who propitiates you, and you protect-us, a faithful and firm friend.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ತಂದೆ, ಸಹೋದರ, ಪುತ್ರ, ಸ್ನೇಹಿತ ಎಂಬ ಪ್ರೀತಿವಿಶ್ವಾಸಸೂಚಕವಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿದೆ-

ಪಿತರಂ—ಪಾಲಕಂ | ಜನರನ್ನು ತಂದೆಯಂತೆ ಸಂರಕ್ಷಿಸುವನು. ಇಲ್ಲಿ ಪಿತೃಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗವು ಆರಾಧಿಸುವ ಜನರಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ಇರುವ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನೂ, ವಿಶ್ವಾಸವನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುವುದು.

ತನೂರುಚಂ—ಶರೀರಾಣಾಂ ದೀಪಕಂ, ಶರೀರೇಷು ದೀಪ್ಯಮಾನಂ ವೈಶ್ವಾನರಾತ್ಮನಾ | ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಶಾಖರೂಪದಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವನು. ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ಉಷ್ಣವು ಅಗ್ನಿಯಸ್ವರೂಪವೇ ಆಗಿರುವುದು. ಜತರದಲ್ಲಿ ಅನ್ನಾದ್ಯಾಹಾರಗಳನ್ನು ಪಚನಮಾಡುವುದೂ ಅಗ್ನಿಯ ಕಾರ್ಯವೇ ಆಗಿರುವುದು. ಇಂತಹ ಸ್ವರೂಪದಿಂದಿರುವ ಅಗ್ನಿಗೆ ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯೆಂದು ಹೆಸರು.

ತ್ವಂ ಪುತ್ರೋ ಭವಸಿ ಯಸ್ತೇವಿಧತ್—ಯಾವ ಪುರುಷನು ನಿನ್ನನ್ನು ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಿಂದ ಉಪಚರಿಸುವನೋ ಆ ಪುರುಷನಿಗೆ ನೀನು ಪುತ್ರನಂತೆ ಪ್ರಿಯನಾಗಿಯೂ, ಪಾಲಕನಾಗಿಯೂ ಇರುವೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ತ್ವಂ ಸಖಾ ಸುಶೇವಃ ಪಾಸಿ ಅಧ್ಯಷಃ—ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಎಂದರೆ ಹಿತವನ್ನು ಕೋರುವ ಸ್ನೇಹಿತನಂತೆ ನಮ್ಮನ್ನು ಕಾಪಾಡುತ್ತೀಯೆ. ಎಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯಾದ ನೀನು ತಂದೆಯಂತೆಯೂ, ಭ್ರಾತೃವಿನಂತೆಯೂ, ಪುತ್ರನಂತೆಯೂ, ಸ್ನೇಹಿತನಂತೆಯೂ ನಮ್ಮನ್ನು ನಾನಾವಿಧಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುತ್ತೀಯೆ ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತ್ವಮಗ್ನಿ ಋಭುರಾಕೇ ನಮಸ್ಕೃತ್ವಂ ವಾಜಸ್ಯ ಹ್ವಮತೋ ರಾಯ

ಈಶಿಷೇ |

ತ್ವಂ ವಿ ಭಾಸ್ಯನು ದಕ್ಷಿ ದಾನನೇ ತ್ವಂ ವಿಶಿಕ್ಷುರಸಿ ಯಜ್ಞಮಾತನಿಃ || ೧೦ ||

ಪದಪಾಠಃ

ತ್ವಂ | ಅಗ್ನೇ | ಋಭುಃ | ಆಕೇ | ನಮಸ್ಯಃ | ತ್ವಂ | ವಾಜಸ್ಯ | ಹ್ವಮತಃ | ರಾಯಃ | ಈಶಿಷೇ |
 ತ್ವಂ | ವಿ | ಭಾಸಿ | ಅನು | ಧಕ್ಷಿ | ದಾವನೇ | ತ್ವಂ | ವಿಶಿಷ್ಟಃ | ಅಸಿ | ಯಜ್ಞಂ | ಆತನಿಃ || ೧೦ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಮ್ಋಭುಃ | ಉರುಭಾಸಮಾನೋ ಮೇಧಾವೀ ವಾ | ತ್ವಮಾಕೇಽಂತಿಕೇ ಸನ್ನಿಧಾ-
 ವೇನ ನಮಸ್ಯೋ ನಮಸ್ಕಾರ್ಯಃ | ಸ್ತುತ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಇತರದೇವತಾವಸ್ತುಂತ್ರಪ್ರತಿಸಾದ್ಯಾಕಾರೇಣ
 ಸ್ತುತ್ಯೋ ನ ಭವಸಿ ಕಿಂತು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ತ್ವಂ ಹ್ವಮತಃ ಶಬ್ದವತಃ ಸರ್ವತ್ರ ಶ್ರೂಯೆ-
 ಮಾಣಸ್ಯ ವಾಜಸ್ಯಾನ್ನಸ್ಯ ರಾಯೋ ಧನಸ್ಯ ಚೇಶಿಷೇ | ಸ್ವಾಮೀ ಭವಸಿ | ಆತಸ್ತದ್ವೇಹೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಹೇ
 ಅಗ್ನೇ ತ್ವಂ ವಿಭಾಸಿ | ವಿಶೇಷೇಣ ದೀಪ್ಯಸೇ | ತದರ್ಥಮನುಕ್ರಮೇಣೈವ ಧಕ್ಷಿ | ದಹಸಿ ಕಾಷ್ಠಾದೀನಾ ||
 ದಹೇರ್ಲಟಿ ಸಿಪಿ ರೂಪಂ | ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಭರ್ಷಭಾನಾಭಾವಶ್ಚಾಂದಸಃ || ಕಿಮರ್ಥಮೇವಂ | ದಾವನೇ
 ಛೇದನಾಯಾಂಧಕಾರಸ್ಯ | ಯದ್ವಾ ಹವಿಷೋ ದಾನವತೇ ಯಜಮಾನಾಯ ವಾ | ಕಿಂಚ ತ್ವಂ ಯಜ್ಞಂ
 ವಿಶಿಷ್ಟವಿಶೇಷೇಣ ಶಿಕ್ಷಯಿತಾ ಸಾಧಯಿತಾಸಿ || ನ ಲೋಕಾವ್ಯಯೇತಿ ಷಷ್ಠ್ಯಾ ನಿಷೇಧಃ || ತಥಾತನಿಃ
 ಫಲಸ್ಯ ಸರ್ವತೋ ವಿಸ್ತಾರಯಿತಾ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಋಭುಃ—ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವವನಾಗಿದ್ದೀಯೆ
 (ಅಥವಾ ಮೇಧಾವಿಯಾಗಿದ್ದೀಯೆ) | ಆಕೇ—ನೀನು ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾಗಿರುವಾಗಲೇ | ನಮಸ್ಯಃ—
 ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕವನು | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಹ್ವಮತಃ—ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ | ವಾಜಸ್ಯ—ಅನ್ನಕ್ಕೂ |
 ರಾಯಃ—ಧನಕ್ಕೂ | ಈಶಿಷೇ—ಪ್ರಭುವಾಗಿದ್ದೀಯೆ || (ಎಲೈ ಪ್ರಭುವೇ) ತ್ವಂ—ನೀನು | ವಿ ಭಾಸಿ—ಅತಿಶಯ
 ವಾಗಿ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುತ್ತೀಯೆ | ದಾವನೇ—ಅಂಧಕಾರವನ್ನು ಹೋಲಾಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಥವಾ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ
 ಯಜಮಾನನಿಗಾಗಿ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಅನು ಧಕ್ಷಿ—ಕಾಷ್ಠಾದಿಗಳನ್ನು ದಹಿಸುತ್ತೀಯೆ | ಯಜ್ಞಂ—ಯಜ್ಞವನ್ನು |
 ವಿಶಿಷ್ಟಃ—ವಿಶೇಷವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಧಿಸುವವನಾಗಿ | ಅಸಿ—ಆಗಿದ್ದೀಯೆ (ಹಾಗೆಯೇ) | ಆತನಿಃ—ಆ
 ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಫಲದಾತೃವಾಗಿಯೂ ಆಗಿದ್ದೀಯೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತೀಯೆ. ನೀನು ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾಗಿರುವಾಗಲೇ
 ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕವನು. ನೀನು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅನ್ನಕ್ಕೂ, ಧನಕ್ಕೂ ಪ್ರಭುವಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಅತಿಶಯವಾಗಿ
 ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವ ನೀನು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನನಿಗಾಗಿ ಕಾಷ್ಠಾದಿಗಳನ್ನು ದಹಿಸುತ್ತೀಯೆ. ಯಜ್ಞವನ್ನು
 ವಿಶೇಷ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಧಿಸಿ ಆ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಫಲದಾತೃವೂ ಆಗಿದ್ದೀಯೆ

Englih Tranlation

You, Agni, are (ever) resplendent, and are to be glorified when present ; you are lord over all renowned food and riches ; you shine brightly, and you consume (the oblation) for him who offers it ; you are the especial accomplisher of the sacrifice, and bestower (of its rewards).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಮುಖ್ಯಃ—ಉರುಭಾಸಮಾನೋ ಮೇಧಾವೀ ವಾ | ಬಹಳವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ಅಥವಾ ಮೇಧಾವಿ ಯಾದ (ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ) ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಣೆಯು. ಮುಖ್ಯ ಎಂಬ ದೇವತೆಯ ಸ್ವರೂಪವೆಂದು ಬೇಕಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು ಆದರೆ ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿರುವ ಅರ್ಥವೇ ಇಲ್ಲಿ ಸಮಂಜಸವಾಗಿರುವುದು.

ಅಕೇ ನಮಸ್ಯಃ—ಅಕೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅಂತಿಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ ೩-೯) ದೂರನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೨೦) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಅಂತಿಕೇ ಸನ್ನಿಧಾವೇವ ನಮಸ್ಯೋ ನಮಸ್ಯಾರ್ಯಃ ಸ್ತುತ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಇತರದೇವತಾವಂದನಂತ್ರಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಾಕಾರೇಣ ಸ್ತುತ್ಯೋ ನ ಭವಸಿ ಕಿಂತು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಇತರ ದೇವತೆಗಳು ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ ದೂರದಲ್ಲಿರುತ್ತಾರೆ ಆದುದರಿಂದ ಪರೋಕ್ಷಂ ವಾ ಅನ್ಯೇ ತೇ ವಾ ಇಚ್ಛಂತೇ (ತೈ. ಸಂ. ೧-೨-೩-೧) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯದಂತೆ ಅವರನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ಆರಾಧಿಸಬೇಕಾಗಿರುವುದು. ಆದರೆ ಅಗ್ನಿಯ ವಿಷಯವು ಹಾಗಲ್ಲ ಅಗ್ನಿಯು ನಮ್ಮ ಸಮೀಪ ದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅವನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸುವುದಲ್ಲದೆ ಅಭಿಮುಖ ವಾಗಿರುವ ಅವನಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರವನ್ನೂ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅಂತಿಕೇ ನಮಸ್ಯಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗವು ಅಗ್ನಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾಗಿರುವುದು.

ತ್ವಂ ವಾಜಸ್ಯ ಹ್ವಮತಃ ರಾಯ ಈಶಿಷೇ—ಹ್ವಮತಃ ಎಂದರೆ ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಎಂದರೆ ಎಲ್ಲರೂ ಬೇಕೆಂದು ಕೇಳುತ್ತಿರುವ ಎಂದರ್ಥವು. ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ಎಲ್ಲರೂ ಕೇಳುವ ಅನ್ನಕ್ಕೂ, ಧನಾಧಿದ್ರವ್ಯಗಳಿಗೂ ಪ್ರಭುವಾಗಿದ್ದೀಯೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ತ್ವಂ ವಿ ಭಾಸ್ಯನು ಧಕ್ತಿ ದಾವನೇ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನನಿಗಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವೆ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸುವ ಕಾಷ್ಠಾದಿಗಳನ್ನೂ, ಹವಿರಾಜ್ಯಾದಿಗಳನ್ನೂ ದಹಿಸಿ ಯಜಮಾನನ ಸಂತೋಷಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ತ್ವಂ ವಿಶಿಕ್ಷುಃ ಅಸಿ ಯಜ್ಞಂ—ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ನೆರವೇರಿಸಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಯಜಮಾನನಿಗೂ ಮುತ್ರಿಕೃಗಳಿಗೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಹೇಳಿಕೊಡತಕ್ಕವನು. ನಿನಗೆ ಹೋತ್ರ, ಆಧ್ವರ್ಯು ಮೊದಲಾದವರ ಕರ್ತವ್ಯಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲವೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞವಿಧಾನವನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಕಲಿಸುತ್ತೀಯೆ ಎಂದಭಿ ಪ್ರಾಯವು.

ಆತನಿಃ—ಫಲಸ್ಯ ಸರ್ವತೋ ವಿಸ್ತಾರಯಿತಾ | ಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಲಭಿಸಬೇಕಾದ ಫಲಗಳನ್ನು ಅಧಿಕವಾಗಿ ಕೊಡುವವನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠ

ತ್ವಮಗ್ನೇ ಅದಿತಿರ್ದೇವ ದಾಶುಷೇ ತ್ವಂ ಹೋತ್ರಾಭಾರತೀ ವರ್ಧಸೇ ಗಿರಾ |

ತ್ವಮಿಳಾ ಶತಹಿಮಾಸಿ ದಕ್ಷಸೇ ತ್ವಂ ವೃತ್ರಹಾ ವಸುಪತೇ ಸರಸ್ವತೀ || ೧೧ ||

ಪದಪಾಠ

ತ್ವಂ | ಅಗ್ನೇ | ಅದಿತಿಃ | ದೇವ | ದಾಶುಷೇ | ತ್ವಂ | ಹೋತ್ರಾ | ಭಾರತೀ | ವರ್ಧಸೇ | ಗಿರಾ |

ತ್ವಂ | ಇಳಾ | ಶತಹಿಮಾ | ಅಸಿ | ದಕ್ಷಸೇ | ತ್ವಂ | ವೃತ್ರಹಾ | ವಸುಪತೇ | ಸರಸ್ವತೀ || ೧೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ದೇವ ತ್ವಂ ದಾಶುಷೇ ಹವಿರ್ದತ್ತವತೇ ಯಜಮಾನಾಯಾದಿತಿರಖಂಡಯಿತಾ ಪರಿ-
ಪಾಲಯಿತಾಸಿ | ಯದ್ವಾ ಅದೀನಾ ಭೂಮಿರಸಿ | ಕಿಂಚಿ ತ್ವಂ ಹೋತ್ರಾ ಹೋಮನಿಷ್ಪಾದಕಾ ಭಾರತೀ
ಭರತಸ್ಯಾದಿತ್ಯಸ್ಯಾದಿತ್ಯಸಂಬಂಧಿನೀ ರಕ್ತಿರೂಪಾ ಸತೀ ಗಿರಾ ಸ್ತುತ್ಯಾ ವರ್ಧಸೇ | ಪ್ರವೃದ್ಧೋ ಭವಸಿ |
ಕಿಂಚಿ ತ್ವಂ ಶತಹಿಮಾ | ಹಿಮಶಬ್ದಃ ಕಾಲೋಪಲಕ್ಷಕಃ | ಅಪರಿಮಿತಕಾಲಾ ನಿತ್ಯೇಳಾ ಭೂಮಿರಸಿ |
ತಾದೃಶೀ ಸತೀ ದಕ್ಷಸೇ ದಾನಾಯ ಸಮರ್ಥಾ ಭವಸಿ || ತಿಜ ಉತ್ತರತ್ವಾದನಿಷ್ಠಾತಃ || ತಥಾ ಹೇ ವಸುಪತೇ
ಧನಪಾಲಕ ವೃತ್ರಹಾ ಪಾಪಾದೇಹಂತಾ ತ್ವಂ ಸರಸ್ವತೀ | ಸರಣವಾನ್ವಾಯುಃ | ತತ್ಸಂಬಂಧಿನೀತನ್ನಿ-
ಯಾಮಕಾ ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾಸಿ | ಆದಿತ್ಯಾಗ್ನಿವಾಯೂನಾಂ ಸಂಬಂಧಿನೋ ಭಾರತೀಳಾಸರಸ್ವತ್ಯಾಖ್ಯಾ
ಯಾಸ್ತಿಸ್ತೋ ದೇವ್ಯಃ ಸಂತಿ ತಾ ಅಸಿ ತ್ವಮೇವೇತ್ಯರ್ಥಃ :

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ದೇವ—ದೇವತಾತ್ಮನಾದ | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ದಾಶುಷೇ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನು
ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಅದಿತಿಃ—ಪೂರ್ಣಪಾಲಕಳಾದ ಆದಿತಿಯಾಗಿ ಇದ್ದೀಯೆ | ತ್ವಂ—ನೀನು |
ಹೋತ್ರಾ—ಹೋಮಸಂಪಾದಕಿಯಾದ ಹೋತ್ರಳಾಗಿಯೂ | ಭಾರತೀ—ಆದಿತ್ಯಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಭಾರತಿಯಾ
ಗಿಯೂ | ಗಿರಾ—ಸ್ತುತಿಯಿಂದ | ವರ್ಧಸೇ—ಪ್ರವೃದ್ಧನಾಗುತ್ತೀಯೆ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಶತಹಿಮಾ—
ಶತಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ ಕಾಲವುಳ್ಳ ಎಂದರೆ ನಿತ್ಯಳಾದ | ಇಳಾ—ಇಳಾರೂಪದಲ್ಲಿ | ಅಸಿ—ಇದ್ದೀಯೆ. (ಮತ್ತು) |
ದಕ್ಷಸೇ—ದಾನಾದಿಗಳಿಗೂ ಸಮರ್ಥನಾಗಿದ್ದೀಯೆ | ವಸುಪತೇ—ಧನಕ್ಕೆ ಪಾಲಕನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ
ವೃತ್ರಹಾ—ಪಾಪಾದಿಗಳ ಹಂತಕನಾದ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಸರಸ್ವತೀ—(ವಾಯುಸಂಬಂಧಿಯಾದ) | ಅಸಿ—
ಸರಸ್ವತಿಯಾಗಿಯೂ ಇದ್ದೀಯೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ದೇವತಾತ್ಮಕನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ನೀನು ಪೂರ್ಣಪಾಲಕಳಾದ
ಆದಿತಿಯಾಗಿ ಇದ್ದೀಯೆ. ನೀನು ಹೋಮಸಂಪಾದಕಿಯಾದ ಹೋತ್ರಳಾಗಿಯೂ, ಆದಿತ್ಯಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಭಾರತಿ

ಯಾಗಿಯೂ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ಪ್ರವೃದ್ಧನಾಗುತ್ತೀಯೆ. ನೀನು ನಿತ್ಯಳಾದ ಇಳಾ (ಭೂಮಿ) ರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದೀಯೆ. ಮತ್ತು ದಾನಾದಿಗಳಿಗೂ ಸಮರ್ಥನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಧನಕ್ಕೆ ಪಾಲಕನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಪಾಪಾದಿಗಳಿಗೆ ಹಂತಕನಾದ ನೀನು ವಾಯುಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಸರಸ್ವತಿಯೂ ಆಗಿದ್ದೀಯೆ.

English Translation

You, divine Agni, are Aditi to the donor of the oblation; you are Hotra and Bharati, and thrive by praise; you are Ila of a hundred winters to him who makes you gifts; you, lord of wealth, are the destroyer of Vritra, Saraswati.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅದಿತಿಃ—ಅಖಂಡಯಿತಾ ಪರಿಪಾಲಯಿತಾಸಿ | ಯದ್ವಾ ಅದೀನಾ ಭೂಮಿರಸಿ | ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ ಪಾಲಕನಾಗಿರುವೆ. ಎಂದರೆ ಯಾವಾಗಲೂ ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವೆ. ಅಥವಾ ಭೂಮಿಯಂತೆ ಪೋಷಕನಾಗಿರುವೆ. ಅದಿತಿಶಬ್ದವು ಪೃಥಿವೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೫) ವಾಙ್ಮಾನುಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ ೩-೨೩) ಗೋನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ ೩-೯) ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ (ಇಲ್ಲಿ ಅದಿತಿಃ ಎಂದು ದ್ವಿವಚನಾಂತ) ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ ೩-೨೨) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಭೂಮಿಯೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿದಾರೆ. ಅದಿತಿಶಬ್ದದ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ವಿಮರ್ಶೆಗಳನ್ನು ನಾವು ಋ. ಸಂ. ಭಾಗ ೮, ಪೇಜು 559 ರಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇವೆ.

ಭಾರತೀ—ಭರತಸ್ಯಾದಿತ್ಯಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿನೀ ರಶ್ಮಿರೂಪಾ ಸತೀ | ಭರತನೆಂದರೆ ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು. ಆದಿತ್ಯನ ದೀಪ್ತಿಗೆ ಭಾ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಆದುದರಿಂದ ಭಾರತಿಯೆಂದರೆ ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಕಾಶವು ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶರೂಪದಿಂದಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು. ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ರಶ್ಮಿಗಳಿಗೂ, ಆದಿತ್ಯನ ರಶ್ಮಿಗಳಿಗೂ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯೇ ದ್ಯುಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯರೂಪದಿಂದ ಇರುವನೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಆದಿತ್ಯನ ರಶ್ಮಿಗೂ, ಅಗ್ನಿಯ ರಶ್ಮಿಗೂ ಸಂಬಂಧವಿದೆ.

ಇಳಾ—ಭೂಮಿರಸಿ | ಇಳಾ ಶಬ್ದವು ಭೂನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೫) ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಭೂಮಿಯೆಂದು ಹೆಸರು.

ಸರಸ್ವತೀ—ಸರಣಿವಾನ್ವಾಯುಃ | ತತ್ಸಂಬಂಧಿನೈತೆನ್ನಿಯಾಮಕಾ ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾಸಿ || ಇಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಸರಸ್ವತೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಚಲಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ವಾಯುವೆಂದೂ ಆದ್ದರಿಂದ ಮಧ್ಯಸ್ಥಾನ (ಅಂತರಿಕ್ಷ) ದೇವತೆಯೆಂದೂ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿರುವರು. ಆದಿತ್ಯಾಗ್ನಿನಾಯೂನಾಂ ಸಂಬಂಧಿನೋ ಭಾರತೀಳಾಸರಸ್ವತ್ಯಾಖ್ಯಾಯಾಸ್ತಿಸ್ತೋ ದೇವ್ಯಃ ಸಂತಿ ತಾ ಅಸಿ ತ್ವಮೇವೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಎಂದರೆ ಆದಿತ್ಯ ಅಗ್ನಿ ವಾಯುಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ ಭಾರತೀಳಾಸರಸ್ವತಿಯರೆಂಬ ಮೂರು ಮಂದಿ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವೇ ನೀನೆಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿದೆ.

:o:

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತ್ವಮಗ್ನೇ ಸುಭೃತ ಉತ್ತಮಂ ವಯಸ್ತವ ಸ್ವಾರ್ಹೇ ವರ್ಣ ಆ ಸಂದೃಶಿ

ಶ್ರಿಯಃ |

ತ್ವಂ ವಾಜಃ ಪ್ರತರಣೋ ಬ್ರಹ್ಮನ್ನಸಿ ತ್ವಂ ರಯಿರ್ಬಹುಲೋ ವಿಶ್ವತಃ
ಪೃಥುಃ || ೧೨ ||

ಪದಪಾಠ

ತ್ವಂ | ಅಗ್ನೇ | ಸುಭೃತಃ | ಉತ್ತಮಂ | ವಯಃ | ತವ | ಸ್ವಾರ್ಹೇ | ವರ್ಣೇ | ಆ | ಸಂದೃಶಿ |
ಶ್ರಿಯಃ |

ತ್ವಂ | ವಾಜಃ | ಪ್ರತರಣಃ | ಬ್ರಹ್ಮನ್ | ಅಸಿ | ತ್ವಂ | ರಯಿಃ | ಬಹುಲಃ | ವಿಶ್ವತಃ | ಪೃಥುಃ || ೧೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಂ ಸುಭೃತಃ ಸುಷ್ಮ ಪೋಷಿತಃ ಸನ್ ಉತ್ತಮಂ ನಿರತಿಶಯಂ ವಯೋನ್ಮಮಾ-
ಯುಷ್ಯಂ ವಾ ತ್ವಮಸಿ | ತತ್ಸಂಪಾದಕೋಽಸಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ತವ ಸ್ವಾರ್ಹೇ ಸ್ವಾರ್ಹೇಯೇ ವರ್ಣೇ
ಲೋಹಿತಶುಕ್ಲಾದಿಲಕ್ಷಣೇ ಸಂದೃಶಿ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನೀಯೇ ಶ್ರಿಯ ಐಶ್ವರ್ಯಾಣಿ ಕಾಂತಯೋ ವಾಶ್ರಿತೈ
ವರ್ತಂತೇ || ಉಪಸರ್ಗಶ್ರುತೇರ್ಯೋಗ್ಯಕ್ರಿಯಾಧ್ಯಾಹಾರಃ || ಕಿಂಚಿ ತ್ವಂ ವಾಜೋನ್ಮಂ | ತತ್ಪ್ರಾಧ-
ಕತ್ವಾತ್ಪಾಚ್ಛಬ್ಧ್ಯಂ | ಅನ್ಸಾಧಕ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಪ್ರತರಣಃ ಪ್ರತಾರಯಿತಾ ಸಾಪಾತ್ | ಅತಃ ಏವ ಬ್ರಹ್ಮನ್
ಮಹಾನಸಿ | ತಥಾ ತ್ವಂ ರಯಿರ್ಬಹುಲೋಽಸಿ | ಬಹುಲಃ ಸರ್ವವಿಷಯಬಾಹುಲ್ಯೋಪೇತೋ ವಿಶ್ವತಃ
ಪೃಥುರ್ವಿಸ್ತೀರ್ಣಃ ಪ್ರಖ್ಯಾತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಸುಭೃತಃ—ಜಿನ್ನಾಗಿ ಪೋಷಿತನಾದಾಗ | ಉತ್ತಮಂ—
ನಿರತಿಶಯವಾದ | ವಯಃ—ಅನ್ನ (ಆಯುಸ್ಸು) ಸಂಪಾದಕವಾಗುವೆ | ತವ—ನಿನ್ನ | ಸ್ವಾರ್ಹೇ—ಆಕರ್ಷಕ
ವಾದುದೂ | ವರ್ಣೇ—ಲೋಹಿತಾದಿರೂಪವುಳ್ಳದ್ದೂ | ಸಂದೃಶಿ—ದರ್ಶನೀಯವಾದುದೂ ಆದ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ |
ಶ್ರಿಯಃ—ಐಶ್ವರ್ಯಗಳು ಅಥವಾ ಕಾಂತಿಗಳು | ಆ—ಆಡಗಿವೆ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ವಾಜಃ—ಅನ್ನವು (ಅನ್ನಸಾಧ-
ಕನು) | ಪ್ರತರಣಃ—(ಪಾಪದಿಂದ) ದಾಟಿಸತಕ್ಕವನು | ಬ್ರಹ್ಮನ್—ಮಹಾತ್ಮನಾಗಿ | ಅಸಿ—ಆಗಿದ್ದೀಯೆ |
ತ್ವಂ—ನೀನು | ರಯಿಃ—ಧನರೂಪನಾಗಿದ್ದೀಯೆ | ಬಹುಲಃ—ನಾನಾ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವನೂ | ವಿಶ್ವತಃ—ಎಲ್ಲಾ
ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ | ಪೃಥುಃ—ವಿಸ್ತೃತವಾದವನೂ ಆಗಿದ್ದೀಯೆ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಆಗ್ನಿಯೇ ನೀನು ಪೋಷಿತನಾದಾಗ ನಿರತಿಶಯವಾದ ಅನ್ನಸಂಪಾದಕನಾಗುವೆ. ನಿನ್ನ ಆಕರ್ಷಕ ವಾದುದೂ ಲೋಹಿತಾದಿರೂಪವುಳ್ಳದ್ದೂ, ದರ್ಶನೀಯವೂ ಆದ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಐಶ್ವರ್ಯಗಳು ಅಡಗಿವೆ. ನೀನೇ ಅನ್ನ ಸಾಧಕನು. ಪಾಪದಿಂದ ದಾಟಿಸತಕ್ಕವನು ನೀನು ಮಹಾತ್ಮನೂ ಧನರೂಪನೂ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಿಸ್ತೃತವಾದ ಹರಡಿದ ಬಹು ವಿಧವಾದ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವನೂ ಆಗಿರುವೆ.

English Translation

When, well-cherished Agni, you are (the giver of) excellent food : in your desirable and delightful hues, beauties (abound) : you (are) food : (you are) the transporter (beyond sin) ; you are mighty ; you are wealth ; you are manifold, and everywhere diffused.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸ್ವಾರ್ಥೇ ವರ್ಣೇ—ಸ್ವಹಣೀಯೇ ವರ್ಣೇ ಲೋಹಿತಶುಕ್ಲಾದಿ ಲಕ್ಷಣೇ | ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ವಾಲೆಗಳು ಬಹಳ ಉತ್ತಮವಾಗಿಯೂ, ಲೋಹಿತಶುಕ್ಲಾದಿ ವರ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದಾಗಿಯೂ ಇರುವುವು.

ಪ್ರತರಣಿಃ—ಪ್ರತಾರಯಿತಾ ಪಾಪಾತ್ | ಪಾಪಗಳ ದೆಸೆಯಿಂದ ನಮ್ಮನ್ನು ದಾಟಿಸುವವನು ಎಂದರೆ ಪಾಪಗಳು ನಮ್ಮನ್ನು ಆವರಿಸದಂತೆ ನಮ್ಮನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವನು.

ವಿಶ್ವತಃ ಪ್ರಭುಃ—ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಖ್ಯಾತನಾದವನು. ಅಥವಾ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವವನು. ಎಂದರೆ ಭೂಮ್ಯಂತರಿಕ್ಷಸ್ವರ್ಗಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯುಳ್ಳವನು.

:೦:

ಸಂಹಿತಾಪಾಠ

ತ್ವಾಮುಗ್ಧ ಅದಿತ್ಯಾಸ ಆಸ್ಯಂತ್ವಾಂ ಜಿಹ್ವಾಂ ಶುಚಯಶ್ಚಕ್ರೀ ಕವೇ ।

ತ್ವಾಂ ರಾತಿಷಾಚೋ ಅಧ್ವರೇಷು ಸತ್ತೀರೇ ತ್ವೇ ದೇವಾ ಹವಿರದಂತ್ಯಾ-

ಹುತಂ || ೧೩ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತ್ವಾಂ | ಅಗ್ನೇ | ಅದಿತ್ಯಾಸಃ | ಆಸ್ಯಂ | ತ್ವಾಂ | ಜಿಹ್ವಾಂ | ಶುಚಯಃ | ಚಕ್ರೀ | ಕವೇ |

ತ್ವಾಂ | ರಾತಿಷಾಚಃ | ಅಧ್ವರೇಷು | ಸತ್ತೀರೇ | ತ್ವೇ ಇತಿ | ದೇವಾಃ | ಹವಿಃ | ಅದಂತಿ | ಆಹುತಂ

|| ೧೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಾಮಾದಿತ್ಯಾಸೋದಿತೇಃ ಪುತ್ರಾ ಇಂದ್ರಾದಯ ಆಸ್ಯಂ ಸ್ವಕೀಯಂ ಮುಖಂ
ಭಕ್ಷಣಸಾನಾದಿಸಾಧನಂ ಚಕ್ರಿರ ಇತಿ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣೇನ ಸಂಬಂಧಃ | ತಥಾ ಹೇ ಕವೇ ಕ್ರಾಂತಪ್ರಜ್ಞ
ತ್ವಾಮೇವ ಶುಚಯಃ ಶುದ್ಧಾ ದೀಪ್ತಾ ವಾ ದೇವಾ ಜಿಹ್ವಾಂ ಸ್ವಕೀಯಜಿಹ್ವಾಸ್ಥಾನೀಯಮಾಸ್ತಾದನ-
ಸಾಧನಂ ಚಕ್ರಿರೇ | ತ್ವನ್ನುಖೇನೈವ ಭಕ್ಷಯಂತಿ ತ್ವಜ್ಜಿಹ್ವಯೈವಾಸ್ತಾದಯಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ತ್ವಾಮೇವ
ರಾತಿಷಾಚಃ | ರಾತಿರ್ಧಾನಂ ದತ್ತಂ ಹವಿರಾದಿ ಧನಂ ವಾ | ತೇನ ಸಮವೇತಾ ದೇವಾ ಅಧ್ವರೇಷು
ಯಜ್ಞೇಷು ಸಕ್ತಿರೇ | ಸೇವಂತೇ | ತ್ವಾಮೇವ ಪ್ರತೀಕ್ಷಂತೇ ವಿನಾ ತ್ವಯಾ ಸ್ವೇಷಾಂ ಹವಿರ್ಭಕ್ಷಣಾಯೋ-
ಗಾತ್ | ಏವಂ ಕೃತ್ವಾ ತ್ವೇ ತ್ವಯಿ ದೇವಾಃ ಸರ್ವ ಆಹುತಿಂ ಸರ್ವತೋ ದತ್ತಂ ಹವಿರದಂತಿ | ಭಕ್ಷ-
ಯಂತಿ | ಏವಂ ಸರ್ವದೇವೋಪಕಾರಿಣಂ ಮಹಾನುಭಾವಂ ಸ್ತೌಮೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತ್ವಾಂ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಅದಿತ್ಯಾಸಃ—ಅದಿತಿಪುತ್ರರಾದ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳು |
ಆಸ್ಯಃ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವ ಮುಖವನ್ನಾಗಿ (ಮಾಡಿಕೊಂಡರು) | ಕವೇ—ಕ್ರಾಂತಪ್ರಜ್ಞನಾದ ಅಗ್ನಿಯೇ |
ತ್ವಾಂ—ನಿನ್ನನ್ನೇ | ಶುಚಯಃ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನರಾದ ದೇವತೆಗಳು | ಜಿಹ್ವಾಂ—ಆಸ್ತಾದನಮಾಡತಕ್ಕ ನಾಲಿಗೆ
ಯನ್ನಾಗಿ | ಚಕ್ರಿರೇ—ಮಾಡಿಕೊಂಡರು | ತ್ವಾಂ—ನಿನ್ನನ್ನೇ | ರಾತಿಷಾಚಃ—ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಧನವನ್ನು
ಹೊಂದಿದ ದೇವತೆಗಳು | ಅಧ್ವರೇಷು—ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ | ಸಕ್ತಿರೇ—ಸೇವಿಸುತ್ತಾರೆ | ತ್ವೇ—ನಿನ್ನಲ್ಲಿ (ನಿನ್ನ
ಮೂಲಕವೇ) | ದೇವಾಃ—ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳೂ | ಆಹುತಂ—ಅರ್ಪಿತವಾದ | ಹವಿಃ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನು | ಅದಂತಿ—
ಭಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಕವಿಯಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಿನ್ನನ್ನು ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವ ಮುಖವನ್ನಾಗಿಯೂ,
ರುಚಿನೋಡತಕ್ಕ ಜಿಹ್ವೆಯನ್ನಾಗಿಯೂ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಧನವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ದೇವತೆಗಳು
ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ನಿನ್ನನ್ನೇ ಸೇವಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳೂ ತಮಗೆ ಅರ್ಪಿತವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ನಿನ್ನ ಮೂಲಕವೇ
ಭಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ.

English Translation

The Adityas have made, you Agni, their mouth ; the pure (deities)
have made you Kavi, their tongue : the (gods), the givers of wealth, depend
upon you at sacrifices ; they eat the offered oblation through you.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ತ್ವಾಂ ಅಗ್ನೇ ಅದಿತ್ಯಾಸಃ ಆಸ್ಯಂ ಚಕ್ರಿರೇ—ಅದಿತಿಯ ಎಂದರೆ ದೇವಮಾತೆಯ ಪುತ್ರರಾದ ಅದಿತ್ಯರು
(ಮಿತ್ರವರುಣಾರ್ಯಮರು) ಅಥವಾ ದೇವತೆಗಳು ನಿನ್ನನ್ನು ತಮ್ಮ ಮುಖ (ಬಾಯಿ) ವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರು
ವರು. ಎಂದರೆ, ದೇವತೆಗಳು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಯಜ್ಞಭೂಮಿಗೆ ಬಂದು ಎಲ್ಲರೂ ನೋಡುವಂತೆ ಶರೀರಾದ್ಯಾಕಾರ

ಸಹಿತರಾಗಿ ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಆಯಾಮಂತ್ರಪುರಸ್ಕರವಾಗಿ ಹೋಮಮಾಡುವ ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವರು. ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸಿದ ಆಹುತಿಯು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಸೇರುವುದು ಆದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯೇ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮುಖದಂತಿರುವನು. ಅವನ ಮೂಲಕವೇ ದೇವತೆಗಳು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ತ್ವಾಂ ಚಿಹ್ವಾಂ ಶುಚಯಶ್ಚ ಕ್ರಿರೇ ಕವೇ—ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನರಾದ ದೇವತೆಗಳು ಅಗ್ನಿಯಾದ ನಿನ್ನನ್ನೇ ತಮ್ಮ ಜಿಹ್ವೆ (ನಾಲಗೆ) ಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಎಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯಾದ ನಿನ್ನ ಮುಖದಿಂದಲೇ (ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡುವುದರಿಂದಲೇ) ದೇವತೆಗಳು ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವರು. ನಿನ್ನ ಜಿಹ್ವೆ (ಜ್ವಾಲೆ) ಯಿಂದಲೇ ಆಸ್ವಾದನೆಮಾಡುವರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ತ್ವಾಂ ರಾತಿಷಾಚಃ ಅಧ್ವರೇಷು ಸಶ್ಚಿರೇ—ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ ತಮ್ಮ ಹವಿರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ನಿನ್ನನ್ನೇ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿ ನಂಬಿಕೊಂಡಿರುವರು ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನರು ಅರ್ಪಿಸಿದ ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ಸೇವಿಸುವರು.

ತ್ವೇ ದೇವಾಃ ಹವಿಃ ಅದಂತಿ ಆಹುತಂ—ನಿನ್ನಲ್ಲಿ (ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ) ಹೋಮಮಾಡಲ್ಪಡುವ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ಭಕ್ಷಿಸುವರು. ಈ ಋಕ್ಕಿನ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ವಿಷಯಗಳು ಬೇರೆಬೇರೆ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದರೂ ಅರ್ಥವೆಲ್ಲಾ ಒಂದೇ ಆಗಿರುವುದು. ಎಂದರೆ ದೇವತೆಗಳು ಅಗ್ನಿಯ ಮೂಲಕವೇ, ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಿದ ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರವೇ ಭಕ್ಷಿಸುವರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠ

ತ್ವೇ ಅಗ್ನೇ ವಿಶ್ವೇ ಅಮೃತಾಸೋ ಅದ್ರುಹ ಆಸಾ ದೇವಾ ಹವಿರದಂತ್ಯಾ-
ಹುತಂ ।

ತ್ವಯಾ ಮರ್ತಾಸಃ ಸ್ವದಂತ ಆಸುತಿಂ ತ್ವಂ ಗರ್ಭೋ ವೀರುಧಾಂ
ಜಜಿಷ್ಠೇ ಶುಚಿಃ ॥ ೧೪ ॥

ಪದಪಾಠ

ತ್ವೇ ಇತಿ । ಅಗ್ನೇ । ವಿಶ್ವೇ । ಅಮೃತಾಸಃ । ಅದ್ರುಹಃ । ಆಸಾ । ದೇವಾಃ । ಹವಿಃ । ಅದಂತಿ ।
ಆಹುತಂ ।

ತ್ವಯಾ । ಮರ್ತಾಸಃ । ಸ್ವದಂತೇ । ಆಸುತಿಂ । ತ್ವಂ । ಗರ್ಭಃ । ವೀರುಧಾಂ । ಜಜಿಷ್ಠೇ । ಶುಚಿಃ
॥ ೧೪ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವೇ ತ್ವಯಿ ವಿಶ್ವೇ ಸರ್ವೇಮೃತಾಸೋಮರಣಧರ್ಮಾಣೋಮೃಹೋಮೃದ್ರೋ-
ಗ್ಯಾರೋ ದೇವಾ ಆಸಾ ತ್ವದೀಯೇನಾಸ್ಯೇನಾಹುತಂ ಹವಿರದಂತಿ | ಭಕ್ಷಯಂತಿ || ಆಸ್ಯಶಬ್ದಸ್ಯ ತೈತೀ-
ಯೈಕವಚಿನೇ ಪದ್ವೆನ್ನೋಮಾಸಿತ್ಯಾದಿನಾಸನ್ನಾದೇಶಃ | ಉಡಿದಂಪದಾದೀತಿ ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ತತ್ವಂ ||
ತಥಾ ಮರ್ತಾಸೋ ಮನುಷ್ಯಾ ಅಸಿ ತ್ವಯಾ ಸಾಧನಭೂತೇನಾಸುತಿಂ ರಸರೂಪಮನ್ನಾದಿಕಂ ಸ್ವದಂತೇ |
ಆಸ್ವಾದಯಂತಿ | ತ್ವಮೇವ ವೀರುಧಾಂ ಲತಾದೀನಾಂ ಗರ್ಭೋ ಗರ್ಭಸ್ಥಾನೀಯಃ ತೇಷಾಂ ಮಧ್ಯಾವ
ಸ್ಥಾನಾತ್ | ವಸುಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ ನಿವಾಸಭೂತಃ ಸನ್ ಜಜ್ಞಿಷೇ | ಉತ್ಪಾದಯಸಿ ಸಸ್ಯಾದ್ಯನ್ನಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತ್ವೇ—ನಿನ್ನಲ್ಲಿ | ವಿಶ್ವೇ—ಸಮಸ್ತವಾದ | ಅಮೃತಾಸಃ—ಮರಣಧರ್ಮ
ರಹಿತರಾದವರೂ | ಆದ್ರೂಹಃ—ಲೋಕಕ್ಕೆ ಹಿತವನ್ನೆಸಗುವವರೂ ಆದ | ದೇವಾಃ—ದೇವತೆಗಳು | ಆಸಾ—ನಿನ್ನ
ಮುಖದಿಂದ | ಆಹುತಂ—ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸಿದ | ಹವಿಃ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನು | ಅದಂತಿ—ಭಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ |
ಮರ್ತಾಸಃ—ಮಾನವರು | ತ್ವಯಾ—ನಿನ್ನ ಸಹಾಯದಿಂದಲೇ | ಅಸುತಿಂ—ರಸರೂಪವಾದ ಅನ್ನಾದಿಗಳನ್ನು |
ಸ್ವದಂತೇ—ತಿನ್ನುತ್ತಾರೆ | ಶುಚಿಃ—ಕಾಂತಿಯುತನಾದ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ವೀರುಧಾಂ—ಲತಾದಿಗಳ |
ಗರ್ಭಃ—ಗರ್ಭರೂಪದಲ್ಲಿ ಅವುಗಳ ನಡುವೆ ಇದ್ದು | ಜಜ್ಞಿಷೇ—ಸಸ್ಯಾದ್ಯನ್ನವನ್ನು ಉತ್ಪಾದನೆಮಾಡುತ್ತೀಯೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಮರಣಧರ್ಮರಹಿತರೂ, ಲೋಕಕ್ಕೆ ಹಿತವನ್ನೆಸಗುವವರೂ ಆದ ದೇವತೆಗಳು ನಿನ್ನ
ಮುಖದಿಂದಲೇ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸಿದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮಾನವರೂ ಸಹ ನಿನ್ನ ಸಹಾಯದಿಂದಲೇ
ರಸರೂಪವಾದ ಅನ್ನಾದಿಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಕಾಂತಿಯುತನಾದ ನೀನು ಲತಾದಿಗಳ ಗರ್ಭರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದು
ಸಸ್ಯಾದ್ಯನ್ನವನ್ನು ಉತ್ಪಾದನೆಮಾಡುತ್ತೀಯೆ.

English Translation

All the benignant immortal gods eat the offered oblation through you,
as their mouth ; mortals taste the flavour (of all viands) through you : you
are born pure, the embryo of plants.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಹಿಂದಿನ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ವಿಷಯವೇ ಎಂದರೆ ದೇವತೆಗಳು ಅಗ್ನಿಯಾದ ನಿನ್ನ ಮುಖದಿಂದಲೇ
ಆಹುತಿಗಳನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವರು ಎಂಬ ವಿಷಯವೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ಅಮೃತಾಸಃ—ಅಮರಧರ್ಮಾಣಃ | ಮರಣರಹಿತರಾದವರು ; ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮರಣವಿಲ್ಲವೆಂದು
ಪ್ರತಿತಿ ಇರುವುದು. ಮಗ್ನೇದದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಅಮೃತ ಶಬ್ದದಿಂದಲೂ, ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಮರ್ತ ಅಥವಾ

ಮರ್ತ್ಯ ಶಬ್ದದಿಂದಲೂ ವರ್ಣಿಸುವ ರೂಢಿ ಇದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಋಕ್ವೇದ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿರುವ ಅಮೃತಾಸಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ದೇವಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣಪದವಾಗಿದೆ. ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಮರ್ತ್ಯಾಸಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಮನುಷ್ಯರೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು.

ಅದ್ವೈತಃ—ಅದ್ವೈತಗ್ರಾಹಃ | ದೇವತೆಗಳು ಯಾರಿಗೂ ಕೇಡನ್ನು ಬಗೆಯದಿರುವುದರಿಂದ ಅದ್ವೈತಃ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ಸ್ತುತರಾಗಿದಾರೆ.

ಆಸುತಿಂ—ರಸರೂಪಮನ್ನಾದಿಕಂ | ಅನ್ನ, ಸೋಮ ಮೊಲಾದ ಭಕ್ಷಿಸುವ ಅಥವಾ ಪಾನಾರ್ಹವಾದ ಆಹಾರಾದಿಗಳು.

ತ್ವಂ ಗರ್ಭೋ ವೀರುಧಾಂ ಜಜ್ಞಿಷೇ ಶುಚಿಃ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ಶುದ್ಧನಾದವನು. ಓಷಧಿಗಳ ಗರ್ಭಸ್ಥಾನಿಯನಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿರುವೆ. ವೀರುಧ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ತುರು—ವೀರುಧ ಓಷಧಿಯೋ ಭವಂತಿ ವಿರೋಹಣಾತ್ | ವೀರುಧಃ ಪಾರಯಿಷ್ವುಃ ಇತ್ಯಸಿ ನಿಗಮೋ ಭವತಿ ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿದಾರೆ. (ನಿ. ೬-೨) ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಇವು ಬೆಳೆಯುವುದರಿಂದ ಲತಾದಿಗಳಿಗೆ ಓಷಧಿಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಸಸ್ಯಾದಿಗಳನ್ನೂ ಓಷಧಿಗಳೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಓಷಧಿ (ಅಥವಾ ಸಸ್ಯ) ಗಳ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಇದ್ದುಕೊಂಡು ಅವುಗಳ ಬೆಳವಣಿಗೆಗೂ, ಅನ್ನಾದ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಗೂ ಸಹಾಯಕನಾಗಿರುವನೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಅಥವಾ ವೀರುಧಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವೃಕ್ಷನೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ವೃಕ್ಷಸಂಬಂಧವಾದ ಅರಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಉತ್ಪನ್ನನಾಗುವನೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

:೦:

ಸಂಹಿತಾಸಾಹಿ

ತ್ವಂ ತಾನ್ತಂ ಚ ಪ್ರತಿ ಚಾಸಿ ಮಜ್ಜನಾಗ್ನೇ ಸುಜಾತ ಪ್ರ ಚ ದೇವ
ರಿಚ್ಯಸೇ |

ಸೃಕ್ಷೋ ಯದತ್ರ ಮಹಿನಾ ವಿ ತೇ ಭುವದನು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ರೋದಸೀ
ಉಭೇ || ೧೫ ||

ಪದಪಾಠಃ

ತ್ವಂ | ತಾನ್ | ಸಂ | ಚ | ಪ್ರತಿ | ಚ | ಅಸಿ | ಮಜ್ಜನಾ | ಅಗ್ನೇ | ಸುಜಾತ | ಪ್ರ | ಚ | ದೇವ |
ರಿಚ್ಯಸೇ |

ಸೃಕ್ಷಃ | ಯತ್ | ಅತ್ರ | ಮಹಿನಾ | ವಿ | ತೇ | ಭುವತ್ | ಅನು | ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ | ಇತಿ | ರೋದಸೀ
ಇತಿ | ಉಭೇ ಇತಿ || ೧೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಂ ಮಜ್ಜನಾ ಬಲೇನ ತಾನ್ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾನ್ನೇನಾನ್ ಸಂ ಚಾಸಿ | ಸಂಗಚ್ಛಸಿ | ತೈಃ ಸಹಿತೋಽಸಿ ಭವಸಿ | ತಥಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯೇನ ಪ್ರತಿ ಚಾಸಿ | ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ತೈರ್ವಿಭಿನ್ನಃ ಪ್ರತಿನಿಧಿರ್ವಾ ಭವಸಿ | ಪ್ರತಿಸ್ವೀಕಾರಸಮಯೇ ತೈಃ ಸಹಿತೋ ಭವಸಿ ವಿಯುಕ್ತಶ್ಚ ಭವಸೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಹೇ ಸುಜಾತ ಶೋಭನ- ಜನನ | ಶೋಭನಮಂತ್ರಸಹಿತಮಥನೇನೋತ್ಪನ್ನತ್ವಾದಗ್ನೇಃ ಸುಜನ್ಮತ್ವಂ | ತಾದೃಶಾಗ್ನೇ ಹೇ ದೇವ ಪ್ರರಿಚ್ಯಸೇ ಚ | ತೈರ್ಬಲೇನ ಚಾಧಿಕೋ ಭವಸಿ | ಅಧಿಕೈ ಕಾರಣಮಾಹ | ಯತ್ ಯಸ್ಮಾದತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿನೃಜ್ಞೇ ಪೃಕ್ಷಃ ಸರ್ವಸುಪ್ಯನ್ನಂ || ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಬಹುವಚನಂ || ತೇ ತನ್ಯವ ವಿಭುವತ್ | ಸಮರ್ಥಂ ಭವತಿ ಮಹನಾ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯೇನ | ಯತೋ ಮಹತ್ತ್ವಮಸ್ತಿ ಅತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕುತ್ರೇತಿ ತದುಚ್ಯತೇ | ರೋದಸೀ ಸರ್ವನಿರೋದನಸ್ವಭಾವೇ ಉಭೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾವನು | ತೇ ಪ್ರತಿ | ತಯೋರ್ಮರ್ಥ್ಯೇ ವ್ಯಾಪ್ತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತ್ವಯಿ ಹುತಮನ್ನಂ ತ್ವನ್ನಹತ್ತೇವ ಲೋಕತ್ರಯೇ ವ್ಯಾಪ್ತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಮಜ್ಜನಾ—ಶಕ್ತಿಯಿಂದ | ತಾನ್—ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ | ಸಂಚಾಸಿ—ಸೇರಿಕೊಂಡಿದ್ದೀಯೆ ! ಪ್ರತಿಚಾಸಿ—ವಿವಿಕ್ತನಾಗಿಯೂ ಇದ್ದೀಯೆ | ಯತ್—ಯಾವ ನಿನ್ನ | ಮಹಿನಾ—ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯದಿಂದ | ಅತ್ರ—ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ (ಅರ್ಪಿತವಾದ) | ಪೃಕ್ಷಃ—ಸಮಸ್ತವಾದ ಅನ್ನವೂ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ವಿ ಭುವತ್—ಅಧೀನದಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದು (ಅನಂತರ) | ರೋದಸೀ ಉಭೇ—ದ್ಯಾವಾ ಪೃಥಿವಿಗಳೆರಡು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ | ಅನು—ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತದೆಯೋ (ಆದ್ದರಿಂದ) | ಸುಜಾತ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಜನ್ಮವುಳ್ಳವನೂ | ದೇವ—ದೇವತಾತ್ಮನೂ ಆದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಪ್ರರಿಚ್ಯಸೇ ಚ—ನೀನು ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಮೀರಿಯೇ ಇದ್ದೀಯೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಜನ್ಮವುಳ್ಳವನೂ, ದೇವತಾತ್ಮನೂ ಆದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ನಿನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸೇರಿಕೊಂಡಿದ್ದೀಯೆ. ಬೇರೆಯಾಗಿಯೂ ಇದ್ದೀಯೆ. ಯಾವ ನಿನ್ನ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯದಿಂದ ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿತವಾದ ಸಮಸ್ತವಾದ ಅನ್ನವೂ ಮೊದಲು ನಿನ್ನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿದ್ದು ಅನಂತರ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆರಡನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಉಳಿದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವಿಭಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಯೋ, ಆದ್ದರಿಂದ (ಅಂತಹ) ನೀನು ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಳಿದ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಮೀರಿಸಿದ್ದೀಯೆ.

English Translatin

You are associated, Agni, by your vigour, with those (goods) ; divine, well-born Agni, you exceed (them in strength), for the (sacrificial) food that is here prepared is, by your power, subsequently diffused through both regions, heaven and earth.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ತ್ವಂ ತಾನ್ ಸಂ ಚ ಪ್ರತಿ ಚ ಅಸಿ ಮಜ್ಜನಾ—ಮಜ್ಜನಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತ ವಾಗಿದೆ. ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ ನೀನು ಬಲದಿಂದ (ಬಲದಲ್ಲಿ) ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸರಿಸಮನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಅಥವಾ ದೇವತೆ ಗಳಲ್ಲಿ ಜತೆಯಲ್ಲಿರುವೆ. ಎಂದರೆ ಹವಿಸ್ಸೀಕಾರಕಾಲದಲ್ಲಿ ನೀನು ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಇರುವೆ. ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಹೋಮ ಮಾಡಿದ ಆಹಾರಗಳನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ಭಕ್ಷಿಸುವುದರಿಂದ ಹವಿರರ್ಪಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ನೀನೂ ದೇವತೆಗಳೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರುತ್ತೀರಿ. ಇತರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನೀನು ಬೇರೆಯಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತೀಯೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅಗ್ನೇ ಸುಜಾತ ಪ್ರ ಚ ದೇವ ರಿಚ್ಯಸೇ—ಸುಜಾತ ಎಂದರೆ ಅಗ್ನಿ ಮಥನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶೋಭನಮಂತ್ರ ಪಠನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯು ಉತ್ಪನ್ನನಾಗುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸುಜಾತ-ಶೋಭನೋತ್ಪನ್ನ ಎಂದು ಕರೆದಿದೆ. ಅಂತಹ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ಬಲದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ವಿಾರಿಸಿದ್ದೀಯೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ—

ಪೃಕ್ಷಃ ಯದತ್ರ ರೋದಸೀ ಉಭೇ | ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿತವಾದ ಯಾವ ಹವಿರೂಪವಾದ ಅನ್ನವುಂಟೋ ಅದು ನಿನ್ನ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದು. ಎಂದರೆ ಭೂವ್ಯಂತರಿಕ್ಷ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸಮಸ್ತ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಹೋಗಿ ಸೇರುವುದೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯೇ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಭ್ಯೋ ಗೋಅಗ್ರಾಮಶ್ವಪೇಶಸಮಗ್ನೇ ರಾತಿಮುಪಸೃಜಂತಿ
ಸೂರಯಃ |

ಅಸ್ಮಾಂಞ್ಚ ತಾಂಶ್ಚ ಪ್ರ ಹಿ ನೇಷಿ ವಸ್ಯ ಆ ಬೃಹದ್ವದೇನು ವಿದಥೇ
ಸುವೀರಾಃ || ೧೬ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಯೇ | ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಭ್ಯಃ | ಗೋಅಗ್ರಾಂ | ಅಶ್ವಪೇಶಸಂ | ಅಗ್ನೇ | ರಾತಿಂ | ಉಪಸೃಜಂತಿ |
ಸೂರಯಃ |

ಅಸ್ಮಾನ್ | ಚ | ತಾನ್ | ಚ | ಪ್ರ | ಹಿ | ನೇಷಿ | ವಸ್ಯಃ | ಆ | ಬೃಹತ್ | ವದೇಮ | ವಿದಥೇ |
ಸುವೀರಾಃ || ೧೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅನಯಾ ಹೋತಾ ಸ್ತುತಿನಿಗಮವ್ಯಾಜೇನಾಭಿಮತಮಾಶಾಸ್ತೇ | ಹೇ = ಗ್ನೇ ಸೂರಯೋ
ಮೇಧಾವಿನಃ ಪ್ರೇರಯಿತಾರೋ ವಾ ಯಜಮಾನಾಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಸ್ತುತಿಕರ್ತೃಭ್ಯೋ ಗೋಅಗ್ರಾಂ
ಗಾವೋಽಗ್ರಗಾಮಿನೋ ಯಸ್ಯಾಶ್ವಾದೃಶೀಂ ಗೋಪ್ರಮುಖಾಮಶ್ವಪೇಶಸಂ || ಪೇಶ ಇತಿ ರೂಪನಾಮ ||
ಅಶ್ವೇನ ನಿರೂಪಣೀಯಾಂ | ಏತದ್ವೈಯಪ್ರಧಾನ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯಂ | ಗೌಶ್ವಾಶ್ವಶ್ವಾಜಾಶ್ವೇತಿ ದಕ್ಷಿಣಾಪರಿ-
ಗಣನೇಷು ಗವಾಶ್ವಯೋಃ ಪ್ರಾಥಮ್ಯಾತ್ | ತಾದೃಶೀಂ ರಾತಿಮುಪಸೃಜಂತಿ | ದದತೇ | ತಾನ್ಯಜಮಾನಾ-
ಸ್ಮಾಂಶ್ಚ ತ್ವಿಜೋ ವಸ್ಯೋ ವಸೀಯಃ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಸ್ಥಾನಂ ಆ ಸರ್ವತಃ ಪ್ರ ಹಿ ನೇಷಿ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ
ನಯಸಿ ಖಲು | ನಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಹಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ | ವಯಂ ಚ ಸುವೀರಾಃ ಶೋಭನಪುತ್ರಾದಿಸಹಿತಾ
ವಿದಥೇ ಯಜ್ಞೇ ಬೃಹನ್ಮಹನ್ಮಂತ್ರಜಾತಂ ವದೇಮ | ಉಚ್ಚಾರಯಾಮಃ | ಸ್ತುಮ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಯೇ—ಯಾರು | ಸೂರಯಃ—ಸದ್ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಪ್ರೇರಿತರಾಗಿದ್ದಾರೆ ಯೋ
ಅಂತಹ ಯಜಮಾನರು | ಸ್ತೋತ್ರೈಃ—ಸ್ತುತಿಕರ್ತರಿಗೆ | ಗೋಅಗ್ರಾಂ—ಗೋವುಗಳೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿರುವುದೂ |
ಅಶ್ವಪೇಶಸಂ—ಅಶ್ವದಿಂದ ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಡುವುದೂ ಆದ | ರಾತಿಂ—ದಾನವನ್ನು | ಉಪಸೃಜಂತಿ—ಕೊಡುತ್ತಾರೆ |
ತಾಂಶ್ಚ—ಯಜಮಾನರನ್ನೂ | ಅಸ್ಮಾಂಶ್ಚ—ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳಾದ ನಮ್ಮನ್ನೂ | ವಸ್ಯಃ—ಉತ್ತಮವಾದ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ
ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ | ಆ ಪ್ರ ಹಿ ನೇಷಿ—ಆತಿಶಯವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗು | ಸುವೀರಾಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ
ಪುತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಾವು | ವಿದಥೇ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ | ಬೃಹತ್—ಮಹತ್ಪೂರಿತವಾದ ಮಂತ್ರವನ್ನು |
ವದೇಮ—ಪಠಿಸುವೆವು |

ಛಾಂದಾಸ್

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಸದ್ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಪ್ರೇರಿತರಾದ ಯಜಮಾನರು ಸ್ತುತಿಕರ್ತರಿಗೆ ಗೋವುಗಳಿಂದಲೂ ಅಶ್ವ
ಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿದ ದಾನವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾರೆ. ಆ ಯಜಮಾನರನ್ನು ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳಾದ ನಮ್ಮನ್ನೂ ಉತ್ತಮ
ವಾದ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಆತಿಶಯವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗು. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪುತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ
ಕೂಡಿದ ನಾವು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಮಹತ್ಪೂರಿತವಾದ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವೆವು.

English Translation

The pious are they who present, as a gift, to the reciters of your praises, an excellent cow and an excellent horse; do you, Agni, lead both us and them to the best of abodes, (or heaven), that we and our worthy descendants may repeat the solemn prayer to you at the sacrifice.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಸೂಕ್ತದ ಕೊನೆಯದಾದ ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಋಷಿಯು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅಭಿಮತಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ
ಉಪಸಂಹಾರಮಾಡುವನು.

ಸ್ತೋತ್ರಭ್ಯಃ ಗೋ ಅಗ್ರಾಮಶ್ವವೇಶಸಂ ರಾತಿಂ ಉಪಸ್ಯಜಂತಿ ಸೂರಯಃ—ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುವ ಋತ್ವಿಗ್ವನರು. ಇವರಿಗೆ ಯಜ್ಞಸಮಾಪ್ತಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣಾರೂಪವಾಗಿ ಗೋವುಗಳು, ಆಶ್ವ, ಅಜ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಯಜಮಾನನು ಕೊಡುವುದು ರೂಢಿಯು. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಯಜಮಾನರು ಹೋತ್ರಾದಿ ಋತ್ವಿಜರಿಗೆ ಗೋವುಗಳೇ ಮೊದಲಾದ ದಕ್ಷಿಣೆಯನ್ನು ಕೊಡುವರೆಂದೂ ಅಂತಹ ಯಜಮಾನರನ್ನೂ ಋತ್ವಿಜರಾದ ನಮ್ಮನ್ನೂ ಉತ್ತಮವಾದ (ಸ್ವರ್ಗಾದಿ) ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಕರೆದೊಯ್ಯಬೇಕೆಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಗೋಅಗ್ರಾಂ—ಗೋವುಗಳೇ ಪ್ರಧಾನವಾದ, ಅಶ್ವವೇಶಸಂ—ಅಶ್ವಾಕಾರಗಳಿಂದ ಎಂದರೆ ಆಶ್ವಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ರಾತಿಂ—ದಾನವನ್ನು ಅಥವಾ ದಕ್ಷಿಣೆಯನ್ನು ಎಂದು ಈ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥವು.

ಬೃಹತ್ ವದೇಮ ವಿದಥೇ ಸುವೀರಾಃ—ವೀರರಾದ ಪುತ್ರಮಿತ್ರಭೃತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಸಹಿತರಾದ ನಾವು ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಬಹಳವಾದ ಅಥವಾ ಮಹತ್ತ್ವಪೂರಿತವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸೋಣ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಬೃಹದ್ವದೇಮ ವಿದಥೇ ಸುವೀರಾಃ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದವು ಈ ಗೃತ್ಸಮದ ಋಷಿದ್ವಷ್ಟವಾದ ಅನೇಕ ಸೂಕ್ತಗಳ ಕೊನೆಯ ಋಕ್ಕಿನ ಕೊನೆಯಪಾದದಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಪುನಃ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ.

ಎರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು.

ಸಾಂಜಾಭಾಷ್ಯಂ

ಯಜ್ಞೇನ ವರ್ಧತೇತಿ ತ್ರಯೋದಶರ್ಚಂ ದ್ವಿತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಂ ಮಂಡಲದ್ರಷ್ಟೃಗೃತ್ಸಮದ-
ಸ್ಯಾರ್ಷಂ | ಮಂಡಲಾದಿಷ್ವಾಗ್ನೇಯಮಿತಿ ಪರಿಭಾಷಯಾಗ್ನೇಯಂ | ತುಶಬ್ದಾನುಕರ್ಷಾದಿದಮಪಿ
ಜಾಗತಂ | ಯಜ್ಞೇನ ಸಪ್ತೋನೇತ್ಯನುಕ್ರಾಂತಂ || ಪ್ರಾತರನುವಾಕಾಶ್ಚಿನಶಸ್ತ್ರಯೋರ್ಜಾಗತೇ ಛಂದಸ್ಯ ಸ್ಯ
ವಿನಿಯೋಗಃ | ಸೂತ್ರಂ ತು ಪೂರ್ವಸೂಕ್ತ ಏವೋಕ್ತಂ || ತಥಾ ಚಾತುರ್ವಿಂಶಿಕೇ ತೃತೀಯಸವನೇ
ಜಾತವೇದಸ್ಯನಿವಿದ್ಧಾನೀಯಮಿದಂ | ಯಜ್ಞೇನ ವರ್ಧತೇತ್ಯಾಗ್ನಿಮಾರುತಂ | ಅ. ೭-೪ | ಇತಿ ಸೂತ್ರೀತ-
ತ್ವಾತ್ || ಪೃಷ್ಠಾಭಿಪ್ಲವಷಡಹಯೋರ್ದ್ವಿತೀಯೇಽಹನೃಪಿ ಜಾತವೇದಸ್ಯನಿವಿದ್ಧಾನಮಿದಂ | ಚಾತು-
ರ್ವಿಂಶಿಕಂ ತೃತೀಯಸವನಮಿತಿ ಚತುರ್ವಿಂಶಾದತಿವಿಷ್ಟತ್ವಾತ್ ||

ಅನುವಾದವು—ಯಜ್ಞೇನ ವರ್ಧತೆ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಮೊದಲನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹದಿಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವುವು. ಮಂಡಲದ್ರಷ್ಟೃವಾದ ಗೃತ್ಸಮದನೇ ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೂ ಋಷಿಯು; ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು; ಜಗತೀಛಂದಸ್ಸು, ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಯಜ್ಞೇನ ಸಪ್ತ ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದು. ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಆಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಜಗತೀಛಂದಸ್ಸಿನ ಋಕ್ಕುಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದು. ಸೂತ್ರವಾಕ್ಯವು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಮತ್ತು ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ದಿವಸಗಳವರೆಗೆ ಮಾಡುವ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ತೃತೀಯಸವನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜಾತವೇದಸ್ ಎಂಬ ದೇವತೆಯ ಪರವಾಗಿ ಪಠಿಸುವ ನಿವಿದ್ ಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನ

ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಯಜ್ಞೇನ ವರ್ಧತೇತ್ಯಾಗ್ನಿಮಾರುತಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಆ. ೭-೪) ಮತ್ತು ಪೃಷ್ಠ್ಯ ಅಭಿಪ್ಲವಷಡಹವೆಂಬ ಯಾಗಗಳ ಎರಡನೆಯ ದಿನದಲ್ಲಿಯೂ, ಜಾತವೇದಸ್ ಎಂಬ ದೇವತೆಯ ನಿವಿದ್ ಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿಯೂ, ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಚಾತರ್ವಿಂಶಿಕಂ ತೃತೀಯಸವನಂ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು.

|| ಓಂ ||

ಸೂಕ್ತ—೨

|| ಮಂಡಲ—೨ || ಅನುವಾಕ—೧ || ಸೂಕ್ತ—೨ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೫ || ವರ್ಗ—೨೦, ೨೧ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ—೧೩ ||

ಯಜ್ಞಿ—ಗೃತ್ವಮದಃ ||

ದೇವಸಾ—ಅಗ್ನಿಃ ||

ಛಂದಃ—ಜಗತೀ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠ

ಯಜ್ಞೇನ ವರ್ಧತ ಜಾತವೇದಸಮಗ್ನಿಂ ಯಜಧ್ವಂ ಹವಿಷಾ ತನಾ ಗಿರಾ |
ಸಮಿಧಾನಂ ಸುಪ್ರಯಸಂ ಸ್ವರ್ಣರಂ ದ್ಯುಕ್ಷಂ ಹೋತಾರಂ ವೃಜನೇಷು
ಧೂರ್ಷದಂ || ೧ ||

ಪದಪಾಠ

ಯಜ್ಞೇನ | ವರ್ಧತ | ಜಾತವೇದಸಂ | ಅಗ್ನಿಂ | ಯಜಧ್ವಂ | ಹವಿಷಾ | ತನಾ | ಗಿರಾ |

ಸಂಧಧಾನಂ | ಸುಪ್ರಯಸಂ | ಸ್ವರ್ಣರಂ | ದ್ಯುಕ್ಷಂ | ಹೋತಾರಂ | ವೃಜನೇಷು | ಧೂರ್ಷದಮ್

|| ೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಯಜಮಾನಾ ಋತ್ವಿಜೋ ವಾ ಯೂಯಂ ಜಾತವೇದಸಂ ಜಾತಾನಾಂ ವೇದಿತಾರಂ ಜಾತಧನಂ ಜಾತಪ್ರಜ್ಞಂ ವಾಗ್ನಿಂ ಯಜ್ಞೇನ ಯಾಗೇನ ವರ್ಧತ | ಪ್ರವರ್ಧತ | ಸಾಮಾನ್ಯೇನೋಕ್ತಾ ವಿಶೇಷೇಣಾಹ | ಹವಿಷಾ ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದಿನಾ ತನಾ ವಿಸ್ತೃತಯಾ ಗಿರಾ ಸ್ತುತ್ಯಾ ಚ ಯಜಧ್ವಂ | ಪೂಜಯಧ್ವಂ |

ಕೇದೃಶಂ ತಂ | ಸಮಿಧಾನಂ | ಸಮಿಧ್ಯಮಾನಂ | ಸುಪ್ರಯಸಂ | ಶೋಭನಾನ್ನಂ | ಸ್ವರ್ಣರಂ | ಸ್ವರ್ಗೇ
ನೇತೇವ್ಯಾ ಯಜಮಾನಾ ಯಸ್ಯ ತಾದೃಶಂ | ಯದ್ವಾ ಸ್ವರಿತಿ ಸರ್ವಪರ್ಯಾಯಃ | ಸ್ತುತೀನಾಂ ನೇತಾರಃ
ಸ್ತೋತಾರಃ | ಬಹುಸ್ತೋತಾರಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ದ್ಯುಕ್ಷಂ | ದೀಪ್ತಂ | ದ್ಯುನಿವಾಸಿನಂ ವಾ | ಹೋತಾರಂ |
ಹೋಮಸಂಪಾದಕಂ | ವ್ಯಜನೇಷು ಬಲೇಷು ಧೂರ್ಷದಂ | ಬಲಸ್ಯ ಕರ್ತಾರಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಗ್ನಿ-
ಪಾಟನೇ ಸತಿ ಶರೀರಬಲಂ ಭವತೀತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ||

ಪ್ರತಿಸದಾರ್ಥ

ಸಮಿಧಾನಂ—ಪ್ರಜ್ವಲಿತನಾದವನೂ | ಸುಪ್ರಯಸಂ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನೂ |
ಸ್ವರ್ಣರಂ—(ಯಜಮಾನರನ್ನು) ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುವವನೂ | ದ್ಯುಕ್ಷಂ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನೂ ಅಥವಾ ದ್ಯುಲೋಕ
ವಾಸಿಯೂ | ಹೋತಾರಂ—ಹೋಮಸಂಪಾದಕನೂ | ವ್ಯಜನೇಷು ಧೂರ್ಷದಂ—ಶರೀರದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ವೃದ್ಧಿ
ಮಾಡುವವನೂ | ಜಾತನೇದಸಂ—ಜಾತಪ್ರಜ್ಞನೂ ಆದ | ಅಗ್ನಿಂ—ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಯಜ್ಞೇನ—ಯಾಗದಿಂದ |
ವರ್ಧತ—ಪ್ರವೃದ್ಧನಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿರಿ | ಹವಿಸ್ಸಾ—ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ | ತನಾ—ವಿಸ್ತೃತವಾದ | ಗಿರಾ—
ಸ್ತುತಿಯಿಂದಲೂ ಸಹ | ಯಜಧ್ವಂ—ಪೂಜಿಸಿರಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಪ್ರಜ್ವಲಿತನಾದವನೂ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನೂ, ಯಜಮಾನರನ್ನು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯು
ವವನೂ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನನೂ, ಹೋಮಸಂಪಾದಕನೂ, ಶರೀರದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ವೃದ್ಧಿಮಾಡುವವನೂ, ಜಾತಪ್ರಜ್ಞನೂ
ಆದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಯಾಗದಿಂದ ಪ್ರವೃದ್ಧನಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿರಿ. ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ ವಿಸ್ತೃತವಾದ ಸ್ತುತಿಯಿಂದಲೂ
ಪೂಜಿಸಿರಿ.

English Translation

Exalt with sacrifice, Agni, who knows all that has been born ; worship
him with oblations, and with ample praise ; him who is well kindled, well fed,
much lauded, resplendent, the conveyer of oblations, the giver of strength (to
the body).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಯಜ್ಞೇನ—ಯಾಗೇನ | ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವಾದ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ದೇವತೆಯ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ
ಅರ್ಪಿಸುವ ಕರ್ಮವೆಂದೂ, ಈ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸುವ ಯಜಮಾನರು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು
ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವರೆಂದೂ ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಯಾಸ್ಮರು ಯಜ್ಞಶಬ್ದವನ್ನು ಯಜ್ಞಃ ವೇನಃ ಎಂಬಿವೇ ಮೊದಲಾದ ಹದಿನೈದು ಯಜ್ಞನಾಮಗಳಲ್ಲಿ
(ನಿ. ೩-೧೯) ಪಾಠಮಾಡಿ, ಯಜ್ಞಃ ಕಸ್ಮಾತ್ ಪ್ರಖ್ಯಾತಂ ಕರ್ಮೇತಿ ನೈರುಕ್ತಾಃ | ಯಾ ಇತ್ಯಿದ್ವ್ಯೇ ಭವತೀತಿ
ವಾ, ಯಜುರುನ್ಮತೋ ಭವತೀತಿ ವಾ, ಬಹುಕೃಷ್ಣಾಜಿನ ಇತ್ಯಾಪಮನ್ಯವೋ, ಯಜೂಂಷ್ಯೇನಂ
ನಯಂತೀತಿ ವಾ | ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ, ವೇದದಲ್ಲಿಯೂ ಅಗ್ನಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಹವಿಸ್ಸಿನ

ಅರ್ಪಣೆಯ ಮೂಲಕ ಪೂಜಿಸುವ ಕರ್ಮವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಯಾಚನಾತ್ ಯೇಜ್ಞಃ, ಯೇಜುರುನ್ನೋ ಯೇಜ್ಞಃ, ಬಹುಕೃಷ್ಣಾಜಿನೋ ಯೇಜ್ಞಃ | ಯಾಚನಮಾಡುವುದರಿಂದಲೇ ಯಜ್ಞವು ಎಂದೂ, ಯಜುರ್ವೇದದಿಂದಲೇ ಬಹಳವಟ್ಟಿಗೆ ಆರಂಭದಿಂದ ಕೊನೆಯವರಿಗೂ, ಕರ್ಮವು ನೆರವೇರುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞವು ಎಂದೂ, ಕೃಷ್ಣಾಜಿನವನ್ನು ಆಯಾಯ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಯಜ್ಞವೆಂದು ಹೆಸರು ಬಂದಿರುವುದೆಂದೂ, ಉಪಮನ್ಯು ಎಂಬುವರು ಮೂರುವಿಧವಾಗಿ ಯಜ್ಞಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವುದನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಜಾತವೇದಸಂ—ಜಾತಾನಾಂ ವೇದಿಕಾರಂ ಜಾತಧನಂ ಜಾತಪ್ರಜ್ಞಂ ವಾ | ಉತ್ಪನ್ನವಾದವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿಯುವವನು, ದ್ರವ್ಯವನ್ನು (ಧನವನ್ನು) ಉತ್ಪನ್ನಮಾಡುವವನು, ಜ್ಞಾನವನ್ನೂ, ಬುದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಉತ್ಪನ್ನಮಾಡಿ ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವವನು ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿ ಸಾಯಣರು ಈ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—ಜಾತವೇದಾಃ ಕಸ್ಮಾತ್, ಜಾತಾನಿ ವೇದ, ಜಾತಾನಿ ವೈನಂ ವಿದುಃ, ಜಾತೇ ಜಾತೇ ವಿದ್ಯತ ಇತಿ ವಾ, ಜಾತವಿತ್ತೋ ಜಾತಧನಃ, ಜಾತವಿದ್ಯೋ ಜಾತಪ್ರಜ್ಞಾಃ | ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾದವು ಎಲ್ಲವೂ ಇವನಿಗೆ ತಿಳಿದಿರುವ ಕಾರಣ ಸರ್ವಜ್ಞನು ಎಂದೂ, ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಎಲ್ಲವೂ ಇವನನ್ನು ತಿಳಿದು ಇರುವುದರಿಂದ ಜಾತವೇದಸ್ ಎಂದು ವ್ಯವಹೃತನಾಗಿರುವನು ಎಂದೂ, ಉತ್ಪನ್ನವಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಇವನು ಇಲ್ಲದಿರುವುದು ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಉತ್ಪನ್ನವಾದವುಗಳೆಲ್ಲದರಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವವನು ಎಂದೂ, ಧನವನ್ನು ಉತ್ಪನ್ನಮಾಡುವವನು ಎಂದೂ, ಸ್ವಭಾವದಿಂದಲೇ ನಿರತಿಶಯವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು ಎಂದೂ, ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದಲೂ ವಿದಧಾತುವಿನಿಂದಲೂ ಜಾತವೇದಃ ಎಂಬ ಪದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಶಬ್ದನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಯತ್ತಜ್ಞಾತಃ ಸಶೂನವಿಂದತ ತಜ್ಞಾತವೇದಸೋ ಜಾತವೇದಸ್ತ್ವಂ ಎಂಬ ತೈತ್ತಿರೀಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಗ್ನಿಂ—ಅಗ್ನಿಃ ಕಸ್ಮಾತ್, ಅಗ್ರಣೇರ್ಭವತಿ, ಅಗ್ರಂ ಯಜ್ಞೇಷು ಪ್ರಣೇಯತೇ, ಅಂಗಂ ನಯತಿ ಸನ್ನಮಮಾನಃ | ಅಕ್ಕೋಪನೋ ಭವತಿತಿ ಸ್ಥಾಲಾಷ್ಟೀವಿಃ | ತ್ರಿಭ್ಯ ಆಖ್ಯಾತೇಭ್ಯೋ ಜಾಯತ ಇತಿ ಶಾಕಪೂಣಿಃ | (೭-೧೪) ಅಗ್ನಿಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಯಾಸ್ಕರು, ಶ್ರೌತಸ್ಮಾರ್ತಕರ್ಮಗಳ ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ಮುಂದಾಳಾಗಿರುವವನು ಎಂದೂ, ದೇವತೆಗಳ ಸೇನಾಧಿಪತಿಯಾಗಿರುವವನು ಎಂದೂ, ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಉತ್ಪನ್ನನಾಗುವವನು ಎಂದೂ, ಲೌಕಿಕವಾದ ಮತ್ತು ವೈದಿಕವಾದ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ತಾನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವ ಕಾಷ್ಠಾದಿಗಳನ್ನೂ ತನಗೆ ಅಧೀನವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು ಎಂದೂ ಅಗ್ನಿಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಸ್ಥಾಲಾಷ್ಟೀವಿ ಮತ್ತು ಶಾಕಪೂಣಿ ಎಂಬುವರ ಮತಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸುಪ್ರಯಸಮ್—ಶೋಭನಾನ್ತಂ | ಸಾಯಣರು ಉತ್ತಮವಾದ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವಾದ ಅನ್ನವುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಯಾಸ್ಕರು ಪ್ರಯಸ್ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಪಠಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸ್ವರ್ಣರಂ—ಸ್ವರ್ಗೇ ನೇತವ್ಯಾ ಯಜಮಾನಾ ಯಸ್ಯ ತಾದೃಶಮ್ | ಯದ್ವಾ ಸ್ವರಿತಿ ಸರ್ವಪರ್ಯಾಯಃ ಸ್ತುತೀನಾಂ ನೇತಾರಃ ಸ್ತೋತಾರಃ ಬಹುಸ್ತೋತಾರಂ | ಯಜಮಾನರನ್ನು ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು

ಹೊಂದಿಸುವ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳವನು ಅಥವಾ ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಗೆ ಪಾತ್ರನಾಗಿರುವವನು ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥದಿಂದ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಬಹಳ ಜನರು ಸ್ತುತಿ ಮಾಡುವರು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ದ್ಯುಕ್ಷೇ—ದೀಪ್ತಂ ದ್ಯುನಿವಾಸಿನಂ ವಾ | ಅಗ್ನಿಯು ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ, ಅಥವಾ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನಾಗಿಯೂ, ಇರುವನೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ, ಈ ಅಗ್ನಿಯ ಅನುಗ್ರಹವು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಶರೀರದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವೃಜಿನೇಷು ಧೂಷ್ಯದಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿವರಿಸಿ, ಸಾಯಿಗಳು ಅಗ್ನಿಪಾಟಿನೇ ಸತಿ ಶಾರೀರಂ ಬಲಂ ಭವತೀತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ಎಂದು ಲೋಕಾನುಭವವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟೃವಾದ ಋಷಿಯು ಅಗ್ನಿಯ ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಯಜಮಾನರನ್ನೂ ಮತ್ತು ಋತ್ವಿಜರನ್ನೂ ಸಂಬೋಧಿಸಿ, ಈ ಪ್ರಕಾರವಾದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯದಿಂದ ಪೂರ್ಣನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದಲೂ ಚರುಪುರೋಡಾಶಗಳಿಂದಲೂ ಪೂಜಿಸಿರಿ, ಮತ್ತು ನಾನಾವಿಧವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿರಿ ಎಂದು ಉಪದೇಶಮಾಡಿರುವನು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಭಿ ತ್ವಾ ನಕ್ತೀರೃಷಸೋ ವವಾಶೀರೇ | ಅಗ್ನೇ ವತ್ಸಂ ನ ಸ್ವಸರೇಷು ಧೇನವಃ |

ದಿವ ಇವೇದರತಿರ್ಮಾನುಷಾ ಯುಗಾ ಕ್ಷಪೋ ಭಾಸಿ ಪುರುವಾರ ಸಂಯತಃ

|| ೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಭಿ | ತ್ವಾ | ನಕ್ತೀಃ | ಉಷಸಃ | ವವಾಶೀರೇ | ಅಗ್ನೇ | ವತ್ಸಂ | ನ | ಸ್ವಸರೇಷು | ಧೇನವಃ |

ದಿವ್ಯಇವ | ಇತ್ | ಅರತಿಃ | ಮಾನುಷಾ | ಯುಗಾ | ಅ | ಕ್ಷಪಃ | ಭಾಸಿ | ಪುರುವಾರ | ಸಂಯತಃ

|| ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಾ ತ್ವಾಮಭಿ ಪ್ರತಿ ನಕ್ತೀ ರಾತ್ರೀರೃಷಸೋಽಹಾನಿ | ಸರ್ವಾಸು ರಾತ್ರಿಷು ಸರ್ವೇಷ್ವಸ್ಯ ಹಸ್ಸು | ಯದ್ವಾ ನಕ್ತಶಬ್ದಃ ಸಾಯಂಕಾಲಂ ಲಕ್ಷಯತಿ ಸಾಯಂ ಪ್ರಾತರಗ್ನಿಹೋತ್ರಸ್ಯ ಸದ್ಭಾವಾತ್ | ಸರ್ವೇಷು ಕಾಲೇಷು ಸಾಯಂಪ್ರಾತಃಕಾಲೇಷು ವಾ ವವಾಶೀರೇ | ಆಕಾಂಕ್ಷತೇ ಯಜಮಾನಾ ಯಷ್ಟುಂ | ಯದ್ವಾ ಅಹಾನಿ ರಾತ್ರಯಶ್ಚ ತ್ವಾಮೇವ ಕಾಮುಯಂತೇ ಹೋತುಂ | ಕಾಲೇ ಕರ್ಮಣಶ್ಚೋದನಾತ್ ಕಾಲಾನಾಂ ಕಾಮುನಮುಪಚರ್ಯತೇ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಸ್ವಸರೇಷು ಸ್ವಯಂಸರಣಶೀಲೇಷ್ವಹಸ್ಸು ಸ್ವಸರಣಾಧಿಕರಣೇಷು ಗೋಪೇಷು ವಾ ಧೇನವೋ ವತ್ಸಂ ನ | ವತ್ಸಮಿವ | ಕಿಂಚಿ ಹೇ

ಪುರುವಾರ ಬಹುಭಿರ್ವರಣೀಯಾಗ್ನೇ ಸಂಯತೋ ನಿಯತಸ್ತ್ವಂ ದಿವ ಇವ ದ್ಯುಲೋಕಸ್ಯೇವಾರತಿಃ |
ನ್ಯಾಪ್ತೋ ವಿಸ್ತೃತಃ | ತತ್ರತ್ಯಾನಾಂ ದೇವಾನಾಂ ಹವಿಃಪ್ರದಾನಾಯೈವ ಸರ್ವತ್ರ ನ್ಯಾಪ್ತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ |
ಮಾನುಷಾ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಯಜಮಾನಾನಾಂ ಸಂಬಂಧೀನಿ ಯುಗಾ ಯುಗಾನಿ | ಯುಗಶಬ್ದಃ ಕಾಲೋ-
ಪಲಕ್ಷಕಃ | ಪ್ರಾತರಾದಿಸವನಾನಿ | ಸರ್ವೇಷು ಸವನೇಷು || ಅತ್ಯಂತಸಂಯೋಗೇ ದ್ವಿತೀಯಾ || ಕ್ಷಪೋ
ರಾತ್ರೀಃ | ಸರ್ವಾಸು ರಾತ್ರಿಷ್ಟಪ್ಯಾಭಾಸಿ | ಸಮಂತಾದ್ವಿಸ್ಯ ಸೇ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತ್ವಾ ಅಭಿ—ನಿನ್ನನ್ನು ದೈಶಿಸಿ | ನಕ್ತೀಃ—ರಾತ್ರಿಕಾಲಗಳಲ್ಲೂ | ಉಷಸಃ—
ಅಹಸ್ಸುಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ | ಸ್ವಸರೇಷು—ಕೊಟ್ಟಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ | ಧೇನವಃ—ಧೇನುಗಳು | ವತ್ಸಂ ನ—ಕರುವನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸಿ
ಆದರ ಸಾಮೀಪ್ಯವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುವಂತೆ | ವವಾಶಿರೇ—(ಯಜಮಾನರು) ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಿನ್ನ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯ
ವನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ | ಪುರುವಾರ—ಬಹುಜನರಿಂದ ಅಪೇಕ್ಷಿತನಾದವನೂ | ಸಂಯತಃ—ನಿಯತವಾದ ವ್ಯವಹಾರ
ವುಳ್ಳವನೂ | ದಿವ ಇವ—ದ್ಯುಲೋಕದಂತೆ | ಅರತಿಃ—ವಿಸ್ತೃತನಾಗಿರುವವನೂ ಆದ ನೀನು | ಮಾನುಷಾ—
ಮನುಷ್ಯರ | ಯುಗಾ—(ಯಜ್ಞ)ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ | ಕ್ಷಪಃ—ರಾತ್ರಿಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ | ಆ ಭಾಸಿ—ಅತಿಶಯ
ವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತೀಯೆ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಿನ್ನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯಜಮಾನರು ರಾತ್ರಿಕಾಲಗಳಲ್ಲೂ,
ಅಹಸ್ಸುಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಧೇನುಗಳು ಕರುವನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸಿ ಆದರ ಸಾಮೀಪ್ಯವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುವಂತೆ
ನಿನ್ನ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ. ಬಹುಜನರಿಂದ ಅಪೇಕ್ಷಿತನಾದವನೂ, ನಿಯತವಾದ ವ್ಯವಹಾರವುಳ್ಳವನೂ,
ದ್ಯುಲೋಕದಂತೆ ವಿಸ್ತೃತನಾಗಿರುವವನೂ ಆದ ನೀನು ಮನುಷ್ಯರ ಯಜ್ಞಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ರಾತ್ರಿಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ
ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತೀಯೆ.

English Translation

The mornings and evenings, Agni, are desirous (of worshipping) you,
as cows in their stalls long for their calves: adored of many, you self-
controlled, are verily spread through the sky: you (are present at all) the
sacred rites of men, and shine brightly by night.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ನಕ್ತೀಃ—ರಾತ್ರೀಃ | ಉಷಸಃ—ಅಹಾನಿ | ಅಗ್ನಿಯು—ಸರ್ವಾಸು ರಾತ್ರಿಷು ಸರ್ವೇಷ್ಟಪ್ಯಹಸ್ಸು
ಎಲ್ಲಾ ರಾತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಎಲ್ಲಾ ಹಗಲಿನಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಯಜಮಾನರಿಂದ ಪೂಜಿತನಾಗಿರಲು ಆಕಾಂಕ್ಷಿತನಾಗಿರು
ವನು ಎಂದು ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥವು ಅಭಿತ್ವಾ ರಾತ್ರೀರುಷಸೋ ವವಾಶಿರೇ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯದ್ವಾ ನಕ್ತಶಬ್ದಃ ಸಾಯಂಕಾಲಂ ಲಕ್ಷಯತಿ | ಸಾಯಂ ಪ್ರಾತರಗ್ನಿ
ಹೋತ್ರಸ್ಯ ಸದ್ಭಾವಾತ್ | ನಕ್ತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಯಂಕಾಲವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಯಾಗ ಮಾಡುವವರು ಪ್ರತಿ

ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಹೋಮವನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವರು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಯದ್ವಾ ಅಹಾನಿ ರಾತ್ರಯಶ್ಚ ತ್ವಾಮೇವ ಕಾಮಯಂತೇ ಹೋತುಂ ಕಾಲೇ ಕರ್ಮಣಶ್ಚೋದ-
ನಾತ್ ಕಾಲಾನಾಂ ಕಾಮನಮುಪಚರ್ಯತೇ | ಅಚೇತನವಾಗಿರುವ ರಾತ್ರೃಹಸ್ಪಿಗಳೂ ಕೂಡ ಆಯಾಯ
ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರವನ್ನು ಆಚರಿಸಬೇಕೆಂಬ ವಿಧಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತಾವಾ
ಗಿಯೇ ಆಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವುವು ಎಂದು ಮೂರನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಸಾಯಂಪ್ರಾತರಗ್ನಿಹೋತ್ರಂ
ಜುಹುಯಾತ್ ಎಂಬ ವಿಧಿಯು ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾರಚನೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅವಶ್ಯಕತೆವ್ಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದ
ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟೃವಾದ ಋಷಿಯು ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸಿರುವನು.

ಸ್ವಸರೇಷು ಧೇನವಃ ವತ್ಸಂ ನ—ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ನ ಎಂಬ ಪದವು ಉಪಮಾನವಾಚಕವಾಗಿರುವುದು.
ಸ್ವಸರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ವಯಂ ಸರಣೀಲೇಷು ಅಹಸ್ಸು ತಾನಾಗಿ ಕಳೆದುಹೋಗುತ್ತಿರುವ ಹಗಲುಗಳು ಅಥವಾ
ಸುಖಸರಣಾಧಿಕರಣೇಷು ಗೋಷ್ಯೇಷು ವಾ ಸುಖವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸಲು ಅರ್ಹವಾಗಿರುವ, ಹಸುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ
ಪ್ರದೇಶಗಳು ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಯಾಸ್ಮರು ಸ್ವಸರ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅಹರ್ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೧) ಪಾಠಮಾಡಿ, ಸ್ವಸರಾಣ್ಯಹಾನಿ ಭವಂತಿ
ಸ್ವಯಂ ಸಾರೀಣ್ಯಪಿ ವಾ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಉಸ್ರಾ ಇವ ಸ್ವಸರಾಣಿ (ನಿ. ೫-೪) ಎಂದು ಉದಾಹರಣೆ
ಯನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಮತ್ತು ಗೃಹನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವಸರಶಬ್ದವು (ನಿ. ೩-೧೩) ಪಠಿತವಾಗಿರು
ವುದು. ಹಾಲು ಕರೆಯುವ ಹಸುಗಳು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕರುಗಳನ್ನು ಅಹೋರಾತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹಾಲನ್ನು ಹಿಂಡು
ವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಹಾಗೆ ಯಜಮಾನರು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹವಿಸ್ಸುಗಳ ಅರ್ಪಣೆಗಾಗಿ ಸಾಯಂಪ್ರಾತಃಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ
ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವರು ಎಂದು ಹೋಲಿಸಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಸಾಯಣರು ಅರತಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಅಗ್ನಿಯು ಬಹಳ
ಜನರಿಂದ ವರ್ಣಿತನಾಗಿ, ನಿಯತವಾದ ರೀತಿಯಿಂದ ಇರುತ್ತಾ, ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಹಾಗೆ ಸರ್ವಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ತತ್ತ್ವತ್ಯಾ-
ನಾಂ ಹವಿಃ ಪ್ರದಾನಾಯೈವ ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ತಃ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸುವುದ
ಕ್ಕಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ, ಯಜಮಾನರು ಆಚರಿಸುವ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾತರಾದಿಸವನಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವ
ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಬಹಳವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾನುಷಾ ಯುಗಾ ಕ್ಷಪಃ ಆ ಭಾಸಿ
ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಯುಗಾ ಯುಗಾನಿ | ಯುಗಶಬ್ದಃ ಕಾಲೋಪಲಕ್ಷಕಃ | ಪ್ರಾತರಾದಿ ಸವನಾನಿ ಸರ್ವೇಷು
ಸವನೇಷು | ಯುಗಶಬ್ದವು ಕಾಲವಾಚಿಯಾಗಿರುವುದೆಂದೂ, ಇದರಿಂದ ಪ್ರಾತರ್ಮಾರ್ಧ್ಯಾಹ್ನಿಕ ತೃತೀಯ
ಸವನಗಳು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವು ವಿವೃತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಪುರುವಾರ. ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಬಹಳ ಜನಗಳಿಂದ ನಾನಾ ವಿಧವಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವನು ಎಂಬ
ಅರ್ಥವು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತಂ ದೇವಾ ಬುಧ್ನೇ ರಜಸಃ ಸುದಂಸಸಂ ದಿವಸ್ಪೃಥಿವ್ಯೋರರತಿಂ ನೈರಿರೇ |
 ರಥಮಿವ ವೇದ್ಯಂ ಶುಕ್ರಶೋಚಿಷಮಗ್ನಿಂ ಮಿತ್ರಂ ನ ಕ್ಷಿತಿಷು ಪ್ರಶಂಸ್ಯಂ || ೩ ||

ಪದಪಾಠಃ

ತಂ | ದೇವಾಃ | ಬುಧ್ನೇ | ರಜಸಃ | ಸುದಂಸಸಂ | ದಿವಸ್ಪೃಥಿವ್ಯೋಃ | ಅರತಿಂ | ನಿ | ಏರಿರೇ |
 ರಥಂ | ಇವ | ವೇದ್ಯಂ | ಶುಕ್ರಶೋಚಿಷಂ | ಅಗ್ನಿಂ | ಮಿತ್ರಂ | ನ | ಕ್ಷಿತಿಷು | ಪ್ರಶಂಸ್ಯಂ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ತಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಮುಕ್ತಗುಣವಿಶಿಷ್ಟಮಗ್ನಿಂ ದೇವಾಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ ವ್ಯವಹರ್ತಾರ ಋತ್ವಿಜೋ ವಾ
 ರಜಸೋ ರಂಜನಾತ್ಮಕಸ್ಯ ಲೋಕಸ್ಯ ಬುಧ್ನೇ ಮೂಲೇ | ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ವೇದ್ಯಾಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತತ್ರ ನೈರಿರೇ |
 ನಿತರಾಮಾರಯಂತಿ | ನ್ನಾಸಾರಯಂತಿ ಸ್ವಸ್ವಹವಿರ್ಲಾಭಾಯ | ಋತ್ವಿಕ್ ಪಕ್ಷೇ ಸ್ತೋತ್ರಾದಿನಾ ನಿತರಾಂ
 ಗಚ್ಛಂತಿ | ಭಜಂತೇ | ಕೀದೃಶಮಿತ್ಯಾಹ | ಸುದಂಸಸಂ ಶೋಭನದರ್ಶನಂ ದಿವಸ್ಪೃಥಿವ್ಯೋರ್ದಾಫ್ಯವಾ-
 ಪೃಥಿವ್ಯೋರರತಿಂ | ಈಶ್ವರಂ ಗಂತಾರಂ ವ್ಯಾಪ್ತಂ ವಾ | ವೇದ್ಯಂ | ವೇದೋ ಧನಂ | ತಸ್ಮೈ ಹಿತಂ
 ರಥಮಿವ | ರಥಂ ಯಥಾ ಸ್ವಾಭಿಮತಲಾಭಾಯಾಶ್ರಯಂತೇ ತದ್ವತ್ | ಯದ್ವಾ ರಥಮಿವ ಪ್ರಾಪ್ತಿ-
 ಸಾಧನತ್ವೇನ ವರ್ತಮಾನಂ | ವೇದ್ಯಂ ವೇದಿತವ್ಯಂ | ಶುಕ್ರಶೋಚಿಷಂ ದೀಪ್ತವರ್ಣಮಗ್ನಿಂ ಮಿತ್ರಂ ನ
 ಸಖಿವತ್ಕಾರ್ಯಸಾಧಕಂ | ಯದ್ವಾ ಅದಿತ್ಯಮಿವ | ಕ್ಷಿತಿಷು ಯಾಗಭೂಮಿಷು ಮನುಷ್ಯೇಷು ವಾ
 ಪ್ರಶಂಸ್ಯಂ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಸ್ತುತ್ಯಂ | ಏವಂ ಮಹಾನುಭಾವಮಗ್ನಿಂ ನೈರಿರ ಇತಿ ||

| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ |

ಸುದಂಸಸಂ—ಶೋಭನಾತ್ಮಕವಾದ ದರ್ಶನವುಳ್ಳವನೂ | ದಿವಸ್ಪೃಥಿವ್ಯೋಃ—ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ
 ನಡುವೆಯೆಲ್ಲಾ (ಈಶ್ವರನಾಗಿದ್ದು) | ಅರತಿಂ—ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಸಂಚರಿಸುವವನೂ | ರಥಮಿವ—(ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ವಹಿಸು
 ವುದರಿಂದ) ಭಾರವನ್ನು ವಹಿಸುವ ರಥದಂತೆ | ವೇದ್ಯಂ—ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವವನೂ | ಶುಕ್ರಶೋಚಿಷಂ—ಪ್ರಕಾಶ
 ಮಾನವಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನೂ | ಕ್ಷಿತಿಷು—ಮಾನವರಲ್ಲಿ | ಪ್ರಶಂಸ್ಯಂ—ಅತ್ಯಂತ ಸ್ತುತ್ಯನಾದ | ಮಿತ್ರಂ ನ—
 ಸ್ನೇಹಿತನಂತಿರುವವನೂ ಆದ | ತಂ ಅಗ್ನಿಂ—ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ದೇವಾಃ—ದೇವತೆಗಳು | ರಜಸಃ—
 ರಂಜನಾತ್ಮಕವಾದ ಪೃಥಿವಿಯು | ಬುಧ್ನೇ—ಮೂಲದಲ್ಲಿ (ವೇದಿಯಲ್ಲಿ) | ನೈರಿರೇ—ಸ್ಥಾಪಿಸುತ್ತಾರೆ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಶೋಭನಾತ್ಮಕವಾದ ದರ್ಶನವುಳ್ಳವನೂ, ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಭುವಾಗಿಯೂ ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪಿಸಿ
 ಸಂಚರಿಸುವವನೂ, ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ವಹಿಸುವುದರಿಂದ ಭಾರವನ್ನು ವಹಿಸುವ ರಥದಂತೆ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವವನೂ, ಪ್ರಕಾಶ

ಮಾನವಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನೂ, ಮಾನವರಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಸ್ತುತ್ಯನಾದ ಸ್ನೇಹಿತನಂತಿರುವವನೂ ಮತ್ತು ಪ್ರಸಿದ್ಧನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ರಂಜನಾತ್ಮಕವಾದ ಪೃಥಿವಿಯ ಮೂಲಭಾಗವಾದ ವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು.

English Translation

The gods have stationed at the root of the world, that Agni who is of goodly appearance ; the pervader of heaven and earth ; who is to be known as a car (to convey men to their wishes), who shines with pure radiance, and who is to be honoured as a friend amongst mankind.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ದೇವಾಃ ರಜಸಃ ಬುಧ್ನೇ ತಂ ನೈರಿರೇ—ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ದೇವಪದಕ್ಕೆ ವ್ಯವಹಾರಾರ್ಥಃ ಋತ್ವಿಜೋ ವಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ದೇವತೆಗಳು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪೃಥಿವಿ ಎಂಬ ವೇದಿಕೆಯಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಹಳವಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸುವವರು ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ದೇವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಋತ್ವಿಜರು ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಸ್ತೋತ್ರಾದಿನಾ ನಿತರಾಂ ಗಚ್ಯಂತಿ ಭಜಂತೇ ಋತ್ವಿಜರು ಮಹತ್ತಾದ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಸೇವಿಸುವರು ಎಂದು ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ದಿವಸ್ಪೃಥಿವ್ಯೋಃ ಅರತಿಂ—ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೋಃ ಈಶ್ವರಂ ಗಂತಾರಂ ವ್ಯಾಪ್ತಂ ವಾ | ಅಗ್ನಿಯು ಭೂವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳ ಒಡೆಯನು, ಭೂವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು, ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವವನು ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯ ಮಹಿಮೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ರಥಮಿವ ವೇದ್ಯಂ—ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ವೇದಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧನವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಸ್ವಾಭಿಮತ-ಲಾಭಾಯ ರಥಂ ಯಥಾ ಆಶ್ರಯಂತೇ-ಜನರಿಗೆ ಅವರ ಇಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ರಥವು ಆಶ್ರಯನಾಗಿರುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ಧನಪ್ರಾಪಕನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಉಪಮಾನವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಅರ್ಥವು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. ಯದ್ವಾ ರಥಮಿವ ಪ್ರಾಪ್ತಿ-ಸಾಧನತ್ವೇನ ವೇದ್ಯಂ ರಥವು ಜನಗಳಿಗೆ ಹಿತವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ಸಾಧನವಾಗಿರುವ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯೂ ಹಿತಸಾಧಕನೆಂದು ಜನರಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುವನೆಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದು.

ಮಿತ್ರಂ ನ ಶುಕ್ರಶೋಚಿಷಂ—ಅಗ್ನಿಯು ಸ್ನೇಹಿತನ ಹಾಗೆ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಸಾಧಿಸಿಕೊಡುವವನು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಮಿತ್ರಂ ನ ಕ್ಷಿತಿಷು ಪ್ರಶಂಸ್ಯಂ—ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರಶಬ್ದವು ಆದಿತ್ಯನೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಅಗ್ನಿಯು ಆದಿತ್ಯನ ಹಾಗೆ (ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ) ಯಾಗಭೂಮಿಗಳಲ್ಲಿ, ಅಥವಾ ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ನಿರತಿಶಯವಾದ ಸ್ತುತಿಗೆ ಅರ್ಹನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ಸ್ನೇಹಿತನ ಅಥವಾ ಆದಿತ್ಯನ ಹೋಲಿಕೆಯನ್ನು ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯ ಮಾಹಾತ್ಮೆಯು ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿರುವುದೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಯಾಸ್ಕರು ಮಿತ್ರಃ ಪ್ರಮೀತೇಸ್ತ್ರಾಯತೇ ಸಮ್ನಿನ್ಶಾನೋ ದ್ರವತೀತಿ ವಾ, ನೋದಯತೇರ್ವಾ (೧೧ ೧೦-೨೨) ಎಂದು ಮಿತ್ರಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲಿ ಸಖಾ, ಆದಿತ್ಯ ಎಂಬ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತಮುಕ್ಷಮಾಣಂ ರಜಸಿ ಸ್ವ ಆ ದಮೇ ಚಂದ್ರಮಿವ ಸುರುಚಂ ಹ್ವಾರ ಆ
ದಧುಃ |

ಪೃಶ್ನಾಃ ಪತರಂ ಚಿತಯಂತಮುಕ್ಷಭಿಃ ಸಾಥೋ ನ ಸಾಯುಂ ಜನಸೀ
ಉಭೇ ಅನು || ೪ ||

ಪದಪಾಠಃ

ತಂ | ಉಕ್ಷಮಾಣಂ | ರಜಸಿ | ಸ್ವೇ | ಆ | ದಮೇ | ಚಂದ್ರಂ ಇವ | ಸುರುಚಂ | ಹ್ವಾರೇ | ಆ
ದಧುಃ |

ಪೃಶ್ನಾಃ | ಪತರಂ | ಚಿತಯಂತಂ | ಅಕ್ಷಭಿಃ | ಸಾಥಃ | ನ | ಸಾಯುಂ | ಜನಸೀ ಇತಿ | ಉಭೇ ಇತಿ |
ಅನು |

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ತಂ ಸ್ತುತೃತರಂ ರಜಸ್ಯಂತರಿಕ್ಷ ಆ ಉಕ್ಷಮಾಣಂ ಸರ್ವತಃ ಸಿಂಚಂತಂ ವೃಷ್ಟಿಜಲಂ ರಜಸಿ
ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ನೇದ್ಯಾಂ ಘೃತಾದಿನಾಸಿಚ್ಯಮಾನಂ ವಾ | ಸ್ವೇ ಸ್ವಕೀಯೇ ಹ್ವಾರೇ ವಿಜನೇ ದಮೇ ಯಾಗಗೃಹ
ಆದಧುಃ | ಆದಧತೇ | ಕೀದೃಶಂ ತಂ | ಚಂದ್ರಮಿವ ಸುರುಚಂ | ಚಂದ್ರಮಿತಿ ಹಿರಣ್ಯನಾಮ | ಹಿರಣ್ಯ-
ಮಿವ ಶೋಭನದೀಪ್ತಿಂ | ಪಶ್ಚಾತ್ಪ್ರವೃದ್ಧಾವಸ್ಥಾಯಾಂ ಪೃಶ್ನಾಃ ಪತರಂ | ದ್ಯುಲೋಕಸ್ಯಾಂತರಿಕ್ಷಸ್ಯ
ಗಂತಾರಂ | ಅಕ್ಷಭಿಃ ಸ್ವಕೀಯೈರ್ಜ್ವಾಲಾರೂಪೈರವಯವೈಶ್ಚಿತಯಂತಂ ಚೇತಯಮಾನಂ | ಸಾಥೋ ನ
ಸಾಯುಂ | ಉದಕಮಿವ ರಕ್ಷಕಂ | ಉಭೇ ಜನಸೀ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜನಯಿತ್ರಾ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾವನು
ನ್ಯಾಸ್ತಂ | ಭೂಮ್ಯಾಂ ಹೋಮಾಧಾರತ್ವೇನ ಸ್ಥಿತ್ವಾ ಹವಿಷ್ವಾಸಣಾಯ ದ್ಯುಲೋಕಗಾಮಿನಮಿತಿ
ಭಾವಃ | ಏವಂರೂಪಮಗ್ನಿ ಮಾದಧತೇ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ

ಚಂದ್ರಮಿವ—ಚಿನ್ನದಂತೆ | ಸುರುಚಂ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನೂ | ಪೃಶ್ನಾಃ—ಅಂತರಿಕ್ಷ
ದಲ್ಲಿ | ಪತರಂ—ಸಂಚರಿಸುವವನೂ | ಅಕ್ಷಭಿಃ—ತನ್ನ ಜ್ವಾಲಾರೂಪವಾದ ಅವಯವಗಳಿಂದ | ಚಿತಯಂತಂ—

ಚೈತನ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನೂ | ಸಾಥೋ ನೆ—ಉದಕದಂತೆ | ಸಾಯಂ—ರಕ್ಷಕನೂ | ಉಭೇ ಜಾನೇ—
ಸಕಲಕ್ಕೂ ಜನನಿಯರಾದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆರಡನ್ನೂ | ಅನು—ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವವನೂ | ರಜಸಿ—ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ
ಆ ಉಕ್ಷಮಾಣಂ—ಸರ್ವತ್ರ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸುವವನೂ | ತಂ—ಪೂಜ್ಯನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಸ್ವೇ-
ಹ್ವಾರೇ—ಸ್ವಕೀಯವೂ ನಿರ್ಜನವೂ ಆದ | ದಮೇ—ಯಾಗಗೃಹದಲ್ಲಿ | ಆ ದಧುಃ—ಸ್ಥಾಪಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಚಿನ್ನದಂತೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನೂ, ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನೂ, ತನ್ನ ಜ್ವಾಲಾರೂಪದ
ಅವಯವಗಳಿಂದ ಚೈತನ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನೂ, ಉದಕದಂತೆ ರಕ್ಷಕನೂ, ಸರ್ವಜನನಿಯರಾದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿ
ಗಳೆರಡನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವವನೂ, ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸರ್ವತ್ರ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸುವವನೂ, ಪೂಜ್ಯನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿ
ಯನ್ನು ಸ್ವಕೀಯವೂ ನಿರ್ಜನವೂ ಆದ ಯಾಗಗೃಹದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸುತ್ತಾರೆ.

English Translation

They have placed him in his solitary dwelling, who is shedding mois-
ture upon the earth ; resplendent as gold, traversing the firmament, animate
with flames ; and pervading the two parents (of all things, heaven and earth)
like refreshing water.

! ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು !

ಚಂದ್ರಮಿವ ಸುರುಚಂ ಉಕ್ಷಮಾಣಂ ತಂ ದಮೇ ಆ ದಧುಃ | ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರಶಬ್ದವು
ಹದಿನೈದು ಹಿರಣ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೨-೧೦) ಹಿರಣ್ಯದ (ಚಿನ್ನದ) ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯು ಬಹಳ
ವಾಗಿ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿರುವನು. ಮತ್ತು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಾ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ವೃಷ್ಟಿಯೊಡನೆ
ಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವನು, ಅಥವಾ ಭೂಮಿರೂಪವಾದ ಯಜ್ಞವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಅಜ್ಞವೇ ಮೊದಲಾದ ಹೋಮದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ
ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವನು ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ರಜಸಿ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ
ಯಾಸ್ಮರು ರಾತ್ರಿ ಎಂದೂ, (ನಿ. ೨-೧೮) ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆಂದೂ (ನಿ. ೩-೨೨) ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.
ಸಾಯಣರು ಇಲ್ಲಿ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಸಾಥೋ ನೆ ಸಾಯಂ—ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞವೇದಿಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಜ್ವಾಲಾರೂಪವಾದ ಅವಯವಗಳಿಂದ
ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವವನಾಗಿ ಉದಕವು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸುವ ಹಾಗೆ ಭೂಮ್ಯಾಂ
ಹೋಮಾಧಾರತ್ರೇನ ಸ್ಥಿತ್ವಾ ಹವಿಷ್ವಾಸೌಜಾಯ ದ್ಯುಲೋಕಗಾಮಿನಂ—ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಕ್ಕೆ ಆಧಾರ
ವಾಗಿಯೂ, ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಣಶೀಲನಾಗಿಯೂ ಭೂಮ್ಯಂತ
ರಿಕ್ಷಗಳೆರಡನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವನು ಎಂದು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ಪೃಶ್ನಿ ಶಬ್ದವು ಸ್ವಃ ಎಂಬಿವೇ ಮೊದಲಾದ ಆರು ಸಾಧಾರಣನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೧೩) ಪರಿತವಾಗಿದೆ.
ಸಾಯಣರು ಇಲ್ಲಿ ಪೃಶ್ನಾಃ ಪತರಂ ದ್ಯುಲೋಕಶ್ಯಾಂತರಿಕ್ಷಸ್ಯ ಗಂತಾರಂ ಅಗ್ನಿಯು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿ
ಸಂಚರಿಸುವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ದಮೇ ಎಂಬ ಪದವು ಗೃಹನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ವಾಸಗೃಹವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸ ಹೋತಾ ವಿಶ್ವಂ ಪರಿ ಭೂತ್ವಾಧ್ವರಂ ತಮು ಹವ್ಯೈರ್ಮನುಷ ಋಂಜತೇ
ಗಿರಾ |

ಹಿರಿಶಿಪ್ರೋ ವೃಧಸಾನಾಸು ಜರ್ಭುರದ್ವಾರ್ನ ಸ್ತುಭಿಶ್ಚಿತಯದ್ರೋದಸೀ
ಅನು || ೫ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸಃ | ಹೋತಾ | ವಿಶ್ವಂ | ಪರಿ | ಭೂತು | ಅಧ್ವರಂ ತಂ | ಊಂ ಇತಿ | ಹವ್ಯೈಃ | ಮನುಷಃ |
ಋಂಜತೇ | ಗಿರಾ |

ಹಿರಿಶಿಪ್ರಃ | ವೃಧಸಾನಾಸು | ಜರ್ಭುರತ್ | ದ್ವಾರ್ನ | ನ | ಸ್ತುಭಿಃ | ಚಿತಯತ್ | ರೋದಸೀ ಇತಿ | ಅನು
|| ೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸೋಽಗ್ನಿಹೋತಾ ಹೋಮನಿಷ್ಪಾದಕಃ ಸನ್ ವಿಶ್ವಂ ಸರ್ವಮಧ್ವರಂ ಯಾಗಂ ಪರಿಭೂತು |
ಪರಿತೋ ಭವತು | ತಮು ತಮೇವಾಗ್ನಿಂ ಹವ್ಯೈರ್ಹವಿಭಿರ್ಗಿರಾ ಸ್ತುತ್ವಾ ಚ ಮನುಷೋ ಮನುಷ್ಯಾ
ಋಂಜತೇ | ಪ್ರಸಾಧಯಂತಿ || ಋಂಜತಿಃ ಪ್ರಸಾಧನಕರ್ಮಾ || ಹಿರಿಶಿಪ್ರೋ ಹರಣಶೀಲಹನುರ್ದೀಪ್ರೋ-
ಷ್ಣೀಷೋ ವಾ | ಶಿಪ್ರಾಃ ಶೀರ್ಷಸು ವಿತತಾ ಹಿರಣ್ಮಯಾಃ | ೫.೫೪-೧೧ | ಇತ್ಯಾದಿಮಂತ್ರಾಂತರಾತ್ |
ವೃಧಸಾನಾಸು ಪ್ರವರ್ಧಮಾನಾಸ್ತೋಷಧೀಷು ಜ್ವಾಲಾಸು ವಾ ಜರ್ಭುರತ್ | ಪೂರ್ಯಮಾಣೋ ಯಜ್ಞಂ
ಗಂತಾ || ಶತ್ರುಂತಂ ಪದಂ | ಯದ್ವಾ ದ್ವಿತೀಯಾರ್ಥೇ ಸಸ್ತಮಿಾ || ವರ್ಧಮಾನಾ ಓಷಧೀರ್ಜರ್ಭುರತ್ |
ಪುನಃ ಪುನರ್ಧಹನ್ನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ದ್ವಾರ್ನದ್ವಾರ್ನಲೋಕಾಂತರಿಕ್ಷಂ ಸ್ತುಭಿರ್ನಕ್ಷತ್ರೈರಿವ ರೋದಸೀ ಅನು
ದ್ಯಾವಾಶೃಥಿವ್ಯಾವನು ಚಿತಯತ್ | ಚೀತಯತಿ | ಜ್ವಾಲಾಭಿರ್ವಿಸ್ಪಲಿಂಗೈಶ್ಚ ಭುವಮಂತರಿಕ್ಷಂ ಚ
ನ್ಯಾಪ್ನೋತೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಪ್ರತಿಸದಾರ್ಥ

ಸಃ—ಅಗ್ನಿಯು | ಹೋತಾ—ಹೋಮಸಂಪಾದಕನಾಗಿ | ವಿಶ್ವಂ ಅಧ್ವರಂ—ಸಮಸ್ತಯಾಗವನ್ನೂ |
ಪರಿ ಭೂತು—ಸುತ್ತುವರಿದು ನಿಲ್ಲಲಿ | ತಮು—ಅದೇ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಹವ್ಯೈಃ—ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದಲೂ | ಗಿರಾ—
ಸ್ತುತಿಯಿಂದಲೂ ಸಹ | ಮನುಷಃ—ಮಾನವರು | ಋಂಜತೇ—ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತಾರೆ | ಹಿರಿಶಿಪ್ರಃ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನ

ವಾದ ಜ್ವಾಲೆಯುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯು | ವೃಧಸಾನಾಸು—ದಟ್ಟವಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ ಓಷಧಿಗಳ ಪೊದೆಯಲ್ಲಿ | ಜರ್ಭುರತ್—
ದಹಿಸುತ್ತಾ | ಸ್ತೃಭಿಃ—ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಂದ | ದ್ಯೌಃ ನ—ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು ಕಾಂತಿಯುತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವಂತೆ |
ರೋದಸೀ ಅನು—ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆರಡನ್ನೂ | ಚಿತಯತ್—ಚೈತನ್ಯಯುಕ್ತವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

ಭಾಸಾರ್ಥ

ಹೋಮಸಂಪಾದಕನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಸಮಸ್ತಯಾಗವನ್ನೂ ಸುತ್ತುವರಿದು ನಿಲ್ಲಲಿ. ಅದೇ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದಲೂ, ಸ್ತುತಿಯಿಂದಲೂ ಮಾನವರು ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಜ್ವಾಲೆಯುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯು ದಟ್ಟವಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ ಓಷಧಿಗಳ ಪೊದೆಯನ್ನು ದಹಿಸುತ್ತಾ ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು ಕಾಂತಿಯುತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವಂತೆ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆರಡನ್ನೂ ಚೈತನ್ಯಯುಕ್ತವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

English Translation

May he, the presenter of oblations (to the gods), be around all sacrifices ; men propitiate him with oblations and with praises, when blazing with radiant tresses amongst the growing plants, and enlivening heaven and earth (with his sparks), like the sky with stars.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಗ್ನಿಯು, ಋತ್ವಿಜರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾದ ಹೋತೃವೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಹೋತೃ ಶಬ್ದ ಬೋಧ್ಯನಾಗಿರುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೋತಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಹೇಳಿದೆ. ಹೋಮನಿಷ್ಠಾದಕನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಈ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮನುಷ್ಯರು ಹವ್ಯೈಃ ಗಿರಾ ಋಂಜತೇ ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದಲೂ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದಲೂ ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಿರುವಂತೆ ಪೂಜಿಸುವರೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಹಿರಿಶಿಪ್ರಃ—ಹರಣಶೀಲದೀಪ್ತೋಷ್ಟೀಷೋ ನಾ ಅಗ್ನಿಯು ಮನೋಹರವಾಗಿರುವ ಮತ್ತು ಬಹಳ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ ಉಷ್ಟೀಷವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶಿಪ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉಷ್ಟೀಷ (ರುಮಾಲು) ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವುಳ್ಳ—

ಅಂಸೇಷು ನಾ ಋಷ್ವಯಃ ಪತ್ನು ಖಾದಯೋ ವಕ್ಷಸ್ಸು ರುಕ್ಮಾ ಮರುತೋ ರಥೇ ಶುಭಃ |

ಅಗ್ನಿಭ್ರಾಜಸೋ ವಿದ್ಯುತೋ ಗಭಸ್ತೋಃ ಶಿಪ್ರಾಃ ಶೀರ್ಷಸು ವಿತತಾ ಹಿರಣ್ಮಯೀಃ ||

ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿದೆ.

(ಋ. ಸಂ. ೫-೫೪-೧೧)

ವೃಧಸಾನಾಸು ಜರ್ಭುರತ್—ಪ್ರವರ್ಧಮಾನಾಸ್ತೋಷಧೀಷು ಜ್ವಾಲಾಸು ನಾ ಪ್ರೂರ್ಯಮಾಣೋ ಯಜ್ಞಂ ಗಂತಾ | ಯದ್ವಾ ದ್ವಿತೀಯಾರ್ಥೇ ಸಪ್ತಮೀ | ವರ್ಧಮಾನಾ ಓಷಧೀಃ ಪುನಃ ಪುನಃ ದರ್ಹಾ | ಅಗ್ನಿಯು ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುತ್ತಿರುವ ಮೂಲಿಕೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಥವಾ ತನ್ನ ಜ್ವಾಲೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತಾ ಯಜ್ಞಗೃಹಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವನೆಂದೂ, ವೃಧಸಾನಾಸು ಎಂಬ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಸಪ್ತಮೀವಿಭಕ್ತಿಯು ದ್ವಿತೀಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುತ್ತಿರುವ ಮೂಲಿಕೆಗಳನ್ನು ಆಗಾಗ್ಗೆ ಭಕ್ಷಿಸುವವನಾಗಿರುವನು ಎಂದೂ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ದ್ಯೌ ಸ್ತೌಭಿರ್ನ ರೋದಸೀ ಅನು ಚಿತಯತ್—ನಕ್ಷತ್ರೈರಿವ ಜ್ವಾಲಾಭಿಃ ವಿಸ್ಪಲಿಂಗೈಶ್ಚ ಭುವ-
ಮಂತರಿಕ್ಷಂ ಚ ವ್ಯಾಪ್ನೋತಿ-ಅಗ್ನಿಯು, ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಹಾಗೆ ತನ್ನ ಜ್ವಾಲೆಗಳಿಂದಲೂ
ಕಿಡಿಗಳಿಂದಲೂ ಭೂಮಿಯನ್ನೂ, ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವನು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸ ನೋ ರೇವತ್ಸಮಿಧಾನಃ ಸ್ವಸ್ತಯೇ ಸಂದದಸ್ವಾನ್ತ್ರಯಿಸುಸ್ಮಾಸು
ದೀದಿಹಿ ।

ಅ ನಃ ಕೃಣುಷ್ವ ಸುವಿತಾಯ ರೋದಸೀ ಅಗ್ನೇ ಹವ್ಯಾ ಮನುಷೋ ದೇವ
ವೀತಯೇ ॥ ೬ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಸಃ | ನಃ | ರೇವತ್ | ಸಂಽಇಧಾನಃ | ಸ್ವಸ್ತಯೇ | ಸಂಽದದಸ್ವಾನ್ | ರಯಿಂ | ಅಸ್ಮಾಸು | ದೀದಿಹಿ |
ಅ | ನಃ | ಕೃಣುಷ್ವ | ಸುವಿತಾಯ | ರೋದಸೀ ಇತಿ | ಅಗ್ನೇ | ಹವ್ಯಾ | ಮನುಷಃ | ದೇವ | ವೀತಯೇ
॥ ೬ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಸ ತಾದೃಶಸ್ತಂ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಸ್ವಸ್ತಯೇ | ಸ್ವಸ್ತೀತ್ಯವಿನಾಶನಾಮ | ಕ್ಷೇಮಾಯ
ರೇವದ್ರಯಿದ್ರಯಿಂ ಧನಂ ಉಪರ್ಯುಪರಿವೃದ್ಧಿಮದ್ವಾನಯೋಗ್ಯಂ ನಾ ಧನಮಸ್ಮಾಸು ಸಂದದಸ್ವಾನ್
ಸಮ್ಯಕ್ ಪ್ರಯಚ್ಛನ್ ಸಮಿಧಾನೋಽಸ್ಮಾಭಿಃ ಸಮ್ಯಗಿಧ್ಯಮಾನಃ ಸನ್ ದೀದಿಹಿ | ದೀಪ್ಯಸ್ವ | ಯದ್ವಾ
ರೇವದಿತಿ ಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷಣಂ | ರಾ ಧನಂ ಸಮ್ಯದ್ಧಿಮದ್ಯಥಾ ತಥಾ ದೀಪ್ಯಸ್ವೇತಿ | ತಥಾಭೂತಃ ಸನ್
ನೋಽಸ್ತಭ್ಯಂ ಸುವಿತಾಯ ಸುಹಿತಾಯ ಶೋಭನಫಲಾಯ ರೋದಸೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾವಾಕೃಣುಷ್ವ |
ಸರ್ವತಃ ಕುರುಷ್ವ | ಉಭಾ ಲೋಕಾ ಭೋಗಪ್ರದೌ ಕುರ್ವಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಮರ್ಥಮಿತಿ ತದುವಚ್ಯತೇ | ಹೇ
ದೇವಾಗ್ನೇ ಮನುಷೋ ಮನುಷ್ಯಸ್ಯ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಮಮ ಸಂಬಂಧೀನಿ ಹವ್ಯಾ ಹವೀಂಷಿ ವೀತಯೇ
ದೇವೇಭ್ಯೋ ಭಕ್ಷಣಾಯ | ಪುನಃಪುನರ್ಯಾಗಾದ್ಯನುಷ್ಠಾನಾಯೇತ್ಯರ್ಥಃ ॥

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸಃ—(ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ) ಮೇಲೆ ವರ್ಣಿತವಾದ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಸ್ವಸ್ತಯೇ—ಕ್ಷೇಮ
ಕ್ಕಾಗಿ | ರೇವತ್ ರಯಿಂ—ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ದಾನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಧನವನ್ನು | ಅಸ್ಮಾಸು—ನಮಗೆ |
ಸಂದದಸ್ವಾನ್—ಕೊಡುತ್ತಲಾ | ಸಮಿಧಾನಃ—(ನಮ್ಮಿಂದ) ಪ್ರಜ್ವಲಿತನಾಗಿಯೂ | ದೀದಿಹಿ—ಪ್ರಕಾಶಿಸು |

ನಃ—ನಮಗೆ| ಸುವಿತಾಯೇ—ಉತ್ತಮವಾದ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ | ರೋದಸೀ—ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು |
ಅ ಕೃಣುಷ್ವ—ಭೋಗಪ್ರದವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು | ದೇವ—ದ್ಯೋತಮಾನನಾದ | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ |
ಮನುಷಃ—ಯಜಮಾನನು ಅರ್ಪಿಸಿದ | ಹವ್ಯಾ—ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು | ವೀತಯೇ—ದೇವತೆಗಳ ಭಕ್ಷಣಕ್ಕೆ
ಯೋಗ್ಯವಾದುದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ದೇವತಾತ್ಮನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಮ್ಮ ಕ್ಷೇಮಕ್ಕಾಗಿ ನೀನು ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ದಾನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಧನವನ್ನು ನಮಗೆ ಕೊಡುತ್ತಲೂ ನಮ್ಮಿಂದ ಪ್ರಜ್ವಲಿತನಾಗಿಯೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸು. ನಮಗೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಫಲ ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು ಭೋಗಪ್ರದವನ್ನಾಗಿಯೂ ಯಜಮಾನನು ಅರ್ಪಿಸಿದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ನನ್ನ ದೇವತೆಗಳ ಭಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದುದನ್ನಾಗಿಯೂ ಮಾಡು.

English Translation

You, Agni, are he who, for our good, is possessed of riches; kindled by us, blaze as the liberal donor of wealth to us: render heaven earth propitious to us, so that divine Agni, (the gods) may partake of the oblations of the institutor of the rite.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಋತ್ವಿಜರು “ಅಗ್ನಿಯು ತಮ್ಮ ಕ್ಷೇಮಕ್ಕಾಗಿ ದಿನಂಪ್ರತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವ ಧನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವವನಾಗಿಯೂ, ಅವರಿಂದ ಪ್ರಭೂತವಾಗಿ ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುವವನಾಗಿಯೂ, ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಲಿ” ಎಂದು ಆಶಂಸಿರುವ ಅಭಿಮತವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ರೇವತ್ ಎಂಬ ಪದವು ರಯಿಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಸಃ ನಃ ಸ್ವಸ್ತಯೇ ರೇವತ್ ದೀದಿಹಿ ಎಂದು ರೇವತ್ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ, ರಾ ಧನಂ ಸಮೃದ್ಧಿಮತ್ ಯಥಾ ತಥಾ ದೀಪ್ಯಸ್ವ ಋತ್ವಿಜರಾದ ನಮ್ಮ ಕ್ಷೇಮಕ್ಕಾಗಿ ಧನವನ್ನು ಪ್ರಭೂತವಾಗಿರುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವ ಅಗ್ನಿಯು ಚೆನ್ನಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಲಿ ಎಂದು ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ನಃ ಸುವಿತಾಯೇ ರೋದಸೀ ಕೃಣುಷ್ವ—ಅಸ್ತುಭ್ಯಂ ಸುವಿತಾಯೇ ಶೋಭನಫಲಾಯ ದ್ಯಾವಾ-
ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಉಭಾ ಲೋಕೌ ಭೋಗಪ್ರದೌ ಕುರ್ವಿತ್ಯರ್ಥಃ—ಭೂಮಿ ಮತ್ತು ಅಂತರಿಕ್ಷಗಳೆಂಬ ಎರಡು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ನಮ್ಮ ಕ್ಷೇಮಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಉತ್ತಮವಾದ ಇತರ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂಬ ಋತ್ವಿಜರ ಮತ್ತು ಯಜಮಾನರ ಆಶಂಸನೆಯು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಯು ಅನುಗ್ರಹರೂಪವಾದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ವಶೀಕಾರವು ಮನುಷಃ ಹವ್ಯಾ ವೀತಯೇ—ಮನುಷ್ಯಸ್ಯ ಮಮ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಸಂಬಂಧೀನಿ ಹವೀಂಷಿ ದೇವೇಭ್ಯೋ ಭಕ್ಷಣಾಯ—ಮನುಷ್ಯನಾದ ಯಜಮಾನನಾದವನಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾಗುವ ದೇವತೆಗಳ ಉದ್ದೇಶ್ಯವಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳ ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಚರಿತಾರ್ಥವನ್ನು ಹೊಂದಲಿ ಎಂಬ ಆಶಂಸನೆಯು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ದಾ ನೋ ಅಗ್ನೇ ಬೃಹತೋ ದಾಃ ಸಹಸ್ರಿಣೋ ದುರೋ ನ ವಾಜಂ ಶ್ರುತ್ಯಾ
ಅಸಾ ವೃಧಿ |

ಪ್ರಾಚೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಕೃಧಿ ಸ್ವರ್ಣ ಶುಕ್ರಮುಷಸೋ ವಿ
ದಿದ್ಯುತಃ || ೨ ||

ದಪಾಠಃ

ದಾಃ | ನಃ | ಅಗ್ನೇ | ಬೃಹತಃ | ದಾಃ | ಸಹಸ್ರಿಣಃ | ದುರಃ | ನ | ವಾಜಂ | ಶ್ರುತ್ಯಾ | ಅಸಾ | ವೃಧಿ |
ಪ್ರಾಚೀ ಇತಿ | ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಇತಿ | ಬ್ರಹ್ಮಣಾ | ಕೃಧಿ | ಸ್ವಃ | ನ | ಶುಕ್ರಂ | ಉಷಸಃ | ವಿ |
ದಿದ್ಯುತಃ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ನೋಽಸ್ಮಭ್ಯಂ ಬೃಹತೋ ಮಹತಃ ಪ್ರಭೂತಾನ್ ಗವಾಶ್ವಾದಿಧನವಿಶೇಷಾನ್ ದಾಃ |
ದೇಹಿ | ತಥಾ ಸಹಸ್ರಿಣಃ ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯೋಪೇತಾನ್ಪುತ್ರಭೃತ್ಯಾದೀನ್ ದಾಃ ದೇಹಿ || ದದಾತೇಶ್ಚಾಂದಸೇ
ಲುಜಃ ರೂಪಂ | ವಾಕ್ಯಭೇದಾದನಿಘಾತಃ || ಶ್ರುತ್ಯಾ ಕೀರ್ತೃ ವಾಜಮನ್ನಂ ದುರೋ ನ ತಸ್ಯ ದ್ವಾರಾ-
ಣ್ಯಸಿ || ನಶಬ್ದಶ್ಚಾರ್ಥಃ || ಅಸಾವೃಧಿ ಅಪವೃಣು | ಪ್ರೇರಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ ದ್ವಾರಾಣೇವ |
ತಶ್ಚಾಪ್ಪ್ರಾಪ್ತಸಾಯಾನ್ವಿಶದಯತಿ | ತದರ್ಥಂ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಪರಿವೃಥೇನ ಕರ್ಮಣಾ ಪ್ರಾಚೀ
ಪ್ರಕೃಷ್ಟಾಂಚಿನೇ | ಅಸ್ಮದನುಕೂಲೇ ಕೃಧಿ | ಕುರು | ಸ್ವರ್ಣ | ಅದಿತ್ಯ ಇವ | ಸ ಯಥಾಜಗತ್ಪ್ರಕಾ-
ಶಯತಿ ತದ್ವತ್ | ಶುಕ್ರಂ ದೀಪ್ತಂ ತ್ವಾಮುಷಸ ಉಷಃಕಾಲಾ ವಿದಿದ್ಯುತಃ | ವಿದ್ಯೋತಯಂತಿ | ಉಷಃ
ಕಾಲೇ ಹೃಗ್ನಯಃ ಪ್ರಜ್ವಾಲಂತೇ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, | ನಃ—ನಮಗೆ | ಬೃಹತಃ—ಪ್ರಭೂತವಾಸ ಗವಾಶ್ವಾದಿಗಳನ್ನು | ದಾಃ—
ಕೊಡು | ಸಹಸ್ರಿಣಃ—ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ | ಪುತ್ರಭೃತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು | ದಾಃ—ಕೊಡು | ಶ್ರುತ್ಯಾ—ಕೀರ್ತಿ
ಯನ್ನು ತರತಕ್ಕ | ಅನ್ನಂ—ಅನ್ನದ | ದುರೋ ನ—ಬಾಗಿಲನ್ನೂ ಸಹ | ಅಸಾ ವೃಧಿ—ತೆರಿ (ಅದಕ್ಕಾಗಿ) |
ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ—ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು | ಬ್ರಹ್ಮಣಾ—ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮದಿಂದ | ಪ್ರಾಚೀ—ನಮಗನುಕೂಲ
ವಾಗುವಂತೆ | ಕೃಧಿ—ಮಾಡು | ಸ್ವರ್ಣ—ಅದಿತ್ಯನು ಜಗತ್ತನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ | ಶುಕ್ರಂ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನ
ನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು | ಉಷಸಃ—ಉಷಃಕಾಲಗಳು | ವಿ ದಿದ್ಯುತಃ—ಬೆಳಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತವೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಮಗೆ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಗವಾಶ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡು. ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ ಪುತ್ರ-ಪುತ್ರಭೃತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡು. ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ತರತಕ್ಕ ಅನ್ನದ ಬಾಗಿಲನ್ನು ತೆರೆ. ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮದಿಂದ ನಮಗನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು. ಆದಿತ್ಯನು ಜಗತ್ತನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವಂತೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು ಉಷಃಕಾಲಗಳು ಬೆಳಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತವೆ.

English Translation

Bestow upon us, Agni, infinite possessions: grant us thousands (of cattle and dependants): open to us, for your reputation, the doors of abundance: make heaven and earth, propitiated by sacred prayer, favourable to us, and may the mornings light you up like the sun.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಬೃಹತಃ-ಮಹತ್ಯೈಪ್ರಭೂತಾನ್ ಗವಾಶ್ವಾದಿಧನವಿಶೇಷಾನ್-ಬೃಹತಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಗೋವುಗಳು, ಆಶ್ವಗಳು ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಧನವನ್ನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಈ ರೂಪವಾದ ಧನವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು (ಸಹಸ್ರ) ಸಾವಿರಗಟ್ಟಲೆಯಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ.

ಶ್ರುತ್ಯೈ ನಾಜಂ ದುರೋ ನ ಅಪಾವೃಧಿ-ಕೀರ್ತೈ ಅನ್ನಂ ತಸ್ಯ ದ್ವಾರಾಣ್ಯಪಿ ಅಪವೃಣು | ಯದ್ವಾ ದ್ವಾರಾಣೀವ ತತ್ಪ್ರಾಪ್ತುಃಪ್ರಾಪಯಾನ್ ವಿಶದಯ | ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥವನ್ನೂ ಉಪಮಾರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಿ ಅಗ್ನಿಯು ಕೀರ್ತಿಗಾಗಿ ಅನ್ನವನ್ನು ಅಥವಾ ಅನ್ನವು ದೊರಕುವ ಉಪಾಯವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಅನ್ನವು ದೊರಕುವ ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನೂ ಎಂದರೆ ದೊರಕುವ ಉಪಾಯಗಳನ್ನೂ (ತೋರಿಸು) ಬುದ್ಧಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಪ್ರಾಚೀ ಕೃಧಿ-ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪರಿವೃಥೇನ ಕರ್ಮಣಾ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಪುಣ್ಯಸಂಪಾದಕವಾದ ಕರ್ಮವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಅಗ್ನಿಯು ಭೂಮ್ಯುತ್ತರಿಕ್ಷಗಳನ್ನು ನಮ್ಮ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯಿಂದ ನಮಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವಹಾಗೆ ಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ.

ಸ್ವರ್ಣ ಶುಕ್ರಮುಷಸೋ ವಿದಿದ್ಯುತಃ-ಉಷಃಕಾಲಾಃ ದೀಪ್ತಂ ತ್ವಾ ಆದಿತ್ಯ ಇವ ವಿದ್ಯೋತಯಂತಿ | ಉಷಃಕಾಲೇ ಹ್ಯಗ್ನಯಃ ಪ್ರಜ್ವಾಲ್ಯಂತೇ | ಸ್ವಃಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆದಿತ್ಯನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಉಷಃಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯನು ತನ್ನ (ಪ್ರಭೆಗಳಿಂದ) ಕಾಂತಿಗಳಿಂದ ಬೆಳಗುವಂತೆ ಉಷಃಕಾಲವು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅವನ ಕಾಂತಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

೪೦೦ ಶಾಖಾಃ

ಸ ಇಧಾನ ಉಷಸೋ ರಾಮ್ಯಾ ಅನು ಸ್ವರ್ಣ ದೀದೇದರುಷೇಣ ಭಾನುನಾ ।
ಹೋತ್ರಾಭಿರಗ್ನಿರ್ಮನುಷಃ ಸ್ವಧ್ವರೋ ರಾಜಾ ವಿಶಾಮತಿಥಿಶ್ಚಾರು-
ರಾಯವೇ ॥ ೮ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಸಃ | ಇಧಾನಃ | ಉಷಸಃ | ರಾಮ್ಯಾಃ | ಅನು | ಸ್ವಃ | ನ | ದೀದೇತ್ | ಅರುಷೇಣ | ಭಾನುನಾ |
ಹೋತ್ರಾಭಿಃ | ಅಗ್ನಿಃ | ಮನುಷಃ | ಸ್ವಾಧ್ವರಃ | ರಾಜಾ | ವಿಶಾಂ | ಅತಿಥಿಃ | ಚಾರುಃ | ಆಯವೇ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸೋಽಗ್ನೀ ರಾಮ್ಯಾ ರಮಣಿಹೇತುಭೂತಾ ಉಷಸೋಽನು ಅನುಲಕ್ಷ್ಯೇಧಾನ ಇಧ್ಯಮಾನೋ ದೀಪಿತಃ ಸನ್ ಅರುಷೇಣ ರೋಚಮಾನೇನ ಭಾನುನಾ ತೇಜಸಾ ಸ್ವರ್ಣ ಅದಿತ್ಯ ಇವ ದೀದೇತ್ | ದಿಪ್ಯತೇ | ಸೋಽಗ್ನಿರ್ಮನುಷೋ ಮನುಷ್ಯಸ್ಯ ಹೋತುಹೋತ್ರಾಭಿಃ | ಹೋತ್ರೇತಿ ವಾಜ್ಞಮ | ಹೋಮಸಾಧನ- ಭೂತಾಭಿಃ ಸ್ತುತಿಭಿಃ ಸ್ತುತಿಯಮಾನಃ ಸ್ವಧ್ವರಃ ಶೋಭನಯಾಗೋ ವಿಶಾಂ ಪ್ರ ಜಾನಾಂ ರಾಜಾ ರಾಜ- ಮಾನಃ ಸ್ವಾಮ್ಯಾಯವೇ ಮನುಷ್ಯಾಯ ಯಜಮಾನಾಯ ತದರ್ಥಂ ಚಾರುಶ್ಚ ರಣಿಶೀಲೋಽತಿಥಿರತಿಥಿ- ವತ್ಪೂಜ್ಯೋ ಭವತಿ ॥

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸಃ - ಅಗ್ನಿಯು | ರಾಮ್ಯಾಃ - ರಮಣೀಯವಾದ | ಉಷಸಃ ಅನು - ಉಷಸ್ಸಿನ ಉದಯವಾದೊಡನೆ | ಇಧಾನಃ - ಪ್ರಜ್ವಲಿತನಾಗಿ | ಅರುಷೇಣ - ಆರೋಚಮಾನವಾದ | ಭಾನುನಾ - ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ | ಸ್ವರ್ಣ - ಅದಿತ್ಯ ನಂತೆ | ದೀದೇತ್ - ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತಾನೆ | (ಸಃ) ಅಗ್ನಿಃ - ಅದೇ ಅಗ್ನಿಯು | ಮನುಷಃ - ಮಾನವನಾದ ಹೋತ್ರ ವಿನ | ಹೋತ್ರಾಭಿಃ - ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಸ್ತುತನಾಗಿಯೂ | ಸ್ವಧ್ವರಃ - ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಯಾಗವುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ | ವಿಶಾಂ - ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ | ರಾಜಾ - ಸ್ವಾಮಿಯಾಗಿಯೂ | ಆಯವೇ - ಮಾನವನಿಗೆ | ಚಾರುಃ - ಆಗತನಾದ | ಅತಿಥಿಃ - ಅತಿಥಿಯಂತೆ ಪೂಜ್ಯನಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತಾನೆ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅಗ್ನಿಯು ರಮಣೀಯವಾದ ಉಷಸ್ಸಿನ ಉದಯವಾದೊಡನೆಯೇ ಪ್ರಜ್ವಲಿತನಾಗಿ ಆರೋಚಮಾನವಾದ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಅದಿತ್ಯನಂತೆ ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತಾನೆ ಅದೇ ಅಗ್ನಿಯು ಮಾನವನಾದ ಹೋತ್ರವಿನ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಸ್ತುತನಾಗಿಯೂ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಯಾಗವುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾಗಿಯೂ ಅತಿಥಿಯಂತೆ ಪೂಜ್ಯನಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತಾನೆ.

English Translation

Kindled at the beautiful dawn, (Agni) shines with brilliant lustre, like the sun ; adored by the hymns of the worshipper, Agni, the king of men, (comes as) an agreeable guest to the institutor of the sacrifice.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸಃ ಅರುಷೇಣ ಭಾನುನಾ ಸ್ವರ್ಣಃ ದೀದೇತ್—ಅಗ್ನಿಃ ಉಷಸಿ ದೀಪಿತಸ್ತ್ವ ರೋಚಮಾನೇನ ತೇಜಸಾ ಅದಿತ್ಯ ಇವ ದೀಪ್ಯತೇ—ಅಗ್ನಿಯು ಉಷಃ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನರಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳುಳ್ಳವನಾದ ಕಾರಣ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಬೆಳಗುವವನಾಗಿ, ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಸೂರ್ಯನಹಾಗೆ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಸಃ ಮನುಷಃ ಹೋತ್ರಾಭಿಃ ಸ್ವಧ್ವರಃ—ಅಗ್ನಿಯು ಹೋಮಸಂಪಾದಕನಾದ ಯಜಮಾನನ (ಹೋಮ ಸಾಧನನಾದ) ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಸ್ತುತನಾಗಿ ನೆರವೇರಿದ ಯಾಗವುಳ್ಳವನಾಗಿರುವನು. ಇಲ್ಲಿ ಹೋತ್ರಪದವನ್ನು ವಾಙ್ಮನುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾಸ್ವರು (ನಿ. ೨-೨೨) ಪಾಠಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತಿನಾಕ್ಕೆಂಬ ಅರ್ಥವು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ವಿಶಾಂ ರಾಜಾ ಆಯನೇ ಅತಿಥಿಃ—ಪ್ರಜೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ ಪ್ರಭುವಾಗಿ ತನ್ನನ್ನು ಪೂಜಿಸುವ ಯಜಮಾನನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮನೋಹರನಾದ ಅತಿಥಿಯ ಹಾಗೆ ಪೂಜ್ಯನಾಗಿರುವನೆಂದು ಅಗ್ನಿಯು ವರ್ಣಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ಯಾಸ್ವರು ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶಃ ಆಯವಃ ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನು (ನಿ. ೩-೮) ಪಾಠಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಇಲ್ಲಿ ವಿಶಾಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಜಾಸಾಂ ಪ್ರಜೆಗಳೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ, ಆಯನೇ—ಮನುಷ್ಯಾಯ ಯಜಮಾನಾಯ ಮನುಷ್ಯನಾದ ಯಜಮಾನನು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದಾರೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಏವಾ ನೋ ಅಗ್ನೇ ಅಮೃತೇಷು ಪೂರ್ವ ಧೀಷ್ಟೀಪಾಯ ಬೃಹದ್ದಿನೇಷು
ಮಾನುಷಾ ।

ದುಹಾನಾ ಧೇನುರ್ವಜನೇಷು ಕಾರವೇ ತ್ಮನಾ ಶತಿನಂ ಪುರುರೂಪಮಿಷಣಿ

॥ ೯ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಏವ | ನಃ | ಅಗ್ನೇ | ಅಮೃತೇಷು | ಪೂರ್ವ್ಯ | ಧೀಃ | ಪೀಸಾಯ | ಬೃಹತ್‌ದೀವೇಷು | ಮಾನುಷಾ |
ದುಹಾನಾ | ಧೇನುಃ | ವೃಜನೇಷು | ಕಾರವೇ | ತ್ಮನಾ | ಶತಿನಂ | ಪುರುರೂಪಂ | ಇಷಣಿ || ೯ ii

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಬೃಹದ್ದೀವೇಷು ಪ್ರಭೂತದ್ಯುತಿಷ್ವಮೃತೇಷು ದೇವೇಷು ಮಧ್ಯೇ ಹೇ ಪೂರ್ವ್ಯ ಪೂರ್ವಭಾವಿ-
ನಗ್ನೇ ತ್ವಾಂ ಮಾನುಷಾ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಮಧ್ಯೇ ನೋಽಸ್ತದೀಯಾ ಧೀರ್ಬುದ್ಧಿಃ ಸ್ತುತಿಃ ಕರ್ಮ ವಾ
ಏವ ಏವಂ ಪೀಸಾಯ | ಸ್ಯಾಯಯತಿ | ಯದ್ವಾ ಮಾನುಷಾ ಮನುಷ್ಯಾನ್ ಧೀಸ್ತದೀಯಾ ಬುದ್ಧಿಃ
ಕರ್ಮ ವಾ ಸ್ಯಾಯಯತು | ತಥಾ ತ್ವದೀಯಾ ಧೀರ್ವೃಜನೇಷು ಯಜ್ಞೇಷು ಕಾರವೇ ಸ್ತೋತ್ರೇ
ದುಹಾನಾ ಧೇನುಃ | ದೋಗ್ಧಿ ಧೇನುರಿವ | ಲುಪ್ತೋಪಮಮೇತತ್ | ತ್ಮನಾತ್ಮನೈವೇಷಣೈಷಣಾಯಾಂ
ಸತ್ಯಾಂ ಶತಿನಮಸರಿಮಿತಸಂಖ್ಯಾಕಂ ಪುರುರೂಪಂ ಗವಾಶ್ವಾದಿರೂಪೇಣ ನಾನಾರೂಪಂ ಧನಸಮೂಹಂ
ದುಹಾನಾ ಭವತಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಬೃಹದ್ದೀವೇಷು—ಅತ್ಯತಿಶಯವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸತಕ್ಕ | ಅಮೃತೇಷು—ದೇವತೆಗಳ ನಡುವೆ | ಪೂರ್ವ್ಯ—
ಪ್ರಥಮನಾದ | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತ್ವಾಂ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಮಾನುಷಾ—ಮಾನವರಾದ | ನಃ—ನಮ್ಮ |
ಧೀಃ—ಕರ್ಮವು ಅಥವಾ ಸ್ತುತಿಯು | ಏವ—ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ | ಪೀಸಾಯ—ಕೊಂಡಾಡುತ್ತದೆ (ಹಾಗೆಯೇ ನಿನ್ನ
ಬುದ್ಧಿಯೂ ಸಹ) | ವೃಜನೇಷು—ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ | ಕಾರವೇ—ಸ್ತೋತ್ರವಿಗೆ | ದುಹಾನಾ ಧೇನುಃ—ಕರಿಯ
ತಕ್ಕ ಹಸುವಿನಂತೆ | ತ್ಮನಾ—ಸ್ವಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದಲೇ | ಇಷಣಿ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿರುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಶತಿನಂ—
ಅಪರಿಮಿತವಾಗಿ | ಪುರುರೂಪಂ—ಗವಾಶ್ವಾದಿರೂಪವಾದ ನಾನಾ ವಿಧ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅತ್ಯತಿಶಯವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸತಕ್ಕ ದೇವತೆಗಳ ನಡುವೆ ಪ್ರಥಮನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಿನ್ನನ್ನು ಮಾನವ
ರಾದ ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯು ಬಹು ವಿಧವಾಗಿ ಹೊಗಳುತ್ತದೆ. ಕರಿಯತಕ್ಕ ಧೇನುವು ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಪ್ರಭೂತವಾದ
ಕ್ಷೀರವನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆ ನಿನ್ನ ಬುದ್ಧಿಯೂ ಸಹ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು
ನೆರವೇರಿಸುತ್ತದೆ.

English Translation

Amongst men our praise, Agni, celebrtaes you, who are first amongst
the greatly-splendid immortals ; (may it be to us) as a milch cow spontaneo-
usly yielding at sacrifices to the worshipper, infinite and multiform (blessings
according to his) desire.

ವಿಶೇಷವಿವರಣೆ

ಅಗ್ನಿಯು ಬೃಹದ್ದಿನೇಷು ಅಮೃತೇಷು ಪೂರ್ವ್ಯ—ಬಹಳ ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ ದೇವತೆಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಪ್ರಾಚೀನನಾಗಿರುವವನೆಂದು ಸಂಬೋಧಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ನಃ ಧೀಃ ಪೀಷಾಯ—ಅಸ್ಮದೀಯಾ ಬುದ್ಧಿಃ ಸ್ತುತಿಃ ಕರ್ಮ ನಾ ಏವಂ ನ್ಯಾಯಯತಿ | ಯದ್ವಾ (ಮಾನುಷಾ) ಮನುಷ್ಯಾಃ ಧೀಃ ತ್ವದೀಯಾ ಬುದ್ಧಿಃ ಕರ್ಮ ನಾ ನ್ಯಾಯಯತು | ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಧೀ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತಿ ಅಥವಾ ಕರ್ಮ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಮನುಷ್ಯರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನರಾದ ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯು ಅಥವಾ ಕರ್ಮವು ಅಗ್ನಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತಿರುವುದೆಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು. ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಅಗ್ನಿಯ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಬುದ್ಧಿಯೂ ಅಥವಾ ಕರ್ಮವೂ ಯಜಮಾನರನ್ನು ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವುದೆಂದು ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ತ್ವದೀಯಾ ಧೀಃ ವೃಜನೇಷು ಕಾರವೇ ದುಹಾನಾ ಧೇನುಃ—ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯ ಬುದ್ಧಿಯು ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹಾಲನ್ನು ಹಿಂಡುವ ಹಸುವಿನಂತೆ ಪೋಷಕ ಅಥವಾ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದಾಗಿರುವುದೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ ಇಷೀಣಿ ತ್ವನಾ ಶತಿನಂ ಪುರುರೂಪಂ—ಅತ್ತೈನೈವ ಏಷಣಾಯಾಂ ಸತ್ಯಾಂ ಅಸರಿಮಿತಸಂಖ್ಯಾಕಂ ಗನಾಶ್ವಾದಿರೂಪೇಣ ನಾನಾರೂಪಂ ಧನಸಮೂಹಂ ದುಹಾನಾ ಭವತಿ | ಯಜಮಾನರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಹತ್ತೈಷಣೆಯು ಹಸು, ಕುದುರೆ, ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಧನವನ್ನು ಸಾವಿರಗಟ್ಟಲೆಯಾಗಿ ಕೊಡುವುದಾಗಿರುವುದೆಂದು ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಹೇಳಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಉಪಮಾವಾಚಕವು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಧೇನುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧೇನುರಿನ ಎಂದು ಅರ್ಥವು ವಿವರಿಸಲಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ವಯಮಗ್ನೇ | ಅರ್ವತಾ | ನಾ | ಸುನೀರ್ಯಂ | ಬ್ರಹ್ಮಣಾ | ನಾ | ಚಿತಯೇನಾ

ಜನಾಂ | ಅತಿ |

ಅಸ್ಮಾಕಂ | ದ್ಯುನ್ಮಮಧಿ | ಪಂಚ | ಕೃಷ್ಣಿಷ್ಣಾಚ್ಚಾ | ಸ್ವ | ರ್ಣ | ಶುಶುಚೀತ

ದುಷ್ಟರಂ || ೧೦ ||

ಪದಪಾಠಃ

ವಯಂ | ಅಗ್ನೇ | ಅರ್ವತಾ | ನಾ | ಸುನೀರ್ಯಂ | ಬ್ರಹ್ಮಣಾ | ನಾ | ಚಿತಯೇನಾ | ಜನಾನ್ |

ಅತಿ |

ಅಸ್ಮಾಕಂ | ದ್ಯುಮ್ನಂ | ಅಧಿ | ಪಂಚ | ಕೃಷ್ಣಿಷು | ಉಚ್ಛಾ | ಸ್ವಃ | ನ | ಶುಶುಚೀತ | ದುಸ್ತರಂ ||೧೦||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ವಯಂ ಯಜಮಾನಾಃ ಸುವೀರ್ಯಂ ಶೋಭನಸಾಮರ್ಥ್ಯೋಪೇತಂ ಯಥಾ ತಥಾರ್ವತಾ ವಾ ರಣಕುಶಲೇನಾಶ್ವೇನ || ವಾಶಬ್ದಶ್ಚಾರ್ಥೇ | ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ವಾನ್ನೇನ ಚ ತ್ವದ್ವತ್ತೇನ ಜನಾನ- ಸ್ತತ್ವಮಾನಾನತಿ ಚಿತಯೇಮ | ಅತಿಕ್ರಮ್ಯ ಜ್ಞಾಯೇಮಹಿ || ಕರ್ಮಣಿ ಕರ್ತೃಪ್ರತ್ಯಯಃ || ಯದ್ವಾ ತ್ವ- ದ್ವತ್ತೇನಾಶ್ವೇನಾನ್ನೇನ ಚ ಸುವೀರ್ಯಂ ಚಿತಯೇಮ | ಪ್ರಕಾಶಯೇಮ | ತದರ್ಥಮಸ್ಮಾಕಂ ಪಂಚ ಪಂಚಸು ಕೃಷ್ಣಿಷು ಜನೇಷು ನಿಷಾದಪಂಚಮೇಷು ಚತುರ್ಷು ವರ್ಣೇಷೂಚ್ಛಾ ಉಚ್ಛೈರತಿಪ್ರಭೂತಂ ದುಸ್ತರಮಸ್ಯೇನಾಪ್ರಾಪ್ತಂ ದ್ಯುಮ್ನಂ ಧನಂ ಸ್ವರ್ಣ ಸೂರ್ಯ ಇನಾಧಿಕಂ ಶುಶುಚೀತ | ದೀಪ್ಯತಾಂ | ಅಧೀತ್ಯಯಮನರ್ಥಕೋ ನಾ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಯೇ | ವಯಂ—ಯಜಮಾನರಾಸ ನಾವು | ಸುವೀರ್ಯಂ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ದಿಂದೊಡಗೂಡಿರುವಂತೆ ಮಾಡತಕ್ಕ | ಅರ್ವತಾ ವಾ (ನಿನ್ನಿಂದ ದತ್ತವಾದ) ಅಶ್ವದಿಂದಲೂ | ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ವಾ— ಅನ್ನದಿಂದಲೂ | ಜನಾನ್—ನಮ್ಮ ಸುತ್ತಲೂ ಇರತಕ್ಕ ಜನರನ್ನು | ಅತಿ ಚಿತಯೇಮ—ಮೀರಿಸಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸು ವಂತಾಗಲಿ | ಅಸ್ಮಾಕಂ—ನಮ್ಮ | ಉಚ್ಛಾ—ಅತಿಪ್ರಭೂತವಾದುದೂ | ದುಸ್ತರಂ—ಇತರರಿಂದ ಪಡೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದುದೂ ಆದ | ದ್ಯುಮ್ನಂ—ಧನವು | ಪಂಚ ಕೃಷ್ಣಿಷು—ನಿಷಾದಾದಿ ಪಂಚವರ್ಣದ ಜನರ ನಡುವೆ | ಸ್ವರ್ಣ—ಸೂರ್ಯನಂತೆ | ಶುಶುಚೀತ—ಪ್ರಕಾಶಿಸಲಿ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಯೇ, ಯಜಮಾನರಾದ ನಾವು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದೊಡಗೂಡಿರುವಂತೆ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೂ ನಿನ್ನಿಂದ ದತ್ತವಾದದ್ದೂ ಆದ ಅಶ್ವದಿಂದಲೂ, ಅನ್ನದಿಂದಲೂ, ನಮ್ಮ ಸುತ್ತಲೂ ಇರತಕ್ಕ ಜನರನ್ನು ಮೀರಿಸಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತಾಗಲಿ. ನಮ್ಮ ಅತಿಪ್ರಭೂತವಾದುದೂ, ಇತರರಿಂದ ಪಡೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದುದೂ ಆದ ಧನವು ನಿಷಾದಾದಿ ಪಂಚವರ್ಣದ ಜನರ ನಡುವೆ ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸಲಿ.

English Translation

May we manifest vigour among other men, Agni, through the steed and the food (which you have given) : and may our unsurpassed wealth shine like the sun over (that of) the five classes of beings.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ವಯಂ ಅರ್ವತಾ ವಾ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ವಾ ಜನಾನ್ ಅತಿ ಚಿತಯೇಮ—ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಯಂ ಯಜಮಾನಾಃ ಅರಣಕುಶಲೇನ ಅಶ್ವೇನ ತ್ವದ್ವ-

ತೇನ ಅನ್ನೇನ ಚ ಅಸ್ತತ್ಸಮಾನಾನ್ ಅತಿಕ್ರಮ್ಯ ಜ್ಞಾಯೇಮಹಿ—ಯಜಮಾನರಾದ ನಾವು ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಅನುಗೃಹೀತವಾದ ಮತ್ತು ವೇಗವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಅಶ್ವವೇ ನೊದಲಾದ ಧನದಿಂದಲೂ, ಅನ್ನದಿಂದಲೂ ಕೂಡ ನಮ್ಮ ಸಮಾನರಾದವರನ್ನು ಮೀರಿ ಇರುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯದ್ವಾ ತ್ವದ್ವೇನಾನ್ನೇನ ಚ ಸುವೀರ್ಯಂ ಪ್ರಕಾಶಯೇಮ—ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಅನುಗೃಹೀತವಾದ ಅಶ್ವಗಳಿಂದಲೂ, ಅನ್ನದಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಯಜಮಾನರಾದ ನಾವು ಶಕ್ತಿವಂತರಾಗಿಯೂ ಇರುವೆವು ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಪಂಚ ಕೃಷ್ಣಿಷು ಎಂದರೆ, ಪಂಚಜನರು—ಗಂಧರ್ವರು, ಪಿತೃಗಳು, ದೇವತೆಗಳು. ಅಸುರರು, ರಾಕ್ಷಸರು ಎಂದು ಐದು ವಿಧ ಜನರೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ನಾಲ್ಕುವರ್ಣದವರೂ ನಿಷಾದ ಎಂಬ ಬೇಡರ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಜನರೂ ಸೇರಿ ಐದು ವಿಧ ಜನರೆಂದು ಉಪಮನ್ಯು ಮುಂತಾದವರ ಮತವು. (ಇದನ್ನೇ ಸಾಯಣರು ಅನುಮೋದಿಸಿರುವರು). ನಿಷಾದರೆಂದರೆ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವವರು ಅಥವಾ ಇವರಲ್ಲಿ ಪಾಪವು ತುಂಬಿರುವುದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ ನಿಷಾದರೆಂದು ನೈರುಕ್ತಕಾರರು ಹೇಳಿರುವರು. ಇದಲ್ಲದೆ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಐದು ಮುಖ್ಯವಾದ ಪಂಗಡಗಳು (tribes) ಇದ್ದಿರಬಹುದು. ಕವಿಯು ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಪಂಚ ಕೃಷ್ಣಿಷು ಎಂದು ಹೇಳಿರಬಹುದು. ಹೇಗಾದರೂ ಈ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರಾದ ಯಾಸ್ಮಕ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಭಿಪ್ರಾಯಭೇದವಿದ್ದಿ ತೆಂಬುವುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸ ನೋ ಬೋಧಿ ಸಹಸ್ಯ ಪ್ರಶಂಸ್ಯೋ ಯಸ್ಮಿನ್ನಜಾತಾ ಇಷಯಂತ
ಸೂರಯಃ ।

ಯಮಗ್ನೇ ಯಜ್ಞಮುಪಯಂತಿ ನಾಜಿನೋ ನಿತ್ಯೇ ತೋಕೇ ದೀದಿನಾಂಸಂ
ಸ್ವೇ ದಮೇ || ೧೧ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸಃ | ನಃ | ಬೋಧಿ | ಸಹಸ್ಯ | ಪ್ರಶಂಸ್ಯಃ | ಯಸ್ಮಿನ್ | ಸ್ವಜಾತಾಃ | ಇಷಯಂತ | ಸೂರಯಃ |
ಯಂ | ಅಗ್ನೇ | ಯಜ್ಞಂ | ಉಪಯಂತಿ | ನಾಜಿನಃ | ನಿತ್ಯೇ | ತೋಕೇ | ದೀದಿನಾಂಸಂ | ಸ್ವೇ |
ದಮೇ || ೧೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಸಹಸ್ಯ ಶತ್ರುಣಾಮಭಿಭವಿತರ್ಬಲಪ್ರಭವ ನಾ ಪ್ರಶಂಸ್ಯಃ ಸ್ತುತ್ಯಃ ಸ ತ್ವಂ
ನೋಽಸ್ತದೀಯಂ ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಕಂ ಬೋಧಿ | ಬುಧ್ಯಸ್ವ | ಸ ಇತ್ಯುಕ್ತಂ ಕ ಇತ್ಯಾಹ | ಯಸ್ಮಿನ್ನಗ್ನೌ

ಸುಜಾತಾಃ ಶೋಭನಜನನಾಃ ಸೂರಯಃ ಸ್ತೋತಾರ ಋತ್ವಿಜ ಇಷಯಂತೆ | ಗಮಯಂತಿ ಸ್ತೋತ್ರಾಣಿ |
ಕಿಂಚಿ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಯಜ್ಞಂ ಯಜನೀಯಂ ಯಂ ವಾಜಿನೋ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ನವಂತೋ ಯಜಮಾನಾ
ನಿತ್ಯೇ ತೋಕ ಔರಸೇ ಪುತ್ರೇ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಸತಿ | ಯದ್ವಾ ತಸ್ಮಿನ್ನಥಾ ದೀಪ್ಯತೇ | ಪುತ್ರಗೃಹೇ ಯಥಾ
ಸಿತ್ತಾ ದೀಪ್ಯತೇ ತದ್ವತ್ ಸ್ವೇ ದಮೇ ಸ್ವಕೀಯೇ ಯಾಗಗೃಹೇ ಸವನೀಯಾದಿಷ್ಟಾನೇ ದೀದಿನಾಂಸಂ
ದೀಪ್ಯಮಾನಮುಪಯಂತಿ ಹವಿಸ್ತೋತ್ರಾದಿನಾ | ಸ ಬೋಧೀತ್ಯಸ್ತಯಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಯಜ್ಞಂ—ಪೂಜಾರ್ಹನೂ | ದೀದಿನಾಂಸಂ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನೂ ಆದ
ಯಂ—ಯಾವ ನಿನ್ನನ್ನು | ವಾಜಿನಃ—ಅನ್ನವಂತರಾದ ಯಜಮಾನರು | ನಿತ್ಯೇ ತೋಕೇ—ಶಾಶ್ವತವಾದ
ಪುತ್ರಾದಿ ಸಂಪತ್ತಿಗೋಸ್ಕರ | ಸ್ವೇ ದಮೇ—ತಮ್ಮ ಯಾಗಗೃಹದಲ್ಲಿ | ಉಪಯಂತಿ—(ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ)
ಸಮೀಪಿಸುತ್ತಾರೆಯೋ (ಮತ್ತು) | ಯಸ್ಮಿನ್—ಯಾವ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ | ಸುಜಾತಾಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳ |
ಸೂರಯಃ—ಸ್ತೋತ್ರಗಳು | ಇಷಯಂತೆ—ತಮ್ಮಸ್ತುತಿಗಳನ್ನರ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆಯೋ ಅಂತಹ | ಸಹಸ್ಯ—ಶಕ್ತಿಯುತ
ನಾದ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಪ್ರಶಂಸ್ಯಃ ಸಃ—ಸ್ತುತ್ಯರ್ಹನಾದ ನೀನು | ನಃ—ನಮ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು | ಬೋಧಿ—ತಿಳಿ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಶಕ್ತಿಯುತನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಪೂಜಾರ್ಹನೂ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನನೂ ಆದ ಯಾವ ನಿನ್ನನ್ನು ಅನ್ನವಂತ
ರಾದ ಯಜಮಾನರು ಶಾಶ್ವತವಾದ ಪುತ್ರಾದಿಸಂಪತ್ತಿಗೋಸ್ಕರ ತಮ್ಮ ಯಾಗಗೃಹದಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ
ಸಮೀಪಿಸುತ್ತಾರೆಯೋ ಮತ್ತು ಯಾವ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಜನ್ಮವುಳ್ಳ ಸ್ತೋತ್ರಗಳು ತಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನರ್ಪಿಸು
ತ್ತಾರೆಯೋ ಅಂತಹವನೂ ಮತ್ತು ಸ್ತುತ್ಯರ್ಹನೂ ಆದ ನೀನು ನಮ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿ.

English Translation

Vigorous Agni, hear (our prayers); for you are he who is to be lauded ;
to whom the well-born priests address (their hymns) ; and whom, entitled to
worship, and radiant in your own abode, the offerers of the oblation approach,
for the sake of never-failing posterity.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಗ್ನಿಯು ಶತ್ರುಣಾಮಭಿಭವಿತಃ ಬಲಪ್ರಭವ ವಾ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವವನು, ಅಥವಾ ಋತ್ವಿಜರ
ಬಾಹುಗಳ ಬಲದಿಂದ ಅರಣಿಯಲ್ಲಿ ಮಥಿತನಾಗಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ಎಂದು ಸಹಸ್ಯ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥ
ವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಈ ಅಗ್ನಿದೇವನು ಋತ್ವಿಜರು ಮತ್ತು ಯಜಮಾನರಾದ ನಾವು ಮಾಡುವ ಸ್ತೋತ್ರಾದಿ
ಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲಿ ಮತ್ತು ಬಹಳ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಈ ಅಗ್ನಿದೇವನನ್ನು ಪೂಜಿಸಲು ಅರ್ಹತೆಯನ್ನು
ಹೊಂದಿ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನರಾದ ಋತ್ವಿಜರೇ ನೊದಲಾದವರು ಪರಿಸುವ ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳು ಈ ದೇವನನ್ನೇ
ಹೊಂದಲಿ ಎಂಬ ಋತ್ವಿಜರ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಆಶಂಸಿತವಾಗಿದೆ.

ವಾಜಿನಃ ಯಜ್ಞಂ ನಿತ್ಯೇ ತೋಕೇ ಸ್ಯೇ ದನೇ ಉಸೇಯಂತಿ—ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪುತ್ರವಾಚಿಯಾದ ತೋಕ ಶಬ್ದವು ಉಪಾತ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಹರ್ವಿರ್ವಕ್ಷಣಾನ್ಮ-ವಂತೋ ಯಜಮಾನಾಃ ಔರಸೇ ಪುತ್ರೇ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಸತಿ ಯದ್ವಾ ತಸ್ಮಿನ್ ಯಥಾ ದೀಪ್ಯತೇ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಯಜಮಾನರು ಪುತ್ರಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ನಿನ್ನನ್ನು (ಅಗ್ನಿಯನ್ನು) ಸಮಾಪಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದೂ, ಪುತ್ರಗೃಹೇ ಸಿತಾ ಯಥಾ ದೀಪ್ಯತೇ ತದ್ವತ್ ಮಗನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ತಂದೆಯು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಇರುವ ನಿನ್ನನ್ನು ಸಮಾಪಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಅಗ್ನಿಯ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ಯಾಗಭೂಮಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸವನಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಋತ್ವಿಜರು ಹವಿಸ್ಸಿನ ಅರ್ಪಣೆಗಳಿಂದಲೂ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಮಾಪಿಸುವರು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವಾಜಶ್ಯಬ್ದವು ಯಾಸ್ಮರಿಂದ ಅನ್ನ, ಬಲ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ.

—:0:—

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಉಭಯಾಸೋ ಜಾತವೇದಃ ಸ್ಯಾಮ ತೇ ಸ್ತೋತಾರೋ ಅಗ್ನೇ ಸೂರಯಶ್ಚ
ಶರ್ಮಣಿ |

ವಸ್ತೋ ರಾಯಃ ಪುರುಶ್ಚಂದ್ರಸ್ಯ ಭೂಯಸಃ ಪ್ರಜಾವತಃ ಸ್ವಪತ್ಯಸ್ಯ ಶಗ್ಧಿ
ನಃ || ೧೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಉಭಯಾಸಃ | ಜಾತವೇದಃ | ಸ್ಯಾಮ | ತೇ | ಸ್ತೋತಾರಃ | ಅಗ್ನೇ | ಸೂರಯಃ | ಚ | ಶರ್ಮಣಿ |
ವಸ್ತಃ | ರಾಯಃ | ಪುರುಶ್ಚಂದ್ರಸ್ಯ | ಭೂಯಸಃ | ಪ್ರಜಾವತಃ | ಸ್ವಪತ್ಯಸ್ಯ | ಶಗ್ಧಿ | ನಃ || ೧೨ ||

ಇಾಯಜ ಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಜಾತವೇದೋ ಜಾತಾನಾಂ ವೇದಿತರಗ್ನೇ ಸ್ತೋತಾರಸ್ತಾವಂ ಸ್ತುವಂತ ಋತ್ವಿಜಃ ಸೂರಯೋ ಮೇಧಾವಿನೋ ಯಜಮಾನಾಶ್ಚೇತ್ಯುಭಯಾಸಃ | ಉಭಯೇ ವಯಂ ಶರ್ಮಣಿ ಸುಖೇ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಸತಿ ತೇ ತ್ವತ್ಸಂಬಂಧಿನಃ ಸ್ಯಾಮ | ಭವೇಮ | ಯದ್ವಾ ತೇ ಶರ್ಮಣಿ ಸ್ಯಾಮ | ತ್ವಂ ಚ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ವಸ್ತೋ ನಿವಾಸಹೇತೋರ್ವಸಿಷ್ಯಸ್ಯ ರಾಯೋ ಗವಾದಿಧನಸ್ಯ ಪುರುಶ್ಚಂದ್ರಸ್ಯಾತಿಶಯೇನಾಹ್ಲಾದಕಸ್ಯ ಬಹುಹಿರಣೋಪೇತಸ್ಯ ವಾ ಭೂಯಸಃ ಪ್ರಭೂತಸ್ಯ ಪ್ರಜಾವತೋ ಭೃತ್ಯಾದ್ಯುಪೇತಸ್ಯ ಪುತ್ರಾದಿ-ಭೋಗಪರ್ಯಾಪ್ತಸ್ಯ ವಾ ಸ್ವಪತ್ಯಸ್ಯ ಶೋಭನಪುತ್ರಸ್ಯ | ಈದೃಗ್ರೂಪಂ ಧನಂ ನೋಽಸ್ಮಭ್ಯಂ ಶಗ್ಧಿ | ದೇಹಿ | ದಾತುಂ ಶಕ್ತೋ ಭವಸಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಜಾತೇವೇದಃ—ಜಾತಪ್ರಜ್ಞನಾದ | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಸ್ತೋತಾರಃ—ಸ್ತುತಿಸತಕ್ಕ ಋತ್ವಿಕ್ಕು
ಗಳೂ | ಸೂರಯಶ್ಚ—ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಯಜಮಾನರೂ | ಉಭಯಾಸಃ—ಇಬ್ಬರೂ ಸಹ | ಶರ್ಮಣಿ—
ಸುಖವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ | ತೇ—ನಿನ್ನ ಸೇವೆಯಲ್ಲಿ | ಸ್ಯಾಮ—ಇರುವೆವು (ನಮಗೆ) | ವಶ್ಯಃ—
ನಿವಾಸಯೋಗ್ಯವಾದುದೂ | ರಾಯಃ—ಗನಾಧಿಧನದಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ | ಪುರುಶ್ಚಂದ್ರಸ್ಯ—ಅತಿಶಯವಾಗಿ
ಆಹ್ಲಾದಕವಾದುದೂ | ಭೂಯಾಸಃ—ಪ್ರಭೂತವಾದುದೂ | ಪ್ರಜಾವತೇಃ—ಭೃತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ |
ಸ್ವಪತ್ಯಸ್ಯ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪುತ್ರಯುಕ್ತವಾದುದೂ ಆದ ಧನವನ್ನು | ನಃ—ನಮಗೆ | ಶಗ್ಧಿ—ಕೊಡು.

ಬಾವಾರ್ಥ

ಜಾತಪ್ರಜ್ಞನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಸ್ತುತಿಕಾರರಾದ ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳೂ ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಯಜಮಾನರೂ
ಸೇರಿಕೊಂಡು ಸುಖವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ನಿನ್ನ ಸೇವೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವೆವು. ನಮಗೆ ನಿವಾಸಯೋಗ್ಯವಾ
ದುದೂ, ಗನಾಧಿಧನದಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ, ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಆಹ್ಲಾದಕವಾದುದೂ, ಭೃತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ
ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪುತ್ರಯುಕ್ತವಾದುದೂ ಆದ ಧನವನ್ನು ಕೊಡು.

English Translation

Agni, knowing all that is born, may we, both adorers and priests, be
yours for the sake of felicity ; and do you bestow upon us wealth of dwellings
of cattle, of much gold, of many dependants, and virtuous offspring.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಜಾತೇವೇದಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ. ಜಾತೇವೇದಶ್ಯಬ್ದದ ಅರ್ಥವು ಬಹಳ
ಕಡಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

(ಹೇ) ಜಾತೇವೇದಃ ಅಗ್ನೇ ಸ್ತೋತಾರಃ ಸೂರಯಶ್ಚ ಉಭಯಾಸಃ—ಜಾತೇವೇದಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ
ಅರ್ಥವನ್ನು ನಾವು ಹಿಂದೆಯೇ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಎರಡುವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವಿದೆ. ಹುಟ್ಟುವ ಅಥವಾ
ಹುಟ್ಟಿರುವ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ (ಅಥವಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ವಿಷಯವನ್ನು) ತಿಳಿದಿರುವ ಅಗ್ನಿಯೆಂದು ಒಂದು
ಅರ್ಥವೂ, ಹುಟ್ಟಿರುವ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವವು ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ಅರ್ಥವೂ
ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದು. ಸ್ತೋತಾರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಋತ್ವಿಗ್ವನರೆಂದೂ, ಸೂರಯಃ ಎಂಬ
ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಯಜಮಾನರೆಂದೂ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು ಆದರೆ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು
ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡತಕ್ಕವರು ಋತ್ವಿಗ್ವನರಾಗಿಯೇ ಇರಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವೇನೂ ಇಲ್ಲ. ಆದರಂತೆ ಸೂರಯಃ ಎಂಬ
ಶಬ್ದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುವ ಮೇಧಾವಿ ಜನರು (ಬುದ್ಧಿವಂತರು) ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರಾಗಿಯೇ
ಇರಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವೂ ಇಲ್ಲ ಆದರೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು, ಋತ್ವಿಗ್ವನರು, ಯಜಮಾನರು ಎಂದು ಹೇಳಿ ಒಂದು
ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿ ವಿವರಣೆಮಾಡಿರುವುದರಲ್ಲಿ ತಪ್ಪೇನೂ ಇಲ್ಲ.

ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ವಾಸಸ್ಥಾನವೇ ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕುವಿಧ ಅನುಕೂಲಗಳಿಗಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. ವಸ್ತುಃ ನಿವಾಸಹೇತೋರ್ವಸಿಷ್ಯಸ್ಯ—ವಾಸಮಾಡಲು ಅನುಕೂಲವಾದ ಮನೆ; ರಾಯಃ ಗವಾದಿಧನಸ್ಯ—ಗೋವುಗಳೇ ಮೊದಲಾದ ಪಶುಸಂಪತ್ತೂ; ಪುರುಶ್ಚಂದ್ರಸ್ಯ ಅತಿಶಯೇನಾಹ್ಲಾದಕಸ್ಯ ಬಹುಹಿರಣ್ಯೋಪೇತಸ್ಯ ನಾ—ಬಹಳ ಅಹ್ಲಾದಕರವಾಗಿರುವ ಎಂದರೆ ಬಹಳವಾದ ಸುಖದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಧನವು; ಭೂಯಸಃ ಪ್ರಜಾವತೇಃ ಭೃತ್ಯಾದ್ಯುಪೇತಸ್ಯ—ಅನೇಕ ಭೃತ್ಯರೇ ಮೊದಲಾದ ಅಶ್ರಿತ ಜನಗಳು; ಸ್ವಪತ್ಯಸ್ಯ ಶೋಭನಪುತ್ರಸ್ಯ—ಒಳ್ಳೆಯ ಮಕ್ಕಳು, ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳು ಮುಂತಾದ ಸಂತತಿಯು; ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಮಗೆ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ.

—:—

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯೇ ಸ್ತೋತ್ರಭ್ಯೋ ಗೋಅಗ್ರಾಮಶ್ವಪೇಶಸಮಗ್ನೇ ರಾತಿಮುಪಸ್ಯ ಜಂತಿ
ಸೂರಯಃ |

ಅಸ್ಮಾನ್ ತಾಂಶ್ಚ ಪ್ರ ಹಿ ನೇಷಿ ವಸ್ಯ ಆ ಬೃಹದ್ದೇವಮ ವಿದಥೇ ಸುವೀರಾಃ
|| ೧೩ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯೇ | ಸ್ತೋತ್ರಭ್ಯಃ | ಗೋಅಗ್ರಾಂ | ಅಶ್ವಪೇಶಸಂ | ಅಗ್ನೇ | ರಾತಿಂ | ಉಪಸ್ಯಜಂತಿ | ಸೂರಯಃ |
ಅಸ್ಮಾನ್ | ಚ | ತಾನ್ | ಚ | ಪ್ರ | ಹಿ | ನೇಷಿ | ವಸ್ಯಃ | ಆ | ಬೃಹತ್ | ವದೇಮ | ವಿದಥೇ |
ಸುವೀರಾಃ || ೧೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅನಯಾ ಹೋತಾ ಸ್ತುತಿನಿಗಮವ್ಯಾಜೇನಾಭಿಮತಮಾಶಾಸ್ತೇ | ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಸೂರಯೋ
ಮೇಧಾವಿನಃ ಪ್ರೇರಯಿತಾರೋ ವಾ ಯಜಮಾನಾಃ ಸ್ತೋತ್ರಭ್ಯಃ ಸ್ತುತಿಕರ್ತೃಭ್ಯೋ ಗೋಅಗ್ರಾಂ
ಗಾವೋಽಗ್ರಗಾಮಿನೋ ಯಸ್ಯಾ ಸ್ತಾದೃಶೀಂ ಗೋಪ್ರಮುಖಾಮಶ್ವಪೇಶಸಂ || ಪೇಶ ಇತಿ ರೂಪನಾಮ ||
ಅಶ್ವೇನ ನಿರೂಪಣೇಯಾಂ | ಏತದ್ವೈಯಪ್ರಾಧಾನ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯಂ | ಗೌಶ್ಚಾಶ್ವಶ್ಚಾಜಾಶ್ವೇತಿ ದಕ್ಷಿಣಾಪರಿ-
ಗಣನೇಷು ಗವಾಶ್ವಯೋಃ ಪ್ರಾಥಮ್ಯಾತ್ | ತಾದೃಶೀಂ ರಾತಿಮುಪಸ್ಯಜಂತಿ | ದದತೇ | ತಾನ್ಯಜಮಾನಾನ-
ಸ್ಮಾಂಶ್ಚ ತ್ವಿಜೋ ವಸ್ಯೋ ವಸೀಯಃ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಸ್ಥಾನಂ ಆ ಸರ್ವತಃ ಪ್ರ ಹಿ ನೇಷಿ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ
ನಯಸಿ ಖಲು | ನಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಹಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ | ವಯಂ ಚ ಸುವೀರಾಃ ಶೋಭನಪುತ್ರಾದಿಸಹಿತಾ
ವಿದಥೇ ಯಜ್ಞೇ ಬೃಹನ್ನಹನ್ಮಂತ್ರಜಾತಂ ವದೇಮ | ಉಚ್ಚಾರಯಾಮಃ | ಸ್ತುಮ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಯೇ—ಯಾರು | ಸೂರಯಃ—ಸದ್ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಪ್ರೇರಿತರಾಗಿದ್ದಾರೆಯೋ
ಅಂತಹ ಯಜಮಾನರು | ಸ್ತೋತ್ರೈಃ—ಸ್ತುತಿಕರ್ತರಿಗೆ | ಗೋಅಗ್ರಾಂ—ಗೋವುಗಳೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿರುವುದೂ |
ಅಶ್ವಪೇಶಸಂ—ಅಶ್ವದಿಂದ ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಡುವುದೂ ಆದ | ರಾಶಿಂ—ದಾನವನ್ನು | ಉಪಸೃಜಂತಿ—ಕೊಡು
ತ್ತಾರೆಯೋ ಅಂತಹ | ತಾಂಶ್ಚ—ಯಜಮಾನರನ್ನೂ | ಅಸ್ಮಾಂಶ್ಚ—ಋತ್ವಿಜ್ಞಗಳಾದ ನಮ್ಮನ್ನೂ | ವಸ್ಯಃ—ಉತ್ತಮ
ವಾದ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ | ಆಪ್ರಹೀನೇಷಿ—ಆತಿಶಯವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗು | ಸುವೀರಾಃ—
ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪುತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಾವು | ವಿದಥೇ—ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ | ಬೃಹತ್—ಮಹತ್ಕೃತಿವಾದ ಮಂತ್ರ
ವನ್ನು | ವದೇಮ—ಪಠಿಸುವೆವು |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಸದ್ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಪ್ರೇರಿತರಾದ ಯಜಮಾನರು ಸ್ತುತಿಕರ್ತರಿಗೆ ಗೋವುಗಳಿಂದಲೂ ಅಶ್ವ
ಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿದ ದಾನವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾರೆ ಆ ಯಜಮಾನರನ್ನೂ ಋತ್ವಿಜ್ಞಗಳಾದ ನಮ್ಮನ್ನೂ ಉತ್ತಮ
ವಾದ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಆತಿಶಯವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗು. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪುತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ
ಕೂಡಿದ ನಾವು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಮಹತ್ಕೃತಿವಾದ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವೆವು.

English Translation

The pious are they who present, as a gift, to the reciters of your praises
an excellent cow and an elegant horse : do you, Agni, lead us and them to the
best of abodes, (or heaven), that we and our worthy descendants may repeat
the solemn prayer to you at the sacrifice.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕು ಮೊದಲನೆಯ ಸೂಕ್ತದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿಯೂ (೧೬ನೇ ಋಕ್ಕು) ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿಯೇ
ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. (p. 426 ನೋಡಿ)

ಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು.

ಸಮಿದ್ಧೋ ಅಗ್ನಿಃ—ಎಂಬ ಈ ಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ಈ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಅಪ್ರೀಸೂಕ್ತವು. ಅಪ್ರೀಸೂಕ್ತಗಳ
ದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿ ನಾವು ಮೊದಲನೆಯ ಮಂಡಲದ ೧೮೮ನೆಯ ಸೂಕ್ತದ (೧೮೮ನೇಯ ಸೂಕ್ತವು ಅಪ್ರೀ
ಸೂಕ್ತವೇ) ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ (page 227-273) ವಿವರವಾದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದೇವೆ. ಆ ವಿವರಣೆಗಳೇ
ಈ ಸೂಕ್ತದ ೧೧ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿರುವ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಮತ್ತೆ ವಿವರಿಸಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ
ವಾಚಕರು ೧೮೮ನೇ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿರುವ ವಿಷಯವನ್ನೇ ಈ ಸೂಕ್ತದ ದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿ ಬರೆದಿರುವಂತೆ
ಭಾವಿಸಿ ಓದಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸಮಿದ್ಧೋ ಅಗ್ನಿರಿತ್ಯೇಕಾದಶರ್ಚಂ ತೃತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಂ ಗಾರ್ಗ್ಯಮದಂ ತ್ರೈಷ್ಟುಭಂ | ಸಪ್ತಮೀ
ಜಗತೀ | ಸಮಿದ್ಧೋಽಗ್ನಿರಗ್ನಿನಾ ನರಾಶಂಸತನೂನಸಾದಾದಯ ಏಕಾದಶ ಪ್ರಯಾಜದೇವತಾಃ | ಸಮಿದ್ಧ

ಏಕಾದಶಾಪ್ರಂ ಸಪ್ತಮಿಾ ಜಗತೀತ್ಯನುಕ್ರಮಣಿಕಾ || ಪಶೌ ಶುನಕಾನಾಮಿದಮಾಪ್ರೀಸೂಕ್ತಂ | ಗೃತ್ಸ-
ಮದಸ್ಯಾಪಿ ಶುನಕತ್ವಾತ್ | ಸಮಿದ್ಧೋ ಅಗ್ನಿರಿತಿ ಶುನಕಾನಾಮಿತಿ ಹಿ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ಅ. ೩-೨ ||

ಅನುವಾದವು—ಸಮಿದ್ಧೋ ಅಗ್ನಿಃ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಮೊದಲನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಗೃತ್ಸಮದನು ಋಷಿಯು ; ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ಸು, ಏಳನೆಯ ಋಕ್ಕುವಾತ್ರ ಜಗತೀಭಂದಸ್ಸವು ಇದು ಅಪ್ರೀ ಸೂಕ್ತವಾದ್ದರಿಂದ ಸಮಿದ್ಧೋಽಗ್ನಿ ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೊಂದು ಪ್ರಯಾಜದೇವತೆಗಳೇ ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ದೇವತೆಗಳು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಸಮಿದ್ಧ ಏಕಾದಶಾಪ್ರಂ ಸಪ್ತಮಿಾ ಜಗತೀ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಪಶುಯಾಗದಲ್ಲಿ ಶುನಕಋಷಿವಂಶಸ್ಥರಿಗೆ ಇದು ಅಪ್ರೀ ಸೂಕ್ತವು ಏಕೆಂದರೆ ಗೃತ್ಸಮದನೂ ಆ ಋಷಿಯ ವಂಶಸ್ಥನೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅಶ್ವಲಾಯನ ಶೌತಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಮಿದ್ಧೋ ಅಗ್ನಿರಿತಿ ಶುನಕಾನಾಮಿತಿ ಹಿ ಎಂದು ಸೂತ್ರವಿರುವುದರಿಂದಲೂ (ಅ. ೩-೨) ಶುನವಂಶಸ್ಥರೂ ಈ ಅಪ್ರೀ ಸೂಕ್ತವನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸುವರು.

|| ಓಂ ||

ಸೂಕ್ತ—೩

|| ಮಂಡಲ—೨ || ಅನುವಾಕ—೧ || ಸೂಕ್ತ—೩ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೫ || ವರ್ಗ—೨೨, ೨೩ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ—೧೧ ||

ಋಷಿಃ—ಗೃತ್ಸಮದ (ಅಂಗಿರಸಃ ಶೌತಹೋತ್ರಃ ಪಶ್ಚಾತ್) ಭಾಗಃ ವ ಶುನಕಃ |
ಅಪ್ರೀ ಸೂಕ್ತಂ ||

ದೇವತಾ—೧. ಇಥ್ಹಃ ಸಮಿದ್ಧೋಽಗ್ನಿರ್ವಾ | ೨. ನರ.ಶಂಕಃ | ೩. ಇಳಃ |

೪. ಒಹಃ | ೫. ದೇವೀದ್ವಾರಃ | ೬. ಉಷಾಸಾನಕಾ | ೭. ದೈವ್ಯಾ

ಹೋತಾರೌ ಪ್ರಚೇತಸೌ | ೮. ತಿಸ್ರೋ ದೇವ್ಯಃ ಸರಸ್ವತೀಳಾ

ಭಾರತ್ಯಃ | ೯. ತ್ವಷ್ಟಾ | ೧೦. ವನಸ್ಪತಿಃ | ೧೧. ಸ್ವಾಹಾಕೃತಯಃ ||

ಭಂದಃ—೧-೬, ೮-೧೧. ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ | ೭, ಜಗತೀ ||

:೦:

ಸಂಹಿತಾವಾಕಃ

ಸಮಿದ್ಧೋ ಅಗ್ನಿರ್ನಿಹಿತಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಪ್ರತ್ಯಜ್ಞ ವಿಶ್ವಾನಿ ಭುವನಾನ್ಯಸ್ಥಾತ್ |

ಹೋತಾ ಪಾನಕಃ ಪ್ರದಿವಃ ಸುಮೇಧಾ ದೇವೋ ದೇವಾನ್ಯಜತ್ತಗ್ನಿರಹನ್

|| ೧ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸಂ॒ತ್ವ॑ದ್ಧಃ | ಅ॒ಗ್ನಿಃ | ನಿ॒ಹಿ॑ತಃ | ಸ್ವ॒ಧಿ॒ನ್ಯಾಂ | ಪ್ರ॒ತ್ಯ॒ಜಃ | ವಿ॒ಶ್ವಾ॑ನಿ | ಭು॒ವ॒ನಾ॑ನಿ | ಅ॒ಸ್ಥಾತ್ |
 ಹೋ॑ತಾ | ಸಾ॒ವ॒ಕಃ | ಪ್ರ॒ದಿ॒ವಃ | ಸು॒ಮೇ॒ಧಾಃ | ದೇ॒ವಃ | ದೇ॒ವಾನ್ | ಯ॒ಜ॒ತು | ಅ॒ಗ್ನಿಃ | ಅ॒ರ್ಹ॑ನ್
 || ೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸ್ವ॒ಧಿ॒ನ್ಯಾಂ ವೇದಿ॒ಲಕ್ಷಣಾ॑ಯಾಂ ಸಮಿ॒ದ್ಧಃ ಸಮ್ಯಕ್ ದೀಪ್ತ ಏತ॑ನ್ನಾಮಕೋಽಗ್ನಿನಿಹಿತಃ
 ಸ್ಥಾಪಿತಃ ಸನ್ ವಿಶ್ವಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಭುವನಾನಿ ಭೂತಜಾತಾನಿ ಪ್ರತ್ಯಜ್ಞ ಅಭಿಮುಖಃ ಸನ್ ಅಸ್ಥಾತ್ |
 ತಿಷ್ಠತಿ | ಯಥಾ ಸರ್ವೇ ಜನಾಃ ಪಶ್ಯಂತಿ ತಥಾ ಪ್ರವೃದ್ಧೋಽಭವದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಚಿ ಸೋಽಗ್ನಿ ಹೋತಾ
 ಹೋಮನಿಷ್ಪಾದಕೋ ದೇವಾನಾಮಾಹ್ವತಾ ವಾ ಸಾವಕಃ ಶೋಧಕಃ ಪ್ರದಿವಃ ಪುರಾಣಃ ಸುಮೇಧಾಃ
 ಶೋಭನಪ್ರಜ್ಞೋ ದೇವೋ ದ್ಯೋತಮಾಸಃ | ಏವಂ ಮಹಾನುಭಾವೋಽಗ್ನಿರರ್ಹನ್ ಯಾಗಯೋಗ್ಯಃ
 ಸನ್ ದೇವಾನ್ಯಜತು | ಅತ್ರ ಯಶ್ವನ್ಯಾನಿಂದ್ರಾದೀನ್ಪೂಜಯತು ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಹೋತಾ—ಹೋಮಸಂಪಾದಕನೂ | ಸಾವಕಃ—ಶುದ್ಧಿಕಾರಕನೂ | ಪ್ರದಿವಃ—ಪುರಾತನನೂ |
 ಸುಮೇಧಾಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವನೂ | ದೇವಃ—ದ್ಯೋತಮಾನನೂ | ಸ್ವಧಿನ್ಯಾಂ—ವೇದಿರೂಪ
 ವಾದ ಸ್ವಧಿವಿಯಲ್ಲಿ | ಸಮಿದ್ಧಃ—ಜೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಜ್ವಲಿತನಾದವನೂ (ಸಮಿದ್ಧನೂ) ಆದ | ಅಗ್ನಿಃ—ಅಗ್ನಿಯು |
 ನಿಹಿತಃ—ಸ್ಥಾಪಿತನಾಗಿ | ವಿಶ್ವಾನಿ—ಸಕಲವಾದ | ಭುವನಾನಿ—ಭೂತಜಾತಗಳನ್ನೂ | ಪ್ರತ್ಯಜ್ಞ—ಸಮ್ಮುಖ
 ದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು | ಅಸ್ಥಾತ್—ಸ್ಥಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ | ಅಗ್ನಿಃ—ಇಂತಹ ಮಹದ್ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯು | ಅರ್ಹನ್—
 ಯಾಗಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾಗಿ (ಪೂಜ್ಯನಾಗಿ) ದೇವಾನ್—ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ದೇಶಿಸಿ | ಯಜತು—ಯಜ್ಞ ಮಾಡಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಹೋಮಸಂಪಾದಕನೂ, ಶುದ್ಧಿಕಾರಕನೂ, ಪುರಾತನನೂ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವನೂ, ವೇದಿರೂಪ
 ವಾದ ಸ್ವಧಿವಿಯಲ್ಲಿ ಜೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಜ್ವಲಿತನಾದವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು ಸ್ಥಾಪಿತನಾಗಿ ಸಕಲವಾದ ಭೂತಜಾತಗಳನ್ನೂ
 ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಸ್ಥಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಇಂತಹ ಮಹದ್ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯು ಯಾಗಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾಗಿದ್ದು
 ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ದೇಶಿಸಿ ಯಜ್ಞ ಮಾಡಲಿ.

English Translation

Agni, the well-kindled, placed upon (the altar of) the earth, stands in
 the presence of all beings; the invoker (of the gods), the purifier, the ancient
 the intelligent, the divine: Let the venerable Agni minister to the gods.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ನರಾಶಂಸಃ ಪ್ರತಿ ಧಾಮಾನ್ಯಂಜನ್ ತಿಸ್ರೋ ದಿವಃ ಪ್ರತಿ ಮಹ್ನಾ ಸ್ವರ್ಚಿಃ |

ಘೃತಪ್ರಷಾ ಮನಸಾ ಹವ್ಯಮುಂದನ್ಮೂರ್ಧನ್ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಸಮನಕ್ತು ದೇವಾನ್ |

|| ೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ನರಾಶಂಸಃ | ಪ್ರತಿ | ಧಾಮಾನಿ | ಅಂಜನ್ | ತಿಸ್ರಃ | ದಿವಃ | ಪ್ರತಿ | ಮಹ್ನಾ | ಸ್ವರ್ಚಿಃ |

ಘೃತಪ್ರಷಾ | ಮನಸಾ | ಹವ್ಯಂ | ಉಂದನ್ | ಮೂರ್ಧನ್ | ಯಜ್ಞಸ್ಯ | ಸಂ | ಅನಕ್ತು | ದೇವಾನ್ |

|| ೨ ||

ಸಾ ಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ನರಾಶಂಸೋ ನರೈರ್ನೇತೃಭಿರ್ಯತ್ವಿಗ್ನಿಃ ಶಂಸನೀಯ ಏತನ್ನಾಮಕೋಽಗ್ನಿಃ ಸ್ವರ್ಚಿಃ ಶೋಭನೇಜ್ವಾಲಃ ಸನ್ ಧಾಮಾನಿ ಸ್ಥಾನಾನ್ಯಾಹುತೈರ್ಧಿಕರಣಾನಿ ತೇಜಾಂಸಿ ಪ್ರತಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಮಹ್ನಾ ಸ್ವಮಹಮ್ನಾಂಜನ್ ವ್ಯಕ್ತೀಕುರ್ವನ್ ತಿಸ್ರೋ ದಿವೋ ದ್ಯೋತಮಾನಾಂಸ್ತ್ರೀನ್ ಭೂಮ್ಯಾದಿಲೋಕಾಂಶ್ಚ ಪ್ರತಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕಮಂಜನ್ | ಸ್ಥಿತ್ಯಾ ಭೂಮಿಂ ಪ್ರಕಾಶೇನಾಂಶರಿಷ್ಟಂ ಹವಿಷ್ಪ್ರಾಪಣೇನ ದಿವಮಿತ್ಯಭಿಪ್ರಾಯಃ | ಯದ್ವಾ ಲೋಕಾನಾಂ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ತ್ರಿತ್ವೋಪೇತತ್ವಾತ್ ತಿಸ್ರೋ ದಿವ ಇತ್ಯವಿರುದ್ಧಂ | ತಿಸ್ರೋ ದಿವಃ ಪೃಥಿವೀಸ್ತಿಸ್ರಃ | ೪-೫೩-೫ | ಇತ್ಯಾದಿಮಂತ್ರವರ್ಣಾತ್ ತ್ರಯೋ ನಾ ಇಮೇ ತ್ರಿವೃತೋ ಲೋಕಾ ಇತಿ ಬ್ರೂಹ್ಮಣಾಶ್ಚ | ತಥಾ ಘೃತಪ್ರಷಾ ಘೃತಂ ಸಿಂಚಿತಾ ಮನಸಾ ಹವ್ಯಮುಂದನ್ ಕ್ಲೇದಯನ್ ಸ್ನಿಗ್ಧೀಕುರ್ವನ್ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಮೂರ್ಧನ್ ಮೂರ್ಧನಿ ಮುಖೇ ಹೋಮಸಮಯೇ ದೇವಾನ್ಯಷ್ಟವ್ಯಾನ್ ಸಮನಕ್ತು | ಸಮ್ಯಕ್ ವ್ಯಕ್ತೀಕರೋತು | ತರ್ಪಯತ್ವಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಪ್ರತಿಪದ ಠ

ನರಾಶಂಸಃ—ಋತ್ವಿಕ್ಯುಗಳಿಂದ ಶಂಸನೀಯನಾದ ನರಾಶಂಸನಾಮಕನಾದ ಅಗ್ನಿಯು | ಸ್ವರ್ಚಿಃ—ಶ್ರೀಷ್ಠವಾದ ಜ್ವಾಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು | ಧಾಮಾನಿ—ಅಹುತಿಸಾತ್ರೆಗಳನ್ನು | ಪ್ರತಿ—ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ | ಮಹ್ನಾ—ತನ್ನ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ | ಅಂಜನ್—ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತಲೂ | ತಿಸ್ರಃ ದಿವಃ—ಭೂಮ್ಯಾದಿ ತ್ರಿಲೋಕಗಳನ್ನೂ | ಪ್ರತಿ—ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತಲೂ | ಘೃತಪ್ರಷಾ—ಘೃತವನ್ನು ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸತಕ್ಕ (ಶ್ರೀಯಸ್ಸನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ) | ಮನಸಾ—ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ | ಹವ್ಯಂ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನು | ಉಂದನ್—ಸ್ನಿಗ್ಧವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಲೂ | ಯಜ್ಞಸ್ಯ—ಯಜ್ಞದ | ಮೂರ್ಧನ್—ಹೋಮಕಾಲದಲ್ಲಿ | ದೇವಾನ್—ದೇವತೆಗಳನ್ನು | ಸಮನಕ್ತು—ತ್ಯಸ್ತಿಪಡಿಸಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ನರಾಶಂಸನಾಮಕನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಜ್ವಾಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ತನ್ನ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಆಹುತಿಗಳನ್ನೂ, ಭೂಮ್ಯಾದಿ ತ್ರಿಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತಲೂ, ಘೃತವನ್ನು ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸತಕ್ಕ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವಿಗ್ಧವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಲೂ, ಯಜ್ಞದ ಹೋಮಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಲಿ.

English Translation

May the bright Narashansa, illumining the receptacles (of the offering) making manifest by his greatness the three radiant (regions), and diffusing the oblation at the season of sacrifice with butter-dispensing purpose, satisfy the gods

ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯಃ

ಈಳಿತೋ ಅಗ್ನೇ ಮನಸಾ ನೋ ಅರ್ಹಸ್ತೇವಾನ್ಯಕ್ತಿ ಮಾನುಷಾತ್ಪೂರ್ವೋ
ಅದ್ಯ |

ಸ ಆ ವಹ ಮರುತಾಂ ಶರ್ಧೋ ಅಚ್ಯುತಮಿಂದ್ರಂ ನರೋ ಬರ್ಹಿಷದಂ
ಯಜಧ್ವಂ || ೩ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಈಳಿತಃ | ಅಗ್ನೇ | ಮನಸಾ | ನಃ | ಅರ್ಹನ್ | ದೇವಾನ್ | ಯಕ್ತಿ | ಮಾನುಷಾತ್ | ಪೂರ್ವಃ | ಅದ್ಯ |
ಸಃ | ಆ | ವಹ | ಮರುತಾಂ | ಶರ್ಧಃ | ಅಚ್ಯುತಂ | ಇಂದ್ರಂ | ನರಃ | ಬರ್ಹಿಷದಂ | ಯಜಧ್ವಂ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಈಳಿತೋಽಸ್ತಾಭಿಃ ಸ್ತುತಃ ಸನ್ ಮನಸಾಸ್ಮದನುರಕ್ತೇನ ದೇವಾನಾಂ ಯಾಗ-
ಬುದ್ಧ್ಯಾ ವಾರ್ಹನ್ ಯಾಗಯೋಗ್ಯಃ ಸನ್ ಮಾನುಷಾದ್ಭೂತಃ ಪೂರ್ವಃ ಪೂರ್ವಭಾವೀ ನೋಽಸ್ಮ-
ದರ್ಥಮದ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತಿನೇ ದೇವಾನ್ ಯಷ್ಟವ್ಯಾನ್ ಯಕ್ತಿ | ತ್ವಮೇವ ಯಜಸಿ | ಸ ತಾದೃಶೋ ಯಷ್ಟಾ
ತ್ವಮಾವಹ | ಆಕಾರಯ | ಕಾನ್ | ಮರುತಾಂ ಶರ್ಧೋ ಗಣಂ | ಅಚ್ಯುತಮಕ್ಷೀಣಮಿಂದ್ರಂ ತದವಿನಾ-
ಭೂತಮಿಂದ್ರಮಸಿ | ಯದ್ವಾ ಮರುದ್ಬಲೋನೇತಮಿಂದ್ರಂ | ಅನಂತರಂ ಹೇ ನರೋ ನೇತಾರ
ಋತ್ವಿಜೋ ಬರ್ಹಿಷದಂ ಬರ್ಹಿಷಿ ಸೀದಂತಂ ತಮಿಂದ್ರಂ ಯಜಧ್ವಂ | ಪೂಜಯಧ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಈಳಿತಃ—ನಮ್ಮಿಂದ ಸ್ತುತನಾಗಿ | ಮನಸಾ—ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಅನುರಕ್ತವಾದ
ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ | ಅರ್ಹನ್—ಯಾಗಯೋಗ್ಯನಾಗಿ | ಮಾನುಷಾತ್—ಮಾನವನಾದ ಹೋತೃವಿಗಿಂತಲೂ |

ಪೂರ್ವಃ—ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ | ನಃ—ನಮಗೋಸ್ಕರ | ಅದ್ಯ—ಇಂದು | ದೇವಾನ್—ಯಾಗಾರ್ಹರಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ | ಯಕ್ಷಿ—ಯಾಗಮಾಡು | ಸಃ—ಅಂತಹ ಪೂಜ್ಯನಾದ ನೀನು | ಮರುತಾಂ ಶರ್ಥಃ—ಮರುತ್ತುಗಳ ಸಂಘಾತರೂಪವಾದ ಗುಂಪನ್ನೂ | ಅಚ್ಯುತಂ—ಕ್ಷಯರಹಿತನಾದ | ಇಂದ್ರಂ—ಇಂದ್ರನನ್ನೂ | ಆ ವಹ—ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಾ (ಅನಂತರ) | ನರಃ—ಯಜ್ಞನೇತೃಗಳಾದ ಎಲೈ ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳೇ | ಬರ್ಹಿಷದಂ—ದರ್ಭಾಸನದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿರುವ ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಯಜಧ್ವಂ—ಪೂಜಿಸಿ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಮ್ಮಿಂದ ಸ್ತುತನಾದ ನೀನು ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಅನುರಕ್ತನಾದ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಯಾಗಯೋಗ್ಯ ನಾಗಿ ಮಾನವನಾದ ಹೋತೃವಿಗಿಂತಲೂ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ ನಮಗೋಸ್ಕರ ಇಂದು ಯಾಗಾರ್ಹರಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ದೇಶಿಸಿ ಯಾಗಮಾಡು. ಅಂತಹ ಪೂಜ್ಯನಾದ ನೀನು ಮರುತ್ತುಗಳ ಗುಂಪನ್ನೂ ಕ್ಷಯರಹಿತನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನೂ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಾ. ಅನಂತರ ಯಜ್ಞನೇತೃಗಳಾದ ಎಲೈ ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳೇ, ದರ್ಭಾಸನದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿರುವ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪೂಜಿಸಿ.

English Translation

Agni, you are the venerable Ilita ; do you, with mind favourably disposed towards us, offer to-day sacrifice to the gods, before the human (mini-strant priest) ; as such, bring hither the company of the Maruts, the undecaying Indra, to whom, seated on the sacred grass, do you priests, offer worship.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ದೇವ¹ ಬರ್ಹಿ²ವರ್ಧ³ಮಾನಂ⁴ ಸುವೀರಂ⁵ ಸ್ತೀರ್ಣಂ⁶ ರಾಯೇ⁷ ಸುಭರಂ⁸
ವೇದ್ಯ⁹ಸ್ಯಾಂ¹⁰ |

ಘೃತೇನಾ¹ಕ್ತಂ² ವಸವಃ³ ಸೀದತೇ⁴ದಂ⁵ ವಿಶ್ವೇ⁶ ದೇವಾ⁷ ಅದಿತ್ಯಾ⁸ ಯಜ್ಞ⁹ಯಾಸಃ¹⁰
|| ೪ ||

ಪದಪಾಠಃ

ದೇವ¹ | ಬರ್ಹಿ²ಃ | ವರ್ಧ³ಮಾನಂ | ಸುವೀರಂ⁴ | ಸ್ತೀರ್ಣಂ⁵ | ರಾಯೇ⁶ | ಸುಭರಂ⁷ | ವೇದೀ⁸ ಇತಿ⁹ ಅಸ್ಯಾಂ¹⁰ |
ಘೃತೇನ¹ | ಅಕ್ತಂ² | ವಸವಃ³ | ಸೀದತೇ⁴ | ಇದಂ⁵ | ವಿಶ್ವೇ⁶ | ದೇವಾಃ⁷ | ಅದಿತ್ಯಾಃ⁸ | ಯಜ್ಞ⁹ಯಾಸಃ¹⁰ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಬರ್ಹಿವೇದ ಏತದಭಿಮಾನಿನ್ನಗ್ನೇ ವರ್ಧಮಾನಂ ಸುವೀರಂ ಶೋಭನವೀರಸಂಪಾದಕಂ ಸುಭರಂ ಸುಪೂರ್ಣಂ ಸ್ತೀರ್ಣಮಸ್ಮದೀಯೈರ್ಯುತ್ಪಿಗ್ನಿರಾಸ್ತೃತಂ ಭವ | ಕಿಮರ್ಥಂ | ರಾಯೇ

ಧನಾಯ | ಅಸ್ಯಾಂ ವೇದೀ ವೇದ್ಯಾಂ || ಸಪ್ತಮ್ಯರ್ಥೇ ಪ್ರಗೃಹ್ಯಸಂಜ್ಞಾ | ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಯಜ್ಞಾದೇಶ-
ಶ್ಚಾಂದಸಃ || ಘೃತೇನಾಜ್ಯೇನಾಕ್ತಮಿದಂ ಸ್ನಿಗ್ಧಂ ಬರ್ಹಿಃ ಸೀದತ | ಕೇ | ಹೇ ವಸವ ಏತನ್ನಾಮಕಾಃ
ಹೇ ವಿಶ್ವೇಸರ್ವೇ ದೇವಾಃ | ಹೇ ಆದಿತ್ಯಾಃ | ಯಜ್ಞಿಯಾಸೋ ಯಜ್ಞಾರ್ಹಾಸ್ತೇ ಯೋಯಮಿದಂ
ಬರ್ಹಿರ್ನಿಷೀದತ | ಅಸ್ಮಿನ್ನರ್ಹಿಷಿ ನಿಷೀದತೇತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಬರ್ಹಿಃ ದೇವ—ದೇವತಾತ್ಮನಾದ ಬರ್ಹಿಯೇ | ಅಸ್ಯಾಂ ವೇದೀ—ಈ ವೇದಿಯಲ್ಲಿ | ರಾಯೇ—
ಸಂಪತ್ತಿಗಾಗಿ | ವರ್ಧಮಾನಂ—ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ತರತಕ್ಕವನಾಗಿಯೂ | ಸುವೀರಂ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವೀರೈಸಂಪಾದಕ
ನಾಗಿಯೂ | ಸುಭರಂ—ಸುಪೂರ್ಣನಾಗಿಯೂ | ಸ್ತೀರ್ಣಂ—(ನಮ್ಮಿಂದ) ಆಸ್ತೃತನಾಗಿಯೂ ಆಗಿರು |
ಯಜ್ಞಿಯಾಸಃ—ಯಜ್ಞಾರ್ಹರಾದ | ವಸವಃ—ಎಲೈ ವಸುಗಳೇ | ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾಃ—ಎಲೈ ವಿಶ್ವದೇವತೆಗಳೇ |
ಆದಿತ್ಯಾಃ—ಎಲೈ ಆದಿತ್ಯರೇ | ಘೃತೇನ—ಘೃತದಿಂದ | ಅಕ್ತಂ—ಸಿಕ್ತವಾದ | ಇದಂ—ಈ ಬರ್ಹಿಯ ಮೇಲೆ |
ಸೀದತ—ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ದೇವತಾತ್ಮನಾದ ಬರ್ಹಿಯೇ, ನಮ್ಮ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ವೃದ್ಧಿಮಾಡುವವನಾಗಿಯೂ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವೀರೈ
ಸಂಪಾದಕನಾಗಿಯೂ, ಸುಪೂರ್ಣನಾಗಿಯೂ ಇದ್ದು ನಮ್ಮ ವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಆಸ್ತೃತನಾಗಿ ವೇದಿಯನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸು.
ಎಲೈ ಯಜ್ಞಾರ್ಹರಾದ ವಸುಗಳೇ, ವಿಶ್ವದೇವತೆಗಳೇ, ಆದಿತ್ಯರೇ, ಘೃತದಿಂದ ಸಿಕ್ತವಾದ ಈ ಬರ್ಹಿಯ ಮೇಲೆ
ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಿ.

English Translation

Divine grass, let the Vasus, the Vishwedevas, the adorable Adityas, sit
upon this flourishing, invigorating, well-grown, sacred grass, strewn for the
sake of wealth upon this altar, and sprinkled with butter.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ವಿ ಶ್ರಯಂತಾನುರ್ವಿಯಾ ಹೂಯಮಾನಾ ದ್ವಾರೋ ದೇವೀಃ ಸುಪ್ರಾಯ

ಣಾ ನಮೋಭಿಃ |

ವ್ಯಚಸ್ವತೀರ್ವಿ ಪ್ರಥಂತಾನುಜುರ್ಯಾ ವರ್ಣಂ ಪುನಾನಾ ಯಶಸಂ

ಸುವೀರಂ || ೫ ||

ಪದಪಾಠಃ

ವಿ | ಶ್ರಯಂತಾಂ | ಉರ್ವಿಯಾ | ಹೂಯಮಾನಾಃ | ದ್ವಾರಃ | ದೇವೀಃ | ಸುಪ್ರಸುತಯನಾಃ |
ನಮಃಭಿಃ |

ವ್ಯಚಸ್ತೀಃ | ವಿ | ಪ್ರಥಂತಾಂ | ಅಜುರ್ಯಾಃ | ವರ್ಣಂ | ಪುನಾನಾಃ | ಯಶಸಂ | ಸುವೀರಂ || ೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ದ್ವಾರೋ ದೇವೀರಗ್ನೇದ್ವಾರಾಭಿಮಾನಿನೋ ದೇವ್ಯೋ ವಿಶ್ರಯಂತಾಂ | ವಿವಿಚ್ಯ ಶ್ರಯಂತಾಂ |
ವಿವೃತಾಸಿಧಾನಾ ಭವಂತು | ಕೇದೃಶ್ಯಸ್ತಾಃ | ಉರ್ವಿಯಾ | ಉರ್ವೋ ಮಹತ್ಯಃ | ನನೋಭಿರ್ನಮ-
ಸ್ಕಾರೋಪೇತೈಃ ಸ್ತೋತ್ರೈರ್ಹೂಯಮಾನಾಃ | ಸುಸ್ರಾಯಣಾಃ | ಸುಷ್ಮ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಗಂತವ್ಯಾಃ |
ಈದೃಶ್ಯೋ ದೇವ್ಯೋ ವಿಶ್ರಯಂತಾಂ | ಕಿಂಚಿ ವ್ಯಚಸ್ತೀರ್ವಾಪ್ತಮತ್ಯೋಽಜುರ್ಯಾ ಅಹಿಂಸ್ಯಾ
ಅಜನನಾ ವಾ ಸುವೀರಂ ಶೋಭನಪುತ್ರಾದ್ಯುಪೇತಂ ಯಶಸಂ ಯಶೋಯುಕ್ತಂ ವರ್ಣಂ ವರ್ಣನೀಯಂ
ರೂಪವಿಶೇಷಂ ಪುನಾನಾ ಯಜಮಾನಾಯ ಶೋಧಯಿತ್ರೈಃ ಸಂಪಾದಯಿತ್ರೋ ದೇವ್ಯೋ ವಿಪ್ರ-
ಥಂತಾಂ | ವಿಶೇಷೇಣ ಪ್ರಖ್ಯಾತಾ ಭವಂತು ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಉರ್ವಿಯಾ—ಮಹತ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ | ನಮೋಭಿಃ—ನಮಸ್ಕಾರಗಳಿಂದ | ಹೂಯಮಾನಾಃ—ಕರೆ
ಯಲ್ಪಡತಕ್ಕವರೂ | ಸುಸ್ರಾಯಣಾಃ—ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಮೀಪಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕವರೂ ಆದ | ದೇವೀಃ ದ್ವಾರಃ—ದ್ವಾರ
ದೇವತೆಗಳು | ವಿಶ್ರಯಂತಾಂ—ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತೆರೆಯಲಿ | ವ್ಯಚಸ್ತೀಃ—ವ್ಯಾಪಕವಾದ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವರೂ |
ಅಜುರ್ಯಾಃ—ಅಹಿಂಸಕರೂ | ಸುವೀರಂ—ವೀರಪುತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ | ಯಶಸಂ—ಯಶೋಯುಕ್ತ
ವಾದುದೂ | ವರ್ಣಂ—ಶ್ಲಾಘ್ಯವಾದುದೂ ಆದ ಸಂಪತ್ತನ್ನು | ಪುನಾನಾಃ—ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಕೊಡತಕ್ಕವರೂ
ಆದ ದೇವತೆಗಳು | ವಿ ಪ್ರಥಂತಾಂ—ಹೊಗಳಲ್ಪಡಲಿ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಮಹತ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿದವರೂ, ನಮಸ್ಕಾರಗಳಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡತಕ್ಕವರೂ ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಮೀಪಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕ
ವರೂ ಆದ ದ್ವಾರದೇವತೆಗಳು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತೆರೆಯಲಿ. ವ್ಯಾಪಕವಾದ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವರೂ, ಅಹಿಂಸಕರೂ ಮತ್ತು
ವೀರಪುತ್ರಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಯಶಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ ಕೂಡಿದ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಕೊಡತಕ್ಕವರೂ ಆದ ದೇವತೆ
ಗಳು ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡಲಿ.

English Translation

Let the divine doors, spacious and easily accessible, and to be saluted
with prostrations, be set open: let them be celebrated as expansive, uninjur-
able and conferring sanctity upon the illustrious class (of worshippers), possessed
of virtuous progeny.

ಸಂಹಿತಪಾಠಃ

ಸಾಧ್ವಾಪಾಂಸಿ ಸನತಾ ನ ಉಕ್ಷಿತೇ ಉಷಾಸಾನಕ್ತಾ ವಯ್ಯೇನ ರಣ್ವಿತೇ |
ತಂತುಂ ತತಂ ಸಂವಯಂತೀ ಸಮೀಚೀ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಪೇಶಃ ಸುದುಘೇ
ಪಯಸ್ವತೀ || ೬ ||

ಽದಪಾಠಃ

ಸಾಧು | ಅಪಾಂಸಿ | ಸನತಾ | ನಃ | ಉಕ್ಷಿತೇ | ಇತಿ | ಉಷಾಸಾನಕ್ತಾ | ವಯ್ಯೇನ | ರಣ್ವಿತೇ | ಇತಿ |
ತಂತುಂ | ತತಂ | ಸಂವಯಂತೀ | ಇತಿ | ಸಂವಯಂತೀ | ಸಮೀಚೀ | ಇತಿ | ಸಂಘಚೀ | ಯಜ್ಞಸ್ಯ |
ಪೇಶಃ | ಸುದುಘೇ | ಇತಿ | ಸುದುಘೇ | ಪಯಸ್ವತೀ | ಇತಿ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸಾಧು ಸಾಧೂನಿ ನೋಽಸ್ತದೀಯಾನ್ಯಪಾಂಸಿ ಕರ್ಮಾಣ್ಯುದ್ವಿಶ್ಯ ಸನತಾ ಸನಾತನೇನಾವಿಚ್ಛಿನ್ನ-
ಪ್ರವೃತ್ತಿಕೇನ ಸ್ತೋತ್ರಾದಿನೋಕ್ಷಿತೇ ಪೂಜಿತೇ | ಯದ್ವಾ ಪುರಾಣವಾಚೀ ವಿಭಕ್ತ್ಯಂತಃ ಸನಚ್ಛಬ್ದೋಽಸ್ಮಿ |
ತಸ್ಯ ಪ್ರಥಮಾದ್ವಿವಚನಸ್ಯಾಕಾರಃ | ಸನಾತನೇ ನಿತ್ಯೇ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಸ್ಮಿನ್ನಕ್ಷ ಉಕ್ಷಿತೇ ಫಲಸ್ಯ ಸೇಚಿ-
ಯಿತ್ಯಾ || ಕರ್ತರಿ ನಿಷ್ಕಾ || ಉಷಾಸಾನಕ್ತಾಹೋರಾತ್ರದೇವತೇ ವಯ್ಯೇನ ವಾನಕುಶಲೇ ಇವ
ರಣ್ವಿತೇ ಶಬ್ದಿತೇ ಸ್ತುತೇ ಪರಸ್ಪರಂ ಗಚ್ಛಂತ್ಯಾ ನಾ ತತಂ ವಿಸ್ತೃತಂ ತಂತುಂ ತಂತುಸ್ಥಾನೀಯಂ
ಯಜ್ಞಾನಯವಂ ಸಂವಯಂತೀ ಸಮ್ಯಕ್ ಚಿತ್ರಂ ಸಹ ನಾ ವಯಂತ್ಯಾವೃತ್ತಾದಯಿತ್ಯಾ ಸಮೀಚೀ
ಸಮ್ಯಕ್ಪ್ರವೃತ್ತಿಕೇ ಪರಸ್ಪರಾನುಕೂಲೇ | ಕಿಮರ್ಥಂ ಸಂವಯಂತೀ | ಯಜ್ಞಸ್ಯಾನುಷ್ಠೀಯಮಾನಸ್ಯ
ಪೇಶೋ ರೂಪಂ ನಿರ್ಮಾತುಮಿತಿ ಶೇಷಃ | ಯಜ್ಞಂ ನಿರ್ವರ್ತಯಿತುಂ ತದವಯವಾನುಕ್ರಮೇಣಾನು-
ಷ್ಠಾಪಯಿತ್ಯಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಹೋರಾತ್ರಾಭ್ಯಾಂ ಹಿ ಯಜ್ಞಸ್ತನ್ಯಂತೇ | ಸುದುಘೇ ಸುಷ್ಣ ಫಲಸ್ಯ
ದೋಗ್ಧ್ಯಾ ಪಯಸ್ವತೀ ಉದಕವತ್ಯಾ | ಅಹೋರಾತ್ರಾಭ್ಯಾಂ ಖಲು ವೃಷ್ಟಿರ್ಜಾಯತೇ | ಏವಂ ಮಹಾ-
ನುಭಾವೇ ಅಹೋರಾತ್ರದೇವತೇ ಅಸ್ಮದ್ಯಜ್ಞಂ ನಿರ್ವಹತಾಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸನತಾ—ಪುರಾತನೆಯರೂ | ಉಕ್ಷಿತೇ—ಫಲವನ್ನು ಸುರಿಸುವವರೂ | [ಅಥವಾ ಸನತಾ—ಸ್ತೋತ್ರ
ಗಳಿಂದ | ಉಕ್ಷಿತೇ—ಪೂಜಿತರಾದವರೂ |] ಸುದುಘೇ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕರೆಯುವವರೂ | ಪಯಸ್ವತೀ—
ಉದಕವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವರೂ ಆದ | ಉಷಾಸಾನಕ್ತಾ—ಅಹೋರಾತ್ರ ದೇವತೆಗಳು | ಯಜ್ಞಸ್ಯ—ಯಜ್ಞದ |

ಪೇತಃ—ರೂಪವನ್ನು (ನಿರ್ಮಿಸಲು) | ಸಾಧು—ಉತ್ತಮವಾದ | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಅಪಾಂಸಿ—ಕರ್ಮಗಳನ್ನು
ದ್ದೇಶಿಸಿ | ತತಂ—ವಿಸ್ತೃತವಾದ | ತಂತುಂ—ತಂತುಸ್ಥಾನೀಯವಾದ ಯಜ್ಞವಯವವನ್ನು | ರಣೈತೇ—
ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ | ವಯ್ಯಾ ಇವ—ನೆಯ್ಲೆಯ ಸ್ತ್ರೀಯರಂತೆ | ಸಮೀಚೀ—ಪರಸ್ಪರ ಅನುಕೂಲ
ಕಾರಕರಾಗಿ | ಸಂವಯಂತೀ—ಯಜ್ಞವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಪುರಾತನೆಯರೂ, ಫಲದಾಯಕಿಯರೂ, ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವವರೂ, ಉದಕವನ್ನು ಹೊಂದಿರು
ವವರೂ ಆದ ಅಹೋರಾತ್ರದೇವತೆಗಳು ಯಜ್ಞದ ರೂಪವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲು ಉತ್ತಮವಾದ ನಮ್ಮ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು
ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ವಿಸ್ತೃತವಾದುದೂ, ತಂತುಸ್ಥಾನೀಯವಾದುದೂ ಆದ ಯಜ್ಞವಯವವನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿ ಕೆಲಸ
ಮಾಡುವ ನೆಯ್ಲೆಯ ಸ್ತ್ರೀಯರಂತೆ ಪರಸ್ಪರ ಅನುಕೂಲಕಾರಕರಾಗಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಾರೆ.

English Translation

In regard of our good deeds, Day and Night, perpetually revered,
are interweaving in concert, like two famous female weavers, the extended,
thread (to complete) the web of the sacrifice, liberal yielders (of rewards)
containers of water.

ಸಂಹಿತ ಪಾಠಃ

ದೈನ್ಯಾ ಹೋತಾರಾ ಪ್ರಥಮಾ ವಿದುಷ್ಟರ ಋಜು ಯಕ್ಷತಃ ಸಮೃಚಾ
ವಪುಷ್ಟರಾ |

ದೇವಾನ್ ಯಜಂತಾವೃತುಥಾ ಸಮಂಜತೋ ನಾಭಾ ಪೃಥಿನ್ಯಾ ಅಧಿ
ಸಾನುಷು ತ್ರಿಷು || ೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ದೈನ್ಯಾ | ಹೋತಾರಾ | ಪ್ರಥಮಾ | ವಿದುಷ್ಟರಾ | ಋಜು | ಯಕ್ಷತಃ | ಸಂ | ಋಚಾ | ವಪುಷ್ಟರಾ |
ದೇವಾನ್ | ಯಜಂತಾ | ವೃತುಥಾ | ಸಂ | ಅಂಜತಃ | ನಾಭಾ | ಪೃಥಿನ್ಯಾ | ಅಧಿ | ಸಾನುಷು |
ತ್ರಿಷು || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ದೈವ್ಯಾ | ದಿವಿ ಭನೋ ದಿವ್ಯೋಽಗ್ನಿಃ | ತಸ್ಮಾದ್ವಿನ್ಯಾದಗ್ನೇರ್ಜಾತೌ ಹೋತಾರಾಹ್ಯತಾರೌ
 ದೇವಾನಾಂ ಹೋನುನಿಷ್ಪಾದಕೌ ವಾಗ್ನೀ ಸಾರ್ಥಿವಾಂತರಿಕ್ಷ್ಯಾ ಪ್ರಥಮಾ ಪ್ರಥಮಂ ಯಷ್ಟವ್ಯಾ ವಿದು-
 ಸ್ವರಾ ವಿದ್ವತ್ತಮೌ ವಪುಸ್ವರಾ ಪ್ರಕೃಷ್ಟವಪುಷೌ ದೇವಾವೃಚಾ ಮಂತ್ರೇಣ ಋಜು ಅವಿಕಲಂ ಯಥಾ
 ತಥಾ ಸಮ್ಯಕ್ ಯಕ್ಷತಃ | ಪೂಜಯತಃ | ಋತುಥಾ ತತ್ತದೃತೌ ತತ್ರ ತತ್ರ ಕಾಲೇ ದೇವಾನ್ಯಷ್ಟವ್ಯಾನ್
 ಯಜಂತೌ ದೇವೌ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ನಾಭಾ ನಾಭಾವುತ್ತರವೇದ್ಯಾಮಧಿ ಉಪರಿ ತ್ರಿಷು ಸಾನುಷು ಸಮುಚ್ಛ್ರಿ-
 ತೇಷು ಪ್ರದೇಶೇಷು ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಿಷು ಸಮಂಜತಃ | ಸಮಾಂಕ್ತಾಂ || ಅಂಜೇರ್ಲೇಽಪ್ಯಿಡಾಗಮಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಪ್ರಥಮಾ—(ಯಜ್ಞಾರ್ಹರಾದ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ) ಮುಖ್ಯರೂ | ವಿದುಸ್ವರಾ—ಪ್ರಾಜ್ಞರಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಶ್ರೇಷ್ಠರೂ |
 ವಪುಸ್ವರಾ—ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ದೇಹವುಳ್ಳವರೂ | ಋಚಾ—ಮಂತ್ರದಿಂದ | ಋಜು—ನ್ಯೂನತೆಯಿಲ್ಲದೆ |
 ಸಂ ಯಕ್ಷತಃ—(ದೇವತೆಗಳನ್ನು) ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪೂಜಿಸುವವರೂ | ಋತುಥಾ—ಯಜ್ಞಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ |
 ದೇವಾನ್—ಯಜ್ಞಾರ್ಹರಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದೇಶಿಸಿ | ಯಜಂತೌ—ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರೂ | ದೈವ್ಯಾ
 ಹೋತಾರಾ—ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಕರೆಯುವವರೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯ ಎರಡು ರೂಪಗಳೂ ಸಹ | ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ—
 ಪೃಥಿವಿಯ | ನಾಭಾ ಅಧಿ—ನಾಭಿರೂಪಿಯಾದ ಉತ್ತರವೇದಿಯಲ್ಲಿ | ತ್ರಿಷು ಸಾನುಷು—ಉಚ್ಚಪ್ರದೇಶಗಳಾದ
 ಗಾಹ್ಯಪತ್ಯಾದಿಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ | ಸಮಂಜತಃ—ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡಲಿ.

ಭಾಸಾರ್ಥ

ಯಜ್ಞಾರ್ಹರಾದ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯರೂ, ಪ್ರಾಜ್ಞರಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಶ್ರೇಷ್ಠರೂ, ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ದೇಹವುಳ್ಳ
 ವರೂ, ನ್ಯೂನತೆಯಿಲ್ಲದೆ ಮಂತ್ರದಿಂದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪೂಜಿಸುವವರೂ, ಯಜ್ಞಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ
 ಯಜ್ಞಾರ್ಹರಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದೇಶಿಸಿ ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರೂ, ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಕರೆಯುವವರೂ ಆದ
 ದೈವ್ಯಾಹೋತಾರಾ ಎಂಬ ಅಗ್ನಿಯ ಎರಡು ರೂಪಗಳೂ ಸಹ ಪೃಥಿವಿಯ ನಾಭಿರೂಪಿಯಾದ ಉತ್ತರವೇದಿಯಲ್ಲಿ
 ಉಚ್ಚಪ್ರದೇಶಗಳಾದ ಗಾಹ್ಯಪತ್ಯಾದಿಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡಲಿ

English Translation

Let the two divine invokers of the gods, the first (to be revered),
 most wise, sincerely worshipping with sacred texts, most excellent in form,
 offering homage to the gods in due season, present oblations in the three
 high places upon the navel of the earth.

ಸಂಹಿತಾಸಾಹಿತ್ಯ

ಸರಸ್ವತೀ ಸಾಧಯಂತೀ ಧಿಯಂ ನ ಈಳಾ ದೇವೀ ಭಾರತೀ ವಿಶ್ವತೂರ್ತಿಃ |

ತಿಸ್ರೋ ದೇವೀಃ ಸ್ವಧಯಾ ಬರ್ಹಿರೇದಮುಚ್ಛಿದ್ರಂ ಸಾಂತು ಶರಣಂ ನಿಷದ್ಯ || ೮ ||

ಪದಸಾಹಿತ್ಯ

ಸರಸ್ವತೀ | ಸಾಧಯಂತೀ | ಧಿಯಂ | ನಃ | ಈಳಾ | ದೇವೀ | ಭಾರತೀ | ವಿಶ್ವತೂರ್ತಿಃ |

ತಿಸ್ರಃ | ದೇವೀಃ | ಸ್ವಧಯಾ | ಬರ್ಹಿಃ | ಆ | ಇದಂ | ಅಚ್ಛಿದ್ರಂ | ಸಾಂತು | ಶರಣಂ | ನಿಷದ್ಯ || ೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ನೋಽಸ್ಮದೀಯಾಂ ಧಿಯಂ ಬುದ್ಧಿಂ ಯಾಗಂ ನಾ ಸಾಧಯಂತೀ ನಿರ್ವರ್ತಯಂತೀ ಸರಸ್ವತೀ ಇಳಿತೆನ್ನಾಮಿಕಾ ದೇವೀ ಭಾರತೀ ಚ ವಿಶ್ವತೂರ್ತಿರ್ವಿಶ್ವಾನಿ ತೂರ್ಣಾನಿ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ತಾದೃಶೀ ಸರ್ವ-
ವಿಷಯಗತಾ ವಾಕ್ | ಏತದುಭಯವಿಶೇಷಣಂ | ತಿಸ್ರೋ ದೇವೀರೇತಾಸ್ತಿಸ್ರೋ ದೇವ್ಯಃ ಸ್ವಧಯಾ-
ಸ್ತದ್ವತ್ತಹವಿಷಾ ನಿಮಿತ್ತೇನೇದಂ ಬರ್ಹಿಯಜ್ಞಮುಚ್ಛಿದ್ರಂ ಯಥಾ ತಥಾ ಸಾಂತು | ಸಾಲಯಂತು |
ಕಿಂ ಕೃತ್ವಾ | ಶರಣಂ ಯಾಗಗೃಹಮಾನಿಷದ್ಯ ಅಶ್ರಿತೃ | ಯದ್ವಾ ಸ್ವಧಯೇದಂ ಬರ್ಹಿರಿಮಂ ಯಜ್ಞ-
ಮಾಗತ್ಯಾಸ್ಮದೀಯಂ ಶರಣಂ ಗೃಹಂ ನಿಷದ್ಯಾಚ್ಛಿದ್ರಂ ಯಥಾ ತಥಾ ಸಾಂತು ||

ಸೃತಿಪದಾರ್ಥ

ನಃ—ನಮ್ಮ | ಧಿಯಂ—ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಅಥವಾ ಯಾಗವನ್ನು | ಸಾಧಯಂತೀ—ಪರಿಷ್ಕರಿಸುವ |
ಸರಸ್ವತೀ—ಸರಸ್ವತಿಯೂ | ದೇವೀ—ದೇವತಾತ್ಮಳಾದ | ಇಳಾ—ಇಳಾ ದೇವಿಯೂ | ವಿಶ್ವತೂರ್ತಿಃ—ಸಕಲ
ವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರತಕ್ಕ ಅಥವಾ ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠಳಾದ | ಭಾರತೀ—ಭಾರತೀದೇವಿಯೂ | ತಿಸ್ರಃ ದೇವೀಃ—ಮೇಲೆ
ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಈ ಮೂರು ದೇವತೆಗಳೂ | ಸ್ವಧಯಾ—(ನಮ್ಮಿಂದ) ದತ್ತವಾದ ಹವಿಸ್ಸಿನ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ |
ಶರಣಂ—ಯಾಗ ಗೃಹವನ್ನು | ಆ ನಿಷದ್ಯ—ಅಶ್ರಯಿಸಿ | ಇದಂ ಬರ್ಹಿಃ—ಈ ಯಜ್ಞವನ್ನು | ಅಚ್ಛಿದ್ರಂ—
ಭಿದ್ರವಾಗದಿರುವಂತೆ | ಸಾಂತು—ರಕ್ಷಿಸಲಿ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಪರಿಷ್ಕರಿಸುವ ಸರಸ್ವತಿಯೂ, ದೇವತಾತ್ಮಳಾದ ಇಳಾದೇವಿಯೂ, ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠಳಾದ
ಭಾರತಿಯೂ, ಈ ಮೂರು ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ನಮ್ಮಿಂದ ದತ್ತವಾದ ಹವಿಸ್ಸಿನ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಯಾಗಗೃಹವನ್ನು ಅಶ್ರ-
ಯಿಸಿ ಈ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಭಿದ್ರವಾಗದಿರುವಂತೆ ರಕ್ಷಿಸಲಿ.

English Translation

May the three goddesses, Saraswati, perfecting our understanding, the divine Ila, and all-impressive Bharati, having come to our dwelling, protect this faultless rite, (offered) for our welfare.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಪಿಶಂ|ಗರೂಪಃ ಸುಭರೋ ವಯೋಧಾಃ ಶ್ರುಷ್ಟೀ ವೀರೋ ಜಾಯತೇ
ದೇವಕಾಮಃ |

ಪ್ರಜಾಂ ತ್ವಷ್ಟಾ ವಿ ಸ್ಯತು ನಾಭಿಮಸ್ಮೇ ಅಥಾ ದೇವಾನಾಮಸ್ಯೇತು ಪಾಥಃ
|| ೯ ||

ಸದಸಾಠಃ

ಪಿಶಂ|ಗರೂಪಃ | ಸುಭರಃ | ವಯೋಧಾಃ | ಶ್ರುಷ್ಟೀ | ವೀರಃ | ಜಾಯತೇ | ದೇವಕಾಮಃ |
ಪ್ರಜಾಂ | ತ್ವಷ್ಟಾ | ವಿ | ಸ್ಯತು | ನಾಭಿಂ | ಅಸ್ಮೇ ಇತಿ | ಅಥ | ದೇವಾನಾಂ | ಅಸಿ | ಏತು | ಪಾಥಃ
|| ೯ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಥ ಪಿಶಂಗರೂಪ ಇತಿ ನವಮಿಾ ತ್ವಾಷ್ಟ್ರೇ ಸಶೌ ಪುರೋಡಾಶಸ್ಯ ಯಾಜ್ಯಾ ಪಿಶಂಗರೂಪಃ
ಸುಭರೋ ವಯೋಧಾಃ ಪ್ರಥಮಭಾಜಂ ಯಶಸಂ ವಯೋಧಾಂ | ಆ ೩-೮ | ಇತಿ ಸೂಕ್ರಿತತ್ವಾತ್ |
ಪಾಠಸ್ತು ||

ಪಿಶಂಗರೂಪಃ ಸುವರ್ಣವರ್ಣೋ ನಾನಾರೂಪೋ ವಾ ಸುಭರಃ ಶೋಭನಯಜ್ಞಃ ಶೋಭನ-
ಭರಣೋ ವಾ ವಯೋಧಾ ವಯಸೋಽನ್ನಸ್ಯ ಧಾರಯಿತಾ ದಾತಾ ವಾ ಶ್ರುಷ್ಟೀ ಪ್ರಪ್ರಗುಣೋ ವೀರೋ
ವಿವಿಧನಿರಯಿತಾ ದೇವಕಾಮೋ ದೇವಾಃ ಕಾಮ್ಯಂತೇ ಯೇನ ತಾದೃಶಃ ಪುತ್ರೋ ಜಾಯತೇ | ಜಾಯ-
ತಾಮುತ್ಪದ್ಯತಾಂ ತ್ವಷ್ಟುರನುಗ್ರಹಾತ್ | ಸ ಚ ತ್ವಷ್ಟೈತನ್ನಾಮಕೋ ದೇವೋಽಸ್ಮೇ ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ನಾಭಿಂ
ಕುಲಸ್ಯ ಬಂಧಿಕಾಂ ಪ್ರಜಾಂ ಪುತ್ರಾದಿರೂಪಾಂ ವಿಷ್ಯತು | ನಿವಸಂಚಿತು | ನಿತರತ್ವಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಥ ಅಸಿ
ಚ ದೇವಾನಾಂ ಸಂಬಂಧಿ ಪಾಥೋಽನ್ನಮಸ್ಯಸ್ಮಾನೇತು | ಗಚ್ಛತು | ಅಸಿಃ ಕ್ರಿಯಯಾ ವಾ
ಸಂಬಂಧ್ಯತೇ | ಗಚ್ಛತ್ವಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಪಿಶಂಗರೂಪಃ—ಸುವರ್ಣದ ರೂಪವುಳ್ಳವನೂ, | ಸುಭರಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಯಜ್ಞವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸು
ವವನೂ | ವಯೋಧಾಃ—ಅನ್ನವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವನೂ | ಶ್ರುಷ್ಟೀ—(ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ) ಚುರುಕಾದ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ

ವನೂ | ವೀರಃ—ಪೌರುಷಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನೂ | ದೇವಕಾಮಃ—ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಅಪೇಕ್ಷಿತನಾದವನೂ ಆದ ಪುತ್ರನು |
ಜಾಯತೇ—(ತ್ವಷ್ಟೃವಿನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ) ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಲಿ | ತ್ವಷ್ಟಾ—ತ್ವಷ್ಟೃನಾಮಕನಾದ ದೇವನು |
ಅಸ್ಮೇ—ನಮಗೆ | ನಾಭಿಂ—ವಂಶಕ್ಕೆ ಬಂಧಕವಾದ | ಪ್ರಜಾಂ—ಪುತ್ರಾದಿರೂಪವಾದ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು | ವಿಷ್ಯತು—
ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಕೊಡಲಿ | ಅಥ—ಮತ್ತು | ದೇವಾನಾಂ—ದೇವತೆಗಳ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ | ಪಾಥಃ ಅಪಿ—ಅನ್ನವೂ
ಕೂಡ | ಏತು—ನಮಗೆ ಸೇರಲಿ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಸುವರ್ಣದಂತೆ ಆಕರ್ಷಕವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವನೂ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಯಜ್ಞವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವವನೂ, ಅನ್ನ
ವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವನೂ, ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನೂ, ಪೌರುಷಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನೂ ದೇವತೆಗಳಿಂದ
ಅಪೇಕ್ಷಿತನಾದವನೂ ಆದ ಪುತ್ರನು ನಮಗೆ ತ್ವಷ್ಟೃವಿನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಲಿ. ತ್ವಷ್ಟೃನಾಮಕನಾದ
ದೇವನು ನಮ್ಮ ವಂಶಕ್ಕೆ ಬಂಧಕವಾದ ಪುತ್ರಾದಿರೂಪವಾದ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಕೊಡಲಿ. ದೇವತೆಗಳ
ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಅನ್ನವೂ ನಮಗೆ ಸೇರಲಿ.

English Translation

May a tawny-hued, well-grown (son), the bestower of food, active,
manly, a worshipper of the gods, be born : may Twashtri prolong for us a
continuous (line of) progeny, and may the food of the gods come also to us.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ವನಸ್ಪತಿರವೃಜನ್ಮಪ ಸ್ಥಾದಗ್ನಿಹವಿಃ ಸೂದಯಾತಿ ಪ್ರ ಧೀಭಿಃ |

ತ್ರಿಧಾ ಸಮಕ್ತಂ ನಯತು ಪ್ರಜಾನಂದೇವೇಭ್ಯೋ ದೈವ್ಯಃ ಶಮಿತೋಪಹವ್ಯಂ

|| ೧೦ ||

ಋದಪಾಠಃ

ವನಸ್ಪತಿಃ | ಅವೃಜನ್ | ಉಪ | ಸ್ಥಾತ್ | ಅಗ್ನಿಃ | ಹವಿಃ | ಸೂದಯಾತಿ | ಪ್ರ | ಧೀಭಿಃ |

ತ್ರಿಧಾ | ಸಮಕ್ತಂ | ನಯತು | ಪ್ರಜಾನನ್ | ದೇವೇಭ್ಯಃ | ದೈವ್ಯಃ | ಶಮಿತಾ | ಉಪ | ಹವ್ಯಂ

|| ೧೦ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವನಸ್ಪತಿಯೋಪಾಭಿಮಾನ್ಯೇತನ್ನಾಮಕೋಽಗ್ನಿರವೃಜನ್ ಅಸ್ಮದೀಯಂ ಕರ್ಮಾನುಜಾನನ್
ಉಪಾಸ್ತತ್ಸಮೀಪೇ ಸ್ಥಾತ್ | ತಿಷ್ಠತು | ಅಗ್ನಿಃ ಸಾಕಾಧಾರೋಽಗ್ನಿಶ್ಚ ಹವಿಃ ಪಶುರೂಪಂ ಧೀಭಿಃ ಕರ್ಮ-

ಭರ್ವಿಶೇಷೈಃ ಪಾಕಸಾಧನೈಃ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಸೂದಯಾತಿ | ಹ್ವಾರಯತಿ | ಅಪಾಕಾಧಿಕಪಾಕಾದಿರಾಹಿತೈಃ
ಹವಿಃ ಪಚಿತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಚಿ ದೈವ್ಯೋ ದೇವಸಂಬಂಧ್ಯಾಹುತ್ಯಧಿಕರಣಭೂತೋಽಗ್ನಿಃ ಶಮಿತಾ ಹವಿಷಃ
ಸಂಸ್ಕರ್ತಾ | ಯದ್ವಾ ದೈವ್ಯಃ ಶಮಿತೈತನ್ನಾಮಕೋಽಗ್ನಿಃ | ಅಗ್ನಿರ್ವೇ ದೇವಾನಾಂ ಶಮಿತೇತಿ
ಶ್ರೂಯತೇ | ತ್ರಿಧಾ ತ್ರಿಪ್ರಕಾರಮುಪಸ್ತರಣಾವದಾನಾಭಿಘಾರಣೈಃ ಸಮಕ್ತಂ ಸಮ್ಯಕ್ ಸಿಕ್ತಂ ಹವ್ಯಂ
ಹವಿಃ ಪ್ರಜಾನನ್ ವಿದ್ವಾನ್ ನಯನಪ್ರಕಾರಾಭಿಜ್ಞಃ ಸನ್ ದೇವೇಭ್ಯ ಉಪನಯತು | ಸಮಾಪಂ
ಪ್ರಾಪಯತು ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ವನಸ್ಪತಿಃ—ಯೂಪಾಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯು | ಅವಸ್ಯಜನ್—ನಮ್ಮ ಕರ್ಮವನ್ನು ಅನುಮೋದಿಸುತ್ತಾ |
ಉಪ—ನಮ್ಮ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ | ಸ್ಥಾತ್—ಇರಲಿ | ಅಗ್ನಿಃ—ಪಾಕಾಧಾರನಾದ ಅಗ್ನಿಯು | ಹವಿಃ—
ಪಶುರೂಪವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು | ಧೀಭಿಃ—ಕರ್ಮಗಳಿಂದ | ಸೂದಯಾತಿ—ಸಂಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾನೆ | ದೈವ್ಯಃ ಶಮಿತಾ—
ದೇವತೆಗಳ ಶಮಿತೃಪಾದ (ಪಶುವನ್ನು ಭೇದಿಸಿ ಸಂಸ್ಕರಿಸುವ) ಅಗ್ನಿಯು | ತ್ರಿಧಾ—ಮೂರು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ |
ಸಮಕ್ತಂ—ಸಿಕ್ತವಾಸ | ಹವ್ಯಂ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನು | ಪ್ರಜಾನನ್—ತಿಳಿದುಕೊಂಡು | ದೇವೇಭ್ಯಃ—ದೇವತೆ
ಗಳಿಗೆ | ಉಪ ನಯತು—ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಅರ್ಪಿಸಲಿ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಯೂಪಾಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯು ನಮ್ಮ ಕರ್ಮವನ್ನು ಅನುಮೋದಿಸುತ್ತಾ ನಮ್ಮ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರಲಿ. ಪಾಕಾ
ಧಾರನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಪಶುರೂಪವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಸಂಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾನೆ. ದೇವತೆಗಳಿಗಾಗಿ ಪಶುವನ್ನು
ಭೇದಿಸಿ ಸಂಸ್ಕರಿಸುವ ಅಗ್ನಿಯು ಮೂರು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಸಿಕ್ತವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ
ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಅರ್ಪಿಸಲಿ.

English Translation

May Agni, who is Vanaspati, approving (of our rite), approach : and by
his especial acts fully dress the victim ; may the divine immolator convey the
burnt-offering to the gods knowing it to have been thrice consecrated.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಘೃತಂ ಮಿಮಿಕ್ಷೇ ಘೃತಮಸ್ತ ಯೋನಿಘೃತೇ ತ್ರಿತೋ ಘೃತವ್ವಸ್ತ
ಧಾಮು |

ಅನುಷ್ಠಧಮಾ ವಹ ಮಾದಯಸ್ತ ಸ್ವಾಹಾಕೃತಂ ವೃಷಭ ವಕ್ತೃ ಹವ್ಯಂ ||೧೧||

ಪದಪಾಠಃ

ಘೃತಂ | ಮಿಮಿಕ್ಷೇ | ಘೃತಂ | ಅಸ್ಯ | ಯೋನಿಃ | ಘೃತೇ | ಶ್ರಿತಃ | ಘೃತಂ | ಊಂ ಇತಿ | ಅಸ್ಯ |
ಧಾಮ |

ಅನುಸ್ತುಭಂ | ಆ | ವಹ | ಮಾದಯಸ್ವ | ಸ್ವಾಹಾಕೃತಂ | ವೃಷಭ | ವಕ್ಷಿ | ಹವ್ಯಂ || ೧೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಸ್ಯಾಗ್ನೇರ್ಘೃತಮಾಜ್ಯಂ ಮಿಮಿಕ್ಷೇ | ಸಿಂಚಾಮಿ | ಯತೋಽಸ್ಯ ಘೃತಂ ಯೋನಿಃ ಕಾರಣಂ
ಉತ್ಪನ್ನೋಽಸಿ ಘೃತೇ ಶ್ರಿತಃ | ಅಶ್ರಿತಃ | ಅಸ್ಯಾಗ್ನೇರ್ಘೃತಮೇವ ಧಾಮ ತೇಜಃ | ಘೃತೇನ ಹೃಯಂ
ದೀಪ್ಯತೇ | ಇದಾನೀಂ ಸಂಬೋಧ್ಯೋಚ್ಯತೇ | ಹೇ ಅಗ್ನೇ ವೃಷಭ ಫಲಸ್ಯ ವರ್ಷಿತಸ್ತಮನುಷ್ವಧಂ
ಪ್ರತಿಹವಿಃ ಸರ್ವೇಷ್ಟಸಿ ಹವಿಃಷು ದೀಯಮಾನೇಷ್ಟಾವಹ ದೇವಾನ್ | ಆಹೂಯ ತಾನ್ಮಾದಯಸ್ವ |
ಪ್ರೀಣಯ | ತತಸ್ತುಂ ಸ್ವಾಹಾಕೃತಂ ಸ್ವಾಹಾಕಾರೇಣ ದತ್ತಂ ಹವ್ಯಂ ವಕ್ಷಿ | ವಹ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಸ್ಯ—ಈ ಅಗ್ನಿಗೆ | ಘೃತಂ—ಆಜ್ಯವು | ಯೋನಿಃ—ಉತ್ಪತ್ತಿಕಾರಣವು (ಆದುದರಿಂದ) | ಘೃತಂ—
ಆಜ್ಯವನ್ನು | ಮಿಮಿಕ್ಷೇ—ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸುತ್ತೇನೆ | ಘೃತೇ—ಘೃತದಲ್ಲಿ | ಶ್ರಿತಃ—(ಅಗ್ನಿಯು) ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಪಡೆ
ದಿದ್ದಾನೆ | ಅಸ್ಯ—ಈ ಅಗ್ನಿಗೆ | ಘೃತಮು—ಘೃತವೇ | ಧಾಮ—ತೇಜಸ್ಸಿನ ಆಧಾರವು | ವೃಷಭ—ಫಲಗಳನ್ನು
ಸುರಿಸತಕ್ಕ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಅನುಷ್ವಧಂ—ಅರ್ಪಿಸಿದ ಎಲ್ಲಾ ಹವಿಷ್ಸುಗಳಿಗಾಗಿಯೂ | ಆ ವಹ—ದೇವತೆಗಳನ್ನು
ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಾ | ಮಾದಯಸ್ವ—ಅವರನ್ನು ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸು | ಸ್ವಾಹಾಕೃತಂ—ಸ್ವಾಹಾಕಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ
ಅರ್ಪಿಸಿದ | ಹವ್ಯಂ—ಹವಿಷ್ಸನ್ನು | ವಕ್ಷಿ—ವಹಿಸು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಈ ಅಗ್ನಿಗೆ ಆಜ್ಯವೇ ಉತ್ಪತ್ತಿಕಾರಣವು. ಇವನು ಘೃತದಲ್ಲಿಯೇ ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದಾನೆ.
ಆದುದರಿಂದ ಆಜ್ಯವನ್ನು ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸುತ್ತೇನೆ. ಈ ಅಗ್ನಿಗೆ ಘೃತವೇ ತೇಜಸ್ಸಿನ ಆಧಾರವು ಫಲದಾಯಕನಾದ
ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಅರ್ಪಿಸಿದ ಎಲ್ಲಾ ಹವಿಷ್ಸುಗಳಿಗಾಗಿಯೂ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಾ. ಅವರನ್ನು
ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸು ಮತ್ತು ಸ್ವಾಹಾಕಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸಿದ ಹವಿಷ್ಸನ್ನು ವಹಿಸು.

English Translation

I sprinkle the butter, for butter is his birth-place, he is nourished by
butter ; butter is his radiance ; Agni, showerer (of benefits), bring the gods to
the offered oblation ; exhilarate them ; convey to them the offering that has
been reverently sanctified.

ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹುನೇ ವ ಇತಿ ನವಚರ್ಚಂ ಚತುರ್ಥಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಭಾರ್ಗವಃ ಸೋಮಾಹುತಿನಾಮಕ ಋಷಿಃ |
ಅಗ್ನಿದೇವತಾ | ತ್ರಿಷ್ಟಪ್ ಭಂದಃ | ಹುನೇ ನವ ಸೋಮಾಹುತಿಭಾರ್ಗವೋ ಹೇತ್ಯನುಕ್ರಮಣಿಕಾ ||
ಪ್ರಾತರನುವಾಕಾಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಯೋಸ್ತ್ರಿಷ್ಟಪ್ ಭಂದಸೀದಂ | ಸೂತ್ರೀತಂ ಚ | ಹುನೇ ವಃ ಸುದ್ಯೋತ್ತಾನಂ
ನಿ ಹೋತಾ ಹೋತ್ಯಷದನ ಇತಿ ಸೂಕ್ತೇ || ಅ. ೪-೧೩ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಹುನೇ ವಃ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಮೊದಲನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು.
ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತು ಪುಕ್ಕುಗಳಿರುವವು ಭೃಗುಕುಲೋತ್ಪನ್ನನಾದ ಸೋಮಾಹುತಿ ಎಂಬುವನು ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ
ಮುಷಿಯು ; ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು; ತ್ರಿಷ್ಟಪ್ ಭಂದಸ್ಸು ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಹುನೇ ನವ ಸೋಮಾಹುತಿ-
ಭಾರ್ಗವೋ ಹ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಪ್ರಾತರನುವಾಕ ಮತ್ತು ಆಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರ ಪಠನ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ತ್ರಿಷ್ಟಪ್
ಭಂದಸ್ಸಿನ ಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿಧಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ—ಹುನೇ ವಃ
ಸುದ್ಯೋತ್ತಾನಂ ನಿ ಹೋತಾ ಹೋತ್ಯಷದನ ಇತಿ ಸೂಕ್ತೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು.
(ಅ. ೪-೧೩).

ಸೂಕ್ತ—೪

|| ಮಂಡಲ—೨ || ಅನುವಾಕ—೧ || ಸೂಕ್ತ—೪ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೫ || ವರ್ಗ—೨೪, ೨೫ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಪುಕ್ಕಂಖ್ಯೆ—೯ ||

ಮುಷಿಃ—ಸೋಮಾಹುತಿಭಾರ್ಗವಃ ||

ದೇವತಾ—ಅಗ್ನಿಃ ||

ಭಂದಃ—ತ್ರಿಷ್ಟಪ್ |

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಹುನೇ ವಃ ಸುದ್ಯೋತ್ತಾನಂ ಸುವೃಕ್ತಿಂ ವಿಶಾಮಗ್ನಿಮತಿಥಿಂ ಸುಪ್ರಯಸಂ |
ಮಿತ್ರ ಇವ ಯೋ ದಿಧಿಷಾಯ್ಯೋ ಭೂದ್ವೇವ ಆದೇವೇ ಜನೇ ಜಾತವೇದಾಃ

|| ೧ ||

ಪದಾಂಶಃ

ಹುನೇ | ವಃ | ಸುದ್ಯೋತಾನಂ | ಸುವೃಕ್ತಿಂ | ವಿಶಾಂ | ಅಗ್ನಿಂ | ಅತಿಥಿಂ | ಸುಪ್ರಯಸಂ |
ಮಿತ್ರಃ ಇವ | ಯಃ | ದಿಧಿಷಾಯ್ಯಃ | ಭೂತ್ | ದೇವಃ | ಆದೇವೇ | ಜನೇ | ಜಾತೃವೇದಾಃ || ೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಯಜಮಾನಾ ನೋ ಯುಷ್ಮದರ್ಥಮಗ್ನಿಂ ಹುನೇ | ಅಹ್ವಯಾಮಿ | ಕೀದೃಶಂ ತಂ |
ಸುದ್ಯೋತಾನಂ ಸುಷ್ಮ ದ್ಯೋತಮಾನಂ | ಸುವೃಕ್ತಿಂ ಸುವರ್ಜಿತಂ ಪಾಪೈಃ ಶೋಭನಸ್ತುತಿಂ ವಾ |
ವಿಶಾಂ ಯಜಮಾನಾನಾಮತಿಥಿವತ್ಸದಾ ಪೂಜ್ಯಂ | ಸುಪ್ರಯಸಂ ಶೋಭನಹರ್ವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ನಂ | ಕಿಂಚಿ
ಜಾತೇವೇದಾ ಜಾತಾನಾಂ ವೇದಿತಾ ಯೋ ದೇವೋಽಗ್ನಿಮಿತ್ರ ಇವ ಸಖೇವ ಅದಿತ್ಯ ಇವ ವಾ ದೀಧಿ-
ಷಾಯ್ಯೋ ಧಾರಯಿತಾ ಭೂತ್ | ಭವತಿ | ಕುತ್ರೇತಿ ಉಚ್ಯತೇ | ಆದೇವೇ ದೇವಸರ್ವಯಂತೇ ಜನೇ |
ಮನುಷ್ಯಪ್ರಭೃತಿದೇವಸರ್ವಯಂತೇಷು | ತೇಷಾಂ ಧಾರಕೋಽಭವದಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಎಲೈ ಯಜಮಾನರೇ) ವಃ—ನಿಮಗಾಗಿ | ಸುದ್ಯೋತಾನಂ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳವನೂ |
ಸುವೃಕ್ತಿಂ—ಪಾಪವರ್ಜಿತನೂ ಅಥವಾ ಉತ್ತಮವಾದ ಸ್ತುತಿಯುಳ್ಳವನೂ | ವಿಶಾಂ—ಯಜಮಾನರಿಗೆ | ಅತಿಥಿಂ—
ಅತಿಥಿಯಂತೆ ಪೂಜ್ಯನೂ | ಸುಪ್ರಯಸಂ—ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನವುಳ್ಳವನೂ ಆದ | ಅಗ್ನಿಂ—ಅಗ್ನಿಯನ್ನು |
ಹುನೇ—ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ | ಜಾತೇವೇದಾಃ—ಜಾತಪ್ರಜ್ಞನಾದ | ಯಃ ದೇವಃ—ದೇವತಾತ್ಮನಾದ |
ಯಾವ ಅದೇ ಅಗ್ನಿಯು | ಮಿತ್ರ ಇವ—ಸಖನಂತೆ ಅಥವಾ ಮಿತ್ರದೇವನಂತೆ | ಆ ದೇವೇ ಜನೇ—ಮಾನವರು
ಮೊದಲುಗೊಂಡು ದೇವತೆಗಳವರೆಗೂ ಇರುವ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು | ದಿಧಿಷಾಯ್ಯಃ—ಧರಿಸಿರುವವನಾಗಿ | ಭೂತ್—
ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಯಜಮಾನರೇ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳವನೂ, ಪಾಪರಹಿತನಾಗಿ ಉತ್ತಮವಾದ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳ
ವನೂ, ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಅತಿಥಿಯಂತೆ ಪೂಜ್ಯನೂ, ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನವುಳ್ಳವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ನಿಮ್ಮ
ಪರವಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ. ಜಾತಪ್ರಜ್ಞನೂ ದೇವತಾತ್ಮನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು ಮಾನವರು ಮೊದಲು
ಗೊಂಡು ದೇವತೆಗಳವರೆಗೂ ಇರತಕ್ಕ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಸಖನಂತೆ ಧರಿಸಿದ್ದಾನೆ. (ಕಾಪಾಡುತ್ತಾನೆ).

English Translation

I invoke, on your behalf, the resplendent, the sinless Agni, the guest
of mortals, the acceptor of (sacrificial) food, who, knowing all that has been
born, is like a friend, the supporter (of all beings), from men to gods.

ನಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಯಜಮಾನರನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ, ಅವರ ಪರವಾಗಿ ಸುವ್ಯಕ್ತಿಂ—ಸುವರ್ಜಿತಂ ಪಾಪೈಃ ಪಾಪ ಎಂದರೆ ದುಃಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿಯೂ ಅಥವಾ ತೋಭನಸ್ತುತಿಂ ವಾ ಮಂಗಳಕರ ವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವೆನೆಂದು ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟೃವಾದ ಋಷಿಯು ಹೇಳಿರುವನು. ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಯು ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಅತಿಥಿಯ ಹಾಗೆ ಪೂಜ್ಯನಾಗಿರುವ ನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಜಾತವೇದಾಃ ಯಃ ದೇವಃ ಮಿತ್ರ ಇವ ದಿಧಿಷಾಯ್ಯಃ ಅಗ್ನಿಃ ಸಖೇವ ಆದಿತ್ಯ ಇವ ವಾ ಮನುಷ್ಯ-ಪ್ರಭೃತಿ ದೇವಸರ್ವಯೋಗೇಷು ಜನೇಷು ಧಾರಯಿತ್ಯಾ ಭವತಿ—ಸರ್ವಜ್ಞನಾಗಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು ಮನುಷ್ಯರು ಮೊದಲುಗೊಂಡು ದೇವತೆಗಳ ಪರ್ಯಂತವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಸ್ನೇಹಿತನಂತೆ ಧರಿಸುವವನಾಗಿಯೂ ಎಂದರೆ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಸ್ನೇಹಿತನು ಹಿತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಹಾಗೆ ಹಿತಚಿಂತಕನೂ, ಸೂರ್ಯನಹಾಗೆ ರಕ್ಷಿಸುವವನೂ ಆಗಿರುವನೆಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಅತಿಥಿಂ—ಅತಿಥಿವತ್ಪೂಜ್ಯಂ | ದರ್ಶಾದಿತಿಥಿಮಸೇಕ್ಷ್ಯ ಅಗಂತಾರಂ ವಾ | ಅಗ್ನಿಯು ಮನೆಗೆ ಬಂದಿರುವ ಅತಿಥಿಯ ಹಾಗೆ ಯಜಮಾನನಿಂದ ಪೂಜೆಗೆ ಅರ್ಹನಾಗಿರುವನು. ಅಥವಾ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ ಮೊದಲಾದ ತಿಥಿಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ (ದರ್ಶಪೂರ್ಣಾಮಾಸಾದಿಗಳನ್ನು) ಯಾಗಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಯಜಮಾನರ ಇಚ್ಛಾನುಸಾರ ವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯು ಬರುವನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—

ಜುಷ್ವೋ ದಮೂನಾ ಅತಿಥಿದುರೋಣ ಇಮಂ ನೋ ಯಜ್ಞಮುಪ ಯಾಹು ವಿದ್ವಾನ್ |

ವಿಶ್ವಾ ಅಗ್ನೇ ಅಭಿಯುಜೋ ವಿಹತ್ಯಾ ಶತ್ರುಯತಾಮಾ ಭರಾ ಯೋಜನಾನಿ ||

(ಋ. ಸಂ ೫-೪-೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ—

ಅತಿಥಿರಭ್ಯತಿತೋ ಗೃಹಾನ್ ಭವತಿ | ಅಭ್ಯೇತಿ ತಿಥಿಷು ಪರಕುಲಾನೀತಿ ವಾ ಪರಗೃಹಾಣೀತಿ ವಾ |

ಅಯಮುಪೀತರೋಽತಿಥೇರೇತಸ್ಮಾದೇವ |

(ನಿ ೪-೪)

ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಇದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾ—ಗೃಹಾನ್ ಅಭಿ ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಅಸೌ ಅತಿತೋ ಭವತಿ ಮನೆಗಳನ್ನು ಹುಡುಕಿಕೊಂಡು ಇವನು ಬರುವವನಾದಕಾರಣ ಇವನಿಗೆ ಅತಿಥಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯೇ ಮೊದಲಾದ ತಿಥಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರ ಮನೆಗಳಿಗೆ ಬಂದು ಸೇರುವನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಅತಿಥಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ—ಅಭ್ಯೇತಿ ತಿಥಿಷು ಪರಕುಲಾನಿ ಪೌರ್ಣ-ಮಾಸ್ಯಾದಿಷು ಯಜಮಾನಕುಲಾನಿ ಅಭ್ಯಾಗಚ್ಛತಿ ಇತಿ ಅತಿಥಿಃ | ಅಯಮುಪೀತರೋಽತಿಥೇರೇತಸ್ಮಾದೇವ | ಎಂದರೆ ಇತರ ತಿಥಿಗಳಲ್ಲಿ (ದಿನಗಳಲ್ಲಿ) ಬೇರೆ ಕುಲದವರ ಯಜ್ಞಗೃಹಗಳಿಗೆ ಹೋಗುವುದರಿಂದಲೂ, ಪೌರ್ಣಮಾ ಸ್ಯಾದಿ ಯಜ್ಞದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನರ ಗೃಹಗಳಿಗೆ ಬರುವುದರಿಂದಲೂ, ಈ ಎರಡು ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ಅತಿಥಿ ಎಂದು ಹೆಸರು ಬಂದಿರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಇಮಂ ವಿಧಂತೋ ಅಸಾಂ ಸಧಸ್ಥೇ ದ್ವಿತಾದಧುರ್ಭಗವೋ
ವಿಕ್ವಾನ್ವಿಯೋಃ ।

ಏಷ ವಿಶ್ವಾನ್ಯಭ್ಯಸ್ತು ಭೂಮಾ ದೇವಾನಾಮಗ್ನಿರತಿರ್ಜೀರಾಶ್ವಃ ॥ ೨ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಇಮಂ | ವಿಧಂತಃ | ಅಸಾಂ | ಸಧಸ್ಥೇ | ದ್ವಿತಾ | ಅದಧುಃ | ಭಗವಃ | ವಿಕ್ಷು | ಆಯೋಃ |

ಏಷ | ವಿಶ್ವಾನಿ | ಅಭಿ | ಆಸ್ತು | ಭೂಮ | ದೇವಾನಾಂ | ಅಗ್ನಿಃ | ಅರತಿಃ | ಜೀರಾಶ್ವಃ ॥ ೨ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಇಮಮಗ್ನಿಂ ವಿಧಂತಃ ಪರಿಚರಂತೋ ಭಗವೋಽಸ್ತತ್ಪೂರ್ವೇ ಮಹರ್ಷಯೋಽಸಾಂ ಸಧಸ್ಥೇ
ಸಹಸ್ಥಾನೇಂತರಿಕ್ಷ ಆಯೋರ್ಮನುಷ್ಯಸ್ಯ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಸ್ವಭೂತಾಸು ವಿಕ್ಷು ಪ್ರಜಾಸ್ತೃತ್ವಿಕ್ಷು ತೇಷಾಂ
ಮಧ್ಯೇ ಚ ದ್ವಿತಾ ದ್ವಯೋಃ ಸ್ಥಾನಾದದಧುಃ | ಅಧಾರಯನ್ || ದಧಾತೇರ್ಲಜಃ ರೂಪಂ || ಏಷೋಽ-
ಗ್ನಿರ್ಭೂಮ ಭೂಮ್ನಾ ತ್ಯರ್ಥಂ ವಿಶ್ವಾನಿ ಭೂತಜಾತಾನ್ಯಸ್ತದ್ವಿರೋಧೀನ್ಯಭ್ಯಸ್ತು | ಅಭಿಭವತು | ಸ
ಕೀದೃಶಃ | ದೇವಾನಾಮರತಿರೀಶ್ವರಃ | ತೇಷಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಶೀಘ್ರಮರಣಶೀಲೋ ನಾಸ್ತದ್ಯಾಗಂ ಪ್ರತಿ |
ತಥಾ ಜೀರಾಶ್ವಃ ಕ್ಷಿಪ್ರಾಶ್ವಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಮಂ—ಈ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ವಿಧಂತಃ—ಪರಿಚರಿಸತಕ್ಕ | ಭಗವಃ—ಭೃಗುಮುಷಿಗಳು | ಅಸಾಂ-
ಸಧಸ್ಥೇ—ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ | ಆಯೋಃ ವಿಕ್ಷು—ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಸೇರಿದ ಋತ್ವಿಕ್ಯುಗಳ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿಯೂ |
ದ್ವಿತಾ—ಎರಡು ಸ್ಥಾನಗಳಿಂದಲೂ ಅಥವಾ ಎರಡು ಸಲ | ಅದಧುಃ—ಆವಿರ್ಭೂತನಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು |
ದೇವಾನಾಂ—ದೇವತೆಗಳ | ಅರತಿಃ—ಈಶ್ವರನೂ | ಜೀರಾಶ್ವಃ—ವೇಗವಾದ ಅಶ್ವಾರೂಢನಾಗಿರುವವನೂ ಆದ |
ಏಷಃ ಅಗ್ನಿಃ—ಈ ಅಗ್ನಿಯು | ಭೂಮು—ಅಧಿಕವಾಗಿ | ವಿಶ್ವಾನಿ—ನಮ್ಮ ವಿರೋಧಿಗಳೆಲ್ಲರನ್ನೂ | ಅಭ್ಯಸ್ತು—
ಸೋಲಿಸಿ ನಾಶಪಡಿಸಲಿ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಈ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪರಿಚರಿಸತಕ್ಕ ಭೃಗುಮುಷಿಗಳು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಲವೂ ಪೃಥ್ವಿಯ ಮೇಲೆ
ಋತ್ವಿಕ್ಯುಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಒಂದು ಸಲವೂ ಹೀಗೆ ಎರಡು ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಎರಡು ಸಲ ಆವಿರ್ಭೂತನಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿ
ದರು. ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಈಶ್ವರನೂ, ವೇಗವಾದ ಅಶ್ವಾರೂಢನಾಗಿರುವವನೂ ಆದ ಈ ಅಗ್ನಿಯು ನಮ್ಮ ವಿರೋಧಿಗಳೆಲ್ಲ
ರನ್ನೂ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸೋಲಿಸಿ ನಾಶಪಡಿಸಲಿ.

English Translation

The Bhrigus, worshipping Agni, have twice made him manifest, (once) in the abode of the waters, and (once) amongst the sons of men ; may that Agni, the sovereign of the gods mounted on a rapid courser, ever overcome all (our foes).

! ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು !

ಇಲ್ಲಿ ಭೃಗವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಸ್ತತ್ಪೂರ್ವೇ ಮಹರ್ಷಯಃ ಮಂತ್ರದೃಷ್ಟನಾದ ಗೃತ್ಸಮದನಿಗಿಂತಲೂ ಪ್ರಾಚೀನರಾದ ಮಹರ್ಷಿಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಗೃತ್ಸಮದನು ಭೃಗುಕುಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದರಿಂದ ಭೃಗುಕುಲದ ಹಿಂದಿನ ಋಷಿಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಪೂರ್ವಿಕರೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುವುದು ಸಹಜವಾಗಿದೆ.

ಆಯೋಃ ವಿಕ್ಷು—ಮನುಷ್ಯಸ್ಯ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಸ್ವಭೂತಾಸು ಪ್ರಜಾಸು ಋತ್ವಿಕ್ಷು—ಮನುಷ್ಯ ವಾಚಿಯಾದ ಆಯುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಜಮಾನನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಋತ್ವಿಜರೂ, ಮತ್ತು ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಗಳೂ ಯಜಮಾನರ ಆತ್ಮೀಯರಾದುದರಿಂದ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಎಂದರೆ ವಿದ್ಯುದ್ರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ, ಯಜಮಾನರ ಆತ್ಮೀಯರಾದ ಋತ್ವಿಜರು ಮತ್ತು ಪ್ರಜೆಗಳ ಗೃಹಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ಎರಡು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನ ನಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಎಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವೈದ್ಯುತರೂಪದಿಂದಲೂ, ಯಾಗಾರ್ಥವಾಗಿ ಋತ್ವಿಜ ರಲ್ಲಿಯೂ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ಇರುವುದೆಂದು ವಿನೈತವಾಗಿದೆ.

ವಿಷಃ ಭೂಮಿ ವಿಶ್ವಾನಿ ಅಭ್ಯಸ್ತು—ಅಗ್ನಿಃ (ಭೂಮ್ನಾ) ಅತ್ಯರ್ಥಂ ಅಸ್ತದ್ವಿರೋಧೀನಿ ಭೂತ-
ಜಾತಾನಿ ಅಭಿಭವತು—ಅಗ್ನಿಯು ಯಜಮಾನರಾದ ನಮ್ಮ ಶತ್ರುವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಪ್ರಾಣಿಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸೋಲಿಸಲಿ
ಎಂದು ಯಜಮಾನರ ಅಭಿಲಾಷೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ದೇವಾನಾಂ ಅರತಿಃ—ಅವತಿರೀಶ್ವರಃ | ಶೀಘ್ರಮರಣಶೀಲೋ ವಾ | ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳ ಅಧಿ
ಪತಿಯೆಂದೂ ಅಥವಾ ದೇವತೆಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಯಾಗಕ್ಕೆ ಬರುವವನೆಂದೂ ಅರತಿ
ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

—:—

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಗ್ನಿಂ ದೇವಾಸೋ ಮಾನುಷೀಷು ವಿಕ್ಷು ಪ್ರಿಯಂ ಧುಃ ಕ್ಷೇಷ್ಯಂತೋ ನ
ಮಿತ್ರಂ |

ಸ ದೀದಯದುಶತೀರೂನ್ಯಾ ಆ ದಕ್ಷಾಯ್ಯೋ ಯೋ ದಾಸ್ವತೇ ದಮು ಆ

|| ೩ ||

ಪದಪಾಠ:

ಅಗ್ನಿಂ | ದೇವಾಸಃ | ಮಾನುಷೀಷು | ವಿಕ್ಷು | ಪ್ರಿಯಂ | ಧುಃ | ಕ್ಷೇಷ್ಯಂತಃ | ನ | ಮಿತ್ರಂ |

ಸಃ | ದೀದಯತ್ | ಉಶತೀಃ | ಊರ್ಮ್ಯಾಃ | ಆ | ದಕ್ಷಾಯೈಃ | ಯಃ | ದಾಸ್ಯತೇ | ದಮೇ | ಆ || ೨ ||

ಸಾಯಂಜಾಭಾಷ್ಯಂ

ದೇವಾಸೋ ದೇವಾಃ ಕ್ಷೇಷ್ಯಂತಃ ಸ್ವರ್ಗಂ ಪ್ರತಿ ಗಚ್ಛಂತಃ ಸಂತಃ ಪೂರ್ವಂ ಮಾನುಷೀಷು ಮಾನುಷ್ಯಸಂಬಂಧಿನೀಷು ವಿಕ್ಷು ಪ್ರಜಾಸು ಪ್ರಿಯಂ ದೇವಾನಾಂ ಪ್ರೀಣಯಿತಾರಮಗ್ನಿಂ ಧುಃ | ಅಧುಃ ಸ್ಥಾಪಿತವಂತಃ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಕ್ಷೇಷ್ಯಂತೋ ಮಿತ್ರಂ ನ | ರಾಯಂ ಪ್ರತಿ ಗಚ್ಛಂತೋ ನರಾ ಮಿತ್ರಂ ಪ್ರಿಯಂ ಸಖಾಯಂ ಸ್ವಗೃಹರಕ್ಷಾರ್ಥಂ ಸ್ಥಾಪಯಂತಿ | ತದ್ವತ್ | ಸ ಏವಂ ದೇವೈಃ ಸ್ಥಾಪಿತೋ ಯೋಽಗ್ನಿರ್ವಾಸ್ಯತೇ ಹವಿರ್ವತ್ಸವತೇ ಯಜಮಾನಾಯ ತದರ್ಥಂ ದಮೇ ತದೀಯೇ ಯಾಗಗೃಹ ಆ ಅಹಿತಃ ಸ್ಥಾಪಿತೋ ದಕ್ಷಾಯೈಃ ಸಮರ್ಥಯಿತಾ ದಾತಾ ನಾ ಸೋಽಗ್ನಿರುಶತೀಃ ಕಾಮಯಮಾನಾ ಊರ್ಮ್ಯಾ ರಾತ್ರೀಃ ಸರ್ವಾಸು ರಾತ್ರಿಷ್ವಾದೀದಯತ್ | ದೀಪ್ಯತೇ ಸರ್ವತಃ | ಸರ್ವರಾತ್ರೀರಾದೀಪಯತಿ ವಾ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಕ್ಷೇಷ್ಯಂತಃ—ಧನಾರ್ಥವಾಗಿ ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೋಗತಕ್ಕ ಮಾನವರು | ಮಿತ್ರಂ ನ—(ತಮ್ಮ ಗೃಹದ ರಕ್ಷಣೆಗೆ) ತಮ್ಮ ಸ್ನೇಹಿತರನ್ನಿರಿಸುವಂತೆ | ದೇವಾಸಃ—ದೇವತೆಗಳು | ಕ್ಷೇಷ್ಯಂತಃ—ಸ್ವರ್ಗವಾಸಿಗಳಾಗಿ ಹೋಗುವಾಗ | ಮಾನುಷೀಷು—ಮಾನವರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ | ವಿಕ್ಷು—ಪ್ರಜೆಗಳಲ್ಲಿ | ಪ್ರಿಯಂ—ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಕಾರಕನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಧುಃ—ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು | ಯಃ—ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಸ್ಥಾಪಿತನಾದ ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯು | ದಾಸ್ಯತೇ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನಿಗಾಗಿ | ದಮೇ—ಅವನ ಯಾಗಗೃಹದಲ್ಲಿ | ಆ—ಸ್ಥಾಪಿತನಾಗಿ | ದಕ್ಷಾಯೈಃ—(ಅವನ ಸಂಪತ್ತನ್ನು) ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ | ಸಃ—ಆ ಅಗ್ನಿಯು | ಉಶತೀಃ—ಅವನನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸತಕ್ಕ | ಊರ್ಮ್ಯಾಃ—ಸಕಲ ರಾತ್ರಿಗಳಲ್ಲೂ | ಆ ದೀದಯತ್—ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ವಾಸಮಾಡಲು ದೇವತೆಗಳು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಾಗ, ಧನಾರ್ಥವಾಗಿ ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೋಗತಕ್ಕ ಪುರುಷನು ತನ್ನ ಗೃಹದ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ತನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತನನ್ನು ಇರಿಸುವಂತೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಕಾರನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮಾನವರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು. ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನಿಗಾಗಿ ಅವನ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತನಾಗಿ ಅವನ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ, ಆ ಅಗ್ನಿಯು ಅವನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸತಕ್ಕ ಸಕಲ ರಾತ್ರಿಗಳಲ್ಲೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾನೆ.

English Translation

The gods, intending to dwell (in heaven), left, as a dear friend amongst the human races, that Agni, who, present in the chamber of sacrifice, is bounteous to the donor of offerings, and shines on the nights when he is wished for.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು:

ದೇವಾಃ ಕ್ಷೇಷ್ಯಂತಃ ಮಾನುಷೀಷು ವಿಹುಂ ಪ್ರಿಯಂ ಮಿತ್ರಂ ನ ಧುಃ—ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥವು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. ದೇವಾಃ ಸ್ವರ್ಗಂ ಪ್ರತಿಗಚ್ಛಂತಃ ಮನುಷ್ಯಸಂಬಂಧಿನೀಷು ಪ್ರಜಾಸು ಅಗ್ನಿಂ ಪ್ರೀಣಯಿತಾರಂ ಸ್ಥಾಪಿತವಂತಃ—ದೇವತೆಗಳು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಾಗ ತಮಗೆ ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮನುಷ್ಯಸಂಬಂಧಿಗಳಾದ ಪ್ರಜೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಸ್ಥಾಪಿಸಿರುವರು ಎಂದು ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥವು. ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತರೂಪವಾಗಿರುವುದು. ಕ್ಷೇಷ್ಯಂತಃ ಮಿತ್ರಂ ನ—ರಾಯಂ ಪ್ರತಿಗಚ್ಛಂತೋ ನರಾಃ ಪ್ರಿಯಂ ಸಖಾಯಂ ಸ್ವಗೃಹರಕ್ಷಾರ್ಥಂ ಸ್ಥಾಪಯಂತಿ ತದ್ವತ್—ತಮ್ಮ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೋಗುವ ಜನಗಳು ತಮ್ಮ ಆಪ್ತ ಸ್ನೇಹಿತರನ್ನು ತಮ್ಮ ಮನೆಯ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಇರಿಸುವ ಹಾಗೆ ದೇವತೆಗಳು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿರುವರೆಂದು ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವೂ ವಿವೃತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಯಃ ದಾಸ್ಯತೇ ದಮೇ ಆ ದಾಕ್ಷಾಯೈಃ—ಏನಂ ದೇವೈಃ ಸ್ಥಾಪಿತಃ ಅಗ್ನಿಃ ಹವಿರ್ದತ್ತವತೇ ಯಜಮಾನಾಯ ಯಾಗಗೃಹೇ ಅಹಿತಃ ಸಮರ್ಥಯಿತಾ ದಾತಾ ವಾ—ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಸ್ಥಾಪಿತನಾಗಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು ಯಾಗಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ವಾಸಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನರಿಂದ ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನನ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪೂರ್ತಿಮಾಡುವನು ಅಥವಾ ಯಜಮಾನರ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವನು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಉರ್ಮಾಃ ಆ ದೀದಯತ್—ಸರ್ವಾಸು ರಾತ್ರಿಷು ದೀಪ್ಯತೇ ಸರ್ವರಾತ್ರೀರಾದಿಷ-ಯಂತಿ ವಾ—ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವನು ಎಂದರೆ ಸಾಯಂಕಾಲದಿಂದ ಹಿಡಿದು ಪ್ರಾತಃಕಾಲದವರೆಗೆ ರಾತ್ರಿ ಕಾಲವೆಲ್ಲಾ ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವನು. ಅಥವಾ ಎಲ್ಲಾ ದಿವಸಗಳ ರಾತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವನು ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಸ್ಯ ರಣ್ವಾ ಸ್ವಸ್ಯೇವ ಪುಷ್ಟಿಃ ಸಂದೃಷ್ಟಿರಸ್ಯ ಹಿಯಾನಸ್ಯ ಧಕ್ಷೋಃ |

ವಿ ಯೋ ಭರಿಭ್ರದೋಷಧೀಷು ಜಿಹ್ವಾಮತ್ಯೋ ನ ರಥ್ಯೋ ದೋಧವೀತಿ
ವಾರಾನ್ || ೪ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಸ್ಯ | ರಣ್ವಾ | ಸ್ವಸ್ಯೇವ | ಪುಷ್ಟಿಃ | ಸಂದೃಷ್ಟಿಃ | ಅಸ್ಯ | ಹಿಯಾನಸ್ಯ | ಧಕ್ಷೋಃ |

ವಿ | ಯಃ | ಭರಿಭ್ರತ್ | ಒಷಧೀಷು | ಜಿಹ್ವಾಂ | ಅತ್ಯಃ | ನ | ರಥ್ಯಃ | ದೋಧವೀತಿ | ವಾರಾನ್ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಸ್ಯಾಗ್ನೇಃ ಪುಷ್ಪಿಃ ಶರೀರವೃದ್ಧೀ ರಣ್ವಾ ರಮಣೀಯಾ ಶಬ್ದಯುಕ್ತಾ ವಾ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಸ್ವಸ್ಯ ಪುಷ್ಪಿರಿವ | ಯಥಾ ಲೋಕೇ ಸ್ವಕೀಯಾ ಪುಷ್ಪಿಃ ಸ್ವಸ್ಯೇ ರಮಣೀಯಾ ಭವತಿ ತದ್ವತ್ | ಯದ್ವಾಸ್ಯಾಗ್ನೇಃ ಸಂಬಂಧಿನೀ ಪುಷ್ಪಿಯಥಾ ಯಜಮಾನವಿಷಯಾ ರಣ್ವಾ ತದ್ವತ್ | ಕಿಂಚಿ ಹಿಯಾನಸ್ಯ ಸಮೃದ್ಧಿಂ ಗಚ್ಛತೋ ವ್ಯಾಪ್ನವತೋ ದಕ್ಷೋಃ ಕಾಷ್ಠಾನ್ ದಿಧಕ್ಷೋರ್ದಗ್ಧ-ಮಿಚ್ಛೋರಸ್ಯಾಗ್ನೇಃ ಸಂದೃಷ್ಟಿಃ ಸಂದರ್ಶನಾವಿಭಾವೋಽಪಿ ರಣ್ವಾ | ಯೋಽಗ್ನಿರೋಷಧೀಷು ಕಾಷ್ಠೇಷು ಜಿಹ್ವಾಂ ಜ್ವಾಲಾಂ | ಜಾತ್ಯೇಕವಚನಂ | ಜ್ವಾಲಾ ವಿಭರಿಭ್ರತ್ | ಅತ್ಯರ್ಥಂ ವಿಹರತಿ | ಕಂಪಯತೀ-ತ್ಯರ್ಥಃ || ಹರತೇರ್ಯಜ್ಞಗಂತತ್ವೇನ ದಾಧತ್ಯಾದಿಷು | ಸಾ. ೭-೪-೬೫ | ನಿಸಾತಿತಾಲ್ಲೇಟ್ಯ-ಡಾಗಮುಃ | ಯದ್ಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ || ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ರಥೋ ರಥಾರೋಹತೋ ನ ವಾಜೀ ಯಥಾ ವಾರಾನ್ ದಂಶವಾರಣಸಾಧನಾನ್ವಾಲಾನ್ ದೋಧವೀತಿ | ಕಂಪಯತಿ ತದ್ವತ್ | ಯೋಽ-ಗ್ನಿರ್ಜ್ವಾಲಾಃ ಕಂಪಯತಿ ಅಸ್ಯಾಗ್ನೇಃ ಪುಷ್ಪೀ ರಣ್ವೇತಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ರಥಃ—ರಥವನ್ನು ವಹಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ | ಅತ್ಯಃ—ಅಶ್ವವು | ವಾರಾನ್—ಸೊಳ್ಳೆಗಳನ್ನು ಒಡಿಸುವ ತನ್ನ ಬಾಲದ ಗೊಂಚಲನ್ನು | ದೋಧವೀತಿ ನ—ಬೀಸಿ ಆಡಿಸುವಂತೆ | ಯಃ—ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯು | ಒಷಧೀಷು—ಕಾಷ್ಠಾದಿಗಳಲ್ಲಿ | ಜಿಹ್ವಾಂ—ಜಿಹ್ವಾರೂಪವಾದ ತನ್ನ ಜ್ವಾಲೆಯನ್ನು | ವಿ ಭರಿಭ್ರತ್—ನಾನಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸರಿಸಿ ವಿಹರಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ | ಅಸ್ಯ—ಆ ಅಗ್ನಿಯ ಪುಷ್ಪಿಯುತವಾದ ಪ್ರಸರವು | ಸ್ವಸ್ಯ—ದೃಷ್ಟವಿನ | ಪುಷ್ಪಿಃ ಇವ—ಸ್ವಂತ ಶರೀರದ ಪುಷ್ಪಿಯುತವಾದ ಬೆಳವಣಿಗೆಯಂತೆ | ರಣ್ವಾ—ರಮಣೀಯವಾಗಿದೆ | ಹಿಯಾನಸ್ಯ—ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಹರಡುವವನೂ | ದಕ್ಷೋಃ—ಕಾಷ್ಠಾದಿಗಳನ್ನು ದಹಿಸುವವನೂ ಆದ ಅದೇ ಅಗ್ನಿಯು | ಸಂದೃಷ್ಟಿಃ—ಮನೋಹರವಾದ ದರ್ಶನವೂ ಸಹ ಆಕರ್ಷಕವಾಗಿದೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ರಥವನ್ನು ವಹಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಅಶ್ವವು ಸೊಳ್ಳೆಗಳನ್ನು ಒಡಿಸುವ ತನ್ನ ಬಾಲದ ಪೊದೆಯನ್ನು ಬೀಸಿ ಆಡಿಸುವಂತೆ ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯು ಕಾಷ್ಠಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಜಿಹ್ವಾರೂಪವಾದ ತನ್ನ ಜ್ವಾಲೆಯನ್ನು ನಾನಾಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸರಿಸಿ ವಿಹರಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ ಆ ಅಗ್ನಿಯ ಪುಷ್ಪಿಯುತವಾದ ಪ್ರಸರವು ದೃಷ್ಟವಿನ ಸ್ವಂತ ಶರೀರದ ಪುಷ್ಪಿಯುತವಾದ ಬೆಳವಣಿಗೆಯಂತೆ ರಮಣೀಯವಾಗಿದೆ. ಕಾಷ್ಠಾದಿಗಳನ್ನು ದಹಿಸಿ ಪ್ರಸರಿಸುವ ಅದೇ ಅಗ್ನಿಯ ದರ್ಶನವೂ ಸಹ ಆಕರ್ಷಕವಾಗಿಯೇ ಇದೆ.

English Translation

The cherishing of Agni is as agreeable as (the cherishing) of one's self ; (pleasant) is his appearance, when spreading abroad, and consuming (the fuel) ; he brandishes his flame amongst the bushes, as a chariot-horse lashes with his tail.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಸ್ಯ ಪುಷ್ಪಿಃ ರಣ್ವಾ ಸ್ತಸ್ಯ ಪುಷ್ಪಿರಿವ—ಅಗ್ನೇಃ ಶರೀರವೃದ್ಧಿಃ ರಮಣೀಯಾ ಶಬ್ದಯುಕ್ತಾ ವಾ | ಅಗ್ನಿಯ ಶರೀರವೃದ್ಧಿಯು ಮನೋಹರವಾಗಿರುವುದೂ ಅಥವಾ ಧ್ವನಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದೂ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಯಥಾ ಲೋಕೇ ಸ್ವಕೀಯಾ ಪುಷ್ಪಿಂ ಸ್ವಸ್ಮೈ ರಮಣೀಯಾ—ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಶರೀರಪುಷ್ಪಿಯು ಅವರವರಿಗೆ ಹಿತವಾಗಿರುವಂತೆ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯ ಶರೀರಾಭಿವೃದ್ಧಿಯು ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವು. ಯದ್ವಾ ಅಸ್ಯಾಗ್ನೇಃ ಸಂಬಂಧಿನೀ ಪುಷ್ಪಿಃ ಯಜಮಾನವಿಷಯಾ ರಣಾ ಸ್ವಸ್ಯಾಗ್ನೇಃ ಪುಷ್ಪಿಃ ಯಥಾ ರಣ್ವಾ ತದ್ವತ್—ಯಜಮಾನರು ಅರ್ಪಿಸಿದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಈ ಅಗ್ನಿಯ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯು ಯಜಮಾನರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮನೋಹರವಾಗಿರುವಂತೆ ಈ ಅಗ್ನಿಯ ಸ್ವಶರೀರಾಭಿವೃದ್ಧಿಯೂ ಸಂತೋಷಜನಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಹಿಯಾನಸ್ಯ ಧಕ್ಷೋಃ ಸಂದೃಷ್ಟಿಃ ರಣ್ವಾ—ಸಮೃದ್ಧಿಂ ಗಚ್ಛೇತೋ ಕಾಷ್ಠಾ ದಗ್ಧಮಿಚ್ಛೋಃ ಅಸ್ಯಾಗ್ನೇಃ ಸಂದರ್ಶನಾವಿಭಾವೋಪಿ ರಣ್ವಾ | ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ವನದಲ್ಲಿರುವ ಓಷಧಿಗಳೇ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ದಹಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ಅವಿಭಾವವನ್ನು ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುವುದೂ ಸಹ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಆಹ್ಲಾದಜನಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ರಥ್ಯಃ ಆತ್ಯೋ ನ ವಾರ್ತಾ ದೋಧವೀತಿ—ರಥಾರ್ಹಃ ವಾಜೀ ಯಥಾ ದಂಶವಾರಣಿಸಾಧನಾರ್ವಾ ನಾರ್ತಾ ಕಂಪಯತಿ ತದ್ವತ್ ಅಗ್ನಿಃ ಕಾಷ್ಠೇಷು ಜ್ವಾಲಾಃ ಕಂಪಯತಿ—ರಥವನ್ನು ಎಳೆಯುವ ಆಶ್ವವು ತನ್ನ ಶರೀರವನ್ನು ಬಾಧಿಸುವ ನೋಣವೇ ಮುಂತಾದವನ್ನು ಓಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತನ್ನ ಬಾಲವನ್ನು (ಬೀಸಿ) ಆಲುಗಾಡಿಸುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ಕಾಷ್ಠಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸುವಾಗ ತನ್ನ ಜ್ವಾಲೆಗಳನ್ನು ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡಿ ಕಂಪಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ ಅತ್ಯೇ ಶಬ್ದವು ಅಶ್ವ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೭) ಯಾಸ್ಮರಿಂದ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ.

ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ದಾವಾನಲರೂಪದಿಂದ ಇರುವ (ಕಾಡುಕಿಚ್ಚು) ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಜನರಿಗೆ ಅವರವರ ಶರೀರಪುಷ್ಪಿಯು ಹಿತಕರವಾಗಿಯೂ, ಸಂತೋಷಪ್ರದವಾಗಿಯೂ ಇರುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೊಂಡು ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಾ ಕಾಷ್ಠಾದಿಗಳನ್ನು ದಹಿಸುವಾಗ ಅದನ್ನು ನೋಡುತ್ತಿರುವ ಜನಗಳಿಗೆ ರಮಣೀಯವಾಗಿಯೂ, ಆಹ್ಲಾದಕರವಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಒಂದು ಕುದುರೆಯ ಪೃಷ್ಠಭಾಗವನ್ನು ಸೊಳ್ಳೆಗಳು ಮುತ್ತಿ ಕಡಿಯುತ್ತಿರುವಾಗ ಅದರ ನಿನಾರಣೆಗಾಗಿ ಕುದುರೆಯು ಸುತ್ತಲೂ ತನ್ನ ಬಾಲವು ಬೀಸುವುದಷ್ಟೆ. ಅದರಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ಜ್ವಾಲೆಗಳನ್ನು ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡಿ ವೃಕ್ಷಾದಿಗಳನ್ನು ಆವರಿಸಿ ದಹಿಸುವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ದೃಶ್ಯವು ಭೀಕರವಾಗಿದ್ದರೂ ಒಂದು ವಿಧದಲ್ಲಿ ನೋಡಲು ಆಕರ್ಷಕ ಅಥವಾ ರಮಣೀಯವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು ಎಂಬ ವಿಷಯವೂ ಸಹ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಆ ಯನ್ತೇ ಅಭ್ವಂ ವನದಃ ಪನಂತೋತಿಗ್ಭ್ಯೋ ನಾಮಿಮೀತ ವರ್ಣಂ ।

ಸ ಚಿತ್ರೇಣ ಚಿಕಿತೇ ರಂಸು ಭಾಸಾ ಜುಜುರ್ವಾ ಯೋ ಮುಹುರಾ
ಯುನಾ ಭೂತ್ ॥ ೫ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಆ | ಯತ್ | ಮೇ | ಅಭ್ವಂ | ವನದಃ | ಪನಂತ | ಉಶಿಕ್ತ್ವಭ್ಯಃ | ನ | ಅಮಿಮೀತ | ವರ್ಣಂ |

ಸಃ | ಚಿತ್ರೇಣ | ಚಿಕಿತೇ | ರಂಸು | ಭಾಸಾ | ಜುಜುರ್ವಾನ್ | ಯಃ | ಮುಹುಃ | ಆ | ಯುನಾ |
ಭೂತ್ ॥ ೫ ॥

ಶಾ ಯಾಣ ಭಾಷ್ಯಂ

ಯತ್ ಯಸ್ಯಾಭ್ವಂ ಮಹತ್ತ್ವಂ ಮೇ ಮಮ ಸಂಬಂಧಿನೋ ವನದೋ ವನಂತಃ ಸಂಭಕ್ತಾರಃ |
ಯದ್ವಾ ವನದೋವನದೋ ಭೃಶಂ ಶಬ್ದಯಂತಃ ಸ್ತೋತಾರಃ || ಅವಶಬ್ದೋ ಭೃಶಾರ್ಥವಾಚೀ |
ತತ್ಪೂರ್ವಾನ್ವದೇಃ ಕ್ವಿಸ್ | ಅನಾಪ್ಯೋರಿತ್ಯಕಾರಲೋಪಃ || ಆಪನಂತ | ಸಮಂತಾತ್ ಸ್ತುವಂತಿ |
ಸೋಽಗ್ನಿರುಶಿಗ್ಭ್ಯೋಽಸ್ತದೀಯಂ ರೂಪಂ ಕಾಮಯಮಾನೇಭ್ಯ ಋತ್ವಿಗ್ಭ್ಯೋ ವರ್ಣಂ ಸ್ವಸದೃಶಂ
ರೂಪಂ ನಾಮಿಮೀತ || ನಶಬ್ದಶ್ಚಾರ್ಥೇ || ನಿರ್ಮಿಮೀತೇ ಚ | ಸ ಚ ರಂಸು ರಮಣೀಯೇಷ್ವಾಜ್ಯಾದಿಹ-
ವಿಃಷು ನಿಮಿತ್ತೇಷು ಚಿತ್ರೇಣ ಭಾಸಾ ಹಿರಣ್ಯಕನಕಾದಿನಾನಾವರ್ಣಯಾ ದೀಪ್ತ್ಯಾ ಚಿಕಿತೇ | ವಿಜ್ಞಾ-
ಯತೇ | ಕಿಂಚ ಯೋಽಗ್ನಿರ್ಜುಜುರ್ವಾನ್ ಜೀರ್ಣಃ ಸನ್ ಜ್ವಾಲೋಪಶಮೇ ಸ ಏವ ಮುಹುಃ ಪುನಃ-
ಪುನರಾ ಯುನಾ ಸರ್ವತೋ ಮಿಶ್ರಯಿತಾ ತರುಣೋ ನಾಭೂತ್ | ಅಭವತಿ ಪುನರಾಜ್ಯಾದಿಸಂಯೋಗಾತ್ |

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಯತ್—ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯು | ಅಭ್ವಂ—ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು | ಮೇ—ನನ್ನ ಬಂಧುಗಳು | ವನದಃ—ಗಟ್ಟಿ-
ಯಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡಿಸುತ್ತಾ | ಆ ಪನಂತ—ಸುತ್ತಲೂ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆಯೋ | ಸಃ—ಆ ಅಗ್ನಿಯು | ಉಶಿಕ್ತ್ವಃ—
ಅವನ ರೂಪವನ್ನು ನೋಡಬೇಕೆಂದು ಅವೇಕ್ಷಿಸುವ ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳಿಗೆ | ವರ್ಣಂ—ತನ್ನ ರಮ್ಯವಾದ ರೂಪವನ್ನು |
ನಾಮಿಮೀತ—ನಿರ್ಮಿಸಿ ತೋರಿಸುತ್ತಾನೆ (ಮತ್ತು) | ರಂಸು—ರಮಣೀಯವಾದ ಆಜ್ಯಾದಿ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು
ಅರ್ಪಿಸಿದಾಗ | ಚಿತ್ರೇಣ—ನಾನಾರೂಪವಾದ | ಭಾಸಾ—ಕಾಂತಿಯಿಂದ | ಚಿಕಿತೇ—ಪ್ರಕಾಶಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ |
ಯಃ—ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯು | ಜುಜುರ್ವಾನ್—ಜೀರ್ಣವಾಗುವನೋ (ಅವನೇ) | ಮುಹುಃ—ಪುನಃ ಪುನಃ (ಆಜ್ಯಾ-
ಹವಿಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವುದರಿಂದ) | ಆ ಯುನಾ ಭೂತ್—ತರುಣನಾಗಿ ಆಗುತ್ತಾನೆ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯ ಮಹತ್ವವನ್ನು ನನ್ನ ಬಂಧುಗಳು ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಧ್ವನಿಯಿಂದ ಸುತ್ತಲೂ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾ ರೆಯೋ ಆ ಅಗ್ನಿಯು ಅವನ ರೂಪವನ್ನು ನೋಡಬೇಕೆಂದು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳಿಗೆ ತನ್ನ ರಮ್ಯವಾದ ರೂಪವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ತೋರಿಸುತ್ತಾನೆ, ಮತ್ತು ರಮಣೀಯವಾದ ಆಜ್ಯಾದಿ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿದಾಗ ನಾನಾ ರೂಪವಾದ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಜೀರ್ಣವಾದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಜ್ಯಾಹುತಿಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವುದರಿಂದ ಪುನಃ ತಾರುಣ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ.

English Translation

Whose greatness my colleagues loudly extol, who has manifested his real form to the priests, who is recognized at oblations by his variegated radiance, and who though frequently growing old, again and again becomes young.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಭ್ಯಂ ವನದಃ ಆ ಪನಂತ-ಯಸ್ಯ ಮಹತ್ತ್ವಂ ಸಂಭಕ್ತಾರಃ ಯದ್ವಾ ವನದೋ ಅವನದೋ ಭೃಶಂ ತಬ್ಧಯಂತಃ ಸ್ತೋತಾರಃ ಸಮಂತಾತ್ ಸ್ತುಂತಿ-ಅಭ್ಯಶಬ್ದವು ಮಹನ್ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಯಾಸ್ಕರಿಂದ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ಮಹತ್ತ್ವವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ವನದ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವರು ಅಥವಾ ಬಹಳವಾಗಿ ಧ್ವನಿಮಾಡುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಯಜಮಾನರ ಋತ್ವಿಜರು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಮಾಡುವಾಗ ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವರು ಅಥವಾ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಧ್ವನಿಯಿಂದ ಎಲ್ಲರೂ ತಿಳಿಯುವಹಾಗೆ ಸ್ತುತಿಸುವರು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಉಶಿಗ್ಭೈಃ ವರ್ಣಂ ನಾಮಿಮೀತ-ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ಸಂಬಂಧವಾದ ಆಕಾರವನ್ನು ನೋಡಲಿಚ್ಛಿಸುವ ಋತ್ವಿಜರಿಗಾಗಿ ತನ್ನ ಮಹಿಮೆಗೆ ಅನುರೂಪವಾದ ಆಕಾರವನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಉಶಿಕ್ ಎಂಬ ಪದವು (ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ) ಕಾಂತಿ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಉಶಿಗ್ ವರ್ಣೈಃ ಕಾಂತಿ ಕರ್ಮಣಃ (ನಿ. ೬-೧೧) ಎಂದು ಯಾಸ್ಕರಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿತವಾಗಿದೆ.

ಈ ಅಗ್ನಿಯು ರಂಸು-ಚಿತ್ರೇಣ ಚಿಕಿತೇ ಆಜ್ಯವೇ ಮೊದಲಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳ ಅರ್ಪಣೆಯಿಂದ ಸುವರ್ಣವೇ ಮೊದಲಾದ ರಮಣೀಯವಸ್ತುಗಳ ಕಾಂತಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವನೆಂದು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. ಎಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ವಾಲೆಗಳು, ಕೆಂಪು, ಹೊಂಬಣ್ಣ, ಬಿಳಿಪು ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕವಿಧ ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ನೋಡುವುದಕ್ಕೆ ರಮಣೀಯವಾಗಿದೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಜುಜುರ್ವಾನ್ ಮುಹುಃ ಆ ಯುನಾ-ಜ್ವಾಲೋಪಶಮೇ ಜೀರ್ಣಸ್ಥಃ ಸ ಏವ ಪುನಃ ಪುನಃ ಮಿಶ್ರಯಿತಾ ತರುಣೋ ನಾ ಭವತಿ. ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ (ಕಾಂತಿಗಳ) ಜ್ವಾಲೆಗಳ ಉಪಸಂಹಾರದಿಂದ ಕಾಂತಿ

ಇಲ್ಲದವನಾಗಿ ಇದ್ದಾಗ್ಯೂ ಪುನಃ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಸ್ವೀಕಾರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯೌವನವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವನು. ವೃದ್ಧನು ತರುಣನಾಗುವುದು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವು. ಆದರೆ ಅಗ್ನಿಯು ಅನೇಕಸಾರಿ ವೃದ್ಧನಾದರೂ ತಾರುಣ್ಯದಿಂದ ಶೋಭಿಸುವನೆಂದು ವ್ಯತಿರೇಕವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಅರಿಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ ವೃದ್ಧನ ಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವನೆಂದೂ, ಆದರೆ ಅಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪವಿರುವ ಅಗ್ನಿಯ ಕೆಂಡಗಳಲ್ಲಿ, ಸಮಿತ್ತು, ಕಾಷ್ಠಗಳು, ಅಜ್ಜ, ಹವಿಸ್ಸು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹಾಕಿ ಹೋಮಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸಣ್ಣದಾಗಿದ್ದ ಅಗ್ನಿಯು ಮತ್ತೆ ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಜ್ವಾಲೆಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶವಾಗಿ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ಪುನಃ ಯುವಕನಾದನೆಂದು ಮೊದಲಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

:೦:

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಆ ಯೋ ವನಾ ತಾತ್ಪ್ರಷಾಣೋ ನ ಭಾತಿ ವಾರ್ಣ ಸಥಾ ರಥೈವ ಸ್ವಾನೀತ್ |

ಕೃಷ್ಣಾಧ್ವಾ ತಪೂ ರಣ್ಣಿತ್ವಿಕೇತ ದ್ಯೌರಿವ ಸ್ಮಯಮಾನೋ ನಭೋಭಿಃ || ೬ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಆ | ಯಃ | ವನಾ | ತತ್ಪ್ರಷಾಣಃ | ನ | ಭಾತಿ | ವಾಃ | ನ | ಸಥಾ | ರಥ್ಯಾಽಇವ | ಸ್ವಾನೀತ್ |

ಕೃಷ್ಣಾಧ್ವಾ | ತಪುಃ | ರಣ್ಣಿಃ | ಚಿಕೇತ | ದ್ಯೌಃಽಇವ | ಸ್ಮಯಮಾನಃ | ನಭಃಽಭಿಃ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯೋಽಗ್ನಿವನಾ ವನಾನಿ ವೃಕ್ಷಸಮೂಹಾನ್ ತತ್ಪ್ರಷಾಣೋ ನ ತೃಷಿತ ಇವ | ತ್ವರಮಾಣ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಭಾತಿ | ಅಭಾಸಯತಿ | ದಹತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ ವನಾ ವನೇ ಅಭಾತಿ | ಕಿಂಚಿ ವಾರ್ಣ ಉದಕಮಿವ ಪಥಾ ಪ್ರವಣೇನ ಮಾರ್ಗೇಣ ಗಚ್ಛತಿ | ತದ್ವತ್ ಇತಸ್ತತೋ ಗಚ್ಛತಿ | ರಥೈವ ರಥಸ್ಯ ವೋಢಾಶ್ಚ ಇವ ಸ್ವಾನೀತ್ | ಶಬ್ದಯತಿ | ಯದ್ವಾ ರಥಶಬ್ದಾತ್ ಸೋಡ್ಯಾದೇಶಃ | ಯಥಾ ರಥೋ ಯುದ್ಧಮಾರ್ಗೇಣ ಗಚ್ಛನ್ ಸ್ವನತಿ ತದ್ವತ್ | ಕಿಂಚಿ ಕೃಷ್ಣಾಧ್ವಾ ಕೃಷ್ಣವರ್ತ್ಮಾ ತಪುಸ್ತಾಪಕೋ ರಣೋ ರಮಣೀಯ ಏವಂಭೂತಃ ಸನ್ ಚಿಕೇತ | ಜ್ಞಾಯತೇ | ಪ್ರಕಾಶತೆ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕ ಇವ | ನಭೋಭಿ-ರ್ನಕ್ಷತ್ರೈಃ ಸ್ಮಯಮಾನಃ ಪ್ರಕಾಶಮಾನೋ ದ್ಯೌರಿವ ದ್ಯೌಲೋಕ ಇವ | ಯದ್ವಾ ನಭೋಭಿರಂತರಿಕ್ಷ-ಪ್ರದೇಶವಿಶೇಷೈಃ ಸ್ಮಯಮಾನಃ ಶೋಭಮಾನೋ ದ್ಯೌರಾದಿತ್ಯ ಇವ | ನೀಲವರ್ಣಾಂತರಿಕ್ಷಚಾರ್ಯಾ-ದಿತೋ ಯಥಾ ಜ್ಞಾಯತೇ ತದ್ವತ್ ಸ್ವಸಂಚಾರೇಣ ಕೃಷ್ಣೀಭೂತೇ ಮಾರ್ಗೇ ಜ್ಞಾಯತೇ | ಪ್ರಕಾಶತೆ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಯಃ—ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯು | ವನಾ—ವನಗಳನ್ನು | ತತ್ಪ್ರಾಣೋ ನ —ದಾಹದಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನಂತೆ | ಆ ಭಾತಿ—ದಹಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ [ಅಥವಾ | ವನಾ—ವನದಲ್ಲಿ | ಆ ಭಾತಿ—ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ] (ಮತ್ತು) | ವಾರ್ಣಿ—ಉದಕವು ಯಾವರೀತಿಯಲ್ಲಿ | ಪಥಾ—ಇಳಿಜಾರಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ವೇಗವಾಗಿ ಹರಿಯುವುದೋ ಹಾಗೆ ವೇಗವಾಗಿ ಪ್ರಸರಿಸುವನೋ | ರಥ್ಯಾ ಇವ—ರಥವನ್ನು ವಹಿಸುವ ಯುದ್ಧಾಶ್ವವು | ಸ್ವಾನೀತ್—ಶಬ್ದಮಾಡುವಂತೆ ಶಬ್ದಮಾಡುವನೋ (ಆ ಅಗ್ನಿಯು) | ಕೃಷ್ಣಾಧ್ವಾ—ಕೃಷ್ಣವರ್ಣದ ಮಾರ್ಗವುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ | ತಪುಃ—ದಹಿಸುವವನಾಗಿಯೂ | ರಣ್ಯಾ—(ಆದರೂ) ರಮಣೀಯನಾಗಿಯೂ | ನಭೋಭಿಃ—ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಂದ | ಸ್ಮಯಮಾನಃ—ಪ್ರಕಾಶಿಸತಕ್ಕ | ದ್ಯೌರಿವ—ಅಂತರಿಕ್ಷದಂತೆ [ಅಥವಾ | ನಭೋಭಿಃ—ಅಂತರಿಕ್ಷ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ | ಸ್ಮಯಮಾನಃ—ಶೋಭಿಸತಕ್ಕ | ದ್ಯೌರಿವ—ಅದಿತ್ಯನಂತೆ] | ಚಿಕೇತ—ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯು ದಾಹದಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನಂತೆ ವನಗಳನ್ನು ದಹಿಸುವನೋ ಯಾವನು ಇಳಿಜಾರಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಉದಕವು ವೇಗವಾಗಿ ಹರಿಯುವಂತೆ ವನದಲ್ಲಿ ವೇಗವಾಗಿ ಪ್ರಸರಿಸುವನೋ ಮತ್ತು ಯಾವನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ರಥವನ್ನು ವಹಿಸುವ ಅಶ್ವದಂತೆ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡುವನೋ ಆ ಅಗ್ನಿಯು ಕೃಷ್ಣರೂಪವಾದ ಮಾರ್ಗವುಳ್ಳವನಾಗಿಯೇ ದಹಿಸುವವನಾಗಿ ಆದರೂ ಸಹ ರಮಣೀಯನಾಗಿಯೂ ಅಂತರಿಕ್ಷ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸತಕ್ಕ ಅದಿತ್ಯನಂತೆ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ.

English Translation

Who shines amidst the forests, as if satisfying himself (with food) : who (rushes along), like water down a declivity, and thunders like a chariot (of war) ; dark-pathed, consuming, yet delightful, he is regarded like the sky smiling with constellations.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಇಲ್ಲಿ ದಾವಾಗ್ನಿಯ (ಕಾಡುಗಿಚ್ಚು) ರೂಪದಿಂದ ಇರುವವನೆಂದು ಅಗ್ನಿಯು ವರ್ಣಿತನಾಗಿರುವನು

ವನಾ ತತ್ಪ್ರಾಣೋ ನ ಅಭಾತಿ.—ವೃಕ್ಷಸಮೂಹಾ ತೃಷಿತ ಇವ ತ್ವರಮಾಣಃ ಅಭಾಸಯತಿ | ಅಗ್ನಿಯು ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಮರಗಳ ಸಮೂಹಗಳನ್ನು ಹಶಿವೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನು ಆಹಾರವನ್ನು ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ತಿನ್ನುವ ಹಾಗೆ ವ್ಯಾಪಿಸುವನು ಎಂದೂ, ಯದ್ವಾ ವನೇ ಅಭಾತಿ ಅಥವಾ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ತಾನೇತಾನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವನು ಎಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯ ವ್ಯಾಪನೆಯು ಬಹಳ ವೇಗದಿಂದ ಇರುವ ಕಾರಣ ಹಸಿವಿನಿಂದ ಕೂಡಿದವನ ಹೋಲಿಕೆಯು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ವಾರ್ಣಿ ಪಥಾ—ಉದಕಮಿವ ಪ್ರವಣೇನ ಮಾರ್ಗೇಣ ಇತಸ್ತತೋ ಗಚ್ಛತಿ.—ನೀರು ತಗ್ಗಾಗಿರುವ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಬಹು ಬೇಗನೆ ಹರಿದು ವ್ಯಾಪಿಸುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯೂ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿರುವ ಮರಗಳಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಬೇಗನೆ ವ್ಯಾಪಿಸುವನು ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಸರಣೆಯನ್ನು ಉದಕವ್ಯಾಪನೆಗೆ ಹೋಲಿಸಿದೆ.

ರಥೇವ ಸ್ವಾನೀತ್—ರಥೋ ಯಥಾ ಯುದ್ಧಮಾರ್ಗೇಣ ಗಚ್ಛೇ ಸ್ವನತಿ—ರಥವನ್ನು ಎಳೆಯುವ ಕುದುರೆಯು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳ ಅಕ್ರಮಣಕ್ಕಾಗಿ ನುಗ್ಗುವಾಗ ಹೇಷಾಧ್ವನಿಯನ್ನು ಮಾಡುವ ಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯು (ತಾನು) ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ದಹಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಚಟಚಟ ಎಂದು ಭಯಂಕರ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದೆಂದು ಅಥವಾ ರಥಿಕನು ಶತ್ರುಗಳ ಅಕ್ರಮಣವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ವೇಗವಾಗಿ ಚಲಿಸುವ ರಥದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಧ್ವನಿಯಂತೆ ಧ್ವನಿಮಾಡುವನೆಂದು ಧ್ವನಿಯ ದೃಷ್ಟಾಂತವು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ಕೃಷ್ಣಾಧ್ವಾ ತೇವುಃ ರಣ್ವಃ ನಭೋಭಿಃ ಸ್ತಯಮಾನಃ ದ್ಯೌರಿವ ಚಿಕೇತ—ಇಲ್ಲಿ ಋಷಿಯು ಬಹಳ ಉತ್ತಮವಾದ ಮತ್ತು ಸಹಜವಾದ ಉಪಮಾನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿರುವನು. ದಾವಾಗ್ನಿಯು ವನಕವನ್ನು ದಹಿಸಿ ಮುಂದೆ ಮುಂದೆ ಹೋದಂತೆಲ್ಲಾ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ದಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರದೇಶವು ಕಪ್ಪಾಗಿ ಕಾಡಿಗೆಯಂತಿರುವುದು. ಯಾವ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿಯೇ ಆಗಲಿ ಬೆಂಕಿಯು ಜೆನ್ನಾಗಿ ದಹಿಸಿ ಕೆಂಡಗಳು ಆರಿಹೋಗುವಾಗ ಆ ಪ್ರದೇಶವು ಕಪ್ಪಾಗಿ ಕಾಣುವುದು ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಾಗಿದೆ. ಈ ವಿಷಯವು ಕಾಡುಕೆಚ್ಚಿನಿಂದ ಸುಟ್ಟುಹೋದ ಭೂಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ನೋಡಿದವರಿಗೆ ಜೆನ್ನಾಗಿ ಗೊತ್ತಾಗುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಅಗ್ನಿಯು ಸುಟ್ಟುಹೋದ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಕಪ್ಪಾದ ಮಾರ್ಗವೆಂದು ಕರೆದಿರುವುದು ಸಹಜವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ವನವು ಸುಟ್ಟುಹೋಗಿ ಭೂಮಿಯು ಕಪ್ಪಾಗಿ ಹೋಗಿದ್ದರೂ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಮಧ್ಯಮಧ್ಯ ಕೆಲವು ಕಡೆ ಕೆಂಡಗಳು, ಉರಿಯು ಇನ್ನೂ ಆರದೆ ಹಾಗೆಯೇ ಇರುವುದೂ ಸಹಜವಾಗಿದೆ. ಅಂತಹ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ನಕ್ಷತ್ರಸಹಿತವಾದ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಹೋಲಿಸಿದೆ ಎಂದರೆ ಕಪ್ಪಾದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ನೀಲವರ್ಣದ ಆಕಾಶಕ್ಕೂ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿರುವ ಕೆಂಡಗಳು ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿಯ ಉರಿಯನ್ನು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಗೂ ಹೋಲಿಸಿದೆ. ಅಥವಾ ನೀಲವರ್ಣವುಳ್ಳ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವ ಸೂರ್ಯನಿಗೂ ಹೋಲಿಸಿದೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸುಟ್ಟುಹೋದ ಕಪ್ಪಾದ ಭೂಮಿಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಆರದೆ ಉರಿಯುತ್ತಿರುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿ ಕವಿಯು ದ್ಯೌರಿವ ಸ್ತಯಮಾನಃ ನಭೋಭಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಬಹಳ ಗಂಭೀರವಾದ ಮತ್ತು ಅರ್ಥಗರ್ಭಿತವಾದ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವನು. ನಕ್ಷತ್ರಯುಕ್ತವಾದ ಆಕಾಶವು ನಗುತ್ತಿರುವ ಪುರುಷನಂತೆ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿರುವುದು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿರುವಾಗ ನಗುತ್ತಿರುವ ಪುರುಷ ಅಥವಾ ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಆಹ್ಲಾದವಾಗುವಂತೆ ನಕ್ಷತ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ ಕಂಗೊಳಿಸುವ ನೀಲವರ್ಣದ ಆಕಾಶವನ್ನು ನೋಡಿದರೂ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಆಹ್ಲಾದವಾಗುವುದು. ಅದರಂತೆ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ದಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕೃಷ್ಣ (ಕಪ್ಪಾದ) ಭೂಮಿಯು ಇರುವುದೆಂದು ಋಷಿಯು ವಿವರಿಸಿ ತನ್ನ ರಚನಾಕೌಶಲ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿರುವನು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸ ಯೋ ವ್ಯಸೌದಭಿ ದಕ್ಷದುವೀಂ ಪಶುರ್ನೈತಿ ಸ್ವಯುರಗೋಪಾಃ ।

ಅಗ್ನಿಃ ಶೋಚಿಷ್ಠಾ ಅತಸಾನ್ಯುಷ್ಣಂತ್ಯುಷ್ಣವ್ಯಧಿರಸ್ವದಯನ್ನ ಭೂಮು ॥ ೨ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಸಃ | ಯಃ | ವಿ | ಅಸ್ಥಾತ್ | ಅಭಿ | ಧಕ್ಷತ್ | ಉರ್ವೀಂ | ಪಶುಃ | ನ | ಏತಿ | ಸ್ವಯಃ | ಅಗೋಪಾಃ |
 ಅಗ್ನಿಃ | ಶೋಚಿಷ್ಮಾನ್ | ಅತಸಾನಿ | ಉಷ್ಣನ್ | ಕೃಷ್ಣವ್ಯಥಿಃ | ಅಸ್ವದಯತ್ | ನ | ಭೂಮು || ೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯೋಽಗ್ನಿವ್ಯಸಥಾತ್ | ವಿವಿಧಂ ತಿಷ್ಠತಿ | ವ್ಯಾಪ್ನೋತಿ ವಿಶ್ವಂ | ತಥಾ ಯೋಽಗ್ನಿರುರ್ವೀಂ
 ವಿಸ್ತೃತಾಂ ಪೃಥಿವೀಂ ಸರ್ವಾಂ | ಯಶ್ಚಾಭಿದಕ್ಷತ್ | ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಪ್ರವರ್ಧಮಾನೋ ಭವತಿ || ಉಭೇ
 ಅಪಿ ಯಚ್ಛಬ್ದಯೋಗಾನ್ನ ನಿಹಸ್ಯೇತೇ || ಸೋಽಗ್ನಿಃ ಪಶುರ್ನ ಪಶುರಿವ | ಯಥಾ ಜಾತಃ ಪಶುಃ
 ಸ್ವಚ್ಛಂದೇನ ಚರತಿ ತಥಾ ಸ್ವಯಃ ಸ್ವಯಮೇವ ಗಚ್ಛನ್ ಅಗೋಪಾ ಗೋಪರಹಿತಃ | ನಿಯಾಮಕ-
 ವರ್ಜಿತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಏತಿ | ಗಚ್ಛತಿ | ಕಿಂ ಕುರ್ವನ್ | ಶೋಚಿಷ್ಮಾನ್ ಪ್ರಕೃಷ್ಣದೀಪ್ತಿಃ ಕೃಷ್ಣವ್ಯಥಿಃ
 ಕೃಷ್ಣವರ್ಣಂ ಪ್ರಾಪ್ತಾ ದಗ್ಧಾ ವ್ಯಥಕರಾಃ ಕಂಟಕಾದಯೋ ಯೇನ ತಾದೃಶಃ ಸನ್ ಭೂಮಾತ್ಯಧಿಕಮು-
 ಸ್ವದಯನ್ನ | ಅಸ್ವದಯತೀವ ವೃಕ್ಷಗತಾನ್ ರಸಾನ್ | ಅತಸಾನಿ ಸತತಾನಿ ನೀರಸಾನಿ ವಾ ತರುಗುಲ್ಮಾ-
 ದೀನ್ಯುಷ್ಣನ್ ದಹನ್ನೇತಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಯಃ—ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯು | ವ್ಯಸಥಾತ್—ನಾನಾಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿರುತ್ತಾನೆಯೋ (ಮತ್ತು) |
 ಉರ್ವೀಂ—ವಿಸ್ತೃತವಾದ ಪೃಥಿವಿಯನ್ನು | ಅಭಿ ದಕ್ಷತ್—ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡುತ್ತಾನೆಯೋ |
 ಸಃ ಅಗ್ನಿಃ—ಆ ಅಗ್ನಿಯು | ಪಶುರ್ನ—ಪಶುವು ಸ್ವಚ್ಛಂದದಿಂದ ಸುತ್ತುವಂತೆ | ಸ್ವಯಃ—ತಾನೇ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ
 ವಿಹರಿಸುತ್ತಲೂ | ಅಗೋಪಾಃ—ನಿಯಮರಹಿತನಾಗಿಯೂ | ಶೋಚಿಷ್ಮಾನ್—ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಹರಡುತ್ತಲೂ |
 ಕೃಷ್ಣವ್ಯಥಿಃ—ದಹಿಸಿದ ಕಂಟಕಾದಿಗಳಿಗೆ ಕೃಷ್ಣರೂಪವಾದ ವಿಕಾರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಲೂ | ಭೂಮು—
 ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿ | ಅಸ್ವದಯನ್ನ—(ವೃಕ್ಷಗಳ ರಸವನ್ನು) ಆಸ್ವಾದನೆಮಾಡುವಂತೆಯೂ | ಅತಸಾನಿ—ತರುಗುಲ್ಮಾದಿ
 ಗಳನ್ನು ನೀರಸವಾಗಿ ಮಾಡುವಂತೆಯೂ | ಉಷ್ಣನ್—ದಹಿಸುತ್ತಲೂ | ಏತಿ—ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯು ನಾನಾಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನಾಕ್ರಮಿಸಿ ವಿಧವಿಧವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸರಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ ಮತ್ತು
 ವಿಸ್ತೃತವಾದ ಪೃಥಿವಿಯನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡುತ್ತಾನೆಯೋ ಆ ಅಗ್ನಿಯು, ಪಶುವು ಸ್ವಚ್ಛಂದವಾಗಿ
 ಸುತ್ತುವಂತೆ ತಾನೇ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ವಿಹರಿಸುತ್ತಲೂ, ನಿಯಮರಹಿತನಾಗಿಯೂ, ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಹರಡುತ್ತಲೂ
 ದಹಿಸಿದ ಕಂಟಕಾದಿಗಳಿಗೆ ಕೃಷ್ಣರೂಪವಾದ ವಿಕಾರವನ್ನೂ, ವ್ಯಥೆಯನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಲೂ ಸಹ ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿ
 ವೃಕ್ಷಗಳ ರಸವನ್ನು ಆಸ್ವಾದನೆ ಮಾಡುವಂತೆಯೂ, ತರುಗುಲ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ನೀರಸವಾಗಿ ಮಾಡುವಂತೆ ದಹಿಸುತ್ತಲೂ
 ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ.

English Translation

He who is in many places ; who spreads over the whole earth, like an animal without a herdsman, that goes according to its own will, Agni, the bright-shining, consuming the dry-bushes, by whom the pain of blackness (is inflicted on the trees), entirely drinks up (their moisture).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಗ್ನಿಯು ವನವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡು ದಹಿಸುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವ್ಯಸ್ಥಾತ್ ವಿವಿಧಂ ವಿಶ್ವಂ ವ್ಯಾಪ್ನೋತಿ ವನವನ್ನೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೊಂಚವೂ ಬಿಡದೆ ಇರುವಹಾಗೆ ನಾನಾ ವಿಧವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸುವನು ಮತ್ತು ಉರ್ವೀಂ ಅಭಿ-
ದಕ್ಷತ್—ವಿಸ್ತೃತಾಂ ಪೃಥಿವೀಂ ಸರ್ವಾಂ ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಪ್ರವರ್ಧಮಾನೋ ಭವತಿ | ಕಾಡಿನಲ್ಲಿರುವ
ವೃಕ್ಷಪದ್ಧಿಗಳು ಎಲ್ಲದರಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವುದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿರುವ (ವನದ) ಕಾಡಿನ ಭೂಮಿಯ
ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಇತರರು ಯಾರೂ ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದ ಹಾಗೆ ವ್ಯಾಪಿಸುವನು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಈ
ಅಗ್ನಿಯು ತಾನೇ ತಾನಾಗಿ ವನಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಸಂಚರಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪಶುರ್ನ ಸ್ವಯಃ ಅಗೋಪಾಃ
ಏತಿ—ಜಾತಃ ಪಶುಃ ಯಥಾ ಸ್ವಚ್ಛಂದೇನ ಚರತಿ ತಥಾ ಸ್ವಯಮೇವ ಗರ್ಜ್ಞಾ ನಿಯಾಮಕವರ್ಜಿತೋ
ಗಚ್ಛತಿ | ಎಂದು ಪಶುವಿನ ಉಪಮಾನವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿ (ಬೆಳೆಯುತ್ತಿರುವ) ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು
ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ ಪಶುವು (ಆನೆಯೇ ಮೊದಲಾದುವು) ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಅಧೀನತೆಗೆ ಸಿಕ್ಕದೆ ತನ್ನ ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾದ
ಸಂಚಾರವೇ ಮೊದಲಾದ ವರ್ತನೆಯಿಂದ ಇರುವಹಾಗೆ ಅಗ್ನಿಯು ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿ ತನ್ನನ್ನು ನಿಯಮದಿಂದ
ಇರಿಸುವವರ ಅಧೀನಕ್ಕೆ ವಳಪಡದೆ ತನ್ನ ಸ್ವಚ್ಛಂದವಾದ ವರ್ತನೆಯಿಂದ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿ ತಿರುವನೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.
ಇಲ್ಲಿ ಪಶುವಿನ ಉಪಮಾನವು ಅಗ್ನಿಗೆ ಬಹಳ ಜಿನ್ನಾಗಿ ಹೊಂದುವುದು. ಕಾಡಿನಲ್ಲಿಯೇ ಹುಟ್ಟಿ ಬೆಳೆದು ಯಾರ
ಅಧೀನಕ್ಕೂ ಒಳಪಡದ ಹುಲಿ, ಸಿಂಹ, ಕಾಡುಕೋಣ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ತಮ್ಮ ಮನಸ್ಸು ಬಂದಂತೆ ಸಿಕ್ಕಿದ
ಕಡೆ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ ವಿಹರಿಸುತ್ತವೆ. ಅದರಂತೆ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿಯೇ (ವೃಕ್ಷಗಳ ಘರ್ಷಣೆಯಿಂದ) ಹುಟ್ಟಿದ ಕಾಡುಕೆಚ್ಚು
ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವನವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಆಕ್ರಮಿಸಿ ದಹಿಸುವುದು. ಇದನ್ನು ತಡೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಯಾರಿಂದಲೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ
ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಕೃಷ್ಣವೃಥಿಃ ಭೂಮಿ ಅಸ್ವದಯನ್ ಅತಸಾನಿ ಉಷ್ಣನ್—ಕೃಷ್ಣವರ್ಣಂ ಪ್ರಾಪ್ತಾಃ ದೆಗ್ಧಾಃ
ವೃಥಾಕರಾಃ ಕಂಟಕಾದಯೋ ಯೇನ—ಮುಳ್ಳುಗಳೇ ಮೊದಲಾದವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ದಹಿಸಿ, ನೋಡಿದವರಿಗೆ
ದುಃಖವು ಉಂಟಾಗುವಹಾಗೆ ಕಪ್ಪಗೆ ಇರುವಂತೆ ಮಾಡಿ, ವೃಕ್ಷಗರ್ತಾ ರಸಾ ಅಸ್ವಾದಯತೀವ—ವೃಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿರುವ
ಸಾರವಾದ ರಸಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಹೀರಿ, ಭಕ್ಷಿಸಿ, ರುಚಿನೋಡುವವನ ಹಾಗೆಯೂ, ಸಂತತಾನಿ ನೀರಸಾನಿ ವಾ
ತರುಗುಲ್ಮಾದೀನಿ ದಹಸ್ತೇತಿ—ನಿಬಿಡವಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಇರುವ ರಸವರ್ಜಿತವಾದ (ವಣಗಿದ) ಮರ ಮತ್ತು ಪೊದೆಗಳು
ಇವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ದಹಿಸುತ್ತಾ ಅಗ್ನಿಯು ವನವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತಾ ಮುಂದೆ ಮುಂದೆ ಹೋಗುವನು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.
ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಹಸಿಯ ಮರಗಳನ್ನು ದಹಿಸುವಾಗ ವೃಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿರುವ ರಸವು ಅಗ್ನಿಯ ತಾಪದಿಂದ ಇಂಗಿಹೋಗಿ
ಮರವೂ ಸುಟ್ಟುಹೋಗುವುದನ್ನು ರಸಾಸ್ವಾದನೆಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಹೋಲಿಸಿರುವುದೂ ಸಹ ಸಹಜವಾದುದೂ
ಅರ್ಥಗರ್ಭಿತವಾದುದೂ ಆಗಿದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ನೂ ತೇ ಪೂರ್ವಸ್ಯಾವಸೋ ಅಧೀತೌ ತೃತೀಯೇ ವಿದಥೇ ಮನ್ಮ ಶಂಸಿ |
 ಅಸ್ಮೇ ಅಗ್ನೇ ಸಂಯದ್ವೀರಂ ಬೃಹಂತಂ ಹೃಮಂತಂ ವಾಜಂ ಸ್ವಪತ್ಯಂ
 ರಯಿಂ ದಾಃ || ೮ ||

ಪದಪಾಠಃ

ನು | ತೇ | ಪೂರ್ವಸ್ಯ | ಅವಸಃ | ಅಧೀತೌ | ತೃತೀಯೇ | ವಿದಥೇ | ಮನ್ಮ | ಶಂಸಿ |
 ಅಸ್ಮೇ ಇತಿ | ಅಗ್ನೇ | ಸಂಯತ್ವೀರಂ | ಬೃಹಂತಂ | ಹೃಮಂತಂ | ವಾಜಂ | ಸ್ವಪತ್ಯಂ |
 ರಯಿಂ | ದಾಃ || ೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತೇ ತವ ಸಂಬಂಧಿನಃ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ಪೂರ್ವಂ ಯಾಗಸಮಯೇ ಕೃತಸ್ಯಾವಸೋಽಭಿ-
 ಮತತರ್ಪಣಸ್ಯಾಧೀತೌ ಸ್ಮರಣೇ ಸತಿ ತತ್ಸ್ಮತ್ಯಾ ನು ಅದ್ಯಾಸಿ ತೃತೀಯೇ ವಿದಥೇ ಯಾಗೇ ತೃತೀಯ-
 ಸವನೇ | ಯದ್ವಾ ಪ್ರಾತರನುವಾಕಸಂಬಂಧಿನಾಮಾಗ್ನೇಯೋಷಸ್ಯಾಶ್ಚಿನಾನಾಂ ಮಧ್ಯೇಽನ್ಯತಮೇ
 ತೃತೀಯೇ ಕೃತೌ ಮನ್ಮ ಮನನೀಯಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಶಂಸಿ | ಆಶಂಸಿ | ಶಸ್ಯತೇಽಸ್ಮಾಭಿಃ | ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಂ
 ಚಾಸ್ಮೇ ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ಸಂಯದ್ವೀರಂ ಸಂಯತೋ ವೀರಾ ಯಸ್ಮಿನ್ ತಾದೃಶಂ ಬೃಹಂತಂ ಮಹಾಂತಂ
 ಹೃಮಂತಂ ಶಬ್ದವಂತಂ ಕೀರ್ತಿಮಂತಂ ವಾಜಮುಕ್ತಲಕ್ಷಣಮನ್ನಂ ಸ್ವಪತ್ಯಂ ರಯಿಂ ಚ ದಾಃ | ದೇಹಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತೇ—ನಿನಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದೂ | ಪೂರ್ವಸ್ಯ—ಹಿಂದಿನ ಸವನದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ
 ಪಠಿಸಿದುದೂ | ಅವಸಃ—ನಿನಗೆ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದುದೂ ಆದ | ಅಧೀತೌ—ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ |
 ನು—ಈಗಲೂ ಕೂಡ | ತೃತೀಯೇ ವಿದಥೇ—ತೃತೀಯ ಸವನದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಮನ್ಮ—ಮನನೀಯವಾದ
 ಸ್ತುತಿಯು | ಶಂಸಿ—ಪಠಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಅಸ್ಮೇ—ನಮಗೆ | ಸಂಯದ್ವೀರಂ—ವೀರ
 ರಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ | ಬೃಹಂತಂ—ಮಹತ್ತಾದುದೂ | ಹೃಮಂತಂ—ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಹರಡತಕ್ಕದ್ದೂ ಆದ |
 ವಾಜಂ—ಅನ್ನವನ್ನೂ | ಸ್ವಪತ್ಯಂ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸಂತತಿಯನ್ನೂ | ರಯಿಂ—ಧನವನ್ನು | ದಾಃ—ಕೊಡು |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಿನಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದೂ, ಹಿಂದಿನ ಸವನದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ
 ಪಠಿಸಿದುದೂ, ನಿನಗೆ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದುದೂ ಆದ ಸ್ತುತಿಯನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿ ಈಗಲೂ ಸಹ ತೃತೀಯಸವನದ

ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮನನೀಯವಾದ ಸ್ತುತಿಯು ಪಠಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಮಗೆ ವೀರರಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ, ಮಹತ್ತಾದುದೂ, ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಹರಡತಕ್ಕದ್ದೂ ಆದ ಅನ್ನವನ್ನೂ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸಂತತಿಯನ್ನೂ, ಧನವನ್ನೂ ಕೊಡು.

English Translation

Verily your praise has been recited (by us) at the third (daily) sacrifice, as it was in the repetition of your first propitiation : give us, Agni, ample and notorious food, posterity, riches, such as may be the support of numerous dependants.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ, ಯಾಗವು ಪ್ರಾರಂಭವಾದ ಕಾಲದಿಂದ ಇದುವರಿಗೂ ಯಜಮಾನರು ಮತ್ತು ಪುತ್ರಿಜರೂ, ಆಚರಿಸಿರುವ ಅಗ್ನಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಕರವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಅವನು ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಂಡು, ತೃತೀಯೇ ವಿಧೇ—ತೃತೀಯ ಸವನದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಯದ್ವಾ ಪ್ರಾತರನುವಾಕಸಂಬಂಧಿನಾಂ ಆಗ್ನೇಯೋಷಸ್ಯಾಶ್ವಿನಾನಾಂ ಮಧ್ಯೇ ತೃತೀಯಕ್ರತೌ ಯಾಗಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವಾಗ ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸುವ ಪ್ರಾತರನುವಾಕ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಆಗ್ನೇಯಕ್ರತು, ಉಷಸ್ಯಕ್ರತು ಆಶ್ವಿನಕ್ರತು ಎಂಬ ಮೂರು ವಿಧ ಮಂತ್ರಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಬೇರೆಯಾದ ಮೂರನೆಯ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸುವ ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳು ನಮ್ಮಿಂದ ಪಠಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಈ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಶ್ರವಣಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಆಶಂಸೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಯಜಮಾನರು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವ ಸಂಯದ್ವೀರಂ ವೀರರನ್ನು ನಿಗ್ರಹಮಾಡುವ ಪುತ್ರರನ್ನೂ ಬೃಹಂತಂ ಹುಮಂತಂ ವಾಜಂ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನೂ ಧನವನ್ನೂ ಅಗ್ನಿಯು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತ್ವಯಾ ಯಥಾ ಗೃತ್ಸಮದಾಸೋ ಅಗ್ನೇ ಗುಹಾ ವನ್ವಂತ ಉಪರಾ ಅಭಿ
ಷ್ಯುಃ ।

ಸುವೀರಾಸೋ ಅಭಿನಾತಿಷಾಹಃ ಸ್ಮತ್ಸೂರಿಭ್ಯೋ ಗೃಣತೇ ತದ್ವಯೋ ಧಾಃ

॥ ೯ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ತ್ವಯಾ | ಯಥಾ | ಗೃತ್ಸಮದಾಸಃ | ಅಗ್ನೇ | ಗುಹಾ | ವನ್ವಂತಃ | ಉಪರಾನ್ | ಅಭಿ | ಸ್ಮೃತಿ ಸ್ಯುಃ |
ಸುವೀರಾಸಃ | ಅಭಿನಾತಿಷಾಹಃ | ಸ್ಮತ್ | ಸೂರಿಭ್ಯಃ | ಗೃಣತೇ | ತತ್ | ವಯಃ | ಧಾಃ | ॥ ೯ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಯಾ ರಕ್ಷಕೇಣ ವನ್ತಂತಶ್ಚಾಂದಸಂ ಭಜಂತೋ ಗೃತ್ವಮದಾ ಋಷಯಃ | ಅತ್ಮನಿ ಪರೋಕ್ಷೈಣ ವಚನಂ | ಯಥಾ ಗುಹಾ ಗುಹಾಯಾಂ ವರ್ತಮಾನಾನುಪರಾನ್ ಉಪರಮಣಿಸಾಧನಾನ್ ಉಪರಿ ಉತ್ಕೃಷ್ಟೇ ವರ್ತಮಾನಾನ್ವಾ ಧನವಿಶೇಷಾನಭಿಸ್ತುಃ | ಅಭಿಭವೇಯುಃ | ಸ್ವಾಧೀನಾನ್ ಕುರ್ಯುಃ | ಯದ್ವಾ ಗೂಢಾನುಪರಾನ್ ಉಪರೇಧಿಕತ್ವೇನ ವರ್ತಮಾನಾನ್ವಾಪಾನಭಿಸ್ತುಃ | ಅಭಿಭವೇಯುಃ | ತಥಾ ಕುರ್ವಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಕೀದೃಶಾಃ | ಸುವೀರಾಸಃ | ಶೋಭನಪುತ್ರಾದ್ಯುಪೇತಾಃ | ಅಭಿಮಾತಿಸಹಃ | ವೈರಿಣಾಂ ಪಾಪಾದೀನಾಂ ಸೋಢಾರಃ | ಕಿಂಚಿ ಸೂರಿಭ್ಯೋ ಮೇಧಾವಿಭ್ಯೋ ಯಜಮಾನೇಭ್ಯೋ ಗೃಣತೇ || ವ್ಯತ್ಯೇಯೇನೈಕವಚನಂ | ಶಬ್ದಯದ್ಭ್ಯಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ | ಯದ್ವಾ ಸೂರಿಭ್ಯೋ ಯಜಮಾನೇಭ್ಯೋ ಗೃಣತೇ ಸ್ತೋತ್ರೇ ಚ ಸ್ತುತ್ ಸುಮತ್ ಅತಿಪ್ರಭೂತಂ ತತ್ ತಾದೃಶಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ವಯೋಽನ್ನಂ ಧಾಃ | ಧೇಹಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ವನ್ತಂತಃ—ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ ಭಜಿಸುವ | ಗೃತ್ವಮದಾಸಃ—ಗೃತ್ವಮದ ಋಷಿಗಳು | ತ್ವಯಾ—ರಕ್ಷಕನಾದ ನಿನ್ನ ಸಹಾಯದಿಂದ | ಯಥಾ—ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ | ಗುಹಾ—ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಗೂಢವಾಗಿರತಕ್ಕ | ಉಪರಾನ್—ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಧನಗಳನ್ನು | ಅಭಿ ಸ್ತುಃ—ಹೊಂದುವರೋ ಅದರಂತೆಯೂ (ಮತ್ತು) | ಸುವೀರಾಸಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ವೀರಪುತ್ರರಿರುವಂತೆಯೂ | ಅಭಿಮಾತಿಸಹಃ—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸದೆಬಡಿಯುವ ಶಕ್ತಿವಂತರಾಗಿರುವಂತೆಯೂ ಮಾಡು | ಸೂರಿಭ್ಯಃ—ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಗಾಗಿ | ಗೃಣತೇ—ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಪಠಿಸತಕ್ಕ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆ | ಸ್ತುತ್—ಅತಿಪ್ರಭೂತವಾದುದೂ | ತತ್—ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದೂ ಆದ | ವಯಃ—ಅನ್ನವನ್ನು | ಧಾಃ—ಕೊಡು.

ಛಾಂದಸ್

ಅಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ ಭಜಿಸುವ ಗೃತ್ವಮದ ಋಷಿಗಳು ರಕ್ಷಕನಾದ ನಿನ್ನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಗೂಢವಾಗಿರತಕ್ಕ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಧನಗಳನ್ನು ಹೊಂದುವರೋ ಅದರಂತೆಯೂ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸದೆಬಡಿಯುವ ಶಕ್ತಿವಂತರಾಗಿರುವಂತೆಯೂ ಮಾಡು. ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಗಾಗಿ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಪಠಿಸತಕ್ಕ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆ ಅತಿಪ್ರಭೂತವಾದುದೂ, ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದೂ ಆದ ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡು.

English Translation

By you (Agni), may the Gritsamadas, repeating your praise, become masters of the precious secret (treasures); so that they may be possessed of excellent dependants, and be able to resist (their) enemies, and do you give to (your) pious worshippers, and to him who glorifies (you), such (abundant) food.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ವಸ್ತಂತಃ—ಛಾಂದಸಂ ಭಜಂತೋ ಗೃತ್ಸಮದಾ ಋಷಯಃ—ಅಗ್ನಿಯ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾಗಿ ವೇದಾಧ್ಯಯನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಇರುವ ಗೃತ್ಸಮದನೇ ಮೊದಲಾದ ಅವನ ವಂಶಸ್ಥರಾದ ಅಥವಾ ಅವನ ಸಂಬಂಧಿಗಳಾದ ಋಷಿಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟೃವಾದ ಗೃತ್ಸಮದಋಷಿಯೇ ತನ್ನನ್ನೂ ತನ್ನ ಕಡೆಯವರನ್ನೂ, ತನ್ನ ವಂಶದವರನ್ನೂ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಹೇಳಿರುವನು.

ಯಥಾ ಗುಹಾ ಉಪರಾ ಅಭಿ ಸ್ಯುಃ—ಗುಹಾಯಾಂ ವರ್ಧಮಾನಾ ಉಪರಿ ವರ್ತಮಾನಾ ವಾ ಧನವಿಶೇಷಾ ಸ್ವಾಧೀನಾ ಕುರ್ಯುಃ | ಯದ್ವಾ ಗೂಢಾ ಅಧಿಕತ್ವೇನ ವರ್ತಮಾನಾ ಪಾಪಾ ಅಭಿಭವೇಯುಃ ತಥಾ ಕುರು | ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ, ಗುಹೆಗಳಲ್ಲಿ (ವಿಜನವಾದ ಅಥವಾ ರಹಸ್ಯವಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ) ಹುದುಗಿಸಿ ಇರಿಸುವ ಅಥವಾ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲುಗಡೆಯಲ್ಲಿರುವ ಧನವು ವೇದಾಧ್ಯಯನಮಾತ್ರದಿಂದ ಜೀವಿಸುತ್ತಿರುವ ಋಷಿಗಳಾದ ನಮಗೆ ಅಧೀನವಾಗುವಹಾಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸು ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಆಶಂಸನೆಯು ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಎರಡನೆಯದಾದ, ಯಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯದ ಹಾಗೆ ನಾವು ಆಚರಿಸಿರುವ (ರಹಸ್ಯವಾದ) ಗೂಢವಾದ ಮತ್ತು ಪ್ರಭೂತವಾದ ಪಾತಕಗಳು (ಪಾಪಗಳು) ನಾಶವಾಗುವಂತೆ ನಮಗೆ ಶಕ್ತಿಯುಂಟಾಗಲಿ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯ ಅನುಗ್ರಹವು ಪ್ರಾರ್ಥಿತವಾಗಿದೆ.

ಸೂರಿಭ್ಯಃ ಗೃಣತೇ—ಮೇಧಾವಿಭ್ಯಃ ಯಜಮಾನೇಭ್ಯಃ ಯದ್ವಾ ಸೂರಿಭ್ಯಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಭ್ಯಃ ಯಾಸ್ಮದಿಂದ ಸೂರಿಪದವು ಸ್ತೋತ್ರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವ ಋತ್ವಿಜರಿಗಾಗಿ ಅಥವಾ ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಯಜಮಾನರಿಗಾಗಿ ಎಂದು ಸೂರಿಪದಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಪ್ರಭೂತವಾದ ಪುತ್ರ, ಧನ, ಅನ್ನ ಮೊದಲಾದವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಐದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು.

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೋತಾಜನಿಷ್ಟೇತ್ಯಷ್ಟರ್ಚಂ ಪಂಚಮಂ ಸೂಕ್ತಂ ಸೋಮಾಹುತೇರಾರ್ಷಮಾಗ್ನೇಯಮಾನು-
ಷ್ಟುಭಂ | ಹೋತಾಷ್ಟಾನಾನುಷ್ಟೈಭಮಿತ್ಯನುತ್ಯನುಕ್ರಾಂತಂ || ಪ್ರಾತರನುನಾಕಾಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಯೋರಾಗ್ನೇಯೇ
ಕ್ರತಾವಸ್ಯ ವಿನಿಯೋಗಃ | ಸೂತ್ರೀತಂ ಚ | ಅಗ್ನಾಯೋ ಹೋತಾಜನಿಷ್ಟ | ಅ. ೪-೧೩ | ಇತಿ || ಚತು-
ರ್ವಿಂಶೇಽಹನೈದಮೇನಾಜ್ಯಂ | ಚತುರ್ವಿಂಶೇ ಹೋತಾಜನಿಷ್ಟೇತ್ಯಾಜ್ಯಂ | ಅ. ೨-೨ | ಇತಿ || ಅಭಿ-
ಷ್ಟವಿಕೇ ದ್ವಿತೀಯೇಽಹನೈದಮೇನಾಜ್ಯಂ | ದ್ವಿತೀಯಸ್ಯ ಚತುರ್ವಿಂಶೇನಾಜ್ಯಂ | ಅ. ೨-೬ |
ಇತ್ಯತಿವಿಷ್ಟತ್ಯಾತ್ ||

ಅನುವಾದವು—ಹೋತಾಜನಿಷ್ಟ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಮೊದಲನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಸೋಮಾಹುತಿಯೆಂಬುವನು ಋಷಿಯು ; ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು, ಅನುಷ್ಟುಪ್ ಛಂದಸ್ಸು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೋತಾಷ್ಟವಾನುಷ್ಟುಭಂ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಪ್ರಾತರನುವಾಕ ಮತ್ತು ಅಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಗ್ನೇಯಕ್ರತು ಸಂಬಂಧವಾದ ಋಕ್ಕುಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ—ಅಗ್ನಾಯೋ ಹೋತಾಜನಿಷ್ಟ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೪-೧೩) ; ಮತ್ತು ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ದಿನಗಳವರೆಗೆ ಮಾಡುವ ಯಾಗವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ದಿವಸದಲ್ಲಿ ಅಜ್ಯಹೋಮಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತ ಸೂತ್ರದ—ಚತುರ್ವಿಂಶೇ ಹೋತಾಜನಿಷ್ಟೇತ್ಯಾಜ್ಯಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದಲೂ (ಅ. ೨-೨) ಅಭಿಷ್ಠವಯಾಗದ ಎರಡನೆಯ ದಿವಸದಲ್ಲಿಯೂ ಅಜ್ಯಹೋಮಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ—ದ್ವಿತೀಯಸ್ಯ ಚತುರ್ವಿಂಶೇನಾಜ್ಯಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದಲೂ (ಅ. ೨-೬) ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು.

ಸೂಕ್ತ—೫

|| ಮಂಡಲ—೨ || ಅನುವಾಕ—೧ || ಸೂಕ್ತ—೫ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೫ || ವರ್ಗ—೨೬ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ—೮ ||

ಋಷಿಃ—ಸೋಮಾಹುತಿರ್ಭಾರ್ಗವಃ ||

ದೇವತಾ—ಅಗ್ನಿಃ ||

ಛಂದಃ—ಅನುಷ್ಟುಪ್ |

ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ

ಹೋತಾಜನಿಷ್ಟ ಚೇತನಃ ಪಿತಾ ಪಿತೃಭ್ಯ ಊತಯೇ |

ಪ್ರಯಕ್ಷಾಜ್ಜೀನ್ಯಂ ವಸು ಶಕೇಮ ವಾಜಿನೋ ಯಮಂ || ೧ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಹೋತಾ | ಅಜನಿಷ್ಟ | ಚೇತನಃ | ಪಿತಾ | ಪಿತೃಭ್ಯಃ | ಊತಯೇ |

ಪ್ರಯಕ್ಷಾನ್ | ಜೀನ್ಯಂ | ವಸು | ಶಕೇಮ | ವಾಜಿನಃ | ಯಮಂ || ೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೋತಾ ಹೋಮನಿಷ್ಪಾದಕಶ್ಚೇತನಶ್ಚೇತಯಿತಾಸ್ಮದನುಷ್ಠಿತಸ್ಯ ಪಿತಾ ಪಾಲಕೋಽಸ್ಮದೈಜ್ಞಸ್ಯ
ಈದ್ಯಶೋಽಗ್ನಿರಜನಿಷ್ಠ | ಉತ್ಪನ್ನಃ | ಕಿಮರ್ಥಂ | ಪಿತೃಭ್ಯಃ ಪಾಲಕೇಭ್ಯೋ ಯಜಮಾನೇಭ್ಯಃ ||
ಷಷ್ಠ್ಯರ್ಥೇ ಚತುರ್ಥೇ || ತೇಷಾಮೂತಯೇ ರಕ್ಷಣಾಯ ಚ | ವಯಂ ಚ ವಾಜಿನೋ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್-
ವಂತಃ ಸಂತಃ ಪ್ರಯತ್ನಂ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಪೂಜ್ಯಂ ಜೇನ್ಯಂ ಜೇತವ್ಯಂ ಯಮಂ ಯಮಯಿತವ್ಯಂ ವಸು
ಧನಂ ಶಕೇಮ | ಶಕ್ತಾ ಭೂಯಾಸ್ಮ ಲಬ್ಧುಮಿತಿ ಶೇಷಃ | ಯದ್ವಾ ವಾಜಿನೋಽನ್ಯಸ್ಯ ಯಮಂ
ಯಮನಂ ಕರ್ತುಂ ಶಕೇಮ | ಪ್ರಯತ್ನಂ ಜೇನ್ಯಂ ವಸು ಧನಮಿತ್ಯುಪಮಾನಂ | ಉಕ್ತಲಕ್ಷಣಂ ಧನಮಿವ |
ತದ್ಯಥಾವರೋದ್ಧಂ ಶಕ್ನುಮಸ್ತದ್ವತ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಹೋತಾ—ಹೋಮಸಂಪಾದಕನೂ | ಚೇತನಃ—(ನಮ್ಮ ಅನುಷ್ಠಾನಗಳಿಗೆ) ಜೈತನ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡು
ವವನೂ | ಪಿತಾ—ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞದ ಪಾಲಕನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು | ಪಿತೃಭ್ಯಃ—ಯಜ್ಞಕರ್ತರ | ಊತಯೇ—
ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ | ಅಜನಿಷ್ಠ—ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಿದ್ದಾನೆ | (ವಯಂ—ನಾವೂ ಸಹ) | ವಾಜಿನಃ—ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ
ಅನ್ನವಂತರಾಗಿ | ಪ್ರಯತ್ನಂ—ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪೂಜ್ಯವಾದುದೂ | ಜೇನ್ಯಂ—ಜೇತವ್ಯವಾದುದೂ | ಯಮಂ—
ನಮ್ಮ ನಿಯಮದಲ್ಲಿರತಕ್ಕದ್ದೂ ಆದ | ವಸು—ಧನವನ್ನು | ಶಕೇಮ—ಹೊಂದುವಂತಾಗಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಹೋಮಸಂಪಾದಕನೂ, ನಮಗೆ ಜೈತನ್ಯದಾಯಕನೂ, ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞದ ಪಾಲಕನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು
ಯಜ್ಞಕರ್ತರ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ನಾವೂ ಸಹ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅಗ್ನಿವಂತರಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು
ಪೂಜಿಸುತ್ತಾ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪೂಜ್ಯವಾದುದೂ ಮತ್ತು ನಮ್ಮ ನಿಯಮದಲ್ಲಿರುವುದೂ ಆದ ಧನವನ್ನು ಹೊಂದು
ವಂತಾಗಲಿ.

English Translation

An invoker (of the gods), our instructor and protector, has been born
for the preservation of our patrons ; may we, possessed of (sacrificial) food
be able to acquire worshipful, conquerable, and manageable riches.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಚೇತನಃ—ಚೇತಯಿತಾ ಅಸ್ಮದನುಷ್ಠಿತಸ್ಯ | ನಾವು ನೆರವೇರಿಸುವ ಅಥವಾ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಯಜ್ಞಾದಿ
ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಪ್ರೇರಕನಾಗಿರುವವನು. ಎಂದರೆ ಅವುಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಲು ನಮಗೆ ಶಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳನ್ನು ಉಂಟು
ಮಾಡುವವನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಪಿತಾ—ಪಾ ರಕ್ಷಿಸು ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿವೃತ್ತವಾದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪಾಲಕನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು
ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಯಾಸ್ಮರು—

ದ್ಯೌರ್ನೇ ಸಿತಾ ಜನಿತಾ ನಾಭಿರತ್ರ ಬಂಧುರ್ಮೇ ಮಾತಾ ಪೃಥಿವೀ ಮಹೀಯಂ |
ಉತ್ತಾನಯೋಶ್ವನ್ಯೋಽ ಯೋನಿರಂತರತ್ರಾ ಪಿತಾ ದುಹಿತುರ್ಗರ್ಭಮಾಧಾತ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೪-೩೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿರುವ ಪಿತಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪಾತಾ ನಾ ಪಾಲಯಿತಾ ನಾ ಪಾಲಕನು ಅಥವಾ ಸಂರಕ್ಷಕನು (ನಿ. ೪-೨೧) ಎಂದೂ,

ಉದೀರತಾಮವರ್ ಉತ್ಪರಾಸ ಉನ್ಮಧ್ಯಮಾಃ ಪಿತರಃ ಸೋಮ್ಯಾಸಃ |
ಅಸುಂ ಯ ಈಯುರವ್ಯಕಾ ಋತಜ್ಞಾಸ್ತೇ ನೋಽವನ್ತು ಪಿತರೋ ಹವೇಷು ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೫-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಇದರಲ್ಲಿರುವ ಪಿತರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪಿತೃದೇವತೆಗಳು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು (ನಿ. ೧೧-೧೮) ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇರುವ ಪಿತಾ, ಪಿತೃಭ್ಯಃ ಎಂಬ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಪಾಲಕ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಿ ಪಿತಾ-ಪಾಲಕನು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಅಗ್ನಿಗೂ, ಪಿತೃಭ್ಯಃ-ಪಾಲಕರಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಗೆ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಯಜಮಾನರಿಗೂ ಅನ್ವಯಮಾಡಿ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿದಾರೆ ಇಲ್ಲಿ ಪಿತಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿರುವ ಪಾಲಕನೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಅಗ್ನಿಗೆ ಹೊಂದುವುದಾದರೂ ಪಿತೃಭ್ಯಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವಲ್ಲದೆ ಪಿತೃದೇವತೆಗಳ (ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ) ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಂತರವೇನೂ ಇಲ್ಲ. Wilson ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ಪಿತೃದೇವತೆಗಳೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಅನುಮೋದಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ವಾಜಿನಃ—ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ನವಂತಃ | ವಾಜಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೯) ವಾಜಿನಃ ಎಂದರೆ ಅನ್ನದಿಂದ ಸಹಿತರಾದ ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿಯನ್ನದ್ದೇಶಿಸಿ ಅರ್ಪಿಸಲು ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ ಎಂದರ್ಥವು.

ಜೇನ್ಯಂ ವಸು—ವಸುವೆಂದರೆ ಧನವು. ಈ ಧನವು ನಮಗೆ ಗೆಲ್ಲಲು ಅರ್ಹವಾಗಿರಬೇಕು. ಎಂದರೆ, ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿ ಅವರಲ್ಲಿರುವ ಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದು ನಮ್ಮ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತಿರಬೇಕು. ಇಂತಹ ಧನವನ್ನು ನಾವು ಪಡೆಯಲು ಸಮರ್ಥರಾಗೋಣ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ, ಮುಂದಿನ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸುವ ಹೋತಾ, ನೇತಾ, ಪ್ರಶಾಸ್ತಾ, ನೇಷ್ಠಾ, ಅಧ್ವರ್ಯು ಮೊದಲಾದ ಋತ್ವಿಜರೆಂದು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹೋತಾ-ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವವನು, ಅಥವಾ ಹೋಮನಿಷ್ಠಾದೇವತೆ—ಹೋಮವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವವನು ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ, ಇಂತಹ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯು (ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಾರ್ಥವಾಗಿ ಅರಣಿಗಳಲ್ಲಿ) ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಆ ಯಸ್ಮಿನ್ನಸ್ತ ರಶ್ಮಯಸ್ತತಾ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ನೇತರಿ ।

ಮನುಷ್ಯದೈವ್ಯಮುಷ್ವಮಂ ಪೋತಾ ವಿಶ್ವಂ ತದಿನ್ವತಿ ॥ ೨ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಆ | ಯಸ್ಮಿನ್ | ಸಸ್ತ | ರಶ್ಮಯಃ | ತತಾಃ | ಯಜ್ಞಸ್ಯ | ನೇತರಿ |

ಮನುಷ್ಯತ್ | ದೈವ್ಯಂ | ಅಷ್ವಮಂ | ಪೋತಾ | ವಿಶ್ವಂ | ತತ್ | ಇನ್ವತಿ ॥ ೨ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯಜ್ಞಸ್ಯ ನೇತರಿ ಯಾಗಸ್ಯ ನಿರ್ವಾಹಕೇ ಯಸ್ಮಿನ್ನಗ್ನೌ ಸಸ್ತ ರಶ್ಮಯಃ ಸಸ್ತಸಂಖ್ಯಾಕಾ ರಶ್ಮಿ-
ವದ್ವ್ಯಾಪ್ತಾ ಹೋತ್ರೇಕಾ ಆತತಾಃ | ಸ್ವಸ್ತಕರ್ಮಭಿಃ ಸರ್ವತೋ ವ್ಯಾಪ್ತಾ ಭವಂತಿ | ಸ ಪೋತಾ
ಪಾವಕೋ ದೇವಾನಾಂ ಪ್ರೋತ್ರಾಖ್ಯ ಋತ್ವಿಗ್ರೂಪೋ ವಾಗ್ನಿರ್ಮನುಷ್ವತ್ ಮನುಷ್ಯಪೋತ್ಸವತ್
ದೈವ್ಯಂ | ದೇವೋ ಯಜ್ಞಃ | ತತ್ಸಂಬಂಧ್ಯಷ್ಟಮಮುಷ್ವತ್ಸಿಕ್ಷಂ ಬಂಧಿ ತದ್ವಿಶ್ವಂ ಕರ್ತವ್ಯಜಾತಂ ಸಸ್ತ
ಹೋತ್ರೇಕೈಃ ಸಹ ಸ್ವಯಮುಷ್ವಮಃ ಸನ್ ಇನ್ವತಿ | ವ್ಯಾಪ್ನೋತಿ | ಯದ್ವಾ ತದಿತ್ಯಸ್ಯ ಲಿಂಗವ್ಯತ್ಯಯಃ | ಸ
ಪೋತೇತಿ ಸಂಬಂಧಃ | ಸಸ್ತಹೋತ್ರೇಕೈಃ ಸಹಾಷ್ಟಮೋ ಭೂತ್ವಾ ತದ್ವದ್ವ್ಯಜ್ಞಂ ನಿರ್ವಹತೀತ್ಯರ್ಥಃ ॥

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಯಜ್ಞಸ್ಯ ನೇತರಿ—ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ನೇತೃವಾದ (ನಿರ್ವಾಹಕನಾದ) | ಯಸ್ಮಿನ್—ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ |
ಸಸ್ತ ರಶ್ಮಯಃ—(ಸಸ್ತರಶ್ಮಿರೂಪದಲ್ಲಿರುವ) ಸಸ್ತಸಂಖ್ಯಾಕರಾದ ಹೋತ್ರಗಳೂ | ಆ ತತಾಃ—ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ
ಕರ್ತವ್ಯಗಳೊಡನೆ ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದಾರೆ ಯೋ ಅಂತಹ | ಪೋತಾ—(ದೇವತೆಗಳಿಗೆ) ಪೋತ್ಸವೆಂಬ ಋತ್ವಿಕಾದ
ಅಗ್ನಿಯು | ಮನುಷ್ಯತ್—ಮಾನವ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾದ ಪೋತ್ಸವಿನಂತೆ | ದೈವ್ಯಂ—ದೇವತಾತ್ಮವಾದ
ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ | ಅಷ್ವಮಂ—(ಉಳಿದ ಏಳು ಋತ್ವಿಕುಗಳೊಡನೆ) ಸೇರಿ ಎಂಟನೆಯ ಋತ್ವಿಕಾದ | ತತ್ ವಿಶ್ವಂ—
ಸಮಸ್ತವಾದ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು | ಇನ್ವತಿ—ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತಾನೆ. (ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಾನೆ) |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಯಜ್ಞದ ನಿರ್ವಾಹಕನಾದ ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಸಸ್ತರಶ್ಮಿರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಸಸ್ತಸಂಖ್ಯಾಕರಾದ ಹೋತ್ರ
ಗಳೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕರ್ತವ್ಯಗಳೊಡನೆ ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದಾರೆ ಯೋ ಅಂತಹ ದೇವಪೋತ್ಸವಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಮಾನವ
ಪೋತ್ಸವಿನಂತೆ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನೂ ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಾನೆ.

English Translation

In whom, as conductor of the sacrifice, the seven rays are manifested and who, as a human Potri, officiates in the eighth place to perfect every divine (rite).

! ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು !

ನೇತರಿ—ಯಾಗಸ್ಯ ನಿರ್ವಾಹಕೇ ಯಸ್ಮಿನ್ನಗ್ನೌ | ಯಜ್ಞವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವ ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ಅರ್ಥವು. ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ನೇತ್ರ ಮತ್ತು ಪೋತ್ರ ಎಂಬ ಋತ್ವಿಜರ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ಮಾಡುವನೆಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಸಪ್ತ ರಶ್ಮಯಸ್ತತಾ—ಸಪ್ತಸಂಖ್ಯಾಕಾ ರಶ್ಮಿವದ್ವ್ಯಾಷ್ಟಾ ಹೋತ್ರಕಾ ಆ ತತಾಃ | ಸ್ವಸ್ತಕರ್ಮಭಿಃ ಸರ್ವತೋ ವ್ಯಾಪ್ತಾ ಭವಂತಿ | ಸಪ್ತರಶ್ಮಿಗಳಂತೆ ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿಯ ಸಪ್ತಜ್ವಾಲೆಗಳಂತೆ ಇರುವ ಸಪ್ತಸಂಖ್ಯಾಕ ರಾದ ಹೋತ್ರಗಳು ಅಗ್ನಿಯ ಸುತ್ತಲೂ ಸೇರಿಕೊಂಡು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತರಾಗಿರುವರು ಎಂದ ಅರ್ಥವು. ಇಲ್ಲಿ ಸಪ್ತಹೋತ್ರಗಳು ಯಾರು ಎಂದರೆ ಹಿಂದೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಹೋತ್ರವರ್ಗದ ನಾಲ್ಕು ಜನ ಹೋತ್ರಗಳು, ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಗದ ಮೂರುಮಂದಿ ಋತ್ವಿಜರು ಒಟ್ಟು ಏಳು ಮಂದಿ ಹೋಮಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತರಾಗುವರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಯಾಸ್ಕರು ಸಪ್ತಹೋತ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿಯ ಸಪ್ತರಶ್ಮಿಗಳೆಂದು—

ದ್ವಿಸ್ಯ ನಾದಿತೇ ಜನ್ಮನಿ ವ್ರತೇ ರಾಜಾನಾ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ ವಿನಾಸಸಿ |

ಅತೂರ್ತಸಂಥಾಃ ಪುರುರಥೋ ಅರ್ಯಮಾ ಸಪ್ತಹೋತಾ ವಿಷುರೂಪೇಷು ಜನ್ಮಸು ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೬೪-೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನ ನಿರ್ವಚನದಲ್ಲಿ—ಸಪ್ತಹೋತಾ ಸಪ್ತಾಸ್ಮೈ ರಶ್ಮಯೋ ರಸಾನಭಿಸನ್ನಾಮಯಂತಿ | ಸಪ್ತೈ- ನಮೃಷಯಃ ಸ್ತುವಂತೀತಿ ವಾ | ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು (ನಿ. ೧೧-೨೩) ಎಂದರೆ ಅಗ್ನಿಗೆ ಸಪ್ತಹೋತ್ರವೆಂದು ಹೆಸರು ಬರಲು—ಅಗ್ನಿಯ ರಶ್ಮಿಗಳು (ಜ್ವಾಲೆಗಳು) ಏಳು ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ಅಥವಾ ಸಪ್ತಋಷಿಗಳು ಈ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಅಗ್ನಿಗೆ ಸಪ್ತಹೋತ್ರವೆಂಬ ಹೆಸರು ಎಂದು ಅರ್ಥವಿನರಣೆಮಾಡಿರುವರು. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸಪ್ತರಶ್ಮಿಗಳಂತೆ ಇರುವ ಸಪ್ತಹೋತ್ರಗಳು ಅಥವಾ ಸಪ್ತಋತ್ವಿಜರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಮನುಷ್ಯತ್ ದೈವ್ಯಂ ಅಷ್ಟಮಂ ಪೋತಾ ವಿಶ್ವಂ ತತ್ ಇನ್ದ್ರತಿ—ಎಂಬ ಉತ್ತರಾರ್ಧದ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಸಪ್ತಋತ್ವಿಜರೊಡನೆ ಮನುಷ್ಯರು ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪೋತ್ರವೆಂಬ ಎಂಟನೆಯ ಋತ್ವಿಜನಾಗಿ ತಾನೂ ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಲು ಸಹಾಯಕನಾಗುವನು ಎಂಬರ್ಥವು ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿದೆ.

—:—

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ದಧನ್ವೇ ನಾ ಯದೀನುನು ವೋಚದ್ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ ವೇರು ತತ್ ।

ಪರಿ ವಿಶ್ವಾನಿ ಕಾವ್ಯಾ ನೇಮಿಶ್ಚಕ್ರಮಿನಾಭವತ್ ॥ ೩ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ದಧನ್ವೇ | ನಾ | ಯತ್ | ಈಂ | ಅನು | ವೋಚತ್ | ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ | ವೇಃ | ಉಂ ಇತಿ | ತತ್ |

ಪರಿ | ವಿಶ್ವಾನಿ | ಕಾವ್ಯಾ | ನೇಮಿಃ | ಚಕ್ರಂ ಇವ | ಅಭವತ್ ॥ ೩ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಪೂರ್ವೇ ಮಂತ್ರೇ ಹೋತ್ರಾದಿವತ್ ಸ್ವಯಮಪಿ ಯಜ್ಞಂ ನಿರ್ವಹತೀತ್ಯುಕ್ತಂ । ಅತ್ರ ತು ಸರ್ವಂ ತತ್ತದಾತ್ಮನಾ ಸ್ಥಿತ್ವಾ ಸ್ವಯಮೇವ ನಿರ್ವಹತೀತ್ಯಾಹ | ನಾ ಅಥವಾ ಈಮೇನಂ ಯಜ್ಞಮನು ಲಕ್ಷೀಕೃತ್ಯ ಯದ್ಧವಿರಾದಿಕಂ ದಧನ್ವೇ ಧಾರಯತ್ಯಧ್ವಯಾಽದಿರೂಪಃ | ಯಾನಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ ಶಸ್ತ್ರಾದೀ-
ನೈನು ವೋಚತ್ | ಅನುವಕ್ತಿ ಹೋತ್ರಾದಿರೂಪಃ | ಅತ್ರ ವಾನ್ವಿಶ್ಯೇತದ್ಯೋಜ್ಯಂ | ತತ್ಸರ್ವಂ ವೇರು |
ವೇರೇವ | ಕಾಮಯತೇ ಜಾನಾತಿ ನಾ ಸ್ವಯಮನುಷ್ಠಾತುಂ | ಅಯಮಗ್ನಿರ್ವಿಶ್ವಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಕಾವ್ಯಾನಿ |
ಕವಯೋ ಮೇಧಾವಿನ ಋತ್ವಿಜಃ | ತತ್ಸಂಬಂಧೀನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಪರ್ಯಭವತ್ | ಪರಿಭವತಿ | ಸ್ವಾಯೆ-
ತ್ತಾನಿ ಕರೋತಿ | ವ್ಯಾಪ್ನೋತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ವ್ಯಾಪ್ತಾ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ನೇಮಿಃ ವಹಿರ್ವೇಷ್ಟನವಲಯಶ್ಚಕ್ರಂ
ರಥಾಂಗಂ ಯಥಾ ಕಾರ್ತೇನ್ಯೇನ ವ್ಯಾಪ್ನೋತಿ ತದ್ವತ್ ॥

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ನಾ—ಅಥವಾ | ಈಂ ಅನು—ಈ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ | ಯತ್—ಯಾವ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು |
ದಧನ್ವೇ—(ಅಧ್ವರ್ಯಾದಿಗಳು) ಅರ್ಪಿಸುವರೋ ಮತ್ತು | ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ—ಯಾವ ಶಸ್ತ್ರಾದಿಯಾದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು |
ವೋಚತ್—(ಹೋತ್ರಾದಿಗಳು) ಪಠಿಸುವರೋ | ತತ್—ಆ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಹ | ವೇರು—ಅಗ್ನಿಯು ತಿಳಿದೇ ಇರು-
ತ್ತಾನೆ (ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ ಈ ಅಗ್ನಿಯು) | ವಿಶ್ವಾನಿ—ಸಮಸ್ತವಾದ | ಕಾವ್ಯಾ—ಋತ್ವಿಕ್ಯುಗಳ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು |
ನೇಮಿಃ—ಚಕ್ರದ ಹೊರವಲಯವು | ಚಕ್ರಂ ಇವ—ಚಕ್ರವನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸುವಂತೆ | ಪರಿ ಅಭವತ್—
ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದಾನೆ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಈ ಯಜ್ಞವನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಅಧ್ವರ್ಯಾದಿಗಳು ಯಾವ ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವರೋ ಮತ್ತು ಹೋತ್ರಾದಿಗಳು ಯಾವ ಯಾವ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವರೋ ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಹ ಅಗ್ನಿಯು ತಿಳಿದೇ ಇದ್ದಾನೆ. ಚಕ್ರದ ಹೊರವಲಯವು ಚಕ್ರವನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸುವಂತೆ ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಸಮಸ್ತ ಋತ್ವಿಕ್ಯುಗಳನ್ನೂ ಇಚ್ಛಿಸಿ ರಚಿತು ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದಾನೆ.

English Translation

Whatever (offerings the priest) presents, whatever prayers he recites, he, (Agni), knows them all : he comprehends all priestly acts, as the circumference (includes the spokes) of a wheel.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಹಿಂದಿನ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಹೋತ್ರಾದಿ ಋತ್ವಿಜರಂತೆ ತಾನೂ ಸಹ ಯಜ್ಞನಿರ್ವಹಣಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತನಾಗುವನು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದಷ್ಟೆ. ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯೇ ಆಯಾ ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಆಯಾ ಅಂಶದಿಂದ ಇದ್ದುಕೊಂಡು ತಾನೇ ಎಲ್ಲಾ ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವನೆಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ನಾ ಈಂ ಅನು ದಧನ್ತೇ—ಅಧ್ವರ್ಯು ಮೊದಲಾದ ಋತ್ವಿಜರು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವರೋ ಅದನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಿಳಿದು ಅಗ್ನಿಯೇ ಅಧ್ವರ್ಯುರೂಪದಿಂದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹೋಮಮಾಡುತ್ತಾನೆ, ಅದರಂತೆ,

ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ ವೋಚತ್ ತತ್ ವೇರು—ಹೋತ್ರವರ್ಗದ ಋತ್ವಿಜರು ಪಠಿಸುವ ಶಸ್ತ್ರವೇ ಮೊದಲಾದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನೂ ಅಗ್ನಿಯು ತಿಳಿದೇ ಇರುವನು ಮತ್ತು ಅವುಗಳನ್ನು ತಾನೇ ಪಠಿಸುವನು.

ಪರಿ ವಿಶ್ವಾನಿ ಕಾನ್ಯಾ ನೇಮಿಃ ಚಕ್ರಮಿವ ಅಭವತ್—ಇದಲ್ಲದೆ ಅಗ್ನಿಯು ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಋತ್ವಿಜರು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಯಾವ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವರೋ ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತಾನೇ ಮಾಡುವನು ಅಥವಾ ಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥನಾಗಿರುವನು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ ಚಕ್ರದ ನೇಮಿಯು ಎಂದರೆ ಹೊರವಳೆಯದ ಪಟ್ಟಿಯು (Tyre) ಚಕ್ರವನ್ನು ಯಾವ ರೀತಿ ಸುತ್ತಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದೋ ಎಂದರೆ ಚಕ್ರವನ್ನೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದೋ ಆ ರೀತಿ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಸಮಸ್ತ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವನು ಎಂದರೆ ಸಮಸ್ತ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ತಾನೇ ಭಾಗವಹಿಸಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸಾಕಂ ಹಿ ಶುಚಿನಾ ಶುಚಿಃ ಪ್ರಶಾಸ್ತಾ ಕೃತುನಾಜನಿ ।

ವಿದ್ವಾ ಅಸ್ಯ ವ್ರತಾ ಧ್ರುವಾ ವಯಾ ಇವಾನು ರೋಹತೇ ॥ ೪ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಸಾಕಂ । ಹಿ । ಶುಚಿನಾ । ಶುಚಿಃ । ಪ್ರಶಾಸ್ತಾ । ಕೃತುನಾ । ಅಜನಿ ।

ವಿದ್ವಾನ್ । ಅಸ್ಯ । ವ್ರತಾ । ಧ್ರುವಾ । ವಯಾಃ । ಇವ । ಅನು । ರೋಹತೇ ॥ ೪ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಶುಚಿಃ ಸ್ವಯಂ ಶೋಧಕಃ ಪ್ರಶಾಸ್ತಾ ದೇವಾನಾಂ ಏತನ್ನಾಮಕ ಋತ್ವಿಕ್ ಪ್ರಶಾಸಿತಾ ನಾ ಯಜ್ಞವಿಘ್ನಾನಾಂ ಶುಚಿನಾ ಕ್ರತುನಾ ಶೋಧಕೇನಾಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಕರ್ಮಣಾ ಸಾಕಂ ಹಿ ಸಹ್ಯವಾಜನಿ | ಉತ್ಪನ್ನಃ | ಜಾತಮಾತ್ರ ಏವ ಶುದ್ಧಃ ಸರ್ವಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸ್ತಾ ಚ ಸನ್ನಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿನಿರ್ವೋಧಾಭವದಿ- ತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಸ್ಯಾಗ್ನೇಧೃವಾ ಧೃವಾಣಿ ಫಲಪರ್ಯವಸಾಯಿನಿ ವ್ರತಾನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ವಿದ್ವಾನ್ ಜಾನನ್ ಯಜಮಾನೋ ವಯಾ ಇವ ವಿಸ್ತೃತಾಃ ಶಾಖಾ ಇವಾನುರೋಹತೇ | ಕ್ರಮೇಣಾನುತಿಷ್ಠತಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಶುಚಿಃ—ಸ್ವಯಂ ಶುದ್ಧಿ ಕಾರಕನೂ | ಪ್ರಶಾಸ್ತಾ—ಯಜ್ಞದ ವಿಘ್ನಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನೂ | ಅಥವಾ ಪ್ರಶಾಸ್ತೃನಾಮಕನಾದ ಋತ್ವಿಕ್ಯೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು | ಶುಚಿನಾ—ಶುದ್ಧಿ ಕಾರಕವಾದ | ಕ್ರತುನಾ ಸಾಕಂ ಹಿ—ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿ ಕರ್ಮಗಳೊಡನೆಯೇ | ಅಜನಿ—ಉತ್ಪನ್ನನಾದನು | ಅಸ್ಯ—ಈ ಅಗ್ನಿಯು | ಧೃವಾ ವ್ರತಾ—ಫಲಪರ್ಯವಸಾಯಿಯಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು | ವಿದ್ವಾನ್—ಅರಿತಿರುವ ಯಜಮಾನನು | ವಯಾ ಇವ—ವಿಸ್ತೃತವಾದ ಶಾಖೆಗಳಂತೆ | ಅನು ರೋಹತೇ—ಅಗ್ನಿಯ ಮಾದರಿಯನ್ನನುಸರಿಸಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಸ್ವಯಂ ಶೋಧಕನೂ, ಯಜ್ಞದ ವಿಘ್ನಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು ಶುದ್ಧಿ ಕಾರಕವಾದ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಕರ್ಮಗಳೊಡನೆಯೇ ಉತ್ಪನ್ನನಾದನು. ಮೂಲಭೂತವಾದ ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಫಲಪರ್ಯವಸಾಯಿಯಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅರಿತ ಯಜಮಾನರು, ವೃಕ್ಷದ ಶಾಖೆಗಳು ಮೂಲಭೂತವಾದ ವೃಕ್ಷವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಪ್ರಸರಿಸುವಂತೆ, ಅಗ್ನಿಯ ಮಾದರಿಯನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿ ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಾರೆ.

English Translation

The pure regulator (of the sacrifice) is born verily together with the holy act; the wise (worshipper) performs all his, (Agni's), prescribed rites in succession, as the branches spring (from a common stem).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಶಾಸ್ತೃವಿನ ಕರ್ಮವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವಂತೆ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಶಾಸ್ತಾ ಎಂಬುವನು ೧೬ ಜನ ಋತ್ವಿಜರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು. ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸಬಹುದಾದ ವಿಘ್ನಗಳನ್ನು ನಿವಾರಿಸಿ ಯಜ್ಞವು ಸಾಂಗವಾಗಿ ನಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುವುದೇ ಈ ಋತ್ವಿಜನ ಕರ್ತವ್ಯವು. ಅದುದರಿಂದಲೇ ಪ್ರಶಾಸ್ತಾ ಪ್ರಶಾಸಿತಾ ನಾ ಯಜ್ಞವಿಘ್ನಾನಾಂ ಶುಚಿನಾ ಕ್ರತುನಾ ಶೋಧಕೇನಾಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಕರ್ಮಣಾ—ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞವಿಘ್ನಗಳನ್ನು ಇವನು ತನ್ನ ಆಜ್ಞೆಯಿಂದ ಅಥವಾ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತರೂಪವಾದ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಶುದ್ಧಗೊಳಿಸಿ ಯಜ್ಞವು ಮುಂದುವರೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುವನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಇವನಿಗೆ ಪ್ರಶಾಸ್ತಾ—(ಯಜ್ಞವು ಹೀಗೆಯೇ ನಡೆಯು

ಬೇಕೆಂದು) ನಿಯಮಿಸುವವನು, ಶಾಸನಮಾಡುವವನು, ಅಜ್ಞೆ ಮಾಡುವವನು ಎಂದು ಹೆಸರು. ಇಂತಹ ಋತ್ವಿಗ್ರೂಪ ದಿಂದಲೇ ಅಗ್ನಿಯು ಉತ್ಪನ್ನ ನಾದನು ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಡುವ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ವಯಾ ಇವ ಅನು ರೋಹತೇ—ಒಂದು ವೃಕ್ಷವು ಬೆಳೆಯುತ್ತಿರುವಾಗ ಅದರ ಕಾಂಡದ ಸುತ್ತಲೂ ಒಂದರಮೇಲೊಂದು ಕೊಂಬೆ ಗಳು ಬೆಳೆಯುವಂತೆ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದ ನಿಯಮಪ್ರಕಾರ ಒಂದು ಕರ್ಮವಾದ ಕೂಡಲೆ ಅದರ ಮುಂದಿನ ಕರ್ಮವು ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಇಂತಹ ಅಗ್ನಿಯ ನಿಯಮರೂಪವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನು ತಿಳಿದು ಅದರಂತೆ ಆಚರಿಸುವನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಕ್ರತುಶಬ್ದವು ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೨) ಮತ್ತು ಕ್ರತುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕ್ರತುಂ-ಕರ್ಮ ವಾ ಪ್ರಜ್ಞಾಂ ನಾ—ಎಂದು ಪ್ರಜ್ಞೆಯೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಿದೆ. (ನಿ. ೨-೨೮) ಅಥವಾ ಕೇತಃ ಮೊದದಲಾದ ೧೧ ಪ್ರಜ್ಞಾನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರತು ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೧೩)

ವ್ರತಾ—ವೃತಾನಿ | ಕರ್ಮಗಳು, ನಿಯಮಗಳು. ವ್ರತಮಿತಿ, ಕರ್ಮನಾಮ, ವೃಣೋತ್ತೀತಿ ಸತಃ ವ್ರತವೆಂದರೆ ಕರ್ಮವು. ಈ ಕರ್ಮವು (ಪಾಪ ಅಥವಾ ಪುಣ್ಯಕರ್ಮವು) ಕರ್ಮಮಾಡುವ ಕರ್ತನನ್ನು ಸದಾ ಅವರಿಸಿಕೊಂಡೇ (ಸುತ್ತುವರೆದುಕೊಂಡೇ) ಇರುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ವ್ರತ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ,

ಇದಮಪೀತರತ್ ವ್ರತಮೇತಸ್ಮಾದೇವ ನಿವೃತ್ತಿಕರ್ಮ ವಾರಯತೀತಿ ಸತಃ | ಅನ್ಯಮಪಿ ವ್ರತಮುಚ್ಯತೇ ಯದಾ ವೃಣೋತ್ತಿ ಶರೀರಂ ||

(ನಿ ೨-೧೩)

ಇದಲ್ಲದೆ ಯಮನಿಯಮಾದಿನಿವೃತ್ತಿಕರ್ಮಗಳಿಗೂ ವ್ರತವೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಗ್ನಿಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ವೈದಿಕಕರ್ಮ ಅಥವಾ ಇತರ ಕರ್ಮಗಳಿಗೂ ಇದು ಅನ್ವಯಿಸುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ವಾರಯತೀತಿ ಸತಃ ನಿವೃತ್ತಿಕರ್ಮಕ್ಕೆ ವಿಘ್ನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಸ್ತ್ರೀವಿಷಯಾದಿಗಳನ್ನು ಪುರುಷರ ಬಳಿಗೆ ಬರದಂತೆ ಇದು ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಇದು ವ್ರತನೆನಿಸುವುದು. ಮತ್ತು ಶರೀರಕ್ಕೆ ಅನ್ನವು ಆಧಾರವಾಗಿ ಶರೀರವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಅದನ್ನು ಪೋಷಣೆಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅನ್ನಕ್ಕೂ ವ್ರತವೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ವ್ರತಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ

ತಾ ಅಸ್ಯ ವರ್ಣಮಾಯುಮೋ ನೇಷ್ಟ್ವಃ ಸಚಂತ ಧೇನವಃ |

ಕುವಿತ್ತಿಸೃಭ್ಯ ಆ ವರಂ ಸ್ವಸಾರೋ ಯಾ ಇದಂ ಯಯುಃ || ೫ ||

ಪದಪಾಠಃ

ತಾಃ | ಅಸ್ಯ | ವರ್ಣಂ | ಆಯುವಃ | ನೇಷ್ಟ್ವಃ | ಸಚಂತ | ಧೇನವಃ |

ಕುನಿತ್ | ತಿಸೃಭ್ಯಃ | ಆ | ವರಂ | ಸ್ವಸಾರಃ | ಯಾಃ | ಇದಂ | ಯಯುಃ || ೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯಾ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಲಕ್ಷಣಾ ಯಾ ಅಂಗುಲಯ ಇದಮನುಷ್ಠಿಯಮಾನಂ ಕರ್ಮ ಯಯುಃ | ಅನುತಿಷ್ಠಂತಿ | ತಾ ಆಯುವೋ ಗಂತ್ರೋ ವ್ಯಾಪ್ತಾ ಧೇನವಃ ಪ್ರೀಣಯಿತ್ರೈಃ ಸ್ವಸಾರಃ ಸ್ವಯಂ ಸಾರಿಣ್ಯೋಽಂಗುಲಯೋ ನೇಷ್ಟ್ವಾರ್ವರ್ಯಾಚಿತುರ್ಭುಕ್ಷಯಿತುಃ ಶೋಧಯಿತುಃ ಪೋಷಯಿತುರ್ನೇತುರ್ವಾಸ್ಯಾಗ್ನೇಃ | ಯದ್ವೈತನ್ನಾಮಕಯುತಿಗ್ನೌಪಸ್ಯ | ತಿಸೃಭ್ಯ ಆ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಿಮೂರ್ತೀನಾಮಪಿ ವರಂ ವರ್ಣಂ ಕುನಿತ್ ಬಹುಕೃತ್ವಃ ಸಚಂತ | ಸೇವಂತೇ | ಪರಿಚರಂತಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಯಾಃ—ಯಾವ ಅಂಗುಲಿಗಳು | ಇದಂ—ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಈ ಕರ್ಮವನ್ನು | ಯಯುಃ—ನೆರವೇರಿಸುತ್ತವೆಯೋ | ತಾಃ—ಅದೇ ಅಂಗುಲಿಗಳು | ಆಯುವಃ—ಕರ್ಮಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಸರಿಸುವುವೂ | ಧೇನವಃ—ಪ್ರೀತಿದಾಯಕಗಳೂ | ಸ್ವಸಾರಃ—ಪರಸ್ಪರ ಸ್ಪೃಶ್ಯಭೂತವಾದವೂ ಆಗಿ | ನೇಷ್ಟ್ವಃ—ನೇಷ್ಟ್ವರೂಪನಾದ | ಅಸ್ಯ—ಈ ಅಗ್ನಿಯ | ತಿಸೃಭ್ಯಃ ಆ—ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಿ ಮೂರು ಮೂರ್ತಿಗಳಿಗೂ ಸೇರಿದ | ವರಂ ವರ್ಣಂ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು | ಕುನಿತ್—ಬಹುವಿಧವಾಗಿ | ಸಚಂತ—ಸೇವಿಸುತ್ತವೆ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಯಾವ ಅಂಗುಲಿಗಳು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಈ ಕರ್ಮವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುತ್ತವೆಯೋ, ಅದೇ ಅಂಗುಲಿಗಳು ಕರ್ಮಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಸರಿಸುವುವೂ ಪ್ರೀತಿದಾಯಕಗಳೂ, ಪರಸ್ಪರ ಸ್ಪೃಶ್ಯಭೂತವೂ ಆಗಿ ನೇಷ್ಟ್ವರೂಪನಾದ ಈ ಅಗ್ನಿಯ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಿ ಮೂರು ಮೂರ್ತಿಗಳಿಗೂ ಸೇರಿದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಬಹುವಿಧವಾಗಿ ಸೇವಿಸುತ್ತವೆ.

English Translation

The sister fingers, which are the milch cows of the Neshtri, are those which accomplish his, (Agni's), worship; and in various ways are combined for this purpose through the three (sacred fires).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸ್ವಸಾರಃ—ಸ್ವಸಾರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅಂಗುಲಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೮) ಬೆರಳುಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಸು ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗದಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ಅಸು—ಕ್ಷೇಪಣೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸುಷ್ಮ ಅಸ್ಯತೇ ಕ್ಷಿಸ್ಯತೇ ಪದಾರ್ಥಃ ಅಭಿಃ ಕಾರ್ಯೇಷು ಕ್ಷೇಪ್ತವ್ಯಾ ವಾ—ಎಂದರೆ ಯಾವು

ದಾದರೂ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಈ ಬೆರಳುಗಳಿಂದ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಆಯಾ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಇಡಲ್ಪಡುತ್ತವೆ ಎಂದರೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವಾಗ ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಬೆರಳುಗಳಿಗೆ ಸ್ವಸಾರಃ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ಸ್ವ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಷಡ್ವ್ಯಂ-ವಿಶರಣೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದಲಾದರೂ ಸ್ವಸಾರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಬಹುದು. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, ಸ್ವಂ ಸ್ವಂ ವ್ಯಾಪಾರಂ ಗಚ್ಛಂತಿ ಪ್ರಾಪ್ನುವಂತಿ ಸ್ವಸ್ಮಿನ್ ಸ್ವಸ್ಮಿನ್ ಹಸ್ತೇ ಸೀದಂತೀತಿ ವಾ—ಈ ಬೆರಳುಗಳು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಎಡಗೈ ಅಥವಾ ಬಲಗೈಗಳಲ್ಲಿ ಇದ್ದುಕೊಂಡು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ವ್ಯಾಪಾರ (ಕೆಲಸ) ಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಸ್ವಸಾರಃ ಎಂದರೆ ಬೆರಳುಗಳು ಎಂದರ್ಥವು. ಅಥವಾ ಪರಸ್ಪರಂ ಭಗಿನೀವ ದೃಶ್ಯಂತೇ, ಏಕಹಸ್ತಪ್ರಭುತ್ವಾತ್ ಸ್ವಸಾರ ಉಚ್ಯಂತೇ—ಎಂದರೆ ಒಂದು ಹಸ್ತದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಅದರಲ್ಲಿರುವ ಬೆರಳುಗಳು ಒಂದರ ಪಕ್ಕದಲ್ಲೊಂದು ಇದ್ದು ಪರಸ್ಪರ ಅಕ್ಕ ತಂಗಿಯರಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವಸಾರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬೆರಳುಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವು ಎಂದು ಈ ಶಬ್ದದ ಅವಯವಾರ್ಥವನ್ನು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿ ಮಾಡಬಹುದು. ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಸ್ವಸಾರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವು ಅಂಗುಲಿಗಳು (ಬೆರಳುಗಳು) ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕಡೆ ಇರುವುದು—

ಪುರೂ ಸಹಸ್ರಾ ಜನಯೋ ನ ಪಶ್ವೀರ್ಧವಸ್ಯಂತಿ ಸ್ವಸಾರೋ ಅಹ್ರಯಾಣಂ ।

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೨-೧೦)

ಎಂಬ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಸ್ವಸಾರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ವಯಮೇವ ಸರಂತೋಽಂಗುಲಯಃ—ಕೆಲಸಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಇವುಗಳ ಚಲನವಲನಗಳು ತಾವಾಗಿಯೇ ನಡೆಯುವುದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬೆರಳುಗಳೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಅರ್ಥವಿನಿರಣೆಮಾಡಿರುವರು. ಮತ್ತು—

ಸ್ವಸಾರಃ ಶ್ರಾವೀಮರುಷೀಮಜುಷ್ಯಾತ್ಮಮುಚ್ಯಂತೀಮುಷಸಂ ನ ಗಾವಃ ।

(ಋ ಸಂ. ೧-೭೧-೧)

ದಶ ಸ್ವಸಾರೋ ಅಗ್ರುವಃ ಸಮೀಚೀಃ ಪುಮಾಂಸಂ ಜಾತಮುಭಿ ಸಂ ರಭಂತೇ ।

(ಋ. ಸಂ. ೩-೨೯-೧೩)

ದ್ವಿಯಂ ಪಂಚ ಜೀಜನನ್ತ್ಸಂವಸಾನಾಃ ಸ್ವಸಾರೋ ಅಗ್ನಿಂ ಮಾನುಷೀಷು ವಿಹ್ನು ।

(ಋ. ಸಂ. ೪-೬-೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ನುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಸಾರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಂಗುಲಿಗಳು ಎಂದೇ ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ.

ಕುವಿತ್—ಉರು, ತುವಿ ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೆರಡು ಬಹುನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕುವಿತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೩) ಕುವಿತ್ ಎಂದರೆ ಬಹಳವಾಗಿ, ಅನೇಕಸಾರಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ನೇಷ್ವಾಃ—ಹನಿರ್ಯಾಚಿತುರ್ಭವ್ಯತುಃ ಪೋಷಯಿತುರ್ನೇತುರ್ವಾಸ್ಯಾಗ್ನೇಃ । ಯದ್ವೈತೆನ್ನಾಮಕಮುತ್ಪಿಗ್ರಾಪಸ್ಯ । ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಯಾಚಿಸುವ, ಭಕ್ಷಿಸುವ, ಪೋಷಣೆ (ಅಭಿವೃದ್ಧಿ) ಮಾಡುವ ಅಥವಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಒಯ್ಯುವ ಎಂದೂ ಅಥವಾ ನೇಷ್ವಾ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಮುತ್ಪಿಗ್ರಾಪನಾದ ಅಗ್ನಿಯ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಿನಿರಣೆಮಾಡಿರುವರು. ಎಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು ಅದನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವವನು,

ವೃದ್ಧಿಮಾಡುವವನು, ಯಜಮಾನರು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡುವ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಕೊಡುವವನು, ಅಥವಾ ನೇಷ್ಠಾ ಎಂಬ ಋತ್ವಿಜನ ಕರ್ಮವನ್ನು ತಾನೇ ನೆರವೇರಿಸುವವನು ಎಂದಭಿ ಪ್ರಾಯವು.

ತಿಸೃಭ್ಯ ಆ ವರಂ—ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ, ಆಹವನೀಯ, ದಕ್ಷಿಣಾಗ್ನಿ ಎಂಬ ಮೂರು ರೂಪ (ಅಗ್ನಿಕುಂಡ) ಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು

ಇಲ್ಲಿ ಭೇನವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಭೇನುವಿನಂತೆ ಪ್ರೀತಿದಾಯಕಗಳಾದ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ವಸಾರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ನೇಷ್ಠಾ ಎಂಬ ಋತ್ವಿಜನ ಹಸ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಬೆರಳುಗಳು ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ಮೂರು ರೂಪಗಳನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಸೇವಿಸುತ್ತವೆ. ಭೇನುಗಳು ಹಾಲನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವಂತೆ ನೇಷ್ಠುವಿನ ಬೆರಳುಗಳಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ ಉಪಚಾರಾದಿಗಳು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯದೀ ಮಾತುರುಪ ಸ್ವಸಾ ಘೃತಂ ಭರಂತ್ಯಸ್ಥಿತ |

ತಾಸಾಮಧ್ವರ್ಯುರಾಗತೌ ಯವೋ ವೃಷ್ಟೀವ ಮೋದತೇ || ೬ ||

ಸದಪಾಠಃ

ಯದೀ | ಮಾತುಃ | ಉಪ | ಸ್ವಸಾ | ಘೃತಂ | ಭರಂತೀ | ಅಸ್ಥಿತ |

ತಾಸಾಂ | ಅಧ್ವರ್ಯುಃ | ಅಗತೌ | ಯವಃ | ವೃಷ್ಟೀವ | ಮೋದತೇ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯದಿ ಯದಾ ಮಾತುಃ ಸರ್ವಸ್ಯ ನಿರ್ಮಾತುರ್ಭೂಮ್ಯಾ ವೇದಿಲಕ್ಷಣಾಯಾಃ ಸ್ವಸಾ ಸ್ವಸೃಷ್ಟಾ-
ನೀಯಾ ಜುಹೂರ್ಘೃತಂ ಭರಂತೀ ಸತ್ಯುಪಾಸ್ಥಿತ | ಉಪತಿಷ್ಠೇದಗ್ನಿಂ | ಏಕವಚನಮವಿವಕ್ಷಿತಂ |
ಜುಹೂಪಭೃದ್ಭವಾ ಘೃತಂ ಭರಂತ್ಯಸ್ಥಿತೃತ್ಯರ್ಥಃ | ತದಾ ತಾಸಾಂ ಜುಹ್ವಾದೀನಾಮಾಗತೌ
ಯಾಗಾಯ ಪ್ರಾಪ್ತೌ ಸತ್ಯಾಮಧ್ವರ್ಯುರೇತನ್ನಾಮಕ ಋತ್ವಿಗ್ರೂಪೋಧ್ವರಂ ಕಾಮಯಮಾನೋ
ನಾಯಮಗ್ನಿಮೋದತೇ | ಹೃಷ್ಯತಿ | ಯವೋ ವೃಷ್ಟೀವ ವೃಷ್ಟ್ಯಾ ಯಥಾ ಮೋದತೇ ತದ್ವತ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯದಿ—ಯಾವಾಗ | ಮಾತುಃ—ಜಗನ್ನಿರ್ಮಾತ್ರಿಯೂ ವೇದಿರೂಪವೂ ಆದ ಭೂಮಿಯು | ಸ್ವಸಾ—
ಸ್ವಸೃಷ್ಟಭೂತವಾದ ಜುಹೂಪಾತ್ರಗಳು | ಘೃತಂ—ಅಜ್ಜುವನ್ನು | ಭರಂತಿ—ತುಂಬಿಕೊಂಡು | ಉಪ ಅಸ್ಥಿತ—

ಅಗ್ನಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದೋ (ಆಗ) ತಾಸಾಂ—ಆ ಜುಹ್ವಾದಿಪಾತ್ರೆಗಳ | ಆಗತಾ—ಆಗಮನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಅಧ್ವರ್ಯುಃ—ಯಜ್ಞವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುವ ಅಥವಾ ಅಧ್ವರ್ಯುನಾನುಕನಾದ ಅಗ್ನಿಯು | ಯಾವಃ—ಯವ ಧಾನ್ಯವು | ವೃಷ್ಟೀವ—ವೃಷ್ಟ್ಯಾಗಮನದ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಹರ್ಷವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಂತೆ | ಮೋದತೇ—ಸಂತೋಷ ಪಡುತ್ತಾನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ವೇದಿರೂಪವಾದ ಭೂಮಿಗೆ ಸ್ವಸ್ತಭೂತರಾದ ಜುಹ್ವಾದಿಪಾತ್ರೆಗಳು ಅಜ್ಞವನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಯಾವಾಗ ಅಗ್ನಿಯ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರುವುದೋ ಆಗ ಯವಧಾನ್ಯವು ವೃಷ್ಟ್ಯಾಗಮನದ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಹರ್ಷವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಂತೆ ಯಜ್ಞೇಚ್ಛುವಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತಾನೆ.

English Translation

When the sister, (vessel), bearing the clarified butter, is placed near the maternal (altar), the Adhwaryu (Agni) rejoices at their approach, like barley (at the fall of) rain.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಮಾತು: ಸ್ವಸಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥವು ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಡದಿದ್ದರೂ ಭಾಷ್ಯ ಕಾರರು ವೇದಿ, ಜುಹೂ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಸಂದರ್ಭಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿಸಿ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಮಾತೃಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತಾಯಿ, ನಿರ್ಮಾತೃ, ವೇದಿ, ಜಗತ್ತು, ಪೃಥಿವೀ ಎಂಬ ನಾನಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞವೇದಿಯೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ಸ್ವಸಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವೇದಿಗೆ ಭಗಿನಿಯಂತಿರುವ ಜುಹೂ-ಅಜ್ಞವನ್ನು ಹೋಮಮಾಡುವ ಮರದ ಸೌಟು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿರುವರು. ಈ ವಿಧವಾದ ವಿವರಣೆಯಿಂದ ಅರ್ಥವು ಸಮಂಜಸವಾಗಿ ಹೊಂದುವುದಾದರೂ ಈ ಶಬ್ದಗಳು ಈ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆಯೇ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿದ್ದೇ ಇರುವುದು.

ಅಧ್ವರ್ಯುಃ ಘೃತಂ ಭರಂತೀ ಆಗತಾ ಯಾವಃ ವೃಷ್ಟೀವ ಮೋದತೇ—ಈ ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಉಪಮಾನವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿರುವುದು. ಅಧ್ವರ್ಯುವೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಜ್ಞವನ್ನು (ತುಪ್ಪವನ್ನು) ಹೋಮಮಾಡುವ ಸೌಟುಗಳಲ್ಲಿ ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಅಗ್ನಿಯ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ, ಅಗ್ನಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಸಂತೋಷವನ್ನು—ಯವಧಾನ್ಯದ ಸಸ್ಯಗಳು ತಮಗೆ ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಬೇಕಾದ ಮಳೆಯನ್ನು ಎಷ್ಟು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಸ್ವಾಗತಿಸುವವೋ ಅದರಂತೆ ಅಗ್ನಿಗೂ ಸಂತೋಷವಾಗುವುದು ಎಂಬುದನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸ್ವಃ ಸ್ವಾಯ ಧಾಯಸೇ ಕೃಣುತಾಮೃತ್ವಿಗೃತ್ವಿಜಂ ।

ಸ್ತೋಮಂ ಯಜ್ಞಂ ಚಾದರಂ ವನೇಮಾ ರರಿಮಾ ವಯಂ ॥ ೨ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಸ್ವಃ | ಸ್ವಾಯ | ಧಾಯಸೇ | ಕೃಣುತಾಂ | ಋತ್ವಿಕ್ | ಋತ್ವಿಜಂ |

ಸ್ತೋಮಂ | ಯಜ್ಞಂ | ಚ | ಆತ್ | ಅರಂ | ವನೇಮ | ರರಿಮ | ವಯಂ ॥ ೨ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಯಮಗ್ನಿಃ ಸ್ವಃ ಸ್ವಯಮೇವ ಸ್ವಾಯ ಸ್ವಕೀಯಾಯ ಧಾಯಸೇ ಕರ್ಮಣೇ ಹವಿಷಾಂ ಧಾರಣಾಯ ವಾ ಋತ್ವಿಕ್ ಹೋತಾಜನಿಷ್ಟೇತ್ಯಾದಿನೋಕ್ತೆ ಲಕ್ಷಣೋ ಹೋತೃಪೋತೃಪ್ರಶಾಸ್ತ್ರಾದ್ಯೃತ್ವಿಗ್ರೂಪಃ ಸನ್ ಋತ್ವಿಜಮಾರ್ತ್ವಿಜ್ಯಂ ॥ ಭಾವಪ್ರಧಾನೋಽಯಂ ನಿರ್ದೇಶಃ ॥ ದೇವರ್ತ್ವಿಗ್ರೂಪಃ ಸನ್ ಋತ್ವಿಜಂ ಮಾನುಷಮಾರ್ತ್ವಿಜ್ಯಂ ಕೃಣುತಾಂ | ಕರೋತು | ವಯಂ ಚ ತದನುಗ್ರಹಾತ್ ಆದನಂತರಮೇವ ಸ್ತೋಮಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಯಜ್ಞಂ ಚ ತದಾಶ್ರಯಂ ಯಾಗಮಪ್ಯರಮಲಮತ್ಯರ್ಥಂ ವನೇಮ | ಸಂಭಜೇಮಹಿ | ರರಿಮ ದದೇಮಹಿ ಚ ಹವಿಃ | ಯದ್ವಾ ಸ್ತೋಮಂ ವನೇಮ ಯಜ್ಞಂ ಯಜ್ಞಯೋಗ್ಯಂ ಹವೀ ರರಿಮ ॥

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಅಯಮಗ್ನಿಃ—ಈ ಅಗ್ನಿಯು) | ಸ್ವಃ—ತಾನೇ | ಸ್ವಾಯ—ತನ್ನದೇ ಆದ | ಧಾಯಸೇ—ಕರ್ಮಕ್ಕಾಗಿ ಅಥವಾ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಧರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ | ಋತ್ವಿಕ್—ಹಿಂದೆ ವರ್ಣಿತವಾದ ಹೋತ್ರಾದಿ ಋತ್ವಿಗ್ರೂಪನಾಗಿ | ಋತ್ವಿಜಂ—ಹೋತ್ರಾದಿಗಳು ನೆರವೇರಿಸಬೇಕಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು | ಕೃಣುತಾಂ—ನೆರವೇರಿಸಲಿ | ವಯಂ—ನಾವೂ ಸಹ | ಆತ್—ಆ ಒಡನೆಯೇ | ಸ್ತೋಮಂ—ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನೂ | ಯಜ್ಞಂ ಚ—ತದಾಶ್ರಯವಾದ ಯಾಗವನ್ನೂ | ಅರಂ—ಪೂರ್ಣವಾಗಿ | ವನೇಮ—ಭಜಿಸುತ್ತೇವೆ | ರರಿಮ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನೂ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಈ ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನದೇ ಆದ ಕರ್ಮಕ್ಕಾಗಿ ತಾನೇ ಋತ್ವಿಗ್ರೂಪನಾಗಿ ಹೋತ್ರಾದಿಗಳು ನೆರವೇರಿಸಬೇಕಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಲಿ. ಆ ಒಡನೆಯೇ ನಾವೂ ಸಹ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನೂ, ತದಾಶ್ರಯವಾದ ಯಾಗವನ್ನೂ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಭಜಿಸುತ್ತೇವೆ. (ನೆರವೇರಿಸುತ್ತೇವೆ) ಹವಿಸ್ಸನ್ನೂ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತೇವೆ

English Translation

May he, the ministering priest, discharge the office of priest at his own ceremony, and may we worthily repeat (his) praise, and offer (him) sacrifice.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸಃ ಋತ್ವಿಕ್ ಋತ್ವಿಜಂ ಕೃಣುತಾಂ—ಅಗ್ನಿಯು ತಾನೇ ನೆರವೇರಿಸುವ ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಹೋತೃ, ಪೋತೃ, ಪ್ರಶಾಸ್ತೃ ಮೊದಲಾದ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸುವ ಅನೇಕ ಋತ್ವಿಜರ ಕರ್ತವ್ಯಕರ್ಮಗಳನ್ನು ತಾನೇ ನಿರ್ವಹಿಸಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸಲಿ ಎಂಬ ಆಶಂಸನೆಯು ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಋತ್ವಿಕ್ ಋತ್ವಿಜಂ ಎಂಬ ಪದಗಳ ಪ್ರಯೋಗವು ಇಲ್ಲಿ ಹೋತೃ ಮೊದಲಾದ ಸಮಸ್ತ ಋತ್ವಿಜರನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುವುದಾಗಿರುವುದು. ಎಂದರೆ ಎಲ್ಲರೂ ಮಾಡುವ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ತಾನೇ (ಆಯಾಯ ಋತ್ವಿಗ್ರೂಪದಿಂದ) ಮಾಡುವನು. ಎಂದರೆ ದೇವಋತ್ವಿಗ್ರೂಪನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಮನುಷ್ಯಋತ್ವಿಜರು ಮಾಡುವ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವನೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸ್ತೋಮಂ ಯಜ್ಞಂ ಚಾದರಂ ವನೇಮಾ ರರಿಮಾ ವಯಂ—ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಅಗ್ನಿಯೇ ಎಲ್ಲಾ ಋತ್ವಿಜರೂ ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದಾದರೆ ನಾವು ಮಾಡಬೇಕಾದುದೇನು? ಎಂದರೆ ನಾವೂ ಸಹ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇವೆ ಮತ್ತು ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತೇವೆ ಎಂದು ನಾವು (ಯಜಮಾನರು ಮೊದಲಾದವರು) ಮಾಡುವ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿರುವುದು

—:೦:—

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯಥಾ | ವಿದ್ವಾನ್ | ಅರಂ | ಕರದ್ವಿಶ್ವೇಭ್ಯೋ | ಯಜತೇಭ್ಯಃ |

ಅಯಮಗ್ನೇ ತ್ವೇ ಅಸಿ ಯಂ ಯಜ್ಞಂ ಚಕ್ರಮಾ ವಯಂ || ೮ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಯಥಾ | ವಿದ್ವಾನ್ | ಅರಂ | ಕರತ್ | ವಿಶ್ವೇಭ್ಯಃ | ಯಜತೇಭ್ಯಃ |

ಅಯಂ | ಅಗ್ನೇ | ತ್ವೇ ಇತಿ | ಅಸಿ | ಯಂ | ಯಜ್ಞಂ | ಚಕ್ರಮಾ | ವಯಂ || ೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ವಿದ್ವಾನ್ ತ್ವನ್ನಾಹಾತ್ಮ್ಯಾಭಿಜ್ಞಃ ಪ್ರಯೋಗಜ್ಞೋ ವಾ ಯಜಮಾನೋ ಯಥಾ ವಿಶ್ವೇಭ್ಯೋ ಯಜತೇಭ್ಯಃ ಸರ್ವೇಭ್ಯೋ ಯಜನೀಯೇಭ್ಯೋ ದೇವೇಭ್ಯೋಽರಂ ಪರ್ಯಾಪ್ತಂ ಕರತ್

ಕುರ್ಯಾತ್ ತಥಾ ತ್ವಮನುಗೃಹಾಣೇತ್ಯರ್ಥಃ | ವಯಮಸಿ ಯಂ ಯಜ್ಞಂ ಯಾಗವಿಶೇಷಂ ಚಕೃಮ
ಕುರ್ಮಹೇ ಸ ಯಾಗಸ್ತೇ ಅಸಿ || ಅಪಿರೇವಾರ್ಥೇ || ತವ್ಯವ ತ್ವತ್ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತ್ವಮೇವ ತಸ್ಮಾತ್ತಂ
ಸರ್ವದೇವಾರ್ಥಯಾಗಂ ತತ್ತದ್ವತ್ಪ್ರೀತೃಪಃ ಸನ್ ನಿರ್ವಹೇತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ವಿದ್ವಾನ್—ನಿನ್ನ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ (ಅಥವಾ ಪ್ರಯೋಗಜ್ಞ
ನಾದ) ಯಜಮಾನನು | ಯಥಾ—ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ | ವಿಶ್ವೇಭ್ಯಃ—ಸಮಸ್ತವಾದವರೂ | ಯಜತೇಭ್ಯಃ—
ಯಜ್ಞಾರ್ಹರೂ ಆದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ | ಅರಂ—ಪೂರ್ಣವಾಗುವಂತೆ | ಕರತ್—ಪೂಜೆಯನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವನೋ |
(ಹಾಗೆ ಅವನನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸು) | ವಯಮಸಿ—ನಾವೂ ಸಹ | ಯಂ ಯಜ್ಞಂ—ಯಾವ ಯಾಗವನ್ನು |
ಚಕೃಮ—ನೆರವೇರಿಸುವೆವೋ (ಆ ಯಾಗವು) | ತ್ವೇ ಅಸಿ—ನಿನ್ನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಪೂರ್ಣತೆಯನ್ನು (ಪಡೆಯಲಿ).

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಿನ್ನ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದವನೂ, ಪ್ರಯೋಗದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದವನೂ ಆದ
ಯಜಮಾನನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಪೂಜೆಯು ಯಜ್ಞಾರ್ಹರಾದ ಸಮಸ್ತ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಸೇರಿ ಅವರಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟು
ಮಾಡುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸು. ನಾವು ನೆರವೇರಿಸತಕ್ಕ ಯಾಗವು ನಿನಗೂ ಅರ್ಪಿತವಾಗಿ ನಿನ್ನಲ್ಲಿಯೂ ಪೂರ್ಣತೆ
ಯನ್ನು ಪಡೆಯಲಿ.

English Translation

And do you, Agni, (grant), that this wise (worshipper) may worthily
offer (worship) to all the adorable (divinities), and that the sacrifice which
we offer may also be perfected in you.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕು ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಉಪಸಂಹಾರರೂಪವಾಗಿರುವುದು. ನಾವು ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞವು ದೇವತೆ
ಗಳಿಗೂ ಅಗ್ನಿಯಾದ ನಿನಗೂ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಲಿ ಎಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ವಿದ್ವಾನ್—ತ್ವನ್ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಾಭಿಜ್ಞಃ ಪ್ರಯೋಗಜ್ಞೋ ನಾ ಯಜಮಾನಃ—ಅಗ್ನಿಯಾದ ನಿನ್ನ
ಮಹಾತ್ಮಿಯನ್ನೂ, ಅಸಾಧಾರಣ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರುವ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ನಾನಾ ಕಾರ್ಯ-
ಕ್ರಮಗಳನ್ನೂ, ಅವುಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವ ವಿಧಾನಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರುವ ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನೆಂದರ್ಥವು.

ವಿಶ್ವೇಭ್ಯಃ ಯಜತೇಭ್ಯಃ—ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ನಾವು ಯಾವ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡಿ ಸ್ತೋತ್ರಾದಿ
ಗಳಿಂದಲೂ ಹವಿರರ್ಪಣೆಗಳಿಂದಲೂ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಉದ್ದೇಶಪಟ್ಟಿರುವೆವೋ ಅವರಿಗೆಲ್ಲಾ ತೃಪ್ತಿ
ಯಾಗುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಮಾಡೆಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಅಯಂ ಅಗ್ನೇ ತ್ವೇ ಅಸಿ ಯಜ್ಞಂ ಚಕೃಮಾ ವಯಂ—ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯಾಗು
ವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದಲ್ಲದೆ ನಾವು ಮಾಡುವ ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ನಿನಗೂ (ಅಗ್ನಿಗೂ) ಸಂತೋಷವುಂಟಾಗುವಂತೆ

ನಾವು ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡುವಂತೆಯೂ ನಮಗೆ ಅನುಗ್ರಹಮಾಡು ಎಂದೂ ಈ ಯಾಗವನ್ನು ನಾವು ಅಗ್ನಿಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಮಾಡುವೆವು, ಆದುದರಿಂದ ನೀನೇ ಸಮಸ್ತ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಆಯಾಯ ಋತ್ವಿಗ್ರೂಪದಿಂದ ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಸಾಂಗವಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಆರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಇಮಾಂ ಮ ಇತ್ಯಷ್ಟರ್ಚಿಂ ಷಷ್ಠಂ ಸೂಕ್ತಂ ಸೋಮಾಹುತ್ಯಾರ್ಷಮಾಗ್ನೇಯಂ ಗಾಯತ್ರಂ | ಇಮಾಂ ಮೇ ಗಾಯತ್ರಂ ಹೀತ್ಯನುಕ್ರಾಂತಂ ii ಪ್ರಾತರನುವಾಕಾಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಯೋರ್ಗಾಯತ್ರೇ ಛಂದಸ್ಯ ಸ್ಯ ವಿನಿಯೋಗಃ | ಸೂತ್ರತಂ ಚ | ಇಮಾಂ ಮೇ ಅಗ್ನೇ ಸಮಿಧಮಿಮಾಮಿತಿ ತ್ರಯಾಣಾಮುತ್ತಮಾಮುಧ್ಧರೇತ್ | ಅ. ೪-೧೩ | ಇತಿ || ಅಪರಾಹ್ಣ ಕ್ಯಾಮುಪಸದೀಮಾಂ ಮೇ ಅಗ್ನೇ ಸಮಿಧಮಿತಿ ತಿಸ್ರ ಋಚಸ್ತ್ರೀರಭ್ಯಸ್ತಾ ನವ ಸಾಮಿಧೇನ್ಯಃ ಕೃತ್ವಾ ವಿನಿಯೋಕ್ತವ್ಯಾಃ | ಅಥೋಪಸದಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರತಂ | ಇಮಾಂ ಮೇ ಅಗ್ನೇ ಸಮಿಧಮಿಮಾಮಿತಿ ತು ಸಾಮಿಧೇನ್ಯಃ | ಅ. ೪-೮ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಇಮಾಂ ಮೇ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಮೊದಲನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಋಷಿಯಾದ ಸೋಮಾಹುತಿರ್ಭಾರ್ಗವ ನೆಂಬುವನೇ ಋಷಿಯು; ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು; ಗಾಯತ್ರೀ ಛಂದಸ್ಸು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಇಮಾಂ ಮೇ ಗಾಯತ್ರಂ ಹಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಪ್ರಾತರನುವಾಕ ಮತ್ತು ಆಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗಾಯತ್ರೀ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಋಕ್ಕುಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶೌತ ಸೂತ್ರದ—ಇಮಾಂ ಮೇ ಸಮಿಧಮಿಮಾಮಿತಿ ತ್ರಯಾಣಾಮುತ್ತಮಾಮುಧ್ಧರೇತ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೪-೧೩) ಮತ್ತು ಅಪರಾಹ್ಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಉಪಸದ್ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಇಮಾಂ ಮೇ ಅಗ್ನೇ ಸಮಿಧಂ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗುವ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಯೊಂದನ್ನು ಮೂರು ಮೂರುಸಲ ಪಠಿಸಿ ಒಂಭತ್ತು ಸಾಮಿಧೇನೀ ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶೌತಸೂತ್ರದ ಅಥೋಪಸತ್ ಎಂಬ ಖಂಡದ—ಇಮಾಂ ಮೇ ಅಗ್ನೇ ಸಮಿಧಮಿಮಾಮಿತಿ ತು ಸಾಮಿಧೇನ್ಯಃ (ಅ. ೪-೮) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು.

|| ಓಂ ||

ಸೂಕ್ತ—೬

|| ಮಂಡಲ—೨ || ಅನುವಾಕ—೧ || ಸೂಕ್ತ—೬ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೫ || ವರ್ಗ—೨೭ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ—೮ ||

ಋಷಿಃ—ಸೋಮಾಹುತಿರ್ಭಾರ್ಗವಃ ||

ದೇವತಾ—ಅಗ್ನಿಃ ||

ಛಂದಃ—ಗಾಯತ್ರೀ |

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಇ॒ಮಾಂ ಮೇ॑ ಅ॒ಗ್ನೇ ಸ॒ಮಿ॒ಧಮಿ॒ಮಾಮು॑ಪ॒ಸದಂ॑ ವ॒ನೇಃ॑ ।

ಇ॒ಮಾ ಉ॒ಷು ಶ್ರು॒ಧೀ ಗಿ॒ರಃ॑ ॥ ೧ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಇ॒ಮಾಂ । ಮೇ॑ । ಅ॒ಗ್ನೇ । ಸ॒ಮಿ॒ಧಂ । ಇ॒ಮಾಂ । ಉ॒ಪ॒ಸದಂ॑ । ವ॒ನೇ॒ರಿತಿ॑ ವ॒ನೇಃ॑ ।

ಇ॒ಮಾಃ । ಉ॒ಷು । ಇ॒ತಿ । ಸು॑ । ಶ್ರು॒ಧಿ । ಗಿ॒ರಃ॑ ॥ ೧ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಮೇ ಮದೀಯಾಮಿನಾಮಾಧೀಯಮಾನಾಂ ಸಮಿಧಂ ಇಮಾಮುಪಸದಮುಪ-
ಸದನಸಾಧನಾಮಾಹುತಿಮುಪಸದ್ಯಾಗೇ ಕ್ರಿಯಮಾಣಾಂ ನಾ ವನೇಃ | ಸಂಭಜೇಥಾಃ | ತಥೇಮಾ ಉ
ಇಮಾ ಅಪಿ ಗಿರಃ ಸ್ತುತೀಃ ಸು ಸುಷ್ಮ ಶ್ರುಧಿ | ಶೃಣು ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಮೇ—ನನ್ನ (ನನ್ನಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾದ) | ಇಮಾಂ ಸಮಿಧಂ—ಈ ಸಮಿ-
ತ್ತನ್ನೂ | ಇಮಾಂ ಉಪಸದಂ—ಉಪಸದ್ಯಾಗಾಂಗವಾದ ಈ ಆಹುತಿಯನ್ನೂ | ವನೇಃ—ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಭಜಿಸು |
ಇಮಾ ಉ ಗಿರಃ—ಈ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನೂ ಸಹ | ಸು ಶ್ರುಧಿ—ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಕೇಳು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನನ್ನಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾದ ಈ ಸಮಿತ್ತನ್ನೂ, ಉಪಸದ್ಯಾಗಾಂಗವಾದ ಈ ಆಹುತಿಯನ್ನೂ
ಸ್ವೀಕರಿಸು. ಈ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಕೇಳು.

English Translation

Agni, accept this my fuel, this my oblation ; listen, well pleased, to my
praises.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಉಪಸದಂ—ಉಪಸತ್ ಎಂಬುದು ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯೋಮಯಜ್ಞದ ಒಂದು ಮುಖ್ಯವಾದ ಭಾಗವೆಂದು
ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು.

ಸಮಿಧಂ—ಇಂಥ ದೀಪ್ತ | ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸು, ಉರಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನ
ವಾದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉರಿಯುವ ಒಣಗಿದ ಕೆಲವು ವೃಕ್ಷಗಳ ಕೊನೆಯು ಎಂದು ಹೆಸರು. ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ

ಹೋಮಮಾಡುವಾಗ ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷವೇ ಮೊದಲಾದ ಕೆಲವು ಯಜ್ಞಾರ್ಹವಾದ ವೃಕ್ಷಗಳ ಕೆಳಗೆ ಒಣಗಿ ಉದರಿರುವ ಸಣ್ಣ ಕೊನೆಗಳು. ಇವು ಸುಮಾರು ಕಿರುಬೆರಳಿಗಿಂತ ಸಣ್ಣದಾಗಿದ್ದು ನಾಲ್ಕರಿಂದ ಆರು ಅಂಗುಲ ಉದ್ದವಿರುವುದು. ಇದರ ತುದಿಯ (ಕೊನೆಯ) ಭಾಗಕ್ಕೆ ಅಗ್ರಭಾಗವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇಂತಹ ಅಗ್ರಭಾಗದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಸಮಿತ್ತುಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವರು. ಸಮಿತ್ತನ್ನು ಹೋಮಮಾಡುವಾಗ ಕೆಲವು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವರು. ಇವುಗಳಿಗೆ ಸಾಮಿಧೇನೀ ಮಂತ್ರಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಇವು ಹದಿನೇಳು ಇರುವುವು.

ಗಿರಃ—ನಾಕೈರೂಪದಿಂದ ಅಥವಾ ಋಕ್ಕಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಸ್ತೋತ್ರಗಳು. ಯಾಸ್ಕರು ಗೀಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ನಾಜ್ನಾನುಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೨-೨೩) ಮತ್ತು ಗಿರಃ—ಸ್ತುತಯೋ ಗಿರೋ ಗೃಣಾತೇಃ (ನಿ. ೧ ೧೦) ಗೃಣಾ ಶಬ್ದೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಗಿರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಗಿರಃ ಎಂದರೆ ಸ್ತುತಿಗಳು ಎಂದರ್ಥವು. ಗೃಣಾತಿಃ ಸ್ತುತಿಕರ್ಮಾ (ನಿ. ೩-೫) ಎಂದೂ ನಿರ್ವಚನವಿರುವುದು. ಇದಲ್ಲದೆ ಗಿರಾ—ಗೀತ್ಯಾ ಸ್ತುತ್ಯಾ (ನಿ. ೬-೨೪ ಮತ್ತು ನಿ. ೧೦-೫) ಎಂದೂ ನಿರ್ವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಗಿರಃ ಎಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರಗಳು ಎಂದರ್ಥವು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಯಾ ತೇ ಅಗ್ನೇ ವಿಧೇಮೋರ್ಜೋ ನಪಾತ್ ಸಮಿಷ್ಟೇ ।

ಏನಾ ಸೂಕ್ತೇನ ಸುಜಾತ ॥ ೨ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಅಯಾ । ತೇ । ಅಗ್ನೇ । ವಿಧೇಮು । ಊರ್ಜಃ । ನಪಾತ್ । ಅಶ್ವತ್ಥಮಿಷ್ಟೇ ।

ಏನಾ । ಸೂಕ್ತೇನ । ಸುಜಾತ ॥ ೨ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತೇ ತ್ವಾಮಯಾನಯಾಹುತ್ಯಾ ವಿಧೇಮು । ಪರಿಚೀರೇಮು । ಹೇ ಊರ್ಜೋ ನಪಾತ್ ಬಲಸ್ಯ ನಸ್ತಃ ತಸ್ಯ ನಪಾತಯಿತರ್ವಾ ಹೇ ಅಶ್ವಮಿಷ್ಟೇ ವ್ಯಾಪಕಯಜ್ಞಾ । ಯದ್ವಾ ಆಶು ಕ್ರಿಯಮಾಣಂ ಕರ್ಮಾಶ್ಚಂ । ತದಿಚ್ಛತೀತ್ಯಶ್ವಮಿಷ್ಟಃ । ಸಂತ್ವರಮಾಣಾ ಹ್ಯಾಪಸದಮಾಚರಂತಿ । ತೇ ಕರ್ಮಭಿಃ ಸಮತ್ವರಂತ ತೇ ತಿಸ್ರಃ ಸಾಮಿಧೇನೀರನೂಚ್ಯ ತಿಸ್ರೋ ದೇವತಾ ಅಯಜನ್ನಿತಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ । ಐ| ಬ್ರಾ ೩-೪೫| ತಾದೃಶಾಗ್ನೇ ತೇ ತ್ವಾಮಯಾನಯಾಹುತ್ಯಾ ವಿಧೇಮು । ಪರಿಚೀರೇಮು । ತಥಾ ಹೇ ಸುಜಾತ ಶೋಭನಜನನ ಏನಾ ಏತೇನ ಸೂಕ್ತೇನ ಸ್ತೋತ್ರೇಣ ಪ್ರೀಣಯೇಮೇತಿ ಶೇಷಃ । ಯದ್ವಾ ಸ್ತುತ್ಯುಪವೃಂಹಿತೇನ ವಿಧೇಮು ॥

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಊರ್ಜೋ ನಪಾತ್—ಶಕ್ತಿಪುತ್ರನಾದವನೂ | ಅಶ್ವಮಿಷ್ಟೇ—ತ್ವರಿತವಾಗಿಯೂ, ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದಲೂ ಆಚರಿಸುವ ಉಪಸದ್ಯಾಗವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುವವನೂ ಆದ | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತೇ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಆಯಾ—ಈ ಆಹುತಿಯಿಂದ | ವಿಧೇನು—ಪರಿಚರಿಸುವೆನು | ಸುಜಾತೆ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಜನ್ಮವುಳ್ಳ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಏನಾ ಸೂಕ್ತೇನ—ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ಈ ಮಂತ್ರದಿಂದಲೂ (ಉಪಚರಿಸುತ್ತೇನೆ).

ಭಾವಾರ್ಥ

ಶಕ್ತಿಪುತ್ರನಾದವನೂ, ತ್ವರಿತವಾಗಿಯೂ, ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದಲೂ ಆಚರಿಸುವ ಉಪಸದ್ಯಾಗವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುವವನೂ ಆದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ ನಿನ್ನನ್ನು ಈ ಆಹುತಿಯಿಂದ ಪರಿಚರಿಸುವೆನು. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಜನ್ಮವುಳ್ಳ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ಈ ಮಂತ್ರದಿಂದಲೂ ಉಪಚರಿಸುತ್ತೇನೆ.

English Translation

May we propitiate you, Agni, by this (oblation) ; grandson of strength, you are gratified by prompt sacrifice ; (my we please you), well-born, by this hymn.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸೂಕ್ತೇನ—ಸುಷ್ಠು ಉಕ್ತೇನ | ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಎಂದರೆ ದೇವತೆಗಳ ಗುಣಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡಿರುವ ಸ್ತೋತ್ರ ಅಥವಾ ಮುಕ್ತೆಂದರ್ಥವು. ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಅನೇಕ ಮುಕ್ತುಗಳ ಸಮೂಹಕ್ಕೆ ಸೂಕ್ತವೆಂದು ಹೆಸರು. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ತವೆಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರವೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಊರ್ಜೋ ನಪಾತ್—ಬಲಸ್ಯ ನಪ್ತಃ | ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅರಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಥನಮಾಡುವಾಗ ಬಹಳ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಮಥನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಮಾತ್ರವೇ ಅಗ್ನಿಯು ಉತ್ಪನ್ನನಾಗುವನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಹಸಸ್ಪುತ್ರ, ಊರ್ಜೋನಪಾತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ.

ಅಶ್ವಮಿಷ್ಟೇ—ವ್ಯಾಸಕಯೇಜ್ಞ | ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವವನು. ಅಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತೌ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಅಶ್ವಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಭಾವಿಸಿದರೆ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದು. ಅಥವಾ ಆಶು ಕ್ರಿಯಾಮುಖಂ ಕರ್ಮ ಅಶ್ವಂ—ಬೇಗನೆ ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ಆಶು ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಾದ ಅಶ್ವಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬೇಗನೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ ಯಜ್ಞ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವು. ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳಿಗೂ ಅವಕಾಶವಿರುವುದು.

ಆಯಾ—ಅನಯಾ | ಛಂದಸ್ಸಿನ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಅನಯಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ನಕಾರವು ಲೋಪವಾಗಿ ಆಯಾ ಎಂದಾಗಿರುವುದು. ಇದರಂತೆ ಅತ್ಮನಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಆಕಾರವು ಲೋಪವಾಗಿ ತ್ಮನಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಇಂತಹ ಪ್ರಯೋಗಗಳು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಬಹಳವಾಗಿವೆ.

ಕಂಠ ತಾಪಾಠಃ

ತಂ ತ್ವಾ ಗೀರ್ಭಿರ್ಗಿರ್ವಣಸಂ ದ್ರವಿಣಸ್ಯಂ ದ್ರವಿಣೋದಃ |

ಸಪರ್ಯೇಮ ಸಪರ್ಯವಃ || ೩ ||

ಪದಪಾಠಃ

ತಂ | ತ್ವಾ | ಗೀಃಽಭಿಃ | ಗಿರ್ವಣಸಂ | ದ್ರವಿಣಸ್ಯಂ | ದ್ರವಿಣಃಽದಃ |

ಸಪರ್ಯೇಮ | ಸಪರ್ಯವಃ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ದ್ರವಿಣೋದೋ ಧನಸ್ಯ ದಾತರಗ್ನೇ ತಂ ತಾದೃಶಂ ಗಿರ್ವಣಸಂ ಗೀರ್ಭಿಃ ಸ್ತುತಿಭಿರ್ವನ-
ನೀಯಂ ದ್ರವಿಣಸ್ಯಂ ಹವಿಸ್ಸಿ ರೂಪದ ಧನವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುವವನೂ ತ್ವಾ ತ್ವಾಂ ಸಪರ್ಯವಃ ಪರಿಚರಣಿಕರ್ತಾರೋ ವಯಂ
ಗೀರ್ಭಿಃ ಸ್ತುತಿಭಿಃ ಸಪರ್ಯೇಮ | ಪರಿಚರೇಮ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ದ್ರವಿಣೋದಃ—ಧನದ ದಾತನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಗಿರ್ವಣಸಂ—ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಭಜಿಸಲ್ಪಡುವವನೂ |
ದ್ರವಿಣಸ್ಯಂ—ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಧನವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುವವನೂ | ತಂ ತ್ವಾ—ಪ್ರಸಿದ್ಧನೂ ಆದ ನಿನ್ನನ್ನು |
ಸಪರ್ಯವಃ—ನಿನ್ನ ಪೂಜಕರಾದ ನಾವು | ಗೀರ್ಭಿಃ—ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ | ಸಪರ್ಯೇಮ—ಪೂಜಿಸುವೆವು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಧನದ ದಾತನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಭಜಿಸಲ್ಪಡುವವನೂ, ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಧನವನ್ನು
ಇಚ್ಛಿಸುವವನೂ, ಪ್ರಸಿದ್ಧನೂ ಆದ ನಿನ್ನನ್ನು ನಿನ್ನ ಪೂಜಕರಾದ ನಾವು ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸುವೆವು.

English Translation

Grantor of riches, may we, your worshippers, propitiate you, who are
desirous of (sacrificial) wealth, and deserving of laudation, by our praises.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ದ್ರವಿಣೋದಃ—ಈ ಶಬ್ದದ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಇದೇ ಭಾಗದ 407-409 ನೇ ಪೇಜುಗಳಲ್ಲಿ
ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಗಿರ್ವಣಸಂ—ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣೈರ್ವಚೋಭಿಃ ಸಂಭಜನೀಯಂ | ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಹೊಂದುಲ್ಪಡುವವನು
ಎಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರಾರ್ಹನೂ, ಸ್ತುತ್ಯನೂ ಎಂದರ್ಥವು | ಗಿರ್ವಣಾ ದೇವೋ ಭವತಿ ಗೀರ್ಭಿರೇನಂ ವನಯಂತಿ
(ನಿ. ೬.೧೪) ಎಂದು ಯಾಸ್ಮಿನ್ ನಿರ್ವಚನವಿರುವುದು.

ಸಪರ್ಯವಃ—ಪರಿಚರಣಿಕರ್ತಾರೋ ವಯಂ | ನಿನ್ನನ್ನು ಸೇವೆಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರೂ, ಋತ್ವಿ-
ಗ್ವನರೂ ಆದ ನಾವು.

ಸಂಹಿತಾ ಶಾಠಃ

ಸ ಬೋಧಿ ಸೂರಿರ್ಮುಘವಾ ವಸುಪತೇ ವಸುದಾವನ್ |

ಯುಯೋಧ್ಯ ೧ ಸ್ಮದ್ವೇಷಾಂಸಿ || ೪ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸಃ | ಬೋಧಿ | ಸೂರಿಃ | ಮುಘವಾ | ವಸುಪತೇ | ವಸುದಾವನ್ |

ಯುಯೋಧಿ | ಅಸ್ಮತ್ | ದ್ವೇಷಾಂಸಿ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಮುಘವಾನ್ನವಾನ್ ಸೂರಿರ್ವಿದ್ವಾನ್ ಪ್ರೇರಕೋ ವಾ ಸ ಉಕ್ತಲಕ್ಷಣಕಸ್ತ್ವಂ ಬೋಧಿ | ಬುಧ್ಯ-
ಸ್ವಾಸ್ತದೀಯಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ | ಕಿಂಚಿ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ದ್ವೇಷಾಂಸಿ ದ್ವೇಷ್ಯಾನಸ್ಮದಸ್ಮತ್ತೋ ಯುಯೋಧಿ |
ಪೃಥಕ್ಕುರು ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವಸುಪತೇ—ಧನಕ್ಕೆ ಪ್ರಭುವೂ | ವಸುದಾವನ್—ಧನದ ದಾತನೂ ಆದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಮುಘವಾ-
ಧನವಂತನೂ | ಸೂರಿಃ—ಪ್ರಾಜ್ಞನೂ ಅಥವಾ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರಕನೂ ಆದ | ಸಃ—ಆ ನೀನು | ಬೋಧಿ—
(ನಮ್ಮ ಕರ್ಮವನ್ನೂ ಸ್ತುತಿಯನ್ನೂ) ತಿಳಿ | ದ್ವೇಷಾಂಸಿ—ನಮ್ಮನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವ ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು |
ಅಸ್ಮತ್—ನಮ್ಮಿಂದ | ಯುಯೋಧಿ—ಬೇರೆಮಾಡು (ದೂರವಾಗಿ ಓಡಿಸು).

ಭಾವಾರ್ಥ

ಧನಕ್ಕೆ ಪ್ರಭುವೂ, ಧನದ ದಾತನೂ ಆದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಧನವಂತನೂ, ಪ್ರಾಜ್ಞನೂ ಅಥವಾ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ
ಪ್ರೇರಕನೂ ಆದ ನೀನು ನಮ್ಮ ಕರ್ಮವನ್ನೂ, ಸ್ತುತಿಯನ್ನೂ ತಿಳಿ. ನಮ್ಮನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಮ್ಮಿಂದ
ಬೇರೆಮಾಡು.

English Translation

Lord of wealth, giver of wealth, possessor of riches, Agni, you are
wise, understand (our prayers), and scatter our enemies.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಮಘವಾ—ಮಘಶಬ್ದವು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೯) ಮಘಮಿತಿ ಧನನಾಮಭೇದಯಂ ಮಹಂತೇರ್ದಾನಕರ್ಮಣಃ (ನಿ. ೧-೭) ಎಂದೂ ನಿರ್ವಚನವಿರುವುದು. ದಾನಕರ್ಮವನ್ನು (ಕೊಡುವುದನ್ನು) ಸೂಚಿಸುವ ಮಂಹತಿ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಮಘಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧನವೆಂದು ಹೆಸರು ಮಘವಾನ್ ಎಂದರೆ ಧನವುಳ್ಳವನು ಎಂದರ್ಥವು. ಈ ಶಬ್ದವು ಅಗ್ನಿ, ಇಂದ್ರ ಮುಂತಾದ ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು ಇಂದ್ರನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಧುನಿಕ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಮಘವಚ್ಛಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಂದ್ರನೆಂದಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವಿಲ್ಲ.

ಸೂರಿಃ—ಸೂರಿ ಶಬ್ದವು ಸ್ತೋತ್ರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೨-೧೯) ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೇಧಾವಿ, ಪ್ರಾಜ್ಞ, ಬುದ್ಧಿವಂತ, ಪ್ರೇರಕ ಇತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥಗಳಿರುವುವು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸ ನೋ ವೃಷ್ಟಿಂ ದಿವಸ್ಪರಿ ಸ ನೋ ವಾಜಮನರ್ವಾಣಂ ।

ಸ ನಃ ಸಹಸ್ರಿಣೀರಿಷಃ ॥ ೫ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಸಃ | ನಃ | ವೃಷ್ಟಿಂ | ದಿವಃ | ಪರಿ | ಸಃ | ನಃ | ವಾಜಂ | ಅನರ್ವಾಣಂ ।

ಸಃ | ನಃ | ಸಹಸ್ರಿಣೀಃ | ಇಷಃ ॥ ೫ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸಃ ಸ ಏವಾಗ್ನಿನೋಽಸ್ತದರ್ಥಂ ದಿವಸ್ಪರಿ ದ್ಯುಲೋಕಾದಂತರಿಕ್ಷಾತ್ ॥ ಪರಿತಿ ಪಂಚ-
ಮೃಥಾನುವಾದೀ ॥ ವೃಷ್ಟಿಂ ಕರೋತಿ ಚ ಶೇಷಃ | ಸ ಏವ ನೋಽಸ್ತದರ್ಥಮನರ್ವಾಣಮನಿಚಲ-
ಮನಲ್ಪಂ ವಾಜಂ ಬಲಂ ದದಾತು | ತಥಾ ಸಹಸ್ರಿಣೀರಪರಿಮಿತಪ್ರಕಾರಾಣೀಷೋಽನ್ನಾನಿ ಸ ಏವಾಗ್ನಿ-
ರ್ವದಾತು ॥

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸಃ—ಮೇಲೆ ವರ್ಣಿತನಾದ ಅದೇ ಅಗ್ನಿಯು | ನಃ—ನಮಗೆ | ದಿವಸ್ಪರಿ—ಅಂತರಿಕ್ಷದಿಂದ | ವೃಷ್ಟಿಂ—
ಮಳೆಯನ್ನು (ಸುರಿಸುತ್ತಾನೆ) | ಸಃ—ಅವನೇ | ನಃ—ನಮಗೆ | ಅನರ್ವಾಣಂ—(ಶಾಶ್ವತವಾಗಿರುವಂತೆ)
ಪ್ರಭೂತವಾದ | ವಾಜಂ—ಶಕ್ತಿಯನ್ನು (ಕೊಡಲಿ ಹಾಗೆಯೇ) | ನಃ—ನಮಗೆ | ಸಹಸ್ರಿಣೀಃ—ಅಪರಿಮಿತ
ವಾದ | ಇಷಃ—ಅನ್ನಗಳನ್ನು | ಸಃ—ಅದೇ ಅಗ್ನಿಯು ಕೊಡಲಿ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಮೇಲೆ ವರ್ಣಿತವಾದ ಅದೇ ಅಗ್ನಿಯು ನಮಗೆ ಅಂತರಿಕ್ಷದಿಂದ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅವನೇ ನಮಗೆ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಅಪರಿಮಿತವಾದ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಕೊಡಲಿ.

English Translation

(For you are) he (who gives) us rain from heaven ; he (who gives) us undecaying strength, he (who gives) us infinite (abundance of) food.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಈ॒ಳಾ॒ನಾ॒ಯಾ॒ವ॒ಸ್ಯ॒ವೇ॒ ಯ॒ವಿ॒ಷ್ಠ॒ ದೂ॒ತ ನೋ॒ ಗಿ॒ರಾ ।

ಯ॒ಜಿ॒ಷ್ಠ॒ ಹೋ॒ತ॒ರಾ ಗ॒ಹಿ ॥ ೬ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಈ॒ಳಾ॒ನಾ॒ಯ | ಅ॒ವ॒ಸ್ಯ॒ವೇ | ಯ॒ವಿ॒ಷ್ಠ | ದೂ॒ತ | ನಃ | ಗಿ॒ರಾ |

ಯ॒ಜಿ॒ಷ್ಠ | ಹೋ॒ತಃ | ಅ | ಗ॒ಹಿ ॥ ೬ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಯವಿಷ್ಠ ಯುವತ್ತಮ ದೂತ ದೇವಾನಾಂ ಯಜ್ಞಾದಿಸೂಚಕ ಯಜಿಷ್ಠಾತಿಶಯೇನ ಯಜ್ಞವ್ಯ ಹೋತರ್ದೇವಾನಾಮಾಹ್ವತರಗ್ನೇ ನೋ ಗಿರಾಸ್ತದೀಯಯಾ ಸ್ತುತೈಳಾನಾಯ ಪೂಜಯಿ-
ತ್ರೇವಸ್ಯವೇ ಸ್ವರಕ್ಷಣಮಿಚ್ಛತೇ ಮದರ್ಥಮಾಗಹಿ | ಆಗಚ್ಛ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಯವಿಷ್ಠ—ಅತ್ಯಂತ ಯುವಕನೂ | ದೂತ—ದೇವದೂತನೂ | ಯಜಿಷ್ಠ—ಅತಿಶಯವಾದ ಯಜ್ಞ-
ಹೃತಿಯುಳ್ಳವನೂ | ಹೋತಃ—ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಕರೆಯುವವನೂ ಆದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ನಃ—ನಮ್ಮ |
ಗಿರಾ—ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಿನಿಂದ | ಈಳಾನಾಯ—ಪೂಜಿಸುವವನೂ | ಅವಸ್ಯವೇ—ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸು
ವವನೂ ಆದ ನನಗಾಗಿ | ಆ ಗಹಿ—ದಯಮಾಡು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅತ್ಯಂತ ಯುವಕನೂ, ದೇವದೂತನೂ, ಅತಿಶಯವಾದ ಯಜ್ಞಹೃತಿಯುಳ್ಳವನೂ, ದೇವತೆಗಳನ್ನು
ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಕರೆಯುವವನೂ ಆದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಿನಿಂದ ಪೂಜಿಸುವವನೂ, ನಿನ್ನಿಂದ ರಕ್ಷಣೆ
ನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುವವನೂ ಆದ ನನಗಾಗಿ ದಯಮಾಡು.

English Translation

Youngest (of the gods), their messenger, their invoker, most deserving of worship, come, upon our praise, to him who offers (you) adoration, and is desirous of (your) protection.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಂತರ್ಯಗ್ನ ಈಯಸೇ ವಿದ್ವಾ ಇನ್ಮೋಭಯಾ ಕವೇ ।

ದೂತೇ ಜನ್ಯೇವ ಮಿತ್ರೈಃ ॥ ೭ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಅಂತಃ | ಹಿ | ಅಗ್ನೇ | ಈಯಸೇ | ವಿದ್ವಾನ್ | ಜನ್ಮ | ಉಭಯಾ | ಕವೇ |

ದೂತಃ | ಜನ್ಯಾಽವ | ಮಿತ್ರೈಃ ॥ ೭ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಕವೇ ಮೇಧಾವಿನ್ಯಗ್ನೇ ಅಂತರ್ಜನಾನಾಂ ಹೃದಯ ಈಯಸೇ ಹಿ | ಗಚ್ಛಸಿ ಜಾನಾಸಿ ನಾ | ಹಿಃ ಸ ಹೋತಾ ಸೇದು ದೂತೈಂ ಚಿಕಿತ್ವಾ ಅಂತರೀಯತೇ | ೪-೮-೪ | ಇತ್ಯಾದಿಮಂತ್ರಾಂತರಪ್ರಸಿದ್ಧಿ-
ದ್ಯೋತನಾರ್ಥಃ | ಕೇದೃಶಸ್ತ್ವಂ | ಉಭಯಾ ಉಭಯವಿಧಾನಿ ಜನ್ಮ ಜನ್ಮಾನಿ ಯಷ್ಟ್ವಾಣಾಂ ಯಜ-
ಮಾನಾನಾಂ ಯಷ್ಟ್ವಾನ್ಯಾನಾಂ ದೇವಾನಾಂ ಚ ಸಂಬಂಧೀನಿ ವಿದ್ವಾನ್ ಜಾನನ್ ಸನ್ | ಈಯಸ ಇತಿ
ಸಂಬಂಧಃ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಜನ್ಮೋ ಜ ಲಭ್ಯೋ ಹಿತೋ ಮಿತ್ರೈಃ ವಿಶೇಷೇಣ ಮಿತ್ರೇಭ್ಯೋ
ಹಿತೋ ದೂತ ಇವ | ಸ ಯಥಾ ಪ್ರಜಾನಾಂ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಜ್ಞಾನಾಯ ರಾಜ್ಞಾ ಪ್ರೇರಿತಸ್ತಸಾಂ ಮನೋ
ಜಾನಾತಿ ತದ್ವತ್ ತ್ವಮಸ್ಯ ಸ್ಮಾಕಮಂತರೀಯಸ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಕವೇ—ಮೇಧಾವಿಯಾದ | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಉಭಯಾ ಜನ್ಮ—ಯಜಮಾನರ ಮತ್ತು ಯಜ್ಞಾ-
ಹರಾದ ದೇವತೆಗಳೆಂಬ ಎರಡು ಬಗೆಯವರ ಜನ್ಮಗಳನ್ನೂ | ವಿದ್ವಾನ್—ಜಿನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದವನಾಗಿ | ಜನ್ಯಃ—
ಜನಕ್ಕೆ ಹಿತಕಾರಿಯೂ | ಮಿತ್ರೈಃ—ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಮಿತ್ರರಿಗೆ ಉಪಕಾರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನೂ ಆದ |
ದೂತ ಇವ—ದೂತನು ತನ್ನ ಸ್ವಾಮಿಯ ಮನಸ್ಸನ್ನರಿತು ಅವನ ಹಿತವನ್ನಾಚರಿಸುವಂತೆ (ನೀನೂ ಸಹ) | ಅಂತಃ--
ಜನರ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ | ಈಯಸೇ ಹಿ—ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಅದನ್ನು ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೀಯೆ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಮೇಧಾವಿಯಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಯಜ್ಞ ಕರ್ತರ ಜನ್ಮವನ್ನೂ ಯಜ್ಞಾಹರಾದ ದೇವತೆಗಳ ಜನ್ಮವನ್ನೂ
ಜಿನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದವನಾಗಿ ಜನಕ್ಕೆ ಹಿತಕಾರಿಯೂ, ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಮಿತ್ರರಿಗೆ ಉಪಕಾರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನೂ ಆದ

ದೂತನು ತನ್ನ ಸ್ವಾಮಿಯ ಮನಸ್ಸನ್ನರಿತು ಅವನ ಹಿತವನ್ನಾಚರಿಸುವಂತೆ ನೀನೂ ಸಹ ಜನರ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಅವರವರ ಇಂಗಿತಗಳನ್ನರಿತು ಅವರ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸು.

English Translation

Sage Agni, you penetrate the innermost (man) knowing the birth of both (the worshipper and the worshipped) ; like a messenger favourable to men, especially to his friends.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಂತಃ ಹಿ ಅಗ್ನೇ ಈಯಸೇ-ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ ನೀನು ಜನರ ಹೃದಯವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತೀಯೆ, ಎಂದರೆ ಜನರ ಹೃದಯ ಅಥವಾ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ ವಿಷಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತೀಯೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಇದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದೆಂದು.

ಸ ಹೋತಾ ಸೇದು ದೂತ್ಯಂ ಚಿಕಿತ್ಸಾ ಅಂತರೀಯತೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೮-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಆ ಋಕ್ಕಿನ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಜನರ ಹೃದಯವನ್ನು ಹೊಕ್ಕು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಅಂತಃ ಈಯತೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅಂತರ್ದಾನ್ಯವಾಪ್ಯಧಿವ್ಯೋರ್ಮಧ್ಯ ಈಯತೇ ಗಚ್ಛತಿ—ಎಂದರೆ ದ್ಯಾವಾ ಪೃಥಿವಿಗಳ (ಭೂಮ್ಯಂತರಕ್ಷಗಳ) ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ (ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ) ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಋಕ್ಕು ಪ್ರಕೃತಋಕ್ಕಿನ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ಜನ್ಮ ಉಭಯಾ ವಿದ್ವಾನ್—ಉಭಯವಿಧಾನಿ ಜನ್ಮಾನಿ ಯೆಷ್ಟಾಣಾಂ ಯಜಮಾನಾನಾಂ ಯೆಷ್ಟಾಣಾಂ ದೇವಾನಾಂ ಚ ಸಂಬಂಧೀನಿ ಚ ಜಾನನ್—ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಜನ್ಮಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿ ಯು ಬಲ್ಲವನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಯಜ್ಞಮಾಡತಕ್ಕ ಯಜಮಾನರ ಮತ್ತು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ ದೇವತೆಗಳ ಜನ್ಮ ಅಥವಾ ಉತ್ಪತ್ತಿಕ್ರಮವನ್ನು ಬಲ್ಲವನೆಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು.

ದೂತೋ ಜನ್ಯೇವ ಮಿತ್ರೈಃ—ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಜನೇಭ್ಯೋ ಹಿತೋ ವಿಶೇಷೇಣ ಮಿತ್ರೇಭ್ಯೋ ಹಿತೋ ದೂತ ಇವ | ಸ ಯಥಾ ಪ್ರಜಾನಾಂ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಜ್ಞಾನಾಯ ರಾಜ್ಞಾ ಪ್ರೇರಿತಸ್ತಾಸಾಂ ಮನೋ ಜಾನಾತಿ ತದ್ವತ್ ತ್ವಮಸ್ಯ ಸ್ಮಾಕಮಂತರೀಯಸ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಜನರಿಗೆ ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ನೇಹಿತರಾದವರಿಗೆ ಹಿತಚಿಂತಕನಾದ ದೂತನಂತೆ ಇರುತ್ತೀಯೆ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ರಾಜನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತನಾದ (ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ) ದೂತನು ಪ್ರಜೆಗಳ ಮನಸ್ಸನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಅವರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾ ಅವರ ಇಂಗಿತಗಳನ್ನು ತಿಳಿದು ರಾಜನಿಗೆ ತಿಳಿಸುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯೂ ಸಹ ಜನರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಹಿತಚಿಂತಕನಂತೆ ಅವರ ಮನೋಭಿಲಾಷೆಯನ್ನು ಉದ್ದಿಷ್ಟರಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತಿಳಿಸುವುದೆಂಬಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಈ ಋಕ್ಕಿಗೆ ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥವಾಗುವಂತೆ ವಿವರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದರೂ ಸರಿಯಾದ ಅರ್ಥವು ಹೀಗೆಯೇ ಇರುವುದೆಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂಶಯಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿದ್ದೇ ಇರುವುದು

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸ ವಿ॒ದ್ವಾ ಆ ಚ॑ ಪಿ॒ಪ್ರಯೋ॑ ಯ॒ಕ್ಷಿ ಚಿ॑ಕಿ॒ತ್ವ ಆನು॑ಷಕ್ ।

ಆ ಚಾ॒ಸ್ಮಿನ್ ಸ್ತಿಸ್ತಿ॑ ಬ॒ರ್ಹಿಷಿ॑ ॥ ೮ ॥

॥ ಸದಪಾಠಃ ॥

ಸಃ | ವಿ॒ದ್ವಾನ್ | ಆ | ಚ॑ | ಪಿ॒ಪ್ರಯೋಃ | ಯ॒ಕ್ಷಿ | ಚಿ॑ಕಿ॒ತ್ವಃ | ಆನು॑ಷಕ್ ।

ಆ | ಚ॑ | ಅ॒ಸ್ಮಿನ್ | ಸ್ತಿಸ್ತಿ॑ | ಬ॒ರ್ಹಿಷಿ॑ ॥ ೮ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಸ ತ್ವಂ ವಿ॒ದ್ವಾನ್ ವಿಶೇ॑ಷಾಭಿಜ್ಞಃ ಸನ್ ಆ ಚ॑ ಪಿ॒ಪ್ರಯೋಃ | ಸರ್ವತೋ॑ಽಸ್ಮಾನ್ನೂ॒ರಯ॑ ಚ॒ ಕಾಮ್ಯಃ | ಹೇ ಚಿ॑ಕಿ॒ತ್ವಶ್ಲೇತ॑ನಾವನ್ ಆನು॑ಷಕ್ ಆನುಕ್ರ॑ಮೇಣ ಯ॒ಕ್ಷಿ | ಯಜ॑ ದೇ॒ವಾನ್ | ಅಸ॑ತ್ಸಿ | ಅಸೀದ॑ ಚಾ॒ಸ್ಮಿನ್ ಸ್ತೀರ್ಣೇ॑ ಬ॒ರ್ಹಿಷಿ॑ ॥

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸಃ—(ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ) ನೀನು | ವಿ॒ದ್ವಾನ್—ಸಕಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದವನಾಗಿ | ಆ ಚ॑—ಎಲ್ಲಾ ವಿಧದಲ್ಲಿಯೂ | ಪಿ॒ಪ್ರಯೋಃ—ನಮ್ಮ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸು | ಚಿ॑ಕಿ॒ತ್ವಃ—ಪ್ರಾಜ್ಞನಾದ ನೀನು | ಆನು॑ಷಕ್—ಅನುಕ್ರಮವಾಗಿ | ಯ॒ಕ್ಷಿ—(ದೇವತೆಗಳನ್ನು) ಆರಾಧಿಸು | ಅ॒ಸ್ಮಿನ್—ಇಲ್ಲಿ ಆಸ್ತೃತವಾದ | ಬ॒ರ್ಹಿಷಿ ಚ॑—ದರ್ಭಾಸನದ ಮೇಲೆಯೂ | ಆ ಸ॑ತ್ಸಿ—ಕುಳಿತುಕೊ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ನೀನು ನಮ್ಮ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ವಿಧದಲ್ಲಿಯೂ ನೆರವೇರಿಸು ಮತ್ತು ಅನುಕ್ರಮವಾಗಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆರಾಧಿಸು. ಇಲ್ಲಿ ಆಸ್ತೃತವಾದ ದರ್ಭಾಸನದ ಮೇಲೆಯೂ ಕುಳಿತುಕೊ.

English Translation

Agni, you are all-wise ; fulfil (our desires) : you, who are intelligent, worship (the gods) in order ; and sit down on this sacred grass.

! ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು !

ಅನುಷಕ್—ಅನುಕ್ರಮವಾಗಿ ಎಂದರ್ಥವು. ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಕರು ಅನುಷಗತಿ ನಾಮಾನುಪೂರ್ವ-ಸ್ಯಾನುಷಕ್ತಂ ಭವತಿ | ಸ್ತೃಣಂತಿ ಬರ್ಹಿರಾನುಷಕ್ ಇತ್ಯಪಿ ನಿಗಮೋ ಭವತಿ—ಅನುಷಕ್ ಎಂದರೆ ಒಂದಾದನಂತರ ಮತ್ತೊಂದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಅನುಪೂರ್ವ, ಅನುಕ್ರಮ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ಪರ್ಯಾಯ-ವಾಚಿಯೆಂದು ಹೇಳಿ ಸ್ತೃಣಂತಿ ಬರ್ಹಿರಾನುಷಕ್ ಎಂಬ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವರು.

ಆ ಘಾ ಯೇ ಅಗ್ನಿಮಿಂಧತೇ ಸ್ತೃಣಂತಿ ಬರ್ಹಿರಾನುಷಕ್ |

ಯೇಷಾಮಿಂದ್ರೋ ಯುವಾ ಸಖಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೪೫-೧)

ಈ ಉದಾಹರಣೆಯಲ್ಲಿ—ಮೊದಲು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿಸುವರು. ಅನಂತರ ಬರ್ಹಿಸ್ಸೆಂಬ ದರ್ಭೆಯನ್ನು ಅಸನಾರ್ಥವಾಗಿ ಹರಡುವರು ಎಂದಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿಸುವುದು ಒಂದು ಕಾರ್ಯವು. ದರ್ಭೆಯನ್ನು ಹರಡುವುದು ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರ್ಯವು. ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿಸುವ ಮೊದಲನೆಯ ಕಾರ್ಯವಾದನಂತರ ಎರಡನೆಯ ಕಾರ್ಯವಾದ ದರ್ಭೆಯನ್ನು ಹರಡುವುದು ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಹೀಗೆ ಒಂದಾದನಂತರ ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಆ ಕ್ರಮವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅನುಷಕ್ ಎಂಬ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಗ್ನಿಯು ನಮ್ಮ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುದು, ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆರಾಧಿಸುವುದು, ದರ್ಭೆಯಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು ಎಂಬ ಮೂರು ಕಾರ್ಯಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ಕ್ರಮವರಿತು ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅನುಷಕ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ.

ಏಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು.

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಯವಿಷ್ಠೇತಿ ಷಡ್ಯಚಿಂ ಸಪ್ತಮಂ ಸೂಕ್ತಂ ಸೋಮಾಹುತ್ಯಾರ್ಷಮಾಗ್ನೇಯಂ ಗಾಯತ್ರಂ || ಪ್ರಾತರನುವಾಕಾಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಯೋರ್ಗಾಯತ್ರೇ ಛಂದಸ್ಯಸ್ಯ ವಿನಿಯೋಗಃ ಪೂರ್ವಸೂಕ್ತಂ ವಿವೋಕ್ತಃ || ಶ್ರವಣಾಕರ್ಮಣ್ಯಾದ್ಯಾ ವಿನಿಯುಕ್ತಾ ||

ಅನುವಾದವು—ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಯವಿಷ್ಠ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಮೊದಲನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಆರು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಸೋಮಾಹುತಿಭಾಗವನೆಂಬುವನು ಋಷಿಯು ; ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು ; ಗಾಯತ್ರೇ ಛಂದಸ್ಸು. ಪ್ರಾತರನುವಾಕ ಮತ್ತು ಆಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳ ಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗಾಯತ್ರೇ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಋಕ್ಕುಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಹಿಂದೆಯೇ (ಹಿಂದಿನ ಸೂಕ್ತದ ಪೀಠಿಕೆಯಲ್ಲಿಯೇ) ಹೇಳಿರುವುದು. ಶ್ರವಣಾಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲನೆಯ ಋಕ್ಕಿನ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದು.

॥ ಓಂ ॥

ಸೂಕ್ತ—೭

॥ ಮಂಡಲ—೨ ॥ ಅನುವಾಕ—೧ ॥ ಸೂಕ್ತ—೭ ॥

॥ ಅಷ್ಟಕ—೨ ॥ ಅಧ್ಯಾಯ—೫ ॥ ವರ್ಗ—೨೮ ॥

॥ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ—೬ ॥

ಋಷಿಃ—ಸೋಮಾಮೃತಾರ್ವಾಣವಃ ॥

ದೇವತಾ—ಅಗ್ನಿಃ ॥

ಛಂದಃ—ಗಾಯತ್ರೀ ॥

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಯವಿಷ್ಠ ಭಾರತಾಗ್ನೇ ದ್ಯುಮಂತಮಾ ಭರ ।

ವಸೋ ಪುರುಸ್ಪೃಹಂ ರಯಿಂ ॥ ೧ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಶ್ರೇಷ್ಠಂ | ಯವಿಷ್ಠ | ಭಾರತ | ಅಗ್ನೇ | ದ್ಯುಮಂತಂ | ಆ | ಭರ |

ವಸೋ ಇತಿ | ಪುರುಸ್ಪೃಹಂ | ರಯಿಂ ॥ ೧ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಯವಿಷ್ಠ ಯುವತ್ತಮ ಹೇ ಭಾರತ | ಭರತಾ ಋತ್ವಿಜಃ | ತೇಷಾಂ ಸಂಬಂಧೀ ಭಾರತಃ | ತೇಽಧ್ವರ್ಯಾದ್ವಿಭಿರ್ಮುಂಠನಹವಿಃಸ್ತೋತ್ರಾದಿನಾ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಮಾಣತ್ವಾತ್ | ತಾದೃಶ ಹೇ ವಸೋ ನಾಸಕ ವ್ಯಾಪ್ತ ನಾ ಏವಂರೂಪಾಗ್ನೇ ಶ್ರೇಷ್ಠಮತಿಪ್ರಶಸ್ತಂ ದ್ಯುಮಂತಂ ದೀಪ್ತಿಮಂತಂ ಪುರುಸ್ಪೃಹಂ ಬಹುಭಿರರ್ಥಿಭಿಃ ಸ್ಪೃಹಣೀಯಂ ರಯಿಮಾಭರ | ಅಹರ ॥

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಯವಿಷ್ಠ—ಅತ್ಯಂತ ಯುವಕನೂ | ಭಾರತ—ಋತ್ವಿಕ್ಯುಗಳ ಬಂಧುವೂ | ವಸೋ—ವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕೊಡುವವನೂ ಆದ | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಶ್ರೇಷ್ಠಂ—ಅತಿಪ್ರಶಸ್ತವಾದುದೂ | ದ್ಯುಮಂತಂ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದುದೂ | ಪುರುಸ್ಪೃಹಂ—ಅನೇಕರಿಂದ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದುದೂ ಆದ | ರಯಿಂ—ಧನವನ್ನು | ಆ ಭರ—ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಾ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅತ್ಯಂತ ಯುವಕನೂ, ಋತ್ವಿಜ್ಞಗಳ ಬಂಧುವೂ, ವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕೊಡುವವನೂ ಆದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಅತಿಪ್ರಶಸ್ತವಾದುದೂ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದುದೂ, ಅನೇಕರಿಂದ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದುದೂ ಆದ ಧನವನ್ನು ನಮಗಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಾ.

English Translation

Youngest (of the gods), Agni, descendant of Bharata, granter of dwellings, bring (to us) excellent, splendid, and enviable riches.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಭಾರತ—ಭಾರತಶಬ್ದವು ಋತ್ವಿಜ್ಞಾನಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದು (ನಿ. ೩-೧೮). ಭಾರತ ಎಂದರೆ ಋತ್ವಿಜನು. ಈ ಶಬ್ದವು ಭೃಗ್ ಭರಣೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಯಜ್ಞದ್ವಾರೇಣಿ ನೈನ್ ಸಂಭರತೀತಿ—ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ ಆ ಮೂಲಕ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು (ಯಜಮಾನರನ್ನು) ಉದ್ಧರಿಸುವನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಋತ್ವಿಜನಿಗೆ ಭಾರತನೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳ ವಿವರಣೆಯು; ನಿರುಕ್ತ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾರರಾದ ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಭ್ರಿಯಂತೇ ದಕ್ಷಿಣಾಭಿಸ್ತೇ ಇತಿ ಭಾರತಾಃ—ಯಜ್ಞಮಾಡಿಸಿ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ದಕ್ಷಿಣಾದಿಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುವವರಾದ್ದರಿಂದ ಈ ಋತ್ವಿಜನಿಗೆ ಭಾರತಾ ಎಂದು ಹೆಸರು ಎಂದೂ ಭರತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅವಯವಾರ್ಥವಿರುವುದು.

:೦:

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಮಾ ನೋ ಅರಾತಿರೀಶತ ದೇವಸ್ಯ ಮರ್ತ್ಯಸ್ಯ ಚ ।

ಪರ್ಷಿ ತಸ್ಯಾ ಉತ ದ್ವಿಷಃ ॥ ೨ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಮಾ | ನಃ | ಅರಾತಿಃ | ಈಶತ | ದೇವಸ್ಯ | ಮರ್ತ್ಯಸ್ಯ | ಚ |

ಪರ್ಷಿ | ತಸ್ಯಾಃ | ಉತ | ದ್ವಿಷಃ ॥ ೨ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವದನುಗ್ರಹಾನ್ನೋಽಸ್ಮಾನರಾತಿರದಾನಂ ಶತ್ರುತ್ವಂ । ಯದ್ವಾ ಛಂದಸ್ಯರಾತಿಶಬ್ದಃ ಶತ್ರುವಾಚೀ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗೋ ಭವತಿ । ಅದಾತಾ ಶತ್ರುರ್ನೇಶತ । ಸರಾಭವಿತುಂ ಶಕ್ತೋ ಮಾ ಭೂತ್ ।

ಮಾ ವಿಷಯಾಕುರ್ಯಾತ್ | ಅರಾತಿರ್ವಿಶೇಷ್ಯತೇ | ದೇವಸ್ಯ ಚ ಮರ್ತ್ಯಸ್ಯ ಚ ಸಂಬಂಧಿನೀ ತೈಃ
ಕಾರಿತಾ | ಉತ ಅಪಿ ಚ ತಸ್ಯಾ ಉಭಯವಿಧಾಯಾ ದ್ವಿಷೋಽಸ್ಮದರಾತೇಃ ಪರ್ಷಿ | ಪೂರಯ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ) ದೇವಸ್ಯ—ದೇವತೆಗಳ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದವನಾಗಲಿ | ಮರ್ತ್ಯಸ್ಯ ಚ—ಮಾನವರ
ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದವನಾಗಲಿ ಅದ | ಅರಾತಿಃ—ಶತ್ರುವು | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಮಾ ಈಶತ—ಪ್ರತಿಭಟಿಸಿ ಸೋಲಿ
ಸಲು ಸಮರ್ಥನಾಗದಿರಲಿ | ಉತ—ಮತ್ತು | ತಸ್ಯಾಃ—ಆ ಎರಡು ಬಗೆಯ | ದ್ವಿಷಃ—ಶತ್ರುಗಳಿಂದಲೂ |
ಪರ್ಷಿ—ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸು |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ದೇವತೆಗಳ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದವನಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಮಾನವ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದವನಾಗಲಿ ಅದ
ಶತ್ರುವು ನಮ್ಮನ್ನು ಪ್ರತಿಭಟಿಸಿ ಸೋಲಿಸಲು ಸಮರ್ಥನಾಗದಿರಲಿ, ಮತ್ತು ಆ ಎರಡು ಬಗೆಯ ಶತ್ರುಗಳಿಂದಲೂ
ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸು.

English Translation

Let no enemy prevail against us, whether of god or man ; protect us
from both such foes.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅರಾತಿಃ—ಅರಾತಿರದಾನಂ | ಯದ್ವಾ ಭಂದಸ್ಯರಾತಿಶಬ್ದಃ ಶತ್ರುನಾಚೀ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗೋ ಭವತಿ |
ಎಂದರೆ ಯಾರಿಗೂ ಏನನ್ನೂ ಕೊಡದಿರುವ ಅಥವಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡದಿರುವ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ
ಅರಾತಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ನೇದದಲ್ಲಿ ಅರಾತಿ ಶಬ್ದವು ಶತ್ರುವೆಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡು
ವುದು. ಆಗ ಅರಾತಿಶಬ್ದವು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗವು ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ವಿವರಣೆ ಇರುವುದು. ಯಾಸ್ಕರು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ—
ಅರಾತಯೋಽದಾನಕರ್ಮಾಣಃ--ದಾನವನ್ನು ಮಾಡದಿರುವವರಿಗೆ ಅರಾತಿಗಳೆಂದೂ (ನಿ. ೩-೧೧) ಅಥವಾ
ಅರಾತೀಃ—ಅಮಿತ್ರಾನದಾನಾನಿತಿ ವಾ—ಎಂದರೆ ಮಿತ್ರರಲ್ಲದ ಶತ್ರುಗಳು ಅಥವಾ ದಾನಮಾಡದಿರುವವರು
(ನಿ. ೧೧-೧) ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ದೇವಸ್ಯ—ದೇವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಕರು ದೇವೋ ದಾನಾದ್ವಾ, ದೀಪನಾದ್ವಾ, ದ್ಯೋತನಾದ್ವಾ,
ದ್ಯುಸ್ಥಾನೋ ಭವತೀತಿ ವಾ—ಎಂದರೆ ಕೊಡುವವನು, ಬೆಳಗುವವನು, ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವವನು ಅಥವಾ
ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವವನು, ಆದ್ದರಿಂದ ಇವನಿಗೆ ದೇವನೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.
(ನಿ. ೭-೧೫).

ಮರ್ತ್ಯಸ್ಯ—ಮೃಜ್ ಸ್ವಾಣಿತ್ಯಾಗೇ—ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ-ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೃಯಂತ
ಇತಿ ಮರ್ತ್ಯಾಃ—ಸಾವಿಗೀಡಾಗುವವರಾದ್ದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಮರ್ತ್ಯರೆಂದು ಹೆಸರು. ದೇವತೆಗಳು ಅಮರ್ತ್ಯ
ರೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವರು. ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಮರ್ತ್ಯ (ಮರ್ತ) ಮತ್ತು ಅಮರ್ತ್ಯಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗವು ವಿಶೇಷವಾಗಿದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ವಿಶ್ವಾ ಉತ ತ್ವಯಾ ವಯಂ ಧಾರಾ ಉದನ್ಯಾ ಇವ ।

ಅತಿ ಗಾಹೇಮಹಿ ದ್ವಿಷಃ ॥ ೨ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ವಿಶ್ವಾಃ | ಉತ | ತ್ವಯಾ | ವಯಂ | ಧಾರಾಃ | ಉದನ್ಯಾಃ ಇವ ।

ಅತಿ | ಗಾಹೇಮಹಿ | ದ್ವಿಷಃ ॥ ೨ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಉತ ಅಪಿ ಚ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ವಯಂ ತ್ವದನುಗ್ರಹಾದ್ವಿಶ್ವಾ ದ್ವಿಷಃ ಸರ್ವಾನಪಿ ದ್ವೇಷ್ಯಾನ್
ಉದನ್ಯಾ ಧಾರಾ ಇವ ಉದಕಸಂಬಂಧಿನೀರ್ಧಾರಾ ಅಲ್ಪಸ್ತುತೀರಿವ ತ್ಮನಾತ್ಮನೈವಾನ್ಯನಿರಪೇಕ್ಷೇಣಾತಿ-
ಗಾಹೇಮಹಿ | ಅತಿಕ್ರಮ್ಯ ಗಚ್ಛೇಮ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಉತ—ಮತ್ತು | ವಯಂ—ನಾವು | ಉದನ್ಯಾಃ ಧಾರಾಃ ಇವ—ಸ್ವಲ್ಪ ನೀರು ಮಾತ್ರ ಹರಿಯುತ್ತಿ-
ರುವ ಹಳ್ಳಗಳನ್ನು ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ದಾಟುವಂತೆ | ವಿಶ್ವಾಃ ದ್ವಿಷಃ—ನಮ್ಮ ಸಮಸ್ತ ಶತ್ರುಗಳನ್ನೂ | ತ್ವಯಾ—
ನಿನ್ನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ | ಅತಿ ಗಾಹೇಮಹಿ—ಸೋಲಿಸಿ ದಾಟಲು ಶಕ್ತರಾಗುವಂತಾಗಲಿ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ (ಜನರು) ಸ್ವಲ್ಪ ನೀರಿನಿಂದ ಪ್ರವಹಿಸುವ ಸಣ್ಣ ತೊರೆಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಹಳ್ಳಗಳನ್ನು
ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ದಾಟಿಹೋಗುವಂತೆ, ನಾವೂ ಸಹ ನಿನ್ನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ನಮ್ಮ ಸಮಸ್ತ ಶತ್ರುಗಳನ್ನೂ ಸೋಲಿ-
ಸುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುವಂತಾಗಲಿ.

English Translation

Let us, through your favour, overwhelm all our foes, like torrents of water.

ವಿತೇಷವಿಷಯಗಳು

ಧಾರಾ ಉದನ್ಯಾ ಇವ—ಬಹಳವಾದ ನೀರಿನಿಂದ ಆಳವಾಗಿ ಮತ್ತು ರಭಸದಿಂದ ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತಿರುವ ನದಿ
ಗಳನ್ನು ಜನರು ಸುಲಭವಾಗಿ ದಾಟಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಅಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪ ನೀರುಮಾತ್ರವಿದ್ದು ಮೆಲ್ಲಗೆ ಹರಿಯುತ್ತಿ-
ರುವ ಸಣ್ಣದಾದ ಹಳ್ಳವನ್ನು ಜನರು ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ಹಾದುಹೋಗುವರು. ಆದರಂತೆ ನಾವು ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು
ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ಸೋಲಿಸುವಂತಾಗಲಿ ಎಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

:೦:

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಶುಚಿಃ ಪಾವಕ ವಂದ್ಯೋಽಗ್ನೇ ಬೃಹದ್ವಿ ರೋಚಸೇ ।

ತ್ವಂ ಘೃತೇಭಿರಾಹುತಃ ॥ ೪ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಶುಚಿಃ | ಪಾವಕ | ವಂದ್ಯಃ | ಅಗ್ನೇ | ಬೃಹತ್ | ವಿ | ರೋಚಸೇ |

ತ್ವಂ | ಘೃತೇಭಿಃ | ಅಹುತಃ ॥ ೪ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಪಾವಕ ಶೋಧಕಾಗ್ನೇ ಶುಚಿಃ ಶುದ್ಧೋ ವಂದ್ಯೋ ನಮಸ್ಕಾರ್ಯಃ ಸನ್ ಬೃಹತ್ ಮಹತ್
ಅತ್ಯಧಿಕಂ ವಿರೋಚಸೇ | ವಿವಿಧಂ ದೀಪ್ಯಸೇ | ಯತಸ್ತ್ವಂ ಘೃತೇಭಿರ್ಘೃತೈರಾಹುತಃ | ಸಮಂತಾ-
ತ್ರಿಕ್ಷಃ | ಅತೋ ವಿರೋಚಸೇ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಪಾವಕ—ಶುದ್ಧಿಕಾರಕನಾದ | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಶುಚಿಃ—ಶುದ್ಧನಾಗಿಯೂ | ವಂದ್ಯಃ—
ನಮಸ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾಗಿಯೂ ಆದ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಘೃತೇಭಿಃ—ಆಜ್ಯಾಹುತಿಗಳಿಂದ | ಅಹುತಃ—ಅಭಿಷಿಕ್ತ
ನಾಗಿ | ಬೃಹತ್—ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿ | ವಿ ರೋಚಸೇ—ನಾನಾವಿಧವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತೀಯೆ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಶುದ್ಧಿಕಾರಕನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಶುದ್ಧನಾಗಿಯೂ, ನಮಸ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾಗಿಯೂ ಇರುವ ನೀನು
ಆಜ್ಯಾಹುತಿಗಳಿಂದ ಅಭಿಷಿಕ್ತನಾಗಿ ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿಯೂ ನಾನಾವಿಧವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತೀಯೆ.

English Translation

Purifier, Agni, holy, adorable, you shine exceedingly when (you are)
worshipped with (oblations of) butter.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಪಾವಕ, ಶುಚಿಃ, ವಂದ್ಯಃ—ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ದಹಿಸಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ಅನೇಕ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಶುದ್ಧಿಯಾಗುವವು.
ನೀರನ್ನು ಕಾಯಿಸುವುದರಿಂದ ನೀರಿನಲ್ಲಿರುವ ದೋಷಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಾಶವಾಗಿ ಪಾನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗುವುದು. ಹಾಗೆಯೇ
ಕ್ರಿಮಿಕೀಟಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ರೋಗಾಣುಗಳಿಂದಲೂ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ವಸ್ತು ಅಥವಾ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಶುದ್ಧ
ಪಡಿಸಬಹುದು. ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಶುದ್ಧಿಕಾರ್ಯಗಳು ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ನಿರ್ವಹಿಸಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪಾವಕ-

ಶುದ್ಧಗೊಳಿಸುವನನು, ಶುಚಿಃ—ಸ್ವಯಂ ಶುದ್ಧನಾದವನು, ವಂದ್ಯಃ—ಅದುದರಿಂದಲೇ ನಮಸ್ಕಾರಾರ್ಹನು ಎಂಬ
ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿದೆ

ಅಗ್ನೇ ಬೃಹತ್ ನಿರೋಚಸೇ ತ್ವಂ ಘೃತೇಭಿಃ ಆಹುತಃ—ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಯೇ
ಇದೆ. ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಆಜ್ಯ, ಸಮಿತ್ತು, ಹವಿಸ್ಸು, ಕಾಷ್ಠ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಹೋಮಮಾಡುವುದರಿಂದ
ಅಸರಲ್ಲಿಯೂ ಆಜ್ಯಾಹುತಿಯಿಂದ (ತುಪ್ಪವನ್ನು ಹೋಮಮಾಡುವುದರಿಂದ) ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ವಾಲೆಗಳು ವೃದ್ಧಿಗೊಂಡು
ಬಹಳವಾದ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವವು. ಅದುದರಿಂದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಆಜ್ಯಾಹುತಿಯಿಂದ ನೀನು ಬಹಳ
ವಾಗಿ ಬೆಳಗುತ್ತೀಯೆ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತ್ವಂ ನೋ ಅಸಿ ಭಾರತಾಗ್ನೇ ವಶಾಭಿರುಕ್ಷಭಿಃ ।

ಅಷ್ಟಾಪದೀಭಿರಾಹುತಃ ॥ ೫ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ತ್ವಂ | ನಃ | ಅಸಿ | ಭಾರತ | ಅಗ್ನೇ | ವಶಾಭಿಃ | ಉಕ್ಷಭಿಃ |

ಅಷ್ಟಾಪದೀಭಿಃ | ಆಹುತಃ ॥ ೫ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಭಾರತ ಋತ್ವಿಜಾಂ ಪುತ್ರಸ್ಥಾನೀಯಾಗ್ನೇ ಸೋಽಸ್ತದೀಯಸ್ತ್ವಂ ವಶಾಭಿವಂಧ್ಯಾಭಿ-
ಗೋಭಿಃ ಉಕ್ಷಭಿಃ ಸೇಕ್ತೃಭಿರ್ಬಲೀವದ್ಯಃ ಅಷ್ಟಾಪದೀಭಿರ್ಗರ್ಭಿಣೀಃಚಿಶ್ವಾಹುತ ಆರಾಧಿತೋಽಸಿ ॥

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಭಾರತ—ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಪುತ್ರಸ್ಥಾನೀಯನಾದ | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ನಃ—ನಮ್ಮ ಸಂಬಂಧಿ
ಯಾದ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ವಶಾಭಿಃ—ಬಂಜೆಯಾದ ಗೋವುಗಳಿಂದಲೂ | ಉಕ್ಷಭಿಃ—ಹೋರಿಗಳಿಂದಲೂ |
ಅಷ್ಟಾಪದೀಭಿಃ—ಗರ್ಭಿಣೀಪಶುಗಳಿಂದಲೂ | ಆಹುತಃ ಅಸಿ—(ಇವುಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವುದರಿಂದ) ಆರಾಧಿತ
ನಾಗಿದ್ದೀಯೆ.

ಭಾನಾರ್ಥ

ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಪುತ್ರಸ್ಥಾನೀಯನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಮ್ಮ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ನೀನು ವಂಧ್ಯಾಗೋವು
ಗಳಿಂದಲೂ, ಹೋರಿಗಳಿಂದಲೂ - ಮತ್ತು ಗರ್ಭಿಣೀಪಶುಗಳಿಂದಲೂ ಎಂದರೆ ಇವುಗಳನ್ನು ಆಹುತಿರೂಪದಲ್ಲಿ
ಅರ್ಪಿಸುವುದರಿಂದ ನೀನು ಆರಾಧಿತನಾಗಿದ್ದೀಯೆ.

English Translation

Agni, descendant of Bharata, you are entirely ours, when sacrificed to with pregnant cows, with barren cows, or bulls.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಭಾರತ— ಭಾರತಶಬ್ದವು ಋತ್ವಿಜ್ಞಾನಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೧೯) ಇಲ್ಲಿ ಭಾರತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಋತ್ವಿಜಾಂ ಪುತ್ರಸ್ಥಾನೀಯೆ—ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಪುತ್ರನಂತಿರುವ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಯಜ್ಞಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳು ಅರಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಥನಮಾಡಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಅಗ್ನಿಯು ಪುತ್ರಸ್ಥಾನೀಯನಾಗುವನು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಸಮಂಜಸವಾಗಿದೆ.

ವಶಾಭಿಃ ಉಕ್ಷಭಿಃ ಅಷ್ಟಾಪದೀಭಿಃ ಆಹುತೇಃ—ವಶಾಭಿವಂಧ್ಯಾಭಿಗೋಭಿಃ ಉಕ್ಷಭಿಃ ಸೇಕ್ತೃಭಿರ್ಬಲಿವದ್ಯಃ ಅಷ್ಟಾಪದೀಭಿರ್ಗರ್ಭಾಣೀಭಿಶ್ಚಾಹುತೇಃ | ಎಂದರೆ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಾವು ನಿನಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವ ಬಂಜೆಯಾದ ಗೋವುಗಳಿಂದಲೂ, ಸೇಚನಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ಹೋರಿಗಳಿಂದಲೂ, ಗರ್ಭದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹಸುಗಳಿಂದಲೂ ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಡುವೆ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಪಶುಗಳಲ್ಲಿ ಈರಿತಿ ಮೂರುವಿಧವಿರುವುದಾದರೂ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಆಹುತಿಯಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸುವುದು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡುಬಂದಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ವಶಾಭಿಃ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಗೋವುಗಳೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಅಜಾದಿ (ಆಡು ಮೊದಲಾದ) ಯಾದ ಇತರ ಯಜ್ಞಾರ್ಹವಾದ ಪಶುಗಳೇ ಇಲ್ಲಿ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರಬೇಕು. ಅಷ್ಟಾಪದೀಭಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಎಂಟು ಪಾದಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ಪ್ರಾಣಿಯೆಂದರ್ಥವು. ಹೇಗೆಂದರೆ ಗರ್ಭಸಹಿತವಾದ ಪ್ರಾಣಿಗೆ ಸಹಜವಾದ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳೂ, ಗರ್ಭದಲ್ಲಿರುವ ಕರುವಿಗೆ ಇರುವ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳೂ ಸೇರಿ ಎಂಟು ಪಾದಗಳಾಗುವುವು. ಆದುದರಿಂದ ಗರ್ಭವತಿಯಾದ ಹೆಣ್ಣುಪ್ರಾಣಿಯನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಲು ಅಷ್ಟಾಪದೀಭಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು.

ಸಂಹಿತಾ ಸೂಕ್ತಃ

ದ್ವೈತ್ವಃ ಸರ್ವಿರಾಸುತಿಃ ಪ್ರತ್ನೋ ಹೋತಾ ವರೇಣ್ಯಃ |

ಸಹಸಸ್ಪತ್ನೋ ಅದ್ಭುತಃ || ೬ ||

ಪದಪಾಠಃ

ದ್ವೈತ್ವಃ | ಸರ್ವಿರಾಸುತಿಃ | ಪ್ರತ್ನಃ | ಹೋತಾ | ವರೇಣ್ಯಃ |

ಸಹಸಃ | ಪುತ್ರಃ | ಅದ್ಭುತಃ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ದ್ವನ್ನಃ ಸಮಿದ್ರೂಪಾನ್ನಃ ಸರ್ಪಿರಾಸುತಿಃ ಸರ್ಪಿರಾಸೂಯತ ಅಸಿಚ್ಯತೇ ಯಸ್ಮಿನ್ ತಾದೃಶಃ
ಪ್ರತ್ನಃ ಪುರಾತನೋ ಹೋತಾ ಹೋಮನಿಷ್ಪಾದಕೋ ವರೇಣ್ಯೋ ವರಣೀಯಃ ಸಹಸಸ್ಪುತ್ರಃ ಸಹಸೋ
ಬಲಸ್ಯ ಪುತ್ರಸ್ಥಾನೀಯಃ | ಬಲೇನೋತ್ಪನ್ನತ್ಯಾತ್ | ಅದ್ಭುತ ಅಶ್ವರ್ಯಭೂತಃ | ರಮಣೀಯ
ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಏವಂ ಮಹಾನುಭಾವೋಽಗ್ನಿರ್ಮಾಮನುಜಾನಾತ್ಸಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ದ್ವನ್ನಃ—ಸಮಿದ್ರೂಪವಾದ ಅನ್ನವುಳ್ಳವನೂ | ಸರ್ಪಿರಾಸುತಿಃ—ಆಜ್ಯದಿಂದ ಪ್ರೋಕ್ಷಿತನಾಗುವವನೂ |
ಪ್ರತ್ನಃ—ಪುರಾತನನೂ | ಹೋತಾ—ಹೋಮಸಂಪಾದಕನೂ | ವರೇಣ್ಯಃ—ಅಪೇಕ್ಷಿತನೂ | ಸಹಸಸ್ಪುತ್ರಃ—ಶಕ್ತಿ
ಪುತ್ರನೂ | ಅದ್ಭುತಃ—ಅಶ್ವರ್ಯಭೂತನೂ (ಆದ ಅಗ್ನಿಯು ನಮ್ಮನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ) |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಸಮಿದ್ರೂಪವಾದ ಅನ್ನವುಳ್ಳವನೂ, ಆಜ್ಯದಿಂದ ಪ್ರೋಕ್ಷಿತನಾಗುವವನೂ, ಪುರಾತನನೂ, ಹೋಮಸಂಪಾ
ದಕನೂ, ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಅಪೇಕ್ಷಿತನೂ, ಶಕ್ತಿಪುತ್ರನೂ, ಅಶ್ವರ್ಯಭೂತನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು ನಮ್ಮನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ.

English Translation

Feeder upon fuel, to whom butter is offered, (you are) the ancient, the
invoker of the gods, the excellent, the son of strength, the wonderful.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ದ್ವನ್ನಃ—ದ್ರುತಅನ್ನಃ | ಸಮಿದ್ರೂಪಾನ್ನಃ | ಅಗ್ನಿಗೆ ಸಮಿತ್ತುಗಳೇ ಅನ್ನ (ಆಹಾರ) ರೂಪವಾಗಿರು
ವವು. ಸಮಿತ್ತುಗಳು ದ್ರು-ವೃಕ್ಷಸಂಬಂಧವಾದುದರಿಂದ ದ್ವನ್ನಃ ಎಂದರೆ ವೃಕ್ಷಸಂಬಂಧವಾದ ಸಮಿತ್ತುಗಳೇ
ಆಹಾರವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯು ಎಂದರ್ಥವು.

ಸರ್ಪಿರಾಸುತಿಃ—ಸರ್ಪಿಶ್ಯಬ್ದವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದ್ದರೂ (ನಿ. ೨-೨೪) ಸರ್ಪಿಃ ಎಂಬ
ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಘೃತವೆಂದೂ ಅರ್ಥವು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು—

ತ್ವಂ ಹಿ ಮಾನುಷೇ ಜನೇಽಗ್ನೇ ಸುಪ್ರೀತ ಇಧ್ಯಸೇ |

ಸುಚಿತ್ತಾ ಯಂತ್ಯಾನುಷಕ್ತುಜಾತ ಸರ್ಪಿರಾಸುತೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೨೧-೨)

ಆ ಯಸ್ಮೇ ಸರ್ಪಿರಾಸುತೇಽಗ್ನೇ ಶಮಸ್ತಿ ಧಾಯಸೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೨-೯)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸರ್ಪಿರಾಸುತೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಘೃತಯುಕ್ತಾನ್ನ ಎಂದೇ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿರುವರು.
ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಘೃತವನ್ನು ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡುವುದರಿಂದ ಆ ಘೃತವೇ ಅಗ್ನಿಗೆ ಅನ್ನವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡು
ವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸರ್ಪಿರಾಸುತಿಶಬ್ದದಿಂದ ಅನೇಕಕಡೆ ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ.

ಪ್ರತ್ಯೇಕಃ—ಪ್ರತ್ಯೇಕವು ಪುರಾಣನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ (ನಿ. ೩-೨೦) ಪುರಾತನನಾದವನು, ಬಹಳ ಹಿಂದಿನಿಂದ ಇರುವವನು ಎಂದರ್ಥವು. ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಈ ಋಷಿಯಲ್ಲದೆ ಈ ಋಷಿಗೆ ಪುರಾತನ ರಾದವರೂ ಬಹು ಕಾಲದಿಂದ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಬಹು ಪುರಾತನಕಾಲದವನು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಸಹಸ್ರಃ ಪುತ್ರಃ—ಅರಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕಡೆದು ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವಾಗ ಋತ್ವಿಜರು ತಮ್ಮ ಬಾಹು ಬಲವನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಬಲದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾದವನು, ಬಲದ ಪುತ್ರನು ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ರೂಢಿಯಾಗಿದೆ.

ಎಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವಾಜಯನ್ನಿ ನೇತಿ ಷಡ್ಯಚಮಷ್ಟಮಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಸೋಮಾಹುತೇರ್ಹಶಬ್ದಾನುವೃತ್ತಸ್ಯಾಭಾವಾ-
ನ್ಮಂಡಲದ್ರಷ್ಟ್ಯ ಗೃತ್ವಮದ ಋಷಿಃ | ಅಗ್ನಿದೇವತಾ | ಹಿಶಬ್ದಾದ್ಗಾಯತ್ರೀ ಭಂದಃ | ಅಂತ್ಯಾನುಷ್ಟುಪ್ |
ವಾಜಯನ್ನಿ ವಾಂತ್ಯಾನುಷ್ಟುಪಿತ್ಯನುಕ್ರಾಂತಂ || ಪ್ರಾತರನುವಾಕಾಶ್ಚಿನಶಸ್ತ್ರಯೋಸ್ತೃತೀಯಸೂಕ್ತತ್ವೇ-
ನಾಸ್ಯೋತ್ತಮಾವರ್ಜಿತಸ್ಯ ವಿನಿಯೋಗ ಉಕ್ತಃ ||

ಅನುವಾದವು—ವಾಜಯನ್ನಿವ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಮೊದಲನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಆರು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಮಂಡಲದ್ರಷ್ಟ್ಯವಾದ ಗೃತ್ವಮದನು ಋಷಿಯು ; ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು ; ಗಾಯತ್ರೀ ಭಂದಸ್ಸು. ಕೊನೆಯ ಋಕ್ಕು ಮಾತ್ರ ಅನುಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ಸು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—
ವಾಜಯನ್ನಿ ವಾಂತ್ಯಾನುಷ್ಟುಪ್ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಪ್ರಾತರನುವಾಕ ಮತ್ತು ಆಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳ ಪಠನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗಾಯತ್ರೀ ಭಂದಸ್ಸಿನ ಋಕ್ಕುಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ (ಕೊನೆಯ ಋಕ್ಕನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ) ಋಕ್ಕುಗಳ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

|| ಓಂ ||

ಸೂಕ್ತ—೮

|| ಮಂಡಲ—೨ || ಅನುವಾಕ—೧ || ಸೂಕ್ತ—೮ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೫ || ವರ್ಗ—೨೯ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ—೬ ||

ಋಷಿಃ—ಗೃತ್ವಮದಃ ||

ದೇವತಾ—ಅಗ್ನಿಃ ||

ಭಂದಃ—೧-೫. ಗಾಯತ್ರೀ ೬: ಅನುಷ್ಟುಪ್ ೧ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ವಾಜಯನ್ನಿವ ನೂ ರಥಾನೋಗಾ ಅಗ್ನೀರುಪ ಸ್ತುಹಿ ।

ಯಶಸ್ತಮಸ್ಯ ಮೀಹ್ವಷಃ ॥ ೧ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ವಾಜಯನ್ ಇವ । ನು । ರಥಾನ್ । ಯೋಗಾನ್ । ಅಗ್ನೀಃ । ಉಪ । ಸ್ತುಹಿ ।

ಯಶಃ ತಮಸ್ಯ । ಮೀಹ್ವಷಃ ॥ ೧ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಃ

ಹೇ ಅಂತರಾತ್ಮನ್ ನು ಕ್ಷಿಪ್ರಮಗ್ನೀಯೋಗಾನಶ್ಚಾನುಪಸ್ತುಹಿ । ಕೀದೃಶಸ್ಯಾಗ್ನೀಃ । ಯಶಸ್ತಮಸ್ಯ ಪ್ರವೃದ್ಧಯಶಃ ॥ ಮತ್ಪರ್ಥೋ ಲುಪ್ಯತೇ ॥ ಮೀಹ್ವಷಃ ಸೇಕ್ತಃ ಫಲಸ್ಯ । ಕೀದೃಶಸ್ಯ ಯೋಗಾನ್ ಸ್ತುಹಿ । ಹೋತೇರಿತಿ ವಾ ಸಂಬೋಧ್ಯಂ । ಸ್ತುತೌ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ । ವಾಜಯನ್ನಿವ । ಅನ್ನಮಿಚ್ಛನ್ ಪುರುಷ ಇವ । ಸ ಯಥಾಶ್ವಾನ್ ಗಮನಾಯ ಸ್ತೌತಿ ತದ್ವತ್ । ಯದ್ವೋಕ್ತಲಕ್ಷಣಸ್ಯಾಗ್ನೀರ್ಗಮನಸಾಧನಾನ್ರಥಾನ್ ಸ್ತುಹಿ ॥

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಯಶಸ್ತಮಸ್ಯ—ಅತ್ಯಂತ ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿ ಹರಡಿದ ಯಶಸ್ಸುಳ್ಳವನೂ । ಮೀಹ್ವಷಃ—ಉದಾರವಾಗಿ ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವನೂ ಆದ । ಅಗ್ನೀಃ—ಅಗ್ನಿಯು । ಯೋಗಾನ್—ಅಶ್ವಗಳನ್ನೂ । ರಥಾನ್—ರಥಗಳನ್ನೂ । ವಾಜಯನ್ನಿವ—ಅನ್ನವನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು ತನ್ನ ರಥದ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಉತ್ತೇಜಿಸುವಂತೆ । ನು—ಕ್ಷಿಪ್ರವಾಗಿ । ಉಪ ಸ್ತುಹಿ—ಸ್ತುತಿಸು.

ಽವಾರ್ಥಃ

ಎಲೈ ಅಂತರಾತ್ಮನೇ, ಅನ್ನವನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು ತನ್ನ ರಥದ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಉತ್ತೇಜಿಸುವಂತೆ, ನೀನು, ಅತ್ಯಂತ ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿ ಹರಡಿದ ಯಶಸ್ಸುಳ್ಳವನೂ, ಉದಾರವಾಗಿ ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು ಅಶ್ವಗಳನ್ನೂ, ರಥಗಳನ್ನೂ ಕ್ಷಿಪ್ರವಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸು.

English Translation

Praise quickly the yoked chariot of the glorious and munificent Agni, like one who is desirous of food.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಅಶ್ವಗಳನ್ನೂ, ರಥಗಳನ್ನೂ ಸ್ತುತಿಸೆಂದು ಅಂತರಾತ್ಮನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಸಾಯಣರು ಋಕ್ಕಿನ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಅಂತರಾತ್ಮನನ್ನೇ ಸಂಬೋಧಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸುವ ಋತ್ವಿಜರಲ್ಲಿ ಯಾರನ್ನಾಗಲಿ, ಯಜಮಾನನನ್ನಾಗಲಿ ಸಂಬೋಧಿಸಬಹುದು.

ಯೋಗಾನ್ ರಥಾನ್—ಅಶ್ವಗಳನ್ನೂ ಮತ್ತು ರಥಗಳನ್ನೂ ಸ್ತುತಿಸು ಎಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಹೂಡಿದ ರಥಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸು ಎಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು.

ವಾಜಯನ್ನಿವ—ವಾಜಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ವಾಜೇ) (ನಿ. ೩-೯) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ನವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಅನ್ನವನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಪುರುಷನಂತೆ ಎಂದು ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ನು—ನು ಇತ್ಯೇಷೋಽನೇಕಕರ್ಮಾ | ಇದಂ ಕರಿಷ್ಯತೀತಿ ಹೇತ್ವಪದೇಶೇ | ಕಥಂ ನು ಕರಿಷ್ಯತೀತ್ಯನುಪ್ಪಷ್ಟೇ (ನಿ. ೧-೪) ನು ಎಂಬ ನಿಪಾತಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಅರ್ಥಗಳಿವೆ. ಇದಂ ನು ಕರಿಷ್ಯತಿ ಎನ್ನುವಾಗ ನು ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಆದ್ದರಿಂದ ಎಂದು ಹೇತ್ವರ್ಥ (ಕಾರಣವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ) ವಾಗುತ್ತದೆ. ಕಥಂ ನು ಕರಿಷ್ಯತಿ ಎನ್ನುವಾಗ ನು ಎಂಬುದು ಪ್ರಶ್ನಾರ್ಥಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಅಥಾಪ್ಯುಪಮಾರ್ಥೇ ಭವತಿ—ಉಪಮಾನವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಾಗಲೂ ಸಹ ನು ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಅಹೋ ನ ಚಿಕ್ರೋಃ ಶೂರ ಬೃಹಸ್ತ ತೇ ಮಹ್ನಾ ರಿರಿಚೇ ರೋದಸ್ಯೋಃ |

ವೃಕ್ಷಸ್ಯ ನು ತೇ ಪುರುಹೂತ ವಯಾ ವ್ಯೂಃ ತಯೋ ರುರುಹುರಿದ್ರ ಪೂರ್ವೀಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೨೪-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಉದಹರಿಸಿ ವೃಕ್ಷಸ್ಯೇವ ತೇ ಪುರುಹೂತ-ಶಾಖಾಃ ವೃಕ್ಷದಂತೆ ಅಥವಾ ವೃಕ್ಷದ ಶಾಖೆಗಳಂತೆ ಎಂದು ನು ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಉಪಮಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ ಹೀಗೆಯೇ,

ನೂ ಮರ್ತೋ ದಯತೇ ಸನಿಷ್ಯನ್ಯೋ ವಿಷ್ಣವ ಉರುಗಾಯಾಯ ದಾಶತ್ |

ಪ್ರ ಯಃ ಸತ್ರಾಚಾ ಮನಸಾ ಯಜಾತ ಏತಾವಂತಂ ನರ್ಯಮಾವಿನಾಸಾತ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೧೦೦-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ನು ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಕ್ಷಿಪ್ರಂ—ಜಾಗ್ರತಿಯಾಗಿ ಎಂಬರ್ಥವೂ,

ನೂ ಇಂದ್ರ ಶೂರ ಸ್ತವಮಾನ ಊತೀ ಬ್ರಹ್ಮಜೂತಸ್ತನ್ವಾ ವಾವೃಧಸ್ಯ |

ಉಪ ನೋ ವಾಜಾನ್ಮಿಮಿಹ್ಯುಪ ಸ್ತೀನ್ಯೂಯಂ ಪಾತ ಸ್ತಸ್ತಿಭಿಃ ಸದಾ ನಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೧೯-೧೧)

ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅದ್ಯ ಎಂದರೆ ಈಗ, ಒಡನೆಯೇ ಎಂಬ ಅರ್ಥವೂ, ಹಾಗೆಯೇ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ನು ಇತ್ಯೇಷೋಽನೇಕಕರ್ಮಾ (ನಿ. ೧-೪) ಎಂದು ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ನು ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಕ್ಷಿಪ್ರವಾಗಿ, ಬೇಗನೆ ಎಂದರ್ಥವು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯಃ ಸುನೀಥೋ ದದಾಶುಷೇ ಜುರ್ಯೋ ಜರಯನ್ನರಿಂ ।

ಚಾರುಪ್ರತೀಕ ಆಹುತಃ ॥ ೨ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಯಃ | ಸುನೀಥಃ | ದದಾಶುಷೇ | ಅಜುರ್ಯಃ | ಜರಯನ್ | ಅರಿಂ |

ಚಾರುಪ್ರತೀಕಃ | ಆಹುತಃ ॥ ೨ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸುನೀಥಃ ಶೋಭನನಯನೋಜುರ್ಯೋಜರಣೀಯೋನಭಿಭಾವ್ಯಃ ಚಾರುಪ್ರತೀಕಃ ಶೋಭ-
ನೋಪಕ್ರಮೋ ಯೋಽಸ್ತಿ ಸೋಽಗ್ನಿದರ್ಶದಾಶುಷೇ ಹವಿದರ್ಶತ್ರವತೇ ಯಜಮಾನಾಯ ತದರ್ಥಮರಿಂ
ತಸ್ಯ ಶತ್ರುಂ ಜರಯನ್ ನಾಶಯನ್ ಆಹುತಃ | ಸಮಂತಾದಾರಾಧಿತೋ ಭವತಿ ॥

ಪ್ರತೀಪದಾರ್ಥ

ಸುನೀಥಃ—ಅತಿಶಯವಾದ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನೂ | ಅಜುರ್ಯಃ—ಅಪ್ರತಿಹತನೂ | ಚಾರುಪ್ರತೀಕಃ—
ರಮ್ಯವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವನೂ ಆದ | ಯಃ—ಯಾವ ಅಗ್ನಿಯಿದ್ದಾನೆಯೋ (ಅವನು) | ದದಾಶುಷೇ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನು
ಅರ್ಪಿಸತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನಿಗಾಗಿ | ಅರಿಂ—ಅವನ ಶತ್ರುವನ್ನು | ಜರಯನ್—ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತಾ | ಆಹುತಃ—
ಆರಾಧಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅತಿಶಯವಾದ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನೂ, ಅಪ್ರತಿಹತನೂ, ರಮ್ಯವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವನೂ ಆದ ಯಾವ ಅಗ್ನಿ
ಯಿದ್ದಾನೆಯೋ ಅವನು, ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನಿಗಾಗಿ ಅವನ ಶತ್ರುವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತಾ ಆರಾಧಿತ
ನಾಗುತ್ತಾನೆ.

English Translation

Who, sagacious, invincible, and of graceful gait, destroys, when propitiated, his foe, for him who presents (offerings).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸುನೀಥಃ—ಶೋಭನನಯನಃ | ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನೆಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿದಾರೆ.
ಯಾಸ್ಕರು ಸುನೀಥ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅಸ್ರೇಮಾಃ, ಅನೇಮಾಃ ಮೊದಲಾದ ಹತ್ತು ಪ್ರಶಸ್ತನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಠಮಾಡಿ
ರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೩) ಸುನೀಥಃ ಎಂದರೆ ಪ್ರಶಸ್ತನು, ಸ್ತುತ್ಯರ್ಹನು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು. ಇದಲ್ಲದೆ

ತ್ವಾಮಿಂದ್ರ ಮತಿಭಿಃ ಸುತೇ ಸುನಿಧಾಸೋ ವಸೂಯವಃ | ಗೋಭಿಃ ಕ್ರಾಣಾ ಅನೂಷತ |

ಎಂಬ ಮಂತ್ರದ ವಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು—ಸುನೀಧಾಸಃ ಸುಷ್ಮ ಯೇ ಸ್ತೋತುಂ ಶಕ್ನುವಂತಿ ತೇ ಸುನೀಧಾಃ | ಜಿನ್ನಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲು ಶಕ್ತರಾದವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ ೪-೧೯)

ಅಜುರ್ಯಃ—ಅಜರಣೀಯೋಽನಭಿಭಾವ್ಯಃ | ಜ್ಞ ವಯೋಹಾನ್ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧಾರ್ಥವಾದ ಅ ಎಂಬ ಉಗಸರ್ಗವಿರುವುದರಿಂದ ವೃದ್ಧನಲ್ಲದವನು ಎಂದರೆ ಯುವಕನಂತೆ ಅಪ್ರತಿಹತನಾದವನು ಎಂದರ್ಥವು.

ಚಾರುಪ್ರತೀಕಃ—ಪ್ರತೀಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಕರು ಪ್ರತೀಕಂ-ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ಭವತಿ ಪ್ರತ್ಯಂಚಿತಂ ಪ್ರತಿಗತಂ ಪ್ರಕಾಶಸ್ಯ (ನಿ. ೭-೩೧) ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಚಾರುಪ್ರತೀಕಃ ಎಂದರೆ ಮನೋಹರವಾದ ರೂಪ ಅಥವಾ ಆಕಾರವುಳ್ಳವನು ಎಂದರ್ಥವು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯ ಉ ಶ್ರಿಯಾ ದಮೇಷ್ವಾ ದೋಷೋಷಸಿ ಪ್ರಶಸ್ಯತೇ |

ಯಸ್ಯ ವ್ರತಂ ನ ಮೀಯತೇ || ೩ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಯಃ | ಉಂ ಇತಿ | ಶ್ರಿಯಾ | ದಮೇಷು | ಅ | ದೋಷಾ | ಉಷಸಿ | ಪ್ರಶಸ್ಯತೇ |

ಯಸ್ಯ | ವ್ರತಂ | ನ | ಮೀಯತೇ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯೋಽಗ್ನಿರು ಶ್ರಿಯಾ ಜ್ವಾಲಯಾ ಯುಕ್ತಃ ಸನ್ ದಮೇಷು ಅ-ಅಗತ್ಯ ದೋಷಾ ರಾತ್ರಿಸು ಉಷಸ್ಯಹಃಸು ಚ ಪ್ರಶಸ್ಯತೇ | ಸ್ತೂಯತೇ | ಯಸ್ಯಾಗ್ನೇವ್ರತಂ ಕರ್ಮ ನ ಮೀಯತೇ | ನ ಹಿಂಸ್ಯತೇ ನ ಕ್ಷೀಯತೇ ವಾ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯ ಉ—ಯಾವ ಅದೇ ಅಗ್ನಿಯು | ಶ್ರಿಯಾ—ಪ್ರಭಾಪೂರಿತವಾದ ಜ್ವಾಲಾಯುಕ್ತನಾಗಿ | ದಮೇಷು—ಯಜ್ಞಗೃಹಗಳಲ್ಲಿ | ಅ—ಬಂದು | ದೋಷಾ—ರಾತ್ರಿಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ | ಉಷಸಿ—ಅಹಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿಯೂ | ಪ್ರಶಸ್ಯತೇ—ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ (ಮತ್ತು) | ಯಸ್ಯ—ಯಾವ ಅದೇ ಅಗ್ನಿಯು | ವ್ರತಂ ಕರ್ಮವು | ನ ಮೀಯತೇ—ಕುಂಠಿತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಮೇಲೆ ವರ್ಣಿತನಾದ ಅದೇ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಭಾಪೂರಿತವಾದ ಜ್ವಾಲಾಯುಕ್ತನಾಗಿ ಯಜ್ಞಗೃಹಗಳಲ್ಲಿ ಬಂದು ರಾತ್ರಿಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಉಷಃಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಅಹಸ್ಸಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ಆ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸುವ ಕರ್ಮವೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಕುಂಠಿತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

English Translation

Who, invested with radiance, is glorified, morning and evening, in (our) dwelling: whose worship is never neglected.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಆ ಯಃ ಸ್ವರ್ಣ ಭಾನುನಾ ಚಿತ್ರೋ ವಿಭಾತ್ಯರ್ಚಿಷಾ ।

ಅಂಜಾನೋ ಅಜರೈರಭಿ ॥ ೪ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಆ | ಯಃ | ಸ್ವಃ | ನ | ಭಾನುನಾ | ಚಿತ್ರಃ | ವಿಭಾತಿ | ಅರ್ಚಿಷಾ |

ಅಂಜಾನಃ | ಅಜರೈಃ | ಅಭಿ ॥ ೪ ॥

ಸಾಯಂಜಭಾಷ್ಯಂ

ಯೋಽಗ್ನಿಶ್ಚಿತ್ರಶ್ಚಾಯನೀಯೋ ನಾನಾವರ್ಣೋ ವಾರ್ಚಿಷಾ ಜ್ವಾಲಯಾ ರಶ್ಮಿಸಮೂಹೇನಾ-
ವಿಭಾತಿ | ಸರ್ವತೋ ಭಾಸತೇ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಸ್ವರ್ಭಾನುನಾ | ಕಿರಣೇನ ಸೂರ್ಯ ಇವ | ಸ
ಯಥಾ ವಿಭಾತಿ ತದ್ವತ್ | ಕಿಂ ಕುರ್ವನ್ | ಅಜರೈರ್ನಿತ್ಯೈರ್ಜ್ವಾಲಾಸಮೂಹೈರಭಿ ಸರ್ವತೋಽಂಜಾನೋ
ವ್ಯಂಜಯನ್ ಪ್ರಕಾಶಯನ್ ॥

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸ್ವಃ—ಅದಿತ್ಯನು | ಭಾನುನಾ ನ—ತನ್ನ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ | ಯಃ—ಯಾವ ಅದೇ
ಅಗ್ನಿಯು | ಚಿತ್ರಃ—ನಾನಾ ವರ್ಣಾತ್ಮಕನಾಗಿಯೂ | ಅರ್ಚಿಷಾ—ರಶ್ಮಿ ಸಮೂಹಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿಯೂ
ಅಗಿ | ಅಜರೈಃ—ನಿತ್ಯಗಳಾದ ಜ್ವಾಲೆಗಳಿಂದ | ಅಭಿ—ಸುತ್ತಲೂ | ಅಂಜಾನಃ—ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಹರಡುತ್ತಾ |
ಆ ವಿಭಾತಿ—ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬೆಳಗುತ್ತಾನೆ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅದಿತ್ಯನು ತನ್ನ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ನಾನಾವರ್ಣಾತ್ಮಕನಾಗಿಯೂ, ರಶ್ಮಿ ಸಮೂಹ
ಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿಯೂ ಅಗಿ ನಿತ್ಯವಾದ ತನ್ನ ಜ್ವಾಲೆಗಳಿಂದ ಸುತ್ತಲೂ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಹರಡುತ್ತಾ ಪೂರ್ಣ
ವಾಗಿ ಬೆಳಗುತ್ತಾನೆ.

English Translation

Who, many-tinted, shines with radiance, like the sun with (his) lustre, spreading light over (all) by his imperishable (flames),

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ಸ್ವಃ ನ ಭಾನುನಾ—ಆದಿತ್ಯನು ತನ್ನ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಎಂದರ್ಥವು. ಸ್ವಃ ಪೃಶ್ನಿಃ ನಾಕಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಸಾಧಾರಣಾನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಸಾಧಾರಣಾನ್ಯುತ್ಪರಾಣಿಷಟ್ ದಿವಶ್ವಾದಿ-ತ್ಯಸ್ಯ ಚ (ನಿ. ೨-೧೩) ಎಂದರೆ ಸ್ವಃ ಪೃಶ್ನಿಃ ನಾಕಃ ಗೌಃ ವಿಷ್ವಪಂ ನಭಃ ಎಂಬ ಆರು ಪದಗಳೂ ಸಹ ದ್ಯುಲೋಕಪರ್ವಾಯವಾಗಿಯೂ, ಆದಿತ್ಯಪರವಾಗಿಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾಚಕಗಳಾಗಿವೆಯೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅನಂತರ ಆದಿತ್ಯಪರ್ವಾಯವಾಗಿ ಸ್ವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಮೂಲಧಾತುವೇನು ಮತ್ತು ಈ ಪದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯು ಹೇಗೆಂಬುದನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ—

ಸ್ವರಾದಿತ್ಯೋ ಭವತಿ ಸು ಅರಣಃ ಸು ಈರಣಃ ಸ್ವೃತೋ ರಸಾನ್ ಸ್ವೃತೋ ಭಾಸಂ ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ | ಸ್ವೃತೋ ಭಾಸೇತಿ ನಾ ||

(ನಿ. ೨-೧೪)

ಬಹಳ ದೂರವರ್ತಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದಾಗಲಿ ತಮಸ್ಸನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಚದುರಿಸಿ ನಾಶಮಾಡುವುದರಿಂದಾಗಲಿ, ರಸದಲ್ಲಿ ಒಳಹೊಕ್ಕು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಅದೊಂದಿಗೆ ಅಂತರ್ಗತವಾಗುವುದರಿಂದಾಗಲಿ, ತೇಜೋಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಪ್ರಸರಿಸಿ ಐಕ್ಯವಾಗುವುದರಿಂದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಪ್ರಭೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪಿಯಾಗುವುದರಿಂದಾಗಲಿ ಆದಿತ್ಯನಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು ಮತ್ತು ಏತೇನ ದ್ಯೌರ್ವಾಙ್ಮಾತಾ ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ದ್ಯುಲೋಕಕ್ಕೂ ಸ್ವಃ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸ್ವರಾದಿತ್ಯೋ ಭವತಿ ಸ ಏನಾನಿ ಸಾರಯತಿ |

(ನಿ. ೫-೪)

ಅಹಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ ಸಹ ಆದಿತ್ಯನಿಗೆ ಸ್ವಃ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವಾಗ—

ಪ್ರತ್ಯಜ್ ದೇವಾನಾಂ ವಿಶಃ ಪ್ರತ್ಯಜ್ಜ ದೇಷಿ ಮಾನುಷಾನ್ | ಪ್ರತ್ಯಜ್ ವಿಶ್ವಂ ಸ್ವದ್ಯಶೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೦-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವೆಂದು ಹೆಸರು.

ತ್ಮನಾ ವಹಂತೋ ದುರೋ ವ್ಯೃಣ್ನವಂತ ವಿಶ್ವೇ ಸ್ವಂ ದ್ಯೌಶೀಕೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೯-೧೦)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸ್ವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಭಃ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ದಾನೋ ಅಗ್ನೇ ಬೃಹತೋ ದಾಃ ಸಹಸ್ರಿಣೋ ದುರೋ ನ ವಾಜಂ ಶ್ರುತ್ಯಾ ಅಸಾ ವೃಧಿ |

ಸ್ರಾಚೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಕೃಧಿ ಸ್ವಂ ಣ ಶ್ರುಮುಷಸೋ ವಿ ದಿದ್ಯುತುಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೨-೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆದಿತ್ಯನೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಂತೆಯೇ ವತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ಸ್ವರ್ವತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಸಹ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಯಾ ಇಂದ್ರ ಭುಜ ಅಭರಃ ಸ್ವರ್ವಾ ಅಸುರೇಭ್ಯಃ |

ಸ್ತೋತಾರಮಿನ್ಮಘವನ್ನಸ್ಯ ವರ್ಧಯ ಯೇ ಚ ತ್ವೇ ವೃಕ್ತಬರ್ಹಿಷಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೯೭-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಪಿನಲ್ಲಿ—ಸುಖವಾನ್, ಸ್ವರ್ಗವಾನ್ ವಾ ಅಥವಾ ಸ್ವಶಬ್ದಃ ಸರ್ವಪರ್ಯಾಯಃ | ಸರ್ವಂ ಭೂತೇಜಾತಂ ಅತ್ಮನ ವಿವೋತ್ಸನ್ನತ್ವಾದ್ವಾನ್ | ಸ್ತುತಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸುಖ, ಸ್ವರ್ಗ ಅಥವಾ ಸಮಸ್ತ ಎಂಬರ್ಥಗಳಾಗುವುದರಿಂದ ಸ್ವರ್ವಾನ್ ಎಂದರೆ ಸುಖವಂತ, ಸ್ವರ್ಗವಾಸಿ ಅಥವಾ ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ಪಡೆದಿರುವವನು ಎಂದಾಗುವುದು. ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾದಾಗ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಅರ್ಥಗಳೂ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವವು, ಮತ್ತು,

ತಂ ಶಿಶೀತಾ ಸ್ವಧ್ವರಂ ಸತ್ಯಂ ಸತ್ವಾನಮೃತ್ತಿಯಂ |

ಉತೋ ನು ಜಿದ್ಯ ಓಹತ ಅಂಡಾ ಶುಷ್ಕಸ್ಯ ಭೇದತ್ಯಜೈಃ ಸ್ವರ್ವತೀರಪೋ ನಭಂತಾಮನ್ಯಕೇ ಸಮೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೪೦-೧೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವತೀಃ ಅಸಃ ಎಂದು ಉದಕಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾದಾಗ ದಿವ್ಯಾನಿ ಎಂದರೆ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಉದಕವೆಂದರ್ಥ. ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಅಗ್ನಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ಗುಣಗಳನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸುತ್ತದೆ.

ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀಮದಿತಿಂ ಧಾರಯತಾಕ್ಷಿತಿಂ ಸ್ವರ್ವತೀಮಾ ಸಚೇತೇ ದಿನೇ ದಿನೇ ಜಾಗ್ಯ-
ವಾಂಸಾ ದಿನೇದಿನೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೬-೩)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ವತೀ ಎಂಬುದು ಆದಿತಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ—ಯಜ್ಞನಿಷ್ಪತ್ತಿದ್ವಾರಾ ಸ್ವರ್ಗವತೀಂ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವಂತೆ ವಿವರಿಸಿದೆ

ಅ ತೇ ಶುಷ್ಕೋ ವೃಷಭ ಏತು ಸಶ್ವಾದೋತ್ತರಾದಧರಾದ ಪುರಸ್ತಾತ್ |

ಅ ವಿಶ್ವತೋ ಅಭಿ ಸಮೇತ್ಸರ್ವಾಜಿಂದ್ರ ದ್ಯುನ್ಮಂ ಸ್ವರ್ವದ್ಧೇಹ್ಯಸ್ಮೀ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೧೯-೯)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸುಖಯುಕ್ತಂ ಧನಂ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯ ಎಂದರ್ಥವು.

ಭಾನುನಾ—ಭಾನುಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ವಸ್ತೋಃ ದ್ಯೌಃ ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೆರಡು ಅಹರ್ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಹಗಲು ಎಂದರ್ಥವು. ಭಾನುಃ ಭಾಸತೇ ಹ್ಯೇತತ್ ಜ್ಯೋತಿಷಾ-ಸ್ವಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅತ್ರಿಮನು ಸ್ವರಾಜ್ಯಮಗ್ನಿಮುಕ್ಥಾನಿ ವಾವೃಧುಃ ।

ವಿಶ್ವಾ ಅಧಿ ಶ್ರಿಯೋ ದಧೇ ॥ ೫ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಅತ್ರಿಂ | ಅನು | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ | ಅಗ್ನಿಂ | ಉಕ್ಥಾನಿ | ವಾವೃಧುಃ |

ವಿಶ್ವಾಃ | ಅಧಿ | ಶ್ರಿಯಃ | ದಧೇ ॥ ೫ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅತ್ರಿಂ ಶತ್ರುಣಾಮನ್ನಾನಾಂ ವಾ ಭಕ್ಷಕಂ ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ ಸ್ವಯಮೇವ ರಾಜಮಾನಂ ಸ್ವರಾಜ್ಯ-
ಮನು ಅಭಿಲಕ್ಷ್ಯ ವಾಗ್ನಿಮುಕ್ಥಾನಿ ಶಸ್ತ್ರಾಣಿ ವಾವೃಧುಃ । ವರ್ಧಯಂತಿ | ಸ ಚಾಗ್ನಿರ್ವಿಶ್ವಾಃ ಸರ್ವಾಃ
ಶ್ರಿಯೋಽಧಿ ದಧೇ ಧಾರಯತಿ ॥

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅತ್ರಿಂ—ಶತ್ರುಭಕ್ಷಕನೂ ಅಥವಾ ಅನ್ನವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸತಕ್ಕವನೂ । ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ—ತಾನೇ ಪೂರ್ಣವಾದ
ಪ್ರಭುವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವವನೂ ಆದ । ಅಗ್ನಿಂ ಅನು—ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಪಠಿಸಿದ । ಉಕ್ಥಾನಿ—ನಮ್ಮ
ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳು । ವಾವೃಧುಃ—(ಅವನನ್ನು) ಪ್ರವೃದ್ಧನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತವೆ (ಅವನು) । ವಿಶ್ವಾಃ ಶ್ರಿಯಃ—ಸಕಲ
ಸಂಪತ್ತುಗಳನ್ನೂ । ಅಧಿ ದಧೇ—ಹೊಂದಿದ್ದಾನೆ

ಭಾವಾರ್ಥ

ಶತ್ರುಭಕ್ಷಕನೂ, ತಾನೇ ಪೂರ್ಣವಾದ ಪ್ರಭುವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ ಪಠಿಸಿದ
ನಮ್ಮ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳು ಅವನನ್ನು ಪ್ರವೃದ್ಧನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಅವನು ಸಕಲ ಸಂಪತ್ತುಗಳನ್ನೂ ಹೊಂದಿದ್ದಾನೆ.

English Translation

Our praises have increased the self-irradiating devouring Agni: he is
possessed of all glory.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅತ್ರಿಂ—ಅದ ಭಕ್ಷಣೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಎರಡು ವಿಧವಾದ
ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಅತ್ರಿಂ—ಶತ್ರುನ್ ಅತ್ರಿ ಭಕ್ಷಯತಿ (ದಹತಿ) ಧ್ವಂಸಯತಿ ಇತಿ ಅತ್ರಿಃ—
ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವವನಾದ್ದರಿಂದ ಅಥವಾ ದಹಿಸಿ ಧ್ವಂಸಮಾಡುವವನಾದ್ದರಿಂದ ಅತ್ರಿಯೆಂದು ಹೆಸರು ಅಥವಾ

ಅದ್ಯತ್ತೇತಿ ಚ ಭೂತಾನಿ | ತಸ್ಮಾದನ್ನಂ ತದುಚ್ಯತೇ ಇತಿ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಾನುಸಾರವಾಗಿ ತಿನ್ನಲ್ಪಡುವುದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಅನ್ನವೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಂತಹ ಅನ್ನವನ್ನು ಅಥವಾ ಹವೀರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವವನಾದ್ದರಿಂದ (ದಹಿಸುವವನಾದ್ದರಿಂದ) ಅತ್ರಿಯೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡುವವನು ಅಥವಾ ಹವೀರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವವನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ—ಸ್ವಯಮೇವ ರಾಜಮಾನಂ ಸ್ವರಾಜ್ಯಮನು ಅಭಿಲಕ್ಷ್ಯ ನಾ | ಅಗ್ನಿಯು ಇನ್ನೊಂದು ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ವಸ್ತುವಿನ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೆ ತನ್ನ ಸ್ವಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವನು ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿಯು ಜನರಿಗೂ, ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಪ್ರಭುವಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಉಕ್ಥಾನಿ—ಉಕ್ಥೈ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಶಸ್ತನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ದೇವತೆಗಳ ಗುಣಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಪರಿಸುವ ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳು ಎಂದರ್ಥವು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಗ್ನೇರಿಂದ್ರಸ್ಯ ಸೋಮಸ್ಯ ದೇವಾನಾಮೂತಿಭಿರ್ವಯಂ |

ಅರಿಷ್ಯಂತಃ ಸಚೇಮಹ್ಯಭಿ ಸ್ಯಾಮ ಪೃತನ್ಯತಃ || ೬ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಗ್ನೇಃ | ಇಂದ್ರಸ್ಯ | ಸೋಮಸ್ಯ | ದೇವಾನಾಂ | ಊತಿಭಿಃ | ವಯಂ |

ಅರಿಷ್ಯಂತಃ | ಸಚೇಮಹಿ | ಅಭಿ | ಸ್ಯಾಮ | ಪೃತನ್ಯತಃ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅರಿಷ್ಯಂತಃ ಕೇನಾಹ್ಯಹಿಂಸ್ಯಮಾನಾ ವಯಮಾಗ್ನೇರಿಂದ್ರಸ್ಯ ಸೋಮಸ್ಯ ದೇವಾನಾಮನೈಷಾ-
ಮಪ್ರೂತಿಭಿರರಕ್ಷಣಾಭಿಃ ಸಚೇಮಹಿ | ಯುಕ್ತಾ ಭವೇಮ | ತಥಾ ರಕ್ಷಾಯುಕ್ತಾ ವಯಂ ಪೃತನ್ಯತಃ
ಪೃತನಾಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛತಃ ಶತ್ರುನಭಿಷ್ಯಾಮ | ಅಭಿಭವೇಮ || ಪೃತನಾಶಬ್ಧಾತ್ಕೃಚಿ ಕವ್ಯಧ್ವರಪೃತನ-
ಸ್ಯರ್ಚಿ ಲೋಪ ಇತ್ಯವರ್ಣಲೋಪಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅರಿಷ್ಯಂತಃ—ಯಾರಿಂದಲೂ ಹಿಂಸಿತರಾಗದ | ವಯಂ—ನಾವು | ಅಗ್ನೇಃ—ಅಗ್ನಿಯು | ಇಂದ್ರಸ್ಯ—
ಇಂದ್ರನ | ಸೋಮಸ್ಯ—ಸೋಮನ (ಮತ್ತು) | ದೇವಾನಾಂ—ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳ | ಊತಿಭಿಃ—ರಕ್ಷಣೆ

ಗಳೊಂದಿಗೆ | ಸಚೇಮಹಿ—ಸಂಯುಕ್ತರಾಗೋಣ (ಹಾಗೆಯೇ) | ಪೃತನ್ಯತಃ—ಸೈನ್ಯಯುಕ್ತರಾದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನೂ |
ಅಭಿಷ್ಯಾಮ—ಸೋಲಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯೋಣ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಯಾರ ಹಿಂಸೆಗೂ ಸಿಲುಕದಂತೆ ನಾವು ಅಗ್ನಿ, ಇಂದ್ರ, ಸೋಮ ಇವರ ರಕ್ಷಣೆಗೊಂದಿಗೂ ಹಾಗೆಯೇ ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳ ರಕ್ಷಣೆಗೊಂದಿಗೂ ಸಂಯುಕ್ತರಾಗೋಣ. ಅತಿಯಾದ ಸೈನ್ಯಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯೋಣ.

English Translation

May we, uninjured, be secure in the protection of Agni, Indra, Soma, and the gods, and, confident in battle, overcome (our enemies).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸೂಕ್ತದ ಉಪಸಂಹಾರರೂಪವಾದ ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ, ಇಂದ್ರ, ಸೋಮ ಮತ್ತು ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಪೃತನ್ಯತಃ—ಪ್ರತನಾಶಬ್ದವು ರಣಃ ಮೊದಲಾದ ನಲವತ್ತಾರು ಸಂಗ್ರಾಮ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಪ್ರತನಾ ಎಂದರೆ ಯುದ್ಧವು. ಪೃತನ್ಯತಃ ಎಂದರೆ ಸೈನ್ಯಸಹಿತರಾಗಿ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದಿರುವ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

—:೦:—

ವೇದಾರ್ಥಸ್ಯ ಪ್ರಕಾಶೇನ ತನೋ ಹಾರ್ದಂ ನಿವಾರಯನ್ |

ಪುಮರ್ಥಾಂಶ್ಚ ತುರೋ ದೇಯಾದ್ವಿದ್ಯಾತೀರ್ಥಮಹೇಶ್ವರಃ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಜಾಧಿರಾಜಪರಮೇಶ್ವರವೈದಿಕಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕ ಶ್ರೀವೀರಬುಕ್ಕಭೂಪಾಲಸಾಮ್ರಾಜಃ—

ಧುರಂಧರೇಣ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯೇಣ ವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ

ಋಕ್ಸಂಹಿತಾಭಾಷ್ಯೇ ದ್ವಿತೀಯಾಷ್ಟಕೇ ಪಂಚಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ

|| ಸಮಾಪ್ತಃ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಸಹಿತವೂ ಕರ್ನಾಟಕಭಾಷಾನುವಾದಯುತವೂ ಆದ

ಮಗ್ನೇದಸಂಹಿತೆಯ ದ್ವಿತೀಯಾಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ

ಐದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು.

—:೦:—

|| ಓಂ ತತ್ಸತ್ ||

ಯದಕ್ಷರಪದಭ್ರಷ್ಟಂ ಮಾತ್ರಾಹೀನಂ ತು ಯದ್ಭವೇತ್ |

ತತ್ಸರ್ವಂ ಪುನಃ ತಾಂ ದೇವ ನಾಗೀಶ್ವರ ನನೋಽಸ್ತು ತೇ ||

|| ಶುಭಂ ಭೂಯಾತ್ ||

|| ಮಂಗಳಂ ||

—:೦:—

॥ ಶ್ರೀ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಮಹಾಗಣಾಧಿಪತಯೇ ನಮಃ ॥

ವಾಗೀಶಾದ್ಯಾಃ ಸುಮನಸಃ ಸರ್ವಾರ್ಥಾನಾಮುಪಕ್ರಮೇ
ಯಂ ನತ್ವಾ ಕೃತಕೃತ್ಯಾಃ ಸ್ಯುಸ್ತಂ ನಮಾಮಿ ಗಣಾನನಂ ॥
ಯಸ್ಯ ನಿಶ್ಚಿಸಿತಂ ವೇದಾ ಯೋ ವೇದೇಭ್ಯೋಽಖಿಲಂ ಜಗತ್ |
ನಿರ್ಮಮೇ ತಮಹಂ ವಂದೇ ವಿದ್ಯಾತಿರ್ಥಮಹೇಶ್ವರಂ ॥
ದ್ವಿತೀಯಾಷ್ಟಕಮಧ್ಯಸ್ಥಃ ಪಂಚಮೋಽಧ್ಯಾಯ ಆದರಾತ್ |
ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಃ ಸಾಯಣಾರ್ಯೇಣ ಷಷ್ಠಶ್ಚ ವ್ಯಾಕರಿಸ್ಥತೇ ॥
ವೇದಃ ಶಿವಃ ಶಿವೋ ವೇದೋ ವೇದಾಧ್ಯಾಯಾ ಸದಾಶಿವಃ |
ತಸ್ಮಾತ್ಸರ್ವಪ್ರಯತ್ನೇನ ವೇದಮೇವ ಸದಾ ಜಪೇತ್ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಸಹಿತಾ ಋಗ್ವೇದ ಸಂಹಿತಾ

॥ ದ್ವಿತೀಯಾಷ್ಟಕೇ ಷಷ್ಠೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಎರಡನೆಯ ಅಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ಅರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ॥

ಎರಡನೆಯ ಮಂಡಲದ ಸೂಕ್ತಗಳು ೯-೨೩

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ನಿ ಹೋತೇತಿ ಷಡ್ಯಚಿಂ ನವಮಂ ಸೂಕ್ತಂ ಗೃತ್ವಮದಸ್ಯಾರ್ಷಂ ನಿ ಹೋತೇತ್ಯನುಕ್ರಾಂತ-
ತ್ವಾತ್ | ಅನುಕ್ತತ್ವಾತ್ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ | ಮಂಡಲಾದಿಪರಿಭಾಷಯಾಗ್ನಿದೇವತಾ ॥ ಪ್ರಾತರನುವಾಕಾಶ್ವಿನಿ-
ಶಸ್ತ್ರಯೋರಾಗ್ನೀಯೇ ಕ್ರತೌ ತ್ರೈಷ್ಟುಭೇ ಛಂದಸ್ಯಸ್ಯ ವಿನಿಯೋಗಃ | ಅಥೈತಸ್ಯಾ ಇತಿ ಖಂಡೇ
ಸೂತ್ರೀತಂ | ನಿ ಹೋತಾ ಹೋತೃಷದನ ಇತಿ ಸೂಕ್ತೇ | ಅ. ೪-೧೩ | ಇತಿ ॥ ಅಗ್ನಿಪ್ರಣಯನ ಅದ್ಯೇ
ಋಚೌ ವಿನಿಯುಕ್ತೇ | ಪಂಚಮ್ಯಾಂ ಪೌರ್ಣಮಾಸ್ಯಾಮಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರೀತಂ | ನಿ ಹೋತಾ ಹೋತೃ-
ಷದನ ಇತಿ ದ್ವೇ | ಅ. ೨-೧೭ ॥

ಅನುವಾದವು—ನಿ ಹೋತಾ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು, ಎರಡನೆಯ ಮಂಡಲದ ಮೊದಲನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಆರು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಮಂಡಲದ್ರಷ್ಟೃವಾದ ಗೃತ್ಸಮದನೇ ಋಷಿಯು ; ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು ; ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ಸು. ಪ್ರಾತರನುವಾಕಾಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳ ಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನೇಯ ಕ್ರತುಸಂಬಂಧವಾದ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ಸಿನ ಋಕ್ಕುಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಅಥೈತಸ್ಯಾ ಎಂಬ ಖಂಡದ—ನಿ ಹೋತಾ ಹೋತೃಷದನ ಇತಿ ಸೂಕ್ತೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಆ ೪-೧೩) ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಪ್ರಣಯನವೆಂಬ ಯಜ್ಞಾಂಗವಾದ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲಿನ ಎರಡು ಋಕ್ಕುಗಳ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ—ಪಂಚಮ್ಯಾಂ ಪಾಣ್ಯಮಾಸ್ಯಾಂ ಎಂಬ ಖಂಡದ ನಿ ಹೋತಾ ಹೋತೃಷದನ ಇತಿ ದ್ವೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಆ. ೨-೧೭).

॥ ಓಂ ॥

ಸೂಕ್ತ—೯

॥ ಮಂಡಲ—೨ ॥ ಅನುವಾಕ—೧ ॥ ಸೂಕ್ತ—೯ ॥

॥ ಅಷ್ಟಕ—೨ ॥ ಅಧ್ಯಾಯ—೬ ॥ ವರ್ಗ—೧ ॥

॥ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ—೬ ॥

ಋಷಿಃ—ಗೃತ್ಸಮದಃ ॥

ದೇವತಾ—ಅಗ್ನಿಃ ॥

ಭಂಡಃ—ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ॥

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ನಿ ಹೋತಾ ಹೋತೃಷದನೇ ವಿದಾನಸ್ತ್ವೇಷೋ ದೀದ್ರಿವಾ ಅಸದತ್ಸುದಕ್ಷಃ ।

ಅದ್ಭವ್ರತಪ್ರಮತಿರ್ವಸಿಷ್ಠಃ ಸಹಸ್ರಂಭರಃ ಶುಚಿಜಿಹ್ವೋ ಅಗ್ನಿಃ ॥ ೧ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ನಿ । ಹೋತಾ । ಹೋತೃಷದನೇ । ವಿದಾನಃ । ತ್ವೇಷಃ । ದೀದ್ರಿವಾನ್ । ಅಸದತ್ । ಸುದಕ್ಷಃ ।

ಅದ್ಭವ್ರತಪ್ರಮತಿಃ । ವಸಿಷ್ಠಃ । ಸಹಸ್ರಂಭರಃ । ಶುಚಿಜಿಹ್ವಃ । ಅಗ್ನಿಃ ॥ ೧ ॥

ಸಾರಾಂಶಭಾಷ್ಯಂ

ಗೃತ್ವಮದಃ ಸ್ತೌತಿ | ಹೋತಾ ದೇವಾನಾಮಾಹ್ವತಾ ವಿದಾನೋ ವಿದ್ವಾನ್ ಶ್ರೇಷ್ಠಃ
ಪ್ರವೃದ್ಧನೋ ದೀದಿವಾನ್ ದೀಪ್ಯಮಾನಃ ಸುದಕ್ಷಃ ಶೋಭನಬಲೋದಬ್ಧವ್ರತಪ್ರಮತಿಃ | ಅದಬ್ಧ-
ಹಿಂಸಿತಾನಿ ವ್ರತಾನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾದಬ್ಧವ್ರತಾ ಪ್ರಮತಿಃ ಪ್ರಕೃಷ್ಟಾ ಬುದ್ಧಿಯಸ್ಯ ಸ
ತಥೋಕ್ತಃ | ವಸಿಷ್ಠಃ ಸರ್ವಸ್ಯ ವಾಸಯಿತ್ಯತಮಃ || ವಾಸಯತೇಸ್ತೃಜಂತಸ್ಯೇಷ್ಠನಿ ರೂಪಂ ||
ಸಹಸ್ರಂಭರಃ ಸಹಸ್ರಸ್ಯಾನೇಕವಿಧಸ್ಯ ಭರ್ತಾ | ವಿಹರಣೇನ ನಾನಾವಿಧರೂಪಸ್ಯ ಧಾರಕ ಇತ್ಯರ್ಥಃ |
ಯದ್ವಾ ಸಹಸ್ರಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯ ಭರ್ತಾ | ತಥಾ ಚ ವಾಜಸನೇಯಂ | ಸರ್ವಂ ವೈ ಸಹಸ್ರಂ ಸರ್ವಂ-
ಭರ ಇತ್ಯೇವ ತದಾಹೇತಿ | ಶುಚಿಜಿಹ್ವಃ | ಶುಚಿದೀಪ್ತಾ ಜಿಹ್ವಾ ಜ್ವಾಲಾ ಯಸ್ಯ ಸ ತಥೋಕ್ತಃ |
ಏವಂಭೂತೋದಗ್ನಿರ್ಹೋತೃಷದನೇ | ಹೋತಾತ್ರ ಸೀದತೀತಿ ಹೋತೃಷದನಮುತ್ತರಾ ವೇದೀ ||
ಅಧಿಕರಣೇ ಲ್ಯುಟ್ || ತತ್ರ ನ್ಯಸದತ್ | ನಿತರಾಂ ಸೀದತು || ಉಕ್ತಾರ್ಥೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ | ನಿ
ಹೋತಾ ಹೋತೃಷದನೇ ವಿದಾದ ಇತ್ಯಗ್ನಿವೈ ದೇವಾನಾಂ ಹೋತಾ ತಸ್ಯೈತದ್ವೋತೃಷದನಂ
ಯದುತ್ತರವೇದೀನಾಭಿಶ್ವೇಷೋ ದೀದಿವಾ ಅಸದತ್ಸದಕ್ಷ ಇತ್ಯಾಸನ್ನೋ ಹಿ ಸ ತರ್ಹಿ ಭವತ್ಯ-
ದಬ್ಧವ್ರತಪ್ರಮತಿರ್ವಸಿಷ್ಠಃ | ಇತ್ಯಗ್ನಿವೈ ದೇವಾನಾಂ ವಸಿಷ್ಠಃ ಸಹಸ್ರಂಭರಃ ಶುಚಿಜಿಹ್ವೋ ಅಗ್ನಿರಿತ್ಯೇಷಾ
ಽ ವಾ ಅಸ್ಯ ಸಹಸ್ರಂಭರತಾ ಯದೇನಮೇಕಂ ಸಂತಂ ಬಹುಧಾ ವಿಹರಂತಿ | ಐ. ಬ್ರಾ. ೧. ೨೮. | ಇತಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಹೋತಾ—ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಕರೆಯತಕ್ಕವನೂ | ವಿದಾನಃ—ಪ್ರಾಜ್ಞನೂ | ಶ್ರೇಷ್ಠಃ—
ಪ್ರವೃದ್ಧನೂ | ದೀದಿವಾನ್—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನೂ | ಸುದಕ್ಷಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಬಲವುಳ್ಳವನೂ | ಅದಬ್ಧ-
ವ್ರತಪ್ರಮತಿಃ—ತನ್ನ ವ್ರತವು ಹಿಂಸಿತವಾಗಲಾರದು ಎಂಬ ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನೂ | ವಸಿಷ್ಠಃ—
ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವಾಸಸ್ಥಾನವುಳ್ಳವನೂ | ಸಹಸ್ರಂಭರಃ—ಸಹಸ್ರಾರು ರೂಪಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವನೂ | ಶುಚಿಜಿಹ್ವಃ—
ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದುದೂ ಜ್ವಾಲಾರೂಪವಾದುದೂ ಆದ ಜಿಹ್ವೆಯುಳ್ಳವನೂ ಆದ | ಅಗ್ನಿಃ—ಅಗ್ನಿಯು |
ಹೋತೃಷದನೇ—ಹೋತೃವಿನ ಸ್ಥಾನವಾದ ಉತ್ತರವೇದಿಯಲ್ಲಿ | ನಿ ಅಸದತ್—ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲಿ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಕರೆಯತಕ್ಕವನೂ, ಪ್ರಾಜ್ಞನೂ, ಪ್ರವೃದ್ಧನೂ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನನೂ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ
ಬಲವುಳ್ಳವನೂ, ತನ್ನ ವ್ರತವು ಹಿಂಸಿತವಾಗಲಾರದೆಂಬ ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನೂ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವಾಸಸ್ಥಾನ
ವುಳ್ಳವನೂ, ಸಹಸ್ರಾರು ರೂಪಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವನೂ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದುದೂ, ಜ್ವಾಲಾರೂಪವುಳ್ಳದ್ದೂ
ಆದ ಜಿಹ್ವೆಯುಳ್ಳವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು ಹೋತೃವಿನ ಸ್ಥಾನವಾದ ಉತ್ತರವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲಿ.

English Translation

May Agni, the invoker (of the gods), the intelligent, the resplendent,
the radiant, the very powerful; he who knows (how to maintain) his rites

undisturbed; who is steady in (his own) place, and is the cherisher of thousands, sit in the station of the invoking priest.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಗೃತ್ಸಮದಋಷಿಯು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ನಾನಾವಿಧ ವಿಶೇಷಣಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವರ್ಣಿಸಿ ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡಿರುವನು.

ಹೋತಾ—ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವವನು ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅಹೂತರಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞವೇದಿಗೆ ಕರೆತರುವ ಅಗ್ನಿಯು. ಹೋತೃಶಬ್ದವು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯಹೋತೃಗಳೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ, ಹೋನುನಿಷ್ಪಾದಕನಾದ ಎಂದರೆ ಹೋನುವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವ ಅಗ್ನಿಯೆಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ, ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನ ಮಾಡುವ ಅಗ್ನಿಯೆಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವ ಅಗ್ನಿಯೆಂದೇ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವನು.

ತ್ವೇಷಃ—ಪ್ರವೃದ್ಧನಾದ ಎಂದರೆ ಸಮಿತ್, ಕಾಷ್ಠ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಜಾಜ್ವಲ್ಯಮಾನವಾಗಿ ಧಗಧಗನೆ ಉರಿಯುತ್ತಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು. ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅರಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಥನಮಾಡಿದಾಗ ಅಗ್ನಿಯು ಬಹಳ ಸಣ್ಣದಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶಿಶುರೂಪದಲ್ಲಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು. ಅದೇ ಅಗ್ನಿಯು ಆಹವನೀಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿ ಕಾಷ್ಠಾದಿಗಳಿಂದಲೂ, ಅಜ್ಯಾದ್ಯಾಹುತಿಗಳಿಂದಲೂ ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಉರಿಯುತ್ತಿರುವಾಗ ಪ್ರವೃದ್ಧನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು. ತ್ವೇಷಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ತ್ವಿಷ್ ಬೆಳಗು ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವವನು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು.

ಸುದಕ್ಷಃ—ದಕ್ಷಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಓಜಃ ಪಾಜಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತ ವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಸುದಕ್ಷಃ ಎಂದರೆ ಅತ್ಯಂತ ಬಲವುಳ್ಳವನು ಎಂದರ್ಥವು.

ಅದಬ್ಧವ್ರತಪ್ರಮತಿಃ—ಅದಬ್ಧಂ ನೈಹಿಂಸಿತಾನಿ ವ್ರತಾನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾದಬ್ಧವ್ರತಾ ಪ್ರಮತಿಃ ಪ್ರಕೃಷ್ಣಾ ಬುದ್ಧಿಯಸ್ಯ ಸ ತಥೋಕ್ತಃ | ಎಂದರೆ, ಅಗ್ನಿಯ ಕರ್ಮಗಳು ಎಂದರೆ ದೇವತಾಹ್ವಾನ, ಹವಿನಿರ್ವಹಣ ಮೊದಲಾದ ಯಜ್ಞಾಂಗಕರ್ಮಗಳ. ಅಹಿಂಸಿತವಾದವು ಎಂದರೆ ಯಾರಿಗೂ ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಮಾಡ ದಿರುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವು. ತಾನು ಮಾಡುವ ಕರ್ಮಗಳು ಇಂತಹ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವುಗಳೆಂಬ ಪ್ರಕೃಷ್ಟವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯೆಂಬಭಿಪ್ರಾಯವು. ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಪದಗಳಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ ಸಮಾಸಪದಗಳು (compound words) ಬಹಳ ಅಪರೂಪವು. ಈ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಅದಬ್ಧ + ವ್ರತ + ಪ್ರಮತಿ ಎಂಬ ಮೂರು ಪದಗಳು ಸೇರಿ ಒಂದು ಸಮಾಸಪದವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಪ್ರಯೋಗಗಳು ಅತಿವಿರಳ.

ವಸಿಷ್ಠಃ—ಸರ್ವಸ್ಯ ವಾಸಯಿತ್ರತಮಃ | ಸರ್ವರಿಗೂ ವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಡುವವರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನು. ಅಥವಾ ಉತ್ತಮನಾದ ವಾಸಸ್ಥಾನವುಳ್ಳವನು.

ಸಹಸ್ರಂಭರಃ—ಸಹಸ್ರಸ್ಯಾನೇಕವಿಧಸ್ಯ ಭರ್ತಾ | ವಿಹರಣೇನ ನಾನಾವಿಧರೂಪಸ್ಯ ಧಾರಕ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ ಸಹಸ್ರಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯ ಭರ್ತಾ | ಇಲ್ಲಿ ಸಹಸ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನೇಕವೆಂದು ಅರ್ಥವು; ಅಗ್ನಿಯು

ಅನೇಕವಿಧರೂಪಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಇಷ್ಟಾನುಸಾರವಾಗಿ ಧರಿಸಲು ಸಮರ್ಥನು ಅಥವಾ ಅನೇಕ ಜನರಿಗೆ ಪ್ರಭುವಾಗಿ ಅವರನ್ನು ಧರಿಸುವನು (ಪೋಷಿಸುವನು) ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು—ಸರ್ವಂ ನೈ ಸಹಸ್ರಂ ಸರ್ವಂಭರ ಇತ್ಯೇವ ತದಾಹ ಎಂಬ ವಾಚಸನೀಯ (ಶುಕ್ಲಯಜುರ್ವೇದ) ಶ್ರುತಿನಾಕೃತವನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವರು.

ಶುಚಿಜಿಹ್ವಃ ಶುಚಿರ್ದೀಪ್ತಾ ಜಿಹ್ವಾ ಜ್ವಾಲಾ ಯಸ್ಯ | ಶುಚಿಯೆಂದರೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ; ಜಿಹ್ವಾ ಎಂದರೆ ನಾಲಗೆಯು; ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ನಾಲಗೆಯುಳ್ಳವನು ಎಂದರೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿ ಉರಿಯುತ್ತಿರುವ ಜ್ವಾಲೆಗಳುಳ್ಳವನು ಎಂದರ್ಥವು ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ವಾಲೆಗಳೇ ಅಗ್ನಿಗೆ ನಾಲಗೆಗಳೆಂದು (ಜಿಹ್ವ) ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು

ಹೋತೃಷದನೇ—ಹೋತಾತ್ರ ಸೀದತೀತಿ ಹೋತೃಷದನಮುತ್ತರಾ ನೇದೀ | ಹೋತೃವೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನು ಯಜ್ಞವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೋತೃಷದನ (ಹೋತೃ+ಸದನ) ನೆಂದು ಹೆಸರು. ಎಂದರೆ ಉತ್ತರವೇದಿಯೆಂಬ ಸ್ಥಳವೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ಐ. ಬ್ರಾ. ೧-೨೮) ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲನೇ ಎರಡು ಋಕ್ಕುಗಳು—ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಪ್ರಣಯನವೆಂಬ (ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉತ್ತರವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದು) ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಪರಿಸರೀಕಾದ ಎಂಟು ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ಎರಡು ಋಕ್ಕುಗಳು (೭-೮ನೆಯ ಋಕ್ಕುಗಳು); ಅಗ್ನಿಪ್ರಣಯನವೆಂಬ ಈ ಕಾರ್ಯವು ಪಶುಯಾಗ, ಮತ್ತು ಸೋಮಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಡುವ ಒಂದು ಮುಖ್ಯವಾದ ಕರ್ಮವು ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿ ಯಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉತ್ತರ ವೇದಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿಪ್ರಣಯನವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು. ಅದನ್ನು ಅಧ್ವರ್ಯುವು ಮಾಡುವಾಗ ಆ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಬೇಕಾಗುವ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವಂತೆ ಹೋತೃವೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನಿಗೆ ಪ್ರೈಷಮಂತ್ರದ ಮೂಲಕ ನಿರ್ದೇಶಿಸುವನು. ಆದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಪ್ರಣಯನವೆಂಬ ಕರ್ಮದ ವಿನರವನ್ನು ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ವಿನರಿಸಲಾಗಿದೆ—

|| ಅಗ್ನಿಪ್ರಣಯನವೆಂಬ ಕರ್ಮವು ||

ಅಗ್ನಯೇ ಪ್ರಣೇಯಮಾನಾಯಾನುಬ್ರೂಹೀತ್ಯಾಹಾಧ್ವರ್ಯುಃ |

ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುವಸೋಮಕ್ರಯಣ (ಸೋಮಲತೆಗಳನ್ನು ಕೊಂಡುಕೊಳ್ಳುವುದು) ಎಂಬ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಿ ಮುಗಿಸಿದ ಬಳಿಕ ಆಹವನೀಯ ಕುಂಡದಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉತ್ತರವೇದಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಡುವ ಅಗ್ನಿಪ್ರಣಯನ ಎಂಬ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಧ್ವರ್ಯುವು (ಋತ್ವಿಜನು) ಹೋತೃವನ್ನದ್ದೇಶಿಸಿ ಎಲೈಹೋತೃವೇ, ಅಗ್ನಿಪ್ರಣಯನಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸು ಎಂದು (ಮೇಲಿನ ಪ್ರೈಷಮಂತ್ರದಿಂದ) ನಿರ್ದೇಶಿಸುವನು. ಆಗ ಹೋತೃವು ಈ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಪರಿಸರೀಕಾಗಿರುವ ಎಂಟು ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ—

(1) ಪ್ರ ದೇವಂ ದೇನ್ಯಾ ಧಿಯಾ ಭರತಾ ಜಾತನೇದಸಂ |

ಹನ್ಯಾ ನೋ ವಕ್ಷದಾನುಷಗಿತಿ ಗಾಯತ್ರೀಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ಯಾನುಬ್ರೂಯಾತ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೭೬-೨)

ಎಂಬ ಮೊದಲನೆಯ ಋಕ್ವನ್ನು ಪಠಿಸುವನು— [ಈ ಋಕ್ವಿನ ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು —ಯಜಮಾನನು ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಎಲೈ ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳೇ, ಜಾತವೇದನಾಮಕನಾದ ಈ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಈ ದೇವನಿಗೆ ತಕ್ಕಸ್ತೋತ್ರಾ ದಿಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ಸಮಯೋಚಿತವಾದ ಕರ್ಮದಿಂದ ಕೂಡಿ ಉತ್ತರವೇದಿಯ ಬಳಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ.

ಅನಂತರ ಈ ಅಗ್ನಿಯು ನಾವು ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವಹಿಸಲಿ ಎಂದು ಹೇಳುವನು]. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಋಕ್ಕು ಗಾಯತ್ರೀಭಂದಸ್ಸಿನದು. ಈ ಭಂದಸ್ಸಿನ ಋಕ್ಕನ್ನೇ ಏತಕ್ಕೆ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದರೆ—

ಗಾಯತ್ರೋ ವೈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶ್ವೇಜೋ ವೈ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸಂ ಗಾಯತ್ರೀ ತೇಜಸ್ಯೈವೈನಂ ತದ್ಬ್ರಹ್ಮ-
ವರ್ಚಸೇನ ಸಮರ್ಥಯತಿ ||

ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಿದ್ದರೆ ಗಾಯತ್ರೀಭಂದಸ್ಸಿನ ಋಕ್ಕನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು ಏಕೆಂದರೆ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಗಾಯತ್ರಿಯ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವನು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಪ್ರಜಾಪತಿಯ (ಪರಬ್ರಹ್ಮನ) ಮುಖದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ (ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋಽಸ್ಯ ಮುಖಮಾಸೀತ್ ಋ. ಸಂ. ೧೦-೯೦-೧೨) ಪ್ರಜಾಪತಿಯ ತೇಜಸ್ಸೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಲ್ಲಿರುವುದು. ಗಾಯತ್ರಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಅಂತಹ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ಸಿರುವುದು. ಅದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗಾಯತ್ರೀಭಂದಸ್ಸಿನ ಋಕ್ಕಿನಿಂದಲೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾದವನು ಈ ಕರ್ಮವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಬೇಕು. ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಕ್ಷತ್ರಿಯ ವೈಶ್ಯರು ಯಾವ ಯಾವ ಭಂದಸ್ಸಿನ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಕರ್ಮವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಬೇಕೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಜುರ್ವೇದದ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಾಕ್ಯವು ಈ ರೀತಿ ಇರುವುದು—

ಗಾಯತ್ರೀಭಿರ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ಯಾಧ್ಯಾತ್ | ಗಾಯತ್ರೈಭಂದಾ ವೈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ | ಸ್ವಸ್ಯ ಭಂದಸಃ
ಪ್ರತ್ಯಯನಸ್ತ್ವಾಯ | ತ್ರಿಷ್ಟುಗ್ನೀ ರಾಜನ್ಯಸ್ಯ | ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಾ ವೈ ರಾಜನ್ಯಃ | ಸ್ವಸ್ಯ
ಭಂದಸಃ ಪ್ರತ್ಯಯನಸ್ತ್ವಾಯ | ಜಗತೀಭಿರ್ವೈಶ್ಯಸ್ಯ | ಜಗತೀಭಂದಾ ವೈ ವೈಶ್ಯಃ | ಸ್ವಸ್ಯ
ಭಂದಸಃ ಪ್ರತ್ಯಯನಸ್ತ್ವಾಯ ||

(ತೈ. ಬ್ರಾ. ೧-೧-೯-೬, ೭)

ಎಂದರೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾದವನು ಗಾಯತ್ರೀಭಂದಸ್ಸಿನ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದಲೇ ಅಗ್ನಾಧಾನವನ್ನು (ಹೊಸದಾಗಿ ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞಕರ್ಮವನ್ನು) ನೆರವೇರಿಸಬೇಕು ಏಕೆಂದರೆ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಗಾಯತ್ರೀಭಂದಸ್ಸಿನ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವನು. ಅದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ಸಿನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಗಾಯತ್ರೀಭಂದಸ್ಸಿನ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಅದರಂತೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯರು ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ಸಿನ ಋಕ್ಕುಗಳಿಂದಲೂ, ವೈಶ್ಯರು ಜಗತೀಭಂದಸ್ಸಿನ ಋಕ್ಕುಗಳಿಂದಲೂ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನು ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾಗಿದ್ದರೆ ಅಗ್ನಿಪ್ರಣಯನಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ—

ಇಮಂ ಮಹೇ ವಿದಥ್ಯಾಯ ಶೂಷನಿತಿ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ರಾಜನ್ಯಸ್ಯಾನುಬ್ರಾಯಾತ್ ತ್ರೈಷ್ಟುಭೋ
ವೈ ರಾಜನ್ಯ ಓಜೋ ವಾ ಇಂದ್ರಿಯಂ ವೀರ್ಯಂ ತ್ರಿಷ್ಟುಬೋಜಸ್ಯೈವೈನಂ ತದಿಂದ್ರಿಯೇಣ
ವೀರ್ಯೇಣ ಸಮರ್ಥಯತಿ |

ಇಮಂ ಮಹೇ ವಿದಥ್ಯಾಯ ಶೂಷಂ ಎಂಬ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ಸಿನ ಋಕ್ಕನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ, ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಬಾಹುವಿನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಿರುವನು. (ಬಾಹೂ ರಾಜನ್ಯಃ ಕೃತಃ | ಋ. ಸಂ. ೧೦-೯೦-೧೨) ಬಾಹುವು ಓಜಸ್ಸು, (ಬಲ) ಇಂದ್ರಿಯ, ವೀರ್ಯ (ಬಲ ಪರಾಕ್ರಮ ಶಕ್ತಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳ)ಗಳ ಸಂಕೇತವಾಗಿರುವುದು. ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ಸಿನಿಂದ ಓಜಸ್ಸು ಮೊದಲಾದವು ಲಭಿಸುವುದರಿಂದ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ಸಿನ ಋಕ್ಕುಗಳಿಂದಲೇ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದವನು ಯಜ್ಞಕರ್ಮವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಬೇಕು. ಅದ್ದರಿಂದಲೇ ಹೋತೃವು—

(1) ಇಮಂ ಮಹೇ ವಿದಫ್ಯಾಯ ಶೂಷಂ ಶಶ್ವತ್ ಕೃತ್ವೇ ಈಡ್ಯಾಯ ಪ್ರ ಜಭುಃ |

ಶೃಣೋತು ನೋ ದಮ್ಯೇಭಿರನೀಕೈಃ ಶೃಣೋತ್ವಗ್ನಿದಿವ್ಯೈರಜಸ್ರಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೫೪-೧)

ಎಂಬ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ತಿನ ಋಕ್ವನ್ನು ಪಠಿಸುವನು. ಈ ಋಕ್ವಿನ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯು ಸಹ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು—

ಶಶ್ವತ್ಕೃತ್ವೇ ಈಡ್ಯಾಯ ಪ್ರಜಭುರಿತಿ ಸ್ವಾನಾಮೇವೈನಂ ತಚ್ಚೈಷ್ಯಂ ಗಮಯತಿ ಶೃಣೋತು
ನೋ ದಮ್ಯೇಭಿರನೀಕೈಃ ಶೃಣೋತ್ವಗ್ನಿದಿವ್ಯೈರಜಸ್ರ ಇತಿ ಆಜರಸಂ ಹಾಸ್ಮಿನ್ನಜಸ್ರೋ
ದೀದಾಯ ಯ ಏವಂ ವೇದ ||

ಇಮಂ ಮಹೇ ಎಂಬ ಮೇಲಿನ ಋಕ್ವಿನ ಅರ್ಥವು—ಸುಖಹೇತುವಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು (ರಾಜರ ಯಾಗಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ) ಋತ್ವಿಕ್ವುಗಳು ಉತ್ತರವೇದಿಯ ಬಳಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಂದರು. ಅಗ್ನಿಯು ಯಾವಾಗಲೂ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವವನು. ಹೋತ್ರವು ಯಜಮಾನನನ್ನು ಮುಖ್ಯನನ್ನಾಗಿ (ಅವನ ಬಂಧುಗಳ ಮುಂದುಗಡೆ ಇರುವಹಾಗಿ) ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬರುವನು. ಇದು ಈ ಋಕ್ವಿನ ಪೂರ್ವಾರ್ಥದ ಅರ್ಥವು; ಉತ್ತರಾರ್ಥದ ಅರ್ಥವು—ಯಜಮಾನನ ಶತ್ರುಸೇನೆಗಳನ್ನು ಅಂಕಿತದಲ್ಲಿಡಲು ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ಜ್ವಾಲಾರೂಪದಿಂದಿರುವ ಸೈನ್ಯಗಳಿಂದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡುತ್ತಾ ನಮ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಕೇಳಲಿ. ಯಜಮಾನರು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ತಿಳಿಯಲಿ ಮತ್ತು ಈ ಅಗ್ನಿಯು ದೇವಲೋಕಯೋಗ್ಯವಾದ ಭೋಗಾದಿಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿ ನಮ್ಮ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿದ್ದುಕೊಂಡು ಯಾವಾಗಲೂ ಎಂದರೆ ಜೀವಿತಕಾಲಪರ್ಯಂತರವಾಗಿ ನಮ್ಮ ಯಜಮಾನರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರಲಿ ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು. ಇನ್ನು ವೈಶ್ಯರು ಪಠಿಸಬೇಕಾದ ಮಂತ್ರಗಳು ಈರೀತಿ ಇವೆ—

ಆಯಮಿಹ ಪ್ರಥಮೋ ಧಾಯಿ ಧಾತೃಭಿರಿತಿ ಜಗತೀಂ ವೈಶ್ಯಸ್ಯಾನುಬ್ರೂಯಾತ್ | ಜಾಗತೋ
ವೈ ವೈಶ್ಯೋ ಜಾಗತಾಃ ಪಶವಃ ಪಶುಭಿರೇವೈನಂ ತತ್ಸಮರ್ಥಯತಿ | ವನೇಷು ಚಿತ್ರಂ
ವಿಭ್ವಂ ವಿಶೇವಿಶ ಇತ್ಯಭಿರೂಪಾ ಯದ್ಯೆಜ್ಞೇಭಿರೂಪಂ ತತ್ಸಮೃದ್ಧಂ ||

ಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶ ಅಥವಾ ಊರುಪ್ರದೇಶದಿಂದ (ಊರೂ ತದಸ್ಯ ಯದ್ಯೈಶ್ಯಃ ಋ. ಸಂ. ೧೦-೯೦-೧೨) ವೈಶ್ಯನು ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಿರುವನು. ಈ ವಿಷಯವು ತ್ರೈತ್ತೀಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ—ಮಧ್ಯತಃ ಸಪ್ತದಶಂ ನಿರಮಿ-
ಮಿತ ತಂ ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ದೇವತಾ ಅನ್ವಸ್ಯಂತ್ ಜಗತೀಭಂದೋ ವೈರೂಪಂ ಸಾಮ ವೈಶ್ಯೋ ವೈ
ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ | ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ವೈಶ್ಯನು ಜಗತೀಭಂದಸ್ತಿನ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವನು. ಏಕೆಂದರೆ
ಪಶುಗಳೂ (ಪಶುಸಂಪತ್ತು) ಜಗತೀಭಂದಸ್ತಿನ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವು. ಈ ಪಶುಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತೆ ಮಾಡ
ಬೇಕಾದರೆ ವೈಶ್ಯನು ಜಗತೀಭಂದಸ್ತಿನ ಋಕ್ವುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಯಜ್ಞಕರ್ಮವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಬೇಕು ಆದುದರಿಂದ
ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನು ವೈಶ್ಯನಾಗಿದ್ದರೆ ಹೋತ್ರವು—

(1) ಅಯಮಿಹ ಪ್ರಥಮೋ ಧಾಯಿ ಧಾತೃಭಿರ್ಹೋತಾ ಯಜಿಷ್ಠೋ ಅಧ್ವರೇಷ್ಟೀಡ್ಯಃ |

ಯಮಶ್ವಾನೋ ಭೃಗವೋ ವಿರುರುಚುರ್ವನೇಷು ಚಿತ್ರಂ ವಿಭ್ವಂ ವಿಶೇವಿಶೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೪-೬-೧)

ಎಂಬ ಜಗತೀಭಂದಸ್ಸಿನ ಋಕ್ವನ್ನು ಪಠಿಸುವನು. ಏಕೆಂದರೆ, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ವೈಶ್ಯನು ಜಗತೀಭಂದಸ್ಸಿಗೆ ಸೇರಿದವನು. ಪಶುಗಳೂ (ಪಶುಸಂಪತ್ತು) ಅದೇ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವು. ಆದ್ದರಿಂದ ವೈಶ್ಯನು ಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಜಗತೀಭಂದಸ್ಸಿನ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವನು. ಈ ಋಕ್ವಿನ ಕೊನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವೇ ಎಂದು ವೈಶ್ಯಶಬ್ದ ಸೂಚಕವಾದ ಪದಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು. ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕನುಸಾರವಾದ ಪದಗಳ ಜೋಡಣೆಯಿಂದ ಇರುವ ಋಕ್ವುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಿದರೆ ಉದ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಫಲವು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಲಭಿಸುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ವೈಶ್ಯಸೂಚಕಪದಯುಕ್ತವಾದ ಜಗತೀಭಂದಸ್ಸಿನ ಈ ಋಕ್ವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಿರುವುದು ಈ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿದೆ. ಈರಿತಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ವೈಶ್ಯ ಎಂಬುವರು ಅವರವರು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಫಲಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಗಾಯತ್ರೀ, ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್, ಜಗತೀ ಎಂಬ ಮೂರು ಬೇರೆಬೇರೆ ಭಂದಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದೊಂದು ಪ್ರಥಮ ಮಂತ್ರವನ್ನು (ಋಕ್ವನ್ನು) ಹೇಳಿ ಈಗ ಈ ಅಗ್ನಿಪ್ರಣಯನ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ವರ್ಣದವರೂ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕಾದ ಎರಡನೆಯ ಋಕ್ವನ್ನು (ಮಂತ್ರವನ್ನು) ಹೋತ್ವವು ಪಠಿಸುವನು—

ಅಯಮು ಸ್ಯ ಪ್ರ ದೇವಯುರಿತಿ ಅನುಷ್ಟುಭಿ ವಾಚಂ ವಿಸೃಜತೇ | ನಾಗ್ನಾ ಅನುಷ್ಟುಬ್ವಾಚ್ಯೇನ
ತದ್ವಾಚಂ ವಿಸೃಜತೇ | ಅಯಮು ಸ್ಯ ಇತಿ ಯದಾಹಾಯಮು ಸ್ಯಾಗಮಂ ಯಾ ಪುರಾ
ಗಂಧರ್ವೇಷ್ವನಾಕ್ಸಮಿತ್ಯೇವ ತದ್ವಾಕ್ರಬ್ರೂತೇ ||

ಸೋಮಕ್ರಯಣಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಅಲ್ಲಿಂದ ಇದುವರೆಗೂ ನಡೆದ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಉಪಾಂಶುಕ್ರಮದಿಂದ ಎಂದರೆ ಮತ್ತನೆಯ ಧ್ವನಿಯಿಂದ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂಬ ವಿಧಿಯಂತೆ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಸಣ್ಣ ಧ್ವನಿಯಿಂದ ಪಠಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ ಎಂದರೆ ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಆ ನಿಯಮವನ್ನು ವಿಸರ್ಜನೆಮಾಡಲಾಗುವುದು. ಎಂದರೆ ಮೆಲ್ಲಗೆ ಹೇಳುವುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಘಟ್ಟಿಯಾದ ಧ್ವನಿಯಿಂದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಲಾಗುವುದು. ಈ ಕ್ರಮಕ್ಕೆ ವಾಚೋವಿಸರ್ಜನವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇದನ್ನು ಅನುಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ಸಿನ ಋಕ್ವಿನಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ವಾಕ್ಯೇ (ವಾಕ್ಯವೇ) ಅನುಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ವರೂಪವು ಆದ್ದರಿಂದ ಆ ಭಂದಸ್ಸಿನ ಮಂತ್ರದಿಂದಲೇ ಮೆಲ್ಲಗೆ ಹೇಳುವುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಡಲಾಗುವುದು ಎಂದು, ಹೋತ್ವವು,

(2) ಅಯಮು ಸ್ಯ ಪ್ರ ದೇವಯುರ್ಹೋತಾ ಯಜ್ಞಾಯ ನೀಯತೇ |

ರಥೋ ನ ಯೋರಭೀವೃತೋ ಘೃಣೇವಾಞ್ಚೀತತಿ ತ್ಮನಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೭೬-೨)

ಈ ಋಕ್ವನ್ನು ಘಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಪಠಿಸುವನು ಈ ವಾಕ್ಯವು (ವಾಗ್ದೇವತೆಯು) ಹಿಂದೆ ಗಂಧರ್ವರಲ್ಲಿದ್ದಿತು. ಈಗ ಅದು ಹೀಗೆ ಬೇಳುವುದು—ನಾನು ಹಿಂದೆ ಸೋಮಕ್ರಯಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗಂಧರ್ವರಲ್ಲಿದ್ದೆನು. ಈಗ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವೆನು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಹೋತ್ವವು ಅದಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಘಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಹೇಳುವನು.

ವಾಗ್ದೇವತೆಯು ಗಂಧರ್ವರಲ್ಲಿದ್ದು ಈಗ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವೆನೆಂದು ಹೇಳಿರುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಉಪಾಖ್ಯಾನವು ತ್ರೈತೀಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು (ತಗ್ಂ ಸೋಮನಾಹ್ರಿಯಮಾಣಂ ಗಂಧರ್ವೋ ವಿಶ್ವಾವಸುಃ ಪರ್ಯಮುಷ್ಣಾತ್ಸ.....ತೇಭ್ಯ ಏವ ದದತಿ || (ತೈ. ಸಂ. ೬-೧-೬-೫, ೬) ಸ್ವರ್ಗ ಲೋಕದಲ್ಲಿದ್ದ ಸೋಮವನ್ನು ತರುತ್ತಿರುವಾಗ ದಾರಿಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾವಸುವೆಂಬ ಗಂಧರ್ವನು ಅದನ್ನು ಕದ್ದು

ಮೂರು ರಾತ್ರಿಗಳವರೆಗೆ ಬಚ್ಚಿಟ್ಟಿದ್ದನು. ಈಗಲೂ ಸೋಮಕ್ರಯಣಾನಂತರ ಅದನ್ನು ಮೂರು ರಾತ್ರಿಗಳವರೆಗೆ ಹಾಗೆಯೇ ಇಟ್ಟಿರುವುದು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ. ಆಗ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲಾ ಸೇರಿ ಆ ಗಂಧರ್ವನಿಂದ ಸೋಮನನ್ನು ಹೇಗೆ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತರಬೇಕೆಂದು ಆಲೋಚನೆಮಾಡಲು ಅವರಿಗೆ ಒಂದು ವಿಷಯವು ತಟ್ಟನೆ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹೊಳೆಯಿತು. ಗಂಧರ್ವರು ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಕಂಡರೆ ಬಹಳವಾಗಿ ಮೋಹಿಸುವರು. ಅದ್ದರಿಂದ ಓರ್ವ ಸುಂದರಿಯಾದ ತರುಣಿಯನ್ನು ಗಂಧರ್ವರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಅದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಸೋಮವನ್ನು ಕೊಂಡುಕೊಳ್ಳಬಹುದೆಂದು ಯೋಚಿಸಿದರು. ಅನಂತರ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ದೇವತೆಗಳು ವಾಗ್ದೇವತೆಯನ್ನು ಕರೆದು ಎಲೈ ವಾಗ್ದೇವತೆಯೇ, ನೀನು ಓರ್ವಸುಂದರ ತರುಣಿಯಾಗಿ ರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸು ನಿನ್ನನ್ನು ಗಂಧರ್ವರಿಗೆ ಮಾರಿ ಸೋಮವನ್ನು ತಂದು ಯಜ್ಞವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವೆವು ಎಂದು ಹೇಳಲು ಅದಕ್ಕೆ ವಾಗ್ದೇವತೆಯು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಳು. ಬಳಿಕ ಆ ಸುಂದರ ತರುಣಿಯನ್ನು ವಿಶ್ವಾವಸುವೆಂಬ ಗಂಧರ್ವರಾಜನಿಗೆ ಮಾರಿ ಸೋಮನನ್ನು ಕೊಂಡುತಂದರು. ದೇವತೆಗಳ ಕಾರ್ಯವಾದನಂತರ ಸುಂದರ ಯುವತಿಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ವಾಗ್ದೇವತೆಯು ಕೆಂಪುಜಿಂಕೆಯ ರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಗಂಧರ್ವರ ಬಳಿಯಿಂದ ದೇವತೆಗಳ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಓಡಿಬಂದಳು. ಈ ವಿಷಯವನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ವಾಗ್ದೇವತೆಯು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವೆನು ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ವಾಗ್ದೇವತೆಯು ಸುಂದರಯುವತಿಯ ರೂಪದಿಂದ ಗಂಧರ್ವರ ಬಳಿ ಇದ್ದು ಮತ್ತೆ ದೇವತೆಗಳ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಬರುವವರೆಗೂ ನಡೆದ ಸೋಮಕ್ರಯಣ (ಸೋಮವನ್ನು ಕೊಂಡುಕೊಳ್ಳುವುದು) ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿ ಪ್ರಣಯನದಲ್ಲಿ ಇದುವರೆಗೆ ನಡೆದ ಕರ್ಮ ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ವಾಗ್ದೇವತೆಯು ಹತ್ತಿರ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಉಪಾಂಶುಧ್ವನಿಯಿಂದ (ಮತ್ತೆಗೆ) ಹೇಳುವರು. ವಾಗ್ದೇವತೆಯು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬಂದ ಬಳಿಕ ಹೋತೃವು ನಿರ್ಭಯವಾಗಿ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಘಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸಲು ಪ್ರಾರಂಭಮಾಡುವನು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಈಗ ಹೋತೃವು ಮುಂದುವರೆದು ಮೂರನೆಯ ಋಕ್ಕನ್ನು ಪಠಿಸುವನು.

ಅಯಮಗ್ನಿರುರುಷ್ಯತೀತಿ ಅಯಂ ನಾ ಅಗ್ನಿರುರುಷ್ಯತಿ ಅಮೃತಾ ದಿವ ಜನ್ಮನ ಇತ್ಯಮೃತತ್ವಮೇವಾಸ್ಮಿಂಸ್ತದ್ಧಧಾತಿ ಸಹಸಶ್ಚಿತ್ಸಹೀಯಾನ್ದೇವೋ ಜೀನಾತವೇ ಕೃತ ಇತಿ ದೇವೋ ದ್ಯೌಷ ಏತಜ್ಜೀನಾತವೇ ಕೃತೋ ಯದಗ್ನಿಃ ||

ಮೂರನೆಯ ಋಕ್ಕಾದ ಮಂತ್ರವು ಈ ರೀತಿ ಇರುವುದು—

(3) ಅಯಮಗ್ನಿರುರುಷ್ಯತೈಮೃತಾದಿವ ಜನ್ಮನಃ |

ಸಹಸಶ್ಚಿತ್ಸಹೀಯಾನ್ ದೇವೋ ಜೀನಾತವೇ ಕೃತಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೭೬-೪)

ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು—ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜಮಾನನಿಗೆ ದೇವತಾರೂಪವಾದ ಜನ್ಮವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಭಯವನ್ನೂ ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಭಯವನ್ನೂ ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡಿ ಕಾಪಾಡುವನು. ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಶಕ್ತಿಗಿಂತಲೂ ಅತಿಬಲಿಷ್ಠನಾದವನು. ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ಅಥವಾ ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವನು ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಹೋತೃವು ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಪೂರ್ವಾರ್ಥಪಠನದಿಂದ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಮರಣರಹಿತನನ್ನಾಗಿ ಎಂದರೆ ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನಾಗಿಯೂ ಮಾಡುವನು. ಉತ್ತರಾರ್ಥಪಠನದಿಂದ ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಶಕ್ತಿಯು ಬಹಳ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದು. ಅದುದರಿಂದ ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು ಪಠಿಸುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ನಮ್ಮ ಜೀವಿತವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವುದು.

ಇಳಾಯಾಸ್ತಾ ಪದೇ ವಯಂ ನಾಭಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಅಧೀತಿ ಏತದ್ವಾ ಇಳಾಯಾಸ್ಪದಂ ಯದು-
ತ್ತರವೇದೀನಾಭಿಃ | ಜಾತವೇದೋ ನಿಧೀಮಹೀತಿ ನಿಧಾಸ್ಯಂತೋ ಹ್ಯೇನಂ ಭವಂತಿ | ಅಗ್ನೇ
ಹವ್ಯಾಯ ವೋಲ್ಲವ ಇತಿ ಹವ್ಯಂ ಹಿ ವಕ್ಷ್ಯನ್ಮವತಿ ||

ಬಳಿಕ ಹೋತ್ವವು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಋಕ್ಕನ್ನು ಪಠಿಸುವನು—

(4) ಇಳಾಯಾಸ್ತಾ ಪದೇ ವಯಂ ನಾಭಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಅಧಿ |
ಜಾತವೇದೋ ನಿಧೀಮಹ್ಯಗ್ನೇ ಹವ್ಯಾಯ ವೋಲ್ಲವೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೨೯-೪)

ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು—ಎಲೈ ಜಾತವೇದನಾಮಕನಾದ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಪೃಥಿವಿಯ ನಾಭಿಸ್ಥಾನವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ಉತ್ತರವೇದಿಯಲ್ಲಿ ನಾವು ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವೆವು (ಇಡುವೆವು) ಎಂದು. ಇಳಾಶಬ್ದವು ಗೋನಾಚಿ ಯಾಗಿರುವುದು. ಇಳಾಯಾಃ ಪದೇ ಎಂದರೆ ಘೃತನಿಷ್ಪಿಡನಾದಿಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಗೋವಿನ ಕಾಲುಗಳು ಇಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಉತ್ತರವೇದಿಯ ನಾಭಿ ಪ್ರದೇಶವೇ ಇಳಾಯಾಸ್ಪದಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಜಾತವೇದೋ ನಿಧೀಮಹಿ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉತ್ತರವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಋತ್ವಿಜರಾದ ನಾವು ಇಡುವೆವು ಎಂಬರ್ಥವು ಸೂಚಿತವಾಗುವುದು. ಕೊನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನೇ ಹವ್ಯಾಯ ವೋಲ್ಲವೇ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು- ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯುವಹಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು

ಅಗ್ನೇ ವಿಶ್ವೇಭಿಃ ಸ್ವನೀಕ ದೇವೈರೂರ್ಣಾವಂತಂ ಪ್ರಥಮಃ ಸೀದ ಯೋನಿಮಿತಿ ವಿಶ್ವೇರೇವೈನಂ
ತದ್ದೇವೈಃ ಸಹಾಸಾದಯತಿ | ಕುಲಾಯಿನಂ ಘೃತವಂತಂ ಸವಿತ್ರ ಇತಿ ಕುಲಾಯಿನಿನ
ಹ್ಯೇತದ್ಯಜ್ಞೇ ಶ್ರಿಯತೇ ಯತ್ಪ್ರೇತುದಾರವಾಃ ಪರಿಧಯೋ ಗುಗ್ಗುಲೂರ್ಣಾಸ್ತುಕಾಃ ಸುಗಂಧಿ-
ತೇಜನಾನೀತಿ ಯಜ್ಞಂ ನಯ ಯಜಮಾನಾಯ ಸಾಧ್ವಿತಿ ಯಜ್ಞಮೇವ ತದ್ವಜುಧಾ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ-
ಪಯತಿ ||

ಹೋತ್ವವು ಅನಂತರ ಐದನೆಯ ಋಕ್ಕನ್ನು ಪಠಿಸುವನು—

(5) ಅಗ್ನೇ ವಿಶ್ವೇಭಿಃ ಸ್ವನೀಕ ದೇವೈರೂರ್ಣಾವಂತಂ ಪ್ರಥಮಃ ಸೀದ ಯೋನಿಂ |
ಕುಲಾಯಿನಂ ಘೃತವಂತಂ ಸವಿತ್ರೇ ಯಜ್ಞಂ ನಯ ಯಜಮಾನಾಯ ಸಾಧು ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೧೫-೧೬)

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ ಜ್ವಾಲಾಖ್ಯಸೇನೆಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ ನೀನು ಸಮಸ್ತದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಮುಖ್ಯನಾಗಿ ಈ ಉತ್ತರವೇದಿ ಯೆಂಬ ನಾಭಿಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬಂದು ಕುಳಿತುಕೋ ಎಂದು ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಪೂರ್ವಾರ್ಥದ ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು. ಇಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವೇಭಿಃ ಎಂಬ ಪದಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯೊಡನೆ ಸಮಸ್ತದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ನಿರ್ದೇಶಿಸಲಾಗಿರುವುದು ಎಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯು ಸಮಸ್ತದೇವತೆಗಳ ಸಹಿತನಾಗಿ ಉಣ್ಣೆಯ ಧಾರಗಳನ್ನು ಹಾಸಿ ಮೆತ್ತಗೆಮಾಡಿರುವ ಪಕ್ಷಿಯ ಗೂಡಿನಂತಿರುವ ಉತ್ತರವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಕೂಡುವನೆಂಬಿಪ್ರಾಯವು. ಕಾಷ್ಠಾದಿಗಳಿಂದ ಸಮೃದ್ಧವಾಗಿಯೂ, ಘೃತಸಿಕ್ತವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ನಾಭಿಪ್ರದೇಶವಾದ ಉತ್ತರವೇದಿಯಲ್ಲಿದ್ದು ಯಜಮಾನನ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳನ್ನು

ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸು ಎಂದು ಉತ್ತರಾರ್ಧದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ಇಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಕುಲಾ-
ಯಿನಂ ಘೃತವಂತಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಪಕ್ಷಿಯ ಗೂಡು ಸೂಚಿತವಾಗುವುದು. ಎಂದರೆ ಪಕ್ಷಿಯು ತನ್ನ ಗೂಡನ್ನು
ಖದಿರ ಅಥವಾ ದೇವದಾರುವೃಕ್ಷದ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಕಡ್ಡಿಗಳು, ಗುಗ್ಗುಲು (ಅಂಟು) ಉಣ್ಣೆಯ ದಾರಗಳು, ಒಂದು ವಿಧ
ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಹುಲ್ಲುಗರಿಕೆ ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸೇರಿಸಿ ಹೆಣೆದು ಗೂಡನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದು. ಅಗ್ನಿಯ ನಾಭಿಸ್ಥಾನವೂ
ಅದರಂತಿರುವುದೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಹೋಲಿಸಿದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ ಗೂಡನ್ನು ಕಟ್ಟುವಾಗ ಪಕ್ಷಿಯು ಕಡ್ಡಿಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸು
ವುದಷ್ಟೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ಸುತ್ತಲೂ ಪರಿಧಿಯೆಂಬ ಕಾಷ್ಠಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟಿರುವರು. ಹಾಗೆಯೇ, ಅಂಟಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ
ಹೋಮಕ್ಕಾಗಿ ಇಟ್ಟಿರುವ ಘೃತಾದಿ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯವೂ, ಉಣ್ಣೆಯದಾರಗಳಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಅಡು ಮೊದಲಾದ ಯಜ್ಞ
ಪಶುಗಳೂ, ಹುಲ್ಲುಗರಿಕೆಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಸಮಿತ್ತುಗಳೂ ಅಗ್ನಿಯ ಸುತ್ತಲೂ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ ಇಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಗಾಗಿ
ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿರುವ ಉತ್ತರವೇದಿಯನ್ನು (ಅಗ್ನಿಕುಂಡವನ್ನು) ಪಕ್ಷಿಯ ಗೂಡಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಇಂತಹ
ಪಕ್ಷಿಯ ಗೂಡಿನಂತಿರುವ ಉತ್ತರವೇದಿಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜಮಾನನ ಯಜ್ಞಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು
ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸಲಿ ಎಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಸೀದ ಹೋತಃ ಸ್ವ ಉ ಲೋಕೇ ಚಿಕಿತ್ವಾನಿತ್ಯಗ್ನಿವೈ ದೇವಾನಾಂ ಹೋತಾ ತಸ್ಯೈಷ ಸ್ತೋ
ಲೋಕೋ ಯದುತ್ತರವೇದೀನಾಭಿಃ | ಸಾದಯಾ ಯಜ್ಞಂ ಸುಕೃತಸ್ಯ ಯೋನಾಂತಿ
ಯಜಮಾನೋ ವೈ ಯಜ್ಞೋ ಯಜಮಾನಾಯೈವೈತಾಮಾಶಿಷಮಾಶಾಸ್ತೇ | ದೇವಾವೀ-
ರ್ದೇವಾನಾನ್ ಹವಿಷಾ ಯಜಾಸ್ಯಗ್ನೇ ಬೃಹದ್ಯಜಮಾನೇ ವಯೋ ಧಾ ಇತಿ ಪ್ರಾಣೋ ವೈ
ವಯಃ ಪ್ರಾಣಮೇವ ತದ್ಯಜಮಾನೇ ದಧಾತಿ ||

ಅನಂತರ ಹೋತೃವು ಮುಂದುವರೆಯುತ್ತಾ ಈ ಕರ್ಮಾಂಗದಲ್ಲಿ ಹೇಳಬೇಕಾದ—

(6) ಸೀದ ಹೋತಃ ಸ್ವ ಉ ಲೋಕೇ ಚಿಕಿತ್ವಾನ್ತಾದಯಾ ಯಜ್ಞಂ ಸುಕೃತಸ್ಯ ಯೋನಾ |
ದೇವಾವೀರ್ದೇವಾನಾನ್ ಹವಿಷಾ ಯಜಾಸ್ಯಗ್ನೇ ಬೃಹದ್ಯಜಮಾನೇ ವಯೋ ಧಾಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೨೯-೮)

ಎಂಬ ಆರನೆಯ ಋಕ್ವನ್ನು ಪಠಿಸುವನು. ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹೋತೃವೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನು. ಮತ್ತು ಉತ್ತರ-
ವೇದಿನಾಭಿಯೇ ಅಗ್ನಿಯ ಸ್ವಸ್ಥಾನವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ ನೀನು ಹೋಮನಿಷ್ಪಾದಕನು, ದೇವತೆಗಳಿಗೆ
ಹೋತೃವು. ಇಂತಹ ನೀನು ನಿನ್ನ ಸ್ವಸ್ಥಾನವಾದ ಉತ್ತರವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೋ ಎಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಪ್ರಥಮ
ಪಾದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು; ಎರಡನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿರುವ ಯಜ್ಞಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನೆಂದರ್ಥವು.
ಇಂತಹ ಯಜಮಾನನನ್ನು, ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಪುಣ್ಯಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಸುಕೃತಶಾಲಿಗಳ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸು
ಎಂದು ದ್ವಿತೀಯಪಾದಾರ್ಥವು; ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿರುವ ವಯಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಣವೆಂದರ್ಥವು. ಆದ್ದರಿಂದ
ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರಿಯನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದ ಪೂಜಿಸಿ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸು ಮತ್ತು
ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಎಂದರೆ ಆಯುಷ್ಯವನ್ನು ಧರಿಸು ಎಂದರೆ ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸು—
ಯಾವದಸ್ಮಿನ್ ಶರೀರೇ ಪ್ರಾಣೋ ವಸತಿ ತಾವದಾಯುಃ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯರೀತ್ಯಾ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣವಿರು

ವವರೆಗೂ ಪುರುಷನಿಗೆ ಆಯುಷ್ಯವಿರುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವನ್ನು ಆಯುಷ್ಯವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ. ಯಜಮಾನನಿಗೆ ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು.

ನಿ ಹೋತಾ ಹೋತೃಷದನೇ ವಿದಾನ ಇತ್ಯಗ್ನಿವೈ ದೇವಾನಾಂ ಹೋತಾ ತಸ್ಯೈತದ್ಧೋತೃ-
ಷದನಂ ಯದುತ್ತರವೇದೀನಾಭಿಃ | ತ್ವೇಷೋ ದೀದಿವಾ ಅಸದತ್ಸು ದಕ್ಷ ಇತ್ಯಾಸನ್ನೋ ಹಿ
ಸ ತರ್ಹಿ ಭವತಿ | ಅದಬ್ಧವ್ರತಪ್ರಮತಿರ್ವಸಿಷ್ಯ ಇತ್ಯಗ್ನಿವೈ ದೇವಾನಾಂ ವಸಿಷ್ಠಃ | ಸಹಸ್ರಂ
ಭರಃ ಶುಚಿಜಿಹ್ವೋ ಅಗ್ನಿರಿತ್ಯೇಷಾ ಹ ವಾ ಅಸ್ಯ ಸಹಸ್ರಂಭರತಾ ಯದೇನಮೇಕಂ ಸಂತಂ
ಬಹುಧಾ ವಿಹರಂತಿ ಪ್ರ ಹ ವೈ ಸಾಹಸ್ರಂ ಪ್ರೋಷಮಾಪ್ನೋತಿ ಯ ಏವಂ ವೇದ ||

ಅನಂತರ ಹೋತೃವು ಏಳನೆಯ ಋಕ್ಕಾದ—

(7) ನಿ ಹೋತಾ ಹೋತೃಷದನೇ ವಿದಾನಸ್ತ್ವೇಷೋ ದೀದಿವಾ ಅಸದತ್ಸು ದಕ್ಷಃ |
ಅದಬ್ಧವ್ರತಪ್ರಮತಿರ್ವಸಿಷ್ಯಃ ಸಹಸ್ರಂಭರಃ ಶುಚಿಜಿಹ್ವೋ ಅಗ್ನಿಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೯-೧)

ಎಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವನು. ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳ ಹೋತೃವು. ಉತ್ತರವೇದಿನಾಭಿಸ್ಥಾನವೇ ಈ ದೇವ ಹೋತೃವಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಹೋತೃಷದನವೆಂಬ ಸ್ಥಳವು ಎಂದು ಪ್ರಥಮಪಾದಾರ್ಥವು; ಪ್ರಕಾಶ ಮಾನನಾಗಿಯೂ, ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಕುಶಲನಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಈ ಹೋತೃಷದನವೆಂಬ ಉತ್ತರ ವೇದಿನಾಭಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವನೆಂದು ದ್ವಿತೀಯಪಾದಾರ್ಥವು; ಅಗ್ನಿಯು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ದೇವತೆಗಳ ಬಳಿಗೆ ತೆಗೆದು ಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ವಸ್ಥಾನವಾದ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯೂ ಉತ್ತಮಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವನು. ಅಹಿಂಸಿತವಾದ ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನವುಳ್ಳವನು ಎಂದು ತೃತೀಯ ಪಾದಾರ್ಥವು; ಅಗ್ನಿಯು ಒಂದೇ ರೂಪದಿಂದ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ ಋತ್ವಿಜರಾದಿ ಸಮಸ್ತರಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದು ಅವರವರ ಕರ್ತವ್ಯನಿರ್ವಹಣವನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವನೆಂದು ಸಹಸ್ರಂಭರಶಬ್ದಾರ್ಥವು ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿಯು ಅನೇಕ ಯಾಗಗೃಹಗಳಲ್ಲಿ ಇದ್ದು ಅನೇಕ ಯಜಮಾನರ ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುದರಿಂದ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ ಇರುವನೆಂದು ಸಹಸ್ರಂಭರಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವು. ಹವಿಸ್ವೀಕಾರಾದಿಯಿಂದ ಶುದ್ಧವಾದ ಜಿಹ್ವೆ (ಜ್ವಾಲೆ) ಯುಳ್ಳವನಾದ್ದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಶುಚಿಜಿಹ್ವನೆಂದು ಹೆಸರು. ಇಂತಹ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಸಾವಿರಗಟ್ಟಲೆಯಾಗಿ ಗೋಸುವರ್ಣಾದಿಪುಷ್ಟಿಯನ್ನು ಕೊಡುವನು ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಸಿದೆ

ತ್ವಂ ದೂತಸ್ತ್ವಮು ನಃ ಪರಸ್ಯಾ ಇತ್ಯುತ್ತಮಯಾ ಪರಿಧಧಾತಿ ತ್ವಂ ವಸ್ಯ ಅ ವ್ಯಷಭ ಪ್ರಣೇತಾ |
ಅಗ್ನೇ ತೋಕಸ್ಯ ನಸ್ತನೇ ತನೂನಾಮಪ್ರಯುಚ್ಛನ್ನೀದ್ಯದ್ಬೋಧಿಂ ಗೋಪಾ ಇತಿ ಅಗ್ನಿವೈ
ದೇವಾನಾಂ ಗೋಪಾ ಅಗ್ನಿಮೇವ ತತ್ಸರ್ವತೋ ಗೋಪ್ತಾರಂ ಪರಿಧತ್ತ ಅತ್ಮನೇ ಚ
ಯಜಮಾನಾಯ ಚ ಯತ್ರೈವಂ ವಿದ್ವಾನೇತಯಾ ಪರಿಧಧಾತ್ಯಥೋ ಸಂವತ್ಸೇರಿಣಾಮೇ-
ವೈತಾಂ ಸ್ವಸ್ತಿಂ ಕುರುತೇ ||

ಅನಂತರ ಹೋತೃವು ಕೊನೆಯದಾದ ಎಂಟನೇ ಋಕ್ಕನ್ನು ಹೇಳಿ ಅಗ್ನಿಪ್ರಾಣಯನಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಮಾಪ್ತಿ ಗೊಳಿಸುವನು—

(8) ತ್ವಂ ದೂತಸ್ತ್ವಮು ನಃ ಪರಸ್ಪಾಸ್ತ್ವಂ ವಸ್ಯ ಆ ವೃಷಭ ಪ್ರಣೇತಾ |

ಅಗ್ನೀ ತೋಕಸ್ಯ ನಸ್ತನೇ ತನೂನಾಮಪ್ರಯುಚ್ಛನ್ ದೀದ್ಯದ್ಬೋಧಿ ಗೋಪಾಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೯-೨)

ಅಗ್ನಿಪ್ರಣಯನ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಇದೇ ಕೊನೆಯ ಋಕ್ಕು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಒಂದು ಕರ್ಮದ ಕೊನೆಯ ಋಕ್ಕನ್ನು ಆ ಕರ್ಮದ ಪರಿಧಾನ (ಹೊದಿಕೆ) ವೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಅಗ್ನಿದೇವನಾನಾಂ ದೂತ ಅಸೀತ್ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯದಂತೆ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ದೇವತೆಗಳ ದೂತನಾಗಿದ್ದೀಯೆ; ನೀನೇ ನಮ್ಮ ಪಾಲಕನು ಎಂದು ಪ್ರಥಮಪಾದದ ಅರ್ಥವು. ಇದನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಹೋತೃವು ಅಗ್ನಿಪ್ರಣಯನಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಸಮಾಪ್ತಿಸೂಚಕವಾದ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುವನು. ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನು; ಸರ್ವಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನವುಳ್ಳವನು. ಅನೇಕ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಕನಾದವನು; ನಮ್ಮ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಗಳನ್ನೂ, ನಮ್ಮನ್ನೂ ಯಾವ ಪ್ರಮಾದವೂ ಸಂಭವಿಸದಂತೆ ನೋಡುತ್ತಾ ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನು ಎಂದು ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು. ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ರಕ್ಷಕನು. ನನುಗೂ, ಯಜಮಾನನಿಗೂ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು. ಎಂದು ಯಾವ ಪುರುಷನು ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆಯೋ ಅವನು ಒಂದು ಸಂವತ್ಸರಪರ್ಯಂತರವೂ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಪಡೆದು ಕ್ಷೇಮದಿಂದಿರುವನು.

ತಾ ಏತಾ ಅಷ್ಟಾವನ್ನಾಹ ರೂಪಸಮೃದ್ಧಾ ಏತದ್ವೈ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಸಮೃದ್ಧಂ ಯದ್ರೂಪಸಮೃದ್ಧಂ ಯತ್ಕರ್ಮ ಕ್ರಿಯಾಮಾಣಮ್ಯಗಭಿವದತಿ | ತಾಸಾಂ ತ್ರಿಃ ಪ್ರಥಮಾಮನ್ನಾಹ ತ್ರಿರುತ್ತಮಾಂ ತಾ ದ್ವಾದಶ ಸಂಪದ್ಯಂತೇ ದ್ವಾದಶ ವೈ ಮಾಸಾಃ ಸಂವತ್ಸರಃ ಸಂವತ್ಸರಃ ಪ್ರಜಾಪತಿಃ ಪ್ರಜಾಪ್ರತ್ಯಾಯತನಾಭಿರೇವಾಭೀ ರಾಧ್ನೋತಿ ಯ ಏವಂ ವೇದ ತ್ರಿಃ ಪ್ರಥಮಾಂ ತ್ರಿರುತ್ತಮಾಮನ್ನಾಹ ಯಜ್ಞಸ್ಯೈವ ತದ್ವರ್ಸೋ ನಹ್ಯತಿ ಸ್ಥೇನ್ನೋ ಬಲಾಯಾಪಿಸ್ತಂಸಾಯ ||

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೫-೨)

ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಹೋತೃವು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಎಂಟು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವನು. ಇವೆಲ್ಲವೂ ಸೇರಿ ಒಂದು ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ರೂಪವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ಕರ್ಮವಾಗಿರುವುದು. ಆಯಾ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಎಂದರೆ ಆ ಕರ್ಮಗಳ ಅರ್ಥಾನುವಾದ ವಿವರಣೆಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಆಯಾ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಕರ್ಮವು ಸಾಂಗವಾಗಿ ನೆರವೇರುವುದಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಕವಾಗಿರುವುದು. ಈ ಎಂಟು ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಮತ್ತು ಕೊನೆಯ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಹೋತೃವು ಮೂರುಮಾರಾವೃತ್ತಿ ಪಠಿಸುವನು. ಇದರಿಂದ ಈ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ಹನ್ನೆರಡು ಋಕ್ಕುಗಳಿದ್ದಂತಾಯಿತು. ಹನ್ನೆರಡು ಮಾಸಗಳು ಸೇರಿ ಒಂದು ಸಂವತ್ಸರವಾಗುವುದು. ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಸಂವತ್ಸರ ಸ್ವರೂಪನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಜಾಪತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿರುವ ಈ ಮಂತ್ರಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ಕ್ರಮವನ್ನೂ ಯಾವ ಪುರುಷನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವನೋ ಅವನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನೈದುವನು. ಮೊದಲಿನ ಮತ್ತು ಕೊನೆಯ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಮೂರುಮೂರುಸಲ ಹೋತೃವು ಪಠಿಸುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞದ ಎರಡು ತುದಿಗಳು ಜಾರಿಹೋಗಿ ಬೀಳದಹಾಗೆ ಭದ್ರವಾಗಿ ಗಂಟುಹಾಕಿದಂತಾಗುವುದು.

ಅಗ್ನಿಪ್ರಣಯನಕಾರ್ಯವು ಸಮಾಪ್ತವು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತ್ವಂ ದೂತಸ್ತ್ವಮು ನಃ ಪರಸ್ಪಾಸ್ತ್ವಂ ವಸ್ಯ ಆ ವೃಷಭ ಪ್ರಣೇತಾ |
ಅಗ್ನೇ ತೋಕಸ್ಯ ನಸ್ತನೇ ತನೂನಾಮಪ್ರಯುಚ್ಛನ್ನಿದ್ಯದ್ಬೋಧಿ ಗೋಪಾಃ
|| ೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ತ್ವಂ | ದೂತಃ | ತ್ವಂ | ಉಂ ಇತಿ | ನಃ | ಪರಃಪಾಃ | ತ್ವಂ | ವಸ್ಯಃ | ಆ | ವೃಷಭ | ಪ್ರನೇತಾ |
ಅಗ್ನೇ | ತೋಕಸ್ಯ | ನಃ | ತನೇ | ತನೂನಾಂ | ಅಪ್ರಯುಚ್ಛನ್ | ದೀದ್ಯತ್ | ಬೋಧಿ | ಗೋಪಾಃ
|| ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ವೃಷಭ ಅಭಿಮತಫಲವರ್ಷಕ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಂ ದೂತೋಽಸ್ಮದೀಯೇ ಯಜ್ಞೇ ದೇವಾಹ್ವಾನಾರ್ಥಂ ದೂತೋ ಭವ | ತ್ವಮು ತ್ವಮೇವ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಪರಸ್ಪಾ ಆಪದ್ವ್ಯಕ್ತಃ ಸಾರಯಿತಾ ಪಾತಾ ಚ ಭವ | ಕಿಂಚಿ ತ್ವಂ ವಸ್ಯೋ ವಸುನೋ ಧನಸ್ಯ ಆ ಪ್ರಣೇತಾಸ್ಮದಾಭಿ-
ಮುಖ್ಯೇನ ಪ್ರಾಪಯಿತಾ ಭವ | ಅಪ್ರಯುಚ್ಛನ್ ಅಪ್ರಮಾದ್ಯನ್ | ದೀದ್ಯತ್ || ದೀದಯ-
ತಿದೀಪ್ತಿಕರ್ಮಾ || ಶೋಭಮಾನಃ | ತ್ವಂ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ತೋಕಸ್ಯ ಪುತ್ರಸ್ಯ ತನೇ |
ತನೋತಿ ವಿಸ್ತಾರಯತಿ ಕುಲಮಿತಿ ತನಃ ಸೌತ್ರಃ | ತಸ್ಮಿನ್ ಅಸ್ಮದೀಯಾನಾಂ ತನೂನಾಂ ಗೋಪಾ
ಗೋಪಾಯಿತಾ | ತಥಾ ಚ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ | ಅಗ್ನಿವ್ಯ ದೇವಾನಾಂ ಗೋಪಾ ಅಗ್ನಿಮೇವ ತತ್ಪ-
ರ್ವತೋ ಗೋಪ್ತಾರಂ ಪರಿದತ್ತ ಅತ್ತನೇ ಚ ಯಜಮಾನಾಯ ಚ | ಐ.ಬ್ರಾ. ೧. ೨೮. | ಇತಿ |
ತಾದೃಶಸ್ತ್ವಂ ಚ ಗೋಪಾಯಿತಾ ಭವಾಮೀತಿ ಬೋಧಿ | ಬುಧ್ಯಸ್ವ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವೃಷಭ-ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸತಕ್ಕ | ಅಗ್ನೇ-ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತ್ವಂ-ನೀನು | ದೂತಃ-(ನಮ್ಮ
ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ) ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕರೆಯುವ ದೂತನಾಗಿರು | ತ್ವಮು-ನೀನೇ | ನಃ-ನಮಗೆ | ಪರಸ್ಪಾಃ-ಆಪದ್ರವ್ಯ-
ಕನಾಗಿರು | ತ್ವಂ-ನೀನು | ವಸ್ಯಃ-ಧನದ (ಧನವನ್ನು) | ಆ ಪ್ರಣೇತಾ-ನಮ್ಮ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಸೇರಿಸುವ
ನಾಗಿರು | ಅಪ್ರಯುಚ್ಛನ್-ನೆಟ್ಟು ದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ | ದೀದ್ಯತ್-ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾಗಿಯೂ | ನಃ-
ನಮ್ಮ | ತೋಕಸ್ಯ-ಪುತ್ರರಿಗೂ | ತನೇ-ಪೌತ್ರರಿಗೂ | ತನೂನಾಂ-ನಮ್ಮ ಸ್ವಶರೀರಕ್ಕೂ | ಗೋಪಾಃ-
ರಕ್ಷಕನಾಗಿರು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕರೆಯತಕ್ಕ ದೂತನಾಗಿಯೂ,
ನಮಗೆ ಆಪದ್ರವ್ಯಕನಾಗಿಯೂ, ನಮಗೆ ಧನಸಂಪತ್ತನ್ನೊದಗಿಸುವವನಾಗಿಯೂ, ಪ್ರಮಾಸರಹಿತವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳವ

ನಾಗಿಯೂ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ನಮ್ಮ ಪುತ್ರರಿಗೂ, ಪೌತ್ರರಿಗೂ ಹಾಗೆಯೇ ನಮ್ಮ ಸ್ವಶರೀರಕ್ಕೂ ರಕ್ಷಕನಾಗಿಯೂ ಇರು.

English Translation

Showerer (of benefits), Agni, be our messenger (to the gods); our preserver from evil; the conveyer to us of wealth; the protector of our sons and grandsons, and of our persons; understand (our prayer), ever heedful and resplendent.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ದೂತೇ:—ಅಗ್ನಿದೇವಾನಾಂ ದೂತ ಆಸೀತ್ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯು—ಮನುಷ್ಯರಾದ ಯಜಮಾನರು ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವುದು, ಅವರಿಗೆ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಿದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ತಲಪಿಸುವುದು, ಋತ್ವಿಗ್ವನ್ನರು ಮಾಡುವ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನೂ, ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗಳನ್ನೂ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಲ್ಲಿಸುವುದು ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವವನಾದ್ದರಿಂದ ದೇವಮನುಷ್ಯರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ದೂತನಾಗಿರುವನೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದು.

ಪರಸ್ವಾ:—ಅಸ್ತಾಕಂ ಆಪದ್ಭ್ಯಃ ಪಾರಯಿತಾ ಪಾತಾ ಚ | ನಾನಾವಿಧ ಆಪತ್ತುಗಳಿಂದಲೂ, ಶತ್ರುಭಯದಿಂದಲೂ ನಮ್ಮನ್ನು ಪಾರುಮಾಡಿ ಕಾಪಾಡುವವನು.

ವೃಷಭ:—ಅಭಿಮತಫಲವರ್ಷಕ | ನಮಗೆ ಬೇಕಾದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ವೃಷ್ಟಿಯಂತೆ ಸುರಿಸುವವನು ಎಂದರೆ ಕೊಡುವವನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು

ತೋಕಸ್ಯ, ತನೇ:—ತೋಕಶಬ್ದವು ಹದಿನೈದು ಅಪತ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೨) ಆದ್ದರಿಂದ ತೋಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪುತ್ರನೆಂದರ್ಥವು. ತನಯಶಬ್ದವೂ ಸಹ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಪಠಿತವಾಗಿ ಅದಕ್ಕೂ ಪುತ್ರನೆಂಬ ಅರ್ಥವಿದ್ದರೂ ತನಯ ಅಥವಾ ತನಶಬ್ದಕ್ಕೆ—ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳೂ ಒಂದೇ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದ್ದರೆ—ಪೌತ್ರ ಅಥವಾ ಮೊಮ್ಮಗನೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿದೆ.—ಯಾಸ್ಕರು ಈ ವಿಷಯವಾಗಿ—

ಯಾ ತೇ ದಿದ್ಯುದವಸೃಷ್ಟಾ ದಿವಸ್ಪರಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯಾ ಚರತಿ ಪರಿ ಸಾ ವೃಣಕ್ತು ನಃ |

ಸಹಸ್ರಂ ತೇ ಸ್ವಸಿನಾತ ಭೀಷಜಾ ಮಾನಸ್ತೋಕೇಷು ತನಯೇಷು ರೀರಿಷಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೪೬-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿರುವ ತೋಕೇಷು, ತನಯೇಷು ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪುತ್ರೇಷು ಚ ಪೌತ್ರೇಷು ಚ ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೧೦-೭) ಸಾಯಣರು ತನೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ—ತನೋತಿ ವಿಸ್ತಾರಯತಿ ಕುಲಮಿತಿ ತನಃ ಪೌತ್ರಃ | ಎಂದರೆ ತನು ವಿಸ್ತಾರೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ—ಕುಲವನ್ನು (ವೃದ್ಧಿಮಾಡುವುದರ ಮೂಲಕ) ವಿಸ್ತಾರಮಾಡುವವನಾದ್ದರಿಂದ ತನ ಎಂದರೆ ಪೌತ್ರನು,

ಮೊಮ್ಮಗನು ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿರುವರು. ಆದುದರಿಂದ ಯಾಸ್ಕರ ಮತದಂತೆ ತೋಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪುತ್ರನೆಂದೂ, ತನ ಅಥವಾ ತನಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪೌತ್ರ ಎಂದರೆ ಮೊಮ್ಮಗನೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು.

ನಃ ತನೂನಾಂ ಗೋಪಾಃ—ಅಸ್ಮದೀಯಾನಾಂ ತನೂನಾಂ ಗೋಪಾ ಗೋಪಾಯಿತಾ | ನಮ್ಮ ಶರೀರಗಳನ್ನು ಎಂದರೆ ನಮ್ಮನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವನು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ—ಅಗ್ನಿವೈದ್ಯ ದೇವಾನಾಂ ಗೋಪಾ ಅಗ್ನಿಮೇವ ತತ್ಸರ್ವತೋ ಗೋಪ್ತಾರಂ ಪರಿದತ್ತ ಆತ್ಮನೇ ಚ ಯಜಮಾನಾಯ ಚ (ಐ. ಬ್ರಾ. ೧-೨೮) ಎಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಾವು ಹಿಂದೆಯೇ ಅಗ್ನಿಪ್ರಣಯನಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇವೆ. (ವುಟ. 449)

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ವಿಧೇಮ ತೇ ಪರಮೇ ಜನ್ಮನ್ನಗ್ನೇ ವಿಧೇಮ ಸ್ತೋಮೈರವರೇ ಸಧಸ್ಥೇ |
ಯಸ್ಮಾದ್ಯೋನೇರುದಾರಿಥಾ ಯಜೇ ತಂ ಪ್ರ ತ್ವೇ ಹವೀಂಷಿ ಜುಹುರೇ
ಸಮಿದ್ಧೇ || ೩ ||

ಪದಪಾಠಃ

ವಿಧೇಮ | ತೇ | ಪರಮೇ | ಜನ್ಮನ್ | ಅಗ್ನೇ | ವಿಧೇಮ | ಸ್ತೋಮೈಃ | ಅವರೇ | ಸಧಸ್ಥೇ |
ಯಸ್ಮಾತ್ | ಯೋನೇಃ | ಉತ್‌ಆರಿಥ | ಯಜೇ | ತಂ | ಪ್ರ | ತ್ವೇ ಇತಿ | ಹವೀಂಷಿ | ಜುಹುರೇ |
ಸಂಯದ್ಧೇ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಪರಮ ಉತ್ಪ್ರವೇ ಜನ್ಮನ್ | ಜಾಯತೇ ಪ್ರಾದುರ್ಭವತ್ಯಸ್ತಿಸ್ಥಿತಿ ಜನ್ಮಸ್ಥಾನಂ ದ್ಯೌಃ | ತಸ್ಮಿನ್ ದ್ಯುಲೋಕೇವಸ್ಥಿತಾಯ ತೇ ತುಭ್ಯಂ ವಿಧೇಮ | ಸ್ತುತಿಭಿಃ ಪರಿಚರೇಮ | ಅವರೇ ದ್ಯುಲೋಕಾದಧಸ್ತನೇ ಸದಸ್ಥೇಂತರಿಷ್ಟೇ ಸ್ಥಿತಾಯ ತುಭ್ಯಂ ಸ್ತೋಮೈಃ ಸ್ತೋತ್ರೈರ್ವಿಧೇಮ | ಪರಿಚರೇಮ | ಯಸ್ಮಾದ್ಯೋನೇಃ ಪೃಥಿವೀರೂಪಾತ್ಸ್ಥಾನಾತ್ ತ್ವಮುದಾರಿಥ ಉದ್ಗತೋಽಸಿ ಪ್ರಾದುರ್ಭೂತೋಽಸಿ ತಂ ಪೃಥಿವೀಪ್ರದೇಶಂ ಯಜೇ | ಪೂಜಯಾಮಿ | ತತ್ರ ಹಿ ಸಮಿದ್ಧೇ ಸಮಿದ್ಧಿಃ ಸಮಿದ್ಧಮಾನೇ ತ್ವೇ ತ್ವಯಿ ಹವೀಂಷಿ ಪುರೋಡಾಶಾದೀನಿ ಪ್ರಜುಹುರೇ | ಅಧ್ವಯಾಪ್ತದಯಃ ಪ್ರಜುಹ್ವತಿ | ಜುಹೋತೇರ್ಲಿಟಿ ರೂಪಂ ||

ಪ್ರತಿಸದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಪರಮೇ—ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿ | ಜನ್ಮನ್—ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳ | ತೇ—ನಿನಗೆ (ನಿನ್ನನ್ನು) ವಿಧೇಮ—ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಪರಿಚರಿಸುವೆವು | ಅವರೇ—ಅದಕ್ಕಿಂತ ಅಧೋಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ |

ಸಧಸ್ಥೇ—ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವ ನಿನ್ನನ್ನು | ಸ್ತೋಮೈಃ—ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ | ವಿಧೇಮ—ಪರಿಚರಿಸುವೆವು | ಯಸ್ಮಾ-
ದ್ಯೋನೇಃ—ಯಾವ ಪೃಥಿವಿಯೇ ನಿನಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನವಾಗಿ | ಉದಾರಿಥ—ಅಲ್ಲಿಂದ ಪ್ರಾದುರ್ಭೂತನಾಗಿದ್ದೀ
ಯೋ | ತಂ—ಪೃಥಿವೀಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ಆ ನಿನ್ನನ್ನು | ಯೇಜೇ—ಪೂಜಿಸುತ್ತೇನೆ | ಸಮಿದ್ಧೇ—ನೀನು ಪ್ರಜ್ವಲಿತ
ನಾದಾಗ | ತ್ವೇ—ನಿನ್ನಲ್ಲಿ | ಹವೀಂಷಿ—ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು | ಪ್ರ ಜುಹುರೇ—ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾದವನೂ, ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿರತಕ್ಕವನೂ, ಪೃಥಿವೀರೂಪವಾದ ಯೋನಿಯೇ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನೂ ಆದ ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸುತ್ತೇನೆ. ಮತ್ತು ನೀನು ಪ್ರಜ್ವಲಿತನಾದಾಗ ಅಧ್ವರ್ಯುವೇ ಮುಂತಾದ ಮುತ್ರಿಕೃಗಳು ನಿನಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆ.

English Translation

We adore you, Agni, in your loftiest birth-(place), and with hymns in your inferior station ; I worship that seat whence you have issued ; the priests have offered you, when kindled, oblations.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಸ್ವರ್ಗಾಂತರಿಕ್ಷಭೂಮಿಗಳಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿರುತ್ತಾನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಇದೇ ವಿಷಯವು ಋ. ಸಂ. ೧-೯೫-೩ ರಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸ್ವಲ್ಪ ವ್ಯತ್ಯಾಸದಿಂದ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ತ್ರಿಣೇ ಜಾನಾ ಪರಿ ಭೂಷಂತೈಸ್ಯ ಸಮುದ್ರ ಏಕಂ ದಿವ್ಯೇಕಮಪ್ಸು |

ಪೂರ್ವಾಮನು ಪ್ರ ದಿಶಂ ಪ್ರಾರ್ಥಿ ನಾನಾಮೃತೋನ್ನೈಶಾಸದ್ವಿ ದಧಾವನುಷ್ಠು ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೫-೩)

ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ತ್ರೀಣಿ ಜಾನಾ ತ್ರಿಸಂಖ್ಯಾಕಾನಿ | ಎಂದರೆ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಜನ್ಮಗಳು ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯ ಜನ್ಮಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಒಂದೊಂದಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ. ಈ ವರ್ಣನೆಯು ಅಗ್ನಿಯ ಆವಿರ್ಭಾವಕ್ಕೆ ಮೂಲಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಅಗ್ನಿಯ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಅಸ್ತಿತ್ವವೂ, ಅವಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಆವಿರ್ಭಾವವೂ ಜಗತ್ತಿನ ಮೂಲತತ್ವವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುತ್ತವೆ ಎಂಬುದು ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯ ವಿವರಣೆಯಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಭವದ್ಭೂತಸ್ಯ ಭವ್ಯಸ್ಯ ಜಂಗಮಸ್ಥಾವರಸ್ಯ ಚ |

ಅಸ್ಯೈಕೇ ಸೂರ್ಯಮೇವೈಕಂ ಪ್ರಭವಂ ಪ್ರಲಯಂ ವಿದುಃ ||

ಏತದ್ಭೂತೇಷು ಲೋಕೇಷು ಅಗ್ನಿಭೂತಂ ಸ್ಥಿತಂ ತ್ರಿಧಾ |

ಋಷಯೋ ಗೀರ್ಭಿರರ್ಚಂತಿ ವ್ಯಂಜಿತಂ ನಾಮಭಿಸ್ಪ್ರಿಭಿಃ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೧-೬೧ ; ೧-೬೪)

ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಬೃಹದ್ದೇವತಾಕಾರರು ಅಗ್ನಿಯ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸಕಲ ಭೂತಗಳಿಗೂ ಯೋನಿಯಾದ ಜಾಪತಿಯು ಭೂತಭವಿಸ್ಯದ್ವರ್ತನಾಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸಕಲ ಚರಾಚರವಾದ ಭೂತಗಳಿಗೂ ಸೃಷ್ಟಿ

ಪ್ರಳಯಗಳ ಮೂಲವಾಗಿ ಅಗ್ನಿ ರೂಪದಿಂದ ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿ ಮೂರು ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದಿರುತ್ತಾನೆ. ಈ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಅಗ್ನಿಯ ಅವಿಭಾವವನ್ನೂ ಸಹ ಋಷಿಗಳು ಮೂರು ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಕಂಡಂತೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ, ಎಂದು ಅದೇ ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಶಂಸೆಯನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸುತ್ತಾ—

ತ್ರಿಸ್ಥಾನಂ ಚೈನಮರ್ಚಂತಿ ಹೋತ್ರಾಯಾಂ ವೃಕ್ಷಬರ್ಹಿಷಃ ||
 ಇದೈವ ಪವಮಾನೋಽಗ್ನಿರ್ಮಧ್ಯಮೋಽಗ್ನಿರ್ವನಸ್ಪತಿಃ |
 ಅಮುಷ್ಮಿನ್ನೇವ ವಿಪ್ರೈಸ್ತು ಲೋಕೇಽಗ್ನಿಃ ಶುಚಿರುಚ್ಯತೇ ||
 ಇಹಾಗ್ನಿಭೂತಸ್ತೃಷಿಭಿರ್ಲೋಕೇ ಸ್ತುತಿಭಿರೀಳಿತಃ |
 ಜಾತವೇದಾಃ ಸ್ತುತೋ ಮಧ್ಯೇ ಸ್ತುತೋ ವೈಶ್ವಾನರೋ ದಿವಿ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೧-೬೫ ರಿಂದ ೬೭)

ಈ ಮೂರು ವಿಧಗಳಲ್ಲಿ ಪೃಥ್ವಿಯಲ್ಲಿ ಅವಿಭವವು ಅಗ್ನಿಗೆ ಪವಮಾನಾಗ್ನಿಯೆಂತಲೂ, ಮಧ್ಯಮಲೋಕವರ್ತಿಯಾದ ಅಗ್ನಿಗೆ ವನಸ್ಪತಿಯೆಂದೂ, ದ್ಯುಲೋಕಸ್ಥನಾದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಶುಚಿಯೆಂದೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿದೆ. ಈ ಮೂರು ಪ್ರಭೇದಗಳೂ ತ್ರೈತ್ತೀಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ (೨-೨-೪) ಪವಮಾನ, ಶುಚಿ, ಪಾವಕ, ಎಂಬ ವಿಭಾಗದಿಂದ ಪರಿತವಾಗಿವೆ. ಇದಲ್ಲದೇ ಅಗ್ನಿ, ಜಾತವೇದಸ್ ಮತ್ತು ವೈಶ್ವಾನರ ಎಂಬ ಹೆಸರೂ ಸಹ ಮೂರು ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನೂ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಸ್ವರೂಪಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಸಹ ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯ—

ಸ್ತೋಮೇನ ಹಿ ದಿವಿ ದೇವಾಸೋ ಅಗ್ನಿಮಜೀಜನಂಕ್ರಭೀ ರೋದಸಿಸ್ತಾಂ |
 ತಮೂ ಅಕೃಣ್ವನ್ ತ್ರೇಧಾ ಭುವೇ ಕಂ ಸ ಓಷಧೀಃ ಪಚತಿ ವಿಶ್ವರೂಪಾಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೮-೧೦)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ತಮಕುರ್ವಂಸ್ತೇ ತ್ರೇಧಾಭಾವಾಯ ಪೃಥಿವ್ಯಾಮಂತರಿಕ್ಷೇ ದಿವೀತಿ ಶಾಕಪೂಣಿಃ | ಶಾಕಪೂಣಿಯ ವಿನರಣೆಯನ್ನು ನುಸರಿಸಿ ಪೃಥಿವೀ ಅಂತರಿಕ್ಷ ಮತ್ತು ದ್ಯುಲೋಕಗಳೆಂಬ ಪ್ರಭೇದಗಳುಳ್ಳ ಈ ಮೂರು ಸ್ಥಾನಗಳೆಲ್ಲೂ ಅಗ್ನಿಃ, ಜಾತವೇದಾಃ ಮತ್ತು ವೈಶ್ವಾನರ ಎಂಬ ಮೂರು ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಅವಿಭವವಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಈ ಮೂರು ಸ್ವರೂಪಗಳನ್ನು ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯಗಳ ಉದಾಹರಣೆಯಿಂದ ವಿಶದವಾಗಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. (ನಿ. ೭-೧೪ ರಿಂದ ೭-೨೫).

ಇದರಂತೆಯೇ ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಮೂರು ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನೂ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸಮುದ್ರೇ, ದಿವಿ, ಅಪ್ಸು ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ವಿವರಿಸಿ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಬಡಬಾನಲ ರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅದಿತ್ಯ ರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ ಅಪ್ಸು ಎಂದರೆ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮಿಂಚಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ ಗೋಚರಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ವಿಸರಿಸಿದೆ ಒಂದೊಂದು ಸಲ ಈ ಸ್ಥಾನಗಳ ಹೆಸರುಗಳು ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾದರೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳೆಲ್ಲಾ ಒಂದೇ ಆಗಿರುವುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ, ಇಲ್ಲಿ ಪೃಥಿವಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಸಮುದ್ರವೆಂದು ಈ ಸನ್ನಿವೇಶಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ವಿಭಾಗಿಸಿದೆ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಈ ವಿಧವಾಗಿ ಮೂರು ಪ್ರಭೇದಗಳು ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಾನಾಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ದಿವಸ್ವರಿ ಪ್ರಥಮಂ ಜಜ್ಞೇ ಅಗ್ನಿರಸ್ಮದ್ ದ್ವಿತೀಯಂ ಪರಿ ಜಾತವೇದಾಃ |

ತೃತೀಯಮಪ್ಸು ನೈಮಣಾ ಅಜಸ್ರಮಿಂಧಾನ ಏನಂ ಜರತೇ ಸ್ವಾಧೀಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೪೫-೧ ; ವಾ. ಸಂ- ೧೨-೧೮ ; ತೈ. ಸ. ೧-೩-೧೪-೫)

ಅಗ್ನಿರಸ್ಮಿ ಜನ್ಮನಾ ಜಾತವೇದಾ ಘೃತಂ ಮೇ ಚಕ್ಷುರಮೃತಂ ಮು ಅಸನ್ |

ಅರ್ಕಸ್ತ್ರಿಧಾತೋ ರಜಸೋ ವಿಮಾನೋಽಜಸ್ರೋ ಘರ್ಮೋ ಹವಿರಸ್ಮಿ ನಾಮ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೨೬-೭ ; ವಾ. ಸಂ. ೧೮-೧೬ ; ನಿ. ೧೪-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ವಿವರಣೆಗಳಿಂದ ತ್ರೀಣಿ ಜಾನಾ ಎಂಬ ವರ್ಣನೆಯ ಸ್ವರೂಪವು ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಇದಮುಕ್ತಂ ಭವತಿ | ನ ಸಾಧಾರಣವತ್ಸವದಯಮಗ್ನಿರ್ವತ್ಸೋ ದೃಶ್ಯಮಾನೋ ಮಾತುರುದರೇ ವರ್ಧತೇ ತರ್ಹಿ ದೃಶ್ಯಮಾನ ಏವ ವರ್ಧತೇ | ಪಶುವತ್ತಿರಶ್ವೀನಾನಾಂ ಅಬ್ರೂಪಮಾತ್ಮಾಣಾಮುದರೇ ಚ ತಿರಶ್ವೀನೋ ನ ವರ್ಧತೇ ತರ್ಹಿ ಉಧ್ವಾಃ ಸನ್ ವರ್ಧತೇ | ತಾ ಇವ ಜಾಯಂ ನ ದೀಪ್ತಿಹೀನಸ್ತರ್ಹಿ ಸ್ವಯಶಾಃ ಸ್ವಾಯತ್ತದೀಪ್ತಿರ್ಭವತಿ | ತೃಷ್ಣಸ್ತು ಯದಾಯಮಗ್ನಿರ್ಜಾತಸ್ತದಾ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾವಸಿ ತಸ್ಮಾದ್ಭೀತ್ವಾ ಪರಾಗತೇ | ಪಶ್ಚಾತ್ಪನ್ನರಾಗತ್ಯ ತಂ ಸಿಂಹಸದೃಶಮಗ್ನಿಂ ಬಾಲವತ್ಸೇವೇತೇ ಸ್ತೀತಿ ಭಾವಃ || ಎಂದರೆ—ಸಾಧಾರಣ ಶಿಶುಗಳಂತೆ ಈ ಅಗ್ನಿಯು ತಾಯಿಯ ಉದರದಲ್ಲಿ ಯಾರಿಗೂ ಕಾಣಿಸದಂತೆ ಒಳಗೇ ಇದ್ದು ಬೆಳೆಯಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಕಾಣುವಂತೆಯೇ (ಕಾಷ್ಠಾದಿಗಳ ದಹನದಿಂದ) ಬೆಳೆಯುವನು. ಇದಲ್ಲದೆ ಪಶುಗಳಂತೆ ಜಲರೂಪವಾದ ಮಾತೃಗಳ ಉದರದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿದ್ದು ಬೆಳೆಯಲಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಕಾಣಿಸುವಂತೆ ಉಧ್ವಮುಖವಾದ ಎಂದರೆ ಮೇಲಕ್ಕೇಳುವ ಜ್ವಾಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿರುವನು. ಇವನ ಮಾತೃಗಳಾದ ನೀರಿನಂತೆ ಇವನು ಪ್ರಕಾಶಹೀನನೂ ಅಲ್ಲ. ತಾನೇ ಸ್ವಯಂ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಬೆಳಗುವನು. ಈ ರೀತಿ ಸ್ವಯಂಪ್ರಕಾಶತ್ವದಿಂದ ಜನಿಸಿದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು ಭೀತರಾದರೂ ಮತ್ತೆ ಸಿಂಹಸದೃಶನಾದ ಅವನಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಅವನನ್ನು ಸೇವಿಸಿದರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು

ಇಲ್ಲಿ ವೈದ್ಯುತಾಗ್ನಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಚಿತ್ತಾಕರ್ಷಕವಾದ ರಮಣೀಯತೆಯಿಂದಲೂ ಭೀತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಭೀಮಗುಣಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುವ ವಿದ್ಯುತ್ತಿನ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಹೊಗಳುತ್ತಾ ಅದರ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದೆ. ತರಂಗರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಗಳ ನಡುವೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾಗಿಯೂ ಮನೋಹರವಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ ಆವಿರ್ಭವಿಸುವ ಮಿಂಚಿನರೂಪದ ಅಗ್ನಿಯು; ಉತ್ಪನ್ನನಾದೊಡನೆಯೇ ಅತ್ಯಂತ ರಮ್ಯನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಅದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ, ಆ ಮಿಂಚಿನ ಪ್ರಭಾವವು ಸಕಲ ಶಕ್ತಿಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಿನದಾಗಿ, ಅಪ್ರತಿಹತವಾದ ವೇಗದಿಂದಲೂ ದಾಹದಿಂದಲೂ ಲೋಕವನ್ನಾಕ್ರಮಿಸುವಾಗ ಸಿಂಹದಂತೆ ಭಯಜನಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದಲೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆರಡೂ ಈ ಅಗ್ನಿಗೆ ಗೌರವವನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಿ ಸೇವಿಸುತ್ತವೆ. ಆಗ ವಿದ್ಯುದ್ರೂಪದ ಅಗ್ನಿಯೇ ಆಗದೇ, ಪಾರ್ಥಿವವಾದ ಅಗ್ನಿಯೂ ಈ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ವರ್ಣಿತನಾಗಿರಬಹುದು. ಈ ಅರ್ಥಭೇದಗಳನ್ನು ವಿವರಣೆಯಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದು.

ಅತ್ರೇದಮುಕ್ತಂ ಭವತಿ | ಯದಾ ಮೇಘೋದಕರೂಪಾಭಿಗೋಭಿಯುಕ್ತಃ ಸನ್ನಗ್ನಿವೈದ್ಯುತಃ ಸ್ವಕೀಯಮುತ್ಪ್ರಾಪ್ತತರಂ ತೇಜಸ್ತೇಜಃಪುಂಜಪೂರ್ಣೇಂತರಿಕ್ಷೇ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಯತಿ ತದಾ ತತ್ಸರ್ವಮಂತರಿಕ್ಷಂ ತೇನ ತೇಜಸಾ ಪ್ರಮೃಷ್ಟಂ ಭವತಿ ಯಚ್ಚ ತತ್ಸ್ವರೂಪಪ್ರಾದುರ್ಭವನಂ ತದೇವ ದೇವಾಂತರೈಃ ಸಹಾಗ್ನೇರ್ಗಮನಂ ಭವತೀತಿ | ಎಂದರೆ ಮೇಘಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ವಿದ್ಯುದ್ರೂಪದಿಂದ ತನ್ನ ಪೂರ್ಣ ತೇಜಸ್ಸಿನೊಡನೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅವಿರ್ಭವಿಸುವಾಗ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷವೆಲ್ಲವೂ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ತುಂಬಿಹೋಗುವುದು. ಎಂದರೆ ಅತಿಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿ ಬೆಳಗುವುದು. ಈ ರೀತಿ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಾದುರ್ಭವಿಸಿ ಇತರ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಸೇರುವನೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಾರ್ಧದ ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೂ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅನ್ವಯವು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ವಾರ್ಧಕ್ಕೆ, ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಮಿಂಚಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎಂತಲೂ, ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದಲೂ, ಸೋಮರಸಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ತನ್ನ ಉಜ್ವಲವಾದ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎಂತಲೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳಾಗಬಹುದು.

ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ಸ್ವರ್ಗ ಅಂತರಿಕ್ಷ ಪೃಥಿವಿಗಳಲ್ಲಿ ಜನ್ಮವಿರುವದೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಗ್ನೇ ಯಜಸ್ವ ಹವಿಷಾ ಯಜೀಯಾನ್ ಶ್ರುಷ್ಟೀ ದೇಷ್ಟಮಭಿ ಗೃಣೇಹಿ
ರಾಧಃ |

ತ್ವಂ ಹ್ಯಸಿ ರಯಿಸತೀ ರಯಾಣಾಂ ತ್ವಂ ಶುಕ್ರಸ್ಯ ವಚಸೋ ಮನೋತಾ

|| ೪ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಗ್ನೇ | ಯಜಸ್ವ | ಹವಿಷಾ | ಯಜೀಯಾನ್ | ಶ್ರುಷ್ಟೀ | ದೇಷ್ಟಂ | ಅಭಿ | ಗೃಣೇಹಿ | ರಾಧಃ |

ತ್ವಂ | ಹಿ | ಅಸಿ | ರಯಿಸತೀಃ | ರಯಾಣಾಂ | ತ್ವಂ | ಶುಕ್ರಸ್ಯ | ವಚಸಃ | ಮನೋತಾ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಯಜೀಯಾನ್ ಯೆಷ್ಟೃತಮಸ್ತುಂ ಹವಿಷಾಸ್ಮದ್ವತ್ತೇನ ಯಜಸ್ವ | ದೇವಾನ್ ಸಂಯೋಜಯ | ದೇಷ್ಟಂ ದೇಯಂ ರಾಧೋಽನ್ಯಂ ಶ್ರುಷ್ಟೀ || ಶ್ರುಷ್ಟೀತಿ ಪಿಪ್ರನಾಮ || ಪಿಪ್ರಮಭಿಗೃಣೇಹಿ |

ದೇವಾನಾಂ ಪುರತ ಇದಂ ಸ್ವಾದುತರಮಿದಂ ಸ್ವಾದುತರಮಿತಿ ಬ್ರೂಹಿ | ಯದ್ವಾ ಶ್ರುಷ್ಟೀ ಕ್ಷಿಪ್ರಕಾರೀ ತ್ವಂ
ದೇಷ್ಟಂ ದೇಯಂ ರಾಧೋ ಧನಮಭಿಗೃಣೇಹಿ | ಅಸ್ಮದಾಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಬ್ರೂಹಿ | ಪ್ರಯಚ್ಛೇತ್ಯರ್ಥಃ |
ದಾನಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ದರ್ಶಯತಿ | ತ್ವಂ ರಯೀಣಾಂ ಧನಾನಾಂ ಮಧ್ಯೇ ರಯಿಪತಿರುತ್ತಮಸ್ಯ ಧನಸ್ಯ ಪತಿರಸಿ
ಹಿ | ಯದ್ವಾ ರಯೀಣಾಂ ರಯಿಪತಿರಿತ್ಯತ್ರೈಕೋ ರಯಿಶಬ್ದೋಽನುವಾಡಃ | ತ್ವಂ ಶುಕ್ರಸ್ಯ ದೀಪ್ತಸ್ಯ
ವಚಸೋಽಸ್ಮದೀಯಸ್ಯ ಸ್ತೋತ್ರಸ್ಯ ಮನೋತಾ ಪ್ರಜ್ಞಾತಾ ಭವಸಿ | ಯದ್ವಾ ಮಾನಯಿತಾ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಯಜೇಯಾನ್—ಉತ್ತಮವಾದ ಯಜ್ಞ ಕರ್ತೃವಾದ ನೀನು | ಹವಿಷಾ—
(ನಮ್ಮಿಂದ ದತ್ತವಾದ) ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದ | ಯಜಸ್ವ—ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಯಾಗಮಾಡು | ದೇಷ್ಟಂ—(ದೇವತೆ
ಗಳಿಗೆ) ಅರ್ಪಿಸಬೇಕಾದ | ರಾಧಃ—ಅನ್ನವನ್ನು | ಶ್ರುಷ್ಟೀ—ಬೇಗನೆ | ಅಭಿ ಗೃಣೇಹಿ—(ಅವರ ಮುಂದೆ)
ಪ್ರಕಟಿಸು | [ಅಥವಾ ದೇಷ್ಟಂ—ನಮಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ | ರಾಧಃ—ಧನವನ್ನು | ಶ್ರುಷ್ಟೀ—ಬೇಗನೆ | ಅಭಿ
ಗೃಣೇಹಿ—ನಮಗೆ ತಿಳಿಸು] | ತ್ವಂ—ನೀನು | ರಯೀಣಾಂ—ಧನಗಳ ನಡುವೆ | ರಯಿಪತಿಃ—ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ
ಧನಪತಿಯಾಗಿ | ಅಸಿ ಹಿ—ಇದ್ದೀಯಲ್ಲವೇ ? | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಶುಕ್ರಸ್ಯ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ | ವಚಸಃ—
ನಮ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು | ಮನೋತಾ—ತಿಳಿಯುವವನಾಗಿದ್ದೀಯೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಉತ್ತಮವಾದ ಯಜ್ಞ ಕರ್ತೃವಾದ ನೀನು ನಮ್ಮಿಂದ ದತ್ತವಾದ ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದ ದೇವತೆ
ಗಳನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಯಾಗಮಾಡು. ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಬೇಕಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಬೇಗನೆ ಅವರ ಮುಂದೆ ಪ್ರಕಟಿಸು.
ಮತ್ತು ನಮಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಧನವನ್ನು ನಮಗೆ ತಿಳಿಸು. ನೀನು ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಧನಪತಿಯಾಗಿಯೂ,
ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯುವವನಾಗಿಯೂ ಇದ್ದೀಯೆ.

English Translation

Agni, you are the chief of sacrificers ; worship (the gods) with the
oblation, and earnestly commend to them the (sacrificial) food that is to be
given (them) ; for you, indeed, are the sovereign lord of riches ; you are the
appreciator of our pious prayer.

! ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು !

ರಾಧಃ—ರಾಧಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಮುಘಂ ರೇಕ್ಷಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪತಿತ
ವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ರಾಧಃ ಎಂದರೆ ಧನವು. ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ರಾಧಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ
ಅನ್ನವೆಂದೂ, ಧನವೆಂದೂ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಶ್ರುಷ್ಟೀ—ಬೇಗನೆ. ಶ್ರುಷ್ಟೀತಿ ಕ್ಷಿಪ್ರನಾಮ ಎಂದು ಯಾಸ್ಕರ ನಿರ್ವಚನವಿದೆ. (ನಿ. ೬-೧೩)

ರಯಾಣಾಂ ರಯಿಪತಿಃ—ಧನಪತಿಯು ಎಂದರ್ಥವು. ಇಲ್ಲಿ ರಯಿಪತಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧನಪತಿ ಎಂಬರ್ಥವಿರುವಾಗ ರಯಾಣಾಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಕೇವಲ ದ್ವಿರುಕ್ತಿಯಾಗಿದೆ. ಅದರೂ ಇಂತಹ ದ್ವಿರುಕ್ತಿಯೋಗಗಳು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಗಣಾನಾಂ ತ್ವಾ ಗಣಪತಿಂ ; ವಸೋರಿಂದ್ರಂ ವಸುಪತಿಂ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಉಭಯಂ ತೇ ನ ಕ್ಷೀಯತೇ ವಸವ್ಯಂ ದಿವೇದಿವೇ ಜಾಯಮಾನಸ್ಯ ದಸ್ಮ |

ಕೃಧಿ ಹ್ವಮಂತಂ ಜರಿತಾರಮಗ್ನೇ ಕೃಧಿ ಪತಿಂ ಸ್ವಪತ್ಯಸ್ಯ ರಾಯಃ || ೫ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಉಭಯಂ | ತೇ | ನ | ಕ್ಷೀಯತೇ | ವಸವ್ಯಂ | ದಿವೇದಿವೇ | ಜಾಯಮಾನಸ್ಯ | ದಸ್ಮ |

ಕೃಧಿ | ಹ್ವಮಂತಂ | ಜರಿತಾರಂ | ಅಗ್ನೇ | ಕೃಧಿ | ಪತಿಂ | ಸ್ವಪತ್ಯಸ್ಯ | ರಾಯಃ || ೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ದಸ್ಮ ದರ್ಶನೀಯ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ದಿವೇದಿವೇ ಪ್ರತಿದಿನಮಗ್ನಿಹೋತ್ರಕಾಲೇ ಜಾಯಮಾನಸ್ಯ ತೇ ತವೋಭಯಂ ವಸವ್ಯಂ ದಿವ್ಯಂ ಭೂಮಂ ಚ ವಸು || ವಸ್ವಾದಿತ್ವಾತ್ಪಾರ್ಥಿಕೋ ಯತ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಪಾ. ೫. ೪. ೩೦. ೪ || ತಾದ್ಯಶಮುಭಯಂ ವಸು ನ ಕ್ಷೀಯತೇ | ನ ಹೀಯತೇ | ಅಸ್ಯೋಭಯವಿಧಧನ- ಸದ್ಭಾವೇ ಮಂತ್ರವರ್ಣಃ ತ್ವಂ ಹ್ಯಗ್ನೇ ದಿವ್ಯಸ್ಯ ರಾಜಸಿ ತ್ವಂ ಸಾರ್ಥಿವಸ್ಯೇತ್ಯತ್ರೋಕ್ತಃ | ಅತಸ್ತ್ವಂ ಜರಿತಾರಂ ತವ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಕುರ್ವಾಣಮಿಮಂ ಯಜಮಾನಂ ಹ್ವಮಂತಮನ್ನವಂತಂ ಕೀರ್ತಿಮಂತಂ ನಾ ಕೃಧಿ | ಕುರು | ಕಿಂಚಿ ಸ್ವಪತ್ಯಸ್ಯ ಶೋಭನಾಪತ್ಯಯುಕ್ತಸ್ಯ ರಾಯೋ ಧನಸ್ಯ ಪತಿಂ ಸ್ವಾಮಿನಂ ಕುರು ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ದಸ್ಮ—ಸುಂದರವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳ | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ದಿವೇದಿವೇ—ಪ್ರತಿದಿನವೂ | ಜಾಯಮಾನಸ್ಯ—ಉತ್ಪನ್ನವಾಗತಕ್ಕ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಉಭಯಂ ವಸವ್ಯಂ—ದ್ವಾವಾಪೃಥಿವೀರೂಪಗಳಾದ ಎರಡು ವಾಸಸ್ಥಾನಗಳೂ ಸಹ ನ ಕ್ಷೀಯತೇ—ನಾಶರಹಿತವಾದವು | ಜರಿತಾರಂ—ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವ ಯಜಮಾನನನ್ನು | ಹ್ವಮಂತಂ—ಅನ್ನವಂತನನ್ನಾಗಿ | ಕೃಧಿ—ಮಾಡು | ಸ್ವಪತ್ಯಸ್ಯ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅಪತ್ಯದೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಿದ | ರಾಯಃ—ಧನಕ್ಕೆ | ಪತಿಂ ಕೃಧಿ—ಸ್ವಾಮಿಯನ್ನಾಗಿಯೂ ಮಾಡು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಸುಂದರವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗತಕ್ಕ ನಿನ್ನ ದ್ವಾವಾಪೃಥಿವೀರೂಪಗಳಾದಎರಡು ವಾಸಸ್ಥಾನಗಳೂ ಸಹ ನಾಶರಹಿತವಾದವು ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಅನ್ನವಂತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅಪತ್ಯದೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಿದ ಧನಕ್ಕೆ ಸ್ವಾಮಿಯನ್ನಾಗಿಯೂ ಮಾಡು.

English Translation

Beautiful Agni, the two dwelling-places (heaven and earth) of you, who are born day by day, never perish ; confer upon him who praises you (abundant) food, and make him the master of riches, (supporting) virtuous offspring.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ದಿನೇದಿನೇ ಜಾಯಮಾನಸ್ಯ—ಪ್ರತಿದಿನಮಗ್ನಿ ಹೋತ್ರಕಾಲೇ ಜಾಯಮಾನಸ್ಯ | ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಇತರ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಜನರು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಹೊತ್ತಿಸಿ ಪೂಜಿಸುವುದರಿಂದ ಪ್ರತಿ ದಿನವೂ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗುವನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇದರಂತೆ ಉಷ್ಣೇದೇವತೆಯನ್ನೂ, ಸೂರ್ಯನನ್ನೂ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಉತ್ಪನ್ನರಾಗುತ್ತಾರೆಂದು ಅನೇಕ ವರ್ಣನೆಗಳಿವೆ.

ಜರಿತಾರಂ—ತವ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಕುರ್ವಾಣಮಿಮಂ ಯಜಮಾನಂ | ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಈ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು. ಜರಿತೃಶಬ್ದವು ಸ್ತೋತ್ರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೧೯)

ಉಭಯಂ ವಸವ್ಯಂ—ದ್ರಾವ್ಯವಾಪೃಥಿವಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ವಾಸಸ್ಥಾನವು. ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳ ನಡುವೆ, ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ, ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರ ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಎರಡುವಿಧ ವಾಸಸ್ಥಾನವು ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಕ್ಷುಮಂತಂ—ಅನ್ನವಂತನನ್ನಾಗಿ. ಕ್ಷು ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೯) ಕ್ಷುಮಂತಂ ಎಂದರೆ ಅನ್ನವುಳ್ಳವನು ಎಂದರ್ಥವು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸೈನಾನೀಕೇನ ಸುವಿದತ್ರೋ ಅಸ್ಮೇ ಯಷ್ಟಾ ದೇವಾ ಆಯಜಿಷ್ಠಃ ಸ್ತಸ್ತಿ |
ಅದಬ್ಧೋ ಗೋಸಾ ಉತ ನಃ ಪರಸ್ಪಾ ಅಗ್ನೇ ದ್ಯುಮದುತ ರೇವದ್ವಿದೀಹಿ

|| ೬ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸಃ | ಏನಾ | ಅನೀಕೇನ | ಸುವಿದತ್ರಃ | ಅಸ್ಮೇ ಇತಿ | ಯಷ್ಟಾ | ದೇವಾನ್ | ಆಯಜಿಷ್ಠಃ | ಸ್ತಸ್ತಿ |
ಅದಬ್ಧಃ | ಗೋಸಾಃ | ಉತ | ನಃ | ಪರಸ್ಪಾಃ | ಅಗ್ನೇ | ದ್ಯುಮದುತ್ | ಉತ | ರೇವತ್ | ದಿದೀಹಿ

|| ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸಾಕಮೇಧೇ ಪರ್ವಣಿ ಪೂರ್ವೇದ್ಯುರನುಸವನಂ ತಿಸ್ರ ಇಷ್ಟಯಃ ಕರ್ತವ್ಯಾಃ | ಪ್ರಥಮಾಯಾ-
ಮಗ್ನೇರನೀಕವತಃ ಸೈನಾನೀಕೇನೇತಿ ಯಾಜ್ಞಾ | ತಥಾ ತತಃ ಸಾಕಮೇಧಾ ಇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ರಿತಂ |
ಸೈನಾನೀಕೇನ ಸುನಿದತ್ತೋ ಅಸ್ಮೇ | ಅ. ೨. ೧೮. | ಇತಿ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಸ ತಾದೃಶಸ್ತಮೇನಾನೇನಾನೀಕೇನ ಯುಕ್ತಸ್ತಂ ಸುನಿದತ್ತಃ ಸುಪ್ರತಿಜ್ಞಃ
ಸುಧನೋ ವಾಸ್ಮೇ ಅಸ್ಮಾಕಂ ಭವ | ದೇವಾನ್ಯಷ್ಟಾ ದೇವಾನಾಂ ಹವಿಷ್ಪ್ರದಾನೇನ ಪೂಜಕ ಆಯ-
ಜಿಷ್ಠೋ ಯಷ್ಟುತಮೋಽದಬ್ಧಃ ಕೇನಾಪ್ಯತಿರಸ್ತೃತೋ ಗೋಪಾ ದೇವಾನಾಂ ಗೋಪಾಯಿತಾ | ಉತ
ಅಪಿ ಚ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಪರಸ್ವಾ ದುರಿತೇಭ್ಯಃ ಪಾರಯಿತಾ ಸಾತಾ ಚ ತ್ವಂ ದ್ಯುಮತ್ ಕಾಂತಿಯುಕ್ತಂ
ಉತ ಅಪಿ ಚ ರೇವತ್ ಧನಯುಕ್ತಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಸ್ತಸ್ತಿ ದಿದೀಹಿ | ಫೇಮೇಣ ಸರ್ವತೋ
ದಿದೀಹಿ | ಫೇಮೇಣ ಸರ್ವತೋ ದೀಪ್ಯಸ್ವ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಸಃ—ಮೇಲೆ ವರ್ಣಿತವಾದ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ನೀನು | ಏನಾ ಅನೀಕೇನ—
ನಿನ್ನ ಎಲ್ಲಾ ಪರಿವಾರಗಳೊಡನೆಯೂ ಕೂಡಿ | ಅಸ್ಮೇ—ನಮಗೆ | ಸುನಿದತ್ತಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಆಶಂಸೆಯನ್ನು
ಕೊಡುವವನಾಗಿ ಇರು | ದೇವಾನ್—ದೇವತೆಗಳನ್ನು | ಯಷ್ಟಾ—ಪೂಜಿಸತಕ್ಕವನೂ | ಆಯಜಿಷ್ಠಃ—ಪೂಜಕ
ರಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರೇಷ್ಠನೂ | ಅದಬ್ಧಃ—ಯಾರಿಂದಲೂ ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಡದವನೂ | ಗೋಪಾಃ—(ದೇವತೆಗಳಿಗೆ) ರಕ್ಷ
ಕನೂ | ಉತ—ಮತ್ತು | ನಃ—ನಮಗೆ | ಪರಸ್ವಾ—ಪಾಪದಿಂದ ಬಿಡಿಸುವವನಾಗಿಯೂ ಇರುವ ನೀನು |
ದ್ಯುಮತ್—ಕಾಂತಿಯುತವಾದುದೂ | ಉತ—ಮತ್ತು | ರೇವತ್—ಧನಯುಕ್ತವಾದುದೂ ಆದ | ಸ್ತಸ್ತಿ—ಕಲ್ಯಾ
ಣವು ಲಭಿಸುವಂತೆ | ದಿದೀಹಿ—ಪ್ರಕಾಶಿಸು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಅತ್ಯುತ್ತಮನಾದ ನೀನು ನಿನ್ನ ಎಲ್ಲಾ ಪರಿವಾರಗಳೊಡನೆಯೂ ಕೂಡಿ ನಮಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠ
ವಾದ ಆಶಂಸೆಯನ್ನು ಕೊಡುವವನಾಗು. ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸತಕ್ಕವನೂ, ಪೂಜಕರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನೂ, ಯಾರಿಂದ
ಲೂ ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಡದವನೂ, ರಕ್ಷಕನೂ, ನಮ್ಮನ್ನು ಪಾಪದಿಂದ ಬಿಡಿಸುವವನೂ ಆದ ನೀನು ಕಾಂತಿಯುತವಾದುದೂ
ಮತ್ತು ಧನಯುತವಾದುದೂ ಆದ ಕಲ್ಯಾಣವು ಲಭಿಸುವಂತೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸು.

English Translation

Do you, with this (your) host (of attendants), be of good promise to us ;
be, the especial worshipper of the gods, their unassailable protector, as
well as our preserver ; light up (all) with shining and affluent well-being.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸಾಕಮೇಧವೆಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಸವನದ ಹಿಂದಿನ ದಿನದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಇಷ್ಟಿ (ಯಾಗ) ಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಮೊದಲನೆಯ ಇಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ರನೀಕನಾನ್ ಎಂಬ ಅಗ್ನಿ ದೇವತಾಕವಾದ ಯಾಜ್ಞಾಹೋಮದಲ್ಲಿ ಸೈನಾನೀಕೇನ ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಕಿನ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ತತಃ ಸಾಕಮೇಧಾ ಎಂಬ ಖಂಡದ ಸೈನಾನೀಕೇನ ಸುವಿದತ್ತೋ ಅಸ್ಮೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೨-೧೮)

ಸೂಕ್ತದ ಉಪಸಂಹಾರವಾದ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಪಾಪರಹಿತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ, ಧನವನ್ನೂ ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಸುವಿದತ್ತಃ—ಸುಪ್ರತಿಜ್ಞಃ ಸುಧನೋ ವಾ | ಒಳ್ಳೆಯಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಅಥವಾ ಧನವುಳ್ಳವನೆಂದು ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆಯು. ಯಾಸ್ಮರು—

ಸುವಿದತ್ತಃ ಕಲ್ಯಾಣವಿದ್ಯಃ | ಅಗ್ನೇ ಯಾಹಿ ಸುವಿದತ್ತೇಭಿರರ್ವಾಜ್ ಇತ್ಯಪಿ ನಿಗಮೋ ಭವತಿ ||
(ನಿ. ೬-೧೪)

ಎಂದರೆ ಸುವಿದತ್ತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕಲ್ಯಾಣವಿದ್ಯೆ ಅಥವಾ ಒಳ್ಳೆಯವಿದ್ಯೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅಗ್ನೇ ಯಾಹಿ ಎಂಬ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವರು. ಮತ್ತು—

ಪೂಷಾ ತ್ರೇತಶ್ಚಾ ವಯತು ಪ್ರ ವಿದ್ವಾನನಷ್ಟಪಶುರ್ಭವನಸ್ಯ ಗೋಪಾಃ |

ಸ ತ್ವೈತೇಭ್ಯಃ ಪರಿ ದದತ್ಪಿತೃಭ್ಯೋಽಗ್ನಿ ದೋವೇಭ್ಯಃ ಸುವಿದತ್ತಿಯೇಭ್ಯಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೭-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿಗೆ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ—

ಸುವಿದತ್ತಂ ಧನಂ ಭವತಿ ವಿಂದತೇವೈಕೋಪಸರ್ಗಾದ್ವದಾತೇರ್ವಾ ಸ್ಯಾತ್ ದ್ವೈಪಸರ್ಗಾತ್ |
(ನಿ. ೭-೯)

ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಎಂದರೆ ಸುವಿದತ್ತ ಎಂದರೆ ಧನವು. ಈ ಶಬ್ದವು ಸು ಎಂಬ ಒಂದು ಉಪಸರ್ಗಸಹಿತವಾದ ಹೊಂದು ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ವಿಂದತಿಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ, ಸು, ವಿ ಎಂದು ಎರಡು ಉಪಸರ್ಗಸಹಿತವಾದ ಕೊಡು ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ದದಾತಿ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಬಹುದೆಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಹತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಜೋಹೂತ್ರ ಇತಿ ಷಡ್ಯಚಂ ದಶಮಂ ಸೂಕ್ತಂ ಗಾತ್ಸಮದಂ ತ್ರೈಷ್ಟುಭಮಾಗ್ನೇಯಂ ಜೋಹೂತ್ರ ಇತ್ಯನುಕ್ರಾಂತತ್ಯಾತ್ | ಸೂಕ್ತವಿನಿಯೋಗಃ ಪೂರ್ವೇಣ ಸಹೋಕ್ತಃ ||

ಅನುವಾದವು—ಜೋಹೂತ್ರಃ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಮೊದಲನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಹತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಆರು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಗೃತ್ಸಮದನು ಋಷಿಯು ; ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು ; ತ್ರೈಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ತು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಜೋಹೂತ್ರ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

॥ ಓಂ ॥

ಸೂಕ್ತ—೧೦

॥ ಮಂಡಲ—೨ ॥ ಅನುವಾಕ—೧ ॥ ಸೂಕ್ತ—೧೦ ॥

॥ ಅಷ್ಟಕ—೨ ॥ ಅಧ್ಯಾಯ—೬ ॥ ವರ್ಗ—೨ ॥

॥ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮುಕ್ತಂಜ್ಞೆ—೬ ॥

ಮುಷಃ—ಗೃತ್ಸಮದಃ ॥

ದೇವತಾ—ಅಗ್ನಿಃ ॥

ಭಂದಃ—ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ॥

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಜೋಹೂತ್ರೋ ಅಗ್ನಿಃ ಪ್ರಥಮಃ ಪಿತೇವೇಳಪ್ತದೇ ಮನುಷಾ ಯತ್ಸಮಿದ್ಧಃ ।

ಶ್ರಿಯಂ ವಸಾನೋ ಅಮೃತೋ ವಿಚೇತಾ ಮಮೃಜೇನ್ಯಃ ಶ್ರವಸ್ಯಃ ಸ
ವಾಜೀ ॥ ೧ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಜೋಹೂತ್ರಃ | ಅಗ್ನಿಃ | ಪ್ರಥಮಃ | ಪಿತೃಇವ | ಇಳಃ | ಪದೇ | ಮನುಷಾ | ಯತ್ | ಸಂಘದ್ಧಃ |

ಶ್ರಿಯಂ | ವಸಾನಃ | ಅಮೃತಃ | ವಿಚೇತಾಃ | ಮಮೃಜೇನ್ಯಃ | ಶ್ರವಸ್ಯಃ | ಸಃ | ವಾಜೀ ॥ ೧ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಜೋಹೂತ್ರಃ ಸರ್ವೈರ್ಯಜ್ಞಾಭಿಂ ಹ್ವಾತವ್ಯೋ ಹೋತವ್ಯೋ ವಾ ॥ ಹೂಯತೇರ್ಜುಹೋ-
ತೇರ್ವಾ ರೂಪಂ ॥ ತಾದೃಶಃ ಪ್ರಥಮಃ | ಅಗ್ನಿವೈ ದೇವಾನಾಮವಮ ಇತ್ಯಾಮಾನಾತ್ | ಮುಖ್ಯೋ
ಯೋ ಅಗ್ನಿಃ | ಯತ್ ಯದೇಳ ಇಳಾಯಾಃ ಪದ ಉತ್ತರವೇದ್ಯಾತ್ಮಕೇ ಸ್ಥಾನೇ ಮನುಷಾ ಮನುಷ್ಯೇಣ
ಯಜಮಾನೇನ ಸಮಿದ್ಧಃ ಸೋಽಗ್ನಿಃ ಪಿತೇವ ದೇವಾನಾಂ ಹವಿಷ್ವಾ ಪಣೇನ ಪಾಲಕೋ ಭವತಿ | ಶ್ರಿಯಂ
ದೀಪ್ತಿಂ ವಸಾನಂ ಅಚ್ಛಾಧಯನ್ ಅಮೃತೋ ಮರಣಿಧರ್ಮರಹಿತೋ ವಿಚೇತಾ ವಿವಿಧಪ್ರಜ್ಞಃ ಶ್ರವಸ್ಯಃ |
ಶ್ರವ ಇತ್ಯನ್ವನಾಮ | ತಸ್ಮೈ ಹಿತಃ | ವಾಜೀ ಬಲವಾನ್ | ಸೋಽಗ್ನಿರ್ಮಮೃಜೇನ್ಯಃ ಸರ್ವೈಃ
ಪರಿಚರಣೀಯೋ ಭವತಿ ॥ ಯಜ್ಞಗಂತಾತ್ಮೇನ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಃ ॥

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಜೋಹೂತ್ರಃ—ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವವನೂ ಅಥವಾ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವವನೂ | ಪ್ರಥಮಃ—(ದೇವತೆಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ) ಮುಖ್ಯನೂ ಆದ | ಅಗ್ನಿಃ—ಅಗ್ನಿಯು | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಇಳೇ—ಭೂಮಿಯು | ಪದೇ ಉತ್ತರವೇದಿರೂಪವಾದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ | ಮನುಷಾ—ಮಾನವನಿಂದ | ಸಮಿದ್ಧಃ—ಪ್ರಜ್ವಲಿತನಾಗುತ್ತಾನೆಯೋ (ಆಗ) | ಪಿತೇವ—(ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ವಹಿಸುವುದರಿಂದ ಅವರ) ಪಾಲಕನಾದ ಪಿತೃವಿನಂತಾಗುತ್ತಾನೆ | ಶ್ರಿಯಂ—ಕಾಂತಿಯನ್ನು | ವಸಾನಃ—ಧರಿಸಿದವನೂ | ಅಮೃತಃ—ಮರಣಾರ್ಹರಹಿತನೂ | ವಿಚೇತಾಃ—ನಾನಾವಿಧವಾದ ಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವನೂ | ಶ್ರವಶ್ಯಃ—ಅನ್ನವನ್ನು ದಾನಮಾಡುವವನೂ | ವಾಜೀ—ಬಲಶಾಲಿಯೂ ಆದ | ಸಃ—ಅಗ್ನಿಯು | ಮಮೃಜೇನ್ಯಃ—ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವವನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವವನೂ, ದೇವತೆಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಮುಖ್ಯನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು ಯಾವಾಗ ಭೂಮಿಯ ಉತ್ತರವೇದಿರೂಪವಾದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಮಾನವನಿಂದ ಪ್ರಜ್ವಲಿತನಾಗುತ್ತಾನೆಯೋ ಆಗ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ವಹಿಸುವುದರಿಂದ ಅವರ ಪಾಲಕನಾದ ಪಿತೃವಿನಂತಾಗುತ್ತಾನೆ. ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿದವನೂ, ಮರಣಾರ್ಹರಹಿತನೂ, ನಾನಾವಿಧವಾದ ಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವನೂ, ಅನ್ನವನ್ನು ದಾನಮಾಡುವವನೂ, ಬಲಶಾಲಿಯೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವವನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

English Translation

The adorable Agni, the first (of the gods), and their nourisher when kindled by man upon the altar; he who is clothed in radiance, is immortal, discriminating, food-bestowing, powerful; he is to be worshipped.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಜೋಹೂತ್ರಃ—ಈ ಶಬ್ದವು ಆಹ್ವಾನಮಾಡು ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ಹೃಯತಿ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ, ಹೋಮ ಮಾಡು ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ಜುಹೋತಿ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಬಹುದು. ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ—ಸರ್ವೈರ್ಯಜ್ಞಾರ್ಥಂ ಹ್ವಾತವ್ಯೋ ಹೋತವ್ಯೋ ವಾ—ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞಾರ್ಥವಾಗಿ ಸರ್ವರಿಂದಲೂ ಆಹ್ವಾನಿಸಲ್ಪಡುವವನು (ಕರೆಯಲ್ಪಡುವವನು) ಅಥವಾ ಹೋಮಮಾಡಲ್ಪಡುವವನು ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಯಜಮಾನರೂ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡಿ ಕರೆಯುವರು ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನೂ ಇತರ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಹೋಮಮಾಡುವರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಪ್ರಥಮಃ—ಪ್ರಥಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ವರು—ಪ್ರಥಮಃ ಇತಿ ಮುಖ್ಯನಾಮ ಪ್ರತಿನೋ ಭವತಿ | ಎಂದರೆ ಪ್ರಥಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯ ಎಂದರ್ಥವು ಅಥವಾ ಪ್ರಥಮಃ—ಪ್ರಕೃಷ್ಟತಮಃ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವು ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳುವರು. (ನಿ. ೨-೨೨) ಪ್ರಕೃತ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಃ ಎಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ

ಮುಖ್ಯನು ಅಥವಾ ಶ್ರೇಷ್ಠನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಗ್ನಿವೈದೇವಾ-
ನಾಮವನೋ ವಿಷ್ಣುಃ ಪರಮಃ ಎಂಬ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣವಾಕ್ಯವನ್ನು (ಐ. ಬ್ರಾ. ೧-೧) ಉದಾಹರಿಸಿರುವರು
ಎಂದರೆ ದೇವತೆಗಳ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಮೊದಲನೆಯವನು ವಿಷ್ಣುವು ಕೊನೆಯವನು, ಎಂದರ್ಥವು. ಇದಲ್ಲದೆ
ಅಗ್ನಿರಗ್ರೇ ಪ್ರಥಮೋ ದೇವತಾನಾಂ | ಸಂಯಾತಾನಾಮುತ್ತಮೋ ವಿಷ್ಣುರಾಸೀತ್ || ದೇವತೆಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ
ಅಗ್ನಿಗೆ ಪ್ರಥಮಸ್ಥಾನವು, ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಕೊನೆಯಸ್ಥಾನವು ಎಂದು ತೈತ್ತಿರೀಯಬ್ರಾಹ್ಮಣವಾಕ್ಯವೂ (ತೈ. ಬ್ರಾ.
೨-೪-೩-೩) ಇರುವುದು.

ಇಳಸ್ಪದೇ—ಯತ್ ಯದೇಳ ಇಳಾಯಾಃ ಪದ ಉತ್ತರವೇದ್ಯಾತ್ಮಕೇ ಸ್ಥಾನೇ | ಇಳಾಶಬ್ದವು
ಪೃಥಿವೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೫) ವಾಙ್ಮನುಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೩) ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯)
ಗೋನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಇಳಾ ಈಟ್ಟೀಃಸ್ತುತಿಕರ್ಮಣಃ—ಸ್ತುತಿಸು
ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ಈಟ್ಟೀಧಾತುವಿನಿಂದ ಇಳಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ ಎಂದೂ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು (ನಿ. ೧೧-೪೮)
ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಇಳಸ್ಪದೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿರುವ ಇಳಾಶಬ್ದವು ಪೃಥಿವೀವಾಚಕವಾಗಿರುವುದು.
ಇಳಸ್ಪದೇ ಎಂದರೆ ಪೃಥಿವೀನಾಭಿವ್ಯಾಜನವಾದ ಉತ್ತರವೇದಿಯಿಂದರ್ಥವು. ಇಂತಹ ಉತ್ತರವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು
ಮನುಷ್ಯಾ ಸಮಿಧ್ಯಃ ಮನುಷ್ಯಯಜಮಾನನಿಂದ ಹೊತ್ತಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಪ್ರಜ್ವಲಿತನಾಗಿರುವನು ಎಂದರ್ಥವು.

ಇಳಸ್ಪದೇ ಸಮಿಧ್ಯಸೇ ಸ ನೋ ವಸೂನ್ಯಾಭರ |

(ಋ ಸಂ. ೧೦-೧೯೧-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ಅರ್ಥವು ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು

ವಿಚೇತಾಃ—ವಿವಿಧಪ್ರಜ್ಞಃ | ನಾನಾವಿಧವಾದ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವನು ಎಂದರೆ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರುವ
ಸರ್ವಜ್ಞನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಮಮ್ಯಜೇನ್ಯಃ—ಸರ್ವೇಃ ಪರಿಚೇರಣೀಯಃ | ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಎಂದರೆ ಯಜಮಾನ ಋತ್ವಿಗ್ವನ್ನರೇ
ಮೊದಲಾದ ಸಮಸ್ತರಿಂದಲೂ ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುವವನು ಎಂದರ್ಥವು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಶ್ರೂಯಾ ಅಗ್ನಿಶ್ಚಿತ್ರಭಾನುರ್ದವಂ ಮೇ ವಿಶ್ವಾಭಿರ್ಗೀರ್ಭಿರಮೃತೋ
ವಿಚೇತಾಃ |

ಶ್ವಾನಾ ರಥಂ ವಹತೋ ರೋಹಿತಾ ವೋತಾರುಷಾಹ ಚಕ್ರೇ ವಿಭೃತಃ

|| ೨ ||

ಸದಪಾಠಃ

ಶ್ರುಯಾಃ | ಅಗ್ನಿಃ | ಚಿತ್ರಭಾನುಃ | ಹವಂ | ಮೇ | ವಿಶ್ವಾಭಿಃ | ಗೀಃಭಿಃ | ಅಮೃತಃ | ವಿಚೇತಾಃ |
ಶ್ಯಾನಾ | ರಥಂ | ವಹತಃ | ರೋಹಿತಾ | ನಾ | ಉತ | ಅರುಷಾ | ಅಹ | ಚಕ್ರೇ | ವಿಭೃತ್ಯಃ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಮೃತೋ ಮರಣಧರ್ಮರಹಿತೋ ವಿಚೇತಾ ವಿಶಿಷ್ಟಪ್ರಜ್ಞಶ್ಚಿತ್ರಭಾನುವಿಚಿತ್ರದೀಪ್ತಿಶ್ಚಾಯ-
ನೀಯದೀಪ್ತಿನರ್ವಾ ಸೋಽಗ್ನಿವಿಶ್ವಾಭಿರ್ಗೀರ್ಭಿಃ ಸ್ತುತಿಸಾಧನಭೂತೈಃ ಸರ್ವೈರ್ವಾಕ್ಯೈಃ ಕ್ರಿಯಮಾಣಂ
ಮೇ ಮನು ಹವಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಶ್ರುಯಾಃ | ಶೃಣೋತು | ತಸ್ಯಾಗ್ನೇ ರಥಂ ಶ್ಯಾನಾ ಶ್ಯಾವನರ್ಣಾವಶೌ
ವಹತಃ | ನಾ ಅಪಿ ನಾ ರೋಹಿತಾ ರೋಹಿದ್ವರ್ಣಾವಶೌ ರಥಂ ವಹತಃ | ರೋಹಿದ್ವರ್ಣಯೋರಶ್ವಯೋಃ
ಶ್ಯಾನಾದಿವರ್ಣಪರಿಗ್ರಹಃ ಸ್ವೇಚ್ಛಯಾ ಭವತಿ | ವಿಭೃತ್ರೋ ನಾನಾಸ್ಥಾನೇಷು ವಿಹೃತಶ್ಚಕ್ರೇ | ಋತ್ವಿಗ್ವಿರ-
ಕಾರಿ ಖಲು || ಕರೋತೇಃ ಕರ್ಮಣಿ ಲಿಟ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಮೃತಃ—ಮರಣಧರ್ಮರಹಿತನೂ | ವಿಚೇತಾಃ—ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವನೂ | ಚಿತ್ರಭಾನುಃ—
ಚಿತ್ರಾತ್ಮಕವಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನೂ ಆದ | ಅಗ್ನಿಃ—ಅಗ್ನಿಯು | ವಿಶ್ವಾಭಿರ್ಗೀರ್ಭಿಃ—ಸಮಸ್ತವಾದ ವಾಕ್ಯ
ಗಳಿಂದ ರಚಿಸಿದ | ಮೇ—ನನ್ನ | ಹವಂ—ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ಶ್ರುಯಾಃ—ಕೇಳಿ | ಶ್ಯಾನಾ—ಕಂದುಬಣ್ಣ
ವುಳ್ಳವೂ | ನಾ—ಅಥವಾ (ಮತ್ತು) | ರೋಹಿತಾ—ಕೆಂಪುಬಣ್ಣವುಳ್ಳವೂ | ಉತ—ಮತ್ತು | ಅರುಷಾ —
ಕುಂಕುಮ ವರ್ಣವುಳ್ಳವೂ ಆದ ಅಶ್ವಗಳು | ರಥಂ—ಅಗ್ನಿಯ ರಥವನ್ನು ವಹಿಸುತ್ತವೆ (ಮತ್ತು) | ವಿಭೃತಃ—
(ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳಿಂದ) ನಾನಾಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ವಹಿಸಲ್ಪಡುವವನಾಗಿ | ಚಕ್ರೇ ಅಹ—ನಾಡಲ್ಪಡುವನಲ್ಲವೇ ? |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಮರಣಧರ್ಮರಹಿತನೂ, ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವನೂ, ಚಿತ್ರಾತ್ಮಕವಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನೂ ಆದ
ಅಗ್ನಿಯು ಸಮಸ್ತವಾದ ವಾಚ್ಮಿಯಗಳಿಂದಲೂ ನನ್ನಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಈ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಕೇಳಿ. ಕಂದುಬಣ್ಣ
ವುಳ್ಳವೂ, ಕುಂಕುಮವರ್ಣವುಳ್ಳವೂ ಆದ ಅಶ್ವಗಳು ಅಗ್ನಿಯ ರಥವನ್ನು ವಹಿಸುತ್ತವೆ. ಇಂತಹ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಋತ್ವಿಕ್ಕು
ಗಳು ನಾನಾ ಸ್ಥಾನಗಳಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಸ್ಥಾಪಿಸುತ್ತಾರೆ.

English Translation

May Agni, who is immortal, of manifold wisdom, and wonderful splendour, hear my invocation, (preferred) with all laudations: tawny, or red, or purple horses draw his car; he has been borne in various directions.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಚಿತ್ರಭಾನುಃ—ವಿಚಿತ್ರದೀಪ್ತಿಶ್ಚ ಯನೀಯದೀಪ್ತಿರ್ವಾ | ವಿಚಿತ್ರ ಅಥವಾ ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಎಂದರೆ ಬಿಳಿಪು, ಕೆಂಪು, ಹಳದಿ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ವರ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜ್ವಾಲೆಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವವನು ಭಾ—
ದೀಪ್ತೌ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಭಾನುಶಬ್ದವು ಅರ್ಹನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೨-೨೦)
ಭಾನುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸೂರ್ಯ, ರಶ್ಮಿ, ಕಾಂತಿ, ಅಹಸ್ಸು, ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕಾರ್ಥಗಳಿರುವವು. ಇಲ್ಲಿ ದೀಪ್ತಿ ಅಥವಾ ಕಾಂತಿ
ಯೆಂಬ ಅರ್ಥವು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ಶ್ಯಾವಾ ರಥಂ ವಹತಃ ರೋಹಿತಾ ನಾ ಉತ ಅರುಷಾ—ಅಗ್ನಿಯ ರಥವನ್ನು ಶ್ಯಾವಾ—ಬೂದು
ಬಣ್ಣದ (Tawny) ಅಥವಾ ರೋಹಿತಾ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ (red) ಅಥವಾ ಅರುಷಾ (purple) ಮಾಸಲು ಕೆಂಪು
ಬಣ್ಣದ ಕುದುರೆಗಳು ವಹಿಸುವವು ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯ ಕುದುರೆಯು ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ್ದೆಂದು—

ಹರೀ ಇಂದ್ರಸ್ಯ | ರೋಹಿತೋಽಗ್ನೇಃ | ಹರಿತ ಆದಿತ್ಯಸ್ಯ | ರಾಸಭಾವತ್ತಿನೋಃ | ಅಜಾಃ
ಪೂಷ್ಠಃ | ಪೃಷತ್ಯೋರ್ಮರುತಾಂ | ಅರುಷೋ ಗಾವ ಉಷಸಃ | ಶ್ಯಾವಾಃ ಸವಿತುಃ |
ವಿಶ್ವರೂಪಾ ಬೃಹಸ್ಪತೇಃ | ನಿಯುತೋ ವಾಯೋಃ ||

(ನಿ. ೨-೨೮)

ಯಾಸ್ಕರು ದೇವತೆಗಳ ವಿವಿಧವಾಹನಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವರು. ಎಂದರೆ ಹರೀ ಎಂಬ ಕುದುರೆಗಳು ಇಂದ್ರನಿಗೂ, ಕೆಂಪು
ಕುದುರೆಯು ಅಗ್ನಿಗೂ, ಹಸರು ಕುದುರೆಯು ಆದಿತ್ಯನಿಗೂ, ಕತ್ತೆಗಳು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೂ, ಆಡುಗಳು ಪೂಷ
ದೇವತೆಗೂ, ಚಿಕ್ಕೆಗಳುಳ್ಳ ಜಿಂಕೆಗಳು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳಿಗೂ, ಕೆಂಪುವರ್ಣದ ಗೋವುಗಳು ಉಷೋದೇವತೆಗೂ, ಬೂದು
ಬಣ್ಣದ ಕುದುರೆಗಳು ಸವಿತೃದೇವತೆಗೂ, ನಾನಾವರ್ಣದ ಕುದುರೆಗಳು ಬೃಹಸ್ಪತಿಗೂ, ನಿಯುತನೆಂಬ ಜಿಂಕೆಯು
ವಾಯುವಿಗೂ ವಾಹನಗಳೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ಕುದುರೆಗಳು ಕೆಂಪಾಗಿರುವವು
ಎನ್ನುವುದು ಸಹಜವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಶ್ಯಾವಾ, ಅರುಷಾ ಎಂಬ ವರ್ಣದ ಕುದುರೆಗಳೂ ಅಗ್ನಿಯ ರಥವನ್ನು ಎಳೆಯು
ವವು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಉತ್ತೇಜ್ಜೆಯಾಗಿರಬಹುದು. ಉಷೋದೇವತೆಯೂ, ಸವಿತೃದೇವನೂ ಪ್ರಾತಃಕಾಲ
ದಲ್ಲಿಯೇ ಉದಯಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜ್ವಲಿತನಾದ ಅಗ್ನಿಯ ರಥವನ್ನು ಉಷೋದೇವತೆ ಮತ್ತು
ಸವಿತೃದೇವತೆಗಳ ವಾಹನಗಳಾದ ಶ್ಯಾವಾ, ಅರುಷಾ ಎಂಬ ಕುದುರೆಗಳೂ ಎಳೆಯುತ್ತವೆ ಎಂದು ಋಷಿಯು
ವರ್ಣಿಸಿರಬಹುದು.

ಚಿಕ್ರೇ ವಿಭೃತೈಃ—ವಿಭೃತೋ ನಾನಾಸ್ಥಾನೇಷು ವಿಹೃತಶ್ಚಕ್ರೇ | ಋತ್ವಿಗ್ವಿರಕಾರಿ ಖಲು |
ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅಧ್ವರ್ಯಾದಿಋತ್ವಿಜರು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಆಹವನೀಯಾದಿ ವಿವಿಧ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದರಿಂದ
ಅಗ್ನಿಯು ನಾನಾಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತನಾಗುವನು ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಉತ್ತಾನಾಯಾಮುಜನಯನ್ತು ಸುಷೂತಂ ಭುವದಗ್ನಿಃ ಪುರುಪೇಶಾಸು
ಗರ್ಭಃ ।

ಶಿರಿಣಾಯಾಂ ಚಿದಕ್ತುನಾ ಮಹೋಭಿರಪರಿವೃತೋ ವಸತಿ ಪ್ರಚೇತಾಃ
॥ ೨ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಉತ್ತಾನಾಯಾಂ | ಅಜನಯನ್ | ಸುಷೂತಂ | ಭುವತ್ | ಅಗ್ನಿಃ | ಪುರುಪೇಶಾಸು | ಗರ್ಭಃ |

ಶಿರಿಣಾಯಾಂ | ಚಿತ್ | ಅಕ್ತುನಾ | ಮಹೋಭಿಃ | ಅಪರಿವೃತಃ | ವಸತಿ | ಪ್ರಚೇತಾಃ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಉತ್ತಾನಾಯಾಮುತ್ತಾನಶಯಾಮುರಣ್ಯಾಂ ಸುಷೂತಮಗ್ನಿಹೋತ್ರಾರ್ಥಂ ಸುಷ್ಮ ಪ್ರೇರಿತ-
ಮಗ್ನಿಮುಜನಯನ್ | ಅಧ್ವರ್ಯಾದಯ ಉದಪಾದಯನ್ | ಸೋಽಗ್ನಿಃ ಪುರುಪೇಶಾಸು | ಪೇಶ ಇತಿ
ರೂಪನಾಮ | ಬಹುರೂಪಾಸ್ತೋಷಧೀಷು ಗರ್ಭೋ ಭುವತ್ | ಅಂತರ್ವರ್ತಮಾನತೆಯಾ ಗರ್ಭ ಇವ
ಭವೇತ್ | ಭವತೇಲಿಞ ರೂಪಂ || ಶಿರಿಣಾಯಾಂ | ಶೀರ್ಯಂತೇಽಸ್ಯಾಂ ಭೂತಾನೀತಿ ಶಿರಿಣಾ ರಾತ್ರಿಃ |
ತಸ್ಯಾಮಪ್ಯಕ್ತುನಾ | ಅಂಜನಾದಕ್ತುಸ್ತಮಃ | ತೇನ ತಮಸಾಪರಿವೃತೋಽಸಂಸ್ಪೃಷ್ಯಃ ಅತಃ ಏವ
ಮಹೋಭಿಸ್ತೇಜೋಭಿಯುಕ್ತಃ ಪ್ರಚೇತಾಃ ಪ್ರಕೃಷ್ಟಪ್ರಜ್ಞಃ ಸನ್ ವಸತಿ | ದೀಪ್ಯಮಾನೋ ವರ್ತತೇ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಉತ್ತಾನಾಯಾಂ—ಉರ್ಧ್ವಮುಖವಾಗಿರತಕ್ಕ ಅರಣಿಯಲ್ಲಿ | ಸುಷೂತಂ—(ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾರ್ಥವಾಗಿ)
ಪ್ರೇರಿತನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಅಜನಯನ್—(ಅಧ್ವರ್ಯುಗಳು) ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು | ಅಗ್ನಿಃ—ಅದೇ
ಅಗ್ನಿಯು | ಪುರುಪೇಶಾಸು—ನಾನಾರೂಪಗಳುಳ್ಳ ಓಷಧಿಗಳಲ್ಲಿ | ಗರ್ಭಃ—ಗರ್ಭರೂಪನಾಗಿ | ಭುವತ್—
ಅಂತರ್ವರ್ತಿಯಾಗುತ್ತಾನೆ | ಶಿರಿಣಾಯಾಂ ಚಿತ್—ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಾದರೂ | ಅಕ್ತುನಾ—ತಮಸ್ಸಿನಿಂದ |
ಅಪರಿವೃತಃ—ಆವೃತನಾಗದೇ | ಮಹೋಭಿಃ—ತನ್ನ ಮಹತ್ತಾದ ತೇಜಸ್ಸಿನೊಡಗೂಡಿದವನಾಗಿಯೂ |
ಪ್ರಚೇತಾಃ—ಪ್ರಕೃಷ್ಟವಾದ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿಯೂ | ವಸತಿ—ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾ ಇರುತ್ತಾನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಉರ್ಧ್ವಮುಖವಾಗಿರತಕ್ಕ ಅರಣಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸುಪ್ತನಾಗಿದ್ದು ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾರ್ಥವಾಗಿ ಪ್ರೇರಿತನಾದ
ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅಧ್ವರ್ಯುಗಳು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು. ಅದೇ ಅಗ್ನಿಯು ನಾನಾರೂಪಗಳುಳ್ಳ ಓಷಧಿಗಳಲ್ಲಿ

ಗರ್ಭರೂಪನಾಗಿ ಅಂತರ್ವರ್ತಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ. ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಮಸ್ಸಿನಿಂದ ಆವೃತನಾಗದೇ ತನ್ನ ಮಹತ್ತಾದ ತೇಜಸ್ಸಿನೊಡಗೂಡಿದವನಾಗಿಯೂ, ಪ್ರಕೃತವಾದ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿಯೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾ ಇರುತ್ತಾನೆ.

English Translation

They have generated (Agni) when soundly sleeping on his upturned (couch): that Agni who is an embryo in many (vegetable) forms, and who, (rendered manifest) by the oblation, abides conscious in the night, unenveloped by darkness.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಉತ್ತಾನಾಯಾಂ ಅಜನಯನ್ ಸುಸೂತಂ—ಉತ್ತಾನಾ ಎಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮಥಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಅರಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಳಭಾಗದ್ದು. ಇದು ಶಮಿವೃಕ್ಷದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಇದು ಅಗಲವಾಗಿ ಹಲಗೆಯಂತಿದ್ದು ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚುವಾಗಿರುವುದು. ಮೇಲುಭಾಗದ ಅರಣಿಯು ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷದ ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ್ದಾಗಿ ಕೋಲಿನಂತಿರುವುದು. ಇದನ್ನು ಕೆಳಗಿನ ಶಮಿಮರದ ಅರಣಿಯಮೇಲಿಟ್ಟು ಒಂದು ಹೆಗ್ಗದ ಸಹಾಯದಿಂದ ಮೊಸರನ್ನು ಕಡೆಯುವಂತೆ ಕಡೆಯುವರು. ಕೆಳಭಾಗದ ಅರಣಿಯ ಬಾಯಿಯು (ಅಥವಾ ಮುಖವು) ಯಾವಾಗಲೂ ಮೇಲ್ಮುಖವಾಗಿರುವುದು. ಅದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಉತ್ತಾನಾಯಾಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಎರಡು ಅರಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಶಮಿಮರದ ಮೇಲ್ಮುಖವಾಗಿರುವ ಕೆಳಗಿನ ಅರಣಿಯಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಸುಸೂತಂ ಎಂದರೆ ಸುಷು ಪ್ರೇರಿತಂ ಚಿನ್ನಾಗಿ ಪ್ರೇರಿತನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಎಂದರೆ (ಅರಣಿಗಳಲ್ಲಿ) ಸುಸ್ತಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿದ್ದ (ನಿದ್ರಿಸುತ್ತಿದ್ದ) ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅಧ್ವರ್ಯಾದ್ವಾದಿ ಋತ್ವಿಜರು ಪ್ರೇರೇಪಿಸಿ (ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸಿ) ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡಿದರು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು. ಈ ಅರ್ಥವನ್ನೇ—ಶಮಿಗರ್ಭಾದಗ್ನಿಂ ಮಂಥತಿ | ಏಷಾ ವಾ ಅಗ್ನೀರ್ಯಜ್ಞಿಯಾ ತನೂಃ | (ಶ್ರೈ. ಬ್ರಾ. ೧-೧-೯-೧) ಎಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಾಕ್ಯವು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದು.

ಭುವತ್ ಅಗ್ನಿಃ ಪುರುಷೇಶಾಸು ಗರ್ಭಃ—ಪೇಶ ಇತಿ ರೂಪನಾಮ | ಬಹುರೂಪಾಸ್ತೋಷಧೀಷು ಗರ್ಭೋ ಭುವತ್ | ಅಂತರ್ವರ್ತಮಾನತಯಾ ಗರ್ಭ ಇವ ಭವೇತ್ | ಪೇಶಶಬ್ದವು ಹಿರಣ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ ೨-೧೦) ರೂಪನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ ೩-೧೩) ಪರಿತವಾಗಿರುವುದಲ್ಲದೆ ಪೇಶ ಇತಿ ರೂಪನಾಮ ಪಿಂಶತೇರ್ವಿಪಿಶಿತಂ ಭವತಿ (ನಿ ೮-೧೨) ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವೂ ಇರುವುದು. ಪೇಶವೆಂಬ ಶಬ್ದವು ವಿಕಸಿತಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಪಿಂಶತಿಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ರೂಪವೆಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದು. ಪ್ರಕೃತ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ಪುರುಷೇಶಾಸು ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅವಯವಾರ್ಥಪ್ರಕಾರ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವಾಗುವುದಾದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಅನೇಕ ರೂಪಗಳುಳ್ಳ ಓಷಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಓಷಧಿಗಳನ್ನೂ, ವೃಕ್ಷಾದಿಗಳನ್ನೂ ಅಗ್ನಿಯು ದಹಿಸುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಅವುಗಳ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಅಂತಃಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ (ಒಳಗೆ) ಅಡಗಿರುವ ನೆಂದು ಹೇಳುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿದೆ. ಅಥವಾ ವೃಕ್ಷವಿಕಾರವಾದ ಅರಣಿಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದರಿಂದ ವೃಕ್ಷಾದಿಗಳ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ನೆಲಸಿರುವನೆಂದು ಬೇಕಾದರೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ಶಿರಿಣಾಯಾಂ ಚಿತ್ ಅಕ್ತುನಾ ಅಪೇರಿವೃತಃ—ಶಿರಿಣಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ರಾತ್ರಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೨-೧೮) ಶೀರ್ಷ್ಠ ಸ್ವಪ್ನೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶೀರ್ಯಂತೇಽಸ್ಯಾಂ ಭೂತಾನೀತಿ ಶಿರಿಣಾ ರಾತ್ರಿಃ ಅಥವಾ ಶಾಯಯೇತಿ ಪ್ರಾಣಿನಃ ಇತಿ ಶಿರಿಣಾ ಎಂದರೆ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿದ್ರಿಸುವುದರಿಂದ ಶಿರಿಣಾ ಎಂದರೆ ರಾತ್ರಿಯು. ಇದಲ್ಲದೆ ಅಕ್ತುಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವೂ ಸಹ ರಾತ್ರಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೨-೧೮) ಅಂಜೂ ವ್ಯಕ್ತಿಮೃಕ್ಷಣಕಾಂತಿಗತಿಷು ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಈ ಅಕ್ತುವೆಂಬ ಶಬ್ದವು ಅಜ್ಯತೇ ಸಿಚ್ಯತೇಽಸ್ಯಾಮವಶ್ಯಾಯೇನ ಜಗತ್—ಜಗತ್ತೆಲ್ಲಾ ಇದರಿಂದ (ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ) ಆವರಿಸಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ಅಕ್ತುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಾತ್ರಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ಗತ್ಯರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಗಚ್ಛತಿ ನಾ ಪ್ರತಿದಿನಂ ಅಕ್ತುಃ—ಪ್ರತಿ ದಿನವೂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ರಾತ್ರಿಗೆ ಅಕ್ತುವೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಶಿರಿಣಾಯಾಂ ಅಕ್ತುನಾ ಎಂಬ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳೂ ರಾತ್ರಿವಾಚಕಗಳಾದ್ದರಿಂದ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಶಿರಿಣಾಯಾಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಎಂದೂ, ಅಕ್ತುನಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತಮಸ್ಸು ಅಥವಾ ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಇಂತಹ ರಾತ್ರಿಯ ಗಾಢವಾದ ಅಂಧಕಾರದಿಂದ ಆವರಿಸಲ್ಪಡದಿರುವ ಎಂದರೆ ಸಂಪರ್ಕವಿಲ್ಲದಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು ಎಂದರ್ಥವು ಅಗ್ನಿಯು ಯಾವಾಗಲೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಲೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವ ಕತ್ತಲೆಯ ಸಂಪರ್ಕವಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಇಂತಹ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಕೃಷ್ಟಜ್ಞಾನಯುಕ್ತನಾಗಿ ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಸ್ವಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವನೆಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ

ಜಿಘ್ರಾಮ್ಯಗ್ನಿಂ ಹವಿಷಾ ಪೃತೇನ ಪ್ರತಿಕ್ಷಿಯಂತಂ ಭುವನಾನಿ ವಿಶ್ವಾ ।

ಪೃಥುಂ ತಿರಶ್ಚಾ ವಯಸಾ ಬೃಹಂತಂ ವ್ಯಚಿಷ್ಠಮನ್ನೈ ರಭಸಂ ದೃಶಾನಂ

॥ ೪ ॥

ಪದಮಾಠಃ

ಜಿಘ್ರಾಮಿ | ಅಗ್ನಿಂ | ಹವಿಷಾ | ಪೃತೇನ | ಪ್ರತಿಕ್ಷಿಯಂತಂ | ಭುವನಾನಿ | ವಿಶ್ವಾ |

ಪೃಥುಂ | ತಿರಶ್ಚಾ | ವಯಸಾ | ಬೃಹಂತಂ | ವ್ಯಚಿಷ್ಠಂ | ಅನ್ನೈಃ | ರಭಸಂ | ದೃಶಾನಂ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವಿಶ್ವಾ ಸರ್ವಾಣಿ ಭುವನಾನಿ ಪ್ರತಿಕ್ಷಿಯಂತಂ ವೈಶ್ವಾನರಾತ್ಮನಾಧಿಷ್ಠಂತಂ ಪೃಥುಂ ಮಹಾಂತಂ ತಿರಶ್ಚಾ ಸರ್ವತಃ ಪ್ರವರ್ತಮಾನೇನ ವಯಸಾ ಪೇಶಸಾ ಬೃಹಂತಂ ಪ್ರವೃದ್ಧಮನ್ನೈರ್ಹವಿಲಕ್ಷಣೈರ್ವ್ಯಚಿಷ್ಠಂ ವ್ಯಾಪ್ತಂ ರಭಸಂ ಬಲವಂತಂ ದೃಶಾನಮೇವಂ ಗುಣವತ್ತಯಾ ದೃಶ್ಯಮಾನಮಗ್ನಿಂ ಪುರೋ-

ಡಾಶಾದಿಲಕ್ಷಣೇನ ಹವಿಷಾ ಘೃತೇನ ಚ ಜಿಘರ್ಮಿ || ಪ್ರತಿ ಹ್ಯೇಷ ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂತಾನಿ ಕ್ಷೇತಿ ಪೃಥುಂ
ತಿರಶ್ಚಾ ವಯಸಾ ಧೂಮೇನ ಬೃಹಂತಂ ವ್ಯಚಿಷ್ಠಮನ್ನೈ ರಭಸಂ ದೃಶಾನಮಿತ್ಯವಕಾಶನಂತಮನ್ನೈರ-
ನ್ನಾದಂ ದೀಪ್ಯಮಾನಮಿತ್ಯೇತದಾ ವಿಶ್ವತ ಇತ್ಯಾ ಸರ್ವತಃ ಪ್ರತ್ಯಂಚಂ ಜುಹೋಮಿತ್ಯೇತದರಕ್ಷಸೇತ್ಯ-
ಹೇಳಮಾನೇನ ಮನಸೇದಂ ಜುಷೇತೇತ್ಯೇತನ್ಮರ್ಯಶ್ರೀರಿತಿ ಮರ್ಯಶ್ರೀರಿತ್ಯೇಷ ಸ್ಪೃಹಯದ್ವರ್ಣೋ
ಅಗ್ನಿರ್ನಾಭಿಮೃಶ ಇತಿ ನ ಹ್ಯೇಷ ಮೃಶೇತ ದೀಪ್ಯಮಾನೋ ಭವತೀತಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವಿಶ್ವಾ—ಸಮಸ್ತವಾದ | ಭುವನಾನಿ—ಲೋಕಗಳನ್ನು | ಪ್ರತಿಕ್ಷಿಯಂತಂ—ವೈಶ್ವಾನರರೂಪದಿಂದ
ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವವನೂ | ಪೃಥುಂ—ಮಹತ್ತ್ವವುಳ್ಳವನೂ | ತಿರಶ್ಚಾ—ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರವರ್ತಮಾನವಾದ | ವಯಸಾ—
ರೂಪದಿಂದ | ಬೃಹಂತಂ—ಪ್ರವೃದ್ಧನಾದವನೂ | ಅನ್ನೈಃ—ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನಗಳಿಂದ | ವ್ಯಚಿಷ್ಠಂ—
ವ್ಯಾಪ್ತನಾದವನೂ | ರಭಸಂ—ಶಕ್ತಿವಂತನೂ | ದೃಶಾನಂ—ಇಂತಹ ಸಕಲಗುಣಗಳಿಂದಲೂ ಕಾಣಲ್ಪಡುವವನೂ
ಆದ | ಅಗ್ನಿಂ—ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಹವಿಷಾ—ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ | ಘೃತೇನ—ಆಜ್ಯದಿಂದಲೂ | ಜಿಘರ್ಮಿ—
ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಸಮಸ್ತಲೋಕಗಳನ್ನೂ ವೈಶ್ವಾನರರೂಪದಿಂದ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವವನೂ, ಮಹತ್ತ್ವವುಳ್ಳವನೂ, ಸರ್ವತ್ರ
ಪ್ರವರ್ತಮಾನವಾದ ರೂಪದಿಂದ ಪ್ರವೃದ್ಧನಾದವನೂ, ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದವನೂ, ಶಕ್ತಿ
ವಂತನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನೂ ಆಜ್ಯವನ್ನೂ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತೇನೆ.

English Translation

I offer oblations with butter to Agni, who spreads through all regions,
vast, expanding, with all-comprehending form, nourished (with sacrificial)
food, powerful, conspicuous.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ಪ್ರತಿಕ್ಷಿಯಂತಂ ಭುವನಾನಿ ವಿಶ್ವಾ-ಪ್ರತಿ ಹ್ಯೇಷ ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂತಾನಿ ಕ್ಷೇತಿ | ಈ ಅಗ್ನಿಯು
ವೈಶ್ವಾನರರೂಪದಿಂದ ಸಮಸ್ತಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಾಸವಾಗಿರುವನು. ಎಂದರೆ ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿರೂಪದಿಂದ ಓಷಧಿ
ವನಸ್ಪತಿಲತಾವೃಕ್ಷಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಜಾತರಾಗ್ನಿರೂಪದಿಂದ ಮನುಷ್ಯಾದಿಪ್ರಾಣಿವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಪ್ರಾರ್ಥಿವಾಗ್ನಿ
ರೂಪದಿಂದ ಪೃಥ್ವಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ವೈದ್ಯುತಾಗ್ನಿ (ಮಿಂಚು) ರೂಪದಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಆದಿತ್ಯರೂಪದಿಂದ
ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿಯೂ ವಾಸವಾಗಿರುವನು. ಆದುದರಿಂದ ಭುವನಾನಿ ವಿಶ್ವಾ-ಸಮಸ್ತಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಸಮಸ್ತಪ್ರಾಣಿ
ಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ವಾಸಿಸುವನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ

ಪೃಥುಂ ತಿರಶ್ಚಾ ವಯಸಾ ಬೃಹಂತಂ-ಮಹಾಂತಂ ಸರ್ವತಃ ಪ್ರವರ್ತಮಾನೇನ ಪೇಶಸಾ ಪ್ರವೃದ್ಧಂ
ಅಗ್ನಿಯು ಸರ್ವಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ದಾವಾನಲಮೊದಲಾದ ರೂಪಗಳಿಂದ) ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಹರಡುವುದರಿಂದ ಅತಿವಿಸ್ತಾರವಾದ
ಮತ್ತು ದೊಡ್ಡದಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವನೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಚಿಷ್ಠಂ ಅನ್ನೈಃ ರಭಸಂ ದೈಶಾನಂ-ಹವಿರ್ಲಕ್ಷ್ಮಣೈರನ್ನೈರ್ವಾಪ್ತಂ ಬಲವಂತಮೇವಂಗುಣ-
ವತ್ತಯಾ ದೈಶ್ಯಮಾನಂ | ಹವಿಸ್ಸು, ಕಾಷ್ಠಗಳು, ಸಮಿತ್ತು ಆಜ್ಯವೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಪ್ರವೃದ್ಧಮಾನನಾಗಿ
ಬಲಶಾಲಿಯಾಗಿ ಎಂದರೆ ಜ್ವಾಲೆಗಳಿಂದಲೂ, ಕಾಂತಿಯಿಂದಲೂ ಜಾಜ್ವಲ್ಯಮಾನನಾಗಿ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವ ನಮ್ಮ
ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಾ ನಮಗೆ ಅಭಿಮುಖನಾಗಿರುವ ಅಗ್ನಿಯಿಂದರ್ಥವು. ಇಂತಹ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನೂ, ಘೃತ
ವನ್ನೂ ಹೋಮಮಾಡುವೆನು ಎಂದು ಋಷಿಯು ವರ್ಣಿಸಿರುವನು.

ಸಂಹಿತಾಶಾಹ:

ಆ ವಿಶ್ವತಃ ಪ್ರತ್ಯಂಚಂ ಜಿಘಾಮ್ಯರಕ್ಷಸಾ ಮನಸಾ ತಜ್ಜುಷೇತ |

ಮರ್ಯಶ್ರೀಃ ಸ್ಪೃಹಯದ್ವರ್ಣೋ ಅಗ್ನಿರ್ನಾಭಿಮೃಶೇ ತನ್ನಾ ಜರ್ಭು-
ರಾಣಿಃ || ೫ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಆ | ವಿಶ್ವತಃ | ಪ್ರತ್ಯಂಚಂ | ಜಿಘಾಮ್ಯ | ಅರಕ್ಷಸಾ | ಮನಸಾ | ತತ್ | ಜುಷೇತ |

ಮರ್ಯಶ್ರೀಃ | ಸ್ಪೃಹಯತ್ವರ್ಣಿಃ | ಅಗ್ನಿಃ | ನ | ಅಭಿಮೃಶೇ | ತನ್ನಾ | ಜರ್ಭುರಾಣಿಃ || ೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವಿಶ್ವತಃ ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ಯ ವರ್ತಮಾನಂ ಪ್ರತ್ಯಂಚಂ ಯಜ್ಞಂ ಪ್ರತ್ಯಾಗಚ್ಛೇಂತಮಗ್ನಿಂ ಯೇನ
ಘೃತೇನಾಜಿಘಾಮಿ | ಅಸಿಂಚಾಮಿ | ಅರಕ್ಷಸಾ ಬಾಧಕರಹಿತೇನ ಮನಸಾ ಸ್ತೋತ್ರೇಣ ಸಹ ತದಾಜ್ಯಂ
ಜುಷೇತ | ಭವಾನ್ ಸೇವೇತ | ಮರ್ಯಶ್ರೀಃ | ಮರ್ಯಶ್ರೀಮರ್ಯಶ್ರೀಃ ಶ್ರಯಣೀಯೋ ಭಜನೀಯಃ |
ಸ್ಪೃಹಯದ್ವರ್ಣಿಃ | ಯಾದೃಶಂ ವರ್ಣಂ ಯಜಮಾನಃ ಸ್ಪೃಹಯತಿ ತಾದೃಶವರ್ಣೋಪೇತಃ | ತೇನಾ
ತೇಜಸಾ ಜರ್ಭುರಾಣಿಃ ಪೂರ್ಯಮಾಣೋಽಗ್ನಿರ್ನಾಭಿಮೃಶೇ | ಅತಿತೇಜಸ್ವಿತಯಾಭಿಮರ್ಶನೀಯೋ
ನ ಭವತಿ || ಅಭಿಪೂರ್ವಾನ್ಮೃಶೇಃ ಕೃತ್ಯಾರ್ಥೇ ಕೇನ್ಮೃಶ್ಯಯಃ |

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವಿಶ್ವತಃ—ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವವನೂ | ಪ್ರತ್ಯಂಚಂ—ಯಜ್ಞದ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬರುವವನೂ ಆದ
ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ | ಅ ಜಿಘಾಮಿ—ಸೇವನರೂಪದಲ್ಲಿ ಆಜ್ಯವನ್ನ ಪಿಸುತ್ತೇನೆ | ಅರಕ್ಷಸಾ—ಬಾಧಕರಹಿತವಾದ |
ಮನಸಾ—ಸ್ತೋತ್ರದೊಡನೆ ಅಪಿಸಿದ | ತತ್—ಆ ಆಜ್ಯವನ್ನು | ಜುಷೇತ—ಅಗ್ನಿಯು ಸೇವಿಸಲಿ |
ಮರ್ಯಶ್ರೀಃ—ಮಾನವರಿಂದ ಭಜಿಸಲ್ಪಡುವವನೂ | ಸ್ಪೃಹಯದ್ವರ್ಣಿಃ—ಯಜಮಾನನನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸುವ ವರ್ಣ

ವುಳ್ಳವನೂ | ತೆನ್ನಾ—ತೇಜಸ್ವಿನಿಂದ | ಜರ್ಘರಾಣಿ—ಪೂರಿತನಾದವನೂ ಆದ | ಅಗ್ನಿಃ—ಅಗ್ನಿಯು | ನಾಭಿಮೃಶೇ—ಎದುರಿಸಲಸಾಧ್ಯವಾದ ದೀಪ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಾನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವವನೂ, ಯಜ್ಞದ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬರುವವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಸೇವನ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಆಜ್ಯವನ್ನರ್ಪಿಸುತ್ತೇನೆ. ಬಾಧಕರಹಿತವಾದ ಸ್ತೋತ್ರದೊಡನೆ ಅರ್ಪಿಸಿದ ಆ ಆಜ್ಯವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ಸೇವಿಸಲಿ. ಮಾನವರಿಂದ ಭಜಿಸಲ್ಪಡುವವನೂ, ಯಜಮಾನನನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸುವ ವರ್ಣವುಳ್ಳವನೂ, ತೇಜಸ್ವಿನಿಂದ ಪೂರಿತನಾದವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು ಎದುರಿಸಲಸಾಧ್ಯವಾದ ದೀಪ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಾನೆ.

English Translation

I offer oblations to Agni, who is present at all (sacrifices); may he accept (them), offered with an unhesitating mind, (to him) who is the refuge of man, endowed with any form that may be desired, blazing with a radiance (that it is) not (possible) to endure.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಆ ವಿಶ್ವತಃ ಪ್ರತ್ಯಂಚಂ—ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವವನೂ ಮತ್ತು ಯಜ್ಞವನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಬರುವವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು.

ಅರಕ್ಷಸಾ ಮನಸಾ—ಬಾಧಕರಹಿತೇನ ಮನಸಾ, ಸ್ತೋತ್ರೇಣ ಸಹ | ಕೆಟ್ಟ ಆಲೋಚನೆಯಿಲ್ಲದ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಎಂದರೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ, ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲೇ ನೆಟ್ಟಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಅಥವಾ ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ ಸಹಿತವಾಗಿ.

ಮರ್ಯಶೀಃ—ಮರ್ಯಮರ್ತೇಶ್ಯಃ ಶ್ರಯಣೀಯೋ ಭಜನೀಯಃ | ಮನುಷ್ಯರಿಂದ ಭಜಿಸಲ್ಪಡುವವನು ಅಥವಾ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವವನು.

ಸ್ವೃಹಯದ್ವರ್ಣಃ—ಯಾದೃಶಂ ವರ್ಣಂ ಯಜಮಾನಃ ಸ್ವೃಹಯತಿ ತಾದೃಶವರ್ಣೋಪೇತಃ | ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಯಜಿಸುವ ಯಜಮಾನನು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಯಾವ ವರ್ಣ ಅಥವಾ ಆಕಾರದಿಂದ ಇರಬೇಕೆಂದು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವನೋ ಅಂತಹ ರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸುವ ಎಂದರೆ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಆಕಾರವನ್ನು ಧರಿಸುವ ಅಗ್ನಿಯೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ನ ಅಭಿಮೃಶೇ—ಅತಿತೇಜಸ್ವಿತಯೋ ಅಭಿಮರ್ಶನೀಯೋ ನ ಭವತಿ | ಅಗ್ನಿಯು ಅತಿ ತೇಜಸ್ವಿನಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವವನಾದ್ದರಿಂದ ಅವನ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಸಹಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸಂಹಿತಾಪಠಃ

ಜ್ಞೇಯಾ ಭಾಗಂ ಸಹಸಾನೋ ವರೇಣ ತ್ವಾದೂತಾಸೋ ಮನುವದ್ವದೇಮ |
ಅನೂನಮಗ್ನಿಂ ಜುಹ್ವಾ ವಚಸ್ಯಾ ಮಧುಪೃಚಂ ಧನಸಾ ಜೋಹವೀಮಿ

|| ೬ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಜ್ಞೇಯಾಃ | ಭಾಗಂ | ಸಹಸಾನಃ | ವರೇಣ | ತ್ವಾದೂತಾಸಃ | ಮನುವತ್ | ವದೇಮ |
ಅನೂನಂ | ಅಗ್ನಿಂ | ಜುಹ್ವಾ | ವಚಸ್ಯಾ | ಮಧುಪೃಚಂ | ಧನಸಾಃ | ಜೋಹವೀಮಿ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವರೇಣ | ವಾರಯತ್ಯನೇನ ಶತ್ರುನಿತಿ ವರಂ ತೇಜಃ | ತೇನ ಸಹಸಾನಃ ಶತ್ರುನಭಿಭವನ್ ತ್ವಂ
ಭಾಗಂ ಭಜನೀಯಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಜ್ಞೇಯಾಃ | ಜಾನೀಹಿ || ಅಶೀರ್ಲಿಙಿ ವಾನ್ಯಸ್ಯ ಸಂಯೋಗಾದೇಃ |
ಪಾ. ೬.೪-೬೮ | ಇತ್ಯೇತತ್ || ತ್ವಾದೂತಾಸಃ | ತ್ವಂ ದೂತೋ ಯೇಷಾಮಸಿ ತೇ ತ್ವಾದೂತಾಸಃ | ಯದ್ವಾ
ತ್ವಯಾ ಪ್ರೇರಿತಾ ವಯಂ ಮನುವತ್ ಮನುರಿವ ವದೇಮ | ಸ್ತೋತ್ರಂ ಬ್ರೂಯಾಮಃ | ಜುಹ್ವಾ |
ಹೂಯತೇತ್ಯಸ್ಯಾ ಮಿತಿ ಜುಹೂರ್ಜ್ವಾಲಾ ಪಾತ್ರವಿಶೇಷೋ ನಾ | ತಯಾನೂನಂ ಸಂಪೂರ್ಣಂ ಮಧು-
ಪೃಚಂ ಮಧುನಾ ಕರ್ಮಫಲೇನ ಯಜಮಾನಂ ಸಂಯೋಜಯಂತಮಗ್ನಿಂ ಧನಸಾ ಧನಸ್ಯ ಸಂಭಕ್ತಾಹಂ
ವಚಸ್ಯಾ ಸ್ತುತಿಕಾಮನಯಾ ಜೋಹವೀಮಿ | ಅಶ್ವಯಾಮಿ ||

ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ

(ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ) ವರೇಣ—ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ | ಸಹಮಾನಃ—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸಿ ಸೋಲಿಸುವ
ನೀನು | ಭಾಗಂ—ಭಜನೀಯವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ಜ್ಞೇಯಾಃ—ತಿಳಿ | ತ್ವಾದೂತಾಸಃ—ನಿನ್ನನ್ನು ದೇವ
ದೂತನನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವ ನಾವು | ಮನುವತ್—ಹಿಂದೆ ಮನುವು ಸ್ತುತಿಸಿದಂತೆ | ವದೇಮ—ನಿನ್ನ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು
ಪಠಿಸುತ್ತೇವೆ | ಜುಹ್ವಾ—ಜುಹೂಪಾತ್ರೆಯೊಡನೆ ಅಥವಾ ಜ್ವಾಲೆಯೊಡನೆ | ಅನ ನಂ—ಪೂರ್ಣನಾದವನೂ |
ಮಧುಪೃಚಂ—ಮಧುರವಾದ ಕರ್ಮಫಲದೊಡನೆ ಸೇರಿಸತಕ್ಕವನೂ ಆದ | ಅಗ್ನಿಂ—ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಧನಸಾಃ—
ಧನಾರ್ಥಿಯಾದ ನಾನು | ವಚಸ್ಯಾ—ಸ್ತುತಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ | ಜೋಹವೀಮಿ—ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸಿ ಸೋಲಿಸುವ ನೀನು ಭಜನೀಯವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನರಿತು ಸ್ವೀಕರಿಸು.
ನಿನ್ನನ್ನು ದೇವದೂತನನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವ ನಾವು ಹಿಂದೆ ಮನುವು ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದಂತೆ ನಿನ್ನ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು
ಪಠಿಸುತ್ತೇವೆ. ಜ್ವಾಲೆಯೊಡನೆ ಪೂರ್ಣನಾದವನೂ, ಮಧುರವಾದ ಕರ್ಮಫಲದೊಡನೆ ನಮ್ಮನ್ನು ಸೇರಿಸತಕ್ಕವನೂ
ಆದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಧನಾರ್ಥಿಯಾದ ನಾನು ಸ್ತುತಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ.

English Translation

Overpowering (your foes) with lustre, may you recognize your portion : may we, having you for our messenger, recite (praise) like Manu : desiring wealth, I offer oblation with the sacrificial ladle and with praises, to that entire Agni, who rewards (the worshipper) with the sweet (fruit) of the sacrifice.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ವರೇಣ ಸಹಸಾನಃ—ವಾರಯತ್ಯನೇನ ಶತ್ರುನಿತಿ ವರಂ ತೇಜಃ ತೇನ ಸಹಸಾನಃ ಶತ್ರುನಭಿ-
ಭವನ್ | ಶತ್ರುವನ್ನು ನಿವಾರಣೆ ಅಥವಾ ಸೋಲಿಸುವುದಾದ್ದರಿಂದ ವರಂ ಎಂದರೆ ತೇಜಸ್ಸು, ಪರಾಕ್ರಮ ಎಂದರ್ಥವು.
ಇಂತಹ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸುವ ಅಗ್ನಿಯಿಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಭಾಗಂ—ಭಜನೀಯಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ | ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಹೋಗಿ ಸೇರುವುದಾದ್ದರಿಂದ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಸ್ತೋತ್ರ
ವೆಂದು ಹೆಸರು.

ತ್ವಾದೂತಾಸಃ ಮನುವದ್ಯದೇಮ—ತ್ವಂ ದೂತೋ ಯೇಷಾಮಸಿ ತೇ ತ್ವಾದೂತಾಸಃ | ಯದ್ವಾ
ತ್ವಯಾ ಪ್ರೇರಿತಾ ವಯಂ ಮನುವತ್ ಮನುರಿವ ವದೇಮ | ಸ್ತೋತ್ರಂ ಬ್ರೂಮಃ | ನೀನು (ಅಗ್ನಿ)
ಯಾರಿಗೆ ದೂತನಾಗಿದ್ದೀಯೋ ಅವರು ಎಂದರೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮನುಷ್ಯರ ಪರವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯು ದೂತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ
ಇಂತಹ ನಿನ್ನನ್ನು ದೂತನೆಂದು ಭಾವಿಸಿರುವ ನಾವು ಎಂದರ್ಥವು. ಅಥವಾ ನಿನ್ನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತರಾದ ನಾವು ಮನುವಿ
ನೆಂತೆ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವೆವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು

ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಮನುವಿನ ಹೆಸರು ಅನೇಕಕಡೆ ಪಠಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಹೆಚ್ಚು ವಿವರಣೆ ಎಲ್ಲಿಯೂ ದೊರಕುವುದಿಲ್ಲ
ಮನುವು ಮಾನವಕುಲಕ್ಕೆ ಮೂಲಪುರುಷನೆಂದೂ, ಯಜ್ಞ ಯಾಗಾದಿಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನೆಂದೂ
ತಿಳಿಯಬರುವುದು. ಇವನು ತನ್ನ ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಹಂಚಿಕೊಡುವಾಗ ಇವನ ಕಿರಿಯಮಗನಾದ
ನಾಭಾನೇದಿಷ್ಠನೆಂಬುವನು ಗುರುಕುಲದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯದಿಂದ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ
ಯಾವ ದಾಯಭಾಗವೂ ದೊರಕಲಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಅವನು ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಮುಗಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದು ತಂದೆಯನ್ನು ತನ್ನ
ದಾಯಭಾಗಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡಲು ಇವನನ್ನು ಅಂಗಿರಾಋಷಿಗಳು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅವರಿಗೆ
ಕೆಲವು ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಉಪದೇಶಮಾಡಿದರೆ ನಿನಗೆ ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಧನವನ್ನು ಕೊಡುವರೆಂದೂ ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸಿದನು.

ಈ ವೃತ್ತಾಂತವು ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ, ಯಜುರ್ವೇದತೈತ್ತಿರೀಯಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ವಿವರ
ಸಿರುವುದು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಮನುವು ಮಾಡಿದ ಯಜ್ಞವು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಮನುವು
ಮಾಡಿದ ಯಜ್ಞದ ವಿಷಯವು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ತಿಳಿದುಬರುವಂತೆ ಯಾಗಗಳನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದವನೇ ಮನುವು. ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉದ್ದೀಪನ
ಗೊಳಿಸಿ ಸಪ್ತರ್ಷಿಸಹಿತನಾಗಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮೊದಲನೆಯ ಆಹುತಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು. (ಮು. ಸಂ. ೧೦-೬೩-೭)

ಮನುವಿನಿಂದ ಆಚರಿತವಾದ ಯಾಗವನ್ನೇ ಈಗ ಎಲ್ಲರೂ ಆಚರಿಸುತ್ತಿರುವರು; ಮನುಗಳು ದೇವತೆಗಳನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಯಾಗಕ್ಕೆ ಈಗಿನ ಯಾಗವನ್ನು ಹೋಲಿಸಿರುವುದು. (೧-೭೬-೫); ಮನುಷ್ಯತ್ವ (ಮನುವಿನಂತೆ) ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷಣದಿಂದ ಪದೇಪದೇ ಯಾಗಕರ್ಮಗಳು ಹೋಲಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ; ಮನುವಿನಂತೆ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿಸುತ್ತಾರೆ (೫-೨೧-೧) ಮನುವಿನಿಂದ ಉದ್ದೀಪಿತನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮನುವಿನಂತೆಯೇ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ. (೭-೨-೩) ಮನುವಿನಂತೆ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆ. (೪-೩೭-೩) ಹಿಂದೆ ಮನುವಿಗೋಸ್ಕರ ಪ್ರವಹಿಸಿದಂತೆ ಈಗ ತಮಗೋಸ್ಕರ ಪ್ರವಹಿಸಬೇಕೆಂದು ಸೋಮವನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ. (೯-೯೬-೧೨) ಇತ್ಯಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮನುವಿನ ಕಾರ್ಯಗಳಂತೆ ಎಂದು ಹೋಲಿಸಿದೆ. ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೂ ಬೇಕಾಗಿರಲೆಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮನುವು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು. (೧-೩೬-೧೯) ಇಂದ್ರನು ವಿವಸ್ವತನ ಮಗನಾದ ಮನುವಿನ (ವಾ. ೪-೧) ಅಥವಾ ಮನುಸಾವ-ರಣಿಯ (ವಾ. ಸಂ. ೩-೧) ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಸೋಮಪಾನಮಾಡಿದನು. ವೃತ್ರಾಸುರನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಶಕ್ತಿಗಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ಮನುವಿಗೆ ಸೇರಿದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿದನು. (೫-೨೯-೭) ಇತ್ಯಾದಿ ವರ್ಣನೆಗಳಿವೆ.

ಮನುವು ವಿವಸ್ವತನ ಮಗನೆಂದು ಭಾವನೆ. ಅವನಿಗೆ ವೈವಸ್ವತಮನುವೆಂಬ ನಾಮಧೇಯವಿದೆ. (ವಾ. ಸಂ. ೪-೧; ೩-೧; ಅ. ವೇ. ೮-೧೦-೨೪; ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೩-೪-೩-೩) ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮನುವಿಗೆ ವೈವಸ್ವತನೆಂದೇ ಹೆಸರು ರೂಢಿಯಾಗಿದೆ. ವಿವಸ್ವತನ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಯಮನೂ ಒಬ್ಬನು, ಮತ್ತು ಅವನು ಮಾನವರಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯವನು. ಎಂದರೆ ಮನು ಮತ್ತು ಯಮರು ಮನುಷ್ಯರ ಮೂಲಪುರುಷರೆಂದಾಯಿತು. ಆದರೆ ಮನುವು ಜೀವದಿಂದಿರುವವರಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯವನು. ಯಮನು ಮೃತರಾದವರಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯವನಾಗಿ ಮೃತರ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಒಡೆಯನಾದವನು ಎಂದಿದೆ. ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ವೈವಸ್ವತಮನುವನ್ನು ಮನುಷ್ಯರ ರಾಜನೆಂದೂ, ಯಮನನ್ನು ಮೃತರ ರಾಜನೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ. (ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೩-೪-೩-೩) ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೧೨-೧೦) ಮನುವನ್ನು ವಿವಸ್ವತನೆಂಬ ಆದಿತ್ಯನ ಮಗ ಮತ್ತು ಸವರ್ಣಾ ಎಂಬುವಳ ಮಗನೆಂದು ವಿವರಿಸಿ (೧೦-೧೭-೨) ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನೆಂದು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದೆ.

ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಮುಳುಗಿಹೋದರೂ ಮನುವೊಬ್ಬನೇ ಒಂದು ಹಡಗಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮತ್ಸ್ಯದಿಂದ (ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅವತಾರ) ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟನೆಂಬ ಕಥೆಯೊಂದು ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿದೆ. (ಶ. ಬ್ರಾ. ೧-೮-೧-೧೦ರಿಂದ ೧೦) ಆಗಲೇ ಮನುವು ಆಹುತಿಗಳಿಂದ ಜನಿಸಿದ ಇಡಾ (ಇಳಾ) ಎಂಬ ತನ್ನ ಮಗಳ ಮೂಲಕ ಮಾನವವರ್ಗಕ್ಕೆ ಕಾರಣಭೂತನಾದುದು. ಈ ಪ್ರಳಯದ ಕಥೆಯು ಅಥರ್ವವೇದದಲ್ಲಿಯೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. (ಅ. ವೇ. ೧೯-೩೯-೮)

ಈ ಮನುವಿನ ವಿಷಯವು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಲ್ಲದೆ ಅಥರ್ವವೇದ (೧೪-೨-೪೧) ತೈತ್ತಿರೀಯಸಂಹಿತಾ (೧-೫-೧-೩; ೭-೫-೧೫-೩; ೨-೫-೯-೧; ೨-೬-೭-೧; ೩-೩-೨-೧; ೫-೪-೧೦-೫; ೬-೬-೬-೧) ಕಾಠಕ ಸಂಹಿತಾ (೮-೧೫) ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣ (೧-೧-೪-೧೪) ಜೈಮಿನೀಯ ಉಪನಿಷದ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣ (೩-೧೫-೨) ಮೊದಲಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು.

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಶ್ರುಧೀ ಹವಮಿತ್ಯೇಕವಿಂಶತ್ಯೈಚಮೇಕಾದಶಂ ಸೂಕ್ತಂ ಗಾರ್ತ್ವಮದಂ | ಅತ್ರಾನುಕ್ರಮಣಿಕಾ |
ಶ್ರುಧಿ ಸೈಕೈಂದ್ರಂ ವಿರಾಟ್ ಸ್ಥಾನಮೃತೇಽಂತ್ಯಾಮಿತಿ | ವಿರಾಟ್ ಸ್ಥಾನಾ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ | ತಲ್ಲಕ್ಷಣಮನುಕ್ರಮ-
ಣ್ಯಾಮುಕ್ತಂ | ನವಕಾ ವೈರಾಜಸ್ತ್ರಿಷ್ಟಭಶ್ಚ ದ್ವಾ ವಾ ವೈರಾಜೌ ನವಕಸ್ತ್ರಿಷ್ಟಭಶ್ಚ ವಿರಾಟ್ ಸ್ಥಾನೇತಿ |
ಅಂತ್ಯಾ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ವಿಶೇಷಸ್ಯಾನುಕ್ತತ್ವಾತ್ | ಇಂದ್ರೋ ದೇವತಾ || ಪೃಷ್ಠ್ಯ ಚಿತುರ್ಥೇಹನಿ
ಮರುತ್ವತೀಯಶಸ್ತ್ರೇ ದ್ವೇ ಸೂಕ್ತೇ ನಿವಿದ್ಧಾನೇ | ತತ್ರೇದಂ ತೃತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಚಿತುರ್ಥೇಹನೀತಿ
ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ಶ್ರುಧೀ ಹವಮಿಂದ್ರ ಮರುತ್ವಾ ಇಂದ್ರೇತಿ ಮರುತ್ವತೀಯಂ || ಅ. ೭-೧೧ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಶ್ರುಧೀ ಹವಂ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಮೊದಲನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ
ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಗೃತ್ವಮದನು ಋಷಿಯು; ಅನುಕ್ರಮ-
ಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಶ್ರುಧಿ ಸೈಕೈಂದ್ರಂ ವಿರಾಟ್ ಸ್ಥಾನಮೃತೇಽಂತ್ಯಾಮಿತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಇಪ್ಪತ್ತು
ಋಕ್ಕುಗಳು ವಿರಾಟ್ ಸ್ಥಾನಾ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಎಂಬ ಭಂದಸ್ಸಿನವು. ಅದರ ಲಕ್ಷಣವು ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ನವಕಾ
ವೈರಾಜಸ್ತ್ರಿಷ್ಟಭಶ್ಚ ದ್ವಾ ವಾ ವೈರಾಜೌ ನವಕಸ್ತ್ರಿಷ್ಟಭಶ್ಚ ವಿರಾಟ್ ಸ್ಥಾನೇತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು.
ಎಂದರೆ ವೈರಾಜತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ಸಿಗೆ ಎರಡು ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತು ಒಂಭತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳೂ ಇನ್ನೊಂದು ಪಾದದಲ್ಲಿ
ವಿರಾಟ್ ಭಂದಸ್ಸಿನಂತೆ ಹತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳೂ ಮತ್ತೊಂದು ಪಾದದಲ್ಲಿ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ಸಿನಂತೆ ಹನ್ನೊಂದು ಅಕ್ಷರಗಳೂ
(ಒಟ್ಟು ೩೯ ಅಕ್ಷರಗಳೂ) ಇರುವವು; ವಿರಾಟ್ ಸ್ಥಾನಾ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಎಂಬ ಭಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಎರಡು ಪಾದಗಳಿಗೆ ವಿರಾಟ್
ಭಂದಸ್ಸಿನಂತೆ ಹತ್ತು ಹತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳೂ ಒಂದು ಪಾದಕ್ಕೆ ಒಂಭತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳೂ ಮತ್ತೊಂದು ಪಾದಕ್ಕೆ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್
ಭಂದಸ್ಸಿನಂತೆ ಹನ್ನೊಂದು ಅಕ್ಷರಗಳೂ (ಒಟ್ಟು ೪೦ ಅಕ್ಷರಗಳು) ಇರುವವು ಎಂದು ಈ ಭಂದಸ್ಸುಗಳ ಲಕ್ಷಣವು
ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಕೊನೆಯ ಋಕ್ಕು ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ಸು. ಇಂದ್ರನೇ ದೇವತೆಯು, ಪೃಷ್ಠ್ಯ
ವೆಂಬ ಯಾಗದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ದಿವಸದಲ್ಲಿ ಮರುತ್ವತೀಯಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರ ಪಠನಮಾಡುವಾಗ ಎರಡು ಸೂಕ್ತಗಳನ್ನು
ನಿವಿನ್ಮಂತ್ರಗಳನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಿದಬಳಿಕ ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಮೂರನೆಯದನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತ
ಸೂತ್ರದ—ಚಿತುರ್ಥೇಹನಿ ಎಂಬ ಖಂಡದ ಶ್ರುಧೀ ಹವಮಿಂದ್ರ ಮರುತ್ವಾ ಇಂದ್ರೇತಿ ಮರುತ್ವತೀಯಂ
ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೭-೧೧).

॥ ಓಂ ॥

ಸೂಕ್ತ—೧೧

॥ ಮಂಡಲ—೨ ॥ ಅನುವಾಕ—೧ ॥ ಸೂಕ್ತ—೧೧ ॥

॥ ಅಷ್ಟಕ—೨ ॥ ಅಧ್ಯಾಯ—೬ ॥ ವರ್ಗ—೩, ೪, ೫, ೬ ॥

॥ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ—೨೧ ॥

ಋಷಿಃ—ಗೃತ್ಸಮದಃ ॥

ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರಃ ॥

ಛಂದಃ—೧-೨೦. ನಿರಾಹ್ ಸ್ಥಾನಾ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ॥ ೨೧. ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ॥

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಶ್ರುಧೀ ಹವಮಿಂದ್ರ ಮಾ ರಿಷಣ್ಯಃ ಸ್ಯಾಮ ತೇ ದಾವನೇ ವಸೂನಾಂ ।

ಇಮಾ ಹಿ ತ್ವಾಮೂರ್ಜೋ ವರ್ಧಯಂತಿ ವಸೂಯವಃ ಸಿಂಧವೋ ನ

ಕ್ಷರಂತಃ ॥ ೧ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಶ್ರುಧಿ | ಹವಂ | ಇಂದ್ರ | ಮಾ | ರಿಷಣ್ಯಃ | ಸ್ಯಾಮ | ತೇ | ದಾವನೇ | ವಸೂನಾಂ |

ಇಮಾಃ | ಹಿ | ತ್ವಾಂ | ಊರ್ಜಃ | ವರ್ಧಯಂತಿ | ವಸೂಯವಃ | ಸಿಂಧವಃ | ನ | ಕ್ಷರಂತಃ ॥ ೧ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಗೃತ್ಸಮದಃ ಸ್ತೌತಿ | ಹೇ ಇಂದ್ರ ನೇ ಹವಂ ಮದೀಯಮಿದಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಶ್ರುಧಿ | ಶೃಣು |
ಮಾ ರಿಷಣ್ಯಃ | ಮಾ ಹಿಂಸೀಃ | ಇದೆಮಲ್ಪಂ ನ ಸಾಧೀಯ ಇತಿ ಮಾ ನಿರಾಕಾರ್ಷೀಃ || ದುರಸ್ಯುದ್ರ್ವ-
ವಿಣಸ್ಯವೃಷಣ್ಯತಿ ರಿಷಣ್ಯತೀತಿ ನಿಸಾತಿತಃ || ವಯಂ ತೇ ತವ ವಸೂನಾಂ ದಾವನೇ ದಾನಾಯ ಸ್ಯಾಮ |
ಸಾತ್ರಭೂತಾ ಭವೇಮ | ಇಮಾ ಅಸ್ಮಾಭಿದತ್ತಾನಿ ವಸೂಯವೋ ದಾತುರ್ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಧನಮಿ-
ಚ್ಛಂತಿ || ಛಂದಸಿ ಪರೇಚ್ಛಾಯಾಂ ಕೃಚ್ || ತಾದೃಶಾನಿ ಕ್ಷರಂತಃ ಸ್ರವಂತಃ ಸಿಂಧವ ಇವ ಘೃತಕ್ಷರಣೋ-
ವೇತಾನ್ಮೂರ್ಜೋ ಹವಿರ್ವಕ್ಷಣಾನ್ಯನ್ನಾನಿ ತ್ವಾಂ ವರ್ಧಯಂತಿ ಹಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಹವಂ—ನನ್ನಿಂದ ಕೃತವಾದ ಈ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ಶ್ರುಧಿ—ಕೇಳು |
ಮಾ ರಿಷಣ್ಯಃ—ಅದನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಬೇಡ | ವಯಂ—ನಾವು | ತೇ—ನಿನ್ನ | ವಸೂನಾಂ—ಧನಗಳ | ದಾವನೇ—

ದಾನಕ್ಕೆ | ಸ್ಯಾಮು—ಪಾತ್ರರಾಗುವಂತಾಗಲಿ | ಇಮಾಃ—ಈ ನಮ್ಮಿಂದ ದತ್ತವಾದವೂ | ವಸೂಯವಃ—
ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಧನವನ್ನಿಚ್ಛಿಸುವವೂ | ಸಿಂಧವಃ ನ—ನದಿಗಳಂತೆ | ಕ್ಷರಂತಃ—ಪ್ರವಹಿಸುವವೂ ಆದ |
ಊರ್ಜಃ—ಆಜ್ಯಾದಿ ರೂಪವಾದ ಅನ್ನಗಳು | ತ್ವಾಂ—ನಿನ್ನನ್ನು | ವರ್ಧಯಂತಿ ಹಿ—ಪ್ರವೃದ್ಧನನ್ನಾಗಿ
ಮಾಡುತ್ತವೆಯಲ್ಲವೆ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನನ್ನಿಂದ ಕೃತವಾದ ಈ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಕೇಳು. ಅದನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಬೇಡ. ನಿನ್ನ ಧನದ
ದಾನಕ್ಕೆ ನಾವು ಪಾತ್ರರಾಗುವಂತಾಗಲಿ. ನಮ್ಮಿಂದ ದತ್ತವಾದವೂ, ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಧನವನ್ನಿಚ್ಛಿಸುವವೂ, ನದಿ
ಗಳಂತೆ ಪ್ರವಹಿಸುವವೂ ಆಜ್ಯಾದಿರೂಪವೂ ಆದ ಅನ್ನಗಳು ನಿನ್ನನ್ನು ಪ್ರವೃದ್ಧನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತವೆ.

English Translation

Indra, hear (my) invocation ; disregard it not : may we be (thought
worthy) of the gift of your treasures : these oblations, designed to obtain
wealth, flowing (abundantly) like rivers, bring to you augmented vigour.

! ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು !

ಮಂಡಲದ್ರಷ್ಟೃವಾದ ಗೃತ್ಸಮದ ಋಷಿಯು ಇದುವರೆಗೂ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ ಈಗ ಇಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದಕ್ಕೆ
ಹೆನ್ನೆರಡು ಸೂಕ್ತಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವನು.

ಶ್ರುಥೀ ಹವಮಿಂದ್ರ ಮಾರಿಷಣ್ಯಃ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಮ್ಮ ಆಹ್ವಾನವನ್ನೂ ನಾವು ಮಾಡುವ ಸ್ತೋತ್ರ
ಗಳನ್ನೂ ಕೇಳು ; ನಾವು ಮಾಡುವ ಸ್ತೋತ್ರವು ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿರುವುದೆಂದು ನಮ್ಮನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಬೇಡ ಎಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥ
ನೆಯು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ

ಇಮಾ ಊರ್ಜಃ—ಊರ್ಕ್‌ಶಬ್ದವು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ (ನಿ ೩-೯) ಇಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪ
ವಾದ ಅಥವಾ ಆಜ್ಯರೂಪವಾದ ಅನ್ನವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಊರ್ಕ್‌ಶಬ್ದವು ದ್ರವರೂಪದಲ್ಲಿರುವ
ಅನ್ನವನ್ನು (ಆಹಾರವನ್ನು) ಆಜ್ಯ, ಕ್ಷೀರ, ಸೋಮ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಾಗ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪ
ಡುವುದು.

ಸಿಂಧವೋ ನ ಕ್ಷರಂತಃ—ಹರಿಯುತ್ತಿರುವ ನದಿಗಳಂತೆ ; ನ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಇಲ್ಲಿ ಉಪಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪ
ಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಹರಿಯುತ್ತಿರುವ ನದಿಯ ಉಪಮಾನವನ್ನು ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವುದರಲ್ಲಿ ಎರಡುವಿಧವಾದ
ಉದ್ದೇಶವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಆಜ್ಯವೇ ಮೊದಲಾದ ದ್ರವರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಅನ್ನವು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ನದಿ
ಯಲ್ಲಿ ನೀರು ಹರಿಯುವಂತೆ ಆಜ್ಯಾದಿದ್ರವ್ಯಗಳು ಇಂದ್ರನನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಲಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅಥವಾ ಹರಿಯು
ತ್ತಿರುವ ನದಿಯಲ್ಲಿ ಉದಕವು ಹೆಚ್ಚಾದ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಾವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವ ಆಜ್ಯಾದಿದ್ರವ್ಯ
ಗಳೂ ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವವು ಎಂಬ ಅರ್ಥವೂ ಭಾಸವಾಗಬಹುದು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸೃಜೋ ಮುಹೀರಿಂದ್ರ ಯಾ ಅಪಿನ್ವಃ ಪರಿಷ್ಠಿತಾ ಅಹಿನಾ ಶೂರ ಪೂರ್ವೀಃ |

ಅಮರ್ತ್ಯಂ ಚಿದ್ವಾಸಂ ಮನ್ಯಮಾನಮನಾಭಿನದುಕ್ಚೈರ್ವಾವೃಧಾನಃ || ೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸೃಜಃ | ಮುಹೀಃ | ಇಂದ್ರ | ಯಾಃ | ಅಪಿನ್ವಃ | ಪರಿಷ್ಠಿತಾಃ | ಅಹಿನಾ | ಶೂರ | ಪೂರ್ವೀಃ |

ಅಮರ್ತ್ಯಂ | ಚಿತ್ | ದ್ವಾಸಂ | ಮನ್ಯಮಾನಂ | ಅವ | ಅಭಿನತ್ | ಉಕ್ಚೈಃ | ವಾವೃಧಾನಃ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಶೂರ ಶತ್ರುಣಾಂ ಹಿಂಸಕ ಹೇ ಇಂದ್ರ ಯಾ ಅಪೋಽಪಿನ್ವಃ | ಅವರ್ಧಯಃ | ಪೂರ್ವೀಃ-
ಪ್ರಭೂತಾಸ್ತಾ ಅಹಿನಾ ಮೇಘೇನ ವೃತ್ರೇಣ ನಾ ಪರಿಷ್ಠಿತಾಃ | ಅಧಿಷ್ಠಿತಾ ಆಕ್ರಾಂತಾಃ | ತತಸ್ತ್ವಂ
ತಸ್ಮಾದಹೇಃ ಸಕಾಶಾತ್ ಮುಹೀರ್ಮಹತೀರಪಃ ಸೃಜಃ | ವ್ಯಸೃಜಃ | ಉಕ್ಚೈಃ ಶಸ್ತ್ರೈರ್ವಾವೃಧಾನೋ
ವರ್ಧಮಾನಸ್ತ್ವಂ ದಾಸಂ ಸರ್ವಸ್ಯೋಪಕ್ಷಪಯಿತಾರಮುಮರ್ತ್ಯಂ ಚಿತ್ ಮರಣಧರ್ಮಹಿತಮೇವಾ-
ತ್ಮಾನಂ ಮನ್ಯಮಾನಂ ತಮಸುರಮನಾಭಿನತ್ | ಅವಾಜ್ಞುಖಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ || ಭಿದಿರ್ ವಿದಾ-
ರಣೇ | ಲಜ್ಞ ಸಿಪಿ ರೂಪಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಶೂರ-ಶತ್ರುಹಿಂಸಕನಾದ | ಇಂದ್ರ-ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಯಾಃ-ಯಾವ ಉದಕಗಳನ್ನು | ಅಪಿನ್ವಃ-
ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದೆಯೋ ಅಂತಹ | ಪೂರ್ವೀಃ-ಪ್ರಭೂತವಾದ ಉದಕಗಳು | ಅಹಿನಾ-ಮೇಘದಿಂದ
ಅಥವಾ ವೃತ್ರಾಸುರನಿಂದ | ಪರಿಷ್ಠಿತಾಃ-ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟವು (ಅನಂತರ) | ಮುಹೀಃ-ಮಹತ್ವರಣಾಮವುಳ್ಳ ಆ
ಉದಕಗಳನ್ನು | ಸೃಜಃ-ನೀನು ಬಿಡಿಸಿ ಹರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದೆ | ಉಕ್ಚೈಃ-ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಿಂದ | ವಾವೃಧಾನಃ-
ಪ್ರವೃದ್ಧನಾದ ನೀನು | ದಾಸಂ-ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಹಿಂಸಿಸತಕ್ಕವನೂ | ಅಮರ್ತ್ಯಂ ಚಿತ್-ತಾನು ಮರಣರಹಿತನೇ
ಎಂದು | ಮನ್ಯಮಾನಂ-ತಿಳಿದವನೂ ಆದ ಅಸುರನನ್ನು | ಅವ ಅಭಿನತ್-ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳುವಂತೆ ಸೀಳಿಹಾಕಿದೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಶತ್ರುಹಿಂಸಕನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಯಾವ ಉದಕಗಳನ್ನು ನೀನು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದೆಯೋ
ಅಂತಹ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಉದಕಗಳು ವೃತ್ರಾಸುರನಿಂದ ಮೊದಲು ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದವು. ಅನಂತರ ನೀನು ಮಹತ್ವರ
ಣಾಮವುಳ್ಳ ಆ ಉದಕಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಹರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದೆ. ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಪ್ರವೃದ್ಧನಾದ ನೀನು
ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಹಿಂಸಿಸತಕ್ಕವನೂ, ತಾನೇ ಮರಣರಹಿತನೆಂದು ತಿಳಿದವನೂ ಆದ ಅಸುರನನ್ನು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳುವಂತೆ
ಸೀಳಿಹಾಕಿದೆ.

English Translation

Indra, hero, you have set free the copious (waters) which were formerly arrested by Ahi, and which you have distributed : invigorated by hymns, you have cast down headlong the slave, conceiting himself immortal.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ವೃತ್ತಾಕುರನ ವಧೆಯ ವಿಷಯವು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಇಂದ್ರನು ವೃತ್ರನನ್ನು ಸಂಹಾರ ಮಾಡಿ ಅವನು ತಡೆದಿದ್ದ ಮೇಘರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದ ಉದಕಗಳನ್ನು ವೃಷ್ಟಿರೂಪದಿಂದ ಅಭೋಮುಖವಾಗಿ ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡಿದನೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಈ ವಿಷಯವು ಋ. ಸಂ. ೧-೩೨ನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ (ಋ ಸಂ ಭಾಗ ೩, ಪೇಜು 588) ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಅಹಿನಾ—ಮೇಘೇನ | ಮೇಘದಿಂದ ; ಅದ್ವಿಃ, ಗ್ರಾವಾ ಮೊದಲಾದ ಮೂವತ್ತು ಮೇಘನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಹಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೨-೨೧) ಅಹಿ ಎಂದರೆ ಉದಕವೆಂದೂ ಅರ್ಥವು. (ನಿ. ೨-೨೪) ಆಧುನಿಕಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಅಹಿ ಎಂದರೆ ಸರ್ಪವು

ದಾಸಂ—ಸರ್ವಸ್ಯೋಪಕ್ಷಪಯಿತಾರಂ | ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಹಿಂಸೆಕೊಡುವ ವೃತ್ರನು ಎಂದರ್ಥವು. ದಾಸ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಕರು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ—

ದಾಸಪತ್ನೀರಹಿಗೋಪಾ ಅತಿಷ್ಠನ್ನಿರುದ್ಧಾ ಆಪಃ ಪಣಿನೇವ ಗಾವಃ |

ಅಸಾಂ ಬಿಲಮಹಿತಂ ಯದಾಸೀದ್ವೃತ್ರಂ ಜಘನ್ವಾ ಅಪ ತದ್ವವಾರ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೩೨-೧೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿಗೆ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ವಿವರಿಸಿರುವರು—ದಾಸಪತ್ನೀರ್ದಾಸಾಧಿಪತ್ನೈಃ | ದಾಸೋ ದಸ್ಯತೇರುಪದಾಸಯತಿ ಕರ್ಮಾಣಿ (ನಿ. ೨-೧೭) ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಎಂದರೆ, ದಾಸ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮಕರಃ ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು. ಕೃಷ್ಯಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನಿಗೆ ದಾಸನೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು ಎಂದು ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಇರುವುದು.

ದಾಸ, ದಸ್ಯ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಅನೇಕಕಡೆ ಆರ್ಯರಿಗೆ ಶತ್ರುವಾದ ಈ ದೇಶದ ಪೂರ್ವ ನಿವಾಸಿಗಳೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ಇಂದ್ರೋ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ದಮಿತಾ ವಿಭೀಷಣೋ ಯಥಾವಶಂ ನಯತಿ ದಾಸಮಾರ್ಯಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೩೪-೬)

ಯಥಾ ದಾಸಾನ್ಯಾರ್ಯಾಣಿ ವೃತ್ರ ಕರೋ ವಜ್ರಿನ್ ಸುತುಕಾ ನಾಹುಷಾಣಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೨೨-೧೦)

ತೈ ತೌ ಇಂದ್ರೋಭಯೌ ಅನಿತ್ರಾನ್ ದಾಸಾ ವೃತ್ರಾಣ್ಯಾರ್ಯಾ ಚ ಶೂರ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೩೩-೩)

ಹತೋ ವೃತ್ರಾಣ್ಯಾರ್ಯಾ ಹತೋ ದಾಸಾನಿ ಸತ್ವತೀ | ಹತೋ ವಿಶ್ವಾ ಅಸೆ ದ್ವಿಷಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೬೦-೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಋ. ಸಂ. ೭-೮೩-೧; ೧೦-೩೮-೩; ೧೦-೬೯-೬; ೧೦-೮೩-೧; ಅ. ವೇ. ೫-೧೧-೩; ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ದಾಸರೆಂಬ ಜನಾಂಗದವರು ಆರ್ಯರ ಶತ್ರುಗಳೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಆರ್ಯರ ಶತ್ರುಗಳಾದ ಈ ದಸ್ಯುಗಳನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಇಂದ್ರನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟಾಗ ಇಂದ್ರನು ದಸ್ಯುಗಳಮೇಲೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಾನೆ. (ಋ. ಸಂ. ೬-೧೮-೩; ೬-೫೨-೨) ಆದ್ದರಿಂದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ದಸ್ಯುಹಾ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರತಿ ಯದಸ್ಯ ವಜ್ರಂ ಬಾಹ್ನೋರ್ಧರ್ಹತ್ವೀ ದಸ್ಯೂನ್ ಪುರ ಆಯಸೀರ್ನಿ ತಾರೀತ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೨೦-೮)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಈ ದಸ್ಯುಜನರು ಕಬ್ಬಿಣದಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಕೋಟಿ (ಅಥವಾ ಸಟ್ಟಣ) ಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ದಾಸರೆಂಬ ಜನರು ಒಂದು ಬುಡಕಟ್ಟಿಗೆ (clans) ಸೇರಿ ಗುಂಪಾಗಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು (ಋ. ಸಂ. ೨-೧೧-೪; ೪-೨೮-೪; ೬-೨೫-೨) ಹೇಳಿದೆ. ಇವರ ಮೈ ಬಣ್ಣವು ಆರ್ಯರಂತಿರದೆ ಕಪ್ಪಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಕೃಷ್ಣಾಂ ತ್ವಚಂ (ಕಪ್ಪಾದ ಚರ್ಮವುಳ್ಳವರು) ಎಂಬ ವರ್ಣನೆಯು,

ಮನವೇ ಶಾಸದವ್ರತಾನ್ ತ್ವಚಂ ಕೃಷ್ಣಾಮರಂಧಯತ್ |

(೧-೧೩೦-೮)

ಪ್ರ ಯೇ ಗಾವೋ ನ ಭೂರ್ಣಯಸ್ತ್ವೇಷಾ ಅಯಾಸೋ ಅಕ್ರಮುಃ |

ಘ್ನಂತಃ ಕೃಷ್ಣಾಮಸ ತ್ವಚಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೯-೪೧-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವುದು ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಆರ್ಯರ ವರ್ಣವು ಚೆನ್ನಾಗಿರುವುದೆಂದು ಋ. ಸಂ. ೩-೩೯-೯ ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಅನಾಸೋ ದಸ್ಯೂರಮೃಣೋ ವಧೇನ ನಿ ದುರ್ಯೋಣಿ ಅವೃಣಜ್ ಮೃಧ್ರವಾಚಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೨೯-೧೦)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಈ ದಸ್ಯುಗಳನ್ನು ನಾಸಿಕವಿಲ್ಲದವರೆಂದೂ ಅಥವಾ ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ ಮೂಗುಳ್ಳವರೆಂದೂ, ಕೆಟ್ಟ ಭಾಷೆಯನ್ನು ಮಾತನಾಡುವವರೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಇವರು ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವರಲ್ಲವೆಂದೂ (ಅಯ ಜ್ವಾನಃ) ಇನ್ನರಿಗೆ ದೇವರಿಲ್ಲವೆಂದೂ (ಅಬ್ರಹ್ಮಾ) ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಶತ್ರುಗಳೆಂದೂ (ಬ್ರಹ್ಮದ್ವಿಷಃ) ಕೆಟ್ಟಕೆಲಸಮಾಡುವವರೆಂದೂ (ಅಪವ್ರತಾನ್, ಅಕರ್ಮಾ, ಅನ್ಯವ್ರತಃ) ವನುಷ್ಯಸ್ವಭಾವಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ವರ್ತಿಸುವವರೆಂದೂ (ಅಮಾನುಷಃ) ಋ. ಸಂ. ೧-೩, ೩-೪, ೫; ೪-೧೬-೯; ೫-೭-೧೦; ೫-೪೨-೯; ೬-೧೪-೩; ೮-೭೦-೧೦; ೧೦-೨೨-೭, ೮ ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣನೆಗಳಿವೆ.

ಅರಂ ದಾಸೋ ನ ಮಿಾಳ್ಪುಷೇ ಕರಾಣ್ಯಹಂ ದೇನಾಯ ಭೂರ್ಣಯೇನಾಗಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೮೬-೭)

ಶತಂ ಮೇ ಗರ್ಧಭಾನಾಂ ಶತಮೂರ್ಣಾವತೀನಾಂ | ಶತಂ ದಾಸಾ ಅತಿ ಸ್ವಜಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೫೬-೩)

ಉತ ದಾಸಾ ಪರಿವಿಷೇ ಸ್ತದ್ವಿಷ್ಟೀ ಗೋಪರೀಣಿಸಾ | ಯದುಸ್ತುರ್ವಶ್ಚ ಮಾಮಹೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೬೨-೧೦)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ದಾಸರು ಗುಲಾಮರೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಪ್ರಾಯಶಃ ಆರ್ಯರು ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಸೋಲಿಸಿದ ಈ ಜನರನ್ನು ಗುಲಾಮರನ್ನಾಗಿ ಕೆಲಸಮಾಡುವಂತೆ ನಿಯಮಿಸಿದ್ದರೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಈ ಜನರಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಧನಾದಿವ್ಯುಗಳಿದ್ದವೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ—

ಅಸಿ ವೃಶ್ಚ ಪುರಾಣವದ್ವೃತತೇರಿವ ಗುಪ್ತೀತಮೋಜೋ ದಾಸಸ್ಯ ದಂಭಯ |

ಮಯಂ ತದಸ್ಯ ಸಂಭೃತಂ ವಸ್ತಿದ್ರೇಣ ವಿ ಭಜೇಮಹಿ ನಭಂತಾನುನ್ಯಕೇ ಸಮೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೪೦-೬)

ವೃಕ್ಷದ ಕೊಂಬೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವಂತೆ ಈ ದಾಸನನ್ನು ಕತ್ತರಿಸೆಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನು ಅವನನ್ನು ಗೆದ್ದು ತಂದುಕೊಟ್ಟ ಧನವನ್ನು ನಾವು ಹಂಚಿಕೊಳ್ಳೋಣವೆಂದು ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಈ ದಾಸ ಜನಾಂಗದವರಲ್ಲಿ ಇಲೀಬಿಶ, ಚೆಮುರಿ, ಧುನಿ, ಸಿಪ್ರು, ವರ್ತಿ, ಶಂಬರ ಎಂಬವರು ಮುಖ್ಯರಾದವರು. ಇವರ ವಿಷಯವನ್ನು ಆಯಾ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರ ವಿವರಿಸಲಾಗುವುದು.

ಉಕ್ಥಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ | ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಎಂದು ಸಾಧಾರಣವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಆದರೆ, ತೈತ್ ತೇ ಉಕ್ಥಂ | ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದೂ ನಿನ್ನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿದುದೂ ಆದ ಉಕ್ಥವನ್ನು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರಪರವಾದುದೂ ಯಾಗಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನಿಂದಲೂ ಪರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವುದೂ ಆದ ಉಕ್ಥವೆಂದು ಸೂಚಿಸಿದೆ. ಇಂದ್ರಪರವಾದ ಈ ಉಕ್ಥಕ್ಕೆ ಒಂದು ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವಿದೆ.

ಉಕ್ಥದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ, ಅದರ ಮಹಿಮೆಯನ್ನೂ, ಶಸ್ತ್ರ, ಉಕ್ಥ, ಸಾಮ ಇವುಗಳಿಗಿರುವ ಸಂಬಂಧ ಮತ್ತು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳನ್ನೂ, ಹೋತ್ಯವೂ ಅವನ ಸಹಾಯಕರಾದ ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳೂ ಇದನ್ನು ಸವನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪರಿಸರಬೇಕಾದ ಕ್ರಮವನ್ನೂ ಹಿಂದಿನ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ ವಿಶದವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಉಕ್ಥದ ಮೂಲಕ ಪ್ರಶಂಸಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪೂರ್ವಕಥಾಸಂದರ್ಭದೊಂದಿಗೆ ಉಕ್ಥದ ಪ್ರಭಾವವೂ ತನ್ಮೂಲಕ ಇಂದ್ರನ ಮಹಿಮೆಯೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ತಿಳಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಉಕ್ಥದ ಶಕ್ತಿಯು ಅತ್ಯಧಿಕವಾದುದೆಂದೂ ಅಸುರರು ಅದರ ಮರೆಹೊಕ್ಕಿದ್ದುದರಿಂದ ಅವರ ಶಕ್ತಿಯೂ ವೃದ್ಧಿಯಾಯಿತೆಂದೂ ಆಗ ಇಂಪ್ರನು ಸ್ತುತನಾಗಿ ಬಂದು ಇವರನ್ನು ಓಡಿಸಿದನೆಂದೂ ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಥೆಯಿದೆ.

ತೇ ನಾ ಅಸುರಾ ಮೈತ್ರಾವರುಣಸ್ಯೋಕ್ಥಮಶ್ರಯಂತ ಸೋಽಬ್ರವೀದಿಂದ್ರಃ ಕಶ್ಚಾಹಂ ಚೇಮಾ-

ನಿತೋಽಸುರಾನೋತ್ಸ್ಯಾವಹಾ ಇತ್ಯಹಂ ಚೇತ್ಯಬ್ರವೀದ್ವರುಣಸ್ತಸ್ಮಾದ್ಯಂದ್ರಾವರುಣಂ

ಮೈತ್ರಾವರುಣಸ್ತೃತೀಯಸವನೇ ಶಂಸತೀಂದ್ರಶ್ಚ ಹಿ ತಾನ್ವರುಣಶ್ಚ ತತೋ ನುದೇತಾಂ ||
ಅಸುರರು ಮೈತ್ರಾವರುಣ ಉಕ್ಥವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದರು. ಆಗ ಇಂದ್ರನು ಈ ಅಸುರರನ್ನು ಈ ಉಕ್ಥದಿಂದ ಓಡಿಸಲು
ನನಗೆ ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ಯಾರು ಸಹಾಯಮಾಡುತ್ತೀರಿ ಎಂದಾಗ ವರುಣನು ತಾನು ಸಹಾಯಮಾಡುವುದಾಗಿ ಹೇಳಿದನು
ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೋತೃವಿಗೆ ಸಹಾಯಕನಾದ ಮೈತ್ರಾವರುಣನು ತೃತೀಯಸವನಕಾಲದಲ್ಲಿ,

ಇಂದ್ರಾವರುಣಾ ಯುವನುಧ್ವರಾಯ ನೋ ನಿಶೇ ಜನಾಯ ಮಹಿ ಶರ್ಮ ಯಚ್ಛತಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೮೨-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಮಿನಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಇಂದ್ರನನ್ನೂ ವರುಣನನ್ನೂ ಸ್ತುತಿಸಿದನು. ಆಗ
ಇಂದ್ರಾವರುಣರು ಆ ಅಸುರರನ್ನು ಮಿತ್ರಾವರುಣ ಶಸ್ತ್ರದಿಂದ ಓಡಿಸಿದರು.

ತೇ ವೈ ತತೋಽಪಹತಾ ಅಸುರಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಛಂಸಿನ ಉಕ್ಥಮಶ್ರಯಂತ ಸೋಽಬ್ರವೀದಿಂದ್ರಃ
ಕಶ್ಚಾಹಂ ಚೇಮಾನಿತೋಽಸುರಾನೋತ್ಸ್ಯಾವಹಾ ಇತ್ಯಹಂ ಚೇತ್ಯಬ್ರವೀದ್ವೈಹಸ್ವತಿಸ್ತಸ್ಮಾ-
ದೈಂದ್ರಾಬಾರ್ಹಸ್ಪತ್ಯಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಛಂಸೀ ತೃತೀಯಸವನೇ ಶಂಸತೀಂದ್ರಶ್ಚ ಹಿ ತಾನ್ವರುಣ-
ಸ್ತತಿಶ್ಚ ಹಿ ತತೋ ನುದೇತಾಂ ||

ಅಲ್ಲಿಂದ ಓಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅಸುರರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಛಂಸಿಯ ಉಕ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದರು.

ಆಗ ಇಂದ್ರನು ಎದ್ದು ಈ ಅಸುರರನ್ನು ಇಲ್ಲಿಂದ ಓಡಿಸಲು ಯಾರು ಸಹಾಯಮಾಡುತ್ತೀರಿ ಎಂದಾಗ
ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಎದ್ದು ತಾನು ಸಹಾಯಮಾಡುವುದಾಗಿ ಹೇಳಿದನು. ಆಗ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಛಂಸಿಯು ತೃತೀಯಸವನ
ಕಾಲದಲ್ಲಿ,

ಉದುಪುತೋ ನ ವಯೋ ರಕ್ಷಮಾಣಾ ನಾವದತೋ ಅಭಿಯಸ್ಯೇವ ಘೋಷಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೬೮-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಮಿನಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಇಂದ್ರನನ್ನೂ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯನ್ನೂ ಸ್ತುತಿಸಿದನು. ಆಗ
ಇಂದ್ರನೂ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೂ ಸಹ ಅಸುರರನ್ನು ಅಲ್ಲಿಂದ ಓಡಿಸಿದರು.

ತೇ ವೈ ತತೋಽಪಹತಾ ಅಸುರಾ ಅಚ್ಛಾವಾಕಸ್ಯೋಕ್ಥಮಶ್ರಯಂತ ಸೋಽಬ್ರವೀದೀಂದ್ರಃ
ಕಶ್ಚಾಹಂ ಚೇಮಾನಿತೋಽಸುರಾನೋತ್ಸ್ಯಾವಹಾ ಇತ್ಯಹಂ ಚೇತ್ಯಬ್ರವೀದ್ವಿಷ್ಟಸ್ತಸ್ಮಾ-
ದೈಂದ್ರಾವೈಷ್ಟವನುಚ್ಛಾವಾಕಸ್ತೃತೀಯಸವನೇ ಶಂಸತೀಂದ್ರಶ್ಚ ಹಿ ತಾನ್ವಿಷ್ಟಶ್ಚ ತತೋ
ನುದೇತಾಂ ||

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೧೫-೬)

ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಛಂಸಿಯ ಉಕ್ಥದಿಂದ ಓಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅಸುರರು ಅಚ್ಛಾವಾಕನ ಉಕ್ಥದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡರು. ಆಗ ಇಂದ್ರನು
ಎದ್ದು ಇವರನ್ನು ಇಲ್ಲಿಂದ ಓಡಿಸಲು ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ಯಾರು ಸಹಾಯಮಾಡುತ್ತೀರೆಂದು ಕೇಳಿದನು. ಆಗ ವಿಷ್ಟವು
ತಾನು ಸಹಾಯಮಾಡುತ್ತೇನೆಂದು ಹೇಳಿದನು. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಚ್ಛಾವಾಕನು,

ಸಂ ವಾಂ ಕರ್ಮಣಾ ಸಮಿಷಾ ಹಿನೋಮೀಂದ್ರಾಪಿಷ್ಣಾ ಅಪಸಸ್ಪಾರೇ ಅಸ್ಯ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೬೯-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ವೇದದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಇಂದ್ರನನ್ನೂ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೂ ಸ್ತುತಿಸಿದನು. ಆಗ ಅವರು ಅಸುರರನ್ನು ಅಲ್ಲಂದಲೂ ಓಡಿಸಿದರು ಎಂಬ ಕಥೆಯು ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ (೧೫-೬) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಉಕ್ತದ ಶಕ್ತಿಯೂ, ಇಂದ್ರನ ಮಹಿಮೆಯೂ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ,

ಇಂದ್ರೋ ವೈ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ದೇವತಾ ತಸ್ಮಾದಾಹೇಂದ್ರಾಯ ತ್ವೇತಿ ಬೃಹದ್ವತೇ ವಯಸ್ವತೇ ಇತಿ
ವೀರ್ಯವತೇ ಇತ್ಯೇವೈತದಾಹ ಯದಾಹ ಬೃಹದ್ವತೇ ವಯಸ್ವತೇ ಇತ್ಯುಕ್ತಾಖ್ಯಂ ಗೃಹ್ಣಾಮೀ-
ತ್ಯುಕ್ತೇಭ್ಯೋ ಹ್ಯೇನಂ ಗೃಹ್ಣಾತಿ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೪-೨-೩-೧೦)

ಇಂದ್ರನೇ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ದೇವತೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ “ ಬೃಹದುಕ್ತದಿಂದ ಕೂಡಿದವನೂ, ವೀರ್ಯವಂತನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ” ಎಂದು ಇಂದ್ರನ ವೀರ್ಯಕ್ಕೂ ತೃಪ್ತಿಗೂ ಕಾರಣವಾದ ಉಕ್ತವನ್ನೂ ತನ್ಮೂಲಕ ಇಂದ್ರನನ್ನೂ ಸ್ತುತಿಸಿದೆ.

ಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮಗಳ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾವ ರೀತಿ ಉಕ್ತದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆಯೋ ಅದೇ ರೀತಿ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುವ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಸಹ ಸ್ತೋತ್ರಾತ್ಮಕವಾದ ಈ ಉಕ್ತದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದೆ. ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ—

ಉಕ್ತಂ ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಉಕ್ತಂ ಪ್ರಾಣೋ ಹೀದಂ ಸರ್ವಮುತ್ಥಾಪಯತ್ಯುದ್ಧಾಸ್ತಾದುಕ್ತವಿ-
ದ್ವೀರಸ್ತಿಸ್ತುತ್ಯುಕ್ತಸ್ಯ ಸಾಯುಜ್ಯಂ ಸಲೋಕತಾಂ ಜಯತಿ ಯ ಏವಂ ನೇದ |

(ಬೃ. ಉ. ೫-೧೩-೧)

ಉಕ್ತಂ ತಥೋಪಾಸನಾಂತರಂ | ಉಕ್ತಂ ಶಸ್ತ್ರಂ | ತದ್ಧಿ ಪ್ರಧಾನಂ ಮಹಾವ್ರತೇ ಕೃತಾ |

(ಶಾಂಕರಭಾಷ್ಯ)

ಮಹಾವ್ರತರೂಪವಾದ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನಶಸ್ತ್ರವಾದ ಉಕ್ತವೇ ಪ್ರಾಣವು. ಇದರಿಂದಲೇ ಉತ್ಥಾನವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದ ಉಕ್ತಜ್ಞನಾದ ಪುತ್ರನು ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಿ ತತ್ಸಮಾನತೆಯನ್ನೂ ಸಮಾನವಾದ ಮಾನ್ಯತೆಯನ್ನೂ ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ, ಎಂದು ಉಕ್ತದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಉಕ್ತೇಷ್ಟಿನ್ನು ಶೂರ ಯೇಷು ಚಾಕನ್ತೋಮೇಷ್ಟಿಂ ದ್ರುದ್ರಿಯೇಷು ಚ |

ತುಭ್ಯೇದೇತಾ ಯಾಸು ಮಂದಸಾನಃ ಪ್ರ ನಾಯವೇ ಸಿಸ್ರತೇ ನ ಶುಭ್ರಾಃ

ಠದಪಾಠಃ

ಉಕ್ಥೇಷು | ಇತ್ | ನು | ಶೂರ | ಯೇಷು | ಚಾಕನ್ | ಸ್ತೋಮೇಷು | ಇಂದ್ರ | ರುದ್ರಿಯೇಷು | ಚ |
ತುಭ್ಯ | ಇತ್ | ಏತಾಃ | ಯಾಸು | ಮಂದಸಾನಃ | ಪ್ರ | ವಾಯವೇ | ಸಿಸ್ರತೇ | ನ | ಶುಭ್ರಾಃ | || ೩ ||

ಸ. ಯಜುರ್ಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಶೂರೇಂದ್ರ ಯೇಷೂಕ್ಥೇಷು ಹೋತ್ರಾದಿಭಿಃ ಕ್ರಿಯಮಾಣೇಷು ಶಸ್ತ್ರೇಷು ರುದ್ರಿಯೇಷು | ರುದ್ರಿಯಂ ಸುಖಂ | ತತ್ಸಾಧನಭೂತೇಷು | ಯದ್ವಾ ರುದ್ರಾಃ ಸ್ತೋತಾರಃ | ತತ್ಕೃತೇಷು ಉದ್ಗಾ-
ತ್ಯಾಣಾಂ ಸ್ತೋಮೇಷು ಚ ನು ಕ್ಷಿಸ್ರಂ ಚಾಕನ್ | ಸ್ತುತಿಃ ಕಾಮಯಸೇ || ಕಮತೇಃ ಕನತೇರ್ವಾ
ಯಜ್ಞಕಿ ರೂಪಂ || ಯಾಸು ಸ್ತೋತ್ರೇಶ್ವರೂಪಾಸು ಸ್ತುತಿಷು ಮಂದಸಾನೋ ಹೃಷ್ಯನ್ ಭವಸಿ ತಾ
ಏತಾಃ ಶುಭ್ರಾ ದೀಪ್ಯಮಾನಾಃ ಸ್ತುತಯೋ ವಾಯವೇಽಸ್ತದೀಯಂ ಯಜ್ಞಂ ಪ್ರತ್ಯಾಗಚ್ಛತೇ ತುಭ್ಯೇತ್
ತುಭ್ಯಮೇವ ಪ್ರಸಿಸ್ರತೇ | ತ್ವದರ್ಥಮೇವ ಪ್ರಸರಂತಿ | ನ ಸಂಪ್ರತ್ಯರ್ಥೇ | ತಾ ಅಧುನಾ ಸೇವಸ್ಯ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಶೂರ—ಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದ | ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಯೇಷು—ಯಾವ | ಉಕ್ಥೇಷು—ಉಕ್ಥರೂಪ
ವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ಮತ್ತು) | ರುದ್ರಿಯೇಷು—ಸುಖಕಾರಕಗಳಾದ ಅಥವಾ ಉದ್ಗಾತ್ಯಗಳಿಂದ ಪಠಿತವಾದ |
ಸ್ತೋಮೇಷು—ಸ್ತೋಮರೂಪವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ | ಚ ನು—ಪಠಿತವಾದೊಡನೆಯೇ | ಚಾಕನ್—ಪ್ರೀತಿ
ಯನ್ನು ತೋರಿಸುವೆಯೋ (ಅಲ್ಲದೇ) | ಯಾಸು—ಯಾವ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ | ಮಂದಸಾನಃ—
ಹರ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಿಯೋ | ಏತಾಃ—ಅಂತಹ | ಶುಭ್ರಾಃ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳು | ವಾಯವೇ—
ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ಬರುತ್ತಿರುವ | ತುಭ್ಯೇತ್—ನಿನಗಾಗಿಯೇ | ನ—ಈಗ | ಪ್ರ ಸಿಸ್ರತೇ—ಪ್ರಸರಿಸಿ ನಿನ್ನನ್ನು
ಸಮೀಪಿಸುತ್ತವೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಯಾವ ಉಕ್ಥರೂಪವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಸುಖಕಾರಕಗಳಾದ ಸ್ತೋಮ
ಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅವು ಪಠಿತವಾದೊಡನೆಯೇ ನೀನು ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವೆಯೋ, ಮತ್ತು ಯಾವ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪ
ವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಹರ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಿಯೋ ಅಂತಹ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳು ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ
ಬರುತ್ತಿರುವ ನಿನಗಾಗಿಯೇ ಈಗ ಪಠಿತವಾಗಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಸಮೀಪಿಸುತ್ತಿವೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸು.

English Translation

Indra, hero, these brilliant (laudations), in (the form of) hymns, in
which you delight, and in (that of) the praises uttered by the worshippers
by which you are gratified, are addressed to you, to bring you, (to our
sacrifice).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ರುದ್ರಿಯೇಷು—ರುದ್ರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ರೇಭಃ, ಜರಿತಾ ಮೊದಲಾದ ಹದಿಮೂರು ಸ್ತೋತ್ರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ರುದ್ರಿಯೇಷು ಎಂದರೆ ಉದ್ಗಾತೃವೆಂಬ ಋತ್ವಿಜರು ಪಠಿಸುವ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಸ್ತೋಮಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ನಾಯನೇ—ನಾ ಗತಿಗಂಧನಯೋಃ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿರುವ ಎಂದರೆ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಯಜ್ಞಭೂಮಿಗೆ ಬರುತ್ತಿರುವ ನಿನಗೋಸ್ಕರ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸ್ತೋಮೇಷು—ಅಭಿಪ್ಲವಸಡಹಯಾಗದಲ್ಲಿ ವಿಷಮದಿನಗಳು ಎಂದರೆ, ಪ್ರಥಮ, ತೃತೀಯ, ಪಂಚಮದಿನಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನಗಳಲ್ಲಿ (ಮಧ್ಯಾಹ್ನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವ ಕರ್ಮವಿಶೇಷಕಾಲದಲ್ಲಿ) ಉದ್ಗಾತೃಮೊದಲಾದ ಋತ್ವಿಜರು ರಥಂತರವೆಂಬ ಸಾಮಗಾನಗಳಿಂದ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವುದರಿಂದ ಈ ದಿನಗಳಿಗೆ ರಥಂತರಪೃಷ್ಠಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಅದರಂತೆಯೇ ಸಮದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ದ್ವಿತೀಯ, ಚತುರ್ಥ, ಷಷ್ಠದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಬೃಹತ್ಸಾಮವೆಂಬ ಸಾಮಗಾನಗಳಿಂದ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವುದರಿಂದ ಈ ದಿನಗಳಿಗೆ ಬೃಹತ್ಪೃಷ್ಠ ದಿನಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಮೂರನೆಯ ದಿನದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಪೃಷ್ಠಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ವೈರೂಪ, ವೈರಾಜ, ಶಾಕ್ತರರೈವತಗಳೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ವಿಶೇಷಸಾಮಮಂತ್ರಗಳು ಗಾನಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಾಮಗಾನಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಹೋತ್ವವರ್ಗದ ಋತ್ವಿಜರು ಸ್ತೋಮವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ಕೆಲವು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವರು. ಸ್ತೋಮದ ವಿವರಣೆಯು ಈ ರೀತಿ ಇರುವುದು—

ಏಕಂ ಸಾಮ ತೃಚೇ ಕ್ರಿಯತೇ | ತಸ್ಯ ಚ ತೃಚಸ್ಯ ಅವೃತ್ತಾಃ ಋಚಾಂ
ಸಂಖ್ಯಾ ವರ್ಧನೀಯಾ ಭವತಿ ಯಾ ಸ್ತೋಮಶಬ್ದೇನೋಚ್ಯತ ಇತಿ ||

ತೃಚವೆಂದರೆ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳು. ಈ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳೂ ಒಂದೇ ದೇವತೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಾಗಿ ಇರಬೇಕು. ಇಂತಹ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾನಭೇದಗಳಿಂದ ವಿಧವಿಧವಾಗಿಯೂ, ಒಂದೊಂದು ಋಕ್ಕನ್ನು ಒಂದಾವರ್ತಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪಠಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ತೃಚವನ್ನು ಅನೇಕ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಬಹುದು. ಉದಾ.—ಒಂದು ತೃಚದಲ್ಲಿ ೧, ೨, ೩ ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳನ್ನು,

೧, ೨, ೩; ೩, ೨, ೧; ೧, ೩, ೨; ೨, ೧, ೩; ೨, ೩, ೧; ೩, ೧, ೨ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಾನಭೇದಗಳಿಂದಲೂ

೧, ೧, ೧, ೨, ೩; ೧, ೨, ೨, ೨, ೩; ೧, ೨, ೩, ೩, ೩; ಇತ್ಯಾದಿ ಅಧಿಕ ಅವೃತ್ತಿಗಳಿಂದಲೂ,

ಪಠಿಸುವಾಗ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳು ಅನೇಕ ಋಕ್ಕುಗಳಾಗುವುವು. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ತೃಚವೆಂಬ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಎಂದರೆ ೧, ೨, ೩ ಅಥವಾ ೧, ೨, ೩, ೩, ೩ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗಿ ಪಠಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಪರ್ಯಾಯವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇಂತಹ ಪರ್ಯಾಯಗಳು ಮೂರಾದರೆ ಒಂದು ವಿಷ್ಕೃತಿಯಾಗುವುದು. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸ್ತೋಮಕ್ಕೂ ಇಂತಹ ವಿಷ್ಕೃತಿಗಳು ಬೇರೆಬೇರೆ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಅನೇಕ

ವಿಧಗಳಾಗಿರುವವು. ಆದುದರಿಂದ ಮೂರು ಋಕ್ಸನ ತೃಚವನ್ನು ಮೂರು ಪರ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿಧವಿಧವಾದ ಕ್ರಮದಿಂದ ಪಠಿಸುವುದೇ ಸ್ತೋಮವೆನಿಸುವುದು. ಸ್ತೋಮಗಳಲ್ಲಿ ತ್ರಿವೃತ್, ಪಂಚದಶಃ ಸಪ್ತದಶಃ, ಏಕವಿಂಶಃ, ತ್ರಿಣವಃ, ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶಃ, ಚತುರ್ವಿಂಶಃ, ಚತುಶ್ಚತ್ವಾರಿಂಶಃ, ಅಷ್ಟಾಚಿತ್ವಾರಿಂಶಃ ಎಂದು ಒಂಭತ್ತುವಿಧವಾದ ಸ್ತೋಮಗಳಿರುವವು. ತ್ರಿವೃತ್ಸ್ತೋಮದಲ್ಲಿ ತೃಚವನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕ್ರಮಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರಾವರ್ತಿ ಪಠಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಸ್ತೋಮಕ್ಕೆ ತ್ರಿವೃತ್ತೋಮವೆಂದು ಹೆಸರು. ಆದುದರಿಂದ ತ್ರಿವೃತ್ತೋಮದ ಮೂರು ಪರ್ಯಾಯಗಳ ಒಟ್ಟು ಋಕ್ಸುಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ೯ ಆಗುವುದು. ಪಂಚದಶ ಮೊದಲಾದ ಸ್ತೋಮಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರು ಪರ್ಯಾಯಗಳಿಂದ ಹದಿನೈದು ಅಥವಾ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಋಕ್ಸುಗಳು ಆಯಾ ಸ್ತೋಮದ ಹೆಸರಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಇರುವವು. ಎಂದರೆ ಪಂಚದಶಸ್ತೋಮದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಪರ್ಯಾಯಗಳಿಂದ ಒಟ್ಟು ೧೫ ಋಕ್ಸುಗಳೂ, ಸಪ್ತದಶಸ್ತೋಮದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಪರ್ಯಾಯಗಳಿಂದ ಒಟ್ಟು ೧೭ ಋಕ್ಸುಗಳೂ ಇರುವವು, ಇತ್ಯಾದಿ. ಆದುದರಿಂದ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆಗಳಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಸ್ತೋಮಗಳಿಗೆ ಆಯಾ ಹೆಸರು ಬಂದಿರುವುದು. ಪ್ರತಿಪರ್ಯಾಯದಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೇ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಋಕ್ಸುಗಳಿರಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ಮೂರು ಪರ್ಯಾಯಗಳಿಂದ ಕ್ಲಪ್ತಸಂಖ್ಯೆಯ ಋಕ್ಸುಗಳು ಆಯಾ ಸ್ತೋಮಗಳ ವಿಷ್ಕುತಿಗಳಲ್ಲಿರಬೇಕು. ಅವುಗಳ ವಿವರವು ಈ ರೀತಿ ಇದೆ—

(೧)	ತ್ರಿವೃತ್ತೋಮ—ಮೂರು ಪರ್ಯಾಯಗಳಿಂದ ಒಟ್ಟು ೯ ಋಕ್ಸುಗಳು		
(೨)	ಪಂಚದಶಸ್ತೋಮ	”	೧೫ ”
(೩)	ಸಪ್ತದಶಸ್ತೋಮ	”	೧೭ ”
(೪)	ಏಕವಿಂಶಸ್ತೋಮ	”	೨೧ ”
(೫)	ತ್ರಿಣವಸ್ತೋಮ	”	೨೭ ”
(೬)	ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶಸ್ತೋಮ	”	೩೩ ”
(೭)	ಚತುರ್ವಿಂಶಸ್ತೋಮ	”	೪೫ ”
(೮)	ಚತುಶ್ಚತ್ವಾರಿಂಶಸ್ತೋಮ	”	೪೪ ”
(೯)	ಅಷ್ಟಾಚಿತ್ವಾರಿಂಶಸ್ತೋಮ	”	೪೮ ”

ಈ ರೀತಿ ೯ ಸ್ತೋಮಗಳ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆಗಳು ಆಯಾ ಸ್ತೋಮದ ಹೆಸರಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಇರುವವು. ಈ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಸ್ತೋಮದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದೊಂದು ವಿಷ್ಕುತಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುವುದು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಎಂದರೆ ತ್ರಿವೃತ್ತೋಮದಲ್ಲಿ ಮೂರು ವಿಷ್ಕುತಿಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಒಂದೊಂದು ವಿಷ್ಕುತಿಯು ಮೂರು ಪರ್ಯಾಯಗಳಿಗೂ ೯ ಋಕ್ಸುಗಳಿರುವುದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಒಟ್ಟು ಮೂರು ವಿಷ್ಕುತಿಗಳಿಂದ ಸೇರಿ ೯ ಋಕ್ಸುಗಳಲ್ಲ, ೨೭ ಋಕ್ಸುಗಳಾಗುವವು. ಇತ್ಯಾದಿ.

ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸ್ತೋಮಕ್ಕೂ ಅನೇಕ ವಿಷ್ಕುತಿಗಳಿರುವುವೆಂದು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿರುವುದಷ್ಟೆ. ಅವುಗಳ ವಿವರವನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಕೊಟ್ಟಿದೆ—

I ತ್ರಿವೃತ್ತೋಮಕ್ಕೆ—

(೧) ಉದ್ಯತೀ (೨) ಪರಿವರ್ತಿನೀ (೩) ಕುಲಾಯಿನೀ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಷ್ಕುತಿಗಳು.

II ಪಂಚದಶಸ್ತೋಮಕ್ಕೆ—

(೧) ಪಂಚಪಂಚನೀ (೨) ಉದ್ಯತೀ ಪ್ರಥಮಾ (೩) ಉದ್ಯತೀ ದ್ವಿತೀಯಾ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಷ್ಣುತಿಗಳು.

III ಸಪ್ತದಶಸ್ತೋಮಕ್ಕೆ—

(೧) ದಶಸಪ್ತಾ ಪ್ರಥಮಾ (೨) ದಶಸಪ್ತಾ ದ್ವಿತೀಯಾ (೩) ಸಪ್ತಸ್ಥಿತಾ ಪ್ರಥಮಾ (೪) ಸಪ್ತಸ್ಥಿತಾ ದ್ವಿತೀಯಾ (೫) ಅನಾಮಿಕಾ (೬) ಉದ್ಯತೀ (೭) ಭಸ್ಮಾ ಎಂದು ಏಳು ವಿಷ್ಣುತಿಗಳು.

IV ಏಕವಿಂಶಸ್ತೋಮಕ್ಕೆ—

(೧) ಸಪ್ತಸಪ್ತಿನೀ (೨) ಉದ್ಯತೀ (೩) ಪ್ರತಿಷ್ಠುತಿಃ (೪) ಸೂರ್ಮಾ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಷ್ಣುತಿಗಳು.

V ತ್ರಿವಿಂಶಸ್ತೋಮಕ್ಕೆ—

(೧) ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಾ (೨) ಉದ್ಯತೀ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಷ್ಣುತಿಗಳು.

VI ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶಸ್ತೋಮಕ್ಕೆ—

(೧) ಸಮತ್ಯಂಶಾ (೨) ನೇದೀಯಸ್ತಂಕ್ರಮಾ (೩) ಉದ್ಯತೀ (೪) ಪ್ರತ್ಯವ ರೋಹಿಣೀ (೫) ಅಂತಿಮಾ ಎಂದು ಐದು ವಿಷ್ಣುತಿಗಳು.

VII ಚತುರ್ವಿಂಶಸ್ತೋಮಕ್ಕೆ—

ಇದಕ್ಕೆ ಒಂದೇ ವಿಷ್ಣುತಿ ಇರುವುದು.

VIII ಚತುಶ್ಚತ್ವಾರಿಂಶಸ್ತೋಮಕ್ಕೆ—

(೧) ಪ್ರಥಮಾ (೨) ನಿರ್ಮಧ್ಯಾ (೩) ತೈತೀಯಾ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಷ್ಣುತಿಗಳು.

IX ಅಷ್ಟಾಚತ್ವಾರಿಂಶಸ್ತೋಮಕ್ಕೆ—

(೧) ಪ್ರಥಮಾ (೨) ನೇದೀಯಸ್ತಂಕ್ರಮಾ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಷ್ಣುತಿಗಳು.

ಒಟ್ಟು ಒಂಭತ್ತು ಸ್ತೋಮಗಳಿಗೆ ಮೂವತ್ತು ವಿಷ್ಣುತಿಗಳಿರುವವು.

ಸ್ತೋಮಗಳು, ಅವುಗಳ ವಿಷ್ಣುತಿಗಳು, ಅವುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಪಠಿಸುವ ಕ್ರಮ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ತಾಂಡ್ಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ಈ ವಿಧವಾದ ಸ್ತೋಮಗಳಲ್ಲಿ ತ್ರಿವಿಂಶಸ್ತೋಮವು ಪ್ರಾತಸ್ಸವನ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಪಂಚದಶಸ್ತೋಮವು ಮಾಧ್ಯಂದಿನ ಸವನದಲ್ಲಿಯೂ, ಸಪ್ತದಶಸ್ತೋಮವು ತೃತೀಯಸವನದಲ್ಲಿಯೂ ಪಠಿಸಲ್ಪಡುವವು. ಅಭಿಷ್ಠವಷಡಹ ಮೊದಲಾದ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾತಸ್ಸವನಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಗಾನಮಾಡಲ್ಪಡಬೇಕಾದ ತ್ರಿವಿಂಶದಾಸಿಂಹಸ್ತೋಮಗಳನ್ನು ಗಾನಮಾಡಿದನಂತರ ಅವುಗಳ ಜತೆಗೆ ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಸ್ತೋಮಗಳೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಸ್ತೋಮಗಳನ್ನು ಗಾನಮಾಡುವುದು ಪದ್ಧತಿಯು. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಅಧಿಕಸ್ತೋಮಗಳನ್ನು ಗಾನಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಸ್ತೋಮವೃದ್ಧಿಯೆಂದು ಹೆಸರು ಈ ಸ್ತೋಮವೃದ್ಧಿಯ ಗಾನಗಳನ್ನು ಉದ್ಗಾತೃಮೊದಲಾದವರು ಮಾಡಿದಮೇಲೆ ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಎಂದರೆ ಸ್ತೋಮವೃದ್ಧಿಗೆ ಸಮನಾಗುವಂತೆ ಕೆಲವು ಅಧಿಕ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಋಕ್ಯುಗಳನ್ನು

ಹೋತೃವರ್ಗದ ಮೈತ್ರಾವರುಣ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಛಂಸಿ, ಅಚ್ಛಾನಾಕ ಎಂಬ ಋತ್ವಿಜರು ಪರಿಸರೀಕಾಗಿರುವುದು. ಎಂದರೆ ತ್ರಿವೃದಾದಿಸ್ತೋಮಗಳಲ್ಲಿ ಗಾನಮಾಡಬೇಕಾದ ಕ್ಲಪ್ತಸಂಖ್ಯೆಯ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಉದ್ಗಾತೃ ಮೊದಲಾದ ಸಾಮಕರು ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಹೆಚ್ಚು ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಗಾನಮಾಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಸಮನಾಗಿ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಅಷ್ಟೇಸಂಖ್ಯೆಯ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಹೋತೃವರ್ಗದ ಮೈತ್ರಾವರುಣಾದಿಗಳು ಪರಿಸರೀಕು. ಹೀಗೆ ಕ್ಲಪ್ತಸಂಖ್ಯೆಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಗಾನಮಾಡುವ ಸಾಮಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ಅಥವಾ ಸ್ತೋಮಗಳಿಗೆ ಸ್ತೋಮವೃದ್ಧಿ ಎಂದೂ ಅದರಂತೆ ಕ್ಲಪ್ತಸಂಖ್ಯೆಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪಠಿಸುವ ಋಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಅವಾಪ ವೆಂದೂ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಕ್ತ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಈ ಅವಾಪಋಕ್ಕುಗಳ ಪಠನೆಗಾಗಿ ಸುರೂಪಕೃತ್ನುಮೂತಯೇ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗುವ ಆರು ಸೂಕ್ತಗಳನ್ನು (ಋ. ಸಂ. ೧-೪ ರಿಂದ ಋ. ಸಂ. ೧-೯ರ ವರೆಗಿನ ಸೂಕ್ತಗಳು) ಪಠಿಸುವರು. ಎಂದರೆ ಅವಾಪಕ್ಕಾಗಿ ಆರು ಸೂಕ್ತಗಳನ್ನೂ ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದಲ್ಲ. ಉದ್ಗಾತೃ ಮೊದಲಾದ ಸಾಮಕರು ಎಷ್ಟು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಗಾನಮಾಡುವರೋ ಅಷ್ಟೇ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು (ಸುರೂಪಕೃತ್ನು ಮೊದಲಾದ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅಷ್ಟೇ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು) ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದರ್ಥವು. ಈರೀತಿ ಅವಾಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿಯೂ ಎಂದರೆ ಅಧಿಕ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವುದಕ್ಕೂ ಒಂದು ಕ್ರಮವಿರುವುದು ಅದನ್ನು ಆಶ್ವಲಾಯನರು ತಮ್ಮ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರ ದಲ್ಲಿ ಈರೀತಿ ಹೇಳಿರುವರು.—

ನಿತ್ಯಾಧಿಕಂ ಸ್ತೋಮಕರಣಾತ್ಪಂಚ ಸಪ್ತದಶೇ ನವೈಕವಿಂಶೇ ದ್ವಾದಶ ಚತು-
ವಿಂಶೇ ಪಂಚದಶ ತ್ರಿಣವ ಏಕವಿಂಶತಿಂ ತ್ರಯಸ್ತಿಂಶೇ ದ್ವಾತ್ರಿಂಶತಂ ಚತು-
ಶ್ಚತ್ವಾರಿಂಶೇ ಷಟ್ತ್ರಿಂಶತಮಷ್ಟಾಚತ್ವಾರಿಂಶೇ || ಇತಿ ||

ಎಂದರೆ ಸಪ್ತದಶಸ್ತೋಮವನ್ನು ಪಠಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅವಾಪವು ಎಂದರೆ ಅಧಿಕ ಋಕ್ಕುಗಳ ಪಠನೆಯು ಐದು ಋಕ್ಕುಗಳಾಗಿರಬೇಕು. ಏಕವಿಂಶಸ್ತೋಮಕ್ಕೆ ಅವಾಪವು ಒಂಭತ್ತು ಋಕ್ಕುಗಳು; ಚತುರ್ವಿಂಶಸ್ತೋಮಕ್ಕೆ ಹನ್ನೆರಡು ಋಕ್ಕುಗಳು; ತ್ರಿಣವಸ್ತೋಮಕ್ಕೆ ಹದಿನೈದು ಋಕ್ಕುಗಳು; ತ್ರಯಸ್ತಿಂಶಸ್ತೋಮಕ್ಕೆ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಋಕ್ಕುಗಳು; ಚತುಶ್ಚತ್ವಾರಿಂಶಸ್ತೋಮಕ್ಕೆ ಮೂವತ್ತೆರಡು ಋಕ್ಕುಗಳು; ಅಷ್ಟಾಚತ್ವಾರಿಂಶಸ್ತೋಮಕ್ಕೆ ಮೂವತ್ತಾರು ಋಕ್ಕುಗಳು” ಎಂದು. ಈ ಕ್ರಮವನ್ನೇ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಸುರೂಪಕೃತ್ನುಮೂತಯೇ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ—“ಅಭಿಪ್ಲವಷಡಹೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಛಂಸಿನಃ ಪ್ರಾತಸ್ಸವನೇ ಸ್ತೋಮ ವೃದ್ಧಾವಾವಾಪಾರ್ಥಾನಿ ಸುರೂಪಕೃತ್ನುಮೂತಯ ಇತ್ಯಾದೀನಿ ಷಟ್ ಸೂಕ್ತಾನಿ” ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿನಿರಿಸಿರುವರು.

ಉಕ್ಥೈಃ ಪರಿಭೂಷತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಸ್ತೋಮೈಃ ಅಭೂಷತಿ | ಎಂದು ವ್ರತವನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮಾಡತಕ್ಕ ಕ್ರಮವನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಉಕ್ಥದಂತೆಯೇ ಸ್ತೋಮವೂ ಪ್ರಭಾವಪೂರಿತವಾದುದು. ಸ್ತೋಮದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವೈವಿಧ್ಯವನ್ನೂ ಋಗ್ವೇದಸಂಹಿತೆಯ ೨ ನೇ ಭಾಗದ 138 ರಿಂದ 150 ನೇ ಪೇಜುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತೋಮಪಠನದಿಂದ ಲಭಿಸತಕ್ಕ ಪ್ರಯೋಜನಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಾತಸ್ಸವನೇ ವೈ ಗಾಯತ್ರೇಣ ಛಂದಸಾ ತ್ರಿವೃತೇ ಸ್ತೋಮಾಯ ಜ್ಯೋತಿರ್ಧದೇತಿ ತ್ರಿವೃತಾ
ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸೇನ ಪಂಚದಶಾಯ ಜ್ಯೋತಿರ್ಧದೇತಿ ಪಂಚದಶೇನೌಜಸಾ ವೀರೈಣಿ

ಸಪ್ತದಶಾಯ ಜ್ಯೋತಿರ್ಧದೇತಿ ಸಪ್ತದಶೇನ ಪ್ರಜಾಪತ್ಯೇನ ಪ್ರಜನನೇನೈಕವಿಗ್ಂಶಾಯ
ಜ್ಯೋತಿರ್ಧದೇತಿ ಸ್ತೋಮ ಏವ ತತ್ ಸ್ತೋಮಾಯ ಜ್ಯೋತಿರ್ಧದೇತ್ಯಥೋ ಸ್ತೋಮ
ಏವ ಸ್ತೋಮಮುಖಿ ಪ್ರಣಯತಿ ಯಾವಂತೋ ವೈ ಸ್ತೋಮಾಸ್ತಾವಂತಃ ಕಾಮಾಸ್ತಾವಂತೋ
ಲೋಕಾಸ್ತಾವಂತಿ ಜ್ಯೋತಿರ್ಗಾಪ್ತೇತಾವತ ಏವ ಸ್ತೋಮಾನೇತಾವತಃ ಕಾಮಾನೇತಾವತೋ
ಲೋಕಾನೇತಾವಂತಿ ಜ್ಯೋತಿರ್ಗಾಪ್ತವರುಂಧೇ ||

(ತೈ. ಸಂ. ೭-೧-೨-೧)

ಎಂಬ ತೈತ್ತಿರೀಯಸಂಹಿತಾನಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತೋಮಗಳ ಪ್ರಭಾವಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಯಜ್ಞಕರ್ತನು ಪ್ರಾತಃಸವನ
ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗಾಯತ್ರೀಚ್ಛಂದಸ್ಸಿನಿಂದ ತ್ರಿವೃತ್ ಸ್ತೋಮವನ್ನು ಮಹತ್ವದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆಯೇ
ಜ್ಯೋತೀರೂಪವಾದ ತ್ರಿವೃತದಿಂದ ಪಂಚದಶಸ್ತೋಮವನ್ನೂ, ವೀರ್ಯಯುತವಾದ ಪಂಚದಶದಿಂದ ಸಪ್ತದಶಸ್ತೋ
ಮವನ್ನೂ, ಪ್ರಜಾಪತಿಯೊಡನೆ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಪ್ರಜನನಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಾದ ಸಪ್ತದಶಸ್ತೋಮದಿಂದ ಏಕ
ವಿಂಶಸ್ತೋಮವನ್ನೂ ತೇಜೋಯುತವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸ್ತೋಮವು ಇನ್ನೊಂದು
ವಿಧವಾದ ಸ್ತೋಮಕ್ಕೆ ಪ್ರಭಾವವನ್ನೂ ತೇಜಸ್ಸನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಸ್ತೋಮದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಬಗೆಗಳಿವೆಯೋ
ಅಷ್ಟು ಲೋಕಗಳೂ, ಅಷ್ಟು ಬಗೆಯ ತೇಜಸ್ಸುಗಳೂ, ಅಷ್ಟು ವಿಧವಾದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳೂ ಇವೆ. ಮತ್ತು ಸ್ತೋಮ
ಪಠನದಿಂದ ಯಜಮಾನನು ಅಷ್ಟವಿಧವಾದ ಲೋಕಗಳನ್ನೂ, ತೇಜಸ್ಸುಗಳನ್ನೂ, ಮತ್ತು ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ
ಪಡೆಯುವನು ಎಂದು ಸ್ತೋಮದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ, ಅನಂತರ ಸ್ತೋಮಪಠನವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಆಗುವ
ನಷ್ಟವನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನೋ ವದಂತಿ ಸತ್ಯೇ ಯಜೇತ ಯೋಽಗ್ನಿಷ್ಟೋಮೇನ ಯಜಮಾನೋಽಥ
ಸರ್ವಸ್ತೋಮೇನ ಯಜೇತೇತಿ ಯಸ್ಯ ತ್ರಿವೃತಮಂತರ್ಯಂತಿ ಪ್ರಾಣಾಗ್ನಸ್ತಸ್ಯಾಂತರ್ಯಂತಿ
ಪ್ರಾಣೇಷು ಮೇಽಪ್ಯಸದಿತಿ ಖಲು ವೈ ಯಜ್ಞೇನ ಯಜಮಾನೋ ಯಜತೇ ಯಸ್ಯ
ಪಂಚದಶಮಂತರ್ಯಂತಿ ವೀರ್ಯಂ ತಸ್ಯಾಂತರ್ಯಂತಿ ವೀರ್ಯೇ ಮೇಽಪ್ಯಸದಿತಿ ಖಲು ವೈ
ಯಜ್ಞೇನ ಯಜಮಾನೋ ಯಜತೇ ಯಸ್ಯ ಸಪ್ತದಶಮಂತರ್ಯಂತಿ ಪ್ರಜಾಂ ತಸ್ಯಾಂತರ್ಯಂತಿ
ಪ್ರಜಾಯಾಂ ಮೇಽಪ್ಯಸದಿತಿ ಖಲು ವೈ ಯಜ್ಞೇನ ಯಜಮಾನೋ ಯಜತೇ ಯಸ್ಯೈಕ-
ವಿಗ್ಂಶಮಂತರ್ಯಂತಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಂ ತಸ್ಯಾಂತರ್ಯಂತಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಯಾಂ ಮೇಽಪ್ಯಸದಿತಿ ಖಲು ವೈ
ಯಜ್ಞೇನ ಯಜಮಾನೋ ಯಜತೇ ಯಸ್ಯ ತ್ರಿಣವಮಂತರ್ಯಂತ್ಯತೋಗ್ಂಶ್ಚ ತಸ್ಯ ನ-
ಕ್ಷತ್ರಿಯಾಂ ಚ ವಿರಾಜಮಂತರ್ಯಂತ್ಯತುಷು ಮೇಽಪ್ಯಸನ್ನಕ್ಷತ್ರಿಯಾಯಾಂ ಚ ವಿರಾಜೇತಿ
ಖಲು ವೈ ಯಜ್ಞೇನ ಯಜಮಾನೋ ಯಜತೇ ಯಸ್ಯ ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಗ್ಂಶಮಂತರ್ಯಂತಿ
ದೇವತಾಸ್ತಸ್ಯಾಂತರ್ಯಂತಿ ದೇವತಾಸು ಮೇಽಪ್ಯಸದಿತಿ ಖಲು ವೈ ಯಜ್ಞೇನ ಯಜಮಾನೋ
ಯಜತೇ ಯೋ ವೈ ಸ್ತೋಮಾನಮವಮಂ ಪರಮತಾಂ ಗಚ್ಛಂತಂ ವೇದ ಪರಮತಾಮೇವ
ಗಚ್ಛತಿ ತ್ರಿವೃದ್ವೈ ಸ್ತೋಮಾನಾಮವಮಸ್ತ್ರಿವೃತ್ಪರನೋ ಯ ಏವಂ ವೇದ ಪರಮತಾಮೇವ
ಗಚ್ಛತಿ ||

(ತೈ. ಸಂ. ೭-೧-೩-೧, ೨, ೩,)

ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮದಿಂದ ಯಜ್ಞಮಾಡತಕ್ಕವರು ಸರ್ವಸ್ತೋಮದಿಂದಲೂ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರು ವಿಧಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ವಿಧಿಯಲ್ಲಿ ತ್ರಿವೃತ್‌ಸ್ತೋಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಅವನ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣವೇ ಮಾಯನಾಗುತ್ತದರಿಂದ ಯಜಮಾನನು ಈ ಯಜ್ಞವು ನನ್ನ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತವಾಗಲಿ ಎಂಬ ಉದ್ದಿಶ್ಯದಿಂದ ಯಾಗಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಪಂಚದಶಸ್ತೋಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಶಕ್ತ್ಯಭಾವವಾಗುವುದರಿಂದಲೂ, ಏಕವಿಂಶಸ್ತೋಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ತನ್ನ ಜೀವನಾಧಾರವೇ ಕಳಚಿಹೋಗುವುದರಿಂದಲೂ, ತ್ರಿಣವ ಸ್ತೋಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ತನ್ನ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ಇರತಕ್ಕ ಋತುಗಳೂ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಶಕ್ತಿಗಳೂ ತನ್ನ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಕವಾಗದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶಸ್ತೋಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಮುಖ್ಯವಾದ ದೇವತಾಸಾನ್ನಿಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸಹ ಯಜಮಾನನು ಶಕ್ತಿಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ಪಂಚದಶಸ್ತೋಮದಿಂದಲೂ ಸಂತತಿ ಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ ಸಪ್ತದಶಸ್ತೋಮದಿಂದಲೂ ಜೀವನಾಧಾರಕ್ಕಾಗಿ ಏಕವಿಂಶಸ್ತೋಮದಿಂದಲೂ ಋತುಗಳ ಮತ್ತು ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಪ್ರಭಾವಗಳ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತ್ರಿಣವಸ್ತೋಮದಿಂದಲೂ ತನ್ನ ಮುಖ್ಯದೇವತಾ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯದ ಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶಸ್ತೋಮದ ಪಠನಿಂದಲೂ ಯಾಗವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಯಾವ ಯಜಮಾನನು ಸ್ತೋಮಗಳೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಥಮಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ತ್ರಿವೃತ್‌ಸ್ತೋಮದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆಯೋ ಆ ಯಜಮಾನನು ಯಜ್ಞಕರ್ತರಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ತ್ರಿವೃತ್‌ಸ್ತೋಮದೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮದಿಂದ ತೇಜಸ್ಸನ್ನೂ ಪಂಚದಶಸ್ತೋಮದಿಂದ ವೀರ್ಯವನ್ನೂ ಸಪ್ತದಶದಿಂದ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಏಕವಿಂಶದಿಂದ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯನ್ನೂ ತ್ರಿಣವದಿಂದ ಜಯವನ್ನೂ ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶದಿಂದ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನೂ ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ.

ಸ್ತೋಮಮಹದುರುಗಾಯಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಧೀರೋ ನಚಿಕೇತೋಽತ್ಯಸ್ರಾಕ್ಷೀಃ ||

(ಕ. ಉ. ೨-೧೧)

ಎಂದು ಕಠೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸ್ತೋಮದ ಮಹತ್ವವನ್ನೂ ಅದರಿಂದ ಲಭಿಸತಕ್ಕ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದ ಶಾಂತಿಯನ್ನೂ ತೋರಿಸಿದೆ.

ಯೇನ ಚೈಂದಸಾ ಸ್ತೋಷ್ಯಂತಾಸ್ತಚೈಂದ ಉಪಧಾವೇಬ್ಯೇನ ಸ್ತೋಮೇನ ಸ್ತೋಷ್ಯ-
ಮಾಣಃ ಸ್ಯಾತ್ತಂ ಸ್ತೋಮಮುಪಧಾವೇತ್ ||

(ಭಾ. ಉ. ೧-೩-೧೦)

ಎಂದು ಭಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಉದ್ಗೀಠದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾ ಯಾವ ಸ್ತೋಮದಿಂದ ಆಯಾಸನ್ನಿವೇಶ ಕ್ಷುಣ್ಣಗುಣವಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರವು ಪೂರ್ಣವಾಗುತ್ತದೆಯೋ ಆ ಸ್ತೋಮವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿ ಧ್ಯಾನಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಇದೇ ರೀತಿ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಹೋತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಕರ್ಮಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗತಕ್ಕ ಗಾನಾತ್ಮಕವಾದುದೂ ಅತಿಶಯವಾದ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದೂ, ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಅಲಂಕಾರಭೂತವಾದದ್ದೂ ಆದ ಸ್ತೋತ್ರವೊಂದರ್ಥ. ಸಾಯಣರು ಸ್ತೋತ್ರೈರ್ಗಾನಯುಕ್ತಮಂತ್ರಸಾಧ್ಯೈಃ | ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಶುಭ್ರಂ ನು ತೇ ಶುಷ್ಕಂ ವರ್ಧಯಂತಃ ಶುಭ್ರಂ ವಜ್ರಂ ಬಾಹ್ವೋರ್ಧ-
ಧಾನಾಃ |

ಶುಭ್ರಸ್ತ್ವಮಿಂದ್ರ ವಾವೃಧಾನೋ ಅಸ್ಮೇ ದಾಸೀರ್ವಿಶಃ ಸೂರ್ಯೇಣ
ಸಹ್ಯಾಃ || ೪ ||

ಸದಪಾಠಃ

ಶುಭ್ರಂ | ನು | ತೇ | ಶುಷ್ಕಂ | ವರ್ಧಯಂತಃ | ಶುಭ್ರಂ | ವಜ್ರಂ | ಬಾಹ್ವೋಃ | ದಧಾನಾಃ |

ಶುಭ್ರಃ | ತ್ವಂ | ಇಂದ್ರ | ವಾವೃಧಾನಃ | ಅಸ್ಮೇ ಇತಿ | ದಾಸೀಃ | ವಿಶಃ | ಸೂರ್ಯೇಣ | ಸಹ್ಯಾಃ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೇ ತವ ಶುಭ್ರಂ ಶೋಭನಂ ಶುಷ್ಕಂ ಬಲಂ ಸ್ತೋತ್ರೈರ್ವರ್ಧಯಂತಃ ಶುಭ್ರಂ
ದೀಪ್ತಂ ವಜ್ರಮಾಯುಧಂ ನು ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ತವ ಬಾಹ್ವೋರ್ಧಧಾನಾ ನಿದಧಾನಾಃ | ಸ್ತೂಯಮಾನೋ
ಹಿಂದ್ರೋಽಸುರವಧಾಯ ವಜ್ರಮಾದತ್ತ ಇತಿ ತ್ವಂ ರೂಪೇಣಾಯುಧಂ ನಿದಧಾನಾ ಭವಾಮಃ | ವಾವೃ-
ಧಾನಃ ಸ್ತೋತ್ರೈರ್ವರ್ಧಮಾನಃ ಶುಭ್ರಸ್ತೇಜಸಾ ಯುಕ್ತಸ್ತ್ವಮಸ್ಮೇ ಆಸ್ತಾಕಂ ದಾಸೀರುಪೇಕ್ಷಪಯಿತ್ರಿ-
ರ್ವಿಶ ಆಸುರೀಃ ಪ್ರಜಾಃ ಸೂರ್ಯೇಣ ಸುಷ್ಮ ಪ್ರೇರಕೇಣ | ಆಯುಧಂ ಹಿ ಪ್ರೇರಯತಿ ತ್ವಂ ಯುಧ್ಯ-
ಸ್ತೇತಿ | ಏವಂ ರೂಪೇಣ ಬಾಹ್ವೋರ್ವಿಹಿತೇನ ವಜ್ರೇಣ ಸಹ್ಯಾಃ | ಅಭಿಭವ | ಸಹತೇರ್ವ್ಯತ್ಯಯೇನ
ಲಿಜಃ ಪರಸ್ಪೃಶದಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಶುಭ್ರಂ—ಶೋಭನಾತ್ಮಕವಾದ | ಶುಷ್ಕಂ—ಬಲವನ್ನು |
ವರ್ಧಯಂತಃ—(ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ) ಬೆಳೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾ | ಶುಭ್ರಂ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ | ವಜ್ರಂ—
ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು | ನು—ಶ್ರೀಘ್ರವಾಗಿಯೇ | ಬಾಹ್ವೋಃ—ನಿನ್ನ ಬಾಹುಗಳಲ್ಲಿ | ದಧಾನಾಃ—ಇಡುತ್ತೇನೆ |
ವಾವೃಧಾನಃ—(ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ) ಪ್ರವೃದ್ಧನಾದವನೂ | ಶುಭ್ರಃ—ತೇಜೋಯುತನಾದವನೂ ಆದ | ತ್ವಂ—
ನೀನು | ಅಸ್ಮೇ—ನಮ್ಮ | ದಾಸೀಃ—ಹಿಂಸಕರಾದ | ವಿಶಃ—ಆಸುರೀಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು | ಸೂರ್ಯೇಣ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿ
ಪ್ರಯೋಗಿಸತಕ್ಕ ಆಯುಧದಿಂದ | ಸಹ್ಯಾಃ—ಸೋಲಿಸು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಶೋಭನಾತ್ಮಕವಾದ ಬಲವನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಬೆಳೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾ
ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಶ್ರೀಘ್ರವಾಗಿಯೇ ನಿನ್ನ ಬಾಹುಗಳಲ್ಲಿಡುತ್ತೇನೆ. ಪ್ರವೃದ್ಧನಾದವನೂ

ತೇಜೋಯುತನಾದವನೂ ಆದ ನೀನು ನಮ್ಮ ಹಿಂಸಕರಾದ ಅಸುರೀಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸತಕ್ಕ ಆಯುಧದಿಂದ ಸೋಲಿಸು.

English Translation

We are invigorating your brilliant strength (by our praises), and placing the thunderbolt in your hands: do you, Indra, radiant, increasing in strength, and (encouraged) by the sun, overpower, for our (good), the servile people.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು:

ಅಸ್ಮೇ—ಅಸ್ಮೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಏಳು ವಿಭಕ್ತ್ಯರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಎಂದರೆ ನಾನು, ನಮ್ಮನ್ನು, ನಮ್ಮಿಂದ, ಇತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು. ಈ ಮಕ್ಕನಲ್ಲಿ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಅರ್ಥವಾದ ನಮ್ಮ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಅಸ್ಮೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ವಿವಿಧ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಣೆ ಸಹಿತವಾಗಿ ಮ. ಸಂ. ಭಾಗ 6, ಪೇಜು 538 ; 9-82 ; 10-170 ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ದಾಸೀ ವಿಶಃ—ಅಸುರೀ ಪ್ರಜಾಃ | ದಾಸ, ದಸ್ಯು ಎಂಬ ಪದಗಳ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಇತರ ವಿಷಯಗಳನ್ನೂ ನಾವು ಈ ಭಾಗದ ಪುಟಗಳಲ್ಲಿ 580-582 ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇವೆ.

ಸೂರ್ಯೇಣ—ಸುಷ್ಮ ಪ್ರೇರಕೇಣ | ಇಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯೇಣ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರೇರಿಸುವ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣಪದವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿರುವರು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಗುಹಾ ಹಿತಂ ಗುಹ್ಯಂ ಗುಳ್ಳಮಪ್ಸ ಸೀವೃತಂ ಮಾಯಿನಂ ಕ್ಷಿಯಂತಂ |

ಉತೋ ಅಪೋ ದ್ಯಾಂ ತಸ್ತು ಭ್ವಾಂಸಮಹನ್ನಹಿಂ ಶೂರ ವೀರ್ಯೇಣ || ೫ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಗುಹಾ | ಹಿತಂ | ಗುಹ್ಯಂ | ಗುಳ್ಳಂ | ಅಪ್ಸಸು | ಅಪ್ಸಿವೃತಂ | ಮಾಯಿನಂ | ಕ್ಷಿಯಂತಂ |

ಉತೋ | ಇತಿ | ಅಪಃ | ದ್ಯಾಂ | ತಸ್ತು ಭ್ವಾಂಸಂ | ಅಹನ್ | ಅಹಿಂ | ಶೂರ | ವೀರ್ಯೇಣ || ೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಶೂರೇಂದ್ರ ಗುಹಾ ಗುಹಾಯಾಂ ಹಿತಂ ನಿಹಿತಂ ಆತ ಏವ ಗುಹ್ಯಮಪ್ರಕಾಶ್ಯಂ ಗುಳ್ಳಂ ಗುಢಮಸೀವೃತಂ ತಿರೋಹಿತಂ | ಅತ್ರೈಕಸ್ಮಿಂಸ್ತಿರೋಧಾನರೂಪೇರ್ಥೇ ಪುನರುಕ್ತಯಸ್ತಿರೋಧಾನ-

Vol. 14

ಭೂಯಸ್ತ್ವಪ್ರತಿಸಾದನಪರಾಃ | ಅಭ್ಯಾಸೇ ಹಿ ಭೂಯಾನರ್ಥೋ ಭವತಿ | ಯಥಾಹೋ ದರ್ಶನೀಯಾ-
ಹೋ ದರ್ಶನೀಯೇತಿ | ತಾದೃಶಂ ಮಾಯಿನಂ ಮಾಯಾವಿನಮಸುರಂ ಕ್ಷಿಯಂತಂ ನಿವಸಂತಂ ಉತೋ
ಅಸಿ ಚಾಪೋ ದ್ಯಾಂ ದಿವಂ ಚ ತಸ್ತಭ್ಯಾಂಸಂ ಸ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯೇನ ಸ್ತಂಭಯಂತಂ ಇತ್ಥಂಭೂತಮಹಿಮ-
ಸುರಂ ಮೇಘಂ ವಾ ವೀರ್ಯೇಣ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಭೂತೇನ ವಜ್ರೇಣಾಹನ್ | ಹತವಾನಸಿ || ಹನಹಿಂಸಾ-
ಗತ್ಯೋರಿತ್ಯಸ್ಯ ಲಜಃ ರೂಪಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಶೂರ—ಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದ ಇಂದ್ರನೇ | ಗುಹಾ ಹಿತಂ—ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವವನೂ | ಗುಹ್ಯಂ—
ಪ್ರಕಾಶವಿಲ್ಲದಿರುವವನೂ | ಗೂಢ್ಣಂ—ಗೂಢವಾಗಿರುವವನೂ | ಅಸೀವೃತಂ—ಮರೆಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವವನೂ |
ಮಾಯಿನಂ—ವಂಚಕಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನೂ | ಅಪ್ಸು—ಉದಕಗಳಲ್ಲಿ | ಕ್ಷಿಯಂತಂ—ಗುಪ್ತವಾಗಿ ವಾಸಿಸುವವನೂ |
ಉತೋ—ಅಲ್ಲದೇ | ಅಪಃ—ಉದಕಗಳನ್ನೂ | ದ್ಯಾಂ—ದ್ಯುಲೋಕವನ್ನೂ | ತಸ್ತಭ್ಯಾಂಸಂ—(ತನ್ನ
ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ) ತಡೆದಿರುವವನೂ ಅದ | ಅಹಿಂ—ಅಸುರನನ್ನು | ವೀರೈಣ—ಸ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ
ವಜ್ರದಿಂದ | ಅಹನ್—ಕೊಂದಿರುವೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವವನೂ, ಪ್ರಕಾಶವಿಲ್ಲದಿರುವವನೂ, ಗೂಢವಾಗಿರು-
ವವನೂ, ಮರೆಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವವನೂ, ವಂಚಕಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನೂ, ಉದಕಗಳಲ್ಲಿ ಗುಪ್ತವಾಗಿ ವಾಸಿಸುವವನೂ, ಅಲ್ಲದೇ
ಉದಕಗಳನ್ನೂ, ದ್ಯುಲೋಕವನ್ನೂ ತನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ತಡೆದಿರುವವನೂ ಅದ. ಅಸುರನನ್ನು ನಿನ್ನ ಸ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯ
ದಿಂದ ಕೂಡಿದ ವಜ್ರದಿಂದ ಕೊಂದಿರುವೆ.

English Translation

Indra, hero, you have slain by your prowess the glorified Ahi, hidden
privily in a cave, lurking in concealment, covered by the waters in which he
was abiding, and arresting the rains in the sky.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ಗುಹಾ ಹಿತಂ—ಗುಹೆಯಂತಿರುವ ಎಂದರೆ ದುರ್ಗಮವಾದ ರಹಸ್ಯಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಬಚ್ಚಿಡಲ್ಪಟ್ಟ ಎಂದರ್ಥವು.
ಇಲ್ಲಿ ಗುಹಾ ಎಂದರೆ ಗುಹೆಯೆಂದಾಗಲಿ ರಹಸ್ಯಪ್ರದೇಶವೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿಯೂ,
ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ—ಯಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯದಂತಿರುವ ರಹಸ್ಯಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ ವಸ್ತುವನ್ನು ಗುಹಾ ಹಿತಂ
ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿದೆ—

ಗುಹಾ ಶ್ರೇಣಿ ನಿಹಿತಾ ನೇಂಗಯಂತಿ ತುರೀಯಂ ವಾಚೋ ಮನುಷ್ಯಾ ವದಂತಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೧.೧೬೪-೪೫)

ಅನಿಂದದ್ವಿವೋ ನಿಹಿತಂ ಗುಹಾ ನಿಧಿಂ ವೇರ್ನ ಗರ್ಭಂ ಪರಿವೀತಮಶ್ಮನೈನಂತೇ ಅಂತರರ್ದಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೦-೩)

ತಿಸ್ತೋ ಮಹೀ ರುಪರಾಸ್ತಸ್ಥು ರತ್ಯಾಗುಹಾ ದ್ವೇ ನಿಹಿತೇ ದರ್ಶ್ಯೇಕಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೫೬-೨)

ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಇದೇ ಅರ್ಥವು ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸ್ತವಾ ನು ತ ಇಂದ್ರ ಪೂರ್ವಾ ಮಹಾನ್ಯುತ ಸ್ತವಾಮು ನೂತನಾ ಕೃತಾನಿ |

ಸ್ತವಾ ವಜ್ರಂ ಬಾಹ್ಲೋರುಶಂತಂ ಸ್ತವಾ ಹರೀ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಕೇತೂ || ೬ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸ್ತವ | ನು | ತೇ | ಇಂದ್ರ | ಪೂರ್ವಾ | ಮಹಾನಿ | ಉತ | ಸ್ತವಾಮು | ನೂತನಾ | ಕೃತಾನಿ |

ಸ್ತವ | ವಜ್ರಂ | ಬಾಹ್ಲೋಃ | ಉಶಂತಂ | ಸ್ತವ | ಹರೀ ಇತಿ | ಸೂರ್ಯಸ್ಯ | ಕೇತೂ ಇತಿ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಪೂರ್ವಾ ಪುರಾತನಾನಿ ಮಹಾನಿ ಮಹಾಂತಿ ತೇ ತವ ಕರ್ಮಾಣಿ ನು ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ಸ್ತವ | ಸ್ತವಾಮು | ಉತ ಅಪಿ ಚ ನೂತನಾಧುನಾತನಾನಿ ಕೃತಾನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಸ್ತವಾಮು | ಬಾಹ್ಲೋರುಶಂತಂ ದೀಪ್ಯಮಾನಂ ವಜ್ರಂ ಸ್ತವ | ಸ್ತವಾಮು | ಕಿಂಚಿ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಸುಷ್ಮ ಪ್ರೇರಕಸ್ಯ ಸುನೀರ್ಯಸ್ಯ ವಾ ಸೂರ್ಯಾತ್ಮನೋ ವೇಂದ್ರಸ್ಯ ಕೇತೂ ಪ್ರಜ್ಞಾ ಪಕಾ ಹರೀ ಏತನ್ನಾಮಕಾವಶ್ವಾ ಸ್ತವ | ಸ್ತವಾಮು || ಷ್ವಞ್ ಸ್ತುತೌ | ತಿಜಾಂ ತಿಜೋ ಭವಂತೀತ್ಯುತ್ತಮಬಹುವಚನಸ್ಯ ಮಧ್ಯಮೈಕವಚನಾದೇಶಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಗಭಾವಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಪೂರ್ವಾ—ಪುರಾತನವಾದವೂ | ಮಹಾಂತಿ—ಮಹದ್ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವೂ ಆದ | ತೇ—ನಿನ್ನ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ | ನು—ಕ್ಷಿಪ್ರವಾಗಿ | ಸ್ತವ—ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇವೆ | ಉತ—ಮತ್ತು | ನೂತನ—ಹೊಸದಾದ | ಕೃತಾನಿ—ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ | ಸ್ತವಾಮು—ಸ್ತುತಿಸುವೆವು | ಬಾಹ್ಲೋಃ—ನಿನ್ನ ಬಾಹುಗಳ ನಡುವೆ | ಉಶಂತಂ—ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ | ವಜ್ರಂ—ವಜ್ರವನ್ನೂ | ಸ್ತವ—ಸ್ತುತಿಸುವೆವು | ಸೂರ್ಯಸ್ಯ—ವೀರ್ಯೋಪೇತನಾದ ಅಥವಾ ಪ್ರೇರಕನಾದ ಇಂದ್ರನ (ನಿನ್ನ) | ಕೇತೂ—ಪ್ರಜ್ಞಾ ಪಕಗಳಿಂದ | ಹರೀ—ಹಂನಾಮಕ ಗಳಾದ ಅಶ್ವಗಳನ್ನೂ | ಸ್ತವ—ಸ್ತುತಿಸುವೆವು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಪುರಾತನವಾದವೂ, ಮಹದ್ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವೂ ಆದ ನಿನ್ನ ಪುರಾತನವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ, ನೂತನವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಸ್ತುತಿಸುವೆವು. ನಿನ್ನ ಬಾಹುಗಳ ನಡುವೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ವಜ್ರವನ್ನೂ ವೀರೋಪೇತನಾದ ನಿನ್ನ ಪ್ರಜ್ಞಾಪಕಗಳೂ, ಹರಿನಾಮಕಗಳೂ ಆದ ಅಶ್ವಗಳನ್ನೂ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ.

English Translation

We glorify, Indra, your mighty (deeds) of old : we glorify your (more) recent exploits : we praise the thunderbolt shining in your arms, and we celebrate the horses, the signs of (Indra as) the sun.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸೂರ್ಯಸ್ಯ—ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸುಷ್ಮ ಪ್ರೇರಕಸ್ಯ ಎಂದರೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರೇರಿಸುವವನು ಎಂದೂ ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯಾತ್ಮಕನಾದ ಎಂದೂ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣಪದವನ್ನಾಗಿ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯಾಡಿದೆ.

ಕೇತೋ—ಕೇತು ಶಬ್ದವು ಪ್ರಜ್ಞಾನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೧೩)

ಹರೀ—ಹರೀ ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನ ಎರಡು ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ಹೆಸರು. ಹರಿಶಬ್ದವು ಕುದುರೆಯೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ಪರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದರೂ ಹರೀ ಎಂಬ ದ್ವಿವಚನಾಂತಶಬ್ದವು ಯಾವಾಗಲೂ ಇಂದ್ರನ ರಥದ ಕುದುರೆಗಳ ಪರವಾಗಿಯೇ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಯಾಸ್ವರು—ಹರೀ ಇಂದ್ರಸ್ಯ | ರೋಹಿತೋಽಗ್ನೀಃ | ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ನಾನಾ ದೇವತೆಗಳ ವಾಹನಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. (ನಿ. ೨-೨೮)

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಹಿಂದೆ ಮಾಡಿರುವ ಮತ್ತು ಈಗ ಹೊಸದಾಗಿ ಮಾಡುವ ಸಾಹಸಕೃತ್ಯಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವುದಾಗಿ ಋಷಿಯು ಹೇಳಿರುವನು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಹರೀ ನು ತ ಇಂದ್ರ ವಾಜಯಂತಾ ಘೃತಶ್ಚುತಂ ಸ್ವಾರಮಸ್ವಾಷ್ಟ್ಯಾಂ ।

ವಿ ಸಮನಾ ಭೂಮಿರಪ್ರಥಿಷ್ಟಾರಂಸ್ತ ಪರ್ವತಶ್ಚಿತ್ಸರಿಷ್ಯನ್ ॥ ೨ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಹರೀ ಇತಿ | ನು | ತೇ | ಇಂದ್ರ | ವಾಜಯಂತಾ | ಘೃತಶ್ಚುತಂ | ಸ್ವಾರಂ | ಅಸ್ವಾಷ್ಟ್ಯಾಂ |

ವಿ | ಸಮನಾ | ಭೂಮಿಃ | ಅಪ್ರಥಿಷ್ಟ | ಅರಂಸ್ತ | ಪರ್ವತಃ | ಚಿತ್ | ಸರಿಷ್ಯನ್ ॥ ೨ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ನಾಜಯಂತಾ ವೇಗಂ ಕುರ್ವಂತಾ|| ತತ್ಕರೋತಿತಿ ಚಿಚ್|| ತೇ ತವ ಹರೀ ಏತನ್ನಾ-
ಮಕಾವಶ್ವಾ ಘೃತಶ್ಚ ತಂ ಘೃತಸ್ಯೋದಕಸ್ಯ ಚ್ಯಾವಯಿತಾರಂ ಸ್ವಾರಂ ಮೇಘಧ್ವನಿಂ ನು ಕ್ಷಿಪ್ರಮಸ್ವಾ-
ಷ್ವಾಂ || ಸ್ವರತಿಃ ಶಬ್ದಕರ್ಮಾ | ಪಾಕಂ ಪಚೀತಿವದೇಕಧಾತೋರನುವಾದಃ | ಲಜಃ ರೂಪಂ || ಸಮನಾ
ಸಮಸ್ಥಲಾ ಯದ್ವಾ ಸಮನಾ ಸರ್ವತೋ ವ್ಯಪ್ರತಿಷ್ಠ | ಗರ್ಜನಂ ಶ್ರುತ್ವಾ ಮನೋಪರಿ ವೃಷ್ಟಿರ್ಭವತೀತಿ
ಪ್ರಥಿತಾಭೂತ್ | ತಥಾ ಪರ್ವತಶ್ಚಿತ್ ಮೇಘೋಽಪಿ ಸರಿಷ್ಯನ್ ವರ್ಷಣಾರ್ಥಮಿತಸ್ತತೋ ಗಮಿಷ್ಯನ್
ಅರಂಸ್ತ | ಅರಮತ || ರಮತೇರ್ಲೂಜಃ ರೂಪಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ನಾಜಯಂತಾ—ವೇಗಗಾಮಿಗಳಾದ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಹರೀ—ಹರಿಯೆಂಬ
ಅಶ್ವಗಳು | ಘೃತಶ್ಚ ತಂ—ಉದಕವನ್ನು ಸುರಿಸತಕ್ಕ | ಸ್ವಾರಂ—ಮೇಘದ ಧ್ವನಿಯನ್ನು | ನು—ಕ್ಷಿಪ್ರವಾಗಿ |
ಅಸ್ವಾಷ್ವಾಂ—ಮೊಳಗಿದವು | ಸಮನಾ—ಸಮಸ್ಥಲವುಳ್ಳ ಪೃಥ್ವಿಯು [ಅಥವಾ] | ಭೂಮಿಃ—ಪೃಥ್ವಿಯು
ಸರ್ವತ್ರ | ವಿ ಅಪ್ರಥಿಷ್ಠ—ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿದಳು | ಪರ್ವತಶ್ಚಿತ್—ಮೇಘವೂ ಸಹ | ಸರಿಷ್ಯನ್—
ವರ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ | ಅರಂಸ್ತ—ವಿಹರಿಸಿತು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ವೇಗಗಾಮಿಗಳೂ, ಹರಿಯೆಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳವೂ ಆದ ನಿನ್ನ ಅಶ್ವಗಳು ಉದಕವನ್ನು
ಸುರಿಸತಕ್ಕ ಮೇಘದ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಬೇಗನೆ ಮೊಳಗಿದವು. ಆಗ ಪೃಥ್ವಿಯು ಸರ್ವತ್ರ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿದಳು.
ಮೇಘವೂ ಸಹ ವರ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ ವಿಹರಿಸಿತು.

English Translation

Your swift horses, Indra, have uttered a loud sound, announcing rain :
the level earth anxiously expects its fall, as the gathering cloud has passed.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಘೃತಶ್ಚ ತಂ—ಘೃತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಾನಾರ್ಥಗಳಿರುವುವು. ಅಥಾಪಿ ನೈಗಮೇಭ್ಯೋ ಭಾಷಿಕಾ ಉಷ್ಣಂ
ಘೃತಮಿತಿ (ನಿ. ೨-೨) ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ವೇದದಲ್ಲಿ ಘೃತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದಹಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಉಷ್ಣವೆಂಬ ಅರ್ಥವಿರು
ವುದೆಂದು ಯಾಸ್ಮರ ವಿವರಣೆ ಇದೆ. ಮತ್ತು ಅಣಃ ಕ್ಷೋದ ಮೊದಲಾದ ನೂರೊಂದು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಘೃತ
ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಘೃತವೆಂದರೆ ಉದಕವೆಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೪) ಘೃತಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವು
ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಬಹಳವಾಗಿರುವುದು

ಕೃಷ್ಣಂ ನಿಯಾನಂ ಹರಯಃ ಸುಪರ್ಣಾ ಅಪೋ ವಸಾನಾ ದಿನಮುತ್ಪತಂತಿ |

ತ ಆ ವನ್ವತ್ರನ್ತದನಾದ್ಯತಸ್ಯಾದಿಧೃತೇನ ಪೃಥಿವೀ ವೃದ್ಯತೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೪-೪೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಘೃತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉದಕವೆಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಇರುವುದು. ಪ್ರಕೃತ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಘೃತಶಬ್ದವು ಎಂದರೆ ಉದಕವನ್ನು ಸುರಿಸುತ್ತಿರುವ (ಮೇಘ) ವೆಂದರ್ಥವು.

ಪರ್ವತಃ—ಪರ್ವತಿ ಪೂರಯಿತವ್ಯಪ್ರದೇಶಯುಕ್ತೇ ಸ್ವಕೀಯನಿವಾಸಸ್ಥಾನೇ | ಪರ್ವನಾನ್ ಪರ್ವತಃ | ಪರ್ವ ಪುನಃ ಪೃಣಾತೇಃ ಪ್ರೀಣಾತೇರ್ವಾ (ನಿ. ೧-೨೦) ಪರ್ವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಕರು ಕಲ್ಲು ಶಿಖರ ಮುಂತಾದ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವುದು ಎಂದರ್ಥವೊಡ್ಡಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರೀಣಾತೇರ್ವಾ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಕೇವಲ ಶಿಲಾ ಪೂರಣಾರ್ಥವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಶಿಲಾದಿವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಮನೋಹರವಾಗಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ತೃಪ್ತಿಸುವುದು ವಸ್ತು (ಪರ್ವತ) ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದೆಂದು ವಿನಯಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪರ್ವತಶಬ್ದವು ಮೇಘನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೨-೨೧) ಪ್ರಕೃತಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪರ್ವತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೇಘವೆಂದೇ ಅರ್ಥ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ನಿ ಪರ್ವತಃ ಸಾದ್ಯಪ್ರಯುಚ್ಛನ್ತಂ ಮಾತೃಭಿರ್ವಾವಶಾನೋ ಅಕ್ರಾನ್ |

ದೂರೇ ಪಾರೇ ವಾಣೀಂ ವರ್ಧಯಂತ ಇಂದ್ರೇಷಿತಾಂ ಧಮನಿಂ ಪಪ್ರಥನ್ ||

ಪದಪಾಠಃ

ನಿ | ಪರ್ವತಃ | ಸಾದಿ | ಅಪ್ರಯುಚ್ಛನ್ | ಸಂ | ಮಾತೃಭಿಃ | ವಾವಶಾನಃ | ಅಕ್ರಾನ್ |

ದೂರೇ | ಪಾರೇ | ವಾಣೀಂ | ವರ್ಧಯಂತಃ | ಇಂದ್ರೇಷಿತಾಂ | ಧಮನಿಂ | ಪಪ್ರಥನ್ | ನಿ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಪ್ರಯುಚ್ಛನ್ ಅಪ್ರಮಾದ್ಯನ್ ವರ್ಷಣೇ ಸಾವಧಾನಃ ಪರ್ವತೋ ಮೇಘೋ ನಿಷಾದಿ | ನಭಸಿ ನಿಷಣ್ಣ ಅಸೀತ್ | ಮಾತೃಭಿರದ್ವಿರ್ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾಭಿರ್ವಾಗ್ವಿರ್ವಾ ಸಂವಾವಶಾನಃ ಸಹ ಶಬ್ದಂ ಕುರ್ವಾಣೋಽಕ್ರಾನ್ | ಅಕ್ರಮೀತ್ | ಇತಸ್ತತಃ ಸಂಚಾರಮಕರೋತ್ || ಕ್ರಮತೇರ್ಲಜಃ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ || ದೂರೇ ಪಾರೇತಿ ದೂರೇಂತರಿಷ್ಟೇ ಸ್ಥಿತಾಂ ವಾಣೀಂ ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾಂ ವಾಚಿಂ ವರ್ಧಯಂತಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಸಮೃದ್ಧಾಂ ಕುರ್ವಂತಃ ಸ್ತೋತಾರೋ ಮರುತೋ ವೇಂದ್ರೇಷಿತಾ- ಮಿಂದ್ರೇಣ ಪ್ರೇರಿತಾಂ ಧಮನಿಂ ಶಬ್ದಂ ಕುರ್ವಾಣಾಂ ತಾಂ ವಾಚಿಂ ನಿತರಾಂ ಪಪ್ರಥನ್ | ಅಪ್ರಥಯನ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಪ್ರಯುಚ್ಛನ್—ಪ್ರಮಾದವಿಲ್ಲದ ಸಾವಧಾನ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ | ಪರ್ವತಃ—ಮೇಘವು | ನಿ ಷಾದಿ—ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿತವಾಗಿದೆ | ಮಾತೃಭಿಃ—ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾವಾಕ್ಯಗಳೊಂದಿಗೆ ಅಥವಾ ಉಪಕಗಳೊಂದಿಗೆ |

ಸಂವಾನಶಾನಃ—ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ | ಅಕ್ರಾನ್—ಸುತ್ತಲೂ ಸಂಚರಿಸಿತು | ದೂರೇ ಸಾರೇ—ಅತಿದೂರದಲ್ಲಿ ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಥವಾದ | ವಾಣೀಂ—ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾವಾಕ್ಯವನ್ನು | ವರ್ಧಯಂತೇ—ದೀರ್ಘವಾಗಿ ಬೆಳೆಸತಕ್ಕ ಮರುತ್ತುಗಳು ಅಥವಾ ಸ್ತೋತ್ರಗಳು | ಇಂದ್ರೇಷಿತಾಂ—ಇಂದ್ರನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತವಾದ | ಧಮನಿ—ಶಬ್ದಾತ್ಮಕವಾದ ಆ ವಾಕ್ಯವನ್ನು | ನಿ ಪಸ್ರಥನ್—ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪ್ರಕಟಿಸಿ ವೃದ್ಧಿಮಾಡಿದರು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಪ್ರಮಾದವಿಲ್ಲದೇ ಸಾವಧಾನಚಿತ್ತದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮೇಘವು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿತವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾ ವಾಕ್ಯಗಳೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಸುತ್ತಲೂ ಸಂಚರಿಸಿತು. ಅತಿದೂರದಲ್ಲಿ ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಥವಾದ ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾವಾಕ್ಯವನ್ನು ದೀರ್ಘವಾಗಿ ಬೆಳೆಸತಕ್ಕ ಮರುತ್ತುಗಳು ಇಂದ್ರನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತವಾದುದೂ, ಶಬ್ದಾತ್ಮಕವಾದದ್ದೂ ಅದ ಆ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪ್ರಕಟಿಸಿ ವೃದ್ಧಿಮಾಡಿದರು.

English Translation

The cloud, not heedless(of its office), is suspended(in the sky); resonant with maternal (waters), it has spread about; (the winds), augmenting the sound in the distant horizon, have promulgated the voice uttered by Indra.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ನಿ ಪರ್ವತಃ ಸಾದಿ ಅಪ್ರಯುಚ್ಛನ್—ಇಲ್ಲಿಯೂ ಪರ್ವತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೇಘವೆಂದರ್ಥವು. ಮೇಘವು ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಕರೆಯುವುದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾದಮಾಡದಿದ್ದರೂ ಸಾವಧಾನವಾಗಿದ್ದು ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಕರೆಯದೆ ಸುಮ್ಮನೆ ಕುಳಿತಿತ್ತು ಎಂದರೆ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ತೇಲಾಡುತ್ತಿತ್ತು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸಂ ಮಾತೃಭಿಃ ವಾವಶಾನಃ ಅಕ್ರಾನ್—ಮಾತೃಭಿರದ್ವಿರ್ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾಭಿರ್ವಾಗ್ವಿರ್ವಾ ಸಂವಾನಶಾನಃ ಸಹ ಶಬ್ದಂ ಕುರ್ವಾಣೋಕ್ರಾನ್ | ಅಕ್ರಮಿಾತ್ | ಇತಸ್ತತಃ ಸಂಚಾರಮಕರೋತ್ | ಇಲ್ಲಿ ಮಾತೃಶಬ್ದವು ನದೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೂ (ನಿ. ೨-೨೪) ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಅದ್ವಿಃ—ಉದಕಗಳಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದಾರೆ ಅಥವಾ ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾ ವಾಗ್ವಿರ್ವಾ—ಶಿಡಿಲು, ಗುಡುಗು ಇವುಗಳ ರೂಪವಾದ ಧ್ವನಿಯಿಂದ ಎಂದರ್ಥವು. ಯಾಸ್ಮರು—ವಾಗರ್ಥೇಷು ವಿಧೀಯತೇ ತಸ್ಮಾನ್ನಾಧ್ಯಮಿಕಾಂ ವಾಚಿಂ ಮನ್ಯಂತೇ (ನಿ- ೧೧-೨೭) ಎಂದು ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾ ವಾಕ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಮತ್ತು—

ಯದ್ವಾಗ್ವದಂತೈವಿಚೇತನಾನಿ ರಾಷ್ಟ್ರೀ ದೇವಾನಾಂ ನಿಷಸಾದ ಮಂದ್ರಾ |

ಚತಸ್ತ ಉರ್ಜಂ ದುದುಹೇ ಪಯಾಂಸಿ ಕ್ವ ಸ್ವಿದಸ್ಯಾಃ ಪರಮಂ ಜಗಾಮ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೧೦೦-೧೦)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ—ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾ ವಾಗ್ವದಂತೀ ನಿರ್ವಚಯಂತೀ ಅವಿಚೇತನಾನಿ ಅವಿಜ್ಞಾತಾರ್ಥಾನಿ ಶಬ್ದರೂಪಾಣಿ ಸ್ತನಯಿತ್ಸುಲಕ್ಷಣಾನಿ ಯಾ ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾನಾಂ ದೇವತಾನಾಂ |

ಎಂದರೆ ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಥದೇವತೆಗಳ ವಾಕ್ಯೇ ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾ ವಾಕ್. ಆ ವಾಕ್ಯನ ಅರ್ಥವು ಜಿನ್ನಾಗಿ ಗೊತ್ತಾಗುವಂತಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಮೇಘಗರ್ಜನೆಯ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿರುವುದು ಎಂಬಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಮಾತೃಭಿಃ ಸಂ ವಾವಶಾನಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವ ಮೇಘಗಳು ಉದಕಗಳೊಡನೆ ಅಥವಾ ಮೇಘಧ್ವನಿಯೊಡನೆ ಮಿಳಿತವಾಗಿ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೇ (ಗಾಳಿಯ ಹೊಡೆತದಿಂದ) ಇತ್ತಲಿಂದತ್ತ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಲಿರುವವು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ದೂರೇ ಪಾರೇ ವಾಣೀಂ ವರ್ಧಯಂತಃ ಇಂದ್ರೇಷಿತಾಂ ಧಮನಿ ಪಪ್ರಥನ್ ನಿ—ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿರುವ ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ—ಅಂತರಿಕ್ಷಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಅತಿ ದೂರದಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಬರುತ್ತಿರುವ ಮೇಘಗರ್ಜನೆಯೊಡನೆ ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳು ತಾವು ಪಠಿಸುವ ಸ್ತೋತ್ರಗಳ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಮಿಳನಮಾಡುವರು ಅಥವಾ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು (ಮರುತ್ನುಗಳು, ವೇಗವಾಗಿ ಬೀಸುತ್ತಿರುವ ಚಂಡಮಾರುತವು) ಇಂದ್ರನ ವಾಕ್ಯನೊಡನೆ ತಮ್ಮ ಬೀಸುವ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅಧಿಕವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವರು ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಇಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವರು. ವೃಷ್ಟಿಯು (ಮಳೆಯು) ತಿಡಿಲು, ಮಿಂಚು, ಗುಡುಗು ಇವುಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾಗಿ ಬಹು ರಭಸವಾಗಿ ಬೀಸುತ್ತಿರುವ ಗಾಳಿಯೊಡನೆ ಸುರಿಯುತ್ತಿರುವಾಗ, ಋತ್ವಿಗ್ವನರು ಪಠಿಸುವ ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳು ಅತಿ ದೂರದಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಬರುತ್ತಿರುವ ಮೇಘಧ್ವನಿಯೊಡನೆ ಸೇರಿಹೋಗುವವು ಅಥವಾ ಇಂದ್ರಪ್ರೇರಿತವಾದ ಮೇಘಧ್ವನಿಯೊಡನೆ ಚಂಡಮಾರುತವು ರಭಸವಾಗಿ ಬೀಸುವ ಧ್ವನಿಯೂ ಸೇರಿಹೋಗಿ ಆ ಧ್ವನಿ ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ಹರಡುವುದು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು

ಸಂಹಿತಾಶಾತಃ

ಇಂದ್ರೋ ಮಹಾಂ ಸಿಂಧುಮಾಶಯಾನಂ ಮಾಯಾವಿನಂ ವೃತ್ರಮಸ್ಪುರನ್ನಿಃ |

ಅರೇಜೇತಾಂ ರೋದಸೀ ಭಿಯಾನೇ ಕನಿಕ್ರದತೋ ವೃಷ್ಟೋ ಅಸ್ಯ ವಜ್ರಾತ್

ಪದಪಾಠಃ

ಇಂದ್ರಃ | ಮಹಾಂ | ಸಿಂಧುಂ | ಅಶಯಾನಂ | ಮಾಯಾವಿನಂ | ವೃತ್ರಂ | ಅಸ್ಪುರತ್ | ನಿಃ |

ಅರೇಜೇತಾಂ | ರೋದಸೀ ಇತಿ | ಭಿಯಾನೇ ಇತಿ | ಕನಿಕ್ರದತಃ | ವೃಷ್ಟಃ | ಅಸ್ಯ | ವಜ್ರಾತ್ || ೯ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಬಲವಾನಿಂದ್ರೋ ಮಹಾಂ ಸಿಂಧುಂ | ಸ್ಯಂದತ ಇತಸ್ತತಃ ಸಂಚರತೀತಿ ಸಿಂಧುಮೇಘಃ | ತಮಾಶಯಾನಂ ತಮಧಿಷ್ಠಾಯ ಶಯಾನಂ ಮಾಯಾವಿನಂ ವೃತ್ರಮಸುರಂ | ಯದ್ವಾ ಸಿಂಧುರುದಕಂ | ತದಧಿಷ್ಠಾಯ ಶಯಾನಂ ವೃತ್ರಂ | ವೃಣೋತ್ಯಾಕಾಶಮಿತಿ ವೃತ್ರೋ ಮೇಘಃ | ತಂ ನಿರಸ್ಪುರತ್ |

ನಿರಹನ್ | ವೃಷೋ ವರ್ಷಕಸ್ಯಾಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಕನಿಕ್ರದತಃ ಶಬ್ದಂ ಕುರ್ವಾಣಾದ್ವಜ್ರಾದ್ಭಿಯಾನೇ ಭಯಂ
ಪ್ರಾಪ್ತೇ ರೋದಸೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾವರೇಜೇತಾಂ | ಅಕಂಪೇತಾಂ || ದಾಧರ್ತಿರ್ದರ್ಧರ್ತೀತ್ಯಾದಿನಾ
ಕನಿಕ್ರದತೈಬ್ಧೋ ನಿಪಾತಿತಃ ||

ಶ್ರುತಿಪಪಾಥಃ

ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ಮಹಾಂ—ಮಹತ್ತಾದ | ಸಿಂಧುಂ—ಮೇಘವನ್ನು ಅಥವಾ ಉದಕವನ್ನು |
ಆಶಯಾನಂ—ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಮಲಗಿದ್ದವನೂ | ಮಾಯಾವಿನಂ—ವಂಚಕನೂ ಆದ | ವೃತ್ರಂ ಅಸುರನನ್ನು |
ನಿಃ ಅಸ್ಫುರತ್—ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡಿದನು | ವೃಷ್ಣಃ—ವರ್ಷಕನಾದ | ಅಸ್ಯ—ಈ ಇಂದ್ರನ |
ಕನಿಕ್ರದತಃ—ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ | ವಜ್ರಾತ್—ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ | ಭಿಯಾನೇ—ಭಯವು ಪ್ರಾಪ್ತ
ವಾದಾಗ | ರೋದಸೀ—ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆರಡೂ | ಅರೇಜೇತಾಂ—ಕಂಪಿಸಿದವು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಮಹತ್ತಾದ ಮೇಘವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಮಲಗಿದ್ದವನೂ, ವಂಚಕನೂ ಆದ ಅಸುರನನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಪೂರ್ಣ
ವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡಿದನು. ವರ್ಷಕನಾದ ಈ ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧದ ಶಬ್ದದಿಂದ ಭಯವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ
ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆರಡೂ ಕಂಪಿಸಿದವು.

English Translation

The mighty Indra has shattered the guileful Vritra, reposing in the
cloud: heaven and earth shock, alarmed at the thundering bolt of the
showerer.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸಿಂಧುಂ—ಸ್ಯಂದತೆ ಇತಸ್ತತಃ ಸಂಚರತೀತಿ ಸಿಂಧುರ್ಮೇಘಃ | ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಗಾಳಿಯ ಹೊಡೆತ
ದಿಂದ ಇತ್ತಲಿಂದತ್ತ ಸಂಚರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದ್ದಾದ್ದರಿಂದ ಸಿಂಧು ಎಂದರೆ ಮೇಘವು. ಇಲ್ಲಿ ಸಿಂಧುಶಬ್ದಕ್ಕೆ
ಉದಕರಾಶಿ ಎಂದರ್ಥವಿದ್ದು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಚಲಿಸುವುದರಿಂದ ಅಥವಾ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಚಲಿಸುವ ಉದಕರಾಶಿಯೆಂದರೆ
ಮೇಘವು ಎಂದು ಅರ್ಥವು

ವೃತ್ರಂ—ವೃತ್ರಶಬ್ದವು ಮೇಘನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೨-೨೧) ವೃಷೋತ್ಯಾಕಾಶಮಿತಿ
ವೃತ್ರೋ ಮೇಘಃ | ಆಕಾಶವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಆವರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದ್ದಾದ್ದರಿಂದ (ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಉದಕರಾಶಿಗೆ) ವೃತ್ರ
ಎಂದರೆ ಮೇಘವು.

ಮಾಯಾವಿನಂ—ಅಸುರರು ಮಾಯಾವಿಗಳೆಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. ಮಾಯಾವಿಗಳೆಂದರೆ ತಂತ್ರ ಅಥವಾ
ಮೋಸದಿಂದ ಯುದ್ಧ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವರು, ವಂಚಕರು ಎಂದರ್ಥವು. ಇಂತಹ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ತಂತ್ರ,
ಉಪಾಯ, ಮೋಸ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದಲೇ ಇಂದ್ರನು ಸಂಹಾರಮಾಡಿದನೆಂದು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕಡೆ
ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಮಾಯಾಭಿರಿಂದ್ರ ಮಾಯಿನಂ ತ್ವಂ ಶುಷ್ಣಮವಾತಿರಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧-೭)

ವೃಜನೇನ ವೃಜಿನಾನ್ತಸ್ಸಂ ಸಿಪೇಷ ಮಾಯಾಭಿರ್ದಸ್ಯೋರಭಿಭೂತ್ಯೋಜಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೨೪-೬)

ತ್ವಂ ಮಾಯಾಭಿರನವದ್ಯ ಮಾಯಿನಂ ಶ್ರವಸ್ಯತಾ ಮನಸಾ ವೃತ್ರಮರ್ಧಯಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೪೭-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಮಾಯಾವಿಗಳಾದ ಅಸುರರನ್ನು ಮಾಯೆಯಿಂದಲೇ ಸಂಹಾರಮಾಡಿದನೆಂಬ ವರ್ಣನೆಗಳಿವೆ.

ಈ ಋಕ್ನಿನ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ—ಮೇಘವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿಮಾಡುತ್ತಾ ಮಲಗಿರುವ ವೃತ್ರನನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಸಂಹಾರಮಾಡಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ವೃತ್ರಸಂಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಝಳಪಿಸಿದಾಗ ಅದರ ಶಬ್ದದಿಂದ (ಶಿಡಲಿನಿಂದ) ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು (ಭೂಮ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳು) ಭಯದಿಂದ ತತ್ತರಿಸಿ ನಡುಗಿದವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಒಂದು ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ—

ಅರೇಜೇತಾಂ ರೋದಸೀ ಹೋತೈವೂರ್ಯೇಽಸಘ್ನೋರ್ಭಾರಮಯೇಜೋ ಮಹೋ ವಸೋ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೧-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ನಿನಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಕಂಡು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು ಭಯದಿಂದ ನಡುಗಿದವೆಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅರೋರವೀದ್ವ್ಯಷ್ಟೋ ಅಸ್ಯ ವಜ್ರೋ ಮಾನುಷಂ ಯನ್ಮಾನುಷೋ
ನಿಜೂರ್ವಾತ್ |

ನಿ ಮಾಯಿನೋ ದಾನವಸ್ಯ ಮಾಯಾ ಅಪಾದಯತ್ಪಸಿವಾನ್ತುತಸ್ಯ ||೧೦||

ಪದಪಾಠಃ

ಅರೋರವೀತ್ | ವೃಷ್ಟಃ | ಅಸ್ಯ | ವಜ್ರಃ | ಅಮಾನುಷಂ | ಯತ್ | ಮಾನುಷಃ | ನಿಜೂರ್ವಾತ್ |

ನಿ | ಮಾಯಿನಃ | ದಾನವಸ್ಯ | ಮಾಯಾಃ | ಅಪಾದಯತ್ | ಪಸಿವಾನ್ | ಸುತಸ್ಯ || ೧೦ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವೃಷ್ಟಃ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಕಸ್ಯಾಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ವಜ್ರೋರೋರವೀತ್ | ಭೃಶಂ ಶಬ್ದಮಕರೋತ್ | ಕದೇತೈಪೇಷ್ಠಾಯಾಮಾಹ | ಯದ್ಯದಾ ಅಮಾನುಷಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ರಹಿತಂ | ಯದ್ವಾ ಮಾನುಷೋ-

ಹಂ ನ ಭವಾಮೀತ್ಯೇವಂ ಮನ್ಯಮಾನಂ ತಮಸುರಂ ಮಾನುಷೋ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಹಿತಕಾರೀ ಯದ್ವಾ
ಮತಿಮಾನಿಂದ್ರೋ ನಿಜೂರ್ವಾತ್ | ನಿತರಾಂ ಹಿಂಸ್ಯಾತ್ | ಜಿಘಾಂಸತೀತ್ಯರ್ಥಃ || ಜೂರ್ವತೇರ್ಹಿಂಸಾ-
ಕರ್ಮಣೋ ಲೇಟಿ ರೂಪಂ || ಸುತಸ್ಯಾಭಿಷುತಂ ಸೋಮಂ ಪಸಿವಾನ್ ಪೀತವಾನ್ ಮಾಯಿನೋ
ಮಾಯಾವಿನೋ ದಾನವಸ್ಯ | ದಾನುರ್ನಾಮ ವೃತ್ರಮಾತಾ ದಾನುಃ ಶಯ ಇತ್ಯಾದಿಷು ದೃಷ್ಟತ್ವಾತ್ |
ತಸ್ಯಾಃ ಪುತ್ರಸ್ಯ ವೃತ್ರಸ್ಯ ಮಾಯಾ ವಚನಾನಿ ನೃಪಾದಯೇತ್ | ನೃಪಾದಯೇತ್ | ಬಬಾಧೇತಿ ಯಾವತ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಯೇತ್—ಯಾವಾಗ | ಅಮಾನುಷಂ—ಕ್ರೂರಿಯಾದ ಅಸುರನನ್ನು | ಮಾನುಷಃ—ಮಾನವರಿಗೆ ಹಿತ
ಕಾರಿಯಾದ ಇಂದ್ರನು | ನಿಜೂರ್ವಾತ್—ಕೊಂದನೋ (ಆಗ) | ವೃಷ್ಟಃ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸತಕ್ಕ |
ಅಸ್ಯ—ಇಂದ್ರನ | ವಜ್ರಃ—ವಜ್ರಾಯುಧವು | ಅರೋರವೀತ್—ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡಿತು | ಸುತಸ್ಯ—
ಅಭಿಷುತವಾದ ಸೋಮವನ್ನು | ಪಸಿವಾನ್—ಕುಡಿದ ಇಂದ್ರನು | ಮಾಯಿನಃ—ವಂಚಕನಾದ | ದಾನವಸ್ಯ—
ಅಸುರಪುತ್ರನ (ವೃತ್ರನ) | ಮಾಯಾಃ—ಮೋಸದ ಕೃತ್ಯಗಳನ್ನು | ನೃಪಾದಯೇತ್—ನಾಶಪಡಿಸಿದನು |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಮಾನವರಿಗೆ ಹಿತಕಾರಿಯಾದ ಇಂದ್ರನು ಕ್ರೂರಿಯಾದ ಅಸುರರನ್ನು ಕೊಂದಾಗ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸ
ತಕ್ಕ ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧವು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡಿತು. ಹಿಂಡಲ್ಪಟ್ಟ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಕುಡಿದ ಇಂದ್ರನು
ವಂಚಕನಾದ ವೃತ್ರನ ಮೋಸದ ಕೃತ್ಯಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಿದನು.

English Translation

The thunderbolt of the showerer roared aloud, when (Indra), the friend
of man, sought to slay the enemy of mankind. Drinking the Soma juice, he,
(Indra), baffled the devices of the guileful Danava.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ದಾನವಸ್ಯ—ದಾನು ಎಂದರೆ ದನುವಿನ ಮಗಳು ಕಶ್ಯಪಋಷಿಗೆ ದನು ಎಂಬ ಪತ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೆಟ್ಟಿದ ರಾಕ್ಷಸ
ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಸಂತತಿಗೆ ದಾನವರೆಂದು ಹೆಸರು. ವೃತ್ರನ ತಾಯಿಯು ಆ ದಾನವಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದವಳೆಂದು

ಉತ್ತರಾ ಸೂರಧರಃ ಪುತ್ರ ಅಸೀದ್ಧಾನುಃ ಶಯೇ ಸಹವತ್ಸಾ ನ ಧೇನುಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೩೨-೯)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ, ದಾನುವಿನ (ದನುವಿನ) ಮಗನಾದ ವೃತ್ರನನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ದಾನವನೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆಯ
ಲಾಗಿದೆ.

ವೃತ್ರನ ತಾಯಿಗೆ ದಾನು ಎಂದು ಹೆಸರು ಮತ್ತು ಅವಳನ್ನು ಗೋವಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿದೆ. (ಋ. ಸಂ.
೧-೩೨-೯) ಇದೇ ಪದವು (ದಾನು) ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರವಾಹವನ್ನೂ, ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗೀಯೋದಕವನ್ನೂ

ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳೂ ಒಂದೇ ಇರಬಹುದು. ಇದೇ ಪದವನ್ನು ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ವೃತ್ತಾಸುರನಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಪ್ರಾಯಶಃ ದಾನುವಿನ ಮಗನಾದುದರಿಂದ ಆ ಹೆಸರಿರಬಹುದು (ಋ. ಸಂ. ೨-೧೨-೧೧ ; ೪-೩೦-೭) ಅದೇ ರೀತಿ ಔರ್ಣವಾಭ (ಜಾಡರ ಹುಳು)ವಿನಂತಿರುವ ವೃತ್ರನಿಗೂ (೨-೧೧-೧೮) ಇಂದ್ರನಿಂದ ಹತರಾದ ಏಳುಜನ ರಾಕ್ಷಸರಿಗೂ (೧೦-೧೨೦-೬) ಅದೇ ಹೆಸರಿದೆ. ದಾನು ಪದದಿಂದ (ದಾನುವಿನ ಮಗನೆಂದರ್ಥಕೊಡುವ) ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ದಾನವ ಎಂಬ ಪದವು ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿದ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು (ಪ್ರಾಯಶಃ ವೃತ್ತಾಸುರನು) ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಕಪಟಿಯಾದ ದಾನವನ ಮಾಯೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರನು ಪರಿಹರಿಸಿದನೆಂದು ಪ್ರಕೃತ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಮತ್ತು ಘೂಂಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ದಾನವನನ್ನು ಹೊಡೆದು ಕೆಡವಿದನು (೫-೨೯-೪) ಅನಂತರ ನೀರುಗಳನ್ನು ಬಿಡು ಗಡೆ ಮಾಡಿದನು. (೫-೩೨-೧) ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಋ. ಸಂ. ೧-೩೨ ನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ (ಇಂದ್ರಸ್ಯನು ವೀರ್ಯಾಣಿ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ) ಹೇಳಿರುವ ವೃತ್ರವಧ ಸಂಬಂಧವಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನೇ ಅಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪ ವ್ಯತ್ಯಾಸದಿಂದ ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಅರೋರವೀತ್ ವೃಷ್ಟೋ ಅಸ್ಯ ವಜ್ರೋ ಅಮಾನುಷಂ—ಇಲ್ಲಿ ಅಮಾನುಷಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು—ಯದ್ಯದಾ ಅಮಾನುಷಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ರಹಿತಂ | ಯದ್ವಾಮಾನುಷೋಽಹಂ ನ ಭವಾಮೀ-
ತ್ಯೇವಂ ಮನ್ಯಮಾನಂ ತಮಸುರಂ | ಎಂದರೆ ಮನುಷ್ಯರಹಿತವಾದ ಅಥವಾ ನಾನು ಅಲ್ಪನಾದ ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲ ಎಂದು ತಿಳಿದು ದುರಹಂಕಾರದಿಂದ ಮೆರೆಯುತ್ತಿರುವ ವೃತ್ತಾಸುರನನ್ನು ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ
ರುವರು. ಇಂದ್ರನು ವೃತ್ರನನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಅತಿಭಯಂಕರವಾದ ಶಬ್ದವನ್ನು (ಶಿಡಿಲು) ಮಾಡಿದನೆಂದು ಈ ವಾಕ್ಯದ ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು. ಮಳೆಯು ಹುಯ್ಯುತ್ತಿರುವಾಗ ಅಂತರಿಕ್ಷ
ದಲ್ಲಿ ಅತಿ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿ ತಟ್ಟನೆ ಹೊಳೆಯುವ ಮಿಂಚೇ ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧವೆಂದೂ ಆ ಮಿಂಚುಕಾಣಿಸಿದ
ಅತ್ಯಲ್ಪಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಮಹಾಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶಿಡಿಲುಗುಡುಗುಗಳು ಕೇಳಿಸುವುದರಿಂದ ಆ ಶಬ್ದವು ಇಂದ್ರನ
ವಜ್ರಾಯುಧ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಯಿತೆಂದೂ ತಿಳಿಸುವ ಅಂಶವು ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ನಿ ಮಾಯಿನಃ ದಾನವಸ್ಯ ಮಾಯಾಃ ಅಪಾದಯತ್ ಪಪಿವಾನ್ ಸುತಸ್ಯ—ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಉತ್ತರಾ
ರ್ಧದ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಸೋಮಪಾನಮಾಡಿ ಶತ್ರುಗಳ ಕಪಟಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದನೆಂಬ ವಿಷಯವು ಉಕ್ತ
ವಾಗಿದೆ. ವೃತ್ರವಧಾದಿಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇಂದ್ರನು ಸೋಮಪಾನಮಾಡಿ ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಿಸಿ
ಕೊಂಡನೆಂದು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ—

ತ್ರಿಕದ್ರುಕೇಷ್ಟಪಿಬತ್ಸುತಸ್ಯಾಸ್ಯ ಮದೇ ಅಹಿಮಿಂದ್ರೋ ಜಘಾನ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೧೫-೧)

ಅಸ್ಯ ಮಂದಾನೋ ಮಧ್ನೋ ವಪ್ರಹಸ್ತೋಽಹಿಮಿಂದ್ರೋ ಅರ್ಣೋವೃತಂ ನಿ ವೃಶ್ಚತ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೧೯-೨)

ಉತೋ ನ್ವ೦ ಸ್ಯ ಪಪಿವಾಂಸಮಿಂದ್ರಂ ನ ಕಶ್ಚ ನ ಸಹತ ಆಹವೇಷು |

ಅಯಂ ಸ್ವಾದುರಿಹ ಮದಿಷ್ಯ ಅಸ ಯಸ್ಯೇಂದ್ರೋ ವೃತ್ರಹತ್ಯೇ ಮಮಾದ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೪೭-೧, ೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಪಾನಮಾಡಿದ ಸೋಮವು ವೃತ್ರವಧಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಹಳವಾಗಿ ಸಹಾಯವನ್ನುಂಟು
ಮಾಡಿತ್ತು ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಪಿಬಾಪಿಬೇದಿಂಧ್ರ ಶೂರ ಸೋಮಂ ಮಂದಂತು ತ್ವಾ ಮಂದಿನಃ ಸುತಾಸಃ |

ಪೃಣಂತಸ್ತೇ ಕುಕ್ಷೀ ವರ್ಧಯಂತಿತ್ವಾ ಸುತಃ ಪೌರ ಇಂದ್ರನಾವ || ೧೧ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಪಿಬ್ವಸಿಬ | ಇತ್ | ಇಂದ್ರ | ಶೂರ | ಸೋಮಂ | ಮಂದಂತು | ತ್ವಾ | ಮಂದಿನಃ | ಸುತಾಸಃ |

ಪೃಣಂತಃ | ತೇ | ಕುಕ್ಷೀ ಇತಿ | ವರ್ಧಯಂತು | ಇತ್ವಾ | ಸುತಃ | ಪೌರಃ | ಇಂದ್ರಂ | ಅವ || ೧೧ ||

ಸಾಮಾಂಶಾಃ

ಶೂರ ಬಲವನ್ ಹೇ ಇಂದ್ರ ಪಿಬ ಪಿಬೇತ್ | ಅಭಿಷುತಮಿಮಂ ಸೋಮಂ ಪಿಬೈವ | ಅದರಾ-
ಥೈಷಾ ವೀಷ್ವಾ | ಮಂದಿನೋ ಮದಕರಾಃ ಸುತಾಸ್ತೇಭಿಷುತಾಃ ಸೋಮಾಸ್ತಾ ಮಂದಂತು | ತ್ವಾಂ
ಮಾದಯಂತು || ಮದಿ ಸ್ತುತ್ಯಾ ದಿಷು | ವೃತ್ಯಯೇನ ಪರಸ್ಪೃಶದಂ || ತೇ ಸೋಮಾಸ್ತೇ ತವ ಕುಕ್ಷೀ
ಉದರಸ್ಯೋಭಾ ಪಾರ್ಶ್ವಾ ಪೃಣಂತಃ ಪೂರಯಂತಃ ಸಂತಸ್ತಾಂ ವರ್ಧಯಂತು | ಇತ್ವಾ ನೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ
ಪೌರ ಉದರಪೂರಕಃ ಸುತೋಭಿಷುತಃ ಸೋಮ ಇಂದ್ರಂ ತ್ವಾನಾವ | ತರ್ಪಯಂತು || ಅವತೇಸ್ತರ್ಪ-
ಣಾರ್ಥಸ್ಯ ಲಿಟಿ ರೂಪಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಶೂರ—ಬಲಶಾಲಿಯಾದ | ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಸೋಮಂ—ಸೋಮರಸವನ್ನು | ಪಿಬಪಿ-
ಬೇತ್—ಪೂರ್ಣವಾಗಿಯೂ ಕುಡಿ | ಮಂದಿನಃ—ಹರ್ಷದಾಯಕವಾದವೂ | ಸುತಾಸಃ—ಅಭಿಷುತವಾದವೂ ಆದ
ಸೋಮರಸಗಳು | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಮಂದಂತು—ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸಲಿ (ಮತ್ತು) | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಕುಕ್ಷೀ—ಉದ-
ರದ ಎರಡು ಪಾರ್ಶ್ವಗಳನ್ನೂ | ಪೃಣಂತಃ—ತುಂಬುತ್ತಾ | ವರ್ಧಯಂತು—ಬೆಳೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಲಿ | ಇತ್ವಾ—
ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ | ಪೌರಃ—ಉದರಪೂರಕವಾದುದೂ | ಸುತಃ—ಅಭಿಷುತವಾದುದೂ ಆದ ಸೋಮವು | ಇಂದ್ರಂ—
ಪ್ರಭುವಾದ ನಿನ್ನನ್ನು | ಅವ—ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸಲಿ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಅರ್ಪಿತವಾದ ಈ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿಯೂ ಕುಡಿ.
ಹರ್ಷದಾಯಕವಾದವೂ, ಅಭಿಷುತವಾದವೂ ಆದ ಸೋಮರಸಗಳು ನಿನ್ನನ್ನು ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸಲಿ. ಮತ್ತು ನಿನ್ನ
ಉದರದ ಎರಡು ಪಾರ್ಶ್ವಗಳನ್ನೂ ತುಂಬುತ್ತಾ ಬೆಳೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಲಿ. ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಉದರಪೂರಕವಾದುದೂ
ಹಿಂದಲ್ಪಟ್ಟುದೂ ಆದ ಸೋಮರಸವು ಪ್ರಭುವಾದ ನಿನ್ನನ್ನು ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸಲಿ

English Translation

Drink, hero, Indra, drink the Soma: may the exhilarating juices delight you: may they, distending your flanks, augment (your prowess), and in this manner may the replenishing effused libation satisfy Indra.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಸೋಮಪಾನವಿಷಯವು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸೋಮಪಾನಕ್ಕೆ ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವಾಗ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡಿರುವಷ್ಟು ಮತ್ತೆ ಯಾವ ದೇವತೆಯನ್ನೂ ಕರೆದಿಲ್ಲ, ದೇವತೆಗಳ ಸೋಮಪಾನವಿಚಾರದಲ್ಲಿ—

ಮಾಧ್ಯಂತೀವ ವೈ ಮಧ್ಯಂದಿನೇ ದೇವತಾಃ ಸಮೇವ ತೃತೀಯಸವನೇ ವಾದಯಂತೇ |

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೨೮-೩)

ಎಂದರೆ, ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನದಲ್ಲಿ (ಮಧ್ಯಾಹ್ನದಲ್ಲಿ) ದೇವತೆಗಳು ಸೋಮಪಾನಮಾಡುವರು. ಮತ್ತು ತೃತೀಯ ಸವನದಲ್ಲಿ (ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿ) ದೇವತೆಗಳು ಅತಿಯಾಗಿ ಸೋಮಪಾನಮಾಡಿ ಮತ್ತರಾಗುವರು (ಹರ್ಷಗೊಳ್ಳುವರು) ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸೋಮಪಾನಮಾಡಬೇಕೆಂದೂ ಅಥವಾ ಇಂದ್ರನು ಸೋಮಪಾನದಿಂದ ಹರ್ಷಗೊಳ್ಳುವನೆಂದೂ (ಅಥವಾ ಹರ್ಷಗೊಂಡನೆಂದೂ) ಋ. ಸಂ. ೧-೪-೮ ; ೧-೩೨-೩ ; ೧-೮೪-೧ ; ೨-೧೫-೧ ; ೨-೧೫-೨ ; ೨-೧೯-೧ ; ೨-೨೧-೧ ; ೩-೩೬-೩ ; ೩-೪೦-೧ ; ೩-೪೨-೧ ; ೬-೨೩-೧, ೫, ೬ ; ೬-೨೭-೧ ; ೬-೨೯-೪ ; ೭-೨೨-೧ ; ೭-೨೯-೧ ; ೮-೩-೧ ; ೮-೮೧-೫, ೬ ; ೧೦-೧೦೪-೧ ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣನೆಗಳಿವೆ.

ಅರ್ವಾಜೀಹಿ ಸೋಮಕಾಮಂ ತ್ವಾಹುರಯಂ ಸುತಸ್ತಸ್ಯ ಪಿಬಾ ಮದಾಯ |

ಉರುವ್ಯಜಾ ಜಠರ ಆ ವೃಷಸ್ತ ಪಿತೇವ ನಃ ಶೃಣುಹಿ ಹೂಯಮಾನಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೦೪-೯)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ ನಿನಗೆ ಸೋಮರಸವು ಬಹಳ ಪ್ರಿಯವೆಂದು ಪ್ರಾಜ್ಞರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ನಾವು ನಿನಗಾಗಿ ಈ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಿ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದ್ದೇವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬಂದು ನಿನ್ನ ಹರ್ಷಾರ್ಥವಾಗಿ ಆ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡು. ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸುವ ಅವಯವಗಳುಳ್ಳವನಾದ್ದರಿಂದ ನಿನ್ನ ಉದರವನ್ನು ಹಿಗ್ಗಿಸಿ ಆ ರಸವನ್ನು ತುಂಬು. ನಾವು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿ ಕರೆದಾಗ ತಂದೆಯು ಮಕ್ಕಳ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳುವಂತೆ ನೀನೂ ಸಹ ನಮ್ಮ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ಕೇಳು—ಎಂದು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸೋಮಪಾನದಲ್ಲಿರುವ ಅತಿಯಶಯವಾದ ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು—

ಇಂದ್ರ ಇತ್ಸೋಮಸಾ ಏಕ ಇಂದ್ರಃ ಸುತಸಾ ವಿಶ್ವಾಯುಃ | ಅಂತರ್ದೇ ನಾನ್ಮರ್ತ್ಯಾಂಶ್ಚ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೨-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ—ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿಯೂ ಇಂದ್ರನೇ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಸೋಮಪಾನಮಾಡುವವನು ಎಂದೂ ಹೇಳಿದೆ.

ಅದೋಘ ಸತ್ಯಂ ತವ ತನ್ನಹಿತ್ವಂ ಸದ್ಯೋ ಯಜ್ಞಾತೋ ಅಪಿಬೋ ಹ ಸೋಮಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೩೨-೯)

ತ್ವಂ ಸದ್ಯೋ ಅಪಿಬೋ ಜಾತ ಇಂದ್ರ ಮದಾಯ ಸೋಮಂ ಪರಮೇ ವ್ಯೋಮನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೩೨-೧೦)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ ನೀನು ಹುಟ್ಟಿದ ಕೂಡಲೆ ಸೋಮವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿದೆ. ಇದಲ್ಲವೇ ನಿನ್ನ ಮಹಿಮೆಯು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಏಕಯಾ ಪ್ರತಿಧಾಸಿಬತ್ಸಾಕಂ ಸರಾಂಸಿ ತ್ರಿಂಶತಂ | ಇಂದ್ರಃ ಸೋಮಸ್ಯ ಕಾಣುಕಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೭೭-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಒಂದೇ ಗುಟಿಕೆಗೆ ಮೂವತ್ತು ಪಾತ್ರೆಗಳ ತುಂಬ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಋಕ್ಕಿನ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಯಾಸ್ಮರು—

ತತ್ರೈತದ್ಯಾಜ್ಞಿಕಾ ವೇದಯಂತೇ—ತ್ರಿಂಶದುಕ್ತೃಪಾತ್ರಾಣಿ ಮಾಧ್ಯಂದಿನೇ ಸವನ ಏಕದೇವತಾನಿ
ತಾನ್ಯೇತಸ್ಮಿನ್ ಕಾಲ ಏಕೇನ ಪ್ರತಿಧಾನೇನ ಪಿಬಂತಿ ತಾನ್ಯತ್ರ ಸರಾಂಸ್ಯುಚ್ಯಂತೇ ||

(ನಿ. ೫-೧೧)

ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಎಂದರೆ ಸರಾಂಸಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉಕ್ತಪಾತ್ರೆಗಳೆಂದೂ ಮೂವತ್ತು ಪಾತ್ರೆಗಳ ತುಂಬ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪಾನಮಾಡಿದನೆಂದೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ಋ. ಸಂ. ೬-೧೭-೧೧ ಮತ್ತು ೮-೭-೧೦ನೇ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ತ್ರೀಣಿ ಸರಾಂಸಿ ಮೂರು ಪಾತ್ರೆಗಳ ತುಂಬ ಸೋಮಪಾನಮಾಡಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರೂ, ಋತ್ವಿಜರೂ, ಋಷಿಗಳೂ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸೋಮಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕರೆಯುವಾಗ—ಧೃಷತ್ ಪಿಬ ಕಲಶೇ ಸೋಮಮಿಂದ್ರ (ಋ. ಸಂ. ೬-೪೭-೬) ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಈ ಕಲಶದಲ್ಲಿರುವ ಸೋಮರಸವನ್ನು ನಿರ್ಭಯವಾಗಿ ಪಾನಮಾಡು; ಋಶೋ ನ ತೃಷ್ಯಂತೇ—ಪಾನಮಾ ಗಹಿ ಪಿಬಾ ಸೋಮಂ ವಶಾ ಅನು (ಋ. ಸಂ. ೮-೪-೧೦) ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಬಾಯಾರಿಕೆಯಿಂದ ಬಳಲಿದ ಜೀವಿಯು ನೀರುಕುಡಿಯುವಂತೆ, ಬೇಗನೆ ಬಂದು ಸೋಮಪಾನಮಾಡು; ಧನ್ವಚರೋ ನ ವಂಸಗಸ್ತ್ರ-ಷಾಣಶ್ಚಕ್ರಮಾನಃ ಪಿಬತು ದುಗ್ಧಮಂಶುಂ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀರಿಲ್ಲದ ಬೆಂಗಳಾದಿನಲ್ಲಿ ಬಾಯಾರಿಕೆಯಿಂದ ಅಲೆದು ಬೆಂಡಾಗಿರುವ ವೃಷಭವು ನೀರುಕುಡಿಯುವಂತೆ, ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡು; ಇತ್ಯಾದಿ ಉಪಮಾನಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಸೋಮಪಾನಮಾಡಲೆಂದು ಆಹ್ವಾನಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇಂದ್ರನ ಉದರವು ಸರೋವರದಂತೆ (ಅಥವಾ ಸಮುದ್ರದಂತೆ) ದೊಡ್ಡದಾಗಿರುವುದೆಂದೂ ಅವುಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಸೋಮಪಾನದಿಂದ ತುಂಬಬೇಕೆಂದೂ ಇತ್ಯಾದಿ ವರ್ಣನೆಗಳು, ಋ. ಸಂ. ೧-೮-೭; ೧-೧೦೪-೯; ೨-೧೧-೧೧; ೨-೧೪-೧೦; ೨-೧೬-೨; ೩-೩೫-೬; ೩-೩೬-೭, ೮; ೩-೪೦-೫; ೩-೪೭-೧; ೩-೫೧-೧೨; ೮-೧೨-೨೩; ೮-೨-೧; ೮-೧೭-೫, ೮; ೮-೬೭-೭; ೮-೮೧-೨೨, ೨೩, ೨೪; ೧೦-೨೮-೨; ೧೦-೪೩-೭; ೧೦-೧೦೪-೨; ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವುದು.

ಇಂದ್ರನು ಸೋಮಪಾನಮಾಡಿ ಅದರಿಂದ ತನಗುಂಟಾದ ಸಂತೋಷಾತಿಶಯವನ್ನು ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೯ನೇ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ನಾನಾವಿಧವಾಗಿ ತಾನೇ ವರ್ಣಿಸಿದಾನೆ—

ಇತಿ ವಾ ಇತಿ ಮೇ ಮನೋ ಗಾಮತ್ವಂ ಸನುಯಾಮಿತಿ | ಕುನಿತ್ಸೋಮಸ್ಯಾಪಾಮಿತಿ || ೧ ||
 ಪ್ರ ನಾತಾ ಇವ ದೋಧತ ಉನ್ಮಾ ಸೀತಾ ಅಯಂಸತ | ಕುನಿತ್ಸೋಮಸ್ಯಾಪಾಮಿತಿ || ೨ ||
 ಉನ್ಮಾ ಸೀತಾ ಅಯಂಸತ ರಥಮಶ್ವಾ ಇನಾಶವಃ | ಕುನಿತ್ಸೋಮಸ್ಯಾಪಾಮಿತಿ || ೩ ||
 ಅಹಂ ತಸ್ಯೇವ ವಂಧುರಂ ಸರ್ಯಚಾಮಿ ಹೃದಾ ನುತಿಂ | ಕುನಿತ್ಸೋಮಸ್ಯಾಪಾಮಿತಿ || ೪ ||
 ಉಪ ಮಾ ಮತಿರಸ್ಥಿತ ವಾಶ್ವಾ ಪುತ್ರಮಿವ ಪ್ರಿಯಂ | ಕುನಿತ್ಸೋಮಸ್ಯಾಪಾಮಿತಿ || ೫ ||
 ನಹಿ ಮೇ ಅಕ್ಷಿಸಚ್ಚ ನಾಚ್ಛಾನ್ತುಃ ಪಂಚ ಕೃಷ್ಣಯಃ | ಕುನಿತ್ಸೋಮಸ್ಯಾಪಾಮಿತಿ || ೬ ||
 ನಹಿ ಮೇ ರೋದಸೀ ಉಭೇ ಅನ್ಯಂ ಪಕ್ಷಂ ಚನ ಪ್ರತಿ | ಕುನಿತ್ಸೋಮಸ್ಯಾಪಾಮಿತಿ || ೭ ||
 ಅಭಿ ದ್ಯಾಂ ಮಹಿನಾ ಭುವನುಭೀಷಿಮಾಂ ಪೃಥಿನೀಂ ಮಹೀಂ | ಕುನಿತ್ಸೋಮಸ್ಯಾಪಾಮಿತಿ || ೮ ||
 ಹಂತಾಹಂ ಪೃಥಿನೀಮಿಮಾಂ ನಿ ದಧಾನೀಹ ನೇಹ ವಾ | ಕುನಿತ್ಸೋಮಸ್ಯಾಪಾಮಿತಿ || ೯ ||
 ಓಷಮಿತ್ಪೃಥಿನೀಮಹಂ ಜಂಘನಾನೀಹ ವೇಹ ವಾ | ಕುನಿತ್ಸೋಮಸ್ಯಾಪಾಮಿತಿ || ೧೦ ||
 ದಿವಿ ಮೇ ಅನ್ಯಃ ಪಕ್ಷೋಽಧೋ ಅನ್ಯಮಚೀಕೃಷಂ ಕುನಿತ್ಸೋಮಸ್ಯಾಪಾಮಿತಿ || ೧೧ ||
 ಅಹಮಸ್ಮಿ ಮಹಾಮಹೋಽಭಿನಭ್ಯಮುದೀಷಿತಃ | ಕುನಿತ್ಸೋಮಸ್ಯಾಪಾಮಿತಿ || ೧೨ ||
 ಗೃಹೋ ಯಾಮ್ಯರಂಕೃತೋ ದೇವೇಭ್ಯೋ ಹವ್ಯವಾಹನಃ | ಕುನಿತ್ಸೋಮಸ್ಯಾಪಾಮಿತಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦. ೧೧೯-೧ ರಿಂದ ೧೩)

೧. ನಾನು ಸೋಮಪಾನಮಾಡಿರುವೆನು. (ಆ ಸೋಮಪಾನದಿಂದಂಟಾದ ಹರ್ಷದಿಂದ ನನ್ನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರಿಗೆ) ಗೋವುಗಳನ್ನೂ, ಕುದುರೆಗಳನ್ನೂ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಮನಸ್ಸುಮಾಡಿರುವೆನು.
೨. ನಾನು ಪಾನಮಾಡಿರುವ ಸೋಮವು ರಥಸವಾಗಿ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿಯಂತೆ ನನ್ನನ್ನು ಉತ್ತೇಜನಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ. ನಾನು ಸೋಮಪಾನಮಾಡಿರುವೆನು.
೩. ನಾನು ಪಾನಮಾಡಿರುವ ಸೋಮವು ರಥದ ಅಶ್ವಗಳು ರಥವನ್ನು ವೇಗವಾಗಿ ಒಯ್ಯುವಂತೆ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಉಲ್ಲಾಸಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ. ನಾನು ಸೋಮಪಾನಮಾಡಿರುವೆನು.
೪. ನನ್ನನ್ನು ಭಜಿಸುವವರು ಪಡಿಸಿದ ಸ್ತೋತ್ರವು, ಗೋವು ತನ್ನ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರವಾದ ಕರುವಿನ ಸೆವಾಸಕ್ತಿಗೆ ಅತುರದಿಂದ ಬರುವಂತೆ ನನ್ನನ್ನು ತ್ವರಿತಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ. ನಾನು ಸೋಮಪಾನಮಾಡಿರುವೆನು.
೫. ಮರಗೆಲಸಮಾಡುವ ಬಡಗಿಯು ಮರದ ತುಂಡನ್ನು ತಿರುಗಿಸುವಂತೆ ಆ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ನಾನು ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ತಿರುಗಿಸುತ್ತೇನೆ (ಮನನಮಾಡುತ್ತೇನೆ). ನಾನು ಸೋಮಪಾನಮಾಡಿರುವೆನು.
೬. ಪಂಚಜನರು (ಐದು ಪಂಗಡದ ಜನಾಂಗದವರು) ನನ್ನ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಒಂದು ಹುಲ್ಲುಕಡ್ಡಿ (ಅತಿ ಸಣ್ಣ ವಸ್ತು) ಗಿಂತ ಕಡೆಯಾಗಿ ಕಾಣಿಸುವರು. ನಾನು ಸೋಮಪಾನಮಾಡಿದ್ದೇನೆ.
೭. (ಭೂವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳೆಂಬ) ಎರಡು ಲೋಕಗಳು ಸೇರಿದರೂ ನನ್ನ (ಶಕ್ತಿಯ) ಅರ್ಧಕ್ಕೂ ಸಾಟಿಯಾಗಲಾರವು. ನಾನು ಸೋಮಪಾನಮಾಡಿದ್ದೇನೆ.
೮. ನಾನು ಮಹಿಮೆಯಲ್ಲಿ (ಶಕ್ತಿಸಾವರ್ಧ್ಯಗಳಲ್ಲಿ) ಸ್ವರ್ಗವನ್ನೂ, ಈ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಭೂಮಿಯನ್ನೂ ಮಾರಿದ್ದೇನೆ. ನಾನು ಸೋಮಪಾನಮಾಡಿರುವೆನು.

೯. ಹಾ ! ಈ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಇಲ್ಲಾಗಲಿ, ಮತ್ತೆಲ್ಲಾಗಲಿ ನಾನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವೆನು. ನಾನು ಸೋಮಪಾನ ಮಾಡಿರುವೆನು.

೧೦. ಹಾ ! ನಾನು ಈ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿಂದಲ್ಲಿಗೆ ವೇಗವಾಗಿ ಬಡಿದಟ್ಟುವೆನು. ನಾನು ಸೋಮಪಾನ ಮಾಡಿರುವೆನು.

೧೧. ನನ್ನ (ಶರೀರದ) ಅರ್ಧಭಾಗವು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿದೆ. ಉಳಿದ ಅರ್ಧಭಾಗವನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಇಳಿಸಿರುವೆನು. ನಾನು ಸೋಮಪಾನಮಾಡಿರುವೆನು.

೧೨. ನಾನು ನನ್ನ ಮಹಾಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಏರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವೆನು. ನಾನು ಸೋಮಪಾನಮಾಡಿರುವೆನು.

೧೩. ನಾನು (ಅಗ್ನಿಯಂತೆ) ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ ಋತ್ವಿಜನಾಗಿಯೂ, ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ವಹಿಸುವವನೂ ಆಗಿದ್ದೇನೆ. ನಾನು ಸೋಮಪಾನಮಾಡಿರುವೆನು.

ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಋಕ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಸೋಮಪಾನ ವರ್ಣನೆಯು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಅತಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಆ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸಲಾಗುವುದು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತೈ ಇಂದ್ರಾಪ್ಯಭೂಮು ವಿಪ್ರಾ ಧಿಯಂ ವನೇಮು ಋತಯಾ ಸಪಂತಃ ।

ಅವಸ್ಯವೋ ಧೀಮಹಿ ಪ್ರಶಸ್ತಿಂ ಸದ್ಯಸ್ತೇ ರಾಯೋ ದಾವನೇ ಸ್ಯಾಮು ॥೧೨॥

ಪದಪಾಠಃ

ತೈ ಇತಿ । ಇಂದ್ರ । ಅಸಿ । ಅಭೂಮು । ವಿಪ್ರಾಃ । ಧಿಯಂ । ವನೇಮು । ಋತಯಾ । ಸಪಂತಃ ।

ಅವಸ್ಯವಃ । ಧೀಮಹಿ । ಪ್ರಶಸ್ತಿಂ । ಸದ್ಯಃ । ತೇ । ರಾಯಃ । ದಾವನೇ । ಸ್ಯಾಮು ॥ ೧೨ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ವಿಪ್ರಾ ಮೇಧಾವಿನೋ ವಯಂ ತೈ ತ್ವಯಿ ತ್ವದ್ಧೈದಯೇಭೂಮು । ಅಸಿ ಸಾನು-
ನಯಪ್ರಶ್ನೇ ವರ್ತತೇ । ತೇ ತವ ಹೃದಯೇ ಕಿಂ ವರ್ತಾಮಹ ಇತಿ । ಋತಯಾ । ಋತಂ ಕರ್ಮಫಲಂ ।
ತತ್ಕಾಮನಯಾ ಸಪಂತಸ್ತಾಂ ಪರಿಚರಣಾಪ್ಯೇನ ಕರ್ಮಣಾ ಸ್ಪೃಶಂತೋ ವಯಂ ಧಿಯಂ ತ್ವದುದ್ದೇ-
ಶೇನ ಕ್ರಿಯಮಾಣಂ ಕರ್ಮ ವನೇಮು । ಸಂಭಜೇಮಹಿ ॥ ವನ ಸಣಿ ಸಂಭಕ್ತಾ । ಅಶೀರ್ವಜಃ ಲಿಜ್ಯಾ-

ಶಿಷ್ಯಜ್ಞತ್ಯಜ್ಞತ್ಯಯಃ || ಕಿಂಚಿ ಅವಸ್ಯವಸ್ತುತೋ ರಕ್ಷಣಮಿಚ್ಛಂತಃ ಪ್ರಶಸ್ತಿಂ | ಶಸ್ತಿಃ ಶಂಸನಂ | ಪ್ರಕೃಷ್ಣಶಂಸನಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಧೀಮಹಿ | ತ್ವಯಿ ನಿಧಧೀಮಹಿ | ತತಸ್ತೇ ತ್ವದೀಯಸ್ಯ ರಾಯೋ ಧನಸ್ಯ ದಾವನೇ ದಾನಾಯ ಪಾತ್ರಭೂತಾಃ ಸದ್ಯಃ ಸ್ಯಾಮ | ಇದಾನೀಂ ಭವೇಮ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ವಿಪ್ರಾಃ—ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ನಾವು | ತ್ವೇ—ನಿನ್ನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿಯೇ | ಅಭೂಮು—ಇರುವಂತಾಗಲಿ | ಋತಯಾ—ಕರ್ಮಫಲದ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ | ಸಪಂತಃ—ನಿನ್ನನ್ನು ಪಚರಿಸುತ್ತಾ | ಧಿಯಂ—ನಿನ್ನನ್ನು ದೈಶಿಸಿದ ಕರ್ಮವನ್ನು | ವನೇಮು—ಭಜಿಸುತ್ತೇವೆ | ಅವಸ್ಯವಃ—ನಿನ್ನ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸಿದವರಾಗಿ | ಪ್ರಶಸ್ತಿಂ—ನಿನ್ನ ಪ್ರಶಂಸೆಯನ್ನು | ಧೀಮಹಿ—ಅರ್ಪಿಸುತ್ತೇವೆ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ರಾಯಃ—ಧನದ | ದಾವನೇ—ದಾನಕ್ಕೆ | ಸದ್ಯಃ ಸ್ಯಾಮು—ಈಗಲೇ ಪಾತ್ರರಾಗೋಣ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ನಾವು ನಿನ್ನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವಂತಾಗಲಿ. ಕರ್ಮಫಲದ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನು ಪಚರಿಸುತ್ತಾ ನಿನ್ನನ್ನು ದೈಶಿಸಿದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಭಜಿಸುತ್ತೇವೆ. ನಿನ್ನ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸಿದವರಾಗಿ ನಿನ್ನ ಪ್ರಶಂಸೆಯನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತೇವೆ. ನಿನ್ನ ಧನದ ದಾನಕ್ಕೆ ಈಗಲೇ ಪಾತ್ರರಾಗೋಣ.

English Translation

May we, your pious (worshippers), abide in you : approaching you with devotion, may we enjoy (the reward of) our adoration : desirous of protection, we meditate your glorification ; may we ever be (thought worthy) of the gift of your treasures.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಪಿ—ಅಪೀತಿ ಸಂಸರ್ಗಂ (ನಿ. ೧-೪) ಅಪಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಎರಡು ಪದಗಳಿಗಿರುವ ಸಂಸರ್ಗ ಅಥವಾ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಸಂಸರ್ಗವೆಂದರೆ ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಜತೆಗೆ ಇನ್ನೊಂದನ್ನು ಸೇರಿಸುವುದು. ಉದಾ—ಅಹಸ್ಸು ರಾತ್ರಿಷ್ವಪಿ ಎಂದರೆ ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ, ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ; ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ಯಾವ ಕಾರ್ಯವು ನಡೆಯುವುದೋ ಅದು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿಯೂ ನಡೆಯುವುದು ಎಂಬ ರಾತ್ರಿಗೂ ಹಗಲಿಗೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಅಥವಾ ಸಮಾನಧರ್ಮವನ್ನು ಅಪಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ—ಅಪಿ ಸಾನುನಯಪ್ರಶ್ನೇ ವರ್ತತೇ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿರುವಂತೆ ವಿನಯಪೂರ್ವಕವಾದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಾಗಿದೆ.

ವಿಪ್ರಾಃ—ಮೇಧಾವಿನೋ ವಯಂ—ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ನಾವು. ಇಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮಿಚ್ಛಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವನೇಮು, ಸ್ಯಾಮು ಎಂಬ ಉತ್ತಮಪುರುಷಕ್ಕಿರಾಪದಗಳಿರುವುದರಿಂದ ವಯಂ—ನಾವು ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಋತಯಾ—ಋತಶಬ್ದದ ನಾನಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನಾವು ಋ. ಸಂ. ಭಾಗ ೧೦ ಪುಟ 143 ಮತ್ತು 673 ರಲ್ಲಿ
ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಋತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಕರ್ಮಫಲಂ ಎಂದರ್ಥನಾಡಿ ಋತಯಾ—
ಆ ಕರ್ಮಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಧಿಯಂ ವನೇಮು ಋತಯಾ ಸಪಂತೇ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಾವು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಕರ್ಮಫಲಾಪೇಕ್ಷೆ
ಯಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತಾ ಅಥವಾ ನಿನ್ನನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಕರ್ಮಮಾಡುತ್ತಾ ನಿನ್ನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರುವೆವು. (ನಿನ್ನನ್ನು
ಹೊಂದುವೆವು) ಎಂದು ಈ ವಾಕ್ಯದ ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ತೇ ಇಂದ್ರಾಪ್ಯಭೂಮು—ವಯಂ ತ್ವದ್ಧೃದಯೇಭೂಮು | ನಾವು ನಿನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ನೆಟ್ಟುನುಸುಳ್ಳವ
ರಾಗಿರೋಣ ಅಥವಾ ನಾವು ನಿನಗೆ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರರಾಗುವಂತೆ ಇರೋಣ ಎಂದರ್ಥವು. ಉತ್ತರಾರ್ಧದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು
ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸ್ಯಾಮು ತೇ ತ ಇಂದ್ರ ಯೇ ತ ಉತೀ ಅವಸ್ಯವ ಉರ್ಜಂ ವರ್ಧಯಂತಃ |

ಶುಷ್ಕಿಂತಮುಂ ಯಂ ಚಾಕನಾಮ ದೇವಾಸ್ಮೇ ರಯಿಂ ರಾಸಿ ವೀರವಂತಂ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸ್ಯಾಮು | ತೇ | ತೇ | ಇಂದ್ರ | ಯೇ | ತೇ | ಉತೀ | ಅವಸ್ಯವಃ | ಉರ್ಜಂ | ವರ್ಧಯಂತಃ |

ಶುಷ್ಕಿನ್ತಮುಂ | ಯಂ | ಚಾಕನಾಮ | ದೇವ | ಅಸ್ಮೇ ಇತಿ | ರಯಿಂ | ರಾಸಿ | ವೀರವಂತಂ || ೧೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೇ ತವೋತೀ ಉತ್ಯಾ ಪ್ರಣಯನೇನ || ಅವತೇಃ ಪ್ರಾಪ್ತೃರ್ಥಸ್ಯ ಕ್ವಿನಿ ರೂಪಂ ||
ಯೇ ತೇ ತವಾವಸ್ಯವೋ ರಕ್ಷಾಕಾಮಾ ಉರ್ಜಂ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ನಂ ವರ್ಧಯಂತೋ ಭವಂತಿ ತೇ
ತವ ವಯಂ ತೇ ಸ್ಯಾಮು | ತ್ವದಧೀನಾ ಭವೇಮು | ದೇವ ದ್ಯೋತಮಾನ ಹೇ ಇಂದ್ರ ಶುಷ್ಕಿಂತಮುಂ
ದಾನಭಾಗಾಯಾರ್ಹತಯಾ ಬಲವತ್ತಮುಂ ಯದ್ವಾ ಶತ್ರುಣಾಂ ಶೋಷಯಿತ್ವತಮುಂ ಯಂ ರಯಿಂ
ಚಾಕನಾಮ | ಕಾಮಯಾಮಹೇ || ಕನತೇಃ ಕಾಂತ್ಯರ್ಥಸ್ಯ ಯಜ್ಞಲುಗಂತಸ್ಯ ಲೋಟಿ ರೂಪಂ ||
ವೀರವಂತಂ ಪುತ್ರಪುತ್ರೈಃ ಸಹಿತಂ ತಾದೃಶಂ ರಯಿಮಸ್ಮೇ ಅಸ್ತಭ್ಯಂ ರಾಸಿ | ದೇಹಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಉತೀ—ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ | ಯೇ—ಯಾವ ಭಕ್ತರು |
ತೇ—ನಿನ್ನ | ಅವಸ್ಯವಃ—ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸಿದವರಾಗಿ | ಉರ್ಜಂ—ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪದ ಅನ್ನವನ್ನು |

ವರ್ಧಯಂತೇ—ಅಧಿಕವಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸಿ ನಿನ್ನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ವೃದ್ಧಿಮಾಡುತ್ತಾರೆಯೋ | ತೇ—ಅವರ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದವರಾಗಿ | ಸ್ಯಾಮು—ನಾವೂ ಆಗುವೆವು | ದೇವ—ದೇವತಾತ್ಮನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಶುಷ್ಕಿತಮಂ—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಶೋಷಿಸತಕ್ಕ ಬಲವುಳ್ಳ | ಯಂ—ಯಾವ ಧನವನ್ನು | ಚಾಕನಾಮು—ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತೇವೆಯೋ | ವೀರವಂತಂ—ವೀರಪುತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ | ರಯಿಂ—ಅಂತಹ ಧನವನ್ನು | ಅಸ್ಮೀ—ನಮಗೆ | ರಾಸಿ—ಕೊಡು |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಯಾವ ಯಾವ ಭಕ್ತರು ನಿನ್ನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ನಿನ್ನ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸಿದವರಾಗಿ ಹೆವಿಸಿನ ರೂಪದ ಅವನವನ್ನು ಅಧಿಕವಾಗಿ ನಿನಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿ ನಿನ್ನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ವೃದ್ಧಿಮಾಡುತ್ತಾರೆಯೋ, ನಾವೂ ಸಹ ಅವರ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರುವೆವು. ದೇವತಾತ್ಮನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಶೋಷಿಸುವ ಬಲವುಳ್ಳ ಯಾವ ಧನವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತೇವೆಯೋ, ವೀರಪುತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಂತಹ ಧನವನ್ನು ನಮಗೆ ಕೊಡು

English Translation

May we, (through) your (favour), Indra, be such as those are, who; desirous of your protection, augment (by their praises) your vigour: divine (Indra), you grant the wealth which we desire, (the source of) great power and of (numerous) progeny.

! ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು !

ಊತೀ—ಊತೀ ಊತ್ಯಾ ಪ್ರಣಯನೇನ | ಅವತೇಃ ಪ್ರಾಪ್ತ್ಯರ್ಥಸ್ಯ ಕ್ವಿ ನಿ ರೂಪಂ | ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಊತಿಶಬ್ದವು ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿ ಅವ-ರಕ್ಷಣೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ರಕ್ಷಣೆ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದಾದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಪ್ರಾಪ್ತ್ಯರ್ಥ (ಹೊಂದು ಎಂಬ ಅರ್ಥ) ವುಳ್ಳ ಅವತಿ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಇಲ್ಲಿರುವ ಊತಿ ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆಯೆಂದೂ, ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಊತೀ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಊತ್ಯಾ ಎಂಬ ತೃತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತ್ಯರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆಂದೂ ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಊತೀ ಎಂದರೆ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅಥವಾ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನದಿಂದ ಎಂದೂ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿರುವರು.

ಅವಸ್ಯವಃ—ಈ ಶಬ್ದವೂ ಸಹಾ ಅವ-ರಕ್ಷಣೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ರಕ್ಷಾಕಾಮಾಃ ಸಂರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಯಂ ಎಂಬ ಅಧ್ಯಾಹೃತಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ.

ಶುಷ್ಕಿತಮಂ ವೀರವಂತಂ ರಯಿಂ ಚಾಕನಾಮು—ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶುಷ್ಕಿತಮಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದಾನಭಾಗಾರ್ಹತೆಯಾದ ಬಲವತ್ತಮಂ-ಕೊಡುವುದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಯೋಗ್ಯತೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಬಲಶಾಲಿಯಾದುದೂ ಅಥವಾ ಶತ್ರುಣಾಂ ಶೋಷಯತ್ವತಮಂ-ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಶೋಷಣೆ ಅಥವಾ ನಾಶಗೊಳಿಸಲು ಸಮರ್ಥವಾದುದೂ ಆದ ರಯಿಂ-ಧನವನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು. ಅದರಂತೆಯೇ ವೀರವಂತಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪುತ್ರಪೌತ್ರೈಃ ಸಹಿತಂ-ವೀರರಾದ ಪುತ್ರ, ಪೌತ್ರ ಭೃತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಸಹಿತನಾದ ರಯಿಂ-ಧನವನ್ನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಇಲ್ಲಿ

ಶುಷ್ಕಂತಮಂ, ವೀರವಂತಂ ಎಂಬ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳೂ ರಯಿಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣ ಪದಗಳು. ಪದಶಃ ಅರ್ಥ ಮಾಡುವುದಾದರೆ ಅತ್ಯಂತ ಬಲಶಾಲಿಯಾದುದೂ, ವೀರರಾದ ಪುತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾದುದೂ ಆದ ಧನವನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು. ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವಾಗ ಮುಖ್ಯವಾದ ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಹೇಳಿ ಇತರ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಆ ಮುಖ್ಯವಸ್ತುವಿನೊಂದಿಗೆ ಇರುವಂತೆ ವಿಶೇಷಣ ಪದಪ್ರಯೋಗ ದಿಂದ ವಿವರಿಸುವುದು ರೂಢಿಯು. ಆದರೆ ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು—ನಮಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಬಲವನ್ನೂ ಎಂದರೆ ಶಕ್ತಿಸಾಮಾನ್ಯಗಳನ್ನೂ, ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಗಳಾದ ಎಂದರೆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ವೀರಭಟರಂತೆ ಹೋರಾಡುವ ಪುತ್ರ, ಪೌತ್ರ, ಭಟರೇ ಮೊದಲಾದ ಅನುಚರರನ್ನೂ, ಧನವನ್ನೂ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವಿರುವುದು.

ಅಸ್ಮೇ—ಅಸ್ಮೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಏಳು ವಿಭಕ್ತಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಪ್ರಕೃತ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮೇ-ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ, ನಮಗೆ ಎಂದು ಚತುರ್ಥಿವಿಭಕ್ತಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ರಾಸಿ ಕ್ಷಯಂ ರಾಸಿ ಮಿತ್ರಮಸ್ಮೇ ರಾಸಿ ಶರ್ಧ ಇಂದ್ರ ಮಾರುತಂ ನಃ |

ಸಜೋಷಸೋ ಯೇ ಚ ಮಂದಸಾನಾಃ ಪ್ರ ವಾಯವಃ ಸಾಂತ್ಯಗ್ರಣೀತಿಂ

॥ ೧೪ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ರಾಸಿ | ಕ್ಷಯಂ | ರಾಸಿ | ಮಿತ್ರಂ | ಅಸ್ಮೇ ಇತಿ | ರಾಸಿ | ಶರ್ಧಃ | ಇಂದ್ರ | ಮಾರುತಂ | ನಃ |

ಸಜೋಷಸಃ | ಯೇ | ಚ | ಮಂದಸಾನಾಃ | ಪ್ರ | ವಾಯವಃ | ಸಾಂತ್ಯ | ಅಗ್ರಗ್ರಣೀತಿಂ ॥ ೧೪ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಕ್ಷಯಂ | ಕ್ಷಯಂತಿ ನಿವಸಂತ್ಯತ್ರೇತಿ ಕ್ಷಯೋ ಗೃಹಂ | ತದಸ್ಮಭ್ಯಂ ರಾಸಿ | ದೇಹಿ ತೇಥಾ ಮಿತ್ರಂ ಸಖಾಯಮಸ್ಮೇ ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ರಾಸಿ || ವಾಕ್ಯಭೇದಾದನಿಘಾತಃ || ಮಾರುತಂ ಮರುತಾಂ ದೇವ-
ನಿಶಾಂ ಸಂಬಂಧಿ ಶರ್ಧೋ ಬಲಂ ಸೋಽಸ್ಮಭ್ಯಂ ರಾಸಿ | ಏತೇನ ಮರುತಾಮುಷ್ಯಾಗಮನಂ ಪ್ರಾರ್ಥತೇ |
ಯೇ ಮರುತಃ ಸಜೋಷಸಃ ಸಹ ಪ್ರೀಯಮಾಣಾ ಮದಂತೋ ಮೋದಮಾನಾ ವಾಯವೋ ಯಜ್ಞಂ
ಪ್ರತಿ ಗಂತಾರಃ ಸಂತೋಽಗ್ರಣೀತಿಮಗ್ರೇ ನೀಯಮಾನಂ ಸೋಮಂ ಪ್ರಸಾಂತಿ | ಪ್ರಕರ್ಷಣಾ ಪಿಬಂತಿ
ತೇಷಾಂ ಶರ್ಧ ಇತಿ ಸಮನ್ವಯಃ | ಯದ್ವಾ ಯೇ ಚ ವಾಯವೋಽಗ್ರೇ ನೀಯಮಾನಂ ಸೋಮಂ
ಪಿಬಂತಿ ತೇಷಾಂ ವಾಯೂನಾಂ ಬಲಂ ರಾಸಿ || ವಾಯವ ಇತಿ ಪೂಜಾಯಾಂ ಬಹುವಚನಂ | ವಾಯು-
ರ್ಹಿ ಸೋಮಸ್ಯಾಗ್ರಸಾತೇತಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಕ್ಷಯಂ—ವಾಸಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಗೃಹವನ್ನು | ರಾಸಿ—ಕೊಡು | ಮಿತ್ರಂ—ಸ್ನೇಹಿತನನ್ನು | ಅಸ್ಮೈ—ನಮಗೆ | ರಾಸಿ—ಕೊಡು | ಯೇ ಚ—ಯಾವ ಮರುತ್ತುಗಳು | ಸರ್ಜೋಷಸಃ—ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕೂಡಿದವರಾಗಿಯೂ | ಮಂದಸಾನಾಃ—ಹರ್ಷಚಿತ್ತವುಳ್ಳವರಾಗಿಯೂ | ನಾಯನಃ—ಯಜ್ಞಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಾ | ಅಗ್ರಣೇತಿ—ಅಗ್ರಭಾಗದಲ್ಲಿ ತರಲ್ಪಡುವ ಸೋಮವನ್ನು | ಪ್ರ ಪಾಂತಿ—ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕುಡಿಯುತ್ತಾರೆಯೋ ಅಂತಹ | ಮಾರುತಂ—ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ | ಶರ್ಘಃ—ಸಂಘಾತ್ಮಕವಾದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು | ನಃ—ನಮಗೆ | ರಾಸಿ—ಕೊಡು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ವಾಸಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಗೃಹವನ್ನೂ, ಸಹವಾಸಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯರಾದ ಮಿತ್ರರನ್ನೂ ನಮಗೆ ಕೊಡು. ಮತ್ತು ಯಾವ ಮರುತ್ತುಗಳು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕೂಡಿದವರಾಗಿಯೂ ಯಜ್ಞಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಭಾಗದಲ್ಲಿ ತರಲ್ಪಡುವ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕುಡಿಯುವರೋ ಅಂತಹ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸಂಘಾತ್ಮಕವಾದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ನಮಗೆ ಕೊಡು.

English Translation

Grant us a habitation ; grant us friends ; grant us, Indra, the strength of the Maruts : the winds, who, propitious and exulting, drink copiously of the first offering (of the Soma juice).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಕ್ಷಯಂ—ಕ್ಷಿಯಂತಿ ನಿವಸಂತ್ಯತ್ರೇತಿ ಕ್ಷಯೋ ಗೃಹಂ | ಕ್ಷಿ-ವಾಸಮಾಡು ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಕ್ಷಯಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ವಾಸಮಾಡುವ ಪ್ರವೇಶನೆಂದರೆ ಗೃಹವು, ಮನೆಯು ಎಂದರ್ಥವು

ಮಿತ್ರಂ—ಸಖಾಯಂ | ಸ್ನೇಹಿತನನ್ನು ಅಥವಾ ಹಿತಚಿಂತಕನನ್ನು. ಮಿತ್ರಶಬ್ದವು ಇಾಮಿದಾ ಸ್ನೇಹನೇ (ಭ್ರಾತೃ, ಆತ್ಮನೇಸದಿ) ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಮಿತ್ರ ಅಥವಾ ಸ್ನೇಹಿತನಿಗೆ ಇರಬೇಕಾದ ಮುಖ್ಯ ಲಕ್ಷಣವೇನೆಂದರೆ ಒಬ್ಬರಿಗೊಬ್ಬರು ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಮಾಡುವುದು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—

ನ ಸ ಸಖಾ ಯೋ ನ ದದಾತಿ ಸಖ್ಯೇ ಸಚಾಭುವೇ ಸಚಮಾನಾಯ ಪಿತ್ಯಃ |

(ಋ. ಸಂ ೧೦-೧೧೭-೪)

ಎಂದು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಿರುವುದು. ಎಂದರೆ—ಯಾವ ಪುರುಷನು ತನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತನಿಗೆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಏನನ್ನೂ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲವೋ (ಉಪಕಾರಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೋ) ಅವನು ಸ್ನೇಹಿತನೇ ಅಲ್ಲ. ಸ್ನೇಹಿತನಂತೆ ನಟಿಸುವ ಕಪಟಿಯು ಎಂದರ್ಥವು. ಇದಲ್ಲದೆ—

ದದಾತಿ ಪ್ರತಿಗೃಹ್ಣಾತಿ ಗುಹ್ಯಮಾಖ್ಯಾತಿ ಪೃಚ್ಛತಿ |

ಭುಂಕ್ತೇ ಚ ಭೋಜಯತ್ಯೇವ ಷಡ್ವಿಧಂ ಮಿತ್ರಲಕ್ಷಣಂ ||

ಎಂದು ಸ್ನೇಹಿತನಿಗೆ ಇರಬೇಕಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಕವಿಯು ವರ್ಣಿಸಿದಾನೆ. ಎಂದರೆ ಸ್ನೇಹಿತನಾದವನು (ನಿಜವಾದ ಸ್ನೇಹಿತನಾಗಿದ್ದರೆ) ತನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತನಿಗೆ ಬೇಕಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಕೊಡುವನು. ತಾನೂ ಅವನಿಂದ ಬೇಕಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವನು; ತನ್ನ ಗುಟ್ಟನ್ನು ಅವನಿಗೆ ಹೇಳುವನು, ಅವನು ಹೇಳುವ ಗುಟ್ಟನ್ನು (ರಹಸ್ಯ ವಿಷಯಗಳನ್ನು) ತಾನೂ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಕೇಳುವನು; ಸ್ನೇಹಿತನಿಗೆ ಭೋಜನವನ್ನಿಕ್ಕುವನು, ತಾನೂ ಅವನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಊಟಮಾಡುವನು. ಈ ಆರು ವಿಧಗಳೂ ಸ್ನೇಹಿತರಿಗೆ ಇರಬೇಕಾದ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇಂತಹ ಹಿತಚಿಂತಕನಾದ ಸ್ನೇಹಿತನನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಮಾರುತಂ ಶರ್ಧಃ—ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಸಂಘಾತ್ಮಕವಾದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಅಧಿಕವಾದ ಶಕ್ತಿಯಿದ್ದರೂ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ, ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ನಲವತ್ತೊಂಬತ್ತು ಮಂದಿ ಇರುವರು. ಇವರಿಗೆಲ್ಲಾ ಸಮಾನಾಕಾರವೂ ಸಮಾನಶಕ್ತಿಯೂ ಇರುವುದೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ನಲವತ್ತೊಂಬತ್ತು ಮಂದಿ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಒಟ್ಟು ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿದರೆ ಆ ಸಂಘಶಕ್ತಿಯು ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಂತಹ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಇದೆ. ಯಾವಾಗಲೂ ಅತಿಶಯವಾದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ **ಮಾರುತಂ ಶರ್ಧಃ** ಎಂದು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಸಂಘಾತ್ಮಕವಾದ (ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿದ) ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೋಲಿಸುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿದೆ. **ಮಾರುತಂ ಶರ್ಧಃ** ಎಂಬ ಪದಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಆಗಮನವೂ ಸೂಚಿತವಾಗುವುದೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವರು.

ಸಜೋಷಸಃ—ಸಹ ಪ್ರೀಯಮಾಣಾಃ | ಸಮಾನಪ್ರೀತಿಯುಕ್ತಾಃ ಐಕಮತ್ಯಭಾಜಃ | ದೇವತೆಗಳು ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರೀತಿಗೆ ಸಮವಾದ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವರಾಗಿ ಅಸುರರನ್ನು ಜಯಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಐಕಮತ್ಯದಿಂದ ಇರುತ್ತಾ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಮುಂದುಗಡೆಯಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಎಂದರೆ ತಮ್ಮ ನಾಯಕನಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಇಂದ್ರನ ಮೂಲಕವಾಗಿಯೇ ಜಯವನ್ನು ಹೊಂದುವರೆಂದರ್ಥವು. **ಸಜೋಷಸಃ** ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಒಡಗೂಡಿರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. (ನಿ. ೮-೮) ಯಾಸ್ವರು—

ಅಜುಹ್ವಾನ ಈಡ್ಯೋ ವಂದ್ಯಶ್ಚಾಯಾಹ್ಯಗ್ನೇ ವಸುಭಿಃ ಸಜೋಷಾಃ

ತ್ವಂ ದೇವನಾಮುಸಿ ಯಹ್ನ ಹೋತಾ ಸ ಏನನ್ಯಕ್ಷೀಷಿತೋ ಯಜೀಯಾನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೦-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಮನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿರುವ ಸಜೋಷಾಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಹ ಜೋಷಣಿಃ ಸಮಾನಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವನೆಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿದಾರೆ.

ಆ ರುದ್ರಾಸ ಇಂದ್ರವಂತಸ್ಸಜೋಷಸೋ ಹಿರಣ್ಯರಥಾಃ ಸುವಿತಾಯ ಗಂತನ |

ಇಯಂ ವೋ ಅಸ್ಮತ್ಪ್ರತಿಹರ್ಯತೇ ಮತಿಶ್ಚಷ್ಟಜೇ ನ ದಿವ ಉತ್ಸಾ ಉದನ್ಯವೇ ||

(ಋ. ಸಂ ೪-೩-೨-೧೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಮಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರೇಣ ಸಹ ಜೋಷಣಾಃ ಸಜೋಷಸಃ ಸರಮೈಶ್ವರ್ಯೇಣ ನಿತ್ಯಮಾಸೇವಿತಾಃ ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯದಿಂದ ಸೇವಿತರಾದವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ನಾಯವಃ—ನಾ ಗತಿಗಂಧನಯೋಃ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗತ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಹೋಗುವವರು ಎಂಬರ್ಥವಿರುವುದು. ಎಂದರೆ, ಯಜ್ಞಭೂಮಿಯನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಹೋಗುವ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳಿಂದಭಿ ಪ್ರಾಯವು. ಅಥವಾ ನಾಯುರ್ಹಿ ಸೋಮಸ್ಯಾಗ್ರಸಾತಾ ಎಂಬ ನಚನದಂತೆ ನಾಯುದೇವತೆಯು ಮೊದಲು ಸೋಮಪಾನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಅದರಿಂದ ಲಭಿಸುವ ಅಧಿಕವಾದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡು ಎಂದು ಬೇಕಾದರೂ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. ಇಲ್ಲಿ ನಾಯವಃ ಎಂದು ಬಹುವಚನವಿದ್ದರೂ ಅದು ಪೂಜಾರ್ಥದಲ್ಲಿ (ಗೌರವವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ) ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದರಿಂದ ನಾಯುದೇವನ ಬಲವನ್ನು ಎಂದು ಏಕವಚನಾರ್ಥವೇ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು.

ಅಗ್ರನೀತಿಂ—ಅಗ್ರೇ ನೀಯಮಾನಂ ಸೋಮಂ | ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಕಾಣುವಂತೆ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ತಂದು ಎದುರಿಗೆ ಇಟ್ಟಿರುವ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ವ್ಯಂತ್ರಿನ್ನು ಯೇಷು ಮಂದಸಾನಸ್ತೃಪತ್ಸೋಮಂ ಸಾಹಿ ದ್ರಹ್ಯದಿಂದ್ರ |

ಅಸ್ಮಾನ್ತು ಪೃತ್ವಾ ತರುತ್ರಾವರ್ಧಯೋ ದ್ಯಾಂ ಬೃಹದ್ಭಿರರ್ಕೈಃ || ೧೫ ||

ಪದಪಾಠಃ

ವ್ಯಂತ್ರು | ಇತ್ | ನು | ಯೇಷು | ಮಂದಸಾನಃ | ತೃಪತ್ | ಸೋಮಂ | ಸಾಹಿ | ದ್ರಹ್ಯತ್ | ಇಂದ್ರ |

ಅಸ್ಮಾನ್ | ಸು | ಪೃತ್ವಾಸು | ಅ | ತರುತ್ರ | ಅವರ್ಧಯಃ | ದ್ಯಾಂ | ಬೃಹತ್ಭಿಃ | ಅರ್ಕೈಃ || ೧೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಯೇಷು ತವ ಸಹಾಯಭೂತೇಷು ಮರುತ್ಸು ಮಂದಸಾನೋ ಮಾದ್ಯನ್ವವಸಿ ತೇ ಮರುತೋ ನು ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ವ್ಯಂತ್ರು | ಸೋಮಂ ಭಕ್ಷಯಂತು | ಇತ್ ಏವಾರ್ಥೇ | ದ್ರಹ್ಯತ್ || ದ್ಯಂಹತೇರಿದಂ ರೂಪಂ || ಅತ್ಮಾನಂ ದೃಢೀಕುರ್ವನ್ ತ್ವಂ ತೃಪತ್ ತರ್ಪಯಂತಮಿಮಂ ಸೋಮಂ ಸಾಹಿ | ಪಿಬ | ತರುತ್ರ ಶತ್ರುಣಾಂ ಹಿಂಸಕೇ ಹೇ ಇಂದ್ರ ಬೃಹದ್ಭಿರರ್ಕೈರರ್ಚನೀಯೈರ್ಮರುದ್ಭಿಃ ಸಹಿತಸ್ತ್ವಂ | ಅ ಇತಿ ಚಾರ್ಥೇ | ತೇನಾಸ್ಮಾನ್ ದ್ಯಾಂ ಚ ಸು ಸುಷ್ಮ ಪೃತ್ವಾ ಸಶುಪುತ್ರಾದಿಭಿರಸ್ಮಾನ್ ಅಸ್ಮತ್ಪಾಲನೇನ ಚ ದಿವಮವರ್ಧಯಃ | ಯದ್ವಾ ಯೇಷು ಸೋಮೇಷು ಮಂದಸಾನೋ ಮೋದಮಾನೋ ಭವಸಿ ತೇ ಸೋಮಾ ವ್ಯಂತ್ರು | ತ್ವಾಂ ಗಚ್ಛಂತು | ಶೇಷಂ ಪೂರ್ವವತ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಯೇಷು—(ನಿನಗೆ ಸಹಾಯಭೂತರಾದ) ಯಾವ ಮರುತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ | ಮಂದಸಾನಃ—ಹರ್ಷಯುಕ್ತನಾಗಿರುವೆಯೋ ಆ ಮರುತ್ತುಗಳು | ನು—ಕ್ಷಿಪ್ರವಾಗಿ | ವ್ಯಂತ್ರು ಇತ್—ಆಗಮಿಸಿ

ಸೋಮನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸಲಿ | ದ್ರಹ್ಯತ್—ದಾಹ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ನೀನು | ತೃಪತ್—ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ |
ಸೋಮಂ—ಸೋಮರಸವನ್ನು | ಪಾಹಿ—ಕುಡಿ | ತರುತ್ರ—ಶತ್ರುಹಿಂಸಕನಾದ ಇಂದ್ರನೇ | ಬೃಹದ್ಭಿಃ—
ಶಕ್ತಿಯುತವಾದವೂ | ಅಕೇಃ—ಪೂಜ್ಯವಾದವೂ ಆದ ಮರುತ್ತುಗಳೊಡಗೂಡಿದ (ನೀನು) | ಅಸ್ಮಾನ್ ಆ
ದ್ಯಾಂ—ನಮ್ಮನ್ನೂ ದೇವಲೋಕದ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನೂ | ಸು—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿಯೂ | ಪೃತ್ವೈ—ಪಶುಪುತ್ರಾದಿ
ಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತೆಯೂ | ಅವರ್ಧಯಃ—ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನಗೆ ಸಹಾಯಭೂತರಾದ ಯಾವ ಮರುತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಹರ್ಷಯುಕ್ತನಾಗಿರುವೆಯೋ
ಆ ಮರುತ್ತುಗಳು ಸ್ವೀಪ್ರವಾಗಿ ಆಗಮಿಸಿ ಸೋಮವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸಲಿ (ಪಾನಮಾಡಲಿ). ದಾಹ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ
ನೀನು ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಕುಡಿ. ಶತ್ರುಹಿಂಸಕನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಶಕ್ತಿಯುತ
ವಾದವೂ, ಪೂಜ್ಯವಾದವೂ ಆದ ಮರುತ್ತುಗಳೊಡಗೂಡಿದ ನೀನು ನಮ್ಮನ್ನೂ, ದೇವಲೋಕದ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನೂ ಸಹ
ಪಶುಪುತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತೆಯೂ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸು.

English Translation

Let those in whom you are delighted repair (to the libation), and do
you, Indra, confiding, drink the satiating Soma: liberator (from evil),
associated with the mighty and adorable (Maruts), augment our prosperity,
and (that of) heaven.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ತನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಸೋಮಪಾನಮಾಡಿದ ವಿಷಯವು ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವುದು.
ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—

ಸಜೋಷಾ ಇಂದ್ರ ಸಗಣೋ ಮರುದ್ಭಿಃ ಸೋಮಂ ಪಿಬ ವೃತ್ರಹಾ ಶೂರ ವಿದ್ವಾನ್ |

ಜಹಿ ಶತ್ರೂರಪ ಮೃಧೋ ನುದಸ್ವಾಥಾಭಯಂ ಕೃಣುಹಿ ವಿಶ್ವತೋ ನಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೪೭-೨)

ಅಥಾ ನಿಯುತ್ಯಃ ಸಗಣೋ ಮರುದ್ಭಿರಸ್ಮಿನ್ ಯಜ್ಞೇ ಬರ್ಹಿಷಿ ಮಾದಯಸ್ವ

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೦೧-೯)

ಯೇ ತ್ವಾ ನೂನಮನುಮದಂತಿ ವಿಪ್ರಾಃ ಪಿಬೇಂದ್ರ ಸೋಮಂ ಸಗಣೋ ಮರುದ್ಭಿಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೪೭-೪)

ಅಪ್ರೂಪಮದ್ಧಿ ಸಗಣೋ ಮರುದ್ಭಿಃ ಸೋಮಂ ಪಿಬ ವೃತ್ರಹಾ ಶೂರ ವಿದ್ವಾನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೫೨-೭)

ಸಜೋಷಾ ಇಂದ್ರ ವರುಣೇನ ಸೋಮಂ ಸಜೋಷಾಃ ಪಾಹಿ ಗಿರ್ವಣೋ ಮರುದ್ಭಿಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೩೪-೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಸೋಮಪಾನಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಆಹ್ವಾನಿಸಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ.

ತರುತ್ರ—ಶತ್ರುಣಾಂ ಹಿಂಸಕ | ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹಿಂಸೆಮಾಡುವವನು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ತರುತ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿರುವರು. ಯಾಸ್ಮರು—

ತೈಮೂಷು ವಾಜಿನಂ ದೇವಜೂತಂ ಸಹಾವಾನಂ ತರುತಾರಂ ರಥಾನಾಂ |

(ಋ. ಸಂ.)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿಗೆ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ತರುತಾರಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತಾರಯಿತಾರಂ (ಆಪತ್ತುಗಳಿಂದ) ದಾಟಿಸುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿರುವರು.

ನು, ಇತ್—ನು ಎಂದರೆ ಕ್ಷಿಪ್ರಂ—ಬೇಗನೆ ; ಇತ್—ಏವಾರ್ಥೇ, ಏವಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಅಕೇಢ್ಯಃ—ಅರ್ಚನೀಯೈಃ | ಪೂಜಾರ್ಹರಾದ ಎಂದು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣಪದವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಅಸ್ಮಾನ್ ಸು ಸೃತ್ಸು ಆ ತರುತ್ರ ಅವರ್ಧಯಃ ದ್ಯಾಂ ಬೃಹದ್ಭಿಃ ಅಕೇಢ್ಯಃ—ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿರುವ ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿ ಮಾಡಿರುವ ಅರ್ಥವು ಇಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟು ಸಮಂಜಸವಾಗಿ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. ಸೃತ್ಸು ಶಬ್ದವು ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೯) ದ್ಯುಶಬ್ದಕ್ಕೆ—ದ್ಯುರಿತ್ಯಹೋ ನಾಮಧೇಯಂ ದ್ಯೋತತ ಇತಿ ಸತಃ ಹಗಲೆಂದು ನಿರ್ವಚನವಿದೆ. (ನಿ. ೧-೭) ಅರ್ಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ—ಅರ್ಕಮನ್ವಂ ಭವತಿ (ನಿ. ೩-೯) ಅನ್ನನೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುವುದು ಈ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಮೇಲಿನ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಮಾಡುವುದಾದರೆ—

ತರುತ್ರ ಶತ್ರುಹಿಂಸಕೇಂದ್ರ | ಸೃತ್ಸು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ಅಸ್ಮಾನ್ ಸು ಆ ಅವರ್ಧಯಃ ಶತ್ರುಭಿಃ ರಕ್ಷಿತ್ವಾ ಯಥಾ ಜಯಂ ಲಭೇಮಹಿ ತಥಾ ಸುಷ್ಮ ವೃದ್ಧಿಂ ಕುರುಷ್ವ | ಕಿಂಚಿ ದ್ಯಾಂ ಅಹಸ್ಸು ದಿವಸೇಷು ಬೃಹದ್ಭಿರಕೇಢ್ಯಃ ಪ್ರಭೂತಾನ್ನೈನಾರ್ನಾವಿಧೈರನ್ನೈರ್ವಾ ಅಸ್ಮಾನವರ್ಧಯಃ ತ್ವತ್ಪ್ರಸಾದದ್ವೃದ್ಧಿಂ ಲಭೇಮಹಿ ||

ಎಂದರೆ ಎಲೈ ಶತ್ರುನಾಶಕನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಕಾಪಾಡಿ ನಾವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವಂತೆ ಮಾಡು ಮತ್ತು ಪ್ರತಿದಿವಸದಲ್ಲಿಯೂ ನಾವು ಬಹಳವಾದ ಅನ್ನದಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸು ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಬೃಹಂತ ಇನ್ನು ಯೇ ತೇ ತರುತ್ತೋಕ್ಥೇಭಿರ್ನಾ ಸುಮ್ಮಮಾವಿನಾಸಾನ್ |
 ಸ್ತೃಣಾನಾಸೋ ಬರ್ಹಿಃ ಪಸ್ತೃವತ್ಪೋತಾ ಇಂದ್ರಿ ವಾಜಮಗ್ಮನ್ || ೧೬ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಬೃಹಂತಃ | ಇತ್ | ನು | ಯೇ | ತೇ | ತರುತ್ರು | ಉಕ್ಥೇಭಿಃ | ನಾ | ಸುಮ್ಮಂ | ಅೃವಿನಾಸಾನ್ |
 ಸ್ತೃಣಾನಾಸಃ | ಬರ್ಹಿಃ | ಪಸ್ತೃವತ್ | ತ್ವಾಽಉತಾಃ | ಇತ್ | ಇಂದ್ರ | ವಾಜಂ | ಅಗ್ಮನ್ || ೧೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ತರುತ್ರು ಅಪದ್ಭ್ಯಸ್ತಾರಕ ಹೇ ಇಂದ್ರ ಯೇ ಪುಮಾಂಸಃ ಸುಮ್ಮಂ ಸುಖಕರಂ ತ್ವಾಮುಕ್ಥೈಃ
 ಶಸ್ತ್ರೈರಾವಿನಾಸಾನ್ | ಪರಿಚರೇಯುಃ || ವಿನಾಸತೇರ್ಲೆಭ್ಯಡಾಗಮುಃ || ತ ಏವ ಪುಮಾಂಸೋ ನು
 ಸ್ತೃಪ್ರಮವಿಲಂಬೇನ ಬೃಹಂತೋ ಮಹಾಂತೋ ಭವಂತೀತಿ ಪೂರಣಃ | ಕಿಂಚಿ ಬರ್ಹಿಃ ಸ್ತೃಣಾನಾಸೋ
 ವೇದ್ಯಾಂ ಬರ್ಹಿರಾಚ್ಛಾದಯಂತೋ ಯೇ ತ್ವಾಂ ಪರಿಚರಂತಿ ತೇ ತ್ವೋತಾ ಇತ್ ತ್ವಯಾ ರಕ್ಷಿತಾಃ ಸಂತ
 ಏವ ಪಸ್ತೃವತ್ ಗೃಹಸಹಿತಂ ವಾಜಮನ್ನಮಗ್ಮನ್ | ಗಚ್ಛಂತಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ತರುತ್ರು—ಅಪದ್ಭ್ಯಕ್ಷಕನಾದ | ಇಂದ್ರ—ಇಂದ್ರನೇ | ಯೇ—ಯಾವ ಪುರುಷರು | ಸುಮ್ಮಂ—ಸುಖಕರ
 ವಾದ ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ | ಅವಿನಾಸಾನ್—ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆಯೋ | ತೇ—ನಿನ್ನ ಭಕ್ತರಾದ ಅವರು | ನು
 ಇತ್—ಕ್ಷಿಪ್ರವಾಗಿಯೇ | ಬೃಹಂತಃ—ಮಹದ್ಗುಣವುಳ್ಳವರೂ ಮಹತ್ತಾದ ಸ್ಥಿತಿಯುಳ್ಳವರೂ ಆಗುತ್ತಾರೆ |
 ಬರ್ಹಿಃ—ದರ್ಭಾಸನವನ್ನು | ಸ್ತೃಣಾನಾಸಃ—(ವೇದಿಯಮೇಲೆ) ನಿನಗಾಗಿ ಹರಡಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಪೂಜಿಸುವವರು |
 ತ್ವೋತಾ ಇತ್—ನಿನ್ನಿಂದಲೇ ರಕ್ಷಿತರಾಗಿ | ಪಸ್ತೃವತ್—ಗೃಹಸಹಿತವಾದ | ವಾಜಂ—ಅನ್ನವನ್ನು |
 ಅಗ್ಮನ್—ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅಪದ್ಭ್ಯಕ್ಷಕನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಯಾವ ಪುರುಷರು ಸುಖಕರವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಾ
 ರೆಯೋ, ನಿನ್ನ ಭಕ್ತರಾದ ಅವರು ಕ್ಷಿಪ್ರವಾಗಿಯೇ ಮಹದ್ಗುಣವುಳ್ಳವರೂ, ಮಹತ್ತಾದ ಸ್ಥಿತಿಯುಳ್ಳವರೂ
 ಆಗುತ್ತಾರೆ. ನಿನಗಾಗಿ ವೇದಿಯ ಮೇಲೆ ದರ್ಭಾಸನವನ್ನು ಹರಡಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಪೂಜಿಸುವವರು ನಿನ್ನಿಂದಲೇ ರಕ್ಷಿತರಾಗಿ
 ಗೃಹಸಹಿತವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ.

English Translation

Liberator (from evil), they who worship you, the giver of happiness, with holy hymns, quickly become great: they who strew the sacred grass (in honour of you) are protected by you, and, together with their families, obtain (abundant) food.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸ್ತೃಣಾನಾಸೋ ಬರ್ಹಿಃ—ಬರ್ಹಿ ಎಂಬ ದರ್ಭೆಯನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ಬಂದು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಆಸನಕ್ಕಾಗಿ ಹರಡಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಬರ್ಹಿಸ್ತರಣವೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ದರ್ಭೆಗಳನ್ನು ಒಂದೇ ಅಳತೆಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿ ಮೆತ್ತಗಿರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮೂರು ಪದರಗಳಿರುವ ಹಾಗೆ ಹಾಸುವರು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—

ತ್ರಿವೃದ್ವರ್ಹಿಭವತಿ | ಮಾತಾ ಪಿತಾ ಪುತ್ರಃ |ತ್ರೇಧಾ ಸನ್ನದ್ಧಂ ಭವತಿ | ತ್ರಯ ಇನೋ
ಲೋಕಾಃ | ಏಷ್ಟೇವ ಲೋಕೇಷು ಪ್ರತಿತಿಷ್ಠತಿ ||

(ತೈ. ಬ್ರಾ. ೧-೬-೩.೧)

ಎಂದು ತೈತ್ತಿರೀಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಬರ್ಹಿಸ್ಸೆಂಬ ದರ್ಭೆಯನ್ನು ಮೂರು ಪದರವಾಗಿ ಹರಡಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಮೂರು ಪದರಗಳಿಗೆ ತಾಯಿ, ತಂದೆ, ಪುತ್ರ ಎಂದೂ ಅಥವಾ ಭೂವ್ಯಂತರಿಕ್ಷ ಸ್ವರ್ಗಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಲೋಕಗಳೆಂದೂ ಸಂಕೇತವಿರುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಯಾಸ್ಕರು ಈ ಶಬ್ದದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—

ಬರ್ಹಿಃ ಪರಿಬರ್ಹಣಾತ್ ಪರಿಚ್ಛೇದನಾತ್ |

(ನಿ. ೮-೯)

ದರ್ಭೆಯು ಒಂದೇ ಸಮನಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಆಸನಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದಕ್ಕೆ ಬರ್ಹಿಸ್ಸೆಂದು ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ—

ಪ್ರಾಚೀನಂ ಬರ್ಹಿಃ ಪ್ರದಿಶಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ವಸೋರಸ್ಯಾ ವೃಜ್ಯತೇ ಅಗ್ರೇ ಅಹ್ನಾಂ |

ವೃ ಪೃಥತೇ ವಿತರಂ ವರೀಯೋ ದೇವೇಭ್ಯೋ ಅದಿತಯೇ ಸ್ಯೋನಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೦-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಹೇಳಿ ಅದರ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು—

ಪ್ರಾಚೀನಂ ಬರ್ಹಿಃ ಪ್ರದಿಶಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ವಸನಾಯಾಸ್ಯಾಃ ಪ್ರವೃಜ್ಯತೇ ಅಗ್ರೇ ಅಹ್ನಾಂ ಬರ್ಹಿಃ
ಪೂರ್ವಾಹ್ಲೇ ತದ್ವಿಪೃಥತೇ ವಿತರಂ ವಿಕೀರ್ಣತರಮಿತಿ ನಾ ವಿಸ್ತೀರ್ಣತರಮಿತಿ ನಾ ವರೀಯೋ
ವರತರಮುರುತರಂ ನಾ ದೇವೇಭ್ಯಶ್ಚಾದಿತಯೇ ಚ ಸ್ಯೋನಂ | ಸ್ಯೋನಮಿತಿ ಸುಖನಾಮ
ಸ್ಯತೇರವಸ್ಯಂತ್ಯೇತತ್ ಸೇವಿತವ್ಯಂ ಭವತೀತಿ ನಾ ||

(ನಿ. ೮-೯)

ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು ಯಜ್ಞವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಆಸನವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ದರ್ಭೆಗಳನ್ನು ಒಂದೇ ಸಮವಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿ ಮೆತ್ತಗಿರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದರಮೇಲೊಂದು ಪದರದಂತೆ ಮೂರು

ಪದರಗಳನ್ನು ಹಾಸಿ ಸಿದ್ಧ ಪಡಿಸುವರು. ಹೀಗೆ ಹಾಸಿರುವ ದರ್ಭೆಗಳು ಬಹಳವಾಗಿಯೂ; ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿಯೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮೆತ್ತಗಿರುವಂತೆ ಹರಡಲ್ಪಡುವುದು. ಈಂತಿ ಹರಡಿರುವ ದರ್ಭೆಗಳಿಗೆ ಬರ್ಹಿಸ್ಸೆಂದು ಅಥವಾ ಬರ್ಹಿರಾಸ್ತ ರಣವೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಈ ಬರ್ಹಿರಾಸ್ತರಣದ ವಿಷಯವು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡಿ ಕರೆಯುವ ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಲ್ಪಡುವುದು.

ಪ್ರಸ್ತಾವನಾತ್ ವಾಜಂ—ಪ್ರಸ್ತಾವನೆಯು ಗೃಹನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೩) ಪ್ರಸ್ತಾವನೆಂದರೆ ಗೃಹವು. ವಾಜ ಶಬ್ದವು ಅನ್ನ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಗೃಹಸಹಿತವಾದ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಎಂದರೆ ಗೃಹವನ್ನೂ, ಅನ್ನವನ್ನೂ ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಉಗ್ರೇಷ್ಟಿನ್ನು ಶೂರ ಮಂದಸಾನಸ್ತ್ರಿಕದ್ರುಕೇಷು ಪಾಹಿ ಸೋಮಮಿಂದ್ರ ।

ಪ್ರದೋಧುವಚ್ಚ ಶ್ರುಷು ಪ್ರೀಣಾನೋ ಯಾಹಿ ಹರಿಭ್ಯಾಂ ಸುತಸ್ಯ ಪೀತಿಂ

ಪದಪಾಠಃ

ಉಗ್ರೇಷು | ಇತ್ | ನು | ಶೂರ | ಮಂದಸಾನಃ | ತ್ರಿಕದ್ರುಕೇಷು | ಪಾಹಿ | ಸೋಮಂ | ಇಂದ್ರ |

ಪ್ರದೋಧುವತ್ | ಶ್ರುಷು | ಪ್ರೀಣಾನಃ | ಯಾಹಿ | ಹರಿಭ್ಯಾಂ | ಸುತಸ್ಯ | ಪೀತಿಂ || ೧೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಶೂರ ಬಲವನ್ನಿಂದ್ರ ಉಗ್ರೇಷಾದ್ಗೋಷು ಬಷುಸ್ತೋತ್ರಶಸ್ತ್ರವತ್ಪು ತ್ರಿಕದ್ರುಕೇಷು ಜ್ಯೋತಿರ್ಗೌರಾಯುರಿತ್ಯೇತನ್ನಾಮಕೇಷ್ವಾಭಿಪ್ಲವಿಕೇಷ್ವಹಃಸು ಮಂದಸಾನೋ ಹೃಷ್ಯನ್ ಸೋಮಂ ಪಾಹಿ | ಪಿಬ | ತತಃ ಪ್ರೀಣಾನಃ ಸೋಮಪಾನೇನ ಪ್ರೀತೋ ಭವನ್ ಶ್ರುಷು ಲಿಪ್ತಂ ಸೋಮಂ ಪ್ರದೋಧುವತ್ || ಧೂಞ್ ಕಂಪನೇ | ಯಜ್ಞಲುಗಂತಸ್ಯ ಶತರಿ ರೂಪಂ || ಪುನಃಪುನರ್ಧುನ್ವನ್ ಸುತಸ್ಯಾಭಿಷುತಸ್ಯ ಪೀತಿಂ ಪಾನಮುದ್ದಿಶ್ಯ ಹರಿಭ್ಯಾಮಪ್ತಿಭ್ಯಾಂ ಯುಕ್ತಃ ಸನ್ ಯಾಹಿ | ಗಚ್ಛ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಶೂರ—ಬಲಶಾಲಿಯಾದ | ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಉಗ್ರೇಷು—ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಗಭೀರವಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ | ತ್ರಿಕದ್ರುಕೇಷು—ತ್ರಿಕದ್ರುಕದ ದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ ಮಂದಸಾನಃ—ಹರ್ಷಯುಕ್ತನಾಗಿ | ಸೋಮಂ—ಸೋಮರಸವನ್ನು | ಪಾಹಿ—ಕುಡಿ (ಅನಂತರ) | ಪ್ರೀಣಾನಃ—ಅದರಿಂದ ಪ್ರೀತನಾಗಿ | ಶ್ರುಷು—ಮುಖದ ಕೂದಲುಗಳನ್ನು | ಪ್ರದೋಧುವತ್—ಪದೇಪದೇ ಒರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ | ಸುತಸ್ಯ—ಹಿಂಡಲ್ಪಟ್ಟ ರಸದ | ಪೀತಿಂ—ಪಾನಕ್ಕಾಗಿ | ಹರಿಭ್ಯಾಂ—ನಿನ್ನ ಅಶ್ವಗಳೊಡನೆ | ಯಾಹಿ—ದಯಮಾಡು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಗಭೀರವಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ತ್ರಿಕದ್ರುಕದ ದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ ಹರ್ಷಯುಕ್ತನಾಗಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಕುಡಿ, ಅನಂತರ ಅದರಿಂದ ಪ್ರೀತನಾಗಿ ಮುಖದ ಶ್ವಶ್ರುಗಳನ್ನು ಪದೇ ಪದೇ ಒರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ ಹಿಂಡಿದ ರಸದ ಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ನಿನ್ನ ಅಶ್ವಗಳೊಡನೆ ಬಾ. (ಹೋಗು).

English Translation

Indra, hero, exulting in the solemn Trikadruka rites, quaff the Soma juice, and repeatedly shaking it from your beard, repair, well pleased with your steeds, to the drinking of the effused libation.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ತ್ರಿಕದ್ರುಕೇಷು—ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು—ಅಭಿಷ್ಠವನೆಂಬ ಯಾಗದ ಜ್ಯೋತಿಃ ಗೌಃ ಆಯುಃ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಮೊದಲ ಮೂರು ದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿರುವರು. ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಇಡುವ ಮರದ ಪಾತ್ರೆಯೆಂದೂ ಹೇಳುವರು. ಈ ಶಬ್ದವು ಯಾವಾಗಲೂ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಈ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮಪಾನವು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ನಡೆಯುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೋಮ ಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಪುನಃಪುನಃ ಬರಬೇಕೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಧಿ॒ಷ್ಟ್ವಾ ಶ॒ವಃ ಶೂ॒ರ ಯೇ॑ನ॒ ವೃ॒ತ್ರಮ॒ನಾಭಿ॑ನ॒ದ್ವಾ ನು॑ಮೌ॒ರ್ಣವಾ॑ಭಂ ।

ಅ॒ಪಾ॒ವ್ಯ॒ಣೋ॒ಜ್ಯೋತಿ॑ರಾ॒ರ್ಯಾಯ॑ ನಿ ಸ॒ವ್ಯತಃ॑ ಸಾ॒ದಿ ದ॒ಸ್ಯು॑ರಿಂ॒ದ್ರ ॥೧೮॥

ಪದಪಾಠಃ

ಧಿ॒ಷ್ಟ್ವ | ಶ॒ವಃ | ಶೂ॒ರ | ಯೇ॑ನ॒ | ವೃ॒ತ್ರಂ | ಅ॒ಪ್ರ॒ವೃ॒ತಃ | ದಾ॒ನುಂ | ಔ॒ರ್ಣ॒ವಾ॑ಭಂ ।

ಅ॒ಪ | ಅ॒ವ್ಯ॒ಣೋಃ | ಜ್ಯೋ॒ತಿಃ | ಅ॒ರ್ಯಾಯ॑ | ನಿ | ಸ॒ವ್ಯತಃ | ಸಾ॒ದಿ | ದ॒ಸ್ಯುಃ | ಇಂ॒ದ್ರ ॥ ೧೮ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಶೂರ ಹೇ ಇಂದ್ರ ಶವಸ್ತಾದೃಶಂ ಬಲಂ ಧಿಷ್ಟ್ವಾ ಧಾರಯ ॥ ದಧಾತೇಲೋಟಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ । ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥೇತಿ ನಾ ಸ ಅರ್ಧಧಾತುಕತ್ವಾದಿಡಾಗಮಃ ॥ ಯೇನ ಬಲೇನ ದಾನುಂ ದಾನೋಃ ಪುತ್ರಂ ವೃತ್ರಮೌರ್ಣವಾಭಂ । ಊರ್ಣನಾಭಿಃ ಕೀಟನಿಶೇಷ ಔರ್ಣವಾಭ

ಇತ್ಯೈಚ್ಯತೇ | ತಮಿನಾವಾಭಿನತ್ | ಬಿಭೇದಿಥ | ಯದ್ವಾ ಔರ್ಣ ಊರ್ಣನಾಭಿಃ | ತದಾಭಂ ತತ್ಸದೃಶ-
ಮಿತ್ಯೈಥಃ | ತತಸ್ತನ್ಮೋರೂಪಸ್ಯ ಹನನಾದಾರ್ಯಾಯ ಕರ್ಮಣಾಮನುಷ್ಠಾತ್ರೇ ಜನಾಯ ಕುತ್ಸಾಯ
ರಾಜರ್ಷಯೇ ನಾ ಜ್ಯೋತಿಃ ಪ್ರಕಾಶಕಮಾದಿತ್ಯಮಸಾವೃಣೋಃ | ಉದ್ಭಾಟಿತವಾನಸಿ | ದಸ್ಯುಃ ಕರ್ಮ-
ಣಾಮುಪಕ್ಷಪಯಿತಾ ಸ ವೃತ್ರಃ ಸವ್ಯತಸ್ತವ ಸವ್ಯಪಾರ್ವೇ ನಿಷಾದಿ | ತ್ವಯಾ ನಿತರಾಂ ಸನ್ನೋ
ಬಾಧಿತೋ ವರ್ತತೇ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಶೂರ—ಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದ | ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಯೇನ—ಯಾವ ಬಲದಿಂದ | ದಾನುಂ—
ದಾನುವಿನ ಪುತ್ರನಾದ | ವೃತ್ರಂ—ವೃತ್ರಾಸುರನನ್ನು | ಔರ್ಣವಾಭಂ—ಆವರಕವಾದ ಜೇಡರ ಹುಳುವನ್ನು ನಾಶ
ಮಾಡುವಂತೆ | ಅನಾಭಿನತ್—ಹೊಡೆದುಹಾಕಿದೆಯೋ ಮತ್ತು (ಯಾವ ಬಲದಿಂದ) | ಅರ್ಯಸ್ಯ—ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನ
ವನ್ನು ಮಾಡುವ ರಾಜರ್ಷಿಗೆ | ಜ್ಯೋತಿಃ—ಪ್ರಕಾಶಕನಾದ ಆದಿತ್ಯನನ್ನು | ಅಸಾವೃಣೋಃ—ಆವರಣವನ್ನು
ಬಿಡಿಸಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದೆಯೋ ಅಂತಹ | ಶವಃ—ಬಲವನ್ನು | ಧಿಷ್ಠ—ಧರಿಸಿರು | ದಸ್ಯುಃ—ಕರ್ಮ
ನಾಶಕನಾದ ವೃತ್ರನು | ಸವ್ಯತಃ—ನಿನ್ನ ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ | ನಿ ಷಾದಿ—(ನಿನ್ನಿಂದ ಹೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟು) ಬಿದ್ದಿದ್ದಾನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಯಾವ ನಿನ್ನ ಸಹಜವಾದ ಬಲದಿಂದ ದಾನುವಿನ ಪುತ್ರನಾದ ವೃತ್ರಾಸುರ
ನನ್ನು ಆವರಕವಾದ ಜೇಡರಹುಳುವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವಂತೆ ಹೊಡೆದುಹಾಕಿದೆಯೋ ಮತ್ತು ಯಾವ ಬಲದಿಂದ
ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನವನ್ನು ಮಾಡುವ ರಾಜರ್ಷಿಗೆ ಪ್ರಕಾಶಕನಾದ ಆದಿತ್ಯನನ್ನು ಆವರಣದಿಂದ ಬಿಡಿಸಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ
ಮಾಡಿದೆಯೋ ಅಂತಹ ಬಲವನ್ನು ಧರಿಸಿರು. ಕರ್ಮನಾಶಕನಾದ ವೃತ್ರನು ನಿನ್ನ ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನಿಂದ ಹೊಡೆ
ಯಲ್ಪಟ್ಟು ಬಿದ್ದಿದ್ದಾನೆ.

English Translation

Indra, hero, keep up the strength wherewith you have crushed Vritra,
the spider-like son of Danu, and let open the light to the Arya: the Dasyu
has been a set side on your left hand.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ದಾನುಂ—ದಾನುವೆಂಬುವಳು ವೃತ್ರನ ತಾಯಿಯು. ಇಲ್ಲಿ ದಾನುಶಬ್ದವು ದಾನುವಿನ ಪುತ್ರನಾದ ವೃತ್ರ
ನೆಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಔರ್ಣವಾಭಂ—ಊರ್ಣವಾಭ ಅಥವಾ ಊರ್ಣನಾಭ ಎಂದರೆ ನಾಭಿಪ್ರದೇಶದಿಂದ ದಾರವನ್ನು
ತೆಗೆಯುವ ಜೇಡರಹುಳುವೆಂದರ್ಥವು. ಇಲ್ಲಿ ಔರ್ಣವಾಭವೆಂದರೆ ಜೇಡರಹುಳುವು ತನ್ನ ಬಲೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಬಹಳ
ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಅಕ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡು ಅಥವಾ ಆವರಿಸಿ ಇತರ ಮೊಳ್ಳೆ, ನೊಣ ಮುಂತಾದ ಕೀಟಾದಿಗಳ ಸಂಚಾರಕ್ಕೆ

ಅಡ್ಡಿಮಾಡುವಂತೆ ವೃತ್ತಾಸುರನು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಅಡ್ಡಗಟ್ಟಿ ಅವುಗಳ ಸಂಚಾರಕ್ಕೂ, ವೃಷ್ಟಿಗೂ ಅಡಚಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ವೃತ್ತನನ್ನು ಜೇಡರ ಹುಳುವಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿದೆ.

ಇಂತಹ ವೃತ್ತನನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಹೊಡೆದುಹಾಕಿ ವೃತ್ತನು ತಡೆದಿದ್ದ ಮೇಘಗಳ ಅವರಣದಿಂದ ಮುಚ್ಚಿ ಹೋಗಿ ಕಾಣಿಸದಂತೆ ಇದ್ದ ಸೂರ್ಯನನ್ನು (ಸೂರ್ಯನ ಬೆಳಕನ್ನು) ಆರ್ಯರೆಲ್ಲರಿಗೂ (ಸಜ್ಜನರೆಲ್ಲರಿಗೂ) ಕಾಣುವಂತೆ ಮಾಡಿ ದಸ್ಯುವಾದ ವೃತ್ತನನ್ನು ನಿನ್ನ ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡಿದೆ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಈ ಋಕ್ವಿನ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸನೇಮು ಯೇ ತ ಉತಿಭಿಸ್ತರಂತೋ ವಿಶ್ವಾಃ ಸ್ಪೃಧ ಆರ್ಯೇಣ ದಸ್ಯೂನ್ |

ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ತತ್ತ್ವಾಷ್ಟ್ರಂ ವಿಶ್ವರೂಪಮರಂಧಯಃ ಸಾಖ್ಯಸ್ಯ ತ್ರಿತಾಯ ||

|| ೧೯ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸನೇಮು | ಯೇ | ತೇ | ಉತಿಭಿಃ | ತರಂತಃ | ವಿಶ್ವಾಃ | ಸ್ಪೃಧಃ | ಆರ್ಯೇಣ | ದಸ್ಯೂನ್ |

ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ | ತತ್ | ತ್ವಾಷ್ಟ್ರಂ | ವಿಶ್ವರೂಪಂ | ಅರಂಧಯಃ | ಸಾಖ್ಯಸ್ಯ | ತ್ರಿತಾಯ || ೧೯ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸನೇಮು ತಾನ್ಪುರುಷಾನ್ ಸಂಭಜೇಮು ಯೇ ತೇ ತವೋತಿಭಿಃ ಪಾಲನೈರ್ವಿಶ್ವಾಃ ಸ್ಪೃಧಃ ಸ್ಪರ್ಧಮಾನಾಃ ಸರ್ವಾ ವಿಶಸ್ತರಂತೋ ಹಿಂಸಂತಃ ತಥಾರ್ಯೇಣಾರ್ಯಭಾವೇನ ದಸ್ಯೂನುಸಕ್ತಸಯಿ-
ತ್ಸೇನ್ ಹಿಂಸಂತೋ ಭವಂತಿ | ತದಸ್ಮಭ್ಯಂ ವಶಮಾನಯ | ಕಿಂ ತತ್ | ತದಾಹ | ತ್ವಾಷ್ಟ್ರಂ ತ್ವಷ್ಟುಃ ಸುತಂ ವಿಶ್ವರೂಪಮೇತನ್ನಾಮಕಮಸುರಮರಂಧಯಃ || ರಥ್ಯತಿರ್ವಶಗಮನೇ || ವಶಮಾನಯಃ | ಯದ್ವಾ ತಮಸುರಮವಧೀಃ || ರಥ ಹಿಂಸಾಸಂರಾದ್ಧೋಃ | ರಥಿಜಭೋರಚೀತಿ ನುಮ್ || ಇಂದ್ರ-
ಸ್ತಾಷ್ಟ್ರಮವಧೀದಿತ್ಯಯಮರ್ಥಸ್ತೃತ್ತಿರೀಯಕೇ ವಿಶ್ವರೂಪೋ ವೈ ತ್ವಾಷ್ಟ್ರಃ | ತೈ. ೨-೫-೧ | ಇತ್ಯತ್ರ ಮಹತಾ ಪ್ರಬಂಧೇನ ಪ್ರಪಂಚಿತಃ | ಕಿಂಚ ಸಾಖ್ಯಸ್ಯ ಸಖಿಭಾವಸ್ಯಾನುಪಾಲನಾಯ ತ್ರಿತಾಯ ಮಹ-
ರ್ಷಯೇ ವಶಮಾನಯಃ | ಯದ್ವಾ ಸನೇಮು ತೇ ವಯಂ ಪ್ರವೃದ್ಧಾ ಭವೇಮು ಯೇ ವಯಂ ತವ ರಕ್ಷಾಭಿಃ ಸ್ಪರ್ಧಮಾನಾಃ ಪ್ರಜಾ ದಸ್ಯಾಂಶ್ಚ ತರಂತೋತಿಕ್ರಾಮಂತೋ ಭವೇಮು || ಸನೇಮೇತಿ ವೃದ್ಧಾರ್ಥ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ಯಥಾ ಸನೇಮು ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ ಸನಂತಃ | ೭-೫೨-೧ | ಇತಿ | ಸಕರ್ಮಕಶ್ಚೇತ್ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತಃ | ಸನೇಮು ವಾಜಂ ತವ | ೮-೬೧-೪ | ಇತಿ | ತರಂತಃ | ತ್ಸಾ ಸ್ವನತರಣಯೋಃ | ಶತರಿ ರೂಪಂ | ಸಂಜ್ಞಾ ವಚನಶ್ಚೇದಂತೋದಾತ್ತಃ | ಯಥಾ ತರಂತ ಇವ ಮಂಹನಾ | ೫-೬೧-೧೦ | ಇತಿ |

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಯೇ—ಯಾವ ನಾವು | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಊತಿಭಿಃ—ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ | ವಿಶ್ವಾಃ ಸ್ಪೃಧಃ—
ನಮ್ಮೊಂದಿಗೆ ಸ್ಪರ್ಧಿಸತಕ್ಕ (ನಮ್ಮನ್ನು ಎದುರಿಸತಕ್ಕ) ಸಕಲವಾದ ಆಸುರೀ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು (ದಸ್ಯಜನರನ್ನು) |
ತರಂತಃ—ಹಿಂಸಿಸುವವರಾಗಿಯೂ | ಆರೈಣಿ—ಆರೈಭಾವದಿಂದ | ದಸ್ಯೂನ್—ಹಿಂಸಕರಾದ ಅಸುರರನ್ನು ಹಿಂಸಿ
ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವೆವೋ ಅಂತಹ ನಾವು | ಸನೇಮ—ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುವಂತಾಗಲಿ | ತತ್—ಆ ಅಸುರರನ್ನು
ನಾಶಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು | ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ—ನಮಗಾಗಿ (ನೀನು ಮಾಡಿದೆ) | ಸಾಖ್ಯಸ್ಯ—ಸಖಿಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ |
ತ್ರಿತಾಯ—ತ್ರಿತನೇಬ ಮಹರ್ಷಿಗಾಗಿ | ತ್ವಷ್ಟ್ಯಂ—ತ್ವಷ್ಟ್ಯವಿನ ಸುತನಾದ | ವಿಶ್ವರೂಪಂ—ವಿಶ್ವರೂಪನೇಬ
ಅಸುರನನ್ನು | ಅರಂಧಯಃ—ಕೊಂದಿರುವೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ನಮ್ಮೊಂದಿಗೆ ಸ್ಪರ್ಧಿಸತಕ್ಕ ಸಕಲವಾದ ಆಸುರೀ ಪ್ರಜೆ
ಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವವರಾಗಿಯೂ ಆರೈಭಾವದಿಂದ ಕರ್ಮವನ್ನಾಚರಿಸುತ್ತಾ ಹಿಂಸಕರಾದ ಅಸುರರನ್ನು ದೂರಮಾ
ಡುತ್ತಾ ಇರತಕ್ಕ ನಾವು ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುವಂತಾಗಲಿ. ಅಸುರರನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನೀನು ನಮ
ಗಾಗಿ ಮಾಡಿದೆ. ಸಖಿಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ತ್ರಿತನೇಬ ಮಹರ್ಷಿಗಾಗಿ ತ್ವಷ್ಟ್ಯವಿನ ಸುತನಾದ ವಿಶ್ವರೂಪನೇಬ
ಅಸುರನನ್ನು ಕೊಂದಿರುವೆ.

English Translation

Let us honour those men, who, through your protection, surpass all
their rivals, as the Dasyus (are surpassed) by the Arya: this (have you
wrought) for us: you have slain Vishvarupa, the son of Twashtri, through
friendship for Trita.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ತ್ರಿತನೇಬ ರಾಜರ್ಷಿಗಾಗಿ ವಿಶ್ವರೂಪನೇಬ ತ್ವಷ್ಟ್ಯವಿನ ಮಗನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದೆ ಎಂದು
ಋಷಿಯು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿರುವರು. ಈ ತ್ರಿತನು ಯಾರು, ಇವನ ವಿಷಯವೇನು ಎಂದು ಮುಂತಾದ ಇವನಿಗೆ
ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಅನೇಕವಿಷಯಗಳನ್ನು ನಾವು ಹಿಂದೆಯೇ ಎಂದರೆ. ಋ ಸಂ. ಭಾಗ 5. ಪುಟ 230 ; ಭಾಗ ೮ ಪುಟ.
443 ಮತ್ತು 473 ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇವೆ. ತ್ರಿತಶಬ್ದವು ಅನೇಕಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿರುವುದಾದರೂ
ಇವನ ವಿಷಯವಾಗಿ ಅಧಿಕಾಂಶಗಳು ಏನೂ ತಿಳಿಯಬರುವಂತಿಲ್ಲ. ಅಥರ್ವವೇದದಲ್ಲಿಯೂ ಐದಾರು ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ
ತ್ರಿತ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದ್ದರೂ ಅಲ್ಲಿಯೂ ಏನೂ ತಿಳಿಯಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇವನಿಗೂ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಇರುವ
ಸಾಹಚರ್ಯವು ಮಾತ್ರ ಅನೇಕಕಡೆಗಳಲ್ಲಿದೆ. ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ತ್ರಿತನು ಬಹಳದೂರದಲ್ಲಿರುವ
ದೇವತೆ, ಅವನಲ್ಲಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತ ಅಥವಾ ದುಃಸ್ವಪ್ನಗಳು ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ, ಎಂದು ಮಾತ್ರ ಜ್ಞಾತವಾಗುತ್ತದೆ.
(ಅ. ವೇ. ೧-೧೩೧-೧, ೩ ; ೧೯-೫೬-೪) ತ್ರೈತ್ರಿಕೀಯಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಅವನು ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವನು

ಎಂದಿದೆ (ತೈ. ಸಂ. ೧-೮-೧೦-೨) ಅವನು ಅಮರತ್ವದಾಯಕವಾದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡುವವನು ತ್ರಿತನು ಏಕತ, ದ್ವಿತ ಮತ್ತು ತ್ರಿತರೆಂಬ ಮೂರುಮಂದಿ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬನು ; ಈ ಮೂವರೂ ಅಗ್ನಿಪುತ್ರರು ; ತ್ರಿತನು ನೀರಿನಿಂದ ಉದ್ಭವಿಸಿದನು ಎಂದು ಶ. ಬ್ರಾ. ೧-೨-೩-೧, ೨ ಮತ್ತು ತೈ. ಬ್ರಾ. ೩-೨-೮-೧೦, ೧೧ ಇತ್ಯಾದಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ೩-೪ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ತ್ರಿತರು ಒಂದೇ ಕಾರ್ಯವನ್ನು (ರಾಕ್ಷಸ ವಧೆಯನ್ನು) ಮಾಡಿದಾರೆ. ಒಂದು ಸಲ ಇಂದ್ರನು ತ್ರಿತನಿಗೆ ಪ್ರಚೋದಕನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆ ತ್ರಿತನಿಂದ ಇಂದ್ರನೇ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಎರಡು ಸಲ ಇಂದ್ರನು ತ್ರಿತನಿಗಾಗಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆಯೂ ಮುಂದಿನಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆಯೂ ತ್ರಿತನಿಗಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ವಿಶ್ವರೂಪನೆಂಬುವನನ್ನೂ, ಅರ್ಬುದನನ್ನೂ ಸಂಹರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ತ್ರಿತನು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತಾನೆ ; ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಜ್ವಲನಗೊಳಿಸುತ್ತಾನೆ ; ಮನುಷ್ಯರ ಗೃಹಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ಬದಲು ವಾಸಿಸುತ್ತಾನೆ ; ಅವನ ವಾಸಸ್ಥಳ ಬಹುದೂರದಲ್ಲಿ ಗುಪ್ತವಾಗಿದೆ ; ಅಲ್ಲಿ ಸೋಮವೂ ಇದೆ. ಇಂದ್ರನು ಸೋಮಪಾನಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ತ್ರಿತನು ಸೋಮವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇಂದ್ರತ್ರಿತರಿಗೆ ಈ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ.

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಅಂಶಗಳಿಂದ ತ್ರಿತನು ವಿದ್ಯುದ್ದೇವತೆ ಎಂದರೆ, ಅಗ್ನಿಯ ಅಂತರಿಕ್ಷದ ರೂಪವೆನ್ನಬಹುದು ; ಅಗ್ನಿ, ವಾಯು, ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯರೆಂಬ ದೇವತೆಗಳಂತೆ ಇವನು ಮಧ್ಯಮದೇವತೆ. ಆದರೆ ಈ ದೇವತೆಯ ಕಾರ್ಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ಇಂದ್ರನಿಂದಲೇ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿವೆಯಾಗಿ ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಇವನು ಅಪ್ರಧಾನದೇವತೆಯಾಗಿದ್ದಾನೆ. ವಿದ್ಯುದ್ರೂಪನಾಗಿ ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಸೋಮವನ್ನು ಭೂಮಿಗೆ ತಂದುದರಿಂದಲೇ ತ್ರಿತನಿಗೂ ಸೋಮನಿಗೂ ಸಂಬಂಧವು ಉಕ್ತವಾಗಿರಬಹುದು. ಆಧಾರಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿಲ್ಲದರಿಂದ ಇವನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬ ಪಂಡಿತರು ಒಂದೊಂದು ರೀತಿ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಕೆಲವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ರಾತ್ (Roth) ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ನೀರು ಮತ್ತು ಗಾಳಿಯ ದೇವತೆಯೆಂದೂ, ಹಿಲ್‌ಬ್ರಾಂಡ್ (Hillbrandt) ಎಂಬುವನು ಉದ್ದೀಪ್ತವಾದ ಆಕಾಶದೇವತೆ ಯೆಂದೂ, ಪೆರಿ (Perry) ಎಂಬುವನು ಬಿರುಗಾಳಿಯ ದೇವತೆಯೆಂತಲೂ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಪಿಶ್ಚೆಲ್ (Pischel) ಎಂಬ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಪಂಡಿತನು ಮೊದಲು ಸಮುದ್ರ ಮತ್ತು ನೀರಿನ ದೇವತೆ, ಅನಂತರ ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ವೈದ್ಯ, ಆಮೇಲೆ ದೇವತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಹಾರ್ಡಿ (Hardy) ಎಂಬುವನು ಚಂದ್ರದೇವತೆಯೆಂದಿದ್ದಾನೆ.

ಪ್ರಕೃತಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ತ್ರಿತನು ಇಂದ್ರನ ಸ್ನೇಹಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ವಿಶ್ವರೂಪ ನೆಂಬ ತ್ವಷ್ಟೃಪುತ್ರನನ್ನು ಕೊಂದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಆರ್ಯೇಣ ದಸ್ಯೂನ್—ದಸ್ಯುಶಬ್ದಾರ್ಥವಿವರಣೆಯನ್ನೂ ದಸ್ಯುವಿಚಾರವಾದ ಇತರ ವಿಷಯಗಳನ್ನೂ ನಾವು ಈ ಭಾಗದ 580-582ನೇ ಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವಿಶ್ವರೂಪಂ—ವಿಶ್ವರೂಪನೆಂಬುವನನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಸಂಹಾರಮಾಡಿದ ವಿಷಯವು ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತೆಯ ಎರಡನೇ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಪ್ರಸಾರಕದ ಪ್ರಾರಂಭಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ವಿಷಯವಾಗಿ-

ಭೂರೀದಿಂದ್ರ ಉದಿನಕ್ಷಂತಮೋಜೋಽವಾಭಿನತ್ಸತ್ವತಿರ್ಮನ್ಯಮಾನಂ ।

ತ್ವಾಷ್ಟ್ರಸ್ಯ ಚಿದ್ವಿಶ್ವರೂಪಸ್ಯ ಗೋನಾಮಾಚಕ್ರಾಣಿಸ್ತೀಣಿ ಶೀರ್ಷಾ ಪರಾ ವರ್ಕ್ ॥

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮-೯)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು—ತ್ವಾಷ್ಟ್ರಪುತ್ರನಾದ ವಿಶ್ವರೂಪನೆಂಬುವನ ಮೂರು ತಲೆಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿಹಾಕಿದನು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಇಂದ್ರನು ತ್ರಿತನಿಗಾಗಿ ಮಾಡಿದನೆಂದೂ ತ್ರಿತನು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿದನೆಂದೂ ಅದೇ ಸೂಕ್ತದ ೭ನೆಯ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ—

ಅಸ್ಯ ತ್ರಿತಃ ಕೃತುನಾ ವನ್ತೇ ಅಂತರಿಚ್ಯನ್ ಧೀತಿಂ ಪಿತುರೇವೈಃ ಪರಸ್ಯ ।

ಸಚಸ್ಯಮಾನಃ ಪಿತೋರುಪಸ್ಥೇ ಜಾಮಿ ಬ್ರುವಾಣ ಆಯುಧಾನಿ ವೇತಿ ।

ಸ ಪಿತ್ರಾಣ್ಯಾಯುಧಾನಿ ವಿದ್ವಾನಿಂದ್ರೇಷಿತ ಅಪ್ರೋ ಅಭ್ಯಯುಧೃತ್ ।

ತ್ರಿಶೀರ್ಷಾಣಂ ಸಪ್ತರಶ್ಮಿಂ ಜಘನ್ವಾನ್ ತ್ವಾಷ್ಟ್ರಸ್ಯ ಚಿನ್ನಿಃ ಸಸ್ಯಜೇ ತ್ರಿತೋ ಗಾಃ ॥

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮-೭, ೮)

ಈ ಋಕ್ವುಗಳ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಒಂದು ಉಪಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ—ಇಂದ್ರನು ಮೂರು ಶಿರಸ್ಸುಗಳುಳ್ಳ ತ್ವಾಷ್ಟ್ರಪುತ್ರನಾದ ವಿಶ್ವರೂಪನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ತ್ರಿತನ ಸಹಾಯವನ್ನು ಕೋರಿದನು. ಅದಕ್ಕೆ ತ್ರಿತನು ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ತನಗೆ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಹವಿರ್ಭಾಗವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ವರವನ್ನು ಕೇಳಿದನು. ಇಂದ್ರನು ಅದಕ್ಕೊಪ್ಪಿ ಹಸ್ತಪ್ರಕ್ಷಾಲನಕ್ಕಾಗಿ ನೀರನ್ನೂ ಯಜ್ಞಭಾಗವನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟನು. ಬಳಿಕ ತ್ರಿತನು ತನ್ನ ತಂದೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ ಆಯುಧಗಳಿಂದ ಸಜ್ಜುಗೊಂಡು ಇಂದ್ರಪ್ರೇರಿತನಾಗಿ ತ್ವಾಷ್ಟ್ರಪುತ್ರನಾದ ವಿಶ್ವರೂಪನೆಂಬುವನ ಕೂಡ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಅವನನ್ನು ತನ್ನ ಆಯುಧಗಳಿಂದ ಬಲವಾಗಿ ಹೊಡೆದು ಮೂರ್ಛಗೊಳಿಸಿದನು. ಅನಂತರ ಇಂದ್ರನು ಆ ವಿಶ್ವರೂಪನ ಮೂರು ತಲೆಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿಹಾಕಿದನು ಎಂದು ಮೇಲಿನ ಋಕ್ವುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಇದೇ ವಿಷಯವನ್ನೇ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. (ತೈ. ಸಂ. ೨-೫-೧-೧) ಅದನ್ನೂ ಅರ್ಥಸಹಿತವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ—

ವಿಶ್ವರೂಪೋ ವೈ ತ್ವಾಷ್ಟ್ರಃ ಪುರೋಹಿತೋ ದೇವಾನಾಮಾಸೀತ್ ಸ್ವಸ್ತೀಯೋಽಸುರಾಣಾಂ ತಸ್ಯ

ತ್ರಿಣಿ ಶೀರ್ಷಾಣ್ಯಾಸಸ್ತೋಮಪಾನಗಂ ಸುರಾಪಾನಮನ್ನಾದನಗಂ ಸ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ದೇವೇ.

ಭೋ ಭಾಗಮವದತ್ ಪರೋಕ್ಷಮಸುರೇಭ್ಯಃ ॥

ಪೂರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ ತ್ವಾಷ್ಟ್ರಪುತ್ರನಾದ ವಿಶ್ವರೂಪನೆಂಬುವನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪುರೋಹಿತನಾಗಿದ್ದನು. ಇವನು ಅಸುರರ ತಂಗಿಯ ಮಗನಾದ್ದರಿಂದ ಅಸುರರಲ್ಲಿಯೂ ಇವನಿಗೆ ಅಭಿಮಾನವಿತ್ತು. ಈ ವಿಶ್ವರೂಪನಿಗೆ ಮೂರು ಶಿರಸ್ಸು (ತಲೆಗಳು) ಇದ್ದವು. ಆ ಮೂರು ತಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದರಿಂದ ಸೋಮಪಾನಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು, ಮತ್ತೊಂದರಿಂದ ಸುರಾ (ಮದ್ಯ) ಪಾನಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು, ಮೂರನೆಯ ಶಿರಸ್ಸಿನಿಂದ ಅನ್ನಾದ್ಯಾಹಾರಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುತ್ತಿದ್ದನು. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಈ ವಿಶ್ವರೂಪನು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿರ್ಭಾಗವನ್ನು ದೊರಕಿಸಿಕೊಡುವುದಾಗಿ ಎಲ್ಲರೆದುರಿಗೂ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದನು. ಆದರೆ ಒಳಗೊಳಗೇ ಯಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯದಂತೆ ಅಸುರರಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು.

ಸರ್ವಸ್ಮೈ ವೈ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ಭಾಗಂ ವದಂತಿ ಯಸ್ಮಾ ಏವ ಪರೋಕ್ಷಂ ವದಂತಿ ತಸ್ಯ ಭಾಗ ಉದಿತಃ-
ಸ್ತಸ್ಮಾದಿಂದ್ರೋಽಬಿಭೇದೀದೃಜ್ ವೈ ರಾಷ್ಟ್ರಂ ವಿಸರ್ಯಾವರ್ತಯತೀತಿ ತಸ್ಯ ವಜ್ರ-
ಮಾದಾಯ ಶೀರ್ಷಾಣ್ಯಚ್ಛಿನತ್ ||

ಜನರು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಭಾಗವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತೇವೆಂದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಮಾತುಕೊಡುವರು. ಆದರೆ
ಆ ಕೊಟ್ಟಮಾತನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವವರು ಅತಿವಿರಳ. ಭಾಗವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತೇವೆಂದು (ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ) ರಹಸ್ಯವಾಗಿ
(ಏಕಾಂತವಾಗಿ) ನಂಬಿಕೆಯಾಗುವಂತೆ ಮಾತುಕೊಟ್ಟಲ್ಲಿ ಆ ವಚನವನ್ನು ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಪಾಲಿಸುತ್ತಾರೆ.
ಆದುದರಿಂದ ವಿಶ್ವರೂಪನ ರಹಸ್ಯಸಂಧಾನವನ್ನು ಕಂಡು ಇಂದ್ರನು ಹೆದರಿದನು. ಇವನು ತನಗೆ ದ್ರೋಹವೆಸಗಿ
ರಾಷ್ಟ್ರವನ್ನು ಬೇರೆಯವರ (ಅಸುರರ) ವಶಮಾಡುವನೆಂದು ಹೆದರಿ ತನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಆ
ವಿಶ್ವರೂಪನ ಮೂರು ಶಿರಸ್ಸುಗಳನ್ನೂ ಕತ್ತರಿಸಿದನು.

ಯತ್ಸೋಮಪಾನಮಾಸೀತ್ಸ ಕಪಿಂಜಲೋಽಭವದ್ಯತ್ಸರಾಪಾನಗ್ಂ ಸ ಕಲವಿಂಕೋ ಯದನ್ಯಾ-
ದನಗ್ಂ ಸ ತಿತ್ತಿರಿಸ್ತಸ್ಯಾಂಜಲಿನಾ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾಮುಸಾಗೃಹ್ಣಾತ್ತಾಗ್ಂ ಸಂವತ್ಸರಮಬಿಭತ್ಸಂ
ಭೂತಾನ್ಯಭ್ಯಕ್ರೋಶನ್ ಬ್ರಹ್ಮಹನ್ತಿತಿ ||

ಆಗ ಇಂದ್ರನು ಕತ್ತರಿಸಿದ ಮೂರುಶಿರಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮಪಾನಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಶಿರಸ್ಸು ಕಪಿಂಜಲವೆಂಬ (hazecock)
ಪಕ್ಷಿಯಾಯಿತು ; ಸುರಾಪಾನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಎರಡನೆಯ ಶಿರಸ್ಸು ಕಲವಿಂಕ ಎಂದರೆ ಗುಬ್ಬಿಚ್ಚಿ (sparrow)
ಆಯಿತು ; ಅನ್ನವನ್ನು ತಿನ್ನುತ್ತಿದ್ದ ಮೂರನೆಯ ಶಿರಸ್ಸು ತಿತ್ತಿರಿಯೆಂಬ (partridge) ಪಕ್ಷಿಯಾಯಿತು. ಆಗ
ಇಂದ್ರನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾದ ವಿಶ್ವರೂಪನನ್ನು ಕೊಂದದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾದೋಷವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಲು ಅದನ್ನು ಇಂದ್ರನು
ತನ್ನ ಕೈಯಿಂದಲೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕಾಯಿತು. ಅದರಂತೆ ಅವನು ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾದೋಷವನ್ನು ಒಂದು ಸಂವತ್ಸರದವರೆಗೂ
ಧರಿಸಿದ್ದನು. ಪ್ರಾಣಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಅವನನ್ನು (ಇಂದ್ರನನ್ನು) ನೋಡಿ “ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯೆಯನ್ನು
ಮಾಡಿದವನು ” ಎಂದು ಕೂಗುತ್ತಿದ್ದವು.

ಸ ಪೃಥಿವೀಮುಪಾಸೀದದಸ್ಯೈ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾಯೈ ತೃತೀಯಂ ಪ್ರತಿಗೃಹಾಣೇತಿ ಸಾಬ್ರವೀದ್ವರಂ
ವ್ಯಣೈ ಖಾತಾತ್ಪರಾಭನಿಷ್ಯಂತೀ ಮನ್ಯೇ ತತೋ ನಾ ಪರಾಭೂವಮಿತಿ ಪುರಾ ತೇ ಸಂವತ್ಸರಾ-
ದಪಿರೋಹಾದಿತ್ಯಬ್ರವೀತ್ತಸ್ಮಾತ್ಪುರಾ ಸಂವತ್ಸರಾತ್ಪೃಥಿವ್ಯೈ ಖಾತಮಪಿರೋಹತಿ ವಾರೇ-
ವೃತಗ್ಂ ಹ್ಯಸ್ಯೈ ತೃತೀಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾಯೈ ಪ್ರತ್ಯಗೃಹ್ಣಾತ್ತತ್ಸ್ಯಕೃತಮಿರಿಣಮಭವತ್ತಸ್ಮಾ-
ದಾಹಿತಾಗ್ನಿಃ ಶ್ರದ್ಧಾದೇವಃ ಸ್ವಕೃತ ಇರಿಣೇ ನಾವಸ್ಯೇದ್ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾಯೈ ಹ್ಯೇಷ ವರ್ಣಃ ||

ಇದನ್ನು ಕಂಡು ಇಂದ್ರನು (ಲಜ್ಜೆಗೊಂಡು) ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಪೃಥಿವಿಯ (ಭೂಮಿಯ) ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ
ಎಲೈ ಭೂಮಿಯೇ, ನನಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿರುವ ಈ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯೆದಲ್ಲಿ ಮೂರನೇ ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು ನೀನು ತೆಗೆದುಕೊ
ಎಂದು ಹೇಳಲು, ಅದಕ್ಕೆ ಭೂಮಿಯು ಹಾಗಾದರೆ ನಾನು ಒಂದು ವರವನ್ನು ಕೇಳುವೆನು—ಜನರು ಭೂಮಿಯನ್ನು
ಅಗೆದು ಹಳ್ಳಮಾಡುವರು, ಅದರಿಂದ ನನಗೆ ಅಪಮಾನವಾಗಿರುವುದು. ಆರೀತಿ ಆಗದಂತೆ ವರವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು
ಎಂದು ಕೇಳಿತು. ಇಂದ್ರನು ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲಿ. ಆರೀತಿ ಅಗೆದ ಹಳ್ಳವು ಯಾವ ಪ್ರಯತ್ನವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಒಂದುವರ್ಷ

ದೊಳಗಾಗಿ ತಾನಾಗಿಯೇ ಮುಚ್ಚಿಹೋಗಿ ಭೂಮಿಯು ಮುಂಚಿನಂತೆ ಸಮನಾಗಲಿ ಎಂದು ವರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಅಗೆದ ಹಳ್ಳ ಮುಂತಾದವು ಒಂದುವರ್ಷ ಕಳೆಯುವುದರೊಳಗಾಗಿ ತಾನಾಗಿಯೇ ಮುಚ್ಚಿ ಹೋಗುವುದು. ಇದನ್ನೇ ಭೂಮಿಯು ಕೇಳಿಕೊಂಡ ವರವು. ಈರೀತಿಯಾದ ವರವನ್ನು ಪಡೆದು ಭೂಮಿಯು ಇಂದ್ರನ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾದೋಷದ ಮೂರನೇ ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿತು ಅಲಾಗಾಯಿತು ಭೂಮಿಗೆ ಅದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಯಿತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಗ್ನಿ ಹೋತ್ರ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞ ಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧಾ ಭಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಟ್ಟಿರುವ ಪುರುಷನು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಅಗೆದು ಹಳ್ಳವಾಗಿರುವ ಭಾಗವನ್ನು ಯಜ್ಞಮಾಡಲು ಯಜ್ಞವೇದಿಯನ್ನಾಗಿ ಆರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಅಂತಹ ಅಗೆದಿರುವ ಹಳ್ಳ ಪ್ರದೇಶವು ಭೂಮಿಯು ತಾನು ವಹಿಸಿಕೊಂಡ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯದ ಸಂಕೇತ (ವರ್ಣ) ವಾಗಿರುವುದು

ಸ ವನಸ್ಪತೀನುಪಾಸೀದದಸ್ಯೈ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾಯೈ ತೈತೀಯಂ ಪ್ರತಿಗೃಹ್ಣೀತೇತಿ ತೇಬ್ರುವನ್
ವರಂ ವೃಣಾಮಹೈ ವೃಕ್ಷಾತ್ತೇರಾಭವಿಸ್ಯಂತೋ ಮನ್ಯಾಮಹೇ ತತೋ ಮಾ ಪರಾಭೂಮೇ-
ತ್ಯಾವ್ರಶ್ಚನಾದ್ಯೋ ಭೂಯಾಗ್ಂಸ ಉತ್ತಿಷ್ಠಾಂತೈಬ್ರವೀತ್ತಸ್ಮಾದಾವ್ರಶ್ಚನಾದ್ವೃಕ್ಷಾಣಾಂ
ಭೂಯಾಗ್ಂಸ ಉತ್ತಿಷ್ಠಂತಿ ವಾರೇವೃತಗ್ಂ ಹ್ಯಾಸಾಂ ತೈತೀಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾಯೈ ಪ್ರತ್ಯ-
ಗೃಹ್ಣಂತೈ ನಿಯೋಸೋಽಭವತ್ತಸ್ಮಾನ್ನಿಯಾಸಸ್ಯ ನಾಶ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾಯೈ ಹ್ಯೇಷ
ವರ್ಣೋಽಭೋ ಖಲು ಯ ಏವ ಲೋಹಿತೋ ಯೋ ವಾವ್ರಶ್ಚನಾನ್ನಿಯೇಷತಿ ತಸ್ಯ
ನಾಶ್ಯಂ ಕಾಮಮನ್ಯಸ್ಯ ||

ಬಳಿಕ ಇಂದ್ರನು ವೃಕ್ಷಗಳ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ—ಎಲೈ ವೃಕ್ಷಗಳೇ, ನನ್ನ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾದೋಷದಲ್ಲಿ ಮೂರನೇ ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು ನೀವು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಿ, ಎನಲು, ಅದಕ್ಕೆ ವೃಕ್ಷಗಳು—ಹಾಗಾದರೆ ನಾವು ಒಂದು ವರವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವೆವು—ಜನರು ವೃಕ್ಷದ ಕೊಂಬೆ ಮೊದಲಾದವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವರು. ಅದರಿಂದ ನಮಗೆ ಅಭಿಭವವಾಗುವುದು. ಅಂತಾಗದಂತೆ ವರವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆನ್ನಲು, ಇಂದ್ರನು-ಒಳ್ಳೇದು, ಹಾಗೆ ಕತ್ತರಿಸಿದಾಗ ಕತ್ತರಿಸಿದ ಭಾಗದ ಸುತ್ತಲೂ ಅಧಿಕವಾದ ಕೊನೆಗಳು ಚಿಗರುವಂತಾಗಲಿ ಎಂದು ವರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು. ಆದ್ದರಿಂದ, ವೃಕ್ಷಗಳು ಕೇಳಿಕೊಂಡ ವರದಂತೆ ಕೊನೆಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದಾಗ ಆ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಕೊನೆಗಳು ಚಿಗರುವವು. ಬಳಿಕ ವೃಕ್ಷಗಳು ತಮ್ಮ ಮಾತಿನಂತೆ ಇಂದ್ರನ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಮೂರನೇ ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದವು ಮರವನ್ನು ಕಡಿದಾಗ ಹೊರಡುವ ರಸವೇ ಈ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯೆಯ ಚಿಹ್ನೆಯು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಮರ ಕಡಿಯುವುದರಿಂದ ಹೊರಹೊರಡುವ ರಸವನ್ನು ಯಾರೂ ಕುಡಿಯಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಅದು ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯೆಯ ವರ್ಣವು. ಅಥವಾ ವೃಕ್ಷದ ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆಯಿಂದ ಹೊರಡುವ ರಸವು ಕೆಂಪಾಗಿ ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಕುಡಿಯಬಾರದು ಹಾಗಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಇಷ್ಟಪಟ್ಟರೆ ಕುಡಿಯಬಹುದು.

ಸ ಸ್ತ್ರೀಷಗ್ಂಸಾದಮುಪಾಸೀದದಸ್ಯೈ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾಯೈ ತೈತೀಯಂ ಪ್ರತಿಗೃಹ್ಣೀತೇತಿ ತಾ
ಅಬ್ರುವನ್ವರಂ ವೃಣಾಮಹಾ ಋತ್ತಿಯಾತ್ ಪ್ರಜಾಂ ವಿಂದಾಮಹೈ ಕಾಮಮಾವಿಜನಿತೋಃ
ಸಂಭವಾಮೇತಿ ತಸ್ಮಾದ್ವೃತ್ತಿಯಾತ್ ಸ್ತ್ರೀಯಃ ಪ್ರಜಾಂ ವಿಂದಂತೇ ಕಾಮಮಾ ವಿಜನಿತೋಃ
ಸಂಭವಂತಿ ವಾರೇವೃತಗ್ಂ ಹ್ಯಾಸಾಂ ತೈತೀಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾಯೈ ಪ್ರತ್ಯಗೃಹ್ಣಂತೈ ಮಲ-
ವದ್ವಾಸಾ ಅಭವತ್ ||

ಅನಂತರ ಇಂದ್ರನು ಸ್ತ್ರೀಯರ ಗುಂಪಿಗೆ ಹೋಗಿ ಅವರನ್ನು ಕುರಿತು—ಎಲಾ ಸ್ತ್ರೀಯರೇ, ನನ್ನ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾದೋಷದಲ್ಲಿ ಉಳಿದಿರುವ ಮೂರನೇ ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು ನೀವು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಿ ಎನಲು, ಅದಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀಯರು—ಹಾಗಾದರೆ ನಾವು ಒಂದು ನರವನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸುವೆವು—ನಾವು ಮುಟ್ಟಾದನಂತರ (ಋತುಸ್ನಾನಾನಂತರ) ನಮಗೆ ಮಕ್ಕಳಾಗಬೇಕು. ಮತ್ತು ಪ್ರಸವವಾಗುವವರೆಗೂ (ಹೆರಿಗೆಯಾಗುವವರೆಗೂ) ನಾವು ಇಷ್ಟಪಟ್ಟಲ್ಲಿ ಸಂಭೋಗದಿಂದ ಕಾಮತ್ವಪ್ರಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವಂತಾಗಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಲು, ಇಂದ್ರನು ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲೆಂದನು. ಅದುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಮುಟ್ಟಾದ ನಂತರ ಸಂತಾನವನ್ನು ಪಡೆಯುವರು ಮತ್ತು ಹೆರಿಗೆಯಾಗುವವರೆಗೂ ತಮ್ಮಿಷ್ಟಬಂದಾಗ ಸಂಭೋಗಿಸುವರು. ಏಕೆಂದರೆ ಇದನ್ನೇ ಅವರು ಕೇಳಿಕೊಂಡಿರುವ ವರವು ಅನಂತರ ಆ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಇಂದ್ರನ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾದೋಷದ ಮೂರನೇ ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಂಡರು. ಸ್ತ್ರೀಯರು ಮುಟ್ಟಿದಾಗ ದ್ರವಿಸುವ ರಜಸ್ಸೇ ಈ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯೆದ ಚಿಹ್ನೆಯಾಗಿರುವುದು. ರಜಸ್ಸು ದ್ರವಿಸುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ (ಮುಟ್ಟಿದಾಗ) ಸ್ತ್ರೀಯರು ಅಪವಿತ್ರರು (ಅಶುದ್ಧರು).

ತಸ್ಮಾನ್ನಲವದ್ವಾಸಸಾ ನ ಸಂವದೇತ ನ ಸಹಾಸೀತ ನಾಸ್ಯಾ ಅನ್ನಮದ್ಯಾಪ್ತೃಹ್ಯಹತ್ಯಾಯೈ
ಹ್ಯೇಷಾ ವರ್ಣಂ ಪ್ರತಿಮುಚ್ಯಾಸ್ತೇಽಥೋ ಖಲ್ವಾಹುರಭ್ಯಂಜನಂ ವಾವ ಸ್ತ್ರಿಯಾ ಅನ್ನ-
ಮಭ್ಯಂಜನಮೇವ ನ ಪ್ರತಿಗೃಹ್ಯಂ ಕಾಮಮನ್ಯದಿತಿ ||

ಅದುದರಿಂದ ಮುಟ್ಟಾಗಿರುವ ಸ್ತ್ರೀಯೊಡನೆ ಮಾತನಾಡಬಾರದು, ಅವಳು ಕೊಟ್ಟ ಅಥವಾ ಮುಟ್ಟಿದ ಆಹಾರವನ್ನು ತಿನ್ನಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾದೋಷದ ಚಿಹ್ನೆಯಾದ ಅಶುದ್ಧವಾದ ರಜೋದ್ರವವನ್ನು ಶ್ರವಿಸುತ್ತಿರುವಳು ಮುಟ್ಟಾಗಿರುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತೈಲಾಭ್ಯಂಜನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು ಅಥವಾ ಆಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವಳಿಂದ (ಅವಳು ಮುಟ್ಟಿದ) ಅನ್ನಾದಿಗಳನ್ನು ಯಾರೂ ಸ್ವೀಕರಿಸಬಾರದು.

ಯಾಂ ಮಲವದ್ವಾಸಸಗ್ಂ ಸಂಭವಂತಿ ಯಸ್ತತೋ ಜಾಯತೇ ಸೋಽಭಿಶಸ್ತೋ ಯಾಮರಣ್ಯೇ
ತಸ್ಯೈ ಸ್ತೇನೋ ಯಾಂ ಪರಾಚೀಂ ತಸ್ಯೈ ಹ್ರೀತಮುಖ್ಯಪಗಲ್ಭೋ ಯಾ ಸ್ನಾತಿ ತಸ್ಯಾ
ಅಪ್ಸು ಮಾರುಕೋ ಯಾಭ್ಯಂಕ್ತೇ ತಸ್ಯೈದುಶ್ವರ್ಮಾ ಯಾ ಪ್ರಲಿಖತೇ ತಸ್ಯೈ ಖಲತಿರಸ-
ಮಾರೀ ಯಾಂಕ್ತೇ ತಸ್ಯೈ ಕಾಣೋ ಯಾ ದತೋ ಧಾವತೇ ತಸ್ಯೈ ಶ್ಯಾವದನ್ ಯಾ ನಖಾನಿ
ನಿಕ್ಕಂತತೇ ತಸ್ಯೈ ಕುನಖೀ ಯಾ ಕೃಣತ್ತಿ ತಸ್ಯೈ ಕ್ಲೇಬೋ ಯಾ ರಜ್ಜುಗ್ಂ ಸೃಜತಿ
ತಸ್ಯಾ ಉದ್ಬಂಧುಕೋ ಯಾ ಪರ್ಣೇನ ಪಿಬತಿ ತಸ್ಯಾ ಉನ್ಮಾದುಕೋ ಯಾ ಖರ್ವೇಣ
ಪಿಬತಿ ತಸ್ಯೈ ಖರ್ವಸ್ತಿಸ್ತೋ ರಾತ್ರೀವ್ರತಂ ಚರೇದಂಜಲಿನಾ ವಾ ಪಿಬೇದಖರ್ವೇಣ
ವಾ ಪಾತ್ರೇಣ ಪ್ರೇಜಾಯೈ ಗೋಪೀಥಾಯ ||

“(ತೈ. ಸಂ. ೨-೫-೧-೧ ರಿಂದ ೭)

ರಜಸ್ವಲೆಯಾಗಿರುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ (ಮುಟ್ಟಾಗಿರುವಾಗ) ಸಂಭೋಗಮಾಡಿದರೆ ಅದರಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಪುತ್ರನು ಶಾಪಗ್ರಸ್ತನಾಗುವನು ; ರಜಸ್ವಲೆಯಾದ ಸ್ತ್ರೀಯು ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಭೋಗಿಸಿದರೆ ಅವಳಿಗೆ ಹುಟ್ಟುವ ಪುತ್ರನು ಕಳ್ಳನಾಗುವನು ; ಮುಖವನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಅಥವಾ ಬೇರಿಕಡೆ ತಿರುಗಿಸಿಕೊಂಡು ಸಂಭೋಗಮಾಡಿದರೆ ಹುಟ್ಟುವ ಮಗನು ನಾಚಿಕೆಯಿಂದ ಯಾರೊಡನೆಯೂ ಸರಿಯಾಗಿ ಮಾತನಾಡಲಾರದ ಮುಖೋದಿಯಾಗುವನು ; ಮುಟ್ಟಿದಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಮಾಡುವ ಸ್ತ್ರೀಗೆ ಹುಟ್ಟುವ ಮಗನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಸಾಯುವನು ; ಅಭ್ಯಂಜನ

ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ತ್ರೀಯ ಪುತ್ರನು ಚರ್ಮ ರೋಗದಿಂದ, (ಕುಷ್ಠ, ತೊನ್ನು) ಪೀಡಿತನಾಗುವನು ; ತಲೆಯನ್ನು ಬಾಚಿಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ತ್ರೀಗೆ ಹುಟ್ಟುವ ಮಗನು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಕೂದಲಿಲ್ಲದ ಬೋಳನಾಗುವನು ಮತ್ತು ಶಕ್ತಿಹೀನನಾಗುವನು. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಪ್ಪನ್ನು ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ತ್ರೀಗೆ ಹುಟ್ಟುವ ಪುತ್ರನು ಕುರುಡನಾಗುವನು ; ಆಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೆಲ್ಲನ್ನು ಜ್ವರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ತ್ರೀಗೆ ಹುಟ್ಟುವ ಪುತ್ರನಿಗೆ ಕೊಳಕಾದ ಹೆಲ್ಲುಗಳಿರುವವು ; ಉಗುರನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ತ್ರೀಗೆ ಹುಟ್ಟುವ ಮಗನಿಗೆ ನೋಡುವುದಕ್ಕೆ ವಿಕಾರವಾದ ಕೆಟ್ಟ ಉಗುರುಗಳಿರುವವು ; ಆಕಾಲದಲ್ಲಿ (ಚಾಪೆ ಮೊದಲಾದವನ್ನು) ಹೆಣೆಯುವ ಸ್ತ್ರೀಗೆ ಹುಟ್ಟುವ ಪುತ್ರನು ನವುಂಸಕನಾಗುವನು ; ಹಗ್ಗವನ್ನು ಹೊಸೆಯುವ ಸ್ತ್ರೀಗೆ ಹುಟ್ಟುವ ಪುತ್ರನು ಆತ್ಮಹತ್ಯೆಯಿಂದ ಮೃತನಾಗುವನು ; (ಪದ್ಮಪತ್ರಾದಿ) ಎಲೆಗಳಿಂದ ನೀರುಕುಡಿಯುವ ಸ್ತ್ರೀಗೆ ಹುಟ್ಟುವ ಪುತ್ರನು ಕುಡುಕನಾಗುವನು ; ಮುರಿದುಹೋದ ಅಥವಾ ಒಡಕಾದ ಪಾತ್ರೆಯಿಂದ ನೀರುಕುಡಿಯುವ ಸ್ತ್ರೀಗೆ ಅಂಗಹೀನನಾದ ಅಥವಾ ಅಂಗವಿಕಾರವುಳ್ಳ ಪುತ್ರನಾಗುವನು. ಆದುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಮುಟ್ಟಾಗಿರುವಾಗ ಮೂರು ರಾತ್ರಿಗಳು ಕಳೆಯುವವರೆಗೆ ಬಹಳ ಕಟ್ಟುನಿಟ್ಟಾಗಿ ವ್ರತವನ್ನು (ನಿಯಮವನ್ನು) ಪಾಲಿಸಬೇಕು. ಒಳ್ಳೆಯ ಸಂತತಿಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಆಕಾಲದಲ್ಲಿ ನೀರುಕುಡಿಯುವಾಗ ಬೊಗಸೆಯಿಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಮುರಿಯದಿರುವ ಚೆನ್ನಾಗಿರುವ ಪಾತ್ರೆಯಿಂದಲೇ ನೀರುಕುಡಿಯಬೇಕು.

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಅಂಶಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ವಿಶ್ವರೂಪನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದ ವಿಷಯವೂ ಅವನ ಸಂಹಾರದಿಂದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾದೋಷವೂ, ಆ ದೋಷಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ಆಚರಿಸಿದ ಕೃತ್ಯಗಳೂ ಅದರ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಸ್ತ್ರೀಯರು ರಜಸ್ವಲೆಯರಾಗಿರುವಾಗ ನಿಯಮವಾಗಿರಬೇಕೆಂಬ ವಿಷಯವೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕೃತಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವರೂಪನ ವಧೆಯ ವಿವರ ಮಾತ್ರ ಗ್ರಾಹ್ಯವಾಗಿದ್ದರೂ ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಮತ್ತು ಅದೇ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿರುವ ಇತರವಿಷಯಗಳ ಪ್ರಸ್ತಾಪವನ್ನೂ ಇಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ, ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವೃತ್ರವಧೆಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾದೋಷಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತೆಂದೂ ಅದರ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಪ್ರಯತ್ನ ಪಟ್ಟನೆಂದೂ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ವೇದ ಮತ್ತು ಪುರಾಣಾದಿಗಳ ವಿವರಗಳಿಗೆ ಇರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ವಿವರಣೆಯು ಅವಶ್ಯಕವಾಯಿತು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಸ್ಯ ಸುವಾನಸ್ಯ ಮಂದಿನಸ್ತ್ರಿತಸ್ಯ ನ್ಯರ್ಬುಡಂ ವಾವೃಧಾನೋ ಅಸ್ತಃ ।

ಅವರ್ತಯತ್ಸೂರ್ಯೋ ನ ಚಕ್ರಂ ಭಿನದ್ವಲಮಿಂದ್ರೋ ಅಂಗಿರಸ್ವಾನ್

ಪದಪಾಠಃ

ಅಸ್ಯ | ಸುವಾನಸ್ಯ | ಮಂದಿನಃ | ತ್ರಿತಸ್ಯ | ನಿ | ಅರ್ಬುಡಂ | ವಾವೃಧಾನಃ | ಅಸ್ತರಿತ್ಯಸ್ತಃ |

ಅವರ್ತಯತ್ | ಸೂರ್ಯಃ | ನ | ಚಕ್ರಂ | ಭಿನತ್ | ವಲಂ | ಇಂದ್ರಃ | ಅಂಗಿರಸ್ವಾನ್ || ೨೦ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಮಂದಿನೋಽಸ್ಯ ಮದಕರಮಿಮಂ ಸುನಾನಸ್ಯ ಸುತವತ್ಸ್ರಿತಸ್ಯ ತೀರ್ಣನಮಸ್ತಸ್ಯ ಮಹರ್ಷೇ-
ರಥಂ ವಾವೃಧಾನಃ ಸೋಮೇನ ವರ್ಧಮಾನ ಇಂದ್ರೋಽರ್ಬುದಂ | ಅಂಬೂನಿ ದದಾತೀತ್ಯರ್ಬುದೋ
ಮೇಘಃ | ಅನುಸ್ವಾರಸ್ಯ ರೇಫಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಯದ್ವಾ ನಾಮೈತತ್ | ಅರ್ಬುದಾಖ್ಯಮಸುರಂ ನೈಸ್ತಃ ||
ಸ್ತೌ ಹಿಂಸಾಯಾಮಿತ್ಯಸ್ಯ ಲಜಾ ತಿಪಿ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ನಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಗುಣೇ ಕೃತೇ ಹಲ್ವಾ ಲಿ-
ದಿನಾ ತಿಲೋಪಃ || ನಿತರಾಮವಧೀತ್ | ಮಹಾಂತಂ ಚಿದರ್ಬುದಂ ನಿ ಕ್ರಮೀಃ ಪದಾ | ೧-೫೧-೬ ||
ಇತ್ಯಾದಿಷ್ಟರ್ಬುದವಧಃ ಸ್ಪಷ್ಟಮುಕ್ತಃ | ಕಿಂಚಿ ಅಂಗಿರಸ್ವಾನ್ ಅಂಗಿರೋಭಿಃ ಸಹಿತ ಇಂದ್ರೋಽ-
ವರ್ತಯೇತ್ | ಅಸುರಹನನಾರ್ಥಂ ವಜ್ರಮಭ್ರಾಮಯೇತ್ | ಸೂರ್ಯೋ ನ | ಯಥಾ ಸೂರ್ಯಶ್ಚಕ್ರಂ
ಭ್ರಾಮಯತಿ ತದ್ವತ್ | ಯದ್ವಾ ಯಸ್ಮಾದಸುರಾದ್ಭಿಯಾ ಸೂರ್ಯಃ ಸ್ವಕೀಯಂ ರಥಚಕ್ರಂ ನಾವರ್ತ-
ಯೇತ್ | ನಿಷೇಧಾರ್ಥೀಯೋಽತ್ರ ನಕಾರಃ | ವರ್ತಯಿತುಂ ನಾಶಕತ್ | ತಂ ವಲಂ ಪಣೇನಾಂ ಪ್ರಭು-
ಮಸುರಂ ಭಿನತ್ | ವಜ್ರೇಣಾಭಿನತ್ | ಯದ್ವಾ ದ್ವಿಚಕ್ರೋ ಹಿ ಪೂರ್ವಂ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ರಥಃ | ತಸ್ಯೈಕಂ
ಚಕ್ರಮಿಂದ್ರೇಣಾಪಹೃತಂ | ಸೂರ್ಯ ಇತಿ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಷಷ್ಠ್ಯೇಕವಚನಸ್ಯ ಸುಃ | ಸೂರ್ಯಸ್ಯ
ಸಂಬಂಧ್ಯಪಹೃತಂ ತದೇಕಂ ಚಕ್ರಮವರ್ತಯೇತ್ | ರಕ್ಷೋಹನನಾರ್ಥಮಭ್ರಾಮಯೇತ್ | ತೇನ ಚಕ್ರೇಣ
ವಲಮುಭಿನಚ್ಛ | ನಶ್ಚಾರ್ಥೇ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಮಂದಿನಃ—ಮದಕಾರಕವಾದ | ಅಸ್ಯ—ಈ ಸೋಮರಸವನ್ನು | ಸುನಾನಸ್ಯ—ಹಿಂಡತಕ್ಕ |
ತ್ರಿತಸ್ಯ—ತ್ರಿತನೆಂಬ ಋಷಿಗಾಗಿ | ವಾವೃಧಾನಃ—(ಸೋಮರಸದ ಪಾನದಿಂದ) ಬೆಳೆದವನಾಗಿ (ನೀನು) |
ಅರ್ಬುದಂ—ಮೇಘವನ್ನು ಅಥವಾ ಅರ್ಬುದನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು | ನೈಸ್ತಃ—ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡಿದೆ |
ಸೂರ್ಯೋ ನ ಚಕ್ರಂ—ಸೂರ್ಯನು ತನ್ನ ಚಕ್ರವನ್ನು ತಿರುಗಿಸುವಂತೆ ಅಂಗಿರಸ್ವಾನ್—ಅಂಗಿರಸ್ಸೆಂಬ ಋಷಿಗಳೊಡನೆ
ಕೂಡಿ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ಅವರ್ತಯೇತ್—ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ತಿರುಗಿಸಿದನು | ವಲಂ—ಪಣಿಗಳಿಗೆ
ಪ್ರಭುವಾದ ವಲನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು | ಭಿನತ್—ಸೀಳಿಹಾಕಿದನು |

ಛಾಂದಸ್

ಮದಕಾರಕವಾದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಿತ್ತಕ್ಕ ತ್ರಿತನೆಂಬ ಋಷಿಗಾಗಿ ಸೋಮರಸದ ಪಾನದಿಂದ ಬೆಳೆದ
ನೀನು ಅರ್ಬುದನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ಕೊಂದೆ. ಸೂರ್ಯನು ತನ್ನ ಚಕ್ರವನ್ನು ತಿರುಗಿಸುವಂತೆ ಅಂಗಿರಸ್ಸೆಂಬ ಋಷಿ
ಗಳೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಿ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ತಿರುಗಿಸಿದನು ಮತ್ತು ಪಣಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಭುವಾದ ವಲನೆಂಬ
ಅಸುರನನ್ನು ಸೀಳಿಹಾಕಿದನು.

English Translation

Invigorated (by the libation) of the exulting Trita, offering you the
Soma, you have annihilated Arbuda : Indra aided by the Angirases, has
whirled round his bolt, as the sun turns round his wheel, and slain Vala.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅರ್ಬುದಂ—ಅರ್ಬುದಂ | ಅಂಬೂನಿ ದದಾತೀತ್ಯರ್ಬುದೋ ಮೇಘಃ | ಯದ್ವಾ ನಾನ್ಯೇತತ್ |
ಅರ್ಬುದಾಖ್ಯಮಸುರಂ | ನೀರನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ (ವೃಷ್ಟಿರೂಪವಾದ ನೀರನ್ನು ಸುರಿಸುವುದರಿಂದ) ಅರ್ಬುದಕ್ಕೆ
ಮೇಘವೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ಅರ್ಬುದನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನು ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಭಾಷ್ಯ
ಕಾರರು ಹೇಳಿರುವರು. ಯಾಸ್ಕರು ಅರ್ಬುದ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ—

ಅರ್ಬುದೋ ಮೇಘೋ ಭವತಿ | ಅರಣಮಂಬು ತದ್ವೋಮ್ಬುಧಃ | ಅಂಬುಮದ್ಭಾತೀತಿ ವಾ |
ಅಂಬುಮದ್ಭವತೀತಿ ವಾ | ಸ ಯಥಾ ಮಹಾನ್ ಬಹುಭವತಿ ವರ್ಷಂಸ್ತದಿನಾರ್ಬುದಂ ||

(ನಿ. ೩-೧೦)

ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಅರ್ಬುದವೆಂದರೆ ಮೇಘವು ಅರಣಂ-ಅರಣಶೀಲಂ ಗಮನಶೀಲಂ
ಅಂಬು ಹರಿಯುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದ್ದಾದ್ದರಿಂದ ಅರಣಂ ಅಥವಾ ಅಂಬುವೆಂದರೆ ನೀರು. ತದ್ವಃ-ಅದನ್ನು (ನೀರನ್ನು)
ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಅಂಬುಧಃ ಅಥವಾ ಅರ್ಬುಧಃ ಎಂದರೆ ಮೇಘವು ಎಂದರ್ಥವು. ಮೇಘವು ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸು
ವಾಗ ಬಹಳವಾಗಿ ನೀರನ್ನು ಸುರಿಸುವುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. ಆ ಉದಕವು ಹೇಗೆ ಬಹಳವಾಗಿರುವುದೋ ಅದರಂತೆ
ಅರ್ಬುಧಃ ಎಂಬ ಮೇಘವಾಚಕಪದವೂ ಬಹು (ಹೆಚ್ಚಾದ) ಸಂಖ್ಯಾನಾಚಕವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು ಎಂದೂ ಅರ್ಬುದ
ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆ ಇರುವುದು- ಸಂಖ್ಯಾನಾಚಕಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅರ್ಬುದವೆಂದರೆ ನೂರುಕೋಟಿ ಎಂದರ್ಥವು. ಪ್ರಕೃತ
ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಈ ಅರ್ಥವು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿಲ್ಲ.

ಅರ್ಬುದ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರಿನ ಅಸುರನು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ—

ಮಹಾಂತಂ ಚಿದರ್ಬುದಂ ನಿ ಕ್ರಮಿಾಃ ಪದಾ ಸನಾದೇವ ದಸ್ಯುಹತ್ಯಾಯ ಜಜ್ಞಿಷೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೧-೬)

ಯೋ ಅರ್ಬುದಮನ ನೀಚಾ ಬಬಾಧೇ ತಮಿಂದ್ರಂ ಸೋಮಸ್ಯ ಭೃಥೇ ಹಿನೋತ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೧೪-೪)

ಅಹನ್ ವೃತ್ರಮೃಚೀಷಮ ಔರ್ಣವಾಭಮಹೀಶುವಂ | ಹಿನೋನಾವಿದ್ಯದರ್ಬುದಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೩೨-೨೬)

ನಿರರ್ಬುದಸ್ಯ ಮೃಗಯಸ್ಯ ಮಾಯಿನೋ ನಿಃ ಪರ್ವತಸ್ಯ ಗಾ ಆಜಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೩೧-೧೯)

ಸ್ಯರ್ಬುದಸ್ಯ ವಿಷ್ವಪಂ ವರ್ಷಾಣಂ ಬೃಹತಸ್ತಿರ | ಕೃಷೇ ತದಿಂದ್ರ ಪಾಂಸ್ಯಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೩೨-೩)

ಇಂದ್ರೋ ಮಹ್ನಾ ಮಹತೋ ಅರ್ಣವಸ್ಯ ವಿ ಮೂರ್ಧಾನಮಭಿನದರ್ಬುದಸ್ಯ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೬೭-೧೨)

ಈ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಬುದನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಸಂಹರಿಸಿದನು ಎಂಬ ವರ್ಣನೆಗಳಿವೆ. ಆದರೆ ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ ಸೂಚಿಸಿದ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅರ್ಬುದನ ಹೆಸರು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇವನ ವಿಷಯವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚು ಸಂಗತಿ ತಿಳಿಯಲು ಆಧಾರಗಳಿಲ್ಲ.

ಅರ್ಬುದ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಸುರನೆಂಬರ್ಥವಲ್ಲದೆ ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯೆಂದೂ ಅರ್ಥವಿರುವುದು. ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ (ಐ. ಬ್ರಾ. ೨೬-೧) - ಅರ್ಬುದನಾಮಕಃ ಕಾದ್ರವೇಯಃ ಕಶ್ಚಿದ್ರಿಷಿಃ—ಎಂದರೆ ಕದ್ರು ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಸರ್ಪಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯು. ಈ ಋಷಿಯು ಹೋತೃವರ್ಗದವರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾದ ಗ್ರಾವಸ್ತುತ್ (ಗ್ರಾವ ಎಂದರೆ ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ಜಜ್ಜುವ ಕಲ್ಲು, ಅದನ್ನು ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸೋಮಾಭಿಷವಣ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಸುವ ಋತ್ವಿಜನಿಗೆ ಗ್ರಾವಸ್ತುತ್ ಎಂದು ಹೆಸರು) ಎಂಬ ಋತ್ವಿಜನ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿದನೆಂದು ಒಂದು ಉಪಾಖ್ಯಾನವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಆ ವಿಷಯವು ಇಲ್ಲಿ ಅಪ್ರಕೃತವಾದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗುವುದು.

ಅವರ್ತಯತ್ ಸೂರ್ಯಃ ನ ಚಕ್ರಂ—ಇಲ್ಲಿ ಅಸುರಹನನಾರ್ಥಂ ವಜ್ರಮುಭ್ರಾಮಯತ್ | ಸೂರ್ಯೋ ನ | ಯಥಾ ಸೂರ್ಯಶ್ಚಕ್ರಂ ಭ್ರಾಮಯತಿ ತದ್ವತ್ | ಎಂದರೆ—ಇಂದ್ರನು ಅಸುರವಧಾರ್ಥವಾಗಿ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಸೂರ್ಯನು ಚಕ್ರವನ್ನು ತಿರುಗಿಸುವಂತೆ ತಿರುಗಿಸಿದನು ಅಥವಾ ತಿರುಗಿಸಿ ಹೊಡೆದನು ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ನ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಉಪಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ, ಅಥವಾ ಯದ್ವಾ ಯಸ್ಮಾದ್-ಸುರಾದ್ಭಿಯಾ ಸೂರ್ಯಃ ಸ್ವಕೀಯಂ ರಥಚಕ್ರಂ ನಾವರ್ತಯತ್ | ವರ್ತಯಿತುಂ ನಾಶಕತ್ | ನಿಷೇಧಾರ್ಥೀಯೋಽತ್ರ ನೆಕಾರಃ | ಎಂದರೆ—ಸೂರ್ಯನು ಈ ಅಸುರನ ಭಯದಿಂದ ತನ್ನ ರಥಚಕ್ರವನ್ನು ತಿರುಗಿಸಲಿಲ್ಲ (ತಿರುಗಿಸಲಸಮರ್ಥನಾದನು ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು. ಇಲ್ಲಿ ನ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ನಿಷೇಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಯದ್ವಾ ದ್ವಿಚಕ್ರೋ ಹಿ ಪೂರ್ವಂ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ರಥಃ | ತಸ್ಯೈಕಂ ಚಕ್ರಮಿಂದ್ರೇಣಾಪಹೃತಂ | ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಸಂಬಂಧ್ಯಪಹೃತಂ ತದೇಕಂ ಚಕ್ರಮವರ್ತಯತ್ | ರಕ್ಷೋಹನನಾರ್ಥಮುಭ್ರಾಮಯತ್ | ತೇನ ಚಕ್ರೇಣ ವಲಮುಭಿನಚ್ಚ | ನಶ್ನಾರ್ಥೇ | ಎಂದರೆ ಸೂರ್ಯನ ರಥಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಚಕ್ರಗಳಿದ್ದವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಕಾರಣಾಂತರದಿಂದ ಅಪಹರಿಸಿದನು ಆ ಅಪಹೃತಚಕ್ರದಿಂದ ಈಗ ವಲನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಜೋರಾಗಿ ತಿರುಗಿಸಿ ಹೊಡೆದನು ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು. ಇಲ್ಲಿ ನ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಚ-ಮತ್ತು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಈರೀತಿ ಸಾಯಣರು ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು—

ಸ್ವಲ್ಪ ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಕಥೆಯೊಂದಿದೆ. ಏತಸಾ ಎಂಬ ಅಶ್ವಕ್ಕೂ ಸೂರ್ಯನ ಹರಿತಗಳೆಂಬ ಅಶ್ವಗಳಿಗೂ ಪಂದ್ಯ ನಡೆದು ಸೂರ್ಯನೇ ಮುಂದುವರೆಯುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ಇಂದ್ರನು ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ರಥದ ಒಂದು ಚಕ್ರವು ಕಳೆದುಹೋಗುತ್ತದೆ. ಆ ಚಕ್ರದಿಂದಲೇ ಇಂದ್ರನು ವಲನನ್ನು ಹೊಡೆದು ಸಂಹರಿಸಿದನು ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ವಲಂ—ವಲನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹಿಂದೆ ಒಂದು ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ವಲನೆಂಬ ಅಸುರನು ದೇವತೆಗಳ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿ ಒಂದು ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಬಚ್ಚಿಟ್ಟಿದ್ದನು ಆಗ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಸೈನ್ಯ

ಸಹಾಯದಿಂದ ಆ ಗುಹೆಯನ್ನು ಮುತ್ತಿ ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿದನು. ಈ ವಿಷಯವು ಯಜುರ್ವೇದ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ೨-೧-೧-೧ ರಲ್ಲಿಯೂ ಋಗ್ವೇದದ ಇತರ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಈ ವಲನ ವಿಷಯವು ಋ. ಸಂ. ೧-೬೨-೪; ೨-೧೧-೨೦; ೨-೧೪-೩; ೨-೧೫-೮; ೨-೧೬-೩; ೨-೨೪-೩; ೩-೩೦-೧೦; ೩-೩೪-೧೦; ೪೦-೫೦-೫; ೬-೧೮-೫; ೬-೩೯-೨; ೮-೧೪-೭; ೮-೨೪-೩೦; ೧೦-೬೨-೨; ೧೦-೬೭-೬; ೧೦-೬೮-೬, ೯, ೧೦; ೧೦-೧೩೮-೧ ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ವಲನ ಸೈನಿಕರಿಗೆ ಪಡೆಗಳೆಂದು ಹೇಳುವ ರೂಢಿಯಿದೆ. ಇವರು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕದ್ದು ಗುಹೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಚ್ಚಿಡುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಈ ವಿಷಯವಾಗಿ ನಾವು ಋ. ಸಂ. ಭಾಗ ೨, ಪುಟ 228 ; 3-630 ; 5-698 ; 6-15 ; 10-175 ; 13-536 ಎಂಬ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಬರೆದಿದ್ದೇವೆ.

ಈ ಪಡೆಗಳು ಮಹಾ ಲೋಭಿಗಳು. ಯಾಗಾದಿಗಳಿಗೋಸ್ಕರ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದಾಗ್ಯೂ ಕೊಡದೆ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಬಚ್ಚಿಡುತ್ತಾರೆ. ಇಂದ್ರನ ದೂತಳಾದ ಸರಮೆ ಎಂಬ ದೇವತನಿಯು ಆ ಗೋವುಗಳಿರುವ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದು ಅವುಗಳನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾಳೆ. ಪಡೆಗಳು ಅವಳನ್ನು ಹಾಸ್ಯಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯಗಳು ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೦೮ ನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ. ಗೋವುಗಳನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕೆಂಬಾಶೆಯಿಂದ ಇಂದ್ರನು ವಲನ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಭೇದಿಸಿ ಪಡೆಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುಗಡೆಮಾಡಿದನೆಂದು ಇನ್ನೊಂದು ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. (ಋ. ಸಂ. ೬-೩೯-೨) ಮತ್ತೊಂದು ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ (ಋ. ಸಂ. ೨-೧೨-೩ ; ೩-೩೦-೧೦) ವಲನು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದಿಟ್ಟಿದ್ದನು ; ಅವುಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಹೊರಕ್ಕೆಟ್ಟಿದ್ದನು ಎಂದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪಡೆಗಳ ಹೆಸರೇ ಇಲ್ಲ. ಅನೇಕ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ—ಪ್ರಕೃತ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸಹ—ಈ ವಲನ ಪರಾಜಯ ಮತ್ತು ಗೋವಿಮೋಚನಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಗಿರಸರು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಹಾಯಕರಾಗಿದ್ದರೆಂದು ವರ್ಣನೆಗಳಿವೆ.

ಅಂಗಿರಸ್ತಾನ್—ಅಂಗಿರಾ ಋಷಿಗಳು ಯಾರು, ಇವರ ಉತ್ಪತ್ತಿಕ್ರಮವೇನು ಮುಂತಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ನಾವು ಋ. ಸಂ. ಭಾಗ ೩, ಪುಟ 520-522ರಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಮತ್ತು ಇವರ ವಿಷಯಕವಾದ ವಿವರಗಳನ್ನು ಋ. ಸಂ. ಭಾಗ 6-365 ; 8-187 ; 9-215 ; 10-239 ; 10-522 ಈ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಬರೆದಿದ್ದೇವೆ.

ಈ ಅಂಗಿರಸರು ಅಗ್ನಿಯ ಪುತ್ರರು (೧೦-೬೨-೪) ಅವರಲ್ಲಿಯೇ ಒಬ್ಬ ಅಂಗಿರಸನು ಮೂಲಪುರುಷನೆಂದೂ ಭಾವನೆ. ಅನೇಕ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೪-೫, ೬ ಇತ್ಯಾದಿ) ಅಂಗಿರಸರನ್ನು ಪಿತೃಗಳೆಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಯಮ ಮತ್ತು ಅಂಗಿರಸರೇ ಪಿತೃಗಳೆಂದು ಪರಿಗಣಿತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಅದಿತ್ಯರು, ವಸುಗಳು, ಮರುತ್ತುಗಳು ಇವರೊಡನೆ ಅಂಗಿರಸರಿಗೆ ಸೋಮವು ಅರ್ಪಿತವಾಗಿದೆ. (೭-೪೪-೪ ; ೮-೩೫-೧೪) ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳಂತೆ ಸ್ತುತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. (೩-೫೩-೭ ; ೧೦ ೬-೨). ಅವರು ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂಬ ಮುಖ್ಯಜನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವವರು (೭-೪೨-೧) ; ವನಗಳಲ್ಲಿ ಅಡಗಿದ್ದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದರು (೫-೧೧-೬) ಮತ್ತು ಯಾಗಸಂಬಂಧವಾದ ಮೊದಲನೆಯ ನಿಯಮವನ್ನು ಚಿಂತಿಸಿ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದರು (೧೦-೬೭-೨) ಯಾಗದಿಂದಲೇ ಅವರು ಅಮರತ್ವವನ್ನೂ ಇಂದ್ರನ ವೈಶ್ರಿಯನ್ನೂ ಗಳಿಸಿದರು (೧೦-೬೨ ೧) ಇತ್ಯಾದಿ ವರ್ಣನೆಗಳಿವೆ. ಇವರು ಯಜ್ಞಮಾಡಿದ ವಿಷಯವು ತೈ. ಬ್ರಾ. ೨-೧-೧ ರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಇವರಿಗೂ ಬಹಳ ಸಮಾಪ ಸಂಬಂಧವಿದೆ. ಇವರಿಗೋಸ್ಕರಲೇ ಇಂದ್ರನು ಗೋವುಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿದುದು (೮-೫೨-೩) ಇವರಿಗೋಸ್ಕರಲೇ ಇಂದ್ರನು ಗೋಶಾಲೆಗಳ ದ್ವಾರಗಳನ್ನು ತೆರೆದನು (೧-೫೧-೩); ಇವರಿಂದ ಸಹಚರಿತನಾಗಿಯೇ ಇಂದ್ರನು ವಲನನ್ನು ಇಂದು ಕೊಂದನು (೨-೧೧-೨೦) ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ಓಡಿಸಿದನು (೬-೧೭-೬); ಇವರಿಗೆ ಮುಖಂಡನೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೇ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಎರಡು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ (೧-೧೦೦-೪; ೧-೧೩೦-೩) ಅಂಗಿರಸ್ತಮ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ; ಇದರಂತೆಯೇ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅಂಗಿರಸರ ಮುಖಂಡನೆಂದು ಕರೆದಿದೆ. (೧-೩೧-೧, ೨); ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಉತ್ಸಾಹದಾಯಕವಾದ ಸೋಮವೂ ಅಂಗಿರಸರಿಗೋಸ್ಕರ ಗೋಶಾಲೆಗಳ ದ್ವಾರಗಳನ್ನು ತೆರೆಯಿತೆಂದು ಹೇಳಿದೆ (೯-೮೬-೨೩); ಗೋವಿಮೋಚನಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಅಂಗಿರಸರ ಗಾನವು ವಿಲಕ್ಷಣವಾದುದು ಅವರಿಂದ ಸ್ತುತನಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ವಲನನ್ನು ಇಂದನು (೨-೧೫-೮) ಗೋಶಾಲಾ ದ್ವಾರಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸಿದನು (೪-೧೬-೧೮); ವಲನನ್ನು ಕೊಂದು ಅವನ ದುರ್ಗದ್ವಾರಗಳನ್ನು ತೆರೆದನು. (೬-೧೮-೫); ನಾನಾವಿಧವಾಗಿ ಗಾನಮಾಡುವ ಮರುತ್ತುಗಳ ಗಾನವನ್ನು ಅಂಗಿರಸರ ಗಾನಕ್ಕೆ ಹೋಲಿಸಿದೆ. (೧೦-೭೮-೫) ಮತ್ತು ಅಂಗಿರಸರ ಸಾನುಗಾನಗಳಿಂದಲೇ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಾಗಕ್ಕೆ ಕರೆಯಲಾಗುವುದೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. (೧-೧೦೭-೨) ಸಾಧಾರಣ ಋತ್ತಿಜರಿಂದ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ಸ್ತುತಿನಾಕೃತಿಗಳನ್ನು ಅಂಗಿರಸರ ಸ್ತುತಿಗೆ ಹೋಲಿಸು ತ್ತಾರೆ (೧-೬೨-೧, ೨ ಇತ್ಯಾದಿ): ಇಂದ್ರನನ್ನು ಜತೆಯುಲ್ಲಟ್ಟುಕೊಂಡು ಅಂಗಿರಸರು ಗೋ ಮತ್ತು ಅಶ್ವಶಾಲೆ ಗಳನ್ನು ಬಂದುಮಾಡಿದರು (೧೦-೬೨-೭); ತಾವು ಆಚರಿಸಿದ ಕರ್ಮಬಲದಿಂದ ಅವರು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟಿ ವಲನನ್ನು ಇಂದು ಕೊಂದರು (೧೦-೬೨-೨); ತಾವು ಆಚರಿಸಿದ ಯಾಗಕರ್ಮದ ಬಲದಿಂದ ಬಂಡೆಯನ್ನು ಒಡೆದು ಗೋವುಗಳೊಡನೆ ತಾವೂ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಹರ್ಷಧ್ವನಿಗೈದರು (೪-೩-೧೧); ತಮ್ಮ ಗಾನಗಳಿಂದ ಅವರು ಬಂಡೆಯನ್ನು ಒಡೆದು ಬೆಳಕನ್ನು ಕಂಡರು (೧-೭೨-೨); ಇಂದ್ರನಿಗೋಸ್ಕರ ಪಣಿಯೆಂಬ ಅಸುರನಿಂದ ಅಪಹೃತ ವಾಗಿದ್ದ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಸರಮೆಯು ಹುಡುಕಿದ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿಯೂ ಅಂಗಿರಸರ ಪಾತ್ರವಿದೆ (೧೦-೧೦೮-೮, ೧೦) ಅಂಗಿರಸರೇ ಸ್ವತಃ (ತಾವೇ) ಪಣಿಗಳು ಬಚ್ಚಿಟ್ಟಿದ್ದ ಗೋ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದರೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ. (೧-೮೩-೪).

ಪಣಿಸಂಬಂಧವಾದ ಗೋವುಗಳ ವಿಮೋಚನದಲ್ಲಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೂ ಸೇರಿದಾನೆ (೧೦-೧೦೮-೬, ೧೦); ಪರ್ವತವನ್ನು ಭೇದಿಸಿ ಗೋವುಗಳನ್ನು ತರುವಾಗ ಅವನಿಗೂ ಅಂಗಿರಸನೆಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿದೆ. ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅಂಗಿರಸಬ್ಧದಿಂದ ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಇಂದ್ರನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿದ್ದು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಓಡಿಸಿ, ನೀರನ್ನು ಹರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದಾಗ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯನ್ನು ಅಂಗಿರಸನೆಂತಲೇ ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ (೨-೭೩-೧೮) ಇದೊಂದು ಸಂದರ್ಭವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಉಳಿದ ಅಂಗಿರಸಶಬ್ದದ ಏಕವಚನ ಪ್ರಯೋಗವೆಲ್ಲಾ ಅಗ್ನಿಪರವೇ ಆಗಿರುವುದು. ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅಂಗಿರಾಋಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯವನು (೧-೩೧-೧) ಪುರಾತನನಾದ ಅಂಗಿರಸನು (೧೦-೯೨-೧೫; ೧-೧೨೭-೨) ಹೆಚ್ಚು ಸ್ಫೂರ್ತಿಯುಳ್ಳವನು (೬-೧೧-೩) ಮತ್ತು ಅಂಗಿರಸರಲ್ಲಿ ಮುಖಂಡನು (೧-೭೫-೨) ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ.

ಪಿತೃಗಣದಲ್ಲಿ ಅಂಗಿರಸರೂ ಸೇರಿದಾರೆ (೧-೧೩೯-೧); ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಅಂಗಿರಸರು ಪುರೋಹಿತರ ವಂಶದವರು ಎಂದಿದೆ. ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲದ ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟೃರು, ಅಥರ್ವ-ಅಂಗಿರಸ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಅವರೇ

ಉದ್ದಿಷ್ಟರು. ಅರ್ಥವೇದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಾಂಗಿರಸ ಎಂದೂ ಹೆಸರು (ಅ. ವೇ. ೧೦-೭-೨೦) ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ. (ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೧-೫-೬-೭ ಇತ್ಯಾದಿ).

ಅಂಗಿರಸರೊಡನೆ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ ವಿರೂಪರೆಂಬುವರ ಹೆಸರು ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ (ವಿರೂಪಾಸಃ) ಮೂರುಕಡೆ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ (೩-೫೩-೭, ೧೦-೬೨-೫, ೬) ಅಂಗಿರಸರು ಮತ್ತು ವಿರೂಪರು ದ್ಯುದೇವತೆಯ ಪುತ್ರರು (ದಿವಸ್ಪುತ್ರಾಸಃ) ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ (೩-೫೩-೭) ವಿರೂಪರೂ ಮತ್ತು ಅಂಗಿರಸರೂ ಅಗ್ನಿಯ ಪುತ್ರರೆಂದೂ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಿದೆ. ಸಾಯಣರು ವಿರೂಪಾಸಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಾನಾವಿಧರೂಪವುಳ್ಳ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಅಂಗಿರ ಸರಿಗೆ ವಿಶೇಷಣ ಪದವನ್ನಾಗಿ ಅನ್ವಯಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಈ ವಿರೂಪಾಸಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿರುವಂತೆ ನಾನಾರೂಪವುಳ್ಳ ಅಂಗಿರಸರೇ ಅಥವಾ ವಿರೂಪ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಬೇರೆ ಋಷಿಗಳೇ ಎಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲ. ಇದುವರೆಗೆ ಹೇಳಿದ ವರ್ಣನೆಗಳಲ್ಲದೆ ಅಂಗಿರಸರ ವಿಷಯವಾಗಿ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರ ವಿಮರ್ಶೆಮಾಡಲಾಗುವುದು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ನೂನಂ ಸಾ ತೇ ಪ್ರತಿ ವರಂ ಜರಿತ್ರೇ ದುಹೀಯದಿಂದ್ರ ದಕ್ಷಿಣಾ ಮಘೋನೀ |

ಶಿಕ್ವಾ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಭ್ಯಾ ಮಾತಿ ದಗ್ಧಗೋ ನೋ ಬೃಹದ್ದೇವಮ ವಿದಥೇ

ಸುವೀರಾಃ || ೨೧ ||

ಪದಪಾಠಃ

ನೂನಂ | ಸಾ | ತೇ | ಪ್ರತಿ | ವರಂ | ಜರಿತ್ರೇ | ದುಹೀಯತ್ | ಇಂದ್ರ | ದಕ್ಷಿಣಾ | ಮಘೋನೀ |

ಶಿಕ್ವ | ಸ್ತೋತ್ರೈಃ | ಭ್ಯಾ | ಮಾತಿ | ದಗ್ಧ | ಭಗಃ | ನಃ | ಬೃಹತ್ | ವದೇಮ | ವಿದಥೇ | ಸುವೀರಾಃ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಹರ್ಗಣೇಷು ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನೇಷು ತಾಯಮಾನರೂಪೇಷ್ವಚ್ಛಾನ್ವಾಕಸ್ಯಾಹರಹಃ ಶಸ್ಯಸಂಜ್ಞಕ-
ಮಭಿತಷ್ಟವೇತಿ ಸೂಕ್ತಂ | ನೂನಂ ಸಾ ತ ಇತ್ಯೇಷಾ ತಸ್ಯಾಂತೇ ಶಂಸನೀಯಾ | ಸೂತ್ರೀತಂ ಚ | ನೂನಂ
ಸಾ ತ ಇತ್ಯಂತಮುತ್ತಮಂ | ಅ. ೭-೪ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಯಾ ದಕ್ಷಿಣಾ ದಕ್ಷಮತ್ಸಾಹನಂ ಕರೋತಿತಿ ದಕ್ಷಿಣಾ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಭ್ಯಾ ದೇಯಾ ತೇ
ತ್ವತ್ಸಂಬಂಧಿನೀ ಮಘೋನೀ ಧನವತೀ ಜರಿತ್ರೇ ಸ್ತೋತ್ರೇ ವರಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಮಭಿಮತಮರ್ಥಂ ನೂನಂ

ಪ್ರತಿದುಹೀಯತ್ | ಇದಾನೀಂ ಪ್ರತಿದೋಗ್ಧಿ | ಸಂಪಾದಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತಾದೃಶೀಂ ದಕ್ಷಿಣಾಂ ಸ್ತೋತ್ರೈ-
ಭ್ಯೋಽಸ್ತುಭ್ಯಂ ಶಿಕ್ಷ | ಪ್ರಯಚ್ಛ | ಕಿಂಚಿ ಭಗೋ ಭಜನೀಯಸ್ತ್ವಂ ಮಾತಿ ಧಕ್ || ದೇವೇರ್ಧನಾರ್ಥಸ್ಯ
ಲುಜಃ ಮಂತ್ರೇ ಘಸೇತ್ಯಾದಿನಾ ಚ್ಛೇರ್ಲುಕ್ || ನೋಽಸ್ಮಾನತಿಕ್ರಮ್ಯಾನ್ಯೇಭ್ಯೋ ದಕ್ಷಿಣಾಂ ಮಾ ದಾಃ |
ಪ್ರಥಮಮಸ್ತುಭ್ಯಂ ದತ್ತಾ ಪಶ್ಚಾದನ್ಯೇಭ್ಯೋ ದೀಯತಾಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಕಾಮಾನ್
ಮಾ ಧಕ್ | ಮಾ ಧಾಕ್ಷೀಃ | ಅಪೇಕ್ಷಿತಫಲದಾನೇನ ಪೂರಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಸುವೀರಾಃ ಶೋಭನಪುತ್ರ-
ಪೌತ್ರಾಃ ಸಂತೋ ವಯಂ ವಿದಥೇಽಸ್ಮಿನ್ಯಜ್ಞೇ ಬೃಹತ್ ಪ್ರಭೂತಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ವದೇಮ | ತ್ವಾಮುದ್ದಿಶ್ಯ
ಬ್ರವಾಮು || ಅತ್ರ ಸಾ ತೇ ಪ್ರತಿದುಗ್ಧಾಮಿತಿ ಪ್ರಕೃತ್ಯ ವೀರೋ ವೀರಯತ್ಯಮಿತ್ರಾನ್ ವೇತೇರ್ವಾ
ಸ್ಯಾದ್ಗತಿಕರ್ಮಣೋ ವೀರಯತೇರ್ವೇತ್ಯಂತಂ ನಿರುಕ್ತಮನುಸಂಧೇಯಂ | ನಿ. ೧-೭ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತೇ—ನಿನ್ನಿಂದ ದತ್ತವಾಗತಕ್ಕದ್ದೂ | ಮಘೋನೀ—ಪ್ರಭೂತವಾದ ಸಂಪ-
ತ್ತುಳ್ಳದ್ದೂ ಆದ | ಸಾ ದಕ್ಷಿಣಾ—ಆ ದಕ್ಷಿಣೆಯು | ಜರಿತ್ರೇ—ಸ್ತುತಿಕರ್ತನಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ನಾನಂ—
ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ | ವರಂ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿ | ಪ್ರತಿ ದುಹೀಯತ್—ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಪೂರೈಸುತ್ತದೆ (ಅಂತಹ
ದಕ್ಷಿಣೆಯನ್ನು) | ಸ್ತೋತ್ರೈಃ—ಸ್ತುತಿಕರ್ತರಾದ ನಮಗೂ ಸಹ | ಶಿಕ್ಷ—ಕೊಡು | ಭಗಃ—ಪೂಜ್ಯನಾದ ನೀನು |
ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಮಾತಿ ಧಕ್—ತಿರಸ್ಕರಿಸಬೇಡ | ಸುವೀರಾಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪುತ್ರರಿದೊಡಗೂಡಿದ ನಾವು |
ವಿದಥೇ—ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ | ಬೃಹತ್—ಪ್ರಭೂತವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ವದೇಮ—ಪಠಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನಿಂದ ದತ್ತವಾಗತಕ್ಕದ್ದೂ, ಪ್ರಭೂತವಾದ ಸಂಪತ್ತುಳ್ಳದ್ದೂ ಆದ ಆ ದಕ್ಷಿಣೆಯು
ಸ್ತುತಿಕರ್ತನಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರೈಸುತ್ತದೆ.
ಅಂತಹ ದಕ್ಷಿಣೆಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಕರ್ತರಾದ ನಮಗೂ ಕೊಡು. ಪೂಜ್ಯನಾದ ನೀನು ನಮ್ಮನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಬೇಡ.
ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಪುತ್ರರಿದೊಡಗೂಡಿದ ನಾವು ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತೇವೆ.

English Translation

That opulent donation, which proceeds, Indra, from you, assuredly
bestows upon him who praises you the boon (which he desires): grant it to
us, your praisers; do not you, who are the object of adoration, disregard (our
prayer): so that, blessed with worthy descendants, we may glorify you at this
sacrifice.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಮಾ ಅತಿ ಧಕ್ ಭಗಃ ನಃ—ಅಸ್ಮಾನತಿಕ್ರಮ್ಯಾನ್ಯೇಭ್ಯೋ ದಕ್ಷಿಣಾಂ ಮಾ ದಾಃ | ಪ್ರಥಮ-
ಮಸ್ತುಭ್ಯಂ ದತ್ತಾ ಪಶ್ಚಾದನ್ಯೇಭ್ಯೋ ದೀಯತಾಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಕಾಮಾನ್ ಮಾ

ಧಕ್ ಮಾ ಧಾಕ್ಷೀಃ | ಎಂದರೆ ಅಂತಹ ದಕ್ಷಿಣೆಯನ್ನು ಕೊಡುವಾಗ ನಮ್ಮನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇತರರಿಗೆ ಕೊಡಬೇಡ, ಅಥವಾ ನಮಗೆ ಮೊದಲು ಕೊಟ್ಟು ಅನಂತರ ಇತರರಿಗೆ ಕೊಡು ಅಥವಾ ನಮ್ಮ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡದೆ ತಿರಸ್ಕರಿಸಬೇಡ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿರುವರು.

ದಕ್ಷಿಣಾ—ದಕ್ಷಿಣಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳಿರುವವು ; ಯಜ್ಞ ಯಾಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಇತರ ಸತ್ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಯಜಮಾನನಿಗಾಗಿ ಪಾತ್ರವಹಿಸಿ ಕೆಲಸಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವ ಋತ್ವಿಜರಿಗೂ, ಪುರೋಹಿತರಿಗೂ ಅವರು ನೆರವೇರಿಸಿದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರತಿಫಲರೂಪವಾಗಿ ಕೊಡುವ ದ್ರವ್ಯವೇ ಮುಂತಾದ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ದಕ್ಷಿಣಾ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಈ ದಕ್ಷಿಣೆಯು ದ್ರವ್ಯರೂಪದಲ್ಲಾಗಲಿ, ಗೋವುಗಳೇ ಮೊದಲಾದ ಉಪಯುಕ್ತವಸ್ತುಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಾಗಲಿ, ರತ್ನಗಳು, ವಾಸಮಾಡುವ ಮನೆ, ಆಹಾರಾದಿವಸ್ತುಗಳು ಇವುಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಾಗಲಿ ಇರಬಹುದು. ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣಾ ಶಬ್ದವು ದಕ್ಷಿಣಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ಒಂದು ದೇವತೆಯನ್ನೂ ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು; ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣೆ, ದಕ್ಷಿಣೆಯನ್ನು ಕೊಡುವ ಯಜಮಾನ, ದಕ್ಷಿಣೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಋತ್ವಿಗ್ವನರು ಮೊದಲಾದವರ ವಿಷಯವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವ ಒಂದು ಇಡೀ ಸೂಕ್ತವೇ ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿರುವುದು. (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೦೭) ಇದಲ್ಲದೆ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಈ ವಿಷಯಕವಾದ ಋಕ್ಕುಗಳೂ ಇರುವವು. (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೮-೫, ೧-೧೨೫-೬). ಪ್ರಜಾಪತಿಯ ದುಹಿತೃವಿಗೂ ದಕ್ಷಿಣಾ ಎಂಬ ಹೆಸರಿದೆ. ಯಾಸ್ಕರು ತಮ್ಮ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣಾಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಈರೀತಿ ಅರ್ಥನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು—

ದಕ್ಷಿಣಾ ದಕ್ಷತೇಃ ಸಮರ್ಥಯತಿ ಕರ್ಮಣೋ ವ್ಯುರ್ಧಂ ಸಮರ್ಥಯತೀತಿ | ಅಪಿ ನಾ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾಗಮನಾತ್ | ದಿಶಮಭಿಪ್ರೇತ್ಯ ದಿಗ್ಭ್ರಸ್ತಪ್ರಕೃತಿಃ ದಕ್ಷಿಣೋ ಹಸ್ತೋ ದಕ್ಷತೇರುತ್ಸಾಹಕರ್ಮಣಃ | ದಾಶತೇರ್ನಾ ಸ್ಯಾದ್ಧಾನಕರ್ಮಣಃ ||

(ನಿ. ೧-೭)

ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು—

- (೧) ದಕ್ಷಿಣಾ ದಕ್ಷತೇಃ ಸಮರ್ಥಯತಿ ಕರ್ಮಣೋ ವ್ಯುರ್ಧಂ ಸಮರ್ಥಯತೀತಿ—ದಕ್ಷಿಣಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ದಕ್ಷತಿಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಈ ಧಾತುವಿಗೆ (ದ್ರವ್ಯವನ್ನು) ವೃದ್ಧಿಮಾಡುವ ಅರ್ಥವು. ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ವ್ಯಯಮಾಡಿದ ಎಂದರೆ ದಕ್ಷಿಣಾರೂಪವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಸ್ವಲ್ಪ ಧನವನ್ನು ಅತಿಶಯವಾಗಿ (ಫಲರೂಪದಲ್ಲಿ) ವೃದ್ಧಿಮಾಡುವುದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದಕ್ಷಿಣಾ ಎಂದು ಹೆಸರು.
- (೨) ಅಪಿ ನಾ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾಗಮನಾತ್—ಯಜ್ಞ ವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ, ಸದಃ, ಆಗ್ನೀಧ್ರೀಯಗಳೆಂಬ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾಕಾರವಾಗಿ ಬಳಸಿ ಬಂದು ಅಂತರ್ವೇದಿಯಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲುವುದರಿಂದ ಈರೀತಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾಗಮನಕ್ಕೆ ದಕ್ಷಿಣಾ ಎಂದು ಹೆಸರು.
- (೩) ದಿಶಮಭಿಪ್ರೇತ್ಯ ದಿಗ್ಭ್ರಸ್ತಪ್ರಕೃತಿಃ ದಕ್ಷಿಣೋ ಹಸ್ತೋ ದಕ್ಷತೇರುತ್ಸಾಹಕರ್ಮಣಃ—ಪ್ರಾಚ್ಯುಖನಾಗಿರುವ ಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಬಲಗೈಯು ದಕ್ಷಿಣಾಭಿಮುಖವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ (ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕಿನಕಡೆ) ಇರುವುದರಿಂದಲೂ, ಯಾವ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾದರೂ ಬಲಗೈಯು ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಕೂಡಿ ಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ ಬಲಗೈಯಿಗೆ ದಕ್ಷಿಣೋ ಹಸ್ತಃ ಎಂದು ದಕ್ಷಿಣ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿದೆ.

(೪) ದಾಶತೇರ್ವಾ ಸ್ಯಾದ್ಧಾನಕರ್ಮಣಃ—ದಾಶತಿಥಾತುವಿಗೆ ದಾನಕೊಡುವುದು ಎಂದರ್ಥವು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ದಾನಕೊಡುವಾಗ ದಕ್ಷಿಣಹಸ್ತವನ್ನು (ಬಲಗೈಯನ್ನು) ಉಪಯೋಗಿಸುವುದರಿಂದ ದಾನಕರ್ಮಕ್ಕೆ ದಕ್ಷಿಣಾ ಎಂದು ಹೆಸರು.

ಈ ನಾಲ್ಕುವಿಧ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ದಾನಕರ್ಮವೆಂಬ ಅರ್ಥವೇ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ದಕ್ಷಿಣಾರೂಪದ ದಾನದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ನಾನಾಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಈ ವಿಧವಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸಿದೆ—

ಅಯಮಾತ್ಮಾ ದಕ್ಷಿಣಾನ್ನಂ ವನುತೇ ಯೋ ನ ಆತ್ಮೇತಿ ಹ್ಯಸ್ಯಸ್ಮಿಣಾಭ್ಯುಕ್ತಂ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೦-೧-೧-೧೦)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣಾದಾನವು ಅನ್ನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಕೊಡುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಯ ಏಷ ತಸತಿ ತದ್ಯತ್ತದಾದಿತೋ ಯಶೋ ಯಜ್ಞೋ ಹೈವ ತದ್ಯಶಸ್ತದ್ಯತ್ತದ್ಯತ್ವಜೋ
ಯಶೋ ದಕ್ಷಿಣಾ ಹೈವ ತದ್ಯಶಸ್ತಸ್ಯಾದ್ಯಾಮಸ್ಮೈ ದಕ್ಷಿಣಾಮಾನಯೇಯುರ್ನ ತಾ ಇತ್ಸ-
ದ್ಯೋಽನ್ಯಸ್ಮಾ ಅತಿದಿಶೇತ್ ||

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೪-೧-೧-೨೨)

ದಕ್ಷಿಣೆಯೇ ಯಶೋರೂಪವಾದ ಶ್ರೇಯಸ್ಸಾದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಬಾರದು. ಎಂದೂ ಮತ್ತು ಸಾಯಣರು ಉದಹರಿಸಿರುವಂತೆ,

ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ವಿವಿಧಿಷಂತಿ ಯಜ್ಞೇನ ದಾನೇನ |

(ಬೃ. ಉ. ೪-೪-೨೨)

ಯಜ್ಞದಿಂದಲೂ, ದಾನದಿಂದಲೂ ಸಹ ಬ್ರಹ್ಮವಿತ್ತುಗಳು ಜ್ಞಾನಿಗಳಾಗಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆಂದೂ,

ದಾನಮಿತಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂತಾನಿ ಪ್ರಶಗ್ಂಸಂತಿ ದಾನಾನ್ನಾತಿದುಶ್ಚರಂ ತಸ್ಯಾದ್ಧಾನೇ ರಮಂತೇ |

(ತೈ. ಉ. ೪-೧೦೦)

ದಾನಂ ಯಜ್ಞಾನಾಂ ವರೂಢಂ ದಕ್ಷಿಣಾ ಲೋಕೇ ದಾತಾರಗ್ಂ ಸರ್ವಭೂತಾನ್ಯುಪಜೀವಂತಿ

ದಾನೇನಾರಾತೀರಸಾನುದಂತ ದಾನೇನ ದ್ವಿಷಂತೋ ಮಿತ್ರಾ ಭವಂತಿ ದಾನೇ ಸವೃ-

ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ ತಸ್ಯಾದ್ಧಾನಂ ಪರಮಂ ವದಂತಿ |

(ತೈ. ಉ. ೪-೧೦೧)

ಎಂದರೆ ದಾನಕರ್ಮವನ್ನು ಸಮಸ್ತರೂ ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವರು. ದಾನಕೊಡುವುದರಿಂದ ಎಲ್ಲ ಕೆಲಸಕಾರ್ಯಗಳೂ ನೆರವೇರುವವು. ಅದರಿಂದ ಅಸಾಧ್ಯವಾದುದು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ. ದಾನವೇ ಯಜ್ಞವು ಜಿನ್ನಾಗಿ ನಡೆಯುವುದಕ್ಕೆ ರಥದಂತಿರುವ ಸಾಧನವಾಗಿರುವುದು. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ದಾತನನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಜೀವಿಸುವರು ದಾನದಿಂದ ಶತ್ರುಗಳೂ ಮಿತ್ರರಾಗುವರು. ದಾನದಲ್ಲಿಯೇ ಸಮಸ್ತ ಧರ್ಮಗಳೂ ನೆಲೆಸಿರುವವು. ಆದ್ದರಿಂದ ದಾನವು ಬಹುಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕರ್ಮವೆಂದು ಹೇಳುವರು ಎಂದು ದಕ್ಷಿಣಾ ಅಥವಾ ದಾನದ ಪ್ರಶಂಸೆಯು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ-ಆವಿರಭೂನ್ಮಹಿ ಮಾಘೋನಮೇಷಾಂ ಎಂಬ ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೦೭ನೆಯ ಸೂಕ್ತದ ೧೧ ಋಕ್ಕುಗಳೂ ದಕ್ಷಿಣಾ ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣೆಯನ್ನು ಕೊಡುವವರ ಪ್ರಶಂಸೆಯೇ ಆಗಿರುವುದು. ಅದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಬರೆಯಲು ಅತಿವಿಸ್ತಾರವಾಗುವುದರಿಂದ ಬೇರೆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ವಿವರಿಸಲಾಗುವುದು.

ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ

ದ್ವಿತೀಯೇನುವಾಕ ಏಕಾದಶ ಸೂಕ್ತಾನಿ | ತತ್ರ ಯೋ ಜಾತ ಇತಿ ಪಂಚದಶರ್ಚಂ ಪ್ರಥಮಂ
ಸೂಕ್ತಂ ಗಾರ್ತ್ವಮದಂ ತ್ರೈಷ್ಟುಭವ್ಯಂ ದ್ರಂ || ಸಂಸನೇ ನಿಷ್ಕೇವಲೈ ನಿವಿದ್ಧಾನೀಯಸ್ಯ ಪುರಸ್ತಾದ್ಯೋ
ಜಾತ ಏವೇತಿ ಶಂಸ್ಯೇತ್ | ಯದಿ ಪರ್ಯಾಯಾನಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರತಂ | ಯೋ ಜಾತ ಏವೇತಿ ನಿಷ್ಕೇ-
ವಲೈ | ಅ. ೬-೬ | ಇತಿ || ಅಭಿಪ್ಲವಿಕೇ ತೃತೀಯೇನುವಾಕ ನಿಷ್ಕೇವಲೈ ಯೋ ಜಾತ ಏವೇತಿ ನಿವಿದ್ಧಾ-
ನೀಯಂ | ಸೂತ್ರತಂ ಚ | ತೃತೀಯಸ್ಯ ತ್ರೈರ್ಯಮಾ ಯೋ ಜಾತ ಏವೇತಿ ಮಧ್ಯಂದಿನಃ | ಅ. ೭-೭ |
ಇತಿ || ವಿಶ್ವಜಿತಿ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನೇ ಮೃತ್ಯುವರುಣಃ ಸ್ವಶಸ್ತ್ರೇ ಪ್ರಾಕೃತಾತ್ಮೋಕ್ತಾವ್ಯಂ ಯೋ
ಜಾತ ಇತಿ ಸಾಮಸೂಕ್ತಂ ಶಂಸ್ಯೇತ್ | ವಿಶ್ವಜಿತೋಗ್ನಿಂ ನರ ಇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರತಂ | ಸತ್ವಾ ಮದಾಸೋ
ಯೋ ಜಾತ ಏವಾಭಾರೇಕ ಇತಿ ಸಾಮಸೂಕ್ತಾನಿ | ಅ. ೮-೭ | ಇತಿ || ಅಗ್ನಿಷ್ಟುನ್ನಿಷ್ಕೇವಲೈ ನಿವಿ-
ದ್ಧಾನಮಿದಂ | ಶ್ರೇಣಾಜಿರಾಭ್ಯಾಮಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರತಂ | ತಿಷ್ಠಾ ಹರಿ ಇತಿ ಯೋ ಜಾತ ಏವೇತಿ
ಮಧ್ಯಂದಿನಃ | ಅ. ೯-೭ | ಇತಿ || ಮಹಾವ್ರತೇ ನಿಷ್ಕೇವಲೈ ಯೋ ಜಾತ ಏವೇತಿ ಸೂಕ್ತಂ | ಊರೂ
ಇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರತಂ | ವನೇ ನ ವಾ ಯೋ ನೈಧಾಯಿ ಚಾಕನ್ ಯೋ ಜಾತ ಏವ ಪ್ರಥಮೋ ಮನ-
ಸ್ತಾನ್ | ಐ. ಅ. ೫-೩-೧ ಇತಿ || ಅತ್ರೇತಿಹಾಸೋ ಬೃಹದ್ದೇವತಾಯಾಮುಕ್ತಃ | ಸಂಯುಜ್ಯ ತಪಸಾ-
ತ್ಮಾನಮೈಂದ್ರಂ ಬಿಭ್ರನ್ನಹದ್ವಪುಃ | ಅದೃಶ್ಯತ ಮುಹೂರ್ತೇನ ದಿನಿ ಚ ವ್ಯೋಮ್ನಿ ಚೇಹ ಚ || ತಮಿಂದ್ರ
ಇತಿ ಮತ್ವಾ ತು ದೃಶ್ಯಾ ಭೀಮಪರಾಕ್ರಮಾ | ಧುನಿಶ್ಚ ಚುಮುರಿಶ್ಚೋಭೌ ಸಾಯುಧಾವಭಿಪೇತತುಃ ||
ವಿದಿತ್ವಾ ಸ ತಯೋರ್ಭಾವಮೃಷಿಃ ಪಾಪಂ ಚಿಕೀರ್ಷತೋಃ | ಯೋ ಜಾತ ಇತಿ ಸೂಕ್ತೇನ ಕರ್ಮಾ-
ಣೈಂದ್ರಾಣ್ಯಕೀರ್ತಯೇತ್ | ಅನೈ ತ್ವನ್ಯಥಾ ವರ್ಣಯಂತಿ | ಪುರಾ ಕಿಲೇಂದ್ರಾದಯೋ ವೈನ್ಯಯಜ್ಞಂ
ಸಮಾಜಗ್ಮುಃ | ಗೃತ್ಸಮದೋಽಪಿ ತತ್ರಾಗತ್ಯ ಸದಸ್ಯಾಸೀತ್ | ದೃಶ್ಯಾಶ್ಚೇಂದ್ರಜಿಘಾಂಸಯಾ ತತ್ರ
ಸಮಾಗಮನ್ | ತಾನ್ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ನಿರ್ಜಗಾಮೇಂದ್ರೋ ಯಜ್ಞಾ ದ್ವೈತ್ಸಮದಾಕೃತಿಃ | ಸ ಚ ಗೃತ್ಸಮದೋ
ವೈನ್ಯೇನ ಪೂಜಿತೋ ಯಜ್ಞವಾಟಾನ್ನಿರಗಚ್ಛತ್ | ನಿರ್ಗಚ್ಛಂತೆಂ ತಮೃಷಿಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಅಯಮೇವೇಂದ್ರ
ಇತಿ ಮನ್ಯಮಾನಾಸ್ತಮಸುರಾಃ ಪರಿವವ್ರುಃ | ನಾಹಮಿಂದ್ರಸ್ತು ಚ್ಛುಃ ಕಿಂತ್ರೇವಂಗುಣೋಪೇತಃ ಸ ಇತ್ಯನೇನ
ಸೂಕ್ತೇನ ತಾನ್ಪ್ರತ್ಯುನಾಚಿ || ಅಪರೇ ತ್ವೇವಂ ಕಥಯಂತಿ | ಗೃತ್ಸಮದಸ್ಯ ಯಜ್ಞೇ ಪ್ರವಿಷ್ಟಮೇಕಾಕಿನ-
ಮಿಂದ್ರಂ ಜ್ಞಾತ್ವಾಸುರಾಃ ಪರಿವವ್ರುಃ | ಸ ಇಂದ್ರೋ ಗೃತ್ಸಮದರೂಪೇಣ ಯಜ್ಞವಾಟಾನ್ನಿರ್ಗತ್ಯ ಸ್ವರ್ಗಂ
ಜಗಾಮ | ತತೋಽಸುರಾ ಇಂದ್ರೋ ವಿಲಂಬಿತ ಇತ್ಯಂತಃ ಪ್ರವಿಶ್ಯ ಗೃತ್ಸಮದಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಪೂರ್ವಮೇವ
ಗೃತ್ಸಮದೋ ಗತಃ | ಅಯಂ ತ್ವಿಂದ್ರೋಽಸ್ಮದ್ಭಯಾದ್ಭೃತ್ಸಮದರೂಪೇಣಾಸ್ತ ಇತಿ ತಂ ಜಗ್ಮುಃ | ಸ
ತಾನ್ ನಾಹಮಿಂದ್ರೋಽಯಮಿತ್ಯನೇನ ಸೂಕ್ತೇನ ಪ್ರತ್ಯುನಾಚಿ | ಅಯಮೇನಾರ್ಥೋ ಮಹಾಭಾರತೇ
ಪ್ರಪಂಚಿತಃ ||

ಅನುವಾದವು—ಈ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಈ ದ್ವಿತೀಯಮಂಡಲದ ಎರಡನೆಯ ಅನುವಾಕವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದು. ಈ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಹೆನ್ನೊಂದು ಸೂಕ್ತಗಳಿರುವವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಯೋ ಜಾತ ಏವ ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಸೂಕ್ತವು ಮೊದಲನೆಯದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹೆದಿನೈದು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಗೃತ್ಸಮದನು ಋಷಿಯು; ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯು, ತ್ರಿಷ್ಟಪ್ ಛಂದಸ್ಸು. ಸಂಸ್ತವಯಾಗದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವಾಗ ನಿವಿದ್ಧಾನೀಯ ಸೂಕ್ತಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚಿತವಾಗಿ—ಯೋ ಜಾತ ಏವ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ—ಯದಿ ಪರ್ಯಾಯಾನ್ ಎಂಬ ಖಂಡದ ಯೋ ಜಾತ ಏವೇತಿ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಆ ೬-೬), ಮತ್ತು ಅಭಿಪ್ಲವಯಾಗದ ಮೂರನೆಯ ದಿನಸದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರ ಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯೋ ಜಾತ ಏವ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ನಿವಿದ್ಧಾನೀಯ ಸೂಕ್ತವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ—ತೃತೀಯಸ್ಯ ತ್ರೈರ್ಯಮಾ ಯೋ ಜಾತ ಏವೇತಿ ಮಧ್ಯಂದಿನಃ | ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಆ ೬-೭); ಮತ್ತು ವಿಶ್ವಜಿದ್ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮೈತ್ರಾವರುಣಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಪಠನಮಾಡುವಾಗ ಆ ಮಂತ್ರಗಳ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ ಯೋ ಜಾತ ಏವ ಎಂದು ಸಾಮಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ—ವಿಶ್ವಜಿತೋಽಗ್ನಿಂ ನರ ಎಂಬ ಖಂಡದ ಸತ್ತಾ ಮದಾಸೋ ಯೋ ಜಾತ ಏವಾಭೂರೇಕ ಇತಿ ಸಾಮಸೂಕ್ತಾನಿ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಆ ೮-೭), ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಸ್ತುತಿ ಸಂಬಂಧವಾದ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠನ ಮಾಡುವಾಗ ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ನಿವಿದ್ ಸೂಕ್ತವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತ ಸೂತ್ರದ—ಶ್ವೇನಾಜಿ-ರಾಭ್ಯಾಂ ಎಂಬ ಖಂಡದ—ತಿಷ್ಠಾ ಹರೀ ಇತಿ ಯೋ ಜಾತ ಏವೇತಿ ಮಧ್ಯಂದಿನಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಆ. ೯-೭), ಮಹಾವ್ರತವೆಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳ ಪಠನಕ್ಕಾಗಿ ಯೋ ಜಾತ ಏವ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಐತರೇಯಆರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಊರೂ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ವನೇ ನ ನಾ ಯೋ ನೈಧಾಯಿ ಚಾಕನ್ ಯೋ ಜಾತ ಏವ ಪ್ರಥಮೋ ಮನಸ್ವಾನ್ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು (ಐ. ಆ. ೫-೩-೧).

ಬೃಹದ್ದೇವತಾ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿಷಯವಾಗಿ ಒಂದು ಇತಿಹಾಸವಿರುವುದು—

ಸಂಯುಜ್ಯ ತಪಸಾತ್ಮಾನನ್ಯಂದ್ರಂ ಬಿಭ್ರನ್ನಹದ್ವಪುಃ |

ಅದೃಶ್ಯತ ಮುಹೂರ್ತೇನ ದಿವಿ ಚಿ ವ್ಯೋಮ್ನಿ ಚೇಹ ಚಿ ||

ತಮಿಂದ್ರ ಇತಿ ಮತ್ವಾ ತು ದೈತ್ಯಾ ಭೀಮಸರಾಕ್ರಮೌ |

ಧುನಿಶ್ಚ ಚುಮುರಿಶ್ಚೋಭೌ ಸಾಯುಧಾವಭಿಪೇತತುಃ ||

ವಿದಿತ್ವಾ ಸ ತಯೋರ್ಭಾವಮೃಷಿಃ ಪಾಪಂ ಚಿಕೀರ್ಷತೋಃ |

ಯೋ ಜಾತ ಇತಿ ಸೂಕ್ತೇನ ಕರ್ಮಾಣ್ಯೈಂದ್ರಾಣ್ಯಕೀರ್ತಯತ್ ||

ಒಂದಾನೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ್ರಷ್ಟೃವಾದ ಗೃತ್ಸಮದ ಋಷಿಯು ತಪಸ್ಸನ್ನುಮಾಡಿ ಅದರ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಇಂದ್ರನ ಮಹಾರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಮುಹೂರ್ತಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಂತರಿಕ್ಷ ಸ್ವರ್ಗ ಮೊದಲಾದ ಇಂದ್ರನಿರುವ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸದಂತೆ ಅದೃಶ್ಯನಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಆಗ ಮಹಾಸರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಗಳಾದ ಧುನಿ ಮತ್ತು ಚುಮುರಿ ಎಂಬ ಇಬ್ಬರು ದೈತ್ಯರು ಈರಿತಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಗೃತ್ಸಮದಋಷಿಯನ್ನೇ ಇಂದ್ರನೆಂದು ತಿಳಿದು ಅವನನ್ನು

ಕೊಲ್ಲುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತಮ್ಮ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಝಳಪಿಸುತ್ತಾ ಆ ಋಷಿಯನ್ನು ಅಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದರು. ಈ ದೈತ್ಯರ ದುರಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಇಂದ್ರನ ರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದ ಗೃತ್ಸಮದಋಷಿಯು ತಿಳಿದು ಯೋಜಾತ ಏವ ಎಂಬ ಈ ಪ್ರಕೃತ ವಾದ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಇಂದ್ರನ ಸಾಹಸಕೃತ್ಯಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿದನು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ—

ಅನ್ಯೇ ತ್ವನ್ಯಥಾ ವರ್ಣಯಂತಿ | ಪುರಾ ಕಿಲೇಂದ್ರಾದಯೋ ವೈನ್ಯಯಜ್ಞಂ ಸಮಾಜಗ್ಮುಃ |
ಗೃತ್ಸಮದೋಽಸಿ ತತ್ರಾಗತ್ಯ ಸದಸ್ಯಾಸೀತ್ | ದೈತ್ಯಾಶ್ಚೇಂದ್ರಜಿಘಾಂಸಯಾ ತತ್ರ ಸಮಾ-
ಗಮನ್ | ತಾನ್ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ನಿರ್ಜಗಾಮೇಂದ್ರೋ ಯಜ್ಞದ್ಗೃತ್ಸಮದಾಕೃತಿಃ | ಸ ಚ ಗೃತ್ಸ-
ಮದೋ ವೈನ್ಯೇನ ಪೂಜಿತೋ ಯಜ್ಞವಾಟಾನ್ನಿರಗಚ್ಛತ್ | ನಿರ್ಗಚ್ಛಂತಂ ಕಮೃಷಿಂ
ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಆಯಮೇವೇಂದ್ರ ಇತಿ ಮನ್ಯಮಾನಾಸ್ತಮಸುರಾ ಪರಿವವ್ರುಃ | ನಾಹಮಿಂದ್ರ-
ಸ್ತುಚ್ಯಃ ಕಿಂತ್ವೇವಂ ಗುಣೋಪೇತ ಸ ಇತ್ಯೇನೇನ ಸೂಕ್ತೇನ ತಾನ್ಪ್ರತ್ಯುವಾಚ ||

ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಬೇರೆ ವಿಧವಾಗಿ ಹೇಳುವರು—ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ವೇನನೆಂಬುವನು ಮಾಡಿದ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದರು. ಗೃತ್ಸಮದಋಷಿಯು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಕುಳಿತಿದ್ದನು. ಆಗ ದೈತ್ಯರು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಕೊಲ್ಲ ಬೇಕೆಂದು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದರು. ಇಂದ್ರನು ಈ ಸುಳುವನ್ನು ತಿಳಿದು ಗೃತ್ಸಮದನ ವೇಷದಿಂದ ಯಜ್ಞಭೂಮಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಟುಹೋದನು. ಗೃತ್ಸಮದ ಋಷಿಯು ಮಾತ್ರ ವೇನನ ಯಜ್ಞಪೂರ್ತಿಯಾಗುವವರೆಗೂ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದು ವೇನನಿಂದ ಸತ್ಕೃತನಾಗಿ ತನ್ನ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಹೊರಟುಬರುತ್ತಿದ್ದನು. ತನ್ನ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ಆ ಋಷಿಯನ್ನು ದೈತ್ಯರು ನೋಡಿ ಇಂದ್ರನೇ ಋಷಿಯಂತೆ ವೇಷಮರೆಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿರುವನೆಂದು ಯೋಚಿಸಿ ಅವನನ್ನು ಮುತ್ತಿದರು. ಆಗ ಗೃತ್ಸಮದನು ಆ ದೈತ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತು—ನಾನು ಆ ಇಂದ್ರನಲ್ಲ. ತುಚ್ಛನಾದ ಆ ಇಂದ್ರನ ಗುಣಗಳು ಹೀಗಿವೆ, ಎಂದು ಪ್ರತಿಪುಕ್ತನಲ್ಲಿಯೂ ಇಂದ್ರನ ಒಂದೊಂದು ಗುಣವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಎಲೈ ದೈತ್ಯಜನರೇ, ಇಂತಹ ಗುಣವುಳ್ಳವನೇ ಆ ಇಂದ್ರನು, ನಾನಲ್ಲ ಎಂದು ಅವರನ್ನು ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸಿ ತನ್ನ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಹೊರಟು ಹೋದನು.

ಅಪರೇ ತ್ವೇವಂ ಕಥಯಂತಿ | ಗೃತ್ಸಮದಸ್ಯ ಯಜ್ಞೇ ಪ್ರವಿಷ್ಟಮೇಕಾಕಿನಮಿಂದ್ರಂ ಜ್ಞಾತ್ವಾ-
ಸುರಾಃ ಪರಿವವ್ರುಃ | ಸ ಇಂದ್ರೋ ಗೃತ್ಸಮದರೂಪೇಣ ಯಜ್ಞವಾಟಾನ್ನಿರ್ಗತ್ಯ ಸ್ವರ್ಗಂ
ಜಗಾಮ | ತತೋಽಸುರಾ ಇಂದ್ರೋ ವಿಲಂಬಿತ ಇತ್ಯಂತಃ ಪ್ರವಿಶ್ಯ ಗೃತ್ಸಮದಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ
ಪೂರ್ವಮೇವ ಗೃತ್ಸಮದೋ ಗತಃ ಆಯಂ ತ್ವಿಂದ್ರೋಽಸ್ಮದ್ಭಯಾದ್ಗೃತ್ಸಮದರೂಪೇಣಾಸ್ತ
ಇತಿ ತಂ ಜಗೃಹುಃ | ಸ ತಾನ್ ನಾಹಮಿಂದ್ರೋಽಯಮಿತ್ಯೇನೇನ ಸೂಕ್ತೇನ ಪ್ರತ್ಯುವಾಚ |
ಆಯಮೇವಾರ್ಥೋ ಮಹಾಭಾರತೇ ಪ್ರಪಂಚಿತಃ ||

ಇನ್ನೂ ಕೆಲವರು ಹೀಗೆ ಹೇಳುವರು—ಗೃತ್ಸಮದಋಷಿಯು ಒಂದಾನೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಆಗ ಇಂದ್ರನು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಒಬ್ಬಂಟಿಗನಾಗಿ ಒಳಕ್ಕೆ ಬಂದುದನ್ನು ಅಸುರರು ತಿಳಿದು ಯಜ್ಞಗೃಹವನ್ನು ಮುತ್ತಿದರು. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ತಿಳಿದ ಇಂದ್ರನು ಗೃತ್ಸಮದಋಷಿಯ ರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಯಜ್ಞಗೃಹದಿಂದ ಹೊರಟು ಹೋಗಿ ತನ್ನ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಸೇರಿದನು. ಬಳಿಕ ಅಸುರರು ಬಹಳ ಹೊತ್ತಿನವರೆಗೂ ಕಾದು ನೋಡಿದಾಗ್ಯೂ ಇಂದ್ರನು ಈಚೆಗೆ ಬರದಿರಲು ಯಜ್ಞಗೃಹದ ಒಳಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಗೃತ್ಸಮದನನ್ನು ಕಂಡು, ಇದೇನು ?

ಗೃತ್ಸಮದನು ಆಗಲೇ ಹೊರಟುಹೋದನಲ್ಲಾ, ಮತ್ತೆ ಇಲ್ಲಿ ಗೃತ್ಸಮದನು ಹೇಗೆ ಬಂದನು ? ಇಂದ್ರನೇ ನಮಗೆ ಹೆದರಿ ಈ ಗೃತ್ಸಮದನ ರೂಪದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಕೂತಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಅವನನ್ನು (ಗೃತ್ಸಮದನನ್ನು) ಹಿಡಿದುಕೊಂಡರು. ಆಗ ಗೃತ್ಸಮದನು ಆ ಅಸುರರನ್ನು ಕುರಿತು—ನಾನು ಇಂದ್ರನಲ್ಲ ಎಂದು ಇಂದ್ರನ ಗುಣಗಳನ್ನು ಈ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ವರ್ಣಿಸಿ ಹೇಳಿ ಅಸುರರನ್ನು ಸಮಾಧಾನಮಾಡಿ ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಈ ಕಥೆಯು ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿಯೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

॥ ಓಂ ॥

ಸೂಕ್ತ—೧೨

॥ ಮಂಡಲ—೨ ॥ ಅನುವಾಕ—೨ ॥ ಸೂಕ್ತ—೧೨ ॥

॥ ಅಷ್ಟಕ—೨ ॥ ಅಧ್ಯಾಯ—೬ ॥ ವರ್ಗ—೭, ೮, ೯ ॥

॥ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಪುಸ್ಕಂಜ್ಯ—೧೫ ॥

ಪುಷ್ಪಿ—ಗೃತ್ಸಮದಃ ॥

ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರಃ ॥

ಛಂದಃ—ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ॥

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯೋ ಜಾತ ಏವ ಪ್ರಥಮೋ ಮನಸ್ವಾನ್ತೇವೋ ದೇವಾನ್ಕೃತುನಾ
ಪರ್ಯಭೂಷತ್ ।

ಯಸ್ಯ ಶುಷ್ಮಾದ್ರೋದಸೀ ಅಭ್ಯಸೇತಾಂ ನೃವ್ಣಸ್ಯ ಮಹ್ನಾ ಸ ಜನಾಸ
ಇಂದ್ರಃ ॥ ೧ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಯಃ | ಜಾತಃ | ಏವ | ಪ್ರಥಮಃ | ಮನಸ್ವಾನ್ | ದೇವಃ | ದೇವಾನ್ | ಕೃತುನಾ | ಪರ್ಯಭೂಷತ್ |

ಯಸ್ಯ | ಶುಷ್ಮಾದ್ರೋದಸೀ ಇತಿ | ಅಭ್ಯಸೇತಾಂ | ನೃವ್ಣಸ್ಯ | ಮಹ್ನಾ | ಸಃ | ಜನಾಸಃ | ಇಂದ್ರಃ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಗೃತ್ವಮದೋ ಬ್ರೂತೇ | ಜನಾಸೋ ಜನಾ ಹೇ ಅಸುರಾಃ ಯೋ ಜಾತಃ ಏವ ಜಾಯಮಾನಃ
ಏವ ಸನ್ ಪ್ರಥಮೋ ದೇವಾನಾಂ ಪ್ರಧಾನಭೂತೋ ಮನಸ್ವಾನ್ ಮನಸ್ವಿನಾಮಗ್ರಗಣ್ಯೋ ದೇವೋ
ದ್ಯೋತಮಾನಃ ಸನ್ ಕೃತುನಾ ವೃತ್ರವಧಾದಿರೂಪವಾದ ಕರ್ಮಣಾ ದೇವಾನ್ ಸರ್ವಾನ್ಯಾಗ-
ದೇವಾನ್ವರ್ಯಭೂಷತ್ | ರಕ್ಷಕತ್ವೇನ ಪರ್ಯಗ್ರಹೀತ್ || ಭೂಷ ಅಲಂಕಾರೇ ಭೂಪಾದಿಃ | ಲಜಾ
ರೂಪಂ || ಯದ್ವಾ ಸರ್ವಾನನ್ಯಾನ್ದೇವಾನ್ವರ್ಯಭೂಷತ್ ಪರ್ಯಭವತ್ | ಅತ್ಯಕ್ರಾಮತ್ || ಅಸ್ತಿಸ್ತೇ
ಭವತೇರ್ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಕ್ಷಃ | ಶ್ರುತಃ ಕಿತ್ತೀತಿಟ್ಟತಿವೇಧಃ || ಯಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಶುಷ್ಮಾತ್ ಶರೀರಾತ್
ಬಲಾತ್ ರೋದಸೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾವಭ್ಯಸೇತಾಂ | ಅಬಿಭೀತಾಂ || ಭ್ಯಸ ಭಯೇ | ಅನುದಾತ್ತೇತ್ |
ಭ್ಯಸ ಭಯವೇಪನಯೋರಿತಿ ನೈರುಕ್ತಾಃ | ನಿ- ೩-೨೦ || ಅಭ್ಯಸೇತಾಮವೇಪೇತಾಂ ವಾ | ತಥಾ ಚ
ಮಂತ್ರಾಂತರಂ | ಇನೇ ಚಿತ್ತವ ಮನ್ಯವೇ ವೇಪೇತೇ ಭಿಯಸಾ ಮಹೀ | ೧-೮೦-೧೧ | ಇತಿ | ನೈವ್ವಸ್ಯ
ಸೇನಾಲಕ್ಷಣಸ್ಯ ಬಲಸ್ಯ ಮಹ್ನಾ ಮಹತ್ತ್ವೇನ ಯುಕ್ತಃ ಸ ಇಂದ್ರೋ ನಾಹಮಿತಿ || ಅತ್ರ ನಿರುಕ್ತಂ |
ಯೋ ಜಾಯಮಾನಃ ಏವ ಪ್ರಥಮೋ ಮನಸ್ವೀ ದೇವೋ ದೇವಾನ್ಕೃತುನಾ ಕರ್ಮಣಾ ಪರ್ಯಭವ-
ತ್ಪರ್ಯಗ್ರಹಾತ್ಪರ್ಯರಕ್ಷದತ್ಯಕ್ರಾಮದಿತಿ ವಾ ಯಸ್ಯ ಬಲಾದ್ವ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾವಭ್ಯವಿಭೀತಾಂ
ನೈವ್ವಸ್ಯ ಮಹ್ನಾ ಬಲಸ್ಯ ಮಹತ್ತ್ವೇನ ಸ ಜನಾಸ ಇಂದ್ರ ಇತ್ಯೈವೇದ್ಯೃಷ್ಟಾರ್ಥಸ್ಯ ಸ್ತೀತಿರ್ಭವತ್ಯಾ-
ಖ್ಯಾನಸಂಯುಕ್ತಾ | ನಿ- ೧೦-೧೦ | ಇತಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಜನಾಸಃ—ಎಲೈ ಜನರೇ | ಯಃ—ಯಾವನು | ಜಾತಃ ಏವ—ಉತ್ಪನ್ನನಾದೊಡನೆಯೇ | ಪ್ರಥಮಃ—
ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರಧಾನಭೂತನೂ | ಮನಸ್ವಾನ್—ಸ್ಥಿರಮನಸ್ಸನೂ | ದೇವಃ—ದ್ಯೋತಮಾನನೂ ಆಗಿ |
ಕೃತುನಾ—ವೃತ್ರವಧಾದಿರೂಪವಾದ ಕರ್ಮದಿಂದ | ದೇವಾನ್—ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ | ಪರೈಭೂಷತ್—
ಗೌರವಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸಿದನೋ (ಮತ್ತು) | ಯಸ್ಯ—ಯಾವನ | ಶುಷ್ಮಾತ್—ಶರೀರದ ಬಲದಿಂದ | ರೋದಸೀ—
ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆರಡೂ | ಅಭ್ಯಸೇತಾಂ—ಭೀತಿಗೊಂಡವೋ | ನೈವ್ವಸ್ಯ—ಸೇನಾರೂಪವಾದ ಬಲದ
ಮಹ್ನಾ—ಮಹತ್ತ್ವದೊಡನೆ ಕೂಡಿದ | ಸಃ—ಅವನೇ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಜನರೇ, ಯಾವನು ಉತ್ಪನ್ನನಾದೊಡನೆಯೇ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರಧಾನಭೂತನೂ, ಸ್ಥಿರಮನಸ್ಸನೂ,
ದ್ಯೋತಮಾನನೂ ಆಗಿ ವೃತ್ರವಧಾದಿರೂಪವಾದ ಕರ್ಮದಿಂದ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಗೌರವಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸಿದನೋ
ಮತ್ತು ಯಾವನ ಶರೀರದ ಬಲದಿಂದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆರಡೂ ಭೀತಿಗೊಂಡವೋ, ಸೇನಾರೂಪವಾದ ಬಲದ
ಮಹತ್ತ್ವದೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ಅವನೇ ಇಂದ್ರನು

English Translation

He who as soon as born, is the first (of the deities) ; who has done
honour to the gods by his exploits ; he, at whose might heaven and earth are
alarmed, and (who is known) by the greatness of his strength, he, man, is
Indra.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಸೂಕ್ತದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಇಂದ್ರನ ಒಂದೆರಡು ಗುಣಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಸಾಹಸ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿ, ಇಂತಹ ಮಹಾ ಸಾಹಸದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಿದವನೇ ಇಂದ್ರನು ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನಲ್ಲದೆ ಇತರರು ಅಂತಹ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಲು ಅಸಮರ್ಥರು, ಇಂದ್ರನು ಮಾತ್ರ ಅಂತಹ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಲು ಅವನಿಗೆ ಅದ್ಭುತವಾದ ಶಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳಿರುವವು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಋಕ್ಕಿನ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸ ಜನಾಸ ಇಂದ್ರಃ—ಎಲೈ ಜನರೇ, (ಇಂತಹ ಅದ್ಭುತ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಯಾವನು ಮಾಡಿದನೋ) ಅವನೇ ಇಂದ್ರನು ಎಂದು ಪಲ್ಲವಿಯಂತೆ ಗುಣವರ್ಣನೆ ಇದೆ. ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೨ ನೆಯ ಈಳೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಎಂಬ ೨೫ ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಕುಶ್ಲ ಅಂಗಿರಸನೆಂಬ ಋಷಿಯು—ಯಾಭಿರ್ಭರೇ ಕಾರಮಂಶಾಯ ಜಿನ್ನಘಸ್ತಾಭಿರೂಷು ಊತಿಭಿರಶ್ವಿನಾ ಗತಂ ಎಂದು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಸಾಹಸಕೃತ್ಯಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಯಾಭಿಃ.....ತಾಭಿರೂಷು ಊತಿಭಿರಶ್ವಿನಾಗತಂ—ಇಂತಹ ಸಾಹಸಕೃತ್ಯಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ನಿಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ ಸಹಿತರಾಗಿ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಭೂಮಿಗೆ ಬನ್ನಿ ಎಂದು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದಾನೆ. ಈ ವಿಧವಾದ ಸೂಕ್ತಗಳು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕಡೆ ಇವೆ.

ಜನಾಸಃ—ಜನಾ ಹೇ ಅಸುರಾಃ | ಎಲೈ ಅಸುರಜನರೇ ಎಂದು ಅಸುರರನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ, ಅವರಿಗೆ ಇಂದ್ರನ ಗುಣಗಳನ್ನು ಒಂದೊಂದಾಗಿ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ವರ್ಣಿಸಿ, ಇಂತಹ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದವನೇ ಇಂದ್ರನು, ನಾನಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಅಸುರರ ಸಂಶಯವನ್ನು ನಿವಾರಣೆಮಾಡಲು ಋಷಿಯು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿರುವನು. ಒಂದಾನೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಗೃತ್ಸಮದನ ಯಜ್ಞಭೂಮಿಯಲ್ಲಿದ್ದು ಅಸುರರು ತನ್ನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಹೊಂಚು ಕಾಯುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ತಿಳಿದು ಗೃತ್ಸಮದಋಷಿಯ ವೇಷದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋದನಂತರ ಅಸುರರು ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ ಬಹಳ ಹೊತ್ತು ಕಾದಿದ್ದರೂ ಅವನು ಈಚೆಗೆ ಬರದಿರಲು, ನಿಜವಾದ ಗೃತ್ಸಮದನನೇ ಇಂದ್ರನು ಈ ವೇಷದಲ್ಲಿರಬಹುದೆಂದು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಾಗ ಆ ಅಸುರರ ಸಂಶಯನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ (ತಾನು ಇಂದ್ರನಲ್ಲ, ಇಂದ್ರನು ಇಂತಹ ಗುಣವುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಇಂದ್ರನ ಗುಣವರ್ಣನೆ ಮಾಡಿ) ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸಿದನೆಂಬ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ನಾವು ಈ ಸೂಕ್ತದ ಪೀಠಿಕಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದೆವೆ. (ಪುಟ 642)

ಯೋ ಜಾತ ಏವ ಪ್ರಥಮೋ ಮನಸ್ವಾನ್ ದೇವೋ ದೇವಾನ್ ಕೃತುನಾ ಪರ್ಯಭೂಷತ್— ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿರುವ ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಇಂದ್ರನು ಹುಟ್ಟಿದ ಕೂಡಲೇ ದೇವತೆಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಮುಖಂಡನಾಗಿ ತನ್ನ ಪರಾಕ್ರಮದಿಂದ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಗೌರವಾರ್ಹನಾದನು ಅಥವಾ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಗೌರವವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿದನು, ಅಥವಾ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಲಂಕಾರಪ್ರಾಯನಾದನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಪ್ರಥಮಃ—ಯಾಸ್ವರು ಪ್ರಥಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ—ಪ್ರಥಮ ಇತಿ ಮುಖ್ಯನಾಮ ಪ್ರತನೋ ಭವತಿ (ನಿ. ೨-೨೨) ಎಂದರೆ, ಪ್ರಥಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯನೆಂದು ಹೆಸರು. ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯನಾದವನು, ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮುಂದಾಳು, ಮುಖಂಡನು, ನಾಯಕನು ಎಂದರ್ಥವು.

ಜಾತಃ—ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಮನುಷ್ಯರಾಗಲಿ, ದೇವತೆಗಳಾಗಲಿ ಅವರು ದೊಡ್ಡವರಾಗಿ ಮಾಡುವ ಸಾಹಸ ಕೃತ್ಯಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಅವರ ಗುಣಗಳಿಂದ ಅವರು ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು ಪಡೆಯುವರು. ಆದರೆ ಇಂದ್ರನ ವಿಷಯ

ಹಾಗಲ್ಲ. ಅವನು ಹುಟ್ಟಿದ ಕೂಡಲೆ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಮುಖ್ಯನೂ, ಶ್ರೇಷ್ಠನೂ ಆದನು ಎಂದು ಋಷಿಯು ವರ್ಣಿಸಿದಾನೆ. ಇತರ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇದಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಥನೆ ಇದೆ. ಋ. ಸಂ. ೩-೪೮, ೪-೧೮ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಜನನ ವಿಷಯವು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಹುಟ್ಟಿದ ತಕ್ಷಣವೇ ಸೂರ್ಯನ ಚಕ್ರವನ್ನು ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೦-೯) ಅವನು ಹುಟ್ಟಿದ ಕೂಡಲೇ ಯೋಧನಾದನು (ಋ. ಸಂ. ೩-೫೧-೮, ೫-೩೦-೫, ೮-೪೫-೪, ೮-೬೬-೧, ೧೦-೧೧೩-೪), ಅವನು ಜನ್ಮಾರಭ್ಯ ಅಪ್ರತಿಹತನು (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೦೨-೮, ೧೦-೧೩೩-೨) ಇತ್ಯಾದಿ ಇಂದ್ರಜನನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವರ್ಣನೆಗಳಿವೆ.

ಯಸ್ಯ ಶುಷ್ಮಾದ್ರೋದಸೀ ಅಭ್ಯಸೇತಾಂ ನೃವ್ಹಸ್ಯ ಮಹ್ನಾ—ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಮಹಾಬಲದ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು ನಡುಗಿದವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಶುಷ್ಮಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ರೋದಸೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೧೩) ನೃವ್ಹ ನೃವ್ಹವು ಬಲ (ಮತ್ತು ಧನ) ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಭ್ಯಸತೇ ರೇಜತ ಇತಿ ಭಯವೇಪನಯೋಃ | “ಯಸ್ಯ ಶುಷ್ಮಾದ್ರೋದಸೀ ಅಭ್ಯಸೇತಾಂ,” “ರೇಜತೇ ಅಗ್ನೇ ಪೃಥಿವೀ ಮಖೇಭ್ಯಃ” ಇತ್ಯೇಹಿ ನಿಗಮಾ ಭವತಃ (ನಿ. ೩-೨೧) ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಸೇತಾಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನೇಪೇತಾಂ, ಅಬಿಭೇತಾಂ-ಭಯದಿಂದ ತತ್ತರಿಸಿ ನಡುಗಿದವು ಎಂದರ್ಥವು. ಇಂದ್ರನ ಅಪಾರವಾದ ಶಕ್ತಿಗೆ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು ನಡುಗಿದವೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—

ತವ ತ್ರಿಷೋ ಜನಿಮನ್ ರೇಜತ ದ್ಯೌ ರೇಜದ್ಭೂಮಿರ್ಭಿಯಸಾ ಸ್ವಸ್ಯ ಮನ್ಯೋಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೧೭-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ತಿನಲ್ಲಿ—ಇಂದ್ರನ ಜನನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವನ ಕೋಪದ ಭಯದಿಂದ ಸ್ವರ್ಗ ಮತ್ತು ಭೂಮಿಗಳು ನಡುಗಿದವು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಅಸ್ಯೇದು ಭಿಯಾ ಗಿರಯಶ್ಚ ದೃಷ್ಟಾ ದ್ಯಾವಾ ಚ ಭೂಮಾ ಜನುಷಸ್ತುಜೇತೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೧-೧೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಹುಟ್ಟಿದ ಕೂಡಲೇ ಅವನ ಭಯಕ್ಕೆ ಅಚಲವಾದ ಪರ್ವತಗಳು, ಸ್ವರ್ಗ ಮತ್ತು ಭೂಮಿಗಳು ಕಂಪಿಸಿದವು ಎಂದಿದೆ.

ಇಮೇ ಚಿತ್ತವ ಮನ್ಯವೇ ವೇಪೇತೇ ಭಿಯಸಾ ಮಹೀ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೮೦-೧೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಭೂಮಿ ಮತ್ತು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಗಳು ನಿನ್ನ (ಇಂದ್ರನ) ಕೋಪಕ್ಕೆ ಹೆದರಿ ನಡುಗಿದವು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಅತಶ್ಚಿದಿಂದ್ರಾದಭಯಂತ ದೇವಾ ವಿಶ್ವಾ ಅಪೋ ಅಜಯದ್ವಾಸಪತ್ನೀಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೩೦-೫)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಹೆದರಿಕೊಂಡರು ಎಂದಿದೆ. ಈ ರೀತಿ ಇಂದ್ರನು ಹುಟ್ಟಿದ ಕೂಡಲೇ ಅವನ ಶಕ್ತಿಪರಾಕ್ರಮಗಳು ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ, ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನೂ ಭಯದಿಂದ ನಡುಗಿಸುವಂತೆ ಅತಿಶಯವಾಗಿದ್ದವು.

ಎಂದು ಅನೇಕಕಡೆ ಹೇಳಿದೆ. ಇಂತಹ ಅಪರಿಮಿತಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಯಾದವನು ಇಂದ್ರನೇ ಹೊರತು ನಾನಲ್ಲ ಎಂದು ಗೃತ್ಸಮದಋಷಿಯು ತನ್ನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದಕ್ಕೆ ಬಂದ ಅಸುರರನ್ನು ಸಮಾಧಾನಮಾಡಿದನು.

ಈ ಋಕ್ಕಿಗೆ ಯಾಸ್ಕರು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿರುವರು—

ಯೋ ಜಾಯಮಾನ ಏವ ಪ್ರಥಮೋ ಮನಸ್ವೀ ದೇವೋ ದೇವಾನ್ ಕೃತುನಾ ಕರ್ಮಣಾ
ಪರ್ಯಭವತ್ ಪರ್ಯಗೃಹ್ಣಾತ್ ಪರ್ಯರಕ್ಷದತ್ಯಕ್ರಾಮದಿತಿ ನಾ | ಯಸ್ಯ ಬಲಾದ್ವ್ಯಾವಾ-
ಪೃಥಿವ್ಯಾವಸ್ಯಬಿಭೀತಾಂ ನೃವ್ಣಸ್ಯ ಮಹ್ನಾ ಬಲಸ್ಯ ಮಹತ್ತ್ವೇನ ಸ ಜನಾಸ ಇಂದ್ರ ಇತಿ |
ಋಷೇದ್ಯಷ್ಟಾರ್ಥಸ್ಯ ಪ್ರೀತಿರ್ಭವತ್ಯಾಖ್ಯಾನಸಂಯುಕ್ತಾ ||

(ನಿ. ೧೦-೧೦)

ಈ ನಿರ್ವಚನಕ್ಕೆ ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಬರೆದಿರುವ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಅತಿವಿಕದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿ ಯಾಸ್ಕರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವೆವು.

ಯೋ ಜಾತ ಏವ ಜಾತಮಾತ್ರ ಏವ ಪ್ರಥಮಃ ಮುಖ್ಯಃ ಸರ್ವಭೂತಾನಾಂ ಪ್ರತಿಮುಖ್ಯತಾಂ
ಸಂಪೇದೇ | ಮನಸ್ವೀ ಚ ಮೇಧಾವೀ, ಅನ್ಯೇ ಹಿ ಕಾಲೇನ ಮುಖ್ಯಾಃ ಸಂಪದ್ಯಂತೇ
ಮೇಧಾವಿನಶ್ಚ | ದೇವೋ ದೇವಾನ್ ಕೃತುನಾ ಪರ್ಯಭೂಷತ್ | ಸತ್ಯಸಿ ದೇವತ್ವಾವಿಶೇಷೇ
ಇತರಾನ್ ದೇವಾನ್ ಕೃತುನಾ ಕರ್ಮಣಾ ಪರ್ಯಭೂಷತ್ ಪರ್ಯಗೃಹ್ಣಾತ್, ಪರಿಗೃಹೀತೆ-
ವಾನ್ ಸ್ವಾಮಿತ್ವೇನ ಪರ್ಯರಕ್ಷದ್ವಾ) ಮುಖ್ಯತ್ವಾತ್ ಅತ್ಯಕ್ರಾಮದ್ವಾ ಪ್ರಭಾವೇಣ | ಯಸ್ಯ
ಚ ಶುಷ್ಮಾತ್ ಶಾರೀರಾದ್ಬಲಾತ್ ರೋದಸೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾವಸಿ ಅಭ್ಯಸೇತಾಮಬಿಭೀತಾಂ |
ನೃವ್ಣಸ್ಯ ಮಹ್ನಾ ಬಲಸ್ಯ ಸೇನಾಲಕ್ಷಣಸ್ಯ ಮಹತ್ತ್ವೇನ ಅತಿಮಹದಸಹ್ಯಮಸ್ಯ ಬಲಮು-
ವತ್ಯಮಯಮಾನಾಂ ಸಾದಯಿಷ್ಯತೀತ್ಯೇವಮತಿಮಹತ್ಯಾವೇತೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾವಬಿ-
ಭೀತಾಂ ಯಸ್ಯ ಶುಷ್ಮಾತ್ | ಜನಾಸಃ ಹೇ ಅಸುರಜನಾಃ ಸ ಇಂದ್ರಃ ನಾಹಮಿಂದ್ರಃ
ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋಽಹಂ, ತತ್ರಸಾದಾದೇವಾಪ್ತತದ್ರೂಪ ಇತಿ | ಋಷೇದ್ಯಷ್ಟಾರ್ಥಸ್ಯ ಅನುಭೂ-
ತೇಂದ್ರಮೃತ್ಯುಸ್ಯೇಂದ್ರವಯಸ್ಯಸ್ಯ ಗೃತ್ಸಮದಸ್ಯ ಇಂದ್ರಂ ಪ್ರತಿ ಪ್ರೀತಿಸ್ತುಪ್ಪಿರ್ಭವತ್ಯಾಖ್ಯಾನ-
ಸಂಯುಕ್ತಾ ಆಖ್ಯಾನಸಂಬಂಧಾತ್ | ಅತಕ್ಷ ದರ್ಶಯತಿ ಮಂತ್ರಾಣಾಮೈತಿಹಾಸಿಕೋಽಪ್ಯರ್ಥಃ
ಉಪೇಕ್ಷಿತವ್ಯೋಽಸಾವಸಿ ತೇಷಾಂ ವಿಷಯ ಇತಿ ||

(ನಿ ೧೦-೧೦ ದು. ವ್ಯಾಖ್ಯಾ.)

ಇದರ ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು-ಇಂದ್ರನು ಹುಟ್ಟಿದ ಕೂಡಲೆ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳ (ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳ) ಮುಖ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿದನು ಎಂದರೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಮುಖಂಡನಾದನು. ಈ ಇಂದ್ರನು ಬಹಳ ಮೇಧಾವಿಯು (ಬುದ್ಧಿವಂತನು) ಬುದ್ಧಿವಂತರಾದ ಇತರ ಪುರುಷರು ಹುಟ್ಟಿ ಕೆಲವು ಕಾಲಾನಂತರ ಶ್ರೇಷ್ಠಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆಯುವರು. ಆದರೆ ಇಂದ್ರನು ಹುಟ್ಟಿದ ಕೂಡಲೆ ಶ್ರೇಷ್ಠಸ್ಥಾನವನ್ನು ಗಳಿಸಿದನು. ಈ ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯಾಗಿ ಜನಿಸಿದರೂ ತನ್ನ ಸಾಹಸೋದ್ಯಮಗಳಿಂದ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯನೂ, ಸ್ವಾಮಿಯೂ ಆಗಿರುವನೆಂದು ಸ್ವೀಕಾರಯೋಗ್ಯ ನಾದನು. ಅಷ್ಟೇಅಲ್ಲ, ತನ್ನ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಶಕ್ತಿಸಾಹಸಗಳಲ್ಲಿ ಮೀರಿಸಿದನು.

ಇಂತಹ ಇಂದ್ರನ ಶರೀರಸಂಬಂಧವಾದ ಮಹಾಸಾನುಭ್ಯಕ್ಕೆ ಹೆದರಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು (ಸ್ವರ್ಗಭೂಮಿಗಳು) ನಡುಗಿದವು. ಏಕೆಂದರೆ, ಈ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಸೇನಾಸಹಿತವಾದ ಮಹಾಸರಾಕ್ರಮದ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ತಮ್ಮನ್ನು (ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು) ಎಲ್ಲಿ ನಾಶಮಾಡುವನೋ ಎಂದು ಹೆದರಿ ನಡುಗಿದವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಎಲೈ ಅಸುರಜನರೇ! ಇಂತಹ ಮಾಹಾತ್ಮಿಯುಳ್ಳವನೇ ಇಂದ್ರನು. ನಾನಲ್ಲ, ನಾನು ಒಬ್ಬ ಬಡಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಮಾತ್ರ. ಆ ಇಂದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಅವನಂತೆ ರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವೆನು ಎಂದು ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟೃವಾದ ಗೃತ್ಸಮದಮುಷಿಗೆ ಇಂದ್ರನ ಮೇಲಿರುವ ಅತಿಶಯವಾದ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಈ ಆಖ್ಯಾನವು ತಿಳಿಸುವುದು. ಈ ಉಪಾಖ್ಯಾನವು ಐತಿಹಾಸಿಕವಾದ್ದರಿಂದ ಈ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವೇ ಮಂತ್ರಗಳಿಗಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಈ ಉಪಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿರುವ ವಿಷಯವನ್ನು ಕೆಲವರು ಉಪೇಕ್ಷಿಸುವರು, ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯಃ ಪೃಥಿವೀಂ ವ್ಯಥಮಾನಾಮದ್ಯಂಹದ್ಯಃ ಪರ್ವತಾನ್ಪ್ರಕುಪಿತಾ

ಅರಮ್ಲಾತ್ |

ಯೋ ಅಂತರಿಕ್ಷಂ ವಿಮಮೇ ವರೀಯೋ ಯೋ ದ್ಯಾಮಸ್ತಭ್ನಾತ್ ಜನಾಸ

ಇಂದ್ರಃ || ೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಯಃ | ಪೃಥಿವೀಂ | ವ್ಯಥಮಾನಾಂ | ಅದ್ಯಂಹತ್ | ಯಃ | ಪರ್ವತಾನ್ | ಪ್ರಕುಪಿತಾನ್ | ಅರಮ್ಲಾತ್ |

ಯಃ | ಅಂತರಿಕ್ಷಂ | ವಿಮಮೇ | ವರೀಯಃ | ಯಃ | ದ್ಯಾಂ | ಅಸ್ತಭ್ನಾತ್ | ಸಃ | ಜನಾಸಃ | ಇಂದ್ರಃ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಜನಾಃ ಯೆ ಇಂದ್ರೋ ವ್ಯಥಮಾನಾಂ ಚಲಂತೀಂ ಪೃಥಿವೀಮದ್ಯಂಹತ್ | ಶರ್ಕರಾದಿಭಿ-
ರ್ವೃಥಾಮಕರೋತ್ || ದೃಹದೃಹಿ ವೃದ್ಧಾ || ಯಶ್ಚ ಪ್ರಕುಪಿತಾನ್ ಇತಸ್ತತಶ್ಚಲಿತಾನ್ವಕ್ಷಯುಕ್ತಾನ್ಪರ್ವ-
ತಾನರಮ್ಲಾತ್ | ನಿಯಮಿತವಾನ್ | ಸ್ತೇ ಸ್ತೇ ಸ್ಥಾನೇ ಸ್ಥಾಪಿತವಾನ್ || ಅರಮ್ಲಾತ್ ರಮು ಕ್ರೀಡಾಯಾಂ |
ಅಂತರ್ಭಾವಿತಾನ್ಯರ್ಥಸ್ಯ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶ್ವಾಪ್ರತ್ಯಯಃ || ಯಶ್ಚ ವರೀಯಃ ಉರುತಮಮಂತರಿಕ್ಷಂ
ವಿಮಮೇ | ನಿರ್ಮಮೇ | ವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ ಚಕಾರೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯಶ್ಚ ದ್ಯಾಂ ದಿವಮಸ್ತಭ್ನಾತ್ | ಸ್ತಂಭ-
ನಿರುದ್ಧಾಮಕರೋತ್ || ಸ್ತಂಭು ರೋಧನ ಇತಿ ಸೌತ್ರೋ ಧಾತುಃ || ಸ ಏವೇಂದ್ರೋ ನಾಹಮಿತಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಜನಾಸಃ—ಎಲೈ ಜನರೇ | ಯಃ—ಯಾವನು | ವ್ಯಥಮಾನಾಂ—ಅಲುಗಾಡುತ್ತಿದ್ದ | ಪೃಥಿವೀಂ—
ಪೃಥಿವಿಯನ್ನು | ಅದ್ಯಂಹತ್—ದೃಢವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ಮಾಡಿದನೋ | ಯಃ—ಯಾವನು | ಪ್ರಕುಪಿತಾನ್—

ರೆಕ್ಕೆಗಳೊಡನೆ ಸರ್ವತ್ರ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದ | ಪರ್ವತಾನ್—ಪರ್ವತಗಳನ್ನು | ಅರಮ್ಣಾತ್—ತನ್ನ ನಿಯಮನಕ್ಕೆ ಬಾಗಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿದನೋ | ಯಃ—ಯಾವನು | ವರೀಯಃ—ವಿಸ್ತೃತವಾದ | ಅಂತರಿಕ್ಷಂ—ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು | ವಿಮಮೇ—ನಿರ್ಮಿಸಿದನೋ | ಯಃ ಯಾವನು | ದ್ಯಾಂ—ದ್ಯುಲೋಕವನ್ನು | ಅಸ್ತಭ್ಯಾತ್—ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಿದನೋ | ಸಃ—ಅವನೇ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಜನರೇ, ಯಾವನು ಅಲುಗಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಪೃಥ್ವಿಯನ್ನು ದೃಢವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದನೋ, ಯಾವನು ರೆಕ್ಕೆಗಳೊಡನೆ ಸರ್ವತ್ರ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಪರ್ವತಗಳನ್ನು ತನ್ನ ನಿಯಮನಕ್ಕೆ ಬಾಗಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿದನೋ, ಯಾವನು ವಿಸ್ತೃತವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನೋ, ಯಾವನು ದ್ಯುಲೋಕವನ್ನು ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಿದನೋ, ಅವನೇ ಇಂದ್ರನು.

English Translation

He, who fixed firm the moving earth; who tranquillized the incensed mountains; who spread the spacious firmament; who consolidated the heaven; he, men, is Indra.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ನಾಲ್ಕು ಸಾಹಸಕಾರ್ಯಗಳು ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಇಂದ್ರನು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅಲ್ಲಾಡದಿರುವಂತೆ ದೃಢವಾಗಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು; ಕೋಪದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದ ಪರ್ವತಗಳ ದುಷ್ಪ್ರತ್ಯಗಳನ್ನು ಶಮನಮಾಡಿದನು; ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು; ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು (ರೆಕ್ಕೆಗಳಿಗೆ ಬೀಳದಿರುವಂತೆ) ಘಟ್ಟಿಯಾಗಿರುವಂತೆ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು ಎಂಬ ಈ ನಾಲ್ಕು ವಿಷಯಗಳ ವರ್ಣನೆಗಳಿವೆ.

ಯಃ ಪೃಥಿವೀಂ ವ್ಯಥಮಾನಾಂ ಅದ್ವಂಹತ್—ಇಂದ್ರನು ಅಲ್ಲಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಚಲಿಸದಂತೆ ಎಂದರೆ ಅಲುಗಾಡದೆ ದೃಢವಾಗಿ ಒಂದುಕಡೆ ನಿಂತಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ಭೂಮಿಯು ಅತ್ತಿತ್ತ ಅಲುಗಾಡದೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಒಂದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ದೃಢವಾಗಿ ನಿಂತಿರುವುದಾದರೂ ಆರೀತಿ ಇರುವುದು ಇಂದ್ರನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಎಂದು ಋಷಿಯು ವರ್ಣಿಸಿರುವನು.

ಯಃ ಪರ್ವತಾನ್ ಪ್ರಕುಸಿತಾನ್ ಅರಮ್ಣಾತ್—ಪರ್ವತಗಳು ಕೋಪಗೊಂಡು ಒಂದುಕಡೆ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲದೆ ಇತ್ತಲಿಂದತ್ತ ತಪ್ಪು ರೆಕ್ಕೆಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಸಂಚರಿಸುವುದನ್ನು ಇಂದ್ರನು ತಡೆದು ಅವುಗಳ ರೆಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಆ ಪರ್ವತಗಳನ್ನು ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಒಂದೆಡೆಯೇ ನೆಲಸಿರುವಂತೆ ನಿಯಮಕ್ಕೊಳಪಡಿಸಿದನು ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿರುವರು. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಪರ್ವತಗಳಿಗೆ ರೆಕ್ಕೆಗಳಿದ್ದನೆಂದೂ ಅವು ಹಾರಾಡುತ್ತಾ ಗ್ರಾಮ, ನಗರ ಮುಂತಾದವುಗಳಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಅವುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಆ ಪರ್ವತಗಳ ರೆಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಕತ್ತರಿಸಿದನೆಂದೂ ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಅದನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ವಿವರಿಸಿದಾರೆ. ಆದರೆ ಪರ್ವತಗಳಿಗೆ ರೆಕ್ಕೆಗಳಿರುವ ವಿಷಯವು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಂತೆ

ಕಾಣಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವ ಈ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯವಿದೆ. ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕುಪಿತಾನ್ ಪರ್ವತಾನ್—ಕೋಪದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪರ್ವತಗಳನ್ನು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಕಾರುತ್ತಿರುವ ಅಗ್ನಿಪರ್ವತಗಳು (ಜ್ವಾಲಾಮುಖಿಗಳು) ಉಕ್ತವಾಗಿರಬಹುದೆಂದು ಕೆಲವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು. ಅಥವಾ ಪರ್ವತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೇಘವೆಂಬ ಅರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೨-೨೧) ಕೋಪದಿಂದ ಗರ್ಜನೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ (ಗುಡುಗುತ್ತಿರುವ) ಮೇಘಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ (ಮಿಂಚಿನಿಂದ) ಹೊಡೆದು ಶಮನಮಾಡಿದನೆಂದು ಋಷಿಯ ಅಭಿಮತವಾಗಿರಬಹುದೆಂದೂ ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಯಃ ಅಂತರಿಕ್ಷಂ ವಿಮಮೇ ವರೀಯಃ—ಇಂದ್ರನು ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು ಅಥವಾ ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು ಎಂಬಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಯಃ ದ್ಯಾಂ ಅಸ್ತಭ್ನಾತ್—ಇಂದ್ರನು ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು (ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳದಂತೆ) ಸ್ತಂಭಿಸಿದನು (ತಡೆಗಟ್ಟಿದನು) ಸ್ವರ್ಗವು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಮೇಲೆ ಇರುವುದೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಹಾಗೆ ಇರುವ ಸ್ವರ್ಗವು ಯಾವ ಆಧಾರವೂ (ಸ್ತಂಭಾದಿಗಳ ಅಶ್ರಯವಿಲ್ಲದೆ) ಇಲ್ಲದೆ ನಿಂತಿರುವಂತೆಯೂ ಮತ್ತು ಅದು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಬೀಳದಂತೆ ತಡೆಗಟ್ಟಿದನೆಂದೂ ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಗೃಹಾದಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವಾಗ ಮೇಲಿನ ಆಚ್ಛಾದನೆಯು ಅಥವಾ ಮಹಡಿ ಮುಂತಾದ ಭಾಗವು ಕೆಳಗೆ ಬೀಳದಂತೆ ಸ್ಥಿರವಾಗಿರಲು ಕಂಭಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟು ಅದರ ಮೇಲೆ ಭಾರವು ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಆಧಾರವೂ (ಕಂಭಗಳೂ) ಇಲ್ಲದೆ ಸ್ವರ್ಗವು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳದಂತೆ ಎಂದರೆ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ಮಾಡಿರುವ ಇಂದ್ರನ ಮಹಿಮೆಯು ಸ್ತುತ್ಯವಾದುದು ಎಂದು ಋಷಿಯು ವರ್ಣಿಸಿರುವನು.

ಈ ಋಕ್ವಿನ ಪ್ರತಿಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಯಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ (ಯಚ್ಛಬ್ದದ) ಪ್ರಯೋಗವೂ ಕೊನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಸಃ ಎಂಬ ಪದದ (ತಚ್ಛಬ್ದದ) ಪ್ರಯೋಗವೂ, ಯಾವ ಪುರುಷನು ಇಂತಹ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಿರುವನೋ ಅಂತಹ ಪುರುಷನೇ ಇಂದ್ರನು ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಒತ್ತಿ ಹೇಳುವುದಾಗಿದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯೋ ಹತ್ವಾ ಹಿಮುರಿಣಾತ್ಸಸ್ತ ಸಿಂಧೂನ್ಯೋ ಗಾ ಉದಾಜದಪಥಾ ನಲಸ್ಯ |

ಯೋ ಅಶ್ಮನೋರಂತರಗ್ನಿಂ ಜಜಾನ ಸಂವೃಕ್ಸಮತ್ಸು ಸ ಜನಾಸ ಇಂದ್ರಃ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಯಃ | ಹತ್ವಾ | ಅಹಿಂ | ಅರಿಣಾತ್ | ಸಸ್ತ | ಸಿಂಧೂನ್ | ಯಃ | ಗಾಃ | ಉತ್ಪಾಜತ್ | ಅಪ್ರಥಾ |
ನಲಸ್ಯ |

ಯಃ | ಅಶ್ವನೋಃ | ಅಂತಃ | ಅಗ್ನಿಂ | ಜಜಾನ | ಸಂವೃಕ್ | ಸಮತ್ಸು | ಸಃ | ಜನಾಸಃ |
ಇಂದ್ರಃ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯೋಽಹಿಂ ಮೇಘಂ ಹತ್ವಾ ಮೇಘಹನನಂ ಕೃತ್ವಾ ಸಪ್ತ ಸರ್ಪಣಿಶೀಲಾಃ ಸಿಂಧೂನ್ ಸ್ಯಂದನ-
ಶೀಲಾ ಅಪೋಽರಿಣಾತ್ | ಪ್ರೈರಯತ್ | ಯದ್ವಾ ಸಪ್ತ ಗಂಗಾಯುಮುನಾದ್ಯಾ ಮುಖ್ಯಾ ನದೀರರಿ-
ಣಾತ್ || ರೀಜ್ ಸ್ರವಣೇ ಕ್ರಾದಿಃ || ಯಶ್ಚ ವಲಸ್ಯ ವಲನಾಮಕಸ್ಯಾಸುರಸ್ಯಾಪಥಾ ತತ್ಕರ್ತೃಕಾನ್ನಿ-
ರೋಧಾನ್ನಿರುದ್ಧಾ ಗಾ ಉದಾಜತ್ | ನಿರಗಮಯತ್ || ಅಪಥಾ | ಅಪಪೂರ್ವಾದ್ಧಾತೇರಾತಶ್ಚೋ-
ಪಸರ್ಗೇ | ಪಾ- ೩-೩-೧೦೬ | ಇತಿ ಭಾವೇಽಜ್ಞಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಪಂಚಮ್ಯಾ ಆಕಾರಃ ||
ಯಶ್ಚಾಶ್ವನೋಃ | ಅಶ್ವತೇ ವ್ಯಾಪ್ನೋತ್ಯಂತರಿಕ್ಷಮಿತ್ಯಶ್ವಾ ಮೇಘಃ || ಅತ್ಯಂತಮೃದುರೂಪಯೋ-
ರ್ಮೇಘಯೋರಂತರ್ಮಧ್ಯೇ ವೈದ್ಯುತಮಗ್ನಿಂ ಜಜಾನ | ಉತ್ಪಾದಯಾಮಾಸ | ಯಶ್ಚ ಸಮತ್ಸು |
ಸಂಭಕ್ತಯಂತಿ ಯೋಽದ್ಧ್ವಾಣಾಮಾಯೋಷೀತಿ ಸಮದಃ ಸಂಗ್ರಾಮಾಃ | ತೇಷು ಸಂವೃಕ್ ಭವತಿ ||
ವೃಣಕ್ತೇರ್ಹಿಂಸಾರ್ಥಸ್ಯ ಕ್ವಿಪಿ ರೂಪಂ || ಸ ಇಂದ್ರೋ ನಾಹಮಿತಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಜನಾಸಃ—ಎಲೈ ಜನರೇ | ಯಃ—ಯಾವನು | ಅಹಿಂ—ಮೇಘವನ್ನು | ಹತ್ವಾ—ಹನನಮಾಡಿ |
ಸಪ್ತ—ಸಪ್ತಸಂಖ್ಯಾಕವೂ | ಸಿಂಧೂನ್—ಪ್ರವಹಿಸತಕ್ಕವೂ ಆದ ಉದಕಗಳನ್ನು (ಗಂಗಾದಿ ನದಿಗಳನ್ನು) |
ಅರಿಣಾತ್—ಬಿಡಿಸಿ ಪ್ರವಹಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದನೋ | ಯಃ—ಯಾವನು | ವಲಸ್ಯ—ವಲನೆಂಬ ಅಸುರನ |
ಅಪಥಾ—ತಡೆಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿದ | ಗಾಃ—ಗೋವುಗಳನ್ನು | ಉದಾಜತ್—ಬಿಡಿಸಿದನೋ | ಯಃ—ಯಾವನು |
ಅಶ್ವನೋಃ—ಮೇಘಗಳ | ಅಂತಃ—ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ | ಅಗ್ನಿಂ—ವಿದ್ಯುದ್ರೂಪದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಜಜಾನ—
ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನೋ (ಮತ್ತು) | ಸಮತ್ಸು—ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ | ಸಂವೃಕ್—ಅಪ್ರತಿಹತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆಯೋ | ಸಃ—
ಅವನೇ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಜನರೇ, ಯಾವನು ಮೇಘವನ್ನು ಹನನಮಾಡಿ ಸಪ್ತಸಂಖ್ಯಾಕವೂ ಪ್ರವಹಿಸತಕ್ಕವೂ ಆದ ಗಂಗಾದಿ
ನದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರವಹಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದನೋ, ಯಾವನು ವಲನೆಂಬ ಅಸುರನ ತಡೆಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ-
ದನೋ, ಯಾವನು ಮೇಘಗಳ ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯುದ್ರೂಪದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನೋ ಮತ್ತು ಯಾವನು
ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಅಪ್ರತಿಹತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆಯೋ, ಅವನೇ ಇಂದ್ರನು.

English Translation

He, who having destroyed Ahi, set free the seven rivers; who re-
covered the cows detained by Vala; who generated fire in the clouds: who
is invincible in battle: he, men, is Indra.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ - ಇಂದ್ರನು ವೃತ್ರಾಸುರನನ್ನು ಅಥವಾ ಮೇಘವನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಿ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸಿ ನೀರು ಹರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು; ವಲನು ಬಚ್ಚಿಟ್ಟಿದ್ದ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿದನು; ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವ ಮೇಘಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯುದ್ರೂಪವಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉತ್ಪಾದನೆ (ಸೃಷ್ಟಿ) ಮಾಡಿದನು; ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಅಜೇಯನಾಗಿರುವನು; ಎಂಬ ಇಂದ್ರನ ನಾಲ್ಕು ಸಾಹಸಕೃತ್ಯಗಳ ವರ್ಣನೆ ಇದೆ.

ಯೋ ಹತ್ವಾ ಅಹಿಂ ಅರಿಣಾತ್ ಸಪ್ತ ಸಿಂಧೂನ್—ಯೋಽಹಿಂ ಮೇಘಂ ಹತ್ವಾ ಮೇಘ ಹನನಂ ಕೃತ್ವಾ ಸಪ್ತ ಸರ್ಪಣಶೀಲಾಃ ಸಿಂಧೂನ್ ಸ್ಯಂದನಶೀಲಾ ಅಪೋಽರಿಣಾತ್ | ಪ್ರೈರಯತ್ | ಯದ್ವಾ ಸಪ್ತ ಗಂಗಾಯಮುನಾದ್ಯಾ ಮುಖ್ಯಾ ನದೀರರಿಣಾತ್ | ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನು ಮೇಘವನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಿ (ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಹೊಡೆದು) ತಡೆದಿದ್ದ ವೃಷ್ಟಿ (ಮಳೆ) ಯನ್ನು ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಬಿದ್ದ ನೀರು ಪ್ರವಾಹರೂಪದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಗಂಗಾದಿಸಪ್ತನದಿಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು ಎಂದರ್ಥವು.

ಅಹಿಂ—ಅಹಿಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಮೇಘನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೧) ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೪) ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಅಹಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಯರು ಅಹಿರಯನಾತ್—(ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ಚಲಿಸುವುದರಿಂದ ಮೇಘಕ್ಕೆ ಅಹಿಯೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೨-೨೪)

- (೧) ಇದಲ್ಲದೆ ಇಣ್-ಗತೌ (ಅದಾದಿ, ಪರಸ್ಪ್ರೇಪದಿ) ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಅಹಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಏತ್ಯಂತರಿಕ್ಷೇ | ಅಯತೇರೇವ—ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಚಲಿಸುವುದರಿಂದ ಅಹಿ ಎಂದರೆ ಮೇಘವು;
- (೨) ಅಥವಾ ಅಹಿ-ಗತೌ (ಭ್ರಾದಿ, ಆತ್ಮನೇಪದಿ) ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಅಹಿಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದರೆ ಆಗಲೂ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವುದರಿಂದ ಅಹಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೇಘವೆಂದೇ ಅರ್ಥವು;
- (೩) ಅಹ-ನ್ಯಾಪ್ತೌ (ಸ್ವಾದಿ, ಪರಸ್ಪ್ರೇಪದಿ) ವ್ಯಾಪಿಸು ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ಅಹ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದರೆ—ಅಹೋತಿ ನ್ಯಾಪ್ನೋತಿ ಆಕಾಶಂ ದಿಗಂತರಾಣಿ ವಾ—ಎಂದರೆ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ನಾನಾ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅಹಿ ಎಂದರೆ ಮೇಘವು;
- (೪) ಅಥವಾ ಅಜ್ ಪೂರ್ವಾದ್ಧಂತೇಃ ಹಿಂಸಾರ್ಥಾತ್ ಗತ್ಯರ್ಥಾದ್ವಾ ಆ ಸಮಂತಾತ್ ಹಂತಿ ಭಿನತ್ತಿ ಉಷ್ಣಮಾಭಿಮುಖ್ಯೇನ | ಹಂತಿ ಗಚ್ಛತ್ಯಂತರಿಕ್ಷಂ—ಎಂದರೆ ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಆಜ್ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗುವುದಾದರೆ ಹಿಂಸಾರ್ಥದಲ್ಲಿ—ಶೀತಲವಾದ ನೀರಿನ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ ಉಷ್ಣವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅಹಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೇಘವೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಅಥವಾ ಹನಧಾತುವಿಗೆ ಗತ್ಯರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಆಗ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದ್ದಾದ್ದರಿಂದ ಅಹಿಯೆಂದರೆ ಮೇಘವು;
- (೫) ಅಥವಾ ಹನಧಾತುವಿಗೆ ಹಿಂಸಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಅರ್ಥವೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದು. ಹೇಗೆಂದರೆ ಹಿಃ ಹಂತಾ, ನ ಹಂತಾ ಅಹಂತಾ | ಅಹಿಃ ಅಹಿಂಸಕಃ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಸರ್ವದಾ ಲೋಕಸ್ಯ ವರ್ಷಪ್ರದತ್ವಾತ್ | ಹಿಃ ಎಂದರೆ ಹಿಂಸೆಮಾಡುವುದು, ಅಹಿಃ ಎಂದರೆ ಹಿಂಸೆಮಾಡದಿರುವುದು ಮೇಘವು; ಏಕೆಂದರೆ ಮೇಘವು ಲೋಕದ ಜನರಿಗೆ ಹಿತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಳೆಯನ್ನು

ಸುರಿಸುವುದರಿಂದ ಅಹಿಂಸಕವಾಗಿರುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಹಿ ಎಂದರೆ ಮೇಘವು ಎಂದರ್ಥವು. ಈ ಅರ್ಥದ ಸಮರ್ಥನೆಗಾಗಿ ಶುಕ್ಲಯಜುರ್ವೇದದ—ಸೋಽಗ್ನೀಷೋಮಾವಭಿ ಸಂ ಬಭೂವ ಸರ್ವಾಂ ವಿದ್ಯಾಂ ಸರ್ವಂ ಯಶಃ ಸರ್ವಮನ್ನಾದ್ಯಂ ಸರ್ವಾಂ ಶ್ರಿಯಂ ಸ ಯತ್ಸರ್ವಮೇತತ್ಸಮುಭವತ್ ತಸ್ಮಾದಹಿಃ ! ಎಂದು ವಾಜಸನೇಯಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯವಿರುವುದು. ಪ್ರಕೃತಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅಹಿ ಎಂದರೆ ಮೇಘವೆಂದೇ ಅರ್ಥವು.

ಸಪ್ತಸಿಂಧೂನ್—ಈ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಸಾಯಣರು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು ; ಸಪ್ತ ಸರ್ಪಣತೀಲಾಃ ಸಿಂಧೂನ್ ಸ್ಯಂದನತೀಲಾಃ ಅಪೋರಣಾತ್ ಪ್ರೈರಯತ್ ಸಪ್ತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಒತ್ತರಿಸಿ ಸರಿಯುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದ್ದೂ ಸಿಂಧೂನ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹರಿಯುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದ್ದೂ ಆದ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಗಳನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸಿದನು ಎಂದರೆ ಮೇಘವನ್ನು ಮಳೆಸುರಿಯುವಂತೆ ಪ್ರೇರಿಸಿದನು ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು ; ಅಥವಾ ಸಪ್ತ ಗಂಗಾಯಮುನಾದ್ಯಾ ಮುಖ್ಯಾ ನದೀರಣಾತ್ | ಮೇಘವನ್ನು ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಯುವಂತೆ ಪ್ರೇರಿಸಿ ಆ ಉದಕಗಳು ಗಂಗಾ ಯಮುನಾ ಮೊದಲಾದ ಏಳು ಮುಖ್ಯ ನದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವಹಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು.

ಯೋ ಗಾ ಉದಾಜದಪಥಾ ವಲಸ್ಯ—ವಲನೆಂಬ ಅಸುರನ ವಿಷಯವಾಗಿಯೂ ಅವನು ಬಚ್ಚಿಟ್ಟಿದ್ದ ಗೋವುಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿಯೂ ನಾವು ಇದೇ ಭಾಗದ 634-637 ನೇ ಪೇಜುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದೆವೆ. ಈ ವಲನೆಂಬ ಅಸುರನು ದೇವತೆಗಳ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ತಡೆದು ಇಟ್ಟಿದ್ದುದನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಬಿಡಿಸಿದನು ಎಂದು ಇಲ್ಲಿಯೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಯಃ ಅಶ್ಮನೋಃ ಅಂತಃ ಅಗ್ನಿಂ ಜಜಾನ—ಅಶ್ಮಾ ವ್ಯಾಪ್ತಾ (ಸ್ವಾದಿ, ಆತ್ಮನೇಪದಿ) ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಅಶ್ಮನ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಶ್ಮತೇ ವ್ಯಾಪ್ತೋತ್ಯಂತರಿಷ್ಟಮಿತ್ಯಶ್ಮಾ ಮೇಘಃ | ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಶ್ಮನೋಃ ಎಂದರೆ ಮೇಘಗಳ ಎಂದರ್ಥವು. ಅಶ್ಮಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಮೇನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದು (ನಿ. ೨-೨೧) ಅತ್ಯಂತ ಮೃದುರೂಪಯೋರ್ವೇಘಯೋರಂತರ್ಮಧ್ಯೇ ವೈದ್ಯುತಮಗ್ನಿಂ ಜಜಾನ ಉತ್ಪಾದಯಾಮಾಸ- ಅತ್ಯಂತಮೃದುವಾಗಿರುವ (ಮೆತ್ತಗಿರುವ) ಜಲರಾಶಿಯಾದ ಮೇಘಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ವೈದ್ಯುತಾಗ್ನಿಯನ್ನು (ಮಿಂಚನ್ನು) ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡಿದನು. ಬಹಳ ಘಟ್ಟಿಯಾಗಿರುವ ಕಲ್ಲು ಮೊದಲಾದ ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳ ಘರ್ಷಣೆಯಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವುದು ಬಹುಸುಲಭ ಮತ್ತು ಆರೀತಿ ಮಾಡುವುದು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ವಿಷಯ. ಆದರೆ ಬಹಳವಾಗಿ ಹತ್ತಿಯಂತೆ ಮೃದುವಾಗಿರುವ ಎರಡು ಮೇಘಗಳ ಮಧ್ಯೆ ವೈದ್ಯುತಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಉತ್ಪಾದನೆಮಾಡುವುದು ಸಾಧಾರಣಮನುಷ್ಯರಿಂದ ಅಥವಾ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಮಹಾಮಹಿಮನಾದ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಮಾತ್ರವೇ ಸಾಧ್ಯವೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಋಷಿಯು ವರ್ಣಿಸಿ ಇಂದ್ರನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತಿಶಯವನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಶ್ಮನೋಃ ಎರಡು ಮೇಘಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಂದು ದ್ವಿವಚನಪದಪ್ರಯೋಗವು ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಬೇರೆಬೇರೆ ವಿಧವಾದ ವಿದ್ಯುತ್ಪ್ರವಾಹದಿಂದ ಸಂಯೋಜಿತವಾದ ಎರಡು ಮೇಘಗಳ ಘರ್ಷಣೆಯಿಂದ ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿಯು ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವುದೆಂದು ಆಧುನಿಕ ವಿಜ್ಞಾನಿಗಳ ಅಪ್ರಾಯವಾವೆ. (Even the modern scientists agree that clouds charged defferenty by positive and negetive electricity coming together cause lightning).

ಸಂವೃಕ್ ಸಮತ್ಸು—ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನೂ ಭವತಿ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾಪದವನ್ನೂ ಅಥವಾ ಹಾರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆರೀತಿ ಮಾಡಿದರೆ—ಯಃ ಸಮತ್ಸು ಸಂವೃಕ್ ಭವತಿ—ಯಾವ ಇಂದ್ರನು ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವನೋ ಎಂದರೆ ಸಂಹಾರಮಾಡುವನೋ ಆ ಇಂದ್ರನೆಂದು ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವು. ಸಂವೃಕ್ | ವೃಣಿಕ್ತೇರ್ಹಿಸಾರ್ಥಸ್ಯ ಕ್ವಿಸಿ ರೂಪಂ—ಹಿಸಾರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ವೃಣಿಕ್ತಿದಾತುವಿನಿಂದ ಸಂ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಸಂವೃಕ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ (ಶತ್ರುಗಳನ್ನು) ಹಿಂಸಿಸುವವನು ಎಂದರ್ಥವು ಮತ್ತು ಸಮತ್ಸು | ಸಂಭಕ್ತಯಂತಿ ಯೋದ್ಧಾಣಾಮಾಯೋಷೀತಿ ಸಮದಃ ಸಂಗ್ರಾಮಾಃ ತೇಷು—ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ಭಟರ ಆಯುಷ್ಯವನ್ನು ಭಕ್ತಿಸುವುದರಿಂದ (ನಾಶಮಾಡುವುದರಿಂದ) ಯುದ್ಧಗಳಿಗೆ ಸಮದಃ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಅಂತಹ, ಭಟರು ನೃತರಾಗುವ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಿ ಸಂಹಾರಮಾಡುವನು ಎಂದು ಈ ವಾಕ್ಯದ ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯೇನೇನಾ ವಿಶ್ವಾ ಚ್ಯವನಾ ಕೃತಾನಿ ಯೋ ದಾಸಂ ವರ್ಣಮಧರಂ

ಗುಹಾಕಃ |

ಶ್ವಸ್ಥೀವ ಯೋ ಜಿಗೀವಾಂ ಲಕ್ಷಮಾದದರ್ಯಃ ಪುಷ್ಪಾನಿ ಸ ಜನಾಸ

ಇಂದ್ರಃ || ೪ ||

ಠಪಾಠಃ

ಯೇನ | ಇಮಾ | ವಿಶ್ವಾ | ಚ್ಯವನಾ | ಕೃತಾನಿ | ಯಃ | ದಾಸಂ | ವರ್ಣಂ | ಅಧರಂ | ಗುಹಾ |

ಅಕರಿತ್ಯಕಃ |

ಶ್ವಸ್ಥೀವ | ಯಃ | ಜಿಗೀವಾನ್ | ಲಕ್ಷಂ | ಅದತ್ | ಅರ್ಯಃ | ಪುಷ್ಪಾನಿ | ಸಃ | ಜನಾಸಃ | ಇಂದ್ರಃ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯೇನೇಂದ್ರೇಣೇಮೇಮಾನಿ ವಿಶ್ವಾ ಚ್ಯವನಾ ನಶ್ವರಾಣಿ ಭುವನಾನಿ ಕೃತಾನಿ | ಸ್ಥಿರೀಕೃತಾನಿ | ಯಶ್ಚ ದಾಸಂ ವರ್ಣಂ ಶೂದ್ರಾದಿಕಂ | ಯದ್ವಾ ದಾಸಮುಪಕ್ಷಪಯಿತಾರಮಧರಂ ನಿಕೃಷ್ಟಮಸುರಂ ಗುಹಾ ಗುಹಾಯಾಂ ಗೂಢಸ್ಥಾನೇ ನರಕೇ ವಾಕಃ | ಅಕಾರ್ಷೀತ್ || ಕರೋತೇರ್ಲುಜು ಮಂತ್ರೇ ಘಸೇತ್ಯಾದಿನಾ ಚ್ಛೇರ್ಲುಕಿ ರೂಪಂ || ಲಕ್ಷಂ ಲಕ್ಷ್ಯಂ ಜಿಗೀವಾನ್ || ಜಿ ಜಯೇ | ಕ್ವಸೌ ಸನ್ ಲಿಟೋ-ರ್ಜೀರಿತ್ಯಭ್ಯಾಸಾದುತ್ತರಸ್ಯ ಕುತ್ವಂ | ದೀರ್ಘಶ್ಚಾಂದಸಃ || ಜಿತವಾನ್ ಯೋಽರ್ಯೋಽರೀಃ || ಷಷ್ಠೇ-ಕವಚೇನೇ ಛಾಂದಸೋ ಯೇಷಾದೇಶಃ || ಶತ್ರುಃ ಸಂಬಂಧಿನಿ ಪುಷ್ಪಾನಿ ಸಮೃದ್ಧಾನ್ಯಾದತ್ ಅದತ್ತೇ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಶ್ವಸ್ಥೀವ | ಶ್ವಭಿರ್ಮೃಗಾನ್ ಹಂತೀತಿ ಶ್ವಸ್ಥೀ ವ್ಯಾಧಃ | ಯಥಾ ವ್ಯಾಧೋ ಜಿಘ್ರ-ಕ್ಷಂಸ್ತಂ ಮೃಗಂ ಪರಿಗೃಹ್ಣಾತಿ ತದ್ಭತ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಜನಾಸಃ—ಎಲೈ ಜನರೇ | ಯೇನ—ಯಾವ ಇಂದ್ರನಿಂದ | ಚ್ಯವನಾ—ನಶ್ವರವಾದ | ಇಮಾ ವಿಶ್ವಾ—
ಈ ಲೋಕಗಳೆಲ್ಲವೂ | ಕೃತಾನಿ—ನಿರ್ಮಿತವಾದವೋ (ಅಥವಾ ಸ್ಥಿರವಾಗಿರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವೋ) | ಯಃ—ಯಾವನು |
ದಾಸಂ—ನಾಶಕನಾದ | ವರ್ಣಂ—ಶೂದ್ರಾದಿಯನ್ನೂ | ಅಧರಂ—ನಿಕ್ಕಷ್ಟನಾದ ಅಸುರನನ್ನೂ | ಗುಹಾ—
ನರಕರೂಪವಾದ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ | ಅಕಃ—ಇರುವಂತೆ ಮಾಡಿದನೋ (ಮತ್ತು) | ಲಕ್ಷಂ ಗುರಿಯಿಟ್ಟ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು |
ಜಿಗೀವಾನ್—ಜಯಿಸಿದನೋ | ಯಃ—ಯಾರು | ಅರ್ಯಃ—ಶತ್ರುವಿನ | ಪುಷ್ಪಾಣಿ—ಸಮೃದ್ಧವಾದ ಸಂಪತ್ತು
ಗಳನ್ನು | ಶ್ವಘ್ನೀವ—ಬೇಡನು ಮೃಗವನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ | ಆದತ್—ತನ್ನ ಸ್ವಾಧೀನಕ್ಕೆ ತೆಗೆದು
ಕೊಂಡನೋ | ಸಃ—ಅವನೇ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಜನರೇ, ಯಾವ ಇಂದ್ರನಿಂದ ನಶ್ವರವಾದ ಈ ಲೋಕವೆಲ್ಲವೂ ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವಂತೆ ನಿರ್ಮಿತವಾದವೋ,
ಯಾವನು ನಾಶಕನಾದವನೂ ನಿಕ್ಕಷ್ಟನಾದವನೂ ಆದ ಅಸುರನನ್ನು ನರಕರೂಪವಾದ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವಂತೆ ಮಾಡಿ
ದನೋ ಮತ್ತು ತಾನು ಗುರಿಯಿಟ್ಟ ಶತ್ರುವನ್ನು ಜಯಿಸಿದನೋ, ಮತ್ತು ಬೇಡನು ಮೃಗವನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿ
ಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಯಾರು ಶತ್ರುವಿನ ಸಮೃದ್ಧವಾದ ಸಂಪತ್ತುಗಳನ್ನೂ ತನ್ನ ಧೀನವಾದುದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡನೋ
ಅವನೇ ಇಂದ್ರನು.

English Translation

He, by whom all these perishable (regions) have been made; who
consigned the base servile tribe to the cavern; who seizes triumphant the
cherished (treasures) of the enemy, as a hunter (strikes) his prey; he, men,
is Indra.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಇಂದ್ರನ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಸಾಹಸಕೃತ್ಯಗಳ ವರ್ಣನೆ ಇದೆ—

ಯೇನ ಇಮಾ ವಿಶ್ವಾ ಚ್ಯವನಾ ಕೃತಾನಿ—ನಶ್ವರಗಳಾದ ಈ ಸಮಸ್ತಲೋಕಗಳು ಇಂದ್ರನಿಂದ ಸ್ಥಿರ
ವಾಗಿರುವಂತೆ ಎಂದರೆ ಶಾಶ್ವತವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವು. ಎಂದರೆ ಈ ಲೋಕಗಳು ನಶ್ವರಗಳಾದ್ದರಿಂದ
ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಅವುಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿದನು ಅಥವಾ ಅವು ಯಾವಾಗಲೂ ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವಂತೆ
ಅಥವಾ ಶಾಶ್ವತವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಯಃ ದಾಸಂ ವರ್ಣಂ ಅಧರಂ ಗುಹಾ ಅಕಃ—ಯೆಷ್ಟ ದಾಸಂ ವರ್ಣಂ ಶೂದ್ರಾದಿಕಂ ಯದ್ವಾ
ದಾಸಮುಪಕ್ಷಪಯಿತಾರಮಧರಂ ನಿಕ್ಕಷ್ಟಮಸುರಂ ಗುಹಾ ಗುಹಾಯಾಂ ಗೂಢಸ್ಥಾನೇ ನರಕೇ ವಾಕಃ
ಅಕಾಕ್ಷೀತ್ | ಇಂದ್ರನು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ವರ್ಣಗಳನ್ನು ದಾಸನಂತೆ ಸೇವೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಶೂದ್ರಾದಿವರ್ಣದ
ಜನರನ್ನು ಅಥವಾ ಆರ್ಯಜನರಿಗೆ ಹಿಂಸೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಅತಿನಿಕ್ಕಷ್ಟರಾದ ದಸ್ಯುಜನರನ್ನು ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ

ಗೂಢಸ್ಥಾನವಾದ ನರಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ವಿವರಣೆಯು. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಂಶಯವು ತಲೆದೋರುವುದು. ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ದಾಸಂ ವರ್ಣಂ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ ಶೂದ್ರಾದಿಕಂ—ಶೂದ್ರಾದಿ ಜನರೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವುದು ಅಷ್ಟು ಸಮಂಜಸವಾಗಿ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಶೂದ್ರರೂ ಸಹ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ಚತುರ್ವರ್ಣದವರಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವರು. ಎಂದರೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ವೈಶ್ಯ, ಶೂದ್ರ ಎಂಬ ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯದ ಜನರಲ್ಲಿ ಶೂದ್ರರಿಗೆ ಒಂದು (ಕೊನೆಯದಾದರೂ) ಸ್ಥಾನವು ಇದೆ. ಅವರೂ ಸಹ ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯದವರ ನಿತಿನಿಯಮಗಳಿಗೆ ಒಳಪಟ್ಟು ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದಾಗಿದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಅವರು ಕನಿಷ್ಠವರ್ಣದವರೆಂಬ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಅವರಲ್ಲಿ ದೋಷವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅವರನ್ನು ನರಕಾದಿ ಘೋರ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಕುವುದು ದೇವತೆಗಳಿಗಾಗಲಿ, ಇಂದ್ರನಿ ಗಾಗಲಿ ನ್ಯಾಯವೆನಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ದಾಸಂ ವರ್ಣಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಶೂದ್ರಾದಿಕಂ ಎಂದು ಅರ್ಥ ಹೇಳುವುದು ಸರಿಯಾಗಿರುವಂತೆ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ನಾವು ಹಿಂದೆ ದಾಸ, ದಸ್ಯು ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಆರ್ಯಜನರಲ್ಲದ ಮತ್ತು ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡದ ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವ ಆರ್ಯಜನರಿಗೆ ತೊಂದರೆಯನ್ನು ಕೊಡುವ ಅಸುರರು ಅಥವಾ ಈ ದೇಶದ ಪೂರ್ವ ನಿವಾಸಿಗಳಾದ ದಸ್ಯು ಜನರೆಂದು (ದಸ್ಯುಜನರೆಂದು) ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಅರ್ಥವು ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊಂದಬಹುದು. ಮತ್ತು ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಗುಹಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನರಕವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡುವುದಕ್ಕಿಂತ ದುರ್ಗಮವಾದ ಪರ್ವತಗುಹೆಗಳೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. ಆರ್ಯರಿಗೂ, ದಸ್ಯುಜನರಿಗೂ ಆಗಾಗ ಯುದ್ಧವು ನಡೆಯುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಆರ್ಯರಿಗೆ ಶತ್ರುಗಳಾದ ಈ ದಸ್ಯುಜನರನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸೋಲಿಸಿ, ಅನೇಕರನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ, ಅಳಿದುಳಿದವರನ್ನು ಹೊಡೆದೋಡಿಸಲು, ಅವರು ದಿಕ್ಕಿಟ್ಟು ಓಡಿಹೋಗಿ ಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಗುಹೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅವಿತುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಇಂದ್ರನು ಮಾಡಿದನು ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಸಮಂಜಸವಾಗಿದೆ. ಈಗಲೂ ಭಿಲ್ಲರು, ಗೊಂಡರು ಮೊದಲಾದ ಪೂರ್ವನಿವಾಸಿಗಳು ಗುಡ್ಡಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಪರ್ವತಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅನಾಗರಿಕರಾಗಿ ಕಾಡುಜನಗಳಂತೆ ವಾಸಿಸುತ್ತಿರುವುದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ. ಅನೇಕ ಕಡೆ ಇಂದ್ರನು ಅಸುರರ ಅಥವಾ ದಸ್ಯುಜನರ ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನೂ, ದುರ್ಗಗಳನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡಿದನೆಂಬ ವರ್ಣನೆ ಗಳು ಬೇಕಾದಷ್ಟಿವೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಪುರಂದರ-ಶತ್ರುಗಳ ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನು ಎಂಬ ಅನ್ವರ್ಥನಾಮವೂ ಇದೆ. ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಿಮರ್ಶಮಾಡಿದರೆ ದಾಸಂ ವರ್ಣಂ ಎಂದರೆ ದಸ್ಯುಜನರು ಅಥವಾ ಅಸುರರೆಂದೂ, ಗುಹಾ ಎಂದರೆ ದುರ್ಗಮವಾದ ಪರ್ವತಗಳೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡುವುದೇ ಸಮಂಜಸವಾಗಿರುವುದು.

ಶ್ವಘ್ನೀವ ಯಃ ಜಿಗೀವಾನ್ ಲಕ್ಷಂ ಆದತ್ ಅರ್ಯಃ ಪುಷ್ಪಾನಿ—ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಶ್ವಘ್ನೀವ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು-ಶ್ವಘ್ನೀವ ಶ್ವಭಿಮೃಗಾನ್ ಹಂತೀತಿ ಶ್ವಘ್ನೀ ವ್ಯಾಧಃ/ ಶ್ವಘ್ನಿ ಎಂದರೆ ಮೃಗಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವ ವ್ಯಾಧನೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ, ಅಂತಹ ವ್ಯಾಧನು ತನ್ನ ಲಕ್ಷ್ಯವಾದ ಮೃಗವನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವಂತೆ ಇಂದ್ರನು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದು ಅವರ ಸಮೃದ್ಧವಾದ ಧನಾದಿವಸ್ತುಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡನು ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿದಾರೆ. ಆದರೆ ಯಾಸ್ಕರು ಶ್ವಘ್ನಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶ್ವಘ್ನೀ-ಕಿತವೋ ಭವತಿ ಸ್ವಂ ಹಂತಿ ಸ್ವಂ ಪುನರಾಶ್ರಿತಂ ಭವತಿ ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೫-೨೨) ಎಂದರೆ ಶ್ವಘ್ನಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕಿತವ ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಕಿತವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೋಸಗಾರ, ವಂಚಕ, ಅನ್ಯತವಾದಿ, ಜೂಜಾಡುವವನು ಇತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥಗಳಿರುವವು. ಪ್ರಕೃತವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನಾದರೂ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು. ಎಂದರೆ ಜೂಜುಗಾರನು ತನ್ನ ಎದುರಾಳಿಯನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ

ಅವನಲ್ಲಿರುವ ದ್ರವ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ದೋಷಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಇಂದ್ರನು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ಅವರ ಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿ ಸೂರೆಗೊಂಡನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯಂ ಸ್ತೌ ಪೃಚ್ಛಂತಿ ಕುಹ ಸೇತಿ ಘೋರಮುತೇಮಾಹುರ್ನೈಷೋ
ಅಸ್ತೀತ್ಯೇನಂ ।

ಸೋ ಅರ್ಯಃ ಪುಷ್ಟೀರ್ವಿಜ ಇವಾ ಮಿನಾತಿ ಶ್ರದಸ್ಮೈ ಧತ್ತ ಸ ಜನಾಸ
ಇಂದ್ರಃ ॥ ೫ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಯಂ | ಸ್ತೌ | ಪೃಚ್ಛಂತಿ | ಕುಹ | ಸಃ | ಇತಿ | ಘೋರಂ | ಉತ | ಈಂ | ಅಹುಃ | ನ | ಏಷಃ | ಅಸ್ತಿ |
ಇತಿ | ಏನಂ |

ಸಃ | ಅರ್ಯಃ | ಪುಷ್ಟೀಃ | ವಿಜಃ ಇವ | ಅ | ಮಿನಾತಿ | ಶ್ರತ್ | ಅಸ್ಮೈ | ಧತ್ತ | ಸಃ | ಜನಾಸಃ |
ಇಂದ್ರಃ ॥ ೫ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಪಶ್ಯಂತೋ ಜನಾ ಘೋರಂ ಶತ್ರುಣಾಂ ಘಾತಕಂ ಯಂ ಪೃಚ್ಛಂತಿ ಸ್ತೌ ಕುಹ ಸೇತಿ | ಸ
ಇಂದ್ರಃ ಕುತ್ರ ವರ್ತತ ಇತಿ || ಸೇತಿ | ಸೋಽಚಿ ಲೋಪೇ ಚೇತ್ಯಾದಪೂರಣಮಿತಿ ಸೋರ್ಲೋಪೇ ಗುಣಃ ||
ನ ಕ್ವಚಿದಸೌ ತಿಷ್ಠತಿತಿ ಮನ್ಯಮಾನಾ ಜನಾ ಏನಮಿಂದ್ರಮಾಹುಃ ಏಷ ಇಂದ್ರೋ ನಾಸ್ತೀತಿ | ತಥಾ ಚ
ಮಂತ್ರೈರ್ನೇಂದ್ರೋ ಅಸ್ತೀತಿ ನೇಮ ಉತ್ಪ ಅಹ | ೬-೧೦೦-೩ | ಇತಿ | ಈಮಿತಿ ಪೂರಣಃ | ಸ
ಇಂದ್ರೋ ವಿಜ ಇವ | ಇವಶಬ್ದ ಏನಾರ್ಥೇ | ಉದ್ವೇಜಕ ಏವ ಸನ್ ಅರ್ಯೋಽರೇಃ ಸಂಬಂಧೀನಿ
ಪುಷ್ಟೀಃ ಪೋಷಕಾಣಿ ಗನಾಶ್ವಾದೀನಿ ಧನಾನ್ಯಾಮಿನಾತಿ | ಸರ್ವತೋ ಹಿನಸ್ತಿ || ಮಿಾಜ್ ಹಿಂಸಾಯಾಂ |
ಮಿನಾತೇರ್ನಿಗಮು ಇತಿ ಹ್ರಸ್ವಃ || ತಸ್ಮಾತ್ ಶ್ರದಸ್ಮಾ ಇಂದ್ರಾಯ ಧತ್ತ | ಸ ಇಂದ್ರೋಽಸ್ತೀತಿ ವಿಶ್ವಾಸ-
ಮುಕ್ತ ಕುರುತ | ಯದ್ಯಪ್ಯಸೌ ವಿಶೇಷತೋಽಸ್ಮಾಭಿರ್ನ ದೃಶ್ಯತೇ ತಥಾಸಿ ಅಸ್ತೀತಿ ವಿಶ್ವಾಸಂ ಕುರುತ |
ಏವಂ ನಿರ್ಧಾರಣಮುಹಿಮೋಪೇತಃ ಸ ಇಂದ್ರೋ ನಾಹಮಿತಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸಃ—ಆ ಇಂದ್ರನಾದರೋ | ಕುಹ ಸ್ಮ ಇತಿ—ಎಲ್ಲಿರುವನು ಎಂದು | ಘೋರಂ—ಶತ್ರುವಿಗೆ ಭಯಂಕರನಾದ | ಯಂ—ಯಾವನನ್ನು (ಯಾವನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) | ಸೃಚ್ಛಂತಿ—ಕೇಳುತ್ತಾರೆಯೋ | ಏನಂ—ಅಂತಹ ಇಂದ್ರನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ | ಏಷಃ—ಅವನು | ನ ಅಸ್ತೀತಿ—ಒಂದೇ ಕಡೆಯಲ್ಲಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು | ಅಹುಃ—(ತಿಳಿದವರು) ಹೇಳುತ್ತಾರೆ | ಸಃ—ಅದೇ ಇಂದ್ರನು | ವಿಜಇವ—ಉದ್ವೇಜಕನಾಗಿ | ಅರ್ಯಃ—ಶತ್ರುವಿಗೆ ಸೇರಿದವನು | ಪುಷ್ಪೀಃ—ಪೋಷಕಗಳೂ ಆದ ಗವಾಶ್ವಾದಿಗಳನ್ನು | ಅ ಮಿನಾತಿ—ಸುತ್ತಲೂ ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಾನೆ | ಜನಾಸಃ—ಎಲೈ ಜನರೇ | ಸಃ—ಇಂತಹ ಮಹದ್ಗುಣವುಳ್ಳವನೇ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ಅಸ್ಮೈ—ಈ ಇಂದ್ರನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ | ಶ್ರದ್ಧತೇ—ಶ್ರದ್ಧೆಯನ್ನಿಡಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಆ ಇಂದ್ರನು ಎಲ್ಲಿರುವನು ಎಂದು ಶತ್ರುವಿಗೆ ಭಯಂಕರನಾದ ಯಾವನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾರೆಯೋ, ಅಂತಹ ಇಂದ್ರನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅವನು ಒಂದೇಕಡೆಯಲ್ಲಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿದವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದೇ ಇಂದ್ರನು ಉದ್ವೇಜಕನಾಗಿ ಶತ್ರುವಿಗೆ ಸೇರಿದವನು ಅವನಿಗೆ ಪೋಷಕಗಳೂ ಆದ ಗವಾಶ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಸುತ್ತಲೂ ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಾನೆ. ಎಲೈ ಜನರೇ, ಇಂತಹ ಮಹಾತ್ಮನಾದ ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆಯನ್ನಿಡಿ.

English Translation

He, whom, terrible, they ask for, (saying), Where is he? or, verily, they say of him, he is not (in any one place); but who, inflicting (chastisement), destroys the cherished (treasures) of the enemy: in him have faith: for he, men, is Indra.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಶೇಷಾರ್ಥವು ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಇಂದ್ರನು ಅಗ್ನ್ಯಾದಿ ದೇವತೆಗಳಂತೆ ಜನರ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸದಿರುವುದರಿಂದ—ಆ ಭಯಂಕರನೂ, ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಯೂ ಆದ ಇಂದ್ರನೆಂಬುವನು ಎಲ್ಲಿರುವನು? ಇಂದ್ರನೆಂಬುವನೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವರಾದರೂ ಇಂದ್ರನು ಮಾಡುವ ಅದ್ಭುತ ಕೃತ್ಯಗಳೂ, ಶತ್ರುಹನನವೂ ನಮಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗೋಚರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನೆಂಬ ದೇವತೆಯು ಇದ್ದೇ ಇರುವನು ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದೃಢವಾದ ನಂಬಿಕೆಯನ್ನಿಡಿ ಎಂದು ಋಷಿಯು ವರ್ಣಿಸಿರುವನು.

ಯಂ ಸ್ಮ ಸೃಚ್ಛಂತಿ ಕುಹ ಸಃ ಇತಿ ಘೋರಂ—ಶತ್ರುಗಳ ಘಾತಕನಾದ ಯಾವ ಇಂದ್ರನುಂಟೋ ಅವನು ಎಲ್ಲಿರುವನು ಎಂದು ಜನರು ಕೇಳುವರು ಅಗ್ನಿ, ಸೂರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳು ನಮಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಕಾಣಿಸುವರು. ಅವರು ಇರುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಸಂಶಯವುಂಟಾಗಲು ಕಾರಣವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಇಂದ್ರನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ಮಹಾಮಹಿಮಾನ್ವಿತನಾದ ದೇವತೆಯು ಇರುವನೆಂದು ಹೇಳುವರಷ್ಟೆ. ಆ ಇಂದ್ರನು ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವನೆಲ್ಲಿರುವನು ಎಂದು ಅನೇಕರು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು,

ಉತ ಈಂ ಆಹುಃ ನ ಏಷಃ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಏನಂ—ಇದಲ್ಲದೆ ಈ ಇಂದ್ರನೆಂಬುವನು ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದೂ ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುವ ವಸ್ತುವಾದರೆ ಅದನ್ನು ನೋಡಿ ಇದೆ ಎಂದು ಅನೇಕರು ಹೇಳುವರು ಎಂದು ಋಷಿಯು ಸಾಧಾರಣ ಜನರು ಆಡುವ ಮಾತನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವನು. ಯಾರೇ ಆಗಲಿ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸದ ವಸ್ತುವು ಇದೆಯೆಂದು ಸರಿಯಾದ ಅಧಾರಗಳಿಲ್ಲದೆ ನಂಬುವುದಕ್ಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇದು ಲೋಕಸ್ವಧಾವು ಮತ್ತು ಕಾರಣಸಹಿತವಾದುದು. ಏಕೆಂದರೆ—

ಅನೃತಂ ವೈ ನಾಜಾ ವದತಿ | ಅನೃತಂ ಮನಸಾ ಧ್ಯಾಯತಿ | ಚಕ್ಷುರ್ವೈ ಸತ್ಯಂ | ಅದ್ರಾಗಿತ್ಯಾಹ |
ಅದರ್ಶಮಿತಿ | ತತ್ಸತ್ಯಂ ||

(ತೈ. ಬ್ರಾ. ೧-೪-೧, ೨)

ಬಾಯಿನಾತಿನಿಂದ ಸುಳ್ಳನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸುಳ್ಳನ್ನು ಯೋಚಿಸಬಹುದು. ಆದರೆ ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ನೋಡುವುದೆಲ್ಲ ಸತ್ಯವೇ. ನಾನು ಈ ವಸ್ತುವನ್ನು ನೋಡಿದೆನು ಎಂದು ಹೇಳುವಾಗ ನೋಡಿದ ವಸ್ತುವು ಇರುವುದು ಸತ್ಯವೇ ಸರಿ ಎಂದು ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸದ ಇಂದ್ರನು ಇರುವನೆಂದು ಹೇಗೆ ನಂಬುವುದು ? ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸದಿದ್ದರೇ ಆ ಇಂದ್ರನೆಂಬುವನು ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಜನರು ವಾದಿಸುವರು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು—

ನೇಂದ್ರೋ ಅಸ್ತೀತಿ ನೇಮ ಉತ್ಸ ಆಹ ಕ ಈಂ ದದರ್ಶ ಕಮಭಿ ಷ್ಯವಾಮು

(ಋ. ಸಂ ೮-೧೦೦-೩)

ಅಯಮಸ್ತಿ ಜರಿತಃ ಪಶ್ಯ ಮೇಹ ವಿಶ್ವಾ ಜಾತಾನ್ಯಭ್ಯಸ್ತಿ ಮಹ್ನಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೧೦೦-೪)

ಎಂಬ ಇದೇ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ—ನೇಮ ಎಂಬುವನು ಹೀಗೆ ಹೇಳುವನು—
“ ಇಂದ್ರನೇ ಇಲ್ಲ. ಅವನನ್ನು ನೋಡಿರುವವರು ಯಾರು ? ನಾವು ಯಾರನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡೋಣ ? ” ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡಲು ಅದಕ್ಕೆ ಇಂದ್ರನು ಮುಂದಿನ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ—“ ಎಲೈ ಸ್ತೋತ್ರಕರ್ತನೇ, ಇಗೋ ನೋಡು. ನಾನು (ಇಂದ್ರನು) ಇಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವೆನು. ನನ್ನ ಮಹಾಬಲಪರಾಕ್ರಮದಿಂದ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಪರಾಭವಗೊಳಿಸುವೆನು ” ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರವಾಗಿ ಹೇಳಿದಾನೆ.

ಪ್ರಕೃತ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇಂದ್ರನಿಲ್ಲವೆಂದು ವಾದಿಸುವವರ ಸಂಶಯವನ್ನು ಪರಿಹಾರಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಗೃತ್ವಮದಋಷಿಯು ಈ ಋಕ್ವಿನ ಉತ್ತರಾರ್ಥವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಸಂಶಯನಿವಾರಣೆಮಾಡುವನು.

ಸಃ ಅರ್ಯಃ ಪುಷ್ಪಿಣಿ ವಿಜಇವ ಆ ಮಿನಾತಿ ಶ್ರುತ್ ಅಸ್ಮೈ ಧತ್ತ—ಈಮಿತಿ ಪೂರಣಃ | ಸ ಇಂದ್ರೋ ವಿಜಇವ | ಇವಶಬ್ದ ಏವಾರ್ಥೇ | ಉದ್ವೇಜಕ ಏವ ಸನ್ ಅರ್ಯೋಽರೇಃ ಸಂಬಂಧೀನಿ ಪುಷ್ಪಿಣಿ ಪೋಷಕಾಣಿ ಗವಾಶ್ವಾದೀನಿ ಧನಾನ್ಯಾಮಿನಾತಿ | ಸರ್ವತೋ ಹಿನಸ್ತಿ | ತಸ್ಮಾತ್ ಶ್ರದಸ್ಮಾ ಇಂದ್ರಾಯ ಧತ್ತ | ಸ ಇಂದ್ರೋಽಸ್ತೀತಿ ವಿಶ್ವಾಸಮತ್ರ ಕುರುತ | ಯದ್ಯಪ್ಯಸೌ ವಿಶೇಷತೋಽಸ್ಮಾಭಿರ್ನ ದೃಶ್ಯತೇ ತಥಾಪಿ ಅಸ್ತೀತಿ ವಿಶ್ವಾಸಂ ಕುರುತ || ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಈಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಾದಪೂರಣಾರ್ಥ

ವಾಗಿಯೂ ವಿಜಯವೆಂಬಲ್ಲಿ ಇವ ಶಬ್ದವು ಏವಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಅದುದರಿಂದ ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ—ಇಂದ್ರನು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸದೆಬಡಿದು ಅವರಲ್ಲಿರುವ ಧನಾದಿವಸ್ತುಗಳನ್ನೂ, ಗವಾಶ್ವಾದಿಗಳನ್ನೂ ಆಕ್ರಮಿಸಿ ಸೂರೆಗೊಳ್ಳುವನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಎಲೈ ಮನುಷ್ಯರೇ, ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆಯನ್ನು (ನಂಬಿಕೆಯನ್ನು) ಇಡಿ ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನು ಇರುವನೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸವಿಡಿ. ಏಕೆಂದರೆ, ಇಂದ್ರನು ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸದಿದ್ದರೂ ಅವನು ಮಾಡುವ ಸಾಹಸಕೃತ್ಯಗಳು ನಮ್ಮ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗುವುದರಿಂದ ಇರುವನೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸವನ್ನು (ನಂಬಿಕೆಯನ್ನು) ಇಡಿ ಎಂದು ಋಷಿಯು ಜನರನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ ಹೇಳಿರುವನು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯೋ ರಥಸ್ಯ ಚೋದಿತಾ ಯಃ ಕೃಶಸ್ಯ ಯೋ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ನಾಥಮಾನಸ್ಯ
ಕೀರೀಃ |

ಯುಕ್ತಗ್ರಾಂವೋ ಯೋ ವಿತಾ ಸುತಿಪ್ರಃ ಸುತಸೋಮಸ್ಯ ಸ ಜನಾಸ
ಇಂದ್ರಃ || ೬ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಯಃ | ರಥಸ್ಯ | ಚೋದಿತಾ | ಯಃ | ಕೃಶಸ್ಯ | ಯಃ | ಬ್ರಹ್ಮಣಃ | ನಾಥಮಾನಸ್ಯ | ಕೀರೀಃ |

ಯುಕ್ತಗ್ರಾಂವಃ | ಯಃ | ಅವಿತಾ | ಸುತಿಪ್ರಃ | ಸುತಸೋಮಸ್ಯ | ಸಃ | ಜನಾಸಃ | ಇಂದ್ರಃ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯೋ ರಥಸ್ಯ || ರಥಹಿಂಸಾಸಂರಾಧ್ಯೋಃ || ಸಮೃದ್ಧಸ್ಯ ಚೋದಿತಾ ಧನಾನಾಂ ಪ್ರೇರಯಿತಾ ಭವತಿ | ಯಶ್ಚ ಕೃಶಸ್ಯ ಚ ದಿವ್ಯಸ್ಯ ಚ ಯಶ್ಚ ನಾಥಮಾನಸ್ಯ || ನಾಥ್ಯ ಜಾಥ್ಯ ಯಾಚ್ಛೋಪತಾ-ಪ್ಯಶ್ಚರ್ಯಾಶೀಃಷು || ಯಾಚಮಾನಸ್ಯ ಕೀರೀಃ || ಕರೋತೇಃ ಕೀರ್ತಯತೇರ್ವಾ || ಸ್ತೋತುರ್ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ಯ ಚ ಧನಾನಾಂ ಪ್ರೇರಯಿತಾ | ಯಶ್ಚ ಸುತಿಪ್ರಃ ಶೋಭನಹನುಃ ಸುತೀರ್ಷಕೋ ವಾ ಸನ್ ಯುಕ್ತಗ್ರಾಂವೋಽಭಿಷವಾರ್ಥಮುದ್ಯತೇಗ್ರಾಂವಃ ಸುತಸೋಮಸ್ಯಾಭಿಷುತಸೋಮಸ್ಯ ಯಜಮಾನಸ್ಯಾ-ವಿತಾ ರಕ್ಷಿತಾ ಭವತಿ ಸ ಏವೇಂದ್ರೋ ನಾಹಮಿತಿ | ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಸ್ಯ ತ್ವನ್ನಪರತ್ವೇ ಹ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತಾ ಸ್ಯಾತ್ ಯಥಾ ಬ್ರಹ್ಮವನ್ವಾನೋ ಅಜರಂ ಸುವೀರಂ | ೩-೮-೨ | ಇತಿ | ಅಯಂ ತ್ವಂತೋದಾತ್ತಃ ಪದ್ಯತೇ ಇತಿ ನಾನ್ವಪರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಜನಾಸಃ—ಎಲೈ ಜನರೇ | ಯಃ—ಯಾವನು | ರದ್ರಸ್ಯ—ಧನಿಕನಾದವನಿಗೂ | ಚೋದಿತಾ—
(ಧನವನ್ನು) ಒದಗಿಸುವನೋ | ಯಃ—ಯಾರು | ಕೃಶಸ್ಯ—ದರಿದ್ರನಿಗೂ (ಒದಗಿಸುವನೋ) | ಯಃ—ಯಾರು
ನಾಥಮಾನಸ್ಯ—ಯಾಚಿಸತಕ್ಕವನಿಗೂ | ಕೀರೇಃ—ಸ್ತುತಿಕಾರನಾದ | ಬ್ರಹ್ಮಣಃ—ಋತ್ವಿಕ್ಯಿಗೂ ಧನವನ್ನು
(ಒದಗಿಸುವನೋ) | ಯಃ—ಯಾರು | ಸುಶಿಪ್ರಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕೆನ್ನೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿ | ಯುಕ್ತಗ್ರಾಹ್ಯಃ—
ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವ ಕಲ್ಲನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದಿರುವವನೂ | ಸುತಸೋಮಸ್ಯ—ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಿರುವ
ವನೂ ಆದ ಯಜಮಾನನ | ಅವಿತಾ—ರಕ್ಷಕನಾಗಿರುತ್ತಾನೆಯೋ | ಸಃ—ಅವನೇ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಜನರೇ, ಯಾವನು ಧನಿಕನಿಗೂ, ದರಿದ್ರನಿಗೂ, ಅವನನ್ನು ಯಾಚಿಸುವವನಿಗೂ ಸ್ತುತಿಕಾರನಾದ
ಋತ್ವಿಕ್ಯಿಗೂ ಏಕಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಧನವನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ, ಯಾರು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕೆನ್ನೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿರುವನೋ
ಮತ್ತು ರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವ ಕಲ್ಲನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದಿರುವವನೂ, ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಿರುವವನೂ ಆದ ಯಜ
ಮಾನನ ರಕ್ಷಕನಾಗಿರುತ್ತಾನೆಯೋ ಅವನೇ ಇಂದ್ರನು.

English Translation

He, who is the encourager of the rich, and of the poor, and of the
priest, who recites his praise, and is a suppliant ; who, of goodly features, is
the protector of him, who, with ready stones, expresses the Soma juice ; he
men, is Indra.

ವಿಶೇಷವಿವರಣೆಗಳು

ಯೋ ರದ್ರಸ್ಯ ಚೋದಿತಾ—ರಥ ಹಿಂಸಾಸಂರಾಧ್ಯೋಃ | ಸಮೃದ್ಧಸ್ಯ ಚೋದಿತಾ | ರಥ ಧಾತು
ವಿಗೆ ಹಿಂಸೆ ಮತ್ತು ಸಮೃದ್ಧಿ ಎಂಬ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸಮೃದ್ಧಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥ
ವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ, ರದ್ರಸ್ಯ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧನಾದಿಗಳಿಂದ ಸಮೃದ್ಧಿಯಾಗಿರತಕ್ಕ ಪುರುಷನ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರು
ವರು. ಅದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ರದ್ರಸ್ಯ ಚೋದಿತಾ ಎಂದರೆ ಮೊದಲೇ ಧನಾದಿಗಳಿಂದ ಸಹಿತನಾಗಿ ಅನುಕೂಲವಾಗಿ
ರುವ ಪುರುಷನಿಗೆ ಧನಾದಿದ್ರವ್ಯಪ್ರೇರಕನಾದವನು ಎಂದರೆ ಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುವವನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಯಃ ಕೃಶಸ್ಯ ಯಃ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ನಾಥಮಾನಸ್ಯ ಕೀರೇಃ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ—ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಇಂದ್ರನು ಐಶ್ವರ್ಯ
ವಂತನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟುಸಹಾಯಮಾಡುತ್ತಾನೆ, ಇತರರನ್ನು ಉಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದಲ್ಲಿ. ಎಲ್ಲರನ್ನೂ
ಒಂದೇ ವಿಧವಾಗಿ ನೋಡುವನು ಎಂದು ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ ಅದರಂತೆ ಕೃಶಸ್ಯ—ಸರಿಯಾದ ಅನ್ನಾದ್ಯಾಹಾರ
ಗಳಿಲ್ಲದೆ ಅಥವಾ ದ್ರವ್ಯಾಭಾವದಿಂದ ಪುಷ್ಟಿಯಿಲ್ಲದೆ ಇರುವ ದರಿದ್ರನಿಗೂ, ನಾಥಮಾನಸ್ಯ—ಯಾಚನೆಮಾಡುವ
ನಿಗೂ ಎಂದರೆ ನಿರ್ಗತಿಕನಾಗಿ ಭಿಕ್ಷಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನಿಗೂ, ಕೀರೇಃ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ—ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ
ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೂ ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನಿಗೂ, ಇವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಇಂದ್ರನು ಸಕ್ಷಸಾತವಿಲ್ಲದೆ ಒಂದೇ ಸಮನಾಗಿ

ಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುವವನೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಯಾಸ್ಕರು ನಾಥಮಾನಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಚಮಾನಾಃ ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು (ನಿ. ೪-೨) ಮತ್ತು ಕೀರಿ ಶಬ್ದವನ್ನು :ಸ್ತೋತ್ರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಿರುವರು. (ನಿ. ೩-೧೯).

ಯುಕ್ತಗ್ರಾಂಥೋ ಯೋಽವಿತಾ ಸುಶಿಪ್ರಃ ಸುತಸೋಮಸ್ಯ—ಯಶ್ಚ ಸುಶಿಪ್ರಃ ಶೋಭನಹನುಃ ಸುಶೀರ್ಷಕೋ ನಾ ಸನ್ ಯುಕ್ತಗ್ರಾಂಥೋಽಭಿಷವಾರ್ಥಮುದ್ಯತಗ್ರಾಂಥಃ ಸುತಸೋಮಸ್ಯಾಭಿಷುತಸೋಮಸ್ಯ ಯಜಮಾನಸ್ಯಾವಿತಾ ರಕ್ಷಿತಾ ಭವತಿ—ಇಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಂಥಃ ಎಂಬುದು ಗ್ರಾವನ್ ಶಬ್ದದ ಷಷ್ಠೀಕವಚನವು. ಯಾಸ್ಕರು ಗ್ರಾವಾಣಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗ್ರಾವಾಣೋ ಹಂತೇರ್ವಾ ಗೃಹ್ಣಾತೇರ್ವಾ (ನಿ. ೯-೮) ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಎಂದರೆ, ಇದು (ಕಲ್ಲು) ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಿ ಎಂದರೆ ಜಜ್ಜುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕೈಯಲ್ಲಿ (ಗೃಹ್ಣಾತೇರ್ವಾ) ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಗ್ರಾವಾಣಃ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ಗೃಣಾತೇರ್ವಾ—ಸ್ತೂಯಂತೇರ್ವಾ, ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಗ್ರಾವಾಣಃ ಎಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿರುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಗ್ರಾಂಥಃ ಎಂದರೆ ಸೋಮಲತೆಗಳನ್ನು ಜಜ್ಜಿ ರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಗ್ರಾವಾಣಃ ಎಂಬ ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿ ನಿಂತಿರುವ ಎಂದರ್ಥವು.

ಸುಶಿಪ್ರಃ—ಉತ್ತಮವಾದ ಕೆನ್ನೆಗಳುಳ್ಳವನು ಅಥವಾ ಶಿರಸ್ಸುಳ್ಳವನು ಎಂದರೆ ಸುಂದರಾಕೃತಿಯುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನೆಂದರ್ಥವು.

ಸುತಸೋಮಸ್ಯ—ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕಾದಿರುವ ಯಜಮಾನನ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಇಂದ್ರನು, ಸೋಮರಸವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಾಧನಭೂತವಾದ ಗ್ರಾವಾ ಎಂಬ ಸೋಮಲತೆಗಳನ್ನು ಜಜ್ಜುವ ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಮತ್ತು ಹಿಂಡಿದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕಾದಿರುವ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಕಾಪಾಡುವನು ಎಂದು ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವು.

ಸಂಹಿತಾವಾಠಃ

ಯಸ್ಯಾಶ್ವಾಸಃ ಪ್ರದಿಶಿ ಯಸ್ಯ ಗಾವೋ ಯಸ್ಯ ಗ್ರಾಮಾ ಯಸ್ಯ ವಿಶ್ವೇ ರಥಾಸಃ |
ಯಃ ಸೂರ್ಯಂ ಯ ಉಷಸಂ ಜಜಾನ ಯೋ ಅಪಾಂ ನೇತಾ ಸ ಜನಾಸ
ಇಂದ್ರಃ || ೭ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಯಸ್ಯ | ಅಶ್ವಾಸಃ | ಪ್ರದಿಶಿ | ಯಸ್ಯ | ಗಾವಃ | ಯಸ್ಯ | ಗ್ರಾಮಾಃ | ಯಸ್ಯ | ವಿಶ್ವೇ | ರಥಾಸಃ |
ಯಃ | ಸೂರ್ಯಂ | ಯಃ | ಉಷಸಂ | ಜಜಾನ | ಯಃ | ಅಪಾಂ | ನೇತಾ | ಸಃ | ಜನಾಸಃ | ಇಂದ್ರಃ || ೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯಸ್ಯ ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿತಯಾ ವರ್ತಮಾನಸ್ಯ ಪ್ರದಿಶಿ ಪ್ರದೇಶನೇನುಶಾಸನೇಶ್ವಾಸೋಶ್ವಾ
ವರ್ತಂತೇ | ಯಸ್ಯಾನುಶಾಸನೇ ಗಾವಃ | ಯಸ್ಯಾನುಶಾಸನೇ ಗ್ರಾಮಾಃ | ಗ್ರಸಂತೇಶ್ವೇತಿ ಗ್ರಾಮಾ
ಜನಪದಾಃ | ಯಸ್ಯಜ್ಞಾಯಾಂ ವಿಶ್ವೇ ಸರ್ವೇ ರಥಾಸೋ ರಥಾ ವರ್ತಂತೇ | ಯಶ್ಚ ವೃತ್ರಂ ಹತ್ವಾ
ಸೂರ್ಯಂ ಜಜಾನ | ಜನಯಾಮಾಸ | ಯಶ್ಲೋಷಸಂ | ತಥಾ ಮಂತ್ರಃ ಜಜಾನ ಸೂರ್ಯಮುಷಸಂ
ಸುದಂಸಾಃ | ೩-೩೨-೮ | ಇತಿ | ಯಶ್ಚ ಮೇಘಭೇದನದ್ವಾರಾಪಾಂ ನೇತಾ ಪ್ರೇರಕಃ ಸ ಇಂದ್ರ ಇತ್ಯಾದಿ
ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಜನಾಸಃ—ಎಲೈ ಜನರೇ | ಯಸ್ಯ—ಯಾವ ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿಯಾದವನ | ಪ್ರದಿಶಿ—ಅನುಶಾಸನದಲ್ಲಿ |
ಅಶ್ವಾಸಃ—ಅಶ್ವಗಳಿರುತ್ತವೆಯೋ | ಯಸ್ಯ—ಯಾವನ ಅಜ್ಞಾನತಿಯಾಗಿ | ಗಾವಃ—ಗೋವುಗಳಿರುವವೋ |
ಯಸ್ಯ—ಯಾವನ ನಿಯಮನದಲ್ಲಿ | ಗ್ರಾಮಾಃ—ಗ್ರಾಮಗಳಿರುವವೋ | ಯಸ್ಯ—ಯಾವನ ನಿಯಮನದಲ್ಲಿ |
ವಿಶ್ವೇ ರಥಾಸಃ—ಸಕಲ ರಥಗಳೂ ಇವೆಯೋ (ಮತ್ತು) | ಯಃ—ಯಾವನು (ವೃತ್ರಾಸುರನನ್ನು ಕೊಂದು) |
ಸೂರ್ಯಂ—ಸೂರ್ಯನನ್ನು | ಜಜಾನ—ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನೋ (ಮತ್ತು) | ಯಃ—ಯಾವನು | ಉಷಸಂ—ಉಷಸ್ಸನ್ನು
ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನೋ | ಯಃ—ಯಾರು (ಮೇಘವನ್ನು ಭೇದಿಸಿ) | ಅಪಾಂ—ಉದಕಗಳಿಗೆ | ನೇತಾ—ಪ್ರೇರಕನಾಗಿದ್ದಾನೋ
ಅವನೇ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಜನರೇ, ಯಾವ ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿಯಾದವನ ಅನುಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಗಳೂ, ಗೋವುಗಳೂ, ಗ್ರಾಮ
ಗಳೂ ಮತ್ತು ಸಕಲ ರಥಗಳೂ ಇವೆಯೋ, ಯಾವನು ವೃತ್ರನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ಸೂರ್ಯನನ್ನೂ ಉಷಸ್ಸನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸಿ
ದನೋ, ಯಾರು ಮೇಘವನ್ನು ಭೇದಿಸಿ ಉದಕಗಳಿಗೆ ಪ್ರೇರಕನಾಗಿದ್ದಾನೋ ಅವನೇ ಇಂದ್ರನು,

English Translation

He, under whose control are horses and cattle, and villages, and all
chariots : he who gave birth to the sun and to the dawn : and who is the
leader of the waters : he, men, is Indra.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಪ್ರದಿಶಿ—ಪ್ರದೇಶನೇ ಅನುಶಾಸನೇ | ನಿಯಮನದಲ್ಲಿ, ಅಜ್ಞೆಗೆ ಒಳಗಾಗಿ (Under his
control) ಇಂದ್ರನ ಅಜ್ಞೆಗೆ ಅಥವಾ ಅಧೀನಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟು ಎಂದರ್ಥವು.

ಗ್ರಾಮಾಃ—ಗ್ರಸಂತೇಶ್ವೇತಿ ಗ್ರಾಮಾ ಜನಪದಾಃ | ಸಾಯಣರು ಗ್ರಾಮಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜನಪದ
ಅಥವಾ ಜನಾಂಗಗಳು ಎಂದರೆ ಒಂದು ರಾಷ್ಟ್ರದ ಜನರು ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿರುವರು. ಜನರು ವಾಸಿಸುವ
ಗ್ರಾಮ, ನಗರ ಮೊದಲಾದ ವಾಸಸ್ಥಾನಗಳು ಎಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ಅಶ್ವಾಸಃ ಗಾವಃ ಗ್ರಾಮಾಃ ರಥಾಸಃ—ಅಶ್ವಗಳು, ಗೋವುಗಳು, ಗ್ರಾಮಗಳು ಮತ್ತು ರಥಗಳು ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ವಿಧಗಳು ಮಾತ್ರ ಇಂದ್ರನ ಅಧೀನಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿರುವವು, ಇತರ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬಾರದು. ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಒಂದೊಂದಾಗಿ ಹೇಳುವುದು ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಕೆಲವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಆದರಂತೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ವಸ್ತುಗಳೂ ಇಂದ್ರನ ಅಜ್ಞೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿರುವವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ರಥಾಸಃ—ರಥ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಕರು ತಮ್ಮ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ—ರಥೋ ರಂಹತೇರ್ಗತಿಕರ್ಮಣಃ | ಸ್ಥಿರತೇರ್ನಾ ಸ್ಯಾದ್ವಿಪರೀತಸ್ಯ | ರಮಮಾಣೋಽಸ್ಥಿಂಸ್ಥಿಷ್ಠತೀತಿ ನಾ ರಪತೇರ್ನಾ ರಸತೇರ್ನಾ (ನಿ. ೯-೧೧) ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು- ಎಂದರೆ ಗತಿಕರ್ಮವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ರಂಹ್ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ, ಸ್ಥಿರವಾಗಿರು ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ಸ್ಥಿರತಿ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ (ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರತಿ ಧಾತುವಿನ ಮೊದಲ ಎರಡು ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಹಿಂದು ಮುಂದು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು) ರಥಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಬಹುದು. ಈ ರಥವು ಯಾವಾಗಲೂ ಹೋಗುತ್ತಿರು ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರು) ವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ರಥವೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ಇದರಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಯೋಧನು ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವನು- ಎಂದರೆ, ಅಶ್ವಾದಿವಾಹನಗಳ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಂಡಾಗ ಶರೀರವು ಅಲುಗಾಡುವಂತೆ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಾಗ ಅಲುಗಾಡದೆ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ರಥವೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ಈ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ವಿಹರಿಸುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ರಥವೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಅವಯವಾರ್ಥಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಯಃ ಸೂರ್ಯಂ ಯಃ ಉಷಸಂ ಜಜಾನ—ಇಂದ್ರನು ಸೂರ್ಯನನ್ನೂ ಉಷೋದೇವತೆಯನ್ನೂ ಉತ್ಪಾದನೆಮಾಡಿದನು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—

ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಕರ್ಮ ಸುಕೃತಾ ಪುರೂಣಿ ವ್ರತಾನಿ ದೇವಾ ನ ಮಿನಂತಿ ವಿಶ್ವೇ |

ದಾಧಾರ ಯಃ ಪೃಥಿವೀಂ ದ್ಯಾಮುತೇಮಾಂ ಜಜಾನ ಸೂರ್ಯಮುಷಸಂ ಸುದಂಸಾಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೩೨-೮)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠಕರ್ಮಕರ್ತನಾದ ಇಂದ್ರನು ಪೃಥಿವಿಯನ್ನೂ, ಸ್ವರ್ಗವನ್ನೂ ಧರಿಸಿರುವನು ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯನನ್ನೂ, ಉಷಸ್ಸನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಯಃ ಅಸಾಂ ನೇತಾ-ಯಶ್ಚ ಮೇಘಭೇದನದ್ವಾರಾಸಾಂ ನೇತಾ ಪ್ರೇರಕಃ | ಇಂದ್ರನು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವೃತ್ತಿನಿಂದ ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಪ್ರಹರಿಸಿ ಉದಕವನ್ನು ಸುರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಉದಕಗಳಿಗೆ ಪ್ರೇರಕನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವನು ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದಲೇ ಮೇಘಗಳು ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸುವವು. ಆ ವೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಉದಕವು ಭೂಮಿಗೆ ಬಂದು ಸೇರುವುದು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋಕಃ

ಯಂ ಕ್ರಂದಸೀ ಸಂಯತೀ ವಿಹ್ವಯೇತೇ ಸರೇಽನರ ಉಭಯಾ ಅಮಿತ್ರಾಃ |

ಸಮಾನಂ ಚಿದ್ರಥಮಾತಸ್ಥಿವಾಂಸಾ ನಾನಾ ಹವೇತೇ ಸ ಜನಾಸ ಇಂದ್ರಃ || ೮ ||

ಪದವಾತಃ

ಯಂ | ಕ್ರಂದಸೀ ಇತಿ | ಸಂಯತೀ ಇತಿ ಸಂಯತೀ | ವಿಹ್ವಯೇತೇ ಇತಿ ವಿಹ್ವಯೇತೇ | ಪರೇ |
ಅವರೇ | ಉಭಯಾಃ | ಅಮಿತ್ರಾಃ |

ಸಮಾನಂ | ಚಿತ್ | ರಥಂ | ಅತಸ್ಥಿವಾಂಸಾ | ನಾನಾ | ಹವೇತೇ ಇತಿ | ಸಃ | ಜನಾಸಃ | ಇಂದ್ರಃ || ೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯಂ ಕ್ರಂದಸೀ ರೋದಸೀ ಶಬ್ದಂ ಕುರ್ವಾಣೇ ಮಾನುಷೀ ದೇವೀ ಚ ದ್ವೇ ಸೇನೇ ವಾ ಸಂಯತೀ ಪರಸ್ಪರಂ ಸಂಗಚ್ಛಂತ್ಯಾಯಮಿಂದ್ರಂ ವಿಹ್ವಯೇತೇ | ಸ್ವರಕ್ಷಾರ್ಥಂ ವಿವಿಧಮಾಹ್ವಯತಃ | ಪರ ಉತ್ಕೃಷ್ಟಾ ಅವರೇಧಮಾಶ್ಣೋಭಯಾ ಉಭಯವಿಧಾ ಉಭಯಮಾಹ್ವಯಂತಿ | ಸಮಾನಮಿಂದ್ರರಥಸದೃಶಂ ರಥಮಾತಸ್ಥಿವಾಂಸಾ ಅಸ್ಥಿತೌ ದ್ವೌ ರಥಿನೌ ತಮೇವೇಂದ್ರಂ ನಾನಾ ಪೃಥಕ್ ಪೃಥಕ್ ಹವೇತೇ | ಅಹ್ವಯೇತೇ | ಯದ್ವಾ ಸಮಾನಮೇಕರಥಮಾರೂಢಾವಿಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಹವೇತೇ | ಯಜ್ಞಾರ್ಥಂ ಯಜಮಾನ್ಯಃ ಪೃಥಗಾಹೂಯೇತೇ | ತಯೋರನೃತರಃ ಸ ಇಂದ್ರೋ ನಾಹಮಿತಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಜನಾಸಃ—ಎಲೈ ಜನರೇ | ಯಂ—ಯಾವನನ್ನು | ಕ್ರಂದಸೀ—ದ್ರಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆರಡೂ ಅಥವಾ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ದೇವಸೇನೆಯೂ ಮಾನವಸೇನೆಯೂ ಸಹ | ಸಂಯತೀ—ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು | ವಿಹ್ವಯೇತೇ—ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಕರೆಯುತ್ತವೆಯೋ | ಪರೇ—ಉತ್ಕೃಷ್ಟರಾದವರೂ | ಅವರೇ—ಅಧಮರಾದವರೂ | ಉಭಯಾಃ—ಈ ಉಭಯವಿಧವರೂ ಆದ | ಅಮಿತ್ರಾಃ—ಶತ್ರುಗಳು ಸಹ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆಯೋ | ಸಮಾನಂ ಚಿತ್—ಇಂದ್ರರಥಕ್ಕೆ ಸದೃಶವಾದ | ರಥಂ—ರಥವನ್ನು | ಅತಸ್ಥಿವಾಂಸಾ—ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತಿರುವ ಎರಡು ರಥಿಕರೂ | ನಾನಾ ಹವೇತೇ—ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆಯೋ | ಸಃ—ಅವನೇ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಜನರೇ, ದೇವಸೇನೆಯೂ ಮಾನವಸೇನೆಯೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಶಬ್ದಮಾಡಿಕೊಂಡು ಯಾವನನ್ನು ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಕರೆಯುತ್ತವೆಯೋ ಮತ್ತು ಉತ್ಕೃಷ್ಟರೂ ಅಧಮರೂ ಆದ ಶತ್ರುಗಳೂ ಸಹ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆಯೋ, ಮತ್ತು ಇಂದ್ರರಥಕ್ಕೆ ಸದೃಶವಾದ ರಥವನ್ನು ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತಿರುವ ಮತ್ತು ಇಬ್ಬರು ರಥಿಕರೂ (ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ) ಯಾರನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆಯೋ, ಅವನೇ ಇಂದ್ರನು.

English Translation

Whom (two hosts), calling and mutually encountering, call upon; whom both adversaries, high and low, (appeal to); whom two (charioteers), standing in the same car, severally invoke; he, men, is Indra.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಅರ್ಥವು ಸ್ವಲ್ಪ ತೊಡಕಾಗಿರುವುದು. ಅಥವಾ ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿರುವ ಅರ್ಥವು ಅಷ್ಟು ಸಮಂಜಸವಾಗಿಲ್ಲ. ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿರುವಂತೆ—ಎಲೈ ಜನರೇ, ದೇವಸೇನೆಯೂ, ಮಾನವಸೇನೆಯೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಶಬ್ದ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಯಾವನನ್ನು ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಕರೆಯುತ್ತವೆಯೋ, ಮತ್ತು ಉತ್ಕೃಷ್ಟರೂ, ಅಥವಾರೂ ಆದ ಶತ್ರುಗಳೂ ಸಹ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆಯೋ, ಮತ್ತು ಇಂದ್ರರಥಕ್ಕೆ ಸದೃಶವಾದ ರಥವನ್ನು ಹತ್ತಿಕುಳಿತಿರುವ ಇಬ್ಬರು ರಥಿಕರೂ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಯಾವನನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆಯೋ ಅವನೇ ಇಂದ್ರನು ಎಂದು ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವು. ಇದಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದು. ಹೇಗೆಂದರೆ—ಎರಡು ಸೇನೆಗಳು ಯುದ್ಧರಂಗದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿ ಯುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಎರಡು ಸೇನೆಗಳೂ ಇಂದ್ರನನ್ನೇ ಕರೆಯುವವು. ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನು ಒಬ್ಬನ ಅಥವಾ ಒಂದು ಸೇನೆಯ ಪಕ್ಷಪಾತಿಯಲ್ಲ. ಎರಡು ಶತ್ರುಗಳ ಸೇನೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಅಥವಾ ಹೆಚ್ಚು ಸಂಖ್ಯೆ ಅಥವಾ ಬಲವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರಬಹುದು. ಇನ್ನೊಂದು ಕನಿಷ್ಠ ಅಥವಾ ಅಲ್ಪಬಲವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರಬಹುದು. ಆದರೂ ಎರಡು ಸೇನೆಗಳವರೂ ಇಂದ್ರನು ತಮಗೇ ರಕ್ಷಕನಾಗಬೇಕೆಂದು ಕರೆಯುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಬೇಕಾದವನೆಂದೂ ಯಾರ ಒಬ್ಬರ ಪಕ್ಷಪಾತಿಯಲ್ಲವೆಂದೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವುದು. ಎರಡು ಸೇನೆಗಳವರು ಒಬ್ಬರಿಗೊಬ್ಬರು ವಿರೋಧಿಗಳಾಗಿದ್ದರೂ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಇಂದ್ರನು ಬೇಕಾದವನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಬ್ಬರೂ ಇವನನ್ನು ಕರೆಯುವರು ಎಂದು ಋಷಿಯು ಆಶಯವಿರಬಹುದು. ಮತ್ತು ಋಕ್ಕಿನ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಯುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಇಬ್ಬರು ಯೋಧರು ತಮ್ಮಿಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಾನಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನನ್ನೇ ಕರೆಯುವರು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಸಮಾನಂ ಚಿತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಇಂದ್ರಸದೃಶಂ ರಥಮಾತ್ಮಸ್ಥಿವಾಂಸಾ ಇಂದ್ರನ ರಥಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಆದರೆ ಸಮಾನಂ ಚಿತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಸಮಾನಪ್ರೀತಿಯುಕ್ತನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನೇ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. ಹಾಗೆ ಮಾಡುವುದೇ ಸರಿ ಎಂದು ತೋರುವುದು.

ಸಾಯಣರು ಮಾಡಿರುವ ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಲೋಪಗಳು ಕಂಡು ಬರುವವು. ಕ್ರಂದಸೀ ಸಂಯತೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ರೋದಸೀ ಶಬ್ದಂ ಕುರ್ವಾಣೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಾರಕ್ಷಣೆ ಗಾಗಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಕರೆಯುವವು ಎಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರದ್ವೇಷವಿದೆಯೇ? ಹಾಗಿದ್ದರೆ ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಾ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಇಂದ್ರನ ಸಹಾಯವನ್ನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸಿದವೇ? ಇತ್ಯಾದಿ ಸಂಶಯಗಳು ಉದ್ಭವಿಸುವವು. ಆದುದರಿಂದ ಈ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯು ಸರಿಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವ ಇನ್ನೊಂದು ಅರ್ಥದ ಪ್ರಕಾರ ಮಾನುಷೀ ದೇವೀ ಚ ದ್ವೇ ಸೇನೇ ವಾ ಎಂದರೆ ಮನುಷ್ಯಸೇನೆ ಮತ್ತು ದೇವಸೇನೆ ಎಂಬೆರಡು ಸೇನೆಗಳು. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಮನುಷ್ಯರಿಗೂ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ದ್ವೇಷವೆಲ್ಲಿ ಬಂತು? ಒಂದುವೇಳೆ ಮನುಷ್ಯರೆಂದರೆ ಅಸುರರೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ದೇವಾಸುರರು ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧಿಗಳೆಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವು ಅಪರು ಯುದ್ಧಮಾಡುವುದೂ ಸಹಜವು. ಆದರೆ ಅಸುರರು ಇಂದ್ರನ ವಿರೋಧಿಗಳಾದ್ದರಿಂದ ಇಂದ್ರನ ಸಹಾಯ ಅಥವಾ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಬಯಸುವವರಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಅರ್ಥವೂ ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಇದಲ್ಲದೆ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿರುವಂತೆ ರೋದಸೀ (ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು) ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯೇ ಇಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಉಭಯಾಃಅಮಿತ್ರಾಃ—ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧಿಗಳಾದ ಎರಡು ಶತ್ರುಪಂಗಡಗಳು,

ಎಂದು ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ, ಪರೇ ಅವರೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಸೇನೆಯೆಂದೂ ಇನ್ನೊಂದು ಸಣ್ಣ ಸೇನೆಯೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. ಸಮಾನಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಥ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದೂ ಸರಿಯಾಗಿಲ್ಲ. ಇಂದ್ರನನ್ನು ಎಂದೇ ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಋಕ್ಕಿನ ಅರ್ಥವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುವುದು. ಯಾವ ವಿಧವಾದ ತೊಡಕೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಋಕ್ಕಿಗೆ—

ಎಲೈ ಜನರೇ, ಎರಡು ಶತ್ರುಪಂಗಡಗಳು ಯುದ್ಧಾರ್ಥವಾಗಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿದಾಗ ಯಾವನನ್ನು ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಕರೆಯುವರೋ ಮತ್ತು ಯುದ್ಧಾಭಿಲಾಷಿಗಳಾಗಿ ರಥದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಕುಳಿತಿರುವ ಇಬ್ಬರು ಯೋಧರು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಇಂದ್ರನನ್ನೇ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆಯೋ ಅವನೇ ಇಂದ್ರನು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯಸ್ಮಾನ್ನ ಋತೇ ವಿಜಯಂತೇ ಜನಾಸೋ ಯಂ ಯುಧ್ಯಮಾನಾ ಅವಸೇ
ಹವಂತೇ ।

ಯೋ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಪ್ರತಿಮಾನಂ ಬಭೂವ ಯೋ ಅಚ್ಯುತಚ್ಯುತ ಜನಾಸ ಇಂದ್ರಃ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಯಸ್ಮಾತ್ | ನ | ಋತೇ | ವಿಜಯಂತೇ | ಜನಾಸಃ | ಯಂ | ಯುಧ್ಯಮಾನಾಃ | ಅವಸೇ | ಹವಂತೇ |

ಯಃ | ವಿಶ್ವಸ್ಯ | ಪ್ರತಿಮಾನಂ | ಬಭೂವ | ಯಃ | ಅಚ್ಯುತಚ್ಯುತ | ಸಃ | ಜನಾಸಃ | ಇಂದ್ರಃ ॥೯॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯಸ್ಮಾದೃತೇ ಜನಾಸೋ ಜನಾ ನ ವಿಜಯಂತೇ | ವಿಜಯಂ ನ ಸ್ತಾಪ್ನುಂತಿ | ಆತೋ ಯುಧ್ಯಮಾನಾ ಯುದ್ಧಂ ಕುರ್ವಾಣಾ ಜನಾ ಅವಸೇ ಸ್ವರಕ್ಷಣಾಯ ಯಮಿಂದ್ರಂ ಹವಂತೇ | ಅಹ್ವಯಂತಿ | ಯಶ್ಚ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತಃ ಪ್ರತಿಮಾನಂ ಪ್ರತಿನಿಧಿರ್ಬಭೂವ | ಯಶ್ಚಾಚ್ಯುತಚ್ಯುತ ಅಚ್ಯುತಾನಾಂ ಕ್ಷಯರಹಿತಾನಾಂ ಸರ್ವತಾದೀನಾಂ ಚ್ಯಾವಯಿತಾ ಸ ಇಂದ್ರ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ॥

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಜನಾಸಃ—ಎಲೈ ಜನರೇ | ಯಸ್ಮಾತ್ ಋತೇ—ಯಾವನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು | ಜನಾಸಃ—ಜನರು | ನ ವಿಜಯಂತೇ ಜಯವನ್ನು ಪಡೆಯಲಾರರೋ (ಆದುದರಿಂದಲೇ) | ಯಂ—ಯಾವನನ್ನು | ಯುಧ್ಯಮಾನಾಃ—ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗಿರುವವರು | ಅವಸೇ—ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ | ಹವಂತೇ—ಕರೆಯುತ್ತಾರೆಯೋ | ಯಃ—

ಯಾರು | ವಿಶ್ವಸ್ಯ—ಸಕಲ ಜಗತ್ತಿನ | ಪ್ರತಿಮಾನಂ—ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗಿ | ಬಭೂವ—ಆಗಿರುವನೋ (ಮತ್ತು) |
ಯೇ—ಯಾರು | ಅಚ್ಯುತಚ್ಯುತ—ಅಚಲಿತವಾದ ಪರ್ವತಾದಿಗಳನ್ನು ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದನೋ | ಸಃ—
ಅವನೇ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಜನರೇ, ಯಾವನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಜನರು ಜಯವನ್ನು ಪಡೆಯಲಾರರೋ, ಅದುದರಿಂದಲೇ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ
ನಿರತರಾಗಿರುವವರು ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಯಾರನ್ನು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆಯೋ, ಯಾವನು ಸಕಲಜಗತ್ತಿನ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗಿರು
ವನೋ ಮತ್ತು ಯಾವನು ಅಚಲಿತವಾದ ಪರ್ವತಾದಿಗಳನ್ನು ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದನೋ ಅವನೇ ಇಂದನು.

English Translation

Without whom men do not conquer ; whom, when engaged in conflict,
they invoke for succour ; he, who is the prototype of the universe and the
caster down of the unyielding ; he, men, is Indra.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಚ್ಯುತಚ್ಯುತ—ಅಚ್ಯುತಾನಾಂ ಕ್ಷಯರಹಿತಾನಾಂ ಪರ್ವತಾದೀನಾಂ ಚ್ಯಾವಯಿತಾ | ನಾಶವಿಲ್ಲ
ದಿರುವ ಅಥವಾ ಚಲಿಸದಿರುವ ಪರ್ವತಾದಿಗಳನ್ನು ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಭಾಷ್ಯ
ಕಾರರ ವಿವರಣೆಯು. ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾದ ಅರ್ಥವೇನೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲ. ಸಾಧಾರಣಜನರಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ
ಕೆಲಸವನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಮಾಡುವನು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸುವುದೇ ಋಷಿಯ ಆಶಯವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಎಂದಿಗೂ ನಾಶ
ವಿಲ್ಲದಿರುವ ವಸ್ತುವೆಂದು ಯಾವುದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆಯೋ ಅದನ್ನೂ ಸಹ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ
ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ನಾಶಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥನು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯಃ ಶತ್ವತೋ ಮಹ್ಯೇನೋ ದಧಾನಾನಮನ್ಯಮಾನಾಞ್ವರ್ತ ಜಘಾನ |

ಯಃ ಶರ್ಧತೇ ನಾನುದದಾತಿ ಶ್ರುಧ್ಯಾಂ ಯೋ ದಸ್ಯೋಹಂತಾ ಸ ಜನಾಸ

ಇಂದ್ರಃ || ೧೦ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಯಃ | ಶತ್ವತಃ | ಮಹಿ | ಏನಃ | ದಧಾನಾನ್ | ಅಮನ್ಯಮಾನಾನ್ | ಶರ್ವಾ | ಜಘಾನ |

ಯಃ | ಶರ್ಧತೇ | ನ | ಅನು¹ದದಾತಿ | ಶ್ರು²ಧ್ಯಾಂ | ಯಃ | ದಸ್ಯೋಃ | ಹಂತಾ | ಸಃ | ಜನಾಸಃ |

ಇಂದ್ರಃ || ೧೦ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯೋ ಮಹಿ ಮಹದೇನಃ ಸಾಪಂ ದಧಾನಾನ್ ಶಶ್ವತೋ ಬಹೂನಮನ್ಯಮಾನಾನ್ ಆತ್ಮಾನ-
ಮಜಾನತೇ ಇಂದ್ರಮಪೂಜಯತೋ ವಾ ಜನಾನ್ ಶರ್ವಾ | ಶೃಣಾತಿ ಶತ್ರುನೇನೇತಿ ಶರುವಜ್ರಃ |
ತೇನಾಯುಧೇನ ಜಘಾನ || ಹಂತೇರ್ಲಿಟಿ ರೂಪಂ || ಯಶ್ಚ ಶರ್ಧತ ಉತ್ಸಾಹಂ ಕುರ್ವತೇನಾತ್ಮ-
ಜ್ಞಾಯ ಜನಾಯ ಶ್ರುಧ್ಯಾಮುತ್ಸಾಹನೀಯಂ ಕರ್ಮ ನಾನುದದಾತಿ | ನ ಪ್ರಯಚ್ಛತಿ || ಅನುಪೂರ್ವಾತ್
ಡುದಾಇತ್ಯಾ ದಾನೇ ಜೌಹೋತ್ಯಾದಿಕಃ | ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿರಿತಿ ತಿಜಃ ಚೋದಾತ್ತಾವತಿತಿ ಗತೇರ್ನಿ-
ಘಾತಃ || ಯಶ್ಚ ದಸ್ಯೋರುಪಕ್ಷಪಯಿತುಃ ಶತ್ರುೋರ್ಹಂತಾ ಘಾತಕಃ ಸ ಇಂದ್ರ ಇತ್ಯಾದಿ ಪೂರ್ವವತ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಜನಾಸಃ—ಎಲೈ ಜನರೇ | ಯಃ—ಯಾವನು | ಮಹಿ—ಮಹತ್ತಾದ | ಏನಃ—ಪಾಪವನ್ನು | ಧಧಾ-
ನಾನ್—ಹೊತ್ತಿರುವವರೂ | ಶಶ್ವತಃ—ಬಹು ಸಂಖ್ಯಾಕರೂ | ಅಮನ್ಯಮಾನಾನ್—ಅಹಂಕಾರದಿಂದ ಕೂಡಿದ
ವರೂ ಆದ ಜನರನ್ನು | ಶರ್ವಾ—ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ | ಜಘಾನ—ಕೊಂದನೋ | ಯಃ—ಯಾವನು |
ಶರ್ಧತೇ—ಅನಾತ್ಮಜ್ಞನಿಗೆ | ಶ್ರುಧ್ಯಾಂ—ಉತ್ಸಾಹಕಾರಕವಾದ ಸಹಾಯವನ್ನು | ನ ಅನುದದಾತಿ—ಕೊಡುವುದಿ-
ಲ್ಲವೋ | ಯಃ—ಯಾವನು | ದಸ್ಯೋಃ—ಕ್ಷಯಕಾರಕನಾದ ಶತ್ರುವಿನ | ಹಂತಾ—ನಾಶಕನಾಗಿರುವನೋ |
ಸಃ—ಅವನೇ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಜನರೇ, ಯಾವನು ಮಹತ್ತಾದ ಪಾಪವನ್ನು ಹೊತ್ತಿರುವವರೂ, ಬಹುಸಂಖ್ಯಾಕರೂ, ಅಹಂಕಾರದಿಂದ
ಕೂಡಿದವರೂ ಆದ ಜನರನ್ನು ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಕೊಂದನೋ, ಯಾವನು ಅನಾತ್ಮಜ್ಞನಿಗೆ ಉತ್ಸಾಹಕಾರಕವಾದ
ಸಹಾಯವನ್ನು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಯಾವನು ಕ್ಷಯಕಾರಕನಾದ ಶತ್ರುವಿನ ನಾಶಕನಾಗಿರುವನೋ, ಅವನೇ ಇಂದ್ರನು.

English Translation

He, who with the thunderbolt has destroyed many committing great
sin, and offering (him) no homage : who grants not success to the confident ;
who is the slayer of the Dasyu ; he, men, is Indra.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಶಶ್ವತಃ—ಶಶ್ವತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಉರು, ತುವಿ ಮೊದಲಾದ ಹೆನ್ನೆರಡು ಬಹುನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರು-
ವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೩) ಶಶ್ವತಃ ಎಂದರೆ ಅನೇಕವಾದ, ಬಹಳವಾದ ಎಂದರ್ಥವು.

ಏನೇ—ಏನ ಏತೇಃ | (ನಿ. ೧೧-೨೪) ತದಪ್ಯೇವಮೇವಾವಶ್ಯಮೇವೈತಿ | ಇದು (ಪಾಪವು) ಕರ್ತೃವನ್ನು ತಪ್ಪದೆ ಅನುಸರಿಸಿಕೊಂಡು ಬರುವುದರಿಂದ ಏನೇ ಎಂದರೆ ಪಾಪವು.

ಅಮನ್ಯಮಾನಾನ್—ಅತ್ಮಾನಮಜಾನತ ಇಂದ್ರಮಪೂಜಯೇತೋ ವಾ ಜನಾನ್—ಮನ್ಯಮಾನಾನ್ ಎಂದರೆ ತಿಳಿದಿರುವವರು ಅಮನ್ಯಮಾನಾನ್ ಎಂದರೆ ತಿಳಿಯದಿರುವವರು. ಎಂದರೆ ನಿಜಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಅಥವಾ ನಿಜವಸ್ತುವಾದ ಆತ್ಮನನ್ನು (ಬ್ರಹ್ಮವಸ್ತುವನ್ನು) ತಿಳಿಯದಿರುವವರು ಅಥವಾ ಇಂದ್ರನ ಗುಣಾದಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯದೆ ಅಥವಾ ಅವನನ್ನು ಪೂಜಿಸದೆ ಇರುವವರನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು.

ಶರ್ವಾ—ಶ್ವಾ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಶರು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹಿಂಸೆಮಾಡುವುದು ಅಥವಾ ಹಿಂಸಾಸಾಧನವಾದ ವಜ್ರಾದ್ಯಾಯುಧವು ಎಂದರ್ಥವು.

ಯಃ ಶತ್ವತೇ ಮಹಿ ಏನೇ ದಧಾನಾನ್ ಅಮನ್ಯಮಾನಾನ್ ಶರ್ವಾ ಜಘಾನೇ—ಮಹಾಪಾಪವನ್ನು ಮಾಡಿರುವವರೂ, ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನರಹಿತರಾಗಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಆರಾಧಿಸದಿರತಕ್ಕವರೂ ಆದ ಅನೇಕ ಜನರನ್ನು ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಪ್ರಹರಿಸಿದನು ಎಂದರೆ ಪಾಪಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಆಸಕ್ತರಾಗಿ ಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡದೆ ಇಂದ್ರನನ್ನೂ ಪೂಜಿಸದೆ ಇರುವ ದುಷ್ಟರಾದ ಅನೇಕ ಅಸುರರನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಸಂಹರಿಸಿದನೆಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಯಃ ಶರ್ಧತೇ ನ ಅನುದದಾತಿ ಶೃಧ್ಯಾಂ—ಶರ್ಧಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೯) ಇಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಶರ್ಧತ ಉತ್ಸಾಹಂ ಕುರ್ವತೇನಾತ್ಮಜ್ಞಾಯ ಜನಾಯ ಶೃಧ್ಯಾಮುತ್ಸಾಹನೀಯಂ ಕರ್ತು ನಾನುದದಾತಿ ನ ಪ್ರಯಚ್ಛತಿ—ಎಂದರೆ ಉತ್ಸಾಹಯುಕ್ತನಾದ ಆತ್ಮಜ್ಞ ನಲ್ಲದ ಪುರುಷನಿಗೆ ಇಂದ್ರನು ಉತ್ಸಾಹವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ವಿವರಿಸಿದಾರೆ. ಎಂದರೆ ಬಲದಿಂದ ಗರ್ವಯುಕ್ತನಾದವನಿಗೆ ಇಂದ್ರನು ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಸಹಾಯವನ್ನೂ ಅಥವಾ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹವನ್ನೂ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು. ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಈ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು ಸರಿಯಾಗಿರುವಂತೆ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ಋಷಿಯ ಆಶಯವೇನೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವಂತಿಲ್ಲ.

ಯಃ ದಸ್ಯೋಃ ಹಂತಾ—ಆರ್ಯರ ಶತ್ರುವಾದ ದಸ್ಯಜನರನ್ನು ಸಂಹರಿಸತಕ್ಕವನು. ದಸ್ಯವನ್ನು ಹನನಮಾಡುವುದು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಒಂದು ವಿಶೇಷವಾದ ಗುಣವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವಾಗ ದಸ್ಯಗಳ ಸಂಹಾರಕನೆಂದು ವರ್ಣಿಸುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯಃ ಶಂಭರಂ ಪರ್ವತೇಷು ಕ್ಷಿಯಂತಂ ಚತ್ವಾರಿಂಶ್ಯಾಂ ಶರದ್ಯನ್ವವಿಂದತ್ |

ಓಜಾಯಮಾನಂ ಯೋ ಅಹಿಂ ಜಘಾನ ದಾನುಂ ಶಯಾನಂ ಸ ಜನಾಸ

ಇಂದ್ರಃ || ೧೧ ||

ಶರಣಾಃ

ಯಃ | ಶಂಬರಂ | ಪರ್ವತೇಷು | ಕ್ಷಿಯಂತಂ | ಚತ್ವಾರಿಂಶ್ಯಾಂ | ಶರದಿ | ಅನುಅವಿಂದತ್ |
 ಓಜಾಯಮಾನಂ | ಯಃ | ಅಹಿಂ | ಜಘಾನ | ದಾನುಂ ಶಯಾನಂ | ಸಃ | ಜನಾಸಃ | ಇಂದ್ರಃ ||೧೦||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯಃ ಪರ್ವತೇಷು ಕ್ಷಿಯಂತಮಿಂದ್ರಭಿಯಾ ಬಹೂನ್ ಸಂವತ್ಸರಾನ್ವೈಚ್ಛನ್ನೋ ಭೂತ್ಯಾ
 ಪರ್ವತಗುಹಾಸು ನಿವಸಂತಂ ಶಂಬರಮೇತನ್ನಾಮಕಂ ಮಾಯಾವಿನಮಸುರಂ ಚತ್ವಾರಿಂಶ್ಯಾಂ ಶರದಿ
 ಚತ್ವಾರಿಂಶೇ ಸಂವತ್ಸರೇನ್ವವಿಂದತ್ | ಅನ್ವಿಷ್ಯಾಲಭತ | ಲಬ್ಧ್ವಾ ಚ ಯಃ ಓಜಾಯಮಾನಂ || ಕರ್ತುಃ
 ಕೃಜ್ ಸಲೋಪಶ್ಚ ಓಜಸೋಽಪ್ಸರಸೋ ನಿತ್ಯಂ | ಪಾ. ೩-೧-೧೧-೨ | ಇತಿ ಸಕಾರಲೋಪಃ || ಬಲಮಾ-
 ಚರಂತಮಹಿಮಾಹಂತಾರಂ ದಾನುಂ ದಾನವಂ ಶಯಾನಂ ಶಂಬರಮಸುರಂ ಜಘಾನ ಹತವಾನ್ ಸಃ
 ಇಂದ್ರೋ ನಾಹಮಿತಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಜನಾಸಃ—ಎಲೈ ಜನರೇ | ಯಃ—ಯಾವನು | ಪರ್ವತೇಷು — ಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಿ | ಕ್ಷಿಯಂತಂ—ತಲೆನುರಿಸಿ
 ಕೊಂಡು ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದ | ಶಂಬರಂ—ಶಂಬರನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು | ಚತ್ವಾರಿಂಶ್ಯಾಂ ಶರದಿ—ನಲವತ್ತನೆಯ
 ಸಂವತ್ಸರದಲ್ಲಿ | ಅನ್ವವಿಂದತ್—ಹುಡುಕಿ ಕಂಡುಹಿಡಿದನೋ | ಯಃ—ಯಾವನು | ಓಜಾಯಮಾನಂ—ಬಲ
 ವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದವನೂ | ಅಹಿಂ—ಹಂತಕನೂ | ದಾನುಂ—ದಾನುವಿನ ಪುತ್ರನೂ | ಶಯಾನಂ—ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ
 ಮಲಗಿದ್ದವನೂ ಆದ ಶಂಬರನನ್ನು | ಜಘಾನ—ಕೊಂದನೋ | ಸಃ—ಅವನೇ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಜನರೇ, ಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಿ ತಲೆನುರಿಸಿಕೊಂಡು ನಲವತ್ತು ವರ್ಷಗಳಕಾಲ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಶಂಬರನೆಂಬ
 ಅಸುರನನ್ನು ಹುಡುಕಿ ಯಾವನು ಕೊನೆಗೆ ಕಂಡುಹಿಡಿದನೋ, ಬಲಶಾಲಿಯಾಗಿಯೂ, ಹಂತಕನಾಗಿಯೂ ಇದ್ದ
 ದಾನವನನ್ನು ಯಾವನು ಕೊಂದನೋ ಅವನೇ ಇಂದ್ರನು.

English Translation

He, who discovered Shambara dwelling in the mountains for forty
 years; who slew Ahi, growing in strength, and the sleeping son of Danu;
 he, men, is Indra.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಶಂಬರಂ—ಶಂಬರ ಶಬ್ದವು ಮೇಘನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೧) ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೪)
 ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಶಂಬರನೆಂದರೆ ಶಂಬರ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಅಸುರನು ಎಂದರ್ಥವು.

ಈ ಶಂಬರನು ಇಂದ್ರನ ಶತ್ರುವು. ಇವನ ಹೆಸರೂ ಇವನ ವಿಷಯವೂ ಋ. ಸಂ-೧-೫೧-೬, ೧-೫೪-೪, ೧-೫೯-೬, ೧-೧೦೧-೨, ೧-೧೦೩-೮, ೧-೧೧೨-೧೪, ೧-೧೩೦-೭, ೨-೧೨-೧೧, ೨-೧೪-೬, ೨-೧೯-೬, ೪-೨೬-೩, ೪-೩೦-೧೪, ೬-೧೮-೮, ೬-೨೬-೫, ೬-೩೧-೪, ೬-೩೧-೧, ೬-೪೭-೨, ೬-೪೭-೨೧, ೭-೧೮-೨೦, ೭-೯೯-೫ ಈ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಋ. ಸಂ. ೬-೨೬-೫ ರಲ್ಲಿ ಇವನು ಕುಲಿಕಾರ ಎಂಬುವನ ಮಗನಾದ ದಾಸನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಇವನ ಹೆಸರು ಶುಷ್ಕ, ಪಿಪ್ಪ, ವರ್ಚಿನ್ ಎಂಬುವರೊಡನೆ ಸೇರಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು. ಇವನ ಕೋಟಿಗಳು (ದುರ್ಗಗಳು) ೯೦, ೯೯, ೧೦೦ ಇದ್ದವೆಂದು ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೦-೭, ೨-೧೯-೬, ೨-೧೪-೬ ನೆಯ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಋ. ಸಂ. ೨-೨೪-೨ ರಲ್ಲಿ ಇವನ ದುರ್ಗಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಶಂಬರಾಣಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇವನು ದಿವೋದಾಸ ಅತಿಥಿಗ್ವನೆಂಬುವನ ಮುಖ್ಯಶತ್ರುವೆಂದೂ ಇವನನ್ನು ಅತಿಥಿಗ್ವನು ಇಂದ್ರನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಗೆದ್ದನೆಂದೂ ಋ. ಸಂ. ೧-೫೧-೬, ೧-೧೩೦-೭, ೨-೧೯-೬, ೪-೨೬-೩ ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಈ ಶಂಬರನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರು ಬೇರೆ ವಿಧವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವರು. ಇವನು ನಿಜವಾಗಿ ಜೀವಂತನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯೇ ಅಥವಾ ಹೆಸರು ಮಾತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದವನೇ ಎಂಬ ಸಂಶಯವು ಉಂಟಾಗುವುದು ಎಂದು ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. Hillebrandt ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ಇವನು ನಿಜವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯೆಂದೂ, ದಿವೋದಾಸನೆಂಬುವನ ಮುಖ್ಯ ಶತ್ರುವಾಗಿದ್ದನೆಂದೂ ಭಾವಿಸುವನು. ಇವನು ಈ ದೇಶದ ಪೂರ್ವನಿವಾಸಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಹೆಸರಾದ ಮುಖಂಡನೆಂದೂ, ಇವನು ಬೆಟ್ಟಗುಡ್ಡಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಾ ಆರ್ಯರಿಗೆ ತೊಂದರೆಕೊಡುತ್ತಿದ್ದನೆಂದೂ ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿರುವುದು.

ಓಜಾಯಮಾನಂ—ಬಲಮಾಚರಂತಂ | ಓಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಅಥವಾ ಬಲದಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದವನು, ಬಹಳ ಬಲವುಳ್ಳವನು ಎಂದರ್ಥವು.

ಅಹಿಂ—ಆಹಂತಾರಂ | ಐನ ಹಿಂಸಾಗತೋಃ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹಂತಕನಾದ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ದಾನುಂ—ದಾನವಂ | ದನೋಃ ಪುತ್ರಂ | ರಾಕ್ಷಸಮಾತೆಯಾದ ದನುವಿನ ಪುತ್ರನು ಎಂದರ್ಥವು. ದಾನುರ್ದಾದನೇ ವೃತ್ರಮಾತಾ ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಋ. ಸಂ. ೧-೩೨-೯ ನೆಯ ಮುಕ್ತಿನ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಶರದಿ—ಶರತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಸಂವತ್ಸರದಲ್ಲಿ. ಶ್ವ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತೀರ್ಯಂತೇ ಅಸ್ಯಾಂ ಓಷಧಯಃ ಇತಿ ಶರತ್ ಸಂವತ್ಸರಃ—ಓಷಧಿಗಳು, ಎಲೆಗಳು ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಣಗಿ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಉದುರುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಶರತ್ ಅಥವಾ ಶರದೃತುವೆಂದು ಹೆಸರು. ಒಂದು ಸಂವತ್ಸರದಲ್ಲಿ ಶರತ್ಕಾಲವು ಒಂದಾವರ್ತಿ ಮಾತ್ರ ಬರುವುದರಿಂದ ಶರಚ್ಛಬ್ದವನ್ನೇ ಸಂವತ್ಸರವೆಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯು.

ತಚ್ಚಕ್ಷುರ್ದೇವಹಿತಂ ಶುಕ್ರಮುಚ್ಚರತ್ |

ಪಶ್ಯೇಮು ಶರದಃ ಶತಂ ಜೀವೇಮು ಶರದಃ ಶತಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೬೬-೧೬)

ದೀರ್ಘಾಯುರಸ್ಯಾ ಯಃ ಪತಿರ್ಜೀವಾತಿ ಶರದಃ ಶತಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೫-೩೯)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಶರಚ್ಛಬ್ದವು ಸಂವತ್ಸರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಯಃ ಶಂಬರಂ ಪರ್ವತೇಷು ಕ್ಷಿಯಂತಂ ಚಿತ್ವಾರಿಂಶ್ಯಾಂ ಶರದಿ ಅನ್ವನಿಂದತ್—ನಲವತ್ತು ವರ್ಷಗಳ ಪರ್ಯಂತರ ಯಾರಿಗೂ ಸಿಕ್ಕದಂತೆ ಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಿ ಅವಿತುಕೊಂಡಿದ್ದ ಶಂಬರಾಸುರನನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಹುಡುಕಿ ಸಂಹಾರಮಾಡಿದನು. ಇದು ಇಂದ್ರನ ಸಾಹಸವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವುದಾಗಿದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯಃ ಸಪ್ತರಶ್ಮಿವೃಷಭಸ್ತು ವಿಷ್ಣಾನವಾಸೃಜತ್ಸರ್ತವೇ ಸಪ್ತ ಸಿಂಧೂನ್ |

ಯೋ ರಾಹಿಣಮಸ್ಫುರದ್ವಜ್ರಬಾಹುದರ್ಯಮಾರೋಹಂತಂ ಸ ಜನಾಸ ಇಂದ್ರಃ

|| ೧೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಯಃ | ಸಪ್ತರಶ್ಮಿಃ | ವೃಷಭಃ | ತುವಿಷ್ಣಾನ್ | ಅವ್ರಾಸೃಜತ್ | ಸರ್ತವೇ | ಸಪ್ತ | ಸಿಂಧೂನ್ |

ಯಃ | ರಾಹಿಣಂ | ಅಸ್ಫುರತ್ | ವಜ್ರಬಾಹುಃ | ದರ್ಯಂ | ಅರೋಹಂತಂ | ಸಃ | ಜನಾಸಃ | ಇಂದ್ರಃ

|| ೧೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯಃ ಸಪ್ತರಶ್ಮಿಃ ಸಪ್ತಸಂಖ್ಯಾಕಾಃ ಪರ್ಜನ್ಯಾ ರಶ್ಮಯೋ ಯಸ್ಯ | ತೇ ಚ ರಶ್ಮಯೋ ವರಾಹವಃ ಸ್ವತಃಸೋ ವಿದ್ಯುನ್ಮಹಸೋ ಧೂಪಯಃ ಶ್ವಾಪಯೋ ಗೃಹಮೇಧಾಶ್ಲೇತೀತಿ ಯೇ ಚೇಮೇಽಶಿಮಿವಿದ್ವಿಷಃ ಪರ್ಜನ್ಯಾಃ ಸಪ್ತ ಪೃಥಿವೀಮಭಿವರ್ಷಂತಿ ವೃಷ್ಟಿಭಿಃ | ತೈ ಅ. ೧. ೯-೪, ೫ | ಇತಿ ತೈತ್ತಿರೀಯಾರಣ್ಯಕೇ ಹ್ಯಾಮ್ನಾತಾಃ | ವೃಷಭೋ ವರ್ಷಕಸ್ತುವಿಷ್ಣಾನ್ ವೃದ್ಧಿಮಾನ್ಪಲನಾನ್ವಾ ಸಪ್ತ ಸರ್ಪಣಸ್ತಭಾನಾನ್ಸಿಂಧೂನಪಃ ಸರ್ತವೇ ಸರಣಾಯಾನಾಸೃಜತ್ | ಅವಸೃಷ್ಟವಾನ್ | ಯದ್ವಾ ಗಂಗಾದ್ಯಾಃ ಸಪ್ತ ಮುಖ್ಯಾ ನದೀರಸೃಜತ್ | ಯಶ್ಚ ವಜ್ರಬಾಹುಃ ಸನ್ ದರ್ಯಂ ದಿವಮಾರೋಹಂತಂ ರಾಹಿಣಮಸುರಮಸ್ಫುರತ್ | ಜಘಾನ || ಸ್ಫುರ ಸ್ಫುರಣೇ ತುದಾದಿಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಜನಾಸಃ—ಎಲೈ ಜನರೇ | ಯಃ—ಯಾರು | ಸಪ್ತರಶ್ಮಿಃ—ಸಪ್ತಸಂಖ್ಯಾತವಾದ ರಶ್ಮಿಯುಳ್ಳವನು | ವೃಷಭಃ—ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸುವವನು | ತುವಿಷ್ಣಾನ್—ಬಲಶಾಲಿಯು ಆಗಿ | ಸಪ್ತ ಸಿಂಧೂನ್—ಸಪ್ತ

ಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ ನದಿಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಸ್ತವಿಸತಕ್ಕ ಉದಕಗಳನ್ನು | ಸರ್ತೇವೇ—ಪ್ರವಹಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರವಾಗಿ |
ಅನಾಸ್ಯಜತ್—(ಅಹಿಯಿಂದ) ಬಿಡಿಸಿದನೋ | ಯೇ—ಯಾರು | ವಜ್ರಬಾಹುಃ—ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ
ಹಿಡಿದವನಾಗಿ | ದ್ಯಾಂ—ದ್ಯುಲೋಕವನ್ನು | ಆರೋಹಂತಂ—ಹತ್ತುತ್ತಿದ್ದ | ರೌಹಿಣಿಂ—ರೌಹಿಣಿನೆಂಬ
ಅಸುರನನ್ನು | ಅಸ್ಪೃಶತ್—ಕೊಂದನೋ | ಸಃ—ಅವನೇ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಜನರೇ, ಯಾರು ಸಪ್ತಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ ರಶ್ಮಿಯುಳ್ಳವನೂ, ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸುವವನೂ, ಬಲಶಾಲಿ
ಯೂ ಆಗಿ ಗಂಗಾದಿ ಸಪ್ತನದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರವಹಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಹಿಯಿಂದ ಬಿಡಿಸಿದನೋ, ಯಾರು ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು
ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದವನಾಗಿ ದ್ಯುಲೋಕವನ್ನು ಹತ್ತುತ್ತಿದ್ದ ರೌಹಿಣಿನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ಕೊಂದನೋ ಅವನೇ ಇಂದ್ರನು.

English Translation

He, the seven-rayed, the showerer, the powerful, who let loose the
seven rivers to flow ; who, armed with the thunderbolt, crushed Rauhina when
scaling heaven ; he, men, is Indra.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸಪ್ತರಶ್ಮಿಃ—ಸಪ್ತಸಂಖ್ಯಾಕಾಃ ಪರ್ಜನ್ಯಾ ರಶ್ಮಯೋ ಯಸ್ಯ | ತೇ ಚ ಧೃತ್ಯೋ-ವರಾಹವಃ
ಸ್ವತಪಸಃ | ವಿದ್ಯುನ್ಮಹಸೋ ಧೂಪಯಃ | ಶ್ವಾಪಯೋ ಗೃಹಮೇಧಾಶ್ಚೇತ್ಯೇತೇ | ಯೇ ಚೇಮೇಶ್ವರಮಿ-
ವಿದ್ವಿಷಃ | ಪರ್ಜನ್ಯಾಃ ಸಪ್ತ ಸೃಢಿವೀಮಭಿವರ್ಷಂತಿ ವೃಷ್ಟಿಭಿರಿತಿ—(ಶ್ರೀ. ಅ- ೧-೯-೪ ರಿಂದ ೫) ಇಂದ್ರನು
ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸುವಾಗ ಎಂದರೆ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಿ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವಾಗ ಆ ಮೇಘಗಳು
ಏಳು ವಿಧವಾದ ರಶ್ಮಿಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಪರ್ಜನ್ಯದೇವತೆಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾಗಿ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸುವವು ಎಂದು ಅರ್ಥ
ವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅದರ ಸಮರ್ಥನೆಗಾಗಿ ತೈತ್ತಿರೀಯಾರಣ್ಯಕದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿರುವರು. ಉದಾಹರಣೆಯಲ್ಲಿ
ರುವ ಪರ್ಜನ್ಯಾಃ ಸಪ್ತ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಏಳು ವಿಧವಾದ ವಾಯುಗುಣಗಳಿಂದ ಸಹಿತ
ವಾದ ಪರ್ಜನ್ಯಗಳು (ಮೇಘಗಳು) ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸುವವು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಆ ಏಳು ವಿಧವಾದ ಪರ್ಜನ್ಯಗಳು
ಯಾವವೆಂದರೆ—

(೧) ವರಾಹವಃ—ವರಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ವರ್ಷಮಾಹ್ವಯತೀತಿ ವರಾಹಃ (ಹುಃ) ತೇ ಚ ಬಹವೋ
ವರಾಹವಃ | ಉತ್ತಮವಾದ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸುವುದರಿಂದ ಆ ವಾಯುಗುಣಕ್ಕೆ ವರಾಹವೆಂದು
ಹೆಸರು. ಅಂತಹ ವಾಯುಗುಣದಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ಮೇಘಗಳಿಗೆ ವರಾಹವಃ ಎಂದು ಹೆಸರು.

(೨) ಸ್ವತಪಸಃ—ಯೇ ನಾಯವಃ ಸ್ವತಪಸಃ ಸ್ವಯಮೇವ ತಪಂತಿ ನ ತು ತಾಪಾರ್ಥಮಗ್ನಿ-
ಮಾದಿತ್ಯಂ ನಾಪೇಕ್ಷಂತೇ ಸ್ವತಪಸಃ | ಉಷ್ಣ (ಶಾಖ) ಕ್ಕಾಗಿ ಅಗ್ನಿ ಅಥವಾ ಆದಿತ್ಯರನ್ನು
ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೆ ತನ್ನ ಸ್ವಂತ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ದಹಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ವಾಯುಗುಣದಿಂದ ಸಹಿತವಾದ
ಮೇಘಗಳಿಗೆ ಸ್ವತಪಸಃ ಎಂದು ಹೆಸರು.

- (೩) ವಿದ್ಯುನ್ಮಹಸಃ—ವಿದ್ಯುತ್ಸಮಾನಂ ಮಹಸ್ತೇಜೋ ಯೇಷಾಂ ತೇ ವಿದ್ಯುನ್ಮಹಸಃ—ವಿದ್ಯುತ್ರಿಗೆ (ಮಿಂಚಿಗೆ) ಸಮಾನವಾದ ಮಹಾತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಅಥವಾ ವಿದ್ಯುತ್ತಿನಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವ ವಾಯುಗಣಸಹಿತವಾದ ಮೇಘಗಳಿಗೆ ವಿದ್ಯುನ್ಮಹಸಃ ಎಂದು ಹೆಸರು.
- (೪) ಧೂಪಯಃ—ಗುಗ್ಗುಲದಶಾಂಗಾದಿದ್ರವ್ಯಾಂತರೈರನೇಪೇಕ್ಷೇಣ ಸ್ವಶರೀರಗತಸುಗಂಧೇನೈವ ಸರ್ವಾನ್ವದಾರ್ಥಾನೋಪಯಂತೋ ವಾಸಿತಾನ್ ಕುರ್ವಂತೋ ವರ್ತಂತೇ | ಗುಗ್ಗುಲ, ದಶಾಂಗ ಮೊದಲಾದ ಸುವಾಸನಾ ದ್ರವ್ಯಗಳ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ತನ್ನ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಸುಗಂಧದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ವಾಯುಗಣಸಹಿತವಾದ ಮೇಘಗಳಿಗೆ ಧೂಪಯಃ ಎಂದು ಹೆಸರು.
- (೫) ಶ್ವಾಪಯಃ—ಶು ಶಬ್ದ ಅಶುಶಬ್ದ ಪರ್ಯಾಯೇಶ್ವರತಃ ಶೀಘ್ರವ್ಯಾಪಿನ ಇತ್ಯುಕ್ತಂ ಭವತಿ | ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಎಲ್ಲೆಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ವಾಯುಗಣಸಹಿತವಾದ ಮೇಘಗಳಿಗೆ ಶ್ವಾಪಯಃ ಎಂದು ಹೆಸರು.
- (೬) ಗೃಹಮೇಧಾಃ—ಗೃಹೇಷು ಮೇಧಾರ್ಹಾ ಗೃಹಮೇಧಾಃ | ಗೃಹಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ ವಾಯುದೇವತಾಸಹಿತವಾದ ಮೇಘಗಳಿಗೆ ಗೃಹಮೇಧಾಃ ಎಂದು ಹೆಸರು.
- (೭) ಅಶಿಮಿವಿದ್ವಿಷಃ—ಶಿಮಿಃ ಕರ್ಮ ಕೃಷ್ಯಾದಿಕಂ ತಸ್ಯ ವಿಘಾತಕಾಃ ಶಿಮಿವದ್ವಿಷಃ ತದ್ವಿ-ಪರೀತಾ ಅಶಿಮಿವದ್ವಿಷಃ ಕೃಷ್ಯಾದ್ಯನುಕೂಲಪ್ರವೃತ್ತಯೋ ವಾಯವ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ವ್ಯವಸಾಯ ಮೊದಲಾದ ಕೃಷಿಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಆಯಾಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಕಗಳಾದ ವಾಯುಗಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮೇಘಗಳಿಗೆ ಅಶಿಮಿವಿದ್ವಿಷಃ ಎಂದು ಹೆಸರು.

ಪರ್ಜನ್ಯ ಅಥವಾ ಮೇಘಗಳಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಏಳು ವಿಧಗಳಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸಪ್ತರಶ್ಮಿಃ ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನು ಏಳು ವಿಧವಾದ ಮೇಘಗಳಿಂದ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸುವನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಯಃ ಅನಾಸೃಜತ್ ಸರ್ತವೇ ಸಪ್ತ ಸಿಂಧೂನ್—ಇಂದ್ರನು ಸಪ್ತವಿಧಮೇಘಗಳಿಂದ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸಿ ಆ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಗಳು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದನಂತರ ಗಂಗಾ, ಯಮುನಾ ಮೊದಲಾದ ಏಳು ಮುಖ್ಯನದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರವಾಹರೂಪದಿಂದ ಹರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು ಇಲ್ಲಿ ಸಪ್ತ ಸಿಂಧೂನ್ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಏಳೇ ನದಿಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಅವು ಮುಖ್ಯವಾದ ನದಿಗಳು ಮಾತ್ರ. ಭೂಮಿಯಮೇಲೆ ಬಿದ್ದ ನೀರನ್ನು ನದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇತರ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಯಃ ರೌಹಿಣಿಂ ಅಸ್ಫುರತ್ ವಜ್ರಬಾಹುಃ ದ್ಯೌಂ ಆರೋಹಂತಂ—ಇಂದ್ರನು ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಏರುತ್ತಿರುವ ರೌಹಿಣಿನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಕೊಂದನು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇದೇ ವಿಷಯವನ್ನು—

ಅಹನ್ಸ ಹಿಮಭಿನದ್ರೌಹಿಣಿಂ ವ್ಯಹನ್ತ್ಯಂಸಂ ಮಘನಾ ಶಚೀಭಿಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೦೩-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿದೆ. ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ರೌಹಿಣನೆಂಬ ಅಸುರನ ಹೆಸರು ಈ ಎರಡು ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಬೇರೆ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ರೌಹಿಣನ ವಿಷಯವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಏನನ್ನೂ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಇದಲ್ಲದೆ ರೌಹಿಣ ಶಬ್ದವು ಮೇಘನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ-೨-೨೧) ಇಂದ್ರನು ಮೇಘವನ್ನು ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಪ್ರಹರಿಸಿ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದನು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಇದರಂತೆ ಶಂಬರ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸಹ ಮೇಘನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶಂಬರನ ವಧವೆಂದರೆ ಮೇಘ ಹನನವೆಂದೂ ಸಹ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹೇಳಬಹುದು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ದ್ಯಾವಾ ಚಿದಸ್ಮೈ ಪೃಥಿವೀ ನಮೇತೇ ಶುಷ್ಮಾಚ್ಚಿದಸ್ಯ ಪರ್ವತಾ ಭಯಂತೇ |
ಯಃ ಸೋಮಪಾ ನಿಚಿತೋ ವಜ್ರಬಾಹುರ್ಯೋ ವಜ್ರಹಸ್ತಃ ಸ ಜನಾಸ ಇಂದ್ರಃ

ಪದಪಾಠಃ

ದ್ಯಾವಾ | ಚಿತ್ | ಅಸ್ಮೈ | ಪೃಥಿವೀ ಇತಿ | ನಮೇತೇ ಇತಿ | ಶುಷ್ಮಾತ್ | ಚಿತ್ | ಅಸ್ಯ | ಪರ್ವತಾಃ |
ಭಯಂತೇ |

ಯಃ | ಸೋಮಪಾಃ | ನಿಚಿತಃ | ವಜ್ರಬಾಹುಃ | ಯಃ | ವಜ್ರಹಸ್ತಃ | ಸಃ | ಜನಾಸಃ | ಇಂದ್ರಃ
|| ೧೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಸ್ಮಾ ಇಂದ್ರಾಯ ದ್ಯಾವಾ ಪೃಥಿವೀ || ಇತರೇತರಾಪೇಕ್ಷಯಾ ದ್ವಿವಚನಂ ಪ್ರಮಿತ್ರಯೋ-
ರ್ವರುಣಯೋಃ | ೭-೬-೧ | ಇತಿವತ್ || ನಮೇತೇ | ಸ್ವಯಮೇವ ಪ್ರಹೀಭವತಃ || ಣಮು ಪ್ರಹ್ವತ್ಸೇ |
ಕರ್ಮಕರ್ತರಿ ನ ದುಹಸ್ವನಮಾಂ ಯಕ್ಚಿಜ್ಞಾನಿತಿ ಯಕಃ ಪ್ರತಿಷೇಧಃ || ಚಿದಪಿ ಚಿ ಅಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ
ಶುಷ್ಮಾದ್ವಲಾತ್ಪರ್ವತಾ ಭಯಂತೇ | ಬಿಭೃತಿ | ಯಃ ಸೋಮಪಾಃ ಸೋಮಸ್ಯ ಪಾತಾ ನಿಚಿತಃ ಸರ್ವಃ |
ಯದ್ವಾ ಅಸ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದೇವೇಭ್ಯೋ ದೃಢಾಂಗಃ | ವಜ್ರಬಾಹುರ್ವಜ್ರಸದೃಶಬಾಹುಃ | ಯಶ್ಚ ವಜ್ರ-
ಹಸ್ತೋ ವಜ್ರಯುಕ್ತಃ ಸ ಇಂದ್ರ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಜನಾಸಃ—ಎಲೈ ಜನರೇ | ಅಸ್ಮೈ—ಈ ಇಂದ್ರನಿಗೆ | ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ—ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆರಡೂ |
ನಮೇತೇ—ವಿನಯದಿಂದ ನಮಸ್ಕರಿಸುವವು | ಚಿತ್—ಮತ್ತು | ಅಸ್ಯ—ಈ ಇಂದ್ರನ | ಶುಷ್ಮಾತ್ ಚಿತ್—
ಬಲವಿಡಲೇ | ಪರ್ವತಾಃ—ಪರ್ವತಗಳು | ಭಯಂತೇ—ಭಯಪಡುತ್ತವೆ | ಯಃ—ಯಾರು | ಸೋಮಪಾಃ

ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡುವವನಾಗಿಯೂ | ನಿಚಿತೇ—ದೃಢಕಾಯನಾಗಿಯೂ | ವಜ್ರಬಾಹುಃ—ವಜ್ರಾಯುಧಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಬಾಹುಗಳುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ ಇರುವನೋ | ಯಃ—ಯಾರು | ವಜ್ರಹಸ್ತಃ—ಕೈಯಲ್ಲಿ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವನೋ | ಸಃ—ಅವನೇ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಈ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆರಡೂ ವಿನಯದಿಂದ ನಮಸ್ಕರಿಸುವುವು. ಮತ್ತು ಈ ಇಂದ್ರನ ಬಲದಿಂದಲೇ ಪರ್ವತಗಳು ಭಯಪಡುತ್ತವೆ. ಯಾವನು ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡುವವನಾಗಿಯೂ, ದೃಢಕಾಯನಾಗಿಯೂ, ವಜ್ರಾಯುಧಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಬಾಹುಗಳುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ ಇರುವನೋ, ಯಾವನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವನೋ ಅವನೇ ಇಂದ್ರನು.

English Translation

He, to whom heaven and earth bow down; he, at whose might the mountains are appalled; he, who is the drinker of the Soma juice, the firm (of frame), the adamant-armed, the wielder of the thunderbolt; he, men, is Indra.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಮಹಾಶಕ್ತಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳು ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ. ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೂ ಇಂದ್ರನನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತವೆ. ಪರ್ವತಗಳು (ಅಥವಾ ಮೇಘಗಳು) ಇಂದ್ರನ ಬಲವನ್ನು ಕಂಡು ಭಯಪಡುತ್ತವೆ ಎಂದು ಋಷಿಯು ಇಂದ್ರನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತಿಶಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಪರ್ವತಾಃ—ಪರ್ವತಗಳು ಅಥವಾ ಮೇಘಗಳು, ಪರ್ವತಶಬ್ದವು ಮೇಘನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಮೇಘಗಳೆಂದೂ ಪರ್ವತಗಳೆಂದೂ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ಸೋಮಪಾಃ—ಇಂದ್ರನ ಸೋಮಪಾನದ ವಿಷಯವನ್ನು ನಾವು ಹಿಂದೆಯೇ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಸೋಮಪಾನಮಾಡುವ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರನೇ ಶ್ರೇಷ್ಠನೆಂದೂ, ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸೋಮಪಾನದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಆಸಕ್ತಿಯಿರುವುದೆಂದೂ ಬಹಳವಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ. ಸೋಮಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಇಂದ್ರನೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ.

ವಜ್ರಬಾಹುಃ ವಜ್ರಹಸ್ತಃ—ಈ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವಿರುವುದು. ಒಂದೇ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ವಜ್ರಬಾಹುಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಜ್ರಸದೃಶವಾದ ಎಂದರೆ ವಜ್ರದಂತೆ ಘಟ್ಟಿಯಾದ ಬಾಹುಗಳುಳ್ಳವನೆಂದೂ (ಅಧಿಕಬಾಹುಬಲವುಳ್ಳವನೆಂದೂ), ವಜ್ರಹಸ್ತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕೈಯಲ್ಲಿ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವನೆಂದೂ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯಃ ಸುನ್ವಂತಮವತಿ ಯಃ ಪಚಂತಂ ಯಃ ಶಂಸಂತಂ ಯಃ ಶಶಮಾನಮೂತಿಃ |

ಯಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮ ವರ್ಧನಂ ಯಸ್ಯ ಸೋಮೋ ಯಸ್ಯೇದಂ ರಾಧಃ ಸ ಜನಾಸ ಇಂದ್ರಃ |

ಪದಪಾಠಃ

ಯಃ | ಸುನ್ವಂತಂ | ಅವತಿ | ಯಃ | ಪಚಂತಂ | ಯಃ | ಶಂಸಂತಂ | ಯಃ | ಶಶಮಾನಂ | ಊತಿಃ |

ಯಸ್ಯ | ಬ್ರಹ್ಮ | ವರ್ಧನಂ | ಯಸ್ಯ | ಸೋಮಃ | ಯಸ್ಯ | ಇದಂ | ರಾಧಃ | ಸಃ | ಜನಾಸಃ | ಇಂದ್ರಃ |

|| ೧೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯಃ ಸುನ್ವಂತಂ ಸೋಮಾಭಿಷವಂ ಕುರ್ವಂತಂ ಯಜಮಾನಮವತಿ | ರಕ್ಷತಿ | ಯಶ್ಚ ಪುರೋ-
ಡಾಶಾದೀನಿ ಹವೀಂಷಿ ಪಚಂತಂ | ಯಶ್ಚೋತಿ ಉತಯೇ || ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಚತುರ್ಥಾಃ ಪೂರ್ವ-
ಸರ್ವಣದೀರ್ಘಃ || ಸ್ವರಕ್ಷಾಯೈ ಶಸ್ತ್ರಾಣಿ ಶಂಸಂತಂ ಯಶ್ಚ ಶಶಮಾನಮವತಿ | ಸ್ತೋತ್ರಂ ಕುರ್ವಾಣಂ
ರಕ್ಷತಿ | ಬ್ರಹ್ಮ ಪರಿವೃಥಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಯಸ್ಯ ವರ್ಧನಂ ವೃದ್ಧಿಕರಂ ಭವತಿ | ತಥಾ ಯಸ್ಯ ಸೋಮೋ
ವೃದ್ಧಿಹೇತುರ್ಭವತಿ | ಯಸ್ಯ ಚೇದಮಸ್ತದೀಯಂ ರಾಧಃ ಪುರೋಡಾಶಾದಿಲಕ್ಷಣಮನ್ನಂ ವೃದ್ಧಿಕರಂ
ಭವತಿ | ಸ ಇಂದ್ರ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ

ಜನಾಸಃ—ಎಲೈ ಜನರೇ | ಯಃ—ಯಾರು | ಸುನ್ವಂತಂ—ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವ ಯಜಮಾನ
ನನ್ನು | ಅವತಿ—ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ | ಯಃ—ಯಾರು | ಪಚಂತಂ—ಪುರೋಡಾಶಾದಿಗಳನ್ನು ಪಕ್ವಮಾಡುವ
ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವನೋ | ಯಃ—ಯಾರು | ಊತಿಃ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ | ಶಂಸಂತಂ—ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವವನನ್ನು
ರಕ್ಷಿಸುವನೋ | ಯಃ—ಯಾರು | ಶಶಮಾನಂ—ಸ್ತುತಿಮಾಡುವವನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವನೋ (ಮತ್ತು) | ಯಸ್ಯ—
ಯಾರಿಗೆ | ಬ್ರಹ್ಮ—ಸ್ತುತಿಯು | ವರ್ಧನಂ—ವೃದ್ಧಿಕಾರಕವಾಗಿದೆಯೋ | ಯಸ್ಯ—ಯಾರಿಗೆ | ಸೋಮಃ—
ಸೋಮರಸದ ಪಾನವು ವೃದ್ಧಿಕಾರಕವೋ | ಯಸ್ಯ—ಯಾರಿಗೆ | ಇದಂ—ನಮ್ಮಿಂದ ದತ್ತವಾದ | ರಾಧಃ—
ಪುರೋಡಾಶಾದ್ಯನ್ನವು ವೃದ್ಧಿಕಾರಕವಾಗಿದೆಯೋ | ಸಃ—ಅವನೇ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು.

ಭಾವಾರ್ಥಃ

ಎಲೈ ಜನರೇ, ಯಾರು ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವ ಯಜಮಾನನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ, ಯಾರು
ಪುರೋಡಾಶಾದಿಗಳನ್ನು ಪಕ್ವಮಾಡುವವನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವನೋ, ಯಾರು ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಯಾಚಿಸುವವರನ್ನು
ರಕ್ಷಿಸುವನೋ, ಯಾರು ಸ್ತುತಿಕರ್ತನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವನೋ, ಮತ್ತು ಯಾರಿಗೆ ಸ್ತೋತ್ರವೂ, ಸೋಮರಸವೂ, ಪುರೋ
ಡಾಶಾದ್ಯನ್ನಗಳೂ ವೃದ್ಧಿಕಾರಕವೂ ಆಗಿವೆಯೋ ಅವನೇ ಇಂದ್ರನು.

English Translation

He, who protects (the worshipper) offering the libation, or preparing (the mixed curds and butter), repeating his praise and soliciting his assistance ; he, of whom the sacred prayer, the (offered) Soma juice, the (presented sacrificial) food, augment (the vigour) ; he, men, is Indra.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನ ಮತ್ತು ಋತ್ವಿಗ್ವನರು ಮಾಡುವ ಮತ್ತು ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿರಾದಿಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಪ್ರೀತನಾಗುವನೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಯಃ ಸುನ್ಮತಂ ಅವತಿ—ಸೋಮಾಭಿಷವಂ ಕುರ್ವಂತಂ ಯಜಮಾನಮವಃ | ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸೋಮ ಪಾನವು ಪ್ರೀತಿದಾಯಕವಾದ್ದರಿಂದ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಇಂದ್ರನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಯಃ ಪಚಂತಂ ಯಃ ಶಂಸಂತಂ ಯಃ ಶಶಮಾನ ಊತೀ ಪುರೋಡಾಶಾದಿಹವೀಂಷಿ ಪಚಂತಂ, ಊತಯೇ ಸ್ವರಕ್ಷಾಯೈ ಶಸ್ತ್ರಾಣಿ ಶಂಸಂತಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಕುರ್ವಾಣಂ ರಕ್ಷತಿ | ಇಂದ್ರನು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಮಾತ್ರ ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆಂದು ತಿಳಿಯಬಾರದು. ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಪಚನಮಾಡುವ (ಬೇಯಿಸುವ) ಋತ್ವಿಜನನ್ನೂ, ಇಂದ್ರನ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವ ಹೋತೃ ಎಂಬ ಋತ್ವಿಜನನ್ನೂ, ತನ್ನ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಇಂದ್ರನನ್ನೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವ ಇತರ ಋತ್ವಿಜ ಮೊದಲಾದವರನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸಿ ಸಲಹುವನೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಯಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮ ವರ್ಧನಂ ಯಸ್ಯ ಸೋಮಃ ಯಸ್ಯ ಇದಂ ರಾಧಃ—ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಮೇಲೆಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಪ್ರಕಾರಾಂತರವಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ. ಇಂದ್ರನು ಯಜಮಾನನನ್ನು ಋತ್ವಿಗ್ವನರನ್ನು ಕಾಪಾಡುವನು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆಯಷ್ಟೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಋತ್ವಿಗ್ವನರು ಅಥವಾ ಯಜಮಾನರು ಮಾಡುವ ಸ್ತೋತ್ರವು ವೃದ್ಧಿ ಕರವಾಗಿರುವುದು ಎಂದರೆ ಪ್ರೀತಿದಾಯಕವಾಗಿರುವುದು. ಅದರಂತೆ ಅವರು ಅರ್ಪಿಸುವ ಸೋಮರಸವೂ, ಹವಿರಾದಿಗಳೂ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ ಕಾರಕಗಳಾಗಿರುವವು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರಾದಿ ಜನರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವನೆಂದು ಋಷಿಯು ವಿವರಿಸಿರುವನು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯಃ ಸುನ್ಮತೇ ಪಚತೇ ದುಧ್ರ ಆ ಚಿದ್ವಾಜಂ ದರ್ಧರ್ಷಿ ಸ ಕಿಲಾಸಿ ಸತ್ಯಃ |

ವಯಂ ತ ಇಂದ್ರ ವಿಶ್ವಹ ಪ್ರಿಯಾಸಃ ಸುವೀರಾಸೋ ವಿದಧಮಾ ವದೇಮ ||೧೫||

ಪದಪಾಠಃ

ಯಃ | ಸುನ್ವತೇ | ಪಚತೇ | ದುಧ್ರಃ | ಆ | ಚಿತ್ | ನಾಜಂ | ದರ್ಧರ್ಷಿ | ಸಃ | ಕಿಲ | ಅಸಿ | ಸತ್ಯಃ |
ವಯಂ | ತೇ | ಇಂದ್ರ | ವಿಶ್ವಹ | ಪ್ರಿಯಾಸಃ | ಸುವೀರಾಸಃ | ವಿದಥಂ | ಆ | ವದೇಮು || ೧೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಇದಾನೀವೃಷಿಃ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕೃತಮಿಂದ್ರಂ ಪ್ರತಿ ಪ್ರಬ್ರೂತೇ | ಹೇ ಇಂದ್ರ ಯೋ ದುಧ್ರೋ ದುರ್ಧರಃ ಸನ್ ಸುನ್ವತೇ ಸೋಮಾಭಿಷವಂ ಕುರ್ವತೇ ಪುರೋಡಾಶಾದಿಹವೀಂಷಿ ಪಚತೇ ಯಜಮಾನಾಯ ನಾಜಮನ್ನಂ ಬಲಂ ವಾದರ್ಧರ್ಷಿ | ಭೃಶಂ ಪ್ರಾಪಯಸಿ ಸ ತಾದೃಶಸ್ತ್ವಂ ಸತ್ಯೋ ಯಥಾರ್ಥಭೂತೋಽಸಿ | ನ ಪುನರ್ನಾಸ್ತೀತಿ ಬುದ್ಧಿಯೋಗ್ಯೋಽಸಿ | ಕಿಲೇತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ | ತೇ ತವ ಪ್ರಿಯಾಸಃ ಸುವೀರಾಸಃ ಕಲ್ಯಾಣಪುತ್ರಪೌತ್ರಾಃ ಸಂತೋ ವಯಂ ವಿಶ್ವಹ ಸರ್ವೇಷ್ಟಹಃಸು ವಿದಥಂ ಸ್ತೋತ್ರಮಾವದೇಮು | ಬ್ರೂಯಾಮು ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಯಃ—ಯಾರು | ದುಧ್ರಃ—ಅಪ್ರತಿಹತನಾಗಿ | ಸುನ್ವತೇ—ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವವನೂ | ಪಚತೇ—ಪುರೋಡಾಶಾದಿಗಳನ್ನು ಪಕ್ವಮಾಡುವವನೂ ಆದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ನಾಜಂ—ಅನ್ನವನ್ನೂ ಬಲವನ್ನೂ | ಆ ದರ್ಧರ್ಷಿ—ಪ್ರಭೂತವಾಗಿ ಕೊಡುವನೋ | ಸಃ—ಅಂತಹ ನೀನು | ಸತ್ಯಃ—ಸತ್ಯಾತ್ಮಕನಾಗಿ | ಅಸಿ ಕಿಲ—ಆಗಿದ್ದೀಯಲ್ಲವೇ | ತೇ—ನಿನಗೆ | ಪ್ರಿಯಾಸಃ—ಪ್ರಿಯರಾದವರೂ | ಸುವೀರಾಸಃ—(ನಿನ್ನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ) ಕಲ್ಯಾಣಾತ್ಮಕರಾದ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವರೂ ಆದ | ವಯಂ—ನಾವು | ವಿಶ್ವಹ—ಸಕಲ ದಿನಗಳಲ್ಲಿಯೂ | ವಿದಥಂ—ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ಆ ವದೇಮು—ಪಠಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಅಪ್ರತಿಹತನಾದ ಯಾವನು ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವವನೂ, ಪುರೋಡಾಶಾದಿಗಳನ್ನು ಪಕ್ವಮಾಡುವವನೂ ಆದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಬಲವನ್ನೂ ಪ್ರಭೂತವಾಗಿ ಕೊಡುವನೋ ಅಂತಹ ನೀನು ಸತ್ಯಾತ್ಮಕನಾಗಿ ಆಗಿದ್ದೀಯಲ್ಲವೇ ? ನಿನಗೆ ಪ್ರಿಯರಾದವರೂ, ನಿನ್ನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಕಲ್ಯಾಣಾತ್ಮಕರಾದ ಪುತ್ರ ಪೌತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವರೂ ಆದ ನಾವು ಸಕಲದಿನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತೇವೆ.

English Translation

Indra, you are difficult of approach; you, verily, are a true (benefactor), who bestow (abundant) food upon him who offers the libation, who prepares (the mixed curds and butter): may we, enjoying your favour, blessed with progeny, daily repeat (your praise) at the sacrifice.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಸೂಕ್ತದ ಉಪಸಂಹಾರರೂಪವಾದ ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಋಷಿಯು ಇಂದ್ರನನ್ನೇ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಸಂಬೋಧಿಸಿ, ಅನ್ನ, ವೀರರಾದ ಪುತ್ರಪಾತ್ರರು ಮೊದಲಾದ ಇಷ್ಟವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ.

ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ, ಅವುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅರ್ಥಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅನೇಕವಿಧವೆಂದು ಯಾಸ್ಮರು ಹೇಳಿರುವರು. ಅದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಹೇಳುವುದು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿರುವುದು—

ತದ್ಯಾನಿ ನಾಮಾನಿ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಸ್ತುತೀನಾಂ ದೇವತಾನಾಂ ತದ್ವೈವತಮಿತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ | ಯತ್ಕಾಮ
ಋಷಿಯ ಸ್ಯಾಂ ದೇವತಾಯಾಮಾರ್ಥಸತ್ಯಮಿಚ್ಛಂತುತಿಂ ಪ್ರಯುಂಕ್ತೇ ತದ್ವೈವತೇಃ ಸ
ಮಂತ್ರೋ ಭವತಿ | ತಾಸ್ತಿದಿಧಾ ಋಚಿಃ ಪರೋಕ್ಷಕೃತಾಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕೃತಾ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕಾಶ್ಚ |
ತತ್ರ ಪರೋಕ್ಷಕೃತಾಃ ಸರ್ವಾಭಿರ್ನಾಮವಿಭಕ್ತಿಭಿಯುಜ್ಯಂತೇ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಶ್ಚಾಖ್ಯಾತಸ್ಯ |
ಅಥ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕೃತಾ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೋಪಯೋಗಾಸ್ತಮಿತಿ ಚೈತೇನ ಸರ್ವನಾಮ್ನಾ |
ಅಥಾಧ್ಯಾತ್ಮಿಕೈ ಉತ್ತಮಪುರುಷಯೋಗಾ ಅಹಮಿತಿ ಚೈತೇನ ಸರ್ವನಾಮ್ನಾ | ಪರೋಕ್ಷ-
ಕೃತಾಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕೃತಾಶ್ಚ ಮಂತ್ರಾ ಭೂಯಿಷ್ಯಾ ಅಲ್ಪಶ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕಾಃ ||

(ನಿರುಕ್ತ. ದೈವತಕಾಂಡ ೭-೧ ರಿಂದ ೩)

ಎಂದರೆ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ದೈವತಮಂತ್ರ, ಸ್ತುತಿಮಂತ್ರ, ಆಶೀರ್ವಂತ್ರ, ಶಪಥ, ಅಭಿಶಾಪ, ಕಷ್ಟಿದ್ಭಾವ, ಪರಿದೇವನಾ, ನಿಂದಾ, ಪ್ರಶಂಸಾ ಎಂದು ಅರ್ಥಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿರುವುದು. ದೈವತಮಂತ್ರವೆಂದರೆ—ದೇವತೆಗಳ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಮಂತ್ರ, ಸ್ತುತಿಯೆಂದರೆ—ಸ್ತೋತ್ರ ಅಥವಾ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿರುವ ಮಂತ್ರ, ಆಶೀಃ ಎಂದರೆ—ಆಶೀರ್ವಾದ, ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಹಾರೈಸುವ ಮಂತ್ರ, ಶಪಥ ಎಂದರೆ—ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ, ಅಭಿಶಾಪ ಎಂದರೆ—ಕೆಟ್ಟ ಹಾರೈಕೆ, ಕಷ್ಟಿದ್ಭಾವ ಎಂದರೆ—ಒಂದು ವಿಷಯ ಅಥವಾ ತತ್ತ್ವದ ವಿವರಣೆ, ಪರಿದೇವನಾ ಎಂದರೆ ವ್ಯಸನ, ನಿಂದಾ ಎಂದರೆ—ನಿಂದೆಯು, ದೂಷಿಸುವುದು, ಪ್ರಶಂಸಾ ಎಂದರೆ—ಹೊಗಳುವಿಕೆಯು ದಾನಸ್ತುತಿ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಅನೇಕವಿಧ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ದೈವತವೆಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳು ಪರೋಕ್ಷಕೃತ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕೃತ, ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿರುವುವು. ಪರೋಕ್ಷಕೃತವೆಂದರೆ—ಸ್ತುತಿಸಲ್ಲದವ ದೇವತೆಯು ಎದುರಿಗಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ತುತಿಸುವಾಗ ಆ ದೇವತೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷನಾಮಪದಗಳನ್ನೂ ಕ್ರಿಯಾ ಪದಗಳನ್ನೂ (Third person both in subject and predicate) ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ ಮಂತ್ರಗಳು; ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕೃತವೆಂದರೆ, ಸ್ತುತಿಸಲ್ಲದವ ದೇವತೆಯು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಎದುರಿಗೆ ಇದ್ದಂತೆ ಭಾವಿಸಿ ಅದನ್ನು, ನೀನು, ನಿನ್ನ ಮೊದಲಾದ ಮಧ್ಯಮ ಪುರುಷ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ (Second person) ಸಂಬೋಧನೆಮಾಡಿ ಸ್ತುತಿಸುವ ಋಕ್ಕುಗಳು; ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವೆಂದರೆ, ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು (First person) ಮಾಡಿ ಸ್ತುತಿಸಿರುವ ಮಂತ್ರಗಳು. ಈ ಮೂರುವಿಧ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ, ಪರೋಕ್ಷಕೃತ ಮತ್ತು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕೃತವೆಂಬ ಎರಡುವಿಧ ಮಂತ್ರಗಳೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವುವು. ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಮಂತ್ರಗಳು ಕೇವಲ ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿರುವುವು. ಪ್ರಕೃತ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನ ೧೪ ಋಕ್ಕುಗಳು ಪರೋಕ್ಷಕೃತಮಂತ್ರಗಳು. ಕೊನೆಯ ದಾದ ೧೫ ನೆಯ ಋಕ್ಕು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕೃತವು.

ಹದಿಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು.

ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ

ಋತುರ್ಜನಿತ್ರಿತಿ ತ್ರಯೋದಶರ್ಚಂ ದ್ವಿತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಂ ಗಾರ್ತ್ವಮದಂ | ಋತುಃ ಸಪ್ತೋ-
ನಾಂತ್ಯಾ ತ್ರಿಷ್ಟುಬಿತ್ಯನುಕ್ರಮಣಿಕಾ | ಅಸ್ತಭ್ಯಂ ತದ್ವಸೋ ಇತಿ ತ್ರಯೋದಶೀ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ | ಶಿಷ್ಟಾಸ್ತಿ-
ಷ್ಟುಬಂತಪರಿಭಾಷಯಾ ಜಗತ್ಯಃ | ಇಂದ್ರೋ ದೇವತಾ || ಉಕ್ಥ್ಯೇ ತೃತೀಯಸವನೇಚ್ಛಾವಾಕಶಸ್ತ್ರೇಸ
ಸೂಕ್ತಸ್ಯ ವಿನಿಯೋಗಃ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಋತುರ್ಜನಿತ್ರಿ ನೂ ಮರ್ತೋ ಭವಾ ಮಿತ್ರಃ | ಅ. ೬-೧ |
ಇತಿ || ದಶರಾತ್ರೇ ಷಷ್ಠೇಹನೃಪಿ ತೃತೀಯಸವನೇಚ್ಛಾವಾಕಶಸ್ತ್ರ ಏತತ್ಸೂಕ್ತಂ | ಋತುರ್ಜನಿತ್ರಿತಿ
ನಿತ್ಯಾನ್ಯೈಕಾಹಿಕಾನಿ | ಅ. ೮-೪ | ಇತಿ ಸೂಕ್ರಿತಂ ||

ಅನುವಾದವು—ಋತುರ್ಜನಿತ್ರಿತಿ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಎರಡನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು,
ಇದರಲ್ಲಿ ಹದಿಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಗೃತ್ವಮದನು ಋಷಿಯು—ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಋತುಃ
ಸಪ್ತೋನಾಂತ್ಯಾ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಕೊನೆಯ ಋಕ್ಕಾದ ಅಸ್ತಭ್ಯಂ ತದ್ವಸೋ ಎಂಬ
ಹದಿಮೂರನೆಯ ಋಕ್ಕು ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ತವು. ಉಳಿದ ಹನ್ನೆರಡು ಋಕ್ಕುಗಳೂ ಜಗತೀ ಭಂದಸ್ತವು ; ಇಂದ್ರನು
ದೇವತೆಯು ಉಕ್ಥ್ಯಯಾಗದಲ್ಲಿ ತೃತೀಯಸವನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಚ್ಛಾವಾಕನೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನು ಪರಿಸರೇಕಾದ ಶಸ್ತ್ರ
ಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರುತಸೂತ್ರದ—ಋತುರ್ಜನಿತ್ರಿ ನೂ
ಮರ್ತೋ ಭವಾ ಮಿತ್ರಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೬-೧); ಮತ್ತು ದಶರಾತ್ರವೆಂಬ ಯಾಗದ
ಆರನೆಯ ದಿವಸದಲ್ಲಿ ತೃತೀಯಸವನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಚ್ಛಾವಾಕನೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನು ಪರಿಸುವ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಸೂಕ್ತ
ವನ್ನು ಪರಿಸರೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರುತ ಸೂತ್ರದ ಋತುರ್ಜನಿತ್ರಿತಿ ನಿತ್ಯಾನ್ಯೈಕಾಹಿಕಾನಿ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ
ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೮-೪).

॥ ಓಂ ॥

ಸೂಕ್ತ—೧೩

॥ ಮಂಡಲ—೨ ॥ ಅನುವಾಕ—೨ ॥ ಸೂಕ್ತ—೧೩ ॥

॥ ಅಷ್ಟಕ—೨ ॥ ಅಧ್ಯಾಯ—೬ ॥ ವರ್ಗ—೧೦, ೧೧, ೧೨ ॥

॥ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ—೧೩ ॥

ಋಷಿ:—ಗೃತ್ಸಮದೇ: ॥

ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರ: ॥

ಛಂಪ:—೧-೧೨. ಜಗತಿ: ॥ ೧೩. ತ್ರಿ ಸ್ವಪ್ನಾ ॥

ಸಂಹಿತಾಪಾಠ:

ಋತುರ್ಜನಿತ್ರೀ ತಸ್ಯಾ ಅಪಸ್ವರಿ ಮಹ್ನಾ ಜಾತ ಅವಿಶದ್ಯಾಸು ವರ್ಧತೇ ।

ತದಾಹನಾ ಅಭವತ್ಪ್ರಿಷ್ಠೀ ಪಯೋಽಶೋಃ ಪೀಯೂಷಂ ಪ್ರಥಮಂ ತದುಕ್ಥ್ಯಂ

ಪದಪಾಠ:

ಋತುಃ | ಜನಿತ್ರೀ | ತಸ್ಯಾಃ | ಅಪಃ | ಸರಿ | ಮಹ್ನು | ಜಾತಃ | ಅ | ಅವಿಶತ್ | ಯಾಸು | ವರ್ಧತೇ |

ತತ್ | ಅಹನಾಃ | ಅಭವತ್ | ಪ್ರಿಷ್ಠೀ | ಪಯಃ | ಅಂಶೋಃ | ಪೀಯುಷಂ | ಪ್ರಥಮಂ | ತತ್ |

ಉಕ್ಥ್ಯಂ ॥ ೧ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಋತುರ್ವರ್ಷಾಽಖ್ಯಃ ಕಾಲೋ ಜನಿತ್ರೀ ಸೋಮಸ್ಯ ಜನಯಿತ್ರೀ ಜನನೀ ಭವತಿ । ತಸ್ಯಾಃ ಸರಿ
ತಸ್ಯಾ ಜನನ್ಯಾಃ ಸಕಾಶಾಜ್ಞಾತಃ ಸೋಮೋಽಪ ಉದಕಾನಿ ಮಹ್ನು ಶೀಘ್ರಮಾವಿಶತ್ । ಯಾಸ್ವಪ್ನು
ಸೋಮೋ ವರ್ಧತೇ ತಾ ಅವಿಶದಿತ್ಯನ್ವಯಃ । ತಸ್ಮಾದಪ್ನು ಪ್ರವಿಷ್ಟತ್ವಾತ್ ಸೋಮ ಅಹನಾ ಅಹಂತೆ-
ವ್ಯೋಽಭಿಷೋತವ್ಯೋ ಭವತಿ । ಅಹನಾ ಇತಿ ಸಕಾರಾಂತಮಿದಂ ಪದಂ । ತಥಾ ಚ ಮಂತ್ರವರ್ಣಃ ।
ಯೇ ತೇ ಮದಾ ಅಹನಸೋ ವಿಹಾಯಸಃ । ೯-೭೫-೫ । ಇತಿ । ಯಾ ಚಾಂಶುರೂಪಾ ಸೋಮಲತಾ
ಪಯಃ ಸಾರಭೂತಂ ಪ್ರಿಷ್ಠೀ ವರ್ಧಯಂತ್ಯಭವತ್ ॥ ಸ್ವಾಯತೇರ್ಲಿಟಿ ಕ್ವಸೌ ಲಡ್ಯಜೋಶ್ಲೇತಿ
ಪೀಭಾವಃ । ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ । ಉಗಿತಶ್ಚೇತಿ ಜಾಪ್ ॥ ಅಂಶೋಸ್ತಸ್ಯಾಃ ಸೋಮಲತಾಯಾಃ
ಪೀಯೂಷಂ ರಸಭೂತಂ ಪಯ ಉಕ್ಥ್ಯಂ ಪ್ರಶಸ್ಯಂ ಹನಿರಿದ್ರಸ್ಯ ಭವತಿ ॥

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಋತುಃ—ವರ್ಷತುಃ | ಜನಿತ್ರೀ—ಸೋಮಕ್ಕೆ ಜನನಿಯಾಗಿದೆ (ಉತ್ಪಾದಕವಾದ ಕಾಲವಾಗಿದೆ |
ತಸ್ಯಾಃ ಪರಿ—ಆ ಜನನಿಯಿಂದ | ಜಾತೇಃ—ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಸೋಮವು | ಯಾಸು—ಯಾವ ಉದಕಗಳಲ್ಲಿ |
ವರ್ಧತೇ—ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆಯೋ | ಅಪಃ—ಅಂತಹ ಉದಕಗಳನ್ನು | ಮಕ್ಷು—ಶೀಘ್ರವಾಗಿ | ಆ ವಿಶತ್—
ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತದೆ, ಮತ್ತು | ತತ್—ಅದು | ಅಹನಾಃ—ಹಿಂಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ (ಅದೇ ಸೋಮಲತೆಯು)
ಪಯಃ—ಸಾರಭೂತವಾಗಿಯೂ | ಸಿಪ್ಯುಷೀ—ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದಾಗಿಯೂ | ಅಭವತ್—ಆಗುತ್ತದೆ |
ಅಂಶೋಃ—ಅದೇ ಸೋಮಲತೆಯು | ಸೀಯೂಷಂ—ಸಾರಭೂತವಾದುದೂ | ಪ್ರಥಮಂ—ಮುಖ್ಯವಾದುದೂ
ಆದ | ತತ್—ಆ ರಸವು | ಉಕ್ಥಂ—ಪ್ರಶಂಸಾರ್ಹವಾಗುತ್ತದೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ವರ್ಷಾಖ್ಯವಾದ ಋತುವು ಸೋಮಕ್ಕೆ ಜನನಿಯಾಗಿದೆ. ಆ ಜನನಿಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಸೋಮವು
ಯಾವ ಉದಕಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆಯೋ, ಅಂತಹ ಉದಕಗಳನ್ನು ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಸಾರ
ಭೂತವೂ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದಾಗಿಯೂ ಆಗಿ ಹಿಂಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದೇ ಸೋಮಲತೆಯು ಸಾರ
ಭೂತವಾದುದೂ, ಮುಖ್ಯವಾದುದೂ ಆದ ರಸವು ಸ್ತುತ್ಯರ್ಹವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

English Translation

The season (of the rains) is the parent (of the Soma plant), which, as soon as born of her, enters into the waters in which it grows; thence it is fit for expression, as concentrating (the essence of the) water; and the juice of the Soma is especially to be praised (as the libation proper for Indra).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಋತುರ್ಜನಿತ್ರೀ—ವರ್ಷಋತುವು ಎಂದರೆ ಮಳೆಗಾಲವು ಸೋಮಕ್ಕೆ ಜನನಿಯಾಗಿದೆ. ಎಂದರೆ ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಇತರ ಸಸ್ಯಾದಿಗಳು ಬೆಳೆಯುವಂತೆ ಸೋಮಲತೆಯೂ ಮಳೆಯ ನೀರಿನಿಂದ ಜಿನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ವರ್ಷಋತುವು ಸೋಮಕ್ಕೆ ಜನನಿಯಾಗಿದೆ ಎಂದು ಋಷಿಯು ವರ್ಣಿಸಿರುವನು. ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಶಬ್ದವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸೋಮರಸಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ವಿವರಣೆಗೆ ಸಹಾಯಕವಾದ ಅಹನಾಃ ಪಯಃ ಅಂಶೋಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸೋಮಾಭಿಷವನ್ನೇ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಇಲ್ಲಿ ಋತುಃ ಸೋಮಸ್ಯ ಜನಿತ್ರೀ ಎಂದು ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಪೂರ್ಣಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೋಮಸ್ಯ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ತಸ್ಯಾಃ ಅಪಃ ಪರಿ ಮಕ್ಷು ಜಾತೇಃ ಆ ಅವಿಶತ್ ಯಾಸು ವರ್ಧತೇ—ಆ ವರ್ಷಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಸೋಮಲತೆಯು ನೀರಿನ ಆಸರೆಯಿಂದಲೇ ಬೆಳೆಯುವುದರಿಂದ ನೀರನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿತು ಎಂದರೆ ಲತೆಯೊಳಗೆ ರಸವು (ನೀರು) ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಪುಷ್ಟವಾಗಿ ಬೆಳೆಯಿತು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಯಾವ ಲತೆಯೇ ಆಗಲಿ ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ

ನೀರಿನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವುದಲ್ಲದೆ ಹಸಿಯಾಗಿಯೂ, ಹಸುರಾಗಿಯೂ ರಸವತ್ತಾಗಿರಲು ಆಗುವುದು. ಸೋಮಲತೆಯೂ ಸಹ ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದು ರಸದಿಂದ ತುಂಬಿಕೊಂಡಿರುವುದು. ಲತೆಯು ರಸಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದನ್ನೇ ಋಷಿಯು-ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದು ನೀರನ್ನೇ ಪ್ರವೇಶಿಸಿತು ಎಂದು ಪ್ರಕಾರಾಂತರವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವನು.

ತತ್ ಆಹನಾಃ ತಸ್ಮಾದಪ್ಸು ಪ್ರವಿಷ್ಟತ್ಪಾತ್ ಸೋಮ ಆಹನಾ ಅಹಂತವೋಽಭಿಷೋತವ್ಯೋ ಭವತಿ | ಆಹನಾ ಇತಿ ಸಕಾರಾಂತಮಿದಂ ಪದಂ | ತಥಾ ಚ ಮಂತ್ರನರ್ಣಾಃ | ಯೇ ತೇ ಮದಾ ಅಹನಸೋ ವಿಹಾಯಸಃ | (ಋ. ಸಂ. ೯-೭೫-೫) - ಸೋಮಲತೆಯಲ್ಲಿ ನೀರು (ರಸ) ತುಂಬಿಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಹೊರಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅದನ್ನು ಹನನಮಾಡಬೇಕು ಎಂದರೆ ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕುಟ್ಟಿ ಜಜ್ಜಬೇಕು. ಹಾಗೆ ಜಜ್ಜಿದರೆ ಲತೆಯಿಂದ ರಸವು ಹೊರಹೊರಡುವುದು. ಹೀಗೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಆಹನಾಃ ಅಥವಾ ಅಭಿಷವಣವೆಂದು ಹೆಸರು. ಆಹನಾಃ ಎಂಬುದು ಸಕಾರಾಂತ ಶಬ್ದವು. ಪ್ರಥಮೈಕವಚನವು ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ-

ಯೇ ತೇ ಮದಾ ಅಹನಸೋ ವಿಹಾಯಸಸ್ತೇಭಿರಿಂದ್ರಂ ಚೋದಯ ದಾತನೇ ಮುಘಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೯-೭೫-೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿರುವ ಆಹನಸಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸಕಾರಾಂತ ಶಬ್ದವಾಗಿ ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನಾಂತ ಶಬ್ದವಾಗಿರುವುದನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಭವತ್ ಸಿಪ್ಪುಷೀ ಪಯಃ ಅಂಶೋಃ ಸೀಯೋಷಂ ಪ್ರಥಮಂ ತತ್ ಉಕ್ತ್ಯಂ--ಯಾ ಚಾಂಶು-ರೂಪಾ ಸೋಮಲತಾ ಪಯಃ ಸಾರಭೂತಂ ಸಿಪ್ಪುಷೀ ವರ್ಧಯಂತೈಭವತ್ | ಅಂಶೋಸ್ತಸ್ಯಾಃ ಸೋಮ-ಲತಾಯಾಃ ಸೀಯೋಷಂ ರಸಭೂತಂ ಪಯ ಉಕ್ತ್ಯಂ ಪ್ರಶಸ್ಯಂ ಹವಿರಿಂದ್ರಸ್ಯ ಭವತಿ--ಅಂಶು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಯರು-

ಅಂಶುಃ ಶಮಷ್ಟ್ಯಮಾತ್ರೋ ಭವತಿ | ಅನನಾಯ ಶಂ ಭವತೀತಿ ನಾ |

(ನಿ. ೨-೫)

ಯಜಮಾನನಿಂದ (ಯಜಮಾನನಲ್ಲಿ) ಈ ಸೋಮರಸವು ವ್ಯಾಪಿಸಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ ಯಜಮಾನನು ಸೋಮ ಪಾನಮಾಡುವುದರಿಂದ ನಮಗೆ ಯಾವ ದುಃಖವೂ ಅಥವಾ ಚಿಂತೆಯೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಸುಖಿಯಾಗಿರುವನು. ಸೋಮವು ಯಜಮಾನನನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸೋಮಕ್ಕೆ ಅಂಶುವೆಂದು ಹೆಸರು, ಅಥವಾ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಜೀವನದಲ್ಲಿಯೂ (ಸೋಮಪಾನಮಾಡಿದಾಗ) ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಅಂಶುವೆಂದು ಹೆಸರು, ಅಥವಾ ಸೋಮಪಾನ ಮಾಡಿದವರಿಗೆ ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸೋಮಕ್ಕೆ ಅಂಶುವೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇಂತಹ ರಸವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಸೋಮಲತೆಯಿಂದ ಆದ ಸಾರಭೂತವಾದ ರಸವು ಅಥವಾ ಸೋಮರಸವು (ಹಿಂಡುವುದರಿಂದ) ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗುವುದು. ಎಂದರೆ ಹಸಿಯಾಗಿಯೂ, ಹಸುರಾಗಿಯೂ, ರಸದಿಂದ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವುದೂ ಆದ ಸೋಮಲತೆಗಳನ್ನು ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಜಜ್ಜಿ ರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವುದರಿಂದ ಸೋಮರಸವು ಬಹಳವಾಗಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗುವುದು ಎಂದರೆ ಸಂಗ್ರಹವಾಗುವುದು. ಈ ರೀತಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸೋಮರಸವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಪ್ರಶಸ್ಯವಾದ ಅಥವಾ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅಥವಾ ಪಾನಾರ್ಹವಾದ ಹವಿಸ್ಸಾಗುವುದು (ಆಹಾರವಾಗುವುದು) ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ

ಸದ್ರೀನಾ ಯಂತಿ ಪರಿ ಬಿಭ್ರತೀಃ ಪಯೋ ವಿಶ್ವಸ್ನಾನ್ಯಯ ಪ್ರಭರಂತ
ಭೋಜನಂ ।

ಸಮಾನೋ ಅಥ್ವಾ ಪ್ರವತಾಮನುಷ್ಯದೇ ಯಸ್ತಾಕೃಣೋಃ ಪ್ರಥಮಂ
ಸಾಸ್ತು ಕೃಃ ॥ ೨ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಸದ್ರೀ | ಈಂ | ಅ | ಯಂತಿ | ಪರಿ | ಬಿಭ್ರತೀಃ | ಪಯಃ | ವಿಶ್ವಸ್ನಾನ್ಯಯ | ಪ್ರ | ಭರಂತ |
ಭೋಜನಂ ।

ಸಮಾನಃ | ಅಥ್ವಾ | ಪ್ರವತಾಂ | ಅನುಷ್ಯದೇ | ಯಃ | ತಾ | ಅಕೃಣೋಃ | ಪ್ರಥಮಂ | ಸಃ | ಅಸಿ |
ಉಕ್ತಃ ॥ ೨ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸದ್ರೀ | ಅಂಚಿತೇರ್ಲುಕ್ ಛಾಂದಸಃ | ಸಹಸ್ಯ ಸದ್ರೀತಿ ಸದ್ರಾ ದೇಶೋಽಂತೋದಾತ್ತತ್ವೇನ
ನಿಸಾತಿತಃ | ಸದ್ರೀಚೀನಾಃ ಪಯ ಉದಕಂ ಪರಿ ಪರಿತೋ ಬಿಭ್ರತೀರ್ಬಿಭ್ರಾಣಾ ಈಮೇತಾ ನದ್ಯ ಆಯಂತಿ |
ಸರ್ವತೋ ಗಚ್ಛಂತಿ | ತಾ ನದ್ಯೋ ವಿಶ್ವಸ್ನಾನ್ಯಯ ವಿಶ್ವಾಸಾನುಸಾಮಾಶ್ರಯಭೂತಾಯ ಸಮುದ್ರಾಯ
ಭೋಜನಂ || ಭುಜ್ಯತ ಇತಿ ಭೋಜನಂ ಪಯಃ || ಪ್ರಭರಂತ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಸಂಪಾದಯಂತಿ | ಕುತ
ಏತತ್ ತದಾಹ | ಪ್ರವತಾಂ ಪ್ರವಣವತಾಂ ನಿನ್ನುಗಾಣಾಂ ಪಯಸಾಮನುಷ್ಯದೇ || ಕೃತ್ಯಾರ್ಥೇ ತನ್ಮೈ-
ಕೇನ್ಮೇನ್ಯತ್ವೇನ ಇತಿ ಕೇನ್ಮೈತ್ಯಯಃ || ಅನುಷ್ಯಂದನೀಯೋಽಥ್ವಾ ಮಾರ್ಗಃ ಸಮಾನ ಏಕೋ ಹಿ |
ಯಸ್ತಾ ತಾನಿ ಸೋಮೋತ್ತಾದನನದೀಪ್ರವರ್ತನಾದೀನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಪ್ರಥಮಂ ಪೂರ್ವಮಕೃಣೋಃ |
ಅಕರೋಃ | ಸ ತಾದ್ಯಜ್ಞಹಿನೋಪೇತಸ್ತ್ವಮುಕ್ತೋಽಸಿ | ಸರ್ವೈಃ ಪ್ರಶಸ್ಯೋ ಭವಸಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸದ್ರೀ—ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಹರಿಯುವವೂ | ಪಯಃ—ಉದಕವನ್ನು | ಪರಿ—ಸುತ್ತಲೂ | ಬಿಭ್ರತೀಃ—
ಧರಿಸಿರುವವೂ ಆದ | ಈಂ—ಈ ನದಿಗಳು | ಅ ಯಂತಿ—ಪ್ರಸರಿಸಿ ಹರಿಯುತ್ತವೆ (ಮತ್ತು) | ವಿಶ್ವಸ್ನಾನ್ಯಯ—
ಸಕಲವಾದ ಉದಕಗಳಿಗೂ ಆಶ್ರಯಭೂತವಾದ ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ | ಭೋಜನಂ—ಉದಕವನ್ನು | ಪ್ರಭರಂತ—ಪೂರ್ಣ
ವಾಗಿ ತುಂಬುತ್ತವೆ | ಪ್ರವತಾಂ—ನಿನ್ನು ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಹರಿಯುವ ಉದಕಗಳಿಗೆ | ಅನುಷ್ಯದೇ—ಪ್ರವಹಿಸುವುದಕ್ಕೋ
ಸ್ಥರವಾಗಿರುವ | ಅಥ್ವಾ—ಮಾರ್ಗವು | ಸಮಾನಃ—ಒಂದೇ ರೂಪವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದೆ | ಯಃ—ಯಾರು | ತಾ—ಅಂತಹ

ಪ್ರವಾಹಾನುಕೂಲವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು | ಪ್ರಥಮಂ—ಮೊದಲು | ಅಕ್ಯಣೋಃ—ಮಾಡಿದನೋ | ಸಃ—ಅಂತಹ ಇಂದ್ರನಾದ ನೀನು | ಉಕ್ಥೈಃ ಅಸಿ—(ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ) ಸ್ತುತ್ಯರ್ಹನಾಗಿದ್ದೀಯೆ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಹರಿಯುವುವೂ, ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಉದಕವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುವೂ ಆದ ನದಿಗಳು ಪ್ರಸರಿಸಿ ಹರಿಯುತ್ತವೆ. ಮತ್ತು ಸಕಲವಾದ ಉದಕಗಳಿಗೂ ಆಶ್ರಯಭೂತವಾದ ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಉದಕವನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತುಂಬುತ್ತವೆ. ನಿಮ್ಮ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಹರಿಯುವ ಉದಕಗಳಿಗೆ ಪ್ರವಹಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರವಾಗಿರುವ ಮಾರ್ಗವು ಒಂದೇ ರೂಪವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದೆ. ಯಾರು ಅಂತಹ ಪ್ರವಾಹಾನುಕೂಲವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮೊದಲು ಮಾಡಿದನೋ ಅಂತಹ ಇಂದ್ರನಾದ ನೀನು ಸ್ತುತ್ಯರ್ಹನಾಗಿದ್ದೀಯೆ.

English Translation

The aggregated (streams) come, bearing everywhere the water, and conveying it as sustenance for the asylum of all rivers, (the ocean); the same path is (assigned) to all the descending (currents) to follow; and as he, who has (assigned) them (their course), you, (Indra), are especially to be praised.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸದ್ವೀ ಈಂ ಆ ಯಂತಿ ಪರಿ ಬಿಭ್ರತೀಃ ಪಯಃ—ವರ್ಷಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರವಹಿಸುವ ನದಿಗಳು ವೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಭೂಮಿಯಮೇಲೆ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ಬೀಳುವ ನೀರನ್ನು ತಮ್ಮ ಅಗಲವಾದ ಪಾತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಹರಿಯುತ್ತವೆ. ಎಂದರೆ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಬೀಳುವ ಮಳೆಯ ನೀರಿಲ್ಲಾ ನದಿಗಳಿಗೇ ಬಂದು ಸೇರುತ್ತವೆ. ಈ ರೀತಿ ಸುತ್ತುಲೂ ಎಂದರೆ ತಮ್ಮ ಎಡಬಲಗಳಿಂದ ಹರಿದು ಬಂದು ಸೇರುವ ನೀರುಗಳನ್ನು, ಧರಿಸಿ ಎಂದರೆ (ನದಿ) ಪಾತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ತುಂಬಿಕೊಂಡು ನದಿಗಳು ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತವೆ.

ವಿಶ್ವಸ್ಥಾನ್ಯಯ ಪ್ರ ಭರಂತ ಭೋಜನಂ—ತಾ ನದ್ಯೋ ವಿಶ್ವಸ್ಥಾನ್ಯಯ ವಿಶ್ವಾಸಾಮಪಾಮಾ-ಶ್ರಯಭೂತಾಯ ಸಮುದ್ರಾಯ ಭೋಜನಂ ಪ್ರ ಭರಂತ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಸಂಸಾದಯಂತಿ—ಈ ರೀತಿ ಪ್ರವಹಿಸುವ ನದಿಗಳು ಎಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತವೆ ಎಂದರೆ ಇವೆಲ್ಲವೂ, ಸಮಸ್ತ ಉದಕಗಳಿಗೂ ಆಶ್ರಯಭೂತವಾದ ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ನೀರನ್ನು ಒದಗಿಸಿ ತುಂಬುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹರಿಯುತ್ತವೆ.

ವಿಶ್ವಸ್ಥಾನ್ಯಯ—ವಿಶ್ವಾಸಾಮಪಾಮಾಶ್ರಯಭೂತಾಯ ಸಮುದ್ರಾಯ | ಸಮಸ್ತ ಉದಕರಾಶಿಗೂ ಆಶ್ರಯವಾದ ಸಮುದ್ರವೆಂದರ್ಥವು. ಅಂತರಿಕ್ಷದಿಂದ ವೃಷ್ಟಿರೂಪದಲ್ಲಿ ಬೀಳುವ ನೀರೂ, ನದಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವಹಿಸುವ ನೀರೂ (ಸಿಹಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ) ಬೇರೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಈ ನೀರು ಸಮುದ್ರವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ, ಹಾಗಲ್ಲ. ಮಳೆಯ ನೀರೂ, ನದಿಯ ನೀರೂ ಒಂದಾನೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಮುದ್ರದ ನೀರೇ ಆಗಿದ್ದಿತು. ಹೇಗೆಂದರೆ—ಸೂರ್ಯನ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಸಮುದ್ರದ ನೀರು ಕಾದು ವಾಯುವಿನ ಮೂಲಕ ಆವೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಆಕರ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮೇಘರೂಪವಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿತವಾಗುವವು. ಆ ಮೇಘಗಳಿಂದ ವೃಷ್ಟಿ

(ಮೇಲೆ) ಯುಂಟಾಗಿ ಆ ನೀರು ಭೂಮಿಯಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಹರಿಯುತ್ತಾ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ನದಿಯನ್ನು ಸೇರುವುದು. ಆ ನದಿಯು ನಿಮ್ಮ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹರಿಯುತ್ತಾ ಉಪನದಿಯಾಗಿದ್ದರೆ ದೊಡ್ಡ ನದಿಯನ್ನು ಸೇರಿಯಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ದೊಡ್ಡ ನದಿಯಾಗಿದ್ದರೆ ತಾನೇ ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತಾ ಕೊನೆಗೆ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಸೇರುವುದು. ಎಲ್ಲಾ ನದಿಗಳ ಅಂತಿಮಸ್ಥಾನವೂ ಸಮುದ್ರವೇ ಆಗಿರುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಸಮುದ್ರವೇ ಭೂಮಿಯಮೇಲೆ ಅಥವಾ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ (ಮೇಘರೂಪದಲ್ಲಿ) ಇರುವ ಸಮಸ್ತ ಜಲರಾಶಿಗೂ ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು.

ಭೋಜನಂ—ಭುಜ್ಯತ ಇತಿ ಭೋಜನಂ ಪಯಃ | ತಿನ್ನಲ್ಪಡುವ, ಆಹಾರ ರೂಪವಾದ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಭೋಜನವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇಲ್ಲಿ ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ವಸ್ತುವೆಂದರೆ ಉದಕವು. ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಅಥವಾ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಭೋಜನದಿಂದ ಉದರವು ಹೇಗೆ ಭರ್ತಿಯಾಗುವುದೋ ಹಾಗೆ ಸಮುದ್ರವು ನೀರಿನಿಂದ ಭರ್ತಿಯಾಗುವುದು. ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ನೀರೇ ಭೋಜನವು ಎಂದರೆ ನದಿಗಳು ತಂದು ತುಂಬುವ ಉದಕಗಳು ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಭೋಜನರೂಪದಲ್ಲಿರುವವು ಎಂದರೆ ಭರ್ತಿಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತಂದು ತುಂಬಿದ ಉದಕಗಳು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಇಲ್ಲಿ ಋಷಿಯು ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ ವಿಶ್ವಸ್ಥಾಯ ಪ್ರ ಭರಂತ ಭೋಜನಂ ಎಂಬವಾಕ್ಯವು ಅರ್ಥಗರ್ಭಿತವಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೂ, ಭಾವಗರ್ಭಿತವಾದ ಉಪಮಾನದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೂ ಕೂಡಿ ಋಷಿಯ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ರಚನಾ ಕೌಶಲ್ಯವನ್ನು ಕವಿತ್ವನೈಪುಣ್ಯವನ್ನೂ ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವುದಾಗಿದೆ.

ಸಮಾನಃ ಅಥ್ವಾ ಪ್ರವತಾಂ ಅನುಸ್ಯದೇ ಯಃ ತಾ ಅಕೃಣೋಃ ಪ್ರಥಮಂ ಸಃ ಅಸಿ ಉಕ್ತೈಃ— ಹರಿಯುವ ನೀರಿನ ಅಥವಾ ನದಿಗಳಮಾರ್ಗವು ಸಮಾನವಾಗಿಯೇ ಇದೆ ಎಂದರೆ ನದಿಗಳೆಲ್ಲಾ ನಿಮ್ಮ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ತಗ್ಗಾಗಿರುವ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿಯೇ ಹರಿಯುವುದರಿಂದ ಅಂತಹ ತಗ್ಗಾದ ಮಾರ್ಗವೇ ನದಿಗಳು ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಸೇರುವ ಮಾರ್ಗಗಳಾಗಿರುವವು. ಇಂತಹ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಮೊದಲು ಯಾರು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿದರೋ (ನಿರ್ಮಿಸಿದರೋ) ಅಂತಹ ಇಂದ್ರನಾದ ನೀನು ಸ್ತುತೃಹೃದನಾಗಿದ್ದೀಯೆ ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು. ಮೇಘಗಳಿಂದ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸಿ ಆ ವೃಷ್ಟ್ಯುದಕಗಳು ಭೂಮಿಯಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಅವು ನದಿಯಾಗಿ ಹರಿದು ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಇಂದ್ರನೇ ನಿರ್ಮಿಸಿರುವನೆಂದೂ ಇಂದ್ರನ ಇಂತಹ ಅಗಾಧವಾದ ಕಾರ್ಯವು ಪ್ರಶಂಸನೀಯವೆಂದೂ ಋಷಿಯು ವರ್ಣಿಸಿರುವನು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅನ್ವೇಕೋ ವದತಿ ಯದ್ವದಾತಿ ತದ್ರೂಪಾ ಮಿನಂತದಸಾ ಏಕ ಈಯತೇ |

ವಿಶ್ವಾ ಏಕಸ್ಯ ವಿನುದಸ್ತಿ ತಿಕ್ಷತೇ ಯಸ್ಮಾಕೃಣೋಃ ಪ್ರಥಮಂ ಸಾಸ್ತುಕ್ಲೈಃ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅನ್ | ಏಕಃ | ವದತಿ | ಯತ್ | ದದಾತಿ | ತತ್ | ರೂಪಾ | ಮಿನನ್ | ತತ್ಪ್ರಾಪ್ತಾಃ | ಏಕಃ |
ಈಯತೇ |

ವಿಶ್ವಾಃ | ಏಕಸ್ಯ | ವಿಸ್ತುತಃ | ತಿತಿಕ್ಷತೇ | ಯಃ | ತಾ | ಅಕೃಣೋಃ | ಪ್ರಥಮಂ | ಸಃ | ಅಸಿ |
ಉಕ್ಥಃ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯಜಮಾನೋ ಯದ್ಧವಿದೇವೇಭ್ಯೋ ದದಾತಿ ತದೇಕೋ ಹೋತಾನುವದತಿ | ಯಾಜ್ಯಾ-
ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಭ್ಯಾಂ ದೇವತಾಃ ಸ್ಮಾರಯತಿ | ಏಕೋಽಧ್ವಯೋ ರೂಪಾ ಸಶ್ವಾದೀನಾಂ ರೂಪಾಣಿ
ಮಿನನ್ ಹಿಂಸನ್ ತದಪಾಸ್ತದ್ವಿಶಸನಾಖ್ಯಮಸಃ ಕರ್ಮ ಯಸ್ಯ ತಾದೃಶಃ ಸನ್ ಈಯತೇ | ದೇವಯ-
ಜನೇ ಸರ್ವತ್ರ ಗಚ್ಛತಿ | ಏಕಸ್ಯಾಧ್ವಯೋರ್ವಿಶ್ವಾ ವಿಸ್ತುತಃ ಸರ್ವಾಣಿ ತತ್ಕರ್ತೃಕಾಣಿ ವಿಕ್ಷೇಪಣರೂಪಾಣಿ
ಕರ್ಮವೈಗುಣ್ಯಾನಿ ತಿತಿಕ್ಷತೇ | ತದ್ಯೋಗ್ಯಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಕರಣೇನ ಬ್ರಹ್ಮಾ ಸಹತೇ || ಗುಪ್ತಿಜ್ಞಿತ್ವೈಃ ಸನ್
ಪ್ರಮಾಯಾಮಿಷ್ಯತೇ || ತಾನಿ ಹವಿಷ್ಟದಾನಾದೀನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಯಸ್ತ್ವಮಕೃಣೋಃ | ಅಕಾರಯಃ ಸಃ
ತ್ವಮುಕ್ಥೋಽಸಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಯಜಮಾನಃ—ಯಜ್ಞಕರ್ತನು) | ಯತಃ—(ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ದೇಶಿಸಿ) ಯಾವ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು | ದದಾತಿ—
ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ | ತತಃ—ಅದನ್ನು | ಏಕಃ—ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾದ ಹೋತೃವು | ಅನುವದತಿ—(ದೇವ
ತೆಗಳಿಗೆ) ಯಾಜ್ಯಾಪುರೋನುವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ | ಏಕಃ—ಇನ್ನೊಬ್ಬನಾದ ಅಧ್ವರೃವು | ರೂಪಾ—
ಸಶ್ವಾದಿಗಳ ಅಂಗಗಳನ್ನು | ಮಿನನ್—ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಾ (ಕೊಲ್ಲುತ್ತಾ) | ತದಪಾಃ—ಯಜ್ಞಾಹುತಿಗಾಗಿ ಪಶುವಿನ
ಅಂಗಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗಿ | ಈಯತೇ—ಓಡಾಡುತ್ತಾನೆ | ಏಕಸ್ಯ—ಅಧ್ವರೃವಿನ |
ವಿಶ್ವಾಃ ವಿಸ್ತುತಃ—ಸುಮಸ್ತವಾದ ಕರ್ಮವೈಗುಣ್ಯವನ್ನೂ | ತಿತಿಕ್ಷತೇ—(ಬ್ರಹ್ಮರೂಪಿಯಾದ ಋತ್ವಿಕ್ಯ) ಪ್ರಾ
ಯಶ್ಚಿತ್ತಾದಿಗಳಿಂದ ಸರಿಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ. | ಯಃ—ಯಾವ ನೀನು | ತಾ ಅಕೃಣೋಃ—ಈ ಸಕಲ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ
ಮಾಡಿಸಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸಿದ್ದೀಯೋ | ಸಃ—ಅಂತಹ ನೀನು | ಪ್ರಥಮಂ—ಬಹುಮುಖ್ಯವಾಗಿ | ಉಕ್ಥಃ ಅಸಿ—
ಪ್ರಶಸ್ತನಾಗಿದ್ದೀಯೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಯಜ್ಞಕರ್ತನು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ದೇಶಿಸಿ ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾದ ಹೋತೃವು
ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಯಾಜ್ಯಾಪುರೋನುವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇನ್ನೊಬ್ಬನಾದ ಅಧ್ವರೃವು ಸಶ್ವಾದಿಗಳ
ಭೇದನಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಇವರ ಸಮಸ್ತವಾದ ಕರ್ಮವೈಗುಣ್ಯವನ್ನೂ ಸಹ ಬ್ರಹ್ಮರೂಪಿಯಾದ
ಋತ್ವಿಕ್ಯ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಾದಿಗಳಿಂದ ಸರಿಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಯಾವ ನೀನು ಈ ಸಕಲಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಿಸಿ ಅವುಗಳನ್ನು
ಸೇವಿಸಿದ್ದೀಯೋ ಅಂತಹ ನೀನು ಬಹುಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರಶಸ್ತನಾಗಿದ್ದೀಯೆ.

English Translation

One (priest) announces (the offering) that he, (the institutor of the rite)
presents; another performs the act that apportions the limbs (of the victim);

a third corrects all the deficiencies of either, and as he, who has enjoyed these (functions), you, (Indra), are especially to be praised.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನ, ಹೋತ್ರ, ಅಧ್ವರ್ಯು ಮುಂತಾದ ಋತ್ವಿಜರು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು, ಇಂದ್ರನು ಅವರವರಿಂದ ಮಾಡಿಸಿ ತಾನು ಪ್ರೀತನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ಇಂದ್ರನ ಗುಣವರ್ಣನೆಮಾಡಿದೆ.

ಅನು ಏಕಃ ವದತಿ ಯತ್ ದದಾತಿ—ಯಜಮಾನೋ ಯದ್ಧ ವಿದ್ಧೇವೇಭ್ಯೋ ದದಾತಿ ತದೇಕೋ ಹೋತಾನುವದತಿ | ಯಾಜ್ಞಾ ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾಭ್ಯಾಂ ದೇವತಾಃ ಸ್ಮಾರಯತಿ | ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸು, ಆಜ್ಞಾಹುತಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸುವಾಗ ಆಯಾ ಕಾಲಕ್ಕೂ ಆಯಾಕರ್ಮಗಳಿಗೂ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ದೇವತಾಪರವಾದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಿಯೇ ಮಾಡಬೇಕು. ಇಂತಹ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಋತ್ವಿಗ್ಜನರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾದ ಹೋತ್ರವು ಪಠಿಸುವನು. ಮೊದಲು ಯಜಮಾನನು ಯಾವ ದೇವತೆಯನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವನೋ ಆ ದೇವತೆಯ ಗುಣಗಾನರೂಪವಾದ ನಿವಿದ್ ಎಂಬ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೋತ್ರವು ಪಠಿಸುವನು. ಅನಂತರ ಆ ದೇವತೆಯ ಸ್ತುತಿ ಅಥವಾ ಆಹ್ವಾನ ರೂಪವಾದ ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾ ಎಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಯಜ್ಞಭೂಮಿಗೆ ಬರಬೇಕೆಂದು ದೇವತೆಯನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವನು. ದೇವತೆಯ ಆಹ್ವಾನಾನಂತರ ಆ ದೇವತೆಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡುವಾಗ ಆ ದೇವತೆಯು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದು ಅರ್ಥವಿರುವ ಯಾಜ್ಞಾ ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಹೋತ್ರವು ಪಠಿಸುವನು. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ದೇವತೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವಾಗ ಇದೇ ಕ್ರಮವು ಅನುಸರಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಯದ್ಧ—ದಾತಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಯಜಮಾನನು ಯಾವ ಹವಿಸ್ಸನ್ನರ್ಪಿಸುವನೋ ಎಂದೂ ಅನ್ನೇಕೋ ವದತಿ—ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಎಂದರೆ ಅದೇ ಅರ್ಥವನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಒಬ್ಬನು (ಎಂದರೆ ಋತ್ವಿಜರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾದ ಹೋತ್ರವು) ಪಠಿಸುವನು ಎಂದೂ ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

(ಅನು ಏಕಃ ಯತ್ ದದಾತಿ) ತದ್ರೂಪಾ ಮಿನನ್ ತದಸಾ ಏಕ ಈಯತೇ—ಏಕೋಽಧ್ವರ್ಯೂ ರೂಪಾ ಸಶ್ವಾದೀನಾಂ ರೂಪಾಣಿ ಮಿನನ್ ಹಿಂಸನ್ ತದಸಾಸ್ತದ್ವಿಶಸನಾಖ್ಯಮಸಃ ಕರ್ಮ ಯಸ್ಯ ತಾದ್ಯಶಃ ಸನ್ ಈಯತೇ ದೇವಯಜನೇ ಸರ್ವತ್ರ ಗಚ್ಛತಿ | ಹೋತ್ರವು ಆಯಾಕಾಲಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಆಯಾ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಅಧ್ವರ್ಯುವೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನು ಪಶುಹನನಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದ್ಯುಕ್ತನಾಗಿ ಯಜ್ಞಾಹುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ ಹೋಮಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪಶುವಿನ ಅವಯವಗಳನ್ನು ವಿಧ್ಯನುಸಾರವಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸುವುದೇ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಯಜ್ಞಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಇತ್ತಲಿಂದತ್ತ ಓಡಾಡುತ್ತಲಿರುವನು ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಂಶಯವು ತಲೆದೋರುವುದು. ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಧ್ವರ್ಯುವೆಂಬ ಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ತದ್ರೂಪಾ ಮಿನನ್ತದಸಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪಶುರೂಪವನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಿ (ಎಂದರೆ ಕೊಂದು) ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಅವಯವಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವುದೇ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯಗಳು ಎಂದರ್ಥವಾಗುವುದು. ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪಶುವನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದಾಗಲಿ, ಅದರ ಅಂಗಾಂಗಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವುದಾಗಲಿ ಅಧ್ವರ್ಯುವೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನ ಕೆಲಸವಲ್ಲ. ಈ ಕೆಲಸಮಾಡಲು ಶಮಿತಾ ಎಂಬುವನು ಇರುವನು. ಪ್ರಕೃತ

ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಅಧ್ವರ್ಯುಶಬ್ದ ವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಪಶುವನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವವನು ಶಮಿತಾ ಎಂಬುವನಾದ್ದರಿಂದಲೂ ಇಲ್ಲಿ ಏಕಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶಮಿತಾ ಎಂಬುವನೇ ನಿರ್ದಿಷ್ಟನಾಗಿರಬಹುದು. ಅಥವಾ ಅಧ್ವರ್ಯುವು ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಇತರ ಋತ್ವಿಜರ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಅಸಂಭವವಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅಧ್ವರ್ಯುವೇ ಇಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಇರಬಹುದು. ಅಂತೂ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಏಕಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವು ಸಂಶಯವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿಯೇ ಇದೆ.

ತದ್ರೂಪಾ ಮಿನನ್ ತದಪಾಃ—ಇಲ್ಲಿ ತದ್ರೂಪಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪಶ್ವಾದಿಗಳ ರೂಪ (ಶರೀರ) ವೆಂದೂ, ತದಪಾಃ ಎಂದರೆ ತದ್ವಿಶಸನಾಖ್ಯಮಪಃ—ಅದನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವ ಕರ್ಮವೆಂದೂ ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅಪಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ (ನಿ. ೩-೧). ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಶುಶಬ್ದ ವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಮಿನನ್ ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ತದ್ರೂಪಾ ಎಂದರೆ ಪಶುರೂಪವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಬಾಧಕವೇನೂ ಇಲ್ಲ.

ವಿಶ್ವಾಃ ಏಕಸ್ಯ ವಿನುದಃ ತಿತಿಕ್ಷತೇ—ಏಕಸ್ಯಾಧ್ವರ್ಯೋರ್ವಿಶ್ವಾ ವಿನುದಃ ಸರ್ವಾಣಿ ತತ್ಕೃತೃಕಾಣಿ ವಿಕ್ಷೇಪಣರೂಪಾಣಿ ಕರ್ಮವೈಗುಣ್ಯಾನಿ ತಿತಿಕ್ಷತೇ | ತದ್ರೂಪೋಗೃಹಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಕರಣೇನ ಬ್ರಹ್ಮಾ ಸಹತೇ—ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾದವಶದಿಂದ ನಾನಾಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ನ್ಯೂನತೆ ಅಥವಾ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಉಂಟಾದಾಗ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನು ಅವುಗಳನ್ನು ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಾದಿಗಳಿಂದ ಸರಿಪಡಿಸುವನು. ಬ್ರಹ್ಮನ ಕೆಲಸವೇ ಅದು. ಇಲ್ಲಿ (ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ) ಅಧ್ವರ್ಯುವು ನಾನಾಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅನೇಕ ಪ್ರಮಾದಗಳು ಉಂಟಾಗುವುದು ಅಸಂಭವವಲ್ಲ. ಅಂತಹ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ಇತರ ಋತ್ವಿಜ್ಞಗಳು ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸುವ ನ್ಯೂನತೆಗಳನ್ನೂ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನು ಸರಿಪಡಿಸುವನು ಎಂದು ಈ ವಾಕ್ಯದ ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು

ಯಃ ತಾ ಅಕೃಣೋಃ ಪ್ರಥಮಂ ಸಃ ಅಸಿ ಉಕ್ಥ್ಯಃ—ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಮೂರುಜನ ಋತ್ವಿಜರು ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನಾದ ನೀನು ನಿನ್ನ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದ ನೆರವೇರಿಸುವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಂತಹ ಗುಣ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ನೀನು ಸ್ತುತೃಹನು ಎಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಪ್ರಜಾಭ್ಯಃ ಪುಷ್ಪಿಂ ವಿಭಜಂತ ಆಸತೇ ರಯಿಮಿವ ಪ್ರಷ್ಠಂ ಪ್ರಭವಂತ-
ಮಾಯತೇ |

ಅಸಿನ್ದನ್ದಂಷ್ಟ್ರೈಃ ಸಿತುರತ್ತಿ ಭೋಜನಂ ಯಸ್ಮಾಕೃಣೋಃ ಪ್ರಥಮಂ
ಸಾಸ್ಯಕೃಃ || ೪ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಪ್ರಜಾಭ್ಯಃ | ಪುಷ್ಪಿಂ | ವಿಭಜಂತಃ | ಅಸತೇ | ರಯಿಂ ಇವ | ಪೃಷ್ಠಂ | ಪ್ರಭವಂತಂ ಅಯತೇ |
 ಅಸಿನ್ವನ್ | ದಂಷ್ಟ್ರೈಃ | ಪಿತುಃ | ಅತ್ತಿ | ಭೋಜನಂ | ಯಃ | ತಾ | ಅಕೃಣೋಃ | ಪ್ರಥಮಂ | ಸಃ |
 ಅಸಿ | ಉಕ್ಥೈಃ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಪುಷ್ಪಿಂ ತ್ವಯಾ ದತ್ತಂ ಪೋಷಕಂ ಧನಂ ಸ್ವಕೀಯಾಭ್ಯಃ ಪ್ರಜಾಭ್ಯೋ ವಿಭಜಂ-
 ತೋಽಸ್ಯೈತಾವದಸ್ಯೈತಾವದಿತಿ ವಿಭಾಗಂ ಕುರ್ವಂತೋ ಗೃಹಮೇಧಿನ ಅಸತೇ | ಸ್ವಸ್ತಗೃಹೇಷು ನಿವ-
 ಸಂತಿ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಅಯತೇ ಗೃಹಂ ಪ್ರತ್ಯಾಗಚ್ಛತೇತಿಥಯೇ ಪೃಷ್ಠಂ ಧಾರಕಂ ಪ್ರಭವಂತಂ
 ಬಹುಭರಣಸಮರ್ಥಂ ರಯಿಂ ಧನಂ ಯಥಾ ವಿಭಜ್ಯ ಪ್ರಯಚ್ಛಂತಿ ತದ್ವತ್ | ಅಸಿನ್ವನ್ ಸೇತುಬಂಧಾ-
 ದಿಕಂ ಕರ್ಮ ಕುರ್ವನ್ ಲೋಕಃ ಪಿತುಃ ಪಾಲಯಿತ್ವಾ ದಿವಃ ಸಕಾಶಾದಾಗತಂ ಭೋಜನಮುದಕಂ
 ತತ್ಕಾರ್ಯಾ ಓಷಧೀರ್ಧಂಷ್ಟ್ರೈರ್ಧಂತ್ಯೈರತ್ತಿ | ಭಕ್ಷಯತಿ | ಯದ್ವಾ ಅಸಿನ್ವನ್ ಅನ್ಯಾಪ್ರಿಯಮಾ-
 ಣೋಽಗ್ನಿಃ ಪಿತುಃ ಪಾಲಕಸ್ಯ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿ ಭೋಜನಂ ಹರ್ವಿರ್ಹಕ್ಷಣಮನ್ನಂ ದಂಷ್ಟ್ರೈ-
 ರ್ದಂತರೂಪೈರ್ಜ್ವಾಲೈರತ್ತಿ | ಯಸ್ಮಾ ಕೃಣೋರಿತ್ಯಾದಿ ಸಿದ್ಧಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಯತೇ—ಗೃಹಕ್ಕೆ ಬರತಕ್ಕ ಅತಿಥಿಗೆ | ಪೃಷ್ಠಂ—ಪರಾಪ್ತವಾದುದೂ | ಪ್ರಭವಂತಂ—ಬಹುಜನರನ್ನು
 ಭರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದುದೂ ಆದ | ರಯಿಂ—ಧನವನ್ನು ಹಂಚಿಕೊಡುವಂತೆ | ಪುಷ್ಪಿಂ—ಪೋಷಕವಾದುದೂ
 (ನಿನ್ನಿಂದ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟುದೂ ಆದ ಧನವನ್ನು) | ಪ್ರಜಾಭ್ಯಃ—ಪುತ್ರಾದಿಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ | ವಿಭಜಂತಃ—ವಿಭಾಗ
 ಮಾಡಿ ಕೊಡತಕ್ಕ ಯಜಮಾನರು | ಅಸತೇ—ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಗೃಹಗಳಲ್ಲಿ ಸುಖವಾಗಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಾರೆ |
 ಅಸಿನ್ವನ್—ಸೇತುಬಂಧಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ | ಪಿತುಃ—ಪಾಲಕವಾದ ದೇವಲೋಕದಿಂದ ದತ್ತವಾದ |
 ಭೋಜನಂ—ಉದಕವನ್ನೂ ಅದರಿಂದ ಸೃಷ್ಟವಾದ ಅನ್ನವನ್ನೂ | ದಂಷ್ಟ್ರೈಃ—ದಂತಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ |
 ಅತ್ತಿ—(ಲೋಕವು) ಭಕ್ಷಿಸುತ್ತದೆ. | ಯಃ—ಯಾವ ನೀನು | ತಾ ಅಕೃಣೋಃ—ಈ ಸಕಲಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ
 ಮಾಡಿಸಿದ್ದೀಯೋ | ಸಃ—ಅಂತಹ ನೀನು | ಪ್ರಥಮಂ—ಬಹುಮುಖ್ಯವಾಗಿ | ಉಕ್ಥೈಃ ಅಸಿ—ಪ್ರಶಸ್ತನಾಗಿ
 ದ್ದೀಯೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಗೃಹಕ್ಕೆ ಬರತಕ್ಕ ಅತಿಥಿಗೆ ಪರಾಪ್ತವಾದುದೂ, ಬಹುಜನರನ್ನು ಭರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದುದೂ ಆದ
 ಧನವನ್ನು ಹಂಚಿಕೊಡುವಂತೆ ಪೋಷಕವಾದುದೂ, ನಿನ್ನಿಂದ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟುದೂ ಆದ ಧನವನ್ನು ಪುತ್ರಾದಿಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ
 ವಿಭಾಗಮಾಡಿಕೊಡತಕ್ಕ ಯಜಮಾನರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಗೃಹಗಳಲ್ಲಿ ಸುಖವಾಗಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಸೇತುಬಂಧಾದಿ

ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಾ ಪಾಲಕನಾದ ದೇವಲೋಕದಿಂದ ದತ್ತವಾದ ಉದಕವನ್ನೂ ಅದರಿಂದ ಸೃಷ್ಟವಾದ ಅನ್ನವನ್ನೂ ದಂತಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಲೋಕವು ಭಕ್ಷಿಸುತ್ತದೆ. ಯಾವ ನೀನು ಈ ಸಕಲಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಿಸಿದ್ದೀಯೋ ಅಂತಹ ನೀನು ಬಹುಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರಶಸ್ತನಾಗಿದ್ದೀಯೆ.

English Translation

Distributing nourishment to their progeny, they, (the householders), abide (in their dwellings), as if offering ample and sustaining wealth to a guest : constructing (useful works, a man) eats with his teeth the food (given him) by (his) protector, and as he, who has enjoined these (things to be done), you, (Indra), are especially to be praised.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಋಷಿಯು ಯಾವ ವಿಷಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವನೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲ. ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿ ಹೇಳಿರುವರು. ಆದರೆ ಕೆಲವು ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಋಷಿಯ ಆಶಯವು ಹೀಗೆಯೇ ಇರುವುದೆಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಜಾಭ್ಯಃ ಪುಷ್ಪಿಂ ವಿಭಜಂತಃ ಆಸತೇ—ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಯಾ ದತ್ತಂ ಪೋಷಕಂ ಧನಂ ಸ್ವಕೀ-
ಯಾಭ್ಯಃ ಪ್ರಜಾಭ್ಯೋ ವಿಭಜಂತೋಽಸ್ಯೈತಾವದಸ್ಯೈತಾವದಿತಿ ವಿಭಾಗಂ ಕುರ್ವಂತೋ ಗೃಹಮೇಧಿನ
ಆಸತೇ | ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಕೊಟ್ಟ ಧನವನ್ನು ಮನೆಯ ಯಜಮಾನರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿರುವ
ವರಿಗೆ—‘ಇದು ನಿನಗೆ, ಅದು ಅವನಿಗೆ’ ಎಂದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಹಂಚಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಸುಖವಾಗಿ ವಾಸ
ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಧನವೆಂದರೆ ದ್ರವ್ಯ, ಅಥವಾ ಅನ್ನಾದ್ಯಾಹಾರ, ಮುಂತಾದ ವಸ್ತುಗಳಾಗಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ
ಪುಷ್ಪಿಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ದೇಹಕ್ಕೆ ಪುಷ್ಟಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಅನ್ನಾದ್ಯಾಹಾರವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಇಂದ್ರ
ದತ್ತವಾದ ಆ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಯಜಮಾನರು ತಾವು ಮಾತ್ರ ಅನುಭವಿಸದೆ ತಮಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಪತ್ನೀಪುತ್ರಭೃತ್ಯಾದಿ
ಗಳಿಗೂ, ತಮ್ಮ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿರುವ ಇತರ ಜನರಿಗೂ ಅವರವರ ಅವಶ್ಯಕತೆಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ವಿಭಾಗಮಾಡಿಕೊಟ್ಟು ತಾವೂ
ಅದರಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪಭಾಗವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಸುಖದಿಂದಿರುವರು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿ
ಪ್ರಾಯವು.

ರಯಿಮಿವ ಪೃಷ್ಠಂ ಪ್ರಭವಂತಂ ಆಯತೇ—ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನರು ಧನವನ್ನು
ಹಂಚುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ—ಆಯತೇ ಗೃಹಂ ಪ್ರತ್ಯಾಗಚ್ಛತೇ-
ತಿಥಯೇ ಪೃಷ್ಠಂ ಧಾರಕಂ ಪ್ರಭವಂತಂ ಬಹುಭರಣಸಮರ್ಥಂ ರಯಿಂ ಧನಂ ಯಥಾ ವಿಭಜ್ಯ ಪ್ರಯ-
ಚ್ಛಂತಿ ತದ್ವತ್ | ಮನೆಯ ಯಜಮಾನರು ತಮ್ಮ ಮನೆಗೆ ಬಂದ ಅತಿಥಿ ಅಥವಾ ಅಭ್ಯಾಗತನಿಗೆ ಯಥಾವಿಧಿಯಾಗಿ
ಸತ್ಕಾರಮಾಡಿ ಅವನಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಆಹಾರವನ್ನೂ ಧನವನ್ನೂ ಧರ್ಮಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಯಾವರೀತಿ ಕೊಡುತ್ತಾರೆಯೋ
ಅದರಂತೆ ತಮ್ಮ ಆಶ್ರಯಕರ್ತರಿಗೆ ಇಂದ್ರನು ಕೊಟ್ಟ ಧನವನ್ನು ವಿಭಾಗಿಸಿಕೊಡುವರು ಎಂದು ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು
ಹೇಳಿದೆ. ಈ ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಅಷ್ಟೇನೂ ಅರ್ಥವತ್ತಾಗಿಲ್ಲ.

ಅಸಿನ್ವನ್ ದಂಷ್ಟ್ರೈಃ ಪಿತುಃ ಅತ್ತಿ ಭೋಜನಂ—ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ವಿವರಿಸಿರುವ ಅರ್ಥವು ಸಂದರ್ಭೋಚಿತವಾಗಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಯಾಸ್ಕರ ವಿವರಣೆಗೆ ವಿರೋಧವಾಗಿದೆ. ಅಸಿನ್ವನ್ ಸೇತುಬಂಧಾದಿಕಂ ಕರ್ಮ ಕುರ್ವನ್ ಲೋಕಃ ಪಿತುಃ ಪಾಲಯಿತ್ವಾ ದಿವಃ ಸಕಾಶಾದಾಗತಂ ಭೋಜನಮುದಕಂ ತತ್ಕಾರ್ಯಾ ಓಷಧೀರ್ಧಂಷ್ಟ್ರೈರತ್ತಿ ಭಕ್ಷಯತಿ | ಯದ್ವಾ ಅಸಿನ್ವನ್ ಅನ್ಯಾಪ್ರಿಯಮಾಣೋಽಗ್ನಿಃ ಪಿತುಃ ಪಾಲಕಸ್ಯ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿ ಭೋಜನಂ ಹರ್ವಿರ್ವಕ್ಷಣಮನ್ನಂ ದಂಷ್ಟ್ರೈರ್ದಂತರೂಪೈರ್ಜ್ವಾಲೈರತ್ತಿ | ಎಂದರೆ ಲೋಕವು ಅಥವಾ ಲೋಕದ ಜನವು ಸೇತುವೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದೇ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಪಾಲಕ ವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷ (ಸ್ವರ್ಗ) ದಿಂದ ಬೀಳುವ ವೃಷ್ಟಿರೂಪವಾದ ಉದಕವೆಂಬ ಭೋಜನವನ್ನು ಅಥವಾ ಆ ಉದಕದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಓಷಧಿ (ವನಸ್ಪತಿ, ಸಸ್ಯ ಇವುಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಧಾನ್ಯರೂಪವಾದ) ರೂಪವಾದ ಭೋಜನ ವನ್ನು ತಮ್ಮ ಹೆಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಅಗಿದು ಭಕ್ಷಿಸುವುದು, ಅಥವಾ ಯಜಮಾನನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದಿರುವ ಅಗ್ನಿಯು, ಯಜಮಾನನು ತನ್ನಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಹೆಲ್ಲುಗಳಿಗೆ ಸದೃಶವಾದ ತನ್ನ ಜ್ವಾಲೆಗಳಿಂದ ಭಕ್ಷಿಸುವನು ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಈ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಗಳ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ನಿಮಿರ್ಶಯ ಅನಶ್ಯಕವು. ಇಲ್ಲಿ ಅಸಿನ್ವನ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು—ಸೇತುಬಂಧಾದಿಕಂ ಕರ್ಮ ಕುರ್ವನ್—ಸೇತುವೆ ಕಟ್ಟುವುದೇ ಮೊದಲಾದ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯು ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಕವಾಗಿಲ್ಲ. ಲೋಕದ ಜನರು ವೃಷ್ಟ್ಯದಕವನ್ನು ಅಥವಾ ಅದರಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವ ಆಹಾರವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವವರಾದರೂ ಸೇತುವೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ವಿಷಯಕ್ಕೂ ಆಹಾರವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕೂ ಯಾವ ಸಂಬಂಧವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಸಿನ್ವನ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸೇತುಬಂಧನಾದಿಕರ್ಮವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ಯಾಸ್ಕರು ಇದೇ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿರುವ—

ಅಶ್ಯಮಸ್ಯ ಮಹತೋ ಮಹಿತ್ವಮಮರ್ತ್ಯಸ್ಯ ಮರ್ತ್ಯಾಸು ವಿಷ್ಣು |

ನಾನಾ ಹನಾ ವಿಭೃತೇ ಸಂ ಭರೇತೇ ಅಸಿನ್ವತೀ ಬಕ್ಷತೀ ಭೂರ್ಯತೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೭೯-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿರುವ ಅಸಿನ್ವತೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಸಿನ್ವತೀ ಅಸಂಖಾದಂತ್ಯಾ | (ನಿ. ೬-೪) ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅಸಂಖಾದಂತ್ಯಾ ಎಂದರೆ ಅಸಂಚೋರ್ಣಯಂತ್ಯಾವಿವ ಭಕ್ಷಯಂತ್ಯಾ ಚಿನ್ನಾಗಿ ಅಗಿಯದೆ ತಿನ್ನುವುದು ಎಂದು ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಅಸಿನ್ವನ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಇದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದಾದರೆ—ಅಸಿನ್ವನ್ ದಂಷ್ಟ್ರೈಃ ಪಿತುಃ ಅತ್ತಿ ಭೋಜನಂ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಪಾಲಕವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಿಂದ ಲಭಿಸುವ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕ ಅಥವಾ ಅದರಿಂದಂಟಾಗುವ ಆಹಾರವನ್ನು ಹೆಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಚಿನ್ನಾಗಿ ಅಗಿಯದೆ (ಹಸಿದಿರುವುದರಿಂದ) ಆಹಾರವಾಗಿ ಲೋಕಜನವು ಭಕ್ಷಿಸುವುದು ಎಂದರ್ಥವಾಗುವುದು. ಈ ಅರ್ಥವೇ ಸಮಂಜಸವಾಗಿರುವಂತೆ ತೋರುವುದು. ಸಾಯಣರೂ ಸಹ ಮುಲ ಉದಾ ಹರಣಿಗಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಋಕ್ವಿನ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಸಿನ್ವತೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಕರ ನಿರ್ವಚನವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಅಸಂಖಾದಂತ್ಯಾ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಿರುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅಸಿನ್ವನ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನನಶ್ಯಕವಾದ ಅಥವಾ ಅಪ್ಪಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಏತಕ್ಕೆ ಹೇಳಿದರೋ ತಿಳಿಯದಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿಪರವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಯಾಸ್ಕರ

ವಿವರಣೆಯೇ ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊಂದುವುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಉದಾಹರಣೆಯ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದವು ಅಗ್ನಿಪರವಾಗಿಯೇ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು—

ಗುಹಾ ಶಿರೋ ನಿಹಿತಮೃಧಗಕ್ಷೀ ಅಸಿನ್ವನ್ನತ್ತಿ ಜಿಹ್ವಯಾ ವನಾನಿ ।

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೭೯-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಅಸಿನ್ವನ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಸಿನ್ವನ್ ದಂತ್ವೈರಸಂಖಾದಜಿಹ್ವಯಾ ಎಂದೇ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅರ್ಥವು ಅಗ್ನಿಪರವಾಗಿಯೇ ಇದೆ ಅಗ್ನಿಯು ಹವಿಸ್ಸನ್ನಾಗಲಿ, ವನಗಳನ್ನಾಗಲಿ ದಹಿಸುವಾಗ ಹಲ್ಲಿನಿಂದ (ಜ್ವಾಲೆಗಳಿಂದ) ನಿಧಾನವಾಗಿ ಅಗಿಯದೆ ಬೇಗನೆ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಭಕ್ಷಿಸುವವನು ಎಂದರೆ ದಹಿಸುವವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಅಸಿನ್ವನ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿರುವಂತೆ ಕಾಣುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಪ್ರಕೃತಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅಗ್ನಿಪರವಾದ ಅರ್ಥವೇ ಋಷಿಯ ಆಶಯವಾಗಿರಬಹುದು. ಇದಲ್ಲದೆ ಅಸಿನ್ವನ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವು ಋ. ಸಂ. ೭-೩೯-೬, ೮-೪೫-೩೮ ಎಂಬ ಋಕ್ವುಗಳಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಅಲ್ಲಿ ಆ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅಸು-ಕ್ಷೇಪಣೇ ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಶಬ್ದವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಅದರಂತೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿರುವರು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಧಾ|ಕೃಣೋಃ| ಪೃಥಿವೀಂ| ಸಂದೃಶೇ| ದಿವೇ| ಯೋ| ಧೌತೀನಾಮಹಿಹನ್ನಾ-

ರಿಣಕ್ವಥಃ ।

ತಂ| ತ್ವಾ| ಸ್ತೋಮೇಭಿರುದಭಿರ್ನ| ವಾಜಿನಂ| ದೇವಂ| ದೇವಾ| ಅಜನನ್ತಾ-

ಸ್ಯುಕ್ಥೈಃ || ೫ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಧ| ಅ|ಕೃಣೋಃ| ಪೃಥಿವೀಂ| ಸಂದೃಶೇ| ದಿವೇ| ಯಃ| ಧೌತೀನಾಂ| ಅಹಿಹನ್| ಅರಿಣಕ್|
ಪಥಃ ।

ತಂ| ತ್ವಾ| ಸ್ತೋಮೇಭಿಃ| ಉದ್ರಭಿಃ| ನ| ವಾಜಿನಂ| ದೇವಂ| ದೇವಾಃ| ಅಜನನ್| ಸಃ| ಅಸಿ|
ಉಕ್ಥೈಃ || ೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಅಥ ಅಸಿ ಚ ತ್ವಂ ದಿವೇ ದ್ಯೋತಮಾನಾಯ ಸೂರ್ಯಾಯ ಪೃಥಿವೀಂ ಚಲಿತಾಂ
ಸತೀಂ ದೃಢೀಕೃತ್ಯ ಸಂದೃಶೇ ಸಂದರ್ಶನೀಯಾಮೃತೋಽಸಿ | ಅಕರೋಃ || ದೃಶೇ ವಿಖ್ಯೇ ಚೇತಿ
ಕೇಸ್ತೃತ್ಯಯಾಂತತ್ವೇನ ನಿಪಾತಿತಃ || ಯಶ್ಚ ತ್ವಂ ಧೌತೀನಾಂ ಚಲಂತೀನಾಂ ನದೀನಾಂ ಪಥೋ
ಮಾರ್ಗಾನರಿಣಿಕ್ | ಅರೇಚೆಯಃ | ಗಂತುಂ ಯೋಗ್ಯಾನಕರೋರಿತ್ಯರ್ಥಃ || ರುಚಿರ್ ವಿರೇಚನೇ | ಲಜಾ
ಸಿಹ್ | ತಸ್ಯ ಹಲ್ಬಾದಿನಾ ಲೋಪಃ || ಅಹಿಹನ್ ಅಹೇವ್ಯತ್ರಸ್ಯ ಮೇಘಸ್ಯ ವಾ ಹಂತರ್ಹೇ ಇಂದ್ರ
ದೇವಾಃ ಸ್ತೋತಾರಸ್ತಂ ತಾದೃಶಂ ದೇವಂ ತ್ವಾಂ ಸ್ತೋಮೇಭಿಃ ಸ್ತೋತ್ರೈರಜನನ್ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ |
ಉದಭಿರ್ನ ವಾಜಿನಂ | ಯಥಾ ವಾಜಿನಮಶ್ವಮುದಭಿರುದಕೈರ್ವರ್ಧಯಂತಿ ತದ್ವತ್ || ಪದ್ಮನ್ನೋಮಾ-
ಸಿತ್ಯಾದಿನೋದಕಸ್ಯೋದನ್ಭವಃ || ಶೇಷಂ ಸಿದ್ಧಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) | ಅಥ—ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲದೆ | ದಿವೇ—
ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ | ಪೃಥಿವೀಂ—ಪೃಥಿವಿಯನ್ನು | ಸಂದೃಶೇ—ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿ |
ಅಕೃಣೋಃ—ಮಾಡಿದೆ. | ಯಃ—ಯಾವ ನೀನು | ಧೌತೀನಾಂ—ಪ್ರವಹಿಸುವ ನದಿಗಳ | ಪಥಃ—
ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು | ಅರಿಣಿಕ್—ರಚಿಸಿದೆಯೋ | ಅಹಿಹನ್—ವೃತ್ರಹಂತಕನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ದೇವಂ
ತಂ ತ್ವಾ—ದೇವತಾತ್ಮನಾದ ಅಂತಹ ನಿನ್ನನ್ನು | ದೇವಾಃ—ಸ್ತೋತ್ರಗಳು | ವಾಜಿನಂ—ಅಶ್ವವನ್ನು | ಉದ-
ಭಿರ್ನ—ಉದಕದಿಂದ ಪುಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾಡುವಂತೆ | ಸ್ತೋಮೇಭಿಃ—ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ | ಅಜನನ್—ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗು
ವಂತೆ ಮಾಡಿದರು | ಸಃ—ಅಂತಹ ನೀನು | ಉಕ್ತೈಃ ಅಸಿ—ಪ್ರಶಸ್ತನಾಗಿದ್ದೀಯೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಮೇಲೆ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲದೆ, ನೀನು ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ
ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಪೃಥ್ವಿಯನ್ನು ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದೆ. ಯಾವ ನೀನು ಪ್ರವಹಿಸುವ ನದಿಗಳ ಮಾರ್ಗ
ಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದೆಯೋ, ಎಲೈ ವೃತ್ರಹಂತಕನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ದೇವತಾತ್ಮನಾದ ಅಂತಹ ನಿನ್ನನ್ನು ಅಶ್ವವನ್ನು
ಉದಕದಿಂದ ಪುಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾಡುವಂತೆ ಸ್ತೋತ್ರಗಳು ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಪ್ರವೃದ್ಧನಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು. ಅಂತಹ
ನೀನು ಪ್ರಶಸ್ತನಾಗಿದ್ದೀಯೆ.

English Translation

Inasmuch as you have rendered earth visible to heaven, and
set open the path of the rivers by slaying Ahi ; therefore the gods have
rendered you divine by praises, as (men) invigorate a horse by water ;
(and) you are, (Indra), to be praised.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಥ ಅಕೃಣೋಃ ಪೃಥಿವೀಂ ಸಂದೃಶೇ ದಿನೇ—ಹೇ ಇಂದ್ರ ಅಥ ಅಪಿ ಚ ತ್ವಂ ದಿನೇ ದ್ಯೋತೆ-
ಮಾನಾಯ ಸೂರ್ಯಾಯ ಪೃಥಿವೀಂ ಚಲಿತಾಂ ಸತೀಂ ದೃಢೀಕೃತ್ಯ ಸಂದೃಶೇ ಸಂದರ್ಶನೀಯಾಮು-
ಕ್ತೃಣೋಃ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಅಲುಗಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಈ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಚಲಿಸದೆ ದೃಢವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಅಂತರಿಕ್ಷ
ದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಕಾಣಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದೆ ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ಅರ್ಥವು. ಅಥವಾ ಭೂಮಿಗೂ
ಸೂರ್ಯನಿಗೂ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ವೃತ್ತನನ್ನು ಅಥವಾ ಮೇಘಗಳನ್ನು ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ
ಪ್ರಹರಿಸಿ ನೀರನ್ನು ಭೂಮಿಯಮೇಲೆ ವೃಷ್ಟಿರೂಪವಾಗಿ ಬೀಳುವಂತೆಮಾಡಿ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು ಕಾಣಿಸದಂತೆ
ಆವರಿಸಿದ್ದ ಮೇಘಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ಭೂಮಿಯು ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದೆ ಎಂದು
ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ನೋಡುವ ಕವಿದು ಕತ್ತಲೆಯಾಗಿರುವಾಗ
ಸೂರ್ಯನು ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಸೂರ್ಯನಿಗೂ ಭೂಮಿಯು ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂತಹ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮೇಘ
ಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಿ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಆ ಮೂಲಕ ಮೇಘಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷವು ಯಾವ
ಆವರಣವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಸ್ವಚ್ಛವಾಗುವುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಭೂಮಿಯು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗೋಚರವಾಗುವುದೆಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿ-
ಪ್ರಾಯವು.

ಯಃ ಧೌತೀನಾಂ ಅಹಿಹನ್ ಅರಿಣಕ್ ಪಥಃ—ಯಶ್ಚ ತ್ವಂ ಧೌತೀನಾಂ ಚಲಂತೀನಾಂ ನದೀನಾಂ
ಪಥೋ ಮಾರ್ಗಾನರಿಣಕ್ | ಅರೇಚಯಃ | ಗಂತುಂ ಯೋಗ್ಯಾನಕರೋರಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ,
ನೀನು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟಿದ್ದ ವೃತ್ತಾಸುರನನ್ನು ಅಥವಾ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು
ಭೂಮಿಗೆ ಬೀಳುವಂತೆಮಾಡಿ ಆ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಗಳು (ಮಳೆಯ ನೀರು) ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಸೇರುವ ಮಾರ್ಗವನ್ನು
ರಚಿಸಿದೆ. ಭೂಮಿಯಮೇಲೆ ಬೀಳುವ ಮಳೆಯ ನೀರೆಲ್ಲಾ ನದಿಗೆ ಸೇರುವುದು. ನದಿಯು ತನ್ನದೇ ಆದ ಎಂದರೆ
ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಪಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಹರಿದು ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಸೇರುವುದು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ನದಿಯ ನೀರು
ಸಮುದ್ರದವರೆಗೂ ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ (ಅಥವಾ ಬರು ಬರುತ್ತಾ ತಗ್ಗಾದ) ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವುದರಿಂದಲೂ
ಆ ಮಾರ್ಗವು ಯಾವಾಗಲೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗದೆ ಒಂದೇವಿಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ನದಿಯು ಹರಿಯುವ ಆ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ
ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಇಂದ್ರನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅಹಿಹನ್—ಅಹೇವ್ಯಕ್ತಸ್ಯ ಮೇಘಸ್ಯ ವಾ ಹಂತಃ—ವೃತ್ತಾಸುರ ಅಥವಾ ಮೇಘ. ಇವರನ್ನು
ಸಂಹಾರಮಾಡುವವನಾದ್ದರಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಅಹಿಹನ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸಬೋಧಿಸಿದೆ.

ತಂ ತ್ವಾ ಸ್ತೋಮೇಭಿಃ ಉದಭಿಃ ನ ವಾಚಿನಂ ದೇವಂ ದೇವಾ ಅಜನನ್—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಮೇಲೆ
ಹೇಳಿದ ಸಾಹಸಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ ನಿನ್ನನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ಕುದುರೆಯನ್ನು ಉದಕಗಳಿಂದ ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವಂತೆ
ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ನಿನ್ನ ಗುಣಗಾನಮಾಡಿ ಗುಣವಿಶಿಷ್ಟನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವರು ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ವಿವರಣೆಯು. ಈ
ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲ. ದೇವತೆಗಳು ನಿನ್ನನ್ನು (ಇಂದ್ರನನ್ನು) ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸುವರು. ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ
ಇಂದ್ರನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವುದು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು. ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿದರೆ ದೇವತೆಗಳ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು

ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚುವುದು ಅಥವಾ ಬೆಳಗುವುದು ಎಂದು ಋಷಿಗಳು ಹೇಳುವುದು ರೂಢಿಯು. ತ್ವಾಂ ವರ್ಧಂತು
ನೋ ಗಿರಃ- ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳು ಅಥವಾ ಸ್ತೋತ್ರಗಳು ನಿನ್ನನ್ನು (ಇಂದ್ರನನ್ನು) ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಲಿ
(ಹೊಗಳಲಿ) ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವವು. ಈ ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿಶದಪಡಿಸು
ವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೇಳಿರುವ ಉದೇಭಿಃ ನ ವಾಚಿನಂ ಎಂಬ ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಅರ್ಥಾನುಸಾರವಾಗಿಲ್ಲ ಉದಕಗಳಿಂದ
ಕುದುರೆಯನ್ನು ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವಂತೆ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾದ ಅರ್ಥವೇನೆಂಬುದು ಗೊತ್ತಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಾಯಶಃ
ಬಹಳದೂರ ನಡೆದು ಬಳಲಿರುವ ಕುದುರೆಗೆ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಸುವುದರಿಂದ ಅದರ ಆಯಾಸವು ಪರಿಹಾರವಾಗಿ ಅದರ
ಮುಂಚಿನ ಶಕ್ತಿಯು ಉಂಟಾಗುವಂತೆ ಅಥವಾ ಧೂಳು ಮುಂತಾದ ಕೊಳೆಯಿಂದ ಮಲಿನವಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದ್ದ
ಕುದುರೆಯನ್ನು ನೀರಿನಿಂದ ತೊಳೆದು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣಿಸುವಹಾಗೆ ಮಾಡುವಂತೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಬಹುದು.
ಆದರೆ ಈ ಅರ್ಥಗಳು ಈ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯೋ ಭೋಜನಂ ಚ ದಯಸೇ ಚ ವರ್ಧನಮಾದ್ರಾದಾ ಶುಷ್ಕಂ ಮಧುಮ-
ದ್ದುದೋಹಿಥ ।

ಸಃ ಶೇವಧಿಂ ನಿ ದಧಿಷೇ ವಿವಸ್ವತಿ ವಿಶ್ವಸ್ಯೈಕ ಈಶಿಷೇ ಸಾಸ್ತುಕ್ಯಃ ॥ ೬ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಯಃ | ಭೋಜನಂ | ಚ | ದಯಸೇ | ಚ | ವರ್ಧನಂ | ಅದ್ರಾದಾ | ಅ | ಶುಷ್ಕಂ | ಮಧುಮತ್ |

ದುದೋಹಿಥ ।

ಸಃ | ಶೇವಧಿಂ | ನಿ | ದಧಿಷೇ | ವಿವಸ್ವತಿ | ವಿಶ್ವಸ್ಯ | ಏಕಃ | ಈಶಿಷೇ | ಸಃ | ಅಸಿ | ಉಕ್ಯಃ ॥ ೬ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಯಸ್ತ್ವಂ ಭೋಜನಂ | ಭುಜ್ಯತೇ ಇತಿ ಭೋಜನಮನ್ವಾದಿ | ಚ ದಯಸೇ | ಯಜ-
ಮಾನೇಭ್ಯಃ ಪ್ರಯಚ್ಛಸಿ || ದಯೆ ದಾನಗತಿರಕ್ಷಣಹಿಂಸಾಗ್ರಹಣೇಷು ಆತ್ಮನೇಪದೀ || ಕಿಂಚಿ ವರ್ಧನಂ
ವೃದ್ಧಿಕರಂ ಧನಂ ಬಲಂ ನಾ ದಯಸೇ | ತಥಾದ್ರಾತಾಂಡಾತ್ ಶುಷ್ಕಮನ್ವಾದ್ರ್ಯಂ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಕಂ
ಮಧುಮತ್ ಮಧುರರಸೋಪೇತಂ ದುದೋಹಿಥ | ದುಗ್ಧವಾನಸಿ || ದುಹೇರ್ಲಿಠಿ ಕ್ರಾದಿನಿಯಮಾದಿ-
ಡಾಗಮಃ || ಸ ತಾದೃಶಸ್ತ್ವಂ ವಿವಸ್ವತಿ ಶೇ ಪರಿಚರಣಂ ಕುರ್ವಾಣೇ ಯಜಮಾನೇ ಶೇವಧಿಂ ಧನಸದನಂ
ನಿದಧಿಷೇ | ನಿದಧಾಸಿ | ಕಿಂ ಬಹುನಾ | ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತ ಏಕೋದ್ದಿತಿತೀಯ ಏವ ಸನ್ ಈಶಿಷೇ |
ಸ್ವಾಮೀ ಭವಸಿ || ಈಶ ಐಶ್ವರ್ಯೇ | ಈಶಃ ಸ ಇತೀಡಾಗಮಃ || ಸ ಇತ್ಯಾದಿ ಸಿದ್ಧಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) | ಯೇ—ಯಾವ ನೀನು | ಭೋಜನಂ—ಅನ್ನಾದಿಗಳನ್ನು | ದಯಸೇ—
(ಯಜಮಾನಾದಿಗಳಿಗೆ) ಕೊಡುತ್ತೀಯೋ, | ಚೆ—ಮತ್ತು | ವರ್ಧನಂ ಚೆ—ವೃದ್ಧಿ ಕಾರಕಗಳಾದ ಧನವನ್ನೂ
ಬಲವನ್ನೂ ಸಹ ಕೊಡುತ್ತೀಯೋ (ಹಾಗೆಯೇ) | ಅದ್ರಾತ - ಹಸಿಯಾದ ಕಾಂಡದಿಂದ | ಶುಷ್ಕಂ—ಒಣಗಿದ
ಧಾನ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು | ಮಧುಮತ್—ಮಧುರವಾದ ರಸದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತೆ | ದುದೋಹಿಧ—ಕರೆದಿರುವೆಯೋ |
ಸಃ—ಅಂತಹ ನೀನು | ವಿವಸ್ವತಿ—ನಿನಗೆ ಉಪಚಾರವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನನಲ್ಲಿ | ಶೇವಧಿ—ಧನದ
ನಿಕ್ಷೇಪವನ್ನು | ನಿ ದಧಿಷೇ—ಇಡುತ್ತೀಯೆ. (ಮತ್ತು) | ವಿಶ್ವಸ್ಯ—ಸಕಲ ಜಗತ್ತಿಗೂ | ಏಕಃ—
ಅದ್ವಿತೀಯನಾದ | ಈಶಿಷೇ—ಪ್ರಭುವಾಗಿದ್ದೀಯೆ | ಸಃ—ಅಂತಹ ನೀನು | ಉಕ್ಥಃ ಅಸಿ—ಪ್ರಶಸ್ತನಾಗಿದ್ದೀಯೆ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಯಾವ ನೀನು ಯಜಮಾನಾದಿಗಳಿಗೆ ಅನ್ನಾದಿಗಳನ್ನೂ, ವೃದ್ಧಿ ಕಾರಕಗಳಾದ ಧನವನ್ನೂ
ಬಲವನ್ನೂ ಸಹ ಕೊಡುತ್ತೀಯೋ ಹಾಗೆಯೇ ಹಸಿಯಾದ ಕಾಂಡದಿಂದ ಒಣಗಿದ ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಮಧುರವಾದ
ರಸದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತೆ ಕರೆದಿರುವೆಯೋ ಅಂತಹ ನೀನು ನಿನಗೆ ಉಪಚಾರವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನನಲ್ಲಿ
ಧನದ ನಿಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಇಡುತ್ತೀಯೆ. ನಿನು ಸಕಲಜಗತ್ತಿಗೂ ಅದ್ವಿತೀಯನಾದ ಪ್ರಭುವಾಗಿದ್ದೀಯೆ ಅಂತಹ
ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ನೀನು ಪ್ರಶಸ್ತನಾಗಿದ್ದೀಯೆ.

English Translation

(You are he) who bestow both food and increase, and milk the dry
nutritious (grain) from out the humid stalk : he, who gives wealth to the
worshipper, and are sole sovereign of the Universe; you are he, (Indra),
who is to be praised.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಯೋ ಭೋಜನಂ ಚ ದಯಸೇ ಚ ವರ್ಧನಂ—ಭುಜ್ಯತ ಇತಿ ಭೋಜನಮನ್ನಾದಿ | ಯಸ್ತೈಂ
ಭೋಜನಂ, ವರ್ಧನಂ ವೃದ್ಧಿ ಕರಂ ಧನಂ ಬಲಂ ವಾ ಯಜಮಾನೇಭ್ಯಃ ಪ್ರಯಚ್ಛಸಿ | ಇಂದ್ರನಾದ ನೀನು
ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಅಥವಾ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಋತ್ವಿಜರಿಗೆ ಅನ್ನಾದ್ಯಾಹಾರವನ್ನೂ ವೃದ್ಧಿ ಯಾಗುವ
ಧನ ಅಥವಾ ಬಲವನ್ನೂ ಕೊಡುತ್ತೀಯೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅದ್ರಾತ ಆ ಶುಷ್ಕಂ ಮಧುಮತ್ ದುದೋಹಿಧ—ತಥಾದ್ರಾತೃತ್ವಂ ಡಾತ್ ಶುಷ್ಕಮನಾದ್ರ್ಯಂ
ಪ್ರೀತ್ಯಾದಿಕಂ ಮಧುಮತ್ ಮಧುರರಸೋಪೇತಂ ದುದೋಹಿಧ ದುಗ್ಧವಾನಸಿ | ಹಸಿಯಾದ ಕಾಂಡದಿಂದ
ಚೆನ್ನಾಗಿ ಒಣಗಿರುವುದೂ ರುಚಿಕರವೂ ಆದ ಪ್ರೀತ್ಯಾದಿಧಾನ್ಯಗಳನ್ನೂ ಒದಗಿಸಿಕೊಡುವೆ ಎಂದು ಸಾಯಣರ
ವಿವರಣೆಯು. ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಪದಪ್ರಯೋಗವಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಆ ಪದವನ್ನು
ಅಭ್ಯಾಹಾರಮಾಡಿ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಅಥವಾ ಹಸಿಯಾದ ಸೋಮಲತೆಯಿಂದ ಮಧುರವಾದ ಸೋಮ

ರಸವನ್ನು ಉತ್ಪನ್ನಮಾಡುತ್ತೀಯೆ ಎಂದು ಋಷಿಯ ಆಶಯವಿರಬಹುದೇ ಎಂದರೆ 'ಆಗ ಶುಷ್ಕಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥ ವಿಲ್ಲದೆ ಹೋಗುವುದು. ಅಂತೂ ಈ ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲ.

ಶೇವಧಿಂ—ಶೇವಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸುಖನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ (ನಿ. ೩-೧೩) ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಶೇವಧಿಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧನಸದನಂ ನಿಧಿಯನ್ನು ಎಂದರೆ ಅಪಾರವಾದ ದ್ರವ್ಯರಾಶಿಯನ್ನು ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಧನದಿಂದ ಸುಖವು ಲಭಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಏಕ ಈಶಿಷೇ—ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತಃ ಏಕೋದ್ವಿತ್ತೀಯ ಏವ ಸನ್ ಈಶಿಷೇ ಸ್ವಾಮೀ ಭವಸಿ | ಸಮಸ್ತಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೂ ನೀನೊಬ್ಬನೇ ಪ್ರಭುವಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ನಿನಗೆ ಸಮಾನನಾದವನು ಬೇರೊಬ್ಬನಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ನೀನೇ ಸ್ವಾಮಿಯು ಎಂದು ಇಂದ್ರನ ಮಹತ್ವವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯಃ ಪುಷ್ಪಿಣೀಶ್ಚ ಪ್ರಸ್ತಶ್ಚ ಧರ್ಮಣಾಧಿ ದಾನೇ ವ್ಯಗ್ರವನೀರಧಾರಯಃ |
ಯಶ್ಚಾಸಮಾ ಅಜನೋ ದಿದ್ಯುತೋ ದಿವ ಉರುರೂರ್ವಾ ಅಭಿತಃ ಸಾಸ್ತುಕ್ಢಃ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಯಃ | ಪುಷ್ಪಿಣೀಃ | ಚ | ಪ್ರಸ್ತಃ | ಚ | ಧರ್ಮಣಾ | ಅಧಿ | ದಾನೇ | ವಿ | ಅವನೀಃ | ಅಧಾರಯಃ |
ಯಃ | ಚ | ಅಸಮಾಃ | ಅಜನಃ | ದಿದ್ಯುತಃ | ದಿವಃ | ಉರುಃ | ಉರ್ವಾನ್ | ಅಭಿತಃ | ಸಃ | ಅಸಿ |
ಉಕ್ಢಃ || ೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಯಸ್ತುಂ ಪುಷ್ಪಿಣೀಃ ಪುಷ್ಪವತೀಶ್ಚ ಪ್ರಸ್ತಃ ಪ್ರಸೂತಾಃ ಪ್ರಸೂಯಮಾನಾ ನಾವ-
ನೀರವಿತ್ತೀರೋಷಧೀರ್ವಾನೇಧಿ || ಉಪಲೂಯಂತೇ ಸಸ್ಯಾನ್ಯತ್ರೇತಿ ದಾನಂ ಕ್ಷೇತ್ರಂ | ಅಧಿಕರಣೇ
ಲ್ಯುಟ್ || ತಸ್ಮಿನ್ ಕ್ಷೇತ್ರೇ ಧರ್ಮಣಾ ಸಕಲಲಕ್ಷಣೇನ ಕರ್ಮಣಾ ವ್ಯಧಾರಯಃ | ನೈದಧಾಃ | ಯಶ್ಚ
ತ್ವಂ ದಿವೋ ದ್ಯೋತಮಾನಸ್ಯ ಸೂಯಸ್ಯಾಸಮಾ ವಿಷಮಾ ನಾನಾಪ್ರಕಾರಾ ದಿದ್ಯುತೋ ದೀಪ್ತೀರಜನಃ |
ಅಜನಯಃ | ಯದ್ವಾ ದಿವೋ ನಕ್ಷತ್ರಾಣಿ || ಜನೇರ್ಲಜಃ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಪ್ || ಯಶ್ಚೋರುರ್ಮಹಾಂ-
ಸ್ವಮುಭಿತಃ ಸರ್ವತಃ ಉರ್ವಾನ್ ಮಹತಃ ಪ್ರಾಣಿನಿಕಾಯಾನ್ ಸರ್ವತಾನ್ವಜನಯಃ ಶಿಷ್ಟಂ ಸ್ಪಷ್ಟಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) | ಯಃ—ಯಾವ ನೀನು | ಪುಷ್ಪಿಣೀಃ—ಪುಷ್ಪಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವೂ | ಚ—
ಮತ್ತು | ಪ್ರಸ್ತಃ—ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದೂ ಆದ | ಅವನೀಃ—ಓಷಧಿಗಳನ್ನು | ದಾನೇ ಅಧಿ—ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ |

ಧರ್ಮಣಾ—ಸಕಲಲಕ್ಷಣೋಪೇತವಾದ ಕರ್ಮದಿಂದ | ನಿ ಅಧಾರಯಃ—ಸ್ಥಾಪಿಸಿರುವೆಯೋ | ಚೆ—ಅಲ್ಲದೇ |
ಯಃ—ಯಾವ ನೀನು | ದಿವಃ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಸೂರ್ಯನ | ಅಸಮಾಃ—ನಾನಾಪ್ರಕಾರಗಳಾದ |
ದಿದ್ಯುತಃ—ಕಾಂತಿಗಳನ್ನು | ಅಜನಃ—ಸೃಷ್ಟಿಸಿದೆಯೋ (ಮತ್ತು) | ಉರುಃ—ಮಹತ್ತಾದ ದೇಹವುಳ್ಳವನಾಗಿ |
ಅಭಿತಃ—ಸುತ್ತಲೂ | ಊರ್ವಾನ್—ಮಹತ್ತಾದ ಪ್ರಾಣಿಸಮೂಹಗಳನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದೆಯೋ | ಸಃ—ಅಂತಹ
ನೀನು | ಉಕ್ಥಃ ಅಸಿ—ಪ್ರಶಸ್ತನಾಗಿದ್ದೀಯೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಯಾವ ನೀನು ಪುಷ್ಪಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವೂ, ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವೂ ಆದ ಓಷಧಿಗಳನ್ನು
ಸಕಲಲಕ್ಷಣೋಪೇತವಾದ ಕರ್ಮದಿಂದ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿರುವೆಯೋ, ಅಲ್ಲದೇ, ಯಾವ ನೀನು ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ
ಸೂರ್ಯನ ನಾನಾಪ್ರಕಾರಗಳಾದ ಕಾಂತಿಗಳನ್ನು (ಹಾಗೆಯೇ ನಕ್ಷತ್ರಗಳನ್ನೂ) ಸೃಷ್ಟಿಸಿದೆಯೋ ಮತ್ತು ಮಹತ್ತಾದ
ದೇಹವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಮಹತ್ತಾದ ಪ್ರಾಣಿಸಮೂಹಗಳನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದೆಯೋ ಅಂತಹ ನೀನು ಪ್ರಶಸ್ತನಾಗಿದ್ದೀಯೆ.

English Translation

You have caused, by culture, the flowering and fruitful (plants)
to spread over the field; you have generated the various luminaries of
heaven; and who, of vast bulk, comprehend vast¹(bodies); you are he who
is to be praised.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ಯಃ ಪುಷ್ಪಿಣೀಃ ಚ ಪ್ರಸ್ತಃ ಚ ಧರ್ಮಣಾ ಅಧಿ ದಾನೇ ನಿ ಅವನೀಃ ಅಧಾರಯಃ—ಪುಷ್ಪಮ-
ತೀಶ್ಚ ಪ್ರಸೂಯಮಾನಾ ಅವನೀರವಿತ್ರೀರೋಷಧೀರ್ಧಾರಣೇ ಕ್ಷೇತ್ರೇ ಸಕಲಲಕ್ಷಣೇನ ಕರ್ಮಣಾ
ನೈದಧಾಃ | ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ದಾನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕ್ಷೇತ್ರವೆಂದೂ (ಭೂಮಿ, ಹೊಲ) ಅವನೀಃ ಎಂದರೆ
ಓಷಧಿಗಳೆಂದೂ (ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿ ಸಸ್ಯಗಳು) ಧರ್ಮಣಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಕಲಲಕ್ಷಣಯುಕ್ತವಾದ ಕರ್ಮದಿಂದ ಎಂದೂ
ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಈ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಾದರೆ ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಹೊಲ ಗದ್ದೆ
ಮೊದಲಾದ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಸಸ್ಯಾದಿಗಳು ಯಾವ ಯಾವ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ಯಾವ ರೀತಿ ಬೆಳೆದು ವೃದ್ಧಿ
ಯಾಗಬೇಕೋ ಎಂದರೆ ಮೊದಲು ಹೊವು ಬಿಟ್ಟು ಅನಂತರ ಫಲಯುಕ್ತವಾಗಿ ಆಗುವ ಹಾಗೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ
ವಿಶ್ವನಿಯಮಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿರುವೆ. ಎಂದರೆ ನಿನ್ನ ನಿಯಮನಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟು ಸಸ್ಯಾದಿಗಳೂ, ವೃಕ್ಷಲತಾದಿ
ಗಳೂ ಆಯಾ ಕಾಲಕ್ಕೆತಕ್ಕಂತೆ ಹೊವು ಬಿಡುವುದು, ಫಲಿಸುವುದು ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ತಪ್ಪದೆ ನಡೆಸುತ್ತಾ
ಬರುವುವು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು

ಯಃ ಚ ಅಸಮಾಃ ಅಜನಃ ದಿದ್ಯುತಃ ದಿವಃ ಉರುಃ ಊರ್ವಾನ್ ಅಭಿತಃ—ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ
ಸಹ ಕೆಲವು ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಉದಾಹರಣೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿರುವುದು. ಸೂರ್ಯನ ನಾನಾಪ್ರಕಾರವಾದ ಕಾಂತಿ

ಗಳನ್ನೂ ಎಂದರೆ ಪ್ರಾತಃಕಾಲ, ಮಧ್ಯಾಹ್ನ, ಸಾಯಂಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವ ಪ್ರಕಾಶವೃತ್ತಾಸಗಳನ್ನೂ, ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡುಬರುವ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ವೃಕ್ಷಗಳು, ಪ್ರಾಣಿಗಳು, ಪರ್ವತಗಳು, ನದಿಗಳು ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿದ್ದೀಯೆ ಎಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯೋ ನಾರ್ಮರಂ ಸಹವಸುಂ ನಿಹಂತವೇ ಪೃಕ್ಷಾಯ ಚ ದಾಸವೇಶಾಯ
ಚಾನಹಃ |

ಉರ್ಜಯಂತ್ಯಾ ಅಪರಿವಿಷ್ಟಮಾಸ್ಯಮುತ್ತೈವಾದ್ಯ ಪುರುಕೃತ್ಸಾಸ್ತೃಕ್ಘ್ಞಃ || ೮ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಯಃ | ನಾರ್ಮರಂ | ಸಹವಸುಂ | ನಿಹಂತವೇ | ಪೃಕ್ಷಾಯ | ಚ | ದಾಸವೇಶಾಯ | ಚ | ಅನಹಃ |
ಉರ್ಜಯಂತ್ಯಾಃ | ಅಪರಿವಿಷ್ಟಂ | ಆಸ್ಯಂ | ಉತ | ಏವ | ಅದ್ಯ | ಪುರುಕೃತ್ | ಸಃ | ಅಸಿ |
ಉಕ್ಘ್ಞಃ || ೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಪುರುಕೃತ್ ಪುರೂಷಾಂ ಕರ್ಮಣಾಂ ಕರ್ತಾ ಹೇ ಇಂದ್ರ ಯಸ್ತುಂ ನಾರ್ಮರಂ | ನೃನ್ ಮನು-
ಷ್ಯಾನ್ಮಾರಯತೀತಿ ನೃಮರಃ ಕಶ್ಚಿದಮರಃ | ತಸ್ಯಾಪತ್ಯಂ ನಾರ್ಮರಃ | ತಂ ಸಹವಸುಂ | ವಸುನಾ ಸಹ
ವರ್ತತ ಇತಿ ಸಹವಸುಃ | ಅಸುರನಾನ್ಮೃತತ್ | ಏತನ್ನಾಮಕಮಸುರಂ ನಿಹಂತವೇ || ಹಂತೇಸ್ತುಮರ್ಥೇ
ತನೇಸ್ತೃತ್ಯಯಃ | ತಾದಾ ಚ ನಿಶೀತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ || ನಿಹಂತುಂ ಉರ್ಜಯಂತ್ಯಾ ಬಲವತ್ಯಾ
ವಜ್ರಧಾರಾಯಾ ಅಪರಿವಿಷ್ಟಂ ಮಲಾದಿಭಿರವ್ಯಾಪ್ತಮಾಸ್ಯಮದ್ಯೈವಾನಹಃ | ತಮಸುರಂ ಪ್ರಾಪಯಃ |
ಯದ್ವಾ ಉರ್ಜಯಂತ್ಯಾಃ ಸಿಶಾಚಿಕಾಯಾ ಆಸ್ಯಂ ಪ್ರಾಪಯಃ | ಕಿಮರ್ಥಂ | ಪೃಕ್ಷಾಯ | ತವ ಹವಿ-
ರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ನಲಾಭಾಯ | ದಾಸವೇಶಾಯ ದಾಸಾನಾಂ ದಸ್ಯೂನಾಂ ವೇಶಾಯ ವಿನಾಶಾಯ ಚ | ಯದ್ವಾ
ಅಸ್ಮಾಕಮನ್ನಲಾಭಾಯ ದಸ್ಯುವಿನಾಶಾಯ ಚ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಪುರುಕೃತ್—ಅಸಾಧಾರಣವೂ, ಅನೇಕವೂ ಆದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿರುವ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಯಃ—
ಯಾವ ನೀನು | ಪೃಕ್ಷಾಯ—ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನದ ಲಾಭಕ್ಕಾಗಿಯೂ | ದಾಸವೇಶಾಯ ಚ—ದಸ್ಯುಗಳ
ನಾಶಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಸಹ | ನಾರ್ಮರಂ—ನೃಮರನ ಪುತ್ರನೂ | ಸಹವಸುಂ—ಸಹವಸುವೆಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳವನೂ ಅದ

ಅಸುರಪುತ್ರನನ್ನು | ನಿಹಂತವೇ—ಕೊಲ್ಲುವುದಕ್ಕಾಗಿ | ಉರ್ಜಯಂತ್ಯಾಃ—ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ವಜ್ರಧಾರಾ
ರೂಪಿಯಾದದ್ದೂ | ಅಪರಿವಿಷ್ಟಂ—ಮಲರಹಿತವಾದದ್ದೂ ಆದ | ಆಸ್ಯಂ—ಮುಖವನ್ನು | ಅದ್ಯ ಏನ—
ಒಡನೆಯೇ | ಅವಹಃ—ವಹಿಸಿದೆಯೋ | ಸಃ—ಅಂತಹ ನೀನು | ಉಕ್ಥ್ಯಃ—ಸ್ತೋತ್ರಾರ್ಹನು | ಅಸಿ—
ಆಗಿದ್ದೀಯೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಅನೇಕ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿರುವ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಯಾವ ನೀನು ಅನ್ನದ ಲಾಭ
ಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ದಸ್ಯುಗಳ ನಾಶಕ್ಕಾಗಿಯೂ ನೈಮರಪುತ್ರನಾದ ಸಹವಸುವನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ವಜ್ರದ ಧಾರಾರೂಪಿ
ಯಾದದ್ದೂ, ಮಲರಹಿತವಾದದ್ದೂ ಆದ ಮುಖವನ್ನು ಒಡನೆಯೇ ವಹಿಸಿದೆಯೋ ಅಂತಹ ನೀನು ಸ್ತೋತ್ರಾರ್ಹ
ನಾಗಿದ್ದೀಯೆ.

English Translation .

You, who are (famed for) many exploits, put on to-day an unclouded
countenance, (as prepared) to slay Sahavasus, the son of Nrimara, with the
sharpened (edge of the thunderbolt), in defence of the (sacrificial) food, and
for the destruction of the Dasyus; you are he who is to be praised.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ನಾರ್ಮರಂ—ನ್ಯೂನ್ ಮನುಷ್ಯಾನ್ ಮಾರಯಂತೀತಿ ನೈಮರಃ ಕಶ್ಚಿದಸುರಃ—ಒಬ್ಬ ಅಸುರನ
ಹೆಸರು. ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವವನಾದ್ದರಿಂದ ಇವನನ್ನು ನೈಮರ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೇ ಕರೆಯುವ ರೂಢಿಯು.
ಈ ನೈಮರನ ಮಗನಿಗೆ ನಾರ್ಮರನೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಈ ಶಬ್ದವು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ
ಇರುವುದು. ಮತ್ತೆಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಇವನ ವಿಷಯವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಏನನ್ನೂ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.
Ludwig ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು—ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಉರ್ಜಯಂತೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಲವಾದ ಕೋಟಿಯೆಂದೂ
ಆ ಕೋಟಿ ಅಥವಾ ದುರ್ಗಕ್ಕೆ ನಾರ್ಮರನೆಂಬುವನು ಅಧಿಪತಿಯಾದ ರಾಜನೆಂದೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವನು. ಆದರೆ
ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಸಮರ್ಥನೆ ಇಲ್ಲ

ಸಹವಸುಂ—ನೈಮರ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಅಸುರನ ಪುತ್ರನು. ಇವನ ವಿಷಯವೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ತಿಳಿಯದು.
ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಈ ಶಬ್ದದ ಅವಯವಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ವಸುನಾ ಸಹ ವರ್ತತೆ ಇತಿ ಸಹವಸುಃ—ಬಹಳ ಧನ
ಯುಕ್ತನಾದ ಸಹವಸುವೆಂಬ ಅಸುರನು ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿದಾರೆ.

ದಾಸವೇಶಾಯ—ದಾಸಾನಾಂ ದಸ್ಯೂನಾಂ ವೇಶಾಯ ವಿನಾಶಾಯ | ದುಷ್ಪರಾದ ದಸ್ಯುಜನರನ್ನು
ನಾಶಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ.

ಪೃಕ್ಷಯೇ—ಪೃಕ್ಷಶಬ್ದವು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೯) ತವ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ನ-
ಲಾಭಾಯ ಅಥವಾ ಅಸ್ತಾಕಮನ್ನಲಾಭಾಯ | ನೀನಿಗೆ ನಾವು ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ನಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಅಥವಾ
ನಮಗೆ ನೀನು ಕೊಡುವ ಅನ್ನಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು.

ಉರ್ಜಯಂತ್ಯಾಃ ಅಪರಿವಿಷ್ಟಂ ಅಸ್ಯಂ ಉತ ಏವ ಅದ್ಯ—ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಅಪರಿವಿಷ್ಟಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಲಾದಿಭಿರವ್ಯಾಪ್ತಂ—ಕೊಳಕಿಲ್ಲದ, ಶುಭ್ರವಾದ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಈ ವಾಕ್ಯದ ಸರಿಯಾದ ಅರ್ಥವೇನು ? ಋಷಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇನು ಎಂಬುವುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲ. ಪ್ರಾಯಶಃ ಇಂದ್ರನು ನೃಮರಪುತ್ರನಾದ ಸಹವಸುವೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡಲು ತೇಜೋಯುಕ್ತನೂ, ಶಕ್ತಿಯುತನೂ ಆದ ರೂಪವನ್ನು (ಅಕಾರವನ್ನು) ಧರಿಸಿ ಆ ಅಸುರನನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡಿದನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವಿರಬಹುದು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಶತಂ ವಾ ಯಸ್ಯ ದಶ ಸಾಕಮಾದ್ಯ ಏಕಸ್ಯ ಶ್ರುಷ್ಟೌ ಯದ್ ಚೋದಮಾವಿಥ |
ಅರಜ್ಞಾ ದಸ್ಮೂನ್ಮಮುನಬ್ಧಭೀತಯೇ ಸುಪ್ರಾಪ್ತೋ ಅಭವಃ ಸಾಸ್ಯುಕ್ಥೈಃ ||೯||

ಪದಪಾಠಃ

ಶತಂ | ವಾ | ಯಸ್ಯ | ದಶ | ಸಾಕಂ | ಅ | ಅದ್ಯಃ | ಏಕಸ್ಯ | ಶ್ರುಷ್ಟೌ | ಯತ್ | ಹ | ಚೋದಂ |
ಅವಿಥ |
ಅರಜ್ಞಾ | ದಸ್ಮೂನ್ | ಸಂ | ಉನಪ್ | ದಭೀತಯೇ | ಸುಪ್ರಾಪ್ತಃ | ಅಭವಃ | ಸಃ | ಅಸಿ |
ಉಕ್ಥೈಃ || ೯ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಏಕಸ್ಯೈಕಾಕಿನಃ ಶ್ರೇಷ್ಠಸ್ಯ ವಾ ಯಸ್ಯ ತೇ ಶ್ರುಷ್ಟೌ ಸುಖಿನಿಮಿತ್ತೇ ತದರ್ಥಂ ಶತಂ ದಶ ದಶ ಶತಾನಿ ಹರಯೋ ವಾಹನಾರ್ಥಂ ಭವಂತಿ | ತಥಾ ಚ ಮಂತ್ರವರ್ಣಃ | ಇಂದ್ರೋ ಮಾಯಾಭಿಃ ಪುರುರೂಪ ಈಯತೇ ಯುಕ್ತಾ ಹ್ಯಸ್ಯ ಹರಯಃ ಶತಾ ದಶ | ೬-೪೭-೧೮ | ಇತಿ | ಅಸಿ ಚ ಯಶ್ಚ ಅ ಅದ್ಯಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಸರ್ವತ ಉಪಜೀವ್ಯಃ | ನ ತಸ್ಯೇತೇ ಯಂ ನಾದ್ಯಾದ್ಯದ್ವೈನಂ ನಾದ್ಯುರಿತಿ ಹಿ ಶ್ರುತಿಃ | ಯದ್ಧ ಯಶ್ಚ ತ್ವಂ ಚೋದಂ ಸ್ತೋತ್ರಾಣಾಂ ಪ್ರೇರಕಂ ಯಜಮಾನಮಾವಿಥ | ರಕ್ತಿತವಾನಸಿ | ಕಿಂಚಿ ಯಸ್ತುಮರಜ್ಞಾ ರಜ್ಜುವರ್ಜಿತೇ ಬಂಧನಾಗಾರೇ ದಸ್ಮೂನುಪಪ್ತಪಯಿತ್ಯನ್ ದಭೀತಯೇ | ದಭೀತಿ-ರ್ನಾಮ ಕಶ್ಚಿದ್ಭೀತಿಃ | ತದರ್ಥಂ ಸಮುನಪ್ | ಹಿಂಸಿತವಾನಸಿ || ಉಭತೇರ್ಹಿಂಸಾಕರ್ಮಣೋ ಲಜ್ಜಾ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶ್ವಮ್ | ಹಲ್ವಾನ್ಮದಿನಾ ಸಿಪೋ ಲೋಪಃ | ಅಡಭಾವಶ್ಚಾಂದಸಃ || ಕಿಂಚಿ ಸುಪ್ರಾವ್ಯಃ ಸುಖೇನ ಸವ್ಯರುಪಸರ್ಪಣೀಯೋಽಭವಃ | ಶಿಷ್ಟಂ ಸಿದ್ಧಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) ಏಕಸ್ಯ—ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ | ಯಸ್ಯ—ಯಾವ ನಿನ್ನ | ಶ್ರುಷ್ಟ್ವಾ—ಸುಖಾರ್ಥವಾಗಿ | ಶತಂ ದಶ—ಹತ್ತುನೂರು (ಸಾವಿರಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ) ಅಶ್ವಗಳು ಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆಯೋ (ಯಾವ ನೀನು) | ಸಾಕಂ—ಒಟ್ಟಿಗೆ | ಆ ಅದ್ಯಃ—ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅನ್ನವನ್ನು ಒದಗಿಸುವವನಾಗಿದ್ದೀಯೋ | ಯದ್ಧ—ಯಾವ ನೀನು | ಚೋದಂ—ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆ ಪ್ರೇರಕನಾದ ಯಜಮಾನನನ್ನು | ಆವಿಥ—ರಕ್ಷಿಸಿದ್ದೀಯೋ | (ಯಃ—ಯಾವ ನೀನು) ದಭೀತಯೇ—ದಭೀತಿಋಷಿಗೆ ಸಹಾಯವನ್ನು ಮಾಡಲು | ದಸ್ಯೂನ್—ಹಿಂಸಕರಾದ ಅಸುರರನ್ನು | ಅರಜ್ವಾ—ರಜ್ಜುರಹಿತವಾದ ಬಂಧನಾಗಾರದಲ್ಲಿ | ಸಮನಸಃ—ಇರಿಸಿ ಹಿಂಸಿಸಿದೆಯೋ | (ಮತ್ತು) ಸುಪ್ರಾವ್ಯಃ—ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಸುಖವಾಗಿ ಸಮೀಪಿಸಲ್ಪಡುವವನಾಗಿ | ಅಭವಃ—ಆಗಿದ್ದೀಯೋ | ಸಃ—ಅಂತಹ ನೀನು | ಉಕ್ಥೈಃ ಅಸಿ—ಪ್ರಶಸ್ತನಾಗಿದ್ದೀಯೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಯಾವ ನಿನ್ನ ಸುಖಾರ್ಥವಾಗಿ ಸಾವಿರ ಅಶ್ವಗಳು ಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆಯೋ, ಯಾವ ನೀನು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅನ್ನವನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತಾ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆ ಪ್ರೇರಕನಾದ ಯಜಮಾನನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದ್ದೀಯೋ, ಮತ್ತು ಯಾವ ನೀನು ದಭೀತಿ ಋಷಿಗೆ ಸಹಾಯವನ್ನು ಮಾಡಲು ಹಿಂಸಕರಾದ ಅಸುರರನ್ನು ರಜ್ಜುರಹಿತವಾದ ಬಂಧನಾಗಾರದಲ್ಲಿರಿಸಿ ಹಿಂಸಿಸಿದೆಯೋ ಅದುದರಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಸುಖವಾಗಿ ಸಮೀಪಿಸಲ್ಪಡುವವನಾಗಿ ಆಗಿದ್ದೀಯೋ ಅಂತಹ ನೀನು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಶಸ್ತನಾಗಿದ್ದೀಯೆ.

English Translation

You, for whose sole pleasure a thousand (steeds are ready); by whom all are to be fed; and who protect the institutor (of the sacrifice); who, for the sake of Dabhitī, have cast the Dasyus into unfettered (captivity), and who are to be approached (by all); you are he who is to be praised.

ವಿಶೇಷವಿವರಗಳು

ಶತಂ ವಾ ಯಸ್ಯ ದಶ ಸಾಕಂ ಆ ಅದ್ಯಃ ಏಕಸ್ಯ ಶ್ರುಷ್ಟ್ವಾ—ಇಲ್ಲಿ ಏಕಸ್ಯ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಏಕಾಕಿನಃ ಶ್ರೇಷ್ಠಸ್ಯ ವಾ—ಒಬ್ಬನಾದ ನಿನಗೆ, ನಿನಗೊಬ್ಬನಿಗೆ ಅಥವಾ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ನಿನಗೆ ಎಂದರ್ಥವು; ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ನಿನಗೆ ಅಥವಾ ನಿನಗೊಬ್ಬನಿಗೆ ಹತ್ತುನೂರು ಎಂದರೆ ಸಾವಿರ ಕುದುರೆಗಳು ವಾಹನಾರ್ಥವಾಗಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು—

ಇಂದ್ರೋ ಮಾಯಾಭಿಃ ಪುರುರೂಪಃ ಈಯತೇ ಯುಕ್ತಾ ಹ್ಯಸ್ಯ ಹರಯಃ ಶತಾ ದಶ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೪೭-೧೮)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಂದ್ರನು ಅಸುರರೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುವಾಗ ಅನೇಕ ಮಾಯಾರೂಪಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ ಸಾವಿರಾರು ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ವಾಹನಾರ್ಥವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವನು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ

ಸಾವಿರವೆಂದರೆ ಒಂದು ಸಹಸ್ರ ಅಥವಾ ಅನೇಕ ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು. ಒಬ್ಬ ಇಂದ್ರನಿಗೇ ಅನೇಕವಾದ ಇಷ್ಟು ಕುದುರೆಗಳು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಋಷಿಯು ಇಂದ್ರನ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದಾನೆ.

ಶ್ರುಷ್ಟಾ—ಶ್ರುಷ್ಟೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ—ಶ್ರುಷ್ಟೀತಿ ಕ್ಷಿಪ್ರನಾಮ ಆಶು ಅಷ್ಟೀತಿ | ಶ್ರುಷ್ಟೀ ಎಂದರೆ ಬೇಗನೆ ಅಥವಾ ಬೇಗನೆ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದು ಎಂದು ಯಾಸ್ಮರು ಅರ್ಥವಿನರಣೆಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೬-೧೩) ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಶ್ರುಷ್ಟಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸುಖನಿಮಿತ್ತೀ-ಸುಖಾರ್ಥವಾಗಿ ಎಂದರ್ಥಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಯಶ್ಚ ಆ ಅಭ್ಯಃ—ಸರ್ವೇಷಾಂ ಸರ್ವತ ಉಪಜೀವ್ಯಃ | ಎಲ್ಲರೂ ಇಂದ್ರನನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಜೀವಿಸುವರು ಎಂದರೆ, ಇಂದ್ರನೇ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಎಲ್ಲಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಆಹಾರಾದಿಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುವನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಯತ್ ಹ ಚೋದಂ ಅವಿಥ—ಯಶ್ಚ ತ್ವಂ ಚೋದಂ ಸ್ತೋತ್ರಾಣಾಂ ಪ್ರೇರಕಂ ಯಜಮಾನಂ ರಕ್ಷಿತವಾನಸಿ | ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆ ಪ್ರೇರಕನಾದ ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವಂತೆ ಮುತ್ವಿಗ್ವನರನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವ ಯಜಮಾನನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತೀಯೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅರಜ್ವಾ ದಸ್ಯೂನ್ ಸಂ ಉನಪ್ ದಭೀತಯೇ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ದಭೀತಿ ಎಂಬ ಋಷಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ರಜ್ಜು ಎಂದರೆ ಹೆಗ್ಗಗಳಿಲ್ಲದಿರುವ ಕಾರಾಗೃಹದಲ್ಲಿ ದಸ್ಯುಜನರನ್ನು ಬಂಧಿಸಿ ಹಿಂಸಿಸಿದೆ ಎಂದು ಋಷಿಯು ವರ್ಣಿಸಿರುವನು. ದಭೀತಿ ಎಂಬ ಋಷಿಯನ್ನು ದಸ್ಯುಜನರು ಹಿಂಸೆಪಡಿಸುತ್ತಿರಲು ಅವನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಂತೆ ಇಂದ್ರನು ಆ ದಸ್ಯುಜನರೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಅವರನ್ನು ಹೆಗ್ಗಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಿದ ಹಾಗೆಯೇ ಬಂಧನಾಗಾರದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಅವರನ್ನು ನಾನಾವಿಧವಾದ ಹಿಂಸೆಗಳಿಗೆ ಗುರಿಮಾಡಿದನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಕೆಲವು ಕಡೆ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ದಭೀತಿ ಎಂಬ ಋಷಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದರೆಂದೂ, ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಕಡೆ ಇಂದ್ರನು ದಭೀತಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದನೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ.

ಯಾಭಿಃ ಕುತ್ವಮಾರ್ಜುನೇಯಂ ಶತಕ್ರತೂ ಪ್ರ ತುರ್ವೀತಿಂ ಪ್ರ ಚ ದಭೀತಿಮಾವತಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೨-೨೩)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತೆನಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳು ದಭೀತಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ದಭೀತಿಯು ಯೋಧನೆಂದು ಕೆಲವು ಕಡೆಯೂ, ಋಷಿಯೆಂದು ಕೆಲವು ಕಡೆಯೂ ಹೇಳಿದೆ—

ಇಂದ್ರೋ ಧುನಿಂ ಚ ಚುಮುರಿಂ ಚ ದಂಭಯಿಂ ಚ್ಚಾಪ್ತಮನಸ್ಯಾ ಶೃಣುತೇ ದಭೀತಯೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೩-೯)

ಸ್ವಪ್ನೇನಾಭ್ಯುಪ್ಯಾ ಚುಮುರಿಂ ಧುನಿಂ ಚ ಜಘಂಥ ದಸ್ಯುಂ ಪ್ರ ದಭೀತಿಮಾವಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೧೫-೯)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ದಭೀತಿಯನ್ನು ರಾಜರ್ಷಿಯೆಂದೂ ಅವನಿಗಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ಚುಮುರಿ ಧುನಿಗಳೆಂಬ ಅಸುರರನ್ನು ಜಯಿಸಿದುದಾಗಿಯೂ ಹೇಳಿದೆ. ಅವನು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಿ ಅರ್ಪಿಸಿ ಇಂದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಪಡೆದನೆಂದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ವಾಪಯದ್ಧ ಭೀತಯೇ ಸಹಸ್ರಾ ತ್ರಿಶತಂ ಹಘೈಃ | ದಾಸಾನಾಮಿಂದ್ರೋ ಮಾಯಯಾ ||

(ಋ. ಸಂ ೪-೩೦-೨೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಮನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಮಾಯೆಯಿಂದ ದಭೀತಿಗಾಗಿ ಮೂವತ್ತುಸಹಸ್ರ ದಾಸಜನರನ್ನು ನಿದ್ರಾವಶರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ವಿಶ್ವೇದನು ರೋಧನಾ ಅಸ್ಯ ಪಾಂಸ್ಯಂ ದದುರಸ್ತ್ವಿ ದಧಿರೇ ಕೃತ್ನವೇ ಧನಂ |

ಷಳಸ್ತಭ್ನಾ ವಿಷ್ವಿರಃ ಪಂಚ ಸಂದ್ಯಶಃ ಪರಿ ಪರೋ ಅಭವಃ ಸಾಸ್ಯುಕ್ಥೈಃ || ೧೦ ||

ಪದಪಾಠಃ

ವಿಶ್ವಾ | ಇತ್ | ಅನು | ರೋಧನಾಃ | ಅಸ್ಯ | ಪಾಂಸ್ಯಂ | ದದುಃ | ಅಸ್ಮೈ | ದಧಿರೇ | ಕೃತ್ನವೇ | ಧನಂ |

ಷಟ್ | ಅಸ್ತಭ್ನಾಃ | ವಿಷ್ವಿರಃ | ಪಂಚ | ಸಂದ್ಯಶಃ | ಪರಿ | ಪರಃ | ಅಭವಃ | ಸಃ | ಅಸಿ | ಉಕ್ಥೈಃ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವಿಶ್ವೇತ್ || ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಜಸ ಆಕಾರಃ || ಸರ್ವಾ ಏವ ರೋಧನಾ ರೋಧಸ್ಯತ್ಯೋ ನದ್ರೋಽಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಪಾಂಸ್ಯಂ | ಪುಂಸೋ ಭಾವಃ ಪಾಂಸ್ಯಂ | ವೀರ್ಯಮಿತಿ ಯಾವತ್ | ಅನು ತದ್ವೀರ್ಯಮನು ವರ್ತಂತೇ | ಅಸ್ಮಾ ಇಂದ್ರಾಯ ದದುಃ | ಹನಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ನಂ ಯಜಮಾನಾಃ ಪ್ರಯಚ್ಛಂತಿ | ಕಿಂಚ ಕೃತ್ನವೇ ಕರ್ಮಣಾಂ ಕರ್ತ್ರ ಇಂದ್ರಾಯ ಧನಂ ದಧಿರೇ | ಸರ್ವೇ ಜನಾ ಧಾರಯಂತಿ | ತಥಾ ಚ ಮಂತ್ರಃ | ಇಂದ್ರಾಯ ದ್ಯಾವ ಓಷಧೀರುತಾಪೋ ರಯಿಂ ರಕ್ಷಂತಿ ಜೀರಯೋ ವನಾನಿ | ೩-೫೧-೫ | ಇತಿ | ವಿಷ್ವಿರೋ ವಿಶ್ವೀರ್ಣಾಃ ಷಟ್ ಷಟ್ಪಿಂಖ್ಯಾಕಾ ಉರ್ವೀಃ | ತಾಶ್ಚ ದೃಶ್ಯಾಶ್ಚ ಪೃಥಿವೀ ಚಾಹಶ್ಚ ರಾತ್ರಿಶ್ಚಾಪಶ್ಚಾಷಠಯ ಇತ್ಯೇವಂರೂಪಾಃ | ತಾ ಅಸ್ತಭ್ನಾಃ | ನಿಯಮಿತವಾನಸಿ | ಸಂದ್ಯಶಃ | ಸಮ್ಯಕ್ ಪಶ್ಯಂತೀತಿ ಸಂದ್ಯಶೋ ಜನಾಃ | ಪಂಚ ಸಂದ್ಯಶಃ ಪಂಚ ಜನಾನ್ ಪರಿ ಸರ್ವತಃ ಪರಃ ಪಾರಯಿತಾ ಸಾಲಯಿತಾ ವಾಭವಃ | ಭವಸಿ | ಗತಮನ್ಯತ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವಿಶ್ವಾ ಇತ್—ಸಮಸ್ತವಾದ | ರೋಧನಾಃ—ನದಿಗಳೂ | ಅಸ್ಯ—ಇಂದ್ರರೂಪಿಯಾದ ನಿನ್ನ | ಪಾಂಸ್ಯಂ—ವೀರ್ಯಕರ್ಮವನ್ನು | ಅನು—ಅನುಸರಿಸಿ (ಅದರ ಫಲವಾಗಿ) ಹರಿಯುತ್ತವೆ | ಅಸ್ಮೈ—ಅಂತಹ ಇಂದ್ರನಾದ ನಿನಗೆ | ದದುಃ—(ಯಜಮಾನರು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು) ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆ | ಕೃತ್ನವೇ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕರ್ಮಕರ್ತನಾದ ನಿನಗೆ | ಧನಂ—ಧನವನ್ನು | ದಧಿರೇ—(ಎಲ್ಲರೂ) ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆ | ವಿಷ್ವಿರಃ—ವಿಸ್ತಾರ

ವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ನೀನು | ಪಟಾ—ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಪಟ್ಟಿಂಖ್ಯಾಕವಾದ ನಿನ್ನ ಸೃಷ್ಟಿಗಳನ್ನು | ಅಸ್ತಭಾಷಾ—ನಿಯಮನದಲ್ಲಿಟ್ಟದ್ದೀಯೆ | ಪಂಚ ಸಂದೈಶಃ—ಪಂಚಜನರನ್ನೂ | ಪರಿ—ಸರ್ವತ್ರ | ಪರಃ—ಪಾಲಿಸುವವನಾಗಿ | ಅಭವಃ—ಆಗಿದ್ದೀಯೆ | ಸಃ—ಅಂತಹ ನೀನು | ಉಕ್ತಃ—ಆಸಿ—ಪ್ರಶಸ್ತನಾಗಿದ್ದೀಯೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಸಮಸ್ತವಾಸ ನದಿಗಳೂ ಇಂದ್ರರೂಪಿಯಾದ ನಿನ್ನ ವೀರೈಕರ್ಮವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಅದರ ಫಲವಾಗಿ ಹರಿಯುತ್ತವೆ. ನಿನಗೆ ಯಜಮಾನರು ಹವಿಸ್ಸನ್ನರ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕರ್ಮಕರ್ತೃವಾದ ನಿನಗೆ ಧನವನ್ನೂ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆ. ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ನೀನು ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಪಟಾಂಖ್ಯಾಕವಾದ ನಿನ್ನ ಸೃಷ್ಟಿಗಳನ್ನು ನಿಯಮನದಲ್ಲಿಟ್ಟದ್ದೀಯೆ. ಮತ್ತು ಪಂಚಜನರನ್ನು ಸರ್ವತ್ರ ಪಾಲಿಸುತ್ತಿದ್ದೀಯೆ. ಅಂತಹ ನೀನು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಶಸ್ತನಾಗಿದ್ದೀಯೆ.

English Translation

You are he, from whose manhood all the rivers (have proceeded); to whom (the pious) have given (offerings); to whom, doer of mighty deeds, they have presented wealth: you are he, who have regulated the six expansive (objects), and are the protector of the five (races), that look up to you: you are he who is to be praised.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ವಿಶ್ವಾ ಇತ್ ಅನು ರೋಧನಾಃ ಅಸ್ಯ ಪೌಂಸ್ಯಂ—ಇಲ್ಲಿ ರೋಧನಾಃ ಎಂದರೆ ರೋಧಸ್ವತ್ಯೋ ನದ್ಯಃ—ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಪಾತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಎರಡು ದಡಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವ ನದಿಗಳು. ಪೌಂಸ್ಯಂ ಎಂದರೆ ಪುಂಸೋ ಭಾವಃ ಪುರುಷರಿಗೆ ಸಹಜವಾಗಿರಬೇಕಾದ ವೀರ್ಯವು ಅಥವಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತಿಶಯವು. ಸಮಸ್ತ ನದಿಗಳೂ ಸಹ ಇಂದ್ರನ ವೀರ್ಯವನ್ನೇ ಎಂದರೆ ಅತಿಶಯವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತಿಶಯವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿ ಹರಿಯುತ್ತವೆ. ಎಂದರೆ ನದಿಗಳು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಪಾತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವುದು ಇಂದ್ರನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದಲೇ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ದದುಃ ಅಸ್ಮೈ—ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ನಂ ಇಂದ್ರಾಯ ಯಜಮಾನಾಃ ಪ್ರಯಚ್ಛಂತಿ | ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನರು ಹವೀರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಇಂದ್ರನನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಸಮರ್ಪಿಸುವರು.

ದಧಿರೇ ಕೃತ್ಸವೇ ಧನಂ—ಕೃತ್ಸವೇ ಕರ್ಮಣಾಂ ಕರ್ತೃ ಇಂದ್ರಾಯ ಧನಂ ದಧಿರೇ | ಸರ್ವೇ ಜನಾ ಧಾರಯಂತಿ | ಇಲ್ಲಿ ಕೃತ್ಸವೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಾಂ ಕರ್ತೃ ಇಂದ್ರಾಯ ಎಂದರೆ ಸಾಹಸಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ ಎಂದರ್ಥವು. ಸುರೂಪಕೃತ್ಸುಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ (ಋ ಸಂ. ೧-೪-೧) ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಶೋಭನರೂಪೋಪೇತಸ್ಯ ಕರ್ಮಣಃ ಕರ್ತಾರಮಿಂದ್ರಂ ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆಯೇ ಕೃತ್ಸುಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಜನರು ಅಥವಾ ಯಜಮಾನ, ಋತ್ವಿಜರು ವೃತ್ರವಧವೇ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಸಾಹಸಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಇಂದ್ರನಿಗೋಸ್ಕರ ಧನವನ್ನು ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಅಥವಾ ಸೋಮರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಧನವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—

ಇಂದ್ರಾಯ ದ್ಯಾವ ಓಷಧೀರುತಾಪೋ ರಯಿಂ ರಕ್ಷಂತಿ ಜೀರಯೋ ವನಾನಿ |

(ಋ. ಸಂ ೩-೫೧-೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯನ್ನು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಉದಾಹರಿಸಿ ದ್ಯುಲೋಕ, ಓಷಧಿವನಸ್ಪತಿಗಳು, ಉದಕಗಳು, ಮನುಷ್ಯರು, ವೃಕ್ಷಗಳು ಇವೆಲ್ಲವೂ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮಲ್ಲಿರುವ ಧನವನ್ನು (ಧನರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು) ಅರ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವವು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಷಟ್ ಅಸ್ತಭ್ಯಾಃ ವಿಸ್ತಿರಃ—ವಿಸ್ತಿರೋ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಾಃ ಷಟ್ ಷಟ್ಸಂಖ್ಯಾಕಾ ಉರ್ವೀಃ | ತಾಶ್ಚ ದ್ಯೌಶ್ಚ ಪೃಥಿವೀ ಚಾಹಶ್ಚ ರಾತ್ರಿಶ್ಚಾಪಶ್ಚಾಷಠಯ ಇತ್ಯೇವಂರೂಪಾಃ | ತಾ ಅಸ್ತಭ್ಯಾಃ ನಿಯಮಿತವಾನಸಿ | ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಆರುವಿಧ ಪ್ರದೇಶಗಳು ನಿನ್ನ ಅಧೀನಕ್ಕೊಳಪಟ್ಟಿವೆ. ಸ್ವರ್ಗ, ಪೃಥಿವೀ, ಹಗಲು, ರಾತ್ರಿ, ನೀರು, ಓಷಧಿವನಸ್ಪತಿಗಳು ಈ ಆರು ವಿಧಗಳೂ ಬಹುವಿಸ್ತಾರವಾಗಿರುವವು ಎಂದರೆ ಅವುಗಳ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಬಹಳ ವಾಗಿರುವುದು. ಆದರೂ ಅವುಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರನೇ ನಿಯಾಮಕನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಪಂಚ ಸಂದೃಶಃ ಪರಿ ಪರಃ ಅಭವಃ—ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಸಂದೃಶಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು—ಸಮ್ಯಕ್ ಸತ್ಯಂತೀತಿ ಸಂದೃಶೋ ಜನಾಃ ಜೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡಲು (ಅಥವಾ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು) ಸಮರ್ಥರಾದ್ದರಿಂದ ಸಂದೃಶ ಎಂದರೆ ಜನರೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಪಂಚಸಂದೃಶಃ ಎಂದರೆ ಪಂಚಜನರೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಪಂಚಜನರೆಂದರೆ ಗಂಧರ್ವರು, ಪಿತೃಗಳು, ದೇವತೆಗಳು, ಅಸುರರು, ರಾಕ್ಷಸರು ಎಂದು ಐದುವಿಧ ಜನರೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು; ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ವೈಶ್ಯ, ಶೂದ್ರ, ನಿಷಾದ ಎಂಬ ಬೇಡರಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಜನರೂ ಸೇರಿ ಐದುವಿಧ ಜನರೆಂದು ಉಪಮನ್ಯು ಮುಂತಾದವರ ಮತವು. ಇದನ್ನೇ ಸಾಯಣರು ಅನುಮೋದಿಸಿರುವರು. ನಿಷಾದರೆಂದರೆ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವವರು ಅಥವಾ ಇವರಲ್ಲಿ ಪಾಪವು ತುಂಬಿರುವುದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ ನಿಷಾದರೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಹೇಳುವರು. ಇದಲ್ಲದೆ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಐದು ಮುಖ್ಯವಾದ ಪಂಗಡಗಳು (tribes) ಅಥವಾ ಜನಪದಗಳು ಇದ್ದಿರಬಹುದು. ಈ ಪಂಚಜನರ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವಿನರಣೆಯನ್ನೂ, ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾಸ್ವರ ನಿರ್ವಚನವನ್ನೂ ನಾವು ಋ. ಸಂ. ಭಾಗ ೨-೨೯೬, ೮-೨೨೭, ೯-೩೨೧, ೧೩-೪೦೭ ಗಳಲ್ಲಿ ಬರೆದಿದ್ದೇವೆ. ಇಂತಹ ಪಂಚಜನರನ್ನು ಇಂದ್ರನಾದ ನೀನು ಕಷ್ಟದಿಂದ ಪಾರುಮಾಡುವೆ ಅಥವಾ ರಕ್ಷಿಸುವೆ ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸುಪ್ರವಾಚನಂ ತನ ವೀರ ವೀರ್ಯಂ ಯದೇಕೇನ ಕೃತುನಾ ವಿಂದಸೇ ವಸು |

ಜಾತೂಷ್ಠಿರಸ್ಯ ಪ್ರ ವಯಃ ಸಹಸ್ವತೋ ಯಾ ಚಕರ್ಥ ಸೇಂದ್ರ ವಿಶ್ವಾಸ್ಯುಕ್ಥೈಃ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸುಪ್ರವಾಚನಂ | ತನ | ವೀರ | ವೀರ್ಯಂ | ಯತ್ | ಏಕೇನ | ಕೃತುನಾ | ವಿಂದಸೇ | ವಸು |

ಜಾತೂಷ್ಠಿರಸ್ಯ | ಪ್ರ | ವಯಃ | ಸಹಸ್ವತಃ | ಯಾ | ಚಕರ್ಥ | ಸಃ | ಇಂದ್ರ | ವಿಶ್ವಾ | ಅಸಿ | ಉಕ್ಥೈಃ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವೀರ ಬಲವನ್ ಹೇ ಇಂದ್ರ ತವ ವೀರ್ಯಂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ಸುಪ್ರವಾಚನಂ | ಸುಷ್ಮ ಪ್ರವಚನೀಯಂ | ಸರ್ವೈಃ ಶ್ಲಾಘನೀಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂ ತತ್ | ಏಕೇನ ಕೃತುನಾ ಕರ್ಮಣಾ ವಸು ವಿಂದಸೇ | ಶತ್ರುಣಾಂ ಧನಂ ಲಭಸೇ || ವಿದ್ವಲ್ಯಾಭೇ | ತುದಾದಿಃ ಸ್ವರಿತೇತ್ || ಯದ್ವಾ ತದೀಯಂ ಧನಂ ಸ್ತೋತೃನ್ಪ್ರಾಪಯಿಸೀತಿ ಯತ್ ತತ್ಪ್ರಶಸ್ತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಸಹಸ್ವತೋ ಬಲವತೋ ಜಾತೂಷ್ಠಿರಸ್ಯ | ಏತನ್ನಾಮಕಃ ಕಶ್ಚಿತ್ | ತಸ್ಯ ವಯೋಽನ್ನಂ ಪ್ರಾದಾಃ | ಯದ್ವಾ ಜಾತೂಷ್ಠಿರಸ್ಯ | ಜಾತು ಕದಾಚಿತ್ ಸರ್ವದಾ ಸ್ಥಿರಸ್ಯ ಸಹಸ್ವತೋ ಬಲವತೋ ಯಜ್ಞಾದೇಃ ಕರ್ಮಣಃ ಸಂಬಂಧಿ ವಯೋ ಹರ್ವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ನಂ ಪ್ರೇವಿಂದಸ ಇತಿ ಸಮನ್ವಯಃ | ಯಾ ಯಾನೀಮಾನ್ಯನ್ಯಾನಿ ವಿಶ್ವಾ ಸರ್ವಾಣಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಚಕರ್ಥ ಕೃತವಾನಸಿ | ಸ ತಾದೃಶಸ್ತ್ವಮುಕ್ತ್ಯಃ | ಸರ್ವೈಃ ಪ್ರಶಂಸನೀಯೋ ಭವಸಿ ||

ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ

ವೀರ—ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಯತ್—ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ | ಏಕೇನ ಕೃತುನಾ—ಅದ್ವಿತೀಯವಾದ ಕರ್ಮದಿಂದ | ವಸು—(ಶತ್ರುವಿನ) ಧನವನ್ನು | ವಿಂದಸೇ—ಪಡೆಯುತ್ತೀಯೋ, (ಮತ್ತು) | ಸಹಸ್ವತೇ—ಬಲಶಾಲಿಯಾದುದೂ | ಜಾತೂಷ್ಠಿರಸ್ಯ—ಸರ್ವದಾ ಸ್ಥಿರವಾಗಿರತಕ್ಕದ್ದೂ ಆದ | ವಯಃ—ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನವನ್ನು | ಪ್ರೇ—ಭಕ್ತಿಸುತ್ತೀಯೋ (ಆದ್ದರಿಂದ) | ತವ—ನಿನ್ನ | ವೀರ್ಯಂ—ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು | ಸುಪ್ರವಾಚನಂ—ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಶ್ಲಾಘಿಸಲ್ಪಡುವುದಾಗಿದೆ | ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಯಾ ವಿಶ್ವಾ—ಯಾವ ಈ ಸಮಸ್ತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ | ಚಕರ್ಥ—ಮಾಡಿದ್ದೀಯೋ | ಸಃ—ಅಂತಹ ನೀನು | ಉಕ್ತ್ಯಃ ಆಸಿ—ಸ್ತುತ್ಯರ್ಹನಾಗಿದ್ದೀಯೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ನಿನ್ನ ಅದ್ವಿತೀಯವಾದ ಕರ್ಮದಿಂದ ಶತ್ರುವಿನ ಧನವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದರಿಂದಲೂ, ವೀರ್ಯವತ್ತಾದುದೂ, ಸರ್ವದಾ ಸ್ಥಿರವಾಗಿರತಕ್ಕದ್ದೂ ಆದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಭಕ್ತಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ನಿನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಶ್ಲಾಘಿಸಲ್ಪಡುವುದಾಗಿದೆ. ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಯಾವ ನೀನು ಈ ಸಮಸ್ತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಿದ್ದೀಯೋ, ಅಂತಹ ನೀನು ಸ್ತುತ್ಯರ್ಹನಾಗಿದ್ದೀಯೆ.

English Translation

Your heroism, hero, is to be glorified, by which, with a single effort, you have acquired wealth; (wherewith) the (sacrificial) food of (every) solemn and constant (ceremony is provided); for all (the acts) you have performed, you Indra, are he who is to be praised.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸುಪ್ರವಾಚನಂ ತವ ವೀರ ವೀರ್ಯಂ—ಹೇ ಬಲವನ್ನಿಂದ್ರ ತವ ವೀರ್ಯಂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ಸುಷ್ಮ ಪ್ರವಚನೀಯಂ ಸರ್ವೈಃ ಶ್ಲಾಘನೀಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಎಲೈ ಸರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಯಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ

ಸಾನುರ್ಥ್ಯಾತಿಶಯವು ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಕೊಂಡಾಡಲ್ಪಡುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ವೀರ್ಯವೆಂದರೆ ಇಂದ್ರನ ವಿಶೇಷವಾದ ಸಾನುರ್ಥ್ಯವು ಅಥವಾ ಸಾಹಸಕೃತ್ಯವು. ಆ ಸಾಹಸಕೃತ್ಯವು ಯಾವುದೆಂಬುದನ್ನು ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಯತ್ ಏಕೇನ ಕೃತುನಾ ವಿಂದಸೇ ವಸು—ಏಕೇನ ಕರ್ಮಣಾ ಶತ್ರುಣಾಂ ಧನಂ ಲಭಸೇ | ಯದ್ವಾ ತದೀಯಂ ಧನಂ ಸ್ತೋತ್ಸಾನ್ ಪ್ರಾಪಯಿಸೀತಿ ಯತ್ ತತ್ತ್ವಶಸ್ಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಕೃತುಶಬ್ದವು ಕರ್ಮ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧) ಕೃತುನಾ ಎಂದರೆ ಕೆಲಸದಿಂದ ಅಥವಾ ಸಾಹಸಕಾರ್ಯದಿಂದ ಎಂದರ್ಥವು. ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸುವುದೇ ಆ ಸಾಹಸಕಾರ್ಯವು. ಅಂತಹ ಶತ್ರುಪರಾಭವರೂಪವಾದ ಒಂದು ಕಾರ್ಯದಿಂದಲೇ ನೀನು ಧನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವೆ ಅಥವಾ ಆ ಧನವನ್ನು ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ನಮಗೆ ತಂದುಕೊಡುವೆ. ಈ ರೀತಿ ಶತ್ರುವನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಿ ನಮಗೆ ಧನವನ್ನು ತಂದುಕೊಡುವ ಯಾವ ಕಾರ್ಯ ವುಂಟೋ ಅದು ಸರ್ವರಿಂದಲೂ ಶ್ಲಾಘಿಸಲ್ಪಡುವುದು ಎಂದು ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದೊಡನೆ ಸಂಬಂಧವು

ಜಾತೂಸ್ಥಿರಸ್ಯ ಪ್ರ ವಯಃ ಸಹಸ್ವತಃ ಪ್ರ (ವಿಂದಸೇ)—ಸಹಸ್ವತೋ ಬಲವತೋ ಜಾತೂಸ್ಥಿರಸ್ಯ ಏತನ್ನಾಮಕಃ ಕಶ್ಚಿತ್ ತಸ್ಯ ವಯೋಽನ್ನಂ ಪ್ರಾದಾಃ | ಸಹಸ್ ಶಬ್ದವು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದ ರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಸಹಸ್ವತಃ ಎಂದರೆ ಬಲವುಳ್ಳ ಎಂದರ್ಥವು. ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಬಲವುಳ್ಳ ಜಾತೂಸ್ಥಿರ ನೆಂಬುವನಿಗೆ ಅನ್ನವನ್ನು ಒದಗಿಸಿ ಕೊಟ್ಟು ಸಹಾಯಮಾಡಿದೆ. ಇದೂ ನಿನ್ನ ಸಾಹಸಕೃತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ಜಾತೂಸ್ಥಿರನೆಂಬುವನ ಹೆಸರು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಇನ್ನೆಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಇವನು ಯಾರು ? ಇವನ ವಿಷಯವೇನು ? ಏತಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ಇವನಿಗೆ ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಸಹಾಯಮಾಡಿದನು ? ಇತ್ಯಾದಿ ವಿವರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಪ್ರಾಯಶಃ ಈ ಜಾತೂಸ್ಥಿರನೆಂಬುವನು ಅನ್ನಾದ್ಯಾಹಾರಗಳಿಲ್ಲದೆ ಕಷ್ಟಪಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅವನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಂತೆ ಇಂದ್ರನು ಅವನಿಗೆ ಅನ್ನವನ್ನು ಒದಗಿಸಿ ಕೊಟ್ಟಿರಬಹುದು. ಅದನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅಥವಾ ಜಾತೂಸ್ಥಿರಸ್ಯ | ಜಾತು ಕದಾಚಿತ್ ಸರ್ವದಾ ಸ್ಥಿರಸ್ಯ ಸಹಸ್ವತೋ ಬಲವತೋ ಯಜ್ಞಾದೇಃ ಕರ್ಮಣಃ ಸಂಬಂಧಿ ವಯೋ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ನಂ ಪ್ರ ವಿಂದಸ ಇತಿ ಸಮನ್ವಯಃ | ಅಥವಾ ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಬಹುದೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿದಾರೆ— ಜಾತೂಸ್ಥಿರಸ್ಯ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಜನರಿಂದ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ಸ್ಥಿರವಾದ ಯಜ್ಞವೆಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಬಹುದು. ಸಹಸ್ವತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಲವಾದ ಎಂದರೆ ಮಹತ್ತ್ವದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಅಥವಾ ಅಧಿಕ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಯಾವಾಗಲೂ ಜನರು ಮಾಡುವ ಅಧಿಕಫಲಪ್ರದವಾದ ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಹವಿರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಹೊಂದುವೆ ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಿದಾರೆ. ಆದರೆ ಸಹಸ್ವತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಲವುಳ್ಳ ಅಥವಾ ಪರಾಕ್ರಮ ಶಾಲಿಯಾದ ಎಂಬರ್ಥವೇ ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊಂದುವುದರಿಂದ ಜಾತೂಸ್ಥಿರಸ್ಯ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆ ಹೆಸರಿನ ಒಬ್ಬ ಪುರುಷನು ಎಂದು ಹೇಳುವ ಅರ್ಥವೇ ಸಮಂಜಸವಾಗಿರುವುದು.

ಯಾ ಚಿಕರ್ಥ ಸಃ ಇಂದ್ರ ವಿಶ್ವಾ ಅಸಿ ಉಕ್ಥ್ಯಃ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಈ ವಿಧವಾದ ಯಾವ ಸಾಹಸಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನೀನು ಮಾಡಿರುವೆಯೋ ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ನೀನು ಪ್ರಶಸ್ತನಾಗಿದ್ದೀಯೆ ಎಂದರೆ ಜನರು ನೀನು ಮಾಡಿದ ಸಾಹಸಕಾರ್ಯಗಳಿಗಾಗಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಶ್ಲಾಘಿಸುವರು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅರಮಯಃ ಸರಪಸಸ್ತರಾಯ ಕಂ ತುರ್ವೀತಯೇ ಚ ವಯ್ಯಾಯ ಚ ಸ್ತುತಿಂ ।
 ನೀಚಾ ಸಂತಮುದನಯಃ ಪರಾವೃಜಂ ಪ್ರಾನ್ದಂ ಶ್ರೋಣಂ ಶ್ರವಯನ್ಮಾ-
 ಸ್ತುಕ್ಘೈಃ ॥ ೧೨ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಅರಮಯಃ | ಸರಪಸಸಃ | ತರಾಯ | ಕಂ | ತುರ್ವೀತಯೇ | ಚ | ವಯ್ಯಾಯ | ಚ | ಸ್ತುತಿಂ |
 ನೀಚಾ | ಸಂತಂ | ಉತ್ | ಅನಯಃ | ಪರಾವೃಜಂ | ಪ್ರ | ಅಂಧಂ | ಶ್ರೋಣಂ | ಶ್ರವಯನ್ | ಸಃ |
 ಅಸಿ | ಉಕ್ಘೈಃ ॥ ೧೨ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಸರಪಸಃ | ಸರಣಿಮಪಃ ಕರ್ಮ ಯಾಸಾಂ ತಾಃ ಸರಪಸಃ ॥ ತಂಕಥ್ಯಾದಿತ್ಯಾತ್ಮರ-
 ರೂಪತ್ವಂ ॥ ತಾ ಅಪಃ ಕಂ ಸುಖೇನ ತರಾಯ ತರಣಾಯಾರಮಯಃ | ಅಕ್ರೀಡಯಃ | ಕಿಂಚ ತುರ್ವೀ-
 ತಯೇ | ತುರ್ವೀತಿನಾಮ ಕಶ್ಚಿದ್ರಾಜರ್ಷಿಃ | ತಸ್ಮೈ ವಯ್ಯಾಯ ಚ | ವಯ್ಯೋ ನಾಮ ಕಶ್ಚಿತ್ ತಸ್ಮೈ |
 ತಾಭ್ಯಾಂ ಸ್ತುತಿಂ ಸರಣಿಂ ಪ್ರತ್ಯರಮಯಃ | ತೌ ಹಿ ಜಲಪೂರ್ಣಾಂ ಮಹಾನದೀಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ತೇತು-
 ನುಸಮರ್ಥಾನಾಸ್ತಾಂ | ತೌ ಚ ತ್ವಯಾ ತಾರಿತೌ | ಪರಾವೃಜಂ | ಪರಿತಃ ಸಾಪಾನಿ ವೃಣಿಕ್ತಿ ದಹತೀತಿ
 ಪರಾವೃಕ್ ಕಶ್ಚಿದ್ರೃಷಿಃ | ತಮಪ್ಸು ಮಗ್ನಂ ತಥಾ ನೀಚಾ ನೀಚಂ ಸಂತಮುದನಯಃ | ಅಪೆದ್ಭ್ಯ
 ಊರ್ಧ್ವಂ ನೀತನಾನಸಿ | ಕಿಂಚ ಅಂಧಂ ಸಂತಂ ಶ್ರೋಣಂ ಪಂಗುಂ ಸಂತಂ ಚಕ್ಷುರ್ಧಾನಾದಪಂಗು-
 ಕರಣಾಚ್ಛೋದನಯಃ | ಕಿಂ ಕುರ್ವನ್ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಶ್ರವಯನ್ | ಆತ್ಮಾನಂ ಕೀರ್ತಿಮಂತಂ
 ಕುರ್ವನ್ | ಉದನಯ ಇತಿ ಸಮನ್ವಯಃ | ಸ ಇತ್ಯಾದಿ ಸಿದ್ಧಂ ॥

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) | ತುರ್ವೀತಯೇ—ತುರ್ವೀತಿಯೆಂಬ ರಾಜರ್ಷಿಗೂ | ವಯ್ಯಾಯ ಚ—
 ವಯ್ಯನೆಂಬುವನಿಗೂ | ಸರಪಸಃ—ಪ್ರವಹಿಸುವ ನದಿಗಳನ್ನು | ಕಂ—ಸುಖವಾಗಿ | ತರಾಯ—ದಾಟುವುದಕ್ಕಾಗಿ |
 ಸ್ತುತಿಂ—ಮಾರ್ಗವನ್ನು | ಅರಮಯಃ—ನಿರ್ಮಿಸಿದೆ | ಪ್ರ ಶ್ರವಯನ್—ನಿನ್ನ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿ-
 ಸುತ್ತಾ | ನೀಚಾ—ಅಧೋಭಾಗದಲ್ಲಿ | ಸಂತಂ—ಬಿದ್ದವನೂ | ಅಂಧಂ—ಕುರುಡನಾದವನೂ | ಶ್ರೋಣಂ—
 ಕುಂಟನಾದವನೂ ಆದ | ಪರಾವೃಜಂ—ಪರಾವೃಕ್ತೆಂಬುವನನ್ನು | ಉದನಯಃ—ಆಸಕ್ತನಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿ ಮೇಲೆ
 ಕೈತ್ತಿದೆ | ಸಃ—ಅಂತಹ ನೀನು | ಉಕ್ಘೈಃ—ಸ್ತುತ್ಯರ್ಹನಾಗಿ | ಅಸಿ—ಆಗಿದ್ದೀಯೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ತುರ್ವೀತಿಯೆಂಬ ರಾಜರ್ಷಿಗೂ, ವಯ್ಯನೆಂಬುವನಿಗೂ ಪ್ರವಹಿಸುವ ನದಿಗಳನ್ನು ಸುಖವಾಗಿ ದಾಟುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದೆ. ನಿನ್ನ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತಾ, ಘೋರಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದವನೂ, ಕುರುಡನಾದವನೂ, ಕುಂಟನಾದವನೂ ಆದ ಪರಾವೃಕ್ತೆಂಬುವನನ್ನು ಅಪತ್ತಿನಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿ ಮೇಲಕ್ಕೇತ್ತಿದೆ. ಅಂತಹ ನೀನು ಸ್ತುತೃಹನಾಗಿದ್ದೀಯೆ.

English Translation

You have provided a passage for the easy crossing of the flowing waters for Turviti and for Vayya: rendering (yourself) renowned, you have uplifted the blind and lame Paravrij from the lowliness (of affliction); you are he who is to be praised.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅರಮಯಃ—ಅಕ್ರೀಡಯಃ | ರಮು ಕ್ರೀಡಾಯಾಂ ಎಂಬ ಧಾತುವಿಗೆ ರಮಿಸು, ಕ್ರೀಡಿಸು ಎಂಬರ್ಥವಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಕ್ರೀಡಾರ್ಥವಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ಸರಪಸಃ—ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪದಪಾಠಕಾರರು ಸರಪಸಃ ಎಂದು ಪದವಿಚ್ಛೇದಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ಎಂದರೆ ಸರ + ಅಪಸಃ ಎಂಬ ಎರಡು ಪದಗಳು ಸೇರಿ ಸರಪಸಃ ಎಂದಿರಬೇಕು. ಭಂದಸ್ಸಿನ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ರಕಾರವು ಹ್ರಸ್ವವಾಗಿ ಸರಪಸಃ ಎಂದಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸರಣಿಮುಪಃ ಕರ್ಮ ಯಾಸಾಂ ತಾಃ ಸರಪಸಃ—ಎಂದರೆ ಸರಿಯುವ ಅಥವಾ ಹರಿಯುವ ಕರ್ಮವುಳ್ಳ, ಪ್ರವಹಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ನದಿಗಳು ಎಂದರ್ಥವು.

(ಹೇ ಇಂದ್ರ) ತುರ್ವೀತಯೇ ಚ ವಯ್ಯಾಯ ಚ ಸರಪಸಃ ಕಂ ತರಾಯ ಸ್ತುತಿಂ ಅರಮಯಃ—ಸರಪಸಃ ಪ್ರವಹಣಶೀಲಾಃ ಅಪಃ ಕಂ ಸುಖೇನ ತರಾಯ ತುರ್ವೀತಯೇ ತುರ್ವೀತಿನಾಮ ಕಶ್ಚಿದ್ರಾಜರ್ಷಿಃ | ತಸ್ಮೈ ವಯ್ಯಾಯ ಚ | ವಯ್ಯೇ ನಾನು ಕಶ್ಚಿತ್ ತಸ್ಮೈ ತಾಭ್ಯಾಂ ಸ್ತುತಿಂ ಸರಣಿಂ ಪ್ರತ್ಯೇಕಮಯಃ | ತೌ ಹಿ ಜಲಪೂರ್ಣಾಂ ಮಹಾನದೀಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ತೇತುಮಸಮರ್ಥಾವಾಸ್ತಾಂ | ತೌ ಚ ತ್ವಯಾ ತಾರಿತೌ || ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಪ್ರವಾಹಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಹರಿಯುತ್ತಿರುವ ನದಿಯನ್ನು ಸುಖವಾಗಿ ದಾಟುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತುರ್ವೀತಿ ಮತ್ತು ವಯ್ಯ ಎಂಬವರಿಗೆ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿದೆ ಎಂದು ವಾಕ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು. ತುರ್ವೀತಿ ಎಂಬುವನು ಒಬ್ಬ ರಾಜರ್ಷಿಯು; ವಯ್ಯ ಎಂಬುವನು ಒಬ್ಬ ಪುರುಷನು ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಪ್ರವಾಹದಿಂದ ತುಂಬಿ ಹರಿಯುತ್ತಿರುವ ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಲಾರದೆ ಪೇಚಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ನೀನು ಅವರನ್ನು ದಾಟಿಸಿದೆ ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯು.

ತುರ್ವೀತಯೇ, ವಯ್ಯಾಯ—ತುರ್ವೀತಿ ಮತ್ತು ವಯ್ಯ ಎಂಬವರ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದು ಇಲ್ಲಿ ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕೃತಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ತುರ್ವೀತಿ ಎಂಬುವನು ಒಬ್ಬ ರಾಜರ್ಷಿಯೆಂದೂ, ವಯ್ಯನೆಂಬುವನು

ನನು ಒಬ್ಬ ಪುರುಷನೆಂದೂ ಹೇಳುವರು. ಆದರೆ ಋ. ಸಂ. ೧-೫೪-೬ ನೇ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ವಯ್ಯನ ಮತ್ತು ತುರ್ವೀತಿಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ವಯ್ಯಕುಲಜಂ ತುರ್ವೀತಿನಾಮಾನಂ ರಾಜಾನಂ—ವಯ್ಯ ಕುಲೋತ್ಪನ್ನನಾದ ತುರ್ವೀತಿ ಎಂಬ ರಾಜನನ್ನು ಎಂದು ಹೇಳುವರು. ಕೆಲವರು ವಯ್ಯನ ಮಗನೇ ತುರ್ವೀತಿ ಎಂದು ಹೇಳುವರು. ಈ ವಯ್ಯನನ್ನೂ, ಕರ್ಕಂಧುವೆಂಬುವನನ್ನೂ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೂ ರಕ್ಷಿಸಿದರೆಂದು,

ಯಾಭಿಃ ಕರ್ಕಂಧುಂ ವಯ್ಯಂ ಚ ಜಿನ್ವಥಸ್ತಾಭಿರೂ ಸು ಊತಿಭಿರಶ್ವಿನಾ ಗತಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೨-೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಇವರ ವಿಷಯವಾಗಿ ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿ ಎಂಬುವರು ತಮ್ಮ ಋಗ್ವೇದಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ—

ಕರ್ಕಂಧುಃ ವಯ್ಯಶ್ಚ ರಾಜರ್ಷೀ ಅತಿಕ್ಷಾತ್ರಾ ತಪಸ್ತಪ್ಯಮಾನಾ ಯದ್ವಚ್ಛಯಾ ಪರ್ಯಟಂ-
ತಾವಶ್ವಿನಾ ದದೃಶತುಃ | ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಚ ತಾವಮೃತೇನಾಸ್ಯಾಯಯಾಂಚಕ್ರತುರಿತಿ ತದೇತದಿ-
ಹೋಚ್ಯತೇ ||

ರಾಜರ್ಷಿಗಳಾದ ಕರ್ಕಂಧು ಮತ್ತು ವಯ್ಯ ಎಂಬುವರಿಬ್ಬರೂ ಸಹ ಅತ್ಯಂತ ಕ್ಲೇಶಕರವಾದ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಆಚರಿಸುತ್ತಾ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅವರನ್ನು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಆಕಸ್ಮಿಕವಾಗಿ ನೋಡಿದರು. ಅನಂತರ ಅವರಿಗೆ ಅಮೃತದಾನದಿಂದ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದರು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಮತ್ತು—

ಈಶಾನಕೃದ್ವಾಶುಷೇ ದಶಸ್ಯಂತರ್ವೀತಯೇ ಗಾಥಂ ತುರ್ವಣಿಃ ಕಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೧-೧೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ನದೀಪ್ರವಾಹಗಳನ್ನು ದಾಟಲು ಇಂದ್ರನು ತುರ್ವೀತಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿದ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ತ್ವಮಾವಿಥ ನರ್ಯಂ ತುರ್ವಶಂ ಯದುಂ ತ್ವಂ ತುರ್ವೀತಿಂ ವಯ್ಯಂ ಶತಕ್ರತೋ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೪-೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ತುರ್ವೀತಿ ಮತ್ತು ವಯ್ಯ ಎಂಬುವರನ್ನು ಇಂದ್ರನು ರಕ್ಷಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ತ್ವಂ ಮಹೀಮವನಿಂ ವಿಶ್ವಧೇನಾಂ ತುರ್ವೀತಯೇ ವಯ್ಯಾಯ ಹ್ವರಂತೀಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೧೯-೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇಂದ್ರನು ತುರ್ವೀತಿ ಮತ್ತು ವಯ್ಯ ಎಂಬುವರನ್ನು ಹರಿಯುತ್ತಿರುವ ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ತುರ್ವೀತಿಯ ವಿಷಯವು ಋ. ಸಂ. ೧-೩೬-೧೮; ೧-೧೧೨-೨೩; ಎಂಬ ಋಕ್ವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ವಯ್ಯನ ವಿಷಯವು ಋ. ಸಂ. ೨-೩-೬; ೯-೬೮-೮; ಎಂಬ ಋಕ್ವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ತುರ್ವೀತಿ ಎಂಬುವನು ತುರ್ವಶರು ಮತ್ತು ಯದುಗಳು ಎಂಬ ಪಂಗಡದ ಜನರಿಗೆ (Tribes) ರಾಜನಾಗಿದ್ದನೆಂದು Ludwig ಎಂಬ ಪಂಡಿತನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಇದಕ್ಕೆ ಯಾವ ಸಮರ್ಥನೆಯೂ ಇಲ್ಲ. ತುರ್ವೀತಿಯು ತುರ್ವಶರ ಪಂಗಡಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನೆಂದು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಬಹುದು.

ನೀಚಾ ಸಂತಂ ಉತ್ ಅನಯಃ ಪರಾವೃಜಂ ಪ್ರ ಅಂಧಂ ಶ್ರೋಣಂ ಶ್ರವಯನ್—ಪರಿತಃ
ಪಾಸಾನಿ ವೃಣಕ್ತಿ ದಹತೀತಿ ಪರಾವೃಕ್ ಕಶ್ಚಿದೃಷಿಃ | ತಮಪ್ಸು ಮಗ್ನಂ ತಥಾ ನೀಚಾ ನೀಚಂ ಸಂತ-

ಮುದನಯಃ | ಅಸೆಧ್ಧ್ಯ ಉಧ್ಧಂ ನೀತವಾನಸಿ | ಕಿಂಚಿ ಅಂಧಂ ಸಂತಂ ಶ್ರೋಣಂ ಸಂಗುಂ ಸಂತಂ
ಚಕ್ಷುರ್ಧಾನಾದಸಂಗುಕರಣಾಚ್ಛೋದನಯಃ | ಕಿಂ ಕುರ್ವನ್ ಅತ್ಮಾನಂ ಕೀರ್ತಿಮಂತಂ ಕುರ್ವನ್ ||
ಪರಾವೃಕ್ ಎಂಬುವನು ಒಬ್ಬ ಮಹಾಋಷಿಯು. ಅವನು ತನ್ನ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಸುತ್ತಲೂ ಪಾಪಗಳು ಅವರಿಸಿ
ದಂತೆ ಅವುಗಳನ್ನು ದಹಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವನಾದ್ದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಪರಾವೃಕ್ ಎಂದು ಹೆಸರು ಇವನು
ಕುಂಟನಾಗಿಯೂ, ಕುರುಡನಾಗಿ ಕಣ್ಣು ಕಾಣಿಸದೆ ಅಧೋಭಾಗದಲ್ಲಿ (ಅಥವಾ ಹಳ್ಳದಲ್ಲಿ) ಬಿದ್ದಿದ್ದನು. ಇವನು
ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಲು ಇಂದ್ರನು ಇವನ ಸ್ತೋತ್ರಕ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಇವನನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ರಕ್ಷಿಸಿದನು ಎಂಬ
ವಿಷಯವನ್ನು ಋಷಿಯು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದಾನೆ. ಈ ಋಷಿಯ ವಿಷಯವು—

ಯಾಭಿಃ ಶಚೀಭಿವ್ಯಷಣಾ ಪರಾವೃಜಂ ಪ್ರಾಂಧಂ ಶ್ರೋಣಂ ಚಕ್ಷುಸ ಏತೇನೇ ಕೃಥಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧-೮)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಪ್ರಕೃತಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವಂತೆಯೇ ಕುರುಡನೂ, ಕುಂಟನೂ ಆದ ಪರಾವೃಜನಿಗೆ
ಕಾಲನ್ನೂ, ಕಣ್ಣನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟು ರಕ್ಷಿಸಿದರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಸ ವಿಧ್ವಾ ಅಪಗೋಹಂ ಕನೀನಾಮಾವಿರ್ಭವನ್ನು ದತಿಷ್ಠತ್ ಪರಾವೃಕ್ |

ಪ್ರತಿ ಶ್ರೋಣಃ ಸ್ಥಾದ್ವ್ಯ ಧನಗಚಿಷ್ಯ ಸೋಮಸ್ಯ ತಾ ಮದ ಇಂದ್ರಶ್ಚ ಕಾರ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೧೫-೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಸೋಮಪಾನಮಾಡಿ ಹರ್ಷಗೊಂಡಿದ್ದರಿಂದ ಪರಾವೃಕ್ ಎಂಬ ಕುಂಟನೂ, ಕುರುಡನೂ
ಆದ ಋಷಿಗೆ ಕಣ್ಣುಗಳೂ, ಕಾಲುಗಳೂ ಒಂದವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಸರತ್ವದಾ ನ ದಕ್ಷಿಣಾ ಪರಾವೃಜ್ಞ ತಾ ನು ಮೇ ಪೃಶನ್ಯೋ ಜಗೃಭ್ರೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೬೧-೮)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪರಾವೃಕ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವಿದ್ದರೂ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಪರಾವರ್ಜಯಿತಾ ಸನ್ ಎಂದು
ಅರ್ಥಮಾಡಿದಾರೆ. ಆಂಗ್ಲಪಂಡಿತರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಪರಾವೃಕ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಋಷಿ
ಯೆಂದೂ ಅವನು ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ವಿಷಯವು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆಯೆಂದೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯ
ಪಡುವರು—

ಪರಾವೃಜ್ಞ is a term found in four passages of the Rigveda, in all of which it refers
to a person in a forlorn condition while one of them also speaks of him as going South.
Sayanas' view that the world is a proper name is most unlikely, while Grassmann's
explanation of it as cripple is still less probable. Roth's interpretation of it as exile seems
clearly right in the passage which refers to the ಪರಾವೃಜ್ಞ as going south. Zimmer accepts
Roth's view for this passage, but in the others sees a reference to the child of a maiden,
exposed by her and in danger of being eaten by insects (ವಪ್ರಿ). This view is supported by
the fact that ಪರಾವೃಕ್ತ seems to have the same sense and is accepted by Oldenberg,

(Vedic Index of Names & Subjects by Macdonell and Keith. P. 492-493)

ಇವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಪೂರ್ವಾಪರಸಂಗತಿಗಳೊಡನೆ ವಿಮರ್ಶಿಸುವುದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ ಋ. ಸಂ. ೧೦-೬೧-೮ ನೆಯ ಋಕ್ನ ಅರ್ಥವು ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗುವುದು. ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿರುವ ಪರಾವೃತ್ತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ ಋಷಿಯ ಹೆಸರನ್ನೇ ತಿಳಿಸುವುದೆಂದೂ ಅವನು ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವನೆಂದೂ ತಪ್ಪಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸಂಶಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಿರುವರು. ಪರಾವೃತ್ತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯ ಹೆಸರನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದೆಂಬ ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆಯೇ ಸರಿಯಾಗಿಲ್ಲವೆಂಬ ಇವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೂ ಸಾಧುವಾದುದಲ್ಲ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅ॒ಸ್ಮ॒ಭ್ಯಂ ತದ್ವ॑ಸೋ ದಾನಾ॒ಯ ರಾಧಃ॑ ಸಮ॒ರ್ಥಯ॑ಸ್ವ ಬ॒ಹು ತೇ॑ ವ॒ಸವ್ಯಂ॑ ।
ಇಂದ್ರ॑ ಯ॒ಚ್ಚಿತ್ರಂ॑ ಶ್ರ॒ವಸ್ಯಾ॑ ಅನು॒ ದ್ಯೌನ್ಮೃ॑ಹದ್ವದೇ॒ನು ವಿದ॑ಧೇ ಸು॒ವೀರಾಃ॑ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಅ॒ಸ್ಮ॒ಭ್ಯಂ । ತತ್ । ವ॒ಸೋ ಇತಿ॑ । ದಾನಾ॒ಯ । ರಾಧಃ॑ । ಸಂ । ಅ॒ರ್ಥಯ॑ಸ್ವ । ಬ॒ಹು । ತೇ॑ । ವ॒ಸವ್ಯಂ॑ ।
ಇಂದ್ರ॑ । ಯತ್ । ಚಿತ್ರಂ॑ । ಶ್ರ॒ವಸ್ಯಾಃ॑ । ಅನು॑ । ದ್ಯೌನ್ । ಮೃಹತ್ । ವದೇ॒ನು । ವಿದ॑ಧೇ । ಸು॒ವೀರಾಃ॑
॥ ೧೩ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವಸೋ ಸರ್ವಸ್ಯ ನಾಸಕ ವಸುಮನ್ವಾ ಹೇ ಇಂದ್ರ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಭೋಜ್ಯಸ್ಮಭ್ಯಂ ತದ್ರಾಧೋ ಧನಂ ದಾನಾಯ । ಉಪಲಕ್ಷಣಮೇತತ್ । ಭೋಗಾಯ ಚ ಸಮರ್ಥಯಸ್ವ । ದೇಹಿ । ಅಸ್ಮಾನ್ ಸಂಗಮಯೇತ್ಯರ್ಥಃ ॥ ಅರ್ಥ ಯಾಚನೇ ಚುರಾದಿರದಂತ ಅತ್ಮನೇಪದೀ ॥ ತೇ ತವ ತದ್ಬಹು ಪ್ರಭೂತಂ ವಸವ್ಯಂ ॥ ವಸ್ತೇವ ವಸವ್ಯಂ । ವಸ್ತಾದಿತ್ವಾತ್ ಸ್ವಾರ್ಥಿಕೋ ಯತ್ ॥ ತಾದೃಶಂ ಪ್ರಭೂತಂ ಧನಮಸ್ತಿ ಖಲು । ಚಿತ್ರಂ ಚಾಯನೀಯಂ ಯದ್ಧನಮನು ದ್ಯೌನ್ ಅನ್ವಹಂ ॥ ಕಾಲಾಧ್ವನೋರಿತಿ ದ್ವಿತೀಯಾ ॥ ಶ್ರವಸ್ಯಾಃ । ಭೋಗ್ಯಮಿಚ್ಛೇಃ ॥ ಅಂತರ್ಣೀತಣ್ಯರ್ಥತ್ವಾದಕರ್ಮಕತ್ವಂ । ಯಥಾ ರೋದಿತೀತಿ । ಸ ತ್ವನೃಃ । ದ್ವೇ ಹೃತ್ ಕರ್ಮಣೇ ಉದ್ದೇಶ್ಯಕರ್ಮ ಚ ವಿಧೇಯಕರ್ಮಾಂತರ್ಭೂತಂ । ಉದ್ದೇಶ್ಯಕರ್ಮಣಾ ಸಕರ್ಮಕೋ ಭವಿಷ್ಯತಿ । ಯಥಾ ಮಾಣವಕಂ ಪುತ್ರೀಯತೀತಿ ಭಾಷ್ಯ ಉದಾಹೃತಂ । ಸಾ. ೩-೧-೮-೨ । ಶ್ರವಶಬ್ದಾಚ್ಛಂದಸಿ ಪರೇಚ್ಛಾಯಾಂ ಕೃಚ್ । ತದಂತಸ್ಯ ಲೇಟೈಡಾಗಮೇ ರೂಪಂ ॥ ಸುವೀರಾಃ ಕಲ್ಯಾಣಪುತ್ರಪೌತ್ರಾಃ ಸಂತೋ ವಯಂ ವಿದಧೇಽಸ್ಮಿನ್ಮಜ್ಜೇ ಬೃಹತ್ ಪ್ರಭೂತಂ ಶಸ್ತ್ರಾದಿಕಂ ವಾಕ್ಯಂ ವದೇಮು ॥

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವಸೋ—ಧನವಂತನಾದ | ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಚಿತ್ರಂ—ನಾನಾವಿಧವಾದುದೂ ಮತ್ತು ರಮ್ಯವಾದುದೂ ಆದ | ಯತಃ—ಯಾವ ಧನವನ್ನು | ಅನು ದ್ಯೂನ್—ಪ್ರತಿ ದಿನವೂ | ಶ್ರವಸ್ಯಾಃ—ಅನುಭವಿಸಲಿಚ್ಛಿಸುತ್ತೀವೆಯೋ ಅಥವಾ ನಾವು ಭೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ನೀನು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತೀಯೋ | ತೇ—ನಿನ್ನ ಸಂಬಂಧವಾದುದೂ, ಬಹು—ಪ್ರಭೂತವಾದುದೂ | ವಸವ್ಯಂ—ಸಂಪದ್ಯುಕ್ತವಾದುದೂ ಆದ | ತತ್ ರಾಧಃ—ಆ ಧನವನ್ನು | ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ—ನಮಗೆ | ದಾನಾಯ—ದಾನಕ್ಕೂ ಮತ್ತು ಉಪಭೋಗಕ್ಕೂ ಸಹ | ಸಮರ್ಥಯಸ್ತು—ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕೊಡು | ಸುವೀರಾಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪುತ್ರರಿದೊಡಗೂಡಿದ ನಾವು | ವಿದಥೇ—ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ | ಬೃಹತ್—ಪ್ರಭೂತವಾದ ಶಸ್ತ್ರಾದಿ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು | ವದೇಮು—ಪಠಿಸುವೆವು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಧನವಂತನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಾವು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಉಪಭೋಗಿಸಬೇಕೆಂದಿಚ್ಛಿಸುವುದೂ, ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಪ್ರಭೂತವಾಗಿಯೂ ಸಂಪದ್ಯುಕ್ತವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದೂ ಆದ ಧನವನ್ನು ದಾನಕ್ಕೂ ಉಪಭೋಗಕ್ಕೂ ಸಹ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕೊಡು. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪುತ್ರರಿದೊಡಗೂಡಿದ ನಾವು ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಶಸ್ತ್ರಾದಿಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವೆವು.

English Translation

Possessor of riches, exert your ability to bestow wealth upon us ; for yours is great affluence : may you, Indra, be disposed to grant us exceeding abundance day by day, so that, blessed with worthy descendants, we may glorify you at (our) sacrifice.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಇದುವರೆಗೂ ನಾನಾವಿಧವಾಗಿ ಇಂದ್ರನ ಸಾಹಸಕೃತ್ಯಗಳ ಗುಣವರ್ಣನೆಮಾಡಿ ಈಗ ಸೂಕ್ತದ ಕೊನೆಯ ದಾದ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಉಪಸಂಹಾರರೂಪವಾಗಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ ಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ.

ವಸೋ—ಸರ್ವಸ್ಯ ವಾಸಕ ವಸುಮನ್ಯಾ ಹೇ ಇಂದ್ರ | ಸರ್ವರಿಗೂ ವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಡುವ ಅಥವಾ ಧನವಂತನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ ಎಂದು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಿರುವರು.

ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ದಾನಾಯ ರಾಧಃ ಸಮರ್ಥಯಸ್ತು—ಇತರರಿಗೆ ಕೊಡುವುದಕ್ಕೂ ಮತ್ತು ನಾವು ಉಪಭೋಗಿಸುವುದಕ್ಕೂ ಸಹ ಧನವನ್ನು ನಮಗೆ ಕೊಡು ಎಂಬ ಭಿತ್ತಿಯು.

ಬಹು ತೇ ವಸವ್ಯಂ—ಎಂಬ ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿ ಬಹಳವಾಗಿ ಧನಾದಿಗಳಿರುವುದೆಂದೂ ಅದ್ದರಿಂದ ತನ್ನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರಿಗೆ ಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡಲು ಇಂದ್ರನು ಸಮರ್ಥನಾಗಿರುವನೆಂದೂ ಅರ್ಥವು ಸೂಚಿತವಾಗುವುದು.

ಇಂದ್ರ ಯತ್ ಚಿತ್ರಂ ಶ್ರವಸ್ಯಾಃ ಅನು ದ್ಯೌನ್—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಧನವನ್ನೇ ಪೇಕ್ಷಿಸುವ ನಮಗೆ ಪ್ರತಿ ದಿನವೂ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಧನಾದಿದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಬೃಹತ್ ವದೇಮು ವಿದಥೇ ಸುವೀರಾಃ—ಸುವೀರಾಃ ಕಲ್ಯಾಣಪುತ್ರಪೌತ್ರಾಃ ಸಂತೋ ವಯಂ ವಿದಥೇ ಸ್ತಿನೃಜ್ಞೇ ಬೃಹತ್ ಪ್ರಭೂತಂ ಶಸ್ತ್ರಾದಿಕಂ ವಾಕ್ಯಂ ವದೇಮು || ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಪರಾಕ್ರಮಿಗಳಾದ ಭೃತ್ಯವರ್ಗದವರಿಂದಲೂ ಸಹಿತರಾದ ನಾವು ಇಂದ್ರನಾದ ನಿನ್ನ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಶಸ್ತ್ರಾದಿಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಪಠಿಸುವೆವು ಎಂದು ಹಿಂದಿನ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಋಷಿಯು ಆಶಂಸನೆಮಾಡಿರುವನು.

ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು.

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಧ್ವರ್ಯವೋ ಭರತೇತಿ ದ್ವಾದಶರ್ಚೆಂ ತೃತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಂ ಗಾರ್ತ್ವಮದಂ ತ್ರೈಷ್ಟುಭಮೈಂದ್ರಂ | ಅಧ್ವರ್ಯವೋ ದ್ವಾದಶೇತ್ಯನುಕ್ರಾಂತಂ || ಸೂಕ್ತವಿನಿಯೋಗೋ ಲೈಂಗಿಕಃ | ಅತಿರಾತ್ರೇ ಪ್ರಥಮೇ ಪರ್ಯಾಯೇ ಹೋತುಃ ಶಸ್ತ್ರಯಾಜ್ಯಾಧ್ವರ್ಯವ ಇತ್ಯೇಷಾ | ಅಧ್ವರ್ಯವೋ ಭರತೇಂದ್ರಾಯ ಸೋಮಮಿತಿ ಯಾಜ್ಯಾ | ಅ. ೬-೪ | ಇತಿ ಸೂಕ್ತಿಕಂ ||

ಅನುವಾದವು—ಅಧ್ವರ್ಯವೋ ಭರತ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಎರಡನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ಋಕ್ಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಗೃತ್ವಮದನು ಋಷಿಯು ; ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯು; ತ್ರೈಷ್ಟುಭ ಭಂದಸ್ಸು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಅಧ್ವರ್ಯವೋ ದ್ವಾದಶ ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು. ಅತಿರಾತ್ರವೆಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮ ಪರ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೋತೃವು ಅಧ್ವರ್ಯವೋ ಭರತ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲನೆಯ ಋಕ್‌ನ್ನು ಶಸ್ತ್ರಯಾಜ್ಯಾಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶೌತಸೂತ್ರದ—ಅಧ್ವರ್ಯವೋ ಭರತೇಂದ್ರಾಯ ಸೋಮಮಿತಿ ಯಾಜ್ಯಾ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಅ. ೬-೪).

|| ಓಂ ||

ಸೂಕ್ತ—೧೪

|| ಮಂಡಲ—೨ || ಅನುವಾಕ—೨ || ಸೂಕ್ತ—೧೪ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೬ || ವರ್ಗ—೧೩, ೧೪ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಪುಸ್ತಕಂಖ್ಯೆ—೧೨ ||

ಮುಷಿಃ—ಗೃತ್ವಮದಃ ||

ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರಃ |

ಭಂಡಃ—ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ |

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಧ್ವರ್ಯವೋ ಭರತೇಂದ್ರಾಯ ಸೋಮನಾಮತ್ರೇಭಿಃ ಸಿಂಚಿತಾ ಮದ್ಯ-
ಮಂಧಃ |

ಕಾಮಾ ಹಿ ನೀರಃ ಸದಮಸ್ಯ ಪೀತಿಂ ಜುಹೋತ ವೃಷ್ಟೇ ತದಿದೇವ ವೃಷ್ಟಿ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಧ್ವರ್ಯವಃ | ಭರತ | ಇಂದ್ರಾಯ | ಸೋಮಂ | ಆ | ಅಮತ್ರೇಭಿಃ | ಸಿಂಚಿತ | ಮದ್ಯಂ | ಅಂಧಃ |

ಕಾಮಾ | ಹಿ | ನೀರಃ | ಸದಂ | ಅಸ್ಯ | ಪೀತಿಂ | ಜುಹೋತ | ವೃಷ್ಟೇ | ತತ್ | ಇತ್ | ಏಷಃ | ವೃಷ್ಟಿ ||
|| ೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಗೃತ್ವಮದೋ ಬ್ರೂತೇ | ಅಧ್ವರ್ಯವಃ ಅಧ್ವರಸ್ಯ ನೇತಾರಃ | ಅಧ್ವರಂ ಯಜಮಾನಾಯೇ-
ಚೈಂತಃ || ಕವ್ಯಧ್ವರಪೃತನಸ್ಯರ್ಚಿ ಲೋಪ ಇತ್ಯಕಾರಲೋಪಃ | ಅತ್ರ ಯಾಸ್ಯಃ | ಅಧ್ವರ್ಯುರಧ್ವರ-
ಯುರಧ್ವರಂ ಯುನಕ್ತ್ಯಧ್ವರಸ್ಯ ನೇತಾಧ್ವರಂ ಕಾಮಯತ ಇತಿ | ನಿ. ೧-೪ || ಹೇ ಅಧ್ವರ್ಯವಃ
ಇಂದ್ರಾಯ ದೇವಾಯ ಸೋಮಂ ಹವಿರ್ಧಾನಾದುತ್ತರವೇದಿಂ ಪ್ರತಿ ಭರತ | ಹರತ || ಆಮಂತ್ರಿತ-
ಸ್ಯಾವಿದ್ಯಮಾನತ್ತಾದನಿಘಾತಃ || ಹೃತ್ವಾಮತ್ರೇಭಿಃ | ಅಮಾ ಸಹಾದಂತೈತ್ರ ಹೋತ್ರಾದಯ ಇತ್ಯಮ-
ತ್ರಾಣಿ ಚಮಸಾಃ | ತೈರ್ಮದ್ಯಂ ಮದಕರಮಂಧಃ ಸೋಮಲಕ್ಷಣಮನ್ನಮಾಸಿಂಚತ | ಅಗ್ನಾ ಪ್ರಕ್ಷಿಪತ |
ಅತ್ರ ಯಾಸ್ಯಃ | ಆ ಸಿಂಚಿತಾಮತ್ರೈರ್ಮದನೀಯಮಂಧೋಽಮತ್ರಂ ಪಾತ್ರಮಮಾ ಅಸ್ಮಿನ್ನದಂತಿ |
ನಿ. ೫-೧ | ಇತಿ | ನೀರಃ ಸ ಇಂದ್ರೋಽಸ್ಯ ಸೋಮಸ್ಯ ಪೀತಿಂ ಪಾನಂ ಪ್ರತಿ ಸದಂ ಸದೈವ ಕಾಮೀ ಹಿ |
ಕಾಮಯಮಾನೋ ಹಿ | ತಸ್ಮಾದ್ವೃಷ್ಟೇ ವರ್ಷಿತ್ರ ಇಂದ್ರಾಯ ಸೋಮಂ ಜುಹೋತ | ಜುಹುತ ||
ಹು ದಾನಾದನಯೋಃ | ಲೋಟಿ ತಪ್ತನಪ್ತನಥನಾಶ್ಲೇತಿ ತಬಾದೇಶಃ || ಏಷ ಇಂದ್ರಸ್ತದಿತ್ ತದೇವ
ಸೋಮದ್ರವ್ಯಂ ವೃಷ್ಟಿ | ಕಾಮಯತೇ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಧ್ವರ್ಯವಃ—ಎಲೈ ಅಧ್ವರ್ಯಗಳೇ | ಇಂದ್ರಾಯ—ಇಂದ್ರನನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ | ಸೋಮಂ—ಸೋಮರಸವನ್ನು | ಭರತ—ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬನ್ನಿ | ಅಮತ್ರೆಭಿಃ—ಚಮಸಪಾತ್ರೆಗಳಿಂದ | ಮದ್ಯಂ—ಮದಕರವಾದ | ಅಂಧಃ—ಸೋಮರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು | ಆ ಸಿಂಚತೇ—(ಅಗ್ನಿಯ) ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರೋಕ್ಷಣರೂಪದಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸಿ | ವೀರಃ—ಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದ ಇಂದ್ರನು | ಅಸ್ಯ—ಈ ಸೋಮರಸದ | ಪೀತಿಂ—ಪಾನವನ್ನು | ಸದಂ—ಸರ್ವದಾ | ಕಾಮೀ ಹಿ—ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾನಲ್ಲವೇ (ಆದುದರಿಂದ) | ವೃಷ್ಟೇ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದನಾದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ | ಜುಹೋತೇ—ಸೋಮವನ್ನರ್ಪಿಸಿ ಹೋಮಮಾಡಿ | ಏಷಃ—ಇಂದ್ರನು | ತದಿತ್—ಅದೇ ಸೋಮವನ್ನು | ವಷ್ಠಿ—ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಧ್ವರ್ಯಗಳೇ, ಇಂದ್ರನನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬನ್ನಿ. ಚಮಸಪಾತ್ರೆಗಳಿಂದ ಮದಕರವಾದ ಸೋಮರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯ ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರೋಕ್ಷಣರೂಪದಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸಿ. ಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದ ಇಂದ್ರನು ಈ ಸೋಮರಸದ ಪಾನವನ್ನು ಸರ್ವದಾ ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದನಾದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಈ ಸೋಮವನ್ನರ್ಪಿಸಿ ಹೋಮಮಾಡಿ.

English Translation

Priests, bring the Soma libation for Indra; sprinkle with ladles the exhilarating beverage: he, the hero, is ever desirous of the draught: offer the libation to the showerer (of benefits), for, verily, he desires it.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಸೂಕ್ತವು ಅಧ್ವರ್ಯವೋ ಭರತೇಂದ್ರಾಯ ಸೋಮಂ—ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದು; ಎಲೈ ಅಧ್ವರ್ಯನಾಮಕ ಋತ್ವಿಜರೇ, ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬನ್ನಿ ಎಂದು ಈ ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಪ್ರತಿ ಋಕ್ಕಾ (ಕೊನೆಯ ಋಕ್ಕನ್ನು ಬಿಟ್ಟು) ಅಧ್ವರ್ಯವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿದೆ. ಪ್ರತಿಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಇಂದ್ರನ ಒಂದೆರಡು ಸಾಹಸಕಾರ್ಯಗಳೂ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನ ಸೋಮ ಪಾನವಿಚಾರವೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದಲ್ಲದೆ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಅಧ್ವರ್ಯವೋ ಭರತೇಂದ್ರಾಯ ಸೋಮಂ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯ ಅಥವಾ ಆ ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಬೇರೆ ವಾಕ್ಯವೂ ಇದ್ದೇ ಇರುವುದು.

ಅಧ್ವರ್ಯವಃ—ಅಧ್ವರಸ್ಯ ನೇತಾರಃ | ಅಧ್ವರಂ ಯಜಮಾನಾಯೇಚ್ಛಂತಃ | ಅಧ್ವರವೆಂದರೆ ಯಜ್ಞವು. ಅದರಲ್ಲಿ ಮುಂದಾಳಾಗಿ ಎಂದರೆ ಮುಖ್ಯ ಪಾತ್ರವನ್ನು ವಹಿಸಿ ಯಜ್ಞದ ನಾನಾ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವ ಋತ್ವಿಜನಿಗೆ ಅಧ್ವರ್ಯವೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ಯಜಮಾನನಿಗಾಗಿ ಯಜ್ಞಮಾಡಲು ಇಚ್ಛಿಸುವವನು ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ನೆರವೇರಿಸಬೇಕಾದ ಅನೇಕ ಕಾರ್ಯಕಲಾಪಗಳನ್ನು ಯಜಮಾನನ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಂತೆ ತಾನೇ ನಿಂತು ಮಾಡುವ ಋತ್ವಿಜನಿಗೆ ಅಧ್ವರ್ಯವೆಂದು ಹೆಸರು. ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಮಂದಿ ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳಿದ್ದರೂ ಅಸರಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರ ಪಠನಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೋತೃವೂ, ಇತರ ಸಮಸ್ತ ಕಾರ್ಯಕಲಾಪಗಳಲ್ಲಿ ಅಧ್ವರ್ಯವೂ ಮುಖ್ಯ

ಪಾತ್ರವನ್ನು ವಹಿಸುವರು. ಆದುದರಿಂದ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಸಮಸ್ತ ಕಾರ್ಯಕಲಾಪಗಳಿಗೂ ಅಧ್ವರ್ಯುವೇ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಗಮನಕೊಡಬೇಕಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಸೋಮಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಿ ತಂದಿಡಬೇಕೆಂದು ಅಧ್ವರ್ಯುಗಳೆಂಬ ಋತ್ವಿಜರನ್ನೇ ಸಂಬೋಧಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅಧ್ವರ್ಯುಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಯಾಸ್ಕರು—

ಅಧ್ವರ್ಯುರಧ್ವರಯುರಧ್ವರಂ ಯುನಕ್ತ್ಯಧ್ವರಸ್ಯ ನೇತಾಧ್ವರಂ ಕಾಮಯತೇ ಇತಿ ವಾ | ಅಸಿ
ವಾಧೀಯಾನೇ ಯುರುಪಬಂಧಃ | ಅಧ್ವರ ಇತಿ ಯಜ್ಞನಾಮ | ಧ್ವರತಿಹಿಂಸಾಕರ್ಮಾ
ತತ್ಪ್ರತಿಷೇಧಃ |

(ನಿ. ೧-೮)

ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅಧ್ವರ್ಯುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು ಎಂದರ್ಥವಾಗುವುದು. ಹೇಗೆಂದರೆ, ಅಧ್ವರ್ಯು ಎಂಬ ಪದದಲ್ಲಿ ರಕಾರದ ಮುಂದೆ ಇದ್ದ ಅಕಾರವು ವೇದವ್ಯಾಕರಣಸಾಸ್ತ್ರಾನುಸಾರವಾಗಿ ಲೋಪವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು. ಅದನ್ನು ಪುನಃ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡರೆ ಅಧ್ವರಯುಃ ಎಂದಾಗುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಕರು ಅಧ್ವರಂ ಯುನಕ್ತೀತಿ ಅಧ್ವರಯುಃ—ಯಾಗವನ್ನು ಸೇರಿಸುವವನು ಎಂದು ನಿರ್ವಚನಮಾಡಿರುವರು. ಅಧ್ವರಸ್ಯ ನೇತಾ—ಎಂದರೆ ಯಾಗವನ್ನು ನಡೆಸುವವನು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಅಥವಾ ಅಧ್ವರಂ ಕಾಮಯತೇ ಕರ್ತುಮಿತ್ಯಧ್ವರ್ಯುಃ—ಅಥವಾ ಯಜ್ಞವನ್ನು (ಯಜಮಾನನಿಗಾಗಿ) ಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಋತ್ವಿಜನಿಗೆ ಅಧ್ವರ್ಯುವೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ಅಸಿ ವಾಧೀಯಾನೇ ಯುರುಪಬಂಧಃ—ಅಥವಾ ಯು ಎಂಬುದನ್ನು ಉಪಸರ್ಗವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿದರೆ ಅಧ್ವರ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞವನ್ನು (ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಯಜುರ್ವೇದವನ್ನು) ಅಧ್ಯಯನಮಾಡಿದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ (ಋತ್ವಿಕ್ಕು) ಎಂದಾಗುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಧ್ವರತಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಹಿಂಸೆಮಾಡು ಎಂಬರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಧ್ವರವೆಂದರೆ ಹಿಂಸೆಯು. ಅಧ್ವರವೆಂದರೆ ಧ್ವರವಿಲ್ಲದಿರುವ ಅಥವಾ ಹಿಂಸೆಯಿಲ್ಲದಿರುವ ಕರ್ಮ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞವೆಂದು ಅಧ್ವರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿರುವರು. ಆದುದರಿಂದ ಅಧ್ವರಯು ಅಥವಾ ಅಧ್ವರ್ಯುಶಬ್ದಕ್ಕೆ (ಹಿಂಸಾಕರ್ಮವಲ್ಲದ) ಯಜ್ಞಕರ್ಮವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವ ಋತ್ವಿಜನು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅಧ್ವರ್ಯವಃ ಭರತ ಇಂದ್ರಾಯ ಸೋಮಂ—ಹೇ ಅಧ್ವರ್ಯವಃ ಇಂದ್ರಾಯ ದೇವಾಯ ಸೋಮಂ ಹವಿರ್ಧಾನಾದುತ್ತರವೇದಿಂ ಪ್ರತಿ ಭರತ | ಎಲೈ ಅಧ್ವರ್ಯುನಾಮಕ ಋತ್ವಿಜರೇ, ಹವಿರ್ಧಾನ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉತ್ತರವೇದಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬನ್ನಿ ಎಂದು ಗೃತ್ಸಮದಋಷಿಯು (ಅಥವಾ ಯಜಮಾನನು) ಅಧ್ವರ್ಯುಗಳನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಹೇಳಿರುವನು.

ಅಂಧಃ—ಅಂಧಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅನ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೯) ಇದಲ್ಲದೆ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಕರು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿದಾರೆ—

ಅಂಧ ಇತ್ಯೆನ್ನನಾಮಾಧ್ಯಾನೀಯಂ ಭವತಿ | ತಮೋಽಪ್ಯಂಧ ಉಚ್ಯತೇ ನಾಸ್ತೀನ್ ಧ್ಯಾನಂ
ಭವತಿ | ನ ದರ್ಶನಮಂಧಸ್ತಮ ಇತ್ಯಭಿಭಾಷಂತೇ | ಅಯಮಸೀತರೋಽನ್ವ ಏತಸ್ಮಾದೇವ |
ಪಶ್ಯದಕ್ಷಣಾನ್ವ ವಿಚೇತದಂಧಃ ಇತ್ಯಪಿ ನಿಗಮೋ ಭವತಿ ||

(ನಿ ೫-೧)

ಎಂದರೆ, ಅಂಧಃ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ನವೆಂದು ಹೆಸರು. ಏತಕ್ಕೆಂದರೆ ಅನ್ನವು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಡುವುದು (ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಡುವುದು) ಆದುದರಿಂದ ಅಂಧಃ ಎಂದರೆ ಅನ್ನವು. ಅಂಧಃ ಎಂದರೆ ತಮಸ್ಸಿಗೂ (ಕತ್ತಲೆಗೂ) ಹೆಸರು. ಏತಕ್ಕೆಂದರೆ ಕತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಏನೂ ಕಾಣಿಸದಿರುವುದರಿಂದ ಯಾವುದನ್ನೂ ಮಾಡಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಲೋಕವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಜನರು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸದಿರುವಂತೆ ಕತ್ತಲೆ ಕವಿದಿರುವಾಗ ಅಂಧಂತಮವೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪಶ್ಯ ದಕ್ಷಿಣಾನ್ನ ವಿಚೇತದಂಧಃ (ಋ. ಸಂ ೧-೧೬೪-೧೬) ಎಂದು ವೇದವಾಕ್ಯದ ಉದಾಹರಣೆಯೂ ಇರುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿದಾರೆ.

ಅ ಅನುತ್ರೇಭಿಃ ಸಿಂಚಿತ ಮಧ್ಯಂ ಅಂಧಃ—ಹೃತ್ವಾಮುತ್ರೇಭಿಃ | ಅನಾ ಸಹಾದಂತೈತ್ರ ಹೋತ್ರಾದಯ ಇತ್ಯಮುತ್ರಾಣಿ ಚಮಸಾಃ | ತೈರ್ಮಧ್ಯಂ ಮದಕರಮಂಧಃ ಸೋಮಲಕ್ಷಣಮನ್ನಮಾಸಿಂಚಿತ | ಅಗ್ನೌ ಪ್ರಕ್ಷಿಸತ | ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೋಮವನ್ನು ಉತ್ತರವೇದಿಯ ಬಳಿಗೆ ತಂದಿರಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಧ್ವರ್ಯುಗಳಿಗೆ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲಾಗಿದೆಯಷ್ಟೆ. ಅರಿತಿ ತಂದ ಸೋಮವನ್ನು ಅಥವಾ ಸೋಮರೂಪದ ಅನ್ನವನ್ನು ಚಮಸ (ಮರದ ಸೌಟು) ಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ದ್ದೇಶಿಸಿ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಿರಿ ಎಂದು ಈ ವಾಕ್ಯದ ಮುಖ್ಯಭಿಪ್ರಾಯವು. ಅನುತ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು—ಅನಾ ಸಹಾದಂತೈತ್ರ ಹೋತ್ರಾದಯ ಇತ್ಯಮುತ್ರಾಣಿ ಚಮಸಾಃ | ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸೋಮಪಾನಮಾಡುವಾಗ ಹೋತ್ಯ ಮೇದಲಾದ ಋತ್ವಿಜರು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಎಂದರೆ ಎಲ್ಲರೂ ಒಂದೇ ಪಾತ್ರೆಯಿಂದ ಭಕ್ಷಿಸುವುದರಿಂದ ಅಥವಾ ಪಾನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಪಾತ್ರೆಗೆ ಚಮಸವೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಚಮಸವೆಂಬುದು ಮರದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟು ಹಿಡಿಯಿಂದ ಕೂಡಿ ಸೌಟಿನ ಆಕಾರದಲ್ಲಿರುವುದು. ಈ ಚಮಸದಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲಾ ಋತ್ವಿಜರೂ ಸೋಮಪಾನಮಾಡುವರು. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರೂ ಬೇರೆಬೇರೆ ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಒಂದೇ ಪಾತ್ರೆಯು. ಯಾಸ್ಕರು ಅನುತ್ರೇಭಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇದೇ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು—

ಅನುತ್ರೇಭಿಃ ಸಿಂಚಿತಾ ಮಧ್ಯಮಂಧಃ | ಅಸಿಂಚಿತಾಮುತ್ರೈರ್ಮದನೀಯಮಂಧಃ | ಅನುತ್ರಂ ಪಾತ್ರಮನಾ ಅಸ್ಥಿನ್ನದಂತೈಮಾ ಪುನರನಿರ್ಮಿತಂ ಭವತಿ ಪಾತ್ರಂ ಪಾನಾತ್ |

(ನಿ. ೧-೫)

ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಎಂದರೆ, ಅನುತ್ರವೆಂದರೆ ಪಾತ್ರೆಯು. ಏಕೆಂದರೆ, ಇದರಿಂದ (ಅನ್ನ ಅಥವಾ ಸೋಮವನ್ನು) ಸ್ವಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಭಕ್ಷಿಸುವುದರಿಂದ ಇಂತಹ ಸೌಟಿನಂತಿರುವ ಪಾತ್ರೆಗೆ ಅನುತ್ರವೆಂದು ಹೆಸರು. ಅನಾ ಎಂದರೆ ಪರಿಮಾಣರಹಿತವಾದದ್ದು. ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಅಧಿಕವಾಗಿ (ಪರಿಮಾಣ ಅಥವಾ ಅಳತೆ ಮುಂತಾದದ್ದಿಲ್ಲದೆ) ತುಂಬಿರುವಾಗ ಅದನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕಾದರೆ ಅನುತ್ರ ಅಥವಾ ಚಮಸವೆಂಬ ಮರದ ಸೌಟಿನಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಪಾನಮಾಡುವರು. (Like drinking tea or coffee by means of spoons) ಇಂತಹಪಾತ್ರೆಗೆ ಅನುತ್ರ ಅಥವಾ ಚಮಸವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇಂತಹ ಚಮಸಗಳಿಂದ ಮದಕರವಾದ ಎಂದರೆ ವರ್ಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಸೋಮರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಂಡು (ಇಂದ್ರನನ್ನು ದ್ದೇಶಿಸಿ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ) ಹಾಕಿರಿ ಎಂದು ವಾಕ್ಯಭಿಪ್ರಾಯವು. ಇಂದ್ರನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದೇವತೆಯಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸುವ ಹವಿರಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅವನನ್ನು ದ್ದೇಶಿಸಿ ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ

ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲೇ ಹೋಮನುಡಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಸಿಂಚಿತೆ ಎಂದರೆ ವಷಟ್ಪುರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲೇ ಹೋಮನುಡಾಡಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಬೋಧ್ಯವಾಗುವುದು. ಇದಲ್ಲದೆ ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಜುಹೋತ— ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮನುಡಾಡಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವೇ ಇರುವುದು. ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಂ ಅಂಧಃ ಎಂಬ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಮದಕರವಾದ ಸೋಮರಸರೂಪದ ಹವಿಸ್ಸಿಂದಾಗಲಿ (ಅನ್ನ) ಅಥವಾ ಮದಕರವಾದ ಸೋಮರಸ ಮತ್ತು ಹವಿರೂಪವಾದ ಅನ್ನ ಎಂಬ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳು ಎಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗಿ ಬಹುದು. ಆದರೆ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಎಲ್ಲಾ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇಂದ್ರನ ಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಸೋಮರಸದ ವಿಷಯ ಮಾತ್ರವೇ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಮಧ್ಯಮಂಧಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಸೋಮರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಎಂದರೆ ಸೋಮವನ್ನು ಎಂದರ್ಥಮಾಡುವುದೇ ಸಮಂಜಸವಾಗಿರುವುದು.

ಕಾಮಿಾ ಹಿ ವೀರಃ ಸದಂ ಅಸ್ಯ ಪೀತಿಂ—ವೀರಃ ಸ ಇಂದ್ರೋಽಸ್ಯ ಸೋಮಸ್ಯ ಪೀತಿಂ ಪಾನಂ ಪ್ರತಿ ಸದಂ ಸದೈವ ಕಾಮಿಾ ಹಿ ಕಾಮಯಮಾನೋ ಹಿ | ಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದ ಇಂದ್ರನು ಸೋಮಪಾನವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನಲ್ಲವೇ ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು. ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸೋಮಪಾನದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯು ಹೆಚ್ಚು. ಆದುದರಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಋಷಿಗಳೂ ತಾವು ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಒಂದು ತಾವು ಅರ್ಪಿಸುವ ಸೋಮವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದಾರೆ.

ಜುಹೋತ ವೃಷ್ಟೇ ತತ್ ಇತ್ ಏಷಃ ವಷ್ಟಿ—ತಸ್ಮಾದ್ವೃಷ್ಟೇ ವರ್ಷಿತ್ರ ಇಂದ್ರಾಯ ಸೋಮಂ ಜುಹೋತ | ಏಷ ಇಂದ್ರಸ್ತದಿತ್ ತದೇವ ಸೋಮದ್ರವ್ಯಂ ವಷ್ಟಿ ಕಾಮಯತೇ | ಆದುದರಿಂದ ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದನಾದ ಅಥವಾ ಕಾನಾರ್ಥಪ್ರದನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮನುಡಾಡಿ. ಏಕೆಂದರೆ ಇದನ್ನೇ (ಎಂದರೆ ಸೋಮಪಾನವನ್ನೇ ಈ ಇಂದ್ರನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ.) ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಎರಡನೆಯ ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ವಿಷಯವು ಒಂದೇ ಆದರೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ವಿವರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೂ, ಬೇರೆಬೇರೆ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದಲೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಋಷಿಯು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿರುವನು.

ಈ ಋಕ್ಕಿಗೆ ನಿರುಕ್ತವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾರವಾದ ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಬರೆದಿರುವ ಭಾಷ್ಯವು ಕೆಲವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ವಿವರಣೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿದೆ—

ಗೃತ್ಸಮದಸ್ಯೇಯಮಾರ್ಷಂ | ರಾತ್ರಿಪರ್ಯಾಯೇ ಶಸ್ಯತೇ | ಹೋತುಃ ಶಸ್ತ್ರೇ ವಿನಿಯುಕ್ತಾ | ಅಸ್ಯೈವ ಚ ಶಸ್ತ್ರಸ್ಯ ಯಾಜ್ಞೇಷಾ || ಹೇ ಅಧ್ವರ್ಯವಃ ಭರತ ಸ್ತ್ರಾಪಯತೇಮಂ ಸೋಮಂ | ಏತಸ್ಮಾದ್ಧಿವಿಧಾನಾದುತ್ತರವೇದಿಂ ಇಂದ್ರಾಯ ಇಂದ್ರಾರ್ಥಂ | ಅಥವಾ ಭರತ ಧಾರಯತಾಗ್ನೇರುಪರಿ | ತತಶ್ಚೈನಂ ಅಮತ್ರೇಭಿಃ ಅಮತ್ಯೈಃ ಪಾತ್ರೈಃ ಏಭಿಃ ಸೋಮಚಮಸ್ಯೈಃ ವಷಟ್ಪುರೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಅಸಿಂಚಿತ ತಸ್ಮಿನ್ನಗ್ನಾ | ಮಧ್ಯಂ ಮದನೀಯಂ ಏತತ್ಸೋಮಾಖ್ಯಂ ಅಂಧಃ | ತಸ್ಮಾತ್ ಪುನರೇವಂ ಬ್ರವೀಮಿ | ಇತಃ ಯಸ್ಮಾತ್ ಕಾಮಿಾ ಹಿ ವೀರಃ ಕಾಮಯತೇ ಏವ ವೀರಃ ಇಂದ್ರಃ ಅಸ್ಯ ಸೋಮಸ್ಯ ಸದಂ ಸದೈವ ನಿತ್ಯಕಾಲಮೇವ ಪೀತಿಂ ಪಾನಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತಸ್ಮಾತ್ ಕಾರಣಾತ್ ಜುಹೋತ ತಸ್ಮೈ ವೃಷ್ಟೇ ವರ್ಷಿತ್ರೇ ಇಂದ್ರಾಯ ಏತಂ ಸೋಮಂ | ಕಿಮೇತಮೇವ ಕೇವಲಂ ಸೋಮಮೇಷ ಕಾಮಯತೇ ? ನೇತ್ಯುಚ್ಯತೇ |

ತದಿದೇವ ವಷ್ಠಿ ತತ್ತನ್ನೋಮಪ್ರದಾನಮೇವ ಇಂದ್ರೋ ವಷ್ಠಿ ಕಾಮಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ |
 ನ ಕೇವಲಂ ರಾತ್ರಿಪರ್ಯಾಯೇಷ್ಟಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತಸ್ಮಾದಾಸಿಂಚಿತ ಇಮಂ ಸೋಮಂ ಮಾ
 ವಿಲಂಬಧ್ವಮಿತ್ಯಭಿಪ್ರಾಯಃ | ಏವಮತ್ರ ದಾನಸಂಬಂಧಾತ್ ಅಂಧಃ ಶಬ್ದೋಽನ್ವಾರ್ಥ
 ಉಪಪದ್ಯತೇ | ಪರಿತಮಸಿ ಚಾನ್ಮನಾಮಸು | ಅನೇಕಾರ್ಥತ್ವಾತ್ ತು ಸಂದಿಹ್ಯತೇ ಇತ್ಯೇಷ
 ನಿಗಮ ಉಪಾತ್ತೇಃ || (ನಿ ೫-೧. ದು. ವ್ಯಾ.)

ಎಂದರೆ ಈ ಋಕ್ಕು ಗೃತ್ವಮದಋಷಿವೃಷ್ಟವಾದುದು. ಅತಿರಾತ್ರವೆಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ರಾತ್ರಿಪರ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ
 ಹೋತೃವು ಪರಿಸುವ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರದ ಯಾಜ್ಯಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿಯೂ ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು
 ಪರಿಸಬೇಕೆಂದು ಇದರ ವಿನ್ಯಾಸವಿರುವುದು. ಎಲೈ ಅಧ್ವರ್ಯುನಾಮಕಋತ್ವಿಜರೇ, ಈ ಸೋಮವನ್ನು
 ಇಂದ್ರನ ಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಹವಿರ್ಧಾನಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಉತ್ತರವೇದಿಯ ಬಳಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡುಹೋಗಿ. ಅನಂತರ
 ಚಮಸಪಾತ್ರೆಗಳಿಂದ ಮದಕಾರಕವಾದ ಈ ಸೋಮರಸರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮ
 ಮಾಡಿ. ಏಕೆಂದರೆ ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಯಾದ ಈ ಇಂದ್ರನು ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸೋಮಪಾನದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾಗಿರು
 ವನು. ಆದುದರಿಂದ ಸರ್ವಕಾಮಫಲಪ್ರದನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ, ಸೋಮವನ್ನು ಹೋಮಮಾಡಿ.
 ಅದನ್ನೇ ಇಂದ್ರನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ. ರಾತ್ರಿಕಾಲಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಸದಾಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಇಂದ್ರನು ಸೋಮಪಾನ
 ವನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ವಿಳಂಬಮಾಡದೆ ಸೋಮವನ್ನು ಹೋಮಮಾಡಿರಿ. ಅಂಧಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ನವೆಂಬ
 ಅರ್ಥವೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಂಧಃ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ನವೆಂಬ ಅರ್ಥವೇ ಇರುವುದೆಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸು
 ವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಅಮತ್ಪ್ರೇಭಿಃ ಸಿಂಚಿತಾ ಮದ್ಯಮಂಧಃ ಎಂದು ನಿಗಮ (ವೇದ) ವಾಕ್ಯವನ್ನು
 ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವರು ಎಂದು ಮೇಲಿನ ಭಾಷ್ಯದ ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅ॒ಧ್ವರ್ಯವೋ॑ ಯೋ॒ ಅ॒ಪೋ॑ ವ॒ಪ್ರಿವಾಂಸಂ॑ ವೃ॒ತ್ರಂ ಜ॒ಘಾ॒ನಾಶ॑ನ್ಯೇವ
 ವೃ॒ಕ್ಷಂ ।

ತಸ್ಮಾ॑ ಏ॒ತಂ ಭ॑ರತ ತದ್ವ॒ಶಾಯ॑ ಏ॒ಷ ಇಂದ್ರೋ॑ ಅ॒ರ್ಹತಿ॑ ಸೀ॒ತಿಮ॑ಸ್ಯ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಅ॒ಧ್ವರ್ಯವಃ॑ | ಯಃ | ಅ॒ಪಃ | ವ॒ಪ್ರಿವಾಂಸಂ॑ | ವೃ॒ತ್ರಂ | ಜ॒ಘಾ॒ನ | ಅ॒ಶನ್ಯಾ॑ ಇವ | ವೃ॒ಕ್ಷಂ |

ತಸ್ಮಾ॑ | ಏ॒ತಂ | ಭ॑ರತ | ತದ್ವ॒ಶಾಯ॑ | ಏ॒ಷಃ | ಇಂದ್ರಃ॑ | ಅ॒ರ್ಹತಿ॑ | ಸೀ॒ತಿಂ | ಅ॒ಸ್ಯ ॥ ೨ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಧ್ವರ್ಯವಃ ಯ ಇಂದ್ರೋಽಪ ಉದಕಾನಿ ವನ್ರಿವಾಂಸಮಾವೃತ್ಯ ಸ್ಥಿತಂ ವೃತ್ರಂ | ವೃಣೋ-
ತ್ಯಾಕಾಶಮಿತಿ ವೃತ್ತೋ ಮೇಘಃ | ತಂ ಮೇಘಂ ವಜ್ರೇಣ ಜಘಾನ | ಹತವಾನ್ | ಅಶನ್ಯೇವ | ಯಥಾ-
ಶನ್ಯಾ ವೈದ್ಯುತಾಗ್ನಿನಾ ವೃಕ್ಷಂ ದಹತಿ ತದ್ವತ್ | ತಸ್ಮೈ ತದ್ವಶಾಯ ಸೋಮಕಾಮಾಯ ತಸ್ಮಾ ಇಂದ್ರಾ-
ಯೈತಂ ಸೋಮಂ ಭರತ | ಉತ್ತರವೇದಿಂ ಪ್ರತಿ ಹರತ | ಏಷ ಇಂದ್ರೋಽಸ್ಯ ಸೋಮಸ್ಯ ಪೀತಿಂ
ಪಾನಮರ್ಹತಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಧ್ವರ್ಯವಃ—ಎಲೈ ಅಧ್ವರ್ಯಗಳೇ | ಯಃ—ಯಾವ ಇಂದ್ರನು | ಅಶನ್ಯಾ—ವೈದ್ಯುತಾಗ್ನಿಯಿಂದ |
ವೃಕ್ಷಂ ಇವ—ಮರವನ್ನು ಸೀಳಿ ಸುಡುವಂತೆ | ಅಪಃ—ಉದಕಗಳನ್ನು | ವನ್ರಿವಾಂಸಂ—ಆವರಿಸಿ ನಿಂತಿದ್ದ |
ವೃತ್ರಂ—ವೃತ್ರಾಸುರನನ್ನು ಅಥವಾ ಮೇಘವನ್ನು | ಜಘಾನ—ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಸೀಳಿದನೋ | ತಸ್ಮೈ—ಅಂತಹ |
ತದ್ವಶಾಯ—ಸೋಮಾವೇಕ್ಷಿಯಾದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ | ಏತಂ—ಈ ಸೋಮವನ್ನು | ಭರತ—
(ಉತ್ತರವೇದಿಗೆ) ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬನ್ನಿ | ಏಷಃ ಇಂದ್ರಃ—ಈ ಇಂದ್ರನು | ಅಸ್ಯ—ಈ ಸೋಮರಸದ |
ಪೀತಿಂ—ಪಾನವನ್ನು ಪಡೆಯಲು | ಅರ್ಹತಿ—ಅರ್ಹನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಧ್ವರ್ಯಗಳೇ, ಯಾವ ಇಂದ್ರನು ವೈದ್ಯುತಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಮರವನ್ನು ಸೀಳಿ ಸುಡುವಂತೆ ಉದಕಗಳನ್ನು
ಆವರಿಸಿ ನಿಂತಿದ್ದ ವೃತ್ರನನ್ನು ತನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಸೀಳಿದನೋ ಅಂತಹ ಸೋಮಾವೇಕ್ಷಿಯಾದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ
ಅರ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಸೋಮವನ್ನು ಉತ್ತರವೇದಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬನ್ನಿ. ಈ ಇಂದ್ರನು ಸೋಮರಸದ ಪಾನಕ್ಕೆ
ಅರ್ಹನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

English Translation

Priests, offer the libation to him who slew the rain-arresting Vritra, as
(he strikes down) a tree with (his) thunderbolt; to him who desires it: and
Indra is worthy of (the beverage).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ಯಃ ಅಪಃ ವನ್ರಿವಾಂಸಂ ವೃತ್ರಂ ಜಘಾನ ಅಶನ್ಯೇವ ವೃಕ್ಷಂ—ಯಾವ ಇಂದ್ರನು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ
ನೀರನ್ನು ಸುತ್ತುವರಿದು ವೃಷ್ಟಿಯು ಬೀಳದಂತೆ ತಡೆದಿದ್ದ ವೃತ್ರಾಸುರನನ್ನು ಅಥವಾ ಮೇಘವನ್ನು, ವೈದ್ಯುತಾಗ್ನಿಯು
(ಶಿಡಿಲು) ವೃಕ್ಷವನ್ನು ದಹಿಸುವಂತೆ ಪ್ರಹರಿಸಿದನೋ ಅಂತಹ ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ ಸೋಮವನ್ನರ್ಪಿಸಿ ಎಂದು ವಾಕ್ಯದ
ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು ಇಲ್ಲಿ ನೀರನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಎಂದರೆ ಭೂಮಿಯವೇ ಬೀಳದಂತೆ ತಡೆದಿರುವುದು ಮೇಘವಾದರೂ
ಆಗಬಹುದು ಅಥವಾ ವೃತ್ರನಾದರೂ ಆಗಬಹುದು.

ವೃತ್ತಂ—ವೃತ್ತ ಶಬ್ದವು ಮೇಘನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೨-೨೧) ಯಾಸ್ಕರು ವೃತ್ತಶಬ್ದ ವಿನರಣೆ ಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ—

ತತ್ರೋ ವೃತ್ತಃ | ಮೇಘ ಇತಿ ನೈರುಕ್ತಾಃ | ತ್ವಷ್ಟೋಽಸುರ ಇತ್ಯೈತಿಹಾಸಿಕಾಃ | ಅಪಾಂ ಚಿ
ಜ್ಯೋತಿಷಶ್ಚ ಮಿಶ್ರೀಭಾವಕರ್ಮಣೋ ವರ್ಷಕರ್ಮ ಜಾಯತೇ | ತತ್ರೋಪಮಾರ್ಥೇನ
ಯುದ್ಧವರ್ಣಾ ಭವಂತಿ |

(ನಿ. ೨-೧೬)

ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಎಂದರೆ—ವೃತ್ತನೆಂದರೆ ಯಾರು ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡಿ ಅದಕ್ಕುತ್ತರವಾಗಿ, ಮೇಘನೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಹೇಳುವರು, ತ್ವಷ್ಟು ಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಪುತ್ರನಾದ ವೃತ್ರಾಸುರನೆಂದು ಇತಿಹಾಸಕರ್ತರು ಹೇಳುವರು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಭೇದವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ—ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿ ಮತ್ತು ಸಮುದ್ರೋದಕ ಇವುಗಳ ಮಿಶ್ರಣ ದಿಂದ ಎಂದರೆ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಯು ಸಮುದ್ರದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಅದರ ಕಾರ್ಯರೂಪವಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ಮವು ಉಂಟಾಗು ವುದು. ಈ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನೇ (ಶಿಡಿಲು, ಮಿಂಚು, ಗುಡುಗು ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಭಾರಿ ಮಳೆ) ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೋಲಿಸಿ ವರ್ಣನೆ ಮಾಡಿರುವರು ಎಂದರೆ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮೇಘಗಳು ಅಥವಾ ವೃತ್ರಾಸುರನು ಭೂಮಿಯಮೇಲೆ ಮಳೆಯು ಬೀಳದಂತೆ ತಡೆದಿರುವಾಗ ಅವುಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ (ಮಿಂಚು) ಪ್ರಹರಿಸಿ ವೃಷ್ಟಿಯು ಬೀಳು ವಂತೆ ಮಾಡುವನು. ಇಂದ್ರನಿಗೂ ವೃತ್ರಾಸುರನಿಗೂ ನಡೆದ ಯುದ್ಧವೆಂದರೆ ಇದೇ ವರ್ಣನೆಯು ಎಂದು ತಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಭಾಷ್ಯಕಾರರು—ವೃಣೋತ್ಯಾಕಾಶಮಿತಿ ವೃತ್ತೋ ಮೇಘಃ | ವೃಣೋತೇರಾಚ್ಛಾದನಾರ್ಥಾತ್ (ಸ್ವಾದಿ ಪರಸ್ಥಿಪದಿ) | ಎಂದರೆ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಆವರಿಸಿಕೊಂಡು ಇರುವುದರಿಂದ ವೃತ್ರವೆಂದರೆ ಮೇಘವು ಎಂದು ಅರ್ಥವಿನರಣೆಮಾಡಿರುವರು. ಇದಲ್ಲದೆ ಅಚ್ಛಾದಯತಿ ಹ್ಯಸೌ ಕೃತ್ಸ್ಯಂ ನಭಃ—ಅಂತರಿಕ್ಷಪ್ರದೇಶವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಮುಚ್ಚಿ ಕತ್ತಲೆ ಕವಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ವೃತ್ರವೆಂದರೆ ಮೇಘವು, ಅಥವಾ ಗಚ್ಛತ್ಸೌ ಕೃತ್ಸ್ಯಂ ನಭಃ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವುದರಿಂದ ವೃತ್ರವೆಂದರೆ ಮೇಘವು, ಅಥವಾ ವರ್ಷತೇರ್ವಾ ವೃದ್ಧ್ಯರ್ಥಾತ್ (ಭೂ. ಅ-) ಬಾಹುಲಕಾತ್ ತ್ರನ್, ಧಕಾರಸ್ಯ ತಕಾರೋ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ, ವರ್ಷತೇ ಹಿ ವರ್ಷಾಸು ಮೇಘಃ—ಎಂದರೆ ವರ್ಷಾಕಾಲದಲ್ಲಿ (ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ) ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವುದರಿಂದ ವೃತ್ರವೆಂದರೆ ಮೇಘವು. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವೃಧ್ ಧಾತು ವಿನಿಂದ ವೃತ್ತ ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆಯೆಂದೂ ಧಕಾರಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ತಕಾರವು ವ್ಯತ್ಯಾಸದಿಂದ ಉಂಟಾಗಿದೆಯೆಂದೂ ಭಾವಿಸಬೇಕು. ಈ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ವೇದಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಸಮರ್ಥನೆ ಇರುವುದು ಹೇಗೆಂದರೆ—

(೧) ಯದಿಮಾಲ್ಲೋಕಾನವೃಣೋತ್ತದ್ವೃತ್ರಸ್ಯ ವೃತ್ರತ್ವಂ ಸ ಇಷುಮಾತ್ರಮಿಷುಮಾತ್ರಂ
ವಿಷ್ವಜ್ ಅವರ್ಧತ | (ತೈ. ಸಂ.)

(೨) ಅಸ್ಮಾ ಇದು ಪ್ರ ಭರಾ ತೂತುಜಾಸೋ ವೃತ್ರಾಯ ವಜ್ರಮಿಶಾನಃ ಕಿರ್ಯೇಧಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೧-೧೨)

(೩) ಶ್ರತ್ತೇ ದಧಾಮಿ ಪ್ರಥಮಾಯ ಮನ್ಯವೇಹನ್ಯದ್ವೃತ್ರಂ ನರ್ಯಂ ವಿನೇರಪಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೪೭-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಉದಾಹರಣೆಗಳಿವೆ.

ಅಶನ್ಯೇವ ವೃಕ್ಷಂ—ಯಥಾ ಅಶನ್ಯಾ ವೈದ್ಯುತಾಗ್ನಿನಾ ವೃಕ್ಷಂ ದಹತಿ ತದ್ವತ್ | ಮಳೆಯು ಸುರಿ
ಯುತ್ತಿರುವಾಗ ವೈದ್ಯುತಾಗ್ನಿ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ಶಿಡಿಲು ಎತ್ತರವಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ ವೃಕ್ಷಕ್ಕೆ ಬಡಿದು ಅದು ಸುಟ್ಟು
ಹೋಗುವಂತೆ ಎಂದು ಉಪಮಾರ್ಥವನ್ನು ಇಂದ್ರನು ವೃತ್ರಸಂಹಾರ ಮಾಡುವಾಗ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ವಜ್ರಾ
ಯುಧಕ್ಕೆ ಹೋಲಿಸಿದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಧ್ವರ್ಯವೋ ಯೋ ದೃಭೀಕಂ ಜಘಾನ ಯೋ ಗಾ ಉದಾಜದಪ ಹಿ
ವಲಂ ವಃ |

ತಸ್ಮಾ ಏತಮಂತರಿಕ್ಷೇ ನ ವಾತಮಿಂದ್ರಂ ಸೋಮೈರೋರ್ಣುತ ಜೂರ್ನ
ವಸ್ತ್ರೈಃ || ೩ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಧ್ವರ್ಯವಃ | ಯಃ | ದೃಭೀಕಂ | ಜಘಾನ | ಯಃ | ಗಾಃ | ಉತ್‌ಅಜತ್ | ಅಪ | ಹಿ | ವಲಂ :
ವರಿತಿ ವಃ |

ತಸ್ಮೈ | ಏತಂ | ಅಂತರಿಕ್ಷೇ | ನ | ವಾತಂ | ಇಂದ್ರಂ | ಸೋಮೈಃ | ಅ | ಊರ್ಣುತ | ಜೂಃ | ನ |
ವಸ್ತ್ರೈಃ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಧ್ವರ್ಯವಃ ಯ ಇಂದ್ರೋ ದೃಭೀಕಂ | ಸವಾನ್ವಿದಾರಯತಿ ಭಿಯಂ ಕರೋತೀತಿ ದೃಭೀ-
ಕೋ ನಾಮಾಸುರಃ | ತಮಸುರಂ ಜಘಾನ | ಯಶ್ಚ ಬಲಾಸುರೇಣ | ನಿರುದ್ಧಾ ಗಾ ಉದಾಜತ್ | ನಿರಗ-
ಮಯತ್ | ತತಶ್ಚ ತನೇವ ಬಲಮಸುರಂ ಅಪವಃ | ಅಪಾವೃಣೋತ್ | ಹಿಂಸಿತವಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ ||
ವೃಣೋತೇರ್ಲುಞಃ ಮಂತ್ರೇ ಘಸೇತ್ಯಾದಿನಾ ಚ್ಛೇರ್ಲುಞ್ | ಹಲ್ವಾ ದಿನಾ ತಿಪೋ ಲೋಪಃ || ತಸ್ಮಾ
ಇಂದ್ರಾಯೈತಂ ಸೋಮಮಂತರಿಕ್ಷೇ ವಾತಂ ನ ವಾತಮಿವ ಧಾರಾಭಿರ್ವಾಪ್ತಂ ಕುರುತ | ತದೇವಾಹ
ಸೋಮೈರಿಂದ್ರಮಾ ಊರ್ಣುತ | ಸರ್ವತ ಆಚ್ಛಾದಯತ || ಊರ್ಣುಞ್ ಆಚ್ಛಾದನೇ | ಆದಾದಿಕಃ |
ಲೋಟಿ ರೂಪಂ || ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಜೂರ್ನ ಜೀರ್ಣೋ ಯಥಾ ವಸ್ತ್ರೈರಂಗಮಾಚ್ಛಾದಯತಿ ತದ್ವತ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಧ್ವರ್ಯವಃ—ಎಲೈ ಅಧ್ವರ್ಯಗಳೇ | ಯಃ—ಯಾವ ಇಂದ್ರನು | ದೃಭೀಕಂ—ದೃಭೀಕನೆಂಬ ಅಸುರ
ನನ್ನು | ಜಘಾನ—ಕೊಂದನೋ (ಮತ್ತು) | ವಲಂ—ವಲನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು | ಅಪ ವಃ—ಹಿಂಸಿಸಿದನೋ |

ಯೇ—ಯಾರು | ಗಾಃ—(ಆ ವಲಾಸುರನಿಂದ ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ) ಗೋವುಗಳನ್ನು | ಉದಾಜತ್—ಬಿಡಿಸಿದನೋ | ತಸ್ಮೈ—ಆ ಇಂದ್ರನಿಗೆ | ಏತಂ—ಈ ಸೋಮವನ್ನು | ಅಂತರಿಕ್ಷೇ—ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ | ನಾತಂ ನ—ವಾಯು ವನ್ನು ಜಲಧಾರೆಗಳಿಂದ ಆಚ್ಛಾದಿಸುವಂತೆ ತುಂಬಿರಿ | ಜೂಃ—ವೃದ್ಧನು | ವಸ್ಮೈಃ ನ—ವಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ಆಚ್ಛಾದಿತ ನಾಗುವಂತೆ | ಇಂದ್ರಂ—ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಸೋಮೈಃ—ಸೋಮರಸಗಳಿಂದ | ಆ ಊರ್ಣುತ—ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಆಚ್ಛಾದನೆಮಾಡಿ (ತುಂಬಿರಿ).

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಧ್ವರ್ಯುಗಳೇ, ಯಾವ ಇಂದ್ರನು ದೃಭೀಕನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ಕೊಂದನೋ ಮತ್ತು ಯಾರು ವಲನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಿ ಅವನಿಂದ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿದನೋ ಆ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಅಂತರಿಕ್ಷ ದಲ್ಲಿ ವಾಯುವನ್ನು ಜಲಧಾರೆಗಳಿಂದ ತುಂಬುವಂತೆಯೂ, ವೃದ್ಧನನ್ನು ವಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ಆಚ್ಛಾದಿತನಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವಂತೆಯೂ ಸಹ ಸೋಮರಸಗಳಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಆಚ್ಛಾದನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿರಿ (ತುಂಬಿರಿ).

English Translation

Priests, offer this libation, which, like the wind in the firmament, (is the cause of rain); to him who slew Dribhika, destroyed Vala, and liberated the cows; heap Indra with Soma juice, as an old man (is covered) with garments.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಯೇ ದೃಭೀಕಂ ಜಘಾನ—ಸರ್ವಾನ್ ವಿದಾರಯತಿ ಭಿಯಂ ಕರೋತಿತಿ ದೃಭೀಕೋ ನಾಮಾ- ಸುರಃ | ತಮಸುರಂ ಜಘಾನ | ದೃಭೀಕನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ಅಸುರನು ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಶೀಲ ಕೊಲ್ಲುತ್ತಾ ಭಯ ವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ದೃಭೀಕನೆಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿತು. ಆ ಅಸುರನನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಸಂಹಾರಮಾಡಿದನು ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಈ ದೃಭೀಕನ ಹೆಸರು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಿರುವುದು. ಇನ್ನೆಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇವನ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಯೇ ಗಾಃ ಉದಾಜತ್ ಅಪ ಹಿ ವಲಂ ವಃ—ದೇವತೆಗಳ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕದ್ದು ಬಚ್ಚಿಟ್ಟಿದ್ದ ವಲನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಿ ಆ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಬಂಧನದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಬಿಡಿಸಿದನೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ವಲನ ವಿಷಯ ವನ್ನು ನಾವು ಋ. ಸಂ. ೭-೪೬೫, ೫-೨೩೨, ೬೯೨; ೧೪-೬೩೪ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇವೆ.

ತಸ್ಮೈ ಏತಂ ಅಂತರಿಕ್ಷೇ ನಾತಂ ನ ಸೋಮೈಃ ಊರ್ಣುತ ಜೂರ್ಣ ವಸ್ಮೈಃ—ತಸ್ಮಾ ಇಂದ್ರಾ- ಯೈತಂ ಸೋಮಮಂತರಿಕ್ಷೇ ನಾತಮಿವ ಧಾರಾಭಿರ್ವಾಘ್ರಪ್ತಂ ಕುರುತ | ಸರ್ವತ ಆಚ್ಛಾದಯತ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಜೂರ್ಣ ಜೀರ್ಣೋ ಯಥಾ ವಸ್ಮೈರಂಗಮಾಚ್ಛಾದಯತಿ ತದ್ವತ್ | ಆ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಎಂದರೆ ಮೇಲೆ ವಿವರಿಸಿದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಸಹಿತನಾದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತುಂಬಿ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನು ಸೋಮರಸವನ್ನು ಅಧಿಕವಾಗಿ ಪಾನಮಾಡಲಿ. ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳನ್ನು

ಹೇಳಿದೆ. ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಗಾಳಿಯು ವೃಷ್ಟ್ಯದಕವನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. ಅದರಂತೆ ನೀವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ತುಂಬಿ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಮತ್ತು ವಯಸ್ಸಾದ ವೃದ್ಧನು ಚಳಿಯನ್ನು ತಡೆಯಲಾರದೆ ತನ್ನ ಶರೀರವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಇಂದ್ರನನ್ನು (ಅಥವಾ ಇಂದ್ರನ ಉದರವನ್ನು) ಸೋಮರಸಗಳಿಂದ ವ್ಯಾಪಿಸುವಂತೆ (ಮುಚ್ಚುವಂತೆ) ಮಾಡಿರಿ ಎಂದು ಉಪಮಾನಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಧ್ವರ್ಯವೋ ಯ ಉರಣಂ ಜಘಾನ ನವ ಚಿಖ್ವಾಂಸಂ ನವತಿಂ ಚ
ಬಾಹೂನ್ |

ಯೋ ಅರ್ಬುದಮವ ನೀಚಾ ಬಬಾಧೇ ತಮಿಂದ್ರಂ ಸೋಮಸ್ಯ ಭೃಥೇ
ಹಿನೋತ || ೪ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಧ್ವರ್ಯವಃ | ಯಃ | ಉರಣಂ | ಜಘಾನ | ನವ | ಚಿಖ್ವಾಂಸಂ | ನವತಿಂ | ಚ | ಬಾಹೂನ್ |

ಯಃ | ಅರ್ಬುದಂ | ಅವ | ನೀಚಾ | ಬಬಾಧೇ | ತಂ | ಇಂದ್ರಂ | ಸೋಮಸ್ಯ | ಭೃಥೇ | ಹಿನೋತ ||೪||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಧ್ವರ್ಯವಃ ಯ ಇಂದ್ರೋ ನವ ನವತಿಂ ಚ ಏಕೋನಶತಂ ಬಾಹೂನ್ ಚಿಖ್ವಾಂಸಂ ||
ಚಿಷ್ಟೇರಿದಂ ರೂಪಂ | ಯದ್ವಾ ಖನತೇಃ ಕ್ವಸೌ ರೂಪಂ | ನಿಲೋಪಃ | ಛಾಂದಸಂ ರೂಪಂ || ಸರ್ವಸ್ಯ
ದರ್ಶಯಂತಂ | ಯದ್ವಾ ಅತ್ಮನೋ ದೇಹೇ ನಿಖಾತವಂತಮುರಣಮೇತನ್ನಾಮಕಮಸುರಂ ಜಘಾನ |
ಯಶ್ಚಾ ಅರ್ಬುದಮೇತನ್ನಾಮಕಮಸುರಂ ಚ ನೀಚಾಧೋಮುಖಂ ಕೃತ್ವಾವಬಾಧೇ | ತಮೇನಿಂದ್ರಂ
ಸೋಮಸ್ಯ ಭೃಥೇ ಸೋಮಂ ಬಿಭ್ರತಿ ಪಾತ್ರೇ ಹಿನೋತ | ವರ್ಧಯತ | ಯದ್ವಾ ಸೋಮಸ್ಯ ಭೃಥೇ
ಭರಣೇ ಸಂಪಾದನೇ ಸತಿ ಹಿನೋತ | ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಪ್ರೀಣಯತ || ಹಿ ಗತಿವ್ಯದ್ಧೈಃ | ಸ್ವಾದಿಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಧ್ವರ್ಯವಃ—ಎಲೈ ಅಧ್ವರ್ಯಗಳೇ | ಯಃ—ಯಾವ ಇಂದ್ರನು | ನವ ನವತಿಂ ಚ—ತೊಂಬತ್ತೊಂಭತ್ತು
ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ | ಬಾಹೂನ್—ಬಾಹುಗಳನ್ನು | ಚಿಖ್ವಾಂಸಂ—ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಿದ್ದ (ಅಥವಾ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿದ್ದ) |

ಉರಣಂ—ಉರಣನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು | ಜಘಾನೆ—ಕೊಂದನೋ | ಯಃ—ಯಾರು | ಅರ್ಬುದಂ—ಅರ್ಬುದನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು | ನೀಚಾ—ಅಧೋಮುಖನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ | ಅವ ಬಬಾಧೇ—ಹಿಂಸಿಸಿ ನಾಶಪಡಿಸಿದನೋ | ತಂ—ಅಂತಹ | ಇಂದ್ರಂ—ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಸೋಮಸ್ಯ—ಸೋಮರಸದ | ಭೃಥೇ—ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ (ಪೂರ್ಣವಾದ ಪಾತ್ರೆಯಿಂದ ಸೋಮವನ್ನರ್ಪಿಸಿ) | ಹಿನೋತೆ—ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಧ್ವರ್ಯುಗಳೇ, ಯಾವ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ತೊಂಭತ್ತೊಂಭತ್ತು ಬಾಹುಗಳನ್ನೂ ನೀಡಿ ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಉರಣನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ಕೊಂದನೋ, ಯಾರು ಅರ್ಬುದನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ಅಧೋಮುಖನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಹಿಂಸಿಸಿ ನಾಶಪಡಿಸಿದನೋ ಅಂತಹ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಪೂರ್ಣವಾದ ಪಾತ್ರೆಯಿಂದ ಸೋಮವನ್ನರ್ಪಿಸಿ ಅವನನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಿ.

English Translation

Priests, propitiate, by the offering of the Soma, that Indra, who slew Urana, displaying nine and ninety arms; and hurled Arbuda down headlong.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಯ ಉರಣಂ ಜಘಾನ ನವ ಚಿಖ್ವಾಂಸಂ ನವತಿಂ ಚಿ ಬಾಹೂನ್—ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಇಂದ್ರೋ ನವ ನವತಿಂ ಚಿ ಏಕೋನಶತಂ ಬಾಹೂನ್ ಚಿಖ್ವಾಂಸಂ ಸರ್ವಸ್ಯ ದರ್ಶಯಂತಂ ಉರಣಮೇತನ್ನಾಮಕಸುರಂ ಜಘಾನ—ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನು ಸರ್ವರಿಗೂ ಕಾಣುವಂತೆ ತೊಂಭತ್ತೊಂಭತ್ತು ಬಾಹುಗಳನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿ (ಧರಿಸಿ) ಉರಣನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ಕೊಂದನು ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು. ಯದ್ವಾ ಅತ್ತೇನೋ ದೇಹೇ ಚಿಖ್ವಾಂಸಂ ನಿಖಾತವಂತಮುರಣಮೇತನ್ನಾಮಕಮಸುರಂ ಜಘಾನ—ಅಥವಾ ತನ್ನ ತೊಂಭತ್ತೊಂಭತ್ತು ಬಾಹುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಇಂದ್ರನ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಘಾತಿಸಿದ ಸುತ್ತಿರುವ ಉರಣನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಕೊಂದನು ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು. ಇಲ್ಲಿ ತೊಂಭತ್ತೊಂಭತ್ತು ಬಾಹುಗಳು ಇಂದ್ರನಿಗಾದರೂ ಇರಬಹುದು ಅಥವಾ ಉರಣನೆಂಬ ಅಸುರನಿಗಾದರೂ ಇರಬಹುದು. ತೊಂಭತ್ತೊಂಭತ್ತೆಂದರೆ ಅಷ್ಟೇ ಸಂಖ್ಯೆಯೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಅನೇಕವಾದ ಎಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. ಅನೇಕ ಬಾಹುಗಳುಳ್ಳ ಉರಣನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಕೊಂದನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಉರಣನೆಂಬ ಹೆಸರು ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಿದ್ದು ಇನ್ನೆಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಇವನ ವಿಷಯವಾಗಿ ಏನನ್ನೂ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಯಃ ಅರ್ಬುದಮವ ನೀಚಾ ಬಬಾಧೇ—ಇಂದ್ರನು ಅರ್ಬುದನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ಅಧೋಮುಖನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಹಿಂಸಿಸಿ ಕೊಂದನು ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಅರ್ಬುದನೆಂಬ ಅಸುರನ ವಿಷಯವನ್ನು ನಾವು ಋ. ಸಂ. ಭಾಗ ೫ ಪುಟ ೧೭೫ ಮತ್ತು ಇದೇ ಭಾಗದ ೬೩೩-೬೩೪ ನೇ ಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇವೆ.

ತಮಿಂದ್ರಂ ಸೋಮಸ್ಯ ಭೃಥೇ ಹಿನೋತೆ—ತಮೇನಮಿಂದ್ರಂ ಸೋಮಸ್ಯ ಭೃಥೇ ಸೋಮಂ ಬಿಭ್ರತಿ ಸಾತ್ರೇ ಹಿನೋತ ವರ್ಧಯತೆ | ಅಂತಹ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತುಂಬಿದ ಸೋಮವನ್ನು

ಪೀಠಿ ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಿ ಎಂದು ಒಂದು ಅರ್ಥವೂ, ಯದ್ವಾ ಸೋಮಸ್ಯ ಭೃಥೇ ಭರಣೇ ಸಂಪಾದನೇ ಸತಿ ಹಿನೋತ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಪ್ರೀಣಯತೆ ಅಥವಾ ಪಾತ್ರೆಯು ಸೋಮರಸದಿಂದ ಭರ್ತಿಯಾದಮೇಲೆ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸೋಮರಸ ಪಾನಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿರಿ ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧ ಅರ್ಥವೂ ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವರು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಧ್ವರ್ಯವೋ ಯಃ ಸ್ವಶ್ವಂ ಜಘಾನ ಯಃ ಶುಷ್ಣಮಶುಷಂ ಯೋ
ವ್ಯಂಸಂ ।

ಯಃ ಪಿಪ್ರುಂ ನಮುಚಿಂ ಯೋ ರುಧಿಕ್ರಾಂ ತಸ್ಮಾ ಇಂದ್ರಾಯಾಂಧಸೋ
ಜುಹೋತ ॥ ೫ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಅಧ್ವರ್ಯವಃ | ಯಃ | ಸು | ಅಶ್ವಂ | ಜಘಾನ | ಯಃ | ಶುಷ್ಣಂ | ಅಶುಷಂ | ಯಃ | ವ್ಯಂಸಂ |

ಯಃ | ಪಿಪ್ರುಂ | ನಮುಚಿಂ | ಯಃ | ರುಧಿಕ್ರಾಂ | ತಸ್ಮೈ | ಇಂದ್ರಾಯ | ಅಂಧಸಃ | ಜುಹೋತ ॥೫॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಧ್ವರ್ಯವಃ ಯಃ ಇಂದ್ರೋಶ್ವಂ | ಅಶ್ವಾತಿ ಭಕ್ಷಯತಿ ಪ್ರಾಣಿಜಾತಮಿತಿ | ಯದಾ
ಅಶ್ವತೇ ಸ್ವತೇಜಸಾ ಸರ್ವಂ ವ್ಯಾಪ್ನೋತೀತ್ಯಶ್ವಃ ಕಶ್ಚಿದಸುರಃ | ತಮಸುರಂ ಸು ಸುಷ್ಮ ಜಘಾನ
ಅಶುಷಂ ಕೇನಾಪ್ಯಶೋಷಣೀಯಂ ಶುಷ್ಣಮಸುರಂ ಯಶ್ಚ ತಮಸುರಂ ವ್ಯಂಸಮಂಸಹೀನಂ ಕೃತ್ವಾ
ಜಘಾನ | ಯಶ್ಚ ಪಿಪ್ರುಂ ತೇಜಸಾ ಜಗದ್ವ್ಯಾಪ್ಯ ವರ್ತಮಾನಮೇತನ್ನಾಮಕಮಸುರಂ ನಮುಚಿಮಸುರಂ
ಜಘಾನ ಯಶ್ಚ | ತೈತ್ತಿರೀಯಕೇ ನಮುಚಿಮಸುರಂ ನಾಲಭತೇತಿ ಪ್ರಕೃತ್ಯ ಫೇನೇನ ಶಿರ ಉದವರ್ತ-
ಯದಿತ್ಯಂತೇನ ವಾಕ್ಯಸಂದರ್ಭೇಣ ನಮುಚಿವಧಃ ಪ್ರಪಂಚಿತಃ | ತಥಾ ಮಂತ್ರಶ್ಚ | ಅಪಾಂ ಫೇನೇನ
ನಮುಚೀಃ ಶಿರ ಇಂದ್ರೋದವರ್ತಯಃ | ಉ-೧೪-೧೩ | ಇತಿ | ರುಧಿಕ್ರಾಮೇತನ್ನಾಮಕಮಸುರಂ ಯಶ್ಚ
ಜಘಾನ | ತಸ್ಮಾ ಇಂದ್ರಾಯಾಂಧಸೋ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ಯನ್ನಾನಿ ಜುಹೋತ | ಜುಹುತೆ ॥

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಧ್ವರ್ಯವಃ—ಎಲೈ ಅಧ್ವರ್ಯಗಳೇ | ಯಃ—ಯಾವ ಇಂದ್ರನು | ಅಶ್ವಂ—ಅಶ್ವನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು |
ಸು ಜಘಾನ—ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡಿದನೋ | ಯಃ—ಯಾರು | ಅಶುಷಂ—(ಇತರರಾರಿಂದಲೂ)
ಸೋಲಿಸಲು ಅಸಾಧ್ಯನಾದ | ಶುಷ್ಣಂ—ಶುಷ್ಣನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು | ವ್ಯಂಸಂ—ತೋಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ (ಕೊಂದನೋ) |

ಯಃ—ಯಾರು | ಪಿಪ್ಪುಂ—ಪಿಪ್ಪುವೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು | ನಮುಚಿಂ—ನಮುಚಿಯನ್ನು ಕೊಂದನೋ | ಯಃ—
ಯಾರು | ರುಧಿಕ್ರಾಂ—ರುಧಿಕ್ರನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು | ಜಘಾನ—ಕೊಂದನೋ | ತಸ್ಮೈ ಇಂದ್ರಾಯ—ಆ
ಇಂದ್ರನಿಗೆ | ಅಂಧಸಃ—ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನಗಳನ್ನು | ಜುಹೋತ—ಅರ್ಪಿಸಿ ಹೋಮಮಾಡಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಧ್ವರ್ಯುಗಳೇ, ಯಾವ ಇಂದ್ರನು ಅಶ್ವನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡಿದನೋ
ಇತರರಿಂದ ಶೋಷಿಸಲು ಅಸಾಧ್ಯನಾದ ಶುಷ್ಕನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ತೋಳುಕತ್ತರಿಸಿ ಯಾರು ಕೊಂದರೋ, ಯಾರು
ಪಿಪ್ಪುವನ್ನು, ನಮುಚಿಯನ್ನು ರುಧಿಕ್ರನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ಕೊಂದನೋ ಆ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ
ಅನ್ನಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ ಹೋಮಮಾಡಿ.

English Translation

Priests, offer the Soma libation to that Indra, who slew Ashna, the,
unabsorbable Sushna, and the mutilated (Vritra); who destroyed Pipru
Namuchi and Rudhikra.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಶ್ವ, ಶುಷ್ಕ, ಪಿಪ್ಪು, ನಮುಚಿ, ರುಧಿಕ್ರ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಅಸುರರನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಸಂಹರಿಸಿದ
ನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಯಃ ಸು ಅಶ್ವಂ ಜಘಾನ—ಅಶ್ವಾತಿ ಭಕ್ಷಯತಿ ಪ್ರಾಣಿಜಾತಮಿತಿ | ಯದ್ವಾ ಅಶ್ವತೇ
ಸ್ತತೇಜಸಾ ಸರ್ವಂ ವ್ಯಾಪ್ನೋತೀತ್ಯಶ್ವಃ | ಕಪ್ತಿದಸುರಃ | ತಮಸುರಂ ಸುಷ್ಮ ಇಂದ್ರೋ ಜಘಾನ |
ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಭಕ್ಷಿಸುವವನಾದ್ದರಿಂದ ಈ ಅಸುರನಿಗೆ ಅಶ್ವನೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ
(ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ) ಸರ್ವವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವವನಾದ್ದರಿಂದ ಇವನಿಗೆ ಅಶ್ವನೆಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಈ ಅಶ್ವನೆಂಬ
ಅಸುರನನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಜಿನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಹರಿಸಿ ಸಂಹರಿಸಿದನೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಆ ಅಶ್ವಾಸುರನ ಹೆಸರು ಇನ್ನೆಲ್ಲಿಯೂ
ಇಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಇವನ ವಿಷಯವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ತಿಳಿದಿಲ್ಲ.

ಯಃ ಶುಷ್ಕಂ ಅಶುಷಂ ಯೋ ವ್ಯಂಸಂ—ಅಶುಷಂ ಕೇನಾಸ್ಯಶೋಷಣೀಯಂ ಶುಷ್ಕಮಸುರಂ
ಯಶ್ಚ ತಮಸುರಂ ವ್ಯಂಸಮಂಸಹೀನಂ ಕೃತ್ವಾ ಜಘಾನ—ಶೋಷಣಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ಶುಷ್ಕಾಸುರನನ್ನು
ಇಂದ್ರನು ಮೊದಲು ಅವನ ತೋಳುಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಅನಂತರ ಕೊಂದನು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅಥವಾ ಇಲ್ಲಿ ಯಃ
ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಎರಡಾವರ್ತಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಯಃ ಶುಷ್ಕಂ ಅಶುಷಂ ಜಘಾನ, ಯಃ ವ್ಯಂಸಂ ಜಘಾನ
ಎಂದು ಎರಡು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳಿರುವುವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಬಹುದು. ಹಾಗೆ ಮಾಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ
ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ—ಇಂದ್ರನು ಶುಷ್ಕಾಸುರನನ್ನು ಕೊಂದನೆಂದೂ, ಎರಡನೆಯ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ವೃತ್ತಾಸುರನನ್ನು ಭಿದ್ರ ಭಿದ್ರವಾಗಿ
ಕತ್ತರಿಸಿ ಕೊಂದನೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಶುಷ್ಕ, ಪಿಪ್ಪು ಎಂಬ ಅಸುರನನ್ನು
ಇಂದ್ರನು ಕೊಂದ ವಿಚಾರವು--

ಯೋ ವ್ಯಂಸಂ ಜಾಹೃಷಾಣೇನ ಮನ್ಯುನಾ ಯಃ ಶಂಬರಂ ಯೋ ಅಹಸ್ತಿಪುಮವ್ರತಂ |

ಇಂದ್ರೋ ಯಃ ಶುಷ್ಣಮಶುಷಂ ನ್ಯಾವೃಣಿಜ್ಜರುತ್ವಂತಂ ಸಖ್ಯಾಯ ಹವಾಮಹೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೦೧-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅಶುಷಂ ಶುಷ್ಣಂ ಕೊಲ್ಲಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ಶುಷ್ಣನನ್ನು ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನಲ್ಲದೆ ಬೇರೊಬ್ಬರಿಂದ ಕೊಲ್ಲಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ಶುಷ್ಣಾಸುರನನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಕೊಂದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಶುಷ್ಣನೆಂಬ ಅಸುರನು ಭೂಮಿಯ ಮೇಲಿರುವ ಸಮಸ್ತ ಉದಕವನ್ನು ಹೀರಿ ಅನಾವೃಷ್ಟಿಯನ್ನಂಟುಮಾಡುವ ಅಸುರನು. ಇವನು ಅತ್ಯಂತ ಬಲಶಾಲಿಯಾದವನು. ವೃತ್ರನನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಇವನೇ ಅತ್ಯಂತ ಅಪಾಯಕರನಾದ ಶತ್ರುವು. ಇವನು ಇಂದ್ರನಿಂದ ಹತನಾದ ಮೇಲೆ ಪೃಥ್ವಿಯು ಸಸ್ಯಸಮೃದ್ಧಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ಫಲಭರಿತವಾಗಿಯೂ ಆಯಿತು.

ಈ ಶುಷ್ಣನ ಹೆಸರು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ೪೦ ಸಲ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಇವನು ಕುತ್ಸನ ಮುಖ್ಯವಾಸ ಶತ್ರುವು. ಈ ಕುತ್ಸನಿಗೋಸ್ಕರ ಅಥವಾ ಕುತ್ಸನ ಜತೆಯಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಶುಷ್ಣನನ್ನು ನಿರ್ಮೂಲಮಾಡುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. (ಋ. ಸಂ. ೪-೧೬-೧೨, ೫-೨೯-೯ ಇತ್ಯಾದಿ). ಅವನಿಗೆ ಕೊಂಬುಗಳಿವೆಯೆಂದೂ (೧-೩೩-೧೨) ಮೊಟ್ಟೆಗಳಿವೆಯೆಂದೂ (೮-೪೦-೧೦, ೧೧) ಬುಸುಗುಟ್ಟುತ್ತಾನೆಂದೂ (೧-೫೪-೫) ವರ್ಣನೆಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಇವನು ಸರ್ವಾಕೃತಿಯ ಅಸುರನೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಅವನಿಗೆ ಬಲವಾದ ಕೋಟಿಗಳಿವೆ (೧-೫೧-೧೧; ೪-೩೦-೧೩) ಇವು ಚಲಿಸುವ ಕೋಟಿಗಳು (೮-೧-೨೮). ಇಂದ್ರನು ಶುಷ್ಣನ ಕೋಟಿಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ನೀರುಗಳನ್ನು ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (೧-೫೧-೧೧). ಶುಷ್ಣನ ವಂಶವನ್ನು ನಿರ್ಮೂಲಮಾಡಿ ಸ್ವರ್ಗೀಯೋದಕವನ್ನು (ಸ್ವರ್ವತೀಃ) ಗಳಿಸುತ್ತಾನೆ (೮-೪೦-೧೦). ಶುಷ್ಣನಿಗೆ ಕುಯವ (ಕೆಟ್ಟಧಾನ್ಯವನ್ನಂಟುಮಾಡುವವನು) ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ನಾಲ್ಕು ಸಲ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಋ. ಸಂ. ೧-೧೦೩-೮, ೧-೧೦೪-೩ ನೇ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಶುಷ್ಣನ ಹೆಸರಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಕುಯವ ಎಂಬ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವೇ ಇದೆ. ಇಂದ್ರಶುಷ್ಣರ ಯುದ್ಧದ ಪರಿಣಾಮವು ಜಲವಿಮೋಚನೆಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಗೋವುಗಳ ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಆಗಬಹುದು (೮-೮೫-೧೭) ಇತ್ಯಾದಿ ವರ್ಣನೆಗಳಿವೆ. ಶುಷ್ಣನು ಅವೃತನನ್ನು ತನ್ನಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ ದಾನವನು ಎಂದು ಕಾಠಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಶುಷ್ಣನು ಅನಾವೃಷ್ಟಿಕಾರಕನೆನ್ನಬಹುದು. ಇವನ ವಿಷಯವನ್ನು ನಾವು ಋ. ಸಂ. ಭಾಗ ೫-೬೯೩, ೬-೭೨, ೮-೨೭೫, ೧೦-೫೫೦, ೧೩-೩೮೦ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದ್ದೇವೆ.

ಪಿಪ್ರುಂ—ಪಿಪ್ರುವೆಂಬ ಅಸುರನು ಇಂದ್ರನಿಂದ ಅನೇಕಾವರ್ತಿ ಸೋಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದಾಗಿ ಅನೇಕ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ದಿವೋದಾಸ ಮತ್ತು ಅತಿಥಿಗ್ವನಿಗಾಗಿ ಶಂಬರನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿದಂತೆಯೇ, ಇಂದ್ರನು ಪಿಪ್ರುವಿನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿದನು. ಪಿಪ್ರುವಿನ ವಿಷಯವು ಋ. ಸಂ. ೧-೧೦೧-೧, ೨; ೪-೧೬-೧೩, ೫-೨೯-೧೧, ೬-೨೦-೭, ೮-೪೯-೧೦, ೧೦-೯೯-೧೧, ೧೦-೧೩೮-೩, ೧-೧೦೩-೮, ೬-೧೮-೮, ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ವಿ ಪಿಪ್ರೋರಹಿಮಾಯಸ್ಯ ದೃಷ್ಟಾಃ ಪುರೋ ವಜ್ರಿಞ್ವಸಾ ನ ದರ್ಧಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೨೦-೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪಿಪ್ಪುವಿನ ದೃಢವಾದ ಪ್ರಾಕಾರಾದಿಗಳನ್ನು (ಕೋಟಿಗಳನ್ನು) ಇಂದ್ರನು ನಾಶಮಾಡಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಯಃ ಸೃಬಿಂದಮನರ್ಶನಿಂ ಪಿಪ್ಪುಂ ದಾಸಮಹೀಶುವಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೩೨-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪಿಪ್ಪುವು ದಾಸಜನರ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದವನೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ. ಪಿಪ್ಪುವು ಅಸುರನೇ ಅಥವಾ ವ್ರತಹೀನನಾದ ದಸ್ಯುಜನರ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದ ಮಾನವನೇ ಎಂದು ಕೆಲವರು ಶಂಕಿಸುವರು.

It is uncertain whether he was a demon, according to Roth's view, which is favoured by the use of the word ಅಸುರ or a human foe. as Ludwing, Oldenberg, Hillebrandt believe. The name may mean resister from the root ಸೃ.

(Vedic Index of Names and Subjects. p. 532)

ಈ ಪಿಪ್ಪುವು ಇಂದ್ರನ ಆಶ್ರಿತನಾದ ಋಜಿಶ್ವನ ಶತ್ರುವು. ಈ ಋಜಿಶ್ವನು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸೋಮರಸವನ್ನರ್ಪಿಸಿ ಪಿಪ್ಪುವಿನ ಮೇಲೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುವಾಗ ಇಂದ್ರನ ಸಹಾಯವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ (ಋ. ಸಂ. ೫-೨೯-೧೧, ೧೦-೯೯-೧೧) ಇಂದ್ರನು ಋಜಿಶ್ವನಿಂದ ಕೂಡಿ ಅಥವಾ ಅವನಿಗೋಸ್ಕರ ಪಿಪ್ಪುವನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದನು (೧-೧೦೧-೧, ೨; ೧೦-೧೩೮-೩, ೪-೧೬-೧೩, ೬-೨೦-೭). ಅಹಿಯ ಮಾಯೆಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಪಿಪ್ಪುವಿನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕೋಟಿಗಳಿವೆ. ಇಂದ್ರನು ಅವುಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸುತ್ತಾನೆ (೧-೫೧-೫, ೬-೨೦-೭). ದಾಸನಾದ ಪಿಪ್ಪುವನ್ನು ಮತ್ತು ಕೆಲವರನ್ನು ಇಂದ್ರನು ವಧಿಸಿ ಉದಕಗಳನ್ನು ಹೊರಡಿಸಿದನು. (೮-೩೨-೨). ಋಜಿಶ್ವನೊಡನೆ ಇದ್ದ ಇಂದ್ರನು ಮಾಯಿಯಾದ ಪಿಪ್ಪು ಎಂಬ ಅಸುರನ ಬಲವಾದ ಕೋಟಿಗಳನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡಿದನು. (೧೦-೧೩೮-೩). ಕಾಡುಮೃಗರೂಪದಿಂದಿದ್ದ ಪಿಪ್ಪುವನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಋಜಿಶ್ವನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದನು. ಮತ್ತು ಐವತ್ತುಸಾವಿರ ಕಪ್ಪುಜನರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ, ದುರ್ಗಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸಿದನು. (೪-೧೬-೩). ಋಜಿಶ್ವನೊಡನೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು, ಇಂದ್ರನು ಕಪ್ಪುಜನರ ಸಂತತಿಯನ್ನೇ ನಾಶಮಾಡಿದನು (೧-೧೧೧-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ವರ್ಣನೆಗಳು ಪಿಪ್ಪುವಿನ ವಿಷಯವಾಗಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ.

ನಮುಚಿಂ—ಇಂದ್ರೇಣ ಸಹ ಯುದ್ಧಂ ನ ಮುಂಚಿತಿತಿ ನಮುಚಿಃ ತಂ | ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುವುದನ್ನು ಬಿಡುವವನಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಇವನಿಗೆ ನಮುಚಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. ನಮುಚಿಯೆಂಬುವನು ಒಬ್ಬ ಅಸುರನು. ಇವನು ಮಹಾಬಲವುಳ್ಳವನಾದ್ದರಿಂದ ಇವನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಇವನನ್ನು ಜಯಿಸುವುದು ಇಂದ್ರನಿಗೈದಿ ಬಹಳ ಕಷ್ಟವಾಯಿತು ಈ ಅಸುರನ ವಿಷಯವನ್ನು ನಾವು ಋ. ಸಂ. ಭಾಗ ೫-೬೯೫, ೧೦೫-೫೦ ರಲ್ಲಿ ಬರೆದಿದ್ದೇವೆ. ಆದರೆ ಇಂದ್ರನು ನಮುಚಿಯನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡಿದ ವಿಷಯವು ತ್ರೈತ್ತೀಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಸೂಚಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವಿನಿರಸಿದ್ದೇವೆ—

ಇಂದ್ರೋ ವೃತ್ರೇಗಂ ಹತ್ವಾ | ಅಸುರಾನ್ ಸರಾಭಾವ್ಯ | ನಮುಚಿಮಾಸುರಂ ನಾಲಭತ | ತಗ್ಂ ಶಚ್ಯಾಗೃಹ್ಣಾತ್ | ತೌ ಸಮಲಭೇತಾಂ | ಸೋಽಸ್ಮಾದಭಿಶುನತೇರೋಽಭವತ್ | ಸೋಽಬ್ರವೀತ್ | ಸಂಧಾಗ್ಂ ಸಂದಧಾವಹೈ | ಅಥ ತ್ವಾವಸ್ರಹ್ಯಾಮಿ | ನ ಮಾ ಶುಷ್ಕೇಣ ನಾದ್ರೇಣ ಹನಃ | ನ ದಿವಾ ನ ನಕ್ತಮಿತಿ | ಸ ಏತಮಸಾಂ ಘೇನಮಸಿಂಚಿತ್ | ನ ವಾ ಏಷ ಶುಷ್ಕೋ ನಾದ್ರೋ

ವೈಷ್ಣವೀತ್ | ಅನುದಿತಃ ಸೂರ್ಯಃ | ನ ನಾ ಏತದ್ಧಿವಾ ನ ನಕ್ತಂ | ತಸ್ಯೈತಸ್ಮಿನ್ನೋಕೇ |
ಅಪಾಂ ಫೇನೇನ ಶಿರ ಉದನರ್ತಯತ್ | ತದೇನಮನ್ವವರ್ತತ | ಮಿತ್ರದ್ರುಗಿತಿ | ಸ ಏತಾ-
ನಪಾನಾರ್ಗಾನಜನಯತ್ | ತಾನಜುಹೋತ್ | ತೈವೈ ಸ ರಕ್ಷಾಗ್ಸ್ಯಪಾಹತ | ಯದ-
ಪಾನಾರ್ಗಹೋಮೋ ಭವತಿ | ರಕ್ಷಪಾನುಪಹತ್ಯೈ ||

(ಶೈ. ಬ್ರಾ ೧-೭-೧-೫, ೬, ೭)

ಇಂದ್ರನು ವೃತ್ತಾಸುರನನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಇನ್ನೂ ಇತರ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನೂ ಸಂಹಾರಮಾಡಿದನು. ಆದರೆ ನಮುಚಿಯೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ಜಯಿಸಲಾಗಲಿಲ್ಲ. ಇವನು ಮಹಾಬಲಶಾಲಿಯಾಗಿದ್ದನು. ಯಾವವಿಧವಾದ ಆಯುಧಗಳಿಗೂ ಜಗ್ಗಲಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಅವನನ್ನು ತನ್ನ ಶರೀರಬಲದಿಂದಲೇ ಗೆಲ್ಲಬೇಕೆಂದು ಬಯಸಿ ಅವನೊಡನೆ ಮಲ್ಲಯುದ್ಧವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದನು. ಆದರೂ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿದಂತೆಲ್ಲ ನಮುಚಿಯ ಬಲವೇ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಇಂದ್ರನು ಅವನ ಹಿಡತದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಲಿಲ್ಲ. ಆಗ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನನ್ನು ಬಿಡಬೇಕೆಂದು ನಮುಚಿಯನ್ನು ಕೇಳಲು ಆಗ ಆ ಅಸುರನು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಕುರಿತು-ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನನ್ನು ಬಿಡಬೇಕಾದರೆ ನಾನು ಹೇಳಿದಂತೆ ಕೇಳಬೇಕು. ಈಗ ನಾವು ಒಬ್ಬರಿಗೊಬ್ಬರು ಸಂಧಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳೋಣ. ನೀನು ಮತ್ತೆ ನನ್ನೊಡನೆ ಯಾವುದಾದರೂ ತಂತ್ರದಿಂದ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ನನ್ನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛಿಸಬಹುದು. ಅಂತಹ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನೀನು ನನ್ನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಬೇಕೆಂದು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಆಯುಧವು ಹಸಿಯಾಗಿರಕೂಡದು, ಒಣಗಿರಲೂಕೂಡದು; ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ನನ್ನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಕೂಡದು, ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಕೊಲ್ಲಕೂಡದು. ಈ ನಿಯಮಗಳಿಗೆ ನೀನು ಒಪ್ಪುವಿಯಾದರೆ ನಿನ್ನನ್ನು ಬಿಡುವೆನು ಎಂದು ಹೇಳಿದನು. ಇಂದ್ರನು ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲೆಂದೊಪ್ಪಿ ಅವನ ಹಿಡತದಿಂದ ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡು ಇವನನ್ನು ಹೇಗೆ ಜಯಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಲೋಚಿಸತೊಡಗಿದನು. ಕೆಲವುಕಾಲದ ಮೇಲೆ ಅವನಿಗೆ ಒಂದು ಉಪಾಯವು ಹೊಳೆಯಿತು. ತನ್ನ ಎದುರಿಗೆ ಇದ್ದ ಸಮುದ್ರದ ನೊರೆಯು ಅವನ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಬಿದ್ದಿತು. ಈ ನೊರೆಯು ಹಸಿಯೂ ಅಲ್ಲ ಒಣಗಿದುದೂ ಅಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಇದನ್ನೇ ಆಯುಧವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ನಮುಚಿಯನ್ನು ಸಂಹರಿಸುವೆನು. ರಾತ್ರಿಯು ಕಳೆದು ಉಷಃಕಾಲವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ಸೂರ್ಯನು ಉದಯಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳಕಾಗಿರುವುದು. ಆ ಕಾಲವು ಕತ್ತಲೆಯಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ರಾತ್ರಿಯೂ ಅಲ್ಲ, ಸೂರ್ಯನು ಉದಯಿಸಿರುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಹಗಲೂ ಅಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ನೀರಿನ ನೊರೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಆಯುಧದಿಂದ ಅವನನ್ನು ಕೊಂದರೆ ನಾನು ಆಡಿದ ಮಾತಿಗೆ ತಪ್ಪಿದಂತಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಅದರಂತೆ ನಮುಚಿಯೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಆ ನೊರೆಯಿಂದ ಅವನ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದನು. ಆದರೂ ಆ ಅಸುರನು ಮೃತನಾಗದೆ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅವನನ್ನು ಅಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದನು. ಎಲೋ ಮಿತ್ರದ್ರೋಹಿಯಾದ ಇಂದ್ರನೇ ! ನಿಲ್ಲು, ನಿಲ್ಲು, ನೀನು ನನ್ನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಮಾತುಕೊಟ್ಟು ಈಗ ಇಂತಹ ಮಿತ್ರದ್ರೋಹಕರವಾದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತೀಯೆ. ನಿನ್ನನ್ನು ಈಗ ಕೊಲ್ಲದೆ ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದನು. ಆಗ ಇಂದ್ರನು ಹೆದರಿ ಅಪಾನಾರ್ಗವೆಂಬ ವೃಕ್ಷವಿಶೇಷವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಅದರ ಸಮಿತ್ತುಗಳಿಂದ ವೀರ್ಯವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಿದನು. ಅದರಿಂದ ಇಂದ್ರನ ಬಲವು ಅಧಿಕವಾಗಿ ಆ ನಮುಚಿಯನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡಿದನು. ಆದುದರಿಂದ ರಾಕ್ಷಸರ ಬಾಧೆಯಿಂದ ಪಾರಾಗಬೇಕೆಂದು ಬಯಸುವವರು ಅಪಾನಾರ್ಗಸಮಿತ್ತುಗಳಿಂದ ಹೋಮ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದಿರುವುದು. ಈ ನಮುಚಿಯನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಸಂಹಾರಮಾಡಿದ

ವಿಷಯವು ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಲ್ಲದೆ ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ—

ನಮ್ಯಾ ಯದಿಂದ್ರ ಸಖ್ಯಾ ಪರಾವತಿ ನಿಬರ್ಹಯೋ ನಮುಚಿಂ ನಾಮ ಮಾಯಿನಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೩-೭)

ಅತ್ರಾ ದಾಸಸ್ಯ ನಮುಚೇಃ ಶಿರೋ ಯದವರ್ತಯೋ ಮನವೇ ಗಾತುಮಿಚ್ಛನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೩೦-೭)

ಯುಜಂ ಹಿ ಮಾಮುಕ್ಯಥಾ ಆದಿದಿಂದ್ರ ಶಿರೋ ದಾಸಸ್ಯ ನಮುಚೇರ್ಮಥಾಯನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೩೦-೮)

ಪ್ರ ಶ್ಯೇನೋ ನ ಮದಿರನುಂಶುಮಸ್ಮೈ ಶಿರೋ ದಾಸಸ್ಯ ನಮುಚೇರ್ಮಥಾಯನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೨೦-೬)

ನಿನೇಶನೇ ಶತತಮಾವಿನೇಷೀರಹರ್ಷ್ವಾ ವೃತ್ರಂ ನಮುಚಿಮುತಾಹನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೧೯-೫)

ಅಪಾಂ ಫೇನೇನ ನಮುಚೇಃ ಶಿರ ಇಂದ್ರೋದವರ್ತಯೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೧೪-೧೩)

ತ್ವಂ ಜಘಂಥ ನಮುಚಿಂ ಮುಖಸ್ಯಂ ದಾಸಂ ಕೃಣ್ವಾನ ಋಷಯೇ ವಿನಾನಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೭೩-೭)

ಯುವಂ ಸುರಾಮಮಶ್ವಿನಾ ನಮುಚಾವಾಸುರೇ ಸಚಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೩೧-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು. ಮತ್ತೆಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲ.

ಯಃ ರುಧಿಕ್ರಾಂ ತಸ್ಮೈ ಇಂದ್ರಾಯ ಅಂಧಸಃ ಜುಹೋತ—ರುಧಿಕ್ರಾಮೇತನ್ನಮುಕಮಸುರಂ ಯಶ್ಚ ಜಘಂಥ | ತಸ್ಮಾ ಇಂದ್ರಾಯಾಂಧಸೋ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ಮನ್ನಾ ನಿ ಜುಹೋತ | ಜುಹುತ | ಎಲೈ ಅರ್ಧ್ಯಯುಗಲೇ, ಯಾವ ಇಂದ್ರನು ರುಧಿಕ್ರನೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಅಸುರನನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡಿದನೋ ಅಂತಹ ಇಂದ್ರನಿಗೆ (ಇಂದ್ರನನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಆಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ) ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ನವನ್ನು ಹೋಮಮಾಡಿ. ರುಧಿಕ್ರನೆಂಬ ಅಸುರನ ಹೆಸರು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೆಲ್ಲಿಯೂ ಉಕ್ತವಾಗಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಇವನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಏನನ್ನೂ ಹೇಳುವಂತಿಲ್ಲ

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಧ್ವರ್ಯವೋ ಯಃ ಶತಂ ಶಂಬರಸ್ಯ ಪುರೋ ಬಿಭೇದಾಶ್ಮನೇವ ಪೂರ್ವೀಃ |

ಯೋ ವರ್ಚಿನಃ ಶತಮಿಂದ್ರಃ ಸಹಸ್ರಮಪಾನಪದ್ಧರತಾ ಸೋಮನುಸ್ಮೈ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಧ್ವರ್ಯವಃ | ಯಃ | ಶತಂ | ಶಂಬರಸ್ಯ | ಪುರಃ | ಬಿಭೇದ | ಅಶ್ಮನಾ ಇವ | ಪೂರ್ವೀಃ |

ಯಃ | ವರ್ಚಿನಃ | ಶತಂ | ಇಂದ್ರಃ | ಸಹಸ್ರಂ | ಅಸ್ರವಪತ್ | ಭರತ | ಸೋಮಂ | ಅಸ್ಮೈ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಧ್ವರ್ಯವಃ ಯ ಇಂದ್ರಃ ಶಂಬರಸ್ಯ ಮಾಯಾವಿನೋಽಸುರಸ್ಯ ಪೂರ್ವೀಃ ಪುರಾತನೀಃ ಶತಂ ಪುರಃ ಪುರೀರಶ್ಮನೇವ ಅಶ್ಮಸದೃಶೇನ ವಜ್ರೇಣ ಬಿಭೇದ | ಯಶ್ಚೇಂದ್ರೋ ವರ್ಚಿನಃ || ವರ್ಚ ದೀಪ್ತಾ | ಗಮೇರಿನಿಃ | ಉ. ೪-೬ | ಇತಿ ವಿಧೀಯಮಾನ ಇನಿರ್ಬಹುಲವಚನಾದಸ್ಮಾದ್ಭವತಿ || ಯದ್ವಾ ನಾನೈತತ್ | ತಸ್ಯಾಸುರಸ್ಯ ಶತಂ ಸಹಸ್ರಮೇತತ್ಸಂಖ್ಯಾಕಾನಪರಿಮಿತಾನ್ವೀರಾನ್ ಪುತ್ರಾನಪಾವಪತ್ | ಯುಗಪದೇವ ಭೂಮ್ಯಾಮಸಾತಯತ್ | ತಥಾ ಚ ಮಂತ್ರವರ್ಣಃ | ಶತಂ ವರ್ಚಿನಃ ಸಹಸ್ರಂ ಚ ಸಾಕಂ ಹಥೋ ಅಪ್ರತ್ಯಸುರಸ್ಯ ವೀರಾನ್ | ೭-೯-೫ | ಇತಿ | ಅಸ್ಮಾ ಇಂದ್ರಾಯ ಸೋಮಂ ಭರತ ||

ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಧ್ವರ್ಯವಃ—ಎಲೈ ಅಧ್ವರ್ಯಗಳೇ | ಯಃ—ಯಾವ ಇಂದ್ರನು | ಶಂಬರಸ್ಯ—ಮಾಯಾವಿಯಾದ ಶಂಬ ರಾಸುರನ | ಪೂರ್ವೀಃ—ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನಗಳಾದವೂ | ಶತಂ—ಶತಸಂಖ್ಯಾತವಾದವೂ ಆದ | ಪುರಃ—ಪಟ್ಟಣ ಗಳನ್ನು | ಅಶ್ಮನೇವ—ಅತ್ಯಂತ ಕಠಿಣವಾದ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ | ಬಿಭೇದ—ಸೀಳಿಹಾಕಿದನೋ | ಯಃ ಇಂದ್ರಃ—ಯಾವ ಇಂದ್ರನು | ವರ್ಚಿನಃ—ವರ್ಚಿಯೆಂಬ ಅಸುರನ | ಶತಂ ಸಹಸ್ರಂ—ಅಪರಿಮಿತವಾದ ವೀರ ಪುತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು | ಅಪಾವಪತ್—ಒಟ್ಟಿಗೆ ಬೀಳಿಸಿ ನಾಶಮಾಡಿದನೋ | ಅಸ್ಮೈ—ಅಂತಹ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸೋಮಂ—ಸೋಮವನ್ನು | ಭರತ—ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು ಅರ್ಪಿಸಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಧ್ವರ್ಯಗಳೇ, ಯಾವ ಇಂದ್ರನು ಮಾಯಾವಿಯಾದ ಶಂಬರಾಸುರನ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನಗಳಾದವೂ ಶತಸಂಖ್ಯಾತವಾದವೂ ಆದ ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ಕಠಿಣವಾದ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಸೀಳಿಹಾಕಿದನೋ, ಯಾವ ಇಂದ್ರನು ವರ್ಚಿಯೆಂಬ ಅಸುರನ ಒಂದುಲಕ್ಷ ಅಪರಿಮಿತವಾದ ವೀರಪುತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಬೀಳಿಸಿ ನಾಶಮಾಡಿದನೋ ಅಂತಹ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸೋಮವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು ಅರ್ಪಿಸಿ.

English Translation

Priests, present the Soma libation to him, who, with the adamant (thunderbolt), demolished the hundred ancient cities of Shambara, and cast down the hundred thousand (descendants) of Varchin.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಶಂಬರನೆಂಬ ಅಸುರನ ನೂರು ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದ ವಿಷಯವೂ, ವರ್ಚಿನ್ ಎಂಬ ಅಸುರನ ಸಾವಿರದನೂರು ಮಂದಿ ವೀರರನ್ನು ಕೊಂದ ವಿಷಯವೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಯಃ ಶತಂ ಶಂಬರಸ್ಯ ಪುರಃ ಬಿಭೇದ ಅಶ್ಮನೇನ ಪೂರ್ವೀಃ—ಯಃ ಇಂದ್ರಃ ಶಂಬರಸ್ಯ ಮಾಯಾ ವಿನೋಽಸುರಸ್ಯ ಪೂರ್ವೀಃ ಪುರಾತನೀಃ ಶತಂ ಪುರಃ ಪುರೀಶ್ಮನೇನ ಅಶ್ಮಸದೃಶೇನ ವಜ್ರೇಣ ಬಿಭೇದ | ಇಂದ್ರನು ಶಂಬರನೆಂಬ ಅಸುರನ ಪುರಾತನವಾದ ನೂರು ನಗರಗಳನ್ನು ಕಲ್ಲಿನಂತೆ ಕಡಿದವಾದ ತನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧ ದಿಂದ ಭೇದಿಸಿದನು (ನಾಶಮಾಡಿದನು) ಎಂದು ಈ ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವು. ಇಲ್ಲಿ ಶತಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಹಳವಾದ, ಅನೇಕ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ—

ಇಂದ್ರಾವಿಷ್ಣ್ವಾ ದ್ವಂಹಿತಾಃ ಶಂಬರಸ್ಯ ನವ ಪುರೋ ನವತಿಂ ಚ ಶ್ತುಥಿಷ್ಠಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೯೯-೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ವಿಷ್ಣುವಿನೊಡಗೂಡಿ ಶಂಬರನ ತೊಂಭತ್ತೊಂಭತ್ತು ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ನವ ನವತಿಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅನೇಕ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಇದರಂತೆ ಶಂಬರನ ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನು ನಾಶಮಾಡಿದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—

ಭಿಸತ್ಪುರೋ ನವತಿಮಿಂದ್ರ ಪೂರವೇ ದಿವೋದಾಸಾಯ ಮಹಿ ದಾಶುಷೇ ನೃತೋ ವಜ್ರೇಣ ದಾಶುಷೇ ನೃತೋ |

ಅತಿಥಿಗ್ವಾಯ ಶಂಬರಂ ಗಿರೇರುಗ್ರೋ ಅನಾಭರತ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೦-೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಶಂಬರನ ತೊಂಭತ್ತು ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ದಿವೋದಾಸಾಯ ನವತಿಂ ಚ ನನೇಂದ್ರಃ ಪುರೋ ನೈರಚ್ಚಂಬರಸ್ಯ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೧೯-೬)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ದಿವೋದಾಸನಿಗಾಗಿ ಶಂಬರನ ತೊಂಭತ್ತೊಂಭತ್ತು ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಈ ಶಂಬರನೆಂಬುವನು ಇಂದ್ರನ ಮುಖ್ಯಶತ್ರುಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬನು. ಇವನ ಹೆಸರೂ ಇವನ ವಿಷಯವೂ ಋ ಸಂ. ೧-೫೧-೬, ೧-೫೪-೪, ೧-೫೯-೬, ೧-೧೦೧-೨, ೧-೧೦೩-೮, ೧-೧೦೩-೧೪, ೧-೧೩೦-೭, ೨-೧೨-೧೧, ೨-೧೪-೬, ೨-೧೯-೬, ೪-೨೬-೩, ೪-೩೦-೧೪, ೬-೧೮-೮, ೬-೨೬-೫, ೬-೩೧-೪, ೬-೩೧-೧, ೬-೪೭-೨, ೬-೪೭-೨೧, ೭-೧೮-೨೦, ೭-೯೯-೫ ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಇವನ ಹೆಸರು ಶುಷ್ಣ, ಪಿಪ್ರು, ವರ್ಚಿನ್ ಎಂಬುವರೊಡನೆ ಸೇರಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು. ಇವನ ಪಟ್ಟಣಗಳು ೯೦, ೯೯, ೧೦೦ ಇದ್ದವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇವನು ದಿವೋದಾಸ ಅತಿಥಿಗ್ವನೆಂಬುವನ ಮುಖ್ಯಶತ್ರುವೆಂದೂ, ಇವನನ್ನು ಅತಿಥಿಗ್ವನು ಇಂದ್ರನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಗೆದ್ದನೆಂದೂ ೧-೫೧-೬, ೧-೧೩೦-೭, ೨-೧೯-೬, ೪-೨೬-೩ ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಇವನು ಈ ದೇಶದ ಪೂರ್ವನಿವಾಸಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಮುಖಂಡನೆಂದೂ ಇವನು ಬಿಟ್ಟುಗುಡ್ಡಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಾ ಆಯರಿಗೆ ತೊಂದರೆ

ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದನೆಂದೂ ತಿಳಿಯಬರುವುದು. ಇವನ ವಿಷಯವನ್ನು ನಾವು ಋ. ಸಂ. ಭಾಗ ೫-೧೭೪, ೫-೬೯೪, ೮-೨೭೪, ೧೦-೫೫೦ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇವೆ.

ಯಃ ವರ್ಚಿನಃ ಶತಂ ಇಂದ್ರಃ ಸಹಸ್ರಂ ಅಸಾವಪತ್—ಇಂದ್ರನು ವರ್ಚಿನ್ ಎಂಬ ಅಸುರನ ಒಂದು ಲಕ್ಷಮಂದಿ (ಅವನ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಸಹಿತರಾದ) ವೀರರನ್ನು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಡವಿ ಕೊಂದನು. ಇಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ವರ್ಚಿನಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ (ವರ್ಚ-ದೀಪ್ತೌ) ಪ್ರಕಾಶಮಾನರಾದ ಎಂದರೆ ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಗಳಾದ ವೀರರನ್ನು ಎಂದೂ, ಅಥವಾ ವರ್ಚಿನ್ ಎಂಬ ಅಸುರನ ಎಂದೂ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಚಿನ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆ ಹೆಸರಿನ ಅಸುರನೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡುವುದೇ ಸಮಂಜಸವಾಗಿರುವುದು. ಏಕೆಂದರೆ—

ಶತಂ ವರ್ಚಿನಃ ಸಹಸ್ರಂ ಚ ಸಾಕಂ ಹಥೋ ಅಪ್ರತ್ಯಸುರಸ್ಯ ವೀರಾನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೯೯-೫)

ಉತ ದಾಸಸ್ಯ ವರ್ಚಿನಃ ಸಹಸ್ರಾಣಿ ಶತಾವಧೀಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೩೦-೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಚಿನ್ ಎಂಬ ಅಸುರನ ಒಂದು ಲಕ್ಷ ವೀರರನ್ನು ಕೊಂದ ವಿಷಯವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶತಂ ಸಹಸ್ರಂ ಚ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಒಂದುನೂರು ಸಹಸ್ರ ಎಂದರೆ ಒಂದುಲಕ್ಷ ಅಥವಾ ಒಂದುಸಾವಿರದನೂರು ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಅನೇಕಮಂದಿ ವೀರರನ್ನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಮತ್ತು—

ಅಹನ್ ದಾಸಾ ವೃಷಭೋ ವಸ್ತಯಂತೋದವ್ರಜೇ ವರ್ಚಿನಂ ಶಂಬರಂ ಚ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೪೭-೨೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಚಿನ್ ಮತ್ತು ಶಂಬರ ಎಂಬ ಅಸುರರನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದ ವಿಷಯವು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಸಂಕಶಾಖಾಃ

ಅಧ್ವರ್ಯವೋ ಯಃ ಶತಮಾ ಸಹಸ್ರಂ ಭೂಮ್ಯಾ ಉಪಸ್ಥೇವಪಜ್ಜಘ್ನಾನ್ |

ಕುತ್ಸಸ್ತಾಯೋರತಿಥಿಗ್ವಸ್ಯ ವೀರಾನ್ಯವೃಣಗ್ಭರತಾ ಸೋಮಮಸ್ಮೈ || ೭ ||

ಪದಸಾಠಃ

ಅಧ್ವರ್ಯವಃ | ಯಃ | ಶತಂ | ಅ | ಸಹಸ್ರಂ | ಭೂಮ್ಯಾಃ | ಉಪಸ್ಥೇ | ಅವಪತ್ | ಜಘ್ನಾನ್ |

ಕುತ್ಸಸ್ಯ | ಆಯೋಃ | ಅತಿಥಿಗ್ವಸ್ಯ | ವೀರಾನ್ | ನಿ | ಅವೃಣಕ್ | ಭರತ | ಸೋಮಂ | ಅಸ್ಮೈ || ೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಧ್ವರ್ಯವೋ ಜಘನ್ವಾನ್ ಪೂರ್ವಂ ಶತ್ರುನ್ ಹತೇನಾನ್ ಯ ಇಂದ್ರಃ ಶತಂ ಸಹಸ್ರಮು-
ಸುರಾನ್ ಭೂಮ್ಯಾ ಉಪಸ್ಥ ಉತ್ಸಂಗೇವಪತ್ | ಏಕೈಕೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣಾಪಾತಯತ್ | ಕಿಂಚ ಯಃ
ಕುತ್ಸಸ್ತೃತನ್ನಾ ನುಕಸ್ಯ ರಾಜರ್ಷೇಃ | ಆಯೋಃ ಪಾರೂರವಸಸ್ಯ ರಾಜರ್ಷೇಃ | ಅತಿಥಿಗ್ವಸ್ಯ ದಿವೋ-
ದಾಸಸ್ಯ | ಏತೇಷಾಂ ತ್ರಯಾಣಾಂ ವೀರಾನಭಿಗಂತ್ವಾನ್ಪ್ರತಿವೃತ್ತಿಂಶ್ಚ ಶುಷ್ಣಾದೀನಸುರಾನ್ ನೈವೃಣಿಕ್ |
ವೃಣಿಕ್ರಿಹಿಂಸಾಕರ್ಮಾ | ಅವಧೀತ್ | ತಥಾ ಚ ಮಂತ್ರವರ್ಣಃ | ತ್ವಂ ಕುತ್ಸಂ ಶುಷ್ಣಹತ್ಯೇಷ್ವಾ-
ವಿಧಾರಂಭಯೋಽತಿಥಿಗ್ವಾಯ ಶಂಬರಂ | ೧.೫೧-೬ | ಇತಿ | ತಾದೃಶಾಯೇಂದ್ರಾಯ ಸೋಮಂ ಭರತ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಧ್ವರ್ಯವಃ—ಎಲೈ ಅಧ್ವರ್ಯುಗಳೇ | ಯಃ—ಯಾವ ಇಂದ್ರನು | ಶತಂ ಸಹಸ್ರಂ—ಸಹಸ್ರಾರು (ಅಪರಿ-
ಮಿತವಾದ) ಸಂಖ್ಯಾಕರಾದ ಅಸುರರನ್ನು | ಜಘನ್ವಾನ್—ಕೊಂದು | ಭೂಮ್ಯಾಃ—ಪೃಥಿವಿಯು | ಉಪಸ್ಥೇ—
ಉತ್ಸಂಗದ ಮೇಲೆ | ಅವಪತ್—ಒಬ್ಬೊಬ್ಬನಾಗಿ ಬೀಳಿಸಿದನೋ (ಅಲ್ಲದೇ) | ಕುತ್ಸಸ್ತೃ—ಕುತ್ಸಖುಷಿಗೂ |
ಆಯೋಃ—ಆಯುವಿಗೂ | ಅತಿಥಿಗ್ವಸ್ಯ—ಅತಿಥಿಗ್ವನೆಂಬ ಖುಷಿಗೂ | ವೀರಾನ್—ವೀರೋಧಿಗಳಾಗಿದ್ದು ಹಿಂಸಿಸು
ತ್ತಿದ್ದ ಶುಷ್ಣನೇ ಮುಂತಾದ ಅಸುರರನ್ನೆಲ್ಲಾ | ನೈವೃಣಿಕ್—ನಾಶಮಾಡಿದನೋ | ಅಸ್ತೃ—ಅಂತಹ ಇಂದ್ರ
ನಿಗೆ | ಸೋಮಂ—ಸೋಮವನ್ನು | ಭರತ—ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು ಅರ್ಪಿಸಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಧ್ವರ್ಯುಗಳೇ, ಯಾವ ಇಂದ್ರನು ಸಹಸ್ರಾರು ಅಸುರರನ್ನು ಕೊಂದು ಪೃಥಿವಿಯ ಉತ್ಸಂಗದ ಮೇಲೆ
ಒಬ್ಬೊಬ್ಬನನ್ನಾಗಿ ಬೀಳಿಸಿದನೋ, ಅಲ್ಲದೇ, ಕುತ್ಸಖುಷಿಗೂ, ಆಯುವಿಗೂ, ಅತಿಥಿಗ್ವನಿಗೂ ವೀರೋಧಿಗಳಾಗಿ ಹಿಂಸಿಸು
ತ್ತಿದ್ದ ಶುಷ್ಣನೇ ಮುಂತಾದ ಅಸುರರನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಾಶಮಾಡಿದನೋ ಅಂತಹ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸೋಮರಸವನ್ನು ತಂದು
ಅರ್ಪಿಸಿ.

English Translation

Priests, presented the Soma libation to him, who, slaying hundreds and
thousands (of Asuras). cast them down upon the lap of the earth; who dest-
royed the assailants of Kutsa, Ayu, and Atithigwa.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಕುತ್ಸಸ್ತೃ ಆಯೋಃ ಅತಿಥಿಗ್ವಸ್ಯ—ಈ ಮೂರು ಜನರಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇವರಿಗೆ ಶತ್ರು
ಗಳಾದ ಅನೇಕ ವೀರರನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ. ಇವರ ವಿಷಯವು—

ತ್ವಮಸ್ತೃ ಕುತ್ಸಮತಿಥಿಗ್ವಮಾಯುಂ ಮಹೇ ರಾಜ್ಞೇ ಯೂನೇ ಅರಂಭನಾಯಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೩-೧೦)

ತ್ವಂ ಕುತ್ಸಂ ಶುಷ್ಕಹತ್ಯೇಷ್ವಾವಿಧಾರಂಧಯೇತಿಥಿಗ್ವಾಯ ಶಂಬರಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೧-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಪುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು. ಕುತ್ಸ ಮತ್ತು ಆಯುವಿನ ವಿಚಾರವು, ಋ. ಸಂ. ಭಾಗ ೧೩-೩೩೫ ರಲ್ಲಿಯೂ ಕುತ್ಸನ ವಿಷಯವು, ಋ. ಸಂ. ೫-೬೭೮, ೮-೭೭೮, ೮೨೧; ೧೩-೩೩೫, ೩೮೦ ನೆಯ ಪುಟಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅತಿಥಿಗ್ವನ ವಿಷಯವು ಋ. ಸಂ. ೫-೧೭೪ ರಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಧ್ವರ್ಯವೋ ಯನ್ನರಃ ಕಾಮಯಾಧ್ವೇ ಶ್ರುಷ್ಟೀ ವಹಂತೋ ನಶಥಾ
ತದಿಂದ್ರೇ |

ಗಭಸ್ತಿಪೂತಂ ಭರತ ಶ್ರುತಾಯೇಂದ್ರಾಯ ಸೋಮಂ ಯಜ್ಯವೋ
ಜುಹೋತ || ೮ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಧ್ವರ್ಯವಃ | ಯತ್ | ನರಃ | ಕಾಮಯಾಧ್ವೇ | ಶ್ರುಷ್ಟೀ | ವಹಂತಃ | ನಶಥ | ತತ್ | ಇಂದ್ರೇ |

ಗಭಸ್ತಿಪೂತಂ | ಭರತ | ಶ್ರುತಾಯ | ಇಂದ್ರಾಯ | ಸೋಮಂ | ಯಜ್ಯವಃ | ಜುಹೋತ || ೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ನರಃ ಕರ್ಮಣಾಂ ನೇತಾರೋ ಹೇ ಅಧ್ವರ್ಯವಃ ಯದಭಿಲಷಿತಮರ್ಥಂ ಕಾಮಯಾಧ್ವೇ ||
ಕಾಮಯತೇರ್ಲೇಟ್ಯಡಾಗಮಃ || ಶ್ರುಷ್ಟೀ ಪ್ಲಿಪ್ರಮಿಂದ್ರೇ ಸೋಮಂ ವಹಂತಃ ಪ್ರಾಪಯಂತೋ
ಯೋಯಂ ತದಭಿಲಷಿತಂ ಫಲಂ ನಶಥ | ಪ್ರಾಪ್ನುತ | ಶ್ರುತಾಯ ಲೋಕೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಯೇಂದ್ರಾಯ
ಗಭಸ್ತಿಪೂತಂ ಹಸ್ತಾಭ್ಯಾಂ ಮಂಜನದೋಹನಾದಿಭಿಃ ಶೋಧಿತಂ ಸೋಮಂ ಭರತ | ಉತ್ತರವೇದಿಂ ಪ್ರತಿ
ಹರತ | ತತೋ ಯಜ್ಯವೋ ಯಾಗಂ ಕುರ್ವಾಣಾ ಹೇ ಅಧ್ವರ್ಯವ ಆಹೃತಂ ಸೋಮಮಿಂದ್ರಾಯ
ಜುಹೋತ | ಜುಹುತ | ಅಗ್ನೌ ಪ್ರಕ್ಷಿಸತ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ನರಃ—ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ನೇತೃಗಳಾದ | ಅಧ್ವರ್ಯವಃ—ಎಲೈ ಅಧ್ವರ್ಯಗಳೇ | ಯತ್—ಯಾವ ಇಷ್ಟಾರ್ಥ
ಗಳನ್ನು | ಕಾಮಯಾಧ್ವೇ—ನಿರವೇರಬೇಕೆಂದು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೀರೋ | ತತ್—ಅದನ್ನೆಲ್ಲಾ | ಇಂದ್ರೇ—ಇಂದ್ರನಿ
ಗಾಗಿ | ಶ್ರುಷ್ಟೀ—ಪ್ಲಿಪ್ರವಾಗಿ | ವಹಂತಃ—ಸೋಮರಸವನ್ನು ವಹಿಸಿ ತರುವುದರಮೂಲಕ | ನಶಥ—ಪಡೆಯಿರಿ |

ಶ್ರುತಾಯ—ಲೋಕದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ | ಇಂದ್ರಾಯ—ಇಂದ್ರನಿಗೆ | ಗಭಸ್ತಿಪೂತಂ—ಎರಡು ಹಸ್ತಗಳಿಂದಲೂ ಮಾರ್ಜನ ಮತ್ತು ದೋಹನಾದಿಗಳಿಂದ ಶೋಧಿತವಾದ | ಸೋಮಂ—ಸೋಮವನ್ನು | ಭರತ—ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬನ್ನಿ | ಯಜ್ಞವಃ—ಯಜ್ಞ ಕರ್ತರಾದ ಎಲೈ ಅಧ್ವರ್ಯುಗಳೇ | ಜುಹೋತ—(ಆ ರಸವನ್ನು) ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ನೇತೃಗಳಾದ ಎಲೈ ಅಧ್ವರ್ಯುಗಳೇ, ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳು ನೆರವೇರಬೇಕೆಂದು ನೀವು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೀರೋ ಆದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಕ್ಷಿಪ್ರವಾಗಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ಪಡೆಯಿರಿ. ಯಜ್ಞ ಕರ್ತರಾದ ಅಧ್ವರ್ಯುಗಳೇ, ಲೋಕದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮಾರ್ಜನ ಮತ್ತು ದೋಹನಾದಿಗಳಿಂದ ಎರಡು ಹಸ್ತಗಳಿಂದಲೂ ಶೋಧಿತವಾದ ಸೋಮವನ್ನು ತಂದು ಅರ್ಪಿಸಿರಿ.

English Translation

Priests, leaders (of the ceremony), may you, quickly bringing the offering to Indra, receive that (recompense) which you may desire: solemnizing the sacrifice, offer the Soma libation, purified by expressing, to the renowned Indra.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ನರಃ—ಕರ್ಮಣಾಂ ನೇತಾರಃ | ಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ಭಾಗವಹಿಸಿ ಆ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸುವವರಾದ್ದರಿಂದ ನರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಇಲ್ಲಿ ಅಧ್ವರ್ಯವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಶ್ರುಷ್ಟೀ—ಶ್ರುಷ್ಟೀತಿ ಕ್ಷಿಪ್ರನಾಮ—ಆಶು ಅಷ್ಟೀತಿ | (ನಿ. ೬-೧೩) ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ವ್ಯಾಸಿಸು ಎಂಬ ಧ್ವನನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದರಿಂದ ಶ್ರುಷ್ಟೀ ಎಂದರೆ ಬೇಗನೆ ಎಂದರ್ಥವು

ಶ್ರುಷ್ಟೀ ವಹಂತಃ ನಶಥ ತತ್ ಇಂದ್ರೇ—ಇಲ್ಲಿ ನಶಥ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅಂತ್ಯಾಕ್ಷರವು ಸಂಹಿತಾಪಾಠದಲ್ಲಿ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ದೀರ್ಘವಾಗಿರುವುದು. ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ವಹಿಸಿ ಅರ್ಪಿಸುವ ನೀವು (ಅಧ್ವರ್ಯುಗಳು) ಆ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಪ್ರತಿಫಲವನ್ನು ಹೊಂದುವಿರಿ ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಗಭಸ್ತಿಪೂತಂ ಭರತ ಶ್ರುತಾಯ ಇಂದ್ರಾಯ ಸೋಮಂ—ಲೋಕೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಯೇಂದ್ರಾಯ ಗಭಸ್ತಿಪೂತಂ ಹಸ್ತಾಭ್ಯಾಂ ಮಂಜನದೋಹನಾದಿಭಿಃ ಶೋಧಿತಂ ಸೋಮಂ ಭರತ | ಉತ್ತರವೇದಿಂ ಪ್ರತಿ ಹರತ | ಅನೇಕಸಾಹಸ ಕೃತ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಕೈಗಳಿಂದ ಶೋಧಿಸಿ ಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಸಿದ್ಧ ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಉತ್ತರವೇದಿಯ ಬಳಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬನ್ನಿ ಎಂಬಭಿಪ್ರಾಯವು. ಗಭಸ್ತಿಶಬ್ದವು ರಶ್ಮಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೧೫) ಬಾಹುನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೮) ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಬಾಹು (ಕೈಗಳು) ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು.

ಸೋಮಲತೆಗಳನ್ನು ಜಜ್ಜುವಾಗ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಚರ್ಮಗಳ ಮೇಲೆ ಇಡುವುದು ರೂಢಿಯು. ಈ ಚರ್ಮಕ್ಕೆ ತ್ವಕ್ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಗೋಚರ್ಮವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೯೪-೯, ೧೦-೧೧೬-೪) ಸೋಮವನ್ನು ಶೇಖರಿಸಿ ಇಡುವ ಪಾತ್ರೆಗಳಿಗೆ ಕೋಶ (ಋ. ಸಂ. ೭-೧೦೧-೪, ೮-೨೦-೮) ಸಧಸ್ಥ (ಋ. ಸಂ. ೩-೬೨-೧೫, ೯-೧-೨, ೯-೧೭-೮) ದ್ವೈ (ಋ. ಸಂ. ೯-೧-೨, ೯-೬೫-೬, ೯-೯೮-೨) ವನ (ಋ. ಸಂ. ೨-೧೪-೯, ೯-೬೬-೯) ದ್ರೋಣ (ಋ. ಸಂ. ೯-೧೫-೭, ೯-೩೩-೨) ಇತ್ಯಾದಿ ಹೆಸರುಗಳಿವೆ. ಸ್ತುವ ಎಂದರೆ ನೌಟು ladle (ಋ. ಸಂ. ೧-೧-೬-೨೪); ಸೋಮರಸವನ್ನು ಸೋಮವು ಬಟ್ಟಿ ಅಥವಾ ಜಾಲರಿಗೆ ಪವಿತ್ರವೆಂದು ಹೆಸರು ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಬೆರಳಿನ ಸಂದಿಗಳಿಂದಲೂ ಸೋಮವನ್ನು ಸೋಸುತ್ತಿದ್ದರು.

ಮೃಜಂತಿ ತ್ವಾ ಸಮಗ್ರವೋಽನ್ಯೇ ಜೀರಾವಧಿ ಸ್ವಣಿ | ರೇಭೋ ಯದಜ್ಯಸೇ ವನೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೯-೬೬-೯)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ನೆನೆಯಿಸಿ ಜಜ್ಜಿ ಹಿಂಡಿ ತೆಗೆದ ರಸವನ್ನು ಕೈಬೆರಳುಗಳಿಂದ ಶೋಧಿಸುವರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ ಆ ವಿಷಯವನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಗಭಸ್ತಿಪೂತಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ಜಜ್ಜಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಕೆಲವು ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಆ ಕ್ರಮವನ್ನು ಊಹಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಸೋಮಲತೆಗಳನ್ನು ಜಜ್ಜುವ ಕಲ್ಲುಗಳಿಗೆ ಗ್ರಾವಾ, ಅದ್ರಿ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳಿವೆ. ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿಷವಣ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಮರದ ಹಲಗೆಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವುದೂ ಉಂಟು. ಲತೆಯು ಹೊಸದಾಗಿದ್ದರೆ ರಸವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬರುವುದು. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಎಂದರೆ ಕುಯಿದು ತಂದು ಕೆಲವು ದಿನಗಳಾಗಿದ್ದರೆ, ಅವುಗಳನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ನೆನೆ ಹಾಕಿದ್ದು ಅನಂತರ ಅವುಗಳನ್ನು ಚರ್ಮದಮೇಲೆ ತಂದಿರಿಸುವರು. ಬಳಿಕ ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಜಜ್ಜಿ ರಸವನ್ನು ತೆಗೆಯುವರು. ಹೀಗೆ ತೆಗೆದ ರಸದಲ್ಲಿ ಲತೆಯ ಸಿವೆಗಳು, ಚೂರುಗಳು ಮೊದಲಾದುವುಗಳು ಮಿಶ್ರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆ ರಸವನ್ನು ಕೈಗಳ ಬೆರಳಸಂದಿಗಳಿಂದಾಗಲಿ, ಪವಿತ್ರವೆಂಬ ಜಾಲರಿ ಅಥವಾ ಬಟ್ಟಿಯಿಂದಾಗಲಿ, ಕುರಿಯ ತುಬಟದಿಂದಾಗಲಿ ಶೋಧಿಸುವರು. ಈ ರೀತಿ ಶೋಧಿಸಿದ ರಸವು ಕಶ್ಮಲಗಳಲ್ಲದೆ ಶುಭ್ರವಾಗಿರುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ಶುಕ್ರ, ಶುಚಿ ಎಂದು ಹೆಸರುಗಳಿವೆ. ನೋಡುವುದಕ್ಕೆ ಈ ರಸವು ಮಾಸಲುಗೊಂಪು ಅಥವಾ ಹಳದಿ ಮಿಶ್ರವಾದ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದು. ಇಂದ್ರನಿಗೂ, ವಾಯುವಿಗೂ ಶುದ್ಧವಾದ ಎಂದರೆ ಆಶಿರದ್ರವ್ಯಗಳ ಬೆರಕೆಯಿಲ್ಲದ ಸೋಮರಸವನ್ನೇ ಅರ್ಪಿಸುವುದು ರೂಢಿಯು. ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ, ಹಾಲು, ಮೊಸರು, ಧಾನ್ಯದಹಿಟ್ಟು ಇವುಗಳನ್ನು ಬೆರಸಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದುಂಟು. ಇವುಗಳನ್ನು ಮಿಶ್ರಮಾಡಿದ ಸೋಮರಸಕ್ಕೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಗವಾಶಿರ, ದಧ್ಯಾಶಿರ, ಯನಾಶಿರ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳಿವೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಧ್ವರ್ಯವಃ ಕರ್ತನಾ ಶ್ರುಷ್ಟಿಮಸ್ತೈ ವನೇ ನಿಪೂತಂ ವನ ಉನ್ನಯಧ್ವಂ |
 ಜುಷಾಣೋ ಹಸ್ತೈಮುಭಿ ವಾವಶೇ ವ ಇಂದ್ರಾಯ ಸೋಮಂ ಮದಿರಂ
 ಜುಹೋತ || ೯ ||

ಋವಪಾಠಃ

ಅಧ್ವರ್ಯವಃ | ಕರ್ತನ | ಶ್ರುಷ್ಟಿಂ | ಅಸ್ತೈ | ವನೇ | ನಿಪೂತಂ | ವನೇ | ಉತ್ | ನಯಧ್ವಂ |
 ಜುಷಾಣಃ | ಹಸ್ತೈಂ | ಅಭಿ | ವಾವಶೇ | ವಃ | ಇಂದ್ರಾಯ | ಸೋಮಂ | ಮದಿರಂ | ಜುಹೋತ || ೯ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಧ್ವರ್ಯವಃ ಅಸ್ಮಾ ಇಂದ್ರಾಯ ಸೋಮಂ ಶ್ರುಷ್ಟಿಂ ಸುಖಕರಂ ಕರ್ತನ | ಕುರುತ ||
 ಕರೋತೇಲೋಟಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ತಪ್ತನಪ್ತನಫನಾಶ್ವೇತಿ ತನಬಾದೇಶಃ |
 ಅವಂತ್ರಿತಸ್ಯಾದಿವ್ಯಮಾನತ್ವಾನ್ನ ನಿಘಾತಃ || ಕಿಂಚಿ ವನೇ ಸಂಭಜನೀಯೇ ವನ ಉದಕೇ ನಿಪೂತಮಾ-
 ಸ್ಯಾಯನೇನ ಶೋಧಿತಂ ಸೋಮಮುನ್ನಯಧ್ವಂ | ಉಧ್ವಂ ನಯತ | ಯದ್ವಾ ವನೇ ತದ್ವಿಕಾರೇ
 ಚಮಸೇ ನಿಪೂತಂ ದಶಾಪವಿತ್ರೇಣ ಶೋಧಿತಂ ಸೋಮಂ ವನೇ ಚಮಸ ಉನ್ನಯಧ್ವಂ | ಜುಷಾಣಃ
 ಪ್ರೀಯಮಾಣಃ ಸ ಇಂದ್ರೋ ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಹಸ್ತೈಂ ಹಸ್ತಾಭ್ಯಾಮುಭಿಷುತಂ ಸೋಮಮುಭಿವಾವಶೇ
 ಕಾಮಯತೇ || ವಶ ಕಾಂತಾ | ಯಜ್ಞ-ಲುಗಂತಸ್ಯ ಲಟಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾತ್ಮನೇಪದಂ | ಲೋಪಸ್ತ-
 ಅತ್ಮನೇಪದೇಷ್ಟಿತಿ ತಲೋಪಃ || ಮದಿರಂ ಮದಕರಮಿಮಂ ಸೋಮಮಿಂದ್ರಾಯ ಜುಹೋತ |
 ಇಂದ್ರೋದ್ದೇಶೇನಾಗ್ನಾ ಪ್ರಕ್ಷಿಪತ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಧ್ವರ್ಯವಃ—ಎಲೈ ಅಧ್ವರ್ಯುಗಳೇ | ಅಸ್ತೈ—ಈ ಇಂದ್ರನನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ (ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ) | ಶ್ರುಷ್ಟಿಂ—
 ಸುಖಕರವಾದ ಸೋಮವನ್ನು | ಕರ್ತನ—ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ | ವನೇ—ಉದಕದಲ್ಲಿ ನೆನೆಯಿಸಿ ಜಜ್ಜಿದ | ನಿಪೂತಂ—
 ಶೋಧಿತವಾದ ಸೋಮವನ್ನು | ವನೇ—ಚಮಸಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ | ಉನ್ನಯಧ್ವಂ—ಅರ್ಪಣೆಗಾಗಿ ಎತ್ತಿ ತಂದಿರಿಸಿ |
 ಜುಷಾಣಃ—ಹರ್ಷಿತನಾದ ಇಂದ್ರನು | ವಃ—ನಿಮ್ಮ | ಹಸ್ತೈಂ—ಹಸ್ತಗಳಿಂದ ಹಿಂಡಲ್ಪಟ್ಟ ಸೋಮವನ್ನು |
 ಅಭಿ ವಾವಶೇ—ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾನೆ | ಮದಿರಂ—ಮದಕರವಾದ | ಸೋಮಂ—ಸೋಮವನ್ನು | ಇಂದ್ರಾಯ—
 ಇಂದ್ರನನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ | ಜುಹೋತ—(ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ) ಅರ್ಪಿಸಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಧ್ವರ್ಯುಗಳೇ, ಈ ಇಂದ್ರನನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಸುಖಕರವಾದ ಸೋಮವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ ಚಮಸಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಉದಕದೊಂದಿಗೆ ಶೋಧಿತವಾದ ಸೋಮವನ್ನು ಅರ್ಪಣೆಗಾಗಿ ಎತ್ತಿ. ಹರ್ಷಿತನಾದ ಇಂದ್ರನು ನಿಮ್ಮ ಹಸ್ತ

ಗಳಿಂದ ಹಿಂಡಲ್ಪಟ್ಟ ಸೋಮವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾನೆ- ಮದಕರವಾದ ಸೋಮವನ್ನು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸಿ.

English Translation

Priests, offer to him the prompt (libation); lift it up, purified with water, in the ladle: well pleased, he desires it from your hand; present the exhilarating Soma juice to Indra.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಧ್ವರ್ಯವಃ ಕರ್ತನ ಶ್ರುಷ್ಟಿಂ ಅಸ್ತೈ—ಎಲೈ ಅಧ್ವರ್ಯುಗಳೇ, ಈ ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ ಸುಖಕರವಾದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿರಿ. ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರುಷ್ಟಿಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಸುಖಕರಂ ಎಂದರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಯಾಸ್ಕರು ಶ್ರುಷ್ಟಿಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬೇಗನೆ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು (ನಿ ೬-೧೩).

ವನೇ ನಿಪೂತಂ ವನ ಉತ್ ನಯಧ್ವಂ—ವನೇ ಸಂಭಜನೀಯೇ ವನ ಉದಕೇ ನಿಪೂತಮಾಪ್ಯಾಯನೇನ ಶೋಧಿತಂ ಸೋಮಮುನ್ಮಯಧ್ವಂ | ಊರ್ಧ್ವಂ ನಯತ | ಯದ್ವಾ ವನೇ ತದ್ವಿಕಾರೇ ಚಮಸೇ ನಿಪೂತಂ ದಶಾಪವಿತ್ರೇಣ ಶೋಧಿತಂ ಸೋಮಂ ವನೇ ಚಮಸ ಉನ್ಮಯಧ್ವಂ | ಇಲ್ಲಿ ವನೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಎರಡಾವರ್ತಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು. ವನಂ ಶಬ್ದವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (೨-೨೪) ವನೇ ಎಂದರೆ ಉದಕದಲ್ಲಿ, ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವು. ಮತ್ತು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಇಡುವ ದೊಡ್ಡ ಮರದ ಪಾತ್ರೆಗೆ ವನ ಎಂದೂ ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ಮರದಿಂದ (ಉದುಂಬರ ವೃಕ್ಷದಿಂದ) ಮಾಡಿದ ಚಮಸಪಾತ್ರೆಗೂ ವನವೆಂದು ಹೆಸರು. ಅದುದರಿಂದ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ವನೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನೀರೆಂದೂ, ಎರಡನೆಯ ವನೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಚಮಸಪಾತ್ರೆ ಎಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದಲ್ಲಿ—ಸೋಮಲತೆಗಳನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ನೆನೆಯಿಸಿ ಶುದ್ಧಮಾಡಿ ಬಳಿಕ ಜಜ್ಜಿ, ಹಿಂಡಿ, ಶೋಧಿಸಿ ಚಮಸವೆಂಬ ಮರದಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉತ್ತರವೇದಿಯ ಬಳಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬನ್ನಿ ಎಂದು ಈ ವಾಕ್ಯದ ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು ಸೂಚಿತವಾಗುವುದು.

ಜುಷಾಣಃ ಹಸ್ತೈಂ ಅಭಿ ನಾವಶೇ ವಃ—ಜುಷಾಣಃ ಪ್ರೀಯಮಾಣಃ ಸ ಇಂದ್ರೋ ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಹಸ್ತೈಂ ಹಸ್ತಾಭ್ಯಾಮುಭಿಷುತಂ ಸೋಮಮುಭಿವಾವಶೇ ಕಾಮಯತೇ | ಇಲ್ಲಿ ಹಸ್ತೈಂ ಎಂದರೆ ಕೈಗಳಿಂದ ಸೋಮಲತೆಗಳನ್ನು ಜಜ್ಜಿ ಹಿಂಡಿ, ಶೋಧಿಸಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಸೋಮರಸವೆಂದರ್ಥವು. ಎಲೈ ಅಧ್ವರ್ಯುಗಳೇ, ಪ್ರೀತನಾದ ಇಂದ್ರನು ನಿಮ್ಮ ಕೈಗಳಿಂದ ಶೋಧಿಸಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅದರಿಂದ ಮದಕರವಾದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಇಂದ್ರನನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಿ ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಧ್ವರ್ಯವಃ ಪಯಸೋಧರ್ಯಥಾ ಗೋಃ ಸೋಮೇಭಿರಿಂ ಪೃಣತಾ
ಭೋಜಮಿಂದ್ರಂ ।

ವೇದಾಹನುಸ್ಯ ನಿಭೃತಂ ಮ ಏತದ್ವಿತ್ಸಂತಂ ಭೂಯೋ ಯಜತತ್ಚಿಕೇತ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಅಧ್ವರ್ಯವಃ | ಪಯಸಾ | ಊಧಃ | ಯಥಾ | ಗೋಃ | ಸೋಮೇಭಿಃ | ಈಂ | ಪೃಣತ | ಭೋಜಂ |
ಇಂದ್ರಂ ।

ವೇದ | ಅಹಂ | ಅಸ್ಯ | ನಿಭೃತಂ | ಮೇ | ಏತತ್ | ದಿತ್ಸಂತಂ | ಭೂಯಃ | ಯಜತಃ | ಚಿಕೇತ || ೧೦ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಧ್ವರ್ಯವಃ ಯಥಾ ಗೋರೂಢಃ ಪಯಸಾ ಪೂರ್ಣಂ ತದ್ವದೀಮೇನಂ ಭೋಜಂ
ಫಲಸ್ಯ ದಾತಾರಂ ರಕ್ಷಿತಾರಂ ಚೇಂದ್ರಂ ಸೋಮೇಭಿಃ ಸೋಮ್ಯಃ ಪೃಣತ | ಪೂರಯತ | ಮೇ ಮದೀ-
ಯಸ್ಯ ಸೋಮಸ್ಯ ನಿಭೃತಂ ಗೂಢಂ ಸುಖಸಾಧನಸ್ತಭಾವಮಹಮೇವ ವೇದ | ಜಾನಾಮಿ | ಇತಿ ಪೂರ್ವಂ
ನ ಪರಸ್ಮೈ ಕಥಿತಂ | ತಥಾಪಿ ಯುಷ್ಮಭ್ಯಂ ಬ್ರವೀಮೀತ್ಯೇವಂ | ದಿತ್ಸಂತಂ ಸೋಮಂ ದಾತುಮಿಚ್ಛಂತಂ
ಯಜಮಾನಂ ಯಜತೋ ಯಷ್ಟವ್ಯ ಇಂದ್ರೋ ಭೂಯೋಽತಿಶಯೇನ ಚಿಕೇತ || ದಿತ್ಸಂತಂ | ಡುದಾಞ್
ದಾನೇ | ಇಚ್ಛಾಯಾಂ ಸನ್ | ಸನಿ ಮೀಮಾಘ್ವಿತ್ಯಾಕಾರಸ್ಯ ಇಸಾದೇಶಃ | ಅತ್ರ ಲೋಪೋಽಭ್ಯಾಸಸ್ಯೇ-
ತ್ಯಭ್ಯಾಸಲೋಪಃ | ಸಃ ಸ್ಯಾರ್ಥಧಾತುಕ ಇತಿ ಸಕಾರಸ್ಯ ತತ್ತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಧ್ವರ್ಯವಃ—ಎಲೈ ಅಧ್ವರ್ಯುಗಳೇ | ಯಥಾ—ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ | ಗೋಃ—ಗೋವಿನ | ಊಧಃ—
ಕೆಚ್ಚಲು | ಪಯಸಾ—ಕ್ಷೀರದಿಂದ ತುಂಬಿರುವುದೋ ಅದರಂತೆ | ಭೋಜಂ—ಫಲದಾತನಾದ ಮತ್ತು ಸಂರಕ್ಷಕ
ನಾದ | ಈಂ ಇಂದ್ರಂ—ಈ ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಸೋಮೇಭಿಃ—ಸೋಮರಸಗಳಿಂದ | ಪೃಣತ—ತುಂಬಿರಿ | ಮೇ—
ನನಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ | ಅಸ್ಯ—ಈ ಸೋಮದ | ಏತತ್ ನಿಭೃತಂ—ಗೂಢವಾದ ಈ ಸುಖದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು |
ಅಹಂ—ನಾನು (ನಾತ್ರ) | ವೇದ—ತಿಳಿಯುತ್ತೇನೆ (ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ) | ಯಜತಃ—ಯಜ್ಞಾರ್ಹನಾದ
ಇಂದ್ರನು | ದಿತ್ಸಂತಂ—ಸೋಮವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನನ್ನು | ಭೂಯಃ—ಅತಿಶಯವಾಗಿ | ಚಿಕೇತ—
ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ (ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುತ್ತಾನೆ).

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಧ್ವರ್ಯುಗಳೇ, ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಗೋವಿನ ಕೆಚ್ಚಲು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ತುಂಬಿರುವುದೋ ಅದರಂತೆ ಫಲದಾತನಾದ ಈ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸೋಮರಸಗಳಿಂದ ತುಂಬಿ. “ನನಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ಈ ಸೋಮದ ಗೂಢವಾದ ಸುಖದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ನಾನು ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಯಬಲ್ಲೆನು” ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ ಯಜ್ಞಾಹನಾದ ಇಂದ್ರನು ಸೋಮವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ. (ಮೆಚ್ಚುತ್ತಾನೆ)

English Translation

Priests, fill the bountiful Indra with libations, as the udder of a cow is filled with milk; so shall the adorable (Indra) fully comprehend (the liberality) of him who desires to present the gift, and shall say (to him), I acknowledge the secret (virtue) of this my (draught).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ಅಧ್ವರ್ಯವಃ ಪಯಸಾ ಊಢಃ ಯಥಾ ಗೋಃ ಸೋಮೇಭಿಃ ಈಂ ಪೃಣತ ಭೋಜಂ ಇಂದ್ರಂ- ಹೇ ಅಧ್ವರ್ಯವಃ ಯಥಾ ಗೋರೂಢಃ ಪಯಸಾ ಪೂರ್ಣಂ ತದ್ವದೀಮೇಸಂ ಭೋಜಂ ಫಲಸ್ಯ ದಾತಾರಂ ರಕ್ಷಿತಾರಂ ಚೇಂದ್ರಂ ಸೋಮೇಭಿಃ ಸೋಮೈಃ ಪೃಣತ ಪೂರಯತ | ಎಲೈ ಅಧ್ವರ್ಯುನಾಮಕಋತ್ವಿಜರೇ, ಗೋವಿನ ಕೆಚ್ಚಲಿನಲ್ಲಿ ಯಾವರೀತಿ ಹಾಲು ತುಂಬಿರುವುದೋ ಅದರಂತೆ ನಮಗೆ ಫಲಪ್ರದವಾದ ಮತ್ತು ರಕ್ಷಕನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸೋಮರಸಗಳಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತುಂಬಿ. ಗೋವಿನ ಕೆಚ್ಚಲಿನಲ್ಲಿ ಹಾಲು ತುಂಬಿಕೊಂಡು ದಪ್ಪನಾಗಿ ಕಂಡುಬರುವುದು. ಅದರಂತೆ ಇಂದ್ರನ ಉದರವನ್ನು ಸೋಮರಸಗಳಿಂದ ತುಂಬಿ ದಪ್ಪನಾಗಿ ಕಾಣುವಂತೆ ಮಾಡಿರಿ ಎಂದರೆ ಅತಿಶಯವಾಗಿ (ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿ) ಸೋಮರಸವನ್ನು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿರಿ ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು. ಗೋವಿನ ಕೆಚ್ಚಲಿನಲ್ಲಿ ಹಾಲು ಹೇಗೆ-ತುಂಬಿರುವುದೋ ಇಂದ್ರನ ಉದರದಲ್ಲಿಯೂ ಅರೀತಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ತುಂಬಿ ಎಂದು ಖ.ಷಿಯು ಅಧ್ವರ್ಯುಗಳನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿರುವನು.

ವೇದ ಅಹಂ ಅಸ್ಯ ನಿಭೃತಂ ಮೇ-ಮೇ ಮದೀಯಸ್ಯ ಸೋಮಸ್ಯ ನಿಭೃತಂ ಗೂಢಂ ಸುಖ- ಸಾಧನಸ್ವಭಾವಮಹಮೇವ ವೇದ | ಜನಾಮಿ | ಇತಿ ಪೂರ್ವಂ ನ ಪರಸ್ಮೈ ಕಥಿತಂ ತಥಾಸಿ ಯುಷ್ಮಭ್ಯಂ ಬ್ರೂಮಿ | ಸೋಮರಸಪಾನದಿಂದ ತೃಪ್ತನಾದ ಇಂದ್ರನು ಈ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವನು-ನಾನು ಪಾನಮಾಡಿದ ಈ ಸೋಮರಸದ ಸುಖಾನುಭವವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿದ ನಾನು ಮಾತ್ರ ಬಲ್ಲೆನು. ಇತರರಿಂದ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ನಾನು ಇದುವರೆಗೆ ಯಾರಿಗೂ ಹೇಳಿರಲಿಲ್ಲ. ಈಗ ನಿಮಗೆ ಹೇಳುವೆನು ಎಂದು ಇಂದ್ರನು ಯಜಮಾನ ಋತ್ವಿಜರನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಹೇಳಿರುವನು.

ಏತತ್ ದಿತ್ವಂತಂ ಭೂಯಃ ಯಜತಃ ಚಿಕೇತ-ಈರೀತಿ ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಯಜಮಾನನು ಸೋಮವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವುದನ್ನು ಇಂದ್ರನು ತಿಳಿಯುವನು ಎಂದರೆ ಯಜಮಾನನು ಅಧಿಕವಾಗಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವುದನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಬಹಳವಾಗಿ ಮೆಚ್ಚುವನು (ಎಂದರೆ ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವನು).

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಧ್ವರ್ಯವೋ ಯೋ ದಿವ್ಯಸ್ಯ ವಸ್ತೋ ಯಃ ಪಾರ್ಥಿವಸ್ಯ ಕ್ಷಮ್ಯಸ್ಯ ರಾಜಾ |

ತಮೂರ್ಧರಂ ನ ಪೃಣತಾ ಯವೇನೇಂದ್ರಂ ಸೋಮೇಭಿಸ್ತದಪೋ ವೋ

ಅಸ್ತು || ೧೧ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಧ್ವರ್ಯವಃ | ಯಃ | ದಿವ್ಯಸ್ಯ | ವಸ್ತಃ | ಯಃ | ಪಾರ್ಥಿವಸ್ಯ | ಕ್ಷಮ್ಯಸ್ಯ | ರಾಜಾ |

ತಂ | ಉರ್ಧರಂ | ನ | ಪೃಣತ | ಯವೇನ | ಇಂದ್ರಂ | ಸೋಮೇಭಿಃ | ತತ್ | ಅಸಃ | ವಃ | ಅಸ್ತು || ೧೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಧ್ವರ್ಯವಃ ಯ ಇಂದ್ರೋ ದಿವ್ಯಸ್ಯ ದ್ಯುಲೋಕಾರ್ಹಸ್ಯ ವಸ್ತೋ ವಸುನೋ ರಾಜಾ ಭವತಿ | ಯಶ್ಚ ಪಾರ್ಥಿವಸ್ಯ | ಪೃಥಿವೀತಬ್ದೇನ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಮಂತರಿಕ್ಷಮುಚ್ಯತೇ | ತತ್ರೈತಂ ಧನಂ ಪಾರ್ಥಿವಂ | ತಸ್ಯ ರಾಜಾ | ಯಶ್ಚ ಕ್ಷಮ್ಯಸ್ಯ | ಕ್ಷಮಾ ಭೂಮಿಃ | ತತ್ರೈತಂ ಧನಂ ಕ್ಷಮ್ಯಂ | ತಸ್ಯ ಚ ರಾಜಾ ಭವತಿ | ತನೇವಂವಿಧಮಿಂದ್ರಂ ಸೋಮೇಭಿಃ ಸೋಮೈಃ ಪೃಣತೇ | ಪೂರಯತ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಉರ್ಧರಂ ನ | ಉರ್ಧ್ವಂ ದೀರ್ಘಮೂರ್ಧರಂ ಕುಸೂಲಂ | ಯಥಾ ಯವೇನ ತತ್ಪೂರ್ಣಂ ತದ್ವದಿಂದ್ರಂ ಪೂರಯತೇತಿ | ತಾದೃಶಂ ಸೋಮಾದಿನೇಂದ್ರೋದರಪೂರಣಲಕ್ಷಣಮಪಃ ಕರ್ಮ ಪೋ ಯುಷ್ಮಾಕಮಸ್ತು ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಧ್ವರ್ಯವಃ—ಎಲೈ ಅಧ್ವರ್ಯುಗಳೇ | ಯಃ—ಯಾವ ಇಂದ್ರನು | ದಿವ್ಯಸ್ಯ—ದ್ಯುಲೋಕಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ | ವಸ್ತಃ—ಸಕಲವಾದ ಧನಕ್ಕೂ | ರಾಜಾ—ಪ್ರಭುವಾಗಿದ್ದಾನೆಯೋ (ಹಾಗೆಯೇ) | ಯಃ—ಯಾರು | ಪಾರ್ಥಿವಸ್ಯ—ವಿಸ್ತೃತವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಧನಕ್ಕೂ | ಕ್ಷಮ್ಯಸ್ಯ—ಪಾರ್ಥಿವವಾದ ಧನಕ್ಕೂ ಸ್ವಾಮಿಯಾಗಿರುವನೋ | ತಂ—ಅಂತಹ | ಇಂದ್ರಂ—ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಯವೇನ—ಯವಧಾನ್ಯದಿಂದ | ಉರ್ಧರಂ ನ—ಕಣಜವನ್ನು ತುಂಬುವಂತೆ | ಸೋಮೇಭಿಃ—ಸೋಮದ ರಸಗಳಿಂದ | ಪೃಣತ—ತುಂಬಿರಿ | ತತ್ ಅಸಃ—ಇಂತಹ ಕರ್ಮವು | ವಃ—ನಿಮ್ಮ (ಕ್ಷೇಮಕ್ಕಾಗಿ) | ಅಸ್ತು—ಆಗಿರಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಧ್ವರ್ಯುಗಳೇ, ಯಾವ ಇಂದ್ರನು ದ್ಯುಲೋಕಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಸಕಲಧನಕ್ಕೂ ಹಾಗೆಯೇ ಅಂತರಿಕ್ಷಕ್ಕೂ ಪೃಥಿವಿಗೂ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸಕಲವಾದ ಸಂಪತ್ತಿಗೂ ಪ್ರಭುವಾಗಿದ್ದಾನೆಯೋ ಅಂತಹ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಯವಧಾನ್ಯದಿಂದ ಕಣಜವನ್ನು ತುಂಬುವಂತೆ ಸೋಮದ ರಸಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರಿ. ಇಂತಹ ಕರ್ಮವು ನಿಮಗೆ ಕ್ಷೇಮವನ್ನುಂಟು ಮಾಡಲಿ.

English Translation

Priests, fill with libations, as a granary (is filled) with barley, Indra, who is lord of the riches of heaven, of mid-heaven, of earth ; and may such (pious) act be for your (good).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಯಃ ದಿವ್ಯಸ್ಯ ವಸ್ಯಃ ಪಾರ್ಥಿವಸ್ಯ ಪ್ಲಮ್ಯಸ್ಯ (ವಸ್ತುಃ) ರಾಜಾ ಯ ಇಂದ್ರೋ ದ್ವಲೋಕಾರ್ಹಸ್ಯ ವಸ್ತೋ ವಸುನೋ ರಾಜಾ ಭವತಿ | ಯಶ್ಚ ಪಾರ್ಥಿವಸ್ಯ ಪೃಥಿವೀಶಬ್ದೇನ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಮಂತರಿಕ್ಷಮುಚ್ಯತೇ | ತತ್ರತ್ಯಥನಂ ಪಾರ್ಥಿವಂ | ತಸ್ಯ ರಾಜಾ | ಯಶ್ಚ ಪ್ಲಮ್ಯಸ್ಯ ಪ್ಲಮಾ ಭೂಮಿಃ ತತ್ರತ್ಯಂ ಧನಂ ಪ್ಲಮ್ಯಂ | ತಸ್ಯ ಚ ರಾಜಾ ಭವತಿ | ಇಲ್ಲಿ ಪೃಥಿವೀ ಶಬ್ದವು ಅಂತರಿಕ್ಷನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೧೦) ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು ಅದುದರಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿರುವುದೂ, ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವುದೂ, ಪೃಥಿವಿಯಲ್ಲಿರುವುದೂ ಆದ ಸಮಸ್ತ ಧನಗಳಿಗೂ ಇಂದ್ರನು ರಾಜ (ಸ್ವಾಮಿ) ಯೆಂದು ಋಷಿಯು ವರ್ಣಿಸಿರುವನು.

ತೇ ಊರ್ಧರಂ ನ ಪೃಣಿತ ಯವೇನ ಇಂದ್ರಂ ಸೋಮೇಭಿಃ—ಭೂಮ್ಯಂತರಿಕ್ಷಸ್ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸಮಸ್ತ ಧನಾದಿಗಳಿಗೂ ಒಡೆಯನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು (ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನ ಉದರವನ್ನು) ಕಣಜವನ್ನು ಯವಧಾನ್ಯದಿಂದ ತುಂಬುವಂತೆ ಸೋಮರಸಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರಿ. ಹಿಂದಿನ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಉದರವನ್ನು ಹಾಲಿನಿಂದ ತುಂಬಿದ ಹಸುವಿನ ಕೆಚ್ಚಲಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿ ಈ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಯವಧಾನ್ಯದಿಂದ ತುಂಬಿದ ಕಣಜಕ್ಕೆ ಹೋಲಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಊರ್ಧರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಕರು—

ಊರ್ಧರಂ ಕೃದರಮಿತ್ಯಾವಸನಸ್ಯ | ಊರ್ಧರಮುದ್ದೀರ್ಣಂ ಭವಂತಿ ಊರ್ಜೇ ದೀರ್ಣಂ ನಾ |
ತಮೂರ್ಧರಂ ನ ಪೃಣಿತಾ ಯ ವೇನ ಇತ್ಯಪಿ ನಿಗಮೋ ಭವತಿ | ತಮೂರ್ಧರಮಿವ ಪೂರಯತಿ
ಯವೇನ | ಕೃದರಂ ಕೃತದರಂ ಭವತಿ ||

(ನಿ ೩-೨೦)

ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಊರ್ಧರಶಬ್ದವು ಊರ್ಧರಂ ಕೃದರಂ ಎಂದು ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ದ್ವಿಶನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೨೦) ದ್ವಿಶನಾಮಗಳೆಂದರೆ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ, ಸಮಾನಾರ್ಥವುಳ್ಳ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳು ಎಂದರೆ ಊರ್ಧರಂ ಕೃದರಂ ಎಂಬ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳೂ ಸಮಾನಾರ್ಥವುಳ್ಳವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಕೃದರ ಶಬ್ದವು ಗೃಹನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿವೆ (ನಿ. ೩-೧೩). ಊರ್ಧರ, ಮತ್ತು ಕೃದರ ಎಂಬ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳು ಅವಪನಕ್ಕೆ (ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಶೇಖರಿಸಿಡುವ ಗೃಹಕ್ಕೆ) ಹೆಸರುಗಳು. ಅಥವಾ ಮೇಲಿನವರೆಗೆ ತುಂಬುವುದರಿಂದ ಅಥವಾ ಅನ್ನ (ಅಹಾರ) ಕ್ಯಾಗಿ ಶೇಖರಿಸಿಡುವುದರಿಂದ ಊರ್ಧರವೆಂದು ಕಣಜಕ್ಕೆ ಹೆಸರು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ ಪ್ರಕೃತ ಋಕ್ಸನ್ನೇ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವರು. ಈ ಊರ್ಧರ ಶಬ್ದವು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಈ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು. ಇನ್ನೆಲ್ಲೆಯೂ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗವಿಲ್ಲ.

This word occurs once in the Rigveda (ಋ. ಸಂ. ೨-೧೪-೧೧) when reference is made to filling Indra with Soma as one fills an ಊರ್ಧ್ವ with grain (ಯವ). Sayana renders it "granary" but Roth and Zimmer seem more correct in simply making it a measure for holding grain or garner,

(Vedic Index of names and subjects. p. 106)

ಎಂದು ಕೆಲವು ಅಂಗ್ಲ ಸಂಹಿತರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ಆದರೆ ಸಾಯಣರ ಅರ್ಥವಿನಿರಣಿಯು ಯಾಸ್ಮರ ಮತವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಅದೇ ಗ್ರಾಹ್ಯವು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅ॒ಸ್ಮ॒ಭ್ಯಂ ತದ್ವ॑ಸೋ ದಾನಾ॒ಯ ರಾಧಃ॑ ಸಮ॒ರ್ಥಯ॑ಸ್ವ ಬ॒ಹು ತೇ ವಸ॑ವ್ಯಂ |
ಇಂದ್ರ॑ ಯಚ್ಚಿ॒ತ್ರಂ ಶ್ರ॒ವಸ್ಯಾ॑ ಅನು॒ ದ್ಯೌನ್ಮೃ॒ಹದ್ವದೇ॑ನು ವಿ॒ದಧೇ॑ ಸು॒ವೀರಾಃ॑ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅ॒ಸ್ಮ॒ಭ್ಯಂ | ತತ್ | ವ॒ಸೋ ಇತಿ॑ | ದಾನಾ॒ಯ | ರಾಧಃ॑ | ಸಂ | ಅ॒ರ್ಥಯ॑ಸ್ವ | ಬ॒ಹು | ತೇ | ವಸ॑ವ್ಯಂ |
ಇಂದ್ರ॑ | ಯತ್ | ಚಿ॒ತ್ರಂ | ಶ್ರ॒ವಸ್ಯಾಃ॑ | ಅನು॑ | ದ್ಯೌನ್ | ಬೃ॒ಹತ್ | ವದೇ॑ನು | ವಿ॒ದಧೇ॑ | ಸು॒ವೀರಾಃ॑
|| ೧೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವಸೋ ಸರ್ವಸ್ಯ ವಾಸಕ ವಸುಮನ್ವಾ ಹೇ ಇಂದ್ರ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಭೋಜ್ಯಸ್ಮಭ್ಯಂ ತದ್ರಾಧೋ ಧನಂ ದಾನಾಯ | ಉಪಲಕ್ಷಣಮೇತತ್ | ಭೋಗಾಯ ಚ ಸಮರ್ಥಯಸ್ವ | ದೇಹಿ | ಅಸ್ಮಾನ್ ಸಂಗಮಯೇತ್ಕರ್ಥಃ || ಅರ್ಥ ಯಾಚನೇ ಚುರಾದಿರದಂತ ಅತ್ಮನೇಸದೀ || ತೇ ತವ ತದ್ಬಹು ಪ್ರಭೂತಂ ವಸವ್ಯಂ || ವಸ್ತೇವ ವಸವ್ಯಂ | ವಸ್ವಾದಿತ್ವಾತ್ ಸ್ವಾರ್ಥಿಕೋ ಯತ್ || ತಾದೃಶಂ ಪ್ರಭೂತಂ ಧನಮಸ್ತಿ ಖಲು | ಚಿತ್ರಂ ಚಾಯನೀಯಂ ಯದ್ಧನಮನು ದ್ಯೌನ್ ಅನ್ವಹಂ || ಕಾಲಾಧ್ವನೋರಿತಿ ದ್ವಿತೀಯಾ || ಶ್ರವಸ್ಯಾಃ | ಭೋಗ್ಯಮಿಚ್ಛೇಃ || ಅಂತರ್ಣೀತಣ್ಣಿರ್ಥತ್ವಾದಕರ್ಮಕತ್ವಂ | ಯಥಾ ರೋದಿತಿತಿ | ಸ ತ್ವನ್ಯಃ | ದ್ವೇ ಹೃತ್ರೆ ಕರ್ಮಣೇ ಉದ್ದೇಶ್ಯಕರ್ಮ ಚ ವಿಧೇಯಕರ್ಮಾಂತರ್ಭೂತಂ | ಉದ್ದೇಶ್ಯಕರ್ಮಣಾ ಸಕರ್ಮಕೋ ಭವಿಷ್ಯತಿ | ಯಥಾ ಮಾಣವಕಂ ಪುತ್ರೀಯತಿತಿ ಭಾಷ್ಯ ಉದಾಹೃತಂ | ಪಾ. ೩-೧-೪-೨ | ಶ್ರವಶಬ್ದಾಚ್ಛಂದಸಿ ಪರೇಚ್ಛಾಯಾಂ ಕೈಚ್ | ತದಂತಸ್ಯ ಲೇಟ್ಕಡಾಗಮೇ ರೂಪಂ || ಸುವೀರಾಃ ಕಲ್ಯಾಣಪುತ್ರಪುತ್ರಾಃ ಸಂತೋ ವಯಂ ವಿದಧೇವ್ಯಸ್ಮಿನ್ಯಜ್ಞೇ ಬೃಹತ್ ಪ್ರಭೂತಂ ಶಸ್ತ್ರಾದಿಕಂ ವಾಕ್ಯಂ ವದೇನು ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವಸೋ—ಧನವಂತನಾದ | ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಚಿತ್ರಂ—ನಾನಾವಿಧವಾದುದೂ ಮತ್ತು ರಮ್ಯವಾದುದೂ ಆದ | ಯತ್—ಯಾವ ಧನವನ್ನು | ಅನು ದ್ಯೂನ್—ಪ್ರತಿ ದಿನವೂ | ಶ್ರವಸ್ಯಾಃ—ಅನುಭವಿಸಲಿಚ್ಛಿಸುತ್ತೀವೆಯೋ ಅಥವಾ ನಾವು ಭೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ನೀನು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತೀಯೋ | ತೇ—ನಿನ್ನ ಸಂಬಂಧವಾದುದೂ, ಬಹು—ಪ್ರಭೂತವಾದುದೂ | ವಸವ್ಯಂ—ಸಂಪದ್ಯುಕ್ತವಾದುದೂ ಆದ | ತತ್ ರಾಧಃ—ಆ ಧನವನ್ನು | ಅಸ್ತಭ್ಯಂ—ನಮಗೆ | ದಾನಾಯ—ದಾನಕ್ಕೂ ಮತ್ತು ಉಪಭೋಗಕ್ಕೂ ಸಹ | ಸಮರ್ಥಯಸ್ತು—ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕೊಡು | ಸುವೀರಾಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಪುತ್ರರಿದೊಡಗೂಡಿದ ನಾವು | ವಿದಥೇ—ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ | ಬೃಹತ್—ಪ್ರಭೂತವಾದ ಶಸ್ತ್ರಾದಿ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು | ವದೇಮ—ಪಠಿಸುವೆವು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಧನವಂತನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಾವು ಪ್ರತಿ ದಿನವೂ ಉಪಭೋಗಿಸಬೇಕೆಂದಿಚ್ಛಿಸುವುದೂ, ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಪ್ರಭೂತವಾಗಿಯೂ ಸಂಪದ್ಯುಕ್ತವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದೂ ಆದ ಧನವನ್ನು ದಾನಕ್ಕೂ ಉಪಭೋಗಕ್ಕೂ ಸಹ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕೊಡು, ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಪುತ್ರರಿದೊಡಗೂಡಿದ ನಾವು ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಶಸ್ತ್ರಾದಿಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವೆವು.

English Translation

Possessor of riches, exert your ability to bestow wealth upon us ; for yours is great affluence : may you, Indra, be disposed to grant us exceeding abundance day by day, so that, blessed with worthy descendants, we may glorify you at (our) sacrifice.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಇದುವರೆಗೂ ನಾನಾವಿಧವಾಗಿ ಇಂದ್ರನ ಸಾಹಸಕೃತ್ಯಗಳ ಗುಣವರ್ಣನೆಮಾಡಿ ಈಗ ಸೂಕ್ತದ ಕೊನೆಯ ದಾದ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಉಪಸಂಹಾರರೂಪವಾಗಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ ಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ.

ವಸೋ—ಸರ್ವಸ್ಯ ವಾಸಕ ವಸುಮನ್ನಾ ಹೇ ಇಂದ್ರ | ಸರ್ವರಿಗೂ ವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಡುವ ಅಥವಾ ಧನವಂತನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಎಂದು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಿರುವರು.

ಅಸ್ತಭ್ಯಂ ದಾನಾಯ ರಾಧಃ ಸಮರ್ಥಯಸ್ತು—ಇತರರಿಗೆ ಕೊಡುವುದಕ್ಕೂ ಮತ್ತು ನಾವು ಉಪಭೋಗಿಸುವುದಕ್ಕೂ ಸಹ ಧನವನ್ನು ನಮಗೆ ಕೊಡು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಬಹು ತೇ ವಸವ್ಯಂ—ಎಂಬ ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿ ಬಹಳವಾಗಿ ಧನಾದಿಗಳಿರುವದೆಂದೂ ಆದ್ದರಿಂದ ತನ್ನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರಿಗೆ ಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡಲು ಇಂದ್ರನು ಸಮರ್ಥನಾಗಿರುವನೆಂದೂ ಅರ್ಥವು ಸೂಚಿತವಾಗುವುದು.

ಇಂದ್ರ ಯತ್ ಚಿತ್ರಂ ಶ್ರವಸ್ಯಾಃ ಅನು ದ್ಯೂನ್—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಧನವನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸುವ ನಮಗೆ ಪ್ರತಿ ದಿನವೂ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಧನಾದಿದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ

ಬೃಹತ್ ವದೇಮು ವಿದಥೇ ಸುನೀರಾಃ—ಸುನೀರಾಃ ಕಲ್ಯಾಣಪುತ್ರಪೌತ್ರಾಃ ಸಂತೋ ವಯಂ ವಿದಥೇಽಸ್ಮಿನ್ಯಜ್ಞೇ ಬೃಹತ್ ಪ್ರಭೂತಂ ಶಸ್ತ್ರಾದಿಕಂ ವಾಕ್ಯಂ ವದೇಮು || ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿ ಗಳಿಂದಲೂ ಪರಾಕ್ರಮಿಗಳಾದ ಭೃತ್ಯವರ್ಗದವರಿಂದಲೂ ಸಹಿತರಾದ ನಾವು ಇಂದ್ರನಾದ ನಿನ್ನ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಶಸ್ತ್ರಾದಿಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಪಠಿಸುವೆವು ಎಂದು ಹಿಂದಿನ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಮುಷಿಯು ಆಶಂಸನೆಮಾಡಿರುವನು.

ಹದಿನೈದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು.

ಪ್ರ ಘಾ ನ್ವಸ್ಯೇತಿ ದಶರ್ಚಂ ಚತುರ್ಥಂ ಸೂಕ್ತಂ ಗಾರ್ತ್ವಮದಂ ತ್ರೈಷ್ಟುಭವ್ಯಂ | ಅತ್ರಾ-
ನುಕ್ರಮಣಿಕಾ ಪ್ರ ಘ ದಶೇತಿ || ದಶರಾತ್ರೇ ಷಷ್ಠೇಽಹನಿ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯೇ ಶ್ರೀಣಿ ಸೂಕ್ತಾನಿ | ತತ್ರೇದಂ
ದ್ವಿತೀಯಂ | ಷಷ್ಠಸ್ಯೇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರೀತಂ | ಏಂದ್ರ ಯಾಹ್ಯುಪ ನಃ ಪ್ರ ಘಾ ನ್ವಸ್ಯಾಭೂರೇಕ ಇತಿ
ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಂ | ಅ. ೯-೧ | ಇತಿ || ತ್ರೈಕಮಾಮಕೇ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯೇ ಪ್ರ ಘಾ ನ್ವಸ್ಯೇತ್ಯೇಷಾ ಸೂಕ್ತಮು-
ಖೀಯಾ | ಉಶನಃಸ್ತೋಮೇ ಸೂತ್ರೀತಂ | ತ್ರೈರ್ಯಮಾ ಮನುಷೋ ದೇವತಾತಾ ಪ್ರ ಘಾ ನ್ವಸ್ಯ
ಮಹತೋ ಮಹಾನಿ | ಅ. ೯-೫ | ಇತಿ. ||

ಅನುವಾದವು—ಪ್ರ ಘಾ ನ್ವಸ್ಯ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಎರಡನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಗೃತ್ವಮದನು ಮುಷಿಯು; ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯು; ತ್ರೈಷ್ಟುಪ್ ಛಂದಸ್ಸು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಪ್ರ ಘ ದಶ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದು. ದಶರಾತ್ರವೆಂಬ ಯಾಗದ ಆರನೆಯ ದಿವಸದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವಾಗ ಮೂರು ಸೂಕ್ತಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವರು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಎರಡನೆಯದು. ಈ ವಿಷಯವು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಷಷ್ಠಸ್ಯ ಎಂಬ ಖಂಡದ—ಏಂದ್ರ ಯಾಹ್ಯುಪ ನಃ ಪ್ರ ಘಾ ನ್ವಸ್ಯಾಭೂರೇಕ ಇತಿ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೯-೧) ತ್ರೈಕಮಾಮಕವೆಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸುವ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲ ನೆಯ ಋಕ್ಕಾದ ಪ್ರ ಘಾ ನ್ವಸ್ಯ ಎಂಬ ಒಂದು ಋಕ್ಕನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ತ್ರೈರ್ಯ ಮಾ ಮನುಷೋ ದೇವತಾ ಪ್ರ ಘಾ ನ್ವಸ್ಯ ಮಹತೋ ಮಹಾನಿ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೯-೫).

॥ ಓಂ ॥

ಸೂಕ್ತ—೧೫

॥ ಮಂಡಲ—೨ ॥ ಅನುವಾಕ—೨ ॥ ಸೂಕ್ತ—೧೫ ॥

॥ ಅಷ್ಟಕ—೨ ॥ ಅಧ್ಯಾಯ—೬ ॥ ವರ್ಗ—೧೫, ೧೬ ॥

॥ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ—೧೦ ॥

ಋಷಿಃ—ಗೃತ್ಸಮದಃ ॥

ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರಃ ॥

ಛಂದಃ—ತ್ರಿ ಸ್ತುಪ್ ॥

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಪ್ರ ಘಾ ನ್ವ ಸ್ಯ ಮಹತೋ ಮಹಾನಿ ಸತ್ಯಾ ಸತ್ಯಸ್ಯ ಕರಣಾನಿ ವೋಚಂ ।

ತ್ರಿ ಕದ್ರುಕೇಷು ಪಿಬತ್ಸುತಸ್ಯಾಸ್ಯ ಮದೇ ಅಹಿಮಿಂದ್ರೋ ಜಘಾನ ॥ ೧ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಪ್ರ | ಘ | ನು | ಅಸ್ಯ | ಮಹತಃ | ಮಹಾನಿ | ಸತ್ಯಾ | ಸತ್ಯಸ್ಯ | ಕರಣಾನಿ | ವೋಚಂ |

ತ್ರಿ ಕದ್ರುಕೇಷು | ಅಪಿಬತ್ | ಸುತಸ್ಯ | ಅಸ್ಯ | ಮದೇ | ಅಹಿಂ | ಇಂದ್ರಃ | ಜಘಾನ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಗೃತ್ಸಮದೋ ಬ್ರೂತೇ | ಮಹತೋ ಬಲವತಃ ಸತ್ಯಸ್ಯ ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪಸ್ಯಾಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಸತ್ಯಾನಿ
ಯಥಾರ್ಥಾನಿ ಮಹಾನಿ ಮಹಾಂತಿ ಕರಣಾನ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಸೂಕ್ತೇ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಾನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ನು ಅದ್ಯ
ಪ್ರ ವೋಚಂ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಬ್ರವೀಮಿ || ವಚಿ ಪರಿಭಾಷಣೇ | ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ಜಿಜ್ಜುತ ಇತಿ ವರ್ತಮಾನೇ
ಲುಜಿ ಅಸ್ಯತಿವಕ್ತಿಬ್ಯಾತಿಭ್ಯೋಽಜ್ | ವಚಿ ಉಮ್ || ಘೇತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ | ಕಾನಿ ತಾನಿ ಉಚ್ಯಂತೇ |
ತ್ರಿ ಕದ್ರುಕೇಷು ಜ್ಯೋತಿರ್ಗೌರಾಯುರಿತ್ಯೇವಂರೂಪೇಷ್ವಾಭಿಪ್ಲವಿಕೇಷ್ವಹಃಸು ಸುತಸ್ಯಾಭಿಷುತಂ ಸೋಮ-
ಮಿಂದ್ರೋಽಪಿಬತ್ | ತತಃ ಪೀತಸ್ಯಾಸ್ಯ ಸೋಮಸ್ಯ ಮದೇ ಹರ್ಷೇ ಸಂಜಾತೇ ಸತೀಂದ್ರೋಽಹಿಂ
ವೃತ್ತಮಸುರಂ ಜಘಾನ | ಹತನಾನ್ ॥

ಪ್ರತಿಸದಾರ್ಥ

ಮಹತಃ—ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಕೂಡಿದವನೂ | ಸತ್ಯಸ್ಯ—ಸತ್ಯಾತ್ಮಕನೂ ಆದ | ಅಸ್ಯ—ಇಂದ್ರನ |
ಸತ್ಯಾ—ಯಥಾರ್ಥನಾದುದೂ | ಮಹಾನಿ—ಮಹದ್ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ ಆದ | ಕರಣಾನಿ—ಕರ್ಮಗಳ

ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು | ನು—ಈಗ | ಪ್ರ ವೋಚಂ—ಅತಿಶಯವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ | ಘ—ಅದೇ ನೆಂದರೆ | ತ್ರಿಕದ್ರುಕೇಷು—ತ್ರಿಕದ್ರುಕದ ಅಹಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ | ಸುತಸ್ಯ—ಹಿಂಡಲ್ಪಟ್ಟ ಸೋಮರಸವನ್ನು | ಅಸಿಬತ್—(ಇಂದ್ರನು) ಪಾನಮಾಡಿದನು | ಅಸ್ಯ—ಈ ಸೋಮರಸದ ಪಾನದಿಂದ | ಮದೇ—ಹರ್ಷವುಂಟಾದಾಗ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ಅಹಿಂ—ವೃತ್ತಾಸುರನನ್ನು | ಜಘಾನ—ಕೊಂದನು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಕೂಡಿದವನೂ, ಸತ್ಯಾತ್ಮಕನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನ ಯಥಾರ್ಥವಾದುದೂ, ಮಹದ್ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ ಆದ ಕರ್ಮಗಳ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಈಗ ಅತಿಶಯವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಅದೇನೆಂದರೆ, ತ್ರಿಕದ್ರುಕದ ಅಹಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂಡಲ್ಪಟ್ಟ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಪಾನಮಾಡಿದನು ಈ ಸೋಮರಸದ ಪಾನದಿಂದ ಹರ್ಷವುಂಟಾದಾಗ ಇಂದ್ರನು ವೃತ್ತಾಸುರನನ್ನು ಕೊಂದನು.

English Translation

Verily, I proclaim the great and authentic deeds of the mighty and true (Indra); of him who drank the effused juices at the Trikadruga rites, and in his exhilaration slew Abi.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಸೋಮಪಾನಮಾಡಿ ಅದರಿಂದಂಟಾದ ಹರ್ಷದಿಂದ ನಾನಾಸಾಹಸಕೃತ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿರುವುದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಇಂದ್ರನ ಒಂದೆರಡು ಸಾಹಸಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಇಂತಹ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಸೋಮಪಾನಮಾಡಿದ ಹರ್ಷಭರದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದನೆಂದು ಸೋಮಸ್ಯ ತಾ ಮದ ಇಂದ್ರಶ್ಚಕಾರ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ವಾಕ್ಯವು ಪ್ರತಿ ಋಕ್ಕಿನ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಪಲ್ಲವಿಯಂತೆ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ.

ಘ—ಘ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಛಂದಸ್ಸಿನ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಹಿತಾ ಪಾಠದಲ್ಲಿ ಅಕಾರವು ದೀರ್ಘವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರ ಘ ನು ಅಸ್ಯ ಮಹತಃ ಮಹಾನಿ ಸತ್ಯಾ ಸತ್ಯಸ್ಯ ಕರಣಾನಿ ವೋಚಂ—ಬಲವತಃ ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪ ಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಯಥಾಃರ್ಥಾನಿ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಾನಿ ಮಹಾಂತಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಅದ್ಯ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಬ್ರವೀಮಿ | ಮಹಾ ಬಲಪರಾಕ್ರಮಗಳಿಂದ ಸಹಿತನಾದ ಇಂದ್ರನ ಯಥಾರ್ಥವೂ ಮಹತ್ತ್ವಪೂರಿತವೂ ಆದ ನಾನಾಸಾಹಸಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಈಗ ಚೆನ್ನಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿ ಹೇಳುವೆನು ಎಂದು ಋಷಿಯು ಈ ಸೂಕ್ತದ ಪ್ರಾರಂಭದ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ ಅದರಂತೆ ಪ್ರತಿ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಇಂದ್ರನ ಕೆಲವು ಗುಣಗಳ ಅಥವಾ ಕರ್ಮಗಳ ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಇಂತಹ ಕರ್ಮವನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಸೋಮಪಾನಮಾಡಿದ ಹರ್ಷದ ಭರದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದನೆಂದು ಋಷಿಯು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ತ್ರಿಕದ್ರುಕೇಷು ಅಸಿಬತ್ ಸುತಸ್ಯ ಅಸ್ಯ ಮದೇ ಅಹಿಂ ಇಂದ್ರಃ ಜಘಾನ—ಅಭಿವ್ಲವನೆಂಬ ಯಾಗದ ಜ್ಯೋತಿಃ ಗೋಃ ಆಯುಃ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ಮೊದಲ ಮೂರು ದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂಡಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸೋಮರಸ

ವನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಪಾನಮಾಡಿ ಅದರ ಮದದಿಂದ (ಹರ್ಷದಿಂದ) ವೃತ್ರಾಸುರನನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡಿದನು ಎಂದು ಇಂದ್ರನ ಮುಖ್ಯಸಾಹಸಕಾರ್ಯವಾದ ವೃತ್ರಾಸುರನ ವಧೆಯು ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಅಹಿ ಶಬ್ದದ ನಾನಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನಾವು ಹಿಂದೆಯೇ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇವೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠ

ಅವಂಶೇ ದ್ಯಾವಾಸ್ತಭಾಯದ್ಬ್ರಹಂತಮಾ ರೋದಸೀ ಅಪೃಣದಂತರಿಕ್ಷಂ ।

ಸ ಧಾರಯತ್ಪೃಥಿವೀಂ ಪಪ್ರಥಚ್ಚ ಸೋಮಸ್ಯ ತಾ ಮದ ಇಂದ್ರಶ್ಚಕಾರ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಅವಂಶೇ | ದ್ಯಾಂ | ಅಸ್ತಭಾಯತ್ | ಬ್ರಹಂತಂ | ಅ | ರೋದಸೀ ಇತಿ | ಅಪೃಣತ್ | ಅಂತರಿಕ್ಷಂ |

ಸಃ | ಧಾರಯತ್ | ಪೃಥಿವೀಂ | ಪಪ್ರಥತ್ | ಚ | ಸೋಮಸ್ಯ | ತಾ | ಮದೇ | ಇಂದ್ರಃ | ಚಕಾರ ॥೨॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅವಂಶ ಅಕಾಶೇ ದ್ಯಾಂ ದ್ಯೋತಮಾನಂ ಸೂರ್ಯಂ ದ್ಯುಲೋಕಂ ನಾಸ್ತಭಾಯತ್ | ಇಂದ್ರೋಸ್ತಭಾತ್ | ಅನವಲಂಬನಸ್ಯ ತಸ್ಯಾವಸ್ಥಾಪನಮಕರೋದಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಸ್ತಂಭು ಇತಿ ಸಾಶ್ವೋ ಧಾತುಃ ಕ್ರ್ಯಾದಿಃ | ಲಜ್ಞ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮಿತ್ಯಹಾವಸಿ ಶಾಯಜಾದೇಶಃ || ಬ್ರಹಂತಂ ಮಹದಂತರಿಕ್ಷಂ ರೋದಸೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೌ ಚಾಪೃಣತ್ | ಸ್ವತೇಜಸಾ ಪೂರಿತನಾನ್ | ಕಿಂಚಿ ಸ ಇಂದ್ರಃ ಪೃಥಿವೀಂ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಾಂ ಭೂಮಿಂ ಧಾರಯತ್ | ಅಧಾರಯತ್ | ತಥಾ ಪಪ್ರಥಚ್ಚ | ಏನಾಂ ಭೂಮಿಮಪ್ರಥಯತ್ || ಪ್ರಥ ಪ್ರಖ್ಯಾನೇ | ಣ್ಯಂತಸ್ಯ ಲುಜ್ಞ ಚಜ್ಞ ರೂಪಂ | ಚಜ್ಯನ್ಯತರಸ್ಯಾಮಿತಿ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತತ್ವಂ || ಸೋಮಸ್ಯ ಮದೇ ಹರ್ಷೇ ಸಂಜಾತೇ ಸತಿ ತಾನೀಮಾನಿ ಕರ್ಮಾಣೀಂದ್ರಶ್ಚಕಾರ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅವಂಶೇ—ಅಧಾರರಹಿತವಾದ ಅಕಾಶದಲ್ಲಿ | ದ್ಯಾಂ—ದ್ಯುಲೋಕವನ್ನು ಅಥವಾ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಸೂರ್ಯನನ್ನು | ಅಸ್ತಭಾಯತ್—ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು | ಬ್ರಹಂತಂ—ಮಹತ್ತಾದ | ಅಂತರಿಕ್ಷಂ—ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು | ರೋದಸೀ—ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನಾ | ಅಪೃಣತ್—(ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ) ತುಂಬಿದನು | ಸಃ—ಆ ಇಂದ್ರನು | ಪೃಥಿವೀಂ—ವಿಸ್ತೃತವಾದ ಪೃಥಿವಿಯನ್ನು | ಧಾರಯತ್—ಧರಿಸಿದನು | ಪಪ್ರಥಚ್ಚ—ವಿಶ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗುವಂತೆ ಅದನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿದನು | ಸೋಮಸ್ಯ—ಸೋಮರಸದ ಪಾನದಿಂದ | ಮದೇ—ಹರ್ಷವುಂಟಾದಾಗ | ತಾ—ಈ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ಚಕಾರ—ಮಾಡಿದನು |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರನು ಆಧಾರರಹಿತವಾದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ದ್ಯುಲೋಕವನ್ನೂ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಸೂರ್ಯನನ್ನೂ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು. ಮಹತ್ತಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನೂ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನೂ ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ತುಂಬಿದನು. ಆ ಇಂದ್ರನು ವಿಶ್ವತವಾದ ಪೃಥ್ವಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿ ಅದು ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ಸೋಮರಸದ ಪಾನದಿಂದ ಹರ್ಷವುಂಟಾದಾಗ ಇಂದ್ರನು ಈ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದನು.

English Translation

Who fixed the heaven in unsupported (space), and filled the spacious firmament, and heaven, and earth, (with light): he it is who has upheld and has made the earth renowned: in the exhilaration of the Soma, Indra has done these (deeds).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅವಂಶೇ—ಆಕಾಶೇ | ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ವಿವರಣೆಯು. ಅವಂಶ ಶಬ್ದವು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿಯೂ ಋ. ಸಂ. ೭-೫೮-೧ ನೆಯ ಋಕ್ನಲ್ಲಿಯೂ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು. ಇನ್ನೆಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲ.

ದ್ಯಾಂ—ದ್ಯೋತಮಾನಂ ಸೂರ್ಯಂ ದ್ಯುಲೋಕಂ ವಾ | ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಅಥವಾ ದ್ಯುಲೋಕವನ್ನು (ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು) ಎಂದು ಎರಡುವಿಧ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದನ್ನಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಮತ್ತು ದ್ಯುರಿತ್ಯೆಹೋ ನಾಮಧೇಯಂ ಎಂದು ದ್ಯುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಹಸ್ಸೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವಿರುವುದು. (ನಿ. ೧-೭). ದ್ಯೌಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅಹರ್ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೧) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ದ್ಯೌರಾದಿತ್ಯೋ ಭವತಿ ಎಂದೂ ನಿರ್ವಚನವಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಸೂರ್ಯ ಅಥವಾ ಸ್ವರ್ಗ ಲೋಕವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಆಲಂಬನ ಅಥವಾ ಆಧಾರರಹಿತವಾದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿರುವುದು, ಅಂತರಿಕ್ಷ ಮತ್ತು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಅಪಾರವಾದ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ತುಂಬಿರುವುದು, ಭೂಮಿಯು ಚಲಿಸದಂತೆ ದೃಢವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿರುವುದು ಎಂಬ ಸಾಹಸಕೃತ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿರುವನು ಎಂದೂ ಈ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸೋಮಪಾನಜನಿತ ಹರ್ಷದಿಂದಲೇ ಮಾಡಿರುವನೆಂದೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸದ್ಮೇವ ಪ್ರಾಚೋ ವಿ ಮಿಮಾಯ ಮಾನ್ತೈರ್ವಜ್ರೇಣ ಖಾನ್ಯತ್ಯಣನ್ನದೀ-
ನಾಂ |

ವೃಥಾಸೃಜತ್ಪಥಿಭಿರ್ದೀರ್ಘಯಾಥೈಃ ಸೋಮಸ್ಯ ತಾ ಮದ ಇಂದ್ರಶ್ಚಕಾರ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸದ್ಮೇವ | ಪ್ರಾಚಃ | ವಿ | ಮಿಮಾಯ | ಮಾನ್ತೈಃ | ವಜ್ರೇಣ | ಖಾನಿ | ಅತ್ಯಣತ್ | ನದೀನಾಂ |
ವೃಥಾ | ಅಸೃಜತ್ | ಪಥಿಭಿಃ | ದೀರ್ಘಯಾಥೈಃ | ಸೋಮಸ್ಯ | ತಾ | ಮದೇ | ಇಂದ್ರಃ | ಚಕಾರ ||
|| ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸದ್ಮೇವ ಯಥಾ ಯಜ್ಞಗೃಹಾನ್ಮಾನ್ತೈಃ ಪಟ್ಟಿಂಶತ್ಪ್ರಕ್ರಮಪ್ರಾಚೀತ್ಯೇವಂರೂಪೈಃ ಪರಿಮಾಣೈಃ
ಪ್ರಾಕ್ಪ್ರವಣಾನ್ ಕುರ್ವಂತಿ ತದ್ವತ್ ಸಿಂಧೂನ್ ಲೋಕಾನ್ವಾನ್ವಜೂನ್ವಾ ಮಾನ್ತೈಃ ಪರಿಮಾಣೈಃ ಪ್ರಾಚಃ
ಪ್ರಾಜ್ಞುಖಾನ್ವಿಮಿಮಾಯ | ಇಂದ್ರೋ ವಿಶೇಷೇಣ ನಿರ್ಮಿತವಾನ್ | ತಥಾ ನದೀನಾಂ ಖಾನಿ ನಿರ್ಗಮನ-
ದ್ವಾರಾಣಿ ವಜ್ರೇಣ ಚಾತ್ಯಣತ್ | ಅಖನತ್ | ತ್ವದಿ ಹಿಂಸಾನಾದರಯೋಃ | ರುಧಾದಿ | ಲಜ್ || ತಥಾ ಚ
ಮಂತ್ರಃ | ಇಂದ್ರೋ ಅಸ್ಮಾ ಅರದದ್ವಜ್ರಬಾಹುಃ | ೩-೩೩-೬ | ಇತಿ | ತಥಾ ದೀರ್ಘಯಾಥೈರ್ಬಹು-
ಕಾಲಂ ಗಂತವ್ಯೈಃ ಪಥಿಭಿರ್ಮಾರ್ಗೈರ್ವೃಥಾಸೃಜತ್ | ಅನಾಯಾಸೇನ ತಾ ನದೀಃ ಸೃಷ್ಟವಾನ್ | ಸೋಮ-
ಸ್ಯೇತಿ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥ ಇತಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸದ್ಮ ಇವ—ಯಜ್ಞಗೃಹವನ್ನು | ಮಾನ್ತೈಃ—ಅಳೆಯುವ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಅಳೆದು ನಿರ್ಮಿಸುವಂತೆ |
ಪ್ರಾಚಃ—ಪ್ರಾಜ್ಞುಖವಾದ ದಿಕ್ಪುಗಳನ್ನು | ವಿ ಮಿಮಾಯ—ವಿಶೇಷರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅಳೆದು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು |
ನದೀನಾಂ—ನದಿಗಳಿಗೆ | ಖಾನಿ—ಪ್ರವಹಿಸುವ ದ್ವಾರಗಳನ್ನು | ವಜ್ರೇಣ—ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ | ಅತ್ಯಣತ್—
ತೋಡಿದನು (ಮತ್ತು) | ದೀರ್ಘಯಾಥೈಃ—ಬಹುಕಾಲ ಪ್ರವಹಿಸತಕ್ಕ | ಪಥಿಭಿಃ—ಮಾರ್ಗಗಳಿಂದ | ವೃಥಾ—
ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ (ತಡೆಯಿಲ್ಲದೆ) | ಅಸೃಜತ್—ಪ್ರವಹಿಸುವಂತೆ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು | ಸೋಮಸ್ಯ—ಸೋಮರಸದ
ಪಾನದಿಂದ | ಮದೇ—ಹರ್ಷವುಂಟಾದಾಗ | ತಾ—ಈ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ಚಕಾರ—
ಮಾಡಿದನು |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅಳೆಯುವ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಯಜ್ಞಗೃಹವನ್ನು ಅಳೆದು ನಿರ್ಮಿಸುವಂತೆ ಇಂದ್ರನು ಪ್ರಾಜ್ಞುಖವಾದ
ದಿಕ್ಪುಗಳನ್ನು ವಿಶೇಷರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅಳೆದು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ನದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರವಹಿಸುವ ದ್ವಾರಗಳನ್ನು ವಿಶೇಷರೀತಿಯಲ್ಲಿ

ತೋಡಿದನು ಮತ್ತು ಬಹುಕಾಲ ಪ್ರವಹಿಸುವ ಮಾರ್ಗಗಳಿಂದ ತಡೆಯಿಲ್ಲದೆ ಪ್ರವಹಿಸುವಂತೆ ಅವುಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಸೋಮರಸದ ಪಾನದಿಂದ ಹರ್ಷವುಂಟಾದಾಗ ಇಂದ್ರನು ಈ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದನು.

English Translation

(He it is) who has measured the eastern (quarters) with measures like a chamber; who has dug with the thunderbolt the beds of the rivers, and has easily sent them forth by long-continued paths: in the exhilaration of the Soma, Indra has done these (deeds).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಮೂರು ಸಾಹಸಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಸದ್ವೇದ ಪ್ರಾಚೋ ವಿ ಮಿಮಾಯ ಮಾನೈಃ—ಯಜ್ಞಗೃಹಗಳನ್ನು ಯಾವ ಯಾವ ಆಳತೆಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಬೇಕೋ ಅದರಂತೆ ಪೂರ್ವಾದಿ ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಇಲ್ಲಿ ಸದ್ಮ ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞಗೃಹವೆಂದಾದರೂ ಆಗಬಹುದು ಅಥವಾ ವಾಸ ಮಾಡುವ ಸಾಮಾನ್ಯಗೃಹವಾದರೂ ಆಗಬಹುದು. ಆದರೆ ಸಾಮಾನ್ಯಗೃಹಕ್ಕೆ ಇಷ್ಟೇ ಆಳತೆ ಇರಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ಯಜ್ಞಗೃಹವನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣಮಾಡುವಾಗ ಮಾತ್ರ ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ವಿಧಿನಿಯಮಗಳನ್ನು ನುಸರಿಸಿಯೇ ಕಟ್ಟಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಮಾನೈಃ—ಆಳತೆಗಳಿಂದ ಎಂಬ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಸದ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞಗೃಹವೆಂಬ ಅರ್ಥವೇ ಬೋಧ್ಯವಾಗುವುದು.

ವಜ್ರೇಣ ಖಾನಿ ಅತ್ಯಣಿತ್ ನದೀನಾಂ—ಯಾವ ಕೆಲಸಮಾಡಬೇಕಾದರೂ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಜ್ರಾಯುಧವೇ ಮುಖ್ಯವಾದ ಸಾಧನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ನದಿಗಳು ಪ್ರವಹಿಸುವ ಮಾರ್ಗ ಅಥವಾ ನದೀಪಾತ್ರಗಳನ್ನು ತೋಡಿದನು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ—

ಇಂದ್ರೋ ಅಸ್ಮಾ ಅರದದ್ವಜ್ರಬಾಹುರಸಾಹನ್ಯತ್ರಂ ಪರಿಥಿಂ ನದೀನಾಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೩೩-೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವರು.

ವೃಥಾ ಅಸೃಜತ್ ಪಥಿಭಿಃ ದೀರ್ಘಯಾಥೈಃ—ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ನದೀ ಪಾತ್ರಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಅನಾ ಯಾಸವಾಗಿ ಎಂದರೆ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಶ್ರಮವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಬಹಳಕಾಲ ಅಥವಾ ಬಹಳದೂರವಾಗಿರುವ ಮಾರ್ಗಗಳಿಂದ ಹರಿಯುವ ನದಿಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಇಲ್ಲಿ ವೃಥಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ಎಂದರ್ಥವು. ನಾವು ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ಎಷ್ಟೋ ಶ್ರಮಪಡಬೇಕಾಗುವುದು. ಆದರೆ ಇಂದ್ರನು ಅನೇಕ ಯೋಜನ ವಿಸ್ತೀರ್ಣವಾದ ಸಮಸ್ತನದಿಗಳ ಪಾತ್ರವನ್ನು ಏನೊಂದೂ ಶ್ರಮವಿಲ್ಲದೆ ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿದನು ಎಂದಭಿ ಪ್ರಾಯವು. ದೀರ್ಘಯಾಥೈಃ—ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಹಳಕಾಲದವರೆಗೂ ಹರಿಯುವ ಅಥವಾ ಬಹಳ ದೂರದವರೆಗೂ

ಹರಿಯುವ ಎಂದು ಎರಡುವಿಧ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಪಠಿಭಿಃ—ಎಂದರೆ ಮಾರ್ಗಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ನದೀ ಪಾತ್ರಗಳಿಂದ ಎಂಬಿವು. ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ನದೀಃ—ನದಿಗಳನ್ನು ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಿ ಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸ ಪ್ರವೋಕ್ತೃವೈರಿಗತ್ಯಾ ದಭೀತೇರ್ವಿಶ್ವಮಧಾಗಾಯುಧಮಿದ್ಧೇ ಆಗ್ನೌ |

ಸಂ ಗೋಭಿರಶ್ವೈರಸೃಜದ್ರಥೇಭಿಃ ಸೋಮಸ್ಯ ತಾ ಮದೇ ಇಂದ್ರಶ್ಚಕಾರ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸಃ | ಪ್ರವೋಕ್ತೃವಾನ್ | ಪರಿಗತ್ಯ | ದಭೀತೇಃ | ವಿಶ್ವಂ | ಅಧಾಕ್ | ಆಯುಧಂ | ಇದ್ಧೇ | ಆಗ್ನೌ |

ಸಂ | ಗೋಭಿಃ | ಅಶ್ವೈಃ | ಅಸೃಜತ್ | ರಥೇಭಿಃ | ಸೋಮಸ್ಯ | ತಾ | ಮದೇ | ಇಂದ್ರಃ | ಚಕಾರ ||೪||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಪ್ರಾಕ್ತಿಲ ಚುಮುರಿಧುನಿಪ್ರಭೃತಯೋಽಸುರಾ ದಭೀತೇಃ ಪುರಂ ಸಂರುಧ್ಯ ಪರಿಗೃಹ್ಯ ತಸ್ಮಾತ್ಪು-
ರಾನ್ನಿರಗುರಿತಿ ಕಥಾ | ಸ ಇಂದ್ರೋ ದಭೀತೇಃ | ದಭೀತೀರ್ನಾಮ ಕಶ್ಚಿದ್ರಾಜರ್ಷಿಃ | ತಸ್ಯ ಪ್ರವೋಕ್ತೃವಾನ್
ಪ್ರವೋಕ್ತೃವಾನ್ || ಸಹಿವಹೋರೋದವರ್ಣಸ್ಯೇತ್ಯೋತ್ತಂ || ಪ್ರಕರ್ಷಣ ತಂ ದಭೀತಿಂ ವಹತಸ್ತಾನಸು-
ರಾನ್ ಮಧ್ಯೇ ಮಾರ್ಗಂ ಪರಿಗತ್ಯ ತೇಷಾಂ ವಿಶ್ವಂ ಸರ್ವಮಾಯುಧಮಿದ್ಧೇಽಗ್ನೌ ದೀಪ್ಯಮಾನೇ
ವಹ್ನಾವಧಾಕ್ | ಅಧಾಕ್ರೀತ್ || ದಹೇರ್ಲುಞಃ ಮಂತ್ರೇ ಘಸೇತ್ಯಾದಿನಾ ಚ್ಛೇರ್ಲುಞ್ || ಪಶ್ಚಾತ್ತಂ
ದಭೀತಿಂ ಗೋಭಿರಶ್ವೈರಸೃಜದ್ರಥೇಭಿಃ ಸಮಸೃಜತ್ | ಸಂಯೋಜಿತವಾನ್ | ಸೋಮಸ್ಯಾದಿ ಸಿದ್ಧ-
ಮಿತಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸಃ—ಇಂದ್ರನು | ದಭೀತೇಃ—ದಭೀತಿಯೆಂಬ ರಾಜರ್ಷಿಯನ್ನು | ಪ್ರವೋಕ್ತೃವಾನ್—ಹೊತ್ತು
ಕೊಂಡುಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ ಅಸುರರನ್ನು | ಪರಿಗತ್ಯ—ಎದುರಿಸಿ | ವಿಶ್ವಂ—ಅವರ ಸಮಸ್ತವಾದ | ಆಯುಧಂ—
ಆಯುಧಗಳನ್ನಾ | ಇದ್ಧೇ—ಪ್ರಜ್ವಲಿತವಾದ | ಅಗ್ನೌ—ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ | ಅಧಾಕ್—ದಹಿಸಿದನು | ಗೋಭಿಃ—
(ಅ ಅಸುರರ) ಗೋವುಗಳಿಂದಲೂ | ಅಶ್ವೈಃ—ಅಶ್ವಗಳಿಂದಲೂ | ರಥೇಭಿಃ—ರಥಗಳಿಂದಲೂ | ಸಮಸೃಜತ್—
ದಭೀತಿಯನ್ನು ಸಂಯೋಜಿಸಿದನು | ಸೋಮಸ್ಯ—ಸೋಮರಸದ ಪಾನದಿಂದ | ಮದೇ—ಹರ್ಷವುಂಟಾದಾಗ |
ತಾ—ಈ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ಚಕಾರ—ಮಾಡಿದನು |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರನು ದಭೀತಿಯೆಂಬ ರಾಜರ್ಷಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ ಅಸುರರನ್ನು ಎದುರಿಸಿ ಅವರ ಸಮಸ್ತವಾದ ಆಯುಧಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಜ್ವಲಿತವಾದ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ದಹಿಸಿದನು. ಆ ಅಸುರರ ಗೋವುಗಳನ್ನೂ, ಆಶ್ವಗಳನ್ನೂ ರಥಗಳನ್ನೂ ದಭೀತಿಗೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಟ್ಟನು. ಸೋಮರಸದ ಪಾನದಿಂದ ಹರ್ಷವುಂಟಾದಾಗ ಇಂದ್ರನು ಈ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿದನು.

English Translation

Encountering the (Asuras), carrying off Dabhitī, he burnt all their weapons in a kindled fire, and enriched (the prince) with their cattle, their horses, and their chariots : in the exhilaration of the Soma, Indrā has done these (deeds).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ದಭೀತಿಯೆಂಬ ರಾಜರ್ಷಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದ ವಿಷಯವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೨-೨೩ ನೆಯ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ದಭೀತಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದರೆಂಬ ವಿಷಯವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಇತರ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ದಭೀತಿಯನ್ನು ಇಂದ್ರನೇ ರಕ್ಷಿಸಿದನೆಂದಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಸಾಹಸಕಾರ್ಯವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಲ್ಲತಕ್ಕದ್ದು ನ್ಯಾಯವಾಗಿದೆ. ಇದೇ ಭಾಗದ 707 ನೇ ಪುಟದಲ್ಲಿ ದಭೀತಿಯ ವಿಷಯವನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಮಾಡಿದ್ದೇವೆ.

ಭಾಷ್ಯಕಾರರು—ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಚುಮುರಿ, ಧುನಿ ಎಂಬ ಇಬ್ಬರು ಅಸುರರು ದಭೀತಿಯೆಂಬ ರಾಜರ್ಷಿಯ ನಗರವನ್ನು ಮುತ್ತಿ ಅವನನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಓಡಿಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಇಂದ್ರನು ಆ ಅಸುರರನ್ನು ಕೊಂದು ದಭೀತಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದನೆಂಬ ಇತಿಹಾಸವಿದೆ. ಅದನ್ನೇ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು.

ಇಂದ್ರೋ ಧುನಿಂ ಚ ಚುಮುರಿಂ ಚ ದಂಭಯಿ ಇಹ್ನಾ ಮನಸ್ಯಾ ಶ್ಚಣುತೇ ದಭೀತಯೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೩-೯)

ಸ್ವಪ್ನೇನಾಭ್ಯುಪ್ಯಾ ಚುಮುರಿಂ ಧುನಿಂ ಚ ಜಘಾಂಥ ದಸ್ಯುಂ ಪ್ರ ದಭೀತಿನಾಮಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೧೫-೯)

ತ್ವಂ ನಿ ದಸ್ಯುಂ ಚುಮುರಿಂ ಧುನಿಂ ಚಾಸ್ವಾಪಯೋ ದಭೀತಯೇ ಸುಹಂತು |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೧೯-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಚುಮುರಿ, ಧುನಿ ಎಂಬ ಅಸುರರನ್ನು ನಿद्रಾಪರವಶರನ್ನಾಗಿ ಎಂದರೆ ಮೂರ್ಛೆಹೋಗುವಂತೆನಾಡಿ ದಭೀತಿಯನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಕಾಪಾಡಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ತವ ಹ ತ್ಯದಿಂದ್ರ ವಿಶ್ವಮಾಜೌ ಸಸ್ತೋ ಧುನೀಚುಮುರೀ ಯಾ ಹ ಸಿಷ್ವತ್ |

ದೀದಯದಿತ್ತುಭ್ಯಂ ಸೋಮೇಭಿಃ ಸುನ್ವನ್ ದಭೀತಿರಿಥ್ಯಭೃತಿಃ ಸಕ್ಕೃಗಿಕ್ಯಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೨೦-೧೩)

ತ್ವಂ ಶ್ರದ್ಧಾಭಿಮಂದಸಾನಃ ಸೋಮೈರ್ದಭೀತಯೇ ಚುಮುರಿಮಿಂದ್ರ ಸಿಷ್ಟಪ್ |

(ಮ. ಸಂ. ೬-೨೬-೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು—ದಭೀತಿಯು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿ ಅದರಿಂದ ಹರ್ಷಗೊಂಡು ಚುಮುರಿ, ಧುನಿ ಎಂಬ ಅಸುರರನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಿದ್ರಾಪರವಶರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಅವರಿಂದ ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದಭೀತಿ ಎಂಬ ರಾಜರ್ಷಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಅಸ್ವಾಪಯದ್ಭೀತಯೇ ಸಹಸ್ರಾ ತ್ರಿಂಶತಂ ಹಘೈಃ | ದಾಸಾನಾಮಿಂದ್ರೋ ಮಾಯಮಾ |

(ಮ. ಸಂ. ೪-೨೦-೨೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ದಭೀತಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತನ್ನ ಮಾಯಾಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಇವನಿಗೆ ಶತ್ರುಗಳಾದ ೨೦೦೦೦ ಮೂವತ್ತುಸಾವಿರ ದಸ್ಯುಜನರನ್ನು ನಿದ್ರಾಪರವಶರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು ಎಂದಿದೆ. ಈ ಮೂವತ್ತುಸಾವಿರ ದಸ್ಯುಜನರು ಚುಮುರಿ ಮತ್ತು ಧುನಿ ಎಂಬ ಅಸುರರ ಸೈನಿಕರಬಹುದು. ಮತ್ತು ಅವರು ದಭೀತಿಯೊಡನೆ ಮಾಡಿದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಶತ್ರುಸೈನಿಕರನ್ನು ಮೋಹಗೊಳಿಸಿ ದಭೀತಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದನೆಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು. ಇಂದ್ರನು ದಭೀತಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಶತ್ರುಸೈನಿಕರನ್ನು ಅಥವಾ ಇವನ ಮುಖ್ಯ ಶತ್ರುಗಳಾದ ಧುನಿ, ಚುಮುರಿ ಎಂಬ ಅಸುರರನ್ನು ತನ್ನ ಮಾಯೆಯಿಂದ ನಿದ್ರಾಪರವಶರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವೃತ್ತಿಷ್ಟವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು.

ಮತ್ತು ದಭೀತಿಯ ಸಂರಕ್ಷಣೆಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ಈ ಸಂಬಂಧವಾದ ಇತರ ವರ್ಣನೆಗಳೆಲ್ಲದ ಒಂದೆರಡು ವಿಷಯಗಳು ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ದಭೀತಿಯನ್ನು (ಅವನ ಪಟ್ಟಣದಿಂದ) ಶತ್ರುಗಳು ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋದ ವಿಷಯವೂ, ಅವರ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಉರಿಯುತ್ತಿರುವ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ನಾಶಮಾಡಿದ ವಿಷಯವೂ, ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ ಗೋವುಗಳು, ಅಶ್ವಗಳು, ರಥಗಳು ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನು ದಭೀತಿಯ ವಶವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದನೆಂಬ ವಿಷಯವೂ ಸಹ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಿರುವುದು. ಇತರ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವ ದಭೀತಿ ಸಂರಕ್ಷಣೆಯಲ್ಲಿ ಇದರ ವರ್ಣನೆ ಇಲ್ಲ. ಆದರೆ ದಭೀತಿಯ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಿದ್ರಾಪರವಶರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ ವಿಷಯವು ಹೇಳಿರುವುದು. ಪ್ರಾಯಶಃ ನಿದ್ರಾಪರವಶರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಮೋಹಪರವಶರನ್ನಾಗಿ ಅಥವಾ ಮೂರ್ಛಗೊಂಡವರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರಬಹುದು.

ಸಂಹಿತಾವಾಠಃ

ಸ ಈಂ ಮಹೀಂ ಧುನಿಮೇತೋರರನ್ನಾ ತ್ನೋ ಅಸ್ವಾತ್ಮನವಾರಯತ್ನಸ್ತಿ |

ತ ಉತ್ಸಾಯ ರಯಿಮುಭಿ ಪ್ರ ತಸ್ಥುಃ ಸೋಮಸ್ಯ ತಾ ಮದ ಇಂದ್ರಶ್ಚ-
ಕಾರ || ೫ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸಃ | ಈಂ | ಮಹೀಂ | ಧುನಿಂ | ಏತೋಃ | ಅರಮ್ಣಾತ್ | ಸಃ | ಅಸ್ನಾತ್ಯನ್ | ಅಸಾರಯತ್ | ಸ್ವಸ್ತಿ |
ತೇ | ಉತ್ಸಾನ್ಯಯ | ರಯಿಂ | ಅಭಿ | ಪ್ರ | ತಸ್ತುಃ | ಸೋಮಸ್ಯ | ತಾ ! ಮದೇ | ಇಂದ್ರಃ | ಚಕಾರ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅತಿಮೂರ್ತಿನಾನ್ಮೇಷಕಾಹೇ ಮರುತ್ಪತೀಯೇ ಸೂಕ್ತಮುಖೀಯಾ | ಅತಿಮೂರ್ತಿನೇತಿ
ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರೀತಂ | ಸ ಈಂ ಮಹೀಂ ಧುನಿಮೇತೋರರಮ್ಣಾತ್ | ಅ. ೯-೮ | ಇತಿ ||

ಸ ಇಂದ್ರ ಈಮೇನಾಂ ಮಹೀಂ ಮಹತೀಂ ಧುನಿಂ | ಧುನೋತಿ ಸ್ತೋತ್ಯಾಣಾಂ ಪಾಪಾನೀತಿ
ಧುನಿಃ ಪರುಷ್ಣೀ ನದೀ | ತಾಮೇತೋಃ || ಈಶ್ವರಪದಾಸಂನಿಧಾನೇವಪಿ ತೋಸುನ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಪಾ.
೩-೪-೧೩ || ಋಷೀಣಾಂ ಗಮನಾರ್ಥಮರಮ್ಣಾತ್ ಉಪಾಶಮಯತ್ | ಮಹಾಜಲಾಂ ನದೀಮಲ್ಪೋ-
ದಕಾಮಕರೋದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತತಃ ಸ ಇಂದ್ರೋಸ್ನಾತ್ಯನ್ ಸ್ನಾತುಮಶಕ್ತಾನ್ | ತರಣಾಸಮರ್ಥಾನೃಷೀನ್
ಸ್ವಸ್ತಿ ಪ್ರೇಮೇಣಾಪಾರಯತ್ | ತೇ ಮಹರ್ಷಯ ಉತ್ಸಾನ್ಯಯ ತಾಂ ನದೀಮುತ್ತೀರ್ಯ ಯಂ ರಯಿ-
ಮಪೇಕ್ಷ್ಯ ಗಚ್ಛಂತಿ ತಂ ರಯಿಮಭಿಲಕ್ಷ್ಯ ಪ್ರತಸ್ತುಃ | ಪ್ರತಸ್ಥಿರೇ | ಶಿಷ್ಯಂ ಸಿದ್ಧಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸಃ—ಇಂದ್ರನು | ಮಹೀಂ—ಮಹತ್ತಾದುದೂ | ಈಂ ಧುನಿಂ—ಪಾಪನಾಶಕವಾದುದೂ ಆದ ಈ
ನದಿಯನ್ನು | ಏತೋಃ—(ಋಷಿಗಳ) ಸಂಚಾರಾರ್ಥವಾಗಿ | ಅರಮ್ಣಾತ್—(ನೀರನ್ನು ಕಡಿಮೆಮಾಡಿ)
ಉಪಶಮನಮಾಡಿದನು | ಸಃ—ಅದೇ ಇಂದ್ರನು | ಅಸ್ನಾತ್ಯನ್—ದಾಟಲು ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದ ಋಷಿಗಳನ್ನು |
ಸ್ವಸ್ತಿ—ಕ್ಷೇಮದಿಂದ | ಅಸಾರಯತ್—ದಾಟಿಸಿದನು | ತೇ—ಆ ಮಹರ್ಷಿಗಳು | ಉತ್ಸಾನ್ಯಯ—ನದಿಯನ್ನು
ದಾಟಿ | ರಯಿಂ—ತಾವು ಉದ್ದೇಶಿಸಿದ ಧನಾಭಿಮುಖವಾಗಿ | ಪ್ರ ತಸ್ತುಃ—ಹೊರಟರು | ಸೋಮಸ್ಯ—
ಸೋಮರಸದ ಪಾನದಿಂದ | ಮದೇ—ಹರ್ಷವುಂಟಾದಾಗ | ತಾ—ಈ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು |
ಚಕಾರ—ಮಾಡಿದನು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರನು ಮಹತ್ತಾದುದೂ, ಪಾಪನಾಶಕವಾದುದೂ ಆದ ಈ ನದಿಯನ್ನು ಋಷಿಗಳ ಸಂಚಾರಾರ್ಥವಾಗಿ
ಉಪಶಮನಮಾಡಿದನು. ಅದೇ ಇಂದ್ರನು ದಾಟಲು ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದ ಋಷಿಗಳನ್ನು ಕ್ಷೇಮದಿಂದ ದಾಟಿಸಿದನು.
ಆ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿ ತಾವು ಉದ್ದೇಶಿಸಿದ ಧನಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೊರಟರು. ಸೋಮರಸದ ಪಾನ
ದಿಂದ ಹರ್ಷವುಂಟಾದಾಗ ಈ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಮಾಡಿದನು.

English Translation

He tranquillized this great river, (so that it) might be crossed ; he
conveyed across it in safety (the sages) who had been unable to pass over it.

and who, having crossed, proceeded to realize the wealth they sought : in the exhilaration of the Soma, Indra has done these (deeds).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅತಿಮೂರ್ತಿ—ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಒಂದು ದಿನದ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಮರುತ್ಪತ್ತೀಯಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಸ ಈಂ ಮಹೀಂ ಎಂಬ ಈ ಋಕ್‌ನ್ನು ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲನೆಯ ಋಕ್‌ನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶಾಸ್ತ್ರ ಸೂತ್ರದ ಅತಿಮೂರ್ತಿನಾ ಎಂಬ ಖಂಡದ ಸ ಈಂ ಮಹೀಂ ಧುನಿಮೇತೋರರಮ್ಣಾತ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿನೃತವಾಗಿರುವುದು (ಆ. ೯-೮).

ಧುನಿಂ—ಧುನಯಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ನದೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ (ನಿ. ೨-೨೪). ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯ ಕಾರರು—ಧುನೋತಿ ಸ್ತೋತ್ರೈಶ್ಚಾಂ ಪಾಪಾನೀತಿ ಧುನಿಃ ಪರುಷ್ಣೀ ನದೀ ಎಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರ ಪಾಪಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದರಿಂದ ಧುನಿಃ ಎಂದರೆ ನದಿಯು. ಇಲ್ಲಿ ಪರುಷ್ಣೀ ಎಂಬ ನದಿಯು ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ನಿರುಕ್ತವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾರರು—ಧುನಯಃ | ಧೂಜಾ ಕಂಪನೇ ಭೌವಾದಿಃ | ಧುನ್ವಂತಿ ಕಂಪಯಂತಿ ತೀರವೃಕ್ಷಾದೀನಿ, ಕಂಪಂತೇ ವಾ ಸ್ವಯಂ ಗಮನಶೀಲತ್ವಾತ್ | ಎಂದರೆ ಧುನಿಶಬ್ದವು ಧೂಜಾ ಕಂಪನೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ತೀರದಲ್ಲಿರುವ ವೃಕ್ಷಾದಿಗಳನ್ನು ಕಂಪಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅಥವಾ ಹರಿಯುವಾಗ ತಾನೇ (ಉದಕವೇ) ಗಮನಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದ್ದರಿಂದ ನದಿಗಳಿಗೆ ಧುನಯಃ ಎಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಸಃ ಈಂ ಮಹೀಂ ಧುನಿಂ ಏತೋಃ ಅರಮ್ಣಾತ್—ಮಹಾಜಲಾಂ ನದೀಮಲ್ಪೋದಕಾಮಕರೋದಿ-
ತ್ಯರ್ಥಃ | ಈ ಇಂದ್ರನು ದೊಡ್ಡದಾದ ಎಂದರೆ ಬಹಳ ಉದಕಗಳಿಂದ ತುಂಬಿ ಆಳವಾಗಿಯೂ ವಿಸ್ತಾರ ಪಾತ್ರವುಳ್ಳ
ದ್ದಾಗಿಯೂ ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತಿರುವ ನದಿಯನ್ನು ಅದರ ನೀರನ್ನು ಅಲ್ಪಪ್ರಮಾಣವುಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಜನರಿಗೆ
ದಾಟಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು. ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಳವಾಗಿಯೂ
ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿಯೂ ಹರಿಯುತ್ತಿರುವ ದೊಡ್ಡ ನದಿಗಳನ್ನು ದಾಟುವುದು ಸಾಮಾನ್ಯಜನರಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ.
ಸಿಂಧು, ಗಂಗಾ, ಮುಂತಾದ ಬಹುದಳವುಳ್ಳ ಮತ್ತು ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಪಾತ್ರವುಳ್ಳ ನದಿಗಳನ್ನು ದಾಟುವುದು ಒಂದು
ದೊಡ್ಡ ಸಮಸ್ಯೆಯಾಗಿತ್ತು. ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ದೋಣಿಗಳಿರಲಿಲ್ಲ. ಸಣ್ಣ ದೋಣಿ ಅಥವಾ ಹರಿಗೋಲು ಮುಂತಾದ
ಇತರ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ದಾಟುವುದು ಅವಾಯಕರವಾಗಿತ್ತು. ಸೇತುವೆಗಳ ಹೆಸರೇ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಕಾಲದಲ್ಲಿ
ನದಿಗಳನ್ನು ದಾಟುವುದು ಅಥವಾ ದಾಟಿಸುವುದು ಒಂದು ಮಹತ್ವದ ಸಾಹಸಕಾರ್ಯವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿತ್ತು.
ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಇಂದ್ರನು ನದಿಯ ನೀರನ್ನೇ ಕಡಿಮೆಮಾಡಿ ದಾಟಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿ
ಇದನ್ನು ಇಂದ್ರನ ಸಾಹಸಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೆಂದು ಹೇಳಿರುವನು.

ಸಃ ಅಸ್ನಾ ತ್ಸಾನ್ ಅಪಾರಯತ್ ಸ್ವಸ್ತಿ—ತರಣಾಸಮರ್ಥಾನ್ ಋಷೀನ್ ಕ್ಷೇಮೇಣಾಪಾರಯತ್
ದೊಡ್ಡ ನದಿಗಳನ್ನು ದಾಟಲು ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ತೊಂದರೆಪಡುತ್ತಿದ್ದ ಋಷಿಗಳನ್ನು ಕ್ಷೇಮವಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ದಾಟಿ-
ಸಿದನು. ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಸ್ನಾ ತ್ಸಾನ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದಾಟಲಸಮರ್ಥರಾದ ಎಂದು ಮಾತ್ರ ಅರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ

ಋಷಿಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಇಂದ್ರನು ದಾಟಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ರಾಜರನ್ನಾಗಲಿ ರಾಜರಕಡೆಯ ವೀರರನ್ನಾಗಲಿ, ಇತರ ಜನರನ್ನಾಗಲಿ ದಾಟಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಇದಲ್ಲದೆ, ಮುಂದಿನ—

ತೇ ಉತ್ಸಾಯ ರಯಿಂ ಅಭಿ ಪ್ರ ತಸ್ಥಃ—ಅವರು ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿ ಧನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೊರಟುಹೋದರು ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ (ಎಂದರೆ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ರಯಿಂ—ಧನಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ) ಧನಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿ ಇತರ ದೇಶಗಳಿಗೆ ಹೋಗುವವರು, ರಾಜರು, ರಾಜರ ಸೈನಿಕರು, ಧನಾರ್ಥಿಗಳಾದ ವಣಿಗನರು, ಇತರ ಸಾಮಾನ್ಯಜನರು ಮೊದಲಾದವರಲ್ಲಿ ಯಾರಾದರೂ ಆಗಬಹುದು. ಋಷಿಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ಅನ್ವಯಿಸುವುದೆಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಋಷಿಗಳಿಗೆ ಧನೇಚ್ಛೆ ಇದ್ದರೂ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಅವರು ದೇಶಸಂಚಾರಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವುದರಿಂದಲೇ ಅದನ್ನು ಅವರು ಪಡೆಯಬಹುದು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸೋದಂಚಂ ಸಿಂಧುಮರಿಣಾನ್ಮಹಿತ್ವಾ ವಜ್ರೇಣಾನ ಉಷಸಃ ಸಂ
ಸಿಪೇಷ |

ಅಜವಸೋ ಜವಿನೀಭಿರ್ವಿವೃಶ್ಚನ್ಮೂಮಸ್ಯ ತಾ ಮದ ಇಂದ್ರಶ್ಚಕಾರ || ೬ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸಃ | ಉದಂಚಂ | ಸಿಂಧುಂ | ಅರಿಣಾತ್ | ಮಹಿತ್ವಾ | ವಜ್ರೇಣ | ಅನಃ | ಉಷಸಃ | ಸಂ | ಸಿಪೇಷ |

ಅಜವಸಃ | ಜವಿನೀಭಿಃ | ವಿವೃಶ್ಚನ್ | ಸೋಮಸ್ಯ | ತಾ | ಮದೇ | ಇಂದ್ರಃ | ಚಕಾರ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸ ಇಂದ್ರಃ ಸಿಂಧುಂ ಪ್ರಾಂಚಂ ಸಂತಂ ಮಹಿತ್ವಾ ಸ್ವಕೀಯೇನ ಮಹಿವ್ನೋದಂಚಮರಿಣಾತ್ | ಉದಜ್ಜುಖಮಕರೋತ್ || ಸಿಂಧುಶಬ್ದಶ್ಚಂದಸಿ ಪುಲ್ಲಿಂಗಃ || ಉಷಸ ಉಷೋದೇವ್ಯಾ ಅನಃ ಶಕಟಂ ವಜ್ರೇಣ ಸಂಸಿಪೇಷ | ಚೂರ್ಣಚಕಾರ | ಏತಚ್ಚ ದಿವಶ್ಚಿದ್ವಾ ದುಹಿತರಂ | ೪-೨೦-೯ | ಇತ್ಯತ್ರ ಸ್ಪಷ್ಟಂ ವಷ್ಟ್ಯತೇ | ಕಿಂ ಕುರ್ವನ್ | ಅಜವಸೋ ಜವಹೀನಾ ದುರ್ಬಲಾಃ ಸೇನಾ ಜವಿನೀಭಿರ್ಜವಯುಕ್ತಾಭಿಃ ಸೇನಾಭಿರ್ವಿವೃಶ್ಚನ್ | ವಿಶೇಷೇಣ ಭಿಂದನ್ | ಸಿಪೇಷೇತಿ ಸಮನ್ವಯಃ | ಹಿವ್ರಶ್ಚಾ ಭೇದನೇ | ಶತರಿ ಗ್ರಹಿಜ್ಯಾದಿನಾ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಶಿಷ್ಟಂ ಸ್ಪಷ್ಟಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸಃ—ಇಂದ್ರನು | ಸಿಂಧುಂ—(ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹರಿಯುತ್ತಿದ್ದ) ನದಿಯನ್ನು | ಮಹಿತ್ತಾ—ತನ್ನ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ | ಉದಂಚಿಂ—ಉತ್ತರಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹರಿಯುವಂತೆ | ಅರಿಣಾತ್—ಮಾಡಿದನು | ಉಷಸಃ—ಉಷೋದೇವಿಯ | ಅಜವಸಃ—ದುರ್ಬಲವಾದ ಸೇನೆಗಳನ್ನು | ಜಘನೀಭಿಃ—ವೇಗಯುಕ್ತವಾದ ತನ್ನ ಸೇನೆಗಳಿಂದ | ವಿವೃಶ್ಚನ್—ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಚದುರಿಸಿ ಧ್ವಂಸಮಾಡುತ್ತಾ | ಅನಃ—ಅವಳ ಶಕಟವನ್ನು | ವಜ್ರೇಣ—ತನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ | ಸಂ ಸಿಪೇಷ—ಪುಡಿಮಾಡಿದನು | ಸೋಮಸ್ಯ—ಸೋಮರಸದ ಪಾನದಿಂದ ಮದೇ—ಹರ್ಷವುಂಟಾದಾಗ | ತಾ—ಈ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ಚಿಕಾರ—ಮಾಡಿದನು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರನು ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹರಿಯುತ್ತಿದ್ದ ನದಿಯನ್ನು ತನ್ನ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಉತ್ತರಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ಉಷೋದೇವಿಯ ದುರ್ಬಲವಾದ ಸೇನೆಗಳನ್ನು ವೇಗಯುಕ್ತವಾದ ತನ್ನ ಸೇನೆಗಳಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಚದುರಿಸಿ ಧ್ವಂಸಮಾಡುತ್ತಾ ಅವಳ ಶಕಟವನ್ನು ತನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಪುಡಿಮಾಡಿದನು. ಸೋಮರಸದ ಪಾನದಿಂದ ಹರ್ಷವುಂಟಾದಾಗ ಈ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಮಾಡಿದನು.

English Translation

By his great power he turned the Sindhu towards the north ; with his thunderbolt he ground to pieces the waggon of the dawn, scattering the tardy enemy with his swift forces, in the exhilaration of the Soma, Indra has done these (deeds).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸಃ ಉದಂಚಿಂ ಸಿಂಧುಂ ಅರಿಣಾತ್ ಮಹಿತ್ತಾ—ಸ ಇಂದ್ರಃ ಸಿಂಧುಂ ಪ್ರಾಂಚಿಂ ಸಂತಂ ಮಹಿತ್ತಾ ಸ್ವಕೀಯೇನ ಮಹಿಮೋದಂಚಮರಿಣಾತ್ ಉದಚ್ಚಿಮುಕರೋತ್ | ಇಂದ್ರನು ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿಗೆ ಹರಿಯುತ್ತಿದ್ದ ನದಿಯನ್ನು ತನ್ನ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿಗೆ ತಿರುಗಿಸಿ ಹರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸಿಂಧುಂ ಎಂದರೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದಾದ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ನದಿಯೇ ಅಥವಾ ಸಿಂಧು ಎಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ನದಿಯೇ ಎಂಬುವುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲ. ಸಿಂಧು ನದಿಯು ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿಗಾಗಲಿ, ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿಗಾಗಲಿ ಹರಿಯುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಬೇರೆ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ನದಿಯೇ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರಬೇಕು. ಅದು ಯಾವ ನದಿ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಇದೇ ವಿಷಯವು ಋ. ಸಂ. ೪-೨೦-೧೧ ರಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಯಶಃ ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ವಿಪಾಶಿ ಎಂಬ ನದಿ ಇರಬಹುದು. ಅಥವಾ ಋ. ಸಂ. ೪-೨೦-೧೨ ರಲ್ಲಿ ಸಿಂಧು ನದಿಯ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿರುವುದರಿಂದ ಸಿಂಧು ನದಿಯಾಗಿದ್ದರೂ ಇರಬಹುದು.

ವಜ್ರೇಣ ಅನಃ ಉಷಸಃ ಸಂಸಿಪೇಷ—ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಉಷೋದೇವತೆಯ ಶಕಟವನ್ನು ಅಥವಾ ರಥವನ್ನು ಚೂರ್ಣಮಾಡಿದನು ಎಂದರೆ ಪುಡಿಪುಡಿಮಾಡಿದನು. ಈ ವಿಷಯವು—

ದಿವಸ್ವಿದ್ವಾ ದುಹಿತರಂ ಮಹಾನ್ಮಹೀಯಮಾನಾಂ | ಉಷಾಸಮಿಂದ್ರ ಸಂ ಪಿಣಿಕ್ ||
 ಅನೋಷಾ ಅನಸಃ ಸರತ್ಸಂಪಿಷ್ವಾದಹ ಬಿಭ್ಯುಷೀ | ನಿ ಯತ್ಸೀಂ ಶಿಶ್ನಥದ್ವೃಷಾ ||
 ಏತದಸ್ಯಾ ಅನಃ ಶಯೇ ಸುಸಂಪಿಷ್ವಂ ವಿಪಾಶ್ಯಾ | ಸಸಾರ ಸೀಂ ಪರಾವತಃ ||
 ಉತ ಸಿಂಧುಂ ವಿಜಾಲ್ಯಂ ವಿತಸ್ಥಾನಾಮಧಿ ಕ್ಷಮಿ | ಪರಿ ಷ್ಯಾ ಇಂದ್ರ ಮಾಯಯಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೪-೩೦-೯ ರಿಂದ ೧೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು-ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಮಹಾಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳವನು. ಸ್ವರ್ಗದ ಪುತ್ರಿಯೂ ಪೂಜ್ಯಳೂ ಆದ ಉಷೋದೇವತೆಯ (ರಥವನ್ನು) ನ್ನು ನೀನು (ಧ್ವಂಸಮಾಡಿ) ಪುಡಿಪುಡಿಮಾಡಿದೆಯಲ್ಲವೇ? ಎಲೈ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಉಷೋದೇವತೆಯ ರಥವನ್ನು ಪುಡಿಪುಡಿಮಾಡಿದಾಗ ಉಷೋದೇವತೆಯು ಬಹಳವಾಗಿ ಹೆದರಿ ಚೂರ್ಣವಾದ ಆ ರಥದಿಂದ ದೂರ ಸರಿದಳು. ಇಂದ್ರನು ಪುಡಿಪುಡಿಮಾಡಿದ ಉಷೋ ದೇವತೆಯ ರಥವು ವಿಪಾಶಿ ಎಂಬ ನದಿಯತೀರದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿತ್ತು. ರಥವು ಮುರಿದು ಬಿದ್ದಿದ್ದರಿಂದ ಉಷೋದೇವತೆಯು ಆ ಪ್ರದೇಶ ದಿಂದ ದೂರ ಸರಿದಳು. ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಪೂರ್ಣಜಲದಿಂದ ತುಂಬಿ ಹರಿಯುತ್ತಿದ್ದ ನದಿ (ಸಿಂಧುನದಿ) ಯನ್ನು ನೀನು ನಿನ್ನ ಮಾಯಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಎದುರಿಸಿದೆ-ಎಂದು ಈ ಋಕ್ಕುಗಳ ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು. ಆದರೆ ಇಂದ್ರನು ಉಷೋ ದೇವತೆಯ ರಥವನ್ನು ಏತಕ್ಕೆ ಪುಡಿಪುಡಿಮಾಡಿ ನಾಶಮಾಡಿದನೆಂಬ ವಿಷಯವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲ. ಪ್ರಾಯಃ ಇಂದ್ರನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಸೂರ್ಯನು ಉದಯಿಸಿದ ಕೂಡಲೆ ಉಷೋದೇವತೆಯು (ಉಷಾಕಾಲವು) ಕಣ್ಮರೆಯಾಗುವುದರಿಂದ ಆ ವಿಷಯವನ್ನು ಈರೀತಿ ವರ್ಣಿಸಿರಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ

ಇಂದ್ರಸ್ಯ ವಜ್ರಾದಬಿಬೇದಭಿಶ್ಚ ಧಃ ಸ್ರಾಕ್ರಾಮಚ್ಛುನ್ಯೋ ರಜಹಾದುಷಾ ಅನಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೩೮-೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವುದು

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸ ವಿ॒ದ್ವಾ॑ ಅ॒ಸಗೋ॑ಹಂ ಕ॒ನೀನಾ॑ಮಾವಿ॒ರ್ಭವ॑ನ್ನದ॒ತಿಷ್ಠ॑ತ್ಪರಾವೃ॒ಕ್ ||

ಪ್ರ॒ತಿ ಶ್ರೋ॑ಣಃ ಸ್ಥಾ॒ದ್ವ್ಯಗ್ನ॑ಗಚ॒ಷ್ಟ ಸೋಮ॑ಸ್ಯ ತಾ ಮದ॒ ಇಂದ್ರ॑ಶ್ಚಕಾರ ||

ಸದಪಾಠ

ಸಃ | ವಿ॒ದ್ವಾನ್ | ಅ॒ಸ॒ಗೋ॒ಹಂ | ಕ॒ನೀ॒ನಾಂ | ಅ॒ನಿಃ | ಭ॒ವನ್ | ಉತ್ | ಅ॒ತಿ॒ಷ್ಠತ್ | ಪ॒ರಾವೃ॒ಕ್ |

ಪ್ರ॒ತಿ | ಶ್ರೋ॑ಣಃ | ಸ್ಥಾ॒ತ್ | ವಿ | ಅ॒ನಕ್ | ಅ॒ಚ॒ಷ್ಟ | ಸೋಮ॑ಸ್ಯ | ತಾ | ಮದೇ | ಇಂದ್ರಃ | ಚ॒ಕಾರ ||

|| ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಪುರಾ ಕಿಲ ಕನ್ಯಕಾಶ್ಚಕ್ಷುರ್ಹೀನಂ ಪಾದಹೀನಂ ಪರಾವೃಜಂ ಜಿಘೃಕ್ಷುಮ್ನಸಿಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾಭಿದು-
ದ್ರುವುಃ | ತತಃ ಸ ಋಷಿರಿಂದ್ರಂ ಸ್ತುತ್ವಾ ಚಕ್ಷುಃ ಪಾದಂ ಚ ಲೇಭೇ | ತದೇತದಾಹ | ಕನೀನಾಂ ಕನ್ಯ-
ಕಾನಾಮಪಗೋಹಮಪಗೋಹನಂ ತಿರೋಭಾವಂ ವಿದ್ವಾನ್ ಪರಾವೃಗೃಷಿರಾವಿರ್ಭವನ್ ಸರ್ವೇಷಾಂ
ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೋ ಭವನ್ ಉದತಿಷ್ಠತ್ | ಶ್ರೋಣಿಃ ಪೂರ್ವಂ ಪಂಗುರಿದಾನೀಮಿಂದ್ರಸ್ಯ ಪ್ರಸಾದಾದ್ವಿಭಗ್ನ-
ಜಾನುಸ್ತಾಃ ಕನ್ಯಾಃ ಪ್ರತಿ ಸ್ಥಾತ್ | ಪೂರ್ವಮಂಧೋಽಧುನಾ ಚಕ್ಷುರ್ಲಾಭಾದ್ವ್ಯಚಿಷ್ಟ | ತಾಃ ಕನ್ಯಕಾ
ವಿಶೇಷೇಣ ಪಶ್ಯತಿ ಸ್ಮ | ತಾನೀಮಾನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಸ ಇಂದ್ರಶ್ಚ ಕಾರ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಕನೀನಾಂ—ಕನ್ಯೆಯರ | ಅಪಗೋಹಂ—ತಿರೋಭಾವವನ್ನು | ವಿದ್ವಾನ್—ತಿಳಿದ | ಸಃ ಪರಾವೃಕ್—
ಪರಾವೃಕ್ಚೆಂಬ ಋಷಿಯು | ಅವಿರ್ಭವನ್—ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಗೋಚರನಾಗಿ | ಉದತಿಷ್ಠತ್—ಎದ್ದುನಿಂತನು |
ಶ್ರೋಣಿಃ—ಹಿಂದೆ ಕುಂಟನಾಗಿದ್ದು ಇಂದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಕಾಲನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಪಡೆದು | ಪ್ರತಿ ಸ್ಥಾತ್—ಆ
ಕನ್ಯೆಯರನ್ನು ಅಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಹಿಡಿದನು | ಅನಕ್—ಹಿಂದೆ ಅಂಧನಾಗಿದ್ದು ಈಗ ಕಣ್ಣನ್ನು ಹೊಂದಿ
ವ್ಯಚಿಷ್ಟ—ಅವರನ್ನೆಲ್ಲಾ ನೋಡಿದನು | ಸೋಮಸ್ಯ—ಸೋಮರಸದ ಪಾನದಿಂದ | ಮದೇ—ಹರ್ಷವುಂಟಾ
ದಾಗ | ತಾ ಈ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ಚಕಾರ—ಮಾಡಿದನು

ಛಾವಾರ್ಥ

ತನ್ನನ್ನು ಅಪಹಾಸ್ಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಕನ್ಯೆಯರ ತಿರೋಭಾವವನ್ನು ತಿಳಿದ ಪರಾವೃಕ್ಚೆಂಬ ಋಷಿಯು
ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಗೋಚರನಾಗಿ ಎದ್ದು ನಿಂತನು. ಹಿಂದೆ ಕುಂಟನಾಗಿದ್ದು ಇಂದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಕಾಲನ್ನು
ಪಡೆದು ಆ ಕನ್ಯೆಯರನ್ನು ಅಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಹಿಡಿದನು. ಹಿಂದೆ ಅಂಧನಾಗಿದ್ದು ಅನಂತರ ಕಣ್ಣನ್ನು ಹೊಂದಿ
ಅವರನ್ನೆಲ್ಲಾ ನೋಡಿದನು. ಸೋಮರಸದ ಪಾನದಿಂದ ಹರ್ಷವುಂಟಾದಾಗ ಈ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನು
ಮಾಡಿದನು.

English Translation

Conscious of the disappearance of the damsels, tho (Rishi) Paravrij,
becoming manifest, stood up; the lame man overtook (them), the blind man
beheld (them): in the exhilaration of the Soma, Indra has done these (deeds).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಪರಾವೃಕ್—ಇವನು ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯು. ಇವನು ಕುಂಟನೂ ಕುರುಡನೂ ಆಗಿದ್ದನು. ಇಂದ್ರನ ಅನು
ಗ್ರಹದಿಂದ ಕಾಲುಗಳನ್ನೂ, ಕಣ್ಣನ್ನೂ ಪಡೆದನೆಂದು ಅನೇಕ ಕಡೆ ಹೇಳಿದೆ. ಇವನ ವಿಷಯವನ್ನು ನಾವು ಇದೇ
ಭಾಗದ 715-717 ನೇ ಪೇಜುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇವೆ.

ಸಃ ವಿದ್ವಾನ್ ಅಪಗೋಹಂ ಕನೀನಾಂ ಆವಿಃ ಭವನ್ ಉದತಿಷ್ಠತ್ ಪರಾವೃಕ್—ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದ ಪರಾವೃಕ್ ಎಂಬ ಋಷಿ ಇದ್ದನು. ಅವನಿಗೆ ಕಾಲುಗಳಿಲ್ಲದೆ ಕುಂಟನಾಗಿದ್ದನು. ಕಣ್ಣುಗಳೂ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕುರುಡನಾಗಿದ್ದನು. ಇದನ್ನು ನೋಡಿ ಕೆಲವು ಕನ್ಯೆಯರು (ಹುಡುಗಿಯರು) ಕುಚೇಷ್ಠೆಯಿಂದ ಅವನ ಸಮಾಸಕ್ಕೆ ಬಂದು ಅವನಿಗೆ ನಾನಾವಿಧವಾಗಿ ತೊಂದರೆಕೊಡುತ್ತಾ ಅಪಹಾಸ್ಯಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವನು ಪ್ರತಿಭಟಿಸಿದನೆಂದರೆ ದೂರ ಓಡಿಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಕುಂಟನಾದ ಈ ಋಷಿಗೆ ಅವರನ್ನು ಹಿಡಿಯಲು ಶಕ್ತಿಯಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇವನು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲು ಇಂದ್ರನು ಇವನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟನಾಗಿ ಇವನಿಗೆ ಕಾಲುಗಳನ್ನೂ, ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟನು. ಅದರಿಂದ ಇವನು ಎಲ್ಲರಂತೆ ನಡೆಯಲೂ ನೋಡಲೂ ಶಕ್ತನಾದನು. ಅದನ್ನೇ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆ ಕನ್ಯೆಯರು ನೋಡುತ್ತಿರುವಂತೆಯೇ ಅವರ ಎದುರಿಗೆ ಈ ಋಷಿಯು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾಗಿ ಎದ್ದು ನಿಂತನು. ಇದುವರೆಗೆ ಇವನಿಗೆ ಆ ಕನ್ಯೆಯರು ಕಾಣಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ ಈಗ ಕಾಣಿಸುವಂತಾಯಿತು. ಇದುವರೆಗೆ ನಡೆಯಲು ಶಕ್ತಿ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಈಗ ಕಾಲುಗಳು ಬಂದದ್ದರಿಂದ ಅವರ ದುರಿಗೆ ಎಲ್ಲರಂತೆ ಎದ್ದು ನಿಂತನು ಅಥವಾ ಅವರನ್ನು ಅಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಹಿಡಿದನು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಪ್ರತಿ ಶ್ಲೋಕಃ ಸ್ಫುತ್—ಪೂರ್ವಂ ಸಂಗುರಿದಾನೀಮಿಂದ್ರಸ್ಯ ಪ್ರಸಾದಾದ್ಭಿಗ್ನಜಾನುಸ್ತಾಃ ಕನ್ಯಾಃ ಪ್ರತಿ ಸ್ಫುತ್ | ಹಿಂದೆ ಕಾಲಿಲ್ಲದೆ ಕುಂಟನಾಗಿದ್ದನು. ಈಗ ಇಂದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಕಾಲುಗಳು ಬಂದದ್ದರಿಂದ ಆ ಕನ್ಯೆಯರ ಎದುರಿಗೆ ಎದ್ದು ನಿಂತನು.

ವಿ ಅನಕ್ ಅಚೇಷ್ಠ—ಪೂರ್ವಮಂಧೋಽಧುನಾ ಚಕ್ಷುರ್ಲಾಭಾದ್ಭ್ಯಚೇಷ್ಠ | ತಾಃ ಕನ್ಯಾಕಾ ವಿಶೇಷೇಣ ಸಶ್ಯತಿ ಸ್ಮ | ಹಿಂದೆ ಕುರುಡನಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಏನೂ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಈಗ ಕಣ್ಣುಗಳ ಬಂದದ್ದರಿಂದ ತನ್ನ ಎದುರಿಗೆ ಇರುವ ಆ ಕನ್ಯೆಯರನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡಿದನು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಭಿನದ್ವಲಮಂಗಿರೋಭಿಗೃಣಾನೋ ವಿ ಪರ್ವತಸ್ಯ ದೃಂಹಿತಾನ್ಯೈರತ್ |

ರಿಣಗ್ರೋಧಾಂಸಿ ಕೃತ್ರಿಮಾಣ್ಯೇಷಾಂ ಸೋಮಸ್ಯ ತಾ ಮದ ಇಂದ್ರಶ್ಚಕಾರ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಭಿನತ್ | ವಲಂ | ಅಂಗಿರಃಭಿಃ | ಗೃಣಾನಃ | ವಿ | ಪರ್ವತಸ್ಯ | ದೃಂಹಿತಾನಿ | ಏ ರತ್ |

ರಿಣಕ್ | ರೋಧಾಂಸಿ | ಕೃತ್ರಿಮಾಣಿ | ಏಷಾಂ | ಸೋಮಸ್ಯ | ತಾ | ಮದೇ | ಇಂದ್ರಃ | ಚಕಾರ || ೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಂಗಿರೋಭಿಗೃಣಾನಃ ಸ್ತೂಯಮಾನಃ ಸ ಇಂದ್ರೋ ವಲಂ ವಲನಾಮಕಮಸುರಂ ಭಿನತ್ | ಅಭಿನತ್ | ತಥಾ ಗವಾಂ ನಿರೋಧಕಸ್ಯ ಪರ್ವತಸ್ಯ ದೃಂಹಿತಾನಿ ಶಿಲಾಭಿದ್ಭೇದೈಕತಾನಿ ದ್ವಾರಾಣಿ

ವೈರತ್ | ಉದ್ಘಾಟಿತವಾನ್ | ತದೇವಾಹ | ಏಷಾಂ ಪರ್ವತಾನಾಂ ಕೃತ್ರಿಮಾಣಿ ಕ್ರಿಯಯಾ ನಿವೃತ್-
ತ್ತಾನಿ ರೋಧಾಂಸಿ ನಿರುದ್ಧಾನಿ ದ್ವಾರಾಣಿ ರಿಣಿಕ್ | ಉದಘಾಟಯತ್ | ಗತಮನ್ಯತ್ ||

ಸ್ತುತಿಪದಾರ್ಥಃ

ಅಂಗಿರೋಭಿಃ—ಅಂಗಿರಸ್ಸೆಂಬ ಮುಷಿಗಳಿಂದ | ಗೃಣಾನಃ—ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಇಂದ್ರನು | ವಲಂ—ವಲ-
ನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು | ಭಿನತ್—ಸೀಳಿಹಾಕಿದನು | ಪರ್ವತಸ್ಯ—ಪರ್ವತದ | ದ್ಯುಂಹಿತಾನಿ—ತಿಲೆಗಳಿಂದ ದೃಢ-
ವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ದ್ವಾರಗಳನ್ನು | ವಿ ಏರತ್—ತೆರೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು | ಏಷಾಂ—ಈ ಪರ್ವತಗಳ |
ಕೃತ್ರಿಮಾಣಿ—ಕೃತ್ರಿಮಕರವಾದವೂ | ರೋಧಾಂಸಿ—ನಿರೋಧಕಗಳೂ ಆದ ದ್ವಾರಗಳನ್ನು | ರಿಣಿಕ್—ಸೀಳಿ-
ಹಾಕಿ ಅವನ್ನು ಬಿಡಿಸಿದನು | ಸೋಮಸ್ಯ—ಸೋಮರಸದ ಪಾನದಿಂದ | ಮದೇ—ಹರ್ಷವುಂಟಾದಾಗ | ಇಂದ್ರಃ—
ಇಂದ್ರನು | ತಾ—ಈ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು | ಚಿಕಾರ—ಮಾಡಿದನು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅಂಗಿರಸ್ಸೆಂಬ ಮುಷಿಗಳಿಂದ ಸ್ತುತನಾದ ಇಂದ್ರನು ವಲನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ಸೀಳಿಹಾಕಿದನು. ಪರ್ವತದ
ತಿಲೆಗಳಿಂದ ದೃಢವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ದ್ವಾರಗಳನ್ನು ತೆರೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ಮತ್ತು ಈ ಪರ್ವತಗಳ ಕೃತ್ರಿಮ-
ಕರವೂ, ನಿರೋಧಕಗಳೂ ಆದ ದ್ವಾರಗಳನ್ನು ಸೀಳಿಹಾಕಿ ಅವನ್ನು ಬಿಡಿಸಿದನು. ಸೋಮರಸದ ಪಾನದಿಂದ ಹರ್ಷ-
ವುಂಟಾದಾಗ ಇಂದ್ರನು ಈ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದನು.

English Translation

Praised by the Angirases, he destroyed Vala : he forced open the firm
shut (doors) of the mountain ; he broke down their artificial defences : in the
exhilaration of the Soma, Indra has done these (deeds)-

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ವಲಂ—ವಲನೆಂಬ ಅಸುರನ ವಿಷಯವಾಗಿ ನಾವು ಇದೇ ಭಾಗದ 634-635 ನೇ ಪೇಜುಗಳಲ್ಲಿ ಬರೆದಿರು-
ವುದನ್ನು ನೋಡಿ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸ್ವಸ್ತೇನಾಭ್ಯುಪ್ಯಾ ಚುಮುರಿಂ ಧುನಿಂ ಚ ಜಘಂಥ ದಸ್ಯಂ ಪ್ರ ದಭೀತಿ-
ಮಾವಃ |

ರಂಭೀ ಚಿದತ್ರ ವಿವಿದೇ ಹಿರಣ್ಯಂ ಸೋಮಸ್ಯ ತಾ ಮದ ಇಂದ್ರಶ್ಚಕಾರ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸ್ವಪ್ನೇನ | ಅಭ್ಯುಷಾಪ್ಯ | ಚುಮುರಿಂ | ಧುನಿಂ | ಚ | ಜಘಂಥ | ದಸ್ಯುಂ | ಪ್ರ | ದಭೀತಿಂ | ಅವಃ |
ರಂಭೀ | ಚಿತ್ | ಅತ್ರ | ವಿವಿದೇ | ಹಿರಣ್ಯಂ | ಸೋಮಸ್ಯ | ತಾ | ಮದೇ | ಇಂದ್ರಃ | ಚಕಾರ || ೯ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅತಿಮೂರ್ತಿನಾ ಮ್ಮೇಕಾಹೇ ನಿಷ್ಕೇವಲೈಃ ಸೂಕ್ತಮುಖೀಯಾ ಸ್ವಪ್ನೇನೇತ್ಯೇಷಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ |
ಸ್ವಪ್ನೇನಾಭ್ಯುಷ್ಯಾ ಚುಮುರಿಂ ಧುನಿಂ ಚೇತಿ ಸೂಕ್ತಮುಖೀಯಾ | ಅ ೯-೮ | ಇತಿ ||

ಸ ತ್ವಂ ದಸ್ಯುಂ ಸರ್ವಸ್ಯೋಪಪ್ತಪಯಿತಾರಂ ಚುಮುರಿಂ ಧುನಿಂ ಚ ಏತನ್ನಾಮಾನಾವಸುರೌ
ಸ್ವಪ್ನೇನ ದೀರ್ಘನಿದ್ರಯಾಭ್ಯುಷ್ಯ ಸಂಯೋಜ್ಯ ಜಘಂಥ | ಹತವಾನಸಿ | ತತಸ್ತಾಭ್ಯಾಂ ಯುಧ್ಯಮಾನಂ
ದಭೀತಿಂ ರಾಜರ್ಷಿಂ ಪ್ರಾವಃ | ರಕ್ಷಿತವಾನಸಿ | ತಥಾ ಚ ಮಂತ್ರವರ್ಣಃ | ತ್ವಂ ನಿ ದಸ್ಯುಂ ಚುಮುರಿಂ
ಧುನಿಂ ಚಾಸ್ವಾಪಯೋ ದಭೀತಯೇ ಸುಹಂತು | ೭-೧೯-೪ | ಇತಿ || ಅವಃ | ಅವತೇ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥಸ್ಯ
ಅಜಃ ಸಿಪಿ ರೂಪಂ || ರಂಭೀ ಚಿತ್ ವೇತ್ರಧಾರೀ ಚಾಸ್ಯ ದಾವಾರಿಕೋಽತ್ರಾಸ್ತಿಸ್ತನ್ಯದ್ಧೇ ತಯೋರಸುರ-
ಯೋರ್ಹಿರಣ್ಯಂ ಧನಂ ವಿವಿದೇ | ಲೇಭೇ || ವಿಧ್ವಂಸಾಭೇ ಸ್ವರಿತೇತ್ | ತಾನೀಮಾನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ
ಸೋಮಸ್ಯ ಮದೇ ಸತಿ ಚಕಾರೇತಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) | ದಸ್ಯುಂ—ಹಂಸಕನಾದ | ಚುಮುರಿಂ—ಚುಮುರಿಯೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನಾ |
ಧುನಿಂ ಚ—ಧುನಿಯೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನಾ | ಸ್ವಪ್ನೇನ—ದೀರ್ಘವಾದ ನಿದ್ರೆಯೊಡನೆ | ಅಭ್ಯುಷ್ಯ ಸೇರಿಸಿ |
ಜಘಂಥ—ಕೊಂದಿದ್ದೀಯೆ | ದಭೀತಿಂ—ದಭೀತಿಯೆಂಬ ರಾಜರ್ಷಿಯನ್ನು | ಪ್ರ ಅವಃ—ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸಿ
ದ್ದೀಯೆ | ರಂಭೀ ಚಿತ್—(ದಭೀತಿಯ) ವೇತ್ರಧಾರಿಯಾದ ಕಂಚುಕಿಯು | ಅತ್ರ—ಈ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಹಿರಣ್ಯಂ—
(ಅಸುರರ) ಧನವನ್ನು | ವಿವಿದೇ—ಪಡೆದನು | ಸೋಮಸ್ಯ—ಸೋಮರಸದ ಪಾನದಿಂದ | ಮದೇ—ಹರ್ಷ
ವುಂಟಾದಾಗ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ತಾ—ಈ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು | ಚಕಾರ—ಮಾಡಿದನು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಹಂಸಕನಾದ ಚುಮುರಿಯೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನಾ ಧುನಿಯೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನಾ ದೀರ್ಘವಾದ
ನಿದ್ರೆಯೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ಕೊಂದಿದ್ದೀಯೆ. ದಭೀತಿಯೆಂಬ ರಾಜರ್ಷಿಯನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸಿದ್ದೀಯೆ. ದಭೀತಿಯ
ವೇತ್ರಧಾರಿಯಾದ ಕಂಚುಕಿಯು ಈ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಅಸುರರ ಧನವನ್ನು ಪಡೆದನು. ಸೋಮರಸದ ಪಾನದಿಂದ ಹರ್ಷ
ವುಂಟಾದಾಗ ಇಂದ್ರನು ಈ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದನು.

English Translation

You have slain the Dasyus, Chumuri and Dhuni, having cast them
into (profound) sleep : you have protected Dabthiti, whilst his chamberlain

gained in that (contest) the gold (of the Asuras); in the exhilaration of the Soma, Indra has done these (deeds).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸ್ವಪ್ನೇನ ಅಭ್ಯುಪ್ಯ ಚುಮುರಿಂ ಧುನಿಂ ಚ ಜಘಂಘ ದಸ್ಯಂ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ದಭೀತಿಯೆಂಬ ರಾಜರ್ಷಿಯನ್ನು ಕಾಪಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಚುಮುರಿ, ಧುನಿ ಎಂಬ ಅಸುರರನ್ನೂ ಅವರ ಸೈನಿಕರನ್ನೂ ಯುದ್ಧರಂಗದಲ್ಲಿ ನಿದ್ರಾಪರವಶರನ್ನಾಗಿ (ಮೂರ್ಛಗೊಂಡವರನ್ನಾಗಿ) ಮಾಡಿದೆ ಎಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ನಾವು 10 ನೇ ಭಾಗದ 551-552 ನೇ ಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇವೆ.

ರಂಭೀ ಚಿತ್—ವೇತ್ರಧಾರೀ ಚಾಸ್ಯ ದೌವಾರಿಕೋಽತ್ರಾಸ್ತಿಸ್ತದ್ಧೇ ತಯೋರಸುರಯೋರ್ಹಿ-
ರಣ್ಯಂ ಧನಂ ವಿವಿದೇ ಲೇಭೇ | ಇಲ್ಲಿ ರಂಭೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ವೇತ್ರಧಾರೀ—ಕೈಯಲ್ಲಿ ಬೆತ್ತವನ್ನು ಹಿಡಿದ ದಭೀತಿಯ ಸೇವಕನು ಅಥವಾ ದ್ವಾರಪಾಲಕನು ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಚುಮುರಿ ಮತ್ತು ಧುನಿ ಎಂಬ ಅಸುರರು ಪರಾಜಿತರಾದ ಮೇಲೆ ದಭೀತಿಯ ಸೇವಕನು ಅವರ ಧನಾದಿಗಳನ್ನು ದಭೀತಿಯ ಪರವಾಗಿ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡನೆಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು

ಸಂಹಿತಾವಾತಃ

ನೂನಂ ಸಾ ತೇ ಪ್ರತಿ ವರಂ ಜರಿತ್ರೇ ದುಹೀಯದಿಂದ್ರ ದಕ್ಷಿಣಾ
ಮಘೋನೀ |

ಶಿಕ್ಷಾ ಸ್ತೋತ್ರಭ್ಯೋ ಮಾತಿ ಧಗ್ಬಗೋ ನೋ ಬೃಹದ್ವದೇಮ ವಿದಥೇ
ಸುವೀರಾಃ || ೧೦ ||

ಪದವಾತಃ

ನೂನಂ | ಸಾ | ತೇ | ಪ್ರತಿ | ವರಂ | ಜರಿತ್ರೇ | ದುಹೀಯತ್ | ಇಂದ್ರ | ದಕ್ಷಿಣಾ | ಮಘೋನೀ |

ಶಿಕ್ಷಾ | ಸ್ತೋತ್ರಭ್ಯಃ | ಮಾ | ಅತಿ | ಧಗ್ | ಭಗಃ | ನಃ | ಬೃಹತ್ | ವದೇಮ | ವಿದಥೇ | ಸುವೀರಾಃ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಹರ್ಗಣೇಷು ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನೇಷು ತಾಯಮಾನರೂಪೇಷ್ವಚ್ಛಾವಾಕಸ್ಯಾಹರಹಃ ಶಸ್ಯ-
ಸಂಜ್ಞಕಮಭಿತಪ್ತೇನೇತಿ ಸೂಕ್ತಂ | ನೂನಂ ಸಾ ತ ಇತ್ಯೇಷಾ ತಸ್ಯಾಂಕೇ ಶಂಸನೀಯಾ | ಸೂಕ್ತಂ ಚ |
ನೂನಂ ಸಾ ತ ಇತ್ಯಂತಮುತ್ತಮಂ | ಅ. ೨-೪ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಯಾ ದಕ್ಷಿಣಾ ದಕ್ಷಮತ್ಸಾಹನಂ ಕರೋತಿತಿ ದಕ್ಷಿಣಾ ಸ್ತೋತ್ರೈಭ್ಯೋ ದೇಯಾ ತೇ
ತ್ವತ್ಸಂಬಂಧಿನೀ ಮಘೋನೀ ಧನವತೀ ಜರಿತ್ರೇ ಸ್ತೋತ್ರೇ ವರಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಮಭಿಮತಮರ್ಥಂ ನೂನಂ
ಪ್ರತಿದುಹೀಯತ್ | ಇದಾನೀಂ ಪ್ರತಿದೋಗ್ಧಿ | ಸಂಪಾದಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತಾದೃಶೀಂ ದಕ್ಷಿಣಾಂ ಸ್ತೋತ್ರ-
ಭ್ಯೋಽಸ್ಮಭ್ಯಂ ಶಿಕ್ಷ | ಪ್ರಯಚ್ಛ | ಕಿಂಚಿ ಭಗೋ ಭಜನೀಯಸ್ತ್ವಂ ಮಾತಿ ಧಕ್ || ದೇಹೇರ್ವಾನಾರ್ಥಸ್ಯ
ಲುಚಿ ಮಂತ್ರೇ ಘಸೇತ್ಯಾದಿನಾ ಚ್ಛೇರ್ಲೂಕ್ || ನೋಽಸ್ಮಾನತಿಕ್ರಮ್ಯಾನ್ಯೇಭ್ಯೋ ದಕ್ಷಿಣಾಂ ಮಾ ದಾಃ |
ಪ್ರಥಮಮಸ್ಮಭ್ಯಂ ದತ್ತಾ ಪಶ್ಚಾದನ್ಯೇಭ್ಯೋ ವೀಯತಾಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಕಾಮಾನ್
ಮಾ ಧಕ್ | ಮಾ ಧಾಕ್ಷೀಃ | ಅವೇಕ್ಷಿತಫಲದಾನೇನ ಪೂರಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಸುನೀರಾಃ ಶೋಭನಪುತ್ರ-
ಪೌತ್ರಾಃ ಸಂತೋ ವಯಂ ವಿದಥೇಽಸ್ಮಿನ್ನೇಜ್ಞೇ ಬೃಹತ್ ಪ್ರಭೂತಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ವದೇಮ | ತ್ವಾಮುದ್ದಿಶ್ಯ
ಬ್ರವಾಮು || ಅತ್ರ ಸಾ ತೇ ಪ್ರತಿದುಗ್ಧಾಮಿತಿ ಪ್ರಕೃತ್ಯ ವೀರೋ ವೀರಯತ್ಯಮಿತ್ರಾನ್ ವೇತೇರ್ವಾ
ಸ್ಯಾದ್ಗತಿಕರ್ಮಣೋ ವೀರಯತೇರ್ವೇತ್ಯಂತಂ ನಿರುಕ್ತಮನುಸಂಧೇಯಂ | ನಿ. ೧-೭ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತೇ—ನಿನ್ನಿಂದ ದತ್ತವಾಗತಕ್ಕದ್ದೂ | ಮಘೋನೀ—ಪ್ರಭೂತವಾದ
ಸಂಪತ್ತುಳ್ಳದ್ದೂ ಆದ | ಸಾ ದಕ್ಷಿಣಾ—ಆ ದಕ್ಷಿಣೆಯು | ಜರಿತ್ರೇ ಸ್ತುತಿಕರ್ತನಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ನೂನಂ—
ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ | ವರಂ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿ | ಪ್ರತಿ ದುಹೀಯತ್—ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಪೂರೈಸುತ್ತದೆ (ಏಂತಹ
ದಕ್ಷಿಣೆಯನ್ನು) | ಸ್ತೋತ್ರೈಭ್ಯಃ—ಸ್ತುತಿಕರ್ತರಾದ ನಮಗೂ ಸಹ | ಶಿಕ್ಷ—ಕೊಡು | ಭಗಃ—ಪೂಜ್ಯನಾದ ನೀನು |
ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಮಾತಿ ಧಕ್—ತಿರಸ್ಕರಿಸಬೇಡ | ಸುನೀರಾಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ವೀರಪುತ್ರರಿಂದೊಡಗೂಡಿದ
ನಾವು | ವಿದಥೇ—ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ | ಬೃಹತ್—ಪ್ರಭೂತವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ವದೇಮ—ಪಠಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನಿಂದ ದತ್ತವಾಗತಕ್ಕದ್ದೂ, ಪ್ರಭೂತವಾದ ಸಂಪತ್ತುಳ್ಳದ್ದೂ ಆದ ಆ ದಕ್ಷಿಣೆಯು
ಸ್ತುತಿಕರ್ತನಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರೈಸುತ್ತದೆ.
ಏಂತಹ ದಕ್ಷಿಣೆಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಕರ್ತರಾದ ನಮಗೂ ಕೊಡು. ಪೂಜ್ಯನಾದ ನೀನು ನಮ್ಮನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಬೇಡ. ಶ್ರೇಷ್ಠ
ರಾದ ಪುತ್ರರಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ನಾವು ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತೇವೆ

English Translation

That opulent donation which proceeds, Indra, from you, assuredly
bestows upon him who praises you the boon (that he desires) : grant it to (us)
your adorers : do not you, who are the object of adoration, disregard our
prayers ; so that, blessed with worthy descendants, we may glorify you at this
sacrifice.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕು ಹಿಂದೆ ಋ. ಸಂ. ೨-೧೧-೨೧ ರಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದರ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಇದೇ ಭಾಗದ 628-640 ನೇ ಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಬರೆದಿದ್ದೇವೆ. ಅದನ್ನು ನೋಡಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

ಹದಿನಾರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು.

ಪ್ರ ವಃ ಸತಾಮಿತಿ ನವಚಂ ಪಂಚಮಂ ಸೂಕ್ತಂ ಗಾರ್ತ್ವಮದನ್ಯಂದ್ರಂ | ಅತ್ರಾನುಕ್ರಮಣಿಕಾ |
ಪ್ರ ವೋ ನವಾಂತ್ಯಾ ತ್ರಿಷ್ಟುಬಿತಿ | ನವಮಿಾ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಶಿಷ್ಟಾಸ್ತ್ರಿಷ್ಟುಬಂತಪರಿಭಾಷಯಾ ಜಗತ್ಯಃ |
ತೃತೀಯೇ ಪರ್ಯಾಯೇಚ್ಛಾವಾಕಶಸ್ತೇ ಪ್ರ ವಃ ಸತಾಮಿತಿ ಸೂಕ್ತಂ | ಅತಿರಾತ್ರ ಇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರ-
ತಂ | ಪ್ರ ವಃ ಸತಾಂ ಪ್ರೋ ದ್ರೋಣೇ ಹರಯಃ ಕರ್ಮಾಗ್ನಿತ್ಯಿ ಯಾಜ್ಯಾ | ಅ- ೬-೪ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಪ್ರ ವಃ ಸತಾಂ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಎರಡನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಗೃತ್ವಮದನು ಋಷಿಯು; ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯು; ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರ ವೋ ನವಾಂತ್ಯಾ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಕೊನೆಯ ಋಕ್ಕು ಎಂದರೆ ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಋಕ್ಕು ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಛಂದಸ್ಸು. ಉಳಿದ ಋಕ್ಕುಗಳು ಜಗತಿಛಂದಸ್ಸು. ಅತಿರಾತ್ರವೆಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ತೃತೀಯ ಪರ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಅಚ್ಛಾವಾಕನೆಂಬ ಮುಖ್ಯಜನು ಪಠಿಸಬೇಕಾದ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಪ್ರ ವಃ ಸತಾಂ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಅತಿರಾತ್ರ ಎಂಬ ಖಂಡದ—ಪ್ರ ವಃ ಸತಾಂ ಪ್ರೋ ದ್ರೋಣೇ ಹರಯಃ ಕರ್ಮಾಗ್ನಿತ್ಯಿ ಯಾಜ್ಯಾ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೬-೪).

|| ಓಂ ||

ಸೂಕ್ತ—೧೬

|| ಮಂಡಲ—೨ || ಅನುವಾಕ—೨ || ಸೂಕ್ತ—೧೬ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೬ || ವರ್ಗ—೧೭, ೧೮ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ—೯ ||

ಋಷಿ—ಗೃತ್ವಮದಃ ||

ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರಃ ||

ಛಂದಃ—೦-೮. ಜಗತಿಃ | ೯. ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಪ್ರ ವಃ ಸತಾಂ ಜ್ಯೇಷ್ಠತಮಾಯ ಸುಷ್ವತಿಮಗ್ನಾವಿವ ಸಮಿಧಾಸೇ ಹವಿ-

ರ್ಭರೇ |

ಇಂದ್ರಮಜುರ್ಯಂ ಜರಯಂತಮುಕ್ತತಂ ಸನಾದ್ಯುನಾನಮವಸೇ ಹನಾ-
ಮಹೇ || ೧ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಪ್ರ | ವಃ | ಸತಾಂ | ಜ್ಯೇಷ್ಠತಮಾಯ | ಸುಸ್ತುತಿಂ | ಅಗ್ನಾವಿವ | ಸಂಘಧಾನೇ | ಹವಿಃ | ಭರೇ |
ಇಂದ್ರಂ | ಅಜುರ್ಯಂ | ಜರಯಂತಂ | ಉಕ್ತತಂ | ಸನಾತ್ | ಯುನಾನಂ | ಅವಸೇ | ಹನಾಮಹೇ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಗೃತ್ವಮದೋ ಬ್ರೂತೇ | ಹೇ ಯಜಮಾನಾ ವೋ ಯುಷ್ಮದರ್ಥಂ ಸತಾಂ ಮಹತಾಂ ದೇನಾನಾಂ
ಜ್ಯೇಷ್ಠತಮಾತಿಶಯೇನ ಶ್ರೇಷ್ಠಾಯೇಂದ್ರಾಯ ತದರ್ಥಂ | ಅಗ್ನಾವಿವ ಸಮಿಧಾನೇ | ಇವಶಬ್ದ ಏನಾರ್ಥಃ |
ದೀಪ್ಯಮಾನ ಏನಾಗ್ನೌ ಹವಿಃ ಪ್ರಭರೇ | ಸಂಪಾದಯಾಮಿ | ತತಃ ಪರಂ ಸುಷ್ಪುತಿಂ ಶೋಭನಾಂ ಸ್ತುತಿಂ
ಕರೋಮಿ || ಭರ ಇತಿ ಭೃಗೌ ಭರಣೇ ಇಂತಾ ದುಭಯಪದೀ | ಲಿಟಿ ರೂಪಂ || ಅಜುರ್ಯಮಜರ-
ಣೀಯಂ ಜರಯಂತಂ ಸರ್ವಮನ್ಯಜ್ಜರಯಂತಮುಕ್ತತಂ ಸೋಮೇನ ಸಿಕ್ತಂ ಸನಾತ್ಸನಾತನಂ ಯುನಾನಂ
ನಿತ್ಯತರುಣಂ ತಾದೃಶಮಿಂದ್ರಮವಸೇಷ್ಯಾಕಂ ರಕ್ಷಣಾಯ ತಸ್ಯ ತರ್ಪಣಾಯ ನಾ ಹನಾಮಹೇ |
ಆಹ್ವಯಾಮುಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಎಲೈ ಯಜಮಾನರೇ) ವಃ—ನಿಮ್ಮ ಪರವಾಗಿ | ಸತಾಂ—ಮಹಾತ್ಮರಾದ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ | ಜ್ಯೇಷ್ಠತ-
ಮಾಯ—ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ | ಸಮಿಧಾನೇ—ಪ್ರಜ್ವಲಿತವಾದ | ಅಗ್ನಾವಿವ—ಅಗ್ನಿ
ಯಲ್ಲಿಯೇ | ಹವಿಃ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನು | ಪ್ರ ಭರೇ—ಅರ್ಪಿಸುತ್ತೇನೆ | ಸುಷ್ಪುತಿಂ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ತುತಿಯನ್ನೂ ಅರ್ಪಿ
ಸುತ್ತೇನೆ | ಅಜುರ್ಯಂ—ಸ್ವಯಂ ಕ್ಷಯರಹಿತನೂ (ಆದರೆ) | ಜರಯಂತಂ—ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಕ್ಷಯಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು
ವವನೂ | ಉಕ್ತತಂ—ಸೋಮರಸದಿಂದ ಸಿಕ್ತನಾದವನೂ (ಸೋಮಪಾನಮಾಡುವವನೂ) | ಸನಾತ್—ಪುರಾತ
ನನೂ | ಯುನಾನಂ—ನಿತ್ಯತರುಣನೂ ಆದ | ಇಂದ್ರಂ—ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಅವಸೇ—ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ | ಹನಾ-
ಮಹೇ—ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಯಜಮಾನರೇ, ಮಹಾತ್ಮರಾದ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಪ್ರಜ್ವಲಿತ
ವಾದ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ನಿಮಗಾಗಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನರ್ಪಿಸುತ್ತೇನೆ ಅದರಂತೆಯೇ ಸ್ತುತಿಯನ್ನೂ ಪಠಿಸುತ್ತೇನೆ. ಕ್ಷಯರಹಿತನೂ,
ಇತರರನ್ನು ಕ್ಷಯಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವವನೂ ಸೋಮರಸದಿಂದ ಸಿಕ್ತನಾದವನೂ, ಪುರಾತನನೂ, ನಿತ್ಯತರುಣನೂ ಆದ
ಇಂದ್ರನನ್ನು ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ.

English Translation

I bear the libation for you to the best of the holy (gods, to be poured) on the kindled fire, (and I offer to him fitting praise): we invoke for (our) protection the ever-youthful Indra, the undecaying, the causer of decay, sprinkled (with the Soma libation).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ವಃ ಸತಾಂ ಜ್ಯೇಷ್ಠತಮಾಯ ಅಗ್ನಾವಿವ ಸಮಿಧಾನೇ ಹವಿಃ ಪ್ರ ಭರೇ—ಹೇ ಯಜಮಾನಾ ಯುಷ್ಮದರ್ಥಂ ಮಹತಾಂ ದೇವಾನಾಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಾಯೇಂದ್ರಾಯ ದೀಪ್ಯಮಾನ ಏವಾಗ್ನಿ ಹವಿಃ ಸಂಪಾದಯಾಮಿ | ಎಲೈ ಯಜಮಾನರೇ, ನಿಮಗಾಗಿ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಪ್ರಜ್ವಲಿತವಾದ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹೋಮಮಾಡುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಗೃತ್ವಮದಖುಷಿಯು ಹೇಳಿರುವನು. ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಶ್ರೇಷ್ಠನೆಂಬ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ—

ಅಯಗ್ಂ ರಾಜಾ ಜಗತ್ಕರ್ಷಣೇನಾಂ | ಸ ಏವ ವೀರಃ ಸ ಉ ವೀರ್ಯಾವಾನ್ | ಸ ಏಕ ರಾಜೋ ಜಗತಃ ಪರಸ್ವಾಃ | ಅಥೈಕರಾಜೋ ಅಭವಜ್ಜನಾನಾಂ..... ಇಂದ್ರೋ ದೇವಾನಾಮುಭವತ್ಪುರೋಗಾಃ ||

(ತೈ. ಬ್ರಾ. ೨-೮-೩-೨೧-೨೨)

ಇಂದ್ರೋ ವಾ ಅಕಾಮಯತ | ಜ್ಯೇಷ್ಠ್ಯಂ ದೇವಾನಾಮುಭಿಜಯೇಯಮಿತಿ ||

(ತೈ. ಬ್ರಾ. ೩-೧-೫-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠನೆಂಬ ವಿಷಯವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಅಜುರ್ಯಂ ಜರಯಂತಂ—ಅಜರಣೀಯಂ ಸರ್ವಮನ್ಯಜ್ಜರಯಂತಂ | ಇಂದ್ರನು ತಾನು ಮಾತ್ರ ಕ್ಷಯರಹಿತನು, ವಾರ್ಧಕ್ಯಾದಿವಯೋವಿಕಾರಗಳಿಲ್ಲದವನು ಆದರೆ ಇತರ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಆಯುಸ್ಸನ್ನು ಕ್ಷೀಣಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವವನು. ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನು ಇತರ ಪ್ರಾಣಿಗಳಂತೆ ಕಾಲಾಧೀನನಲ್ಲದವನು, ಅವನು ಯಾವಾಗಲೂ ಒಂದೇ ವಿಧವಾಗಿ ಇರುವವನು, ನಿತ್ಯತರುಣನು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಸನಾತ್ ಸನಾತನಂ ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುವವನು ಮತ್ತು ಯುವಾನಂ-ನಿತ್ಯತರುಣಂ ಯಾವಾಗಲೂ ಯೌವನಾ ವೆಸೈಯಲ್ಲಿರುವವನು ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗವು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುವುದು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯಸ್ಮಾದಿಂದ್ರಾದ್ಭೃಹತಃ ಕಿಂ ಚನೇವೃತೇ ವಿಶ್ವಾನ್ಯಸ್ತಿಸ್ತಂಭೃತಾಧಿ ವೀರ್ಯಾ |

ಜಠರೇ ಸೋಮಂ ತನ್ವೀ ಸಹೋ ಮಹೋ ಹಸ್ತೇ ವಜ್ರಂ ಭರತಿ ಶೀರ್ಷಣಿ

ಕ್ರುತುಂ || ೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಯಸ್ಮಾತ್ | ಇಂದ್ರಾತ್ | ಬೃಹತಃ | ಕಿಂ | ಚನ | ಈಂ | ಋತೇ | ವಿಶ್ವಾನಿ | ಅಸ್ಮಿನ್ | ಸಂಭೃತಾ |
ಅಧಿ | ನೀರಾ |

ಜಠರೇ | ಸೋಮಂ | ತನ್ನಿ | ಸಹಃ | ಮಹಃ | ಹಸ್ತೇ | ವಜ್ರಂ | ಭರತಿ | ಶೀರ್ಷಣಿ | ಕೃತುಂ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಬೃಹತೋ ಮಹತೋ ಯಸ್ಮಾದಿಂದ್ರಾದೃತೇ ಕಿಮಪೀಮಿದಂ ಜಗಚ್ಚನ | ನಾಸ್ತೀತ್ಯರ್ಥಃ || ಚೇತಿ
ನೇತಿ ನಿಸಾತದ್ವಯಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ನೇತಿ | ಚೇತಿ ಚಿದಿತ್ಯರ್ಥೇ ನೇತಿ ನಿಷೇಧಾರ್ಥೇ | ಏಕಪದ್ಯಂ ತು
ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕಂ || ಉಕ್ತಾರ್ಥೇ ಮಂತ್ರಃ | ನೇಂದ್ರಾದೃತೇ ಸವತೇ ಧಾಮ ಕಿಂ ಚನೇತಿ | ಯದ್ವಾ
ಇಂದ್ರಾದೃತ ಈಮಿದಂ ಜಗತ್ ಕಿಂ | ನ ಹೃದ್ರಮತ್ಯಲ್ಪಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಕುತ ಏತತ್ ತದೇವೋಚ್ಯತೇ |
ಅಸ್ಮಿನ್ನಿಂದ್ರೇ ವಿಶ್ವಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ನೀರ್ಯಾಣಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾನ್ನಧಿ ಸಂಭೃತಾ | ಅಧಿಕಂ ಸಂಭೃತಾನ್ಯಾಸತೇ |
ಯಶ್ಚೇಂದ್ರೋ ಜಠರೇ ಸೋದರೇ ಸೋಮಮಭಿಷುತಂ ಸೋಮರಸಂ ಭರತಿ ಬಿಭರ್ತಿ | ಕಿಂಚಿ ತನ್ನಿ
ತನ್ನಾಂ ಸ್ವಕೀಯೇ ಸರ್ವಸ್ಮಿನ್ ಶರೀರೇ ಸಹೋ ಬಲಂ ಮಹಸ್ತೇಜಶ್ಚ ಬಿಭರ್ತಿ | ಹಸ್ತೇ ವಜ್ರಮಾ-
ಯುಧಂ ಬಿಭರ್ತಿ | ಶೀರ್ಷಣಿ ಶಿರಸಿ ಕೃತುಂ ವಿಜ್ಞಾನಂ ಭರತಿ | ಬಿಭರ್ತಿ || ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗಾದನಿ-
ಘಾತಃ | ನಾಕೃಭೇದಾದ್ವಾ ನಿಘಾತಾಭಾವಃ | ಶೀರ್ಷಣಿ ಶೀರ್ಷನ್ ಭಂದಸೀತಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಬೃಹತಃ—ಮಹತ್ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ | ಯಸ್ಮಾತ್ ಇಂದ್ರಾತ್ ಋತೇ—ಯಾವ ಇಂದ್ರನಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ |
ಈಂ—ಈ ಜಗತ್ತು | ಕಿಂಚನ—ಇರುತ್ತಲೇ ಇರಲಿಲ್ಲವೋ | ಅಸ್ಮಿನ್—ಆ ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿ | ವಿಶ್ವಾನಿ ನೀರಾ—
ಸಕಲ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳೂ | ಅಧಿ ಸಂಭೃತಾ—ಶೇಖರಿತವಾಗಿದೆ | ಜಠರೇ—ಉದರದಲ್ಲಿ | ಸೋಮಂ—ಸೋಮ
ರಸವನ್ನು | ಭರತಿ—(ಇಂದ್ರನು) ತುಂಬಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ | ತನ್ನಿ—ತನ್ನ ಶರೀರದಲ್ಲಿ | ಸಹಃ—ಬಲವನ್ನೂ |
ಮಹಃ—ತೇಜಸ್ಸನ್ನೂ (ಧರಿಸಿದ್ದಾನೆ) | ಹಸ್ತೇ—ಕೈಯಲ್ಲಿ | ವಜ್ರಂ—ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು (ಹಿಡಿದಿದ್ದಾನೆ) |
ಶೀರ್ಷಣಿ—ಶಿರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ | ಕೃತುಂ—ವಿಜ್ಞಾನವನ್ನೂ ಪಡೆದಿದ್ದಾನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಮಹತ್ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ ಯಾವ ಇಂದ್ರನಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಈ ಜಗತ್ತು ಇರುತ್ತಲೇ ಇರಲಿಲ್ಲವೋ, ಆ ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿ
ಸಕಲಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳೂ ಶೇಖರಿತವಾಗಿದೆ. ಇಂದ್ರನು ಉದರದಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ತನ್ನ
ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಬಲವನ್ನೂ ತೇಜಸ್ಸನ್ನೂ ಧರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಕೈಯಲ್ಲಿ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಹಿಡಿದಿದ್ದಾನೆ. ಶಿರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ
ವಿಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದಾನೆ.

English Translation

For without that mighty Indra, this (world) were nothing : in him all powers whatever are aggregated : he receives the Soma juice into his stomach, and in his body (exhibits) strength and energy : he bears the thunderbolt in his hand, and wisdom in his head.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಯೆಸ್ಮಾತ್ ಬೃಹತಃ ಇಂದ್ರಾತ್ ಋತೇ ಕಿಂ ಈಂ ಚನ—ಈ ಮಹಾಮಹಿಮನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಈ ಜಗತ್ತೇ ಇರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ ಅಥವಾ ಯಾವುದೂ ಇರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಇಂದ್ರನ ಮಹಾಮಹಿಮೆಯ ಮುಂದೆ ಈ ಅಲ್ಪವಾದ ಜಗತ್ತು ಎಷ್ಟರದು ? ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನಿಂದಲೇ ಈ ಜಗತ್ತು ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿದೆ. ಇಂದ್ರನೇ ಈ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣನು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು. ಏಕೆಂದರೆ—

ವಿಶ್ವಾನಿ ಅಸ್ಮಿನ್ ಸಂಭೃತಾ ಅಧಿ ವೀರ್ಯಾ—ಅಸ್ಮಿನ್ನಿಂದ್ರೇ ಸರ್ವಾಣಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾನ್ಯಧಿ ಅಧಿಕಂ ಸಂಭೃತಾನ್ಯಾಸತೇ | ಈ ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿಯೇ ಸಮಸ್ತ ಶಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳೂ ಕೇಂದ್ರೀಕೃತವಾಗಿವೆ. ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಶಕ್ತಿಗಳೂ ಬಹಳವಾಗಿ ತುಂಬಿರುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನಿಲ್ಲದೆ ಜಗತ್ತಾಗಲಿ, ಇತರ ವಸ್ತುಗಳಾಗಲಿ ಇರಲು ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—ಇಂದ್ರಾದೃಶೇ ಸವತೇ ಧಾಮ ಕಿಂ ಚನ | (ಋ. ಸಂ. ೯-೬೯-೬) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿರುವರು. ಎಲ್ಲವೂ ಇಂದ್ರನ ಮಹಿಮೆಯಿಂದಲೇ ಎಂದರೆ ಶಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳಿಂದಲೇ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವುದು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಉದರದಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ, ತನ್ನ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಬಲವನ್ನೂ, ತೇಜಸ್ಸನ್ನೂ ಧರಿಸಿದ್ದಾನೆ, ಕೈಯಲ್ಲಿ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಹಿಡಿದಿದ್ದಾನೆ, ಶಿರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ (ಎಂದರೆ ಮೆದುಳಿನಲ್ಲಿ) ವಿಜ್ಞಾನವನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನ ಪ್ರಜ್ಞೆಯು ಅಧಿಕವಾದುದು. ಈ ರೀತಿ ಇರುವ ಇಂದ್ರನ ಶಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳು ಅತಿಶಯವಾದವು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಚನ—ಈ ಶಬ್ದವು ಚ ಮತ್ತು ನ ಎಂಬ ಎರಡು ನಿಸ್ಸಾತಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಚ ಎಂದರೆ ಚಿತ್ ಎಂದು ನ ಎಂದರೆ ನಿಷೇಧಾರ್ಥವೂ ಸೂಚಿತವಾಗುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಚನ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದರ್ಥವು.

ಸಂಹಿತಾಸಾಹಿ:

ನ ಕ್ಷೋಣೀಭ್ಯಾಂ ಪರಿಭ್ವೇ ತ ಇಂದ್ರಿಯಂ ನ ಸಮುದ್ರೈಃ ಪರ್ವತೈರಿಂದ್ರ
ತೇ ರಥಃ |

ನ ತೇ ವಜ್ರಮನ್ವಶ್ನೋತಿ ಕಶ್ಚನ ಯದಾಶುಭಿಃ ಪತಸಿ ಯೋಜನಾ ಪುರು ||

ಪದಪಾಠಃ

ನ | ಪೋಣೇಭ್ಯಾಂ | ಪರಿಭ್ವೇ | ತೇ | ಇಂದ್ರಿಯಂ | ನ | ಸಮುದ್ರೈಃ | ಪರ್ವತೈಃ | ಇಂದ್ರ | ತೇ
ರಥಃ |

ನ | ತೇ | ವಜ್ರಂ | ಅನು | ಅಶ್ನೋತಿ | ಕಃ | ಚನ | ಯತ್ | ಅಶುಭಿಃ | ಪತಸಿ | ಯೋಜನಾ |
ಪುರು || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೇ ತೇನೇಂದ್ರಿಯಂ ಬಲಂ ಪೋಣೇಭ್ಯಾಂ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀಭ್ಯಾಂ ನ ಪರಿಭ್ವೇ |
ನ ಪರಿಭವನೀಯಂ || ಕೃತ್ಯಾರ್ಥೇ ತನ್ವೇಕೇನ್ವೇನ್ಯತ್ವೇನ ಇತಿ ಕೇನ್ವತ್ಯಯಃ | ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತಯೋರಿತಿ
ಸ್ವರಿತತ್ವಂ || ಕಿಂಚಿ ತೇ ರಥಃ ಸಮುದ್ರೈಃ ಪರ್ವತೈಶ್ಚ ನ ಪರಿಭವನೀಯಃ | ತೇ ವಜ್ರಮಾಯುಧಂ
ಕಶ್ಚನ ಪುಮಾನ್ ನಾನ್ವಶ್ನೋತಿ | ನ ವ್ಯಾಪ್ನೋತಿ ಪರಿಭವಿತುಂ || ಅಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ
ಪಶ್ಚಿಮದಂ || ಯದ್ಯದಾಸುರನಧಾರ್ಥಂ ದಿಗ್ವಿಜಯಕಾಲೇ ಪುರು ಪುರೂಷ ಬಹೂನಿ ಯೋಜನಾ ಯೋ-
ಜನಾನಿ ಪತಸಿ | ಗಚ್ಛಸಿ | ತದಾ ತವ ಬಲಾದಿ ನ ಪರಿಭವನೀಯಮಿತಿ ಸಮನ್ವಯಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಇಂದ್ರಿಯಂ—ಬಲವನ್ನು | ಪೋಣೇಭ್ಯಾಂ—
ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳಿಂದಲೂ | ನ ಪರಿಭ್ವೇ—ಮೀರಿಸಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ರಥಃ—ರಥವು | ಸಮುದ್ರೈಃ—
ಸಮುದ್ರಗಳಿಂದಲೂ | ಪರ್ವತೈಃ—ಪರ್ವತಗಳಿಂದಲೂ | ನ—ತಡೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ | ಯತ್—
ಯಾವಾಗ (ದಿಗ್ವಿಜಯಾರ್ಥವಾಗಿ) | ಅಶುಭಿಃ—ನಿನ್ನ ವೇಗವಾದ ಅಶ್ವಗಳೊಡನೆ | ಪುರು—ಬಹಳವಾದ |
ಯೋಜನಾ—ಯೋಜನಗಳನ್ನು | ಪತಸಿ—ದಾಟಿಹೋಗುತ್ತೀಯೋ (ಆಗ) | ತೇ—ನಿನ್ನ | ವಜ್ರಂ—
ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು | ಕಶ್ಚನ—ಯಾವ ಅಸುರನೂ ಅಥವಾ ಮಾನವಶತ್ರುವೂ | ನ ಅನ್ವಶ್ನೋತಿ—ಪ್ರತಿಭಟಿಸಲು
ಶಕ್ತನಾಗುವುದಿಲ್ಲ

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಬಲವನ್ನು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳಿಂದಲೂ ಸಹ ಮೀರಿಸಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ನಿನ್ನ ರಥವನ್ನು
ಸಮುದ್ರಗಳಿಂದಲೂ ಪರ್ವತಗಳಿಂದಲೂ ತಡೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ನಿನು ನಿನ್ನವೇಗವಾದ ಅಶ್ವಗಳೊಡನೆ ದಿಗ್ವಿಜಯ
ಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಟು ಅನೇಕ ಯೋಜನಗಳನ್ನೂ ದಾಟಿಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ ನಿನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಪ್ರತಿಭಟಿಸಲ
ಯಾವ ಅಸುರನೂ ಅಥವಾ ಮಾನವ ಶತ್ರುವಾಗಲಿ ಶಕ್ತನಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

English Translation

Thy might, Indra, is not to be overcome by (that of) heaven and earth ; nor is you chariot (to be stopped) by oceans or by mountains : no one can escape from your thunderbolt, when you traverse many leagues with rapid (horses).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಶಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳ ವರ್ಣನೆ ಇದೆ. ಅದನ್ನು ಋಷಿಯು ವಿಶದವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ನ ಕ್ಷೋಣೇಭ್ಯಾಂ ಪರಿಭ್ವೇ ತ ಇಂದ್ರಿಯಂ—ಹೇ ಇಂದ್ರ ತವ ಬಲಂ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀಭ್ಯಾಂ ನ ಪರಿಭವನೀಯಂ | ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಬಲವು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳಿಂದಲೂ (ಭೂಮಿ ಸ್ವರ್ಗಗಳಿಂದಲೂ) ಮೀರಿ ಸಲ್ಲದುದಿಲ್ಲ. ಎಂದರೆ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳಿಗಿರುವ ಬಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ನಿನ್ನ ಬಲವು ಅತ್ಯಧಿಕವಾದುದು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು ಕ್ಷೋಣಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪೃಥಿವೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೨-೫) ಆದರೆ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಕ್ಷೋಣೇಭ್ಯಾಂ ಎಂದು ದ್ವಿವಚನ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಟುಪ್ತು ರುಪ್ತು ಶಬ್ದೇ (ಅದಾದಿ ಪರಸ್ಮೈಪದಿ) ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಕ್ಷೋಣಿ ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಪೂಯತೇ ಶಬ್ದೈತೇ, ಸ್ತೂಯತೇ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ | ಪುನಂತ್ಯಸ್ಯಾಂ ಭೂತಾನೀತಿ ವಾ | ಕ್ಷೋಣೀತಿ ಈಕಾರಾಂತಂ ಕೇಚಿತ್ ಪಠಂತಿ | ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ಅಥವಾ ಈ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಶಬ್ದ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಪೃಥಿವಿಗೆ ಕ್ಷೋಣಿ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಶಬ್ದವು ಕ್ಷೋಣಿಃ ಎಂದು ಇಕಾರಾಂತವಾಗಿಯೂ ಕ್ಷೋಣೀ ಎಂದು ಈಕಾರಾಂತವಾಗಿಯೂ ಪಠಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಪ್ರಕೃತ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಈಕಾರಾಂತ ಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ.

ಇಂದ್ರಿಯಂ—ಬಲಂ | ಬಲವೆಂದು ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆಯು. ಇಂದ್ರಿಯಶಬ್ದವು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೯). ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಬಲವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಇಂದ್ರಿಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ—

ಇಂದ್ರಿಯಮಿಂದ್ರಲಿಂಗಮಿಂದ್ರದೃಷ್ಟಮಿಂದ್ರಸೃಷ್ಟಮಿಂದ್ರಜುಷ್ಯಮಿಂದ್ರದತ್ತಮಿತಿ ವಾ |

ಎಂದು ಸೂತ್ರವಾಕ್ಯವಿದೆ. (೫-೩-೯೩) ಈ ಶಬ್ದವು ಇದಿ ಪುನೃತ್ಯಯೇ (ಭೂ.ಪ) ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಲಿಂಗಂ | ಧನೇನ ಹಿ ಐಶ್ವರ್ಯಯುಕ್ತ ಇತಿ ವ್ಯಜ್ಯತೇ | ಐಶ್ವರ್ಯದಿಂದ ಸಹಿತವಾದದ್ದು ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಧನವೆಂದು ಹೆಸರು, ಯದ್ವಾ ಇಂದ್ರೇಣ ದೃಷ್ಟಂ ಇಂದ್ರಿಯಂ | ಇಂದ್ರನಿಂದ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಇಂದ್ರಿಯವೆಂದು ಹೆಸರು, ಯದ್ವಾ ಇಂದ್ರ ಆತ್ಮಾ ತತ್ಪ್ರತೇನ ಶುಭಾಶುಭೇನ ಕರ್ಮಣಾ ಸೃಷ್ಟಂ | ಇಂದ್ರ ಎಂದರೆ ಆತ್ಮವು. ಆತ್ಮ ಅಥವಾ ತನ್ನಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಶುಭಾಶುಭ ಕರ್ಮರೂಪ ಫಲಕ್ಕೆ ಇಂದ್ರಿಯವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇಂದ್ರಜುಷ್ಯಂ ವಾ ಆತ್ಮನಾ ಸೇವಿತಂ ತದ್ವಾರೇಣ ಭೋಗೋತ್ಪತ್ತೇಃ | ಆತ್ಮನಿಂದ ಸೇವಿತವಾದದ್ದು ಎಂದರೆ ತಾನು ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಭೋಗಾದಿಸಾಧನಗಳು. ಇದಕ್ಕೆ ಇಂದ್ರಿಯವೆಂದು ಹೆಸರು, ಇಂದ್ರದತ್ತಂ ವಾ ಇಂದ್ರೇಣ ಪೂರ್ವಕರ್ಮಣಾ ವಾ ಅಸ್ತೃಪದತ್ತಂ | ಇಂದ್ರನಿಂದ

ಅಥವಾ ತನ್ನ ಪೂರ್ವಕರ್ಮದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತನಾದುದಕ್ಕೆ ಇಂದ್ರಿಯವೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಇಂದ್ರಿಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಾನಾರ್ಥ ಗಳಿವೆ. ಆಧುನಿಕ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಿಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದೇಹಶಕ್ತಿ (ಇಂದ್ರಿಯ ಅಥವಾ ಶರೀರದ ಅವಯವಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಶಕ್ತಿ) ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಸೂಚಿತವಾಗುವುದು. ಓಜೋ ಬಲಮಿಂದ್ರಿಯಂ ವೀರ್ಯಂ ಎಂದು ನಿಗಮ ವಾಕ್ಯವಿರುವುದು.

ಇಂದ್ರ ತೇ ರಥಃ ಸಮುದ್ರೈಃ ಪರ್ವತೈಃ ನ (ಪರಿಭ್ರೇ) — ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಮನುಷ್ಯರು ಉಪಯೋಗಿ ಸುವ ರಥಗಳು ಸುಗಮವಾದ ಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಂಚರಿಸುವುವು. ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ನದಿಗಳು, ಜಲಾಶಯಗಳು, ಪರ್ವತಗಳು ಮೊದಲಾದ ಅಡಚಣೆಗಳಿದ್ದರೆ ಅವನ್ನು ದಾಟಲಾರದೆ ನಿಂತು ಹೋಗುವುವು. ಆದರೆ ಇಂದ್ರನ ರಥಕ್ಕೆ ಸಮುದ್ರವಾಗಲಿ, ಪರ್ವತಗಳಾಗಲಿ ತಡೆಯನ್ನಂಟುಮಾಡಲಾರವು. ಅದಕ್ಕೆ ಅಪ್ರತಿಹತವಾದ ಸಂಚಾರಶಕ್ತಿ ಇರುವುದು. ಯಾವ ವಿಧವಾದ ವಿಘ್ನ ಬಂದರೂ ಅದನ್ನು ನಿವಾರಿಸಿ ಮುಂದೆ ಸಾಗಬಲ್ಲುದು. ಇದೇ ಇಂದ್ರನ ರಥದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವು ಎಂದು ಋಷಿಯು ರಥದ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ,

ತೇ ವಜ್ರಂ ನ ಕಶ್ಚನ ಅನು ಅಶ್ನೋತಿ — ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ರಥಕ್ಕೆ ಇರುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಂತೆಯೇ ನಿನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧಕ್ಕೂ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಶಕ್ತಿಯಿರುವುದು. ಈ ವಜ್ರಾಯುಧದ ಪ್ರಹಾರವನ್ನು ಎದುರಿಸಲು ಯಾವ ಪುರುಷನಿಗೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಯತ್ ಆಶುಭಿಃ ಪತೆಸಿ ಯೋಜನಾ ಪುರು — ಯದ್ಯದಾಸುರವಧಾರ್ಥಂ ದಿಗ್ವಿಜಯಕಾಲೇ ಬಹೂನಿ ಯೋಜನಾನಿ ಗಚ್ಛಸಿ ತದಾ ತವ ಬಲಾದಿ ನ ಪರಿಭವನೀಯಮಿತಿ ಸಮನ್ವಯಃ | ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಕಾರ್ಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ನೀನು ಅಸುರವಧಾರ್ಥವಾಗಿ ಅನೇಕ ಯೋಜನದೂರ ನಿನ್ನ ಕುದುರೆಗಳೊಡನೆ ಹೋಗುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವುವು. ಎಂದರೆ ನೀನು ದಿಗ್ವಿಜಯಾರ್ಥವಾಗಿ ನಿನ್ನ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಹರೀ ಎಂಬ ಅಶ್ವ ಗಳೊಡನೆ ಅನೇಕ ಯೋಜನಗಳವರೆಗೆ ಪ್ರಯಾಣಮಾಡುವಾಗ ನಿನ್ನ ರಥಕ್ಕೆ ಸಮುದ್ರಗಳಾಗಲಿ, ಪರ್ವತಗಳಾಗಲಿ ಯಾವುದೂ ಅಡಚಣೆಯನ್ನಂಟುಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ನಿನ್ನ ರಥವು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ ಹೋಗುವುದು, ನಿನ್ನ ಬಲವು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಅತ್ಯಧಿಕವಾದುದು, ನಿನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧಕ್ಕೆ ಯಾರೂ ಎದುರಿಲ್ಲ ಎಂದು ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ವಿಶ್ವೇ ಹೈಸ್ಮೈ ಯಜತಾಯ ದೃಷ್ಟವೇ ಕ್ರುತುಂ ಭರಂತಿ ನೃಷಭಾಯ

ಸಶ್ಚತೇ |

ವೃಷಾ ಯಜಸ್ವ ಹವಿಷಾ ವಿದುಷ್ಟರಃ ಪಿಬೇಂದ್ರ ಸೋಮಂ ನೃಷಭೇಣ

ಭಾನುನಾ || ೪ ||

ಪದಪಾಠಃ

ವಿಶ್ವೇ | ಹಿ | ಅಸ್ಮೈ | ಯಜತಾಯ | ಧೃಷ್ಟವೇ | ಕೃತುಂ | ಭರಂತಿ | ವೃಷಭಾಯ | ಸಶ್ವತೇ |

ವೃಷಾ | ಯಜಸ್ವ | ಹವಿಷಾ | ವಿದುಃತರಃ | ಪಿಬ | ಇಂದ್ರ | ಸೋಮಂ | ವೃಷಭೇಣ | ಭಾನುನಾ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಯಜಮಾನ ವಿಶ್ವೇ ಸರ್ವೇ ಜನಾ ಯಜತಾಯ ಸರ್ವೈರ್ಯಜನೀಯಾಯ ಧೃಷ್ಟವೇ ಶತ್ರುಣಾಂ ಭರ್ಷಣಶೀಲಾಯ ವೃಷಭಾಯ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷತ್ರೇ ಸಶ್ವತೇ ಸಜ್ಜಮಾನಾಯ ಸ್ತುತ್ಯಾದಿ-ಕರ್ಮವತ್ಸು ಸ್ತೋತ್ರೈಷು ಏತಾದೃಶಾಯೇಂದ್ರಾಯ ಕೃತುಂ ಯಜ್ಞಾದಿಲಕ್ಷಣಂ ಕರ್ಮ ಭರಂತಿ ಹಿ | ಹರಂತಿ ಖಲು | ಪ್ರಣಯಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ || ಭರಂತಿ | ಹಿಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ || ಯಸ್ಮಾದೇವಂ ತಸ್ಮಾದ್ವೃಷಾ ಸೋಮರಸಸೇಚನಸಮರ್ಥೋ ವಿದುಷ್ಟರಃ || ವಿದ್ವಚ್ಛಬ್ದಾತ್ತರಪಿ ಛಾಂದಸಂ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಶಾಸಿವಸಿಘ್ನೇನಾಂ ಚೇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಪತ್ಯಂ || ವಿದ್ವತ್ತರಸ್ತಂ ಹವಿಷಾ ತಮಿಂದ್ರಂ ಯಜಸ್ವ | ಇದಾನೀಮಿಂದ್ರಂ ಸಂಚೋಧ್ಯಾಹ | ಹೇ ಇಂದ್ರ ವೃಷಭೇಣ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಕೇಣ ಭಾನುನಾ ದೀಪ್ಯಮಾನೇನಾಗ್ನಿನಾ ಸಹ ಸೋಮಂ ಪಿಬ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಎಲೈ ಯಜಮಾನನೇ)ವಿಶ್ವೇ—ಸಕಲಜನರೂ | ಯಜತಾಯ—ಯಜ್ಞಾರ್ಹನೂ | ಧೃಷ್ಟವೇ—ಶತ್ರುನಾಶಕನೂ | ವೃಷಭಾಯ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದನೂ | ಸಶ್ವತೇ—ಸ್ತುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಸಂಯುಕ್ತನೂ ಆದ | ಅಸ್ಮೈ—ಇಂದ್ರನನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ | ಕೃತುಂ—ಯಾಗಾದಿಕರ್ಮಗಳನ್ನು | ಭರಂತಿ ಹಿ—ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಾರೆ (ಆದುದರಿಂದ) || ವೃಷಾ—ಸೋಮರಸವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಲು ಸಮರ್ಥನೂ | ವಿದುಷ್ಟರಃ—ಪ್ರಾಜ್ಞನೂ ಆದ ನೀನೂ ಸಹ | ಹವಿಷಾ—ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದ | ಯಜಸ್ವ—(ಇಂದ್ರನನ್ನು)ಪೂಜಿಸು | ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ವೃಷಭೇಣ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸತಕ್ಕ | ಭಾನುನಾ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಅಗ್ನಿಯೊಡನೆ | ಸೋಮಂ—ಸೋಮರಸವನ್ನು | ಪಿಬ—ಕುಡಿ

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಯಜ್ಞಕರ್ತನೇ, ಯಜ್ಞಾರ್ಹನೂ, ಶತ್ರುನಾಶಕನೂ, ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದನೂ ಸ್ತುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಸಂಯುಕ್ತನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಸಕಲರೂ ಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ನೀನೂ ಸಹ ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪೂಜಿಸು. ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸತಕ್ಕ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಅಗ್ನಿಯೊಡನೆ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಕುಡಿ.

English Translation

All men offer worship to that adorable, powerful, and munificent (Indra), who is associated (with praise): therefore, (do you), who are liberal and most wise, worship him with oblations; and drink, Indra, the Soma, together with Agni, the showerer (of benefits).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮುಖ್ಯವಾಕ್ಯಗಳಿವೆ. ಮೊದಲನೆಯ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಕರ್ತನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನರ್ಪಿಸಬೇಕೆಂದೂ, ಎರಡನೆಯ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಯಜಮಾನನಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಸಹಿತನಾಗಿ ಪಾನಮಾಡಬೇಕೆಂದೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಮುಂದಿನ ಕೆಲವು ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವೃಷಭಾಯ, ವೃಷಾ, ವೃಷಭೇಣ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಈ ಶಬ್ದಗಳು ವೃಷ-ಸೇಚನೇ (ಭ್ರಾದಿ. ಪರಸ್ಮೈಪದಿ) ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸೇಚನಸಮರ್ಥನಾದ ಎಂದರೆ ಮಳೆಯು ಯಾವರೀತಿ ಉದಕವನ್ನು ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಸುರಿಸುವುದೋ ಅದರಂತೆ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಮುಂತಾಸವುಗನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅರ್ಥಹೊಂದುವಂತೆಯೂ, ಧಾತ್ವರ್ಥಕ್ಕೆವಿರೋಧವಿಲ್ಲದಂತೆಯೂ ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕು. ಹೇಗೆಂದರೆ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ವೃಷಭಾಯ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತ್ರೇ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸತಕ್ಕ (ಎಂದರೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕೊಡತಕ್ಕ) ಎಂದರ್ಥವನ್ನೂ, ವೃಷಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಸೇಚನೆಮಾಡುವ ಎಂದರೆ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವ ಯಜಮಾನನು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೂ, ವೃಷಭೇಣ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಭಾನುನಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೂ ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊಂದುವಂತೆ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ವಿದುಷ್ವರಃ-ವಿದ್ವತ್ಪರಃ| ವಿದುಷಾಂ ಶ್ರೇಷ್ಠತಮಃ | ಪ್ರಾಜ್ಞರಾದವರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು ಎಂದರೆ ಎಲ್ಲನನ್ನೂ ತಿಳಿದವನು, ವಿವೇಕಿಯು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು

ಭಾನುನಾ—ಭಾ ದೀಪ್ತ (ಅದಾದಿ. ಪರಸ್ಮೈಪದಿ) ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಭಾನುಶಬ್ದವು ಅಹರ್ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೨-೨೧)ಆದರೆ ಭಾನುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಎಂಬರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಸೂರ್ಯ, ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿ ಎಂಬ ಎರಡುವಿಧ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅಗ್ನಿಯು ಸಾಹಚರ್ಯವೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಭಾನುನಾ ಎಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಸಹಿತನಾಗಿ ಎಂಬರ್ಥವು ಸಮಂಜಸವಾಗಿರುವುದು

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ವೃಷ್ಣಃ ಕೋಶಃ ಪವತೇ ಮಧ್ವ ಉರ್ಮಿವೃಷಭಾನ್ನಾಯ ವೃಷಭಾಯ
ಪಾತನೇ |

ವೃಷಣಾಧ್ವಯೂ ವೃಷಭಾಸೋ ಅದ್ರಯೋ ವೃಷಣಂ ಸೋಮಂ ವೃಷ-
ಭಾಯ ಸುಷ್ಪತಿ || ೫ ||

ಪದಪಾಠಃ

ವೃಷ್ಣಃ | ಕೋಶಃ | ಪವತೇ | ಮಧ್ವಃ | ಉರ್ಮಿಃ | ವೃಷಭಾನ್ನಾಯ | ವೃಷಭಾಯ | ಪಾತನೇ |
ವೃಷಣಾ | ಅಧ್ವಯೂ ಇತಿ | ವೃಷಭಾಸಃ | ಅದ್ರಯಃ | ವೃಷಣಂ | ಸೋಮಂ | ವೃಷಭಾಯ | ಸುಷ್ಪತಿ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ವೃಷ್ಣಃ ಫಲಸ್ಯ ವರ್ಷಿತುರ್ಮಧ್ವೋ ಮದಕರಸ್ಯ ಸೋಮಸ್ಯ ಕೋಶೋ ರಸ
ಉರ್ಮಿರನುಷ್ಠಾತ್ಮಾಣಾಂ ಪಾತ್ಮಾಣಾಂ ಚ ಪ್ರೇರಕಃ ಸನ್ ಪವತೇ | ಗಚ್ಛತಿ || ಪವ ಗತಾ | ಅನುದಾ-
ತ್ತೇತ್ || ಕಿಮರ್ಥಂ | ವೃಷಭಾನ್ನಾಯ | ಬಲವರ್ಷಕಾಣ್ಯನ್ನಾನಿ ಯಸ್ಯ ಸ ತಥೋಕ್ತಃ | ತಾದೃಶಾಯ
ವೃಷಭಾಯ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತೃ ಇಂದ್ರಾಯ ಪಾತನೇ | ಪಾನಾರ್ಥಂ ಪವತ ಇತಿ ಸಮನ್ವಯಃ | ಕಿಂಚಿ
ವೃಷಣಾ ಸೋಮರಸಸೇಚನಸಮರ್ಥಾವಧ್ವಯೂ ಅಧ್ವಯುಪ್ರತಿಪ್ರಸ್ಥಾತಾರೌ ವೃಷಭಾಸೋ ವರ್ಷಕಾ
ಅದ್ರಯೋಽಭಿಷವಗ್ರಾಣಶ್ಚ ವೃಷಣಂ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಫಲಸ್ಯ ಸೇಕ್ತಾರಂ ಸೋಮಂ ವೃಷಭಾಯ ದೇವಾನಾಂ
ಶ್ರೇಷ್ಠಾಯ ತುಭ್ಯಂ ಸುಷ್ಪತಿ | ಸುನ್ವಂತಿ || ಸುನೋಕ್ತೇರ್ಲಟಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಶ್ಲಃ |
ಅದಭ್ಯಸ್ತಾದಿತಿ ರೋದಾದೇತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) | ವೃಷ್ಣಃ—ಫಲಪ್ರದವಾದದ್ದು | ಮಧ್ವಃ—ಮಾದಕವಾದದ್ದು ಆದ
ಸೋಮದ | ಕೋಶಃ—ರಸವು | ಉರ್ಮಿಃ—ಅನುಷ್ಠಾತ್ಮಗಳಿಗೂ ಮತ್ತು ಪಾನಮಾಡತಕ್ಕವರಿಗೂ
ಉತ್ತೇಜಕವಾಗಿದ್ದು ಕೊಂಡು | ವೃಷಭಾನ್ನಾಯ—ಶಕ್ತಿವರ್ಧಕವಾದ ಅನ್ನವುಳ್ಳವನೂ | ವೃಷಭಾಯ—
ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಸುರಿಸುವವನೂ ಆದ ನಿನ್ನ | ಪಾತನೇ—ಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ | ಪವತೇ—ಸರಿಯುತ್ತದೆ |
ವೃಷಣಾ—ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಲು ಸಮರ್ಥರಾದ | ಅಧ್ವಯೂ—ಅಧ್ವಯೂ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಪ್ರಸ್ಥಾತ್ಮ ಈ
ಇಬ್ಬರೂ | ವೃಷಭಾಸಃ—ರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಲು ಸಾಧನವಾದ | ಅದ್ರಯಃ—ಅಭಿಷವಗ್ರಾವಗಳೂ (ಹಿಂಡುವ
ಕಲ್ಲುಗಳೂ) | ವೃಷಣಂ—ಸ್ವರ್ಗಾದಿಫಲವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ | ಸೋಮಂ—ಸೋಮರಸವನ್ನು | ವೃಷಭಾಯ—
ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ನಿನಗಾಗಿ | ಸುಷ್ಪತಿ—ಹಿಂಡುತ್ತಾರೆ.

ಪಾಪಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಫಲಪ್ರದವಾದದ್ದೂ, ಮಾದಕವಾದದ್ದೂ ಆದ ಸೋಮದ ರಸವು ಅನುಷ್ಠಾತೃಗಳಿಗೂ ಪಾನಮಾಡತಕ್ಕವರಿಗೂ ಉತ್ತೇಜಕವಾಗಿದ್ದು ಕೊಂಡು ಶಕ್ತಿವರ್ಧಕವಾದ ಅನ್ನವುಳ್ಳವನೂ, ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಸುರಿಸುವವನೂ ಆದ ನಿನ್ನ ಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಸರಿಯುತ್ತದೆ- ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಲು ಸಮರ್ಥರಾದ ಅಧ್ವರ್ಯು ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಪ್ರಸ್ಥಾತೃ ಈ ಇಬ್ಬರೂ ಮತ್ತು ರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಲು ಸಾಧನವಾದ ಅಭಿಷವಗ್ರಾವಗಳೂ (ಕಲ್ಲುಗಳೂ) ಸಹ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಫಲವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಸೋಮರಸವನ್ನು ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲಾ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ನಿನಗಾಗಿ ಹಿಂಡುತ್ತಾರೆ.

English Translation

The juice of the gratifying and exhilarating (Soma), the exciter (of) those who drink it, flows to the showerer (of benefits), the dispenser of food, for his beverage : the two priests, the sprinklers of the oblation ; and the stones (that express the juice), offer to the best (of the deities), the Soma, the shedder (of blessings).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

(ಹೇ ಇಂದ್ರ) ವೃಷ್ಣಃ ಮಧ್ವಃ ಕೋಶಃ ಉರ್ಮಿಃ (ಸನ್) ವೃಷಭಾನ್ನಾಯ ವೃಷಭಾಯ ಪಾತೇನೇ ಪವತೇ—ಹೇ ಇಂದ್ರ ಫಲಸ್ಯ ವರ್ಷಿತುರ್ಮದಕರಸ್ಯ ಸೋಮಸ್ಯ ರಸಃ ಅನುಷ್ಠಾತೃಣಾಂ ಪಾತ್ಯಾಣಾಂ ಪ್ರೇರಕಃಸನ್ ಪಾನಾಯ ಗಚ್ಛತಿ | ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಫಲಪ್ರದವಾದ ಮತ್ತು ಹರ್ಷಪ್ರದವಾದ ಈ ಸೋಮರಸವು ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾತೃಗಳಿಗೂ, ಪಾನಾಭಿಲಾಷಿಗಳಿಗೂ ಪ್ರೇರಣೆಯನ್ನು ಎಂದರೆ ಉತ್ಸಾಹವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತಾ ನಿನ್ನ (ಇಂದ್ರನ) ಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಸ್ತವಿಸುತ್ತದೆ. ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಜಜ್ಜಿ ಹಿಂಡುವಾಗ ಅದರಿಂದ ಹೊರಡುವ ರಸವು ಸ್ವಲ್ಪ ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ ಸ್ತವಿಸುತ್ತಾ ಅದ್ರಿಯ (ಕಲ್ಲಿನ) ತಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರುವುದು. ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ಜಜ್ಜಿ ಹಿಂಡುವವರಿಗೂ ಪಾನಮಾಡುವವರಿಗೂ ಈ ರಸವು ಹರ್ಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು. ಇಂತಹ ರಸವು ಇಂದ್ರನ ಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಸಿದ್ಧ ಪಡಿಸಲ್ಪಡುವುದೆಂದು ಋಷಿಯು ವರ್ಣನೆಮಾಡಿರುವನು. ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಕೋಶಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸೋಮರಸವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಇಡುವ ದೊಡ್ಡ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಇದು ಮರದಿಂದ ಅಥವಾ ಚರ್ಮದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಿ ಶೋಧಿಸಿ ಇದರಲ್ಲಿ ತುಂಬುವರು. ಅದರ ಪ್ರಕೃತ ಋಕ್ಮಿನಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅದನ್ನು ತುಂಬಿರುವ ಕೋಶಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪವತೇ | ಪವ ಗತೌ | ಹೋಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ ಜಜ್ಜಿದ ಲತೆಯಿಂದ ಹೊರಡುವ ಸೋಮರಸವು ಹರಿದು ಹೋಗುತ್ತದೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು, ವೃಷಭಾನ್ನಾಯ—ಬಲವರ್ಷಕಾಣ್ಯನ್ನಾ ನಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಶಾದ್ಯಶಾಯ | ಶಕ್ತಿವರ್ಧಕವಾದ ಅನ್ನವುಳ್ಳ ಅಥವಾ ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡುವ ಇಂದ್ರನ ಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವೃಷಣಾ ಅಧ್ವರ್ಯೋ ವೃಷಭಾಸಃ ಅದ್ರಿಯಃ ವೃಷಣಿಂ ಸೋಮಂ ವೃಷಭಾಯ ಸುಸ್ವತಿ— ಸೋಮರಸಸೇಚನಸಮರ್ಥಾವಧ್ವರ್ಯುಪ್ರತಿಪ್ರಸ್ಥಾತಾರೌ ವರ್ಷಕಾ ಅಭಿಷವಣಿಗ್ರಾವಾಣಿಶ್ಚ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ-

ಫಲಸ್ಯ ಸೇಕ್ತಾರಂ ಸೋಮಂ ದೇವಾನಾಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಾಯ ತುಭ್ಯಂ ಸುನ್ವಂತಿ | ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡು
ವುದರಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥರಾದ ಅಥವಾ ಕುಶಲರಾದ ಅಧ್ವರ್ಯು ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಪ್ರಸ್ಥಾತ್ಯಗಳೆಂಬ ಋತ್ವಿಜರೂ ಮತ್ತು ಸೋಮ
ರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವುದರಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಕವಾದ ಕಲ್ಪುಗಳೂ ಸಹ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದವಾದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ
ಹಿಂಡಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಇಲ್ಲಿ ಅಧ್ವರ್ಯು ಎಂದು ದ್ವಿವಚನ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ
ಅಧ್ವರ್ಯು ಮತ್ತು ಅವನ ಸಹಾಯಕನಾದ ಪ್ರತಿಪ್ರಸ್ಥಾತ್ಯ ಎಂಬ ಇಬ್ಬರು ಋತ್ವಿಜರನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದೆ ಎಂದು
ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಮತ್ತು ಸೋಮರಸವನ್ನು ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ ಹಿಂಡಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವಾಗ ಅದನ್ನು ಹಿಂಡಬಲ್ಲ ಅಧ್ವರ್ಯು
ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಪ್ರಸ್ಥಾತ್ಯ ಎಂಬ ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಸೋಮಾಭಿಷವಣಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಅಥವಾ
ಗ್ರಾಹಣಾ ಎಂಬ ಕಲ್ಪುಗಳೂ ಸಹ ಸಹಾಯಕವಾಗಿರುವವು. ಇವುಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಋತ್ವಿಜರು ಸೋಮರಸವನ್ನು
ಹಿಂಡಿ ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವರು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ವೃಷಾ ತೇ ವಜ್ರ ಉತ ತೇ ವೃಷಾ ರಥೋ ವೃಷಣಾ ಹರೀ ವೃಷಭಾಣ್ಯಾ-
ಯುಧಾ |

ವೃಷ್ಟೋ ಮದಸ್ಯ ವೃಷಭ ತ್ವಮೀತಿಷ ಇಂದ್ರ ಸೋಮಸ್ಯ ವೃಷಭಸ್ಯ
ತೃಪ್ತುಹಿ || ೬ ||

ಪದಪಾಠಃ

ವೃಷಾ | ತೇ | ವಜ್ರಃ | ಉತ | ತೇ | ವೃಷಾ | ರಥಃ | ವೃಷಣಾ | ಹರೀ | ಇತಿ | ವೃಷಭಾಣಿ | ಆಯುಧಾ |

ವೃಷ್ಟಃ | ಮದಸ್ಯ | ವೃಷಭ | ತ್ವಂ | ಈಶಿಷೇ | ಇಂದ್ರ | ಸೋಮಸ್ಯ | ವೃಷಭಸ್ಯ | ತೃಪ್ತುಹಿ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವೃಷಭ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಕ ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೇ ತವ ವಜ್ರೋ ವೃಷಾ ಕಾಮವರ್ಷಕಃ | ತಥಾ ತೇ
ರಥೋಽಪಿ ವೃಷಾ | ತೇ ಹರೀ ಏತನ್ನಾಮಕಾವಶ್ವಾ ವೃಷಣಾ ವರ್ಷಕಾ | ತನಾಯುಧಾ ವಜ್ರವ್ಯತಿರಿಕ್ತಾ-
ನ್ಯಾಯುಧಾನ್ಯಪಿ ವೃಷಭಾಣಿ | ವೃಷ್ಟೋ ವರ್ಷಕಸ್ಯ ಮದಸ್ಯ ಮದಕರಸ್ಯ ಸೋಮಸ್ಯ ತ್ವಮೇವೇಶಿಷೇ |
ಸ್ವಾಮೀ ಭವಸಿ | ಹೇ ಇಂದ್ರ ವೃಷಭಸ್ಯ ವರ್ಷಕೇಣ ಸೋಮಸ್ಯ ಸೋಮೇನ ತೃಪ್ತುಹಿ | ತೃಪ್ತೋ ಭವ ||
ತೃಪ ಸ್ಪ್ರೀಣನೇ ಸ್ವಾದಿ | ಹ್ರುಭಾದಿಷು | ಪಾ. ೮-೪-೨೯ | ನೃಮನತೃಪ್ನೋತಿತಿ ಪಠಿತಂ | ತಥಾಪಿ
ಸರ್ವವಿಧೀನಾಂ ಭಂದಸಿ ವಿಕಲ್ಪಿತತ್ವಾದತ್ರ ಏತ್ತಪ್ರತಿಷೇಧೋ ನ ಭವತಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವೃಷಭ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ ! ತೇ—ನಿನ್ನ | ವಜ್ರಃ—ವಜ್ರಾಯುಧವು | ವೃಷಾ—ಕಾಮವರ್ಷಕವಾದದ್ದು | ಉತ—ಮತ್ತು | ತೇ—ನಿನ್ನ | ರಥಃ—ರಥವೂ ಸಹ | ವೃಷಾ—ಕಾಮವರ್ಷಕವಾದದ್ದು | ಹರೀ—ಹರಿಯೆಂಬ ನಿನ್ನ ಅಶ್ವಗಳೂ | ವೃಷಣಾ—ಫಲವರ್ಷಣಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಥವಾಗಿದೆ | ಆಯುಧಾ—ಇತರ ಆಯುಧಗಳೂ | ವೃಷಭಾಣಿ—ಸಮರ್ಥವಾದವಾಗಿದೆ | ವೃಷ್ಟಃ—ವರ್ಷಕವಾದದ್ದು | ಮದಸ್ಯ—ಮದಕರವಾದದ್ದು ಅದ ಸೋಮಕ್ಕೆ | ತ್ವಂ—ನೀನೇ | ಈಶಿಷೇ—ಪ್ರಭುವಾಗಿದ್ದೀಯೆ | ಇಂದ್ರ—ಇಂದ್ರನೇ | ವೃಷಭಸ್ಯ—ಸೇಚನಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ | ಸೋಮಸ್ಯ—ಸೋಮದ ಪಾನದಿಂದ | ತೃಪ್ಸುಹಿ—ತೃಪ್ತನಾಗು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧವು ಕಾಮವರ್ಷಕವಾದದ್ದು. ಮತ್ತು ನಿನ್ನ ರಥವೂ ಸಹ ಕಾಮವರ್ಷಕವಾದದ್ದು. ಹರಿಯೆಂಬ ನಿನ್ನ ಅಶ್ವಗಳೂ ಫಲವರ್ಷಣಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಅದರಂತೆಯೇ ಇತರ ಆಯುಧಗಳೂ ಶಕ್ತಿಯುತವಾಗಿದೆ. ವರ್ಷಕವಾದದ್ದು, ಮದಕರವಾದದ್ದು ಅದ ಸೋಮಕ್ಕೆ ನೀನೇ ಪ್ರಭುವಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಸೇಚನಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ಸೋಮದ ಪಾನದಿಂದ ತೃಪ್ತನಾಗು.

English Translation

Your thunderbolt, Indra, is the rainer (of bounties): your chariot, the showerer (of blessings); your two horses, the shedders (of desires); your weapons, the diffusers (of wishes); you reign, showerer (of benefits), over the inebriating beverage, the sprinkler (of delight): satiate yourself, Indra, with the good-diffusing Soma.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧವೂ, ರಥವೂ, ಹರೀ ಎಂಬ ಇಂದ್ರನ ಎರಡು ಕುದುರೆಗಳೂ, ಇಂದ್ರನ (ವಜ್ರಾಯುಧವಲ್ಲದ) ಇತರ ಆಯುಧಗಳೂ ಸಹ ಸ್ತೋತ್ರನಾಡುವವರಿಗೆ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಫಲಪ್ರದವಾದವುಗಳು ಎಂದು ಋಷಿಯು ವರ್ಣಿಸಿ, ಇಂತಹ ಇಂದ್ರನಾದ ನೀನು ಸರ್ವಫಲಪ್ರದವಾದ ಸೋಮರಸಕ್ಕೂ ಪ್ರಭುವಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಆದುದರಿಂದ ನಾವು ಹಿಂಡಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿರುವ ಉತ್ತಮವಾದ ಈ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿ ತೃಪ್ತನಾಗು ಎಂದು ಋಷಿಯು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವನು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಪ್ರ ತೇ ನಾವಂ ನ ಸಮನೇ ವಚಸ್ಕುವಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಯಾಮಿ ಸವನೇಷು
ದಾಧೃಷಿಃ |

ಕುವಿನೋ ಅಸ್ಯ ವಚಸೋ ನಿಬೋಧಿಷದ್ವಂದ್ರಮುತ್ಸಂ ನ ವಸುನಃ ಸಿಚಾಮು-
ಹೇ || ೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಪ್ರ | ತೇ | ನಾವಂ | ನ | ಸಮನೇ | ವಚಸ್ಕುವಂ | ಬ್ರಹ್ಮಣಾ | ಯಾಮಿ | ಸವನೇಷು | ದಾಧೃಷಿಃ |

ಕುವಿತ್ | ನಃ | ಅಸ್ಯ | ವಚಸಃ | ನಿಬೋಧಿಷತ್ | ಇಂದ್ರಂ | ಉತ್ಸಂ | ನ | ವಸುನಃ | ಸಿಚಾಮುಹೇ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ದಾಧೃಷಿಸ್ತತ್ಪ್ರಸಾದಾಚ್ಚತ್ರಾಣಾಂ ಧರ್ಷಕೋಽಹಂ ಸಮನೇ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ವಚಸ್ಕುವಂ ||
ಅಮಿ ತನ್ನಾದಿತ್ಯಾದುವಜಾದೇಶಃ || ಸ್ತೋತ್ರಮಿಚ್ಛಂತಂ ನಾವಂ ನ ನಾವಮಿನಾಸದ್ವ್ಯಸ್ತಾರಕಂ ತೇ
ತ್ವಾಂ ಸವನೇಷು ತ್ರಿಷು ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಸ್ತೋತ್ರೇಣ ಪ್ರಯಾಮಿ | ಪ್ರಾಪ್ನೋಮಿ | ಕಿಂಚಿ ಅಸ್ಯ ವಚಸಃ |
ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಮೇತದ್ವಾಕ್ಯಂ | ಕುವಿದ್ವಹು ನಿಬೋಧಿಷತ್ | ಇಂದ್ರೋ ನಿತರಾಂ ಬುಧ್ಯತಾಂ || ಬುಧ
ಅವಗಮನೇ | ಲೇಟಿ ಸಿಬ್ಬಹುಲಮಿತಿ ಸಿಪ್ | ಕುವಿದ್ಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ || ತಿಜಾ ಚೋದಾತ್ತವತೀತಿ
ಗತೇರ್ನಿಘಾತಃ || ವಯಂ ಜೋತ್ಸಂ ನ ಜಲಸ್ಯ ನಿಧಾನಭೂತಂ ಕೂಪಮಿವ ವಸುನೋ ನಿಧಾನಭೂತ-
ಮಿಂದ್ರಂ ಸಿಚಾಮಹೇ | ಸೋಮೇನ ಸಿಂಚಾಮಃ || ಸಿಚಿರ್ ಪರಣೇ ಸ್ವರಿತೇತ್ | ಆಗಮಾನುಶಾಸನಸ್ಯಾ-
ನಿತ್ಯತ್ವಾನ್ನಮುಭಾವಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ದಾಧೃಷಿಃ—(ನಿನ್ನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ) ಶತ್ರು ಧರ್ಷಕನಾದ ನಾನು | ಸಮನೇ—ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ | ವಚ-
ಸ್ಕುವಂ—ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುವವನೂ | ನಾವಂ ನ—ದೋಷಿಯಂತೆ ಆಪತ್ತಿನಿಂದ ದಾಟಿಸುವವನೂ ಆದ |
ತೇ ನಿನ್ನನ್ನು | ಬ್ರಹ್ಮಣಾ—ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ | ಸವನೇಷು—ಮೂರು ಸವನಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ | ಪ್ರ
ಯಾಮಿ—ಸಮೀಪಿಸುತ್ತೇನೆ | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಅಸ್ಯ ವಚಸಃ—ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ಈ ವಾಕ್ಯವನ್ನು | ಕುವಿತ್—
ಪದೇಪದೇ | ನಿಬೋಧಿಷತ್—(ಇಂದ್ರನು) ಗಮನಿಸಿ ತಿಳಿಯಲಿ | ಉತ್ಸಂ ನ—ಜಲಾಶ್ರಯವಾದ ಕೂಪದಂತೆ |
ವಸುನಃ—ಧನಕ್ಕೆ ನಿಧಾನಭೂತವಾದ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಸಿಚಾಮಹೇ—ಸೋಮಾರ್ಪಣೆಯಿಂದ ಪೂಜಿ
ಸುತ್ತೇವೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಶತ್ರುಧರ್ಷಕನಾದ ನಾನು ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುವವನೂ, ದೋಷಿಯಂತೆ ಆಪತ್ತಿನಿಂದ ದಾಟುವವನೂ ಆದ ನಿನ್ನನ್ನು ಸವನತ್ರಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ತುತಿಯ ಮೂಲಕ ಸಮೀಪಿಸುತ್ತೇನೆ. ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ಈ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಪದೇಪದೇ ಇಂದ್ರನು ಗಮನಿಸಿ ತಿಳಿಯಲಿ. ಜಲಾಶ್ರಯವಾದ ಕೂಸದಂತೆ ಧನಕ್ಕೆ ನಿಧಾನಭೂತವಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸೋಮಾರ್ಪಣೆಯಿಂದ ಪೂಜಿಸುತ್ತೇವೆ.

English Translation

Victorious in battle, (through) your (favour) I approach you, who are gratified by praise, in sacred rites with prayer, as a boat (to bear me over misfortune): may Indra listen attentively to these our words: we pour out libations to Indra, (who is a receptacle) of treasure, as a well (is of water).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸಮನೇ—ಸಮನಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೯) ಮತ್ತು ಯಾಸ್ಮರು—ಸಮನಂ ಸಮನನಾದ್ವಾ ಸಮಾನನಾದ್ವಾ | ಎಂದೂ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—

ಅಭಿ ಪ್ರವಂತ ಸಮನೇವ ಯೋಷಾಃ ಕಲ್ಯಾಣ್ಯಗಿಃಸ್ತುಯಮಾನಾಸೋ ಅಗ್ನಿಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೫೮-೮)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ—ಸಮನಸಃ ಸಮಾನಮನಸಃ | ಏಕಸ್ಮಿನ್ ಭರ್ತೇರಿ ಯಾಸಾಂ ಮನಾಂಸಿ ವರ್ತಂತೇ ತಾಃ ಸಮನಸಃ | ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವರು. ಒಬ್ಬನೇ ಆದ ಪತಿಯಲ್ಲಿ ಅವನ ಅನೇಕಪತಿಯರು ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಎಂದರೆ ಪ್ರೀತಿವಿಶ್ವಾಸಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟಿರುವರು. ಅಂತಹ ಪತ್ನಿಯರಿಗೆ ಸಮನಸಃ ಸಮಾನವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವರು ಎಂದು ಸಮನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಪ್ರಕೃತ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಸಮನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂಗ್ರಾಮ ಎಂದರೆ ಯುದ್ಧವೆಂದರ್ಥವು.

ನಾವಂ ನೆ—ನಾವೆಯಿಂದ ಎಂದರೆ ದೋಷಿಯಿಂದ ನದಿಯನ್ನು ದಾಟುವಂತೆ ಆಪತ್ತುಗಳನ್ನು ದಾಟಿಸುವ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಕುವಿತ್—ಇದು ನಿಪಾತವು (ಅವ್ಯಯವು) ಈ ಶಬ್ದವು ಬಹುನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕುವಿತ್ ಎಂದರೆ ಬಹಳವಾಗಿ ಅನೇಕಾವರ್ತಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ಉತ್ಸಂ—ಕೂಸಂ | ಉತ್ಸಶಬ್ದವು ಕೂಸನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೯) ಉತ್ಸವೆಂದರೆ ಭಾವಿಯು. ಇದಲ್ಲದೆ ಉತ್ಸಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೇಘವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುವುದು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾಸ್ಮರು ಉತ್ಸ ಉತ್ಸ-ರಣಾದ್ಯೋತ್ಪದನಾದ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಂಧನಾದ್ಯೋನತ್ತೇರ್ವಾ ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು (ನಿ. ೧೦-೧೦) ಇದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾರರಾದ ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು—

ಉತ್ಸಃ ಮೇಘಃ | ಸ ಕಸ್ಮಾತ್ | ಉತ್ಸದನಾದ್ವಾ ಉತ್ಪೂರ್ವಸ್ಯ ಸದೇಃ ಉರ್ಧ್ವಮಸೌ ಸನ್ನ
ಇತ್ಯುತ್ಸಃ || ಉತ್ಸ್ಯಂದನಾದ್ವಾ ಉತ್ಪೂರ್ವಸ್ಯ ನಾ ಸ್ಯಂದತೇಃ ಉಪರ್ಯಸಾವನಸ್ಥಿತಃ
ಸ್ಯಂದತೀತ್ಯುತ್ಸಃ || ಉನತ್ತೇರ್ವಾ ಉಂದೀ ಕ್ಲೇದನೇ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಕ್ಲೇದಯತ್ಯಸೌ ||

ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಎಂದರೆ—

- (೧) ಉತ್ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕವಾದ ಸ್ಯ-ಸರಿ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಉತ್ಪಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೇಲೆ ಎಂದರೆ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವುದರಿಂದ ಉತ್ಸವೆಂದರೆ ಮೇಘವು,
- (೨) ಅಥವಾ ಉತ್ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕವಾದ ಸದ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಉತ್ಪಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗುವುದಾದರೆ ಆಗ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಉತ್ಪಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೇಘವೆಂದರ್ಥವು,
- (೩) ಅಥವಾ ಉತ್ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗಸಹಿತವಾದ ಸ್ಯಂದತಿ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಉತ್ಪಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗುವುದಾದರೆ ಆಗ ಮೇಲೆ (ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಂತಿರುವುದರಿಂದ ಉತ್ಸವೆಂದರೆ ಮೇಘವು.
- (೪) ಅಥವಾ ಉಂದೀ-ಕ್ಲೇದನೇ, ನೆನಯಿಸು ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಉತ್ಪಶಬ್ದವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದಾದರೆ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ನೆನಯಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಜಲದಿಂದ ಸಹಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಉತ್ಪಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೇಘವೆಂದರ್ಥವು.

ಎಂದು ಉತ್ಪಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕುವಿಧವಾದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಪ್ರಕೃತ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಉತ್ಸವೆಂದರೆ ಭಾವಿಯು. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದವು ಉತ್ ಪೂರ್ವಕವಾದ ಸ್ಯಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಇದರಲ್ಲಿ ಜಲವು ತಳದಿಂದ ಉಕ್ಕಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಉತ್ಸವೆಂದರೆ ಭಾವಿಯಿಂದರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಪುರಾ ಸಂಭಾಧಾದಭ್ಯಾ ವೃತ್ಸ್ಯ ನೋ ಧೇನುರ್ನ ವತ್ಸಂ ಯವಸಸ್ಯ
ಪಿಪ್ಪುಷೀ |

ಸಕೃತ್ಸು ತೇ ಸುಮತಿಭಿಃ ಶತಕ್ರತೋ ಸಂ ಪತ್ನೀಭಿರ್ನ ವೃಷಣೋ ನಸೀ-
ಮುಹಿ || ೮ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಪುರಾ | ಸಂಭಾಧಾತ್ | ಅಭಿ | ಆ | ವೃತ್ಸ್ಯ | ನಃ | ಧೇನುಃ | ನ | ವತ್ಸಂ | ಯವಸಸ್ಯ | ಪಿಪ್ಪುಷೀ |
ಸಕೃತ್ | ಸು | ತೇ | ಸುಮತಿಭಿಃ | ಶತಕ್ರತೋ ಇತಿ ಶತಕ್ರತೋ | ಸಂ | ಪತ್ನೀಭಿಃ | ನ | ವೃಷಣಃ |
ನಸೀಮುಹಿ || ೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಸಂಬಾಧಾತ್ ಶತ್ರುಜನ್ಯಾತ್ಸಂಬಾಧಾತ್ ಪುರಾ ನೋಽಸ್ಮಾನಭ್ಯಾವೃತ್ಸೇ | ಅವ-
ರ್ತಯ | ಯಥಾ ಸಂಬಾಧೋಽಸ್ಮಾನ್ ನ ಸ್ಪೃಶತಿ ತಥಾ ಕುರ್ವಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಧೇನುರ್ನ
ವತ್ಸಂ | ಯಥಾ ಯವಸ್ಯ ಘಾಸೇನ ಪಿಪ್ಪುಷ್ಯಾಸ್ಯಾಯಿತಾ ಧೇನುರ್ವತ್ಸಂ ಹೃದ್ಬಾಧಾತ್ಪ್ರವರ್ತಯತಿ
ತದ್ವತ್ | ಹೇ ಶತಕ್ರತೋ ವಯಂ ಸುಮತಿಭಿಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಶೋಭಂತಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಸಕೃತ್ ಸಕೃದಪಿ
ಸು ನಸೀಮಹಿ | ಸುಷ್ಮ ವ್ಯಾಪ್ಯೇಮಹಿ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ವೃಷಣೋ ನ | ಸೇಕ್ತಾರೋ ಯುವಾನೋ
ಯಥಾ ಪತ್ನೀಭಿರ್ವಾಪ್ಯಂತೇ ತದ್ವತ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) | ಯವಸ್ಯ—ತೃಣದ ಭಕ್ಷಣದಿಂದ | ಪಿಪ್ಪುಷೀ—ತೃಪ್ತವಾದ | ಧೇನುಃ—
ಹಸುವು | ವತ್ಸಂ ನ—ತನ್ನ ವತ್ಸವನ್ನು ಹಸಿವಿನ ಬಾಧೆಯಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವಂತೆ | ಸಂಬಾಧಾತ್—ಶತ್ರುಜನ್ಯವಾದ
ಬಾಧೆಯಿಂದ | ಪುರಾ—ನಮಗೆ ಅದು ಸಂಭವಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲೇ | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಅಭ್ಯಾ ವೃತ್ಸೇ—
ಹಿಂತಿರುಗಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸು | ಶತಕ್ರತೋ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | (ವಯಂ—ನಾವು) | ಸುಮತಿಭಿಃ—ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸತಕ್ಕ
ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ | ವೃಷಣಃ—ಸೇಚನಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ಪುರಷರು | ಪತ್ನೀಭಿಃ ನ—ಪತ್ನಿಯರಿಂದ
ಆಲಿಂಗಿಸಿ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುವಂತೆ | ಸಕೃತ್—ಕೆಲವು ಸಲವಾದರೂ | ತೇ ಸಂ ನಸೀಮಹಿ—ಅತಿಶಯವಾಗಿ ನಿನ್ನ
ಸಾನ್ನಿಧ್ಯಸುಖವನ್ನನುಭವಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ತೃಣದ ಭಕ್ಷಣದಿಂದ ತೃಪ್ತವಾದ ಧೇನುವು ತನ್ನ ವತ್ಸವನ್ನು ಹಸಿವಿನ ಬಾಧೆಯಿಂದ
ರಕ್ಷಿಸುವಂತೆ ಶತ್ರುಜನ್ಯವಾದ ಬಾಧೆಯಿಂದ ನಮಗೆ ಅದು ಸಮೀಪಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲೇ ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸು. ಎಲೈ
ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸತಕ್ಕ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಸೇಚನಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ಪುರುಷರು ಪತ್ನಿಯರಿಂದ
ಆಲಿಂಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುವಂತೆ ಕೆಲವು ಸಲವಾದರೂ ಸಹ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ನಿನ್ನ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯಸುಖವನ್ನನುಭವಿಸುತ್ತೇವೆ.

English Translation

Conduct us beforehand away from evil, as a cow grazing in a meadow
leads her calf (out of peril): may we, Shatakratu, envelop you, if but once,
with acceptable praises, as youthful husbands (are embraced) by their wives.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

(ಹೇ ಇಂದ್ರ) ಪುರಾ ಸಂಬಾಧಾತ್ ನಃ ಅಭಿ ಆ ವೃತ್ಸೇ—ಶತ್ರುಜನ್ಯಸಂಬಾಧಾತ್ ಪುರಾ ಅಸ್ಮಾ-
ನಾವರ್ತಯ | ಯಥಾ ಸಂಬಾಧೋಽಸ್ಮಾನ್ ನ ಸ್ಪೃಶತಿ ತಥಾ ಕುರ್ವಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಶತ್ರುಗಳ
ಬಾಧೆಯು ನಮ್ಮ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದು ನಮಗೆ ತೊಂದರೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲೇ ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸು.

ಶತ್ರುಗಳ ಬಾಧೆಯು ನಮ್ಮನ್ನು ಆವರಿಸಿ ನಾವು ಕಷ್ಟಪಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಅದನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಿಂತ ಶತ್ರುಬಾಧೆಯು ಬರದಂತೆ ಮೊದಲೇ ಅದನ್ನು ತಡೆದು ನಮ್ಮ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರದಂತೆ ಮಾಡಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಕಾಪಾಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೃಷ್ಟಾಂತವೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ—

ಧೇನುಃ ನ ವತ್ಸಂ ಯವಸಸ್ಯ ಪಿಪ್ಪುಷೀ—ಯಥಾ ಯವಸಸ್ಯ ಘಾಸೇನ ಪಿಪ್ಪುಷ್ಯಾಸಾಯಿತಾ ಧೇನುರ್ವತ್ಸಂ ಪುದ್ಬಾಧಾತ್ಪರಾವರ್ತಯತಿ ತದ್ವತ್ | ಹಸುವು ಪುಷ್ಟಿಯಾದ ಹುಲ್ಲನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮೇದು ಆದರಿಂದ ತೃಪ್ತವಾಗಿ ತನ್ನ ಕರುವಿಗೆ ಹಾಲನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಯಾವರೀತಿ ರಕ್ಷಿಸುವುದೋ ಅದರಂತೆ ಇಂದ್ರನಾದ ನೀನು ನಮ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತನಾಗಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಶತ್ರುಬಾಧೆಯಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಸಕೃತ್ ಸು ತೇ ಸುಮತಿಭಿಃ ಶತಕ್ರತೋ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಉತ್ತಮವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ನಾವು ನಿನ್ನನ್ನು ಒಂದುಸಲವಾದರೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನೂ ಹೇಳಿದೆ—

ಸಂ ಪತ್ನೀಭಿಃ ನ ವೃಷಣಃ—ಸೇಚನಸಮರ್ಥನಾದ | ಎಂದರೆ ವೀರ್ಯಪುಷ್ಟಿಯುಳ್ಳ ಯುವಕನು ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯರಿಂದ ಯಾವರೀತಿ ಆಲಿಂಗನಾದಿಗಳಿಂದ ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುವನೋ ಅದರಂತೆ ನಾವೂ ಸಹ ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನು (ಇಂದ್ರನನ್ನು) ಭಜಿಸುವೆವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸುಮತಿಭಿಃ—ಸುಮತಿಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮತ್ತು ನಿರ್ವಚನಾದಿಗಳು ಋ. ಸಂ. ಭಾಗ ೬-೪೧೩, ೧೩-೧೯೩. ರಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಶತಕ್ರತೋ—ಶತಕ್ರತುಶಬ್ದವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿಯೇ, ಇಂದ್ರನೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿದೆ. ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರತುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಶತಕ್ರತುವೆಂದರೆ ನೂರು ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದವನು ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನೆಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿದೆ. ಎಂದರೆ ನೂರು ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ ಮಹಾಪುರುಷನು ಮಾತ್ರವೇ ಇಂದ್ರಪದವಿಗೆ ಅರ್ಹನೆಂದೂ ಅದುದರಿಂದ ಈಗಿರುವ ಇಂದ್ರನು ಹಿಂದೆ ನೂರು ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಅದರ ಫಲವಾಗಿ ಇಂದ್ರಪದವಿಯನ್ನು ಪಡೆದು ಅದನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವನೆಂದೂ ಇತಿಹಾಸವು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಆ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಗೆ ಅವಕಾಶ ವಿರುವಂತೆ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ಕ್ರತುಶಬ್ದಕ್ಕೆ—ಕರ್ಮ, ಕಾರ್ಯ ಎಂದು ಯಾಸ್ಮರ ವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಶತಕ್ರತುವೆಂದರೆ ನೂರು ಅಥವಾ ಅನೇಕ ಸಾಹಸಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದವನೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಬೋಧ್ಯವಾಗುವುದು. ಇಂದ್ರನು ವೃತ್ರವಧಾದಿ ಅನೇಕ ಸಾಹಸಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಶತಕ್ರತು ಶಬ್ದವು. (ಅನೇಕ ಸಾಹಸಕೃತ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದವನೆಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ) ಇಂದ್ರನ ಪರವಾಗಿಯೇ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ನೂನಂ ಸಾ ತೇ ಪ್ರತಿ ವರಂ ಜರಿತ್ರೇ ದುಹೀಯದಿಂದ್ರ ದಕ್ಷಿಣಾ
ಮಘೋನೀ |

ಶಿಕ್ಷಾ ಸ್ತೋತ್ರಭ್ಯೋ ಮಾತಿ ಧಗ್ಗುಗೋ ನೋ ಬೃಹದ್ದೇವಮ ವಿದಥೇ
ಸುವೀರಾಃ || ೯ ||

ಪದಪಾಠಃ

ನೂನಂ | ಸಾ | ತೇ | ಪ್ರತಿ | ವರಂ | ಜರಿತ್ರೇ | ದುಹೀಯತ್ | ಇಂದ್ರ | ದಕ್ಷಿಣಾ | ಮಘೋನೀ |
ಶಿಕ್ಷಾ | ಸ್ತೋತ್ರಭ್ಯಃ | ಮಾ | ಅತಿ | ಧಕ್ | ಭಗಃ | ನಃ | ಬೃಹತ್ | ವದೇಮ | ವಿದಥೇ | ಸುವೀರಾಃ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಹರ್ಗಣೇಷು ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನೇಷು ತಾಯಮಾನರೂಪೇಷ್ವಚ್ಛಾನಾಕಸ್ಯಾಹರಹಃ ಶಸ್ಯ-
ಸಂಜ್ಞಕಮುಭಿತಷ್ಟೇವೇತಿ ಸೂಕ್ತಂ | ನೂನಂ ಸಾ ತ ಇತ್ಯೇಷಾ ತಸ್ಯಾಂತೇ ಶಂಸನೀಯಾ | ಸೂಕ್ತಿಕಂ ಚ |
ನೂನಂ ಸಾ ತ ಇತ್ಯಂತಮುತ್ತಮಂ | ಅ. ೭-೪ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಯಾ ದಕ್ಷಿಣಾ ದಕ್ಷಮತ್ಸಾಹನಂ ಕರೋತೀತಿ ದಕ್ಷಿಣಾ ಸ್ತೋತ್ರಭ್ಯೋ ದೇಯಾ ತೇ
ತ್ವತ್ಸಂಬಂಧಿನೀ ಮಘೋನೀ ಧನವತೀ ಜರಿತ್ರೇ ಸ್ತೋತ್ರೇ ವರಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಮುಭಿತಮರ್ಥಂ ನೂನಂ
ಪ್ರತಿದುಹೀಯತ್ | ಇದಾನೀಂ ಪ್ರತಿದೋಗ್ಧಿ | ಸಂಪಾದಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತಾದೃಶೀಂ ದಕ್ಷಿಣಾಂ ಸ್ತೋತ್ರ-
ಭ್ಯೋಽಸ್ಮಭ್ಯಂ ಶಿಕ್ಷಾ | ಪ್ರಯಚ್ಛ | ಕಿಂಚ ಭಗೋ ಭಜನೀಯಸ್ತ್ವಂ ಮಾತಿ ಧಕ್ || ದಹೇರ್ಧಾನಾರ್ಥಸ್ಯ
ಲುಜಃ ಮಂತ್ರೇ ಘಸೇತ್ಯಾದಿನಾ ಜ್ಞೇರ್ಲುಕ್ || ನೋಽಸ್ಮಾನತಿಕ್ರಮ್ಯಾನ್ಯೇಭ್ಯೋ ದಕ್ಷಿಣಾಂ ಮಾ ದಾಃ |
ಪ್ರಥಮಮಸ್ಮಭ್ಯಂ ದತ್ತಾ ಪಶ್ಚಾದನ್ಯೇಭ್ಯೋ ದೀಯತಾಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಕಾಮಾನ್
ಮಾ ಧಕ್ | ಮಾ ಧಾಕ್ಷೀಃ | ಅಸೇಕ್ಷಿತಫಲದಾನೇನ ಪೂರಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಸುವೀರಾಃ ಶೋಭನಪುತ್ರ-
ಪೌತ್ರಾಃ ಸಂತೋ ವಯಂ ವಿದಥೇಽಸ್ಮಿನ್ಯಜ್ಞೇ ಬೃಹತ್ ಪ್ರಭೂತಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ವದೇಮ | ತ್ವಾಮುದ್ಧಿತ್ಯ
ಬ್ರವಾಮು || ಅತ್ರ ಸಾ ತೇ ಪ್ರತಿದುಗ್ಧಾಮಿತಿ ಪ್ರಕೃತ್ಯ ವೀರೋ ವೀರಯತ್ಯಮಿತ್ರಾನ್ ವೇತೇರ್ವಾ
ಸ್ಯಾದ್ಗತಿಕರ್ಮಣೋ ವೀರಯತೇರ್ವೇತ್ಯಂತಂ ನಿರುಕ್ತಮನುಸಂಧೇಯಂ | ನಿ. ೧-೭ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತೇ—ನಿನ್ನಿಂದ ದತ್ತವಾಗತಕ್ಕದ್ದೂ | ಮಘೋನೀ—ಪ್ರಭುತವಾದ
ಸಂಪತ್ತುಳ್ಳದ್ದೂ ಆದ | ಸಾ ದಕ್ಷಿಣಾ—ಅ ದಕ್ಷಿಣೆಯು | ಜರಿತ್ರೇ—ಸ್ತುತಿಕರ್ತನಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ನೂನಂ—

ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ | ವರಂ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿ | ಪ್ರತಿ ದುಹೀಯತ್—ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಪೂರೈಸುತ್ತದೆ (ಅಂತಹ ದಕ್ಷಿಣೆಯನ್ನು) | ಸ್ತೋತ್ರೈಭ್ಯಃ—ಸ್ತುತಿಕರ್ತರಾದ ನಮಗೂ ಸಹ | ಶಿಕ್ಷ—ಕೊಡು | ಭಗಃ—ಪೂಜ್ಯನಾದ ನೀನು | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಮಾತಿ ಧಕ್—ತಿರಸ್ಕರಿಸಬೇಡ | ಸುವೀರಾಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ವೀರಪುತ್ರರಿದೊಡಗೂಡಿದ ನಾವು | ವಿಡಘೇ—ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ | ಬೃಹತ್—ಪ್ರಭೂತವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ವದೇಮ—ಪರಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನಿಂದ ದತ್ತವಾಗತಕ್ಕದ್ದೂ, ಪ್ರಭೂತವಾದ ಸಂಪತ್ತುಳ್ಳದ್ದೂ ಆದ ಆ ದಕ್ಷಿಣೆಯು ಸ್ತುತಿಕರ್ತನಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರೈಸುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ದಕ್ಷಿಣೆಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಕರ್ತರಾದ ನಮಗೂ ಕೊಡು. ಪೂಜ್ಯನಾದ ನೀನು ನಮ್ಮನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಬೇಡ. ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಪುತ್ರರಿದೊಡಗೂಡಿದ ನಾವು ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಪರಿಸುತ್ತೇವೆ.

English Translation

That opulent donation which proceeds, Indra, from you, assuredly bestows upon him who praises you the boon (that he desires) : grant it to (us) your adorers : do not you, who are the object of adoration, disregard our prayers ; so that, blessed with worthy descendants, we may glorify you at this sacrifice.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕು ಹಿಂದೆ ಋ. ಸಂ. ೨-೧೧-೨೧ ರಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದರ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಇದೇ ಭಾಗದ 638-640 ನೇ ಪುಟದಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಬರೆದಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

ಹದಿನೇಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು.

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ತದಸ್ಮಾ ಇತಿ ನವರ್ಚಂ ಪಷ್ಯಂ ಸೂಕ್ತಂ ಗಾರ್ತಮದಮ್ಬಂದ್ರಂ | ಅತ್ರಾನುಕ್ರಮಣಿಕಾ | ತದಸ್ಮೈ ದ್ವಿತ್ರಿಷ್ಟುಬಂತಮಿತಿ | ಅಂತ್ಯೇ ದ್ವೇ ತ್ರಿಷ್ಟುಭೌ ಶಿಷ್ಟಾಃ ಸಪ್ತ ಜಗತ್ಯಃ || ಅತಿರಾತ್ರೇ ದ್ವಿತೀಯೇ ಪರ್ಯಾಯೇಽಚ್ಛಾನಾಕಶಸ್ತ್ರೇ ತದಸ್ಮಾ ಇತಿ ಸೂಕ್ತಂ | ಅತಿರಾತ್ರೇ ಪರ್ಯಾಯಾಣಾಮಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ತದಸ್ಮೈ ನವ್ಯಮಸ್ಯ ಪಿಬ ಯಸ್ಯ ಜಜ್ಞಾನ ಇಂದ್ರೇತಿ ಯಾಜ್ಞಾ | ಅ. ೭-೪ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ತದಸ್ಮೈ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಎರಡನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಗೃತ್ವಮದನು ಋಷಿಯು; ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯು; ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ತದಸ್ಮೈ ದ್ವಿತ್ರಿಷ್ಟುಬಂತಂ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಕೊನೆಯ ಎರಡು ಋಕ್ಕುಗಳು ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ತವು; ಉಳಿದ ಏಳು ಋಕ್ಕುಗಳೂ ಜಗತೀಭಂದಸ್ತವು. ಅತಿರಾತ್ರವೆಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯಪರ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಅಚ್ಛಾವಾಕನೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನು ಪರಿಸರ್ವೀಕಾದ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳ ಪಠನೆಗಾಗಿ ತದಸ್ಮೈ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಅತಿರಾತ್ರೇ ಸರ್ವಾಯಾಣಾಂ ಎಂಬ ಖಂಡದ ತದಸ್ಮೈ ನವ್ಯಮಸ್ಯ ಪಿಬ ಯಸ್ಯ ಜಜ್ಞಾನ ಇಂದ್ರೇತಿ ಯಾಜ್ಯಾ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೬-೪).

॥ ೬೦ ॥

ಸೂಕ್ತ—೧೭

॥ ಮಂಡಲ—೨ ॥ ಅನುವಾಕ—೨ ॥ ಸೂಕ್ತ—೧೭ ॥

॥ ಅಷ್ಟಕ—೨ ॥ ಅಧ್ಯಾಯ—೬ ॥ ವರ್ಗ—೧೯, ೨೦ ॥

॥ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ—೯ ॥

ಋಷಿಃ—ಗೃತ್ವಮದಃ ॥

ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರಃ ॥

ಭಂದಃ—ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ॥

ಭಂದಃ—೧-೭, ಜಗತೀ ॥ ಅ-೯, ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ॥

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತದಸ್ಮೈ ನವ್ಯಮುಜ್ಜಿರಸ್ವ ದರ್ಚಿತ ಶುಷ್ಮಾ ಯದಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಘೋದೀರತೇ ।

ವಿಶ್ವಾ ಯದ್ಗೋತ್ರಾ ಸಹಸಾ ಪರೀವೃತಾ ಮದೇ ಸೋಮಸ್ಯ ದೃಂಹಿತಾ-

ನ್ಯೈರಯತ್ ॥ ೧ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ತತ್ | ಅಸ್ಮೈ | ನವ್ಯಂ | ಅಂಗಿರಸ್ವತ್ | ಅರ್ಚಿತ | ಶುಷ್ಮಾ | ಯತ್ | ಅಸ್ಯ | ಪ್ರತ್ಯಘೋ | ಉತ್ಯಾ-
ಕರತೇ ।

ವಿಶ್ವಾ | ಯತ್ | ಗೋತ್ರಾ | ಸಹಸಾ | ಪರೀವೃತಾ | ಮದೇ | ಸೋಮಸ್ಯ | ದೃಂಹಿತಾನ್ | ಐರಯತ್ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಗೃತ್ವಮದೋ ಬ್ರೂತೇ | ಹೇ ಸ್ತೋತಾರಃ ನಮ್ಯಂ ನವತರಮನ್ಯೇಷ್ಟದೃಷ್ಟಪೂರ್ವಂ ತತ್ತಾದ್ಯಶಂ
ಸ್ತೋತ್ರಮಂಗಿರಸ್ವದಂಗಿರಸ ಇನಾಸ್ಮಾ ಇಂದ್ರಾಯಾರ್ಚತ | ಬ್ರೂತ | ಯದ್ಯಸ್ಮಾಜ್ಜಾತಮಾತ್ರ-
ಸ್ಯಾಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಶುಷ್ಕಾಃ ಶತ್ರುಣಾಂ ಶೋಷಕಾಣಿ ತೇಜಾಂಸಿ ಪ್ರತ್ನಥಾ || ಪ್ರತ್ನಪೂರ್ವವಿಶ್ವೇಮಾತ್ಥಾಲ್
ಭಂದಸೀತೀವಾರ್ಥೇ ಥಾಲಪ್ರತ್ಯಯಃ || ಪ್ರತ್ನಾನಿ ಪುರಾತನಾನೀವೋದೀರತೇ ! ಉದ್ಗಚ್ಛಂತಿ || ಈರ
ಗತಾ ಅನುದಾತ್ರೇತ್ | ತಿಜು ಚೋದಾತ್ರವತೀತಿ ಗತೇರ್ನಿಘಾತಃ || ಯದ್ಯಸ್ಮಾಜ್ಜ ವಿಶ್ವಾ ಸರ್ವಾನ್
ಗೋತ್ರಾ ಮೇಘಾನ್ | ಗಾ ಉದಕಾನಿ ತ್ರಾಯಂತೇ ರಕ್ಷಂತೀತಿ ಗೋತ್ರಾ ಮೇಘಾಃ | ಪರೀವೃತಾ
ವೃತ್ತೇಣಾಕ್ರಾಂತಾನ್ || ಸರ್ವತ್ರ ಸುಪೋ ಡಾದೇಶಃ || ತಾನ್ ದೃಂಹಿತಾನಿ ತೇನ ದೃಢೀಕೃತಾನ್
ಮೇಘಾನ್ ಸೋಮಸ್ಯ ಮದೇ ಹರ್ಷೇ ಸಂಜಾತೇ ಸತಿ ಸಹಸಾ ಬಲೇನ್ಯರಯತ್ | ಉದಘಾಟಯತ್ |
ಮೇಘಭೇದನೇನಾಪಃ ಪ್ರೇರಯಾಮಾಸೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ ವಿಶ್ವಾ ಸರ್ವಾಣಿ ಪರೀವೃತಾ ಬಲಾಸುರೇ-
ಣಾಕ್ರಾಂತಾನಿ ದೃಂಹಿತಾನಿ ಪರ್ವತಬಿಲೇ ನಿರುದ್ಧಾನಿ ಗೋತ್ರಾ || ಇನಿತ್ರಕಟ್ಟೆಚಿಶ್ವೇತಿ ಸಮೂಹಾರ್ಥೇ
ತ್ರಪ್ರತ್ಯಯಃ || ಗನಾಂ ವೃಂದಾನಿ ಸಹಸೈರಯತ್ | ತಸ್ಮಾದ್ವಿಲಾನ್ನಿರಗಮಯತ್ | ತಸ್ಮಾದರ್ಚತೇತಿ
ಸಮಸ್ತಯಃ || ಐರಯತ್ | ಈರ ಗತಾ | ಣ್ಯಂತಸ್ಯ ಲಜು ರೂಪಂ | ಯದ್ವತ್ತಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಎಲೈ ಸ್ತೋತ್ರಗಳೇ) ಯತ್—ಯಾವ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ (ಉತ್ಪನ್ನನಾದಾಗಲೇ) | ಅಸ್ಯ—ಈ ಇಂದ್ರನ |
ಶುಷ್ಕಾಃ—ಶತ್ರು ನಾಶಕವಾದ ತೇಜಸ್ಸುಗಳು | ಪ್ರತ್ನಥಾ—ಅತ್ಯಂತ ಪುರಾತನಗಳಾಗಿರುವಂತೆ | ಉದೀರತೇ—
ಪ್ರಸರಿಸಿ ಹರಡುತ್ತವೆಯೋ (ಮತ್ತು) | ಯತ್—ಯಾವ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ | ಪರೀವೃತಾ—(ವೃತ್ತಿನಿಂದ)
ಆವೃತವಾದವೂ | ದೃಂಹಿತಾನಿ—ದೃಢೀಕೃತವಾದವೂ ಆದ | ವಿಶ್ವಾ ಗೋತ್ರಾ—ಸಮಸ್ತ ಮೇಘಗಳನ್ನೂ |
ಸೋಮಸ್ಯ ಮದೇ—ಸೋಮರಸದ ಪಾನದಿಂದ ಹರ್ಷಿತನಾದಾಗ | | ಸಹಸಾ—ಸ್ವಬಲದಿಂದ | ಐರಯತ್—
ಬಿಡಿಸಿ ವಿಭಾಗಮಾಡಿದನೋ ಅಂತಹ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳ | ಅಸ್ಮೈ—ಇಂದ್ರನಿಗೆ | ನಮ್ಯಂ—ನೂತನವಾದುದೂ |
ತತ್—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದೂ ಆದ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು | ಅಂಗಿರಸ್ವತ್—(ಹಿಂದೆ) ಅಂಗಿರಾ ಋಷಿಗಳು ಅರ್ಪಿಸಿದಂತೆ |
ಅರ್ಚತ—ಪಠಿಸಿ ಪೂಜಿಸಿರಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಸ್ತೋತ್ರಗಳೇ, ಯಾವ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾದಾಗಲೇ, ಇಂದ್ರನ ಶತ್ರುನಾಶಕವಾದ
ತೇಜಸ್ಸುಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಪುರಾತನಗಳಾಗಿರುವಂತೆ ಪ್ರಸರಿಸಿ ಹರಡುತ್ತವೆಯೋ ಮತ್ತುಯಾವ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ವೃತ್ತ
ನಿಂದ ಆವೃತವಾದವೂ ದೃಢೀಕೃತವಾದವೂ ಆದ ಸಮಸ್ತ ಮೇಘಗಳನ್ನೂ ಸೋಮರಸದ ಪಾನದಿಂದ ಹರ್ಷಿತ
ನಾದಾಗ ಸ್ವಬಲದಿಂದ ಬಿಡಿಸಿ ವಿಭಾಗಮಾಡಿದನೋ ಅಂತಹ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ನೂತನವಾದುದೂ ಶ್ರೇಷ್ಠ
ವಾದುದೂ ಆದ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಹಿಂದೆ ಅಂಗಿರಾಋಷಿಗಳು ಅರ್ಪಿಸಿದಂತೆ ಅರ್ಪಿಸಿ ಪೂಜಿಸಿರಿ.

English Translation

Address, worshippers, after the manner of Angiras, a new (hymn) to that Indra, whose withering (energies) were devaloped of old ; who, in the exhilaration of the Soma, forced open the obstructed and solid clouds.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ತತ್ ಅಸ್ಮೈ ನಮ್ಯಂ ಅಂಗಿರಸ್ವತ್ ಅರ್ಚತ—ಗೃತ್ಸುಮದ ಋಷಿಯು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರನ್ನದ್ದೇಶಿಸಿ ಎಲೈ ಸ್ತೋತ್ರಗಳೇ, ಹಿಂದೆ ಅಂಗಿರಾಋಷಿಗಳು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿದಂತೆ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಹೊಸದಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ ಪಠಿಸಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವನು. ಇಲ್ಲಿ ನಮ್ಯಂ ಎಂದರೆ ಹಿಂದೆ ಇತರ ಋಷಿಗಳಿಂದ ದೃಷ್ಟವಾಗದೆ ಈಗತಾನೇ ಹೊಸದಾಗಿ ನಮ್ಮಿಂದ ದೃಷ್ಟವಾದ ಅಥವಾ ರಚಿತವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವೆಂದರ್ಥವು. ಅಂಗಿರಸ್ವತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಂಗಿರಾ ಋಷಿಗಳಂತೆ ಎಂದರ್ಥವು. ಹಿಂದೆ ಅಂಗಿರಾಋಷಿಗಳು ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿಯೂ, ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುದರಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಖ್ಯಾತರಾಗಿದ್ದರು. ಆದುದರಿಂದ ಇತರ ಋಷಿಗಳು ಯಾವುದಾದರೂ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಪ್ರಶಸ್ತವೆಂದು ವರ್ಣಿಸುವಾಗ ಅಂಗಿರಾಋಷಿಗಳು ಮಾಡಿದಂತೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸುವುದು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ—

ಮನುಷ್ಯದಗ್ನೇ ಅಂಗಿರಸ್ವದಂಗಿರೋ ಯಯಾತಿವತ್ಸದನೇ ಪೂರ್ವವಚ್ಛಚೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೩೧-೧೭)

ಅಂಗಿರಸ್ವನ್ಮಹಿವ್ರತ ಪ್ರಸೃಣ್ಯಸ್ಯ ಶ್ರುಧೀ ಹವಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೪೫-೩)

ಪ್ರ ಮನ್ಮಹೇ ಶವಸಾನಾಯ ಶೂಷಮಾಂಗೂಷಂ ಗಿರ್ವಣಸೇ ಅಂಗಿರಸ್ವತ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೨-೧)

ತಮು ತ್ವಾ ನಾಜಸಾತಮಮಂಗಿರಸ್ವದ್ಧವಾನುಹೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೭೮-೩)

ತಮಂಗಿರಸ್ವನ್ನ ಮಸಾ ಸಸರ್ಯನ್ನಮ್ಯಂ ಕೃಣೋಮಿ ಸನ್ಯಸೇ ಪುರಾಜಾಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೩೧-೧೯)

ಅಚಿತ್ರಂ ಚಿದ್ಧಿ ಜಿನ್ಯಥಾ ವೃಧನ್ತ ಇತ್ಥಾ ನಕ್ಷಂಕೋ ನರೋ ಅಂಗಿರಸ್ವತ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೪೯-೧೧)

ಏವೇಂದ್ರಾಗ್ನಿಭ್ಯಾಂ ಪಿತೃವನ್ನವೀಯೋ ಮಾಂಧಾತ್ಯವದಂಗಿರಸ್ವದವಾಚಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೪೦-೧೨)

ಉತ ತ್ವಾ ಭೃಗುವಚ್ಛಚೇ ಮನುಷ್ಯದಗ್ನ ಆಹುತ | ಅಂಗಿರಸ್ವದ್ಧವಾಮಹೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೪೩-೧೩)

ಈ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಗಿರಸ್ವತ್-ಅಂಗಿರಾಋಷಿಗಳು ಮಾಡಿದಂತೆ ಎಂದು ಅಂಗಿರಾಋಷಿಗಳ ಉಪಮಾನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಮೇಲಿನ ಕೆಲವು ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಮನು, ಯಯಾತಿ, ಪಿತೃಗಳು, ಮಾಂಧಾತಾ, ಭೃಗು ಎಂಬ

ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪುರುಷರ ಉಪಮಾನವೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇವರು ಮಾಡಿದ ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳೂ, ಕರ್ಮಗಳೂ ಬಹಳ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದವುಗಳೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಇವರುಗಳು ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮಗಳ ಹೋಲಿಕೆಯನ್ನು ಋಷಿಗಳು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಶುಷ್ಮಾ ಯತ್ ಅಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾ ಉದೀರತೇ—ಯದ್ಯಸ್ಯಾಜ್ಞಾತಮಾತ್ರಸ್ಯಾಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಶುಷ್ಮಾಃ ಶತ್ರುಣಾಂ ಶೋಷಕಾಣಿ ತೇಜಾಂಸಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾ ಪುರಾತನಾನೀವೋದೀರತೇ ಉದ್ಗಚ್ಛಂತಿ | ಇಂದ್ರನನ್ನು ಹೊಸದಾದ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವಾಗ ಇಂದ್ರನ ಮಹಿಮೆಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವೇನು ಎಂಬುದನ್ನು ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದಲೂ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಿಂದಲೂ ಋಷಿಯು ವರ್ಣಿಸಿರುವನು. ಈ ಇಂದ್ರನು ಹುಟ್ಟಿದ ಕೂಡಲೇ ಇವನ ಬಲ ಪರಾಕ್ರಮಗಳು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಶೋಷಣಮಾಡುವಷ್ಟು (ಧ್ವಂಸಮಾಡುವಷ್ಟು) ಅಧಿಕವಾಗಿದ್ದವು. ಎಂದರೆ ಸಾಮಾನ್ಯ ಮನುಷ್ಯರಂತೆ ಹುಟ್ಟುವಾಗ ಅಲ್ಪಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿ ಬೆಳೆದು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾದಾಗ ಅಧಿಕವಾದ ಶಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳನ್ನು ಗಳಿಸುವುದು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. ಆದರೆ ಇಂದ್ರನ ವಿಷಯವು ಹಾಗಲ್ಲ. ಇವನು ಹುಟ್ಟಿದ ಕೂಡಲೇ ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ಶಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳಿಂದ ಪೂರ್ಣನಾಗಿಯೇ ಇದ್ದನು. ಆದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನ ಬಲಪರಾಕ್ರಮಗಳು ಬಹಳ ಪುರಾತನವಾದವುಗಳೆಂದು ಕೊಂಡಾಡಲ್ಪಡುತ್ತವೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಶುಷ್ಮಾಃ—ಶುಷ್ಮ ಶಬ್ದವು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಶುಷ್ಮನಿತಿ ಬಲನಾಮ ಶೋಷಯತೀತಿ ಸತಃ | (ನಿ. ೨-೨೪) ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವೂ ಇರುವುದು. ಎಂದರೆ—ಶುಷ್ಮವೆಂದರೆ ಬಲವು. ಶೋಷಣೆಮಾಡುವುದರಿಂದ ಶುಷ್ಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಲವೆಂದರ್ಥವು.

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾ—ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಶಬ್ದವು ಪುರಾಣನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೨೦).

ಯತ್ ಪರೀವೃತಾ ದ್ಯುಂಹಿತಾನಿ ವಿಶ್ವಾ ಗೋತ್ರಾ ಸೋಮಸ್ಯ ಮದೇ ಸಹಸಾ ಐರಯತ್—ಯದ್ಯಸ್ಯಾಚ್ಚ ಸರ್ವಾನ್ ಮೇಘಾನ್ ವೃತ್ರೇಣಾಕ್ರಾಂತಾನ್ ತೇನ ದೃಢೀಕೃತಾನ್ ಸೋಮಸ್ಯ ಮದೇ ಹರ್ಷೇ ಸಂಜಾತೇ ಸತಿ ಬಲೇನೈರಯತ್ ಉದಘಾಟಯತ್ ಮೇಘಭೇದನೇನಾಪಃ ಪ್ರೇರಯಾಮಾಸೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಇಂದ್ರನ ಮಹಿಮೆಯು ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಇಂದ್ರನು ಸೋಮಪಾನಮಾಡಿದ ಹರ್ಷದ ಭರದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಸಮಸ್ತ ಮೇಘಗಳನ್ನೂ ಆಕ್ರಮಿಸಿ ಅವುಗಳನ್ನು ದೃಢವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿ ವ್ಯಷ್ಟ್ಯದಕವು ಬೀಳದಂತೆ ತಡೆದಿದ್ದ ವೃತ್ತಾಸುರನನ್ನು ಸೋಮಪಾನಜನಿತಬಲದಿಂದ ಪ್ರಹರಿಸಿ ಉದಕವನ್ನು ಅವನ ಹಿಡಿತದಿಂದ ಬಿಡಿಸಿದನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು—ಯದ್ವಾ ವಿಶ್ವಾ ಸರ್ವಾಣಿ ಪರೀವೃತಾ ವಲಾಸುರೇಣಾಕ್ರಾಂತಾನಿ ದ್ಯುಂಹಿತಾನಿ ಪರ್ವತಬಿಲೇ ನಿರುದ್ಧಾನಿ ಗೋತ್ರಾ ಗವಾಂ ವೃಂದಾನಿ ಸಹಸೈರಯತ್ | ತಸ್ಮಾದ್ವಿಲಾನ್ನಿರಗಮಯತ್ | ಅಥವಾ ವಲನೆಂಬ ಅಸುರನು ದೇವತೆಗಳ ಸಮಸ್ತ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿ ಪರ್ವತಬಿಲಗಳಲ್ಲಿ (ಗುಹೆಗಳಲ್ಲಿ) ನಿರ್ಬಂಧವಾಗಿ ಬಚ್ಚಿಟ್ಟಿರುವುದನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಪರ್ವತಬಿಲದಿಂದ ಈಚೆಗೆ ಹೊರಡಿಸಿದನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು.

ಗೋತ್ರಾ—ಗೋತ್ರಶಬ್ದವು ಮೇಘನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (೨-೨೧). **ಗಾ ಉದಕಾನಿ ತ್ರಾಯಂತೇ ರಕ್ಷಂತೀತಿ ಗೋತ್ರಾ ಮೇಘಾಃ** | ಉದಕಗಳನ್ನು ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ಶೇಖರಿಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ರಕ್ಷಿಸುವುದರಿಂದ ಗೋತ್ರವೆಂದರೆ ಮೇಘವೆಂದರ್ಥವು ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ವಿವರಣೆಯು. ಇದಲ್ಲದೆ ಗುರ್ಜ್-ಅವ್ಯಕ್ತೇ ಶಬ್ದೇ | ಮೇಘೋ

ಗರ್ಜಿತಲಕ್ಷಣಮವ್ಯಕ್ತಾಕ್ಷರಂ ಶಬ್ದಂ ಕರೋತಿ, ಗೂಯತೇ ಶಬ್ದತೇ ವಾ | ಗೋತ್ರಶಬ್ದವು ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡು ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ಗುರ್ಜ್ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಬಹುದು. ಆಗ ಸ್ಪಷ್ಟಾಕ್ಷರರಹಿತವಾದ ಮೇಘಗರ್ಜನೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಮೇಘಕ್ಕೆ ಗೋತ್ರವೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು. ಅಥವಾ ಗಾಂ ಪಶುಜಾತಿಂ ತ್ರಾಯತೇ ವಾ ವೃಷ್ಟ್ಯಾ ಪಾನೀಯಪ್ರದಾನಾತ್—ಗೋವುಗಳೇ ಮೊದಲಾದ ಪಶುಜಾತಿಯ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಕಾಪಾಡುವುದರಿಂದ ಮೇಘಕ್ಕೆ ಗೋತ್ರವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು ಎಂದು ಮತ್ತೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯು. ಇವೆಲ್ಲವೂ ಮೇಘಪರವಾದ ಅರ್ಥಗಳು. ಗೋವುಗಳೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಗೋತ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ—ಗೋತ್ರಾ | ಇನಿತ್ರೆಕಟ್ಟಿ ಚಶ್ವೇತಿ ಸಮೂಹಾರ್ಥೇ ತ್ರಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಗವಾಂ ವೃಂದಾನಿ | ಇಲ್ಲಿ ತ್ರಪ್ರತ್ಯಯವು ಸಮೂಹವಾಚಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಗೋತ್ರವೆಂದರೆ ಗೋವುಗಳ ಸಮೂಹವೆಂದರ್ಥವು. ಪ್ರಕೃತಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ಈ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳಿಗೂ ಅವಕಾಶವಿರುವುದು.

ಸಹಸಾ—ಸಹಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೪), ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಹಸಾ ಎಂದರೆ ಬಲದಿಂದ ಎಂದರ್ಥವು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸ ಭೂತು ಯೋ ಹ ಪ್ರಥಮಾಯ ಧಾಯಸ ಓಜೋ ಮಿಮಾನೋ ಮಹಿ-
ಮಾನಮಾತಿರತ್ |

ಶೂರೋ ಯೋ ಯುತ್ಸು ತನ್ವಂ ಪರಿವ್ಯತ ಶೀರ್ಷಣಿ ದ್ಯಾಂ ಮಹಿನಾ
ಪ್ರತ್ಯಮುಜ್ಜತ || ೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸಃ | ಭೂತು | ಯಃ | ಹ | ಪ್ರಥಮಾಯ | ಧಾಯಸೇ | ಓಜಃ | ಮಿಮಾನಃ | ಮಹಿಮಾನಂ | ಆ |
ಅತಿರತ್ |

ಶೂರಃ | ಯಃ | ಯುತ್ಸು | ತನ್ವಂ | ಪರಿವ್ಯತ | ಶೀರ್ಷಣಿ | ದ್ಯಾಂ | ಮಹಿನಾ | ಪ್ರತಿ | ಅಮುಜ್ಜತ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸ ಇಂದ್ರೋ ಭೂತು | ಭವತು | ವರ್ಧತಾಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಯ ಇಂದ್ರ ಓಜಸ್ವೀಜೋ ಬಲಂ
ಮಿಮಾನಃ ಕುರ್ವಾಣಃ ಸನ್ ಪ್ರಥಮಾಯ ಪ್ರಾಥಮಿಕಾಯ ಧಾಯಸೇ || ಧೇರ್ ಪಾನೇ || ಸೋಮ-

ಸಾನಾಯ ಮಹಿಮಾನಮಾತಿರತ್ | ಅವರ್ಧಯೇತ್ || ತಿರತೇವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಃ | ಯದ್ರೋಗಾದ-
ನಿಘಾತಃ || ಶೂರಃ ಶತ್ರುಣಾಂ ಶಾತಯಿತಾ ಯ ಇಂದ್ರೋ ಯುತ್ಸು ಯುದ್ಧೇಷು ತನ್ವಂ ಸ್ವಕೀಯಂ
ಶರೀರಂ ಪರಿವೃತ | ಕರ್ಮಣಾ ಪರಿವೀತಮಕರೋತ್ | ಸ ಇಂದ್ರೋ ಮಹಿನಾ ಸ್ವಕೀಯೇನ ಮಹಿಮ್ನಾ
ಶೀರ್ಷಣಿ ಸ್ವಶಿರಸಿ ದ್ವ್ಯಂ ಪ್ರತ್ಯಮುಂಚಿತ | ಅಧಾರಯೇತ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಯಃ—ಯಾವ ಇಂದ್ರನು | ಓಜಃ—ತನ್ನ ತೇಜೋಯುತವಾದ ಬಲವನ್ನು | ಮಿಮಾನಃ—ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಾ
(ಬೆಳೆಸುತ್ತಾ) | ಪ್ರಥಮಾಯ—ಮೊದಲನೆಯ ಸಲದ | ಧಾಯಸೇ—ಸೋಮರಸದ ಪಾನಕ್ಕಾಗಿ |
ಮಹಿಮಾನಂ—ತನ್ನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು | ಅತಿರತ್—ಬೆಳೆಸಿಕೊಂಡನೋ | ಶೂರಃ—ಶತ್ರುನಾಶಕನಾದ |
ಯಃ—ಯಾವ ಇಂದ್ರನು | ಯುತ್ಸು—ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ | ತನ್ವಂ—ತನ್ನ ಶರೀರವನ್ನು | ಪರಿವೃತ—
ಸಾಪಕರ್ಮಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡನೋ (ಮತ್ತು) | ಮಹಿನಾ—ತನ್ನ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ | ಶೀರ್ಷಣಿ—ತನ್ನ
ಶಿರಸ್ಸಿನ ಮೇಲೆ | ದ್ವ್ಯಂ—ದ್ಯುಲೋಕವನ್ನು | ಪ್ರತ್ಯಮುಂಚಿತ—ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿದನೋ | ಸಃ—ಆ ಇಂದ್ರನು |
ಭೂತು—ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಯಾವ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ತೇಜೋಯುತವಾದ ಬಲವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಾ ಮೊದಲನೆಯ ಸಲದ ಸೋಮರಸದ
ಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ತನ್ನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಬೆಳೆಸಿಕೊಂಡನೋ; ಶತ್ರುನಾಶಕನಾದ ಯಾವ ಇಂದ್ರನು ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ತನ್ನ
ಶರೀರವನ್ನು ಕವಚಾದಿಗಳಿಂದ ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡು ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡನೋ ಮತ್ತು ಯಾವನು ತನ್ನ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ತನ್ನ
ಶಿರಸ್ಸಿನ ಮೇಲೆ ದ್ಯುಲೋಕವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿದನೋ ಆ ಇಂದ್ರನು ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಲಿ.

English Translation

May that (Indra) be (exalted), who, manifesting his energy, exerted
his might for the first drinking of the Soma : a hero, who in combats protec-
ted his own person, and by his greatness sustained the heaven upon his head.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಮೂರು ಮಹಿಮೆಗಳು ವರ್ಣಿತಗಳಾಗಿವೆ. ಇಂದ್ರನು ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೊಟ್ಟ
ಮೊದಲು ತನಗಾಗಿ ಅರ್ಪಿತವಾಗುವ ಸೋಮರಸಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಸಿದ್ಧನಾಗಿ ತನ್ನ ಬಲವನ್ನೂ ಮಹಿಮೆಯನ್ನೂ ವೃದ್ಧಿ
ಪಡಿಸಿಕೊಂಡನು ಎಂದರೆ ಪ್ರಕಟಣೆಗೊಳಿಸಿದನು. ಎರಡನೆಯದಾಗಿ—ಇಂದ್ರನು ಶತ್ರುಗಳೊಡನೆ ಮಾಡುವ ಯುದ್ಧ
ದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ತನಗೆ ಅಪಾಯವಾಗದಂತೆ ತನ್ನ ಶರೀರ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ
ಕೊಂಡನು, ಮೂರನೆಯದಾಗಿ—ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವನ್ನು ತನ್ನ ಶಿರಸ್ಸಿನ ಮೇಲೆ ಬಹಳ
ಎತ್ತರದಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿದನು. ಇಂತಹ ಗುಣವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಇಂದ್ರನು ವೃದ್ಧಿಯನ್ನೈದಲಿ ಎಂದರೆ ನಾವು
ಮಾಡುವ ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಸಂತೋಷಪಡಲಿ ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಧಾಕೃಣೋಃ ಪ್ರಥಮಂ ವೀರ್ಯಂ ಮಹದ್ಯದಸ್ಯಾಗ್ರೇ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಶುಷ್ಕ-
ಮೈರಯಃ |

ರಥೇಷ್ವೇನ ಹರ್ಯಶ್ವೇನ ವಿಚ್ಯುತಾಃ ಪ್ರ ಜೀರಯಃ ಸಿಸ್ತತೇ ಸಧ್ಯುಗ್ರಿಕ್
ಪೃಥಕ್ || ೩ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಧ | ಅಕೃಣೋಃ | ಪ್ರಥಮಂ | ವೀರ್ಯಂ | ಮಹತ್ | ಯತ್ | ಅಸ್ಯ | ಅಗ್ರೇ | ಬ್ರಹ್ಮಣಾ | ಶುಷ್ಕಂ |
ಮೈರಯಃ |

ರಥೇಷ್ವೇನ | ಹರ್ಯಶ್ವೇನ | ವಿಚ್ಯುತಾಃ | ಪ್ರ | ಜೀರಯಃ | ಸಿಸ್ತತೇ | ಸಧ್ಯುಗ್ರಿಕ್ | ಪೃಥಕ್ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಧ ಆಸಿ ಚ ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ಪ್ರಥಮಂ ಮುಖ್ಯಂ ತದ್ವೀರ್ಯಂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಮ-
ಕೃಣೋಃ | ಅಕರೋಃ | ಕಿಂ ತತ್ | ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಸ್ತೋತ್ರೇಣ ಸ್ತುತಿಸಾಧನಭೂತೇನ ವೇದನಾಕೃತೇನಾಸ್ಯ
ವೀರ್ಯಸ್ಯ ಸ್ತೋತ್ರಾರ್ಜನಸ್ಯಾಗ್ರೇ ಪುರತೋ ಯಚ್ಚುಷ್ಕಂ ಶತ್ರುಣಾಂ ಶೋಷಕಂ ಬಲಮೈರಯಃ |
ಉದಗಮಯಃ | ಜೀರಯೋ ಜರಯಿತಾರೋ ಬಾಧಕಾ ಅಸುರಾ ರಥೇಷ್ವೇನ ರಥಸ್ಥಿತೇನ ಹರ್ಯಶ್ವೇನ
ತ್ವಯಾ ವಿಚ್ಯುತಾಃ ಸ್ವಸ್ಥಾನಾಚ್ಛ್ಯಾವಿತಾಃ ಸಂತಃ ಸಧ್ಯುಗ್ರಿಕ್ ಸದ್ರೀಚೀನಾಃ ಪರಸ್ಪರಂ ಸಂಗತಾಃ ಪೃಥಕ್
ಭೀತ್ಯಾ ವಿಯುಕ್ತಾಃ ಸಂತಃ ಪ್ರಸಿಸ್ತತೇ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಧಾವಂತಿ || ಸ್ತು ಗತೌ | ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಃ |
ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯೇತ್ಯಂ || ಸಧ್ಯುಗ್ರಿತಿ ಸಹಸ್ಯ ಸಧ್ವಿರಿತಿ ಸಧ್ರ್ಯಾದೇಶಃ | ಅದ್ರಿಸಧ್ರ್ಯೋ-
ರಂತೋದಾತ್ತತ್ವೇನ ನಿಸಾತನಾದುದಾತ್ತಸ್ವರಿತಯೋರಿತಿ ಯಣಃ ಸ್ವರಿತತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಇಂದ್ರ—ಇಂದ್ರನೇ) | ಅಧ—ಮೇಲೆ ವರ್ಣಿತವಾದುದಲ್ಲದೇ | ಬ್ರಹ್ಮಣಾ—ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ (ಸ್ತುತನಾಗಿ) |
ಅಸ್ಯ—ಈ ಸ್ತೋತ್ರವಿನ | ಅಗ್ರೇ—ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ | ಯತ್—ಯಾವ | ಶುಷ್ಕಂ—ಶತ್ರುನಾಶಕವಾದ ಬಲವನ್ನು |
ಮೈರಯಃ—ಪ್ರಕಟಿಸಿದೆಯೋ ಅಂತಹ | ಪ್ರಥಮಂ—ಬಹುಮುಖ್ಯವಾದುದೂ | ಮಹತ್—ಮಹತ್ತಾದುದೂ
ಆದ | ವೀರ್ಯಂ—ಆ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು | ಅಕೃಣೋಃ—ನೀನು ನಿರ್ಮಿಸಿದೆ | ಜೀರಯಃ—ಬಾಧಕರಾದ
ಅಸುರರು | ರಥೇಷ್ವೇನ—ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವವನೂ | ಹರ್ಯಶ್ವೇನ—ಅಶ್ವಗಳಿಂದ ವಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನೂ ಆದ

ನಿನ್ನಿಂದ | ವಿಚ್ಯುತಾಃ—ಅವರ ಸ್ಥಾನದಿಂದ ಕದಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟವರಾಗಿ | ಸದ್ರ್ಯಕ್—ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು |
ಪೃಥಕ್—(ಅನಂತರ) ಭಯದಿಂದ ಬೇರೆಯಾಗಿ | ಪ್ರ ಸಿಸ್ತತೇ—ಓಡುತ್ತಾರೆ

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಯಜ್ಞಕರ್ತರ ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ ಸ್ತುತನಾಗಿ ಅವರ ಮುಂದುಗಡೆ ಯಾವ ಶತ್ರುನಾಶಕವಾದ ಬಲವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿದೆಯೋ ಅದು ಬಹು ಮುಖ್ಯವಾದುದೂ ಮಹತ್ತಾದುದೂ ಆದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಾಗಿದೆ. ಅದನ್ನು ನೀನು ಪ್ರಕಟಿಸಿದೊಡನೆಯೇ, ಬಾಧಕರಾದ ಅಸುರರು ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವವನೂ, ಅಶ್ವಗಳಿಂದ ವಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನೂ ಆದ ನಿನ್ನಿಂದ ಅವರ ಸ್ಥಾನದಿಂದ ಕದಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟವರಾಗಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಅನಂತರ ಭೀತಿಯಿಂದ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಓಡುತ್ತಾರೆ.

English Translation

Verily, Indra, you have displayed (your first great prowess, when, (propitiated) by the prayer (of the worshipper), you have put forth your withering (vigour) in his presence : and when the congregated enemies (of the gods), hurled down by you in your chariot, drawn by your horses, fled, scattered.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಪರಾಕ್ರಮವು ಮತ್ತೊಂದು ವಿಧವಾಗಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಶತ್ರುಗಳೊಡನೆ ಇಂದ್ರನು ಯುದ್ಧಮಾಡುವಾಗ ಇಂದ್ರನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯತೀತಿಯಗಳನ್ನು ಕಂಡು ಅಸುರರು ಭೀತರಾಗಿ ಓಡಿಹೋದರು ಎಂಬ ವಿಷಯವು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ಅಥ ಪ್ರಥಮಂ ಮಹತ್ ವೀರ್ಯಂ ಅಕೃಣೋಃ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಮುಖ್ಯವಾದ ನಿನ್ನ ಬಲವನ್ನು (ಪೌರುಷವನ್ನು) ಪ್ರಕಟಮಾಡಿರುವೆ. ಆ ನಿನ್ನ ಪೌರುಷವು ಯಾವುದೆಂದರೆ ಅದನ್ನು ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಯತ್ ಅಸ್ಯ ಅಗ್ರೇ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಶುಷ್ಕಂ ಐರಯಃ—ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಸ್ತೋತ್ರೇಣ ಸ್ತುತಿಸಾಧನಭೂತೇನ ನೇದವಾಕ್ಯೇನಾಸ್ಯ ವೀರ್ಯಸ್ಯ ಸ್ತೋತುರ್ಜನಸ್ಯಾಗ್ರೇ ಪುರತೋ ಯಚ್ಛುಷ್ಕಂ ಶೋಷಕಂ ಬಲವೈರಯಃ ಉದಗಮಯಃ | ನಿನ್ನನ್ನು ವೇದವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಜನರ ಮುಂದೆ ಎಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುತ್ತಿರುವವರು ನೋಡುತ್ತಿರುವಂತೆಯೇ ನೀನು ಶತ್ರುಶೋಷಕವಾದ ನಿನ್ನ ಬಲವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿರುವೆ. ಶತ್ರು ಪರಾಭವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನೀನು ತೋರಿಸಿದ ಬಲಪರಾಕ್ರಮಗಳನ್ನು ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರು ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡಿದರೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ರಥೇಷ್ವೇನ ಹರ್ಯಶ್ವೇನ ವಿಚ್ಯುತಾಃ ಪ್ರ ಜೀರಯಃ ಸಿಸ್ತತೇ ಸದ್ರ್ಯಕ್ ಪೃಥಕ್—ಜೀರಯೋ ಜರಯಿತಾರೋ ಬಾಧಕಾ ಅಸುರಾ ರಥಸ್ಥಿತೇನ ಹರ್ಯಶ್ವೇನ ತ್ವಯಾ ಸ್ವಸ್ಥಾನಾಚ್ಛಾಪಿತಾಃ ಸಂತಃ

ಪರಸ್ಪರಂ ಸಂಗತಾಃ ಭೀತ್ಯಾ ವಿಯುಕ್ತಾಃ ಸಂತಃ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಧಾವಂತಿ | ನಿಂದೆಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಮತ್ತು ತೊಂದರೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಅಸುರರು ಹರೀ ಎಂಬ ನಿನ್ನ ಅಶ್ವಗಳಿಂದ ಸಂಯೋಜಿತವಾದ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವ ನಿನ್ನಿಂದ (ಇಂದ್ರನಿಂದ) ಯುದ್ಧರಂಗದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನಗಳಿಂದ ಭೈಷ್ಣರಾಗಿ ಎಲ್ಲರೂ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರಿ ನಿನ್ನಗೆ ಹೆದರಿ ನಾನಾ ದಿಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಓಡಿಹೋದರು. ಎಂದರೆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನೀನು ನಿನ್ನ ಹರೀ ಎಂಬ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಹೂಡಿಸಿದ್ದ ಪಡಿಸಿರುವ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಯುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ, ನಿನ್ನನ್ನು ಎದುರಿಸಲು ಬಂದ ಶತ್ರುಗಳಾದ ಅಸುರರು ನಿನ್ನ ಬಲವರಾಕ್ರಮಗಳಿಗೆ ಹೆದರಿ ಯುದ್ಧಮಾಡಲಾರದೆ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ದಿಕ್ಕಾಪಾಲಾಗಿ ಎಲ್ಲರೂ ಓಡಿಹೋದರು. ಈರೀತಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಓಡಿಸಿ ನಿನ್ನ ಬಲವನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಗಳ ಮುಂದೆ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿದೆ ಎಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಧಾ ಯೋ ವಿಶ್ವಾ ಭುವನಾಭಿ ಮಜ್ಜನೇಶಾನಕೃತ್ಪ್ರವಯಾ ಅಭ್ಯ-
ವರ್ಧತ |

ಆದ್ರೋದಸೀ ಜ್ಯೋತಿಷಾ ವಹ್ನಿರಾತನೋತ್ಸೀವ್ಯಂತಮಾಂಸಿ ದುಧಿತಾ ಸಮ-
ವ್ಯಯತ್ || ೪ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಧ | ಯಃ | ವಿಶ್ವಾ | ಭುವನಾ | ಅಭಿ | ಮಜ್ಜನಾ | ಈಶಾನಕೃತ್ | ಪ್ರವಯಾಃ | ಅಭಿ | ಅವರ್ಧತ |
ಆತ್ | ರೋದಸೀ ಇತಿ | ಜ್ಯೋತಿಷಾ | ವಹ್ನಿಃ | ಆ | ಆತನೋತ್ | ಸೀವ್ಯನ್ | ತಮಾಂಸಿ | ದುಧಿತಾ |
ಸಂ | ಅವ್ಯಯತ್ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಥ ಅಸಿ ಚ ಪ್ರವಯಾಃ ಪ್ರವೃದ್ಧಾನ್ನಃ ಪುರಾತನೋ ನಾ ಯ ಇಂದ್ರೋ ವಿಶ್ವಾ ಭುವನಾ ಸರ್ವಾನ್ ಲೋಕಾನ್ ಮಜ್ಜನಾ ಬಲೇನಾಭಿಭೂಯೇಶಾನಕೃತ್ ಆತ್ಮಾನಂ ಸರ್ವಸ್ಯಾಧಿಪತಿಂ ಕುರ್ವನ್ | ಯದ್ವಾ ಅಗ್ನ್ಯಾದೀಂದ್ರೇನಾನ್ ತತ್ತಲ್ಲೋಕಾಧಿಪತೀನ್ನುರ್ವನ್ ಅಭ್ಯವರ್ಧತ | ಸರ್ವತಃ ಪ್ರವೃದ್ಧೋ-
ಭವತ್ | ಆದನಂತರಂ ವಹ್ನಿರ್ಜಗತಾಂ ವೋಢಾ ಸ ಇಂದ್ರೋ ಜ್ಯೋತಿಷಾ ಸ್ವೀಯೇನ ತೇಜಸಾ ರೋದಸೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ ನಾತನೋತ್ | ವ್ಯಾಪ್ನೋತ್ | ಕಿಂಚ ತಮಾಂಸಿ ತನೋರೂಪಾಣಿ ರಕ್ಷಾಂಸಿ ದುಧಿತಾ ದುಃಸ್ಥಿತಾನಿ ದುರ್ಗತಾನಿ ಸೀವ್ಯನ್ ವಿಸ್ತಾರಯನ್ ಸಮವ್ಯಯತ್ | ಅವ್ಯವೋತ್ | ಜಗ-
ದ್ವ್ಯಾಪ್ಯ ವರ್ತತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಥ—ಅಲ್ಲದೇ | ಪ್ರವಯಾಃ—ಪುರಾತನನಾದ ಅಥವಾ ಪ್ರಭೂತನಾದ ಅನ್ನವುಳ್ಳ | ಯಾಃ—ಯಾವ ಅದೇ ಇಂದ್ರನು | ವಿಶ್ವಾ ಭುವನಾ ಅಭಿ—ಸಮಸ್ತಲೋಕಗಳನ್ನೂ | ಮಜ್ಜನಾ—ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ (ಜಯಿಸಿ) | ಈಶಾನಕೃತ್—ಜಗತ್ತಿಗೆಲ್ಲಾ ತನ್ನನ್ನೇ ಪ್ರಭುವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು | ಅಭ್ಯವರ್ಧತೆ—ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬೆಳೆದನೋ | ಆತ್—ಅನಂತರವೇ | ವಹ್ನಿಃ—ಜಗತ್ತನ್ನೆಲ್ಲಾ ವಹಿಸತಕ್ಕ ಆ ಇಂದ್ರನು | ಜ್ಯೋತಿಷಾ—ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ | ರೋದಸೀ—ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು | ಅತನೋತ್—ವ್ಯಾಪಿಸಿದನು (ಮತ್ತು) | ದುಧಿತಾ—ದುರ್ಗತವಾದ (ದುಷ್ಟವಾದ) | ತಮಾಂಸಿ—ತನೋರೂಪವಾದ ರಕ್ಷಸ್ಸುಗಳನ್ನು | ಸೀವ್ಯನ್—ಚದುರಿಸುತ್ತಾ | ಸಮವ್ಯಯನ್—ಜಗತ್ತನ್ನೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸಿದನು

ಭಾವಾರ್ಥ

ಪುರಾತನನಾದ ಯಾವ ಅದೇ ಇಂದ್ರನು ಸಮಸ್ತ ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಜಯಿಸಿ ಜಗತ್ತಿಗೆಲ್ಲಾ ತನ್ನನ್ನೇ ಪ್ರಭುವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬೆಳೆದನೋ. ಅನಂತರವೇ ಜಗತ್ತನ್ನೆಲ್ಲಾ ವಹಿಸತಕ್ಕ ಆ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿದನು. ಮತ್ತು ದುಷ್ಟವಾದ ತಮಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಚದುರಿಸುತ್ತಾ ಜಗತ್ತನ್ನೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸಿದನು.

English Translation

He indeed, the ancient Indra, making himself by his might sovereign over all worlds, became supreme over (all): and thenceforth sustaining heaven and earth, he overspread them with effulgence, and, scattering the malignant glooms, he pervaded (all things)-

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಥ ಯಾಃ ಪ್ರವಯಾಃ ವಿಶ್ವಾ ಭುವನಾ ಮಜ್ಜನಾ ಅಭಿ ಈಶಾನಕೃತ್ ಅಭಿ ಅವರ್ಧತೆ—ಅಪಿ ಚ ಪ್ರವೃದ್ಧಾನ್ನಃ ಪುರಾತನೋ ನಾ ಯ ಇಂದ್ರೋ ಸರ್ವಾನ್ ಲೋಕಾನ್ ಬಲೇನಾಭಿಭೂಯಾತ್ಮಾನಂ ಸರ್ವಸ್ಯಾಧಿಪತಿಂ ಕುರ್ವನ್ ಅವರ್ಧತೆ | ಮತ್ತು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅನ್ನವುಳ್ಳ ಅಥವಾ ಪುರಾತನನಾದ ಈ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಸ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಸಮಸ್ತಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಜಯಿಸಿ ತಾನೇ ಸಮಸ್ತಕ್ಕೂ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಕೊಂಡು ಬೆಳಗುತ್ತಿದ್ದನು. ಅಥವಾ—ಯದ್ವಾ ಅಗ್ನ್ಯಾದೀನ್ ದೇವಾನ್ ತತ್ತಲ್ಲೋಕಾಧಿಪತೀನ್ ಕುರ್ವನ್ ಅಭ್ಯವರ್ಧತೆ ಸರ್ವತಃ ಪ್ರವೃದ್ಧೋಽಭವತ್ ; ಅಥವಾ ತನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಯಾ ಲೋಕಗಳಿಗೆ (ಭೂಮ್ಯಂತರಿಕ್ಷ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಲೋಕಗಳಿಗೆ) ಅಧಿಪತಿಗಳನ್ನಾಗಿಸಿ ಮಾಡಿ ಅವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ತಾನೇ ಪ್ರಭುವಾಗಿ ಬೆಳಗುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಮಜ್ಜನಾ—ಮಜ್ಜನಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸಹಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೯). ಈ ಶಬ್ದವು ಟುಮಸ್ವೀ ಶುದ್ಧಾ (ತುದಾದಿ. ಪರ) ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಮಜ್ಜಯತಿ ತತ್ರಾನ್—

ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಮುಳುಗಿಸುವುದು ಎಂದರೆ ನಾಶಮಾಡುವುದರಿಂದ ಒಲವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಈ ಶಬ್ದವು ತೃತೀಯೈಕವಚನವಾಗಿದ್ದರೂ ಇತರ ವಿಭಕ್ತೈರ್ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು.

ಪ್ರವಯಾಃ—ಈ ಶಬ್ದವು ಪುರಾಣನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೨೦) ಪ್ರಗತಂ ವಯೋ-ಯಸ್ಯ—ಬಹಳ ವಯಸ್ಸು ಕಳೆದಿರುವುದೆಂದರೆ ಪುರಾತನವಾದ, ಹಳೆಯದಾದ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು. ಇದಲ್ಲದೆ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರ, ವಯಃ ಎಂದು ಪದಚ್ಛೇದಮಾಡಿದರೆ, ವಯಃ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ವವೆಂದು ಅರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಪ್ರಕರ್ಷವಾಗಿ ಎಂದರೆ ಬಹಳವಾಗಿ ಅನ್ವಸಂಪತ್ತುಳ್ಳವನೆಂದು ಅರ್ಥವು ಬೋಧ್ಯವಾಗುವುದು. ಈ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅತ್ ರೋದಸೀ ಜ್ಯೋತಿಷಾ ವಹ್ನಿಃ ಅ ಅತನೋತ್—ಅದನಂತರಂ ವಹ್ನಿರ್ಜಗತಾಂ ವೋಢಾ ಸ ಇಂದ್ರೋ ಜ್ಯೋತಿಷಾ ಸ್ತೀಯೇನ ತೇಜಸಾ ರೋದಸೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾವಾತನೋತ್ ವ್ಯಾಪ್ನೋತ್ | ಅನಂತರ ಜಗತ್ತನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ಆ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಸ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನೂ ಎಂದರೆ ಭೂಮಿಯನ್ನೂ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನೂ ಎಲ್ಲೆಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವನು ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಭೂಮ್ಯಂತರಕ್ಷಸ್ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವುದು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅತ್—ಅಥ | ಅನಂತರವೆಂದರ್ಥವು. (ನಿ. ೪-೧೧), ರೋದಸೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೨೨), ವಹ್ನಿಃ—ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ (ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಹಿಸುವುದು, ಧರಿಸುವುದು, ಒಯ್ಯುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವುದರಿಂದ ವಹ್ನಿ ಶಬ್ದವು ರಥವನ್ನು ವಹಿಸುವುದು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಪರವಾಗಿಯೂ, ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ವಹಿಸುವ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಪರವಾಗಿಯೂ, ಜಗತ್ತನ್ನು ಧರಿಸಿ ಪೋಷಿಸುವ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳಪರವಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು ಪ್ರಕೃತ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ಇಂದ್ರನೆಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ತಮಾಂಸಿ ದುಧಿತಾ ಸೀವ್ಯನ್ ಸಂ ಅವ್ಯಯತ್—ಕಿಂಚಿ ತಮಾಂಸಿ ತಮೋರೂಪಾಣಿ ರಕ್ಷಾಂಸಿ ದುಧಿತಾ ದುಃಸ್ಥಿತಾನಿ ದುರ್ಗತಾನಿ ಸೀವ್ಯನ್ ವಿಸ್ತಾರಯನ್ ಸಮವ್ಯಯತ್ ಅವ್ಯಯೋತ್ | ಜಗದ್ವ್ಯಾಪ್ಯ ವರ್ತತ ಇತ್ಯರ್ಥ | ಮತ್ತು ಈ ಇಂದ್ರನು ತಮೋರೂಪದಿಂದಿರುವ ಎಂದರೆ ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ದುಃಸ್ಥಿತಿಗೆ ಅಥವಾ ದುರ್ಗತಿಗೆ ಇಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ಎಂದರೆ ರಾಕ್ಷಸಾದಿಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾ ಜಗತ್ತನ್ನೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಇರುವನು ಎಂದು ಇಂದ್ರನ ಶಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಸಂಹಿತಾಸಾಹಿ

ಸ ಪ್ರಾಚೀನಾನ್ವರ್ವತಾನ್ದ್ರಂದೋಜಸಾಧರಾಚೀನಮುಕ್ಯಣೋದಪಾ-

ಮುಪಃ |

ಅಧಾರಯತ್ಪೃಥಿವೀಂ ವಿಶ್ವಧಾಯಸಮಸ್ತಭಾನ್ಮಾಯಯಾ ದ್ಯಾಮನ-
ಸ್ರಸಃ || ೫ ||

ಸದಸಾತಃ

ಸಃ | ಸ್ವಾಚೀನಾನ್ | ಪರ್ವತಾನ್ | ದ್ವಂಹತ್ | ಓಜಸಾ | ಅಧರಾಚೀನಂ | ಅಕೃಣೋತ್ | ಅಸಾಂ |
ಅಪಃ |

ಅಧಾರಯತ್ | ಸೃಥಿವೀಂ | ವಿಶ್ವಧಾಯಸಂ | ಅಸ್ತಭ್ನಾತ್ | ಮಾಯಯಾ | ದ್ಯಾಂ | ಅವಸ್ರಸಃ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸ ಇಂದ್ರಃ ಸ್ವಾಚೀನಾನ್ ಇತಸ್ತತಃ ಪ್ರಕರ್ಷಣಾಂಚತೋ ಗಚ್ಛತಃ ಸಪ್ತಾನ್ ಪರ್ವತಾನ್
ಓಜಸಾ ಬಲೇನ ದ್ವಂಹತ್ | ಪಕ್ಷುಭೇದಂ ಕೃತ್ವಾ ಭೂಮೌ ದೃಢೀಚಿಕಾರ | ಅಚಲಾನಕರೋದಿತ್ಯರ್ಥಃ |
ಅಸಾಂ ಮೇಘಸ್ಥಿತಾನಾಮುದಕಾನಾಮಸಃ ಸ್ಯಂದನಲಕ್ಷಣಂ ಕರ್ಮಾಧರಾಚೀನಂ | ಅಧಃಪ್ರದೇಶ-
ಮಂಚತಿ ಗಚ್ಛತೀತ್ಯಧರಾಚೀನಂ | ತಾದೃಶಮಕೃಣೋತ್ | ಮೇಘಭೇದನಂ ಕೃತ್ವಾಪೋ ಭೂಮಾವ-
ಪಾತಯದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಚಿ ವಿಶ್ವಧಾಯಸಂ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಧಾತ್ರೀಂ ಸೃಥಿವೀಂ ಬಲೇನಾಧಾರಯತ್ |
ಮಾಯಯಾ ಪ್ರಜ್ಞಾಯೋಸಾಯೇನ ದ್ಯಾಂ ದ್ಯುಲೋಕಮವಸ್ರಸಃ || ಸ್ರಂಸು ಗತೌ | ಸಂಪದಾದಿಲಕ್ಷ-
ಣೋ ಭಾವೇ ಕ್ಲಿಪ್ || ಅವಸತನಾಡಸ್ತಭ್ನಾತ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸಃ—ಇಂದ್ರನು | ಸ್ವಾಚೀನಾನ್—ಇಷ್ಟಬಂದಂತೆ ಚಲಿಸುತ್ತಿದ್ದ | ಪರ್ವತಾನ್—ಪರ್ವತಗಳನ್ನು |
ಓಜಸಾ—ತನ್ನ ಬಲದಿಂದ | ದ್ವಂಹತ್—ಚಲಿಸದೇ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆಯೇ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನೆಲೆಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು |
ಅಸಾಂ—ಉದಕಗಳ | ಅಪಃ—ಪ್ರವಾಹಕರ್ಮವನ್ನು | ಅಧರಾಚೀನಂ—ಅಧೋಮುಖವಾಗಿರುವಂತೆ |
ಅಕೃಣೋತ್—ಮಾಡಿದನು | ವಿಶ್ವಧಾಯಸಂ—ವಿಶ್ವಧಾರಕಳಾದ | ಸೃಥಿವೀಂ—ಪೃಥಿವಿಯನ್ನು |
ಅಧಾರಯತ್—ತಾನು ಧರಿಸಿದನು | ಮಾಯಯಾ—ತನ್ನ ಪ್ರಜ್ಞಾಶಕ್ತಿಯಿಂದ | ದ್ಯಾಂ—ದ್ಯುಲೋಕವನ್ನು |
ಅವಸ್ರಸಃ—ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಿಳುವುದರಿಂದ (ತಪ್ಪಿಸಿ) | ಅಸ್ತಭ್ನಾತ್—ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಿದನು

ಭಾವಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರನು ಇಷ್ಟಬಂದಂತೆ ಚಲಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಪರ್ವತಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಬಲದಿಂದ ಚಲಿಸದೇ ಭೂಮಿಯಮೇಲೆಯೇ
ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನೆಲೆಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ಉದಕಗಳ ಪ್ರವಾಹಕರ್ಮವನ್ನು ಅಧೋಮುಖವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು.
ವಿಶ್ವಧಾರಕಳಾದ ಪೃಥಿವಿಯನ್ನು ತಾನು ಧರಿಸಿದನು. ತನ್ನ ಪ್ರಜ್ಞಾಶಕ್ತಿಯಿಂದ ದ್ಯುಲೋಕವನ್ನು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಿಳುವುದರಿಂದ
ತಪ್ಪಿಸಿ ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಿದನು.

English Translation

By his strength he fixed the wandering mountains; he directed the downward course of the waters; he upheld the earth the nurse (of all creatures); and by his craft he stayed the heaven from falling.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ನಾಲ್ಕು ಸಾಹಸಕೃತ್ಯಗಳು ವರ್ಣಿತವಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ಒಂದೊಂದಾಗಿ ವಿವರಿಸಲಾಗುವುದು.

ಸಃ ಪ್ರಾಚೀನಾನ್ ಪರ್ವತಾನ್ ಓಜಸಾ ದ್ಯುಹತ್—ಸ ಇಂದ್ರಃ ಪ್ರಾಚೀನಾನ್ ಇತಸ್ತತಃ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣಾಂ ಚತೋ ಗಚ್ಛತಃ ಸಪಕ್ಷಾನ್ ಪರ್ವತಾನ್ ಓಜಸಾ ಬಲೇನ ದ್ಯುಹತ್ | ಸಕ್ಷಚ್ಛೇದಂ ಕೃತ್ವಾ ಭೂಮೌ ದೃಢೀಚಕಾರ | ಅಚಲಾನಕರೋದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಆ ಇಂದ್ರನು ರೆಕ್ಕೆಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಇತ್ತಲಿಂದತ್ತ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಪರ್ವತಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಬಲದಿಂದ ಅವುಗಳ ಪಕ್ಷಚ್ಛೇದನಮಾಡಿ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಚಲಿಸದೆ ಒಂದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಇರುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿರುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಂಶಯವು ತಲೆದೋರುವುದು. ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಮಾಡಿರುವ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯು ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಉಪಾಖ್ಯಾನಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಪರ್ವತಗಳಿಗೆ ರೆಕ್ಕೆಗಳಿದ್ದವೆಂದೂ, ಆ ರೆಕ್ಕೆಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಪರ್ವತಗಳು ಹಾರಾಡುತ್ತಾ ಗ್ರಾಮಗಳಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಅವುಗಳನ್ನೂ ಜನರನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಆ ಪರ್ವತಗಳ ರೆಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಪರ್ವತಗಳು ಚಲಿಸದೆ ಒಂದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು ಎಂಬ ಉಪಾಖ್ಯಾನವು ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಆದರೆ ಈ ಉಪಾಖ್ಯಾನಕ್ಕೆ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ, ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಮಗ್ಗೀದದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನೆಯು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಮಾಡಿರುವ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ಅಷ್ಟು ಸಮಂಜಸವೆನಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಾಚೀನಾನ್—ಇತಸ್ತತಃ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣಾಂ ಚತೋ ಗಚ್ಛತಃ | ಇತ್ತಲಿಂದತ್ತ ಸಂಚರಿಸುವ ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ವಿವರಣೆಯು. ನಾವು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಪರ್ವತಗಳ ಪಕ್ಷಚ್ಛೇದನ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸದಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪುರಾತನವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ಅಧರಾಚೀನಂ ಅಕೃಣೋತ್ ಅಸಾಂ ಅಸಃ—ಮೇಘಸ್ಥಿತಾನಾಮುದಕಾನಾಮುಷಃ ಸ್ಯಂದನ-ಲಕ್ಷಣಂ ಕರ್ಮಾಧರಾಚೀನಂ | ಅಧಃಪ್ರದೇಶಮಂಚಿತಿ ಗಚ್ಛತೀತ್ಯಧರಾಚೀನಂ | ತಾದೃಕಮಕರೋತ್ | ಮೇಘಭೇದನಂ ಕೃತ್ವಾ ಭೂಮಾವಪಾತಯದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಮೇಘದಲ್ಲಿರುವ ಉದಕಗಳನ್ನು ಅಧೋಮುಖವಾಗಿ ಬಿಳುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ಎಂದರೆ ವೃಷ್ಟಿರೂಪವಾಗಿ ಉದಕವನ್ನು ಬಿಳಿದಂತೆ ತಡೆದಿದ್ದ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಭೇದಿಸಿ ಭೂಮಿಯಮೇಲೆ ಎಂದರೆ ಅಂತರಿಕ್ಷದಿಂದ ಕೆಳಮುಖವಾಗಿ ಭೂಮಿಯಮೇಲೆ ನೀರು ಬಿದ್ದು ಹರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅಧಾರಯತ್ ಪೃಥಿವೀಂ ವಿಶ್ವಧಾಯಸಂ—ಕಿಂಚಿ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಧಾತ್ರೀಂ ಪೃಥಿವೀಂ ಬಲೇನಾ-
ಧಾರಯತ್ | ಸಮಸ್ತಜನರನ್ನೂ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಧರಿಸಿ ಪೋಷಿಸುವ ಪೃಥಿವಿಯನ್ನು ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ
ದಿಂದ ಧರಿಸಿದನು ಎಂದರೆ ದೃಢವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು.

ಅಸ್ತಭ್ಯಾತ್ ಮಾಯಯಾ ದ್ಯಾಂ ಅವಸ್ರಸಃ—ಪ್ರಜ್ಞಯೋಪಾಯೇನ ದ್ಯುಲೋಕಮವಸ್ರಸಃ |
ಅವಸತನಾದಸ್ತಭ್ಯಾತ್ | ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಪ್ರಜ್ಞಾಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಅಥವಾ ಉಪಾಯದಿಂದ ದ್ಯುಲೋಕವನ್ನು ಕೆಳಗೆ
ಬೀಳದಂತೆ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಿದನು. ಭೂಮಿಯ ಮೇಲಲ್ಲದೆ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಯಾವ ವಸ್ತುವನ್ನು ಇಟ್ಟು
ನಿಲ್ಲಿಸಬೇಕಾದರೂ ಅದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಆಧಾರವಿದ್ದೇ ಇರಬೇಕು. ಗೃಹಾದಿಗಳ ಆಚ್ಛಾ-
ದನೆಯು ಸ್ತಂಭಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ನಿಂತಿರುವಂತೆ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಆಧಾರವಿದ್ದೇ ಇರಬೇಕು. ಆಧಾರ
ರಹಿತವಾಗಿ ಏನನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಇಂದ್ರನು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವನ್ನು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಮೇಲೆ
ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಅದು ಯಾವ ಆಧಾರವೂ ಇಲ್ಲದೆ ದೃಢವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವಂತೆಯೂ, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳದಂತೆಯೂ ಮಾಡಿದನು.
ಈರೀತಿ ಮಾಡಿರುವುದು ಇಂದ್ರನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುವುದು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸಾಸ್ತಾ ಆರಂ ಬಾಹುಭ್ಯಾಂ ಯಂ ಸಿತಾಕೃಣೋದ್ವಿಶ್ವಸ್ತಾದಾ ಜನುಷೋ
ವೇದಸಸ್ಪರಿ |

ಯೇನಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ನಿ ಕ್ರಿನಿಂ ಶಯಧೈ ವಜ್ರೇಣ ಹತ್ವ್ಯವೃಣಕ್ತು-

ವಿಷ್ವಣಿಃ || ೬ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸಃ | ಅಸ್ತೌ | ಅರಂ | ಬಾಹುಭ್ಯಾಂ | ಯಂ | ಸಿತಾ | ಅಕೃಣೋತ್ | ವಿಶ್ವಸ್ತಾತ್ | ಆ | ಜನುಷಃ |
ವೇದಸಃ | ಸರಿ |

ಯೇನ | ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ | ನಿ | ಕ್ರಿನಿಂ | ಶಯಧೈ | ವಜ್ರೇಣ | ಹತ್ವೀ | ಅವೃಣಕ್ | ತುವಿಸ್ವನಿಃ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸ ತಾದೃಶ ಇಂದ್ರೋಽಸ್ಮೈ ಜಗತೇರಮಲಂ ಸರ್ಯಾಪ್ತೋ ಬಭೂವ | ರಕ್ಷಕತ್ವೇನ ಸ್ವಾಮೀ
ಬಭೂವೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಸಿತಾ ಸರ್ವಸ್ಯ ಸಾಲಕಃ ಸಜಾಸತಿನಿಶ್ಚಿತ್ವಸ್ತಾತ್ಸರ್ವಸ್ತಾಜ್ಜನುಷೋ ಜನಾತ್ ಪರಿ-

ತತೋಽಪ್ಪುತ್ಯೈಷ್ವಾದ್ವೇದಸೋ ಜ್ಞಾನಾತ್ ತದ್ವಿಶಿಷ್ಟಂ ಬಾಹುಭ್ಯಾಂ ಸ್ವಕೀಯಾಭ್ಯಾಂ ಬಾಹುಭ್ಯಾಂ
ಯಮಾಕೃಣೋತ್ | ತುವಿಷ್ಟಣಿರ್ಬಹುಕೀರ್ತಿರ್ಮಹಾಸ್ವನೋ ವಾ ಸ ಇಂದ್ರೋ ಯೇನ ಜ್ಞಾನೇನ
ಕ್ರಿವಿಮೇತನ್ನಾಮಾನಮಸುರಂ ವಜ್ರೇಣ ಹತ್ವೀ || ಸ್ವಾತ್ಪಾದಯಶ್ಚೇತಿ ತ್ವೀ || ಹತ್ವಾ ತಾಡಯಿತ್ವಾ
ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಭೂಮೌ ಶಯಧೈಶಯನಾಯ ದೀರ್ಘನಿದ್ರಾಯೈ ನ್ಯವ್ಯಣಿಕ್ || ವ್ಯಣಿಕ್ತಿರ್ಹಿಂಸಾಕರ್ಮಾ ||
ನ್ಯವಧೀತ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಪಿತಾ—ಪಾಲಕನಾದ ಇಂದ್ರನು | ವಿಶ್ವಸ್ಮಾಜ್ಜನುಷಃ—ಸಕಲವಾದ ಮಾನವಪ್ರಜೆಗಳಿಗಿಂತಲೂ | ಪರಿ—
ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ | ವೇದಸಃ—ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕೂಡಿ | ಬಾಹುಭ್ಯಾಂ—ತನ್ನ ಬಾಹುಗಳಿಂದ | ಯಂ—ಯಾವ
ಜಗತ್ತನ್ನು | ಆ ಅಕೃಣೋತ್—ನಿರ್ಮಿಸಿದನೋ (ಮತ್ತು) | ತುವಿಷ್ಟಣಿಃ—ಅಧಿಕವಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಾ |
ಯೇನ—ಯಾವ ತನ್ನ ಜ್ಞಾನದಿಂದ | ಕ್ರಿವಿಂ—ಕ್ರಿವಿಯೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು | ವಜ್ರೇಣ—ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ |
ಹತ್ವೀ—ಹೊಡೆದು | ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ—ನೆಲದ ಮೇಲೆ | ಶಯಧೈಶಯನಾಯ ದೀರ್ಘನಿದ್ರಾಯೈ ನ್ಯವ್ಯಣಿಕ್—
ಮಾಡಿದನೋ | ಸಃ—ಆ ಇಂದ್ರನು | ಅಸ್ಮೈ—ಈ ಜಗದ್ರಕ್ಷಣಿಗೆ | ಅಲಂ—ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಶಕ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆ-

ಭಾವಾರ್ಥ

ಪಾಲಕನಾದ ಇಂದ್ರನು ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕೂಡಿ ತನ್ನ ಬಾಹುಗಳಿಂದ ಯಾವ ಜಗತ್ತನ್ನು
ನಿರ್ಮಿಸಿದನೋ ಮತ್ತು ಅಧಿಕವಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಾ ಯಾವ ತನ್ನ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕ್ರಿವಿಯೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು
ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಹೊಡೆದು ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಸತ್ತುಬಿದ್ದು ಮಲಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದನೋ ಆ ಇಂದ್ರನು ಜಗದ್ರಕ್ಷಣಿಗೆ
ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಶಕ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

English Translation

Sufficient was he for (the protection of) this (world), which he, its
defender, fabricated with his two arms for the sake of all mankind, over whom
he was supreme by his wisdom; whereby, (also), he, the loud-shouting,
having struck Krivi with the thnnderbolt, consigned him to (eternal) slumber
on the earth.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸಃ ಅಸ್ಮೈ ಅರಂ (ಬಭಾವ)—ಸ ತಾದೃಶ ಇಂದ್ರಃ ಅಸ್ಮೈ ಜಗತೇ ಅರಮಲಂ ಸರ್ವಾಪ್ರೋ
ಬಭಾವ | ರಕ್ಷಕತ್ವೇನ ಸ್ವಾಮಿಾ ಬಭಾವೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಂತಹ ಇಂದ್ರನು ಜಗತ್ತಿನ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಎಂದರೆ
ಜಗತ್ತನ್ನು ಕಾಪಾಡಲು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಶಕ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ—

ಪಿತಾ ವಿಶ್ವಸ್ಮಾತ್ ಜನುಷಃ ಪರಿ ವೇದಸಃ ಬಾಹುಭ್ಯಾಂ ಯಂ ಆ ಅಕೃಣೋತ್—ಸರ್ವಸ್ಯ
ಪಾಲಕಃ ಪ್ರಜಾಪತಿಃ ಸ ಇಂದ್ರಃ ಸರ್ವಸ್ಮಾಜ್ಜನಾತ್ ತತೋಽಪ್ಪುತ್ಯೈಷ್ವಾತ್ ಜ್ಞಾನಾತ್ ಸ್ವಕೀಯಾಭ್ಯಾಂ
ಬಾಹುಭ್ಯಾಂ ಯಂ ಆಕೃಣೋತ್ | ಇಂದ್ರನು ಸಮಸ್ತಕ್ಕೂ ಪಾಲಕನಾಗಿಯೂ ಪ್ರಜಾಪತಿರೂಪದಿಂದ ಸಮಸ್ತ

ಜನರಿಗಿಂತಲೂ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾಗಿಯೂ ಇದ್ದುಕೊಂಡು ಯಾವ ಜಗತ್ತನ್ನು ತನ್ನ ಬಾಹುಗಳಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿ ದನೋ ಅಂತಹ ಜಗತ್ತನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲು ಶಕ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಇಂದ್ರನು ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠನು. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಂದೆಯಂತೆ ಪಾಲಕನಾಗಿರುವನು. ಇಂತಹ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಬಾಹುಗಳಿಂದ ಎಂದರೆ ಸ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಈ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ. ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ ಈ ಜಗತ್ತನ್ನು ಕಾಪಾಡಲೂ ಸಹ ತಾನೇ ಸಮರ್ಥನು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ತುವಿಷ್ವಣಿಃ ಯೇನ ಕ್ರಿವಿಂ ವಜ್ರೇಣ ಹತ್ವೀ ಸೃಥಿವ್ಯಾಂ ಶಯಧ್ಯೈ ನಿ ಅವ್ಯಣಿಕ್—ಇದಲ್ಲದೆ ಬಹುಕೀರ್ತಿಯುಳ್ಳ ಅಥವಾ ಅಧಿಕವಾಗಿ ವೀರಗರ್ಜನೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಅತಿಶಯವಾದ ಜ್ಞಾನ ದಿಂದ ಅಥವಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಕ್ರಿವಿ ಎಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಹೊಡೆದುರುಳಿಸಿ ಭೂಮಿಯಮೇಲೆ ಸತ್ತು ಮಲಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ಕ್ರಿವಿ ಎಂಬುವನು ಒಬ್ಬ ಅಸುರನು. ಇವನೂ ಸಹ ವೃತ್ರನಂತೆ ವೇಷಗಳನ್ನು ಆವರಿಸಿ ವೃಷ್ಟಿಗೆ ತಡೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು. ಈ ಅಸುರನನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡಿದ ವಿಷಯವು ಪ್ರಕೃತ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ—

ಅಥ ತ್ವಿಷೀಮಾ ಅಭ್ಯೋಜಸಾ ಕ್ರಿವಿಂ ಯುಧಾಭವದಾ ರೋದಸೀ ಅಪೃಣದಸ್ಯ ಮಜ್ಜನಾ ಪ್ರ
ನಾವ್ಯಧೇ !

(ಋ. ಸಂ. ೨-೨೨-೨)

ಪ್ರ ಯೋ ನನಕ್ಷೇ ಅಭ್ಯೋಜಸಾ ಕ್ರಿವಿಂ ವಧ್ಯಃ ಶುಷ್ಣಂ ನಿಘೋಷಯನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೫೧-೮)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಕ್ರಿವಿ ಶಬ್ದವು ಋ. ಸಂ. ೧-೩೦-೧, ೫-೪೪-೪, ೮-೭೦-೨೪, ೮-೨೨-೧೨, ೮-೮೭-೧, ೯-೯-೬ ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಅಲ್ಲಿ ಕ್ರಿವಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾವಿಯೆಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಕ್ರಿವಿ ಶಬ್ದವು ಕೂಪನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೧೯).

ಹತ್ವೀ—ಹತ್ವಾ | ಸಂಹಾರಮಾಡಿ. ಸ್ನಾತ್ವ್ಯಾದಯಶ್ಚೇತಿ ತ್ವೀ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವಾಕ್ಯದಂತೆ ತ್ವೀಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದು ಹತ್ವಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಹತ್ವೀ ಎಂದಾಗಿದೆ ಈ ವಿಧವಾದ ಪ್ರಯೋಗವು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಕೆಲವು ಕಡೆ ಮಾತ್ರ ಅಪರೂಪವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುವುದು. ಹತ್ವೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಋ. ಸಂ. ೨-೨೦-೮, ೨-೩೦-೧೦, ೩-೩೪-೯ ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಇದರಂತೆ ಭೂತ್ವೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಋ. ಸಂ. ೭-೧೦೪-೧೮, ೧೦-೮೫-೨೯, ೧೦-೧೪೫-೫ ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅನಾಜೂರಿವ ನಿತ್ರೋಃ ಸಚಾ ಸತೀ ಸಮಾನಾದಾ ಸದಸಸ್ತ್ವಾಮಿಯೇ
ಭಗಂ |

ಕೃಧಿ ಪ್ರಕೇತಮುಸ ನಾಸ್ಯಾ ಭರ ದದ್ಧಿ ಭಾಗಂ ತನ್ನೋಯೇನ
ಮಾಮಹಃ || ೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಮಾಜೂಃ | ಪಿತ್ರೋಃ | ಸಚಾ | ಸತೀ | ಸಮಾನಾತ್ | ಅ | ಸದಸಃ | ತ್ವಾಂ | ಇಯೇ | ಭಗಂ |
ಕೃಧಿ | ಪ್ರಕೇತಂ | ಉಸ | ಮಾಸಿ | ಅ | ಭರ | ದದ್ಧಿ | ಭಾಗಂ | ತನ್ನಃ | ಯೇನ | ಮಾಮಹಃ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಅಮಾಜೂರ್ಯಾವಜ್ಜೀವಂ ಗೃಹ ಏವ ಜೀರ್ಯಂತೀ ಪಿತ್ರೋಃ ಸಚಾ ಮಾತಾಪಿತೃ-
ಭ್ಯಾಂ ಸಹ ಭವಂತೀ ತಯೋಃ ಶುಶ್ರೂಷಣಪರಾ ಪತಿಮಲಭಮಾನಾ ಸತೀ ದುಹಿತಾ ಸಮಾನಾದಾತ್ಮನಃ
ಪಿತ್ರೋಶ್ಚ ಸಾಧಾರಣಾತ್ಸದಸೋ ಗೃಹಾತ್ || ಅಧಿಕರಣೇ ಚೋಪಸಂಖ್ಯಾನಮಿತಿ ಸಂಚಮೀ || ಗೃಹ
ಉಸಸ್ಥಾಯೈವ ಯಥಾ ಭಾಗಂ ಯಾಚತಿ ತಥಾ ಸ್ತೋತಾಹಂ ಭಗಂ ಭಜನೀಯಂ ಧನಂ ತ್ವಾಮೀಯೇ ||
ಈ ಗತ್ಯಾದಿಷು | ಲಿಟ್ಕೃತ್ತಮ ಇತಿ ನ್ಯತ್ಯಯೇನಾತ್ಮನೇಪದಂ | ಇಯಜಾದೇಶಃ || ತ್ವಾಂ ಯಾಚೇ |
ತತ್ರ ದೇಯಂ ಧನಂ ಪ್ರಕೇತಂ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಜ್ಞಾತವ್ಯಂ ವಿಶ್ವಜನೀಯಂ ಕೃಧಿ | ಕುರು | ತತ್ರೋಪ-
ಮಾಸಿ | ಏತಾವದಿದಂ ಧನಮಿತಿ ಕುರು | ಅಭರ | ತತ್ರ ಧನಂ ಸಂಪಾದಯ | ಭಾಗಂ ಭಜನೀಯಂ ಧನಂ
ತನ್ನಃ ಶರೀರಾಯ ಮಹ್ಯಮಿತಿ ಯಾವತ್ ದದ್ಧಿ | ದೇಹಿ | ಯೇನ ಧನೇನ ಮಾಮಹಃ | ಸ್ತೋತ್ಯನಿಮಾ-
ನ್ಮೂಜಯಸಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಮಾಜೂಃ—ವೃದ್ಧಳಾಗುವವರೆಗೂ | ಪಿತ್ರೋಃ ಸಚಾ—(ಪತಿಯನ್ನು ಹೊಂದದೇ) ತಂದೆತಾಯಿಗಳ
ಶುಶ್ರೂಷೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಅವರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇರತಕ್ಕ | ಸತೀ—ಸಾಧ್ವಿಯಾದ ಪುತ್ರಿಯು | ಸಮಾನಾತ್—
ತನ್ನ ತಂದೆತಾಯಿಯರಿಗೆ ಸೇರಿದ | ಅ ಸದಸಃ ಇವ—ಗೃಹದಿಂದ ತನ್ನ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಸ್ವತ್ತನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸು
ವಂತೆ ಭಗಂ—ಪೂಜ್ಯವಾದ ಧನವನ್ನು | ತ್ವಾಂ—ನಿನ್ನಲ್ಲಿ | ಇಯೇ—ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇನೆ (ಆ ಧನವನ್ನು) |
ಪ್ರಕೇತಂ—ಪ್ರಕಾಶಮಾಡಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿಯುವಂತೆ | ಕೃಧಿ—ಮಾಡು | ಉಸ ಮಾಸಿ—ಆ ಧನದ ಪರಿಮಾಣ
ವನ್ನೂ ತಿಳಿಸು | ಅ ಭರ—(ನನಗೆ) ತಂದೊದಗಿಸು | ಯೇನ—ಯಾವ ಧನದಿಂದ | ಮಾಮಹಃ—(ನಿನ್ನ
ಸ್ತುತಿಕರ್ತರನ್ನು) ಗೌರವಿಸುತ್ತೀಯೇ ಅಂತಹ | ಭಾಗಂ—ಪೂಜ್ಯವಾದ ಧನವನ್ನು | ತನ್ನಃ—ನನ್ನ ಶರೀರದ
ಪೋಷಣೆಗಾಗಿ | ದದ್ಧಿ—ಕೊಡು.

ಭಾವಾರ್ಥಃ

ವೃದ್ಧಳಾಗುವವರೆಗೂ ಪತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯದೇ, ತಂದೆತಾಯಿಗಳ ಶುಶ್ರೂಷೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಅವರ
ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇರತಕ್ಕ ಸಾಧ್ವಿಯಾದ ಪುತ್ರಿಯು ತನ್ನ ತಂದೆತಾಯಿಯರ ಗೃಹದಿಂದಲೇ ತನ್ನ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ

ಸ್ವತ್ತನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವಂತೆ ಪೂಜ್ಯವಾದ ಧನವನ್ನು ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇನೆ. ನನಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಆ ಧನವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಮಾಡಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು. ಆ ಧನದ ಸರಿಮಾಣವನ್ನೂ ತಿಳಿಸು. ಅದನ್ನು ನನಗೆ ತಂದೊದಗಿಸು. ಯಾವ ಧನದಿಂದ ನೀನು ಸ್ತುತಿಕರ್ತರನ್ನು ಗೌರವಿಸುತ್ತೀಯೋ ಅಂತಹ ಪೂಜ್ಯವಾದ ಧನವನ್ನು ನನ್ನ ಶರೀರದ ಪೋಷಣೆಗಾಗಿ ಕೊಡು.

English Translation

As a virtuous (maiden), growing old in the same dwelling with her parents, (claims from them her support), so come I to you for wealth : make it conspicuous, measure it, bring it (hither), grant (a sufficient) portion for my bodily sustenance, (such as that) wherewith you honour (your worshippers).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಅರ್ಥವು ತೊಡಕಾಗಿರುವುದು. ಅರ್ಥವು ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕೆಲವು ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗುವುದು. ಮತ್ತು ಒಂದೆರಡು ಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೇ ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಊಹಿಸಿ ನಿಶ್ಚಯಿಸಬೇಕಾಗಿರುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಋಕ್ಕಿಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅರ್ಥವು ಮುಷಿಯ ಆಶಯಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರ ವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಮಾಜೂಃ—ಅಮಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಗೃಹನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೩) ಅಮಾ ಎಂದರೆ ಗೃಹವು. ಯಾವಜ್ಜೀವಂ ಗೃಹ ಏವ ಜೀರ್ಯಂತೀ—ಅಜೀವಸರ್ಯಂತವಾಗಿ ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದು ವೃದ್ಧಳಾಗುವ ಸ್ತ್ರೀ ಎಂದರೆ ಮದುವೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪತಿಯ ಮನೆಗೆ ಹೋಗದೆ ತಂದೆಯ ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದು ಅಲ್ಲಿಯೇ ವೃದ್ಧಳಾಗುವ ಸ್ತ್ರೀ ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ವಿವರಣೆಯು. ಸ್ತ್ರೀಯು ತನ್ನ ಕುರೂಪ ಅಥವಾ ಅಂಗವಿಕಲತೆಯಿಂದಲಾಗಲೀ ಅಥವಾ ಬೇರೆ ಇತರ ಕಾರಣಗಳಿಂದಲಾಗಲೀ ಮದುವೆಯಾಗದೆ ಹಾಗೆಯೇ ಇರಬೇಕಾದ ಸಂದರ್ಭವು ಒದಗಬಹುದು. ಸಚ್ಚರಿತ್ರಳಾದ ಸ್ತ್ರೀಗೆ ಇಂತಹ ಗತಿಯು ಉಂಟಾದರೆ ಅವಳು ತನ್ನ ತಂದೆಯ ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದುಕೊಂಡು ತನ್ನ ಜೀವನವನ್ನು ಸಾಗಿಸುತ್ತಿರುವಳು. ಇಂತಹ ಸ್ತ್ರೀಯು ತಂದೆಯು ಜೀವಂತನಾಗಿರುವವರೆಗೂ ಅವನ ಪೋಷಣೆಯಲ್ಲಿದ್ದು ಅನಂತರ ಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ಇತರ ಪುತ್ರರಂತೆ ತಂದೆಯ ಆಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ತನಗೂ ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವಳು. ಈ ಸ್ತ್ರೀಯ ಉಪಮಾನವನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಅಮಾಜೂರಿವ ಪಿತ್ರೋಃ ಸಚಾ ಸತೀ ಸಮಾನಾತ್ ಅ ಸದಸಃ ತ್ವಾಂ ಇಯೇ ಭಗಂ—ಯಾವಜ್ಜೀವಂ ಗೃಹ ಏವ ಜೀರ್ಯಂತೀ ಮಾತಾಪಿತೃಭ್ಯಾಂ ಸಹ ಭವಂತೀ ತಯೋಃ ಶುಶ್ರೂಷಣಾಪರಾ ಪತಿಮಲಭಮಾನಾ ಸತೀ ದುಹಿತಾ ಸಮಾನಾದಾತ್ಮನಃ ಪಿತ್ರೋಶ್ಚ ಸಾಧಾರಣಾತ್ ಗೃಹಾತ್ ಗೃಹ ಉಪಸ್ಥಾಯೈವ ಯಥಾ ಭಾಗಂ ಯಾಚತಿ ತಥಾ ಸ್ತೋತಾಹಂ ಭಜನೀಯಂ ಧನಂ ತ್ವಾಂ ಯಾಚೇ | ಕಾರಣಾಂತರದಿಂದ ಪತಿಯು ಮೊರೆಯದೆ ಮದುವೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದೆ ಹಾಗೆಯೇ ಉಳಿದು ಕನ್ಯಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದುಕೊಂಡು ತಂದೆಯ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಾ ಸಚ್ಚರಿತ್ರಳಾಗಿ ತಂದೆತಾಯಿಗಳ ಶುಶ್ರೂಷೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅಜೀವಸರ್ಯಂತರವೂ ಎಂದರೆ ವೃದ್ಧಳಾಗುವವರೆಗೂ ಇರುವ ಸ್ತ್ರೀಯು ತನ್ನ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ

ತಂದೆಯ ಮನೆಯ ಆಸ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವಂತೆ ಇಂದ್ರನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವು ನಾನು ನಿನ್ನಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪಭಾಗ ಧನವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೇನೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾ ನಿನ್ನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಇಂದ್ರನು ತನಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಧನವು ಯಾವ ರೀತಿ ಇರಬೇಕು, ಹೇಗೆ ಕೊಡಬೇಕು ಇತ್ಯಾದಿ ವಿವರ ಗಳನ್ನು ಋಷಿಯು ಈ ಋಕ್ನ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಮೂರುನಾಲ್ಕು ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುವನು.

ಕೃಧಿ ಪ್ರಕೇತಂ—ತತ್ರ ದೇಯಂ ಧನಂ ಪ್ರಕೇತಂ ಪ್ರಕರ್ಷಣ ಜ್ಞಾತವ್ಯಂ ವಿಶ್ವಜನೀಯಂ ಕೃಧಿ ಕುರು | ನನಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಎಂದರೆ ನಾನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವ ಧನವನ್ನು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಎಂದರೆ ಎಲ್ಲರ ಎದುರಿಗೂ ಕೊಡು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ರಹಸ್ಯವೇನೂ ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ.

ಉಪ ಮಾಸಿ ಆಭರ—ಏತಾವದಿದಂ ಧನಮಿತಿ ಕುರು | ತತ್ರ ಧನಂ ಸಂಪಾದಯ | ಧನವನ್ನು ಕೊಡುವಾಗ—ಈ ಧನವು ನಿನ್ನದು. ಇದನ್ನು ನಿನಗಾಗಿ ಕೊಡುವೆನು ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ನಿರ್ದೇಶಮಾಡಿ ಧನವನ್ನು ನನಗೆ ಕೊಡು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ದದ್ಧಿ ಭಾಗಂ ತನ್ವಃ ಯೇನ ಮಮಹಃ—ಭಾಗಂ ಭಜನೀಯಂ ಧನಂ ತನ್ವಃ ಶರೀರಾಯ ಮಹ್ಯ-ಮಿತಿ ಯಾವತ್ ದದ್ಧಿ ದೇಹ | ಯೇನ ಧನೇನ ಸ್ತೋತ್ರೋನಿಮಾನ್ವೂಜಯಸಿ | ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡು ವವರಿಗೆ ನೀನು ಕೊಟ್ಟು ಗೌರವಿಸುವ (ಎಂದರೆ ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವ) ಧನದಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಭಾಗವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಮಾಡಿ, ಇಗೋ, ಈ ಧನವು ನಿನ್ನ ಶರೀರಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದರೆ ಶರೀರ ಪೋಷಣೆಗಾಗಿ ಅಥವಾ ನಿನಗಾಗಿ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಭೋಜಂ ತ್ವಾಮಿಂದ್ರ ವಯಂ ಹುವೇಮ ದದಿಷ್ಟಮಿನ್ದ್ರಾಪಾಂಸಿ

ವಾಜಾನ್ |

ಅವಿಡ್ಧೇನ್ದ್ರ ಚಿತ್ರಯಾ ನ ಊತೀ ಕೃಧಿ ವೃಷನ್ನಿನ್ದ್ರ ವಸ್ಯಸೋ ನಃ || ೮ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಭೋಜಂ | ತ್ವಾಂ | ಇನ್ದ್ರ | ವಯಂ | ಹುವೇಮ | ದದಿ | ತ್ವಂ | ಇನ್ದ್ರ | ಅಪಾಂಸಿ | ವಾಜಾನ್ |

ಅವಿಡ್ಧಿ | ಇನ್ದ್ರ | ಚಿತ್ರಯಾ | ನಃ | ಊತೀ | ಕೃಧಿ | ವೃಷನ್ | ಇನ್ದ್ರ | ವಸ್ಯಸಃ | ನಃ || ೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಭೋಜಂ ಪಾಲಯಿತಾರಂ ಭೋಜಯಿತಾರಂ ವಾ ತ್ವಾಂ ವಯಂ ಹುನೇಮ ||
ಹೃಯತೇರ್ಲಿಜಾ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ || ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಮಪಾಂಸಿ ಕರ್ಮಾಣಿ
ವಾಜಾನನ್ನಾನಿ ದದೀ || ದಾಣಾ ದಾನೇ | ಅದ್ವಗಮಹನಜನ ಇತಿ ಕಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಲಿಡ್ಯದ್ಭಾವಾದಭ್ಯಾ-
ಸಾದಿಕಾರ್ಯಂ | ನ ಲೋಕಾವ್ಯಯನಿಷ್ಕೇತಿ ಪಷ್ಕೀಪ್ರತಿಷೇಧಃ || ದಾತಾ ಬಲು | ಹೇ ಇಂದ್ರ ಚಿತ್ರಯಾ
ನಾನಾಪ್ರಕಾರಯೋತೀ ಊತ್ಯಾ ಪಾಲನೇನ ನೋಽಸ್ಮಾನವಿಧಿ | ರಕ್ಷ | ವೃಷನ್ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಕ
ಹೇ ಇಂದ್ರ ನೋಽಸ್ಮಾನ್ವಸ್ಯ ಸೋಽತಿಶಯೇನ ವಸುಮತಃ ಕೃಧಿ | ಕುರು ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ಇಂದ್ರನೇ | ಭೋಜಂ ಸುಖಾನುಭವವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ | ತ್ವಾಂ—ನಿನ್ನನ್ನು | ವಯಂ—
ನಾವು | ಹುನೇಮ—ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ | ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಅಪಾಂಸಿ—(ನಮ್ಮ)
ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ | ವಾಜಾನ್—ಅನ್ನಗಳನ್ನು | ದದೀ—ಕೊಡು | ಇಂದ್ರ—ಇಂದ್ರನೇ | ಚಿತ್ರಯಾ—
ಅನೇಕವಿಧವಾದ | ಊತೀ—ರಕ್ಷಣೆಯಿಂದ | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಅನಿಧಿ—ರಕ್ಷಿಸು | ವೃಷನ್—ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು
ಸುಂಸತಕ್ಕ | ಇಂದ್ರ—ಇಂದ್ರನೇ | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ವಸ್ಯಸಃ—ಧನವಂತರನ್ನಾಗಿ | ಕೃಧಿ—ಮಾಡು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಸುಖಾನುಭವವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ನಿನ್ನನ್ನು ನಾವು ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ. ನೀನು ನಮ್ಮ
ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಫಲವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡು. ಅನೇಕವಿಧವಾದ ರಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸು. ಇಷ್ಟಾರ್ಥ-
ಪ್ರದನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಮ್ಮನ್ನು ಧನವಂತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು.

English Translation

We invoke you, Indra, the bestower of enjoyment: you grant food,
Indra, (in requital of pious) works; protect us, Indra, with manifold
protections; Indra, showerer (of benefits), render us affluent.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕೂ ಮುಂದಿನ ಋಕ್ಕೂ ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಉಪಸಂಹಾರವಾಗಿರುವುದು. ಇಂದ್ರನು ನಮಗೆ ಅನ್ನ-
ದ್ರಾಹಾರಗಳನ್ನೂ ಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಭೋಜಂ ತ್ವಾಂ ಇಂದ್ರ ವಯಂ ಹುನೇಮ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಮ್ಮನ್ನು ಪಾಲಿಸತಕ್ಕ ಅಥವಾ
ನಮಗೆ ಅನ್ನಾದ್ರಾಹಾರಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಕಾಪಾಡುವ ನಿನ್ನನ್ನು ನಾವು ಅಪ್ಪಾನಮಾಡುತ್ತೇವೆ.

ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ಅಪಾಂಸಿ ವಾಜಾನ್ ದದೀ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಾವು ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ
ಪ್ರತಿಫಲವನ್ನೂ, ಅನ್ನಾದ್ರಾಹಾರಗಳನ್ನೂ ನೀನು ನಮಗೆ ಕೊಡುವವನಾಗು ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಪಃ
ಎಂಬ ರಬ್ಬವು ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಪಾಂಸಿ ಎಂದರೆ ನಾವು ಅಪರಿಪುಷ್ತ ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮ

ಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಮತ್ತು ಇಲ್ಲಿ ಅಪಾಂಸಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದಮಾತ್ರವಿರುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಕೊಡು ಎಂದರೆ ಅರ್ಥವು ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಅದುದರಿಂದ ನಾವು ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳು ಸರಿಯಾಗಿ ನೆರವೇರುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಅವುಗಳಿಗೆ ಅನುರೂಪವಾದ ಪ್ರತಿಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗಬೇಕು.

ಅನಿಡ್ಧಿ ಇಂದ್ರ ಚಿತ್ರಯಾ ನಃ ಊತೀ - ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ನಮ್ಮನ್ನು ನಾನಾವಿಧರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ ಎಂದರೆ ಶತ್ರುಗಳ ಬಾಧೆಯಿಂದ ರಕ್ಷಣೆ, ಸ್ವದ್ಬಾಧೆಯುಂಟಾಗದಂತೆ ಅಹಾರಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ರಕ್ಷಣೆ, ವ್ಯಾಧಿಗಳುಂಟಾಗದಂತೆ ರಕ್ಷಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾವಿಧ ರಕ್ಷಣೋಪಾಯಗಳಿಂದ ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವೇ.

ಕೃಧಿ ವೃಷನ್ ಇಂದ್ರ ವಸ್ಯಸಃ ನಃ - ಎಲೈ ಕಾಮಾರ್ಥಪ್ರದನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ನಮ್ಮನ್ನು ಆತೀತವಾದ ಧನವುಳ್ಳವರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು ಎಂದರೆ ನಮಗೆ ಅಧಿಕವಾದ ಧನವನ್ನು ಕೊಡು ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ನೂನಂ ಸಾ ತೇ ಪ್ರತಿ ವರಂ ಜರಿತ್ರೇ ದುಹೀಯದಿಂದ್ರ ದಕ್ಷಿಣಾ
ಮಘೋನೀ |

ಶಿಕ್ಷಾ ಸ್ತೋತ್ರಭ್ಯೋ ಮಾತಿ ಧಗ್ಭಗೋ ನೋ ಬ್ರಹ್ಮದೇವು ವಿದಘೇ
ಸುವೀರಾಃ || ೯ ||

ಪದಪಾಠಃ

ನೂನಂ | ಸಾ | ತೇ | ಪ್ರತಿ | ವರಂ | ಜರಿತ್ರೇ | ದುಹೀಯತ್ | ಇಂದ್ರ | ದಕ್ಷಿಣಾ | ಮಘೋನೀ |
ಶಿಕ್ಷಾ | ಸ್ತೋತ್ರಭ್ಯಃ | ಮಾ | ಅತಿ | ಧಗ್ | ಭಗಃ | ನಃ | ಬ್ರಹ್ಮತ್ | ವಿದೇಮು | ವಿದಘೇ | ಸುವೀರಾಃ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಹರ್ಗಣೇಷು ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನೇಷು ತಾಯಮಾನರೂಪೇಷ್ವಚ್ಛಾವಾಕಸ್ಯಾಹರಹಃ ಶಸ್ತ್ರ-
ಸಂಜ್ಞಾಕಮಭಿತಪ್ತೇನೇತಿ ಸೂಕ್ತಂ | ನೂನಂ ಸಾ ತ ಇತ್ಯೇಷಾ ತಸ್ಯಾಂತೇ ಶಂಸನೀಯಾ | ಸೂಕ್ತಿಕಂ ಚ |
ನೂನಂ ಸಾ ತ ಇತ್ಯಂತಮುತ್ತಮಂ | ಅ. ೭-೪ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಯಾ ದಕ್ಷಿಣಾ ದಕ್ಷಮುತ್ತಮಹನಂ ಕರೋತೀತಿ ದಕ್ಷಿಣಾ ಸ್ತೋತ್ರಭ್ಯೋ ದೇಯಾ ತೇ
ತ್ವತ್ಪ್ರೇಮಾಧಿನೀ ಮಘೋನೀ ಧನವತೀ ಜರಿತ್ರೇ ಸ್ತೋತ್ರೇ ವರಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಮಭಿಮತಮರ್ಥಂ ನೂನಂ
ಪ್ರತಿದುಹೀಯತ್ | ಇದಾನೀಂ ಪ್ರತಿದೋಗ್ಧಿ | ಸಂಸಾದಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತಾದೃಶೀಂ ದಕ್ಷಿಣಾಂ ಸ್ತೋತ್ರ-

ಭ್ಯೋಽಸ್ಮಭ್ಯಂ ಶಿಕ್ಷ | ಪ್ರಯಚ್ಛ | ಕಿಂಚ ಭಗೋ ಭಜನೀಯಸ್ತ್ವಂ ಮಾತಿ ಧಕ್ || ದಹೇರ್ಧಾನಾರ್ಥಸ್ಯ
 ಲುಜಃ ಮಂತ್ರೇ ಘಸೇತ್ಯಾದಿನಾ ಚ್ಛೇರ್ಲುಕ್ || ನೋಽಸ್ಮಾನತಿಕ್ರಮ್ಯಾನ್ಯೇಭ್ಯೋ ದಕ್ಷಿಣಾಂ ಮಾ ದಾಃ |
 ಪ್ರಥಮಮಸ್ಮಭ್ಯಂ ದತ್ತ್ವಾ ಪಶ್ಚಾದನ್ಯೇಭ್ಯೋ ದೀಯತಾಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಕಾಮಾನ್
 ಮಾ ಧಕ್ | ಮಾ ಧಾಕ್ಷೀಃ | ಅವೇಕ್ಷಿತಫಲದಾನೇನ ಪೂರಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಸುವೀರಾಃ ಶೋಭನಪುತ್ರ-
 ಪೌತ್ರಾಃ ಸಂತೋ ವಯಂ ವಿದಥೇಽಸ್ಮಿನ್ಯಜ್ಞೇ ಬೃಹತ್ ಪ್ರಭೂತಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ವದೇಮ | ತ್ವಾಮುದ್ದಿಶ್ಯ
 ಬ್ರವಾಮು || ಅತ್ರ ಸಾ ತೇ ಪ್ರತಿದುಗ್ಧಾಮಿತಿ ಪ್ರಕೃತ್ಯ ನೀರೋ ನೀರಯತ್ಯಮಿತ್ರಾನ್ ವೇತೇರ್ವಾ
 ಸ್ಯಾದ್ಗತಿಕರ್ಮಣೋ ನೀರಯತೇರ್ವೇತ್ಯಂತಂ ನಿರುಕ್ತಮನುಸಂಧೇಯಂ | ನಿ. ೧-೭ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತೇ—ನಿನ್ನಿಂದ ದತ್ತವಾಗತಕ್ಕದ್ದೂ | ಮಘೋನೀ—ಪ್ರಭೂತವಾದ
 ಸಂಪತ್ತುಳ್ಳದ್ದೂ ಆದ | ಸಾ ದಕ್ಷಿಣಾ—ಆ ದಕ್ಷಿಣೆಯು | ಜರಿತ್ರೇ—ಸ್ತುತಿಕರ್ತನಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ನೂನಂ-
 ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ | ವರಂ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿ | ಪ್ರತಿ ದುಹೀಯತ್—ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಪೂರೈಸುತ್ತದೆ (ಅಂತಹ
 ದಕ್ಷಿಣೆಯನ್ನು) | ಸ್ತೋತ್ರಭ್ಯಃ—ಸ್ತುತಿಕರ್ತರಾದ ನಮಗೂ ಸಹ | ಶಿಕ್ಷ—ಕೊಡು | ಭಗಃ—ಪೂಜ್ಯನಾದ ನೀನು |
 ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಮಾತಿ ಧಕ್—ತಿರಸ್ಕರಿಸಬೇಡ | ಸುವೀರಾಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ವೀರಪುತ್ರರಿಂದೊಡಗೂಡಿದ
 ನಾವು | ವಿದಥೇ—ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ | ಬೃಹತ್—ಪ್ರಭೂತವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ವದೇಮ—ಪಠಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನಿಂದ ದತ್ತವಾಗತಕ್ಕದ್ದೂ, ಪ್ರಭೂತವಾದ ಸಂಪತ್ತುಳ್ಳದ್ದೂ ಆದ ಆ ದಕ್ಷಿಣೆಯು
 ಸ್ತುತಿಕರ್ತನಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರೈಸುತ್ತದೆ.
 ಅಂತಹ ದಕ್ಷಿಣೆಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಕರ್ತರಾದ ನಮಗೂ ಕೊಡು. ಪೂಜ್ಯನಾದ ನೀನು ನಮ್ಮನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಬೇಡ. ಶ್ರೇಷ್ಠ
 ರಾದ ಪುತ್ರರಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ನಾವು ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತೇವೆ.

English Translation

That opulent donation which proceeds, Indra, from you, assuredly
 bestows upon him who praises you the boon (that he desires) : grant it to (us)
 your adorers : do not you, who are the object of adoration, disregard our
 prayers ; so that, blessed with worthy descendants, we may glorify you at this
 sacrifice.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕು ಹಿಂದೆ ಋ. ಸಂ. ೨-೧೧-೨೧ ರಲ್ಲಿ ಪಠಿತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದರ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಿ
 ಎಂದರೆ ಇದೇ ಭಾಗದ 638-640 ನೇ ಪುಟದಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಬರೆದಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

ಹದಿನೆಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು.

ಪ್ರಾತಾ ರಥ ಇತಿ ನವಚೇಂ ಸಪ್ತಮಂ ಸೂಕ್ತಂ ಗಾರ್ತ್ವಮದಂ ತ್ರೈಷ್ಟುಭವ್ಯಂದ್ರಂ | ಪಾತರಿ-
ತ್ಯನುಕ್ರಾಂತಂ | ಲೈಂಗಿಕೋ ವಿನಿಯೋಗಃ ||

ಅನುವಾದವು—ಪ್ರಾತಾ ರಥ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಎರಡನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಗೃತ್ವಮದನು ಋಷಿಯು; ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯು; ತ್ರೈಷ್ಟುಭ್ ಭಂದಸ್ಸು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾತೇ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದು. ವಿನಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು.

|| ಓಂ ||

ಸೂಕ್ತ—೧೮

|| ಮಂಡಲ—೨ || ಅನುವಾಕ—೨ || ಸೂಕ್ತ—೧೮ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೬ || ವರ್ಗ—೨೧, ೨೨ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ—೯ ||

ಋಷಿಃ—ಗೃತ್ವಮದಃ ||

ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರಃ ||

ಭಂದಃ—ತ್ರಿಷ್ಟುಭ್ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಪ್ರಾತಾ ರಥೋ ನವೋ ಯೋಜಿ ಸಸ್ತಿಶ್ಚತುರ್ಯುಗಸ್ತ್ರಿಕಶಃ ಸಪ್ತರಶ್ಮಿಃ |

ದಶಾರಿತ್ರೋ ಮನುಷ್ಯಃ ಸ್ವರ್ಷಾಃ ಸ ಇಷ್ಟಿಭಿರ್ಮತಿಭಿಃ ರಂಹ್ಯೋ ಭೂತ್ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಪ್ರಾತರಿತಿ | ರಥಃ | ನವಃ | ಯೋಜಿ | ಸಸ್ತಿಃ | ಚತುರ್ಯುಗಃ | ತ್ರಿಕಶಃ | ಸಪ್ತರಶ್ಮಿಃ |

ದಶರಿತಿ | ಮನುಷ್ಯಃ | ಸ್ವರ್ಷಾಃ | ಸಃ | ಇಷ್ಟಿಭಿಃ | ಮತಿಭಿಃ | ರಂಹ್ಯಃ | ಭೂತ್ || ೧ ||

ಗ್ರಹಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ, ಮಾನವರಿಗೆ ಹಿತಕಾರಿಯಾದುದೂ, ಸ್ವರ್ಗದಾಯಕವಾದದ್ದೂ ಆದ ಯಜ್ಞವು ಅದರ ಅಂಗವಾದ ಇತರ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳೊಂದಿಗೂ, ಧ್ಯಾನಾತ್ಮಕವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳೊಂದಿಗೂ ಕೂಡಿ ಶಬ್ದಾತ್ಮಕವಾಗಿ (ವೇದಘೋಷಪೂರ್ವಕವಾಗಿ) ಆಯಿತು.

English Translation

A laudable and pure sacrifice has been instituted at dawn ; having four pairs (of stones for bruising the Soma ; three tones (of prayer) : seven metres, and ten vessels ; beneficial to man, conferring heaven, and sanctifiable with solemn rites and praises.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕಿಗೆ ಸಾಯಣರು ಎರಡುವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದಾರೆ ; ಒಂದು ಯಜ್ಞ ಪರವಾಗಿ. ಮತ್ತೊಂದು ರಥದ ಪರವಾಗಿ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಕೆಲವು ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಹೊಂದುವಂತೆ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಮೊದಲನೆಯ ಯಜ್ಞ ಪರವಾದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯು—ರಥಃ | ರಂಹಣಾದ್ರಥೋ ಯಜ್ಞಃ | ರಂಹತಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗತ್ಯರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ರಥಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂಚಾರಸಾಧನವಾದುದರಿಂದ ರಥವೆಂದು ಹೆಸರು. ಗತ್ಯರ್ಥವಾದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಭವಿಸು, ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿರುವ ಕರ್ಮವನ್ನು ರಥಶಬ್ದದಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದೆ. ಪ್ರಾತಃಕಾಲವಾದ ಕೂಡಲೇ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಎಂದರೆ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ಯಜ್ಞವೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಇಲ್ಲಿ ಬೋಧ್ಯವಾಗಿದೆ.

ನವಃ—ಋ ಸ್ತುತೌ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ನವಃ ಎಂಬ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವ ಎಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಎಂದರ್ಥವು. ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಆಯಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಋಕ್ಕಿಜರು ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವರು. ಅದುದರಿಂದ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲ್ಪಡುವ ಯಜ್ಞವೆಂದು ನವಶಬ್ದವು ರಥಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ.

ಸಸ್ವಿಃ—ಸ್ವಾ ಶೌಚೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಸಸ್ವಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಎಂದರ್ಥವು. ಈ ಶಬ್ದವೂ ರಥ (ಯಜ್ಞ) ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ.

ಚತುರ್ಯುಗಃ—ಯುಜ್ಯಂತ ಇತಿ ಯುಗಾನ್ತಿ ಗ್ರಾವಾಣಃ | ಚತ್ವಾರಿ ಯುಗಾನ್ತಿ ಯಸ್ಯ ಸ ತಥೋಕ್ತಃ | ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಸೋಮಾಭಿಷವಣಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ಆ ಕಲ್ಲುಗಳಿಗೆ (ಗ್ರಾವಾಣಃ) ಯುಗವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇಲ್ಲಿ (ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ) ನಾಲ್ಕು ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವುದರಿಂದ (ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ಜಜ್ಜುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಧ್ವರ್ಯು ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಪ್ರಸ್ಥಾತ್ಮವೆಂಬ ಇಬ್ಬರು ಋಕ್ಕಿಜರಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರೂ ಎರಡೆರಡು ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವುದರಿಂದ) ಚತುರ್ಯುಗಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಎಂದರೆ ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಾಲ್ಕು ಕಲ್ಲು

ಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಲಾಗುವುದೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅಥವಾ ಚತುರ್ಯುಗಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹೋತೃ, ಅಧ್ಯಯುಗ, ಉದ್ಗಾತೃ, ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕುಮಂದಿ ಮುತ್ತಿಕ್ಕುಗಳೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಈ ನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಮುತ್ತಿಕ್ಕುಗಳೂ ಭಾಗವಹಿಸುವರೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ತ್ರಿಕಶಃ—ತಿಸ್ರಃ ಕಶಾ ನಾಚೋ ಮಂದ್ರಮಧ್ಯಮೋತ್ಕೃಷ್ಟರೂಪಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ | ಸವನತ್ರಯಾಭಿ ಪ್ರಾಯಂ ನಾ | ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸುವ ಮಂತ್ರಗಳ ಧ್ವನಿಯು ಮಂದ್ರ, ಮಧ್ಯಮ, ಉತ್ಕೃಷ್ಟ (ಮೆಲ್ಲಗೆ, ಸಾಧಾರಣ ವಾಗಿ, ಘಟ್ಟಿಯಾಗಿ) ಎಂದು ಮೂರುವಿಧವಾಗಿರುವುದು. ಅಥವಾ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಮೂರಾವರ್ತಿ ಹಿಂಡುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಪ್ರಾತಸ್ಸವನ, ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನ, ತೃತೀಯಸವನ ಎಂಬ ಸವನತ್ರಯವು ಇಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ವಾಗಿರುವುದು. ಇದನ್ನು ತ್ರಿಕಶಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಸಪ್ತರಶ್ಮಿಃ—ಅಶ್ವನಶೇ ವ್ಯಾಪ್ನವಂತಿ ಕರ್ಮಾಣೇತಿ ರಶ್ಮಯಶ್ಚಂದಾಂಸಿ | ಸಪ್ತಸಂಖ್ಯಾಕಾನಿ ಗಾಯತ್ರಾದೀನಿ ಛಂದಾಂಸಿ ಯಸ್ಯ ಸ ತಥೋಕ್ತಃ | ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸುವ ಮಂತ್ರಗಳು ಆಯಾ ಕರ್ಮಕ್ಕನು ಸಾರವಾಗಿ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ಅಥವಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ರಶ್ಮಿಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಇಂತಹ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಗಾಯತ್ರೀ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್, ಜಗತೀ ಮೊದಲಾದ ಮುಖ್ಯವಾದ ಏಳು ಛಂದಸ್ಸುಗಳುಳ್ಳ ಮಂತ್ರ ಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿಸುವರು.

ದಶಾರಿತ್ರಃ—ಅರಿಭ್ಯಃ ಸಾವೇಭ್ಯಸ್ತ್ರಾಯಂತೆ ಇತ್ಯರಿತ್ರಾ ಗ್ರಹಾಃ | ಪಾಪಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವುದರಿಂದ ಅರಿತ್ರವೆಂದರೆ ಗ್ರಹ (ಪಾತ್ರಿ) ಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಇಲ್ಲಿ ದಶ ಎಂದು ಸಂಖ್ಯಾನಿರ್ದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ದಶಾರಿತ್ರವೆಂದರೆ— ಸ್ವೈಶ್ಚ ಕಸಾಲಾನಿ ಚಾಗ್ನಿಹೋತ್ರಹವಣೇ ಚ ಶೂರ್ಪಂ ಚ ಕೃಷ್ಣಾಜಿನಂ ಚ ಶಮ್ಯಾ ಚೋಲೂಖಿಲಂ ಚ ಮುಸಲಂ ಚ ದೃಷಚ್ಛೋಪಲಾ ಚೈತಾನಿ. ವೈ ದಶ ಯಜ್ಞಾಯುಧಾನಿ (ತೈ. ಸಂ. ೧-೬-೮) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿನಾಕೃತ್ಪ್ರಕಾರ—ಯಜ್ಞಾಯುಧಗಳು ಅಥವಾ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮುಖ್ಯ ಸಾಧನಗಳು (ಪಾತ್ರಿಗಳು) ಹತ್ತು ಇರುವವು.

(೧) ಸ್ವೈಃ—ಚ್ಛೋದನಾದಿಕ್ಯತ್ | ದರ್ಭೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿ ಸುವ ಚಾಕು.

(೨) ಕಸಾಲಾನಿ—ಹವಿರಧಿತ್ರಯಣಾರ್ಥಾನಿ | ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಎಂದರೆ ಪುರೋಡಾಶವೆಂಬ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಬೆಂಕಿಯಮೇಲಿಟ್ಟು ಬೇಯಿಸುವ ಮಣ್ಣಿನ ತವೆ.

(೩) ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಹವಣೇ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹೋಮಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸೌಟಿ ನಂತಿರುವ ಮರದ ಪಾತ್ರಿ.

(೪) ಶೂರ್ಪಂ—ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಕೇರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮರ.

(೫) ಕೃಷ್ಣಾಜಿನಂ - ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಕುಟ್ಟುವಾಗ ಒರಳಿನ ಹತ್ತಿರ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕೃಷ್ಣಾಜಿನವೆಂಬ ಜಿಂಕೆಯ ಚರ್ಮವು.

(೬) ಶಮ್ಯಾ—ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪಶುವನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಆಯುಧ.

(೭) ಉಲೂಖಲಂ—ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಕುಟ್ಟುವುದಕ್ಕೂ, ಸೋಮಲತೆಗಳನ್ನು ಜಜ್ಜುವುದಕ್ಕೂ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒರಳು.

(೮) ಮುಸಲಂ—ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಕುಟ್ಟುವ ಒನಕೆಯು.

(೯) ದೃಷತ್—ಸೋಮರಸಕ್ಕಾಗಿ ಲತೆಗಳನ್ನು ಜಜ್ಜುವಾಗ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕಲ್ಲು ಅಥವಾ ಕಲ್ಲುಬತ್ತು.

(೧೦) ಉಸಲಾ—ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ದೃಷತ್ ಎಂಬ ಕಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಇಡುವ ವಸ್ತುವನ್ನು (ಸೋಮಲತೆಗಳನ್ನು) ಜಜ್ಜುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಗುಂಡುಕಲ್ಲು.

ಈ ಹತ್ತುವಿಧ ಯಜ್ಞಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ದಶಾರಿತ್ರವೆಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಮನುಷ್ಯಃ—ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಹಿತಃ | ಯಜ್ಞವು ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಹಿತಕರವಾದುದು.

ಸ್ವರ್ಗಾಃ—ಸ್ವರ್ಗಸ್ಯ ದಾತಾ | ಯಜ್ಞವು ಸ್ವರ್ಗಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವುದು.

ಸ ಇಷ್ಟಿಭಿಃ ಮತೆಭಿಃ ರಂಹಃ ಭೂತ್—ಏವಂ ವಿಧೋ ಯಜ್ಞ ಇಷ್ಟಿಭಿಃ ಪ್ರಾಯಣೀಯಾತಿಥ್ಯಾದಿ-
ಭಿರ್ಮತಿಭಿರ್ಮನನೀಯೈಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ರಂಹ್ಯಃ ಶಬ್ದನೀಯೋಭೂತ್ | ಮೇಲೆ ವಿವರಿಸಿರುವ ಈ ವಿಧವಾದ
ಯಜ್ಞವು ಪ್ರಾಯಣೀಯ, ಆತಿಥ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಇಷ್ಟಿಗಳಿಂದಲೂ, ಘಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಪರಿಸುಪ್ತಿರುವ ಮಂತ್ರರೂಪವಾದ
ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ವೇದಘೋಷದಿಂದ ನೆರವೇರುತ್ತಿತ್ತು.

ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು—ಈದಿನ ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞವು ನೆರವೇರುತ್ತಿದೆ. ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ನೂತನವಾಗಿ
ರಚಿಸಿದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಋತ್ವಿಜರು ಪರಿಸುಪ್ತಿರುವರು. ಈ ಯಜ್ಞವು ಪರಿಶುದ್ಧವಾದುದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸ
ವನ್ನು ಹುಂಡಿ ತೆಗೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಾಲ್ಕು ಕಲ್ಲುಗಳು ಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಅಥವಾ ಹೋತೃ ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕು ಜನ
ಋತ್ವಿಜರು ಇದರಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಲು ಸಿದ್ಧರಾಗಿದಾರೆ. ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಸವನಗಳೂ, ಏಳು ಛಂದಸ್ಸಿನಿಂದ
ಕೂಡಿದ ಮಂತ್ರಗಳೂ, ಹತ್ತುವಿಧ ಯಜ್ಞಾಯುಧಗಳೂ ಇವೆ. ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಹಿತಕಾರಿಯಾದ ಈ ಯಜ್ಞವು
ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಗೆ ಸ್ವರ್ಗಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವುದಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಯಜ್ಞವು ಈದಿನ ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಋತ್ವಿಜರು
ಪರಿಸುಪ್ತಿರುವ ಮಂತ್ರಘೋಷದಿಂದಲೂ, ಯಜ್ಞಾಂಗವಾದ ಅನೇಕ ಕರ್ಮಗಳಿಂದಲೂ ನೆರವೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದೆ.

ಎರಡನೆಯ ರಥಸರವಾದ ಅರ್ಥವು—ರಥಸರವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಬೇರೆಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳಿರುವವು—

ನವಃ—ಅಭಿನವಃ | ಹೊಸದಾದ ;

ಸಸ್ತೀಃ—ಸನೋತೇದ್ವಿವಚನಾದಿಃ | ಕಾಮಾನಾಂ ದಾತಾ | ಸಸ್ತೀ ಶಬ್ದವು ಕೊಡು ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ
ಸನೋತಿಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಬಹುದಾದ್ದರಿಂದ ಸಸ್ತೀಃ ಎಂದರೆ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಎಂದರ್ಥವು ;

ರಥಃ—ರಥಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಮರು—

ರಥೋ ರಂಹತೇರ್ಗತಿರ್ಮುಣಿಃ | ಸ್ಥಿರತೇರ್ನಾ ಸ್ಯಾದ್ವಿಪರೀತಸ್ಯ | ರಮಮಾಣೋಽಸ್ಥಿಂಸ್ತಿಷ್ಠ-

ತೀತಿ ವಾ, ರಸತೇರ್ನಾ, ರಸತೇರ್ನಾ |

(ನಿ. ೯-೧೧)

ಎಂದರೆ—ಗತಿ ಅಥವಾ ವೇಗವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ರಂಹ್ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ವರ್ಣವ್ಯತ್ಯಯವಾಗಿ
ಸ್ಥಿರ ಎಂಬುದರಿಂದಾಗಲಿ (ಸ್ಥಿರವಾಗಿಲ್ಲದಿರತಕ್ಕದ್ದು) ಇದರಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಹರ್ಷಪಡು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ರಮಾ

ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಶಬ್ದಮಾಡು ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ರಪ್ ಅಥವಾ ರಪ್ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ ರಥಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆಯೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಿವರಿಸಿದಾರೆ.

ರಥಃ ಯೋಜಿ—ಸ್ಯಂದನಃ ಪ್ರಾತಃಸವನೇ ಸೋಮಪಾನಾರ್ಥಂ ಅಶ್ವೈರಯೋಜಿ | ಇಂದ್ರನು ಪ್ರಾತಃಸವನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೋಮಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಯಜ್ಞಭೂಮಿಗೆ ಬರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ರಥಕ್ಕೆ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಹೊಡೆದಾಗಿದೆ.

ಚತುರ್ಯುಗಃ—ಈ ರಥಕ್ಕೆ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ನಾಲ್ಕು ನೋಗಗಳಿವೆ.

ತ್ರಿಕಶಃ—ತಿಸ್ರಃ ಕಶಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ | ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮೂರು ಚಾವಟಿಗಳಿವೆ.

ಸಪ್ತರಶ್ಮಿಃ—ಸಪ್ತರಜ್ಜುಃ | ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಡಲು ಏಳು ಲಗಾಮುಗಳಿವೆ.

ದಶಾರಿತ್ರಃ—ದಶಚಕ್ರಃ | ಈ ರಥಕ್ಕೆ ಹತ್ತು ಚಕ್ರಗಳಿವೆ.

ಮನುಷ್ಯಃ—ಮನುಷ್ಯಹಿತಃ | ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಹಿತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ.

ಸ್ವರ್ಷಾಃ—ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಒಯ್ಯುವ ಇಂದ್ರನ ರಥವು.

ಇಷ್ಟಿಭಿರ್ಮತಿಭಿಃ ರಂಹ್ಯಃ ಭೂತ್—ಇಷ್ಟಿಭಿರ್ಮತಿಭಿಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಶ್ಚ ವ್ಯಾಪ್ತವ್ಯೋ ಭವತಿ | ಇಂತಹ ಇಂದ್ರನ ರಥವು ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ನಾವು ಮಾಡುವ ಕರ್ಮಗಳಿಂದಲೂ, ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಯಜ್ಞಭೂಮಿಗೆ ಬರಲಿ.

ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು—ಇಂದ್ರನ ರಥವು ಹೊಸದಾಗಿ ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿದೆ. ಅದು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರಿಗೆ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದು. ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಸೋಮಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಯಜ್ಞಭೂಮಿಗೆ ಹೋಗುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ರಥಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕು ನೋಗಗಳಿವೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮೂರು ಚಾವಟಿಗಳನ್ನು ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಏಳು ಲಗಾಮುಗಳಿವೆ. ಹತ್ತು ಚಕ್ರಗಳಿವೆ. ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಹಿತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಇಂತಹ ಇಂದ್ರನ ರಥವು ಈದಿನ ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೋಮಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಯಜ್ಞಭೂಮಿಗೆ ಬರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ರಥವನ್ನು ನಾವು ಯಜ್ಞಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಸಂಹಿತಾಶಾಸ್ತ್ರಃ

ಸಾಸ್ಮಾ ಅರಂ ಪ್ರಥಮಂ ಸ ದ್ವಿತೀಯಮುತೋ ತೃತೀಯಂ ಮನುಷ್ಯಃ ಸ ಹೋತಾ |

ಅನ್ಯಸ್ಯಾ ಗರ್ಭಮನ್ಯ ಲೂ ಜನಂತ ಸೋ ಅನ್ಯೇಭಿಃ ಸಚತೇ ಜೇನ್ಯೋ ವೃಷಾ || ೨ ||

ಪದವಾರಃ

ಸಃ | ಅಸ್ತೌ | ಅರಂ | ಪ್ರಥಮಂ | ಸಃ | ದ್ವಿತೀಯಂ | ಉತೋ ಇತಿ | ತೃತೀಯಂ | ಮನುಷಃ | ಸಃ |
ಹೋತಾ |

ಅನ್ಯಸ್ಯಾಃ | ಗರ್ಭಂ | ಅನ್ಯೇ | ಉಂ ಇತಿ | ಜನಂತ | ಸಃ | ಅನ್ಯೇಭಿಃ | ಸಚತೇ | ಜೇನ್ಯಃ | ವೃಷಾ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸ ಯಜ್ಞಃ ಸೋಮೋ ವಾಸ್ಮಾ ಇಂದ್ರಾಯ ಪ್ರಥಮಂ ಪ್ರಾತಃಸವನೇಂದ್ರಂ | ಪರ್ಯಾಪ್ತೋಽ-
ಭೂತ್ | ಸ ಚ ದ್ವಿತೀಯಂ ಮಾಧ್ಯಂದಿನೇ ಸವನೇ ಪರ್ಯಾಪ್ತೋಽಭೂತ್ | ಉತೋ ಅಸಿ ಚ ಸ ತೃತೀ-
ಯಂ ತೃತೀಯೇ ಸವನೇ ಪರ್ಯಾಪ್ತೋಽಭೂತ್ || ಸರ್ವತ್ರ ಕಾಲಾಧ್ಯನೋರಿತಿ ದ್ವಿತೀಯಾ || ಸ ಯಜ್ಞಃ
ಸೋಮೋ ವಾ ಮನುಷೋ ಮನುಷ್ಯಸ್ಯ ಹೋತಾ ಶುಭಾನಾಂ ವೋಥಾ ಭವತಿ | ಕಿಂಚಿ ಅನ್ಯೇ
ಋತ್ವಿಜೋಽನ್ಯಸ್ಯಾಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ವೇದಾತ್ತಿಕಾಯಾ ವಾಚೋ ವಾ ಗರ್ಭಂ ಸಂತಂ ಸೋಮಂ ಯಜ್ಞಂ ವಾ
ಜನಂತ | ಅಜನಯಂತ || ಉ ಪ್ರಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥಃ || ವೃಷಾಭಿಮತಫಲವರ್ಷಕೋ ಜೇನ್ಯೋ ಜಯ-
ಸಮರ್ಥಃ ಸ ಯಜ್ಞಃ ಸೋಮೋ ವಾನ್ಯೇಭಿರನ್ಯೈರಿಂದ್ರಾದಿಭಿದೇವೈಃ ಸಚತೇ | ಸಂಗಚ್ಛತೇ || ಸಚ
ಸಮನಾಯೇ | ಅನುದಾತ್ತೇತ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸಃ—ಈ ಯಜ್ಞವು (ಅಥವಾ ಸೋಮವು) | ಅಸ್ತೌ—ಈ ಇಂದ್ರನಿಗೆ | ಪ್ರಥಮಃ—ಪ್ರಾತಃಸವನಕಾಲದಲ್ಲಿ |
ಅರಂ—ಪರ್ಮಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ | ಸಃ—ಇದೇ | ದ್ವಿತೀಯಂ—ಮಾಧ್ಯಂದಿನ ಸವನದಲ್ಲಿ ಪರ್ಮಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ |
ಉತೋ—ಮತ್ತು | ತೃತೀಯಂ—ತೃತೀಯಸವನದಲ್ಲಿ (ಪರ್ಮಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ) | ಸಃ—ಯಜ್ಞವು (ಅಥವಾ
ಸೋಮವು) | ಮನುಷಃ—ಮಾನವನಿಗೆ | ಹೋತಾ—ಶುಭವನ್ನು ವಹಿಸತಕ್ಕದ್ದಾಗಿದೆ | ಅನ್ಯೇ—ಇತರ
ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳು | ಅನ್ಯಸ್ಯಾಃ—ಪೃಥಿವಿಯ ಇತರ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ | ಗರ್ಭಂ—ಗರ್ಭಾತ್ಮಕವಾಗಿರುವ ಸೋಮವನ್ನು
(ಅಥವಾ ಯಜ್ಞವನ್ನು) | ಜನಂತ ಉ—ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದಾರೆಂಬಲ್ಲಿವೇ | ವೃಷಾ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು |
ಜೇನ್ಯಃ—ಜಯಶಾಲಿಯಾದದ್ದು ಆದ | ಸಃ—ಯಜ್ಞವು (ಅಥವಾ ಸೋಮವು) | ಅನ್ಯೇಭಿಃ—ಇತರ ದೇವತೆ
ಗಳೊಂದಿಗೆ | ಸಚತೇ—ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಈ ಯಜ್ಞವು (ಅಥವಾ ಸೋಮವು) ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಪ್ರಾತಃಸವನದಲ್ಲಿ, ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನದಲ್ಲಿ, ಸಾಯಂ
ಸವನದಲ್ಲಿ ಪರ್ಮಾಪ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಇದು ಮಾನವನಿಗೆ ಶುಭವನ್ನು ವಹಿಸತಕ್ಕದ್ದಾಗಿದೆ. ಇತರ ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳು
ವೇದಿರೂಪವಾದ ಪೃಥಿವಿಯ ಇತರ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಾತ್ಮಕವಾಗಿರುವ ಈ ಯಜ್ಞವನ್ನು (ಅಥವಾ ಸೋಮರಸ
ವನ್ನು) ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು, ಜಯಶಾಲಿಯಾದದ್ದು ಆದ ಇದು ಇತರ ದೇವತೆ
ಗಳೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.

English Translation

That (sacrifice) is sufficient for him, (Indra), whether (offered) for the first, the second, or the third time : it is the bearer (of good) to man : other (priests) engender the embryo of a different (rite), but this victorious (sacrifice), the showerer (of benefits) combines with other (ceremonies).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸಃ ಅಸ್ಮೈ ಪ್ರಥಮಂ ಅರಂ ಸಃ ದ್ವಿತೀಯಂ (ಅರಂ) ಉತೋ ತೃತೀಯಂ—ಇಲ್ಲಿ ಸಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಯಜ್ಞ ಅಥವಾ ಸೋಮವೆಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಆದರೆ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸವನತ್ರೆಯಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಪ್ರಥಮಂ, ದ್ವಿತೀಯಂ, ತೃತೀಯಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಇರುವುದರಿಂದ ಸೋಮವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡುವುದೇ ಯುಕ್ತವಾಗಿ ಕಾಣುವುದು. ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ ನಾವು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಸೋಮರಸವು ಪ್ರಾತಸ್ಸವನ, ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನ, ತೃತೀಯಸವನಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಪಾನಮಾಡಲು ಸಾಕಾಗಿ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಂ, ದ್ವಿತೀಯಂ, ತೃತೀಯಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಕಾಲವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದರಿಂದ ಕಾಲಾಧ್ವನೋರಿತಿ ದ್ವಿತೀಯಾ ಎಂಬ ವ್ಯಾಕರಣನಿಯಮಪ್ರಕಾರ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತ್ಯಂತವಾಗಿರುವುದು.

ಅನ್ಯೇ ಅನ್ಯಸ್ಯಾಃ ಗರ್ಭಂ ಜನಂತ ಉ ಅನ್ಯೇ ಋತ್ವಿಜೋ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ವೇದಾತ್ತಿಕಾಯಾ ವಾಚೋ ವಾ ಗರ್ಭಂ ಸಂತಂ ಸೋಮಂ ಯಜ್ಞಂ ವಾ ಅಜನಯಂತ | ಉ ಪ್ರಸಿದ್ಧರ್ಥಃ | ಇತರ ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳು ಪೃಥಿವಿಯ ಇತರ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ವೇದವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಂಸಾರೂಪವಾಗಿ ಅಡಗಿರುವ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಅಥವಾ ಸೋಮವನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೋತಾ ಎಂಬ ಋತ್ವಿಜನನ್ನು ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಅನ್ಯೇ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ (ಹೋತೃವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು) ಇತರ ಋತ್ವಿಜರು ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿದಾರೆ. ಅಧ್ವರ್ಯು ಮೊದಲಾದ ಇತರ ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳು ಯಜ್ಞವೇದಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದರೆ ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಥವಾ ವೇದಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾಗಿ ಅಂತರ್ಗತವಾಗಿರುವ ಸೋಮವನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದರೆ ಲತೆಗಳನ್ನು ಜಜ್ಜಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸಃ ಅನ್ಯೇಭಿಃ ಸಚಿತೇ ಜೇನ್ಯಃ ವೃಷಾ—ಅಭಿಮತಫಲವರ್ಷಕೋ ಜಯಸಮರ್ಥಃ ಸ ಯಜ್ಞಃ ಸೋಮೋ ವಾ ಅನ್ಯೈರಿಂದ್ರಾದಿಭಿದೇವೈಃ ಸಂಗಚ್ಛತೇ | ಈ ರೀತಿ ಋತ್ವಿಜರಿಂದ ನಿರ್ವಹಿಸಲ್ಪಡುವ ಯಜ್ಞವು ಅಥವಾ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ ಸೋಮರಸವು ಇತರ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿ ಯಜನಾನನಿಗೆ ಜಯವನ್ನೂ, ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾವಾಕ:

ಹರಿ ನು ಕಂ ರಥ ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಯೋಜಮಾಯೈ ಸೂಕ್ತೇನ ವಚಸಾ ನವೇನ |
 ಮೋಷು ತ್ವಾಮತ್ರ ಬಹವೋ ಹಿ ವಿಪ್ರಾ ನಿ ರೀರಮನ್ಯಜಮಾನಾಸೋ
 ಅನ್ಯೇ || ೩ ||

ಪದವಾಕ:

ಹರಿ ಇತಿ | ನು | ಕಂ | ರಥೇ | ಇಂದ್ರಸ್ಯ | ಯೋಜಂ | ಅಯೈ | ಸುತುಕ್ತೇನ | ವಚಸಾ | ನವೇನ |
 ಮೋ ಇತಿ | ಸು | ತ್ವಾಂ | ಅತ್ರ | ಬಹವಃ | ಹಿ | ವಿಪ್ರಾಃ | ನಿ | ರೀರಮನ್ | ಯಜಮಾನಾಸಃ | ಅನ್ಯೇ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿನಿ ರಥೇ ಹರಿ ಏತನ್ನಾಮಕಾವಶ್ವಾ ನು ಪ್ರೀಪ್ರಂ ಕಂ ಸುಖೇನಾಯೈ ಗಮ-
 ನಾಯ ನವೇನಾನ್ಯೈರಕೃತಪೂರ್ವೇಣ ವಚಸಾ ವೇದಾತ್ಮಕೇನ ಸೂಕ್ತೇನ ಸಾಧನೇನ ಯೋಜಂ |
 ಯುನಜ್ಮಿ || ಯುಜರ್ ಯೋಗೇ | ಲುಜಾ ಇರಿತೋ ವೇತಿ ಚ್ಲೇರಜಾದೇಶಃ || ಅತ್ರಾಸ್ತಿಸ್ತೃಜ್ಞೇ ಬಹವೋ
 ವಿಪ್ರಾ ಮೇಧಾವಿನಃ ಸ್ತೋತಾರೋ ಭವಂತಿ ಹಿ | ತಥಾಪ್ಯನ್ಯೇ ಮದ್ವ್ಯತಿರಿಕ್ತಾ ಯಜಮಾನಾಸೋ
 ಯಜಮಾನಾಸ್ತಾಂ ಸು ಸುಷ್ಮ ಮೋ ನಿರೀರಮನ್ | ನಿತರಾಂ ಮಾ ರಮಯಂತು | ಅತೋಽಸ್ಮದೀ-
 ಯಂ ಯಜ್ಞಮಾಗತ್ಯ ಸೋಮಂ ಹಿಬೇತಿ ಭಾವಃ || ರೀರಮನ್ | ರಮತೇರ್ಣ್ಯಂತಸ್ಯ ಲುಜಾ ಚಜಾ
 ಸನ್ನದ್ಭಾವಾದಭ್ಯಾಸಸ್ಯೇತ್ವದೀರ್ಘಾ | ವಾಕ್ಯಭೇದಾದತ್ರ ಹಿಯೋಗಾಭಾವೇನ ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರಸ್ಯ—ಇಂದ್ರಸಂಬಂಧವಾದ | ರಥೇ—ರಥದಲ್ಲಿ | ಹರಿ—ಹರಿಯೆಂಬ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು | ನು—ಪ್ರೀಪ್ರ-
 ವಾಗಿ | ಕಂ—ಸುಖವಾದ | ಅಯೈ—ಸಂಚಾರಕ್ಕಾಗಿ | ನವೇನ—ನೂತನವಾದುದೂ | ವಚಸಾ—ವೇದಾತ್ಮಕ
 ವಾದುದೂ ಆದ | ಸೂಕ್ತೇನ—ಸೂಕ್ತದೊಡನೆ | ಯೋಜಂ—ಸೇರಿಸುತ್ತೇನೆ | ಅತ್ರ—ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ |
 ಬಹವಃ—ಬಹಳವಾಗಿ | ವಿಪ್ರಾಃ—ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳು | ಹಿ—ಇದ್ದಾರಲ್ಲವೇ | ಅನ್ಯೇ—ಇತರ |
 ಯಜಮಾನಾಸಃ—ಯಜ್ಞ ಕರ್ತರು | ತ್ವಾಂ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಸು—ಅತಿಶಯವಾಗಿ | ಮೋ ನು ರೀರಮನ್—
 ಆಕರ್ಷಿಸದಿರಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರನ ಸುಖವಾದ ಸಂಚಾರಕ್ಕಾಗಿ ಅವನ ರಥದಲ್ಲಿ ಹರಿಯೆಂಬ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಪ್ರೀಪ್ರವಾಗಿಯೂ, ನೂತನ
 ವಾದುದೂ, ವೇದಾತ್ಮಕವಾದುದೂ ಆದ ಸೂಕ್ತದೊಡನೆಯೂ ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟುತ್ತೇನೆ. ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಮೇಧಾವಿ
 ಗಳಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿದ್ದಾರೆ. ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಇತರ ಯಜಮಾನರು ನಿನ್ನನ್ನು ಅವರ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ
 ಆಕರ್ಷಿಸದಿರಲಿ.

English Translation

I harness quickly and easily the horses to the car of Indra for its journey, by new and well-recited prayer : many wise (worshippers) are present here ; let not other institutors of sacred rites tempt you (away).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ—ಇಂದ್ರನು ಯಜ್ಞ ಭೂಮಿಗೆ ಬರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನ ರಥಕ್ಕೆ ಹೆರೀ ಎಂಬ ಇಂದ್ರನ ಎರಡು ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಹೊಸಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಎಂದರೆ ಇದುವರೆಗೆ ಇತರರಿಂದ ಪಠಿತವಾಗದಿರುವ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಿ ನಿಯೋಜಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಋಷಿಯು ವರ್ಣಿಸಿರುವನು. ಇದಲ್ಲದೆ ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಬುದ್ಧಿವಂತರಾದ ಅನೇಕ ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳಿರುವರು. ಇವರೆಲ್ಲರೂ ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವರು. ಆದುದರಿಂದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಇತರ ಯಜ್ಞಕರ್ತರು ನಿನ್ನನ್ನು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಕರೆದರೂ ಅವರ ಆಹ್ವಾನಗಳಿಗೆ ಗಮನಕೊಡದೆ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞ ಭೂಮಿಗೆ ಬರಬೇಕೆಂದು ಋಷಿಯು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವನು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಆ ದ್ವಾಭ್ಯಾಂ ಹರಿಭ್ಯಾಮಿನ್ದ್ರ ಯಾಹ್ಯಾ ಚತುರ್ಭಿರಾ ಸ್ವಡ್ವಿಹೂಯ-
ಮಾನಃ ।

ಅಸ್ವಾಭಿರ್ದಶಭಿಃ ಸೋಮಪೇಯಮಯಂ ಸುತಃ ಸುಮುಖ ಮಾ
ನ್ಯುಧಸ್ಥಃ ॥ ೪ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಆ | ದ್ವಾಭ್ಯಾಂ | ಹರಿಭ್ಯಾಂ | ಇನ್ದ್ರ | ಯಾಹಿ | ಆ | ಚತುಃಭಿಃ | ಆ | ಸ್ವತ್ವಿಭಿಃ | ಹೂಯ-
ಮಾನಃ |

ಅ | ಅಸ್ವಾಭಿಃ | ದಶಭಿಃ | ಸೋಮಪೇಯಂ | ಅಯಂ | ಸುತಃ | ಸುಮುಖ | ಮಾ | ನ್ಯುಧಃ |
ಕರಿತಿ ಕಃ ॥ ೪ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಹೋತೃಭಿರಾಹೂಯಮಾನಸ್ತ್ವಂ ದ್ವಾಭ್ಯಾಂ ಹರಿಭ್ಯಾಮಿನ್ದ್ರಾಭ್ಯಾಮಿಮಂ ಯಜ್ಞಂ
ಪ್ರತಿ ಸೋಮಪಾನಾರ್ಥಮಾಯಾಹಿ | ಚತುರ್ಭಿರ್ದಶಭಿರಾಯಾಹಿ | ತಥಾ ಸ್ವದ್ವಿರಾಗಚ್ಛೇ ಸೋಮ-

ಪೇಯಂ || ಪಾ ಸಾನೇ | ಕರ್ಮಣ್ಯೋ ಯತ್ | ಈದ್ಯತೀತಿತ್ವಂ || ಪಾತವ್ಯಂ ಸೋಮಂ ಪ್ರತ್ಯಷ್ಟಾ-
ಭಿರಶ್ವೈರಾಯಾಹಿ || ಅಷ್ಟನೋ ದೀರ್ಘಾತ್ | ಪಾ. ೬-೧-೧೨ || ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ || ದಶಭಿ-
ರ್ಹರಿಭಿರಾಗಚ್ಛ | ಸುಮುಖ ಸುಯಜ್ಞ ಸುಧನ ವಾ ಹೇ ಇಂದ್ರ ಅಯಂ ಸೋಮಸ್ತ್ವದರ್ಥಮಭಿಷುತಃ |
ಅತೋ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಮೃಧೋ ಹಿಂಸಾ ಮಾ ಕಃ | ಮಾ ಕಾರ್ಷೀಃ || ಕರೋತೇರ್ಲೂಜಃ ಮಂತ್ರೇ ಘಸೇ-
ತ್ಯಾದಿನಾ ಜ್ಞೇರ್ಲೂಕ್ | ಗುಣೇ ಕೃತೇ ಹಲ್‌ಜ್ಯಾದಿನಾ ಸಿಪೋ ಲೋಪಃ || ಯದ್ಯಪಿಂದ್ರಸ್ಯ ದ್ವಾವೇವ
ಹರೇ ತಥಾಪಿ ತಯೋರ್ವಿಭೂತಿಭೇದಾನ್ನಾನಾತ್ವಂ | ಅತೋಽಶ್ವಬಹುತ್ವಮವಿರುದ್ಧಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಆ ಹೂಯಮಾನಃ—ಆಹೂತನಾದೊಡನೆಯೇ | ದ್ವಾಭ್ಯಾಂ ಹರಿಭ್ಯಾಂ—
ಎರಡು ಅಶ್ವಗಳೊಡನೆ | ಆ ಯಾಹಿ—ಯಜ್ಞಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬಾ | ಚತುರ್ಭಿಃ—ನಾಲ್ಕು ಕುದುರೆಗಳೊಡನೆ |
ಆ (ಯಾಹಿ)—ಬಾ | ಷಡ್ಭಿಃ—ಆರು ಕುದುರೆಗಳೊಡನೆ ಬಾ | ಸೋಮಪೇಯಂ—ಸೋಮಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ |
ಅಷ್ಟಾಭಿಃ—ಎಂಟು ಅಶ್ವಗಳೊಡನೆಯೂ | ದಶಭಿಃ—ಹತ್ತು ಅಶ್ವಗಳೊಡನೆಯೂ | ಆ (ಯಾಹಿ)—ಬಾ |
ಸುಮುಖ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಧನವುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನೇ | ಅಯಂ ಸುತಃ—ಈ ಸೋಮರಸವು ಹಿಂಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ | ಮೃಧಃ—
ಹಿಂಸೆಯನ್ನು | ಮಾ ಕಃ—ಉಂಟುಮಾಡಬೇಡ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಮ್ಮಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಒಡನೆಯೇ, ಎರಡು ಅಶ್ವಗಳೊಡನೆಯೂ, ನಾಲ್ಕು ಅಥವಾ
ಆರು ಅಶ್ವಗಳೊಡನೆಯೂ ಯಜ್ಞಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬಾ. ಸೋಮಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಎಂಟು ಅಥವಾ ಹತ್ತು ಅಶ್ವ
ಗಳೊಡನೆ ಬಾ. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಧನವುಳ್ಳ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ಸೋಮರಸವು ಹಿಂಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ
ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಹಿಂಸೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಬೇಡ.

English Translation

Come, Indra, when invoked, with two horses, or with four, or with six,
or with eight, or with ten, to drink the Soma juice : object of worship, the
juice is poured out ; do no wrong (to the libation).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿಯೂ, ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಋಕ್ಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸೋಮಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ಯಜ್ಞ ಭೂಮಿಗೆ
ಅಶ್ವಸಹಿತನಾಗಿ ಬರಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವಾಗ ದ್ವಾಭ್ಯಾಂ ಹರಿಭ್ಯಾಂ ಎಂದರೆ
ಹರೇ ಎಂಬ ಇಂದ್ರನ ಎರಡು ಅಶ್ವಗಳಿಂದ ಸಹಿತನಾಗಿ ಬರಬೇಕೆಂದು ಅರ್ಥಾನುಸಾರವು ಸಹಜವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ
ಇತರ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಭಿಃ ಷಡ್ಭಿಃ ಅಷ್ಟಾಭಿಃ ದಶಭಿಃ ಎಂದರೆ ನಾಲ್ಕು, ಆರು, ಎಂಟು, ಹತ್ತು ಅಶ್ವಗಳಿಂದ
ಸಹಿತನಾಗಿ ಬಾ ಎಂದಿರುವುದು ವಿರೋಧವಲ್ಲವೇ ಎಂದರೆ ಯದ್ಯಪಿಂದ್ರಸ್ಯ ದ್ವಾವೇವ ಹರೇ ತಥಾಪಿ ತಯೋ-
ರ್ವಿಭೂತಿಭೇದಾನ್ನಾನಾತ್ವಂ | ಅತೋಽಶ್ವಬಹುತ್ವಮವಿರುದ್ಧಂ | ಇಂದ್ರನ ಹರೇ ಎಂಬ ಕುದುರೆಗಳು ಎರಡೇ

ಆದರೂ ಅವು ತಮ್ಮ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳನ್ನು ತಾಳಲು ಸಮರ್ಥವಾಗಿರುವವು. ಅದುದರಿಂದ ಅನೇಕ ಅಶ್ವಗಳೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ವಿರೋಧಾರ್ಥವನ್ನೇನೂ ಸೂಚಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಆ ವಿಂಶತ್ಯಾ ತ್ರಿಂಶತಾ ಯಾಹ್ಯರ್ವಾಜಾ ಚತ್ವಾರಿಂಶತಾ ಹರಿಭಿಯು-
ಜಾನಃ ।

ಅ ಪ್ತೌಶ್ವಾಶತಾ ಸುರಥೇಭಿರಿನ್ದ್ರಾ ಷಷ್ಠ್ಯಾ ಸಸ್ತತ್ಯಾ ಸೋಮಪೇಯಂ ॥
ಪದಪಾಠಃ

ಅ | ವಿಂಶತ್ಯಾ | ತ್ರಿಂಶತಾ | ಯಾಹಿ | ಅರ್ವಾಜಾ | ಅ | ಚತ್ವಾರಿಂಶತಾ | ಹರಿಭಿಃ | ಯುಜಾನಃ |

ಅ | ಪ್ತೌಶ್ವಾಶತಾ | ಸುರಥೇಭಿಃ | ಇನ್ದ್ರಾ | ಅ | ಷಷ್ಠ್ಯಾ | ಸಸ್ತತ್ಯಾ | ಸೋಮಪೇಯಂ ॥ ೫ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಸೋಮಪೇಯಂ ಪಾತವ್ಯಂ ಸೋಮಂ ಪ್ರತ್ಯರ್ವಾಜ್ ಅಸ್ಮದಭಿಮುಖಃ ಸನ್ ವಿಂಶತ್ಯಾ ವಿಂಶತಿಸಂಖ್ಯಾಕೈರಶ್ವೈರಾಯಾಹಿ । ತ್ರಿಂಶತಾ ತ್ರಿಂಶತ್ಸಂಖ್ಯಾಕೈರ್ಹರಿಭಿರಾಗಚ್ಛಿ । ಚತ್ವಾರಿಂಶತಾ ಚತ್ವಾರಿಂಶತ್ಸಂಖ್ಯಾಕೈರ್ಹರಿಭಿಯುಜಾನೋ ಯುಜ್ಯಮಾನಸ್ತ್ವಂ ಸೋಮಪಾನಂ ಪ್ರತ್ಯಾಯಾಹಿ ಸುರಥೇಭಿಃ ಸುರಂಹಣೈಃ ಸುಗಮನೈಃ ಪಂಚಾಶತಾ ಹರಿಭಿರಾಯಾಹಿ । ತಥಾ ಷಷ್ಠ್ಯಾ ಷಷ್ಠಿಸಂಖ್ಯಾಕೈರ್ಹರಿಭಿಃ ಸಸ್ತತ್ಯಾ ಏತತ್ಸಂಖ್ಯಾಕೈರ್ಹರಿಭಿಃ ಸೋಮಪಾನಂ ಪ್ರತ್ಯಾಗಚ್ಛಿ ॥

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ಇಂದ್ರನೇ । ಸೋಮಪೇಯಂ—ಸೋಮಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ । ಅರ್ವಾಜ್—ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಾಭಿಮುಖವಾಗಿ । ವಿಂಶತ್ಯಾ—ಇಪ್ಪತ್ತು ಕುದುರೆಗಳೊಂದಿಗೆ । ಆ ಯಾಹಿ—ಬಾ । ತ್ರಿಂಶತಾ—ಮೂವತ್ತು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳವೂ । ಚತ್ವಾರಿಂಶತಾ—ನಲವತ್ತು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳವೂ ಆದ । ಹರಿಭಿಃ—ಅಶ್ವಗಳೊಡನೆ । ಯುಜಾನಃ—ಸೇರಿಕೊಂಡು । ಅ (ಯಾಹಿ)—ಬಾ । ಸುರಥೇಭಿಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸಂಚಾರವುಳ್ಳ । ಪಂಚಾಶತಾ—ಐವತ್ತು ಕುದುರೆಗಳೊಂದಿಗೆ । ಆ—ಬಾ (ಹಾಗೆಯೇ) । ಷಷ್ಠ್ಯಾ—ಅರವತ್ತು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳವೂ । ಸಸ್ತತ್ಯಾ—ಎಪ್ಪತ್ತು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳವೂ ಆದ ಅಶ್ವಗಳೊಡನೆ ಬಾ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಸೋಮಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ, ಇಪ್ಪತ್ತು ಅಥವಾ ಮೂವತ್ತು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ ಅಶ್ವಗಳೊಡನೆ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬಾ. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗಮನವುಳ್ಳ ನಲವತ್ತು ಅಥವಾ ಐವತ್ತು ಅಥವಾ ಅರವತ್ತು ಅಥವಾ ಎಪ್ಪತ್ತು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ ಅಶ್ವಗಳೊಡನೆಯೂ ಬಾ.

English Translation

Come to our presence, Indra, having harnessed your car with twenty, thirty, or forty horses; or with fifty well-trained steeds; or with sixty or with seventy, Indra, to drink the Soma juice-

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ವಿಂಶತ್ಯಾ, ತ್ರಿಂಶತಾ, ಚತ್ವಾರಿಂಶತಾ, ಪಂಚಾಶತಾ, ಷಷ್ಠ್ಯಾ, ಸಪ್ತತ್ಯಾ— ಎಂದರೆ ಇಪ್ಪತ್ತು, ನೂನತ್ತು, ನಲವತ್ತು, ಐವತ್ತು, ಅರವತ್ತು, ಎಪ್ಪತ್ತು ಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ ಅಶ್ವಗಳೆಂದು ವರ್ಣನೆ ಮಾಡಿದೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯವನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಮನ್ವಯಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಶೀತ್ಯಾ ನವತ್ಯಾ ಯಾಹ್ಯರ್ವಾಜಾ ಶತೇನ ಹರಿಭಿರುಹ್ಯಮಾನಃ |

ಅಯಂ ಹಿ ತೇ ಶುನಹೋತ್ರೇಷು ಸೋಮ ಇನ್ದ್ರ ತ್ವಾಯಾ ಪರಿಸಿಕ್ತೋ
ಮದಾಯ || ೬ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅ | ಅಶೀತ್ಯಾ | ನವತ್ಯಾ | ಯಾಹಿ | ಆರ್ವಾಜಾ | ಅ | ಶತೇನ | ಹರಿಭಿಃ | ಉಹ್ಯಮಾನಃ |

ಅಯಂ | ಹಿ | ತೇ | ಶುನಹೋತ್ರೇಷು | ಸೋಮಃ | ಇನ್ದ್ರ | ತ್ವಾಯಾ | ಪರಿಸಿಕ್ತಃ | ಮದಾಯ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಶೀತ್ಯಾಶೀತಿಸಂಖ್ಯಾಕೈರಶ್ವೈಃ ಸೋಮಪಾನಾರ್ಥಮರ್ವಾಜಾ ಅಸ್ತದಭಿಮುಖಃ ಸನ್ ಆ-
ಯಾಹಿ | ನವತ್ಯಾ ಏತತ್ಸಂಖ್ಯಾಕೈರಶ್ವೈರಾಗಚ್ಛಿ | ಶತೇನ ಶತಸಂಖ್ಯಾಕೈರ್ಹರಿಭಿರುಹ್ಯಮಾನೋ
ಧಾರ್ಯಮಾಣಸ್ತ್ವಮಾಯಾಹಿ | ಹೇ ಇಂದ್ರ ಹಿ ಯಸ್ಮಾತ್ತೇ ಮದಾಯ ಹರ್ಷಾಯ ಶುನಹೋತ್ರೇಷು |
ಸುಖೇನ ಹೂಯತೇ ಸೋಮೋ ಯೈರಿತಿ ಶುನಹೋತ್ರಾಃ ಪಾತ್ರವಿಶೇಷಾಃ | ತೇಷ್ವಯಂ ಸೋಮ-
ಸ್ತ್ವಾಯಾ ತ್ವತ್ಪಾನನಯಾ ಪರಿಸಿಕ್ತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಅಶೀತ್ಯಾ—ಎಂಭತ್ತು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ ಅಶ್ವಗಳೊಡನೆ | ಅರ್ವಾಜಾ—
ಯಜ್ಞಾಭಿಮುಖವಾಗಿ | ಅ ಯಾಹಿ—ಬಾ | ನವತ್ಯಾ—ಫೋಂಬತ್ತು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳವೂ | ಶತೇನ—ನೂರು

ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳವೂ ಆದ | ಹರಿಭಿಃ—ಅಶ್ವಗಳಿಂದ | ಉಹ್ಯಮಾನಃ—ವಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿ | ಅ (ಯಾಹಿ)—ಬಾ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಮದಾಯ—ತೃಪ್ತಿಗಾಗಿ | ಶುನಹೋತ್ರೇಷು—‘ಶುನಹೋತ್ರ’ ವೆಂಬ ಪಾತ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ | ಅಯಂ ಸೋಮಃ—ಈ ಸೋಮವು | ತ್ವಾಯಾ—ನಿನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನನುಸರಿಸಿ | ಪರಿಷಿಕೋ ಹಿ—ಹಿಂಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಯಲ್ಲವೇ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಎಂಭತ್ತು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ ಅಶ್ವಗಳೊಡನೆಯೂ ಅಥವಾ ತೊಂಬತ್ತು ಅಥವಾ ನೂರು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ ಅಶ್ವಗಳಿಂದ ವಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿಯೂ ಯಜ್ಞಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಸೋಮವಾನಕ್ಕೆ ಬಾ. ನಿನ್ನ ತೃಪ್ತಿಗಾಗಿ ‘ಶುನಹೋತ್ರ’ ವೆಂಬ ಪಾತ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಸೋಮವು ನಿನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನನುಸರಿಸಿ ಹಿಂಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

English Translation

Come, Indra, to our presence, conveyed by eighty, ninety, or a hundred horses : this Soma has been poured into the goblet, Indra, for your exhilaration.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಸುಕ್ತದ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿಯೂ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಅಶೀತ್ಯಾ, ನವತ್ಯಾ, ಶತೇನ—ಎಂಭತ್ತು, ತೊಂಬತ್ತು ನೂರು ಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ ಅಶ್ವಗಳಿಂದ ಸಹಿತನಾಗಿ ಬರಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಶುನಹೋತ್ರೇಷು—ಸುಖೇನ ಹೂಯತೇ ಸೋಮೋ ಯೈರಿತಿ ಶುನಹೋತ್ರಾಃ ಪಾತ್ರೇವಿಶೇಷಾಃ | ಸೋಮರಸವನ್ನು ತುಂಬಿರುವ ಪಾತ್ರೆಗಳೆಂದು ಶುನಹೋತ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿದಾರೆ. ಆದರೆ ಗೃತ್ವಮದ ಋಷಿಯು ಶುನಹೋತ್ರನೆಂಬ ಋಷಿಯ ವಂಶಸ್ಥನಾದುದರಿಂದ ಆ ಋಷಿಯ ವಂಶಸ್ಥರಾದ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಸಮಂಜಸವಾಗಿರುವುದು. ಭಾಷ್ಯಕಾರರೂ ಸಹ—

ತೀವ್ರೋ ವೋ ಮಧುಮಾ ಅಯಂ ಶುನಹೋತ್ರೇಷು ಮತ್ಸರಃ | ಏತಂ ಪಿಬತ ಕಾಮ್ಯಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೪೧-೧೪)

ಶುನಹೋತ್ರೇಷು ಮತ್ಸ್ರ ಪ್ರಜಾಂ ದೇವಿ ದಿದಿಡಿ ಸಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೪೧-೧೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಶುನಹೋತ್ರೇಷು ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗೃತ್ವಮದೇಷ್ಟಸ್ಮಾಸು ಶುನಹೋತ್ರವಂಶಸ್ಥರಾದ ಗೃತ್ವಮದ ಮುಂತಾದವರಲ್ಲಿ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದಾರೆ. ಗೃತ್ವಮದನಿಗೂ ಶುನಹೋತ್ರನಿಗೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ನಾವು ಈ ಮಂಡಲದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಇದೇ ಭಾಗದ 378ನೇ ಪುಟದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಮಮ ಬ್ರಹ್ಮೇಂದ್ರ ಯಾಹ್ಯಚ್ಛಾ ವಿಶ್ವಾ ಹರೀ ಧುರಿ ಧಿಷ್ಠಾ ರಥಸ್ಯ ।

ಪುರುತ್ತಾ ಹಿ ವಿಹವ್ಯೋ ಬಭೂಥಾಸ್ಮಿಂಶ್ಚಾರ ಸವನೇ ಮಾದಯಸ್ವ ॥ ೭ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಮಮ | ಬ್ರಹ್ಮ | ಇಂದ್ರ | ಯಾಹ | ಅಚ್ಛ | ವಿಶ್ವಾ | ಹರೀ | ಇತಿ | ಧುರಿ | ಧಿಷ್ಠಾ | ರಥಸ್ಯ |

ಪುರುತ್ತಾ | ಹಿ | ವಿಹವ್ಯಃ | ಬಭೂಥ | ಅಸ್ಮಿನ್ | ಶಾರ | ಸವನೇ | ಮಾದಯಸ್ವ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಮಮ ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ಮದೀಯಾಮೇವ ಸ್ತುತಿಮುಚ್ಛಾಭಿಲಕ್ಷ್ಯ ಯಾಹಿ | ವಿಶ್ವಾ ವ್ಯಾಪ್ತೌ ಹರೀ ರಥಸ್ಯ ಧುರಿ ಯುಗಪ್ರಾಂತೇ ಧಿಷ್ಠಾ | ಸಂಯೋಜಯ | ಪುರುತ್ತಾ ಪುರುಭಿರ್ಬಹುಭಿರ್ಯಜಮಾನೈಸ್ತುಂ ವಿಹವ್ಯೋ ವಿವಿಧಂ ಹ್ವಾತವ್ಯೋ ಬಭೂಥ | ಬಭೂವಿಥ || ಬಭೂಥಾತತಂಥ ಜಗೃಭ್ತ ವರ್ಧೇತಿ ನಿಸಾತನಾದಿಡಭಾವಃ || ಹೇ ಶಾರ ಅಸ್ಮಿನ್ನವನೇ ಯಜ್ಞೇ ಮಾದಯಸ್ವ | ಸೋಮಪಾನೇನ ಹೃಷ್ಯೋ ಭವ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಮಮ—ನನ್ನಿಂದ ಪಠಿತವಾದ | ಬ್ರಹ್ಮ—ಸ್ತುತಿಯನ್ನು | ಅಚ್ಛ—ಅಭಿಲಕ್ಷಿಸಿ | ಯಾಹಿ—ಬಾ | ವಿಶ್ವಾ—ವ್ಯಾಪಕವಾದ | ಹರೀ—ನಿನ್ನ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು | ರಥಸ್ಯ—ರಥದ | ಧುರಿ—ನೊಗದ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ | ಧಿಷ್ಠಾ—ಸೇರಿಸು | ಪುರುತ್ತಾ—ಅನೇಕ ಯಜಮಾನರಿಂದ ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ | ವಿಹವ್ಯಃ—ವಿಶೇಷವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವವನಾಗಿ | ಬಭೂಥ—ಆಗಿದ್ದೀಯೆ | ಶಾರ—ಪರಾಕ್ರಮಿ ಯಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಅಸ್ಮಿನ್ ಸವನೇ ಹಿ—ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿಯೇ | ಮಾದಯಸ್ವ—(ಸೋಮರಸದ ಪಾನ ದಿಂದ) ತೃಪ್ತನಾಗು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನನ್ನಿಂದ ಪಠಿತವಾದ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಲಕ್ಷಿಸಿ ನನ್ನ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿಯೇ ಬಾ. ವ್ಯಾಪಕ ವಾದ ನಿನ್ನ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ರಥದ ನೊಗದ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸು. ಅನೇಕ ಯಜಮಾನರಿಂದ ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ ವಿಶೇಷ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವವನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಮ್ಮ ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿಯೇ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು.

English Translation

Come hither, Indra, (having heard) my prayer : yoke your two univer-
sal steeds to the pole of your chariot ; you have been the object of invocation
in many ways by many (worshippers), but now, here, be exhilarated in this
(our) sacrifice.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಬ್ರಹ್ಮ—ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕೃತ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತಿಯೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಅರ್ಥಮಾಡಿದಾರೆ.

ಪುರುತ್ತಾ ಹಿ ವಿಹವ್ಯೋ ಬಭೂಥ—ಪುರುಭಿರ್ಬಹುಭಿಯೇಜಮಾನ್ಯೈಸ್ತ್ವಂ ವಿಹವ್ಯೋ ವಿವಿಧಂ ಹ್ವಾತವ್ಯೋ ಬಭೂಥ ಬಭೂವಿಥ | ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಅನೇಕ ಯಜಮಾನರಿಂದ ನಾನಾವಿಧವಾಗಿ ಯಜ್ಞ ಭೂಮಿಗೆ ಬರಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿತನಾಗಿದ್ದೀಯೆ.

ಶೂರ—ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಕರು—ಶವರ್ತೇರ್ಗತಿಕರ್ಮಣಃ (ನಿ. ೪-೧೩) ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿದಾರೆ. ಎಂದರೆ ಸ ಹಿ ಪರಾನಭಿಮುಖೋ ಗಚ್ಛತ್ಯೇವ ಸ ಪರ್ಯಾವರ್ತತೇ | ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುವೀರರ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ನುಗ್ಗಿಹೋಗಿ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೆದರಿ ಓಡಿಬರದೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದ ಪುರುಷನಿಗೆ ಶೂರ ಎಂದು ಹೆಸರು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠ.

ನ ಮು ಇಂದ್ರೇಣ ಸಖ್ಯಂ ವಿ ಯೋಷದಸ್ಮಭ್ಯಮಸ್ಯ ದಕ್ಷಿಣಾ ದುಹೀತ |

ಉಪ ಜ್ಯೇಷ್ಠೇ ವರೂಥೇ ಗಭಸ್ತಾ ಪ್ರಾಯೇಪ್ರಾಯೇ ಜಿಗೀವಾಂಸಃ ಸ್ಯಾಮು

ಪದಪಾಠಃ

ನ | ಮು | ಇಂದ್ರೇಣ | ಸಖ್ಯಂ | ವಿ | ಯೋಷತ್ | ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ | ಅಸ್ಯ | ದಕ್ಷಿಣಾ | ದುಹೀತ |

ಉಪ | ಜ್ಯೇಷ್ಠೇ | ವರೂಥೇ | ಗಭಸ್ತಾ | ಪ್ರಾಯೇಪ್ರಾಯೇ | ಜಿಗೀವಾಂಸಃ | ಸ್ಯಾಮು || ೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಇಂದ್ರೇಣ ಸಹ ಮೇ ಮಮ ಸಖ್ಯಂ ಯಷ್ಟವ್ಯಂ ಯಷ್ಟವ್ಯಲಕ್ಷಣಂ ಸಖ್ಯಂ ನ ವಿ ಯೋಷತ್ | ಕದಾಚಿದಪಿ ನ ವಿಯುಜ್ಯತಾಂ || ಯೌತೇರ್ಲೇಟಿ ಸಿಬ್ಬಹುಲಮಿತಿ ಸಿಪ್ | ಅಡಾಗಮಃ || ಅಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ದಕ್ಷಿಣೇಂದ್ರಕರ್ತೃಕಂ ದಾನಮಸ್ಮಭ್ಯಂ ದುಹೀತ | ಅಭಿನುತಫಲಂ ದುಗ್ಧಾಂ || ದುಹೇರ್ಲಿಜಃ ರೂಪಂ || ಜ್ಯೇಷ್ಠೇತಶಯೇನ ಪ್ರಶಸ್ಯೇ ವರೂಥ ಅಪದಾಂ ವಾರಕೇ ವರಣೇಯೇ ನಾ ಗಭಸ್ತಾ ಬಾಹಾವುಪ ಸಮೀಪೇ ವರ್ತಿನಃ ಸ್ಯಾಮು | ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಹಸ್ತಸ್ಪರ್ಶಯೋಗ್ಯಾ ಭವೇನೋತ್ಕರ್ಥಃ | ಕಿಂಚಿ ಪ್ರಾಯೇ ಪ್ರಾಯೇ ಸೋಮಸಾನಾರ್ಥಮಿಂದ್ರಸ್ಯ ಯಜ್ಞಶಾಲಾಯಾಂ ಪ್ರವೇಶೇ ಪ್ರವೇಶೇ ಜಿಗೀವಾಂಸಃ ಶತ್ರುಣಾಂ ಜೇತಾರೋ ಭವೇನು | ಯದ್ವಾ ಪ್ರಾಯೇ ಪ್ರಾಯೇ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣೇಯತೇ ಗಮ್ಯತೇ ಯೋದ್ಧೈಭಿರಿತಿ ಪ್ರಾಯಂ ಯುದ್ಧಂ | ತಸ್ಮಿನ್ಯುದ್ಧೇ ಜಿಗೀವಾಂಸಃ ಶತ್ರುನ್ ಜಿತವಂತೋ ಭವೇನು ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರೇಣ—ಇಂದ್ರನೊಂದಿಗೆ | ಮೇ—ನನ್ನ | ಸಖ್ಯಂ—ಸಖ್ಯವು | ನ ವಿ ಯೋಷತ್—(ಯಾವಾಗಲೂ) ಬೇರೆಯಾಗದಿರಲಿ | ಅಸ್ಯ—ಈ ಇಂದ್ರನ | ದಕ್ಷಿಣಾ—ದಾನವು | ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ—ನಮಗೆ | ದುಹೀತೇ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದಾಗಲಿ | ಜ್ಯೇಷ್ಠೇ—ಪ್ರಶಸ್ತವಾದುದೂ | ವರೂಢೇ—(ಆಪತ್ತಿನಿಂದ) ತಪ್ಪಿಸತಕ್ಕದ್ದೂ ಆದ | ಗಭಸ್ತಾ ಉಪ—ಬಾಹುವಿನ ರಕ್ಷಣೆಯಲ್ಲಿ | ಸ್ಯಾಮ—ನಾವು ಇರುವಂತಾಗಲಿ | ಪ್ರಾಯೇ—ಪ್ರಾಯೇ—ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪ್ರವೇಶಕಾಲದಲ್ಲೂ ಸಹ (ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲೂ) | ಜಿಗೀವಾಂಸಃ—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುವಂತಾಗಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರನೊಂದಿಗೆ ನನ್ನ ಸಖ್ಯವು ಬೇರೆಯಾಗದಿರಲಿ. ಈ ಇಂದ್ರನ ದಾನವು ನಮಗೆ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದಾಗಲಿ. ಪ್ರಶಸ್ತವಾದುದೂ, ಆಪತ್ತಿನಿಂದ ತಪ್ಪಿಸತಕ್ಕದ್ದೂ ಆದ ಇಂದ್ರನ ಬಾಹುವಿನ ರಕ್ಷಣೆಯಲ್ಲಿ ನಾವು ಇರುವಂತಾಗಲಿ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲೂ ಸಹ ನಾವು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುವಂತಾಗಲಿ.

English Translation

Never may my friendship with Indra be disunited : may his liberality (ever) yield us (our desires) ; may we be within the excellent defence of (his protecting) arms : may we be victorious in every battle.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ನ ಮೇ ಇಂದ್ರೇಣ ಸಖ್ಯಂ ವಿ ಯೋಷತ್—ಇಂದ್ರೇಣ ಸಹ ಮಮ ಸಖ್ಯಂ ಯಷ್ಟವ್ಯಲಕ್ಷಣಂ ಸಖ್ಯಂ ನ ಕದಾಚಿದಪಿ ವಿಯುಜ್ಯತಾಂ | ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ನನ್ನ ಸ್ನೇಹವು ಯಾವ ಕಾಲಕ್ಕೂ ಬೇರೆಯಾಗದಿರಲಿ ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನ ಸಖ್ಯವು ನನಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ದೃಢವಾಗಿ ಇರುವಂತಾಗಲಿ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಇಲ್ಲಿ ದೇವತೆಯಾದ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಮನುಷ್ಯನಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೂ ಸ್ನೇಹವು ಯಾವ ರೀತಿ ಇರುವದೆಂಬುದನ್ನು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ವಿನಿರಿಸುತ್ತಾ ಮನುಷ್ಯನಾದ ಯಜಮಾನನು ದೇವತೆಯಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳಿಂದಲೂ, ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಆರಾಧಿಸಿ ಅವನ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಸಂಬಂಧವೇ ಯಜಮಾನನಿಗೂ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಇರುವ ಸ್ನೇಹವೆಂದು ನರ್ಹಿಸಿದಾರೆ.

ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ಅಸ್ಯ ದಕ್ಷಿಣಾ ದುಹೀತೇ—ಅಸ್ಮೇಂದ್ರಸ್ಯ ದಕ್ಷಿಣೇಂದ್ರಕರ್ತೃತ್ವಂ ದಾನಮಸ್ಮಭ್ಯಂ ಅಭಿಮತಫಲಂ ದುಗ್ಧಾಂ | ಇಂದ್ರನು ನಮಗೆ ಕೊಡುವ ದಾನವು ನಮ್ಮ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕರೆಯಲಿ ಅಥವಾ ಪೂರೆಯಿಸಿಕೊಡಲಿ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಇಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದಾನವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಈ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನಾದಿ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ನಾವು ಇದೇ ಭಾಗದ 638-640ನೇ ಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಬರೆದಿದ್ದೇವೆ.

ಉಪ ಜ್ಯೇಷ್ಠೇ ವರೂಢೇ ಗಭಸ್ತಾ—ಜ್ಯೇಷ್ಠೇಽತಿತಯೇನ ಪ್ರಶಸ್ತೇ ವರೂಢ ಆಪದಾಂ ಪಾರಕೇ ವರಣೀಯೇ ವಾ ಗಭಸ್ತಾ ಬಾಹುವುಪ ಸಮೀಪೇ ವರ್ತನಃ ಸ್ಯಾಮ | ಇಂದ್ರನ ಬಾಹುವು ಎಂದರೆ ಬಾಹು

ಬಲವು ಅತಿ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದುದು. ಇದು ನಮ್ಮನ್ನು ಆಪತ್ತು (ಕಷ್ಟ) ಗಳಿಂದ ಕಾಪಾಡುವುದು ಮತ್ತು ಈ ಬಾಹುವಿನ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವರು. ಇಂತಹ ಇಂದ್ರನ ಬಾಹುಬಲದ ರಕ್ಷಣೆಯಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ರಕ್ಷಣೆಯ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ನಾವು ಇರುವಂತಾಗಲಿ ಎಂದು ಋಷಿಯು ಅಶಿಸಿರುವನು. ವರೂಢಶಬ್ದವು ಗೃಹನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಪರಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಆಪತ್ತನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವ ಅಥವಾ ಸರ್ವರಿಂದಲೂ ಅಪೇಕ್ಷಣೀಯವಾದ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಗಭಸ್ತಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಗಭಸ್ತಶಬ್ದವು ಬಾಹುನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೮) ರಶ್ಮಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೧೫) ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಬಾಹುವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಗಭಸ್ತಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ.

ಪ್ರಾಯೇಪ್ರಾಯೇ ಜಿಗೀವಾಂಸಃ ಸ್ಯಾಮು—ಸೋಮಪಾನಾರ್ಥಮಿಂದ್ರಸ್ಯ ಯಜ್ಞಶಾಲಾಯಾಂ ಪ್ರವೇಶೇ ಪ್ರವೇಶೇ ಜಿಗೀವಾಂಸಃ ಶತ್ರುಣಾಂ ಜೇತಾರೋ ಭವೇಮು | ಯದ್ವಾ ಪ್ರಾಯೇಪ್ರಾಯೇ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣೇಯತೇ ಗನ್ಯತೇ ಯೋದ್ಧೃಭಿರಿತಿ ಪ್ರಾಯಂ ಯುದ್ಧಂ | ತಸ್ಮಿನ್ಯುದ್ಧೇ ಶತ್ರುನ್ ಜಿತವಂತೋ ಭವೇಮು | ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದಾರೆ. ಪ್ರಾಯೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ಇಂದ್ರನು ಸೋಮಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಯಜ್ಞಶಾಲೆಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಮಾಡುವಾಗ ನಾವು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸೋಣ ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು: ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸಿ ನುಗ್ಗುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯುದ್ಧವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿಯೂ (ಇಂದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ) ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದು ಜಯಶೀಲರಾಗೋಣ ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು. ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಜಿಗೀವಾಂಸಃ ಜಯಶೀಲರಾಗೋಣ ಎಂಬ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಯೇಪ್ರಾಯೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯುದ್ಧವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ಜಯಶೀಲರಾಗೋಣ ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವೇ ಸಮಂಜಸವಾಗಿರುವುದು. ಪ್ರಾಯೇಪ್ರಾಯೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಂದ್ರನ ಯಜ್ಞಶಾಲಾಪ್ರವೇಶವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುವ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಅಷ್ಟು ಸಮಂಜಸವಾಗಿ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ಯಜ್ಞಶಾಲಾಪ್ರವೇಶಕ್ಕೂ, ಶತ್ರು ಜಯಕ್ಕೂ ಯಾವ ಸಂಬಂಧವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವೇ ಗ್ರಾಹ್ಯವಾದುದು. ಪ್ರಾಯೇ ಪಾಯೇ ಎಂದು ದ್ವಿರುಕ್ತಿಯು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿಯೂ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭರೇಭರೇ, ದಿನೇದಿನೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಉದಾಹರಣೆಗಳಿವೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ನೂನಂ ಸಾ ತೇ ಪ್ರತಿ ವರಂ ಜರಿತ್ರೇ ದುಹೀಯದಿಂದ್ರ ದಕ್ಷಿಣಾ
ಮಘೋನೀ |

ಶಿಕ್ಷಾ ಸ್ತೋತ್ರಭ್ಯೋ ನಾತಿ ಧಗ್ಭಗೋ ನೋ ಬ್ರಹ್ಮದ್ವದೇಮ ವಿದಥೇ

ಸುವೀರಾಃ || ೯ ||

ಪದಮಾತಃ

ನೂನಂ | ಸಾ | ತೇ | ಪ್ರತಿ | ವರಂ | ಜರಿತ್ರೇ | ದುಹೀಯತ್ | ಇಂದ್ರ | ದಕ್ಷಿಣಾ | ಮಘೋನೀ |

ಶಿಕ್ಷ | ಸ್ತೋತ್ರೈಃ | ಮಾ | ಅತಿ | ಧಕ್ | ಭಗಃ | ನಃ | ಬೃಹತ್ | ವದೇಮ | ವಿದಥೇ | ಸುವೀರಾಃ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಹರ್ಗಣೇಷು ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನೇಷು ತಾಯಮಾನರೂಪೇಷ್ವಚ್ಛಾನಾಕಸ್ಯಾಹರಹಃ ಶಸ್ಯ-
ಸಂಜ್ಞಕಮುಭಿತಪ್ತೇವೇತಿ ಸೂಕ್ತಂ | ನೂನಂ ಸಾ ತ ಇತ್ಯೇಷಾ ತಸ್ಯಾಂತೇ ಶಂಸನೀಯಾ | ಸೂಕ್ತಿತಂ ಚ |
ನೂನಂ ಸಾ ತ ಇತ್ಯಂತಮುತ್ತಮಂ | ಅ. ೭-೪ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಯಾ ದಕ್ಷಿಣಾ ದಕ್ಷಮುತ್ತಮತನಂ ಕರೋತಿತಿ ದಕ್ಷಿಣಾ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಭೋ ದೇಯಾ ತೇ
ತ್ವತ್ಸಂಬಂಧಿನೀ ಮಘೋನೀ ಧನವತೀ ಜರಿತ್ರೇ ಸ್ತೋತ್ರೇ ವರಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಮುಭಿತಮರ್ಥಂ ನೂನಂ
ಪ್ರತಿದುಹೀಯತ್ | ಇದಾನೀಂ ಪ್ರತಿದೋಗ್ಧಿ | ಸಂಸಾದಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತಾದೃಶೀಂ ದಕ್ಷಿಣಾಂ ಸ್ತೋತ್ರ-
ಭೋಽಸ್ಮಭ್ಯಂ ಶಿಕ್ಷ | ಪ್ರಯಚ್ಛ | ಕಿಂಚಿ ಭಗೋ ಭಜನೀಯಸ್ತ್ವಂ ಮಾತಿ ಧಕ್ || ದಹೇದರ್ಶನಾರ್ಥಸ್ಯ
ಲುಜಃ ಮಂತ್ರೇ ಘಸೇತ್ಯಾದಿನಾ ಚ್ಛೇರ್ಲುಕ್ || ನೋಽಸ್ಮಾನತಿಕ್ರಮ್ಯಾನ್ಯೇಭ್ಯೋ ದಕ್ಷಿಣಾಂ ಮಾ ದಾಃ |
ಪ್ರಥಮಮಸ್ಮಭ್ಯಂ ದತ್ತಾ ಸಶ್ವಾದನ್ಯೇಭ್ಯೋ ದೀಯತಾಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಕಾಮಾನ್
ಮಾ ಧಕ್ | ಮಾ ಧಾಕ್ಷೀಃ | ಅವೇಕ್ಷಿತಫಲದಾನೇನ ಪೂರಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಸುವೀರಾಃ ತೋಭನಪುತ್ರ-
ಸೌತ್ರಾಃ ಸಂತೋ ವಯಂ ವಿದಥೇಽಸ್ಮಿನ್ಯಜ್ಞೇ ಬೃಹತ್ ಪ್ರಭೂತಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ವದೇಮ | ತ್ವಾಮುದ್ಧಿತ್ಯ
ಬ್ರವಾಮು || ಅತ್ರ ಸಾ ತೇ ಪ್ರತಿದುಗ್ಧಾಮಿತಿ ಪ್ರಕೃತ್ಯ ವೀರೋ ವೀರಯತ್ಯಮಿತ್ರಾನ್ ವೇತೇರ್ವಾ
ಸ್ಯಾದ್ಧೃತಿಕರ್ಮಣೋ ವೀರಯತೇರ್ವೇತ್ಯಂತಂ ನಿರುಕ್ತಮನುಸಂಧೇಯಂ | ನಿ. ೧-೭ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತೇ—ನಿನ್ನಿಂದ ದತ್ತವಾಗತಕ್ಕದ್ದೂ | ಮಘೋನೀ—ಪ್ರಭೂತವಾದ
ಸಂಪತ್ತುಳ್ಳದ್ದೂ ಆದ | ಸಾ ದಕ್ಷಿಣಾ—ಆ ದಕ್ಷಿಣೆಯು | ಜರಿತ್ರೇ—ಸ್ತುತಿಕರ್ತನಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ನೂನಂ—
ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ | ವರಂ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿ | ಪ್ರತಿ ದುಹೀಯತ್—ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಪೂರೈಸುತ್ತದೆ (ಅಂತಹ
ದಕ್ಷಿಣೆಯನ್ನು) | ಸ್ತೋತ್ರೈಃ—ಸ್ತುತಿಕರ್ತರಾದ ನಮಗೂ ಸಹ | ಶಿಕ್ಷ—ಕೊಡು | ಭಗಃ—ಪೂಜ್ಯನಾದ ನೀನು |
ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಮಾತಿ ಧಕ್—ತಿರಸ್ಕರಿಸಬೇಡ | ಸುವೀರಾಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ವೀರಪುತ್ರರಿದೊಡಗೂಡಿದ
ನಾವು | ವಿದಥೇ—ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ | ಬೃಹತ್—ಪ್ರಭೂತವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ವದೇಮ—ಪಠಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನಿಂದ ದತ್ತವಾಗತಕ್ಕದ್ದೂ, ಪ್ರಭೂತವಾದ ಸಂಪತ್ತುಳ್ಳದ್ದೂ ಆದ ಆ ದಕ್ಷಿಣೆಯು
ಸ್ತುತಿಕರ್ತನಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರೈಸುತ್ತದೆ.

ಅಂತಹ ದಕ್ಷಿಣೆಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಕರ್ತರಾದ ನಮಗೂ ಕೊಡು. ಪೂಜ್ಯನಾದ ನೀನು ನಮ್ಮನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಬೇಡ. ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಪುತ್ರರಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ನಾವು ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತೇವೆ.

English Translation

That opulent donation which proceeds, Indra, from you, assuredly bestows upon him who praises you the boon (that he desires) : grant it to (us) your adorers : do not you, who are the object of adoration, disregard our prayers ; so that, blessed with worthy descendants, we may glorify you in this sacrifice.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕು ಹಿಂದೆ ಋ. ಸಂ. ೨-೧೧-೨೧ ರಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದರ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಇದೇ ಭಾಗದ 638-640 ನೇ ಪುಟದಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಬರೆದಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

ಹತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು.

:೦:

ಅಸಾಯ್ಯಸ್ಯೇತಿ ನವರ್ಚಮಷ್ಟಮಂ ಸೂಕ್ತಂ ಗಾರ್ತ್ವಮದಂ ತ್ರೈಷ್ಟುಭನ್ಯಂದ್ರಂ | ಅಸಾಯೀತ್ಯನುಕ್ರಾಂತಂ | ಲೈಂಗಿಕಃ ಸೂಕ್ತವಿನಿಯೋಗಃ | ದ್ವಿತೀಯೇ ಪರ್ಯಾಯೇ ಹೋತೃಶಸ್ತ್ರಯಾಜ್ಯಾಸಾಯೀತ್ಯೇಷಾ | ಅ. ೬-೪ ||

ಅನುವಾದವು—ಅಸಾಯ್ಯಸ್ಯ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಎರಡನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಗೃತ್ಸಮದನು ಋಷಿಯು ; ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯು ; ತ್ರೈಷ್ಟು ಭಂದಸ್ಸು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಅಸಾಯಿ ಎಂದು ನೊದಲಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು. ಇದಲ್ಲದೆ ಎರಡನೆಯ ಪರ್ಯಾದದಲ್ಲಿ ಹೋತೃವು ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವಾಗ ಅಸಾಯಿ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತದ ನೊದಲನೆಯ ಋಕ್ಕನ್ನು ಯಾಜ್ಯಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು (ಅ. ೬-೪).

॥ ಓಂ ॥

ಸೂಕ್ತ—೧೯

॥ ಮಂಡಲ—೨ ॥ ಅನುವಾಕ—೨ ॥ ಸೂಕ್ತ—೧೯ ॥

॥ ಅಷ್ಟಕ—೨ ॥ ಅಧ್ಯಾಯ—೬ ॥ ವರ್ಗ— ೨೩, ೨೪ ॥

॥ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ—೯ ॥

ಋಷಿಃ—ಗೃತ್ಯಮದಃ ॥

ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರಃ ॥

ಛಂದಃ—ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ॥

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಸಾಯ್ಯಸ್ಯಾನ್ಧಸೋ ಮದಾಯ ಮನೀಷಿಣಃ ಸುವಾನಸ್ಯ ಪ್ರಯಸಃ ।

ಯಸ್ಮಿನ್ನಿನ್ದ್ರಃ ಪ್ರದಿವಿ ವಾವೃಧಾನ ಓಕೋ ದಧೇ ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಂತಶ್ಚ ನರಃ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಅಸಾಯಿ | ಅಸ್ಯ | ಅನ್ಧಸಃ | ಮದಾಯ | ಮನೀಷಿಣಃ | ಸುವಾನಸ್ಯ | ಪ್ರಯಸಃ |

ಯಸ್ಮಿನ್ | ಇನ್ದ್ರಃ | ಪ್ರದಿವಿ | ವಾವೃಧಾನಃ | ಓಕಃ | ದಧೇ | ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಂತಃ | ಚ | ನರಃ || ೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸುವಾನಸ್ಯ ಸೋಮಾಭಿಷವಂ ಕುರ್ವಾಣಸ್ಯ ಮನೀಷಿಣಃ ಪ್ರಾಜ್ಞಸ್ಯ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿನಃ ಪ್ರಯಸಃ ॥ ಪ್ರೀಜ್ ಪರ್ಪಣೇ | ಅಸುನ್ | ಪ್ರೀತಿಕರಸ್ಯಾಸ್ಯ ಸೋಮಲಕ್ಷಣಸ್ಯಾಂಧಸೋ ಮದಾಯಾಸಾಯಿ | ಏತದನ್ನಮಿಂದ್ರೇಣ ಪೀತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ॥ ಯದ್ವಾ ಅಸಾಯೀತಿ ಪಾತೇರ್ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮಿತಿ ಚಿಣ್ ಕರ್ತರಿ ಭವತಿ | ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ಜಿಂಟ ಇತಿ ಲೋಡರ್ಥೇ ಲುಜ್ ॥ ಪ್ರೀತಿಕರಸ್ಯಾಂಧಸೋ ಮದಾಯಾಸಾಯಿ ॥ ಶೇಷವಿವಕ್ಷಯಾ ಕರ್ಮಣಿ ಪಷ್ಠಾ ॥ ಇಂದ್ರಃ ಸೋಮಂ ಪಿಬತು | ಪ್ರದಿವಿ ಪುರಾಣೇ ಯಸ್ಮಿನ್ನೋಮಲಕ್ಷಣೇಽಂಧಸಿ ವಾವೃಧಾನೋ ವರ್ಧಮಾನ ಇಂದ್ರ ಓಕೋ ದಧೇ | ಸೇವ್ಯತಯಾ ನಿನಾಸಂ ಚಕಾರ | ಕಿಂಚಿ ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಂತ ಇಂದ್ರಾಯ ಸ್ತೋತ್ರಮಿಚ್ಛಂತೋ ನರಃ ಕರ್ಮಣಾಂ ನೇತಾರಃ ಋತ್ವಿಜೋ ಯಸ್ಮಿನ್ನಿನಾಸಂ ದಧಿರೇ | ತದೇತದಸಾಯೀತಿ ಪೂರ್ವೇಜಾನ್ತಯಃ ॥

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಪ್ರದಿವಿ—ಪುರಾತನವಾದ | ಯಸ್ಮಿನ್—ಯಾವ ಸೋಮರೂಪವಾದ ಅನ್ನದಲ್ಲಿ | ನಾವ್ಯಧಾನಃ—
ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ಓಕಃ—ವಾಸಯೋಗ್ಯವಾದ ನಿವಾಸವನ್ನು | ದಧೇ—ರಚಿಸಿ
ಕೊಂಡನೋ (ಮತ್ತು ಯಾವುದರಲ್ಲಿ) | ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಂತಃ—ಸ್ತುತಿಯನ್ನರ್ಪಿಸಲಿಚ್ಛಿಸುವ | ನರತ್ವ—ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ನೇತೃಗ
ಳಾದ ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳೂ ಕೂಡ (ನಿವಾಸವನ್ನು ಪಡೆದರೋ) ಅಂತಹುದೂ | ಸುನಾನಸ್ಯ—ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡ
ತಕ್ಕ | ಮನೀಷಿಣಃ—ಪ್ರಾಜ್ಞನಾದ ಯಜಮಾನನಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾದುದೂ | ಪ್ರಯಸಃ—ಪ್ರೀತಿಕರವಾದುದೂ
ಆದ | ಅಸ್ಯ ಅಂಧಸಃ—ಸೋಮರೂಪವಾದ ಈ ಅನ್ನವು (ಸೋಮರಸವು) | ಮದಾಯಿ—ಹರ್ಷದ ಲಾಭ
ಕ್ಕಾಗಿ | ಅಸಾಯಿ—(ಇಂದ್ರನಿಂದ) ಪಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಪುರಾತನವಾದ ಯಾವ ಸೋಮರೂಪವಾದ ಅನ್ನದಲ್ಲಿ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವ ಇಂದ್ರನು ವಾಸಯೋಗ್ಯ
ವಾದ ನಿವಾಸವನ್ನು ರಚಿಸಿಕೊಂಡನೋ ಮತ್ತು ಯಾವುದರಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸ್ತುತಿಯನ್ನರ್ಪಿಸಲಿಚ್ಛಿಸುವ ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳೂ
ಕೂಡ ನಿವಾಸವನ್ನು ಪಡೆದರೋ ಅಂತಹುದೂ ಮತ್ತು ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವ ಯಜಮಾನನಿಂದ ಅರ್ಪಿತ
ವಾದುದೂ, ಪ್ರೀತಿಕರವಾದುದೂ ಆದ ಸೋಮರೂಪವಾದ ಈ ಅನ್ನವು (ಸೋಮರಸವು) ಹರ್ಷಾರ್ಥವಾಗಿ ಇಂದ್ರ
ನಿಂದ ಪಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

English Translation

It has been partaken (by Indra) for his exhilaration, of this agreeable
(sacrificial) food, the libation of his devout (worshipper); thriving by which
ancient (beverage), he has bestowed a (fitting) dwelling, where the adoring
conductors (of the ceremony) abide.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಂಧಸಃ—ಅಂಧಃ ಶಬ್ದವು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೯). ಮತ್ತು ಅಂಧ ಇತ್ಯನ್ವ-
ನಾಮಾಧ್ಯಾನೀಯಂ ಭವತಿ | (ನಿ. ೫-೧) ಇದನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವುದರಿಂದ ಅಥವಾ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದರಿಂದ
ಅಂಧಃ ಎಂದರೆ ಅನ್ನವು. ಈ ಅನ್ನವು ಯಾವುದಾದರೂ ಆಹಾರರೂಪದಲ್ಲಿರಬಹುದು, ಅಥವಾ ಪಾನಾರ್ಹವಾದ
ಸೋಮರಸರೂಪದಲ್ಲಿರಬಹುದು. ಇದನ್ನು ಆಮುತ್ರೇಭಿಃ ಸಿಂಚಿತಾ ಮದ್ಯಮಂಧಃ ಎಂಬ ನಿಗಮವಾಕ್ಯದಿಂದ
ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಮದವನ್ನು ಉಪಮಾಡತಕ್ಕ ಸೋಮರಸವೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಪ್ರಕೃತ ಋತ್ವಿಕ್ಯನಲ್ಲಿ
ಮದಾಯಿ—ಮದ ಅಥವಾ ಹರ್ಷವನ್ನು ಉಪಮಾಡುವ, ಮತ್ತು ಸುನಾನಸ್ಯ—ಸೋಮರಸವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವ
ಎಂಬ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗವು ಅಂಧಸಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸೋಮರಸವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಸಮರ್ಥಿಸುವುದು.
ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಧಃಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು.

ತ್ವಂ ವಿಪ್ರಸ್ತ್ವಂ ಕನಿರ್ಮಥು ಪ್ರ ಜಾತಮಂಧಸಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೯-೧೮-೨)

ತವ ತ್ಯ ಇಂದೋ ಅಂಧಸೋ ದೇವಾ ಮಧೋವ್ಯಶ್ವತೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೯-೫೧-೩)

ತರತ್ವ ಮಂದೀ ಧಾವತಿ ಧಾರಾ ಸುತಸ್ಯಾಂಧಸಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೯-೫೮-೧)

ಅಥಾ ತೇ ಸಖ್ಯೇ ಅಂಧಸೋ ನಿ ವೋ ಮದೇ ರಣನ್ಗಾವೋ ನ ಯವಸೇ ವಿವಕ್ಷಸೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೨೫-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅಂಧಸಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸೋಮರಸವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಸೂಚಿಸುವುದು.

ಸುವಾನಸ್ಯ ಮನೀಷಿಣಃ ಪ್ರಯಸಃ ಅಸ್ಯ ಅಂಧಸಃ ಮದಾಯಿ ಅಸಾಯಿ—ಸೋಮಾಭಿಷವಂ ಕುರ್ವಾಣಸ್ಯ ಪ್ರಾಜ್ಞಸ್ಯ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿನಃ ಪ್ರೀತಿಕರಸ್ಯಾಸ್ಯ ಸೋಮಲಕ್ಷಣಸ್ಯಾಂಧಸೋ ಮದಾಯಾಸಾಯಿ | ಏತದನ್ನಮಿಂದ್ರೇಣ ಪೀತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಜ್ಞನಾದವನೂ, ಯಜ್ಞಕರ್ತನೂ ಆದ ಯಜಮಾನನು ಹಿಂಡಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಹರ್ಷಪ್ರದವಾದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಪಾನಮಾಡಿದನು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು. ಇಲ್ಲಿ ಅಂಧಸಃ ಎಂದು ಕಷ್ಟೀವಿಭಕ್ತಿಯಿದ್ದರೂ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯಾವಿಭಕ್ತ್ಯರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿದಾರೆ ಎಂದರೆ ಸೋಮರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ; ಅಥವಾ ಸೋಮರೂಪವಾದ ಅನ್ನದ ಸ್ವಲ್ಪಭಾಗವನ್ನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೇಕಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ಯಸ್ಮಿನ್ ಪ್ರದಿವಿ ವಾವೃಧಾನೋ ಇಂದ್ರ ಓಕೋ ದಧೇ—ಪುರಾಣೇ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸೋಮಲಕ್ಷ-
ಣೇನ್ದ್ರಸಿ ವರ್ಧಮಾನ ಇಂದ್ರಃ ಸೇವ್ಯತಯಾ ನಿವಾಸಂ ಚಿಕಾರ | ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸದ ಪ್ರಶಂಸೆ
ಯನ್ನು ಋಷಿಯು ಮಾಡಿರುವನು. ಪುರಾತನವಾದ ಎಂದರೆ ಬಹಳಕಾಲದಿಂದಲೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಈ ಸೋಮರಸದಲ್ಲಿ
ಇಂದ್ರನು ನಿವಾಸವನ್ನು ಮಾಡಿದನು, ಎಂದರೆ ಇಂತಹ ಶ್ರೇಷ್ಠವೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವೂ ಆದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಇಂದ್ರನು
ಯಥೇಷ್ಟವಾಗಿ ಸೇವಿಸಿದನು ಅಥವಾ ಪಾನಮಾಡಿದನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಬ್ರಹ್ಮಂಣ್ಯಂತಃ ನರಃ ಚ (ದಧೇ)—ಕಿಂಚ ಸ್ತೋತ್ರಮಿಚ್ಛಂತೋ ಕರ್ಮಣಾಂ ನೇತಾರ
ಋತ್ವಿಜೋ ಯಸ್ಮಿನ್ನಿವಾಸಂ ದಧಿರೇ | ತದೇತದಪಾಯೀತಿ ಪೂರ್ವೇಣಾನ್ವಯಃ | ಇದಲ್ಲದೆ ಯಜ್ಞಕರ್ಮ
ದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತರಾಗಿ ಅದನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿರುವ ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳೂ ಸಹ ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಸೋಮರಸವನ್ನು
ಪಾನಮಾಡಿದರು. ಇಂತಹ ಸೋಮರಸವೇ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಪಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಎಂದು ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದೊಡನೆ
ಸಮನ್ವಯವು

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಸ್ಯ ಮನ್ದಾನೋ ಮಧ್ವೋ ವಜ್ರಹಸ್ತೋಽಹಿಮಿನ್ನೋ ಅರ್ಣೋವೃತಂ

ನಿ ವೃಶ್ಚತ್ |

ಪ್ರ ಯದ್ವಯೋ ನ ಸ್ವಸರಾಣ್ಯಚ್ಛಾ ಪ್ರಯಾಂಸಿ ಚ ನದೀನಾಂ ಚಕ್ರಮನ್ತ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಸ್ಯ | ಮಂದಾನಃ | ಮಧ್ವಃ | ವಜ್ರಹಸ್ತಃ | ಅಹಿಂ | ಇಂದ್ರಃ | ಅರ್ಣಃವೃತಂ | ವಿ | ವೃಕ್ಷತ್ |
ಪ್ರ | ಯತ್ | ವಯಃ | ನ | ಸ್ವಸರಾಣಿ | ಅಚ್ಛ | ಪ್ರಯಾಂಸಿ | ಚ | ನದೀನಾಂ | ಚಕ್ರಮನ್ತ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಸ್ಯ ಮಧ್ವಃ || ತೃತೀಯಾರ್ಥೇ ಷಷ್ಠೀ || ಅನೇನ ಮದಕರೇಣ ಸೋಮೇನ ಮಂದಾನೋ
ಹೃಷ್ಯನ್ ವಜ್ರಹಸ್ತೋ ವಜ್ರಾಯುಕ್ತೋ ಹಸ್ತೋ ಯಸ್ಯ ಸ ಇಂದ್ರೋಽರ್ಣಾವೃತಮುದಕಸ್ಯಾವರಕ-
ಮುದಕೇನಾವೃತಂ ನಾಹಿಂ ವೃತ್ರಂ ಮೇಘಂ ನಾ ವಿವೃಕ್ಷತ್ | ವಿಶೇಷೇಣಾಚ್ಛಿನತ್ || ಓವ್ರಶ್ಚಾ ಭೇದನೇ |
ತಾದಾದಿಕಃ | ಲಜಃ ಗೃಹಿಜ್ಯಾದಿನಾ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ || ಯದ್ಯದಾಹಿಭೇದನೇ ಜಾತೇ ನದೀನಾಂ ಪ್ರಯಾಂಸಿ
ಪ್ರೀಣಯಿತ್ವಾಣಿ ಜಲಾನೃಚೈ ಸಮುದ್ರಮುಭಿಲಕ್ಷ್ಯ ಪ್ರ ಚಕ್ರಮಂತ | ಗಂತುಮುಪಾಕ್ರಮನ್ | ತತ್ರ
ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ವಯೋ ನ | ಯಥಾ ಪಕ್ಷಿಣಃ ಸ್ವಸರಾಣಿ | ಸುಷ್ವರ್ಯಂತೇ ಪ್ರಾಪ್ತಂತ ಇತಿ ಸ್ವರಾಣಿ
ಸ್ವಸರಾಣಿ ಕುಲಾಯಾಃ | ತಾನುಭಿಲಕ್ಷ್ಯ ಗಚ್ಛಂತಿ ತದ್ವತ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಅಸ್ಯ ಮಧ್ವಃ—ಮದಕರವಾದ ಈ ಸೋಮದ ಪಾನದಿಂದ | ಮಂದಾನಃ—
ಹರ್ಷಗೊಂಡವನಾಗಿಯೂ | ವಜ್ರಹಸ್ತಃ—ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದವನಾಗಿಯೂ | ಇಂದ್ರಃ—
ಇಂದ್ರನು | ಅರ್ಣಾವೃತಂ—ಉದಕವನ್ನು ಆವರಿಸಿದ | ಅಹಿಂ—ವೃತ್ರನನ್ನು (ಮೇಘವನ್ನು) | ವಿವೃಕ್ಷತ್—
ಸೀಳಿದನೋ (ಅಗ) | ನದೀನಾಂ—ನದಿಗಳ | ಪ್ರಯಾಂಸಿ—ಪ್ರೀತಿಕಾರಕಗಳಾದ ಉದಕಗಳು | ವಯಃ—
ಪಕ್ಷಿಗಳು | ಸ್ವ ಸರಾಣಿ ಇವ—ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಗೂಡುಗಳ ಕಡೆಗೆ ಹಾರಿಹೋಗುವಂತೆ | ಅಚ್ಛ—ಸಮುದ್ರವನ್ನು
ಅಭಿಲಕ್ಷಿಸಿ (ಸಮುದ್ರಾಭಿಮುಖವಾಗಿ) | ಪ್ರ ಚಕ್ರಮಂತ—ಪ್ರವಹಿಸಿದವು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಮದಕರವಾದ ಈ ಸೋಮದ ಪಾನದಿಂದ ಹರ್ಷಗೊಂಡವನಾಗಿಯೂ, ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ
ಹಿಡಿದವನಾಗಿಯೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು ಯಾವಾಗ ಉದಕವನ್ನು ಆವರಿಸಿದ ಮೇಘವನ್ನು ಸೀಳಿದನೋ ಅಗ ನದಿಗಳ
ಪ್ರೀತಿಕಾರಕಗಳಾದ ಉದಕಗಳು ಪಕ್ಷಿಗಳು. ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಗೂಡುಗಳ ಕಡೆಗೆ ಹಾರುವಂತೆ ಸಮುದ್ರಾಭಿಮುಖವಾಗಿ
ಪ್ರವಹಿಸಿದವು.

English Translation

Exhilarated by the Soma juice, Indra, armed with the thunderbolt
severed the rain-confining cloud ; where-upon the currents of the rivers
proceedad (towards the ocean), like birds to their own nests.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಅರ್ಥವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು. ಇಂದ್ರನು ಮದಕರವಾದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿ ಅದರ ಹರ್ಷದಿಂದ ಉತ್ಸಾಹಗೊಂಡು ಕೈಯಲ್ಲಿ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಉದಕಗಳಿಂದ ಆವೃತವಾಗಿದ್ದ ಮೇಘಗಳನ್ನು ತಡೆದಿದ್ದ ವೃತ್ರಾಸುರನನ್ನು ಪ್ರಹಾರಮಾಡಿದನು. ಈ ರೀತಿ ಮೇಘಭೇದನದಿಂದ ಇದುವರೆಗೂ ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ ಉದಕಗಳು ವೃಷ್ಟಿರೂಪವಾಗಿ ಭೂಮಿಯಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ನದಿಗಳಾಗಿ ಹರಿಯುತ್ತಾ ಸಮುದ್ರಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಪ್ರವಹಿಸಿದವು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. (ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿ) ಪಕ್ಷಿಗಳು ತಮ್ಮ ಗೂಡುಗಳಿಗೆ ಯಾವ ರೀತಿ ಹೋಗಿ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುವವೋ ಅದರಂತೆ ನದಿಗಳ ಉದಕಗಳು ಸಮುದ್ರಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗಿ ಸೇರುವವು. ಇಲ್ಲಿ ನದಿಯ ಉದಕಗಳನ್ನು ಪಕ್ಷಿಗಳಿಗೂ, ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಪಕ್ಷಿಗಳ ಗೂಡುಗಳಿಗೂ ಹೋಲಿಸಿದೆ.

ಸಂಹಿತಾ ಪಾಠ:

ಸ ಮಾಹಿನ ಇನ್ನೋ ಅರ್ಣೋ ಅಪಾಂ ಪ್ರೈರಯದಹಿಹಾಚ್ಛಾ
ಸಮುದ್ರಂ ।

ಅಜನಯತ್ಸೂರ್ಯಂ ವಿದದ್ಗಾ ಅಕ್ತುನಾಹ್ನಾಂ ವಯುನಾನಿ ಸಾಧತ್ ॥

ಪದಪಾಠ:

ಸಃ | ಮಾಹಿನಃ | ಇನ್ದ್ರಃ | ಅರ್ಣಃ | ಅಪಾಂ | ಪ್ರ | ಐರಯತ್ | ಅಹಿಹಾ | ಅಚ್ಛ | ಸಮುದ್ರಂ |

ಅಜನಯತ್ | ಸೂರ್ಯಂ | ವಿದತ್ | ಗಾಃ | ಅಕ್ತುನಾ | ಅಹ್ನಾಂ | ವಯುನಾನಿ | ಸಾಧತ್ || ೩ ||

ಸಾಯಂಜಭಾಷ್ಯಂ

ಮಾಹಿನೋ ಮಹನೀಯಃ ಪೂಜನೀಯೋ ಯದ್ವಾ ಮಹಿನೋಪೇತಃ | ಅಹಿಹಾಹಿಂ ಮೇಘಂ ಹತವಾನಿದ್ರಃ || ಬ್ರಹ್ಮಭ್ರೂಣವೃತ್ರೇಷು ಕ್ವಿಪ್ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಭೂತಕಾಲೇ ಕ್ವಿಪ್ || ಸ ಇಂದ್ರೋಽಸಾಮರ್ಣಃ || ಋಗತಾ || ಸ್ತೋತೋಲಕ್ಷಣಂ ಪ್ರವಾಹಂ ಸಮುದ್ರಾಮಚ್ಛಾಭಿಲಕ್ಷ್ಯ ಪ್ರೈರಯತ್ | ಕಿಂಚ ಸ ಇಂದ್ರೋಽಂಗಿರಸಾಂ ಬಿಲಾಂತವರ್ತಿನಾಮಾವೃತಾನಾಂ ಗವಾಂ ಲಾಭಾಯ ಸೂರ್ಯಮಜನಯತ್ | ತತೋ ಗಾಃ ಪಣಿಭಿರಪಹೃತಾ ಗಾ ವಿದತ್ | ಅಲಭತೆ || ವಿದಿರ್ ಲಾಭೇ | ಲುಜೀಂತೋ ನೇತಿ ಚ್ಛೇರವಾದೇಶಃ | ವಾಕ್ಯಭೇದಾದನಿಘಾತಃ || ತಥಾಕ್ತುನಾ ತೇಜಸಾಹ್ನಾಂ ದಿವಸಾನಾಂ ವಯುನಾನಿ ಪ್ರಜ್ಞಾನಾನಿ ಪ್ರಕಾಶಾನ್ ಸಾಧತ್ | ಅಸಾಧಯತ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಮಾಹಿನಃ—ಪೂಜ್ಯನಾದವನೂ | ಅಹಿಹಾ—ವೃತ್ರಹಂತಕನೂ ಆದ | ಸ ಇಂದ್ರಃ—ಅದೇ ಇಂದ್ರನು |
 ಅಸಾಂ—ಉದಕಗಳ | ಅರ್ಣಃ—ಪ್ರವಾಹಗಳನ್ನು | ಸಮುದ್ರಂ ಅಚೈ—ಸಮುದ್ರಾಭಿಮುಖವಾಗಿ |
 ಪ್ರೈರಯತ್—ಪ್ರವಹಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು | ಸೂರ್ಯಂ—ಸೂರ್ಯನನ್ನು | ಅಜನಯತ್—ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು |
 ಗಾಃ—(ಪಣಿಗಳಿಂದ ಅಪಹೃತಗಳಾದ) ಗೋವುಗಳನ್ನು | ವಿವತ್—ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಪಡೆದನು | ಅಕ್ಷುನಾ—ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ |
 ಅಹ್ನಾಂ—ದಿವಸಗಳ | ವಯುನಾನಿ—ಪ್ರಕಾಶಗಳನ್ನು | ಸಾಧತ್—ಸಾಧಿಸಿದನು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಪೂಜ್ಯನಾದವನೂ, ವೃತ್ರಹಂತಕನಾದವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು ಉದಕಗಳ ಪ್ರವಾಹಗಳನ್ನು ಸಮುದ್ರಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಪ್ರವಹಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು ಅವನು ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಪಣಿಗಳಿಂದ ಅಪಹೃತಗಳಾದ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಪಡೆದನು. ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ದಿವಸಗಳ ಪ್ರಕಾಶಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದನು.

English Translation

The adorable Indra, the slayer of Ahi, sent the current of the waters towards the ocean: he generated the sun: he discovered the cattle: he effected the manifestation of the days by light.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ವಿಷಯವನ್ನೇ ಪುನಃ ಹೇಳಿರುವುದು. ಮೇಘಹನನದಿಂದ ವೃಷ್ಟಿಯುಂಟಾಗಿ ಆ ವೃಷ್ಟ್ಯುದಕಗಳು ನದಿಯ ಪ್ರವಾಹರೂಪವಾಗಿ ಸಮುದ್ರಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹರಿಯುವಂತೆ ಇಂದ್ರನು ಮಾಡಿದನು. ಇದಲ್ಲದೆ ಆ ಇಂದ್ರನು ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಪಣಿಗಳೆಂಬ ಅಸುರರಿಂದ ಅಪಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಂದನು. ಮತ್ತು ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ತೇಜಸ್ಸುಗಳು ಜೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಮಾಹಿನಃ—ಮಹನೀಯಃ ಪೂಜನೀಯಃ ಯದ್ವಾ ಮಹಿಮೋಪೇತಃ | ಪೂಜ್ಯನಾದ ಅಥವಾ ಅನೇಕ ಸಾಹಸಕೃತ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಅವುಗಳ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅರ್ಣಃ—ಅರ್ಣಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ನೂರೊಂದು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೨-೨೪) ಅರ್ಣವೆಂದರೆ ಉದಕವೆಂದರ್ಥವು.

ಅಕ್ಷುನಾ—ಅಕ್ಷುಭೀ ರಾತ್ರಿಭಿಃ ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವಿರುವುದು. (ನಿ. ೧೨-೨೩). ಅಕ್ಷುಶಬ್ದವು ಅಂಜೂ ವ್ಯಕ್ತಿವ್ಯಕ್ತನಾಂತಿಗತಿಷು ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಕಾಂತಿಯೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ವಯುನಾನಿ—ವಯುನಶಬ್ದವು ಪ್ರಶಸ್ತನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೧೩) ಪ್ರಜ್ಞಾನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೧೩) ಪರಿತವಾಗಿದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸೋ ಅಪ್ರತೀನಿ ಮನವೇ ಪುರೂಣೇಂದ್ರೋ ದಾಶದ್ವಾಶುಷೇ ಹನ್ತಿ ವೃತಂ |

ಸದ್ಯೋ ಯೋ ನೃಭ್ಯೋ ಅತಸಾಯ್ಯೋ ಭೂತ್ವಸ್ಪೃಧಾನೇಭ್ಯಃ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ
ಸಾತೌ || ೪ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸಃ | ಅಪ್ರತೀನಿ | ಮನವೇ | ಪುರೂಣೇ | ಇಂದ್ರಃ | ದಾಶತ್ | ದಾಶುಷೇ | ಹನ್ತಿ | ವೃತಂ |

ಸದ್ಯಃ | ಯಃ | ನೃಭ್ಯಃ | ಅತಸಾಯ್ಯಃ | ಭೂತ್ | ಪಸ್ಪೃಧಾನೇಭ್ಯಃ | ಸೂರ್ಯಸ್ಯ | ಸಾತೌ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸ ಇಂದ್ರೋ ದಾಶುಷೇ ಹವಿರ್ದತ್ತವತೇ ಮನವೇ ಮನುಷ್ಯಾಯ ಯಜಮಾನಾಯ ಪುರೂಣೇ
ಬಹೂಸ್ಯಪ್ರತೀನ್ಯುತ್ಕೃಷ್ಟಾಣಿ ಧನಾನಿ ದಾಶತ್ | ದದಾತಿ | ಕಿಂಚಿ ವೃತ್ರಮಸುರಂ ಹಂತಿ | ಕೀದೃಶಃ |
ಯ ಇಂದ್ರಃ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಸಾತೌ | ಸಾತಿಃ ಸಂಭಜನಂ | ಸೂರ್ಯಸಂಭಜನವಿಷಯೇ ಭೂತೇ ಪಸ್ಪೃ-
ಧಾನೇಭ್ಯಃ ಅಹಮೇವ ಪ್ರಥಮಂ ಸೂರ್ಯಂ ಪ್ರಾಪ್ನುಯಾಮಹಮೇವ ಪ್ರಥಮಂ ಸೂರ್ಯಂ ಪ್ರಾಪ್ನು-
ಯಾಮಿತಿ ಸ್ಪರ್ಧಮಾನೇಭ್ಯಃ ಸ್ತೋತ್ರಭ್ಯಃ ಸದ್ಯಸ್ತದಾನೀಮೇವಾತಸಾಯ್ಯಸ್ತತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಹೇತುಭೂತಃ
ಸನ್ ಸಮಾಶ್ರಯಣೀಯೋ ಭೂತ್ | ಅಭೂತ್ | ಯದ್ವಾ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಸಾತೌ || ಪೋಲಂತಕರ್ಮಣಿ |
ಅಧಿಕರಣೇ ಕ್ರಿನ್ || ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿನಿ ಯುದ್ಧೇ ಪಸ್ಪೃಧಾನೇಭ್ಯಃ ಸೂರ್ಯೇಣ ಸಹ ಸ್ಪರ್ಧ-
ಮಾನೇಭ್ಯೋಽತಸಾಯ್ಯೋಽಭೂತ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಯಃ—ಯಾವ ಇಂದ್ರನು | ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಸಾತೌ—ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ |
ಪಸ್ಪೃಧಾನೇಭ್ಯಃ—ಪರಸ್ಪರ ಸ್ಪರ್ಧೆಯನ್ನು ಬೆಳೆಸಿದ | ನೃಭ್ಯಃ—ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಗೆ | ಸದ್ಯಃ—ಒಡನೆಯೇ |
ಅತಸಾಯ್ಯಃ—ಮಧ್ಯಸ್ಥನಾಗಿ ನಿಂತು ನಿರ್ಣಾಯಕನಾಗಿ | ಭೂತ್—ಆದನೋ | ಸಃ ಇಂದ್ರಃ—ಆ ಇಂದ್ರನು |
ದಾಶುಷೇ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವವನೂ | ಮನವೇ—ಮಾನವನೂ ಆದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಪುರೂಣೇ—ಬಹಳ
ವಾದುದೂ | ಅಪ್ರತೀನಿ—ಉತ್ಕೃಷ್ಟವೂ ಆದ ಧನಗಳನ್ನು | ದಾಶತ್—ಕೊಡುತ್ತಾನೆ | ವೃತ್ರಂ—ವೃತ್ತಾಸುರ
ನನ್ನು | ಹಂತಿ—ಕೊಲ್ಲುತ್ತಾನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಸ್ಪರ್ಧೆಯನ್ನು ಬೆಳೆಸಿದ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಗೆ ಮಧ್ಯಸ್ಥನಾಗಿ
ನಿಂತು ಒಡನೆಯೇ ಯಾರು ನಿರ್ಣಾಯಕನಾದನೋ ಆ ಇಂದ್ರನು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವವನೂ, ಮಾನವನೂ ಆದ

ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಬಹಳವಾದುದೂ, ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದುದೂ ಆದ ಧನಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ವೃತ್ರಾಸುರನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುತ್ತಾನೆ.

English Translation

To the presenter (of the libation) Indra gives many unparalleled gifts : he slays Vritra ; he was the arbiter amongst his worshippers when contending for the possession of the Sun.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಯೇ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಸಾತ್ ಪಸೃಧಾನೇಭ್ಯಃ ನೈಭ್ಯಃ ಸದ್ಯಃ ಆತಸಾಯೈಃ ಭೂತ್—ಸೂರ್ಯ ಸಂಭಜನವಿಷಯೇ ಭೂತೇ ಪಸೃಧಾನೇಭ್ಯಃ ಅಹಮೇವ ಪ್ರಥಮಂ ಸೂರ್ಯಂ ಪ್ರಾಪ್ನುಯಾಮಹಮೇವ ಪ್ರಥಮಂ ಸೂರ್ಯಂ ಪ್ರಾಪ್ನುಯಾಮಿತಿ ಸ್ಪರ್ಧಮಾನೇಭ್ಯಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಸದ್ಯಸ್ತದಾನೀಮೇನಾತೇ—ಸಾಯೈಸ್ತತ್ಪ್ರಾಪ್ತೀಹೇತುಭೂತಃ ಸನ್ ಸಮಾಶ್ರಯಣೀಯೋ ಭೂತ್ | ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಪಡೆಯುವ ವಿಷಯವಾಗಿ ನಾನು ಮೊದಲು ತಾನು ಮೊದಲು ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಪಡೆಯುವೆನು ಎಂದು ಸ್ತೋತ್ರಜನರಲ್ಲಿ ಸ್ಪರ್ಧೆಯು ಉಂಟಾದಾಗ ಇಂದ್ರನು ಮಧ್ಯಸ್ಥನಾಗಿ ನಿಂತು ಅವರ ವಿವಾದವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದನು ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು ಎಂದರೇನು ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿಲ್ಲ. ಪ್ರಾಯಶಃ ಋ ಸಂ. ೧-೬೧-೧೫ ಮತ್ತು ೧-೧೨೧-೧೩ ನೆಯ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ವಿಷಯವನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾರಾಂತರವಾಗಿ ಹೇಳಿರಬಹುದು. ಮುಂದಿನ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಈ ವಿಷಯದ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿರುವುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆವೆ. ಅದನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ನೋಡಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸ ಸುನ್ವತ ಇಂದ್ರಃ ಸೂರ್ಯಮಾ ದೇವೋ ರಿಣಜ್ಞತ್ಯಾಯ ಸ್ತನಾನ್ |

ಆ ಯದ್ರಯಿಂ ಗುಹದವದ್ಯಮಸ್ತೈ ಭರದಂಶಂ ನೈತತೋ ದಶಸ್ಯನ್ ||೫||

ಪದಪಾಠಃ

ಸಃ | ಸುನ್ವತೇ | ಇಂದ್ರಃ | ಸೂರ್ಯಂ | ಆ | ದೇವಃ | ರಿಣಜ್ಞ | ಮತ್ಯಾಯ | ಸ್ತನಾನ್ |

ಆ | ಯತ್ | ರಯಿಂ | ಗುಹತ್ | ಅವದ್ಯಂ | ಅಸ್ತೈ | ಭರತ್ | ಅಂಶಂ | ನ | ನೈತತಃ | ದಶಸ್ಯನ್ ||೫||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸ್ತವಾನ್ ಏತಶೇನ ಸ್ತಾಯಮಾನೋ ದೇವೋ ದ್ಯೋತಮಾನಃ ಸ ಇಂದ್ರಃ ಸುನ್ವತೇ ಸೋಮಾ-
ಭಿಷವಂ ಕುರ್ವತೇ ಮರ್ತ್ಯಾಯ ಮನುಷ್ಯಾಯೈತಶಾಯ ಸೂರ್ಯಮಾರಿಣಕ್ | ಏತಶೇನ ಸ್ಪರ್ಧಮಾನಂ
ಸೂರ್ಯಂ ಬಲೇನಾರೇಚಯತ್ | ತಥಾ ಚ ನಿಗಮಃ | ಪ್ರೈತಶಂ ಸೂರ್ಯೇ ಪಸ್ಪೃಧಾನಂ ಸೌವಶ್ವೇ
ಸುಷ್ವಿಮಾವದಿದ್ರೆ ಇತಿ | ಯದ್ಯಸ್ಮಾದೇತಶಃ ಸೌವಶ್ವೋ ರಾಜಾ ದಶಸ್ಯನ್ ಯಜಮಾನೋಽಸ್ಮಾ
ಇಂದ್ರಾಯ ಗುಹದವದ್ಯಂ ಪ್ರಚ್ಛನ್ನಾವದ್ಯಂ ರಯಿಂ ಸೋಮರೂಪಮಭರತ್ | ಸಂಪಾದಯಾಮಾಸ |
ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಅಂಶಂ ನ | ಯಥಾ ಪಿತಾಂಶಂ ಭಾಗಂ ಪುತ್ರಾಯ ಭರತಿ ತದ್ಭತ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಯತ್—ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ | ಏತಶಃ—ಏತಶನೆಂಬ ರಾಜನು | ದಶಸ್ಯನ್—ಯಜ್ಞಕರ್ತನಾಗಿ |
ಅಸ್ಯೈ—ಈ ಇಂದ್ರನಿಗೆ | ಗುಹದವದ್ಯಂ—ರಹಸ್ಯವಾದುದೂ ಪವಿತ್ರವಾದುದೂ ಆದ | ರಯಿಂ—
ಸೋಮರೂಪವಾದ ಧನವನ್ನು | ಅಂಶಂ ನ—ಪಿತೃವು ತನ್ನ ಐಶ್ವರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪುತ್ರನ ಅಂಶವನ್ನು ಭಾಗಮಾಡಿ
ಕೊಡುವಂತೆ | ಅಭರತ್—ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಟ್ಟನೋ ಆ ಕಾರಣದಿಂದ | ಸ್ತವಾನ್—(ಏತಶನಿಂದ)
ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನೂ | ದೇವಃ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದವನೂ ಆದ | ಸ ಇಂದ್ರಃ—ಆ ಇಂದ್ರನು | ಸುನ್ವತೇ—
ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವವನೂ | ಮರ್ತ್ಯಾಯ—ಮಾನವನೂ ಆದ ಏತಶನಿಗೆ | ಸೂರ್ಯಂ—ಸೂರ್ಯನನ್ನು |
ಆ ರಿಣಕ್—ನಮ್ರವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಏತಶನೆಂಬ ರಾಜನು ಯಜ್ಞಕರ್ತನಾಗಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ರಹಸ್ಯವಾದುದೂ,
ಪವಿತ್ರವಾದುದೂ ಆದ ಸೋಮರೂಪವಾದ ಧನವನ್ನು ಪಿತೃವು ತನ್ನ ಐಶ್ವರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪುತ್ರನ ಅಂಶವನ್ನು ಭಾಗಮಾಡಿ
ಕೊಡುವಂತೆ ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಟ್ಟನೋ, ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ಏತಶನಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನೂ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನನೂ ಆದ
ಇಂದ್ರನು ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವವನೂ, ಮಾನವನೂ ಆದ ಏತಶನಿಗೆ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ನಮ್ರವಾಗುವಂತೆ
ಮಾಡಿದನು.

English Translation

The divine Indra, when lauded (by Etasha), humbled the Sun (in be-
half) of the mortal who offered to him the libation ; for the mnnificent Etasha
presented him with mysterious and inestimable riches : (as a father gives) his
portion (to a son).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಏತಶಃ—ಈ ಏತಶನೆಂಬ ಋಷಿಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಮ. ಸಂ. ೧-೬೧-೧೫ ನೆಯ ಮುಕ್ತಿನ
ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ—

ಅಸ್ಮಾ ಇದು ತ್ಯಾದನು ದಾಯ್ಯೇಷಾಮೇಕೋ ಯದ್ವನ್ನೇ ಭೂರೇರೀಶಾನಃ |

ಪ್ರೈತಶಂ ಸೂರ್ಯೇ ಪಸ್ಯಧಾನಂ ಸೌವಶ್ಯೇ ಸುಷ್ವಿಮಾವದಿಂದ್ರಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೧-೧೫ ಸಾ. ಭಾ.)

ಸ್ವಶ್ವೋ ನಾಮ ಕಶ್ಚಿದ್ರಾಜಾ | ಸ ಚ ಪುತ್ರಕಾಮಃ ಸೂರ್ಯಮುಪಾಸಾಂ ಚಕ್ರೇ | ತಸ್ಯ ಚ
ಸೂರ್ಯ ಏವ ಪುತ್ರೋ ಬಭೂವ | ತೇನ ಸಹೈತಶನಾನ್ನೋ ಮಹರ್ಷೇರ್ಯುದ್ಧಂ ಜಾತೆ-
ಮಿತಿ ತದೇತದಿಹೋಚ್ಯತೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೧-೧೫ ಸಾ. ಭಾ.)

ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಸ್ವಶ್ವನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ರಾಜನಿದ್ದನು. ಅವನಿಗೆ ಮಕ್ಕಳಿರಲಿಲ್ಲ. ತನಗೆ ಮಕ್ಕಳಾಗಬೇಕೆಂದು ಸೂರ್ಯನನ್ನು
ಉಪಾಸನೆಮಾಡಿದನು ಆಗ ಸೂರ್ಯನು ತಾನೇ ಅವನ ಮಗನಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದನು. ಅವನಿಗೂ ಏತಶನೆಂಬ ಮಹ
ರ್ಷಿಗೂ ಯುದ್ಧವು ಸಂಭವಿಸಿತು. ಅದನ್ನೇ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ವಿನಿಶ್ಚಯಿಸುವರು. ಮತ್ತು ಸ್ವಶ್ವನೆಂಬ
ರಾಜನ ಪುತ್ರ ರೂಪದಿದ್ದ ಸೂರ್ಯನಿಗೂ ಈ ಏತಶನೆಂಬ ಋಷಿಗೂ ಘೋರವಾದ ಯುದ್ಧವು ಸಂಭವಿಸಿದಾಗ
ಏತಶಋಷಿಯು ಸೋಮರಸವನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿದನು. ಅದರಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟನಾದ ಇಂದ್ರನು
ಏತಶನ ಪಕ್ಷವನ್ನು ವಹಿಸಿ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿದನು ಎಂದು ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಈ ವಿಷಯ
ವನ್ನೇ ಗೃತ್ಸಮದ ಋಷಿಯು ಹಿಂದಿನ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಪಸ್ಯಧಾನೇಭ್ಯಃ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ—
ಸೂರ್ಯನೊಡನೆ ಹೋರಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಏತಶಋಷಿಗೆ ಇಂದ್ರನು ಸಹಾಯಮಾಡಿದನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಇದಲ್ಲದೆ—

ಅಯಂ ಚಕ್ರಮಿಷಣತ್ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ನೈತಶಂ ರೀರಮತ್ಸಸ್ಯಮಾಣಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೧೭-೧೪)

ಪ್ರೈತಶಂ ಸೂರ್ಯೇ ಪಸ್ಯಧಾನಮಿತ್ಯರ್ಥಚೇ ಋ. ಸಂ. ೧-೬೧-೧೫ | ಪೂರ್ವಂ ಕಾಚಿದಾ-
ಖ್ಯಾಯಿಕಾ ಸೂಚಿತಾ | ಆತ್ಮಾಪ್ಯಯಂ ಚಕ್ರಮಿತಿ ಪೂರ್ವಾರ್ಥೇ ಸಾ ಸೂಚ್ಯತೇ | ಸ್ವಶ್ವ-
ನಾಮಾ ಕಶ್ಚಿದ್ರಾಜಾ | ಸ ಚ ಪುತ್ರಾರ್ಥಂ ಸೂರ್ಯಮುಪಾಸ್ಮೇ | ಸ ಚ ಸೂರ್ಯಃ ಪುತ್ರ-
ರೂಪೇಣ ಸ್ವಯಮೇವ ತತ್ರೋತ್ಪನ್ನಃ ಸನ್ ಏತಶಾಪ್ಯೇನ ಮಹರ್ಷಿಣಾ ಸಾರ್ಥಂ ಯುದ್ಧಂ
ಚಕಾರ | ತದಾನೀಂ ಸ ಋಷಿಯುರ್ದೇ ಜಯಾರ್ಥಮಿಂದ್ರಂ ತುಷ್ಪಾವ | ಸ ಇಂದ್ರಸ್ತೇನ
ಸ್ತೂಯಮಾನಃ ಸನ್ ಸ್ವಶ್ವಪುತ್ರಸ್ಯ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿನಃ ಸಂಗ್ರಾಮಾದೇನಮಸಾಲ-
ಯದಿತಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೪-೧೭-೧೪ ಸಾ. ಭಾ.)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಯಣರು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಉಪಾಖ್ಯಾನವನ್ನೇ ಹೇಳಿ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಅದೇರೀತಿ
ವಿನಿಶ್ಚಯಿಸುವರು. ಈ ವಿಷಯವು—

ಯತ್ರೋತ ಮರ್ತಾಂಯ ಕಮಾರಿಣಾ ಇಂದ್ರ ಸೂರ್ಯಂ | ಪ್ರಾವಃ ಶಚೀಭಿರೇತಶಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೪-೨೦-೬)

ಯಥಾ ಪ್ರಾವ ಏತಶಂ ಕೃತ್ವೇ ಧನೇ ಯಥಾ ವಶಂ ದಶವ್ರಜೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೫೦-೯)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಏತಶ ಇತ್ಯುಕ್ತನಾಮ ಎಂದು ಏತಶ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಶ್ವನೆಂಬ ಅರ್ಥವೂ ಇರುವುದು. ಅನೇಕ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಏತಶ ಶಬ್ದವು ಸೂರ್ಯಾಶ್ವವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದರೆ ನಾವು ಮೇಲೆ ವಿವರಿಸಿದ ಏತಶನೆಂಬ ಋಷಿಯ ವಿಷಯವೇ ಬೇರೆ. ಸೂರ್ಯಾಶ್ವದ ವಿಷಯವೇ ಬೇರೆ. ಈ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಬೆರಸಿ ಅಪಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೆಲವು ಆಂಗ್ಲ ಪಂಡಿತರು ಮಾಡಿರುವರು—

Etasa is in several passages of Rigveda, according to Roth the name of a protege whom Indra helped against the Sun-God Surya. But in all these passages Etasa seems merely to designate the horse of the sun. (Vedic Index of Names and Subjects p. 120).

ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಶುದ್ಧ ತಪ್ಪೆಂದು ಹೇಳದೆ ವಿಧಿಯಿಲ್ಲ. ಆದರೆ Griffith ಎಂಬ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಆಂಗ್ಲ ಪಂಡಿತನು ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ—

The legend says that a certain king who wished for a son worshipped Surya, who to grant his prayer, was born himself as the king's son. Afterwards when some dispute arose between this king's son who was named Surya and the Rishi Etasa, Indra sided with the latter. In I-61-15 a chariot race appears to be referred to, and I have translated the passage accordingly, following sayana in taking Surya to be the name of a man. If, however, as is very possible, Surya is the Sun-God the meaning is that Indra, in order to favour his faithful worshipper Etasa, compelled Surya or the sun to bring back his chariot and horses to the east, that is the return of day on some particular occasion is attributed to Indra's intervention on behalf of his favourite. This appears to be the meaning of this verse also. See also I-121-13.

ಈ ಪಂಡಿತನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಾನುಸಾರವಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ಮತ್ತು ಈ ವಿಷಯಕವಾದ ಇತರ ಋಕ್ಕುಗಳ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಾಗಿಲ್ಲ.

ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ—ಯದ್ಯಸ್ಮಾದೇತಶಃ ಸೌವಶ್ವೋ ರಾಜಾ ಎಂದರೆ ಸ್ವಶ್ವನೆಂಬ ರಾಜನ ಪುತ್ರನಾದ ಏತಶನೆಂಬ ರಾಜನು ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ವಿವರಿಸಿರುವ ಅರ್ಥವು ಪೂರ್ವಾಪರಸಂದರ್ಭಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಮೇಲೆ ವಿವರಿಸಿದಂತೆ ಏತಶನೆಂಬುವನು ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯು, ಸ್ವಶ್ವ ಅಥವಾ ಸೌವಶ್ವನೆಂಬುವನು ಸ್ವಶ್ವನೆಂಬ ರಾಜನ ಪುತ್ರನು (ಸೂರ್ಯನು). ಇವರಿಬ್ಬರು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಮತ್ತು ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧಿಗಳು.

ಸಂಹಿತಾವಾತಃ

ಸ॑ ರ॒ನ್ಧ್ರ ಯ॑ತ್ಸದಿ॒ವಃ ಸಾ॑ರ॒ಥಯೇ॑ ಶು॒ಷ್ಣ ಮ॒ಶುಷ॑ಂ ಕು॒ಯವಂ॑ ಕು॒ತ್ಸಾಯ॑ ।

ದಿ॒ವೋ॑ದಾಸಾಯ ನ॒ವತಿಂ॑ ಚ ನ॒ವೇ॒ನ್ದ್ರಃ ಪು॒ರೋ॑ ವೈ॒ರಚ್ಛ॑ವ್ವರಸ್ಯ॥ ೬ ॥

ಸದಪಾಠಃ

ಸಃ | ರಂಧ್ರಯೇತ್ | ಸ್ವದಿವಃ | ಸಾರಥಯೇ | ಶುಷ್ಣಂ | ಅಶುಷಂ | ಕುಯವಂ | ಕುತ್ಸಾಯ |
ದಿವೋದಾಸಾಯ | ನವತಿಂ | ಚ | ನವ | ಇಂದ್ರಃ | ಪುರಃ | ವಿ | ಐರತ್ | ಶಂಭರಸ್ಯ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸದಿವೋ ದೀಪ್ತಿಯುಕ್ತಃ ಸ ಇಂದ್ರಃ ಸಾರಥಯೇ ಅಶ್ವನಃ ಸಾರಥ್ಯಂ ಕುರ್ವತೇ ಕುತ್ಸಾಯ ರಾಜರ್ಷಯೇ ಶುಷ್ಣಂ | ಶೋಷಯತಿ ಸರ್ವಮಿತಿ ಶುಷ್ಣಃ ಕಶ್ಚಿದಸುರಃ | ತಮಶುಷಂ ನ ಕೇನಾಪಿ ಶೋಷಣೀಯಂ | ಕುಯವಮೇತನ್ನಾಮಾನಮಸುರಂ ರಂಧ್ರಯೇತ್ || ರಥ್ಯತಿರ್ವಶಗಮನೇ || ವಶಮನೇಯೇತ್ || ಯದ್ವಾ ರಥ ಹಿಂಸಾಸಂರಾಧ್ಯೋರಿತ್ಯಸ್ಯ ಜ್ಯಂತಸ್ಯ ರಥಜಭೋರಚೀತಿ ನುಮ್ || ಅವಧೀತ್ | ಕಿಂಚಿ ಸ ಇಂದ್ರೋ ದಿವೋದಾಸಾಯೈತನ್ನಾಮಕಾಯ ರಾಜ್ಞೇ ಶಂಬರಸ್ಯಾಸುರಸ್ಯ ನವ ನವತಿಂ ಪುರೋ ನೈರತ್ | ವಿದಾರಿತನಾನ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸದಿವಃ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ | ಸಃ—ಇಂದ್ರನು | ಸಾರಥಯೇ—ತನ್ನ ರಥದ ಸಾರಥಿಯಾದ | ಕುತ್ಸಾಯ—ಕುತ್ಸನೆಂಬ ರಾಜರ್ಷಿಗೆ | ಅಶುಷಂ—(ಅಸುರನಾದ) ಅಶುಷನನ್ನೂ | ಶುಷ್ಣಂ—ಶುಷ್ಣನನ್ನೂ | ಕುಯವಂ—ಕುಯವನನ್ನೂ | ರಂಧ್ರಯೇತ್—ಅಧೀನರಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ದಿವೋದಾಸಾಯ—ದಿವೋದಾಸನೆಂಬ ರಾಜನಿಗಾಗಿ | ಶಂಬರಸ್ಯ—ಶಂಬರಾಸುರನ | ನವ ನವತಿಂ—ತೊಂಬತ್ತೊಂಭತ್ತು ಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ | ಪುರಃ ಚ—ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ | ನೈರತ್—ಸೀಳಿಹಾಕಿದನು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಇಂದ್ರನು ಅಸುರರಾದ ಅಶುಷನನ್ನೂ, ಶುಷ್ಣನನ್ನೂ, ಕುಯವನನ್ನೂ ತನ್ನ ರಥಕ್ಕೆ ಸಾರಥ್ಯವನ್ನು ನಡೆಸುವ ಕುತ್ಸನೆಂಬ ರಾಜರ್ಷಿಗೆ ಅಧೀನರಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ಇಂದ್ರನು ದಿವೋದಾಸನೆಂಬ ರಾಜನಿಗಾಗಿ ಶಂಬರಾಸುರನ ತೊಂಬತ್ತೊಂಭತ್ತು ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನೂ ಸೀಳಿಹಾಕಿದನು.

English Translation

The radiant Indra subjected to Kutsa, his charioteer, (the Asuras), Shushna, Asusha, and Kuyava; and, for the sake of Divodasa, demolished the ninety and nine cities of Shambara.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯಗಳೇ ಎಂದರೆ ಕುತ್ಸನಿಗಾಗಿ ಅಶುಷನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಸಂಹಾರಮಾಡಿದ ವಿಷಯವೂ (ಪುಟ 733) ಶುಷ್ಣ (ಪುಟ 734) ಕುಯವ (ಪುಟ 734) ಎಂಬವರನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಸಂಹರಿಸಿದ ವಿಷಯವೂ ದಿವೋದಾಸನಿಗಾಗಿ ಶಂಬರಾಸುರನ ತೊಂಬತ್ತು ನಗರಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದ ವಿಷಯವೂ (ಪುಟ 739) ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಏವಾ ತ ಇನ್ನೋಚ್ಛೇಧನುಹೇಮ ಶ್ರವಸ್ಯಾ ನ ತ್ಮನಾ ವಾಜಯಂತಃ |

ಅಶ್ಯಾಮ ತತ್ಸಾಪ್ತಮಾಶುಷಾಣಾ ನನಮೋ ವಧರದೇವಸ್ಯ ಪೀಯೋಃ || ೭ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಏವ | ತೇ | ಇನ್ನೋ | ಉಚ್ಛೇಧಂ | ಅಹೇಮ | ಶ್ರವಸ್ಯಾ | ನ | ತ್ಮನಾ | ವಾಜಯಂತಃ |

ಅಶ್ಯಾಮ | ತತ್ | ಸಾಪ್ತಂ | ಅಶುಷಾಣಾಃ | ನನಮಃ | ವಧಃ | ಅದೇವಸ್ಯ | ಪೀಯೋಃ || ೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಶ್ರವಸ್ಯಾ || ಸುಪಾಂ ಸುಲಗಿತಿ ತೃತೀಯಾಯಾಃ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘಃ || ಅನ್ನೇ-
ಚ್ಛೇಯಾ ವಾಜಯಂತಸ್ತಾಂ ಬಲಿನಂ ಕುರ್ವಂತಃ | ಯದ್ವಾ ಶ್ರವಸ್ಯಾ ಯಶಃಕಾಮನಯಾ ವಾಜಯಂ-
ತೋಽನ್ನಮಿಚ್ಛಂತಃ || ಇಚ್ಛಾಯಾಮಪಿ ಜೆಜ್ಞಾ ದೃಶ್ಯತೇ | ಅಶ್ಯಾಯಂತೋ ಗಮಂತೋ ವಾಜಯಂತೇ
ಇತಿ ಕೃಜಂತತ್ವೇ ಚಿತ್ವಾತಿಪದಿಕಸ್ಯಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ ಸ್ಯಾತ್ ವಾಜಯಂತಃ ಶತಕ್ರತುಮಿತಿ ಯಥಾ ||
ತಾದೃಶಾ ವಯಂ ತೇ ತುಭ್ಯಮೇವೋಚ್ಛೇಧಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ತ್ಮನಾ ಅತ್ಮನಾ ಸ್ವಯಮೇವ ನಾಹೇಮ |
ಇದಾನೀಂ ಸ್ತಾಪಯೇಮ || ಅಹಿ ಗತಾ | ನ ಸಂಪ್ರತ್ಯರ್ಥೇ || ಅಶುಷಾಣಾಃ || ಅಶ್ನೋತೇಃ ಕಾನಜಿ
ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮಿತಿ ಲಿಟ್ಟುಪಿ ವಿಕರಣದ್ವಯ ಉಪ್ರತ್ಯಯಃ ಸ ಚ || ತ್ವಾಮಶ್ವನಾನಾ ವಯಂ
ಯದಭಿಲಷಿತಂ ತತ್ಸಾಪ್ತಂ ಸಪ್ತಪುರುಷಸಂಬಂಧಿ ಸಾಪ್ತಪದೀನಂ ಸಖ್ಯಮಶ್ಯಾಮ | ವ್ಯಾಪ್ನುಯಾಮ |
ಅದೇವಸ್ಯ ಧೇವಾನಿಂದ್ರಾದೀನೇಜಾನತಃ ಪೀಯೋಃ || ಪೀಯತಿಹಿಂಸಾಕರ್ಮಾ || ಹಿಂಸಕಸ್ಯಾಸುರಸ್ಯ
ವಧಃ || ವಧ್ಯಂತೇ ಶತ್ರುವೋಽನೇನೇತಿ ವಧರಾಯುಧಂ || ನನಮಃ | ತದಧೋ ನಮಯ || ನನಮಃ |
ಇಮು ಪ್ರಹ್ಲತ್ವೇ | ಇಂತಸ್ಯ ಲುಜಃ ಚಜಃ ರೂಪಂ | ಮಿತಾಂ ಹ್ರಸ್ವ ಇತಿ ಹ್ರಸ್ವಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಶ್ರವಸ್ಯಾ—ಅನ್ನೇಚ್ಛೆಯಿಂದ | ವಾಜಯಂತಃ—ನಿನ್ನನ್ನು ಬಲಶಾಲಿಯ
ನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ ನಾವು | ತೇ ಏವ—ನಿನ್ನನ್ನೇ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ | ಉಚ್ಛೇಧಂ—ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ತ್ಮನಾ—ಆತ್ಮ
ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದಲೇ | ನ—ಈಗ | ಅಹೇಮ—ಅರ್ಪಿಸುತ್ತೇವೆ | ಅಶುಷಾಣಾಃ—(ನಿನ್ನನ್ನೇ) ಆಶ್ರಯಿಸಿದವರಾಗಿ |
ತತ್—ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ | ಸಾಪ್ತಂ—ಸಖ್ಯವನ್ನು | ಅಶ್ಯಾಮ—(ನಾವು) ಹೊಂದುವಂತಾಗಲಿ | ಅದೇವಸ್ಯ—
ದೇವತಾಭಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ | ಪೀಯೋಃ—ಹಿಂಸಕನಾದ ಅಸುರನ | ವಧಃ—ವಧಕಾರಿಯಾದ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು |
ನನಮಃ—ಪ್ರಯೋಗಿಸು

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಅನ್ನೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನು ಬಲಶಾಲಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ ನಾವು ನಿನ್ನನ್ನೇ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ನಮ್ಮ ಆತ್ಮಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದಲೇ ರಚಿಸಿದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಈಗ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತೇವೆ. ನಿನ್ನನ್ನೇ ಅಶ್ರಯಿಸಿದವರಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ನಿನ್ನ ಸಖ್ಯವನ್ನು ನಾವು ಹೊಂದುವಂತಾಗಲಿ. ದೇವತಾಭಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ ಪೀಯುಷವೆಂಬ ಅಸುರನ ವರ್ಧಾರ್ಥವಾಗಿ ಅವನ ವಧಕಾರಿಯಾದ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸು.

English Translation

Through desire of food, Indra, we, contributing to your vigour, spontaneously address to you (our) praise ; secure of you, may we rely upon your friendship ; hurl your thunderbolt against the godless Piyu-

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಉಚ್ಛ್ರೇಷ್ಠಂ—ವಚಃ ಪರಿಭಾಷಣೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸುವುದು ಎಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವುದು ಎಂದರ್ಥವು.

ಶ್ರವಸ್ಯಾ—ಶ್ರವಃಶಬ್ದವು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಸಹಿತವಾಗಿದೆ. ಶ್ರವಃಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕೀರ್ತಿ, ಪ್ರಶಂಸಾ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. (ನಿ. ೯-೧೧) ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ತೃತೀಯಾಯಾಃ ಪೂರ್ವ-ಸಂವರ್ಣದೀರ್ಘಃ ಎಂಬ ವ್ಯಾಕರಣನಿಯಮಾನುಸಾರವಾಗಿ ಶ್ರವಸ್ಯಾ ಎಂಬುದು ತೃತೀಯೈಕವಚನಾಂತಪದವಾಗಿದೆ. ಅನ್ನೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಅಥವಾ ಕೀರ್ತಿಯ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಎಂದರ್ಥವು.

ನ—ನ ಎಂಬ ನಿಪಾತವು, ನೇತಿ ಪ್ರತಿಷೇಧಾರ್ಥಿಯೋ ಭಾಷಾಯಾಂ | ಉಭಯಮನ್ವಯೋಽಯಂ | ನ ಸಂಪ್ರತ್ಯರ್ಥೇ | ಎಂದು ಹೇಳುವಂತೆ ನ ಎಂಬ ಅವ್ಯಯವು ಸಾಧಾರಣ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ನಿಷೇಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ, ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ನಿಷೇಧಾರ್ಥ ಮತ್ತು ಉಪಮಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಪ್ರಕೃತ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ನ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರತಿ ಎಂದರೆ ಈಗ ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿರುವುದು.

ತ್ಮನಾ—ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಆಕಾರವು ಲೋಪವಾಗಿ ತ್ಮನಾ ಎಂದು ಮಾತ್ರ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು. ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆತ್ಮನಾ—ತನ್ನಿಂದ ಎಂಬರ್ಥವೇ ಇರುವುದು.

ನಾಜಯಂತಃ—ನಾಜಯಂತೋಽನ್ನಮಿಚ್ಛಂತಃ | ನಾಜಃಶಬ್ದವು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಸಹಿತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನ್ನವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ನಾವು ಎಂದರ್ಥವು.

ಸಾಪ್ತಂ—ಸಪ್ತಪುರುಷಸಂಬಂಧಿ ಸಾಪ್ತಪದೀನಂ ಸಖ್ಯಂ | ಸ್ನೇಹ, ಮಿತ್ರತ್ವ ಎಂಬಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅದೇವಸ್ಯ—ದೇವಾನಿಂದ್ರಾದೀನಜಾನತಃ | ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡದಿರುವ ಎಂದರೆ ಅಸುರನು ಎಂದರ್ಥವು.

ಪೀಯೋಃ—ಪೀಯತಿಹಿಂಸಾಕರ್ಮಾ ಹಿಂಸಕಸ್ಯಾಸುರಸ್ಯ | ಹಿಂಸೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ಪೀಯತಿಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಪೀಯುಷಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜನರಿಗೆ ಹಿಂಸೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಅಸುರನು

ಎಂದರ್ಥವು ಅಥವಾ ಸೀಯು ಎಂಬ ಅಸುರನು ಎಂದು ಒಬ್ಬ ಅಸುರನ ಹೆಸರೆಂದು ಬೇಕಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಸೀಯೋಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವಿರುವ ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಕೊನೆಯ ವಾದವು—

ಭಿನತ್ಪರೋ ನ ಭಿದೋ ಅದೇವೀರ್ನನನೋ ವಧರದೇವಸ್ಯ ಸೀಯೋಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೭೪-೮)

ಎಂಬ ಅಗಸ್ತ್ಯಋಷಿದ್ವಷ್ಟವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು. ಇನ್ನೆಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿಲ್ಲ ದಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅಸುರನ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಏವಾ ತೇ ಗೃತ್ಸಮದಾಃ ಶೂರ ಮನ್ಮಾವಸ್ಯವೋ ನ ವಯುನಾನಿ ತಕ್ಷುಃ |

ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಂತ ಇಂದ್ರ ತೇ ನವೀಯ ಇಷಮೂರ್ಜಂ ಸುಕ್ತಿತಿಂ ಸುಮ್ಮ-

ಮಶ್ಯುಃ || ೮ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಏವ | ತೇ | ಗೃತ್ಸಮದಾಃ | ಶೂರ | ಮನ್ಮ | ಅವಸ್ಯವಃ | ನ | ವಯುನಾನಿ | ತಕ್ಷುಃ |

ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಂತಃ | ಇಂದ್ರ | ತೇ | ನವೀಯಃ | ಇಷಂ | ಉರ್ಜಂ | ಸುಕ್ತಿತಿಂ | ಸುಮ್ಮಂ | ಅಶ್ಯುಃ || ೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಶೂರ ಬಲವನ್ ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೇ ತುಭ್ಯಂ ಗೃತ್ಸಮದಾಃ | ಅತ್ರ ಯಾಸ್ಯಃ | ಗೃತ್ಸಮದೋ ಗೃತ್ಸಮದನೋ ಗೃತ್ಸ ಇತಿ ಮೇಧಾವಿನಾಮ ಗೃಣಾತೇಃ ಸ್ತುತಿಕರ್ಮಣಃ | ನಿ. ೯-೫ | ಇತಿ | ತಥಾವಿಧಾ ಮನ್ಮ ಮನನೀಯಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ತೇ ತುಭ್ಯಮೇವ ತಕ್ಷುಃ ತತಕ್ಷುಃ | ಚಕ್ರುಃ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಅವಸ್ಯವೋ ನ || ಅವಃ | ಗತ್ಯರ್ಥಾದವತೇರಸುನಿ ರೂಪಮವ ಇತಿ || ಅವೋ ಗಮನಮಿಚ್ಛಂತಃ ಪುಮಾಂಸೋ ವಯುನಾನಿ ಮಾರ್ಗಾನ್ ಯಥಾ ಕುರ್ವಂತಿ ತದ್ಭತ್ | ಕಿಂಚಿ ನವೀಯಃ || ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಷಷ್ಠ್ಯಾ ಲುಕ್ || ನವೀಯಸೋ ನವತರಸ್ಯ ತೇ ತವ ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಂತಃ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಕರ್ತುಮಿಚ್ಛಂತೋ ಗೃತ್ಸಮದಾಃ ಸುಕ್ತಿತಿಮಿಷಂ ಶೋಭನನಿವಾಸೋಪೇತಮನ್ನಮೂರ್ಜಂ ಬಲಂ ಸುಮ್ಮಂ ಸುಖಂ ಜಾಶ್ಯುಃ | ಪ್ರಾಪ್ನುಯುಃ | ಏಕಸ್ಮಿನ್ ಗೃತ್ಸಮದೇ ಬಹುವಚನಂ ಪರೋಕ್ಷನಿರ್ದೇಶತ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಶೂರ—ಬಲಶಾಲಿಯಾದ | ಇಂದ್ರ—ಇಂದ್ರನೇ | ಗೃತ್ಸಮದಾಃ—ಪ್ರಾಚ್ಛರೂ ಹರ್ಷಯುಕ್ತರೂ ಆದ ಗೃತ್ಸಮದರೆಂಬ ಋಷಿ ಮತ್ತು ಅವರ ಸಂಬಂಧಿಗಳು | ಮನ್ಮ—ಮನನೀಯವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ತೇ ಏವ—

ನಿನಗಾಗಿಯೇ (ನಿನ್ನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿಯೇ) | ಅವಸ್ಯವಃ—ಸಂಚಾರಾರ್ಥಿಗಳಾದವರು | ವಯುನಾನಿ ನೆ—ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವಂತೆ | ತಕ್ಷುಃ—ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ | ನನೀಯಃ—ಪೂಜ್ಯನಾದ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಂತಃ—ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಪಠಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ ಗೃತ್ಸಮದ ಋಷಿಗಳು | ಸುಕ್ಲಿತಿಂ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗೃಹಗಳೊಡಗೂಡಿದ | ಇಷಂ—ಅನ್ನವನ್ನೂ | ಊರ್ಜಂ—ಬಲವನ್ನೂ | ಸುಮ್ಮಂ—ಸುಖವನ್ನೂ | ಅಶ್ಯುಃ—ಪಡೆಯಲಿ.

ಭಾಷಾರ್ಥ:

ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಪ್ರಾಜ್ಞರೂ, ಹರ್ಷಯುಕ್ತರೂ ಆದ ಗೃತ್ಸಮದರೆಂಬ ಋಷಿಗಳು ಮನನೀಯವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಸಂಚಾರಾರ್ಥಿಗಳಾದವರು ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವಂತೆ ನಿನಗಾಗಿಯೇ ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪೂಜ್ಯನಾದ ನಿನ್ನ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಪಠಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ ಈ ಋಷಿಗಳು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗೃಹಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಬಲವನ್ನೂ, ಸುಖವನ್ನೂ ಪಡೆಯಲಿ.

English Translation

Thus, hero, have the Gritsamadas fabricated praises to you, as they who are desirous of travelling (construct) roads; may those who worship you, adorable Indra, obtain food, strength, habitations, and felicity.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಗೃತ್ಸಮದಾಃ—ಗೃತ್ಸಮದಾಃ ಎಂದು ಬಹುವಚನಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಗೃತ್ಸಮದಋಷಿಯು ಮತ್ತು ಅವನ ಸಂಬಂಧಿಗಳು ಅಥವಾ ವಂಶಸ್ಥರು ಅಥವಾ ಆ ಋಷಿಯ ಪರಿವಾರ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರು ಎಂದರ್ಥವು. ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಮರು—ಗೃತ್ಸಮದೋ ಗೃತ್ಸಮದನೋ ಗೃತ್ಸ ಇತಿ ಮೇಧಾವಿ ನಾಮ ಗೃಣಾತೇಃ ಸ್ತುತಿ-ಕರ್ಮಣಃ (ನಿ. ೫-೯) ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿದಾರೆ. ಎಂದರೆ ಸ್ತುತಿಮಾಡು ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ಗೃಣಾತಿ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಗೃತ್ಸ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೇಧಾವಿಯಾದ (ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದ) ಎಂದರ್ಥವು. ಅದುದರಿಂದ ಗೃತ್ಸಮದಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೇಧಾವಿಯೂ, ಹರ್ಷದಿಂದಿರುವವನೂ ಆದ ಋಷಿಯೆಂದರ್ಥವು.

ಅವಸ್ಯವೋ ನೆ—ವಯುನಾನಿ ತಕ್ಷುಃ ಅವಃ | ಗತ್ಯರ್ಥಾದವತೇರಸುನಿ ರೂಪಮವ ಇತಿ ಅವೋ ಗಮನಮಿಚ್ಛಂತಃ ಪುಮಾಂಸೋ ವಯುನಾನಿ ಮಾರ್ಗಾನ್ ಯಥಾ ಕುರ್ವಂತಿ ತದ್ವತ್ | ಅವತಿಧಾತುವಿಗೆ ಗತ್ಯರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಅವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗಮನವೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಅವಸ್ಯವಃ ಗಮನವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುವ ಎಂದರೆ ಪ್ರಯಾಣಮಾಡಲಿಚ್ಛಿಸುವ ಜನರು ಯಾವ ರೀತಿ ತಮಗೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ರಚಿಸಿಕೊಳ್ಳುವರೋ ಅದರಂತೆ ಗೃತ್ಸಮದವಂಶಸ್ಥರಾದ ನಾವು ಅನ್ನಾಹಾರಗಳನ್ನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವವರಾಗಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವೆವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಇಂದ್ರ ತೇ ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಂತಃ ನನೀಯಃ ಇಷಂ ಊರ್ಜಂ ಸುಕ್ಲಿತಿಂ ಸುಮ್ಮಂ ಅಶ್ಯುಃ—ನನೀಯಃ ನವತೇರಸ್ಯ ತೇ ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಂತಃ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಕರ್ತುಮಿಚ್ಛಂತೋ ಗೃತ್ಸಮದಾ ಸುಕ್ಲಿತಿಮಿಷಂ ಶೋಭನ-ನಿನಾಸೋಪೇತಮನ್ನಮೂರ್ಜಂ ಬಲಂ ಸುಮ್ಮಂ ಸುಖಂ ಚಾಶ್ಯುಃ | ಪ್ರಾಪ್ನುಯಃ | ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ,

ನಿನಗೆ ಹೊಸದಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸಿ ಸ್ತುತಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ ಗೃಹಸ್ಥನಾದ ಮತ್ತು ಅವನ ಸಂಬಂಧಿಗಳು (ನಾವು) ಉತ್ತಮವಾದ ವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನೂ (ಗೃಹವನ್ನೂ) ಅನ್ನ, ಬಲ, ಸುಖ ಇವುಗಳನ್ನು ಹೊಂದುವಂತಾಗಲಿ ಎಂದು ಋಷಿಯು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ ಆಶಿಸಿರುವನು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ನೂನಂ ಸಾ ತೇ ಪ್ರತಿ ವರಂ ಜರಿತ್ರೇ ದುಹೀಯದಿಂದ್ರ ದಕ್ಷಿಣಾ
ಮಘೋನೀ |

ಶಿಕ್ಷಾ ಸ್ತೋತ್ರಭ್ಯೋ ಮಾತಿ ಧಗ್ಗೋ ನೋ ಬ್ರಹ್ಮದೇವು ವಿದಥೇ
ಸುವೀರಾಃ || ೯ ||

ಪದಪಾಠಃ

ನೂನಂ | ಸಾ | ತೇ | ಪ್ರತಿ | ವರಂ | ಜರಿತ್ರೇ | ದುಹೀಯತ್ | ಇಂದ್ರ | ದಕ್ಷಿಣಾ | ಮಘೋನೀ |

ಶಿಕ್ಷಾ | ಸ್ತೋತ್ರಭ್ಯಃ | ಮಾ | ಅತಿ | ಧಗ್ | ಭಗಃ | ನಃ | ಬ್ರಹ್ಮತ್ | ವಿದೇಮು | ವಿದಥೇ | ಸುವೀರಾಃ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಹರ್ಗಣೇಷು ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನೇಷು ತಾಯಮಾನರೂಪೇಷ್ವಚ್ಛಾನಾಕಸ್ಯಾಹರಹಃ ಶಸ್ಯ-
ಸಂಜ್ಞಾಳಮಭಿತಸ್ತೇವೇತಿ ಸೂಕ್ತಂ | ನೂನಂ ಸಾ ತೇ ಇತ್ಯೇಷಾ ತಸ್ಯಾಂತೇ ಶಂಸನೀಯಾ | ಸೂತ್ತಿಕಂ ಚ |
ನೂನಂ ಸಾ ತೇ ಇತ್ಯಂತಮುತ್ತಮಂ | ಅ. ೭-೪ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಯಾ ದಕ್ಷಿಣಾ ದಕ್ಷಮುತ್ಸಾಹನಂ ಕರೋತಿತಿ ದಕ್ಷಿಣಾ ಸ್ತೋತ್ರಭ್ಯೋ ದೇಯಾ ತೇ
ಕ್ಷೇಪ್ತಂಬಂಧಿನೀ ಮಘೋನೀ ಧನವತೀ ಜರಿತ್ರೇ ಸ್ತೋತ್ರೇ ವರಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಮಭಿಮತಮರ್ಥಂ ನೂನಂ
ಪ್ರತಿದುಹೀಯತ್ | ಇದಾನೀಂ ಪ್ರತಿಬೋಧಿ | ಸಂಪಾದಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತಾದೃಶೀಂ ದಕ್ಷಿಣಾಂ ಸ್ತೋತ್ರ-
ಭ್ಯೋಽಸ್ಮಭ್ಯಂ ಶಿಕ್ಷಾ ಪ್ರಯಚ್ಛ | ಕಿಂಚಿ ಭಗೋ ಭಜನೀಯಸ್ತ್ವಂ ಮಾತಿ ಧಗ್ || ದಹೇದರ್ಥನಾರ್ಥಸ್ಯ
ಲುಚಿ ಮಂತ್ರೇ ಘಸೇತ್ಯಾದಿನಾ ಚ್ಛೇರ್ಲುಕ್ || ನೋಽಸ್ಮಾನತಿಕ್ರಮ್ಯಾನ್ಯೇಭ್ಯೋ ದಕ್ಷಿಣಾಂ ಮಾ ದಾಃ |
ಪ್ರಥಮಮಸ್ಮಭ್ಯಂ ದತ್ತಾ ಸತ್ತಾದನ್ಯೇಭ್ಯೋ ದೀಯತಾಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಕಾಮಾನ್
ಮಾ ಧಗ್ | ಮಾ ಧಾಕ್ಷೀಃ | ಅಪೇಕ್ಷಿತಫಲದಾನೇನ ಪೂರಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಸುವೀರಾಃ ಶೋಭನಪುತ್ರ-
ಪೌತ್ರಾಃ ಸಂತೋ ವಯಂ ವಿದಥೇಽಸ್ಮಿನ್ಯಜ್ಞೇ ಬ್ರಹ್ಮತ್ ಪ್ರಭೂತಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ವದೇಮು | ತ್ವಾಮುದ್ವಿತ್ಯ
ಬ್ರವಾಮು || ಅತ್ರ ಸಾ ತೇ ಪ್ರತಿದುಗ್ಧಾಮಿತಿ ಪ್ರಕೃತ್ಯೇ ವೀರೋ ವೀರಯತ್ಯಮಿತ್ರಾನ್ ವೇತೇರ್ವಾ
ಸ್ಯಾದ್ಗತಿಕರ್ಮಣೋ ವೀರಯತೇರ್ವೇತ್ಯಂತಂ ನಿರುಕ್ತಮನುಸಂಧೇಯಂ | ನಿ. ೧-೭ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತೇ—ನಿನ್ನಿಂದ ದತ್ತವಾಗತಕ್ಕದ್ದು | ಮಘೋನೀ—ಪ್ರಭೂತವಾದ ಸಂಪತ್ತುಳ್ಳದ್ದು ಆದ | ಸಾ ದಕ್ಷಿಣಾ—ಆ ದಕ್ಷಿಣೆಯು | ಜರಿತ್ರೇ—ಸ್ತುತಿಕರ್ತನಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ನೂನಂ—ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ | ವರಂ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿ | ಪ್ರತಿ ದುಹೀಯತ್—ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಪೂರೈಸುತ್ತದೆ (ಅಂತಹ ದಕ್ಷಿಣೆಯನ್ನು) | ಸ್ತೋತೃಭ್ಯಃ—ಸ್ತುತಿಕರ್ತರಾದ ನಮಗೂ ಸಹ | ಶಿಕ್ಷ—ಕೊಡು | ಭಗಃ—ಪೂಜ್ಯನಾದ ನೀನು | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಮಾತಿ ಧಕ್—ತಿರಸ್ಕರಿಸಬೇಡ | ಸುವೀರಾಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ವೀರಪುತ್ರರಿದೊಡಗೂಡಿದ ನಾವು | ವಿದಭೇ—ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ | ಬೃಹತ್—ಪ್ರಭೂತವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ವದೇಮ—ಪಠಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನಿಂದ ದತ್ತವಾಗತಕ್ಕದ್ದು, ಪ್ರಭೂತವಾದ ಸಂಪತ್ತುಳ್ಳದ್ದು ಆದ ಆ ದಕ್ಷಿಣೆಯು ಸ್ತುತಿಕರ್ತನಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರೈಸುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ದಕ್ಷಿಣೆಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಕರ್ತರಾದ ನಮಗೂ ಕೊಡು. ಪೂಜ್ಯನಾದ ನೀನು ನಮ್ಮನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಬೇಡ. ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಪುತ್ರರಿದೊಡಗೂಡಿದ ನಾವು ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತೇವೆ.

English Translation

That opulent donation which proceeds, Indra, from you, assuredly bestows upon him who praises you the boon (that he desires) : grant it to (us) your adorers : do not you, who are the object of adoration, disregard our prayers ; so that, blessed with worthy descendants, we may glorify you in this sacrifice.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕು ಹಿಂದೆ ಋ. ಸಂ. ೨-೧೧-೨೧ ರಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದರ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಇದೇ ಭಾಗದ 638-640 ನೇ ಪುಟದಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಬರೆದಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

ಇಷ್ಟತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು.

ವಯಂ ತೇ ವಯ ಇತಿ ನವರ್ಚಂ ನವಮಂ ಸೂಕ್ತಂ ಗಾರ್ತ್ವಮದಂ ತ್ರೈಷ್ಟುಭಮೈಂದ್ರಂ |
ವಯಂ ತ ಇತ್ಯನುಕ್ರಾಂತಂ | ಸೂಕ್ತವಿನ್ಯೋಗೋ ಲಿಂಗಾದವಧಾರ್ಯತಾಂ ||

ಅನುವಾದವು—ವಯಂ ತೇ ವಯ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಎರಡನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಗೃತ್ವಮದನು ಋಷಿಯು ; ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯು ; ತ್ರೈಷ್ಟು ಭಂದಸ್ತು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ವಯಂ ನ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದು. ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ಯೋಗವು ಆಯಾ ಋಕ್ಕುಗಳ ಅರ್ಥಾನುಸಾರವಾಗಿದೆ.

|| ಓಂ ||

ಸೂಕ್ತ—೨೦

|| ಮಂಡಲ—೨ || ಅನುವಾಕ—೨ || ಸೂಕ್ತ—೨೦ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೬ || ವರ್ಗ—೨೫, ೨೬ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ—೯ ||

ಯಜುಃ—ಗೃತ್ಯಮದಃ ||

ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರಃ |

ಛಂದಃ—ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ |

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ವಯಂ ತೇ ವಯ ಇನ್ದ್ರ ವಿದ್ಧಿ ಸು ಣಃ ಪ್ರ ಭರಾಮಹೇ ವಾಜಯುರ್ನ
ರಥಂ |

ವಿಸನ್ಯವೋ ದೀಧ್ಯತೋ ಮನೀಷಾ ಸುಮ್ಮಮಿಯಕ್ಷಂತಸ್ತಾವತೋ ನ್ಯಾನ್ ||

ಪದಪಾಠಃ

ವಯಂ | ತೇ | ವಯಃ | ಇನ್ದ್ರ | ವಿದ್ಧಿ | ಸು | ಣಃ | ಪ್ರ | ಭರಾಮಹೇ | ವಾಜಯುಃ | ನ | ರಥಂ |

ವಿಸನ್ಯವಃ | ದೀಧ್ಯತಃ | ಮನೀಷಾ | ಸುಮ್ಮಂ | ಇಯಕ್ಷಂತಃ | ತ್ವಾವತಃ | ನ್ಯಾನ್ || ೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೇ ತುಭ್ಯಂ ವಯಂ ವಯಃ ಸೋಮಲಕ್ಷಣಮನ್ನಂ ಪ್ರಭರಾಮಹೇ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ
ಸಂಪಾದಯಾಮಃ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ವಾಜಯುರ್ನ | ಯಥಾನ್ನಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛನ್ ಪುಮಾನ್ ರಥಂ
ಶಕಟಂ ಸಂಪಾದಯತಿ ತದ್ವತ್ | ಏವಂ ಹವಿಸಂಪಾದಕಾನ್ ನೋಽಸ್ತಾನ್ ಸು ಸುಷ್ಮ ವಿದ್ಧಿ |
ಜಾನೀಹಿ || ವಿದೇರ್ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಸ್ಯ ಲೋಟಿ ರೂಪಂ | ವಾಕ್ಯಾದಿತ್ವಾದನಿರ್ಘಾತಃ || ಕಿಂ ಕುರ್ವತೋ
ವಯಂ | ವಿಸನ್ಯವಃ | ತವ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಕುರ್ವಾಣಾಃ | ಮನೀಷಾ ಮನಸ ಇಷಯಾ ಸ್ತುತ್ಯಾ ದೀಧ್ಯತೋ
ದೀಪ್ಯಮಾನಾಃ || ದೀಧೀಜ್ ದೀಪ್ತಿ ದೇವನಯೋಃ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶತ್ಯ || ತ್ವಾವತಃ || ಯುಷ್ಮದಸ್ತದ್ಭಾಷ್ಯಂ
ಛಂದಸಿ ಸಾದೃಶ್ಯ ಉಪಸಂಖ್ಯಾನಮಿತಿ ವತುಪ್ || ತ್ವತ್ಸದೃಶಾನ್ ನ್ಯಾನ್ ನೇತ್ಯಾನ್ ಅಗ್ನ್ಯಾದೀನ್
ಸುಮ್ಮಂ ಸುಖಮಿಯಕ್ಷಂತಃ | ಯಾಚಮಾನಾಃ | ಯದ್ವಾ ಸುಮ್ಮಂ ಸುಖೇನ ನ್ಯಾನ್ ನೇತ್ಯಾನ್ ಅಗ್ನ್ಯಾ-
ದೀಂದ್ರವಾನಿಯಕ್ಷಂತಃ || ಇಯಕ್ಷತಿರ್ಗತಿಕರ್ಮಾ || ಹವಿಷಾ ತಾನ್ ಪ್ರಾಪ್ನುವಂತೋ ವಯಂ ಭರಾಮಹ
ಇತಿ ಸಮಸ್ತಯಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ಇಂದ್ರನೇ | ವಿಪನ್ಯವಃ—ನಿನ್ನ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕವರೂ | ಮನೀಷಾ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ | ದೀಧ್ಯತಃ—ನಿನ್ನನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವವರೂ | ತ್ವಾವತಃ—ನಿನ್ನ ಸದೃಶರಾದವರೂ | ನ್ಯಾನ್—ನೇತೃಗಳೂ ಆದ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು (ಅವರಿಂದ) | ಸುಮ್ಮಂ—ಸುಖವನ್ನು | ಇಯಕ್ಷಂತಃ—ಯಾಚಿಸುವವರೂ ಆದ | ವಯಂ—ನಾವು | ತೇ—ನಿನಗಾಗಿ | ವಯಃ—ಸೋಮರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು | ನಾಜಯುಃ—ಅನ್ನೇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನು | ರಥಂ ನ—ರಥವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವಂತೆ | ಪ್ರ ಭರಾಮಹೇ—ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತೇವೆ | ನಃ—ಇಂತಹ ನಮ್ಮನ್ನು (ನಮ್ಮ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು) | ಸು—ವಿಶದವಾಗಿ (ಅನುಗ್ರಹ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ) ವಿದ್ಧಿ—ತಿಳಿ (ನೋಡು).

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕವರೂ, ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡತಕ್ಕವರೂ, ನಿನ್ನ ಸದೃಶರಾದ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಸುಖವನ್ನು ಯಾಚಿಸುವವರೂ ಆದ ನಾವು ಅನ್ನೇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವರು ರಥವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವಂತೆ ನಿನಗಾಗಿ ಸೋಮರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತೇವೆ. ಇಂತಹ ನಮ್ಮ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿ. ಅನುಗ್ರಹಾತ್ಮಕವಾದ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ನೋಡು.

English Translation

We bring to you, Indra, (sacrificial) food, as one desiring food brings his waggon : regard us benevolently, when glorifying you, rendering (you) illustrious by (our) praise, and soliciting such guides as you are to felicity-

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಇಂದ್ರ ತೇ ವಯಂ ವಯಃ ಪ್ರ ಭರಾಮಹೇ ನಾಜಯುಃ ರಥಂ ನ | ನಃ ಸು ವಿದ್ಧಿ—ಹೇ ಇಂದ್ರ ವಯಂ ತುಭ್ಯಂ ಸೋಮಲಕ್ಷಣಮನ್ನಂ ಅನ್ನಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛನ್ ಪುಮಾನ್ ರಥಂ ಸಂಪಾದಯತಿ ತದ್ವತ್ ಪ್ರಭರಾಮಹೇ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಸಂಪಾದಯಾಮಃ | ಏವಂ ಹವಿಸಃಸಂಪಾದಕಾನ್ ಸುಷ್ಮ ಜಾನಾಹಿ | ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಾವು ನಿನಗಾಗಿ ಸೋಮರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತೇವೆ. ಆಹಾರವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಪುರುಷನು ಅದನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ರಥವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ನಾವು ನಿನಗೆ ಸೋಮರೂಪವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತೇವೆ. ಇಂತಹ ನಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನೀನು ಅನುಗ್ರಹಾತ್ಮಕಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿರು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು. ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ನಾವು ಸೋಮರೂಪವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕೂ ಆಹಾರಾರ್ಥವಾಗಿ ರಥವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವುದಕ್ಕೂ ಹೇಳಿರುವ ಹೋಲಿಕೆಯು ಅಷ್ಟೇನೂ ಸಮಂಜಸವಾಗಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿ ಆಹಾರಾರ್ಥವಾಗಿ ರಥವು ಏತಕ್ಕೆ ಬೇಕಾಗುವುದೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲ. ರಥವು ಆಹಾರವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬೇಕಾಗುವುದೇ ಅಥವಾ ಆಹಾರಾರ್ಥವಾಗಿ ಅಥವಾ ಧನಾರ್ಥವಾಗಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸೋಲಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ರಥವು ಬೇಕಾಗುವುದೇ ಎಂಬುದು ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಯುವಹಾಗಿಲ್ಲ. ನಾಜಯುರ್ನ ರಥಂ

ಎಂಬ ಉಪಮಾನಸೂಚಕವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಋಷಿಯ ಅಶಯವೇನೆಂಬುದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಇದರ ಅರ್ಥವು ಸಂಶಯಾತ್ಮಕವಾಗಿಯೇ ಇದೆ.

ವಿಪನ್ಯವಃ—ವಿಪನ್ಯವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಮೇಧಾವಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೯) ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬುದ್ಧಿವಂತರೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವುದು. ಆದರೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ತವ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಕುರ್ವಾಣಾಃ—ನಿನ್ನ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಎಂಬ ಸಂದರ್ಭೋಚಿತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ವಯಃ—ವಯಃ ಶಬ್ದವು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೯) ಮತ್ತು ವಾಜಯಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಾಜಃ ಶಬ್ದವೂ ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ನಮಾತ್ರವೇ ಇಚ್ಛೆ—ತನಗಾಗಿ ಅನ್ನವನ್ನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಪುರುಷನು ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿದಾರೆ.

ಮನೀಷಾ—ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಕರು, ಮನೀಷಯಾ ಮನಸ ಇಷಯಾ ಸ್ತುತ್ಯಾ ಪ್ರಜ್ಞಯಾ ವಾ (ನಿ. ೩-೨೫) ಎಂದರೆ ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ ಅಥವಾ ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಂದ ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಸುಮ್ಮಂ—ಸುಮ್ಮಶಬ್ದವು ಸುಖನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೭) ಸುಮ್ಮಂ ಎಂದರೆ ಸುಖವನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು.

ಸುಮ್ಮಂ ಇಯಕ್ಷಂತಃ—ಸುಖಂ ಯಾಚಮಾನಾಃ | ಯದ್ವಾ ಸುಮ್ಮಂ ಸುಖೇನ ನೈನ್ ನೇತ್ಯನ್ ಅಗ್ನಾದೀನ್ ದೇವಾನ್ ಇಯಕ್ಷಂತಃ | ಇಯಕ್ಷತಿರ್ಗತಿಕರ್ಮಾ | ಹವಿಷಾ ತಾನ್ ಪ್ರಾಪ್ತು-
ವಂತೋ ವಯಂ ಭರಾಮಹ ಇತಿ ಸುಮನ್ವಯಃ | ಸುಖವನ್ನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವ ನಾವು; ಅಥವಾ ಇಯಕ್ಷತಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗತ್ಯರ್ಥವೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಸುಖವಾಗಿ ಹವಿರಾದಿಗಳ ಸಹಿತ ಅಗ್ನಾದಿ ದೇವತೆಗಳ ಸಮಾಪವನ್ನು ಸೇರಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ ನಾವು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವು.

ಸಂಹಿತಾವಾಠಃ

ತ್ವಂ ನ ಇನ್ದ್ರ ತ್ವಾಭಿರೂತೀ ತ್ವಾಯತೋ ಅಭಿಷ್ಟಿವಾಸಿ ಜನಾನ್ |

ತ್ವಮಿನೋ ದಾಶುಷೋ ವರೂತೇತ್ಥಾಧೀರಭಿ ಯೋ ನಕ್ಷತಿ ತ್ವಾ || ೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ತ್ವಂ | ನಃ | ಇನ್ದ್ರ | ತ್ವಾಭಿಃ | ಉತೀ | ತ್ವಾಯತಃ | ಅಭಿಷ್ಟಿವಾ | ಅಸಿ | ಜನಾನ್ |

ತ್ವಂ | ಇನಃ | ದಾಶುಷಃ | ವರೂತಾ | ಇತ್ಥಾಧೀಃ | ಅಭಿ | ಯಃ | ನಕ್ಷತಿ ತ್ವಾ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ತ್ವಾಭಿಷ್ಟದೀಯಾಭಿರೂತೀ ಊತಿಭಿಃ ಪಾಲನಾದಿಭಿರ್ನೋಽಸ್ಮಾನ್ ಪಾಹಿ |
ಕಿಂಚಿ ತ್ವಾಯತೇ || ಸುಪಃ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ | ಶತುರನುಮ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ || ತ್ವತ್ಪಾಮಾನ್
ಜನಾನ್ ಅಭಿಷ್ಟಿಪಾ || ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸೋರಾಕಾರಃ || ಅಭಿಷ್ಟಯೋಽಭಿಗಂತಾರಃ ಶತ್ರೆವಃ | ತೇಭ್ಯಃ
ಪಾತಾ ರಕ್ಷಕೋಽಸಿ | ಭವಸಿ | ದಾಶುಷೋ ಹವಿರ್ದತ್ತವತೋ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ತ್ವಮಿನಃ | ಈಶ್ವರಃ
ಖಲು | ವರೂತಾ || ಗ್ರಸಿತಸ್ತಭಿತಸ್ತಭಿತೇತಿ ನಿಸಾತನಾದೀಕಾರಸ್ಯ ಊಕಾರಃ || ಬಾಧಕಾನಾಂ ನಿವಾರ-
ಕೋಽಸಿ | ಕಿಂಚಿ ತ್ವಂ ತಸ್ಯ ಸ್ತೋತುರಿತ್ಯಾಧೀರೇವಂವಿಧೋಪದ್ರವೋಪಶಮರೂಪಕರ್ಮಾಸಿ |
ಯಸ್ತಾ ತ್ವಾಮುಭಿನಕ್ಷತಿ ಹವಿಷಾ ಪರಿಚೇರತಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ತ್ವಾಭಿಃ—ನಿನ್ನ | ಊತೀ—ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ | ನಃ—
ನಮ್ಮನ್ನು (ರಕ್ಷಿಸು) | ತ್ವಾಯತೇ—ನಿನ್ನನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವ | ಜನಾನ್—ಜನರನ್ನು | ಅಭಿಷ್ಟಿಪಾ—ಶತ್ರು
ಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವವನಾಗಿ | ಅಸಿ—ಆಗಿದ್ದೀಯೆ | ದಾಶುಷಃ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ತ್ವಂ—
ನೀನು | ಇನಃ—ಈಶ್ವರನಾಗಿಯೂ | ವರೂತಾ—ಶತ್ರುನಿವಾರಕನಾಗಿಯೂ (ಇದ್ದೀಯೆ) | ಯಃ—ಯಾವ
ಯಜಮಾನನು | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಅಭಿನಕ್ಷತಿ—ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದ ಪರಿಚರಿಸುವನೋ ಅಂತಹ ಸ್ತೋತ್ರವಿಗೆ |
ಇತ್ಯಾಧೀಃ—ಇದೇರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಶತ್ರುಶಮನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತೀಯೆ,

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ನಿನ್ನ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ ನಮ್ಮನ್ನು ಪಾಲಿಸು. ನಿನ್ನನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವ ಜನರನ್ನು
ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವವನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ನೀನು ಈಶ್ವರನಾಗಿಯೂ, ಶತ್ರು
ನಿವಾರಕನಾಗಿಯೂ ಇದ್ದೀಯೆ. ಯಾವ ಯಜಮಾನನು ನಿನ್ನನ್ನು ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದ ಪರಿಚರಿಸುವನೋ ಅಂತಹ
ಯಜಮಾನನಿಗೋಸ್ಕರ ಇದೇ ರೀತಿಯ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಅವನ ಶತ್ರುಶಮನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತೀಯೆ.

English Translation

(Defend us), Indra, with your protections, for you are the defender
against enemies of those men who rely upon you : you are the lord of the
offerer (of the libation), the repeller (of foes), and with these acts (protect)
him who worships you.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ತ್ವಾಭಿಃ—ತ್ವದೀಯಾಭಿಃ | ನಿನ್ನ ಅಥವಾ ನಿನ್ನ ಸಂಬಂಧವಾದ.

ಅಭಿಷ್ಟಿಪಾ—ಅಭಿಷ್ಟಯೋಽಭಿಗಂತಾರಃ ಶತ್ರೆವಃ | ತೇಭ್ಯಃ ಪಾತಾ ರಕ್ಷಕೋಽಸಿ | ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ
ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಎದುರಿಸುವವರಿಗೆ ಅಭಿಷ್ಟಯಃ—ಶತ್ರುಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಇಂತಹ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಕಾಪಾಡು
ವವನಾದ್ದರಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಅಭಿಷ್ಟಿಪಾ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಇನೇ—ಈಶ್ವರಃ | ಪ್ರಭುವು, ಸ್ವಾಮಿಯು. ಇನಶಬ್ದವು ಈಶ್ವರನಾನುಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೧೧) ಮತ್ತು ತತ್ರೇನ ಇತ್ಯೇತತ್ ಸನಿತ ಐಶ್ವರ್ಯೇಣೇತಿ ವಾ ಸನಿತಮನೇನೈಶ್ವರ್ಯಮಿತಿ ವಾ | ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವೂ ಇರುವುದು. ಎಂದರೆ ಇನಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಐಶ್ವರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು ಅಥವಾ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಇತರರಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವವನು ಎಂದರ್ಥವು.

ವರೂತಾ—ವ್ಯಾಜ್ ವರಣೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಾಧಕಾನಾಂ ನಿವಾರಣಾಸಿ—ಬಾಧಿಸದಿಸುವವರಿಂದ ತಡೆಗಟ್ಟುವ, ಬಾಧೆಗಳನ್ನು ನಿವಾರಣೆಮಾಡುವ ಎಂದರ್ಥವು.

ಅಭಿ ನಕ್ಷತಿ—ನಕ್ಷತಿ ಶಬ್ದವು ಗತಿಕರ್ಮವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ವ್ಯಾಪ್ತಿಕರ್ಮವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೩೦) ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಭಿ ನಕ್ಷತಿ ಎಂದರೆ ಹವಿಸಾ ಪರಿಚರತಿ ಹವಿರಾದಿಗಳಿಂದ ಸೇವಿಸುತ್ತಾನೆಂದರ್ಥವು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸ ನೋ ಯುವೇನ್ದ್ರೋ ಜೋಹೂತ್ರಃ ಸಖಾ ಶಿವೋ ನರಾಮಸ್ತು ಪಾತಾ |

ಯಃ ಶಂಸಂತಂ ಯಃ ಶಶಮಾನಮೂತೀ ಪಚಂತಂ ಚ ಸ್ತುವಂತಂ ಚ

ಪ್ರಣೇಷತ್ || ೩ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸಃ | ನಃ | ಯುವಾ | ಇನ್ದ್ರಃ | ಜೋಹೂತ್ರಃ | ಸಖಾ | ಶಿವಃ | ನರಾಂ | ಅಸ್ತು | ಪಾತಾ |

ಯಃ | ಶಂಸಂತಂ | ಯಃ | ಶಶಮಾನಂ | ಊತೀ | ಪಚಂತಂ | ಚ | ಸ್ತುವಂತಂ | ಚ | ಪ್ರಣೇಷತ್ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯುವಾ ತರುಣೋ ಯಷ್ಕಾಣಾಂ ಫಲಸ್ಯ ಶಮಯಿತಾ ವಾ ಜೋಹೂತ್ರಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಭಿರಾಹ್ವಾ-
ತವ್ಯೋ ಹೋತವ್ಯೋ ವಾ ಸಖಾ ಸಖಿಭೂತಃ ಶಿವಃ ಸುಖಕರಃ ಸ ಇಂದ್ರೋ ನರಾಂ || ನೈಶಬ್ದಸ್ಯಾಮಿ
ಛಾಂದಸೋ ಗುಣಃ ನರಶಬ್ದಸ್ಯ ನಾಮ್ಯಾಗಮಾನುಶಾಸನಸ್ಯಾನಿತ್ಯತ್ವಾನ್ನಿಡಭಾವಃ || ಕರ್ಮನೇತ್ಯಾಣಾ-
ಮಸ್ಮಾಕಂ ಪಾತಾ ಪಾಲಕೋ ಭವತಿ | ಯಃ ಶಸ್ತ್ರಾಣಿ ಶಂಸಂತಂ ಯಶ್ಚ ಶಶಮಾನಂ || ಶಶ ಪ್ಲುತಗತಾ ||
ಕ್ರಿಯಾಃ ಕುರ್ವಾಣಂ ಪುರೋಡಾಶಾದಿಕಂ ಹವೀಂಷಿ ಪಚಂತಂ ಸ್ತುವಂತಂ ಸಾಮುಭಿಃ ಸ್ತೋತ್ರಂ
ಕುರ್ವಾಣಂ | ಸ್ತುತಶಸ್ತ್ರಯೋಃ ಪ್ರಗೀತಾಪ್ರಗೀತಮಂತ್ರಸಾಧ್ಯತ್ವೇನ ಭೇದಸ್ಯ ಪ್ರತಿಸಾದಿತತ್ವಾತ್ ಅತ್ರ

ಪೃಥಜ್ಜಿದೇಶಃ | ಏವಮಯಂ ಯಜಮಾನಮೂತೀ ಊತ್ಯಾ ರಕ್ಷಣೇನ ಪ್ರನೇಷತ್ || ನಯಶೇರ್ಲೇಟಿ
ಸಿಬ್ಬಹುಲಮಿತಿ ಸಿಪ್ | ಅಡಾಗಮಃ | ತಿಜಃ ಚೋದಾತ್ತವತೀತಿ ಗತೇರ್ನಿಘಾತಃ || ಕರ್ಮಣಾಂ ಪಾರಂ
ಪ್ರಾಪಯೇತ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಯಃ—ಯಾವ ಇಂದ್ರನು | ಶಂಸಂತಂ—ಸ್ತುತಿಸುವವನೂ | ಶಶಮಾನಂ—ಕರ್ಮನಿರತನೂ |
ಪಚಂತಂ—ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಪಕ್ವಮಾಡುವವನೂ | ಸ್ತುವಂತಂ—ಸಾಮಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವವನೂ ಆದ ಯಜಮಾನ
ನನ್ನು | ಊತೀ—ತನ್ನ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ | ಪ್ರನೇಷತ್—ಕರ್ಮದ ಅಂತವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿಸಿ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಭಾಗಿಯಾಗು
ವಂತೆ ಮಾಡುವನೋ ಅಂತಹ | ಯುನಾ—ತರುಣನೂ | ಜೋಹೂತ್ರೈಃ—ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವವನೂ |
ಸಖಾ—ಮಿತ್ರಭೂತನೂ | ಶಿವಃ—ಸುಖಕರನೂ ಆದ | ಸ ಇಂದ್ರಃ—ಆ ಇಂದ್ರನು | ನರಾಂ—ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ನೇತೃ
ಗಳಾದ | ನಃ—ನಮಗೆ | ಪಾತಾ—ರಕ್ಷಕನಾಗಿ | ಅಸ್ತು—ಇರಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಸ್ತುತಿಸುವವನೂ, ಕರ್ಮನಿರತನೂ, ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಪಕ್ವಮಾಡುವವನೂ, ಸಾಮಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವವನೂ
ಆದ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಯಾವ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ ಕರ್ಮದ ಅಂತವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿಸಿ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಭಾಗಿ
ಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವನೋ ಅಂತಹ ತರುಣನೂ, ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವವನೂ, ಮಿತ್ರಭೂತನೂ, ಸುಖ
ಕರನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ನೇತೃಗಳಾದ ನಮಗೆ ರಕ್ಷಕನಾಗಿರಲಿ.

English Translation

May that young, adorable Indra, ever be the friend, the benefactor,
and protector of us, his worshippers; who, with his protection, may conduct
(to the object of his worship) him who repeats (to him) prayer and praise,
who prepares the oblation, and recites (his) commendations.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಯುನಾ—ತರುಣೋ ಯಷ್ಟಾಣಾಂ ಫಲಸ್ಯ ಶಮಯಿತಾ ವಾ | ಯುನಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತರುಣನು
ಅಥವಾ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಿಂದ ತನ್ನನ್ನು ಭಜಿಸುವವರಿಗೆ ಫಲಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುವವನು ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ ಅರ್ಥ
ಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಜೋಹೂತ್ರೈಃ—ಸ್ತೋತ್ರಭಿರಾಹ್ವತವ್ಯೋ ಹೋತವ್ಯೋ ವಾ | ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರಿಂದ ಆಹ್ವಾನಿ
ಸಲ್ಪಡುವವನು ಅಥವಾ ಹೋಮಾದಿಗಳಿಂದ ಯಜಿಸಲ್ಪಡುವವನು. ಈ ಶಬ್ದವು ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿ ಮು. ಸಂ. ೨-೧೦-೧
೧-೧೧-೮ ನೆಯ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿಯೂ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ.

ನರಾಂ—ಕರ್ಮನೇತ್ಯಾಣಾಮುಸ್ಮಾಕಂ | ಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಿರುವ ನಮಗೆ
(ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ) ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಶಂಸಂತಂ—ಸ್ತುವಂತಂ | ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತಿರುವ; ಇಂದ್ರನ ಗುಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಅಥವಾ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಿರುವ.

ಶಶಮಾನಂ—ಶಶಮಾನಶಬ್ದವು ಅರ್ಚಿತಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಆರಾಧಿಸುವ ಎಂದರ್ಥವು. ಮತ್ತು ಯಾಸ್ವರು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ—ಶಶಮಾನಃ | ಶಶಮಾನಃ ಶಂಸಮಾನಃ | ಯೋ ನಾಂ ಯಜ್ಞೈಃ ಶಶಮಾನೋ ಹ ದಾಶತಿ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೫೧-೭) ಇತ್ಯಪಿ ನಿಗಮೋ ಭವತಿ (ನಿ. ೬-೮) ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಗುಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವ ಅಥವಾ ಸ್ತುತಿಸುವ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಾದರೂ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆಯಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮಗಳ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ—ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಎಂಬರ್ಥವು ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ಸಂಹಿತಾಶಾಸ್ತ್ರ:

ತಮು ಸ್ತುಷ್ಠ ಇಂದ್ರಂ ತಂ ಗೃಣೇಷೇ ಯಸ್ಮಿನ್ನರಾ ವಾವೃಧುಃ ಶಾಶದುಶ್ಚ |

ಸ ವಸ್ತುಃ ಕಾಮಂ ಪೀಪರದಿಯಾನೋ ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯತೋ ನೂತನಸ್ಯಾಯೋಃ ||

ಪದಪಾಠಃ

ತಂ | ಉಂ ಇತಿ | ಸ್ತುಷ್ಠೇ | ಇಂದ್ರಂ | ತಂ | ಗೃಣೇಷೇ | ಯಸ್ಮಿನ್ | ಪುರಾ | ವಾವೃಧುಃ | ಶಾಶದುಃ | ಚ |

ಸಃ | ವಸ್ತುಃ | ಕಾಮಂ | ಪೀಪರತ್ | ಇಯಾನಃ | ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯತಃ | ನೂತನಸ್ಯ | ಆಯೋಃ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ತಮು ತಮೇವೇಂದ್ರಂ ಸ್ತುಷ್ಠೇ | ಸ್ತೌಮಿ | ತಥಾ ತಮಿಂದ್ರಂ ಗೃಣೇಷೇ | ಶಂಸಾಮಿ || ಉಭಯತ್ರ ಪುರುಷವ್ಯತ್ಯಯಃ | ಯಸ್ಮಿನ್ನಿಂದ್ರೇ ಪುರಾ ಪೂರ್ವಂ ಸ್ತೋತಾರೋ ವಾವೃಧುಃ | ಪ್ರವೃದ್ಧಾ ಅಭವನ್ | ಶಾಶದುಶ್ಚ | ಶತ್ರುನ್ ಹಿಂಸಿತವಂತಶ್ಚ || ಶದ್ವೈ ಶಾತನೇ | ಲಿಟಿ ತುಜಾದೀನಾಮಿತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ದೀರ್ಘಃ || ಇಯಾನಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಭಿರ್ಯಾಚ್ಯಮಾನಃ ಸ ಇಂದ್ರೋ ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯತಃ ಸ್ತೋತ್ರಮಿಚ್ಛತೋ ನೂತನಸ್ಯಾಯೋರ್ಮನುಷ್ಯಸ್ಯ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ವಸ್ತೋ ವಸುನಃ ಕಾಮಮಭಿಲಾಷಂ ಪೀಪರತ್ | ಅಭಿಲಾಷಿತಫಲದಾನೇನ ಪೂರಯತು ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಯಸ್ಮಿನ್—ಯಾವ ಇಂದ್ರನ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ | ಪುರಾ—ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ | ವಾವೃಧುಃ—(ಸ್ತೋತ್ರಗಳು) ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದರೋ | ಚ—ಮತ್ತು | ಶಾಶದುಃ—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವಂತಾದರೋ, ಅಂತಹ | ತಮು ಇಂದ್ರ—ಅದೇ ಇಂದ್ರನನ್ನೇ | ಸ್ತುಷ್ಠೇ—ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ | ತಂ—ಅವನನ್ನೇ | ಗೃಣೇಷೇ—ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತೇನೆ |

ಇಯೋನಃ—ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಯಾಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ | ಸಃ—ಇಂದ್ರನು | ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯತಃ—ಸ್ತುತಿಕರ್ತನೂ | ನೂತನಸ್ಯ-
ನೂತನನಾದವನೂ ಆದ | ಆಯೋಃ—ಮಾನನನ (ಯಜಮಾನನ) | ವಸ್ಯಃ ಕಾಮಂ—ಧನೇಚ್ಛೆಯನ್ನು |
ಪೀಪರತ್—ಪೂರೈಸಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಯಾವ ಇಂದ್ರನ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತ್ರಗಳು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದರೋ ಮತ್ತು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು
ಹಿಂಸಿಸುವಂತಾದರೋ ಅಂತಹ ಅದೇ ಇಂದ್ರನನ್ನೇ ನಾನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ. ಅವನನ್ನೇ ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತೇನೆ. ಸ್ತೋತ್ರ
ಗಳಿಂದ ಯಾಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಇಂದ್ರನು ಸ್ತುತಿಕರ್ತನೂ, ನೂತನನಾದವನೂ ಆದ ಯಜಮಾನನ ಧನೇಚ್ಛೆಯನ್ನು
ಪೂರೈಸಲಿ.

English Translation

I laud that Indra, I glorify him, in whom of old (his worshippers)
prospered, and overcame (their enemies): may he, when solicited, gratify
the desire of wealth of his present pious adorer.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಉ—ಅಥಾಪ್ಯುಕ್ತಾರ ಏತೆಸ್ಮಿನ್ನೇವಾರ್ಥೇ (ನಿ. ೧-೫). ಉಕಾರವು ಏವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ (ಅದೇ ಎಂಬರ್ಥ
ದಲ್ಲಿ) ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು ಎಂದು ಯಾಸ್ಮರ ನಿರ್ವಚನವಿದೆ.

ಯೆಸ್ಮಿನ್ ಪುರಾ ವವೃಧುಃ ಶಾಶದುಃ ಚ—ಯೆಸ್ಮಿನ್ನಿಂದ್ರೇ ಪೂರ್ವಂ ಸ್ತೋತಾರೋ ಪ್ರವೃದ್ಧಾ
ಅಭವನ್ ಶತ್ರುನ್ ಹಿಂಸಿತವಂತಶ್ಚ | ಯಜಮಾನರೂ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಋತ್ವಿಜ್ಞಗಳೂ, ಇತರರೂ ಸಹ
ಹಿಂದೆ ಅನೇಕಾವರ್ತಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳಿಂದಲೂ, ಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಿಂದಲೂ ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿ ಅವನ
ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಧನಾದಿಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದರು. ಮತ್ತು ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನೂ
ಇಂದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ ಜಯಿಸಿದರು. ಅಂತಹ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವೆನೆಂದು ಋಷಿಯು ವರ್ಣ
ಸಿರುವನು.

ಸಃ ವಸ್ಯಃ ಕಾಮಂ ಪೀಪರತ್—ವಸುನಃ ಕಾಮಮಭಿಲಾಷಂ ಪೂರಯತು | (ಸ್ತೋತ್ರಗಳು)
ತನುಗೆ ಬೇಕೆಂದು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಧನಾರ್ಥವಾಗಿ ಯಾಚಿಸುವ ಅಭಿಲಾಷೆಯನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಪೂರೈಸಲಿ ಎಂದಭಿ
ಪ್ರಾಯವು.

ಇಯೋನಃ ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯತಃ ನೂತನಸ್ಯ ಆಯೋಃ—ಆಯುಃ ಶಬ್ದವು ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರು
ವುದರಿಂದ (ನಿ. ೨-೭) ಆಯೋಃ ಎಂದರೆ ಮನುಷ್ಯನ ಎಂದರ್ಥವು. ನೂತನಸ್ಯ—ಹೊಸದಾದ ಎಂದರೆ ಈಗ
(ವರ್ತಮಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ) ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಎಂದರ್ಥವು. ತನಗೆ ಧನದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬೇಕಾದ
ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಯಾಚಿಸುತ್ತಾ, ಈಗ (ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ) ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಮನುಷ್ಯ ಯಜಮಾನನ ಇಷ್ಟಾ
ರ್ಥಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನು ನೆರವೇರಿಸಲಿ ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

:೦:

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸೋ ಅಜ್ಞಿರಸಾಮುಚಿಥಾ ಜುಜುಷ್ವಾನ್ಪ್ರಹ್ಮ ತೂತೋದಿನೋ
ಗಾತುಮಿಷ್ಟನ್ |

ಮುಷ್ಠನ್ಮುಷ್ಠಸಃ ಸೂರ್ಯೇಣ ಸ್ತವಾನಶ್ಚ ಸ್ಯ ಚಿಚ್ಚಿತ್ವಥತ್ಪೂರ್ವಾಣಿ || ೫ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸಃ | ಅಜ್ಞಿರಸಾಂ | ಉಚಿಥಾ | ಜುಜುಷ್ವಾನ್ | ಬ್ರಹ್ಮ | ತೂತೋತ್ | ಇನ್ದ್ರಃ | ಗಾತುಂ | ಇಷ್ಟನ್ |
ಮುಷ್ಠನ್ | ಉಷ್ಠಸಃ | ಸೂರ್ಯೇಣ | ಸ್ತವಾನ್ | ಅಶ್ಚ ಸ್ಯ | ಚಿತ್ | ಶಿತ್ವಥತ್ | ಪೂರ್ವಾಣಿ || ೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಂಗಿರಸಾಂ ಸಂಬಂಧೀನ್ಯುಚಿಥೋಕ್ತಾನಿ ಜುಜುಷ್ವಾನ್ | ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋರಿತ್ಯಸ್ಯ
ಅಟಿ ಕ್ವಸೌ ರೂಪಂ || ಸೇವಮಾನಃ ಸ ಇಂದ್ರೋ ಗಾತುಂ ಪಣಿಭಿರುಪದ್ರೃತಾನಾಮಂಗಿರಸಾಂ ಮಾರ್ಗ-
ಮಿಷ್ಟನ್ ಪ್ರೇರಯನ್ ಬ್ರಹ್ಮ ತೇಷಾಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಕಾಮಪ್ರದಾನೇನ ತೂತೋತ್ || ತು ವೃದ್ಧಾವಿತ್ಯಸ್ಯ
ಅಜ್ಞಿ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಶ್ಲಃ || ಅವರ್ಧಯತ್ | ಕಿಂಚಿ ಸ್ತವಾನ್ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಸ್ತಾಯಿ-
ಮಾನಃ ಸೂರ್ಯೇಣ ಸ್ವಾತ್ಮಭೂತೇನೋಷಸೋ ಮುಷ್ಠನ್ ಅಪಹರನ್ | ಉದಿತೇ ಹಿ ಸೂರ್ಯ
ಉಷಸೋ ವ್ಯಾವರ್ತಂತೇ | ತಾದೃಶಃ ಸ ಇಂದ್ರೋತ್ಯಸ್ಯ | ಅಶ್ಚ ತೇ ಸ್ತತೇಜಸಾ ಸರ್ವಂ ಜಗದಿತ್ಯಶ್ಚಃ
ಕಶ್ಚಿದಸುರಃ | ತಸ್ಯ ಪೂರ್ವಾಣಿ ಪುರಾತನಾನಿ ಪುರಾಣಿ ಬಲಾನಿ ವಾ ಶಿತ್ವಥತ್ | ಅಶ್ವಥಯತ್ | ಶಿಥಿ-
ಲೀಚಿಕಾರ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಂಗಿರಸಾಂ—ಅಂಗಿರಾ ಋಷಿಗಳ | ಉಚಿಥಾ—ಉಕ್ತರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು | ಜುಜುಷ್ವಾನ್—
ಸೇವಿಸುತ್ತಾ | ಸಃ ಇಂದ್ರಃ—ಆ ಇಂದ್ರನು | ಗಾತುಂ—(ಗೋವನ್ನು ಹುಡುಕುವ) ಮಾರ್ಗವನ್ನು | ಇಷ್ಟನ್—
ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಾ | ಬ್ರಹ್ಮ—ಅವರ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು | ತೂತೋತ್—(ಅವರ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದನಾಗಿ) ನೆರವೇರಿಸಿದನು |
ಸ್ತವಾನ್—ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತುತನಾಗಿ | ಸೂರ್ಯೇಣ ಸ್ವಾತ್ಮಭೂತನಾದ ಸೂರ್ಯನಿಂದ | ಉಷ್ಠಸಃ—
ಉಷಸ್ಸಿನ (ಕಾಂತಿಯನ್ನು) | ಮುಷ್ಠನ್—ಅಪಹರಿಸುತ್ತಾ | ಅಶ್ಚ ಸ್ಯ—ಅಶ್ಚನೆಂಬ ಅಸುರನ | ಪೂರ್ವಾಣಿ—
ಪುರಾತನವಾದ ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು | ಶಿತ್ವಥತ್—ನಾಶಮಾಡಿದನು

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅಂಗಿರಾಋಷಿಗಳ ಉಕ್ತರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸಿ ಇಂದ್ರನು ಪಣಿಗಳಿಂದ ಅಪಹೃತವಾದ
ಗೋವುಗಳ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅವರಿಗೆ ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಅವರ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದ ಇಷ್ಟವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿದನು.

ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತುತನಾಗಿ ಸ್ವಾತ್ಮಭೂತನಾದ ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಉಪಸ್ಥಾನ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಅಪಹರಿಸುತ್ತಾ ಅಶ್ವನೇಂಬ ಅಸುರನ ಪುರಾತನವಾದ ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದನು.

English Translation

Propitiated by the hymns of the Angirases, Indra granted their prayer, and directed them on the way (to recover their cattle): carrying of the dawns by the (light of the) sun, he, animated by praise, demolished the ancient cities of Ashna.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಂಗಿರಸಾಂ—ಅಂಗಿರಸರ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ನಾವು ಋ. ಸಂ. ಭಾಗ ೧ ಪುಟ 641.642 ದಲ್ಲಿಯೂ, ಮತ್ತು 3-520, 5-672, 6-365, 8-187, 10-522 ದಲ್ಲಿಯೂ ಅನೇಕಾರ್ಥಿಕ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇವೆ.

ಅಂಗಿರಸರು ಅಗ್ನಿಯ ಅಥವಾ ಅಂಗಾರದ ಪುತ್ರರೆಂದೂ, ದೇವತೆಗಳ ಪುತ್ರರೆಂದೂ ಋ. ಸಂ. ೧೦-೬೨-೪, ೫ ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇವರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಅಂಗಿರಸನು ಮೂಲಪುರುಷನೆಂದೂ ಉಳಿದವರು ಅವನ ಪುತ್ರರೆಂದೂ ಭಾವನೆ. ಈ ಅಂಗಿರಸರು ನಮ್ಮ ಪಿತೃಗಳೆಂದು ಋ. ಸಂ. ೧-೬೨-೨, ೧-೭೧-೨ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಇವರು ವಸುಗಳು ರುದ್ರರು ಆದಿತ್ಯರು ಮೊದಲಾದವರೊಡನೆ ಸ್ತುತ ರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಇವರು ವನಗಳಲ್ಲಿ ಅಡಗಿದ್ದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದರೆಂದೂ (೫-೧೧-೬) ಯಜ್ಞಸಂಬಂಧವಾದ ಪ್ರಥಮ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದರೆಂದೂ (೧೦-೬೭-೨) ಯಾಗದಿಂದಲೇ ಅಮರತ್ವವನ್ನೂ ಇಂದ್ರನ ಮೈತ್ರಿಯನ್ನು ಗಳಿಸಿದರೆಂದೂ (೧೦-೬೨-೧) ಹೇಳಿದೆ.

ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಇವರಿಗೂ ಬಹಳ ಸಮಾಸಸಂಬಂಧವಿದೆ. ಪ್ರಕೃತ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಋ. ಸಂ. ೮-೫೨-೩ ರಲ್ಲಿಯೂ ಇಂದ್ರನು ಇವರಿಗೆ ಗೋವುಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇವರಿಗೋಸ್ಕರಲೇ ಗೋಶಾಲೆಗಳ ದ್ವಾರ ಗಳನ್ನು ತೆರೆದು (೧-೫೧-೩) ವಲನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ಉರುಳಿಸಿ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹೊರಡಿಸಿದನು (೮-೧೪-೮) ಇವರಿಂದ ಸಹಚರಿತನಾಗಿಯೇ ಇಂದ್ರನು ವಲನನ್ನು ಇರಿದು (೨-೧೧-೨೦) ಬಂಧಿತನಾಗಿದ್ದ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ಓಡಿಸಿದನು (೬-೧೭-೬). ಅಂಗಿರಸರಿಗೆ ಮುಖಂಡನೆಂದು (ಅಂಗಿರಸ್ತಮ) ಎರಡು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ (೧-೧೦೦-೪, ೧-೧೩೦-೩) ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಗೋವಿಮೋಚನಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಅಂಗಿರಸರ ಗಾನದಿಂದ ಸ್ತುತನಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ವಲನನ್ನು ಇರಿದು (೨-೧೫-೮) ಗೋಶಾಲಾದ್ವಾರಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸಿದನು (೪-೧೬-೧೮). ವಲನನ್ನು ಕೊಂದು ಅವನ ದುರ್ಗದ್ವಾರಗಳನ್ನು ತೆರೆದನು (೬-೧೮-೫) ಅಂಗಿರಸರ ಗಾನಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷವಾದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವಿದೆ (೧೦-೭೮-೫, ೧-೧೦೭-೨) ಗೋವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುಗಡೆಮಾಡಿದ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಅಂಗಿರಸರ ಪಾತ್ರವು ಇಂದ್ರನ ಪಾತ್ರಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚೆಂದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಇಂದ್ರನನ್ನು ಜತೆಯಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಅಂಗಿರಸರು ಗೋ ಮತ್ತು ಅಶ್ವಶಾಲೆಗಳನ್ನು ಬರಿದುಮಾಡಿದರು (೧೦-೬೨-೭). ತಾವು ಆಚರಿಸಿದ ಕರ್ಮಬಲದಿಂದ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟಿ ವಲನನ್ನು ಇರಿದು ಕೊಂದರು (೧೦-೬೨-೨). ಸೂರ್ಯನು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಏರುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು. ಮತ್ತು ಭೂಮಿ

ಯನ್ನು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹರಡಿದರು (೧೦-೬೨-೩). ತಾವು ಆಚರಿಸಿದ ಯಾಗಬಲದಿಂದ ಬಂಡೆಯನ್ನು ಒಡೆದು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಬಂಧನದಿಂದ ಬಿಡಿಸಿ ಅವುಗಳೊಡನೆ ತಾವು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಕಿರಿಚಿಕೊಂಡರು (೪-೩-೧೧). ಗಾನ ಮಾಡುತ್ತಾ ಅವರು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕಂಡರು (೧-೬೨-೨). ತಮ್ಮ ಗಾನಗಳಿಂದ ಅವರು ಬಂಡೆಯನ್ನು ಒಡೆದು ಬೆಳಕನ್ನು ಕಂಡರು. ಇಂದ್ರನಿಗೋಸ್ಕರ ಪಣಿಗಳೆಂಬ ಅಸುರರಿಂದ ಅಪಹೃತವಾಗಿದ್ದ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಸರಮೆಯೆಂಬ ದೇವತನಿಯು ಕಂಡುಹಿಡಿದ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿಯೂ ಅಂಗಿರಸ ಪಾತ್ರವಿದೆ (೧೦-೧೦೮-೮, ೧೦) ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸರಮೆಯು ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಅಂಗಿರಸರಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿತ್ತು (೧-೬೨-೩, ೧-೭೨-೮). ಪಣಿಗಳಿಂದ ಅಪಹೃತವಾದ ಗೋವುಗಳ ವಿಮೋಚನಾಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಪಾತ್ರವೂ ಇದೆ (೧೦-೧೦೮-೬, ೧೧)

ಅಗ್ನಿಯನ್ನೂ ಅನೇಕಸಲ ಅಂಗಿರಸರಲ್ಲಿ ಮುಖಂಡನೆಂದು ಕರೆದಿದೆ (೧-೭೫-೨) ಪಿತೃಗಣದಲ್ಲಿ ಪುರಾತನ ಅಂಗಿರಸನೂ ಒಬ್ಬನು (೧-೧೩೯-೧). ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಅಂಗಿರಸರು ಒಂದು ಪುರೋಹಿತರ ವಂಶದವರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇವರಿಗೆ ಅಥರ್ವಾಂಗಿರಸರು ಎಂದು ಹೆಸರು. ಅಥರ್ವವೇದಕ್ಕೆ ಅಥರ್ವಾಂಗಿರಸ ಎಂದು ಹೆಸರಿದೆ. ಇತ್ಯಾದಿ ಅಂಗಿರಸರ ವಿಷಯಕವಾದ ಅನೇಕ ವಿವರಗಳು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿವೆ.

ಮುಷ್ಠನ್ ಉಷಸಃ ಸೂರ್ಯೇಣ—ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಉಷಸ್ಸಿನ ಪ್ರಕಾಶವು ಅಪಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಎಂದರೆ ಸೂರ್ಯೋದಯವಾದಕೂಡಲೇ ಸೂರ್ಯನ ಅಧಿಕಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಉಷಃಕಾಲದ ಸಾಮ್ಯಾನ ಪ್ರಕಾಶವು (ಬೆಳಕು) ಕಮ್ಮಿಯಾಯಿತು. ಎಂದರೆ ಉಷಃಕಾಲದ ಬೆಳಕಿಗಿಂತ ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಕಾಶವು ಅತ್ಯಧಿಕವಾದುದು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅಶ್ವಸ್ಯ ಪೂರ್ವಾಣಿ—ಅಶ್ವತೇ ಸ್ವತೇಜಸಾ ಸರ್ವಂ ಜಗದಿತ್ಯಶ್ವಃ ಕಶ್ಚಿದಸುರಃ | ತಸ್ಯ ಪುರಾತನಾನಿ ಪುರಾಣಿ ಬಲಾನಿ ವಾ | ತನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಸರ್ವವನ್ನೂ ಭಕ್ಷಿಸಿ ಧ್ವಂಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನಾದುದರಿಂದ ಅಶ್ವವೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಒಬ್ಬ ಅಸುರನ ಪುರಾತನವಾದ ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಅವನ ಸೈನಿಕರನ್ನು ಇಂದ್ರನು ನಾಶಮಾಡಿದನೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸ ಹ ಶ್ರುತ ಇನ್ದ್ರೋ ನಾಮ ದೇವ ಉರ್ಧ್ವೋ ಭುವನ್ಮನುಷೇ ದಸ್ಮ-
ತಮಃ |

ಅವ ಪ್ರಿಯಮರ್ಶಸಾನಸ್ಯ ಸಾಹ್ವಾ ಇಚ್ಛಿರೋ ಭರದ್ವಾ ಸಸ್ಯ ಸ್ವಧಾವಾನ್ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸಃ | ಹ | ಶ್ರುತಃ | ಇನ್ದ್ರಃ | ನಾಮ | ದೇವಃ | ಉರ್ಧ್ವಃ | ಭುವತ್ | ಮನುಷೇ | ದಸ್ಮತಮಃ |

ಅವ | ಪ್ರಿಯಂ | ಅರ್ಶಸಾನಸ್ಯ | ಸಾಹ್ವಾನ್ | ಶಿರಃ | ಭರತ್ | ದಾಸಸ್ಯ | ಸ್ವಧಾವಾನ್ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ದೇವೋ ದ್ಯೋತಮಾನಃ ಶ್ರುತಃ ಕೀರ್ತಿಮಾನ್ ಅತಃ ಏವ ದಸ್ತತಮಃ ಸರ್ವೈರತಿಶಯೇನ
ದರ್ಶನೀಯಃ ಸ ಇಂದ್ರೋ ಮನುಷೇ ಮನೋರಥಮೂರ್ಧ್ವೋ ಭುವತ್ | ಕಾಮಪ್ರದಾನೇ ಪ್ರವೃತ್ತ
ಉನ್ಮುಖೋ ಭವತು || ನಾಮ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ | ಹೇತಿ ಪೂರಣಃ || ತದುಚ್ಯತೇ || ಸಾಹ್ಯಾನ್ ಶತ್ರುನಿಭಿಭವನ್
ಸ್ವಧಾವಾನ್ ಬಲವಾನಿಂದ್ರೋಽರ್ಶಸಾಸಸ್ಯ ಲೋಕಂ ಬಾಧಮಾನಸ್ಯ ದಾಸಸ್ಯೈತನ್ನಾಮಕಸ್ಯಾಸುರಸ್ಯ
ಪ್ರಿಯಂ ಶಿರೋಽವಭರತ್ | ಅಥಃ ಪಾತಯತು || ಹರತೇರ್ಲೇಟ್ಯಡಾಗಮಃ | ಹೃಗ್ರಹೋಭಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ದೇವಃ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನೂ | ಶ್ರುತಃ—ಕೀರ್ತಿಶಾಲಿಯೂ | ದಸ್ತತಮಃ—ಆಕರ್ಷಕವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವನೂ
ಆದ | ಸಃ ಇಂದ್ರಃ ನಾಮ—ಅದೇ ಇಂದ್ರನೇ | ಮನುಷೇ—ಮಾನವನಿಗಾಗಿ | ಉರ್ಧ್ವಃ ಭುವತ್—(ಅವನ
ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ) ಉದ್ಯುಕ್ತನಾಗಿರಲಿ | ಸಾಹ್ಯಾನ್—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸುವವನೂ | ಸ್ವಧಾವಾನ್—
ಬಲಶಾಲಿಯೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು | ಅರ್ಶಸಾಸಸ್ಯ—ಲೋಕವನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವ | ದಾಸಸ್ಯ—ದಾಸನೆಂಬ ಅಸುರನ |
ಪ್ರಿಯಂ—ಪ್ರೀತಿಸಾತ್ರವಾದ | ಶಿರಃ—ಶಿರಸ್ಸನ್ನು | ಅವ ಭರತ್—ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳಿಸಲಿ

ಭಾವಾರ್ಥ

ಪ್ರಕಾಶಮಾನನೂ, ಕೀರ್ತಿಶಾಲಿಯೂ, ಆಕರ್ಷಕವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು ಮಾನವನ
ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಪೂರೈಸಲು ಉರ್ಧ್ವಮುಖವಾದ ಹಸ್ತದಿಂದ ಉದ್ಯುಕ್ತನಾಗಿರಲಿ. ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸುವವನೂ,
ಬಲಶಾಲಿಯೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು ಲೋಕವನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವ ದಾಸನೆಂಬ ಅಸುರನ ಪ್ರಿಯವಾದ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಕೆಳಕ್ಕೆ
ಉರುಳಿಸಲಿ.

English Translation

May the renowned and graceful Indra, who is verily divine, be present
over men : may he, the vigorous conqueror of foes, cast down the precious
head of the malignant Dasa.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ನಾಮ—ನಾಮನ್ ಶಬ್ದವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೪) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಪ್ರಹ್ಲತ್ವ (ಬಗ್ಗು
ವುದು) ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಅನೇಕ ಕಡೆ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗ
ವಿಡಿಯೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು.

ದೇವ ಉರ್ಧ್ವೋ ಭುವತ್ ಮನುಷೇ—ಇಂದ್ರೋ ಮನುಷೇ ಮನೋರಥಮೂರ್ಧ್ವೋ ಭುವತ್ |
ಕಾಮಪ್ರದಾನೇ ಪ್ರವೃತ್ತ ಉನ್ಮುಖೋ ಭವತು || ಇಲ್ಲಿ ಮನುಷೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಾನವನಿಗೆ ಅಥವಾ ಮನುಷ್ಯನ
ಹಿತಾರ್ಥವಾಗಿ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. ಆ ಇಂದ್ರನು ಮನುಷ್ಯನ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದರೆ ಅವನಿಗೆ ಇಷ್ಟಾರ್ಥ
ಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತನಾದನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅರ್ಶಸಾನಸ್ಯ ದಾಸಸ್ಯ ಶಿರಃ ಅವ ಭೇರತ್—ಹಿಂಸಕನಾದ ದಾಸನೆಂಬ ಅಸುರನ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳಿಸಿದನು. ಇಲ್ಲಿ ದಾಸಸ್ಯ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದಾಸನೆಂಬ ಅಸುರನೆಂದೂ ಅಥವಾ ದಾಸರೆಂಬ ಈ ದೇಶದ ಪೂರ್ವನಿವಾಸಿಗಳಾದ ಕಪ್ಪುಜನರಲ್ಲಿ ಆರ್ಯರಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ತೊಂದರೆಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ಒಬ್ಬ ದಸ್ಯುಜನರ ಮುಖಂಡನೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. ದಾಸ, ದಸ್ಯ ಎಂಬ ಜನರ ವಿಷಯವನ್ನು ನಾವು ಇದೇ ಭಾಗದ 580, 656 ನೇ ಪುಟದಲ್ಲಿ ಬರೆದಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ.

ಸ್ವಧಾನಾನ್—ಬಲನಾನ್ | ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ಇಂದ್ರನು. ಸ್ವಧಾ ಶಬ್ದವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೪) ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಭಾಷ್ಯ ಕಾರರು ಸ್ವಧಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಬಲನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸ ವೃತ್ರಹೇನ್ದ್ರಃ ಕೃಷ್ಣಯೋನೀಃ ಪುರಂದರೋ ದಾಸೀರೈರಯದ್ವಿ |

ಅಜನಯನ್ಮನವೇ ಕ್ಷಾಮಪಶ್ಚ ಸತ್ತಾಶಂಸಂ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ತೂತೋತ್ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸಃ | ವೃತ್ರಹಾ | ಇನ್ದ್ರಃ | ಕೃಷ್ಣಯೋನೀಃ | ಪುರಂದರಃ | ದಾಸೀಃ | ಐರಯತ್ | ವಿ |

ಅಜನಯತ್ | ಮನವೇ | ಕ್ಷಾಮ | ಅಪಃ | ಚ | ಸತ್ತಾ | ಶಂಸಂ | ಯಜಮಾನಸ್ಯ | ತೂತೋತ್ || ೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವೃತ್ರಹಾ ವೃತ್ರಸ್ಯ ಹಂತಾ ಪುರಂದರಃ ಶಂಬರಪುರಾಂ ದಾರಯಿತಾ ಸ ಇಂದ್ರಃ ಕೃಷ್ಣಯೋನೀ-
ರ್ನಿಕೃಷ್ಣಜಾತೀರ್ದಾಸೀರುಪೇಕ್ಷಪಯಿತ್ರೀರಾಸುರೀಃ ಸೇನಾ ವೈರಯತ್ | ವ್ಯನುದತ್ | ಕಿಂಚಿ ಮನವೇ
ಮನೋರಥಂ ಕ್ಷಾಮ ಪೃಥಿವೀಮಪ ಉದಕಾನಿ ಚಾಜನಯತ್ | ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಸತ್ತಾ ಮಹಾಂತಂ
ಶಂಸಮಭಿಲಾಷಂ ತೂತೋತ್ | ಕಾಮಪ್ರದಾನೇನ ಪೂರಯತು || ತು ವೃದ್ಧಾವಿತಿ ಸೌತ್ರೋ ಧಾತುಃ |
ಶಪಃ ಶ್ರುಃ | ತುಜಾದಿತ್ವಾದ್ವೀರ್ಘಃ || ಯದ್ವಾ ಸತ್ತಾ ಮಹತ್ ಶಂಸಂ ಶಂಸನೀಯಂ ಶಸ್ತ್ರಂ ಕಾಮಪ್ರದಾ-
ನೇನ ವರ್ಧಯತು | ಯದ್ವಾ ಕೃಷ್ಣಯೋನೀಃ ಕೃಷ್ಣಾಖ್ಯೇನಾಸುರೇಣ ನಿಷಿಕ್ತರೇತಸ್ಯಾ ದಾಸೀರ್ಭಾರ್ಯಾ
ವೈರಯತ್ | ವ್ಯನುದತ್ | ತಥಾ ಮಂತ್ರಃ | ಯಃ ಕೃಷ್ಣಗರ್ಭಾ ನಿರಹನ್ತ್ಸು ಜಿಶ್ವನಾ | ೧-೧೦೧-೧ | ಇತಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವೃತ್ರಹಾ—ವೃತ್ರಹಂತಕನೂ | ಪುರಂದರಃ—ಶತ್ರುಪಟ್ಟಣಗಳ ನಾಶಕನೂ ಆದ | ಸಃ ಇಂದ್ರಃ—
ಇಂದ್ರನು | ಕೃಷ್ಣಯೋನೀಃ—ನಿಕ್ಕಷ್ಪವಾದ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ | ದಾಸೀಃ—ಆಸುರೀ ಸೇನೆಯನ್ನು | ವಿ ಐರ-

ಯೇತ್—ಅಟ್ಟಿಸಿ ದೂರಕ್ಕೆ ಓಡಿಸಿದನು | ಮನವೇ—ಮನುವಿಗಾಗಿ | ಕ್ಷಾಂ—ಪೃಥಿವಿಯನ್ನೂ | ಅಪಃ ಚ—
ಉದಕಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ | ಅಜನಯೇತ್—ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು | ಯಜಮಾನಸ್ಯ—ಯಜ್ಞಕರ್ತನ | ಸತ್ರಾ—ಮಹೆ
ತ್ತಾದ | ಶಂಸಂ—ಅಭಿಲಾಷೆಯನ್ನು | ತೋತೋತ್—ಪೂರ್ಣಮಾಡಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ವೃತ್ರಹಂತಕನೂ ಶತ್ರುಪಟ್ಟಣಗಳ ನಾಶಕನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು ನಿರೃಷ್ಟವಾದ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಆಸುರೀ
ಸೇನೆಯನ್ನು ಅಟ್ಟಿಸಿ ದೂರಕ್ಕೆ ಓಡಿಸಿದನು. ಮನುವಿಗಾಗಿ ಪೃಥಿವಿಯನ್ನೂ, ಉದಕಗಳನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. (ಇಂತಹ
ಇಂದ್ರನು) ಯಜ್ಞಕರ್ತನ ಮಹತ್ತಾದ ಅಭಿಲಾಷೆಯನ್ನು ಪೂರ್ಣಮಾಡಲಿ.

English Translation

Indra, the slayer of Vritra, the destroyer of cities, has scattered the
black-sprung servile (hosts): He engendered the earth and the waters for
Manu: may he fulfil the entire prayer of the sacrificer.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಕೃಷ್ಣಯೋನೀಃ ದಾಸೀಃ—ಕೃಷ್ಣಯೋನೀರ್ನಿಕೃಷ್ಣಜಾತೀರ್ದಾಸೀರುಪಕ್ಷಪಯಿತ್ರೀರಾಸುರೀಃ
ಸೇನಾ ವೈರಯೇತ್ ವ್ಯನುದತ್ | ಈ ದೇಶದ ಪೂರ್ವನಿವಾಸಿಗಳಾದ ಕಪ್ಪುಜನರಿಗೆ ದಾಸರೆಂದು ಕರೆಯು
ತ್ತಿದ್ದರು. ಅಂತಹ ಕಪ್ಪುಜನರಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನರಾದವರಿಗೆ ಕೃಷ್ಣಯೋನಿಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಇವರು ಯಾವಾಗಲೂ
ಆರ್ಯಜನರಿಗೂ ಋಷಿಗಳಿಗೂ ವಿರೋಧಿಗಳಾಗಿ ಅವರ ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳಿಗೆ ತೊಂದರೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು.
ಆರ್ಯರಿಗೂ ಇವರಿಗೂ ಪದೇಪದೇ ಯುದ್ಧವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಆರ್ಯರಿಗೂ ಮತ್ತು
ಋಷಿಗಳಿಗೂ ಸಹಾಯಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಕಪ್ಪುಜನರ ಸೇನೆಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ದೂರಕ್ಕೆ ಓಡಿಸಿದನು ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ
ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅಥವಾ ಕೃಷ್ಣನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ಅಸುರನ ಎಂದರೆ ಕಪ್ಪುಜನರ ಮುಖಂಡನಾದ ಒಬ್ಬ ಅಸುರನ ಪತ್ನಿಯರ
ಗರ್ಭವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದನೆಂದೂ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಈ ವಿಷಯವು ಹಿಂದೆ—

ಪ್ರ ಮಂದಿನೇ ಪಿತುಮದರ್ಚಿತಾ ವಚೋ ಯಃ ಕೃಷ್ಣಗರ್ಭಾ ನಿರಹನ್ಮಜಿಶ್ವನಾ |

ಅವಸ್ಯವೋ ವ್ಯಷಣಂ ವಜ್ರದಕ್ಷಿಣಂ ಮರುತ್ಪಂತಂ ಸಖ್ಯಾಯ ಹವಾಮಹೇ ||

(ಋ. ಸಂ ೧-೧೦೧-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ನಾವು ಭಾಗ ೮ ಪುಟ 269-270 ರಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇವೆ.

ಸತ್ರಾ—ಸತ್ರಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸತ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ (ನಿ ೩-೧೩)- ಇಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು
ಮಹತ್—ದೊಡ್ಡ ದಾದ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು.

ಮನವೇ ಕ್ಷಾಂ ಅಪಃ ಚ ಅಜನಯೇತ್—ಆ ಇಂದ್ರನು ಮನುವಿಗಾಗಿ ಭೂಮಿಯನ್ನೂ, ಉದಕವನ್ನೂ
ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಇಲ್ಲಿ ಮನುವಿಗಾಗಿ ಎಂದರೆ ಮನುವಿನ ವಂಶಸ್ಥರಾದ ಮಾನವರಿಗೆ, ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸತ್ತಾ ಶಂಸಂ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ತೋತೋತ್—ಈ ನಾಕೈಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಎರಡುವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಮಹಾಂತಂ ಅಭಿಲಾಷಂ ಕಾಮಪ್ರದಾನೇನ ಪೂರಯೇತು—ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನ ಮಹತ್ತಾದ ಅಭಿಲಾಷೆಯನ್ನೂ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಪೂರ್ಣಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ, ಯದ್ವಾ ಸತ್ತಾ ಮಹತ್ ಶಂಸಂ ಶಂಸನೀಯಂ ಶಸ್ತ್ರಂ ಕಾಮಪ್ರದಾನೇನ ವರ್ಧಯೇತ್—ಅಥವಾ ಮಹತ್ತಾದ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಪೂರಯಿಸಲಿ ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತಸ್ಮೈ ತವಸ್ಯಾನು ದಾಯಿ ಸತ್ತೇನ್ದ್ರಾಯ ದೇವೇಭಿರರ್ಣಸಾತೌ |

ಪ್ರತಿ ಯದಸ್ಯ ವಜ್ರಂ ಬಾಹ್ವೋರ್ಧ್ವಹೃತ್ತೀ ದಸ್ಯೂನ್ಪರ ಆಯಸೀರ್ನಿ

ತಾರೀತ್ || ೮ ||

ಪದಪಾಠಃ

ತಸ್ಮೈ | ತವಸ್ಯಂ | ಅನು | ದಾಯಿ | ಸತ್ತಾ | ಇನ್ದ್ರಾಯ | ದೇವೇಭಿಃ | ಅರ್ಣಸಾತೌ |

ಪ್ರತಿ | ಯತ್ | ಅಸ್ಯ | ವಜ್ರಂ | ಬಾಹ್ವೋಃ | ಧುಃ | ಹೃತ್ತೀ | ದಸ್ಯೂನ್ | ಪುರಃ | ಆಯಸೀಃ | ನಿ |

ತಾರೀತ್ || ೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ದೇವೇಭಿರ್ದೇವನಶೀಲೈಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಭಿರರ್ಣಸಾತಾವುದಕಲಾಭೇ ನಿಮಿತ್ತೇ ತಸ್ಮಾ ಇಂದ್ರಾಯ ತವಸ್ಯಂ ತವಸೇ ಬಲಾಯ ಹಿತಂ ಬಲವರ್ಧನಂ ಹವಿಃ ಸತ್ತಾ ಸಂತತಂ ಸರ್ವೇಷ್ಟಹಃಸು ಅನು ಅನು-ಕ್ರಮೇಣ ಸವನತ್ರಯೇ ದಾಯಿ | ಅದಾಯಿ | ಯದ್ವಾ ತವಸ್ಯಂ | ಯದ್ವಲಂ ಪ್ರವೃದ್ಧಾಯ ದೀಯತೇ ತತ್ತವಸ್ಯಂ | ದೇವೇಭಿರ್ದೇವೈರುದಕಭಜನೇನುಕ್ರಮೇಣ ತದ್ವಲಂ ತಸ್ಮಾ ಇಂದ್ರಾಯಾದಾಯಿ | ತಥಾ ಮಂತ್ರಃ | ಅನು ತೇ ದಾಯಿ ಮಹ ಇಂದ್ರಿಯಾಯೇತಿ | ಯದ್ಯದಾಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಬಾಹ್ವೋರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರತಿ ಧುಃ | ಸ್ತೋತಾರೋಽಸುರವಧಸೂಚಕೇನ ಸ್ತೋತ್ರೇಣ ಪ್ರತಿನಿಧಧುಃ | ಸ್ತಾಯಮಾನೋ ಹೀಂದ್ರೋ ದಸ್ಯೂವಧಾರ್ಥಂ ವಜ್ರಮಾದತ್ತೇ || ದಧುಃ | ದಧಾತೇರ್ಲೂಜ್ ಗಾತಿಶ್ಛೇತಿ ಸಿಚೋ ಲುಕ್ | ಆತ ಇತಿ ರ್ಪೀರ್ಜುಸ್ || ತತಸ್ತೇನ ವಜ್ರೇಣ ದಸ್ಯೂನಸುರಾನ್ ಹೃತ್ತೀ ಹತ್ವಾ ತದೀಯಾ ಆಯಸೀರಯೋಮಯೀಃ ಪುರೋ ನಿತಾರೀತ್ | ನಿತರಾಮನಾಶಯತ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ದೇವೇಭಿಃ—ದೇವಪೂಜಕರಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ | **ಅರ್ಣಸಾತ್**—ಉದಕದ ಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ | **ತಸ್ಮೈ** ಇಂದ್ರಾಯ—ಆ ಇಂದ್ರನನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ | **ತವಸ್ಯಂ**—ಬಲವರ್ಧಕವಾದ ಹವಿಸ್ಸು | **ಸತ್ರಾ ಅನು**—ಮೂರು ಸವನ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕ್ರಮವಾಗಿ | **ದಾಯಿ**—ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು | **ಯತ್**—ಯಾವಾಗ | **ಅಸ್ಯ**—ಇಂದ್ರನ | **ಬಾಹ್ಯೋಃ**—ಬಾಹುಗಳಲ್ಲಿ | **ವಜ್ರಂ**—ವಜ್ರಾಯುಧವು | **ಪ್ರತಿ ಧುಃ**—ಇಡಲ್ಪಟ್ಟಿತೋ ಆಗ (ಇಂದ್ರನು ಆ ವಜ್ರದಿಂದ) **ದಸ್ಯೋನ್**—ಅಸುರರನ್ನು | **ಹತ್ತೀ**—ಕೊಂದು | **ಆಯಸೀಃ**—ಉಕ್ಕಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ | **ಪುರಃ**—ಅವರ ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು | **ನಿ ತಾರೀತ್**—ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡಿದನು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ದೇವಪೂಜಕರಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳು ಉದಕದ ಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ ಆ ಇಂದ್ರನನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಬಲವರ್ಧಕವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಮೂರು ಸವನಕಾಲಗಳಲ್ಲೂ ಅರ್ಪಿಸಿದರು. ಯಾವಾಗ ಅವರು ಇಂದ್ರನ ಬಾಹುಗಳಲ್ಲಿ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಇಟ್ಟರೋ ಆ ಒಡನೆಯೇ ಅವನು ಆ ವಜ್ರದಿಂದ ಅಸುರರನ್ನು ಕೊಂದು ಉಕ್ಕಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಅವರ ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡಿದನು.

English Translation

Vigour has been perpetually imparted to Indra by his worshippers (with oblations), for the sake of obtaining rain: for which purpose they have placed the thunderbolt in his hands, wherewith, having slain the Dasyus, he has destroyed their iron cities-

ವಿಶೇಷವಿವರಣೆಗಳು

ಅರ್ಣಸಾತ್—ಉದಕಲಾಭೇ ನಿಮಿತ್ತೇ | ವೃಷ್ಟಿರೂಪವಾದ ಉದಕಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ; ಅರ್ಣಶಬ್ದವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ (ನಿ. ೨-೨೪). **ಯು ಗತೌ** ಎಂಬ ಗತ್ಯರ್ಥಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಅರ್ಣಶಬ್ದಕ್ಕೆ—**ಆರ್ಯತೇ ತತ್ಪ್ರಾಣಿಭಿಃ**—ಸಕಲಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಇದನ್ನು (ಉದಕವನ್ನು) ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದರಿಂದ ಅರ್ಣವೆಂದರೆ ಉದಕವೆಂದೂ, **ಯುಚ್ಯತಿ ಗಚ್ಯತಿ ನಿಮ್ನಪ್ರದೇಶಮಿತಿ ವಾ**—ಅಥವಾ ಎತ್ತರ ಪ್ರದೇಶದಿಂದ ತಗ್ಗಾದ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಹರಿದುಹೋಗುವುದರಿಂದ ಅರ್ಣಕ್ಕೆ ಉದಕವೆಂದೂ, ಅಥವಾ **ಯುಜಾತಿ ಗಚ್ಯತಿ ದಿವೋ ಭೂಮಿಂ ವೃಷಮಾಣಂ**—ಎಂದರೆ ಅಂತರಿಕ್ಷದಿಂದ ಭೂಮಿಗೆ ವೃಷ್ಟಿರೂಪದಲ್ಲಿ ಬೀಳುವುದರಿಂದ ಅರ್ಣಕ್ಕೆ ಉದಕವೆಂದೂ ಅವಯವಾರ್ಥಗಳಿರುವವು.

ತವಸ್ಯಂ—ತವಸೇ ಬಲಾಯ ಹಿತಂ ಬಲವರ್ಧನಂ | ತವಶಬ್ದವು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ (ನಿ. ೩-೯). ತವಸ್ಯಂ ಎಂದರೆ ಬಲವರ್ಧಕವಾದ (ಹವಿಸ್ಸು) ಎಂದರ್ಥವು.

ಸತ್ರಾ ಅನು—ಸಂತತಂ ಸರ್ವೇಷ್ಟದಸ್ಸು ಅನುಕ್ರಮೇಣ ಸವನತ್ರಯೇ | ಇಲ್ಲಿ ಸತ್ರಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಎಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಅನು ಎಂದರೆ ಅನುಕ್ರಮವಾಗಿ ಪ್ರಾತಸ್ಸವನ, ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನ, ತೃತೀಯ ಸವನಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಸವನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ತೆಸ್ತೊ ಇಂದ್ರಾಯ ದೇವೇಭಿಃ ತವಸ್ಯಂ ಅರ್ಣಸಾತೌ ದಾಯಿ—ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ದೇವೇಭಿದೇವನೇಶ್ವರೈಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಅರ್ಣಸಾತಾವುದಕಲಾಭೇ ನಿಮಿತ್ತೇ ತಸ್ಮಾ ಇಂದ್ರಾಯ ತವಸ್ಯಂ ತವಸೇ ಬಲಾಯ ಹಿತಂ ಬಲವರ್ಧನಂ ಹವಿಃ ಅದಾಯಿ—ಪ್ರಕಾಶ ಮಾನರಾದ ಸ್ತೋತ್ರಜನರಿಂದ ವೃಷ್ಟಿರೂಪವಾದ ಉದಕಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಬಲವರ್ಧಕವಾದ ಹವಿಸ್ಸು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು ; ಯದ್ವಾ ತವಸ್ಯಂ ಯದ್ಬಲಂ ಪ್ರವೃದ್ಧಾಯ ದೀಯತೇ ತತ್ತವಸ್ಯಂ | ದೇವೇಭಿದೇವೈರುದಕಭಜನೇನುಕ್ತಮೇಣ ತದ್ಬಲಂ ತಸ್ಮಾ ಇಂದ್ರಾಯಾದಾಯಿ | ಅಥವಾ ವೃಷ್ಟಿರೂಪವಾದ ಉದಕಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ವೃದ್ಧಿಕಾರಕವಾದ ಬಲವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಎಂದರೆ ದೇವತೆಗಳು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಬಲವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು. ಆ ಬಲದಿಂದ ಪ್ರವೃದ್ಧಮಾನನಾದ ಇಂದ್ರನು ವೃತ್ತನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ವೃಷ್ಟಿರೂಪವಾದ ಉದಕಗಳನ್ನು ಭೂಮಿಯಮೇಲೆ ಸುರಿಸಿದನು ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು. ಈ ಅರ್ಥ ಸಮರ್ಥನೆಗಾಗಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು—

ಅನು ತೇ ದಾಯಿ ಮಹ ಇಂದ್ರಿಯಾಯ ಸತ್ತಾ ತೇ ವಿಶ್ವಮನು ವೃತ್ತಹತ್ಯೇ |

ಅನು ಕ್ಷತ್ರಮನು ಸಹೋ ಯಜತ್ರೇಂದ್ರ ದೇವೇಭಿರನು ತೇ ನೃಷಹ್ಯೇ ||

(ಮ. ಸಂ. ೬-೨೫-೮)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಾಂತವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿರುವರು. ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ವೃತ್ತಹನನಾರ್ಥವಾಗಿ ದೇವತೆಗಳು ನಿನಗೆ ವೃದ್ಧಿಕಾರಕವಾದ ಮಹದ್ಬಲವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ದಿಸ್ತೊನ್ ಹತ್ವೀ ಪುರಃ ಆಯಸೀಃ ನಿ ತಾರೀತ್—ವಜ್ರಧಾರಿಯಾದ ಇಂದ್ರನು ದಸ್ಯುಜನರನ್ನು ಕೊಂದು ಉಕ್ಕಿನಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಅವರ ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡಿದನು. ಇಲ್ಲಿ ದಸ್ಯುಜನರ ಎಂದರೆ ಅಸುರರಿರಬಹುದು. ಅವರ ಉಕ್ಕಿನ (ಕಬ್ಬಿಣದ) ನಗರಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿ ಯಜುರ್ವೇದದ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಥೆಯಿದೆ. ಆದರೆ ಆ ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ರುದ್ರನು ನಾಶಮಾಡಿದನೆಂದು ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ—

ತೇಷಾಮಸುರಾಣಾಂ ಶಿಶ್ರಃಪುರ ಆಸನ್ನಯಸ್ತಯ್ಯವಮಾಥರಜತಾಥ ಹರಿಣೇ ತಾ ದೇವಾ ಜೇತುಂ ನಾಶಕ್ಸುವನ್

(ತೈ. ಸಂ. ೬-೨-೩-೧).

ಅಸುರರಿಗೆ ಮೂರು ಮುಖ್ಯಪಟ್ಟಣಗಳಿದ್ದವು. ಅವು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಕಬ್ಬಿಣ, ಬೆಳ್ಳಿ, ಚಿನ್ನ ಇವುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿದ್ದವು. ಅವುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಲು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಆದರೆ ಈ ವಿಷಯವೇ ಬೇರೆ, ಇಂದ್ರನು ನಾಶಮಾಡಿದ ಅಸುರ ನಗರಗಳೇ ಬೇರೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಕವ್ಯುಜನರ ಅಥವಾ ಅಸುರರ ಪಟ್ಟಣಗಳು ಬಹಳ ಬಲವಾದ ಕೋಟೆಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಕಬ್ಬಿಣದಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ಎಂದು ವರ್ಣನೆಯಿರಬಹುದು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ನೂನಂ ಸಾ ತೇ ಪ್ರತಿ ವರಂ ಜರಿತ್ರೇ ದುಹೀಯದಿಂದ್ರ ದಕ್ಷಿಣಾ
ಮಘೋನೀ |

ಶಿಕ್ಷಾ ಸ್ತೋತ್ರಭ್ಯೋ ಮಾತಿ ಧಗ್ಗೋ ನೋ ಬೃಹದ್ವದೇಮ ವಿದಘೇ
ಸುವೀರಾಃ || ೯ ||

ಪದಪಾಠಃ

ನೂನಂ | ಸಾ | ತೇ | ಪ್ರತಿ | ವರಂ | ಜರಿತ್ರೇ | ದುಹೀಯತ್ | ಇಂದ್ರ | ದಕ್ಷಿಣಾ | ಮಘೋನೀ |
ಶಿಕ್ಷಾ | ಸ್ತೋತ್ರಭ್ಯಃ | ಮಾ | ಅತಿ | ಧಗ್ | ಭಗಃ | ನಃ | ಬೃಹತ್ | ವದೇಮ | ವಿದಘೇ | ಸುವೀರಾಃ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಹರ್ಗಣೇಷು ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನೇಷು ತಾಯಮಾನರೂಪೇಷ್ಟಚ್ಛಾವಾಕಸ್ಯಾಹರಹಃ ಶಸ್ಯ-
ಸಂಜ್ಞಕಮಭಿತಷ್ಟೇವೇತಿ ಸೂಕ್ತಂ | ನೂನಂ ಸಾ ತ ಇತ್ಯೇಷಾ ತಸ್ಯಾಂತೇ ಶಂಸನೀಯಾ | ಸೂತ್ರೀತಂ ಚ |
ನೂನಂ ಸಾ ತ ಇತ್ಯಂತಮುತ್ತಮಂ | ಅ. ೭-೪ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಯಾ ದಕ್ಷಿಣಾ ದಕ್ಷಮುತ್ತಮಹನಂ ಕರೋತೀತಿ ದಕ್ಷಿಣಾ ಸ್ತೋತ್ರಭ್ಯೋ ದೇಯಾ ತೇ
ತ್ವತ್ಸಂಬಂಧಿನೀ ಮಘೋನೀ ಧನವತೀ ಜರಿತ್ರೇ ಸ್ತೋತ್ರೇ ವರಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಮಭಿಮತಮರ್ಥಂ ನೂನಂ
ಪ್ರತಿದುಹೀಯತ್ | ಇದಾನೀಂ ಪ್ರತಿದೋಗ್ಧಿ | ಸಂಪಾದಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತಾದೃಶೀಂ ದಕ್ಷಿಣಾಂ ಸ್ತೋತ್ರ-
ಭ್ಯೋಽಸ್ಮಭ್ಯಂ ಶಿಕ್ಷಾ ಪ್ರಯಚ್ಛ | ಕಿಂಚಿ ಭಗೋ ಭಜನೀಯಸ್ತ್ವಂ ಮಾತಿ ಧಗ್ || ದಹೇರ್ವಾನಾರ್ಥಸ್ಯ
ಲುಜಿ ಮಂತ್ರೇ ಘಸೇತ್ಯಾದಿನಾ ಚ್ಛೇರ್ಲುಕ್ || ನೋಽಸ್ಮಾನತಿಕ್ರಮ್ಯಾನ್ಯೇಭ್ಯೋ ದಕ್ಷಿಣಾಂ ಮಾ ದಾಃ |
ಪ್ರಥಮಮಸ್ಮಭ್ಯಂ ದತ್ತಾ ಪಶ್ಚಾದನ್ಯೇಭ್ಯೋ ದೀಯತಾಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಕಾಮಾನ್
ಮಾ ಧಗ್ | ಮಾ ಧಾಕ್ಷೀಃ | ಅಸೇಕ್ಷಿತಫಲದಾನೇನ ಪೂರಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಸುವೀರಾಃ ಶೋಭನಪುತ್ರ-
ಪೌತ್ರಾಃ ಸಂತೋ ವಯಂ ವಿದಘೇಽಸ್ಮಿನ್ಯಜ್ಞೇ ಬೃಹತ್ ಪ್ರಭೂತಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ವದೇಮ | ತ್ವಾಮುದ್ವಿತ್ಯ
ಬ್ರೂನಾಮ || ಅತ್ರ ಸಾ ತೇ ಪ್ರತಿದುಗ್ಧಾಮಿತಿ ಪ್ರಕೃತ್ಯ ವೀರೋ ವೀರಯತ್ಯಮಿತ್ರಾನ್ ವೇತೇರ್ವಾ
ಸ್ಯಾದ್ಗತಿಕರ್ಮಣೋ ವೀರಯತೇರ್ವೇತ್ಯಂತಂ ನಿರುಕ್ತಮನುಸಂಧೇಯಂ | ನಿ. ೧-೭ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ನಿಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತೇ—ನಿನ್ನಿಂದ ದತ್ತವಾಗತಕ್ಕದ್ದೂ | ಮಘೋನೀ—ಪ್ರಭೂತನಾದ
ಸಂಪತ್ತುಳ್ಳದ್ದೂ ಆದ | ಸಾ ದಕ್ಷಿಣಾ—ಆ ದಕ್ಷಿಣೆಯು | ಜರಿತ್ರೇ—ಸ್ತುತಿಕರ್ತನಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ನೂನಂ—

ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ | ವರಂ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿ | ಪ್ರತಿ ದುಹೀಯೇತ್—ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಪೂರೈಸುತ್ತದೆ (ಅಂತಹ ದಕ್ಷಿಣೆಯನ್ನು) | ಸ್ತೋತೃಭ್ಯಃ—ಸ್ತುತಿಕರ್ತರಾದ ನಮಗೂ ಸಹ | ಶಿಷ್ಠ—ಕೊಡು | ಭಗಃ—ಪೂಜ್ಯನಾದ ನೀನು | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಮಾತಿ ಧರ್—ತಿರಸ್ಕರಿಸಬೇಡ | ಸುವೀರಾಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ವೀರಪುತ್ರರಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ನಾವು | ವಿದಥೇ—ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ | ಬೃಹತ್—ಪ್ರಭೂತವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ವದೇಮ—ಪಠಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನಿಂದ ದತ್ತವಾಗತಕ್ಕದ್ದೂ, ಪ್ರಭೂತವಾದ ಸಂಪತ್ತುಳ್ಳದ್ದೂ ಆದ ಆ ದಕ್ಷಿಣೆಯು ಸ್ತುತಿಕರ್ತನಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರೈಸುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ದಕ್ಷಿಣೆಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಕರ್ತರಾದ ನಮಗೂ ಕೊಡು. ಪೂಜ್ಯನಾದ ನೀನು ನಮ್ಮನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಬೇಡ. ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಪುತ್ರರಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ನಾವು ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತೇವೆ.

English Translation

That opulent donation which proceeds, Indra, from you, assuredly bestows upon him who praises you the boon (that he desires): grant it to (us) your adorers: do not you, who are the object of adoration, disregard our prayers; so that, blessed with worthy descendants, we may glorify you in this sacrifice.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕು ಹಿಂದೆ ಋ. ಸಂ. ೨-೧೧-೨೧ ರಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದರ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಇದೇ ಭಾಗದ 638-640 ನೇ ಪುಟದಲ್ಲಿ ವಿವರವಾಗಿ ಬರೆದಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

ಇಷ್ಟತ್ತೊಂದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು.

ಸಾಯಂಜಿಭಾಷ್ಯಂ

ವಿಶ್ವಜಿತ ಇತಿ ಷಡ್ಯಚಂ ದಶಮಂ ಸೂಕ್ತಂ ಗಾರ್ಘ್ಯಮದವ್ಯಂದ್ರಂ | ಅಂತ್ಯಾ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ | ಶಿಷ್ಠಾಃ ಸಂಚ ಜಗತ್ಯಃ | ತೃತೀಯೇ ಪರ್ಯಾಯೇ ಹೋತುಃ ಶಸ್ತ್ರ ಏತತ್ಸೂಕ್ತಂ | ಸೂತ್ರೀತಂ ಚ | ವಿಶ್ವಜಿತೇ ತಿಷ್ಠಾ ಹರೀ ರಥ ಆಯುಜ್ಯಮಾನೇತಿ ಯಾಜ್ಯಾ | ಅ. ೬-೪ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ವಿಶ್ವಜಿತೇ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಎರಡನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಹತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಆರು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಗೃತ್ಸಮದನು ಋಷಿಯು; ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯು; ಈ ಸೂಕ್ತದ ಕೊನೆಯ ಋಕ್ಕು ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ತವು. ಉಳಿದ ಐದು ಋಕ್ಕುಗಳೂ ಜಗತೀ ಭಂದಸ್ತವು. ಮೂರನೆಯ

ಸರ್ವಾಯದಲ್ಲಿ ಹೋತ್ಯವು ಪರಿಸರ್ವಿಕಾದ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಅಶ್ವಲಾ
ಯನಶ್ರುತಸೂತ್ರದ—ವಿಶ್ವಜಿತೇ ತಿಷ್ಠಾ ಹರಿ ರಥ ಅಯುಜ್ಯಮಾನೇತಿ ಯಾಜ್ಯಾ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಷ್ಪತ್ತ
ವಾಗಿರುವುದು (ಅ. ೬-೪).

॥ ಓಂ ॥

ಸೂಕ್ತ—೨೧

॥ ಮಂಡಲ—೨ ॥ ಅನುವಾಕ—೨ ॥ ಸೂಕ್ತ—೨೧ ॥

॥ ಅಷ್ಟಕ—೨ ॥ ಅಧ್ಯಾಯ—೬ ॥ ವರ್ಗ—೨೭ ॥

॥ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ—೬ ॥

ಮುಖ್ಯ—ಗೃತ್ಯಮದಃ ॥

ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರಃ ॥

ಭಂದಃ—೨-೫ ಜಗತೀ | ೬. ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ॥

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ವಿಶ್ವಜಿತೇ ಧನಜಿತೇ ಸ್ವರ್ಜಿತೇ ಸತ್ತ್ರಾಜಿತೇ ನೃಜಿತ ಉರ್ವರಾಜಿತೇ |

ಅಶ್ವಜಿತೇ ಗೋಜಿತೇ ಅಬ್ಜಿತೇ ಭರೇನ್ದ್ರಾಯ ಸೋಮಂ ಯಜತಾಯ
ಹರೃತಂ || ೧ ||

ಪದಪಾಠಃ

ವಿಶ್ವಜಿತೇ | ಧನಜಿತೇ | ಸ್ವರ್ಜಿತೇ | ಸತ್ತ್ರಾಜಿತೇ | ನೃಜಿತೇ | ಉರ್ವರಾಜಿತೇ |

ಅಶ್ವಜಿತೇ | ಗೋಜಿತೇ | ಅಬ್ಜಿತೇ | ಭರ | ಇನ್ದ್ರಾಯ | ಸೋಮಂ | ಯಜತಾಯ | ಹರೃತಂ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಧ್ವರ್ಯೋ ಇಂದ್ರಾಯ ಸೋಮಂ ಭರ | ಸಂಪಾದಯ | ಕೇದೃಶಾಯ | ವಿಶ್ವಜಿತೇ |
ಸರ್ವಸ್ಯ ಜೇತ್ರೇ | ತದೇವ ಪ್ರಪಂಚಯತಿ | ಧನಜಿತೇ ಶತ್ರುವಿಜಯೇನ ತದೀಯಧನಾನಾಂ ಜೇತ್ರೇ |
ಸ್ವರ್ಜಿತೇ ಸ್ವರ್ಗಸ್ಯ ಜೇತ್ರೇ ಧಿಪತಯೇ | ಸತ್ತ್ರಾಜಿತೇ ಸತ್ತ್ರಾ ಸಂತತಂ ಜಯಶೀಲಾಯ ಮಹತೋ ಜೇತ್ರೇ
ನಾ | ನೃಜಿತೇ ನೃಣಾಂ ನಾಯಕಾನಾಂ ಜೇತ್ರೇ | ಉರ್ವರಾಜಿತೇ | ಉರ್ವರಾ ಸರ್ವಸಸ್ಯಾಢ್ಯಾ ಭೂಃ |

ತಸ್ಯಾ ಜೇತ್ರೇ | ಅಶ್ವಜಿತೇ ಗೋಜಿತೇ ಬಲೇನಾಪಹೃತಾನಾಂ ಗವಾಂ ಜೇತ್ರೇ | ಅಬ್ಜಿತೇ ವೃತ್ರೇಣಾ-
ಕ್ರಾಂತಾನಾಮುಪಾಂ ಜೇತ್ರೇ | ಯಜತಾಯ ಯಜನೀಯಾಯ | ತಸ್ಮಾ ಇಂದ್ರಾಯ ಹರ್ಯತಂ | ಹರ್ಯ
ಗತಿಕಾಂತೋಃ | ಭೃವ್ಯದೃಶೀತ್ಯಾದಿನಾ ಕರ್ಮಣ್ಯತಚ್ಚ || ಕಮನೀಯಂ ಸ್ಪೃಹಣೀಯಂ ವಾ ಸೋಮಂ
ಭರತೇತಿ ಸಮನ್ವಯಃ |

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಎಲೈ ಅಧ್ವರ್ಯುವೇ) | ವಿಶ್ವಜಿತೇ—ಸಕಲವನ್ನೂ ಜಯಿಸಿ ವಿಶ್ವಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಭುವಾದವನೂ |
ಧನಜಿತೇ—ಧನವನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನೂ | ಸ್ವರ್ಜಿತೇ—ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಜಯಿಸಿ ಸ್ವಾಮಿಯಾದವನೂ | ಸತ್ವಜಿತೇ—
ಸರ್ವದಾ ಜಯವನ್ನೇ ಪಡೆಯುವವನೂ | ನೃಜಿತೇ—ಭಕ್ತರಾದ ಮಾನವರ ಹೃದಯವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಜಯಿಸಿದವನೂ |
ಉರ್ವರಾಜಿತೇ—ಪೃಥ್ವಿಯನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನೂ | ಅಶ್ವಜಿತೇ—ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನೂ | ಗೋಜಿತೇ—
ಗೋವುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನೂ | ಅಬ್ಜಿತೇ—(ವೃತ್ರನಿಂದ ಆವೃತವಾದ) ಉದಕವನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನೂ |
ಯಜತಾಯ—ಪೂಜ್ಯನಾದವನೂ ಆದ | ಇಂದ್ರಾಯ—ಇಂದ್ರನನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ | ಹರ್ಯತಂ—ಸ್ಪೃಹಣೀಯವಾದ |
ಸೋಮಂ—ಸೋಮರಸವನ್ನು | ಭರ—ಸಂಪಾದಿಸು (ಸಿದ್ಧಪಡಿಸು)

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಧ್ವರ್ಯುವೇ, ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಜಯಿಸಿ ವಿಶ್ವಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಭುವಾದವನೂ, ಧನವನ್ನೂ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನೂ ಜಯಿಸಿ
ಅವಕ್ಕೆ ಒಡೆಯನಾದವನೂ, ಸರ್ವದಾ, ಸರ್ವತ್ರ ಜಯವನ್ನೇ ಪಡೆಯುವವನೂ, ಭಕ್ತರಾದ ಮಾನವರ ಹೃದಯವನ್ನು
ಜಯಿಸಿ ಅವರಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾಗಿರುವವನೂ, ಪೃಥ್ವಿಯನ್ನೂ ಅಶ್ವಗಳನ್ನೂ ಗೋವುಗಳನ್ನೂ ಉದಕಗಳನ್ನೂ ಜಯಿಸಿ
ಅವಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಭುವಾಗಿರುವವನೂ ಪೂಜ್ಯನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಸ್ಪೃಹಣೀಯವಾದ ಸೋಮರಸವನ್ನು
ಸಂಪಾದಿಸು.

English Translation

Bring the desired Soma to the adorable Indra, the lord of all, the lord
of wealth, the lord of heaven, the perpetual lord, the lord of man, the lord of
earth, the lord of horses, the lord of cattle, the lord of water.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಸೋಮಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸೆಂದು ಯಜಮಾನನು
ಅಧ್ವರ್ಯುವೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಹೇಳಿರುವನು. ಇಂದ್ರನ ಗುಣಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವಿಶ್ವಜಿತೇ
ಮೊದಲಾದ ಹತ್ತು ವಿಶೇಷಣ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಸ್ವರ್ಜಿತೇ—ಸ್ವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ವರ್ಗ, ಆದಿತ್ಯ, ಅಂತರಿಕ್ಷ ಮೊದಲಾದ ಅರ್ಥಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಅವು
ಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿದ ಎಂದರ್ಥವು. ಇಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಗಳ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಜಿತೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜಯಿಸಿದ ಅಥವಾ ಅಧಿಪತಿ
ಯಾದ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ವಿಶ್ವಜಿತೇ, ಧನಜಿತೇ, ಸತ್ವಜಿತೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಯೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಇವುಗಳ ವಿನಿರಂಜನೆಯು ಅನಾವಶ್ಯಕವು.

ಉರ್ವರಾಜಿತೇ—ಉರ್ವರಾಶಬ್ದವು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಪೃಥ್ವೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು—ಉರ್ವರಾ ಸರ್ವಸಸ್ಯಾಧ್ಯಾ ಭೂಃ ಎಂದು ಕೋಶವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಉರ್ವರಾಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭೂಮಿಯೆಂದು ಅರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಉರ್ವರಾಜಿತೇ—ಭೂಮಿಯನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸೃಜಿತೇ—ಸೃಜಾಂ ನಾಯಕಾನಾಂ ಜೀತ್ರೇ | ಸೃಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮನುಷ್ಯರ ನಾಯಕರು ಅಥವಾ ಮುಖಂಡರು ಅಥವಾ ಸ್ತೋತ್ರಜನರ ಶತ್ರುಗಳಾದವರು, ದುಷ್ಟಜನರು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. ಇಂತಹ ಜನರನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯಿಸಿದ ಇಂದ್ರನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಗೋಜಿತೇ—ವಲೇನಾಸಹ್ಯತಾನಾಂ ಗವಾಂ ಜೀತ್ರೇ | ವಲಾಸುರ ಮತ್ತು ಪಣಿನಾಮಕದ್ವೈತ್ಯರಿಂದ ಅಪಹೃತಗಳಾದ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದು ತಂದವನೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅಬ್ಜಿತೇ—ವೃತ್ರೇಣಾಕ್ರಾಂತಾನಾಮಸಾಂ ಜೀತ್ರೇ | ವೃತ್ರಾಸುರನಿಂದ ಅಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ ಮೇಘಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಉದಕಗಳನ್ನು ವೃತ್ರಾಸುರನಧದಿಂದ ಗೆದ್ದು ಭೂಮಿಯಮೇಲೆ ವೃಷ್ಟಿಯು ಸುರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಉದಕಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದವನೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಅಬ್ಜಿತೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ.

ಯಜತಾಯ—ಯಜನೀಯಾಯ | ಇಂದ್ರನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದೇವತೆಯಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಸೋಮಾದಿಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಬೇಕಾದರೆ ಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮವನ್ನೂ ಹವಿಸ್ಸನ್ನೂ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಹೋಮಮಾಡಿ ಅರ್ಪಿಸಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಿಂದ ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಡುವ ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ಯಜತಾಯ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣ ಪದವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಹರ್ಯತಂ—ಹರ್ಯ ಗತಿಕಾಂಕ್ಷೋಃ | ಕಮನೀಯಂ ಸ್ಪೃಹಣೀಯಂ ನಾ ಸೋಮಂ | ಅಪೇಕ್ಷಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಹರ್ಯಧಾತುವಿನಿಂದ ಹರ್ಯತಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಹರ್ಯತಂ ಎಂದರೆ ಅಪೇಕ್ಷಣೀಯವಾದ, ಎಲ್ಲರೂ ಬಯಸುವ, ಸೋಮರಸವೆಂದರ್ಥವು.

ಸಂಹಿತಾವಾತಃ

ಅಭಿಭುವೇಭಿಭಜ್ಞಾಯ ವನ್ವತೇಷಾಹ್ಯಾಯ ಸಹಮಾನಾಯ ವೇಧಸೇ |

ತುವಿಗ್ರಯೇ ವದ್ವಯೇ ದುಷ್ಟರೀತನೇ ಸತ್ವಸಾಹೇ ನಮ ಇಂದ್ರಾಯ
ಪೋಚತ || ೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಭಿಭುವೇ | ಅಭಿಭಜ್ಞಾಯ | ವನ್ತತೇ | ಅಷಾಹ್ಯಾಯ | ಸಹಮಾನಾಯ | ವೇಧಸೇ |

ತುವಿಗ್ರಯೇ | ವಹ್ನಯೇ | ದುಷ್ಪರಿತವೇ | ಸತ್ಪ್ರಸಹೇ | ನಮಃ | ಇಂದ್ರಾಯ | ವೋಚತ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಭಿಭುವೇ ಸರ್ವಸ್ಯಾಭಿಭವಿತ್ರೇಭಿಭಂಗಾಯಾಸುರಾಣಾಂ ಭಂಜಕಾಯ ವನ್ತತೇ || ವನ ಸಣಿ ಸಂಭಕ್ತಾ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಉಪ್ರತ್ಯಯಃ || ಶತ್ರುಣಾಂ ಧನಾನಾಂ ಸಂಭಜಕಾಯ | ಅಷಾಹ್ಯಾಯ || ಸಹೇಃ ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ | ಉತ್ಪಾಭಾವಶ್ಚಾಂದಸಃ || ಶತ್ರುಭಿರನಭಿಭೂತಾಯ | ಸಹಮಾನಾಯ ಸರ್ವಂ-ಸಹಾಯ ವೇಧಸೇ ಸರ್ವಸ್ಯ ವಿಧಾತ್ರೇ | ತುವಿಗ್ರಯೇ ಪೂರ್ಣಗ್ರೀವಾಯ || ಯದ್ವಾ ಗ್ನಾ ಶಬ್ದೇ | ಔಷಾದಿಕಃ ಕರ್ಮಣಿ ಕಪ್ರತ್ಯಯಃ || ತುವಿಭಿರ್ಬಹುಭಿಃ ಸ್ತೋತವ್ಯಾಯ | ವಹ್ನಯೇ ಸರ್ವಸ್ಯ ವೋಧೇ ದುಷ್ಪರಿತವೇನ್ಯೈರ್ದುಷ್ಪರಾಯ ದುರ್ಹಿಂಸಾಯ | ಸತ್ಪ್ರಸಹೇ ಸರ್ವದಾಭಿಭವಿತ್ರೇ ಮಹತೋಽಭಿ-ಭವಿತ್ರೇ ನಾ ಏವಂವಿಧಾಯೇಂದ್ರಾಯ ನಮೋ ನಮಃಶಬ್ದಪೂರ್ವಕಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ವೋಚತ | ಹೇ ಸ್ತೋತಾರೋ ಯೂಯಂ ಬ್ರೂತ || ಬ್ರೂತಾರೋ ಲುಚುಃ ಬ್ರುವೋ ವಚಿಃ | ಅಸ್ಯತಿವಕ್ತಿತ್ವಾತಿಭ್ಯೋಽ-ಜ್ಞತ್ಯಜಾದೇಶಃ | ವಚಿ ಉಮಿತ್ಯುಮ್ | ಗುಣಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಭಿಭುವೇ—ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಸೋಲಿಸಿ ತಾನು ಜಯವನ್ನು ಪಡೆಯುವವನೂ | ಅಭಿಭಂಗಾಯ—ಶತ್ರು ನಾಶಕನೂ | ವನ್ತತೇ—(ಶತ್ರುಗಳ) ಧನವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವವನೂ | ಅಷಾಹ್ಯಾಯ—ಅಪ್ರತಿಹತನಾದವನೂ | ಸಹಮಾನಾಯ—ಸಕಲವನ್ನೂ ಸಹಿಸುವವನೂ | ವೇಧಸೇ—ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸುವವನೂ | ತುವಿಗ್ರಯೇ—ಸರ್ವರಿಂದಲೂ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವವನೂ | ವಹ್ನಯೇ—ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ವಹಿಸುವವನೂ | ದುಷ್ಪರಿತವೇ—ಇತರಿಂದ ಹಿಂಸಿತನಾಗದಿರುವವನೂ | ಸತ್ಪ್ರಸಹೇ—ಸರ್ವದಾ ಜಯವನ್ನು ಪಡೆಯುವವನೂ ಆದ | ಇಂದ್ರಾಯ—ಇಂದ್ರನನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ | ನಮಃ—ನಮಸ್ಕಾರಪೂರ್ವಕವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ವೋಚತ—ಪಠಿಸಿರಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಸರ್ವವನ್ನೂ ಸೋಲಿಸಿ ತಾನು ಜಯವನ್ನು ಪಡೆಯುವವನೂ, ಶತ್ರುನಾಶಕನೂ, ಶತ್ರುಗಳ ಧನವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವವನೂ, ಅಪ್ರತಿಹತನಾದವನೂ ಸಕಲವನ್ನೂ ಸಹಿಸುವವನೂ, ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸುವವನೂ, ಸರ್ವ ರಿಂದಲೂ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವವನೂ, ಸರ್ವವನ್ನೂ ವಹಿಸುವವನೂ, ಇತರಿಂದ ಹಿಂಸಿತನಾಗದಿರುವವನೂ, ಸರ್ವದಾ ಜಯವನ್ನು ಪಡೆಯುವವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ನಮಸ್ಕಾರಪೂರ್ವಕವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿರಿ.

English Translation

Offer adoration to Indra, the overcomer, the destroyer, the munificent, the invincible, the all-enduring, the creator, the all-adorable: the sustainer, the unassailable, the ever-victorious.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಮನೆಯೂ ಸಹ ಯಜಮಾನನು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ ಎಂದು ಋತ್ವಿಜರಿಗೆ ಹೇಳಿ ಆ ಇಂದ್ರನ ನಾನಾವಿಧ ಗುಣಗಳ ವರ್ಣನೆಮಾಡಿರುವನು—

ಅಭಿಭುವೇ—ಸರ್ವಸ್ಯಾಭಿಭವಿತ್ರೇ | ಇಂದ್ರನು ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಪರಾಭವಗೊಳಿಸುವನು. ಇವನನ್ನು ಮಾತ್ರ ಗೆಲ್ಲಲು ಯಾರಿಂದಲೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಎಂದು ಯಜಮಾನನ ವಾಕ್ಯವು.

ಅಭಿಭಂಗಾಯ—ಅಸುರಾಣಾಂ ಭಂಜಕಾಯ | ಸ್ತೋತ್ರಜನರನ್ನು ಉದ್ಧಾರಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅವರ ಶತ್ರುಗಳನ್ನೂ, ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ನಾನಾವಿಧ ಹಿಂಸೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ದುಷ್ಟರಾದ ಅಸುರರನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡಿ ನಾಶ ಮಾಡುವವನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವನ್ವತೇ—ವನ ಪಣಿ ಸಂಭಕ್ತಾ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಉಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಶತ್ರುಕಾಂ ಧನಾನಾಂ ಸಂಭಜಕಾಯ | ಹೊಂದು, ಹೊಂದಿಸು ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ವನಧಾತುವಿನಿಂದ ವನ್ವತೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯಿಸಿ ಅವರ ಧನಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವ ಅಥವಾ ಆ ಧನಗಳನ್ನು ತನ್ನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಜನರಿಗೆ ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡುವವನು ಎಂದರ್ಥವು.

ಅಷಾಙ್ಕ್ತಾಯ—ಸಹೇಃ ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ | ಉತ್ಪಾಭಾವಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಶತ್ರುಭಿರನಭಿಭೂತಾಯ | ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಜಯಿಸಲಸಾಧ್ಯನಾದ. ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ವಿರೋಧವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಯಾವ ಶತ್ರುವೂ ಇವನನ್ನು ಸೋಲಿಸಲು ಅಸಾಧ್ಯವೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸಹಮಾನಾಯ—ಸರ್ವಂ ಸಹಾಯ | ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ಸಹಿಸುವವನು. ಇಂದ್ರನು ಅತ್ಯಂತ ಬಲಶಾಲಿ ಯಾದುದರಿಂದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳ ಪ್ರಹಾರಾದಿಗಳನ್ನು ಧೈರ್ಯವಾಗಿ ಸಹಿಸುವವನು ಅಥವಾ ದುಷ್ಟಜನರು ಮಾಡುವ ದೂಷಣೆ, ಸಿಂದಾ ಮೊದಲಾದವನ್ನು ನಿರ್ಭಯನಾಗಿ ಸಹಿಸುವವನು.

ವೇಧಸೇ—ವಿಧಾತ್ರೇ | ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸುವವನು. ಎಂದರೆ ಸೂರ್ಯ, ಅಂತರಿಕ್ಷ, ಸ್ವರ್ಗ, ಭೂಮಿ, ಸಸ್ಯಗಳು ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನೇ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನೆಂದು ಅನೇಕಕಡೆ ಹೇಳಿದೆ.

ತುವಿಗ್ರಯೇ—ಪೂರ್ಣಗ್ರೀವಾಯ | ತುವಿಶಬ್ದವು ಬಹುನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಬ್ಬಿದ ಅಥವಾ ತುಂಬಿದ ಕತ್ತುಳ್ಳವನು ಎಂದರೆ ಪುಷ್ಪವಾದ ಮೈಕಟ್ಟುಳ್ಳವನು, ದೃಢಾಂಗನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಅಥವಾ ಗ್ನಾ ಶಬ್ದೇ | ಔಣಾದಿಕಃ ಕರ್ಮಣಿ ಕಸ್ರತ್ಯಯಃ | ತುವಿಭಿಃ ಬಹುಭಿಃ ಸ್ತೋತವ್ಯಾಯ | ಗ್ನಾ ಎಂಬ ಧಾತುವಿಗೆ ಶಬ್ದಮಾಡು ಎಂಬರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಗ್ರೀವಾಯ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗುವುದಾದರೆ ತುವಿಗ್ರೀವಾಯ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಜನರಿಂದ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲ್ಪಡುವವನು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ವಹ್ಯಯೇ—ಸರ್ವಸ್ಯ ವೋಡ್ರೇ | ಸರ್ವವನ್ನಾ ವಹಿಸಿರುವವನು, ಸರ್ವಾಧಾರನು. ಎಂದರೆ ದ್ಯಾವಾ ಪೃಥಿವಿಗಳೂ, ಸೂರ್ಯನೂ, ಲೋಕಗಳೂ, ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಎಲ್ಲವೂ ಇಂದ್ರನ ಆಜ್ಞೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟು ಅವನಿಗೆ ಅಧೀನವಾಗಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವವು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಇಂದ್ರನು ಸರ್ವಾಧಾರಕನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವನು.

ದುಷ್ಪರಿತೇನೇ—ಅನ್ಯೈರ್ದುರ್ವಿರಾತು ದುರ್ಭಿಮಾತು | ಇತರರಿಂದ ಎಂದರೆ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡುವವನು. ಇಂದ್ರನು ಬಹಳ ಬಲಶಾಲಿಯೂ ಪರಾಕ್ರಮಿಯೂ ಆದುದರಿಂದ ಇವನ ಶತ್ರುಗಳು ಇವನನ್ನು ಬಾಧಿಸದಿರಲು ಅಸಮರ್ಥರಾಗಿರುವರು. ಇವನನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಲು ಯಾರಿಂದಲೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸತ್ಪ್ರಸಹೇ—ಸರ್ವದಾಭಿಭವಿತ್ರೇ | ಮಹತೋಽಭಿಭವಿತ್ರೇ ವಾ | ಯಾವಾಗಲೂ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸುವವನು ಅಥವಾ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಮಹಾಬಲಪರಾಕ್ರಮವುಳ್ಳವನು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸತ್ಪ್ರಸಾಹೋ ಜನಭಕ್ತೋ ಜನಂಸಹಶ್ಚೈವನೋ ಯುಧ್ಧೋ ಅನು
ಜೋಷಮುಕ್ತತಃ |

ವೃತಂಚಯಃ ಸಹುರಿರ್ವಿಕ್ವಾರಿತ ಇನ್ದ್ರಸ್ಯ ವೋಚಂ ಪ್ರ ಕೃತಾನಿ
ವೀರ್ಯಾ || ೩ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸತ್ಪ್ರಸಹಃ | ಜನಭಕ್ತಃ | ಜನಂಸಹಃ | ಚೈವನಃ | ಯುಧ್ಧಃ | ಅನು | ಜೋಷಂ | ಉಕ್ತತಃ |

ವೃತಂಚಯಃ | ಸಹುರಿಃ | ವಿಕ್ವಾರಿತಃ | ಇನ್ದ್ರಸ್ಯ | ವೋಚಂ | ಪ್ರ | ಕೃತಾನಿ | ವೀರ್ಯಾ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸತ್ಪ್ರಸಹೋ ಬಹುನಾಮಭಿಭವಿತಾ ಜನಭಕ್ತೋ ಜನಾನಾಂ ಯಜಮಾನಾನಾಂ ಕಾಮಪ್ರದಾ-
ನೇನ ಸಂಭಕ್ತಾ ತೈಃ ಸಂಭಜನೀಯ ಇತಿ ವಾ | ಜನಂಸಹೋ ಬಲಿನಾಂ ಜನಾನಾಮಭಿಭವಿತಾ ಚೈವನಃ
ಶತ್ರುಜಾಂ ಚ್ಯಾವಯಿತಾ ಸ್ವಸ್ಥಾನಾತ್ | ಯುಧ್ಧೋ ಯೋದ್ಧಾ ಜೋಷಮನು ಪ್ರೀತಿಮನು ಉಕ್ತತಃ
ಸಿಕ್ತಃ ಸೋಮೇನ | ವೃತಂಚಯೋ ವೃತಸ್ಯಾಭೀಷ್ಟಸ್ಯಾಚೇತಾ ಸಂಚೇತಾ ದಾತೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ
ವರ್ತತೇ ಪುನಃಪುನರಭಿಮುಖಮಾಗಚ್ಛತೀತಿ ವೃತ್ ಶತ್ರುಃ | ತಂ ಚಯತೇ ಹಿಂಸೀತಿ ವೃತಂಚಯಃ |

ಚಯತಿರ್ಹಿಂಸಾಕರ್ಮಾ | ತಥಾ ಚ ಪ್ರಾಹ್ಮಣಂ | ಯೋ ವೈ ಭಾಗಿನಂ ಭಾಗಾನ್ನದತೇ ಚಯತೇ ವೃನಂ
ಸ ಯದಿ ವೃನಂ ನ ಚಯತೇಽಥ ಪುತ್ರಮಥ ಸೌತ್ರಂ ಚಯತೇ ತ್ವೇವೈನಂ | ಐ- ಬ್ರಾ. ೨-೭ | ಇತಿ |
ಸಹುರಿಃ || ಜಸಿಸಹೋರುರಿನ್ನಿ ತ್ಕುರಿನ್ಸ್ರತ್ಯಯಃ || ಅಭಿಭವಿತಾ ಶತ್ರುಣಾಂ ವಿಕ್ಷು ಪ್ರಜಾಸ್ವಾರಿತಃ
ಪಾಲಕಶ್ಚೇನ ಪ್ರಾಪಿತೋ ಭವತಿ | ತಾದೃಶಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಕೃತಾನಿ ವೃತ್ರಹನನಾದಿರೂಪಾಣಿ ವೀರ್ಯಾ
ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾನಿ ಪ್ರವೋಚಂ | ಪ್ರಕರ್ಷಣ ವದಾಮಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು) | ಸತ್ಪ್ರಸಾದಃ—ಸರ್ವದಾ ಸರ್ವತ್ರ ಜಯಶಾಲಿಯಾಗಿಯೂ | ಜನಭಕ್ಷಃ—
(ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಒದಗಿಸಿ) ಅವರಿಂದ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವವನೂ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಗೆ
ಉಪಕಾರಕನೂ | ಜನಂಸಹಃ—ಬಲಶಾಲಿಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸುವವನೂ | ಚೈವನಃ—(ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಅವರ
ಸ್ಥಾನದಿಂದ) ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವವನೂ | ಯುದ್ಧಃ—ಯೋಧನೂ | ಜೋಷಂ ಅನು—ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ |
ಉಕ್ಷಿತಃ—ಸೋಮದಿಂದ ಸಿಕ್ತನೂ | ವೃತಂಚಯಃ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದನೂ | ಸಹುರಿಃ—ಶತ್ರುಘಾತಕನೂ |
ವಿಕ್ಷು—ಪ್ರಜೆಗಳಲ್ಲಿ | ಅರಿತಃ—ರಕ್ಷಕನಾಗಿ ಅವರಿಂದ ಆಶ್ರಯಿಸಲ್ಪಡುವವನೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ | ಇಂದ್ರಸ್ಯ—ಇಂತಹ
ಇಂದ್ರನ | ವೀರ್ಯಾ—ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ | ಕೃತಾನಿ—ವೃತ್ರಹನನವೇ ಮುಂತಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು |
ಪ್ರ ವೋಚಂ—ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪಠಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರನು ಸರ್ವದಾ ಸರ್ವತ್ರ ಜಯಶಾಲಿಯಾಗಿಯೂ, ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಒದಗಿಸಿ
ಅವರಿಂದ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವವನೂ ಬಲಶಾಲಿಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸುವವನೂ, ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಅವರ ಸ್ಥಾನದಿಂದ ಚಲಿಸುವಂತೆ
ಮಾಡುವವನೂ, ಯೋಧನೂ, ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಅರ್ಪಿಸಿದ ಸೋಮದಿಂದ ತೃಪ್ತನೂ, ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದನೂ,
ಶತ್ರುಘಾತಕನೂ ಪ್ರಜೆಗಳಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಕನಾಗಿ ಅವರಿಂದ ಆಶ್ರಯಿಸಲ್ಪಡುವವನೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಇಂತಹ ಮಹದ್ಗುಣಗಳುಳ್ಳ
ಇಂದ್ರನು ನೆರೆವೇರಿಸಿದ ವೀರ್ಯಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪಠಿಸುತ್ತೇನೆ.

English Translation

I proclaim the mighty exploits of that Indra, who is ever victorious :
the benefactor of man, the overthrower of (the strong) man, the caster down
(of foes), the warrior ; who is gratified by our libations, the granter of desires
the subduer of enemies, the refuge of the people.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸತ್ಪ್ರಸಾದಃ—ಈ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಬಹುನಾಮಾಭಿಭವಿತಾ—
ಯುದ್ಧಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಶತ್ರುಜನರನ್ನು ಸೋಲಿಸುವವನು ಎಂದರ್ಥವು

ಜನಭಕ್ಷಃ—ಜನಾನಾಂ ಯಜಮಾನಾನಾಂ ಕಾಮಪ್ರದಾನೇನ ಸಂಭಕ್ತಾಃ ತೈಃ ಸಂಭಜನೀಯೇ ಇತಿ ವಾ | ಅನೇಕಜನ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಾದ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಡುವವನು ಅಥವಾ ಅನೇಕ ಯಜಮಾನರಿಂದ ಭಜಿಸಲ್ಪಡುವವನು ಎಂದರೆ ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುವವನು.

ಜನಂಸಹಃ—ಬಲಿನಾಂ ಜನಾನಾಮಭಿಭವಿತಾ | ಬಲಿಸ್ಥರಾದ ಅನೇಕ (ಶತ್ರು) ಜನರನ್ನು ಯುದ್ಧಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪರಾಭವಗೊಳಿಸುವವನು.

ಚೈವನಃ—ಶತ್ರುಣಾಂ ಚ್ಯಾವಯಿತಾ ಸ್ವಸ್ಥಾನಾತ್ | ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳು ಇಂದ್ರನ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ಸಹಿಸಲಾರದೆ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಓಡಿಹೋಗುವುದರಿಂದ ಶತ್ರುಜನರನ್ನು ಸ್ವಸ್ಥಾನದಿಂದ ಓಡಿಸುವವನು ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಯುದ್ಧಃ—ಯೋದ್ಧಾ | ಯುದ್ಧಮಾಡುವವನು. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಭಯಪಡದೆ ಅವರಿಗೆ ಎದುರಾಗಿ ನಿಂತು ಅವರೊಡನೆ ಧೈರ್ಯವಾಗಿ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವವನು.

ಜೋಷಂ ಅನು ಉಕ್ತಃ—ಪ್ರೀತಿಮನು ಸಿಕ್ತಃ ಸೋಮೇನ | ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಸೋಮಪಾನಮಾಡತಕ್ಕವನು. ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸೋಮಪಾನದಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯವಾದ ಪ್ರೀತಿಯಿರುವುದೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವೃತಂಚಯಃ—ವೃತಸ್ಯಾಭೀಷ್ಟಸ್ಯಾ ಚೇತಾ ಸಂಚೇತಾ ದಾತೇತ್ಯರ್ಥಃ | ವೃಜ್ಞ ವರಣೇ ಅಪೇಕ್ಷಿಸು ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ವೃತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದುದು, ಇಷ್ಟವಾದುದು ಎಂದರ್ಥವು. ಇಂತಹ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಕೊಡುವನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಯದ್ವಾ ವರ್ತೇತೇ ಪುನಃಪುನರಭಿಮುಖಮಾಗಚ್ಛೇತಿತ್ಯೇ ವೃತ್ ಶತ್ರುಃ | ತಂ ಚಯತೇ ಹಿನಸ್ತೀತಿ ವೃತಂಚಯಃ | ಚಯತಿಹಿಂಸಾಕರ್ಮಾ | ಅಥವಾ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇನ್ನೊಂದುವಿಧ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಅವರಿಸು, ಮುತ್ತು ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ವೃತ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ವೃತಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದರೆ ಆಗ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪುನಃಪುನಃ ಯುದ್ಧಮಾಡಲು ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬಂದು ಎದುರಿಸುವವನಾದ್ದರಿಂದ ವೃತ್ ಎಂದರೆ ಶತ್ರುವು, ಚಯತಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಹಿಂಸಾರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ವೃತಂಚಯಃ ಎಂದರೆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಿ ಕೊಲ್ಲುವವನು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಚಯತಿಧಾತುವಿಗೆ ಹಿಂಸಾರ್ಥವಿರುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು—

ಯೋ ವೈ ಭಾಗಿನಂ ಭಾಗಾನ್ನದತೇ ಚಯತೇ ವೈನಂ ಸ ಯದಿ ವೈನಂ ನ ಚಯತೇಽಥ ಪುತ್ರ-
ಮಥ ಪೌತ್ರಂ ಚಯತೇ ತ್ವೇವೈನಂ ||

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೨-೭)

ಎಂಬ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿರುವರು.

ಸಹುರಿಃ ವಿಕ್ರುಂ ಆರಿತಃ—ಜಸಿಸಹೋರುರಿನ್ನಿತ್ಯರಿನ್ಸ್ರತ್ಯಯಃ | ಅಭಿಭವಿತಾ ಶತ್ರುಣಾಂ ವಿಕ್ರುಂ ಪ್ರಜಾಸು ಆರಿತಃ ಪಾಲಕತ್ವೇನ ಪ್ರಾಪಿತೋ ಭವತಿ | ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸುವ ಇಂದ್ರನು ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಪಾಲಕನಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸುವವನು ಎಂದರೆ ಪ್ರಜೆಗಳು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪಾಲಕನೆಂದು ಆಶ್ರಯಿಸುವರು.

ಇಂದ್ರಸ್ಯ ವೋಚಂ ಪ್ರ ಕೃತಾನಿ ವೀರ್ಯಾ—ತಾದ್ಯಶಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಕೃತಾನಿ ವೃತ್ರಹನನಾದಿ-
ರೂಪಾಣಿ ವೀರ್ಯಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾನಿ ಪ್ರ ವೋಚಂ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ವದಾಮಿ | ಇಂತಹ ಇಂದ್ರನ ಎಂದರೆ
ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಸಹಿತನಾದ ಇಂದ್ರನ ವೃತ್ರಹನನವೇ ಮೊದಲಾದ ನಾನಾವಿಧ ಸಾಹಸಕೃತ್ಯಗಳನ್ನು
ನರ್ಹಿಸಿ ಹೇಳುವೆನು ಎಂದು ಋಷಿಯು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅನಾನುದೋ ವೃಷಭೋ ದೋಧತೋ ವಧೋ ಗಮ್ಭಿರ ಯುಷ್ವೋ
ಅಸಮಷ್ಟಕಾವ್ಯಃ |

ರದ್ರಚೋದಃ ಶ್ವಢನೋ ವೀಳಿತಸ್ಪೃಧುರಿನ್ದ್ರಃ ಸುಯಜ್ಞ ಉಷಸಃ
ಸ್ವರ್ಜನತ್ || ೪ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅನನುದಃ | ವೃಷಭಃ | ದೋಧತಃ | ವಧಃ | ಗಮ್ಭಿರಃ | ಯುಷ್ವಃ | ಅಸಮಷ್ಟಕಾವ್ಯಃ |

ರದ್ರಚೋದಃ | ಶ್ವಢನಃ | ವೀಳಿತಃ | ಸ್ಪೃಧುಃ | ಇನ್ದ್ರಃ | ಸುಯಜ್ಞಃ | ಉಷಸಃ | ಸ್ವಃ | ಜನತ್ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅನಾಮದಃ | ಅನು ಸಶ್ಚಾದ್ವದಾತೀತ್ಯನುದಃ | ಅತಶ್ಚೋಪಸರ್ಗ ಇತಿ ಕರ್ತರಿ ಕಃ | ಸ ನಾಸ್ತಿ
ಯಸ್ಯ ಸ ತಥೋಕ್ತಃ | ಪ್ರಭೂತಧನದಾನೇನ ಸಮಾನೋ ನಾಸ್ತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತ ಏವ ವೃಷಭಃ ಕಾಮಾ-
ನಾಂ ವರ್ಷಿತಾ | ದೋಧತಃ || ದುಧಿಹಿಂಸಾಕರ್ಮಾ || ಹಿಂಸಕಸ್ಯಾಸುರಸ್ಯ ವಧೋ ಹಂತಾ ಗಂಭೀರೋ
ಮಹತ್ತ್ವೇನ ಗಾಂಭೀರ್ಯೋಪೇತಃ | ಯುಷ್ವೋ ಮಹಾನ್ ಯದ್ವಾ ದರ್ಶನೀಯಃ ಸರ್ವೈಃ | ಅಸಮಷ್ಟ-
ಕಾವ್ಯಃ || ಅಶೂ ನ್ಯಾಸ್ತ | ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ | ಉದಿತ್ತಾ ದಿಡ್ವಿಕಲ್ಪಃ | ನೌಷ್ಣಮಾಸಃ || ಅನ್ಯೈರ-
ನ್ಯಾಸ್ತಕರ್ಮಾ | ರದ್ರಚೋದಃ || ರಥ ಹಿಂಸಾಸಂರಾಧ್ಯೋಃ || ರಥಾಣಾಂ ಸಮೃದ್ಧಾನಾಂ ಪ್ರೇರಕಃ |
ಯದ್ವಾ ಹಿಂಸಕಾನಾಂ ಶತ್ರುಣಾಂ ಚೋದಕಃ | ಶ್ವಢನಃ ಶತ್ರುಣಾಂ ಬಲಾಸಹಾರೇಣ ಶಾತಯಿತಾ |
ವೀಳಿತೋ ದೃಢಾಂಗಃ ಸ್ಪೃಧುಃ ಸ್ವತೇಜಸಾ ಜಗದ್ವ್ಯಾಸ್ಯ ವರ್ತಮಾನಃ | ಸುಯಜ್ಞಃ ಸುಕರ್ಮಾ | ಏತಾ-
ದೃಶ ಇಂದ್ರ ಉಷಸಃ ಸ್ವಃ ಸೂರ್ಯಂ ಜ್ಯೋತಿಃ | ಸ್ವಃ ಸೂರ್ಯ ಇತಿ ಹಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ | ಸೂರ್ಯಂ ಚ
ಜನತ್ | ಪ್ರಾದುಶ್ಚ ಕಾರ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅನಾನುದಃ—ಇವನಂತೆ ದಾನಮಾಡುವವನು ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಲ್ಲದೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಅದ್ವಿತೀಯನಾದ ದಾತನೂ | ವೃಷಭಃ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದನೂ | ದೋಧತಃ—ಹಿಂಸಕನಾದ ಅಸುರನ | ವಧಃ—ಹಂತಕನೂ | ಗಂಭೀರಃ—ಗಾಂಭೀರ್ಯಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿದವನೂ | ಋಷ್ಯಃ—ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಗೋಚರನಾಗುವವನೂ | ಅಸಮಷ್ಟ-ಕಾವ್ಯಃ—ಇತರರಿಂದ ತಿಳಿಯಲಾಗದ ಗೂಢವಾದ ಕರ್ಮಗಳುಳ್ಳವನೂ | ರದ್ರಚೋದಃ—ಶತ್ರುಹಿಂಸಕನೂ ಅಥವಾ ಸಮೃದ್ಧವಾದ ಧನದ ಪ್ರದಾತನೂ | ಶ್ವಃ—ಶತ್ರುವನ್ನು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಉರುಳಿಸುವವನೂ | ನೀಳಿತಃ—ದೃಢಾಂಗನೂ | ಪೃಥುಃ—ವಿಸ್ತೃತವಾದ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವವನೂ | ಸುಯಜ್ಞಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕರ್ಮಕರ್ತನೂ ಆದ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ಉಷಸಃ—ಉಷಸ್ಸಿನ | ಸ್ಯಃ—ಸೂರ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಜ್ಯೋತಿಯನ್ನು | ಜನತ್—ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅದ್ವಿತೀಯನಾದ ದಾತನೂ, ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದನೂ, ಅಸುರನ ಹಂತಕನೂ, ಗಾಂಭೀರ್ಯಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿದವನೂ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಗೋಚರನಾಗುವವನೂ, ಇತರರಿಗೆ ಅರ್ಥವಾಗದ ಗೂಢವಾದ ಕರ್ಮಗಳುಳ್ಳವನೂ, ಶತ್ರುಹಿಂಸಕನೂ, ಶತ್ರುವನ್ನು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಉರುಳಿಸಿ ನಾಶಮಾಡುವವನೂ, ದೃಢಾಂಗನೂ, ವಿಸ್ತೃತವಾದ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವವನೂ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕರ್ಮಕರ್ತನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು ಉಷಸ್ಸಿನ ಸೂರ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಜ್ಯೋತಿಯನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು.

English Translation

Unequaled in liberality, the showerer (of benefits), the slayer of the malevolent, profound, mighty, (endowed with) impenetrable sagacity, the dispenser of prosperity, the enfeebler (of foes), firm (of frame), vast (in bulk), the performer of pious acts, Indra has given birth to the light of the morning.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅನಾನುದಃ—ಅನು ಪಶ್ಚಾದ್ವದಾತೀತ್ಯನುದಃ | ಸ ನಾಸ್ತಿ ಯಸ್ಯ ಸ ತಥೋಕ್ತಃ | ಪ್ರಭೂತ-ಧನದಾನೇನ ಸಮಾನೋ ನಾಸ್ತೀತ್ಯರ್ಥಃ || ಅನುಸರಿಸಿ ಎಂದರೆ ಒಬ್ಬರು ಕೊಟ್ಟಂತೆ ತಾನು ಕೊಡುವವನಿಗೆ ಅನುದಃ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಅಂತವನಲ್ಲದ ಎಂದರೆ ಕೊಡುವುದರಲ್ಲಿ ತನಗೆ ಸಮಾನರಿಲ್ಲದವನಿಗೆ ಅನಾನುದಃ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಇಂದ್ರನು ಅರೀತಿ ತನ್ನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದವರಿಗೆ ಯಾರಿಂದಲೂ ಕೊಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ಬಹಳವಾದ ಧನಾದಿಗಳನ್ನೂ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಕೊಡುವವನೆಂದು ಅನಾನುದಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವು.

ವೃಷಭಃ—ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾ | ವೃಷಭಶಬ್ದದ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನಾವು ಹಿಂದೆಯೇ ಎಂದರೆ 6-530, 10-336, 13-219, 252, 436 ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇವೆ. ವೃಷ್ಟಿಯು ಯಾವರೀತಿ ಉದಕಗಳನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಸುರಿಸುವುದೋ ಅದರಂತೆ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಸ್ತೋತ್ರಜನರಿಗೆ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ದೋಷತಃ ವಧಃ—ದುರ್ಧಿಂಸಾಕರ್ಮಾ | ಹಿಂಸಕಸ್ಯಾಸುರಸ್ಯ ವಧೋ ಹಂತಾ | ದುರ್ಧಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹಿಂಸೆಯೆಂದರ್ಥವು. ಆದ್ದರಿಂದ ದೋಷತಃ ಎಂದರೆ ಜನರಿಗೆ ಹಿಂಸೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಅಸುರನ ವಧಃ-ಹಂತ ಕನು, ಅಸುರರನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವವನು ಎಂದರ್ಥವು.

ಗಂಭೀರಃ—ಮಹತ್ತೇನ ಗಾಂಭೀರ್ಯೋಸೇತಃ | ತನ್ನ ಮಹಾಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಗಂಭೀರವಾಗಿ ಎಂದರೆ ಗೌರವ ಅಥವಾ ಪೂಜ್ಯತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು.

ಋಷ್ಯಃ—ಮಹಾನ್ ಯದ್ವಾ ದರ್ಶನೀಯಃ ಸರ್ವೈಃ | ದೊಡ್ಡವನು ಅಥವಾ ಮನೋಹರನಾದವನು. ಸುಂದರಾಕೃತಿಯುಳ್ಳವನು, ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ನೋಡಲ್ಪಡುವುದಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನು.

ಅಸಮಷ್ಟಕಾವ್ಯಃ—ಅಶೂನ್ಯಾಪ್ತಾ | ಅನ್ಯೈರನ್ಯಾಪ್ತಕರ್ಮಾ | ಇತರರಿಂದ ಮಾಡಲಸಾಧ್ಯವಾದ ಮಹಾಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನು ಅಥವಾ ಇತರರಿಂದ ತಿಳಿಯಲೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗದ ಮಹಾಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನೆಂದರ್ಥವು.

ರದ್ರಚೋದಃ—ರಥ ಹಿಂಸಾಸಂರಾದ್ಧ್ಯೋಃ | ರಥಾಣಾಂ ಸಮೃದ್ಧಾಣಾಂ ಪ್ರೇರಕಃ | ಯದ್ವಾ ಹಿಂಸಕಾಣಾಂ ಶತ್ರುಣಾಂ ಚೋದಕಃ | ರಥ ಧಾತುವಿಗೆ ಹಿಂಸೆಮಾಡು, ಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು ಎಂದು ಎರಡರ್ಥಗಳಿರುವುದರಿಂದ ರದ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಮೃದ್ಧಿ ಅಥವಾ ಹಿಂಸೆಮಾಡುವ ಶತ್ರು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಆದುದರಿಂದ ರದ್ರಚೋದಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧನಾದಿಸಮೃದ್ಧಿಗೆ ಪ್ರೇರಕನು ಎಂದರೆ ಧನಾದಿಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು ಅಥವಾ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವವನು ಎಂದು ಎರಡುವಿಧ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ಶ್ವಘನಃ—ಶತ್ರುಣಾಂ ಬಲಾಸಹಾರೇಣ ಶಾತಯಿತಾ | ಶತ್ರುಗಳ ಬಲವನ್ನು ಉಡುಗಿಸಿ (ಕಮ್ಮಿಯಾ ಗುವಂತೆಮಾಡಿ) ಅಥವಾ ಅಪಹರಿಸಿ ಅವರನ್ನು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳಿಸುವವನಾದ್ದರಿಂದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಶ್ವಘನಃ ಎಂದು ವಿಶೇಷಣವಿದೆ.

ವೀಳಿತಃ—ದೃಢಾಂಗಃ | ದೃಢವಾದ ಅವಯವಗಳುಳ್ಳವನು, ಮಹಾಬಲಶಾಲಿಯು.

ಪೃಥುಃ—ಸ್ವತೇಜಸಾ ಜಗದ್ವ್ಯಾಪ್ಯ ವರ್ತಮಾನಃ | ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಅಥವಾ ಸ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಇರುವವನು ಎಂದರೆ ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತನ್ನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವವನು ಎಂದಭಿ ಪ್ರಾಯವು.

ಸುಯಂಜ್ಞಃ—ಸುಕರ್ಮಾ | ಉತ್ತಮವಾದ ಕರ್ಮಗಳುಳ್ಳವನು ಎಂದರೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅಥವಾ ಶೋಭನ ವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕವನು. ಯಜ್ಞಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮವೆಂದು ನಿರುಕ್ತವಚನವಿದೆ (ನಿ. ೮-೮).

ಇಂದ್ರಃ ಉಷಸಃ ಸ್ವಃ ಜನತ್—ಏತಾದೃಶ ಇಂದ್ರ ಉಷಸಃ ಸ್ವಃ ಸೂರ್ಯಂ ಜ್ಯೋತಿಃ | ಸ್ವಃ ಸೂರ್ಯ ಇತಿ ಹಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ ಸೂರ್ಯಂ ಚ ಜನತ್ | ಪ್ರಾದುಶ್ಚಕಾರ | ಇಂತಹ ಗುಣವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಇಂದ್ರನು ಉಷಃಕಾಲದ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಅಥವಾ ಉಷಸ್ಸನ್ನೂ, ಸೂರ್ಯನನ್ನೂ ಸಹ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಸ್ವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸೂರ್ಯನೆಂದು ಅರ್ಥವಿರುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯಜ್ಞೇನ ಗಾತುಮಪ್ಪುರೋ ವಿವಿದ್ರಿರೇ ಧಿಯೋ ಹಿನ್ವಾನಾ ಉತಿಜೋ
ಮನೀಷಿಣಃ ।

ಅಭಿಸ್ವರಾ ನಿಷದಾ ಗಾ ಅವಸ್ಯವ ಇನ್ದ್ರೇ ಹಿನ್ವಾನಾ ದ್ರವಿಣಾನ್ಯಾಶತ ॥೫॥

ಪದಪಾಠಃ

ಯಜ್ಞೇನ | ಗಾತುಂ | ಅಪ್ಪುತುರಃ | ವಿವಿದ್ರಿರೇ | ಧಿಯಃ | ಹಿನ್ವಾನಾಃ | ಉತಿಜಃ | ಮನೀಷಿಣಃ |

ಅಭಿಸ್ವರಾ | ನಿಷದಾ | ಗಾಃ | ಅವಸ್ಯವಃ | ಇನ್ದ್ರೇ | ಹಿನ್ವಾನಾಃ | ದ್ರವಿಣಾನಿ | ಅಶತ ॥ ೫ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಧಿಯೋ ಹಿನ್ವಾನಾಃ ಸ್ತುತೀರಿಂದ್ರೇ ಪ್ರೇರಯಂತ ಉತಿಜ ಇಂದ್ರಂ ಕಾಮಯಮಾನಾ ಮನೀ-
ಷಿಣೋ ಮೇಧಾವಿನೋಽಂಗಿರಸೋಽಪ್ಪುರೋಽಪಾಂ ಪ್ರೇರಕಾದಿಂದ್ರಾದ್ಗತುಂ ಗವಾಂ ಮಾರ್ಗಂ
ಯಜ್ಞೇನ ತಪಸಾ ವಿವಿದ್ರಿರೇ | ಲೇಭಿರೇ | ತತೋಽವಸ್ಯವೋ ರಕ್ಷಣಮಿಚ್ಛಂತ ಇಂದ್ರೇ ಗಾಃ ಸ್ತುತೀ-
ರ್ಹಿನ್ವಾನಾಃ || ಹಿ ಗತಿವೃದ್ಧ್ಯೋಃ ಸ್ವಾದಿಃ || ಪ್ರೇರಯಂತಸ್ತೇಽಂಗಿರಸೋಽಭಿಸ್ವರಾ ಅಭಿತಃ ಸ್ವರಃ
ಸ್ವರಣಂ ಶಬ್ದನಂ ಯಸ್ಯ ತೇನ ಸ್ತೋತ್ರೇಣ ನಿಷದೋಪಸದೇನ ಚ ದ್ರವಿಣಾನಿ ಗೋಧನಾನ್ಯಾಶತ |
ಪ್ರಾಪ್ನುವನ್ || ಅಶ್ನೋತೇರ್ಲುಞಃ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಧಿಯಃ—ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು | ಹಿನ್ವಾನಾಃ—ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸುವವರೂ | ಉತಿಜಃ—ಇಂದ್ರನ ಸಹಾಯ
ವನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸುವವರೂ | ಮನೀಷಿಣಃ—ಮೇಧಾವಿಗಳೂ ಆದ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳು | ಅಪ್ಪುರಃ—ಉದಕಕ್ಕೆ ನಿದಾನ
ಭೂತನಾದ ಇಂದ್ರನಿಂದ | ಗಾತುಂ—(ಗೋವುಗಳ) ಮಾರ್ಗವನ್ನು | ಯಜ್ಞೇನ—ತಪಸ್ಸಿನ ಮೂಲಕವಾಗಿ |
ವಿವಿದ್ರಿರೇ—ಕಂಡುಹಿಡಿದರು | ಅವಸ್ಯವಃ—ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದವರಾಗಿ | ಇಂದ್ರೇ—ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿ | ಗಾಃ—
ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು | ಹಿನ್ವಾನಾಃ—ಅರ್ಪಿಸುವ ಅಂಗಿರಾ ಋಷಿಗಳು | ಅಭಿಸ್ವರಾ—ಶಬ್ದಾತ್ಮಕವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳ
ಪಠನದಿಂದಲೂ | ನಿಷದಾ—ಉಪಾಸನೆಗಳಿಂದಲೂ | ದ್ರವಿಣಾನಿ—ಗೋಧನಗಳನ್ನು | ಅಶತ—ಪಡೆದರು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವವರೂ, ಇಂದ್ರನ ಸಹಾಯವನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸುವವರೂ, ಮೇಧಾವಿಗಳೂ
ಆದ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳು ಉದಕಕ್ಕೆ ನಿದಾನಭೂತನಾದ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಗೋವುಗಳ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ತಪಸ್ಸಿನ ಮೂಲಕವಾಗಿ

ಕಂಡುಹಿಡಿದರು. ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದವನಾಗಿ ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಅಂಗಿರಾ ಋಷಿಗಳು ಶಬ್ದಾತ್ಮಕವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳ ಪಠನದಿಂದಲೂ, ಉಪಾಸನೆಗಳಿಂದಲೂ ಗೋರೂಪವಾದ ಧನಗಳನ್ನು ಪಡೆದರು.

English Translation

The wise Usijas, celebrating his praises, have obtained by their sacrifice, from the sender of water, (knowledge) of the path (of their cattle): seeking the aid of Indra, and celebrating his praises, they have acquired, whilst uttering hymns and offering adoration, (valuable) treasures.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಧಿಯೇ: ಹಿನ್ನಾನಾಃ ಉಶಿಜಃ ಮನೀಷಿಣಃ ಅಪ್ತುರಃ ಗಾತುಂ ಯಜ್ಞೇನ ವಿವಿದ್ರಿರೇ—ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸುವವರೂ ಇಂದ್ರನ ಸಹಾಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವರೂ, ಮೇಧಾವಿಗಳೂ ಆದ ಅಂಗಿರಾಋಷಿಗಳು ತಾವು ಆಚರಿಸಿದ ಯಜ್ಞಕರ್ಮದ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಅಪಹೃತವಾದ ತಮ್ಮ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತಾ ಇಂದ್ರನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಆ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದರು. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ವಲನೂ, ಅವನ ಸಹಾಯಕರಾದ ಪಣಿಗಳೂ ಅಂಗಿರಾಋಷಿಗಳ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿ ಅವುಗಳನ್ನು ರಹಸ್ಯವಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಪರ್ವತ ಗುಹೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಚ್ಚಿಟ್ಟಿದ್ದರು. ಅವುಗಳನ್ನು ಹುಡುಕುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ದೇವಶುನಿಯಾದ ಸರಮೆಯನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಆ ಸರಮೆಯು ಬಹುದೂರ ಪ್ರಯಾಣಮಾಡಿ ರಸಾ ಎಂಬ ಬಹು ಆಳವಾದ ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿ ಪಣಿಗಳು ಇದ್ದ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಇಂದ್ರನ ಪರವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತಾ ಅಪಹೃತಗೋವುಗಳನ್ನು ತಂದೊಪ್ಪಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಲು ಅವರು ಅದರ ಮಾತನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಿದರು. ಈ ಮಧ್ಯೆ ಅಂಗಿರಾಋಷಿಗಳು ತಾವು ಮಾಡಿದ ಯಜ್ಞಗಳ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಅಪಹೃತಗೋವುಗಳನ್ನು ಬಚ್ಚಿಟ್ಟಿದ್ದ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಇಂದ್ರನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಕಂಡುಹಿಡಿದರು. ಈ ವಿಷಯವು ಹಿಂದೆ ಅನೇಕಾವರ್ತಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಮತ್ತು ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೦೮ ನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ವಿಷಯದ ವರ್ಣನೆ ಇದೆ. ಪ್ರಕೃತಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅಂಗಿರಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅಪಹೃತ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕಂಡು ಹಿಡಿದರು ಎಂಬ ವಿಷಯವಿರುವುದರಿಂದ ಅಂಗಿರಾಋಷಿಗಳೇ ಇಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟರಾಗಿರುವರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಅಭಿಸ್ವರಾ ನಿಷದಾ ಅವಸ್ಯವಃ ಇಂದ್ರೇ ಗಾಃ ಹಿನ್ನಾನಾಃ ದ್ರವಿಣಾನಿ ಅಶತ—ತತೋ ಅವಸ್ಯವೋ ರಕ್ಷಣಮಿಚ್ಛಂತ ಇಂದ್ರೇ ಸ್ತುತೀಃ ಹಿನ್ನಾನಾಃ ಪ್ರೇರಯಂತೋಽಜ್ಞಿರಸೋಽಭಿಸ್ವರಾ ಅಭಿತಃ ಸ್ವರಣಂ ಶಬ್ದನಂ ಯಸ್ಯ ತೇನ ಸ್ತೋತ್ರೇಣ ನಿಷದೋಪಸದೇನ ಚ ದ್ರವಿಣಾನಿ ಗೋಧನಾನ್ಯಾಶತ ಪ್ರಾಪ್ನುವನ್ | ಗೋವುಗಳು ಇರತಕ್ಕ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದನಂತರ ಆ ಅಂಗಿರಾಋಷಿಗಳು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಗಾನರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಿ ಗೋರೂಪವಾದ ಧನಗಳನ್ನು ಎಂದರೆ ಕಳೆದುಹೋಗಿದ್ದ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಮತ್ತೆ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಪಡೆದರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅಭಿಸ್ವರಾ—ಅಭಿತಃ ಸ್ವರಃ ಸ್ವರಣಂ ಶಬ್ದನಂ ಯಸ್ಯ ತೇನ ಸ್ತೋತ್ರೇಣ—ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ನಿಂದು ಶಬ್ದಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಾ ಎಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವುದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥವು.

ನಿಷದಾ—ಉಪಸದೇನ ಚ | ಹತ್ತಿರ ನಿಂತು ಉಪಾಸನೆಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದರಿಂದ.

ಗಾಃ ಹಿನ್ವಾನಾಃ—ಸ್ತುತೀಃ | ವಾಕ್ಯರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳು. ಇವುಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವ ಎಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರನಾಡುವ ಎಂದರ್ಥವು.

ಅವಸ್ಯವಃ—ಅವ ರಕ್ಷಣೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಂದ್ರನ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಅಂಗಿರಾಋಷಿಗಳು ಎಂದರ್ಥವು.

ದ್ರವಿಣಾನಿ—ದ್ರವಿಣಶಬ್ದವು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಧನಗಳು ಎಂದರ್ಥವು. ಇಲ್ಲಿ ಗೋರೂಪವಾದ ಧನಗಳು ಎಂದರೆ ಅಪಹೃತವಾಗಿದ್ದ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಬುದ್ಧಿವಂತರೂ ಇಂದ್ರನ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಬಯಸುವವರೂ ಆದ ಅಂಗಿರಾಋಷಿಗಳು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳಿಂದಲೂ, ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ಆರಾಧಿಸಿ ಅವನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಪಡೆಗಳು ಆಪಹರಿಸಿದ್ದ ತಮ್ಮ ಗೋವುಗಳಿದ್ದ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಕಂಡುಕೊಂಡು ಇಂದ್ರನ ಸಹಾಯದಿಂದಲೇ ಅವುಗಳನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಪಡೆದರು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಇಂದ್ರಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಾನಿ ದ್ರವಿಣಾನಿ ಧೇಹಿ ಚಿತ್ತಿಂ ದಕ್ಷಸ್ಯ ಸುಭಗತ್ವಮಸ್ಮೇ |
ಪೋಷಂ ರಯೀಣಾಂ ರಿಷ್ವಿಂ ತನೂನಾಂ ಸ್ವಾದ್ಮಾನಂ ವಾಚಃ ಸುದಿನತ್ವ-
ಮಹ್ನಾಂ || ೬ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಇಂದ್ರಂ | ಶ್ರೇಷ್ಠಾನಿ | ದ್ರವಿಣಾನಿ | ಧೇಹಿ | ಚಿತ್ತಿಂ | ದಕ್ಷಸ್ಯ | ಸುಭಗತ್ವಂ | ಅಸ್ಮೇ ಇತಿ |
ಪೋಷಂ | ರಯೀಣಾಂ | ರಿಷ್ವಿಂ | ತನೂನಾಂ | ಸ್ವಾದ್ಮಾನಂ | ವಾಚಃ | ಸುದಿನತ್ವಂ | ಅಹ್ನಾಂ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಶ್ರೇಷ್ಠಾನ್ಯುತ್ತಮಾನಿ ದ್ರವಿಣಾನಿ ಧನಾನ್ಯಸ್ತುಭ್ಯಂ ಧೇಹಿ | ನಿಧೇಹಿ | ದಕ್ಷಸ್ಯ ||
ದಕ್ಷೇರ್ಭಾವೇ ಘೌರ್ವ || ಕರ್ಮಕರಣಸಾಮರ್ಥ್ಯಸ್ಯ ಚಿತ್ತಿಂ ಖ್ಯಾತಿಂ ಧೇಹಿ | ಅಸ್ಮೇ ಅಸ್ತುಭ್ಯಂ ಸುಭ-
ಗತ್ವಂ ಶೋಭನಧನವತ್ತ್ವಂ ಸೌಭಾಗ್ಯಂ ವಾ ನಿಧೇಹಿ | ರಯೀಣಾಂ ತ್ವಯಾ ದತ್ತಾನಾಂ ಧನಾನಾಂ
ಪೋಷಂ ಸಮೃದ್ಧಿಂ ಧೇಹಿ | ತನೂನಾಮಂಗಾನಾಂ | ಯದ್ವಾ ತಾಯತ ಏಭಿಃ ಕುಲಮಿತಿ ತನ್ಮಃ ಪುತ್ರಾಃ |

ತನೋತೇಃ ಕರಣ ಉಪ್ರತ್ಯಯಃ || ತೇಷಾಮರಿಷ್ಟಮಹಿಂಸಾಂ ಧೇಹಿ | ತಥಾಸ್ತದೀಯಾಯಾ ನಾಚಿಃ
ಸ್ವಾದ್ವಾನಂ ಸ್ವಾದುತಾಂ | ಅಹ್ನಾಂ ಸುದಿನತ್ವಂ ಶೋಭನದಿನತ್ವಂ ಚ ಧೇಹಿ | ಯೇಷು ಹಿಂದ್ರಾದಯೋ
ದೇವಾ ಇಜ್ಯಂತೇ ತಾನಿ ಸುದಿನಾನಿ | ತೇಷಾಂ ಭಾವಃ ಸುದಿನತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಶ್ರೇಷ್ಠಾನಿ—ಉತ್ತಮವಾದ | ದ್ರವಿಣಾನಿ—ಧನಗಳನ್ನು | ಧೇಹಿ—
ನಮಗೆ ಕೊಡು | ದಕ್ಷಸ್ಯ—(ಕರ್ಮಾಚರಣೆಗೆ) ಸಮರ್ಥವಾದ | ಚಿತ್ತಿಂ—ಪ್ರಖ್ಯಾತಿಯನ್ನು ಕೊಡು | ಅಸ್ಮೇ—
ನಮಗೆ | ಸುಭಗತ್ವಂ—ಸೌಭಾಗ್ಯವನ್ನೂ (ಕೊಡು) | ರಯಾಣಾಂ—(ನಿನ್ನಿಂದ ದತ್ತವಾದ) ಧನಗಳ |
ಪೋಷಂ—ಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನೂ (ಕೊಡು) | ತನೂನಾಂ—ನಮ್ಮ ದೇಹಗಳಿಗೆ (ಅಥವಾ ನಮ್ಮ ತನುಜರಿಗೆ) |
ಅರಿಷ್ಟಿಂ—ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಬೇಡ | ನಾಚಿಃ—ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳ | ಸ್ವಾದ್ವಾನಂ—ಸ್ವಾದುತೆಯನ್ನೂ |
ಅಹ್ನಾಂ—ಅಹಸ್ಸುಗಳ | ಸುದಿನತ್ವಂ—(ಇಂದ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸುವ) ಸುದಿನತ್ವವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಮಗೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಧನಗಳನ್ನೂ, ಕರ್ಮಾಚರಣೆಗೆ ಸಮರ್ಥವಾದ ಪ್ರಖ್ಯಾತಿಯನ್ನೂ,
ಸೌಭಾಗ್ಯವನ್ನೂ, ಧನಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಕೊಡು. ನಮ್ಮ ಶರೀರಗಳಿಗೂ ಪುತ್ರರಿಗೂ ಅಹಿಂಸಾತ್ಮಕವಾದ ಸುಖ
ವನ್ನುಂಟುಮಾಡು. ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಾದುತೆಯನ್ನೂ, ಅಹಸ್ಸುಗಳು ಇಂದ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸುವ
ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯನ್ನೂ ಪಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡು.

English Translation

Indra, bestow upon us most excellent treasures, (give us) the reputation
of ability (to celebrate sacred rites): grant us prosperity, increase of wealth,
security of person, sweetness of speech, and auspiciousness of days.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸೂಕ್ತದ ಉಪಸಂಹಾರರೂಪವಾದ ಈ ಕೊನೆಯ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಋಷಿಯು ಧನಾದಿಗಳೇ ಮೊದಲಾದ
ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವನು.

ಇಂದ್ರ ಶ್ರೇಷ್ಠಾನಿ ದ್ರವಿಣಾನಿ ಧೇಹಿ—ದ್ರವಿಣಶಬ್ದವು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ.
ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಮಗೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಧನಗಳನ್ನು ಕೊಡು ಎಂದರ್ಥವು.

ಚಿತ್ತಿಂ ದಕ್ಷಸ್ಯ ಸುಭಗತ್ವಂ ಅಸ್ಮೇ (ಧೇಹಿ)—ಕರ್ಮಕರಣಸಾಮರ್ಥ್ಯಸ್ಯ ಚಿತ್ತಿಂ ಖ್ಯಾತಿಂ ಧೇಹಿ |
ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ಸುಭಗತ್ವಂ ಶೋಭನಧನವತ್ತ್ವಂ ಸೌಭಾಗ್ಯಂ ನಾ ನಿಧೇಹಿ | ದಕ್ಷಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅದಿತ್ಯ, ಅದಿತಿಯ ಎಂಟು
ಜನ ಪುತ್ರರಲ್ಲಿ ದಕ್ಷನೆಂಬ ಹೆಸರಿನವನು, ಸಮರ್ಥವಾದ, ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಶಬ್ದವು
ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇಂದ್ರನೇ ಮೊದಲಾದ

ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ನಮ್ಮ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಕ್ಕೆ ಕೀರ್ತಿಯುಂಟಾಗುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸು. ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ನಮಗಿರುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿಯುವಂತಾಗಲಿ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಅಸ್ತೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಏಳು ವಿಭಕ್ತ್ಯರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಎಂದು ಪಂಚಮೀ ವಿಭಕ್ತ್ಯರ್ಥವು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಸುಭಗತ್ವಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಎರಡು ವಿಧ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಭಗಶಬ್ದವು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಉತ್ತಮವಾದ ಧನವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು ಎಂದೂ ಅಥವಾ ಸೌಭಾಗ್ಯಂ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕಲ್ಯಾಣ ಅಥವಾ ಕ್ಷೇಮ ಎಂದೂ ಎರಡು ವಿಧ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ನಮಗೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಧನಪ್ರಾಪ್ತಿ ಅಥವಾ ಕುಶಲತೆಯಿಂದಿರುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸು ಎಂದು ವಾಕ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಪೋಷಂ ರಯಾಣಾಂ—ತ್ವಯಾ ದತ್ತಾನಾಂ ಧನಾನಾಂ ಪೋಷಂ ಸಮೃದ್ಧಿಂ ದೇಹಿ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಕೊಟ್ಟ ಧನಾದಿಗಳು ಇನ್ನೂ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಅರಿಷ್ಟಂ ತನೂನಾಂ—ತನೂನಾಮಂಗಾನಾಂ ಯದ್ವಾ ತಾಯತ ಏಭಿಃ ಕುಲಮಿತಿ ತನ್ವಃ ಪುತ್ರಾಃ | ತನೋತೇಃ ಕರಣ ಉಪ್ರತ್ಯಯಃ | ತೇಷಾಮರಿಷ್ಟಮಹಿಂಸಾಂ ಧೇಹಿ | ತನೂನಾಂ ಎಂದರೆ ಅವಯವಗಳಿಗೆ ಅಥವಾ ಕೈ, ಕಾಲು ಮೊದಲಾದ ದೇಹದ ನಾನಾ ಅಂಗಗಳಿಗೆ ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವೂ, ತನು ವಿಸ್ತಾರೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ತನುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಸ್ತಾರಮಾಡುವುದು ಎಂದರ್ಥವಾಗುವುದರಿಂದ ತನೂನಾಂ ಎಂದರೆ ಕುಲವನ್ನು ವಿಸ್ತಾರಮಾಡುವ, ವಂಶವನ್ನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಪಡಿಸುವ ಪುತ್ರರಿಗೆ ಎಂದೂ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವೂ ಆಗುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಶರೀರದ ಕರಚರಣಾದಿ ನಾನಾ ಅಂಗಗಳಿಗೂ ಅಥವಾ ನಮ್ಮ ಪುತ್ರಾದಿಗಳಿಗೂ ಹಿಂಸೆಯುಂಟಾಗದಂತೆ ಮಾಡು ಎಂದು ವಾಕ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸ್ವಾದ್ವಾನಂ ವಾಚಃ—ಅಸ್ಮದೀಯಾಯಾ ವಾಚಃ ಸ್ವಾದ್ವಾನಂ ಸ್ವಾದುತಾಂ | ನಾವು ಮಾತನಾಡುವ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ನಾವು ಇಂದ್ರನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಮಾಡುವ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಯ ವಿನಯಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಪ್ರಾರ್ಥನಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿ ಮೃದುವಾಗಿಯೂ ಶ್ರಾವ್ಯವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಮನೋಹರ ತ್ವವು (ಮೃದುಮಧುರತ್ವವು) ಇರುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸುದಿನತ್ವಂ ಅಹ್ನಾಂ—ಸುದಿನತ್ವಂ ಶೋಭನದಿನತ್ವಂ ಚ ಧೇಹಿ | ಯೇಷು ಹೀಂದ್ರಾದ್ರಾಯೋ ದೇವಾ ಇಜ್ಯಂತೇ ತಾನಿ ಸುದಿನಾನಿ | ತೇಷಾಂ ಭಾವಃ ಸುದಿನತ್ವಂ | ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಸಿ ಯಜಿಸುವ ದಿನವೇ ಸುದಿನವು ಎಂದರೆ ಒಳ್ಳೆಯ ದಿನವು. ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಸುದಿನಗಳೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡು ಎಂದರೆ ಅನೇಕ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ, ಆರಾಧಿಸಿ ನಿನ್ನ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು.

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ತ್ರಿಕದ್ರುಕೇಷ್ಟಿತಿ ಚತುರ್ಯಚನೇಕಾದಶಂ ಸೂಕ್ತಂ ಗಾರ್ತ್ವಮದನ್ಯಂಧ್ರಂ | ಅತ್ರೇಯ-
ಮನುಕ್ರಮಣಿಕಾ | ತ್ರಿಕದ್ರುಕೇಷು ಚತುಷ್ಪಮಷ್ಟ್ಯದ್ಯುತಿಶಾಕ್ಷರಮಂತ್ಯಾಷ್ಟಿರ್ನೇತಿ | ಆದ್ಯಾಯಾ
ಮಷ್ಟಿಶ್ಛಂದಶ್ಚತುಃಷಷ್ಟ್ಯಕ್ಷರಾ | ಅವಶಿಷ್ಟಾಃ ಷಷ್ಟ್ಯಕ್ಷರಾ ಅತಿಶಕ್ವರ್ಯಃ | ಅಂತ್ಯಾಷ್ಟಿರ್ನಾ || ಪೋಡ-
ಶಿಸ್ತೇ ತ್ರಿಕದ್ರುಕೇಷ್ಟಿತಿ ತೃಚಃ | ಸೂತ್ರೀತಂ | ತ್ರಿಕದ್ರುಕೇಷು ಮಹಿಷೋ ಯವಾಶಿರಂ ಪ್ರೋ ಷ್ವಸ್ತೌ
ಪುರೋರಥಮಿತಿ ತೃಚಾನಾತಿಛಂದಸಾ | ಅ. ೬-೨ | ಇತಿ || ಅವಿನಾಕ್ಯೇಽಹನಿ ಮರುತ್ವತೀಯೇ ಪ್ರತಿ-
ಪತ್ತೌಚಸ್ಯ ತ್ರಿಕದ್ರುಕೇಷ್ಟಿತಿ ಪ್ರಥಮಾ | ದಶಮೇಽಹನೀತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರೀತಂ | ಆ ತ್ವಾ ರಥಂ ಯಥೋ-
ತಯ ಇತ್ಯೇತಸ್ಯಾಃ ಸ್ಥಾನೇ ತ್ರಿಕದ್ರುಕೇಷು ಮಹಿಷೋ ಯವಾಶಿರಮಿತಿ | ಅ. ೮-೧೨ | ಇತಿ || ಅಶ್ವ-
ಮೇಧಿಕೇ ಮಧ್ಯಮೇಽಹನಿ ಮರುತ್ವತೀಯ ಆದ್ಯಾ | ತಸ್ಯ ವಿಶೇಷಾನ್ವಕ್ಷ್ಯಾಮ ಇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರೀತಂ |
ತ್ರಿಕದ್ರುಕೇಷು ಮಹಿಷೇ ಯವಾಶಿರಮಿತಿ ಮರುತ್ವತೀಯಸ್ಯ ಪ್ರತಿಸತ್ | ಅ. ೧೦-೧೦ | ಇತಿ ||
ಮಹಾವ್ರತೇಽಸಿ ಮಾಧ್ಯಂದಿನೇ ಸವನೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಛೇಪಿನಃ ಸ್ತೋತ್ರೀಯಸ್ತೃಚಃ | ತ್ರಿಕದ್ರುಕೇಷು
ಮಹಿಷೋ ಯವಾಶಿರಮಿತಿ ಸ್ತೋತ್ರೀಯಃ | ಐ. ಅ. ೫-೧ | ಇತಿ ಸೂತ್ರೀತಂ ||

ಅನುವಾದವು—ತ್ರಿಕದ್ರುಕೇಷು ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಎರಡನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ
ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಗೃತ್ವಮದನು ಋಷಿಯು, ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯು.
ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಈರೀತಿ ಹೇಳಿರುವುದು—ತ್ರಿಕದ್ರುಕೇಷು ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ
ಮೊದಲನೆಯ ಋಕ್ಕು ಅಷ್ಟಿಶ್ಛಂದಸ್ಸು. ಈ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅರವತ್ತು ನಾಲ್ಕು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವವು. ಉಳಿದ ಋಕ್ಕು
ಗಳು ಅತಿಶಕ್ವರೀ ಎಂಬ ಛಂದಸ್ಸಿನವು. ಈ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅರವತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವವು. ಕೊನೆಯ ಋಕ್ಕು
ಅತಿಶಕ್ವರೀ ಅಥವಾ ಅಷ್ಟಿ ಎಂಬ ಛಂದಸ್ಸಿನದು. ಪೋಡಶಿಸ್ತಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ತ್ರಿಕದ್ರುಕೇಷು ಎಂದು ಮೊದಲಾ
ಗುವ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲನೆಯ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ
ತ್ರಿಕದ್ರುಕೇಷು ಮಹಿಷೋ ಯವಾಶಿರಂ ಪ್ರೋ ಷ್ವಸ್ತೌ ಪುರೋರಥಮಿತಿ ತೃಚಾನಾತಿಚ್ಛಂದಸಾ (ಅ. ೬-೨),
ಅವಿನಾಕ್ಯೇಂಬ ಯಾಗದ ದಿನದಲ್ಲಿ ಮರುತ್ವತೀಯ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಪಠಿಸುವ ತೃಚವೆಂಬ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ
ತ್ರಿಕದ್ರುಕೇಷು ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲನೆಯ ಋಕ್ಕಿನ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ
ದಶಮೇಽಹನಿ ಎಂಬ ಖಂಡದ ಆ ತ್ವಾ ರಥಂ ಯಥೋತಯ ಇತ್ಯೇತಸ್ಯಾಃ ಸ್ಥಾನೇ ತ್ರಿಕದ್ರುಕೇಷು
ಮಹಿಷೋ ಯವಾಶಿರಮಿತಿ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೮-೧೨), ಅಶ್ವಮೇಧಯಜ್ಞದ
ಮಧ್ಯದ ದಿನದಲ್ಲಿ ಮರುತ್ವತೀಯ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲನೆಯ ಋಕ್ಕಿನ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವ
ದೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ತಸ್ಯ ವಿಶೇಷಾನ್ವಕ್ಷ್ಯಾಮ ಎಂಬ ಖಂಡದ ತ್ರಿಕದ್ರುಕೇಷು ಮಹಿಷೋ
ಯವಾಶಿರಮಿತಿ ಮರುತ್ವತೀಯಸ್ಯ ಪ್ರತಿಸತ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೧೦-೧೦), ಮಹಾ

ವ್ರತವೆಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಛಂಸಿ ಎಂಬ ಮುತ್ಪಿಜನು ಪರಿಸರೇಕಾದ ಸ್ತೋತ್ರಿಯ ಸ್ತೃಚಃ ಎಂಬ ಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲನೆಯ ಮೂರು ಮುಕ್ತಗಳ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಐತರೇಯ ಆರಣ್ಯಕದ ತ್ರಿಕದ್ರುಕೇಷು ಮಹಿಷೋ ಯವಾಶಿರಮಿತಿ ಸ್ತೋತ್ರಿಯಃ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು (ಐ. ಆ. ೫-೧).

|| ಓಂ ||

ಸೂಕ್ತ—೨೨

|| ಮಂಡಲ—೨ || ಅನುವಾಕ—೨ || ಸೂಕ್ತ—೨೨ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೬ || ವರ್ಗ—೨೮ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮುಕ್ತಂಖ್ಯೆ—೪ ||

ಮುಷಿಃ—ಗೃತ್ಸಮದಃ ||

ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರಃ ||

ಭಂದಃ—೧. ಅಷ್ಟಿಃ | ೨-೩ ಅತಿಶಕ್ತರೀ | ೪. ಅತಿಶಕ್ತರ್ಯಷ್ಟಿವಾಃ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತ್ರಿಕದ್ರುಕೇಷು ಮಹಿಷೋ ಯವಾಶಿರಂ ತುವಿಶುಷ್ಕಸ್ತೃಪತ್ಸೋಮನುಸಿ-

ಬದ್ವಿಷ್ಟನಾ ಸುತಂ ಯಥಾವಶತ್ |

ಸ ಈಂ ಮಮಾದ ಮಹಿ ಕರ್ಮ ಕರ್ತವೇ ಮಹಾಮುರುಂ ಸೈನಂ ಸಶ್ವ-

ದ್ವೇವೋ ದೇವಂ ಸತ್ಯಮಿನ್ದ್ರಂ ಸತ್ಯ ಇನ್ದ್ರಃ || ೧ ||

ಪದಪಾಠಃ

ತ್ರಿಕದ್ರುಕೇಷು | ಮಹಿಷಃ | ಯವಾಶಿರಂ | ತುವಿಶುಷ್ಕಃ | ತ್ವಪತ್ | ಸೋಮಂ | ಅಪಿಬತ್ |

ವಿಷ್ಟನಾ | ಸುತಂ | ಯಥಾ | ಅವಶತ್ |

ಸಃ | ಈಂ | ಮಮಾದ | ಮಹಿ | ಕರ್ಮ | ಕರ್ತವೇ | ಮಹಾಂ | ಉರುಂ | ಸಃ | ಏನಂ | ಸಶ್ವತ್ |

ದ್ವೇವಃ | ದೇವಂ | ಸತ್ಯಂ | ಇನ್ದ್ರಂ | ಸತ್ಯಃ | ಇನ್ದ್ರಃ || ೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಗೃತ್ವಮದೋ ಬ್ರೂತೇ | ಮಹಿಷೋ ಮಹಾನ್ ಪೂಜ್ಯಸ್ತು ವಿಶುಷ್ಣೋ ಬಹುಬಲಸ್ತ್ವಪೇತ್ ||
 ತೈಪೇ ಪ್ರೀಣನೇ ತುಡಾದಿಃ | ಅಗಮಾನುಶಾಸನಸ್ಯಾನಿತ್ಯತ್ವಾನ್ನಮಭಾವಃ || ತೈಪ್ಯನ್ ಇಂದ್ರಸ್ತ್ರಿಕದ್ವಕೇಷು
 ಜ್ಯೋತಿರ್ಗಾರಾಯುರಿತ್ಯೇತನ್ನಾಮಕೇಷ್ವಾಭಿಪ್ಲವಿಕೇಷ್ವಹಃಸು ಸುತಮಭಿಷುತಂ ಯನಾತಿರಂ ಯವ-
 ಮಯ್ಯಃ ಸಕ್ತುಭಿರ್ಮಿಶ್ರಿತಂ || ಅಜ್ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ಶ್ರೀಣಾತೇಃ ಕ್ವಿಪಿ ಅಪಸ್ಪೃಧೇಥಾಮಿತ್ಯಾದಿನಾ ಶಿರ
 ಇತ್ಯಾದೇಶಃ || ತಂ ಸೋಮಂ ವಿಷ್ಣುನಾ ಸಹಾಪಿಬತ್ | ಯಥಾವಶತ್ | ಪೂರ್ವಂ ಯಥಾ ತಂ ಸೋಮ-
 ಮಕಾಮಯತ ತಥಾಪಿಬತ್ || ವಶ ಕಾಂತಾ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಗಭಾವಃ || ಪೀತಃ ಸ
 ಸೋಮೋ ಮಹಾಂ ಮಹಾಂತಮುರಂ ತೇಜಸಾ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಮೀಮೇನಮಿಂದ್ರಂ ಮಮಾದ | ಅಮಾದ-
 ಯತ್ | ಕಿಮರ್ಥಂ | ಮಹಿ ಮಹದ್ವೃತ್ರಹನನಾದಿಲಕ್ಷಣಂ ಕರ್ಮ ಕರ್ತವೇ ಕರ್ತುಂ | ಸತ್ಯ ಇಂದುಃ
 ಸ್ರವನ್ ದೇವೋ ದೀಪ್ಯಮಾನಃ ಸ ಸೋಮಃ ಸತ್ಯಂ ಯಥಾರ್ಥಭೂತಂ ದೇವಂ ಸೋಮಂ ಕಾಮ-
 ಯಮಾನಮಿಂದ್ರಂ ಸಶ್ಚತ್ || ಸಶ್ಚತಿರ್ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಕರ್ಮಾ || ವ್ಯಾಪ್ನೋತು ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಮಹಿಷಃ—ಮಹಾತ್ಮನೂ | ತುವಿಶುಷ್ಯಃ—ಅಧಿಕವಾದ ಬಲವುಳ್ಳವನೂ | ತೈಪೇತ್—ತೃಪ್ತಿಕಾಮನೂ
 ಆದ ಇಂದ್ರನು | ತ್ರಿಕದ್ವಕೇಷು—ತ್ರಿಕದ್ವಕದ ಅಹಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ | ಸುತಂ—ಅಭಿಷುತವಾದುದೂ | ಯನಾತಿರಂ-
 ಯವದಿಂದ ಮಿಶ್ರವಾದದ್ದೂ ಆದ | ಸೋಮಂ—ಸೋಮವನ್ನು | ವಿಷ್ಣುನಾ—ವಿಷ್ಣುವಿನೊಂದಿಗೆ | ಯಥಾ
 ಅವಶತ್—ಹಿಂದೆ ಇಚ್ಛಿಸಿದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ | ಅಪಿಬತ್—ಪಾನಮಾಡಿದನು | ಸಃ—ಅದೇ ಸೋಮವು | ಮಹಾಂ-
 ಮಹಾತ್ಮನೂ | ಉರು—ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ವಿಸ್ತೃತನಾದವನೂ ಆದ | ಈಂ—ಈ ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಮಮಾದ—ತೃಪ್ತಿ
 ಗೊಳಿಸಿತು | ಮಹಿಂ—ವೃತ್ರಹನನಾದಿ ಮಹತ್ವಾದ | ಕರ್ಮ—ಕರ್ಮಗಳನ್ನು | ಕರ್ತವೇ—ನೆರವೇರಿಸುವುದ
 ಕ್ಯಾಗಿ | ಸತ್ಯಃ—ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದುದೂ | ಇಂದುಃ—ಸ್ರವಿಸುವುದೂ | ದೇವಃ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದುದೂ ಆದ |
 ಸಃ—ಆ ಸೋಮರಸವು | ಸತ್ಯಂ—ಸತ್ಯಾತ್ಮಕನಾದವನೂ | ದೇವಂ—ಸೋಮಕಾಮನಾದವನೂ ಆದ | ಏನಂ
 ಇಂದ್ರಂ—ಈ ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಸಶ್ಚತ್—ಸೇರಿಕೊಂಡು ಅವನ ದೇಹದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಮಹಾತ್ಮನೂ ಅಧಿಕವಾದ ಬಲವುಳ್ಳವನೂ, ತೃಪ್ತಿಕಾಮನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು ತ್ರಿಕದ್ವಕದ ಅಹಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ
 ಅಭಿಷುತವಾದುದೂ ಯವದಿಂದ ಮಿಶ್ರವಾದದ್ದೂ ಆದ ಸೋಮವನ್ನು ಹಿಂದೆ ಇಚ್ಛಿಸಿದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನೊಂದಿಗೆ
 ಪಾನಮಾಡಿದನು. ಅದೇ ಸೋಮವು ಮಹಾತ್ಮನೂ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ವಿಸ್ತೃತನಾದವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ತೃಪ್ತಿ
 ಗೊಳಿಸಿತು. ವೃತ್ರಹನನಾದಿ ಮಹತ್ವಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದುದೂ, ಸ್ರವಿಸುವುದೂ,
 ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದುದೂ ಆದ ಸೋಮವು ಸತ್ಯಾತ್ಮಕನಾದವನೂ ಸೋಮಕಾಮನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸೇರಿ ಅವನ
 ದೇಹದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಲಿ.

English Translation

The adorable and powerful (Indra), partaking of the Soma, mixed with barley, effused at the Trikadruga rites, has drunk with Vishnu as much as he wished: the draught has excited that great and mighty Indra to perform great deeds: May that divine (Soma) pervade the divine (Indra), the true Soma (pervade) the true Indra.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ತ್ರಿಕದ್ರುಕೇಷು—ಅಭಿಷ್ಠಾನವೆಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಮೂರು ದಿನಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಜ್ಯೋತಿಷಿ, ಗೌ, ಆಯುಃ ಎಂದು ಹೆಸರು. ತ್ರಿಕದ್ರುಕೇಷು ಎಂದರೆ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಮೂರು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ಯವಾಶಿರಂ—ಸೋಮಲತೆಗಳನ್ನು ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಜಜ್ಜಿ, ಹಿಂಡಿ, ಸೋಸಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಸೋಮರಸಕ್ಕೆ ಸೋಮ ಅಥವಾ ತೀವ್ರ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಈ ವಿಧವಾದ ಸೋಮರಸವು ಶುದ್ಧವಾದುದು. ಇದಕ್ಕೆ ಏನನ್ನೂ ಬೆರಸಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಆ ಸೋಮರಸಕ್ಕೆ ರುಚಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಲು, ಮೊಸರು ಯವಧಾನ್ಯದ ಹಿಟ್ಟು ಇವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಮಿಶ್ರಮಾಡುವುದುಂಟು. ಹಾಗೆ ಮಿಶ್ರಮಾಡಿದ ಎಂದರೆ ಹಾಲು ಸೇರಿಸಿದ ಸೋಮರಸಕ್ಕೆ ಗವಾಶಿರ ಎಂಪೂ, ಮೊಸರು ಮಿಶ್ರಮಾಡಿದ ಸೋಮರಸಕ್ಕೆ ದಧ್ಯಾಶಿರವೆಂದೂ, ಯವಧಾನ್ಯದ (barley) ಹಿಟ್ಟನ್ನು ಮಿಶ್ರಮಾಡಿದ ಸೋಮರಸಕ್ಕೆ ಯವಾಶಿರವೆಂದೂ ಹೆಸರು. ಇಲ್ಲಿ ಯವಾಶಿರವೆಂಬ ಸೋಮ ರಸವಿಶೇಷವು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಸೋಮರಸವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವ ವಿಷಯವಾಗಿಯೂ ಇದಕ್ಕೆ ಮಿಶ್ರಮಾಡುವ ಆಶಿರದ್ರವ್ಯಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿಯೂ ನಾವು ಹಿಂದೆಯೇ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇವೆ.

ಮಹಿಷಃ—ಮಹಾನ್, ಪೂಜ್ಯಃ | ದೊಡ್ಡವನು, ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳವನು, ಪೂಜ್ಯನು. ಮಹಿಷಶಬ್ದವು ಮಹನ್ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ (ನಿ. ೩-೧೩) ಮತ್ತು ಮಹಿಷಾ ಮಹಾಂತೆ ಇತಿ ವಾ ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವಿರುವುದು (ನಿ. ೭-೨೬), ಮಹಿ ಮಹತಿ ಸ್ಥಾನೇ ಸೀದನ್ನಾಸ್ತೇ ಇತಿ ಮಹಿಷಃ | ದೊಡ್ಡ ಅಥವಾ ಪೂಜ್ಯಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಪೂಜ್ಯನಿಗೆ ಮಹಿಷಃ ಎಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಅವಯವಾರ್ಥವು.

ತುವಿಶುಷ್ಮಃ—ಬಹುಬಲಃ | ಬಹಳವಾದ ಬಲವುಳ್ಳವನು. ತುವಿಶಬ್ದವು ಬಹುನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೧೩) ಶುಷ್ಮಶಬ್ದವು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಶುಷ್ಮಮಿತಿ ಬಲನಾಮ (ನಿ. ೨-೨೪) ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವೂ ಇರುವುದು.

ಅಸಿಬತ್ ವಿಷ್ಣುನಾ ಸುತಂ—ತಂ ಸೋಮಂ ವಿಷ್ಣುನಾ ಸಹಾಸಿಬತ್ | ಇಂದ್ರನು ವಿಷ್ಣುವಿನೊಡನೆ ಸೋಮಪಾನಮಾಡಿದನು. ಇಂದ್ರನಿಗೂ ವಿಷ್ಣುವಿಗೂ ಬಹಳ ನಿಕಟವಾದ ಸಾಹಚರ್ಯವಿದೆ. ಋ. ಸಂ. ೬-೬೯ ನೇ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಭರದ್ವಾಜ ಋಷಿಯು ಇಂದ್ರಾವಿಷ್ಣುಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸ್ತುತಿಸಿ ಅವರು ಮಾಡಿದ ಮಹಾಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕಕಡೆ ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ವಿಷ್ಣು ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಸೇರಿ ಮಾಡಿದ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯಗಳ ವರ್ಣನೆ ಇದೆ—

ಇಂದ್ರಾವಿಷ್ಣು ಪಿಬತಂ ಮಧ್ವೋ ಅಸ್ಯ ಸೋಮಸ್ಯ ದಸ್ಯ ಜಠರಂ ಪೃಣೇಥಾಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೬೯ ೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾವಿಷ್ಣುಗಳನ್ನು ಸೋಮಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಅಹ್ವಾನಿಸಿ—ಈ ರುಚಿಕರವಾದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ನಿಮ್ಮ ಉದರವು ತುಂಬುವಂತೆ ಪಾನಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಅಹಿಂ ಯದ್ವೈತ್ರಮಪೋ ವನ್ರಿವಾಂಸಂ ಹನ್ತ್ವಜೀಷಿನ್ ವಿಷ್ಣುನಾ ಸಚಾನಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೨೦-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ವಿಷ್ಣುವಿನೊಡನೆ ಕೂಡಿ ವೃತ್ರನನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಇಂದ್ರಾವಿಷ್ಣು ದ್ಯುಹಿತಾಃ ಶಂಬರಸ್ಯ ನವ ಪುರೋ ನವತಿಂ ಚ ಶ್ವಫಿಷ್ಯಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೯೯-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾವಿಷ್ಣುಗಳಿಬ್ಬರೂ ಸೇರಿ ಶಂಬರಾಸುರನ ತೊಂಭತ್ತೊಂಭತ್ತು ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ವಿಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾವಿಷ್ಣುಗಳಿಗೆ ಇರುವ ಸಖ್ಯವೂ ಸಾಹಚರ್ಯವೂ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಸಃ ಈಂ ಮನಾದ ಮಹಿ ಕರ್ಮ ಕರ್ತವೇ ಮಹಾಂ ಉರುಂ—ಸೀತಃ ಸ ಸೋಮೋ ಮಹಾಂತಂ ತೇಜಸಾ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಮೇನಮಿಂದ್ರಂ ಮಹದ್ವೈತ್ರಹನನಾದಿಲಕ್ಷಣಂ ಕರ್ಮ ಕರ್ತುಮನಾದಯತ್ | ಇಂದ್ರನಿಂದ ಪಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಆ ಸೋಮವು ಮಹಾಮಹಿಮನೂ, ತೇಜೋಬಲವಿಶಿಷ್ಟನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವೃತ್ರನ ಧಾದಿಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಹಳ ಹರ್ಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿತು. ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನು ಸೋಮಪಾನದಿಂದ ಹರ್ಷಗೊಂಡವನಾಗಿ ವೃತ್ರನಧವೇ ಮೊದಲಾದ ಮಹಾಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ಅಂತಹ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮಪಾನವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಬಹಳವಾದ ಹರ್ಷವನ್ನೂ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡಿತು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸಃ ಏನಂ ಸತ್ವತ್ ದೇವಃ ದೇವಂ ಸತ್ಯಂ ಇಂದ್ರಂ ಸತ್ಯಃ ಇಂದುಃ—ದೀಪ್ಯಮಾನಃ ಸೋಮಃ ಸ್ರವನ್ ಯಥಾರ್ಥಭೂತಂ ದೇವಂ ಸೋಮಂ ಕಾಮಯಮಾನಮಿಂದ್ರಂ ವ್ಯಾಪ್ನೋತು | ಈ ಕೊನೆಯ ಪಾದವು ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪುನಃ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ಜಜ್ಜುವಾಗ ತೊಟ್ಟುತೊಟ್ಟಾಗಿ ಸ್ರವಿಸುತ್ತಿರುವ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಈ ಸೋಮರಸವು ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸೇರಿ ಅವನಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಲಿ. ಎಂದರೆ ಹೊಸದಾಗಿ ಹಿಂಡಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿರುವ ಈ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಯಥೇಷ್ಟವಾಗಿ ಪಾನಮಾಡಿ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಲಿ ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಇಂದುಃ—ಇಂದುರಿಂಧೇರುನತ್ತೇರ್ವಾ | (ನಿ. ೧೦-೪೨). ಪ್ರಜ್ವಲಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಇಂಧ್ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ, ತೇವಮಾಡುವಂತೆ ಪ್ರವಹಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಉದ್ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ ಈ ಪದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಬಹುದೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಿವರಿಸಿ—

ಪ್ರ ತದ್ವೋಚೇಯಂ ಭವ್ಯಾಯೇಂದವೇ ಹವೋ ನ ಯ ಇಷವಾನ್ಮನ್ಮ ರೇಜತಿ ರಕ್ಷೋಹಾ ಮನ್ಮ ರೇಜತಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೯-೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ದಹರಿಸಿ ಇಂದು ಶಬ್ದದ ಎರಡುವಿಧ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸೋಮರಸಕ್ಕೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಗುಣವನ್ನೂ ಮತ್ತು ದ್ರವರೂಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರವಹಿಸಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನೆನೆಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಗುಣವನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿ ಸ್ತುತಿಸಿದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಧ ತ್ವಿಷೀಮಾ ಅಭ್ಯೋಜಸಾ ಕ್ರಿವಿಂ ಯುಧಾಭವದಾ ರೋದಸೀ ಅಪ್ಪ-

ಣದಸ್ಯ ಮಜ್ಜನಾ ಪ್ರ ವಾವೃಧೇ |

ಅಧತ್ತಾನ್ಯಂ ಜಠರೇ ಪ್ರೇಮರಿಚ್ಯತ ಸೈನಂ ಸಶ್ವದ್ವೇವೋ ದೇವಂ ಸತ್ಯ-

ಮಿನ್ದ್ರಂ ಸತ್ಯ ಇನ್ದ್ರಃ || ೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಧ | ತ್ವಿಷೀಮಾನ್ | ಅಭಿ | ಓಜಸಾ | ಕ್ರಿವಿಂ | ಯುಧಾ | ಅಭವತ್ | ಆ | ರೋದಸೀ ಇತಿ |

ಅಪ್ಪಣತ್ | ಅಸ್ಯ | ಮಜ್ಜನಾ | ಪ್ರ | ವಾವೃಧೇ |

ಅಧತ್ತ | ಅನ್ಯಂ | ಜಠರೇ | ಪ್ರ | ಈಂ | ಅರಿಚ್ಯತ | ಸಃ | ಏನಂ | ಸಶ್ವತ್ | ದೇವಃ | ದೇವಂ | ಸತ್ಯಂ |

ಇನ್ದ್ರಂ | ಸತ್ಯಃ | ಇನ್ದ್ರಃ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಧ ಅಥ ಸೋಮಪಾನಾನಂತರಂ ತ್ವಿಷೀಮಾನ್ ದೀಪ್ತಿಮಾನಿಂಪ್ರ ಓಜಸಾ ಬಲೇನ ಕ್ರಿವಿಂ ನಾಮಾಸುರಂ ಯುಧಾ ಯುಧೇನಾಭ್ಯಭವತ್ | ಅಭಿಭೂತವಾನ್ | ಕಿಂಚಿ ಸ ಇಂದ್ರೋ ರೋದಸೀ ದ್ಯಾನಾಪೃಥಿವ್ಯಾವಾಪ್ಪಣತ್ | ಸ್ವತೇಜಸಾ ಸಮಂತಾತ್ಪೂರಯಾಮಾಸ | ತಥಾಸ್ಯ ಸೀತಸ್ಯ ಸೋಮಸ್ಯ ಮಜ್ಜನಾ ಬಲೇನ ಪ್ರವಾವೃಧೇ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ವರ್ಧತೇ | ಯದ್ವಾ ಅಸ್ಯ ಕ್ರಿವೇರಸುರಸ್ಯ ಮಜ್ಜನಾ ಸಾರೇಣ ರೋದಸೀ ಅಪೂರಯತ್ | ಸ ಇಂದ್ರಃ ಸೋಮಂ ದ್ವೇಧಾ ವಿಭಜ್ಯಾನ್ಯಂ ಭಾಗಂ ಸ್ವಕೀಯೇ ಜಠರೇಧತ್ತ | ಈಮೇನಮಪರಂ ಭಾಗಂ ದೇವೇಭ್ಯಃ ಪ್ರಾರಿಚ್ಯತ | ಪ್ರಾರೇಚಯೇತ್ | ಏತೇನಾರ್ಥಮಿಂದ್ರಾಯ ಅರ್ಧಮನ್ಯೇಭ್ಯೋ ದೇವೇಭ್ಯ ಇತ್ಯುಕ್ತಂ ಭವತಿ | ತಥಾ ತೈತ್ತಿರೀಯಕಂ | ಯತ್ಪರ್ವೇಷಾಮರ್ಧಮಿಂದ್ರಃ ಪ್ರತಿ ತಸ್ಮಾದಿಂದ್ರೋ ದೇವತಾನಾಂ ಭೂಯಿಷ್ಯಭಾಕ್ತಮಃ | ತೈ. ಸಂ. ೫-೪-೮-೨ | ಇತಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಥ—ಸೋಮಪಾನದ ಅನಂತರ | ತ್ವಿಷೀಮಾನ್—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಇಂದ್ರನು | ಓಜಸಾ—ತನ್ನ ಬಲದಿಂದ | ಕ್ರಿವಿಂ—ಕ್ರಿವಿಯೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು | ಯುಧಾ—ಯುದ್ಧದಿಂದ | ಅಭಿ ಅಭವತ್—ಸೋಲಿಸಿದನು (ಮತ್ತು) | ರೋದಸೀ—ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು | ಆ ಅಪ್ಯಣಿತ್—ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ತುಂಬಿದನು | ಅಸ್ಯ—ಪಾನಮಾಡಿದ ಸೋಮರಸದ | ಮಜ್ಞನಾ—ಬಲದಿಂದ | ಪ್ರ ವಾವೃಥೇ—ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದನು | ಸಃ—ಇಂದ್ರನು (ಸೋಮವನ್ನು ಎರಡುಭಾಗಮಾಡಿ) | ಅನ್ಯಂ—ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು | ಜತರೇ—ತನ್ನ ಉದರದಲ್ಲಿ | ಅಥತ್ತ—ತುಂಬಿಕೊಂಡನು | ಈಂ—ಈ ಇನ್ನೊಂದು ಭಾಗವನ್ನು | ಪ್ರ ಅರಿಚ್ಯತ—(ದೇವತೆಗಳಿಗೆ) ವಿಭಾಗಮಾಡಿದನು | ಸತ್ಯಃ—ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದುದೂ | ಇಂದುಃ—ಸ್ರವಿಸುವುದೂ | ದೇವಃ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದುದೂ ಆದ | ಸಃ—ಸೋಮವು | ಸತ್ಯಂ—ಸತ್ಯಾತ್ಮಕನಾದವನೂ | ದೇವಂ—ಸೋಮ ಕಾಮನಾದವನೂ ಆದ | ಏನಂ ಇಂದ್ರಂ—ಈ ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಸಶ್ಚತ್—ಸೇರಿಕೊಂಡು ಅವನ ದೇಹದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಲಿ

ಭಾವಾರ್ಥ

ಸೋಮಪಾನದ ಅನಂತರ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಬಲದಿಂದ ಕ್ರಿವಿಯೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಸೋಲಿಸಿದನು. ಮತ್ತು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ತುಂಬಿದನು. ಪಾನಮಾಡಿದ ಸೋಮರಸದ ಬಲದಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದನು. ಇಂದ್ರನು ಸೋಮವನ್ನು ಎರಡು ಭಾಗಮಾಡಿ ಒಂದುಭಾಗವನ್ನು ತನ್ನ ಉದರದಲ್ಲಿ ತುಂಬಿಕೊಂಡನು. ಇನ್ನೊಂದು ಭಾಗವನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವಿಭಾಗಮಾಡಿದನು. ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದುದೂ ಸ್ರವಿಸುವುದೂ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದುದೂ ಆದ ಸೋಮವು ಸತ್ಯಾತ್ಮಕನಾದವನೂ ಸೋಮಕಾಮನಾದವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸೇರಿಕೊಂಡು ಅವನ ದೇಹದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಲಿ.

English Translation

Thereupon, resplendent, he has overcome Krivi in conflict by his prowess: he has filled heaven and earth (with his lustre), and has been invigorated by the efficacy of the draught: one portion he has taken to himself: the other he has distributed (to the gods): May that divine (Soma) pervade the divine (Indra), the true Soma, the true (Indra).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಥ ತ್ವಿಷೀಮಾನ್ ಓಜಸಾ ಕ್ರಿವಿಂ ಯುಧಾ ಅಭಿ ಅಭವತ್—ಸೋಮಪಾನಾನಂತರಂ ದೀಪ್ತಿಮಾನಂದ್ರಃ ಬಲೇನ ಕ್ರಿವಿನಾಮಾನಮಸುರಂ ಯುದ್ಧೇನಾಭಿಭೂತವಾನ್ | ಹಿಂದಿನ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಸೋಮಪಾನಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಸೋಮಪಾನದಿಂದ ಜನಿತವಾದ ಹರ್ಷದಿಂದ ಬಲಗೊಂಡು ಕ್ರಿವಿ ಎಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸೋಲಿಸಿದನು. ಕ್ರಿವಿ ಎಂಬ ಅಸುರನ ವಿಷಯವನ್ನು ನಾವು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿದ್ದೇವೆ.

ಆ ರೋದಸೀ ಅಪ್ಯಣಿತ್ ಅಸ್ಯ ಮಜ್ಜನಾ—ಸ ಇಂದ್ರೋ ಸ್ವತೇಜಸಾ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಸಮಂತಾ-
ತ್ಪ್ರಿಯಾಮಾಸ | ತಥಾ ಸೀತಸ್ಯ ಸೋಮಸ್ಯ ಬಲೇನ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ವರ್ಧತೇ | ಆ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ತೇಜಸ್ವಿ
ನಿಂದ ಅಥವಾ ಶಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳಿಂದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು ತುಂಬಿದನು ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತಿಶಯಗಳು
ಪೃಥಿವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸಿದವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಮತ್ತು ಸೋಮಪಾನದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಬಲದಿಂದ
ಇಂದ್ರನ ಶಕ್ತಿಯು ಬಹಳವಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಯಾಯಿತು. ಅಥವಾ ಅಸ್ಯ ಕ್ರಿವೇರಸುರಸ್ಯ ಮಜ್ಜನಾ ಸಾರೇಣ
ರೋದಸೀ ಅಪೂರಯತ್ | ಈ ಕ್ರಿವಿಯೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡಿ ಅವನ ದೇಹದ ಸಾರದಿಂದ ಭೂಮಿಯ
ನ್ನೆಲ್ಲಾ ತುಂಬಿದನು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಇತಿಹಾಸವಿದೆ. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವವೆಲ್ಲವೂ ಜಲಾ
ವೃತವಾಗಿ ಭೂಮಿಯೇ ಇಲ್ಲದಂತಾಗಿತ್ತು. ಆಗ ವಿಷ್ಣುವು ಮಧುಕೈಟಭರೆಂಬ ದೈತ್ಯರನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದನು ಅವರ
ಶರೀರದ ಮೇದಸ್ಸೇ ಈಗಿರುವ ಭೂಮಿಯಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿತವಾಯಿತು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಭೂಮಿಗೆ ಮೇದಿನೀ ಎಂದು
ಹೆಸರಿದೆ ಎಂಬ ಇತಿಹಾಸವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಈ ಇತಿಹಾಸಕ್ಕೆ ಇಂದ್ರನು ಕ್ರಿವಿ ಎಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡಿ
ಅವನ ಸಾರದಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ತುಂಬಿದನು ಎಂಬುದೇ ಆಧಾರವಾಗಿರಬಹುದು

ಸಃ ಅನ್ಯಂ ಜಠರೇ ಅಧತ್ತ ಈಂ ಪ್ರ ಅರಿಚ್ಯತ—ಸ ಇಂದ್ರಃ ಸೋಮಂ ದ್ವೇಧಾ ವಿಭಜ್ಯಾನ್ಯಂ
ಭಾಗಂ ಸ್ಯಕೀಯೇ ಜಠರೇಧತ್ತ | ಅಪರಂ ಭಾಗಂ ದೇವೇಭ್ಯಃ ಪ್ರಾರಿಚ್ಯತ ಪ್ರಾರೇಚಯತ್ | ಏತೇನಾ-
ರ್ಥಮಿಂದ್ರಾಯ ಅರ್ಧಮನ್ಯೇಭ್ಯೋ ದೇವೇಭ್ಯ ಇತ್ಯುಕ್ತಂ ಭವತಿ | ಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಸೋಮ
ರಸವನ್ನು ಆ ಇಂದ್ರನು ಎರಡು ಭಾಗಮಾಡಿ ಒಂದನ್ನು ತಾನು ತನ್ನ ಉದರದಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿ ಎಂದರೆ ಪಾನಮಾಡಿ ಉಳಿದ
ಅರ್ಧಭಾಗವನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹಂಚಿಕೊಟ್ಟನು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು—

ಯತ್ಸರ್ವೇಷಾಮರ್ಧಮಿಂದ್ರಃ ಪ್ರತಿ ತಸ್ಮಾದಿಂದ್ರೋ ದೇವತಾನಾಂ ಭೂಯಿಷ್ಯಭಾಕ್ತಮಃ ||

(ತೈ. ಸಂ. ೫-೪-೮-೩)

ಎಂಬ ತೈತ್ತಿರೀಯಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯವನ್ನು ವಾಕ್ಯಸಮರ್ಥನೆಗಾಗಿ ಉದಹರಿಸಿರುವರು. ಕೊನೆಯಪಾದದ ಅರ್ಥ
ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಸಂಹಿತಾಸೂತ್ರಃ

ಸಾಕಂ ಜಾತಃ ಕ್ರತುನಾ ಸಾಕಮೋಜಸಾ ನವಕ್ರಿಥ ಸಾಕಂ ವೃದ್ಧೋ

ವೀಯೈಃ ಸಾಸಹಿವ್ಯುಧೋ ವಿಚರ್ಷಣಿಃ |

ದಾತಾ ರಾಧಃ ಸ್ತುವತೇ ಕಾಮ್ಯಂ ವಸು ಸೈನಂ ಸಶ್ವದ್ವೇವೋ ದೇವಂ ಸತ್ಯ-

ಮಿನ್ದ್ರಂ ಸತ್ಯ ಇನ್ದ್ರಃ || ೩ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸಾಕಂ | ಜಾತಃ | ಕ್ರತುನಾ | ಸಾಕಂ | ಓಜಸಾ | ವವಕ್ಷಿಥ | ಸಾಕಂ | ವೃದ್ಧಃ | ವೀರ್ಯಃ | ಸಸಹಿಃ |
 ಮೃಧಃ | ವಿಚರ್ಷಣಿಃ ||
 ದಾತಾ | ರಾಧಃ | ಸ್ತುವತೇ | ಕಾಮ್ಯಂ | ವಸು | ಸಃ | ಏನಂ | ಸಶ್ಚತಾ | ದೇವಃ | ದೇವಂ | ಸತ್ಯಂ |
 ಇಂದ್ರಂ | ಸತ್ಯಃ | ಇಂದ್ರಃ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಕ್ರತುನಾ ಕರ್ಮಣಾ ಪ್ರಜ್ಞಯಾ ವಾ ಸಾಕಂ ಸಹ ಜಾತಃ ಸಾಕಮೋಜಸಾ ಬಲೇನ ಸಹ ವವ-
 ಕ್ಷಿಥ | ವಿಶ್ವಂ ವೋಡುಮಿಚ್ಛಸಿ || ವಹೇಃ ಸನಂತಸ್ಯ ಲಿಟಿ ಮಂತ್ರತ್ವಾದಾನ್ಮ ಭವತಿ || ಕಿಂಚಿ ತ್ವಂ
 ವೀರ್ಯಃ ಶತ್ರುಹನನಾದಿಲಕ್ಷಣೈಃ ಪರಾಕ್ರಮೈಃ ಸಾಕಂ ಸಹ ವೃದ್ಧಃ ಪ್ರವೃದ್ಧೋ ಮೃಧೋ ಹಿಂಸಕಾನ್
 ಸಂಗ್ರಾಮಾನ್ವಾ ಸಾಸಹಿಃ || ನ ಲೋಕಾವ್ಯಯೇತಿ ಪಶ್ವೀಪ್ರತಿಷೇಧಃ || ತೇಷಾಮಭಿಭವಿತಾ | ವಿಚರ್ಷಣಿಃ
 ಪುಣ್ಯಕೃತೋಽಪುಣ್ಯಕೃತಶ್ಚ ವಿಶೇಷೇಣ ದ್ರಷ್ಟಾ ಸ್ತುವತೇ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಕುರ್ವಾಣಾಯ ಯಜಮಾನಾಯ
 ರಾಧಃ ಸಾಧಕಂ ಕಾಮ್ಯಂ ಪ್ರಾರ್ಥನೀಯಂ ವಸು ಧನಂ ದಾತಾ ಸನ್ ವವಕ್ಷಿಥೇತಿ ಸಮನ್ವಯಃ | ಸೈನ-
 ಮಿತಿ ಪರೋಕ್ಷನಿರ್ದೇಶಃ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥಶ್ಚ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಕ್ರತುನಾ ಸಾಕಂ—ಉತ್ತಮವಾದ ಕರ್ಮದೊಡನೆಯೂ ಅಥವಾ ಪ್ರಜ್ಞೆಯೊಡನೆಯೂ | ಓಜಸಾ
 ಸಾಕಂ—ಬಲದೊಡನೆಯೂ | ಜಾತಃ—ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಿಯೂ | ವೀರ್ಯಃ ಸಾಕಂ—ಶತ್ರುಹನನಾದಿ ಪರಾಕ್ರಮ
 ಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿ | ವೃದ್ಧಃ—ಪ್ರವೃದ್ಧನಾಗಿ | ಮೃಧಃ—ಹಿಂಸಕರಾದ ಅಸುರರನ್ನು | ಸಾಸಹಿಃ—ಎದುರಿಸಿ
 ಸೋಲಿಸುವವನಾಗಿಯೂ | ವಿಚರ್ಷಣಿಃ—(ಸಜ್ಜನರನ್ನೂ ದುಷ್ಟರನ್ನೂ) ವಿಭಾಗಮಾಡಿ ನೋಡತಕ್ಕವನಾಗಿಯೂ
 ಆದ ನೀನು | ಸ್ತುವತೇ—ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ರಾಧಃ—ಕಾರ್ಯಸಾಧಕವಾದುದೂ | ಕಾಮ್ಯಂ—
 ಪ್ರಾರ್ಥನೀಯವಾದುದೂ ಆದ | ವಸು—ಧನವನ್ನು | ದಾತಾ—ಕೊಡತಕ್ಕವನಾಗಿ | ವವಕ್ಷಿಥ—(ವಿಶ್ವದ ಭಾರ
 ವನ್ನು) ವಹಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸಿದೆ | ಸತ್ಯಃ—ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದುದೂ | ಇಂದ್ರಃ—ಸ್ರವಿಸುವುದೂ | ದೇವಃ—ಪ್ರಕಾಶ
 ಮಾನವಾದುದೂ ಆದ | ಸಃ—ಸೋಮವು | ಸತ್ಯಂ—ಸತ್ಯಾತ್ಮಕನಾದವನೂ | ದೇವಂ—ಸೋಮಕಾಮನಾದ
 ವನೂ ಆದ | ಏನಂ ಇಂದ್ರಂ—ಆ ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಸಶ್ಚತಾ—ಸೇರಿಕೊಂಡು ಅವನ ದೇಹದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಉತ್ತಮವಾದ ಪ್ರಜ್ಞೆಯೊಡನೆಯೂ, ಬಲದೊಡನೆಯೂ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಿಯೂ ಶತ್ರುಹನನಾದಿಪರಾಕ್ರಮ
 ಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿ ಪ್ರವೃದ್ಧನಾಗಿ ಹಿಂಸಕರಾದ ಅಸುರರನ್ನು ಎದುರಿಸಿ ಸೋಲಿಸುವವನಾಗಿಯೂ, ಸದಸಜ್ಜನರನ್ನು
 ವಿಭಾಗಮಾಡಿ ನೋಡತಕ್ಕವನಾಗಿಯೂ ಇರುವ ನೀನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಕಾರ್ಯಸಾಧಕವಾ

ದುದೂ, ಪ್ರಾರ್ಥನೀಯವಾದುದೂ ಅದ ಧನವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವನಾಗಿ ವಿಶ್ವದ ಭಾರವನ್ನು ವಹಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸಿದೆ. ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದುದೂ ಸ್ತವಿಸುವುದೂ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದುದೂ ಅದ ಸೋಮವು ಸತ್ಯಾತ್ಮಕನಾದವನೂ ಸೋಮ ಕಾಮನಾದವನೂ ಅದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸೇರಿಕೊಂಡು ಅವನ ದೇಹದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಲಿ.

English Translation

Cognate with (pious) works and with power, you desire to support (the Universe): mighty with heroic (energies), you are the subduer of the malevolent; (you are) the distinguisher (between the doer of good and ill): the giver of the substantial wealth he desires to him who praises you: May the divine (Soma) pervade the divine (Indra), the true Soma, the true (Indra).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸಾಕಂ ಜಾತಃ ಕ್ರತುನಾ—ಕರ್ಮಣಾ ಪ್ರಜ್ಞಯಾ ವಾ ಸ ಜಾತೋಽಸಿ | ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಹುಟ್ಟುವಾಗಲೇ ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಭಜನೀಯನಾಗಿಯೂ ಅಥವಾ ಪ್ರಜ್ಞಾವಂತನಾಗಿಯೂ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಿರುವೆ. ಸಾಧಾರಣಮನುಷ್ಯರು ಅಥವಾ ಇತರ ದೇವತೆಗಳು ದುಟ್ಟಿದ ಕೆಲವು ಕಾಲದಮೇಲೆ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಅಥವಾ ಜ್ಞಾನವಂತರಾಗಲು ಮಾತ್ರ ಸಾಧ್ಯವು. ಆದರೆ ಇಂದ್ರನಾದ ನಿನ್ನ ವಿಷಯವು ಹಾಗಲ್ಲ. ಹುಟ್ಟುವಾಗಲೇ ಸಾಹಸಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಶಕ್ತನಾಗಿರುವೆ ಅಥವಾ ಹುಟ್ಟುವಾಗಲೇ ನಿನಗೆ ಸರ್ವತೋಮುಖವಾದ ಜ್ಞಾನ ಪಿರುವುದು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಈ ವಿಷಯವು—

ಯೋ ಜಾತ ಏವ ಪ್ರಥಮೋ ಮನಸ್ವಾನ್ ದೇವೋ ದೇವಾನ್ ಕ್ರತುನಾ ಪರ್ಯಭೂಷತ್
ಯಸ್ಯ ಶುಷ್ಮಾದ್ರೋದಸೀ ಅಭ್ಯಸೇತಾಂ ನೃವ್ಲಸ್ಯ ಮಹ್ನಾ ಸ ಜನಾಸ ಇಂದ್ರಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೧೭-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ಓಜಸಾ ಸಾಕಂ ವನಕ್ಷಿಥ—ಬಲೇನ ಸಹ ವಿಶ್ವಂ ವೋಢುನಿಚ್ಛಸಿ | ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಬಲದಿಂದಲೇ ನೀನು ವಿಶ್ವವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಧರಿಸಿ ಪಾಲಿಸಲು ಸಮರ್ಥನಾಗಿದ್ದೀಯೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು

ವೀರ್ಯೈಃ ಸಾಕಂ ವೃದ್ಧಃ ಮೃಧಃ ಸಾಸಹಃ—ತ್ವಂ ಶತ್ರುಹನನಾದಿಲಕ್ಷಣೈಃ ಪರಾಕ್ರಮೈಃ ಸಹ ಪ್ರವೃದ್ಧೋ ಹಿಂಸಕಾನ್ ಸಂಗ್ರಾಮಾನ್ವಾ ಸಾಸಹಃ | ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ನಿನ್ನ ಅತಿಶಯವಾದ ಪರಾಕ್ರಮಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿ ನಿನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತಿಶಯಗಳನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಹಿಂಸಕರಾದ ಶತ್ರುಗಳು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ಬಾಧೆಗಳನ್ನು ಸಹಿಸಿ ಅವರನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸುತ್ತೀಯೆ ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವಿಚರ್ಷಣಃ—ಪುಣ್ಯಕೃತೋಽಪುಣ್ಯಕೃತಶ್ಚ ವಿಶೇಷೇಣ ದ್ರಷ್ಟಾ | ಇಂದ್ರನು, ಪುಣ್ಯಮಾಡುವವರು ಯಾರು, ಪಾಪಮಾಡುವವರು ಯಾರು ಎಂದು ನೋಡುವವನು ಎಂದರೆ ಪುಣ್ಯಮಾಡುವವರಿಗೆ ಸತ್ಪಲನನ್ನೂ, ಪಾಪ ಮಾಡುವವರಿಗೆ ಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ಕೊಡುವವನು ಎಂದರ್ಥವು.

ದಾತಾ ರಾಧಃ ಸ್ತುವತೇ ಕಾಮ್ಯಂ ವಸು—ಸ್ತೋತ್ರಂ ಕುರ್ವಾಣಾಯ ಯಜಮಾನಾಯ ರಾಧಃ
ಸಾಧಕಂ ಕಾಮ್ಯಂ ಪ್ರಾರ್ಥನೀಯಂ ವಸು ಧನಂ ದಾತಾ | ಈ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತಿರುವ
ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಅವನಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುವವನು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದದ
ವಿನರಣೆಯು ಮೊದಲನೆಯ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಿದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತವ ತ್ಯನ್ನರ್ಯಂ ನೃತೋಽಪ ಇನ್ದ್ರ ಪ್ರಥಮಂ ಪೂರ್ವ್ಯಂ ದಿವಿ ಪ್ರವಾ-
ಚ್ಯಂ ಕೃತಂ |

ಯದ್ಧೇವಸ್ಯ ಶವಸಾ ಪ್ರಾರಿಣಾ ಅಸುಂ ರಿಣನ್ತಪಃ |

ಭುವದ್ವಿಶ್ವಮುಭ್ಯಾದೇವಮೋಜಸಾ ವಿದಾದೂರ್ಜಂ ಶತಕ್ರತುರ್ವಿದಾಶಿಷಂ ||

ಪದಪಾಠಃ

ತವ | ತ್ಯತ್ | ನರ್ಯಂ | ನೃತೋ ಇತಿ | ಅಪಃ | ಇನ್ದ್ರ | ಪ್ರಥಮಂ | ಪೂರ್ವ್ಯಂ | ದಿವಿ | ಪ್ರವಾಚ್ಯಂ |
ಕೃತಂ |

ಯತ್ | ದೇವಸ್ಯ | ಶವಸಾ | ಪ್ರ | ಅರಿಣಾಃ | ಅಸುಂ | ರಿಣನ್ | ಅಪಃ |

ಭುವತ್ | ವಿಶ್ವಂ | ಅಭಿ | ಆದೇವಂ | ಒಜಸಾ | ವಿದಾತ್ | ಊರ್ಜಂ | ಶತಕ್ರತುಃ | ವಿದಾತ್ |

ಇಷಂ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ನೃತೋ ಸರ್ವೇಷಾಂ ನರ್ತಯಿತಃ ಹೇ ಇಂದ್ರ ನರ್ಯಂ ನರಾಣಾಂ ಹಿತಕರಂ ಪ್ರಥಮಂ
ಪ್ರತೀತಂ || ಪ್ರಥಮಂ ಪ್ರತೀತಮಿತಿ ಯಾಸ್ಯಃ || ಪೂರ್ವ್ಯಂ ಪೂರ್ವಕಾಲಭವಂ ತ್ವಯಾ ಕೃತಂ | ತವ ತ್ಯತ್
ತದಪಃ ಕರ್ಮ ದಿವಿ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕೇ ಪ್ರವಾಚ್ಯಂ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ವಕ್ತವ್ಯಂ | ಶ್ಲಾಘನೀಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ |
ಕಿಂ ತತ್ | ದೇವಸ್ಯ ವಿಜಿಗೀಷೋರಸುರಸ್ಯಾಸುಂ ಪ್ರಾರಿಣಂ ರಿಣನ್ ಹಿಂಸನ್ ತ್ವಮಪಸ್ತೇನ ನಿರುದ್ಧಾ-
ನ್ಯುದಕಾನಿ ಪ್ರಾರಿಣಾಃ | ಪ್ರೈರಯಃ | ಇತಿ ಯದೇತತ್ಕರ್ಮ ತತ್ಪ್ರವಾಚ್ಯಮಿತಿ ಸಮನ್ವಯಃ | ಪರೋಕ್ಷ-
ನಿರ್ದೇಶೋಽವಶಿಷ್ಟಃ | ಸ ಇಂದ್ರೋ ವಿಶ್ವಂ ವ್ಯಾಪ್ತಮಾದೇವಂ ತನೋರೂಪಮಸುರಮೋಜಸಾ ಬಲೇ-
ನಾಭಿಭವತ್ | ಅಭಿಭವತು | ಕಿಂಚಿ ಶತಕ್ರತುರಿಂದ್ರ ಊರ್ಜಂ ಬಲಂ ವಿದಾತ್ | ಇಷಂ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣ-
ಮನ್ವಂ ಚ ವಿದಾತ್ | ವಿದಿತ್ ಲಾಭೇ ಶವಿಕರಣೇ | ಲೇಟ್ಕಡಾಗಮಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ನೃತೋ—(ಹರ್ಷದಿಂದ ಸಕಲರನ್ನೂ) ನಲಿಯುವಂತೆ ಮಾಡತಕ್ಕ | ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಯತ್—ಯಾವ ನಿನ್ನ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ | ದೇವಸ್ಯ—ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಬೇಕೆಂದಿದ್ದ ಅಸುರನ | ಅಸುಂ—ಪ್ರಾಣವನ್ನು | ಶವಸಾ—ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ | ರಿಣನ್—ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಾ | ಅಪಃ—(ಅವನಿಂದ ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ) ಉದಕಗಳನ್ನು | ಪ್ರಾರಿಣಾಃ—ಪ್ರವಹಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದೆಯೇ | ನರೈ—ನರರಿಗೆ ಹಿತಕರವಾದುದೂ | ಪ್ರಥಮಂ—ಉತ್ತಮವಾದುದೂ | ಪೂರ್ವ್ಯಂ—ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದೂ | ತವ ಕೃತಂ—ನಿನ್ನಿಂದ ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟದೂ | ತೈತ್ ಅಪಃ—ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದೂ ಅದ ಆ ಕರ್ಮವು | ದಿವಿ—ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿ | ಪ್ರವಾಚ್ಯಂ—ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಹೊಗಳಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದಾಗಿದೆ | ಶತಕ್ರತುಃ—ಅದೇ ಇಂದ್ರನು | ವಿಶ್ವಂ—ವಿಶ್ವವನ್ನೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸಿದವನೂ | ಅದೇವಂ—ಪ್ರಕಾಶವಿಲ್ಲದೇ ತಮೋರೂಪನಾದವನೂ ಅದ ಅಸುರನನ್ನು | ಓಜಸಾ—ಬಲದಿಂದ | ಅಭಿ ಭುವತ್—ಸೋಲಿಸಲಿ | ಊರ್ಜಂ—ಬಲವನ್ನು | ವಿದಾತ್—ಹೊಂದಲಿ | ಇಷಂ—ಅನ್ನವನ್ನೂ | ವಿದಾತ್—ಹೊಂದಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಹರ್ಷದಿಂದ ಸಕಲರನ್ನೂ ನಲಿಯುವಂತೆ ಮಾಡತಕ್ಕ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಯಾವ ನಿನ್ನ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಬೇಕೆಂದಿದ್ದ ಅಸುರನ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಾ ಅವನಿಂದ ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಉದಕಗಳನ್ನು ಪ್ರವಹಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದೆಯೇ, ನರರಿಗೆ ಹಿತಕರವಾದುದೂ, ಉತ್ತಮವಾದುದೂ, ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದೂ, ನಿನ್ನಿಂದ ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟದೂ; ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದೂ ಅದ ಆ ಕರ್ಮವು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಹೊಗಳಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದಾಗಿದೆ. ಅದೇ ಇಂದ್ರನು ವಿಶ್ವವನ್ನೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸಿದವನೂ, ಪ್ರಕಾಶವಿಲ್ಲದೇ ತಮೋರೂಪನಾದವನೂ ಅದ ಅಸುರನನ್ನು ಬಲದಿಂದ ಸೋಲಿಸಲಿ, ಬಲವನ್ನು ಅನ್ನವನ್ನೂ ಹೊಂದಲಿ.

English Translation

Indra, the delighter (of all), the first act performed by you in ancient time was for the good of man, and deserving of renown in heaven, when, arresting by force the breath of the (enemy) of the gods, you sent down the rain : May Indra prevail by his prowess over all that is godless : may Shatakratu obtain vigour ; may he obtain (sacrificial) food.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ತೈತ್—ತತ್ | ತೈತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತಚ್ಛಬ್ದದ ಅರ್ಥವೇ ಇರುವುದು. ಅದು, ಆ, ಅಂತಹ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ನರ್ಯಂ—ನರಾಣಾಂ ಹಿತಕರಂ | ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಹಿತಕರವಾದ ಎಂದರ್ಥವು.

ಸೃತೋ—ಸರ್ವೇಷಾಂ ನರ್ತಯಿತಃ | ಸರ್ವರನ್ನೂ (ಅನಂದದಿಂದ) ನರ್ತನಮಾಡುವಂತೆ ಮಾಡುವವನು ಎಂದು ಸಂಬುಧ್ಯೇಕವಚನದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅರ್ಥವು ಸಂದರ್ಭೋಚಿತವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಪಃ—ಕರ್ಮ | ಅಪಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧) ಅಪಃ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮವು, ಕಾರ್ಯವು ಎಂದರ್ಥವು.

ಪ್ರಥಮಂ—ಮುಖ್ಯವಾದ | ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಕರು ಪ್ರಥಮ ಇತಿ ಮುಖ್ಯನಾಮ ಪ್ರತಿನೋ ಭವತಿ ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು (ನಿ. ೨-೨೨).

ದೇವಸ್ಯ—ವಿಜಿಗೀಷೋರಸುರಸ್ಯ | ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಜಯಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ ಅಸುರನ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು.

ಶವಸಾ—ಶವಃ ಶಬ್ದವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೪). ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಬಲವೆಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಇಷ್ಟತ್ತಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು.

—೦:—

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ತೃತೀಯೇನುವಾಕೇ ದಶ ಸೂಕ್ತಾನಿ | ತತ್ರೇದಮೇಕೋನವಿಂಶತ್ಕೃಚಂ ಗಾರ್ತ್ವಮದಂ ಪ್ರಥಮಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಅತ್ರೇಯಮನುಕ್ರಮಣಿಕಾ | ಗಣಾನಾಮೇಕೋನಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ತತ್ಯಂ ಹ ಬಾರ್ಹ-
ಸ್ತತ್ಯಾಸ್ತು ದೃಷ್ಟಲಿಂಗಾಃ ಪಂಚದಶ್ಯಂತ್ಯೇ ತ್ರಿಷ್ಟುಭಾವಿತಿ | ಪಂಚದಶ್ಯೇಕೋನವಿಂಶೀ ಚ ತ್ರಿಷ್ಟುಭಾ |
ಶಿಷ್ಟಾ ಜಗತ್ಯಃ | ಯಾಸು ಬೃಹಸ್ಪತಿಶಬ್ದಃ ಶ್ರೂಯತೇ ತಾ ಬಾರ್ಹಸ್ತತ್ಯಾಃ | ಶಿಷ್ಟಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ತತ್ಯಾಃ ||
ಪ್ರವರ್ಗ್ಯೇಭಿಷ್ಟವ ಏತತ್ಸೂಕ್ತಂ | ಸ್ಪೃಷ್ಟೋದಕಮಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರತಂ | ಗಣಾನಾಂ ತ್ವಾ ಪ್ರಥಶ್ಚ
ಯಸ್ಯ | ಅ. ೪-೬ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಗಣಾನಾಂ ತ್ವಾ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಎರಡನೆಯ ಮಂಡಲದ ಮೂರನೆಯ ಅನುವಾಕವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದು. ಈ ಮೂರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಸೂಕ್ತಗಳಿರುವವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಗಣಾನಾಂ ತ್ವಾ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು ಮೊದಲನೆಯದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹತ್ತೊಂಭತ್ತು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಗೃತ್ವಮದನು ಋಷಿಯು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಗಣಾನಾಮೇಕೋನಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ತತ್ಯಂ ಹ ಬಾರ್ಹಸ್ತತ್ಯಾಸ್ತು ದೃಷ್ಟ-
ಲಿಂಗಾಃ ಪಂಚದಶ್ಯಂತ್ಯೇ ತ್ರಿಷ್ಟುಭಾವಿತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಹದಿನೈದು ಮತ್ತು ಹತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಋಕ್ಕುಗಳು ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್‌ಭಂದಸ್ಕವು. ಉಳಿದ ಋಕ್ಕುಗಳು ಜಗತೀಭಂದಸ್ಕವು. ಬೃಹಸ್ಪತಿಶಬ್ದವಿರುವ ಋಕ್ಕುಗಳು ಬೃಹಸ್ಪತಿದೇವತಾಕವು. ಉಳಿದ ಋಕ್ಕುಗಳು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ತದೇವತಾಕವು. ಪ್ರವರ್ಗ್ಯವೆಂಬ ಯಾಗದ ಅಭಿಷ್ಟವದಲ್ಲಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ವೌತಸೂತ್ರದ ಸ್ಪೃಷ್ಟೋದಕಂ ಎಂಬ ಖಂಡದ ಗಣಾನಾಂ ತ್ವಾ ಪ್ರಥಶ್ಚ ಯಸ್ಯ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿವೃತ್ತವಾಗಿರುವುದು (ಅ. ೪-೬).

|| ಓಂ ||

ಸೂಕ್ತ—೨೩

|| ಮಂಡಲ—೨ || ಅನುವಾಕ—೩ || ಸೂಕ್ತ—೨೩ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೬ || ವರ್ಗ—೨೯, ೩೦, ೩೧, ೩೨ ||

| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಪುಸ್ತಕಂಖ್ಯ—೧೯ |

ಪುಷ್ಕಿ—ಗೃತ್ಯಮದಃ ||

ದೇವತಾ—೧, ೫, ೯, ೧೧, ೧೭, ೧೯ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಃ |

೨-೪, ೬-೮, ೧೦, ೧೨-೧೬, ೧೮ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಃ ||

ಭಂದಃ—೧-೧೪, ೧೬-೧೮, ಜಗತೀ | ೧೫, ೧೯ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಗಣಾನಾಂ ತ್ವಾ ಗಣಪತಿಂ ಹವಾಮಹೇ ಕವಿಂ ಕವೀನಾಮುಪಮುತ್ರವ-
ಸ್ತಮಂ |

ಜ್ಯೇಷ್ಠರಾಜಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತ ಆ ನಃ ಶೃಣ್ವನ್ನೂತಿಭಿಃ ಸೀದ
ಸಾದನಂ || ೧ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಗಣಾನಾಂ | ತ್ವಾ | ಗಣಪತಿಂ | ಹವಾಮಹೇ | ಕವಿಂ | ಕವೀನಾಂ | ಉಪಮುತ್ರವಸ್ತಮಂ |

ಜ್ಯೇಷ್ಠರಾಜಂ | ಬ್ರಹ್ಮಣಾಂ | ಬ್ರಹ್ಮಣಃ | ಪತೇ | ಆ | ನಃ | ಶೃಣ್ವನ್ | ಉತೀಭಿಃ | ಸೀದ | ಸಾದನಂ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತೇ ಬ್ರಹ್ಮಣೋಽನ್ನಸ್ಯ ಪರಿವೃಥಸ್ಯ ಕರ್ಮಣೋ ವಾ ಪತೇ ಪಾಲಯಿತಃ ಗಣಾ-
ನಾಂ ದೇವಾದಿಗಣಾನಾಂ ಸಂಬಂಧಿನಃ ಗಣಪತಿಂ ಸ್ವಿಯಾನಾಂ ಪತಿಂ | ಕವೀನಾಂ ಕ್ರಾಂತದರ್ಶಿನಾಂ
ಕವಿಂ | ಉಪಮುತ್ರವಸ್ತಮಂ | ಉಪಮೀಯತೇನಯೇತ್ಯುಪಮಾ | ಸರ್ವೇಷಾಮುನ್ನಾನಾಮುಪ-
ಮಾನಂ ಶ್ರವೋಽನ್ನಂ ಯಸ್ಯ ಸ ತಥೋಕ್ತಃ | ಅತಿಶಯೇನೋಪಮುತ್ರವಾ ಉಪಮುತವಸ್ತಮಃ || ಉಪ-
ಮಾಮಾಜ್ ಮಾನೇ | ಅತಶ್ಚೋಪಸರ್ಗೇ ಕರಣೇಜ್ಞಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಜ್ಯಾಪೋಃ ಸಂಜ್ಞಾಭಂದಸೋರಿತಿ
ಹೃಸ್ವತ್ವಂ || ಜ್ಯೇಷ್ಠರಾಜಂ | ಜ್ಯೇಷ್ಠಾಃ ಪ್ರಶಸ್ಯತಮಾಃ | ತೇಷಾಂ ಮಧ್ಯೇ ರಾಜಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಾಂ ಮಂತ್ರಾಣಾಂ

ಸ್ವಾಮಿನಂ ತ್ವಾ ತ್ವಾಂ ಹನಾಮಹೇ | ಅಸ್ಮಿನ್ತರ್ಮಣ್ಯಾಹ್ವಯಾಮಃ | ಕಿಂಚಿ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಸ್ತುತೀಃ
ಶೃಣ್ವನ್ ತ್ವಮೂತಿಭಿಃ ಪಾಲಯೈರ್ಹೇಭೂತೈಃ ಸಾದನಂ | ಸೀದಂತೈಸ್ತಿಸ್ತಿಸ್ತಿಸದನಂ | ಯಜ್ಞಗೃಹಮಾ-
ಸೀದ | ಉಪವಿಶ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತೇ—ಎಲೈ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ವತಿಯೇ, (ಪ್ರವೃದ್ಧವಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಪ್ರಭುವಾದವನೇ) | ಗಣಾನಾಂ—
ದೇವಗಣಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದವನೂ | ಗಣಪತಿಂ—ಸ್ವಗಣಕ್ಕೆ ಒಡೆಯನೂ | ಕವೀನಾಂ—ಕ್ರಾಂತದರ್ಶಿಗಳಾದ
ಕವಿಗಳಲ್ಲಿ | ಕವಿಂ—ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಕವಿಯಾದವನೂ | ಉಪಮಶ್ರವಸ್ತಮಂ—ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮತ್ತು
ಅಪರಿಮಿತವಾದ ಅನ್ನವುಳ್ಳವನೂ | ಜ್ಯೇಷ್ಠರಾಜಂ—ಶ್ಲಾಘ್ಯರ ನಡುವೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವವನೂ | ಬ್ರಹ್ಮಣಾಂ—
ಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ | ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಪತೇ—ಒಡೆಯನೂ ಆದ | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಹನಾಮಹೇ—(ಈ ಕರ್ಮನಿಮಿತ್ತ
ವಾಗಿ) ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ | ಸಃ—ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು | ಶೃಣ್ವನ್—ಕೇಳುತ್ತಾ | ಊತಿಭಿಃ—ನಿನ್ನ ರಕ್ಷಣೆ
ಗಳೊಡನೆ | ಸಾದನಂ—ಯಜ್ಞಗೃಹಕ್ಕೆ ಬಂದು | ಆ ಸೀದ—ಕುಳಿತುಕೊ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ವತಿಯೇ, ಪ್ರವೃದ್ಧವಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಪ್ರಭುವಾದವನೂ, ದೇವಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದವನೂ,
ಸ್ವಗಣಕ್ಕೆ ಒಡೆಯನೂ, ಕ್ರಾಂತದರ್ಶಿಗಳಾದ ಕವಿಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಕವಿಯಾದವನೂ, ಅಪರಿಮಿತವಾದ ಅನ್ನ
ವುಳ್ಳವನೂ, ಶ್ಲಾಘ್ಯರ ನಡುವೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವವನೂ, ಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ಒಡೆಯನೂ ಆದ ನಿನ್ನನ್ನು ಈ ಕರ್ಮನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ
ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ. ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಾ ನಿನ್ನ ರಕ್ಷಣೆಗಳೊಡನೆ ಯಜ್ಞಗೃಹಕ್ಕೆ ಬಂದು ಕುಳಿತುಕೊ.

English Translation

We invoke you, Brahmanaspati, chief leader of the (heavenly) bands :
a sage of sages : abounding beyond measure in (every kind of) food : best lord
of prayer ; hearing our invocations, come with your protections, and sit down
in the chamber of sacrifice.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ೧೯ ಋಕ್ಕುಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ೧, ೫, ೯, ೧೧, ೧೭, ೧೯ ನೆಯ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ
ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ವತಿ ಎಂಬ ದೇವತೆಯನ್ನೂ ಉಳಿದ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ವತಿ ಎಂಬ ದೇವತೆಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿದೆ.
ಈ ದೇವತೆಗಳು ಯಾರು, ಇವರ ಪುರುಷವೇನು ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸುವುದು ಅವಶ್ಯಕವು.
ಯಾಸ್ಕಮಹರ್ಷಿಯು ತಮ್ಮ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೧೦-೧೪) ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ವತಿಯ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿರುವರು—

ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ವತಿಃ | ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ವತಿರ್ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಪಾತಾ ನಾ ಪಾಲಯಿತಾ ನಾ |

ಇಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ನವೆಂದೂ, ಧನವೆಂದೂ, ಸ್ತೋತ್ರವೆಂದೂ (ನಿ. ೩-೯) ಅರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ
ಪಾತಾ ಎಂದರೆ ಅನ್ನಸ್ಯಪಾತಾ—ಅನ್ನಕ್ಕೆ (ಆಹಾರಕ್ಕೆ) ಸ್ವಾಮಿಯು ಅಥವಾ ಅಧಿಪತಿಯು ಎಂದರ್ಥವು. ಬ್ರಹ್ಮಣ
ಸ್ವತಿಯು ಹೇಗೆ ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಅಧಿಪತಿಯು ಎಂದರೆ ಯಾಸ್ಕರು—

ಅಶ್ವಾಸ್ಯಮನತಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿರ್ಮಧುಧಾರಮಭಿ ಯನೋಜಸಾತ್ಯಣಿತ್ |

ತಮೇವ ವಿಶ್ವೇ ಪಪಿರೇ ಸ್ವದ್ಯಶೋ ಬಹು ಸಾಕಂ ಸಿಸಿಚುರುತ್ಸಮುದ್ರಿಣಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೨೪-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟು ಅದಕ್ಕೆ—

ಅಶನವಂತಮಾಸ್ಯಂದನವಂತಮವಾತಿತಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿರ್ಮಧುಧಾರಮಭಿಯನೋಜಸಾ ಬಲೇ-

ನಾಭ್ಯತ್ಯಣಿತ್ತಮೇವ ಸರ್ವೇ ಪಿಬಂತಿ ರತ್ನಯಃ ಸೂರ್ಯದೃಶೋ ಬಹ್ವೇನಂ ಸಹ ಸಿಂಚಂ-

ತ್ಯುತ್ಸಮುದ್ರಿಣಮುದಕವಂತಂ ||

(ನಿ. ೧೦-೧೩)

ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂದರೆ, ಈ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಯು—ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಮೇಘಗಳು ಸಮುದ್ರೋದಕವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿ ಆ ಉದಕವನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಭೂಮಿಯಮೇಲೆ ಮಳೆಯಾಗಿ ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಮಳೆಯಿಂದ ಓಷಧಿವನಸ್ಪತಿಗಳೂ, ಓಷಧಿವನಸ್ಪತಿಗಳಿಂದ ಅನ್ನಾದ್ಯಾ ಹಾರವೂ ಲಭಿಸುವುದೆಂದೂ, ಅದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಯು ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಪಾಲಕನು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವು. ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ತೋತ್ರವೆಂದೂ ಧನವೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡುವಾಗ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಯು ಮಂತ್ರಕ್ಕೆ ಅಧಿಪತಿ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಈ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಮೇಲೆ ಉದಾಹರಿಸಿರುವ ಋಕ್ಕಿಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುವಾಗ ಹೇಳಿರುವರು.

ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಯ ಮತ್ತು ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಪರವಾದ ಮಂತ್ರಗಳು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿವೆ. ಆ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಯು ಧನವನ್ನೂ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಕೊಡುವವನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಯು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ದೇವತೆಯೇ ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿಯ ರೂಪಾಂತರವೇ ಎಂದು ಅನೇಕರು ಸಂಶಯಪಡುವರು. ಏಕೆಂದರೆ ಅಗ್ನಿ ಮೊದಲಾದ ಇತರ ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ಧನವನ್ನೂ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಕೊಡುವವರಾದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಯು ಅಗ್ನಿಯ ಒಂದು ವಿಶೇಷರೂಪವೆಂದು ಕೆಲವರ ವಾದವು. ಯಾಸ್ಕರು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮೌನವಾಗಿರುವರು. ಎಂದರೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಏನನ್ನೂ ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಯ ಪರವಾದ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ದೇವತೆಯು ಅಗ್ನಿಯ ರೂಪಾಂತರವೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಕಾದಷ್ಟು ಆಧಾರಗಳಿಲ್ಲ. ಅದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಯು ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳಂತೆ ಒಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ವಾದ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಮುಖ್ಯವಾದ ದೇವತೆಯೆಂದು ಧಾರಾಳವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು.

ಯಾಸ್ಕರು ತಮ್ಮ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ಪತಿಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ—

ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ ಬೃಹತಃ ಸಾತಾ ನಾ ಪಾಲಯಿತಾ ನಾ |

(ನಿ. ೧೦-೧೧)

ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರಾದ ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು—ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ ಕಸ್ಮಾತ್ ? “ ಬೃಹತಃ ಸಾತಾ ನಾ ಪಾಲಯಿತಾ ನಾ ” ಬೃಹತಃ ಮಹಶೋಽಸ್ಯ ಜಗತಃ ಉದಕಸ್ಯ ನಾ ಸಾತಾ ರಕ್ಷಿತಾ, ಪಾಲಯಿತಾ ಅಪಿ ರಕ್ಷಿತೈವ ಧಾತ್ವನ್ಯತ್ಸಮರ್ಥೈಕತ್ವಂ || ಎಂದರೆ ದೊಡ್ಡದಾದ ಜಗತ್ತಿನ ಅಥವಾ ಉದಕದ ಸಂರಕ್ಷಣೆ, ಕಾಪಾಡುವವನು. ಪತಿಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಸಾತಾ, ಪಾಲಯಿತಾ ಎಂಬ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಧಾತುಗಳಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಶಬ್ದಗಳಿದ್ದರೂ ಅರ್ಥವು ಮಾತ್ರ ಒಂದೇ ಆಗಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಸಾಯಣರು

ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಬೃಹತಃ ಪಾತಾ ಎಂಬುದನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಬೃಹತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬೃಹತಃ ಯಜ್ಞಾಖ್ಯ ಕರ್ಮಣಃ ಅಥವಾ ವೃಷ್ಟಾಖ್ಯ ಕರ್ಮಣಃ| ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞರೂಪವಾದ ಕರ್ಮದ ಅಥವಾ ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನರೂಪವಾದ ಕರ್ಮದ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪುರೋಹಿತನಾಗಿ ಯಜ್ಞಕರ್ಮವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುದರಿಂದಲೂ, ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಅವಶ್ಯಕವಾದ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ ಈ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ವಿಶೇಷಣಗಳೂ ಸಹಜವಾಗಿರುವುವು. ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಪುರೋಹಿತತ್ವವನ್ನೂ ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸುವ,

ಯದ್ಧೇವಾಸಿಃ ಶಂತನವೇ ಪುರೋಹಿತೋ ಹೋತ್ರಾಯ ವೃತಃ ಕೃತಯನ್ನದೀಧೇತ್ |

ದೇವಶ್ರುತಂ ವೃಷ್ಟಿವನಿಂ ರರಾಣೋ ಬೃಹಸ್ಪತಿರ್ವಾಚಮಸ್ಮಾ ಆಯಚ್ಛತ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೯೮-೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ಯಾಸ್ಕರು ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವರು. ಈ ಋಕ್ವಿನ ನಿರ್ವಚನದಲ್ಲಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿರ್ಬ್ರಹ್ಮಾ- ಸೀತ್ ಸೋಽಸ್ಮೈ ನಾಚಮಯಚ್ಛತ್—ಎಂದರೆ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಶಂತನುವೆಂಬ ರಾಜನು ಮಾಡಿದ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂಬ ಪುರೋಹಿತನಾಗಿ ವಾಕ್ಯರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದನೆಂದೂ ಆ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಯಜಮಾನನು ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿ ವೃಷ್ಟಿ ಉಂಟಾಯಿತೆಂದೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಯಜುರ್ವೇದಾದಿಗಳಲ್ಲಿ—

ಬೃಹಸ್ಪತೀರ್ದೇವಾನಾಂ ಪುರೋಹಿತ ಆಸೀಚ್ಛಂಡಾಮರ್ಕಾವಸುರಾಣಾಂ |

(ತೈ. ಸಂ. ೬-೪-೧೦-೧)

ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪುರೋಹಿತನಾಗಿದ್ದನು. ಶಂಡಾಮರ್ಕರೆಂಬವರು ಅಸುರರಿಗೆ ಪುರೋಹಿತರಾಗಿದ್ದರು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮವೈ ದೇವಾನಾಂ ಬೃಹಸ್ಪತಿರ್ಬ್ರಹ್ಮಣೈವೈನಮಭಿಚರತಿ |

(ತೈ. ಸಂ. ೨-೨-೯-೧)

ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ದೇವತೆಗಳು ಮಾಡಿದ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನಾಗಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿದನು ಎಂದೂ ಹೇಳಿದೆ.

ತಸ್ಮೈ ವಿಶಃ ಸ್ವಯಮೇವಾ ನಮಂತೇ ಯಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಾ ರಾಜನಿ ಪೂರ್ವ ಏತಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೫೦-೮)

ಅವಸ್ಯವೇ ಯೋ ವರಿವಃ ಕೃಣೋತಿ ಬ್ರಹ್ಮಣೇ ರಾಜಾ ತಮವಂತಿ ದೇವಾಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೪-೫೦-೯)

ಸೋಮಂ ರಾಜಾನಮವಸೇಗ್ನಿಂ ಗೀರ್ಭಿರ್ಹವಾಮಹೇ |

ಅದಿತ್ಯಾನ್ವಿಷ್ಟಂ ಸೂರ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಂ ಚ ಬೃಹಸ್ಪತಿಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೪೧-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನು ಎಂದು ವರ್ಣನೆ ಇದೆ.

ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿಗೆ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯವಾದ ಸ್ಥಾನವೇ ಇದೆ. ಹನ್ನೊಂದು ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತುತನಾಗಿರುವುದಲ್ಲದೆ ಎರಡು ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ (ಋ. ಸಂ. ೪-೪೯, ೭-೯೭) ಇಂದ್ರನ ಜತೆಯಲ್ಲಿ ದ್ವಂದ್ವದೇವತೆಯಾಗಿಯೂ

ಸ್ತುತನಾಗಿದಾನೆ. ಬೃಹಸ್ಪತಿಶಬ್ದವು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ೧೨೦ ಸಲ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿದೇವತೆಗಳು ಒಂದೇ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ವಿನಿಮಯವಾಗಿ ಸ್ತುತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೂ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೇ ಬೇರೆ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಯೇ ಬೇರೆ ದೇವತೆಗಳು.

ಕೆಲವು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯಪಂಡಿತರೂ, ಆಧುನಿಕವಿದ್ವಾಂಸರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರೂ ಸಹ ಋ. ಸಂ. ೨-೨೩ ನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಗಳು ಪರಸ್ಪರ ವಿನಿಮಯವಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಇಬ್ಬರೂ ಒಂದೇ ದೇವತೆಯೆಂದು ತಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿರುವರು. ಆದರೆ, ಯಾಸ್ಕರು, ಶೌನಕರು, ಸಾಯಣರು ಮೊದಲಾದ ಪುರಾತನ ವೇದಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೇ ಬೇರೆ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಯೇ ಬೇರೆ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವರು. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಋ. ಸಂ. ೨-೨೩ ನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ೧೯, ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ೧, ೫, ೯, ೧೧, ೧೭, ೧೯, ಎಂಬ ೬ ಋಕ್ಕುಗಳು ಮಾತ್ರ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತವೆ. ಉಳಿದ ೧೩ ಋಕ್ಕುಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಯ ಪರವಾಗಿವೆ. ಯಾಸ್ಕರೂ ಸಹ ಬೃಹಸ್ಪತಿಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅದುದರಿಂದ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೇ ಬೇರೆ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಯೇ ಬೇರೆ.

ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತ ತೀರಾ ಭಿನ್ನವಾದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವು ಬೃಹಸ್ಪತಿಗೆ ಇದೆ. ಇತರ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಕೃತಿ ಅಥವಾ ಪ್ರಕೃತಿಶಕ್ತಿಯ ರೂಪವಿಶೇಷಗಳಾದರೆ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಮಾನವನ ನೈತಿಕ ಮತ್ತು ಧಾರ್ಮಿಕ ಜೀವನಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತಿದೆ ಸ್ತುತಿ, ಸ್ತೋತ್ರ ಅಥವಾ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗೆ ರಕ್ಷಕನಾದ ಈ ದೇವತೆಯು ದೇವತೆಗಳ ಮನಸ್ಸಿನ ನಿರ್ಧಾರ, ಸಂಕಲ್ಪ ಅಥವಾ ಶಕ್ತಿಯಮೇಲೆ ತನ್ನ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬೀರುವನೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಉದಾಹರಣೆಗಳಿವೆ. ಋಗ್ವೇದ ೧೦ ನೇ ಮಂಡಲದ ೯೮ ನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ದೇವಾಸಿ ಮತ್ತು ಶಂತನು ಎಂಬ ಕುರುವಂಶದ ರಾಜಪುತ್ರರ ವಿಷಯಕವಾದ ಒಂದು ಇತಿಹಾಸವರ್ಣನೆ ಇದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಪಾತ್ರವು ಬಹುಮುಖ್ಯವಾದುದೆಂಬುದನ್ನು ನಿರೂಪಕಾರರು ಈ ರೀತಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ—

ಅತ್ರೇತಿಹಾಸಮಾಚಕ್ಷತೇ | ದೇವಾಸಿಶ್ಚಾಷ್ಟಿಷೇಣಃ ಶಂತನುಶ್ಚ ಕಾರವೌ ಭ್ರಾತೌ ಬಭೂವತುಃ |
 ಸ ಶಂತನುಃ ಕನೀಯಾನಭಿಷೇಚಯಾಂಚಕ್ರೇ | ದೇವಾಸಿಸ್ತಪಃ ಪ್ರತಿವೇದೇ | ತತಃ
 ಶಂತನೋ ರಾಜ್ಞೇ ದ್ವಾದಶ ವರ್ಷಾಣಿ ದೇವೋ ನ ವವರ್ಷ | ತಮೂಚುಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ
 ಅಧರ್ಮಸ್ತ್ವಯಾ ಚರಿತೋ ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ ಭ್ರಾತರಮಂತರಿತ್ಯಾಭಿಷೇಚಿತಂ ತಸ್ಮಾತ್ತೇ ದೇವೋ
 ನ ವರ್ಷತೀತಿ | ಸ ಶಂತನುರ್ದೇವಾಸಿಂ ಶಿಶಿಷ್ವ ರಾಜ್ಞೇನ | ತಮುವಾಚ ದೇವಾಸಿಃ ಪುರೋ-
 ಹಿತಸ್ತೇಽಸಾನಿ ಯಾಜಯಾನಿ ಚ ತ್ವೇತಿ ||

(ನಿ. ೨-೧೧)

ಪೂರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕುರುವಂಶದಲ್ಲಿ ಋಷಿಷೇಣನೆಂಬ ರಾಜನಿಗೆ ದೇವಾಸಿ, ಶಂತನು ಎಂಬ ಈರ್ವರು ಪುತ್ರರಿದ್ದರು. ಅವರಲ್ಲಿ ದೇವಾಸಿಯೆಂಬುವನು ಹಿರಿಯನು, ಶಂತನು ಕಿರಿಯವನು. ಇವರ ತಂದೆಯಾದ ಋಷಿಷೇಣನು ಮೃತನಾದ ಬಳಿಕ ಅವನ ಹಿರಿಯಮಗನಾದ ದೇವಾಸಿ ಎಂಬುವನು ರಾಜನಾಗಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛಿಸಿದನು. ಆದರೆ ಇವನ ತಮ್ಮನಾದ ಶಂತನುವು ಅದಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶಕೊಡದೆ ತಾನೇ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ದೊರೆಯಾಗಬೇಕೆಂದು ಬಯಸಿ ಅಣ್ಣನಾದ ದೇವಾಸಿಯನ್ನು ಓಡಿಸಿ ತಾನೇ ರಾಜ್ಯವಾಳಲು ಮೊದಲು ಮಾಡಿದನು. ಅಣ್ಣನಾದ ದೇವಾಸಿಯು ವ್ಯಾಕುಲವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಕಾಡಿಗೆ ಹೋಗಿ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಕಾಲಕಳೆಯುತ್ತಿದ್ದನು. ಹೀಗಿರಲು ಇವನ ದೇಶದಲ್ಲಿ ೧೨ ವರ್ಷಗಳವರೆಗೆ ಮಳೆಯೇ

ಬರದೆ ಮಹಾಕ್ಷಾಮವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು. ಆಗ ರಾಜನಾದ ಶಂತನುವು ಇದಕ್ಕೆ ಏನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಆಲೋಚಿಸಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಸಲಹೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದನು. ಅದಕ್ಕೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ರಾಜನನ್ನು ಕುರಿತು—ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಕಾರ ರಾಜನ ಹಿರಿಯ ಮಗನೇ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರಿಯು. ಆದುದರಿಂದ ರಾಜ್ಯಭಾರವನ್ನು ನಿನ್ನ ಅಣ್ಣನಾದ ದೇವಾಪಿಯೇ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿದ್ದಿತು. ಆದರೆ ನೀನು ಅದಕ್ಕನುಕೂಲವಾದ ಅನನನ್ನು ಓಡಿಸಿ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿರುವೆ. ಹೀಗೆ ನೀನು ಅಧರ್ಮವನ್ನು ಆಚರಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ವೃಷ್ಣಿದೇವನು ನಿನ್ನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಳೆಗರೆಯುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ಶಂತನುರಾಜನು ತಾನು ಮಾಡಿದ ಅನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪಪಟ್ಟು ವನದಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸುಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ತನ್ನ ಅಣ್ಣನಾದ ದೇವಾಪಿಯನ್ನು ಕರೆಸಿ ಅವನಿಗೆ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಿದನು. ಆದರೆ ದೇವಾಪಿಯು ರಾಜ್ಯವು ತನಗೆ ಬೇಡವೆಂದೂ ತಾನು ವನದಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ನಿವೃತ್ತಿಮಾರ್ಗವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುವೆನೆಂದೂ ಹೇಳಿ, ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಿರುವ ಅನಾವೃಷ್ಟಿಪರಿಹಾರಾರ್ಥವಾಗಿ ಶಂತನುವು ಯಜ್ಞಮಾಡಬೇಕೆಂದೂ ಅದರಲ್ಲಿ ತಾನು ಪಾಠೋಹಿತವನ್ನು ವಹಿಸಿ ವೃಷ್ಟಿಯಾಗಲು ಸಹಾಯಮಾಡುವೆನೆಂದೂ ಹೇಳಿದನು. ಅದಕ್ಕೆ ರಾಜನು ಒಪ್ಪಲು ದೇವಾಪಿಯು ಅವನ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹೋತೃವೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನ ಪಾತ್ರವನ್ನು ವಹಿಸಿದನು. ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನಾದನು. ವೃಷ್ಣಿವರ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಆ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹೋತೃವಾದ ದೇವಾಪಿಯು ಬ್ರಹ್ಮನಾದ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಎಲೈ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೇ, ನಿನಗೆ ದೇವತೆಗಳ ಮನಸ್ಸಿನ ಮೇಲೆ ಬಹಳವಾದ ಪ್ರಭಾವವಿರುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಅವರನ್ನು ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ನನಗೆ ತಿಳಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಹಾಗೇ ಆಗಲೆಂದು ವೃಷ್ಣಿವರ್ಷಣಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೋತೃವಾದ ದೇವಾಪಿಗೆ ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟನು. ಆ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ದೇವತೆಗಳನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಹೋಮಮಾಡಲು ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ವೃಷ್ಟಿಯಾಯಿತು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ವೃಷ್ಣಿಕಾಮಸೂಕ್ತವೆಂದೂ ಹೆಸರು. ಈ ವಿಷಯವು ಕೆಲವು ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳೊಡನೆ ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣ ೪-೨೦-೭, ಮಹಾಭಾರತ ಆದಿಪರ್ವ, ಭಾಗವತಪುರಾಣ ೯-೨೨-೧೪ ರಿಂದ ೧೭, ಇತ್ಯಾದಿ ಪುರಾಣ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಮ. ಸಂ. ೧೦ ನೆಯ ಮಂಡಲದ ೧೦೮ ನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ಉಪಾಖ್ಯಾನವಿರುವುದು. ಪಣಿಗಳೆಂಬ ಅಸುರರು ದೇವತೆಗಳ ಗೋವುಗಳನ್ನು (ಉದಕವಿಶಿಷ್ಟಗಳಾದ ಮೇಘಗಳನ್ನು) ಅಪಹರಿಸಿ ಅಭೇದ್ಯವಾದ ಒಂದು ದುರ್ಗದಲ್ಲಿ ಬಚ್ಚಿಟ್ಟಿದ್ದರು. ಅದನ್ನು ಹುಡುಕುವಂತೆ ಇಂದ್ರನು ದೇವಶುನಿಯಾದ ಸರಮೆಯನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಆ ಸರಮೆಯು ಪಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಂದು ಅವರೊಡನೆ ವಾಗ್ವಾದವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿ ಅಪಹರಿಸಿದ್ದ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕೊಡುವಂತೆ ಕೇಳಲು ಆ ಪಣಿಗಳು—ಇಂದ್ರನ ಶಕ್ತಿಯೆಷ್ಟರದು ? ತಾವು ಮಹಾವೀರರು ಮತ್ತು ತಮ್ಮ ಆಯುಧಗಳು ತುಂಬಾ ಹರಿತವಾದವು. ಆದ್ದರಿಂದ ತಮ್ಮನ್ನು ಗೆಲ್ಲಲು ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ಗೋವುಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟಿರುವ ಸ್ಥಳವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ಆದುದರಿಂದ ಸರಮೆಯು ದೇವತೆಗಳ ಸ್ವಪ್ನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ತಮ್ಮ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದಲ್ಲಿ ಬೇಕಾದ ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುವೆಂದೂ, ನಾನಾವಿಧವಾಗಿ ಪ್ರೇರಿಸಿದರೂ ಸರಮೆಯು ಅದಕ್ಕೊಪ್ಪದೆ ಅಲ್ಲಿಂದ ಹಿಂತಿರುಗಿ ಆ ವಿಷಯವನ್ನೆಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದಳು. ಆಗ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ತನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಆ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಬಚ್ಚಿಟ್ಟಿದ್ದ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಪತ್ತೆಮಾಡಿದನು. ಬಳಿಕ ದೇವತೆಗಳು ಅವರನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಂದರು ಎಂಬ ಉಪಾಖ್ಯಾನವಿದೆ.

ಇಂತಹ ಅನೇಕಸಾಹಸಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಪಾತ್ರವು ಬಹಳ ಮುಖ್ಯವಾಗಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಮಾನವರಿಗೆ ವೃಷ್ಟಿಬೇಕಾದಾಗ ಸಹಾಯಮಾಡಲು ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಸಹಾಯವು ಅತ್ಯವಶ್ಯಕವಾಗಿದೆ. ಈ ವಿಧವಾದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯೇ ಬೃಹಸ್ಪತಿದೇವತಾಕವಾದ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುವುದು.

ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವಂತೆ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಗುಣಗಳು, ಕಾರ್ಯಸಾಧನೆಗಳು ಯಾವರೀತಿ ಇವೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸೋಣ. ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳಿಂದ ಜನಿಸಿದವನು ಮತ್ತು ಅವರ ಮಹತ್ವದಿಂದಲೇ ಅವನ ಪೋಷಣೆಯಾಗಿದೆ. (ಋ. ಸಂ. ೭-೯೭-೮) ಆದರೆ ಅವನನ್ನು ತೃಪ್ತವು ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡಿದನೆಂದು ಒಂದು ಕಡೆ (೨-೨೩-೧೭) ಹೇಳಿದೆ. ಅವನಿಗೆ ದೇವತೆಗಳ ಜನಕನೆಂದು ಹೆಸರಿದೆ. (೨-೨೬-೩), ಕಮ್ಮಾರನ ಸುತ್ತಿಗೆಯ ಏಟಿನಿಂದ ಅಗ್ನಿ ಕಣಗಳು ಹಾರುವಂತೆ ದೇವತೆಗಳು ಇವನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನರಾದರು (೧೦-೭೨-೮) ಎಂದೂ ಹೇಳಿದೆ.

ಅವನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮ (ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂಬ ಋತ್ವಿಜ) ನೆಂದು ಹೆಸರಿದೆ. (೧೦-೧೪೧-೩) ಋತ್ವಿಜರೊಡನೆ ಇವನಿಗೆ ಸಂಬಂಧವಿದೆ (೭-೧೦-೪, ೧೦-೧೪-೩). ಅಂಗಿರಸನೆಂತಲೂ ಹೆಸರಿದೆ. (೪-೪೦-೧, ೪-೭೩-೧, ೧೦-೪೭-೬). ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವವನು, ಉಚ್ಚರಿಸುವವನು, ಅವುಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿ, ಪ್ರೇರಕ (೨-೨೩-೧, ೨, ೧-೪೦-೫ ೧೦-೯೮-೭), ಮಂತ್ರದಿಂದಲೇ ತನ್ನ ಉದ್ದೇಶಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸಾಧಿಸುತ್ತಾನೆ (೨-೨೪-೩), ಯಜ್ಞವೆಂಬ ದೇದೀಪ್ಯ ಮಾನವಾದ ರಥವನ್ನೇರಿಕೊಂಡು ದೇವತೆಗಳ ಮತ್ತು ಸ್ತೋತ್ರಗಳ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಲು ಹೊರಡುತ್ತಾನೆ. (೨-೨೩-೩), ಇವನು ಶ್ರದ್ಧಾಳುಗಳ ಪೋಷಕ ಮತ್ತು ರಕ್ಷಕನು. ಅವರಿಗೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನಾಗಿದ್ದಾನೆ, ಅವರನ್ನು ವಿಪತ್ತುಗಳಿಂದ ಪಾರುಮಾಡುತ್ತಾನೆ. (೨-೨೩-೪) ಅವರಿಗೆ ಸಂಪದಾದಿಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾನೆ (೨-೨೩-೯) ದೇವತೆಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಪಿತೃವೆನಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ದಿವ್ಯವಾದ ಸಮಸ್ತ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಾನೆ (೩-೬೨-೪, ೪-೫೦-೬), ವಿಶ್ವರೂಪನು, ಎಲ್ಲರೂ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಇವನಲ್ಲಿವೆ (೭-೧೦-೪, ೭-೯೭-೪), ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ ಈಟಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದಾನೆ (೭-೯೭-೭) ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಸೇರಿ ಇವನೂ ಸೈನ್ಯಗಳಿಗೆ ನಾಯಕನಾಗಿದ್ದಾನೆ. (೧೦-೧೦೩-೮) ಅಯುಸ್ಸನ್ನು ವೃದ್ಧಿಮಾಡುವವನು (೧೦-೧೦೦-೫), ಸಸ್ಯಗಳು ಇವನಿಂದ ಉದ್ಭೂತವಾದವು, (೧೦-೯೭-೧೫ ಮತ್ತು ೧೯); ಕಪಿಲವರ್ಣದ ಅಶ್ವಗಳೇ ಅವನ ವಾಹನವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. (೨-೨೭-೨೮).

ರಾಕ್ಷಸರಿಂದ ಭಾವಿಯಲ್ಲಿ ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟು, ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದ ತ್ರಿತನ ಆರ್ತ ನಾದವನ್ನು ಕೇಳಿ, ಆ ಅಪಾಯಕರವಾದ ಅವಸ್ಥೆಯಿಂದ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಅವನನ್ನು ಬಿಡುಗಡೆಮಾಡಿದನೆಂದೂ (೧-೧೦೫-೧೭), ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಸೇರಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಅಂಧಕಾರಾವೃತನಾಗಿದ್ದ ಉದಕವನ್ನು ಪುನಃ ಪ್ರವಹಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದನೆಂದೂ (೨-೨೩-೧೮; ೧-೫೬-೫;) ಹೇಳಿದೆ.

ಮಧುಭರಿತವಾದ ಕೂಸದ ಶಿಲಾದ್ವಾರವನ್ನು ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ತನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಒಡೆದನು. ದೇವತೆಗಳು ಆ ಮಧುವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿ ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಮಳೆಗರೆದರು (೨-೨೪-೩, ೪); ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಬೆಂಕಿಕಾರು ತ್ತಿರುವ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ವಲನ ದುರ್ಗಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸಿದಾಗ ಗೋಸಮೂಹಗಳು ಗೋಚರವಾದವು; ಮೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಒಡೆಯುವಂತೆ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟಿದನು; ಶಿಲೆಯಿಂದ ಆವೃತವಾದ (ನೀರು) ಮಧುವನ್ನು ಕಂಡು, ತನ

ಸಿಂಹನಾದದಿಂದಲೇ ಸೀಳಿ ಅದನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ಬರಮಾಡಿದನು (೧೦-೬೮-೪ ರಿಂದ ೯) ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಹಸುಗಳನ್ನು ಬಂಡೆಗಳಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ತಂದನು ; ವಲನ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ತನ್ನ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡನು (೧೦-೬೮-೫)

ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ದೇವತ್ವವಿಶಿಷ್ಟನು (೨-೨೩-೨) ; ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಸ್ವಕೀಯನು (೩-೬೨-೪ ; ೪-೫೦-೬) ; ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಹೆಚ್ಚು ದೇವತ್ವವುಳ್ಳವನು : ದೇವತೆಯ ರೂಪದಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಎಲ್ಲಾ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ತನ್ನಲ್ಲಿ ನೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. (೨-೨೪-೧೧ ; ೮-೬೧-೮). ಭೂಮಿಯ ಎರಡು ಕೊನೆಗಳನ್ನು ಸಮರ್ಥನಾದ ಇವನು ದೂರವಾಗಿ ಇಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆ. (೪-೫೦-೧) ; ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರು ಒಬ್ಬರಾದ ಮೇಲೂ ಬೃಹಾ ಉದಯಿಸುವುದು ಅವನ ಅನುಕರಣೀಯವಾದ ಕೃತ್ಯವೇ ಆಗಿದೆ. (೧೦-೬೮-೧೦) ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ (ಯಜುರ್ವೇದದಲ್ಲಿ) ಬೃಹಸ್ಪತಿಗೂ ಕೆಲವು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಗೂ ಸಂಬಂಧವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಪುಷ್ಯನಕ್ಷತ್ರದ ದೇವತೆ (ತೈ. ಸಂ. ೪-೪-೧೦-೧) ; ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯನ್ನು ವಾಚಸ್ಪತಿಯೆಂದೂ, ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಗ್ರಹಾಭಿನಾನಿದೇವತೆಯೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿ ಎಂಬ ದೇವತೆಗಳು ಅಗ್ನಿಯ ರೂಪಾಂತರಗಳೆಂದು ಕೆಲವು ಪಂಡಿತರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. M. Langlois ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ತನ್ನ ಋಗ್ವೇದ ಭಾಷಾಂತರವೆಂಬ ಗ್ರಂಥದ ಭಾಗ I p. 249, 254, 578, ಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಎರಡು ದೇವತೆಗಳೂ ಅಗ್ನಿಯ ರೂಪಾಂತರಗಳೆಂದು ಅನೇಕ ಉದಾಹರಣೆಗಳಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾನೆ. Wilson ಎಂಬ ಪಂಡಿತನೂ ತನ್ನ ಋಗ್ವೇದ ಭಾಷಾಂತರದ ಮೊದಲನೆಯ ಭಾಗದ ಪೀಠಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದ್ದಾನೆ. Max Muller ಎಂಬ ಪಂಡಿತನೂ ಸಹ-- Brihaspati and Brahmanaspati are both varieties of Agni, the priest and the purohit of the Gods and men and as such he is invoked together with the Maruts &c. ಎಂದರೆ ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿ ಎಂಬೆರಡೂ ಅಗ್ನಿಯ ರೂಪಾಂತರಗಳು. ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಮನುಷ್ಯರಿಗೂ ಋತ್ವಿಜ ಮತ್ತು ಪುರೋಹಿತ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವವರು ; ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೇ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೆಂದೇ ಅವರಿಗೆ ಆಹ್ವಾನವಿತ್ತಿರುವುದು ಅನೇಕಕಡೆ ಇದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಈ ರೀತಿ ಅಗ್ನಿಗೂ ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಗಳಿಗೂ ಇರುವ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವ ಒಂದೆರಡು ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತೇನೆ.

ತ್ವಮಗ್ನ ಇಂದ್ರೋ ವೃಷಭಃ ಸತಾಮಸಿ ತ್ವಂ ವಿಷ್ಣುರುರುಗಾಯೋ ನಮಸ್ಯಃ |

ತ್ವಂ ಬ್ರಹ್ಮಾ ರಯಿವಿದ್ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತೇ ತ್ವಂ ವಿಧರ್ತಃ ಸಚಸೇ ಪುರಂಧ್ರಾ ||

(ಋ ಸಂ. ೨-೧-೩)

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಸಜ್ಜನರಲ್ಲಿ ಅತಿಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಇಂದ್ರನೇ ನೀನು ; ಪೂಜ್ಯನೂ ಅತಿದೊಡ್ಡದೇಹವುಳ್ಳವನೂ ಆದ ವಿಷ್ಣುವೇ ನೀನೇ ; ಎಲೈ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಯೇ, ಧನಾಧ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಾಮಕ ಋತ್ವಿಜನೂ ನೀನೇ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ನಾನಾ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ

ತಂ ಶುಭ್ರಮಗ್ನಿಮವಸೇ ಹವಾಮಹೇ ವೈಶ್ವಾನರಂ ಮಾತೇಶ್ವಾನಮುಕ್ಚ್ಯಂ |

ಬೃಹಸ್ಪತಿಂ ಮನುಷೋ ದೇವತಾತಯೇ ವಿಪ್ರಂ ಶ್ರೋತಾರಮತಿಥಿಂ ರಘುಷ್ಯದಂ ||

(ಋ ಸಂ. ೩-೨೬-೨)

ಶುಭ್ರನೂ, ಮಾನವವರ್ಗಕ್ಕೆ ಮಿತ್ರಭೂತನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗೋಸ್ಕರ ಆಹ್ವಾನಿಸುತ್ತೇವೆ, ಮಂತ್ರ ವಾಚ್ಯನಾಗಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ ಮಾತರಿಶ್ವನನ್ನೂ, ಜ್ಞಾನಿಯೂ ದೇವತೆಗಳನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಸ್ತುತಿಸುವವನೂ, ಅತಿಥಿ ಸ್ಥಾನೀಯನೂ, ಶೀಘ್ರಗಾಮಿಯೂ ಆದ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯನ್ನೂ ಮಾನುಷಸಂಬಂಧವಾದ ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಬರುವಂತೆ ಆಹ್ವಾನಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯರು ೫-೪೩-೧೨ ನೆಯ ಋಕ್‌ಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಬರೆಯುವಾಗ ಬೃಹಸ್ಪತಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ—

ಅಥವಾ ಇಯಮಾಗ್ನೇಯೀ | ಬೃಹತಃ ಪರಿವೃಡಸ್ಯ ಕರ್ಮಣಃ ಸ್ವಾಮೀತಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿರಗ್ನಿರು-
ಚ್ಯತೇ | ತಥಾ ನೀಲವರ್ಣಧೂಮಪೃಷ್ಠತ್ವಸದನಸಾದನಹಿರಣ್ಯವರ್ಣತ್ವಾದಿಲಿಂಗೈರಪ್ಯಗ್ನಿರೇವ
ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ ||

ಎಂದರೆ—ಅಥವಾ ಈ ಮಂತ್ರವು ಅಗ್ನಿದೇವತಾಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದುದು ಎನ್ನಬಹುದು. ಪ್ರಸ್ತುತವಾದ ಯಜ್ಞ ರೂಪ ಮಹಾಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಅದರಂತೆ ಕಪ್ಪಾದ ಧೂಮವೇ ಪೃಷ್ಠಭಾಗ. ಯಜ್ಞವೇದಿಯೇ ಸ್ಥಾನ. ಹಿರಣ್ಯವರ್ಣ ಮೊದಲಾದ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದಲೂ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯನ್ನು ಅಗ್ನಿಯೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಇನ್ನು ಅಗ್ನಿಗೂ ಬೃಹಸ್ಪತಿಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಗಳಿಗೂ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿರುವ ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ವಿಮರ್ಶೆ ಮಾಡೋಣ.

ಸೋಷಾಮನಿಂದತ್ಸ ಸ್ವಃ ಸೋ ಅಗ್ನಿಂ ಸೋ ಅರ್ಕೇಣ ವಿ ಬಜಾಧೇ ತಮಾಂಸಿ |

ಬೃಹಸ್ಪತಿಗೋ ವಪುಷೋ ವಲಸ್ಯ ನಿರ್ಮಜ್ಜಾನಂ ನ ಪರ್ವಣೋ ಜಭಾರ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೬೮-೯)

ಎಂಬ ಋಕ್‌ನಲ್ಲಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು—ಉಷಸ್ಸು, ಸ್ವರ್ಗ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದನು ಮತ್ತು ಒಂದು ಮಂತ್ರ ದಿಂದ ಅಂಧಕಾರವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದನು ಎಂದು ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಯು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಇಂದ್ರಂ ನೋ ಅಗ್ನೇ ವಸುಭಿಃ ಸಜೋಷಾ ರುದ್ರಂ ರುದ್ರೇಭಿರಾ ವಹಾ ಬೃಹಂತಂ |

ಅದಿತ್ಯೇಭಿರದಿತಿಂ ವಿಶ್ವಜನ್ಯಾಂ ಬೃಹಸ್ಪತಿಮೃಕ್ವಭಿರ್ನಿಶ್ವವಾರಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೧೦-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್‌ನಲ್ಲಿ ವಸುಗಳಿಂದ ಸಹಿತನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನೂ, ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಸಹಿತನಾದ ರುದ್ರನನ್ನೂ ಅದಿತ್ಯರು (ದೇವತೆ) ಗಳಿಂದ ಸಹಿತನಾದ ವಿಶ್ವಜನನಿಯಾದ ಅದಿತಿಯನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಅಂಗಿರಾ ಋಷಿಗಳಿಂದ ಸಹಿತನಾದ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯನ್ನೂ ಕರತರಬೇಕೆಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಯೇ ಬೇರೆ, ಅಗ್ನಿಯೇ ಬೇರೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಋಕ್ಯುಗಳು—೩-೨೦-೫, ೪-೪೦-೧, ೫-೫೧-೧೨, ೭-೪೧-೧, ೭-೪೪-೧, ೯-೫-೧೧, ೧೦-೩೫-೧೧, ೧೦-೬೫-೧, ೧೦-೧೩೦-೪, ೧೦-೧೪೧-೩, ಮೊದಲಾದ ಮಂತ್ರಗಳು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಬಹಳವಾಗಿವೆ. ಅದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯೇ ಬೇರೆ, ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೇ ಬೇರೆ, ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಯೇ ಬೇರೆ ಎಂಬ ಸಿದ್ಧಾಂತವೇ ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿತವಾಗಿದೆ.

ಈ ಋಕ್ಕಿನ ನಿರಿಯೋಗವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಂದೆರಡು ಮಾತುಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಅವಶ್ಯಕವು. ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಗಣಪತಿಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಈಶ್ವರಪುತ್ರನಾದ ಗಣಪತಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸುವಾಗ ಈ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವುದು ವಾಡಿಕೆಯಾಗಿದೆ. ಎಂದರೆ ಗಣಾನಾಂ ತ್ವ ಗೃತ್ಸಮದೋ ಗಣಪತಿರ್ಜಗತೀ | ಗಣಾನಾಂ ತ್ವಾ ಎಂಬ ಮಂತ್ರಕ್ಕೆ ಗೃತ್ಸಮದ ಮುಷಿಯು, ಗಣಪತಿಯು ದೇವತೆಯು, ಜಗತೀಭಂದಸ್ಸು ಎಂದು ಹೇಳಿ ಗಣಗತಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಈ ಮಂತ್ರವನ್ನೂ ಗಣಪತೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದವಿರುವ ನಿ ಸು ಸೀದ ಗಣಪತೇ ಗಣೇಷು (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೨-೯) ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಪಠಿಸುವುದು ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಆದರೆ ಪುರಾಣೋಕ್ತವಾದ ಗಣಪತಿಯೆಂಬ ದೇವತೆಗೂ ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿ ಎಂಬ ದೇವತೆಗೂ ಯಾವ ಸಂಬಂಧವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿ ಗಣಪತಿ ಎಂಬ ದೇವತೆಯ ಹೆಸರೇ ಇಲ್ಲ. ಗಣಪತಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದೇವಗಣಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯಾದ ಎಂಬರ್ಥವಿದ್ದು ಈ ಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಪುರಾಣೋಕ್ತವಾದ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ದೇವತೆಗಳ ಹೆಸರುಗಳು ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಆ ದೇವತೆಗಳ ಹೆಸರು ಮಾತ್ರ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದ್ದರೆ ಸಾಕು, ಆ ಋಕ್ಕನ್ನು ಆ ದೇವತೆಯ ಪರವಾದ ಮಂತ್ರವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಆ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವರು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಎಂಬ ದೇವತೆಯು ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಲಕ್ಷ್ಮೀಶಬ್ದವಿರುವ ಸಕುಮ್ಭಿವ ತಿತಲುನಾ ಲಕ್ಷ್ಮೀರ್ನಿಹಿತಾಧಿ ವಾಚಿ (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೭೧-೨) ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಮೀಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವರು. ಇದರಂತೆ ನವಗ್ರಹ ದೇವತೆಗಳೂ ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿಲ್ಲ. ಎಂದರೆ ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ, ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಎಂಬ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಅಂಗಾರಕ, ಬುಧ, ಶುಕ್ರ, ಶನೈಶ್ವರ, ರಾಹು, ಕೇತು ಎಂಬ ಪುರಾಣೋಕ್ತವಾದ ದೇವತೆಗಳ ಹೆಸರು ಸಹ ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಅವರೂ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಶಬ್ದವು ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ (ಯಾವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೂ) ಆ ದೇವತೆಯ ಹೆಸರನ್ನು ಹೋಲುವಂತಿದ್ದರೆ ಆ ಋಕ್ಕನ್ನು ಆ ದೇವತೆಯ ಪರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವರು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಕೇತುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮ, ಧ್ವಜ, ಪ್ರಜ್ಞೆ ಎಂಬರ್ಥಮಾತ್ರವಿದ್ದರೂ, ಕೇತುಂ ಕೃಣ್ಣುನ್ ಕೇತವೇ (ಋ. ಸಂ. ೧-೬-೩) ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಕೇತುಗ್ರಹದ ಆರಾಧನೆಯಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವರು. ಈ ವಿಧವಾದ ಎಂದರೆ ಋಕ್ಕಿನ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಪ್ರಯೋಗವು ಸರಿಯಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಕಾರಣಾಂತರದಿಂದ ಈ ವಿಧವಾದ ಪ್ರಯೋಗವು ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವುದು.

ಗಣಾನಾಂ ತ್ವಾ ಗಣಪತಿಂ ಹವಾಮಹೇ—ದೇವಾದಿಗಣಾನಾಂ ಸಂಬಂಧಿಸಂ ಸ್ವೀಯೋನಾಂ ಪತಿಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಂ ಹವಾಮಹೇ | ದೇವತೆಗಳ ಗುಂಪುಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಯನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡುತ್ತೇನೆ ಎಂದರ್ಥವು. ದೇವತೆಗಳ ಗುಂಪು ಎಂದರೇನು ಎಂದರೆ—ಪಿತೃಗಳು, ಗಂಧರ್ವರು, ಮನುಷ್ಯಗಂಧರ್ವರು, ದೇವಗಂಧರ್ವರು, ಕರ್ಮದೇವತೆಗಳು, ದೇವತೆಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಭೇದಗಳು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವವು ಎಂದು ತೈತ್ತಿರೀಯ ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ (ತೈ. ಉ. ೨-೮) ಹೇಳಿದೆ. ಇಂತಹ ಸಮಸ್ತ ದೇವಗಣಗಳಿಗೂ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಯು ಅಧಿಪತಿಯೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಗಣಾನಾಂ ಗಣಪತಿಂ ಎಂದು ದ್ವಿರುಕ್ತಿ ಇದೆ. ಈ ರೀತಿ ದ್ವಿರುಕ್ತಿ ಇರುವುದು ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿ ಅನೇಕಕಡೆ ಕಂಡುಬರುವುದು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಶಾಂ ವಿಶ್ವತಿಂ (ಋ. ಸಂ. ೭-೧-೮, ೫-೪-೩, ೩-೨-೧೦) ರಯಾಣಾಂ ರಯಿಸತಿಂ, ಬ್ರಹ್ಮಣಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತೇ, ಕವಿಂ ಕವೀನಾಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಕೊಡಬಹುದು.

ಉಪಮುತ್ರವಸ್ತುಮಂ— ಉಪಮಿಯಾಶೇನಯೇತ್ಯುಪಮಾ | ಸರ್ವೇಷಾಮನ್ನಾ ನಾಮುಪಮಾನಂ ಶ್ರವೋಽನ್ನಂ ಯಸ್ಯ ಸ ತಥೋಕ್ತಃ | ಅತಿಶಯೇನೋಪಮುತ್ರವಾ ಉಪಮುತ್ರವಸ್ತುಮಃ | ಶ್ರವಶಬ್ದವು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿವಾಗಿದೆ (ನಿ. ೩-೯) ಉಪಮಾನವನ್ನು ಕೊಡುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ಎಂದರೆ ಮೇರೆಯೇ ಇಲ್ಲದ, ಇಷ್ಟೆಂದು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ, ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ, ನಾನಾವಿಧ ಅನ್ನಗಳುಳ್ಳವನು ಎಂದರೆ ಬಹಳ ವಾದುದೂ ನಾನಾವಿಧವಾದುದೂ ಆದ ಅನ್ನಾದ್ಯಾಹಾರಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯಾದ ಎಂದು ಶಬ್ದಾರ್ಥವು.

ಜೈಷ್ಠರಾಜಂ—ಜೈಷ್ಠಾಃ ಪ್ರಶಸ್ತಮಾಃ | ತೇಷಾಂ ಮಧ್ಯೇ ರಾಜಂತಂ | ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠ ರಾದವರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವ, ಎಂದರೆ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದವರಲ್ಲಿಯೂ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನು ಎಂದಭಿ ಪ್ರಾಯವು.

ಬ್ರಹ್ಮಣಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಪತೇ—ಮಂತ್ರಾಣಾಂ ಸ್ವಾಮಿನಂ ತ್ವಾಂ ಹನಾಮಹೇ | ಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ಅಥವಾ ಅನ್ನಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯಾದ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿ ಎಂದರ್ಥವು. ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ಪತಿಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ನಾನು ಈ ಮಕ್ಕನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ನಿಮರ್ಶಮಾಡಿದ್ದೇನೆ.

ಕವಿಂ ಕವೀನಾಂ—ಕ್ರಾಂತದರ್ಶಿನಂ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಯೇ ವಾ ಅನೊಚಾನಾಸ್ತೇ ಕವಯಃ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿನಾಕೃತ್ಯವನ್ನನುಸರಿಸಿ ವೇದಾಂಗಸಹಿತವಾದ ವೇದಾಧ್ಯಯನವನ್ನು ಮಾಡಿದ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರೆಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ, ಎರಡನೆಯದಾಗಿ—ಕವಿಃ, ಮನೀಷೀ (ನಿ. ೩-೧೫) ಎಂಬ ನಿರುಕ್ತವಚನವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಮೇಧಾವಿಯೆಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಮೇಧಾವೀ ಕವಿಃ ಕ್ರಾಂತದರ್ಶನೋ ಭವತಿ ಕವತೇರ್ವಾ |

(ನಿ. ೧೨-೧೩)

ಎಂಬುದಾಗಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಕವಿಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಕವಿಶಬ್ದವು ಕ್ರಮ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಕ್ರಾಂತದರ್ಶನವುಳ್ಳವನೆಂದಾಗಬಹುದು, ಅಥವಾ ಕಮ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಸ್ತುತಿಮಾಡತಕ್ಕ ಸ್ತೋತ್ರವೆಂದರ್ಥವಾಗಬಹುದು ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ಅಭಿಮತವು. ಕವಿಯ ಸ್ವರೂಪವೇನು? ಕವಿಯ ಶಕ್ತಿಯೇನು? ಯಾವ ಸ್ವರೂಪ ಮತ್ತು ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಕವಿಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕಾದುದು ಅವಶ್ಯಕವು.

ಮುಷಿ, ಸುಮೇಧ, ಧೀರ, ರೇಭ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಯಾವ ಸ್ವರೂಪವಿಶೇಷವನ್ನು ತೋರಿಸುವವೋ ಕವಿ ಶಬ್ದವೂ ಅದೇ ಅಂಶವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಭೂತಭವಿಸ್ಕೃತ್ಪಮಾನಕಾಲಗಳ ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಿಳಿಯತಕ್ಕ ಅಸಾಧಾರಣವೂ, ಅಲೌಕಿಕವೂ ಆದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನೇ ಧೀರನು, ಮುಷಿಯೂ ಆವನೇ, ಕವಿಯೂ ಆವನೇ, ಈ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನೇ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ಕಾವ್ಯದ ಸೃಷ್ಟಿಗೂ ಅರ್ಹನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸ್ತುತಿಕಾರನಿಗೂ ಕವಿ, ರೇಭ ಇತ್ಯಾದಿ ಹೆಸರುಗಳಿರುವವು. ಲೌಕಿಕಸಾಹಿತ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಲಕ್ಷಣ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕವಿ, ಕಾವ್ಯ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ ಇದೇ ರೀತಿಯ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ

ಯಿದ್ದರೂ ಅಲ್ಲಿಯ ನಿರ್ವಚನವು ಇದಕ್ಕಿಂತ ಸ್ವಲ್ಪ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಿದೆಯೆಂಬಂಶವನ್ನು ಮುಂದೆ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರ ವಿವರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಕವಿಯ ನಿಜವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—

ವಿಶ್ವಾ ರೂಪಾಣಿ ಪ್ರತಿ ಮುಂಚಿತೇ ಕವಿಃ ಪ್ರಸಾವೀದ್ಯದ್ರಂ ದ್ವಿಪದೇ ಚತುಷ್ಟದೇ |

ವಿ ಸಾಕಮಬ್ಧಿಶ್ಚವಿತಾ ವರೇಣ್ಯೋಽನು ಪ್ರಯಾಣಮುಪಸೋ ವಿ ರಾಣತಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೮೧-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ, ಇಲ್ಲಿ ಸವಿತೃವಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವ ಕವಿ ಶಬ್ದವು ಯಾವ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದೆಂಬುದನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ವಿಶ್ವದ ಸಕಲರೂಪಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವವನಾದುದರಿಂದ ಸವಿತೃವಿಗೆ ಈ ವಿಶೇಷಣವಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬರುತ್ತದೆ. ಎಂದರೆ, ಗುಣವಾಗಿ ಅಡಗಿ ಲೋಕದ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗದಿರುವ ಅಂಶಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿತವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಲೋಕದ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನೆಂದರ್ಥವು. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ತೋತ್ರವಾದ ಸ್ತುತಿಕರ್ತನಿಗೂ ಸಹ ಕವಿಯೆಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು—

ಬ್ರಹ್ಮಾ ಕೃಣೋತಿ ವರುಣೋ ಗಾತುನಿದಂ ತಮಾಮಹೇ |

ವ್ಯೂರ್ಣೋತಿ ಹ್ವದಾ ಮತಿಂ ನವ್ಯೋ ಜಾಯತಾಮೃತಂ ವಿತ್ತಂ ಮೇ ಅಸ್ಯ ರೋದಸೀ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೦೫-೨೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿಯೂ, ಹೀಗೆಯೇ ಇತರ ಋಕ್ವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಉದಾಹೃತವಾದ ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯೂರ್ಣೋತಿ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಉಚ್ಚಾರಯತಿ, ಪ್ರಕಾಶಯತಿ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಉರ್ಣು ಇ-ಅಚ್ಛಾದನೇ | ಮರೆಮಾಡು, ಹೊದಿಸು ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ಉರ್ಣು ಧಾತುವು ಉರ್ಣೋತಿ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗದೊಡನೆ ಸೇರಿ ವಿಗತವಾದ ಅಚ್ಛಾದನೇ ಎಂದರೆ ಮರೆಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸುವುದು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಗುಪ್ತವಾಗಿರುವ ಭಾವವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದರ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಸಾಮರ್ಥ್ಯವೂ, ಗುಪ್ತವಾಗಿರುವ ಅಂಶವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿ ತೋರಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯೂ ಸಹ ಕವಿಯ ಅಥವಾ ಸ್ತುತಿಕರ್ತನ ವಿಶೇಷಗುಣವೆಂದು ಇದರಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಅದುದರಿಂದ ಸವಿತೃವಿಗೂ, ಸ್ತುತಿಕರ್ತನಿಗೂ ಇರುವ ಸಮಾನವಾದ ಧರ್ಮವನ್ನು ಕವಿಶಬ್ದವು ಇಬ್ಬರಿಗೂ ತಿಳಿಸುವ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಲಕ್ಷಣವನ್ನೂ ಕವಿಕೃತಿಯನ್ನೂ ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯು—

ಸಮಾನಂ ನೀಳಂ ವೃಷಣೋ ವಸಾನಾಃ ಸಂ ಜಗ್ಮಿರೇ ಮಹಿಷಾ ಅವರ್ತೀಭಿಃ |

ಋತಸ್ಯ ಪದಂ ಕವಯೋ ನಿ ಸಾಂತಿ ಗುಹಾ ನಾಮಾನಿ ದಧಿರೇ ಪರಾಣಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೫-೨)

ಬೃಹಸ್ಪತೇ ಪ್ರಥಮಂ ವಾಚೋ ಅಗ್ರಂ ಯತ್ಕೈರತ ನಾಮಧೇಯಂ ದಧಾನಾಃ |

ಯದೇಷಾಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಯದರಿಪ್ರಮಾಸೀತ್ಪ್ರೇಣಾ ತದೇಷಾಂ ನಿಹಿತಂ ಗುಹಾವಿಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೭೧-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಈ ಭಾವವು ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಕವಿಗಳು ಋತದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಅತ್ಯಂತ ಗೂಢವಾದ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ರಹಸ್ಯದ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಅದನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿ ಲೋಕಕ್ಕೆ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ಕವಿಯ ದರ್ಶನವೂ ಪ್ರಕಾಶನರೂಪದ ಸಾಧನ ದಿಂದಲೇ ಸಾಧ್ಯವು—

ಯಜ್ಞೇನ ವಾಚೇ ಪದವೀಯಮಾಯನ್ತಾಮಸ್ತವಿಂದನ್ನೈಷಿಷು ಪ್ರವಿಷ್ವಾಂ |

ತಾಮಾಭ್ಯತ್ಯಾ ವ್ಯದಧುಃ ಪುರುತ್ರಾ ತಾಂ ಸಪ್ತ ರೇಭಾ ಅಭಿ ಸಂ ನವಂತೇ ||

(ಋ. ಸಂ ೧೦-೭೧-೩)

ಅತೀಂದ್ರಿಯಾರ್ಥದರ್ಶಿಗಳಾದ ಋಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಸುಪ್ತವಾಗಿದ್ದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಯಜ್ಞರೂಪವಾದ ಸಾಧನದಿಂದ ಕವಿಗಳು ಪಡೆದರು. ಅನಂತರ ಲೋಕದ ಉಪಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಅವರಿಗೂ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ವಿಶ್ವತ್ಪನ್ನರೂಪವಾದ ಈ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಗಾಯತ್ರಾದಿ ಭಂದಸ್ಸುಗಳು ಸೇವಿಸುತ್ತವೆ. ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವಾಕ್ಯ ಪ್ರಕಾಶನರೂಪವಾದ ಸೃಷ್ಟಿಗೂ ಯಜ್ಞರೂಪವಾದ ಕರ್ಮಕ್ಕೂ ಕೆಲವುಕಡೆ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನೂ ಇನ್ನು ಕೆಲವುಕಡೆ ಕಾರ್ಯಕಾರಣರೂಪವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಇದೇ ಭಾವವನ್ನು—

ಅಯುರೇತಜ್ಞೋತಿಃ ಪ್ರವಿಶತಿ ಯ ಏತಮನು ವಾ ಬ್ರೂತೇ ಭಕ್ಷಯತಿ ವಾ ತಸ್ಯ ವ್ರತಚಿ-
ರ್ಯಾಯಾ ಸೃಷ್ಟೌ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೪-೧-೨-೨೬)

ಎಂಬ ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಕವಿಶಬ್ದವು ಅತೀಂದ್ರಿಯವಿಷಯ ಪ್ರಜ್ಞೋಪೇತನೂ, ಸರ್ವಜ್ಞನೂ ಆದ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ವತಿಯ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಗುಣವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಅನೇಕಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ಅರ್ಥ ಮಾಡಬೇಕು.

ಆ ನಃ ಶೃಣ್ವನ್ ಉತಿಭಿಃ ಸೀದ ಸದನಂ—ಅಸ್ಮಾಕಂ ಸ್ತುತೀಃ ಶೃಣ್ವನ್ ಪಾಲನೈರ್ಹೇತು-
ಭೂತೈಃ ಯಜ್ಞಗೃಹಂ ಉಪವಿಶ | ಎಲೈ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ವತಿಯೇ, ನೀನು ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞ-
ಗೃಹಕ್ಕೆ ಬಂದು ಅಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಎಂದು ಋಷಿಯು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವನು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ದೇವಾತ್ಮೈತ್ತೇ ಅಸುರ್ಯ ಪ್ರಚೇತಸೋ ಬೃಹಸ್ಪತೇ ಯಜ್ಞಯಂ ಭಾಗ-

ಮಾನಶುಃ |

ಉಸ್ರಾ ಇವ ಸೂರ್ಯೋ ಜ್ಯೋತಿಷಾ ಮಹೋ ವಿಶ್ವೇಷಾಮಿಜ್ಜನಿತಾ

ಬ್ರಹ್ಮಣಾನುಸಿ || ೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ದೇವಾಃ | ಚಿತ್ | ತೇ | ಅಸುರ್ಯ | ಪ್ರಚೇತಸಃ | ಬೃಹಸ್ಪತೇ | ಯಜ್ಞಯಂ | ಭಾಗಂ | ಅನಶುಃ |
 ಉಸ್ರಾಽಽವ | ಸೂರ್ಯಃ | ಜ್ಯೋತಿಷಾ | ಮಹಃ | ವಿಶ್ವೇಷಾಂ | ಇತ್ | ಜನಿತಾ | ಬ್ರಹ್ಮಣಾಂ | ಅಸಿ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಸುರ್ಯ ಅಸುರಾಣಾಂ ಹಂತಃ ಹೇ ಬೃಹಸ್ಪತೇ ಪ್ರಚೇತಸಃ ಪ್ರಕೃಷ್ಟಜ್ಞಾನಾಸ್ತೇ ತ್ವದೀಯಾ
 ದೇವಾಶ್ಚಿತ್ ದೇವಾ ಅಸಿ ಯಜ್ಞಯಂ ಯಜ್ಞಾರ್ಹಂ ಭಾಗಮಾನಶುಃ | ಪ್ರಾಪ್ತುಮನ್ | ಯದ್ವಾ ಪ್ರಚೇ-
 ತಸ ಇತಿ ಬೃಹಸ್ಪತೇರ್ವಿಶೇಷಣಂ | ಪ್ರಕೃಷ್ಟಜ್ಞಾನವತ್ಸೇ ತವ ಸಂಬಂಧಿನೋ ದೇವಾ ಇತಿ ಯೋಜ-
 ನೀಯಂ | ಯದ್ವಾ ಪ್ರಚೇತಸಃ | ವಿಭಕ್ತಿಪರಿಣಾಮಃ | ಪ್ರಚೇತಸಿ ತ್ವಯಿ ಸತಿ ದೇವಾ ಯಜ್ಞಯಂ
 ಭಾಗಮಾನಶಿರೇ | ಕರ್ಮವಿಘ್ನಕಾರಿಣಾಮಸುರಾಣಾಂ ರಕ್ಷೋಘ್ನಮಂತ್ರೈರಪಾಕರಣಾತ್ | ನ ನೈ ಬ್ರಹ-
 ಣ್ದ್ರಿಷ್ಯತಿ | ಐ. ಬ್ರಾ. ೧-೧೩ | ಇತಿ ಶ್ರವಣಾತ್ | ಜ್ಯೋತಿಷಾ ತೇಜಸಾ ಮಹೋ ಮಂದನೀಯಃ
 ಸೂರ್ಯ ಉಸ್ರಾ ಇವ | ಉಸ್ರಾಃ ಕಿರಣಾಃ || ಸ್ಥಾಯಿತಂಚೀತ್ಯಾದಿನಾ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯಃ || ಯಥಾ ಕಿರ-
 ಣಾನ್ ಜನಯತಿ ತಥಾ ವಿಶ್ವೇಷಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಾಂ ಮಂತ್ರಾಣಾಂ ಜನಿತಾ ಜನಯಿತ್ಯವಾಸಿ ||
 ಜನಿತಾ ಮಂತ್ರ ಇತಿ ನಿಪಾತನಾಜ್ಞೆ ಲೋಕಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಸುರೈಃ—ಅಸುರಹಂತಕನಾದ | ಬೃಹಸ್ಪತೇ—ಎಲೈ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೇ | ಪ್ರಚೇತಸಃ—ಪ್ರಕೃಷ್ಟವಾದ
 ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ | ತೇ—ನಿನ್ನ ಸಂಬಂಧದಿಂದಲೇ (ಮೂಲಕವಾಗಿಯೇ) | ದೇವಾಶ್ಚಿತ್—ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ |
 ಯಜ್ಞಯಂ—ಯಜ್ಞಾರ್ಹವಾದ | ಭಾಗಂ—ಭಾಗವನ್ನು | ಅನಶುಃ—ಪಡೆದರು | ಜ್ಯೋತಿಷಾ—ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ |
 ಮಹಃ—ಪೂಜ್ಯನಾದ | ಸೂರ್ಯಃ—ಸೂರ್ಯನು | ಉಸ್ರಾ ಇವ—ಕಿರಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಸರಿಸುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡುವಂತೆ
 (ನೀನೂ ಸಹ) | ವಿಶ್ವೇಷಾಂ—ಸಮಸ್ತವಾದ | ಬ್ರಹ್ಮಣಾಂ ಇತ್—ಮಂತ್ರಗಳಿಗೂ ಸಹ | ಜನಿತಾ—
 ನಿರ್ಮಾತನಾಗಿ | ಅಸಿ—ಆಗಿದ್ದೀಯೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅಸುರಹಂತಕನಾದ ಎಲೈ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೇ, ಪ್ರಕೃಷ್ಟವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ನಿನ್ನ ಸಂಬಂಧದಿಂದಲೇ ದೇವತೆಗಳೂ
 ಸಹ ಯಜ್ಞಾರ್ಹವಾದ ಭಾಗವನ್ನು ಪಡೆದರು. ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಪೂಜ್ಯನಾದ ಸೂರ್ಯನು ಕಿರಣಗಳನ್ನು ಹೊರಗೆಡಹಿ
 ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿ ಪ್ರಸರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಹಾಗೆ ನೀನೂ ಸಹ ಸಮಸ್ತವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೂ ನಿರ್ಮಾತನಾಗಿ ಆಗಿದ್ದೀಯೆ.

English Translation

Brihaspati, destroyer of the Asuras, through you the intelligent gods
 have obtained the sacrificial portion ; in like manner as the adorable sun
 generates the (solar) rays by his radiance, so are you the generator of all
 prayers.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಸುರ್ಯ—ಅಸುರಾಣಾಂ ಹಂತಃ ಹೇ ಬೃಹಸ್ಪತೇ | ಅಸುರರನ್ನು ಸಂಹರಿಸುವ ಎಲೈ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೇ ಎಂದು ಅಸುರ್ಯಶಬ್ದವು ಬೃಹಸ್ಪತಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ರಕ್ಷೋಘ್ನಮಂತ್ರಗಳ ಉಚ್ಚಾರಣೆಯಿಂದ ಅಸುರರನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವನು ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು.

ಪ್ರಚೇತಸಃ—ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಮೂರುವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಪ್ರಕೃಷ್ಟ-ಜ್ಞಾನಾಸ್ತೇ ದೇವಾಃ—ಉತ್ತಮವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ದೇವತೆಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಪ್ರಚೇತಸಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತಪದವಾಗಿ ದೇವಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ ಎಂದೂ, ಅಥವಾ—ಯದ್ವಾ ಪ್ರಚೇತಸ ಇತಿ ಬೃಹಸ್ಪತೇರ್ವಿಶೇಷಣಂ | ಪ್ರಕೃಷ್ಟಜ್ಞಾನವತಸ್ತೇ ಸಂಬಂಧಿನೋ ದೇವಾಃ | ಪ್ರಚೇತಸಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಷ್ಠ್ಯಕವಚನಾಂತವಾದ ಪವನೇಂದು ಪಂಗಡಿಸಿದರೆ ಆಗ ಆ ಶಬ್ದವು ತೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಕೃಷ್ಟಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯಾದ ನಿನ್ನ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು ಎಂದೂ, ಅಥವಾ—ಯದ್ವಾ ಪ್ರಚೇತಸಃ | ವಿಭಕ್ತಿಪರಿಣಾಮಃ | ಪ್ರಚೇತಸಿ ತ್ವಯಿ ಸತಿ ದೇವಾ ಯಜ್ಞಯಂ ಭಾಗಮಾನಶಿರೇ | ಪ್ರಚೇತಸಃ ಎಂಬ ಪಷ್ಠ್ಯಕವಚನವು ಪ್ರಚೇತಸಿ ಎಂಬ ಸಪ್ತವಿವಿಭಕ್ತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಭಾವಿಸಿದರೆ ಆಗ ಪ್ರಕೃಷ್ಟಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ನಿನ್ನ ಸಹಾಯದಿಂದ ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಯಜ್ಞಭಾಗವನ್ನು ಪಡೆದರು ಎಂಬರ್ಥವು ಸೂಚಿತವಾಗುವುದು.

ದೇವಾಸ್ಥಿತ್ ಯಜ್ಞಯಂ ಭಾಗಮಾನಶಃ—ದೇವತೆಗಳು ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಸಹಾಯದಿಂದ ಯಜ್ಞಾರ್ಹವಾದ ಭಾಗವನ್ನು ಪಡೆದರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಇಲ್ಲಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಸಹಾಯವೆಂದರೆ—ಕರ್ಮವಿಘ್ನಕಾರಿಣಾ-

ಮಸುರಾಣಾಂ ರಕ್ಷೋಘ್ನಮಂತ್ರೈರಪಾಕರಣಾತ್ | ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ವಿಘ್ನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ರಕ್ಷೋಘ್ನಮಂತ್ರಪಠನಾದಿಗಳಿಂದ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಓಡಿಸುವನೆಂದು ಹೇಳಿ ಈ ವಿಷಯಸಮರ್ಥನೆಗಾಗಿ ನ ವೈ ಬ್ರಹ್ಮಣ್ದ್ರಿಷ್ಟತಿ (ಐ. ಬ್ರಾ. ೧-೧೩) ಎಂಬ ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಜ್ಯೋತಿಷಾ ಮಹಾಸೂರ್ಯಃ ಉಸ್ರಾ ಇವ ವಿಶ್ವೇಷಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಾಂ ಇತ್ ಜನಿತಾ ಅಸಿ—ತೇಜಸಾ ಮಂಹನೀಯಃ ಸೂರ್ಯಃ ಯಥಾ ಕಿರಣಾನ್ ಜನಯತಿ ತಥಾ ತ್ವಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಮಂತ್ರಾಣಾಂ ಜನಯಿ-ತ್ಯವಾಸಿ | ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಮಹಾಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವ ಸೂರ್ಯನು ಯಾವ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಅನೇಕ ಕಿರಣಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವನೋ ಅದರಂತೆ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯಾದ ನೀನು ಸಮಸ್ತಮಂತ್ರಗಳಿಗೂ ಉತ್ಪಾದಕನಾಗಿರುವೆ. ಸೂರ್ಯನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಹೊರಹೊರಡುವ ಕಿರಣಗಳು ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾಗಿರುವಂತೆ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಸಮಸ್ತ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೂ ತಾನೇ ಕರ್ತನಾಗಿರುವನು ಎಂದರೆ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯಿಂದಲೇ ಸಮಸ್ತಮಂತ್ರಗಳೂ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಉಸ್ರಾ ಇವ—ಉಸ್ರಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಗೋನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ (ನಿ. ೩-೯) ಮತ್ತು ಉಸ್ರಿಯೇತಿ ಗೋನಾಮ | ಉಸ್ರಾವಿಜೋಽಸ್ಯಾಂ ಭೋಗಾಃ | ಉಸ್ರೇತಿ ಚಿ (ನಿ. ೪-೧೯) ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವೂ ಇರುವುದು. ಉಸ್ರಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಗೋನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಕಿರಣಗಳೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಗೋಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಕಿರಣವೆಂಬ ಅರ್ಥವಿದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಆ ವಿಬಾಧ್ಯಾ ಪರಿರಾಪಸ್ತಮಾಂಸಿ ಚ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮಂತಂ ರಥಮೃತಸ್ಯ ತಿಷ್ಠಸಿ |
 ಬೃಹಸ್ಪತೇ ಭೀಮುಮಿತ್ರದಮ್ಭನಂ ರಕ್ಷೋಹಣಂ ಗೋತ್ರಭಿದಂ
 ಸ್ವರ್ವಿದಂ || ೩ ||

ಸದಪಾಠಃ

ಆ | ವಿಬಾಧ್ಯಾ | ಪರಿರಾಪಃ | ತಮಾಂಸಿ | ಚ | ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮಂತಂ | ರಥಂ | ಮೃತಸ್ಯ | ತಿಷ್ಠಸಿ |
 ಬೃಹಸ್ಪತೇ | ಭೀಮಂ | ಅಮಿತ್ರದಮ್ಭನಂ | ರಕ್ಷಾಹಣಂ | ಗೋತ್ರಭಿದಂ | ಸ್ವರ್ವಿದಂ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಬೃಹಸ್ಪತೇ ಪರಿರಾಪಃ | ಪರಿರೋ ರಪಃ ಪಾಪರೂಪಂ ರಪಃ || ಯದ್ವಾ ರಪ ಲಪ ವ್ಯಕ್ತಾ-
 ಯಾಂ ವಾಚಿ | ಕ್ವಿಪ್ || ಪರಿವದತೋ ನಿಂದಕಾನ್ ತಮಾಂಸಿ ಚ ವಿಬಾಧ್ಯ ತೇಜಸಾ ನಿರಾಕೃತ್ಯ ಜ್ಯೋತಿ-
 ಷ್ಮಂತಂ ಜ್ಯೋತಿಷಾ ತದ್ವಂತಮೃತಸ್ಯ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಪ್ರಾಪಕಂ ಭೀಮಂ ಶತ್ರುಣಾಂ ಭಯಂಕರಮಿತ್ರ-
 ದಂಭನಂ ಶತ್ರುಣಾಂ ಹಿಂಸಕಂ | ತದೇನಾಹ ರಕ್ಷೋಹಣಂ ರಕ್ಷಸಾಂ ಹಂತಾರಂ ಗೋತ್ರಭಿದಂ
 ಮೇಘಾನಾಂ ಭೇತ್ತಾರಂ ಸ್ವರ್ವಿದಂ ಸ್ವರ್ಗಸ್ಯ ಲಂಭಕಂ ರಥಮಾತಿಷ್ಠಸಿ | ಅಧಿತಿಷ್ಠಸಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಬೃಹಸ್ಪತೇ—ಎಲೈ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೇ | ಪರಿರಾಪಃ—ಪಾಪರೂಪವಾದ ರಕ್ಷಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅಥವಾ
 ನಿಂದಕರನ್ನೂ | ತಮಾಂಸಿ ಚ—ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯನ್ನೂ ಸಹ | ವಿಬಾಧ್ಯ—ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ದೂರೀಕರಿಸಿ |
 ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮಂತಂ—ಕಾಂತಿಯುತವಾದುದೂ | ಮೃತಸ್ಯ—ಯಜ್ಞವನ್ನು ಸೇರಿಸತಕ್ಕದ್ದೂ | ಭೀಮಂ—
 (ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ) . ಭಯಂಕರವಾದುದೂ | ಅಮಿತ್ರದಂಭನಂ—ಶತ್ರುಹಿಂಸಕವಾದುದೂ | ರಕ್ಷೋಹಣಂ—
 ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದೂ | ಗೋತ್ರಭಿದಂ—ಮೇಘವನ್ನು ಸೀಳಿ ಬಿಡಿಸುವುದೂ | ಸ್ವರ್ವಿದಂ—ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು
 ಸೇರಿಸತಕ್ಕದ್ದೂ ಆದ | ರಥಂ—ರಥವನ್ನು | ಆ ತಿಷ್ಠಸಿ—ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತೀಯೆ .

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೇ, ಪಾಪರೂಪವಾದ ನಿಂದಕರನ್ನೂ ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯನ್ನೂ ಸಹ ನಿನ್ನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ
 ದೂರೀಕರಿಸಿ, ಕಾಂತಿಯುತವಾದುದೂ, ಯಜ್ಞವನ್ನು ಸೇರಿಸತಕ್ಕದ್ದೂ, ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಭಯಂಕರವಾದುದೂ,
 ಶತ್ರುಹಿಂಸಕವಾದುದೂ, ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದೂ, ಮೇಘವನ್ನು ಸೀಳಿ ಬಿಡಿಸುವುದೂ, ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು
 ಸೇರಿಸತಕ್ಕದ್ದೂ ಆದ ರಥವನ್ನು ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತೀಯೆ.

English Translation

Having repelled revilers, and (dispersed) the darkness, you stand, Brihaspati, on the radiant chariot of sacrifice, (which is) formidable (to foes) the humiliator of enemies, the destroyer of evil spirits, the cleaver of the clouds, the attainer of heaven.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ರಥದ ಗುಣಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಋಕ್ಕಿನ ಅರ್ಥವೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಯೇ ಇದೆ.

ಪರಿರಪಃ—ಪರಿತೋ ರಪಃ ಪಾಪರೂಪಂ ರಕ್ಷಃ | ಯದ್ವಾ ರಪೆ ಲಪ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ನಾಚಿ | ಪರಿವದತೋ ನಿಂದಕಾನ್ | ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಎರಡು ವಿಧ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ರಪಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಾಪನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ರಪೋ ರಿಸ್ತಮಿತಿ ಪಾಪನಾಮನೀ ಭವತಃ | (ನಿ ೪-೨೧) ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪರಿರಪಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ ಪಾಪರೂಪರಾದ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು; ರಪ ಎಂಬ ಧಾತುವಿಗೆ ಘಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಮಾತನಾಡು, ನಿಂದಿಸು ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಪರಿರಪಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ಅಥವಾ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ನಿಂದಿಸುವವರನ್ನೂ ಅಥವಾ ದೂಷಿಸುವವರನ್ನೂ ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು.

ಋತಸ್ಯ—ಋತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನೇಕಾರ್ಥವಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಋತಶಬ್ದಗಳ ನಾನಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಋ. ಸಂ. ಭಾಗ 10 ರಲ್ಲಿ ಪುಟ 143 ಮತ್ತು 673 ರಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಗೋತ್ರಭಿದಂ—ಗೋತ್ರಶಬ್ದವು ಮೇಘನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ (ನಿ. ೩-೨೧). ಮೇಘವನ್ನು ಸೀಳುವುದು ಎಂದರ್ಥವು. ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ರಥವು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವಾಗ ಅಲ್ಲಿರುವ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಸೀಳಿ ದಾರಿ ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡು ಸಂಚರಿಸುವುದೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಇಂದ್ರನೂ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಸೀಳಿ ಉದಕವನ್ನು ಭೂಮಿಯಮೇಲೆ ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಗೋತ್ರಭಿದಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಇಂದ್ರನ ಪರವಾಗಿಯೂ ಅನೇಕಕಡೆ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು.

ಯೋ ಗೋತ್ರಭಿದ್ವಜ್ರಭ್ಯದ್ಭೋ ಹರಿಷ್ಠಾಃ ಸ ಇಂದ್ರ ಚಿತ್ತಾ ಅಭಿ ತೈಂಥಿ ನಾಜಾನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೧೭-೨)

ಗೋತ್ರಭಿದಂ ಗೋವಿದಂ ವಜ್ರಬಾಹುಂ ಜಯಂತಮಜ್ಞ ಪ್ರವೃಣಂತಮೋಜಸಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೮-೧೦೩-೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಗೋತ್ರಭಿತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಮೇಘವನ್ನು (ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ) ಸೀಳುವವನು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸುನೀತಿಭಿರ್ನಯಸಿ ತ್ರಾಯಸೇ ಜನಂ ಯಸ್ತುಭ್ಯಂ ದಾಶಾನ್ ತಮಂಹೋ
ಅಶ್ವವತ್ |

ಬ್ರಹ್ಮದ್ವಿಷಸ್ತಪನೋ ಮನ್ಯುಮೀರಸಿ ಬೃಹಸ್ಪತೇ ಮಹಿ ತತ್ತೇ ಮಹಿತ್ವನಂ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸುನೀತಿಭಿಃ | ನಯಸಿ | ತ್ರಾಯಸೇ | ಜನಂ | ಯಃ | ತುಭ್ಯಂ | ದಾಶಾತ್ | ನ | ತಂ | ಅಂಹಃ |
ಅಶ್ವವತ್ |

ಬ್ರಹ್ಮದ್ವಿಷಃ | ತಪನಃ | ಮನ್ಯುಮೀರಃ | ಅಸಿ | ಬೃಹಸ್ಪತೇ | ಮಹಿ | ತತ್ | ತೇ | ಮಹಿತ್ವನಂ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಬೃಹಸ್ಪತೇ ಸುನೀತಿಭಿಃ | ಶೋಭನಂ ನೀತಯೋ ಯೇಷು ತೇ ಸುನೀತಯಃ ಸನ್ಮಾರ್ಗಾಃ |
ತೈರ್ಜನಂ ನಯಸಿ | ಅಪೇಕ್ಷಿತಫಲಂ ಪ್ರಾಪಯಸಿ | ತ್ರಾಯಸೇ | ಜನಮಾಪದ್ಭ್ಯೋ ರಕ್ಷಸಿ ಚ | ಯೋ
ಯಜಮಾನಸ್ತುಭ್ಯಂ ಹರ್ವಿರ್ಕ್ಷಣಮನ್ನಂ ದಾಶಾತ್ ಪ್ರಯಚ್ಛೇತ್ || ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ | ಲೇಛ್ಯಡಾಗಮಃ ||
ತಮಂಹಃ ಪಾಪಂ ಪಾಪರೂಪಂ ದಾರಿದ್ರ್ಯಂ ವಾ ನಾಶ್ವವತ್ | ನ ಪ್ರಾಪ್ನುಯಾತ್ || ಅಶ್ವೋತೇರ್ಲೇಛಿ
ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಪರಸ್ತೃಪದಂ | ಅಡಾಗಮಃ || ಬ್ರಹ್ಮದ್ವಿಷೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾನಾಂ ಮಂತ್ರಾಣಾಂ ವಾ ದ್ವೇಷ್ಯ-
ಸ್ತಪನಸ್ತಾಪಕೋಽಸಿ | ಕಿಂಚಿ ಮನ್ಯುಮೀರ್ಮನ್ಯೋಃ ಕ್ರೋಧಸ್ಯ ಪರೇಷಾಂ ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ವಾ ಹಿಂಸ-
ಕೋಽಸಿ || ಮೀರ್ಜಾ ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ಕ್ಲಿಪ್ || ತೇ ತವ ತತ್ತಾದೃಶಂ ಮಹಿ ಮಹತ್ ಪ್ರಭೂತಂ ಮಹಿ-
ತ್ವನಂ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಮಸ್ತಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಬೃಹಸ್ಪತೇ—ಎಲೈ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೇ | ಸುನೀತಿಭಿಃ—ಸನ್ಮಾರ್ಗಗಳಿಂದ (ಸದುಪದೇಶಗಳಿಂದ) | ಜನಂ—
ಮಾನವರನ್ನು | ನಯಸಿ—ಒಯ್ಯುತ್ತೀಯೆ | ತ್ರಾಯಸೇ—(ಅಪತ್ತಿನಿಂದ) ರಕ್ಷಿಸುತ್ತೀಯೆ | ಯಃ—ಯಾವ
ಯಜಮಾನನು | ತುಭ್ಯಂ—ನಿನಗೆ | ದಾಶಾತ್—ಹವಿಸಿನರೂಪದ ಅನ್ನವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವನೋ | ತಂ—
ಅವನನ್ನು | ಅಂಹಃ—ಪಾಪವು ಅಥವಾ ದಾರಿದ್ರ್ಯವು | ನ ಅಶ್ವವತ್—ಸಮೀಪಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ಅಂಟುವುದಿಲ್ಲ) |
ಬ್ರಹ್ಮದ್ವಿಷಃ—ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವವನಿಗೆ | ತಪನಃ—ದಹಿಸುವವನಾಗಿ | ಅಸಿ—ಇದ್ದೀಯೆ |
ಮನ್ಯುಮೀರಃ—ಕ್ರೋಧವನ್ನು ದಂಡಿಸುತ್ತೀಯೆ | ತತ್—ಇಂತಹುದೇ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಮಹಿ—ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ |
ಮಹಿತ್ವನಂ—ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವಾಗಿದೆ

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವತಿಯೇ, ನೀನು ಸದುಪದೇಶಗಳಿಂದ ಮಾನವರನ್ನು ಸನ್ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುತ್ತೀಯೆ. ಅವರನ್ನು ಆಪತ್ತಿನಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುತ್ತೀಯೆ. ಯಾವ ಯಜಮಾನನು ನಿನಗೆ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವನೋ ಅವನನ್ನು ಪಾಪವು ಅಂಟುವುದಿಲ್ಲ. ನೀನು ಮಂತ್ರದ್ವೇಷಿಯನ್ನು ದಹಿಸುತ್ತೀಯೆ. ಕ್ರೋಧವನ್ನು ದಂಡಿಸುತ್ತೀಯೆ. ಇದೇ ನಿನ್ನ ಅಧಿಕವಾದ ಮಹಿಮೆಯು.

English Translation

You lead men, Brihaspati, by virtuous instructions; you preserve them (from calamity): sin will never overtake him who presents (offerings) to you: you are the afflicter of him who hates (holy) prayers; you are the punisher of wrath: such is your great mightiness.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಂಹಃ—ಪಾಪಂ ಪಾಪರೂಪಂ ದಾರಿದ್ರ್ಯಂ ನಾ | ಪಾಪ ಅಥವಾ ಪಾಪದ ಫಲವಾದ ದಾರಿದ್ರ್ಯವು ಎಂದರೆ ಬಡತನವು. ಅಂಹತಿಶ್ಚಾಂಹಶ್ಚಾಂಹಶ್ಚ ಹಂತೇರ್ನಿರೂಢೋಪದಾದ್ವಿಪರೀತಾತ್ ಎಂದು ನಿರ್ವಚನ ವಾಕ್ಯವಿದೆ (ನಿ. ೪-೨೫) ಎಂದರೆ ಅಂಹತಿಃ, ಅಂಹಃ, ಅಂಹುಃ ಎಂಬ ಮೂರು ಶಬ್ದಗಳೂ ಹನ ಹಿಂಸಾಗತೋಃ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿವೆ. ಧಾತುವಿನ ನಾಮಪದವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಅಸ್ರತ್ಯಯವು (ನಮ್+ಅ =ನಮು ಎಂಬಂತೆ) ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಸೇರುವುದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ವ್ಯತ್ಯಸ್ತದಿಂದ ಹಿಂದೆ ಎಂದರೆ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಸೇರಿ ಈ ಶಬ್ದಗಳಾಗಿವೆ. ಈ ಮೂರು ಶಬ್ದಗಳೂ ಪಾಪವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ.

ನ ತಮಂಹೋ ನ ದುರಿತಂ ದೇವಾಸೋ ಅಷ್ಟ ಮರ್ತ್ಯಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೨೬-೧)

ಸ ತೂತಾವ ನೈನಮಶ್ನೋತ್ಯಂಹತಿರಗ್ನೇ ಸಖ್ಯೇ ಮಾ ರಿಷಾಮ ವಯಂ ತವ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೪-೨)

ಆ ವೋಽರ್ವಾಚೀ ಸುಮತಿರ್ವವೃತ್ಯಾದಂಹೋಶ್ಚಿದ್ಯಾ ವರಿವೋವಿತ್ತರಾಸತ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೦೭-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಹಃ, ಅಂಹತಿಃ, ಅಂಹುಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪಾಪವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ.

ಬ್ರಹ್ಮದ್ವಿಷಃ—ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾನಾಂ ಮಂತ್ರಾಣಾಂ ನಾ ದ್ವೇಷ್ಠಃ | ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನಾ ಅಥವಾ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನಾ ದ್ವೇಷಿಸುವವನ ಎಂದರ್ಥವು. ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಅನ್ನವೆಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಮಂತ್ರವೆಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು.

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಮಹಾತ್ಮ್ಯವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಜನರಿಗೆ ಸದುಪದೇಶಮಾಡಿ ಅವರು ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನಾದಿ ಸತ್ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಅವರನ್ನು ಸನ್ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುವನು, ಜನರನ್ನು ಆಪತ್ತಿನಿಂದ ಎಂದರೆ ಕಷ್ಟಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿ ಕಾಪಾಡುವನು, ಬೃಹಸ್ಪತಿಗೆ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಪಾಪವಾಗಲಿ, ದಾರಿದ್ರ್ಯವಾಗಲಿ ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ, ಮಂತ್ರಗಳನ್ನೂ ದ್ವೇಷಿಸುವವನನ್ನೂ ಎಂದರೆ ಅಸುರರನ್ನೂ ಅಥವಾ ದುಷ್ಟಜನರನ್ನೂ ಶಿಕ್ಷಿಸುವನು, ಕ್ರೋಧವೆಂಬ ದುರ್ಗುಣವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವನು ಅಥವಾ ಶತ್ರುಗಳ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಕೆಡಿಸುವನು, ಈ ವಿಧವಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದೇ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಮಹಿಮೆಯು ಎಂದು ಋಷಿಯು ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವನು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ನ ತಮುಂಹೋ ನ ದುರಿತಂ ಕುತಶ್ಚ ನ ನಾರಾತಯಸ್ತಿ ತಿರುರ್ನ ದ್ವಯಾ-
ವಿನಃ |

ವಿಶ್ವಾ ಇದಸ್ಮಾದ್ಧ್ವರಸೋ ವಿ ಬಾಧಸೇ ಯಂ ಸುಗೋಪಾ ರಕ್ಷಸಿ
ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತೇ || ೫ ||

ಪದಪಾಠಃ

ನ | ತಂ | ಅಂಹಃ | ನ | ದ್ವಯಾತಂ | ಕುತಃ | ಚನ | ನ | ಅರಾತಯಃ | ತಿತಿರುಃ | ನ | ದ್ವಯಾವಿನಃ |
ವಿಶ್ವಾಃ | ಇತ್ | ಅಸ್ಮತ್ | ಧ್ವರಸಃ | ವಿ | ಬಾಧಸೇ | ಯಂ | ಸುಗೋಪಾಃ | ರಕ್ಷಸಿ | ಬ್ರಹ್ಮಣಃ |
ತತೇ || ೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತೇ ಸುಗೋಪಾಃ ಸುಷ್ಮ ಪಾಲಯಿತಾ ತ್ವಂ ಯಂ ಜನಂ ರಕ್ಷಸಿ ಪಾಲಯಿಸಿ ತಂ ಜನಮಂದ ಆಹಂತವ್ಯಂ ದುಃಖಂ ನ ಬಾಧತೇ | ದುರಿತಂ ತತ್ಕಾರಣಂ ಪಾಪಂ ಚ ನ ಬಾಧತೇ | ಅರಾ-
ತಯೋ ಹಿಂಸಕಾಸ್ತಂ ಜನಂ ಕುತಶ್ಚ ನ ಸರ್ವಾಸು ದಿಕ್ಷು ನ ತಿತಿರುಃ || ತಿರತಿರ್ಹಿಂಸಾಕರ್ಮಾ | ಲಿಟ್ ||
ನ ಹಿಂಸಂತಿ | ತಥಾ ದ್ವಯಾವಿನಃ | ಮನಸ್ಯೈಕ್ಯಕ್ರಿಯಾಯಾಂ ಚಾನ್ಯದಿತ್ಯೇತದ್ಧ್ವಯಂ ಯೇಷಾಮಸ್ತಿ
ತೇ ದ್ವಯಾವಿನೋ ಮಂಚಿಕಾಃ | ತೇಽಸಿ ತಂ ಜನಂ ನ ಬಾಧಂತೇ | ಕಿಂಚ ಧ್ವರಸೋ ಹಿಂಸಿಕಾ ವಿಶ್ವಾಃ
ಸರ್ವಾಃ ಸೇನಾಸ್ತದರ್ಥಂ ವಿಬಾಧಸೇ | ವಿಶೇಷೇಣ ಬಾಧಸ ವಿವ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತೇ—ಎಲೈ ಬ್ರಹ್ಮಣವತಿಯೇ | ಸುಗೋಪಾಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ರಕ್ಷಕನಾದ ನೀನು | ಯಂ—
ಯಾವ ಮಾನವನನ್ನು | ರಕ್ಷಸಿ—ಕಾಪಾಡುತ್ತೀಯೋ | ತಂ—ಆ ಮಾನವನನ್ನು | ಅಂಹಃ—ದುಃಖವು |

ನ (ಬಾಧತೇ)—ಬಾಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ | ದುರಿತಂ—ಪಾಪವು | ನ—ಬಾಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ | ಅರಾತೆಯೇ—ಹಿಂಸಕರಾದ ಶತ್ರುಗಳು | ಕುತಶ್ಚನ—ಯಾವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲೂ | ನ ತಿತಿರುಃ—ಹಿಂಸಿಸಲಾರರು | ದ್ವಯಾವಿನಃ—ವಂಚಕರು | ನ—ಹಿಂಸಿಸಲಾರರು | ಧ್ವರಸಃ—ಹಿಂಸೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ | ವಿಶ್ವಾಃ ಇತ್—ಸಕಲವಾದ ದುಷ್ಟಸಮಾಹವನ್ನೂ | ವಿ ಬಾಧಸೇ—ನೀನು ಹಿಂಸಿಸಿ ಓಡಿಸುತ್ತೀಯೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಯೇ, ಉತ್ತಮವಾದ ರಕ್ಷಕನಾದ ನೀನು ಯಾವ ಮಾನವನನ್ನು ಕಾಪಾಡುತ್ತೀಯೋ ಆ ಮಾನವನನ್ನು ಪಾಪವು ಬಾಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಅವನನ್ನು ದುಃಖವಾಗಲಿ, ಹಿಂಸಕರೂ, ವಂಚಕರೂ ಆದ ಶತ್ರುಗಳಾಗಲಿ ಹಿಂಸಿಸಲಾರರು. ಅವನಿಗೆ ಹಿಂಸಕವಾದ ಸಕಲದುಷ್ಟಸಮೂಹವನ್ನೂ ಹಿಂಸಿಸಿ ಓಡಿಸುತ್ತೀಯೆ .

English Translation

The man whom you, Brahmanaspathi, a kind protector, defend, neither sorrow nor sin, nor adversaries, nor dissemblers ever harm, for you drive away from him all injurious (things).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಋಕ್ಕಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಯೇ ಸ್ವತಿ ಪಾಡ್ಯನು. ಇವನಿಂದ ರಕ್ಷಿತನಾದ ಮಾನವನಿಗೆ ದುಃಖದಾರಿದ್ರ್ಯಗಳು ಸಂಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲ, ಶತ್ರುಗಳು ಇವನನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವುದಿಲ್ಲ, ವಂಚಕರು, ಇತರ ದುಷ್ಟಜನರು ಮೊದಲಾದವರ ಬಾಧೆಗೆ ಒಳಗಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಯ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಅಂಶಃ—ಈ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಅದನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ನೋಡಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

ದುರಿತಂ—ದುರಿತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಮರು, ದುರಿತಂ | ದುರ್ಗತಿಗಮನಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು (ನಿ. ೬-೧೨). ಎಂದರೆ ದುರ್ಗತಿಪ್ರಾಪಕಾಣಿ ಕರ್ಮಾಣಿ—ದುರ್ಗತಿಯನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡುವ ಕರ್ಮಗಳು ಎಂದರೆ ಪಾಪಕೃತ್ಯಗಳು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ದ್ವಯಾವಿನಃ—ಮನಸ್ಯಸ್ಯಕ್ತ್ರಿಯಾಯಾಂ ಚಾನ್ಯದಿತ್ಯೇತದ್ವೈಯಂ ಯೇಷಾಮಸ್ತಿ ತೇ ದ್ವಯಾವಿನೋ ವಂಚಕಾಃ | ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕೆಡಕನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಕೆಟ್ಟಬುದ್ಧಿಯೂ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುತ್ತಾ ಸಜ್ಜನರಂತೆ ನಟಿಸುವ ವಂಚಕರಿಗೆ ದ್ವಯಾವಿನಃ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೂ, ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೇ ಭಾವನೆಯುಳ್ಳವರು ಸಜ್ಜನರು ಇದಕ್ಕೆ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾಗಿ ನಡೆಯುವವರು ದುಷ್ಟರು, ವಂಚಕರು.

ಧ್ವರಸಃ—ಧ್ವರತಿಹಿಂಸಾಕರ್ಮಾ (ನಿ. ೧-೮) ಎಂದು ನಿರುಕ್ತವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಧ್ವರಸಃ ಎಂದರೆ ಹಿಂಸೆಗಳು ಅಥವಾ ಹಿಂಸೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವರು.

:೦:

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತ್ವಂ ನೋ ಗೋಪಾಃ ಪಥಿಕೃದ್ವಿಚಕ್ಷಣಸ್ತವ ವ್ರತಾಯ ಮತಿಭಿರ್ಜರಾ-
ಮಹೇ ।

ಬೃಹಸ್ಪತೇ ಯೋ ನೋ ಅಭಿ ಹ್ವರೋ ದಧೇ ಸ್ವಾ ತಂ ಮರ್ಮರ್ತುಃ
ದುಚ್ಛುನಾ ಹರಸ್ವತೀ || ೬ ||

ಪದಪಾಠಃ

ತ್ವಂ | ನಃ | ಗೋಪಾಃ | ಪಥಿಕೃತ್ | ವಿಚಕ್ಷಣಃ | ತವ | ವ್ರತಾಯ | ಮತಿಭಿಃ | ಜರಾಮಹೇ |
ಬೃಹಸ್ಪತೇ | ಯಃ | ನಃ | ಅಭಿ | ಹ್ವರಃ | ದಧೇ | ಸ್ವಾ | ತಂ | ಮರ್ಮರ್ತುಃ | ದುಚ್ಛುನಾ | ಹರಸ್ವತೀ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಬೃಹಸ್ಪತೇ ತ್ವಂ ನೋಽಸ್ತಾಕಂ ಗೋಪಾಃ ಸಾಲಯಿತಾ ಪಥಿಕೃತ್ ಸನ್ಮಾರ್ಗಶ್ಚ ಭವಸಿ
ವಿಚಕ್ಷಣೋ ವಿಶೇಷೇಣ ದ್ರವ್ಯಾ ಸರ್ವಜ್ಞಸ್ತುಂ | ತವ ವ್ರತಾಯ ತ್ವತ್ಸಂಬಂಧಿನೇ ಯಜ್ಞಾಯ ಮತಿಭಿಃ
ಸ್ತೋತ್ರೈರ್ಜರಾಮಹೇ | ಸ್ತುಮಃ || ಜರತಿಃ ಸ್ತುತಿಕರ್ಮಾ || ಯಃ ಪುಮಾನ್ ನೋಽಸ್ತಾನಭಿ ಅಭಿ | ತ್ವ
ಹ್ವರಃ || ಹ್ವಾ ಕಾಟಿಲ್ಯೇ | ಭಾವೇಽಸುನ್ || ಕಾಟಿಲ್ಯಂ ದಧೇ ವಿದಧಾತಿ ತಂ ಸ್ವಾ ಸ್ವೀಯಾ ದುಚ್ಛುನಾ
ದುರ್ಬುದ್ಧಿಹರಸ್ವತೀ ನೇಗವತೀ ಸತೀ ಮರ್ಮರ್ತುಃ | ನೋಚಯತು || ಮೃಜ್ ಪ್ರಾಣಿತ್ಯಾಗೇ |
ಅಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಮರ್ಥಸ್ಯ ಯಜ್ಞಲುಕಿ ಲೋಟಿ ರೂಪಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಬೃಹಸ್ಪತೇ—ಎಲೈ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ನಃ—ನಮಗೆ | ಗೋಪಾಃ—ಪಾಲಕನೂ |
ಪಥಿಕೃತ್—ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನೂ ಆಗಿದ್ದೀಯೆ | ವಿಚಕ್ಷಣಃ—ನೀನು ಸರ್ವಜ್ಞನು | ತವ—ನಿನ್ನನ್ನದ್ದೇಶಿಸಿದ |
ವ್ರತಾಯ—ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ | ಮತಿಭಿಃ—ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ | ಜರಾಮಹೇ—ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇನೆ | ಯಃ—
ಯಾವನು | ನಃ ಅಭಿ—ನಮ್ಮನ್ನು ಕುರಿತು | ಹ್ವರಃ—ಮೋಸವನ್ನು | ದಧೇ—ಆಚರಿಸುವನೋ | ತಂ—
ಆ ದುಷ್ಟನನ್ನು | ಸ್ವಾ ದುಚ್ಛುನಾ—ಅವನ ದುರ್ಬುದ್ಧಿಯೇ | ಹರಸ್ವತೀ—ತೀವ್ರವಾದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ |
ಮರ್ಮರ್ತುಃ—ನಾಶಮಾಡಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೇ, ನೀನು ನಮಗೆ ಪಾಲಕನೂ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನೂ ಆಗಿದ್ದೀಯೆ. ನೀನು ಸರ್ವಜ್ಞನು.
ನಿನ್ನನ್ನದ್ದೇಶಿಸಿದ ಯಾಗಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇನೆ. ಯಾವನು ನಮಗೆ ಮೋಸವನ್ನಾಚರಿಸುವನೋ
ಆ ದುಷ್ಟನನ್ನು ಅವನ ದುರ್ಬುದ್ಧಿಯೇ ತೀವ್ರವಾದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ನಾಶಮಾಡಲಿ.

English Translation

You, Brihaspati, are our protector, and the guide of (our) path : (you are) the discerner (of all things) : we worship with praises for your adoration : may his own precipitate malice involve him (in destruction) who practises deceit against us.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಪೃಥಿವ್ಯಾ—ಸನ್ಮಾರ್ಗಶ್ಚ ಭವಿಸಿ | ಜನರನ್ನು ಸನ್ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುವವನು, ಸನ್ಮಾರ್ಗ ದರ್ಶಕನು.

ವ್ರತಾಯ—ಶ್ವತ್ವೇಂಬಂಧಿನೇ ಯಜ್ಞಾಯ ! ನಿನ್ನನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞವೆಂದರ್ಥವು. ವ್ರತ-
ಮಿತಿ ಕರ್ಮನಾಮ ವೃಣೋತ್ತೀತಿ ಸತಃ (ನಿ. ೨-೧೩) ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವಿರುವುದು. ಎಂದರೆ, ವ್ರತಶಬ್ದಕ್ಕೆ
ಕರ್ಮವೆಂಬ ಅರ್ಥವಿರುವುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಶಬ್ದವು ವೃಣಾ ವರಣೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಅವರಿಸು
ವುದು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದು. ಒಳ್ಳೆಯಕರ್ಮವಾಗಲಿ, ಕೆಟ್ಟಕರ್ಮವಾಗಲಿ ಕರ್ತೃವನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ
ಅವರಿಸಿ (ಅಂಟಿಕೊಂಡು) ಬರುವುದರಿಂದ ವ್ರತಕ್ಕೆ ಕರ್ಮವೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ—ಅನ್ನಮಪಿ ವ್ರತಮುಚ್ಯತೇ
ಯದಾ ವೃಣೋತಿ ಶರೀರಂ | ಅನ್ನಕ್ಕೂ ವ್ರತವೆಂದು ಹೆಸರು. ಏಕೆಂದರೆ ಅನ್ನವು (ಆಹಾರವು) ಶರೀರವನ್ನು
ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದು. ಎಂದರೆ ಆಹಾರವು ರಕ್ತಗತವಾಗಿ ಶರೀರದಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಪುಷ್ಟಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು.
ಅದರಿಂದ ವ್ರತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ನವೆಂದೂ ಅರ್ಥವು, ಮತ್ತು ಇದಮಪೀತರತ್ ವ್ರತಮೇತಸ್ಮಾದೇವ ನಿವೃತ್ತಿಕರ್ಮ
ವಾರಯತೀತಿ ಸತಃ | ವ್ರತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಧಾರಣ ಕರ್ಮವೆಂಬರ್ಥವಲ್ಲದೆ ನಿವೃತ್ತಿಕರ್ಮವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುವುದು.
ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಶಬ್ದವು ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಿವಾರಣೆಮಾಡು, ತಡೆಗಟ್ಟು ಎಂಬರ್ಥವಿರುವ ವಾರಯತಿಧಾತುವಿನಿಂದ
ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಕೆಟ್ಟಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಸ್ತ್ರೀಮೋಹಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗದಂತೆ ತಡೆಗಟ್ಟುವುದರಿಂದ
ವ್ರತವೆಂದರೆ ನಿವೃತ್ತಿಕರ್ಮವೆಂದೂ ಅರ್ಥವು ಎಂದು ವ್ರತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ವರು ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ
ಯನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು.

ಮತಿಭಿಃ—ಸ್ತೋತ್ರೈಃ | ಮನನರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಎಂದಭಿ
ಪ್ರಾಯವು.

ಹ್ವರಃ—ಹ್ವರಃ ಶಬ್ದವು ಕ್ರೋಧನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ (ನಿ. ೩-೯) ಈ ಶಬ್ದವು ಹ್ವೃ ಕೌಟಿಲ್ಯೇ
ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಹ್ವರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕುಟಿಲ (ವಂಚಕ) ಸ್ವಭಾವ, ಕೆಟ್ಟಬುದ್ಧಿ ಕೋಪ
ಎಂಬರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಉತ ವಾ ಯೋ ನೋ ಮರ್ಚಯಾದನಾಗಸೋಽರಾತ್ರೀವಾ ಮರ್ತಃ

ಸಾನುಕೋ ವೃಕಃ |

ಬೃಹಸ್ಪತೇ ಅಪ ತಂ ವರ್ತಯಾ ಪಥಃ ಸುಗಂ ನೋ ಅಸ್ಯೈ ದೇವವೀತಯೇ

ಕೃಧಿ || ೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಉತ | ವಾ | ಯಃ | ನಃ | ಮರ್ಚಯಾತ್ | ಅನಾಗಸಃ | ಅರಾತ್ರೀವಾ | ಮರ್ತಃ | ಸಾನುಕಃ | ವೃಕಃ |

ಬೃಹಸ್ಪತೇ | ಅಪ | ತಂ | ವರ್ತಯ | ಪಥಃ | ಸುಗಂ | ನಃ | ಅಸ್ಯೈ | ದೇವವೀತಯೇ | ಕೃಧಿ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಉತ ವಾ ಅಸಿ ಚ ದೇ ಬೃಹಸ್ಪತೇ ಅರಾತ್ರೀವಾಭಿಮುಖಮಾಗಮನವಾನ್ ಸಾನುಕಃ ಸಮು-
ಚ್ಛ್ರಿತಃ || ಸಾನು ಸಮುಚ್ಛ್ರಿತಮಿತಿ ಯಾಸ್ಮಃ | ನಿ. ೨-೨೪ || ವೃಕಃ || ವೃಕ ಆದಾನೇ || ಧನಾದೀನಾ-
ಮಾದಾತಾ ಯೋ ಮರ್ತೋ ಮನುಷ್ಯೋಽನಾಗಸೋಽಪರಾಧಹೀನಾನೋಽಸ್ಮಾನ್ ಮರ್ಚಯಾತ್ ||
ಮರ್ಚಯತಿರ್ಹಿಸಾಕರ್ಮಾ || ಹಿಂಸ್ಮಾತ್ | ತಂ ಮರ್ತಂ ಪಥೋ ವೈದಿಕಾನ್ಮಾರ್ಗಾದಪವರ್ತಯ |
ನಿವರ್ತಯ | ನೋಽಸ್ಮಾಕಮಸ್ಯೈ ದೇವವೀತಯೇ | ದೇವಾನಾಂ ವೀತಿಂ ಸೋವ-ಭಕ್ಷಣಮರ್ಚಯ-
ತೀತಿ ದೇವವೀತಿಯೆಜ್ಞಃ | ಅಸ್ಯೈ ದೇವವೀತಯೇಽಸ್ಯೈ ಯಜ್ಞಾಯ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಸುಗಂ ಸುಷ್ಠು
ಗಂತವ್ಯಂ ಮಾರ್ಗಂ ಕೃಧಿ | ಕುರು | ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನಾಯ ಸುಮತಿಂ ದೇಹೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಉತ ವಾ—ಮತ್ತು | ಬೃಹಸ್ಪತೇ—ಎಲೈ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೇ | ಅರಾತ್ರೀವಾ—ನಮಗೆ ಹಿಂಸಕನಾಗಿ
ನಮ್ಮನ್ನು ಎದುರಿಸುವವನೂ | ಸಾನುಕಃ—ಆತ್ಮಾಭಿಮಾನಿಯೂ | ವೃಕಃ—ಚೋರರೂಪನೂ ಆದ |
ಯಃ ಮರ್ತಃ—ಯಾವ ಮಾನವನು | ಅನಾಗಸಃ—ನಿರಪರಾಧಿಗಳಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು |
ಮರ್ಚಯಾತ್—ಹಿಂಸಿಸುವನೋ | ತಂ—ಅವನನ್ನು | ಪಥಃ—ವೈದಿಕಮಾರ್ಗದಿಂದ | ಅಪ ವರ್ತಯ—
ಹಿಂತಿರುಗಿಸು | ಅಸ್ಯೈ ದೇವವೀತಯೇ—ಈ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ | ನಃ—ನಮಗೆ | ಸುಗಂ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು |
ಕೃಧಿ—ಉಂಟುಮಾಡು

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೇ, ನಮಗೆ ಹಿಂಸಕನಾಗಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಎದುರಿಸುವವನೂ, ಆತ್ಮಾಭಿಮಾನಿಯೂ,
ಚೋರರೂಪನೂ ಆದ ಯಾವ ಮಾನವನು ನಿರಪರಾಧಿಗಳಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ಹಿಂಸಿಸುವನೋ, ಅವನನ್ನು ವೈದಿಕಮಾರ್ಗ
ದಿಂದ ಹಿಂತಿರುಗಿಸು. ಈ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ನಮಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಡು.

English Translation

Turn aside from (the true) path, Brihaspati, the arrogant and savage man who advances to injure us, although unoffending, and keep us in the right way for (the completion of) this offering to the gods.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಆರಾತೀವಾ—ನಮಗೆ ಅಭಿಮುಖನಾಗಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಎದುರಿಸುವವನು ಅಥವಾ ನಮಗೆ ಶತ್ರುವಾದವನು. ಆರಾತೀಃ ಅಮಿತ್ರಾನ್—ಮಿತ್ರರಲ್ಲದವರು ಶತ್ರುಗಳು ಎಂದು ಆರಾತಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಕರು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ (ನಿ. ೧೧-೧) ಮತ್ತು

ತ್ವಯಾ ವಯಂ ಸುವೃಥಾ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತೇ ಸ್ವಾರ್ಹಾ ವಸು ಮನುಷ್ಯಾ ದದೀಮಹಿ |

ಯಾ ನೋ ದೂರೇ ತಳಿತೋ ಯಾ ಅರಾತಯೋಽಭಿ ಸಂತಿ ಜಂಭಯಾ ತಾ ಅನಶ್ನಸಃ ||

(ಋ. ಸಂ ೨-೨೩-೯)

ಎಂಬ ಋಕ್‌ನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಇದರಲ್ಲಿರುವ ಅರಾತಯಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅದಾನಕರ್ಮಣೋ ವಾ ಅದಾನಪ್ರಜ್ಞೋ ವಾ ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ (ನಿ. ೩-೨೩-೧೧) ರಾ-ದಾನೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಆರಾತಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಏನನ್ನೂ ಕೊಡದಿರುವವನು ಎಂದರ್ಥವು. ಎಂದರೆ ಸ್ನೇಹಿತರಿಗೆ ಏನನ್ನೂ ಕೊಡದಿರುವವನು ಅಥವಾ ದೇವಾದಿಗಳಿಗೆ ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸದಿರುವವನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು ಮತ್ತು ಅಸ್ಮಾಕಮಭಿಮತಾನರ್ಥಾನ್ ದದತೋ ಯೇ ನಿವಾರಯಂತಿ ತೇ ಅರಾತಯಃ—ನಮಗೆ ಬೇಕಾದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವವರನ್ನು ಕೊಡದಂತೆ ತಡೆಯುವವರಿಗೆ ಅರಾತಯಃ ಶತ್ರುಗಳೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು ಅಥವಾ ನ ದಾತವ್ಯಮಸ್ಮಾಭಿರೇಭ್ಯ ಇತ್ಯೇವಂ ಯೇಷಾಂ ಪ್ರಜ್ಞಾ ತೇ ಅದಾನಪ್ರಜ್ಞಾಃ—ನಮಗೆ ಏನನ್ನೂ ಕೊಡ ಬಾರದೆಂಬ ಬುದ್ಧಿಯು ಯಾರಿಗೆ ಇರುವುದೋ ಅವರಿಗೆ ಅದಾನಪ್ರಜ್ಞರು ಅಥವಾ ಅರಾತಯಃ (ಶತ್ರುಗಳು) ಎಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು.

ವೃಕಃ—ವೃಕಬ್ಧವು ವಜ್ರನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೧೧) ಸ್ತೇನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೧೯) ಪರಿತ ವಾಗಿದೆ ಇದಲ್ಲದೆ, ವೃಕಶ್ಚಂದ್ರಮಾ ಭವತಿ ವಿವೃತಜ್ಯೋತಿಷ್ಕೋ ವಾ ವಿಕೃತಜ್ಯೋತಿಷ್ಕೋ ವಾ ವಿಕ್ರಾಂತ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕೋ ವಾ (ನಿ ೫-೨೧) ಎಂಬ ನಿರ್ವಚನವೃತ್ತಾಂತ ವೃಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಚಂದ್ರನೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುವುದು. ಪ್ರಕೃತಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಕಳ್ಳ, ಚೋರ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವೃಕಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ವೃಕ ಅದಾನೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ವೃಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧನಾದೀನಾಮಾದಾತಾ—ಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವವನು, ಕಳ್ಳನು ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಇರುವುದು.

ದೇವವೀತಯೇ—ದೇವಾನಾಂ ವೀತಿಂ ಸೋಮಭಕ್ಷಣಮರ್ಚಯತೀತಿ ದೇವವೀತೀರ್ಯಜ್ಞಃ |

ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಣ್ಣವಾದ ಸೋಮವು ಇದರಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ದೇವವೀತಿ ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞವು.

ಸುಗಂ—ಸುಷ್ಮ ಗಂತವ್ಯಂ ಮಾರ್ಗಂ ಕುರು | ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನಾಯ ಸುಮತಿಂ ದೇಹೀತ್ಯರ್ಥಃ |
ಜೆನ್ನಾಗಿ ಹೋಗುವ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡು ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನಾದಿ ಸತ್ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯು
ಪ್ರವರ್ತಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅನಾಗಸಃ—ಅಗ ಅಜ್ಞಪೂರ್ವಾದ್ಗಮೇಃ | ಅವಶ್ಯಮೇವೈತದಾಗಚ್ಛತಿ ಕರ್ತಾರಮಿತ್ಯಾಗಃ
(ನಿ. ೧೧-೨೪). ಆ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗಸಹಿತವಾದ ಗಮ್ನು ಗತೌ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಅಗಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು
ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಕರ್ತೃವನ್ನು (ಕರ್ಮವನ್ನು ಆಚರಿಸಿದವನನ್ನು) ಎಡಬಿಡದೆ ಅನುಸರಿಸಿಕೊಂಡುಬರುವುದರಿಂದ ಪಾಪ
ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನಾಗಸಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತದ್ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಪಾಪ ಅಥವಾ ತಪ್ಪನ್ನು
ಮಾಡದಿರುವವರು ಎಂಬರ್ಥವಿರುವುದು. ಅನಾಗಾಃ ಅನಪರಾಧಃ (ನಿ. ೧೦-೧೧) ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವಿರುವುದರಿಂದ
ಅನಾಗಸಃ (ದ್ವಿ. ಬಹುವಚನ) ಎಂದರೆ ಯಾವ ತಪ್ಪನ್ನೂ ಮಾಡದಿರುವ ನಮ್ಮನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು.

ಸಂಹಿತಾಶತಃ

ತ್ರಾತಾರಂ ತ್ವಾ ತನೂನಾಂ ಹವಾಮಹೇವಸ್ವರ್ತರಧಿವಕ್ತಾರಮಸ್ತಯುಂ |
ಬೃಹಸ್ಪತೇ ದೇವನಿದೋ ನಿ ಬರ್ಹಯ ಮಾ ದುರೇವಾ ಉತ್ತರಂ ಸುಮ್ಮ-
ಮುನ್ನಶನ್ || ೮ ||

ಪದಸಾತಃ

ತ್ರಾತಾರಂ | ತ್ವಾ | ತನೂನಾಂ | ಹವಾಮಹೇ | ಅವಸ್ವರ್ತಃ | ಅಧಿವಕ್ತಾರಂ | ಅಸ್ತಯುಂ |
ಬೃಹಸ್ಪತೇ | ದೇವನಿದೋ | ನಿ | ಬರ್ಹಯ | ಮಾ | ದುರೇವಾಃ | ಉತ್ತರಂ | ಸುಮ್ಮಂ | ಉತ್ |
ನಶನ್ || ೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅವಸ್ವರ್ತಃ ಉಪದ್ರವೇಭ್ಯಃ ಪಾರಯಿತಃ | ಯದ್ವಾ ಅವಸಾ ರಕ್ಷಣೇನಾಪದ್ಭ್ಯಃ ಪಾರಯಿತಃ ಹೇ
ಬೃಹಸ್ಪತೇ ತನೂನಾಮಂಗಾನಾಂ ಪುತ್ರಾದೀನಾಂ ನಾ ತ್ರಾತಾರಂ ಪಾಲಯಿತಾರಮಧಿವಕ್ತಾರಮಸ್ತಾಸು
ಪಕ್ಷಸಾತೇನಾಧಿಕಂ ವಕ್ತಾರಮಸ್ತಯುಂ ಹವಿಷ್ಪ್ರದಾನಸ್ತಾನ್ ಕಾಮಯಮಾನಂ ತ್ವಾಂ ಹವಾಮಹೇ |
ಅಸ್ಮಿನ್ನಮುಷ್ಯಾಹ್ವಯಾಮುಃ | ಕಿಂಚ ದೇವನಿದೋ ದೇವನಿಂದಕಾನಸುರಾನ್ ನಿಬರ್ಹಯ | ವಿನಾಶಯ |
ದುರೇವಾ ದುಷ್ಟಗಮನಾ ದುರ್ಬುದ್ಧಯಃ ಶತ್ವೇ ಉತ್ತರಮುತ್ಕೃಷ್ಟತರಂ ಸುಮ್ಮಂ ಸುಖಂ ಮಾ
ಉನ್ನಶನ್ | ಮಾ ವ್ಯಾಪ್ನುವಂತು ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅವಸ್ಥತೇಃ—ಉಪದ್ರವಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸತಕ್ಕ | ಬೃಹಸ್ಪತೇಃ—ಎಲೈ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೇ | ತನೂನಾಂ—
ನಮ್ಮ ದೇಹಗಳ ಅಥವಾ ಪುತ್ರರ | ತ್ರಾತಾರಂ—ರಕ್ಷಕನೂ | ಅಧಿವಕ್ತಾರಂ—ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ನಮಗೆ
ಉತ್ತೇಜಕವಾದ ವಾಕ್ಯವನ್ನಾಡುವವನೂ | ಅಸ್ತಯುಂ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವುದರಿಂದ ನಮ್ಮನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುವವನೂ ಆದ
ಆದ | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಹವಾಮಹೇ—ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ | ದೇವನಿದಃ—ದೇವನಿಂದಕರಾದ ಅಸುರರನ್ನು |
ನಿಬರ್ಹಯ—ನಾಶಮಾಡು | ದುರೇವಾಃ—ದುರ್ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಶತ್ರುಗಳು | ಉತ್ತರಂ—ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ |
ಸುಮ್ಮಂ—ಸುಖವನ್ನು | ಮಾ ಉನ್ನತನ್—ಹೊಂದದಿರಲಿ

ಭಾವಾರ್ಥ

ಉಪದ್ರವಗಳಿಂದ ತಪ್ಪಿಸತಕ್ಕ ಎಲೈ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೇ, ನಮ್ಮ ಪುತ್ರರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನೂ, ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ
ನಮಗೆ ಉತ್ತೇಜಕವಾದ ವಾಕ್ಯವನ್ನಾಡುವವನೂ, ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವುದರಿಂದ ನಮ್ಮನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುವವನೂ ಆದ
ನಿನ್ನನ್ನು ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ. ದೇವನಿಂದಕರಾದ ಅಸುರರನ್ನು ನೀನು ನಾಶಮಾಡು. ದುರ್ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಶತ್ರುಗಳು
ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಸುಖವನ್ನು ಹೊಂದದಿರಲಿ.

English Translation

Brihaspati, defender (from calamity), we invoke you, the protector of
our persons, the speaker of encouraging words, and well disposed towards us :
do you destroy the revilers of the gods : let not the malevolent attain supreme
felicity.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ತನೂನಾಂ—ಅಂಗಾಂ ಪುತ್ರಾದೀನಾಂ ವಾ | ನಮ್ಮ ಶರೀರಾವಯವಗಳ ಅಥವಾ ನಮ್ಮ ಪುತ್ರರ
ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ಅವಸ್ಥತೇಃ—ಉಪದ್ರವೇಭ್ಯಃ ಪಾರಯಿತಃ | ಯದ್ವಾ ಅವಸಾ ರಕ್ಷಣೇನಾಪದ್ಭ್ಯಃ ಪಾರಯಿತಃ |
ಉಪದ್ರವಾದಿಗಳಿಂದ ಪಾರುಮಾಡುವವನು ಅಥವಾ ಅವಸ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಕ್ಷಣೆ ಅಥವಾ ಅನ್ನವೆಂಬ ಅರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ
ನಮಗೆ ಅನ್ನಾದಿಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ರಕ್ಷಣೆಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಆಪತ್ತುಗಳಿಂದ ಕಾಪಾಡುವವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ
ಹೇಳಬಹುದು.

ಅಧಿವಕ್ತಾರಂ—ಅಸ್ಮಾಸು ಪಕ್ಷಸಾತೇನಾಧಿಕಂ ವಕ್ತಾರಂ | ಬೃಹಸ್ಪತಿಗೆ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯವಾಗಿ
ಪ್ರೀತಿವಿಶ್ವಾಸಗಳಿರುವುದರಿಂದ ನಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉತ್ತೇಜಕವಾದ (ವಿಶೇಷವಾದ) ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುವವನು
ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅಸ್ತಯುಂ—ಹವಿಸ್ಪ್ರದಾನಸ್ಮಾನ್ ಕಾಮಯೇಮಾನಂ ತ್ವಾಂ | ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ನಮ್ಮನ್ನು
ಅನುಗ್ರಹಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ನಿನ್ನನ್ನು.

ದುರೇನಾಃ—ದುಷ್ಟಗಮನಾ ದುರ್ಬುದ್ಧಯಃ ಶತ್ರುನಃ | ದುಷ್ಟಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವವರು, ದುಷ್ಟಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರು, ಎಂದರೆ ಶತ್ರುಗಳು ಎಂದರ್ಥವು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತ್ವಯಾ ವಯಂ ಸುವೃಧಾ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತೇ ಸ್ವಾರ್ಹಾ ವಸು ಮನುಷ್ಯಾ
ದದೀಮಹಿ |

ಯಾ ನೋ ದೂರೇ ತಳಿತೋ ಯಾ ಅರಾತಯೋಽಭಿ ಸಂತಿ ಜನ್ಮಯಾ ತಾ
ಅನಪ್ನುಸಃ || ೯ ||

ಪದಪಾಠಃ

ತ್ವಯಾ | ವಯಂ | ಸುವೃಧಾ | ಬ್ರಹ್ಮಣಃ | ಸತೇ | ಸ್ವಾರ್ಹಾ | ವಸು | ಮನುಷ್ಯಾ | ಅ | ದದೀ-
ಮಹಿ |

ಯಾಃ | ನಃ | ದೂರೇ | ತಳಿತಃ | ಯಾಃ | ಅರಾತಯಃ | ಅಭಿ | ಸಂತಿ | ಜನ್ಮಯಾ | ತಾಃ | ಅನಪ್ನುಸಃ || ೯ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತೇ ಸುವೃಧಾ ಸುಷ್ಮ ವರ್ಧಯಿತ್ರಾ ತ್ವಯಾ ಹೇತುನಾ ವಯಂ ಸ್ವಾರ್ಹಾ ಸ್ವೈಹಣೀಯಾನಿ ವಸು ಧನಾನಿ ಮನುಷ್ಯಾ || ಸುಷಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಚತುರ್ಥೀಬಹುವಚನಸ್ಯಾಕಾರಃ || ಮನುಷ್ಯೇಭ್ಯೋ ದಾತೃಭ್ಯ ಆದದೀಮಹಿ | ಗೃಹ್ಣೀಮಹೇ || ಅಜೋ ದೋಽನಾಸ್ಯನಿಹರಣ ಇತ್ಯಾ-
ತ್ಮನೇಪದಂ || ದೂರೇ ದೂರದೇಶೇ ಯಾ ಅರಾತಯಃ ಯಾಶ್ಚ ತಳಿತೋಽಂತಿಕೇಽರಾತಯೋ ನೋಽ-
ಸ್ತಾನಭಿ ಸಂತಿ | ಅಭಿ ಭವಂತಿ | ಅನಪ್ನುಸಃ ಕರ್ಮಹೀನಾನ್ ತಾ ಅರಾತೀಸ್ತಾನ್ ಶತ್ರುನ್ ಜಂಭಯ |
ನಾಶಯ || ಜಭಿ ನಾಶನೇ ಚುರಾದಿಃ || ಆತ್ರ ನಿರುಕ್ತಂ | ತ್ವಯಾ ವಯಂ ಸುವರ್ಧಯಿತ್ರಾ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತೇ
ಸ್ವೈಹಣೀಯಾನಿ ವಸೂನಿ ಮನುಷ್ಯೇಭ್ಯ ಆದದೀಮಹಿ ಯಾಶ್ಚ ನೋ ದೂರೇ ತಳಿತೋ ಯಾಶ್ಚಾಂತಿ-
ಕೇಽರಾತಯೋಽದಾನಕರ್ಮಣೋ ನಾದಾನಪ್ರಜ್ಞಾ ನಾ ಜಂಭಯ ತಾ ಅನಪ್ನುಸೋಽಪ್ನ ಇತಿ ರೂಪ-
ನಾಮ | ನಿ. ೩. ೧೧ | ಇತಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ

ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತೇ—ಎಲೈ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತಿಯೇ | ಸುವೃಧಾ—(ನಮ್ಮನ್ನು) ವೃದ್ಧಿಗೆ ತರುವವನಾದ ||
ತ್ವಯಾ—ನಿನ್ನ ಸಹಾಯದಿಂದಲೇ | ವಯಂ—ನಾವು | ಸ್ವಾರ್ಹಾ—ಅತ್ಯಂತ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ | ವಸು—ಧನ

ಗಳನ್ನು | ಮನುಷ್ಯಾ—ದಾತರಾದ ಮಾನವರಿಂದ | ಆ ಪದೀಮಹಿ—ಪಡೆಯುತ್ತೇವೆ | ಯಾಃ ಅರಾತಯಃ—
ಯಾವ ಶತ್ರುಗಳು | ದೂರೇ—ದೂರದೇಶದಲ್ಲಿದ್ದು ಕೊಂಡು, (ಮತ್ತು) | ಯಾಃ—ಯಾವ ಶತ್ರುಗಳು | ತಳಿತಃ—
ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿದ್ದು | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಅಭಿ ಸಂತಿ—ಸೋಲಿಸಿ ಹಿಂಸಿಸುವರೋ | ಅನಶ್ವಸಃ—ಕರ್ಮಹೀನರಾದ |
ತಾಃ—ಆ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು | ಜಂಭಯೆ—ನಾಶಮಾಡು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ವತಿಯೇ, ನಮ್ಮನ್ನು ವೃದ್ಧಿಗೆ ತರುವವನಾದ ನಿನ್ನ ಸಹಾಯದಿಂದಲೇ, ನಾವು ಅತ್ಯಂತ
ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಧನಗಳನ್ನು ದಾತರಾದ ಮಾನವರಿಂದ ಪಡೆಯುತ್ತೇವೆ. ಯಾವ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಶತ್ರುಗಳಾಗಲಿ,
ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ ಶತ್ರುಗಳಾಗಲಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ಹಿಂಸಿಸುವರೋ ಕರ್ಮಹೀನರಾದ ಆ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶ
ಮಾಡು.

English Translation

Through you, Brahmanaspati, (our) benefactor, may we obtain desirable wealth from men: destroy those (our) unrighteous enemies, whether nigh or far off, who prevail against us.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸುವೃಧಾ—ಸುಷ್ಕ ವರ್ಧಯಿತ್ರಾ ತ್ವಯಾ | ನಮ್ಮನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಪಾಡಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ
ಮಾಡುವ ನಿನ್ನಿಂದ.

ತಳಿತಃ—ತಳಿತ್ ಶಬ್ದವು ಹನ್ನೊಂದು ಅಂತಿಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ತಳಿತಃ ಎಂದರೆ
ಸಮಾಪದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವು (ನಿ. ೩-೯).

ಅನಶ್ವಸಃ—ಅಶ್ವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ (ನಿ. ೩-೧). ಅನಶ್ವಸಃ ಎಂದರೆ
ತದ್ವಿರುದ್ಧವಾದ ಕರ್ಮಹೀನಾನ್ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು (ಯಜ್ಞಾದಿ ಸತ್ಕರ್ಮಗಳನ್ನು) ಮಾಡದಿರುವ ದುಷ್ಟರು, ಅಸುರರು
ಇತ್ಯಾದಿಗಳು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತ್ವಯಾ ನಯಮುತ್ತಮಂ ಧೀಮಹೇ ನಯೋ ಬೃಹಸ್ಪತೇ ಸಪ್ರಿಣಾ

ಸಸ್ಥಿನಾ ಯುಜಾ |

ಮಾ ನೋ ದುಃಶಂಸೋ ಅಭಿದಿಪ್ಸುರೀಶತ ಪ್ರ ಸುಶಂಸಾ ನುತಿಭಿಸ್ತಾರಿಷೀ-
ಮಹಿ || ೧೦ ||

ಪದಾರ್ಥ:

ತ್ವಯಾ | ವಯಂ | ಉತ್ತಮಂ | ಧೀಮಹೇ | ವಯಃ | ಬೃಹಸ್ಪತೇ | ಪಸೃಣಾ | ಸಸ್ಮಿನಾ | ಯುಜಾ ||
ಮಾ | ನಃ | ದುಃಶಂಸಃ | ಅಭಿದಿಪ್ತುಃ | ಈಶತ | ಪ್ರ | ಸುಶಂಸಾಃ | ಮತಿಭಿಃ | ತಾರಿಷೀಮಹಿ ||೧೦||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಬೃಹಸ್ಪತೇ ಪಸೃಣಾ || ಪೃ ಸಾಲನಪೂರಣಯೋಃ | ಅದೃಗಮಹನೇತಿ ಕಿಂತ್ಯೈಯಃ |
ಭಾಂದಸೋ ಯೆಣಾದೇಶಃ || ಕಾಮಾನಾಂ ಪೂರಕೇಣ ಸಸ್ಮಿನಾ ಶುದ್ಧೇನ ಯುಜಾ ಸಹಾಯೇನ ತ್ವಯಾ
ಹೇತುನೋತ್ತಮಂ ವಯೋ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ಯಂ ವಯಂ ಧೀಮಹೇ | ಧಾರಯಾಮಃ || ಧೀ ಧಾರಣೇ |
ದೈನಾದಿಕಃ || ದುಃಶಂಸೋ ದುಃಶಂಸನೀಯೋಽಭಿದಿಪ್ತುರಭಿದಂಭಿತುಮಭಿಭವಿತುಮಿಚ್ಛುಃ ಪುರುಷೋ
ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಮಾ ಈಶತ | ಮಾ ಈಶಿಷ್ಯ | ಈಶ್ವರೋ ಮಾ ಭವತು || ಈಶ ಐಶ್ವರ್ಯೇ | ಲೇಟ್ಕಡಾ-
ಗಮಃ || ವಯಂ ಮತಿಭಿಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಸುಶಂಸಾಃ ಶೋಭನಶಂಸನೋಪೇತಾಃ ಸಂತಃ ಪ್ರತಾರಿಷೀಮಹಿ |
ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ವರ್ಧೇಮಹಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಬೃಹಸ್ಪತೇ-ಎಲೈ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೇ | ಪಸೃಣಾ-ನಮಗೆ ಕಾಮಪೂರಕನೂ | ಸಸ್ಮಿನಾ-ಶುದ್ಧನಾದ
ವನೂ | ಯುಜಾ-ನಮ್ಮೊಂದಿಗಿದ್ದು ನಮ್ಮ ಸಹಾಯಕನೂ ಆದ | ತ್ವಯಾ-ನಿನ್ನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ |
ಉತ್ತಮಂ-ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ | ವಯಃ-ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನವನ್ನು | ವಯಂ-ನಾವು | ಧೀಮಹೇ-
ಹೊಂದಿದ್ದೇವೆ | ದುಃಶಂಸಃ-ದುಷ್ಟಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನೂ | ಅಭಿದಿಪ್ತುಃ-(ನಮ್ಮನ್ನು) ಕೆಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಲಿಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ
ವನೂ ಆದ ಪುರುಷನು | ನಃ-ನಮ್ಮ ಮೇಲೆ | ಮಾ ಈಶತ-ಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ತೋರಿಸದಂತಾಗಲಿ | ವಯಂ-
ನಾವು | ಮತಿಭಿಃ-ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ | ಸುಶಂಸಾಃ-ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ವ್ಯವಹಾರವುಳ್ಳವರಾಗಿ | ಪ್ರತಾರಿಷೀಮಹಿ-
ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವಂತಾಗಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ:

ಎಲೈ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೇ, ನಮಗೆ ಕಾಮಪೂರಕನೂ, ಶುದ್ಧನೂ, ನಮ್ಮೊಂದಿಗಿದ್ದು ನಮಗೆ ಸಹಾಯನೂಡು
ವವನೂ ಆದ ನಿನ್ನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನವನ್ನು ನಾವು ಹೊಂದಿದ್ದೇವೆ. ದುಷ್ಟ
ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನೂ, ನಮ್ಮನ್ನು ಕೆಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಲಿಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನೂ ಆದ ಪುರುಷನು ನಮ್ಮಮೇಲೆ ಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ತೋರಿಸ
ದಂತಾಗಲಿ. ಉತ್ತಮವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಾವು ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ವ್ಯವಹಾರವುಳ್ಳವರಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು
ಹೊಂದುವಂತಾಗಲಿ.

English Translation

Through you, Brihaspati, (who are) the fulfiller of our desires, pure,
and associated (with us), we possess excellent food : let not the wicked man
who wishes to deceive us be our master : but let us, excelling in (pious)
praises, attain prosperity.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ವಯಃ—ವಯಶ್ಯಬ್ದವು ಅನ್ನನಾನುಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯). ವಯಃ ಎಂದರೆ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣರೂಪವಾದ ಅನ್ನವು ಎಂದರೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಹವಿಸ್ಸು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ—ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ ಪಾಲನಪೂರಣಯೋಃ | ಕಾಮಾನಾಂ ಪೂರಣೇಣ | ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪೂರಯಿಸುವನಾದ,

ಸಸ್ತಿನಾ—ಶುದ್ಧೇನ | ಶುದ್ಧವಾದ ನಿನ್ನಿಂದ | ಸಸ್ತಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಕರು—

ಸಸ್ತಿ ಮುಂದಿಚ್ಛೇರಣೇ ನದೀನಾಂ | ಸಸ್ತಿಂ ಸಂಸ್ಥಾತಂ ಮೇಘಂ |

(ನಿ. ೫-೧)

ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಪ್ರಕರಣಾದತ್ರೆ ಮೇಘಾಭಿಧೇಯಂ | ಪ್ರಕರಣಸಾಮಾನ್ಯಾರ್ಥ್ಯಚೈ-ಬ್ರೂಯಸ್ಯಾರ್ಥಾಂತರಂ ಭಜತೇ | ಎಂದರೆ ಸಸ್ತಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೇಲಿನ ಶುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ (ಋ. ಸಂ, ೧೦-೨೯-೬) ಮೇಘವೆಂಬ ಅರ್ಥವಿದ್ದರೂ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದು ನಿರುಕ್ತವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾರರಾದ ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿರುವರು. ಸಸ್ತಿಂ ಸಂಸ್ಥಾತಂ ಅದ್ವೈತ—ನೀರಿನಿಂದ ತೊಳೆಯಲ್ಪಡುವುದು ಎಂದರೆ ಶುದ್ಧವಾಗಿರುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಪ್ರಕೃತ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನಿವೃತ್ತವಾಗಿದೆ.

ಮಾ ನಃ ದುಃಶಂಸಃ ಅಭಿದಿಪ್ತುಃ ಈಶತ—ದುಃಶಂಸನೀಯೋಽಭಿದಿಪ್ತುರಭಿಮಂಭಿತುಮಭಿಮಿ-ತುಮಿಚ್ಛಃ ಪುರುಷೋ ಅಸ್ಮಾಕಂ ಮಾ ಈಶಿಷ್ವ | ಈಶ್ವರೋ ಮಾ ಭವತು | ನಿದಕ ಅಥವಾ ದುಷ್ಟ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ ಮತ್ತು ನಮ್ಮನ್ನು ಸೋಲಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಿರುವ ಪುರುಷನು ನಮ್ಮಮೇಲೆ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಮಾಡದಂತಾಗಲಿ ಎಂದರೆ ಅಂತಹ ದುಷ್ಟಪುರುಷನ ಅಧೀನಕ್ಕೆ ನಾವು ಒಳಗಾಗದಂತೆ ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸುಪ್ರಶಂಸಾಃ ಮತಿಭಿಃ ಪ್ರ ಶಾಂಷೀಮಹಿ—ಶೋಭನಶಂಸನೋಪೇತಾಃ ಸಂತಃ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ವರ್ಧೇಮಹಿ—ಎಲೈ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೇ, ನಾವು ಉತ್ತಮವಾದ ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತಾ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವಂತಾಗಲಿ, ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವುದರಿಂದ ನಾವು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುವಂತಾಗಲಿ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅನಾನುದೋ ವೃಷಭೋ ಜಗ್ಮಿರಾಹವಂ ನಿಷ್ವಪ್ತಾ ಶತ್ರುಂ ಪೃತನಾಸು
ಸಾಸಹಿಃ |

ಅಸಿ ಸತ್ಯ ಯುಣಯಾ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ವತ ಉಗ್ರಸ್ಯ ಚಿದ್ವಮಿತಾ ವೀಳುಹರ್ಷಿಣಃ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅನನ್ತದಃ | ವೃಷಭಃ | ಜಗ್ಗಿಃ | ಅಹವಂ | ನಿಃತಸ್ತಾ | ಶತ್ರುಂ | ಪೃತನಾಸು | ಸಸಹಿಃ |

ಅಸಿ | ಸತ್ಯಃ | ಋಣಿಯಾಃ | ಬ್ರಹ್ಮಣಃ | ಪತೇ | ಉಗ್ರಸ್ಯ | ಚಿತ್ | ದಮಿತಾ | ವೀಳುಹರ್ಷಿಣಃ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತೇ ಅನಾನುದಃ | ಅನು ಸಶ್ವಾದ್ವದಾತೀತ್ಯನುದಃ | ಸ ಯಸ್ಯ ನಾಸ್ತೀತ್ಯನುದಃ |
ದಾತ್ರಂತರಶೂನ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತ ಏವ ವೃಷಭಃ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾ | ಅಹವಂ || ಅಹ್ವಯತೇ-
ತ್ರೇತ್ಯಾಹವೋ ಯುದ್ಧಂ | ಅಜ್ ಯುದ್ಧೇ | ಸಾ. ೩-೩-೭೩ | ಇತ್ಯಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಚ ||
ತದ್ಭೃದ್ವಂ ಜಗ್ಗಿರ್ಗಂತಾ || ಅದ್ಯಗಮಹನೇತಿ ಕಿಂತ್ಯೈಯಃ | ಲಿಡ್ವದ್ಭಾವಾದಾಹವಮಿತ್ಯೈತ್ರ ಪಷ್ಠೀ-
ಪ್ರತಿಷೇಧಃ || ಶತ್ರುಂ ಶಾತಯಿತಾರಂ ನಿಷ್ಪಸ್ತಾ | ನಿತರಾಂ ತಸ್ಯ ತಾಪಕಃ || ತೃನಂತತ್ವಾತ್ಪಷ್ಠೀಪ್ರತಿ-
ಷೇಧಃ | ನಿಸಸ್ತಪತಾವನಾಸೇವನೇ | ಸಾ. ೮-೩-೧೦೨ | ಇತಿ ಪತ್ತಂ | ತಾದೌ ಚ ನಿತಿತಿ ಗತೇಃ ಸ್ವರಃ ||
ಪೃತನಾಸು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ಸಾಸಹಿಃ ಶತ್ರುಣಾಮಭಿಭವಿತಾ | ಏತಾದೃಶಸ್ತ್ವಂ ಸತ್ಯಃ ಸತ್ಯಪರಾಕ್ರಮಃ
ಸತ್ಯಪ್ರಜ್ಞೋ ವಾಸಿ | ಋಣಿಯಾ ಋಣಸ್ಯ ಯಾವಯಿತಾಸಿ || ಯು ಮಿಶ್ರಣಾಮಿಶ್ರಣಯೋಃ |
ಣ್ಯಂತಸ್ಯ ಕ್ವಿಪಿ ಣಲೋಪೇ ಲೋಪೋ ವ್ಯೋರ್ವಲೀತಿ ವಲೋಪಃ || ಕಿಂಚ ಉಗ್ರಸ್ಯ ಚಿತ್
ಓಜಸ್ವಿನೋಽಸಿ ದಮಿತೋಪಶಮಯಿತಾ ವೀಳುಹರ್ಷಿಣೋ ದೃಢಹರ್ಷಸ್ಯ ಕಾಮುಕಸ್ಯ ನಾಸ್ತಿಕಸ್ಯ
ಚಿದ್ವಮಿತಾಸಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತೇ--ಎಲೈ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಯೇ | ಅನಾನುದಃ--ಅದ್ವಿತೀಯನಾದ ದಾತ್ರವೂ | ವೃಷಭಃ--
ಕಾಮವರ್ಷಕನೂ | ಅಹವಂ--ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ | ಜಗ್ಗಿಃ--ಮುನ್ನುಗ್ಗಿ ಹೋಗುವವನೂ | ಶತ್ರುಂ--ಶತ್ರುವನ್ನು
ನಿಷ್ಪಸ್ತಾ--ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ದಹಿಸುವವನೂ | ಪೃತನಾಸು--ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ | ಸಾಸಹಿಃ--ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೋಲಿ
ಸುವವನೂ ಅದ ನೀನು | ಸತ್ಯಃ ಅಸಿ--ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಪರಾಕ್ರಮಿಯಾಗಿದ್ದೀಯೆ | ಋಣಿಯಾಃ--ಋಣವನ್ನು
ತೀರಿಸುವವನಾಗಿಯೂ ಇದ್ದೀಯೆ | ಉಗ್ರಸ್ಯ ಚಿತ್--ಭಯಂಕರವಾದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನಾದರೂ ಸಹ | ವೀಳು-
ಹರ್ಷಿಣಃ--ತನ್ನ ದುಷ್ಟಶಕ್ತಿಯಿಂದ ತುಷ್ಟನಾದ ಶತ್ರುವನ್ನು | ದಮಿತಾ--ದಮನಮಾಡುತ್ತೀಯೆ.

ಪಾದಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಯೇ, ಅದ್ವಿತೀಯನಾದ ದಾತ್ರವೂ, ಕಾಮವರ್ಷಕನೂ, ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಮುನ್ನುಗ್ಗಿ ಹೋಗು
ವವನೂ, ಶತ್ರುವನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ದಹಿಸುವವನೂ, ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸುವವನೂ ಅದ ನೀನು
ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಪರಾಕ್ರಮಿಯಾಗಿಯೂ, ಋಣಮೋಚಕನಾಗಿಯೂ ಇದ್ದೀಯೆ. ತನ್ನ ದುಷ್ಟಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಹೃಷ್ಟ
ನಾದ ಶತ್ರುವು ಅತ್ಯಂತ ಭಯಂಕರವಾದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ಅವನ ದಮನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತೀಯೆ.

English Translation

You, Brahmanaspati, who have no requiter (of your bounty), who are the showerer (of benefits), the repairer to combat, the consumer of foes, the victor in battles, you are true, the discharger of debts, the humiliator of the fierce and of the exulting.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅನಾನುದಃ—ಅನು ಪಶ್ಚಾದ್ವ ದಾತೀತ್ಯನುದಃ | ಸ ಯಸ್ಯ ನಾಸ್ತೀತ್ಯನನುದಃ | ದಾತ್ರಂತರಶೂನ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಒಬ್ಬರನ್ನನುಸರಿಸಿ ಕೊಡುವವನು ಎಂದರೆ ಒಬ್ಬರು ಕೊಟ್ಟಂತೆ ಕೊಡುವವನಿಗೆ ಅನುದಃ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಆರೀತಿ ಇಲ್ಲದವನಿಗೆ ಅನನುದಃ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಎಂದರೆ ಯಾರೂ ಕೊಡದಿರುವಷ್ಟು ಕೊಡುವವನು; ಅದ್ವಿತೀಯನಾದ ದಾತ್ರನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಆಹವಂ—ಆಹವಶಬ್ದವು ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಆಹವನೆಂದರೆ ಯುದ್ಧವು. ಅಹ್ವಯಂತೇತ್ಯತ್ರ ಪರಸ್ಪರಂ ಸ್ಪರ್ಧಯಾ ಯೋಧಾ ಇತ್ಯಾಹವಂ—ಇದರಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸುವ ಯುದ್ಧಭಟರು ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಯುದ್ಧಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕರೆಯುವುದರಿಂದ ಆಹವನೆಂದರೆ ಯುದ್ಧವು ಎಂದು ಈ ಶಬ್ದದ ಅವಯವಾರ್ಥವು.

ಪೃತನಾಸು—ಪೃತನಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ (ನಿ. ೩-೯) ಮತ್ತು ಯಾವಾಗಲೂ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು.

ಋಣಯಾಃ—ಋಣಸ್ಯ ಯಾವಯಿತಾಸಿ | ಯು ಮಿಶ್ರಣಾಮಿಶ್ರಣಯೋಃ | ಋಣವನ್ನು ಅಥವಾ ಸಾಲವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವವನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವೀಳುಹರ್ಷಿಣಃ—ವೀಳುಶಬ್ದವು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ (ನಿ. ೩-೯). ದೃಢಹರ್ಷಸ್ಯ ಕಾಮುಕಸ್ಯ ನಾಸ್ತಿ ಕಸ್ಯ ದಮಿತಾಸಿ | ಅತಿಯಾಗಿ ಹರ್ಷವುಳ್ಳ ಕಾಮುಕನಾದ ಅಥವಾ ನಾಸ್ತಿ ಕನಾದ ಪುರುಷನನ್ನು ದಮನಮಾಡುವ ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ವಿವರಣೆಯು. ಈ ಶಬ್ದವು ಉಗ್ರಸ್ಯ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣಪದವೆಂದು ಭಾವಿಸಿದರೆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ತಾನೇ ಜಯಿಸುವೆನೆಂದು ಅತಿಹರ್ಷವುಳ್ಳವನಾಗಿರುವ ಕ್ರೂರನಾದ ತತ್ಪ್ರವನ್ನು ದಮನಮಾಡುವ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಪ್ರಕೃತೋಚಿತವಾಗಿರುವುದು.

ಸಂಹಿತಾವಾಕಃ

ಅದೇನೇನ ಮನಸಾ ಯೋ ರಿಷ್ಯಣ್ಯತಿ ಶಾಸಾಮುಗ್ರೋ ಮನ್ಯಮಾನೋ
ಜಿಘಾಂಸತಿ |

ಬೃಹಸ್ಪತೇ ಮಾ ಪ್ರಣಕ್ತಸ್ಯ ನೋ ವಧೋ ನಿ ಕರ್ಮ ಮನ್ಯಂ ದುರೇವಸ್ಯ

ಶರ್ಧತಃ || ೧೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅದೇವೇನ | ಮನಸಾ | ಯಃ | ರಿಷಣ್ಯತಿ | ಶಾಸಾಂ | ಉಗ್ರಃ | ಮನ್ಯಮಾನಃ | ಜಿಘಾಂಸತಿ |

ಬೃಹಸ್ಪತೇ | ಮಾ | ಪ್ರಣಕ್ | ತಸ್ಯ | ನಃ | ವಧಃ | ನಿ | ಕರ್ಮ | ಮನ್ಯಂ | ದುಃಖವಸ್ಯ | ಶರ್ಧತಃ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯಃ ಪುಮಾನ್ ಅದೇವೇನ ದೇವಾನಮನ್ಯಮಾನೇನ ಯದ್ವಾ ಅಸುರವೃತ್ತಿವಿಶಿಷ್ಟೇನ ಮನಸಾ-
ಸ್ತಾನ್ ರಿಷಣ್ಯತಿ | ಹಿಂಸಿ || ದುರಸ್ಯುರ್ವಿಣಸ್ಯುರ್ವೃಷಣ್ಯತಿ ರಿಷಣ್ಯತೀತಿ ನಿಪಾತಿತಃ || ಯಶ್ಚೋಗ್ರಃ
ಸಾಪಚಿತ್ತೋ ಮನ್ಯಮಾನ ಆತ್ಮಾನಂ ಬಹು ಮನ್ಯಮಾನಃ ಪುಮಾನ್ ಶಾಸಾಮುಕ್ತಸ್ಯ ಶಂಸಿತಾರಂ |
ಯದ್ವಾ ಅಸ್ಮಾಕಮಾಶಂಸಾಂ | ಶಾಸಿತ್ಯಾಜಾನುಗ್ರ ಇತಿ ನಾ ಯೋಜನೀಯಂ | ಅಸ್ಮಾನ್ ಜಿಘಾಂಸತಿ |
ಹಂತುಮಿಚ್ಛತಿ || ಹಂತೇಃ ಸನ್ಯಜ್ಜ ನಗಮಾಂ ಸನೀತಿ ದೀರ್ಘಃ || ಹೇ ಬೃಹಸ್ಪತೇ ತಸ್ಯ ವಧಃ || ವಧ್ಯ-
ತೇನೇನೇತಿ ವಧ ಆಯುಧಂ || ನೋಽಸ್ಮಾನ್ಮಾ ಪ್ರಣಕ್ || ಪೃಚೀ ಸಂಪರ್ಕೇ ಶ್ವಮನಿಕರಣೇ |
ವೃತ್ಯಯೇನಾಮಾಗಮಃ | ಚಾದಿಲೋಪ ಇತಿ ನ ನಿಘಾತಃ | ವೃತ್ಯಯೇನಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ || ಕಿಂಚಿ ದುರೇ-
ವಸ್ಯ ದುಷ್ಟಗಮನಸ್ಯ ಶರ್ಧತೋ ಬಲವತಃ | ಯದ್ವಾ ದುಷ್ಟಾಭಿಸಂಧೇರ್ವೇಗಂ ಕುರ್ವತಸ್ತಸ್ಯ ಮನ್ಯಂ
ಕ್ರೋಧಂ ಜ್ಞಾನಂ ವಾ ನಿ ಕರ್ಮ | ತ್ವತ್ಪ್ರಸಾದಾನ್ನಿರಾಕುರ್ಮತ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಬೃಹಸ್ಪತೇ—ಎಲೈ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೇ | ಯಃ—ಯಾವ ಶತ್ರುವು | ಅದೇವೇನ—ದೈವಭಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ
ಆಸುರೀ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ | ಮನಸಾ—ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ | ರಿಷಣ್ಯತಿ—(ನಮ್ಮನ್ನು) ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ, (ಯಾರು)
ಉಗ್ರಃ—ಭಯಂಕರವಾದ ಪಾಪಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ | ಮನ್ಯಮಾನಃ—ಆತ್ಮಾಭಿಮಾನವುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ
ಇದ್ದು | ಶಾಸಾಂ—ಸ್ತುತಿಕರ್ತರಾದ ನಮ್ಮನ್ನು | ಜಿಘಾಂಸತಿ—ಕೊಲ್ಲಲಿಚ್ಛಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ | ತಸ್ಯ—ಅಂತಹ
ಶತ್ರುವಿನ | ವಧಃ—(ವಧಸಾಧನವಾದ) ಆಯುಧವು | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಮಾ ಪ್ರಣಕ್—ಸಮೀಪಿಸದಿರಲಿ |
ದುರೇವಸ್ಯ—ದುಷ್ಟವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವನು | ಶರ್ಧತಃ—ಬಲಶಾಲಿಯೂ ಆದ ಅವನ | ಮನ್ಯಂ—ಕ್ರೋಧ
ವನ್ನು | ನಿ ಕರ್ಮ—ನಾವು ಎದುರಿಸಿ ನಾಶಮಾಡುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೇ, ಯಾವ ಶತ್ರುವು ದೈವಭಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ ಆಸುರೀ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ನಮ್ಮನ್ನು
ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ, ಯಾರು ಭಯಂಕರವಾದ ಪಾಪಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ ಆತ್ಮಾಭಿಮಾನವುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ

ಇದ್ದು ಸ್ತುತಿಕರ್ತರಾದ ನಮ್ಮನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲಿಚ್ಛಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ ಅಂತಹ ಶತ್ರುವಿನ ವಧಸಾಧನವಾದ ಆಯುಧವು ನಮ್ಮನ್ನು ಸಮೀಪಿಸದಿರಲಿ. ದುಷ್ಟವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವನೂ ಬಲಶಾಲಿಯೂ ಆದ ಅವನ ಕ್ರೋಧವನ್ನು ನಾವು ಎದುರಿಸಿ ನಾಶಮಾಡುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸು.

English Translation

Let not, Brihaspati, the murderous (weapon) of that man reach us, who, with unrighteous mind, seeks to harm us: who, fierce and arrogant, designs to kill (your) worshippers: may we baffle the wrath of the strong evildoer.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅದೇನೇನ—ದೇವಾನಾಮುನ್ಯಮಾನೇನ ಯದ್ವಾ ಅಸುರವೃತ್ತಿವಿಶಿಷ್ಟೇನ | ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಗೌರವವಿಲ್ಲದ ಎಂದರೆ ಅಸುರಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ, ಕೆಟ್ಟಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಎಂದರ್ಥವು.

ಶಾಸಾಂ ಉಗ್ರಃ ಶಾಸಾಮುಕ್ತಸ್ಯ ಶಂಸಿತಾರಂ | ಯದ್ವಾ ಅಸ್ಮಾಕಮಾಶಂಸಾಂ ಶಾಸಿತ್ಯಾಶಾ-
ಮುಗ್ರಃ | ಮಂತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತಿರುವ ನಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕ್ರೂರಸ್ವಭಾವದಿಂದ ನರ್ತಿಸುತ್ತಿರುವವನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವಧಃ—ವಧ್ಯತೇನೇನೇತಿ ವಧ ಆಯುಧಂ | ಕೊಲ್ಲುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದರಿಂದ ವಧಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆಯುಧವೆಂದು ಹೆಸರು.

ದುರೇವಸ್ಯ—ದುಷ್ಟಗಮನಸ್ಯ | ಯದ್ವಾ ದುಷ್ಟಾಭಿಸಂಭೇರ್ವೇಗಂ ಕುರ್ವತಸ್ತಸ್ಯ | ಕೆಟ್ಟಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ನಮ್ಮನ್ನು ಎದುರಿಸಲು ಮುನ್ನುಗ್ಗುತ್ತಿರುವ ಶತ್ರುವಿನ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸಂಹಿತಾವಾಠಃ

ಭರೇಷು ಹವ್ಯೋ ನಮಸೋಪಸದ್ಯೋ ಗನ್ತಾ ನಾಜೇಷು ಸನಿತಾ ಧನಂ-
ಧನಂ |

ವಿಶ್ವಾ ಇದರ್ಯೋ ಅಭಿದಿಪ್ಸೋಮೃಧೋ ಬೃಹಸ್ಪತಿರ್ವಿ ವನರ್ಹಾ
ರಥಾ ಇವ || ೧೩ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಭರೇಷು | ಹವ್ಯಃ | ನಮಸಾ | ಉಪಸದ್ಯಃ | ಗನ್ತಾ | ನಾಜೇಷು | ಸನಿತಾ | ಧನಂಧನಂ |

ವಿಶ್ವಾಃ | ಇತ್ | ಆರ್ಯಃ | ಅಭಿದಿಪ್ಸಃ | ಮೃಧಃ | ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ | ವಿ | ವನರ್ಹ | ರಥಾನ್ ಇವ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸ ಬೃಹಸ್ಪತಿರ್ಭರೇಷು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ಹವ್ಯೋ ಯೋಧ್ಯೃಭಿಃ ಸ್ವರಕ್ಷಣಾರ್ಥಮಾಹ್ವತವ್ಯೋ ನಮಸೋಪಸದ್ಯಃ ಸವ್ಯರ್ಥಮಸೋಪಸದನೀಯಃ | ಕಿಂಚಿ ವಾಜೇಷು ಗಂತಾ | ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ರಕ್ಷಾರ್ಥಂ ಗಮನತೀಲಃ | ತಥಾ ಧನಂ ಧನಂ ಸನಿತಾ ಸಂಭಕ್ತಾ ದಾತಾ || ತೃನಂತತ್ವಾತ್ಪ್ರೇಕ್ಷೀಪ್ರತಿ-
ಷೇಧಃ || ತಥಾಯಃ ಸ್ವಾಮೀ ಬೃಹಸ್ಪತಿರಭಿದಿಪ್ತೋಭಿಭವನೇಚ್ಛಾವತೀರ್ವಿಶ್ವಾ ಇತ್ ಸರ್ವಾ ಏವ
ಮೃಧೋ ಹಿಂಸಿಕಾಃ ಸೇನಾ ರಥಾನಿವ ಯುದ್ಧೇ ವೇಗೇನ ಪರಕೀಯಾನ್ರಥಾನಿವ ವಿವವರ್ಹ | ವಿಶೇಷೇಣ
ತಿಥಿಲೀಚಕಾರ | ಯದ್ವಾ ಇವಶಬ್ದಶ್ಚಾರ್ಥಃ | ರಥಾಂಶ್ಚ ವಿವವರ್ಹ || ಲಡರ್ಥೇ ಲಿಟಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ—ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು | ಭರೇಷು—ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ | ಹವ್ಯಃ—(ಯೋಧ್ಯೃಗಳಿಂದ) ಕರೆಯಲ್ಪಡುವವನೂ | ನಮಸಾ—ಭಕ್ತಿಪೂರ್ವಕವಾದ ನಮಸ್ಕಾರದಿಂದ | ಉಪಸದ್ಯಃ—ಸಮೀಪಿಸಲ್ಪಡುವವನೂ | ವಾಜೇಷು—ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ | ಗಂತಾ—ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಹೋಗತಕ್ಕವನೂ | ಧನಂಧನಂ—ಪ್ರಭುತವಾದ ಧನವನ್ನು | ಸನಿತಾ—(ಪದೇಪದೇ) ಕೊಡತಕ್ಕವನೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ | ಅರ್ಯಃ—ಪ್ರಭುವಾದ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು | ಅಭಿದಿಪ್ತಃ—(ನಮ್ಮನ್ನು) ಎದುರಿಸಿ ಸೋಲಿಸಲಿಚ್ಛಿಸುವ | ವಿಶ್ವಾ ಇತ್ ಮೃಧಃ—ಹಿಂಸಕವಾದ ಸಕಲ ಶತ್ರು ಸೈನ್ಯವನ್ನೂ | ರಥಾನಿವ—(ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ) ಶತ್ರು ರಥಗಳನ್ನು ಸೀಳಿ ಪುಡಿಮಾಡುವಂತೆ | ವಿ ವವರ್ಹ—ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡಿದನು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಯೋಧ್ಯೃಗಳಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವವನೂ, ಭಕ್ತಿಪೂರ್ವಕವಾದ ನಮಸ್ಕಾರದಿಂದ ಸಮೀಪಿಸಲ್ಪಡುವವನೂ ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಹೋಗತಕ್ಕವನೂ, ಪ್ರಭುತವಾದ ಧನವನ್ನು ಪದೇಪದೇ ಕೊಡತಕ್ಕವನೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಪ್ರಭುವಾದ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ನಮ್ಮನ್ನು ಎದುರಿಸುವುದೂ ಹಿಂಸಕವಾದುದೂ ಆದ ಸಕಲಶತ್ರುಸೈನ್ಯಗಳನ್ನೂ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುರಥಗಳನ್ನೂ ಸೀಳಿ ಪುಡಿಮಾಡುವಂತೆ ನಾಶಮಾಡಿದನು.

English Translation

Brihaspati is to be invoked in battles: he is to be approached with reverence: he who moves amidst combats, the distributor of repeated wealth; the lord Brihaspati has verily overturned all the assailing malignant (hosts), like chariots (overturned in battle).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಭರೇಷು, ವಾಜೇಷು—ಈ ಶಬ್ದಗಳು ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ಧನಂಧನಂ—ಇಲ್ಲಿ ಧನಶಬ್ದದ ದ್ವಿರುಕ್ತಿಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ, ಅತಿಶಯವಾದ, ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾದ ಧನವನ್ನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಅಥವಾ ವಾಚೇಷು ಎಂಬ ಬಹುವಚನದ ಶಬ್ದಸಂಬಂಧದಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತಿ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿಯೂ ನಮಗೆ ಅಧಿಕವಾದ ಧನವನ್ನು ಕೊಡುವವನೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅಭಿದಿಶ್ವೇತಿ—ಅಭಿಭವನೇಚ್ಛಾವತೀತಿ | ನಮ್ಮನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸೋಲಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ ಶತ್ರುಸೈನ್ಯಗಳನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು.

:೦:

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತೇಜಿಷ್ಯಯಾ ತಪನೀ ರಕ್ಷಸಸ್ತಪ ಯೇ ತ್ವಾ ನಿದೇ ದಧಿರೇ ದೃಷ್ಟ-
ವೀರ್ಯಂ |

ಅನಿಸ್ತತ್ಕೃಷ್ಣ ಯದಸತ್ತ ಉಕ್ಚ್ಯಂ ಬೃಹಸ್ಪತೇ ವಿ ಪರಿರಾಪೋ ಅರ್ಧಯಾ ||

ಸದಪಾಠಃ

ತೇಜಿಷ್ಯಯಾ | ತಪನೀ | ರಕ್ಷಸಃ | ತಪ | ಯೇ | ತ್ವಾ | ನಿದೇ | ದಧಿರೇ | ದೃಷ್ಟವೀರ್ಯಂ |

ಅನಿಃ | ತತ್ | ಕೃಷ್ಣ | ಯತ್ | ಅಸತ್ | ತೇ | ಉಕ್ಚ್ಯಂ | ಬೃಹಸ್ಪತೇ | ವಿ | ಪರಿರಾಪಃ | ಅರ್ಧಯಾ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಬೃಹಸ್ಪತೇ ತೇಜಿಷ್ಯಯಾತಿಶಯೇನ ತಿಗ್ಮಯಾ ತಪನೀ ತಾಪಕಾರಿಣ್ಯಾ ಹೇತ್ಯಾ ರಕ್ಷಸೋ ರಾಕ್ಷಸಾಂಸ್ತಪಃ | ತಾಪಯೆ | ಯೇ ರಾಕ್ಷಸಾ ದೃಷ್ಟವೀರ್ಯಂ ಯುದ್ಧೇಷು ದೃಷ್ಟಪರಾಕ್ರಮಂ ತ್ವಾಂ ನಿದೇ ನಿಂದಾಯಾ ವಿಷಯಂ ದಧಿರೇ | ಕೃತವಂತಃ ತಾನ್ ತಾಪಯೇತಿ ಸಮನ್ವಯಃ | ತೇ ತನ್ಮೋಕ್ಷ್ಯಂ ಸರ್ವೈಃ ಪ್ರಶಂಸನೀಯಂ ಯದ್ವೀರ್ಯಮಸತ್ ಪೂರ್ವಮಾಸೀತ್ ತದಧುನಾವಿಷ್ಟೃಷ್ಯ | ಪ್ರಕಟೀಕುರು | ತೇನ ಚ ವೀರ್ಯೇಣ ಪರಿರಾಪಃ ಪರಿವದತೋ ನಿಂದಕಾನಸುರಾನ್ ವೃರ್ಧಯ | ವಿಶೇಷೇಣ ವಾಧಸ್ಯ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಬೃಹಸ್ಪತೇ—ಎಲೈ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೇ | ಯೇ—ಯಾವ ಅಸುರರು | ದೃಷ್ಟವೀರ್ಯಂ—ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನ ವೀರ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿದ್ದರೂ ಸಹ | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ನಿದೇ—ನಿಂದಾವಿಷಯವನ್ನಾಗಿ | ದಧಿರೇ—ಮಾಡಿದ್ದಾರೆನೋ ಅಂತಹ | ರಕ್ಷಸಃ—ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು | ತೇಜಿಷ್ಯಯಾ—ಅತ್ಯಂತ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದುದೂ | ತಪನೀ—ದಹಿಸ ತಕ್ಕದ್ದೂ ಆದ ನಿನ್ನ ಆಯುಧದಿಂದ | ತಪ—ದಹಿಸಿಬಿಡು | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಉಕ್ಚ್ಯಂ—ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ | ಯತ್—ಯಾವ ವೀರ್ಯವು | ಅಸತ್—ಹಿಂದೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದಿತೋ | ತತ್—ಅದನ್ನು | ಅನಿಃ ಕೃಷ್ಣ—(ಈಗ) ಪ್ರಕಟಿಸು (ಅದೇ ವೀರ್ಯದಿಂದ) | ಪರಿರಾಪಃ—ನಿಂದಕರಾದ ಅಸುರರನ್ನು | ವಿ ಅರ್ಧಯಾ—ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸಾಶನಾಡು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೇ, ಯಾವ ಅಸುರರು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ನೋಡಿ ತಿಳಿದಿದ್ದರೂ ಸಹ ನಿನ್ನನ್ನು ನಿಂದಿಸುತ್ತಾರೆಯೋ ಅಂತಹ ಅಸುರರನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದುದೂ, ದಹಿಸತಕ್ಕದ್ದೂ ಆದ ನಿನ್ನ ಆಯುಧ ದಿಂದ ದಹಿಸಿಬಿಡು, ಪ್ರಶಸ್ತನಾದ ನಿನ್ನ ಯಾವ ವೀರ್ಯವು ಹಿಂದೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದಿತೋ ಅದನ್ನು ಈಗ ಪ್ರಕಟಿಸು. ಅದೇ ವೀರ್ಯದಿಂದ ನಿಂದಕರಾದ ಅಸುರರನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡು.

English Translation

Consume with your brightest (weapon) the Rakshasas, who have held your witnessed prowess in disdain: manifest, Brihaspati, your glorified (vigour), such as it was (of old), and destroy those who speak against you.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ದೃಷ್ಟವೀರ್ಯಂ—ಯುದ್ಧೇಷು ದೃಷ್ಟಪರಾಕ್ರಮಂ ತ್ವಾಂ | ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಶತ್ರುಗಳ ಮೇಲೆ ತೋರಿಸುವ ಪರಾಕ್ರಮವು ಅತಿಶಯವಾಗಿರುವುದು. ಇಂತಹ ಪರಾಕ್ರಮವುಳ್ಳ ನಿನ್ನನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು.

ಪರಿರಪಃ—ಸಂಹಿತಾಪಾಠದಲ್ಲಿ ರಚಾರವು ದೀರ್ಘವಾಗಿರುವುದು. ಪರಿವದತೋ ನಿಂದಕಾನ್ ಅಸುರಾನ್ | ಕೆಟ್ಟಮಾತುಗಳಿಂದ ದೂಷಣೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಅಸುರರನ್ನು ಅಥವಾ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಈ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯನ್ನು ಇದೇ ಸೂಕ್ತದ ಮೂರನೆಯ ಋಕ್ವಿನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಬೃಹಸ್ಪತೇ | ಅತಿ | ಯದರ್ಯೋ | ಅರ್ಹಾದ್ಧ್ಯುಮದ್ವಿಭಾತಿ | ಕ್ರತುಮಜ್ಜ-
ನೇಷು |

ಯದ್ವೀದಯಚ್ಛವಸ ಮತಪ್ರಜಾತ ತದಸ್ಮಾಸು ದ್ರವಿಣಂ ಧೇಹಿ ಚಿತ್ರಂ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಬೃಹಸ್ಪತೇ | ಅತಿ | ಯತ್ | ಅರ್ಯಃ | ಅರ್ಹತ್ | ದ್ವ್ಯುಮತ್ | ವಿಭಾತಿ | ಕ್ರತುಮತ್ |

ಜನೇಷು |

ಯತ್ | ದೀದಯರ್ | ಶವಸಾ | ಮತಪ್ರಜಾತ | ತೇತ್ | ಅಸ್ಮಾಸು | ದ್ರವಿಣಂ | ಧೇಹಿ | ಚಿತ್ರಂ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಬಾರ್ಹಸ್ಪತೈಃ ಪಶಾವೇಷಾ ಹವಿಷೋಽನುನಾಕ್ಯಾ | ಪ್ರದಾನಾನಾಮಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ಬೃಹ-
ಸ್ಪತೇ ಅತಿ ಯದರ್ಯೋ ಅರ್ಹಾತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಾ ಉಪ ನಾಚಃ ಸಚಂತೇ | ಅ. ೩-೭ | ಇತಿ || ಏಷೈನಾ-
ಶ್ಚಿನಶಸ್ತ್ರೇ ಪರಿಧಾನೀಯಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ | ಬೃಹಸ್ಪತೇ ಅತಿ ಯದರ್ಯೋ ಅರ್ಹಾದಿತಿ ಪರಿಧಾನೀಯಾ |
ಅ. ೬-೫ | ಇತಿ ||

ಋತಪ್ರಜಾತ ಸತ್ಯೇನೋತ್ಪನ್ನ ಹೇ ಬೃಹಸ್ಪತೇ ಆರ್ಯಃ ಶ್ರೇಷ್ಠೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ ಸರ್ವಾನ್
ಕಾಮಾನತೀತ್ಯ ಯದ್ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸಂ ತೇಜೋಽರ್ಹಾತ್ | ಪೂಜಯೇತ್ || ಅರ್ಹ ಪೂಜಾಯಾಂ |
ಲೇಟ್ಕಡಾಗಮಃ || ಜನೇಷು ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇಷು ದ್ಯುಮತ್ ದೀಪ್ತಿಯುಕ್ತಂ ಕೃತುಮತ್ ಜ್ಞಾನೋಪೇತಂ
ಯದ್ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸಂ ವಿಭಾತಿ | ವಿಶೇಷೇಣ ದೀಪ್ಯತೇ | ಯಚ್ಚ ಶವಸಾ ಬಲೇನ ಸ್ವಾಶ್ರಯಂ ಜನಂ
ದೀದಯತ್ || ದೀದಯತಿರ್ದೀಪ್ತಿಕರ್ಮಾ || ದೀಪಯತಿ | ಚಿತ್ರಂ ಚಾಯನೀಯಂ ತದ್ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ-
ರೂಪಂ ದ್ರವಿಣಮಸ್ಮಾಸು ಧೇಹಿ | ನಿಧೇಹಿ || ಯದ್ವಾ ಆರ್ಯ ಉದಾರೋಽಪಿ ತ್ವಯಾ ದತ್ತಂ ಧನ-
ಮತೀನಾರ್ಹಾತ್ | ಶ್ರದ್ಧಧೀತ | ಯಚ್ಚ ತ್ವದತ್ತಂ ಧನಂ ಜನೇಷು ತವ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಕುರ್ವಾಣೇಷು
ದೀಪ್ತಿಯುಕ್ತಂ ಕರ್ಮಸಾಧನಂ ಚ ವಿಭಾತಿ ಯಚ್ಚ ಧನಂ ಶವಸಾನ್ನಾದಿಸಮೃದ್ಧಾ ದೀದಯತ್
ಸ್ವಾಶ್ರಯಂ ದೀಪಯತಿ ತಾದೃಶಂ ಧನಮಸ್ಮಾಸು ಧೇಹಿ || ತಥಾ ಚ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ | ಬೃಹಸ್ಪತೇ ಅತಿ
ಯದರ್ಯೋ ಅರ್ಹಾದಿತ್ಯೇತಯಾ ಪರಿಧಾನ್ಯತೇಜಸ್ಸಾಮೋ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸಕಾನೋಽತೀವ ನಾನ್ಯಾ-
ನ್ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸಮರ್ಹತಿ ದ್ಯುಮದಿತಿ ದ್ಯುಮದಿವ ವೈ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸಂ ವಿಭಾತೀತಿ ವೀವ ವೈ ಬ್ರಹ್ಮ-
ವರ್ಚಸಂ ಭಾತಿ ಯದ್ವೀದಯಚ್ಚವಸ ಋತಪ್ರಜಾತೇತಿ ದೀದಾಯೀವ ವೈ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸಂ ತದಸ್ಮಾಸು
ದ್ರವಿಣಂ ಧೇಹಿ ಚಿತ್ರಮಿತಿ ಚಿತ್ರಮಿವ ವೈ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸಂ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸೀ ಬ್ರಹ್ಮಯಶಸೀ ಭವತಿ |
ಐ. ಬ್ರಾ. ೪-೧೧ | ಇತಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಋತಪ್ರಜಾತ—ಸತ್ಯದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾದ | ಬೃಹಸ್ಪತೇ—ಎಲೈ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೇ | ಅರ್ಯಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠ
ನಾದ ಯಜಮಾನನು | ಅತಿ—ಉಳಿದೆಲ್ಲದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ | ಯತ್—ಯಾವುದನ್ನು | ಅರ್ಹಾತ್—
ಪೂಜಿಸುವನೋ, (ಮತ್ತು ಯಾವುದು) | ಜನೇಷು—ಯಜಮಾನರಲ್ಲಿ | ದ್ಯುಮತ್—ಕಾಂತಿಯುತವಾಗಿಯೂ |
ಕೃತುಮತ್—ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿಯೂ | ವಿಭಾತಿ—ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೆಯೋ | ಯತ್—
ಯಾವುದು | ಶವಸಾ—ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ | ದೀದಯತ್—ತನ್ನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದವರನ್ನು ಪದಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು
ವುದೋ | ಚಿತ್ರಂ—ಅನೇಕ್ಷಿತವಾದ | ತತ್—ಆ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸರೂಪವಾದ | ದ್ರವಿಣಂ—ಧನವನ್ನು |
ಅಸ್ಮಾಸು—ನಮ್ಮಲ್ಲಿ | ಧೇಹಿ—ಸ್ಥಾಪಿಸು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಸತ್ಯೋತ್ಪನ್ನನಾದ ಎಲೈ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೇ, ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಯಜಮಾನನು ಉಳಿದೆಲ್ಲ ಸಂಪತ್ತಿಗಿಂತಲೂ
ಅಧಿಕವಾಗಿ ಯಾವುದನ್ನು ಪೂಜಿಸುವನೋ ಮತ್ತು ಯಾವುದು ಯಜಮಾನರಲ್ಲಿ ಕಾಂತಿಯುತವಾಗಿಯೂ, ಜ್ಞಾನ

ದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೆಯೋ, ಯಾವುದು ತನ್ನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದವರನ್ನು ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ
ಜೈತನ್ಯಯುಕ್ತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದೋ ಅಂತಹ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸರೂಪವಾದುದೂ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದುದೂ ಆದ ಧನವನ್ನು
ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸು.

English Translation

Brihaspati, born of truth, grant us that wonderful treasure, wherewith
the pious man may worship exceedingly; that (wealth) which shines amongst
men: which is endowed with lustre, (is) the means of (performing holy) rites,
and invigorates (its possessor) with strength.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕಿಗೆ ಸಾಯಣರು ಎರಡುವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು, ಮತ್ತು ಇದರಲ್ಲಿರುವ ದ್ರವಿಣ
ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧನವೆಂಬ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಆದರೆ ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಈ ಋಕ್ಕಿನ
ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ದ್ರವಿಣಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ಸೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಎರಡುವಿಧವಾದ ಅರ್ಥ-
ಗಳೂ ಗ್ರಾಹ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವಿಶದವಾಗಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಋತಪ್ರಜಾತೇ—ಸತ್ಯೇನೋತ್ಪನ್ನೇ | ಸತ್ಯದಿಂದ ಎಂದರೆ ವಿಶ್ವನಿಯಮರೂಪವಾದ ಸತ್ಯದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನ
ನಾದ ಎಂದರ್ಥವು. ಋತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಾನಾರ್ಥಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಾನಾವಿಧ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.
ಇಲ್ಲಿ ಸತ್ಯರೂಪವಾದ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗುವುದು. ಎಂದರೆ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯಿಂದಲೇ ಮಂತ್ರಗಳು ಉತ್ಪನ್ನ
ವಾಗುವುದೆಂದು (ಹೊರಹೊರಡುವುದೆಂದು) ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಮಂತ್ರಗಳೂ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತ
ವಾದ ವಿಷಯಗಳೂ, ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ನೆರೆವೇರಿಸುವ ಕಾರ್ಯಗಳೂ ಎಲ್ಲವೂ ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾಗಿಯೇ ಇರುವವು ಎಂದು
ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು. **ಋತಪ್ರಜಾತೇನೇವ ಶಬ್ದವು** ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ—

ಸೋಮೋ ನ ವೇಧಾ ಋತಪ್ರಜಾತೇಃ ಪಶುರ್ನ ವಿಶ್ವಾ ವಿಭುದೂರೇಭಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೫-೧೦)

ಇಮಾಂ ಧಿಯಂ ಸಪ್ತತೀರ್ಷ್ಣೀಂ ಪಿತಾ ನ ಋತಪ್ರಜಾತಾಂ ಬೃಹತೀಮವಿಂದತ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೬೭-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯದರಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಪರವಾಗಿಯೂ ಎರಡನೆಯ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಬೃಹ
ಸ್ಪತಿಪರವಾಗಿಯೂ ಈ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ.

ಬೃಹಸ್ಪತೇ ಅರ್ಯಃ ಅತಿ ಯತ್ ಆಹಾರ್ತ—ಹೇ ಬೃಹಸ್ಪತೇ ಶ್ರೇಷ್ಠೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ ಸರ್ವಾ-
ನ್ಯಾಮಾನತೀತ್ಯ ಯದ್ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸಂ ತೇಜಃ ಪೂಜಯೇತ್ | ಎಲೈ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೇ, ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಅಥವಾ
ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಸಮಸ್ತಕಾಮಾಭಿಲಾಷೆಗಳನ್ನೂ ತೃಪ್ತಿಸಿ ಎಂದರೆ ನಿಕ್ಕಷ್ಟವಾಗಿ ಎಣಿಸಿ
ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ಸನ್ನು ಪೂಜಿಸುವನೋ (ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವನೋ) ಅಂತಹ ತೇಜೋರೂಪವಾದ ಧನವನ್ನು

ಅನುಗ್ರಹಿಸು ಎಂದು ತದಸ್ಮಾಸು ದ್ರವಿಣಂ ಧೇಹಿ ಚಿತ್ರಂ ಎಂಬ ಕೊನೆಯ ವಾಕ್ಯದೊಡನೆ ಸಮನ್ವಯವು. ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ಸೆಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮನನಮಾಡಿ ತಿಳಿದು ಅದನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಕ್ತ ಪಡಿಸುತ್ತಾ ಇರುವ ಪುರುಷನಲ್ಲಿ ಒಂದುವಿಧವಾದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕಳೆ ಇರುವುದು. ಇದನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ಸೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಮತ್ತು ವೇದಾಧ್ಯಯನವನ್ನು ನಿಯಮವಾಗಿ ಮಾಡಿ ವೇದಮಂತ್ರಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದು ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ವಿಧ್ಯುಕ್ತವಾಗಿ ಆಚರಿಸುತ್ತಾ, ವಿಶ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಸಕಲಪದಾರ್ಥಗಳೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪ ವೆಂದೂ, ಬ್ರಹ್ಮವಸ್ತುವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ವಸ್ತುವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದೂ ಅನುಭವಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮನನಮಾಡಿ ಸರ್ವಸಮಭಾವದಿಂದ ವರ್ತಿಸುತ್ತಾ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಸಂಶಯಗಳೂ ಇಲ್ಲದೆ ಶಾಂತಿಸಮಾಧಾನಗಳಿಂದ ಯಾವಾ ಗಲೂ ಸಂತೋಷಚಿತ್ತವಾಗಿ ಇರುವ ಪುರುಷನಲ್ಲಿರುವ ಕಳೆಯೇ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ಸೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇಂತಹ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ಸು ಋಷಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ತಪಸ್ವಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮಹಾಪುರುಷರಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದು. ಲೋಕವ್ಯವಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಅಭಿಮಾನವಿಡದೆ ವೈದಿಕ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಾರ್ಜನೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರವೃತ್ತರಾಗಿರುವವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ಸು ಲಭಿಸುವ ಯೋಗವಿರುವುದು. ಇಂತಹ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ಸನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಬೇಕೆಂದು ಋಷಿಯು ಬ್ರಹ್ಮಸ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವನು. ಇಂತಹ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಯಜುರ್ವೇದ ದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನೂ ಇತರ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಸ್ತುತಿಸುವಾಗ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ಸನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಬೇಕೆಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುವುದು.

ಜನೇಷು ದ್ಯುಮತ್ ಕೃತುಮತ್ ವಿಭಾತಿ—ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇಷು ದೀಪ್ತಿಯುಕ್ತಂ ಜ್ಞಾನೋಪೇತಂ
ಯದ್ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸಂ ವಿಭಾತಿ | ಈ ವಾಕ್ಯವೂ ಮುಂದಿನ ಯದ್ದೀದಯಚ್ಛವಸಾ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವೂ ಸಹ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಂತೆ ಕೊನೆಯ ವಾಕ್ಯದೊಡನೆ ಸಮನ್ವಯವು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿ ಬೆಳಗುತ್ತಿರು ವುದೂ ಜ್ಞಾನವಿಶಿಷ್ಟವಾದುದೂ ಆದ ಯಾವ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ಸು ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವುದೋ ಅಂತಹ ವರ್ಚಸ್ಸನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸು. ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ಸಿನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ಸು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವುದು. ಈ ವರ್ಚಸ್ಸು ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮ ವರ್ಚಸ್ಸಿನಿಂದ ಬೆಳಗುವವನು ಸರ್ವಜ್ಞನೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಯತ್ ದೀದಯತ್ ಶವಸಾ—ಬಲೇನ ಸ್ವಾಶ್ರಯಂ ಜನಂ ದೀಪಯತಿ | ಈ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ಸು ತನ್ನ ಸ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ತನ್ನನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿರುವ ಜನರಲ್ಲಿ ಅಪೂರ್ವಕಾಂತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು.

ತತ್ ಅಸ್ಮಾಸು ದ್ರವಿಣಂ ಧೇಹಿ ಚಿತ್ರಂ—ಮೇಲಿನ ಮೂರು ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ
ಮತ್ತು ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ಸೆಂಬ ಧನವನ್ನು ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸು ಎಂದರೆ ನಮಗೆ ಕೊಡು ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮ ಸ್ತತಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯು ದ್ರವಿಣಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ಸೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ನುಸರಿಸಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ದ್ರವಿಣಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧನವೆಂಬ ಸಾಮಾನ್ಯಾರ್ಥಮಾಡಿ ಸಾಯಣರು ಮತ್ತೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಯನ್ನೂ ಮಾಡಿರುವರು—

ಯದ್ವಾ ಅರ್ಯ ಉದಾರೋಽಸಿ ತ್ವಯಾ ದತ್ತಂ ಧನಮತೀನಾರ್ಹಾತ್ ಶ್ರದ್ಧದೀತ | ಯಚ್ಚ
ತ್ವದ್ಧತ್ತಂ ಧನಂ ಜನೇಷು ತವ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಕುರ್ವಾಣೇಷು ದೀಪ್ತಿಯುಕ್ತಂ ಕರ್ಮಸಾಧನಂ
ಚ ವಿಭಾತಿ ಯಚ್ಚ ಧನಂ ಶವಸಾನ್ನಾದಿಸಮೃದ್ಧ್ಯಾ ದೀದಯತ್ ಸ್ವಾಶ್ರಯಂ ದೀಪಯತಿ
ತಾದೃಶಂ ಧನಮಸ್ಮಾಸು ಭೇಹಿ ||

ಎಂದರೆ ಎಲೈ ಬ್ರಹ್ಮವೃತ್ತಿಯೇ ನೀನು ಉದಾರಸ್ವಭಾವವನಾಗಿದ್ದರೂ ನೀನು ಕೊಡುವ ಧನವನ್ನು ನಾವು
ಬಹಳ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು, ಮತ್ತು ನೀನು ಕೊಡುವ ಧನವು ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಜನರಿಗೆ
ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಗಳಿಗೆ ಸಾಧನಭೂತವಾಗಿಯೂ ಸಮೃದ್ಧಿಯಾದ ಅನ್ನಾದ್ಯಾಹಾರಗಳನ್ನು
ಕೊಡುವುದಾಗಿಯೂ, ಸರ್ವಕಾರ್ಯಗಳಿಗೂ ಆಶ್ರಯಭೂತವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು. ಇಂತಹ ಉತ್ತಮವಾದ ಧನ
ವನ್ನು ನಮಗೆ ಕೊಡು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಆಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳ ಪರಿಸಮಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಈ ಋಕ್ಕಿನ ವಿವರಣೆ
ಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿದೆ—

ಬೃಹಸ್ಪತೇ ಅತಿ ಯದಯೋ ಅರ್ಹಾದಿತ್ಯೇತಯಾ ಪರಿಧಧ್ಯಾತ್ತೇಜಸ್ಕಾಮೋ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸಃ
ಕಾಮೋಽತೀವ ನಾನ್ಯಾನ್ಪ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸಮರ್ಹತಿ ||

ತೇಜಸ್ಸನ್ನೂ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ಸನ್ನೂ ಆವೇಕ್ಷಿಸುವ ಪುರುಷನು—ಬೃಹಸ್ಪತೇ ಅತಿ ಯದಯೋ ಅರ್ಹಾತ್ ಎಂಬ
ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು (ಆಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳ ಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ) ಪಠಿಸುವುದರಿಂದ ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ಪುರುಷರಿಗಿಂತಲೂ ಅಧಿಕ
ವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ಸನ್ನು ಪಡೆಯುವನು. ಇಲ್ಲಿ ಅತಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ಮನುಷ್ಯರಿಗಿಂತಲೂ ಎಂಬ
ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು.

ದ್ಯುಮದಿತಿ ದ್ಯುಮದಿವ ವೈ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸಂ ವಿಭಾತೀತಿ ನೀನ ವೈ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸಂ ಭಾತಿ |
ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಎರಡನೆಯ ಪಾದವಾದ ದ್ಯುಮದ್ವಿಭಾತಿ ಕ್ರತುಮಜ್ಜನೇಷು ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ದ್ಯುಮತ್
ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ಸಿನ ವಿಶೇಷಗುಣವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುವುದು. ಶ್ರುತಾಧ್ಯಯನಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ
ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ಸು ವಿದ್ವಜ್ಜನರ ಸಭೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವುದೆಂದು ಅದರ ಗುಣವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ.
ಇಲ್ಲಿ ದ್ಯುಮತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ (ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ ಪ್ರಾಪ್ತಿರೂಪವಾದ) ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ಸೆಂದೂ, ವಿ
ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವು.

ಯದ್ದೀದಯಚ್ಚವಸ ಋತಸ್ತಜಾತೇತಿ ದೀದಾಯೇವ ವೈ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸಂ |
ಮೂರನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿರುವ ದೀದಯತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು—ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ಸು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಲ್ಲಿ ಜಿನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸು
ವುದು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು.

ತದಸ್ಮಾಸು ದ್ರವಿಣಂ ಭೇಹಿ ಚಿತ್ರಮಿತಿ ಚಿತ್ರಮಿವ ವೈ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸಂ |
ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿರುವ ಚಿತ್ರಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ಸಿಗೆ ವಿಶೇಷಗುಣವಾಗಿ, ನೇದಿಂದಲೂ ಶಾಸ್ತ್ರಾಚಾರಗಳಿಂದಲೂ
ಉಂಟಾಗುವ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ಸು ಅತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯಕರವಾಗಿರುವುದು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು.

ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸೀ ಬ್ರಹ್ಮಯಶಸೀ ಭವತಿ ಯತ್ರೈವಂ ವಿದ್ವಾನೇತಯಾ ಪರಿಧಧಾತಿ ತಸ್ಮಾದೇವಂ
ವಿದ್ವಾನೇತಯಾ ಪರಿಧಧಾತ್ ||

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೧೭-೫)

ಈ ಮುಕ್ತಿನ ಪಠನಿಂದ ಪುರುಷನು ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ಸನ್ನೂ ಯಶಸ್ಸನ್ನೂ ಪಡೆಯುವನು. ಆದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ಸನ್ನೂ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನೂ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಪುರುಷನು ಈ ಮುಕ್ತನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು.

English Translation of the Brahmana portion quoted above—He who wishes for beauty and acquirement of sacred knowledge ought to conclude with ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸೀ ಅಶ ಯತ್ (ಐ. ಸಂ. ೨-೨೨-೦೫). Here the word ಅತಿ i.e. beyond means that he acquires more of sacred knowledge than other men do. The term ದ್ಯುಮತ್ in the second pada means "acquirement of sacred knowledge" and ವಿಭಾತಿ means, that the sacred knowledge shines everywhere, as it were. The term ದೀದಯಾತ್ in the third pada means, that the sacred knowledge has been shining forth (in the Brahmanas). The term ಚಿತ್ರ in the fourth pada means, that the sacred knowledge is, as it were apparent (ಚಿತ್ರಂ). He at whose sacrifice there is Hotar knowing that he must conclude with this verse becomes endowed with sacred knowledge and famous sanctity.

(Martin Haug's Translation of Aitareya Brahmana p. 277).

ಸಂಹಿತಾವಾಠಃ

ಮಾ ನಃ ಸ್ತೇನೇಭ್ಯೋ ಯೇ ಅಭಿ ದ್ರುಹಸ್ವದೇ ನಿರಾಮಿಣೋ ರಿಷವೋ-
ನ್ನೇಷು ಜಾಗೃಧುಃ |

ಆ ದೇವಾನಾಮೋಹತೇ ವಿ ವ್ರಯೋ ಹೃದಿ ಬೃಹಸ್ಪತೇ ನ ಪರಃ ಸಾಮ್ನೋ
ವಿದುಃ || ೧೬ ||

ಪದವಾಠಃ

ಮಾ | ನಃ | ಸ್ತೇನೇಭ್ಯಃ | ಯೇ | ಅಭಿ | ದ್ರುಹಃ | ಸ್ವದೇ | ನಿರಾಮಿಣಃ | ರಿಷವಃ | ಅನ್ನೇಷು | ಜಾಗೃಧುಃ |
ಆ | ದೇವಾನಾಂ | ಓಹತೇ | ವಿ | ವ್ರಯಃ | ಹೃದಿ | ಬೃಹಸ್ಪತೇ | ನ | ಪರಃ | ಸಾಮ್ನಃ | ವಿದುಃ || ೧೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಬೃಹಸ್ಪತೇ ನೋಽಸ್ಮಾನ್ ಸ್ತೇನೇಭ್ಯಃ | ಸ್ವಾನ್ಮನುಷ್ಠಿ ಯೇಷ್ವಿತಿ ಸ್ತೇನಾಶ್ಚಾರಾಃ | ತೇಭ್ಯೋ
ಮಾ ದಾಃ | ತಾನ್ ದರ್ಶಯತಿ | ಯೇ ಚಾರಾ ದ್ರುಹಃ ಪ್ರಾಣದ್ರೋಹಸ್ಯ ಸದೇ ಸ್ಥಾನೇ ನಿರಾಮಿಣೋ

ನಿತರಾಂ ರಮಣಶೀಲಾ ರಿಸವೋ ಹಿಂಸಕಾಃ ಸಂತೋಷೋಽನ್ವೇಷು ಪರಕೀಯೇಷ್ವಭಿಜಾಗೃಧುಃ | ಅಭಿ-
ಕಾಂಕ್ಷಂತಿ || ಗೃಧು ಅಭಿಕಾಂಕ್ಷಾಯಾಂ | ಲಿಟಿ ರೂಪಂ || ಯೇ ಚ ದೇವಾನಾಂ ವಿ ವ್ರಯೋ ವಿಶೇಷೇಣ
ವರ್ಜನಂ || ವ್ರೀ ವ್ರೀ ಇತಿ ಧೂತೂ ವರ್ಜನೇ ವರ್ತೇತೇ | ಯ ಏವಂ ವಿದ್ವಾನ್ ದಕ್ಷಿಣಾಂ ಪ್ರತಿಗೃಹ್ಣಾತಿ
ನೈನಂ ದಕ್ಷಿಣಾ ವ್ರೀನಾತಿ | ತೈ. ಬ್ರಾ. ೨-೨-೫-೧ | ಇತ್ಯೇಕಸ್ಯ ವರ್ಜನಾರ್ಥೇ ದೃಷ್ಟಸ್ಯಾಪಿ ವರ್ಜ-
ನಾರ್ಥತ್ವಂ || ತತ್ ಹೃದಿ ಸ್ವಕೀಯೇ ಹೃದಯ ಆ ಓಹತೇ | ಅವಹಂತಿ | ದೇವಾನಾಂ ಯಾಗಾನ್
ಸ್ತುತೀಶ್ಚ ನ ಕರವಾಮೂತಿ ಮನ್ಯಂತ ಇತಿ ಯಾವತ್ | ತೇಭ್ಯೋಽಸ್ಮಾನ್ ಮಾ ದಾ ಇತಿ ಸಮನ್ವಯಃ |
ಯೇ ಪುಮಾಂಸಃ ಸಾಮ್ನಃ ಸಮನುಯೋತ್ಸೃತ್ವಃ ಪರಃ ಪರಸ್ತಾದನ್ಯದುತ್ಕೃಷ್ಟಂ ಸಾಮ ಯದ್ರಕ್ಷೋಘ್ನಂ
ಸಾಮ ನೈ ರಕ್ಷೋಹೇತಿ | ನ ವಿದುಃ | ನ ಜಾನಂತಿ | ಕಿಂತು ಸರ್ವಸಾಧಕಂ ಸಾಮ ತ್ವಾಮೇವ ವಿದು-
ಷೋಽಸ್ಮಾನ್ ಸ್ತೇನೇಭ್ಯೋ ಮಾ ದಾಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಬೃಹಸ್ಪತೇ—ಎಲೈ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೇ | ಯೇ—ಯಾವ ಜೋರರು | ದ್ರುಹಃ—ದ್ರೋಹರೂಪವಾದ |
ಪದೇ—ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ | ನಿರಾಮಿಣಃ—ಸಂತೋಷಪಡುವರೋ (ಮತ್ತು) | ರಿಸವಃ—ಹಿಂಸಕರಾಗಿದ್ದುಕೊಂಡು |
ಅನ್ವೇಷು—(ಇತರರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ) ಅನ್ನಗಳಲ್ಲಿ | ಅಭಿ ಜಾಗೃಧುಃ—ದುರಾಸೆಯನ್ನು ಬೆಳೆಸುತ್ತಾರೆಯೋ |
ಯೇ—ಯಾವ ಜೋರರು | ದೇವಾನಾಂ—ದೇವತೆಗಳ ಪೂಜೆಯಲ್ಲಿ | ವಿ ವ್ರಯಃ—ವಿಶೇಷವಾದ ನಾಸ್ತಿಕ್ಯ
ವನ್ನು | ಹೃದಿ—ತಮ್ಮ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ | ಆ ಓಹತೇ—ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತುಂಬಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆಯೋ (ಅಲ್ಲದೇ) |
ಯೇ—ಯಾವ ನಾಸ್ತಿಕರು | ಸಾಮ್ನಃ—ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ನಾಶಮಾಡತಕ್ಕ ನಿನ್ನ ಶಕ್ತಿಯು | ಪರಃ—ಮಹಿಮೆಯನ್ನು |
ನ ವಿದುಃ—ತಿಳಿದಿಲ್ಲವೋ ಅಂತಹ | ಸ್ತೇನೇಭ್ಯಃ—ಚೋರರಿಗೆ | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಮಾ (ದಾಃ)—ವಶವಾಗು-
ವಂತೆ ಬಿಟ್ಟುಕೊಡಬೇಡ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೇ, ಯಾವ ಜೋರರು ದ್ರೋಹರೂಪವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸಂತೋಷಪಡುವರೋ,
ಮತ್ತು ಹಿಂಸಕರಾಗಿದ್ದುಕೊಂಡು ಇತರರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಅನ್ನಗಳಲ್ಲಿ ದುರಾಸೆಯನ್ನು ಬೆಳೆಸುತ್ತಾರೆಯೋ, ಯಾವ
ಜೋರರು ದೇವತೆಗಳ ಪೂಜೆಯಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾದ ನಾಸ್ತಿಕ್ಯವನ್ನು ತಮ್ಮ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತುಂಬಿಕೊಂಡಿ-
ದ್ದಾರೆಯೋ, ಅಲ್ಲದೇ ಯಾವ ನಾಸ್ತಿಕರು ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ನಾಶಮಾಡತಕ್ಕ ನಿನ್ನ ಶಕ್ತಿಯ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ತಿಳಿದಿಲ್ಲವೋ
ಅಂತಹ ಚೋರರಿಗೆ ವಶವಾಗುವಂತೆ ನಮ್ಮನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಡಬೇಡ.

English Translation

Deliver us not to the thieves, the enemies delighting in violence, who
seize ever upon the food (of others), those who cherish in their hearts the
abandonment (of the gods); (they), Brihaspati, who do not know the extent
of (your) power (against evil spirits).

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ನಮ್ಮನ್ನು ಕಳ್ಳರ ಅಧೀನರಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಡವೆಂದು ಬೃಹಸ್ಪತಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಆ ಕಳ್ಳರು ಎಂತಹ ದುಷ್ಟಸ್ವಭಾವದವರು ಎಂಬುದನ್ನು ನರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಮಾ ನಃ ಸ್ತೇನೇಭ್ಯಃ—ಹೇ ಬೃಹಸ್ಪತೇ ಸೋಽಸ್ಮಾನ್ ಸ್ತೇನೇಭ್ಯಃ ಸ್ತಾನಮಸ್ತಿ ಯೇಷ್ವಿತಿ ಸ್ತೇನಾಶ್ವರಾಃ | ತೇಭ್ಯೋ ಮಾ ದಾಃ | ಎಲೈ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೇ ನಮ್ಮನ್ನು ಕಳ್ಳರ ವಶಮಾಡಬೇಡ ಎಂದು ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವು. ಇಲ್ಲಿ ಮಾ ಎಂಬ ನಿವಾತಮಾತ್ರವಿರುವುದರಿಂದ ದಾಃ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾವದನನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಸ್ತೇನಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ತೇನಃ ಕಸ್ಮಾತ್ ಸಂಸ್ತಾನಮಸ್ತೀನ್ ಪಾಪಕಮಿತಿ ನೈರುಕ್ತಾಃ (ನಿ. ೩-೧೯) ಎಂದರೆ ಕಳ್ಳನಿಗೆ ಸ್ತೇನ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಏತಕ್ಕಾಗಿ ಬಂದಿತು ಎಂದರೆ, ಇವನಲ್ಲಿ ಪಾಪಸಮೂಹವು ಅಥವಾ ಪಾಪಕರ್ಮವು ಇರುವುದರಿಂದ ಕಳ್ಳನಿಗೆ ಸ್ತೇನನೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೆಂದು ಯಾಸ್ಕರು ಹೇಳಿರುವರು. ಇಂತಹ ಕಳ್ಳರ ದುರ್ಗುಣಗಳೇನು ? ಇವರು ಮಾಡುವ ದುಷ್ಟತ್ಯಗಳೇನು ಎಂಬುವುದನ್ನು ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪುನಃ ನರ್ಣಿಸಿರುವನು.

ಯೇ ದ್ರುಹಃ ಪದೇ ನಿರಾಮಿಣಃ—ಯೇ ಚೌರಾಃ ಪ್ರಾಣದ್ರೋಹಸ್ಯ ಸ್ಥಾನೇ ವಿಕರಾಂ ರಮಣಿ ಶೀಲಾಃ | ಈ ಕಳ್ಳರು ಇತರಿಗೆ ದ್ರೋಹವೆಸಗುವುದರಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಪ್ರಾಣಾಪಹಾರರೂಪವಾದ ದುಷ್ಟಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸಂತೋಷ ಪಡುವವರು. ಇತರಿಗೆ ದ್ರೋಹಮಾಡುವುದೇ ಕಳ್ಳರ ಸ್ವಭಾವವು.

ರಿಶವಃ ಅನ್ನೇಷು ಅಭಿ ಜಾಗೃಧುಃ—ಹಿಂಸಕಾಃ ಸಂತೋಽನ್ನೇಷು ಪರಕೀಯೇಷ್ವಭಿಕಾಂಕ್ಷಂತಿ | ಈ ಕಳ್ಳರು ಜನರನ್ನು ಹಿಂಸೆಮಾಡುವವರು ಮತ್ತು ಇತರರ ಅನ್ನಾದ್ಯಾಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ದುರಾಸೆಯುಳ್ಳವರು.

ಆ ದೇವಾನಾಂ ಓಹತೇ ವಿ ವ್ರಯಃ ಹೃದಿ—ಯೇ ಚ ದೇವಾನಾಂ ವಿಶೇಷೇಣ ವರ್ಜನಂ ಸ್ಯಕೀಯೇ ಹೃದಯೇ ಅವಹಂತಿ | ಮತ್ತು ಆ ಕಳ್ಳರು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸುವುದನ್ನು ವರ್ಜಿಸುವವರು ಎಂದರೆ ನಾವು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಾಗಾದಿಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಆರಾಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ, ಸ್ತುತಿಸುವುದೂ ಇಲ್ಲ ಎಂಬ ಕೆಟ್ಟಭಾವನೆಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವವರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಇಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ವ್ರೀ ವ್ರೀ ಇತಿ ಧಾತೌ ವರ್ಜನೇ ವರ್ತೇತೇ—ವರ್ಜನೆಮಾಡು ಎಂಬರ್ಥವಿರುವ ವ್ರೀ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ವ್ರಯಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವರ್ಜನವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ಆ ಅರ್ಥಸಮರ್ಥನೆಗಾಗಿ—ಯೇ ಏವಂ ದಕ್ಷಿಣಾಂ ಪ್ರತಿಗೃಹ್ಣಾತಿ ನೈನಂ ದಕ್ಷಿಣಾ ವ್ರೀನಾತಿ | (ತೈ. ಬ್ರಾ. ೨-೨-೫-೧) ಎಂಬ ತ್ರೈತ್ವೀಯಬ್ರಾಹ್ಮಣ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿರುವರು.

ಯೇ ಪರಃ ಸಾಮ್ನಃ ನ ವಿಮುಃ—ಯೇ ಪುಮಾಂಸಃ ಸಾಮಮಯಾತ್ಯತ್ತಃ ಪರಃ ಪರಸ್ತಾದನ್ಯ-ದುತ್ಪೃಷ್ಟಂ ಸಾಮ ಯದ್ರಕ್ಷೋಘ್ನಂ | ಸಾಮ ವೈ ರಕ್ಷೋಹೇತಿ | ನ ಜಾನಂತಿ | ಆ ಕಳ್ಳರು ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ನಾಶಮಾಡತಕ್ಕ ನಿನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯತೆಯವನ್ನು ತಿಳಿದಿಲ್ಲ. ಎಂದರೆ ಕಳ್ಳರಿಗೆ ನಿನ್ನ ಮಹಿಮೆಯು ತಿಳಿದಿಲ್ಲ. ಅಂತಹ ಕಳ್ಳರ ವಶಮಾಡಬೇಡ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಇಲ್ಲಿ ಸಾಮವೆಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೆಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿ ಅದರ ಸಮರ್ಥನೆಗಾಗಿ ಸಾಮ ವೈ ರಕ್ಷೋಹಾ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯದ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವರು. ಯಾಸ್ಕರು ಸಾಮ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ—

ಸಾಮ ಸಂಮಿತಮ್ಪಚಾಸ್ಯತೇರ್ವರ್ಚಾ ಸಮಂ ಮೇನ ಇತಿ ನೈದಾನಾಃ |

(೨. ೭-೧೨)

ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಎಂದರೆ ಈ ಮಂತ್ರವು (ಸಾಮವೇದದ ಮಂತ್ರವು ಅಥವಾ ಸಾಮವು) ಪರಿಮಾಣದಲ್ಲಿ ಋಕ್ಕಿಗೆ ಸಮನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಸಾಮವೆಂದು ಹೆಸರು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಋಗ್ವೇದದ ಋಕ್ಕುಗಳೇ ಸಾಮ ವೇದದಲ್ಲಿ ಇರುವವು. ಆದರೆ ಅವುಗಳ ಸ್ವರಗಳೂ (ಸಾಮವೇದಕ್ಕೆ ಸಪ್ತ ಸ್ವರಗಳಿವೆ) ಅವುಗಳನ್ನು ಗಾನರೂಪವಾಗಿ ಪಠಿಸುವ ವಿಧಾನವೂ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವವು. ಪರಿಮಾಣದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಆದ್ದರಿಂದ ಆ ಮಂತ್ರಕ್ಕೆ ಸಾಮವೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ಸಾಮಮಂತ್ರವು ಋಗ್ವೇದದ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದು ಪರಿಮಾಣವೂ ಸಹ ಒಂದೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಮಂತ್ರಕ್ಕೆ ಸಾಮವೆಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿತೆಂದು ನಿದಾನಗ್ರಂಥಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೆಂದು ಯಾಸ್ಕರು ಸಾಮನ್ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ವಿಶ್ವೇಭ್ಯೋ ಹಿ ತ್ವಾ ಭುವನೇಭ್ಯಸ್ತರಿ ತ್ವಷ್ಟಾ ಜನತಾನ್ನಾಃ ಸಾಮ್ನಾಃ ಕವಿಃ |

ಸ ಋಣಚಿದ್ರಣಯಾ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿದ್ರುಹೋ ಹನ್ತಾ ಮಹ ಋತಸ್ಯ

ಧರ್ತರಿ || ೧೭ ||

ಪದಪಾಠಃ

ವಿಶ್ವೇಭ್ಯಃ | ಹಿ | ತ್ವಾ | ಭುವನೇಭ್ಯಃ | ಸರಿ | ತ್ವಷ್ಟಾ | ಅಜನತ್ | ಸಾಮ್ನಾಃ | ಸಾಮ್ನಾಃ | ಕವಿಃ |

ಸಃ | ಋಣಚಿತ್ | ಋಣಯಾಃ | ಬ್ರಹ್ಮಣಃ | ಪತಿಃ | ದ್ರುಹಃ | ಹನ್ತಾ | ಮಹಃ | ಋತಸ್ಯ |

ಧರ್ತರಿ || ೧೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತೇ ತ್ವಷ್ಟಾ ಪ್ರಜಾಪತಿರ್ವಿಶ್ವೇಭ್ಯೋ ಭುವನೇಭ್ಯಸ್ತರಿ ಸರ್ವೇಭ್ಯೋ ಭೂತ-
ಜಾತೇಭ್ಯ ಉತ್ಪ್ರಾಪ್ಯಂ ತ್ವಾಮಜನದ್ಧಿ | ಅಜೀಜನತ್ ಖಲು | ತತಸ್ತ್ವಂ ಸಾಮ್ನಾಃ ಸಾಮ್ನಾಃ ಸರ್ವಸ್ಯಾಪಿ
ಸಾಮ್ನಾಃ ಕವಿಃ || ಕು ಶಬ್ದೇ | ಅಜಿ ಇರಿತಿ ಇಪ್ರತ್ಯಯಃ || ಉಚ್ಚಾರಯಿತಾ ಕರ್ತಾಸಿ | ಯದ್ವಾ ಕವಿಃ
ಕ್ರಾಂತದರ್ಶೀ ತ್ವಷ್ಟಾ ಸಾಮ್ನಾಃ ಸಾಮ್ನಾಃ ಸರ್ವಸ್ಯಾಪಿ ಸಾಮ್ನಾಃ ಸಾರೇಣ ತ್ವಾಮಜೀಜನತ್ | ಕಿಂಚಿ ಸ
ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿದ್ರುಹೋ ಮಹತ ಋತಸ್ಯ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಧರ್ತರಿ ಧಾರಕೇ ಯಜಮಾನೇ ಋಣಚಿತ್ ಸ್ತೋತ್ರೈ-
ಕಾಮನ್ವಣಮಿವ ಚಿನೋತೀತಿ ಋಣಚಿತ್ | ಕಿಂಚಿ ಋಣಯಾಃ ಸಾ ಪರೂಪಸ್ಯ ಋಣಸ್ಯ ಯಾವಯಿತಾ
ಪೃಥಕ್ಕರ್ತಾ ಚ ದ್ರುಹಃ ಕರ್ಮಣೋ ದ್ರೋಗ್ಧರಸ್ಯ ಹಂತಾ ಭವೇತಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ವತೇ—ಎಲೈ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ವತಿಯೇ | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ತ್ವಷ್ಟಾ—ಪ್ರಜಾಪತಿಯು | ವಿಶ್ವೇಭ್ಯಃ—ಸಮಸ್ತವಾದ | ಭುವನೇಭ್ಯಃ—ಲೋಕಗಳಿಗಿಂತಲೂ | ಪರಿ—ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿ | ಆಜನತ್ ಹಿ—ಸೃಷ್ಟಿಸಿದಾದ ನಲ್ಲವೇ | ಸಾಮ್ನಃ ಸಾಮ್ನಃ—ಸಾಮರೂಪವಾದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸ್ತೋತ್ರಕ್ಕೂ | ಕವಿಃ—(ನೀನೇ) ಕರ್ತೃವೂ ವಕ್ತೃವೂ ಆಗಿದ್ದೀಯೆ | ಸಃ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ವತಃ—ಅದೇ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ವತಿಯು | ಮಹಃ—ಮಹತ್ತಾದ | ಋತಸ್ಯ—ಯಜ್ಞದ | ಧರ್ತರಿ—ಧಾರಕನಾದ ಯಜಮಾನನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ (ಕೃತಜ್ಞತಾ) | ಋಣಿಚಿತ್—ಉಪಕಾರವನ್ನು ಮಾಡುವ ಭಾವನೆಯನ್ನಿಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ (ಅಲ್ಲದೇ) | ಋಣಿಯಾಃ—ಪಾಪರೂಪವಾದ ಮಣವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನೂ | ದ್ರುಹಃ—ದ್ರೋಹಿಯಾದ ಅಸುರನ | ಹಂತಾ—ನಾಶಕನಾಗಿಯೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ವತಿಯೇ, ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ನಿನ್ನನ್ನು ಸಮಸ್ತವಾದ ಭುವನಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ್ದಾನಲ್ಲವೇ. ಸಾಮರೂಪವಾದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸ್ತೋತ್ರಕ್ಕೂ ನೀನೇ ಕರ್ತೃವೂ ವಕ್ತೃವೂ ಆಗಿದ್ದೀಯೆ. ಅದೇ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ವತಿಯು ಮಹತ್ತಾದ ಯಜ್ಞದ ಧಾರಕನಾದ ಯಜಮಾನನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉಪಕಾರವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಕೃತಜ್ಞತಾ ಭಾವನೆಯನ್ನಿಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಅಲ್ಲದೇ, ಪಾಪರೂಪವಾದ ಮಣವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನೂ, ದ್ರೋಹಿಯಾದ ಅಸುರನ ನಾಶಕನಾಗಿಯೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ.

English Translation

Twashtri engendered you (chief) amongst all beings, (whence) you are the reciter of many a holy hymn : Brahmanaspati acknowledges a debt to the performer of a sacred rite : he is the acquitter (of the debt), and the destroyer of the oppressor.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

(ಹೇ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ವತೇ) ತ್ವಷ್ಟಾ ವಿಶ್ವೇಭ್ಯಃ ಭುವನೇಭ್ಯಃ ಪರಿ ತ್ವಾ ಆಜನತ್—ಹೇ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ವತೇ ಪ್ರಜಾಪತಿರ್ವಿಶ್ವೇಭ್ಯೋ ಭೂತಜಾತೇಭ್ಯ ಉತ್ಕೃಷ್ಟಂ ತ್ವಾಮಜೀಜನತ್ | ಎಲೈ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ವತಿಯೇ, ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ನಿನ್ನನ್ನು ಸಮಸ್ತ ಭೂತಜಾತಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ಸಮಸ್ತ ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ) ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು ಎಂದರೆ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನೀನೇ ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಉತ್ಕೃಷ್ಟನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಇಲ್ಲಿ ತ್ವಷ್ಟಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಪ್ರಜಾಪತಿಯೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಅಥವಾ ತ್ವಷ್ಟಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತ್ವಷ್ಟೃನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಿ ಪ್ರಕಾರಾಂತರವಾಗಿಯೂ ವಿನಿರಣಿಮಾಡಿರುವರು.

ಯದ್ವಾ ಕವಿಃ ತ್ವಷ್ಟಾ ಸಾಮ್ನಃ ಸಾಮ್ನಃ ತ್ವಾಮಜೀಜನತ್—ಕ್ರಾಂತದರ್ಶಿಃ ತ್ವಷ್ಟಾ ಸರ್ವಸ್ಯಾಪಿ ಸಾಮ್ನಃ ಸಾರೇಣ ತ್ವಾಮಜೀಜನತ್ | ಅಥವಾ ಕ್ರಾಂತದರ್ಶಿಯಾದ ತ್ವಷ್ಟೃದೇವತೆಯು ಸಮಸ್ತ ಸಾಮನುಂತ್ರಗಳ ಸಾರದಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯು.

ಸಾನ್ನಃ ಸಾನ್ನಃ ಕವಿಃ—ತತಸ್ತಂ ಸರ್ವಸ್ಯಾಪಿ ಸಾನ್ನಃ ಕವಿಃ | ಕು ಶಬ್ದೇ | ಅಚ ಇರಿತಿ ಇಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಉಚ್ಚಾರಯಿತಾ ಕರ್ತಾಸಿ | ಆದ್ದರಿಂದ ನೀನು ಸಮಸ್ತಸಾಮಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಉಚ್ಚಾರಮಾಡುವವನೂ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ನಿರ್ಮಾಪಕನೂ ಆಗಿದ್ದೀಯೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕುಶ್ಲಶಬ್ದೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಕವಿಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆಯೆಂದೂ ಆದ್ದರಿಂದ ಕವಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸುವವನು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

(೧) ಸಃ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಃ ಮಹಃ ಋತಸ್ಯ ಧರ್ತರಿ ಋಣಚಿತ್—ಸ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಃ ಮಹತೋ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಧಾರಕೇ ಯಜಮಾನೇ ಸ್ತೋತ್ರಕಾಮಮೃಣಮಿವ ಚಿನೋತೀತಿ ಋಣಚಿತ್ | ಆ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಯು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಯಜಮಾನನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉಪಕಾರ (ಕೃತಜ್ಞತಾ) ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿರುವನು. ಯಜಮಾನನು ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಯನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞ ಮತ್ತು ಸ್ತೋತ್ರಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಯು ಋಣಿಯಾಗಿ ಎಂದರೆ ಉಪಕಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಭಾವನೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿ ಇರುವನು. ಯಜಮಾನನು ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದನ್ನೇ ಋಣವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಆ ಋಣವಿಮೋಚನೆಗಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಯು ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುವನೆಂಬಭಿಪ್ರಾಯವು.

(ಸಃ) ಋಣಯಾಃ—ಪಾಪರೂಪಸ್ಯ ಋಣಸ್ಯ ಯಾವಯಿತಾ ಸ್ವರ್ಥಕ್ಕೆರ್ತಾ | ಆ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಯು ಪಾಪರೂಪವಾದ ಋಣವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನು. ಇಲ್ಲಿ ಋಣವೆಂದರೆ ಹಿಂದೆ ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮದ ಫಲವು. ಆ ಕರ್ಮವು ಕೆಟ್ಟದ್ದಾಗಿದ್ದರೆ ಪಾಪವು. ಅಂತಹ ಪಾಪವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಯು ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾನೆಂಬಭಿಪ್ರಾಯವು.

(ಸಃ) ದ್ರುಹಃ ಹಂತಾ—ಕರ್ಮಣೋ ದೋಗ್ಧರಸುರಸ್ಯ ಹಂತಾ | ಆ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಯು ದ್ರೋಹಕರ್ಮವನ್ನೆಸಗುವ ಅಸುರನನ್ನು ಸಂಹರಿಸುವವನು.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತವ ಶ್ರಿಯೇ ವ್ಯಜಿಹೀತ ಸರ್ವತೋ ಗವಾಂ ಗೋತ್ರಮುದಸ್ಯಜೋ

ಯದಜ್ಞಿರಃ |

ಇನ್ದ್ರೇಣ ಯುಜಾ ತಮಸಾ ಪರೀವೃತಂ ಬೃಹಸ್ಪತೇ ನಿರಸಾಮೌಬ್ಜೋ
ಅರ್ಣವಂ || ೧೮ ||

ಪದಪಾಠಃ

ತವ | ಶ್ರಿಯೇ | ವಿ | ಅಜಿಹೀತ | ಸರ್ವತಃ | ಗವಾಂ | ಗೋತ್ರಂ | ಉತ್ಸಾಸ್ಯಜಃ | ಯತ್ |
ಅಜ್ಞಿರಃ |

ಇನ್ದ್ರೇಣ | ಯುಜಾ | ತಮಸಾ | ಪರೀವೃತಂ | ಬೃಹಸ್ಪತೇ | ನಿಃ | ಅಸಾಂ | ಔಬ್ಜಃ | ಅರ್ಣವಂ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಂಗಿರ ಅಂಗಿರಸ ಹೇ ಬೃಹಸ್ಪತೇ ಗವಾಮಾವಾರಕೋ ಬಲೇನಾಧಿಷ್ಠಿತಃ ಪರ್ವತಸ್ತವ ಶ್ರಿಯೇ
ಅಶ್ರಯಣಾರ್ಥಂ ವ್ಯಜಿಹೀತ | ನಿವೃತದ್ವಾರತಾಮಗಚ್ಛತ್ | ತತಸ್ತ್ವಂ ಯದ್ಯದಾ ಗೋತ್ರಂ || ಇನಿತ್ರ-
ಕಟ್ಟೆ ಚಿಶ್ವೇತಿ ಸಮೂಹಾರ್ಥೇ ತ್ರಪ್ರತ್ಯಯಃ || ಗವಾಂ ಸಮೂಹಮುದಸ್ಯಜಃ | ನಿರಗಮಯಃ | ತದೇಂದ್ರೇಣ
ಯುಜಾ ಸಹಾಯೇನ ಯುಕ್ತಸ್ತ್ವಂ ತಮಸಾ ವೃತ್ತಾಸುರೇಣ ಪರೀವೃತಂ ಪರಿತ ಆಕ್ರಾಂತಮಸಾಮ-
ರ್ಣವಂ ಸ್ಥಾನಭೂತಂ ಮೇಘಂ ನಿರೌಬ್ಜಃ | ನಿತರಾಮಧೋಮುಖಮಕಾರ್ಷೀಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಂಗಿರಃ—ಅಂಗಿರಸ್ಸಿನ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾದ | ಬೃಹಸ್ಪತೇ—ಎಲೈ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೇ | ಗವಾಂ—
(ವಲನಿಂದ ಬಚ್ಚಿಡಲ್ಪಟ್ಟ) ಗೋವುಗಳುಳ್ಳ | ಪರ್ವತಃ—ಪರ್ವತವು | ತವ ಶ್ರಿಯೇ—ನಿನ್ನ ಆಶ್ರಯಣಕ್ಕಾಗಿ
(ಅಥವಾ ನಿನ್ನ ಮಹಿಮೆಗಾಗಿ) | ವ್ಯಜಿಹೀತ—ದಾರಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿತು (ಆನಂತರ) | ಯೇತ್—ಯಾವಾಗ |
ಗೋತ್ರಂ—ಗೋವುಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು | ಉದಸ್ಯಜಃ—ಬಂಧನದಿಂದ ಬಿಡಿಸಿದೆಯೋ, (ಆಗ) | ಇಂದ್ರೇಣ
ಯುಜಾ—ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು | ತಮಸಾ—ವೃತ್ತಾಸುರನಿಂದ | ಪರೀವೃತಂ—ಆವೃತವಾದುದೋ |
ಅಪಾಂ—ಉದಕಗಳಿಗೆ | ಅರ್ಣವಂ—ಆಶ್ರಯಭೂತವಾದುದೋ ಅದ ಮೇಘವನ್ನು | ನಿಃ ಔಬ್ಜಃ—ಪೂರ್ಣವಾಗಿ
ಅಧೋಮುಖವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದೆ. (ಉದಕದ ಪ್ರವಾಹವು ಅಧೋಮುಖವಾಗಿ ಹರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದೆ).

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅಂಗಿರಸ್ಸಿನ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾದ ಎಲೈ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೇ, ವಲನಿಂದ ಬಚ್ಚಿಡಲ್ಪಟ್ಟ ಗೋವುಗಳುಳ್ಳ
ಪರ್ವತವು ನಿನ್ನ ಮಹಿಮೆಗಾಗಿ ದಾರಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿತು. ಆನಂತರ, ಯಾವಾಗ ಗೋವುಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು ಬಂಧನ
ದಿಂದ ಬಿಡಿಸಿದೆಯೋ ಆಗ ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ವೃತ್ತಾಸುರನಿಂದ ಆವೃತವಾದುದೋ ಉದಕಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯ
ಭೂತವಾದುದೋ ಅದ ಮೇಘವನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅಧೋಮುಖವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಉದಕದ ಪ್ರವಾಹವು ಅಧೋ
ಮುಖವಾಗಿ ಹರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದೆ.

English Translation

When Brihaspati, descendant of Angiras, for your glory, Parvata had
concealed the herd of cows, you set them free, and with your associate,
Indra, sent down the ocean of water which had been enveloped by dark-
ness.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಂಗಿರಃ—ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಅಂಗಿರಸವಂಶೋತ್ಪನ್ನನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅಂಗಿರಃ ಎಂಬ
ಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ಸಂಬೋಧಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಗೋತ್ರಂ—ಗನಾಂ ಸಮೂಹಂ | ಗೋವುಗಳ ಸಮೂಹವು. ಗೋತ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೇಘವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಗೋಸಮೂಹವೆಂದೇ ಅರ್ಥವು. ಇಲ್ಲಿ ಗನಾಂ ಗೋತ್ರಂ ಎಂದು ದ್ವಿರುಕ್ತಿಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು. ಇಂತಹ ದ್ವಿರುಕ್ತಿಪ್ರಯೋಗವು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಅನೇಕಕಡೆ ಇರುವುದು.

ಪರ್ವತಃ—ಪರ್ವತಶಬ್ದವು ಮೇಘನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೧) ಅದ್ರಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಪರ್ವತವೆಂದರೆ ಬೆಟ್ಟವೆಂದರ್ಥವು. ಪರ್ವತಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ನಾವು ಭಾಗ ೧೦ ಪುಟ 18 ರಲ್ಲಿ ಬರೆದಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ

ಸಂಗ್ರಹಪಾಠಃ

ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತೇ ತ್ವಮಸ್ಯ ಯನ್ತಾ ಸೂಕ್ತಸ್ಯ ಬೋಧಿ ತನಯಂ ಚ ಜಿನ್ತ |

ವಿಶ್ವಂ ತದ್ಭದ್ರಂ ಯದವಂತಿ ದೇವಾ ಬ್ರಹ್ಮದೇವಂ ವಿದಥೇ ಸುವೀರಾಃ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಬ್ರಹ್ಮಣಃ | ಸತೇ | ತ್ವಂ | ಅಸ್ಯ | ಯನ್ತಾ | ಸೂಕ್ತಸ್ಯ | ಬೋಧಿ | ತನಯಂ | ಚ | ಜಿನ್ತ |

ವಿಶ್ವಂ | ತತ್ | ಭದ್ರಂ | ಯತ್ | ಅವಂತಿ | ದೇವಾಃ | ಬ್ರಹ್ಮ | ವದೇಮ | ವಿದಥೇ | ಸುವೀರಾಃ ||

|| ೧೯ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತೇ ಬ್ರಹ್ಮಣಾಂ ಸ್ತೋತ್ರಾಣಾಮಧಿಸತೇ ಅಸ್ಯ ಜಗತೋ ಯಂತಾ ನಿಯಾಮ-ಕಸ್ತ್ವಂ ಸೂಕ್ತಸ್ಯಾಸ್ತದೀಯಮಿದಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ತತ್ಯಂ ಸೂಕ್ತಂ ಬೋಧಿ ಬುಧ್ಯಸ್ವ ತ್ವಂ ತನಯಂ ಪುತ್ರ-ಪೌತ್ರಾದಿಲಕ್ಷಣಂ ಸಂತಾನಂ 'ಜಿನ್ತ || ಜಿವಿಃ ಪ್ರೀಣನಾರ್ಥಃ | ಲೋಟಿ ರೂಪಂ || ಪ್ರೀಣಯ ಭವಾದ್ಯಶಾ ದೇವಾ ಯದವಂತಿ ರಕ್ಷಂತಿ ತತ್ತಾದ್ಯಶಂ ವಿಶ್ವಂ ಸರ್ವಂ ಭದ್ರಂ ಕಲ್ಯಾಣಂ ಭವತಿ | ಅತೋ ವಯಂ ವಿದಥೇ ಸ್ಮಿನ್ಯಜ್ಞೇ ಸುವೀರಾಃ ಶೋಭನಪುತ್ರಪೌತ್ರಾಃ ಸಂತೋ ಬ್ರಹ್ಮೈ ಭೂತಮಿದಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ವದೇಮ | ಬ್ರೂಯಾಮ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತೇ—ಎಲೈ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತಿಯೇ | ಅಸ್ಯ—ಈ ಜಗತ್ತಿಗೆ | ಯಂತಾ—ನಿಯಾಮಕನಾದ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಸೂಕ್ತಸ್ಯ—ನಿನ್ನನ್ನು ದ್ದೇಶಿಸಿದ ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು | ಬೋಧಿ—ತಿಳಿ | ತನಯಂ ಚ—ಪುತ್ರ ಪೌತ್ರಾದಿರೂಪವಾದ (ನಮ್ಮ) ಸಂತಾನವನ್ನೂ | ಜಿನ್ತ—ಸಂತೋಷಪಡಿಸು | ದೇವಾಃ—ನಿನ್ನ ಸದೃಶರಾದ ದೇವತೆಗಳು | ಯದವಂತಿ—ಯಾವ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ನೀಡುತ್ತಾರೆಯೋ | ತತ್ ವಿಶ್ವಂ—ಆ ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ರಕ್ಷಣೆಗಳೂ ಸಹ | ಭದ್ರಂ—ಕಲ್ಯಾಣಾತ್ಮಕವಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತವೆ (ಆದುದರಿಂದ) | ವಿದಥೇ—ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ | ಸುವೀರಾಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಾವು | ಬ್ರಹ್ಮತ್—ಪ್ರಭೂತವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ವದೇಮ—ಪಠಿಸುವೆವು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಯೇ, ಈ ಜಗತ್ತಿಗೆ ನಿಯಾಮಕನಾದ ನೀನು ನಿನ್ನನ್ನದ್ದೇಶಿಸಿದ ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನರಿತು ಸ್ವೀಕರಿಸು. ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿರೂಪವಾದ ನಮ್ಮ ಸಂತಾನವನ್ನೂ ಸಂತೋಷಪಡಿಸು, ನಿನ್ನ ಸದೃಶರಾದ ದೇವತೆಗಳು ನೀಡುವ ರಕ್ಷಣೆಗಳೆಲ್ಲವೂ ಕಲ್ಯಾಣಾತ್ಮಕವಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಪುತ್ರ ಪೌತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಾವು ಪ್ರಭೂತನಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವೆವು.

English Translation

Brahmanaspati, you are the regulator of this (world), understand (the purport) of (our) hymn, and grant us prosperity: for all is prosperous that the gods protect; (and therefore) may we, blessed with excellent descendants, glorify you at the sacrifice.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸೂಕ್ತದ ಉಪಸಂಹಾರರೂಪವಾದ ಈ ಕೊನೆಯ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನಂತೆ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನೂ, ಪುತ್ರ ಪೌತ್ರಾದಿ ಸಂತತಿಯನ್ನೂ, ಧನಾದಿಗಳನ್ನೂ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತೇ ತ್ವಂ ಅಸ್ಯ ಯಂತಾ—ಹೇ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತೇ ಬ್ರಹ್ಮಣಾಂ ಸ್ತೋತ್ರಾಣಾಮಧಿಪತೇ ಅಸ್ಯ ಜಗತ್ತೋ ಯಂತಾ ನಿಯಾಮಕಃ | ಎಲೈ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಯೇ, ನೀನು ಈ ಜಗತ್ತಿಗೆ ನಿಯಾಮಕನು ಎಂದು ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ವಿವರಣೆಯು. ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧನವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧನಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. ಆದರೆ ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ತಸ್ಯ ಬೋಧಿ ನಾವು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಸೂಕ್ತರೂಪವಾದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ತಿಳಿದುಕೋ ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ತೋತ್ರವೆಂಬ ಅರ್ಥವೇ ಸಮಂಜಸವಾಗಿರುವುದು. ಮತ್ತು ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಅಸ್ಯ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಜಗತಃ ಈ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ಅರ್ಥವು ಸಂದರ್ಭೋಚಿತವಾಗಿರುವುದಾದರೂ ಅಸ್ಯ—ಈ ಯಜ್ಞದ ಅಥವಾ ಈ ಸ್ತೋತ್ರದ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಎಂದರೆ ಎಲೈ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಯೇ, ನಾವು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಈ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಸ್ತೋತ್ರಕ್ಕೆ ನೀನು ಪ್ರೇರಕನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ಸೂಕ್ತಸ್ಯ ಬೋಧಿ ತನಯಂ ಚ ಜಿನ್ಯ—ಅಸ್ಯದೀಯಮಿವಂ ಸೂಕ್ತಂ ಬುದ್ಧಸ್ಯ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿ ಲಕ್ಷಣಸಂತಾನಂ ಪ್ರೀಣಯ | ನಾವು ನಿನ್ನ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ಪಠಿಸುತ್ತಿರುವ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ತಿಳಿ ಎಂದರೆ ಆದರದಿಂದ ಕೇಳು ಮತ್ತು ಆರೀತಿ ಕೇಳಿ ಅದರಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟನಾಗಿ ನಮ್ಮ ಪುತ್ರಪೌತ್ರರೇ ಮೊದಲಾದ ಸಮಸ್ತಬಂಧುಜನರನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ತನಯ ಶಬ್ದವು ಆಸತ್ಯ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೨) ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ತನಯಂ ಎಂದರೆ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿ ಸಂತತಿಯೆಂದರ್ಥವು. ಈ ಶಬ್ದವು ತನು ವಿಸ್ತಾರೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ವಂಶನನ್ನು ವಿಸ್ತಾರಮಾಡುವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಪಡಿಸುವುದರಿಂದ ತನಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪುತ್ರ ಮೊದಲಾದ ಸಂತತಿಯೆಂದು ಅವಯವಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ವಿಶ್ವಂ ತದ್ವೈದ್ರಂ ಯತ್ ಅವಂತಿ ದೇವಾಃ—ಭವಾದ್ಯಶಾ ದೇವಾ ಯದವಂತಿ ರಕ್ಷಂತಿ ತೇತ್ಯಾ-
 ದೃಶಂ ವಿಶ್ವಂ ಸರ್ವಂ ಭದ್ರಂ ಕಲ್ಯಾಣಂ ಭವತಿ | ಎಲೈ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಯೇ, ನೀನೂ ನಿನ್ನಂತೆ ನಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ
 ಅನುಗ್ರಹಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಇತರ ದೇವತೆಗಳೂ, ಯಾವುದನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವರೋ ಅವೆಲ್ಲಾ ಮಂಗಳಕರವಾಗಿಯೇ ಆಗು
 ವುದು. ಎಂದರೆ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ ಸಮಸ್ತಕರ್ಮವೂ ಮಂಗಳಕರವಾಗಿಯೇ ಸಮಾಪ್ತಿಯನ್ನೈದುವುದು
 ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವೇದಾರ್ಥಸ್ಯ ಪ್ರಕಾಶೇನ ತನೋ ಹಾರ್ದಂ ನಿವಾರಯನ್ |

ಪುಮರ್ಥಾಂಶ್ಚತುರೋ ದೇಯಾದ್ವಿದ್ಯಾತಿರ್ಥಮಹೇಶ್ವರಃ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಜಾಧಿರಾಜಸರಮೇಶ್ವರವೈದಿಕಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕ ಶ್ರೀವೀರಬುಕ್ಕಭೂಷಾಲಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ-
 ಧುರಂಧರೇಣ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯೇಣ ವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ

ಋಕ್ಕಂಹಿತಾಭಾಷ್ಯೇ ದ್ವಿತೀಯಾಷ್ಟಕೇ ಸಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ

|| ಸಮಾಪ್ತಃ ||

|| ಹಿಂ ತಸ್ಯತ್ |

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಸಹಿತವೂ ಕರ್ನಾಟಕಭಾಷಾನುವಾದಯುತವೂ ಆದ

ಋಗ್ವೇದಸಂಹಿತೆಯ ದ್ವಿತೀಯಾಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ

ಆರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು.

ಯದಕ್ಷರಸದಭ್ರಷ್ಟಂ ಮಾತ್ರಾಹೀನಂ ತು ಯದ್ಧವೇತ್ |

ತತ್ಸರ್ವಂ ಕ್ಷಮ್ಯತಾಂ ದೇವ ವಾಗೀಶ್ವರ ನಮೋಸ್ತು ತೇ |

ಶುಭಂ ಭೂಯಾತ್ *

ಮಂಗಳಂ

ಕೆ- ವೆಂಕಟಸುಬ್ಬಯ್ಯ, ಪ್ರಿಂಟರ್, ಶ್ರೀ ವಿನಾಯಕ್ ಪ್ರಿಂಟಿಂಗ್ ವರ್ಕ್ಸ್, ಮೈಸೂರು.